

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

Moltke-Olrik

DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

TIENDE BIND
Moltke – Orlík

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København.

Papiret er træfrit tonet trykpapir
fra Lessebo Bruk.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S,
København 1982.

Printed in Denmark, 1982.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77461-1 (bind 10 indb.)

ISBN 87-01-77464-6 (bind 10 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr. phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr. phil. h. c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr. phil. Kristian Hvidt
Overarkivar, cand. mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr. phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr. med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Uffe Andreasen, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Ekspeditionssekretær Finn H. Blædel, genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr. phil. Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Landsarkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

VEJLEDNING

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl. a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefestyre under 2. verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografierne opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning, aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed** sats), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at bringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinsvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringer, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik ". I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grund ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o. lign. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexikon for kongeriget Danmark fra

1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fot. optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skonlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t.16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fot. optryk 1962) 933–1590 – Supplerer i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917. (fot. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. Fortsættelse ved E. Kolding Nielsen under udarbejdelse. For årene 1948–66 og 1970- som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist. t.16.r.II, 1974 1–74; tillæg 185–89. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl. a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehuus, 1882. Afløst af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset, 1980. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m., udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenvisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den biograferede person, ikke nødvendigvis hvad der

har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedserbetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtsammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske

skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
- Ass. – Assistens kirkegård
- b.v. – borgerlig viet
- begr. – begravet
- bibl. – bibliotek
- Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
- Chr. – Christians kirke
- Cit. – Citadelskirken
- Class. – Classenske boligernes kirke
- d. – datter
- DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
- F: – forældre
- F.M.I. – fortjenstmedaljen i guld
- F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
- Frbg. – Frederiksberg
- Fr.borg – Frederiks borg
- Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
- Frels. – Frelsers kirke
- Fr. ref. – Fransk reformert kirke
- Fødsst. – Fødselsstiftelsen
- Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
- Helligg. – Helliggejst (Helligånds) kirke
- Helligk. – Hellig kors kirke
- hrd. – herred
- Hv.R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
- Jac. – Jacobs kirke
- Johs. – Johannes kirke
- k. – kirke
- K. – kommandør af Dannebrogordenen
- kat. – katolsk
- kgb. – kirkebygning
- Kbh. – København
- kgd. – kirkegård
- Matth. – Matthæus kirke
- Mos. – mosaik trossamfund
- n.å. – næste år
- Naz. – Nazaret kirke
- Nic. – Nicolai kirke
- r. – række
- R. – ridder af Dannebrogordenen
- R.E. – ridder af elefantordenen
- s. – søn
- s.d. – samme dag
- s.å. – samme år
- sg. – sogn
- S.K. – storkors af Dannebrogordenen
- S.K.md. – storkommandør af Dannebrogordenen
- sst. – samme sted
- t. – tidsskrift
- tid. – tidende

Trin.	– Trinitatis kirke
Tysk ref.	– Tysk reformert kirke
u.v.	– uden vielse
*	– født
†	– død
~	– gift/gift med
1°	– første gang
2°	– anden gang
▪	– henvisning
□	– herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup ['dælə'rʌp], Ballin [bɑ'li'n].

: efter vokal angiver at den er lang: Haagensen ['hɑ:qənsən].

' angiver at den foregående lyd har stød: Ledet ['le'ðət], Høm [høm'].

Vokaler og diftonger

a-lydene	[a]	som i	Hansen [han'sən], Banke [ˈbɑŋkə], Karstensen [ˈkɑrstənsən]
	[a:]	som i	Schade [ˈʃja:ðə]
	[a']	som i	Maegaard [ˈma'gɑ'r]
	[ai]	som i	Heinesen [ˈhainəsən]
	[ai']	som i	Meinertsen [ˈmai'nærtсэн]
e-lydene	[e]	som i	Linnemann [ˈlɛnəman'] (1. stavelse)
	[e:]	som i	Hedebøl [ˈhe:ðəbøl] (1. st.)
	[e']	som i	Hee [ˈhe']
	[ə]	som i	Jensen [ˈjænsən] (sidste st.)
i-lydene	[i]	som i	Lillelund [ˈlilələn']
	[i:]	som i	Stinus [ˈsti:nus]
	[i']	som i	Friis [ˈfri's]
	[ai]	som i	Heinesen [ˈhainəsən]
	[ai']	som i	Meinertsen [ˈmai'nærtсэн]
o-lydene	[o]	som i	Lorentzen [lɔ'rən'tsən]
	[o:]	som i	Lohse [ˈlo:sə]
	[o']	som i	Frohn [ˈfro'n]
u-lydene	[u]	som i	Justesen [ˈjʊstəsən]
	[u:]	som i	Thune [ˈtu:nə]
	[u']	som i	Juul [ˈju'l]
	[au]	som i	Lauritzen [ˈlauritsən]
	[au']	som i	Grau [ˈgrau']
y-lydene	[y]	som i	Lüttichau [ˈlytɪkau]

	[y:]	som i	Dynesen [ˈdy:nəsən]
	[y']	som i	Stürup [ˈsty'rʌp]
æ-lydene	[æ]	som i	Bentzen [ˈbæntsən], Albertin [albər'tæŋ]
	[æ:]	som i	Dræby [ˈdræ:by'], Aubert [ɑ'bæ:r]
	[ä]	som i	Hernøe [ˈhærnø']
	[æu]	som i	Levring [ˈlævring]
ø-lydene	[ø]	som i	Tønnesen [ˈtønəsən], de Bang [dø'baŋ']
	[ø:]	som i	Gjødesen [ˈgjø:ðəsən]
	[ø']	som i	Løgstrup [ˈlø'qstrʌp]
	[ö]	som i	Høm [ˈhøm'], Hørlyck [ˈhørløk]
	[ö:]	som i	van Deurs [fan'dö:rs]
å-lydene	[å]	som i	Bomholt [ˈbåmhølt], Lund [ˈlån'], Borup [ˈbo'rʌp], Bording [ˈbårðŋ]
	[å:]	som i	Skaaninge [ˈskå:neŋə], Mogenssen [ˈmå:qənsən]
	[å']	som i	Aagaard [ˈå'gār']
	[ɔ]	som i	Tømmerup [ˈtømrəp], Bomholt [ˈbåmhølt] (2. st.), Bournonville [burnøŋ'vil] (2. st.), von Bruckhofen [fən'brukho:fən] (det 1. ord)
	[ɔu]	som i	Hovgaard [ˈhougār']
	[ɔu']	som i	Schousen [ˈskəu'sən]
	[ɔi]	som i	Højlund [ˈhøilån']
	[ɔi']	som i	Ellehøj [ˈələhøi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen [ˈsiləsən]

Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Heerup [ˈhe'rʌp], Winther [ˈven'tər] og Bach [ˈbak].

r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders [ˈanərs].

Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher [ˈʃjumakər] og Déroches [dérøʃs]

„Blødt d“ lydskrives [ð] som i Wedersøe [ˈve:ðərsø]

„Blødt g“ lydskrives [q] som i Lagermann [ˈla'qərman']

Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens ng eller n i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [ˈbaŋ']

Den lyd, der svarer til islandsk p og hyppigst svarer til engelsk th, lydskrives [p].

TIENDE BIND

Moltke – Orlík

Moltke

Mecklenburgsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Ludvig greve *M. (1790–1864) var ~ Reinholdine Frederikke Vilhelmine Bardenfleth, d. af sø-officeren Johan Fr. *B. Adam Ludvig *M. var ~ Margrethe Sophie Hauch, d. af officeren Andreas *H. Hun var 2° ~ Frederik *M. (1754–1836). Adam Gottlob greve *M. var 2° ~ Sophie Hedevig Raben, d. af gehejmeråd Frederik *R. Gebhard greve *M.-Hvitfeldt var 1° ~ Birte Huitfeldt, d. af stiftamtmand Matthias Vilhelm *H. Otto Joachim greve *M. var 2° ~ Sophie Henriette Marie von Düring, d. af officeren E. C. F. v. *D. Magnus greve *M. var ~ Juliane Charlotte Ulrikke komtesse Brockdorff, d. af gehejmeråd Chr. Ulrik greve *B. Frederik greve *M. (1877–1939) var 1° ~ Eleonora Mimi komtesse Holstein, d. af politikeren C. C. greve *H. Harald greve *M. var ~ Else komtesse *M. Christian greve *M. var ~ Caroline Amalie komtesse Danne-skiold-Samsøe, d. af gehejmeråd Chr. greve *D.-S. Deres datter Henny M. var ~ godsejer Joachim baron *Wedell-Neergaard. Frederik greve

*M. (1854–1936) var ~ Magdalene Estrup, d. af politikeren J. B. S. *E.

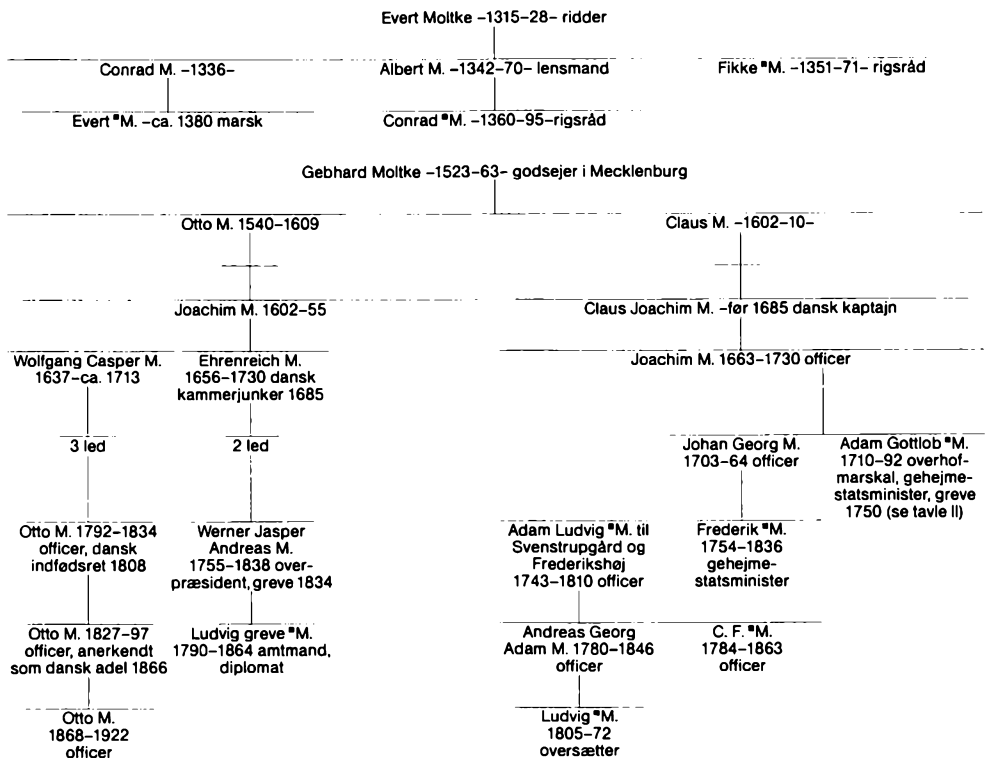
Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 II 488–549.

Nils G. Bartholdy

Moltke, Adam Wilhelm, lensgreve, 1785–1864, premierminister. * 25.8.1785 på Einsiedelsborg, † 15.2.1864 i Kbh., begr. i kapellet ved Karise k. F: gehejmestatsminister Joachim Godske *M. (1746–1818) og Georgine Buchwald (1759–1808). ~ 1° 14.6.1817 i Kbh. (Trin.) med komtesse Frederikke Louise Knuth, * 2.1.1797 på Lundegård, Gentofte, † 16.3.1819 i Kbh. (Holmens), d. af lensgreve, senere gehejmekonferensråd Frederik K. (1760–1818) og Juliane Marie v. Møsting (1754–1821). ~ 2° 22.8.1823 i Kbh. (Slotsk.) med komtesse Marie Elisabeth Knuth, * 1.8.1791 på Lundegård, † 15.1.1851 i Kbh., søster til I. hustru. – Far til Christian *M. og Frederik *M. (1825–75).

M. dimitteredes privat til universitetet af J. P. *Mynster, hvem han senere stod nær, og tog juridisk eksamen 1805. Straks efter blev han auskul-

Table I

Moltke, A. W.

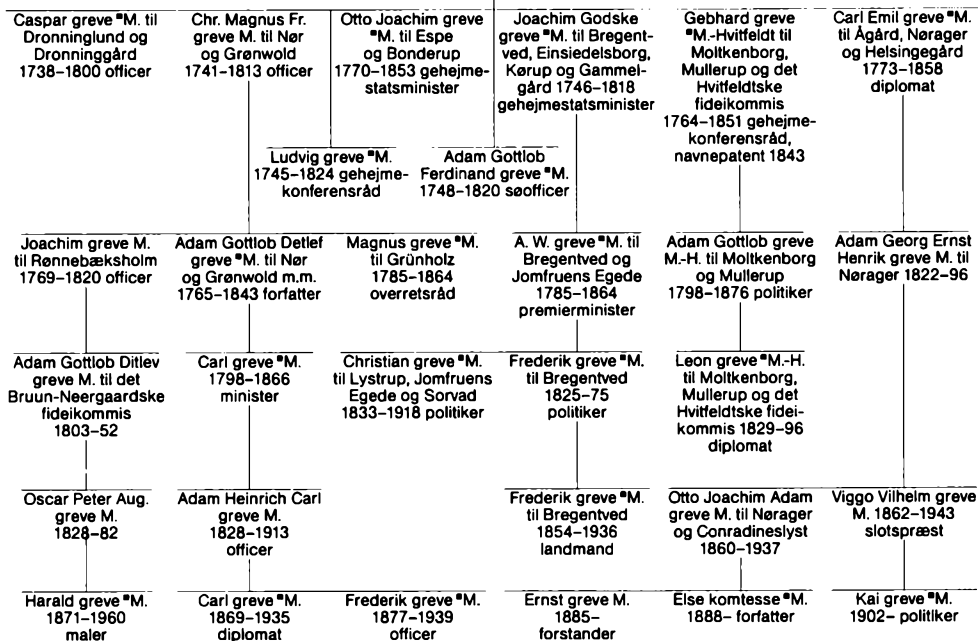
tant ved højesteret, gjorde 1809 tjeneste ved fredsforhandlingerne i Jönköping og blev s.å. assessor i højesteret. Få år efter ombyttede han dommergerningen med administrationen, blev 1821 deputeret i rentekammeret og 1816 tillige medlem af finansdeputationen samt medlem af direktionen for statgælden og den synkende fond, 1831 finansminister og gehejmestatsminister og 1845 præsident i rentekammeret. 1818 havde han overtaget Bregentved efter faderen og købte 1828 Jomfruens Egede; han var fra 1818 kurator for Vallø og Vemmetofte og overtog s.å. styrelsen af Knuthenborg for sin hustrus søstersøn F. M. Knuth. Han havde således et usædvanlig stort landområde under sin direkte ledelse. M. var en dannet, human, godgørende og overordentlig velmenende mand, ikke uden praktisk blik og ikke uden fortjenester af finansstyrelsen (således skete den første offentliggørelse af statsbudgettet 1835 i hans embedsperiode), men han var alt i alt for veg og for traditionsbunden til at blive fører. I Christian VIIIs statsråd hørte han ikke til de mest fremtrædende, over for det fremvoksende liberale røre stod han ikke uvillig, men uden begejstring, og han afslog at tage sæde i det udvalg der efter kongeskiftet jan. 1848 skulle udarbejde den nye forfatning.

Sin største bedrift øvede han da det gamle ministerium 21.3.1848 var trådt tilbage og dannelsen af et nyt var mislykkedes for C. E. Bardenfleth; efter opfordring af F. Tillisch og W. Oxholm (bag hvem mulig Carl Berling og Louise Rasmussen ("Danner") stod) henstillede kongen til M. at overtage dannelsen af en regering som kunne give den slesvigholstenske deputation svar. M. indvilligede straks og dannede martsministeriet, for en væsentlig del af det liberale partis mænd. Selv overtog han finansministeriet. Den bro M. ved sin tiltræden havde bygget fra gammelt til nyt var i øjeblikket af overordentlig værdi, og det var i den forbindelse mindre væsentligt at hans egen personlige indsats i politikken i den kommende tid ikke synes betydningsfuld ud over den mæglende og sammenbindende evne der utvivlsomt var ham givet.

M. forblev premierminister indtil 27.1.1852 idet han dannede både novemberministeriet 1848 (hvori han selv den længste tid var udenrigsminister) og juliministeriet 1851 (hvori han selv ingen portefølje havde). Han underskrev grundloven og fulgte siden ret langt med på vej mod helstatspolitikken, men trådte tilbage ved dens endelig sejr 1852. Han var medlem af landstinget 1849–60 og af rigsrådet 1854–61 (præsident

Table II

Adam Gottlob *Moltke til Bregentved, Nygård, Eskilstrup, Høgholm, Lindenberg, Dronninglund, Dronninggård, Hals Ladegård, Gammelgård, Glorup, Rygård, Nør, Grønwald m.m. 1710–92 overhofmarskal, gehejmestatsminister, greve 1750

1854–55); han billigede ikke den Ørstedske politik, men trådte ikke skarpt op over for den og afslog 1854 at danne ministerium. Som godsejer var han meget afholdt skønt han ingenlunde hørte til de mest liberale, han var således en modstander af fæstevæsenets afløsning og ikke ivrig for hoveriets. Når han 1855–56 gik med til det J. A. Hansenske kompromis i fæstesagen var det fordi han som adskillige andre jorddrotter i tiden gemte på den tanke om landmændenes samling som siden fik et kortvarigt liv i oktoberforeningen. – Kammerherre 1809. Ordensvicekansler 1843. Ordenskansler og overkammerherre 1856. Medlem af Danske selskab 1822. Æresmedlem af kunstakademiet 1827. Gehejmekonferensråd 1848. – R. 1815. K. 1824. DM. 1826. S.K. 1828. R.E. 1836. □Mal. af Hans Hansen, 1823 (St. mus.) og af C. A. Jensen, 1824 (Bregentved). Litografier af C. Henckel efter to forskellige mal. af L. Aumont. Afbildet på mal. af salvingen 1840 af S. Schack, 1843 (St. mus.), af J. V. Gertner (Rosenborg) og litografi af E. Lehmann efter tegn. af F. Westphal. Tegn. af Gertner, 1846, mal. af samme s.å. (Bregentved), kopi af E. Henningsen (folketinget), gengivet i stik af A. Hansen, 1849, i litografier af bl.a. I. W. Tegner og 1869 og i træsnit 1849 og 1853. Tegn. af Gertner, 1848 (Fr.borg) og mal. af samme s.å. (Jægerspris). Afbildet på tysk satirisk litografi. Tegn. af P. C. Skovgaard (Fr.borg) og af W. Marstrand. Mal. af F. L. Storch udst. 1853, og af A. Schiøtt, 1854 (Vemmetofte). Statuetter af H. V. Bissen, 1854 (glyptoteket). Buste af samme, 1855 (St. mus.; Fr.borg; Thurebyholm: folketinget; i marmor bl.a. på Bregentved, i bronze bl.a. på Vemmetofte). Statue af H. V. Bissen 1858–59 (Odense bys mus.; Bregentved park). Mal. af A. H. Hunæus, 1859 (bl.a. Bregentved), i træsnit 1859 og 1869, litograferet af E. Fortling 1861 og graveret i sten 1863. Afbildet på tegn. af Constantin Hansen 1860 (folketinget), på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg) og på forarbejder dertil (bl.a. folketinget). Afbildet på litograferede mindeblade for grundlovens givelse af bl.a. J. Thorsøe og på to fra 1863. Relief af H. V. Bissen, 1864 (Bregentved). Buste af samme, 1865 (St. mus.; Karise k.) og 1866 (Vemmetofte park). Foto.

Nordischer Telegraph, Lpz. 10.11.1848. H. E. Schack i 1848. Ugebl. for politik og lit. 31.3.1850. [Fr. Barfod] i Ill. tid. 2.10.1859. Flyveposten 20.2.1864. Ved A. W. M.s bisættelse. Prædikener af C. P. G. Mynster og J. W. West, 1864. Otto Müller i Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 135–97. Orla Lehmann sst. 198–211. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 4 41f 77–81. J. N. Madvig: Livserindr., 1887 72 142–46 179. C. E. Bardenfleth: Livserindr., 1890 113f 141 144 158.

N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reproudg. 1973). Gehejmerådinde Andræs politiske dagbøger I, 1914 188. A. F. Krieger: Dagbøger I–IV, 1920–21. Axel Linvald i Festskr. til Kr. Erslev, 1927. De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. – Brev i Kgl. bibl.

Povl Engelstoft*

Moltke, Adam Gottlob, lensgreve, 1710–92, overhofmarskal, godsejer. * 10. el. 11.11.1710 på Walkendorf, Mecklenburg, † 25.9.1792 på Bregentved, begr. i kapellet ved Karise k. F: oberstløjtnant Joachim M. (1662–1730) og Magdalene Sophie v. Cothmann (1681–1752). ~ 1° 9.9.1735 på Ulriksholm med Christiane Frederikke Brüggemann, * 26.5.1712 på Ulriksholm, † 28.2.1760 i Kbh. (Holmens), d. af oberst Godske Hans B. (1677–1736, ~ 2° 1722 med Dorothea Hedevig Krag, 1701–28) og Margarethe Vilhelmine Hausmann (1686–1717). ~ 2° 9.9.1760 på Fredensborg (Slotsk.) med Sophie Hedevig Raben, * 8.10.1733 i Kbh. (Slotsk.), † 8.7.1802 på Glorup, d. af stiftamtmand, gehejmeråd Frederik *R. (1693–1773) og Birthe v. Plessen (1707–86). – Far til Adam Gottlob Ferdinand *M., Carl Emil *M., Caspar *M., Joachim Godske *M., Ludvig *M. (1745–1824), Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt.

M. blev tolv år gammel page hos kronprins Christian (VI) og før tronskiftet 1730 kammerpage hos dennes søn, den kommende kronprins Frederik (V), hvem han livet igennem kom til at stå nærmere end nogen anden person. Han fik således ingen uddannelse udover hofmandens, om nogen studie- eller dannelsesrejse blev der ikke tale. Selv hævder han at det var hans ønske at blive farbroderen Caspar Gottlob Moltkes efterfølger som amtmand over Møn, og at han allerede havde erhvervet sig et løfte herom, da Christian VI overdrog ham opsynet med kronprinsen ved 1743 at gøre ham til dennes hofmarskal og n.å. overkammerer, hvorved han blev leder af prinsens hofstat og økonomi. Der blev ikke lagt skjul på at han fremfor alt skulle værne om prinsens moral og holde de altid beredvillige frister på afstand; en opgave der nok kunne give ham hænderne fulde. Om den ikke lykkedes så medførte i hvert fald M.s faderlige omsorg, formaninger og revselse at prinsen, hvis behov for ruelse var lige så stærkt som hans trang til udskjelser, knyttedes til ham i et livslangt afhængighedsforhold. Det ligger nær at antage at prinsen hos M. fandt den varme og hengivenhed han måtte savne hos forældrene, og der er ingen tvivl om at M. på sin side værnedede om sin protegé med en ubrydelig loyalitet.

Straks efter Frederiks Vs tronbestigelse 1746 blev M. (13.9.) udnævnt til overhofmarskal, n.å. blev han gehejmeråd og kongen forærede ham godset Bregentved der 31.3.1750, sammen med godser M. havde købt til, blev ophøjet til grevskab. Som kongens fortrolige rådgiver i alle spørgsmål indtog han en stilling hvis betydning gik langt ud over hvad hans hofembede indebar, som „favorit“ havde han til enhver tid kongens øre – og for kongen, hvis sagkundskab var ringe, og hvis arbejdsøve ikke oversteg det middelmådige, var det af betydning at sagerne blev ham forelagt af en person han kunne have blind tillid til fremfor af ministre, der kunne mistænkes for at ville fremme egne sager før de tænkte på kongens fordel. – Allerede straks efter tronbestigelsen overrakte M. efter opfordring kongen en plan for regeringens forelse der viser at kongen anså ham for rådgiver i alle spørgsmål. Planen afslører ingen originale politiske tanker, men viser M. som en forsigtig, konservativ traditionalist. Han advarer mod voldsomme og pludselige reformer, „Intet er skadeligere for en stat end idelige forandringer“, men han har blik for at kongen især skal advares mod militære rådgivere, da militæret i kongens første år var hans vigtigste saglige interesse. Landbruget var på denne tid endnu i økonomisk krise og ramt af den store kvægpestepidemi, og M. anbefalede støtte til godsejerne, samt tilskyndelse til tekniske og driftsmæssige forbedringer.

I tyve år var M. rigernes betydeligste person. Efterhånden som kongen selv blev ude af stand til at træffe selvstændige afgørelser voksede M.s betydning. Men samtidig blev han i det skjulte overordentlig forhadet, og mens han søgte at støtte kongen moralsk og gjorde sit yderste for at holde de voldsomste udslag af hans depravation inden for slottets mure, opfattedes han udadtil ganske med urette som den der forledte den svage, men populære monark. – Også ministrene var modstandere af „favorit-styret“, der skød et mellemlid end mellem dem selv og kongen; fra 1749 da førsteministeren J. S. „Schulin blev for svag til at fungere skulle alle depecher forelægges M., en ordning også den nye udenrigsminister J. H. E. „Bernstoff måtte affinde sig med. Da kongen 1760 på grund af et brækket ben var ude af stand til at holde konseil måtte alle sager refereres for M. 1763 blev han endelig optaget i konseilet, men han udbad sig tilladelse til ikke at give møde; i rådet ville han sagligt ikke kunne stå sig mod de egentlige fagministre, over for kongen havde han lettere spil.

Der er indicier for at M. på et enkelt punkt søgte at føre udenrigspolitik bag Bernstorffs ryg. Han havde fra begyndelsen en særlig interesse i for-

holdet til Rusland, og det er muligt at han, som hævdet af Erik „Arup, stod bag eventyrenen Magnus „Beringskjolds sendelse til St. Petersborg 1760 der endte i fiasko. At Bernstorff især kunne føle M.s indblanding som belastende kan der ikke være tvivl om, ligesom han måtte opfatte favoritrollen som regeringssystemet fremmed. Men det kom ikke til noget brud. De var enige om det vigtige punkt at konseilstyret burde opretholdes og styrkes, og på en række punkter, politiske, økonomiske og – ikke mindst – kulturpolitiske stemte de overens. M. var ikke nogen stor statsmand, Bernstorff var ham langt overlegen i intelligens, erfaring og politisk klogskab, men han indlagde sig stor fortjeneste som rådgiver på andre områder. Ligesom Bernstorff var han grebet af tanken om at kongens og landets ære krævede at der blev øvet en indsats fra statens side for at fremme kultur, kunst og viden-skab; og var det måske ofte andre der fik ideerne, så var det M. der overbeviste kongen om at de skulle gennemføres. Allerede i sin plan for Frederik Vs regering beklager han at universitetets professorer ikke gør mere nytte til trods for de store indkomster, og han medvirkede til at der indkaldtes udenlandske forskere for at råde bod herpå, som fx fysikeren C. G. „Kratzenstein, botanikeren G. C. „Oeder og konkylologer F. M. „Regenfuss. Som de fleste fornemme folk havde M. sin egen private naturalsamling (mineraller og konkyljer), ved siden af Otto „Thotts hovedstadens betydeligste. Da universitetet negligerede naturvidenskaberne tog M. initiativet til Natural- og Husholdnings-Cabinetet der fik plads på Charlottenborg og 1772 blev overdraget universitetet. Selv var han cabinetets præses og der blev ansat to professorer. For byens sundheds- og fattigvæsen interesserede han sig ligeledes, også på sundhedsvæsenets område søgte regeringen at skabe noget uden for universitetet. Desuden gav han den nødvendige støtte til universitetets prokansler Erik „Pontoppidan da denne opfordrede offentligheden til at deltage i en debat om ophjælpning af landets økonomiske tilstand. Resultatet blev værket Oeconomisk Magazin I–VII 1757–63. Blandt de betydeligste foretagender M. må regnes som en af initiativtagerne til er rejsningen af Frederiksstad 1754ff. Han fik kongen til at bifalde den store bebyggelsesplan, og sørgede for at byherrerne fik lempelige vilkår, og sammen med arkitekten Nicolai „Eigtved, der havde opført den nye hovedbygning på Bregentved, overvågede M. nøje at de æstetiske forskrifter blev fulgt. Selv opførte han et af de fire Amalienborgpalæer og lod det indrette til det fornemste og rigest udstyrede privatpalæ i landet.

Som landmand var M. ivrig for en bedre udnyttelse af landbrugsarealerne og en udvidelse af arealerne gennem dræning og nyrødning. På landsplan affødte det ideen om at indforskrive tyske kolonister til opdyrkning af den jyske hede (kartoffeltyskerne), et initiativ der dog ikke gav de forventede resultater. På sine egne godser lod han indføre det holstenske kobbølbrug, søgte at anspore bønderne til at anvende bedre metoder og bedre udsæd og ophævede det traditionelle driftsfællesskab. I sin egenskab af præses for den første landbokommission 1757 virkede han ligeledes for fællesskabets ophævelse, hvorimod han ikke havde blik for nødvendigheden af en ændring af bøndernes sociale og retslige stilling. Skønt han kunne være fristet af økonomiske grunde kom M. aldrig til at forstå et fagligt departement, han var fra 1762 medlem af overskattedirektionen og sad i spidsen for styrelsen af Frederiks hospital ligesom han var præses i de to store handelskompagnier, det vestindisk-guineiske og det asiatiske. Men hans magt var helt og holdent knyttet til Frederik Vs person. Og han vidste det. Til sin overraskelse blev han straks efter kongens død konfirmeret i sine stillinger af den unge Christian VII og betroet at ordne den afdøde konges begravelse. Men det skulle ikke vare længe før fjenderne kom ham til livs. Den unge konge brød sig ikke om faderens favorit som han ikke uvittigt beskrev som „oben Fuchs, unten Storck“, men var ikke i stand til uden hjælp at foretage en afskedigelse. Jalousi mellem rådgiverne lagde dog hurtigt tingene til rette. M. havde haft den vigtige opgave at bestyre kongens private kasse, partikulærkassen. Ved tronskiftet så Bernstorff en udvej for at skaffe sin brorsøn A. P. Bernstorff denne post, mens Christian VII's tidligere hofmester Ditlev Reventlow, der var uhyre kritisk overfor M.s økonomiske dispositioner, ligeledes mente sig berettiget. Afgørende blev imidlertid at M. fik kongens øjeblikkelige favorit, prins Carl af Hessen imod sig ved at modsætte sig dennes plan om at ægte kongens yndlingsøster Louise. I juli fik han afsked uden pension og trak sig i unåde tilbage til Bregentved. Han blev dog i maj 1767 indbudt til at overvære kongens salving, og blev n.å. atter optaget i konseilet, rimeligvis under indflydelse af Caspar von Saldern, der virkede som russisk forhandler ved drøftelserne om mageskifte. Han fik ligeledes sin stilling i overskattedirektionen igen og fik sæde i den 1767 nedsatte landvæsenskommission (fra 15.4.1768 generallandvæsenskollegiet) der gennemførte landbolovene af 1769. Nogen drivende kraft heri har han dog næppe været.

Ved Struensees overtagelse af styret i efteråret

1770 endte M.s politiske løbebane. Ved konseilets ophævelse 10.12.1770 blev han afskediget, påny uden pension. Da Magnus Beringskjold n.å. opsøgte ham for at få ham med i en sammensværgelse mod Struensee fik han her, som hos Bernstorff, afslag. Til deltagelse i kupforsøg var M. for meget legitimist. Efter at det russiske mageskifte, som M. gennem mange år havde været en fortaler for, 1773 var blevet gennemført tildelte regeringen ham en pension på 4000 rdl. årligt.

M. efterlod sig nogle på tysk affattede „mindeskrifter“ der foruden den førnævnte plan for Frederik Vs regering bl.a. indeholder en kronologisk fortegnelse over begivenheder i denne konges regeringstid og en kort levnedbeskrivelse af ham selv. Skrifterne tjener mere til oplysning om forfatterens personlighed end om de forhold der skildres. Der er fejl og udeladelser som næppe kan skyldes dårlig hukommelse alene. Mest interessant er 34 små „håndbreve“ fra Frederik V til M., der på en naiv og rørende måde belyser forholdet mellem den forsumpede konge og hans faste, aldrig svigtende holdpunkt i livet. – Med sine to hustruer fik M. en stor børneflokk som han ivrigt søgte at anbringe i statens tjeneste, men om ingen af dem kan det vist siges at de kun klarede sig ved protektion. Bjærgsøhed var en naturlig side af hans væsen, selv var han med sin herrnhutisk farvede pietisme ikke i tvivl om at de økonomiske fordele der tilfaldt ham var styret af Guds hånd og belønning for hans pligttrøskab. Men så han end stærkt på egen fordel og blev endog særdeles velhavende er der næppe, tiden taget i betragtning, grund til at tale om udbytning af statskassen eller urimelig udnyttelse af stillingen. Efter hans fald fik favorisystemet under Christian VII en meget farligere karakter. Som leder af hoffets store maskineri, som kongens vejleder og bestyrer af den kgl. kasse var han rigelig sin løn værd. Det var ikke M.s fejl, men kongens, at favoritstyret udviklede sig. – M. købte 1747 Turebyholm, 1750 Juellinge og 1751 Alslev og Tryggevalde der indgik i grevskabet Bregentved. Desuden ejede han på Fyn Glorup og Rygård, i Jylland Lindenberg, Høgholm, Dronninglund og Dronninggård som han sammen med Gammelgård på Lolland og Nygård på Møn solgte til Heinrich Schimmelmann. I Slesvig ejede han Nør, i Holsten Tesdorph. – Kammerjunker 1735. Gehejmeråd 1747. Lensgreve 1750. – Hv.R. 1745. L'union parfaite 1747. Bl.R. 1752. □Malet som hvid ridder af C. G. Pilo (Fr.borg), måske forarbejde til mal. ca. 1750 (Bregentved), kopi efter dette af M. som blå ridder (Schackenborg) og lignende stik af G. W. Baurenfeind; efter dette litografi. Flere

Moltke, Adam Gottlob

tegn. af M. i ordensdragt af Pilo (kobberstiksaml.), forarbejder til stik af O. H. de Lode, 1753, efter tegn. af Pilo; efter dette stengravure 1856 og stik. Emaljeminature af H. J. Schrader, 1757. Buste (?) af Chr. Seest s.å. Buste af J.-F.-J. Saly, 1757 (kunstakad.; Wedellsborg), i bronze 1771 (Glorup; Bregentved; Marienborg på Møn). Fajancebuste formentlig af J. H. Hännel (Bregentved; Rosenborg; Kunstindustrimus.; Fr.borg). Medalje af M. G. Arbien efter tegn. af Saly, 1757, efter denne kamé og lille relief (begge Fr.borg) samt stik. Mal. af L. Tocqué 1758–59. Vævet portr. af C. V. Foltmar, 1759. Mal. i Pilotype (Arreskov; Gl. Estrup) og lignende min. (Fr.borg). Min. af C. Høyer, 1760 (Fr.borg). Mal. af Pilo s.å. (sst.), gentagelser (Bregentved; Espe (?)). Min. af C. Høyer ca. 1761–62. Relief af J. Wiedewelt, 1763 (Karise k.), efter dette porcelænsrelief (Fr.borg) og stik af Marie L. A. Boizot ca. 1793. Min. på porcelæn af J. Gylding, 1763 (Rosenborg). Medalje af D. J. Adzer efter tegn. af Wiedewelt, 1765. Mal. af P. Als, 1766 (Glorup; Lystrup; Espe.; Kbh.s univ.), efter dette varianter i replik og kopi af bl.a. Hans Hansen (Rosenborg). Min. af C. Høyer, 1769 (Fr.borg). Relief af Wiedewelt, 1776 (Corselitze; Juellinge; Kunstindustrimus.), stukket af T. Kleve, 1778. Min af Høyer udst. 1778. Mal. af Jens Juel, 1780 (Glorup, Bregentved). Afbildet på historiemal. af A. C. Røde ca. 1780 (Fredensborg) og på J. H. W. Haffners tegn. af et selskab hos kongen, 1781 (Rosenborg). Relief af P. C. Tengfager, 1781 (Kunstindustrimus.). Buste af Hartman Beeken (Glorup). Relief af L. Grossi (Fr.borg).

Kilder. Hist. t. 4.r.II, 1870–72 131–331 (A. G. M.s mindekr.); IV, 1873–74 43–64 (A. G. M.s plan for Fr. Vs regering). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III–IX, 1896–1922 (slægt i VIII, 1917 93–113). Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13 (breve i II, 1907 341–89). Inkvissionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I–V, 1927–41 (brevveksl. i IV, 1936 515–18). Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936.
Lit. P. Vedel: Den ældre grev Bernstorffs ministerium, 1882. L. Koch i Museum, 1890 485–515. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III–V, 1897–1906. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I–II, 1903–19. Erik Arup i Hist. t. 8.r.IV, 1912–13 3–19. Aage Friis sst. 9.r.I, 1918–20 317–54. Erik Arup sst. II, 1921–23 78–125. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Hans Jensen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt VI, 1917 95–109. Samme: Dansk jordpolitik I–II, 1936–45 (reprudg. 1975). Torben Wolff m.fl. i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 fl.st.
Papirer i Rigsark.

Sv. Cedergreen Bech

Moltke, Adam Gottlob Detlef, greve, 1765–1843, godsejer, forfatter. * 15.I.1765 i Odense, † 17.6.

1843 i Lübeck, begr. sst., senere flyttet til Slesvig. F: generalmajor, senere general greve Christian Magnus Frederik M. (1741–1813) og Frederikke Elisabeth Reventlow (1746–87). ~1° ca. 1796 med Charlotte Auguste Wibel v. Wibelsheim, * 24.9.1772 i Kiel, † 12.8.1801 på Helmstorf, d. af landstaldmester Frederik Peter Anton W. v. W. til Marutendorf (1735–96) og Elsabe Magdalena Otte (1751–81). ~2° 14.4.1802 i Krusendorf med Marie Christiane Wibel v. Wibelsheim, * 9.10.1774 i Kiel, † 12.8.1812 på Nütschau, søster til I. hustru. ~3° 26.5.1827 med Catharina Hedeveg Carolina Klüwer, * 18.12.1791 i Slesvig, † 11.12.1873 i Wandsbek, d. af tobakspinder Johan Mathias K. og Elisabeth Magdalena Christina Arlitz. – Far til Carl *M. (1798–1866). Bror til Magnus *M.

M. blev 1775 sekondløjtnant, 1781 kar. premierløjtnant, tog sin afsked af hæren 1783 og blev s.å. student. Han studerede to år i Göttingen og sluttede senere venskab med B. G. *Niebuhr. 1786 blev han cand.jur. og drog efter udbruddet af den franske revolution på rejse til Tyskland og Frankrig hvor han kom i rejseselskab med Jens *Baggesen. Ved sin hjemkomst bosatte han sig på godset Nør ved Slesvig som han havde arvet, men købte senere Nütschau ved Oldesloe. M., der havde en livlig fantasi og megen interesse for de økonomisk dårligt stilledes vanskelige kår, var stærkt grebet af den franske revolution, og det kom i den anledning til et brud mellem ham og familien der bevirkede, at han blev udelukket fra arvefølgen til grevskabet Bregentved. M. levede en rigmands uafhængige liv, ivrigt optaget af historiske og poetiske sysler. Han stod i venskabelig forbindelse med G. *Zoëga, Wilh. v. Humboldt og boghandler Fr. Perthes i Gotha hvorom flere brevsamlinger vidner. Da freden var sluttet 1814 og det slesvigholstenske ridderkab begyndte at røre på sig, tog han levende del i dets forfatningsbestræbelser; deltog i Wienerkongressen. I sine erindringer fremhæver J. G. *Rist hans iver for ridderskabets sag, men kalder ham ellers en excentrisk forfatter der har meget vanskeligt ved at tie med disse vigtige sager. 1826 forlod M. definitivt Holsten. Han overlod sin ældste søn Carl godset Nütschau og tog bolig i Lübeck hvor han levede sine sidste år. M. har udgivet flere poetiske skrifter. 1794–95 udsendte han *Reise nach Mainz* i to bind, og senere fulgte i Friedrich *Klopstocks stil *Oden* og *Gedichte*, begge fra 1806. Sine politiske ideer udformede han i *Ansichten bei den Ansichten* og *Die Erinnerung* fra 1816 og skriftet *Was schwere Auflagen schwerer macht. Neckers Wort mit einem Vorworte*. 1818. Uwe Jens *Lornsens optræden i efteråret 1830 trykkede ham atter pennen i hånden, og

han udgav 1833 *Einiges über die Verfassung Schleswig-Holsteins und die Ritterschaft* hvori han tog til orde for en aristokratisk forfatning for begge hertugdømmer. Endelig udsendte han 1838 *Radirte Blätter, in Anleitung der Schrift: Rechtliche Bemerkungen eines Zollpflichtigen über das zu Kiel erschienene Publicistische Vorum eines Zollfreien*. Hans historiske studier over de italienske republikker i middelalderen satte derimod ingen litterære frugter. – Kammerjunker 1782. □ To mal. Buste af Thorvaldsen 1803–04 (Thorvaldsens mus.), kopi formentlig af C. Landini (Kunsthalle, Kiel) og gengivet i stengravering 1851.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III–X, 1896–1931. – N. N. Falcks Archiv für Gesch., Statistik . . . der Herzogthümer Schleswig, Holstein, Lauenburg II, Kiel 1843 575f; III, 1844 438–42 499–504 (digte). J. G. Rist: *Lebenserinnerungen II*, Gotha 1880 333. Axel Pontoppidan: A. G. D. M., 1939. – Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Moltke, Adam Gottlob Ferdinand, greve, 1748–1820, søofficer. * 1.1.1748 på Bregentved, † 16. 8.1820 i Ringkøbing, begr. sst. F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Christiane F. Brüggemann (1712–60). ~ 3.10.1791 i Fårevejle med komtesse Ida Birgitte (Betzy) Raben, * 5.10.1774 på Ålholm, † 30.8.1820 i Kbh. (Holmens), d. af gehejmeråd, greve Otto Ludvig R. (1730–91) og Anna Cathrine Henningia Buchwald (1736–90). – Bror til Caspar *M., Joachim Gudske *M. og Ludvig *M. (1745–1824). Halvbror til Carl Emil *M., Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt.

M. blev kadet 1755, sekondløjtnant 1757 i en alder af ni år, sprang derefter premier- og kaptajn-løjtnantsklassen over og blev kaptajn 1760, hvorefter han 1765–66 studerede i Leipzig og Paris, kommandørkaptajn 1767 og n.å. auskultant i admiralitetskollegiet. 1769 var han i engelsk tjeneste og blev s.å. generaladjutant hos kongen. N.å. deltog han i ekspeditionen mod Alger i schoutbynacht F. C. "Kaa's" stab og sendtes af denne til Kbh. med rapport over det uheldige udfald af ekspeditionen. S.å. blev han chef for orlogsskibet Grønland der sammen med en fregat sendtes til Middelhavet til forstærkning af den danske eskadre. Da denne 1772 kaldtes hjem blev M. med Grønland i Middelhavet for at ledsage presentskibene og for at aflægge besøg hos dejen i Alger. N.å. kom han hjem, og 1774 beordredes han til at foretage opmålinger i Slesvig og Holsten i anledning af en påtænkt kanalforbindelse mellem Nord- og Østersøen, Ejderkanalen. S.å. ansattes han som assessor cum

voto deliberativo og n.å. som virkelig deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og fremmedes til kommandør. 1778–80 var M. atter i engelsk tjeneste. Herfra hjemsendte han en anvisning på, hvorledes kobberforhudning af skibsbunde udførtes i England og en omtale af fordelene herved. Ved kollegiernes adskillelse 1781 fik han sæde i admiralitetskollegiet og var s.å. chef for orlogsskibet Prinsesse Sophie Frederica i eskadre og på krydstogt i Nordøen hvor han opbragte to engelske og en amerikansk kaper der havde forøvet voldsomheder i Kleveland i Norge. S.å. blev han kontreadmiral og var ca. 1783 chef for orlogsskibet Oldenborg på togt i Middelhavet hvor han blev modtaget med megen opmærksomhed både i Algier og af kongen af Sicilien. Han hjemførte fra Livorno marmoret til Frederik Vs gravmonument i Roskilde domkirke.

1788 var M. under vakancen efter overkrigssekretær F. C. "Rosenkrantz" afgang referent af søetatens sager hos kongen og n.å. chef for en af eskadrerne i den udrustede flåde. M. var medlem af talrige kommissioner og gjorde trods sin manglende uddannelse som subaltern officer fortrinlig tjeneste som skibschef og i kollegiet. 1797 fik han på grund af svagelighed sin afsked med viceadmirals karakter og levede de sidste år af sit liv i Jylland som uheldbredelig sindssyg. – Hofjunker 1756. Kammerjunker 1762. Kammerherre 1769. – Hv.R. 1777. □ Mal. af Jens Juel. Min. af Cornelius Meyer ca. 1785 (Rosenborg; Fr.borg) og ca. 1795–1800 (St.mus.).

Chr. Molbech: Vidensk. selsk.s hist., 1843 357. F. C. Kaas i *Nyt archiv for søvæsenet II*, s.å. 137. [Edv.] Ehlers i *Tidsskr. for søvæsen LXXXII*, 1911 549–59. – Papirer i Landsark. for Sjælland.

Th. Topsøe-Jensen*

Moltke, Adam Ludvig, 1743–1810, officer. * 6.12.1743 i Kassel, † 20.1.1810 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: officer i hessisk, senere generalløjtnant i dansk tjeneste Johan Georg M. (1703–64) og baronesse Elisabeth Jeannette Wolzogen (1715–88). ~ 24.4.1778 i Kbh. (Garn.) med Margaretha Sophie Hauch, * 16.10.1757 i Kbh. (Garn.), † 9.2.1829 sst. (Garn.) (~ 2° 1811 med gehejmestatsminister Frederik *M., 1754–1811), d. af general Andreas *H. (1708–82) og Sophia Stürup (1731–60). – Far til C. F. *M. Bror til Frederik *M. (1754–1836).

M fik 1754 patent som kornet, blev 1756 overtalrig, n.å. virkelig fænrik i infanteriet, 1759 kar., n.å. virkelig løjtnant, 1762 sekondløjtnant, 1765 premiermajor. 1769 overgik han i russisk tjeneste, deltog med udmærkelse i krigen mod tyrkerne og blev såret, var hjemme på rekreation, og

Moltke, Adam Ludvig

da hans genansættelse blev afslået gik han atter i russisk tjeneste og blev oberst. Efter hjemkomsten 1772 måtte han nøjes med vartpenge og karakter som oberst, indtil han 1774 blev oberstløjtnant og regimentskommandør, 1778 oberst og regimentschef, 1787 generalmajor. 32 år kommanderede M. sit af udskrevne jyder og geworbne bestående regiment og udviklede sig til en fortrinlig militær pædagog. I forbindelse med godsejerne fik han gennemført, at søndagseksercitsen bortfaldt om vinteren. For det faste mandskab forbedrede han indkvartering og sygepleje, oprettede skoler for dem og deres børn og skaffede dem ekstra indtægter. Han havde sjældne evner til at vinde ikke alene soldater, men alle befolkningsklasser i by og land, og erhvervede sig efterhånden som hans virkekreds udvidedes agtelse og beundring overalt i Jylland. Da det vinteren 1800–01 trak op til krig med England fik M. som kommanderende general i Nørrejylland ordre til at forestå „Anstalterne langs de jydsk Kyster“, og i de følgende år traf han energisk, klogt og forudseende forberedelser til at hindre at halvøen blev krigsskueplads: forsvarsanlæg rejstes på de vigtigste punkter, navnlig Fladstrands havn forbedredes og sikredes af hensyn til forbindelsen med Norge, Randers blev udset til militært centralpunkt i Jylland med et stort og vel forsynet tøjhus osv. osv. Han førte levende korrespondance med kronprinsen og var bestandig på rejse for at inspicere, opmuntre, drive på. Landeværnsanordningerne gennemførte han efter en omhyggelig plan og med humanitet. Hans virksomhed påskønnedes af kronprinsen, og efter at M. gentagne gange for alder og svagelighed havde søgt afsked bevilgedes denne fra april 1808. 1802 var han blevet generalløjtnant, ved sin afsked blev han general af infanteriet. Skønt han havde ægtet en formuende dame blev hans økonomiske forhold efterhånden meget trykkende. – Hofjunker 1759. Kammerjunker 1762. Kammerherre 1773. – Hv.R. 1782. DM. 1808. R.E. 1808. □Mal. af E. Pauelsen. Malet på porcelæn. Stik af A. Flint. Litografi 1844. Relief på mindestøtte af billedhugger Borregaard, 1821, efter tegn. af blikkenslager Meyer (Kilden, Aalborg).

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–III, 1883–88. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907. – [C. F. Frisenberg:] Fra krigen 1807–14, 1894 3f 8 II. J. H. Kirchhoff i Pers. hist. t. 7.r.1, 1916 137f. Erik Amburger sst. 10.r.III, 1936 175f 178f 199. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrøm II, 1925–30. K. C. Rockstrøh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926.

Rockstrøh*

Moltke, Anthon Carl Frederik, 1784–1863, officer. * 8.5.1784 i Aalborg, † 12.12.1863 på Frbg. slot, begr. på Frbg. F: oberst, senere general Adam Ludvig *M. (1743–1810) og Margaretha S. Hauch (1757–1829). ~ 1° 15.3.1816 i Vordingborg med Inger Marie Staal, * 31.7.1789 i Vordingborg, † 25.5.1819 i Kbh. (Garn.), d. af købmand Lars Terpager S. (1747–1818) og Else Engel (ca. 1750–1820). ~ 2° 21.7.1820 i Vallø med Henriette Marie Sophie Wilhelmine v. d. Maa-se,* 7.11.1796 i Kbh. (Fødsst.), † 27.6.1869 på Frbg., d. af premierløjtnant, kammerjunker, senere staldmester, kammerherre Frederik Anton Adam v. d. M. (1773–1821) og Wilhelmine Løvenskiold (1779–1829).

M. blev indskrevet som fænrík à la suite ved faderens regiment, fik 1794 sekondløjtnants karakter, blev 1800 efter fortrinlig bestået artilleriekssamen virkelig sekondløjtnant i infanteriet, n.å. premierløjtnant, 1804 stabs-, 1807 virkelig kaptajn. 1813 deltog han med hæder i felttoget ved sydgrænsen og blev major, 1826 oberstløjtnant, 1833 kar. oberst, 1839 regimentskommandør, 1842 generalmajor og brigadekommandør. Han blev ikke anvendt i felthæren 1848; han gjorde indtryk af at være ældet ud over sine år og var noget tunghør, men hans åndsevner var vedblivende gode, hans tjenstiver uformindsket. 1849 fik han sit ivrige ønske om kommando i felten opfyldt og førte med dygtighed og stort personligt mod en brigade ved Kolding, Gudsø og Fredericia, var vinteren 1849–50 kommanderende general i Jylland og fik 1850 kommandoen over I. division af felthæren. Krigsministeren havde bestemt at general Chr. de Meza skulle „adjungeres“ divisionen; men „denne Ydmygelse for gamle M.“ ville de Meza ikke gå med til og fik det forpurret, og ved Helligbæk og Isted førte M. sin division med ro og omsigt. Fra 1851 havde han som generalløjtnant Jydsk generalkommando indtil han 1858 ret overraskende måtte fratræde denne stilling, sattes til disposition og blev præsides i den betydningsløse rådgivende komité i Kbh. 1860 sattes han à la suite i arméen, men med fuld gage m.m. – Kammerjunker 1802. Kammerherre 1824. – R. 1835. DM. 1840. K. 1845. S.K. 1849. □Afbildet på litografi af hærens højstkommanderende 1850 efter tegn. af S. Schack. Litografi 1852, efter dette træsnit 1853 og 1869 og litografi 1853. Afbildet på litografi af krigsrådet i Vejlbjby 4.7.1849 efter tegn. af K. Gamborg, 1889. Foto.

F. Abrahamson i Dansk militært t., 1865 40–44. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I, 1867–71 123 306 o.fl.st.; II, 1873–78 579–81 862 o.fl.st.; III, 1880–87 167f 441 o.fl.st. Jacob Thode Ræder: Krigserindr. 1848–50, 1911. Berl. tid. 4.12.1860. E. Boden-

hoff: Den gamle general, 1914 30 120 155. General de Mezas krigs dagbøger 1849–51, 1928.

Rockstroh*

Moltke, Carl, greve, 1798–1866, gehejmestatsminister. * 15.11.1798 i Kiel, † 12.4.1866 på godset Assieten i Kurland, begr. i Diensdorff. F: greve Adam Gottlob Detlev *M. (1765–1843) og Charlotte A. Wibel v. Wibelsheim (1772–1801). ~ 29.5.1824 i Kiel med Anna Malvine Simons, * 21.10.1802 i Paris, † 22.4.1883 i Kbh.(Garn.), d. af bankier i Bruxelles Henry S. (1764–1837) og Eliza Ross (1778–1851).

M. undervistes oprindeligt privat og havde tidens bedste lærere, bl.a. professor N. *Falck. Derpå sendte faderen ham til Johanneum i Hamburg hvor han boede hos undervisningsanstaltens direktør dr. Gurlitt. 1820 ledsagede han faderen på en rejse til Italien, og efter sin hjemkomst tog han 1822 juridisk eksamen i Glückstadt. Fra 1823 virkede han som auskultant ved den holsten-lauenburgske overret, og da han 1826 havde overtaget faderens gods Nütschau ved Oldesloe, indtrådte han som medlem i ridderskabets vedvarende deputation. 1830 blev han medlem af den holstenske overret. Allerede på dette tidspunkt var hans almindelige position så vel fæstnet, at han blev opfordret til at tage sæde i de „erfarne mænds“ forsamling 1832. Han kom herved til Kbh. og ansattes 1834 som deputeret i rentekammeret og for finanserne. 1840 avancerede han til 1. deputeret. Indtil nu havde hans almindelige politiske indflydelse kun været ringe, men da Christian VIII 1846 lagde kursen om og indtog en fastere holdning over for den slesvig-holstenske bevægelse, trådte M. frem i forreste linje og overtog stillingen som præsident for det slesvig-holsten-lauenburgske kancelli. Hans lille, tætte skikkelse vidnede både om beslutsomhed og handlekraft, og på grund af sin fuldkomne tyske uddannelse og sine mange personlige forbindelser inden for ridderskabet måtte han mere end nogen anden i Christian VIIIs nærmeste omgivelser være egnet til at gennemføre den helstatspolitik der efter det åbne brev udstedelse måtte være kronens mål. Set fra et dansk nationalt synspunkt var det imidlertid beklageligt at han i meget ringe udstrækning havde forståelse for betydningen af den vågnende danskhed i Slesvig.

Skønt M. ikke i Christian VIIIs tid fik sæde i gehejmestatsrådet, var hans politiske indflydelse i kongens sidste leveår i stadig stigning. Som den der bedst kendte forholdene i hertugdømmerne deltog han fra sommeren 1847 i de forfatningsovervejelser der stærkt optog kongen, og han sluttede sig til H. *Reventlow-Criminil i dennes

ønske om, at der skulle indkaldes en grundlovgivende forsamling, hvoraf stænderne i monarkiets forskellige dele skulle udpege to tredjedele af medlemmerne. Samtidig indtog han en meget skarp holdning over for enhver separatistisk bevægelse i hertugdømmerne, hvor man til gengæld stemplede ham som „forræder“ og „renegat“. Efter Christian VIIIs død 1848 kaldte den nye konge ifølge en opfordring fra faderen M. til at deltage i det ekstraordinære statsrådsmøde som fandt sted på slottet natten mellem 20. og 21.1., og straks næste morgen fandt den officielle udnævnelse til gehejmestatsminister sted. I de måneder der fulgte efter kan M.s indflydelse vanskeligt overvurderes, og han står som den drivende kraft i hele forfatningsarbejdet. Det var den almindelige opfattelse, at øjeblikket nu var inde til at opgive kongeloven. M. udarbejdede på tysk et udkast til en offentlig henvendelse til monarkiets befolkning om den fremtidige forfatning der offentliggjordes ved et reskript af 28.1.1848. Der lovedes heri en fælles stænderforfatning for kongeriget og de to hertugdømmer med lige mange repræsentanter for de to halvdele. Denne forsamling skulle have skattebevillingsret og besluttende myndighed med hensyn til fælles love. Ved siden deraf bevarede de gamle stænderforsamlinger, og det fastsloges samtidig at der ikke skulle ændres noget i den gamle forbindelse mellem Slesvig og Holsten. Om dette sidste punkt havde der inden for statsrådet stået en meget hård dyst, idet både P. G. *Bang og C. E. *Bardenfleth energisk havde angrebet denne udtalelse, men M. gik ud af kampen som sejrherre. Inden det endelige forfatningsudkast fik kongens underskrift, lovede man at det skulle forelægges „erfarne mænd“. En snævrere kommission bestående af Bang, A. S. *Ørsted (1778–1860) og M. fik som opgave at udarbejde det nærmere forfatningsudkast. Både i hertugdømmerne og i kongeriget blev det kgl. budskab genstand for en hård kritik. Det slesvig-holstenske parti ønskede ingen anden forbindelse med kongeriget end personalunionen, og i kongeriget var man forarget over at denne del af monarkiet, skønt den befolkningsmæssigt var langt talrigere, ikke fik indrømmet en passende repræsentation. I den liberale presse blev M. genstand for hårde angreb, og man bebrejdede ham hans „danske Slesvig-Holstenisme“. Mens disse offentlige storme rasede, og februarrevolutionen brød ud og tændte Tyskland i brand, arbejdede forfatningskommissionen med stor ihærdighed og uden at lade sig påvirke syndeligt af den offentlige mening. Omkring 20.3.1848 var det udkast fuldført der bedst kan betegnes som en naturlig og moden frugt af et tiårs stadigt

Moltke, Carl

arbejde med forfatningssagen, men den folkelige bevægelse i monarkiet væltede hele dette arbejde over ende, og 21.3.1848 trådte M. tilbage som minister.

I den periode hvor de nationalliberale sad ved magten var der ikke megen brug for holsteneren og helstatsmanden M., men det må dog betragtes som en anerkendelse af hans administrative dygtighed og statslige loyalitet, når man udpegede ham til efter våbenstilstanden i Malmø at tage plads i den midlertidige regering for hertugdømmerne. Dristigt drog han til Holsten, men en fjendtlig folkebevægelse tvang ham bort, og da forbundstropperne ikke ville garantere for hans personlige sikkerhed tog han ophold i Sønderborg hvor han sammen med to andre af kongen udnævnte regeringsmedlemmer dannede den såkaldte immediatkommission. 1849 påtog han sig en diplomatisk sendelse til Wien for at bevæge den østrigske regering til at fjerne det slesvigholstenske statholderskab i Kiel, men forsøget var forgæves. En ny vigtig periode i M.s statsmandsgerning indtrådte i det øjeblik da Ejderpolitikken måtte erklæres for strandet, og regeringen på ny måtte bestræbe sig på at føre en klar helstatspolitik. Som den dansk-tyske helstats ubøjeligste og mest konsekvente forkæmper var M. som kaldet til atter at få betydelig indflydelse. Også de tyske stormagter ønskede nu hans tilbagevenden. I juli ministeriet af 1851 indtrådte han som minister uden portefølje. Da han sammen med udenrigsminister H. Reedtz ikke kunne få ministeriet som helhed til at gå med til at følge Preussens og Østrigs krav om at junigrundloven ikke måtte udstrækkes ud over kongeriget, og at de selvstændige stænderforsamlinger i hertugdømmerne skulle opretholdes, trådte han atter ud i okt. 1851. Da ministeriet Bluhme dannedes i jan. 1852 på et udpræget helstatsprogram, indtrådte han på ny som minister for Slesvig. For første gang beklædte en udpræget tysk mand denne vigtige stilling, men han beholdt A. "Regenburg som sin departementschef og opretholdt i det hele de danske sprogeskripter. Til en vis grad kan man endog sige, at han fuldstændiggjorde dem, fx med hensyn til retssproget. Han var endvidere meget ivrig efter at få H. "Martensen til superintendent i Slesvig, men forsøget mislykkedes. Til trods for sin loyale overholdelse af sprogeskripterne, der åbenbart forekom den meget retsindige mand en retfærdig handling over for de dansktalende distrikter, var han på vagt over for alle udslag af de nationaldanske bestræbelser, og hans bladforbud ramte såvel ejderdanske som slesvigholstenske aviser. Han havde nu som før lige så lidt sympati for det danske nationalparti som for slesvigholste-

nerne. Da den slesvigske stænderforsamling kaldte de mænd der havde organiseret den slesvigholstenske rejsning 1848 „regering“ og „øvrighed“ under kampene 1848–50, nedlagde han gennem kommissarius en meget kraftig protest. Han ville ikke tåle at hertugdømmernes lovlige øvrighed forhånedes „ved at sættes paa lige Fod med Ophavsmændene til det skammeligste Oprør, der nogen Sinde havde fundet Sted i noget som helst Land, et Oprør, der var blevet forbedret ved de mest uforskammede Løgne og Bagvaskelser, paabegyndt med det sorteste Forræderi, fortsat med mageløs Haardnakthed, Hovmod og Grusomhed og endt med Nederdrægtighed“.

Samtidig med at M. således var den politiske slesvigholstenismes fortsatte afgjorte modstander, hævdede han stadig at en enevældig regering eller et styresæt, der kom dette meget nær, var den absolutte forudsætning for monarkiets fortsatte beståen. Derfor fjernede det forslag til en ny forfatning for Slesvig, som han forelagde stænderforsamlingerne, sig kun lidt fra den gamle stænderforfatning, og han var ligeledes stemt for at trække meget snævre grænser for de magtbeføjelser der skulle overlades til rigsrådet over for monarkiets fælles anliggender. Inden for ministeriet var han den anerkendte fører for dettes højre fløj, og han støttedes ivrigt af krigsminister C. F. Hansen. Sammen med denne gik han over i ministeriet Ørsted og forsvarede ivrigt at den nye fællesforfatning burde oktrojeres. Ved ministeriets fald i dec. 1854 trådte M. på ny i baggrunden, og han fastholdt sin vægring ved at overtage en ministerpost så længe Frederik VII levede. Efter tronskiftet i nov. 1863 var hans navn atter fremme, men han ville ikke tage ansvaret for en kursændring der kunne have udsat det nye dynasti, for hvis overhoved han nærede den dybeste ærbødighed, for en belastningsprøve som det ikke kunne bære. Først i juli 1864 indtrådte han som minister uden portefølje i C. A. Bluhmes regering og måtte som sådan anerkende den traktat der brutalt sønderlemmede det monarki som han gennem en menneskealder så ihærdigt havde søgt at holde sammen. M. tog sin afsked i juli 1865, først og fremmest af helbredshensyn, og han døde n.å. på et besøg i Kurland. Krigen 1864 havde skåret hans rod over. – Ekstraordinær assessor i højesteret 1847. – Kammerherre 1835. Gehejmekonferensråd 1848. Ordenskansler 1864. – R. 1836. K. 1840. DM. 1841. S.K. 1842. R.E. 1848. □Gouache ca. 1825 (Gl. Christiansholm). Afbildet på E. Lehmanns litografi af indtoget 22.6.1841. Fremstillet på flere karikaturer (Fr.borg), bl.a. af P.C. Skovgaard (sst.), forarbejde til litografiet „Statsskibet“.

Træsnit 1859, efter dette træsnit 1864 og litografi 1865. Akvarel efter foto fra ca. 1860. Mal. af H. Olrik, 1869 (Gl.Christiansholm). Foto.

Hist. t. 3.r.V, 1866–67 217–54 (brevveksl. med Fr. Reventlow). Statsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen I–VI, 1954–64; X, 1972. Betænkninger fra Chr. VIIIs tid, udg. Niels Petersen, 1969. – N. Neergaard: Under junggrundloven I–II, 1892–1916 (reproudg. 1973). A. D. Jørgensen: Hist. afhandl. III, 1898 sstr. 389–424. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. H. Hjelholt: Den danske sprogdordn. og det da. sprogstyre i Slesvig 1850–64, 1923. Samme i Hist. t. 9.r.VI, 1928–29 375–81 383 388 390 392 395–97 400. Samme sst. 10.r.III, 1934–36 415f 418f 426–28. H. J. H. Glædemærk sstr. V, 1939–41 185–240. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 især 425–46. Erik Møller: Helstatsens fald I–II, 1958 (reproudg. 1974). J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. – Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Moltke, Carl Poul Oscar, greve, 1869–1935, diplomat. * 2.1.1869 i Görz, † 5.9.1935 på Gl. Christiansholm i Klampenborg, begr. Ordrup kgd. F: fh. østrigsk major, kammerherre, greve Adam Heinrich Carl M. (1828–1913, ~ 1° 1860 med grevinde Olga Capizucchi di Cassini, 1838–66, ~ 3° 1876 med komtesse Sophie Magdalene (Magda) Raben-Levetzau, 1846–1920, ~ 1° 1868 med baron Holger Christian Georg Rosenkrantz, 1836–71) og grevinde Emma Christine Capizucchi di Cassini (1836–70). ~ 29.6.1907 på Homestead, Mass. med Cornelia (Nina) van Rensselaer Thayer, * 6.12.1881 i Boston, † 15. 6.1960, d. af Nathaniel T. (1851–1911) og Cornelia Street Barroll (1859–85).

M. blev sekondløjtnant i marinen 1889, premierløjtnant 1894. Han deltog i opmålingsekspeditioner til Grønland 1893–94, gjorde tjeneste i den franske flåde 1895–97 men søgte derefter ind i den danske udenrigstjeneste og tog bl.a. på grund af en hofteskade sin afsked fra marinen 1901. Efter en kort tid som volontør i udenrigsministeriet blev han legationssekretær i London 1898–1900 og i Berlin 1900–03. Marts 1903 udnævntes han til chargé d'affaires i Rom. Dec. 1908 blev han gesandt i Washington indtil han i okt. 1912 efterfulgte Johan Hegermann-Lindenchrone som gesandt i Berlin, på dette tidspunkt Danmarks vigtigste repræsentation. Med stor dygtighed varetog han de danske interesser i den vanskelige periode op til første verdenskrig og under denne holdt han regeringen nøje underrettet om udviklingen i Tyskland. Det skete bl.a. gennem en underhåndskorrespondance med udenrigsminister Erik Scavenius. På denne måde kunne M. bedre holde ham informeret gennem oplysninger der ikke egnede sig til officiel indberetning. Efter krigen deltog M. 1921–22 i de omfattende dansk-tyske forhandlinger

der resulterede i traktaten af 10.4.1922 om ordningen af de praktiske spørgsmål ved Nordslesvigs overgang til Danmark. M. der i juni 1913 havde været på tale som udenrigsminister i regeringen Zahle II blev i april 1924 udnævnt til udenrigsminister i regeringen Stauning I. M. synes at have været Staunings personlige valg skønt M. hverken var medlem af socialdemokratiet eller af rigsdagen. Men endnu på dette tidspunkt var der tradition for at tage en karrieredi- plomat til udenrigsminister og desuden erklærede M. – ifølge K. K.*Steinckes notat af Staunings referat – at han sympatiserede med partiet og var villig til at gennemføre de sager der stod på dets program.

Det kom dog til brydninger inden for ministeriet da partiets afrustningsprogram i efteråret 1924 blev fremsat som lovforslag. Oppositionen i folketinget pressede M. hårdt for at få ham til at sige sin oprigtige mening om forslaget. Det endte med at han som medlem af regeringen vedstod sit ansvar for det stillede forslag. Da en rundspørge til danske gesandter viste at udlandet, især Storbritannien og Tyskland, ikke kunne tilråde Danmark en isoleret afrustning satte M. sin stilling ind på at meddele disse oplysninger til folketingets afrustningsudvalg skønt det øvrige ministerium ønskede dem hemmeligholdt. M. fik sin vilje hvilket ikke forhindrede afrustningsfor- slaget i at blive vedtaget i folketinget marts 1926 og oversendt til landstinget hvor det ikke nåede til behandling inden regeringens fald dec. 1926. Da Thorvald Stauning 1929 igen dannede ministerium var M. ikke på tale som udenrigsmini- ster. Han vendte heller ikke tilbage til diplomati- et men blev medlem af folkeforbundsdelegatio- nerne og deltog i forskellige internationale for- lignsnævn. 1930 var han præsident for den inter- nationale konference om toldvåbenhvile. M. var en dygtig og effektiv diplomat der i denne egen- skab gjorde Danmark store tjenester. Men han hørte ikke hjemme i det politiske liv og kom da heller ikke til at yde nogen større indsats på det- te område. – Kammerherre 1911. – Halvbrode- ren Frederik Josias Valdemar Otto M., * 10.4. 1877, † 13.8.1939, blev student 1896, sekondløj- nant 1898 og afgik 1919 som ritmester. Hans særlige interesse var ballonsport, hvorom han skrev i Milit. Tidsskrift 1910 og 1912; han var 1915 til rådighed for hærens tekniske korps for anskaffelse af ballonmateriel, 1920 blev han bal- lonfører. R. 1912. DM. 1918. – R. 1903. DM. 1906. K². 1913. K¹. 1919. S.K. 1929. □Mal. af Magda Bernstorff (Gl. Christiansholm). Tegn. af Hugo Vilfred Pedersen, 1924. Karikatur af H. Jensenius, 1926. Foto.

Moltke, Carl

Ed. Reventlow: 1 dansk tjeneste, 1956 79–83. L. B. Bolt-Jørgensen: Med sabel og kårde, 1957 74–79. Viggo Sjøqvist: Erik Scavenius I–II, 1973. Kristen Bording: Dagbog over Danm.s første socialdemokratiske ministerium, 1976. Jens Bang-Hansen: Det første socialdemokratiske ministerium, 1978. Kn. Larsen i Nær og fjern. Studier tilegnet Sven Henningsen, 1980 255–79. – Papirer i Rigsark. og Udenrigsministeriets ark. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Moltke, Carl Emil, greve, 1773–1858, diplomat. * 9.1.1773 på Bregentved, † 19.3.1858 på Nørager, begr. i Karise. F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Sophie Hedevig Raben (1733–1802). ~ 5.7.1807 i Kbh. (Garn.) med grevinde Asta Thusnelda Münster-Meinhövel, * 2.10.1788 i Linden ved Hannover, † 12.2.1842 i Slesvig, d. af rigsgreve, gehejmeråd Georg Werner August Dietrich M.-M. (1751–1801, ~ 1° 1775 med grevinde Louise Maria Anna Christine Sophie Grönsfeld-Diepenbroick, 1755–1803, ~ 2° 1780 med Frederikke Wilhelmine Louise v. der Schulenburg, 1764–86) og baronesse Amalie Isabella Johanne Charlotte Ompteda (Amalie *Münster) (1767–1814). – Bror til Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt. Halvbror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Caspar *M., Joachim Godske *M. og Ludvig *M. (1745–1824).

M. blev søkadet 1786 og sekondløjtnant 1789. 1791–92 deltog han i kaptajn P. *Løvenørns sendelse til Marokko, og var 1793 i engelsk tjeneste for uddannelsens skyld. 1797 blev han udnævnt til premierløjtnant, men tog sin afsked fra marinen 1803. Han var da 1798 indtrådt i den diplomatiske tjeneste som legationssekretær i Lissabon, 1801 forflyttet til Madrid hvor han en tid fungerede som chargé d'affaires. 1804 udnævntes han til gesandt i Stockholm, men blev først tre år senere akkrediteret i denne stilling som han n.å. måtte forlade på grund af krigsforholdene. 1808 blev han derpå udnævnt til gesandt i Haag, men først 1815 tiltrådte han definitivt denne post. I de mellemliggende år blev han anvendt i forskellige diplomatiske sendelser, således 1813 til det russiske hovedkvarter i Schlesien hvor han skulle søge at opnå zar Alexander Is mægling over for England. Efter fem års ophold i Haag blev M. forflyttet til London hvor han forblev til 1832, da han forlod den diplomatiske karriere og trak sig tilbage til sit gods Ågård som han havde købt 1804. Hans virksomhed i statens tjeneste var dog ikke forbi hermed, idet han var medlem af stænderforsamlingen i Roskilde 1835–46 og 1840 udnævntes til ordenssekretær. Sine senere år tilbragte han på Nørager, hans anden ejendom som var tilkøbt 1837. – Kammerherre 1804. Gehejmekonferensråd 1820. – R.

1810. K. 1813. S.K. 1815. DM. 1826. □ Stik af Chrétien. Min. af M. som ung. Mal. af Hans Hansen, 1812 (Lilliendal). Pastel af C. Hornemann. Mal. af C. A. Jensen, 1837 (Nørager), litograferet af E. Fortling.

Medd. fra krigsark. VI, 1894. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekrede I–X, udg. L. Bobé, 1895–1931. – Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970.

Fr. de Fontenay*

Moltke, Caspar Herman Gottlob, greve, 1738–1800, officer. * 6.10.1738 i Stege, døbt sst., † 17.4.1800 i Rendsborg, begr. sst. (Garn.k.). F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Christiane F. Brüggmann (1712–60). ~ 23.11.1759 i Kbh. (Slotsk.) med dame d'honneur hos dronningen Kirstine Catharina de Cicignon, * 14.7.1739 i Kristiania, † 8.4.1800 i Rendsborg, d. af major, senere generalmajor, gehejmeråd, stiftamtmand Ulrik Frederik de C. (ca. 1698–1772) og Nicoline Antoinette Brüggmann (1717–59). – Bror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Joachim Godske *M. og Ludvig *M. (1745–1824). Halvbror til Carl Emil *M., Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt.

M. fik 1752 patent som kornet reformé og s.å. som ritmester og blev 1755 generaladjutant hos kongen. 1758 købte han et rytterregiment og blev oberst og regimentschef, og i de følgende år var han chef for indtil tre regimenter samtidig. Fra 1758 forrettede han tjeneste i staben hos feltmarskal Frederik *Ernst, i felttoget 1762 i Cl.-L. de *Saint-Germains stab under P. E. v. *Gähler. M. var en meget kompetent kavaleriofficer og positiv over for Saint-Germains reformideer. Han blev derfor 1763 sammen med Gähler og Andreas *Hauch deputeret i det nyoprettede general-krigsdirektorium. Men under de politiske vanskeligheder i forbindelse med regeringens modstand mod for vidtgående ændringer afgik han samtidig med Hauch jan. 1765, muligvis efter et mislykket forsøg på at gøre ham til oversekretær i stedet for Hauch. M. blev nu generalmajor og generalinspektør over kavaleriet i hertugdømmerne, men fulgte 1767 på ny Saint-Germain da denne en kort tid igen overtog ledelsen af direktoriet. Ved generalfeltmarskallens endelige fald s.å. vendte M. tilbage til sit regiment i Holsten. – M. forsvarede 1771 i et skrift Saint-Germains ledelse af direktoriet; dette samt hans forbindelse med Gähler medførte at det nye styre efter hofrevolutionen 1772 fratog ham regimentet og, mod en pengegodtgørelse, inspektoratet. Hans udmønstelige dygtighed bevirkede dog at han snart igen kom i tjeneste. 1774 blev han generalløjtnant, 1782 fik han inspektion over rytteriet i Jylland og hertugdømmerne, blev 1791 general

af rytteriet og fik inspektion over rytteriet i Danmark og hertugdømmerne. 1793 blev han tillige kommandant i Rendsborg, afgav 1795 inspektionen og blev guvernør i Rendsborg hvad han var til sin død. Med sin hustru fik han en meget betydelig medgift som han for en stor del satte i jordejendomme. – Kammerjunker 1752. Kammerherre 1758. – Hv. R. 1768. □Maleri. Min. af A. Thornborg 1761–62 (Wedellsborg).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II–III, 1907–13. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I–V, 1927–41 (breve fra M. i IV 521–74). – Eft. terl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VIII, 1917 93–113 (geneal.). O. v. Munthe af Morgenstjerne i Pers. hist. t.7.r.V, 1920 234 (hustrus slægt). U. A. Holstein sst. 3.r.I, 1892 198f. Luxdorffs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. C. A. Trier: U. A. Holstein, 1916 K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926. John Danstrup i Hist. t. I.r.II, 1947–49 20 42 45f 54.

Sv. Cedergreen Bech (Rockstroh)

Moltke, Christian Henrik Carl, greve, 1833–1918, politiker. * 13.5.1833 i Kbh. (Slotsk.), † 21.12.1918 på Lystrup, begr. i Øster Egede. F: lensgreve Adam Wilhelm *M. (1785–1864) og komtesse Marie Elisabeth Knuth (1791–1851). ~ 7.12.1865 i Kbh. (Slotsk.) med komtesse Caroline Amalie (Amy) Danneskiold-Samsøe, * 10.5.1843 i Kbh. (Slotsk.), † 5.2.1876 sst. (Holmens), d. af lensgreve Christian *D.-S. (1800–86) og Elisabeth Brudenell-Bruce (1807–47). – Bror til Frederik *M. (1825–75).

M. blev student 1851 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand.polit. 1856. Derefter var han til 1859 attaché ved gesandtskabet i London og 1859–61 legationssekretær i Wien. Han afbrød her sin diplomatiske karriere for at hellige sig bestyrelsen af sine godser, Lystrup og Jomfruens Egede i Præstø amt samt gården Sorvad på Djursland. Han nød stor anseelse som landmand og navnlig som kvægopdrætter; „Lystrup-kvæget“ kom til at spille en fremtrædende rolle i den sjællandske kvægvavl. – 1864 deltog han i krigen som løjtnant i kavalleriet. – 1871–95 var han medlem af Præstø amtsråd. 1875 valgte højre i den daværende 3. kreds ham til landstinget. 1886 trak han sig tilbage, men s.å. udnævntes han til kongevalgt medlem af tinget. Sept. 1917 nedlagde han dette mandat. Kun én gang tog han i alle disse år ordet i salen, men des virksomme var han i udvalgsforhandlinger af både saglig og politisk art. Han var den længste tid medlem af finansudvalget, en årrække tillige formand for dette. Han sluttede sig til provisoriet 1877, men den egentlige provisoriepolitik 1885–94 var han betænkelig ved. Han havde plads i denne „sidste Baad af vore Godsejere“, om hvil-

ken Edv. *Brandes skrev at den „sejlede op under et Flag, der hverken var Estrupsk eller Bojsensk“. I hans hjem førtes de forhandlinger der brød sammen i „det mislykkede Paaseforlig“ 1888, og fra hvilket slagordet om „Jens Busk i Grevens Lænestol“ skriver sig. Forhandlingerne forud for forliget 1894 tog han livlig del i, og han var med til at lægge det pres på J. B. S. *Estrup der bevirkede løftet om ministeriets afgang. En opfordring til at danne det sidste højreministerium afslog han. Efter systemskiftet bevægede han sig i mere udpræget højreretning. Han stemte mod grundloven af 1915. – 1893 blev han kurator for Vallø og 1909 ordensskatmester. – Kammerherre 1865. Gehejmekonferensråd 1911. – R. 1864. DM. 1888. K². 1890. K¹. 1892. S. K. 1910. □Mal. af A. Schiøtt, 1854, og af O. Bache, 1911 (Lystrup), til sidstnævnte skitse (Fr.borg). Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief af Rik. Magnussen på monument, 1942 (Vallø slots-park). Foto.

H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 441f. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 624–27. Berl.tid. 21.12.1918. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1925 206 317. N. Neergaard: Erindr., 1935 208 306. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. II, 1938 61–72.

P. Stavnstrup*

Moltke, Conrad (Cort), † tidligst 1395, rigsråd. F: Albert M., † tidligst 1370. ~ Berteke der levede endnu 1395.

M., hvis far en kortere tid (ca. 1342) opholdt sig i Danmark men ellers havde sit hjem i Mecklenburg, kom tidligt her til landet. Kong Valdemar Atterdag begunstigede hans slægt, og allerede 1369 var han medlem af rigsrådet og hovedsmand på Varberg som han beholdt, også efter at det s.å. var pantsat til hansestæderne på seksten år, og som han havde endnu 1371. Han deltog i fredsforhandlingerne i Stralsund 1369–70. 1379–84 var han hovedsmand på det strategisk vigtige Vordingborg slot; samtidig (1379 og 1383) nævnes han til Stegeborg, hvorved sikkert skal forstås Møns hovedfæstning, ikke borgen af samme navn i det fjerne Östergötland. Gennem hele Olufs regeringstid spillede han en fremtrædende rolle i dansk politik hvor han bestandig optræder i nær tilknytning til drosten Henning *Podebusk. Under striden om tronfølgen efter Valdemar var han således ordfører for det gesandtskab som rigsrådet 1377 sendte til markgreve Frederik af Meissen; efter det påfølgende møde i Nyborg fulgte han den gamle hertug Albrecht til Mecklenburg hvor han skriftligt forpligtede sig til at arbejde for den mecklenburg-

Moltke, Conrad

ske tronprætendent og stå hertugen til ansvar herfor. Han gik dog mindre vidt end fx Tue "Galen, og hans holdning ved denne lejlighed synes ikke at have gjort skår i hans gode forhold til dronning Margrete. 1380–84 deltog han jævnligt i forhandlinger med hansestæderne om de danske søøverier; det giver et stærkt indtryk af hans daværende militære magtstilling at han på et møde i Stralsund 1384 alene påtog sig at udruste tre skibe til søøvernes bekæmpelse, mens dronningen og drosten kun skulle stille to hver. Snart efter må der imidlertid være indtrådt et brud mellem Margrete og M. der mistede sine forlenerer; og selv om han og hans sønner 1388 ved et forlig med dronningen opnåede at få pantelenet Grimstrup (på Lolland) tilbage, var hans politiske rolle dog udspillet; han forlod endog Danmark og tog ophold på sit mecklenburgske slægtsgods Redebas. Inden for dansk område synes han ikke at have ejet nogen hovedgård, men derimod meget sjællandsk bøndergods; overhovedet var han utvivlsomt en meget rig mand.

Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodukt. 1971) 70–73 94 100f 461.

Henry Bruun*

Moltke, Else, grevinde, * 1888, forfatter. * 2.3. 1888 på Conradineslyst, Sæby sg. F: godsejer, senere hofjægermester greve Otto Joachim Adam M. (1860–1937) og Ingeborg Valentiner (1862–1947). ~ 30.3.1910 i Buerup k., Sæby, med polarrejsende, maler greve Harald "M.", * 14.12. 1871 i Helsingør, † 24.6.1960 på Frbg., s. af plantageejer i USA greve Oskar Peter August M. (1828–82) og Karen Marie Jensdatter (1849–1939).

M. blev født på godset Conradineslyst ved Ruds Vedby og voksede op på godset Nørager i Vest-sjælland. Hun modtog under sin opvækst stærke indtryk af hvad adelskab i gammeldags forstand betød. Gennem sit giftermål kom hun ind i helt andre kredse. Hun har efter sin mands død med stor energi værnet om hans livsværk gennem oprettelsen af stiftelsen Harald Moltkes malerisamling på Kr. Zahrtmanns Plads. – Gennem sit venskab med forfatteren Thit "Jensen blev M. inddraget i tidens diskussioner omkring kvindens livsvilkår, og som et led i bestræbelserne på at dygtiggøre kvinden tog hun sammen med Thit Jensen 1941 initiativet til oprettelsen af Københavns kvindelige diskussionsklub der stadig (1981) eksisterer med M. som formand. Hovedparten af M.s bøger tager udgangspunkt i hendes adelige ungdomsmiljø som hun med varm begejstring har skildret i bl.a. *Et herregårdsbarn ser tilbage* (i Herregaardsliv, red. Ernst Fr. Hansen),

1953, *Fra herregård til kunstnerhus*, 1965, *Livet er en gave*, 1967. Moltke-slægtens storhed og historiske betydning har gennem mange år fascineret hende, og hun har bl.a. i *Gennem vinduet*, 1969 og *Var det kærlighed?*, 1971, givet farverige skildringer af ældre tiders hof- og herregårdsliv. Godset Nøragers historie er skildret i *Nørager før og nu*, 1970, og kvindevilkår i *Kvinde før og nu*, 1974. I *Carl Johan Bernadotte*, 1977, skildres Jean Baptiste Bernadottes livsbane fra fransk underofficer til svensk konge. Hendes seneste bog er *Napoleon og Talleyrand*, 1981. M. fortæller livligt og engagerende med stor sans for romantisk-pittoreske detaljer både i sine erindringsbøger og i sine historiske portrætter, men uden egentlig historisk-kritisk fornemmelse. □ Mal. af Harald Moltke udst. 1910. Foto.

Erindr. i Herregaardsliv, red. Ernst Fr. Hansen I, 1953 88–146. *Fra herregård til kunstnerhus*, 1965. *Livet er en gave*, 1967. *Fra mit livs dagbog*, 1975.

Mette Winge

Moltke, Erik, * 1901, runolog, historiker. * 4.4. 1901 i Laurbjerg. F: trafikassistent, senere stationsforstander Carl Frederik M. (1872–1944) og Frederikke Marie Johnsen (1868–1950). ~ 1° 13.4.1927 på Frbg. (b.v.) med aktuar, cand.act. Inger Ermerud Lindberg, * 12.9.1902 på Frbg., d. af sekretær, senere nationalbankdirektør Jak. Kr. "L. (1873–1932) og Inger D. O. Tornøe (1871–1935). Ægteskabet opløst 1948. ~ 2° 23. 12.1949 i Hareskovby (b.v.) med arkitekt, redaktør Elna "Møller, * 12.12.1913 på Tange Skovgård, Højbjerg sg., d. af gårdejer Niels Rasmussen M. (1880–1950) og Johanne Due Thomsen (1880–1959).

M. blev student fra Ålborg 1919, cand.mag. 1926 i dansk, engelsk og latin. 1921 hørte han Finnur "Jónssons forelæsninger over urnordiske runeindskrifter der imidlertid mest gengav ældre forskning. Det var en udfordring til at forsøge en revision, og M. satte sig derfor ind i emnet og skrev senere runologisk speciale. 1927 blev M. af Lis "Jacobsen opfordret til at være medarbejder ved det af hende planlagte supplement til Ludvig "Wimmers runeværk der senere blev til en nyudgave. Hos Wimmer var indskrifter gengivet i for sin tid udmærkede tegninger af Magnus "Petersen. Det lykkedes M. ved anvendelse af særlige fotografiske metoder, specielt natfotografering med sidelys eller benyttelse af magniumsbomber at finde frem til nylæsninger og dermed også til nytolkninger. Det således fremskaffede fotografiske illustrationsmateriale giver et mere objektivt indtryk af runemindesmærkerne (runernes form, placering, tegnmellemrum m.m.), hvorved fås en sikrere kontrol af udgive-

rens læsninger. Inden for runologien har M. især interesseret sig for alfabethistorien og diskussionen om runeindskrifternes magiske indhold, i mindre grad for emnets lingvistiske og filologiske sider. De vigtigste resultater af M.s arbejde i denne periode indgik i standardværket *Danmarks Runeindskrifter I–II*, 1941–42 som han og Lis Jacobsen udgav under medvirken af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Siden har M. fortsat sine studier og bl.a. udgivet et corpus over Svend Estridsens runemønter (Nord. Numism. Årsskrift, 1950). *Jon Skonvig og de andre runetegnere. Et bidrag til runologiens historie i Danmark og Norge I–II*, 1956–58, hvis andet bind blev forsvaret for den filosofiske doktorgrad ved Kbh.s univ. 1959, er en lærdomshistorisk undersøgelse af runelæsningens danske historie siden 1600-tallet. Fra 1971 har M. været Nationalmuseets konsulent i runologiske og epigrafiske spørgsmål. I *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, 1976, beretter M. i sin personlige stil ud fra sin viden og erfaring inspirerende om runeskriften og de danske runemindesmærker for både lærd og læg. Bogen rummer nye impulser til runeforskningen ved at medtage nyfundne runeindskrifter, ligesom den indeholder revisioner og nyvurderinger af ældre indskrifter og synspunkter vedr. den runologiske kronologi og runealfabetet. M. argumenterer for at dette er opstået i Danmark omkr. Kristi fødsel. Mange af de færdigheder M. havde erhvervet sig ved runestudiet kunne han udnytte i den anden del af sin livsgerning. Han blev 1937 redaktør ved Nationalmuseets værk Danmarks kirker og var ledende redaktør 1948–71. Her har han især arbejdet med kirkeinventar og gravminder i Thy, på Sjælland og i Sønderjylland. Som leder sørgede han for at hæfterne i kæmpeværket udkom punktligt, og han tog sig med stor omhu af den alsidige uddannelse af de mange studenter og yngre medarbejdere der i kortere eller længere tid var ansat. M. har interesseret sig for ikonografi og forlæg for efterreformeratoriske religiøse billeder og har kunnet påvise, at centralmotive og staffage sjældent er taget fra samme kilde. Hans arbejdsmetoder og materialesamlinger har haft betydning for forskningen også i de andre nordiske lande. En anden frugt af M.s virksomhed her er *Bernt Notkes altertavle i Århus domkirke og Tallintavlen I–II* 1970 hvor han gør op med tyske kunsthistorikere og foretrækker at se Notke først og fremmest som entreprenør. Værket er, som M.s øvrige studier, kendetegnet af en omhyggelig teknisk undersøgelse af det behandlede objekt. I det sidste tiår har M. især arbejdet med middelalderlig epigrafik og stensulptur, bl.a. den store Jellingsten, kongeindskriften fra Løvel

bro, skulpturerne i Lunds domkirkes krypt samt trekantrelieffet over Ribe domkirkes kathedræ. Med sin mangesidige indsats står M. som en repræsentant for det bedste af Nationalmuseets forskningstradition. Den M.-Jacobsenske samling af div. runologisk materiale findes på Nationalmuseet (epigrafisk-run. lab.). □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1959 183. Elna Møller i Danske opslagsværker, red. Axel Andersen, 1972–73 (ny udg. 1977) 325–58. E. M. sst. 473–506.

Marie Bjerrum/Jørgen Steen Jensen

Moltke, Evert, † ca. 1380 marsk. † mellem 8.6. 1380 og 31.7.1381. F: Conrad M. til Westenbrügge, Mecklenburg. ~ senest 1363 med Kirsten Abildgaard der levede endnu 1403 (~ 2° før 1390 med Henning Henningsen Podebusk, † tidligst 1405), d. af Timme Timmesen A. og Sophie Andersdatter Hvide.

Allerede M.s far synes til tider at have opholdt sig i Danmark hvor han selv og hans brødre tog fast ophold. 1365–74 beklædte M. embedet som kammermester og synes således at have stået højt i kong Valdemars gunst; endnu i dennes levetid synes han at have fået sæde i rigsrådet. I tronstriden efter Valdemars død støttede han vistnok Margrete mod sine landsmænd mecklenburgerne, og det var vel som løn herfor at han, senest 1376, udnævntes til marsk. I forening med broderen Henneke ejede han Torbenfeld som han i hvert fald for en del havde tilgiftet sig. Ikke mindre var han dog knyttet til Fyn; her ejede han en kort tid Næsbyhoved som han 1368 afhændede til kongen; senere erhvervede han hovedgården Tange og fik 1380 pantebrev på Lykesholm. 1377 nævnes han som høvedsmand på Fåborg slot. Han forveksles let med forskellige slægtninge af samme navn.

Henry Bruun*

Moltke, Fikke, † tidligst 1371, rigsråd. † tidligst 27.10.1371. ~ Kirstine, † 1347, begr. i Keldby k., antagelig d. af Henneke M. og Elsebe.

Der kendes fra 1300-tallet mindst femten personer af navnet Fikke Moltke; af disse har mindst fire optrådt i Danmark, men kun den mest fremtrædende skal omtales her. Forvekslingsmulighederne gør hans ungdomshistorie tvivlsom; sikkert skelnes han først 1360. Da var han ridder og medlem af rigsrådet; han skrives – ligesom jævnlig gennem de følgende elleve år – „af Møn“ hvor hans vigtigste godsbesiddelser må have ligget; desuden ejede han en mindre gård på Næstvedegnen, Skafterup. Jævnslidende hermed havde han en række betydelige forleninger, nemlig Vordingborg 1362, Kbh. 1362–63, Kalø og Ran-

Moltke, Fikke

dershus 1365–66 og Nebbe slot ved Roskilde 1369–71. Sandsynligvis var det også ham der i sommeren 1369 var høvedsmand på Helsingborg og som sådan overgav slottet til hansesæderne. Ellers mødtes han oftest med disses repræsentanter til fredelig underhandling; således var han med til at afslutte overenskomster med dem i Rostock 1362 og i Nykøbing F. 1365, ligesom han deltog i forhandlinger i Stralsund 1364 og 1367 samt i den endelige fredsslutning sst. 1369–70. 1364 førte han titel af gældker. Det er utvivlsomt ham der har ladet hugge den meget store gravsten i Keldby kirke på Møn over sin hustru samt over Henneke Moltke og fru Elsebe.

Frede Bojsen: Af Møns hist. III, 1917 13–15 17–20 51 184–88. Hålsingborgs hist., red. L. M. Bååth II, I, Helsingborg 1933 371–73. Sven Tägil: Valdemar Atterdag och Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX 290 321f 328f.

Henry Bruun*

Moltke, Frederik, 1754–1836, stiftamtmand, gehejmestatsminister. * 18.1.1754 i Odense, † 4.7.1836 på Vallø, begr. sst. F: officer i hessisk, senere generalløjtnant i dansk tjeneste Johan Georg M. (1703–64) og baronesse Elisabeth Jeannette Wolzogen (1715–88). ~ 1° 31.5.1786 på Fossum med Margarethe Løvenskiold, * 6.7.1772 på Fossum, † 30.10.1808 på Marianeslund ved Hørsholm, d. af kammerherre Herman Leopoldus L. til Fossum (1739–99, ~ 1° 1763 med Ingeborg Akeleye, 1741–1804 (~ 2° 1783 med landråd Carl Johan Ingman v. Manderfeldt, 1747–1813), ~ 3° 1793 med Christiane Sophie Deichmann, 1746–1808) og Inger Marie Deichmann (1749–93). ~ 2° 22.3.1811 i Kbh. (Garn.) med Margaretha Sophie Hauch, * 16.10.1757 i Kbh. (Garn.), † 9.2.1829 i Kbh. (Garn.) (~ 1° 1778 med oberst, senere generalløjtnant Adam Ludvig *M., 1743–1810), d. af general Andreas *H. (1708–82) og Sophia Stürup (1731–60). – Bror til ovenstående Adam Ludvig M.

Da M. tidligt mistede sin far, blev han alene opdraget af moderen der syntes at have givet ham en omhyggelig uddannelse. Oprindelig havde han til hensigt at slå ind på den militære bane, og han blev 1771 sekondløjtnant i de sjællandske hvervede dragoner, men s.d. forlod han denne tjeneste som ritmester og begyndte at studere jura. Embedseksamen erhvervede han 1775, og hermed var vejen banet for en smuk karriere inden for civiletaten. Allerede på dette tidspunkt var han som kammerjunker hos enkedronning Juliane Marie nært knyttet til hoffet, og denne forbindelse gjorde det muligt for ham at gøre noget for sin gamle lærer, digteren Johs. *Ewald der netop på denne tid opholdt sig på Søbæks-

huset ved Espergærde, hårdt plaget af sygdom og økonomiske vanskeligheder. I sit samkvem med Ewald modtog han for livet en kærlighed til poesien, ligesom han påvirkedes stærkt af dens dybe og stærke følelse. Sin unge, begejstrede ven satte digteren et æresminde i oden Til min Moltke, et digterværk der vil bevare M.s navn uadødeligt, så længe dansk litteratur læses. Ved M.s mellemkomst blev digterens sidste år tålelige i økonomisk henseende.

Kort efter Ewalds død 1781 drog M. som amtmand til Norge, og i fjorten lykkelige år var hans virksomhed knyttet til dette land. Han bestyrede først Bratsberg amt, forflyttedes 1788 som stiftamtmand til Kristiansand og nåede n.å. det højeste civile embede i Norge, nemlig stiftamtmandsstillingen på Akershus. Utvivlsomt kan denne strålende karriere delvis forklares ved hans adelige byrd, men han viste sig ved forskellige lejligheder sin stilling fuldt voksen, og hans elskværdige og vindende fremtræden hjalp ham over mange vanskeligheder. Stor betydning havde det ligeledes, at han ved ægteskab var knyttet til de bedste familier i Norden. Den uvilje, hvormed familien Anker i Kristiania oprindelig modtog ham, forsvandt hurtigt og gav plads for et varigt og virkeligt venskab. M. lod sig meget let begejstre for en sag, og i hans embedsgering medførte dette, at han var meget villig og lydhor over for reformer. Imidlertid manglede han samtidig den seje udholdenhed og kamplyst der nødvendigvis må til for at føre sagerne igennem, og meget af det han begyndte på blev for ofte velmente og gode tilløb. Varig betydning fik dog hans arbejde med det såkaldte topografiske selskab i Norge der oprettedes 1791 og gjorde fortrinlig gavn ved at udbrede kendskabet til Norge. Som sin særlige opgave så han vagtsomt at følge Gustav IIIs hemmelige bestræbelser for at vinde indflydelsesrige kredse for en norsk tilslutning til Sverige, og senere fremkaldte begivenhederne i Frankrig under revolutionen og deres reaktion i Norge en stærk bekymring hos ham. I virkeligheden var hans ængstelse i begge retninger ubegrundet.

1795 sagde M. definitivt Norge farvel og overtog stillingen som l. deputeret i generaloldkammeret. Med dette embede var forbundet hvervet som deputeret i finanskollegiet, og han blev samtidig medlem af overbankdirektionen og fra 1796 direktør for postpensionskassen. Hans virksomhed i generaloldkammeret blev dog kun af kort varighed, idet han allerede 1799 overtog stillingen som præident i danske cancelli. Det var kronprinsen personlig der gennemtvang dette valg, og det viste sig hurtigt meget uheldigt. M. var ved sin lange fraværelse fra landet blevet

fremmed for forhold og personer inden for den snævrere statsmandskreds, og en vis overfladiskhed og overdreven reformsyge gjorde hans daglige administration svingende og usikker. Som kancellipræsident interesserede han sig meget for undervisningsspørgsmål, og han var en af de første herhjemme der gjorde sig bekendt med J. H. Pestalozzis pædagogiske principper. Meget snart kom det til rivninger mellem ham og C. D. Reventlow (1748–1827), og selv om striden delvis kan forklares med gammel rivalitet mellem kancelliet og rentekammeret, spillede det personlige modsætningsforhold mellem de to højtstående embedsmænd en vigtig rolle. Uheldigt var det ligeledes, at der opstod stridigheder inden for kancelliet. C. Colbiørnsen, der 1799 følte sig selvskreven til stillingen som kancellipræsident, kunne ikke glemme at han var blevet vraget til fordel for den adelig fødte M., og 1803 kom det til et voldsomt sammenstød mellem de to selvfølede og stejle naturer. Reventlow udtalte som sin overbevisning at der var uret og grund til besværing på begge sider, og kronprinsen kom under forhandling med ham snart til den overbevisning, at de begge måtte fjernes fra kancelliet. Colbiørnsen udnævntes til justitiarius i højesteret, mens M. satte i spidsen for general-toldkammeret. Selv følte han denne udnævnelse som en tilsidesættelse og tænkte et øjeblik på at trække sig tilbage, en plan han dog hurtigt opgav, da kronprinsen gentagne gange forsikrede ham om sin fortsatte bevågenhed.

I ti år stod M. i spidsen for general-toldkammeret med titel af præsident, og han var en flittig og samvittighedsfuld chef uden dog i højere grad at udøve nogen bestemmende indflydelse på sagernes afgørelse. 1810 udnævntes han til gehejme-statsminister, men der kunne ikke tilskrives denne ophøjelse nogen større betydning, da statsrådet overhovedet ikke blev sammenkaldt i disse år. M. der ved tidligere lejligheder havde ladet meget royalistiske stemninger komme til orde over for kronprinsen, udtalte nu yderst frimodigt sin opfattelse af kabinetsregeringens store skadelighed, og statsrådet trådte atter i virksomhed 1814. Som minister deltog han i dec. 1813 i de fortrølige drøftelser om Danmarks svar på det østrigske mæglingsforslag om Trondhjem stifts afståelse til Sverige i stedet for at give afkald på hele Norge. Naturligvis var M. en overbevist modstander af dette forslag, men han lod sig omsider omstemme til det modsatte standpunkt, da de ydre forhold forværredes. Norges afståelse til Sverige gav anledning til M.s afskedigelse fra de fleste af hans vigtige embeder. Dybt nedbøjet af det svære tab landet havde lidt, var han nemlig uforsigtig nok til at give udtryk herfor i et

brev til general F. G. Haxthausen i Norge, og han lod samtidig skinne igennem at han med sympati fulgte nordmændenes rejsning, og at han som præsident for general-toldkammeret var villig til at bringe Norge de nødvendige forsyninger. Brevet blev opsnappet af svenskerne, og under den uhyre vanskelige udenrigspolitiske situation så Frederik VI ingen anden udvej end at afskedige ham og forvise ham til Jylland (1814). Dog beholdt han sin rang som minister og bevalgede endvidere indtil 1833 det ham 1811 overdragne embede som direktør ved Øresunds toldkammer. Da faren var drevet over, tog Frederik VI ham atter officielt til nåde og udnævnte ham 1815 til stiftamtmand i Ålborg. Dette embede i den afsides liggende jyske købstad blev den sidste station på M.s mærkelig bugtede embedsbane, men han fandt sig hurtigt vel til rette og kom i det bedste forhold til den lokale befolkning. Med stor iver virkede han for udbredelse af almindelig oplysning, og som et betydeligt mindesmærke over hans virksomhed stod det ret anselige stiftsbibliotek i Ålborg. På grund af svagelighed tog han 1824 sin afsked, og sine sidste år henlevede han på Vallø. 1803–10 virkede han som forstander for Det kgl. genealogiske og heraldiske selskab. – Æresmedlem af Videnskabernes selskab 1800. Forstander for Danske selskab 1810–12. Ordenssekretær 1808. Kammerherre 1780. Gehejmeråd 1804. Gehejmekonferensråd 1808. – Hv. R. 1790. DM. 1808. R.E. 1811. □Stik af A. Flint, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1868. Mal. i samme type af F. Zweidorff, 1832 (Fr.borg) og 1837 (Ålborg katedralskole). Mal. på porcelæn.

Af Johan v. Bülow's papirer, Kria. 1864 17–113 (breve). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I, 1895; IV–X, 1900–31. Danske mag. 5.r.IV, 1898–1901 40–42 47–50. Medd. fra krigsark. IX, 1902. – L. J. F. Moltke i Hist. t. 4.r.II, 1870 1–128. Nyngvar Nielsen i Hist. t. 2.r.I, Kria. 1877 1–308 fl.st. L. Daae st. 3.r.I, 1890 50 74 75. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 1–2, 1907–09; VII, 2, 1912. Johs. Ewald: Levnet og meninger, udg. L. Bobé, 1911. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923 (reprudg. 1978). Sverre Steen i Det norske folks liv og hist. VII, Oslo 1933. Kj. Galster: Stiftamtmand Fr. M. og rektor E. Tauber i Ålborg, 1958.

Harald Jørgensen

Moltke, Frederik Georg Julius, lensgreve, 1825–75, udenrigsminister. * 27.2.1825 i Kbh. (Garn.), † 1.10.1875 på Bregentved, begr. i kapellet ved Karise k. F: lensgreve Adam Wilhelm *M. (1785–1864) og komtesse Marie Elisabeth Knuth (1791–1851). ~ 6.6.1851 i Kbh. (Slotsk.) med Caroline v. der Maase, * 23.7.1827 i Kbh. (Slotsk.), † 26.9.1886 i Skodsborg, d. af kammerjunker, senere kammerherre, major, hofchef Frederik Her-

Moltke, Frederik

man Rostgaard v. der M. til Krogerup (1800–66) og Maren Olivia Colbiørnsen (1795–1877). – Far til Frederik *M. (1854–1936). Bror til Christian *M.

M. blev student 1842, cand.phil. s.å. og studerede jura, men tog ingen eksamen, blev 1848 volontør i udenrigsministeriet og havde 1850–55 stillingen som attaché i London, skønt han overvejende opholdt sig i Danmark. Her var hans bolig Turebyholm ved Præstø, indtil han 1864 arvede Bregentved; han var en afholdt godsherre. Fra 1864 var han kurator for Vallø og Vemmetofte. Han var medlem af rigsrådet 1864–66, 1855–61 af folketinget og 1866–75 af landstinget, tilhørte oprindelige de nationalliberale, siden højre, men blev aldrig fører. Alene i kraft af sit navn og sine besiddelser var han dog en af gods ejerens første mænd, nævnedes 1868–70 som ministeremne, og afslog 1874 kongens opfordring til at danne regering efter L. *Holstein. Juni 1875 blev han udenrigsminister i ministeriet Estrup, men var da allerede svækket af sygdom og døde få måneder efter. – Kammerherre 1851. – R. 1856. K¹. 1866. S.K. 1873. □Afbildet s.m. halvbroderen Joakim Ludvig på mal. af C. A. Jensen, 1826 (Bregentved). Mal. af H. Chr. Jensen (Vemmetofte; Bregentved). Mal. af fransk kunstner. Litografi. Flere træsnit og en stengravure 1875 efter samme foto, efter samme afbildet på træsnit 1877 af ministeriet Estrup. Buste af Th. Stein som monument, 1877 (Vallø park), relief af samme (Hylleholt k.). Relief af Th. Thielemann, på monument af Chr.(?) Hetsch, 1877 (Bregentved park). Buste af samme udst. 1880. Foto.

A. F. Krieger: Dagbøger IV–V, 1921–23.

Povl Engelstoft*

Moltke, Frederik Christian, lensgreve, 1854–1936, landmand. * 20.8.1854 på Turebyholm, † 23.10.1936 på Bregentved, begr. i Frerslev. F: kammerherre, lensgreve Frederik *M. (1825–75) og Caroline v. der Maase (1827–86). ~ 2.6.1881 i Kbh. (Cit.) med Magdalene (Magda) Regitze Anna Emilie Estrup, * 8.11.1858 på Skaføgård, † 21.7.1928 på Bregentved, d. af godsejer, senere konsejlspræsident J. B. S. *E. (1825–1913) og Regitze C. C. A. Holsten-Charisius (1831–96).

M. blev student 1873 (Herlufsholm) og cand.phil. 1874, hvorefter han fulgte forelæsninger på landbohøjskolen og foretog en længere udenlandsrejse. 1875 arvede han Bregentved gods og overtog ledelsen 1879; ved lensafløsningen 1922 overgik godset til ham som ejer. Det var således i en ung alder M. måtte påtage sig ansvaret for en stor administrativ virksomhed, og dette i forbindelse med hans omgængelige og vindende væsen

og store samfundsinteresser bevirkede at han tidligt fik betydelige tillidshverv. Han var 1880–1921 sognerådsformand for Haslev kommune og 1885–1920 formand for Præstø amts landboforening. Senere valgtes han ind i flere landsorganisationers ledelse og var 1887–1902 præsident for Dansk fiskeriforening, 1910–24 formand for De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift og 1911–30 præsident i Det kgl. danske landhusholdningsselskab. M.s. personlige egenskaber gav ham anseelse som en god forhandlingsleder. Med omhu og praktisk sans forberedte han sagerne, og med sin stilfærdige og fredsommelige natur havde han evne til at virke mæglende, men også uden i særlig grad at sætte sit præg på arbejdet. 1894–1910 var han medlem af landstinget som repræsentant for 3. kreds. M. gjorde sig ikke særlig bemærket som politiker, men fulgte klart højre i tinget. I styrelsen af sine store besiddelser var han den udpræget humane godsejer som fulgte med i virksomhedens mange forgreninger og viste en udstrakt hjælpsomhed. På Bregentved foretoges større ombygninger 1887–91, og den landøkonomiske udvikling støttede han bl.a. ved at åbne adgang for en betydelig forsøgsvirksomhed på sine ejendomme såvel vedrørende husdyrbrug som planteavl. Hans i bedste forstand patriarkalske godsstyre bevidnes af den æresstøtte Bregentved beboere rejste ved hans 70-årsdag. Fra 1894 var M. kurator for Vemmetofte. – Hofjægermester 1881. Kammerherre 1888. – R. 1885. DM. 1892. K². 1913. K¹. 1918. S.K. 1925. □Afbildet s.m. to brødre på mal. af J. V. Gertner udst. 1861. Buste af Jenø Meister 1918–19 (Sparekassen i Haslev). Mal. af H. Henningsen, 1922 (Vemmetofte). Mal. af J. Aabye, 1935 (Sparekassen i Haslev), replik (Bregentved). Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 628–31. Chambellan: Danske jordrotter, 1911 25–28. Chr. Sonne i Tidsskr. for landøkonomi, 1936 725–29. L. O. [Pedersen] i Ugeskr. for landmænd LXXXI, s.å. 699f. Nationaltid. 24.10. og 29.10. s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Moltke, Frederik, 1877–1939, se **Moltke, Carl**, 1869–1935.

Moltke, Gebhard, se **Moltke-Hvitfeldt, Gebhard**.

Moltke, Harald Viggo, greve, 1871–1960, maler. * 14.12.1871 i Helsingør, † 24.6.1960 på Frbg., begr. i Reerslev pr. Ruds Vedby. F: godsejer, fideikommissbesidder greve Oskar Peter August M. (1828–82, ~ 1° 1857 med Elise Alvilde Magnussen, 1825–1905; ægteskabet opløst 1866) og

Karen Marie Jensdatter (1849–1939). ~30.3. 1910 i Buerup med Else *M., * 2.3.1888 på Conradineslyst, d. af hofjægermester greve Otto Joachim Adam M. til Nørager og Conradineslyst (1860–1937) og Ingeborg Valentiner (1862–1947).

Ti år af M.s barndom tilbragtes i South Carolina, USA, hvorfra han 1884 vendte tilbage til Danmark. 1888 blev han student, og næste år optoges han på kunstakademiet hvor han gik til 1893. Hans militære løbebane førte til en udnævnelse til sekondløjtnant 1895, men året inden havde han begyndt sin karriere som kunstner ved at debutere på Charlottenborgs forårsudstilling med et portræt. 1896 udstillede han *Adam og Eva finder Abels Lig*, og 1898 foretog han sammen med K. J. V. *Steenstrup sin første rejse til Grønland. Dette møde med polaregnene skulle blive afgørende for hele hans efterfølgende virksomhed. 1899–1900 var han i Island og 1900–01 i den finske Lapmark for at studere nordlys (malerier i Meteorologisk institut). Resultaterne af disse ekspeditioner blev udstillet i Mineralogisk museum (Grønlandsbillederne), i Videnskabernes selskab og senere i Académie française i Paris (nordlysbillederne). Mest betydningsfuld var M.s deltagelse i den litterære Grønlands-ekspedition 1902–04 i selskab med L. *Mylius Erichsen og Knud *Rasmussen. Denne hårde rejse som skulle give M. varige men, skaffede ham inspiration for resten af livet. Talrige tegninger og malede studier blev hjembragt og brugt som forlæg for malerier og bogillustrationer i Mylius Erichsens og M.s *Grønland*, 1906 og i Knud Rasmussens *Nye Mennesker*, 1905. Ved siden af malerier med skildringer af eskimoernes dagligliv udførte M. i 20'erne og 30'erne nogle store malerier med emner fra rejsen, bl.a. af Knud Rasmussen på indlandsisen (Nationalmuseets etnografiske samling, andre på Fr.borg). 1907–08 var han ansat på Den kgl. Porcelainsfabrik og 1908–14 hos Bing & Grøndahl. Rejser til Italien 1910 og 1937, til Paris 1921. Portrætter i olie og pastel af bl.a. *D. G. Gjedde Nyholm*, 1927 (Fr.borg), *Sophus Michaëlis*, 1927, og *Thit Jensen*, 1943 (begge i Dansk forfatterforening). Arbejder af M. findes bortset fra de nævnte steder i Mineralogisk museum (akvareller) og Handels- og søfartsmuseum på Kronborg. M. har skrevet to selvbiografiske bøger *Livsrejsen*, 1936, og *Den lykkelige Rejse*, 1941, en bog om maleren Mogens Gad, 1934, og flere artikler om oplevelser i Grønland og om Knud Rasmussen. M.s malerier kan ses i hans bolig på Zahrtmanns plads i Kbh. – R. 1921. DM. 1941. □Selvportr.: tegn. 1903, mal. 1909, tegn. 1921 og mal. 1927. Foto.

H. M.: *Livsrejsen*, 1936 (samme genfortalt af Else Moltke, 1964). Samme: *Den lykkelige rejse*, 1941 (erindr.). – L. Mylius Erichsen og H. M.: *Grønland*, 1906. Knud Rasmussen i Berl. tid. 14.12.1931. Magnhild Bukdahl i *American-Scandinavian review* LV, N.Y. 1967 278–82. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Bjarne Jørnæs

Moltke, Joachim, † 1664, boghandler, avisudgiver. * i Rostock, † 6.1.1664 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). ~ 1° ca. 1628 med Elisabeth Johansdatter, † 17.1.1645, d. af boghandler i Rostock Johan Hallervord († 1645) og Helene Albrechtsdatter. ~ 2° med Helvig Petri, begr. 14.1.1680 i Kbh. M. var boghandler i Kbh. hvor han 1626 optræder som bestyrer af Rostock-boghandleren Johan Hallervords, hans senere svigerfars filial. N.å. blev han boghandler for universitetet, men fik dog først 1634 privilegium på denne stilling. Ligeledes 1634 fik han sammen med bogtrykkeren Melchior *Martzan privilegium på at udgive „de ugentlige Aviser paa Dansk og Tysk“, men kompagniskabet har rimeligvis kun bestået i at M. har finansieret avisudgivelsen. Sin boghandel, der fra 1628 havde til huse i et af Frue kirkes kapeller, drev han med dygtighed frem til at være den største der indtil da havde eksisteret her i landet; han stod i regelmæssig forretningsforbindelse med kendte italienske, hollandske, engelske og navnlig tyske boghandlerfirmaer. Han oparbejdede også en betydelig forlagsvirksomhed; bl.a. har han udgivet danske salmebøger som han selv har samlet, og flere opbyggelige bøger som han ligeledes selv har oversat fra tysk. M. var i det hele en kundskabsrig og akademisk dannet mand som kunne korrespondere på latin med videnskabsmænd han kom i berøring med, og da han desuden efterhånden – til dels ved arv efter sin første svigerfar – blev ejer af en stor formue, erhvervede han sig betydelig anseelse. Gentagne gange overdrog universitetet ham tilidshverv, navnlig af filantropisk art. 1661 gjorde han sin søn af første ægteskab Johan M. († 1664) til sin kompagnon. Efter begge indehaveres hurtigt på hinanden følgende død blev forrettningen i løbet af kort tid ophævet, til dels som følge af en bitter arvestrid der var udbrudt mellem de to enker, og som det tog flere år at bilægge.

C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I, 1870 185–87. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danmark. I, 1878 (fot. opr. 1977) 156–69; II, 1879 (fot. opr. 1977) 100–06. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 17f 363f. M. Haugsted i *Fund og forskn.* II, 1955 53f. Ingr. Ilsoe sst. XXIV, 1979–80 63–92. Aleks. Frøland: *Dansk boghandels hist.*, 1974.

Lauritz Nielsen*

Moltke, Joachim Godske, lensgreve, 1746–1818, gehejmestatsminister. * 25.7.1746 på Nygård (se-

Moltke, Joachim Godske

ner Marienborg), Møn, † 5.10.1818 i Kbh., begr. i kapellet ved Karise k. F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Christiane F. Brüggmann (1712–60). ~ 6.11.1783 på Seedorf med Georgine Buchwald, * 1.4.1759 i Kiel, † 16.4.1808 i Kbh., d. af landråd, senere kammerherre Caspar B. til Pronstorf (1728–1804) og Sophie Charlotte Hahn (1740–1804). – Far til A. W. *M. Bror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Caspar *M. og Ludvig *M. (1745–1824). Halvbror til Carl Emil *M., Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt.

M. var af faderen tiltænkt en militær karriere og allerede som niårig blev han løjtnant, n.å. kaptajn i fodfolket og to år senere i garden. Selv havde han dog mere lyst til studier, og 16 år gammel fik han lov at studere udenlands, besøgte bl.a. universitetet i Leipzig hvor C. F. Gellert fik betydning for ham. Efter fem års studier vendte han tilbage og blev 1768 deputeret i søetatens generalkommissariatskollegium. Under Struensee blev han afskediget, men fik sin stilling igen jan. 1772. Under Guldberg blev han en af de ledende embedsmænd, deputeret i finanskollegiet, direktør for Øresunds toldkammer og, indtil 1781, medlem af overskattedirektionen. 1773–76 var han l. deputeret i generaltolldammeret, 1772–81 deputeret i finanskollegiet, kommercekollegiet og bjergværksdirektoriet. 1776–81 l. deputeret for finanskollegiet, rentekammeret og bjergværksdirektoriet samt direktør for fonden ad usus publicos, 1778–81 medlem af generalvejkommissionen. Endelig blev han i april 1781 medlem af gehejmestatsrådet. Fra 1780–84 var han desuden chef for Det kgl. bibliotek. – Som embedsmand, såvel som i det private var M. konservativ, i visse sager til det pedantiske. Som chef for rentekammeret videreførte han lovgivningen om fællesskabets ophævelse, og forordningen af 23.4.1781 om udskiftning og udflytning udarbejdedes i hans embedsperiode, men ligesom faderen havde han ikke dybere forståelse for en ændring af bondens sociale og retslige stilling. Med denne holdning hørte han ikke hjemme i kronprinsens reformregering, og straks efter kuppet i april 1784 indsendte han efter ordre sin ansøgning om afsked. Såvel den derved tilkendegivne degradation som den påtvungne lediggang pinte ham meget, og han søgte gang på gang at udvirke en tilbagevenden til administrationen. Efter Christiansborgs brand 1794 afstod han palæet på Amalienborg til kongefamilien, uden af den grund at blive taget til nåde. M. der havde faderens sans for økonomi var 1792 efter faderens ønske og med forbigåelse af andre slægtninge blevet enarving til Bregentved. I forvejen ejede han det fynske gods Einsie-

delsborg, og da han fra 1776 var kurator for Vemmetofte kloster, fra 1791 også for Vallø anvendte han sin tid som godsadministrator.

Efter statsbankerotten 1813 fik han oprejsning. Den alvorlige politiske og økonomiske krise tvang Frederik VI til at overvinde sin uvilje, og M. blev i dec. optaget som medlem af det kort efter genoprettede statsråd, medlem af direktionen for statsgælden og den synkende fond. Trods sin høje alder viste han både arbejdslyst og evne og fik hurtigt stor autoritet inden for finansadministrationen, hvor det lykkedes ham at forhindre at man greb til den fristende udvej at låne sig gennem krisen. For mange blev han billedet på gammeldags dyder, hvad han demonstrerede også i sin klædedragt. Over for universitetet blev hans indsats af overordentlig værdi. Med et fremsyn der ikke deltes af konsistorium greb han 1810 ind og fik sikret det mineralogiske og det zoologiske museums fremtid. Han afkøbte universitetet dets naturalsamling som han forenede med faderens betydelige samling, føjede hertil tre private samlinger og forærede derefter det hele til universitetet; med en årlig ydelse på 200 rdl. fra Bregentved skabtes samtidig mulighed for at lærestolen i naturhistorie kunne deles i to professorater, et i mineralogi og et i zoologi. – M. blev æresmedlem af kunstakademiet 1777, af Videnskabernes selskab 1780 samt medlem af Danske selskab 1811. – Kammerherre 1768. Ordenskansler 1808. Gehejmekonferensråd s.å. Overkammerherre 1815. – Hv.R. 1773. Bl.R. 1783. DM. 1808. □ Afbildet på tegn. af selskab hos kongen af W. Haffner, 1781 (Rosensborg). Mal. af Jens Juel, 1796 (kunstakad.; Kbh.s univ.), gentagelse i pastel 1799 (Vemmetofte), stukket af J. F. Clemens, 1816, stengravering 1861 og litografi 1869; malet kopi med ordensofficiantegni efter 1808 (Bregentved; Åstrup kloster; Kbh.s univ.), efter dette kopi af Hans Hansen, 1821 (Fr.borg). Min. (sst.). Medalje af Loos, 1818. Tegnedes silhouetter (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1867 (St. mus.), i marmor (univ. bibl.s 2. afd.) og i bronze (Karise k.).

Regeringsskiftet 1784, udg. A. D. Jørgensen, 1888. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I–X, 1895–1931 (slægt i VIII, 1917 93–113). Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. – [B. Thoriaci:] Progr. fun. univ. Hafn. over J. G. M., 1818 (optr. i Dansk minerva VIII, 1819 1–57). J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 71–83. Fra hoffet og byen, 1906 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve III. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1702–1814 V–VI, 1906–09. Luxdorphs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Th. Thaulow: En dansk statsminister fra sidste halvdel af det 18. årh., 1932. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reprudg. 1975). Ragnar Spärck: Zool. museum i Kbh., 1945 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept. 1945 37f. Arne Noe-

Nygaard: Om samlingernes oprindelse, udg. Geologisk museum, 1973. Torben Wolff m.fl. i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 fl.st. – Papirer i Rigsark.

Sv. Cedergreen Bech

Moltke, Kai Vilhelm, 1902–79, forfatter, politiker. * 28.11.1902 i Sønder Jernløse sg., Holbæk, † 10.9.1979 på Herlev sygehus, urne på Asminderød kgd. F: sogneprest, senere slotspræst Viggo Vilhelm M. (1862–1943) og Helga Bonnevie Hoff (1871–1936). ~ 1° 26.10.1928 med Raket Hansen, * 1.10.1904 i Odense (~ 2° 1945 med redaktør Thøger Thøgersen, 1885–1947). Ægteskabet opløst. ~ 2° 26.10.1938 i Kbh. (b.v.) med laboratorieassistent Thyra Cecilie Gorm-Knudsen, * 23.8.1915 i Hadsund, d. af apoteker Carl G.-K. (1880–1958) og Ane Kjærgård (1889–1976). M. voksede op i en sjællandsk præstegård og var præget heraf hele sit liv. Det sjællandske tonefald forlod ham aldrig, og den særlige kombination af skjult accept og åben protest, der kom til at være hans særkende, blev grundlagt tidligt. Problemløst kan det heller ikke have været at være en jordløs Moltke. Skoleårene på Stenhus kostskole, hvorfra M. tog studentereksamen 1920, skabte flere protester. Det var en stærkt konservativ-kristelig dengang helt privat skole, ledet af H. E. *Hass som blev kirkeminister i ministeriet Liebe, og skolen og M. havde det ikke godt med hinanden. Den revolutionære indstilling, der hørte disse år til, førte straks efter imatrikulationen M. ind i kommunisterens arbejde. Efter 1. del 1923 lod M. de statsvidenskabelige studier glide i baggrunden til fordel for politisk virksomhed. Han var meget aktiv i den gruppe der på denne tid offentliggjorde papirer omkring Landmandsbankens sammenbrud og om de bagvedliggende kampe i den københavnske finansverden og dennes politiske forbindelser. Emnet optog M. livet igennem, og han vendte tilbage til det, bl.a. i bogen *Pengemagt og Ruslandspolitikk*, 1953, (omarbejdet 1979 med titlen *Pengemagten og kongekuppet i 1920*). Tage *Kaarsted og Bent Jensen m.fl. har tilbagevist M.s materiale som myter, men også myter har deres politiske betydning, og disse har præget et par generationer af venstreorienterede. – M. var medlem af DKPs (Danmarks kommunistiske parti) hovedbestyrelse 1927–33 og stod i den indre partistrid på Thøger Thøgersens og Richard Jensens side imod Aksel Larsen-fløjen. 1932–36 var han i Sovjetunionen. Med sin kritiske sans og sit åbenbare behov for at være i opposition var M. alle dage et uroelement, selv om hans troskab mod kommunistiske og socialistiske idealer ikke kunne betvivles. 1941–45 var han interneret,

senere overført til tyske fængsler og koncentrationslejre. Herom skrev han *Fire år i fangedragt*, 1973.

Under uroen i DKP 1958 kom M. i modsætning til partiets faktiske ledere, og han blev ekskluderet. Han dannede så på Amager en socialistisk forening der efter SFs (socialistisk folkeparti) dannelse gik op i dette, hvor M. blev hovedbestyrelsesmedlem. 1960 blev han valgt til folketinget for sønder storkreds. Han var SFs boligordfører og tog ofte ordet i udenrigspolitiske debatter. M. deltog i regeringsforhandlingerne 1966 og var en overgang mere positiv end han senere kunne huske, mht. mulighederne for ad denne vej at opnå boligpolitiske resultater. – 1967 tilhørte M. den gruppe inden for SF der bragte regeringen Krag til fald, og han deltog herefter i stiftelsen af VS (venstresocialisterne) og valgtes for dette parti i Århus amtskreds januar 1968. Allerede i august s.å. gik han imidlertid ud af VS og fortsatte som løsgænger til valget 1971, til januar 1970 i samarbejde med Hanne *Reintoft under navnet socialistisk arbejdsgruppe. I denne sidste periode talte M. sjældent i folketinget, og selv om der blev lyttet til ham, satte hans arbejde sig ingen spor. – Både før og efter sin tid i folketinget udfoldede M. et omfattende forfatterskab om udenrigspolitiske spørgsmål og emner fra den internationale kommunistes historie. □ Afbildet på tegn. af Hans Bendix, 1968 (Kgl. bibl.). Foto.

K. M.: *Fire år i fangedragt*, 1973. Samme: *Mordet på Komintern. Erindr. fra Moskva 1932–36*, 1976. Samme: *Af en socialistisk veterans erindr. K. M. fortæller*, 1977.

Poul Dam

Moltke, Frederik Ludvig, greve, 1745–1824, domherre i Lübeck. * 27.3.1745 på Nygård (Marienborg) på Møn, † 22.1.1824 i Hamburg, begr. sst. (Petri kgd.). F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Christiane F. Brüggmann (1712–60). ~ 30.1.1778 på Blumendorf med komtesse Sophie Agnese Luckner, * 11.10.1759 på Blumendorf, † 19.3.1847, d. af fransk marechal greve Nicolaus L. (1722–94) og Jeannette Rademacher. – Bror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Caspar *M. og Joachim Godske *M. Halvbror til Carl Emil *M., Otto Joachim *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt.

M. var en ualmindelig velbegavet dreng med et meget hurtigt nemme. Som tiårig blev han efter en eksamination i konseils nærværelse, hvad der var skik og brug for prinser og børn af de fornemme familier, indskrevet som student, og fik s.å. titel af hofjunker. 1756 udnævntes han til kammerjunker og domherre i Lübeck og begyndte at studere jura. 1758 optog Videnskaber-

Moltke, Ludvig

nes selskab den trettenårige dreng som æresmedlem, og n.å. lod han sig eksaminere i retsvidenskab i nærværelse af kronprinsen og adskillige ministre. 1760–63 fortsatte han sine studier i Leipzig hvor han stiftede bekendtskab med professorerne J. A. Ernesti og C. F. Gellert, og han opholdt sig en tid i sidstnævntes hus. Fra Leipzig gik turen videre til Italien hvor M., der fra sit hjem var meget kunstinteresset, sluttede venskab med J. J. Winckelmann. Herfra fortsattes rejsen over Frankrig og Holland hjem. Af sine omgivelser kaldtes han allerede da „den lærde M.". Han talte syv sprog og var desuden meget belæst. Ved sin hjemkomst blev han 1765 auskultant i tyske kancelli, og 1770–71 fungerede han som deputeret i general-landvæsenskollegiet. A. P. Bernstorff satte megen pris på ham og roste hans brændende iver for forretningernes gode og støtte gang. Alle todsager kedede ham, men han var fuld af virkelyst når det gjaldt handels- og fabrikssagerne. 1771 tiltrådte han sit præbende i Lübeck og virkede ivrigt for regeringens kandidat til koadjutorposten ved stiftet Lübeck. Efter Bernstorffs tilbagevenden til dansk tjeneste indtrådte han 1774 i det diplomatiske korps som dansk minister ved hoffet i Eutin, en stilling han med et par års afbrydelse bevarede til 1787. Bernstorff havde dog adskilligt at klage på i anledning af hans udførelse af dette hverv, men var til gengæld villig til at rose hans energiske indsats ved det nye koadjutorvalg i Lübeck 1776–78. Da højstiftet Lübeck ophævedes 1803 ved Napoleons indgriben i tyske forhold, ophørte hans embede som domherre. Sine sidste leveår tilbragte han i Altona. M. har skrevet forskellige småskrifter, enkelte på latin, fx om økonomiske forhold, og han var et ivrigt medlem af det slesvigholstenske patriotiske selskab. – Medlem af Danske selskab 1819. Kammerherre 1763. Gehejmeråd 1780. Gehejmekonferensråd 1808. – L'union parfaite 1770. Hv.R. 1774. □Mal. af E. Pauelsen, 1785 (Giesegård). Klippet silhouet 1790 (Fr.borg). Mal. af J. G. Bornemann, 1801 (Gottorp).

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VII–VIII, 1906–17. – Johs. Claussen i Zeitschr. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XXIX, Kiel 1899 335–41. E. Nystrom: Luxdorps dagbøger I, 1915–30. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist. I–II, 1942–50.

Harald Jørgensen

Moltke, Ehrenreich Christopher Ludvig, lensgreve, 1790–1864, amtmand, diplomat. * 18.6.1790 i Roskilde, † 10.8.1864 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: overpræsident, lensgreve Werner Jasper Andreas M. (1755–1835, ~2ⁿ 1798

med Johanne Caspare Rosenørn, 1767–1829) og Ida Elisabeth Lütken (1763–97). ~23.4.1819 med Reinholdine Frederikke Vilhelmine Bardenfleth, * 18.4.1800 i Kbh. (Holmens), † 14. 8.1890 på Vallø, d. af kontreadmiral Johan Frederik *B. (1772–1833) og Augusta Vilhelmine Hellfried (1775–1861).

M. blev 1809 student fra Kiel og 1814 cand.jur. fra Kbh.s univ. Han ansattes kort efter i det udenrigske departement, blev 1816 legationssekretær i Stockholm og 1816–19 i Berlin. 1819 forlod han udenrigstjenesten for at blive stiftamtmand på Island hvor han vandt anerkendelse som en retfærdig, omgængelig og dygtig embedsmand. 1823 blev han amtmand i Præstø og 1824 stiftamtmand i Ålborg. 1828 opfordrede Frederik VI ham til at overtage posten som hofmarskal hos det nygifte par prins Frederik (VII) og prinsesse Vilhelmine. Denne stilling varetog han dog kun i fire år, da han 1832 bad sig fritaget fordi han ikke formåede at øve indflydelse på prinsen og ændre de uheldige forhold ved det unge hof der skyldtes det stadig mere uheldige ægteskab mellem prinsen og prinsessen. 1832 blev han gesandt i Stockholm og 1846 i Paris. Marts 1848 skal han efter Fr. VII's ønske have været på tale som udenrigsminister. M. forblev dog i Paris endnu otte år indtil udenrigsminister L. N. Scheele i juli 1856 indstillede ham til afsked i nåde og med pension. M. var overbevist om at afskedigelsen skyldtes at han ikke med tilstrækkelig kraft havde støttet planen om Frederik VII's og grevinde Danners besøg ved det franske hof. J. P. *Trap har dog anført andre årsager. Da M. på dette tidspunkt var 66 år gammel og langt den ældste danske gesandt ved stormagthofferne skyldtes afskedigelsen, der fandt sted efter Krimkrigens arbejdspress, snarere ønsket om at få en yngre gesandt på den vigtige post. Efter afskeden tog M. fast ophold i Kiel men fra 1863 i Kbh. – M. var en diplomat af den gamle skole, pigtopfyldende og samvittighedsfuld men ikke særlig betydelig. – Hofjunker 1811. Kammerjunker 1814. Kammerherre 1824. Gehejmekonferensråd 1847. – R. 1826. DM. 1828. K. 1834. S.K. 1840. □Mal. formentlig af H. Olrik, 1861. Foto.

N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 (reproudg. 1973) 928–32. Fredrik Bajer i Hist. t. 7.r.III, 1900–02 99–117. Gehejmerådinde Andræs politiske dagbøger II, 1916 206–11. Jón Helgason i Islandsk årbog VI, 1933 49f. H. J. H. Glædemærk i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1, 1938. Erik Møller: Helstatens fald I, 1958 (reproudg. 1974). J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. Emanuel Halicz: Danish neutrality during the Crimean war, 1977. – Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

Moltke, Adam Ludvig Joachim, 1805–72, oversætter. * 10.12.1805 i Ålborg, † 29.8.1872 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: kaptajn, kammerherre Andreas Georg Adam M. (1780–1846) og Amalia Mariane Christiane Oldenburg (1780–1848). ~ 6.5.1840 i Kbh. (Petri) med Luise Ernestine Bramsen, * 22.8.1806 i Kbh. (Frue), † 9.4.1878 på Frederiksminde, Gyrstinge sg., d. af revisor i den slesvig-holsten-lauenburgske brandforsikrings kontor, senere justitsråd Ludwig Ernst B. (1777–1828) og Marie Cathrine Beutner (1776–1863, ~ 1° med materialforvalter ved Nyholm Wilhelm Herrested, 1764–1800). M. blev student 1822 fra Ålborg og juridisk kandidat 1829. 1838 ansattes han som kopist i justitskontoret under landsover- samt hof- og stadsretten, senere i skifteretten; 1849 blev han sekretær („notarius“) ved borgerrepræsentationen. 1840–47 var han medredaktør af Juridisk Ugeskrift. Fra 1835 var han en meget brugt oversætter fra engelsk, både af romaner – Fr. Marryat, E. Bulwer, W. Scott, J. F. Cooper o.fl. – og af historie og rejseskildring; noget har han også omplantet fra fransk og svensk. Han havde ikke fået undervisning i eller praktisk kendskab til engelsk, og sikker forståelse bragte hans store træning ham ingen sinde. Desuden arbejdede han med voksende hastværk, lod også til sidst helt inkompetente oversætte under sit navn. Men da han 1849–50 havde oversat David Copperfield som føljeton til Fædrelandet (samtidig med at den i originalsproget udsendes hæftevis), derefter oversatte Dickens' følgende romaner tillige med de foregående, der allerede for en stor del var oversat af andre, fik han i den almindelige bevidsthed noget af den glans som udgik fra den store forfatter, og som han uanset sine ringe kundskaber og sin stilistiske ubehjælp-somhed ikke havde kunnet svække afgørende. □Foto.

Ferdinand C. Sørensen: Literatur og makulatur el. hvorledes hr. L. M. oversætter John Forster, Charles Dickens m.fl., 1872. Peter N. Heering: Familiebogen, 1912 148. Chr. Fr. Mortensen i Pressens mag. 1.7.1919. P. Læssøe Müller sst. 15.7. s.å. Paul V. Rubow: Mit bibliotek, 1943 42–50.

Paul Læssøe Müller*

Moltke, Magnus, greve, 1783–1864, overretsråd. * 20.8.1783 på Nør, † 12.3.1864 i Kiel, begr. sst. F: generalmajor, senere general greve Christian Magnus Frederik M. (1741–1813) og Frederikke Elisabeth Reventlow (1746–87). ~ 3.10.1814 i Slesvig med komtesse Juliane Charlotte Ulrikke Brockdorff, * 26.3.1794, † 10.10.1843 i Slesvig, d. af grev Christian Ulrich *B. til Kletkamp (1724–

1808) og Georgine L. F. Bothmer, f. Hahn (1760–98). – Bror til Adam Gottlob Detlev *M. M. tog 1806 juridisk eksamen i Slesvig og blev 1817 medlem af overretten sst. som han siden 1808 havde været knyttet til. 1834 valgte han til stænderdeputeret for byen Slesvig og blev præsident i stændernes første samling 1836. M. tilhørte det liberale slesvigholstenske parti og så et forbillede i den engelske parlamentarisme. Han udtalte sig med vægt mod regeringens toldforslag, anbefalede frihandel og var stemt for offentlighed i forhandlingerne. Han ville 1838 ikke genvælges til præsident, men støttede modstanden mod en hyldestadse til kongen og forslaget om kongeriget og hertugdømmernes finansielle adskillelse samt anbefalede foreningen af den slesvigske og holstenske stænderforsamling, og 1840 en fri forfatning for hertugdømmerne. I sprogsagen hævdede han at hertugdømmernes dantsktalende dele havde krav på at deres sprog brugtes i retten, og 1840 holdt han mod majoriteten fast ved sprogreskriptet. 1841 genvælgtes han ikke til stænderne. 1848 sendte han sin kammerherrenøgle og sit ridderkors tilbage og udgav s.å. *Offener Brief an meine Mitbürger in Schleswig-Holstein* for at opnå valg i Flensborg til nationalforsamlingen i Frankfurt, uden at dette lykkedes for ham. 1849 skrev han *Bemerkungen über den Krieg der Herzogthümer Schleswig und Holstein mit der Krone Dänemark und den abzuschliessenden Frieden* hvori han udtalte højt at ville gå med til en forening af Haderslev amt og Ærø med kongeriget, men for øvrigt tilrådede personalunionens opretholdelse. 1850 blev han afskediget fra sine embeder og levede i Kiel til sin død. – Kammerherre 1828. – R. 1834.

Zeitung für die Verhandl. der Provinzialstände des Herzogthums Schlesw. 1836, 1838 og 1840. Laur. Skau: Peter Hjort Lorenzen, 1865 9 o.fl.st. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. 1–11, 1931–34. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937.

Lorenz Rerup

Moltke, Otto Joachim, greve, 1770–1853, kancellipræsident, gehejmestatsminister. * 11.6.1770 i Kbh. (Slotsk.), † 1.2.1853 på Espe, begr. Boeslunde. F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Sophie H. Raben (1733–1802). ~ 1° 17.6.1797 i Horsens med Christiane Sophie (Sehestedt) Juul, * 24.6.1778 på Frijensborg, † 24.11.1810, d. af kammerherre, major, senere oberst Christian Frederik J. (1745–1821, ~ 2° 1787 med Isabella Sophia Schøller, 1761–1832) og komtesse Catharina Vilhelmine Wedell-Jarlsberg (1751–86). ~ 2° 15.3.1816 i Kbh. (Slotsk.) med Sophie Hen-

Moltke, Otto Joachim

riette Marie v. Düring, * 4.1.1777 i Haderslev, † 7.2.1853 på Espe, d. af kammerherre, oberst, senere general E. C. F. v. *D. (1738–1809) og Henriette Sophie v. Reden (1756–1819). – Bror til Carl Emil *M. og Gebhard *Moltke-Hvitfeldt. Halvbror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Caspar *M., Joachim Godske *M. og Ludvig *M. (1745–1824).

M. blev student 1785, privat dimitteret, cand.jur. 1788 og foretog umiddelbart derefter en rejse til Frankrig hvor han på nærmeste hold fik lejlighed til at følge den franske revolutions udvikling. Som flere højstående embedsmænd begyndte han sin karriere i Norge, idet han 1798 blev amtmand over Bratsberg amt. 1800 udnævntes han til stiftamtmand i Kristiansand stift og amtmand i Nedenæs amt. Kun ganske få år fik han lejlighed til at beholde disse stillinger, idet han allerede 1804 kaldtes til Kbh. for at overtage den vigtige stilling som direktør for rentekammeret. I en række vanskelige år sad han på denne fremskudte post for derpå 1813, på et for landet uhyre kritisk tidspunkt, at overtage den ikke mindre betydningsfulde stilling som præsident for det slesvigholstenske kancelli. I denne egenskab kom han til at tage standpunkt til det brændende politiske spørgsmål om hertugdømmernes fremtidige forfatningsforhold. Ifølge forbundsforfatningens § 13 havde Holsten krav på en stænderforfatning, men det slesvigholstenske ridderskab hævdede at denne forfatning også måtte udstrækkes til at omfatte hertugdømmet Slesvig. Over for dette krav var M.s holdning stedse klar og fast. Han afviste det blankt, og det blev også den danske regerings standpunkt, da sagen rejstes ved ridderskabets klage til den tyske forbundsdag 1823. Det faldt ikke M. vanskeligt at indtage dette standpunkt. Som repræsentant for en absolutistisk stat var denne holdning den eneste mulige, og det havde utvivlsomt også en vis betydning, at han som dansk godsejer stod hele det slesvigholstenske ridderskab noget fjernt. I den forfatningskommission der arbejdede i årene 1816–19 indtog han med hensyn til repræsentationsspørgsmålet et ret konservativt standpunkt og var således ikke utilbøjelig til at indrømme godsejerne en forholdsvis stærk indflydelse. Dog så han uden sorg på, at hele forfatningsarbejdet løb ud i sandet, og han var heller ikke meget ivrig for at gennemføre den højesteret som hertugdømmet Holsten, ligeledes i henhold til forbundsforfatningen, havde krav på.

Ved det røre, der opstod omkring Jens Uwe *Lornsens optræden i efteråret 1830, var øjeblikket imidlertid kommet hvor M. ikke længere var i stand til at forhale sagens afgørelse. Under den

paniske skræk som på et vist tidspunkt syntes at have grebet kongen, bevarede M. sin ro og sin tro på at hertugdømmernes befolkning i det store og hele ville forholde sig rolig. Med en stædig og sammenbidt energi tog han kampen op mod de personer der ville skræmme kongen til at indføre en fælles forfatning for begge hertugdømmerne, og det lykkedes ham at bære sejren hjem. I det reskript som 11.1.1831 pålagde kancelliet at indgive forslag om en stænderforfatnings indretning, stod udtrykkeligt at hertugdømmerne skulle holdes adskilt i forfatningspolitisk henseende. Under de fortsatte forhandlinger om stænderforfatningens udarbejdelse i den såkaldte stænderkomité kom M.s synspunkter afgørende til at præge resultatet. Hans var således forslaget om at man burde løse forfatningssagen i to tempi, og at man skulle tage den preussiske stænderforfatning af 1823 til forbillede, og han støttede P. C. *Stemanns mere konservative forslag over for A. S. *Ørsteds indvendinger. Anordningen af 28.5.1831 og forordningerne af 15.5.1834 blev således først og fremmest en sejr for M. og for det slesvig-holsten-lauenburgske kancelli. Men vandt M. ved disse forordninger en betydelig sejr over den politiske slesvigholstenisme, så afsvækkedes betydningen af denne sejr ved de indrømmelser til fællesskabet mellem de to hertugdømmer der ydedes ved oprettelsen af en fælles overappellationsret i Kiel og en fælles regering på Gottorp. Hvor stor administrativ berettigelse disse reformer end kunne have, bidrog de i allerhøjeste grad til at knytte de to hertugdømmers fremtidsskæbne uløseligt til hinanden, til største skade for den vågnende danske nationalfølelse. Ved bedømmelsen af M.s betydning som statsmand kan disse forhold ikke lades ude af betragtning.

M., der 1824 var blevet medlem af gehejmestatsrådet, bevarede sine høje stillinger indtil 1842 da han på grund af tiltagende svagelighed selv anmodede om sin afsked. Kort forinden havde han frarådet kongen at udnævne sin slægtning hertugen af Augustenborg til statholder i hertugdømmerne, men den omstændighed at kongen ikke fulgte rådet havde dog ingen indflydelse haft på M.s beslutning om at opgøre sine embeder. M. trak sig tilbage til sine sjællandske godser Espe (købt 1810) og Bonderup (købt 1825). 1842 lod han sig atter bevæge til at deltage i vigtige politiske forhandlinger, idet Christian VIII opfordrede ham til at udtale sig om en fremtidig forfatning for hele monarkiet. Efter tronskiftet deltog M. som overordentligt medlem af statsrådet i de fornyede forfatningsforhandlinger og indtog her et udpræget konservativt standpunkt. – Æresmedlem af kunstakademiet 1841. – Kammerher-

re 1800. Gehejmekonferensråd 1842. – K. 1810. DM. 1812. S. K. 1815. R. E. 1826. □Stik af Chrétien. Afbildet på mal. fra salvingen 1840 af Sophus Schack, 1843 (St. mus.) og af J. V. Gertner (Rosengob). Mal. af A. Schiøtt (Espe), litograferet af E. Westerberg, 1860.

Efterl. breve fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I, 1895: IV–X, 1900–31. Danske mag. 5.r.IV. 1898–1901 24–27. Statsrådets forhandl. udg. Harald Jørgensen I, 1954. Betænkninger fra Chr. VIIIs tid, udg. Niels Petersen, 1969. – Karl Hansen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauben. Gesch. XXIV, Kiel 1894 193–236. A. D. Jørgensen: Hist. ahandl. III, 1898 425–31. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I–III, 1966–67.

Harald Jørgensen

Moltke-Hvitfeldt, Gebhard, greve, 1764–1851, stiftamtmand, godsejer. * 20.2.1764 i Kbh. (Slotsk.), † 20.12.1851 på Glorup, begr. i Svindinge. F: lensgreve Adam Gottlob *M. (1710–92) og Sophie H. Raben (1733–1802). ~ 1° 9. 7.1787 på Clausholm med Birte Hvitfeldt, * 10.1.1768 på Clausholm, † 1.12.1788 sst., d. af stiftamtmand, gehejmeråd Matthias Vilhelm *H. (1725–1803) og Charlotte E. Raben (1731–98). ~ 2° 23.9.1791 i Kværndrup med Bertha Sophie Bille-Brahe, * 10.5.1774 i Odense, † 2.10.1833 sst., d. af stiftamtmand, senere gehejmekonferensråd Henrik B.-B. (1709–89, ~ 1° 1740 med Christiane Gregersdatter Juel, 1704–45, ~ 2° 1752 med Mette Johanne Arenfeldt, 1717–72) og Caroline Agnese Raben (1738–1810). – Bror til Carl Emil *M. og Otto Joachim *M. Halvbror til Adam Gottlob Ferdinand *M., Caspar *M., Joachim Godske *M. og Ludvig *M. (1745–1824).

M.-H. blev student 1780, privat dimitteret, cand.jur. 1782 og assessor i højesteret 1789. I den sag som C. *Colbiørnsen anlagde mod kammerherre C. T. F. *Lüttichau for æresforræmser i anledning af jordrotternes andragende til kronprinsen om landboreformerne, understøgede M.-H. stærkt de undskyldende omstændigheder for Lüttichau. „Colbiørnsen beklæder et offentligt betydeligt Embede som Lovens Fortolker; derfor maatte og burde hans Ord fremfor enhver andens være afvejede med det skarpeste og modneste Overlæg“, udtalte han under vøteringen. 1802 udnævntes han, der fra 1796 var stiftamtmand i Trondheim, til det vigtige embede som stiftamtmand over Akershus stift og amtmand over Akershus amt, og tiltrådte som sådan den 1807 på grund af krigen nedsatte norske regeringskommission. Han var vellidt af befolkningen og interesserede sig meget for sociale spørgsmål. Kongen satte megen pris på hans administrative dygtighed, og da det blev nødven-

digt at sende F. J. *Kaas til Norge 1809, forflyttedes M.-H. til Fyn som stiftamtmand og amtmand over Odense amt. Allerede 1814 tog han sin afsked. Fra moderen havde han 1802 arvet stamhuset Moltkenborg (Glorup m.m.), og nu erhvervede han 1815 Mullerup. 1843 fik han endelig det Hvitfeldtske fideikommiss og føjede herefter navnet Hvitfeldt til sit eget (skrevet Hvitfeldt). Han var en brav og retsindig mand der med stor dygtighed drev sine vidtstrakte godser. – Kammerherre 1784. Gehejmekonferensråd 1809. – Hv.R. 1803. R.E. 1840. DM. 1840. □Afbildet med to børn på silhouet (Fr.borg) og på relieffer af H. V. Bissen 1840–42 på gravmæle over Bertha Sophie M., f. Bille-Brahe (Svindinge kgd., Fyn). Mal. af J. Roed udst. 1848. Mal. af N. P. Holbech, 1851 (Glorup).

Medd. fra krigsark. I. 1883; III–IV, 1888–90; IX, 1902. Efterl. breve fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV, 1900; VII–IX, 1906–22. – Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 526f. Troels G. Jørgensen: Danm.-No.s højesteret, 1930. Sverre Steen i Det norske folks liv og hist. VII, Oslo 1933 280f 302.

Harald Jørgensen

Moltke-Hvitfeldt, Gebhard Léon, greve, 1829–96, diplomat. * 23.4.1829 i Paris, † 28.11.1896 sst., begr. i kapellet ved Glorup. F: greve Adam Gottlob M.-H. (1798–1876) og komtesse Eliza Razumowska (1811–92). ~ 15.8.1863 på Unwürde i Sachsen med grevinde Maria Seebach, * 12.4.1843 i Rom, † 11.2.1902 i Paris, d. af sachsisk gesandt i Paris, greve Albin Leo S. (1811–84) og rigsgrevinde Marie Nesselrode-Ereshofen (1820–88).

Efter studentereksamen 1846 fra Roskilde læste M.-H. nogle år juramen opgav studiet for 1849 at indtræde i udenrigstjenesten tilskyndet af A. W. *Moltke. 1852 ansattes han som attaché i Bruxelles, 1853–56 var han legationssekretær i Wien og 1856–60 ministerresident i Madrid. På udenrigsminister C. F. A. Blixen-Fineckes foranledning blev han 1860 udnævnt til gesandt på den vigtige post i Paris hvor han forblev til sin død i nov. 1896. Gennem sin slægt og sit ægteskab tilhørte han det øverste lag i den europæiske adel der endnu på dette tidspunkt øvede megen indflydelse i Europas stormagtsregeringer. M.-H. der var en særdeles velhavende mand og ejede flere godser i Danmark, bl.a. herregården Glorup hvor han og familien i regelen tilbragte sommerferien, følte sig i høj grad hjemme i dette specielle miljø. Han tilbragte hovedparten af sit liv her og ønskede ikke at vende hjem skønt han et par gange fik tilbudt posten som udenrigsminister. Den nøje tilknytning til Europa og især til

Moltke-Hvitfeldt, Léon

Frankrig, der blev hans andet hjem havde den fordel at han lærte at se Danmarks udenrigspolitiske stilling i et større perspektiv end de hjemlige ministre og embedsmænd. Men ulempen var at han som så mange andre af datidens diplomater der opholdt sig meget i udlandet efterhånden blev påvirket af sit værtslands politiske problemer. Under krisen 1866 da det trak op til den preussisk-østrigske krig rådede han klogt den danske regering til at holde sig udenfor. Men da Frankrig 1870 kom i krig med Preussen og søgte at få Danmark med på sin side, var han ingen virkelig støtte for de personer i den danske regering og i udenrigsministeriet der ønskede at føre en neutral politik. Men ellers må det siges at han gennem sin indberetningsvirksomhed altid holdt de skiftende danske regeringer godt underrettet om begivenhederne i Frankrig og ikke mindst om de ledende franske statsmænds synspunkter. Ved hans død lød der smukke og ikke ufortjente mindeord. Men det kunne ikke skjules at han tilhørte en diplomattype der i sin aristokratiske selvhævdelse og bundet af et internationalt miljø var ved at overleve sig selv i den danske udenrigstjeneste. – Kammerherre 1858. – R. 1856. DM. 1860. K. 1862. S.K. 1869. S.K. i diamanter 1876.

□Buste af Aksel Hansen udst. 1885. Afbildet på træsnit af prins Valdemars vilse efter tegn. af E. Tilly, 1885. Træsnit af F. W. Waldor, 1889. Akvarel af J. B. Guth, 1899, formentlig forestillende M.-H. (Fr.borg). Foto.

Det nordslesv. spørgsmål, udg. Aage Friis I–VI, 1921–48. Europa, Danm. og Nordslesv. Aktstykker og breve, udg. Aage Friis og Povl Bagge I–IV, 1939–59 (også fransk udg. m. titlen: L'Europe, le Danemark et le Slesvig du Nord, s.å.). – Danm.s adels årbog XXXVIII, 1921 535. Dannebrog 8.10.1894. Berl. tid. 28.11.1896. Nationaltid. s.d. Fr. v. Jessen i III. tid. 13.12.1896. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reprudg. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger III–V, 1921–23. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesvigs genforen. med Danm. I–IV, 1921–59. Viggo Sjøqvist: Peter Vedel I–II, 1957–62. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958 (reprudg. 1974). Danske slotte og herregårde, red. Aage Roussell, 2. udg. VII, 1965 351. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. – Papirer på Glorup.

Viggo Sjøqvist (Fr. de Fontenay)

v. **Moltzahn** (Maltzahn), Johan Lotharius Friederich, 1719–56, diplomat. * 13.4.1719 på Grubenhagen i Mecklenburg, † 31.12.1756 i St. Petersborg, begr. sst. F: landmarskal, landråd Levin Joachim v. M. til Grubenhagen (1688–1750) og Christine Wilhelmine Löw v. Steinfurth (1696–1732). Ugift.

I lighed med hvad flere af hans slægtninge havde gjort søgte v. M. ind i dansk stats tjeneste og beklædte nogle år en hofstilling. 1751 indtrådte

han i diplomatiet og overtog straks den meget vigtige stilling som dansk gesandt i St. Petersborg. Skønt han manglede enhver diplomatisk uddannelse udfyldte han dog sin plads på en udmærket måde på grund af sin takt og sin iver. Han var desuden en meget smuk mand hvilket bidrog i høj grad til at vinde kejserinde Elisabeths gunst. Hans vigtigste opgave var at få Rusland med til mageskiftesagen, men forholdene var vanskelige som følge af grev R. F. Lynars mislykkede forsøg, og nye forhandlinger syntes blot at gøre storfyrsten endnu mere stædig. Derimod vandt v. M. både storfyrstinde Katharina og hendes mor for sagen, hovedsagelig ved hjælp af bestikkelser, men muligt er det også at Katharina lånte øre til v. M.s henstillinger for at vinde storkansleren Aleksěj v. Bestusjjevs bevågenhed. Da kejserindens svagelighed gjorde et snarligt tronskifte muligt fordoblede v. M. sine anstrengelser, men midt under disse døde han pludselig. Rygterne om at han skulle være forgyvet savner ethvert grundlag i de bevarede aktstykker. Han karakteriseres som en hæderlig og elskværdig mand, men næppe særlig betydelig. – Kammerjunker 1744. Kammerherre 1751.

Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 III, I, 1897. Otto Brandt: Caspar v. Saldern und die nordeurop. Politik, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittleren und neueren Gesch. XV 25f.

Harald Jørgensen

Moltzau, Paul Jochumsen, 1715–54, købmand. * 1715 i Øksnes nord for Lofoten, † nov. 1754 i Kbh. F: sognepræst Jochum Friderich M. (1682–1715) og Kirsten Egede (1685–1748, ~ 1° med sognepræst til Thorsken Lauritz Hansen Søbeld, † 1712, ~ 3° 1719 med proprietær Jens Bloch, 1694–1763). ~ 21.9.1740 i Bergen med Else Marie Amble, * april 1715 i Sogndal, † 14.7.1805 i Hurdalen (~ 2° 1760 med sognepræst Peder *Egede, 1722–89), d. af proprietær Peder Jensen A. og Kirsten Nagel.

M. blev handelsuddannet i Bergen hvor han giftede sig på en stilling som „Skriver Karl“. Som søstersøn til Hans *Egede så han formodentlig en udviklingsmulighed i at virke i Grønland, i hvert fald blev han 1741 antaget af „Grønlands Patron“, Jacob *Sewerin, og sendt til Godthåb som assistent for købmand Jacob *Geelmuyden. Denne hjemrejste 1742 hvorefter M. måtte styre handelen der alene et år, men fik bestalling som købmand ved handelsårets udgang. Han var en dygtig administrator, en flittig og opfindsom bestyrer og tillige et venligt og omgængeligt menneske. Det meste af den tid han var i Godthåb var stridighederne mellem den kongelige mission og brødreneheden så vidt bilagt som den

kongelige missionær, Chr. *Drachardt, gled mere og mere over til herrnhuterne. Derfor holdt M. vel af hensyn til handelen gode miner til det der foregik, og støttede trods alt loyalt missionen. Han følte det sikkert som en lettelse og som en tilbagevenden til Egedernes linje at der kom en mere myndig kongelig missionær 1752 som han kunne støtte af et mere fuldt hjerte. M. foranledigede blandt andet at Godthåb fik en særlig skole- og kirkebygning. M.s sans for de særlige evner hans undergivne besad kom til orde med den varme hvormed han anbefalede fx Anders *Olsen. Han hjalp også P. O. *Walløe før hans konebådsekspedition selv om han som købmand ikke var særlig interesseret i samme mands frihandelsvirksomhed. 1753 ønskede M. at være hjemrejst på grund af sit svigtende helbred, men blev nødet til at blive endnu et år. I august 1754 hjemrejste han som en dødsmerket mand.

H. Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 558-67.

Finn Gad

Momme, Hans Bagger, 1792-1827, brygger. *10.5.1792 i Stovby, †5.11.1827 i Kbh. (Hellig.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Laurits M. (1764-1824, ~2° 1799 med Johanne Margrethe Brøchner, 1769-1817, ~3° 1818 med Else Frederikke Charlotte Jørgensen, 1790-1864) og Eleonore Hedvig Bagger (1770-98). ~30.9.1813 i Kbh. (Hellig.) med Marie Christine Østergaard, *12.5.1792 i Kbh. (Frue), †5.2.1863 sst. (Hellig.) (~2° 1829 med brygger, kancelliråd Knud Gottfred Groth, 1785-1849), d. af fiskebensfabrikant, brygger, kommerceråd Christian Ø. (ca. 1748-1811) og Margrethe Sophie Kisling (ca. 1752-1806).

M. kom til Kbh. sammen med to brødre som studerede. Han fik ansættelse i matrikelkontoret hvorfra han 1823 tog sin afsked idet han ved sit giftermål var blevet medejer af bryggergården i Nygade 3 som han snart overtog alene. Han moderniserede bryggeriet, og var bl.a. den første brygger herhjemme som tog dampmaskinen i brug til knusning af malten. Det dertil nødvendige valseværk blev drevet ved en af O. J. *Winstrup forfærdiget dampmaskine der blev opstillet 1826 og vakte megen opmærksomhed. - Kammerassessor 1823.

Handels- og industritid., 1826 76. C. Nyrop i Måneds-skr. udg. af Industriforen. XV, 1880 99-132.

Georg Nygaard*

Mommsen, Frederik Anton, 1901-65, bibliotekar. *23.10.1901 i Flensborg, †21.9.1965 sst., begr. sst. F: skibsbygger Josias Rickert M. (1877-1938)

og Caroline Christiane Henriette Frørmberg (1878-1944). ~4.6.1933 i Skodborg med Line Hørlück, *8.5.1908 i Skodborg, d. af gårdejer Jens H. (1879-1952, ~2° med Anna Bundsgaard, 1892-1973) og Margrethe Bundsgaard (1883-1909).

Af fødsel flensborger begyndte M. sit virke i Flensborghus bogsamling hvor han var leder 1934-46. Han gik på Askov højskole vintrene 1925-26 og 1926-27 og fik derefter sin bibliotekariske elevtid i Åbenrå hos sprogforeningens sekretær Jakob *Petersen der ledede Det sønderjydske landsbibliotek. Bibliotekareksamen tog han 1931, og han havde en kort tid ansættelse ved Københavns kommunebiblioteker. I Sydslesvig kom M. til at gøre sin hovedindsats som den der under primitive forhold bragte bogen ud til danske hjem langs grænsen og i Angel, først i en lille personbil, senere i en mindre bogbil. Det var et pionerarbejde der var begyndt af de danske vandrelærere allerede i 1920'erne. M. kom til at opleve både disse pionerår da det danske arbejde byggedes op, og de svære år i 1930'erne og 1940'erne hvor han var leder. Men det var helt i overensstemmelse med hans natur at han fra 1945 til sin død koncentrerede sig om arbejdet i landdistrikterne hvor han var så højt værdsat. Helt i det stille fik han dog ikke lov at virke. De danske organisationer kaldte på hans kyndige medvirken så han blev landsformand for Sydslesvigsk vælgerforening 1956-60 og formand for Dansk skoleforening. Han blev indvalgt i Flensborg byråd 1948, gruppeformand for den danske byrådsgruppe og 1955 rådmand. Også i samarbejdet med de tyske kommunalpolitikere var han højt værdsat for sin rolige saglighed. Af sind sydslesviger, utrættelig i sit virke for bogen i grænselandet under den devise han formede i en artikel i tidsskriftet Bogens Verden 1947 om dansk bogvirke i vort grænseland: „Bogen er det fineste og fornemste våben i en kulturkamp, blankt og uplettet“. □Foto.

Torben Glahn i Bogens verden, 1965 455f. Grænsevagten XLVII, s.å. 240-43.

Mogens Iversen

Momsen, Hans, 1735-1811, landsbytekniker, matematiker. *23.10.1735 i Faretoft, Tønder amt, †13.9.1811 sst., begr. sst. F: jordbruger, landmåler Momme Jensen (ca. 1702-70) og Maria Hansen (ca. 1706-72). ~4.1.1780 i Faretoft med Adelheid Breckling, *17.11.1755 i Faretoft, †7.3.1827 sst., d. af arbejdsmand Johan Henrik B. og Engel Carstensen.

Som dreng viste M. et udpræget mekanisk snilde. Sine første matematiske kundskaber erhver-

Momsen, Hans

vede han ved hjælp af en gammel hollandsk bog han fandt mellem bedstefaderens, en tidligere navigationslærers, efterladenskaber. På egen hånd fortsatte han sin tekniske uddannelse og sine matematiske studier samtidig med at han arbejdede med landbrug, landmåling og digebygning. Han lærte sig de almindelige kultursprog, endog latin, for at kunne læse de matematiske værker, og ved siden af lagde han sig efter navigation, landmåling, astronomi osv. Han virkede som landskabstegner, kobberstikker og bogbinder, dyrkede drejning i træ og metal, glasslibning og forfærdigelse af matematiske og astronomiske instrumenter m.m. Til sin fødebys kirke byggede han et orgel. Tillige fik han tid til at undervise ungdommen i sine yndlingsfag. En af hans elever, den senere major, matematikeren H. J. Krebs, plejede at sende M. sine manuskripter til gennemsyn før de gik i trykken.

Nis Hanssen i Dansk folkebl. V, 1839 126–28.

Georg Nygaard*

Monberg, Axel Sixtus Sølling, 1893–1971, ingeniør. * 17.10.1893 i Kbh., † 9.9.1971 i Holte, begr. Søllerød kgd. F: etatsråd, ingeniør Niels Christensen *M. (1856–1930) og Anthonia Sølling (1862–1943). ~ 1° 24.4.1927 med Elna Elsa Johansson, * 8.7.1903 i Kbh., d. af inspektør Alfred J. og Elna Gisler. Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.12.1941 med Brita Sjöberg, d. af læge, dr.med. O. S. og Anna Morell. ~ 3° 22.9.1955 i Søllerød (b.v.) med Hellen Christensen, * 20.2.1902 i Kbh., d. af skibsfører Harald Andreas C. (1871–1944) og Dagny Edith Schleisner (1875–1962).

M. blev uddannet som bygningsingeniør i Tyskland 1912–17, afbrudt af aftjening af værnepligt ved ingeniørkorpset 1915. Her lærte han Ejnar Thorsen at kende, og de to besluttede 1917 med økonomisk hjælp af M.s far, etatsråd N. C. Monberg der drev en betydelig entreprenørvirksomhed i både ind- og udland, at rejse til USA for at videreudanne sig. Deres veje skiltes efter nogen tid, men i slutningen af 1918 vendte de begge hjem, og 1919 startede de ingeniør- og entreprenørfirmaet *M. & Thorsen*. Virksomheden voksede vel ikke hurtigt i begyndelsen. Den første virkelige store entreprise blev udført 1923–24 da M. & Thorsen stod for opførelsen af Ford Motor Co.s bilsamlefabrik i Kbh.s sydhavn. Brobygning kom firmaet ind på i slutningen af 1920'erne, da det byggede broen over Allsund i Sønderborg, Christian Xs bro. De erfaringer der blev høstet under dette arbejde gav M. og Thorsen lyst og mod til at gå i gang med noget endnu større, og de var da blandt dem der bød på byg-

ningen af Lillebæltsbroen. Den billigste pris og en ny funderingsmetode betød, at M. & Thorsen i slutningen af 1928 fik overdraget arbejdet der måske mere end noget andet har gjort firmaet kendt i Danmark. M. & Thorsen havde før tilbudets afgivelse været i kontakt med en række tyske firmaer, og efter at tilbudet var blevet accepteret dannedes et konsortium med de tyske firmaer med M. & Thorsen som det administrerende firma. Den fremgangsmåde der benyttedes ved bygningen af bropillerne var dengang sensationel og helt uprøvet. Fundamenter til de i alt fire bropiller i Lillebælt blev bygget på en bedding på land, øsat og derefter vendt ude i vandet, idet bunden af sænkekassen måtte formes efter havbundens profil det sted, hvor den skulle placeres, og sænkekassens uregelmæssige bund gjorde det umuligt at bygge den med bunden nederst. Efter vendingen blev dele af pillen bygget oven på sænkekassen, denne placeret på sin urolige plads og sænket ned i havbunden, hvorefter kassen blev tømt og udgravning og udstøbning i havbunden kunne finde sted. 1935 stod Lillebæltsbroen færdig.

Selv om bygningen af Lillebæltsbroen lagde beslag på mange kræfter tog M. & Thorsen dog en række andre opgaver op i disse år. Især må det bemærkes at man begyndte at arbejde i udlandet, først i Sverige og i slutningen af 1930'erne også i Iran. Efter anden verdenskrig har firmaet udført opgaver over hele jorden. Opgaverne i udlandet havde M.s særlige interesse, og ikke mindst hans evne til at færdes blandt fremmede, stifte kontakt og vinde tillid bidrog til at firmaet fik udenlandske ordrer.

Ud over at være direktør og formand for bestyrelsen i Monberg & Thorsen, efter at firmaet i 1937 var blevet aktieselskab, beklædte M. en række andre poster. Han var således med til 1928 at danne aktieselskabet S. Dyrup & Co. sammen med Thorsen og dennes ven Sigurd Dyrup, og M. sad i bestyrelsen for dette selskab og senere, fra 1953, også i bestyrelsen for Farve- og Lakfabrikken S. Dyrup & Co. A/S lige til sin død. S. Dyrup & Co. havde interesser i A/S Danske Tapetfabrikker, og her var M. formand for bestyrelsen i en periode. Af andre selskaber, i hvis bestyrelse M. sad, skal bl.a. nævnes A/S Dansk Shell 1948–64 (1957–64 som formand) og Danske Lloyd 1940–68. Endvidere var M. medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1935. DM. 1938. □Foto.

[Ejnar Black:] Monberg & Thorsen 1919–49, 1949 (også eng. udg.). Børsen 15.10.1953 og 16.10.1963. Niels Thorsen i Ingeniørens ugebl., 1971 nr. 39.

Chr. R. Jansen

Monberg, E, se Monberg, N. C.

Monberg, Niels Christensen, 1856–1930, entreprenør, minister. * 31.7.1856 i Storvorde ved Ålborg, † 23.9.1930 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: murermester Christen Petersen M. (1815–93) og Ane Margrethe Larsen (1820–1903). ~ 3.7.1883 i Lemvig med Anthonia Sølling, * 30.4.1862 i Lemvig, † 8.4.1943 i Kbh. (Cit.), d. af distriktslæge Gustav Emil S. (1813–65) og Henriette Cathrine Plum (1824–1901). – Far til Axel *M.

M., der til at begynde med arbejdede i faderens håndværk, fik sin første uddannelse 1874–80 på kunstakademiets arkitektskole, hvor han dog ikke aflagde nogen afgangsprøve. 1881 påbegyndte han selvstændig entreprenørvirksomhed som i årenes løb fik et efter den tids forløb meget betydeligt omfang. Hans første arbejder var bygning af dampfærgehavnene ved Odesund og havneanlæg i Rudkøbing og Assens. Herefter fulgte nogle store arbejder som han udførte i forbindelse med Niels *Andersen (1835–1911) nemlig bygningen af *Middelgrundsfortet* og af tørdokanlæggene på Refshaleøen og i Helsingør. Udførelsen af disse arbejder gjorde M. til en velhavende mand, bl.a. ved at han lejlighedsvis havde mulighed for at kombinere afgravningsentrepriser og påfyldningsentrepriser. For de sidstnævnte arbejder tildeltes der ham ved udstillingen i Stockholm 1897 guldmedalje for „udmærket konstruktion og arbejde“. Samarbejdet med N. Andersen varede i ca. femten år og betød en hel del for udviklingen af M.s virksomhed. Ved århundredskiftet ophørte samarbejdet, og M. udførte nu alene en række betydelige arbejder, fx kloaktunneler under Kbh.s havn og trykledninger ud i Øresund, endvidere *jernbanebroen over Mariager fjord* ved Hadsund, *godsbanegården i Kbh.* og havnearbejder ved Islands Brygge som anlagdes af Kbh.s havnevæsen 1906. Sammen med tyske firmaer byggede han endvidere *Petribücke* ved Rostock og *færgelejerne ved Warnemünde*. Kort efter stiftelsen af firmaet Christiani & Nielsen 1904 kom M. i samarbejde med dette og udførte i fællesskab med det en række brobygningsarbejder og havneanlæg i de nordiske lande, Tyskland og Rusland. Samtidig hermed udførte han sammen med firmaet Sager & Woerner i München havneanlægget ud mod Atlanterhavet ved Larasch i Marokko og sammen med firmaet Saabye & Lerche *St. Croix' havn*. Desuden udførte M. alene en række havnearbejder i Kbh.s frihavn og Kbh.s sydhavn, bl.a. det sidstnævnte sted fire tørdokke, store tørdokanlæg i Landskrona der var Nordens største tørdokanlæg, havneanlæg i Trelleborg og Sassnitz m.m. Han udførte også havnearbejder i Reykjavik ligesom

han arbejdede med udbygningen af de islandske vandfald.

1910 vandt M. s.m. B. & W. licitationen om bygningen af en Storstrømsbro der dog ikke blev udført. Ved arbejdet med sikringen af Hvide Sande kanalen 1912 led firmaet et betydeligt prestigetab da de nyopførte moler n.å. blev taget af havet, og rigsdagen vedtog 1915 helt at lukke gennemløbet. Da M. var kræsen mht. de opgaver han påtog sig var det ham til ærgrelse at han var gået ind i et projekt der ikke alene var teknisk vanskeligt, men præget af politiske intriger og dårlig styrelse fra vandbygningsvæsenets side.

M. lagde ofte personlig sidste hånd på tegnearbejdet, som han krævede udført på en æstetisk tilfredsstillende måde – hans ungdomsuddannelse på kunstakademiets arkitektskole fornægtede sig aldrig senere i livet. M. må betragtes som en banebryder der har bidraget til at skabe det grundlag hvorpå de danske entreprenørfirmaer senere har bygget. – 1902–11 var M. medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse og udførte et betydeligt arbejde som foreningens kasserer. 1903 blev han medlem af Industriforeningens repræsentantskab. Fra stiftelsen 1897 var han medlem af – og senere formand for – bestyrelsen for Akts. Det danske Kulkompagni; endvidere var han medlem af bestyrelsen for Maskinfabrikken Atlas, for Akts. Cementfabrikken Dania og Danske Lloyd. Fra 1916 var han medlem af bestyrelsesrådet for Kbh.s Handelsbank. 1900–10 var han dommer i den faste voldgiftsret. M. deltog ikke i aktiv politik, men havde en ikke ringe indflydelse i politiske kredse. Han var minister for offentlige arbejder i ministeriet Liebe 1920. – Etatsråd 1912. – Brorsønnen Christen Emanuel Kjær M., * 30.7.1877, † 16.2.1938, afgik fra akademiet som arkitekt 1901 og drev fra 1903 egen virksomhed. Påvirket af J. D. *Herholdts (1818–1902) nationale retning blev han en af dem der med størst historisk troskab anvendte empiriens stilpræg i den efterfølgende nyklassicisme. Blandt hans arbejder kan nævnes Amaliegade 33 og DFDSs kontorbygning på Dampfærgevej. M. deltog også i det kommunale boligbyggeri, herom vidner de otte gule, treetagers murstensstokke ved Rentemestervej og Sokkelundsvej. R. 1929. – R. 1895. DM. 1920. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Statuette af A. J. Bundgaard, 1912. Mal. af Knud Larsen ca. 1916 og af N. V. Dorph, 1926 (Fr.borg). Foto.

Politiken 9.7.1911 og 9.12.1913. Social-demokraten 23.2.1912. Vort land 18.1.1913. Berl. tid. 13.5.1914, 23.9.–24.9.1930. J. Munch-Petersen i Ingeniøren XXIV, 1915 673–85; sst. 1.1.1922; sst. XXXV, 1926 337. Rud. Christiani sst. XXXIX, 1930 493f. J. Munch-Petersen i

Monberg, N. C.

Tekn. foren.s t. LI, 1927 109–69. Samme i Gads da. mag. XXIII, 1929 65–78. Storstrømsbroen, udg. DSB, 1937 10f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (*Povl Vinding*)

Monberg, Torben Axel, * 1929, kulturanthropolog. * 25.7.1929 i Kbh. (Skt. Johannes). F: civilingeniør Axel *M. (1893–1971) og Elna Elsa Johanson (* 1903). ~ 27.3.1954 i Birkerød k. med Bodil Birgitte Melbye, * 12.2.1933 i Bedsted sg., Thy, † 29.9.1976 i Fredensborg, d. af sognepræst Svend M. (1902–78, ~ 2° 1967 med Inge Landboe-Christensen, * 1911) og Thora Cathrine Nielsen (1899–1966).

M. blev 1948 student fra Herlufsholm skole og 1957 mag.art. i religionshistorie fra Kbh.s univ., 1966 dr.phil. på disputatsen *The religion of Bellona Island*. 1952–60 virkede M. som forlagskonsulent på Wangels forlag, men i øvrigt har han siden fortrinsvis helliget sig kulturanthropologisk forskning vedrørende British Solomon Islands, fra 1978 staten Solomon Islands, i Melanesien, Stillehavet, især øerne Rennell, Bellona og Tikopia Islands. Allerede 1958–59 deltog M. i sin første videnskabelige ekspedition til dette område, og siden har han været der 1962, 1963, 1966, 1969, 1971, 1972, 1974, 1975, 1977 og 1979. Under ekspeditionen 1966 besøgte M. Tikopia Island sammen med den britiske socialantropolog Sir Raymond Firth. Siden 1961 har M. været medlem af Komiteen for Noona Dan Ekspeditionen. 1960 blev han stipendiat under Videnskabsfonden, og 1962–75 var han tilknyttet Kbh.s univ. først som universitetsadjunkt; 1965 amanuensis i kultursociologi, 1966 forskerstipendiat og endelig 1969–75 dettes første professor i kultursociologi. 1975–80 var M. som overinspektør leder af etnografisk samling på Nationalmuseet hvorpå han gik over til fri forskervirksomhed. 1972 var han visiting professor ved University of Hawaii i Honolulu.

Når der bortses fra nogle religionshistoriske arbejder af mere traditionel og generel karakter i 1950'erne, således i Gads danske magasin, samt anmeldelser, kronikker og bidrag til antologier om samfundsvidenskabelige emner har M.s litterære virksomhed navnlig været koncentreret om Solomon Islands. Hans forskningsresultater er blevet udmøntet i en lang række publikationer, heriblandt følgende: *From the two canoes. Oral traditions of Rennell and Bellona Islands* i skrift-rækken Language and Culture of Rennell and Bellona Islands, I, Honolulu and Copenhagen (sammen med Samuel H. Elbert), 1965; disputatsen fra 1966 (samme skriferække II); *Mobile in the trade wind. The reactions of people on Bellona Island towards a mining project*. I i skriferækken

Working Papers. The National Museum of Denmark, 1976; *Mungiki. Kulturen og dens religion på øen Bellona i Stillehavet*. 1978; og *Fremkomsten af alternative samfundsforsøg belyst ud fra en strukturalistisk synsvinkel* i Spører til en ny livsform. Tværvideenskabelige synspunkter omkring alternative samfundsforsøg, redigeret af Jacques Blum og Inger Sjørslev, 1978; samme i engelsk udgave, 1979; og *Cyklon. ideologi og strategi* i Festskrift til P. V. Glob, 1981. M. blev 1975 medlem af Videnskabernes selskab og har siden 1976 beklædt formandsposten i WAY Committee of the International Union of the Anthropological and Ethnological Sciences. Derudover er M. Fellow ved The Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland og fra 1979 rådgiver for udviklingsprojektet Natural Water Supply Project in Tanzania under udenrigsministeriet (DANIDA). □Foto.

Henning Dehn-Nielsen

Mondrup, Christen Iversen, 1871–1949, generaldirektør for post- og telegrafvæsenet. * 20.10.1871 i Nøddelund, † 5.2.1949 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: gårdejer Hans Christensen (1842–1911) og Birgitte Christensen (1852–1931). Navneforandring 3.3.1903. ~ 28.12.1905 i Bjerring med Mette Mogensen, * 18.4.1872 i Bjerring, † 25.8.1944 i Kbh., d. af gård- og møllejer Christen M. (1834–98) og Antomine Nielsen (1840–1910).

M. indtrådte i postvæsenet 1.12.1888 som elev i Ulstrup, blev 1895 assistent i finansministeriets postrevision, begyndte snart efter at læse til artium og blev student 1901, cand.polit. 1905. 1908 blev han fuldmægtig og 1910 tillige ekspeditionssekretær i postrevisionen, 1911 postinspektør i overpostinspektoratet for Nørrejylland, 1916 postinspektør (fra 1.10. s.å. overpostinspektør) i 3. distrikt (Århus). Da genforeningen forestod udpegede generaldirektør V. *Kjørboe M. til at lede de med overtagelsen af postvæsenet i de sønderjyske landsdele forbundne forretninger, og han løste den vanskelige opgave til ledelsens fulde tilfredshed. 1922 udnævntes M. til generaldirektør for postvæsenet, fra 1927 tillige for telegrafvæsenet. Fra sin forgænger overtog M. en velkonsolideret og velorganiseret etat, men der ventede store nye opgaver, fx udviklingen af postbesørgelsen ad luftvejene. Den stærke uro blandt telegrafens personale ved sammenlægningen med postvæsenet stillede ligeledes store krav til ledelsen, og M.s forståelse for problemerne, hans besindighed og forhandlingsevne medvirkede til at sammenslutningen gennemførtes forholdsvis gnidningsløst. I M.s embedsperi-

ode gennemførtes fordelingen af radiobølgeområder mellem verdens postetater ved konferencen 1928.

M. var medlem af tilsynet med de statskoncessionerede telefonselskaber, regeringens repræsentant inden for Det danske luftfartsselskab i hvilket han har beklædt pladsen som næstformand, og medlem af den internationale Oderkommission, hvis præsident han var 1833. – R.1920. DM. 1924.K². 1928. K¹. 1935. □Mal. af Aksel P. Jensen, 1934 (postmus.). Tegn. af Otto Christensen 1938 og 1940 (begge Fr.borg) og af Carl Jensen udst. 1942. Mal. af A. Tørsleff, 1944 (postmus.). Foto.

Jacob Andersen i Årbog for det da. post- og telegrafvæsen XLVII 1938, 1937 344–51. H. Hjorth-Nielsen sst. LI 1942, 1941 275–77. Berl. tid. 29.10.1938. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sv. *Cedergreen Bech (H. Hjorth-Nielsen)*

Monies, David, 1812–94, maler. * 3.6.1812 i Kbh. (Mos.), † 30.4.1894 på Frbg., begr. i Kbh. (Mos. Vestre). F: cigarfabrikant Salomon M. (ca. 1786–1853) og Frederikke Soldin (ca. 1781–1858). ~ 14.11.1837 i Kbh. (Mos.) med Bolette Jacobson, * 14.10.1810 i Kbh., † 6.7.1889 på Frbg., d. af købmand Isac Noa J. (ca. 1780–1837) og Sara Heimann (ca. 1783–1858).

M.s far havde været velhavende, men mistede sine penge i statsbankerottens tid så M. på gaden måtte falbyde de cigarer hans far og brødre havde rullet. Allerede 1824 kom han på kunstakademiet hvor han 1827 vandt den lille sølvmedalje og 1832 den store. Så tidligt som 1827 begyndte han at udstille på Charlottenborg. 1833 søgte han forgæves om akademiets bistand til at opnå rejseunderstøttelse og drog to år senere for egen regning sydpå hvorefter han 1836 opnåede bevilling fra Fonden ad usus publicos. Et selvpортræt er dateret i München 1835. To år senere vendte han hjem og genoptog sin produktion af portrætter og genrebilleder. Han blev agreeret 1847 og n.å. medlem af akademiet. 1867 fik han det Anckerske legat. Han var tidligere bedst kendt for *Episode fra Soldaternes Indtog i København*, 1850 (Fr.borg) der skildrer treårskrigen virkning anekdotisk og følelsesmæssigt let genkendeligt for samtiden. Et af hans betydeligste arbejder er et portræt af arkitekten C.F. Hansen, udstillet 1844; han har givet en sympatisk skildring af *grevinde Danner* (Jægerspris); og i øvrigt hænger talrige arbejder af ham på Fr.borg-museet, lige fra *rabbiner Wolffs* portræt 1832 til arkitekten *Herholdts* fra 1879. På Statens museum for kunst er han repræsenteret med genrebilleder som *Et Kaffeselskab ved et Skovløberhus i Dyrehaven* (udstillet 1856) og i kobberstiksamlin-

gen med tegninger. Kunstakademiet ejer adskillige af hans kunstnerportrætter. – M.s evner udfoldede sig smukkest i litografiske arbejder; allerede før rejsen var han i gang dermed, og denne del af hans værk begrænser sig nærmest til 1830erne idet han holdt op efter sit fyldte 30. år. M.s litografier, der væsentligst er portrætter og oftere efter andres malerier end efter egne tegninger, udførtes som regel i det kgl. stentrykkeri; de har den primitive klarhed der udmærker de fleste blade fra denne tidlige litografiske manufaktur. – Tit. professor 1859. R. 1874. DM. 1892. □Tegnet selvpортr. 1828. Mal. af C. A. Jensen udst. 1834. Malet selvpортr. 1835. Tegn. af J. V. Gertner, 1854 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Bernhard Olsen (sst.). Selvpортr. 1872. Træsnit 1879 efter fotografi. Foto.

P. Krohn i Tidsskr. for kunstindustri 2.r.II, 1896 147f. Katalog over jødisk udstill. 1908. Sig. Schultz: Dansk genremaleri, 1928. Leo Swane i Kunstmuseets årsskr. 1948–49 78–83.

Bjarne Jørnæs (Erik Zahle)

Monrad

Slægten M. føres tilbage til Heinrich Muntprat, borger i Konstanz (– 1351/54) hvis tip’oldebarn Jacob M. (ca. 1505–senest 1578), præst i Lautenthal, var far til David M., præst i Kappel.

D. G. *M. var 2° ~ med Emmy Tutein, d. af politikerens, hofjægermester P. A. *T. J. H. *M. var ~ med Louise Esther Brandt, d. af præsten C. J. *B. Johannes *M. (1849–1915) var ~ med Anna Maria Louise Frederiksen, d. af proprietær Joh. D. *Friderichsen. Johannes *M. (1876–1948) var ~ med Regitze Charlotte Jungersen, d. af valgmenighedspræst Fr. *J.

Ditlev Monrad: Slægten Monrad gennem fem hundrede år. Fjerde linje, 1929. S. Otto Brenner: Die Herkunft der Familie Monrad, i Genealogie X, Berlin 1970–71 369–75. Kaj Monrad og Finn H. Blædel: D. G. Monrad og hans 32 aner, i Pers. hist. t. 16.r.II, 1974 95–102. Lars H. Henningsen: Præstefamilien Monrad i Åstrup, i Sønderjysk månedsskr., 1979 260–69.

Hans H. Worsøe

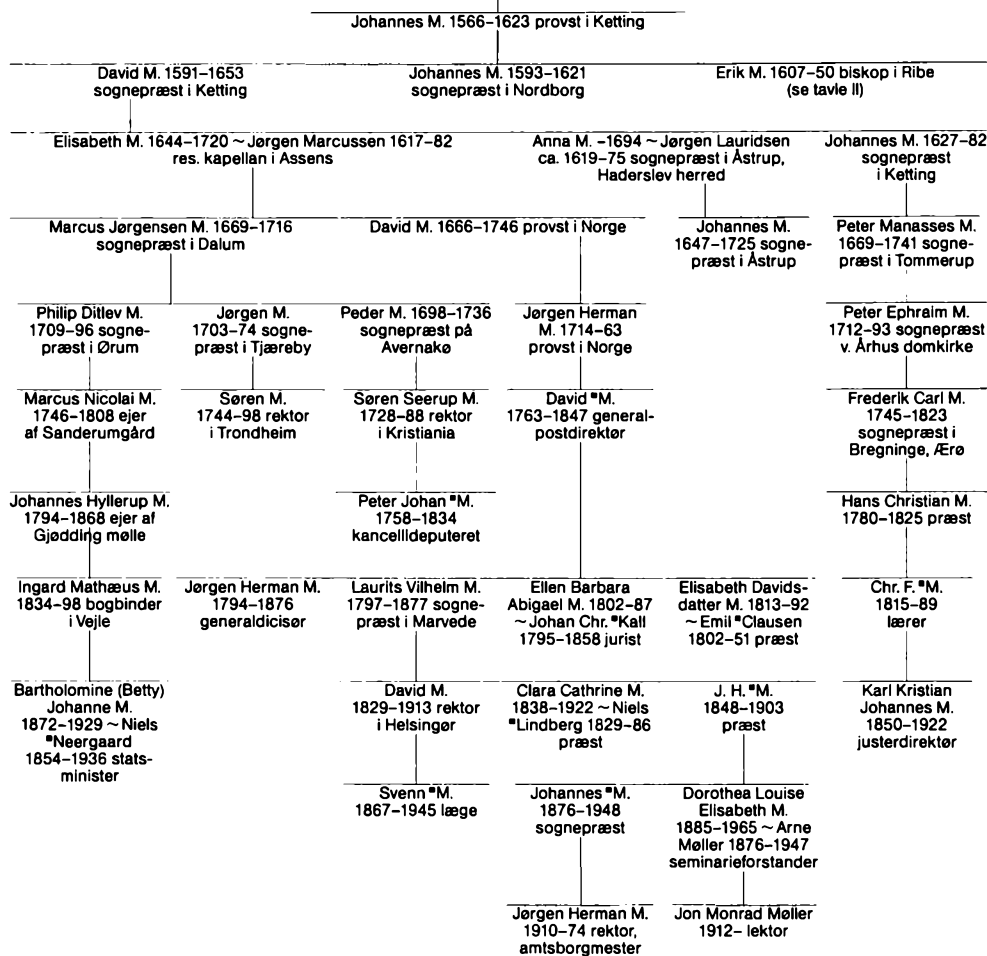
Monrad, Christian Ferdinand, 1815–89, skoleleder. * 10.12.1815 i Grejs, † 1.6.1889 i Flensborg, begr. sst. F: sognepræst Hans Christian M. (1780–1825) og Ferdinandine Henriette Gjertsen (1793–1871). ~ 16.11.1849 i Kbh. (Frue) med Anna Thorine Thorsen, * 2.10.1820 i Kbh. (Holmens), † 2.2.1905 sst., d. af toldbetjent Thor T. (1769–1825) og Ane Marie Kirstine Simonsen (1798–1860).

M. blev student 1835 fra Sorø og studerede teologi og filologi uden at tage nogen eksamen; han ville være lærer og begyndte tidligt at undervise. Af stor betydning for ham var det at han 1846

Monrad, Chr. F.

Tavle I

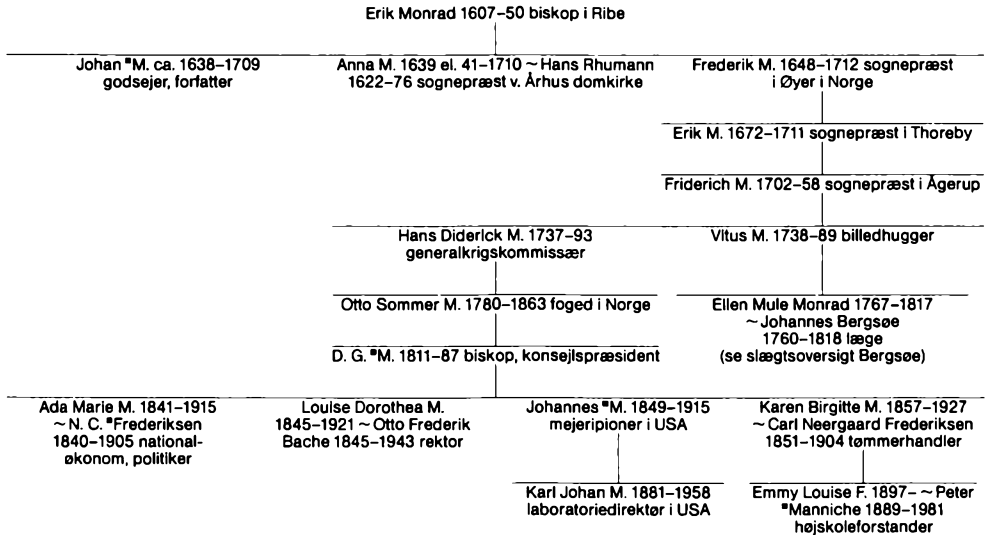
David Monrad ca. 1533–79 præst i Kappel, Sydslesvig

blev lærer ved Mariboets Dannekvindeskole og realskole. Her prøvedes for første gang de grundtvigske skoletanker, og M.s undervisning prægedes af disse uden at han dog i snævrere forstand blev Grundtvigs discipel. 1851 blev han lærer ved Flensborgs lærde skole og 1854 kollaborator ved samme. A. D. *Jørgensen var i disse år hans elev og mindedes ham i dyb taknemmelighed. I „En redegørelse for min udvikling og mit forfatterskab“ skriver han at M. vel var „uden fremragende Evner eller grundige Fagkundskaber“, men „han var en fyldigt udviklet Personlighed, fri for alt Pedanteri og Vigtigmageri, og Lærlingene en god Kammerat og elskværdig Fører. Gennem ham traadte det dan-

ske og nordiske Aandsliv os i Møde i sin bedste Skikkelse“. M. underviste tillige i en dansk pigeskole som han senere overtog, og da han afskedigedes 1864 fortsatte han denne private skolevirksomhed i Flensborg indtil 1878. M. var den første der så betydningen af at det danske kulturarbejde fortsatte under de nye vilkår; allerede ved juletid 1864 havde han i Kbh. en sammenkomst med interesserede mænd om denne sag, og her dannedes foreningen Dannebrog hvis opgave det blev økonomisk at støtte dansk kulturelt arbejde i Sønderjylland, og hvis tillidsmand i landsdelen M. blev indtil sin død. Hans interesse samlede sig om Flensborg og Nordslesvig. Han havde ringe forbindelse med sydlige egne,

Tavle II

og hans opfattelse var „at det vel var højst ønskeligt, at der gøres, ogsaa i de sydlige Egne, hvad der er muligt, men at det frem for alt gælder de Egne, hvor Hjerteslaget endnu er dansk“. „Det er Nordslesvig alt vort Haab tilsidst maa støtte sig til.“ Sammen med J. P. *Junggreen og Gustav *Johannsen tog han initiativet til Sprogforeningens dannelse, blev straks formand for dens bogudvalg og var den der i de vanskelige begyndelsesår havde det mest omfattende arbejde. Han var medvirkende ved oprettelsen af Flensborg Avis 1869 og var en af bladets virksomme støtter; i perioder, hvor redaktøren sad i fængsel, redigerede han bladet. 1880–89 var han (til 1885 sammen med A. C. C. *Holdt) redaktør af Nordslesvigsk Søndagsblad der som tillæg fulgte alle danske blade i Sønderjylland. I den kreds af mænd fra de forskellige egne som indtil vælgerforeningens dannelse havde ledelsen af dagens politiske arbejde, var M. stadig en af Flensborgs repræsentanter, uden at han dog kom i første række. □Foto.

A. D. Jørgensen: Breve, 1939. – H. P. Hanssen i Sønderjydske årbøger, 1890 27f. Kj. Galster sst. 1947 102–52. Martha Ottosen: Dan.m.s grænsevagt mod syd, 1917 132–41 164–69. H. Rosendal i Grænsevagten I, 1918–19 226–31. Håbets mænd, ved H. Lausten Thomsen og Nic. Svendsen, Flensb. 1923 67–71. H. F. Petersen i Kirkeligt samf.s julebog XIII, 1933 72–89. Lorenz Rerup: A. D. Jørgensen, 1965.

Hans Lund*

Monrad, Ditlev Gothardt, 1811–87, konsejlspræsident, biskop. * 24.11.1811 i Kbh. (Frue),

† 28.3.1887 i Nykøbing F., begr. sst. F: kopist i rentekammeret, senere foged i Nordlandene Otto Sommer M. (1780–1863) og Charlotte Frederikke Riis (1781–1829). ~ 1° 1.5.1840 i Kbh. (Petri) med Emilia Nathalia Lütthans, * 21.7.1815 i Kbh. (Petri), † 9.9.1871 i Nykøbing F., d. af murermester, oberstløjtnant Johann Heinrich L. (1781–1852) og Louise Dorothea Borger (1783–1840). ~ 2° 16.2.1875 i Kbh. (Frels.) med Emmy Wilhelmine Elise Tutein, * 4.10.1832 på Marienborg, † 24.1.1894 på Frbg. (~ 1° 1856 med byfoged Hother *Hage, 1816–73), d. af høfjærgermester P. A. *T. (1797–1885) og Anna Eckardt (1810–87). – Far til Johannes *M.

Både i M.s fædrene og mødrene slægt var der præster og jurister. D. G. *Zwergius var hans mors morfar. Gammel embedsmandstradition og kirkelig patos var gennem slægted nedfældet i hans psyke og kom på mærkelig vis til at danne en fast ramme om hans livsgerning. Var der fra begyndelsen af en indre modsætning i denne arv, så understregedes og differentieredes splittelsen i skæbnesvanger grad af de sjælelige byrder han modtog fra sin fars åndelige forlis og fra de oplevelser det kastede ham ind i. I det sælsomme levnedsløb der blev M. til del, i dets indre tråde og dets ydre data, stiger frem et billede af storladen og forrevent vædde som dansk historie har få eller ingen andre af. Bureaukrati og rationalisme, en tanke og en styrende hånd, trænet gennem århundreders tilpasning, en klarhed, gennemslunget af en sjælesyg, kæmpende indivi-

dualitets irgange som lyn fra fjerne skyer, en vilje, på en gang sporet og hæmmet af en personligheds brændende ærgerrighed og korstegnede ydmyghed – et menneske, i sin sikre form og sin kogende formløshed et stykke dansk ånd af dybere rødder end vi ellers kender. I sig selv og i sine udslag et stykke Danmarkshistorie som ikke er og vanskeligt vil kunne blive helt klaret, fristende til forskning, til beundring, til fordømmelse, aldrig til ringeagt.

Da M. var tre år gammel, valgte faderen ved Danmarks og Norges adskillelse at tjene sit fødeland. Han blev udnævnt til foged i Nordlandene og rejste alene op for at overtage embedet. Da familien n.å. fulgte efter ham var han blevet sindssyg og havde opgivet sin stilling. Han blev aldrig siden rask. 1815–19 opholdt han sig med hustru og børn hos slægt i Norge, men samlivet blev for vanskeligt, og til sidst måtte moderen forlade hjemmet og tage ophold i hertugdømmerne hvor hun døde. Faderen var nogle år på sindssygeanstalt og døde som gammel mand på Falster.

M. kom ved hjemmets opløsning 1820 i huset hos moderens svoger købmand Rasmus Korne-rup i Præstø hvor han opholdt sig i seks år. Tanken var at han skulle uddannes til handelen. Sik-kert har han i dette borgerlige hjem hvor livets rent praktiske sider lagde beslag på al interesse, og hvor folk af alle stænder færdedes, tilegnet sig noget af den demokratiske jævnhed som siden var en del, om end også kun en del af hans væsen. Men i øvrigt passede han kun slet her, og det er allerede nu kendeligt at han var dybt præget af splittelsen i sit hjem og i sin opvækst. De knugende minder fra hans første barndom som han siden omtalte lå allerede nu over ham, han syslede med problemer der syntes for tunge for et barn, og hans over for omgivelserne overlegne begavelse fik ham til at trække sig ind i sig selv. Det var derfor en lykke at sognepræsten i byen, forfatteren N. B. Søtoft, ved konfirmationsforberedelsen fik øje for hans usædvanlige evner og gennem en indsamling gjorde udveje for at han 1826 kom i Vordingborg latinskole. Han viste her hurtigt sin stærke hjerne og tog alle prøver med udmærkelse. Han var i huset hos en af lærerne, den lærde L. Westengaard, og da denne 1827 blev sognepræst i Pedersborg ved Sorø tog han M. med til sin præstegård for at forberede ham privat til studentereksamen. Han tog denne 1830 med glimrende resultat. Først gennem Westengaard hom M. i berøring med mennesker der kunne give hans ånd næring. Han studerede tidligt sprog og matematik, og Westengaards svoger, N. L. Høyen, der nu og da kom i Pedersborg, åbnede hans øjne for kunstens verden. Da

han 1830 som student rejste til Kbh. hørte han til de bedst udrustede hvad evner og kundskaber angik. Men hans personlighed prægedes udsletteligt af hans anlæg og opvækst. Hans begavelse mestrede uden vanskeligheder alle reelle problemer. Han var nøjsom og retsindig, og han stræbte overalt at forstå. Han havde ikke svært ved at skabe sig interesseret omgang. Men der fattedes ham bredde og varme over for livet og menneskene, han havde gemt sig i sig selv med sine problemer, og det havde nedfældet en ydre kulde hos ham der dækkede over et evigt kogende indre. Denne skæbnesvangre modsætning kom han aldrig ud over. Den stødte mennesker fra ham i øjeblikke hvor han skulle have holdt dem fast, den prægede ham uden at han selv ret vidste det med lidelsens og ensomhedens mærke. Aldrig i hans på begivenheder, tanker og mennesker rige liv brød hans væsen fuldt og helt tonende igennem enboerens og tvivlrens skal. Heri bunder de dybe modsætninger i M.s natur og liv, herved er han i dansk historie blevet det store smertelige symbol på menneskeåndens bristende evne til at forklare sig selv.

M. fik 1831 Regensen, 1835 Borchs kollegium og tog 1836 teologisk embedseksamen. Hans studietid var frugtbar på udvikling. Han beskæftigede sig ikke alene med teologi, men med æstetik, filosofi og især østerlandske sprog som efterhånden blev hans store kærlighed. Han var oprindelig ikke til sinds at blive præst. Han gennemgik hårde religiøse kampe før han omkring 1835 fik nogenlunde fred med sig selv. Inden for hans kristentro gik der dybe disharmonier, og helt nåede han her så lidt som på noget andet område enheden. Han kom kirkeligt set til at indtage et mellemstandpunkt. De grundtvigske ideer var ham fremmede, både fordi embedstraditionen i ham frastødetes af tanker om frikirke, og fordi en glad kristendom aldrig ville kunne passe ind i hans tunge livssyn. Pietist kunne den verdenskløge skematiker ikke blive, og en højkirkelighed som Mynsters og Martensens stred mod den liberalisme der i disse år spirede hos ham. Kirkeligt set blev han da uden partifarve, med en levende forståelse af alle retninger og personlig med et mystisk drag i sin kristendom og hovedvægten lagt på forholdet til Gud gennem bøn-nen. Modsætningerne i M.s anlægspræg og påvirkninger gør sig også på dette område gældende, og han havde endnu da han tog eksamen ikke bestemt sig til at blive præst. M. syslede som student med digtekunsten og skrev et par dramaer der ikke viste skabende evne. I øvrigt var det betydningsfuldeste for ham i denne periode at han kom ind i en kreds af ungdom hvor han skulle finde både venner og arbejdsfæller. I et

1831 stiftet selskab mødtes han med C. C. *Hall, C. E. *Fenger, V. *Birkedal, F. M. *Knuth, Fr. *Barfod og andre. I denne kreds, hvor adskillige frøkonom lagdes til senere begivenheder i dansk historie, var M. respekteret for sine utvivlsomme evner, næppe egentlig afholdt. Hans næreste personlige venner blev Fenger og Birkedal der hver for sig repræsenterede en side af hans eget væsen. Ellers stod han her som andre steder uden for og oven over de andre. Det tvangfri samliv på helt lige fod kom aldrig til at ligge for M., og årsagerne lå både i hans åndelige overlegenhed og i hans delte sind. 1832 gennemgik han en kortvarig hård sygdom der et øjeblik truede med at formørke hans forstand, og hvis eftervirkninger længe lå tungt på hans bevidsthed. Alligevel førtes han utvivlsomt gennem kredsen af begavede unge frem mod den modenhed han skulle nå få år efter.

Da M. havde taget eksamen var hans plan at fortsætte studiet af østerlandske sprog. 1838 forsvarede han for magistergraden den værdifulde afhandling *De formis quiescentibus linguarum Semiicarum*, og kort efter rejste han med stipendium til Paris hvor han ville opholde sig et år for derefter et år endnu at studere arabiske håndskrifter i Cairo og siden sigte efter et hjemligt professorat. Efter en resultatløs forelskelse i Anna Mathea Aagaard (senere gift med M. *Hammerich) havde han inden rejsen forlovet sig med en datter af en rig københavnsk murermester, og hermed havde den tunge og forlegne student gjort springet ind i den fine verden. Både økonomisk og sjæleligt kom denne lykkelige forbindelse til at betyde meget for M. Den indre uro i ham kunne ikke stilles og blev det aldrig, men livet smilede til ham, han fik et hjem som han før havde savnet, han blev sikker i sit ydre væsen, han blev mand. Og endnu inden han havde holdt bryllup, kaldte nye store opgaver på de nye evner.

Da Frederik VI var død 3.12.1839 sammenkaldte Orla *Lehmann samme aften til et studentermøde med det mål at overrække den nye konge en anmodning om en fri forfatning. M. opholdt sig på dette tidspunkt i Kbh. i et mellemrum mellem rejserne til Paris og Cairo, og det fortælles at det var et rent tilfælde at han kom til at deltage i mødet. Her optrådte han i tilslutning til Lehmann, gav for første gang offentligt bevis på sin talekunst og bidrog væsentligt til at adressen blev vedtaget. Den ydre tilfældighed i M.s deltagelse i mødet kan være ubestridelig, men det synes givet at han i god tid forinden havde beskæftiget sig med politiske ræsonnementer. På Regensen havde han boet sammen med C. F. *Allen, det ovenfor omtalte selskab af unge stu-

derende var også politisk interesseret, i Paris havde han studeret politiske forhold og begivenheder. Der er heller ikke tvivl om at hans forlovelse og ønsket om at gifte sig rent materielt havde bragt hans tanker i nærmere forbindelse med praktiske danske problemer. Tre uger efter studentermødet, 23.12.1839, udgav han første nummer af sine fem *Flyvende politiske Blade* og fremtræder deri som fuldt udviklet politisk tænk. Det tør derefter fastslås at M. vel fik sin politiske krigerdåb ved sin glansfulde deltagelse i debatten på mødet på hotel d'Angleterre, men at han allerede forinden tankemæssigt havde taget stilling til problemerne. Han viser sig i flyvebladene og i andre samtidige udtalelser belæst især i franske forfattere og er teoretisk påvirket af Hegelske ideer. Han giver allerede udtryk for den tanke som siden ofte kom igen hos ham at den frie forfatning der nødvendigvis måtte vokse ud af enevælden ville være stærk nok til at bygge bro over nationale og andre modsætninger i riget, at altså den konstitutionelle helstat var målet. Det lader sig ikke bestride at M.s politiske synspunkter oprindelig havde et doktrinært præg, og på en vis måde bevarede han dette præg stærkere end mange af sine samtidige blandt de såkaldte „doktrinære“. Imidlertid var han også på dette område underkastet sin naturs ejendommelige blanding af klarhed og dunkelhed. Hans politiske tænkning bundede på den ene side langt dybere end Halls og Kriegers, på den anden side fastholdt han med styrke ganske enkle og praktiske, tilsyneladende overfladiske synspunkter. M. blev sept. 1840 idømt en bøde og et års censur for sine udtalelser i flyvebladene. Imidlertid var han 1.4. blevet medredaktør af Fædrelandet og fortsatte her sin skribentvirksomhed. Han var på dette tidspunkt ikke tilhænger af nogen udstrakt valgret og stod ængstelig over for den bondebevægelse der satte ind i 40erne. Efter at han havde giftet sig blev han husejer i Kbh. og som sådan valgt ind i borgerrepræsentationen; han fratrådte derefter redaktionen af Fædrelandet, men overtog maj 1843 Dansk Folkeblad og skrev her i de følgende halvår en række betydningsfulde artikler. Han øvede gennem dem en meget væsentlig indflydelse på det liberale parti der dag for dag fik fastere konturer, og uden at han gav sine forfatningstanker nogen samlet udformning blev han en af dem regeringen frygtede og dens modstandere så hen til. Krieger nærede således på dette tidspunkt megen tillid til M.

M. på sin side syntes efterhånden træt. Han tabte hurtigt troen på at den konstitutionelle bevægelse inden for en rimelig tid skulle føre til sejr. Han søgte ind på andre baner end den politiske;

da hans ansøgning om at blive direktør for Kbh.s skolevæsen 1844 blev afslået modtog han 1846 kaldelse til sognepræst i Vester Ulslev på Lolland.

Så døde Christian VIII 20.1.1848, og et nyt afsnit i dansk historie tog pludselig sin begyndelse. M. optrådte efter nogen tøven både mundtligt og skriftligt mod forfatningsreskriptet af 28.1. og udtalte sig nu utvetydigt for almindelig valgret til en forfatningsgivende forsamling. Efter Casinomødet 11.3. rejste M. til Kbh., talte ved det andet møde og stod nu i centrum af de mænd begivenhederne kaldte frem i første række. Skønt han som taler nu og siden kunne være ætsende skarp, rustet med en patos, der lød som af dyb malm mod Lehmanns og Plougs lyrik og en ironi der bed hårdt og ondt var der dog altid så meget af statens og kirkenes mand i hans argumentation at han ikke frygtedes af magthaverne som revolutionær. Det var derfor også ham C. E. *Bardenfleth først gik til da han søgte at danne et ministerium. Efter besværlige forhandlinger overtog M. kultusministeriet i martsregeringen under A. W. Moltkes forsæde. M.s ministertid blev kort. Han udtrådte i nov. s.å. med sine kolleger på spørgsmålet om Slesvigs deling. Men inden da havde han knyttet sit navn til den ene af de to store skelsættende begivenheder som gør det uforgængeligt i dansk historie, grundloven. Det er med de forbehold der bør gøres i enkeltheder berettiget at fastholde at grundloven af 5. juni 1849 i en overvejende grad skyldtes M. både i sin udformning og sin gennemførelse, og både M. selv og hans samtid havde også denne opfattelse. Statsrådet vedtog juni 1848 at nedsætte et udvalg bestående af M., Bardenfleth og L. N. *Hvidt, og 15.7. oplæste M. et samlet grundlovsforslag der i alt væsentligt er enslydende med et tidligere udkast af M. Utvivlsomt har Lehmann øvet indflydelse på dette, men Lehmann erkendte selv M. som grundlovens væsentligste forfatter. Det drejede sig om et tokammerssystem nærmest efter belgisk mønster, og begge kamre skulle vælges efter almindelig valgret. Det var et væsentligt synspunkt for M. at undgå klassesdeling, og han så nu den almindelige valgret som et vigtigt middel hertil. I samme retning sigtede udkastets landboparagraffer til gunst for bønderne. Den stærke liberale stat var M.s ideal.

M. kom ikke til at signere grundloven, men han havde ikke desto mindre en betydelig del i dens gennemførelse. Efter sin udtrædelse af ministeriet kæmpede han i artikler i Fædrelandet med hele sin blændende logik og stilkunst for den almindelige valgret og øvede derved mægtig indflydelse især på de nationalliberale af hvem mange ved at stemme på grundloven gik videre

end de egentlig selv ønskede. I hvert fald: M. sejrede, og han fortrød aldrig sin sejr. Hans grublende og tvivlende sind syslede ustandselig med problemet, men på dette punkt vaskede han ikke. Det må dog siges at han aldrig opfattede valgretten som revolutionerende. Den var ham et regulerende middel til at holde staten samlet og hindre klassesdeling, og det gik næppe op for ham at den også indebar de stik modsatte muligheder.

Det første afsnit af M.s politiske liv var forbi. I forbavsende kort tid havde han nået den højeste tinde. Men bortset fra ministerperioden havde han ikke stået i forreste linje som debattør. Efter grundlovens vedtagelse fulgte det andet, længere afsnit af hans virksomhed da han slog sit navn fast som en af Danmarks mest glimrende praktiske politikere. 13.2.1849 blev han udnævnt til biskop over Lolland-Falsters stift, og dette embede blev så lidt som noget andet M. beklædte nogen sinecure. Ulige større betydning fik det dog at han 4.12. s.å. valgtes til medlem af folketinget i Nykøbing F. og med en kort afbrydelse 1853 beholdt mandatet til han nedlagde det 1865 efter nederlaget. I disse seksten år var M. blandt rigsdagens og landets førere. Han var det fra først til sidst gennem sejr og nederlag i kraft af personlige egenskaber som næppe nogen anden dansk politiker har besiddet, han var det til trods for at den evige dobbelthed og uro i hans sind skød mange fra ham og gjorde alle utrygge over for ham, han var det og blev stående i historien i den egenskab skønt hans bane endte med en tragedie for ham selv og for hans land som aldrig vil glemmes. Tiden passede for M. og M. for tiden. De strenge der skulle spilles på var mange og disharmoniske. Junigrundloven havde sejret, men sejren var indhentet af en reaktion ude og hjemme der gjorde fjenderne stærke og sejrherrene skamfulde over deres sejr. Ejdertanken var gennemført ved begivenhederne 1848–50, men helstaten dukkede straks efter op i dagen som den eneste farbare vej til Europa. Af partierne stod de nationalliberale med den glimrende personlige dygtigheds palmer, men de var tvivlende og uenige. Bønderne havde støttet dem ved grundlovens skabelse, men grunden var allerede lagt til det dybe skisma der skulle skille de to partier. De konservative stod trods nederlaget 1849 med en rig gammel tradition der vejede tungt til i en nyskabt forfatning. For en dialektisk begavelse som M. var: netop disse farvande egnet til sejlads. Han kunne ikke tilhøre noget parti. Mindre end nogen anden af de såkaldte doktrinære havde han en fast afsluttet idékreds. Han var tilhænger af den almindelige valgret, men han var en myndig centralisationens og

statsstyrets mand. Han var skandinav, men opgav ikke troen på den dansk-tyske helstat som det solideste grundlag for staten. Han var økonomisk liberalist, men han støttede J. A. Hansen i hans modstand mod den ubegrænsede næringsfrihed.

Det var ikke sådan at M. køligt vurderede en broget situation og med benyttelse af alle evner banede sig vej til tops. Det kunne han ikke ud fra sine forudsætninger. Men livet og tiden kaldte på ham med mangestemmig brusen, og han kastede sig ud i dens bølger, grådig på liv, resultat og magt, dirrende af vilje og vitalitet. Han var en glimrende taler, om ikke af organ, så af indtrængende viden, fortærende ironi og mørk patos. Uden at gøre sig afholdt vidste han at spille på de forskellige individualiteter i sine omgivelser; om de ikke kom til at agte ham så lærte de af frygte ham. Ud fra sit eget vildsomme indre forstod han at vurdere og udnytte slyngede situationer, skønt han i virkeligheden var alt for selvoptaget til at være psykolog. Alt i alt blev han, den ensomme, i disse år en af dansk politikens store. Noget fast afgrænset sagligt program kan man vanskeligt påvise hos ham. Han ville i al almindelighed underbygge grundloven ved reformpolitik og organisere det konstitutionelle maskineri, og det kan i hvert fald siges at han for udviklingen af dansk parlamentarisk stil fik afgørende betydning.

I de første år af M.s rigsdagsperiode samlede hans arbejde sig om kampen mod statskuppet. M. var, som nævnt, helstatsmand og derfor i princippet enig i de betragtninger der bragte ministeriet C. A. Bluhme til at udstede kundgørelsen af 28.1.1852. Men han ville nu som altid bevare sin manddoms værk, junigrundloven, og han blev derfor et centrum i oppositionen mod først Bluhme og siden navnlig A. S. Ørsted da de ville gå uden om rigsdagen ved vedtagelsen af de nødvendige nye forfatningslove. I adskillige stort anlagte taler gav han strålende udtryk for frihedsvennernes betænkelighed og harme, og da han marts 1854 var ordfører for mistillidsadressen til ministeriet Ørsted blev han kort efter afskediget fra sit bispeembede. Han købte derefter Hummeltofte ved Lyngby og havde nu tid til at ofre sig helt for politisk virksomhed. Som midtpunkt i oppositionen mod Ørsted var han afgjort blandt dem det lå nær at kalde ind i regeringen når signalerne skiftedes. Når det ikke straks skete ved dannelsen af ministeriet P. G. Bang 1854 skyldtes det delvis forhold der også siden gjorde sig gældende, modsætningen mellem Hall og M. Blandt de nationalliberale var M. som overalt en fremmed fugl. Hall med sin smilende danskhed, Lehmann med sin intelli-

gente skøntale og A. F. *Krieger med sin juridisk skolede retsindighed var lige forskellige fra ham. Et virkeligt samarbejde på lige fod lå ikke for M. Hans ærgerrighed og hans indre uro jog ham frem foran andre. Han måtte være alene. Han havde over for Ørsted i sidste instans taget et langt skarpere stade end Hall, han var desuden helstatsmand – han kom ikke ind i ministeriet, men blev 1855 udnævnt til overskoledirektør og chef for kultusministeriets 3. departement. I begge disse stillinger gjorde han udmærket fyldest, og fra 31.8.1858 bestyrede han kultusministeriet i Halls forfald. Endelig 6.5.1859 udnævntes han til kultusminister. Ministeriet Hall trådte imidlertid allerede tilbage 2.12. s.å. på grund af konflikten med kongen og grevinden *Danner angående Carl *Berling, og det kortvarige ministerium C. E. Rotwitt kom til roret. Efter Rotwitts død 8.2.1860 var der meget der talte for at kalde M. Han havde ikke følt sig tiltalt af Hall-Kriegers aktion mod grevinden, og kongen havde endog forgæves forsøgt at bringe ham til at danne regering efter Hall. Denne ville ikke overtage udenrigsministeriet med M. som konseilspræsident; han handlede derved utvivlsomt klogt, eftersom forholdet mellem de to mænd var, men det lettede ikke deres senere samarbejde. Det blev da til et nyt ministerium Hall hvori M. overtog kultusministeriet og foreløbig indenrigsministeriet. Han forenede disse to omfattende porteføljer i halvandet år, og her på sit livs middags-højde nåede han kulminationen af sin politiske virksomhed. Det var et sagligt set imponerende arbejde han udrettede i denne tid, og han gjorde det med en dialektisk og taktisk glans som søger sin lige i dansk parlamentarisk historie. Her forenedes de slyngede tråde i M.s psyke, embedstraditionen, herskerviljen, taktikerens spring fra position til position, glæden ved det reelle. Han udnyttede al den kredit han havde som politiker hos de forskellige partier, han gjorde sig heller ikke nu afholdt, men det lyste om ham af arbejdsglæde, og det skabte ham en respekt som aldrig før. Jernbaneloven og fæsteafsløsningsloven var lykkelige kompromis'er, og hertil føjedes adskillige andre vigtige afgørelser. Ved afslutningen af rigsdagssamlingen 1860–61 fejredes M. ved en afskedsfest af alle partier.

Alligevel måtte han 15.9.1861 afgive indenrigsministeriet til Lehmann. Årsagen var kort og godt den at Hall mente det nødvendigt over for folkemeningen at styrke den ejderdanske tanke i ministeriet ved at optage en af dens ypperste. Modsætningen mellem Hall og M. var dels personlig, dels saglig. Hall var i sin jævne borgerlighed mindst af alle de nationalliberale i stand til at forstå en ensom og splittet natur som M.; de-

res forfængelighed tørnede gang på gang sammen. Sagligt set blev Hall mere og mere tilbøjelig til at ordne det evige dansk-tyske spørgsmål ved at løsne forbindelsen med Holsten og knytte Danmark og Slesvig tæt sammen. M. mente med rette at dette nu var en farlig, måske uløselig opgave, og han fastholdt principielt sin tro på den dansk-tyske helstat. Alligevel var han en af de ministre der i de første måneder af 1863 var ivrigst for at skabe så nær en tilknytning som muligt mellem Danmark og Sverige-Norge, ja, købe en føderativ union med opgivelse af Holsten. Denne episode der i sine fantastiske enkeltheder er et nyt bevis på M.s politiske frodighed fik imidlertid ingen reelle følger. M. og Hall kom ikke hinanden nærmere. Alt taler for at begge standpunkter var urealisable, og det lader sig i det hele ikke gøre nu at dømme de to statsmænd imellem. Givet er det at spliden mellem dem blev en ulykke for Danmark. Men en tids opgaver må løses af tidens mænd, og til dem hørte både Hall og M. Så fortsattes da tovtækningen mellem de to til spillet var ude. M. måtte efterhånden over for holstenernes stejlehed opgive tanken om en helstats-fællesforfatning, og han gik, om end uden glæde, med til den i nov. 1863 vedtagne dansk-slesvigske fællesforfatning, men kun som en foreløbig foranstaltning. Således var stillingen da Frederik VII døde 15.11.s.å. Hermed begyndte M.s andet store dramatiske indgreb i Danmarks historie. Når man vil skildre og vurdere det må man med fuld erkendelse af værdien af det stof der er samlet til dets belysning og det skarpsind der er øvet over for stoffet, fastholde at meget endnu er dunkelt og måske altid vil blive det. Forklaringen heraf er ikke mindst den at M. selv ikke har gjort sig motiver og handlinger fuldt klar, at hans voldsomme og vitale natur har jaget ham af sted, at han har troet på sin styrke og sit retsind og ikke til enhver tid nøje overvejet om netop han var den rette mand. Det er derfor mindre M.s enkelte handlinger end hans hele greb om sagen der æsker dom. Der opstod hurtigt konflikt mellem Christian IX og ministeriet Hall. Under pres af situationen og af ministrene stadfæstede kongen novemberforfatningen og sendte 21.12. rigsrådet hjem. M. har siden erkendt at i hvert fald det første var et misgreb, men han synes ikke at have ytret tvivl mens forhandlingerne stod på. I det hele synes han i de sidste uger af ministeriet Halls levetid ikke at have taget væsentlige særstandpunkter. Givet er det imidlertid at regeringen under indtrykket af stormagternes pression blev mere og mere rådvild og indbyrdes uenig og derfor ikke havde nogen stor styrke at sætte imod kongen da han 23.12., presset af magterne, krævede rigsrådet

indkaldt på ny for at ophæve fællesforfatningen. Ministrene drøftede indgående kravet, og Hall havde først på alles vegne lovet kongen at indkalde rigsrådet da Krieger greb ind og fik ham til at tage løftet tilbage. Kriegers ræsonnement at netop dette ministerium ikke kunne tage sin hjemkaldelse af rigsrådet tilbage, modnede nu i forbindelse med andre forhold den beslutning hos M. at han ville tage ansvaret. Ministeriet Hall havde faktisk siden marts 1863 styret mod konflikt med Tyskland, den støtte det havde håbet på fra forskellig side havde vist sig upålidelig, kongen var uvenligt stemt især mod Hall og Lehmann, regeringen var indbyrdes splidagtig. Mellem kongen og M. personlig var der opstået et vist tillidsforhold. I de skæbnesvangre dage sidst i dec. da konge og ministerium stod over for hinanden kunne M. have ræsonneret som mange siden har gjort det: Hall burde nagles til taburetten og tage følgerne af sin politik. Men havde han gjort det, havde han ikke været sig selv. Han havde ingen tillid til Hall, han troede at vide at kongen heller ikke havde det, der var i M.s egen fortid træk der kunne gøre ham ønskeligere for udlandet. I hvert fald: han greb chancen, han tilbød indirekte kongen sin hjælp, og den blev modtaget. M. var finansminister og minister for Holsten og Lauenburg. Han var udenrigsminister fra 31.12.1863 til 8.1.1864 og fungerede som sådan fra 3.4. til 6.7.1864.

Der var meget der rent taktisk berettigede M. til at tro at han var manden. Ulykken var at der ingen solid saglig baggrund var. Han havde i virkeligheden intet andet program end Hall. Og det drejede sig nu ikke mere om beherskelsen af et partidelt ting eller gennemførelse af love, det drejede sig om Danmarks eksistens. Det gjaldt i første linje tovtækning med gesandter, derefter ansvaret for et lands forsvar. M. satte en gang igen sin vitalitet mod sin tvivl. Med sin mandsvilje ville han redde Danmark, og han tabte.

Krigen febr. 1864 ville være kommet også med en anden konseilspræsident, og den ville have ramt os lige så uforberede. Det uløste spørgsmål, det evigt smertende sår i dansk nyere historie er dette: hvem har ansvaret for Dannevirkes rømning? En minutvis undersøgelse af hvor stor en del M. har i beslutningen er i virkeligheden uden større interesse. Det står fast at general C. de Mezas instruks berettigede ham til at foretage rømningen, men det kan ikke siges opklaret i hvor høj grad officererne under deres samtaler med kongen og M. ved disses besøg i stillingen havde gjort rede for deres standpunkt, som i øvrigt ikke dengang var endeligt fastlagt. Det lader sig ikke påvise at M. forud har vidst besked med at og når rømningen skulle ske. Det er på den

anden side ubestrideligt at M.s hele natur som den udenfor og ovenfor stående gør det specielt vanskeligt at forstå hans del i begivenhederne. Han har næppe heller her gjort sig alle muligheder klar, ikke fordi hans tanke og ræsonnement savnede skarphed, men fordi hans optimistiske voldsomhed bar ham frem. Sikkert er det at M. tog følgerne af rømningen og folkets raseri som en modig og behersket mand. En særlig vurdering kræver hans optræden over for de Meza. Når han ikke her føjede kongen, men lod generalen falde som offer for folkestemningen, er dommen herover vel til dels afhængig af det ubesvarede spørgsmål hvor meget M. vidste om rømningen i forvejen, men det kan meget vanskeligt forsvares at M. lod de Meza falde. Han har ment at gavne det heles vel derved, og det må erkendes at en enkelt menneskeskæbne nu og da må ofres for staten. Men M. ville intet have tabt og vundet meget om han havde stået fast her. – Over for spørgsmålet om Dybbølkampen 18.4. ligger M.s ansvar klarere belyst. Han har en hoveddel i at skanserne ikke blev rømmet inden stormen, men han havde gode grunde til sit ønske – hensynet til Londonkonferencen – og han blev ikke tilstrækkelig underrettet af krigsministeren. Endelig er det altid et åbent spørgsmål om ikke Dybbølkampen knyttede et værdifuldt bånd mellem Danmark og Nordslesvig. Krigens øvrige militære og diplomatiske historie skal ikke fortælles her. Den egentlige afgørelse faldt ved Londonkonferencens sprængning. Når det må siges at M. bærer et hovedansvar for de danske forhandlernes uklare instrukser og for den endelige afvisning af det engelske mæglingforslag: deling ved voldgift, skal det straks tilføjes at opgaven utvivlsomt overhovedet var uløselig og kun ville have været løselig hvis England eller andre magter effektivt havde støttet Danmark. M. var ikke den eneste der holdt håbet herom ved lige for længe. Imidlertid hører det ikke til de store træk i M.s politiske liv at han i det afgørende statsrådsmøde 21.6. overlod afgørelsen til kongen. Han gjorde det ikke af fejhed, men styrken svigtede ham i et øjeblik da han havde brug for den. Mulighedernes vildnis slog sammen om ham, tvivl og fantasi brødes i hans sind. Her ligger det afgørende vendepunkt i M.s psykologi.

Efter Als' fald måtte M. 8.7.1864 på kongens anmodning give plads for et ministerium der ville slutte den smertelige fred. Der er ingen tvivl om at dette var en nødvendighed, og de taler hvori M. hævdede sin tro på sin trang til en kamp til sidste mand var storslåede i deres patos, men udsporang fra en syg og oprevet sjæl. Fremfor nogen anden følte M. landets ulykke som sin egen,

og 1865 nedlagde han sine mandater som medlem af rigsdagens folketing og af rigsrådets folketing (hvortil han var valgt marts 1864), solgte sin gård i Lyngby og rejste 30.11. med sin familie til New Zealand. Det storladne i M.s personlighed viser sig ikke alene i denne resolute selvvalgte forvisning, men endnu mere i den måde hvorpå han bar den. Den 54-årige mand tog fat som nybygger med spade og økse, levede et primitivt liv med hustru og børn og genvandt fuldt ud sin sundhed legemligt og åndeligt. Alligevel var der sket en omvæltning i hans indre. Det grublende og prøvende i hans ånd havde på ny fået overtaget over den fremstormende handlelyst. Både indadtil i sig selv og udad til andre vendte han sig ustandselig med spørgsmålet: hvad er sandhed? Hans tro på de idealer han havde villet tjene med junigrundloven var ikke svækket, men han var trængt over i forsvaret. I denne kamp for at erkende og værne satte hans ånd sig endnu nogle af sine skønneste blomster. April 1869 vendte M. tilbage fra New Zealand. S.å. blev han sognepræst i Brøndbyerne ved Kbh. Han afslog opfordringer til at genindtræde i det politiske liv, men skrev i årene 1869–71 ugentlige artikler i Berlingske Tidende. Han tog her til orde mod den spirende folketingsparlamentarisme, men udfoldede i øvrigt ikke nye stilistiske evner. Af større interesse var de to forelæsninger *Om politiske Drømmerier*, som han i dec. 1869 holdt på universitetet, et stykke glimrende dialektisk journalistik hvori han trak Danmarks fremtidsudvikling op som et tvungent valg mellem en kamp med Tyskland til sidste mand eller fuldkommen afvæbning. Dette dilemma der siden indgik i andres agitation for afrustning var dog ikke for M. nogen bundfældet overbevisning, og han vendte senere tilbage til et efter forholdene afpasset forsvar. Febr. 1871 fik M. sit gamle embede som biskop i Lolland-Falsters stift igen og virkede her til sin død. Han beskæftigede sig i den følgende tid med studier af forskellig art og tumlede desuden bestandig i tanken med begivenhederne 1864. Han vendte ustandselig tilbage til dem i breve, og han nedskrev de erindringer der blev udgivet 27 år efter hans død. Det var ham dog umuligt ikke også at beskæftige sig med dagens politik. Han ville ikke, sagde han, blande kristendom og politik sammen, men kristendommen skulle gennemstrømme politikken som en skjult varme, som sandhed og nåde. Heri er vist hans stilling mellem de to gerninger der fyldte hans liv, karakteristisk betegnet. Der var bud efter M. flere gange fra vælgere, 1871 i Helsingør, 1872 i Roskilde, men først 1882 valgtes han ved et suppleringsvalg i Middelfart og beholdt kredsen til han 1886

trak sig tilbage. Han var valgt væsentlig på foranledning af venstres radikale fløj, men han søgte efter valget forbindelse med begge fløje, ja, med alle partier. Han betegnede det som sin opgave at binde de stridende sammen. Hans standpunkt, som han efter 1869 ofte havde udtalt, dels i en række „Politiske Breve“, dels i breve til politikere, ja, til kongen, var det at både regeringen og oppositionen begik fejl, han gik skarpt imod provisoriet 1877 og senere mod visnepolitikken. Han ville ligelig parlamentarisme med skiftende regeringer og saglige afgørelser. Men M. var nu en gammel mand, og han betonedede det selv ved enhver lejlighed. Tiden var en anden end i 50'erne og 60'erne. M. fik en underlig stilling mellem højre og venstre, og hans snart patetiske, snart spottende veltalenhed fandt ikke mere sangbund. Han trak sig tilbage året efter det andet provisorium, overbevist om at grundloven var trådt under fødder. Sit sidste år levede M. i ro i sin bispegård. En meget væsentlig side af hans biografi er hans virksomhed som præst og skolemand. Egentlig videnskabelig teolog var han ikke, bortset fra hans ungdoms studier over østerlandske sprog der fandt en populær fortsættelse i hans oversættelser af *Propheten Esaias* og *Hiob og Psalmerne* (1865). Men han var både en frugtbar og original kirkelig skribent og en usædvanlig levende og omhyggelig biskop. Han helligede sit stift, dets præster og dets lærere en utrættelig interesse, var ikke altid lige velset når han kom på sine små uventede visitater, men vandt ved sin menneskelige forståelse og sin myndige alvor i længden de bedste hjerter. Af hans religiøse skrifter må fremhæves hans *Prædikener paa alle Søn- og Helligdagene i Aaret samt i Fasten*, 1871, *Fra Bønnens Verden*, 1876, *Den femte Bøn og dens Liv i Kirken indtil Luther*, 1883, og *Et Bidrag til den apostoliske Trosbekjendelses Historie*, 1886. Som polemiker tog han fremragende del i den af Georg Brandes rejste debat om religiøse og moralske problemer først i 70'erne og skrev siden i *Politiiske Breve*, 1878, mod biskop Martensens etik. Til forståelsen af M.s egen personlighed og linjerne i hans politik er disse arbejder af afgørende betydning, og de bærer side for side vidnesbyrd om hans eminente sproglige og videnskabelige begavelse. Som pædagog knyttede M. sit navn til skoleloven af 1856 og til forbedringen af seminarieuddannelsen 1857, ligesom de videregående kursus til uddannelse af lærere skyldes ham. Han må også på skolens område regnes for en af 1800-tallets foregangsmænd i Danmark. I sin natur og sin skæbne hører M. til de mærkeligste skikkelser i vor historie. Han var så sammensat at det ikke vil være muligt at finde en no-

genlunde gyldig generalnævner for hans evner og personlighed. Det indtryk han gjorde på sin samtid var så uens at selv samvittighedsfulde bedømmere har givet deres vurdering pamflettens karakter med vægten lagt på de samme egenskaber der for andre står som purt guld. Givet er kun ét: M. var overalt og altid, i åndens purpur og pilgrimmens pjalter, uden for og oven over andre og fri af banalitetens usseldom. Men denne overlegenhed gav ingen tryghed og ingen lykke. I kraft af sine anlæg og sin splittende analysen var M. en uforløst ånd. Kun i enkelte øjeblikke når magt eller arbejde bar ham frem på stormvinger kunne han for en kort tid glemme det. Inderst inde vidste han det altid. Men det var hans tro at han delte skæbne med hele menneskeheden der sukkede efter forløsning, og her, ved Kristi kors, begynder og ender M.s saga. Den der vil skrive den til bunds og trænge ind til hans hjertes og hjernes inderste celler må selv have følt korset tynde sine skuldre og naglegabene brænde sine hænder. – Åresdoktor i teologi ved universitetets firehundredårsfest 1879. – R. 1850. DM. 1854. K. 1859. S.K. 1864. □ Litografi af Em. Bærentzen, 1844, efter dette træsnit af C. Poulsen, 1887. Mal. af Constantin Hansen, 1846 (folketinget), hertil tegnet udkast (Kgl.bibl.), efter maleriet en tegning (Fr.borg), litografi af I. W. Tegner, 1854, stik bl.a. 1855 og træsnit 1860 samt træsnit efter tegn. af C. Bloch, 1862. Litografi 1856, efter dette træsnit 1904. Buste af H. V. Bissen, 1856 (St.mus.; folketinget; Maribo domk.; Maribo mus.), i marmor 1857 (glyptoteket), kopi af Niels Hansen (folketinget). Træsnit af H. Orlrik, 1860. Afbildet på tegnet udkast af Constantin Hansen, 1860 (folketinget) til mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg) og på forarbejde dertil 1861–65 (folketinget); mal. af samme 1861–62 (sst.). Afbildet på satirisk træsnit 1863 efter tegn. af P. Klæstrup og på tysk satirisk træsnit 1864. Mal. af J. V. Gertner, 1864 (Fr.borg); to træsnit 1882 efter foto viser samme portrættype. Litografi 1864, træsnit s.å. i samme type og af E. Skill, 1864, af C. Poulsen, stik af C. E. Sonne, 1865 og litografi fra Neu Ruppin. Mal. af Niels Wivel, 1874 (Maribo mus.). Træsnit 1874, stik af Weger s.å., efter dette træsnit af H. C. Olsen, 1887. Træsnit 1880. Buste af O. Evens, 1882. (Århus kunstmus.). Afbildet på satirisk farvelitografi i Punch 1882. Statuette af Aksel Hansen, 1883 (Maribo mus.), efter denne tegn. af E. Henningsen (Kgl.bibl.). Tegn. af Carsten Ravn, 1885. Træsnit 1885 og 1887, efter sidstnævnte to træsnit af H. P. Hansen 1888 og 1889. Afbildet på mal. af Carl Thomsen udst. 1888. Buste (Maribo mus.). Relief til gravmæle af O. Evens udst. 1889. Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s firehundredårsfest promoverede doktorer, 1879 114f. D. G. M.s deltagelse i begivenhederne 1864, udg. Aage Friis, 1914. Statsrådets forhandl. om Danm.s udenrigspolitik 1863–79, udg. Aage Friis, 1936. Kirkeh. hist. saml. 6.r.III, 1939–41 315–87 (bispebreve). Danske mag. 7.r.III, 1940 1–341 (A. F. Kriegers, D.G. M.s og P. Vedels brevveksl. 1846–88, ved Aage Friis og Just Rahbek). Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I–IV, 1945–58. D. G. M.: Breve, udg. Sv. Hauge, 1969 (anm. af P. Bagge i Politiken 14.4.1969).

Lit. Viggo Hørup i Politiken 5.4.1887. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser I, 1890. N. Neergaard: Under juni-grundloven I–II, 1892–1916 (reproudg. 1973). V. Nannestad: Portraiter fra kirken I, 1895 1–62. P. V[edel] i Tilskueren, 1904–05 (også som særtryk m. titlen: Bidrag til M.s bibliografi, 1905). Erik Henriksen: Mændene fra 48, 1911. P. Munch i Hist. t. 8.r.IV, tillægshft. 1913 171–87; V, 1914–15 56 60–64 74–77 79f 82 86 91 95 (C. N. Davids optegn.). Jens Møller sst. 9.r.V, 1926–27 447–85. Aage Friis sst. 10.r.III, 1934–36 583–642 og IV, 1937–38 278–317. Fred. Nørgaard: D. G. M., 1918 = Folkelæsn. CCCXXXIII. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Erik Skram i Sønderjydske årbøger, 1925 1–77 161–95. Harald Nielsen: Mænd og deres gerning, 1929 7–59. Paul Holt i Teol. t. 4.r.X, 1929 1–59. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov, 1930. K. C. Rockstrøh: General de Meza og Dannevirkes rømning, 1930. Povl Bagge: Studier over D. G. M.s statstanker, 1936. Asger Nyholm i Dansk teol. t. IV, 1941 152–80. Samme: Religion og politik, 1947 (anm. af Lorenz Bergmann i Kirkeh. hist. saml. 6.r.VI, 1948–50 312–48). Samme i Festskr. til Jens Nørregaard, 1947 214–30. Samme i Dansk udsyn XXVIII, 1948 206–15. Sv. Hauge: Studier over D. G. M. som religions personlighed, 1944 (anm. af Lorenz Bergmann i Kirkeh. hist. saml. 6.r.V, 1945–47 27–129, af Hal Koch i Hist. t. 11.r.I, 1944–46 203–08 og af Asger Nyholm i Dansk teol. t. VII, 1944 215–38). Carl Boteling i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog XXXV, 1947 295–307. P. Stavnstrup: D. G. M., 1948 (anm. af Povl Engelstoft i Berl. tid. 2.11.1948). Bj. Kornerup i Pers. hist. t. 12.r.III, 1948 136–61 og IV, 1949 52–69 (heri breve). P. Lauritsen: D. G. M. I–II, 1950 (anm. af Povl Engelstoft i Berl. tid. 4.10.1950). Troels G. Jørgensen i Jyske saml. ny r.IV, 1957–58 54–69. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958 (reproudg. 1974). G. C. Petersen: D. G. M. Scholar, statesman, priest and New Zealand pioneer and his New Zealand descendants, Levin, N.Z. 1965. De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Leo Tandrup i Historie VIII, 1968 14–97.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Povl Engelstoft*

Monrad, David, 1763–1847, generalpostdirektør. * 30.7.1763 i Adelhejms præstegård, Norge, † 26.2.1847 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst i Ejddanger i Akershus stift, provst Jørgen Herman M. (1714–63) og Cathrine Stran-ger (1728–63). ~ 2.7.1791 på Frbg. med Clara Jørgensen, * 9.1.1767 i Kbh. (Nic.), † 29.3.1848 sst. (Helligg.), d. af konditor, urtekræmmer, løjtnant Hans J. (1731–96) og Cathrine Margrethe Næve (1742–90).

M. blev 1784 exam.jur. og s.å. volontør i danske kancelli, 1786 kopist, 1790 kancellist og kancellisekretær, fungerede som sekretær ved den 1793 efter Th. Holmskiolds død nedsatte kommission

angående generalpostamtets bedre indretning, blev 1794 chef for generalpostamtets danske sekretariat, 1801 tillige surnummerær direktør i generalpostamtet, 1809 ved generalpostamtets om-dannelse til generalpostdirektion postdirektør og 1835 generalpostdirektør, afgik 1842. Inden for generalpostamtet savnedes ved M.s tiltræden 1794 i høj grad en ledende kraft, og det faldt i M.s lod i forbindelse med Chr. Wilh. *Lange at føre postvæsenet frem gennem de vanskelige år under krigen i århundredets begyndelse og den efter krigen følgende lange vanskelige finansielle periode, idet Lange tog sig af etatens finanser, M. af de fremskridt der måtte og kunne ske. Det kan med sandhed siges at M. blev sjælen i alle de reformer der fandt sted inden for hans lange embedsperiode selv om han først i sit 72. år blev etatens øverste leder. Der skete i hans tid fremskridt som ikke var set siden Poul *Klingenbergs dage. Her skal blot nævnes forordningen af 1804 om befordringsvæsenet der nu henlagdes under postvæsenets styrelse, indførelsen af diligencer og holstenskvogne, oprettelsen af en fodpost i Kbh., oprettelse af nye postkontorer og nye ruter, bl.a. nye forbindelser med Hamburg, bedre forhold på Storebæltsoverfarten, den optiske telegrafs henlæggelse under postvæsenet og endelig, trods megen modstand fra hans kolleger, de øvrige direktørers side, oprettelse af dampskibsfart på Storebælt. Han havde en meget betydelig del af æren for at postforbindelsen mellem landsdelene under krigen 1807–14 foregik på en så betryggende måde som tilfældet var, og endelig skal det nævnes at han med stor snildhed, umiddelbart forinden okkupationen af Sjælland fandt sted 1807, bragte en del af de på Rosenborg slot opbevarede kongelige klenodier og kostbarheder i sikkerhed på Gisselfeld. – Kancelliråd 1798. Justitsråd 1801. Etatsråd 1809. Konferensråd 1826. – R. 1810. DM. 1828. K. 1836. S.K. 1839. □ Mal. af Jens Juel (Fr.borg). Lille tegn. (sst.). Mal. af C. A. Jensen, 1834 (sst.). Litografi af B. Bendixen 1836–39, og litografi 1841; efter sidstnævnte litografi 1847. Mal. af H. P. S. Jørgensen.

Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. under Fr. VI og Chr. VIII, 1908. – Papirer i Rigsark.

H. Hjorth-Nielsen*

Monrad, Jørgen Herman, 1848–1903, præst, forfatter. * 4.2.1848 i Marvede, † 18.10.1903 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: provst Laurits Vilhelm M. (1797–1877) og Elisabeth Margrethe Frisenberg (1801–64). ~ 8.4.1875 i Kbh. (Vartov) med Loui-

se Esther Brandt, * 24.12.1847 i Rønnebæk, † 27.8.1917 i Kbh., d. af pastor C. J. "B. (1817–89) og Dorothea L. E. Henningsen (1823–81).

Hjemmet var præget af kontakt med vækkelsen og det sydvestsjællandske broderkonvent, og M. blev tidligt grundtvigsk påvirket. Han blev student (Schneekloths skole) 1877 og cand.theol. 1873. I studietiden var han „Sjælen“ i Foreningen X, en kreds af grundtvigske studenter der var optaget af teologi og kirkeligt indstillet, i regelen ret konservative; de tog afstand fra al (brandesiansk) kulturradikalisme og dens venstregrundtvigske implikationer, og brandesianismen var for M. både religiøst og moralsk en personlig anfægtelse. Efter en kort tid som lærer i Kbh. og som uordineret medhjælper i Søborg blev han 1875 kapellan i Farum, 1878 sognepræst i Lem (Salling), 1883 i Køge og 1890 sin svigerfars eftermand i Vartov. 1894 blev han efter C. F. Tietgens udtrykkelige ønske den første sognepræst ved Marmorkirken hvis „gyldne katedral“ efter byherrens mening skulle rumme Vartov-menigheden. Men den spaltedes; en del fulgte M., en anden del blev hvor den var, og under venstrepolitisk indflydelse dannede en gruppe Kbh.s valgmenighed. M. var en ejendommelig natur, med hang til tungsind og dog fuld af vid og lune. Hans prædikener var korte og klare (næsten alle er bevaret i manus, rige på poetiske billeder, og hans æstetiske sans kom ofte hans skribentvirksomhed til gode, fx i *Studier over grundtvigske Digte*. 1896. Efter C. J. "Brandt overtog han 1890 (sammen med L. J. Moltesen) den kirkelige højregrundtvigianismes organ Dansk Kirketidende som han placerede på et højt niveau, takket være sin journalistiske begavelse. Ikke mindst var hans ugentlige og lapidarske, tit meget morsomme, kommentarer til aktuelle forhold med til at skabe hans ry. Som polemiker var han skarp, dog oftest loyal, ialtfald over for andre kirkelige retninger; mht. venstregrundtvigianismen kunne det knibe. M. tog afstand fra den grundtvigske højrefløj der direkte ville samarbejde med Indre mission, men førte dog sammen med Vilh. "Beck an i den adresse der 1895 reelt førte til at Th. Skat "Rørdam blev Sjællands biskop; også i kampen mod kirkelig tvivle af fraskilte stod de sammen, og i fællesskab med V. J. "Hoff hævdede M. over for professor P. "Madsen et særdeles konservativt syn på Bibelen.

Som overbevist tilhænger af en grundtvigsk midterlinie var M. hovedmanden i de bestræbelser der gennem 1890erne førte til stiftelse af Kirkeligt samfund af 1898, en konservativ forening som med efterligning af Indre missions organisationer og metoder ville drage skellet mellem

kirkelig og folkelig grundtvigianisme og udelukke venstregrundtvigianerne. 1893 nægtede M. at række Morten "Pontoppidan nadveren, og i tiden derefter blev hans holdning til „nyrationalismen“ skarpere. Da det nye samfund mødte voldsom kritik (bl.a. fra V. "Brücker), og da den samtidig viede den fraskilte Jakob "Knudsen og forsvarede hans bog (Den gamle Præst) kastede M. sig ud i heftigt polemik mod dem begge idet han anlagde strenge dogmatiske og navnlig moralske synspunkter. Teologisk var M. „den kirkelige anskuelses“ mand; kirkepolitisk fornyede han Grundtvigs syn fra 1834: folkekirken skulle betragtes som en rent „borgerlig indretning“ som – netop fordi den ikke var et kristent kirkesamfund kunne omfatte både ortodokse og rationalister, blot hver part havde sine bekendelsesskrifter og sine ritualer; præsteløftet måtte følgelig ophæves, og M. bekæmpede menighedsrådene fordi de forudsatte „sognet“, ikke „menigheden“ som grundlag. Som „tålsom“ kunne folkekirken – en rent økonomisk-politisk rammeordning – gøre sin nytte. Synspunktet blev trukket klart op i *Folkekirkelige Overvejelser*, udgivet 1902 just som debatten om J. C. "Christensens demokratiserende kirkelove var på det højeste. Den blev en kirkepolitisk håndbog – dog ikke for de få grundtvigianere der ønskede en repræsentativ kirkeforfatning, men des mere for store grupper inden for venstre og helt principielt for det radikale venstre. M. ville være selvskreven som grundtvigsk ordfører i det kirkelige udvalg af 1904, men døde forinden; i radikal form blev hans anskuelser videreført (i og uden for udvalget) af Morten "Larsen.

M. har udgivet *Polemiske Prædikener* (1893), et salmebogstillæg, 1895, tale ved rigsdagens åbning (1898), ved A. D. Jørgensens begravelse (1897) og ved C. F. "Tietgens (1901). 1903 kom *Minder fra Frederikskirken*. Posthumt udkom (ved P. M. Larsen og Oluf Madsen) 1904 Monrads *Fasteprædikener*. – Sønnen **Johannes M.**, * 5.8.1876, † 25.10.1948, blev student 1897, cand.theol. 1903, s.å. lærer, 1917 medforstander ved Ryslinge højskole, og 1929 sognepræst i Kølstrup. Han udgav 1911 *Grundtvigsk Kirkepolitik*, 1915 *Vilhelm Birkedal* og redigerede *N. F. S. Grundtvig. Et Festskrift*, 1933. – En datter Dorothea Louise Elisabeth M., * 20.1.1885, † 8.1.1965, var ~ med **Arne Møller**, * 20.9.1876, † 5.2.1947. Denne blev cand.theol. 1900 og virkede som præst indtil han 1929 blev forstander for Jonstrup og 1937 for Haderslev seminarium. 1922 blev han dr.phil. på afhandlingen *Hallgrímur Pétursson's Passionssalmer*. Han udgav desuden *Jón Vidálin og hans Postil*, 1929, *Sønderjylland efter 1864*, 1919, og *Islands Lovsang gennem tusind*

Aar. 1923. R. 1936. – □Malet skitse af Constantin Hansen, 1869. Træsnit 1894. Buste af Axel Locher ca. 1895. Litografi af Harald Jensen, 1904. Mal. af Agnes Smidt ca. 1905 (Frederikskirken, Kbh.). Foto. – Gravmæle af Niels Skovgaard, 1905.

L. Moltesen i Dansk t., 1903 845–50. J. P. Bang i Dansk kirketid. 25.10. s.å. Stig Bredstrup: J. H. M., 1927. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I–II, 1950–53. Samme i Den danske kirkes hist. VII, 1958. A. Pontoppidan Thyssen i Kirkehist. saml. 7.r.III, 1957–59 285–363 (jfr. sst. II, 1954–56 171–230). Samme: Den nygrundtvigske bevægelse, 1958. – Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt

Monrad, Johan, ca. 1638–1709, selvbiografisk forfatter. * ca. 1638, antagelig i Middelfart, † natten mellem 11. og 12.4.1709, begr. i Gennerup k., Skåne. F: sognepræst i Middelfart, senere biskop i Ribe Erik M. (1607–50) og Margrethe Bang (1616–69). ~ 9.11.1682 i Åstrup, Fyn, med Mette Sophie Krabbe, * ca. 1661, antagelig i Skåne, † 21.4.1708 på Hækkeberga sst., d. af Niels K. til Skellinge m.m. (1603–63, ~ 1° 1635 med Lisbeth Rud, 1608–49, ~ 2° 1652 med Mette Bille, 1630–57) og Mette Rosenkrantz (1624–83, ~ 1° 1642 med Niels Vind til Grundet, 1615–46, ~ 2° 1651 med Erik Bille til Løgismose, 1629–56).

M. blev student 1656 fra Kbh.s skole, tog derefter teologisk eksamen og blev hovmester for rigsråd Otte *Krag's sønner. Med en kortere afbrydelse 1676 var han 1672–80 på rejse i Tyskland, Italien, Frankrig, Nederlandene og England. Han havde altid dyrket adelige bekendtskaber og må utvivlsomt have haft et indtagende væsen siden det lykkedes ham trods stands- og aldersforskel at vinde den purunge storgodsejerdatter til brud. Ved hans optagelse i den danske adelstand (1682) søgte regeringen at bøde på mesalliancen. Da svigermøderen, bag hvis ryg ægteskabet var indgået, kort efter døde, og M. skulle overtage hendes skånske godser, Hækkeberga, Toppeladugård, Asserstorp, Björnstorp og halvdelen af Svenstorp, holdt den svenske regering, trods officiel dansk protest, arven beslaglagt i over et år. 1683 var M. blevet landkommissær for Fyn, men afhændede 1691 embedet på fordelagtige vilkår og tog ophold i Skåne hvor han siden levede som godsejer, efterhånden stærkt forgældet. – At M. mindes af eftertiden skyldes udelukkende den lille selvbiografi han har efterladt sig; den er skrevet ca. 1689, men slutningen har kun karakter af korte notater (senere ført ned til 1692) så at den egentlige fremstilling slutter med forlovelses- og bryllupstiden. Det er ikke ved det indtryk bogen giver af sin forfatters ka-

rakter at den virker tiltrækkende; han er meget glad for sig selv, har følt sig som et udvalgt Guds barn der altid har lykken med sig, og han bliver ikke træt af at fremhæve sine egne fortrin og sin succes ved enhver lejlighed. Men hans naive selvros udspringer af en umiddelbar glæde over tilværelsen hvis goder han har forstået at nyde også rent æstetisk. Han er en epikuræer med oprindelig, uaffekteret sans for naturen der indgår som et nødvendigt element i hans velvære. Kulminationen af livets lyst bliver hans kærlighedshistorie; i hans sødmefyldte erindring herom går det æstetiske behag og den erotiske passion op i en højere enhed. For denne sensualist tegner minderne sig i situationsbilleder som han gerne nøjes med at sætte rent skitsemæssigt på papiret. Som stilist er han nærmest skødesløs, men netop hans mangel på litterære præntioner gør ham frisk og levende som skribent og giver hans erindringer en særlig plads i tidens autobiografiske litteratur; mens højbarokken hersker bekender han sig til ugenert til naturligheden. – Manuskriptet til selvbiografien i Det kgl. bibliotek.

Etatsråd J. M.s og notarius publicus Rasmus Æreboes autobiografier, udg. J. G. Burman Becker, 1862. Samlinger till Skånes hist., Lund 1870 67–77 (uddrag af M.s selvbiografi). Etatsråd og landkommissær J. M.s selvbiografi, udg. S. Birket Smith, 1888. – Georg Brandes: Ludv. Holberg, 1884 (optr. 1969; også i forf.s Saml. skr. I, 1899, 2. udg. 1919) 50–57. H. Wilhelmsson i Ord och bild V, Sth. 1896 337–44. Jul. Lange: Udv. skr. I, 1900 382–86.

R. Paulli*

Monrad, Johannes Henrik, 1849–1915, mejerifaglig skribent. * 4.8.1849 i Nykøbing F., † 13.8.1915 i Nærum, begr. i Søllerød. F: biskop D. G. *M. (1811–87) og Emilie N. Lütthans (1815–71). ~ 19.10.1872 på Fuglsang, Toreby, Lolland, med Anna Maria Louisa Frederiksen, * 26.11.1849 på Nøbbøllegård i Holeby, † 1.5.1946 i New Haven, Connecticut, USA, d. af proprietær Joh. D. *Friderichsen (1791–1861) og Maria Hansen (1811–1901).

Efter at have været i snedkerlære kom M. på søkadetskolen i Kbh., men blev taget ud da faderen 1865 med hele sin familie rejste til New Zealand. Her levede M. et eventyrligt liv som nybygger og blev, da faderen 1869 rejste tilbage til Danmark, sammen med broderen Viggo derude og overtog et stykke land mod at være til rådighed som militsmænd når maorierne oprådte fjendtligt. Han fandt ikke forholdene tilfredsstillende, og 1870 rejste han tilbage til Danmark. Her studerede han lidt kemi og havde i de følgende år forskellige stillinger, drev en tjærefabrik, var inspektør ved en sukkerfabrik m.m. hvorefter han satte sig ind i mejeribrug og 1878

Monrad, Johannes

på ny drog til New Zealand med kone og børn. Her tog han igen fat på nybyggerlivet, dog uden held, og på foranledning af Chr. Hansens laboratorium rejste han 1885 til USA medbringende den første centrifuge der kom til landet. I de første ti år var han agent for Chr. Hansens laboratoriums filialfabrik i Little Falls, N. Y. som bestyredes af hans svoger, J. D. Frederiksen; senere blev han leder af laboratoriets nyoprettede kontor i Chicago. M. tilegnede sig ved studier og eksperimenter en omfattende viden og i kontakt med mejerimænd over hele landet fik han rig lejlighed til at gøre denne viden frugtbringende. Når der til kom at han var en alsidigt begavet personlighed, i besiddelse af stor veltalenhed og usædvanlige evner som skribent og evne til at omgås høje og lave, måtte hans virksomhed få stor betydning. Han gav med rund hånd råd og vejledning til alle mejerister der søgte ham, var en højt skattet foredragsholder ved mejerikongresser og nedfældede sin viden i et utal af artikler i fagskrifter. Han udgav og redigerede en tid Kansas City Dairy Journal, senere et meget læst kvartalsblad The Dairy Messenger og udgav flere fortrinlige faghåndbøger. Hans mest læste bog blev *A. B. C. in cheese-making*.

I nogen tid var M. agent for United States Agricultural Department i Dairy Division, men da staten Illinois 1899 oprettede sit eget agerbrugs- og mejeridepartement kaldtes han til stillingen som assistant dairy commissioner. 1901 blev han af politiske grunde fortrængt fra stillingen hvorefter han indtrådte i redaktionen af det ansete mejeriblad New York Produce Review, til hvilket han i en årrække under mærket Pen & Ink Buttermaker havde leveret en ugentlig instruktiv artikel der fastslog hans autoritet som den betydeligste mejerifaglige skribent i USA. Til dette tidsskrift var han bidragyder til sin død. Af hensyn til sit helbred måtte han 1907 efter et års ophold på Jamaica sammen med sin familie tage til Danmark hvor han levede sine sidste år stadig beskæftiget med mejeri-videnskabeligt og journalistisk arbejde. Ved sin dybe indsigt i mejerivæsenets både praktiske og teoretiske sider og sin brændende interesse for fagets udvikling, ved sit retsind, sin ubestikkelighed og sin hjælpsomhed skabte M. sig et anset navn i USA, og hans virksomhed har sat sig dybe spor i det amerikanske mejeribrug. Han samlede et meget stort bibliotek af alverdens mejerilitteratur. Det overgik efter hans død til Chr. Hansens laboratorium i Kbh. som stadig holder det å jour, og det er det største og mest komplette private mejeribibliotek i verden. □Mal. af Constantin Hansen 1853 og 1870. Foto.

Anthon C. Sørensen i Danske i Amerika II, Minneapolis 1908 273–75. The dairy record, St. Paul, Minn. 8.9.1915. G. Ellbrecht i Mælkeritid. XXVIII, s.å. 653–56. G. C. Petersen: D. G. Monrad . . . and his New Zealand descendants, Levin. N.Z. 1965 68f 103f 127 133. – Levnedbeskr. ved Karen M. Jones i Udvandrerrark., Ålborg.

A. Kamp*

Monrad, Johannes, 1876–1948, se Monrad J. H.

Monrad, Peter Johan, 1758–1834, kancellideputeret. * 18.5.1758 i Kristiania, † 23.1.1834 i Kbh. (Holmens), begr. på Frbg. F: rektor ved Kristiania lærde skole Søren Seerup M. (1728–88, ~ 1° 1755 med Anna Cathrine Borch, 1734–56) og Elisabeth Darjes (1721–75). ~ 24.4.1789 i Kbh. (Nic.) med Cecilia Kirstine Martin(sen), døbt 25.10.1761 i Kbh. (Holmens), † 5.4.1839 i Kbh. (Frbg.) (~ 1° 1779 med fuldmægtig Rasmus Sørensen), d. af guldsmed Eilert M. († tidligst 1778) og Ellen Elisabeth Eegholm (1722–88). M. blev af sin far dimitteret til universitetet 1776. Han begyndte derpå et medicinsk studium, men opgav det allerede 1779 hvorpå han fik ansættelse som volontær i danske kancelli. Kancelliet var på det tidspunkt stærkt præget af norskfødte embedsmænd. 1781 blev han kopist, 1786 kancellist og varetog 1789–90 under konferensråd Peter Aagaards sygdom hans forretninger som kontorchef. Lønnen herfor var en udnævnelse 1790 til ekspeditionssekretær, og derefter steg han rask gennem graderne. 1799 blev han assessor i kancellikollegiet og chef for norske ekspeditionskontor, 1801 chef for revisionsdepartementet, 1803 deputeret og 1826 l. deputeret. Fra 1804 havde han endvidere overtaget departementet for lens- og udskrivningssagerne. Han betragtedes som en kundskabsrig og alsidigt interesseret mand på hvis store arbejdsnevne man kunne lægge rigelig beslag. Som kancelliembedsmand fik han sæde i talrige kommissioner, fx angående de norske bysgelgårdes overdragelse til embedsboliger og forskellige kommissioner vedrørende borgervæbningen og landmilitæsvæsenet. Endvidere blev han medlem af de kommissioner der skulle tage sig af Christiansborg slots og råd- og domhusets opførelse, af kommissionen for fødsels- og plejestiftelsen, for norske oldsagers bevarelse og for den Arnamagnæanske stiftelse. Endelig var han direktør for blindeinstituttet og det Wærnske institut samt 1798–1834 medudgiver af Kollegialtidende. I sine sidste leveår deltog han i de vigtige forhandlinger om en stænderforfatnings udarbejdelse. Under disse tilhørte han kancelliets højre fløj med P. C. Stemmann som fører, idet han strengt holdt på grundejendom som den eneste betingel-

se for valgets erhvervelse og modsatte sig en særlig repræsentation valgt af universitetet og gejstligheden. – Kancelliråd 1794. Justitsråd 1801. Etatsråd 1803. Konferensråd 1812. – R. 1817. K. 1828. □Voksrelief af A. Lyngsø, 1785 (Fr.borg). Klippet silhouet af J. C. Weitlandt (Kgl. bibl.). Min.

C. Bruun: København III, 1901. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I, 1931. Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm. 1799–1848, 1944 (re-proud. 1978). – Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Monrad, Svenn, 1867–1945, læge. * 19.8.1867 i Helsingør, † 18.1.1945 i Kbh. (Garn.), begr. i Helsingør. F: lærer, senere overlærer David M. (1829–1913) og Anny Justine Unna (1836–1902). ~ 3.3.1899 i Kbh. (Jac.) med Hertha Elisabeth Black, * 1.10.1871 i Horsens, † 3.10.1950 i Kbh. (Cit.), d. af stiftsfysicus Andreas B. (1819–92, ~ 1° 1849 med Nancy Bøtker, 1826–78) og Marie Catherine Benedicte Paludan-Müller (1841–1916).

M. blev student 1885 fra Fr.borg og medicinsk kandidat 1892. Efter forskellig hospitalstjeneste, bl.a. på Dronning Louises børnehospital, var han 1897–1901 reservelæge på dette hospital og blev 1906–1940 dets overlæge. 1898 blev han dr.med. på afhandlingen *Kliniske Studier over Appendicitis hos Børn*. Han virkede som privatdocent ved universitetet i pædiatri fra 1906, havde ansættelse som docent 1906–34, og blev 1934–1940 professor ved den medicinske praktikanterundervisning. Han var læge ved Børnehjemmet på Vodroffsvej 1899–1906 og leder af Dronning Louises børnehospitals poliklinik på Vesterbro 1904–06. Selv havde han privatklinik for børnesygdomme 1904–08. Han tog levende del i foreningsarbejde, stiftede *Pædiatrisk selskab* 1908 og var dets formand 1908–13, var medlem af Kbh.s lægeforenings bestyrelse 1909–17, af bestyrelsen for Medicinsk selskab 1910–14, formand 1914–16, medlem af bestyrelsen i Foreningen til kønssygdommenes bekæmpelse fra 1910, af direktionen for Welanderhjemmene fra 1915, var repræsentant i Den alm. danske lægeforening 1915–18, medlem af bestyrelsen for Nordisk pædiatrisk forening 1915–31, medredaktør af *Acta Paediatrica* fra 1921. Han var formand for Danske børnelægers organisation 1916–18. Af sundhedsstyrelsen blev M. medlem 1919, først som konsulent for de praktiserende læger; fra 1930 var M. næstformand i styrelsens lægeråd, og efter sit virke for oprettelsen af københavnske børneplejestationer og udvikling af sundhedsplejersker udnævntes M. 1933 til vice-medicinaldirektør og konsulent i børnehygijene

– et virke indtil 1940 hvor hans evner for sygdomsforebyggende og sundhedsbevarende arbejde blev af største betydning for danske børns trivsel.

M. var en fremragende kliniker og gjorde sig som videnskabsmand kendt ved sine studier over den eksudative lymfatiske diatese, en allergisk tilstand han mente forårsaget af dårlig tolerance hos børn for dyriske fedtstoffer. Han publicerede endvidere værdifulde arbejder om ublodig reposition af tarminvagitation hos børn, nærmest epokegørende før proceduren kunne gennemføres under røntgenkontrol. Det var også M.s fortjeneste at have gennemprøvet tuberkulinplasterprøven. Men samtidig var M. en meget dygtig og inspirerende underviser og kom dermed til at præge uddannelsen af et stort antal børnelæger og studenter. Han publicerede *Pædiatriske Forelæsninger I–III*, 1902–13, og *De vigtigste Mave-Tarm-sygdomme i den første Barnealder*, 1928, men også de værdifulde populære *Moderens Bog*, 1916 (9. udg. 1952), *En bok om barnavård*, 1920, samt sundhedsstyrelsens vejledning i det spæde barns ernæring og pleje, 1924 (6. udg. 1938), der alle har været letlæselige lærebøger for utallige forældre. Selv i sit otium påtog han sig at skrive *Nordisk Lærebog i Pædiatri I–II*, 1941, sammen med professor Th. Frölich fra Oslo og A. Lichtenstein fra Stockholm. Hans forsøgsarbejde med sundhedsplejersketilsyn hos spædbørn førte til loven af 31.3.1937 om „bekæmpelse af sygelighed og dødelighed i de første leveår“, og M. har derved sin store andel i faldet af tidligere tiders store børnedødelighed her i Danmark. I sin omsorg for det spæde barn har M. også virket for oprettelsen af Welanderhjemmene. 1925 medredaktør af *Revue française de pédiatrie* og 1931 medlem af bestyrelsen for Association internat. de pédiatrie préventive, fra 1933 æresmedlem af Dansk pædiatrisk selskab, og 1933–38 formand for hovedbestyrelsen og direktionen af Landsforeningen til kræftens bekæmpelse. – F.M.I. 1929. □Karikatur af G. Østerberg. Mal. af Jul. Paulsen, 1920. Buste af Johs. Bjerg, 1928 (Dronning Louises børnehosp.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1898 168f. Interviews i Gads da. mag. XXVII, 1933 490–98 og Samtaler med da. læger, ved Ernst Schwencke, 1941 127–33. – Johs. Frandsen i Ugeskr. for læger CVII, 1945 121f. Oluf Andersen sst. 122f. Bent Friis Hansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 422f.

Egill Snorrason (Axel Borgbjærg)

de Montaigu [mɔ̃tæ'gy], René Magnon, 1661–1737, skuespiller, teaterdirektør. * 8.12.1661 i Frankrig, † 14.2.1737 i Kbh., begr. sst. (Trin.). F:

tragediedigteren Jean Magnon (ca. 1620–62). ~1° med N. N. ~2° ca. 1715 med skuespiller Marie Magdalene la Croix, døbt 20.10.1692 i Kbh. (kat.), begr. 14.4.1736 sst. (Trin.), d. af hof-sukkerbager, senere teskænker Nicolas Jean Baptiste la C. († senest 1701) og Martha le Cofre (1673–tidligst 1701).

de M.s far var en af Molières nære venner, og det er ikke usandsynligt at han selv var mestrens elev. I hvert fald var han præget af det Molièreske teaters ånd da han fra 1686 spillede elskerroller i Kbh. som medlem af Christian Vs franske hoftrup. Da hoftruppen 1694 opløstes forblev de M. i den danske hovedstad, dels som sekretær hos statsmanden Poul *Løvenørn, dels som sproglærer ved landkadetakademiet, samtidig med at han 1701–21 ledede Frederik IVs franske hoftrup og ved studierejser til Paris holdt sig à jour med teatrets udvikling i Frankrig. Hoftruppens afsked medførte at de M., hvem Ludvig *Holberg gav det vidnesbyrd „at han i Grund havde udstuderet Theatret“, i.7. 1722 ansøgte om at måtte „indrette en Comoedie i det danske Sprog“. Motivet hertil var fra hans side sandsynligvis især en udvej til erhverv da muligheden for at fortsætte de franske forestillinger var udelukket. Dog anede de M. ideens levkraft siden han i ansøgningen skrev at „mere kyndige Folk vil fuldkomme det Forehavende, som jeg i min Nidkærdhed i det mindste vil faa Æren af at have begyndt“. Planen førte 23.9. 1722 til åbningen af den første danske skueplads i den tidligere franske teaterbygning i Lille Grønnegade (Ny Adelgade) for hvilken Holberg skrev sine komedier; de M.s første forestilling var *Den Gerrige* af Molière, og to dage senere opførte han *Den politiske Kandestøber*. de M. var uden tvivl en dygtig skuespiller; Holberg kaldte ham en „anseelig Acteur“, men han viste sig beviseligt kun én gang på den danske scene i *Den danske Comoedies Ligbegængelse*. Holberg skriver at han forstod at „danne Acteurs“, og en af dem, Frederik Daniel *Pillov, videreførte hans instruktørgerning da det første komediehus på Kongens Nytorv blev åbnet 1748. Men guld spandt de M. ikke ved sin for dansk kultur så betydningsfulde indsats; flere gange måtte forestillingerne opføre af mangel på tilslutning, senest kort for Kbh.s store brand 1728 der umuliggjorde nye forsøg. Han nåede dog at få givet ca. 300 forestillinger, og nitten af Holbergs komedier var derimellem. de M. besad sin tids dannelse, var lejlighedspoet og selskabsmand, letsindig i pengesager, men frisk i initiativet. Hans elegante personlighed kastede refleks af glansen fra solkongens hof på det fjerne nordiske. Men hans bedrift som Kbh.s første maitre de plaisir i sce-

nisk forstand vandt ikke fortjent påskønnelse hos samtiden, og med en lille pension døde han i fattigdom. Ti år senere genopstod ideen som havde et nationalt grundlag i Holbergs komedier, og de M., hvis navn ikke kendes i fransk teaterhistorie, vil altid i vor historie stå som den der i praktisk forstand grundlagde det danske teater, det første nationale i Norden.

Fr. *Schwarz skriver at de M. var enkemand da han kom hertil. Den hustru vi kender, *Marie Magdalene la Croix*, var dansk af fødsel, men af fransk slægt. Hun havde været med sin mand i Paris og tilhørte den franske hoftrup inden hun blev aktrice i Lille Grønnegade hvor hun kreerede bl.a. Gedske i *Den politiske Kandestøber*, Marthe i *Jean de France*, flere Perniller, fx i *Masquerade* og Lucretia i *Den Vægelsindede* i hvilken rolle Holberg kaldte hendes spil „et Mesterstykke af Skuepilkunst“. Da hun døde et års tid før sin meget ældre gemal var hun kun 44 år. Af hendes børn blev Frederikke Sophie de M., døbt 27.4.1716 i Kbh. (Nic.), som barn anvendt i småroller, og det fremgår af en plakat fra 1726 at hun vandt „allerstørste Approbation“ i en danseentré hvilket kun kunne „encouragere hende til at anvende med større Nidkærdhed det Pund, hende er betroet til at øve sig paa Theatro“. 1728 deklamerede hun, tolv år gammel, Thalias prolog ved en forestilling for hoffet, men hendes skæbne efter teatrets ophør er ukendt.

Breve i Danske saml. II–III, 1866–68. Vilh. Møller i Tilskueren XV, 1898 651–62 893–910. L. Bobé i Pers. hist. t. 6.r.III, 1912 72–77 85; 7.r.III, 1919 60f (brev). Eiler Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918. Samme i Danske mag. 6.r.III, 1923 189–222 (heri breve). A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. Rob. Neiiendam: Mennesker bag masker, 1931 11–22. Samme i Mercure de France CCXXX, Paris 1931 335–43. Torben Krogh: Musik og teater, 1955. Anne E. Jensen: Studier over europæisk drama i Danm. I–II, 1968. Samme: Teatret i Lille Grønnegade, 1972. Klaus Neiiendam i Berl. aften 28.1.1969.

Robert Neiiendam*

Moos, Magdalene, 1872–1956, kvindeforeningsformand. *4.9.1872 i Jægerup ved Vojens, †31.5.1956 i Nybøl. F: gårdejer Mads Jensen (1839–1909) og Bodil Marie Pors (1840–1927). ~28.6.1895 i Jægerup med gårdejer Peder Hansen M., *28.4.1852 i Ullerup, †20.10.1937 i Broager (~1° 1885 med Johanne Kjestine Lilholt, 1856–93), s. af gårdejer Christen Hansen M. (1825–1901) og Mette Christine Møller (1822–1900).

M. voksede op i et hjem der først var knyttet til Rødding frimenighed, senere var blandt dem der grundlagde frimenigheden i Haderslev. Hun blev elev på Hejls efterskole, senere på Askov

højskole. Efter hendes giftermål var hjemmet i Nybøl blandt de førende danske hjem på Sundeved; det gav rammen for frikirkelige gudstjenester, og det var her frimenigheden på Sundeved blev stiftet ved et møde marts 1902. Efter at en stor børneflokk var vokset til blev M.s kræfter taget i brug udadtil. Hun blev 1919 formand for den nordslesvigske kvindeforening og i de svære overgangsår omkring 1920 sjælen i det omfattende hjælpearbejde foreningen udførte for at lindre den mangeartede nød krigen havde skabt. Indtil 1938 ledede hun foreningens filantropiske arbejde (plejehjem, hvilehjem, spædbørnshjem m.m.) og var desuden medlem af en række bestyrelser, bl.a. for Dansk skoleforening, Dybbøl mølle og af centralbestyrelsen for Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse. – F.M.I. 1920. □Foto.

Carl E. Johnsen i Hejmdal 14.3.1930. Sv. Moos i Sønderjyske årbøger 1966 86–103 209–74 (også som særttryk, 1967). Samme i Sønderjysk månedsskr., 1973 284–92. – Sprogforen.s almanak 1939, 1938 67f (om Peder Moos).

Hans Lund*

Morell, Catherine Marie, se Gielstrup, Adam.

Morell, Gerhard Heinrich Matthias, ca. 1710–71, kunsthandler, kunstkammerforvalter. * ca. 1710 i Kbh., † 28.5.1771 sst., begr. sst. (Petri). F: Anna Dorothea (~2° før 1746 med Thomas Nicolaus Holschmacher). ~25.1.1746 i Hamburg med Maria Elisabeth Deroden, * ca. 1707, mulig i Tønder, † 17.8.1772 på Charlottenborg (Petri) (~1° med Jakob Hahn). Stedmor (?): Joanne Marguerite D. (1705–59).

M. skal være uddannet som maler, men noget arbejde af ham kendes ikke. Tidligt lagde han sig efter at være kunstkender og kunsthandler og kaldes 1745 kabinetsinspektør hos markgreven af Baireuth, antagelig dronning Sophie Magdalenes bror Frederik Ernst. Han synes at have opholdt sig en del i udlandet, især i Hamburg hvor han 1746 tog borgerskab som eddikebrygger. Han flyttede siden til Kbh. og kom i kongens tjeneste. Fra 1757 solgte han ham en del betydelige kunstværker og overgav ham 1759 en plan til indrettelse af et galleri på Christiansborg dels af udvalgte stykker af samlingerne i kongens eje, dels ved nyindkøb. Planen blev antaget, og M. rejste s.å. til Holland med pas som kongens „thechnophylacii director“ og fik løfte på at succedere kunstkammerforvalteren J. S. du *Wahl; 1763 var han atter på indkøbsrejse til udlandet og 1762–64 beskæftiget ved indrettelsen af det store galleri på Christiansborg som indtil slotsbranden nød stor berømmelse. 1767 kunne han

overrække kongen en håndskreven katalog over samlingen. Denne indrettelse af den første udvalgte kunstsamling i Danmark er hans betydeligste fortjeneste. En anden ligger i hans fortræffelige indkøb: 1757–64 skaffede han for over 10000 rdl. henvend 200 gamle malerier, deriblandt mange af kunstmuseets perler, og priserne var ret beskedne. 1765 blev han kunstkammerforvalter, men hans korte embedsvirksomhed fik ikke større betydning; hans livsværk var gjort. Lorenz *Spengler blev hans efterfølger. Foruden til kongen købte M. billeder til en række af de store samlere på den tid (Otto *Thott, J. L. *Holstein), og den Moltkeske samling, som han ligeledes katalogiserede, skylder for en del ham sin tilblivelse. – Mærkelig nok fik 1741 en italiener Michael Morell dansk rejsepas til udlandet som kunsthandler. □Mal. af J. S. Wahl, 1765 (St.mus.).

Karl Madsen: Fortegn. over den kgl. malerisaml.s billeder af ældre malere, 1904. Peter Hertz i Kunstmuseets årsskr. VIII–X, 1921–23 364–83. – Papirer i Statens museum for kunst.

O. Andrup*

Moresco, Jacob Heinrich, 1828–1906, fabrikant. * 2.5.1828 i Kbh. (Mos.), † 29.10.1906 i Ordrup, begr. i Kbh. (Mos. Vestre). F: hof tandlæge Maximilian M. (1791–1846) og Adelaide Italiaender (1802–78). Ugift.

M.s far, der tilhørte en spansk slægt, var omkring 1820 fra Nederlandene kommet til Kbh. og havde her erhvervet sig et vist ry som tandlæge. Det var hans hensigt at sønnen også skulle uddanne sig hertil efter at have afsluttet sin undervisning i Mariboers skole, men hans lyst til forretningslivet førte ham hurtigt over på dette felt, og han begyndte som lærling hos manufakturhandler Unna på hjørnet af Købmagergade og Østergade. Siden blev han førstemand hos Carl Løvgren hvis manufakturhandel dengang var den betydeligste på Østergade. 1855 rejste M. til Paris og gennemgik et tilskærerkursus der. 16.4.1856 åbnede han egen detailforretning på Østergade med dametøj og modepynt. Ved etableringen af denne havde han måttet optage en blanco-kredit hos bankhuset Reimarus i Hamburg på 8000 rmk., men under krisen 1857 måtte dette hus indstille sine betalinger, og til trods for at M. øjeblikkelig fik ordnet sig med Nationalbanken i Kbh. som overtog det allerede benyttede beløb af kreditten udspreddes der dog det rygte at M. var i finansielle vanskeligheder. Efter tre års forløb var imidlertid kreditten fuldt afbetalt, og for fremtiden købte M. altid kontant og nøjedes med at give sine kunder kredit. I de følgende år lagde M. gradvis sin forretning om idet han

Moresco, Jakob

fra at betjene et overklassepublikum i højere grad søgte at finde det brede, solide middelstandspublikum, og samtidig optoges en egentlig engros-forretning som efterhånden blev så fremtrædende at detailhandelen kunne ophæves. Samtidig blev damekonfektionen helt dominerende, og på sine efterhånden stærkt voksende systuer blev hans firma efter få år det største i Norden for tilvirkning af damekonfektion. M. oparbejdede tillige et stort salg til Sydsverige og Norge. Da den svenske indførselstold på damekonfektion blev forhøjet 1890 startede han 1892 *AB. M.* i Malmö, og da den svensk-norske mellemrigstold ophævedes 1897 startede han et norsk *A/S M.* i Kristiania. 1900 omdannedes hovedforretningen i Kbh. til et aktieselskab under navnet *A/S J.M.* med en samlet aktie- og obligationskapital på 4 mio. kr. og med M. som formand i bestyrelsen.

Som forretnings- og konfektionsmand var M. en for sin tid enestående dygtighed der tillige forstod at uddanne og fastholde medarbejdere af høj kvalitet. Han gennemførte en effektiv kontrol med leverede arbejder og de dertil medgåede stoffer og besætning, ligesom han også lagde vægt på at få anvendelse for de ting der var på lageret inden de blev usælgelige. Tidligt gennemførte firmaet et ensartet arbejde for den enkelte syerske, og der var også forståelse for betydningen af en fornuftig begrænsning af arbejdstiden og indretningen af sunde og hygiejniske forhold på arbejdspladsen. Ved hovedfirmaets 50 års jubilæum 1906 beskæftigede de M.ske virksomheder i sæsonerne ca. 3000 mennesker, og den årlige omsætning i kåber og overstykker lå da på ca. ¼ mio. stk. M. formåede imidlertid ikke blot at skabe en stor virksomhed, han tænkte også på sine medhjælpere når de var blevet gamle; således oprettedes ved jubilæet en selvstændig pensionskasse for de faste funktionærer samtidig med at et af ham tidligere oprettet legat for syersker fik tilført 30000 kr. hvorved dets kapital voksede til 500000 kr. Mellem standsfæller nød M. stor respekt, og han blev gang på gang genvalgt til formand i Foreningen af kbh.ske manufaktur-grossister. Hans firma eksisterer endnu, men fra 1975 under navnet Birger Christensen *A/S* (pelsværk og modevarer, damekonfektion). – Etatsråd 1898. – R. 1885. DM. 1892. K.² 1904. K.¹ 1906. □ Afbildet på tegn. af K. Gamborg (Fr.borg) og på P. S. Krøyers mal. Fra Kbh.s Børs, 1895 (Børsen, Kbh.). Tegn. signeret L., 1898. Mal. af Axel Hou, 1904. Mal. af L. Tuxen, 1906, forarbejde til sammes mal. Middag hos Moresco, s.å. Buste. Mal. af P. Mønsted, 1930. Foto.

J. M.: Minder fra mit liv og min tid, 1896 (erindr.). – J. Werner i Børsen 15.4.1906. Politiken 30.10. s.å. Ove Krak: Dan.m.s ældste forretninger, 1915. A/S I. Moresco, Kbh. 1856–1931, 1931. – Levnedsbetretning i ordens-kapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Morgan, Charles, ca. 1575–1642, officer. * 1574 el. -75, † 1642 i Bergen op Zoom, begr. sst. F: Edward M. til Pencarn. ~ 1605 med Eliza v. Marnix, begr. i Delft før maj 1634, d. af Philip v. M., herre til Ste. Aldegonde (1540–98, ~ 2° 1587 med Katharina van Eckeren, † 1591 (~ 1° med borgmester i Antwerpen Jan van Stralen), ~ 3° 1591 med Jossina de Lannoy, † 1605?) og Philippotte de Bailleul († 1586).

Efter nederlaget ved Lutter am Barenberg aug. 1626 beordrede Karl I M., der stod i Nederlandene med et engelsk-tysk korps, til at stille sig til rådighed for Christian IV. Marts 1627 indtraf M., der af Christian IV udnævntes til general-løjtnant, i Elbmundingen med ca. 3000 mand og beordredes i stilling syd for Bremen hvor han iod opkaste forskansninger og vedligeholdte forbindelse med England og efterhånden bragte styrken op til de lovede 6000 mand. Da Tilly sept. rykkede frem imod ham rømmede han sine stillinger og trak sig op mod Elben hvor han beordredes til at slutte sig til de kongelige tropper i Jylland. Forfulgt af Tillys tropper efterkom M. imidlertid ikke orden der meget vanskeligt kunne udføres, men kastede sig med sit fodfolk ind i fæstningen Stade og fordelte sit rytteri i det åbne land der blev udplyndret og ødelagt. Efter at Tillys tropper havde forjaget eller fanget M.s rytteri belejrede de Stade hvor M. måtte kapitulere maj 1628 mod fri afmarch med resterne af korpset mod revers om ikke at tjene kongen af Danmark de første seks måneder. Imidlertid havde de kejserlige tropper oversvømmet den jyske halvø m.m., undtagen marskegnene, og fordrevet eller fanget de kongelige tropper. M. rekrutterede sit korps i Nederlandene og førte det til Glückstadt hvorfra han forår 1629 gik i søen, besatte øerne Sylt, Føhr og Nordstrand og var i fremrykning mod Tønder da fredsforhandlingerne standsede ham. – Kong Christian var ikke tilfreds med M., men hans kritik berører kun mindre væsentlige forhold, og M. havde opereret under meget vanskelige betingelser.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia II, 1889–91 (Fot. optr. 1969). – F. H. Jahn: Grundtræk til Chr. IVs krigshist. II. Dan.m.s deltagelse i tredivårskrigen, 1822 252 270f 339f. Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg III, Magdeburg 1894 104f. Axel Larsen [Liljefalk]: Kejserkrigen, 1896–1901.

Rockstroh*

Morgenstjerne, se v. Munthe af Morgenstjerne.

Moritz, Nicolaus Christian, ca. 1684–1732, miniaturemaler. * ca. 1684 i Slesvig, † 28.2.1732 i Kbh., begr. sst. (Petri k.).

M. uddannedes som maler og begav sig tidligt på rejse i udlandet. Han opholdt sig i Danzig 1702, i London 1706, 1707, 1711, 1712 og 1732, i Kristiania 1705, i Kbh. 1702 og 1705 og i Slesvig 1726. Han er en fremragende miniaturemaler. På Statens museum findes et meget smukt og karakterfuldt portræt af en embedsmand (det kaldes, formentlig med urette, *Caspar Bartholin*) som viser hvor meget maleren har lært af ældre engelsk miniaturemaleri. På Brahetrolleborg findes en stor stamtavle af det oldenborgske hus fra Diderik den Lykkelige; den synes malet til den pløn-ske hertugfamilie og er signeret 1714. M.s stambog findes i den Thottske samling i Det kgl. bibliotek.

Ernst Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II, Berlin 1912. Vello Helk i Fund og forskn. XXIII, 1977–78 46 59 65.

O. Andrup*

Moritzen, Henning Bolvig, * 1928, skuespiller, instruktør. * 3.8.1928 i Tårnbæk. F: grosserer Karl Peter Christian M. (1888–1945) og Emmy Alexandra Bolvig (1893–1968). ~ 1° med Betty Krohn, d. af grosserer Kay Berg K. (1880–1951) og Minna Mathilde Jensen (1888–1948). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.11.1971 i Lyngby (b.v.) med skuespiller Lise *Ringheim, * 15.5.1926 på Frbg. (Mariendal), d. af skuespiller Arvid R. (1880–1942) og Jenny Marie Kristiane Olsen (1893–1954).

Efter at have taget realeksamen arbejdede M. i varedirektoratet og Østifternes Kreditforening. 1948–50 gennemgik han de kbh.ske privatteatres elevskole og var derpå 1950–55 knyttet til Folke-teatret hvor han allerede i elevtiden havde spillet adskillige mindre roller. Han optrådte desuden lejlighedsvis på Det ny teater – bl.a. som græshoppen i *Insektliv* og som tandlægen Mr. Valentine i B. Shaws *Man kan aldrig vide* – og på ABC-teatret som forførereren Mr. Horner i *En Kone fra landet* samt i revy og kabaret. Hans lette, hurtige moderne replik, indlysende scene-charme og spillet i hans væsen mellem følsomhed og vid åbnede hurtigt store muligheder for ham såvel i det ny som i det ældre repertoire. Det viste sig i de roller han spillede på Folketeatret hvor kostskoleleven Tom i *Te og sympati* blev hans egentlige gennembrud som den unge mand af i dag, men hvor han tillige fik lejlighed til at demonstrere sine muligheder i det klassiske rollefag – fx var han en elegant Hammer i *Nei*,

en rolle han senere hen atter spillede på Det kgl. teater. – I de tyve år 1955–75 ved dette teater gennemgik han en udvikling der kun kan sammenlignes med den unge Johannes *Poulsens eller den unge Mogens *Wieths hvis arvtager han skulle blive – rent bortset fra at M. via film, TV og radio nåede ud til et langt større publikum. Med film som *Kispus*, 1956, *Poeten og Lillemor*, 1959 og *Forelsket i København*, 1960 og ikke mindst med radio-serien *Karlens Kvarter* – et moderne sidestykke til fortidens Familien Hansen hvor han spillede sammen med sin kone, Lise Ringheim – blev han sin generations mest populære og mest alsidige skuespiller, feteret, næsten forkælet. Alt hvad han rorte ved blev succes. Og denne succes kunne uden tvivl være blevet farlig for ham hvis ikke teatret hele tiden havde kunnet give ham de opgaver han behøvede for at komme videre.

På Det kgl. teater led han i de første år smertefrit ind i repertoireet. Livfuldt, brillant, indtagende og vittigt, om end uden større lidenskab spillede han de unge mænd i tidens og fortidens drama: Herløv i *Eventyr på Fodrejsen*. Klint i *Genboerne*. Flemming i *Elverhøj*, Mercur i *Amfitryon* 38. Men allerede ved indgangen til 60erne lagde han dette i det lange løb ret uinteressante rollefag bag sig. Han skabte en række figurer der ikke bare krævede en skarpere karakteristik, men som også placerede ham som en glimrende og fantasifuld komiker – fx i den holbergske komedie som Henrik i *Den Vægelsindede* og senere hen i *Mascarade* samt som *Erasmus Montanus* og senere hen som Oldfux i *Den Stundesløse*. Men sit store gennembrud som karakterskuespiller fik han i årene 1961–63 hvor han i hurtig rækkefølge spillede Kragen i Kjeld Abells *Skriget*, flyveren Yang Sun i B. Brechts *Det gode Menneske fra Sezuan*, titelrollen i J. Anouilh's *Becket*, popsangeren Billy Jack i Ernst Bruun Olsens *Teenagerlove* og titelrollen i A. Strindbergs *Gustav III* – den sidste med en meget fin balance mellem svaghed og styrke, det dekadente og det dramatiske handlekraftige.

Disse roller fra 60ernes begyndelse betegnede den første store kulmination i M.s karriere, aldrig senere overgået. I de følgende ti år udfoldede han sig stadig lige suverænt – ofte ligefrem virtuost løssluppet som fx i operette-figurerne Danilo i *Den glade Enke* (på Scala) og Eisenstein i *Flagermusen*. Han gjorde stærk virkning i de roller der bevægede sig på grænsen mellem det vittige og det uhyggelige – som fx den ondskabsfulde Thersites i *Troilus og Cressida* og som den provokerende Kristus-figur i *Den herskende Klasse*. Men hans allermorsomste og mest elskede figur blev den snu, svedne Svejlk i Brechts

Moritzen, Henning

Svejk i anden Verdenskrig, spillet med en raffineret folkelighed og en intelligent primitivitet helt ud i masken og i replikken. M.s fåtallige TV- og filmroller uddybede især billedet af ham som fremstiller af den svage, usikre modne-umodne mand af i dag – fx i Leif Panduros TV-spil *Hjemme hos William* og i filmatiseringen af Anders Bodelsens roman *Tænk på et tal*. Men på fjernsynet spillede han også enkelte klassiske og ny-klassiske roller – *Tartuffe*, lægen Astrof i *Onkel Vanja*, *Dr. Knock*. – Ikke desto mindre var det som om M. i begyndelsen af 70'erne ikke længere var i stand til at opfylde det krav om forvandling og fornyelse skuespilkunsten uafbrudt præsenterer sine udøvere for – Alceste i Ingmar Bergmans opsætning af *Misanthropen*, 1973 blev det første tydelige symptom på denne kunstneriske krise. Han forsøgte selv at tage konsekvensen af krisen som skuespiller ved at finde nye veje for sit talent. 1972 debuterede han som iscenesætter med F. Dürrenmatts parafrase over Dødsdansen *Play Strindberg* på Bristol teateret og satte i de følgende år en række forestillinger op på Det kgl. teater (Pirandellos *Henrik IV*, Peter Shaffers *Hesteguden*, Edward Bonds *Havet*), i Stockholm (*Den Stundesløse*, *Pygmalion*), på Århus teater (*Jacob von Thyboe*, *Rævestreger*), på TV (*Dage på en Sky*) og atter på Bristol teatret (*Bodies*). Som iscenesætter viste M. en større sans for den professionelle perfektion end for helhedssynet på en forestilling eller en rolle.

1975 forlod han Det kgl. teater sammen med Lise Ringheim. Efter at M. havde iscenesat og spillet revy i Ronne turnerede de i sæsonen 1975–76 i ind- og udland med et teater- og kabaret-program og optrådte 1976–77 i lystspillet *Samme Tid næste År* (Det ny teater, Århus teater). Senere spillede M. bl.a. i *Tribunehelten* (Allscenen), Mefisto i *Faust* (Gladsaxe teater) og Hickey i *Ismanden kommer* (Det ny teater). Men det lykkedes ham ikke helt at udviske det indtryk af rutine og træthed de fleste af hans roller var kommet til at efterlade. 1980 vendte M. og Lise Ringheim tilbage til Det kgl. teater hvor han i sin første sæson var Macheath i *Laser og Pjalter* og Ulysses i *Ulysses von Ithacia*. - R. 1964. R. 1980. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 21.10.1962 og 31.12.1978. – Harlekin I, 1965–66 nr. 4 26–28. Malin Lindgren i Politiken 3.8.1978.

Jens Kistrup

Morsing, Christian Torkelsen, ca. 1485–1560, professor. * ca. 1485 på Mors, † 27.7.1560 i Kbh.,

begr. sst. (Frue k.). ~1° med Marine Lauridsdatter. ~2° med Elisabeth Nielsdatter, † tidligt 1585.

M. forekommer første gang 1514 som immatrikuleret i Leuwen og derpå 1519 som rektor ved Vor Frue skole i Kbh. Han havde på det tidspunkt et længere studieophold i udlandet bag sig og var både mag.art. og baccalaur i kejser- og kirkeretten. Som rektor udgav han 1519 en lille lærebog i den latinske syntaks der viser, at han på dette område fuldt ud tilhørte den humanistiske fremskridtsretning. En gammel efterretning om, at han n.å. skal være blevet sendt til Tyskland for at hente et par universitetslærere hjem, og at han i den anledning skal være rejst til Wittenberg og derfra have ført Martin Reinhard og Matthias Gabler til Danmark, er blevet stærkt betvivlet. Derimod var han selv ved denne tid professor ved Kbh.s univ. og 1522–23 dets rektor. Under den følgende periodes uroligheder forlod M. igen Danmark og opholdt sig flere år i udlandet. 1527 var han således i Leipzig, 1528 i Köln, hvor han udgav en latinsk regnebog, og 1529 i Leuwen hvor han optrådte som docent i aritmetik og astronomi og udsendte et fra græsk oversat skrift af kosmografisk indhold. S.å. var M. atter i Kbh. hvor han nævnes som professor og vikar ved Skt. Margrethes alter i Vor Frue kirke, men ca. 1531 drog han på ny ud, denne gang som hovmester for Peder "Oxe". De gennemrejste både Tyskland, Frankrig og Italien; i Montpellier fik M. god lejlighed til at studere medicin, og i Basel tog han den medicinske doktorgrad. 1537 blev han kaldt tilbage af Christian III, fik overdraget et professorat i medicin ved det genoprettede universitet og blev dets første rektor. Sammen med J. Bugenhagen udarbejdede han det første lektionskatalog (Ordinatio lectionum) og var i de følgende 23 år en hovedstøtte for den unge institution, både som lærer og administrator. Han deltog i næsten alle forhandlinger vedrørende denne, og blev 1539 og igen 1546 og 1556 rector magnificus samt fra 1544 universitetets vicekansler. Af samtiden berømmes han for sin usædvanlige lærdom både i de gamle sprog, i medicinen og i aritmetikken. Der er grund til at tro, at han på dansk grund har været en af de betydeligste repræsentanter for humanismen. Som mediciner har han formodentlig hørt til tidens traditionsbundne retning, men synes at have udmærket sig ved sund fornuft og solid kunnen. Litterært har han ikke været meget virksom. Nævnes bør dog hans *En liden Bog om Pestilenzis Aarsage, Forvaring oc Lægdom der emod*, 1546, der af Axel Hansen og Knud Jensenius er genudgivet i *Klassisk dansk Medicin I*, 1937.

Kirkehist. saml. 5.r.11, 1903–05 400. Pers. hist. t. 8.r.v, 1926 120. – R. Vinding: Regia acad. Hauniensis, 1665 61f. H. F. Rørdam: Kbh.s univ. hist. I, 1868–69 432–46; IV, 1868–74 34f 74–77 103–08. J. Oskar Andersen: Overfor kirkebruddet, 1917 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 72f. Axel Hansen og Kn. Jensenius i C. T. M.: Danske skr., 1937 = Klassisk da. medicin I. Marius Kristensen i Danske studier, 1938 144–46. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj, VII, 1979 11–15.

Bjørn Kornerup*

Morsing, Elias Olsen (Cimber), ca. 1550–90, astronom. *ca. 1550 formentlig på Mors, † 11.3.1590 på Hven. Antagelig ugift.

Omkring 1580 kom M. til Tyge *Brahe på Hven hvor han tog stærkt del i de astronomiske arbejder. 1584 sendte Tyge Brahe ham til Frauenburg for at bestemme dette steds polhøjde så nøjagtigt som muligt. På samme rejse bestemte han også Königsbergs polhøjde (Regiomontum, ikke som angivet hos Friis = Regensburg). Fra sit ophold i Frauenburg medbragte han som gave det triquetrum som Kopernikus selv havde forfærdiget og benyttet, en relikvie som inspirerede Tyge Brahe til et latinsk digt (Epist. astr., 235; P. Gas-sendi, 57). 1589 forlod han Hven og rejste rundt i Danmark, til dels sammen med Anders Sørensen *Vedel, for at foretage geografiske stedbestemmelser. Han var således en forløber for Den danske gradmåling men allerede året efter døde han (i armene på C. S. *Longomontanus, jfr. Astronomia Danica). Den første bog som blev trykt på Hven, i 2000 eksp. var hans *Diarium astrologicum et metheorologicum anni a n. Chr. 1586*, udarbejdet efter det mønster Tyge Brahe havde givet 1573. Den indeholder en kalender for 1586 med tilhørende vejrspådomme m.m., desuden en afhandling om kometen 1585. M. var vistnok dens første opdager. Et afsnit af skriftet er optrykt i Tyge Brahes Opera omnia IV, 1922, 397–414.

F. R. Friis: E. O. M. og hans observationer, 1889 (udg. efter manus. i Kgl. bibl.).

Poul Heegaard*

Morsing, Peder Jensen, † 1658, bogtrykker. † 21.9.1658 i Kbh., begr. sst. (Trin. k.). F: muligvis klokker ved Frue k. Jens Jørgensen M. ~ Sophie (~ 2) 1660 med bogtrykker Henrik *Gøde, † 1676).

Man har kun kendskab til M.s virksomhed i hans senere år, nemlig fra 1652 da han blev leder af det trykkeri som 1641 var blevet oprettet i tilknytning til akademiet i Sorø. Herfra flyttede han 1654 til Kbh. hvor han overtog stillingen som universitetets I. bogtrykker der var blevet ledig ved Melchior *Martzans død i dette år. M. var den første danskfødte bogtrykker som opnå-

ede denne stilling, og han viste sit nationale sindelag ved at kæmpe for at den udenlandske – navnlig tyske – arbejdskraft, som på den tid dominerede inden for bogtrykkerfaget herhjemme, skulle afløses af dansk. I sit nye kald arbejdede han med nidkærhed på at bryde sit trykkeri op på højde med de bedste i udlandet og fik fra kongen hjælp til omfattende indkøb af materiel; en skriftprøvebog han udsendte kort før sin død viser da også hvor godt han i denne henseende har været forsynet. 1656 fik han privilegium på trykningen af de i Danmark og Norge forordnede skolebøger og n.å. på udgivelse af aviser og almanakker. Blandt hans tryk findes et par danske salmebøger hvis indhold antages at være samlet af ham selv. Da M. var død, dræbt under Kbh.s belejring af en svensk kanonkugle, arvede hans enke privilegierne og fortsatte forretningen som derefter ved hendes andet ægteskab overgik til Henrik Gøde. Efter dennes død satte hun sine to mænd et fælles epitafium i Trinitatis kirke (eksistensen usikker, i al fald nu forsvundet).

P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. I, 1878 (fot. opr. 1977) 177–84. De grafiske fag XXX, 1934 12f. Chr. Kirchhoff-Larsen: Den danske presses hist. I, 1942 40–43. M. Haugsted i Fund og forskn. II, 1955 54f.

Lauritz Nielsen*

Morsing, Peter Jensen, ca. 1623–78, søofficer. *ca. 1623, † 29.8.1678 om bord i orlogsskibet Mars i Østersøen, bisat i Holmens k. ~ Inger Knudsdatte, † efter 1678 i Helsingør.

M. blev skibsløjtnant 1653, kaptajnlojtnant 1657, kaptajn 1659, schoutbynacht 1675 og viceadmiral 1677. Under den første svenske krig 1657 var han om bord i orlogsskibet Trefoldigheden og den følgende vinter i „Prammen“ der var udlagt for at styrke Kbh.s forsvar mod angreb fra Kalvebodstrand. Ved udbruddet af anden svenske krig 1658 blev han chef for fregatten Højenhald der var udlagt sst., tog virksom del i forsvaret og sluttede sig derefter til den flådestyrke der i okt. s.å. under kommando af rigsadmiral Henrik *Bielke sendtes til Sundet for at forene sig med den hollandske flåde der var sendt Kbh. til undsætning. Ved fredsslutningen fik M. i stedet for sit tilgodehavende udlagt tre møller. 1666 var han chef for orlogsskibet Norske Løve i eskadren der under admiral Helt var udrustet for at hindre kaperi i Nordsøen. Eskadren forfulgtes af svære storme, og under en af disse strandede Norske Løve ved Egersund i Norge og blev vrag. M. beordredes til at blive ved vraget for at bjærge hvad bjærges kunne. N.å. blev han anvendt som leder af tømmerhugst til skibsbygning. Fra 1672 var han chef for orlogsskibet Gyldenløve, og da den skånske krig udbrød beholdt han

Morsing, Peter Jensen

kommandoen over dette. 1676 deltog han om bord i dette i Gotlands erobring og var om efteråret stationeret ved Helsingborg. 1677 deltog han som schoutbynacht under Niels Juel i slaget ved Møn 1.6. Han viste dog ikke her nogen særlig aktivitet og blev i den anledning af en nedsat krigsret idømt en bøde. I slaget i Køge bugt 1.7. s.å., hvor han førte den ene af eskadrerne i arrieregarden, lykkedes det ham at udslette det dårlige indtryk fra den foregående kamp. S.å. i sept. var han chef for en eskadre der deltog i Niels Juels heldige angreb på Västervik. N.å. var M. som viceadmiral chef for en eskadre i Østersøens vestlige del, men sluttede sig senere til hovedflåden under Niels Juel. Han havde sit flag hejst i forskellige skibe, senest i orlogsskibet Mars hvor han døde. Liget førtes til Kbh. hvor han begravdes i Holmens kirke „med stoer Ceremoniel“. M. var en dygtig, rolig og besindig sømand.

H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts hist. 1535–1700, 1861. H. D. Lind: Kong Fr. IIIs sømagt, 1896. Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I–III, Trondheim 1953–55. Marinehist. t. IV, 1971 24. Jørgen H. Barfod: Niels Juel, 1977.

Th. Topsøe-Jensen*

Mortensen, Christian Casper, 1839–1922, maskinfabrikant, opfinder. *9.5.1839 i Vrejlev sg., Vendsyssel, †2.3.1922 i Nørre Sundby, begr. i Ålborg. F: gårdejer Morten Sørensen (1797–1879) og Ane Kirstine Christensen (1809–ca. –80). ~6.1.1865 i Vrå med Johanne Marie Christensdatter, *4.2.1826 i Vrå, †9.5.1877 i Ålborg, d. af gårdmand Christen Pedersen (ca. 1771–1831) og Anne Andersdatter (1795–1883, ~2° 1831 med gårdejer Christen Villadsen, 1786–tidligst 1850).

M. uddannedes som mekaniker og kom tidligt ind på at arbejde med fremstilling af boreværktøj hvorved han indlagde sig stor fortjeneste af brøndboringsens udvikling, særlig ved at angive en skylleboremethode som betød en stor besparelse af tid og penge over for tidligere metoder. M. opfandt metoden 1870 mens han boede i Hjørning, og n.å. fik han dansk eneretsbevilling i ti år. En dansk patentlov kom først 1894. Samtidig dannedes der et selskab, Aalborg Brøndboringskompagni der udtog patenter i andre lande og solgte patenterne for Sverige og Østrig. Metodens værdi anerkendtes fra alle sider, men økonomisk blev sagen en skuffelse fordi en af det danske indenrigsministerium 1872 på foranledning af en konkurrent afgiven erklæring netop da selskabet stod over for afslutning af større engagementer, bl.a. salget af det tyske patent, gjorde det tvivlsomt hvorvidt den meddelte eneret kunne opretholdes. Denne, som det synes, uheld-

dige erklæring medførte at selskabet ikke kunne hævde sine rettigheder; en proces selskabet havde anlagt her i Danmark mod en person der formodedes at have krænket M.s eneret tabtes efter en så langsomelig procedure at patenttiden næsten var udløbet inden højestere kunne høres, og selskabet sygnede hen. Helt usandsynligt er det måske ikke at sagen ville have fået et andet udfald ved højestere, idet bl.a. jernstøber P. J. *Winstrup meget uforbeholdent gav M. ret.

De fremtidsudsigter der havde åbnet sig for M. svigtede imidlertid nu, og bitter og skuffet måtte han, der så sin metode anvendt i stigende grad overalt, på bar bund begynde forfra på at skabe sig en eksistens som maskinfabrikant idet han havde opgivet sin tidligere virksomhed for at hellige sig arbejdet inden for selskabet. Han arbejdede med sammenbidt energi, trådte fx en tid lang selv sin drejebænk og sled hårdt dagen igennem. Ved flid og energi lykkedes det ham atter at skabe sig en virksomhed og udnytte sin boremetode ved forskellige anlæg. 1889 fik han eneret på et røbrøndsfilter som sættes om brøndrørets nederste parti. Omkring århundredskiftet gik han i kompagni med fabrikant J. Galster om maskinfabrikken M. & Galster i Nørre Sundby og begyndte nu at realisere sine længe nærede planer om anlæg af vandværker med vinden som drivkraft. En vandbeholder til et sådant anlæg leveret til Løgstør kommune blev imidlertid utæt, og dette gav anledning til at et ingeniørnævn, bestående af direktør D. Berg, Ålborg, og amtsvejsinspektør L. Schlegel, Ålborg, i maj 1899 fældede en ugunstig dom over anlæggets udførelse. Der fulgte en bitter strid som sikkert er gået M. til hjertet. Hverken ved disse anlæg eller ved hans patenter vedrørende tørveproduktionen fik han det økonomiske udbytte han stræbte efter. Som anerkendelse af hans fortjenester af brøndboringen bevilgede staten ham fra 1910 en årlig pension på finansloven, en anerkendelse der kom sent, men som dog vistnok lindrede noget af den bitterhed der stedse prægede M. i hans senere år. □Foto.

M. M.: Et regeringsovergreb og dets følger, 1902. Samme: Vinden som drivkraft for vandforsyningsanlæg, 1903. Ingeniøren XI, 1902 203f 237f 241–43 255f 267 280–82 305–07. Aug. Nachmansøn og K. Sundberg: Svenska diamanbergborrnings A/B 1886–1936, Upps. 1936 14. – Papirer i Kgl. bibl.

Povl Vinding*

Mortensen, Carl, 1832–93, se **Jensen, Jens, 1796–1875**.

Mortensen (Tøndebinder), Claus, se **Tøndebinder, Claus Mortensen**.

Mortensen, Enok, * 1902, præst, udvanderhistoriker. * 31.7.1902 på Frbg. F: skomagermester Bertel Peder M. (1870–1951) og Thora Lund Frederiksen (1874–1947). ~ 30.9.1928 i Des Moines, Iowa, med Nanna A. Rodholm, * 20.8.1904 i Fredsville, Iowa, d. af pastor Søren Damsgaard R. (1872–1951) og Marie Kjølhedede (1882–1978). Blandt de ca. 250 000 danske der i tiden efter 1860 emigrerede til USA indtager M. en fremtrædende stilling som den der mest systematisk har taget sig af dette betydelige danske mindretals historie i alle dets aspekter. M. udvandrede som 16-årig sammen med sin familie 1919 til Nebraska hvor hans far tog homestead. Oprindeligt ville han være håndværker, men mødet med den da blomstrende højskole i Nysted, Nebraska, vakte ham til åndeligt liv. Han blev uddannet til højskolelærer og virkede som sådan på de grundtvigske højskoler i USA, foruden Nysted også Danebod i Minnesota og Grand View College i Iowa. Da de dansk-amerikanske højskoler fik dårlige tider lod han sig uddanne og vie til præst, og som sådan fungerede han 1929–36 i Chicago, siden i Tyler, Minnesota og sidst i Solvang i Californien. Gennem sine skrifter og ved hyppige artikler i pressen i Danmark beholdt M. nær tilknytning til sit hjemland. Han har således flere omgange virket som lærer og frimenighedspræst ved Askov højskole, senest i sommeren 1981.

Som skribent har M. arbejdet i to retninger, begge i bestræbelsen for at fastholde og skildre danske immigranternes situation og følelser. Litterært har han skildret dette i en række romaner og noveller hvoraf de vigtigste er *Saaledes blev jeg hjemløs*, 1934 og *Jeg vælger et Land*, 1936. Med mange gode enkeltheder og sin personlige forståelse for immigrantens dilemma i det amerikanske samfund, i splittelsen mellem fædreland og det ny hjemland, er disse romaner og noveller værdifulde repræsentanter for den ganske store dansk-amerikanske skønlitteratur og gode kilder til forståelse af immigranternes sociale historie. Som historiker har M. gjort sig højt fortjent ved sine sobre redegørelser for danskhedens historie i USA. Han begyndte med at udgive en omfattende bibliografi over dansk-amerikansk litteratur for at fastholde denne splittede og vanskelige gruppe. Bibliografien, der stadig har værdi, fik navnet *Danish-American Life and Letters*, 1945. M.s hovedværk er dog bogen om den danske kirke i Amerika, *The Danish Lutheran Church in America*, Philadelphia 1967 (= Kirkehist. studier, 2.r.XXXV). Bogen behandler væsentligst den teologiske debat og de voldsomme brydninger mellem indre mission og grundtvigianere i USA (the gloomy Danes og the happy Danes). Histo-

rikere vil nok i bogen savne en bredere redegørelse for de to kirkeretningers relation til de menige danske immigranter. Mere almen er den gode redegørelse for de danske højskoler i USA, *Schools for Life. A Danish-American Experiment in Adult Education* (udg. af Danish Heritage Society, Solvang, Californien, 1977).

E. M. i Ålborg stiftstid. 30.6.1977, 1.7. og 2.7. s.å. samt Jyllands-posten 3.1.1981. E. M.: A Danish boyhood, Omaha, Nebr. 1981 (selvbiografi).

Kristian Hvidt

Mortensen, Frederik Vilhelm, 1865–1942, fiskeridirektør. * 22.9.1865 i Odense, † 11.3.1942 i Gentofte, urne på Ålborg almenkgd. F: detailhandler Jens M. (1834–81) og Ane Johanne Hansen (1835–71). ~ 15.11.1893 i Svendborg med Ellen Christiane Marie Sophie Hansen, * 12.4.1869 i Odense, † 29.9.1965 i Nørresundby, d. af konditor i Odense, senere i Svendborg Christian H. (1846–1925) og Marie Sophie Frederikke Nielsen (1850–1932).

M. kom tidligt til søs, tog styrmandseksamen 1889 og blev reserveløjtnant i marinen 1891. 1893 ansattes han i fiskerikontrollen som assistent. 1895 udnævntes han til fører af den nybyggede, første redningsdamper Vestkysten. Dette skib og det senere Vesterhavet var kraftige dampere, særlig bygget til hjælp for vestkystfiskerne når landing blev farlig; det var den frygtelige Harboøreulykke i nov. 1893 hvor 26 fiskere omkom under landingsforsøg der gav stødet til bygningen af disse redningsdamper. 1895–1903 virkede M. som Vestkystens fører og hjalp ved sin uforfærdethed og resolutethed talrige bådsbesætninger i land. 1904 blev han fiskerikontrollør for østifterne og 1907 fiskeriinspektør, en nyoprettet stilling til ledelse af den udvidede kontrol tjeneste. Samtidig blev han konsulent for ministeriet i sager vedrørende saltvandsfiskeriet. Med sit indgående kendskab til fiskeriet og fiskernes forhold blev M. et fortrinligt bindeled mellem fiskerierhvervet og centralstyret. 1917 gjordes inspektørstillingen til en direktørpost hvorved salt- og ferskvandsfiskeriets sager samledes under en fælles administration. 1922 omdannedes fiskerikontoret til landbrugsministeriets fiskeridirektorat. Igennem alle tilblivelsesfaser var M. leder af fiskeridirektoratet lige til han med udgangen af 1934 tog sin afsked. Når fiskeristyrelsen så hurtigt udviklede sig til et omfattende og selvstændigt led inden for centraladministrationen skyldes dette ikke mindst M.s indsats. Som fiskeridirektør kom han naturligt i nøje kontakt med ledelsen af en række institutioner der arbejder i fiskeriets tjeneste. Fra 1909 var han medlem af kommissionen for havundersøgelser som han

Mortensen, F. V.

1925 blev formand for. 1910 kom han i bestyrelsen for Forsikringen af danske Fiskerfartøjer og overtog 1921 formandsposten, 1933 trådte Kongeriget Danmarks Fiskeribank i virksomhed med M. som bestyrelsens formand. For det ved fiskeriloven af 1917 oprettede ålegårdsoverværn var M. formand fra dets oprettelse til sin afgang. – M.s embedsgerning faldt inden for de år hvor fiskeriet udvikledes stærkt under moderne former, fangstfelterne udvidedes, fangsten og dermed fiskeudførelsen fordobledes. I kommissioner og udvalg der har forberedt de love og andre statsforanstaltninger erhvervets vækst krævede, har M. ydet et arbejde der i ikke ringe grad har præget resultaterne. Siden 1907 redigerede han Aarbog for den danske Fiskerflaade og den årlige Fiskeri-Beretning der begge udgives på ministeriets bekostning. 1935 udgav han sammen med A. C. Strubberg *Dansk Saltvandsfiskeri*. I 1938 opkaldtes en ny redningsdamper efter M. – Æresmedlem af Dansk fiskeriforening 1935. – R. 1909. DM. 1921. K.² 1935. □Foto.

Ferskvandsfiskeribl., 1942 100f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (A. Strubberg)

Mortensen, Frantz Heinrich, 1875–1933, industrileder. * 25.1.1875 i Rio de Janeiro, † 23.4.1933 i Kbh., urne på Helsingfors kgd. F: ingeniør i den brasilianske flåde Thomas M. (1841–1901) og Anna Schmidt (1851–1937). ~ 25.3.1902 i Haderslev med Petra Christiane (Nuddy) Nielsen, * 24.1.1881 i Haderslev, † 16.12.1958 i Helsingfors, d. af købmand Hartvig N. (1852–1904) og Christiane Skov (1860–1923).

M. sendtes som barn til Danmark for at få en god skoleundervisning, og efter handelsuddannelse hos mægler Chr. Clemmensen i Odense, handelsskoleundervisning i Odense og senere ved Købmandsskolen i Kbh. fik han 1897 ansættelse hos Burmeister & Wains maskin- og skibsbyggeri. Han viste sig i besiddelse af store evner som forretningsmand og vandt hurtigt tillid inden for det store foretagende som han var knyttet til indtil 1910, de sidste syv år som chef for firmaets kontor i London, senere i Dublin. 1908–09 gennemgik han det tekniske institut i Dublin, og 1910 kaldtes han til chef for Maskin- & Brobygnads AB, Separator- & Metallvarufabrik i Helsingfors. Som direktør for dette foretagende – et af Finlands største – fik han lejlighed til at yde en meget betydelig merkantil indsats både i kraft af sin forretningsdygtighed og sin personligheds vindende egenskaber. Med energi oparbejdede han under talrige rejser i Europa et

stort marked for firmaets produkter, således en separator og flere nye artikler, emaljevarer og låse hvis fabrikation optoges på hans initiativ og nødvendiggjorde store udvidelser af fabrikanlæggene. M. havde et sikkert håndslag ikke alene i virksomhedens tekniske anliggender, men også i forholdet til funktionærer og arbejdere, hvis vel lå ham stærkt på sinde. Flere tillidshverv i det finske forretningsliv blev overdraget ham. Trods sin udlændighed bevarede han nær kontakt med Danmark, og han påtog sig flere hverv i danskhedens interesse. Således var han i adskillige år formand for bestyrelsen for Dansk klub i Helsingfors og tillige medlem af bestyrelsen for Dansk understøttelseskasse sst. og af komiteen for Dansk kirke i udlandet. Hans hjem åbnede sig gæstfrit for mange danske besøgende. – R. 1928. □Pastel efter foto fra 1931.

Danmarksposten XIV, 1933 90f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Kamp*

Mortensen, Hans Christian Cornelius, 1856–1921, zoolog. * 27.8.1856 i Jonstrup, † 7.6.1921 i Viborg, begr. sst. F: botaniker, seminarielærer Hans M. (1825–1908) og Birthe Pedersdatter (1834–1904). ~ 9.8.1891 i Kbh. (Jac.) med Ingeborg Cathrine Lemming, * 23.6.1858 i Kbh. (Frels.), † 8.7.1938 i Viborg, d. af urtekræmmer Hans Peter L. (1824–73) og Valborg Wilhelmine Berg (1830–98).

M. interesserede sig for naturen fra barnsben og tog efter studentereksamen 1874 fra Fr.borg latinskole og et par forsøg med teologi og medicin fat på at studere naturhistorie. Som følge af undervisning på forskellige københavnske skoler fik han aldrig en afsluttende eksamen, men opnåede 1887 accessit for en prisopgave ved universitetet (om danske krybdyr). 1888 ansattes han som adjunkt ved Viborg katedralskole hvor han forblev – fra 1909 som overlærer – til han pga. tiltagende svagelighed 1919 tog sin afsked. 1896 fik han Videnskabernes Selskabs guldmedalje for en afhandling om danske mus som længe efter i uddrag publiceredes af M. Degerbøl i Danmarks Pattedyr, 1935. Det var imidlertid fugle der især optog M. Han havde tidligt anlagt en fuglesamling og skrev en lille *Anvisning til at udstoppe og opbevare Fugleskind*, 1889. Men det var som „ringmærkningens fader“, M. blev kendt i ind- og udland. Mærkning af fugle, også med ring om benet, havde uden større held været forsøgt længe før. Det er M.s fortjeneste at han som den første indførte systematiske og regelmæssige mærkninger af et stort antal fugle med aluminiumsringe med adresse og løbenum-

re der nøje katalogiseredes. M. begyndte 1899 med stære der fangedes i sindrige fælder, og fortsatte, bistået af talrige hjælpere, med krik- og spidsænder (taget i fuglekøjer på Fanø), storke, rovfugle, måger og hejrer. De første resultater publiceredes i en lille bog om bl.a. stære (1905) og de fleste senere afhandlinger kom 1908–22 i tidsskriftet fra Dansk ornithologisk forening som han 1906 var med til at stifte. 1950 oversattes et fyldigt udvalg i *Studies in bird migration*. – Gennem ringmærkningen skaffede M. kendskab til de hidtil ukendte trækveje, overvintringssteder og livslængder for de undersøgte arter – fx danske storkes træk øst om Middelhavet og overvintring, ikke i Egypten men i Sydafrika. Med forbavsende hast bredte ringmærkningen sig til Tyskland (1903), England (1904), Ungarn (1908) og efterhånden til alle lande med ynglende trækfugle. Indtil sin død forestod M. mærkning af ca. 6000 fugle (ekskl. stærene, med en procent af genfundne fugle på 14), og senere er der alene herhjemme mærket 1,7 mio. fugle. Med støtte fra Carlsbergfondet gennemførte M. trods svigtende helbred med stor energi og omhu sit arbejde og korresponderede med talrige udenlandske ornitologer. – „Fugle-Mortensen“ var et særpræget menneske, en beskeden naturhistorielærer „der måtte blive hjemme, men sendte bud ud og fik svar igen fra verdensdele og over have han aldrig skulle se, dyrenes veje som det var hans lidenskab at følge“ (Johs. V. Jensen). □Foto.

O. Helms i Dansk ornithol. foren.s. t. XV, 1921 93–97 (m. delvis bibliografi). Samme i Naturens verden V, s.å. 345–48. R. H. Stamm i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXXIV, 1922 V–IX. Tage Heft: Storkens liv. Efter optegn. og fotografier af H. C. C. M., 1929. Johs. V. Jensen i Politiken 14.4.1930 og 19.7.1950 (anm. af M.s *Studies in bird migration*). Poul Jespersen og Å. Vedel Tåning i *Studies in bird migration*, being the collected papers of H. C. C. M., 1950 11–22 (heri bibliografi). Kn. Oldendow: Fugle-Mortensen fra Viborg, 1976 (seks artikler fra Viborg stifts folkebl. 1956). – Papirer i Zool. museum.

Torben Wolff

Mortensen, Harald Richard, 1878–1957, astronomihistoriker og -samler. * 17.2.1878 i Kbh. (Pauls), † 6.2.1957 i Kbh. (’or Frels.), begr. sst. (Ass.). F: kusk Jens Christian M. (1849–91) og Emma Nathalie Jenny Lundquist (1853–99). ~ 2.2.1919 i Viborg med Hilda Gustava Harriet Elisabeth Hørberg, * 10.7.1885 i Kbh. (Helligg.), d. af handskemager Jacob Christian H. (1851–1925) og Marie Mariane Pedersdatter (1845–1922).

M. voksede op i Nyboder. 1897 blev han snedkersvend og var 1901–04 postbud. Han fattede tidligt interesse for astronomi, navnlig astrono-

miens historie, deltog i et internationalt Tyge Brahe-møde i Prag, var velkendt som Tyge Brahe-forsker og var i forbindelse med mænd som F. R. Friis, Victor Nielsen på Uraniaobservatoriet, Torvald *Køhl og den jævnaldrende, senere mag.scient. H. E. Lau. 1901–03 arbejdede M. som observator ved den internationale meteorologiske dragestation ved Hald. Han var 1904–05 afdelingsbetjent ved vejrtjenesteafdelingen på Meteorologisk institut og kom herfra 1905 som portner til Det kgl. bibliotek; her var han 1919–48 ansat som kustode. M.s astronomiske interesse koncentrerede sig efterhånden helt om astronomiens historie i Danmark. Han var tillige en meget flittig og omhyggelig samler af alle astronomiske minder, instrumenter, billeder, bøger osv. der kom til at udgøre kernen i den historisk-astronomiske samling på Rundetårn. M. var selvskreven til både at indrette og lede denne samling, en opgave han løste med den største dygtighed og kærlighed til sagen. Samlingen, der blev indviet 1930, er meget indholdsrig og repræsentativ, og dette skyldes at M. i den har deponeret de kostbareste stykker fra sine private samlinger hvoraf han har hjembragt mange fra sine talrige studierejser til bl.a. Tyskland og Italien. M. medvirkede ved indretningen af et Tyge Brahe-museum på Hven og i Århus ledede han indretningen af et Ole Rømer-værelse under Århus museum. M. har givet forskellig litterære bidrag til astronomiens historie i Danmark; de vigtigste er *Uraniborgs og Stjerneborgs Ruiner indtil Nutiden* (Fra Arkiv og Museum II, 1903–05), *Tyge Brahe* (i Samleren VIII, 1931 89–92), artiklen om den astronomisk-historiske samling på Rundetårn i jubilæumsskriftet *Rundetaarn 1637–1937* samt *Astronomen Theodor Brorson* (i Cassiopeia. Astronomiska sällskapet Tycho Brahes årsbok 1944 79–83). M. skænkede en del af sine samlinger til Fr.borg-museet, og hans store bibliotek vedr. Ty. Brahe og astronomiens historie testamenteredes til Kgl. bibl., hvor det udgør en særsamling. – F.M. 2. 1931. □Foto.

H. M.: Af en samlers erindr. i Cassiopeia. Astronomiska sällskapet Tycho Brahes årsbok X 1948 52–59. – Politiken 17.2.1938. E. Dal og R. Paulli: H. M. og hans bogsaml. i *Fund og forskning* V–VI, 1958–59.

C. Luplau Janssen*

Mortensen, Karl Andreas, 1867–1942, rektor. * 18.2.1867 i Bramdrup ved Kolding, † 21.5.1942 i Haderslev, begr. sst. F: gårdejer Morten Ladegaard Nielsen (1815–1904) og Mette Marie Hansen (1841–1921). ~ 2.5.1896 i Seest med Botille Louise Viuff * 28.2.1873 i Seest, † 6.2.1961 i Haderslev, d. af gårdejer, entreprenør Hans Jensen

Mortensen, Karl

V. (1839–1912) og Anna Margrethe Lindskov (1839–1915).

M. blev student 1885 fra Kolding og studerede filologi, afbrudt af virksomhed som lærer ved Kolding latinske 1887–89 og som huslærer 1889–92. 1894 blev han cand.mag. med dansk som hovedfag. 1892 var han blevet lærer ved kbh.ske latinskoler og forblev i denne virksomhed efter sin embedseksamen, samtidig med at han manudcerede til skoleembedseksamen. 1899 blev han ansat ved Odense katedralskole hvor han virkede til han 1918 blev rektor ved katedralskolen i Ribe. Efter genforeningen 1920 forflyttedes han til Haderslev som rektor ved katedralskolen (til 1937). 1896 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling *Om Stavelsestælling som Princip for dansk Versbygning mellem Reformationen og Arrebo* og 1901 den filosofiske doktorgrad med *Studier over ældre dansk versbygning I. Et beslægtet emne er Et kapitel af dansk versbygnings historie i 17. årh.* i Festskrift til Ludv. F. A. Wimmer, 1909. Disse arbejder giver nyttige bidrag til forståelsen af den vershistoriske udvikling i Danmark, særligt mht. til rimversets opståen og mht. den store prosodiske reform i det 17. årh., som igen danner grundlag for den nyere danske lyrik. Senere beskæftigede han sig især med Holbergstudier, fx i Edda 1914, Holberg Aarvog 1922 og med *Holberg og Peder Syv* (Holberg Aarvog 1924); 1925 kom bogen *Ludvig Holberg*. Til brug væsentlig i gymnasieskolen udgav M. *Nordisk Mythologi*, 1898, hvori han anlægger moderne videnskabs syn på emnet, *Lærebog i den danske Litteraturs Historie med Hovedpunkter af det øvrige Nordens*, 1902ff og endelig det store *Litteraturudvalg for Gymnasiet*, 1909ff som han udgav i samarbejde med Olaf Hansen. Både litteraturhistorien og litteraturudvalget har oplevet flere oplag. Ved siden af sit skolearbejde og sin skribentvirksomhed var M. 1907–25 medlem af opgavekommissionen ved studenter-, real- og mellemskoleeksamen og fra 1915 censor i dansk ved skoleembedseksamen. – R. 1921. DM. 1934. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Mal. af H. Essendrop og af Johs. Nielsen (Haderslev katedralskole). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1901 139f. – Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1885, 1910 75. N. H. Jacobsen i Gymnasieskolen XXV, 1942 207–09.

Chr. Buur*

Mortensen, Morten, 1871–1956, kommunalpolitiker. * 4.9.1871 i Rude, Saksild sg., † 2.1.1956 i Esbjerg. F: smed Jens M. (1837–1904) og Ane Katrine Sørensen (1848–1921). ~ 16.11.1897 i

Esbjerg med Maren Caroline Augusta Salling, * 24.8.1874 i Århus, † 27.1.1945 i Esbjerg, d. af bager Andreas Martinus S. (1850–1916) og Mette Marie Mortensen (ca. 1849–87).

Som ung maskinarbejder, udlært i Århus 1889, fik M. 1897 ansættelse som lokomotivfyrbøder ved statsbanerne med station i Esbjerg og blev lokomotivfører 1908. Han tog virksomt del i sit fags organisationsarbejde, blev bestyrelsesmedlem i Dansk lokomotivmands forening 1900–01 og 1907–12, formand for lokomotivførernes hovedafdeling 1912–15, kredsformand 1915–20. M. var desuden med i tjenestetidsudvalget 1915, i statsbanernes sparekommission af 1920 og sad i jernbaneorganisationernes fællesudvalg 1915–20. At han 1919–25 var præsident for de nordiske lokomotivmænds forbund er udtryk for den anseelse og tillid han nød blandt sine arbejdsfæller. I Esbjerg, som først blev købstad 1898, kom M. ind i byrådet som socialdemokrat 1902 og var 1929–41 borgmester. Han var i en menneskealder med til at lede udviklingen i denne stærkt voksende by som på nogle områder bærer særligt præg af hans initiativ og fremsyn. Det gælder således de tekniske anlæggende, bygningen og udvidelserne af de kommunale værker. Alleerede tidligt pegede M. på den rationelle løsning af elektricitetsforsyningen for hele Sydvestjylland og tog initiativ til Esbjergs tilknytning til Karlsgårdeværket. M. var formand for Sydvestjyllands forenede elektricitetsværker, 1931–41 formand for Foreningen af købstadkommunale elektricitetsværker og medlem af elektricitetsrådet. Under første verdenskrig var den vanskelige opgave at varetage kommunens brændselsforsyning betroet M. I forbindelse med hans interesse for at skaffe borgerne billige forbrugsgoder står hans arbejde i ledelsen af en række lokale kooperative foretagender. Han var 1924–35 medlem af bestyrelsen for Det kooperative fællesforbund i Danmark og 1923–36 formand for De sammensluttede fælles- og andelsbagerier. Endvidere var han virksom for oprettelsen af Dansk kooperativ assurance hvis formand han var fra stiftelsen 1929 til 1934. – Et andet område hvor det i høj grad skyldes M. at Esbjerg blev foregangsby er forsorgen for de ældre. Byens billige boliger for aldersrentnydere har været forbillede for lignende byggeri i andre byer. Nævnes må også M.s indsats ved indretningen af den kommunale flyveplads og etableringen af lufruten Esbjerg–Kbh. 1937. Den stærke konsolideringspolitik i 30erne kunne nok virke vel bremsende, men var fælles med en lang række andre byer under socialdemokratisk styre. Sin store arbejdskraft lagde M. mere i praktisk arbejde end i tale og agitation. □Buste af August Keil, 1940, og mal. af Ste-

fan Viggo Pedersen udst. 1942 (begge Esbjerg kommune). Foto.

Erindr. i Esbjerg 1868–1943, [1943] 314f. – Vestjyllands socialdemokrat 31.8.1922, 15.3.1930 og 2.3.1937. Dansk lokomotivtid. 2.9.1922. Dansk lokomotivmands foren. 1899–1924, red. C. M. Christensen, 1924 41 47 70. Sydvestjylland 10.8.1937.

Oluf Bertolt*

Mortensen, Morten Larsen, 1881–1911, botaniker. * 25.2.1881 i Båring, † 3.12.1911 i Lyngby, begr. sst. F: friskolelærer, sidst i Langtved, Peder M. (1848–1933) og Anna Kathrine Marie Margrethe Asmussen (1854–1932). ~ 27.4.1907 i Århus med Christine Margrethe Andersen, * 27.6.1886 i Århus, † 31.1.1923 i Fredericia (~ 2° 1920 med gårdejer i Tolstrup ved Fredericia Søren Hansen Kring, * 1887), d. af snedker Jens Michael A. (1856–1919) og Noline Jensen (1850–1932).

M. tog almindelig forberedelseksamen i Kerteminde 1896 og blev derefter medhjælper ved Lyngby forsøgsstation, hvis leder, statskonsulent K. *Hansen, snart fik øje for hans usædvanlige begavelse og entusiasme for forsøgsarbejdet og for botanikkens anvendelse i landbrugets tjeneste, og han gav ham flere specielle opgaver i varietetsforsøg, forædlingsarbejde o.l.; også E. *Rostrup og F. Kølpin *Ravn anvendte ham som medhjælper ved deres plantepatologiske forsøg. Samtidig hermed forberedte M. sig til studentereksamen som han tog 1900, og derpå studerede han både naturhistorie med botanik som hovedfag ved universitetet og landbrugsvidenskab ved landbohøjskolen. Han blev landbrugskandidat 1904 og mag.scient. i naturhistorie 1906 hvorefter han straks blev assistent ved stationen i Lyngby. 1907 blev han assistent, senere konsulent ved De samvirkende danske landboforeningers forsøgsvirksomhed. Ved studierejser i Skandinavien og Holland og ved et studieophold i Halle søgte han videre uddannelse, og alle ventede sig meget af den unge, initiativrige landbrugsbotanikers fremtid, men sukkersyge medførte hans tidlige død. – M. efterlod sig en betydelig litterær produktion der foruden nogle mindre betydende småarbejder om danske planter og dansk floristik mest består af artikler i landbrugspressen og leksika. Hans vigtigste skrifter er hans bearbejdelser af flere års forsøg med bælgsgød (Tidsskr. for Landbrugets Planteavl XV, 1908), med sorter af toradet og seksradet byg og havre (tre afhandlinger sst. XVI, 1909) og sammen med K. Hansen med rugsorter (sst. XIX, 1912). Sammen med Hansen skrev han 1910 *Beretning om Forsøg og Undersøgelser i Græsmarker 1905–1909*. Han arbejdede for en

forbedret teknik ved markforsøg og kritiserede skarpt de forældede metoder der anvendtes af landboforeningerne. Hans kritik vakte opsigt og har bidraget sit til senere forbedringer. Han efterlod sig et stort materiale om sine forsøg over plantesygdomme især hos kornsorterne hvorom han kun fik publiceret en enkelt større afhandling *Om Sygdomme hos Kornarterne, forårsagede ved Fusarium-Angreb (Fusarioser)* (Tidsskr. for Planteavl XVIII, 1911).

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 227–30 og 1912–39, 1940 105 (bibliografi). – F. Kølpin Ravn i Ugeskr. for landmænd LVIII, 1911 725f. Samme i Botanisk t. XXXIII, 1912–14 89–91. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 856f.

Carl Christensen*

Mortensen, Martin, 1872–1953, mejeripioner. * 29.5.1872 i Fjeldsted ved Sindal, † 12.3.1953 i Ames, Iowa. F: husmand Peder Christian M. (1821–1902) og Juliane Marie Larsen (1827–1904). ~ 1° 14.11.1900 i Royal, Iowa, med Emelia Christensen, * 24.11.1878 i Royal, Iowa, † 1945, d. af landmand Peter C. og Christine Hendricksen. ~ 2° 1952 i Virum med Ragnhild Kaldahl-Jensen.

M. gik i tre år på Ranum seminarium, men afbrød læsningen og rejste 1893 til USA hvor han begyndte som mejerielever hos en bror i Iowa Center, Iowa. Det viste sig at mejerivæsenet lå for ham. Han blev mejerist på forskellige andre mejerier, tog præmier for smør og studerede 1897–1900 på den meget ansatte mejeriskole ved Iowa State College i Ames, Iowa. 1900 ansattes han som inspektør (superintendent) for The Hanford Hazelwood Cream Company, USAs største mejeri, i Sioux City, Iowa, og 1904 blev han direktør for The Hazelwood Cream Co. i Portland, Oregon. Denne stilling beklædte han til 1908 hvorefter han tog tilbage til Iowa State College for at fuldføre sine studier. Straks efter ansattes han som leder af universitetets mejeriskole som afløser af professor G. L. McKay, en af USAs dygtigste og mest ansatte mejerilærere. M. overtog samtidig stillingen som leder af staten Iowas forsøgslaboratorium i mejeribrug. Af faglitteratur har M. – ved siden af en række beretninger fra forsøgslaboratoriet – udgivet *Management of Dairy Plants*, 1923 (2. udg. 1938). Ved flere lejligheder repræsenterede han USA udadtil, således ved en rejse til Europa 1900, udsendt af landbrugsministeriet, 1914 udsendt af Iowa State College for at studere mejerivæsenet i Europa og 1931 som delegeret ved mejerikongressen i Kbh. Han gav dansk mejeribrug og flødeproduktion værdifulde impulser. M. var Secretary Treasurer for American Dairy Service

Mortensen, Martin

Association 1917 og 1918, vicepræsident 1919 og præsident 1920, præsident for National Creamery Butter Makers Association 1922 og 1923, præsident for Gamma Sigma Delta 1924. 1934 udnævntes M. til æresdoktor (LL.D.) ved Kansas City State College. – R. 1927. K². 1950. □Buste af Christian Petersen.

A. Kamp*

Mortensen, Oluf, se Baden, Oluf Mortensen.

Mortensen, Otto Jakob Hübertz, * 1907, komponist. * 18.8.1907 i Kbh. F: barber, fotograf, senere kommunalfuldmægtig i Ålborg Johannes M. (1880–1933) og Hulda Thomsen (1881–1962). ~9.8.1929 i Kbh. (b.v.) med Inger Kristine Bentzon, * 12.10.1907 i Svendborg, d. af cand.jur., sagførerfuldmægtig, senere dommerfuldmægtig Svend B. (1875–1947) og Karen Johanne Wanschler (1876–1964).

M. viste tidlig musikalske evner, navnlig på klaveret, og efter studentereksamen fra Ålborg katedralskole 1925 og filosofikum ved Kbh.s univ. n.å. blev han optaget på musikkonservatoriet hvor hans lærere var Christian "Christiansen i klaver, Knud "Jeppesen i teori og P. S. "Rung-Keller i orgel. Han bestod den afsluttende „store eksamen“ i klaver samt organisteksamen 1929, og havde n.å. debutkoncert som pianist. Han hævdede sig siden i eliten af danske pianister både som solist (især i radio) og som kammermusiker. Hovedvægten i hans virke som pianist kom til at ligge på det pædagogiske og som akkompagnatør. Sammen med Olaf Jacobsen udgav han 1933 en klaverskole efter nye pædagogiske principper og videreførte disse i en følgende klaverskole 1956 (sammen med Ilse Meyer). Han var også en af foregangsmændene for blokfløjte-renæssancen i begyndelsen af 1930erne og har udgivet musik for dette instrument. 1937–56 var han operarepetitør ved Det kgl. teater og 1942–66 lærer (fra 1962 docent) i denne disciplin ved musikkonservatoriet. Samtidig virkede han som dirigent bl.a. på Det kgl. teater og i radioen, og 1939 var han i Paris kapelmester ved Opéra comique hos Roger Desormières. Fra begyndelsen af 1950erne fulgte han et gammelt ønske om at gå videre med sine teoretisk-pædagogiske interesser til et videnskabeligt musikstudium og tog 1956 magisterkonferens ved Kbh.s univ. 1954 udgav han bogen *Harmonisk Analyse efter Grundbas-Metoden*, senere studier er hans artikler om polsk-dansen i Danmark (udgivet i Polen) og om Buxtehudes dansesatser for klaver (i

Dansk årbog for musikforskning VI, 1968–72 og VII 1973–76). Fra 1966 var han lektor i musikvidenskab ved Århus univ. hvorfra han lod sig pensionere 1974.

Som komponist var han allerede i sine sidste konservatorieår optaget af tanken om at skabe en ny brugsmusik, og efter en legatrejse i Tyskland, dels for at gøre videregående studier på Hochschule für Musik i Berlin, dels for at studere folkemusikskoler, skrev han i årene 1929–32 udelukkende musik til bestemte formål, til gymnastik, fodboldkampe, kabaretviser, musik til Arbejdernes teater o.a. Fra 1932 begyndte han at komponere koncertmusik. – Om end M.s produktion som komponist ikke er særlig omfangsrig har den ved sin kvalitet og samtidige lettilgængelighed været et betydeligt bidrag til musikudøvelsen i Danmark siden midten af 1930erne. Han er kendetegnet ved sin stilistiske sikkerhed og formale klarhed. Han slutter sig til neo-klassicismen navnlig som han lærte den at kende i Frankrig hvor han, efter at have modtaget det Anckerske legat, studerede hos Darius Milhaud 1939, men lige så klare er de hjemlige impulser både vokalt og instrumentalt fra Carl "Nielsen. Med overbevisende sikkerhed og personligt præg trådte han frem 1932 med sangen *Du danske Sommer. jeg elsker dig* som hurtigt blev folkeeje. Den blev fulgt af andre sange som tilsvarende fik vid udbredelse, i første række til Nordahl Grieg-teksten *Kringsatt av fiender* og de lyriske *Du gav os de blomster. Den grønne søde vår* og *Septembers himmel er så blå*. Næst højskolesangbogens fire musikalske grundlæggere, Ths. "Laub, Carl Nielsen, Th. "Aagaard, Oluf "Ring, er M. den talstærke repræsenterede komponist i denne og i kolesangbøgerne siden 1940erne. Af hans solosange kan fremhæves *Signorita tag mine roser* og *Min skat*. Korsange er det andet hovedfelt han har dyrket, forstærket i hans senere år især med mange folkevisebearbejdelser og, igen her, ofte med konkret brugsmæssigt sigte.

Hans instrumental musik omfatter alle genrer undtagen, paradoksalt nok, klavermusik. Han har skrevet musik til skuespil for Det kgl. teater (Nordahl Griegs *Nederlaget*, Shaws *Cæsar* og *Cleopatra*, Sartres *Fluorne*), han har skrevet Ouverturner, orkestresuiter og en symfoni, og blandt kammermusikken kan fremhæves hans kvartet for fløjte, violin, cello og klaver 1944 og blæserkvintetten s.å. samt to strygekvartetter 1937 og 1955. Til belysning af hans centrale stilling som komponist kan også nævnes de opgaver han har fået tildelt ved officielle lejligheder, således kantaten ved Kbh.s univ.s sørgefest over Christian X (1947) og festouverturen til indvielsen af Ålborg-hallen (1952). – R. 1962. □Buste af J. Gud-

mundsen-Holmgreen udst. 1942 (Horsens mus.). Foto.

Manus i Kgl. bibl.

Søren Sørensen

Mortensen, Niels Henrik Peder, 1898–1972, fabrikant. * 27.12.1898 i Hundstrup, Svendborg amt, † 4.10.1972 i Ullerslev, begr. sst. F: jernbanearbejder Martin M. (1877–1960) og Else Poulsen (1877–1941). ~ 30.4.1926 i Odense (Ansgar) med Marry Hollegaard Christiansen, * 26.2.1899 i Pårup ved Odense, d. af tømrer Hans Peder C. (1876–1958) og Maren Hollegaard Madsen (1875–1944).

M. der var arbejdersøn fra Sydfyn tog realeksamen fra Mulernes legatskole i Odense 1915 og begyndte derefter som kontorlærling i plovfabrikken A. Jakobsen Fraugde. Efter læretidens afslutning 1919 fortsatte han som salgsrepræsentant i virksomheden der i midten af 1920'erne kom i økonomiske vanskeligheder. Efter at en likviditetskrise 1927 var overvundet overtog M. som prokurist ledelsen af fabrikkens salg, og det skyldtes i det væsentlige hans indsats at virksomheden – der var landets største i sin branche – i det følgende tiår igen blev bragt økonomisk på fode. Ved fabrikkens omdannelse til aktieselskab 1937 blev M. medejer og efterhånden hovedaktionær i firmaet, og han overtog som direktør den administrative ledelse af virksomheden ligesom han samtidig indtrådte som medlem af selskabets bestyrelse (formand 1948–72). Med sin energiske og autoritetsprægede ledelsesform gennemførte han i efterkrigsårene en yderligere økonomisk konsolidering, ligesom udviklingen af en række nye plovtyper medførte en stærk ekspansion af virksomheden der også vandt indpas på eksportmarkederne. M. var tilhænger af som led i en stærkere rationalisering at sammenlutte Fraugde med andre danske plovfabrikker, men måtte dog som følge af modstand fra disse opgive dette, og i stedet etableredes 1972 et samarbejde med den store norske plovfabrik Kverneland.

M. indtog i en længere årrække en fremskudt position inden for dansk industri, ikke blot som leder af den store plovfabrik, men også som deltager i et omfattende organisationsarbejde inden for erhvervslivet. Han var i mange år i bestyrelsen for Foreningen af danske landbrugsmaskinfabrikanter (1936–64, næstformand fra 1950, formand fra 1957) samt formand for Landbrugsmaskinbranchens fællesudvalg 1943–58. Inden for jernindustrien var han i ledelsen i Provinsens fabrikantforening fra 1947 (–71) og indtrådte 1959 (–71) i forretningsudvalget for jernets sammenlutning (formand 1968–71). Også i Dansk ar-

bejdsgiverforening hvor han indtrådte som medlem af hovedbestyrelsen (1955) og forretningsudvalget (fra 1965) ovede han en betydelig indsats bl.a. i forbindelse med overenskomstforhandlingerne, og han var formand for arbejdsdsgiverforeningens fællesudvalg vedrørende HK-spørgsmål (1966–72). I Landsforeningen dansk arbejde sad han i bestyrelsen for de lokale fynske sammenlutninger samt i hovedbestyrelsen (1951–59 og 1966–72) og på lokalt plan var han desuden i en årrække formand for bl.a. Fyens jernindustriforening (1959–65). Politisk tilhørte han de konservative, for hvilke han 1954–62 var indvalgt som medlem af Odense byråd (magistratsmedlem 1955–58) og også i sit virke som erhvervsleder og arbejdsgiver var han præget af sit konservative livssyn og sin skepsis over for den moderne udvikling og dens nye livsformer. 1958 erhvervede han hovedgården Bishopstorp ved Ullerslev hvor han boede til sin pludselige død. Vesttysk konsul fra 1957. – R. 1953. □ Foto.

Interview i Fyns tid. 22.12.1968. – [H. Rosenstand Schacht og E. Berstrand:] A. Jakobsen Fraugde 1878–1953, 1953 40–45. [Frode Carlsen] i Fyns stiftstid. 5.10.1972. Arbejdsgiveren 20.10.1972. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Mortensen, Richard Strange, * 1910, maler. * 23.10.1910 i Kbh. F: sergent, senere toldvagtmester Hans Hjalmar M. (1884–1970) og Clara Jenny Sophie Jensen (1885–1967). ~ 1° med Doris Nielsen, d. af læge Peter Gustav N. (1870–1946). Ægteskab opløst. ~ 2° 15.7.1945 med forfatter Sonja *Haugberg, * 5.3.1918 på Frbg., † 2.8.1947 i Kbh., d. af arkitekt Harald Theodor Christian H. (1883–1956) og Anne Giersing (1888–1977). ~ 3° 23.11.1965 med Inger (Charlotte) Christensen, * 9.2.1920 i Ejby, d. af Frederik C. og Anne Jensen.

Efter studentereksamen 1930 deltog M. i undervisningen bl.a. på Teknisk skole og hos Bizzie Høyer før han 1931 blev optaget på kunstakademiet hos Sigurd *Wandel og Aksel *Jørgensen. Allerede hans første arbejder fra 1931–32 vidner om selvstændighed og sans for præcis tegning og stringent farve. Det er dog kendskabet til såvel surrealismen som den rene abstrakte kunst der fra 1932 til ca. 1940 fremkaldte en fantasifuld og helt personlig surrealistisk/abstrakt stil. Fra debuten på Kunstnernes efterårsudstilling 1933 fik disse arbejder betydning for radikale kredse i det hjemlige kunstliv. Hertil kom M.s skriftlige arbejder som også bidrog til at åbne dansk kunstlivs horisont mod udenlandske kunstneriske centre som Bauhaus i Dessau, Berlin og Paris. M. deltog sammen med Hans *Øllgaard og

Mortensen, Richard

Ejler "Bille i tilrettelæggelsen af Liniens udstilling 1937 med bemærkelsesværdige internationale indslag. Under 1940'ernes isolation og spændte politiske forhold udviklede M. en stærk ekspressionisme hvis energiske farve- og linjerytmik afspejler en kulmination i M.s modtagelighed og sensibilitet. 1947 rejste M. til Frankrig hvor han og bl.a. Robert "Jacobsen sluttede sig til kredsen omkring Galerie Denise Renée's konkrete kunstnere, bl.a. J. Dewasne, J. Deyrolle, S. Poliakoff og V. Vasarely. Under de nye indtryk arbejdede M. sig hen mod et på én gang forenklet og rigt billedsprog som bagom den ekspressionistiske fase, men ikke uden at impulser fra den fortsat gjorde sig gældende, knyttede sig til de abstrakte strømninger i 1930'erne. Omkring 1950 nåede denne side af M.s kunst en afklaring i nogle betydelige billeder hvor kampen mellem det lidenskabelige udtryk og den konkrete form er nået et stadium af urolig balance. M. forlod herefter kun ved enkelte lejligheder et rent abstrakt billedsprog.

I årene 1955–58 kulminerede M.s kunst foreløbig i billeder, ofte i store formater, hvor såvel kompositionen som farvens harmoni er slående; enkle, storslåede former får i disse værker en klassisk holdning som er modnet gennem den nære kontakt med gallisk ånd og kunst og med middelhavsverdens landskabelige skønhed. 1958 gjorde stærkt sanset uro sig på ny gældende i M.s kunst og ses klarest i tegnede og malede variationer over et grafisk arbejde af Goya. Omkring 1960 arbejdede M. sammen med Jean Arp om nogle fælles billeder. Indtil 1964, hvor M. blev professor ved kunstakademiet i Kbh. og på ny bosatte sig i Danmark, afslørede hans kunst en til tider bitter kamp for at fastholde en harmoni der var blevet truet af ydre påvirkninger. I 1965 løstes der op for mange problemer, og årene herefter blev afgørende for M.s kunstneriske fremtid. Med nyvundne menneskelige erfaringer og gennem produktive ophold i Rab, Jugoslavien, fra 1966, på Corsica og i Venezia blev kontakten med middelhavsverdenen knyttet igen. Det førte til betydelige arbejder med en rig, oftest dybtstemt farveholdning og en spændt, tæt komposition. Årene efter 1970 betyder en ny koncentration i M.s kunst. Som aldrig før strømmede værkerne fra hans hånd, ofte er de i meget store formater og af den yderste kompleksitet såvel i form som i farve. Med den gennem kampen nåede kunstneriske modenheds styrke sættes de enkelte billeder ofte ved deres titel i forbindelse med betydelige samtidige personligheder eller afgørende hændelser inden for dansk og international politik og historie. – Som grafiker arbejdede M. fra 1942 med litografi og serigrافي: fra

1953 kom, ofte med korte mellemrum, en lang række mapper omfattende 4–20 enkeltblade som blev til omkring særlige temaer, billedideer eller -synspunkter. Sideløbende med sit virke iøvrigt har M. været særdeles aktiv som tegner. I henholdsvis 1944 og 1946 skabte M. scenografi til opførelserne på Det kgl. teater af Stravinskij/Ramuz' *Historien om en soldat* og Stravinskij's eventyropera *Nattergalen* efter H. C. Andersen. Fra 1952 er adskillige af M.s store kompositioner med held blevet overført til gobelinvævning i Aubusson, andre udformedes direkte med vævning for øje.

M. er repræsenteret på mange museer i udlandet, men fremfor alt i Danmark (bl.a. Statens museum for kunst, Louisiana, museerne i Århus, Ålborg, Esbjerg, Odense). Han har udført udsmykninger i Husum ungdomsgård 1944–46, Studenternes hus, Århus universitet 1965, Hille-rød centralbibliotek (gobeliner) 1964, Ålborg-hallens foyer 1933, Odense universitet beg. 1973–74, og han vil komme til at præge det kommende musikhus i Århus (1982).

Som skribent har M. ydet en omfattende indsats hvilket stemmer overens med hans betydning som lærer og igangsætter, også i ideologisk henseende, under hans virke som professor ved kunstakademiet i Kbh. 1964–80. I årene 1934–47 er de fleste tekster selvstændigt fortolkende og formidlende i forhold til den i tiden på internationalt plan dyrkede abstrakte kunst. Efter et ophold i rækken af publikationer går teksterne efter 1970 stadig ud fra samme kunstneriske grundsyn, men de har en mere personlig tone baseret på erfaring og modning. M. står som en af de betydeligste danske kunstteoretikere i dette årh. – M. har modtaget talrige danske og internationale priser og medaljer bl.a. Edvard Munch-prisen 1946, Eckersberg-medaljen 1950, Kandinsky-prisen 1950, Prins Eugen-medaljen 1967, Thorvaldsen-medaljen 1968. – M. har altid været en aktiv udstiller. Debut Kunstnerens efterårsudstilling 1933. De betydeligste tilknytninger til sammenslutninger er: *Linien* 1934–37, 1939; *Grønningen*, gæst 1936–37, 1957 og 1970, medlem 1944–53 og 1976–79; *Corner- og Høst-udstillingen*, gæst 1938–39, medlem 1940–42; Den frie, medlem 1961–75 og fra 1980(81). M. deltog i Linien 1947 og 1948, Klar form 1951, Linien 3 1956, Konkret realism, Liljevalch, Stockholm 1956, repræsenterede Danmark på 30. Biennale, Venezia 1960. Deltagelse i talrige udstillinger i Danmark, Skandinavien, Tyskland, Nederlandene, Frankrig, Jugoslavien, USA osv. Store retrospektive udstillinger i Frederiksberg rådhus 1961, Trondheim, Bergen, Stavanger og Oslo 1968–69, Louisiana 1970, Kunsthalle Ki-

el 1971. Betydelige udstillinger af forskellig karakter, Stedelijk Museum, Amsterdam 1955, Galerie Hybler, København 1966, Roskilde 1974, Kolding 1975, Willumsens museum 1976, Esbjerg 1977 (med Robert Jacobsen), en række vigtige udstillinger i anledning af M.s 70-årsdag 1980 (Ålborg, Århus (retrospektiv), Esbjerg, Statens museum for kunst, Herning). □ Tegnede selvportr. 1931, 1939 (kobberstiksaml.), malet 1937–38 samt tegnet 1943 (Århus kunstmus.). Tegn. af Carl Jensen, udst. 1948 og 1962, og af Otto Christensen. Foto.

R. M. Gemälde, Wandteppiche, Reliefs, Graphik. Katalog, Kunsthalle Kiel, 1971. – Samtale med Troels Andersen i Cras VIII, 1975 4–11. – Ole Sarvig: Et foredrag om abstrakt kunst, 1945. K. G. Pontus Hultén i Konkret realism. Udstillingskat., Liljevalchs, Sth. 1956 58–79. Sv. Eriksen i Danm.s malerkunst, red. Erik Zahle, 4. udg. 1956 323–26. Lars Rostrup Bøyesen i R. M. Malerier. Udstillingskat., Frbg. rådhus, 1961. Ernst Mentze: Robert Jacobsen, 1961 især 127–51. Ejner Johansson: R. M., 1962 = Danske nutidskunstnere II (også fr. eng. udg.). Samme og Umbro Apollonio i R. M.: Sandhedens øjeblik, 1965 = Nord II. Jens Jørgen Thorsen: Modernisme i da. kunst, 1965 især 153–60. Gunnar Jespersen: De abstrakte, 1967. Jan Zibrandtsen: Moderne da. maleri, 2. udg. 1967 255–59. Troels Andersen m.fl. i Billedkunst II, 1967 16–34. Louisiana revy XI, 1970–71 nr. 1 2–25. Poul Borum i Grønningen, udstillingskat., 1978. Kristian Jakobsen i R. M. Katalog, Århus kunstmuseum, 1980.

Kristian Jakobsen

Mortensen, Ole Theodor Jensen, 1868–1952, zoolog. * 22.2.1868 i Harløse ved Hillerød, † 3.4.1952 på Frbg., begr. Hillerød kgd. F: lærer Johannes Gottlieb M. (1834–1913) og Petra Cathrine Jensen (1830–1917). ~ 10.4.1901 i Ordrup med Valborg Nathalie Blomberg, * 22.6.1876 i Dragør, † 10.9.1951 i Kbh., d. af rejsesekretær Peter Otto B. (1854–1925) og Nielsine Nicoline Fasmer (1850–1912).

Efter studentereksamen fra Fr.borg 1885 studerede M. efter faderens ønske teologi, blev cand. theol. 1890 og tog straks efter fat på det naturhistoriske studium som læsning af Darwin tidligt havde sporet ham ind på. Han tjente til studiet ved undervisning på blindeinstituttet og blev magister 1895. Allerede året før havde han under studieophold i Giessen fået betroet bearbejdelsen af pighudelarverne fra den tyske plankton-ekspedition; det førte 1897 til disputatsen der bragte orden i det hidtidige kaos i systematikken. Straks efter konferensen var M. nogle år ansat ved Biologisk station og skrev her mindre fiskeribiologiske arbejder og en større afhandling om Roskilderejens biologi (1897) hvorfor han mange år kaldtes „Reje-Mortensen“. 1902–14 var han honorarlønnet assistent ved Zoologisk studiesamling, og fra 1908 ansættes han, 42

år gammel og allerede verdenskendt specialist, som assistent ved Zoologisk museum hvor han 1917–33 var bestyrer af 2. afdeling.

Den første større afhandling om pighude (1897, om slangestjerner) skrev han sammen med sin læremester C. F. *Lütken (1899), så fulgte Inggolf-ekspeditionens søpindsvin (1903 og 1907), med M.s fortrinlige tegninger og prægtige tavler i fototypi, samt arbejder om pighude fra andre danske og fra udenlandske ekspeditioner. Men M. blev mere og mere klar over at museumsmateriale måtte suppleres med egne målrettede ekspeditioner (mange velkonserverede eksemplarer af hver art) og iagttagelser af levende dyr og larver som kunne fremskaffes ved klækning i felten. Den lange række af indsamlingsrejser til fjerne egne indledtes allerede 1899–1900 i Siamgolfen sammen med Johs. *Schmidt. Som et led i planerne om at etablere en dansk, biologisk tropestation var han og algeforskeren F. *Børgesen seks år senere i Dansk Vestindien. Fra nov. 1913 til juni 1916 fartede han om i Stillehavet og foretog vældige indsamlinger ved Philippinerne, Japan, Australien, Ny Zealand (bl.a. subantarktiske øer), Hawaii, USAs Stillehavsyst og Panama. 1919 tog han initiativet til stiftelsen af et Nordisk selskab for en biologisk station i troperne (Vestindien var ude af billedet efter salget 1917) og drog 1921–22 med botanikeren Hj. Jensen til Kei-øerne vest for Ny Guinea. Hans drøm om en tropestation gik aldrig i opfyldelse, men fra de utroligt rige farvande ved Kei-øerne og fra Javasøen og Sundastrædet hjemførtes nye samlinger som 1929–30 suppleredes med havdyr fra Java, Øst- og Sydafrika, Mauritius og St. Helena. Punktum satte han 1936 og -37, næsten 70 år gammel, med to rejser på forskellig årstid til Rødehavet for nok en gang at kigge på larveudvikling. Normalt rejste M. alene, og med sin begejstring og stilfærdige charme forstod han at overtale de lokale myndigheder, biologiske stationer, fiskeri-institutter eller fiskere til at stille alle slags fartøjer til rådighed og sørgede selv under de mest primitive arbejdsforhold for nøje at registrere alle data. Mens Carlsbergfondet støttede de fleste af rejserne var det staten og især Rask-Ørstedfondet der betalte for *Papers from Dr. Th. Mortensen's Pacific Expeditions 1914–16* = Vidensk. Medd. fra da. naturhist. Foren. hvori også resultater fra de senere rejser medtoges. De redigeredes af M. og omfatter næsten 100 afhandlinger på godt 6000 sider, skrevet af ham selv (om pighudene) og talrige inden- og udenlandske specialister. Hertil kommer *Contributions to the Study of the Development and Larval Forms of Echinoderms I–IV*, 1931–38, håndbøger over pighude (bl.a. de britiske, 1927) og

Mortensen, Th.

bearbejdelse af en mængde pighude sendt ham af kolleger over hele verden. Ved gaver fra og bytte med disse udvidedes samlingerne yderligere, så Zoologisk museums echinodermsamling i M.s tid blev den mest komplette og bedst ordnede i verden.

Da M. var op imod de 60 gik han i gang med sin store monografi over søpindsvinene, og han nåede at se sidste bind udkomme få måneder før sin død som 84-årig. *A monograph of the Echinoidea*, 1928–51 bekostedes af Carlsbergfondet og behandler samtlige 1150 recente arter og alle fossile slægter. Den omfatter 16 store kvartbind med 4300 sider tekst, 2500 egne tegninger og 550 tavler – et af de mest monumentale værker af en enkeltforfatter i zoologiens historie. I alt skrev M. næsten 200 afhandlinger – næsten udelukkende om pighude, dog enkelte om ribbegopler og deres fylogeni (bl.a. den mærkelige, fastsiddende form *Tjalfiella* fra Vestgrønland, 1912). Blandt hans mere almene arbejder kan nævnes faunistiske om Ringkøbing fjord og Limfjorden, om sandstrandes dyreliv og om beskyttelseslighed. 1906 tog han initiativet til inden for Dansk naturhistorisk forening at starte værket Danmarks Fauna hvis redaktør han var til 1914, og som siden er blevet efterlignet i mange andre lande. Han var også 1899–1913 redaktør af foreningens tidsskrift og repræsenterede i mange år Danmark som medlem af komiteen for zoologkongresser og af nomenklaturkommissionen. 1920 blev han optaget i Videnskabernes selskab, og han blev medlem af en lang række udenlandske akademier og videnskabelige selskaber. – Med sin ukuelige energi, glødende begejstring og koncentrationsevne nåede M. at yde en helt usædvanlig indsats som feltzoolog, forsker og museumsmand. Hjemme var han en inspiration for mange, og internationalt blev han dette århundredes bedst kendte danske zoolog. – The Linnean Gold Medal 1951. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1898 164f. – Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1885, 1910, 75f. C. Wesenberg-Lund i Politiken 22.2.1938. N. B[laedel] sst. 10.2.1952. R. Spärck i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1952 144–50. Hj. Broch i Det kgl. norske vidensk. selsk.s forhandl. XXV B 1952 60–64. R. V. Melville i Nature CLXIX, London s.å. 1036f. E. Tortonese i Natura. Rivista di scienze naturali XLIII, Milano s.å. 107f. E. Marcus i Ciencia e cultura V, Rio de Janeiro s.å. 149f. P. L. Kramp i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXIV, 1953 V–XX (heri bibliografi). M. Degerbøl i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1952–53 59–68. Proceedings of the Royal society, London 1953 281. I. Gordon i Proceedings of the Linnean society, London 1954 88–90. Torben Wolff: Danske ekspeditioner på verdenshavene, [1967] 199–212. Same i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 113–15.

Torben Wolff

Morthorst, Johanne Caroline Elisabeth, se Dahlén, Carl.

Mortimer, Walter, -1513–34-, humanist.

M. stammede fra Skotland, 1513 optræder han i Danmark som pavelig notar, senere virkede han i Roskilde, idet han 1517 var rektor ved domskolen og 1534 kannik i kapitlet sst. 1528 omtales han som magister. Han synes at have været en dygtig skolemand og en af de banebrydende repræsentanter for humanismen herhjemme; særlig i spørgsmålet om en forbedret latinundervisning viste han sig som tilhænger af tidens fremskridtsideer og forkastede den middelalderlige latinske grammatik „doctrinale“. I den anledning pristenes han højt af den lærde tyske bogtrykker Johannes Meyer der kalder ham en fortrinlig pædagog, højt fortjent af den roskildenske skoleungdom, og en foregangsmand i kampen mod alt skolastisk barbari. Efter Peder „Palladius“ opgivelse talte skolen i hans tid ca. 900 disciple.

Henrik Boort: Fasciculus morum, Antwerpen 1517 (fortalen). Hans Knudsen: Joachim Rønnow udvalgt biskop til Roskilde, 1840 174. H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostre, 1859–63 tillæg 144. Årsberetn. fra det kgl. gehejmeark VI, 1876–82 tillæg 14.

Bjørn Kornerup*

Morville, Niels Georg Christian, 1817–1904, jurist, hedeskovdyrker. * 14.5.1817 i Kbh. (Frels.), † 16.3.1904 i Viborg, begr. sst. F: fuldmægtig i matrikelkontoret, senere amtsforvalter i Viborg, kammerråd Niels Christian M. (1785–1856) og Poulina Sophie Rasmussen (1796–1857). ~ 31. 8.1858 i Kbh. (Frue) med Anna Louise Vilhelmine Schmiegelow, * 11.1.1830 på Fyrendal, † 22.9.1905 i Århus, d. af godslægge på Holsteinborg, krigsassessor Joachim Friedrich David S. (1783–1830) og Anna Metta Edebohl Bøtcher (1792–1867). – Brorsøns søn af Niels M. Efter juridisk embedseksamen 1841 slog M. sig ned i Viborg for resten af livet, 1852 blev han overretsprokurator, 1876 justitssekretær ved overretten i Viborg. Som amtsforvalter havde M.s far tilsyn med de tyske kolonier på Alheden. Faderen var jæger og naturelsker, og som dreng havde M. ofte ledsaget ham på ture i Viborgs omegn. Den interesse for naturen som faderen havde vakt medførte at han samtidig med sine juridiske studier fulgte forelæsninger i botanik og geologi. Efter hjemkomsten fortsatte han sine vandringer i naturen. Disse og tidens diskussion om hedens beplantning førte til at han sammen med syv andre viborgensere købte Margrethelund nord for byen, og fra 1853 påbegyndtes tilplantningen som M. kom til at lede. Efterhånden erhvervede han hele plantagen som endnu er i

familiens eje. Resultaterne i Margrethelund plantage vakte interessen for plantning hos andre der begyndte at plante på heden. 1854 kom E. M. *Dalgas til Viborg. Han og M. sluttede venskab, og deres fælles interesse for naturen og hedekultivering fortsatte efter at Dalgas var flyttet fra byen. De samarbejdede ved stiftelsen af Det danske hedeselskab 1866, og de kom begge til at sidde i bestyrelsen hvor M.s erfaringer med plantning, hans besindighed og hans indsigt i juraen var af den største betydning. M. havde sæde i bestyrelsen til sin død. 1866 udsendte han et lille skrift *Om Træplantning i Hederne* og har desuden skrevet nogle småartikler om hedepantning i forskellige tidsskrifter. Foruden for træplantning havde M. levende interesse for botanik og arkæologi.

Fra M. nedstammer tre generationer af førstmænd: Poul Georg Chr. Morville (1861–1921), skovrider ved hedeselskabet, Kjeld Morville (1895–1966), skovrider på Tisvilde-Frederiksværk distrikt, og Paul Morville (* 1921), skovrider på Gråsten distrikt. – R. 1875. DM. 1895. – □Statue af L. Brandstrup, 1910 (Viborg). Foto. – Mindesten ved Mallehøj Østergård.

J. C. L. Lengnick: Genealogier I. Ludv. Schrøder: Det danske hedeselsk. 1866–91, 1892. Hedeselsk. t. XIV, 1894 43f 149–52. Andr. Bruun sst. XXIV, 1904 43–49. E. C. Flensborg sst. 1921 235–38 (om Georg Morville). Viborg stiftstid. 16.3.1904. C. Nyrop: Det danske hedeselsk. 1866–1916, 1916. Dansk skovforen.s. t. 1, 1916 24–28. E. H. Wøldike i Dansk jagttid. XXXVIII, 1921 140 (om Poul Georg Chr. Morville). Fr. Skrubbeltang: Det indvundne Danm., 1966 110–13.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Morville, Niels, 1743–1812, landmåler. * 7.7.1743 i Lejrskov, † 11.11.1812 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Henrik M. (1708–64, ~ 2° 1746 med Elisabeth Steenberg, 1712–94) og Maren Gudme (1716–46). Ugift.

M. blev 1760 student fra Horsens, og efter at have hørt professor C. *Hees forelæsninger i matematik blev han 1762 antaget af Videnskabernes selskab ved de geografiske opmålinger af Danmark. 1763 tog han teologisk eksamen. 1768 og 1772 holdt han matematiske forelæsninger, var 1768–72 beskæftiget ved de økonomiske opmålinger på Vordingborg og Antvorskov rytterdistrikter og udførte derefter i seks år under Videnskabernes selskab de trigonometriske opmålinger over Fyn, Lolland, Falster, Langeland, Tåsinge, Ærø og en del af Sønder- og Nørrejylland. 1778 blev han ansat som landmålingskonduktør ved rentekammerets landmålingsarkiv hvilken stilling han beklædte til sin død, og hvor han øvede en vis indflydelse på administrationen af udskiftnings- og udstykningsager. 1779

blev han medlem af Videnskabernes selskab hvor han udfoldede betydelig virksomhed, og 1781 medlem af landmåler-eksaminationskommissionen. M. har skrevet en del afhandlinger som især findes optaget i Videnskabernes selskabs skrifter, og hvoraf de vigtigste angår den geografiske og geometriske beregning af landet og forskellige agrariske spørgsmål. 1777 vandt han landhusholdningsselskabets guldmedalje for en afhandling om 100 tdr. lands fordelagtigste behandling. Hans betydeligste arbejde er den 1791 på Videnskabernes selskabs bekostning udgivne *Geometriske og økonomiske Jorddelings- og Jordskiftningslære*. Udkom på tysk 1793. Kammerråd 1800. Justitsråd 1812.

J. C. L. Lengnick: Genealogier I. Dansk litteratur-tid., 1812 684–88. Chr. Molbech: Vidensk.s selsk.s hist., 1843. Jens Bech i Pers. hist. t. 6.r.1, 1911 35–39. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk.s selsk. 1742–1942 II–IV, 1950–61. – Papirer i Kgl. bibl.

Claus Bjørn (A. Schneider)

Mosbech, Niels Holger Søren Larsen, 1886–1953, teolog. * 18.3.1886 i Mosbjerg, † 3.9.1953 i Kbh., begr. Brønshøj kgd. F: lærer, sidst i Storvorde, Peder Christian Larsen M. (1863–1917) og Anne Marie Nielsen (1861–1947). ~ 9.11.1916 i Storvorde med Aavel Magdalene Fausbøll, * 23.1.1883 på Mandbjerg i Nordslesvig, † 16.10.1939 i Kbh., d. af proprietær Martin F. (1833–1914) og Anna Elsebeth Hansen (1842–1916).

M. blev student 1904 fra Ålborg og cand.theol. 1910. Han vandt 1911 universitetets guldmedalje for en afhandling om første og anden Makkabæerbog og foretog derefter studierejser i udlandet 1912–16, bl.a. til Göttingen, Berlin, München og Paris. Han blev lic.theol. (senere ligestillet med dr. theol.) 1916 for afhandlingen *Essæismen. Et Bidrag til Senjødedommens Religionshistorie*, docent i nytestamentlig eksegese ved Kbh.s universitet 1916–40 – i årene 1936–40 dog som ekstraordinær professor – og 1940 ordinær professor i samme fag hvilket han var indtil sin død. Han har udgivet en række eksegetiske arbejder, bl.a. *Apostlenes Gerninger indledet og forklaret*, 1929 og *Sproglig Fortolkning* til samme, 1929; på lignende måde til *Første Korinthierbrev*, 1931 med en *Sproglig Fortolkning* 1932 samt *Fortolkningen af Johannes' Aabenbaring i Fortid og Nutid*, 1934, efterfulgt af *Johannes' Aabenbaring indledet og forklaret*, 1943 og af *Sproglig Fortolkning* til samme, 1944. 1937 offentliggjorde han en række forelæsninger holdt i Reykjavik om *Evangelielitteraturens Tilblivelse* med hovedvægten lagt på den formhistoriske udforskning af evangelietraditionen og *Prolegomena til en ny Prøveoversættelse af Siraks Bog* og 1938 – sammen med H. J. Mygind

– *Det gamle Testaments apokryfiske Bøger i ny Oversættelse*. 1941 udgav han *Talt og skrevet. Foredrag og Artikler om nytestamentlige Emner*. 1946–49 udkom hans udførlige og grundige *Nytestamentlig Isagogik*. Herudover har M. skrevet afhandlinger og artikler i *Teologisk Tidsskrift*, *Salmonsens Konversationsleksikon* 2. udgave (hvor artiklen *Jesus Kristus* 1922 vakte furor), *Kirkeleksikon for Norden*, *Dansk teologisk Tidsskrift*, *Studia theologica* og andetsteds. M. var formand for *Teologisk forening* (stiftet 1905) 1915–23, medlem af konsistorium 1926–34, prorektor 1951–52, formand for *Brønshøj sogns menighedsråd* 1925–29 og medlem af udvalget til oversættelse af apokryferne 1931–36; desuden var han medlem af udvalget til oversættelse af *Det nye testamente* 1935 ff hvoraf resulterede den autoriserede oversættelse af 1948. Som frisindet og grundig forsker stod M. i gæld til både den liberale teologi og den religionshistoriske skole, og hensynet til det pædagogiske satte han højt, både i undervisning – her også på *Blågårds seminarium* – og i lærebøger. Han foretog rejser til *Palæstina* 1926 og *Grækenland* 1951. R. 1934. DM. 1947. □ Buste af V. Gustafson. Foto.

Olof Linton i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953* 187–94. Søren Holm i *Dansk kirkeliv XXX*, s.å. 88–93. Niels Hyltdahl i *Kirkehist. saml.*, 1979 140–44. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

Niels Hyltdahl (Frederik Torm)

Mosegaard, Hans Kristian, * 1893, havebrugskonsulent. * 29.3.1893 i Lejrskov. F: gårdejer, bygmester Jørgen M. (1853–1922) og Jensine Kirstine Thomsen (1865–1947). ~ 4.7.1923 i Kbh. (Brorson) med sygeplejerske Ingeborg Margrethe Mariane Albrechtsen, * 2.8.1897 i Kbh., d. af graver Hans Peter A. (1866–1933) og Stine Marie Christiansen (1865–1948). M. fik sin gartneruddannelse hos gartner Kjeldsen Rydhave v. Vinderup 1907–08, handelsgartner Lyby, Sevel, 1908–10 og handlingsgartner Stefensen, Holstebro. Han var elev på Årslev havebrugsskole 1912–13 og medhjælper i Rønø planteskole i Roskilde 1913–14 og 1915–16. Ind imellem arbejdede han i Timm & Co.s planteskole, Elmshorn, Holsten og hos havearkitekt Rønne i Oslo. Han fik havebrugseksamen 1918 og var derefter lærer på Vilvorde havebrugsskole til 1923. Derefter var han i 40 år ansat som konsulent ved Østifternes have-selskabs Københavnsafdeling. Ved sit konsulentarbejde, ved utallige foredrag og en lang række artikler i fag- og dagspresse har han vist sine betydelige pædagogiske evner, parret med en ildhu som er kommet gartnerfaget og især private have dyrkere til

gode. Flere gange blev han som havebrugseks-pert sendt til Sydgrønland for der at undersøge mulighederne for moderne havebrug, og inden for dette felt blev han en betydelig pioner. M.s store hobby var arkæologi. I Danmark indsamlede han i tidens løb over seks tons oldsager, især bearbejdet flint, som 1966 blev afleveret til Nationalmuseet. Han medvirkede ved undersøgelsen af Skuldelevskibene 1946–47, og i Grønland gjorde han en stor indsats ved som den første at påvise sporene af den 4000 år gamle Sarqakultur ved Sarqak ved den 70. breddegrad. M. var en ivrig vegetar og formand for Vegetarisk forening 1951–58 samt æresmedlem 1962. Sammen med C. A. Jørgensen og Poul Bjerger er han forfatter til *Havedyrkning i Sydgrønland*. □ Tegn. af H. Lollesgaard, 1961 (Kgl.bibl.). Foto.

Åge Nicolaisen

Moseholm, Erik, * 1930, kontrabassist, komponist. * 13.5.1930 i Fredericia. F: rektor Knud M. (* 1900) og musikpædagog Lilia Edith Hansen (* 1899). ~ 1° 30.6.1962 i Fredericia med Hanne Bro, * 9.9.1939 i Fredericia, d. af købmand Thyge B. (* 1907) og lærer Kaja Rossig Nielsen (* 1908). ~ 2° 4.12.1969 i Ebeltoft med Bodil Gylling, * 18.6.1947 i Kbh., d. af Bent Christiansen (* 1924) og Else Bogø (* 1924).

M. fik studentereksamen i Fredericia 1949 og kom samme år til Kbh. hvor han 1952 tog lærereksamen fra Statsseminariet på Emdrupborg. Han placerede sig tidligt blandt hovedstadens førende moderne orienterede jazzmusikere. 1951 spillede han i barytonsaxofonisten Max Brüels orkester, som vandt i Ekstra Bladet og gramofonselskabet Tonos jazzkonkurrence, og med hvilket han i den anledning indspillede sin første gramofonplade (*Crown Pilots/Don't Blame Me*). Også det følgende år var han medlem af vinderorkestret, pianisten Jørgen Lausens seks-tet. Ved siden af jazzen dyrkede M. den klassiske musik. Han modtog undervisning af kgl. kapelmusikus Oskar Hegner og debuterede 1953 i Paul Hindemiths *Sonata for kontrabas og klaver*. Gennem en halv snes år var han medlem af Societas Musica og deltog i dette ensembles pladeindspilninger 1956–60 af bl.a. samtlige koncerter af Corelli. 1958 var han solist i Copenhagen Symphony Orchestras internationalt berømmede indspilning af Karl Ditterdorfs *Dobbeltkoncert for kontrabas og bratsch*. Samme år udpegede Den danske jazzkreds M. som „årets danske jazzmusiker“. I 1959 dannede han sin første trio med hvilken han deltog i jazzfestivalen i Juan-les-Pins hvor den blev nummer 5 af 16 en-

sembler i en europæisk orkesterkonkurrence, og M. vandt prisen som bedste bassist.

M. har haft en omfattende virksomhed som pædagog. 1962 udgav han skolen *Jazz Bass Facing*. Han har siden 1962 komponeret flittigt for teater, film og TV. 1961 startede han *Radiojazzgruppen* som han ledede til 1966 da han blev ansat som programsekretær ved Danmarks Radio. Han er en dygtig og idérig organisationsmand. 1964–66 var han bestyrelsesmedlem i Københavns musiker- og orkesterforening. 1962–67 var han medlem af jazzkredsen hvor han tog skridt til bl.a. orkesterturneer til skoler og ikke mindst til de årlige jazzstævner, først på Magleås, derefter på Vallekilde, og siden 1976 på Brandbjerg højskole som er blevet landets vigtigste undervisningstilbud på jazzområdet. Han har været initiativtager til oprettelsen af Dansk jazzmusikerforening 1966, Danmarks jazz-, beat- & folkemusikautorer 1971 og Foreningen af danske jazz-, beat- og folkemusikamatører (FAJABEFA) 1973. I 1971 startede han Multi-musik-festivalerne. S.å. blev han medlem af Statens musikråd hvor han deltog i udarbejdelsen af lov om musik af 1976. □Foto.

Børge Roger Henriksen i *Jazzårbogen 1958* 54–57. Jens Schoustrup Thomsen: E. M., 1962 = Danske jazzprofiler.

Birger Jørgensen

Mossin, Hans, 1678 el. 80–1755, præst. * 1678 el. 80 i Randers, † 29.9.1755 i Køge, begr. sst. F: provst Hans Dinesen M. (1637–1711, ~ 2° 1695 med Helene Jensdatter, ~ 1° med Anders Carlsen) og Mette Pedersdatter Wendel (1645–93). ~ med Anna Wissing, * ca. 1690, † 4.9.1759 i Køge. M. blev student 1698 fra Randers, tog attestats 1701, blev sognepræst i Skuldelev og Selsø 1709 og provst i Horns hrd. 1727. 1731 blev han sognepræst ved Trinitatis kirke i Kbh. Striden mellem den gamle ortodoksi og pietismens vækkelse om den rette tro og det vakte liv delte gejstligheden i to skarpt adskilte lejre. M. hørte ligesom biskop C. *Worm, stiftsprovst M. *Reenberg og den ældre fløj af gejstligheden til ortodoksien som lagde al vægt på den rene lære. I en strid mellem M. og pietisten, professor Jeremias *Reuss anklagede M. denne for at nægte Kristi og Åndens guddommelighed, men Reuss rensede sig i en disputats 1734 for anklagen. 1736 blev M. forflyttet til Nikolai kirke. På dette tidspunkt havde pietismen sejret som kirkepolitisk retning. Et af de midler kirkeledelsen benyttede for at vinde terræn var at ansætte kateketer ved de større kirker i Kbh. Da M. 1737 fik påtvunget to pietistiske kateketer, Andreas Balslev og Henrik Rehling, brød striden for alvor løs idet M. fra

prædikestolen anklagede kateketerne for at føre falsk og djævelsk lærdom. Kongen var meget harmfuld over M.s opførsel, sagen blev undersøgt i en kommission hvis dom fik kgl. approbation i april 1738 med det resultat at det ikke var M.s eller kateketernes lære der ret forstået var kættersk, med at M. havde overtrådt den kirkelige lovgivning som påbød præsterne at afholde sig fra at bringe sådanne stridigheder med personlig karakter på prædikestolen: de udtryk M. havde brugt om kateketerne mortificeredes, men han blev yderligere fradømt sit embede og ikendt en stor bøde. Den ortodokse fløj bevarede længe erindringen om dette år som „forfølgelses år“, og den hårde dom viste at den pietistiske dogmatik var garanteret kirkepolitisk og ikke tålte modsigelse. 1740 opnåede M. dog at komme i embede igen og blev kaldet til sognepræst i Køge. □Miniature. Stik af M. Haas.

Hesperus, udg. K. L. Rahbek VIII, 1823 385–424. Chr. Vls breve til J. B. Bluhme i *Mnemosyne*, udg. Jens Møller IV, 1833 396–98 samt breve til J. L. Holstein i *Hist. saml. og studier*, udg. H. F. Rørdam II, 1896 264 286–94 390–94 396f. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml.* 3.r.VI, 1887–89 677f. Vilh. Bang sst. 4.r.III, 1893–95 809 note I. H. F. Rørdam sst. 5.r.IV, 1907–09 595 og V, 1909–11 107–11. Ludv. Koch: *Kong Chr. Vls hist.*, 1886. Edv. Holm: *Danm.-Nos. hist.* 1720–1814 II, 1894 657f. Michael Neiiendam: *Erik Pontoppidan II*, 1933 37 47 52 262. – Papirer i Kgl.bibl.

Michael Neiiendam*

Moth

(Rang)adel.

Matthias *M.s og Sophie Amalie *M.s søster Ida Christine var ~ biskop Søren *Glud.

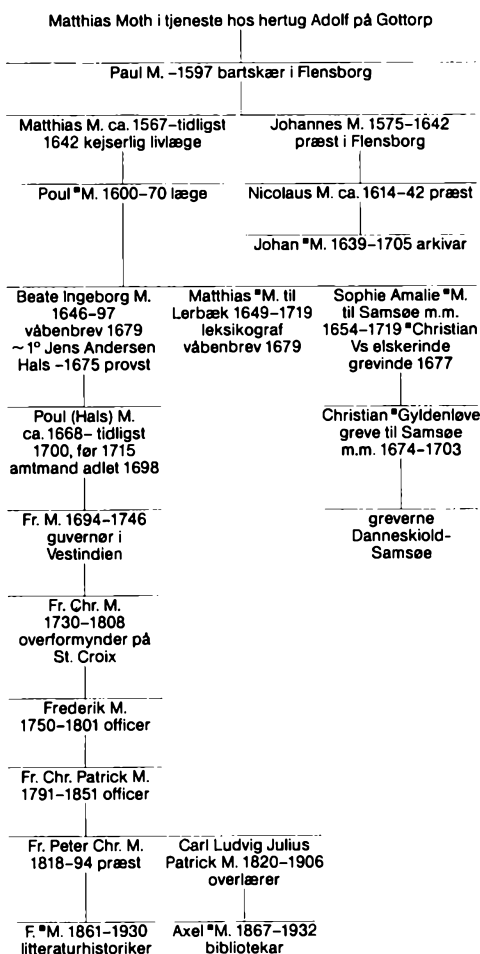
Danm.s adels årbog LXXV, 1958–59 II 7–30.

Nils G. Bartholdy

Moth, Axel Frederik Carl Mathias, 1867–1932, bibliotekar. * 19.2.1867 i Sorø, † 12.6.1932 på Bellevue Hospital i New York, begr. i New York (Woodlawn Cemetery). F: adjunkt, senere overlærer ved Sorø akademi, Carl Ludvig Julius Patrick M. (1820–1906) og Anna Helene Thune (1832–1918). Ugift.

M. blev student 1885 fra Sorø, cand.jur. 1891 og rejste derefter til Amerika hvor han efter at have lært bibliografisk teknik i Columbia University Library assisterede H. C. Bolton ved udarbejdelsen af hans store kemiske bibliografi. 1893–95 var han atter i Danmark, men vandt ikke fodfæste og søgte tilbage til Amerika, først som assistent ved Smithsonian Institution i Washington, derefter fra 1896 ved New York Public Library hvor resten af hans livsgerning faldt. 1907 blev han leder af katalogafdelingen hvor han fik god brug for sine mangesidige kundskaber og store

Moth, Axel

arbejdsevne og som chef for et personale på ca. 150 mennesker lejlighed til at gøre sig usædvanlig afholdt ved sin højt kultiverede og uselviske personlighed. Også i New Yorks danske koloni nød den stilfærdige mand stor anseelse. M. har udgivet nogle bibliotekstekniske hjælpemidler, således 1915 et polyglotleksikon over bibliotekstekniske udtryk og s.å. en udførlig fortegnelse over *Technical Terms used in Bibliographies and by the Book and Printing Trades.* – R. 1930. □Foto.

S. Otto Brenner: Stamtv. over familien Moth, 1929. F. F. C. von Haven i Soranerbl. XVII, 1932 67; John Knox sst. 72f. Nordlyset, Brooklyn, N.Y. 16.6. s.å.

Svend Dahl*

Moth, Claus Frederik, 1861-1930, litteraturhistoriker. * 23.4.1861 i Grindsted, † 16.10.1930 på Frbg., begr. i Haderslev. F: sognepræst, sidst i

Vinding, Bryrup og Vrads, Frederik Peter Christian M. (1818-94) og Elisabeth Augusta Holm (1833-1912). ~ 9.8.1895 i Ørum, Bjerre hrd., med Else Katrine Magdalene Hartvigsen, * 18.6.1863 på Withsmind, † 14.2.1927 i Haderslev, d. af gårdejer Hans H. (1827-77) og Karen Jørgensen (1829-1916).

M. blev student 1881, privat dimitteret, cand. mag. i græsk, latin og historie 1888, dr.phil. 1898. 1888-95 var han lærer ved forskellige private skoler i Kbh.; aug. 1895 blev han ansat ved Kolding højere almenskole (adjunkt 1916), efter genforeningen 1920 lektor ved Haderslev katedralskole hvorfra han tog sin afsked 1929. Da det efter endt eksamen trak ud med at finde fast ansættelse fordybede M. sig i studiet af renæssancens og tysk humanismes latinske litteratur; resultatet heraf blev disputatsen om *Conradus Celtis Protucius, Tysklands første laurbærkrøned Digter*, 1898. Bogen giver ikke blot et udførligt og på flere punkter nyt billede af Celtis, men er meget omfattende tidshistorisk baggrund og er næsten en hel håndbog i tysk humanismes historie. Som en slags „affald“ fra disputatsen udgav M. i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning oversættelser af *Pave Julius' Død*, 1894, en satire der med temmelig sikkerhed tilskrives Erasmus af Rotterdam og *Præste- og munkefejenske Humanistidigte fra Renaissancetiden*, 1899. Fra samme tid stammer ligeledes den smukke lille bog om *Abailard og Heloïse, deres Livshistorie og Brevveksling*, 1905 som i ni år måtte vente på at finde en forlægger. 1913 kom M.s mest læste og påskønnede værk *Vaganiviserne. Træk af Middelalderens Studenterliv og Digtning*. Også denne bog giver et levende og omfattende tidsbillede; dens sidste halvdel udgøres af en række nette oversættelser og et udførligt lærd noteapparat. Mindre påskønnelse vandt M. for *Aristotelessagnet eller Elskovs Magt*, 1916 skønt denne bog i højere grad end nogen af hans øvrige vidner om hans store lærdom, spændende fra østerlandsk olddigtning og middelalderlig folkepoesi til helt moderne fransk og tysk litteratur; inden for den en tid så yndede motiforskning er den vort betydeligste hjemlige arbejde.

I flere år beskæftigede M. sig indgående med studier over Petrarca i Avignon og Vacluse men nåede kun at få offentliggjort den lille bog om *Francesco Petrarca og hans Børn*, 1926. Ved sin død efterlod han to digre manuskripter som det ikke hidtil har været muligt at få udgivet, et om D'Urfés Astræaroman og et om Abailard og Heloïse i senere tiders digtning; kun en lille afhandling om Blichers Abailard til Heloïse blev trykt i Edda 1929. Desuden lod M. fra 1922 i Haderslev skoleprogram trykke en del mindre

oversættelser, væsentlig af græske og latinske digtere, samt i Vejle amts årbøger 1926 af Anders Sørensen Vedels *Mindeskrift om J. P. Grundet.* – M. var en lærd og redelig, noget verdensfjern forsker med tyngdepunkt i sin solide klassisk-filologiske dannelse. Hans henvend 50 bind efterladte ekscerpter viser at han efterhånden også erhvervede et herhjemme sjældent kendskab til middelalderlig litteratur samt fransk og tysk digtning i 17- og 1900'erne. På sin stilfærdige måde var han med til at holde en dør åben ud til europæisk lærdomsliv. Sine radikale idealer fra 80erne og 90ernes bevægede ungdom glemte han aldrig, og det giver hans tidligere bøger et eget varmt og personligt præg, mens det ved dogmatiske frisind navnlig i det sidste kan virke noget skræmmende. Skønt ikke just nogen fremragende stilist lagde M. dog stor vægt på sin fremstillings form og ejede betydelig evne til klart og pædagogisk at tilrettelægge et svært tilgængeligt stof, samme evne som i undervisningen vandt ham de mere interesserede elevs respekt og hengivenhed. – □ Mindesten på graven 1935.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1898 174f.

K. F. Plesner*

Moth, Johan 1639–1705, arkivar. * 11.2.1639 i Breklum, Flensborg amt, † 6.1.1705 i Kbh. F: sognepræst Nicolaus M. (ca. 1614–42) og Birgitte Lange (1610–1706, ~ 1° med sognepræst i Breklum Johannes Brekling, 1588–1637). ~ 9.12.1689 med Sibylle Amalie v. Sudermann af tysk adelig slægt.

M. gik i skole i Flensborg og besøgte derpå universitetet i Helmstedt. 1664 blev han ansat i tyske kancelli, og her blev han 1667 udnævnt til sekretær og arkivar. På den tid han overtog stillingen var arkivet i stor uorden, og det blev M.s hverv at bringe orden heri og samtidig supplere de mange lakuner med materiale andetsteds fra. Med stor iver begyndte han arbejdet, men han manglede plads, og han blev atter og atter kaldt bort fra sit arbejde for at udføre andre hverv. 1671 sendte man ham til Gottorp for at han sammen med den derværende arkivar kunne registrere og ordne fællsarkivet. Opholdet på Gottorp varede et halvt års tid, og han vendte tilbage med en hel del dokumenter og afskrifter som kom til stor nytte under stridighederne med Gottorp. 1686 foretog han sammen med Marquard "Gude en ny revision af hvælvingen på Gottorp og dele af tyske kancellis arkiv. Det fulgte af sig selv at hans årelange syslen med arkivet måtte give ham gode kundskaber i det dansk-gottorpske spørgsmål, og han kunne derfor gå G. v.

"Breitenau til hånde ved hans udarbejdelse af sttidsskrifter mod Gottorp. 1689 modtog han udnævnelse til arkivar i tyske kancelli og ved alle regeringsarkiverne i hertugdømmerne og grevskaberne, og 1703 blev han formand i den kommission som nedsattes for at bringe endelig orden i tyske kancellis arkiv. Inden dette arbejde var kommet rigtig i gang døde M. Han efterlod sig en temmelig betydelig håndskriftsamling. – Kancelliråd 1689. Justitsråd 1701.

Breve til Johs. Schefferus i Danske mag. 6.r.II, 1916 38–56. – A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884.

Harald Jørgensen

Moth, Matthias, 1649–1719, oversekretær, leksikograf. * 27.3.1649 i Odense, † 19.3.1719, begr. i Frue k. i Kbh. F: kgl. livlæge Poul *M. (1600–70) og Ida D. Bureneus (1624–84). ~ 23.1.1676 i Kbh. (Frue) med Kirstine Aagaard, * 6.2.1698 i Kbh., begr. i Frue k., d. af sognepræst i Ørum, Viskum og Vejrum Anders Lauridsen A. (1609–61) og Mette Pedersdatter Ostenfeld († 1689, ~ 2° med sognepræst i Ørum Niels Olufsen Mariager, † 1679). – Bror til Sophie Amalie *M.

Dimitteret til Kbh.s universitet 1665 begyndte M. at studere medicin under Thomas *Bartholin og blev 1666 baccalaureus. Fra 1668 studerede han medicin i udlandet, bl.a. i Leiden og Paris, tog hjem derfra 1670 i anledning af faderens død, men rejste ud igen. Da hans søster 1671 blev Christian Vs maitresse åbnedes der imidlertid en anden løbebane end lægens for ham. Jan. 1675 blev han assessor i skatkammerkollegiet, juni s.å. tillige stempelpapirforvalter, maj 1676 assessor i danske og tyske kancelli, april 1680 kancelliråd og kammersekretær for de norske sager. Det var danske kancelli M. viede sin hovedkraft, og belønningen kom da han aug. 1688 blev oversekretær for dets norske og 1690, efter Bolle *Luxdorps afgang, for de danske sager. Han blev herved faktisk landets indenrigs- og justitsminister hvortil kom at han som medlem af en række kommissioner (den permanente finanskommission af juli 1690 der fungerede som et slags „overrentekammer“, den okt. 1690 oprettede gehejme finanskommission (til maj 1691), kommissionerne angående handelens fremme af 1690 og 1693, og den store kommission i rådstuen af febr. 1691 ang. bortforpagtning af tolden) øvede en betydelig indflydelse i finanssager og økonomisk politik. 1693 blev han endvidere deputeret ved hofetaten, 1694 i generalkommissariatet for land- og søetaten, 1696 i politikommissionen. Svarende til den hermed følgende magtposition fik han marts 1679 ret til at føre adeligt våben og blev 1684 virkelig etatsråd, 1692 justits-

Moth, Matthias

råd, med ordre til efter tilsigelse at møde i høje-steret, og patron for det kgl. ridderakademi, 1695 gehejmeråd. 1694 blev han en af direktørerne for Kbh.s vandvæsen, 1696 medlem af inspektionen med byens brand- og belysningsvæsen, 1697 meddirektør for Børnehuset. Som direktør for det danske postvæsen, som 1685 var blevet overdraget hans søstersøn Chr. "Gyldenløve (1674–1703), fungerede han 1688–90 sammen med Jens Rosenheim, 1690–99 alene.

M. er unægtelig en af de største samlere af „ben“ der har levet i Danmark. Hans karriere var i sin start betinget af andet end personlige kvalifikationer, men inden længe lagde den unge embedsmand, hvis universitetsstudier synes at have været noget slentrende, meget stor dygtighed for dagen. I kancelliet blev han den ledende sjæl, i de forskellige kommissioner var hans indlæg altid velovervejede og blev ofte bestemmende (som da han ved udarbejdelsen af kammerinstruksen 1690 fik ophævet alle „benådninger“ til stor gavn for statskassen og senere med held modsatte sig bortforpagtning af statsindtægter), i postvæsenet gennemførte han flere reformer og holdt udmærket orden. Hans arbejdssevne må have været enorm. Helt sig selv blev den travle mand imidlertid først når han smed dagens byrde fra sig og igen var studenten. „Her i dette lille Kammer/ er jeg fri for Larm og Klammer/ her betænkes, hvad jeg er/ hvad jeg ved, det prøves her“. Således lød et lille vers som efter hans død blev fundet i hans bibliotek. Han oversatte Ovids metamorfoser på danske aleksandrinere og lod stikke kobber til dem. Det lykkedes dog hverken ham eller hans dattersøn, Matthias "Güldenchrone, at få oversættelsen trykt. Håndskriftet findes nu i Det kgl. bibliotek; ca. en femtedel af oversættelsen blev udgivet i 1979 (Publius Ovidius Naso: Forvandlingerne, udg. Poul Lindegård Hjorth). Varmt støttede han ældre og yngre lærde (Peder *Syv, Thomas Bartholin d. y., T. *Torfæus, Arni *Magnússon, Peder *Kylling, J. B. *Winslow) og viste i omgangen med dem sin „innata animi bonitas“ (Torfæus). Stærkest hang hans hjerte dog ved arbejdet med den danske ordbog der blev hans livs hovedbedrift. Med Christian Vs død var M.s politiske rolle udspillet. Kort efter tronskiftet 1699 fik han sin afsked og kunne nu leve helt for ordbogen.

M. planlagde værket allerede 1680, og da han 1690 blev oversekretær udsendte han en opfordring til biskopperne om at skaffe ham meddelelser, især blandt præsterne, der kunne indsende ord og talemåder til brug ved ordbogen. En stor del af disse bidrag er endnu bevaret, og M.s bemærkninger på manuskripterne viser at han omhyggeligt har gennemgået dem. Deres bidrag til

kundskab om dialekterne i datiden er endnu langt fra udnyttet. Redaktionen af ordbogen, som M. personlig besørgede, var vist allerede vidt fremme inden hans afsked. Sine sidste tre år ofrede han næsten helt på en ny og endelig redaktion af ordbogen, delt i en almindelig og en faglig del. Den første (foreløbige) redaktion er fuldstændig bevaret, af den sidste mangler nu bogstaverne P og R (Q brugte M. ikke, lige så lidt som C, X og Z) der er brændt. Af den sidste redaktion lod M. selv trykke et par små prøver, men hele samlingen, oprindeligt 60 foliobind, blev af hans arvinger 1753 solgt til kongen som lod den hensætte i gehejmearkivet; herfra blev den 1784 overført til Det kgl. bibliotek hvor den nu findes. Den har været en vigtig kilde for senere ordbogsforfattere. M.s ordbog er, som det også fremgår af hans instruks til bidragyderne, ikke en ordbog over det godkendte skriftsprog, men tilstræber i størst muligt omfang at medtage fagord af alle slags og ord som kun er i brug hos almuen. Da han også havde norske medarbejdere findes der en del særnorske (ja endog islandske) ord som ikke vides at have været i brug i Danmark. Heller ikke hans former af ordene er altid som de på hans tid var almindelige i danske bøger, selv bortset fra hans ejendommelige retskrivning som var temmelig radikal. Det ulitære præg forstærkes derved at de oplysende eksempler væsentlig stammer fra daglig tale og kun i ringe omfang fra litteraturen. Benyttet med forsigtighed giver ordbogen derfor et usædvanligt billede af det talte sprog på en tid hvorfra man ellers næsten kun kender litterært dansk. – M. ejede en gård ved Stormbroen, opført 1682; i Søllerød kirke lod han 1703 bygge en lukket stol. – Hv. R. 1693. □ Afbildet på Jacob d'Agars mal. af højeesteret, 1697 (Rosenborg).

Chr. Molbech i Danske mag. 2.r.V, 1827 245–67. Chr. Bruun i Danske saml. III, 1867–68 264f. Viggo Saby i Blandinger udg. af univ. jubilæets da. samf. I, 1881–87 32. Fr. Olsen: Det danske postvæsen indtil 1711, 1889 135–39 189f. Matthias Skaanlund: Gyldenløves lakaj, 1912 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XVII. Ordbog over det da. sprog I, 1919 XV–XLV. Carl Christensen: Bidrag til da. statusholdn.s hist. II, 1922. Aage Hansen i Acta philologica Scandinavica VI, 1931–32 99–143. H. Grüner-Nielsen i Sprog og kultur VII, 1939 109–36. – Papirer i Kgl. bibl.

C. O. Boggild-Andersen/Marius Kristensen*

Moth, Poul, 1601–70, læge. * 16.9.1601 i Flensborg, † 6.5.1670 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: fh. kejserlig læge i Wien Matthias M. (ca. 1567–efter 1642, ~ 2° 1603 med N. N. Kock) og Ingeborg Jørgensdatter († senest 1603). ~ 1.3.1641 med Ida Dorothea Bureneus, * 1.12.1624 i Kiel, † 5.9.1684 i Kbh., d. af borgmester i Kiel Ru-

dolph B. († 1648) og Ida Rothfelsen. – Far til Matthias *M. og Sophie Amalie *M.

Efter at have besøgt gymnasiet i Hamburg og i tre år studeret medicin i Königsberg samt 1620–27 været immatrikuleret i Rostock fortsatte M. i to år sine studier i Kbh. (immatrikuleret 1629) under Thomas *Finckes og Ole *Worms vejledning samtidig med at han underviste Thomas *Bartholin (1616–80) m.fl. 1632 rejste han udenlands og besøgte i løbet af otte år, snart alene, snart som hovmester for andre, Nederlandene, England, Frankrig og Italien og erhvervede 1637 doktorgraden i Basel på et arbejde om lungehindeaffektion. 1640 bosatte han sig i sin fødeby hvor han praktiserede indtil 1644 da han tvunget af krigsurolighederne flyttede til Lübeck som han forlod 1647 for at nedsætte sig i Odense. Herfra kaldtes han 1650 til Kbh. som hofmedicus hos Frederik III og blev n.å. ansat som livlæge. Kongen betroede ham desuden at lede kronprins Christians første undervisning og aflagde ham 1652 med et indbringende såkaldt regnskabsprovsti i Vendsyssel som tillæg til hans reglementerede lønning. Også til andre forretninger anvendte kongen M. der 1659 endog fungerede som en slags regnskabsfører for flåden. Både ved sin embedsstilling og ved sin fremragende dygtighed som læge skaffede han sig stor praksis, især i de højere stænder. Kongen gjorde også brug af hans vota i retsmedicinske erklæringer som afgaves af kommission sammen med fakultetets professorer. Foruden sit fag dyrkede han de gamle sprog, historie, musik og især mnemoteknik. Kort efter hans død lykkedes det hans enke at føre datteren Sophie Amalie M. sammen med den unge konge hvorfor hun af denne lønnes rigeligt både med penge og æresbevisninger og kort før sin død endog fik rang med gehejmerådinder. □Maleri (Fr.borg).

V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen I, 1873 504–06. G. Tryde: Retsmedicinske erklæringer 1630–1662, 1939. Vello Helk i Fund og forskn. XXII, 1976 56 80f.

R. Paulli*

Moth, Sophie Amalie, 1654–1719, Christian Vs elskerinde. * 28.3.1654 i Kbh., † 17.1.1719 på Jomfruens Egede, begr. i Kbh. (Frue k., 1734 overført til Petri k.). F: hofmedicus Poul *M. (1601–70) og Ida Dorothea Burenius (1624–84). – Mor til Christian *Gyldenløve (1674–1703) og Ulrik Christian *Gyldenløve (1678–1719). Søster til Matthias *M.

1671 kom den sekstenårige pige i forbindelse med Christian V og blev snart hans elskerinde. Forholdet blev ikke længe nogen hemmelighed i hofkredse, men foreløbig trådte hun dog ikke meget frem; hun boede en tid hos en søster der

var gift med proviantkommissær Nikolaj Benick. Hendes stilling som kongens officielt anerkendte elskerinde blev først slået fast efter *Griffenfelds fald da kongen forærede hende Samsø og 31.12.1677 ophøjede hende til grevinde af Samsø; ved et åbent brev af 1.1.1678 erklærede kongen desuden sine børn med hende for sine naturlige børn med tilnavnet Gyldenløve. Hun synes at have været temmelig ubetydelig og har vist heller ikke haft nogen som helst politisk indflydelse. Hendes indflydelse indskrænkede sig, så vidt man kan se, til at opnå forskellige personlige begunstigelser for sin nærmeste slægt. Ligeledes har man i høj grad overdrevet størrelsen af de pengesummer som kongen ødslede på hende. Alligevel var det ikke så ganske lidt, og dertil kom at børnene blev rigeligt udstyret; især var overdragelsen af det danske og norske postvæsen til de to sønner en meget uheldig måde at forsøge dem på. Naturligvis forvoldte forholdet dronningen mange fortrædigelser og tilsidesættelser. Efter kongens død levede M. et meget tilbagetrukket liv på Jomfruens Egede (som hun 1674 havde købt af Vincents Joachim *Hahn), efter sigende opfyldt af dyb anger over sit tidligere liv. I Holsten ejede hun fra 1682 godserne Rixdorf og Schöneweide. Ved kongen blev hun mor til to sønner og tre døtre. Af døtrene døde de to i en ung alder, den tredje blev gift med grev Frederik *Ahlefeldt (1662–1708).

□Mal. 1680 (Gavnø) og af Horatius Paulijn, 1682 (Gisselfeld). Flere min., bl.a. af J. Barbette, 1692 (Fr.borg). Afbildet på familiegruppe malet ca. 1708 (Fr.borg) og en anden gruppe (Freer Gallery of Art, Washington). To træsnit af R. Neergaard og L. B. Hansen, 1874 og 1891, gengiver et mal. (Fr.borg) hvis identifikation er omtvistet.

Danm.s adels årbog LXXV, 1958–59 II. Matthias Skaanlund: Gyldenløves lakaj, 1912 (fot. opr. 1968) = Memoirer og breve XVII.

C. O. Bøggild-Andersen*

Mottelson, Ben R., * 1926, atomfysiker. * 9.7. 1926 i Chicago, Illinois, USA. F: driftsleder Goodman M. og Georgia Blum. ~ 31.5.1948 med lærer Nancy Jane Reno, * 3.2.1927 i Cleveland, Ohio, + 2.1.1975 i Gentofte, d. af funktionær Paul Graham R. og Grace Fairweather.

M. er udgået fra et liberalt og tolerant hjem, og allerede gennem påvirkning fra faderen, der var kemiingeniør, vakte hans interesse for naturvidenskaberne. 1944 blev han student fra Lyons Township, La Grange. Det gjorde et stærkt indtryk på ham da han efter en konkurrence, arrangeret af det store firma Westinghouse, på grundlag af en af ham selv konstrueret spejlkikkert fik

Mottelson, Ben R.

lejlighed til sammen med andre prisvindere at deltage i et møde i Washington med fremtrædende amerikanske naturvidenskabsmænd. Efter studentereksamen studerede han under den amerikanske marines auspicier ved universitetet i Purdue hvor han 1947 blev bachelor of science og bachelor of naval science and tactics. Han udnævntes herefter til officer, men kom aldrig i praktisk tjeneste. Et særligt indtryk på ham under studierne gjorde den fra nazismen flygtede kendte spektroskopiker Karl Meissner. Derefter fortsatte han de videregående studier på Harvard universitetet hvor hans lærere i fysik var van Vleck, W. Furry og nobelpristageren W. Purcell samt Julian Schwinger, og hvor han under den sidstnævntes vejledning i 1950 blev Ph.D. med afhandlingen *On the electrical quadrupole moments of Li^0 and Li^2* .

Et rejsestipendium fra Harvard universitetet førte ham til Niels Bohr institutet (dengang Kbh.s univ.s institut for teoretisk fysik), og her har han, bortset fra foråret 1959 som han tilbragte ved Univ. of California, virket siden. Efter udløbet af Harvard-stipendiet havde han modtaget et fellowship fra The American Atomic Energy Commission. Siden oprettelsen af det nordiske samarbejde for teoretisk atomfysik NORDITA har han virket som professor her. 1970 blev han dansk statsborger, og han føler en stærk tilknytning til sit nye fædreland. 1958 blev han udenlandsk og 1974 indenlandsk medlem af Videnskaberne selskab i Danmark, og han er desuden medlem af flere universiteter og har modtaget en række priser. 1975 fik han nobelprisen sammen med Aage Bohr og James Rainwater. Samarbejdet med Aage Bohr har været af meget stor betydning for begge og har bestået gennem mange år. De vigtigste resultater af dette betydningsfulde samarbejde er foreløbig nedlagt i deres bog *Nuclear Structure I-II*, 1969–75.

I sin forskning har han særlig beskæftiget sig med atomkernerne strukturer. Atomkernerne er sammensat af to slags partikler: de uladede neutroner og de positivt ladede protoner (brintkerner). Og det er de kollektive egenskaber i samspillet mellem disse partiklers bevægelse og herved givne symmetriforhold der bestemmer atomkernerne adfærd, som særligt har optaget de to forskere. Overhovedet har kollektive egenskaber mellem enkelte partiklers bevægelser i samspillet til en helhed hvorved der kan opstå store virkninger optaget M. stærkt og blandt andet givet anledning til arbejder vedrørende supraledning og astrofysik. – Uden selv at have produceret noget herom har han desuden været stærkt interesseret i udviklingen inden for den molekylære biologi og har ofte med danske biologer drøftet

denne udvikling. I kraft af sin dybe fysiske indsigt, sin store venlighed, sin humor og hjælpsomhed er M. blevet et højt skattet medlem af det danske fysikersamfund som han nu har tilhørt i en lang årrække.

Interviews i Politiken 19.11.1975 og 26.3.1978.

Mogens Pihl

Mottlau, Kaj Robert, * 1902, maler. * 24.5.1902 i Kbh. F: ingeniør Carl M. (1876–1903) og Carla Juliane Jensen (1870–1963, ~2° med restauratør William Herman Hansen, 1871–1948). ~ 17.9.1936 med Tove Ingrid (Bibser) Eistrup, * 27.2.1909 på Frbg., † 15.10.1980 i Gentofte, d. af afdelingschef, senere grosserer Johannes Christian E. (1881–1976) og Dagmar Elisabeth Sevaldsen (1885–1950).

Som nitter ved F. L. Smidths maskinværksteder var M. i færd med at uddanne sig til maskiningeniør da han opgav planerne og kastede sig over malerkunsten, delvis tilskyndet af guldalderens kunstnere, især Christen Kjobke. M. frekventerede i perioden 1923–26 kunstakademiet i Kbh. hvor han havde professor Aksel Jørgensen som lærer, i et par år derefter var han medhjælper hos maleren Niels Hansen. M. debuterede på Kunstnernes efterårsudstilling 1924, og han befæstede sin stilling som en stilfærdig realistisk kunstner i en periode hvor der ellers skete en masse omvæltninger i dansk kunst. Bl.a. havde jo „De fire“, Axel Salto, Svend Johansen, Karl Larsen og Vilhelm Lundstrøm, skabt frodig uro i det hjemlige kunstliv. Men M. fastholdt sin kurs i rolig uforstyrrelighed. Hans malerier og akvareller baserer sig på iagttagelsen, og de foretrukne motiver er portrætter, arkitektur og forstadsbebyggelse, men især har landskaber, skov- og vinterbilleder, talt til hans poetiske gemyt. Til følsomheden for naturstemninger har han knyttet en sans for billedopbygningens klarhed og enkle storhed, og gennem afbildning af bl.a. træers grene, løvmasser, vejkrumninger og strandlinjer betoner han de rytmiske og ornamentale essenser i motivet så den flydende rytme i billedet samler det i en glidende musikalsk præget helhed. M. er repræsenteret i flere danske og nordiske museer og samlinger. Han har lavet flere store udsmykninger som nu er borte. Men hans væsentligste udsmykning er det ca. 40 m² store maleri i festsalen i Tinglevhus, Tinglev, det blev afsluttet 1966. M. har udstillet flittigt herhjemme og i udlandet, 1951 afholdt han en retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. Desuden har han udstillet på kunstnersammenkomsten Koloristerne som han blev medlem af 1943 og senere formand for. M. har beklædt en

række andre tillidposter og bl.a. også været formand for Komiteen for udstillinger i udlandet. 1953 modtog M. Eckersberg-medaljen. – R. 1972. □Foto.

Pierre Lübecker i Kunsten idag, Oslo 1960 26–43.

Bent Irvø

Motzfeldt, Jonathan Jakob Jørgen Otto, * 1938, landsstyreformand. * 25.9.1938 i bygden Qagssimiut ved Julianehåb. F: fanger Søren M. (* 1902) og Kirsten Klemmensen (1904–79). ~ 18.12.1965 i Kbh. med Margit Kock Petersen, * 19.2.1945 på Frbg., d. af disponent Hans P. (* 1905) og Ellen Margrethe Jørgensen (* 1912). M. tog lærereksamen fra Godthåb seminarium 1960 og blev 1966 exam.teol. fra Kbh.s univ. S.å. blev han ansat som præst i Julianehåb der blev hans politiske hovedbastion. Her blev han valgt til landsrådet ved en overraskende valgsejr i 1971 og tilkæmpede sig snart en stærk position i rådet, ikke blot som den stærkeste repræsentant for det folkerige Sydgrønland, men efterhånden også som partipolitiker. M. var med til at skabe siumut-partiet der stod for en mere grønlandsk præget udvikling i landet. 1975 blev han næstformand i landsrådet og dermed leder af den opposition mod det siddende flertal, som siumut repræsenterede. Ved bevægelsens omdannelse til et egentligt parti 1977 blev M. dets første formand. Og da partiet ved det første landstingsvalg efter hjemmestyrets indførelse 1979 sikrede sig flertal og kom til at danne det første landsstyre (Grønlands første regering) blev M. dets leder og tingets formand og dermed landets politiske førstemand. I kraft af sit politiske arbejde har han haft sæde i adskillige udvalg og råd, således Grønlandsrådet og hjemmestyreudvalget. – R. 1978. □Foto.

Mads Lidegaard

Motzfeldt, Peter Hanning, 1774–1835, inspektør i Grønland. * 13.12.1774 i Skogn ved Trondhjem, † 7.10.1835 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Lorentz Marcus Hanning (1739–1817, ~ 2° med Martha Sophie Sejersted, * 1762) og Marie Sophie M. († 1782). Antog moderens navn if. kgl. bevilling. ~ 11.2.1820 i Kbh. (Garn.) med Emilie Wilhelmine Ernst, * 14.6.1794 i Kbh. (Nic.), † 27.3.1838 sst. (Frue), d. af købmand Hans Jørgen E. (1752–1825, ~ 2° 1806 med Maren Margrethe Neth, 1771–1818) og Anna Marie West (ca. 1769–1805).

M. må have været en opvakt dreng. Da han formentlig efter privat undervisning som 10–11-årig blev ansat på sorenskriverens kontor i Ry Fylke

avancerede han fra kontorist til fuldmægtig inden sit fyldte 19. år. Hans praktisk-juridisk-administrative uddannelse medførte at han efter kort manuduktion kunne tage eksamen som dansk jurist 19.4.1794 i Kbh. En uge efter blev han ansat i Den kongelige grønlandske handels tjeneste og udsendtes som assistent samme sommer til Godhavn. Året efter blev han overassistent og hvalfangstleder på Kronprinsens Ejland hvor han havde forholdsvis tæt forbindelse med det nordre inspektorats hovedsæde, Godhavn, og den 15 år ældre exam.jur. og købmand i Egedesminde, M. N. "Myhlenphort, til hvem han blev knyttet i et varmt og længevarende venskab. 1799 blev M. forflyttet til Ritenbenk, men allerede 1801 blev han kaldt til Godhavn hvor han blev konstitueret som inspektør i stedet for den helbredssvækkede C. "Bendeke som hjemrejste. 1803 blev han kongelig udnævnt og samtidig blev hans ven Myhlenphort inspektør i det søndre inspektorat. Bortset fra et års ophold i Kbh. 1803–04 beklædte M. embedet indtil 1815 da han forlod Grønland for stedsse. Han var derefter til rådighed for direktionen og indtrådte 1817 i dette kollegium efter den året før afdøde H. M. "Frisch. M. blev i denne stilling udnævnt til justitsråd (1824) og forblev medlem af direktionen til sin død uden at gøre sig mærkbart gældende. M.s virke i Grønland placerer ham blandt de mest betydningsfulde administratorer i tiden. Man har indtrykket af en lidt kølig, alvorlig personlighed, dygtig og redelig, stærkt engageret i sin gerning. Han lagde i længden ikke skjul på at Grønlands natur og måske også arbejdet gik ham på nerverne. Hans pligtfølelse bar ham gennem de vanskelige år hvor han lige fra sin ankomst brugte sine gode evner til det grønlandske samfunds og handelens fremme, specielt naturligvis for det nordre inspektorats vedkommende. I hvalfangsten tog han de rationaliseringsideer op som andre før ham havde arbejdet på, men han fik dem ikke gennemført undtagen forsøgsvis. Med M. N. Myhlenphort drøftede han vel adskillige gange mulighederne for forbedringer og for en gunstig udvikling af forholdene. Der er en umiskendelig lighed mellem deres omtrent samtidig (1799) udarbejdede responsa som de indsendte ligesom andre købmænd på foranledning af kommissionen af 1788 der sigtede mod en „modernisering og normalisering“ af de grønlandske forhold. M.s responsum er det fyldeste og mest vidtspændende. Det fungerer foruden som en distriktbeskrivelse også som en programmerklæring for hans senere virksomhed som inspektør. Det væsentligste var efter hans opfattelse en omfattende oplysning af befolkningen, at indføre den langsomt i europæisk økono-

Motzfeldt, P.

mi som man allerede havde gjort det ved organiseringen af hvalfangsten, og at skabe en retsorden i samfundet, dels gennem de eksisterende danske myndigheder, dels ved lovgivning, ikke pludselig og i stort omfang, ikke overflødige, men efterhånden som behov for ordninger voksede frem. Efter 1801 forsøgte han ud fra dette princip at udbygge inspektørens politi- og retsmyndighed til også at gælde den grønlandske befolkning. Hertil havde han ingen hjemmel, hverken i instrukser eller andre bestemmelser. Hans mening var at befolkningen frivilligt skulle anerkende inspektøren som dommer i sager og tvistigheder, der opstod mellem grønlandere indbyrdes. Held dermed havde han ikke, men han skabte visse forudsætninger for en ordnet retspleje. Oplysning var for ham som for samtiden et kodeord. Derfor tog han aktivt del i drøftelserne af en skoleordning og uddannelse af grønlandske lærere, især i samarbejde med Jakobshavn-missionæren Eskild Sønnichsen Bram (1773–1815). Selvstændigt udarbejdede han et skoleforslag 1806, gentaget 1814. Det omfattede både lærernes stilling og aflønning, undervisningsmetoderne, disciplin, regler om forældrenes forpligtelser, oprettelse af skolekommissioner lokalt (med forældrerepræsentation) – alt i alt et meget „moderne“ forslag. Det hele blev slået over ende af krigen 1807–14, og planen blev heller ikke senere virkeliggjort.

Kort før krigen havde M. måske på inspektør C. Bendekes initiativ, gjort et forsøg med indførelse af kreditsedler, en slags pengesedler, håndskrevet på spillekort. De skulle gælde som betaling for den store overskydende del af de grønlandske hvalfangeres fangstpart og kun cirkulere mellem grønlænderne og købmanden ved Godhavn og Kronprinsens Ejland. Dette blev indledningen til kreditseddelforordningen der i princippet kom til at gælde 1804/05 til 1950, dog med nogle afbrydelser. Én af disse var krigen 1807–14. M.s mangeårige venskab med en af de skotske hvalfangstredere skabte kontakter i Skotland. De medvirkede til at den britiske regering undtog bl.a. Grønland fra krigssituationen. Derigennem kom der også forsyninger især til det nordre inspektorat, og en forbindelse med Kbh. via et skotsk handelshus blev etableret. I det tættest mulige samarbejde administrerede M. og Myhlenphort de vestgrønlandske kolonisteder. Et enkelt modsætningsforhold mellem de to inspektorater skabte en vis utryghed. Dette og mange vanskeligheder med det udsendte mandskab, og især de sidste års knaphed på levnedsmidler udmarvede M.s handlekraft. Der var derfor intet mærkeligt i at han under de trange økonomiske vilkår for Danmark og dets bilande ef-

ter 1814 tilsyneladende forholdt sig passiv. Der er dog svage tegn på at han stod bag ved det genopbygningsarbejde som foregik i Grønland, og de enkelte småreformer der blev plads til. □ Miniature (Grønlands landsmuseum, Godthåb).

H. Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 568–79. Finn Gad: Fire detailkomplekser i Grønlands hist., 1974 især 43–46 54–60 143–47 175–78. Samme: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Mourier

Slægten M. blev fordrevet fra Frankrig ved Nantes-ediktets ophævelse 1685. Den føres tilbage til en godsejer Pierre M. i Pousin. Dennes sønnesøn Moïse M. emigrerede til Genève.

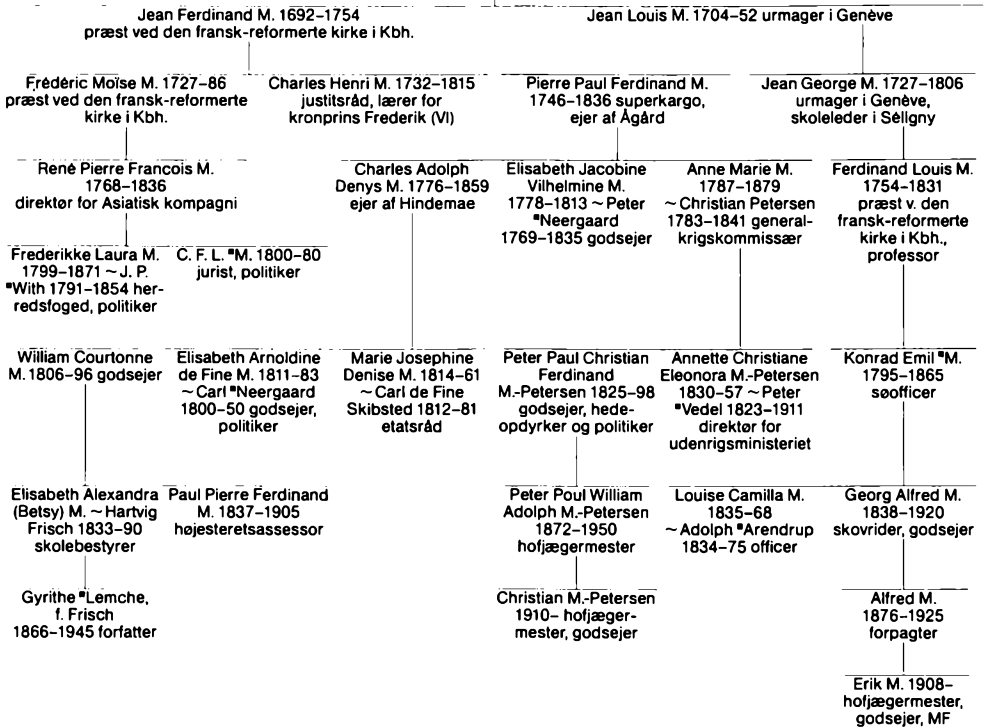
Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter I, 1891 188–208. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 623–32. [Ellen Mourier:] Slægten Mourier i 1928, 1928.

Hans H. Worsøe

Mourier, Charles Ferdinand Léonard, 1800–80, jurist, politiker. * 1.12.1800 i Kbh. (Fr.ref.), † 25.6.1880 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: direktør for Asiatisk kompagni, senere justitsråd René Pierre François M. (1768–1836) og Christiane Frederikke Fabricius (1776–1822). ~ 26.10.1832 i Kbh. (Slotsk.) med Johanne (Hanne) Bertine Heineth, * 16.12.1801 i Holeby, † 14.1.1882 i Kbh. (Garn.), d. af sognepræst, sidst i Veggerløse, Hans Ditlev H. (1766–1829) og Edel Marie Fabricius (1774–1859).

M. blev student 1818 fra Metropolitanskolen og cand.jur. 1822. S.å. blev han volontør i danske kancelli og privatsekretær hos A. S. Ørsted under hvem han arbejdede i ni år; i denne egenskab conciperede han udkastet til forestillingen om stænderanordningen af 28.5.1831. 1826 vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling af skatteretligt indhold, blev 1831 surnummerør og 1832 virkelig assessor i overretten i Kbh., 1852 højesteretsassessor og 1871 højesterets justitiarius. 1879 blev han æresdoktor ved Kbh.s univ. Hans betydning ligger i øvrigt på det praktiske og politiske område. Han havde betydningsfulde lovforberedende hverv, var 1849 medlem af den store landbokommission hvor han ivrigt bekæmpede bondevennernes opfattelse af fæstespørgsmålet, og 1852 af retsplejekommissionen hvor han udarbejdede et udførligt lovforslag om indførelse af offentlighed og mundtlighed samt nævninge, endelig af straffelovkommissionen 1850. – I aktiv politik kom M. ret sent ind. Ved P. G. Bangs afgang som indenrigsminister 1849 afslog han A. W. Moltkes op-

Moise Mourier 1660–1741 sukkerbager og gæstgiver

fordring til at overtage posten. S.å. valgtes han til medlem af Folketinget i Kbh.s 6. kreds, men stillede sig ikke igen 1852. 1854–66 var han kongevalgt medlem af rigsrådet. Han tilhørte oprindeligt de konservative og bekæmpedes stærkt af bondevennerne for sin stilling i fæstesagen; senere nærmede han sig de nationalliberale, deltog 1851 i stiftelsen af Femtejuniforeningen og stemte 1863 for novemberforfatningen. Under grundlovsdebatten 1864–66 støttede han fra begyndelsen ministeriet Bluhme, og gav anledning til at dette 1864 lovede ikke at unddrage rigsrådet behandlingen af den nye grundlov. I fællesudvalget af rigsråd og rigsdag 1865 kæmpede han til det sidste for ministeriet Bluhmes forslag. Han ville et absolut konservativt landsting og stemte mod det endelige resultat af udvalgets arbejde fordi den almindelige valgret efter hans mening fik for stor indflydelse på tingets sammensætning. – Justitsråd 1842. Konferensråd 1862. – R. 1850. DM. 1859. K'. 1868. S.K. 1871. □Mal. af H. Chr. Jensen, 1876, tegn. af samme. Træsnit 1880.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s fi-rehundredårsfest promoverede doktorer, 1879 56–60. –

N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reprod. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1921–43. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Povl Engelstoft*

Mourier, Konrad Emil, 1795–1865, søofficer. * 11.4.1795 i Kbh. (Fr.ref.), + 26.4.1865 sst., begr. sst. (Holmens). F: præst ved den fransk reformerte kirke i Kbh., senere professor Ferdinand Louis M. (1754–1831, ~ 2° 1802 med Mechtele Marie Sophie Harboe, 1776–1821) og Juliane Marie Spengler (1765–99). ~ 17.6.1831 i Drammen med Constance Marie Münster, * 12.5.1808 på Frbg., + 6.1.1865 i Kbh. (Holmens), d. af læge, senere landfysicus i Buskerud amt Jørgen Andreas M. (1775–1835) og Henriette Louise Christine Colding (1780–1847).

M. blev kadet 1806, sekondløjtnant 1813, premierløjtnant 1820, kaptajn 1820, kaptajn 1840, kommandørkaptajn 1847, kommandør 1851, n.å. kontreadmiral og viceadmiral 1853. Han gjorde 1813 tjeneste ved rokanonbådsflotillen ved Sønderjyllands vestkyst og stilledes 1816 à la suite. 1816–19 sejlede M. som overstyrmand i fregatskibet Anna Dorthea på Ostindien og Batavia og var derefter på forskellige togter, bl.a.

Mourier, Konrad Emil

1827 og -30 som chef for dampskibet Kiel der var til rådighed for kongen. 1831 beordredes han til at rejse til Ostindien for at overtage stillingen som guvernør ad interim over de danske besiddelser (1832–38). Efter sin hjemkomst til Danmark var han 1839–41 chef for briggen Mercurius til Guinea, Sydamerika og Vestindien. 1842 afhentede han dampskibet Hekla i England hvor det var bygget, og førte det til Kbh. og senere s.å. til Stockholm med deltagerne i naturforsker mødet. 1844–45 var han chef for samme skib i eskadren i Middelhavet der under H. G. *Garde var udsendt for at støtte de diplomatiske forhandlinger om afskaffelsen af den siden 1767 årlig betalte tribut. Da Garde med de to fregatter hjemkaldtes i sept. 1844 overtog M. kommandoen over den danske styrke der samvirkede med en svensk og en norsk fregat, og kom til at spille en ret betydelig rolle da han var den eneste af de tre nordiske chefer der rådede over et dampskib. For sin optræden ved denne lejlighed modtog han fortjent anerkendelse fra Danmark og tillige fra Sverige, Frankrig og Holland, fra de to sidstnævnte på grund af virksom bistand til disse landes konsulater.

1846–53 var M. medlem af defensionskommissionen. 1848 blev han deputeret i admiralitetskollegiet og april s.å. ved marineministeriets oprettelse departementsdirektør i dette til 1853 da han udnævntes til flådeinspektør. S.å. var han chef for eskadren og sendtes 1855 til Paris for at overbringe kejser Napoleon III elefantordenen. 1856 afgik han som flådeinspektør og blev chef for orlogsværftet på en tid da nedlæggelsen af Gamleholm og sammendragningen af hele virksomheden på Nyholm forberedtes og blev i denne stilling til sin afgang fra søværnet jan. 1864. M. var en meget dygtig, koldblodig og samvittighedsfuld søofficer, streng og alvorlig og mere respekteret for sit solide og retskafne væsen end egentlig afholdt. – Ordensmarskal 1860. – R. 1836. DM. 1842. K. 1852. S. K. 1854. □Mal. af A. Hunøus, 1839. Min. Tegn. af O. Bache, 1866, efter fotografi. Foto.

Kay Larsen: De dansk-ostindiske koloniers hist. I, 1907 153–57. H. B. Dahlerup: Mit livs begivenheder II, 1909. J. H. Schultz: Den danske marine 1814–48. Orlogsfarten I–II, udg. K. E. Ackermann, 1950.

Th. Topsøe-Jensen*

Mule, Erik, 1669–1751, professor. Døbt 21.4.1669 i Odense, † 30.1.1751 sst., begr. sst. F: Mogens M. (1610–80) og Margrethe Eriksdatter (1634–93, ~2°1682 med senere professor Elias *Naur, 1650–1728). ~21.3.1706 på Vejlevgård med Margrethe Klingenberg, † 8.4.1723 i Odense, d. af ejeren af Vejlevgård og Lundegård Pe-

der K. († senest 1699) og Else Pedersdatter († 1705, ~1°1655 med professor Rasmus *Brochmand, 1626–64, ~2° med borgmester Niels Hansen Smidt til Vejlevgård og Lundegård, † senest 1677). – Brorsøn af Hans *M.

M. blev student 1686 fra Odense gymnasium, rejste 1687–90 udenlands, blev 1691 adjungeret sin stedfar som rektor ved Odense skole, blev 1693 konrektor sst., tog 1676 magistergraden, blev 1700 professor designatus ved Odense gymnasium og 1711 professor i græsk sst. 1726 blev professoratet i jura ved Kbh.s univ. ham tilbudt, men han undtog sig og fik dog s.å. titel af assessor i højesteret. Uden nogen litterær indsats var han dog meget anset for sine kundskaber i de gamle sprog og lovkyndighed. På det religiøse såvel som på andre områder havde han sine egne meninger og var vidt bekendt for sine lystige indfald. Ved hans omsorg oprettedes i henhold til testamentarisk bestemmelse af hans fætter Rasmus Mule († 1720) de kateketiske skoler i Odense, nu kaldet Mulernes legatskole, hvortil han 1740 legerede 35 tdr. htk. bøndergods og formåede sin søster Anna, professor Th. B. Bircheros enke, til ligeledes at give 20 tdr. htk., alt på meget humane vilkår, også for bønderne.

Hans de Hofmans Foundationer V, 1760 197–212. – Danm.s adels årbog XXI, 1904 329f. Kbh.s nye tid. om lærde og curieuse sager, 1751 42–44 83–87 112. Chr. Giessing: Nye saml. af danske, norske og isl. jubellære II, 1, 1781 (faksimileudg. 1979) 126–45 (heri også om slægten). J. C. Bloch: Den fynske gejstlighedshist. I, 2, 1788 507–14. Danske saml. IV, 1868–69 109. Pers. hist. t. V, 1884 50. Anders Samsing sst. 5.r.VI, 1909 18f.

Hans Knudsen*

Mule, Hans, 1605–69, assessor, møntsaml. * 8.3.1605 i Odense, † 3.9.1669 i Kbh., begr. i Frue k. F: borgmester Jørgen M. (ca. 1569–1634) og Barbara Mogensdatter Rosenvinge (1578–1634). ~5.12.1647 i Odense med Maren Braad, * 21.7.1611, † 12.12.1663 i Kbh. (~1°1631 med magister, senere biskop i Viborg Wichmand Hasebard, ca. 1601–42), d. af residerende kapellan i Vordingborg, senere provst i Malmø, mag. Jørgen Madsen B. († 1648 el. 49) og Susanne Eilersdatter († 1680). – Farbror til Erik *M.

M. blev student 1624 fra Odense, studerede derefter dels i Kbh., dels i Sorø, og opholdt sig i flere år hos den lærde Holger *Rosenkrantz på Rosenholm. 1629 rejste han med dennes søn Erik til universiteterne i Oxford, Cambridge og Leiden (1631) og vendte hjem 1634. 1636 rejste han atter ud med to unge adelsmænd af slægten Lindenov og besøgte England, Frankrig og Nederlandene (Leiden, 1636), Schweiz (Genève 1639). Ved sin hjemkomst 1639 blev han kaldet til professor ved Sorø akademi hvad han dog afslog for 1640

at tiltræde en seksårig rejse som hovmester for Kaj *Lykke. 1643 var han immatrikuleret i Strasbourg og Padua, 1644 i Sienna, s.å. var han også i Rom. 1654 fik M. embede som oeconomus (kvæstor) ved kommunitetet; dette forestod han med stor dygtighed hvad han især under svensekrigen fik lejlighed til at vise. 1660 udnævntes han tillige til assessor i kammerkollegiet, og kort før sin død fik han sæde i højesteret. M. var den første og banebrydende samler af danske mønter. Den af ham udarbejdede katalog over hans samling blev 1670 udgivet med fortale af Thomas *Bartholin. Sit store bibliotek på 7000 bind testamenterede han til universitetsbiblioteket tillige med en pengesum til dets vedligeholdelse. Ved andre legater betænkte han Vor Frue kirke, Odense katedralskole m.fl. institutioner. □Mal. 1643 (Odense katedralskole).

Hans de Hofman: Fundationer I, 1755 262–66; V, 1760 78–81; IX, 1763 148–54. Kirkehist. saml. 3.r. VI, 1887–89 520–22 525–28 (breve). – Danm.s adels årbog XXI, 1904 330. [Will. Worm:] Progr. fun.univ. Hafn. over H. M., 1669. Anders Samsing i Pers.hist. t. 5.r. VI, 1909 15f. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 115. Axel Ernst i Numismatisk foren.s medlemsbl. X, 1926 101f. G. Galster sst. XIV, 1935 243–49.

Georg Galster

Muller (Müller), Jørgen Peter, 1866–1938, hygiejniker, idrætspioner, forfatter. * 7.10.1866 i Adserballe, † 17.11.1938 i Århus, urne sst. (Ndr. kgd.). F: sognepræst, sidst i Stadager, Georg Wilhelm Müller (1816–98, ~ 1° 1851 med Sidsel Otonia Matzen, 1822–62, ~ 3° 1884 med Sara Oline Christine Flatau, 1852–1929) og Ellen Nielsine Jacobsen (1842–77). ~ 1° 1.5.1896 i Stadager med Marie Cornelia Dumili Schönberg, * 9.12.1865 i Kbh. (Frue), † 21.12.1930 i Bournemouth, d. af kaptajn, gymnastiklærer Peter S. (1820–84) og Anna Cornelia Dumili (1834–1911). ~ 2° 1.9.1937 i Århus (b.v.) med Emilie Jensine Berg, * 30.3.1889 i Ribe, † 25.12.1966 i Århus, d. af lokomotivfører Syvert B. (1863–1919) og Hansine Caroline Emilie Hansen (1861–1942). M. blev student 1884 fra Nykøbing F., cand.phil. n.å., var løjtnant ved ingeniørkorpsen 1888–89, dernæst i Argentina hvor han virkede som jernbaneingeniør. Hjemkommen til Danmark blev han 1891 ansat i Recks opvarmingskompagni hvor han forblev til 1901. Han påbegyndte i denne periode teologisk studium og tog 1894 hebraicum og patristicum. 1901–05 var han inspektør ved Vejlebjerg sanatorium. Efter den tid virkede han udelukkende som agitator for legemsrøgt og var under denne virksomhed for en stor del bosat i udlandet: i Zürich 1910–11, i St. Moritz 1911–12, i London 1912–24. Allerede som barn blev hans interesse for idrætten vakt idet hans

far arrangerede kapløb for ham og hans brødre i præstegårdshaven ligesom han i det hele søgte at interessere sønnerne for idræt. M. blev en ivrig udøver af så at sige alle dengang kendte idrætsgrene. – Som medlem af Kbh.s roklub var M. med til at indføre atletik i Danmark og blev en af tidens ypperste i kast, kapgang og løb. Ved det første internationale atletikstævne i Danmark, 9.6.1893 på Rosenborg eksercerplads, vandt han en eng.mile gang i 7.48 min., og spydkast på 28,70 m. 1898 ved verdensudstillingen i Kbh. vandt han hammerkast på 31,55 m og femkamp. Begejstrede landsmænd hyldede ham med laurbærkrans. M. satte danske rekorder i 700 m løb (1.49,8), en halv mile løb (2.09,0), fem danske mil gang (3.28,02,0), diskoskast sml. 55,50 m hammerkast 31,55 m og vægtskast (25,4 kg) 5,95 m. Idrætsligt og resultatmæssigt nåede han længst i roning hvor Kbh.s roklubs „Müllerhold“ beherskede alle stævner i Skandinavien og bl.a. vandt datidens fornemste trofæ, Øresundspokalen, seks gange. På holdet roede fem brødre, Christoffer, Poul, Georg og Benjamin samt M. selv – som regel dog kun tre samtidig, mens to-åren skiftede mellem forskellige af klubbenes medlemmer. M. var med sit temperament og altid fremragende træningstilstand holdets dynamiske leder og inspirator. „M.-holdet“ var selvskevet som Dansk forening for rosports repræsentant i alle store udenlandske stævner og hentede fra stævner i Europa nye bådtyper til dansk roning, således fra Bruxelles toer med styrmand. M. var samtidig en fremtrædende agitator i belærende og oplysende artikler om nye eller lidet kendte idrætsgrene. Han var medarbejder ved dagbladet København 1893–1901 og medudgiver af Aarborg for Legemsidræt 1898 og 1905. Verdensberømmelse vandt han med sin bog *Mit System*. 1904. Her samlede han sine erfaringer, sine træningsmetoder og den levemåde, der førte til de bedste resultater, omkring en række selvkonstruerede hjemmegymnastiske, enkle øvelser, hvori han afgørende brød med den da enerådende påvirkning fra svensk mandsgymnastik. Mit System blev en enestående succes, oversat til 25 sprog, trykt i over halvdan mio. eksemplarer. Udover de gymnastiske øvelser går bogen stærkt ind for hygiejnisk livsførelse, frisk luft i opholdsstue og soveværelse, bade- og froteringsøvelser. Rationel hudpleje og hærkning gennem kolde afvaskninger blev næsten rituelle krav for systemets dyrkere. Ud over Mit System skrev han bøger og afhandlinger som *Vink om Sundhedsrøgt og Idræt*, 1907, *Kønsmoral og Livslykke*, 1908, *My breathing system*, 1914, *My army and navy system of free standing exercises*, 1915 og *Hvad*

Muller, J. P.

fejler vor Ungdoms fysiske Opdragelse? 1927. Ingen af disse bøger nåede tilnærmelsesvis samme udbredelse som *Mit System*. M. holdt over hele Europa ca. 1400 foredrag, oftest ledsaget af demonstrationer af systemet. En meget væsentlig del af hans virksomhed faldt i England hvor han 1912 oprettede og ledede sit M.-institut i Dover Street i London. 1924 overtog hans søn, Ib, instituttet. I en årrække var M. eksaminator ved det af læger grundede og ledede Institute of hygiene og fik prinsen af Wales som protektor for sine bøger. – M. var æresmedlem af adskillige foreninger og selskaber i Skandinavien, England, Skotland, Tyskland, Italien og Rusland. – R. 1919. □Statue af R. Bøgebjerg, 1905 (Nykøbing F.). Foto.

Internationale ill. *Athleten-Zeitung* 20.12.1896. Idrætsbogen, red. A. C. Meyer II, 1909 afsnit VI 9; afsnit VIII 88. *Studenterne* fra 1884, 1910. *Verden* og vi 26.12.1913. *Anglodania* 26.2.1929. *Nationaltid.* 18.11.1938. *Politiken* s.d. F. Aa. Hansen: Sorø roklub 1918–43, 1943. Poul Kragh: Kbh.s roklub gennem 100 år, 1966. – *Levnedsberetning* i ordenskapitlet.

Carl Ettrup (Otto Olsen)

Mumme, Hans Peter Theodor, 1801–85, historisk forfatter. * 25.5.1801 i Nordby, Risby sg. i Svansen, † 21.5.1885 i Odense, begr. sst. F: degn og skolelærer Peter M. (ca. 1746–1801) og Christine Marie Krohn (ca. 1764–1844). ~ 26.11.1824 i Fåborg med Anna Kirstina Boemann, * 7.11.1807 i Fåborg, † 26.1.1874 i Odense, d. af kobbersmed Gabriel B. (ca. 1774–1826) og Christiane Padermann (ca. 1767–1834).

M. kom som barn med sin mor til Fyn og uddannedes på Brahetrolleborg seminarium hvorfra han dimitteredes 1821, blev snart efter kordegn og lærer ved Borgerskolen i Fåborg hvor han oprettede en privat skole, og 1839 kordegn og kantor ved Skt. Knuds kirke i Odense samt lærer ved købstadens skolevæsen; også her oprettede han en pigeskole. Efter at have opgivet de andre embeder var han til sin død degn ved Gråbrødre hospitals kirke. M. har udgivet flere historiske skrifter, således det pålidelige arbejde *St. Knuds Kirke i Odense*, 1844, *Bidrag til Odense Bys Historie*, 1857, især omhandlende skole- og fattigvæsen samt Gråbrødre hospital og *Begivenhederne i Fyen under de franske og spanske Troppers Ophold her i Landet i Aaret 1808*, 1848. – DM. 1847.

Fyens stiftstid. 23.5.1885.

Hans Knudsen*

Munch (Munch-Petersen)

Den her omtalte slægt har sin oprindelse på Bornholm og føres tilbage til Jesper Hansen M.

(1677–1760), gårdmand på St. Munkegård i Åker sg. Han var far til Marcus Jespersen M. (1723–74). Den gren der fører navnet M.-Petersen nedstammer fra Marine Else Cathrine M.s før-ægte-skabelige søn Jeppe Findanus Petersen (1818–1900) der antog moderens senere ægtefælle, overformyndet i Åkirkeby Hans Peter Petersens (1804–53) efternavn.

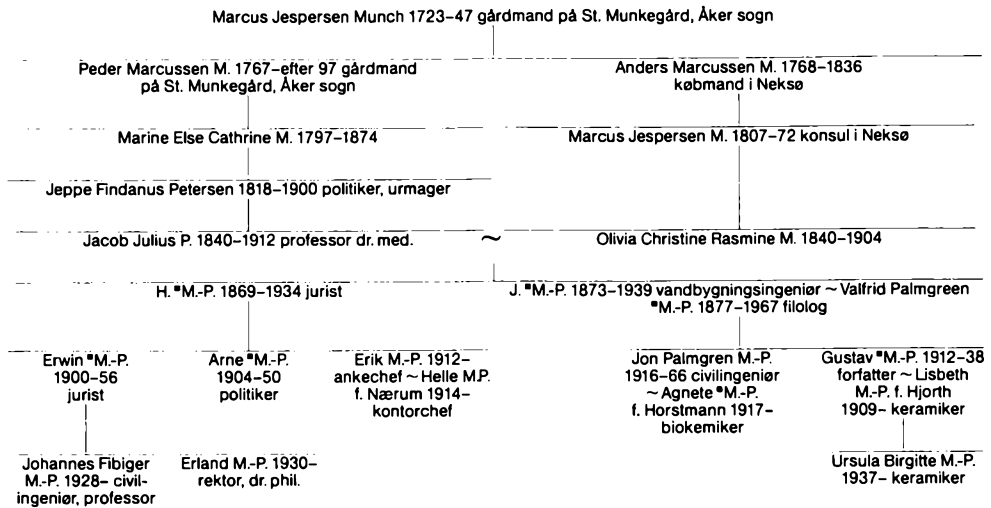
Jul. Bidstrup: Stamtbl. over familien Koefoed, 1887 (fot. opr. 1976) 39–42 45 49ff. Th. Hauch-Fausbøll: *Slægthåndbogen*, 1900 776–79.

Hans H. Worsøe

Munch, Anna Elisabeth, 1876–1960, maler. * 18.6.1876 i Kbh. (Vartov), † 9.11.1960 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: norsk forfatter, professor Andreas M. (1811–84, ~ 1° 1844 med Charlotte Amalie Juul, 1823–50) og Anna Maria Amalie Nordberg (1832–1905, adopt. 1849 af mosterens mand lensgreve Gregers Christian Raben). Ugift.

M. kom fra et hjem rigt på kultur, beskrevet af hende selv i bogen *Et nordisk Digterhjem. Andreas og Amalia Munch 1862–1884*, 1954. Hun viste tidligt evner for kunsten og fik privatundervisning inden hun 1893–94 tog til Italien og Paris hvor hun modtog undervisning af nogle af tidens anerkendte malere på Académie Julian. Af betydning for hendes senere virke som vægdekoreationsmaler blev mødet med Puvis de Chavannes kunst. I Kbh. var hun 1895–97 elev af Julius *Paulsen og tog 1909–10 et semesters undervisning på kunstakademiets dekorationsskole for at studere freskoteknik. Hun foretog livet igennem talrige rejser til Frankrig, Italien, Sverige og Norge.

M. deltog i mange udstillinger efter sin debut 1898 på Charlottenborgs forårsudstilling, bl.a. Kunsternes efterårsudstilling, Den frie, Baltiska utställningen i Malmö 1914, Forumudstillingen 1929 og på udstillinger arrangeret af kvindelige kunstnere. Separatudstillinger hos kunsthødlere, bl.a. Chr. Larsen og Bach, og på Charlottenborg 1948. M. har dels malet landskaber med figurer, inspireret af Fynboerne, dels religiøse og dekorative fresker under påvirkning fra italiensk ungrenæssance og Joakim *Skovgaard. Der er kalkmalerier af M. i bl.a. Fyns forsamlingshus (1910) og Ansgar kirkes menighedshus, begge i Odense, og altertavler i kirkerne i Sejlstrup og Hjortdal i Jylland og Espe, Mesinge, Højby og Ringe på Fyn samt i Lindevangskirkens menighedshus på Frederiksberg. Til Ringe kirke har hun udført et granitrelief af den gode hyrde. M. var også virksom som bogillustrator og har tegnet til Sophie Breums *Kongebørn*, 1904 og *Dorte og Per Døvnælde*, 1924 samt til S. Tver-

mose Thyregods *Sagn og Historier om danske Mænd og Kvinder I–III*, 1920–22. 1941 modtog hun Tagea Brandts legat. M. er repræsenteret i kunstmuseerne i Maribo, Ribe og Vejen. □ Afbildet s.m. Helga Munch på mal. af H. Olrik, 1882. Tegn. af Leis Schjelderup 1886 og 1890 (Kgl. bibl.), mal. af samme, 1890. Relief af F. Hammeleff, 1893. Selvportr. 1915 og 1922. Mal. af Gustava Grüner, 1925. Selvportr. 1926 og 1930, tegnet selvportr. 1940 (kobberstiksaml. i Oslo). Selvportr. udst. 1945, 1953, 1955, 1957 og 1960. Foto.

A. E. M. Et udvalg af billeder, m. tekst af Karl Christensen, 1938 = Danske kunstnere XXVI. – Interview i Fyns stiftstid. 9.6.1921. – Om slægten i Norske slægter, udg. H. Krog Steffens II, Kria. 1915 178–81 og Jens Thiis: Edv. Munch og hans samtid, Oslo 1933 3–42. Hver 8. dag. 15.3.1914. Kvinden og samf. 30.1.1921. Vore damer 25.8. s.å. Berl. tid. 26.12.1921. Kai Flor sst. 17.1.1923. Xiane Manicus sst. 28.1. s.å. J[an] Z[ibrandt- sen] sst. 10.11.1960. Politiken 22.1.1923.

Bjarne Jørnæs

Munch, Elna Elisabeth, 1871–1945, politiker. * 13.6.1871 på skovridergården ved Petersværft, Kallehave sg., † 17.11.1945 i Kbh. (Johannes), begr. sst. (Vestre). F: forstråd, skovrider Conrad August Nicolaus Sarauw (1816–86, ~ 1° 1851 med Julia Olivia Camilla Bach, 1822–54, ~ 2° 1858 med Frederikke Graae, 1835–59) og Betzy Wilhelmine Hansen (1834–1909). ~ 20.12.1902 på Frbg. (b.v.) med dr.phil., senere minister P. *M.. * 25.7.1870 i Redsted på Mors, † 12.1.1948 i Kbh. (Johannes), s. af landmand, møller Chresten Møller M. (1844–1920) og Johanne Mathilde Jacobsen (1845–1932).

M. blev student 1891 fra N. Zahles skole og cand.mag. 1896 med matematik som hovedfag. 1891–1918 virkede hun som lærer ved forskellige skoler, var medarbejder ved tidsskriftet Det ny Aarhundrede og 1902–03 medlem af Studentersamfundets bestyrelse. – M. var formand for den 1906 stiftede Københavns kvindevalgretsforening der blev dannet delvis som reaktion på Dansk kvindesamfunds forsigtige linie i kvindestemmeretsagen. Under hendes ledelse udvidedes valgretsforeningen til det landsdækkende Landsforbundet for kvinders valgret, stiftet 1907. Som næstformand i landsforbundet og som formand for dets forretningsudvalg var M. den reelle primus motor i organisationen. I 1909 havde landsforbundet allerede 121 lokalafdelinger over hele landet med over 10 000 medlemmer og var derved på ganske få år blevet større end Dansk kvindesamfund. 1908–15 udgav forbundet bladet Kvindevalgret hvori M. var en flittig skribent. Da kvinderne havde fået stemmeret til rigsdagen 1915 nedlagdes landsforbundet, og M. opfordrede kvinderne til at gå ind i de politiske partier og nedlægge de særlige kvindeorganisationer.

M. var medlem af Københavns borgerrepræsentation 1917–25 og af folketinget 1918–35, valgt for det radikale venstre. Hun var således blandt de første kvinder der blev indvalgt i rigsdagen. Hun var medlem af det radikale venstres hovedbestyrelse. – I folketinget var M. stærkt involveret i udformningen af de store lovkomplekser der vedtoges kort efter kvindestemmerets indførelse: loven 1919 om ligeløn for mandlige og kvindelige tjenestemænd, loven 1921 om kvinders og mænds lige adgang til offentlige embeder og hverv hvor M. talte for at kvinder også

Munch, Elna

burde have adgang til præsteembeder, samt ægteskabslovene 1922 og 1925. M. var nok den af de nyvalgte kvindelige rigsdagsmedlemmer der mest aktivt arbejdede for at fremføre kvindeinteresser i lovgivningsspørgsmål. Som politiker arbejdede hun desuden med en lang række andre spørgsmål, bl.a. havde sundhedsvæsenet og skolevæsenet hendes interesse. □ Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), tegn. af samme. Tegn. af H. Jensenius udst. 1928. Foto.

Drude Dahlerup

Munch, Ingeborg Sørine, f. Nielsen Beck, 1906–78, folkesanger. * 1.3.1906 i Fræer ved Skørping, † 8.8.1978 på Terndrup sygehus, begr. i Torup. F: Marinus Østergaard og Ane Nielsen Beck (1885–1954; ~ 1908 med Marinus Pedersen). ~ 1.11.1928 i Skørping Nyk. med landmand William Russel Blomfield Jensen, * 16.10.1900 i Torup, s. af møller Jens Christian J. (1859–1942) og Marie Bodil Christiansen (1870–1956).

„Jeg hedder Ingeborg / mit døbenavn er Ingeborg Sørine Nielsen Bech / født den 1.3.1906 / i et lille bondehus på Fræer mark ved Skørping / min mor var ugift / så jeg var hvad der dengang kaldtes en hueunge“ (horeunge). Sådan begynder M. sine „Erindringer“. Fra ganske ung vandrede folkemindesamleren Evald Tang Kristensen om på heden, i sidste tredjedel af forrige århundrede. Blandt hedens fattige folk fandt han ufattelig mange gode folkesangere, især kvinder. En af dem hed Mette Johanne Jensdatter (1808–85). Senere giftede Tang Kristensen sig med et af hendes børnebørn, Marie Jensen. Et andet børnebarn Anne Munch blev mor til M. Medarbejderne ved Dansk folkemindesamling mødte M. i 1959. Hendes ubændige personlighed og intense syngemåde gjorde et voldsomt indtryk på medarbejderne, og mødet blev indledningen til et samarbejde som varede uden afbrydelse til hendes død. I 1970 lykkedes det at gøre kulturminister K. Helveg Petersen interesseret i M. og hun blev, sammen med spillemanden Evald Thomsen, ansat som lønnet konsulent ved Folkemusikhuset i Hogager der blev oprettet 1971 som „ramme om et arbejdsfællesskab imellem folkemusikere og folkemusikforskere“. M. blev benyttet en del af de moderne massemedier: radio, gramofon, fjernsyn, film. Imidlertid, det er betegnende at hun har fået langt større virkning ved at være sammen med utallige mennesker som har lært af hende, både når hun tog imod dem i Himmerland, og når hun sang og fortalte ved folkemusikalske sammenkomster.

Husmandskonen M. er uden nogen tvivl den folkesanger som har fået størst betydning for vor

opfattelse af dansk musikalsk folkekultur. Hun sang ballader fra middelalderen og nyere mærkedsviser eller skillingsviser, klagesange og dansviser eller dansetral. De fleste havde hun arvet fra sin mors familie, andre havde hun lært af folk hun tjente sammen med, enkelte lavede hun selv. Hendes repertoire var stort og broget, men dog ikke påfaldende stort i sammenligning med mange andre folkesangeres repertoire, nulevende og fortidige. Hendes „hemmelighed“ var måden hun brugte tekster og melodier på: M. evnede at synge og fortælle de samme viser og historier igen og igen, men altid på en overrumplende ny måde således at tilhørerne oplevede dem som direkte udtryk for hendes egen og hendes folks øjeblikkelige virkelighed. Men samtidig fremkaldte hendes syngemåde og fortællestil en næsten mystisk fornemmelse af en viden og en styrke der kun kan forklares som virkningen af en inderlig og nedarvet forbindelse med den musikalske folkekulturs urgamle traditioner og erfaringer.

I. M. i Politiken 16.8.1970, 23.8., 30.8. og 6.9. s.å. I. M.: Erindr., 1978. – Hasse Havggaard i Fogtdals mag., 1980 51–65. – AV: Evald, Ingeborg og alle de andre, 1974.

Thorkild Knudsen

Munch, Ove, * 1928, direktør for Industrirådet. * 27.4.1928 i Nyborg. F: trafikassistent, senere overkontrollør ved DSB Christian Severin Theodor M. (1900–63) og Anna Emilie Pedersen (* 1903). ~ 1.10.1955 i Kbh. med sygeplejerske Ulla Margit Pedersen, * 29.9.1931 i Øde Førsløv, d. af kontrolassistent Frederik Simon P. (1888–1958) og Ella Marie Pedersen (1899–1978).

M. har haft det meste af sit liv inden for erhvervslivets organisationer. Han blev student 1946 og samtidig med at han studerede statsvidenskab var han ansat i Landsforeningen dansk arbejde. Efter at være blevet cand.polit. 1956 kom han ind i Jern- og metalindustriens sammenslutning hvor han 1963 blev underdirektør og 1967 stedfortrædende direktør. I sin tid i jernindustrien var M. en pionerer i de etableringen af de samarbejdsforsøg der gik forud for de endelige samarbejdsaftaler ligesom han arbejdede med indførelse af moderne lønsystemer. 1971 blev M. direktør i Industrirådet, og dermed indledtes både indadtil og udadtil en ny stil. Som leder af den gamle organisations ret omfattende administrative apparat har M. virket som den nutidige leder: ligefrem og uhøjtidelig med udprægede evner for at stimulere medarbejderne. Ganske klart er også hans talent for at sikre Industrirådet kvalificerede medarbejdere. Trods hele sin liberalitet og åbenhed er det dog åbenbart at han kan lide selv at træffe beslutninger.

Hele fornyelsen på de indre linjer, markeret med den nye store bygning på Rådhuspladsen, har dannet grundlag for Industrirådets ændrede position i dansk erhvervspolitik. Lige siden Camillus "Nyrops (1843–1918) tid havde det været praksis at man ventede på sagerne. Man ventede på at centraladministrationen skulle bede om en udtalelse. Nu kom man selv med sin opfattelse, nu var der prompte kommentarer til aktuelle spørgsmål og forslag til deres løsning. I løbet af nogle år blev Industrirådet og dets synspunkter en realitet i den offentlige debat. Industrirådets formand siden 1978 Erik B. Rasmussen har, da han kom til, klart sluttet sig til samme linje og selv videreudviklet den. M. har lagt sin hovedkraft i Industrirådet, og de mange hverv han har og har haft er nøje knyttet til stillingen. R. 1973. R.' 1980. □ Foto.

Børsen 16.7.1971.

Vagn Dybdahl

Munch, Peter Rochegune, 1870–1948, historiker, politiker. * 25.7.1870 i Redsted på Mors, † 12.1.1948 i Kbh. (Johannes), begr. sst. (Vestre). F: landmand, møller Chresten Møller M. (1844–1920) og Johanne Mathilde Jacobsen (1845–1932). ~ 20.12.1902 på Frbg. (b.v.) med politiker Elna Sarauw (Elna "M."), * 13.6.1871 på skovridergården ved Petersværft, Kallehave sg., † 17.11.1945 i Kbh. (Johannes), d. af forstråd, skovrider Conrad August Nicolaus S. (1816–86) og Betzy Wilhelmine Hansen (1834–1909). M.s far stammede fra nordjyske storbondefamilier. Under det meste af M.s opvækst ejede han Skabermølle syd for Viborg. I 1888 flyttede familien til Kbh. hvor faderen ernærede sig ved forskelligt arbejde, indtil han 1903 for en årrække alene udvandrede til Canada ligesom tidligere M.s yngre brødre. 1881–89 gik M. i Viborg katedralskole (med tilhørende forberedelsesskole) hvis rektor H. H. "Lefolii lærte ham „at se en sag fra mere end én side, at forstå at vi aldrig har ret til fuld ud at fordomme noget eller nogen, men at enhver har sine gode sider“. I skolen knyttede M. livslang forbindelse med de senere historikere Aage "Friis og Jacob Peter "Jacobsen. Den særprægede korrespondance mellem M. og Jacobsen, udgivet af dennes hustru Lis "Jacobsen, viser deres desillusionerede livssyn, men også hvorledes M. besluttede sig for at vælge sig et standpunkt og en livsgerning, evt. på den egentlig foragtede „middelvej“.

I 1889 påbegyndte M. sit 1895 planmæssigt afsluttede studium til skoleembedseksamen med historie, fransk og latin. Han boede under trange forhold hos sin familie som han med sine beskedne indtægter af legater og slet betalt under-

visning bidrog til at underholde. „Begrebet „forlystelser“ lå helt udenfor mine interesser“. Derimod færdedes han med iver i både Studenterforeningen og Studentersamfundet og ofrede særdeles megen energi på foreningspolitikken. Ved filosofikum fulgte han K. "Kroman hvis vægt på logikken og hvis pædagogiske syn påvirkede ham, og som også lærte ham John Stuart Mills tanker at kende. Han værdsatte sine lærere i historie, fremfor andre dog Kr. "Erslev. Modsat Erslev ønskede M. selv at arbejde med den nyeste tids historie; som emne for sin disputats valgte han dog, efter Erslevs råd, *Købstadsstyrelsen i Danmark fra Kristian IV's Tid til Enevældens Ophør* der udkom i to bind 1900 hvoraf første (om tiden 1619–1745) forsvarede for den filosofiske doktorgrad. M.s forkærlighed for den nyeste historie stod i sammenhæng med hans opfattelse af „at det måtte være den historiske forsknings opgave af fortidens begivenheder og forhold at uddrage nyttig lære for nutid og fremtid .. at se begivenhedernes sammenhæng for så vidt gorlig at nå frem til visse historiens love der kunne skænke nyttig lærdom“, om end det „foreløbig“ syntes ham „meget lidt der kunne sluttet fra fortiden til fremtiden“. I forbindelse dermed stod hans ligeledes før århundredskiftet udformede opfattelse af statistikens og nationaløkonomiens betydning for og sammenhæng med et historisk studium, altså en sans for et samspil mellem samfundsvidenskaberne til bedre forståelse af samfundet som siden satte sig frugt da han i 1927 bidrog til at skaffe midler til oprettelsen af Institut for historie og samfundsøkonomi hvis formand han var til sin død. Et andet udslag af hans interesse for fremme af videnskaben var hans initiativ til oprettelsen af Rask-Ørsted-fondet 1919. Bortset fra udgivervirksomhed sammen med Aage Friis (Johanne Luise Heiberg og A. F. Krieger I–II, 1914–15) og med Friis og Elise Koppel (A. F. Kriegers Dagbøger 1848–80 I–VII, 1920–25) vedr. den nationalliberale periode som han altid omfattede med kritisk kærlighed levede hans øvrige arbejde ham efter disputatsen ikke tid til forskergerning i snæver forstand. Derimod fortsatte han uden for sine ministerår med imponerende arbejdssevne sin i 1890erne påbegyndte gerning som forfatter af banebrydende fremstillinger af den nyeste historie, ikke mindst i samleværker som Verdenskulturen, Det 19de Aarhundrede, Det danske Folks Historie (Schultz' Danmarks Historie), Danmark under Verdenskrig og Besættelse, hvortil kom et stort antal kronikker og dagbladsartikler om historiske emner. Hertil knytter sig hans kyndige redegørelse for rigsdagens arbejds-gang i *Den danske rigsdag 1849–1949*, jubilæ-

umsværket som han selv havde bragt over et dødt punkt, og hans i 1940'erne udformede erindringer som, isprængt hans samtidige optegnelser, efter hans død er blevet udgivet af Povl Bage m.fl. Om hele dette forfatterskab gælder at stilen er behersket og kølig, fremstillingen klar og veldisponeret og så pædagogisk tilrettelagt at læseren, uanset M.s vidtgående redelighed i fremstillingen af andres opfattelser, ofte vil finde hans egne indlysende rigtige.

Efter embedseksamen ernærede M. sig som historielærer ved diverse højere skoler og kursus og virkede som censor ved gymnasieskolerne. M. færdedes i skolekredse der ønskede en reform af den højere skole i stil med hvad der kom ved loven af 1903. Et led heri var ønsket om til historieundervisningen at knytte en undervisning i samfundskundskab. Efter afprøvning gennem forsøg på frøken Kruses skole udgav han 1902 sin *Lærebog i Samfundskundskab* der året efter fik sidestykker beregnet for realskolen og folkeskolen. 1907–08 kom, på tilskyndelse af professor M. Cl. "Gertz, en hovedskikkelse bag 1903-reformen, hans *Lærebog i Verdenshistorie I–II*, beregnet for gymnasiet og skrevet med henblik på at „lade kendsgerningerne selv tale i stedet for stadig at give forklaringer og synspunkter“. Begge lærebogssæt var pædagogisk vel tilrettelagt og blev i mange årtier de mest anvendte i skolen, verdenshistorien fra 1916 med lektor Th. A. Müller som medforfatter. Bøgerne bidrog til at gøre M., hvis indtægter endnu længe var gået til opretholdelse af hans familie, økonomisk ret velstillet, så at han og hans hustru kunne bygge hus i Øster Allé og sommerhus i Kregme. Til M.s pædagogiske virke hørte også et stort antal foredrag i folkeuniversitetet og andetsteds. I dybere forstand opfattede M. selv sin politiske gerning som et pædagogisk virke.

Det er ejendommeligt for M., der i øvrigt må karakteriseres som tidligt udviklet, at hans politiske anskuelser først afklaredes sent, i 25–30 års alderen. Til gengæld ændredes de kun lidt siden da. Hans hjem synes at have været højrepræget, og endnu som ung student betragtede han sig som højremand, trods påvirkning fra vennerne J. P. Jacobsen og Friis og i en vis forstand fra rektor Lefolii. Hans højrestandpunkt bundede hverken i kulturelle eller sociale synsmåder, men i hans nationale og deraf afledte forsvarspolitiske anskuelser. For et lille folk som det danske, mente han som ung student, var „en meget stærk nationalfølelse“ forudsætning for ikke at gå til grunde, og „der måtte være en mulighed for national drift, selv om den kun kunne øves ved at vi efter fortvivlet modstand erobredes af tyskerne“, altså en beredthed til om fornødent at

dele sønderjydernes (og polakkernes) vilkår som M., under total omskiftelse af forsvarspolitiske synspunkter, fastholdt siden. Med Aage Friis som drivkraft gik M. 1893 ind i et samarbejde med andre studerende om at skrive artikler om sønderjyske forhold til danske blade som bragte dem i stort antal.

I de første år af 1890'erne så M. med velvilje på forhandlingspolitikken, men skuffedes af forliget 1894. Forinden var han kommet under påvirkning af Viggo "Hørups „overlegne personlighed“, og fra 1893 fulgte han mere og mere dennes anskuelser, derunder i forsvarsspørgsmålet. Han tilsluttede sig venstrereformpartiet og optrådte efterhånden som taler ved grundlovsfester og andre møder, men nærrede afsky overfor P. A. "Alberti og formentlig allerede i 1890'erne skepsis over for J. C. "Christensen, fremhævede akademikernes rolle som en frisindets fortrop og blev snart overbevist tilhænger af samarbejde med socialdemokratiet, også efter en kommende sejr over højre-ministerierne. Stor betydning for ham fik et studieophold i Frankrig 1900–01. Formålet var i første række videnskabeligt, og han knyttede varige personlige kontakter til en række betydelige historikere som han, ligesom Erslev, betragtede som fagets ypperste i samtiden, fremfor alle C. Seignobos hvis „Méthode historique appliquée aux sciences sociales“ særlig optog ham, ligesom han fulgte forelæsninger ved flere højere læreanstalter. Men derudover skaffede han sig indgående kendskab til fransk undervisningsvæsen og til fransk politik, hvor den radikale fløj efter Dreyfus-affæren var kommet til magten. Det kejserlige Tyskland afskyede M. England tiltrak sig først hans opmærksomhed efter at den liberale valgsejr i 1906 havde åbnet vej for sociale reformer og en forfatningskamp. Forkærligheden for Frankrig kan virke overraskende – og måske delvis være sprogligt bestemt – for så vidt som hans holdninger viser langt større slægtskab med Stuart Mills end med nogen fransk samfundsteoretikere. Han har selv angivet den utilitaristiske maksime „den størst mulige lykke for det størst mulige antal“ som målet for sit politiske virke, som han ville øve ud fra et helhedssyn på menneskehedens udvikling hvor han anskuede historien som en kamp mellem to hovedretninger; den enes princip var hensynsløs selvhævdelse for nationer og for klasser, magt bygget på våben, disciplin bygget på autoritetstro, den andens samfølelse mellem mennesker, klasser og nationer, ret bygget på folkeskrevet lov, personligt ansvar bygget på fri, selvstændig tænkning. M. erkendte at „dåd er øvet, dygtig gerning udført i begge de to principers navn“, men han selv ville gøre sin indsats

under „samfolelsens, rettens og den frie tænkningens fane“.

M. vendte hjem fem uger før systemskiftet, fuldt beredt på at tage en politisk gerning op side om side med den pædagogiske. Der måtte, mente han, „komme en vis afventningstid hvor man så hvorledes det hele udviklede sig“. J. C. Christensen lagde som venstrereformpartiets og regeringens egentlige leder op til en moderat kurs i samarbejde med landstingets frikonservative hvad bl.a. betød brud på samarbejdet med socialdemokratiet ved valget 1903. M. tog ved siden af mødevirksomhed til initiativer som begge skulle styrke den radikale fløj af partiet, enten med henblik på varig væsentlig indflydelse på dette eller om fornødent forberede et brud. Han var hovedinitiativtager til tidsskriftet *Det ny Aarhundrede* som han redigerede 1903–09 som et organ hvor højskole- og universitetsfolk af i bred forstand radikal observans skulle ytre sig. M. skrev selv en række vægtige artikler der fastlagde idégrundlaget for en socialradikal politik. Det andet initiativ, som skyldtes en mindre kreds hvori M. og Ove Rode var hovedskikkelserne, blev ført ud i livet samtidig, i efteråret 1903, ved dannelse af *Den radikale klub*, i formen en privat diskussionsklub, som snart skaffede sig kontakter i provinsen så forudsætningerne for at oprette en landsorganisation var til stede, og som også udsendte pjecer vendt mod regeringens politik. Da bruddet på rigsdagen kom i januar 1905 udarbejdede M., Rode og juristen Oskar Johansen under intense drøftelser udkast til et program som atter gennemdrøftedes på forberedende møder og sluttelig vedtoges på et stiftende landsmøde i Odense 20.–21.5.1905 hvor det nye parti antog det af M. ønskede navn: *det radikale venstre*. Folketingets venstre tilsluttede sig på mødet med C. Th. Zahle som ordfører programmet, men først 1909 antog det samme navn som landspartiet. M.s indflydelse på programmet var betydelig. Blandt de formuleringer som i særlig grad skyldtes hans initiativ var at der såvel ved påligningen af skatter som gennem en social reformlovgivning skulle tilstræbes en formindskelse af den bestående økonomiske ulighed, ligesom det skulle „sættes som mål at give alle lige adgang til kundskab og gøre alle delagtige i vor kultur“.

M. foretrak at lade sig opstille på Langeland, J. A. Hansens og Edvard Brandes' gamle kreds hvor vælgerforeningens flertal fulgte de radikale. Ved valget i 1906, som trods valg samarbejde med socialdemokratiet faldt ugunstigt ud for det nye parti, blev M. slået med en ret beskednen margen af venstrereformpartiets hidtidige folketingsmand. 1909 sejrede han derimod klart og

bevarede siden kredsen så længe han stillede op. Også efter den fulde overgang til forholdstalsvalg 1920 var han hver gang den kandidat der fik flest stemmer, ved det sidste, det nationale valg i 1943, endog over halvdelen. Langeland, især den sydlige del af øen, blev en af de få radikale højborge, og M. en af de få radikale der aldrig behøvede at nære uvished om sit genvalg.

Efter valget 1906 var M. blandt dem der ivrigst virkede for at holde modet oppe i det skuffede parti. Muligheden for et nyt fremstød kom da Alberti, som det havde angrebet kraftigt, meldte sig som bedrager i 1908; derved svækkedes J. C. Christensen som det betragtede som sin ærke-modstander. Imidlertid var forsvarsspørgsmålet kommet i forgrunden, efter at den i 1902 nedsatte forsvarskommission havde afgivet betænkning. Venstre splittedes i flere fløje der dog alle anlagde et positivt syn på forsvaret. M. beskæftigede sig i disse år mere indgående med sikkerhedspolitik end tidligere. Mens folketingets venstre ligesom venstre i det foregående århundrede var tilbøjeligt til især at argumentere for nedsættelse af forsvarsudgifterne tillagde M. besparelshensyn mindre afgørende vægt og byggede i stedet, i øvrigt i overensstemmelse med Rode og mange andre i partiet, sin argumentation på en analyse af Danmarks sikkerhedspolitiske situation. De konklusioner han drog blev i alt væsentligt bestemmende for det radikale venstres standpunkter i de følgende årtier, og han kom til at stå som den der i særlig grad personificerede disse. M. anså det som mange i samtiden for overvejende sandsynligt at der ikke ville blive storkrig i Europa. Udelukkes kunne det imidlertid ikke. Størst fare for Danmark ville der være i tilfælde af krig mellem England og Tyskland. Alle var enige om at Danmark burde forholde sig neutralt. M. accepterede det i radikale kredse udbredte ønske om en erklæring om permanent neutralitet hvorimod han advarede mod at søge en garanteret neutralitet som Belgiens. Afgørende for ham var imidlertid Tysklands militære dominans i det danske rum. Neutraliteten kunne derfor kun hævdes med diplomatiske midler. Militært kunne den alene „konstateres“, ikke forsvares derfor for et stormagtsangreb. Hær og flåde burde derfor alene indrettes med henblik herpå så et retsbrud kunne konstateres og protest nedlægges. Neutralitetspligt kunne ikke være ensbetydende med en krigspligt da ingen kunne være forpligtet til det umulige. Københavns befæstning og i det hele taget et forsvar ud over det dermed angivne var skadeligt af to grunde. For det første fordi det tiltrak sig udlandets opmærksomhed og kunne medføre fare for at Tyskland straks ved en krigs begyndelse ville

sikre sin nordflanke ved at slå Danmark ned; at særlig Tyskland kunne have en interesse i at Danmark ikke henlå som „militært tomrum“ var en argumentation han ikke ville acceptere. For det andet fordi der i det danske folk ville fremkaldes illusioner som før 1864. Kræfterne burde i stedet sættes ind på at udbygge et socialt og kulturelt fællesskab i folket der i værste fald kunne blive et værn ikke for den danske stat men for det danske folk. I så fald ville „en ejendommeligt, højt udviklet dansk kultur så fjern fra erobrerstatens militaristiske kultur som muligt betyde sikkerhed for at det danske folk kan bevare sit eget nationale liv indtil det får også sin ydre selvstændighed tilbage“ som sønderjyderne under langt vanskeligere vilkår havde formået det.

I den radikale mindretalsregering Zahle 1909–10 var M. indenrigsminister. Hans og regeringens største resultat var en hurtig gennemførelse af lov om permanent voldgiftsret i arbejdsstridigheder og oprettelse af en stilling som forligsmand, vigtigt skridt i den arbejdsretlige udvikling som var forberedt af et af Sigurd Berg som indenrigsminister nedsat udvalg og støttedes af denne i tinget. Administrativt forberedte M. bl.a. tjenestemændenes forhandlingsret som gennemførtes ved lov 1919. Derimod strandede hans valglovsforslag ligesom regeringens grundlovsforslag. Opløsningsvalget 1910 styrkede trods nært samarbejde med socialdemokratiet ikke regeringen som afløstes af ministeriet Klaus Berntsen, idet venstre nu udgjorde halvdelen af folketinget. Det fremsatte i 1912 et grundlovsforslag der, uanset at det ikke i enhver henseende opfyldte de radikales ønsker, var så vidtgående at de, ligesom socialdemokratiet, gik ind for det, med større iver end dele af venstre hvor J. C. Christensen syntes forbeholden. Det faldt i landstinget. Folketingsvalget 1913 blev derved et grundlovsvalg. Denne gang begunstigede valglykken oppositionspartierne. Med beskeden stemmefremgang og med et mindretal af stemmerne fik radikale og socialdemokrater et flertal. Da J. C. Christensen hindrede at Berntsen fortsatte dannede Zahle på ny regering. Rode ønskede at få indenrigsministeriet og støttedes af Zahle og Brandes, og M. affandt sig derfor med at blive forsvarsminister skønt han havde fremhævet at netop han på denne post i særlig grad ville virke udfordrende på forsvarsvenlige kredse, derunder officererne, og på Christian X.

Det andet ministerium Zahle var dannet med henblik på løsning af grundlovs spørgsmålet. Forinden det lykkedes (i 1915) var den første verdenskrig brudt ud i august 1914. Regeringen kom til at sidde til 1920, den næstlængste levetid

for en dansk parlamentarisk regering. Den har fået ry for at være en af de personligt dygtigste regeringer landet har haft. Zahle, finansminister Edvard Brandes, Rode og M. udgjorde en inderkreds som gennemdrøftede alle problemer og i alt væsentligt lagde regeringens kurs, dog under deltagelse af udenrigsminister Erik Scavenius i anliggender der vedrørte hans domæne. Uanset lejlighedsvis uoverensstemmelser og temperammenternes forskellighed, hvor M. ofte var formidler, må samarbejdet karakteriseres som godt. Eftertiden har ikke været i tvivl om at betragte Rode og M. som partiets betydeligste skikkelser. Deres yderst forskellige personligheder supplerede hinanden ypperligt, og begge anerkendte hinandens nødvendighed. Deres samarbejde var nært og, til omkring midten af 1920'erne, godt, det personlige forhold ligeledes. Offentligheden opfattede nok, ikke mindst under krigen, Rode som den indflydelsesrigeste. Nære iagttagere som Edvard Brandes og senere historikere har skønnet modsat. Det synes som om M., uanset at han ved flere væsentlige lejligheder veg for Rode, på langt sigt havde den sejeste vilje.

I dagene omkring krigsudbruddet var forsvarsministerens post af central betydning. Han gik med til indkaldelser, l.8. også af sikringsstyrken, hvorimod han – og hele ministeriet – modsatte sig mobilisering som forventedes at blive opfattet som provokerende i Tyskland som det fremfor alt gjaldt om at give tillid til dansk neutralitetsvilje hvorfor regeringsskifte også ville være farligt. Ved den tyske forespørgsel den 5.8. om Danmark ville spærre Storebælt med miner mod begge krigsførende parter synes M. at have været den af de ledende ministre der tidligst og stærkest gik ind for mineudlægningen, under mødet med partilederne med den for ham karakteristiske argumentation at medmindre der kunne være enighed om ikke at betragte det som krigsgrund hvis tyskerne besatte Sprogø og et par punkter på Sjælland ville han ikke være med til at svare nej på forespørgslen. Der var usikkerhed hos andre ministre under indtryk af opfattelsen hos de partiledere hvis mening de især tilføjede vægt. Da kongen, under indflydelse af admiral O. Koføed-Hansen, som også havde opfordret M. til at trumfe sit standpunkt igennem, gik ind for mineudlægningen formulerede M. de standpunkter som derefter blev tiltrådt i statsrådet.

For M. og hele ministeriet var det en overordnet præmis at undgå strid om forsvarsanliggender så længe krigen varede fordi neutralitetspolitikken derved kunne vanskeliggøres. Derfor var der forståelse i alle partier hvilket konstateredes ved flere lejligheder i rigsdagen, bl.a. i lukkede mø-

der. Derfor måtte han administrere ud fra 1909-lovens forudsætninger. Det medførte bl.a. bestilling af leverancer af patroner fra USA. I 1915 gik M. endog med til anlæg af en stilling ved Tunes. I det radikale venstre og socialdemokratiet lettedes accepten af bevidstheden om at posten som forsvarsminister i eventuelle kritiske situationer lå i M.s hånd. Den uro det medførte i andre kredse fik ikke rigsdagspolitiske følger. M. og folketingsflertallet, efterhånden også store dele af venstre og brede kredse i befolkningen, ønskede nedskæringer i sikringsstyrken af hensyn til de personlige og finansielle byrder. Borgfreden gjorde beslutninger afhængige af højres (fra 1915 det konservative folkeparti) accept som vanskeligt kunne opnås når de militære chefer, som også påvirkede kongen, var derimod. Skønt M. fandt situationen konstitutionelt og principielt uacceptabel fandt han sig i at nøjes med mindre nedskæringer end han ønskede indtil han 1917 kunne skære igennem ved forud at afskedige den kommanderende general der gentagne gange havde truet med at gå i protest.

Under krigen modarbejdede M. den tilbøjelighed som kom til orde fra nogle af hans kolleger til dannelse af en samlingsregering hvad han mente kun burde ske i en egentlig krisesituation og for kort tid. Det var ham der forud for valget 1918, som gav regeringspartierne et knebent flertal i såvel befolkningen som folketinget, havde formuleret det således at ministeriet kun ville blive siddende så længe „krigssituationen“ (ikke „krigen“) varede. Efter våbenstilstanden fastholdt han urokeligt at det ikke burde vige før det var sikkert at grænsedragningen i Sønderjylland ville ske i overensstemmelse med selvbestemmelsesretten, uanset de konsekvenser som deraf måtte kunne flyde for partiet. I februar 1919 ledede han, da Scavenius ikke ville, den danske delegation til fredskonferencen i Paris; den rummede efter hans ønske repræsentanter for partierne. Ved begyndelsen til påskekrisen 1920 var M. til møde på Møn. Han fandt det uklogt at ministeriet havde nægtet at fungere, og synes at have ment at kongens afskedigelse af regeringen kunne have været undgået ved en kombination af større smidighed og fasthed fra statsministerens side. Det var M. der undfangede ideen til at Københavns borgerrepræsentation skulle gå til kongen hvilket bidrog til en fredelig løsning af krisen.

I efterkrigstiden blev M. Danmarks ledende folkeforbundspolitikker. Hans syn på forbundet byggede på to præmisser. På den ene side betragtede han det som et skridt på vej mod en international retsorden til forebyggelse, først og fremmest gennem afrustning, af en ny storkrig

som han forventede ville blive katastrofal for den europæiske civilisation. Han lagde derfor megen energi i arbejdet i Genève og udtalte sig offentligt med skånsom optimisme om dets beskedne resultater. På den anden side ønskede han at forbeholde Danmark mulighed for at falde tilbage på en neutralitetspolitik i tilfælde af en konflikt hvori Tyskland var part. Derfor fastholdt han medlemsstaters ret til at nægte passage af militære forbundsstyrker og til i visse tilfælde at undlade at deltage i økonomiske sanktioner. Disse synspunkter gjorde han forsigtigt gældende allerede ved et møde i marts 1919 i Paris hvortil de allierede havde indbudt de neutrale, i øvrigt i overensstemmelse med hvad han havde hævdet under forudgående interskandinaviske drøftelser. I de følgende år skete der en faktisk accept af Danmarks og andre mindre staters synspunkter i disse henseender. I den hjemlige debat afviste M. til stadighed venstres og konservatives opfattelse af at der af forbundsmedlemskabet kunne udledes visse mindstekrav til dansk forsvar. Hans og det radikale venstres forsvarspolitiske standpunkt ændredes ikke i forhold til før krigen, bortset fra hvad der fulgte af de erfaringer der var gjort under denne med hensyn til marinens opgaver. Det for M. afgørende var „at ordningen blev af sådan art at den var udtryk for forståelsen af at det var udelukket at Danmark kunne skabe det man kaldte et "effektivt" forsvar". Følgelig gik han imod 1922-loven. Det lykkedes efterhånden at få socialdemokraterne, som havde stillet forslag om endnu videregående afrustning, til at acceptere det radikale forslag som det de to partier i fællesskab kunne arbejde ud fra.

M.s forsvarspolitiske opfattelse gjorde ham til en af de mest omstridte personer i dansk politik. Forsvarsvener betegnede ham som en virkelighedsfjern dogmatiker, socialdemokraten Hartvig "Frisch" derimod som „et af de få fuldkomne illusionsløse mennesker der aldrig lader sit temperament forstyrre sin tankegang“. Der sikte er at M. havde en helt usædvanlig selvbeherskelse, at han var venlig og forekommende, ikke benyttede sin på mange områder formidable indsigt til at nedgøre nogen, men desuagtet irriterede adskillige ved sin urokelighed der let blev opfattet som bedreven.

1922 udarbejdede det radikale venstre et nyt program. M. var, sammen med Jakob E. "Lange", hovedforfatteren. I rigsdagspolitikken hæmmedes han noget af sine langvarige ophold i Genève. 1924–26 arbejdede han konsekvent for et godt forhold til regeringen Stauning, men evnede ikke at afværge den mere oppositionelle linje som Rode og Zahle anlagde, og som fik Stau-

ning til at sætte tingene på spidsen med det for de radikale uheldige 1926-valg til følge. Da Rode og Zahle i tiden umiddelbart derefter syntes stemt for samarbejde med venstre, med sammenlutning som en ikke utænkelig mulighed, lod M., for én gangs skyld ubøjelig, Zahle forstå at det ville betyde sprængning af partiet. Regeringen Madsen-Mygdals politiske kurs gjorde snart de muligheder Rode og Zahle havde forestillet sig uaktuelle. 1927 forlod Rode folketinget for at blive administrerende redaktør ved Politiken. Desuden gik Zahle 1928 over i landstinget. Fra den tid var M. sit partis formand og ubetinget ledende skikkelse, uanset at han affandt sig med at overlade Rodes medlemskab af finansudvalget og dermed det politiske ordførerskab til Bertel "Dahlgaard. Partiets egen profil markeredes bl.a. gennem nogle af M. og Dahlgaard fremsatte forslag vedr. udbyttedeling og medejendomsret med sigte på en spredning af ejendomsretten, noget M. altid lagde vægt på. I øvrigt heledes i disse år følgerne af bruddet med socialdemokratiet.

Valget 1929 gav ved socialdemokratisk fremgang de to hidtidige oppositionspartier et klart flertal. Stauning tilbød M. regeringssamarbejde. M. ønskede dette, men overlod til andre at argumentere derfor. De radikale opnåede tre ministerposter. M. lagde vægt på at den ene måtte være Dahlgaard som indenrigsminister. Partiet ønskede i overensstemmelse med Staunings første forslag M. som forsvarsminister. Modstand i socialdemokratiet medførte at han i stedet blev udenrigsminister hvad han selv langt foretrak, en post som i kraft af de følgende års udvikling blev særdeles betydningsfuld, og som dermed for første gang i lange tider blev besat med en ledende partipolitiker. Regeringssamarbejdet viste sig særdeles holdbart. Det forløb uden synderlige gnidninger. Ikke mindst er samarbejdet mellem Stauning og M. blevet betegnet som godt og nært, en karakteristisk som må nuanceres. Også M. kunne, som Staunings partifæller, opleve den distance som denne opretholdt mellem sig og andre. I 1932 udnævnte Stauning under M.s fravær Erik "With til kommanderende general, skønt han måtte vide at denne ville være M. særlig uvelkommen. I 1935 rekonstruerede Stauning regeringen uden egentlig forhandling med M. med hensyn til dens radikale medlemmer. I slutningen af 30'erne synes Stauning, dog uden held, at have taget egne udenrigspolitiske initiativer. Med sådanne forbehold er karakteristikken dog rigtig, og M. havde generelt og især inden for sit eget ressort stor indflydelse. I hans eget parti var hans prestige meget stor. Samarbejdet med Dahlgaard og Jørgen Jørgensen, undervisnings-

minister fra 1935, var godt; de omfattede begge M. med respekt og hengivenhed. Årene 1929-40 kan i den forstand betegnes som højdepunktet i M.s politiske karriere. Samtidig tog forholdene udadtil, både i økonomisk og storpolitisk henseende, en brat vending bort fra alt hvad han anså for efterstræbelsværdigt. Hans indsats blev da et tålmodigt slid for at afbøde de værste følger for Danmark, en illusionsløs gerning på magtens tinde, sluttende med landets besættelse og hans afgang som minister.

Den økonomiske verdenskrise fra efteråret 1929 ramte Danmark bl.a. gennem restriktioner mod dansk eksport særlig af landbrugsvarer, først fra tysk, dernæst fra britisk side. Den relative frihandel hvorpå det vigtigste eksporterhverv havde bygget ophørte at eksistere. I stedet trådte et system af bilaterale aftaler. Det blev M.s opgave at varetage Danmarks interesser bedst muligt under disse omstændigheder. Danmark fulgte Storbritannien da det forlod guldret 1931. Stærke kræfter i landbruget ønskede yderligere devaluering. M. modsatte sig en sådan af frygt for at sætte muligheden af at opnå en handelsaftale med Storbritannien på spil, og gik kun tvende med til den devaluering der var et led i Kanslergadeforliget 1933, og kun til den grænse som derved blev fastlagt. Det lykkedes samme år at opnå en aftale som sikrede mod yderligere restriktioner på betingelse af øget dansk import fra Storbritannien. Midlet hertil var den i 1932 indførte valutakontrol, som tillod at dirigere importen til lande som ville aftage dansk eksport. Valutakontrollens opretholdelse, af M. anset for en nødvendighed, blev årtiets dominerende indrepolitiske spørgsmål, som regeringen sejrede på ved valgene 1932 og 1935. Også med Tyskland opnåedes efter omstændighederne tilfredsstillende aftaler. I handelsforhandlingerne inddrog M. erhvervsorganisationerne. Hans ledelse af de gentagne handelsforhandlinger nød udbredt anerkendelse og tillid.

M. lagde et stort personligt arbejde i ledelsen af udenrigsministeriet, også efter at han fra 1932 jævnlige hævdes af smertefuld sygdom. Han ønskede, i overensstemmelse med synspunkter han havde hævdet siden før krigen, at medinddrage de politiske partier i væsentlige afgørelser, oftest gennem det udenrigspolitiske navn som var blevet til på radikalt og konservativt initiativ 1923, og som nu kom til at spille en større rolle end hidtil. Det lykkedes ham at sikre almindelig tilslutning til sin udenrigspolitiske kurs 1930'erne igennem. Fra 1930 gav han også ved hyppige sammenkomster pressen en fortrolig baggrundsorientering. På hans initiativ genoptoges fra 1932 skandinaviske (nordiske) udenrigsmini-

stermøder. Striden med Norge om Østgrønland 1931–33 bestræbte han sig på at bringe til afslutning på en sådan måde at den efterlod mindst mulig bitterhed mellem de to lande. Han videreførte sin folkeforbundslinje, men knyttede ikke store forventninger til den afrustningskonference det endelig lykkedes at sammenkalde. Han arbejdede gentagne gange aktivt for en fællesholdning fra de under krigen neutrale staters side så de kunne tale med større vægt. Efterhånden som følgerne af Hitlers magtovertagelse 1933 viste sig lod M. mere og mere Danmark vende tilbage til den klassiske neutralitetspolitik fra før krigen hvilket i praksis ville sige en politik som ikke på nogen måde udfordrede Tyskland, særlig iøjnefaldende da han som rådsmedlem 1935 afholdt sig fra at stemme ved fordømmelsen af den tyske genoprustning. Grænsespørgsmålet blev aldrig rejst officielt fra tysk side. På den anden side kunne man aldrig vide om og hvornår det kunne ske, og M. frygtede at det nationalsocialistiske regime, hvis det mødte modgang andetsteds, kunne søge en billig prestigegevinst her. Senest fra 1935 var det sikkert at Danmark ikke kunne påregne britisk militær støtte. Det samme gjaldt de andre nordiske lande hvilket ikke hindrede at M. energisk arbejdede for en udbygning af det nordiske samarbejde, bl.a. for at opnå den moralske støtte der kunne ligge deri. Han tilskyndede pressen til at afstå fra skarpt fordømmende kommentarer til tysk politik. I folkettingen gav han klart udtryk for dansk opfattelse af det retfærdige i grænsedragningen i 1920 og at grænsen lå fast. Han ønskede, vistnok modsat Stauning, ikke at tage initiativ til nogen ikke-angrebspagt med Tyskland, men da Hitler fremsatte et sådant tilbud i 1939 fandt han det på den anden side absolut nødvendigt at modtage det, og det var ham en skuffelse at de andre nordiske lande ikke var villige til af hensyn til Danmark at gøre det samme. M. og hans parti fandt ikke at udviklingen burde have forsvarspolitiske konsekvenser; forsvarsordningen 1937 betød nok en vis effektivisering men var klart utilstrækkelig med hensyn til et egentligt forsvar hvilket vil sige at de antydninger af en ændret holdning som Stauning og dele af socialdemokratiet havde givet udtryk for, ingen følger havde fået hvorfor M., hvis handelspolitik og almindelige udenrigspolitik mødte bred tilslutning, i sine modstanderes øjne i særlig grad kom til at stå som personifikationen af hvad de opfattede som defaultisme. Han selv har formentlig fastholdt håbet om at Danmark også under en ny krig kunne bevare sin neutralitet, men også været klar over at mulighederne derfor kunne blive ringere end sidst, og fortrøstet sig til

at i værste fald ville folket i kraft af den sociale og kulturelle udvikling det i mellemtiden, bl.a. som resultat af hans egen politiske gerning, havde gennemløbet være bedre rustet til at bære et forhåbentligt midlertidigt tab af sin selvstændighed.

Dagene omkring krigsudbruddet 1939 formede sig for Danmark mindre dramatisk end i 1914. Tyskland kunne, trods andre synspunkter i marinekræde, fastholdes på den i forbindelse med ikke-angrebspagten tilkendegivne accept af Danmarks fortsatte handel med Storbritannien. Handelsforhandlingerne med dette land blev derimod vanskelige og langtrukne og resultatet i marts 1940 lidet tilfredsstillende: de syntes at vidne om at man fra britisk side var forberedt på at handelsforbindelserne med Danmark ikke i det lange løb kunne opretholdes. Med den finsk-russiske vinterkrig og de tydelige vidnesbyrd om allieret interesse for de norske farvande forværredes udsigterne for opretholdelse af dansk neutralitet alvorligt. De faretruende meldinger fra gesandtskabet i Berlin i den første uge af april 1940, som M. underrettede kongen og statsministeren om, synes han at have opfattet som mindre troværdige fordi kilden angaves i sidste instans at være tyske militærkræde; han ønskede dog at sende Erik Scavenius og, da denne ikke ville, udenrigsministeriets direktør O. C. "Mohr" til Berlin med henblik på sonderinger. Over for det tyske ultimatum om morgenen 9. april nedlagde han straks protest. Under forhandlingerne på Amalienborg tilrådede han at indstille modstanden. I det efterfølgende ministermøde rejste han spørgsmålet om sin og måske Staunings afgang, men forfulgte ikke spørgsmålet efter Vilhelm "Buhls" og andres indsigelser. I de følgende dage lagde han vægt på at ordningen af forholdet til besættelsesmagten ikke fik karakter af en overenskomst, og på at forhandlinger med civile tyske myndigheder skulle foregå gennem udenrigsministeriet. Deri lå, ud over hensynet til de taktiske fordele derved, ønsket om at bevare stumperne af dansk suverænitæt og neutralitet. Ved regeringsomdannelsen i juli 1940 blev M. erstattet af Erik Scavenius. Afgørende herfor var formentlig at Stauning fandt det nødvendigt under indtryk af stemningen hos kongen, i dele af offentligheden og det konservative folkeparti samt tysk uvilje mod M. som folkeforbundspolitikker. M. medvirkede selv til at overtale Scavenius. På den anden side havde han trods sygdom ikke været uvillig til at fortsætte. Skønt ikke enig i Scavenius' 8. juli erklæring, som han fandt uoverensstemmende med den „åndelige neutralitet“ han ville have fastholdt, anså han derefter Scavenius' forbliven for

Munch, P.

nødvendig og virkede derfor, også da alle de samarbejdende partiers ministre i 1941 ønskede ham selv tilbage som udenrigsminister, om end han ikke stillede sig aldeles afvisende derved. I de fem partiers samarbejdsudvalg øvede M. i besættelsesårene en betydelig indflydelse.

M.s sidste leveår var triste. Den smertefulde sygdom, hustruens død, muligheden af en rigsretsanklage, de første rygter om et Rostockmøde mellem ham og Himmler til aftale om besættelsen føjede sig til følelsen af, trods besøg af gamle værkfæller som søgte hans råd, at være „underlig uden for det hele“. Han fortsatte med viljestyrke sit forfatterskab til en hjerneblødning gjorde ende på hans liv. □ Satiriske tegn. bl.a. i Klods Hans, 1915, og af Alfred Schmidt 1916–17 (Fr.borg). Afbildet på H. Vedels mal. af grundlovsforhandlingerne, 1917 (folketinget) og på Jul. Paulsens af ministeriet Zahle s.å. (Fr.borg, dep. i folketinget), til sidstnævnte malet skitse (Fr.borg). Afbildet på O. Mathiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Tegn. af Ivan Opffer, 1923 (Fr.borg). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1939. Tegn. af H. Jensenius udst. 1928. Mal. af H. Vedel, 1940 (folketinget). Tegn. af Guttormsen (?) (folketinget). Tegn. (Kgl. bibl.). Relief på mindsten (Rudkøbing). Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1900 133f. P. M.: Erindringer, udg. Povl Bagge I–VIII, 1959–67. En ungdomsbrevveksl. mellem P. M. og J. P. Jacobsen 1889–1901, udg. Lis Jacobsen og Holger Brøndsted I–II, 1962.

Lit. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 24–30. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre, 1955. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. Ole Karup Pedersen: Udenrigsminister P. M.s opfattelse af Danm.s stilling i international politik, 1970. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972: 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. Viggo Sjøqvist: P. M., 1976. Lise Togeby: Den uopslidte lærebog, 1978. Erik Rasmussen i Nær og fjern. Studier tilegnet Sven Henningsen, 1980 281–307. Carsten Staur i Hist. t. LXXX, 1980 nr. 1 1–28.

Papirer i Rigsark.

Erik Rasmussen

Munch, Poul, 1909–81, stadsbibliotekar. * 29.3.1909 i Vemmetofte, † 25.4.1981 i Odense (Th. Kingos sg.), begr. Thurø kgd. F: lærer, senere førstelærer Anders M. (1881–1960) og Christine Møller (1881–1948). ~ 12.11.1938 i Århus (Frue k.) med lærer Aase Berg, * 14.3.1919 i Hellerup, d. af isenkræmmer Carl B. (1880–1946) og Ingeborg Mortensen (1887–1952).

Opvokset i et biblioteksinteresseret hjem – faderen var kontor i Vemmetofte med det store bibliotek på 16.000 bind, senere førstelærer i Måløv – havde M. lejlighed til at møde et par af folkebibliotekernes pionerer, Jørgen *Banke og Thomas *Døssing. Han tog livligt del i arbejdet i faderens

sognebibliotek. Døssing rådede ham til at tage på højskole og derefter på seminarium som en passende forskole til bibliotekergerningen. Sin oplæring fik han hos overbibliotekar Harald Poulsen i Roskilde, den første kvindelige centralbibliotekar og en stor personlighed. Efter bibliotekseksamen 1933 var der arbejdsløshed så det var svært at få en stilling der var tilstrækkelig udadvendt. Som sygehusbibliotekar i Odense blev han vraget, man syntes det måtte være en kvinde. Men Århus folkebibliotek bød på arbejde i oplandsafdelingen, ovenikøbet som leder under den inspirerende Carl *Thomsen. Her fandt han sit yndlingsområde i samspillet med bestyrelse og bibliotekar om et rimeligt bogvalg. „En god demokratisk skole“ har han kaldt det. 1940 kom en ny udfordring med opbygningen af biblioteket i Hørsholm med mange krævende benyttere. Herfra tilbage til samspillet mellem by og land som centralbibliotekar i Nykøbing Falster 1945–56, også her med mange gode indsatser for at placere biblioteket i byens og egnens liv. Dette kunne så endelig videreføres i større målestok 1956–76 i Odense centralbibliotek der efter den sidste kommunesammenlægning kom til at dække hele stiftet. Her var starten af musikbiblioteket, helt i hans interessessfære, nok noget af det vigtigste for ham. Uanset det vidtspændende lokale virke var M. meget engageret i det faglige organisationsarbejde. Han sad fra 1946 i bestyrelsen for Bibliotekarforeningen for provinsens folkebiblioteker og i Danmarks biblioteksforenings hovedbestyrelse med sæde i biblioteksrådet 1956–57. Han sad i den permanente komité ang. folkebibliotekernes forhold til Statsbiblioteket i Århus, og han var formand for biblioteksforeningens kontakttjeneste. 1947–57 redigerede han tidsskriftet Bibliotekaren. Lokalt nød de foreninger der støttede musik, teater, litteratur og kunst især godt af hans aktive medvirken, han sad således i bestyrelsen for Det fynske musikkonservatorium 1963–72. At være engageret og at blande sig var altid karakteristisk for M. der gik ind for et folkebibliotek der vil tjene låneren med det bedst mulige materiale.

Interview i Bogens verden LXI, 1979 98–101.

Mogens Iversen

Munch-Petersen, Inger Agnete, * 1917, biokemiker. * 8.9.1917 i Sulsted. F: stiftsprovst Peter Frederik Horstmann (1881–1955) og Gerda Petersen (1881–1918). ~ 27.2.1943 med lektor, dr.phil., civilingeniør Jon Palmgren Munch-Petersen, * 29.7.1919 i Gudhjem, † 12.8.1966, s. af professor, civilingeniør J. *M.-P. (1873–1939) og lektor, dr.phil. Valfrid Palmgren *M.-P. (1877–1967).

M.-P. blev student 1935 fra Ålborg katedralskole og 1942 polyteknisk kandidat (kemi) fra Danmarks tekniske højskole (DTH). Indtil 1945 var M.-P. ansat i Sverige, først hos professor Torsten Thunberg, Lund, dernæst 1943–45 ved AB Leo Läkemedelsfabrik, Helsingborg. 1945–46 assistent ved organisk-kemisk laboratorium, Kbh.s univ.s neurofysiologiske institut, 1952–55 videnskabelig medarbejder ved Kbh.s univ.s cytofysiologiske institut, 1955–60 videnskabelig medarbejder ved Fibigerlaboratoriet, 1960–68 amanuensis ved Kbh.s univ.s institut for biologisk kemi, 1968– professor i biologisk kemi.

Efter opholdet i Sverige de sidste år af anden verdenskrig vendte M.-P. og hendes mand tilbage til Danmark. Hun kom snart ind i arbejdsmiljøet ved meget aktive institutter ved Kbh.s univ., først 1946–52 i det af professor F. *Buchthal ledede arbejde der udnyttede moderne metoder til studiet af neurofysiologiske iagttagelser, og derefter 1952–55 i de af H. M. *Kalckar inspirerede arbejder på cellefysiologiens område. Disputatsen i 1959 *Nukleotid-aktiverede fosforsyreester. En oversigt*, falder ind under sidstnævnte område selv om M.-P. på det tidspunkt var ansat ved Fibigerlaboratoriet. Disputatsen giver et væsentligt bidrag til forståelsen af den pyrophosphorolytiske spaltning af de biosyntetisk vigtige forbindelser uridindifosfatglucose og guanosindifosfatmannose. Fra 1960 har M.-P. været knyttet til afdeling B ved Kbh.s univ.s institut for biologisk kemi. Afdelingen betegnes enzymafdelingen og er fra dec. 1969 flyttet ind i nyindrettede lokaler i Sølvtorvs-komplekset hvor også undervisningen foregår. De videnskabelige arbejder har bl.a. omfattet undersøgelser af biosynteseveje for pyrimidindeoxyribonucleotider i *Ascites* celler og *E. coli*. Enzymologisk teknik er kombineret med undersøgelser af specifikke bakteriemutanter, og derved er de nucleosidnedbrydende enzymer, bl.a. de enzymer som den såkaldte deo-operon koder for, karakteriseret. Reguleringen af specificitet og transport af nucleosider over cellemembraner er også blevet studeret. – Mange studierejser og længere ophold i udlandet, bl.a. i Japan, har været med til at opbygge et frugtbar forskningsmiljø. I dette deltager mange udenlandske forskere, og det præger også de studerende der passerer de undervisningslaboratorier som er knyttet til enzymafdelingen. □Foto.

Robert Djurtoft

Munch-Petersen, Arne, 1904–50, politiker. * 30.9.1904 i Kbh., † i Sovjetunionen 1937 (?), dødsformodningsdom i Kbh.s byret 13.11.1950. F: pro-

fessor, dr.jur. H. *M.-P. (1869–1934) og Lina J. Mandl (1873–1949). ~sygeplejerske Elna Christianse Hiort-Lorenzen, * 25.1.1902 på Frbg., d. af distriktschef ved statsbanerne i Århus Peter H.-L. (1860–1920) og Emilie Helene Clara Nissen-Sommersted (1878–1977). – Bror til Erwin *M.-P.

M.-P.s opvækst i en anset akademisk familie og konfrontationen med den revolutionære patos i unge intellektuelle kredse i 1920'erne gør ham i en vis forstand typisk for en toneangivende del af sin generation. M.-P. blev student fra Metropolanskolen 1922 og cand.mag. 1928. Fra 1925 var han medlem af DKP (Danmarks kommunistiske parti), 1927 kom han i centralkomiteen og 1931 blev han partisekretær. Ved valget 1932 faldt DKPs andet mandat noget uventet i Sønderjylland hvor M.-P. var opstillet, og han sad i folketinget til 1935 da stemmetallene flyttede mandatet til Århus amt. Som folketingsmedlem stod M.-P. i skygge af sin partifælle Aksel *Larsen, men sled dog bravt og ikke uden talent, selv om han havde sværere end Aksel Larsen ved at afholde sig fra unødigt udfordrende udtalelser. 1936 rejste M.-P. til Sovjetunionen for at arbejde i Komintern, men i sidste halvdel af 1937 mistede DKP forbindelsen med ham. En diplomatisk demarche i udenrigskommissariatet i Moskva på familiens foranledning var resultatløs som alle senere henvendelser. Spørgsmålet om hans skæbne blev taget op flere gange efter krigen, dels i forbindelse med dødsformodnings-sagen 1950, dels som led i andre partiers kampanjer mod DKP. Der kom herunder intet nyt frem, men en oplysning fra 1957 i en bog af den finske tidligere kommunist Arno Tuominen om at M.-P. var blevet arresteret af NKVD 1937, har sandsynligheden for sig. Aksel Larsen havde 1969, efter eget udsagn, nylig fået sikre oplysninger om M.-P.s død kort efter arrestationen. □Foto.

Poul Dam

Munch-Petersen, Erwin Julius Carl, 1900–56, jurist. * 17.7.1900 på Frbg., † 26.2.1956 i Kbh., urne i fællesgrav sst. (Vestre). F: professor H. *M.-P. (1869–1934) og Lina J. Mandl (1873–1949). ~ 1° 4.4.1925 i Kbh. (b.v.) med Asta Betty Fibiger, * 6.8.1900 på Frbg., d. af professor, dr.med. Johannes *F. (1867–1928) og Mathilde Fibiger (1863–1954). Ægteskabet opløst 1946. ~ 2° 4.6.1946 på Frbg. (b.v.) med Gunvor Margaretha Blomqvist, * 7.4.1917 i Sverige (~ 1° med ekspeditionssekretær, cand.jur. Johannes Marcus Julius Munch-Petersen, * 1916; ~ 2°

Munch-Petersen, Erwin

1946 med Karen von Holstein, * 1921), d. af lektor, dr.phil. Theodor Anders Gustaf B. og Gerda Margaretha Trulsson. Ægteskabet opløst 1950. ~3° 12.3.1951 i Kbh. (b.v.) med Kirsten (Kitte) Fenger Guld, * 12.3.1921 i Pedersborg (~2° 1961 med ekspeditionssekretær, cand.polit. Arne Fock, * 1923; ~1° 1951 med Annette Faurholt, * 1923), d. af førstelærer Christian Ingvor Nielsen G. og Inger Marie Fenger. – Bror til Arne *M.-P.

M.-P. blev student 1918 fra Metropolitanskolen og juridisk kandidat 1924. Han havde interesse for den teoretiske jura, men søgte samtidig grundigt praktisk uddannelse. Efter eksamen blev han fuldmægtig hos højesteretsagfører Oskar *Fich (1924–26). 1926 modtog han det Hurtigkarlske rejsestipendium, på hvilket han 1926–28 foretog en studierejse til England, Frankrig, Østrig og Tyskland. Frugten af disse studier blev det grundige og omfattende værk *Konkursurrogater*, 1932. Som titlen angiver undersøger forfatteren her i en retssammenlignende studie de midler retsforfatningerne hjemler til imødegåelse og ophævelse af insolvenssituationer uden for konkurs. Han tager herved stilling til spørgsmålet om, i hvilket omfang konkursretlige grundsætninger finder anvendelse på disse konkurssurrogater, tvangsakkord, frivillig akkord og andre frivillige ordninger. Værket fik aktuel betydning for den danske konkurslovskommission. I tilknytning til dette værk, der sammen med det følgende var grundlag for erhvervelsen af doktorgraden 1935, undersøger M.-P. i *Overdragelser til Fyldesigørelse. Nogle Studier i Spørgsmaalet om Ejendomsrettens Overgang*, 1935, om der gennem de nævnte konkurssurrogater kan skabes tinglig sikkerhed for de kreditorer der deltager i sådanne ordninger. Ligeledes undersøges spørgsmålet om ejendomsrettens overgang ved overdragelse til fyldestgørelse af en enkelt kreditor. Gennem disse værker havde forfatteren dokumenteret afgjort videnskabelig evne, og det var derfor naturligt at han 1936 knyttedes til universitetet, foreløbig som lektor.

M.-P. havde imidlertid jævnsides med sit videnskabelige arbejde uddybet sin praktiske uddannelse. Han indtrådte 1931 i justitsministeriet, udnævntes til fuldmægtig her 1936 efter at han 1934 havde været konstitueret som dommer i vestre landsret. 1935–38 konstitueredes han som dommer i Kbh.s byret og udnævntes som dommer 1938. Han forlod dommergerningen 1942 ved sin udnævnelse til professor. – M.-P. var medlem af og sekretær ved konkurslovskommissionen og forberedte her udarbejdelsen af kommissionens vægtige betænkning. Fra 1934 var han medlem af bestyrelsen for Juridisk forening

og fra 1937 af bestyrelsen for de nordiske juristmøder. Ved dannelsen af den mest omfattende danske juristorganisation Juristforbundet 1943 valgtes han til formand (fra 1952 Danm.s juristforbund), og anvendte en stor del af sin arbejdskraft i forbundets tjeneste. Som professor ved universitetet fortsatte han faderens arbejde, udgav dennes bøger: *Skifteretten* 1935 og 1956, *Tvangsfuldbyrdelse* 1937 og 1948 og *Borgerlig Ret*, 10.–13. udg., 1937–48. Han var medudgiver af *Retsplejeloven* I–II, 1939 og udgav *Lov om Rettens pleje* 1946 og 1952.

Hans store hjælpsomhed, de øgede administrative pligter og hvervet som redaktør af *Juristen* fra 1943 levede ham ikke megen tid til videnskabeligt arbejde. I de sidste år af hans liv blev hans arbejdsevne reduceret af sygdom. M.-P. var medlem af retsplejeudvalget 1940–41, af ankenævnet i sager efter forræderiloven 1945–50, af den særlige klageret fra 1949 og formand for kommissionen vedrørende de islandske håndskrifter fra 1947. Ved universitetet var han medlem af konsistorium og referendat fra 1944. 1955 blev han æresmedlem af Juridisk diskussionsklub. – R. 1941. DM. 1948. □Tegn. af Otto Christensen, 1941. Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1935* 143f. O. A. Borum sst. nov. 1956 161–66. – C. Bang i *Juristen*, 1956 75–79. W. E. v. Eyben i *Tidsskr. for rettsvitenskap*, Oslo s.å. 81–84.

Knud Waaben (J. Hartvig Jacobsen)

Munch-Petersen, Gustaf, 1912–38, forfatter. * 18. 2.1912 i Kbh., + omkring 2.4.1938 i Spanien. F: professor, civilingeniør J. *M.-P. (1873–1939) og lektor, dr.phil. Valfrid Palmgren *M.-P. (1877–1967). ~7.3.1936 med keramikker Lisbeth Hjorth, * 16.11.1909 i Rønne (~2° 1947 med maler Paul Høm, * 1905, ~1° 1931 med maler Kirsten Henriksen, * 1906), d. af keramikker Hans H. (1878–1966, ~2° 1936 med lektor, cand.mag. Ida Ohlsson, * 1904) og maler Johanne Marie Tvede, f. Bruhn (1877–1955).

M.-P. blev student fra Henrik Madsens skole (Skt. Jørgens gymnasium) 1930 og begyndte derefter at studere filosofi og psykologi ved Kbh.s univ. og siden kunsthistorie i Lund. Han afbrød studierne og rejste 1932 til Grønland hvor han arbejdede med kryolitbrydning i Ivigtut. 1933–34 vagabonderede han i Europa, opholdt sig bl.a. længere tid på Sicilien. 1935 slog han sig ned i Gudhjem hvor han ernærede sig delvis ved fiskeri samtidig med at han modtog støtte fra forældrene. Nov. 1937 rejste han pludselig illegalt til Spanien for at deltage som frivillig på folkefrontens side mod fascisterne under general Franco og faldt i Aragonien året efter.

M.-P.s rastløse liv var en stadig selvviderende søgen; en række forsøg på at realisere personlige – dels anarkistiske, dels messiansk prægede – idealforestillinger. Disse vekslende, kategoriske impulshandlinger kendetegner også titelfiguren i den selvbiografiske roman *simon begynder*. 1933 der skildrer en ung mands stadige oprør og opbrud i forsøget på at bevare og hævde sit sårbare, sammensatte jeg. Allerede i debutsamlingen *det nøgne menneske*, 1932 kæmper jeget sin egen anarkistiske frihedskamp. I prosanære digte gøres der op med de borgerlige konventioner, det trygge vane- og normalliv og modsætningsvis fremhæves det kompromisløse, intense, fændi-voldske liv. 1933–35 var M.-P. tilsluttet den surrealistiske bevægelse. Som digter, men også som tegner og maler hengav han sig til underbevidsthedens forestillingsliv og deltog i malervernernes – Vilh. *Bjerke-Petersens, Ejler *Billes og Richard *Mortensens – kulturrevolutionære aktiviteter. Bl.a. bidrog han med en snes akvareller ved en international surrealistudstilling på Den fri jan. 1935. 1933 havde han udgivet digtsamlingen *det underste land* der i hymniske visioner fremmaner drømmens oplevelseskraft og forvandlingens muligheder. Den surrealistiske frelseslære forkyndes suggestivt og spontaneistisk i *mod jerusalem*, 1934, en avantgardistisk eksperimenterende digtsamling der blev en afgørende inspirationskilde for 1960ernes lyriske modernisme. – 1934–35 kredsede M.-P. i digte, skrevet dels på svensk, dels på engelsk, om selvets uædede rigdom. Når han formulerede sig på engelsk var det måske for at komme i et frit, nyskabende forhold til sproget, måske for at demonstrere sin kosmopolitiske indstilling. Det svenske sprog var bogstaveligt hans moders mål, mor og søn talte altid svensk sammen. Svenske malere (Halmstad-gruppen, især Stellan Mörner), svenske og finlandssvenske digtere (Harry Martinson, Artur Lundkvist, Elmer Diktonius, Edith Södergran) var hans åndsbeslægtede og vigtigste inspiratorer.

M.-P.s sidste digtsamling *Nitten digte*, 1937, er afklaret og lakonisk i holdning og formsprog og adskiller sig fundamentalt fra de foregående. Den fysiske omverden, det bornholmske landskab, registreres præcist og anskueligt i fortættede sansninger. Mennesket er afhængigt af materien, hvis genkommende bevægelsesrytme er betinget af de fire grundelementers samvirken. Det var denne nyvundne omverdensbevidsthed, i forening med en letvakt selvhengivelse og et brændende idealistisk engagement, der fik M.-P. til brat at bryde sin omsider lykkeligt etablerede tilværelse af og rejse til Spanien. Til det sidste troede han på folkefrontens sejr, realpolitik op-

tog ham ikke. – Via Røde kors kunne M.-P. korrespondere med hustruen – som han ikke havde drøftet sin afrejse med – og forældrene; med begejstring tilsluttede han sig, også i brevene, den undertrykte menneskehedens sag. Da forholdene i Spanien var kaotiske, nåede underretningen om hans død først frem flere måneder senere. Tom *Kristensens mindedigt Til min ven, digteren Gustaf Munch-Petersen affødtes spontant ved dødsmeddelelsen, dvs. først 7.9.1938, og offentliggjordes dagen efter i Politiken: „Pludselig ser vi det hele. / God er en pludselig død. / . . . Det, som du sagde var sandhed / samme sekund det blev til; / . . . du hviler, skudt ned, skudt ned, / dit livs besindigste digt.“ □Tegn. af Ernst Hansen, 1932. Foto.

G. M.-P.: Saml. skr., udg. Torben Brostrøm I–II, 1959 (2. opl. 1967). – Jørgen Nash i Dialog I, 1950 7–17. Leo Kari: De danske Spaniensfrivillige, 1952. Torben Brostrøm: Digt og læser, 1958 118–39. Samme i Hvedekorn, 1959 170–72. Samme: Poetisk kermesse, 1962 (2. udg. 1968) 77–87. Samme: Ti års lyrik, 1966 34–39. Steffen Hejlskov Larsen i Danske studier, 1960 67–80. Samme i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1960 143–57. Tom Kristensen i Politiken 23.4.1960 (optr. i forf.s i min tid, 1963 199–203). Ove Abildgaard i Danske digtere i det 20. årh., 2. udg. III, 1966 157–66. Hans-Jørgen Nielsen i Tilbageblik på 30erne, ved Hans Hertel II, 1967 83–88. P. M. Mitchell i Orbis litterarum XXII, 1967 352–62. Lise Loesch: Tamme fugle længes – vilde flyver, 1980 83–96. – Papirer i Kgl. bibl.

Thorkild Borup Jensen

Munch-Petersen, Hans Vilhelm, 1869–1934, jurist. * 26.3.1869 i Kbh. (Johs.), † 8.9.1934 sst., urne sst. (Vestre kgd.). F: dr.med., senere professor Julius *Petersen (1840–1912) og Oliva C. R. Munch (1840–1903). Navneforandring 23.5.1890. ~ 20.7.1899 i Wien med Lina Johanna Mandl, * 12.10.1873 sst., † 16.5.1949 på Frbg., d. af grosserer Michael M. (1827–95) og Carolina Friedl (1851–1901). – Far til Arne *M.-P. og Erwin *M.-P. Bror til J. *M.-P.

M.-P. blev student 1886 fra Metropolianskolen. Allerede i studietiden gik hans interesser i retning af den videnskabelige jura, og efter at han 1891 var blevet juridisk kandidat udarbejdede han en besvarelse af universitetets prisopgave i retsvidenskab for året 1891–92. Den belønnedes med guldmedaljen og skaffede desuden sin forfatter det Hurtigkarlske rejsestipendium på hvilket han 1893–95 foretog en studierejse til England, Tyskland, Østrig, Frankrig og Italien. Resultatet af sine studier nedlagde han i et omfattende arbejde, *Løftet og dets Causa*, hvormed han 1896 erhvervede den juridiske doktorgrad. M.-P. forfægtede her i modsætning til den herskende teori i dansk retsvidenskab at det abstrakte løfte kun undtagelsesvis var i stand til at

Munch-Petersen, H.

stifte ret idet man i lighed med hvad der gjaldt i henhold til flere fremmede retsforfatninger måtte kræve at der forelå oplysninger om løftets materielle retsgrund (causa). Nogen større betydning fik denne lære dog ikke. – Samtidig med at M.-P. 1896 blev assistent i justitsministeriet begyndte han som privatdocent at afholde praktiske øvelser som supplement til universitetsundervisningen. Disse øvelser fandt stor tilslutning hos de studerende, og ved finansloven 1899–1900 blev M.-P. ansat som midlertidig docent for et tidsrum af tre år. 1901 udnævntes han ved J. H. "Deuntzers afgang til professor.

Til brug ved universitetsundervisningen udarbejdede M.-P. 1901 en begynderbog for de juridiske studerende, *Den borgerlige Ret i Hovedtræk*, der stadig udkommer i nye udgaver. Værket var uden forgængere i den nordiske litteratur og har senere tjent som mønster for tilsvarende fremstillinger i svensk og norsk retsvidenskab. Også på anden måde virkede M.-P. for en reform af studiet; således skyldes oprettelsen af det juridiske laboratorium 1903 hans arbejde. At M.-P. efter Deuntzer havde overtaget processen som fagoråde medførte at hans forfatterskab fik en overvejende procesretlig karakter medens det hidtil i det hele havde haft privatretten til genstand. Retsplejereformen syntes da efter en menneskealders arbejde at stå foran sin gennemførelse; men forskellige forhold hindrede denne, og først 1919 trådte reformen ud i livet. M.-P.s virksomhed som proceslærer kom derfor for en stor del til at falde i en overgangstid. Fra disse år stammer hans *Den danske Civilproces i Hovedtræk* I–IV, 1906–11; (2. udg. af IV 1915) der bærer præg af sin forfatters indgående studier af udlandets mere moderne procesordninger, og som bidrog til at bane vejen for retsreformen ligesom han i videnskabelige og mere populære afhandlinger søgte at afværge alle angreb på de bærende tanker i reformen. Selv om grundlaget for denne var skabt ved C. "Goos" og J. "Nellemanns forarbejder, og M.-P. ikke direkte tog del i lovgivningsarbejdet skyldes det i væsentlig grad hans utrættelige arbejde for lovens gennemførelse i dens oprindelige skikkelse at man ikke indskrænkede sig til at vedtage en kompromisordning. Det var derfor med fuld føje at han for den store offentlighed kom til at stå som „retsplejelovens fader“. Allerede inden lovens ikrafttræden havde han udsendt en systematisk fremstilling af retsplejen efter reformens gennemførelse, *Den danske Retspleje* I–V, 1917–19 (2. udg. 1923–26). Mens værket både i 1. og 2. udgave fortrinsvis var tænkt som lærebog var det M.-P.s hensigt at lade 3. udgave fremtræde som en egentlig håndbog; men han nåede kun at

udarbejde manuskriptet til *Skifteretten* før sin død. 1906–19 redigerede han Ugeskrift for Retsvæsenens litterære afdeling der under hans ledelse snart blev det naturlige sted for drøftelsen af aktuelle juridiske problemer. Selv bidrog han i årenes løb med en lang række mindre afhandlinger, især om processuelle spørgsmål.

1910 valgtes M.-P. til referendarius consistorii, en stilling som han hævdede op til at blive et vigtigt led i universitetets organisation. Han var en af universitetets repræsentanter i universitetskommissionen af 1912, og det skyldtes ikke mindst hans indsats at den af finanslovkommissionen foreslåede indførelse af et administrativt centralorgan – ved ansættelse af en direktør eller kansler for universitetet – dengang blev opgivet. Overhovedet stod M.-P. stedse som den energiske forkæmper for universitetets selvstyre og modsatte sig med styrke ethvert forsøg fra centraladministrationens side på at begrænse dette. Hans optræden kunne her være præget af en vis støjhed; men hvor det drejede sig om universitetets indre administration kom hans betydelige forhandlingsevner til deres fulde ret, og det lykkedes ham derved ofte at udjævne modstridende interesser. Ved universitetsforordningen af 1921 omdannedes referendarstillingen til den væsentlig mere betydningsfulde stilling som universitetets administrator, og M.-P. beklædte denne stilling indtil sin død. Også de studerendes tarv omfattede han med den største interesse. Han deltog på universitetets vegne i oprettelsen af Dansk studiefond 1913, og det lykkedes ham at overvinde modstanden mod at selve fondets kapital anvendtes til udlån, således at fondet fuldt ud kunne komme til at virke efter sin hensigt. 1923–24 var han universitetets rektor. Fra 1918 var han eforus for Hassagers kollegium. 1932 udnævntes han til æresdoktor i Uppsala. Han var medlem af forskellige lovkommissioner, således formand for den 1930 nedsatte konkurslovkommission. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1919. Buste af V. Gustafson, 1925. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studiegården), skitse hertil. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1896 147f. – Frantz Dahl i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1934 143–49. Poul Johs. Jørgensen i Ugeskr. for retsvæsen, s. å. B 273–76. Kn. Järner og Henry Ussing sst. 277. Niils Alexanderson i Svensk juristtidning XIX, Sth. s.å. 433–36.

Stig Juul*

Munch-Petersen, Jon Julius, 1873–1939, vandbygningsingeniør. *20.10.1873 i Kbh. (Johs.), †20.2.1939 sst., urne på Vestre kgd. F: dr.med., senere professor Julius *Petersen (1840–1912) og

Oliva C. R. Munch (1840–1903). Navneforandring 23.5.1890. ~30.4.1911 i Stockholm med dr.phil., senere universitetslektor Valfrid Palmgren (Valfrid Palmgren *M.-P.), *3.6.1877 i Stockholm, †6.12.1967 i Gentofte, d. af lektor, senere rektor Karl Edvard P. (1840–1910) og Ida Pohl (1853–1937). – Bror til H. *M.-P.

M.-P. blev student 1891 fra Mariboës skole, cand.phil. n.å. og 1897 cand.polyt. i ingeniørfaget, hvorefter han kom til vandbygningsvæsenet som assisterende ingeniør. 1899–1900 havde han et års orlov og gjorde tjeneste i Hamburg som ingeniør ved Baudeputation Abteilung für Strom und Hafenaubau. Hjemkommen herfra blev han beskæftiget ved Esbjerg havn og senere ved kystsikringsarbejderne ved Thyborøn og Agger. 1913 blev han ingeniør af 2. grad ved vandbygningsvæsenet og var som sådan ledende ingeniør og statens tilsynsførende ved en række havneanlæg på Bornholm og ved anlægget af Rødby havn. Efter stormfloden 1913 konstruerede han samtlige bornholmske havne, og fra 1914 administrerede han statshavnen ved Hammeren. Han var Rønne havns bygmester, og alle udvidelser og nyanlæg ved den er udført efter hans forslag. 1906 fik M.-P. sammen med Palle *Bruun og H. P. Meden Den tekniske forenings pris for besvarelsen af en prisopgave om bevarelse af Møns klint. 1911 blev han knyttet til undervisningen på Polyteknisk læreanstalt som hjælpedocent, 1916 blev han docent og 1919 professor i kulturteknisk vandbygning, et fag han i særlig grad har udviklet og organiseret. Det interesserede ham at undervise, og han nød stor yndest blandt sine studenter. Han udgav *Kulturteknisk Vandbygning I*, 1924 (2. udg. 1937), *Praktisk Hydraulik*, 1931 (2. udg. 1939) samt *Vandløbsregulering og Kanalbygning*, 1936. Særlig kendt er hans arbejder om materialvandring langs havkyster, om Danmarks vandbygning, om Storstrømsbroen, til hvilken han bl.a. udarbejdede forslag i form af en kombineret jernbane- og færdselsbro (1928), om Ringkøbing fjord og om Rødby-Femern-ruten, for hvilken han var en interesseret talsmand. Det der i særlig grad vil bevare M.-P.s navn er hans teori om materialvandring langs havkyster som han første gang forelagde ved den baltiske ingeniørkongres i Malmö 1914, og som senere blev forelagt på den baltiske hydrologiske konference i Lübeck sommeren 1938. M.-P.s teori anerkendtes fra alle sider og hans formel, der stemmer med de direkte iagttagelser, ansås såvel i ind- som udland for det bedste middel til forudbestemmelse af materialvandringens retning og størrelsesorden. I offentlige diskussioner om trafikspørgsmål, fx om Storstrømsbroen og om Rødby-Femern-ruten, virkede hans indlæg både

ved deres friskhed og saglighed. 1912 blev M.-P. medlem af Femern-rute-komiteen, 1913 af vandafledningskommissionen vedrørende grunden eller bygnings afståelse til gadeanlæg i Kbh., 1910–19 af Dansk ingeniørforenings bestyrelse og udførte her et meget betydeligt arbejde, ikke mindst med at bringe de svenske og danske ingeniørorganisationer i nært samarbejde, 1912–23 var han formand for foreningens sektion for vej-, vand- og jernbanebygning. 1922 blev han medlem af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund og korresponderende medlem af Nordische Gesellschaft i Lübeck, 1931 Danmarks kurator for de baltiske staters hydrologiske konferencer og 1935 medlem af komiteen for Union Géodésique et Géophysique Internationale, valgt af Videnskabernes selskab. 1937 medlem af det s.å. stiftede Akademi for de tekniske videnskaber. – R. 1925. DM. 1931. □Buste af V. Gustafson, 1926. Mal. af H. Vedel, 1933. Foto.

Studenterne fra 1891, 1916 95f. Politiken 24.9.1919. Anker Engelund sst. 21.2.1939. Polyteknikerens 3.10.1919. Bornholms avis 18.10.1933. Anker Engelund i Berl. tid. 19.10. s.å. Povel Vinding sst. 21.2.1939. Dagens nyheder 19.10.1933. Børsen 20.10. s.å. Sv. Svendsen i Stads- og havningeniøren, 1938 nr. 12. Nationaltid. 21.2.1939. Ingeniøren XLVIII, s.å. B 34f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povel Vinding)

Munch-Petersen, Alfhild Valfrid Mathilda Palmgren, 1877–1967, filolog. *3.6.1877 i Stockholm, †6.12.1967 i Gentofte, begr. i Kbh. (Vestre). F: lektor, senere rektor Karl Edvard Palmgren (1840–1910) og Ida Pohl (1853–1937). ~ 30.4.1911 i Stockholm med ingeniør, senere professor J. *M.-P., *20.10.1873 i Kbh. (Johs.), †20.2.1939 sst. (Garn.), s. af dr.med., senere professor Julius *Petersen (1840–1912) og Oliva C. R. Munch (1840–1904).

M.-P. blev student 1894 fra Uppsala, studerede fransk og blev fil.cand. 1901, fil.lic. 1903; 1905 tog hun doktorgraden med en afhandling om infinitiv hos den gamle franske forfatter Agrippe d'Aubigné. Straks efter studentereksamen var hun blevet lærer ved faderens skole (den Palmgrenska samskolan) i Stockholm og virkede her i hele sin uddannelsestid, under hvilken hun desuden foretog flere rejser til udlandet for at studere sprog og sociale forhold. 1905 blev hun amanuensis ved Kungl. biblioteket i Stockholm, men inden for biblioteksområdet blev det især folkebiblioteksvæsenet som fangede hendes interesse, efter at hun på en rejse 1907 havde fået et indgående kendskab til amerikanske offentlige biblioteker. Af disses indretning og virkemåde gav hun 1909 i bogen *Bibliotek och folkuppsfostran* en fremstilling som fik betydning ikke alene i Sveri-

Munch-Petersen, Valfrid Palmgren

ge, men gennem oversættelser også i flere andre lande hvor den virkede ansporende til at skabe folkebiblioteker af moderne type. Efter amerikansk mønster begyndte hun 1908 at holde bibliotekskursus i Stockholm, og 1911 indrettede hun byens første børne- og ungdomsbibliotek. Hun sad 1908–12 i en kommission om et stockholmsk centralbibliotek, og navnlig fik hun stor indflydelse på ordningen af statens forhold til folkebiblioteks- og studiekredsvesænet, idet man i hovedsagen fulgte en af hende 1911 afgiven betænkning; især for studiekredsbevægelsen kom den til at danne udgangspunkt for en kraftig udvikling. – Efter sit giftermål og sin bosættelse i Danmark bevarede M.-P. tilknytning til folkebibliotekssagen, bl.a. som medlem af bestyrelsen for Kbh.s kommunebiblioteker 1918–36, da hun måtte vige for en udvidet bestyrelse med lutter politikere. De mange år i Danmark koncentrerede hun sig i øvrigt om virksomheden som lektor i svensk sprog og litteratur ved Kbh.s univ. I samarbejde med lektor Ellen *Hartmann udarbejdede hun *Svensk-dansk ordbog*, 1954 (3. udg. 1970), og den nyttige og fornøjelige *Farlige Ord og lumse Ligheder i Svensk og Dansk*, 1. udg. 1944, 3. forøgede udg. 1962. Den mindre *Svensk-dansk ordbog* kom 1939–75 i 16 oplag (2. udg. 1978). Men hun var ikke glemt i sit fædreland hvor hun bl.a. udnævntes til æresmedlem af Sveriges allmänna biblioteksforening ved det nordiske biblioteksmøde i Uppsala 1950. – Hendes højt kultiverede og stærke personlighed med dyb forståelse for litteraturen, udtrykt i hendes forelæsninger især over den svenske lyrik, og med et stærkt socialt engagement – allerede 1914–16 var hun i Dansk kvindesamfunds fællesbestyrelse – bevirkede at hun til det sidste i politisk henseende var at finde på den radikale fløj med skarpe formuleringer af sine meninger. – Ingenio og arti 1941. –R. 1954. □To mal. af Elisabeth Bergstrand-Poulsen. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Mal. af Anna E. Munch udst. 1944. Foto.

Kristian Hald i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1968 180–86. Gert Hornwall i Biblioteksbladet, Lund 1968 271f. Samme i Scandinavian public library quarterly III, 1970 65–68.

Mogens Iversen

Munck

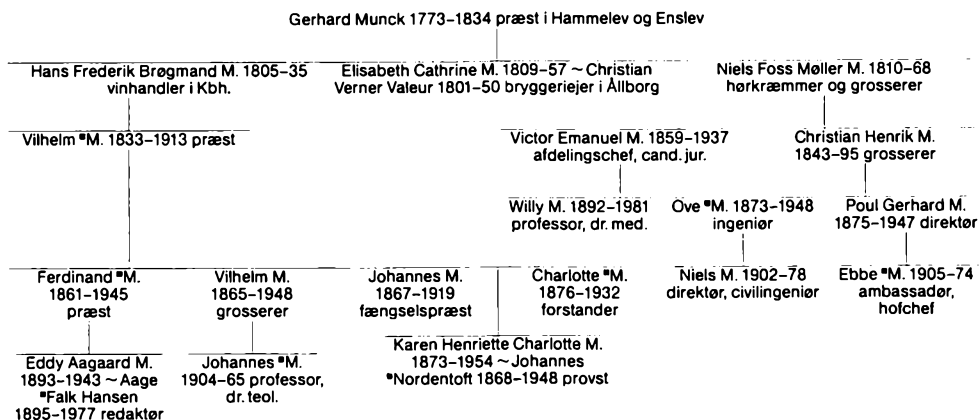
Den her omtalte slægt føres tilbage til gæstgiver i Fredericia Hans Andreas Munck der tog borgerskab 1783. Hans søn var sognepræst i Hammelev og Enslev Gerhard M. Ove *M. var ~ Inger Høffding, d. af ingeniør Theodor *H.

[Jens Jetsmark:] Stamtbl. over pastor Gerhard Muncks og hustru Henriette Stampe f. Fabricius' descender, 2. udg. 1885.

Hans H. Worsøe

Munck, Laura Charlotte, 1876–1932, forstander. * 6.7.1876 i Lille Næstved, + 28.7.1932 i Kbh., begr. i Hellerup. F: sognepræst Vilhelm *M. (1833–1913) og Marie L. C. Fabricius (1836–1914). Ugift. – Søster til Johannes *M. (1867–1919).

Gennem forældrenes opofrende gerning blandt sognets beboere fik M. indpodet den menneskekærlighed som altid prægede hende. Hele sin ungdom tilbragte hun i hjemmet hvor hun ikke kunne undværes, og deltog i arbejdet blandt sin fars sognebørn. Denne periode var dog afbrudt af et ophold i Schweiz hvor hun tilegnede sig sin store færdighed i fremmede sprog, som senere kom hende til stor nytte, og af et halvt års ophold på Diakonissestiftelsen der blev anledning til at hun valgte sygeplejergerningen som sin livsstilling. 30 år gammel påbegyndte hun sin uddannelse på Presbyteriansk Hospital, New York (1906–09) og afsluttede denne med stateksamen. Man var her blevet opmærksom på hendes store evner og rige personlighed, og der blev tilbudt hende store opgaver, men hun valgte at rejse hjem. Her var der ikke straks brug for hende. Den amerikanske uddannelse var ikke anset, snarere en hindring, men 1910 blev hun ansat som assistent ved Rigshospitalet hvor hun hurtigt vakte opmærksomhed og 1911 blev udnævnt til plejemor. Imidlertid skulle det nyopførte Bispbjerg hospital tages i brug, og der var stærkt røre om stillingen som forstander der. Kampen stod mellem at bibeholde det hidtil kendte system med plejemødre og en forstander ved sygeplejerskeskolen eller, som Dansk sygeplejeråd arbejdede for, at én forstander skulle have overledelsen af sygeplejen og elevundervisningen. Dette sidste blev endelig vedtaget af Kbh.s magistrat efter indstilling af hospitalsdirektøren, og til den nye stilling valgtes 1913 M. som i kraft af sin uddannelse og sine personlige egenskaber var selvskreven til den. Det lykkedes hende ikke alene at overvinde alle begyndervanskeligheder men at vise, at hun fuldt ud magtede den meget krævende stilling; hun blev anset i vide kredse både inden og uden for sin stand, samtidig med at hun vandt sine elevers fulde hengivenhed. Som den førerskikkelse M. var fik hun mange tillidshverv. 1910 blev hun formand for Kristelig forening for sygeplejersker, 1921 formand for Sygeplejerskernes samarbejde i Norden, næstformand i Dansk sygeplejeråd 1924, formand for samme 1927, medlem af bestyrelsen for Al-

derdomskassen for sygeplejersker 1925 og medlem af den internationale rådgivende sygeplejerskekomité ved Røde kors ligaen i Paris (1924–27). Som formand for Dansk sygeplejeråd og som hele den danske sygeplejerskestands ypperlige fører fører har M. indlagt sig stor fortjeneste ved altid at tale sygeplejerskernes sag og altid huske deres pligter, og ved sine mange rejser til landets sygehuse kom hun i nær kontakt med sygeplejerskerne og deres foresatte. Af særlig betydning var hendes arbejde for sygeplejerskernes samarbejde i Norden som hun var formand for 1921–32, udgivelsen af *Lærebog og Haandbog i Sygepleje* I–III, 1926–27, og hendes ledelse af Dansk sygeplejeråds store sociale kursus, endvidere hendes store indsats ved Dansk sygeplejeråds overtagelse af Testrup højskole (1927) som hun omfattede med den største kærlighed og interesse, og endelig hendes arbejde ved Sygeplejerskernes hus som hun indviede kort før sin død. – F.M.I. 1932. □Foto.

Henny Tscherning i Tidsskr. for sygepleje XIII, 1913 304–07; XIV, 1914 45–55; XXXII, 1932 347–447 fl. st.; XXXIII, 1933 407–10. Margrethe Koch: C. M., 1941. Samme: Dansk sygeplejeråds hist., 1944. Olga Lackström: Sjuksköterskors samarbete i Norden, Sth. 1947. Kbh.s hospitalsvæsen 1863–1963, ved Sig. Jensen, 1963 252. Daisy C. Bridges: A history of the international council of nurses, Philadelphia 1967 53 54. Ingrid Wylter: Sygeplejiens verdenshist., Oslo 1969 341. Inger Götzsche: Sygeplejens udvikl. og kulturhist. baggrund, 1978.

Cornelia Petersen*

Munck, Hans Ebbe, 1905–74, journalist, hofchef. * 14.1.1905 på Frbg., † 2.5.1974 i Kbh. (Kastelsk.), urne på Ordrup kgd. F: direktør Povl Gerhard M. (1875–1947, ~ 2° 1933 med Olga v. Kaltenborn, * 1902) og Meta Iversen (ca. 1877–1953). ~ 1° 12.1.1929 i Kbh. (Andreas) med Kir-

sten Johanne Pilegaard Graae, * 13.1.1904 i Kbh., d. af teglværksdirektør Julius Constantin P. G. (1876–1914) og Sigrid Christiane Sibbern Kähler (1878–1966). Ægteskabet opløst 1949. ~ 2° 30.4.1949 i Lønborg med Birgit Valentin, * 13.10.1915 i Kalundborg, d. af garverier, konsul Christian Jespersen V. (1889–1954) og Emmy Norup (1895–1948).

M. blev student 1922 fra Ordrup gymnasium og cand.polit. 1928. Allerede i studieårene prægede hans virksomme sind hans færd. Han blev senior i Studenterforeningen 1923, meldte sig 1924 som jungmand i Ejnar *Mikkelsens Scoresbysund-ekspedition og 1926 i J.-B. Charcots ekspedition til Østgrønland. Under ofte dramatiske omstændigheder oplevede han her ekspeditionslivets fysiske og psykiske krav og nød det, og han grundlagde en livslang kærlighed til Grønland og en stærk national følelse af forpligtelse til dansk indsats både her og andetsteds. Han kom på disse og andre rejser havet nær og kom til at beundre søens folk. – Efter eksamen blev M. knyttet som korrespondent til Berlingske Tidende, først i Berlin (1929–31), senere i London (1931–35) for derpå at rejse som korrespondent til talrige lande. Vigtigst blev sendelserne til den spanske borgerkrig (1936), Tjekkoslovakiet (1939), Polen (1939) og Finland under vinterkrigen (1940). Indtrykkene herfra modnede ham politisk. Han kom til at afsky diktatur i almindelighed og nazismen i særdeleshed. – Under alt dette glemte han ikke Grønland. Han deltog i Charcots og A. C. Courtaulds ekspeditioner til Østgrønland 1934 og 1935 og besteg som den første danske det 3733 m høje Gunnbjørgs fjeld. 1938–40 var han medlem af Dansk Nordøstgrønland-ekspeditionen. Erhverv, rejser og udlandsophold skabte ham en uhyre vennekreds, også fordi hans vågne interesser, der spændte fra politik

over teknik til hvermands dagligliv, hurtigt knyttede ham til alle han kom i berøring med. Både hans kontaktevne og hans organisationstalent var af usædvanlige dimensioner. Med besættelsen af Danmark 1940 mødte han sit livs største udfordring. Han opholdt sig den 9. april i Finland, men hastede hjem over Stockholm hvor han traf en skelsættende beslutning. Han ville etablere sig i Stockholm som korrespondent for sit blad og herfra formidle dansk efterretningsstof til London via den britiske legation samt på længere sigt arbejde for at rejse en dansk modstand i samarbejde med vestmagterne. En første forudsætning var aftaler med officerer i generalstabens efterretningssektion, hvis pro-britiske holdning var ham bekendt, aftaler om udsmugling af materiale samt en ordning med bladet. Dette blev ordnet i løbet af sommeren, og efter en kort rejse til Norge, hvor det lykkedes M. at afsløre en tysk meteorologisk ekspedition til Østgrønland og dermed hindre den, etablerede han sig okt. 1940 i Stockholm. Fra nu af og til 1945 gik en uophørlig strøm af efterretninger i mikrofilm, smuglet ud af skiftende kurerer, gennem M. til London. M. prioriterede dette arbejde højt og lagde vægt på, at det forblev et rent dansk bidrag til vestmagternes krigsførelse.

Hurtigt udvidedes aktivitetsrammen. Omkring 1.11. fik M. kontakt med Special Operations Executive (SOE) der planlagde at støtte et dansk modstandsarbejde, og kontakten med SOE blev cementeret, da SOE fra febr. 1941 placerede en kontaktpmand, R. Turnbull, i Stockholm. Fra da af blev M. indviet i og rådspurgt om alle SOEs aktiviteter i Danmark og fik derved lejlighed til at følge og støtte den danske modstandsudvikling, efterhånden med intim kontakt til alle betydelige modstandsledere. En hovedopgave blev 1942 etableringen af en dansk finansiering af SOEs arbejde. M. blev således en centralt placeret lederskikkelse, formidlede talrige forbindelser og virkede utrætteligt for det snævrere tænkelige samarbejde mellem danske modstandsfolk og de allierede, især Storbritannien. Hertil kom et udstrakt arbejde for i udlandet at orientere om danske forhold, dels gennem presse og radio, dels gennem en livlig korrespondance med danske i udlandet, særlig med John "Christmas Møller hvis illegale udrejse 1942 M. havde været med til at arrangere, og hertil kom et stort hjælpearbejde for danske i Sverige. Talrige tilrejsende og gennemrejsende søgte hans hjælp og fik den, og hans arbejdsituation kompliceredes, da tyskerne 1942 forlangte først hans hjemkaldelse, derpå hans afskedigelse. Fra da af levede han som freelance journalist med et minimum af midler.

Efter den 29. august 1943 udvidedes arbejdsområdet næsten eksplosivt. M. blev stedlig repræsentant for frihedsrådet – fra febr. 1944 i samarbejde med Erling "Foss. Han medvirkede ved starten af Dansk pressetjeneste, oprettelse og drift af de danske flygtningeruter, formeringen af Den danske brigade, køb af våben i Sverige, forhandlinger med vestmagterne om våbentransporter gennem Sverige og fastlæggelsen af samarbejdet mellem dem og modstandsbevægelsen, åbning af kontakt mellem frihedsråd og Sovjetunionen, oprettelsen af kontaktudvalget m.m. Ofte var han leder og initiativtager, næsten altid inddraget. I årene 1943–45 var han den dansker der var mest indviet og havde det bredeste udsyn. På sin nøglepost i Stockholm gjorde han sig uundværlig. I aug. 1944 fløj han til London hvor han forhandlede med ledende „frie danske“ i den vestlige verden, Christmas Møller, E. "Reventlow (1883–1963), H. "Kauffmann, de danske i SOEs stab m.fl. samt med britiske og amerikanske myndigheder om en lang række vigtige spørgsmål: Danmarks forhold til de allierede, landets stilling ved krigsafslutningen, problemet om en dansk befrielsesregering, våben-spørgsmål, brigadens stilling, dansk propaganda i udlandet m.m. Okt. sejlede han illegalt til Danmark for at informere frihedsrådet og ledende politikere om udlandsdanskernes vurderinger. Han kunne her også berette om Sovjetunionens syn som det da var indberettet fra Th. "Døssing i Moskva. Således samledes en lang række tråde i M.s hånd og det arbejdspress, han kom ud for og klarede at afvikle uden at miste overblik, siger adskilligt om hans organisationsevne og fysiske og psykiske robusthed. I pauser holdt han sig i form ved skiløb, golf og anden motion. Også nyttig selskabelighed blev der overskud til. M. var ikke blot den utrættelige arbejder med sans for praktiske løsninger, men også livskunstner.

5. maj 1945 vendte han tilbage til Danmark. Efter befrielsen blev M. redaktør af Information (1945–46) og derpå udenrigspolitisk redaktør af Berlingske Tidende (1946–47). Efter en åben kontrovers med bladets ledelse fratrådte han og gik ind i udenrigstjenesten, fra 1947 som presseattaché i London, derpå som ambassaderåd i Helsingfors og 1959–67 som ambassadør i Bangkok med virkefelt i syv sydøstlige lande: Thailand, Burma, Malaya, Laos, Cambodia, Sydvietnam og Filippinerne. Også i årene i udenrigstjenesten kom M. til at udfolde et rigt og ofte utraditionelt initiativ, evigt opmærksom over for alt hvad der kunne styrke danske omdømme og kalde på dansk indsats. Embedsrutinen blev passet med vanlig flid, men derudover tog M. initiativ på initiativ: arrangement af Winston Churchills

Munck, Ferdinand, se Munck, Vilhelm.

officielle besøg i Kbh. 1950 og danske videnskabelige og landbrugsfaglige fremstød i Thailand blev blot enkelte højdepunkter i en karriere der var spækket med æreshverv. Som presseattaché udfoldede M. en frugtbar public-relations virksomhed og som ambassadør gjorde han ambassaden til base og hjem for en strøm af landsmænd. Lange rejser i Europa, til USA og Sydamerika blev passet ind i programmet. Grønland blev ikke glemt. Med særlig glæde var M. 1947 medstifter af Dansk ekspeditionsfond, og han bidrog energisk til realiseringen af Dansk Pearyland-ekspeditionen 1947–50. 1952 ledede han en international pressedelegation til Grønland i anledning af kongeparrets besøg. Ti år senere organiserede han i Thailand endnu et dansk kongebesøg, og besøgets succes førte til en opfordring til 1963 at lede tronfølgerens rejse til det fjerne Østen. Under denne rejse skabtes et tillidsforhold mellem tronfølgeren og M. der førte til M.s sidste udnævnelse og opgave: hvervet som hofchef. M. sagde ja også til denne opgave, at etablere en hofstat for det unge hof og som rådgiver, administrator, pressechef og rejsearrangør m.m. at formidle den tætte og naturlige forbindelse mellem tronfølgeren og et dansk samfund under hastig omformning, og han løste opgaven med takt og djærv åbenhed. Tronfølgeren gav år senere udtryk for, at M. for hende og prins Henrik blev „en uvurderlig støtte og en ven“. M.s liv blev rigt, levet i overensstemmelse med et af hans valgsprog, „Livet skal leves med indhold og variation“. Under dette motto virkede han uimponeret af sag og person. „Uoverstigelige vanskeligheder var for ham et ukendt begreb“, skrev dronning Margrethe om ham 1975, og ordene ramte. M. var i besiddelse af en maskulin sundhed der virkede som kernen i hans væsen. Usnobbet, praktisk og hurtig i handling greb han ind hvor han fandt det fornødent, og med djærvhed i væsen og en charme, der skaffede ham talrige venner, lykkedes det ham at løse sit livs væsentligste opgaver. – M. var medredaktør af flere værker om besættelsesårene, *Frit Danmarks Hvidbog* og *Danmarks Frihedskamp*. Han skrev erindringsbøgerne *Strejftog i nord*, 1959 og *Døren til den frie verden*, 1967. – F.M.2. 1940. R. 1948. R.¹ 1953. K. 1967. K.¹ 1973. □Tegn. af Erik Werner, 1967. Medalje af Knud Nellemose, 1975. Foto. Mindsten (Skovshoved havn).

E. M.: *Strejftog i nord*, 1959 (ny udg. 1968). Samme: *Døren til den frie verden*, 1967 (erindr.). – Jørgen Hæstrup: *Kontakt med England*, 1954. Samme: *Hemmelig alliance I-II*, 1959. „Skipperen“. En bog om E. M., red. samme, 1975. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Jørgen Hæstrup

Munck, Johannes, 1867–1919, præst. * 12.8.1867 i Kbh. (Frels.), + 20.11.1919 i Herning, begr. i Timring. F: sognepræst Vilhelm *M. (1833–1913) og Marie L. C. Fabricius (1836–1914). ~ 17.9.1894 i Slagelse med Caroline Maria Fabricius, * 3.6.1866 på Basnæs, + 28.8.1938 på Møltrup, d. af forpagter på Charlottendal Lars Peter Christian F. (1838–91) og Laura Constance Marie Lang (1837–99). – Bror til Charlotte *M.

M. blev student 1886 fra Herlufsholm, cand.teol. 1893. Fra hjemmet arvede han en udpræget interesse for alle lidende og en stor lyst til at yde dem hjælp. Det var da også at gå i faderens spor, når han 1894 blev fængselspræst på Vridsløse. De atten år han virkede der blev hans læreår, hvor han på grundlag af erfaringer vandt de synspunkter der prægede hans senere gerning. Hans virksomhed optog ham stærkt. I et foredrag sagde han: „Jeg er kommen til at holde af dette Folk (∴ fangerne) . . . jeg har fundet gode Venner iblandt dem . . . jeg har en inderlig Lyst til at hjælpe andre til at faa et sandt og sundt Syn paa Forbryderne . . . de er hverken „interessante Mennesker“ eller „forfulgte Uskyldigheder“; de er meget mere „Mennesker der er faldne blandt Røvere“ og som trænger til Hjælp“. M. advarede mod al blødsødenhed i opfattelsen af forbryderne; men ikke mindre skarpt vendte han sig mod den selvgodhed som fik mange til at se ned på frigivne fanger. Han lærte snart at det afgørende og vanskelige tidspunkt i en fanges liv kommer ved frigivelsen; derfor stiftede M. 1894 Vridsløselilles fængselselskab og ledede det til 1912; 1899 fik han oprettet Adserbølgård ved Brørup som optagelseshjem for løsladte og betinget benådede, grebet som han var af tanken om et „kristent hjem“ åbent for vagabonder og løsladte fanger. Af en mand der var optaget af de samme tanker fik M. de fornødne penge og købte 1912 (for 120 000 kr.) Møltrup ved Herning, tidligere et stærkt centrum for Indre mission i egnen. Han tog afsked som fængselspræst og indrettede Møltrup til et hjem for løsladte og andre hjemløse; arbejdet fortsattes endnu. M. og hans hustru, med deres store kærlighed til „sønnerne“ og deres udholdende uselviskhed, prægede Møltrup. Her indbød man efter evangeliets ord „de fattige, vanføre, blinde, lamme“. Ikke alle tog imod indbydelsen, ikke alle forstod den ret. Men Møltrup blev dog under M.s ledelse et lyspunkt i mange triste tilværelser. Hjemmet fik straks støtte fra mange sider; en særlig god ven var biskop H. *Ostenfeld der til sin død var formand for bestyrelsen. Efter M.s

Munck, Johannes

dod blev hans hustru på Møltrup og bistod hans dygtige og nidkære efterfølger, pastor P. H. E. Kastrop. – R. 1910. □ Relief på gravstenen. Foto.

J. M.: Fængselselskaberne og deres ledende principper, 1908. Samme: Adserbolgaard, 1910. Th. S. Rørdam: Nogle ord af og om J. M., 1927.

P. G. Lindhardt (*Hans Koch*)

Munck, Johannes, 1904–65, teolog. * 3.3.1904 i Kbh., (døbt i Herlufsholm), † 22.2.1965 i Århus. (Dom), begr. sst. (Vestre kgd.). F: grosserer Vilhelm M. (1865–1948) og Ingeborg Mølgaard (1867–1930). ~ 8.4.1934 i Berlin med Maria Susanne Elisabeth Weymann, * 24.7.1907 i Frankfurt a. d. Oder, d. af sognepræst, senere i Berlin, Gottfried W. (1868–1937) og Maria Franke (1886–1969).

M. blev student 1921 fra Metropolitanskolen og cand.theol. 1926. Kort efter drog han på en længere studierejse, 1926–31, bl.a. til Paris (hos patristikeren E. de Faye), Bonn (hos Erich Peterson) og Berlin (hos Lietzmann, E. Seeberg, Wilcken). Han blev dr.theol. 1933 på den patristiske afhandling *Untersuchungen über Klemens von Alexandria*, et internationalt højt værdsat arbejde. 1933–38 var M. tilknyttet Kbh.s univ. dels som assistent ved teologisk laboratorium (1933–38), dels som undervisningsassistent i nytestamentlig græsk (1935–38), men underviste også på Blågårds seminarium (1937–38). 1938 udnævntes M. til den første teologiske professorstilling – i nytestamentlig eksegesis – ved Århus univ., først inden for det humanistiske fakultet men siden 1942, da et selvstændigt teologisk fakultet blev udskilt og oprettet, inden for dette; han var professor i faget indtil sin død. Foruden disputatsen har M. udgivet videnskabelige arbejder inden for fagområderne senjødedom, Ny testamente og patristik. Først og fremmest må nævnes bøgerne *Paulus und die Heilsgeschichte*, 1954 (eng. overs. 1959) og *Christus und Israel. Eine Auslegung von Röm 9–11*, 1956 (eng. overs. 1967). Med disse arbejder skaffede han sig også inden for den nytestamentlige forskning faglig respekt verden over for sin filologiske og eksegetiske kunnen og for sin ofte rammende kritik af fastlåste opfattelser; også der, hvor hans egne forslag ikke uden videre kunne accepteres, har Paulustolkningen, især i bogen fra 1954, virket igangsættende og inspirerende. M. skrev herudover en række afhandlinger i Dansk teologisk Tidsskrift, *Studia Theologica*, *New Testament Studies*, *Harvard Theological Review*, *Svensk exegetisk årsbok* og andetsteds, foruden i fest- eller mindeskrifter til J. Oskar Andersen (1936),

Jens Nørregaard (1947), Maurice Goguel (1950), T. W. Manson (1959) og Oscar Cullmann (1962). Desuden må nævnes bogen *Petrus und Paulus in der Offenbarung Johannis*, 1950, oversættelsen – sammen med Sigfred Pedersen – af *Apostlenes Gerninger*, 1964 og kommentaren *The Acts of the Apostles*, 1967.

M. tog som forsker sit udgangspunkt i patristikken og den ældre kirkehistorie som han var udmærket kender af og vedblivende interesserede sig for. Det gav hans senere Paulusforskning perspektiv og dybde. Hvad Paulus og den ældste kristendom i det hele taget angik, var det M. om at gøre at eliminere den modsætning mellem paulinisme og jødaisme som især Tübingerskolen med F. C. Baur som den betydeligste skikkelse havde gjort gældende. At der i dette opgør kom talrige nye opfattelser til syne som samtidig kunne være både radikale – nemlig forskningshistorisk – og konservative – nemlig teologisk – vidner om den evne til kritisk nytænkning som M. i sjældnen grad besad. Som forsker var han flittig som få og som lærer krævende, men også tilskyndende og hjælpsom. – M. tog aktivt del i opbygningen af det teologiske fakultet i Århus. Hans anseelse og organisatoriske dygtighed kom til udtryk ved, at han i de vanskelige år 1943–45 under den tyske besættelse blev rektor for det nye universitet. I øvrigt varetog han lige til sin alt for tidlige død en lang række tillidshverv. Således var han formand for Teologisk forening i Århus 1939–49, redaktør af kirkesiden i Aarhus Stiftstidende 1940–45, medudgiver af Dansk teologisk Tidsskrift 1946–61, formand for Collegium Biblicum (stiftet 1947) 1947–60, hovedredaktør af *Studia Theologica* 1952–64, medudgiver af *De gammeltestamentlige pseudepigrapher* 1953ff. og præsident for det internationale Studiorum Novi Testamenti Societas 1959–60. Han var en flittig og aktiv deltager i internationale faglige kongresser, foretog en rejse til den nære orient 1954 og var gæstprofessor ved Princeton Theological Seminary, N. J., vinteren 1964–65. M. blev dr.theol. h.c. i Oslo 1961, Hon. D.D. i Glasgow 1962. – R. 1946. R.' 1954. □ Foto.

Bibliografi i *Studia theologica* XIX, 1965 3–21. – Selvbibliografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1933 126f. – E. Hammershaimb og B. Noack i *Århus univ.s årsberetn.* 1964–65, 1965 7–13. E. Hammershaimb i *Dansk teol. t.* XXXV, 1972 2–11. B. Noack sst. 126–34. Niels Hyldahl i *Kirkehist. saml.*, 1979 144–50. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 fl.st. – *Levnedsberetning* i ordenskapitlet.

Niels Hyldahl (J. Nørregaard)

Munck, Ove Holger, 1873–1948, ingeniør, maskintekniker. * 21.2.1873 i Kbh. (Garn.), † 2.8.1948 på Skt. Lukas stiftelsen, urne på Ordrup

kgd. F: grosserer Christian Henrik M. (1843–95) og Anna Anholm (1854–1935). ~ 3.3.1900 i Kbh. (Frue) med Inger Høffding, *23.5.1874 i Kbh. (Frbg.), †27.1.1965 i Kbh. (Hans Egedes sg.), d. af ingeniør Theodor *H. (1845–1925) og Johanne J. Mathiesen (1846–1915).

M. blev student 1890 fra Metropolitanskolen, cand.phil. n.å., og 1896 cand.polyt. i ingeniørfaget. Han havde fra frødslen tilknytning til den danske jernindustri, idet hans far var indehaver af det gamle jernfirma N. F. Munck, og hele M.s livsgerning faldt inden for dette felt. – Umiddelbart efter eksamen blev han ansat ved Burmeister & Wains maskin- og skibsbyggeri i Kbh. 1898 fik han ansættelse hos Flensburger Schiffbau Gesellschaft. Efter et halvt års arbejde her kom han nogle måneder som konstruktør til Messrs. Short Bros. Pallion Shipyard, Sunderland, England, hvorefter han i foråret 1899 vendte tilbage til Burmeister & Wain hvor han 1907 blev underdirektør. April 1909 tiltrådte han stillingen som overingeniør ved Kbh.s flydedok og skibsværft og blev 1919 teknisk direktør sst. I foråret 1927 modtog han et tilbud fra den daværende trafikminister J. Stensballe om at blive chef for statsbanernes maskinafdeling. I dette embede som han beklædte til 1.3.1938, var han en af lederne i den omfattende modernisering af statsbanerne (indførelse af lyntog og motortog, nærtrafikens elektrificering). – M. havde mange tillidshverv. Han var i en årrække næstformand for Industriforeningen i Kbh., næstformand for Industrirådet, 1915–24 medlem af Dansk ingeniørforenings hovedbestyrelse, 1919–27 af forretningsudvalget for sammenslutningen af arbejdsgivere inden for jern- og metalindustrien, af Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse, formand for Foreningen af jernskibs- og maskinbyggerier i Danmark, medlem af Statens materialprøveråd og overskibstilsynet. 1920 blev han medlem af havnebestyrelsen i Kbh., 1925 af Frihavnsaktieselskabets bestyrelse, af bestyrelsen for Det tekniske selskabs skole og medlem af Danmarks naturvidenskabelige samfund. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1920. DM. 1929. K.² 1935. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Foto.

Interview i Politiken 4.1.1938. – [Johs. Jacobsen] sst. 12.12.1937. Nationaltid. 3.1.1938. G. E. Hartz i Ingeniøren, 1948 496. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Munck, Frederik Vilhelm, 1833–1913, præst. *19.1.1833 i Kbh. (Holmens), †5.5.1913 i Hellerup, begr. sst. F: vinhandler, løjtnant i livjægerne Hans Frederik Brygmann M. (1805–35) og

Christiane Frederikke Louise Tolstrup (1814–1910, ~2° 1837 med vinhandler Frederik Vilhelm Raaschou, 1800–75). ~31.5.1860 i Tjæreby med Marie Ludomilie Charlotte Fabricius, *30.4.1836 i Lindelse på Langeland, †17.8.1914 i Hellerup, d. af forpagter på Basnæs, cand.phil. Ferdinand Erik Christian F. (1802–55) og Caroline Andersen (1812–91). – Far til Charlotte *M. og Johannes *M.

M. blev student 1850 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand.teol. 1858; n.å. blev han adjunkt ved latinskolen i Flensborg og var 1862–64 kateket ved den frie danske menighed i Flensborg. Efter krigen blev han afsat af preuserne. 1865 blev han kateket ved Frelserns kirke på Christianshavn og 1868 præst ved straffeanstalten sst. 1875–1906 var han sognepræst til Herlufsholm M. er særlig kendt for sin interesse for sygekassernes, idet han arbejdede for samvirken og sammenslutning mellem kasserne indbyrdes, herunder også for at lette medlemmer der flyttede, overgangen til andre kasser. 1887–1907 var han formand for de forenede sjællandske sygekasser og 1896–1906 redaktør af Sygekassetidende. – M.s virksomhed for sygekassernes faldt i en tid hvor den frivillige sygeforsikring var i stærk udvikling i den jævne befolkning i by og på land. Flere officielle kommissioner arbejdede med planer om statsstøtte til sygekasser; 1888 kom det første lovforslag som efter behandling i rigsdagen 1891–92 blev til lov (12.4.1892). M. var til 1911 medlem af det ved loven skabte sygekassenævnet; fra 1898 sad han i Diakonissestiftelsens bestyrelse. Hans stærke sociale interesse gav sig udslag i mange skrifter, og fx pegede han 1868 på at „pauperismen“ i Kbh. havde fremkaldt „et stærkt og farligt proletariat“ som, om ikke samfundet nu „i den yderste Tid“ greb ind, kunne falde i armene på socialismen og gøre „alvorlige Spektakler“. Hans analyse af de sociale forhold i hovedstaden gik i dybden og mange af hans forslag til sociale forbedringer, herunder resocialisering af de sociale tabere, blev siden gennemført – af det offentlige eller af Kbh.s Indre mission. Af hans skrifter bør nævnes: *Om de Fattiges Vilkaar paa Christianshavn*, 1867, *Om Fattigdommen i Kbh.*, 1868, *Om Sygekasser paa Landet*, 1884, *Lægerne og Sygekasserne*, 1910. Endvidere har han skrevet *David Livingstone. En Levnedsskildring I–II*, 1887, *John Howard. Fængslernes Reformator*, 1889 og *Vincent de Paul. Tidbilleder fra Frankrig i det 17. Aarhundrede*, 1910.

En søn Frederik Ferdinand M., *13.3.1861, †6.1.1945, blev student 1879, cand.teol. 1886 og var 1890–1903 kapellan i Nakskov-Branderlev, derpå 1. res. kapellan ved Århus domk. til 1911,

Munck, Vilhelm

sognepræst i Ordrup til 1913 og endelig til 1931 provst for Sokkelund hrd. Stærkt optaget af ydre mission blev han medarbejder ved Nordisk Missions-Tidsskrift og dets eneredaktør 1911 efter Vilh. Sørensen. Efter sin afgang som provst virkede M. som præst ved sygehjemmet i Ordrup. R. 1918. DM. 1926. – R. 1894. DM. 1906. □ Mal. af Leis Schjelderup, 1909. Foto.

Fængselspræsten. Pastor V. M.s optegn., 1922 (fot. optr. 1972) = Memoirer og breve XXXVI. – [C. Nielsen] i Sygekassetid. XVII, 1912–13 201–06. Tidsskr. for arbejderforsikr. IX, 1913–14 29–34. Henry Bruun: Den faglige arbejderbevægelses hist. indtil år 1900 I, 1938 (reprodukt. 1977). P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VII, 1958 165f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt (Oluf J. Skjerbæk)

Mund, Pros, † 1644, søofficer. † 13.10.1644 om bord i orlogsskibet Patientia i slaget ved Femern. F: Niels M. til Birkevold, Norge († tidligst 1622) og Ingeborg Prosdatter (Hørby) († tidligst 1631). ~ Edel Urne, † senest 1653, d. af Johan U. til Valsø (1543–1620) og Thale Pallesdatter van Mehlen († 1636).

M., der havde opholdt sig nogle år i udlandet indtil 1620, blev 1624 løjtnant til skibs og forfremmedes 1628 til kaptajn. S.å. var han som skibschef i stadig virksomhed ved Østersøens sydlige kyst hvor han modarbejdede de kejserlige operationer i Østersøhavnene og støttede Stralsunds forsvar. 1630 sendtes han til Færøerne og Norges kyster for at beskytte handelsskibe mod fribytterne og deltog derefter i kampen mod hamburgerne på Elben hvor han også n.å. havde station med nogle skibe. 1632 og 1633 var M. chef for vagtskibet ved Glückstadt og foretog herfra et kryds i Vesterhavet til Norges kyst. 1633 blev han forlenet med Island, en forlening han beholdt til sin død, og hvor han tilbragte flere vintre. Da krigen med Sverige udbrød blev der atter brug for ham på flåden. 1644 var han chef for en mindre eskadre der forenede sig med en eskadre under Ove Giedde ved Flekkerø hvorfra de gik til Vesterhavet hvor de 25.5. havde en uafgørende træfning med den svensk-hollandske flåde under Martin Thijssen ved Listerdyb. Efter kampen vendte de danske tilbage til Flekkerø hvor M. rejste anklage mod flere af skibscheferne for at have svigtet ham i kampen. I slutningen af juni s.å. sluttede M. med sin eskadre sig til hovedflåden under kongen hvor han som viceadmiral kommanderede 3. eskadre. Efter slaget på Kolbergheide 1.7. klagede Christian IV over manglende aktivitet hos flere af M.s skibschefer, men klagen gjaldt ikke denne personlig der med stor tapperhed deltog i slaget, og hvis flagskib Sophia synes at have haft flere

døde og sårede end noget af de andre skibe. Efter den svenske flådes gennembrud førte M. en eskadre i flåden der kommanderedes af Erik Ottesen, og da man i Kbh. fejlagtigt havde fået den opfattelse at den svenske flåde var gået i vinterkvarter indskrænkedes den danske styrke yderligere til en eskadre på tre orlogsskibe, tolv fregatter og to galejer under admiral M. der nu havde sit flag hejst på orlogsskibet Patientia. Denne eskadre, hvis besætning tilmed var hårdt medtaget af sygdom, blev 13.10. mellem Femern og Lolland angrebet af en meget overlegen svensk-hollandsk flåde under kommando af Carl Gustav Wrangel. Efter en helt modig kamp blev næsten alle de danske skibe erobret eller ødelagt, idet kun tre fregatter og de to galejer nåede tilbage til Kbh. M. faldt da Patientia blev entret, og hans lig kastet i søen. M. ejede fædrenehaven Birkevold i Norge og købte i slutningen af sit liv Grevensvænge på Sjælland. Enken erhvervede senere Rønnebæksholm. □ Fremstillet s.m. Chr. IV på tegn. af Rasmus Christiansen.

H. G. Garde: Den dansk-norske sømagts hist. 1535–1700, 1861. Chr. Bruun: Slaget på Kolberger Heide, 1879 44f. H. D. Lind: Kong Kr. den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprodukt. 1974) 226–30. Axel Larsen [Liljefalk] i Tidsskr. for søvæsen, 1897 50–60; 1913 605–50. Slaget ved Femern 1644–1944. Minnesskr. udg. Sjøhist. samf., Upps. 1944. Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I, Trondheim 1953.

Th. Topsøe-Jensen *

Mundberg, Anthon Nielsen, 1837–1901, politiker. * 15.6.1837 i Gimsing sg., † 28.1.1901 i Kbh. F: gårdmand og sognefoged Niels Christian M. (1799–1865) og Andreitte Marie Nielsdatter Kragelund (1798–1886).

M. var søn af en velstående vestjysk gårdejer og sognefoged og blev handelsuddannet, bl.a. på Grüners handelsakademi og ved ophold i Hamburg og England. Han nedsatte sig 1859 som selvstændig i Holstebro, men gik fallit og rejste først til Århus, siden til København hvor han hutlede sig igennem som kommissær og høker. Han lærte gennem egne erfaringer hvordan de dårligst stillede i samfundet havde det, og begyndte at interessere sig for samfundsspørgsmål. I en pjeces fra 1869 advarede han mod brugsforeningerne som han frygtede ville styrke kapitalisternes magt. I april 1870 var han midtpunkt i en lille københavnsk kreds der drøftede oprettelsen af en dansk afdeling af Internationale. Af økonomiske grunde måtte M. imidlertid tage arbejde som marketenderibestyrer i Jylland, og da han i efteråret 1871 kom tilbage havde den ham hidtil ukendte Louis Pio taget føringen. M. fortsatte dog i den socialistiske inderkreds hvor han blev den mest fremtrædende talsmand for en

[Kaj Mundt:] Slægten Mundt. Med fuldstændig fortegn. over alle efterkommere af Carl Emil Mundt og hustru Caroline Amalie, født Jørgensen, ny udg. 1959.

Hans H. Worsøe

Mundt, Christopher, 1844–1925, læge, svampeskender. * 6.1.1844 i Sorø, † 30.11.1925 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: lektor, senere professor Carl Emil M. (1802–73) og Caroline (Amalie) Jørgensen (1808–45). ~ 15.5.1875 i Kbh. (Holmens) med Antonie (Toni) Sophie Natalie Krieger, * 7.11.1851 i Husum, † 25.12.1920 på Frbg., d. af mager, senere oberst Sophus Carl Ferdinand Balthasar K. (1805–84) og Caroline Dorothea Nathalia v. Zeska (1825–71). – Bror til Emilie *M.

M. levede sine første barndomsår i Sorø hvor faderen var lektor, men efter at denne 1849 havde fratruddet embedet flyttede familien til Kbh. M. blev student 1862 fra Metropolitanskolen og tog 1869 medicinsk embedseksamen. Efter studierejse til Paris og kandidattjeneste på Frederiks hospital nedsatte han sig 1873 som læge på Vesterbro og Frbg. hvor han praktiserede til sin død. Han havde fra ungdommen haft naturhistoriske – særlig botaniske – interesser, men førtes i senere alder ind på studiet af svampe, og her kom han til at gøre sin indsats ved at påpege disses dengang herhjemme ret upåagtede betydning som næringsmiddel. Han var 1905 medstifter af Foreningen til svampekundskabens fremme hvis formand han var til sin død. Til støtte for dette oplysningsarbejde havde han allerede 1887 udsendt den lille bog *Danmarks spiselige Svampe* som med de senere følgende, stærkt omarbejdede udgaver (6. udg. 1943) har gjort stor nytte som pionerarbejde. □Mal. af Emilie Mundt, 1891. Foto.

Sv. Dahl: Den danske plante- og dyreverdens ud-forsk., 1941.

Hakon Jørgensen*

Mundt, Caroline Emilie, 1842–1922, maler. * 22. 8.1842 i Sorø, † 25.10.1922 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: lektor, senere professor Carl Emil M. (1802–73) og Caroline (Amalie) Jørgensen (1808–45). Ugift. – Søster til Christopher *M.

Først tredive år gammel bestemte M. sig for at blive maler og søgte da ind på V. *Kyhns tegneskole for kvinder hvor hun traf en åndsbeslægtet i maleren Marie *Luplau. Desuden malede hun to måneder hos J. *Roed. Da der blev nægtet de to kunstnere adgang til kunstakademiet under-visning rejste de 1875 sammen til München hvor de blev i otte måneder og malede efter nøgen model. Siden fulgtes de til Frankrig på et toårigt studieophold 1882–84 som de delte mellem Paris

faglig-reformistisk linje i modsætning til Pios revolutionære sværmeri. Op til „slaget på fællenden“ den 5.5.1872 lod han sig forbigående beruse af Pios retorik, men da der kom forbud mod mødet rådede han resultatløst til aflysning, og efter førernes anholdelse prøvede han energisk at få arbejderne til at holde sig borte. Han blev senere selv anholdt, men snart løsladt, og derefter holdt han sig for en tid uden for politisk arbejde. – I 1874 blev M. imidlertid redaktør af Social-Demokraten som han, om end med mange afbrydelser, var medarbejder ved i en årrække. Han gjorde sig også her til talsmand for en moderat-reformistisk linje der blev fulgt op af folk som Chr. *Hørdum og P. *Holm der siden, som de første rigsdagsmænd, for offentligheden kom til at stå som de førende. Karakteristisk og skelsættende blev en artikel i Social-Demokraten den 30.8.1877 hvor han slog fast at en socialistisk samfundsorden forudsætter flertallets billigelse og at al tanke om revolution er galmandsværk.

M. stillede sig til valg til folketinget flere gange uden at blive valgt. 1898 blev han imidlertid landstingsmand for København, men han døde efter kun to et halvt års rigsdagsarbejde. Hans eftermæle på rigsdagen var at han „fulgte arbejdet med iver og interesse og hyppigt optrådte som taler, jævnt og med stor sagkundskab“. Den reformistiske linje som han altid havde stået for beviste sin bæredygtighed. Efter storkonflikten 1899 gik M. ind for statslån til arbejderkooperativer, dog uden resultat. – Både i samtid og eftertid har M. stået i skygge af de mere maleriske og dramatiske blandt pionererne, og man har ofte ukritisk accepteret disses insinuationer om M.s trang til at føre sig frem. Hans sindighed og stædighed fik ham imidlertid til at blive ved, uanset at partiet i perioder ikke havde noget at bruge ham til, og „Danmarks første socialist“, som han med kun relativ ret kaldte sig selv, blev i virkeligheden den der først og klarest udstak socialdemokratiets fremtidige vej i dansk politik.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 744. Oluf Bertolt: Pioner, 1938. Samme m.fl.: En bygning vi rejser 1, 1954. Jens Engberg: Til arbejdet! Liv eller død!, 1979.

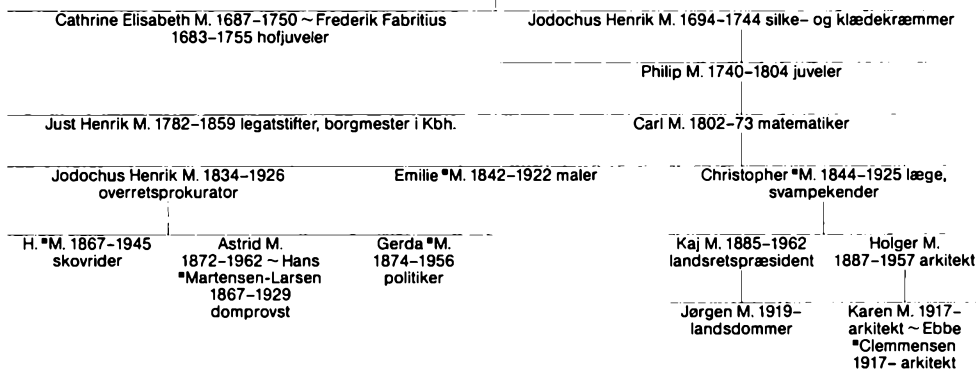
Poul Dam

Mundt

Slægten føres tilbage til Marcus M. i Mölln, Lauenburg, hvis søn, præst i Lübeck Dietrich M. (– 1594) var oldefar til Jodochus Henrik M. der var født i Hamburg men senere blev guldsmed i Kbh.

Mundt, Emilie

Jodochus Henrik Mundt 1655–1702 guldsmed

og Bretagne hvor de malede efter naturen. Et akademistipendium 1891 brugte M. til en ny rejse til Paris, og 1912 var hun et halvt år i Italien og Schweiz. – Hun debuterede 1878 på Charlottenborgudstillingen med billedet *To Børn* og udstillede siden jævnligt her lige til sin død. Desuden deltog hun i Kunstnernes efterårsudstilling 1904 og i Kvindelige kunstneres retrospektive udstilling 1920. Efter hendes død blev der i dec. 1922 afholdt en mindeudstilling af hendes billeder i Bergenholz' kunsthandel. – Allerede i sit debutbillede *To Børn* anslog M. den tone der går gennem det væsentligste af hendes produktion. Med forkærlighed har hun beskæftiget sig med børnenes liv og færden som hun især i sine asylbilleder har skildret med megen følsomhed og forståelse. En del af dem har fundet udbredelse gennem reproduktioner. Samtidig har hun malet portrætter, genrebilleder og enkelte landskaber. Sammen med Marie Luplau holdt hun i ca. 34 år en meget søgt tegne- og maleskole. Randers museum ejer *Efter Hjemkomsten*. □Mal. af Marie Luplau 1885, 1892 og 1914. Foto.

Politiken 22.8.1922 og 30.10.1926. Bert.tid. 27.10. og 8.12.1922 samt 2.11.1926. Gerda Mundt: Bromme mølle, 1932. Samme: Tegnemesterens efterkommere, 1940. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938.

Else Kai Sass

Mundt, Gerda, 1874–1956, politiker. * 4.9.1874 på Frbg., † 16.9.1956 i Gentofte, urne på Sorgenfri kgd. F: overretsprokurator Jodochus Henrik M. (1834–1926) og Anne Augusta Paulsen (1840–1905). Ugift. – Søster til H. *M. M. blev student 1896 fra N. Zahles skole og cand.phil. 1897, hvorefter hun studerede ved universitetet i Halle 1898–99. Hun var en af de få kvinder der blev valgt af højre og blev den mest betydelige kvinde i det konservative folkepartis første 25 år. Hun var medlem af Lyngby

sogneråd 1909–14, Kbh.s borgerrepræsentation 1919–46 og folketinget 1932–45 (for Rådhuskredsen). Hendes sagsområder var især socialpolitik og nationale spørgsmål; i nov. 1942 stemte hun imod Erik Scavenius som statsminister. Hendes basis var et stort arbejde i kristelig-social organisationer: formand for Lyngby KFUK 1904–12, kasserer i KFUKs hovedforening 1916–19, medlem af Kbh.s værgeråds forretningsudvalg 1923–33 og af Kbh.s børneværns forretningsudvalg 1933–46. Til sin død sad hun i ledelsen af Lukasstiftelsen (fra 1930) og De forenede kirkeskoler (fra 1931), var formand for missionen blandt kvindelige arbejdere 1927–40, derefter æresmedlem. Efter anden verdenskrig støttede hun Moralsk oprustning. – M. var medredaktør af det kirkelige tidsskrift *Plovfuren* 1917–20, udgav *Bromme mølle*, 1932, om sin slægt, rejsebøger fra hele verden, især *Jorden rundt med Gerda Mundt*, 1949, og *Rejseglimt*, 1951 om genopbygningen efter verdenskrigen. Desuden oversatte hun omkring 70 bøger til dansk. □Foto.

Kaj Mundt: Slægten Mundt, ny udg. 1959. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 287–89. Johs. Krarup i Dansk kirkeliv, 1956 103–06. Det konservative folkepartis hist., red. Jørgen Hatting og Karl Olsen III, 1966.

Sigurd Rambusch (P. Stavnstrup)

Mundt, Knud Helge, 1867–1945, skovrider. * 13.2.1867 på Frbg. (Frels.), † 22.10.1945 i Tårnbæk, begr. Sorgenfri kgd. F: overretsprokurator Jodochus Henrik M. (1834–1926) og Anne Augusta Paulsen (1840–1905). ~ 28.2.1902 på Frbg. med Inger Margrethe Schrader, * 22.9.1872 i Kbh. (Frels.), † 20.1.1953 i Tårnbæk, d. af grosserer, fabrikant Rasmus Frederik S. (1829–81) og Hansine Marie Bodholt (1835–1914). – Bror til Gerda *M.

M. blev forstkandidat 1889, tog dansk juridisk eksamen 1892 og var derefter til 1896 beskæftiget med godsadministration og planlægningsarbejde på Marienborg, Møn. Efter en kort ansættelse som privat assistent hos C. "Ulrich, der er kendt for sit arbejde med bogskovens fornyelse, blev M. 1896 knyttet til statsskovbruget med tjeneste som skovfoged i Jægersborg hegn 1903–07. 1907–37 var M. skovrider på Sorø akademis 2. distrikt samt tilsynsførende skovrider med universitetets fredskov og skovene under C. P. "Bügels stiftelse. 1924–35 var han statens tilsynsførende med de private skove i Sorø og Præstø amter, 1935–40 alene i Præstø amt.

M. havde mange interesser inden for sit fag. I foredrag og afhandlinger beskæftigede han sig med emner fra udnyttelse af skovens stødbrende til skovens betydning for samfundet. I mange artikler behandlede han skovbrugets bogføring og regnskab, bl.a. med det formål at skaffe talmateriale til belysning af de økonomiske konsekvenser af hans skovbehandling. M. fulgte ivrigt med i den europæiske skovbrugslitteratur og foretog adskillige studierejser. Han var stærkt påvirket af schweizeren H. E. Biolley's skovdrift og den kontrol med skovbehandlingens virkninger som Biolley havde udformet. I Mellemeuropa gik mange forstmænd ind for at lade et mere naturnært skovbrug efter Biolley's ideer afløse den skematisk skovdrift med renaftdrift på større arealer og den deraf følgende „steppetilstand“ der rådede indtil en ny bevoksning var vokset op og havde genskabt skovklimaet. Den ny driftsform blev kaldt dauerwald eller dækningsskov. Ved stærk tyndingshugst i de ældre bevoksninger skulle forstmændene fremkalde selvforyngelse, medens den gamle bevoksning skulle afvikles gradvis gennem en lang årrække og ved skygge og læ bidrage til at skabe gode vækstvilkår for den ny trægeneration. I ekskursionsføreren til 4. nordiske skovkongres 1934 har M. udtrykt sine visioner: „Skoven forandrer form under indflydelse af de hyppige tyndinger (hvert 2–5 år) til stadig hjælp for et fåtal af de bedste og største træer, og som følge af den langsomme og gruppevis overgang til nye generationer under længe holdt skærm af de bedste overtræer. Underskov og ungskov glider over i hinanden og under skyggeopdragelsens indflydelse udviskes begrebet alder. Omdriftsalder og grænsen mellem hovedskovning og tynding bliver ganske vilkårlig, og i stedet for klart adskilte „bevoksninger“ og „kulturer“ får vi efterhånden en rigtig skov, sund, kraftig, voksende og dertil smuk“. Adskillige danske forstmænd blev grebet af dauerwaldbevægelsen, og M. var den der med størst entusiasme og smittende begejstring forstod at leven-

degøre ideerne. Mange forstmænd, især blandt de ældre (se L. A. "Hauch) var skeptiske, og med nogen sarkasme kaldte man dauerwaldbevægelsen for „mundteri“. M. ofrede personligt betydelige beløb på at indsamle talmateriale til belysning af skovdriften på Sorø 2. distrikt. Det lykkedes ham imidlertid ikke at få sammenstillet målinger og regnskabstal på tilfredsstillende vis, og herved svækkedes den begejstring han havde skabt om sine ideer. En af dem der til en vis grad fulgte i M.s fodspor er A. S. "Sabroe. Det af M.s litterære arbejder der fyldigst belyser hans tanker er *Good Forest and Thinnings* (The Scottish Forestry Journal, 1934). Også A. Howard Grøn nekrolog giver et godt indtryk af M.s ideer om skovdrift. – M. var medlem af bestyrelsen for Forstlig diskussionsforening 1900–07 (formand 1900–01), censor ved skovbrugseksamen 1908–14, medlem af Dansk skovforenings repræsentantskab 1921–41, korresponderende medlem af Finska forst samfundet, æresmedlem af Royal English Forestry Society. Han modtog svensk skogsvårdsforenings erindringsmedalje. – R. 1926. DM. 1937. □Foto.

A. Howard Grøn i Dansk skovforens t. XXX, 1945 529–54. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen (A. Howard Grøn)

Munk (bjælke og vinranke)

I. Nørrejsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1300-tallet. Den fælles afstamning kan ikke direkte påvises. Uddød hhv. i I. halvdel af 1500-tallet (bjælke-Munk'er) og i 1700-tallet (vinranke-Munk'er).

Mogens *M.s († 1410) søster Ellen var ~ rigsråd Jens Nielsen *Løvenbalk. Laurids *M.s datter Anne Dorthea var ~officeren Wolf Henrik v. *Kalnein.

Munk (Lange) (tre roser)

II. Nørrejsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1300-tallet. Uddød i 1700-tallet. Christen *M. var 1° ~ Else Ulfstand, d. af rigsråd Truid *U. og 2° ~ Dorthe Gyldenstjerne, d. af rigsråd Mogens *G. (-1558). Datteren Anne M. var ~rigsadmiral Mogens *Ulfeldt. Peder *M. var 1° ~ Karen Skeel, d. Albert *S. Ludvig *M. var ~ Ellen *Marsvin. Kirsten *M. var ~ Christian IV. Mogens *M.s (-1558) datter Kirsten var ~ kgl. råd Volf *Pogwisch. Ide *M. var ~ rigsråd Oluf Nielsen *Rosenkrantz.

(I) Danm.s adels årbog XXII, 1905 292–317. (II) Danm.s adels årbog XVIII, 1901 236–67.

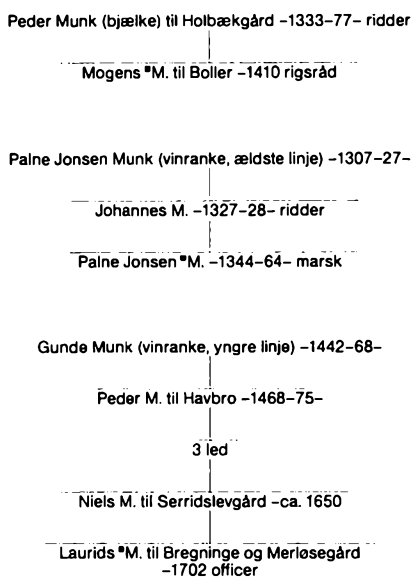
Nils G. Bartholdy

Munk, Christen, ca. 1520–79, lensmand. Antagelig * ca. 1520, † 5.7.1579 på Åkær, begr. i Århus

Munk Christen

Tavle I

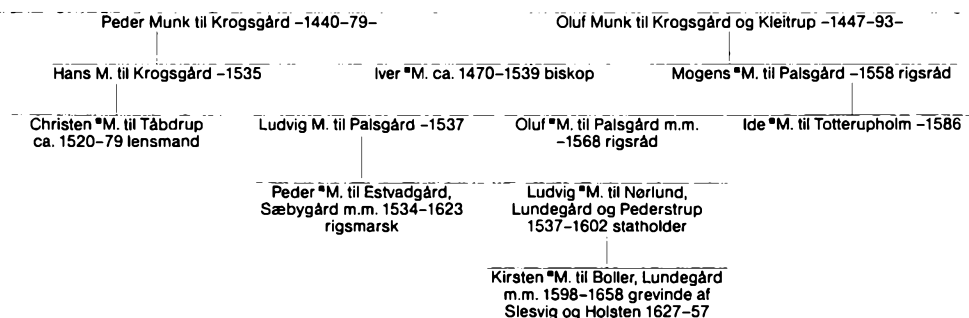

domk. F: Hans M. til Krogsgård († 1535) og Marren Christensdatter Spend († tidligst 1543). ~1° med Else Ulfstand, † 1565, d. af rigsråd Truid Gregersen *U. (1487-1545) og Ide Brock († ca. 1531). ~2° 1568 med Dorte Gyldenstjerne, † 18.7.1583 på Gudumlund, begr. i Ålborg, d. af rigsråd Mogens *G. (1481-1569) og Anne Sparre († 1564).

M. deltog som hofsinde i Christian IIIs datter Annas brudetog til Sachsen 1548. Hans væsentlige livsgerning faldt i Norge hvor han først var forlenet med Hamar (1549-56) og derpå med Akershus (1556-72). Som lensmand på Akershus, hvormed han forbandt flere mindre len, indtog han en lignende dominerende stilling i landets sydlige egne som lensmanden på Bergenhus i vest og nord. M. var en embedsmand der med nidkærhed overvågede kronens interes-

ser. På Akershus begyndte han karakteristisk nok med at indskrænke personalet. På hans initiativ blev der 1558 lagt udførselstold på laks, kød og andre varer, samtidig med at tolderne blev sat på fast løn og deres sportler tilfaldt kongen. Han stod også bag indførelsen af en høj told på trælasteksporten 1562; han havde endda selv forinden i flere år opkrævet denne told på egen hånd, ligesom han havde tvunget udenlandske købmænd til at købe store mængder af træ af staten til høj pris før de fik lov til at købe på det frie marked. M. var her i pagt med tidens af statsinteresser stærkt mærkede danske handelspolitik og blev også påskønnet af regeringen, der fx 1561 giver ham løfte om at beholde Sundmøre som han havde fået som afgiftsfri forlening 1558, endnu i tyve år på grund af sin tjeneste. I et enkelt tilfælde fik han dog en tilrettevisning fordi han var gået for vidt i sin iver idet han i anledning af, at han ville blande sig i skatteopkrævningen i en anden mands len hvor det ikke gik ham rask nok, fik tilhold om at passe sine egne len og der ikke at besvære befolkningen ud over det rimelige. Trods den beskedne begyndelse holdt M. efterhånden et helt lille hof på Akershus af unge adelsmænd der gjorde pagetjeneste, arbejdede på hans kontor og fulgte ham på hans rejser, formelig en skole til fremtidig norsk statstjeneste. Under syvårskrigen måtte M. som den øverstbefalende i det sydlige Norge snart forsvare eget område og snart angribe de tilgrænsende svenske landskaber. 1567 udholdt han i atten uger en svensk belejring af Akershus, indtil han blev befriet af hjælpetropper fra Danmark og Bergen. N.å. foretog han til gengæld et større plyndringstogt til Värmland og Dal og sammen med lensmændene fra Bahus og Elfsborg yderligere til Västergötland. To år efter krigens slutning blev han forflyttet til Åkær len i Jylland, men genså Norge 1578 da han sammen med to rigsråder skulle holde herredag (retting) deroppe. - M. ejede en nu forsvunden ho-

Tavle II

vedgård, Tåbrup ved Haderslev. □Ligsten 1580 (Århus domk.).

Yngvar Nielsen i Norges hist. IV, 1, Kria. 1909. Sverre Steen i Det norske folks liv og hist. IV, Oslo 1935.

Poul Colding*

Munk, Ebbe, 1551–1622, til Fjellebro, lensmand. *6.8.1551 på Fjellebro, †18.7.1622 sst., begr. i Odense (Skt. Knuds k.). F: Ebbe M. (†1560, ~1° med Maren Clausdatter Bonde) og Kirsten Tønnesdatter Viffert (†1563). ~4.3.1604 på Antvorskov slot med Sidsel Høg, *11.6.1582, †8.8.1648, d. af Stygge H. (†ca. 1630) og Anne Gregersdatter Ulfstand (†1627).

Efter forældrenes død opdroges M. først af Frands "Brockenhuus derefter af morbroderen Corfits "Viffert hvem han i syvårskrigen sidste år fulgte til Halmstad. 1574–77 tjente han ved kurfyrst August af Sachsens hof; derefter boede han en halv snes år på sin gård. Først 1587 blev han dansk hofjunker; 1591–96 fungerede han som skænk og havde som løn herfor 1593–97 et lille norsk len, Frølands skibrede og Ejdsberg sogn. 1596 fik han et dansk hovedlen, Antvorskov; da hermed var forenet Sæbygård 1596–1604 og 1617–20 samt Korsør len fra 1605, styrede han i virkeligheden gennem mange år det meste af Vestsjælland. Det gamle herrekloster som nylig var grundigt istandsat stod i hans tid gæstfrit åbent for de talrige standsfæller der drog forbi ad den nære hovedlandevej; også Christian IV kom der gerne. Maj 1619 skulle der holdes herredag på slottet; da rantes værten endnu før de egentlige møder var begyndt af et slagtilfælde der måske ikke har været uden sammenhæng med festlighederne. Han overlevede dog anfadet, men måtte n.å. opgive sine len og trække sig tilbage til fædrengården Fjellebro. Ind imellem de støjende drikkelag havde Antvorskovs sale dog også givet rum for alvorlige samtaler om religiøse spørgsmål. Deri var navnlig fru Sidsel Høg levende interesseret. 1620 udgav hun selv en lille bønnebog der blev meget yndet, og på hendes og mandens tilskyndelse udkom 1614 *Sielens Klenode*, en oversættelse af et af den tyske dogmatiker Joh. Gerhards opbyggelsesskrifter. Som enke styrede hun myndigt og dygtigt sin fynske ejendom og fortsatte såvel den afrunding af jordegodset som de byggearbejder M. havde påbegyndt. – □Knælende statue på epitafium (Skt. Knuds k., Odense).

Kancelliets brevbøger 1576–1623, 1900–22. – Hans Mikkelsen: Ligprædiken over E. M., 1625. C. T. Engelstoft i Saml. til Fyens hist. og top. VII, 1878 16–33.

Henry Bruun*

Munk, Ide, †1586. †22.8.1586 i Malmø, begr. i Valløby k. F: rigsråd Mogens "M. (†1558) og Karen Rosenkrantz (†1535). ~7.2.1529 med rigsråd Oluf Nielsen "Rosenkrantz, *ca. 1490, †8.11.1545 på Vallø, s. af rigshofmester Niels Eriksen "R. (†1516) og Birgitte Olufsdatter Thott (†1528). – Mor til Mette "Rosenkrantz. Søster til Oluf "M.

Selv om M. i et og andet har slægtet sin far Mogens Munk på er det dog sandsynligt at det sekstenårige samliv med hendes langt ældre ægtefælle, den ædle Oluf Rosenkrantz, har sat et uudsletteligt præg på hende. Hvad der findes af samtidige vidnesbyrd giver indtrykket af at M. optrådte som en værdig husfrue på Vallø, ægteparrets hjem. Oluf Rosenkrantz' venner lagde gerne vejen om ad Vallø, og unge adelsmænd sendtes herhen til opdragelse. Da Oluf Rosenkrantz døde 1545 var ægteparrets tre døtre endnu umyndige og M. kunne derfor i adskillige år blive siddende i uskiftet bo på Vallø. Den ældste af døtrene Birgitte (*1530) var dog allerede trolovet med Peder "Bille, ældste søn af forældrenes nære venner Eske "Bille (†1552) og Sophie Krummedige (†1539). Brylluppet fejredes med stor pragt 1548. Derimod stillede M. sig afvisende over for en forbindelse mellem hendes yngste datter Karen og en anden af Eske Billes sønner, skønt der vistnok var truffet en foreløbig aftale herom inden Oluf Rosenkrantz' død. M. motiverede sin holdning med at hun ikke ville love sin datter bort for denne var gammel nok til selv at bestemme sin skæbne. Det er muligt at M. ikke har anset den unge Bille, hvis fremtid ikke var sikret som hans brors, for et tilstrækkelig godt parti for sin datter. M. havde endnu ikke bøjet sig da den gamle rigshofmester der var højest forbitret herover døde 1552. Allerede n.å. døde for øvrigt den unge Karen Rosenkrantz. Sin tredje datter, Mette Rosenkrantz, fik M. ca. 1552 gift med den ansete skånske adelsmand Steen "Rosensparre og 1554 fandt derefter det endelige skifte sted mellem M. og hendes døtre og svigersønner. Disse delte Vallø mellem sig og M. skrev sig derefter til Nygård og fra 1560 også til det af hende selv nyoprettede Totterupholm (Rosenholm) i Fakse hrd. – Om arven efter sin far havde hun sammen med søsteren Kirstine Hulf Pogwischs og sine brorsønner en hård strid med broderen Oluf Munk. Skønt denne beslutsomme og selvstændige kvinde på udmærket vis havde formået at hævde sig i sin enkestand, skyldte hun dog først og fremmest sine svigersønner at hun vedblev at indtage en meget fremskudt stilling inden for dansk adel i de følgende årtier. Peder Bille fik under syvårskrigen ansvarsfulde poster og efter den også velansete Steen Rosen-

Munk, Ide

sparres død 1565 ægtede Mette Rosenkrantz 1567 den hjemvendte Peder "Oxe, Danmarks mægtige rigshofmester. □Relief på ligsten, før 1545 (Valløby k.).

Kancelliets brevøger 1551–88, 1885–1906. – Familien Rosenkrantz' hist. II, ved A. Heise, 1882 161 212 225f 243 247–51. Samme i Hist. t. 5.r.V, 1885 279f 284 286–92 427–31.

Astrid Friis*

Munk, Iver, ca. 1470–1539, biskop. † 9.2.1539, begr. i Ribe domk. F: Oluf M. til Klejtrup gård og Ide Iversdatter Juel. – Bror til Mogens *M. († 1558).

M. kaldes 1534 „mere end 60-årig“. Han immatrikuleredes 1489 i Köln, 1490 i Greifswald. 1494 var han viet præst og baccalaur i kirkeret og 1498 magister. Inden 1496 var han kannik i Ribe og tillagt Nustrup sogn med kapellet i Gram, 1498 nævnes han som official, og inden 1499 fik han Ål og Alslev sogne ved Varde. S.å. „oplod“ hans morbror Hartvig Juel († 17.3.1500) Ribe bispestol til ham, og senest 1500 blev han indviet. Dog holdt han 1514 (og vel både før og efter) en viebisp til de gejstlige forretninger, mens hans egen virksomhed koncentreredes om stiftets administration og jordegods samt den politiske virksomhed som rigsråd. Sine slægtninge protegerede han hæmningsløst. Broderen Mogens Munk indsattes på bispegården Volstrup, en slægtning Ludvig Munk på Lønborggård, mens Mogens Munks datter og hendes mand Volf "Pogwisch fik Trøjborg. Også sine uægte børn forsørgede han af stiftsgodset. – Efter al sandsynlighed var M. sammen med broderen en af hovedmændene bag den jyske adels opstand mod Christian II 1523 idet forbindelsen med hertug Frederik (I) formidledes gennem Volf Pogwisch der var hertugens råd. Hans forventninger til det nye styre skuffedes dog. 1526 måtte han træde op imod hertug Christian (III) hvem han myndigt anmodede om ikke at „kaste Eders segl i andre mænds korn“ da hertugen søgte at indføre luthersk kirke styre i sine len Tørring og Haderslev. Herefter synes M. dog at have opgivet kampen. Muligvis skyldtes hans passivitet over for lutheranerne håbet om til gengæld at sikre brorsønnen Oluf *Munk stiftet, hvilket også lykkedes (1531), ganske vist under hårdnakket modstand fra domkapitlet. Efter bispernes fængsling 12.8.1536 blev M. vistnok også taget i forvaring, men blev ellers tydeligt nok skånet. 31.10 overdroges Ribe bispegård til ham i verdenslig forlening. Med Maren „Bispes“ havde han et barn og med en holstensk adelsdame Ide Pogwisch to sønner, Frants og Niels Iversen, der begge anerkendtes som adelige. Frants indsattes

på Tarm bispegård, mens Niels fik Vejbjerggård ved Limfjorden til ejendom.

□Relief af Claus Berg på ligsten, muligvis udført 1531–32 (Ribe domk.). Efter denne træsnit 1677 og stik 1736, samt afstøbning (Fr.borg).

Kilder. Brevveksl. med hertug Christian i Ny kirkehist. saml. IV, 1867–68 1–20. Monumenta hist. Danicæ I-II, udg. H. F. Rørdam, 1873–87. Acta pontificum Danica V–VI, 1913–15. Repertorium diplomaticum 2.r.III–VII, 1931–35. Det kgl. rettertings domme, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. Ribe rådstedombøger, udg. Erik Kroman, 1974.

Lit. J. Kinch: Ribe bys hist. I, 1869. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 222–517. V. Thorlacius-Ussing: Billedskæreren Claus Berg, 1922. Helge Haar i Festskr. til J. Oskar Andersen, 1936. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten I–II, 1951–53. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: Når vinden fører sig . . . , 1977. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, 1974.

Mikael Venge

Munk, Jens, 1579–1628, ishavsfarar. * 3.6.(7.?) 1579 på Barbo ved Arendal i Nedenæs len, begr. 3.7.1628 i Kbh. (Nic. k.). F: lensmand Erik Nielsen M. († 1594) og Anna Bartholomæidatter († 1623). ~ 1° med Cathrine Adriansdatter. Ægteskabet opløst 1623. ~ 2° med Margrethe Tagesdatter, † 14.2.1651 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.) (~ 2° 1630 med borgmester i Kbh. Christopher *Hansen, 1598–1679), d. af slotsskriver på Akershus, senere lagmand i Hedemarken Tage Eriksen († tidligst 1648).

M. tilhørte en hallandsk lavadelsslægt. Faderen blev dog oprindelig ikke regnet for adelig da hans mor, M.s farmor, var borgerlig, men adledes 1580 for sine fortjenester under syvårskrigen og senere og fik nogle mindre norske forleninger. Der gik dog hurtigt skår i den nyhervervede anseelse da han afsattes og fængsledes for sin brutale administration 1585. M.s mor flyttede derefter til Fredriksstad, og tre år senere sendtes M. til sin faster i Ålborg hvor onklen var borgmester. I en alder af tolv år tog han hyre som skibsdreng til Portugal, stod i handelslære hos en købmand i Oporto, men drog allerede efter et års forløb til Bahia i Brasilien. Her fristede han først en temmelig kummerlig tilværelse som skomagerdreng og malermedhjælper, men kom atter til handelen. 1598 måtte han dog atter forlade Brasilien under ret dramatiske omstændigheder idet han frelste to hollandske skibe, der havde krænket den spanske monopolhandel, fra at blive opbragt af spanierne. Han kom nu atter til Danmark, sejlede på Østersøhavnene, Holland og Spanien, bl.a. for rigsråden Henrik *Ramel, og førte siden nogle år sit eget skib på fangsttogter i Ishavet hvor hans fartøj 1609 blev skruet ned af isen så at han kun med møje reddede sig og mandskabet ind til Arkhangelsk. 1610 kom

han i Christian IVs tjeneste. Kongen som af merkantile og politiske grunde nærrede levende interesse for de nordlige farvande, udsendte samme år en ekspedition på to skibe af hvilke det ene blev ført af M., dels for at drive fangst under Finmarken, dels for at undersøge sejlmulighederne i Det kariske stræde mellem Novaja Zemlja og øen Vaigach, med andre ord den ivrigt eftersøgte Nordostpassage nord om Asien. Der kom dog intet af betydning ud af rejsen idet man allerede på et tidligt tidspunkt blev standset af isen, og i det nærmest påfølgende år lagde Kalmarkrigen beslag på flåden og dens mænd. M., der 1611 blev udnævnt til kaptajn i flåden, deltog med hæder i kampene ved Göta elv og belejringen af Elfsborg. Efter fredsslutningen forblev han i kongens tjeneste og sendtes endnu s.å. som tolk og regnskabsfører med Jacob *Ulfeldts gesandtskab til Spanien, sejlede n.å. et russisk gesandtskab til Arkhangelsk, krydsede siden i Nordhavet efter fribyttere som næstkommanderende under Jørgen *Daa og besøgte 1617 på ny Spanien for at hyre biscayiske hvalfangere til et nylylig stiftet fangskompani i hvilket han selv havde part.

Da Ove *Gieddes togt til Indien forestod var det hensigten at M. som en af flådens mest erfarne officerer skulle deltage i færdene, og det blev ham pålagt at gøre skibene sejklare. Planen om hans deltagelse blev dog atter opgivet formodentlig fordi han imidlertid havde forelagt udkastet til en selvstændig ekspedition med det formål at opsejle en søvej til Indien nord om Amerika idet forskellige engelske søfareres, især Henry Hudsons, opdagelser syntes at give berettiget håb om en sejlbare Nordvest-passage fra Hudson Bay til Stillehavet. Planen vandt kongens bifald, og 9.5.1619 forlod M. Kbh. med to af flådens skibe, fregatten Enhjørningen og jagten Lamprenen, med en besætning på i alt 64 mand. 30.6. fik de Kap Farvel i sigte og styrede 11.7 ind i Hudson Strait. Storm, ishindringer og omfattende undersøgelser af nord- og sydsiden af dette farvand, hvor man bl.a. for første og eneste gang traf eskimoer, bevirkede at skibene ikke før seks uger senere løb ind i Hudson Bay. Her sættes kursen mod sydvest i retning af den formodede passage. 7.9. nåede Enhjørningen under en forrygende snestorm Churchill Rivers munding. Lamprenen, som var forslået nordover under uvejret, ankom dertil to dage senere efter at man, så vidt det kan skønnes af M.s kort, ved denne lejlighed havde opdaget de store fjorde Chesterfield og Ranken Inlet. Da årstiden allerede var langt fremskreden gjorde man alt rede til overvintring i landet som kaldtes Nova Dania, og foretog en forgæves rekognoscering op ad floden for at få

forbindelse med den indfødte befolkning. Det var M.s agt at underkaste kysten en nøjere undersøgelse det følgende forår, og i begyndelsen tegnede udsigterne ret lyse. M. var en dygtig organisator og forstod at sætte folkene i arbejde med jagt, træfældning o.å.; men da vinteren for alvor satte ind forandredes forholdene på skæbnesvanger måde. Med datidens geografiske kundskaber var det for en europæer umuligt at forudse at man under så sydlige breddegrader ville møde et så strengt klima, og mandskabet var kun slet udrustet til at modstå kulden.

Da vejret hindrede enhver form for fødeindsamling var mandskabet henvist til den vitaminfattige skibskost, og resultatet viste sig snart i form af skorbug. I løbet af nogle måneder bukkede næsten alle under for sygdommen. 25.2.1620 var der 20 døde, 10.4. 41 og 4.6. 61. M., som forgæves havde gjort sit bedste for at lindre sygdommen hvis natur da var ganske ukendt, var til sidst selv tredje tilbage. Da isen brød op midt i juni, og man derved fik lejlighed til at sætte ørredgarn, kom de efterlevende så meget til kræfter at de kunne gøre jagten sejklar. Fregatten måtte naturligvis efterlades og at fortsætte undersøgelserne var udelukket. 16.7. begynde hjemrejsen, og trods isvanskeligheder og storm lykkedes det de tre mand at føre det lille fartøj over Atlanterhavet så at de 21.9. kunne kaste anker i en af fjordene nær Bergen. M. havde udført en enestående sømandsdåd som han siden har beskrevet i *Navigatio septentrionalis*. 1624, og havde som nævnt ikke blot opdaget Churchill River, men antagelig også både Chesterfield og Ranken Inlet. Når ekspeditionen i øvrigt var mislykkedes var grunden udelukkende tidsaldrens svigtende geografiske og fysiologiske forudsætninger, og ingen bebrejdelse kan rettes mod M. der tværtimod havde vist sig som en fremragende leder. Heller ikke samtiden synes at have lagt ham rejsens udfald til last, og et tidligt opstået sagn om at han skulle være faldet i kongens unåde er ganske uhistorisk. Tværtimod påtænkte det at sætte ham i spidsen for en ny ekspedition der dels skulle grunde en nybygd i de besøgte egne, dels afhente det efterladte skib og fortsætte eftersøgningen efter Nordvest-passage. Planerne blev dog opgivet af ukendte årsager blandt hvilke muligvis har været M.s svækkede helbred. Derimod fortsatte han sin tjeneste i flåden. I efteråret 1621 sendtes han til Holland for at hyre mandskab til Det ostindiske kompagni, og n.å. ledsagede han som chef for orlogsskibet Nældebladet en ostindiefarer forbi De kanariske øer. Siden var han udkommanderet på flere togter i de nordlige farvande indtil krigen brød ud 1625. I dens første år lå han gentagne gange som

Munk, Jens

eskadrechef ved Wesers munding. 1628 befandt han sig med en flådeafdeling ud for Stralsund og deltog med tapperhed i kampene da hans død indtraf, men om det var som følge af sår eller andre grunde er ukendt ligesom også den nøjagtige dato.

M.s stærkt omskiftelige skæbne har til stadighed fængslet eftertiden. Et hovedværk om M.s ishavsfærd er stadig K. Birket-Smiths kyndige og værdsættende fremstilling fra 1929, men nok så fascinerende er Thorkild Hansens storslåede epos fra 1965 der på dokumentarisk grundlag men med digterisk kraft skildrer en tragisk og dramatisk skæbne i Christian IVs Danmark.

Kancelliets brevøger 1609–29, 1916–29. – P. Lauridsen i J. M.: Navigatio septentrionalis, 1883 VII–LVI. Danish arctic expeditions, udg. C. C. A. Gosch II, London 1897. Johs. Knudsen: Den danske Ishavsfærd J. M., 1902 = Folkelæsn. CCLVII. Kaj Birket-Smith: De danskes vej. J. M.s rejse og andre da. Ishavsfarter under Chr. IV, 1929. Sune Dalgård: Dansk-norsk hvalfangst 1615–60, 1962. Thorkild Hansen: J. M., 1965 (8. opl. 1974). Samme og Peter Seeberg: J. M.s mindeekspedition, 1965 = Gyldendals julebog 1965. H. Ilsoe i Fund og forskning XXI, 1974 165f. – Papirer i Kgl. bibl.

Steffen Heiberg (Kaj Birket-Smith)

Munk, Kaj Harald Leininger, 1898–1944, præst, forfatter. * 13.1.1898 i Maribo, † 4.1.1944 ved Silkeborg, begr. Vedersø kgd. F: garvmester Carl Immanuel Petersen (1857–99) og Ane Mathilde Christensen (1868–1903). Adopteret 13.6.1916 af pærcellit Peder Christian Sørensen M. (1860–1939) og Marie Hansen (1860–1941). Navneforandring s.d. ~ 13.1.1929 i Skarild med Elise (Lise) Marie Jørgensen, * 8.9.1909 i Vedersø, d. af gårdejer Niels Øster J. (1869–1958) og Birthe Kirstine Strandbygaard (1876–1968).

M. var det store navn i 30rnes danske dramatik med en usædvanlig evne til at skabe interesse og sensation om sit navn. Og ved sin personlige skæbne under besættelsen kom han til at gribe dybt ind i nationens liv. Han blev tidligt forældreløse og voksede op hos plejeforældrene på et lille landbrug i Opager 15 km fra fødebyen Maribo. Det gav ham en kærlighed til og en forståelse for det jævne og folkelige som aldrig forlod ham samtidig med at han i barndommen modtog afgørende indtryk både af den indremissionsske og den grundtvigske kristendom. Han gik i landsbyskolen i Vejleby, kom senere i realskolen i Maribo og derefter i Nykøbing katedralskole, hvorfra han 1917 blev student. Allerede i barndommen drømte han om at blive forfatter, men stærkere i ham var bevidstheden om det *kald* som blev den røde tråd gennem hele hans liv, og som i grunden først kom til at stå ham helt klart da Danmark var blevet besat af tyskerne. Kri-

stendommen var for ham ikke en lære, men liv hvis yderste konsekvens er martyriet, Kristi død på korset – man kan sige at han ønskede, ja, ville sit Golgatha. – Efter studentereksamen studerede han teologi i København hvor han fra 1921 boede på Regensen – især blev tiden som klokker af stor og varig betydning for hans selvfølelse og for det på godt og ondt studentikose i hans ånds- og udtryksform. Men ellers var det begivenhederne ude i verden under og lige efter den første verdenskrig der rystede ham, inspirerede ham og gav hans dramatiker-drømme næring. Demokratiets svaghed, parlamentarismens fallit, troen på diktatoren, den stærke mand – alt dette var med til at sætte ham i gang som dramatiker. I tiden omkring studentereksamen havde han i skuespillet *Pilatus*, 1917, udg. 1937, skildret den figur der skulle blive den egentlige nøgleskikkelse i hans dramatik – magtmennesket der i sin vaklen lider nederlag over for kærligheden og over for Kristus. Og dette motiv genoptog han i det store drama om jødekongen Herodes *En Idealist*, 1923, opført 1928, som han skrev kort før sin teologiske embedseksamen 1924, og som Det kgl. Teater 1926 antog til opførelse.

Umiddelbart efter eksamen søgte og fik han embedet som sognepræst i Vedersø – han faldt godt til i det vestjyske sogn og blev der til sin død. Og han følte ikke forholdet mellem sin præstegerning og sit forfatterskab som nogen modsætning. „Som præst føler jeg mig som kunstner, og som kunstner føler jeg mig som præst.“ I ventetiden indtil antagelsen og opførelsen 1928 af *En Idealist* skrev han bl.a. skuespillene *Ordet*, opført 1932 – om de troendes vantro kontra den ægte mirakeltro – *Kærlighed*, opført 1935, *Fugl Fønix*, opført 1938, udg. 1939, om Versaillesfredskonferencen og *I Brændingen*, udg. 1929, opført 1937, hvis hovedfigur professor Krater er inspireret af Georg *Brandes' skikkelse og skæbne, en idealist med negativt fortegn for hvis gudløse lidenskab også modstanderne må bøje sig. Da *En Idealist* endelig kom op på Det kgl. teater blev det en fiasko, dels på grund af en misforstået „ekspressionistisk“ iscenesættelse, dels takket være en vrangvillig og uforstående kritik. Men M. tog revanche med den effektfulde folkekomedie *Cant*, 1931, om Henrik VIII og Anne Boleyn. Med denne succes lå vejene åbne overalt. Betty Nansen teatret spillede *Ordet*, *I Brændingen* og *Hamlet* „omsat“ af M. Det kgl. teater spillede *De Udvalgte*, 1933 – om den syndefulde helt kong David – *Kærlighed*, *Diktatorinden*, 1938, om Sigrid og Christian II samt genoptog med større held *En Idealist*, 1938, nu med Poul *Reumert i titelrollen. Endelig opførte Folketeatret de to skuespil *Sejren*, 1936 og *Han sidder ved*

Smelvediglen. 1938 der tydeligst demonstrerede M.s dobbelte holdning til diktaturerne i Europa, det fascistiske og det nazistiske. Skønt M. aldrig blev nogen uforbeholden tilhænger af diktaturet – men unægtelig heller ikke af demokratiet – må man sige at først krigen fik skællene til endeligt at falde fra hans øjne, og først besættelsen åbnede dem helt. I en tale på Gerlev idrætshøjskole august 1940 erklærede han sig „mod demokrati og mod diktaturer for Danmark, for Norden frem mod den kristne verdensorden“.

Denne tro på kaldet og på Norden er en del af inspirationen bag Grundtvig-dramaet *Egelykke*, 1940. Og med sine sidste skuespil – især *Niels Ebbesen*, 1940, udg. 1942, opført 1945 og den lille dramatiske situation *Før Cannae*, 1943, opført 1945 – gik han så at sige aktivt ind i frihedskampen, i den nationale kamp mod nazismen og i den politiske kamp for det demokrati han kun nødtvungent lærte sig at sympatisere med. I det hele taget engagerede M. sig efterhånden i skrift og tale så åbent i modstanden mod den tyske besættelsesmagt at det næppe kan være kommet helt overraskende for ham da nogle af nazisternes håndlangere om aftenen 4.1.1944 opsogte ham i præstegården i Vedersø, kørte ham bort i bil og skød ham ved landevejen i Hørbylunde nær Silkeborg. Hans død virkeliggjorde hans livslange håb og drøm: at vække det danske folk og selv at sætte sit liv ind. Kaldet og martyriet.

Overhovedet må hans store forfatterskab ses i nær sammenhæng med hans personlige skæbne og med den virkning han gjorde – og ønskede at gøre – i samtiden. Det gælder fx hans kvikke, frække, ofte bevidst provokerende journalistik som medarbejder ved Jyllands-Posten og Dagens Nyheder, udgivet i *Vedersø-Jerusalem retur*, 1934, *Liv og glade Dage*, 1936, *Himmel og Jord*, 1938 og *Med Sol og megen Glæde*, 1942. Som lyriker gik M. hverken af vejen for det poppede eller det ekstatiske, men havde her som på andre områder en ikke almindelig evne til at udtrykke sig jævnt og ligefremt når han fx henvendte sig til børn som i *Danmark*, 1943 og i *Jesus' Historier. Genfortalt for de smaa*, s.å. Hans lyriske forfatterskab, der især er knyttet til besættelsestiden, er udgivet i samlingerne *Os bærer den himmelske Glæde*, 1934, *Tempelvers*, 1939, *Navigare necesse*, 1941, *Sværg det, Dreng*, 1941 og *Den Skæbne ej til os*, 1943. En række af hans prædikener fra tiden under krigen er også udgivet på tryk i *Ved Babylons Floder*, 1941, *Med Ordets Sværd*, 1942 og posthumt i *I Guds Bismær*, 1946. – Da det 1943 blev ham forbudt at udgive bøger blev hans epilog *Ewalds Død* ved Det kgl. teaters mindefest for Johannes Ewald opført og udgivet under Holger Gabrielsens navn. – Alligevel er

det nok hans dramatik – som tillige omfatter flere større og mindre skuespil opført efter M.s død, fx *Havet og Menneskene*. En *Almanakhistorie*, *Atterdag*, *De Herrer Dommere* – der vil blive husket længst skønt han midt i sin afhængighed af aktualiteten på mange måder var en anakronisme: for det store drama, imod det teatraliske teater. M.s stil også uden for dramaet kan knap nok kaldes en stil, men afspejler meget godt svingningerne i hans temperament mellem det patetisk overpændte og en mere lavmælt folkelig realisme. Fra sin mest indtagende side viser den sig i de snaksomme, men også meget muntre og uhøjtidelige erindringer *Foraaret saa sagte kommer*, 1942, måske M.s mest danske bog der når frem til Det kgl. teaters antagelse af En Idealist, det første højdepunkt i hans liv. Det andet var hans død.

Med sit religiøse budskab måtte M. til stadighed føle sig i konflikt med tiden – og i konflikt med sig selv. Men trods alt åbnede han det danske teater for en større virkelighed – ud fra en modvilje mod den mellemkrigstidens verden der ikke havde taget Gud med på råd. Og alligevel var det ham ikke nok at virkeliggjøre denne vision i sin kunst. Til syvende og sidst måtte dramaet på scenen stå i skygge af det udenfor. Det var i det han ønskede og kom til at spille sin mere religiøse end politiske provokator- og martyrolle. □Tegn. af Knud Nørholm, 1927. Mal. af Harald Heiring, 1940 (Studentereforeningen, Kbh.) og gentagelse heraf. Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1941. Tegn. af Falke Bang, 1942. Relief af Thomas Hansen, 1944 (Teatermus.). Akvarel og mal. af Poul Rytter, 1944. Mal. af S. Danne-skiold-Samsøe, 1946 (Maribo stiftsbibl.). Buste af Thorvald Westergaard udst. 1950. Tegn. af Jørn Glob (Fr.borg), mal. af samme (sst.). To forskellige mal. af Sand Holm, det ene 1954. Statue af H. Luckow-Nielsen, 1964 (Maribo rådshuse). Afbildet på to mindevægge af Poul Henrik Jensen, 1970 (Maribo stiftsbibl.). Udkast til frimærke tegnet af Pihl. Foto. – Mindetavle af J. T. Skovgaard, 1950 (Vedersø k.).

Bibliografi. Finn H. Blædel: K. M. En bibliografi, 1945. Ove Marcussen: K. M.s bøger. En bibliografi, s.å. = Om bøger I.

Udg. Mindeudg. I–IX, 1948–49.

Kilder. K. M.: Foråret så sagte kommer, 1942 (3. udg. 1978).

Lit. Bo Bojesen Rud: K. M., 1938. Fr. Schyberg i *Politiken* 25.11.1938 (også som særtryk). Ole Palsbo: K. M., 1940. Chr. Reventlow: Er K. M. „dansk åndslivs høvding“?, 1940. J. K. Larsen: K. M. som dramatiker, 1941. Kn. Hansen: Forkyndelsen i K. M.s forfatterskab, 1942. Gunnar Ollén: K. M., Upps. 1944. Alf Henriques: K. M., 1945. Oscar Geismar: Om mennesket K. M., 1945. Michael Neiiendam: Præsten K. M., 1945. Samme: K. M. som forfatter, s.å. H. H. Siegmundfeldt: K. M. En mand og hans død, 1945. Niels Nøjgaard: K. M.

Munk, Kaj

Digter og præst, 1945. Samme: Ordets dyst og dåd, 1946 (forkortet udg. m. titlen: K. M. Levnedsløb og personlighed, 1958). Samme: K. M. og diktorerne, 1948. Samme: Mest lever vi når vi dør, 1973. Bogen om K. M., skrevet af hans venner, 1946. Hans Brix: – hurtig svandt den lyse sommer, 1946. Ebbe Neergaard: Vildt afsted over himmel og jord, 1946. Harald Mogensen: K. M. på teatret, 1953. Søren Holm: K. M. Den religiøse problematik i hans dramaer, 1961. *Papirer i Kgl. bibl.*

Jens Kistrup

Munk, Kirsten (Kirstine), 1598–1658, Christian IVs hustru, godsejer. * 6.7.1598. † 19.4.1658 på Boller, begr. 23.7.s.å. i Odense. F: Ludvig *M. (1537–1602) og Ellen *Marsvin (1572–1649). ~ 31.12.1615 med *Christian IV, * 12.4.1577 på Fr.borg, † 28.2.1648 på Rosenborg, s. af *Frederik II (1534–88) og *Sophie af Mecklenburg (1557–1631). – Mor til *Anna Cathrine (1618–33), *Sophie Elisabeth, *Leonora Christina, *Valdemar Christian, *Elisabeth Augusta, *Christiane, *Hedevig (1626–78) og *Dorothea Elisabeth.

1615 skrev Christian IV brev til den 17-årige M. som han nylig havde modt. „Mit hjerte i dit“ stod der. Der blev det livet igennem, på godt og ondt. Det var ikke sært at kongen blev dybt forelsket. M. var smuk og knejsende; fyldig og lyslokket; livlig og koket; varm, hvis hun ville. Hun udstrålede sanselighed, var glad i fornøjelser, lidenskabelig i dans. En åbenbaring efter renæssancetidens og Christian IVs smag. Forstandig at tale med og munter at spøge med var hun netop hvad kongen trængte til når dagens officielle statsforretninger var overstået. Den meste tid var hun da også i hans nærhed, fulgte ham på rejser rundt i rigerne, helt ned i kejserkrigens tumulter i Tyskland. Meget glad for kongen forstod hun samtidig at nyde den stilling som rigets førstedame som mange misundte hende. Ikke blot viste hun sig i stand til at bevare sin ærbødighed for sin herre, nejende dybt for ham når han kaldte, men også sin åndelige selvstændighed. Ikke mindst dette har fascineret den konge der ellers forlangte at blive adlydt i stort og småt. Måske han i M. genkendte herskersindet og andre træk fra sin egen mor, enkedronning Sophie. Sit stærke temperament forstod hun desuden at tæmme over for kongen og lod det i stedet gå ud over sine tjenestepiger der ikke blev længe hos hende. Også de tre prinser gik det fint med. Hun sendte dem ting de holdt af, uden kongens vidende, for han holdt dem noget strengt. Den udvalgte prins *Christian (V) var meget glad for hende; de spillede bræt og var sammen i lange perioder. Selv fik M. indtil 1628 elleve børn, hvoraf to dødfødte. De syv døtre og to sønner blev, som M. selv, opdraget hos hendes mor, Ellen Marsvin. Det

var i betragtning af dennes beregnende og kølige karakter mindre heldigt. – Selv havde Ellen Marsvin i starten været bekymret for at den kvindekære konge efter få år ville give M. løbepas. Derfor søgte hun at sikre sig og datteren. 23.8.1615 udstedte Christian IV da også et juridisk bindende brev. Heri erklærede han at have udvalgt M. til sin ægte staldbroder og lovede hende et af kronens len frit på livstid. Først 12.11. svarede Ellen Marsvin og datteren med et tilsvarende brev. Og bagefter trak moderen fortsat fuldbyrdelsen af ægteskabet ud. Måske hun ikke var tilfreds med betingelserne. Der skulle et eftertrykkeligt kongeligt brev til for M. nytårsaften 1615 kom til ham „udi ægteskab“. En kirkelig vielse fandt da heller ikke sted, og dronning blev M. ikke. Men kongen kaldte hende „ma tres chere femme“ og underskrev sig „din kære og tro herre og husbonde“.

Det skete sidste gang 1629. For i løbet af kejserkrigen indfandt „ægteskabs-djævlene“ (ligpr.) sig med foruroligende styrke. Det hang sammen med flere forhold. Med en barndom uden far fra treårsalderen og en streng og ukærlig mor hagede M. resten af livet efter tryghed og kærlighed. Men efter sit fald ved Hameln 1625 og de følgende bitre nederlag i kejserkrigen var kongen ikke mere sig selv. Hans store statsmandsdrømme syntes bristede og dermed meningen med hans liv. Gustav Adolf var på vej til sejr i den nordiske magtkamp. Derfor havde kongen ikke overskud til at tage sig nær så meget af enebarnet M. som hun var vant til og havde behov for. Hun kom i stedet i en for hendes psyke i længden utålelig rolle som plejer for kongen. Hun begyndte desuden at kunne iagttage de efterhånden opdukkende menneskelige svagheder hos den mere og mere forpinte majestæt som hun hidtil havde beundret for hans sikre autoritet og muntre balance i sindet. Hidsigheden tog til, omsorgen for M. tog af. Med hendes kærligheds-længsel var vejen dermed åben for den jævnaldrende rhingreve *Otto Ludwig der var trådt i dansk tjeneste som oberst til hest. Allerede i efteråret 1626 blev M. betaget af ham. Året efter var hun sammen med ham på Dalum kloster, moderens lensgård; i sommeren 1628 på Kronborg. Dybt forelsket viste hun åbenlyst sin liden-skab for ham, iagttog ingen forsigtighedshensyn. Psykologisk forståeligt tilsidesatte hun for kærligheden hensynet til sin fremtidige position, fordi hun alligevel ikke kunne få denne rigtig sikret som kongens „staldbroder“. Mange i og uden for riget omtalte hende som kongens frille eller konkubine. Mange i adelskredse hadede hende for hendes formodet uheldige indflydelse på kongens politik. Hun følte sig forfulgt og meget

ensom. Finere end adelen, ringere end fyrstestanden. Uden fast tilhør i en verden der i forvejen var splittet mellem konge og rådsadel, menig adel og de lavere stænder, mellem Christians kgl. børn og hans børn med hende. Måske det var baggrunden for at kongen fra 1627 lod M. og hendes børn optage i kirkebønnen og gav hende titlen grevinde af Slesvig og Holsten. Men var det nok til at sikre hende hvis Christian IV faldt i krigen eller døde af sygdom, svag som han i perioder var – hvis den tronfølger kom til magten, der ansigt til ansigt med hendes forhold til rhingreven var slået om fra at holde af til at hade og bekæmpe hende? Sådan som også prins Frederik (III) gjorde det. Med sit intense følelsesliv kunne hun ikke leve i et halvt eller kvart forhold. Alt blev tilsidesat for den nye kærlighed til rhingreven. Alt i fortiden der kunne belaste denne kærlighed, skulle åbenbart mishandles eller udryddes, måske fordi den ingen fremtid havde. Når hun dermed tillige kastede hensynet til sin egen sociale trykthed over bord, stemte også det med den enten-eller mentalitet i hendes væsen som hang sammen med det uforløste kærlighedsforhold til moderen, og som fik hende til at omfatte sine omgivelser med enten næsten forherligende kærlighed eller dybt had. Først og fremmest blev nu kongen udsat for dette had især efter at rhingreven efteråret 1628 var gået i svensk tjeneste. De ægteskabelige skændier tog fart. Og fra mortensaften 1628 lukkede M. sove-kammeret for ham. Gravid i den følgende tid søgte hun at skille sig af med fostret, men fødte i sept. 1629 datteren Dorothea Elisabeth som det er uvist om kongen var far til. Måske af hensyn til et fremtidigt svigersønneparti der kunne splitte højadelen, måske også for ikke at stå „med bred hat på“, og for at undgå offentlig forargelse godkendte han i starten datteren som han imidlertid siden titulerede „den kasserede frøken“. Ellen Marsvin var af hensyn til sine forretninger med kronen dybt foruroliget over datterens stigende hensynsløshed over for kongen og børnene. Disse behandlede M. i denne periode med en vilkårlighed som moderen havde behandlet hende selv som barn. Men M. ville ikke lytte til råd. Efter en datters begravelse forsvandt hun samme aften længe ud i Rosenborg have med rhingreven. Derfor foranledigede Ellen Marsvin at kongen i maj 1629 trådte i forhold til M.s tidligere tjenestepige Vibeke *Kruise. Det viste sig at være en uheldig disposition. For Vibeke gjorde alt for at bagtale M. over for kongen med sine utvivlsomt fordrejede oplysninger om hendes forhold til rhingreven. Selv søgte M. ifølge kongen at give ham gift. Og Christian IV fik desuden meddelelse om at hun brevvekslede med en sorte-

kunstner i Hamburg om at forhekse ham. Ikke blot Christian og børnene, men hele den danske befolkning kom hun til at hade fordi hun stedsede følte dens foragt. Utrygheden og længslen efter rhingreven fik hende til at planlægge en flugt til den af kongen og hans regering hadede svenske nabo. I den forgæves hensigt at få hjælp hertil fra den svenske agent Fegræus meddelte hun denne en række politiske hemmeligheder. Og til agenten udtalte hun som sit højeste ønske at Gustav Adolf med sin hær ville besøge disse falske danske.

Da var håbløsheden sunket til bunds. Skønt hun kastede sit værste had på børn og ægtefælle elskede hun dem dog. Derfor kunne M. ikke leve med at hun ikke måtte have med børnene at gøre som det blev besluttet ved et forlig i november 1629. Hun overtrådte aftalen hvorfor det kom til nye heftige scener mellem ægtefællerne. Kort tid efter traf M. så den utvivlsomt tungeste beslutning i sit liv. Den 19. jan. drog hun „med stor hjertens bedrøvelse fra Frederiksborg, så Gud husvale mig for sin store barmhjertigheds skyld“.

Det skulle vise sig at den faktiske skilsmisse fik betydelige konsekvenser for den følgende tids danske historie idet den forstærkede splittelsen mellem kongen, svigersønnepartiet og rigsrådet. M. rejste først til moderen, men blev modtaget dårligt og drog derfor rundt til slægt og bekendte. Da kongen imidlertid snart hørte at hun bagtalte ham gav han 13.3.1630 Ellen Marsvin ordre til at overdrage M. de to gårde Boller og Rosen-vold som 1621 vistnok var blevet købt for kongens penge til M. og hendes børn. Her fik hun nu – som flere gange senere – husarrest, men levede alligevel efter kongens mening „som en stor prinsesinde“. Skønt hun havde lært sig sparsomhed under de mange år med majestæten var hun modsat moderen ikke vant til godsdrift og måtte derfor flere gange have hjælp hos sin værge Otte Marsvin. Efterhånden gik det dog bedre, og det lykkedes hende at samle en stor godsmængde. Fra Ellen Marsvin arvede hun 1649 Ellensborg, Lundegård, Vejlevgård, Lellinge og Thurø. Tidligere havde hun af moderen fået Øster Vallø og Tåsinge. Øster Vallø solgte hun 1651 til Christen *Skeel. Tåsinge gav hun sønnen *Valdemar Christian, men arvede den igen efter hans død 1656. Af Hans *Lindenov købte hun 1653 Tybrind. – Den enerverende jyske ensomhed søgte hun ikke blot at dulme ved optagethed af godsdriften og ved samvær med borgerlige kredse i Horsens, bl.a. med biskop Hans *Svanes familie, men også ved små rejser og ved at modtage forbudte besøg af sine egne børn. Men ulykkelig var hun, og derfor søgte hun ofte kon-

gen om genindsættelse i sin stilling eller dog om nåde. Vibeke Kruse hidse imidlertid stede Christian IV op imod hende. Og gentagne gange lod han hende underkaste forhør hvorunder hun i det hele benægtede de fremsatte beskyldninger bortset fra et vidt drevet koketteri med rhingreven. Efter et af disse forhør lod kongen hende 1635 ligefrem indespærre på Stjærholm slot ved Horsens i flere måneder, og 1637 fik hun regulær husarrest på Boller. 1640 opfordrede han muligvis Ellen Marsvin, der fra 1635 optrådte som datterens sagfører, til jernbyrd i sagen. Han forberedte tilmed flere gange offentlig proces mod M., men lod det hver gang falde. Kærligheden bag hadet var åbenbart for stærk. Svigtende selverkendelse gav dog fortsat kongen behov for at kaste al skyld på hustruen, ingen på ham selv. Og han udarbejdede næsten til sin død bitre fremstillinger af sit forhold til M. for at retfærdiggøre sin barske behandling af hende over for sig selv, sine børn, svigerbørn og rigsrådet. I ingen af disse fremstillinger som i ingen senere historikers behandling af hende blev der gjort forsøg på at forstå. Kongen led da også den svie at de indtil 1632 mest hos Ellen Marsvin opdragne børn støttede M., og at selv svigersønnerne vendte sig imod ham. Da det blev påstået at M. ved et tilfældigt møde havde fornærmet Vibeke Kruse lod kongen hende atter indespærre på Boller i dec. 1646, men den behandling blev ikke mindst rigshofmester Corfitz Ulfeldt og hans hustru Leonora Christina for meget. Klagerne mod kongen i den anledning udnyttede rigshofmesteren tilmed dygtigt i sin politiske kamp mod Christian IV. Og i nov. 1647 måtte denne give M. sin frihed tilbage. Da kongen i den følgende tid mærkede livet svinde synes han at være kommet til besindelse. Han trængte nu mere end nogensinde til den helhjertede pleje som M. under kejserkrigen ikke havde kunnet give ham og tilkaldte hende i januar 1648. Da hun på vej til hoffet fik besked på Ellensborg om sin herres død skal hun have grædt bittert og udbrudt: „Hvem skulle have troet, at jeg skulle græde for kong Christian?“

Forsoningen i sidste øjeblik fra den mand som hun stadig elskede var uden tvivl med til at give hende kraft til at komme igennem den sidste vanskelige periode i hendes liv. Ganske vist søgte svigersønnerne da de 1648 kom til magten at skaffe hende oprejsning, men ud over en forsigtig erklæring fra rigsrådet om ægteskabets lovlighed opnåede de stort set intet. M.s krav på arv efter kongen blev afvist, og trods fremlæggelsen af en kopi af brevet fra 23.8.1615 fik hun intet len. Efter svigersønnernes fald 1651 blev hun tilmed stærkt forulempet af Frederik III der længe

havde hadet hende. Efterhånden blev hun derfor besat af tanken om hævn og opmuntrede i flere breve Corfitz Ulfeldt i hans prosvenske politik. Trods sin påholdenhed lånte hun desuden 1655 Karl X Gustav 20 000 rdl. til hans krigsførelse. Men rigtig hævn opnåede hun ikke. Ganske vist rykkede svenskerne ind i landet, men deres optræden blev en skuffelse. Hendes godser led under krigen, og oprejsning fik hun ikke.

Det var og blev M.s store problem at hun aldrig lærte at forstå mennesket som på én gang godt og ondt. Derfor fordelte hun nu som før sin kærlighed og sit had på forskellige personer. Ved siden af Frederik III gik hadet ud over en række af børnene og svigerbørnene, især over sønnen Valdemar Christian. Denne forsøgte dog også med alle midler at presse penge ud af hende bl.a. ved at true med at sende kompromitterende breve til Frederik III. Til gengæld øste hun, og det var næppe tilfældigt, sin kærlighed bl.a. på sin husbonds yndlingsdatter Leonora Christina og på dennes søn Leo Ulfeldt der i længere tid boede hos hende. For hos Leonora kunne M. finde de bedste træk fra både Christian IV og sig selv. Og Leonora evnede selv under barske forhold livet igennem at fastholde den kærlighed og troskab til sin mand som M. ikke selv havde kunnet leve op til under kejserkrigens mentalt belastende vilkår.

Plaget i sine sidste mange år af stadig hårdere sygdom og af sit forrevne sind søgte hun som i adskillelsens år fra kongen trøst i stor gudfrygtighed. På basis af flittigt læste teologiske skrifter skrev hun en nyttigt bønnebog med titlen *Naadens Dørs aandelige Hammer* som hun udgav i København 1648. Efter sin natur var hun hård mod opsætsige bønder, men ellers vistnok en god husbond. Hun gav mange almisser til de fattige og desuden bidrag til kirker, skoler og hospitaler. Ved Tåsinge, Boller og Lundegård lod hun selv bygge hospitaler og skoler. Efter et slagtilfælde døde hun på Boller og blev 23.7.1658 begravet i Odense med pomp fordi Corfitz Ulfeldts svenske venner stod som herrer i byen. □ Et mal. fra 1600-tallets begyndelse (Ovesholm) kaldes med urette M. Mal. af Jacob van Doort, 1623 (Fr.borg), min. af samme s.å. (Rosensborg), gengivet i flere litografier, bl.a. af E. Lehmann, i stik af A. Hansen, 1849, og træsnit 1855 efter tegn. af C. Bloch. Afbildet i samme portrættype s.m. sine børn på mal. af J. v. Doort, 1623 (Wedellsborg), gengivet i træsnit 1890 og i kopi af E. Henningsen, 1901 (Fr.borg). Mal. i samme type af J. v. Doort, 1624 (brændt på Fr.borg 1859), efter dette akvarel af F. C. Lund, 1858 (Fr.borg). Min. (Wedellsborg). Mal., formentlig forestillende M. (Fr.borg). Mal. som formentlig med urette

kaldes M. (to ekspl. på Fr.borg) ligger antagelig til grund for stik af J. Haas, 1757, og gengives i træsnit af E. Dunker, 1891. Fremstillet på tegn. tilskrevet Chr. Rosenberg (Fr.borg) og på karikatur s.m. grevinde Danner 1861 (Teatermus.).

Kilder. Danske mag. 2.r.V, 1827 78–80 (breve); sst. 5.r.I, 1887–89 127–32 (nogle optegn. af M. og hendes slægt, ved S. Birket Smith); sst. 8.r.I, 1957–61 81–110 (breve). Gads da. mag., 1908–09 203–17 297–302 (breve). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (fot. optr. 1969–70). Chr. IVs skrivekalendere (se DBL III 308). Hist. samlinger, udg. C. Adlersparre III, Sth. 1797 64–272 (Johan Feggræs' depecher). Akttstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Chr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Akttstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevøger 1609–45, 1916–68.

Lit. Danm.s adels årbog XVIII, 1901 258f. Saml. af adskillige nyttige og opbyggelige materier, udg. Oluf Bang III, 1743 294–336 (ligprædiken). Chr. Molbech i Molbechs Nord. t. II, 1828 587–92. Ludv. Holberg: Danm.s riges hist., ny udg. II, 1856 600–06. S. Birket Smith i Danske saml. 2.r.II, 1872–73 301–19 (heri breve fra og til svigersønnernes kred). Samme: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81. [Vilh. Møller] i Nyt ill. uegbl. III, 1878 106f. II 5f. 121–23 131f. 140–42 146–48 158f. C. T. Engelstoft i Saml. til Fyens hist. og top. VII, 1828 309–33. Otto Sperling: Selvbioграфи, overs. S. Birket Smith, 1885 (reprud. 1974). Rikskansleren Axel Oxenstiernas skr. og brevvexl., udg. P. Sondén II, I, Sth. 1888. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprud. 1969). M. Mackeprang og G. L. Wad i Fra arkiv og museum II, 1903–05 500–12. Nils Ahnlund: Gustaf Adolf inför tyska kriget, Sth. 1918 236 241. Sv. Aakjær i Nationaltid. 8.4.1928, 6.10.1929 samt 20.10. og 3.11. s.å., 16.3.1930, 17.4., 6.7. og 17.8. s.å. Marius Hansen i Vejle amts årbøger, 1932 44–72. Hans H. Fussing i Jyske saml. 5.r.IV, 1939 15–60. Sv. Aakjær sst. ny r. IV, 1957–58 233–48. C. O. Bøggild-Andersen sst. V, 1959–61 24–39. Sv. Aakjær sst. 40–44. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Leonora Christina Ulfeldt: Jammersminde, udg. Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen, 1949 (2. udg. 1960). Jan Steenberg: Chr. IVs Fr.borg, 1950. Jacob Fabricius d.y.s optegn., udg. A. Andersen, 1964 121–23. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati I–II, 1965. Danske mag. 8.r.III, 1967–70 277 279 280 (Anne Sophie Ulfeldts breve). Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. Jens Engberg: Dansk finanshist., 1972. E. Ladewig Petersen: Chr. IVs pengeudlån til danske adelige, 1974 72–75. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie I–II, 1979.

Papirer i Kgl. bibl., Rigsark., Kbh. og Rigsark., Sth.

Leo Tandrup

Munk, Laurids (skrev sig Lauritz), † 1702, officer. † 2.3.1702 i Kbh., begr. i Bregninge, Bølling hrd. F: kaptajn Niels M. til Serridslevgård m.m. (ca. 1585–efter 1655, ~ 1° med Kirsten Harbou, ~ 1° med Claus Mund til Serridslevgård) og Sidsel Skinkel († senest 1642). ~ ca. 1661 med Barbara Hedewig v. Drachstedt, * 1644, † 1.8.1709, begr. i Kbh. (Holmens k.), d. af Heinrich v. D. og Elisabeth Mandelsloh.

M. var 1655 fyrværker (underofficer) ved søartilleriet, blev 1657 stykfærnik ved det feltartilleri der var opstillet i Jylland med henblik på krigen, kommanderede batteri ved indtagelsen af Bremerføde og blev fanget i Frederiksodde i okt. Ved den første fred blev han afskediget, men genantoges s.å., deltog under Eberstein i den anden krig, blev løjtnant 1660 og søgte 1666 om afsked. 1670–93 var han kongens „Küchen-Meister“ (køgemester?), blev 1673 kaptajn i artilleriet, deltog 1675 i indtagelsen af Wismar, og n.å. udmærkede han sig særdeles ved erobringen af Landskrona, blev 1677 oberstløjtnant og chef for Kbh.s tøjsus og s.å. oberst og inspektør over søartilleriet samt danske og holstenske artilleri. Da hæren i efteråret 1679 opstilledes ved sydgrænsen havde han personlig kommandoen over feltartilleriet. 1685 blev han virkelig chef for danske artilleri, 1693 generalmajor. 1692–96 var han medlem af kommissionerne i „rådstuen“, under krigsperioden 1700 af den midlertidige slotslov. – Hans hustru havde været kammerfrøken hos herskabet på Sønderborg, fra 1698 hofmesterinde for prins Christian (VI). – Hv.R. 1699.

Militært repertorium V, 1839 5 9. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–II, 1899–1903.

Rockstroh *

Munk, Ludvig, 1537–1602, til Nørlund, statholder i Norge. * 1537, † 8.4.1602 på Lundegård, begr. i Nørre Broby k. F: Ludvig M. († 1537) og Kirsten Pedersdatter Lykke († tidligst 1570, ~ 2° med Christoffer *Urne, † 1566). ~ 29.6.1589 i Kbh. med Ellen *Marsvin, * 1.2.1572 på Landskrona slot, † 11.11.1649 på Ellensborg, d. af lensmand på Landskrona, rigsråd Jørgen *M. (ca. 1527–81) og Karen Gyldenstjerne († 1589). – Far til Kirsten *M. Bror til Peder *M.

1561–71 gjorde M. tjeneste som hofjunker; ind imellem havde han dog andre hverv. Således deltog han i syvårskrigen, i somrene 1564 og 1565 til sos, i de påfølgende vintre til lands. Bl.a. var han med i slaget ved Svarterå hvor han blev såret. 1568 blev han hofmarskal og fik Pederstrup på Lolland i pant for lån til dækning af krigsudgifterne; dette pant indløstes senest 1576. Rigtig i forgrunden kom han først som norsk lensmand. 1571 fik han Trondheim med Härjedalen og Jämtland i forlening. 1577 forflyttedes han til Akershus som han beholdt til 1583; dertil var knyttet det høje embede som Norges statholder. Samtidig havde han Helgeland 1577–86; derefter fulgte 1586 en kort tid Hedemarken og Østerdalen, 1588–89 Lister len samt endelig 1589–96 atter Trondheim med Härjedalen og

Munk, Ludvig

Jämtland. I Norge har M. imidlertid ikke efterladt sig noget godt rygte. Allerede 1573 klagede trønderne over hans hårdhændede beskatningsmetoder, og da han 1589 var kommet tilbage til samme len tiltog klagerne efterhånden i antal og styrke, indtil formynderregeringen og den unge Christian IV selv fandt det nødvendigt at gribe ind. Det hjalp ikke at M. søgte at skyde skylden på sine fogeder; 1596 blev hans len frataget ham, og n.å. fik han ordre til at give personligt møde i Trondheim for en særlig kommission. Denne henskød den endelige afgørelse til kongen der dømte ham til en anselig bøde; desuden skulle han så vidt muligt tilbagebetale de beløb han med urette havde indkrævet. 1599 erklæredes han dog fri for videre tiltale i denne sag. Noget nyt len fik han ikke; han var i øvrigt nu svagelig og holdt sig i ro på sine herregårde, Lundegård på Fyn og Nørlund i Himmerland, hvis endnu bevarede renæssancebygning han lod opføre. Byggearbejdet strakte sig gennem årene 1581–97 og kan således ikke, som traditionen vil, være foranlediget ved hans giftermål. □Mal. formentlig af Ghertt Cornelis (Rosenberg), kopi (Fr.borg) og tegn. af Magnus Petersen, 1881 (Fr.borg), efter denne træsnit af R. Neergaard, 1903.

H. F. Rørdam: Arild Hvitfeldt, 1896 189–95. M. J. Lomholt: Bidrag til Nørre Broby sogns hist., 1918 74f. Oluf Kolsrud i Hist. t. XXXIII, Oslo 1945 433–60. Rolf Fladby: Fra lensmannstjener til kgl. majestets foged, Oslo 1963.

Henry Bruun*

Munk, Mogens (Magnus), † 1410, rigsråd. † 12.8. 1410. F: Peder M. til Holbækgård († tidligst 1377). ~ før 8.11.1401 med Kirstine Thott (~ 1° med Jep *Muus, † 1394), d. af Peder Axelsen T. († senest 1375) og Juliane Pedersdatter Grubbe († tidligst 1376).

M. var væbner 1394 men blev ridder ved kroningen i Kalmar 1397. 1401 nævnes han som lensmand på Ålborghus; 1406 indløste dronning Margrete Galten herred som han havde haft i pant for 700 lødige mark; men s.å. forlenedes han til gengæld med Koldinghus, Rosborg (Vejle) og Bygholm, og det sidste slot, der lå nær ved hans egen gård Boller, fik han på livstid. Som medlem af rigsrådet oprædte han bl.a. 1409 da der blev sluttet et forbund med ditmarskerne. N.å. anførte han sammen med Henneke Skarpenberg en hærstyrke der langs Vestkysten drog ned i Sønderjylland samtidig med at kong Erik selv indtog Ærø og Als. Ved Eggebækk mødtes jyderne af holstenerne under grev Adolf af Schauenburg der vandt en blodig sejr; blandt de faldne var M. Den holstenske krønike omtaler

hans rigdom, og det hed sig senere at dronning Margrete skønt han havde været i hendes tjeneste benyttede lejligheden til at beslaglægge hvad han efterlod af guld og rede penge; dog blev det bevist at hun havde tilbagegivet hans arvinger i det mindste en del deraf. □Fantasiportr. i stik fra 1600-tallet.

Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reprodg. 1971) 324f 399 477. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

Henry Bruun*

Munk, Mogens, † 1558, landsdommer, rigsråd. † 3.12.1558, begr. i Hjerm k. F: Oluf M. til Kleittrup og Ide Iversdatter Juul. ~ Karen Rosenkrantz, † 1535, begr. i Viborg domk., d. af rigsråd Ludvig R. til Palsgård († mellem 1490 og 1492) og Kirsten Andersdatter Hak († tidligst 1493). – Far til Ide *M. og Oluf *M. Bror til Iver *M.

M. nåede først i en moden alder frem til en indflydelsesrig stilling i det offentlige liv. Han nævnes første gang i et tingsvidne fra 1493 og kaldes da væbner. Takket være broderen, Iver Munk, der 1499 var blevet biskop i Ribe, fik han 1500 sin første forlening: bispegården Volstrup beliggende i en afsidesliggende egn på den sydlige Limfjordskyst. Da M. ikke selv ejede nogen hovedgård blev Volstrup herefter hans faste opholdssted. Det er klart at af denne brorforlening kan intet sluttes om M.s personlige dygtighed. Uden en sådan havde Christian II derimod næppe 1521 givet ham det meget krævende jyske landsdommerembede. Retsreformerne bevirkede dog samtidig en indskrænkning af hans embedsmagt, idet der stilledes to meddommere ved hans side. Til varetagelse af sine egne interesser på det vigtige Viborg landsting kunne Christian II næppe have gjort noget uheldigere valg. M.s landsdommerværdighed blev et værdifuldt aktiv for det jyske adelsparti der i slutningen af 1522 rejste sig til åben modstand mod deres konge; thi til dette sluttede M. sig fra den første begyndelse. Der er intet der tyder på at han var blandt oprørers anstiftere, men han var de nordjyske bisper og herrer der hæmningsløst stræbte efter Christian IIs afsættelse, på såre nært hold, hans bror Ribebispen var blandt de rigsråder der allerede 1512 havde ønsket at gøre hertug Frederik til dansk konge, og begge brødre var nært forbundne med den holstenske adel og har naturligvis derfor været vel vidende om at denne og hertug Frederik var villige til at sætte noget ind på et dansk kongeskifte. Antagelig har M., allerede før de oprørske herrer i brevet af 21.12.1522 forbandt sig til opstand mod kongen, ført uformelle forhandlinger med hertug Frederik; i hvert fald rejste han nu med dette brev, der netop var

formet som en fuldmagt for ham, til hertugen for at forhandle. Det lykkedes M. at blive enig med ham, således at oprørerne 20.1.1523 kunne foretage det afgørende skridt at opsig Christian II huldskab og troskab. Umiddelbart efter sendtes landsdommeren på ny til hertugdømmerne, denne gang for at tilbyde hertug Frederik kronen. På vejen ned traf M. Christian II i Vejle, men har næppe som Hans *Svaning og Arild *Huitfeldt fortæller, ved sin bortgang fra kongen efterladt et opsigelsesbrev fra de oprørske råder skjult i sin handske, idet Christian II i stærke udtryk har benægtet at have modtaget noget sådant. 30.1. modtog M. i Husum hertugens endelige svar. Endnu en gang kom han til at spille en fremtrædende rolle i denne bevægede tid. Det var da han ved hyldingen på Viborg mark 26.3. fremstillede den ny konge for den forsamlede mængde af adelige, borgere og bønder og til slut overrakte den nye konge rigsfanen.

M. var under interregnet (20.1.–26.3.1523) blevet optaget i rigsrådet af dettes oprørske medlemmer. Frederik I gav ham nu Vandfuld herred til len som løn for ydet tjeneste, videre al sagesfald og told af Viborg by som for øvrigt havde været tillagt tidligere landsdommere, og han blev atter eneste landsdommer. Men frem i første række trådte M. ikke. At han ikke havde gjort sig elsket af menigmand under udøvelsen af sit embede viste sig 1531 da det på det store Tofte marked der 22.9. afholdtes ved Viborg kom til tumulter. Den umiddelbare foranledning var M.s forsøg på at lade opkræve told af markedsomsætningen – heri handlede han dog efter egen påstand ikke anderledes end sine forgængere – men den egentlige årsag var den gærende uro blandt bønderne fremkaldt af den af Christian IIs tilhænger udsprede proklamation af 30.8. Vel på markedsdagen truedes M.s hustru på livet af nogle bønder der fordrede en mand, M. havde ladet fængsle løsgivet. Den følgende dag, tingdagen, indtog bønderne en så truende holdning at M. måtte flygte. Jens *Hvas, hvem det var lykkedes at dæmpe den værste uro, kom derefter på Mogens *Gøyes initiativ til at fungere som landsdommer til uroen var dæmpet ned. Skønt M. beholdt sit embede, nærede han alligevel herefter et ganske ubegrundet had til Jens Hvas. Under interregnet efter Frederik Is død 1533 var hans holdning præget af samme politiske kløgt som 1522–23 – han har næppe været de stærke overbevisningers mand. På herredagen 1533 stod han på Mogens Gøyes og Erik Eriksen *Banners side, og da grevefejden udbrød gik han straks ind for hertug Christians sag. Han kom da også gennem disse urolige år uden at hans stilling væsentligt svækkedes. De urolige forhold nødvendiggjorde

dog at der atter indsattes meddommere ved hans side (aug. 1534). Efter reformationens gennemførelse måtte han for at få lov til at beholde bispelejet Volstrup afstå Vandfuld herred 1537. Hans heri stående pantemus overflyttedes til Volstrup. Han var til stede ved Brømsebrotraktatens afslutning 1541, men trak sig i forsommeren 1542 helt tilbage fra det offentlige liv, samtidig med at hans søn Oluf indvalgtes i rigsrådet. Han nedlagde sit hverv som landsdommer, og selv om det er uvist om han samtidig formelt udtrådte af rigsrådet – både far og søn deltog som rigsråder i hyldingen af prins Frederik i Viborg 4.6. – vides det i hvert fald ikke at han i de følgende år deltog i noget rigsrådsmøde. Han var dog ingenlunde affældig, men levede herefter et ret tilbagetrukkent liv på Volstrup som Oluf Munk dec. 1542 købte af kronen. Selv ejede M. ikke nogen hovedgård. Ved arv fra sin hustrus slægt havde han dog fået andel i Palsgård. Han ejede desuden adskilligt spredt gods. M. havde med sin hustru talrige børn. Med en uadelig kvinde, Marine Jensdatter, som han levede sammen med efter sin hustrus død, havde han desuden to døtre. Ved et gavebrev der 1554 fik kongelig stadfæstelse, sikrede han disses fremtid. De skulle ifølge dette have Ausumgård og to andre gårde i frit eje for livstid. □Fremstillet s.m. Chr. II på historiemal. af Constantin Hansen, 1859, C. C. Andersen, 1875, Robert Peel Bojesen og Bernhard Middelboe, de sidste tre udst. 1875.

F. Hvas: Personer og familier af navnet Hvas IV, 1880 42f 69–79 81 91 93 203 302f. Familien Rosenkrantz' hist. I, ved Konrad Barner, 1874 247f 263f 270–74; II, ved A. Heise, 1882 134 186; diplomatiet 116f. A. Heise i Hist. t. 4.r.V, 1875–77 269–332. Diplomatarium Vibergense, udg. samme, 1879 XLVII – L. Oluf Nielsen: Hist.-top. efterrettn. om Hjern og Ginding herreder, 1895 66f 102–07. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: Når vinden føjer sig ..., 1977.

Astrid Friis*

Munk, Oluf, rigsråd, † 1568. † 24.11.1568, begr. i Hjern k. F: rigsråd Mogens *M. († 1558) og Karen Rosenkrantz († 1535). ~ ca. 1538 med Drude Rantzau, † 28.1.1606, begr. i Hjern k., d. af Kaj R. til Kletkamp (ca. 1488–1560) og Ida Blome († tidligst 1563). – Bror til Ide *M.

M. var Mogens Munks næstældste søn. Han blev sendt til Köln for at studere og tog magistergraden. Hans onkel Ribebispen tog ham derefter under sin formående protektion. Bisp Iver (*Munk) benyttede Christian IIs afsættelse 1523 til at fratage mester Poul *Andersen hans kanonikat ved Ribe domkirke og i stedet forsørge sin brorsøn med det. Også som forstander for nonneklostret i Ribe kom M. til at afløse Poul Andersen. Dernæst lykkedes det 1531 efter flere års

Munk, Oluf

ihærdigt arbejde bisp Iver at få Frederik I til at indvillige i at brorsønnen måtte blive hans efterfølger. Dog på det vilkår at han overensstemmende med Odenserecessen af 1527 indgik på at søge stadfæstelse på sit bispeembede hos kongen samt ikke lægge udbredelsen af den evangeliske lære hindringer i vejen. Sandsynligvis blev der samtidig ydet Frederik I et kontant vederlag for hans samtykke. Kapitlets samtykke kunne derimod ikke købes. På herredagen 1533 efter Frederik Is død fik Iver Munk sine kolleger i rigsrådet til at anerkende M. som sin medhjælper og optage ham i rigsrådet. Og efter dettes direkte henvendelse herom lykkedes det omsider at få tilvejebragt et slags valg af kapitlet. Dettes uvillige holdning over for M. skyldtes antagelig en næppe ubegrundet formodning om at det kun var den verdslige magt, der fulgte med bispeembedet, som betød noget for M. – Under grevfejden var M. efter mødet i Ry 4.7.1534 blandt de råder der sendtes til hertugdømmerne for at tilbyde hertug Christian kronen. Således placeret opnåede han også marts 1535 Christian IIIs stadfæstelse af hans valg til Ribebispens koadjutor. Pavens anerkendelse forelå allerede i april 1534.

Reformationen blev mindre ødelæggende for M. end vel for nogen anden høj gejstlig. Han blev som de andre biskoper fængslet ved reformationens gennemførelse 12.8.1536, men allerede 7.5.1537 løsladt. En af betingelserne for hans løsladelse var at han inden år og dag giftede sig, og antagelig har hans bryllup med Drude Rantzau der tilhørte en af de mægtigste holstenske adelslægter fundet sted kort efter. Han fik endnu 1537 Tvis kloster i fri forlening og Skt. Hans kloster i Horsens som pantelen. Han beholdt i øvrigt et kanonikat ved Ribe domkirke og Ribe var vistnok i endnu en årrække hans faste opholdssted. Han købte 1540 her Tårnberg hvor han allerede i sin prælattid havde resideret. Af kronen fik M. i de følgende år i kraft af sine gode familieforbindelser og sin rigdom flere vigtige forleninger: 1539–50 Skivehus i pant for en betydelig sum, 1550–52 Ålborghus som regnskabslen, 1564 Lundenæs, 1565–69 Ørum som pante- og afgiftslen. 1546 ombyttede han Horsens Skt. Hans kloster med Ørslev kloster som han beholdt til 1566. – M. blev ved sin fars formidling 1542 genoptaget i rigsrådet. Til gengæld købte han s.å. Volstrup til brug for faderen. Han var velstående nok til også 1547 at afkøbe kronen Tvis kloster. Han var i det hele taget en af sin tids store godssamlere. Hans bestræbelser for at samle størstedelen af slægtsgodset (bl.a. Palsgård) på sine hænder fandt den øvrige slægt sig dog ikke i uden protest. Efter faderens død 1558 kom det til talrige sagsanlæg mod ham. Selv om

han formelt fik retten på sin side har han næppe haft det reelt, da han ved et forlig der mægledes 1567 indgik på at betale sine slægtninge en større kontant sum.

Danske mag. 4.r.111, 1871 141f. Acta pontificum Danica VI, 1915 483–89. Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. – J. Kinch: Ribe bys hist. I, 1869 478–82. Oluf Nielsen: Hist.-top. efterretn. om Hjern og Ginding herreder, 1895 107–10.

Astrid Friis*

Munk, Palne Jonsen (Palle Jensen), † 1364 el. -65, marsk. † mellem 5.1.1364 og 24.8.1365, begr. i Odense gråbrødre kloster. F: Johannes Palnesen (Jens Pallesen) M. († tidligst 1327) og Gunner Aagesdatter († tidligst 1327). ~ Margrete Jacobsdatter.

M.s politiske betydning ligger i hans sidste godt ti leveår. 26.7.1353 var han s.m. Benedict Ahlefeldt og Marchorius Brusehafre Valdemar Atterdags dagtingsmand i forliget med holstenerne ved Vindinge å, der blev en vigtig etape i kongens generobring af Fyn. Som marsk nævnes han første gang i forordning af 1354 (ca. 1.7.) og i de følgende år er han flere gange et fremtrædende medlem af det særligt bemyndigede retterting som Valdemar Atterdag lod berejse Jylland for at dømme tabt gået krongods tilbage til kongemagten. Han tilhører den nærmeste kreds om kongen i forbindelse med udstedelsen af den såkaldte Landfred af 1360 og har ikke mindst spillet en rolle i 1360ernes forhandlinger med Mecklenburg og ved krigshandlinger og under forhandlinger med hansestæderne i Valdemar Atterdags første hansekrig 1361–62. At han var død 24.8.1365 vides fra et originalbrev hvori hans enke giver afkald på en (tilsyneladende mindre) ejendom som M. åbenbart med tvivlsom ret havde haft i sin besiddelse.

Danm.s adels årbog XXII, 1905 295; LII,2, 1935 144. Kai Hørby i Danm.s hist. II,1, 1980.

Kai Hørby

Munk, Peder, 1534–1623, til Estvadgård, rigsmarsk. * 13.3.1534 på Lønborggård, † 31.3.1623 på Sødringholm, begr. i Volstrup k. F: Ludvig M. († 1537) og Kirsten Pedersdatter Lykke († tidligst 1570). ~ 1° 1566 i Randers med Karen Skeel, † 19.12.1601 på Hammelse, d. af Albret *S. († 1568) og Kirsten Sandberg († 1572). ~ 2° 29.7.1604 i Malmø med Sophie Brahe, * 1.6.1580 på Krogholm, † 1.4.1638 på Sæbygård (~ 2° 1627 med Malte *Sehested, 1596–1661), d. af Peder B. († 1610) og Margrethe Albretdatter Gøye († 1594). – Bror til Ludvig *M.

Efter ti års tjeneste hos hertug Philip af Pomern-Wolgast var M. 1559–62 hofjunker hos Frederik II og deltog i ditmarsketoget 1559. Under syvårskrigen tjente han først til lands men fra 1564 til søs og deltog som skibschef i søslagene ved Øland 1564 og Bornholm 1565. Efter Evert *Bilds død 1567 blev han øverstkommanderende over flåden. 1569 gennemførte han et heldigt togt i den østlige Østersø hvor han kastede sig over den store handelsflåde i Revals (Tallinn) havn og hjemførte et stort bytte. 1570 måtte han mærkelig nok en tid nøjes med at være næstkommanderende under Sylvester *Francke, men 1571 blev han rigsråd, og 1576 fik han titel af rigsadmiral. 1589 førte han den eskadre der skulle bringe Frederik IIs datter *Anna til Skotland, men som på grund af storm måtte søge havn i Norge; n.å. førte han imidlertid det skotske kongepar til Edinburgh. 1588 var han blevet medlem af den som følge af Christian IVs mindreårighed nedsatte formynderregering. Mellem ham og et andet medlem af regeringen, Christoffer *Valkendorf kom det til kompetencestridigheder vedrørende Bremerholms administration og efter den mislykkede Skotlandsfærd 1589 anklagede M. Valkendorf for at have forsømt udrustningen af skibene. Sagen kom for herredagen i Kolding 1590, men retten fandt begge parter undskyldt da rejsens uheldige udfald skyldtes hekse i Danmark og Skotland. Det var muligvis en følge af M.s anklage at Valkendorf udtrådte af regeringsrådet s.å.; 1593 trådte M. selv ud. 1596 blev han rigsmarsk og ved Christian IVs kroning bar han rigssværdet. Han fortsatte dog tillige som rigsadmiral men med mindre indflydelse end tidligere hvad der formentlig hang sammen med at hans gamle uven Valkendorf samtidig var blevet rigshofmester og som sådan fik Bremerholms økonomiske forvaltning under sig. Måske spillede det også en rolle at Christian IV blandede sig mere i flådens forhold end i nogen anden administrationsgren. Til gengæld fik M. efter århundredskiftet en mere frem-skudt plads i udenrigspolitikken idet han repræsenterede det danske rigsråd på flere grænsemøder med svenske rigsråder. Hans virksomhed bragte ham dog kongens mishag idet rigsrådet og dets repræsentanter til en vis grad søgte at udnytte grænsemødeinstitutionen til at stykke rigsrådets udenrigspolitiske kompetence på kongens bekostning. M. fik i tidens løb en række vigtige forleneringer, nemlig Odensegård 1565–66, Åstrup i Vendsyssel og Lundegård på Mors 1566–74, Stegehus (som admiralslen) 1568–96, Hundslund kloster 1574–81 samt en række mindre forleneringer. 1596 overtog han det traditionelle marsklen, Vestervig

kloster. Privat blev M. med tiden en af landets største godsejere med besiddelserne koncentreret i Nord- og Vestjylland. Foruden Estvadgård ved Skive som han skrev sig til, ejede han på forskellige tidspunkter Sødriugholm og Demstrup ved Mariager, Sæbygård og Vrejlev kloster i Vendsyssel samt en række mindre hovedgårde. En ikke ringe del af denne godsmængde var erhvervet gennem vidtløftige spekulationer i kreditgivning og kautioner til forarmede standsfæller. Da godspriserne især efter århundredskiftet steg med inflatorisk hast kunne han med fordel finansiere denne virksomhed gennem egne lån, bl.a. hos Christian IV. En række tabte processer for det kgl. retterting vedrørende diverse godstransaktioner væltede imidlertid spillet for M. der nu fik vanskeligheder med at klare sine egne forpligtelser især over for kongen. Dette i forbindelse med Christian IVs irritation over hans optræden på grænsemøderne var sikkert baggrunden for at han 1608 mistede len og embede og udstødtes af rigsrådet i unåde. Det aktuelle påskud var forsømmelighed med vedligeholdelsen af Vestervig kloster og kirke. Disse forsømmelser gik ganske vist tilbage til forgængeren Peder *Gyldenstjerne, men M. havde intet gjort for at afhjælpe manglerne. Han levede endnu femten år, der var præget af en forbitret kamp for at bevare sine besiddelser. Efter hans død måtte enken dog give op, og inden et år var størstedelen af godsmassen afhændet. □Fremstillet ved Niels Kaas' dødsleje på historiemal. af F. C. Lund, udst. 1860.

Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Ersev I, 1883. Kancelliets brevøger 1561–1626, 1893–1925. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard II, 1936. – Jens Giødesen: Ligprædiken over P. M., 1623. H. D. Lind: Kong Kr. den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprud. 1974). Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Sven Ulric Palme: Sverige och Danmark 1596–1611, Upps. 1942. E. Ladewig Petersen: Chr. IVs pengeudlån til da. adelige, 1974.

Steffen Heiberg

Munk, Sigvard Jensen, * 1891, overborgmester. * 17.4.1891 i Ørnstrup, Torsted sg. ved Horsens. F: gårdejer, senere medhjælper Jens Andreas M. (1860–1910) og Karen Hansen (1869–1951). ~ 22.4.1916 i Kbh. (Skt. Markus) med defektrice Marie Jensen, * 10.9.1891 i Horsens, † 17.3.1965 i Kbh., d. af guldsmed Mikkel J. (1869–1950) og Rasmine Jørgine Rasmussen (1866–1948). Faderen ejede en lille gård, men måtte sælge den på grund af svagelighed og flyttede til Horsens, hvor familien kom til at leve under yderst fattige vilkår. M. var den ældste af sønnerne og måtte

Munk, Sigvard

tidligt hjælpe til med at bjerge føden til familien, bl.a. som avisdreng. Efter endt skolegang kom han i lære på Emil *Møllers telefonfabrik i Horsens. Egentlig havde familien ikke råd til at lade ham stå i lære, idet lærlinge normalt ikke fik løn. Men fabrikanten der kendte familiens vilkår lod drengen få mulighed for at tjene en smule ved overarbejde. Efter udstået læretid havde M. planer om at gå på valsen i Tyskland, men så døde faderen og M. måtte blive i Horsens og bidrage til familiens eksistens. Efter at have aftjent sin værnepligt i garden fik han en stilling som montør ved telegrafvæsenet i Kbh. Allerede i Horsens havde M. været en slags talsmand for fabrikkens lærlinge; i Kbh. blev han kollegernes tillidsmand og 1918 bestyrelsesmedlem i smedenes fagforening efter at han på et bevæget møde havde givet den syndikalistiske opposition en kraftig opsang. I den følgende tid kom M.s fagforeningsafdeling ud i svære vanskeligheder, dels af økonomisk art, dels på grund af syndikalisternes bestræbelser for at tage magten i fagbevægelsen. M. blev en af lederne i kampen for bevarelse af den socialdemokratiske linje, og 1921 blev han forretningsfører for metalarbejdernes centralforening. Denne post bestred han til han 1931 blev forretningsfører for Det kooperative forbund og direktør for Dansk kooperativ assurance (der senere gik op i AL-KA). Ved siden af det fagpolitiske arbejde kom han i stigende grad ind i det almindelige politiske, det kommunalpolitiske såvel som det landspolitiske. 1928 rykkede han ind i Kbh.s borgerrepræsentation som suppleant for Social-Demokraternes redaktør Marinus *Kristensen, og 1931 blev han medlem af folketinget som repræsentant for socialdemokratiet i Nykøbing F.-kredsen. Han sad i folketinget til 1938 og blev medlem af finansudvalget, men derefter helligede han sig helt sine kommunale opgaver.

1935 var M. blevet rådmand i magistratens 2. afdeling (finanser og hospitalsvæsen) hos den strenge og dominerende borgmester Peder *Hedebol. Samarbejdet med denne synes i begyndelsen at være gået meget godt, men efterhånden fandt M. som adskillige andre i kommunalbestyrelsen, at det personlige modsætningsforhold mellem borgmestrene Hedebol og P. J. *Pedersen havde antaget sådanne former at både hensynet til byens styre og til partiet krævede radikale forholdregler. Efter magistratsvalget 1938 der bragte afslutningen på de to stridende borgmestres kommunale karrierer blev M. borgmester for magistratens 3. afdeling (socialvæsenet). Ledelsen af den sociale forsyning i storbyen Kbh. under besættelsen og i efterkrigstidens fattige år var en umådelig krævende opgave, og M. fik

god brug for sine organisatoriske evner og stærke nerver – en enkelt gang også for sine fysiske kræfter idet han foretog en korporlig udsmidning fra sit kontor af en revolverbevæbnet nazist. Et af de sværeste problemer der måtte arbejdes med var bolignøden. En frivillig boliganvisning fra 1943 hjalp kun lidt, en tvungen fra 1945 noget mere. Børnene og de gamle var, som altid i svære tider, de grupper, der rammes hårdest af tidens vanskeligheder, og M. betragtede deres forhold som hovedopgaver der skulle løses så vidt midlerne overhovedet rakte. 1956 blev M. byens overborgmester, og mens han indtil da energisk havde stillet krav til byens kasse til sin afdelings mange og dyre opgaver, blev han fra nu af kassens vogter. Men tiderne var med ham. Den forrige periodes økonomiske vanskeligheder afløstes snart af opgangstider. I sine første overborgmesterår måtte han nok kræve skatten sat i vejret, men så var han i stand til at gå i gang med at føre udviklingen den modsatte vej. År efter år kunne han møde med forslag om pæne skattnedsættelser samtidig med at han fik nedbragt kommunens gæld. Ved hans afgang som overborgmester 1962 lå Kbh. skattemæssigt lavt såvel i forhold til Nordens øvrige hovedstæder som til et stort antal danske købstæder. Inden for det storkøbenhavnske område lå Kbh. i den luneste halvdel.

Lige siden sin ungdom interesserede M. sig stærkt for sport og han brugte meget af sin sparsomme fritid til sportsudøvelse, og interessen fulgte ham op i borgmesterårerne, hvad der i øvrigt resulterede i forskellige tillidsposter. 1951–56 var han således formand i forretningsudvalget og bestyrelsen for Kbh.s idrætspark og 1959–68 repræsentantskabets formand. Inden for sporten har han specielt interesseret sig for skydning og cricket. – Som socialborgmester har han naturligvis siddet i ledelsen af en række sociale institutioner, herunder også institutioner der arbejder på privat grundlag. Han har således været formand og forretningsfører for general-konsul Jens Olsens fond 1960–76 og medlem af tilsynsrådet for børnehjemmet Jens Olsens minde i Nivå. Blandt tillidsposter inden for andre områder kan nævnes, at han var medlem af socialdemokratiets forretningsudvalg 1957–61, af tilsynsrådet for Bikuben 1939–72, af Kbh.s havnebestyrelse 1937–63 og af steriliseringsudvalget 1939–56. – F.M.I. 1963. □ Buste af Svend Lindhardt (Bellahøjbadets aula). Mal. af O. Matthiesen, 1940 (Kbh.s rådhus). Foto.

S. M.: Bydreng, smed, overborgmester. Med et tillæg om Jens Olsens minde, 1980 (selvbiogr.). Interviews i Berl. tid. 16.4.1961, Kommunalarbejderen, 1963 nr. 5 6f

20 og sst. 1974 nr. 12 20–22. – Peder Hedebo: Spurv i tranedans, 1956. Aktuelt 16.4.1961.

Sigurd Jensen

Munksgaard, Ejnar Johannes Nielsen, 1890–1948, boghandler. *28.2.1890 i Viborg, †6.1.1948 på Frbg., begr. i Viborg. F: sergent, senere graver Ole Nielsen M. (1858–1935) og Ane Kristine Lucie Magdalene Lauritzen (1859–1918). ~23.12.1917 i Kbh. med maler Yelva Axilia Thyra Dagmar Christensen, *4.11.1885 i Næstved, †21.9.1947 i Rungsted, d. af overassistent Peter Max Vilhelm C. (1856–1937) og Yelva Axilia Thyra Dagmar Løser (1860–1933).

Efter en grundig uddannelse herhjemme og i udlandet etablerede M. sig 1917 i kompagniskab med Otto Levin under firmanavnet *Levin og Munksgaards internationale Boghandel og Forlag*. Begyndelsen, i en mindre boghandel på Åboulevarden, var beskednen men firmaet voksede sig hurtigt større takket være flid og dygtighed og 1924 overtog Levin og M. M. P. Madsens Boghandel og Forlag og flyttede dermed ind i deres lokaler på hjørnet af Nørregade og Dyrkøb. Da såvel boglade som forlag straks efter etableringen tog sigte på handel med og udgivelse af videnskabelig litteratur kunne den nye beliggenhed i latinerkvarteret ikke være mere ideel. Ved Otto Levins død 1933 videreførte M. firmaet som eneindehaver og ændrede 1938 firmanavnet til *Ejnar Munksgaards internationale Boghandel og Forlag*. Det er fortrinsvis hans fortjeneste at forlaget snart blev kendt i videnskabelige kredse i hele verden. Før nogen anden dansk forlægger så han det uopdyrkede felt der lå i udgivelsen af videnskabelig litteratur trykt på hovedsprogene, et område der hidtil havde været udnyttet af udlandets store videnskabelige forlag. I løbet af få år skabte han i Nørregade et forlag med internationalt ry. Måske var det navnlig hans udgivelser af nordiske *Acta* fortrinsvis inden for medicin og filologi der gjorde hans virksomhed kendt i den videnskabelige verden, og han blev kommissionær for adskillige videnskabelige selskaber både herhjemme og i udlandet. Et særligt felt er udgivelsen af de store monumentalværker trykt i facsimile der navnlig har værdi for kildeskriftlige studier. Navnlig vakte den store monumental-udgave af de islandske håndskrifter opmærksomhed i den internationale bogverden, *Corpus codicum Islandicorum medii aevi* der blev påbegyndt 1930 og afsluttet 1956, i alt omfattende 20 bind med M. som redaktør. Om Island udgav han også *Monumenta typographica Islandica*, 1933–42. Endvidere udgav han *Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecae Universitatis Hafniensis*, 1931–44, *Monu-*

menta linguarum Asiae Maioris, 1936–48, og af de under Union Académique internationale auspicer udgivne *Monumenta musicæ Byzantinæ*, 1935ff.

M.s betydningsfulde virksomhed har bragt ham megen offentlig anerkendelse. 1936 blev han udnævnt til æresdoktor ved Islands universitet, til æresmedlem af det islandske litterære selskab og til medlem af kommissionen for den Arnamagnæanske stiftelse. Men også den danske forlæggerforening vidste at drage nytte af en så internationalt agtet kollega som M. I en årrække var han foreningens repræsentant i det nordiske forlæggerråd samt delegeret i La Commission internationale des Editeurs. I sin sparsomme fritid påtog han sig udgivelsen af en række mindre skrifter der navnlig havde hans interesse og forsynede dem med noter og forord. Det var dog fortrinsvis publikationer med faglige og bibliofile emner. Det må utvivlsomt kaldes en bedrift at være Nordens største videnskabelige forlægger når man er begyndt beskedent og uden væsentlig startkapital – og navnlig når ens helbred aldrig var det bedste. Personlig kunne M. virke sky og eksklusiv, og han befandt sig sikkert bedre i gode venners kreds end i de store repræsentative forsamlinger. Efter M.s død blev firmaet videreført af arvingerne under ledelse af prokuristerne Børge Heiring og David Thomsen. Senere dannedes et interessentskab hvor cand.polit. Paula Thorning Christensen optoges. 1950 blev virksomheden omdannet til aktieselskab med denne som administrerende direktør men 1955 afhændede hun virksomheden til M. K. Gudmundsen. 1963 solgte denne aktiemajoriteten til Blackwell Scientific Publication Ltd. i Oxford. Forlaget der stadig specialiserer sig i videnskabelig litteratur og i skole- og lærebøger ledes fra 1960 af Oluf V. Møller. – R. 1931. DM. 1936. □Mal. af Olaf Rude, 1923 og af Marie Henriques, 1936. Buste af V. Gustafson, 1936 og af G. Hammerich, 1943. Foto.

[Grethe Jacobsen og Volmer Rosenkilde:] Mellem bøger. Levin & Munksgaard 1917–27, 1927. Leopold Magon i Nordische Rundschau VIII, Greifswald 1935 172–78. [Povl Sabroe:] Causeri ved Munksgaards jubilæum, 1942. Poul Carit Andersen i Philobiblon II, 1948–49 1–4. Samme: Et halvhundred år mellem bøger, 1978. Wilh. Munthe: Et verdensforlag bygges opp. E. M. og hans livsverk, Oslo 1948. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974. Poul Holst: Antikvarboghandel i Danm., 1980.

Godfred Hartmann

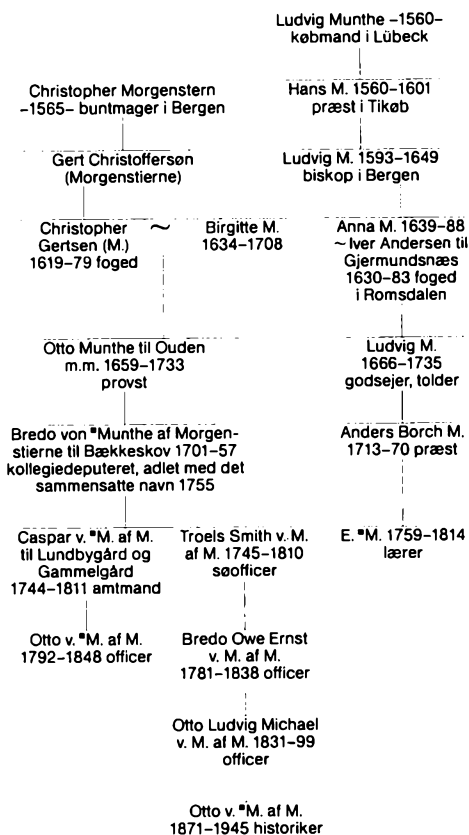
(v.) Munthe (af Morgenstierne)

Adel. Slægten Munthe muligvis af flandersk adel.

Caspar v. *M. af M.s døtre Anna Dorothea

(v.) Munthe (af Morgenstjerne)

og Henriette var hhv. ~officeren Christian *Høegh-Guldberg og ~søofficeren Christian *Wulff.

Hartvig Munthe: Efterretn. om familien Munthe i ældre og nyere tid I-II, Kria. 1883-88. Danm.s adels årbog XXXII, 1915 317-35.

Nils G. Bartholdy

Munthe, Eiler Christopher Kaasbøll, 1759-1814, rektor. * 7.5.1759 på Vestad, Romsdalen, † 16.3.1814 i Nyborg, begr. sst. F: sogneprest, sidst til Agerø, Anders Borch M. (1713-70) og Sara Susanne Lund (1726-1810). ~ 7.6.1797 i Kbh. (Nic.) med Anna Margrethe Krüger, døbt 17.6.1758 i Kbh. (Nic.), † 15.8.1826 sst. (Garn.), d. af kammertjener hos J. H. E. Bernstorff, senere inspektør ved Almindelig hospital Johan Christian K. (ca. 1721-80) og Johanne Christiane Brun.

M. dimitteredes privat til artium 1776 og studerede filologi uden dog at tage nogen eksamen. I en årrække havde han ansættelse som lærer for pagerne ved hoffet; men 1797 fik han afsked

med ventepenge og blev andenlærer ved seminariet på Blågård. N.å. ansattes han som lærer ved Metropolitanskolen, hvor han først underviste i geografi og historie, siden i latin og hebraisk. Samtidig var han lærer ved det Schouboeske institut. Ved hovedstadens bombardement 1807 mistede han ikke blot alle sine ejendele, men tillige sin venstre arm hvad vistnok forkortede hans dage. 1809 udnævntes han til rektor ved den lærde skole i Nyborg hvor han virkede til sin død. M. mindes som forfatter af lærebøger i historie og geografi. Hans verdenshistorie (1804) udkom i flere oplag, og hans geografi (1803) kom i 16. oplag 1863, de senere oplag omarbejdede af H. M. *Velschow. 1806 udkom *De vigtigste indenlandske Tildragelser og de merkeligste danske og norske Personers Levnetsbeskrivelser*, en læse- og lærebog i fædrelandets historie der i et levende sprog fortæller en mængde anekdoter fra Danmarkshistorien. Også denne bog opnåede en lang række oplag, de fleste gennemset af E. C. *Werlauff. 1810 udkom en tysk udgave i Altona. Han var en skattet lærer, „hans Foredrag udmærkede sig ved Smag og Værdighed“ udtalte F. C. *Schouboe ved hans død.

L. Engelstoft: Univ. og skoleannaler, 1808 I 353. Dagen 21.3.1814. A. F. Müleritz: Hist. efterretn. om Nyborg latinske skole, 1821 27. Olaf Carlsen: Soranske studier II, 1929 19-22 111f 133.

Chr. Buur*

v. **Munthe af Morgenstjerne**, Bredo, 1701-57, kollegieembedsmand. * 23.9.1701 i Froens præstegård, Gudbrandsdalen, † 13.1.1757 på Bækkeskov, begr. i Everdrup. F: provst Otto Munthe (1659-1733, ~ 1° 1684 med Martha Stockfleth, † 1690) og Else Cathrine Hammer (1669-1736). ~ 25.5.1730 i Kbh. (Frue) med Anna Dorothea Smith, * 10.9.1713 i Kbh., † 18.2.1777 i Præsto, d. af prokurator, senere generalfiskal, justitsråd Troels S. (1672-1730) og Ellen Kaasbøll (1682-1748). – Far til Caspar v. *M. af M.

v. M. af M. gik i Kristiania lærde skole, dimitteredes 1718 og uddannedes efter teologisk eksamen 1720 til jurist, blev 1728 prokurator ved højesteret, 1735 kammeradvokat og 1747 assessor i højesteret. 1747-49 og 1753-57 var han kommitteret i økonomi- og kommercekollegiet. Med interesse arbejdede han med den revision af Christian Vs lovbøger der havde taget sin begyndelse 1737. Han fik efter eget ønske opgaven overdraget og arbejdede derpå den sidste halve snes år af sin levetid, først helt alene, senere som medlem af en kommission. Da P. *Kofod Ancher 1759 skulle levere en oversigt over det udførte arbejde, kom han til det resultat at udbyttet kun var ringe. Der var blevet indsamlet parallelhen-

visninger til lovogsartikler og henvisning til nyere love der nu ingen værdi havde. Ekstrakterne af højesterets domme var endog „choiserede med maadeligt jugement“. M.s største indsats var indsamling af henvisninger til lovbøgernes kilde hvorimod han ikke havde fået tilvejebragt det mindste af de i hans instruks forlangte codices af lovbøgerne med indførte mangler og rettede fejl. Han ejede en tid gården Petersborg i Høsterkøb hvor han anlagde en plantage af morbærtræer. Han solgte den igen 1752. I forvejen besad han (fra 1741) Bækkeskov gods i Præstø amt. Han adledes 1755 med navnet v. M. af M. – Kancelliråd 1737. Justitsråd 1747. □Mal. af A. Bränniche.

Dan.m.s adels årbog XXXII, 1915 320. Henrik Stampe: Erklæringer I, 1793 528–36. C. Christensen: Hørsholms hist., 1879 (fot. optr. 1976) 290. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Harald Jørgensen

Munthe af Morgenstjerne, Bredo, * 1912, se **Munthe af Morgenstjerne, Otto**, 1871–1945.

v. Munthe af Morgenstjerne, Caspar, Wilhelm, 1744–1811, officer, stiftamtmand. * 4.3.1744 i Kbh. (Helligg.), † 20.9.1811 på Gammelgård, Ryde sg., Lolland, begr. i Ryde, senere flyttet til Nakskov kgd. F: kancelli-, senere justitsråd Bredo v. M. af M. (1701–75) og Anne Dorothea Smith (1714–77). ~ 13.3.1772 i Våbensted med Anna Petrea Catharina Flindt, † 20.11.1750 på Nielstrup, † 19.10.1814 i Stubbekøbing, d. af konferensråd, landsdommer Henrik F. til Nielstrup (1718–90, ~ 2° 1757 med komtesse Frederikke Christine Holck, 1725–84) og Johanne Christine Riis (1719–55).

1758 blev M. af M. privat dimitteret til universitetet og snart efter indtrådte han i hæren som karakteriseret kornet i kavaleriet. 1760 blev han virkelig kornet, 1762 løjtnant og 1763 kaptajn i infanteriet. 1762 blev han endvidere indskrevet på Sorø akademi. 1765 udnævntes M. af M. til chef for grenaderkompagniet i det holstenske infanteriregiment, hvorfra han 1769 tillige med andre danske officerer fik tilladelse til at gå i russisk krigstjeneste. Han gjorde sig fordelagtig bemærket i russisk tjeneste, avancerede til premiermajor og såredes under stormen på fæstningen Bender i Bessarabien i den russisk-tyrkiske krig. M. af M. belønnedes med Georgskorset for sin indsats, vendte atter hjem til Danmark og blev ved den såkaldte juleaftensfejde 1771 udnævnt til 3. major i garden. 1773 udnævntes han til generaladjutant, sattes n.å. à la suite og afskedigedes 1781. 1774 erhvervede M. af M. Lundbygård

i Sydsjælland, en parcel af det tidligere rytterdistrikt, og i de følgende år opbyggede han ejendommen, ikke uden stridigheder med bønderne over hoveri og senere udskiftning. 1786 solgte han ejendommen og købte godset Gammelgård på Lolland. Desuden ejede han 1801–11 den lille hovedgård Bjerregård i Midtjylland.

I den begyndende debat om landbospørgsmålet bidrog M. af M. med skriftet *Det danske Landvæsens Forfatning*, 1783, hvori han placerede sig på en moderat linje i diskussionen. Han ønskede stavnsbåndets ophævelse og indrømmede, at forskellige sider af de bestående forhold var uheldige for bonden, men han vendte sig til gengæld mod selvejtes indførelse, ligesom han afviste de meget negative skildringer af bondens tilstand. M. af M. blev angrebet af mere reformivrige skribenter, men hans bidrag er præget af stor praktisk indsigt og adskillige af hans betragtninger synes ovenrystende med de opfattelser der i 1790'erne blev gjort gældende også fra regeringens side. 1786 svarede han på Ole *Bangs afhandling om bondestanden ud fra samme synspunkter. M. af M. var 1782 blevet tilbudt gesandtskabsposten i Madrid, 1789 udnævntes han til amtmand over Nyborg-Tranekær amter på Fyn, men ønskede ikke at tiltræde posten. M. af M. var en af de mænd, til hvem C. D. Reventlow (1748–1827) 1788 sendte sin store betænkning over hoveriet til udtalelse. 1792 søgte han forgæves stillingen som direktør for Sorø akademi, og s.å. udgav han *Noget om Videnskaberne* med et kraftigt angreb på universitetet for at forsømme de eksakte discipliner. I *Examen des principes repandus dans l'ouvrage de Mr. Payne, intitulé les droits de l'homme ou la defense des monarchies*, 1793 (s.å. udsendt på dansk) søgte M. af M. at imødegå de synspunkter Tom Paine havde fremlagt i *The Rights of Man*, 1792. Hans kritik af Paine rummer stort set de samme elementer som Edmund Burkes angreb på den franske revolution. Skriftet vakte ikke europæisk interesse, hvad der formentlig havde været hensigten, men herhjemme afstedkom det en livlig debat. – 1795 udnævntes M. af M. til amtmand over Havreballegård og Stjernholm amter, 1799 tillige over Skanderborg-Åkær amter og endelig 1803 til stiftamtmand over Århus stift. N.å. overtog han samme embede på Lolland-Falster. M. af M. viste sig som en dygtig embedsmand hvis optræden over for de engelske tropper 1807 var fast og myndig. Personlig skildredes han som aristokrat, og som forfatter står M. af M. med sine skrifter fra 1783 og 1793 som en af de betydeligste moderat konservative penne. – Kammerherre 1774. – En søn **Otto Ludvig v. M. af M.**, * 9.7.1792, † 5.6.1848, blev kornet 1802 og 1807 fænik i

v. Munthe af Morgenstjerne, Caspar

fodfolket. Han deltog som kar. premierløjtnant i felttoget 1813, var med okkupationstropperne i Frankrig – og faldt ved Bøffelkøbel som oberstløjtnant og kommandør for 12. bataljon. Kammerjunker 1820. – Hv.R. 1808.

□Mal. af P. Bränniche og af C. D. Probsthajn, 1790, forsynet med det hvide bånd. Kopi af bl.a. C. Fiebig.

Brev til Ole Worm i Horsens skoles progr. 1844 65–68. – Danm.s adels årbog XXXII, 1915 328f. Olaf Carlsen i Soranerbl., 1926 43f (om slægten). Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reproudg. 1974). Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI, 2, 1909 561. Erik Amburger i Pers. hist. t. 10.r.III, 1936 175 177–80 199. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reproudg. 1975). Holger Hjelholt i Hist. t. 10.r.V, 1939–41 167f 172f. Fr. Skrubbeltrang: Husmand og inderste, 1940 (reproudg. 1974).

Claus Bjørn

v. Munthe af Morgenstjerne, Otto, 1792–1848, se v. Munthe af Morgenstjerne, Caspar.

v. **Munthe af Morgenstjerne, Bredo Otto** Anton, 1871–1945, personalhistoriker. * 6.3.1871 i Kbh. (Holmens), † 20.5.1945 sst., begr. Butterup kgd. F: premierløjtnant, senere kaptajn i flåden, kammerjunker Otto Ludvig Michael v. M. af M. (1831–99) og baronesse Anna Helene Mariane Lovenskiold (1839–1921). ~ 1° 22.11.1910 i Kbh. (Cit.) med Ella Caroline Hinrichsen, * 27.1.1885 på Frbg. (Johs.), † 14.2.1979 sst., d. af tømrermeister, senere entreprenør Hans Christian Frederik (Fritz) H. (1851–1931) og Ida Caroline Flyger Møgelberg (1855–1935). Ægteskabet opløst 1916. ~ 2° 20.1.1917 i Bygdø kapel (Ullern sg.) med Martha Marie Paus, * 22.11.1876 i Kristiania (Trefoldigheds k.), † 8.6.1965 i Kbh., d. af grosserer, adm. direktør for Den norske kreditbank Ole P. (1846–1931) og Birgitte Halvordine Schou (1848–1923).

Efter at være blevet student fra Metropolitan-skolen 1890 tog v. M. af M. 1898 juridisk embedseksamen og var derefter ansat i Kbh.s magistrats 3. afd. fra 1899; ved oprettelsen af Kongeriget Danmarks Hypotekbank 1906 blev han ansat som assistent, n.å. udnævnt til fuldmægtig og 1909 til ekspeditionssekretær; 1936 tog han sin afsked. Ved moderens død 1921 tiltrådte han besiddelsen af det Munthe-Morgenstjerne-Lovenskioldske fideikommiss. Han var formand for urnelegatet fra 1919, medlem af repræsentantskabet for Den ophævede civile og adskillige stænders enkekasse fra 1926 og kommissær for samme fra 1931. v. M. af M. arbejdede sammen med baron Christopher Zytphen-Adeler ved stiftelsen af Dansk adelsforbund og var en tid kasserer og sekretær for samme. – Af hans forfatterskab, der

især har beskæftiget sig med adels- og arkitekturhistoriske emner, er der grund til at nævne bøgerne om Nicolai Eigtved (1924) og Odd-Fellow palæet i Kbh. (1926) og af egentlig personalhistoriske emner stamtavlen over de Cicignon og generalmajor Johan Caspar v. Cicignons liv og levned (begge i Pers.hist.t. 1921), samt den dygtigt gennemførte studie over Woldemar Løvendal og Ulrik Frederik Gyldenløves descendens (sst. 1923), hvortil kom bøgerne om Feltmarskal Michael Numsen og hans tid (1938) og Ulrik Frederik Gyldenløve (1944). Endvidere må nævnes undersøgelsen om den norske adels stilling i forhold til dansk adel (Pers.hist.t. 9.r.I, 1928) hvori v. M. af M. imødegik norske personalhistorikeres angreb på Danmarks Adels Aarboeg og betonedede den norske adels erkendelse af fællesskabet mellem de to lande. v. M. af M.s sidste arbejde blev en grundig analyse af kilderne omkring et omstridt problem i dansk genealogi: stamfaderen til den danske slægt Richelieus herkomst hvor det – stadig uimodsagt – lykkes at påvise at dennes virkelige navn var Richel, og at han var søn af en købmand i Hanau og ganske uden forbindelse til den berømte franske kardinal og hans slægt (Pers.hist.t. 11.r.V, 1944). Et værdigt punktum for et forfatterskab der tydeligt var præget af forfatterens afstamning fra ansete og slægtkære dansk-norske familier. – En søn **Bredo M. af M.**, * 18.7.1912, blev efter officersuddannelse museumsinspektør ved Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg. 1957 var han medstifter og medlem af Orlogsmuseets komité og blev s.å. museumsleder, 1962 -direktør. På hans initiativ oprettedes en ny afdeling af museet på Valdemar slot, Tåsinge. M. har bl.a. skrevet *Danske Sejlskibe*. – Kammerjunker 1901. – R. 1931. □Min. af Svend Rønne ca. 1920. Mal. af Preben Knuth, 1937. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Hans H. Worsøe (Albert Fabritius)

Musaeus, Christian Degenkolw, 1887–1962, kornimportør. * 8.6.1887 i Korsør, † 18.2.1962 i Kalundborg, begr. sst. F.: maskinmester Frants Philip Eugen M. (1855–1910) og Emilie Christiane Fernandine Degenkolw (1866–1926). ~ 12.2.1935 i Kbh. (b.v.) med Karen Kirchhoff-Larsen, * 29.11.1906 på Frbg., d. af redaktør, forfatter Chr. *K.-L. (1880–1965) og Margrethe Schiøtt (1883–1958).

M. fik sin første handelsuddannelse hos korn- og foderstoffirmaet Th. Rasmusens Sønner i sin fødeby Korsør, og senere supplerede han sit kendskab til grovvarehandelen ved ansættelser hos firmaer i Skotland (1907–09 og 1912–14) og

Tyskland (1909–12). Ved første verdenskrigs udbrud vendte M. tilbage til Danmark og ansattes hos Wilh. Colding & Co. i Kbh. for 1916 at blive direktør for Importkompagniet i Kalundborg. Ved siden af at drive dette selskab lige til sin død, fra 1947 dog med en meddirektør, varetog M. en lang række tillidshverv inden for korn- og kulbranchen. Allerede 1920 indtrådte han i bestyrelsen for Danske kulimportørers association hvor han sad lige til sin død, og 1929 kom han ind i bestyrelsen for Foreningen af provins-kulimportører på Sjælland og Lolland-Falster hvis formand han var i omkring 30 år. Også i den sjællandske-lolland-falsterske kornorganisation, Foreningen af korn- og foderstof-importører i Sjælland og Lolland-Falsters stifter blev han bestyrelsesmedlem og var 1934–54 formand. Sidstnævnte år blev han formand for landsorganisationen Danske korn- og foderstof-importørers fællesorganisation, en post han beklædte til sin død. Men disse organisationer var ikke de eneste han havde sæde i, ligesom han også var i bestyrelsen for en række grovvarerfirmaer landet rundt. Endvidere må nævnes hans virke i Kalundborgs foreninger, således som medlem af bestyrelsen for Kalundborgs handelsstandsforening 1920–51, de sidste fire år som formand, og af bestyrelsen for Kalundborg handelsstands arbejds-giverforening, også her var han en lang år-række formand. Endvidere var M. 1933–50 medlem af Kalundborg byråd, valgt for de konservative, og fik sæde i havneudvalget i denne periode. – M. må betegnes som en provinsmatador. Hans placering i de mange organisationer og virksomhedsbestyrelser skyldtes ikke mindst en enestående forhandlingsevne. – Vicekonsul for Sverige 1920–55. – R. 1951.

Borsen 24.8.1941, 31.8.1956 og 19.2.1962. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Musted, Jens, 1730–98, operasanger, skuespiller. * 16.12.1730 i Kbh., † 25.6.1798 sst. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: øltapper Jens Jensen M. († 1744) og Anne Jørgensdatter. ~ 8.12.1755 i Kbh. (Frue) med Anne Margrethe Aarup, døbt 23.12.1730 i Kbh. (Helligg.), begr. 7.8.1775 sst. (Nic.), d. af tjener, senere undergraver ved Frue k. Christian Aa. (ca.1687–1755) og Helene Madsdatter Lund (ca.1695–1750).

M. var den danske skueplads' første egentlige sanger. Allerede som dreng medvirkede han i „Det musikalske Societet“ hvor J. A. „Scheibe var kapelmester og J. E. „Iversen koncertmester og han omtales som en i alle henseender elskelig discipel. Da han 30.10.1747 skulle deltage med

nogle arier ved en forestilling af *Den pantsatte Bondedreng* og en efterkomedie af Molière på teatret i Chr. Bergs hus i Læderstræde, blev han udsat for et spændt forhold mellem sin hører og sin kantor. Hans pedantiske hører hindrede ham i at optræde og læreren fortalte selv, at „Hr. Baron Holberg sendte bud efter mig, og gav mig sin fortrydelse derover tilkiende paa det aller kraftigste“. Et af de få beviser på Ludvig „Holbergs interesse for teatrets praksis, men samtidig også et fingerpeg om M.s betydning for den genoprettede danske skueplads. – 1752 blev M. student fra Vor Frue skole i Kbh. og i marts 1753 blev han ansat ved komediehuset på Kongens Nytorv som sufflor og rolleskriver. Den egentlige scenedebut fandt sted 10.2.1756 som Valère i *Tartuffe*. P. „Rosenstand-Goiske hævdede dog (1778–80) at hans hovedfag ikke var elskerne „hvortil han altid har været for kold og flygtig“. Den strenge kritiker udtalte også, at M.s „Action“ og „Gebærder“ ikke var egnet til „det Høie og Tragiske“, derimod fremhævede han M.s indsats som petit-maitre og især i „Sprader-Rollen, ligesom hans Flid, og hans overalt utvungne og uaffectede Spil og Gesticulation“. M. gjorde sig særlig gældende i musikdramatikken. Rosenstand-Goiske understregede, at han her lagde „sin Flid paa at udtrykke Passion“. Han var med i de første danske musikintermezzi (*Den tvivlraadige Hyrde*, 1758), deltog i de italienske operaer (fra 1761) og var en af de ledende kræfter i de første danske syngespil (*Tronfølgen i Sidon*, 1771). N. K. „Bredal bevidnede, at „han føler, hvad han synger, derfor synger han rigtigt, derfor føler andre, hvad han synger“. Han skabte bl.a. Mads i *Kærlighed uden Strømper*, 1773, af Johan Herman Wessel, Alaric i *Desertøren*, 1775, med musik af P. A. Monsigny og Thor i Johannes Ewalds og Johann Hartmanns *Balders Død*, 1779. I den første danske offentlige opera J. G. Naumanns *Orpheus og Eurydike* sang han Offerpræsten, 1786, og hans lyse baryton der med årene havde fået en mørkere klang lød også som Mufti i Jens Baggesens og F. L. Ae. Kunzens *Holger Danske*, 1789, mens hans sidste rolle blev barden Bruno i deres opera *Erik Ejegod* (sidste optræden 3.3.1798) kun få måneder før hans død. □ Tegnet af Peter Cramer som Damon i De tvende gerrige, 1774 (kobberstiksaml.). Tegnet af W. A. Müller som Mads i *Kærlighed uden strømper*, stukket af Schule, 1786 (Teatermus.).

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neeindam 1, 1911 18f. – P. Rosenstand-Goiske: Den dramatiske journal 1–11, 1771–72 (ny udg. 1915–16). Samme: Kritiske efterretn., 1839 69f 88f 122. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundred-årsdag 1, 1886. Torben Krogh: Zur Gesch. des dänischen Singspiels, 1924. Samme: Danske teaterbilleder

Musted, Jens

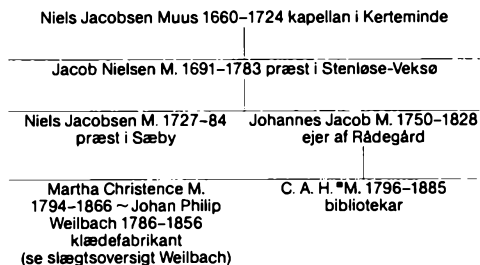
fra det 18. årh., 1932 202 295f. Sejer Kühle i Hist.medd. om Kbh. 4.r.III, 1951 228f 232.

Klaus Neiendam

Muus

Flere danske slægter bærer navnet M.

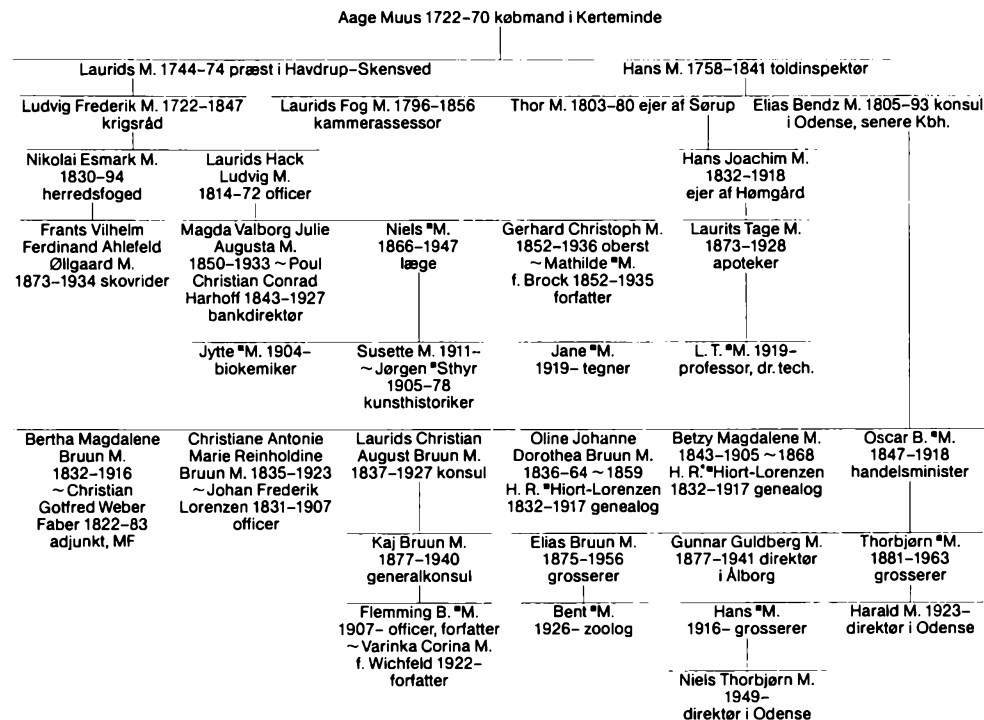
Tavle II

I. Den mest udbredte slægt føres tilbage til gårdmand og foged i Åsum Anders M. (ca.1615–76) hvis sønnesøn, købmand og skipper i Kerteminde Lars M. (1684–1742) var far til Aage M.

II. En slægt der føres tilbage til brygger Jacob Riis i Kbh. hvis hustru Anna Nielsdatter M. var af norsk slægt. Deres søn, kapellan i Kerteminde Niels Jacobsen M., antog moderens slægtsnavn.

Tavle I

(I) Jul. Schovelin: Fra det gamle handelshus. Elias B. Muus 1829–1929, 1929. Flemming B. Muus: Elias B. Muus, 1829–1979. En familie og dens virksomhed, 1979. (II) Chr. Giessing: Danske, norske og islandske jubellærere II, I 1781 (faks. udg. 1979) 309. J. C. L. Lengnick: Genealogier, I. saml.

Hans H. Worsøe

Muus, Bent Jørgen, * 1926, zoolog. * 15.7.1926 i Bragenäs sg., Norge. F: grosserer Elias Bruun M. (1875–1956) og Wilhelmine Hoffmeyer (1877–1950). ~ 11.12.1954 i Kbh. (b.v.) med universitetslektor, mag.scient. Kirsten von Bülow, * 4.6.1931 på Frbg., d. af grosserer Henning von B. (1899–1953) og Kamma Klein (1902–77). M. blev student fra Holte 1947 og mag.scient. i zoologi 1954. S.å. ansattes han ved Danmarks fiskeri- og havundersøgelser hvor han som leder af lavtvandsafdelingen med stort organisations-talent forestod egne og medarbejderes omfattende undersøgelser af 17 danske fjorde, nor og småbugter. Foruden deltagelse i Danas rutinetogter i Nordatlanten var M. 1961 med på den amerikanske Naga-ekspedition i Det sydkinesiske hav som afslutning på et års virksomhed som marinbiologisk konsulent for den filippinske regering og derefter i Djakarta for UNESCO;

1966 deltog han i 5. thai-danske ekspedition i Andamanerhavet. 1968 udnævntes han til direktør for Zoologisk museum i Kbh. (indtil 1973) og blev n.å. professor i systematisk zoologi og zoogeografi. – Der har fra mange sider været bud efter M.s forhandlingsevner og brede viden om dyreliv, naturforvaltning m.v.: fra 1971 som formand for Naturfredningsrådet og bestyrelsen for Zoologisk have, 1972 som medstifter af og præsiemedlem af den danske sektion af Verdensnaturfonden (næstformand 1980), som DANIDAs konsulent for den marinbiologiske station i Phuket, Thailand, samt som medlem af vildtnævnet, miljøankenævnet, fire fondsbestyrelser m.v. – Hovedresultaterne af lavtvandsundersøgelserne publicerede M. i sin omfattende disputats, *The fauna of Danish estuaries and lagoons*. 1967, et vægtigt videnskabeligt indlæg mod de grasserende tørlægningsprojekter og baseret på kvantitative og taksonomiske studier, årstidsvariation m.v. samt på apparatur af delvis egen konstruktion. Hertil kommer arbejder om især blæksprutter (bl.a. i Danmarks Fauna) og en stor populærvidenskabelig produktion først og fremmest om fisk, fx de (af P. Dahlstrøm) smukt illustrerede håndbøger *Havfisk og fiskeri i Nordvesteuropa* og *Europas ferskvandsfisk* der er oversat til en halv snes sprog, fiskekapitlerne i Danmarks Dyreverden og afsnittet om fisk i Grønlands Fauna, 1981. Et par mindre bøger handler om fiskeri og om zoo, og disse emner og miljø- og fredningsproblemer er behandlet i en række artikler i tidsskrifter og dagblade. □Foto.

Kbh.s univ.s årbog 1966–67 142–44 149f. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1968 217f.

Torben Wolff

Muus, Carl (Augustin) Høffding, 1796–1885, romersk-katolsk konvertit. * 20.3.1796 i Skelby, Tybjerg hrd., † 27.6.1885 i Kbh. (kat.), begr. sst. (kat. Ass.) F: proprietær Johannes Jacob M. til Holløse mølle, senere til Rådegård (1750–1828) og Drude Margrethe Hansen (1766–1844). ~ 24.2.1840 i Stiftsbjergby med Methea Christine (Christiane) Møller, * 7.4.1813 i Kbh. (Frue), † 3.11.1878 sst. (kat.), d. af bogholder ved sukkerhuset Niels M. (1771–1825) og Christine Kragh (ca. 1772–1838).

M. blev student 1815 fra Metropolitanskolen og var allerede i sin opvækst stærkt betaget af hvad han havde læst af N. F. S. "Grundtvig som på den tid var en ortodoks bibellutheraner. Gennem Grundtvig lededes M. således til Luther, men læsningen af konvertitten Fr. L. v. "Stolbergs kirkehistorie gjorde et dybt indtryk på ham, ikke mindst fordi han også kendte den

hunger efter autoritet som havde ført Stolberg ind i den katolske kirke. 1828 blev M. cand.theol. og begyndte efter opfordring fra Grundtvig og med understøttelse af Gunni "Busck, til hvem han livet igennem stod i venskabsforhold, at oversætte Eusebius' kirkehistorie (1832, 2.udg. 1865), et arbejde der drog ham ind i studiet af de apostolske fædre og Justinus Martyrs apologier som han også oversatte. 1836 fik M. offentlig rejseunderstøttelse, besøgte kirkehistorikeren J. A. W. Neander i Berlin, hvad der dog blev en skuffelse, mens han derimod i München hos J. A. Möhler og i dennes af den romantiske katolicisme prægede skole følte han sig helt hjemme. „Vil jeg være lykkelig paa Jorden og salig i Himlen, maa jeg gaa den katolske Vej“, skrev han 1839 til biskop J. P. "Mynster, da han gav afkald på sin understøttelse; s.å. konverterede han og antog det nye fornavn Augustin. En stilling ved universitetsbiblioteket i Würzburg gjorde ham det muligt at bevare forbindelsen med Möhlers kreds; han fulgte opmærksomt begivenhederne i Danmark og imødegik 1848 i den tyske presse de slesvigholstenske angreb. 1870 vendte han som pensioneret tilbage til Kbh. og udgav Theodores kirkehistorie i oversættelse med forklaringer (1876–81), et omfattende og flittigt arbejde der vidner om megen belæsthed, om end det efter en senere tids bedømmelse savner kritisk metode. Forordet til sidste bind, en redegørelse for hans udvikling, udkom 1882 „som særskilt Afskedsord“ under titlen *Aabent Brev til Christine i Landet*. M. var en yderst beskedne og irenisk natur; om sig selv siger han: „Af Natur er jeg med eet Ord – en Særling“; hans polemik mod protestantismen var hensynsfuld, og livet igennem bevarede han et uudsletteligt indtryk af Grundtvigs åndelige styrke, så han kunne sige, at han først „sent fik Sans for anden Stil og andre Toner end hans“, men det var ham en kilde til undren at Grundtvig ikke med sin „Opdagelse“ 1825 af den uforandrede trosbekendelse ved dåben konsekvent var blevet katolik. □Foto.

Nord. ugebl. for katolske kristne XXXIII, 1885 427–31. Niels Hansen sst. LXXXV, 1937 25–27 49–51. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, 1926 161 165 272.

Michael Neiiendam*

Muus, Christian (el. Christen), 1656–1717, biskop. * 26.10.1656 i Kristiania, † 11.12.1717 i Svendborg, begr. i Odense (Skt. Knuds k.). F: kornhandler Søren M. (ca. 1608–93) og Øllegaard Olufsdatter (1621–1703). ~ 1° 8.7.1680 i Kristiania med Helle Christensdatter, døbt 22.8.1662 i Kristiania, † 1701, d. af byfoged Christen Christensen († 1686) og Lisbeth Bendixdatter (Ahlefeldt?). ~ 2° 19.4.1702 i Kristia-

Muus, Christian

nia med Vibeke Lund, antagelig døbt 16.4.1677 i Kristiania, † 2.2.1755 i Odense, d. af etatsråd, justitiarius i Kristiania overhofret Christen L. (1624–91) og Margrethe Jespersdatter († tidligst 1696, ~1° med købmand i Kbh. Henrik Rosenmeyer, † 1658, ~2° 1661 med landkommissarius Johan Garmann, 1610–73, ~1° ca. 1640 med Maren Dop, † 1654).

Efter at være blevet student 1675 fra Kristiania (Oslo) studerede M. i Kbh. hvor han 1677 tog både teologisk attestats og magistergraden. I denne tid havde han desuden det held at vinde en virksom beskytter i den norske statholder Ulrik Frederik Gyldenløve. 1679 drog han ud på en udenlandsrejse, men kom ikke længere end til Hamburg da han blev kaldt hjem for at blive præst i Urskog i Norge. 1686 forflyttedes han til Ås, blev ca. 1693 provst, 1694 stiftsprovst i Kristiania og 1701 biskop over Ribe stift. Han synes ikke at have gjort sig afholdt i denne stilling; der klagedes bl.a. over, at han ved at kræve bestikelser og lignende skulle have skaffet sig økonomisk fordel af præsterne og i øvrigt have ført et skamløst levned, og efter en anonym angivelse blev det 1711 pålagt stiftamtmanden i Ribe at undersøge hans forhold. Formodentlig må han dog have kunnet klare sig, for 1712 blev han biskop i Odense. Heller ikke her herskede der ubetinget tilfredshed med ham, og 1717 blev han på ny (sammen med stiftamtmanden og Odense bys øvrige gejstlighed) underkastet en kommissions efterforskninger, men heller ikke denne synes at have kunnet overbevise ham om alvorlige forsyndelser. M. hører ikke til Danmarks betydelige bispeskikkelser, og med rette eller urette havde han mange fjender hvis opfattelse for lange tider bestemte dommen over ham (jfr. særlig Erik Pontoppidan). Andre kirkehistorikere (især J. C. Bloch) har dog ment at der med al indrømmelse af de svage sider ved hans personlighed var grund til også at fremhæve positive træk. Mest kendt er han blevet som lejlighedsdigter, og uden tvivl har denne færdighed været medvirkende til at skaffe ham de høje embeder han ved hoffets gunst opnåede. Foruden spredte vers kan nævnes *Den Norske Løve*, 1683, om og til U. F. Gyldenløve, og *Gothers og Venders Ære-Minde*, 1709, en velkomsthilsen til Frederik IV. De bugner af smiger og overflødig lærdom. □Mal. (Ribe domk.). Stik af A. Reinhard, 1717.

Erik Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicæ* IV, 1752 114f. J. C. Bloch: *Den fyenske gejstligheds hist.* I, 1787 181–206. H. P. Mumme: *St. Knuds kirke i Odense*, 1844 240 275. *Fra Fyens fortid*, udg. G. L. Wad II, 1916 424; IV, 1924 63 67. Hugo Matthiessen m.fl.: *Ribe bys hist.*, 1929 245f 290–93 311.

Bjørn Kornerup*

Muus, Flemming Bruun, * 1907, officer, forfatter. * 21.11.1907 i Kbh. (Frihavns sg.). F: grosserer, senere finsk generalkonsul Kai Bruun M. (1877–1940) og Agnete Zahle (1877–1963). ~ 8.6.1944 i Tystrup, Fuglebjerger (b.v.) med forfatter Varinka Corina Wichfeld, * 9.2.1922 i Engestofte, Maribo amt, d. af stamhusbesidder Jørgen Adalbert W. (1885–1966) og Monica Emily Massy-Beresford (Monica *Wichfeld, 1894–1945).

M. tog 1922 realeksamen og efter to år som handelslærling i Kerteminde handelsskoleeksamen i Kbh. 1927. Efter to år i Siemens-værkerne i Berlin og to år i General Motors i Kbh. rejste han til Liberia som bestyrer i et britisk firma med hovedsæde i Cape Palmas. – Her fik M. nyheden om Danmarks besættelse og søgte straks at melde sig som frivillig til danske styrker, men nåede først i april 1942 frem til England efter en dramatisk tur der omfattede en syvdages kanorejse fra Cape Palmas til Monrovia og derpå en sænkning af transportskibet efter luftbombardement nær Irland. Samlet op af en britisk destroyer nåede han Liverpool. M. blev rekrutteret af Special Operations Executive (SOE). Efter endt træning blev han udpeget som leder af SOEs arbejde i Danmark og 11.3.1943 nedkastet syd for Nibe. Hans instruks lød på at organisere våbenmodtagelser i Jylland, et arbejde han dog overlod til vennen Ole *Geisler, mens han selv slog sig ned i Kbh., en ændring der fik afgørende betydning for ham selv og for SOE-arbejdet i Danmark. – I Kbh. fik M. kontakt med de ledende modstandskredse i alle forgreninger samt gennem Herman *Dedichen med politiske inderkredse, og dermed fik han en modstandspolitisk og almenpolitisk indflydelse der ikke var tilsigtet, men med glæde blev modtaget af London. M. kom på et gunstigt tidspunkt hvor SOE-arbejdet efter en serie tragiske uheld 1942 kom i gang med en sikker radio- og kurérforbindelse og vellykkede nedkastninger af mænd og materiel. Dette fik stor betydning for sabotagen og dermed for sommerens folkestrejker. Støttet til denne succes voksede SOEs og dermed M.s prestige og indflydelse, og M. kunne over for modstandsledere, politikere og militære gøre krav på at repræsentere Storbritannien på et tidspunkt hvor modstandsbevægelsen havde brug for og nu fik støtte fra London. M. sigtede bevidst mod sabotage og et dansk-tysk brud, og da dette kom den 29.8. følte han det som en sejr for både modstandsbevægelsen og SOE. I september blev han medlem af frihedsrådet som repræsentant for de frie danske i udlandet.

I oktober 1943 blev M. kaldt til London til for-

handlinger om tekniske spørgsmål samt langtidspaner om skabelsen af en dansk undergrundshær og dennes koordination med vestmagternes strategiske planer, og M.s referat om det effektive SOE-arbejde i Danmark fik positiv betydning for SOEs almene prestige i det britiske hierarki. I december blev han på ny nedkastet. Maskinen blev skudt ned under anflyvning, men det lykkedes M. at nå uskadt til Kbh. hvor han i frihedsrådet kunne meddele de britiske planer der straks blev iværksat. Fra nu af aftog M.s indflydelse noget i modstandskredse, idet den dansk-britiske forhandling gradvis blev overtaget af frihedsrådet. Til gengæld fik M. en stadig tættere kontakt til politiske og militære kredse, så han kunne virke for og få gennemført placering af officerer i ledelsen af undergrundshærens kadre. Vitale tekniske og politiske problemer blev dog stadig formidlet over det radio-net M. kontrollerede, hvorfor han fortsat indtog en uundværlig nøgleposition. I en vis modsætning til flere modstandsledere brugte han sin indflydelse til at støtte politikernes renommé i London. Skønt modstandsmand af sind og indsats nærmede han sig den politiske inderkreds og så med en vis skepsis på frihedsrådets voksende magtstilling. Han delte denne skepsis med Dedichen, i hvis hjem han traf indflydelsesrige politikere og officerer, og da han illegalt udslidt blev kaldt til London i december 1944 overlod han Dedichen, der i forvejen af M. havde fået selvstændig kode til London, en del kontakter samt den finansielle side af SOE-arbejdet. – M. rejste til London i den tro, at han ville vende tilbage som chef, men tanken herom bortfaldt, bl.a. fordi Dedichen kunne rapportere at der efter hans opfattelse forelå uregelmæssigheder i M.s regnskab. M. blev derfor tilbageholdt i London, og da SOE efter krigen indledte auditorundersøgelser af M.s forhold, nægtede han i harme at medvirke til en klaring af anklagen. SOE lod sagen falde og overlod den til danske myndigheder, og 1946 blev M. ved dansk domstol dømt for underslæb. Efter få måneder blev han benådet og rejste til Sydafrika hvor han 1948 blev ansat i en guldmine. – 1949 vendte han tilbage til Danmark og skrev i de følgende år en lang række bøger. Vigtigst var *Ingen tænder et Lys* –, 1950, *Solsiden vender mod Nord*, 1951, *Det begyndte under sydkorset*, 1952, *Der kom en Dag*, 1953 (filmatiseret), *Over 23 grænser*, 1955. Sammen med hustruen skrev han bogen om Monica Wichfeld og *Skik og brug*, 1956. Endvidere skrev han en række drengebøger. Modig, intelligent og med sikker situationsfornemmelse placerede M. sig centralt i dansk besættelsehistorie og hævdede SOE fra at være en teknisk støtteorganisation

til at blive en virksom faktor i dansk besættelsespolitik. □Foto.

F. B. M.: Gjort gerning I–II, 1979 (selvbiogr.). – Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I–II, 1959.

• Jørgen Hæstrup

Muus, Hans Arendrup, * 1916, grosserer. * 1.7. 1916 i Odense. F: grosserer, senere direktør og konsul Thorbjørn *M. (1881–1963) og Rigmor Harriet Arendrup (1885–1962). ~ 2.12.1945 i Skovshoved med Eva Marianne Schmidt, * 26.2. 1919 i Malmö, d. af købmand Johann Werner S. (1884–1973) og Nelly Aurelia Gotthardt (* 1891). 1932 kom M. i handelslære i Morud Handelshus mellem Odense og Bogen. Efter tre års læretid her var han en tid på hovedkontoret i sin fars forretning i Odense for derefter i to år at læse til HA på Handelshøjskolen i København. Sin uddannelse supplerede han derefter med ophold i England og Tyskland, men ved krigsudbruddet i 1939 vendte han tilbage til Odense hvor han igen blev ansat i Elias B. Muus for året efter at blive medindehaver af grovvarereselskabet. 1956, da Elias B. Muus blev omdannet til aktieselskab, blev M. direktør i dette sammen med faderen og broderen Harald M. (* 1923). Ved faderens død 1963 blev M. enedirektør, en stilling han beklædte frem til 1980 da han overlod posten til sønnen, Niels Th. M. (* 1949) og flyttede til Schweiz. Ved siden af direktørposten har M. lige siden omdannelsen til aktieselskab siddet i Elias B. Muus' bestyrelse. Under M.s ledelse har der fundet en kraftig modernisering sted af firmaet, og der er udvidet med afdelinger, nye siloanlæg, foderstoffabrikker og forsøgslandbrug. På mange områder har Elias B. Muus i efterkrigsårene været banebrydende inden for sin branche. Det er derfor ikke for meget sagt at det kom som en stor overraskelse da det i marts 1981 blev meddelt at M. havde solgt Elias B. Muus, der havde været i slægtens eje siden 1829, til Superfos A/S. M. var aktiv i modstandsbevægelsen på Fyn under besættelsen og blev ved dannelsen af Fynsledelsen ved årsskiftet 1943–44 medlem af denne, ligesom han blev medlem af frihedsrådets lokal-komité i Odense. Det var Elias B. Muus' hovedkontor, Sukkergården i Odense, der i majdagene i 1945 var den fynske modstandsbevægelses hovedkvarter.

Efter krigen kom M. ind i bestyrelserne for en lang række organisationer og erhvervsforetagender. 1953 blev han formand for Den fynske handelsstands centralforening og som sådan tillige medlem af provinshandelskammeret hvis viceformand han var 1953–58 og formand 1958–62. Også i Den danske handelsstands fællesrepræ-

sentation sad M. 1953–62. I Foreningen af korn- og foderstof-importører i Jylland og Fyn var han i bestyrelsen fra 1962, de første fire år som formand, og også i Danske korn- og foderstof-importørers fællesorganisation blev han indvalgt i bestyrelsen 1962 og i perioden 1963–74 var han dens formand. Endelig må det nævnes at M. var medlem af internationale korn- og foderstoforganisationers bestyrelser. Blandt den lange række af erhvervsforetagender som han sidder eller har siddet i ledelsen af skal nævnes A/S De forenede Papirfabrikker, A/S Danisco, Det danske Luftfartselskab A/S samt i en række forsikringselskaber inden for Haand-i-Haand-koncernen, senere Hafnia-Haand-i-Haand.

M. har altid haft en liberalistisk holdning til erhvervslivets problemer og har ment at udbud og efterspørgsel var den bedste regulator. Selv om han aldrig har haft politiske poster har han ikke lagt skjul på at han tilhørte venstre, og i årene 1956–70 sad han i bestyrelsen for venstre-bladet Fyns Tidende. – Nederlandske konsul fra 1951, britisk vicekonsul 1951–65 og britisk konsul fra 1965. – R. 1958. R.' 1974. □Foto.

Interview i Børsen 26.8.1964. – Tage Heft: Købmænd i 100 år, udg. Elias B. Muus, 1942 131–34. Børsen 1.7.1966. Jyllandsposten s.d. [Mogens Kamphøveners] sst. 30.6.1976. Børge Nygaard sst. 8.11.1978. Flemming B. Muus: Elias B. Muus 1829–1979, 1979. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Muus, Mary Jane Crafoord, * 1919, grafiker. * 10.6.1919 i Odder. F: cand. pharm., apoteker Laurits Tage M. (1873–1928) og Mary Jane Crafoord (1880–1950). Ugift. – Søster til L. T. *M.

M. startede tidligt og målbevidst sin kunstneriske karriere. Allerede som 15-årig begyndte hun på Rannows tegne- og malerskole. I perioden 1936–42 gik hun på kunstakademiet i Kbh. hvor hun arbejdede både på malerskolen og grafisk skole, begge steder under ledelse af professor Aksel *Jørgensen. 1947 rejste hun til Paris som fransk statsstipendiat og med sig havde hun en bestilling på illustrationer til en antologi over Jules Romains pariserskildringer og den udkom 1949. 1948–49 studerede hun på André Lhotes private malerskole i Paris. Forinden havde hun dog nået at debutere på Charlottenborgs forårsudstilling 1940, bidrage med illustrationer i Unge Kunstneres Foraarsbog, 1942 og illustrere Charles Dickens' *Et Julekvad paa Prosa*, 1946. Det blev hurtigt grafikken, og inden for denne især træsnittet, der kom til at spille den største rolle for M. Men fra de tidlige år stammer en række litografier og i forskellige perioder har hun også arbejdet med raderingen. Fra begyn-

delsen af 70'erne har hun lejlighedsvis arbejdet med bemalede trærelieffer. Uanset hvilken udtryksform M. vælger er det så godt som altid mennesket der er hendes motiv, et træk hun har tilfælles med en stor gruppe af nogenlunde samtidige grafikere som Svend *Wiig Hansen, Dan *Sterup-Hansen m. fl. Det er gerne optrin og scener med flere mennesker der fænger hos M., og især finder hun motiver på sine mange rejser, det kan være det jævne folkeliv i varehuse og på markedspladser, gader og cafeer. At iagttagelse og genskabelse af iagttagne er grundlaget for hele M.s kunst. Hun har selv udtalt: „Min fantasi bliver i alle retninger overgået af virkeligheden, den er barskere, mere grotesk og tragisk, men også mere romantisk og poetisk“. M.s sortkunst er enkel, usentimental og virkelighedsnær. I sine træsnit røber hun en befriende evne til at afstå smagende kælenhed for detaljer. De dagligdags menneskelige situationer hun opsøger gengiver hun i et redeligt og ligefremt billedsprog, og hun interesserer sig hverken for det yderliggående artistiske eller det motivisk ekstraordinære. Hun fastholder hverdagstilværelsens enkle storhed i solide, fastformede billeder.

En kendt og betydningsfuld side af M.s produktion er bogillustrationerne. Her har hun skabt mange bemærkelsesværdige ting. Men selv om genren kræver et stort mål af indlevelse og fantasi har M. stadig søgt det konkret synlige som basis for sine illustrationer. Hun vil have virkeligheden som underlag selv hvor det er fri digtning hun skal billedliggøre. Hendes boggrafiske indsats har ført til en lang række værker hvoraf følgende skal nævnes: Kai Friis Møller *Den københavnske spion*, 1950, Preben Hovland *Maske-rade*, 1952, Frederik Paludan-Müller *Scener af Adam Homo*, 1956, H. C. Andersen *Snedronningen*, 1959, Antonis Samarakis *Håb søges*, 1961, Herman Bang *Les quatre Diables og andre noveller*, 1966, Henry de Montherlant *Port-Royal*, 1969, August Strindberg *Dronning Kristina*, 1973. – Også M.s udstillingsvirksomhed er meget omfattende, hun har deltaget i et ual indenlandsk og udenlandske udstillinger, fx vandredstilling af dansk grafik, Tjekkosllovakiet, 1948, Exposition Internationale de la Gravure Contemporaine, Petit Palais, Paris 1949, Peintures Gravures Danoises, Musée Galliéra, Paris 1953, III Mostra Internazionale di Bianco e Nero, Lugano 1954, Fyra danska grafiker, Färg och Form, Stockholm 1958, Biennale der Ostseeländer, Kunsthalle Rostock, 1965. Et par fyldige retrospektive udstillinger fandt sted herhjemme 1973 i Lyngby stadsbibliotek og 1980 på Vejle kunstmuseum. I lighed med udstillingsaktiviteten er M.s repræsentation i offentlige samlinger

meget omfattende, udover mange danske museer og samlinger er hun repræsenteret i Nasjonalgalleriet i Oslo, Nationalmuseum i Stockholm, Victoria and Albert Museum i London, Bibliothèque Nationale i Paris, Museum of Modern Art i New York m. fl. Og blandt hædersbevisninger kan nævnes Politikens Magasins tegnerpris 1950, Bogvennernes tegnerpris, 1962, Eckersbergmedaljen 1968. M har desuden beklædt en bestyrelsespost i Grafisk kunstnersamfund 1942–54. Hun er forfatter til adskillige kronikker og artikler. □ Radering af S. Hjort Nielsen, 1938. Selvportr. i træsnit, 1945 og i radering ca. 1952. Radering af Helge Christoffersen. Foto.

J. M.: Træsnit, 1961 = Grafisk orientering. – J. M. i Kat. til retrospektiv udstill., Lyngby stadsbibl. 1973. – Erik Fischer: Moderne da. grafik 1940–56, 1957 16 51–57. Jens Fr. Nørbæk i Bogvennen, 1971–73 hft. 9 275–85. Rob. Dueholm Jessen i Vejle kunstmuseums kat. 1980.

Bent Irvé

Muus, Jep, † 1394, ridder. † 14.9.1394, begr. i gråbrødrekirken i Ystad. F: sandsynligvis Niels Jensen M. der 1365 optræder som arving efter en ældre J. M. ~ Kirstine Thott (~ 2° med Mogens *Munk, † 1410), d. af Peder Axelsen T. († senest 1375) og Juliane Pedersdatter Grubbe († tidligst 1376).

M. nævnes tidligst 1366. Han havde Elfsborg i pant til 1377 da dronning Margrete indløste slottet. 1380 deltog han i den skånske adels forening til kirkens værn, 1387 i dens hyldning af kong Oluf. 1384 var han hovedsmand på Lindholm; hansæstæderne klagede over at han misbrugte denne stilling til omfattende sørøveri. 1389 blev han ridder; s.å. var han foged på Varberg og sluttede som sådan forlig med Margrete hvorved han tilstod at have fået fuldt vederlag for alle tab og al gæld og for alle anklager han havde haft mod dronningen; baggrunden for dette mærkelige dokument kendes ikke. 1390–94 var han hovedsmand på Helsingborg slot. Efter hans død kom det frem at han ved svig havde søgt at tilegne sig hovedgården Højby i Skåne som han i virkeligheden kun havde haft som et midlertidigt pant; han havde misbrugt ejerindens signet og derefter ved trusler tvunget to Lundekanniker til at bekræfte det falske skøde. Som følge heraf blev Højby fradømt hans arvinger. Videst kendt er M.s navn dog blevet gennem det sagn der knytter sig til hans giftermål, og som Chr. *Winther har behandlet digterisk i Ringens Indskrift. Det stammer fra de adelige slægtbøger som beretter at Kirstine Thott først var trolovet med Holger Munk men at kongen og dronningen tvang hende til i stedet at ægte M.; for at

minde ham om at han var af ringere slægt end hun gav hun ham da en guldring hvori der var indlagt en kobbernagle; derfra stammer det ord-sprog: „Art dig, Kobbernagle, du ligger udi Guld lagt“. Siden slog hr. Holger Munk ham ihjel og fik Kirstine. En enkelt version tilføjer at M. bortførte sin brud fra Bosjö kloster hvor hun opdroges, og at brylluppet stod på Helsingborg. – Ud over den kendsgerning af Kirstine Thott var gift først med M. og siden med Mogens Munk rummer sagnet næppe nogen historisk kerne; mod dets troværdighed taler bl.a. at M. rimeligvis var af samme slægt som sin hustru, og at denne efter hans død pietetsfuldt værnedes om det alter han havde indstiftet i Malmö kirke.

P. von Möller: Bidrag til Hallands hist. I, Lund 1874 84–88. Chr. Winther: Poetiske skr. III, udg. Oluf Friis, 1929 355.

Henry Bruun*

Muus, Jytte Marie, * 1904, biokemiker. * 21.9. 1904 i Kbh. F: overlæge, dr. med. Niels *M. (1866–1947) og Agathe Rambusch (1871–1941). M. blev student fra Zahles skole 1923 og magister ved Kbh.s univ. 1930. E. *Biilmanns arbejder med reduktionspotential af thymochinhydron optog hende dengang, men det blev snarere J. N. *Brønsted's fysiske-kemiske forelæsninger der blev retningsgivende for senere arbejder. Instruktørarbejde 1930–36 ved Kbh. univ.s biokemiske institut samt et kort ophold ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling for at lære at krystallisere æggevide bragte den dengang fremvoksende biokemi ind i interesseområdet. Efter Kbh. univ.s guldmedalje 1934 for besvarelsen af en fysisk-kemisk opgave *En reaktionskinetisk undersøgelse over mediets aciditetens og proteolytiske katalysators indflydelse på kulsyre-fraspaltningen i opløsninger af karbonsyre og deres salte* samt med støtte fra hendes daværende chef ved biokemisk institut, professor R. *Ege fik M. 1936 for et år tildelt et Rockefeller fellowship ved Harvard Medical School, Dept. of Biological Chemistry. Dette ophold var i den kendte biokemiske forsker A. Baird Hastings afdeling. Efter en kort tid hvor arbejdet med calcium-binding i blodet i relation til blodkoagulation fra Eges afdeling blev fortsat indgik M. i Hastings gruppe der dengang arbejdede med B-vitaminer. Efter opholdet hos Hastings blev M. ansat som research assistant ved Harvard Medical School, Huntington Memorial Hospital, 1937–39 som medarbejder i et kræftforskningsprojekt, og dernæst 1939 som research fellow in medicine ved Harvard Medical School, Thorndike Memorial Hospital hvor M. arbejdede med tyrosinvirkning af ioderede proteiner. Efter en kort orientering i

Muus, Jytte

Danmark med henblik på tilknytning til det dengang nye og ekspanderende universitet i Århus foretrak M. alligevel arbejdsforholdene i USA og blev 1940 assistant professor ved Mount Holyoke College, Department of Physiology, Massachusetts. Dette college er en af de såkaldte „syv søstre“ – de syv mest kendte kvindekollegier – der på det tidspunkt var det eneste sted hvor kvinder i USA kunne foretage et videregående studium. M. har på dette sted lagt sin livsgerning, hovedsageligt ved undervisning i biokemi, fra 1944 som associate professor, fra 1950 som full professor, og fra 1964 til 1970 med titel af Mary Lyon professor. Hun blev amerikansk statsborger 1943. M. har benyttet det amerikanske undervisningssystemets sabbatical years (ca. hvert 7. år frit) til studie- og forskningsarbejder. 1952–53 ved Carlsberg laboratoriets kemiske afdeling hos professor K. Linderstrøm-Lang på et fellowship fra American Association of University Women, 1958–59 som visiting lecturer (Fulbright) ved University College, Rhodesia, og 1965–66 samme sted som lecturer ansat af universitetet. Efter alle tre perioder er der fremkommet videnskabelige arbejder. Efter de to ophold i Rhodesia hhv. studier af leverbetændelse og studier af tsetsefluens ejendommelige metabolisme (alanins kontakt med citronsyrecyklus). I USA har M. 1963–65 været panel member of National Science Foundation, Science Facilities Program, samt under anden verdenskrig deltaget i et forskningsprojekt vedrørende brandsår ved Harvard School of Public Health. Efter pensionsalderen har M. taget ivrigt del i lokalhistoriske studier i hjembyen Hadley, Mass. Det var professor Eges tilskyndelse der fik M. til at rejse til USA, men selv om M. 1943 blev amerikansk statsborger har tilknytningen til Danmark stadig været til stede, både familiært og arbejdsmæssigt. Et studium af spytamylase der var et af Eges interesseområder blev fortsat i USA efter indlæring af krystalliseringsteknik hos professor S. P. L. Sørensen, Carlsberg laboratorium. Aminosyreanalyse udført på krystallinsk amylase blev udført af M. på Rockefeller instituttet, N. Y., 1953, og en artikel i et festskrift for K. Linderstrøm-Lang (*Archives of Biochemistry and Biophysics* LXV, 1956) handler om fortsatte studier på dette område. M. har været med til at bringe kendskabet til dansk videnskab og dens indsats vidt omkring. □Tegn. af K. Linderstrøm-Lang (Kgl. bibl.). Portr. af Johan Rohde. Foto.

Robert Djurtoft

Muus, Laurits Tage, * 1919, professor i fysisk kemi. * 10.6.1919 i Odder. F: cand. pharm., senere apoteker Laurits Tage M. (1873–1928) og Mary Jane Crafoord (1880–1950). ~ 20.8.1952 i Lyngby k. med sekretær Gudrun Xenia Jensen, * 7.9.1920 i Fredericia, d. af malermester Gustav Albert J. (1890–1932) og Johanne Cecilia Jensen (* 1894). Ægteskabet opløst 1979. – Bror til Jane *M.

M. blev student fra Lyngby statsskole 1937 og civilingeniør af den kemiske retning 1942, begge eksaminer med udmærkelse. Han var 1942–44 ansat i F. L. Smidth & Co. hvor han var beskæftiget med projektering og igangsætning af industrielle anlæg, blev 1944 ansat ved det nyoprettede tekstilforskningsinstitut, 1946 ved kemisk laboratorium B, Den polytekniske læreanstalt, og 1949 på ny ved tekstilinstituttet (til 1951). De to nævnte laboratorier havde samme leder (R. W. *Asmussen), så M.s forskning kunne fortsætte på naturlig måde i disse år. Han var 1951–52 på studieophold i USA og ansattes 1953 hos E. I. du Pont de Nemours & Co, Wilmington, Delaware, USA, først som research chemist, 1957 som research associate og 1958 som research supervisor (leder af den fysisk-kemiske afdeling). M.s forskning 1944–60 havde som emner blegeværskers kemi, naturlige tekstilers vandsorption, syntetiske formstoffer, polyetheners dannelse og molekylære struktur. Foruden i adskillige artikler resulterede M.s forskning i disputatsen *Dielectric Investigations of Cellulose with Special Consideration of the Cellophane-Water System* der 1953 blev antaget af Den polytekniske læreanstalt som 1955 tildelte M. graden dr. techn. herfor (uden mundtligt forsvar). 1960 blev M. blandt fem ansøgere foretrukket til det nyoprettede professorat i fysisk kemi ved Århus univ. M. har her især interesseret sig for højmolekylære stoffers kemi og fysik samt elektron spin resonans. Han har været leder af to NATO Advanced Study Institutes, hhv. 1971 i Norge og 1977 i Italien og været hovedredaktør af bøgerne *Electron Spin Relaxation in Liquids* og *Chemically Induced Magnetic Polarization* der beskrev disse to aktiviteter. M. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1962, af kommissionen for de tekniske hjælpe- og grænsevidenskaber i statens teknisk-videnskabelige fond 1961–69 og af den naturvidenskabelige kommission i statens almindelige videnskabsfond 1963–68. Han var Danmarks repræsentant i NATOs videnskabelige komité 1964–70, medlem af det teknisk-videnskabelige forskningsråd 1968–70 og af det naturvidenskabelige forskningsråd 1969–77. M. blev 1976 formand for forskningsrådenes energiudvalg og var som sådan med til 1979 at fremkalde

en aktiv dansk indsats i EF-energisamarbejdet.
 ☐Foto.

E. Rancke-Madsen

Muus, Mathilde, 1852–1935, journalist, forfatter.
 * 14.2.1852 i Århus, † 12.11.1935 i Kbh., begr. i Århus. F: ritmester, senere oberst Ludvig Frederik Brock (1813–86) og Marie Kirstine Cecilie Hildach (1823–89). ~ 11.11.1888 i Århus med ritmester, senere oberst Gerhard Christof M., * 17.6.1852 i Flensborg, † 12.9.1936 i Kbh. (~ 2° 1924 med Ingeborg Sigrid Holbøll, 1880–1956), s. af kaptajn, senere oberst Laurids Hack Ludvig M. (1814–72) og Anna Louise Elisabeth Synnestvedt (1824–91). Ægteskabet opløst 1924. – Sønedatter af L. F. *Brock.

M. skulle egentlig studere musik men kom i huset på Balskov i Jylland hos baron C. Rosenkrantz hvor hun var i ti år og senere styrede hun sit barndomshjem en lignende periode. Husvæsen kom til at optage hende levende, hun samlede opskrifter og eksperimenterede med madlavning, og fra først i 90'erne begyndte hun at skrive om sine huslige erfaringer under pseudonymet Fru Constantin. Det var Nationaltidende som bragte hendes artikler men fra 1903 og gennem mere end tyve år blev hun knyttet til dagbladet København. Hun var en glimrende pædagog og kunne skrive forståeligt, livligt og fængslende om madlavning og andre husholdningsspørgsmål. Samtidig søgte hun at forherlige husmoderen, datidens borgerlige kvindeideal. 1902 samlede hun sine opskrifter og erfaringer i *Husholdnings- og Kogebog* som blev en stor succes og udkom i talrige oplag – det 10. 1927. Bogen *Gæster i Hjemmet* fulgte 1903, *Smaa pigernes Kogebog* 1906, *Fiskeretter* 1915, *Pebersvendens Kogebog* 1916 og under krigen også *Øjeblikkets Syltebog*. Blandt de senere bøger var *Nem Mad* fra 1925 der 1933 kom i 3. udg. – Som skønlitterær forfatter udsendte M. 1915 *Stilfærdige kærlighedshistorier* og 1921 skuespillet *Flytningen* der er blevet opført i en bearbejdelse hun ikke kunne godkende. Det er som den flittige dagbladsjournalist på et nyt og specielt område Fru Constantin eller E. Constantin viste sine særlige talenter. ☐Silhouet af Kirsten Wiwel (Kgl. bibl.). Foto.

M. M. i Ill. tid. 14.12.1919. – København 12.9.1920. Berl. tid. 13.11. og 17.11.1935. Politiken 13.11.s.å. Albrecht Schmidt: I liv og kunst, 1937 200–10.

Inga Dahlgård (Povl Engelstoft)

Muus, Niels Rothenborg, 1866–1947, læge.
 * 23.5.1866 i Jægersborg, † 11.5.1947 i Kbh. (Garn.), begr. i Ringsted. F: oberstløjtnant, sene-

re oberst Laurids Hack Ludvig M. (1814–72) og Anna Louise Elisabeth Synnestvedt (1824–91). ~ 28.4.1900 i Kbh. (b.v.) med Agathe Rambusch, * 28.9.1871 i Kbh. (Holmens), † 23.1.1941 sst. (Vor Frelser), d. af kaptajn, senere kommandør Heinrich Jacob Victor R. (1825–86) og Constantine Juliane Hansen (1834–91). Ægteskabet opløst. – Far til Jytte *M.

M. blev student 1884 fra Sorø og tog lægeeksamen 1891; han var tidligt videnskabeligt interesseret og studerede anatomi i Sverige og Tyskland. Efter kandidatjeneste ved Frbg. hospital 1893–94 hos F. *Howitz, til hvem datidens gynækologisk-kirurgisk interesserede unge søgte, blev M. prosector anatomie 1894–96 hos den med histologi og embryologi arbejdende J. H. *Chievitz ved det anatomiske institut i det gamle Kirurgisk akademis bygning. Efter kandidatjeneste 1896–98 ved Frederiks hospital og ved Fødselsstiftelsen 1898–99 hos Leopold *Meyer blev M. 1898–1901 prosector chirurgie ved professoratet i operativ kirurgi der fra 1899 indehavdes af T. *Rovsing, fra hvem han fik ideen og materialet til sin disputats *De saakaldte embryonale Blandingssulster. Et Bidrag til Nyresulsternes Pathologi*; denne udarbejdede han dels hos Felix Marchand i Leipzig, dels på universitetets pat.-anat. institut i Bredgade hos Carl *Lange og forsvarede den 1900 for doktorgraden med Lange og Meyer som opponenter. M. dyrkede nu obstetrikken videre og efter et studieophold i Paris og Schweiz var han underaccoucheur ved Fødselsstiftelsen 1901–04; fra denne tid stammer nogle mindre meddelelser i Foreningen for Gynækologi og Obstetrisks Forhandlinger. Praxis i Kbh. begyndte M. 1900, og 1904 oprettede han en privat fødeklinik; hans kirurgiske interesse var dog så stor, at han med flere andre efter O. *Wan-schers død deltog i konkurrencen 1906 om overkirurgposten ved Frederiks hospitals afd. D (afhandling: hjernekirurgi), hvor V. *Schaldemose sejrede. Da sundhedskollegiet med E. *Hoff som dekan i marts 1907 nedlagde arbejdet efter sine sammenstød med justitsminister P. A. Alberti, overtog M. april s.å. som konsulent i medicinalsager ledelsen af det nyoprettede statskontor for sundhedsvæsenet, blev 1908 medlem af den af Alberti med Knud *Faber som formand nedsatte medicinalkommission og 1909 formand for den nyoprettede sundhedsstyrelse hvor han med sit hurtige og skarpe hoved gjorde god fyldest. Desuden var M. medlem af flere kommissioner og udvalg, men i nov. 1911 blev han ganske vilkårligt afskediget af justitsminister F. Bülow, hvilket var genstand for megen og skarp kritik. Efter et studieophold i udlandet genoptog M. praktisk lægegerning og blev 1913 sygehuslæge i Maribo

Muus, Niels

hvor han med betydelig dygtighed virkede til 1937; i disse år var han desuden medlem af forskellige kommissioner og bestyrelser, bl.a. Landsforeningen til kræftens bekæmpelse. Fra 1937 praktiserede han i Skodsborg, senere i Kbh. □Mal. af Hugo Larsen. Foto.

Bibl. for læger XCII, 1900 299–303. Hospitalstid. s.å. 1206–09; 1911 1420–23. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne fra 1884, 1910 67f. Univ. årbog 1904–07, 1911 754–58. Carl Jul. Salomonsen: Små-arbejder, 1917 427–33. Gordon Norrie: Hjemme og ude. Livserindr., 1931 237–43. Hans Wulff i Dansk kirurgisk selsk. 1908–58, 1958 165–75. Papirer i Rigsark.

Otto C. Aagaard*

Muus, Oscar Hakon Valdemar Bruun, 1847–1918, grosserer, handelsminister. * 24.11.1847 i Odense, † 12.12.1918 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: konsul, købmand Elias Bendz M. (1805–93) og Marie Christine Bruun (1806–64). ~ 13.9.1872 i Langå, Jylland, med Helene Louise Hermandine Guldborg (ved dåben Gudberg), * 2.7.1851 i Kbh. (Frue), † 9.11.1891 sst. (Jac.), d. af tømrersvend Joachim David Græbe G. (1806–51) og Christiane Jensine Rademacher (1807–97). – Far til Thorbjørn *M.

Fra sit 9. år undervistes M. på Sorø akademi og fik derefter en grundig handelsuddannelse i England, Belgien og Tyskland. Hjemkommen fra udlandet trådte han ind i faderens forretning der var grundlagt med kornhandel i Kerteminde 1829 og etableret i Odense fra 1841, begge steder under firma Elias B. Muus, og fra 1857 i Kbh., her under firma B. Muus & Co. Efter en del virksomhed i provinsen flyttede M. 1879 til Kbh., løste borgerskab som grosserer og blev 1886 optaget som associé i slægtens tredelte forretning. I Kbh. vandt M. hurtigt megen anseelse som dygtig kornhandler. 1888–1910 var han medlem af Grosserersocietetets komité og 1904–10 formand for Kbh.s bedømmelses- og voldgiftsudvalg for kornhandelen og foderstofhandelen. 1889–95 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation og 1890–1910 af havnerådet hvor han navnlig udførte et betydeligt arbejde for Kbh.s frihavn. Han var nær ven af C. F. Tietgen og som han overbevist frihandelsmand. Da Klaus Berntsen, der havde kendt M. gennem mange år, dannede regering 1910 udpegede han M. til handelsminister og styrkede derved venstregeringens anseelse med en respekteret liberal byerhvervsmand, men nogen parlamentarisk styrke for regeringen var M. ikke. Han stod af naturlige grunde det politiske livs særlige vilkår fjernt og ydede ikke nogen selvstændig indsats af betydning. Hans væsentligste lovgivningsresultat var en ajourført lov om bogføringspligt. Personlig var M. i besid-

delse af megen naturlig elskværdighed med udpræget retsind og nobelhed i tankegang og handlemåde. – R. 1894. DM. 1908. K². 1912. □Mal. af Knud Larsen, 1905 (bl.a. Købmandskolen, Kbh.). Træsnit. Foto.

O. B. M. i Mit hjem I, 1911 60–62. – Ove Krak: Danm.s ældste forretninger, 1915. Berl. tid. 12.12.1918. Børsen 13.12.s.å. Kl. Berntsen: Erindr. III, 1925. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Jens Vestberg)

Muus, Thorbjørn Eigil Guldborg, 1881–1963, grosserer. * 11.3.1881 i Kbh., † 23.7.1963 i Odense, begr. sst. F: handelsminister, grosserer Oscar B. *M. (1847–1918) og Helene L. H. Guldborg (1851–91). ~ 21.9.1910 med Rigmor Harriet Arendrup, * 16.10.1885 i Kbh., † 18.2.1962 i Bordeaux, Frankrig, d. af general Albert *A. (1852–1931) og Ebba M. Arendrup (1864–1959). – Far til Hans *M.

Omkring 15 år gammel kom M. i lære i Elias B. Muus, Kerteminde, og derefter begyndte han på Niels Brocks handelsskole. Men en af faderen drevet forretning på Island gik meget dårligt, og i 1901, 20 år gammel, måtte M. afbryde sin skolegang for at tage til Island og drive forretningen. Det lykkedes ham at rette forretningen op således at den i 1903 kunne sælges på gunstige vilkår. Tilbage i Danmark arbejdede M. på faderens kontor i København samtidig med at han udvidede sine sprogkundskaber. Disse blev yderligere udviklet da han i en periode var ansat i et kulfirma i Glasgow. Efter hjemkomsten blev M. 1906 ansat som kasserer i Muus-familiens afdeling i Odense der blev drevet under navnet Wilh. R. Maegaard, og i 1908 overtog han ledelsen af denne virksomhed. Ti år senere blev M. eneindehaver af Odensefirmaet idet de af brødrene Laurids B. Muus (1837–1927) og Oscar B. Muus i fællesskab drevne forretninger i København og Odense deltes således at Laurids B. Muus' to sønner overtog det københavnske firma, mens Wilh. R. Maegaard blev M.s. I henholdsvis 1940 og 1950 blev M.s to sønner, Hans Muus og Harald Muus (født 1923) medindehavere af firmaet der nu havde skiftet navn til Elias B. Muus, Odense. Da firmaet 1956 blev omdannet til aktieselskab blev M. formand for dets bestyrelse ligesom han var direktør for Elias B. Muus A/S sammen med sine sønner til sin død. – Det firma M. overtog ledelsen af 1908 var slet kørende, men i løbet af de følgende tiår gjorde han det til en betydelig og stærkt ekspanderende, moderne virksomhed. Ikke mindst var det af betydning at han indgik i et samarbejde med den københavnske grosserer Th. Colding om frem-

stilling og salg af Coldings kontrollerede foderblandinger, en færdigblandet (noget helt nyt) foderblanding der muliggjorde en langt mere rationel fodring end hidtil. Samarbejdet med Colding kom dog også til at volde M. store problemer idet Colding i 1927 gik fallit, og Elias B. Muus havde ganske betydelige beløb i klemme, men det lykkedes M. at rejse de nødvendige penge. Det var ikke kun inden for korn- og foderstofhandelen M. drev forretningen frem. Trælastafdelingen var som den øvrige del hensynende, men i 1915 købte M. et lille snedkeri og savværk der hurtigt udviklede sig for 1923 at blive sluttet sammen med den største konkurrent A/S Odense Savværk der nu kom under M.s ledelse. Handelen med træ gik også frem, og 1929 sluttedes Elias B. Muus' træafdeling sammen med Odenses største trælastfirma og blev til Det fynske Trælastkompagni A/S, hvor M. ejede 1/3 af aktierne. Også i andre former for byggematerialer var Elias B. Muus leveringsdygtig, bl.a. ved at M. havde overtaget Odense Kalkværk 1917 og 1924 Odense Cement-, Rør- & Tagstens-fabrik der blev lagt ind under kalkværket.

Ud over at stå i spidsen for alt dette havde M. en lang række hverv inden for erhvervslivet, både i organisationer og i virksomhedsbestyrelser. Han var således 1930–34 og 1940–51 medlem af bestyrelsen for Foreningen af korn- og foderstofimportører i Jylland og Fyn, og 1942–51 sad han i Centralkontoret for indkøb af korn og foderstoffer. 1908–30 var M. i bestyrelsen for Foreningen af tømmerhandlere på Fyn og 1916–22 formand for Centralorganisationen af cementimportører i Danmark. Endnu mere centralt var han placeret gennem sine bestyrelsesposter i Arbejdsgiverforeningen 1920–22, Sammenslutningen af havne- og købmandsorganisationer 1922 og Provinshandelskammeret 1929–33. Der kunne nævnes endnu flere hverv M. sad inde med; tilføjes skal kun her at også Odense på mange områder nød godt af hans arbejdskraft og evner. Han sad bl.a. i bestyrelserne for Odense handelsstandsforening i en menneskealder, for Fyens Disconto Kasse 1940–60 og for A/S Fyens Tidende 1946–56. Det var udtryk for M.s store interesse for teater når han 1942–51 var medlem af bestyrelsen for Odense teater. M. var vicekonsul for Storbritannien 1926–51, nederlandsk konsul 1928–51. – R. 1924. DM. 1942. K. 1956. □Maleri. Foto.

Tage Heft: Købmænd i 100 år. Elias B. Muus og Sukkergården i Odense, 1942. Børsen 10.3.1961 og 25.7.1963. Flemming B. Muus: Elias B. Muus 1829–1979, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Muusmann, Carl Quistgaard, 1863–1936, journalist, forfatter. * 9.6.1863 i Slesvig, † 11.6.1936 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: adjunkt Morten Quistgaard M. (1822–1917) og Maren Sophie Frederikke de Linde (1838–1928). Ugift.

M. blev student 1882 fra Roskilde hvor faderen efter krigen 1864 var blevet adjunkt ved katedralskolen og begyndte at studere jura, men gik hurtigt over i journalistisk virksomhed: 1884–96 ved Avisen, 1896–1919 ved Vort Land, derefter ved Nationaltidende (en kort tid dog ved Berlingske Tidende). Uden partipolitisk præg befandt M. med sin medfødte konservative natur sig bedst som medarbejder ved den borgerlige højrepressen. Udstillingen i Kbh. 1888 og et ophold i Paris 1888–89 gjorde ham for bestandig til en karakteristisk blanding af en fuldblods københavner med byens overfladeliv som særstof og en franskebejstret pariserfarer med særlig sympati for tiden under det andet kejserdømme. – Fra journalistikken førtes M. „logisk“ (som han ved lejlighed kaldte det) over i forfattervirksomheden – med årene henvend halvhundredede bøger omkring bestemte yndlingsmotiver. En lige så karakteristisk blanding af en harmøs bohème og en bestandig bourgeois skabte en stærk og stadig sans for cirkuslivets og forbryderverdens skæbner og dermed en række romaner om artister eller fanger, bl.a. *Lovens Arm*, 1896, *Tretten Trumfer*, 1899, *Fange No.113*, 1903, *Den flyvende Cirkus*, 1906, *Filmens Datter*, 1914, *Gøglervognen*, 1919 o.m.a. Forkærligheden for alt fransk blev til *En Københavners Erindringer fra Sedan til Verdun*, 1916, *En miskendt Storhed. Napoleon den Tredies Liv og Levned*, 1918 og romanen om kejserprinsen: *Loulous Øjne*, 1916. Ren journalistik (artikelstof i bogform) var *Den russiske Kejsersfamilies Tragedie*, 1917, *So sprach der Kaiser*, 1918 og *Hohenzollernes sidste Dage*, 1919. Varigere betydning har kun den gruppe bøger, hvori M. med sin skarpe hukommelse og sit nøjagtige kildestudium har givet sine bidrag til Kbh.s ydre historie: romanen *Københavns Nøgler*, 1912 og forlystelseslivets kavalkade fra samme tidsrum: *Firsernes glade København*, 1920 samt de lidt bredere anlagte skildringer: *Halvfemsernes glade København*, 1921, *Da København blev voksen*, 1932 og *Da Storkøbenhavn var lille*, 1933. Trods den stærke begrænsning i stofvalget er her dog både ægte tidskolorit og let udførte portrætter (fra Gustav Esmann over „Hellig-Hansen“ og Axel Heide til Carl Møller o.ŋ.). Også som dramatiker gjorde M. sig gældende: folkekomedien *De grønne Dreng* (Det ny teater 1923) og den mangfoldige gange og steder opførte dramatisering af *De smaa Landstry-*

Muusmann, Carl

gere. – R. 1933. □Mal. af P. Mønsted, 1907. Teg. af Eigil Petersen (Kgl.bibl.). Foto.

Dannebrog 16.10.1894. Studenterne fra 1882, 1907 13. Sophus Bauditz i forordet til M.: Københavns nogler, 1912. Berl.tid. 24.11.1921. Journalisten 15.6.1923. Haagen Falkenfleth sst. 1.6.1933. C. H. Clemmensen sst. 15.6.1936. C. A. Clemmensen i Dagens nyheder 12.6.s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl Dumreicher*

Muxoll, Frederik Christian Georg, 1804–80, søofficer. * 14.11.1804 i Kbh. (Trin.), † 11.11.1880 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: assistent i Nationalbanken i Kbh., senere kommand i Mårum Rahr Anthon M. (1775–1854) og Sophie Frederikke Søegaard (1781–1868). ~ 26.10.1828 i Kbh. (Holmens) med Emilie Marie Sophie Lund, * 6.2.1807 i Kbh. (Helligg.), † 15.12.1883 på Frbg. (Holmens), d. af silke- og klædekræmmer Knud Michelsen L. (ca.1768–1830) og Helene Sophie Holberg (ca.1766–1833).

M. blev kadet 1820, sekondløjtnant 1824, premierløjtnant 1833, kaptajnløjtnant 1841, kaptajn 1851, kommandørkaptajn 1857 (orlogskaptajn 1858), kommandør 1868. Som ung officer gjorde han adskillige togter, bl.a. til Vestindien og Middelhavet og var 1838–42 krydstoldinspektør ved hertugdømmernes vestkyst hvor han organiserede tjenesten og herfor modtog kongens anerkendelse. 1843 var han chef for kronprinsens lystjagt Neptun, 1844 næstkommanderende i fregatten Gefion i eskadren mod Marokko under H. G. *Garde. 1846–48 var han inspektør ved det forenede krydstoldvæsen og ansattes ved krigs-udbruddet 1848 til tjeneste ved operationshærens stab. 1849 ledede han under slaget ved Fredericia en ekspedition til Randsfjord med fire dampskibe og to kanonchalupper og bidrog derved væsentligt til forøgelsen af fjendens tab. General F. *Bülow udtalte i den anledning sin anerkendelse. 1850 var M. chef for briggen Ørnen og 1851 for korvetten Najaden som vagtskib i Sundet. 1851–54 var han takkelmester, 1854–55 chef for Najaden til Vestindien, 1859 for fregatten Thetis og 1861 for eskadren ved Sønderjyllands vestkyst. Under krigen 1864 var M. chef for eskadren i Østersøens vestlige del og havde derved ansvaret for flådens deltagelse i forsvaret af Als. Efter krigens slutning begærede såvel M. som chefen for panserskibet Rolf Krake, orlogskaptajn H. P. *Rothe, deres forhold under preusernes overgang til Als undersøgt. Der nedsattes aug.1865 en kommission der jan.1867 frikendte Rothe, mens M. for at have ordnet patruljetjenesten på en mindre fyldestgørende måde dømtes til en måneds fæstningsarrest, hvilken dom stadfæstedes idet straffen dog nedsattes til fjorten

dage. Han var 1864–66 medlem af konstruktions- og regleringskommissionen. Ved opnået aldersgrænse afskedigedes han 1869. M. var en dygtig og pligtopfyldende officer, men af et indesluttet væsen. – R. 1843. DM. 1848. K. 1864. □Pastel 1828.

E. Bluhme i Tidsskr. for søvæsen ny r.1, 1865 97–112; sst. XVI, 1881 20f. E. J. Saabye sst. 1964 249–305. Berl. tid. 11.1.1867. O. Lütken: Søkrigsbegivenhederne i 1864, 1896 66–99 129–69 264–86 302–37. Den dansk-ty-ske krig 1848–50, udg. Generalstaben II,2, 1877 932f.

Th. Topsøe-Jensen*

Mydtskov, Rigmor, * 1925, fotograf. * 23.5.1925 i Kbh. F: fotograf Hans Julius M. (1887–1973) og sygeplejerske Edit Maria Nerman (* 1899). ~ 1.7.1962 i Gudhjem k. med fotograf Steen Rønne, * 4.5.1937, s. af bødker Viggo R. (1885–1966) og Dagny Andersen (1898–1979). Ægte-skabet opløst 1975.

M. tilbragte sin barndom i den gamle købmandsgård i Helsingør Stengade 50 hvor hendes far både havde atelier og bopæl. Optagelser fra Helsingør sommerteaters revyer havde gjort ham kendt som teaterfotograf så han knyttedes til andre private scener og fra 1930 til Det kgl. teater. Han beholdt dog sit portrætatelier, også da han 1937 flyttede til Kbh. Her, Store Kongensgade 27, blev M. elev og fra 1944 portrætfotograf, mens broderen Jørgen M., * 1931, der siden 1975 er teknisk direktør ved Det kgl. teater, uddannedes til teaterfotograf, et arbejde M., der fra 1952 havde været still-fotograf hos Johan Jacobsen på Flamingo Film, overtog 1954–55 mens broderen aftjente sin værnepligt i flyvevåbenet. Hun fortsatte dog som portrætfotograf, også i ægteskabet med Steen Rønne. Sammen havde de først et lille atelier i Kattesundet i Kbh., fra 1965 et større i Badstuestræde. Samtidig begyndte M. den fotografering af kongehusets medlemmer hun er blevet så kendt for, først med billederne af den vordende dronning af Grækenland, prinsesse Anne Marie, og fortsat med især ypperlige portrætter af Margrethe II. Da broderen i begyndelsen af 1970'erne ændrede sit arbejdsfelt på Det kgl. teater fik M. lejlighed til at genoptage teaterfotograferingen som altid havde fascineret hende og som hendes indlevelsesevne, kunstneriske sind og faglige skoling giver hende særlige forudsætninger for hvilket har medført mange opgaver også for andre teatre. Portrætfotograferingen fortsætter hun dog med stor succes. Her foretrækker hun at forevige folk på den hjemlige scene, i deres miljø, hvad enten det er Amalienborg eller mere ydmyge steder. Både i teater- og portrætoptagelser er M. gået mere og mere over til brug af farvenegativer ud fra hvilke hun med

eminent farvesans fremstiller aftryk i tætte, mættede kulører. Sammen med sin bror deltog M. i faderens store jubilæumsudstilling efteråret 1955 i Hammondhuset, Østergade 15. Den er kilde til hovedparten af billedstoffet i Svend Kragh-Jacobsen og Kaj Christensens 25 teatersæsoner, 1956. April–maj 1975 deltog M. i udstillingen Gråtoner på Kunstindustrimuseet. □Foto.

Bjorn Ochsner

Mygdal, Elna, 1868–1940, museumsinspektør, tekstilekspert. * 2.6.1868 i Nørre Snede, † 1.2.1940 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg kgd.). F: sognepræst Jes M. (1819–91, ~2° 1872 med Anna Birgitte Christiane Jensen, 1836–1905) og Charlotta Thorkilsen (1832–71). Ugift.

M. uddannedes som broderitegner og lærer i frihåndstegning på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder i Kbh. samt lærte kunstvævning på John Lennings Väfskola i Norrköping hvorfra hun fik afgang 1895. På udstillingen i Stockholm 1897 opnåede hun sølvmedalje for tegninger til jacquardvæveri, og her blev hun bekendt med museumsdirektør Bernhard *Olsen der var indkaldt som dommer ved udstillingen. Han satte hende i kontakt med de svenske tekstilforskere Agnes Branting og P. G. Wistrand ved Nordiska museet, bl.a. for sit første publicerede arbejde om hvidsøm hvortil Bernhard Olsen også stillede materiale til rådighed. Hun uddannedes derefter som maler ved kunstakademiet i Kbh. med afgang 1904 og var knyttet til Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder som lærer indtil hun 1919 ansattes som inspektør ved Dansk folke-museum. Inden ansættelsen her havde hun på eget initiativ, men i samarbejde med museet, foretaget undersøgelser på Sjælland over folkelige tekstiler, et arbejde som efter ansættelsen fortsattes systematisk over hele landet, muligjort ved en særlig bevilling på finansloven. For arbejdets forløb redegjorde M. ved fortløbende dragtbeskrivelser i Turistforeningens årbog (fra 1924 ff). Udover en omfattende erhvervelse af dragter og tekstiler kombineret med indsamling af traditionstof gjorde hun også et stort arbejde for at fremme studiet af museets samlinger i kunstindustrielle øjemed. – Sin omfattende forfattervirksomhed begyndte M. 1898 med afhandlingen *Dansk Hvidsøm* i Tidsskrift for Kunstindustri efterfulgt af beslægtede emner som *Om Heдебosyning* i Tidsskrift for Industri 1909 og *Af Dækketøjets Historie* sst. 1913 der endvidere behandlede i en afhandling i Fra Arkiv og Museum 1914 om *Paschier Lamertijn* og *Christian den 4des Dækketøj*, et emne som Bernhard Olsen havde givet et første bidrag til med sin redegørelse for Christian IVs silkehus.

M.s største videnskabelige indsats er tobindsværket *Amagerdragter, Vævninger og Syninger*, 1932 (= Danmarks Folkeminder XXXVII) der indeholder mønsterværdige redegørelser for amagerens ejendommelige dragter, syninger og vævninger sat ind i en kulturhistorisk vigtig oversigt over oprindelsen til og udviklingen af øens mange mærkelige dragtskikke. Værkets fortrinlige billedstof udmærker sig bl.a. ved de af M. selv udførte farveplancher. – Udover sin museumsvirksomhed viste M. stor interesse for samtidens kunsthåndværk der bl.a. gav sig udslag i tegninger af messehagler til Jesuskirken 1891 og til Herlufsholms kirke 1915, og hun ydede sammen med Anton *Rosen et grundlæggende arbejde for at udvide kendskabet til folkevævningerne. Interessen bragte hende til at påtage sig en lang række hverv som bestyrelsesmedlem og censor ved forskellige institutioner som Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder, Damekredsen for tønderkniplinger og Dansk kunstflidsforening. – Af helbredshensyn måtte M. 1935 tage sin afsked som museumsinspektør inden Dansk folkemuseum blev nyindrettet i det nye Nationalmuseum. Hendes systematiske udbygning af museets tekstil- og dragtsamling har været af grundlæggende betydning for studiet af de danske folkedragter og tekstiler. □Foto.

Holger Rasmussen

Mygge, Lauritz Johannes, 1850–1935, læge. * 7.1.1850 i Kbh. (Trin.), † 2.1.1935 sst., begr. sst. (Ass.). F: bagermester, løjtnant Carl August Mügge (1817–88) og Marie Frederikke Hansen (1816–1904). Navneforandring til Mygge 31.12.1907. ~ 18.11.1882 i Kbh. (Holmens) med Julie Mathilde Caroline Goldschmidt, * 29.10.1862 i Kbh. (Helligg.), † 16.1.1950 i Ordrup, d. af skibsmægler Julius G. (1815–89) og Caroline Marie Hansen (1835–96).

M. blev student 1868 fra Metropolitanskolen og medicinsk kandidat 1875. 1873 fik han accessit for besvarelsen af universitetets prisopgave (Den nyere tids anskuelse om planteparasiterne, nærmest med hensyn til sammenhængen mellem disse og de såkaldte zymotiske sygdomme hos mennesket). Efter reservelægetjeneste i hæren og kandidat-tjeneste på kommunes hospitalet blev han 1870 dr.med. på afhandlingen *Om Ægteskaber mellem Blodbeslægtede med specielt Hensyn til deres Betydning for Døvsuhedens Ætiologi*. Han var derefter reservelæge ved kommunes hospitalet i Kbh. 1880–82, konst. læge ved straffeanstalten i Kbh. 1886–92 og overlæge ved kommunes hospitalets afd. III 1892–98. Han var med-

Mygge, Johannes

stifter af Kbh.s poliklinik 1884 og var 1884–92 medlem af dens bestyrelse samt læge ved dens medicinske afdeling. 1887–94 var han medudgiver og redaktør af Medicinsk Aarskrift, han sad i bestyrelsen for kongresser for intern medicin 1895–1900 og var medstifter af Foreningen for trængendes landophold. M. var en overordentlig flittig og belæst mand der satte videnskaben meget højt og søgte at løse adskillige videnskabelige problemer. Ved sin disputats fandt han at ægteskaber mellem blodsbeslægtede ikke medførte fare for afkommet, hvis der ikke var arvelige sygdomme i slægten, et fund der senere blev anerkendt af udenlandske autoriteter. Han lagde et mægtigt arbejde ind i oprettelsen af Kbh.s poliklinik; særlig det organisatoriske hvilede på hans skuldre, uden at han som læge ved den medicinske afdeling glemte det videnskabelige. Tidligt viste M. interesse for de meteorologiske faktors indflydelse på sundhed og sygdom, men evnede ikke at vække sympati for disse synspunkter der snarere forekom hans kolleger paradoksale. 1896 vakttes hans interesse for W. Röntgens opdagelse, og da han 1898 fratrådte som overlæge ved kommunehospitalet og derefter var henvist til privat praksis, anskaffede han sig selv et røntgenapparat som han dog kun benyttede i sin egen lægevirksomhed. Han ydede her en først sent erkendt pionergerning. 1899 publicerede han *Røntgenstraalernes Anvendelse i Lægevidenskaben*, senere en række grundige tidsskriftartikler og 1915 en bog om *Straalebehandling af Kræft*. 1917 udkom hans største arbejde *Sjælebehandling indenfor Lægekunst i Fortid og Nutid*, en anselig bog, baseret på et overordentlig flittigt studium, indeholdende en uforudfattet, nøgtern og klar fremstilling af en tænksom, klog og meget belæst mand der gennem en lang lægevirksomheds erfaring havde formet sig et livssyn af sjælden støbning.

M. fortsatte stadig sine meteorologiske studier og fremlagde 1930 i sit 80. år sine resultater angående det jævnlige debatterede spørgsmål, hvad der er årsag til at visse smitsomme sygdomme, in casu influenza, der under sædvanlige forhold optrådte sporadisk, pludselig viste sig som en pandemi. M. mente at kunne fastslå at der på de tider altid havde bestået så abnorme meteorologiske forhold, at det måtte påvirke den menneskelige organismes modtagelighed stærkt, men han prætenderede ikke at have løst spørgsmålet, kun at have angivet en vej som fremtidens undersøgelser kunne følge. Hans skrift der udkom på fransk i Acta med. Scand., *Étude sur l'écllosion épidémique de l'influenza*, vandt anerkendelse i udlandet (Frankrig, Italien og Sverige). M. havde altid gået egne veje og stejlt hævdet sine an-

skuelser, hvorfor han ofte stødte an mod sine kolleger og ikke vandt anerkendelse herhjemme.

Levnedsbeskr. af de ved Kbh.s univ.s firehundredårsfest promoverede doktorer, 1879 153–55. – Fr. Lützhöft og Arnold B. W. Nielsen i Hospitalstid. LXXVIII, 1935 113–21. P. Flemming Møller: History and development of radiology in Denmark, 1968 16–18.

Axel Borghjærg*

Mygind, Frands, ca. 1710–89, botanisk mæcen. * ca. 1710 i Brovst, † 6.4.1789 i Wien, begr. sst. F: provst Christian Henrik M. (1682–1733) og Margrethe Marie Kirstine Daniton (ca.1671–1767). ~ 24.5.1756 i Wien (Stefans) med Elisabeth Esther Francisca Schmidt v. Eisenfels, * ca. 1735, † 12.2.1761 i Wien, d. af kgl. hof- og krigsbogholder Ferdinand S. v. E. og Regina Coning.

M. blev student 1729 fra Ålborg og begyndte at studere teologi, men gik snart over til medicinen. 1734 optrådte han som opponent ex auditorio ved Niels Rybergs disputats under professor Georg Dethardings præsidium, og han opførte sig derunder så usømmeligt over for Detharding at denne fik ham relegeret fra universitetet for bestandig. Da det ikke lykkedes ham at få relegationen ophævet, og da han ved skiftet efter faderen havde brudt med sin mor, forlod han landet for aldrig mere at vende tilbage. Efter et omflakende liv i forskellige lande – bl.a. var han 1736–37 adjunkt ved akademiet i St. Petersburg – kom han 1741 til Wien hvor han efter nogle trange år og efter at være gået over til katolicismen fik en embedsstilling i administrationen. Han avancerede hurtigt og blev 1756 kejserlig hofråd; han blev en velhavende mand og kunne efter sin afsked 1775 tilbringe et sorgløst otium på sin landejendom i Wiens omegn. – 1759 havde M. gjort bekendtskab med den berømte botaniker N. J. Jacquin, og han fik nu stor interesse for botanik. Han efterlod sig et meget stort herbarium som han testamenterede til universitetet i Pest. Han samlede selv under sine rejser, og udsendte plantesamlere til Alperne. Han skrev intet selv, men overlod sine iagttagelser til Jacquin og Scopoli der hyppigt omtaler ham i deres skrifter, og han bekostede delvis andre værker. Det er derfor mere som botanisk mæcen end som forfatter M.s navn er bevaret. Planteslægten Myginda er opkaldt efter ham. Hans breve til Carl v. Linné blev udgivet i Wien 1897.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist. II, 1924–26 59 (bibliografi). – [C. E. A. Schøller:] Stamtv. over familien Mygind, 1901 20. E. C. Werlauff i F. V. Mansas Saml. til den da. medicinal-hist. I, 1835 277–89. Ludw. v. Hohenbuehel-Heuffer i Verhandl. der zool.-bot. Gesellsch. Wien XX, 1870 879–924. Alfr. Hansen i Botanisk t. LXIX, 1974 211.

Carl Christensen*

Mygind, Holger Peter Theodor, 1855–1928, læge. * 5.1.1855 i Kbh. (Trin.), † 1.10.1928 sst., begr. på Bispebjerg kgd. F: grosserer Jørgen Hansen M. (1810–65) og Anne Johanne Christiane Gade (1820–67). ~ 13.10.1882 i Kingston upon Thames med Annie Elisabeth Nash, * 2.5.1862 i Cardiff, † 19.3.1940 i Kbh., d. af fredsdommer, konsul Samuel Godfrey N. (1824–75) og Anne Cooke Dyer (1825–1902). – Far til Kaj L. *M. og Sidney *M. M. blev student 1873 fra Mariboers skole og tog 1880 den medicinske embedseksamen. 1883 erhvervede han den medicinske doktorgrad med afhandlingen *Om Jodoformens Anvendelse til Sårbehandling*. 1884 blev han assistent ved W. *Meyers ørekllinik og var ansat der i ca. halvsjette år. 1897–98 var han chef for garnisonssygehuseots otologiske afdeling og 1898–1923 overlæge ved kommunehospitalets afdeling for øre-, næse- og halssygdomme. Her virkede han i 25 år, og under hans dygtige ledelse udviklede denne klinik sig fra en uanselig begyndelse til en stor moderne ørekllinik. Han omfattede sit specialfag med en brændende interesse, forstod at samle dygtige elever om sig og var en ypperlig lærer for de unge som han ikke blev træt af at animere til videnskabeligt arbejde. Han havde gået i Wilh. Meyers skole, betragtede sig som en af hans elever, og den egenskab der måske mest karakteriserede ham som sådan var den grundighed hvormed han søgte at trænge til bunds i fænomenerne. Ved sin undervisning lagde han fremragende pædagogiske evner for dagen, hvilket også gav sig til kende ved hans opstilling af koncise indikationer for terapeutiske indgreb. Som forfatter var M. meget virksom på flere forskellige områder inden for oto-laryngologien. Der foreligger talrige større og mindre afhandlinger fra hans hånd (bibliografi i Bibl. f. Læger, 1928). Blandt hans arbejder kan særlig fremhæves hans indgående studier over døvstumhed samt hans afhandlinger om de intrakranielle komplikationer ved mellemøresuppurationer; endelig en meget benyttet lærebog i de øverste luftvejenes sygdomme. – Også på andre områder end de snævre faglige fik M. lejlighed til at udfolde sine mangesidige evner og interesser; 1916 publicerede han *Pompejis Vandforsyning* og 1918 *Hygiejniske Forhold i Oldtidens Pompeji*. Disse og andre afhandlinger blev genudgivet 1977 under titlen *Pompeji-studier*. M. oprettede et legat til fremme af arkæologiske og epigrafiske studier i Italien. På hans initiativ oprettedes Statens institut for talelidende, og han var instituttets læge 1898–1905, samt medlem af døvstummekommissionen 1917–22. 1896–1901 var han medlem af Kbh.s lægeforenings bestyrelse og 1907–12 chef-

redaktør af Ugeskrift for Læger, 1907–09 medlem af Den alm. danske lægeforenings bestyrelse. 1901 organiserede han de første fortsættelseskursus for læger. Under første verdenskrig og lige efter denne virkede han i det danske og det britiske Røde kors' tjeneste. M. stiftede 1911 Nordisk oto-laryngologisk forening og var præsident ved den første nordiske oto-laryngologkongres i Kbh. 1911. Ved den internationale oto-laryngologkongres i Kbh. 1928 var han I. vicepræsident. – Tit. professor 1900. – R. 1897, DM. 1911. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1910. Mal. af Einer Hein 1916–17. Foto.

Fortegn. over M.s otolaryngologiske arbejder i Bibl. for læger CXVI, 1924 115f. – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 85f. – Stamtbl. over familien Mygind, 1901 15. Adam Politzer: *Gesch. der Ohrenheilkunde II*, Stuttgart 1913 207 421. Rob. Lund i Dansk oto-laryngologisk selsk.s forhandl. 1928–29 1–3. Jørgen Møller i Ugeskr. for læger XC, 1928. 967f. N. Rh. Blegvad i Hospitalstid. LXXI, s. å. 1073–77. Viggo Schmidt i Bibl. for læger CXX, s.å. 623–30 (heri bibliografi). Acta oto-laryngologica XIII, Sth. 1929. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Thornval*

Mygind, Kaj Laurids, 1887–1941, ingeniør. * 16.9.1887 i Kbh. (Eng.k.), † 19.9.1941 i London, urne på landsbykirkegård i Norfolk. F: læge, senere professor Holger *M. (1855–1928) og Annie E. Nash (1862–1940). ~ 21.3.1916 i London (Marlborough Chapel) med Laurine (Rina) Harboe Smidth, * 24.10.1891 på Frbg., d. af ingeniør F. L. *S. (1850–99) og Katharina Harboe (1862–1953). – Bror til Sidney H. *M. M. blev student 1906 fra Metropolitanskolen, cand. phil. n.å. og 1913 cand. polyt. som bygningsingeniør. Efter eksamen kom han til F. L. Smidth & Co., og 1915 til London som Industrirådets repræsentant og her ledede han fra 1917 det af Industrirådet og Grosserersocietetet oprettede fælleskontor der repræsenterede de danske erhvervsorganisationer i de daglige forhandlinger med de engelske myndigheder under krigsrestriktionerne. 1920 blev han medindehaver af ingeniørfirmaet Peter Lind & Co., London (H. P. T. *Lind), 1928 direktør. M. var endvidere medlem af bestyrelsen for A/S Kampmann, Kierulff & Saxild fra oprettelsen og medlem af bestyrelsesrådet for det dansk-svenske konsortium til bygning af jernbaner i Tyrkiet. 1935–40 var han formand for Society of Danish Civil Engineers in Great Britain and Ireland. – R. 1919. □Foto.

Berl. tid. 16.9.1937. Politiken s.d. Jørgen Saxild i Ingeniøren L, 1941 A 207f. – Papirer i Rigsark.

Povl Vinding*

Mygind, Sidney H.

Mygind, Sidney Holger, 1884–1970, læge. * 7.4.1884 i Kbh. (Eng. k.), † 18.10.1970 i Vedbæk, begr. sst. F: læge, senere professor Holger *M. (1855–1928) og Annie E. Nash (1862–1940). ~ 2.5.1913 i Kbh. (Holmens) ved Kirsten Rasmine Christensen, * 16.3.1885 i Alleshave, † 6.7.1964 på Glostrup amtssygehus, d. af købmand Søren C. (1840–1917) og Christiane Rasmussen (1843–1921). Ægteskabet opløst 1945. – Bror til Kaj L. *M.

M. blev student 1902 fra Metropolitanskolen og tog medicinsk embedseksamen 1909. Efter forskellig hospitalstjeneste var han 1913–20 assistent ved kommunehospitalets øre- og halsafdeling og derefter i to år 2. reservelæge ved kommunehospitalets I. afd. 1918–20 blev han ørelæge ved Bispebjerg hospital og 1923–54 faderens efterfølger som overlæge ved kommunehospitalets øre- og halsklinik. 1917 forsvarede han for doktorgraden et arbejde om *Vestibulære Undersøgelser over Patienter med Hovedtraumer*. Under sit virke på kommunehospitalet udarbejdede han sammen med sine medarbejdere studier om det indre øres fysiologi og patologi og efter oprettelsen af et otolithologisk laboratorium udkom en række disputater herfra. Endnu i sit otium opnåede han at fuldende nogle af de arbejder om funktionsmekanismen af det sensoriske epitel i labyrinten hvis væskestofskifte havde beskæftiget ham i mange år. Med ildhu og diskussionslyst kæmpede han gennem årene for sine standpunkter. Sygdommen vaskulært fistelsymptom er knyttet til hans navn. 1936–37 var han formand i dansk oto-laryngologisk selskab. □ Radering af Hjorth Nielsen, 1944, og litografi af Yvonne de Ripperda s.å. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 227f. – J. Falbe-Hansen i Ugeskr. for læger CXXXII, 1970 2206.

Egill Snorrason (A. Thornval)

von Mühlentfels, Balthazar Frederik, † 1807, generalguvernør. * i Stettin, † 5.9.1807 i Heiligenhafen.

M., der var søn af en løjtnant, var uddannet som landofficer. 1772 blev han sekondløjtnant; 1780 avancerede han til premierløjtnant, men 1785 fik han efter ansøgning sin afsked som kaptajn. Han rejste derefter til dansk Vestindien hvor han udnævntes til landmåler og overbygningsinspektør. I de følgende år avancerede M. støt og roligt i koloniadministrationen. 1796 udnævntes han således til kommandant på St. Thomas, og 1799 blev han vicegeneralguvernør med rang af oberst. 1801–02 var de dansk-vestindiske øer besat af englænderne, og da generalguvernør W. A. *Lindemann døde i samme periode udnævntes

M. 1802 til hans efterfølger. 1807 rejste M. til Europa på orlov, og samme efterår døde han. M. er skildret som „ikke nogen særlig betydelig generalguvernør“. Når han alligevel har efterladt sig betydelige spor i dansk Vestindien skyldes det hans virksomhed som arkitekt. Rimeligvis er han en af de arkitekter der har skabt den klassiske dansk-vestindiske byggestil som endnu i dag kan ses på øerne. 1804 blev størstedelen af Charlotte Amalia på St. Thomas lagt i aske ved en kæmpebrand. M. var meget aktiv ved genopbygningen der muliggjorde en regulering af gaderne. Et andet spørgsmål der trængte sig på i M.s regeringsperiode var spørgsmålet om negerindførselsforbudets ikrafttræden. Dette skulle træde i kraft fra begyndelsen af 1803; men et halvt år før sendte en kreds af plantageejere en ansøgning til Danmark om at ikrafttrædelsestidspunktet måtte udskydes. I statsrådet var meningene delte, og man besluttede at indhente ny statistiske oplysninger fra Vestindien. Da M. indsendte de ønskede data støttede han plantageejerne idet han nemlig hævdede at der måtte indføres endnu 10.000 negre for at dansk Vestindien kunne blive selvforsynende med slaver. M.s materiale indkom imidlertid så sent at de ny politiske signaler fra England i slavespørgsmålet var begyndt at påvirke regeringens politik. Indførselsforbudets ikrafttræden blev derfor ikke udskudt. □ Pastel af Jens Juel (Fr.borg).

Jens Vibæk i Vore gamle tropekolonier II, 2. udg. 1966. Christian Degn: Die Schimmelmans im atlantischen Dreieckshandel, Neumünster 1974. Ove Hornby: Kolonierne i Vestindien, 1980.

Sv. E. Green-Pedersen

Myhlenphort, Marcus Nissen, 1759–1821, inspektør i Grønland. * 26. (opgiver selv 28.) 2. 1759 i Kristiansund, Møre Fylke, † 7.12.1821 i Godthåb, begr. sst. F: købmand Johan Kristopher M. (1729–77) og Anna Elisabeth Mechlenborg (1735–72). Ugift.

Efter endt skolegang og konfirmation 1775 blev M. uddannet ved forskellige embedskontorer, sidst i Molde nær hans fødeby. 1785 tog han i Kbh. dansk juridisk eksamen. Slægtninge af ham havde tidligere været på Grønland hvilket tilskyndede ham til at indgive ansøgning om ansættelse ved Den kongelige grønlandske handel. Efter en vinters ophold i Norge (af subsistensmæssige grunde) var M. 1786 atter i Kbh., blev antaget og samme år i maj afrejste han til Grønland. Skibet ankom til Godhavn sidst i september efter en yderst langvarig og besværlig overfart. Men dermed var M.s rejse ikke endt. Han måtte på grund af årstiden tage sydøstpå langs Disko bugt for via Christianshåb at nå sit be-

stemmelsessted Igdlutsiaq, et dårligt hvalfangststed under Ritenbenk på Arveprinsens Ejland. Under et dagelangt ophold ved Christianshåb blev hans interesse for isgarnfangsten af sæler og hvidfisk vakt. Den blev forsøgsvis drevet på det sted af den danske bødker og underassistent Lars Lyng, far til Albrecht *Lyng. Da M. langt om længe nåede sit bestemmelsessted gjorde han sig til gengæld snart fordelagtigt bemærket såvel ved hvalfangsten som ved handelen i øvrigt og dens forskellige fangstmæssige aktiviteter. 1787 blev han derfor overassistent og leder af hvalfangsten ved Kronprinsens Ejland. Her traf han den jævnaldrende Albrecht Lyng der var ansat ved hvalfangsten, og deres samarbejde om isgarnfangsten begyndte. 1788 blev M. forflyttet til Jakobshavn som købmand, men betingede sig at Lyng fulgte med. M. fik etableret ham ved Rodebay hvor det første grønlandske fangstkooperativ blev skabt med M.s private økonomiske støtte. Skønt han også på anden vis fik ophjulpet Jakobshavns handel følte han sig i længden ikke tilfreds på det sted. 1791 mageskiftede han derfor Jakobshavn med Egedesminde. A. Lyng fulgte stadig med. Her havde han og M. ni gode år hvor både garnfangstkooperativet, handelen og hvalfangsten på Hunde Ejland blomstrede. I de første år her opfandt M. skydesejlet (med en lille slæde) til fangst af sæl på is (útoq-fangst). Denne opfindelse blev senere overført til kajaken. Om garnfangsten skrev han en kort afhandling (o. 1800), og et responsum 1799 der fremtræder som en distriktsbeskrivelse til kommissionen af 1788. Dette responsum lignede meget P. H. *Motzfeldts, men var mindre dybtgående og mere knapt på tanker om fremtiden.

Alt blev for M. slået over ende af koppepidemien 1800–01 der reducerede Egedesmindes befolkning med godt 42 pct. M.s ven og arbejdsfælle A. Lyng var blandt de døde. Det synes som om M. herefter ikke havde hverken muligheder eller kræfter til at bringe Egedesminde på fode igen.

Direktionen kaldte desuden M. til Holsteinsborg hvor epidemien havde høstet endnu kraftigere. Dette det eneste hvalfangststed i det søndre inspektorat skulle have den dygtigste hvalfangstleder man kunne opdrive til genopbygningen. En anden af hans gode venner, Peter H. Motzfeldt, var blevet konstitueret 1801 som inspektør i det nordre inspektorat skønt han var yngre end M. i anciennitet. Der er dog ingen tegn på at M. følte sig forbigået. Han kunne i det år ikke undværes ved Egedesminde og synes i det hele taget at have været noget udtrættet, forståeligt nok. Han kvædede sig ved at gå til Holsteinsborg, men virkede dog der i et år for så at blive udnævnt til in-

spektør i det søndre inspektorat 1803 samtidig med Motzfeldt i det nordre. A. Lyngs enke og børn flyttede med og boede hos M. hvor Ane Marie Jacobsdatter Lyng (1768–1833) førte mønsteryldigt hus for ham mens M. bekostede børnenes videre oplæring. I det søndre inspektorat tog han sig – som forhen – af de unge faderløse drenges oplæring i kajakkunsten og i erhvervsopslæringen i det hele taget. M. agiterede også her kraftigt for garnfangst af sæler og hvidfisk, og metoden vandt efterhånden anklang på grund af isens upålidelighed som åbentvands-garnfangst. Ligesom Motzfeldt, og vel på direktionens initiativ, arbejdede M. på en udbygning af undervisningen. Han havde 1807 gjort alt rede til igangsættelse af en undervisning ved Godthåb; men alt nyt måtte skrinlægges på grund af krigen 1807–14. Sammen med Motzfeldt manøvrerede M. gennem disse opslidende år hvor forsyningsituationen var værst for det søndre inspektorat. Så desperat blev den at M. i 1812 med nogen bekymring lod en galease forsøge Atlanterhavsfarten med 13 udsendte der krævede at komme bort. Galeasen skulle på tilbagevejen bringe de nødvendige forsyninger. Alt forløb heldigt. Skønt norsk af fødsel opterede M. 1814 (ligesom Motzfeldt og flere andre norskfødte) for at vedblive som dansk statsborger. Han levede resten af sine dage som inspektør i Godthåb. M. havde været forlovet, men kæresten døde, inden udrejsen. Han forblev ugift, men fik med sin husbestyrerinde en datter. M. var blandt de europæere der opholdt sig længst i Grønland, hele 35 år uden at gense sit hjemland. Han var en redelig, stabil og dygtig administrator, deltog selv aktivt i arbejdet ude og inde, også i de forskellige fangstformer, dog aldrig i kajak. Pligtrejsernes strabadser tålte han som få. Robust var hans helbred og sej hans styrke. Uhyre nøjsomt var hans dagligliv. Gennem årene havde han samlet et omfattende bibliotek (700 bind), et særsyn i datidens Grønland. Døden kom pludseligt til den næsten 63-årige meget ensomme mand. Hans bo opgjordes til 13.000 rigsdaler hvoraf en stor del gik til hans husbestyrerinde og datter. □ Epitafium i landsfogedgårdens have, Godthåb.

H. Ostermann i *Geografisk t.* XXV, 1919–20 90–97. Dagbøger av nordmenn på Grønland før 1814, ved samme, Oslo 1935 = Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser. Medd. XXXIII. Grønlandske distriktsbeskrivelser forfattet av nordmenn før 1814, udg. samme, Oslo 1937 = sst. XXXIX. Samme: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 604–22. Finn Gad: Fire detailkomplekser i Grønlands hist., 1974 især 76f 110–39 242–47. Samme: Grønlands hist. III, 1976.

Finn Gad

Mühlensteth, J. A.

Mühlensteth, Johannes (Johan) Andreas, 1746–1819, apoteker. * 7.4.1746 i Vejle, † 11.1.1819 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: apoteker Hans Christian M. (1708–61) og Marie Hansen War-mark (1720–83). ~ 15.5.1782 i Kbh. (Frue) med Maria Christina Bruun, * 1.8.1754 i Tårnby, † 5.4.1829 i Kbh. (Frue), d. af amtsforvalter Malthe Christian B. (1723–66) og Else Cathrine Olufsdatter Larsen (1720–1800).

M. blev student 1761 fra Fredericia, var derefter to år discipel på hofapoteket i Kbh. hvorpå han tog hjem til Vejle hvor han bestyrede apoteket i tre år for moderen: de næste fem år havde han plads på Viborg Svaneapotek indtil han 1773 tog kandidateksamen. 1775 søgte han bevilling på apoteket i Viborg, men den blev afslået. 1781 købte han Svaneapoteket i Kbh. og fik samtidig lov at flytte det fra det gamle Højbrostræde til dets nuværende plads i Østergade, og det nye apotek åbnede han 1782. 1783 holdt han kemiske forelæsninger på universitetet. M. var assessor pharmaciae i Collegium medicum indtil 1803. 1795 købte han to lystejeendomme, Store og Lille Tuborg på Strandvejen hvoraf han boede Store Tuborg til 1801. – Foruden at være en dygtig apoteker interesserede M. sig i høj grad for luftballoner, og han var den første her i landet som i lighed med brødrene J. M. og J. E. Montgolfier udførte forsøg med balloner. 1783 foretog han den første opsendelse af sin luftmaskine der omtales i datidens presse.

Berl. tid. 5.1.1784. E. Dam og Aa. Schæffer: De danske apotekers hist. I, 1925 573–75.

Poul Hauberg*

Myhre, Jacob Fabritius, 1860–1936, direktør for The Baltic and White Sea Conference. * 3.9.1860 i Skien, Norge, † 23.6.1936 i Kbh., urne i Oslo, Norge. F: agent Gudmand Frederik M. (1827–1901) og Elisabeth Marie (Betzy) Fabricius (1832–1913). ~ 21.7.1897 i Bergen med Luise Caroline (Lilli) Plesner, * 13.6.1868 i Bergen (tilflyttet Norge 17.9.1936), d. af skattefoged, bankdirektør Bendix P. (1807–79, ~ 1° med Alla Joachime Dorothea Plesner, 1806–57) og Karen Lorentze Lous (1829–1916, ~ 1° 1852 med premierløjtnant, bibliotekar Axel Tjodolf Kaltenborn, 1820–56).

Efter at M. 1878 havde afsluttet sin undervisning på Kristiania handelsgymnasium arbejdede han i en lang årrække i forskellige skibsmægler- og skibsrederiforretninger i udlandet og erhvervede sig derved en så betydelig indsigt og anelse på sit virkefelt, at han, da han i sommeren 1905 indgav ansøgning om at blive direktør for den nystartede internationale redersammenslutning

The Baltic and White Sea Conference med sæde i Kbh. blev den foretrukne. I de følgende tyve år udbyggede han med stor dygtighed og en aldrig svigtende interesse konferencens arbejdsområde, hvorfor en stadig stigende kreds af redere sluttede op om sammenslutningen. Mens konferencen 1905 omfattede redere fra elleve nationer med skibe på tilsammen 1 mio. br.r.-t., var stillingen 1925 den, at medlemskabet omspændte en tonnage på 8.3 mio. br.r.-t. hidrørende fra atten nationers rederier. Kun en tiltagende øjensvaghed tvang M. til 1925 at opgive den daglige ledelse af konferencen, men han vedblev i de følgende år lige til sin død at fungere som dens højtansete konsulent. M. har desuden i tilknytning til sin livsgerning forfattet to bøger, *Handbook of Baltic and White Sea loading ports*, 1909–10 (6. udg. 1935) og *Twenty Years with The Baltic and White Sea Conference*, 1927. – R. 1920.

T. Plesner: Skiens-slegterne Plesner m.fl., Kria. 1917 87f. Børsen 24.6.1936. Johan Hansen og T. Russell Cairns i The Baltic and international maritime conference monthly circular, juli s.å.

Jens Vestberg*

Mylius

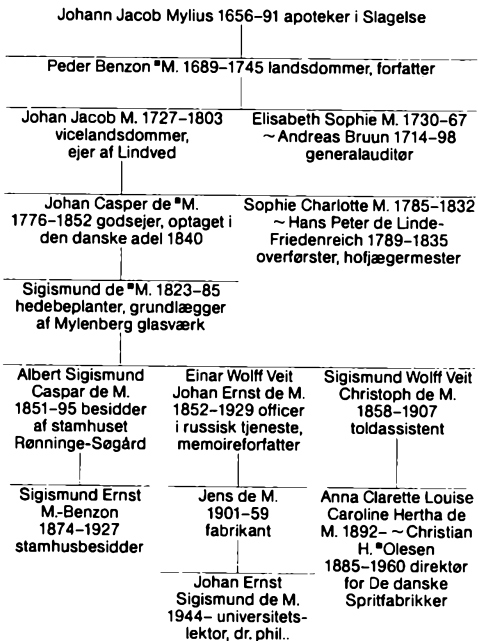
Slægten hvis navn er en form for latinisering af det oprindelige navn Müller føres tilbage til David Gering i Schleiz (–1500–) hvis efterkommer i 7. led, Andreas M. (1612–87), præst i Reuss, var far til Johann Jacob M. (1656–91) med hvem slægten kom til Danmark. En gren af slægten blev 14.10.1840 optaget i den danske adel.

E. Juel Hansen: Slægterne Mylius i Danm., i Pers. hist. t. 12. r.II, 1947 148–72, m. tilf. sst. 13. r.I, 1952 199f. Danm.s adels årbog LXXII, 1956.

Hans H. Worsøe

Mylius, Johan Casper, 1776–1852, godsejer. * 22.10.1776 i Odense, † 15.9.1852 i Kbh. (Holmens), begr. ved Rønningsøgård. F: kancelliråd, vicelandsdommer på Fyn og Langeland Johan Jacob M. til Lindved (1727–1803, ~ 1° med Johanne Marie Heitmann, 1744–73) og Ulrica Cathrine Rasch (1749–1831). ~ 9.5.1815 med Vilhelmine Christiane Ulrica Holstein, * 1.6.1784 i Kbh. (Holmens), † 12.6.1861 sst. (Holmens), d. af kammerjunker, senere gehejmekonferensråd Christian Frederik H. til Rathlousdal m.m. (1758–1828, ~ 2° 1814 med Christiane Elisabeth Fries, 1779–1846) og komtesse Christiane Catharine Wedell (1757–1813). – Far til Sigismund *M.

M. blev student 1797, privat dimitteret, premierløjtnant ved artilleriet 1801, kaptajn og kompagnichef 1806, men tog allerede 1813 sin afsked for at kunne passe bestyrelsen af sine godser. 1800

erhvervede han Kattrup (Løve hrd.), han ejede desuden Estruplund (Rougø hrd.) 1806–51, Bjørnsholm (Års hrd.) 1809–28, Mylenberg (Hindsted hrd.) 1813–52, oprettet af en del af Villestrup gods som han havde part i fra 1812, Årupgård (Slet hrd.) fra 1816, Ågård (V. Han hrd.) 1822–28, Lystrup (Fakse hrd.) 1831–52 og Rønningesøgård (Åsum hrd.) fra 1831. Samtidig med at han forstod at udnytte de dårlige konjunkturer til fordelagtige erhvervelser administrerede han med overlegen dygtighed sine udstrakte godser og blev 1838 som repræsentant for godsejerne valgt til stænderdeputeret i Viborg. Hans mor havde 1825 testamentarisk bestemt at Rønningesøgård skulle oprettes til stamhus for ham, men han afstod det allerede 1840 til sin ældste søn og tog selv for en tid ophold i Paris. – Adlet 1840. – Kammerjunker 1809. Kammerherre 1840. □Mal. af N. P. Holbek, litografi efter dette 1854.

Will. Norvin i Danske slotte og herregårde, 2. udg. VII red. af Aage Roussell, 1965 182f.

Hans Knudsen*

Mylius, Peder Benzon, 1689–1745, landsdommer, historisk forfatter. * 4.1.1689 i Slagelse, † 18.3.1745 i Sorø, begr. i kirken sst. F: apoteker Johan Jacob M. (1656–91, ~ 1° med Dorothea Roth, 1665–87) og Sophie v. Stöcken (1656–1729, ~ 1° 1676 med amtsforvalter på Antvorskov Peter Bruun, † 1677, ~ 2° 1679 med rektor i Slagel-

se Peder Benzon, ca. 1650–84, ~ 4° 1692 med apoteker i Slagelse Hans Caspar Nickels, 1666–1748). ~ 19.11.1721 i Kbh. (Slotsk.) med Magdalene Margrethe Holmann, * 17.3.1692, † 2.6.1778, begr. i Skt. Knuds k., Odense, d. af overkonduktør ved landmålingen Claus H. og Hedevig Vedel.

M. blev student 1706 fra Slagelse, tog 1710 teologisk attestats, var huslærer hos Abraham *Lehn med hvem han 1720–21 rejste udenlands, blev 1723 sekretær i danske kancelli, 1724 assessor i hofretten, 1728 i højesteret, 1732 landsdommer i Sjælland. Han havde litterær sans og historiske interesser, hvorom vidner den betydelige håndskriftsamling som solgtes ved auktion efter hans død. Selv udarbejdede han også historiske skrifter hvoraf dog kun hans levnedbeskrivelse af Cort Adeler udkom (1740), efter at Holberg først havde benyttet hans manuskript i sin Danmarks-historie. Bogen er ganske ukritisk og har kun værdi ved sine optryk af aktstykker som M. har fået til afbenyttelse af Cort Adeler sønnesønner. Hans andre arbejder (*Dannebrogs-Ordenens Historie*, *Frederik IVs Historie* m.fl.) forblev utrykt. – Justitsråd 1733. □Mal. af Hyacinthe Rigaud, 1721 (St.mus.), kopi i lille format af J. J. Bruun. Min. (Fr.borg).

A. E. Boye: Efterrettn. om Abraham Lehn og hans familie, 1839 3–6 10f 17. Chr. Bruun: Curt Sivertsen Adeler, 1871. Torben Glahn i Soranerbl. XVIII, 1933 33–35. Preben Holck: Cort Adeler, 1934. – Papirer i Kgl. bibl.

R. Paulli*

Mylius, Sigismund Wolf Veit de, 1823–85, gods-ejer, hedebeplantnings-pioner. * 12.9.1823, † 2.6.1885 på Rønninge Søgård. F: Johan Caspar *M. (1776–1852) og Vilhelmine C. U. Holstein-Rathlou (1784–1861). ~ Anna Marie Elisabeth Benzon, * 12.9.1829 på Benzon, † 22.3.1901 på Rønninge Søgård, d. af godsejer Jacob Benzon (1792–1840) og Christiane Albertine Vilhelmine Flindt (1794–1851).

For eftertiden har M.s navn stede været knyttet til den jyske hedebeplantnings historie, men for sin samtid stod han som indbegrebet af en ærgerrig, foretagsom, men også lidt ødsel godsejer med lidt for mange jern i ilden. Under sin landmandsuddannelse på en række gårde i Jylland havde han fået et førstehåndskendskab til de opdykningsmuligheder der forelå i de jyske udmarker. Med største iver iværksatte han derfor kulturarbejder, først på Estruplund nordøst for Randers (købt 1851) og derefter på de ejendomme han overtog efter faderens død. Selv købte han flere ejendomme, bl.a. Tygeslund ved Hadsund og Nørlund vest for Rold skov, men det er karakteristisk for M. at han ret hurtigt skilte sig

Mylius, Sigismund

af med dem igen, hvad enten årsagen må søges i et ændret dispositionsgrundlag eller slet og ret pengemangel. I denne sammenhæng kan også nævnes oprettelsen af Mylenberg glasværk syd for Rold skov. Det eksisterede kun i få år (1852–63) og havde en beskednen produktionsværdi (1855: 17 000 rdl.), men i dag er de lidt primitive produkter herfra eftertragtede samlerobjekter.

Det var dog især spørgsmålet om de jyske heders beplantning der optog M. I 1860ernes begyndelse skrev aviserne meget om denne sag, og M.s navn blev da nævnt næsten lige så tit som en nok så bekendt pioner E. *Dalgas. Som bekendt kom Dalgas dog først da han 1866 fik oprettet hedeselskabet. Ærgerrig som M. var ville han imidlertid gerne have oprettet „større plantningsassociationer“ i samarbejde med hedeselskabet, og efter et års forberedelser så Actie-Selskabet for Jydske Heders Beplantning dagens lys 17.6.1868 med M. som formand. Efter en noget senere oplysning udgjorde aktiekapitalen her godt 48 000 kr., udbudt i aktier på 50, 100 og 200 kr. Bag initiativet stod 37 godsejere, pengemænd og politikere. Samme efterår købte aktieselskabet 513 tdr. land hedearealer af ringeste kvalitet i Brørup og Lindknud sogne i Ribe amt. Foråret 1869 begyndte plantningsarbejdet på „Stilde plantage“, som området nu hed. Men uheld på uheld blev selskabets lod. 1875 blev store arealer ødelagt ved brand, og oldenborre-angreb tilintetgjorde gang på gang tilplantningen. Samtidig lå M. og andre af selskabets ledere i stadig strid med Dalgas der havde god indsigt i selskabets forhold, eftersom en af hedeselskabets skovridere havde overopsynet med plantagen. Omkring 1880 havde foretagendet spillet fallit, og få år senere overtog egnens beboere plantagen. Alt dette kostede M. mange penge. Da han i forvejen havde pådraget sig gæld, ikke mindst i forbindelse med restaureringen af Rønninge Søgård, måtte stamhuset af samme navn, som han havde overtaget i god stand 1857, sættes under administration ved hans død. Situationen stod dog ikke til at redde, og 1906 måtte stamhuset sælges. M. hævdede dog til det sidste, at situationen ikke var helt så håbløs som justitsministeriet gennem dets lenskontrol ville gøre den til. □ Maleri.

Harald Skodshøj: Stilde plantage, 1961 16–54. Will. Norvin i Danske slotte og herregårde, red. Aage Rousell, 2. udg. VII, 1965 173–86. Fr. Skrubbeltang: Det indvundne Danm., 1966 190–94.

Erik Helmer Pedersen

Mylius Erichsen (skrev sig med bindestreg), Ludvig, 1872–1907, journalist, forfatter, polarforsker. * 15.1.1872 i Viborg, † ca. 25.11.1907 i

Nordøstgrønland. F: politibetjent, sidst i Ringkøbing, Peter Henrik Erichsen (1842–1911) og Karoline Marie Antonisen (1843–1900). ~ 8.11.1898 i Kbh. (b.v.) med Marie Berthine Sophie Lesse, * 7.8.1868 i Kbh. (Frels.), † 25.3.1942 sst. (Hans Egedes), d. af tobaksspinder, senere forretningsfører Carl Emil Laurentius L. (1834–1912) og Marie Oline Ulrikke Olsen (1836–1924).

M. E. blev efter almindelig skolegang journalist og korrekturlæser ved dagbladene Dannebrog og Politiken i Kbh. hvor han desuden tog studentereksamen 1895, men ikke drev studierne videre end til filosofikum året efter. 1900 blev han sekretær i Turistforeningen og levede i øvrigt aktivt med i hovedstadens kunstnerliv, også i sin egenskab af litteratur- og kunstanmelder og som redaktør af et par kortlivede tidsskrifter. 1898 havde han debuteret som forfatter med skuespillet *Tatere* som blev opført tre gange på Folketeatret i april samme år. Senere fulgte fortællinger og skitser fra det vestjyske (1900, 1901 og 1905, udvalg i *Fra Klit og Hav*, 1912) samt den topografiske, poetiske *Den jyske Hede før og nu*, 1901–03 med tegninger af Valdemar *Neiendam. Efter eget sigende havde hans „Brug af levende Model gjort ham mistænkt paa de Steder, hvor han helst ville være“, nemlig blandt den jævne vestjyske befolkning. Uomtvisteligt var det at forfatterbanen ikke førte til succes for ham. Han følte sig velsagtens derfor hæmmet af den hjemlige horisont hvilket indirekte kom til udtryk i digtsamlingen *Isblink*, 1904 som åbenbarer afhængighed af de hjemlige emner. Litteraturhistorisk placeres han (af Vilhelm *Andersen) som én af flere blandt 1890ernes romantikere i gruppen „Udfarerne“, de forfattere som trods bundthed til det hjemlige følte sig hjemløse og „lokkedes fra det forskrevne Danmark til det ubeblækkede Øde“. M. E.s personlighed rummede det kunstnerisk eksplosive, en romantisk trang til at beherske det store øde, parret med en temperamentsbestemt mistillid til videnskabeligt petitessejag og bureaukratisk stivhed. Det var sandsynligvis derfor han fostrede ideen om *Den litterære Ekspedition*. Den skulle være litterær i den forstand at deltagerne skulle være skrivende individualister og kunstnere; ingen videnskabsmænd skulle være med, og ingen måtte opkaste sig som leder. M. E. havde siden 1896 drømt om en arktisk ekspedition, drøftet planer herom med Knud *Rasmussen der gjorde maleren Harald *Moltke interesseret. Samtidig havde R. E. *Peary (fra 1891) etagne gange opholdt sig ved Kap York hvor han traf polareskimoerne.

Det blev M. E.s og Knud Rasmussens idé at finde vejen til disse eskimoer fra det sydligere Vestgrønland over Melvillebugtens is, den vej ad hvilken man dengang kun anede at grønlanderne var indvandret. Under Grønlands-administrationens protester kom ekspeditionen af sted 1902. Foruden de førnævnte deltog den nysudannede læge Alfred Bertelsen, og fra Godthåb Knud Rasmussens barndomsven, kateketer Jørgen Brønlund. Ekspeditionen blev under store strabadser gennemført, og alle vendte tilbage 1904. Efter hjemkomsten gjorde M. E. sig til talsmand for en aktiv dansk politik over for polareskimoerne til støtte for deres levevilkår og kulturelle udvikling. Samtidig ivrede han mod det stive grønlandske monopolstyre hvormed han altid havde haft dårlige erfaringer, som han mente at have genoplevet lokalt i Grønland. I skrift og tale trådte han agitorisk frem og skabte, sammen med andre reformivrige grønlandsfolk, et betydeligt røre omkring Grønlands administration. Dette var medvirkende til de ændringer der i de følgende år blev foretaget. Et litterært resultat fik M. E. ud af sin ekspedition, den fascinerende beretning med den noget generaliserende titel *Grønland*, 1906, gennemillustreret med sort-hvide og farvede tegninger af Harald Moltke. Samme år stod han ud på en ny ekspedition *Danmark-Ekspeditionen*. Den var til en vis grad foranlediget af Pearys rejser tværs over indlandsisen fra Kap York til Independence fjord som af ham blev opfattet som et sund. Men M. E. ønskede også at berejse den nordøstligste og sidste helt ubekendte del af Grønland. 1907 begyndte ekspeditionens nordfærd fra Danmarks Havn. To hold tog af sted. J. P. Koch ledede det ene der skulle nå Kap Bridgman, Pearylands nordøstligste punkt, mens M. E., premierløjtnant N. P. Høeg Hagen og Jørgen Brønlund skulle gennemsøge Independence „Sound“. M. E. forvildede sig ind i Danmarks fjord og måtte vende om. De to hold mødtes tilfældigt igen ved Kap Rigsdagen 28.5., men skiltes atter. Koch for at gennemføre hjemrejsen hurtigst muligt til Danmarks Havn. M. E. for stædigt at forfølge sit egentlige formål. Han og hans fæller slædede 1.6. ind til bunden af Independence „Sound“ og beviste at det var en fjord. Pludselig indtraf sommermildningen, isen begyndte at bryde hvorfor de i hast vendte tilbage til Kap Rigsdagen. Noget syd herfor måtte de etablere en oversomringslejr hvor de opretholdt livet med jagt. Fra 16.7. svigtede jagtudbyttet. 8.8 blev stedet forladt, og de forsøgte at nå længere ind i Danmarks fjord, men de var på grund af smeltevandsåbninger 16 dage om at nå ind til land 77 km sydligere. Herfra bevægede holdet sig dels

med slæde og med få hunde, dels til fods under stadig jagt 120 km sydligere. Åbent vand hindrede videre fremfærd. Planen for hjemrejsen måtte ændres. M. E. og hans fæller slædede derfor 12.9. nordpå igen på mere eller mindre svigefuld is ad Nordostrundingen til, nåede ikke så langt, vel på grund af nyis og dårligt vejr, vendte tilbage ind i Danmarks fjord og søgte sydøstpå over indlandsisen 19.10. for at nå kysten. Udmattede af den megen flakken frem og tilbage, af den svigtende proviantering, af forets ufremkommelighed, det ukendte terræns vanskeligheder, af storm, kulde og mørke nåede de havisen ved 79-Fjorden. Her omkom Høeg Hagen 15.11.1907 og M. E. 25.11. – efter Jørgen Brønlands dagbogoptegnelser. Kun Jørgen Brønlands lig blev fundet (af J. P. Koch, 1908) sammen med hans dagbog og en del kortskitser. Ejnar Mikkelsens Alabama-ekspedition 1909–12 havde blandt andet til formål at finde spor efter M. E. og hans fæller. I Danmarks fjord blev M. E.s vardeberetninger fundet, den ene på oversomringsstedet. De fastslog at Peary kanalen ikke eksisterede, og at Independence „Sound“ var en fjord hvilket M. E. havde omdøbt den til. Hans væsentligste ekspeditionsresultater nåede frem til verdens kundskab trods hans død i det store øde. □Tegn. af Harald Moltke 1902 (Kgl. bibl.) og 1903 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af samme s.å. To mal. af V. Neiiendam, 1905 (det ene Fr.borg). Tegn. af Achton Friis. Udkast til monument for M. E., Høeg Hagen og Brønlund af Einar Jónsson 1908–09, af N. Hansen Jacobsen 1910–11 (St. mus.), af Johs. Kragh udst. 1912, og af Kai Nielsen; monument af sidstnævnte 1912 (Langelinieparken, Kbh.). Udkast til monument af H. Wederkinch udst. 1914, stentøjsgruppe af M. E. og de to ledsagere udført af Søren Kongstrand. Statue af Kr. Skikkild, 1916 (Ringkøbing). Afbildet på mal. af H. Moltke udst. 1922 og på mal. af samme 1931 (Fr.borg). Foto.

Medd. om Grønland XLI, V, 1913 (M. E.s report on the non-existence of the Peary channel). – Georg Brandes: Saml. skr. XV, 1905 350–56. Hans Kaarsberg i Politiken 18.8.1908. Achton Friis: Danmark-ekspeditionen, 1909. Studenterne fra 1895, 1921 222–24. Harald Moltke: Livsrejsen, 1936. Ejnar Mikkelsen: Farlig tomandsfærd, 1955 (3. udg. 1978) 70–81. Ringkøbing årbog, 1970–71 3–18. – Papirer i Kgl. bibl.

Finn Gad

Müller

Professionsnavnet M. (tyesk for Møller) føres af mange borgerlige slægter, også sådanne der ikke har påviselig tysk eller sønderjysk oprindelse. Der skal her nævnes fem.

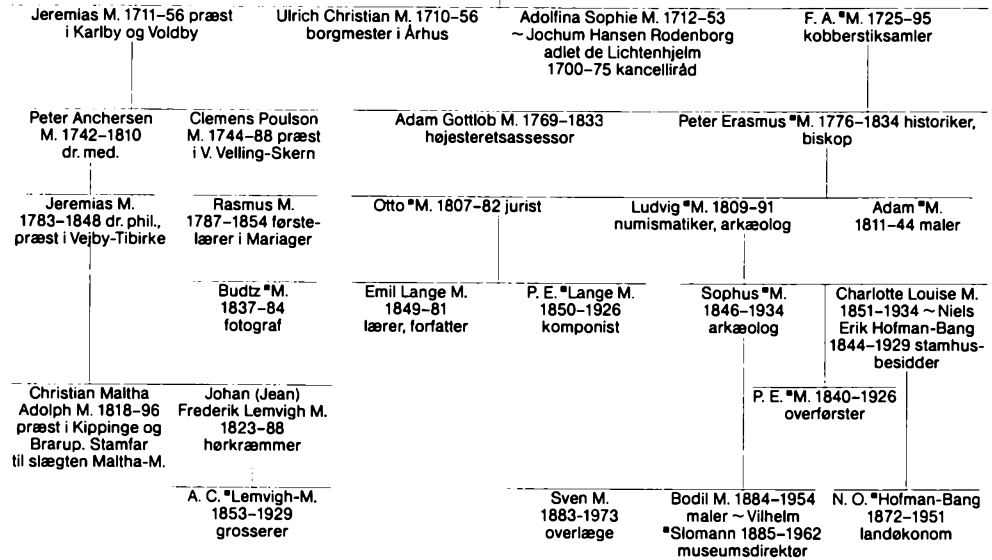
I. Den mest udbredte slægt M. føres tilbage til godsforvalter på Boller, Peter M. (1675–1749).

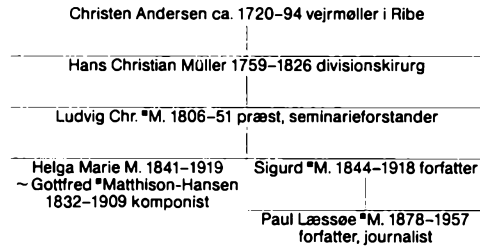
Müller

Tavle I

Peter Müller 1675–1749 godsforvalter på Boller

Tavle II

Otto *M. (1807–82) var ~ Sophie Charlotte Lange, d. af overpræsident Michael *L. P. E. *M. var ~ Augusta Sophie Thiele, d. af direktør for kobberstiksamlingen Just Mathias *T.

II. En slægt der føres tilbage til vejmøller Christen Andersen i Ribe.

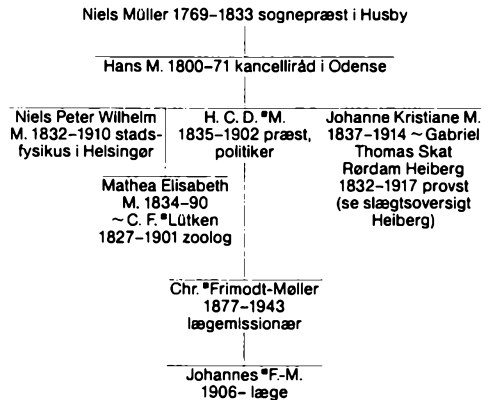
Paul Læssøe *M. var ~ Ester Dam, d. af forfatteren Johannes *D.

III. En slægt der føres tilbage til urtegårdsmænd i Odense Niels Hansen (ca. 1708–68) hvis søn, slotsgartner Hans M. (1743–1816), var far til sognepræst i Husby Niels M.

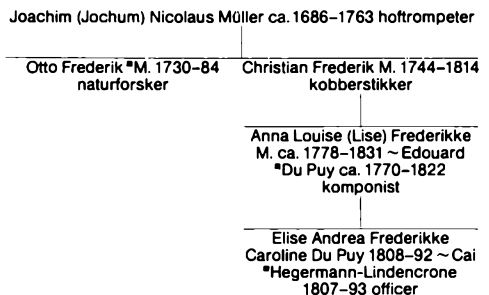
IV. En slægt der kom til Danmark med Joachim Nicolaus M., hoftrumpeter, der var sønnesøn af skolemester Johann M. i Wüllersleben.

V. En slægt hvis først kendte mand er generalmajor Friederich (Gottfried) Wilhelm M., kommandant i Oldenburg.

Tavle III

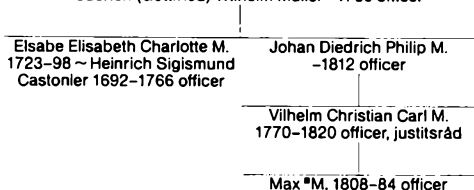
Tavle IV

(I) Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 641–54. Samme og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter II,

Tavle V

Friederich (Gottfried) Wilhelm Müller –1766 officer

1911 293-334. (III) J. C. L. Lengnick: Genealogier, I. saml. 26. (IV) Jean Anker i Pers. hist. t. X 2, 1941.

Hans H. Worsøe

Müller, Adam, se Müller, Peter Erasmus.

Müller, Anton, –1752-57-, maler. † i Rom.

Om M.s afstamning og uddannelsesforhold vides intet, man han må tidligt have lært at male og være kommet i forbindelse med indflydelsesrige mæcener, for ca. 1750 kunne han rejse til Paris; han og Johannes *Wiedewelt modtog 1752 som de to første et kgl. rejsestipendium på 400 rdl. årlig til uddannelse; det fornyedes (efter hans ansøgning til grev A. G. *Moltke) 1754 som akademiets store stipendium for yderligere tre år. I Paris arbejdede han for F. Boucher. 1754 rejste han med ophold over Lyon, Marseille, Livorno, Firenze, Bologna og Siena, ivrigt beskæftiget undervejs, til Rom hvor han ankom i nov. Han sluttede sig ikke som Wiedewelt og Peder *Als til den Winckelmannske kreds, men stod snarere i et modsætningsforhold til den. 1756 gik han over til katolicismen og skal være død, højt bedaget, som munk i et kloster. Hans omvendelse vakte stor opsigt i de germanske kunstnerkrede, og man frygtede for at den skulle få virkning på hele stipendieordningen, så besøg i Rom blev forbudt. Men Kbh. forholdt sig rolig; man synes der allerede længe at have været klar over hans upålidelighed. M. må have været et fremragende malertalent; Karl *Madsen siger spøgende at han vel er den danske kunstner hvis værker har opnået højeste pris, om end de er gået under andet navn (Bouchers). 1753 afkøbte kongen ham forskellige billeder, og hans fortrinlige *Venus og Amor* (Paris 1754) findes på kunstmuseet; det har vist sig at være en kopi af et nu forsvundet værk af Boucher. Også som tegner var M. meget dygtig (kobberstiksamlingen). Personlig synes han at have været en meget utiltalende karakter. Den danske legationspræst i Paris nævner ham som den „liederliche M.“, og J. *Wasserschlebe siger, at han var et „mauvais sujet“ som ikke alene udgav kopier for sine originale arbejder, men endog skal have forfalsket anbefalinger. J. J. Winckelmann i Rom taler om

den „elende M.“. Hvorom alting er, Danmark mistede i ham vel sin tids betydeligste malerbe-gavelse; den plads der var beregnet til ham her hjemme tilfaldt J. *Mandelberg.

F. J. Meier: Efterretn. om billedhuggeren Johs. Wiedewelt, 1877 30-32 44f. Karl Madsen i Kunstbl. 1909-10 229-34. V. Thorlacius-Ussing i Rom og Danm., red. L. Bobé I, 1935 145f.

O. Andrup*

Müller, Bertel Christian Budtz, 1837-84, fotograf. * 26.12.1837 i Mariager, † 30.12.1884 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: førstelærer Rasmus M. (1787-1854) og Arnlode Cathrine Grundtvig (1803-88). ~ 4.12.1863 i Kbh. med Maren Christine Petersen, * 7.4.1840, † 17.6.1878 i Kbh., plejedatter af farver Hans Nikolaj Edinger Grundtvig (1807-87) og Anna Marie Petersen (1804-65).

Efter læreår i Ålborg blev M. cand.pharm. 1858, var et år i Randers og blev derpå ansat i Kbh. på Svaneapoteket hos Alfred *Benzon med hvem han 1862 gik i kompagniskab om et atelier og forretning med fotografiske artikler i Bredgade 21, 1863 udvidet til fotografisk institut med elevkursus. 1866 udtrådte Benzon af kompagniskabet og afløstes indtil 1871 af kunsthistorikeren Philip *Weilbach hvorefter M. fortsatte som eneindehaver af *Budtz Müller & Co.* – M. fotograferede næppe selv, hovedparten af firmaets fotografier er optaget af exam.pharm. Frederik Emil Rørvig (1841-1909), men M. sørgede med stort initiativ og megen kvalitetssans for at kunne tilbyde bog- og billedhandlere et omfattende udvalg af kbh.ske prospekter og Thorvaldsens værker både i stereoskopoptagelser og som almindelige fotos i små og store formater. Hertil kom portrætter af Grundtvig, H. C. Andersen og andre kendte danskere, billeder af scenekunstnere i kostume og 33 stereoskopfotos med grønlandske prospekter optaget 1866. Af firmaets serier kan nævnes *Danske Mindesmærker* 1865ff med tekst af Weilbach; ny række 1871-72, samling af begge rækker med titlen *Mærkelige danske Bygninger, Monuments Danois*, nemlig Thorvaldsens værker med dansk og fransk tekst, 1867, *Knip-pels Bro*, 1869, *Malerier i Den kgl. Malerisamling paa Christiansborg*, 1869, *Haandtegninger af danske og fremmede Kunstnere*, 1872, *Malerier af danske, norske og svenske Kunstnere*, 1872, *Tegnede og malede Kompositioner af Holger Roed*, 1874, *Vaaben i det kongelige Tøihus*, 1877, *Christiansborg Slot*, 1884. Senere samme år udkom mappen *Fra Fyllas Grønlandstogt* med 35 af kemikeren Haldor *Topsøes optagelser.

M. indførte i samarbejde med C. *Ferslew fotolito-grafien i Danmark og udførte, inden general-

Müller, Budtz

staben selv fik det nødvendige udstyr, i fem år dens fotolitografiske kortarbejde, ligesom han for Den arnamagnæanske kommission udgav en række gengivelser af dennes håndskrifter. Sammen udgav hans og Ferslews firmaer 1873 Gotfred af Ghemens tryk fra 1495 af Den danske rimkrønike. M. blev 1869 svensk og norsk hoffotograf, 1870 tillige dansk. I Den fotografiske Forenings Tidende skrev han 1865 en række *Noticer om Fotografiens Historie og Udvikling*, signeret B. M. □Foto.

Beretn. fra da. fot. foren. III, 1884–85 193–97.

Bjørn Ochsner

Müller, Caroline, se Walter, Caroline.

Müller, Friederich (Fritz) Adam, 1725–95, kobberstiksamler. * 28.5.1725 på Boller, † 28.2.1795 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. k.). F: forvalter Peter M. (1675–1749) og Aurelia Anchersen (1684–1754). ~ 15.9.1763 i Tikøb med Marthe Sophie Garboe, * 11.10.1745 i Tikøb, † 20.2.1780 i Kbh. (Helligg.), d. af konsistorialråd, provst, magister Rasmus Henriksen G. (1699–1784, ~ 1° 1724 med Else Maria Sevel, † 1729, ~ 1° 1720 med sognepræst i Tikøb, magister Jens Jensen Bircherod, 1691–1723) og Charlotte Sophie Linnemann († 1763). – Far til Peter Erasmus *M.

M. voksede op i et solidt borgerligt miljø, blev student fra Horsens 1743 og studerede nogle år teologi ved Kbh.s univ., men følte sig efterhånden mere draget mod det juridiske studium, praktisk anlagt og administrativt begavet som han var. 1748 blev han fuldmægtig hos overjægermester C. C. von *Gram og 1758 hofskriver, en stilling der bragte ham i nært tjenesteforhold til overhofmarskal A. G. *Moltke, hvis højt betroede mellemmand han blev i forholdet til kunstakademiet og til de talrige kunstnere som hoffet beskæftigede. 1765 fik han den indbringende stilling som stempelpapirforvalter for Danmark og Norge der tillige levede ham megen tid til at dyrke sine kulturelle interesser som virksomt medlem af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse, og som kyndig samler af bøger, malerier, medaljer m.m., men især af kobberstik med emner der belyste Danmarkshistorien, dansk topografi og blade udført af danske kunstnere. 1786 kunne han ordne sine ca. 4 500 blade, oftest i fremragende tryk, i 25 prægtige folianter der under titlen *Pinacotheca Danoi-Norvegica* . . . efter hans død købtes af Det kgl. bibliotek hvor det nu udgør grundstammen i billedsamlingen. „Müllers Pinakotek“, der i 1940'erne af konserveringsmæssige og praktiske grunde er afløst fra sine origina-

le bind, bevares stadig i sin oprindelige orden, hvis ikonografiske og kronologiske principper endnu gør den til en yderst værdifuld kilde for dansk historieforskning i almindelighed, men vanskelig at overskue specielt når det drejer sig om studiet af grafik, hvortil den yder lige så værdifulde bidrag. M.s ry som samler bragte ham naturligt, sammen med J. F. *Clemens, Johs. *Wiedewelt og John *Erichsen, ind i kommissionen til ordning af Det kgl. biblioteks kobberstiksamlng og i kommissionen til ordning af mønt- og medaljesamlingen der afsluttede sit arbejde med udgivelsen af medaljeværket, hvor han især havde ansvaret for det fremragende grafiske illustrationsmateriale. – Justitsråd 1765. Etatsråd 1774. Konferensråd 1784. □Voksrelief af M. G. Arbién, 1758. Mal. af P. Als. Relief af J. Wiedewelt, 1795 (Kgl. bibl.), efter dette stik af J. F. Clemens 1795–96. – Fragmenter af monument over M. af J. Wiedewelt (Helligåndsk., Kbh.).

Kbh.s univ.-journal, udg. Jacob Baden III, 1795 47f; V, 1797 144. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844. F. J. Meier: Efterretn. om billedhuggeren Johs. Wiedewelt, 1877 133 143f 273 278. N. L. Faaborg i Fund og forskn. XXIII, 1977–78 95–128. – Papirer i Rigsark.

N. L. Faaborg

Müller, Frantz Henrich, 1732–1820, kemiker, porcelænsfabrikant. * 17.11.1732 i Kbh. (Petri), † 4.3.1820 i Hillerød, begr. sst. F: materialforvalter Frantz Henrich M. (ca. 1685–1746) og Øllegaard Christiane Ehlers (1706–37). ~ 1° 23.5.1764 i Kbh. (Fred.ty.) med Maria Dorothea Berger, * ca. 1742, † 5.6.1779 i Kbh. (Helligg.). ~ 2° 7.1.1780 i Kbh. (Helligg.) med Ane Kathrine Holm, * 20.6.1743 i Nyborg, † 24.4.1822 i Hillerød, d. af stads- og garnisonskirurg Thomas Nicolai H. († 1761) og Cathrine Lucie v. Lengercken (1711–46).

M. blev 1746 sat i lære hos apoteker Bernhard Hagen på Kong Salomons apotek i Kbh. Denne døde imidlertid året efter, og J. D. *Cappel blev af enken ansat som bestyrer af apoteket. Han blev en fortrinlig læremester for M. og lærte ham ikke blot farmaci og kemi, men også mineralogi og metallurgi, idet Cappel fik betroet talrige undersøgelser fra de norske bjergværker. Efter at M. 1753 havde udstået sin syvårige læretid tog han stilling ved Bragernæs apotek i Drammen, og her i Norge fik han også lejlighed til at besøge bjergværkerne i Jarsberg og Kongsberg. Imidlertid havde M. lovet af være Cappel behjælpelig med at indrette apoteket på det nyoprettede kgl. Frederiks hospital, så han rejste tilbage til Kbh. i slutningen af 1754. Det var nu lidt for tidligt, så M. fik mulighed for 1755 at fo-

retage en studierejse til Uppsala hvor han modtog undervisning af botanikeren Carl von Linné og kemikeren J. G. Wallerius. Efter hjemkomsten herfra var M. i tre år ansat hos Cappel og fik i apotekets laboratorium lov til at holde offentlige forelæsninger i mineralogi. – 1759 havde Kurantbanken i Kbh. fået tilladelse til at oprette sin egen mønt: M. foretog en studierejse til Harzen og Hamburg for at studere „proberkunsten“, og han blev 1760 ansat som møntguardein ved den nye mønt, men godt fem år efter, 1766, blev denne mønt nedlagt og M. fik sin afsked. 1768 fik M. – trods de kbh.ske apotekeres heftige modstand – kgl. bevilling til at nedsætte sig som „materialist og laborant“. Som sådan forhandlede han droger og kemikalier en gros, hvoraf han selv fabrikerede nogle, og staten anvendte ham til at træffe metallurgiske og kemiske afgørelser. Det lykkedes ham 1773 at forpagte vajsenshusets apotek, hvorfor han måtte underkaste sig examen chemico-pharmaceuticum ved universitetet; ved dennes aflæggelse var alle examinatorene „særdeles fornøjede“. M. opgav 1785 forpagtningen af vajsenshusets apotek, men købte i stedet Christianshavn apotek som han solgte 1795. M. blev 1780 medlem af Videnskabernes selskab, i hvis skrifter han offentliggjorde et antal afhandlinger.

Det er imidlertid som opfinder af dansk porcelæn og hans indsats for at starte en dansk porcelænsfabrik at M. især vil blive husket. Allerede ca. 1765 var han begyndt på forsøg med fremstilling af porcelæn – en kunst, som de få der kendte den, nøje vågede over. Han undersøgte lejlighedsvis både jyske og bornholmske jordarters anvendelighed, og i dec. 1772 kunne han til staten indsende prøver af ægte porcelæn der var fremstillet af bornholmsk porcelænsjord. Han havde gerne set, at staten havde anlagt en porcelænsfabrik med ham som direktør; dette mislykkedes, og i stedet fik han efter mange vanskeligheder dannet et interessentskab der fik 50 års monopol på fremstilling af porcelæn. Af særlig betydning blev M.s forbindelse med dronningens kabinetssekretær Th. Holm (*Holmskiold) der sammen med P. F. *Suhm, Ove (*Høegh) Guldberg og H. H. v. *Eickstedt gik ind i direktionen. Fabrikationen begyndte i den hidtidige postgårds lokaler ved Rundetårn. Imidlertid blev de indskudte pengemidler hurtigt brugt op, men det lykkedes at få kongen til 1779 at overtage aktierne på (for sælgerne) meget favorable betingelser, og Den kgl. Porcelænsfabrik blev hermed stiftet. M. der 1775 var blevet belønnet med landhusholdningsselskabets guldmedalje for sin opfindelse, blev 1786 inspektør ved fabrikken og samtidig justitsråd. 1794 blev han udnævnt til

administrator og 1801 fritaget for den daglige ledelse og, med bibeholdelse af sin gage, medlem af direktionen. Han fulgte lige til sin død interesseret med i hvad der skete på fabrikken – også efter at han ca. 1809 var flyttet til Hillerød. Der er flere vidnesbyrd om, at M. kunne være kolerisk og vanskelig at omgås, og hans selvbiografi viser tydeligt at han ikke var bange for at fremhæve sin egen betydning. – R. 1809. □ Min. af C. Limpracht, 1781 (bl.a. Den kgl. Porcelænsfabrik). Silhouet på porcelæn (Kunstindustrimus.) og på vase. To tegn., formentlig begge af N. J. Bredal, 1818 (Fr.borg), anvendt som forlæg for litografi. Buste af C. Christensen, 1827 (Den kgl. Porcelænsfabrik).

Selvbiografi i Pers. hist. t. 8.r.III, 1924 196–218. – C. Nyrop: Den danske porcelænsfabrikations tilbliven, 1878 30–40. Karl Madsen: Den kgl. porcelænsfabrik i forrige årh., 1893 (særtryk af Tidsskr. for kunstindustri, s.å.). E. Dam i Pers. hist. t. 4.r.I, 1898 191–93. C. Nyrop sst. IV, 1901 172–217. Blade af det kgl. militær- og vajsenshusapoteks hist., 1902 14f. E. Dam og Å. Schæffer: De danske apotekers hist. II, 1928 142–46. T. P. Elkjer i Farmaceutisk tid. XLIV, 1934 402–10. Aage Schæffer: Christianshavns apotek, 1957 23–35.

E. Rancke-Madsen

Müller, Gerda, 1882–1974, skoleleder. * 19.2. 1882 i Kbh. (Matthæus), † 22.2.1974 på Mariaforbundet, begr. Skoven kgd. ved Jægerspris. F: sekretær for oldsagsafd. i Det kgl. nordiske oldskriftselskab, senere direktør ved Nationalmuseet Sophus *M. (1846–1934) og Karen Linde (1862–1952). Ugift.

Som den ældste af seks søskende voksede M. op i hjemmet i Prinsens palæ. Hun blev uddannet som faglærer og foretog studierejser til Tyskland, Sverige og England, især Oxford. Derefter underviste hun på Frk. Engelhardts skole, senere Rysensteen gymnasium; hun oprettede 1914 Mariaforbundets praktisk-sociale kursus som hun ledede til 1968. Ved hendes død omfattede forbundet en husholdningsskole, en efterskole og en sygeplejeforskole på Frbg., samt efterskolen Baunehøj ved Jægerspris.

Barndomshjemmet havde en væsentlig indflydelse på M.s udvikling, ikke mindst kulturelt. Senere blev mødet med den kristne ungdomsbewægelse af gennemgribende betydning og blev fundamentet for hendes liv og virke, samtidig med at hun bevidst bevarede sin uafhængighed af kirkelige retninger. Sin fars historiske interesse tog hun ikke i arv, idet omsorg her og nu forbundet med fremsyn blev hendes særpræg. Allerede inden kvinder fik valgret havde hun et vågent blik for den omvæltning i deres liv og uddannelse frigørelsen ville medføre. Hun så for sig nogle kurser der kunne „slå bro mellem opgaven inden

Müller, Gerda

for de 4 vægge og ansvaret udadtil", som hun selv udtrykte det. Efter studieår i Oxford, hvor hun især interesserede sig for dygtiggørelse af sociale arbejdere, gik hun samtidig igang med udarbejdelsen af to undervisningsplaner: for Menighedsarbejderskolen (1915 i samarbejde med KFUK og Diakonissestiftelsen) og for Mariaforbundets praktisk-sociale kursus. Mariaforbundet der blev M.s livsværk startede småt den 4.1.1914 med fem elever i syv lånte lokaler. Ideen havde grokraft og 1921, da behovet for egne lokaler blev påtrængende, fandt M. på Kastanievej, Frbg., Det Wærnske instituts ledige hus (se Martha Wærn), senere udvidet med tilbygninger og tilkøb.

M.s personlighed og visioner prægede disse skolars indhold og rammer. Indretningen var hjemlig, sparsommelig og især let og lys. M. lagde uhyre vægt på at udvælge, vejlede og uddanne hver eneste medarbejder. Pædagogisk gennemførte hun fra begyndelsen ligeværdighed mellem praktiske og teoretiske fag, ligesom kontakten med samfundet uden for skolerne blev opretholdt gennem elevernes grundige praktikophold på sygehuse og sociale institutioner. Spændvidden i hendes personlighed var stor og modsætningsfyldt: leven i nuet-overblik, omsorg for den enkelte-hensyn til helheden, sparsommelighed i hverdagen-generøsitet når det gjaldt, kraftig styring-uddeling af ansvar, tradition-nytænkning. – 1956 blev Mariaforbundets praktisk-sociale kursus godkendt som selvejende institution med fælles bestyrelse for alle skoler og med M. som formand indtil 1968. Disse mere demokratiske ledelsesformer morede hende næppe men det var ikke fra hende protesten kom da bestyrelsen 1972 vedtog også at optage unge mænd på skolerne. Fornylse var her vigtigere end tradition, og de skoler hun satte i værk lever fortsat „ud fra hver tids behov og udfordring“. – R¹. 1964. □Foto.

Mariaforbundet. Festskr. 1914–39, 1939. Elin Nordman: Vandring i usynligt rum, 1960. Mariaforbundet 1914–64, 1964. G. M. 1882–1974, udg. Mariaforbundet, 1974.

Karen Thyssen

Müller (Møller), Frederik Gotthold, 1795–1882, officer. * 17.6.1795 i Fjellerup ved Grenå, † 9.1.1882 i skovridergården Stenderupstrand, begr. i Århus. F: sognepræst Thomas Høeg Christophersen Møller (1755–1802) og Dorothea Kallager (1764–1839, ~2° 1803 med sukkerhuskontrollør Hans Severin Engelbrecht Bentzon, ca. 1760–1822). ~21.4.1818 på Oppy, Pas de Calais, med Maria Carolina Ferdinanda Augusta v. Gähler, * 5.6.1791 i Randers, † 16.11.

1861 på Louisenhøj ved Århus, d. af generalmajor Caspar Friedrich v. G. (1737–97) og Elisabeth Lucia Christina v. Oertz(en) (1758–1943).

M. gennemgik 1808–11 frikorporalskolen og blev 1811 sekondløjtnant i rytteriet (anc. 1810), var 1816–18 ved besættelseskorpsen i Frankrig, blev 1817 kar., 1820 virkelig premierløjtnant, fik 1827 forbeholdt ritmesters anciennitet, blev 1833 kar. ritmester og sekondritmester og ansattes som adjutant hos sin regimentschef, arveprins Ferdinand. Han var ikke særlig begavet, men en fin karakter, var pligtopfyldende, havde gode militære anlæg, var almindeligt agtet, og hans giftermål havde bidraget meget til at skaffe ham en position. 1839 fik han majors karakter, 1841 majors anciennitet, men var endnu 1842 sekondritmester, blev 1848 oberstløjtnant à la suite, n.å. kar., 1852 virkelig oberst. 1856 trådte han fra som adjutant og fungerende stabschef hos prinsen, blev generalmajor og brigadekommandør i Fredericia, derefter i Slesvig. Han havde gentagne gange overværet manøvrer i udlandet. I treårskrigen deltog han 1849, bl.a. som leder af fægtningen ved Århus, og 1850 var han stabschef ved reservekavaleriet. 1860 afskedigedes han da krigsministeren mente at han ikke var de vanskelige politiske forhold i hertugdømmerne voksen. – 1834 havde han fået præmie for et arbejde om undervisningen i felttjeneste ved rytteriet, og i Milit. Repertorium IV, 1838 har han givet beretning om en troppesamling i Rusland 1837. I Tidsskrift for Krigsvæsen 1856 søgte han at imødegå en kritik af C. *Heger- mann-Lindencrone af det danske rytteri i treårskrigen. På grundlag af M.s udførlige, elskværdige og diskrete dagbogsoptegnelser har E. Bodenhoff i Museum, 1894 II udgivet *En Officers Optegnelser* og senere bøgerne *Svundne Tider*, *Den gamle General*, *Hofliv under trende Konger* og *Kongesorger*, af hvilke de to sidstnævnte bringer ikke lidt af interesse og havde fortjent en mere omhyggelig udgivelse. – R. 1836. DM. 1844. K. 1851. □Mal. ca. 1817. Litografi 1853. Fremstillet på mal. af slaget ved Isted af Jørgen Sonne, 1875. Mal. af O. Müller.

G. M.s optegn. i Museum, 1894 II 137–87 218–81. E. Bodenhoff: *Svundne tider*, 1912, *Hofliv under trende konger*, 1913, *Kongesorger*. Hofliv under Fr. VII, s.å. og *Den gamle general*, 1914 (uddrag af G. M.s efterl. papirer). – Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben II, 1873–78 544f 687–89 960–62 o.fl.st.; III, 1880–87. A. F. Krieger: *Dagbøger I–II*, 1920–21.

Rockstroh*

Müller, Hans Christian Diderik, 1835–1902, præst, politiker. * 5.9.1835 i Odense, † 4.2.1902 i Herfølge, begr. sst. F: kasserer ved Odense fat-

tigvæsen og i Fyns stifts sparekasse, kancelliråd Hans M. (1800–71) og Marie Margrethe Lütken (1795–1874). ~ 1° 8.9.1870 i Kbh. (Johs.) med Cornelia Marie Nicoline Fridmodt, * 18.9.1836 på Birkendegård, Vårslev sg., † 12.9.1888 i Herfølge, d. af godsinspektør på Lerchenborg, kammerråd, landvæsenskommissær, exam.jur. Johan F. (1792–1855) og Nicoline Cathrine Nielsen (1798–1882). ~ 2° 21.4.1891 i Roskilde med Ida Juliane Jacobine Bull, * 3.10.1850 i Kbh. (Trin.), † 25.3.1901 i Herfølge, d. af litograf Otto Adolf Emil B. (1814–74) og Elise Margrethe Frantzen (1821–90). – Far til Christian *Frimodt-Møller.

M. blev student 1854 fra Odense og cand.teol. 1859, var nogle år lærer i Kbh. og blev 1875 sognepræst i Bregninge på Tåsinge, 1882 i Ledøje og Smørum og 1886 i Herfølge (til 1893 med Sædder som anneks). Fra ungdommen interesse-rede han sig for kirkeretlige og kirkeorganisationsriske forhold og var ikke lidt af en jurist. Han studerede kirkeret i Tyskland og Schweiz 1859, havde fra 1866 flere års ministeriel understøttelse til lignende studier og udgav 1868–71 det ufuldendte arbejde *Om Stat og Kirke eller de religiøse og kirkelige Forhold i Danmark efter Danmarks Riges Grundlov* hvor han som altid hævdede kirkens uafhængighed af staten. 1896 var han medstifter af og en tid næstformand i Præsteforeningen. Også sociale spørgsmål interesse-rede ham, og 1866 udarbejdede han det første udkast til en samlet velgørenhedsplan for Kbh. I politik var han tidligt virksom, repræsenterede 1869–72 Middelfart i folketinget og tilhørte mellem-partiet, faldt 1873 og søgte senere forgæves valg som højremand dels i Middelfart, dels i Køge. Han var i sine senere år en af højres mest energiske og kundskabsrige agitatorer der dog manglede klarhed og flugt. 1866 og 1894 udgav han nyttige håndbøger over rigsdagsvalgene 1848–66 og 1866–94 og 1867 over ministerierne. Hans store politisk-historiske arkiv skænkedes efter hans død til Statsbiblioteket i Århus. – R. 1895. □Foto.

Østsjælland's folkebl. 25.2., 27.2. og 2.3.1902.

Povl Engelstoft *

Müller, Henrik (Heinrich), 1609–92, rentemester. * 16.3.1609 i Itzehoe, † 2.3.1692 på Lejregård, begr. i Kbh. (Nic. k.). F: købmand Henrik M. og Cathrine Lorentzen (ca. 1580–1658). ~ 6.7.1633 i Kbh. med Sophie Hansdatter, * 20.6.1616 i Varberg, † 3.3.1669, begr. i Kbh. (Nic. k.) (efter sin død nobiliteret 7.4.1674 under navnet Rosenstiern), d. af rådmann i Varberg Hans Jensen (ca. 1580–1647) og Drude Root (ca. 1590–1651).

M. gik i skole i hjembyen Itzehoe. I sit 15. år blev han af hertugdømmernes statholder Gert *Rantzau kaldet til at være studiekammerat med dennes fem år yngre søn Christian R., den senere premierminister. Efter statholderens død 1627 fulgte M. Christian Rantzau til Sorø akademi. Hans ophold her blev dog af kort varighed idet han 20.2.1628 ansattes i tyske kancelli. 14.1.1630 blev han skriver hos den københavnske statholder Frands *Rantzau. Efter dennes tidlige død blev M. 17.11.1632 kammerskriver hos Christian IV. Udover regnskabsmæssige rutinesager blev M. beskæftiget i administrative kommissioner, og ret hurtigt kom han til at fungere som kongens betroede ved vurdering og indkøb af varer til hoffet og de centrale institutioner i Kbh. Det branchekendskab og de personkontakter til den københavnske storhandel M. herigennem erhvervede var naturligvis af største betydning for den privathandel han selv drev senest fra 1634. Det var dog først i begyndelsen af fyrrerne han kom frem i forreste række. For hans private erhvervsvirksomhed synes det at have haft stor betydning af han 1641 fratådte som kammerskriver for at blive tolder i København. Som sådan afregnede han på kronens vegne efter Corfitz *Ulfeldts ordrer med en række af de største statskreditorer, bl.a. Rasmus *Jensen Hellekande og Jacob *Madsen der var hovedmændene bag de svigagtige leverancer til Holmen og flåden der fandt sted under den kongelige svigersøns auspicier. Der er næppe nogen tvivl om at det var stillingen som tolder og den hermed forbundne kontakt med Ulfeldt der skaffede M. adgang til storleverandørernes eksklusive kredse. Mens han indtil 1641 kun havde modtaget mindre beløb for statsleverancer udbetaltes der ham i årene 1642–45 mere end 150 000 rdr. Især krigen 1643–45 gav en vældig forøgelse af hans forretninger med staten. Han udrustede således tre skibe til flåden, og en kontrakt om forsyning af et nyoprettet proviantmagasin i Varberg gik ligeledes til ham: gennem denne forretning kom han i forbindelse med den anden mægtige kongelige svigersøn, Hannibal *Sehested. M.s position som førende statsleverandør cementeredes de følgende år; til Frederik IIIs kroning 1648 leverede han vin og kramvarer for 230 000 rdr. Et begreb om størrelsen af M.s forretninger med staten giver måske det forhold at han i årene 1642–61 på forskellig måde modtog mere end 1 347 000 rdr. fra staten. Betalingen skete først og fremmest gennem direkte anvisninger på told- og lensindtægter. Desuden fik han jordegods i pant. Trods de store udbetalinger til M. beløb hans tilgodehavende hos staten 1660 sig til ca. 400 000 rdr. Det skal i denne forbindelse nævnes at også

grunde og ejendomme i Kbh. som betaling overlodes M. der også som bygherre var af format. 1641 byggede han sin prægtige gård i Østergade, den senere Efterslægtsselskabets gård der stod til 1915 da den måtte vige for Illums nybyggeri. Næsten lige så længe stod Nybørs, i daglig tale kaldt „de seks søstre“ på Privatbankens nuværende grund bag Børsen. Desuden havde han en gård på Christianshavn med egen skibsbro og en gård i Silkegade. Også det forsvundne Boldhus på Slotsholmen var opført af ham. Herudover kom han i besiddelse af boder og lejevåninger rundt om i byen foruden en mølle ved Vesterport.

Også som industrialist gjorde M. sig gældende. 1650 fik han privilegium på at oprette et mes-sing- og kobberværk ved Hjortholm mølle og fik meget praktisk samme år overdraget den norske kobbertiende. 1653 havde han et saltsyderi på Slotsholmen, og desuden havde han interesser i skånsk alun- og vitriolproduktion. Som industrialist er hans navn dog især knyttet til norsk bjergværksdrift. 1654 fik han for fordringer på staten udlagt Østerdalens kobberværk, og i de følgende år kom han på samme måde i besiddelse af andre kobber- og jernværker til dels i samarbejde med Gabriel og Selio Marselis. M.s norske interesser rakte udover bjergværksdriften idet han 1655 fik privilegium på savværksdrift i Bratsberg len. Naturligvis var M. også skibsreder og drev en betydelig fjernhandel. Han var participant i det afrikanske kompagni og drev handel på Vestindien. Herigennem fik han interesser i det 1655 grundlagte sukkerraffinaderi som han 1662 overtog ledelsen af. Han var også participant i Islandske Kompagni og fik privilegium på besejling af Grønland hvortil han udrustede tre ekspeditioner 1652–54. Ovenstående langt fra fuldstændige oversigt over M.s aktiviteter placerer ham som tidens formentlig største danske erhvervsdrivende, og desuden var han centralt placeret i 1650ernes og 60ernes bestræbelser på at modernisere den statslige finansforvaltning.

M. fortsatte som tolder i Kbh. til 1651 da han overtog den nyoprettede post som generaltoldforvalter for Danmark. Ulfeldts fald s.å. og den året forinden nedsatte kommission til undersøgelse af rigshofmesterens transaktioner med de store leverandører fik ingen umiddelbare konsekvenser for M. Ganske vist fremdrog kommissionen kritisable forhold i M.s afregninger, men statens fuldstændige afhængighed af storkøbmændenes leverancer og kredit udelukkede enhver tanke om et egentligt opgør med disse på dette tidspunkt. Oprettelsen af generaltoldforvalterembedet havde til hensigt at centralisere og

effektivisere toldadministrationen. M. skærpede bl.a. gennem inspektionsrejser til de vigtigere toldsteder kontrollen med de enkelte toldere. Formentlig var han også hovedmanden bag den merkantilistiske toldrulle af 13.8.1651. Hans virke som toldforvalter blev dog kortvarigt; allerede 1652 var han reelt ude af funktion selv om han formelt først fratrådte 1655. Om baggrunden herfor var politisk kan næppe afgøres, men sikkert er det at der i konservative adelskredse var stærk animositet mod M. Denne blev givetvis ikke mindre da M. sammen med en anden storkøbmand, Paul Klingenberg, 1655 blev medlem af det nyoprettede admiralitetskollegium. Oprettelsen af dette er et vidnesbyrd om Frederik IIIs og hans rådgiveres forsøg på trods konservativ adelig modstand at skabe et nyt forvaltningssystem organiseret efter fagområder, selv om det i det aktuelle tilfælde lykkedes reformmodstanderne at begrænse det nye forvaltningsorgans kompetence og selvstændighed.

M.s stigende inddragelse i statsadministrationen afspejlede den gensidige afhængighed mellem kronen og de store kreditorer, et forhold der naturligvis accentueredes under svenskekrigene 1657–60. Som medlem af admiralitetskollegiet måtte hans ord få vægt alene af den grund at det uden hans pekuniære bistand og forbindelser næppe ville være muligt at få flåden på krigsfod. Under Københavns belejring fungerede M. som mellemmand mellem regeringen og borgerne, og i praksis var det ham og Marselierre der forvaltede statsfinanserne, dvs. administrerede den kredit de selv og andre storborgere kunne tilbyde. På den politiske arena gjorde M. sin entré da han februar 1658 sendtes til sin gamle beskytter Corfitz Ulfeldt for at få denne til at slå af på de svenske krav. Efter det fornyede krigsudbrud forhandlede han sammen med Otte Krag på regeringens vegne med kurfyrsten af Brandenburg og de allierede i Jylland.

M.s rolle under det store stændermøde 1660 er ikke klart gennemskuelig. Han og de øvrige storkreditorer interesse måtte i den aktuelle situation være en finansreform der kunne genskabe statens betalingsevne. En stænderstyret sparepolitik som der en overgang var udsigt til at adelen og provinsborgerskabet skulle nå til enighed om ville oplagt stride mod kreditorernes interesser. Det kan dog ikke dokumenteres at M. eller andre storkreditorer aktivt medvirkede til forligspolitikken sammenbrud og det påfølgende skred mod enevælden selv om der gives gode argumenter for at en finansreform som nødvendig forudsætning havde en forvaltningsreform. Med M.s udnævnelse til rentemester nov. 1660 var kreditorerne blevet repræsenteret i regeringen og

havde fået indsigt med finansforvaltningen, men det er ubevist at udnævnelsen var deres betingelse for fortsat kredit.

Som rentemester og assessor i det nye skatkammerkollegium fik M. overdraget toldadministrationen samt bestyrelsen af de til landmilitæret og hofetaten deputerede penge. M.s andel i den forvaltningsreform der gennemførtes i de første år efter 1660 er et uafklaret spørgsmål, men det er sikkert at han med sin praktiske sans effektiviserede forretningsgangen og de daglige rutiner. Det mest presserende problem, den enorme statsgæld, fandt sin delvise løsning gennem de store krongodsudlæg. Også her er M.s andel uafklaret, men i en betænkning der muligvis skyldes ham påpeges det hvorledes kronen kunne skaffe sig kapital gennem afhændelse af jordegods til „rige og erfarne“ købmænd der til gengæld qua deres forretningsdygtighed bedre kunne få godset til at forrente sig.

Selv blev M. den største modtager af jordegods idet han fik udlagt gods for en halv million rdr., ialt ca. 14000 tdr. hartkorn hvorved han med et slag var blevet landets største godsejer. Hans gods var koncentreret i Midt- og Vestsjælland; bl.a. fik han skøde på alt krongods i Sæbygård og Dragsholm len. 1662 blev han amtmand over Sæbygård amt og Kalundborg amt og 1664 over Dragsholm amt. Denne vældige godsmængde suppleredes yderligere gennem omfattende køb af adelsgods. De mange ejendomme han ejede skal ikke opregnes her; blot skal det nævnes at han af nedlagt bøndergods oprettede Lejregård, det senere Ledreborg, hvis nuværende af J. L. *Holstein opførte hovedbygning indkapsler M.s anlæg fra 1660erne.

I administrationen bevarede M. foreløbig sin position. Ganske vist trængtes hans indflydelse sikkert tilbage da skatkammeret 1669 fik en dygtig og energisk chef i Holger *Vind uden at noget i øvrigt tyder på et modsætningsforhold mellem de to mænd. Til Griffenfeldt var hans forhold udmærket, og det var formentlig rigskanslerens indflydelse der gjorde at han fik anerkendt en fordring baseret bl.a. på en påstand om at krongodsudlæggene var beregnet til overpris. Som kompensation fik han 1673 udlagt Kongsberg sølvværk og noget jordegods i Trøndelagen samt nogle danske patronatsrettigheder. Desuden nobiliteredes han 1.5.1674. At han fortsat bevarede sin position fremgik også af at hans søn Frantz 1674 som kgl. kommissær i Amsterdam fik overdraget forvaltningen af de nederlandske subsidier. Griffenfeldts fald fik ingen direkte konsekvenser for M., men hjemkaldelsen af Frantz M. fra Amsterdam 1677 var utvivlsomt et vidnesbyrd om at M.s stilling ikke var den samme som

tidligere. Ved ophævelsen af skatkammerkollegiet 1679 afgik M. med titel af etatsråd som rentemester. På dette tidspunkt var han økonomisk klart på retur hvad der bl.a. gav sig udtryk i stigende skatterestancer. Årsagerne hertil var flere, men der er ingen tvivl om at hans likviditet forringedes væsentligt ved at en så stor del af hans kapital blev bundet i jord og fast ejendom. Som godsejer bestræbte han sig på at rationalisere og effektivisere driften, og hans hårdhændede metoder bragte ham i konflikt med bønderne hvad der afstedkom adskillige processer. Alle bestræbelser til trods fik han aldrig gjort godset rentabelt. Dette skyldtes bl.a. at udlæggene var sket til overpris samt den meget hårde beskatning af jorden, men først og fremmest de slette landbrugskonjunkturer. Hans ringere likviditet svækkede hans egen kredit, og fra 1670erne fik han vanskeligere ved at klare sine forpligtelser. Således måtte han pantsætte Dragsholm og Sæbygård til sin hovedkreditor Manuel Texeira i Hamburg. Heller ikke hans øvrige foretagender svarede i længden til forventningerne. 1671 måtte han således sælge sukkerraffineriet på auktion. Værre var det, at også bjergværksdriften, herunder sølvværket voldte problemer. Vanskelighederne skyldtes til en vis grad den rovdrift M. drev på både værker og arbejdskraft. Denne kortsynethed må forklares med at udbyttet efterhånden var grundlaget for hans kredit. Det kan dog også have spillet ind at K., der jo først og fremmest var forretningsmand og administrator, når det kom til stykket manglede sagkundskab. Under disse omstændigheder ramte det ham hårdt da den store revisionskommission af 1680 beregnede at staten bl.a. for svigagtige leverancer så langt tilbage som 1640erne og 50erne, skatterestancer m.m. havde 132 496 rdr. til gode hos ham. Som følge af M.s manglende likviditet blev der gjort udlæg i hans norske og danske gods, bl.a. Kongsberg sølvværk og Skjoldnæsholm. Samtidig brød hans kredit definitivt sammen. 1682 blev Texeira indført i sit pant Dragsholm og Sæbygård, og 1683 måtte M. sælge Østerdalens kobbeværk. Fra 1686 levede M., der af kronen oppebar en årlig pension på 500 dr., hos datteren Anne Cathrine, enke efter major Caspar Bartholin, på Kornerupgård. Da hun solgte gården 1690 flyttede den gamle mand videre til den anden datter Drude, enke efter cancelliråd Thomas Fincke, på Lejregård hvor han døde. Til den forhenværende storheds begravelse bevilgede Christian V efter familiens bøn „af sær nåde“ 500 rdl. □Mal. af Abraham Wuchters (Ledreborg). Stik af A. Haelwegh, 1669, efter et lidt ændret forlæg af Wuchters. Tegn. af C. C. Andersen efter maleriet (Fr.borg).

Müller, Henrik

Kilder. Saml. til det norske folks sprog og hist. III-V, Kria. 1835-38. Kang Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I-VIII, 1878-1947 (fot. optr. 1969-70). Norske rigs-registranter VIII-XII, Kria. 1884-91. Kronens skøder, udg. F. J. West og S. Nygård II-III, 1908-41. Kancelliets brevøger 1630-45, 1932-68. Aktestykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I-II, 1959-75.
Lit. Progr. fun. univ. Havn. over H. M., 1692. Mikkel Henriksen Tistorph: Lifprædikener IV, 1705 329-41. Oluf Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III-V, 1881-89. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.V, 1884-86 539-43. H. D. Lind i Hist. t. 6.r.V, 1894-95 367-410. Carl S. Christiansen sst. 7.r.IV, 1902-04 1-120. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reproudg. 1969). Fr. Meidell i Museum, 1894 II 73-100. Carl S. Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I-II, 1908-22. Samme: Formuesforhold i Danm. 1660-1700, 1941. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I-II, 1946-70. Aksel E. Christensen i Industriens hist. i Danm. I, 1943 (reproudg. 1975). Gunnar Olsen: Hovedgård og bondegård, 1957. Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriciat og staten, 1957. Samme i Festskr. til Astrid Friis, 1963. Samme i Hist. medd. om Kbh. Årbog 1963 26 28 49 61. Samme sst. Årbog 1964 10 13 16 27 40 45 56 62 66 74. Samme: Rentemester H. M., 1966. Sune Dalgård: Dansk-norsk hvalfangst, 1962. Kristian Moen: Kongsbjerg sølvverk, Oslo 1967. Jens Engberg: Dansk finans-hist. i 1640erne, 1972.

Steffen Heiberg

Müller, Johan Conrad, 1789-1869, læge. * 22. 4.1789 i Kbh. (Ty.ref.), † 12.5.1869 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.) F: vinhandler og bogholder, senere grosserer Peter M. (1760-1813) og Barbara Elisabeth Kock (1749-1829, ~ 1° 1783 med vinhandler Hans Jørgen Suhm, 1754-86). ~ 1° 24.4.1812 i Kbh. (Garn.) med Cathrine Gunilde Hengene, døbt 9.11.1788 i Kbh. (Garn.), † 21.1.1828 i Horsens (~ 1° 1809 med borgerlig artillerist, senere snedkersvend Frederik Christian Lykke; ægteskabet opløst 1812), d. af klejnsmed Erik Johannsen H. og Anne Margrethe Malmstedt. ~ 2° 14.8.1829 i Horsens med Ursula Beata Linde, * 28.5.1797 i Kbh. (Nic.), † 23.1.1881 på Frbg., d. af skatkammerrevisor, justitsråd, senere Zahlkasserer, etatsråd Conrad Daniel L. (1754-1826) og Juliane Charlotte Putscher (1764-1828).

M. blev student 1804 fra Borgerdydskolen i Kbh., tog kirurgisk eksamen 1810 og var derefter kandidat på Fødselsstiftelsen 1810-11, reservekirurg ved Kirurgisk akademi 1810, ved Almindelig hospital 1811-12. Han blev derefter regimentskirurg i Horsens 1812, hvorfra han forflyttedes til Kbh. 1832 og blev stabkirurg (fra 1842 stabslæge) ved armeen 1838 og samtidig medlem af sundhedskollegiet og af direktionen for garnisonshospitalet samt medlem af det slesvig-holstenske sanitetskollegium. Han afskedigedes 1863. M. var en godt begavet mand som i Hor-

sens vakte opmærksomhed ved at holde foredrag om frenologi, og da han kom til Kbh. blev han en af redaktørerne af Journal for Medicin og Chirurgie (1834-35). Han skrev så meget, at han var en af dem som fakultetet opfordrede til at disputere i anledning af den forestående 300-års fest for reformationen, skønt han ikke havde medicinsk eksamen. Han blev dr.med. 1836. Det der interesserede ham mest var fødselsvidenskab, og da Fødselsstiftelsen lukkedes på grund af store barselbeprepidemier blev han overlæge ved den interimistiske anstalt 1840. I sin beretning hævdede han bestemt at sygdommen overførtes ved smitte gennem jordemødrene, men da dette var ganske i strid med den tids opfattelse kunne han ikke vinde indpas for sine rigtige meninger. - Som stabslæge fik han en meget vanskelig opgave der blev endnu vanskeligere under krigen 1848-50. Han undgik heller ikke ret stærke angreb som dog for en stor del var uberettigede idet stabslægens myndighed dengang var meget indskrænket af intendanturen, og hærens efterretningsvæsen var så dårligt at der kom store transporter af sårede som ikke var anmeldt. Efter krigen opstod en vældig polemik angående den militære øjensygdom som navnlig udkæmpedes mellem to af hans overlæger (J. C. *Bendz og M. *Djørup), og denne måtte han også tage del i. Man får det indtryk at han noget manglede den myndighed og bestemthed som kunne have dæmpet stridens voldsomhed. For øvrigt benyttedes han meget i kommissioner angående hærens sanitetsvæsen. - Tit. professor 1838. Etatsråd 1857. - R. 1839. DM. 1840. K. 1862. □Litograf 1863 efter fotografi. Foto.

Bibl. for læger 5.r.XVIII, 1869 484-89. E. Ingerslev: Den kgl. fødsels- og plejstiftelse, 1915. G. Norrie: Den danske oftalmologis hist., 1925. Samme i Militærlægen XXXIV, 1928 1-51 og XXXVI, 1930 27-54. Em. Saugman: Den danske hærs lægevæsen, 1955.

Gordon Norrie*

Müller, Jørgen Peter, se Muller, J. P.

Müller, Carl Ludvig, 1809-91, numismatiker, arkæolog. * 9.7.1809 i Kbh. (Frue), † 6.9.1891 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: professor, senere biskop Peter Erasmus *M. (1776-1834) og Augusta L. Stub (1788-1852). ~ 8.8.1839 på Hofmangsgave med Eleonore Vilhelmine Frederikke (Minna) Gregersine Levetzau, * 1.12.1819 i Kbh. (Garn.), † 3.2.1865 sst. (Helligg.), d. af kammerjunker Christian Sophus Carl Ernst Siegfried L. (1786-1835) og komtesse Hedvig Sophie Petersdorff (1793-1825). - Far til P. E. *M. og Sophus *M. Bror til Otto *M. (1807-82).

M. blev student 1826 fra Metropolitanskolen, 1832 cand.teol., vandt universitetets guldmedalje 1834 og blev licentiat 1836. S.å. tiltrådte han en studierejse der gik til Berlin, Göttingen, Paris, Rom, Wien m.m. Han studerede semitiske sprog, især arabisk, foruden kunst og antikviteter. Efter sin hjemkomst 1839 katalogiserede han den del af Bertel Thorvaldsens værker og oldsager der nylig var kommet til Kbh. På opfordring af Christian VIII og P. O. Brøndsted lagde han sig efter den antikke numismatik og blev 1841 adjungeret inspektør ved Det kgl. myntcabinet. Ved besøg i Rom s.å. hos sin syge bror maleren Adam Müller kom han i nærmere forbindelse med Thorvaldsen. Han udarbejdede katalogen over alle Thorvaldsens kunstværker og oldsager, deriblandt vaser, gemmer og mønter, og udnævntes 1848 til inspektør for Thorvaldsens museum der åbnedes 1849, fem år efter mesterens død. 1851 var den fem bind store katalog udgivet både på dansk og fransk. Ved Ole Devegges død 1847 blev M. inspektør ved Det kgl. myntcabinet hvor C. J. Thomsen 1842 havde efterfulgt Brøndsted som direktør. To betydelige opgaver kom derved til at påhvile M. Brøndsted havde påtænkt et værk om Alexander den Stores mønter, og C. Falbe og J. C. Lindberg havde gjort forarbejder til en beskrivelse af mønterne fra oldtidens Afrika. I begge anledninger var udenlandske offentlige og private møntsamlinger blevet opfordret til at sende afstøbninger til Kbh. mod løftet om at levere eksemplarer af de udkomne værker. Begge arbejder standsede ved de første bearbejdes død. M. besøgte og studerede 1852 og 1853 de vigtigste møntsamlinger og udgav 1855 som forarbejde *Den macedoniske Konge Philip IIs Mynter*. Dette arbejde, hvorved han erhvervede den filosofiske doktorgrad, føjedes i oversættelse som tillæg til det s.å. udkomne *Numismatique d'Alexandre le Grand*. M. har heri delt den uhyre mængde overleverede Alexandermønter i klasser og har efter deres forskellige bitemag søgt at henføre dem til de mange stæder i de hellenistiske lande. Det skulle allerede inden M.s død vise sig, at selve grundlaget for disse bestemmelser var højst usikkert; men systemet med de let overskuelige tabeller har gjort værket brugeligt den dag i dag. Bogen blev straks modtaget med den største anerkendelse af udlandets sagkyndige, og l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres tilkendte 1856 M. den numismatiske prismedalje. S.å. blev han medlem af det danske Videnskabernes selskab. En ganske lignende modtagelse fik det andet hovedværk, *Numismatique de l'ancienne Afrique* der udkom i tre bind 1860–62 med supplement 1874. Det omfattede de i oldtidens Afrika (s: Nord-

afrika vest for Egypten) prægede fønikiske, græske og romerske mønter. Bogen var banebrydende på dette område og er stadig hovedværket om disse mønter (genoptrykt 1964). M. stod fra nu af som en af århundredets største numismatikere, og talrige videnskabelige selskaber optog ham som medlem. En række mindre afhandlinger, især om religiøse symboler, udkom siden i Videnskabernes selskabs skrifter. – Ved Thomsens død 1865 blev M. direktør for Den kgl. Mønt- og Medaljesamling der 1867 måtte flytte fra Rosenborg til Prinsens palæ, og 1866 også for antiksamlingen. Han gennemførte en møntstergyldig ordning af begge disse samlinger. Trods sin tiltagende døvhed virkede han i sin høje alder til det sidste i sit embede. – Tit. professor 1853. Etatsråd 1869. – R. 1847. DM. 1873. K.² 1889. □Mal. af A. A. Müller, 1836. Tegn. og mal. af A. Jerndorff, 1886. Buste af V. Bissen, 1889 (Fr.borg; i marmor: Den kgl. Mønt- og Medaillesaml., Nat.mus.). Foto.

Selvbiografi i Acta solennia ved reformationsfesten 1836 53f og 1855 40–44. – C. Jørgensen: L. M., Paris 1891 (særtryk af Revue numismatique s.å.). B. Pick i Zeitschr. für Numismatik XVII, Berlin s.å. 349–51. Chr. Blinkenberg i Museum s.å. II 233–41. Vilh. Bergsøe i Ill.tid. 13.9.1891. Otto Mørkholm: The Danish contribution to the study of ancient numismatics i Den kgl. mønt- og medaillesaml. 1781–1981, 1981.

Georg Galster

Müller, Ludvig Christian, 1806–51, præst, seminarieførstander. * 12.5.1806 i Kbh., † 5.6.1851 i Hammelev, begr. i Starup. F: divisionskirurg, justitsråd Hans Christian M. (1759–1826) og Jacobine Catharina Steinfass (1769–1827). ~ 17.6.1835 i Kbh. (Frue) med Hanne Henriette Hjorth, * 23.2.1814 i Kbh. (Holmens), † 30.4.1898 i Roskilde, d. af fuldmægtig i kanaldirektionen, senere kontorchef i generaloldkammeret, kammerråd Peter Jonassen H. (1787–1861) og Maren Høedt (1787–1854). – Far til Sigurd M. (1844–1918).

M. voksede op i et velhavende hjem med beskedne vaner. Hans far var en god og livlig fortæller, og gennem ham fik drengen tidligt sans for historie. I sine kortfattede erindringer, optrykt i *Ludv. Chr. Müllers Estermåle*, 1851 fortæller M. at faderen modsatte sig at han skulle lære at læse og skrive før han kunne tænke og tale. Som otteårig blev han sat i Borgerdydskolen hvorfra han blev student 1822. Her havde han bl.a. den lærde Jac. Chr. Lindberg som lærer. Allerede i skolen udtrykte M. sig flydende på hebraisk. Som student oversatte han Det ny testamente fra græsk til hebraisk. Efter forældrenes død blev han lærer på forskellige skoler, bl.a. på Borgerdydskolen hvor Søren Kierke-

gaard var hans elev. Privat underviste han H. C. Andersen til studentereksamen. Gennem Jac. Chr. Lindberg, der også var hans lærer på universitetet, kom han tidligt i forbindelse med N. F. S. Grundtvig, blev huslærer for hans sønner og tilsluttede sig hans kirkelige og folkelige tanker. Den store sprogforsker Rasmus Chr. Rask, der havde sat ham i gang med at studere islandsk, skaffede ham legat til 1½ års studieophold på Island (1832–33). Inden opholdet havde M. udgivet en islandsk grammatik, 1830, efter rejsen udgav han en samling angelsaksiske tekster med ordbog, 1835 og *Islandsk Læsebog*, 1837. Størst betydning fik rejsen dog for udformningen af hans skoletanker. I artiklen *Danmark og Island* (Dansk Folkeblad, 1837) fortæller han om hvorledes den islandske børneundervisning der foregår i hjemmene lærer børnene at læse, skrive og regne samtidig med at de får sagaerne fortalt og ser og hører om forældrenes arbejde. De lærer tidligt at hjælpe til og forener praktisk og teoretisk viden så de som voksne udgør et folk der udtrykker „sand Dannelse, Grundkundskaber og rigtige Grundsyn.“

M. fortsatte efter hjemkomsten fra Island også sine klassiske studier, udgav 1834 en hebraisk grammatik, men fordybede sig først og fremmest i dansk litteratur og historie. Han begyndte 1836 at udgive sin *Danmarks Historie* i Lindbergs tidsskrift Nordisk Kirke-Tidende. Første del af bogen, der fylder ca. 600 sider, spænder over tiden fra asiaternes (asernes) tog mod Norden som det kan læses ud af den nordiske mytologi til Knud den Store. Samtidig fortalte han dette stof for en stor forsamling på Borchs kollegium hvor han boede. Han var en fremragende fortæller. Med enkle dagligdags udtryk og slående formuleringer holdt han forsamlingen i ånde som Grundtvig nogle år senere gjorde det da han i samme sal fortalte sit Mands Minde. For prinsesse Caroline Amalie på Sorgenfri gentog han sine historiske foredrag for en indbudt kreds. På J. P. G. Jensens „danske skole“ på Christianshavn udviklede han i samme periode sine evner som lærer for børn. M. ønskede at blive forstander på Jonstrup seminarium, men blev forbigået på grund af sin nære tilknytning til den grundtvigske kreds. 1837 blev han residerende kapellan ved Ribe domkirke og sognepræst i Sem. Lige inden flytningen nåede han at udgive 2. del af sin Danmarkshistorie der på andre 600 sider behandler tiden fra Knud den Store til Kong Abels død 1252. Det lige så tykke 3. bind udkom 1840; det dækker historien til Christian den Anden. Derefter standsede hans historieforskning af mangel på adgang til biblioteker. Et lille hæfte fra 1842 udgør 4. bind der standser ved Grevens

fejde. Både som præst, som historiefortæller i det historiske selskab i Ribe og som lærer på latinskolen i byen fik M. mange tilhørere. Han blev fra 1839 draget med i den nationale vækkelse i Sønderjylland, skrev artikler om dansk sprog og historie i tidsskriftet Dannevirke der startede året før, og anbefalede kongen at oprette et dansk seminarium i Tønder eller Haderslev. M. deltog også i forarbejderne 1842 til oprettelsen af højskolen i Rødding. Som latinskolelærer påvirkede han Sofus Høgsbro, den senere forstander for Rødding højskole, som folkelig foredragsholder påvirkede han Christen Kold der skaffede ham som taler til Forballum hvor Kold var huslærer. M. foretrak at undervise fremfor at være præst og søgte derfor embedet som forstander for seminarieret i Snedsted hvortil præsteembedet i Snedsted og Nørå hørte. Han fik stillingen 1842, og da seminarieret flyttede til Ranum 1848, fulgte han med som forstander og sognepræst for Bjørnsholm og Malle. Svigtende helbred fik ham til at søge mindre omfattende arbejde i en mildere egn, og 1850 udnævntes han da til sognepræst for Starup og Grarup ved Haderslev, men døde året efter.

M.s største betydning var som folkelig skribent og fortæller og som seminarielærer. Foruden Danmarkshistorien udgav han *Den bibelske Historie I–II* (Gamle og Nye testamente), 1848 og 1851 der genudgaves helt til 1931, og som i disse 80 år var den mest brugte bibelhistorie for videregående elever. Hans *Oversigt over Verdenshistorien*, 1851 og hans *Danmarks Sagnhistorie*, 1851 var grundlæggende bøger at fortælle ud fra på højskoler og friskoler de følgende 30 år. Hans kristelige forfatterskab spænder fra *Udvalg af danske Psalmer*, 1831 over *Ansgars Levnet*, 1842 til *Udvalg af danske Højtidspsalmer*, 1842. I 1864 blev en del af hans folkelige tidsskriftartikler udgivet af Fr. Hammerich i *Samlede Smaaskrifter*. M. lærte eleverne på Snedsted og Ranum seminarier at lytte til historiske fortællinger, læse dem i historiebøger og genfortælle dem i timerne. Samtidig lærte han dem hvorledes digte, salmer og sange kan indgå i undervisningen. Sammen med den lidt yngre H. J. M. Svendsen på Jelling seminarium grundlagde han den seminarieundervisning der bygger på elevens egen tilegnelse af et historisk stof, og derved afskaffedes den udenadslæren der indtil da havde hærget seminarierne såvel som almueskolerne. M.s sønderlemmende kritik af tidens børneskole kan læses i artiklen *Om Undervisningen i vore Almueskoler* i Dansk Kirketidende 1849. Hans samtidige fremhævede at han var en fremragende lærer for de dygtige elever. Han var lærer for senere så kendte højskole- og seminarielærere som Lars

"Bjørnbak, Anders *Povlsen Dal, Morten *Eskesen og Jeppe *Tang. Grundtvigske præster ønskede 1846 M. som bestyrer for den højskole i Sorø som Grundtvig forberedte, men som aldrig blev til noget. Da Christen Kold 1850 søgte støtte til at starte sin bondehøjskole i Ryslinge var det M.s anbefaling der var medvirkende til at Grundtvig og de grundtvigske præster støttede den økonomisk. En af hans sidste elever i Ranum var den senere venstrepolitiker og folketaler Christen *Berg, der foranledigede mindsteningen sat for M. på Starup kirkegård. Ved M.s død udtalte Grundtvig at han „skrev og talte Dansk med en Renhed, Lethed og Livlighed, som endnu er sjælden hos vore boglærde baade i Kirken og Skolen“, og at „Snedsted var det eneste Seminarium, hvor der ikke lærtes Tysk og endnu mindre oplystes med Tyske Brillen, men forbedrede den jævne, levende Oplysning, som ene er Folkets Tarv og endnu desværre Folkets beklagelige Savn“. □ Litografi af L. A. Kornerup efter silhouet tegnet af H. C. Ley. Efter denne og oplysninger fra gamle elever udførte C. Martin-Hansen en buste 1906 (Tønder mus.; foran Ranum seminarium).

Peter Rørdam, udg. H. F. Rørdam II, 1892 182–84 (brev). Tidsskr., udg. H. Begtrup II, 1906 206–13 (brev). Højskolens ungdomstid i breve, ved Roar Skovmand II, 1960. – L. C. M.s eftermæle, udg. Th. Fenger, 1851. [Samme] i Dansk kirketid. VI, s.å. 451–56. Holger Begtrup: Christen Berg, 1896. C. M. C. Kvoilgaard: Seminarier i Snedsted og Ranum, 1898. Morten Eskesen i Højskolebl. XXXI, 1906 625–36. Samme: L. M.s saga, 1907. J. Nissen in Hjem og skole VI, 1913 65–92 (opr. i forf.s Ti levnedsløb, 1919 180–205). Chr. Hauch: To seminarieførstandere, 1920 5–110. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig II, 1926. Kristen A. Lange: Den danske friskole I–II, 1933. Friskolen gennem 100 år, red. A. Ankerstrøm I–III, 1946. H. C. Andersen: Mit livs eventyr, ny udg. I–II, 1975 (jfr. L. M. i Højskolebl. XXX, 1905 412). – Breve i Rigsark.

Hanne Engberg

Müller, Carl Philip Friedemann Maximilian, 1808–84, officer. * 22.10.1808 i Fredericia, † 28.10.1884 på Frbg., begr. sst. F: stabskaptajn, senere justitsråd Vilhelm Christian Carl M. (1770–1820) og Anna Henriette Magdalena Streckenberg (1786–1857). ~ 11.9.1852 med Emilie Frederikke Cathrine Thorsen, * 3.5.1828 i Flensborg, † 17.1.1907 på Frbg., d. af købmand Gottborg T. (ca.1787–1830, ~ 1° med Christine Marie Bune) og Maria Wraamann (ca. 1797–1871).

M. blev landkadet 1822, fik efter eksamen 1835 sekondløjtnants anciennitet, forblev endnu et år som opvartende page og „korporal“ i korpset og indtrådte 1827 som virkelig sekondløjtnant ved regiment i Rendsborg, blev 1834 premierløjtnant,

fik 1841 forbeholdt kaptajns anciennitet og blev 1846 kaptajn II ved en dansk bataljon. M. havde et skarpt udpræget soldaterrydte, meget høj, kraftig, muskel- og senestærk, hærdet ved lange fodvandringer, legems- og navnlig våbenøvelser. Som landkadet havde han ikke været lærenem, men flittig, godmodig og yderst sanddru. En meget kendt generalstabsofficer og særlig skarp iagttagger der i Rendsborg havde haft M. som premierløjtnant til militær mentor, skriver at M. allerede da var den udprægede soldaterskikkelse, med dansk sind, men en del tysk sving i sin fremtræden og tale, en type som ingen dansk garnison, allermindst Kbh., kunne have frembragt, og som vistnok kun kontakten med de daværende Kielstudenter kunne fremkalde. – Som kompagnichef deltog han i de fleste kampe i treårskrigen, blev 1848 kaptajn I, 1851 kar., 1853 virkelig major, n.å. kar., 1857 virkelig oberstløjtnant, 1863 kar. oberst. 1854–63 lå han atter i garnison i Rendsborg med en københavnerafdeling, I. bataljon, der med den daværende værnepligt med stillingstilladelse var den vanskeligste afdeling i hæren; men M. havde de egenskaber der behøvedes her; han anordnede anstrengende øvelser, lange marcher, var altid til stede ved øvelserne ude og i garnisonen, forbandt faderlig velvilje med kraftige, indtrængende forestillinger og de nødvendige straffe og skaffede sig respekt, tillid og virkelig hengivenhed. Dec. 1863 fik han kommando over 7. brigade, I. og 2. regiment, københavnerne og jyder der deltog i kampen 3.2. Ved tilbagetoget fra Dannevirke søgte han ved Sankelmark at standse østrigerne ved et bajonetangreb hvorefter brigaden fulgte C. *Hegermann-Lindencrones korps i Jylland og deltog i fægtingen ved Vejle. Hans resolute føring ved Sankelmark havde med rette skabt ham stor popularitet, og da ministeriet anordnede opstilling af en særlig brigade til landgangsforetagender fik han kommandoen derover; men det blev ved forberedelser. I aug. beordredes han til Kbh. med denne brigade da regeringen ønskede pålidelige tropper her under M.s føring. Hans navn var også fremme under overvejelserne om skifte i overkommandoen. 1866 reserveredes der ham generalmajors anciennitet, og ved hærloven n.å. blev han general. Han var medlem af kommissionen for denne hærlov, men forhandlinger ved det grønne bord lå ikke for ham. 1879 afskedigedes han; efter længere tids svagelighed døde han pludselig. – I Tidsskrift for Krigsvæsen 1860 har han skrevet en afhandling om infanteritaktik og sst. 1865 om bajonetens anvendelse under fægting. – R. 1848. DM. 1858. K. 1864. S.K. 1875. □ Afbildet på mal. af slaget ved Sankelmark 6.2.1864 af N.

Müller, Max

Simonsen, 1864 (Glorup). Mal. af Julius Hahn, 1864. Buste af V. Bissen, 1865 (St.mus.). Litografi. Træsnit 1868, efter dette stengraving 1870 og træsnit, gruppebillede, af H. P. Hansen, 1889. Træsnit 1879 efter foto, efter samme tre træsnit 1884, det ene af H. P. Hansen. Afbildet på stengravingen Fædrelandsstykke, 1886. Mal. af Otto Bache. Afbildet på tegn. og akvarel af samme samt på mal. af M. ved Sankelmark, ligeledes af Bache, 1887 (Fr.borg), gengivet i to træsnit af H. P. Hansen. Foto.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I, 1867–71 435; III, 1880–87 634f 977f o.ñ.st. Vort forsvar VII, 1888 nr. 192A. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstaben I–III, 1890–92. Vald. Stilling: Danske livregiment til fods. I. bataillon 1763–1913, 1913. Daniel Bruun i Militært t. XLIII, 1914, tillægshft. III. C. E. Reich i Danske mag. 6.r.II, 1916 163f 176. A. F. Krieger: Dagbøger III, 1921 15 343f. H. B. Thorsen i Kastelet XV, 1925 nr. 9 2–4; nr. 10 2f. Jens Johansen: 4. division i Nørrejylland 1864, 1936 86–95 103f 115–28 136f o.ñ.st. Samme: Hæren ved Danevirke 1864, 1938.

Rockstroh*

Müller, Otto Frederik (ved dåben Friedrich Otto), 1807–82, jurist. * 31.8.1807 i Kbh. (Frue), † 20.4.1882 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: professor, senere biskop Peter Erasmus *M. (1776–1834) og Augusta L. Stub (1788–1852). ~ 23.4.1842 i Kbh. (Frue) med Sophie Charlotte Lange, * 27.10.1818 i Kbh. (Frue), † 27.6.1859 på Frbg., d. af assessor, senere overpræsident Michael *L. (1788–1856) og Lucie T. Petersen (1795–1858). – Far til P. E. *Lange-Müller. Bror til Ludvig *M. M. blev student 1824 fra Metropolitanskolen, cand.jur. 1830 og vandt 1832 universitetets guldmedalje for en afhandling om den separerede og fraskilte hustrus borgerlige stilling. 1832–46 var han auditor, fra 1839 overauditor, og 1836–46 kancellist i danske cancelli. 1846 udnævntes han til assessor i landsover-, hof- og stadsretten i Kbh. og var 1860–78 højesteretsassessor. En særlig indsats øvede han inden for næringsretten som han i danske cancelli var blevet særlig fortrolig med. 1840 udgav han *Om Laugsvæsen og Bevillinger til Næringsbrug efter den danske Lovgivning*. Den udkom just da den liberale bevægelse satte næringslovgivningen til debat og var medvirkende til at M. blev medlem af Industriforeningens repræsentantskab 1842–47 og borgerrepræsentant i Kbh. 1842–49. Han sad i komiteen til undersøgelse af Kbh.s lavs- og korporationsvæsen og havde væsentlig andel i dens betænkninger 1844 og 1847 som i liberal ånd anbefalede en smidiggørelse af lavsordningerne med henblik på deres mulige afskaffelse efter 20 år. I sit skrift *Om Valgret og Valgbarhed*, 1842 stod han på de liberales side, men bevægede sig

mod deres højre fløj i afvisning af almindelig valgret i skriftet *Om Valgloven*, 1848. Derimod var han den økonomiske liberalismes kompromisløse forkæmper da han 1855 af indenrigsminister P. G. Bang fik overdraget at udarbejde lovforslag om fri næring. Han var da medlem af folketinget, valgt i Hillerødkredsen 1855, senere i Kbh., og som ordfører for loven om næringsfrihed 1857 hilste han den velkommen med samme entusiasme som han havde vist den konstitutionelle forfatning. Efter sin udnævnelse til højesteretsassessor nedlagde han sit folketingsmandat. Han misbilligede i de følgende år de national-liberales Ejderpolitik og sluttede sig 1864 til den helstatlige og stærkt royalistiske Augustforening hvis synspunkter han førte frem i pjecen *Det Hall-Monradske Ministerium efter 15. Nov. 1863*, 1864, og i *Interpellationen til Hr. Geheimeraad Hall paa Valgdagen d. 30. Mai 1865*, 1865. – M. var dybt religiøs. Han gjorde tjeneste som amanuensis hos Sjællands biskop 1834–40 og var kasserer for Sjællands stifts gejstlige enkekasse 1841–60 da han konstitueredes som direktør for pastoralseminariet med forpligtelse til at forelæse over kirkeret. I folketinget var han skarpeste opponent mod Frederik *Barfods forslag om trosfrihed som sigtede mod borgerlig vielse og civilregistre i stedet for kirkebøger, ført af præsten. Sit forfatterskab fortsatte M. med en pjece om ændring af det juridiske studium og dets eksamen, 1867, og med en fremstilling af martsdage 1848 i Kbh. i Hist.T. 3.r.VI og 4.r.II, 1867–72. Et lille skrift om Albrecht Dürer udgav han 1879 og var medudgiver af sin morbror C. G. *Kratzenstein-Stubs tegninger 1844–45. Han sad i Mådeholdsforeningens bestyrelse 1843–48 og var formand for Det kgl. danske havelselskab 1862–64. – R. 1862. DM. 1876. K.² 1878. □Mal. af A. A. Müller, 1832 og af H. Chr. Jensen, 1877. Foto.

Mathilde Reinhardt: Familie-erindr. II, 1889 220. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (re-proudg. 1973). C. Nyrop: Bidrag til vor håndværkerstands hist. før 1857, 1914 især 313–25. A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921; VII, 1925. Den danske rigsdag 1849–1949 I, 1949. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Müller, Otto, * 1914, departementschef. * 25.5.1914 i Rindom. F: stationsforstander Fritz Julius Edward M. (1880–1961) og Mathilde Nielsen (1881–1942). ~ 30.8.1941 i Kbh. med Eli Anna Olsen, * 8.7.1918 på Frbg., d. af pressechef Arnold Vilhelm O. (1889–1980) og Anna Amalie Larsen (1892–1977).

M. blev student fra Esbjerg gymnasium 1933 og cand.polit. 1939. Han ansattes s.å. i ministeriet

for handel, industri og søfart, blev sekretær 1942, fuldmægtig 1945 og direktør for direktoratet for vareforsyning 1950. Ved dets nedlæggelse 1959 udnævntes M. til afdelingschef i ministeriet og blev dets departementschef 1960. I de mere end 40 år M. har virket i det ministerium der forestår og administrerer lovgivningen for hovedparten af dansk erhvervsliv har han deltaget i en omfattende omstilling i produktion og handel. Den første del af hans embedstid prægedes af krig og besættelse med indgribende rationeringer og restriktioner, hvorefter fulgte en lang afviklingsperiode der afsluttedes med nedlæggelse af varedirektoratet. Allerede før nedlæggelsen og endnu mere i tiden derefter deltog M. i de mange udredninger og ændringer der fulgte med de europæiske integrationsplaner: udarbejdelsen af planerne om et udvidet nordisk økonomisk samarbejde og toldunion 1957–58, Danmarks tilslutning til EFTA 1960, redøgelsen om Danmark og EF 1962, da det stod klart at England ville søge optagelse i EF og Danmark besluttede at gøre det samme samtidig med England, udarbejdelsen af NORDEK-planen 1968–70 og, da den ikke kunne virkeliggøres, oprettelsen af nordisk ministerråd til koordinering af det nordiske samarbejde, og endelig forhandlingerne om dansk tilslutning til EF 1972. Ved siden deraf er handelsministeriets ressort blevet udvidet med den meget omfattende eksportkreditfond og egnsudviklingsloven. Det har dog ikke forledt M. til „imperialistisk“ fastholden ved administrative områder hvor decentralisering var praktisk som med udflytning af egnsudviklingskontoret til Silkeborg. M.s styrke under de sidste ti-års udvikling har været hans sikre overblik og evne til at tilrettelægge arbejdet rationelt og effektivt. – R. 1952. R.¹ 1961. K. 1967. K.¹ 1975. □Foto.

[Kr.] Asb[æk] i Berl. tid. 24.5.1974.

Helge Larsen

Müller, Otto Frederik (Ottho Friderich), 1730–84, naturforsker. * 2.3.1730 i Kbh. (Garn.), † 26.12.1784 sst. (Petri), begr. sst. (Petri). F: hoftrumpeter Joachim Nicolaus M. (ca.1686–1763, ~1° før 1721 med Helena Susanne, ~2° før 1723 med Boge Lorenze, † 1726) og Margrethe Henriche Udsen (1705–68). ~ 26.5.1773 i Drøbak, Norge, med Anna Catharina Paludan, * 26.11.1735 i Kristiania, † 8.9.1787 i Magleby, Stevns (~1° med købmand i Drøbak Christen Carlsen, 1707–71), d. af præst i Kristiania, senere biskop i Kristiansand Rasmus P. (1702–59,

~2° 1743 med Johanna Fischer, ca. 1716–1754 (~1° 1732 med provst i Kristiania Niels Barfod, 1696–1739), ~3° 1755 med Anna Margrethe Pohlmann, ca. 1695–1763 (~1° 1739 med major Hans Prip, † 1745)) og Margrethe Garmann († 1742).

Opvokset i Kbh. under trange kår blev M. 1742 sat i Ribe latinske skole hvor morbroderen Niels Udsen var hører (kollega) og villig til at tage sig af ham. Han havde dér også mulighed for lidt indtægt ved peblingsang i kirken, han var meget musikalsk, og kunne få adgang til de mange legater skolens kendte rektor Christian Falster havde skaffet tilveje. 1746 døde morbroderen, men en præstenke, Sophie Astrup Hygum, sørgede siden for ham, indtil han dimitteredes 1748 med Falsters testimonium for færdighed i historie og musik. I Kbh. studerede M. efter tidens skik teologi og skaffede sig til livets ophold ved musikundervisning. 1751 blev han udnævnt til alumne på Borchs kollegium som anerkendelse af flid og evner. Han skrev i sin studietid to teologiske disputater med emner der udpræget hørte tiden til: *De Michaele Archangelo probabilis creato quam increato*, 1751 og *De prophetis Novi Testamenti*, 1753, en historisk disputat om evnen til at skue ind i fremtiden. M. har imidlertid også udmærket sig som en god prædikant, og denne egenskab bidrog til at vende hans skæbne. På Frederiksdal sad i de år enken efter statsminister Johan Sigismund Schulin, Catharina Maria født von Møsting, med to småbørn. Hun var et fromt gemyt der ønskede at lade teologiske studenter holde kabinetsprædikener for sig. Mange kom, men M.s kabinetsprædikener i august-september 1753 gjorde et sådant indtryk på hende, at hun 29.9. engagerede ham som hovmester for sin seksårige søn Frederik (Fritz) Ludvig Schulin. Fra 1754 fik M. fast ophold i den Schulinske familie, om vinteren i den senere Efterslægtens gård (nu Illum) på Østergade, om sommeren på Frederiksdal. 16 år tilbragte han i denne stilling, støttet økonomisk, men også åndeligt, af den kloge grevinde. Det teologiske studium opgav han og kastede sig over andre fag som han som hovmester og huslærer for en ung greve der skulle stile mod høje statsembeder, måtte sætte sig ind i, jura, sprog og „de smukke videnskaber“ samt naturligvis fortsat musikken. Juridisk „examen privatum publicum“ tog han 1760, men allerede 1758 kunne M. dimittere sin knap 11-årige elev til universitetet. Fra samme tidsrum stammer også M.s skønlitterære produktion som lejlighedsdigter, oversætter af Edward Young og endog forfatter af et hyrdestykke *Frodde den Fredegode*, 1760 som hyldest til Frederik V, alt i tidens svulstige og sentimentale stil.

Indtil disse år hører vi intet om M.s interesse for naturvidenskab; men den fortsatte undervisning efter Frederik Schulins dimission til universitetet 1758 krævede, at M. nu også satte sig ind i dette fag som åbenbart også har optaget grevinden. Måske var M.s interesse indtil da blot stemningsbetonet, men sansen må have været der, eftersom han i de følgende 25 år udrettede, hvad der har berettiget udtalelsen om at han, måske næst Niels "Stensen, er Danmarks største naturforsker. Han havde først og fremmest evnen til at se, og grevinden støttede ham såvel ved anskaffelse af de nødvendige apparater og den nødvendige litteratur som direkte i hans iagttagelser og undersøgelser. I tidens ånd begyndte han med at samle, planter og insekter især. Resultatet blev de to bøger *Fauna insectorum Fridrichsdalina*, 1764 og *Flora Fridrichsdalina*, 1766, hvoraf den første vel ikke er den første danske entomologi, M. T. "Brünnichs arbejder er tidligere, men dog indeholder en lang række nybeskrivelser, mens den anden er „et meget mangelfuldt og umodent værk“ (Carl Christensen). Begge arbejder blev udgivet i udlandet under to store udenlandsrejser M. foretog sammen med sin elev 1763–64 og 1765–67, under hvilke de gennemrejste Tyskland, Schweiz, Italien, Frankrig og Holland, og hvor M. opsøgte sine naturhistoriske kolleger. M. havde megen sans for reklamens magt, han skriver det selv i et brev til Allioni, og han benyttede lejligheden til at lade sig indmelde i mange lærde selskaber; hans udenlandske berømmelse var stor på et tidspunkt hvor den endnu ikke var berettiget. – Men det var ikke samlinger og artsbeskrivelser der blev M.s væsentligste indsats. Den skyldtes hans iagttagelsesevne og forståelse af det set. Det viste han allerede i sit første arbejde om *Limsvampen*, 1762 som han sendte til Carl von Linné der lod det oversætte til svensk og optage i Kungl. vetenskapsacad.s handlingar. Om Linnés senere påfaldende tavshed over for M., modsat det hjertelige forhold til Brünnich og J. C. "Fabricius, er mangt blevet gisnet; M.s krævende, selvhævdende og samtidig smigrende form har efter Linnés eget udsagn budt ham imod. Arbejdet om limsvampen (nu *Bulgaria inquinans*) viser hans omhyggelige iagttagelser, allerede da under mikroskopet og hans, naturligvis frugtesløse, søgen efter svampens støvdragere som andre endog havde beskrevet. I *Efterretning om Svampe*, 1763 konkluderer han derfor, at svampene har „et hemmeligt Gifte“. Sst. skriver han polemisk, hvad der senere har været sat som motto for hans eget virke: „Publicum vil undervises, ikke forledes; Natur-Elskeren vil see, ikke troe“. Hans iagttagelser er det væsentligste, og

selv hvor han er på sporet af en rigtig forklaring, som fx at myceliet danner svampen, ikke omvendt, udtrykker han det forsigtigt med: „hvad vilde man sige, hvis . . .“. Iagttagelse og forsigtig konklusion viser sig også i *Beschreibung der Feld-Lilie*, 1766 hvor han dels har set, at blomsterne hos denne plante (edderkopurt) åbner og lukker sig på bestemte klokkeslæt, dels søger at nå frem til en forklaring på bestøvningen, hvad der dengang var nyt.

1770 døde grevinde Schulin, men M. forblev endnu nogen tid knyttet til familien. 1771 blev han gennem G. C. "Oeder, der var nært knyttet til J. F. "Struensee, arkivsekretær i Det norske kammer, hvilken stilling han beklædte til rentekammerets genoprettelse jan.1773. Ved sit ægteskab s.å. blev M. en meget velhavende mand med hus i Kbh. (Amaliegade 16, over for Det gule palæ) og betydelige ejendomme i Drøbak ved Oslo fjord. Han kunne derefter helt hellige sig sine studier og fik trods gigt og podagra i de følgende ti år udrettet det enestående. 1772 overtog han efter Oeders fald udgivelsen af *Flora Danica* og udgav indtil 1784 fem hæfter med 300 tavler som dog ikke hører til værket bedste. Mens dette værk, der påbegyndtes 1761, dog afsluttedes efter 120 års forløb, så nåede det tilsvarende zoologiske værk, *Zoologia Danica* som M. planlagde og påbegyndte, aldrig at blive færdigt. Som en forløber udgav han 1776 *Zoologiæ Danicæ Prodrumus*, en liste over mere end 3000 arter, hvoriblandt talrige nybeskrivelser med korte linnéiske diagnoser. Af selve værket nåede M. kun at udgive to dele med 80 tavler, men det fortsattes indtil 1806 med endnu to dele og yderligere 80 tavler. Alle tavlerne er tegnet af M.s bror Christian Friderich Müller der også har en stor andel i *Flora Danica* og allerede på Frederiksdal var M. en stor hjælp til at bekræfte hans iagttagelsers rigtighed. En meget stor del af de afbildede dyr er marine invertebrater, for størstedelen samlet af M. selv ved Drøbak, deriblandt mange nye arter. Faktisk er M. den første nordiske zoolog der har foretaget systematiske indsamlinger af havdyr og han benyttede hertil et særligt af ham selv konstrueret redskab, den nu overalt brugte skraber.

Det er imidlertid ikke dette mere traditionelt faunistiske arbejde der er skyld i hans uvisnelige berømmelse, men derimod de iagttagelser han ved stadig brug af mikroskopet gjorde over de meget små dyr, ikke mindst i ferskvand, og over hvilke fire samlende arbejder så lyset, delvis udgivet posthumt, såvel som talrige forstudier. M. var altid meget hurtig til at give meddelelse om sine fund „i rigtig erkendelse af, at man for at blive berømt må gøre sig bekendt“ (C. C. A.

Gosch). Det eneste af de fire der kom i hans levetid var bogen om vandmidderne *Hydrachnae, quas in aquis Daniae palustribus detexit, descripsit etc.* O. F. M., 1781. Ikke blot beskriver og afbilder han heri 49 arter af disse næsten ukendte smådyr, men hans system er sådan, at den næste danske monografi 140 år senere kan bygge derpå. En anden leddyrgruppe fra samme biotop er småkrebsene, hvis endnu brugte navn Entomostraca han har skabt. Begyndelsen blev gjort med *Om ubekjendte Een-Øyer i vore færske Vande*, 1769, og andre småskrifter, men først 1785 kom det store samlewerk *Entomostraca seu Insecta Testacea, quae in Aquis Daniae et Norvegiae reperit etc.* O. F. M., hvori han ligeledes, foruden talrige nybeskrivelser, skabte et system der stadig bruges. Slægterne Cyclops, Caligus, Cypris, Daphnia, Polyphemus, Limulus og mange andre er alle skabt af ham. Også i *Von Würmern des süßen und salzigen Wassers*, 1771, opstiller han nye slægter og arter, men denne bogs særlige fortjeneste er den uhyre nøjagtigt opfattede og forståede forplantning ved deling hos de små orme naiderne, endog i grafisk fremstilling. Dette værks fortsættelse er den store *Vermium Terrestrialium et Fluvialium, seu Animalium Infusorium, Helminthicorum et Testaceorum, non Marinorum, succincta Historia* I–II, 1773–74, hvori foruden nybeskrivelser af orme og bløddyr findes grundlaget for hans systematisering af infusionsdyrene, et system han illustrerer med 50 tavler i den posthumt udgivne *Animalcula Infusoria Fluvialia et Marina, quae detexit etc.* O. F. M., 1786. At dette system sammenblander encelledede dyr og planter og endog hjuldyr kan ikke forundre; ingen, heller ikke Linné, havde tidligere forsøgt at skabe et system over alt hvad mikroskopet fandt i „infusorier“, vand med forrådnende organiske stoffer. At systemets enkelte arter skulle have danske navne som „tumlere“ og „rundere“ etc. lå i tiden. Endnu et lille systematisk arbejde må nævnes *Von dem Bärthierchen*, 1785, fordi han deri længe før andre så tardigradernes tilknytning til leddyrene. Af M.s rent biologiske arbejder fortjener to om sommerfugle at nævnes, nemlig *Pile-Larven med dobbelt Hale og dens Phalæne*, 1772, og *Det nøisomme Møll*, 1779. Den første afhandling skildrer hans levende beskrevne iagttagelser gennem fem år over hermelinskåben eller gaffelhalen, *Cerura vinula*. Det er heri han fortæller hvordan grevinde Schulin har hjulpet ham med klækninger og iagttagelser. Den anden er en lige så levende skildring af en minerende, senere fritlevende mølllarve, *Incurvaria*. Pilelarve-afhandlingen, der også indeholder en del om svampe, ender med en fremstilling af M.s besynderlige teori om

de små dele, monaderne, hvori dyr og planter falder hen ved forrådnelsen, for derpå atter at finde sammen, eventuelt efter århundreder, og indgå i den „grundtegning“ skaberen har foreskrevet i moderindividet. Det er imidlertid den eneste gang M. indlader sig på spekulationer. Teorien har hverken noget med G. W. Leibniz' monadeteori eller med præformationshypotesen at gøre; den står alene og er forblevet uden virkning, men er et udtryk for M.s stadige søgen efter en forklaring på forplantningen, „beblandelsen“.

Som iagttager, som nøgtern bedømmer af det set, uuhildet af andres meninger, og med sin evne til at systematisere de mikroskopiske dyr og planter var M. langt forud for sin tid, men i sin almindelige tankegang var han i høj grad et barn af den, måske også på grund af sin teologiske fortid. Alle naturens foreteelser er udtryk for skaberens visdom og almagt, ja M. smager endog Herrens venlighed i svampene. Hans sprog er opstyltet, modsat den samtidige J. C. Fabricius' velklingende stil, og hans snobberi utilsløret. Hans karakter er ofte blevet belyst og, bortset fra Lorens Hanssens panegyriske mindetale, som regel ikke elskværdigt. At han var selvhævdende, smålig, sårbar og snobbet er uden for tvivl, men man må erindre hans fortid som hovmester i et højadeligt miljø, og desuden bygger bedømmelsen ikke mindst på et brev som Carl Christensen dels har fejllæst, dels tillagt den elskelige N. T. *Lund, skønt det er skrevet af krakileren N. D. *Riegels. Lund anerkendte netop M. som „flink nok, et bekendtskab du bør dyrke“ i et brev til M. *Vahl. Og i sine testamentariske bestemmelser betænkte M. i taknemmelighed både sin gamle skole i Ribe og Regensen såvel som landhusholdningselskabet med betydelige pengebeløb; han siges også at have været en rundhåndet hjælper. – Medlem af Videnskabernes selskab 1776. – Kancelliråd 1769. Justitsråd 1773. Etatsråd 1774. Konferensråd 1781. □Min., formentlig af A. Thornborg, 1763. Stik af Meno Haas, 1776, efter tegn. af Cornelius Høyer. Mal. af Erik Pauelsen, 1789 (Fr.borg). Buste af C. F. Stanley (Zool.mus.; universitetsbibl.; Ribe latinskole). Mal. af C. A. Jensen, 1834 (brændt på Fr.borg 1859). – Epitafium af A. Weidenhaupt, opsat 1786 (Skt. Petri gl. urtegård, ødelagt v. Kbh.s bomb. 1807).

Jean Anker i Pers.hist.t. 11.r.II, 1941 199–228 (om slægten). Lorens Hanssen: Tale til erindr. af O. F. M., 1787. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, I, 1873 354–418; III, 1878 170–85 (bibliografi). Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologisk hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 58–67 (heri bibliografi). Carl Christensen i Naturens verden VI, 1922 49–68. Samme: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 135–49; II, s.d. 24–26 62–67 (bibliografi). Ragnar Spärck i Prominent

Müller, Otto Frederik

Danish scientists, udg. Vald. Meisen, 1932 60–64. Jean Anker i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XXVIII, Upps. 1941 169–83. Samme: O. F. M. I, 1943 = Acta hist. scientiarum naturalium et medicinalium II. Samme: O. F. M.s Zoologia Danica, 1950 = Library research monographs I. Samme i Medicinsk forum IV, 1951 236–47. – Papirer, bl.a. den såkaldte dagbog, i Kgl.bibl.

S. L. Tuxen

Müller, Peter Erasmus, 1840–1926, overfører, naturforsker. * 25.10.1840 i Kbh. (Frue), † 5.10.1926 sst., begr. sst. (Ass.). F: direktør for møntsamlingen Ludvig *M. (1809–91) og Eleonore V. F. G. Levetzau (1819–65). ~ 10.10.1874 i Kbh. (Garn.). Med Augusta Sophie Thiele, * 7.7.1851 i Kbh. (Slotsk.), † 29.3.1928 sst., d. af sekretær ved kunstakademiet, senere direktør for kobberstiksamlingen Just Mathias *T. (1795–1874) og Hanne Aagesen (1819–92). – Bror til Sophus *M.

Efter præliminæksamen kom M. i landvæsenlære nogle år. 1859 kom han på landbohøjskolen hvor han fik landbrugseksamen 1861. 1863 tog han studentereksamen, fortsatte studierne på landbohøjskolen hvor han blev forstkandidat 1867, og på universitetet hvor han s.å. tog filosofikum. Samtidig foretog M. zoologiske undersøgelser over de danske dafnier, og hans afhandling herom bragte ham universitetets guldmedalje (offentliggjort i Naturhist. Tidsskr. 3.r.V, 1868). – Man havde lagt mærke til M. på landbohøjskolen hvor han var assistent mens han studerede skovbrug. Han blev opfordret til at uddanne sig til en lærergerning i skovbrug som J. F. *Hansens efterfølger, og hertil fik han bevilget et rejsestipendium. Han fortsatte sine zoologiske studier sideordnet med de forstlige på udenlandsrejsen som gik til Schweiz, Italien, Frankrig og Tyskland 1868–70. Hans zoologiske forskning resulterede i doktordisputatsen *Jagttagelser over nogle Siphonophorer* (blægogpler), 1871. Efter hjemkomsten fortsatte han sine studier som nu især koncentrerede sig om forstvæsen og hans afhandling *De i Danmark hidtil fundne Phylloporer* (bladfodder), 1873 må betragtes som hans sidste arbejde inden for den egentlige zoologi. De nævnte arbejder viser M. som en omhyggelig zoologisk forsker, og hans indgående studier på dette område var af betydning for hans senere arbejder med skovjordens økologi.

I.1.1873 tiltrådte M. stillingen som forstdocent, vel rustet til at overtage gerningen som enelærer i skovbrugsfagene. Hans virke som lærer blev skelsættende for skovbrugsundervisningen som havde stået i stampe en årrække. Han gjorde en stor indsats for at opmuntre til en dansk skovbrugsforskning hvorpå ikke alene undervisning-

gen, men også det praktiske skovbrug kunne bygge. Det var på hans initiativ at C. D. F. *Reventlows næsten glemte forstafhandling Forslag til en forbedret Skovdrift (ved W. Gyldenfeldt) blev offentliggjort 1879. Reventlows tanker om stærk tyndingshugst blev herved kendt i vide kredse, og den stærke tyndingshugst vandt udbredelse i skovbruget. Af meget vidtrækkende betydning var *Tidsskrift for Skovbrug* som M. udgav 1875–91, ialt tolv bind plus supplementsbind 1903. M. knyttede fortræffelige medarbejdere til tidsskriftet der blev kaldt arkiv for forstlige undersøgelser, og skriftet indeholder afhandlinger der belyser så godt som alle aspekter inden for skovbrug. Af M.s egne bidrag skal fremhæves *Omrids af en dansk Skovbrugsstatistik* V, 1881, hvori han har samlet en mængde oplysninger om skovforhold og træforbrug. Han gør det klart at dansk skovbrug må indstille sig på tidens forbedrede transportmuligheder og den deraf følgende konkurrence fra udlandet. Hans mest betydningsfulde afhandlinger fra tidsskriftet er *Studier over Skovjord som Bidrag til Skovdyrkningsens Teori*, 1. Om bøgumuld og bøgemor på sand og ler (III, 1876) og 2. Om muld og mor i esgekove og på heder (VII, 1884). Disse to afhandlinger anses for grundlæggende i den forstlige jordbundslære; de var epokegørende og udkom såvel i tysk, 1888, som i fransk version, 1889, og herved blev M.s forskning internationalt anerkendt. Hans afhandling *Om Regnormens Forhold til Rhizomplanterne især i Bøgeskove* (Vidensk. Selsk. Forhandl. 1894) skal ses i tilslutning til hans studier over skovjord. For disse afhandlinger var M.s zoologiske uddannelse af den største betydning, og det skal fremhæves at M.s forskning vedrørende løvets omsætning og skovjorden bibragte skovdyrkerne forståelse af at jordbundstilstanden er af den største betydning for selvsåning og vækst i skoven, især i bøgeskoven. M.s undersøgelser var en forudsætning for H. C. *Ulrichs bøgeforyngelser. I tilslutning til disse arbejder skal det nævnes at M. – før Darwin – erkendte regnormens økologiske betydning. Han arbejdede på endnu et bidrag til denne serie, nemlig: 3. *Om fast og muldfattig Bund især i Bøgeskove*. Manuskriptet der aldrig blev afsluttet er trykt på foranledning af den dansk-amerikanske professor i skovbrug, S. O. Heiberg (Universitetet i Syracuse, USA) i erkendelse af M.s grundlæggende betydning for udviklingen af den forstlige jordbundslære (Dansk skovforen.s.t. 1950).

Store dele af det stof som M. samlede i sit tidsskrift blev benyttet i hans undervisning. Hans forelæsninger blev udgivet i autograferet form efter hans afgang som lærer: *Skovbrugshistorie*

og Statistik. 1882 og Skovdyrkningslære 1882–83. Om sidstnævnte skrev A. Howard "Grøn: „I intet andet Lands skovbrukslitteratur var der da frembragt et Arbejde der kunne maale sig med P. E. Müllers Skovdyrkningslære". 1882–1911 var M. overfører for 2. inspektion, dvs. den sydlige del af de nordsjællandske statskove m.m.; 1883–1920 var han tillige overinspektør for Sorø akademiske skove. Hans ledende stilling, hans dybe interesse for skovbrugets forhold og hans personlighed medførte at han blev den førende inden for dansk skovbrug gennem en lang årrække. Blandt M.s tillidsposter kan nævnes: 1884 kommissær ved den internationale skovbruksudstilling i Edinburgh, 1888 formand for skovbruksudvalget ved den store nordiske udstilling i Kbh., 1895 medlem af fællesudvalget for Dansk skovforening og Træhandlerforeningen samt andre udvalg under Dansk skovforening, 1900–09 formand for den fortløbende forsøgs-kommission. 1884 var han på grund af sine zoologiske arbejder blevet medlem af Videnskaberne selskab. Til trods for sit betydelige arbejde på administrativt og organisatorisk plan fortsatte M. sit videnskabelige arbejde, især undersøgelser vedrørende skov- og hedejord som han ofte udførte i samarbejde med yngre medarbejdere. Hans hovedværk herom er *Bidrag til de jyske Hedesletters Naturhistorie*, 1924 (Vidensk. selsk.s biol. medd. IV, 2) der af datiden blev anset for at være afslutning på diskussionen om lyngens indvandring på de jyske hedesletter. M.s studier førte til den opfattelse at lyngen havde erobret hedesletterne inden skoven og siden holdt sig der. Senere forskning, bl.a. Johs. "Iversens pollenanalyser har vist at skoven først tog landet i besiddelse, og at lyngen senere har bredt sig på skovens bekestning. M. var blandt naturfredningens pionerer. Som medlem af Naturhistorisk forening blev han valgt til udvalget for naturfredning som han var medlem af 1905–25, formand 1912–17. For fredningssagen var det af stor betydning at M. besad formandskabet i årene forud for udstedelsen af vor første naturfredningslov 1917. Allerede omkring århundredskiftet var visse skovstrækninger blevet fredet på M.s initiativ, fx Hald egeskov og nogle gamle bøgebevoksninger på Farum skovdistrikt, og M. gik med interesse op i driften af Jægersborg dyrehave der hørte til hans overførerinspektion. – Til overførerstillingen var knyttet hvervet som kgl. jægermester, dvs. at han havde ansvaret for kongens og hoffets jagter. Hans videnskabelige indsats belønnedes med æresmedlemskab af Svenska skogvårdsforeningen, af Danske forstkandidaters forening, det russiske forstkorps, og 1921 blev han udnævnt til

æresdoktor ved Hochschule für Bodenkultur i Wien. – R. 1881. DM. 1888. K.² 1892. K.¹ 1906. S.K. 1911. □ Silhouet af Ernst Ljung, 1886 (Fr.borg). Afbildet på H. O. Brasens mal., 1892, af vildtparade i Grønholt hegn 1889 (Fr.borg) og på gentagelse deraf. Afbildet på mal. af møde i Videnskaberne selskab af P. S. Krøyer, 1897 (Vidensk. selskab). Mal. af Knud Larsen, 1907 (Fr.borg) og af Otto Bache, 1909. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1872 91–93. – C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2, 1875 563–67; III, 1878 526f (bibliografi). G. Sarauw i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 383–95. Carl Christensen: Den danske botanik hist. I, 1924–26 især 688–95 865–67; II, s.å. 458–62 (bibliografi). Fr. Weis i Botanisk t. XXXIX, 1926 375–84. Johs. Helms og C. V. Prytz i Dansk skovforen.s t. XI, s.å. 657–79. A. Mentz i Naturens verden X, s.å. 385–92. C. Wesenberg-Lund i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1926–27 63–86. A. Oppermann i Hedeselsk.s t., 1929 114–27 (optr. i fortl. Fra skov og hede, 1929 236–50). Samme i Pers.hist.t. 9.r.IV, 1931 68–77. – Papirer i Kgl. bibl.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen/R. Spærck)

Müller, Paul Læssøe, 1878–1957, forfatter, journalist. * 28.11.1878 i Kbh. (Jac.), † 11.2.1957 sst., urne sst. (Vestre). F: magister, senere rektor Sigurd *M. (1844–1918) og Maria L. Biering (1844–1908). ~ 22.2.1918 i Kbh. (b.v.) med Ester Dam, * 11.4.1894 i Kbh., d. af forfatter Johannes *D. (1866–1926) og Anna S. L. Hornbech (1870–1952).

M. blev student 1896 fra Kolding og mag.art. i historie 1904. Han underviste derefter ved forskellige skoler og havde gentagne studieophold (1905, 1907–10 og 1914) i Paris og London. 1899 debuterede han med skriftet *Kampene om Kolding 1849* der bl.a. støtter sig til mundtlige beretninger om begivenhederne. 1905 udsendte han i Studentersamfundets serie bogen *Det moderne England* der skildrer de politiske forhold forud for Joseph Chamberlains nederlag 1906. Han har endvidere skrevet det vægtige afsnit om England 1846–1906 i *Folkenes Historie VII* (1912) hvilket til dels bygger på selvstændige kildestudier, samt afsnittene om middelalderens historie og om England og USA 1815–1920 i *Gyldendals Verdenshistorie III* og V (1921–22). – Han var en tid Studentersamfundets bibliotekar og udgiver af samfundets jubilæumsbog 1907. – Sin journalistiske virksomhed indledte han 1910 ved tidsskriftet *Ugens Tilskuer*. Han var en af dette tidsskrifts hovedmedarbejdere gennem hele dets beståen (til 1920), og han beskæftigede sig med emner fra næsten alle humanistiske felter. 1923–28 var han knyttet til *Nationaltidende* hvor han ligeledes i kronikken, i den ledende artikel, i det aktuelle causeri, i teaterkritikken osv. behandle-

de et særdeles afvekslende stof. 1928–30 var han medarbejder ved Morgenbladet. 1931 redigerede han tidsskriftet Forum. 1936 blev han medarbejder ved Kristeligt Dagblad og skrev fra sept. 1938 en månedlig udenrigspolitisk oversigt i Gads danske Magazin. Til Dansk biografisk leksikon, 2. udg. skrev han en lang række biografier. □Foto.

Morten Eskesen: Ludv. Chr. Müllers saga, 1907. Carl Roos i Morgenbladet 28.11.1928. Journalisten 15.11.1938. Kristeligt dagbl. 27.11.s.å. Nationaltid. 28.11.s.å. P. Stavnstrup i Berl. åften 26.11.1948. Chr. Kirchhoff-Larsen i Børsen 28.11.s.å.

P. Stavnstrup*

Müller, Peter Erasmus, 1776–1834, biskop, historiker, filolog. * 29.5.1776 i Kbh. (Nic.), † 4.9.1834 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: etatsråd, senere konferensråd F. A. *M. (1725–95) og Marthe S. Garboe (1745–80). ~ 30.12.1805 på Kalundborg Ladegård med Augusta Lovisa Stub, * 27.3.1788 i Kbh. (Holmens), † 10.2.1852 sst. (Helligg.), d. af premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Otto Frederik S. (1754–1827) og Louise Elisabeth Kratzenstein (1757–1844). – Far til Ludvig *M. og Otto *M. (1807–82).

M. voksede op blandt faderens bøger og kunstsamlinger; han gik ikke i skole, men fik privat undervisning hjemme. 1792 blev han dimitteret til universitetet, 1795 tog han teologisk attestats og erhvervede 1797 magistergraden ved en afhandling som D. G. *Moldenhawer havde lagt til rette for ham. Umiddelbart efter begav han sig ud på en længere studierejse bl.a. med det mål at lære den nyere filosofi at kende. I Kiel og Leipzig hørte han K. L. Reinhold og E. Plattner der begge udgik fra Immanuel Kant; i Jena fulgte han J. G. Fichte. Han studerede arkæologi under C. G. Heyne i Göttingen og var derefter et års tid i Frankrig. Nogle måneders ophold i England i sommeren 1799 afsluttede rejsen. – Han havde fra tidlig tid haft en akademisk lærergering for øje og begyndte derfor efter hjemkomsten at holde forelæsninger; 1801 blev han udnævnt til teologisk professor. Af hans universitetsarbejde fremgik *Christeligt Moralsystem*, 1808, *Christelig Apologetik*, 1810 og *System i den christelige Dogmatik*, 1826, og såvel gennem disse bøger som gennem en lang række anmeldelser i Kjøbenhavnske lærde Efterretninger og Dansk Litteratur-Tidende er det muligt at følge hans udvikling fra en tidspræget, ret åndsaristokratisk intellektualisme hen imod en dybere kristelig livsforståelse. Men for de folk der i 20erne flokkedes om N. F. S. *Grundtvig stod han som rationalisten, og der rettedes kraftige angreb på ham

for usikkert grundlag og forflygtigende fremstilling (A. G. *Rudelbach i Theologisk Maanedsskrift IX, 1827 og i E. W. Hengstenbergs Evangelische Kirchen-Zeitung III, 1828). Efter F. C. *Münters død 1830 blev M. – ikke J. P. *Mynster som alle havde ventet – udnævnt til Sjællands biskop; det var i nogen grad mod hans vilje. Hans helbred var altid skrøbeligt og nu mere end nogen sinde; og den stille lærde, der søgte forsoning og skyede strid, kunne ikke gøre sig gældende under de voldsomme kirkelige brydninger. Det var dog M. der skaffede Grundtvig tilladelse til at prædike til aftensang i Frederikskirken.

Fremfor alt var M. forsker. Det teologiske studium havde givet ham metodisk optugtelse, og ligesom F. Münter, L. *Engelstoft, Caspar *Paludan-Müller førtes han fra teologien ud til andre områder. Interesse for primitiv religion og forståelse af at sammenlignende metode vil være frugtbar – påvirkning fra J. G. v. Herder og Heyne – spores i et par småafhandlinger fra 1800 og 1803 der tillige viser at M. var i færd med at fordybe sig i Nordens oldtid og allerede erkendte, at det var umuligt at trænge ind i de gamles forestillinger når man savnede overblik over og grundigt kendskab til litteraturen der endnu for en stor del henlå i manuskript. Han havde gennem sin ven B. *Thorlacius tilknytning til det islandske studium der længe havde haft hjemsted i Kbh., men afgørende impuls fik han fra den bevægelse der gik gennem tiden. På sin stiltfærdige måde var han med i den nationale selvhævdelse, den begejstrede søgen tilbage til Nordens hedenold som er et så fremtrædende træk i århundredets første årtier. M.s tidligste større arbejde *Antikvarisk Undersøgelse over de ved Gallehus fundne Guldhorn*, 1806, var besvarelse af en prisopgave Videnskabernes selskab havde udsat; han mente at kunne påvise kelt-iberisk proveniens, men dette forsøg der dengang opfattedes som meget skarpsindigt, kom ikke til at betyde noget for tolkningen af indskrift og fremstillinger på hornene og lå i grunden uden for hans vej. Med afhandlingen *Über die Ächtheit der Asalehre und den Werth der Snorroisichen Edda*, 1811 (på dansk 1812 i Det skandinaviske litteraturselskabs skrifter) ledes han ind på sin bane. Det er et gemmelse mod den ramme kritik af den islandske overlevering der gennem en årrække var fremført af J. C. Adelung, A. L. v. Schlözer og Fr. Rüh. Et indlæg i samme sag var *Über den Ursprung und Verfall der isländischen Historiographie*, 1813, svar på et skrift af Rüh: Die Edda, nebst einer Einleitung über nordische Poesie und Mythologie und einem Anhang über die historische Literatur der Isländer, 1812 og med det

samme forstudie til et overblik over alle islandske sagaer, trykte og utrykte, hele det omfattende materiale af højst forskellig værdi som svenske lærde i 1600- og 1700-tallet såvel som Thormodus Torfæus, G. Schøning og P. F. Suhm havde brugt til dristige bygninger. *Sagabibliothek*, 1817–20, rummer et kildekritisk oprydningssarbejde i Arni Magnússons og John Erichsens ånd, men M. når videre frem; han kommer ind på stilkritik, forsøger litteraturhistorisk placering og peger på levende tradition: Vølsungesagnene i færøske danseviser. Han havde foranlediget at vistestof blev indsamlet, han skaffede midler til udgivelse og skrev indledning til H. C. Lyngbys bog *Færøiske Qvæder* om Sigurd Fafnersbane og hans Æt, 1822. En kort analyse af Heimskringla indgår som led i *Sagabibliothek*; den fylligere begrundelse af opfattelsen af Snorres forhold til den ældre sagalitteratur gav M. i Videnskabernes Selskabs philos. og hist. Afhandlinger II (1824) og i bd. VI af den store Heimskringla-udgave (1826). Alt i alt blev *Sagabibliothek* en vigtig station på forskningens vej, og bogens indflydelse mærkes hurtigt; den citeres idelig i Svea Rikes Håfder, 1825 der er Geijers genmæle til Fr. Rühls.

Fra studiet af den norrøne overlevering førtes M. til den danske; 1824 offentliggjorde han en undersøgelse, *Om Kilderne til Saxos ni første Bøger og deres Troværdighed*. Allerede i *Sagabibliothek* skimtedes forståelse af, at islændingenes tradition og mangt og meget i Saxos oldhistorie var brudstykker af et hele, og gennem en indtrængende analyse af Gesta Danorum blev det ham klart at grundlaget for den første halvdel af Saxos store værk er sagn, gamle danske folkesagn og sange tillige med sagn der stammede fra islændingene. M. kuldkastede dermed alle tidligere slægtleds pompøse rækker af oldtidskonger, men banede med det samme vej for en anden art oldhistorie og gav Saxos kronike dybt perspektiv. – M.s senere studier, *Kritiske Bemærkninger over Saxos danske Histories 10.–16. Bog*, 1830, kan ikke lignedes med hans sagnhistoriske undersøgelser. Han tog ikke de kildekritiske spørgsmål op, skønt det kunne synes at hans arbejde om Heimskringlas kildeforhold måtte have ført ham på sporet. I fortalen bebudede han en udgave af Saxo med kommentarer der skulle være hvad Stephani noter havde været for 1600-tallet. I sammenhæng med disse planer forfattede han på latin et par biografiske studier over Andreas Suneson og Lave Urne; men med det store udgi-verarbejde nåede han ikke til ende. H. M. Velschow fuldendte det og udgav teksten 1839, kommentarerne 1858.

Side om side med M.s litteraturhistoriske, histo-

risk-kritiske arbejder ligger hans lingvistiske studier og hans virke til fremme af nordisk sprogvidenskab. I Københavnske lærde Efterretninger offentliggjorde han 1810 en indgående kritik af Videnskabernes selskab og af ordbogkommissionen hvor han til det sidste gjorde et betydningsfuldt arbejde. En afhandling fra 1813, *Om det islandske Sprogs Vigtighed*, stiller opgaver og prøver nye veje, særlig lægger man mærke til de planer der udkastes for nordisk filologi, og afsnittet *Dannersprogets Skiebne* som er et forsøg på en dansk sproghistorie. N.å. udkom Biörn Haldórs-sons islandske leksikon der for mange år siden var sendt ned til den Arnamagnæanske kommission; M. havde taget initiativ til udgivelsen og lagt arbejdet i Rasmus Rasks hænder. M. har i øvrigt betydet meget for Rask; han talte hans sag hos Frederik VI og holdt ham myndigt fast, da han fik i sinde at afbryde sin store rejse. – Endnu skal nævnes at M. inden for sprogstudiet havde en særlig interesse, nemlig synonymik. Han syslede fra tidlig tid med undersøgelser af den art og navnlig i en periode, da han på grund af svage øjne ikke kunne tåle megen læsning. *Dansk Synonymik*, 1829, der bygger på B. G. Sporns Eenstyldige danske Ords Bemærkelse (1775–92) er blevet til på ensomme vandringer eller under aftenmeditationer. Bogen kom i 2.udg. 1853 og i 3.udg. 1872.

1805–30 var M. redaktør af Københavnske lærde Efterretninger (fra 1811 Dansk Litteratur-Tidende). Hans alsidige kultur og fine hensynsfuldhed gjorde ham i særlig grad skikket til det hverv, og han havde regeringens tillid som fremgik af en kgl. resolution 1809 der indrømmede ret til at optage anonyme anmeldelser i tidsskriftet under redaktørens ansvar. M. kunne råde over en sjælden medarbejderstab: brødrene Ørsted (H. C.* og A. S.*), L. Engelstoft og E. C. Werlauff, Chr. Olufsen og J. L. A. Kolderup-Rosenvinge, Rask og J. P. Mynster o.m.fl. Selv skrev han en række dybtgående recensioner inden for de områder han beherskede: filosofi og teologi, norrøn litteratur og historie, folkeviser og sagnforskning. Hans nekrologer har værd ikke blot ved retsindig og forstående karakteristik, men også ved de positive efterretninger de bringer. – Dr.theol. 1803. Medlem af Danske selskab 1813. Universitetets rektor 1808–09, 1814–15, 1827–28. Rang med biskopper 1822. Ordensbiskop s.å. – En søn Adam August M., * 16.8.1811, † 15.3.1844, blev elev af C. W. Eckersberg, kom på akademiet tegneskole og blev 1828 elev af modelskolen. Han fik 1835 den lille, 1837 den store guldmedalje, rejste 1839–42 i Italien og blev agreeret 1842 på *Kristus og Evangelisterne*. Blandt hans historiske billeder var en række al-

Müller, Peter Erasmus

tertavler, fx til Endeslev, 1836, Grevinge, 1838 og Herfølge, 1840, samt *Luther på Rigsdagen i Worms* til Helligåndskirkens kor, 1837–38. Trods sin tidlige død af tb efterlod han sig en betydelig produktion. Som historiemaler var han imidlertid uden særlig originalitet. – R. 1826. DM. 1830. □Stik af Chrétien efter tegn. af Focquet. Afbildet s.m. hustruen på mal. af A. A. Müller, formentlig 1832. Mal. af samme 1833, efter dette kopi af C. A. Jensen, 1835 (Fr.borg) samt med lidt ændret dragt litografi af E. Fortling, 1844. Malet i ornat, gentagelse, af A. A. Müller, 1836 (Roskilde domk.), gengivet i litografi af G. F. L. Jaquemot, 1839 og litografi 1854.

Selvbiografi i Prædikener ved P. E. M.s indvielse til biskep., 1830 41–47. Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nord. Gelehrten, udg. Ernst Schmidt, Berlin 1885 135–44. Brevvekt. med Chr. Bredahl i Pers.hist.t. 5.r.VI, 1909 249–61. Breve fra og til N. F. S. Grundtvig I–II, 1924–26. – Chr. Molbech i Molbechs Nord. t. IV, 1836 457–80. Breve til og fra F. C. Sibbern, udg. C. L. N. Mynster I, 1866 150. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 141. Dansk kirkeliv, 1925 131 133f. J. Oskar Andersen i Kirkehist. saml. 6.r.I, 1933–35 166f 189–92. J. P. Mynster sst. IV, 1942–44 214–27. Skat Arildsen i Pers.hist.t. 10.r.III, 1936 114–31 (heri breve fra H. N. Clausen). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 300–03 o.fl.st. – Papirer i Kgl.bibli.

Ellen Jørgensen*

Müller, Poul Herman Anders, 1894–1971, bibliotekar. * 23.10.1894 i Kbh. (Frue), † 9.8.1971 på Riseberga, Ljungbyhed i Skåne, urne på Frbg. (Søndermark kgd.). F: xylograf Herman Rudolf M. (1856–1935) og Adolphine Johanne Dorthea Svendsen (1866–1937). ~ 21.9.1918 i Kbh. (Skt. Andreas) med viceskoleinspektør Ellen Louise Henriksen, * 25.10.1886 i Store Heddinge landsg., † 1.9.1970 i Holte, begr. i Kbh. (Vestre), d. af lærer Laurids H. (1856–1917) og Maren Kirstine Zachariassen (1864–1951). Separeret 1950.

M. bestod allerede som knap 21-årig lærereksamen fra Jonstrup seminarium og blev to år senere student. Samtidig med at studere filosofi ved universitetet virkede han ved Kbh.s skolevæsen hvor han 1919 fastansattes som lærer. Han var en meget afholdt og efter tidens forhold meget moderne lærer, især i historie, men en tiltagende tunghørhed tvang ham til i 1929 at opgive lærergeneringen. Han ansattes da som inspektør ved det daværende Dansk skolemuseum, og 1936 overtog han desuden ledelsen af det bibliotek der var knyttet til institutionen.

1934 ændredes navnet på den samlede institution til Statens pædagogiske studiesamling, et

navn der 1973 afløstes af det nuværende Danmarks pædagogiske bibliotek. Når dette i dag indtager en fremtrædende plads som et landsdækkende stort specialbibliotek inden for områderne pædagogik, børnepsykologi, skolehistorie m.v., skyldes det i høj grad den utrættelige indsats som M., til trods for højest utilfredsstillende ydre rammer for virksomheden, udførte i de 28 år han var studiesamlingens leder. M.s ildhu og levende interesse for alle pædagogiske spørgsmål nød stor anerkendelse i vide kredse, og af hans mange tillidshverv kan nævnes medlemskabet af bestyrelsen for Danmarks skolecentraler, af repræsentantskabet for Dansk Frøbelforening, Dansk pædagogisk forening og institutionen C. D. F. Reventlows minde, Pederstrup. Han var medstifter af landsforeningen Dansk natur – Dansk skole og medlem af bl.a. udvalget for naturparker i Nordsjælland. – M. var fra 1939–52 medredaktør af *Vor Ungdom* og har leveret bidrag hertil og til andre samleværker og tidsskrifter, således til *Bogvennen* 1948 (*Om A B C-ens Historie*) og til *Festskriftet for skolelovene af 1814: Af landsbyskolens saga*. Han var endvidere medforfatter af flere skolebøger. – R. 1949. □Foto.

Robert Hellner i *Bogens verden* LIII, 1971 561. Samme i *Folkeskolen* LXXXVIII, s.å. 1825. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund

Müller, Sigrid Flamand, * 1904, kunsthistoriker. * 4.6.1904 i Jægersborg (Gentofte). F: arkitekt Niels Christian Christensen (1867–1939) og Ingeborg Flamand (1877–1970). ~ 14.5.1934 i Gentofte k. med kunsthistoriker, dr.phil., direktør for nationalmuseet i München Carl Theodor M., * 19.4.1905 i Ingolstadt, Bayern, s. af arkitekt Albert M. (1867–1940) og Elsebeth Krall (1878–1937).

Efter studentereksamen 1923 studerede M. som en af de første kvinder kunsthistorie og arkæologi ved Kbh.s universitet. Hun fortsatte i München bl.a. med Wilhelm Pinder som lærer og promoveredes i 1931 som doktor fra universitetet på et dragthistorisk emne. Allerede fra 1927 havde M. lejlighedsvis været beskæftiget i Kunstindustrimuseet som vikar og blev 1932 efter sin eksamen fast ansat til katalogisering og omvisning. Hun forfattede bl.a. kataloget til udstillingen *Dansk Porcelæn 1760–1800*, 1933. Da M. året efter blev gift forlod hun museet og flyttede til München hvor hun siden har boet, men altid gennem årene bevaret faglig og videnskabelig kontakt med Danmark. Inden for kunsthåndværkets historie har M. især beskæftiget sig med forskning af ældre europæisk tekstilkunst.

Under sit pigenavn Sigrid Flamad Christensen udgav hun *De danske Kongers kronologiske Samling paa Rosenborg. Kongedragterne fra 17. og 18. Aarhundrede*, 1940 som ud over en fortrinlig dragthistorisk oversigt indeholder en komplet beskrivelse og illustration af de bevarede kongedragter og dragtdele fra Christian IV til Christian VII og en publicering af de benyttede arkivalier. Siden fulgte i samarbejde med dr. M. Mackeprang *Kronborgtapeterne*, udgivet af Sel-skabet til udgivelse af skrifter om danske mindesmærker, 1950, hvor M. navnlig har behandlet de Knieperske kongetæppers teknik. Efter anden verdenskrig arbejdede M. ved en nyoprettet afdeling for restaurering og konservering af tekstile arbejder ved Bayerisches Nationalmuseum for hvilket hendes mand var blevet direktør. Her var hun med til at skabe en institution som tiltrak elever og blev forberedelig for andre museers tekstilkonservering. Store opgaver såsom tekstilskattene fra domkirkerne i Bamberg og Speyer blev overdraget M. som under navnet Sigrid Müller-Christensen udgav *Das Grab des Papstes Clemens II im Bamberger Dom*, München 1960, og i bind V af *Kunstdenkmäler von Rheinland-Pfalz (Der Dom zu Speyer)* har M. behandlet de tekstile fund fra gravene i kongekoret (Berlin 1972). Sammen med Marie Schuette skrev M. *Das Stickereiwerk*, Tübingen 1963 samt flere artikler om tekstilkunst i kunsthistoriske tidsskrifter og udstillingskataloger. Endelig bør nævnes det populære oversigtsværk *Alle Möbel*, München 1948 der er kommet i flere udgaver. For M. har det været af uvurderlig betydning at hun har modtaget en væsentlig del af sin uddannelse samt arbejdet i en centralt placeret kunst- og kulturby som München med rige samlinger og fagligt samkvem med tyske og andre udenlandske fagfæller. M.s betydelige kunsthistoriske viden i forbindelse med en omfattende tekstilteknisk erfaring har resulteret i videnskabelige arbejder af international standard.

Erik Lassen

Müller, Sigurd Hjorth, 1844–1918, forfatter, rektor, kunst- og litteraturhistoriker. * 21.12.1844 i Snedsted ved Thisted, † 2.12.1918 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: præst, seminarieforsøger Ludvig Chr. *M. (1806–51) og Hanne H. Hjorth (1814–98). ~ 6.4.1874 i Kbh. (Jac.) med Maria Louise Biering, * 20.12.1844 i Kbh. (Frue), † 28.11.1908 sst., d. af cand.polyt., adjunkt Christian Henrik B. (1813–46) og Maria Louise Sack (1814–45). – Far til Paul Læssøe *M. M. gik i Roskilde katedralskole, dimitteredes privat 1863 og begyndte at studere medicin. Han

dyrkede imidlertid litterære interesser, og da maleren Thorald Læssøe 1867 tog ham med på en otte måneders rejse til Italien kastede han sig over æstetikken og bestod magisterkonferens heri 1873. En årrække virkede han som lærer ved kbh.ske skoler (bl.a. Borgerdydskolen) og som medarbejder ved blade (Dagbladet under V. *Topsøe, senere Morgenbladet under O. *Borchsenius). 1886 blev han rektor ved Kolding latin- og realskole, tog sin afsked på grund af sygdom 1901. – M. begyndte som forfatter med et bind *Digte*, 1867 og fortsatte med *Tre Fortællinger*, 1874 (ny udg. 1914), af hvilke *Sarons Rose* vakte megen opmærksomhed, og med bidrag til forskellige periodiske skrifter (fx *Fremtidens Nytaarsgave*, 1886 og 1887). Endvidere leverede han efterhånden en del oversættelser af antikke forfattere – Theokritos (*Fem Digte*, 1872, *Adonifesten*, 1873, *Udvalgte Digte*, 1915), Musaios (*Hero* og *Leandros*, 1899), Euripides (*Medeia*, 1911) – samt af Holbergs latinske epigrammer (*Et Hundrede Epigrammer*, 1902). Hans egne *Sidste Digte* afsluttede dette forfatterskab 1917. Men fremfor alt var M. en frisindet humanist med vidtspændende interesser. Hans skønhedsbegejstring og virkelyst førte ham ind på den populære meddelelse hvortil hans personlige noblesse og pædagogiske evne havde givet ham de bedste betingelser, og dette område viede han i grunden sit liv. Han blev en flittig populær foredragsholder og skribent og udsendte en række litteraturhistoriske skrifter og skolebøger der blev stærkt benyttet. *Haandbog i den danske Litteratur*, 1880, *Kortfattet dansk Literaturhistorie*, 1881 og *Grundtræk af den nordiske Mythologi*, 1883 kom i mange oplag, *Omrids af Verdenslitteraturens Historie*, 1881, tillige i svensk udgave (1883). Sin skole ledede M. med frisindede reformer der gav den noget af en banebrydende stilning. Han nedlagde forbud mod prygl, afskaffede karakterer og nummerering efter dygtighed, forsynede klasseværelserne med fotografier efter kunstværker og med radering af nyere kunstnere, indførte fællesundervisning allerede 1896 og påtænkte adgang for forældre til at overvære den daglige undervisning.

M.s kunstkritiske og kunsthistoriske skribentvirksomhed, der vel især har gjort hans navn bekendt, er knyttet til blade og tidsskrifter (bl.a. *Illustreret Tidende*), til Salmonsens og Brickas leksika og til en række til dels ret omfattende værker. 1883 kom den populære *Kortfattet Kunsthistorie* der med klog hensyntagen til sit specielle øjemed mere er anlagt efter pædagogiske end efter kunsthistoriske synspunkter, 1884 *Nyere dansk Malerkunst*, med ca. 80 biografier af samtidige kunstnere, 1893 *Thorvaldsen* og

Müller, Sigurd

1905 det fortjenstfulde *Nordens Billedkunst*. I almindelighed forfulgte M.s kunsthistoriske forfatterskab almenoplysende mål. Sjældnere søgte han nye veje således som i afhandlingen *Thorvaldsens Elskede* (Gads danske Mag. 1908-09) hvor han, til dels støttende sig til tyskeren Fr. Noack, krævede en retfærdigere opfattelse af Anna Maria Magnani end den gængse Thieleske vurdering af hendes personlighed og forhold til Thorvaldsen. Men selv i sine populære skrifter er M. altid selvstændig og præget af frisk modtagelighed i sit syn på kunst, og hans sprog varmes af hans glæde ved det set og over kunstens livsværdier. Derfor fik hans aktuelle skribentvirksomhed, hvor han for øvrigt ikke lagde fingrene imellem når noget mishagede ham, også betydning som propaganda for en række samtidige kunstnere. Hans biografiske grundighed vil efterhånden give hans artikler i leksika og tidskrifter og især et værk som Nyere dansk Malerkunst værdi som kildekrifter for kendskabet til hans samtids kunstnerliv gennem de mange positive meddelelser han samlede. Bekendt er hans levende interesse for den grafiske kunst. Han ejede selv en anselig samling af ny dansk grafik. Carl Blochs, Thorv. "Niss" og Frans "Schwartz" berømmelse som raderere skyldes for en væsentlig del hans kritiske virksomhed, og med rette udnævnte Grafisk kunstnersamfund ham kort efter sin stiftelse til sit æresmedlem. M. efterlod sig mindet om en stærk og levende personlighed med høje ideelle mål der havde virket åndeligt vækkende på mange mennesker og været en støtte for søgende unge kunstnere. □Mal. af A. Jerndorff, 1872 (Randers mus.). Tegn. af Albert Price, 1886. Litografi af A. Repholtz og af Johan Rohde, 1902. Radering af E. Krause, 1910. Relief af E. Waller, 1913. Mal. af V. Maegaard, 1918 (Kolding mus.). Relief af C. Martin-Hansen s.å. (gravstenen). Foto.

Georg Bruun i Vor ungdom, 1901 463-66. Samme: Halvtreds år, 1930 111-35. Morten Eskesen: Ludvig Müllers saga, 1907 257f 264f. Henning Brochner i Bogenvennen 7.11.1917. Kai Flor i BerLtid. 3.12.1918. Elna Borch sst. 10.12.s.å. C. C. Clausen i Politiken 4.12.s.å. H[arald] N[jielsen] i Ugens tilskuer 15.12.s.å. Paul Læssøe Müller i Højskolebl., 1920 747-54.

Sigurd Schultz*

Müller, Sigurd, * 1904, vinhandler. * 27.12.1904 i Ålborg (Vor Frue). F: vinhandler Magnus M. (1870-1950) og Marie Bendtzen (1877-1954). ~ 27.9.1927 i Ålborg domk. med Ellen Eva (Biten) Videbæk-Nielsen, * 11.4.1909 i Ålborg, d. af direktør Alfred V.-N. (1874-1944) og Minnie Louise Larvø (1881-1956).

M. var fra barnsben velkendt med vinbranchen idet faderen Magnus Müller var vinhandler og siden 1900 medejer af et af Ålborgs største og ældste vinimportfirmaer, P. Weile og Søn, etableret 1822. Han gennemførte en uddannelse inden for branchen med henblik på at følge i faderens fodspor. 1922-24 stod han i handelslære i kolonial- og kornfirmaet J. Nielsen Dinesen i Ålborg og fortsatte de tre følgende år sin faglige videreuddannelse i Frankrig (Bordeaux, Cognac), Spanien, Portugal og England. Han blev optaget som medejer i P. Weile og Søn 1926 og overtog efter faderens død 1949 firmaet som eneindehaver. Med sin store kyndighed videreførte han virksomheden der i de følgende år blev udvidet ved overtagelse af forskellige lokale vinhandlere, bl.a. M. Engesgårds Vinhandel i Ålborg (1957), Thisted-firmaet Wilhelm Helstrup samt Jyllands ældste vinfirma, M. Simoni, 1968. Som et led i afviklingen af sine erhvervmæssige aktiviteter og sikring af virksomhedernes videreførelse indgik M. 1972 et samarbejde med det store vinfirma Peter F. Heering der tre år senere helt overtog Weile & Søn samt de øvrige af M. drevne vinfirmaer. I stedet oprettede M. en mindre vinhandel baseret på specialimport. - Med sin alsidige interesse for erhvervs- og samfundsforhold blev M. tidligt inddraget i forenings- og organisationslivet. Inden for sin brancheorganisation, Vinhandlerforeningen for Danmark, førte han som bestyrelsesmedlem fra 1938 og formand siden 1949 en meget energisk kampagne mod den høje danske vinbeskatning som det gennem en udholdende, diplomatisk gennemført indsats i kommissioner og udvalg lykkedes at få betydeligt nedsat, og M. har både gennem dette arbejde samt gennem sin medvirken i massemedierne, bl.a. TV, en stor andel i at vin fra 1960erne efterhånden er blevet en daglig forbrugsvarer i Danmark. 1966-72 var han formand for Vinbranchens fællesråd og havde 1962-77 desuden sæde i bestyrelsen for den internationale vinorganisation (æresmedlem 1979). Lokalt har hans organisationsarbejde været meget bredtspændende fra erhvervsprægede bestyrelsesposter i Ålborg reklameforening 1934-49, Ålborg turistforening (næstformand 1939-62), Ålborg erhvervsråd 1944-62 og Ålborg Byes og Omegns Sparekasse/Sparekassen Nordjylland 1947-78 til deltagelse i besættelsesårenes humanitære hjælpearbejde, bl.a. som leder af Røde kors' kontor for Nordjylland 1944-45, og senere som bestyrelsesmedlem i Frihedsfonden 1951-70. Han har desuden i en årrække været handelskyndigt medlem af vestre landsret. Hans interesse for mad og vin har desuden ført til, at han fra stiftelsen 1966 har været medlem af Det

danske gastronomiske akademi (præsident fra 1974) samt til udgivelse af flere bøger, bl.a. *En lille bog om store glæder*, 1979. For sin indsats inden for vinbranchen er han blevet tildelt flere udenlandske hædersbevisninger. Spansk vicekonsul siden 1941. – R. 1950. R¹. 1962. □Foto.

Interviews i Aalborg stiftstid. 20.12.1964 og 22.12.1974. – Jacob Wolsing: P. Weile & søn gennem 100 år, 1922 20–26. Børsen 24.12.1954. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Müller, Sophus Otto, 1846–1934, arkæolog. * 24.5.1846 i Kbh. (Slotsk.), † 24.2.1934 på Frbg., begr. på Skoven kgd. ved Jægerspris. F: numismatiker, arkæolog Ludvig *M. (1809–91) og Eleonora V. F. G. Levetzau (1819–65). ~ 28.4.1881 i Kbh. (Frue) med Karen Linde, * 13.5.1862 i Kbh. (Frue), † 2.4.1952 i Vallø, d. af kancellist, senere overformyndet Theodor L. (1831–94) og Anna Elisabeth Holten (1840–1925). – Far til Gerda *M. Bror til P. E. *M.

M. gik i Bohrs skole og blev student 1864, privat dimitteret. Han valgte som universitetsstudium klassisk filologi, uden tanke på den videnskab der skulle komme til at fylde hans liv. 1871 blev han cand. philol., hvorefter han slog ind på undervisning. Skolen havde hans interesse, og dens arbejde beskæftigede ham med afbrydelser indtil 1876. Filologien som videnskab lå ikke for M.; efter hvad han selv i sit doktorvita fortæller, vakttes hans bevidste interesse for forhistorien første gang så sent som efter universitetsstudierne afslutning. M. var altså ikke „født“ forhistoriker i samme forstand som fx J. J. A. *Worsaae. Til gengæld mødte han, da han endelig viede sig forhistorien, med en solid ballast af humanistisk viden der ikke undlod at lægge særpræg og styrke i hans livslange arbejde med at forme og videreføre en ung videnskab. I begyndelsen af 70erne vendte M. sig til forhistoriske studier og, som naturligt var efter hans uddannelse, navnlig til den romerske tids fund og oldsager i Danmark. En studierejse 1872–73 til Tyskland, Schweiz og Italien gav ham lejlighed til selvsyn af det tilsvarende fremmede materiale, og resultatet blev hans debutarbejde som arkæologisk skribent, en afhandling i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1874, hvori han på systematisk grundlag og med udpræget sans for orden og metode foretog en tidsadskillelse inden for det danske fundstof fra de fire første århundreder e.Kr. Gennem disse studier fik M. føling med museet for nordiske oldsager og blev herefter regelmæssig deltager i dets arbejde ude og inde. Han kom her i berøring med museets europæisk berømte chef, Worsaae, den

mand der skulle blive hans højt beundrede lærer og forbillede. Worsaaes hele personlighed, de menneskelige sider såvel som de eminente videnskabelige evner, øvede på M. en uimodståelig tiltrækning. Inden længe blev han Worsaaes våbendrager og forkæmper i videnskabelige tvistigheder ude og hjemme.

70erne var M.s lære- og orienteringsår. Allerede tidligt kom han ind på stenalderstudier, men ellers var hans første arbejdsår ved museet – hvortil han ved regelmæssigt arbejde fik stadig nøjere tilknytning – helliget bronzealderen, en periode af oldtiden som han, vistnok smittet af Worsaaes begejstring, vedblev sit liv igennem at omfatte med særlig forkærlighed. Efter en rejse i Tyskland 1875 fremlagde M. (i Aarbøger ... 1876) en afhandling *Bronzealderens Perioder*, hvori han – i øvrigt i modsætning til Worsaaes anskuelse – hævdede, at bronzealderens to arter af grave, de brændte og de ubrændte, ikke var skilt kronologisk, men kun geografisk. At denne tese var forfejlet blev senere åbenbart, navnlig ved dokumentation fra den svenske forsker Oscar Montelius; men M.s arbejde havde værdi ved den grundige gennemarbejdning af et stort materiale. 1877–78 foretog M. en længere rejse til England, Irland og Frankrig, denne gang væsentlig med jernalderstudier for øje, specielt det med dansk yngre jernalder og vikingetid samtidig europæiske stof. Ved sin hjemkomst opnåede han fast ansættelse som assistent ved museet. Udbyttet af den vesteuropæiske rejse sammenarbejdede han til sin disputats, der fremkom i Aarbøger ... 1880 under titlen *Dyreornamentiken i Norden*, et grundigt, skarpt analyserende arbejde der klart påviste de to hovedstilarter i vor vikingetids ornamantik og for den ene, „Jellingestilen“, efterviste forholdet til irsk kunst på så overbevisende måde at opfattelsen siden har været almindeligt anerkendt. Denne M.s doktorafhandling må betegnes som en mønsterværdig stilhistorisk undersøgelse; den placerede da også sin forfatter i første række blandt de forhistoriske studiums dyrkere herhjemme. – Endnu en større udenlandsrejse, den sidste, foretog M., hvorved han yderligere udbyggede sin europæiske videnskabelige basis. Turen gik denne gang syd- og østpå, til Grækenland og Rusland. Ved hjemkomsten 1881 overtog han efter C. *Engelhardt sekretærposten for oldsagsafdelingen i Det kgl. nordiske oldskriftselskab, det samme selskab for hvilket Worsaae var vicepræsident og forende kraft. Hermed indledtes et næsten fyrretyveårigt overordentlig frugtbart og virksomt arbejde, hvorunder det efterhånden lykkedes M. fuldt ud for selskabet at erstatte det store tab som Worsaaes tidlige død havde betydet.

M. stod nu efter sine lære- og vandreår fuldt rustet til at gøre sin videnskab gavn for alvor. Der var meget at gøre når en så ung disciplin skulle befæstes, og der er ingen grund til at tro at dette ikke allerede i disse første år af 80'erne har stået M. klart. Men endnu levede jo fagets stormester Worsaae; ingen kunne tænke at han ikke havde lang tid endnu; ansvar og ledelse måtte være hans. For M. blev det da stadig forberedelsernes tid. Fra hans hånd stammer i disse år en afhandling om den europæiske bronzealders oprindelse, oplyst ved de på den sidste rejse studerede fund, heriblandt de Schliemannske fra Mykene; „et Udkast“ kalder M. selv dette arbejde, og mere var det ikke. Vigtigere er et indlæg fra tiden kort derefter (Aarbøger . . . 1884), hvori han går skarpt til felts mod den af de svenske forskere Hans Hildebrand og Oscar Montelius siden begyndelsen af 70'erne anvendte såkaldte „typologiske“ metode, hvorefter det i analogi med den Darwinske udviklingslære skulle være muligt i arkæologien at eftervisse typernes udvikling, den ene af den anden, og således uden videre påvise det i oldtidens kunst og håndværk til enhver tid foregåede vækstforløb. For M. var denne „typologi“ som videnskabelig metode uantagelig. Humanistisk indstillet som han var, glemte han aldrig at arkæologiens stof er menneskelige frembringelser, ikke naturprodukter, og han hævdede med fuld ret at den typologiske lov-mæssighed, som faktisk er til stede (og som han selv undertiden, dog uden særligt talent, benyttede) ikke er brugelig som primær basis for kronologi; kun hvor sammenlignende iagttagelser fra sikre „sluttede“ fund giver faste holdepunkter, lader typologiske ræsonnementer sig anvende som hjælp ved tidsfæstelsen. I overensstemmelse med Worsaae og med dansk arkæologisk forskning siden erklærede han „den arkæologiske Sammenligning“ i vidt forstand for det eneste brugelige grundlag for fastlæggelse af kronologi. 1885 døde Worsaae uventet. Et smukkere, mere værdigt eftermæle end den mindetale (Aarbøger . . . 1886), hvori M. særtegnede Worsaae, gjorde rede for hans videnskabelige fortjenester og karakteriserede hans personlighed, kan ingen lærling sætte sin mester. M., som inden for den forhistoriske arkæologi vel allerede da måtte stå i bevidstheden som Worsaaes arvtager, kom dog ikke til at overtage hans embeder. Der påfulgte i arkæologiens og museernes liv under Worsaaes aldrende efterfølger C. „Herbst et slags interregnum, et overvejelsernes stadium hvor man efterhånden indså nødvendigheden af en indgribende omordning. I Prinsens palæ havde efterhånden ikke så få indbyrdes uafhængige samlinger og institutioner til huse; M. var således i nogle år

samtidig med sin ansættelse i museet for nordiske oldsager også assistent ved direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring samt ved møntsamlingen. Efter Worsaaes død var han blevet inspektør ved museet, og han deltog samtidig med at passe sin litterære produktion (Aarbøger . . . 1886: om votivfund), ivrigt i de nævnte administrative overvejelser, hvad der gav sig udtryk i at han 1887 forelagde for ministeriet såvel en plan om den fremtidige ordning af samlingerne i Prinsens palæ som også et udkast til regler for statsunderstøttede provinsmuseer. Ministeriet godtog det sidste, men henlagde foreløbig museumsplanen.

Imidlertid arbejdede M. videre. To store klassificerende værker der skulle blive af væsentlig betydning for det fremtidige oldsagsstudium så lyset i disse år: *Ordningen af Danmarks Oldsager. Stenalderen* (1888) og *Bronzealderen* (1891). Det var ikke blot billedværker som man tidligere havde kendt dem, men just „ordninger“, systematisk gennemarbejdede oversigter over typerne ledsaget af knappe, indholdsmættede tekster. M. kunne ved udarbejdelsen af disse værker ligefrem ikke undgå at komme til at beherske sit stof, og denne beherskelse skulle ikke forblive nogen indefrossen værdi. Ikke alene fremlagde han 1891 (Aarbøger . . .) bronzealderstoffet i en omfangsrig afhandling, men han foretog allerede i disse år forarbejder til den store håndbog *Vor Oldtid* som snart skulle se lyset. Samtidig tog han sig virksomt af oldskriftselskabets sager. Hans ønske om at bringe selskabet i kontakt med fortidsminderne ude i landet gav sig udtryk i indstiftelsen af de årlige „sommermøder“ (fra 1886) og han skabte (1889) den arkæologiske forskning et nyt organ ved grundlæggelsen af selskabets publikationsserie *Nordiske Fortidsminder* (hvori han allerede 1890 kunne offentliggøre en studie over halsringe fra bronze- og jernalder). 1891 døde M.s far, direktøren for antiksamlingen og møntkabinettet Ludvig Müller. Tillige var Herbst gammel; tiden var inde til en nyordning. Denne kom året efter. Under den i tidligere tid ofte foreslåede benævnelse *Nationalmuseum forenedes Prinsens palæ*s samlinger under to sideordnede direktører, M. og den jævnaldrende forsker Henry *Peterson; mens sidstnævnte fik middelalder- og renæssanceafdelingerne („2. afdeling“), blev oldnordisk museum, Etnografisk museum og Antiksamlingen underlagt M. („1. afdeling“). Tillige opløstes direktionen for de antikvariske mindesmærkers bevaring, og tilsynet med oldtidsminderne ude i landet såvel som med de statsunderstøttede provinsmuseers forhistoriske samlinger overdroges M.

Vistnok havde M. ikke ønsket denne deling; men om han end ikke arvede Worsaaes samlede rige, fik han dog et betydeligt område under sig og blev navnlig den uindskrænkede hersker på den forhistoriske arkæologis forskellige felter. Han havde nu omsider frie hænder, og han benyttede dem. Straks fra begyndelsen satte han ind, velforberedt og målbevidst, på én gang ad flere forskellige linjer. Hvad han nåede inden århundredets udgang var imponerende. Længe havde det stået klart for M., at om Nationalmuseet skulle udvikle sig til at blive, hvad det burde være, et i videnskabelig henseende selvbestemmende forskningscentrum, måtte det mere end før kunne foretage selvvalgte udgravninger og foretage dem efter ensartet metode. M. søgte derfor, med bistand udefra, statens støtte og opnåede allerede 1893 en ret anselig pengebevilling; samtidig udarbejdede han med hjælp af docent ved kunsthakademiet G. V. "Blom en nøjagtig, efter faste principper lagt udgravningsmetode. Den antikvariske berejsning og kortlægning af landet, allerede påbegyndt af Worsaae, fortsattes med energi, og tillige øgedes tempoet inden for arbejdet med at frede oldtidsmindesmærker ad frivillighedens vej. Ligesom Worsaae var nemlig M. en modstander af tanken om en fredningslov; en sådan mentes at måtte skade forholdet til landbefolkningen samtidig med at ville vise sig ukontrollabel. Inden for museets mure viste M. sig nu først rigtigt som den store ordner. Etnografisk samling blev fuldstændig nyopstillet, og velordnede arkiver indrettedes for fredning, udgravning og antikvarisk berejsning. Jævnledes hermed udfoldede M. en videnskabelig produktion af storslået omfang og fylde. 1892 udkom hans monografi over den da nylig fundne mærkelige sølvkedel fra Gundestrup; 1895 kunne han udsende tredje bind af sin „ordning“ (jernalderen), og den længe ventede, hele studiet og stoffet omfattende håndbog *Vor Oldtid*, udkom 1897. 1898 publiceredes i *Aarbøger . . . den grundlæggende afhandling om en da for første gang iagttaget stenalderkultur i Jylland*, benævnt efter gravformen „enkelgravskulturen“, et fænomen der senere skulle vise sig af væsentlig betydning for forståelsen af kulturforløbet i yngre stenalder, ikke blot i Danmark, men i store dele af nord- og mellemeuropa. Planmæssige undersøgelser af køkkenmøddingerne, foretaget 1893–98 i samarbejde med naturvidenskabsmænd, resulterede i det store værk, udkommet 1900, om affaldsdyngerne, en bog skrevet af flere, men i første række af M. selv. S.å. udsendtes i *Aarbøger . . . den afhandling om Hedeby* hvori M. begrunder en af ham selv tidligere fremsat tanke, at oldtidens Hedeby

har ligget på arealet inden for halvkredsvolden, en tanke der er godtaget af eftertidens forskning. Centralt i denne produktion står *Vor Oldtid*, af mange regnet for M.s hovedværk. Den er det på en måde. Uden tvivl er det berettiget at betegne dette værk som en af de bedste arkæologisk-kulthistoriske håndbøger der nogen sinde er skrevet. Et stærkt, roligt sprog bærer den stofrige, vel gennemtænkte fremstilling som en bredt glidende strøm et buget fartøj. Gennem en (i øvrigt fortrinlig) tysk oversættelse vandt denne bog med ét slag sin forfatter europæisk navn. 1898 indvalgte M. i Videnskabernes selskab.

M. stod ved århundredskiftet i sin fulde kraft som arkæologiens anerkendte midtpunkt i Danmark. Hos ham samledes trådene, fra ham udgik ethvert vigtigere initiativ i den danske arkæologiske verden. Han havde som administrator en stærk hånd og et klart overblik. Hans stræben og faste vilje var at holde videnskabelig disciplin inden for en forskningsgren hvis frigørelse som selvstændigt fag ikke lå meget langt tilbage i tiden og som i hvert fald over for andre humanistiske videnskaber var meget ung. M. var på sit fags vegne nidkær og følsom, over for universitetet stærkt en garde og inden for fagets rammer en ubarmhertig udrydder af løshed og dilettantisme. Hans faglige magt og anseelse var grundfæstet, han stod nu over for sin sene manddoms opgaver og videnskabelige pligter.

1900 udkom Johannes *Steenstrups skrift om Danmarks sydgrænse, hvori M.s opfattelse af Hedeby og af Danevirkes voldanlæg på flere punkter anfægtedes. M. foretog da, sammen med de yngre arkæologer C. *Neergaard og G. *Rosenberg – for øvrigt omtrent samtidig med at Kielmuseets direktør Johanna Mestorf ved Fr. Knorr lod foretage udgravninger inden for halvkredsvolden – en omfattende besigtigelse og opmåling af samtlige Danevirkes volde. Resultatet heraf forelagdes 1903 af M. og Neergaard i den grundige studie *Danevirke* (Nordiske Fortidsminder), et arbejde der indtil 1930ernes store tyske udgravninger har dannet den faste basis for Danevirkeforskningen. Samtidig fik M. tid til vigtige studier i sen stenalder, sammenfattet i skriftet om de nordiske flintdolke (Nordiske Fortidsminder, 1902) og til førstepublikationen (sst., 1903) af det sept. 1902 i Trundholm mose, Odsherred, fundne solbillede af guld og bronze (Solvognen), det fund der nu vel står som Nationalmuseets navnkundigste. Rastløst arbejdede M. videre. På sine mange rejser rundt om i landet havde han med sit skarpe øje iagttaget gravhøjenes forhold til terræn, landskabsformer og jordbundsbeskaffenhed. Han udsendte herom (*Aarbøger . . . 1904*) en original, idérig studie *Vej*

og *Bygd*, hvis hovedtese, at højrækker markerer vejlinjer, vel er sat lovlig skarpt op, men som ved sine iagttagelsers fylde altid vil stå som et primært arbejde af høj rang. Endnu en gang vendte M. sig (på ydre foranledning) til den almindelige, sammenfattende fremstilling. Han skrev 1906 til „Verdenskulturen“ en oversigt over Europas forhistorie, et arbejde der senere udkom på hovedspregene. M. får her lejlighed til at vise sin indsigt i det uhyre stof, men afslører samtidig en skematisk stivhed i opfattelsen af de forhistoriske kulturers udbredelse i Europa fra syd til nord. Bogen har aldrig hørt til M.s bedste. Endelig udsendtes 1906 (Aarbøger ...) en større afhandling om den romerske jernalders bopladsfund i Danmark.

Til Nationalmuseets hundredårsdag 1907 skrev M. i serien til folkeoplysnings fremme en populær fremstilling af Nationalmuseets betydning for folket, et ejendommeligt charmerende lille skrift, særpræget ved forfatterens lune og propagerende evne. Der var nemlig noget at gøre propaganda for. Gennem mange år havde der i Prinsens palæ hersket følelig pladsmangel, og hverken den eller brandfaren mindskedes som tiden gik. M. forsømte ingen lejlighed til at agitere for udvidelse. I betragtning af forholdene – de trangt installerede samlinger der umuliggjorde enhver forevisning i større stil – og under hensyntagen til epoken i det hele må det siges at M. med dette lille vidt udbredte skrift, samt ikke mindst med *Vor Oldtid*, har gjort sin indsats også på den del af Nationalmuseets virkeområde der vender ud mod folket.

Det fulgte af M.s struktur som videnskabelig forsker at han ikke gerne anerkendte ideer eller teser som ikke afgørende støttedes af det arkæologiske stof. Kun nølende og trinvis havde han derfor sluttet sig til den periodeinddeling af bronzealderen der for længst var foretaget af Oscar Montelius, den jævnaldrende svenske forsker, M.s så ofte fremhævede modstykke. Nu var imidlertid tiden inde for M. til at lade det danske materiale give bidrag også på dette felt. Han skrev da (Aarbøger ... 1909) en koncentreret, af mesterhånd præget fremstilling af vor ældre bronzealder som findeltes i seks tidsafsnit (svarende til Montelius' tre); hermed var grænsen nået, måske for altid, for delingsmuligheder i dette oldtidsafsnit. I et andet derimod, den romerske jernalder, blev der for M.s fint analyserende evne lejlighed til, foranlediget ved nye lollandske fund at påvise en sondring i ældre og yngre lag (Nordiske Fortidsminder, 1911). – M.s kraftige styre og udprægede herskerlyst måtte, forenet med hans kvalitet som forsker, skabe en aktivitet og føre til positive resultater af en så-

dan rækkevidde, at de dermed forbundne skyggesider naturligt for en bedømmende eftertid må træde i baggrunden. M. var ofte hård og hensynsløs. Utvivlsomt var det ikke let for de yngre ved museets I. afdeling at indordne sig; rivninger og brud forekom. Heller ikke i forholdet til provinsmuseernes folk, hvem M.s imperatoriske optræden nok til tider kunne falde for brystet, var der altid ro. Dog M. var ikke blot stærk, men også klog; hvor fortrinligt han forstod, når det gjaldt, at appellere til fredeligt samarbejde, viser udtalelserne (Aarbøger ... 1912) af principiel natur om Nationalmuseet og provinsmuseerne, forfattet dels af sidstnævntes egne mænd, dels af M. og hans kollegadirektør.

I disse sidste år før første verdenskrigs udbrud kastede M. sig med iver over den mere lokalt bestemte arkæologi, den forhistoriske udvikling inden for en enkelt landsdel. Det var Vendsyssel det gjaldt (Aarbøger ... 1911–12) – et særligt venskabsbånd bandt ham til Hjørringmuseets stifter – og det var Sønderjylland (Aarbøger ... 1913–14). Nationalt bevæget som M. var lå det ham på sinde at understrege Sønderjyllands kulturelle samhørighed med det øvrige Danmark helt fra den grå oldtid. Det kan bemærkes at M. i den sidste af Sønderjyllandsafhandlingerne tog sig for et principielt opgør med den af tysk arkæologis officielle førstemand, Berlinprofessoren Gustaf Kossinna, hævdede opfattelse af den nordiske oldtidskulturs uafhængighed af syden. M. var en eminent polemiker, men indlod sig dog kun sjældent i videnskabelig ordstrid på tryk; gjorde han det, var hans form elegant, ofte snertende, men aldrig (som i det nævnte tilfælde modstanderens) grov. I det hele taget var beherskelse og forsigtighed ejendommelig for M.s videnskabelige skrivemåde. En modsætning til den impulsivitet og fyrihed der karakteriserede hans personlige fremtræden. Når han skrev tilod han sig ingen impressionistiske friheder. Krigsperioden markerer en pause i M.s betydende produktion. Fra hans øvrige virksomhed i denne tid, da han passerede de 70, kan nævnes hans stiftelse af de nordiske arkæologmødernes serie. Ved det første af disse møder i Oslo 1916 præsiderede Montelius og M. side om side. M. nærmede sig nu sin direktørtids afslutning, men samtidig fik hans videnskabelige produktion nogle rige år. De to første bind af et stort tredelt værk om oldtidens kunst i Danmark udkom i denne hans sidste chefperiode: stenalderens kunst 1918, bronzealderens 1921, den første rummede meget nyt, den anden væsentligt opsummerende ældre resultater. Det var for øvrigt ikke M.s sag at gentage, tværtimod fastholdt han som princip gennem sin lange redaktion af Aar-

bøger . . . : ikke at genafbilde en ting, ikke gentrykke det én gang sagte (ved længere citater el.lign.). I Aarbøger . . . 1919 kom den vigtige behandling af bronzealderens bopladser, hvori der for første gang påvises brug af flint til dagliglivets værktøj århundredet efter stenalderens afslutning. 1920 frasagde M. sig sit hverv som sekretær i oldskriftselskabets oldsagsafdeling, n.å. tog han sin afsked som direktør for museets I. afdeling. Utvivlsomt med sorg. Det aktive arbejde begge steder var ham dyrebart, og hvad museet angik vidste han, at virkeliggørelsen af hans livs drøm, det store nye nationalmuseum, nu skulle ske uden ham. Den glæde fik han dog, at den endelige fiksering af museets beliggenhed faldt sammen med hans altid kraftigt nærrede ønske om en forbliven på stedet. M.s kongstanke var det store fællesmuseum, hvor ikke blot de forhistoriske sager fra andre europæiske lande og de arkæologiske efterladenskaber fra de store klassiske kulturer, men også etnografiske samlinger fra hele verden skulle gruppere sig om vort eget lands fortidsminder med oldtiden som kernen og centret. Dette fik han at se i sin alderdom.

M.s otium blev langt. Endnu tretten arbejdsår oplevede han efter sin fratræden fra museet. Usvækket fortsatte han sin forskning i samlinger og i biblioteker; som mere end 80-årig foretog han en rundrejse i studieøjemed til provinsmuseerne. Ved hundredårsfesten i Oldskriftselskabet (hvis æresmedlem han var fra 1920) fremlagde han resultatet af omfattende studier i europæisk stenalderkeramik (trykt i Aarbøger . . . 1925). De sidste års arbejde var viet 3. bind af hans værk om kunsten, *Jernalderens Kunst i Danmark*, et imponerende arbejde hvor oldingeforskeren utrættelig opdyrker ny grund. Denne store bog kom i begyndelsen af 1933, kort tid før M.s pludselige død.

M. var åndsaristokrat. I hans karakter var et strejf af hovmod, hans spot var frygtet, og han fik fjender. Han var tillige vittig; anekdoter om ham er talrige. Men han var først og fremmest en sjældent helstøbt mand der klart så sine mål og forfulgte dem med hurtighed og energi. En tunghørhed, der ramte ham i hans yngre år og siden forværredes, bidrog sit til at isolere ham og koncentrere kraften om hans livs største virke, videnskaben. M. var den fødte arkæolog, eminent som iagttagere og med den fineste indfølingsevne over for oldsager. Han arbejdede altid, hvor som helst det var ham muligt, umiddelbart med disse selv, ikke gennem litterært medium. Hans kurve som forsker bevægede sig fra stor belæsthed under anvendelse af ret bred sprogform til bestandig mindre interesse for andres

meninger, men til gengæld stadig mere koncentreret om tingene selv. I hans senere år afspejledes denne koncentration i en udtalt sproglig manierethed.

Med rette regner nordisk oldforskning M. for en af sine store. Han var med sin hårdhed og sine ubønhørlige krav netop i den periode af dansk arkæologis historie i sjælden grad en mand på rette plads. I en dengang så ung videnskabskab der endnu knap nok, gennem Worsaae, havde fået fastlagt sine linjer og sin metode, i et så lidet befæstet fag, udsat for amatørsyn og dilettantisme, er det næppe til at måle hvad skævhed og skade der kunne være sket uden en fører af M.s støbning og format. Den arkæologiske videnskabs i Danmark vil alle dage måtte erkende dette. – R. 1889. DM. 1901. K². 1913. K¹. 1921. □Afbildet på mal. af aftenselskab i Ny Carlsberg glyptotekssal, 1888 (Carlsberg mus.) og på tegnet skitse dertil. Træsnit 1895. Malet skitse af Knud Larsen (Fr.borg) til mal. udst. 1916 (Nat.mus.). Buste af L. Brandstrup udst. 1931 (sst.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1880 126–28. – M. Mackeprang, Sune Lindqvist og A. W. Brøgger i Årbøger for nord. oldkyndighed 1934, 1935 3–38. K. Friis Johansen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1934–35 57–79. J. E. Forssander i Vetenskapssoieteteten i Lund. Årsbok 1934 143–51. Hans Seger i Prähistorische Zeitschr. XXIV, Berlin 1934 343–47. Th. Thomasen i Scandia VIII, Sth. 1935 168–78. Sv. Müller i Danske hjem ved århundredskiftet, red. Tove Clemmensen IV, 1953 75–84. Elin Nordman: Vandring i usynligt rum, 1960. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Johannes Brøndsted*

Müller, Tage Christian, 1780–1849, biskop. * 3.10.1780 i Kbh. (Frue), † 2.10.1849 i Ribe, begr. sst. F: skræddermester Wilhelm M. (1741–1830) og Frederikke Dorothea Rasmussen (1745–1817). ~ 19.9.1806 i Kbh. (Hellig.) med Henriette Lovise Rasmussen, * 28.7.1789 i Grevinge, † 18.4.1857 i Ribe, d. af sognepræst, provst Thomas R. (1744–1800) og Elisabeth Margrethe Rasmussen (1751–1840).

M. kom i sit 12. år i huset hos sin farbror, præsten H. H. Müller ved Helligåndskirken, der både ydede ham værdifuld materiel støtte og fik stor indflydelse på hans åndelige udvikling. 1795 blev M. student fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1799 cand.teol. Mens han i den følgende tid havde plads på Borchs kollegium og tjente sit brød ved undervisning fortsatte han samtidig sine private studier. Som vidnesbyrd herom foreligger bl.a. et par mindre undersøgelser *Hvad er Venkskab?*, 1805 og *Om Begrebet af Dyd og Lyksalighed samt disses naturlige Forbindelse*, 1806. Disse typiske ungdomsskrifter i 1700-tallets stil viser hans evne til behandling af abstrakte problemer

og til at udtrykke sig smukt og klart, ligesom de tegner et tiltalende billede af hans ideelt anlagte, humane personlighed. En tid tænkte han på at forberede sig til en akademisk lærergerning, men efter nogle års forløb gik han over i gejstlig virksomhed og blev 1806 sognepræst i Nørre Snede og Ejstrup i Århus stift. Det var ikke uden en vis forsagthed at M. drog over til sin nye virkeplads, fjernt fra alt hvad der var ham kært i hovedstaden, men snart fandt hans sig vel til rette og opdagede, som han selv siger, at Jyllands lyngklædte sletter var en mindst lige så frugtbar jordbund for det religiøse liv som landets mere blomstrende egne. 1810 forflyttedes M. til Køng på Sjælland og 1830 til Stege. S.å. blev han provst for Mønbo og Bårse herreders provsti og 1833 biskop over Ribe stift. 1842–48 var han kongevalgt medlem af stænderforsamlingerne i Viborg og 1849 af den grundlovgivende rigsforsamling som han dog måtte forlade på grund af sygdom. I de politiske forhandlinger tog han gentagne gange til orde ud fra et konservativt standpunkt. Som ung var M. i nogen grad påvirket af tidens rationalistiske strømning, senere udviklede han sig i positiv retning til dels under indflydelse af J. P. *Mynster. Herom vidner bl.a. hans meget påskønnede *Udvikling af den christelige Religions Troeslærdomme*, 1829 (2. opl. 1832) der giver udtryk for et ortodokst afbleget standpunkt. Også de taler og prædikener der foreligger fra hans hånd bærer samme præg. Formelt kendetegnes de ved en klar og jævn, ikke meget konkret stil. Som biskop lagde M. en usædvanlig nidkærhed og pligt troskab for dagen, og han nød betydelig anseelse både hos regeringen og i sit stift. Han var i høj grad en embedsmand af den gamle skole, streng og myndig, nøjeregnende i alt vedrørende den ydre kirkeorden, men trods sit stive, formelle væsen besad han et varmt hjerte for andres nød og åndeligt frisind over for standpunkter der afveg fra hans eget; det gjaldt også i forholdet til vækkelsen. Ikke mindst ved visitatserne kom dette frem; ikke blot virkede hans ydre fremtræden, den ærværdige skikkelse og det karakterfulde ansigt imponerende, men hans troværdige, redelige personlighed med det stærke drag af tungsind efterlod et dybt indtryk hos dem han kom i berøring med. – Konsistorialråd 1828. – R. 1835. DM. 1840. K. 1843. □Mal. af O. M. Bøgh, 1836. Mal. af Geskel Salomon (Ribe domk.), efter dette gentagelse (Fr.borg) og litografi 1843 og, med tilføjelse af kommandørkorset, 1852.

Selvbiografi i P. E. Müller: Vita Lagonis Urne II, 1833 17–19 og i Kirkeh. saml. 6.r.I, 1933–35 628f. Breve i Af efterl. breve til J. P. Mynster, 1862 222f 228 233–37 240–42 243 245f 249–51. – J. B. Daugaard: Til minde

om biskop T. M., 1849. Selmers nekrologiske saml. II, 1852 380–98. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser i et langt liv II, 1890 17–19. P. G. Lindhardt: Præsten Dines Pontoppidan, 1948 = Acta Jutlandica XX, I.

Bjørn Kornerup*

Müller, Theodor Alfred, 1865–1950, historiker, pædagog. * 30.6.1865 i Hjørring, † 10.1.1950 i Kbh. (Cit.), urne på Ålborg kgd. F: overlærer Carl Vilhelm Theodor Emil M. (1836–1918) og Annette Sophie Georgine Buhl (1838–1910). Ugift.

M. blev student 1884 fra Ålborg katedralskole og cand.mag. i historie, latin og græsk 1892; s.å. blev han tilknyttet Henrik Madsens skole (det senere Skt. Jørgens gymnasium) som lærer i dansk, historie og oldtidskundskab; lektor 1919–33. Fra 1925 var han censor ved skoleembedseksamen i historie og 1927–35 faglig medhjælper hos undervisningsinspektøren for gymnasieskolerne o: tilsynsførende med gymnasieundervisningen i de nævnte tre fag. M. var et musiksk menneske med en meget omfattende viden inden for en række åndsvidenskaber; først og sidst var han kulturhistoriker og humanist. Interessen for det menneskelige går som en rød tråd gennem alt hvad han har skrevet og alt hvad han lærte sine elever. I arkiverne søgte han med utrættelig energi spor af menneskers liv og skæbne i fortid og nutid. „Man lærer [derved] bedre at forstå sig selv og andre, forbigangent og nærværende i ens eget liv“ (M: „Ambrosius Stub“). Han søgte ned til det almenmenneskelige. På universitetet blev det Kr. *Erslev der med sin kildekritiske metode fik størst betydning for M. Men ved siden af sine fagstudier dyrkede han ægyptisk og assyriske hos Valdemar *Schmidt og kunsthistorie hos Julius *Lange. Også musikken hørte ind under hans interesseområde; i studietiden blev han ven med Carl *Nielsen; selv spillede han klaver og tog violinundervisning hos Chr. *Schjørring. Videnskabeligt begyndte M. som religionshistoriker. På tilskyndelse af Otto *Jespersen anmeldte han en række religionshistoriske skrifter i Dania i årene 1892–1900. Under denne virksomhed stiftede han bekendtskab med H. Spencers, C. Darwins og den engelske „antropologiske skole“s værker der fra udviklingsprincippet søgte at forstå svundne kulturer ved iagttagelse af nutidens naturfolk. Dette bekendtskab blev et frugtbart udgangspunkt for M.s kulturhistoriske forfatterskab. I sin mærkeligt sammensatte natur rummede han et element af primitivitet. Dette i forbindelse med en medfødt kritisk sans og en nøgtern holdning gjorde ham til en betydelig forsker af fjerne tiders mennesker og kulturmønstre. Selv føjer han til:

„Samlivet med „primitive“ mennesker og naturen i min barndom lettede mig forståelsen“.

Ud fra den antropologiske skoles synspunkter skrev han 1897 den lille bog *Troen paa Aander og Guder* hvori han klarlagde overgangen fra „ånd“ til „gud“. I de følgende år beskæftigede han sig i bredere sammenhæng med kulturudviklingen i det gamle Egypten og den semitiske orient. Resultatet blev fremlagt i *Folkenes Historie I*, 1911 – den første samlede, videnskabeligt underbyggede fremstilling på dansk. Den bragte meget nyt for sin tid, men senere forskning og fund har gjort visse dele forældet. Et enkelt afsnit af dette omfattende værk blev uddybet og afrundet i den lille afhandling *Palæstina som babylonisk Kulturprovins*, 1912. 1910 søgte M., på foranledning af Harald Høffding, docenturet i religionshistorie efter Edv. Lehmann. Man foretrak imidlertid en filolog, Vilh. Grønbech. Siden opgav M., såvidt vides, enhver tanke på en universitetskarriere hvor selvskræven til en sådan han end må have været. En anden epoke inden for historien som M. bevarede en livslang interesse for var oldtidens Grækenland. Han fik aldrig skrevet særlig meget om denne kultur – her bør nævnes hans afhandling *Om Primitivitet hos Homer* (Vor Tid, 1915) – men han var i hele sin holdning dybt præget af den. I artiklen *De gamle Grækere* (Tilskueren, 1930) får vi i kort begreb hans syn på denne oldtidskultur. J. J. Winckelmann havde skabt et stærkt stiliseret billede af Grækenland, græsk ånd var harmoni og klarhed, „edle Einfalt und stille Grösse“. M. har været med til at give os et langt mere nuanceret billede af den tids mennesker ved at trække paralleller til noget vi kender fra vor egen tid eller vor egen hverdag. Antikkens mennesker bliver derved mindre ophøjet utilnærmelige, men mere menneskeligt forståelige. Det gælder også en skikkelse som Sokrates der vel fik større betydning for M. end nogen anden. Ved siden af interessen for den græske oldtid nærede M. en dyb kærlighed til 1700-årene hvis åndsliv han har skildret i *Det danske Folks Historie* (VI, 1928 og V, 1929; delvis omarbejdet i *Schultz Danmarkshistorie III og IV*, 1942). Også her var der brug for revision. Romantikerne havde fortegnet billedet af det foregående århundrede, gjort det til en åndløs tid. På sin stilfærdige, upolemiske måde satte M. tingene på plads. Ved siden af digtningen fremhævede han tidsalderens betydelige humane videnskaber og naturvidenskaben. Han bragte en balance tilveje og belyste et bredt spektrum af tidens åndsliv, drog navne frem som tidligere havde været overset eller glemt. Der var så meget i dette århundrede M. følte sig beslægtet med: fornuftsdyrkelse, humanitet og kosmopolitisme.

Den skikkelse fra 1700-tallet M. har viet det dybestgående studium er Ludvig Holberg. I tidens løb udgav han flere enkeltundersøgelser. I *Holbergportrætter*, 1918 gav han første gang en samlet karakteristik af Holbergs personlighed, anden gang i et Holberg-bind (Gyldendals Bibliotek XIV, 1928–30) og tredje gang i artiklen i *Dansk biografisk Leksikon*, 1936. Men først med *Den unge Ludvig Holberg*, 1943 fik han på baggrund af mange års minutiøse arkivstudier sat Holberg ind i en overbevisende tidssammenhæng og tegnet et mere virkelighedsbetonet billede af ham end man før havde kendt. Han påviste at Holberg ikke var det isolerede, miskendte geni i Kbh., som romantikerne, Georg Brandes og flere nordmænd havde hævdet, men at han tværtimod mødte forstående og mægtige velyndere i dobbeltmonarkiets hovedstad. Endvidere at han fik sin indvielse i de nye europæiske ideer i historie og jura, ikke i Oxford hvor han opholdt sig 1706–08, men i Kbh., bl.a. hos professor C. Reitzer, og at de to første historiske arbejder, der her blev underkastet en kildekritisk undersøgelse, var umodne og meget selvstændige. I skildringen af den for Holberg så afgørende rejse til Paris og Rom 1714–16 redegjorde M. for en række vigtige forudsætninger for Holbergs udvikling som menneske og som kunstner. „Den unge L. H.“, et hovedværk i Holberg-forskningen, standser ved 1722, lige foran Holbergs store gennembrud som komediedigter. M. levede endnu syv år og havde gjort mange forarbejder til en fortsættelse, men den kom ikke. Det var som om han tøvede med at gå videre; var det på grund af alder eller sygdom eller måske fordi han følte at han var mere personalhistoriker end litteraturhistoriker? Det foreliggende bind er skrevet i M.s omhyggeligt dokumenterede, men trods stofmængden altid klare og overskuelige stil. På lignende måde har M. tegnet portrætter af andre personligheder fra 1700-årene og senere. Han har evnet at leve sig ind i så forskellige naturer som Frederik den Store, Ambrosius Stub, Hans Gram, Fr. Chopin, Bertel Thorvaldsen og H. S. Vodskov.

Men størst var M. som lærer. Det er ligesom alt i hans personlighed her kom til rigest udfoldelse: hans eminente viden, hans livsvisdom, hans humor. Det hele var forenet i en udstråling af noget der unddrager sig nærmere analyse. „Hvor de fleste lærere er håndværkere, var M. kunstner“ (P. Ilsøe). Han søgte at vække eleverne til selv-tænkning, bekæmpede autoritet og fordomme. Noget egentlig pædagogisk system havde han ikke, hans undervisning var dybt personlig, uefterlignelig, ja genial, som Hartvig Frisch har udtrykt det. Flere af hans elever har sammenlignet

ham med Sokrates, således Tom *Kristensen: „Sokrates’ væsen og værk, hans sagtomme tvivlen/ alt har jeg genkendt i dig, og jeg vover at nævne/ denne Athener“. Bag pædagogen stod humanisten, bag læreren mennesket. – Et enkelt træk i M.s undervisning må fremhæves. Han tog *billeder* ind i undervisningen på lige fod med den skrevne beretning. Og over for billedet måtte der øves samme kildekritik som over for andre dokumenter. I „Holbergportrætter“ og artiklen „Om at læse et Portræt“ (Tilskueren, 1937) har han nærmere redegjort for metoden. I *Betænkning vedrørende Revision af Skolebøger*, 1933 skrev M. om de historiske lærebøgers indhold. Som lærebogsforfatter indgik han 1915 i et samarbejde med P. *Munch (fra d.å. står han som medforfatter af P. Munchs verdenshistorie for gymnasier m.v.). En væsentlig side af M.s personlighed var hans glæde over bøger. I årenes løb samlede han sig et, ikke stort men udsøgt bibliotek med originaludgaver af bl.a. Holberg og H. C. Andersen. Hans interesse for bogen fandt et smukt udtryk i hans afhandling *Noget om Holberg og Bøgerne* (Aarbog for Bøgvener, 1922). – M. ejede „jydens blu“, han skjulte sig bag sin ægte beskedenhed og var upåvirket af smiger. Der var ro over hans væsen; meget tyder på at det var en tilkæmpet ro hvor han uden tvivl stod i gæld til Spinoza. Men selv om fornuften var hans ledetråd var han ikke uanfægtet af det irrationelle, og nemesis-tanken lå ham ikke fjernt. Hans psyke var modsætningsfyldt. M. fik varig betydning for mange mennesker i sin samtid. Men en eftertid vil nok ikke fuldt ud kunne vurdere ham. For det var i det personlige samvær hans dybe livsviden og det sokratiske i hans natur helt blev forløst. – Medlem af Danske selskab 1937. M. modtog Holberg-medaljen 1938, Videnskabernes selskabs guldmedalje 1945 og blev s.å. æresdoktor ved Kbh.s univ. – R. 1925. DM. 1935. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1945 142–45. – Th. A. M. Læreren, videnskabsmanden og mennesket. Festskr., red. Felix Nørgaard, 1940 (heri bibliografi, m. forts. i Th. A. M.: Afhandl. i udvalg, 1945 256f). F. J. Billeskov Jansen i Gads da. mag. XXXVIII, 1944 20–33 (anm. af Th. A. M.: Den unge Holberg; jfr. Th. A. M. sst. 33–37, også anm. af F. J. Billeskov Jansen i Hist. t. 11.r.I, 1944–46 487–93 og af Paul V. Rubow i forf.s Tendenser, 1944 54–60). Carl Roos i Hist. t. 11.r.III, 1950–52 332–36. Samme: Livserindr. I, 1959 280–83. Tom Kristensen: Mellem krigen, 1946 315–20. Samme i Politiken 27.4.1958 og 4.5. s.å. (optr. i forf.s Åbenhjertige fortællelser, 1966). Per Krarup i Ord og bild, Sth. 1950 265–73. Ole Wivel: Romance for valdhorn, 1972 59. Mogens Andersen: Nødigt, men dog gerne, 1976 99–105. Vagn Skovgaard-Petersen i Festskr. til K.J. Winding, 1981. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Felix Nørgaard

Müller, Christoph Wilhelm Andersen, 1733–1816, miniaturemaler, raderer. Døbt 30.10.1733 i Braunschweig, † 24.2.1816 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kabinetsmaler Johann Alexander M. (ca. 1704–61) og Louise Sophia Busch. ~ 1° for 1759 med Friderica Cathrina Trauben, * ca. 1730, † 8.4.1764 i Kbh. (Petri). ~ 2° 7.12.1764 i Kbh. (Petri) med Bodil Maria Jensen, døbt 20.5.1741 i Kbh. (Nic.), † 17.9.1817 sst. (Garn.), d. af brændeisbrænder Morten J. og Kirsten Pedersdatter.

M.s morbror L. W. Busch stod i anseelse hos Braunschweighthoffet som genemaler og raderer og var galleriinspektør på slottet Salzdahlum; hos ham skal M. have været i lære, men han kom tidligt til Kbh., antagelig for at søge dronning Juliane Maries protektion, og det er formentlig ham der er den M. som 1756 fik akademiets lille sølvmedalje i tegneklassen; her har han altså søgt sin uddannelse, og 1761 betales der en M. (snarere ham end kobberstikkeren C. F. Müller) på J. *Langebeks initiativ 50 rdl. for aftegning af suverænitetetsbilledet antagelig i anledning af 100 års dagen. I disse år ser vi M. beskæftiget som tegner og raderer; han udgav blade efter Johannes *Wiedewelts tegninger af de Buchwaldske gravmæler (1762), senere af det Tormske epitafium; han forfærdigede stikkene til A. G. *Moltke af dennes ejendomme (Bregentved 1763 efter G. Rosenberg, Marienlyst 1767, volieren bag Amalienborg), og han udførte raderinger af kunstfæller som *Lor. Spengler*, 1762 og hofforgylderen *J. C. Holtzbecher*, 1761 samt sit eget portræt s.å. Desuden har han stukket forskellige prospekter og et blad efter Rembrandt. Han skal ved denne tid være kommet i forbindelse med Joseph *Brecheisen, og da denne forlod Danmark 1763, arvede han stillingen som kgl. hofminiaturemaler, og blev desuden prinsessernes tegnelærer. 1772 blev han agreeret ved kunstakademiet, 1773 antaget som medlem på miniaturerne af *P. Als* og *Johs. Wiedewelt* (kunstakademiet) og 1774 dets bibliotekar, en post han bestred til 1815. 1783 søgte han forgæves den professorplads som Jens *Juel fik. Hans virksomhed som miniaturemaler var betydelig. På Fr.borg findes en gouache af dronning Juliane Marie allerede fra 1761, og de følgende år viser arkiverne, at han leverede miniaturebilleder af kongen (1763 sst.) og dronningen, såvel i hel figur som bitte små hoveder til indfatning i ringe, af de tre kgl. prinsesser, af *Prinsesse Charlotte Amalie*, 1767, af *Kronprins Frederik*, 1774 (på Rosenberg) og i medaljen 1795, af *Frederik den Store*, s.å., m.fl. M. er også repræsenteret på Statens museum for kunst. På Hohenzollern-museet i Berlin hænger hans ypperlige tegning af *Juliane Marie*, på Fr.borg bil-

ledet af samme med arveprinsen, desuden miniaturer af *Caroline Mathilde*, de smukke gouacher en camaïeu af *Louise Augusta* og *Johs. Wiedewelt*, 1808; et lignende billede af *Frederik VI* hænger på Rosenborg. Han malede undertiden også i olie, således 1805 kronprinsessens portræt „i Juels manér“.

M.s. miniatyrestil røber mere tegneren end maleren; manéren er stipling i modsætning til Cornelius Høyers maleriske behandling. Hans arbejder kan derfor virke noget tørre og detaljerede, men er ikke uden finhed i opfattelsen, også af maleriske effekter. Han kopierer ofte med verve og troskab malerier af andre kunstnere, som Jens Juels billeder af ham selv og hans hustru (Fr.borg), og han kan gennemføre portrætfremstillingen med megen kraft. – I Neue Hofburg i Wien findes en meget stor miniature af Juliane Mariæ mor og to søstre i et værelse med en mængde detaljeret malede familieportrætter; det er ganske i hans stil, men signeret: Joh. Alex. Müller, Wolffenbüttel 1757; formentlig skyldes det faderen. □Selvportr. i stik, 1761, og i min. (Fr.borg). Mal. af Jens Juell, 1768 (sst.) og af C. A. Lorentzen, 1784 (kunstakad.), efter dette tegn. af C. C. Andersen (Fr.borg).

E. F. S. Lund: Danske malede portrætter IV, 1912. Ernst Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II, Berlin 1912. T. Holck Colding: Cornelius Høyer, 1961.

O. Andrup*

Münchow, Samuel, 1893–1976, smed, politiker. * 31.3.1893 i Flensborg, † 22.9.1976 sst. F: rentier Hermann M. (1858–1936) og Samuline Engelhardt (1860–1949). ~ 26.9.1919 med Asminde Petersen, * 27.3.1890 i Steinfeldt, Krs. Stormarn, † 28.4.1978 i Flensborg, d. af rentier Hans Christian P. († 1934) og Christine Jordt († 1931).

M. fødtes i Flensborg hvortil hans far var indvandret fra Bagpommern. Hans mor stammede fra Tønning. Hendes far havde som dansk soldat kæmpet ved Dybbøl, i hendes familie var danske traditioner levende. Efter folkeskolen kom M. i smedelære i Gremmerup nord for Husby i Angel, arbejdede 1907–10 som svend i Nordslesvig og fra 1911 ved skibsværftet i Flensborg. 1913 begyndte hans militærtid, han måtte gøre hele første verdenskrig med, på vestfronten såredes han. I de første efterkrigsår tog han arbejde i Nordslesvig og i Danmark og var bl.a. i næsten to år telegrafarbejder ved statsbanerne. 1919 giftede han sig. Det unge par flyttede 1922 til Flensborg hvor M. arbejdede for forskellige mestre som svend og montør. 1933 bestod han selv mestereksamen ved håndværkskamret i Flensborg og overtog efter nogle års arbejdsløshed smedemester Th. Fyns forretning som han drev

1937–50. – Fra sin tidligste ungdom var M. optaget af dansk nationalt arbejde, også afstemningskampen om Flensborg havde han deltaget i. Siden blev han medlem af den nystiftede Slesvigske forening, og da han flyttede tilbage til byen valgte han til formand for to af Flensborgafdelingens distrikter. 1924–34 hørte han til den danske gruppe i byrådet hvor han især repræsenterede arbejderinteresser. Efter Hitlers magtovertagelse indførtes en kommunalordning der bl.a. afskaffede kommunale valg. Selv om arbejderstemmer havde vejet tungt til blandt de danske stemmer i Weimarrepublikkens tid, udnævntes M. ikke til den ene af de to rådsherrestillinger der indrømmedes det danske mindretal. M. – der i nazitiden holdt ryggen særdeles rank – fortsatte dog til 1945 som medlem af byens socialudvalg og af udvalget for det kommunale slagteri. Sidstnævnte udvalg blev M. formand for efter krigen, samtidig var han 1945–50 ulønnet rådmand, 1950–58 lønnet rådmand og tillige leder af byens socialkontor (Wohlfahrtsamt). Også på andre områder af byens kommunale liv gjorde han sig stærkt gældende. Han var bl.a. medlem af bestyrelsen for byens sygekasse og for dens smedelav. Den stovte og besindige smed nød brede befolkningslags tillid, tabte heller aldrig forbindelsen med byens arbejderbefolkning.

Oktober 1945 blev M. formand for Den slesvigske forenings hurtigt voksende Flensborgafdeling, nov. 1945–nov 1946 overtog han ledelsen af hele landsdelens forening der på mindre end et år seksdoblede sit medlemstal til ca. 62 000. Denne tilgang nødvendiggjorde en omlægning af foreningen som efter langtrukne forhandlinger med den britiske militærregering omformedes okt. 1946 til den upolitiske Sydslesvigsk forening (SSF). 1948 blev M. formand for den politiske organisation, Sydslesvigsk vælgerforening, man efterhånden havde kunnet sætte igennem. Hans markante nationale synspunkter bidrog til hans afgang som formand 1950. 1946–54 og igen 1958–62 var M. medlem af den slesvigsk-holstenske landdag og leder af den danske landdagsgruppe. Her aftvang hans ærlighed, men også hans stædighed selv modstandere respekt. 1954–58 forhindrede en spærreklausal dansk repræsentation i Kiel-landdagen, men M. var i disse år medlem af det rådgivende udvalg landsregeringen oprettede til forhandling med de danske sydslesvigere. Ved det første forbundsvalg i aug. 1949, der via vælgerforeningens landsliste bragte Hermann Clausen ind i forbundsdagen i Bonn, var det utvivlsomt en skuffelse for M. at han ikke opnåede det direkte mandat vælgerforeningen havde håbet på. – Den sydslesvigiske bevægelses interne historie i efter-

Münchow, Samuel

krigstiden er ikke skrevet, men der kan næppe råde tvivl om, at M. i kraft af den tillid han nød især i flensborgske arbejderkredse og den position, han havde indtaget inden for det danske mindretal siden 1920, i de afdøende år 1945–49 udøvede en væsentlig indflydelse på denne bevægelses politik som han søgte at fastholde på en klar national linje. Stærkest var hans indflydelse måske 1946 hvor M. ene af de ledende danske sydslesvigere satte sin politiske stilling ind på at der ikke blev taget skridt fra sydslesvigsk side for at undersøge mulighederne i Danmark for en separat genforening af Flensborg og det nordligste Sydslesvig med Danmark. Den skuffelse flensborgerne oplevede i 1920 ville han ikke være med til at berede de sydligste forposter. □Foto.

Sydslesvig gennem tiderne, red. Morten Kamphøener, 1946–49. Ernst Siegfried Hansen: Kurier der Heimat, Bielefeld 1955. Sydslesvig i dag, red. G. K. Brøndsted, 1955–56 især 21–23. Lorenz Rerup: Grænsen, 1969 85 88 125. Anders Ture Lindstrøm: Landet Slesvig-Holstens politiske hist. 1945–54, Flensb. 1975. Fr. Thygesen i Sprogforen.s almanak 1977, 1976 110–12.

Lorenz Rerup

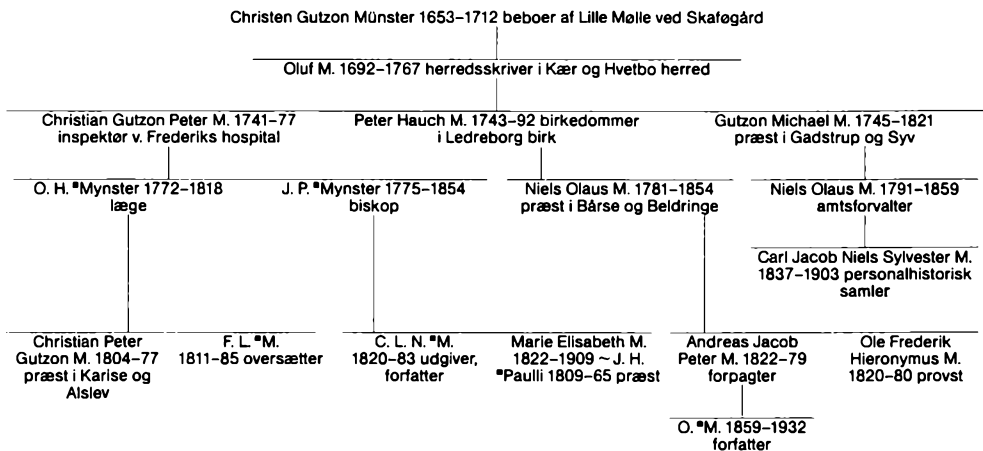
Mynster, Münster

Ifølge slægtstraditionen skal familien stamme fra Westphalen, men den kan kun følges tilbage til Gutzon M. i Teglgård ved Skaføgård. Hans søn var Christen Gutzon M. (1653–1712).

J. P. *M. var ~ Maria Frederica Franzisca (Fanny) Mynster, d. af biskop Friederich *M. O. *M. var ~ Emilie (Lily) Brummer, d. af forfatteren Therese *B.

Slægtsblad udg. af Slægtsforen. Mynster I–XIII, 1929–53. Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 58f. Fritz Mynster: Stamtv. for slægten Münster/Mynster, 1963.

Hans H. Worsøe

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III, 1896–97: V–VIII, 1902–17 (heri breve). Pers. hist. t. 10.r.V, 1938 97–99 113 (brev fra Jens Baggesen). – Adam Oehlenschläger: Erindr. III, 1850 13f 88f. Samme: Poetiske skr., udg. F. L. Liebenberg XX, 1860 200f 329. En dansk statsmands hjem, udg. Chr. B. Reventlow I–II, 1902–03. Marie Konow: Nogle barn- doms- og ungdomserindr., 1902 69. Else Moltke i Jule- roser, 1932 (upag.). Charles-Claude d'Angivillier: Mé- moires, udg. L. Bobé, 1933 VI XXVif XXXV 5f.

R. Paulli*

Mynster, Christian Ludvig Nicolai, 1820–83, ud- giver, forfatter. * 19.3.1820 i Kbh. (Frue), † 16. 12.1883 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: kapellan ved Frue k., senere biskop J. P. *M. (1775–1854) og Maria F. F. Münter (1796–1871). Ugift. Hjemtet var et af de vigtigste midtpunkter for datidens åndelige liv; fra sine drengeår kom M. endvidere hos Adam *Oehlenschläger, af hvem han i sine ungdomsbreve har tegnet livfuldt op- fattede øjeblikkbilleder. Student blev han 1836 fra Metropolitanskolen og tog 1843 teologisk at- testats. Vennerne fra skoletiden og fra universi- tetsårene arkæologen J. L. *Ussing, digteren C. *Hostrup, historikeren S. B. *Thrige og forfatter- nen Johannes *Fibiger fremhæver hans eneståen- de hukommelse, store kundskabsfylde og sjæld- ne begavelse der syntes at love ham en strålende fremtid; sine interesser delte han ligeligt mellem teatret og æstetikken samt teologien hvor H. *Martensen fik afgørende betydning for ham. Ef- ter embedseksamen foretog han 1844–45 en stu- dierejse til Tyskland og Italien, men allerede på dette tidspunkt havde en sygelig melankoli an- grebet ham. Den medførte en krise efter hjem- komsten og helbredet forblev resten af hans le- vetid skrøbeligt. I en årrække (1850ff) røgtede han omhyggeligt en realskolelærers beskedne gerning i Maribo, siden i Næstved; 1861 vendte han tilbage til Kbh. hvor han senere blev biblio- tekær ved det Moltkeske bibliotek. Sine sidste år levede han for sine studier og sine minder. M.s skribentvirksomhed falder inden for de sid- ste decennier af hans liv. Varigt værd har hans forskellige samlinger og studier til den danske guldalders historie. 1866 udgav han *Breve til og fra F. C. Sibbern*; til Oehlenschläger-jubilæet ud- kom 1879 den vigtige brevsamling *Mindeblade om Oehlenschläger og hans Kreds hjemme og ude*, og i bogen *Fra en ældre Tid*, 1882 har han givet en åndfuld og fin karakteristik af hans per- sonlighed. Sidsnævnte skrift indeholder tillige en studie over Ludwig Tiecks religiøse stand- punkt samt en skitse af M.s morfar, biskop Fr. *Münters tidlige ungdomsår, baseret på utrykte dagbogsoptegnelser og breve. Som et supple- ment hertil kom 1883 *Meddelelser fra Fr. Mün- ters og Frederikke Münters Ungdom*. Sine bedste

kræfter viede han dog sin højt beundrede fars ef- termæle. 1860 og 1862 udgav han et udvalg af brevene til og fra J. P. Mynster hvortil 1875 føje- des *Nogle Blade af J. P. Mynsters Liv og Tid*. Det pietetsfulde skrift *Nogle Erindringer og Bemær- ninger om J. P. Mynster*, 1877 indeholder et be- rettiget korrektiv til G. *Brandes' dom over bi- skoppen i hans Kierkegaard-bog, og i pjecen *Har S. Kierkegaard fremstillet de christelige Ide- aler – er dette Sandhed?* (udg. 1884 efter M.s død af hans søstersøn J. *Paulli med en karakteristik af forfatteren) har han forsvaret sin fars kristen- domsopfattelse. – M. var en fin og human iagttæ- ger, upartisk og redelig i sine domme om mænne- sker. Hans guldalderbrevsamlinger, de ældste i deres art, har stadig bevaret deres betydning som kildekrifter selv om udgiverens ængstelse for at krænke de dodes eftermæle eller såre de efterle- vende har medført vel vidtgående beskæringer af teksterne. – Tit. professor 1879. □Malet som barn af J. L. Lund. Foto.

Breve fra og til C. Hostrup, 1897 fl.st. – Udv. af breve til P. Hjort I, 1867 338. Berl. tid. 17.12.1883. J. Paulli i C. L. N. M.: Har S. Kierkegaard fremstillet de kristelige idealer, 1884 (fortalen). Biskop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster I, 1885 196–200. Mathilde Rein- hardt: Familie-erindr. 1800–31, 1887 146f. S. B. Thrige i Museum, 1891 I 114–17. C. Hostrup: Erindr. fra min barndom og ungdom, 1891 69f 107 197–205. Johs. Fibi- ger: Mit liv og levned, 1898 89f 102–06 113 137. J. L. Ussing: Af mit levned, 1906 15–22. Helge Hostrup: Jens Christian Hostrup, 1916 42f 138–40. – Papirer i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen*

Mynster, Frederik Ludvig, 1811–85, oversætter. * 2.12.1811 i Kbh. (Garn.), † 23.12.1885 på Emilsminde, Drøsselbjerg sg., begr. i Drøssel- bjerg. F: overmedicus, professor O. H. *M. (1772–1818) og Anna Christine Liebenberg (1771–1833). ~ 5.10.1843 i Astnæs med Caroline Birgitte Kirstine Hasle, * 19.4.1812 i Kbh. (Frue), † 10.11.1880 på Emilsminde, d. af over- retsprokurator Nicolai Andreas H. (1785–1820) og Anne Marie Ballum (1791–1865). M. gik i Borgerdydskolen i Kbh., kom 1828 efter konfirmationen i huset hos pastor L. C. Westen- gaard i Pedersborg og blev 1830 anbragt på det Mørupske agerdyknings- og forstinstitut ved Sorø. 1835 tog han dansk juridisk eksamen, blev 1837 fuldmægtig på Holckenhavns godskontor, 1839 godsforvalter på Ågård, 1840 på Bøstrup, hvis ejer, Emil van Deurs, var hans nære ven. Han bestred denne post til sin død; fra 1843 var han ejer af arvefæstegården Emilsminde under Bøstrup gods. – Sammen med sin meget intelli- gente og sprogkyndige hustru, som bl.a. lærte ham engelsk, anvendte M. sin fritid til en flittig oversættervirksomhed. Som en første prøve kom

Fingals første sang af Ossian 1849 i M. A. "Goldschmidts tidsskrift Nord og Syd; den vakte H. C. Ørstedes og F. C. Sibberns store interesse; sidstnævnte skaffede både en forlægger til *Digte af Ossian*, 1.–2. samling, 1850 (2. udg. 1876) og en understøttelse fra Selskabet til de skønne videnskabers forfremmelse. James Macphersons lyriske bevægede prosa er her smagfuldt omskrevet i skiftende romantiske versemål. Det er M.s hovedværk; blandt hans talrige andre fordanskninger findes skrifter af Th. G. Hippel, J. G. Herder, Jung Stilling, E. T. A. Hoffmann, Alfred Tennyson, Martin Luther o.fl. Til forskellige blade og tidsskrifter leverede han digte og afhandlinger og udgav 1885 1. bind af sin ven biskop Otto Laubs levned. □Foto.

Breve til og fra F. C. Sibbern, udg. C. L. N. Mynster II, 1866 211–13, Breve fra og til H. C. Ørsted, udg. Mathilde Ørsted II, 1870 261–64 og Biskop Otto Laubs levnet I, udg. F. L. M., 1885 252–57 275–78 (breve). – Dagbladet 27.12.1885. – Papirer i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen*

Mynster, Jakob Peter, 1775–1854, biskop. * 8.11.1775 i Kbh. (alm. hosp.), † 30.1.1854 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: inspektør ved det kgl. Frederiks hospital, kammerråd Christian Gutzon Peter M. (1741–77) og Frederikke Nicoline Christiane Ring (1749–79, ~ 2° med hospitalsmedicus, senere etatsråd og professor, dr.med. F. L. Bang, 1747–1820). ~ 21.7.1815 i Kbh. (Frue) med Maria Frederica Franzisca (Fanny) Münster, * 29.9.1796 i Kbh. (Petri), † 5.7.1871 sst. (Frue), d. af biskop, dr.phil. & teol. Friederich *M. (1761–1830) og Maria E. Krohn (1771–1842). – Far til C. L. N. *M. Bror til O. H. *M.

Da M.s forældre døde tidligt, blev han opdraget i sin stedfars, professor F. L. Bangs hus. Han fandt her en betrygget tilværelse, men den åndelige atmosfære i dette bød ikke en natur som M.s gunstige udviklingsmuligheder, fordi Bang repræsenterede en bornert pietisme der på mange måder lagde et tryk over det daglige liv, hvad der bl.a. gav sig udtryk i kedsommelige aftenandagter som snarere modvirkede end fremmede deres hensigt. Alligevel havde de unge i det Bangske hus betydelig frihed til at bruge deres tid som de ville, og deres uddannelse foregik temmelig planløst. Hovedsagelig blev M. undervist af huslærere, men gik dog også en tid i Vor Frue skole. 1790 dimitteredes han til universitetet og bestemtes til det teologiske studium, da han blev anset for at være for dum til at blive læge. M. gik til sit studium uden dybere følelse eller interesse, heller ikke fik han synderligt udbytte af de forelæsninger han hørte, men takket væ-

re sine glimrende evner tog han allerede 1794, kun nitten år gammel, teologisk attestats. Langt vigtigere end studiet var i disse år samlivet med den ældre bror O. H. Mynster og hans vennekreds, hvoriblandt fandtes mænd som H. Laub, C. Heger, H. Steffens o.l. Skønt M. som den yngre måtte spille en mindre fremtrædende rolle i denne kreds, og skønt han på grund af sit følsomme, sårbare sind led under de andres overlegenhed, var det dog af stor betydning for ham at overvære vennernes livlige drøftelse af dagens spørgsmål. Som helhed var kredsen udpræget radikal, dens hovedinteresser var filosofi og æstetik, og også M. blev påvirket af tidens deisme og begejstring for den franske revolutions frihedsideal. – Allerede før attestats var M. antaget som huslærer for grev Joachim Godske *Moltkes eneste søn, Adam Wilhelm *Moltke. Om vinteren levede familien i Kbh., om sommeren på Bregentved, begge steder meget isoleret. Gennem otte år underviste M. den unge greve i næsten alle fag, en opgave han løste med stor dygtighed og til faderens fulde tilfredshed; samtidig fandt han lejlighed til at fortsætte sin egen uddannelse særlig i æstetisk, historisk og filosofisk retning. Da han pintes af religiøs tvivl, kastede han sig ud i et flittigt studium først af Immanuel Kant, siden af romantikkens filosoffer (især F. H. Jacobi og F. Schelling). Han forsøgte sig også med selvstændig produktion, vandt 1799 universitetets guldmedalje for en pædagogisk afhandling. Som belønning for M.s indsats som huslærer blev han 1801 kaldet til et større præstekald på Vemmetofte gods, Spjellerup og Smerup, hvorover grev Moltke kunne disponere, men endnu måtte han i fem fjerdingår blive i grevens hus for at føre sin elev op til de to første universitetsksamener.

I nov. 1802 drog M. ind i Spjellerup præstegård, uden større forhåbninger til fremtiden. Han følte ingen lyst til præstegerningen, og i hans sind herskede ofte en dyb melankoli; især pintes han under savnet af en hustru der kunne skænke ham den kærlighed hans hjerte tørstede efter, og af længsel efter en passende virkeplads for sine evner; religiøst var han ikke afklaret, han troede ikke på den historiske kristendoms sandhed, men opfattede de bibelske beretninger nærmest blot som en poetisk iklædning, bag hvilken der lå værdifulde sandheder. I længden følte dette standpunkt dog utilfredsstillende, og M. førtes igen ind i en stærk gæringsperiode der nåede sin foreløbige afslutning da han 1803 oplevede det gennembrud som efter hans eget udsagn kom til at danne vendepunktet i hans liv, og som nok i høj grad skyldtes påvirkningen fra H. Steffens der for M. skal have haft en lignende betydning

som den han fik for Adam *Oehenschlägers poetiske gennembrud. Først som gammel nedskrev M. beretningen derom i *Meddelelser om mit Levnet* som først udkom efter hans død, men den kan indirekte bekræftes gennem mange tidligere udtalelser. Gennembruddet forløb i to stadier, et alment etisk-religiøst og et kristeligt. Da han en sommeraften 1803 læste i et skrift af Jacobi, vandt han pludselig på uforklarlig vis en urokkelig overbevisning om, at det i alle ting gjaldt at lyde samvittighedens røst i sit indre og „ganske, uden Forbeholdenhed“ bøje sig for Guds vilje også i de kår han beskikkede den enkelte. Denne overbevisning fyldte ham med en hidtil ukendt fred, og fra denne almenreligiøse oplevelse førtes han i den følgende tid under et fornyet bibelstudium og læsning af Luther – om end langsommere end hans „Meddelelser“ lader formode – til overbevisning om de bibelske beretningers sandhed og tilegnelse af den lutherske kristendomsopfattelse, med afvisning både af rationalismens og romantikkens skriftforståelse. I det væsentlige afklaret foreligger dette standpunkt i hans berømte (Spjellerup-) prædikener (I, 1810; II, 1815) der kendetegnes ved deres apologetiske tendens og psykologiske forståelse. Han havde nu vundet et stade som han i alt væsentligt bevarede hele livet; han kunne med frihed overskue tidens forskellige bevægelser og retninger, og han var skikket til at være vejleder for andre der havde bevæget sig ad de samme baner. – Også i andre henseender blev Spjellerupårene en rig grod for M. Han udvidede sin betydelige almen dannelse ved alsidig læsning og tilegnede sig solide teologiske kundskaber. Snart efter gennembruddet begyndte han også at træde frem for en større kreds som forfatter. Foruden anmeldelser og andre mindre ting kan især nævnes hans kritik af biskop P. O. *Boisens liturgiforslag (1806) hvori han viste sig konservativt orienteret, og et par afhandlinger i de videnskabelige forhandlinger ved Sjællands stifts landemoder; navnlig *Om den Kunst at prædike*, 1812, blev bekendt. Personlig havde han i disse år stort udbytte af tankeudvekslingen med sin nabo-præst, provst W. F. *Engelbreth i Lyderslev, ligesom han fandt megen trøst og oplivelse ved brevsiftet med sin sjæls veninde, Kamma *Rahbek.

M. følte snart at hans rette plads ikke var i Spjellerup, og trods vennernes råd søgte (og fik) han 1811 det residerende kapellani ved Vor Frue kirke i Kbh. 1826 blev han hofprædikant og 1828 kgl. konfessionarius samt hof- og slotspræst. Med M.s komme til hovedstaden begynder i virkeligheden et helt nyt afsnit af Kbh.s kirkehistorie. Fra først af forstod M. at samle en talrig

tilhørerskare (i Trinitatis kirke som 1807–29 måtte give rum til Frue menighed), og i løbet af ganske få år fremkaldte han en strømkentring i tidens åndelige liv. Først og fremmest virkede M. som prædikant. Ved sin afgjort bibelske, supranaturalistiske forkyndelse dannede M. en modsætning til den herskende rationalisme, men brød aldrig fuldstændigt staven over denne retning – han anså den blot for en fattigere, mere udtyndet kristendomsopfattelse der kunne udvikles til samme fylde som hans egen. Netop derved blev han for mange den, der lempeligt banede vej for en gradvis overgang fra et rationalistisk til et kirkeligt standpunkt. Ikke mindre stærkt virkede de formelle sider ved hans prædiken: det ædle, rene sprog, de skønne billeder, den værdige holdning og velafpassede gestikulation gjorde et dybt indtryk på samtiden. Intet under derfor, at særlig hovedstadens intelligens i stort tal samlede om hans prædikestol. Blandt hans tilhørere fra disse år kan nævnes filosofen Niels *Treschow, A. S. *Ørsted, Kamma Rahbek og Thomasine *Gyllembourg og en lang række teologistuderende, hvoraf mange senere vandt bekendte navne (H. L. *Martensen, C. T. *Engelstoft, J. B. *Daugaard, G. P. *Brammer, J. H. Lautrup, Ludvig *Zeuthen, C. H. *Kalkar o.fl.). Nævnes må også den gamle hosekræmmer Michael Pedersen Kierkegaard og hans sønner, Peter Christian og Søren, der begge blev konfirmeret af M. På den anden side blev M. især i de første år betragtet med en vis mistro af sine ældre embedsbrødre som fandt hans prædikener for „mystiske“, ligesom det omvendt kunne hænde at han fik ondsksfulde breve fra pietistiske kredse som betvivlede hans rettroenhed.

På mange måder blev der i disse år lagt beslag på M.s arbejdskraft. 1812 blev han docent i psykologi ved pastoralseminariet og s.å. meddirektør ved dette; 1814 udgav han den revision af Luthers lille katekismus, som autoriseredes til brug i skolerne, s.å. var han blandt medstifterne af Det danske bibelselskab og indtrådte 1815 i dets bestyrelse, 1815 blev han medlem af kommissionen for en revision af Det nye testaments oversættelse og endelig 1817 medlem af den kgl. direktion for universitetet og de lærde skoler. Det var ganske enestående at en kapellan kunne blive medlem af et regeringskollegium der havde direkte referat til kongen, og det skaffede ham en del misundere og fjender. Navnlig gjorde hans stilling som universitetets overordnede ham ikke elsket i akademiske kredse. Særlig interesse nærede M. som gammel pædagog for de lærde skoler, men hans store og fortjenstfulde virksomhed til bedste for dem hæmmedes i nogen grad af de slette økonomiske forhold i tiden.

Med stor bestemthed kæmpede han livet igennem for at bevare den klassiske dannelse. Vidnesbyrd om hans nidkærhed og personlige arbejdsindsats for skolernes vel findes i stort tal i direktionens arkiv. – Også i tidens litterære forhandlinger tog M. jævnligt del. 1824 blev han indblandet i den filosofiske fejde med professor F. G. Howitz, over for hvis determinisme M. brød en lanse for den frie vilje. For den teologiske doktorgrad havde M. efter indbydelse disputeret 1815 med afhandlingen *De ultimis annis muneris Apostolici a Paulo gesti Disquisitio*, og 1825 udgav han et udvalg af sine teologiske arbejder under titlen *Kleine theologische Schriften*. 1834 blev M. biskop over Sjællands stift, og i de følgende tyve år var han den danske kirkes primas. Som biskop viste han sig som en fremragende administrator. Efter A. S. Ørstedes ord røgtede M. den borgerlige side af bispegerningen med en nøjagtighed og hurtighed som stod på højde med de dygtigste verdslige embedsmænds. Hans interesse for det administrative kom tydeligt frem under hans flittige visitater rundt i stiftet. Som det fremgår af hans fyldige optegnelser fra disse rejser opfattede han tilsynsgerningen som den kæreste del af sit embede, og langt op i sin høje alder gennemførte han de ofte anstrengende visitater i kirker og skoler med aldrig svigtende omhu og ikke ringe hårdførthed. Som biskop var M. en afgjort forkæmper for overleverede værdier og former, og med årene kom han til at stå som en mere og mere ubøjelig statskirkemand. Intet har skadet M.s eftermæle som denne stive konservatisme der også bragte ham i adskillige konflikter med samtiden. Så længe Frederik VI levede var M.s kirkepolitiske indflydelse på sit højdepunkt, men derefter blev hans stilling væsentlig ringere, og han havde selv vanskeligt ved at forsonse sig med at tiden var blevet en anden. Særlige vanskeligheder voldte forholdet til N. F. S. Grundtvig og hans tilhængere. M. og Grundtvig var beslægtede, havde kendt hinanden fra ungdommen, men ikke stået hinanden nær. Grundtvigs forsøg på en tilnærmelse 1812 mislykkedes ganske og affødte blot en brevveksling som på interessant måde belyser deres forskelligartede temperament og livsopfattelse, og fra da af betragtede M. Grundtvig med en dyb personlig antipati som blev stadig mere uovervindelig. Grundtvigs skiftende standpunkter var M. i høj grad imod, hans ubeherskede polemik frastødte ham ikke mindre, og han manglede ganske blik for det storladne ved Grundtvigs personlighed og livsværk, lærte fx aldrig at skatte hans salmedigtning. Mens M. teologisk stod Grundtvig nærmere end H. N. Clausen ville han dog under kirkekampen 1825ff ikke stille

sig ved hans side, men tog afstand fra begge parter, især dog fra Grundtvig, i en prædiken *Om den christelige Viisdom*. J. C. Lindbergs optræden i de følgende år med angreb på M.s katekismerevision bidrog yderligere til at øge hans forbitrelse mod den grundtvigske bevægelse – „partiet“ som han kaldte den – og ikke mindst hans private breve fra denne periode er oplysende med hensyn til hans hårde bedømmelse. Forholdet tilspidsedes yderligere da M. i stænderforsamlingen 1838 bestemt og sejrrikt gik imod de grundtvigske ønsker om sognebåndsløsning, og s.å. indtrådte et personligt brud, idet M. ved en meget skarp erklæring bevirkede at Grundtvig fik afslag på sin ansøgning om at holde altergang og konfirmation i Frederikskirken. Mod sætningen skærpedes i den følgende tid ved forhandlingerne om en ny alterbog og et nyt ritual som det 1837 var overdraget M. at udarbejde. Efter at have rådført sig med nogle enkelte kirkemænd udsendte M. 1839 *Udkast til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark*, og s.å. ned-sattes en kommission til at give det dets endelige form. Samtidig åbnedes en livlig litterær forhandling herom. I denne tog også Grundtvig del (1839) med sit Frisprog mod H. H. Hr. Biskop M.s Forslag til en ny forordnet Alterbog, et heftigt fejdeskrift hvori han ikke blot – som de fleste andre – ankede over M.s forandring af ritualer ved dåben, men angreb næsten hver eneste linje i forslaget. M. tog til genmæle i *Oplysninger angaaende Udkastet til en Alterbog og et Kirke-Ritual for Danmark*, 1840. Han havde let ved at påvise Grundtvigs ensighed og overdrivelser, men faktisk bidrog denne kritik i høj grad til at styrke den almindelig modvilje mod det nye forslag som nu blev henlagt. Det var M. en dyb skuffelse, og fra nu af tabte han lysten til kirkeligt reformarbejde, men modsatte sig desto ivrigere de forslag der kom fra andre sider. Som nævnt blev M.s stilling svagere under Christian VIII. Han nærede ikke samme dybe veneration over for den nye konge som over for Frederik VI, og som enevældens og den overleverede kirkeligheds trofaste søn ængstedes han over tidens stadig stærkere politiske og religiøse frihedskrav. Det viste sig også i stænderforsamlingerne (i Roskilde), hvoraf M. til liden glæde for sig selv var medlem 1835–36, 1838, 1840, 1842 og 1844, og hvori han havde en del kampe med de liberale, og det viste sig på kirkelig grund hvor nye rørelser ville gøre deres ret gældende. Blandt disse var den gudelige forsamlingsbevægelse der i mange egne havde fast tilhold hos befolkningen. Nogen ensartet fremgangsmåde over for dens tilhængere var verdslige og gejstlige autoriteter ikke nået frem til. Fra gejstlig side øn-

skede man ofte at holde på streng anvendelse af konventikelpakaten af 13.1.1741. M. så ikke med sympati på dette lægmandsrøre og forstod ikke den religiøse trang der havde affødt det. Han var dog betænkelig ved at gå med til en „rigorøs“ overholdelse af konventikelpakaten der efter hans mening blot på en lempelig måde skulle hævdes som et regulerende hjælpemiddel, og han ville ikke med magt hindre de gudelige forsamlinger. Stod de under tilsyn (og ledelse) af præsterne som de på ordentlig vis beskikkede lærere, kunne der forventes god frugt af forsamlingerne, men de burde ikke lades i hænderne på lægfolket alene, og især måtte der våges over, at ikke omrejsende prædikanter (J. C. Lindberg) vandt indgang. M. indtog således i realiteten et mæglende standpunkt, men flere betænkninger og talrige udtalelser i hans visitatsdagbøger viser hans principielle uvilje over for forsamlingslivet både af borgerlige og kirkelige grunde. Han frygtede, at flere og flere derved skulle forledes til for „fordærvelige Grublerier at forsømme deres jordiske Kald“, men ankede også over at den lutherske kirkes hovedlærdomme blev fremstillet på en ensidig eller vrang måde. Endelig fandt han, at der ofte bestod en indre sammenhæng mellem forsamlingsbevægelsen og tidens almindelige tendens „til at trodse Øvrigheden“. – Skarpere optrådte M. over for baptisterne som fra 1839 fandt jordbund hos de vakte. Da der ikke var religionsfrihed i landet holdt M. på, at baptisterne ikke måtte optræde som samfund, og at deres børn skulle døbes og konfirmeres i den lutherske kirke. M. fandt oprindeligt støtte i kancelliet, men det viste sig at det ikke længere var muligt ved den borgerlige øvrigheds hjælp at gennemføre et religiøst tvangsregimente. Under sagens videre behandling stod både kancelliet og biskopperne delt, og Christian VIII tillod da (23.12.1842) baptisterne at forsamlе sig og nyde nadver, men deres børn skulle døbes i statskirken. Denne afgørelse bragte dog ikke ro. Baptisterne satte sig til det yderste til modværge over for tvangs dåb af deres børn, og en del præster med P. C. *Kierkegaard i spidsen støttede dem. Også blandt M.s nærmeste tilhængere rejste der sig en afgjort opposition mod tanken om tvangs dåb, og trods M.s og P. C. *Stemanns fastholden ved det strengt juridiske synspunkt tilkæmpede baptisterne sig faktisk den religionsfrihed som formelt blev dem tilstået 1849.

Det var M. bittert at se sig forladt i denne sag også af sine venner, men han skulle få flere lignende oplevelser, således i salmebogssagen. M. var ikke – som adskillige i datiden – stemt for, at Nicolai Edinger Balles evangelisk-kristelige salmebog skulle afløses af en helt ny, men fandt

dog et „tillæg“ ønskeligt, og 1842 approberedes det, at dette skulle tilvejebringes af ritualkommissionen. Imidlertid havde Kbh.s præstekonvent på egen hånd begyndt at udarbejde en afløser af hele den gamle salmebog og androg kongen om, at arbejdet med det M.ske tillæg indtil videre blev stillet i bero. Det lykkedes ikke at opnå dette, men konventet lod ved en komité udarbejde forslag til en helt ny salmebog der i høj grad var præget af Grundtvig. M. var meget forbitret over denne indgriben, men havde den tilfredsstillelse at stemningen i konventet slog om, så det kasserede komiteens arbejde. M. havde i flere betænkninger bekæmpet dette forslag og fik 1847 kgl. resolution for, at det udarbejdede prøvehæfte ikke måtte bruges som officielt tillæg til salmebogen. Hans eget „tillæg“ var blevet approberet 1845. – Også i en anden sag kom M. på kant med konventet, fordi det anbefalede et forslag af H. N. Clausen om oprettelsen af en fælles overbestyrelse for kirke og skole. M. var imod dette forslag, som også blev skudt til side, men han nærede længe bitre følelser mod konventerne der egenmægtigt tillod sig at optræde som repræsentanter for den gejstlige stand.

Mens M. indtil 1848 til en vis grad formåede at holde igen over for reformer han ikke anså for ønskelige, stillede forholdene sig anderledes efter demokratiets indførelse. M. var (kongevalgt) medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og stemte imod forslaget om en grundlov. Under forhandlingerne om paragrafferne om kirken havde han ikke held til at få sine formuleringer sat igennem. Efter 1849 så han det nærmeste som sin opgave at svække de reformbestræbelser der mere og mere gjorde sig gældende. Han blev formand for den 1853 nedsatte kirkekommission, men døde umiddelbart efter. Hans død gav i øvrigt tegnet til det store omslag i bedømmelsen af M. Mens han hidtil, alle divergenser til trods, i en sjælden grad havde dannet et ærefrygtindgydende midtpunkt i det danske folk, beundret og agtet af de forskellige kredse, fulgte 1854–55 Søren *Kierkegaards enestående voldsomme angreb på M. både som personlighed og som den ypperste repræsentant for den herskende statskirkelighed. Så stærkt har den kierkegaardske karikatur af M. som en nydelsessyg, blødagtig prælat, „kun stor som Declamator“ virket, at den i forbindelse med de følgende perioders afstandtagen fra M.s aristokratiske, konservative holdning har medført, at det gængse M.-portræt hos næsten alle tilhængere af vækkelsesretningerne og af de politisk og kulturelt liberale bevægelser har båret ganske fortegnede træk. Først gennem 1900-tallets studier er det lykkedes med større objektivitet at vinde klarhed over M.s per-

sonlighed og ejendommelige plads i dansk ånds-liv.

M.s betydning kan ikke ensidigt forstås ud fra hans virksomhed som kirkelig embedsmand eller som kirkepolitiker. Først og fremmest var han en åndspersonlighed af stort format der på mange måder prægede tidens kulturliv i dets hele bredde. Jævnside med hans omfattende udadvendte gerning som præst og biskop gik en livlig litterær virksomhed på forskelligartede områder. Til sin høje alder elskede han fremfor alt de stille studietimer, og til det sidste var det hans lyst at opræde som forfatter. Gerne deltog han også i øjeblikkets forhandlinger om vidt forskellige spørgsmål, dog især af filosofisk og teologisk art. Af hans filosofiske forfatterskab kan foruden indlæggene med F. G. Howitz nævnes hans *Grundrids af den almindelige Psychologie*, 1830, *Bidrag til Læren om Drifterne*, 1827 og *Om Hukommelsen*, 1849. I teologien dyrkede han især eksegese, isagogik og kirkehistorie. Værdifulde er navnlig hans afhandlinger *Om Justinus Martyrs Brug af vore Evangelier*, 1809 og *Om Forfatteren af Brevet til de Hebræer* (efter M.s opfattelse Silas), 1808. Fra Sjællerup-tiden havde M. haft den plan at skrive de første århundreders kirkehistorie. Det lykkedes ham ikke at gennemføre dette, men rundt om, bl.a. i flere latinske bispevielsesprogrammer, lod han i årenes løb trykke forarbejder hertil. De vidner om hans umiskendelige talent for historisk fremstilling som også præger det skønne mindeskrift om hans svigerfar, biskop Fr. Münter (1833). Historisk vigtig er ligeledes undersøgelsen *Om de danske Udgaver af Luthers lille Katechismus*, 1835 (2. udg. 1837). Den systematiske teologi var stadig genstand for hans overvejelser. Han har på dette område udgivet afhandlinger om *Udvikling af Begrebet Tro*, 1821 og *Om Begrebet af den christelige Dogmatik*, 1831; det selvstændigste dogmatiske arbejde *Ueber das allgemeine Reich Christi* udkom først efter hans død. Det samme var tilfældet med hans historisk og psykologisk lige værdifulde selvbiografi *Meddelelser om mit Levnet*, 1854. Den største part af hans mindre arbejder foreligger samlet i *Blandede Skrifter I–VI*, 1852–57.

Størst betydning vandt M. dog som prædikant. Foruden de nævnte Sjællerup-Prædikener (4. opl. 1848) og talrige enkeltvis udgivne taler og prædikener udkom 1823 en postil *Prædikener paa alle Søn- og Hellig-Dage i Aaret I–II* (4. opl. 1845), 1846–53 hvert år en prædikensamling, endvidere foreligger *Taler ved Præste-Vielse I–III*, 1840–51 og *Kirkelige Leiligheds-Taler I–II*, 1854. Hertil kommer hans berømte *Betragtninger over de christelige Troeslærdomme I–II*, 1833 (4.

opl. 1855), tidens mest yndede andagtsbog der hviler på et grundlag af prædikener. Især ved disse skrifter har M. vundet en plads som klassisk dansk prosaist. Hans prædikener fra de senere år har sammenlignet med dem fra Sjællerup-tiden et stærkere bibelsk og positivt-kristeligt præg, men helhedsstandpunktet og grundstemningen er den samme: fra betragtningens stade taler M. til den enkelte, hvem han vil føre til en kristendom der i lige grad henvender sig til følelse, fornuft og vilje, og som vil lære mennesker med troskab at røgte deres jordiske kald. Han er afgjort „skrifte-teolog“, og „Ordet“ (også som bærende i sakramenterne) er ham det første og sidste. Derimod er hans kirkebegreb ikke stærkt udviklet, og som den udprægede individualist han var stod han uden dybere forståelse for det menighedsliv som var ved at spire frem. Når han blev en så bestemt forkæmper for den gamle statskirkes overleverede former, skyldtes det især at han fandt at disse bød det bedste værn for den enkeltes religiøse frihed og udvikling. Mens M. på mange områder fandt skarp modstand, kunne næsten alle mødes i beundring for ham som ordets forkynder, og gennem sine prædikener og betragtninger skabte han for mere end et par menneskealder en særlig fromhedstype i dansk kirkeliv. Hertil bidrog også hans personlighed som trods alt i en sjælden grad virkede midtpunktsamlende. Harmonisk og helstøbt, fast indtil det ubøjelige og dog følsom og følelsesfuld bag det afmålte væsen, pligttro til det yderste, alsidig af evner og præget af en usædvanlig fyldig almindelse virkede han imponerende også på dem der tog afstand fra hans stive statskirkelighed og urokkelige politiske konservatisme, og som ikke kunne forlige sig med hans bitre sind over for modstanderne, dem han ikke skånede med sin hvasse tunge. Øjenvidner har gang på gang levende skildret den „apostolske“ højhed der hvilede over M.s hele ydre fremtræden og det er hævet over al tvivl, at han i kraft af sin ånd og sin karakter har øvet en dybtgående indflydelse på mennesker af den mest forskellige støbning. Han har i høj grad bidraget til at forme kulturlivet i 1800-tallets Danmark, han har påvirket vde kredse, og han har dannet den enkelte. – Rang i I. klasse nr. 13 1847. Ordensbiskop 1834. Medlem af Videnskabernes selskab 1819. – R. 1815. DM. 1826. K. 1828. S.K. 1836. □ Klippet silhouet (Bakkehusmus.). Mal. af J. L. Lund, efter dette kopi (Sjællerup k.). Flere tegn. af samme (Kgl. bibl.), forarbejder til litografi af N. Simonsen. Mal. af Constantin Hansen, 1831 (Bakkehusmus.), efter dette stik af E. Eckersberg, 1832, af A. Hansen, 1839, og af G. F. L. Jaquemot, 1845. Mal. af C. A. Jen-

sen udst. 1833 (Fr.borg), litograferet af A. Kaufmann 1833 samt 1840. Mal. af J. Roed udst. 1833. Litografi af N. C. Kierkegaard. Buste af H. V. Bissen 1835–36 (St. mus.; glyptoteket; Kgl. bibl.), efter denne buste af V. Bissen, 1898 (Fr.borg). Mal. af C. A. Jensen, 1840, brændt på Fr.borg 1859, litograferet bl.a. 1842. Mal af J. V. Gertner, 1842 (bl.a. Fr.borg), forarbejde til tegn. 1846 af salvingen 1840 (Rosenborg). Flere klippe silhouetter (Fr.borg.; Bakkehusmus.), bl.a. af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.), efter en af de sidstnævnte træsnit 1853 og træsnit med „skjult silhouet“. Litografi af E. Bærentzen, efter dette træsnit 1875. Mal. af Gertner, 1849 (Vor Frue k., Kbh.), gengivet i lille tegn. af samme s.å. (Fr.borg) og i litografi af E. Fortling, 1853, samt litografi 1869. To litografier i ens type, det ene dateret 1852. Litografi af I. W. Tegner, 1852, efter daguerreotypi, efter samme litografi 1852 og 1854, træsnit af H. C. Henneberg, 1855, af C. Poulsen samt 1875. Mal. af Constantin Hansen, 1856 (Roskilde domk.). Relief af J. A. Jerichau, 1856, på epitafium af Chr. Tybjerg, 1855 (Vor Frue k., Kbh.). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg) og på forarbejde dertil (folketinget). Tegn. af samme. Buste af Th. Stein, 1875 (Frue Plads, Kbh.), efter denne træsnit 1875 efter tegn. af H. Orlrik samt 1876 af Søborg. Relief af H. E. Freund (Nordjyllands kunstmus.). Stengraving 1875. Afbildet på litograferet mindeblad for grevinde Danner, på tegn. og mal. af Carl Thomsen, 1890, Indkvarteringen (Maribo mus.) og på mal. af V. Nierendam, 1910, Efter frokosten. Statue af Johs. Bjerg, 1942 (ved Frederikskirken, Kbh.). Foto.

Kilder. Breve fra J. P. M., udg. C. L. N. Mynster, 1860. Af efterl. breve til J. P. M., udg. samme, 1862. Udvalg af breve til P. Hjort I, 1867 113–88; II, 1869 1–80. Breve til W. F. Engelbreth i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 446–511 693–767. J. P. M.: Medd. om mit levnet, udg. F. J. Mynster, 1854 (2. opl. 1884). J. P. M.s visitatsdagebøger 1835–53, udg. Bj. Kornerup I–II, 1937. *Lit.* J. Paludan-Müller i *Nyt theol. t. V*, 1854 110–80. H. L. Martensen: Til erindr. om J. P. M., 1855. Samme: Af mit levnet II, 1883 69–81. O. Waage: J. P. M. og de filosofiske bevægelser på hans tid i Danmark, 1867. Nogle blade af J. P. M.s liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875. Samme: Nogle erindr. og bemærk. om J. P. M., 1877. F. V. Andersen: Til forsvar for J. P. M.s eftermæle, 1881 (jfr. Otto Møller: Til forståelse og bedømmelse af nutidens fritænkeri, s.å.). Bishop Otto Laubs levnet, udg. F. L. Mynster og G. Schepelern I–II, 1885–87. Vilh. Birkedal: Personlige oplevelser i et langt liv II, 1890 1–13. H. Schwanenflügel: J. P. M. I–II, 1900–01. Oluf Thomsen: F. G. Howitz og hans strid om „Villiens Frihed“, 1924. Bj. Kornerup: Vor Frue Kirkes og menigheds hist., 1929–30 især 334–41 343f 369–87. Samme i Kirkehist. saml. 7.r.III, 1957–59 96–157. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. s. hist. I–II, 1931–34. Niels Munk Plum: J. P. M. som kristen og teolog, 1938. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954. P. G. Lind-

hardt sst. VII, 1958. Kaj Baagø: Vækkelse og kirkeliv i Kbh. og omegn, 1960 = Vækkelsernes frembrud i Danm. I. Kn. Banning: De sjællandske vækkelser, 1961 = sst. II. Børge Ørsted: J. P. M. og Henrich Steffens I–II, 1965. Cornelio Fabro i Recherche di storie sociale e religiosa nr. 3, 1973 41–108. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 fl.st. *Papirer* i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Münster, Gutzon Oluf, 1859–1932, forfatter. * 3.4.1859 på Peterslund ved Præstø, † 6.5.1932 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: forpagter Andreas Jacob Peter M. (1822–79) og Knudsine Roldine Zeuthen (1825–95). ~ 12.7.1892 i Hille-rød med Emilie (Lily) Brummer, * 28.9.1868 på Frbg., † 21.2.1951 i Kbh. (Hyltebjerg), d. af kap-tajn, senere oberst, driftsbestyrer Nicolai Abraham B. (1822–1903, ~ 1° 1852 med Marie Rør-dam, 1833–56) og forfatter Therese Casse (1833–96).

M. blev student 1878 fra Sorø, n.å. cand.phil. og begyndte at studere romanske sprog. Han var lærer ved Herlufsholm 1881–83, opholdt sig 1883–84 i Paris og blev derefter lærer, fra 1886 adjunkt ved Fr.borg latinskole. Efter en strid med sin rektor i anledning af de disciplinære metoder forlod han skolen 1897 som afskediget i nåde og med pension. 1903–10 var han bestyrer af Frbg. højere almenskole indtil han opgav pædagogikken for at hellige sig sin skribentvirk-somhed. Hans filosofisk-videnskabelige og alment moraliserende forfatterskab omfatter: *Naturen. Lov – Liv – Lykke*, 1909, *Det Hume'ske Problem*, 1912 med et angreb på Anton Thomsens Hume-bog og en fødselsdagshyldest til Georg Brandes, *En anden Verden*, 1912 og et par småskrifter: *Tilfældigheder*, 1926 med dr.phil. Niels Bang og *Den mekaniske Verdens-opfattelse og Fællesaanden*, 1930, et angreb på Viggo Cavling. M. var elev af K. Kroman, han var udpræget rationalist, stringent, men med auto-didaktens rethaveriske snæverhed. Af hans dramatiske arbejder, udløbere af det Ibsenske problemdrama, huskes kun *Hævnen*, 1920, om et menneske har moralsk ret til i givet tilfælde at begå mord. □Foto.

O. M.: Disciplinen i vore skoler, 1900. Samme: Min afskedigelse og rektor Iversen, s.å. – Politiken 9.5.1932.

Oluf Friis*

Mynster (egentlig Münster), Ole Hieronymus, 1772–1818, læge. * 14.8.1772 i Kbh. (alm. hosp.), † 13.10.1818 sst. (Helligg.), begr. sst. (Helligg. kgd.). F: inspektør ved det kgl. Frederiks hospita-l, kammerråd Christian Gutzon Peter M. (1741–77) og Frederikke Nicoline Christiane Ring (1749–79, ~ 2° med hospitalsmedicus, se-

neretatsråd og professor, dr.med. F. L. *Bang, 1747–1820). ~8.7.1802 i Kbh. (Helligg.) med Anna Christine Liebenberg, *21.11.1771 i Kbh. (Helligg.), †13.8.1833 sst. (Helligg.) (~1° 1789 med købmand Hans Jacob Hansen, ca. 1761–95), d. af buntmager, borgerkaptajn Johan Ditlev L. (1742–1818) og Sara Jensen (1739–1801, ~1° 1757 med vinhandler Claus Henrik Cruse, ca. 1726–69). – Far til F. L. *M. Bror til J. P. *M.

M. blev student 1788 fra Frue skole, bestemtes af stedfaderen til medicinen men studerede desuden naturvidenskab. Han var livet igennem knyttet til Frederiks hospital. Oven over stedfaderens lejlighed, i hvilken M. siden selv fik embedsbolig, havde han og broderen som unge deres værelse på den gang der som officiantafdeling indtil hospitalets nedlæggelse 1910 benævntes M.s gang. Med M. som afgjort midtpunkt samledes her, navnlig i studentertiden, en kreds af unge, til dels senere berømte akademikere til et muntert og udviklende samvær hvor æstetiske, filosofiske og naturvidenskabelige interesser gik hånd i hånd. Om den betydning M.s egenartede personlighed her fik har flere af kredsens medlemmer aflagt samstemmende vidnesbyrd, fyldigst Henrich *Steffens (Was ich erlebte II, 1840) hvem M. 1802 førte sammen med den unge Adam *Oehlenschläger. På M.s initiativ påbegyndtes 1794, s.å. som han vandt universitetets guldmedalje, udgivelsen af Physicalsk, oeconomic og medico-chirurgisk Bibliothek for Danmark og Norge. Udgivet af et Selskab (populært kaldet Journalen med den lange titel), det første naturvidenskabelige tidsskrift her i landet. M. redigerede det indtil han, efter 1796 at have taget medicinsk eksamen og n.å. doktorgraden på afhandling om kulstoffers luftformede forbindelser og terapeutiske betydning, tiltrådte en toårig udenlandsrejse (1797–99) med længere ophold i Paris og Wien. 1800 blev han reservemedicus ved Frederiks hospital og adjunkt ved det medicinske fakultet, 1802 overmedicus, 1805 professor extraordinarius, 1817 professor ordinarius og assessor consistorii. 1808 var han blevet medlem af sundhedskollegiet og af Videnskabernes selskab, hvis sølvmedalje han s.å. havde vundet ved sine *Mikroelectrometriske Undersøgelser*. Af større arbejder udgav han den første danske Pharmacologie (bd. I, 1810, bd. II uafsluttet). Hans videnskabelige produktion kom ikke til at svare til de store forventninger man havde næret i hans ungdom. Et par alvorlige skuffelser i kærlighed og senere sygelighed hæmmede ham. Men desuden lagde hans praktiske lægegerning i høj grad beslag på hans tid; han var en udmærket kliniker og en skattet huslæge, ikke mindst i

„Guldalder“-kredsen, han behandlede stedfaderens søstersøn N. F. S. *Grundtvig under krisen 1811, og han var Bakkehusets læge; om den rolle som „den store Ole“ spillede for Kamma *Rahbek vidner en ejendommelig brevsamling, O. H. M. og Kamma Rahbek (udg. af H. Kyrre og V. Maar, 1926); den viser hvor let M. faldt ind i Kammes kapriciøse brevstil. I sin smag tilhørte han 1700-tallet, og hans indflydelse på den nye tidsalder var kun af indirekte art. Når han atter og atter nævnes af sin samtid, er det som den der i sjælden grad forstod at ægge og vække den generation der var unge ved århundredskiftet. – R. 1817. □Pastel af Chr. Horneman, 1798, efter denne stik af Chrétien. Pastel af Horneman, 1815 (Rigshosp.), efter denne stik af J. F. Clemens. Afbildet s.m. Oehlenschläger og Steffens på tegn. af Carl Thomsen udst. 1900.

Bibliografi i Carl Christensen: Den danske botaniks hist. II, 1924–26 114f. – O. H. M. og Kamma Rahbek. En brevsaml., udg. Hans Kyrre og Vilh. Maar, Leiden 1926 (ny udg. 1973). – Henrich Steffens: Hvad jeg oplevede II, 1840 147–53. N. F. S. Grundtvig: Poetiske skr. V, 1883 24–27. Astrid Wentzel: O. H. M., 1928. Gordon Norrie: Af medicinsk fakultets hist. II–III, 1937–39. S. A. Gammeltoft: Den farmakologiske undervisning.s hist. ved Kbh.s univ., 1952 28–33. Adam Oehlenschläger: Levnet, ny udg. I–II, 1974. Carl Aaberg i Bibl. for læger CLXVII, 1975 109–54. – Papirer i Medicinsk-historisk museum.

R. Paulli*

Münter

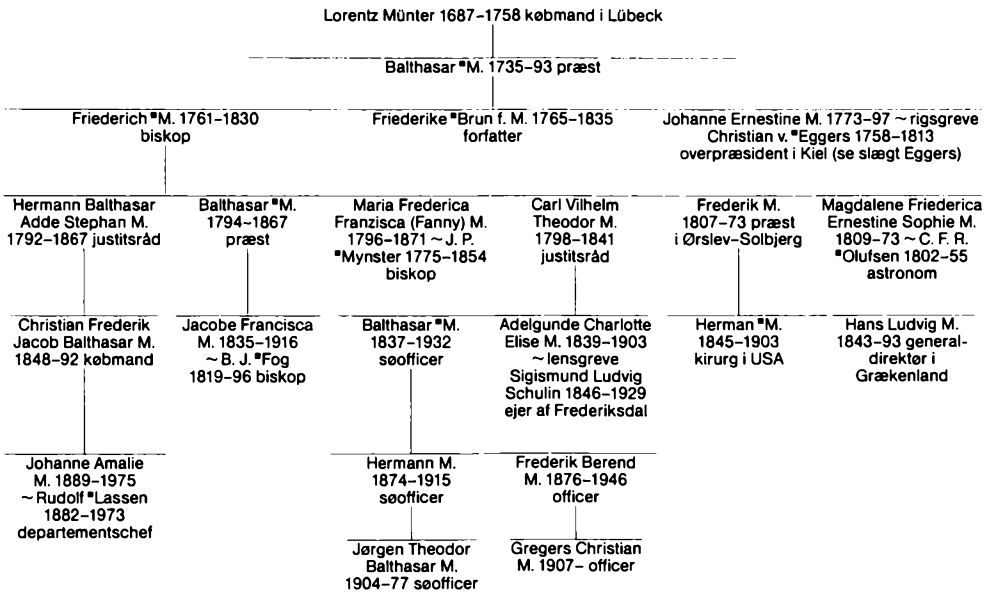
Slægten M. stammer fra Lübeck hvor den føres tilbage til brygger Hans M. (–1610) der var tipoldefar til købmand sammesteds Lorentz M. (1687–1758).

Præsten Balthasar *M. (1794–1867) var ~Ida Marie Louise v. Schmidt-Phiseldeck, d. af konferensråd C. F. v. *S.-P.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter I, 1891 221–31. Th. Hauch-Fausbøll: Slægt-håndbogen, 1900 654–62. Münters stamtv. 1950, 1951.

Hans H. Worsøe

Münter, Balthasar, 1735–93, præst. *24.3.1735 i Lübeck, †5.10.1793 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri kgd.). F: købmand Lorentz M. (1687–1758, ~1° 1716 med Anna Catharina Lipstorp, 1699–1729) og Christina Kayser (1706–77). ~25.11.1760 i Friedrichroda med Magdalena Sophia Ernestina Friederika v. Wangenheim, *5.3.1742 i Kassel, †22.8.1808 i Kbh. (Petri), d. af kaptajn i den kgl. svenske og hessen-kasselske livgarde Georg Heinrich v. W. (1707–41) og Maria Magdalene Christiana Zachariae (*1719). – Far til Friederike *Brun og Friederich *M. M. voksede op i et velhavende købmandshjem som dog omkring drengens 12. år pludselig for-

armedes. Hjemmets trange skæbne ansporede M. til den yderste flid i skolen i Lübeck, hvorfra han 1754 gik til universitetet i Jena, og med sin udmærkede begavelse opnåede han allerede 1757 en akademisk lærerpost der. Hans hu stod til fortsat akademisk virksomhed, hvortil han forberedte sig med stor grundighed; alligevel tog han 1760 imod en kaldelse fra hertugen i Gotha som hof- og vajsenshuspræst. 1763 blev M. superintendent i Gräfentonna i Gotha, og da han n.å. prædikede som gæst i sin fødeby var der blandt tilhørerne nogle medlemmer af Kbh.s Skt. Petri menighed hvis interesse for M. i den grad blev vakt, at han 1765 efter E. D. *Haubers død blev kaldet til andenpræst ved Skt. Petri kirke og n.å. til sognepræst. I Kbh. levede M. sine virksomste og lykkeligste år. Han var hovedstadens mest skattede prædikant, i høj grad beundret af de unge teologer der, som fx C. *Bastholm, tog ham til forbillede i retorik. M.s talrige trykte prædikener viser en blomstrende følelsesbetonet veltalenhed; de er anlagt rationelt appellerende og betoner stærkt Jesu forbillede og menneskelivets forpligtelser over for den kristne moral. For M. er kristendommen den fornuftigste religion i verden, og tillige den mest velgørende og beroligende. Som sjælesørger i den højkultiverede tyske kreds af adel, videnskabsmænd og kunstnere, der talte navne som F. *Klopstock, J. A. *Cramer, H. W. *Gerstenberg, A. G. *Carstens, C. *Niebuhr og adskillige andre, var han højt vurderet af de fleste, og selv stræbte han efter at føle sig helt hjemme som dansk; i den store kreds han samle-

de både i kirken og i sit hjem var han så lykkelig at han afslog tilbud om den stilling J. G. v. Herder fik som generalsuperintendent i Weimar. Både i menighedsplejen og for skolen, der var knyttet til kirken, ydede M. en virkelig organisatorisk indsats. Hans salmer er efter en senere tids bedømmelse af inferior værdi. Det gamle købmandsblod løb i hans årer, og han indlod sig 1781 på spekulationer der dog ikke bragte ham den eftertragtede gevinst. Også i det politiske liv levede han interesseret med; han var modstander af J. F. *Struensee og virksom både bag kullisserne ved Struensees fald 1772 og ved regeringsskiftet 1784. Efter Struensees fængsling holdt han en takkeprædiken over „den store Guds Hjælp der er bevist Kongen og hans Hus“. Sin største berømmelse nåede M. da det blev ham pålagt at forberede Struensee til døden. Sine samtaler med ham i Kastellet udgav M. 1772 under titlen *Bekehrungsgeschichte des vormaligen Grafen und Königlichen Dänischen Geheimen Cabinetsministers Johann Friedrich Struensee* der vandt europæisk berømmelse og blev oversat til engelsk, hollandsk, fransk, svensk og dansk, og som er højt interessant ved i praksis at gennemføre tidens teologiske metode, idet udgangspunktet tages i „den naturlige Religion“ for dernæst at føre Struensee ad rationelle overvejelser til „den aabenbarede Religion“. Efter M.s fremstilling sagde Struensee ja både med forstand og hjerte til denne gennemgang af kristentroens indhold, men bogen blev højt forskelligt bedømt af venner og skeptikere. M. talte med var-

Münter, Balthasar

me om sit oprigtige venskab for den domfældte, men desto mere faldt hans næsten kyniske interesse for den henrettedes lemlæstede rester samtiden for brystet. I sit hjem fungerede M. som en pædagogisk patriark hvis virksomhed vel ikke holdt sig fri af, hvad vi ville kalde pedanteri. Men hans søn, den senere biskop, udtrykte sin højagtelse for faderens karakter og hjertelag med de smukke ord: „Det vil stede være vort Livs Stolthed at have haft en saadan Fader“. Som frimurer indtog M. en høj rang, og 1767 fik han den teologiske doktorgrad. □ Afbildet på stik af Struensees omvendelse 1772, og på træsnit af samme henrettelse s.å. Stik af J. M. Preisler, 1775, efter dette stik af C. A. Brummer, 1778, og træsnit 1872. Min. af Cornelius Høyer ca. 1776. Maleri. Afbildet med familie på silhouet af F. B. v. Wickede, 1780. Buste af P. Gianelli, 1789 (Kbh.s univ.bibl.) og relief af samme, 1791 (Pederstrup). Relief af J. Wiedewelt, 1794, på monument (Skt. Petri urtegård). Silhouetter (Fr.borg).

Kilder. Danske saml. III, 1867–68 351–57 (M.s forskrifter for sønnens undervisn.). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II, 1896 236; III, 1896–97 391f; V, 1902 250. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 148 395f 572. Udv. breve, betænkn. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous arkiv, udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936 360 363.

Lit. Fr. Münter: B. M.s Leben und Charakter, 1794 (også i M.s Öffentliche Vorträge IX, 1793). L. N. Fallesens Mag. for religionslærere II, 1794 634–42. J. P. Mynster: Blandede skr. III, 1853 168–71. Fr. Schiern i Hist. t. 4.r.II, 1870–72 741 743 755. C. L. N. Mynster: Medd. fra Frederik Münters og Frederikke Münters ungdom, 1883 7–17 22f. L. Bobé: Frederikke Brun, f. Münter, og hendes kreds hjemme og ude, 1910 8–13. Samme: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Friederike Brun: Ungdomserindr., udg. samme, 1917. Michael Neiiendam: Chr. Bastholm, 1922. Alex. Rasmussen: Frederik Münter, 1925 = Frederik Münter. Et mindeskr. I 1–6. Aus den Tagebüchern Friedrich Münters, udg. Øjvind Andreassen I, 1937 = sst. II 1–6. Den danske kirkes hist. V, 1951.

Papirer i Kgl. bibl.

Michael Neiiendam*

Münter, Balthasar, 1794–1867, præst. *14.2.1794 i Kbh. (Petri), † 26.2.1867 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: professor, senere biskop Friederich *M. (1761–1830) og Maria E. Krohn (1771–1842). ~ 14.1.1829 i Kbh. (Holmens) med Ida Marie Louise v. Schmidt-Phiseldeck, * 18.10.1804 i Kbh. (Petri), † 8.6.1867 sst. (Holmens), d. af konmitteret, senere deputeret, konferensråd C. F. v. *S.-P. (1770–1832) og Maria W. Krohn (1777–1844).

M. blev student 1811, privat dimitteret, og cand. teol. 1817, foretog derefter en udenlandsrejse og blev 1823 2. residerende kapellan ved Holmens

kirke i Kbh., ved hvilken han forblev hele sit liv, fra 1835 som 1. residerende kapellan og fra 1849 som sognepræst og provst. 1828 blev han tillige hofprædikant og 1861 kgl. sessionarius. Han fik efterhånden forskellige andre hverv: han var lærer ved pastoralseminariet (fra 1837), medlem af bibelselskabets direktion, overdirektør for de Massmannske søndagsskoler m.m. Hvad der skaffede ham et anset navn, især i Kbh., var imidlertid først og fremmest hans virksomhed som præst og sjælesørger. I mange år var han en af hovedstadens mest ansete prædikanter; dette skyldtes ikke så meget usædvanlige gaver som langt mere hans ejendommelige personlighed hvis ydmyghed, troskyldighed og hjertelighed greb tilhørerne stærkt, på samme tid som ingen kunne tvivle om hans oprigtige gudsfrygt og kristelige alvor. De samme egenskaber bevirkede, at han også på de forskellige andre områder af præstens gerning var stærkt søgt og meget skattet, og det både af høje og lave, af gamle og unge, i skriftestolen og ved konfirmandundervisningen. M. var ikke af de mænd, hvis virksomhed rækker ud over deres levetid; men på sit eget slægtled havde han betydelig indflydelse ved den jævne og indtrængende måde, hvorpå han formanede til alvorlig pligtopfyldelse på den kristelige tros grund, og ved den overensstemmelse der var mellem hans liv og hans tale. – M.s omfattende præstegerning levede ham ikke synderlig tid som forfatter. Ved trehundredårsfesten for reformationen (1836) erhvervede han imidlertid den teologiske doktorgrad. Desuden udgav han enkelte prædikener og taler, ligesom han også har forfattet en stor del af den af ham udgivne *Christelig Andagtsbog til Brug i Orlogs- og Koffardifarten*, 1857 som fik en betydelig udbredelse. – Rang med biskopper 1864. – R. 1828. DM. 1840. K. 1862. □ Litografi af E. Lehmann, 1838, efter mal. af J. L. Lund, efter dette flere litografier, bl.a. 1844 og 1852, samt stik af A. Hansen, 1849. Tegn. af J. L. Lund (St. mus.). Buste af O. Thielemann udst. 1839. Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.) og på J. V. Gertners tegn., 1846, af samme begivenhed (Rosenborg). Mal. af Constantin Hansen, formentlig 1845; tegn. af samme. Klippet silhouet (Fr.borg), flere af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.) og i træsnit 1853 i Corsaren. Mal. af A. H. Hunæus, 1854 (Holmens k.), litograferet af kunstneren selv 1859. Buste af F. C. Stramboe udst. 1860. Afbildet på træsnit af konfirmation i kongehuset 1860 og på litografi ved Fr. VII's kiste på Glücksborg slot 1863. Litografi 1865 og efter dette træsnit 1867. Træsnit 1867 efter tegn. af H. Olrik. Karikatur af W. Marstrand (Fr.borg) og af C. Wiedemann (Kgl. bibl.).

L. A. Warburg: Til minde om provst dr. theol. B. M., 1867.

Hans Koch*

Münter, Alexander Herman Jacob Balthasar, 1837–1932, søofficer. * 24.12.1837 i Kbh. (Frue), † 22.6.1932 sst., begr. sst. (Vestre). F: kgl. rådmand, justitsråd Carl Vilhelm Theodor M. (1798–1841, ~1° 1825 med Sophie Frederikke Langberg, 1803–32; ægteskabet opløst) og Ingeborg Cathrine Oppen (1812–82). ~4.4.1865 i Kbh. (Holmens) med Johanne Elisabeth Johnson, * 13.5.1844 i Rønne, † 27.7.1921 i Kbh., d. af konsul Peter J. (opr. Dam) (1786–1850) og Marren Kirstine Sonne (1801–82, ~1° 1825 med proprietær, kancelliråd Christian Grønbech, 1766–1826).

M. blev kadet 1850 og sekondløjtnant med Gerners medalje 1856. 1857–58 var han med briggen Ørnen i Vestindien og forfremmedes til løjtnant 1858. 1859–63 gennemgik han den militære højskole og var 1862 på rejse i England for at studere bygning af „bepantsrede Krigsskibe“. 1864 ansattes han som inspektionsofficer ved de tekniske fag på orlogsværftet og sendtes s.å. til Glasgow for at kontrollere bygningen af panserfregatten Danmark. 1868 blev han premierløjtnant og udnævntes n.å. til underdirektør ved maskin- og bygningsvæsenet og medlem af konstruktionskommissionen. Han var lærer på søofficersskolen 1867–73 og på hærens officersskole 1870–73. 1873 tog han sin afsked for at overtage stillingen som direktør ved Kockums skibsværft i Malmö hvor han bl.a. byggede de to første dampfærger til Storebæltsoverfarten. 1879 udnævntes han til dansk konsul i Malmö. 1883 forlod han Kockum og rejste nogle år senere som repræsentant for det engelske firma Armstrong og Whitworth til Kina og Japan hvor han ved sin store dygtighed, takt og diplomatiske evner kom til at spille en stor rolle ikke alene som repræsentant for firmaet, men også som rådgiver for de to regeringer, særlig for Japans der netop i disse år skabte sig en moderne flåde. 1889 tillagdes der ham kaptajns karakter, 1898 vendte han tilbage til Danmark, og n.å. fik han kommandørs karakter. 1901–26 var M. formand i Foreningen til søfartens fremme, 1902 vicepræsident for den internationale søfartskongres i Kbh., og 1905–26 medlem af fællesrepræsentationen for dansk skibsfart. Om sine oplevelser særlig fra opholdet i Østasien har han udgivet *Nogle Erindringer I–II* (Memoirer og Breve XXIV, 1915). M. var en højkultiveret, kundskabsrig og repræsentativ mand der helt op i sin høje alder bevarede en sjælden åndslivlighed. –

Kammerherre 1911. R. 1882. DM. 1886. K². 1906. K¹. 1923. □Foto.

B. M.: Nogle erindr. I–II, 1915 (fot. optr. 1969–70) = Memoirer og breve XXIV. – Tidsskr. for søvæsen ny r. VIII, 1873 464. [Th. Topsøe-Jensen] sst. CIII, 1932 318–21. Johs. Lehmann: Foren. til søfartens fremme 1844–1944, 1944. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Th. Topsøe-Jensen*

Münter, Friederich Christian Carl Hinrich, 1761–1830, biskop, kirkehistoriker, arkæolog. * 14.10.1761 i Gotha, † 9.4.1830 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri k.s urtegård). F: præst Balthasar *M. (1735–93) og Magdalena S. E. F. v. Wangenheim (1742–1808). ~14.10.1791 i Lübeck med Maria Elisabeth Krohn, * 29.10.1771 i Lübeck, † 24.2.1842 i Kbh. (Petri), d. af senator, senere første borgmester, dr. Herman Dietrich K. (1734–1805) og Maria Elisabeth Möller (1752–1813). – Far til Balthasar *M. (1794–1867). Bror til Friederike *Brun.

M. kom fire år gammel med sin far til Danmark. Han modtog en meget grundig og omfattende undervisning af huslærere, og faderen overvågede at hans uddannelse nøje foregik efter hans forskrifter. I sin dagbog måtte M. gøre rede for hver dags fremskridt; tidligt øvedes han også i talekunsten, idet der i hjemmet for hans skyld blev opstillet en lille prædikestol. Med stor iver tilegnede han sig de almindelige skolefag, men hans umættelige læselyst lod ham ikke nøjes med de afstukne baner. Især omfattede han naturvidenskaberne med interesse, og af kobberstikkeren J. M. *Preisler lærte han at tegne og stikke i kobber. Bekendtskabet med Carsten *Niebuhr vakte hans kærlighed til arkæologien. Mens det var en mangel ved hans uddannelse at han ikke havde jævnaldrende skolekammerater – i den elskede søster Friederike fandt han en slags erstatning – nød han i fuldt mål godt af det rige åndsliv i Skt. Petri præstegård hvor alle de førende personligheder i datidens tyske koloni havde deres gang. 1778 dimitteredes M. til universitetet af sin far, og trods sin tilbøjelighed for naturvidenskaberne valgte han at studere teologi. Særlig betydning fik N. E. *Balles (1744–1816) kirkehistoriske forelæsninger for ham, og uden for universitetet påvirkedes han især af Tyge *Rothe (1731–95) der gav ham forståelse for middelalderens historie. Trods sin fars advarsler og strenge kritik syslede han stærkt med tanken om at blive digter og forfattede metriske oversættelser og odel. Vigtigst var det dog at hans beskæftigelse med æstetik førte til personligt bekendtskab med Johannes *Ewald, hvem han omfattede med en sværmerisk begejstring, og ved hvis dødsleje 1781 han kom til at stå. Ewalds

død gav anledning til et lille arbejde *Nachrichten von Johs. Ewald*, det første led i M.s senere så rige forfatterskab og den første biografi af Ewald. Ligeledes oversatte han Balders Død til tysk.

1780 tog M. filologisk eksamen og 1781 teologisk attestats. Derpå drog han udenlands, og efter at have besøgt en række tyske byer, bl.a. Weimar hvor han gjorde bekendtskab med Goethe, J. G. v. Herder og C. F. Wieland, slog han sig ned i Göttingen for at nyde godt af det frodige studieliv som udfoldede sig ved Tysklands berømteste universitet, Georgia Augusta. Han påvirkedes især af filologen C. G. Heyne, historikerne J. C. Gatterer og C. F. Spittler, kirkehistorikeren C. W. F. Walch og teologen J. B. Koppe. Spittler gav ham sans for den elegante, vel afrundede historiske fremstilling, og af Gatterer lærte han diplomatik og palæografi. Derimod stod han universitetets store teolog J. D. Michaëlis fjernt, og denne betragtede M. med kulde. Efter et kortere ophold i hjemmet hvor han udgav en bog om hierarkiets fremgang under Innocens III gik rejsen atter 1784 til udlandet, først til Wien. Formålet var nu i første række at undersøge og indsamle håndskriftmateriale til A. Birchs udgave af Det nye testamente. Både i kraft af personlige ejendommeligheder og som medlem af frimurer- og illuminatorordenerne forstod M. overalt at skaffe sig glimrende forbindelser i videnskabelige, kirkelige og politiske kredse, og hans skildringer i dagbøger og breve er af meget stor betydning for forståelsen af datidens kulturliv. 1784 blev han som den første protestant kreeret til dr.phil. ved universitetet i Fulda. I Wien havde han godt udbytte af sine studier navnlig i det kejserlige bibliotek og iagttog i øvrigt med interesse udviklingen under Joseph II. Derfra drog han til Toscana hvor det især var lærerigt for ham at træffe biskoppen i Pistoia, Scipione de' Ricci, banebryder for en katolsk reformbevægelse, og 1785 kom M. til Rom. Et helt år opholdt han sig i den evige stad, og det blev i høj grad frugtbar for hans studier og hans personlighed. Han traf Georg "Zoëga, med hvem han en kort tid havde været sammen i Göttingen, og vandt en forstående velynder og ven i „Propaganda“s chef, den senere kardinal Stefan Borgia. Denne prælat lagde vel ret stærkt beslag på M., tilskyndede ham bl.a. til at lære koptisk for at han kunne være ham til nytte, men gav ham på den anden side ubegrænset adgang til sine egne omfattende samlinger af oldsager både i Rom og Velletri og søgte på enhver måde at bane vej for ham til andre indflydelsesrige personligheder. Sit ophold i Rom afbrød M. med en rejse til Napoli og Sicilien, hvorom han har berettet i sine *Efterretninger om begge Sicili-*

erne I-II, 1788–90. 1786 brød M. op fra Italien, og efter en interessant rejse med ophold bl. a. i Genève, Zürich og München var han i juli 1787 tilbage i Kbh. Rige samlinger af bøger og mønter bragte M. med sig hjem, vigtige fremskridt havde hans videnskabelige uddannelse gjort, men vigtigst var dog det overblik han havde vundet over sin samtids Europa. Med rette havde han sat sig det dobbelte mål for sin rejse: at se biblioteker og se verden. Derimod var hans personlighed endnu ikke modnet og afklaret; mange forskelligartede bestanddele gærede endnu i ham og kom i lang tid til at præge både forskeren og mennesket.

Meget heldigt føjede det sig for M., at han 1788 blev (ekstraordinær) professor i teologi ved universitetet, støttet af hertugen af Augustenborg. Forinden havde han dog måttet udholde en konkurrence med Andreas "Birch, og bagefter måtte han opleve en offentlig gennemhægning af N. D. "Riegels der ikke helt uden grund ankede over, at hans prøveforelæsninger havde været spinkle. 1790 blev han professor ordinarius og assessor consistorii og s.å. dr.teol. på en afhandling om de koptiske nytestamentlige oversættelsers alder. I sin professortid viste M. sig som en meget flittig mand, særlig dog som forsker og forfatter. Derimod ser det ikke ud til at han fik stor betydning som universitetslærer. Han var ikke heldig som taler, og selv velvillige tilhørere fandt, at hans forelæsninger i alt for høj grad blot var sammenstillinger af ikke gennemarbejdet materiale og manglede det fornødne overblik. Det var aldeles overvejende den historiske side af teologien der beskæftigede M., og hans forelæsninger også over systematiske emner (bl.a. over „naturlig teologi“) tæller næsten ikke med. I kirkehistorie og dogmehistorie, kirkearkæologi og isagogik gjorde han sin egentlige indsats, og i modsætning fx til Balle holdt han sig ganske uden for tidens heftige kirkelige kampe. Dels var M. af natur i ringe grad egnet til at optræde som polemiker, dels var han selv på mange punkter påvirket af den liberale oplysningsbevægelse; under sin udenlandsrejse havde han tilegnet sig neologiske synsmåder. Han fastholdt vel den kristne religions „Guddommelighed“ og en åbenbarings nødvendighed, men var kritisk over for den nedarvede dogmatik og gjorde som sin lærer J. S. Semler et skarpt skel mellem religion og teologi. Personlig synes M.s religiøsitet at have samlet sig om en barnlig, tillidsfuld tro på Guds forsyn som hovedpunktet, og både over for sig selv og andre holdt han på en vidtstrakt frihed i tænkning og teologisk opfattelse. Efterhånden kom M. dog i denne periode til stærkere at betone værdien af det traditionsbårne i kir-

kens liv. – Foruden sin videnskabelige gerning fik M. i disse år flere vigtige hverv: 1789 blev han medlem af den store skolekommission, hvori han optrådte som moderat reformmven, 1796–97 og 1802–03 var han rector magnificus, 1805 blev han medlem af direktionen for vajsenshuset og missionskollegiet, og 1807 indtrådte han i den kommission for de nordiske oldsagers opbevaring som blev nedsat på hans initiativ. Han hører derved – fuldt så meget som Rasmus *Nyerup – til grundlæggerne af det senere Nationalmuseum.

Da Balle 1808 nedlagde sit embede blev M. hans efterfølger som biskop over Sjællands stift. Adskillige både lægfolk og gejstlige havde vanskeligt ved at forson sig med, at en ofte formløs stuelærd som M. skulle afløse en så imponerende bispeskikkelse som Balle, men M. kom i sin 22-årige bispetid til at øve en større kirkelig virksomhed end almindeligt ventet. Med sit hurtige hoved fik han snart ganske godt greb på de administrative forretninger, regnskabsvæsenet dog undtaget, han blev en flittig og interesseret, om end ikke populært anlagt visitator, hvorom hans fyldige visitatsdagbøger vidner, og skønt han aldrig udviklede sig til nogen betydelig prædikant forstod han meget vel ved højtidelige lejligheder at optræde med ikke ringe grandezza. Hertil kom at han på sin vis nærede varm interesse for mange sider af det kirkelige liv. Hvor vaklende han end kunne være i sit dogmatiske standpunkt havde han et fast kirkeligt program: han ønskede at følge „en fornuftig Middelvej mellem Mysticisme og kold Ligegyldighed“ og ville fremme „den oplyste Religiositet“. Dette mål skulle især nås ved at hæve gejstlighedens åndelige stadi gennem en højnelse af dens videnskabelige dannelse. Dertil sigtede M.s arbejde for oprettelsen af Sjællands stiftsbibliotek (1812) og af pastoralseminariet (1809) samt indførelsen af de „videnskabelige Forhandlinger“ ved stiftets landemoder (udgivne I–III, 1811–18). Også i Det danske bibelselskab, hvoraf han var medstifter 1814, og dets virksomhed var M. varmt interesseret. Som tilsynsmand var han nidkær for at våge over god kirkelig orden, over for uværdige gejstlige skred han bestemt ind, og trods al dogmatisk rummelighed fandt han sig ikke i præsters egenmægtige forsøg på at ændre de gældende kirkelove og liturgien. For øvrigt var han sit præsteskab en god ven, og over for cancelliet hævdede han med fasthed bispedømmets værdighed og betydning, idet han betragtede det uafhængige engelske og svenske episkopat som sit ideal. Som et udtryk herfor kan man også opfatte det højkirkelige bispevielsesritual han fik godkendt 1811. M.s bispetid var en overgangsper-

riode der førte megen kirkelig uro med sig. Under de forskellige brydninger indtog M. en frisindet og human holdning og lod ikke personlige fornærmelser få indflydelse på sin handlemåde. Som helhed var M. dog en repræsentant for en svindende tid. Herom vidner fx det mærkelige hyrdebrev, forfattet af M. og tiltrådt af alle biskopper, til reformationsfesten 1817 – på en ikke meget klar måde søger det at fastholde både skriftens autoritet og den frie forsknings ret. Over for den kirkelige reaktionsbevægelse der var ved at arbejde sig frem, især repræsenteret af N. F. S. *Grundtvig, J. C. *Lindberg og A. G. *Rudelbach følte M. sig fremmed. I kirkekampåret 1825 ville han ikke personlig tage parti, men det af ham forfattede hyrdebrev (1826) må opfattes som en protest mod de retninger der ville bryde staven over 1700-tallets tankearbejde og høje værdsættelse af fornuftens betydning i religiøse spørgsmål.

Mest af alt fik M. dog betydning ved sit store videnskabelige arbejde på en række forskellige områder. Ved dette skabte han sig et verdenskendt navn, hvad der foruden ved værdien af hans egen indsats må forklares ud fra, at han behandlede emner der optog den internationale videnskab, og at han med lige lethed evnede at skrive på tysk, latin og dansk. M.s hovedfag var kirkehistorie og arkæologi, hertil kom bibelsk filologi, kirkeret og numismatik. Med forkærlighed behandlede han emner hvortil der krævedes et kombineret studium af historiske, arkæologiske og filologiske elementer. Som kirkehistoriker har M. dels arbejdet med den almindelige, dels med den danske kirkehistorie. Specielle punkter i den udenlandske har han belyst i sin afhandling om hierarkiet under Innocens III (1784), i *Statutenbuch des Ordens der Tempelherren*, som han udgav efter et gammelfransk håndskrift, 1794, og i *Versuch über die kirchlichen Alterthümer der Gnostiker*, 1790. Med særlig interesse omfattede han den nordafrikanske kirke som man kan se af hans skrifter *Religion der Karthager*, 1816 (2. udg. 1821) og *Primordia Ecclesie Africanæ*, 1829. I *Christinden i det hedenske Huus før Constantin den Stores Tider*, 1827 leverede han et fint mosaikbillede bygget på et nøje studium af oldkirkelige kilder, mens han i sine undersøgelser over Kristi fødselsår i *Der Stern der Weisen*, 1827 i høj grad tumlede med hypoteser. M.s hovedværk i den almindelige kirkehistorie er hans *Haandbog i den ældste christelige Kirkes Dogmehistorie* I–II, 1801–04, den afrundede litterære bearbejdelse af forelæsninger over dette emne. Indholdsmæssigt slutter M. sig nær til Nösselt og Münscher og hører sammen med dem til grundlæggerne af det moderne fag dog-

mehistorie. Han anlægger en virkelig historisk betragtning over for dogmernes gradvise udvikling og regner stærkt med deres udformning under påvirkning af nyplatonisk filosofi. Den klare disposition og sobre, til dels elegante fremstilling skaffede dette værk vid udbredelse, det blev også oversat til tysk (I–II, 1802–06) og bevarede længe sin tiltrækningskraft; bl.a. var det i sin tid medvirkende til at vække den unge Adolf v. Harnacks interesse for den disciplin han siden skulle blive en så talentfuld dyrker af. Af M.s arbejder vedrørende den danske kirkes historie er der især grund til at nævne *Den danske Reformations Historie* I–II, 1802, der er et væsentligt fremskridt i forhold til ældre behandlinger, også ved at bringe mange nye aktstykker for dagen, og hans *Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht des Nordens* I–II, 1792–96 der ligeledes har betydning som kildepublikation, mens hans store *Kirchengeschichte von Dänemark und Norwegen* I–III, 1823–33 ikke udmærker sig ved indtrængende behandling. Uheldigt er især 1. bind om den gamle nordiske religion hvori grundbetragtningen (euhemerisme) allerede var forældet ved værkets fremkomst.

Fra sin tidlige ungdom havde M. med forkærlighed beskæftiget sig med „monumenter“, og hans dagbogsoptegnelser og breve taler tydeligt om den interesse hvormed han overalt på sine rejser betragtede ruiner, gravstene, antikke kunstværker, mønter og andre mindesmærker. Det er da kun naturligt, at også en del af hans skrifter vedrører emner fra de forskellige egne af arkæologien. Hans betydligste arbejde på dette område er vistnok hans *Undersøgelse om de Persepolitanske Inscriptioner*, 1800, hvori han med stor skarpsindighed behandler de nyfundne gådefulde indskrifter i Persepolis og giver vigtige bidrag til bestemmelsen af kileskriften, selv om det ikke lykkedes at nå frem til den fulde løsning af dette spørgsmål. Meget arkæologisk stof indeholder også *Religion der Karthager*, 1816, *Religion der Babylonier*, 1827 og *Spuren Aegyptischer Religionsbegriffe in Sicilien*, 1806. Sidstnævnte skrift minder om den stærke interesse M. siden sit Romophold 1785 nærede for Egypten. Til dels i sin egenskab af frimurer følte han sig tiltrukket af at udforske den mystiske symbolik han mente at finde i den egyptiske religion. Særlig vigtigt var det, at han kom til at lære koptisk, så at han blev i stand til at undersøge og delvis udgive fragmenter af koptiske bibeloversættelser (Daniels bog, 1786, nytestamentlige bøger, 1789, 1790). En smuk plads i hans forfatterskab indtager også *Odæ Gnosticæ Salomoni tributæ*, 1812, hvori han væsentlig rigtigt har bestemt karakteren af det gnostiske skrift Pistis Sofia. Blandt

hans udgiverarbejder må også nævnes *Fragmenta Patrum Græcorum*, 1788. M.s mest benyttede arbejde inden for arkæologien var hans *Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen* I–II, 1825 som til langt ned i århundredet var et af de bedste hjælpemidler. En del af sine arbejder på dette felt har han samlet i *Antiquarische Abhandlungen*, 1816. For ét område af arkæologien havde M. en ganske speciel interesse: numismatikken. Han har i afhandlinger bl.a. behandlet vandalernes og frankernes mønter, og selv var han fra sin ungdom en lidenskabelig møntsamlere. Til sidst ejede han ca. 10 000 mønter; de orientalske blev skænket til Det kgl. møntkabinet. Også M.s samling af egyptiske og klassiske oldsager var værdifuld. En del af disse lod han efter italiensk skik indmure i bispegården, og han efterlod dem som et legat til sine eftermænd. 1908 er hovedparten dog overflyttet til Ny Carlsberg glyptotek. Som den udprægede samlernatur M. var lykkedes det ham også at samle et stort bibliotek på ca. 14 000 bind, med mange sjældenheder.

Som lærd indtager M. en ret enestående plads i vort kulturliv, og ikke blot på grund af sit europæisk berømte navn, sine personlige forbindelser og udstrakte brevveksling med videnskabsmænd i næsten alle lande. I mangt og meget er han den sidste store repræsentant for den ældre tids polyhistortype, om end parret med moderne forskerånd. Fremfor alt udmærker M. sig ved mangesidighed, ved bredden af sine interesser og kundskaber. Hans umættelige lærelyst og en usædvanlig tilegnelsesevne gjorde ham det muligt at føle sig hjemme på næsten alle åndslivets områder og på flere af disse at erhverve en dybtgående lærdom. Med ikke mindre lethed forstod han at bearbejde og kombinere de indsamlede kundskaber og at skrive om de forskellige emner i en klar og letflydende stil. Undertiden nøjes han blot med at sammenfatte andres resultater, som oftest evner han dog selv at give nyt, af og til betegner hans indsats geniale ideer og afgørende fremskridt i forskningen. Men med styrken hænger også svaghederne sammen: den utrolige hurtighed i opfattelse, tilegnelse og fremstilling var ikke altid forbundet med en tilsvarende grundighed i undersøgelsen. Hans personlighed såvel som hans videnskabelige virksomhed var præget af en mærkelig rastløshed, en nervøs jagen fra det ene til det andet, og ofte kan der ankes over mangel på nøjagtighed i enkelt-heder. Hans videnskabelige fantasi var rigt udviklet, men ikke altid afbalanceret af tilstrækkelig skarp kritik, og nu og da fortabte han sig i ufrugtbare hypoteser. – M. var en godmodig, retsindig, udpræget human karakter, gennemtrængt

af et sjældent frisind; bag den stundesløse, tilsyneladende ofte forvirrede, lidet formfulde apparition lå stor åndsstyrke gemt, og i afgørende situationer forstod han at vise megen fasthed. Men som i M.s videnskabelige gerning realistisk forskning var forbundet med en mærkelig dragning mod det mystiske og romantiske, således rummede også hans personlighed forskelligartede elementer der ikke kom til hvile i harmonisk enhed. Netop denne sindets delthed bevirkede, at M. trods sine glimrende anlæg og rige udrustning ikke blev den føreskikkelse der formåede at bøje tidens strømme. Hans meget værdifulde bibliotek på ca. 15.000 bd. solgtes ved auktion 1831, hvor Det kgl. bibl. og flere udenlandske biblioteker gjorde betydningsfulde køb. Over hans møntsamlng, der bortauktioneredes 1839, udarbejdede C. J. Thomsen et katalog i tre bind, 1836–39. – Ordensbiskop 1808. Medlem af Videnskabernes selskab 1798 og af Danske selskab 1806. – R. 1808. DM. s.å. K. 1812. S. K. 1817. □Afbildet med familie på silhouet af F. B. v. Wicked, 1780. Tegn. af N. Abildgaard formentlig efter J. T. Sergel, 1796–97 (kobberstiksaml.). Afbildet på tre af W. Heuers stik, 1817, fra salvingen 1815. Mal. af Hans Hansen bl.a. 1818 (Fr.borg). Pastel af C. Hornemann, efter denne litografi 1826 og 1872 samt mal. af A. A. Müller, 1830 (Roskilde domk.) og af C. A. Jensen, 1833 (Fr.borg). Tegn. (Kgl.bibl.). Silhouet (Fr.borg). Et mal. af M. fandtes 1846 i kardinal S. Borgias mus. i Rom. Relief af H. E. Freund, 1833, på gravmæle (Petri urtegård) og 1834 (Vor Frue k., Kbh.). Buste af samme, 1834 (Kbh.s univ.).

Kilder. Selvbiografi i Pers. hist. t. 4.r.III, 1900 157–74. Aus den Tagebüchern F. M.s, udg. Øjvind Andreassen I–III, 1937 = Frederik Münter. Et mindeskr. II–IV (anm. af Bj. Kornerup i Hist. t. 10.r.IV, 1937–38 453–58). Aus dem Briefwechsel F. M.s, udg. samme I–III, 1944 = Frederik Münter. Et mindeskr. V–VII (anm. af Bj. Kornerup i Hist. t. 11.r.I, 1944–46 752–54). Breve til Herman Schubart i Pers. hist. t. 11.r.IV, 1943 3f 23–48. *Lit.* [P. E. Müller] i Dansk lit.tid., 1830 286–88 292–99. J. P. Mynster i Tidsskr. for kirke og teologi II, 1833 352–98 (optr. i forf.s Blandede skr. III, 1853 167–204; tysk overs. i Theol. Studien und Kritiken VI, 1833 13–53). C. L. N. Mynster: Fra den ældre tid, 1882 53–99. Samme: Medd. fra F. M.s og Frederik Münters ungdom, 1883. Vald. Schmidt: Museum Münterianum I–II, Bruxelles, 1910. Frants Buhl i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1921 481–94. Alex. Rasmussen: F. M. I–II, 1925–49 = Frederik Münter. Et mindeskr. I, 1–2 (bd. I anm. af Bj. Kornerup i Hist. t. 9.r.V, 1926–27 162–70). E. A. W. Budge: The rise and progress of assyriology, London 1925 (optr. 1975) 40f 51. Victor Hermansen i Arbøger for nord. oldkyndighed, 1931 265–320. Agnes v. Zahn-Harnack: Adolf v. Harnack, Berlin 1936 (nyt opl. 1951) 15 136. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen I–II, Sth. 1937–38 = Kungl. vitterhets, hist. och antikvitets akad.s handl. XLIV. K. F. Plesner: Dsk. bogsamlere, 1957. Hal Koch i Den danske kirkes hist.

VI, 1954. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 296–300. *Papirer* i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Münter, Herman Balthasar Theodor, 1845–1903, kirurg. * 2.9.1845 i Karrebæk, † 2.2.1903 i Buffalo, USA, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Ørslev og Solbjerg, Frederik M. (1807–73) og Christine Marie Juliane Uldall (1814–73). ~ 1°. 12.1875 i Buffalo med Minnie Booker Hayt, * 23.3.1850 i Kalamazoo, Michigan, † 5.12.1882 i Buffalo, d. af købmand William H. og Sabina Paige. ~ 2° 16.6.1887 i Buffalo med Harriet Martine Buell, * 13.11.1850 i East Bloomfield, New York State, † 3.5.1923 i Buffalo, d. af skatteopkræver Frederik B. og Eliza Storrs.

M. blev student 1864 fra Herlufsholm og tog lægeeksamen 1871, var kort efter skibslæge på en damper til New York og siden reservelæge i søetaten. Efter at have været kandidat ved kommunehospitalet 1873–74 emigrerede han 1875 til USA og nedsatte sig i Buffalo hvor han fik en hurtigt voksende kirurgisk praksis, hvilket han tilskrev den udmærkede undervisning i kirurgi han havde nydt hos sin lærer M. *Saxtorph (1822–1900) ved Frederiks hospital. 1882 blev M. overkirurg ved Buffalo General Hospital og 1888 professor i kirurgi ved Niagara universitet og overkirurg ved Sisters of Charity Hospital. Ved sammenslutningen af Niagara universitetet og Buffalo universitetet ansattes han 1898 ved sidstnævnte universitet som professor i klinisk kirurgi og virkede desuden ved forskellige hospitaler. 1897 erhvervede M. – in absentia – doktorgraden ved Kbh.s univ. for afhandlingen *Appendicitis og dens kirurgiske Behandling*, idet han fritoges for det mundtlige forsvar. Allerede 1879 havde M. i Ugeskrift for Læger, i anledning af C. E. *Withs afhandling i universitetets program s.å. om opiumsbehandling af blindtarmsbetændelse, meddelt et tilfælde af heldigt forløbende blindtarmsoperation, idet han samtidig kritiserede Withs resultater og fremhævede operationens fordele; han var hermed en af de første der sluttede sig til de amerikanske kirurger der med gode resultater kæmpede for tidlig operation ved denne sygdom. M. talte den gang for døde øren, men hans læseværdige disputats der er baseret på et stort af ham selv opereret materiale fik megen betydning herhjemme, hvor de fleste, både medicinere og kirurger, i sygdommens begyndelse endnu anvendte Withs medicinske behandling og først, hvis denne slog fejl, skred til operation – og da tit for sent. I amerikanske tidsskrifter har M. desuden offentliggjort en del velovervejede og værdifulde artikler om forskellige kirurgiske

Münter, Herman

emner. M.s anseelse som kirurg var stor; han behandlede bl.a. præsident Mac Kinley da denne 1901 under et besøg i Buffalo var blevet såret med to revolverskud af en polsk anarkist og døde nogle dage senere.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1898 163f. – Sylv. Saxtorph i Bibl. for læger 7.r.VIII, 1897 625–36. Th. Røvsing i Hospitalstid. 4.r.VI, 1898 149–59. Samme: Underlivskirurgi II, 1915 378. Journal of the American medical association XL, 1, Chicago 1903 529. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 295f. – Papirer i Kgl. bibl.

Otto C. Aagaard*

Møhl, Carl Christian August, 1853–1930, dyrlæge. * 26.6.1853 i Kbh., † 6.11.1930 i Nisjnij Növgorod (nu Gorkij). F: skræddermester Daniel Wilhelm M. og Christine Reymann. ~ Anastasia Kentioga, * i Grækenland.

M. voksede op i Kbh. og kom tidligt (1868) på veterinærskolen hvorfra han 1872 dimitteredes med 1. karakter. Derefter var han i kortere tid vikar i Danmark og Sverige og okt. 1872-sept. 1873 rejste han med en muldyrtransport fra Sydamerika til De vestindiske øer. 1873–74 var han i praksis i Østerlars på Bornholm. Gennem en bekendt, regimentsdyrlæge Hans Bagge, St. Petersborg, kom han til Rusland hvor han 1875 på tysk måtte aflægge den russiske dyrlægeeksamen. På dette grundlag blev han ansat som yngre guvernementsdyrlæge (amtsdyrlæge) i Vjätka, nordøst for Nisjnij Növgorod. Her var han især beskæftiget med bekæmpelse af kvægst og miltbrand. 1878 blev han efter ansøgning forflyttet sydpå, til Simferopol (Krim) hvor han var den eneste dyrlæge på hele halvøen. 1880 kom han som ældste guvernementsdyrlæge til Nisjnij Növgorod hvor han tilbragte ti år. 1893 blev han udnævnt til statsråd. Russisk indfødsret fik han 1896. I 1897 blev han ansat ved kvægdrivningsstationen i Pokrovskaja, men da skoleforholdene dér var dårlige og M. havde tre skolesøgende børn blev han næste år forflyttet til Kostromá. Der virkede han som guvernementsdyrlæge indtil 1916 og kunne tillige supplere sine indtægter som kommunedyrlæge. 1918 blev han genansat ved staten og 1924 – 50 år efter sin ankomst til Rusland – udnævnt til arbejdsledt. M. var meget afholdt blandt sine kolleger og medborgere. Flere gange har russiske aviser omtalt hans langvarige tjeneste i Rusland og store indsats under bekæmpelsen af epizootier. – M. var en god og produktiv skribent, selv efter næsten 50 års ophold i Rusland skrev han godt dansk og huskede mange detaljer som fx i hans *Erindringer fra en Muldyrfart*. (offentliggjort 1922–23 i Maanedsskrift for Dyrlæger XXXIV). Under sit ophold i

Rusland var M. flere gange på besøg i Danmark og korresponderede i perioden 1886–1916 med professor på veterinærskolen Harald Krabbe. (Disse breve blev udgivet 1975 ved Ivan Katić, med fortegnelse over M.s artikler i Tidsskrift for Veterinærer og i Maanedsskrift for Dyrlæger). M. blev dekoreret med flere russiske ordener.

Breve fra C. M. til Harald Krabbe 1886–1916, udg. I. Katić, 1975 = Kilder til vet.hist. forskn. II (heri bibliografi over M.s artikler). – Papirer i Danm.s vet.- og jordbrugsbibl.

Ivan Katić

Møhl(-Hansen), Karl Kristian (ved dåben Carl Christian), 1876–1962, maler. * 20.2.1876 i Ibsker, † 7.12.1962 i Kbh. (Jakobs), urne på Ramløse kgd. F: provst Lauritz Christian Hansen (1822–1907) og Hanne Charlotte Marie Møhl (1831–1905). Navneforandring til Møhl-Hansen 23.2.1929, til Møhl 1957. ~ 31.12.1903 i Kbh. (b.v.) med Gerda Ragnhild Hansen, * 10.5.1878 i Kbh. (Lyngby), † 21.11.1972 i Lyngby, d. af højesteretssagfører, landstingsmand Octavius *H. (1838–1903) og Ida A. Wulff (1845–1924). – Far til Ulrik *M. Bror til P. O. *Ryberg Hansen.

M. havde stået i malerlære og gået på Teknisk skole inden han fra april 1895 til jan. 1896 var elev på kunstakademiet. Til trods for den korte elevtid fik han dog akademistipendier 1905, -06 og -12, samt 1911 Raben-Levetzaus og 1914 og -25 Bernh. Hirschsprungs legat. Af stor betydning for hans kunstneriske udvikling blev elevtiden på Zahrtmanns skole 1896–99. M. rejste til Italien 1904, London 1907, Spanien 1920, Holland 1926 og -29 og Paris 1926 og -37. Han debuterede på Charlottenborgs forårsudstilling 1899, men udstillede ellers oftest på Den frie hvor han blev medlem 1901. I udlandet vistest hans malerier og kunstindustri bl.a. på Den baltiska utstillingen 1914 i Malmö hvor han dekorerede det danske hus, på udstillingen af nyere dansk kunst 1919 i Liljevalchs konsthall i Stockholm, på den internationale udstilling 1925 i Paris og i Helsingfors 1928. M. har bl.a. haft separatudstillinger i Kunstindustrimuseet 1909, i Den frie 1923, i Kunstforeningen 1928 og -35 og i Konsthallen 1950. 1920 modtog han Eckersbergs medalje for et maleri og 1925 i Paris en guldmedalje for tekstilarbejder.

Som maler knytter M. sig til en dansk landskabs-tradition med rødder tilbage til P. C. *Skovgaard, tilsat en vis inspiration fra Corot (if. Jan Zibrandtsen i Weibachs kunstnerleksikon). Hans indgående naturstudier, ofte i akvarel, er interessantere end de større malerier der i offentligt eje findes på Statens museum for kunst og på kunstmuseerne i Maribo, Tønder og Ålborg.

M. udførte et par gravmæler i sandsten for familiemedlemmer og var allerede tidligt også virksom som kunsthåndværker. I 1890'erne tegnede han broderiudkast til frøkerne Marie Bindsbøll og Kristiane Konstantin-Hansens broderiforretning og senere bl.a. til Clara "Wæver og udkast til vævninger til Mette "Westergaard. En kort tid var han hos Bing & Grøndahl, og også sølvmedekunsten nød godt af hans dekorative evner idet han tegnede for både Georg "Jensen, Birgitte Eriksen og A. og F. "Dragsted. Hans virksomhed omfattede endvidere bogomslag for Gyldendal, tapeter og tekstiler. Hans naturstudier kom kunstudustrien til gode idet motiverne ofte er hentet fra dyre- og planteverdenen. Stilistisk begyndte M. i et art nouveau-påvirket formsprog der i Danmark blev til skønvirkestilen for i 20'erne at følge tidens dekorative stilretning. Hans kunstudustrielle arbejder kan ses i Kunstudustrimuseet og tegninger hertil i kobberstiksamlingen. □ Afbildet på Poul S. Christiansens mal. af Zahrtmanns malerskole 1898–99 (Århus kunstmus.), efter dette tegn. af kunstneren selv 1905. Mal. af H. Vedel, 1899 (Kbh.s bymus.). Foto.

Interview i Berl. tid. 16.2.1956. – A. C. Fabricius og P. C. B. Bondesen: Slægten Fabricius fra Faaborg, 1884 (ny udg. 1937) 62. Hans Konow: Stamtbl. over etatsråd A. N. Hansens efterkommere, 2. udg. 1970 70f tvl. XXXII. Mario Krohn i Kunstbl., 1909–10 61f. Kristian Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Henriksen, 1919. Ivan Munk Olsen i Skonvirke VII, 1921 1–9. Berl. tid. 15.2.1923. Th. Oppermann sst. 23.2.1923. Kai Flor sst. 18.1.1928. Politiken 25.2.1923 og 20.2.1946. Pierre Lübeker sst. 8.12.1962. Th. Faaborg i Nationaltid. 15.1.1928. Karen Lund i Håndarbejdets fremme, 1945 9–14.

Bjarne Jørnæs

Møhl, Nicolai Christian, 1798–1830, læge. * 28. 7.1798 i Kbh. (Trin.), † 3.11.1830 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: havnekontrollør, senere kammerråd Hans Christian M. (1757–1843) og Maria Achton Fabricius (1773–1819). Ugift. M. blev student 1816 fra Metropolitanskolen men han begyndte ikke straks et fagstudium, læste derimod filosofi, æstetik og poesi og blev ven med samtidens unge akademiske begavelser, i særdeleshed med Poul "Møller, gennem hvem han knyttedes til J. L. "Heibergs kreds. Som medlem af „Tylvten“ tog han ivrigt del i tidens litterære rørelser, striden Baggesen–Oehlen-schläger, og var en hyppig gæst i det Rahbekske hjem på Bakkehuset hvor fruene kaldte ham „den Blonde“. Pludselig og energisk samlede han sine kræfter om den lægevidenskabelige embedseksamen som han absolverede 1822, og s.å. fik han universitetets guldmedalje for den medicinske prisopgave. Fra 1821 var han kandidat ved Fre-

deriks hospital og 1824 udnævntes han til reser- vemedicus. S.å. blev han læge ved den på grund af en udbredt koppe-epidemi oprettede karantæne- og sygeanstalt på Søkvæsthuset; i det halve år han lod sig afspærre fra omverdenen fordybede han sig i undersøgelser af koppernes patologiske forhold, om hvis resultat han publicerede instruktive beretninger og en på latin skreven afhandling *De variolidibus et varicelles* som fakultetet imidlertid af formelle grunde ikke var i stand til at antage skønt den vidnede om „en sjælden lagttagelsesaand og dybsindig Tænkning“, fordi han ikke efter datidens sædvane forud havde taget licentiatgraden. M. nøjedes da (1827) med at blive doktor fra universitetet i Halle. 1825 ledede han en tid den medicinske afdeling på Frederiks hospital, 1826 blev han adjunkt ved fysikateret i Kbh., 1829 udnævntes han til lektor og 1830 (12.10.) til professor extraordinarius i det medicinske fakultet med lægemiddellære og retsmedicin som særlige fag. Ved denne lejlighed anerkendte fakultetet at M. besad „mere end almindelig videnskabelig Aandsdannelse“. Ved siden af den faglige gerning fik han fra 1829 tid til at være medredaktør af det toneangivende Maanedsskrift for Litteratur.

M.s. sjældne egenskaber fremgår tilstrækkeligt deraf, at Poul Møller kaldte ham sin nærmeste ven og gav udtryk herfor i breve: „Jeg har daglig glædet mig ved Beskuelsen af hans elskværdige Karakter . . . han er vist den ædleste Student i København“. Og hvad Heiberg angår, respekterede denne i så høj grad M.s. sikre smag, at han lod M. gennemse alt hvad han skrev førend det gik i trykken. – I en ung alder havde M. således nået en fremtrædende stilling og der var grund til at vente udmærkede resultater af hans flid og dygtighed. Men så mødte skæbnen ham. I det Wexschallske hus havde han truffet Johanne Luise Pätges ("Heiberg), den unge, ombejlede skuespiller, af hvis orientalsk-facetterede væsen han uheldbredeligt blev indfanget. Da han friede til hende ønskede han at hun skulle forlade scenen hvis hun blev hans, men – skriver hun – end ikke et tilbud om en trone kunne på det tidspunkt bevæge hende til at svigte sin kunst. Da M. så hende tage ophold i Heibergs mors hjem og forstod, til hvem hun gled hen, mistede han sin sjælelige ligevægt. Skuffelserne gjorde ham melankolsk, han tabte troen på sig selv og følte sig navnlig dybt besvæget i sit ubetingede krav om uforfalsket ærlighed i personlige anliggender. Ramt i hjertet af sit væsen valgte han selv at skille sig ved livet. Hans selvmord ramte Heiberg dybt: „Tabet af Møhl er et stort Tab baade for Videnskaben og for alle hans Venner. Ikke længe har

noget smertet mig saa meget". Ti år senere satte Heiberg M. et minde i digtkredsen De Nygifte (1840) i jægeren Frederiks fortvivlede skikkelse. Lys begavelse, noblesse og finfølelse var forenede i M.s sårbare sind.

[C. N. David] i Månedsskr. for lit. IV, 1830 555–63. Poul Møller: Efterl. skr. 3. udg. VI (P. M.s levnet, ved F. C. Olsens), 1856 71–79 82 139. Johanne Luise Heiberg: Et liv I, 1891 (5. udg. 1973). Vilh. Andersen: Poul Møller, 1894 (3. udg. 1944) 25f. Otto B. Wroblewski i Museum, 1896 I 24. Rob. Neiiendam: Johanne Luise Heiberg, 1917 (ny udg. 1960). Just Mathias Thiele: Af mit livs årbøger I, 1917. Gordon Norrie: Af medicinsk fakultets hist. III, 1939. Heibergske familiebreve, udg. Morten Borup, 1943. Mellem klassiske filologer. Af Niels Bygom Krarups brevveksl., 1957. Ib Ostenfeld: Seks patografiske miniaturer, 1966 9–18.

Ib Ostenfeld (Robert Neiiendam)

Møhl, Ulrik, * 1908, zoolog. * 22.3.1908 i Kbh. (Vor Frue). F: maler Kristian *M. (1876–1962) og Gerda R. Hansen (1878–1972). Navneforandring fra Møhl-Hansen 1957. ~ 14.12.1934 i Allerød (b.v.) med pottemager Elka Lütken Petersen, * 15.2.1906 i Svendborg, d. af bagermester Peter P. (1871–1938) og Mariane Lütken (1870–1962). M.s interesse for nutidens og fortidens dyreliv udvikledes på barndommens ture, alene eller sammen med faderen og dennes ven, Johannes V. Jensen. Efter realeksamen kom M. 1927 som ulønnet medarbejder til Zoologisk museums hvirveldyrafdeling hvor han virkede som konservator, fotograf og altnuligmand. 1932 deltog han i Ejnar *Mikkelsens ekspedition til Blossvillekysten, 1933 som zoolog i 7. Thule-ekspedition til Østgrønland og 1947 i I. Pearyland-ekspedition. Fra 1935 blev hans arbejdsområde bestemmelse af det subfossile knoglemateriale der indsendes fra Nationalmuseets og andre museers arkæologiske udgravninger. M.s „mosebøger“ fra disse år lagde grunden til Zoologisk museums store katalog over subfossilt materiale, ligesom han til sammenligningsbrug påbegyndte opbygningen af en omfattende samling af skeletter af recente hvirveldyr, ikke mindst fisk. Efterhånden har M. ved selvstudium erhvervet et enestående formkendskab og en indlevelsesevne som sætter ham i stand til at identificere de uanseligste knoglefragmenter, og han var i mange år en uvurderlig støtte for kvartærzoologen M. *Degerbøl. Det var M.s faglige viden, parret med intuition og fantasi, der 1952 førte til påvisningen af at fragmenter af interglaciale dådyrknogler fra Hollerup ved Gudenåen havde nogle hidtil upåagtede slagmærker der indicerede marvspaltnng. Denne opdagelse (publ. 1954 i Årbøger for nord. oldkynd. og hist.) var det første og hidtil eneste sikre danske vidnesbyrd om mennesker tidligere end slutningen af sidste istid. – I de

ynge år skrev M. (sammen med Degerbøl) om fugle fra Scoresbysund og lemmingers biologi. Hans undersøgelse (publ. 1954) af 700 kommercielt indfangne danske marsvin udvidede kendskabet til denne hvalarts vækst og forplantning. Fra 1954 har M. skrevet godt en snes afhandlinger om subfossile dyreknogler, dels som selvstændige publikationer, dels som supplement til arkæologiske arbejder om store bopladsfund. Specielt er de forskellige „arbejdsspor“ i form af slag-, hug- og snitmærker forsøgt tolket, og udover beskrivelse af de enkelte arter i det givne fund anføres tidligere subfossilfund af de pågældende arter, især fugle, på grundlag af upubliceret materiale i Zoologisk museum. 1976 udnævntes M. til æresdoktor ved Kbh.s univ. – F. M. 2. 1938. □Mal. af Herman Vedel ca. 1918 og 1948 og af Julius Paulsen ca. 1928. Foto.

Hans Konow: Stamtbl. over etatsråd A. N. Hansens efterkommere, 2. udg. 1970 102f. Aage Hjelm-Hansen i Politiken 26.11.1976.

Torben Wolff

(å) **Møinichen, Christian**, 1683–1749, oversekretær i danske kancelli, stiftamtmand. * 29.10.1683 i Kbh., † 26.9.1749 i Bergen, begr. i Viborg domk. F: livmedicus, senere højesteretsassessor, justitsråd Henrik å M. (1631–1709, ~ 1° 1666 med Ingeborg Klauman, ca. 1642–72, ~ 2° 1676 med Maria Pelt, 1636–77, ~ 1° 1655 med Caspar vom Wicanefort i Amsterdam, † 1662) og Sophia Charlotta Ribolt (1667–1739). ~ 1° 28.9.1705 på Poelgeest ved Leiden med Jacoba Ernestine Lisant, † 28.3.1709 i Kbh., d. af prokurør i Haag Jan L. ~ 2° 12.11.1711 i Viborg med Else Majoner, døbt 16.9.1660, † 7.2.1728 i Kbh. (Helligg.) (~ 1° 1690 med købmand i Viborg Just Arctander, † 1710, ~ 1° 1681 med Mette Bøgh, † 1689), d. af købmand i Viborg Hans Jørgen (Jørig) M. (1618–96, ~ 2° 1680 med Helvig Nepgaard, 1638–1700) og Hylleborg Jensdatter (1624–77). M. blev student 1698, tog teologisk embedseksamen 1701 og drog derpå udenlands. 1706–08 opholdt han sig i Holland og vendte tilbage til Kbh. 1708. Han blev forestillet for kongen og vandt i den grad hans bevågenhed at han s.å. blev udnævnt til amtsforvalter i Skive. Nogle år senere drog han til Viborg og giftede sig ind i en rig borgerfamilie. 1715 blev han udnævnt til landsdommer og fik samtidig tilladelse til at oprette en civil enkekasse for Viborg stift. I den fjerne jyske provinsby lykkedes det ham at vedligeholde forbindelse med hoffet, og han ledsagede 1719 kongen på hans rejse til Norge. Hjemvendt herfra flyttede han definitivt til Kbh. idet han 1720 modtog udnævnelse til kommitteret i rentekammeret, og 1724 avancerede han til de-

puteret for finanserne. M. var allerede på dette tidspunkt meget yndet af kongen og af dronning Anna Sophie og følgelig hadet af deres talrige skjulte modstandere. Med kongeparret i ryggen og ærgerrig som få arbejdede han i disse år på at komme endnu højere op ad rangstigen og opnå endnu større indflydelse. De midler, han anvendte, var ikke altid lige taltalende. Allerede 1722 sendtes han til Norge for at undersøge en bedragerisk embedsmands forhold, og 1725 blev han sammen med venen biskop B. Deichman leder af den berygtede gehejme-inkvisitionskommission der havde til hverv at efterspore mulige misbrug af embedsmyndigheden, herunder bestikelser. Ved kommissionens energiske arbejde bragtes mange embedsmænd i ulykke. M.s fornemste offer var selve kancellipræsidenten F. Rostgaard hvis administration ikke kunne stå for en kritisk bedømmelse, men M. kan ikke frikendes for i denne sag at have ladet sig lede af rent egoistiske bevæggrunde. Det var stillingen som kancellipræsident han trængte efter, og to dage efter Rostgaards fald nåede han sit mål (1725).

Som kancellipræsident kan man ikke frakende M. en vis dygtighed. Han havde sin selvstændige mening om sagerne og ville gerne gøre den gældende. Med særlig iver arbejdede han for hårdt tiltrængte reformer inden for universitetet, men hans magtperiode gik til ende uden at han nåede et praktisk resultat. Det var sandsynligvis M. der fik ideen i forbindelse med en militær aktion at sende 12 par tvangskopulerede straffefanger til Grønland 1728 for at de kunne „populere Landet“. De fleste døde i løbet af vinteren, og to år senere måtte hele den bekostelige aktion afblæses.

Den kongelige nåde bevarede han så længe Frederik IV levede, og det styrkede hans almindelige stilling at hans svigersøn P. Ramshart 1727 blev udnævnt til gehejmekabinetsekretær. Skønt hans stilling indtil videre var urokkelig, kom hans administration allerede i Frederik IVs tid ud for stærk kritik. Nøjagtig de samme forseelser, som han så ivrigt havde forfulgt hos andre, gjorde han sig selv skyld i, og der rettedes kraftige beskyldninger mod ham for både bestikkelighed, ødselhed og umoralitet. Var end meget af dette løse rygter uden hold i virkeligheden var så meget dog sikkert, at hans almindelige holdning som embedsmand ikke var dadelfri og hans personlige optræden ved flere lejligheder meget lidt sympatisk. Det så heller ikke godt ud, at han den ene gang efter den anden lod kongen forhøre sig meget betydelige gaver af midler der var samlet sammen til helt andre formål. Hans fjenders tal var derfor stærkt stigende, og i sikker forudfølel-

se af deres styrke ved kongens død søgte han at redde sig ved at lade Frederik IV udstede en almindelig decharge for hans virksomhed i inkvisitionskommissionen. Denne foranstaltning kunne dog ikke besværgede det uvejr der opstod som følge af tronskiftet. Han afskedigedes okt. 1730 fra alle sine embeder uden pension og måtte love ikke at komme kongen for øje. Samtidig blev han af kammerretten dømt til at tilbagebetale statskassen ca. 6400 rdl. på grund af forskellige misligheder. 1735 udsøndte kongen sig dog med ham, han fik tilbagebetalt 2400 rdl. og udnævntes 1741 til stiftamtmand i Bergen, i hvilken stilling han døde. I sin stormagtstid havde han 1728 købt en gård på Købmagergade hvis bygninger han lod Philip de Lange genopføre efter branden s.å. (nu Købmagergades postkontor) og udvidede med store stalde. Som landsted benyttede han den 1712 opførte Emdrupgård. – Kancelliråd 1715. Justitsråd 1720. Etatsråd 1724. – Hv. R. 1727. □ To mal. i samme type (begge Gl. Vifertsholm).

Breve i Museum, 1892 I 159–84 250–61. – Familien Moinichens slægtetog ved S. Jørgensen i Pers. hist. t. II, 1881 141–68; tillæg 229–35. Chr. Bokkenheuser st. 10. r. IV, 1937 194f. Johan Schak Moe: Moinichen stamtvl., Bergen 1914. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard I, 1870. C. Paludan-Müller i Hist. t. 4. r. V, 1875–77 510–14. Carl Bruun: København II–III, 1890–1901. Edv. Holm: Danm.-Nos hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. Finn Gad: Grønlands hist. II, 1969 153–57 624. – Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Moinichen, Claus, ca. 1665–1710, maler. * ca. 1665 i Kbh., begr. 7.1.1710. F: kirurg Sixtus v. M. (1629–66) og Anne Clausdatter Thiesen. ~før 1703 med Cathrine Pohlmann, † efter 1702, d. af Fridrich P.

M. nævnes 1686 som skildrersvend og malede 1686–88 otte billeder til audienssalen på Fr.borg af kampe fra den skånske krig; et par slagbilleder i konseilgangen er formentlig også malet af ham. Han tegnede forlæg for kobberstik, både ornamenterne til kongeloven, som A. Reinhardt udførte 1709, og portrætterne til ligprædikenerne over Kirsten Bille og over Birgitte Skeel, stukket af Johan Friedlein 1705 og 1706, samt til et portræt af Frederik IV, stukket 1712 af Reinhardt. Endelig stak Friedlein 1703 efter M.s tegning en fremstilling af ridderkapellet i Fr.borg slotskirke med kongens trone. Hoffet afkøbte ham forskellige malerier, en Venus og en Apollo 1707 (å 24 rdl.) og et „monstrøsk“ maleri 1709. S.å. fik han betaling for seks malerier, men de priser han opnåede var da såre lave (5–15 rdl.). Hans ornamenttegninger til kongeloven er meget fantasifulde og veludførte i en yppig barok-

Møinichen, Claus

stil. Hans slagbilleder er formentlig af større historisk end kunstnerisk værdi, men ingenlunde ringe arbejder.

O. Andrup*

Mølbjerg, Hans Adolf, * 1915, forfatter. * 20. 11.1915 i Sønder Vrå. F: gårdejer Christian Ingvar Larsen M. (1873–1938) og Ane Cecilie Kiil (1877–1926). ~ 1° 1944 i Kbh. med Lis Guri Nøstahl, * 28.10.1920 sst., d. af maler Valdemar Peter Karl N. (1881–1963). Ægteskabet opløst. ~ 2° 1.12.1950 i Nice (b.v.) med Mira Ida Køhler, * 19.11.1918 i Hellerup, d. af skibsfører Aage K. (* 1894) og Gulla Elfrid Hoffmann (* 1897). Efter sin opvækst på en gård i Vendsyssel blev M. 1935 student fra Ålborg katedralskole og kom til Kbh. hvor han begyndte at studere dansk, tysk og fransk. 1948 blev han cand. mag i disse fag, men forinden, 1946, havde han debuteret med prosadigtene *Mod nye Maal*. Det var stof herfra, fra hjemstavn og opvækst, han viderebearbejdede i gennembrudsromanen *Gården*, 1949 hvormed han vandt en fællesnordisk konkurrence om den bedste roman der skildrer mennesker og problemer på landet i nutiden. I en række korte kapitler beskriver han det umenneskelige slid på en bondegård, forældrenes disharmonier og sygdomme samt børnenes problemer, påvirket som de er af de knugende omgivelser og – i det fjerne – missionens tryk. – Efter sin eksamen opholdt M. sig 1948–49 i Paris og Savoyen på et fransk statslegat, og var 1950–53 bosat i Frankrig. I disse år udgav han *Din bog*, digte 1950 og *Legenden om knøsen og hans sønner*, noveller 1952. Efter at være vendt tilbage til Danmark ansattes han som adjunkt ved Lyngby statsskole 1954, blev 1965 lektor og 1971 studie- lektor. Også ved Danmarks lærerhøjskole gav han, til 1967, undervisning. 1964 opnåede han den filosofiske doktorgrad på disputatsen *Aspects de l'esthétique de Diderot*. Det skønlitterære forfatterskab fortsattes med romanen *Regensen*, 1965 der bygger på hans eget ophold der 1938–41, og senere med den lyriske suite *Mont-Blanc*, 1977 samt digtsamlingerne *Skrevet i vand*, 1978, *Nordensfjords*, 1979 og – *en anden nærværelse*, 1980, der knytter sig til hinanden. 1979 kom digtene *Det sorte lys*. – I forlængelse af sine litteraturvidenskabelige interesser har M. udgivet forskellige litterære antologier som *Moderne fransk poesi*, 1956 (ny udg. 1972), *Klassisk fransk poesi*, 1958, *Robinsonaden*, 1972, *Hvidbjørn og syndefald*, 1973 og *20erne*, 1974. Den største bedrift på dette område er den tre binds store antologi *Verdenslitteratur*, 1963. Endelig har M. hvad der også har givet sig udtryk i hans litterære in-

teresser, jf. bøgerne *Billede og ord*, 1966 og *Idé- åbninger gennem billeder*, 1976, beskæftiget sig med kunsthistorie og billedanalyse, og har i serien Vor tids kunst givet en række indfølelse præteret af danske kunstnere som *Svend Englund*, 1969, *Arne L. Hansen*, 1971 og *Johs. Hofmeister*, 1974. □Foto.

Uffe Andreasen

Møller

Navnet M. er, bortset fra patronymerne, det mest almindelige slægtsnavn i Danmark. Der er således mangfoldige af hinanden uafhængige slægter med dette professionsnavn. Af disse skal følgende nævnes:

I En slægt der føres tilbage til Hans Nielsen (ca. 1620–), møller i Brøndsted mølle og far til Hans Hansen M. i Børkop mølle.

Rasmus M. var 2° ~ Johanna Dorothea Borchsenius, d. af præsten Villads B. og mor til forfatteren Christian *Winther.

II En slægt hvis først kendte mand Eggert Jepsen (ca. 1683–1729), gårdmand i Egebjerg, var far til Jeppe Eggertsen, bymøller i Svendborg. En gren af denne slægt bærer navnet Schytz.

Eggert M. var ~ Irmelin Nielsen, d. af komponisten Carl *N. og billedhugger Anna Marie Carl *Nielsen.

III En slægt der stammer fra Hans Mortensen (1676–1744), møller på Fillerup Nedermølle og far til fæster af Skægs mølle, herredsskriver Hans Hansen M.

IV En slægt hvis først kendte mand er Erik Jensen M. (1752–1822) der 1802 tog borgerskab som ølbrygger i Skanderborg og ved sin død betegnes som købmand og brændevinsbrænder.

Arne *M. var ~ Dorothea Louise Elisabeth Monrad, d. af præsten J. H. *M. Rektor Herluf M. var ~ Margrete Vicentia Nordentoft, d. af provst Johannes *N.

V En slægt der føres tilbage til spisevært i Kbh. Peder (Nicolai) Greiersen M. (ca. 1768–1812).

H. P. *M. var 1° ~ Marie Elisabeth Gebauer, d. af maleren C. D. *G.

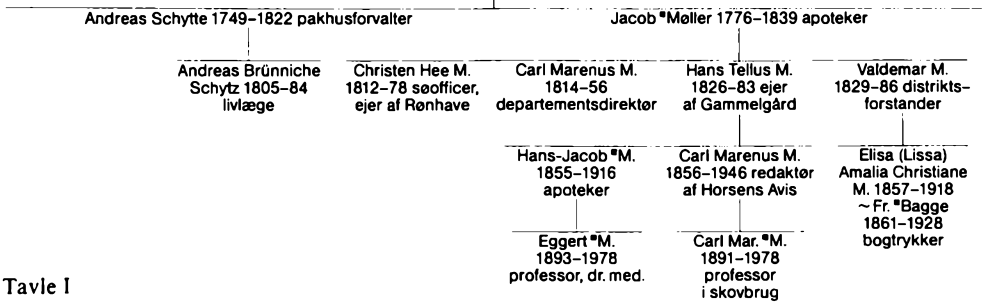
VI En slægt der har sit navn fra forpagter af Elleskov mølle Lars Hansen M. (1770–1816).

H. L. *M. var ~ Mariane Louise Elisabeth Nieuwenhuis, d. af officeren Peder *N.

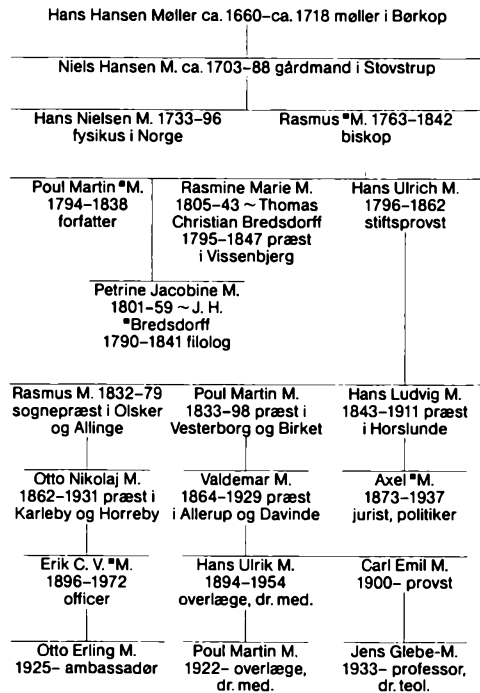
(I) Lise Lund: Biskop Rasmus Møllers slægt, 1969. Samme: Forfatteren Poul Martin Møllers anetvl. i Pers.hist. t. 16.r. III, 1975 117–22. (II) H. J. Møller: Apotheker Jacob Møller og hans slægt, 1889. Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 153–67. (III) Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954. Thorvald Madsen: Skægs mølle i Østjysk hjemstavn, 1955 92–102. (IV) J. Vahl: Christjern Niensens slægtbog VIII, 1887 15f. Hans Andreas

Tavle II

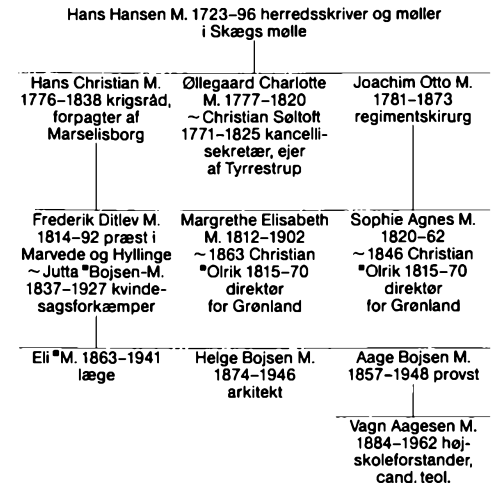
Jeppe Eggertsen ca. 1729–80 bymøller i Svendborg

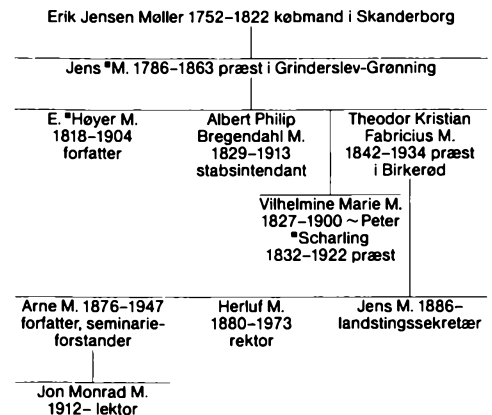
Tavle I

Tavle III

Tavle IV

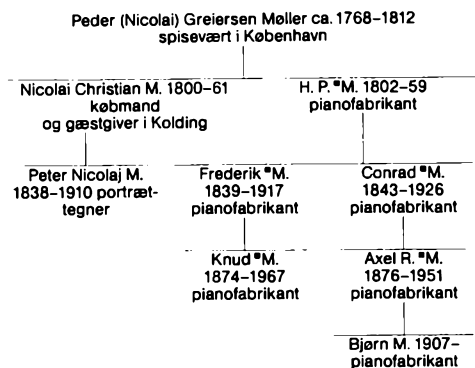

Møller: Stamtv. over slægterne Stampe og Thestrup, 1910 144. Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954. (V) [Fr. Møller:] Fars gamle minder, 1914. Povl Drachmann: Hornung & Møller 1827–1927, 1927. (VI) J. V. Langkilde: Stamtv. over familien Langkilde, 1947.

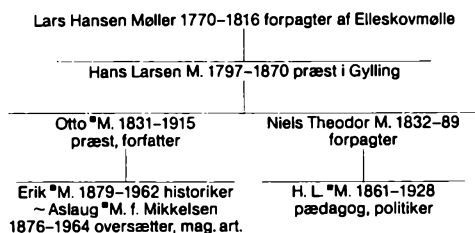
Hans H. Worsøe

Møller, Arnold Peter, 1876–1965, skibsreder. * 2.10.1876 i Store Magleby, † 12.6.1965 i Kbh., begr. Hellerup kgd. F: skibsfører Peter Mærsk M. (1836–1927) og Anne Hans Jeppens (1842–1922). ~ 1° med Chastine Estelle Roberta McKinney, * 13.9.1881 i USA, † 18.9.1948 i Hellerup. ~ 2° med Pernille Ulrikke Amalie Pet-

Tablv V

Tablv VI

terøe, født Nielsen, * 9.10.1886 i Brønnøi i Norge, † 6.11.1972 i Kbh. – Far til Mærsk Mc-Kinney *M.

Efter endt skolegang kom M. i lære hos en købmand i Sorø, men søgte tidligt videreuddannelse i befragtningsforretninger i udlandet, og han gjorde sig snart bemærket som en usædvanlig dygtig shippingmand. Omkring 1904 tilbød generalkonsul Johan *Hansen ham stillingen som leder af befragtningsafdelingen i det efter den tids forhold store C. K. Hansenske rederifirma, et tilbud som M. omgående accepterede. Her arbejdede M. til udgangen af 1912 og fik lejlighed til at erhverve sig en omfattende og dyb indsigt i skibsfartserhvervs vilkår og de forskellige fragtmarkeders særlige forhold, og ikke mindst var det middelhavsbefragtningen og de oversøiske markeder der havde hans særlige interesse. Ved siden af denne omfattende virksomhed fik han dog også mulighed for at begynde opbygningen af en selvstændig virksomhed ved dannelsen af et rederiselskab i Svendborg 1905. I dette selskab stod formelt hans far som korresponderende reder, men den faktiske ledende var M., selv om han i en årrække kun beklædte posten som kommitteret i nævnte selskab der havde sit hjemsted i Svendborg med en aktiekapital der ved starten udgjorde 150 000 kr., og som begyndte sin virksomhed med én damper. M. viste fra første færd en usædvanlig evne til at

oparbejde en lønnende virksomhed, og selskabets ene skib blev efterhånden forøget med flere. I sommeren 1912 dannede M. et nyt selskab hvor han selv stod som korresponderende reder, nemlig *Dampskibsselskabet af 1912* der begyndte sin virksomhed med to dampere på tilsammen 4400 t.dw. og en aktiekapital på 50 000 kr., og da det første regnskabsår afsluttedes pr. ultimo 1912 havde dette selskab tjent så mange penge at det endog kunne give sine aktionærer et udbytte på 105 pct. Med udgangen af 1912 trådte M. ud af den C. K. Hansenske virksomhed for at hellige sig sin egen rederivirksomhed under navnet *A. P. Møller* som han i kraft af sin mægtige arbejdsøvn, fremragende indsigt og store finansielle evner førte frem til at være en afgørende faktor inden for dansk skibsfart.

Endnu ved udgangen af 1914 rådede M.s rederi ikke over nogen større tonnage, idet Dampskibsselskabet Svendborg – der på dette tidspunkt havde en aktiekapital på 460 000 kr. – havde fem dampere på tilsammen 14 300 t.dw., og Dampskibsselskabet af 1912 med en aktiekapital på 400 000 kr. rådede samtidig over en flåde på seks dampere på tilsammen 17 000 t.dw. Verdenskrigens år gav naturligvis de af M. ledede rederier ligesom alle andre neutrale landes rederier meget store indtægter, men der var kun ringe mulighed for at forøge flåden, samtidig med at krigsforlis gjorde indhug i bestanden, og ved udgangen af 1918 rådede de her nævnte selskaber tilsammen kun over en lidt mindre tonnage end fire år forud. De følgende år bragte imidlertid en afgørende forandring heri, og ved udgangen af 1926 var stillingen fx den at Dampskibsselskabet Svendborg – hvis aktiekapital i mellemtiden var udvidet til 2 760 000 kr. – rådede over en flåde på fjorten skibe med 47 000 t.dw., og Dampskibsselskabet af 1912 – hvis aktiekapital på det tidspunkt var fire mill. kr. – over en flåde på seksten skibe med 56 600 t.dw.

Med denne flåde drev M. dels Nord-, Østersø- og Middelhavsfart, dels oversøisk fart af forskellig art, men hans forståelse af at dansk skibsfart i årene efter krigen var kommet op på et omkostningsniveau som i stedse voksende grad vanskeliggjorde opretholdelsen af konkurrencemulighederne på Nord-Østersømarkedet med de nye Østersøstaters stadig voksende tonnage som arbejdede på et væsentligt lavere omkostningsniveau blev i høj grad bestemmende for at hans stærke initiativ søgte ud ad nye veje til gavn for dansk skibsfart. Med sine to i finansiell henseende stærkt konsoliderede selskaber som basis opbyggede han fra 1928 og i årene siden hen et partrederi med nævnte selskaber som eneinteresser der på to felter tilførte dansk skibsfart no-

get fuldkommen nyt idet hans partrederi ikke blot blev Danmark første, men også hidtil eneste egentlige tankrederi, ligesom han lidt senere successivt opbyggede et efterhånden meget anseeligt linierederi – under navnet *Maersk Line* – baseret på rutefart fra New York og andre østamerikanske havne via Panamakanalen, Los Angeles til japanske, kinesiske og filippinske havne og vice versa. Tankrederiet, som begyndte med fem motorskibe 1928 på tilsammen 57 200 t.dw., var 1938 vokset op til at omfatte ti motorskibe med ca. 121 000 t.dw., og ruterediet, der 1930 fik sit første eget hurtiggående skib, nemlig M. S. Gertrude Mærsk på 8665 t.dw., rådede ved udgangen af 1938 over syv hurtiggående motorskibe med ca. 61 000 t.dw. – 1940 blev M.s søn Mærsk Mc-Kinney M. medindehaver af virksomhederne og kort tid efter sendt til USA for at varetage selskabets interesser under krigen. A. P. Møller koncernens genopbygning af flåden efter krigen var uden sidestykke. Alene i 1950 blev flåden forøget med ti skibe og rederiets linienet blev udbygget ligesom der blev lagt stigende vægt på udbygningen af tankskibstogningen. Tankskibene blev beskæftiget i tidsbefragtning hos de store olieselskaber, mens hovedparten af tørlastskibene blev placeret i forskellig liniefart med henblik på den bedste risikospredning. I 1960 bestod rederiernes tonnage af ca. 80 skibe på næsten ¼ mill. bрт og var dermed et af verdens største private rederier.

I modsætning til mange af samtidens storrederier kom A. P. M.s virksomhed tidligt til at omfatte andet end skibsfart. Allerede i 1918 havde M. stiftet *Odense Stålskibsværft* og drev det som privat firma til det 1944 blev omdannet til aktieselskab. Sidst i 1950erne oprettede M. en ny afdeling på Lindø hvor der var plads til bygning af supertankere, og værfert kunne herefter konkurrere med de japanske skibsværfter. I begyndelsen af 1950erne tog M. initiativ til det store olieaffineri ved Prøvestenen i Kbh., *Pyrolyseværket* hvorfra Kbh. skulle forsynes med gas. Raffineriet dannede yderligere grundlag for en kemisk industri. I 1960 etableredes her også en plasticfabrik der som landets første leverede råvarer til plasticindustrien. – Inden for de danske rederes organisationsliv udførte M. gennem mange år et stort og påskønnelsesværdigt arbejde og var på mangfoldige områder med til at sætte sit præg på de trufne afgørelser. Han var stærkt interesseret i søfolks uddannelse og medlem af bestyrelsesrådet for statsskoleskibet Danmark samt af Dansk dampskibsrederiforenings stående udvalg for uddannelsen af skibsofficerer. Han var formand for samme forenings stående assuranceudvalg, og han repræsenterede adskillige gan-

ge de danske redere ved interskandinaviske og internationale kongresser hvor hans udtalelser altid blev påhørt med stor interesse. 1928 blev han opfordret til at overtage posten som formand i Den danske Landmandsbanks bankråd, en stilling han beklædte til 1952, og han var ved sit ansete navn banken til megen nytte i de vanskelige år der fulgte efter bankens rekonstruktion.

M. var igennem hele livet levende optaget af tidens og dagens samfundsproblemer, og talrige gange for han impulsivt ud i debatten. Han kæmpede for handelens og skibsfartens frihed, men også de nordiske problemer – og især de sønderjyske – lå ham stærkt på sinde. Direkte og gennem de af ham oprettede fonds ydede M. en betydelig økonomisk støtte til den grænsebevægelse der blev organiseret af Sydslesvigsk udvalg af 5. maj 1945, og han ydede store økonomiske bidrag til den kulturelle indsats for danskheden i grænseegnene. – Den vitalitet der prægede M.s virksomheder kastede et vist skær over hans mange indlæg omkring den indenrigspolitiske debats hovedproblemer. Sidst i 1930erne var han en heftig kritiker af den førte forsvarspolitik, og han foreslog offentlig afstemning om dette spørgsmål. Han kritiserede sociallovgivningen der „havde sat fidusmageri i system og gjort understøttelse til en udbredt levevej“. I efteråret 1940 sluttede han også op omkring den såkaldte Højgaard-kreds der i november 1940 anmodede kongen om at afskedige ministeriet Stauning og udnævne et ministerium under prins Axel. Efter krigen var denne kreds genstand for en dybtgående undersøgelse der til slut viste at gruppen ikke ønskede at fremkalde et statskup, men snarere var præget og drevet frem af politisk naivitet. Denne karakteristik var vel nok dækkende for mange af M.s indlæg i den offentlige politiske debat. Han var en levende personlighed der ikke kunne lade være med – eller måske endog følte sig forpligtet til – at kommentere tidens spørgsmål, men lejlighedsvis kunne hans udtalelser ligefrem være en politisk belastning. – M. interesserede sig aldrig for offentlige hverv. Det var ikke magtbegær eller penge der drev ham. Det var snarere Danmarks fremgang der var drivkraften. Det var også baggrunden for hans sidste store initiativ: engagement i olieeftersøgning i Danmark og oliekoncessionen fra 8.7.1962. Selv om M. igennem hele livet havde udvist en fremragende forudseenhed var hans beslutning om at gå ind i olieeftersøgning angiveligt for at undgå tyske borekoncessioner i den danske undergrund. – 1953 oprettede M. et fond til almene formål – *A. P. Møller og hustru Chastine McKinney Møllers fond til almene formål*. Fonden var

Møller, A. P.

i M.s testamente tillagt meget betydelige aktiver, herunder aktier i D/S Svendborg og D/S af 1912. Ved denne disposition sikrede han at selskaberne fremover ville forblive på dansk hånd. Fondens formål var – og er – støtte af almenvelgørende karakter, dels at støtte særlige nationale og videnskabelige formål samt fremme dansk søfart og industri. – R. 1922. DM. 1929. S.K. 1951. □Tegn. af Johs. Glob, 1950 (Fr.borg). Mal. af A. Tørsleff, 1952 (sst.). Buste af Knud Nellemose, 1967. Foto.

Politiken 30.9.1951. Børsen 2.10. s.å. Berl.tid. 2.10.1956. Jørgen D. Simonsen sst. 2.10.1976.

Henrik Fode (Jens Vestberg)

Møller, Aksel, 1906–58, politiker. * 1.1.1906 i Asminderød, † 20.3.1958 på Frbg., begr. sst. F: prokurist Hugo Nicolaus M. (1885–1963) og Olga Constance Neve Müller (1885–1961). ~ 16.5.1931 i Malmö (Skt. Johannes) med Gred Elise Westergren, * 8.10.1904 sst., d. af kaptajn John W. (1864–1934) og Ebba Hagelquist (1868–1941). – Bror til Poul *M. (* 1919).

M. gik i Efterslægtsselskabets skole, men blev taget ud af 2. gymnasieklasse 1922 og ansat i Kbh.s Brandforsikring da faderens økonomiske forhold forværredes under bankkrisen. Med den energi der var karakteristisk for M. fortsatte han sin uddannelse på aftenkursus og blev student 1924, privat dimitteret, samtidig med sine klassekammerater fra Efterslægten. 1933 blev han cand.polit. Hans ansættelse i Kbh.s Brandforsikring, hvor han 1938 var avanceret til ekspeditionssekretær, ophørte 1942 hvorefter han var sekretær i Assurandør-societetet til 1944. På det tidspunkt havde han længe været aktiv politiker. Sin politiske interesse havde han især fra faderen der tilsluttede sig konservatismen, men ikke selv gik aktivt ind i politik. M. begyndte sin politiske virksomhed i studenterforeningen og var formand for dens konservative fraktion 1928–30. Forud for senioratsvalget 1931 tog M. initiativ til fraktionsdannelsen National samling der 1931–32 besad senioratspladserne med M. som deltager. Fra studenterforeningen førtes M. ind i landspolitik som sekretær for Konservativ ungdoms landsorganisation 1928–30 og formand for organisationen 1936–38 hvormed fulgte medlemskab af det konservative folkepartis hovedbestyrelse. 1933 udgav M. *Politik*, en indføring i politiske ideer fra Platon og Aristoteles til nutiden og en skildring af linjer i fransk og engelsk politik og dansk politisk historie. Bogen var beregnet til selvstudium og studiekredsbrug. I dens advarsel mod brugen af store ubestemmelige ord vidnede den om M.s realitetssans og det opgør

som snart skulle komme med KUere der bejgestredes for visse sider af den italienske fascisme. Det fremførtes i *Ungkonservatismen*, 1936, især i afsnittet *Breve til en kampfælle*, og afsluttedes på landsmøde 1938 da M. besejrede den fløj af KU som gik mod J. *Christmas Møller og sluttede sig til Victor *Pürschel og hans Nationalt samvirke. Fra 1937 til sin død var M. medlem af Frbg. kommunalbestyrelse, rådmand 1946–48 og borgmester 1948–50 og 1954–58. Folketingsmedlem var han fra 1939 til sin død, valgt på Frbg. Kort efter den tyske besættelse 1940 var M. sammen med DSUs formand H. C. *Hansen initiativtager til Dansk ungdomssamvirke. Der blev i krigsårene et nært samarbejde mellem yngre konservative og yngre socialdemokrater, personificeret i de to der eftersommeren 1944 blev de demokratiske partiers repræsentanter i kontaktudvalget med frihedsrådet. Sammen med Ole Bjørn *Kraft deltog M. i drøftelserne med modstandsbevægelsen om dannelsen af befrielsesregeringen og forhandlede febr. 1945 i Stockholm med Christmas Møller. – Efter genoptagelsen af normalt rigsdagsarbejde rykkede M. frem til en række betydningsfulde poster. Han blev 1945 medlem af finansudvalget, den parlamentariske kommission og forsikringsrådet, 1946 statsrevisor og medlem af toldrådet og efter Christmas Møllers udtræden af den konservative folketingsgruppe 1947 partiets ordfører i økonomiske og finansielle spørgsmål. Sammen med Ole Bjørn Kraft og Vilhelm *Fibiger havde han 1945 opfordret Christmas Møller til at genindtræde som formand for den konservative folketingsgruppe og søgte 1946–47 at undgå et brud da uenigheden om Sydslesvigpolitikken tilspidsedes mellem gruppe og formand. Efter Christmas Møllers deltagelse i valget okt. 1947, opstillet som løsgænger i Sønderjylland, og venstres store fremgang på de konservatives bekostning erklærede M. på møde i den konservative hovedbestyrelse at man måtte gøre sig klart at Christmas Møller ikke ene bar skylden for den skete udvikling, men diskussionen omkring hans stilling til partiet måtte høre op. Partiet kunne ikke længere bære denne diskussion. Forhåbentlig kom der en tid hvor Christmas Møller faldt til ro så separationen ikke blev til varig skilsmisse. Håbet brast ved Christmas Møllers død få måneder senere. Sammen med partiets landsformand Halfdan *Hendriksen og gruppeformanden Ole Bjørn Kraft var det M. der rejste det konservative folkeparti efter det store nederlag 1947. Hans lyse skikkelse og varme blå øjne indgød tillid. Et tilsagn fra ham blev holdt. Han var den elegante taler der ikke oplæste et manuskript, men fik en forsamling til at lytte. På folketingets talerstol

var han en af de bedste og en betydelig kraft i det saglige arbejde i udvalgene. Intet der havde forbindelse med lovgivningsarbejdet var ham fremmed. Hans nationale holdning var grundfæstet. Han ønskede en orden garanteret af staten, men satte samtidig borgernes individuelle muligheder for at hævde sig højt. Han blev – med Svend Thorsens ord – „konservativ på et grundtræk i sit væsen: med blikket rettet mod det kommende ville han bevare sammenhængen med det forbigangne, socialt forstående var han dog historisk forankret“. Navnlig var han vågen over for den voksende mellemstands problemer. Hans følsomhed og åbenhed over for nyt gjorde ham søgende for at finde en politik og tage et initiativ, men kunne også volde ham tvivl og gøre ham nølende i beslutninger. Som oftest var han dog progressiv og konstruktiv. Over for socialdemokratiet ville han skabe et borgerligt alternativ i samarbejde med venstre – vel at mærke på den betingelse at det konservative folkeparti blev fuldt ligeberettiget med det større venstre. Den konstruktion lykkedes 1950 ved dannelsen af regeringen Erik Eriksen-Ole Bjørn Kraft i hvilken M. overtog indenrigs- og boligministeriet. Bortset fra de særlige forhold under besættelsen var det første gang gennem 50 år at konservative beklædte ministerposter. Det gav, ikke mindst under de hårde økonomiske indgreb som valutakrise og Koreakrig gjorde nødvendige, anledning til utilfredshed blandt konservative tilidsmænd så M. måtte erindre dem om at „nødvendige kendsgerninger er partiprogrammer overlegne“.

Som boligminister vedgik M. arv og gæld til boligloven af 1946 med billige statslån til boligbyggeri, dog med en lille forhøjelse af renten og med begrænsning af statslige og kommunale lån, men til gengæld med yderligere lettelse til familier med børn og til aldersrente- og invaliderentnydere. Dette sociale hensyn lå også i den begyndende udligning af forskellen mellem lejen i ældre og nyere byggeri gennem tilladelse til leje-forhøjelse på 5–6 pct. i boliger fra før 1939. Kbh.s grundejerforening fandt forhøjelsen alt for lille og demonstrerede voldsomt mod M. på et møde foråret 1951, men han ændrede ikke stilling til det han med smidighed havde forhandlet sig til enighed med socialdemokrater og radikale om. Som indenrigsminister var hans væsentligste resultat nye sindssygehospitalet i Glostrup og Ålborg og plejehjem for sindssyge i Viborg og Ballerup. Som medlem af forfatningskommissionen førte M. sammen med Ole Bjørn Kraft grundloven af 1953 igennem den konservative rigsdagsgruppe så dygtigt at kun et par konservative ikke fulgte gruppen ved lovens

vedtagelse. Det var for M., der i 1930'erne havde fulgt Christmas Møllers forfatningspolitik, vel nok det største resultat af ministerperioden. Det var ham en skuffelse at regeringen Erik Eriksen-Ole Bjørn Kraft ikke kunne fortsætte efter septembervalget 1953. Han fastholdt i årene derefter samarbejdet med venstre, men hans ønske om at søge kompromis hvor det var muligt gjorde ham ikke til nogen varm tilhænger af den meget konsekvente oppositionspolitik som V og K førte i midten af 1950'erne. Det var hans indgriben der sikrede forlig med socialdemokrater og radikale da huslejeloven var til revision under regeringen H. C. Hansen. – Efter regeringsperioden vendte M. tilbage til borgmestergeneringen på Frbg. 1954. Året efter valgtes han til formand for den konservative folketingsgruppe efter Ole Bjørn Kraft. Han sad desuden i bestyrelsen for telefonfabrikken Automatic, I/S Isefjordværket og Zoologisk have samt i repræsentantskabet for Kbh.s kreditforening. Han påtog sig således en meget stor arbejdsbyrde trods det at hans fysik ikke var særlig stærk, men med den interesse han havde for samfundsforhold og politik og den samvittighedsfuldhed og pligtfølelse han besad var der for ham kun ét at gøre: at give sig selv i arbejdet. Det sled ham op. Kun 52 år gammel døde han. Hans stræben havde været ideel. Aldrig søgte han noget for sig selv. Parti og politik var for ham midler til at gavne samfundet. – K. 1951. □ Mal. af Knud Mühlhausen, 1952. Afbildet på A. Tørsleffs mal. af grundlovens underskrivelse, 1953 (folketinget). Foto.

Vilh. Topsøe i Weekendavisen 23.6.1978. Tage Mortensen i Berl. tid. 20.3.1958. Gunnar Nielsen i Politiken s.d. Sv. Thorsen: Mennesker i politik, 1962 153–66. Henrik S. Nissen og H. Poulsen: På da. friheds grund, 1963. Carl Kauffeldt i Det konservative folkepartis hist. IV, 1966. Aage Trommer i Hilsen til Hæstrup, 1969. Poul Møller: Mennesker og meninger, 1970. Samme: Fra kamp til samarbejde, 1974. Kn. Secher: De borgerliges borgerkrig, 1976. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Helge Larsen

Møller, Andreas, 1684–1755–, maler. * 30.11. 1684 i Kbh., † efter 1755, måske 1762 i Berlin. F: ridsemester for de kgl. børn, maleren Daniel M. († ca. 1701).

M. er antagelig opdraget af faderen, men kom tidligt til udlandet hvor han snart opnåede fornemme forbindelser. 1712 malede han således i Greifswalde et portræt af Peter den Stores dronning *Katharina I* (Blankenburg i Harzen). M. opholdt sig nogle år i Kassel (1714, 1717, 1720) hvor han 1717 blev udnævnt til hofmaler. Herefter fulgte en periode i Dresden (miniaturer af *August den Stærke*, 1720 og 1722, samt af *kron-*

Møller, Andreas

prins Christian (VI), 1723 (1721?) og England. 1724–27 levede M. i Wien hvor han udførte miniaturer af kejserfamilien (Statens museum), rejste så atter til England (den danske gesandt *H. F. Söhlethal*, 1729, Fr.borg) og var 1732 i Paris, 1733 i Italien, derpå igen i Wien og Dresden. Omkring 1720 skal han i Dresden have malet den senere danske dronning *Sophie Magdalene* og 1736 kaldte hun ham tilbage til Danmark hvor han udførte en mængde portrætter til hoffet (kongen 1738, dronningen 1739 (Charlottenlund), kronprinsen 1738 (Fr.borg) og 1741, samt miniaturer; prinsesse *Charlotte Amalie* 1739 og 1740 (Statens museum), foruden mange gentagelser). Af M.s portrætter i dansk eje skal desuden fremhæves billederne af *Charlotte Amalie Skeel*, 1736, (Rygård), *prinsessen af Württemberg*, 1740 (Vallø) og *J. S. Schulin*, 1741 (Juelsberg). M. står i statskalenderen 1740–41 som hofmaler, men forlod 1741 Danmark for påny at tage ophold i udlandet. 1745 var han i Mannheim, 1748 i Leipzig, samt 1752 og 1755 i Berlin hvor han skal være død i høj alder. 1738 solgte han kongen ni portrætter af udenlandske „skønheder“ han havde malet på sine rejser (Amalienborg, replikker på Statens museum og i andre samlinger). M. var en velanskrevet international hofmaler der i sin samtid regnedes for jævnybyrdig med den ungarske maler i Dresden Adam Manyocki. På sine talrige rejser modtog han også selv påvirkninger fra andre. Således røber allerede hans tidligste værker fra Kassel et kendskab til Rosalba Carriera som han kan have kendt enten direkte gennem et ophold i Venezia eller indirekte via hendes værker andetsteds. Under Kbh.opholdet fik hans malemåde lighedspunkter med J. S. *Wahls stil selvom han stadig adskiller sig fra denne ved sine klarere, stærkere farver, ved et køligere sølvagtigt lys og ved en distinktere formgivning.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Møller, Carl Andreas, 1882–1954, departementschef, teaterchef. * 25.3.1882 i Skårup, † 27.7.1954 i Kbh. (Chr.borg slotssg.), begr. sst. (Vestre). F: seminarilærer, senere sognepræst, sidst i Nørre Åby, provst Carl Ferdinand M. (1849–1909) og Cecilie Jacobine Lorentzen (1850–1923). ~ 7.4.1911 i Kbh. (Frue) med Agnete Elisabeth Dreyer, * 30.8.1889 i Kbh. (Frue), † 9.11.1916 sst., d. af cand.polyt., senere driftsbestyrer på Dalum papirfabrik Jørgen Gantzelt Blicher D. (1862–1939) og Anne Marguerite Most (1863–1949). M. blev student fra Odense katedralskole 1901 og cand.jur. 1907. Han virkede nogle år som sag-

førerfuldmægtig i Kbh. og ansattes 1910 i kulturministeriets kirke departement. Ved ministeriets deling 1916 overgik han til undervisningsministeriet, var ministersekretær 1919–25, blev fuldmægtig 1920 og kontorchef 1925 i ministeriets 2. departement hvorunder Det kgl. teater hørte. Han var sekretær i sparekommissionen af 1921 der bl.a. behandlede teatrets forhold og i flere udvalg vedr. kulturelle forhold. Ved direktør Adam *Poulsens sammenbrud og kort derpå følgende afskedigelse konstitueredes M. af undervisningsminister F. Borgbjerg 1.2.1931 som leder af Det kgl. teater og udnævntes 1.7.1931 til teatrets chef. Om M.s administrative evner næredes ingen tvivl, men nok om hans teatermæssige forudsætninger. Han tiltrådte under meget vanskelige forhold. Teatret var under skarp kritik. Skuespillerne var utilfredse. Repertoiret betegnedes som akademisk traditionelt med museumsagtige klassikere og uden moderne dramatik. Dets underskud var voksende og det stod over for at skulle begynde dobbeltdrift på den meget kritiserede ny scene i Stærekassen. M. besad en udpræget pligtfølelse og var på teatret tidlig og silde. Bag hans ranke, smalle skikkelse og strenge ydre skjulte sig en smidig forhandlingsevne og i beslutningsøjeblikke en stærk vilje. Nye scene kom i gang eftersommeren 1931, men to år senere måtte dobbeltdriften opgives. M. fik gennem sit medlemskab af teaterkommissionen af 1933 betydelig indflydelse på loven af 1935 om Det kgl. teater og kulturfonden der oprettedes til støtte for det. Som kunstnerisk rådgiver havde han de første par år Einar *Christiansen der begik den fejl at afstå Kaj Munks Ordet til Betty Nansenteatret hvor det blev en stor succes. Einar Christiansen afløstes af Thorkild *Roose, og der faldt efterhånden ro om teatret. Trods de store udgifter derved fastholdt M. pragtopførelsen af operetten *Orfeus i Underverdenen* 1934. Den gav store indtægter og mildnede indstillingen hos de bevilgende myndigheder samtidig med at den satte humøret op hos skuespillere og befolkning. Ny dansk dramatik præsenteredes med Kaj Munks *Cant* 1931, *De Udvalgte* 1933 og genoptagelsen af *En Idealist* 1938 der nu blev en succes modsat førsteopførelsen ti år tidligere. *Cirkus juris* af Svend Borberg opførtes 1934, *Eva afjener sin Barnepligt* af Kjeld Abell 1936 og blandt nutidige udenlandske dramatikere præsenteredes Nordahl Grieg og Bertolt Brecht. Harald *Lander ansattes 1932 som balletmester og indledte den kgl. ballets renæssance, og Det kgl. teaters turneer begyndte efter 1935-loven. Med sin seje styrke havde M. stået kritikken igennem og ved lære af den og inspiration og tilskyndelse fra sine medarbejdere skabt

et nutidigt teater samtidig med at dets forpligtelse over for klassikerne overholdtes.

Med udgangen af sæsonen 1938 fratrådte M. som teaterchef og blev departementschef i statsministeriet og statsrådssekretær. Det var en mindre udadvendt stilling, men især under departementschefstyret 29.8.1943–4.5.1945 med tunge opgaver. Statsministeriet havde ikke mange sager i den periode, men M. øvede en formidlende indflydelse mellem departementschefernes enansvar for deres ressource og nødvendigheden af at den enkelte måtte kunne resignere for at kredsen ikke skulle gå i stykker. Han skrev afsnittet om departementschefstyret i Frit Danmarks Hvidbog 1945 og sammenfattede det i dette billede: „Det havde for dem i omtrent 2 år nærmest været som at løbe på skøjter i mørke på tynd is med mange våger“. – Ud over arbejdet som departementschef var M. medlem af lønningskommissionen af 1943, næstformand i lønningsrådet 1939–52 og medlem af forvaltningskommissionen 1946–52. I forfatningskommissionen der forberedte grundloven af 1953 var han tilforordnet dens hovedudvalg. Uden for det egentlige statslige område var han formand for Kbh.s børnehjælpsdag, interesseret i fredningssag og som udløber af hans virke på Det kgl. teater engageret i friluftsscenen i Dyrehaven. – R. 1923. DM. 1929. K.² 1935. K.¹ 1943. SK. 1952. □ Afbildet på tegn. af H. Bendix udst. 1951. Tegn. af Otto Christensen, bl.a. 1952 (Fr.borg). Karikatur af Carl Jensen. Foto.

Interviews i Gads da.mag. XXXI, 1937 39–46 og Socialdemokraten 22.3.1942. – C. J. Hedemann: Stamtbl. over familierne Cloos og Lorentzen, 1929 20. Einar Christiansen: Det kgl. teaters skæbneår, 1935. Rob. Neiiendam i Den danske rigsdag 1849–1949 V, 1953. Harald Engberg m.fl. i Politiken 29.7.1954. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl.tid. s.d. Jørgen Hæstrup: ... til landets bedste, I–II, 1966–71. – Papirer i Kgl.bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Møller, Arne, se **Monrad, J. H.**

Møller, Arne Jørgen, 1898–1955, bibliotekar. * 28.8.1898 på Jørgenshave, Brørup, † 27.6.1955 i Hillerød, begr. Humlebæk kgd. F: gårdejer Hans Jørgen M. (1862–1920) og Hansine Mathiasen (1862–1927). ~ 19.2.1933 i Beder med bibliotekar Gerda Boye, * 21.9.1899 i Århus, d. af vinhandler Christian B. (1855–1937) og Anna Marie Nielsen (1861–1936).

M. blev student fra Kolding 1918 og studerede nogle år ved Polyteknisk læreanstalt og senere litteraturvidenskab ved universitetet, men valgte

en uddannelse som bibliotekar idet han 1926 tog afgangseksamen fra Statens biblioteksskole. Efter ansættelse ved Kbh.s kommunebiblioteker og på universitetsbiblioteket i Kbh. blev han 1933 leder af centralbiblioteket i Tønder, og efter i kortere tid at have virket ved Gentofte kommunebibliotek ansattes han 1938 som chef for det store bibliotek som dengang blev drevet af Industriforeningen i Kbh. Dette blev 1941 sammen-sluttet med Den polytekniske læreanstalts bibliotek og derved dannedes Danmarks tekniske bibliotek hvis overbibliotekar M. var fra 1942 til sin død. – Under M.s ledelse, ikke mindst efter at man 1942 flyttede til en moderne bygning på Øster Vold i Kbh. udvikledes biblioteket til et moderne specialbibliotek for de tekniske fag der betjener ikke alene Danmarks tekniske højskole, men hele landet, ikke mindst erhvervslivet. Biblioteket fik status som Dansk central for dokumentation, og M.s hele indsats skabte grundlag for bibliotekets hastige udvikling under efterfølgeren Vibeke *Ammundsen.

M. var en af de første der her hjemme var talsmand for de videnskabelige bibliotekers dokumentationsaktiviteter og for en avanceret teknisk litteraturtjeneste; han opnåede også en fremtrædende position i det nordiske samarbejde på dokumentationsområdet ligesom han var en ivrig deltager i den internationale dokumentationsbevægelse. Han var således i flere år medlem af bestyrelsen for den verdensomspændende organisation FID (Fédération Internationale de Documentation) hvis præsident han var fra 1951 til sin død. 1948–49 var han leder af UNESCOs sektion for forskningsbiblioteksvæsen og bibliografi i Paris, ligesom han på andre måder deltog i såvel UNESCOs som OECDs og NATO's internationale arbejde på informationsområdet. Herhjemme fik M. overdraget en lang række tillidshverv; han var formand for Dansk standardiseringsudvalg vedr. biblioteks-, bog- og tidsskriftsvæsen, sekretær for den såkaldte Terminological central, medlem af foreningen Nordens sprog-nævn og af statens komité for byggedokumentation. 1946–48 var han formand for Bibliotekar-sammenslutningen for de videnskabelige biblioteker og medlem af Danmarks biblioteksforenings hovedbestyrelse. Han skrev om Danmarks tekniske bibliotek, bl.a. i Bogens Verden 1942 og i Nordisk tidsskrift for bok- og biblioteksvæsen, 1943, ligesom han for det svenske tekniske litteraturselskab i 1946 udgav skriftet *Biblioteksvæsen og Litteraturtjeneste i Danmark*. Han udgav endvidere 1929 en fortegnelse over danske bibliografier og 1931 *Fortegnelse over danske Forfatterbibliografier* samt udarbejdede bibliografien i festskriftet til Valdemar Vedel. □Foto.

Møller, Arne J.

R. Mølgaard Hansen i Bogens verden XXXVII, 1955 310f. Kn. Larsen i Libri VI, s.å. 80–83. Hilda S. Lindstedt i Nord.t. för bok- och biblioteksväsen XLII, Upps. s.å. 103–06. Samme i Revue de la documentation XXII, Bruxelles s.å. 41–43. Samme og C. Björkbohm i Tidskr. för dokumentation XI, Sth. s.å. 29–31.

Palle Birkelund

Møller, Aslaug, 1876–1964, oversætter. * 19.8.1876 i Vester Brønderslev, † 4.4.1964 i Virum, begr. Gylling kgd. F: sløjdsinspektør Aksel *Mikkelsen (-Løth) (1849–1929) og Maren Nielsen (1846–1934). ~ 5.3.1912 i Gylling med cand. mag. Erik *M., * 7.1.1879 i Gylling, † 19.2.1962 i Gentofte, s. af sognepræst Otto *M. (1831–1915) og Johanne F. Holm (1844–1932). – Søster til Ejnar *Mikkelsen.

M. blev student 1897, privat dimitteret, og begyndte at studere på universitetet som en af det første slægted af kvinder der følte dette som noget fuldkommen selvfølgeligt. Hun valgte engelsk som fag og blev elev af Adolf *Hansen og Otto *Jespersen. 1903 tog hun magisterkonferens og beskæftigede sig derefter navnlig med oversættelse af engelsk og amerikansk litteratur. Det er hende som har indført Jack London og hans naturevangelium i den danske læseverden. Af andre amerikanske forfattere som hun har oversat kan nævnes Harriet Beecher Stowe, Upton Sinclair og Frank Norris. Af engelske forfattere har hun bl.a. oversat Rudyard Kipling, Hall Caine og A. S. M. Hutchinson, og hun har med held søgt at drage ældre engelsk litteratur frem ved at oversætte forfattere som Daniel Defoe, George Eliot og Thomas Hardy. Hun har desuden oversat videnskabelig litteratur (især vedrørende Grønland) fra dansk til engelsk. 1938 resulterede hendes indgående beskæftigelse med engelsk liv i 1800-tallet i et smukt lille historisk arbejde, *Victoria. Dronning – Hustru – Moder*, hvori de nyeste kildeudgaver vedrørende dronning Victoria er medtaget til belysning af hendes personlighed. Desuden udgav hun under navnet Aslaug Mikkelsen *Foregangskvinder i engelsk Litteratur*, 1942, *Tre søstre. Charlotte, Emily og Anne Brontë*, 1953, *Florence Nightingale*, 1956 og *Kvindernes Vej gennem Victorias England*, 1959.

Fra 1926 var M. formand for Foreningen kvindelige akademikere der i tilslutning til The International Federation of University Women virkede for forståelse og venskab mellem kvindelige akademikere fra alle lande. Hun deltog virksomt i det internationale arbejde og viste en udstrakt gæstfrihed og hjælpsomhed over for udenlandske akademikere, ligesom hun i mangfoldige tilfælde hjalp danske studenter og akademikere med introduktioner til fagfæller og institutioner i udlandet. Under hendes ledelse tog foreningen

også nationale opgaver op; især forsøgte den at råde bod på de kvindelige studenters boligvan-skeligheder. På M.s initiativ og under hendes tilsyn oprettedes 1930 et hjem for kvindelige studenter i Ny Vestergade. Alumnerne herfra overflyttedes 1932 til universitetskollegiet Kvindere-gensen for hvis oprettelse M. havde gjort en stor indsats. Bl.a. var hun sekretær i det udvalg som tilrettelagde landsindsamlingen og siden kollegiets fuldførelse medlem af dets eforat. □Foto.

Aagot Lading*

Møller, Niels Frederik Axel, 1873–1937, jurist, politiker. * 14.1.1873 i Nysted, † 6.11.1937 i Holte, begr. i Søllerød. F: kapellan i Nysted, senere sognepræst i Horslunde Hans Ludvig M. (1843–1911) og Marie Nielsine Elisabeth Nielsen (1847–1915). ~ 17.5.1905 i Hjørring med Anna Dorothea Jørgensen, * 3.8.1880 i Hjørring, † 2.7.1956 i Holte, d. af købmand Jens J. (1851–1924) og Charlotte Amalie Pedersen (1850–1935).

Efter 1891 at være blevet student fra Sorø valgte M. det juridiske studium og absolverede 1899 juridisk embedseksamen ved Kbh.s univ. I nogle år virkede han derefter som herredsfuldægtig i provinsen, senere som fuldmægtig ved sø- og handelsretten i Kbh. Her fangedes hans interesse af spørgsmålet om erstatningsansvar ved skibssammenstød. Til fortsættelse af disse videnskabelige studier opnåede han det store Thomsenske stipendium og opholdt sig 1911–12 i London. Resultatet heraf blev den store tobindsaf-handling om erstatningsansvaret ved skibssammenstød hvis første bind han 1914 forsvarede for den juridiske doktorgrad mens andet bind udkom 1915. Allerede dette første arbejde slog hans position fast og bar præg af det særegne i hans videnskabelige mentalitet, og det skaffede sin forfatter stillingen som docent ved universitetet fra 1.7.1914. 1916 udnævntes han til professor. I denne stilling forblev M. til sin død, og bortset fra at han i to perioder – 1918–20 og 1924–29 – sad på rigsdagen som folketingsmand, valgt af det konservative folkeparti viede han hele sit liv til universitetsgerningen. Det blev hurtigt folkeretten han helt samlede sig om, og resultatet af mangeårige omhyggelige studier nedlagde han i den store håndbog *Folkeretten i Fredstid og Krigstid I–II*, 1925–34 (2. udg. 1933–38; eng. overs. 1931–35). Med dette arbejde har M. skaffet Norden dets første moderne, virkelige håndbog i folkeret i stil med de store udenlandske fremstillinger. Ligesom det tidligere arbejde udmærker også dette sig ved stor nøgternhed og nøjagtighed i detaljernes behandling der i for-

bindelse med rige litteraturhenvisninger gør håndbogen til det en håndbog skal være: et pålideligt udgangspunkt for den videre forskning. Den engelske oversættelse skaffede M. anerkendelse også uden for Nordens grænser. – Håndbogen blev M.s livsværk. Men ved siden af beskæftigede han sig levende med tidens brændende folkeretlige problemer. Han var siden Nordisk Tidsskrift for international Ret blev startet (1930) medlem af redaktionskomiteen og en flittig bidragyder til tidsskriftet. Særlig må nævnes den sidste store afhandling fra M.s hånd, *Bør Folkeforbundspagten reformeres?* = Skr. utg. av Svenska inst. för intern. rätt vid univ. i Upps. IV, der afsluttede foråret 1937. Det var meningen at denne afhandling skulle danne grundlaget for en række forelæsninger ved akademiet for international ret i Haag, men sygdom hindrede denne plans virkeliggørelse. – R. 1929. DM. 1933. □Buste af V. Gustafson, 1928. Tegn. af Lars Nielsen, 1933. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1914 144. – Fr. Dahl i Soranerbl. I, 1916 27f. H. G. Olrik sst. XXI, 1937 88. [Erik Brül] i Nord. t. for international ret VIII, 1937 225–29. Alf Ross i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 144–47.

Alf Ross*

Møller, Axel Randbøll, 1876–1951, pianofabrikant. * 14.2.1876 i Kbh. (Garn.), † 12.11.1951 sst., urne på Søllerød kgd. F: hofpianofabrikant Conrad *M. (1843–1926) og Agnes I. C. Lyttthans (1849–1913). ~ 23.4.1904 i Kbh. (Frue) med Agnete Goos, * 25.4.1879 på Frbg., † 29.11.1966 i Gentofte, d. af professor, senere gehejmekonferensråd C. *G. (1835–1917) og Amalie H. Irming (1840–1904).

M. gik i sin fars spor. Han blev student 1895 fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade i Kbh., n.å. cand.phil., gik derefter i snedkerlære og udførte svendestykke 1898. I pianofaget uddannedes han hos Hornung & Møller og pianofabrikker i Hamburg 1901 og Boston 1902. 1907 blev han direktør i Hornung & Møller. Siden 1908 sad han i Industriforeningens repræsentantskab og i komiteen for udstillinger i udlandet. Han var medlem af kommissariatet for Danmarks deltagelse i verdensudstillingen i Bruxelles 1910 og formand for Rejsestipendieforeningen for håndværkere og industridrivende. – Med M.s søn **Bjørn M.**, * 3.3.1907, blev fjerde generation knyttet til Hornung & Møller. Han blev uddannet som møbelsnedker i firmaet og i Paris. 1934 blev han underdirektør og 1951 direktør i firmaet. Da international konkurrence fjernede grundlaget for en rentabel dansk kvalitetsproduktion måtte virksomheden lukke 1972. M. var kasserer for

Det unge tonekunstnerselskab 1934–45 og som faderen formand for Rejsestipendieforeningen for håndværkere og industridrivende 1952–67 samt medlem af Kbh.s borgerrepræsentation 1958–66. – R. 1927. DM. 1949. □Mal. af Mary E. Havning, 1945 (Rejsestipendieforeningen). Buste af Inger Norholt, 1949. Foto.

Povl Drachmann: Hornung & Møller 1827–1927, 1927. Aage Heinberg: Danske erhvervsænd II, 1933 321–24. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Georg Nygaard)

Møller, Bjørn, se **Møller, Axel R.**

Møller, Børge, * 1908, velfærdssekretær. * 2.11.1908 i Falslev. F: skibsfører Christian Andreas M. (1880–1961) og Edith Marie Louise Bollerup Lindenberg (1885–1977). ~ 1938 i Antwerpen (b.v.) med Marguerite Pieters, * 1907 i Belgien, d. af fiskeskipper Franz P. Ægteskabet opløst 1963.

M. tog præliminæreksamen i Mariager 1924 og gik derefter til søs hos sin far og fra aug. 1925 til aug. 1926 med skoleskibet København. Han kom så med passagerskibet Oscar II og videre med en halv snes forskellige danske, et norsk, et engelsk og et belgisk handelsskib. Ind imellem aftjente han sin værnepligt i marinen fra 15.4.1929 til 25.9.1929. M. blev 1937 ansat som repræsentant for Sømændenes forbund og for Søfyrbødernes forbund i Danmark ved en i Antwerpen genoprettet afdeling. Da han i denne forbindelse havde bistået en illegal, antinazistisk sømandsorganisation måtte han, da det nazistiske Tyskland overfaldt Belgien og Holland 10.5.1940, flygte fra Antwerpen. Han kom med sin belgiskfødte hustru, datter og svigerfamilie til England 21.5.1940 og blev hurtigt efter ansat som leder af en af den engelske sømandsunion i april oprettet dansk afdeling til varetagelse af de fra Danmark den 9. april 1940 afskårne menige søfolks interesser. Denne afdeling blev 1.7.1941 konverteret til det selvstændige De sammensluttede danske sømandsorganisationer (DSDS) i Newcastle-on-Tyne med M. som forretningsfører. I England deltog han i oprettelsen af det danske råd og i dettes arbejde som medlem af rådets arbejdsudvalg og udvalg for søfarende, ligesom han deltog i International Transportworkers Federations arbejde for søfarende, afskåret fra de besatte europæiske nationer. Sidst i 1940 og i begyndelsen af 1941 deltog M. i to rejser til det neutrale Eire. Et hold på tre mand, bestående af en englænder, en i England nationaliseret dansker og en dansker havde til opgave at hjælpe tre danske skibe der henlå i irske havne til at forlade Eire og gå i fart under engelsk flag. Det-

Møller, Børge

te lykkedes for de to skibes vedkommende. I foråret 1944 afholdt ILO (International Labor Organization) en international arbejdskonference i Philadelphia, USA, hvori M. deltog som rådgivende arbejderrepræsentant for minister H. Kauffmann, Washington D. C., der overværede konferencen med status som observatør.

Efter krigen og en periode med afviklingen af DSDS blev M. i slutningen af 1947 ansat som bestyrer af Dansk statsforhyrings- og mønstingskontor i Antwerpen men måtte efter et nervesammenbrud okt. 1951 hjem for at gennemgå en ca. seks måneder lang behandling i Danmark. Han blev derefter maj 1952 ansat i rederiet J. Lauritzen og her beskæftiget ved velfærdsarbejde for de søfarende i rederiets skibe, et af de områder hvor skibsrederne Ivar og Knud Lauritzen var foregangsmænd inden for dansk skibsfart. Herunder gjorde han i en periode tjeneste som velfærdssekretær i m.t. Berta Dan og deltog senere under ledelse af kontorchef, kaptajn T. Jørgensen, i en reorganisering af rederiets postforsendelser til de søfarende. M. blev pensioneret fra rederiet ved udgangen af marts 1969 og var de sidste godt seks år af sin erhvervsmæssige tid ansat som arkivar i transportfirmaet Lemman indtil han 1975 blev folkepensionist. Han har siden da bistået lektor Christian Tortzen i dennes arbejde på et værk om den danske handelsflådes historie under anden verdenskrig hvori M. omtales ret udførligt. – R. 1946.

Danm. under besættelsen, red. Vilh. la Cour III, 1946. Chr. Tortzen: Søfolk og skibe 1939–45, 1981ff.

Tom Jørgensen

Møller, Carl August, 1889–1958, ingeniør, direktør i B & W. * 7.3.1889 i Hjørring, † 14.8.1958 i Vedbæk, begr. Hellerup kgd. F: grosserer Carl August M. (1855–1931) og Kirstine Marie Schibbye (1864–1921). ~ 1° 18.12.1914 på Frbg. (Imm.) med Ebba Munk Olsen, * 22.4.1894 i Kbh., † 13.2.1924 sst., d. af assistent i finansministeriet, senere kommunalrevisor i Kbh. Emil O. (1857–1931) og Ulrikka Vilhelmine Munk (1867–1955). ~ 2° 22.3.1925 i Haderslev med Karen Gerda Solveig Kraunsøe, * 22.11.1898 i Kolding, † 8.4.1960 på Skt. Lukas stiftelsen, d. af godsekspeditor i Kolding, senere stationsforstander i Odense Eduard K. (1862–1929) og Ellen Marie Sauerbrey (1865–1952).

M. blev student 1907 fra Østersøgades skole, cand. phil. n.å. og 1912 cand. polyt. som bygningsingeniør. Straks efter eksamen fik han ansættelse i F. L. Smidth & Co. Febr. 1922 blev han medlem af bestyrelsen for Skarrehave Moler-

værk og var her den ledende ved rekonstruktionen. Den store dygtighed hvormed han gennemførte dette arbejde bevirkede, at han aug. s.å. fik overdraget den vigtige post som chefen Poul Larsens tekniske sekretær. Under M.s ledelse blev sekretariatet lidt efter lidt det sted hvor det store overblik over firmaets finansielle forhold og over samtlige fabrikker, der var knyttet til firmaet, fandtes. Da forbindelsen med den amerikanske afdeling der var løstnet under første verdenskrig påny skulle fæstnes og udbygges, var det ligeledes M. der løste denne opgave. 1925 blev han underdirektør, 1932 direktør i firmaet, men kom ikke til at virke længe som sådan, idet han allerede 1933 blev administrerende direktør i Burmeister & Wain. Ved sin fratræden indvalgte han i bestyrelsen for F. L. Smidths hovedselskab i Kbh. – Den første store opgave i B. & W. var genantagelse af funktionærstaben efter en betydelig reduktion. Først 1935 var direktion og funktionærstab sammensat som ønsket af M. Ordre på skibe og motorer indløb i stigende tempo, og 1939 var alle værksteder igen fuldt optaget. I disse år var M. meget på rejse for at etablere nye forbindelser og føre forhandlinger bl.a. angående licenskontrakter for motorer. Efterhånden lykkedes det, som forudsat i B. & W.-loven, at opskrive den 1933 til 1 pct. nedskrevne kapital til dens gamle størrelse på 35 mio. kr. (1.7.1952). M. havde tidligere besluttet at tage sin afsked samtidig hermed, og da fremtidsudsigterne var lyse blev resultatet at han trak sig tilbage som direktør fra denne dato. Han blev samtidig bestyrelsens formand. – Da M. forlod stillingen i F. L. Smidth & Co. var han medlem af bestyrelsen for flere nærtstående selskaber, fx The Tunnel Portland Cement Co., Ltd., England, The Building and Insulating Materials Co., England, Dansk Cement Central, A/S Dansk Eternit Fabrik, A/S Danalith, A/S De Danske Betonfabrikker samt Holeby Dieselmotorfabrik. M. var også medlem af Industrirådet og dets repræsentantskab samt af forretningsudvalget for jern- og metalindustrien. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1954 dr.techn. h.c. – R. 1931. DM. 1937. K². 1949. K¹. 1958. □Mal. af A. Tørsleff udst. 1951. Foto.

Povl Drachmann: F. L. Smidth & Co. 1922–32, 1932. Politiken 6.3.1939. G. Dithmer i Ingeniørens ugebl., 1958 nr. 36. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Møller, Christen Christensen, 1810–90, skoleforstander. * 4.2.1810 i Storvorde ved Ålborg, † 22.9.1890 på Flakkebjerg institut, begr. i Flakkebjerg. F: fæstehusmand og møllebygger Christen Poulsen M. (1774–1827) og Mette Christens-

datter (1781–1851). ~ 1° 10.4.1833 i Ålborg med Anna Henriette Møller, * 28.2.1804 i Flensborg, † 14.3.1849 i Flakkebjerg, d. af købmand Broder M. (ca. 1778–1846) og Marie Olsen. ~ 2° 12.7.1850 med Charlotte Sophie Mygdal, * 16.12.1816 i Kbh. (Frue), † 15.6.1873 i Flakkebjerg, d. af fuldmægtig ved vandkommissionen Christen M. (1777–1841, ~ 2° 1828 med Karen Marie Hammer, 1796–1836) og Mette Margrethe Fæster (1780–1822).

M. blev 1829 optaget på Snedsted seminarium efter at have fungeret et par år som hjælpelærer i Gudumlund og Bælum. I seminarietiden blev M., der selv kom fra et kristent hjem, stærkt påvirket både kristent og personligt af seminariets forstander G. P. "Brammer med hvem han beholdt kontakten hele livet igennem. M. dimitteredes 1831 og blev derefter lærer ved Anders og Dortha "Stephansens skole for drenge og piger i Ålborg. Da Stephansen 1833 forlod skolen for at oprette et børnehjem for hjemløse børn i Fuirindal overtog M. pigeskolen. Ligesom Stephansen var M. og hans første hustru stærkt optaget af ønsket om at forbedre forholdene for vanskelig stillede børn og unge. 1835 søgte M. på opfordring forstanderstillingen ved den nyoprettede opdragelsesanstalt til forbedring af „moralsk fordærvede“ drenge og unge mænd på Flakkebjerg. Han tiltrådte denne stilling 1836 og beholdt den til sin død. I M.s tid udgik der i alt ca. 1400 drenge fra Flakkebjerg og filialen Landrupgård, oprettet 1867. Kårene i de første år på Flakkebjerg var meget fattige. Skolegangen blev koncentreret til vintermånederne sådan at drengene kunne hjælpe til med gårdens drift i sommerhalvåret. Med hjælp af drengene oparbejdede M. efterhånden gården i så god skik at den i flere retninger blev et mønsterbrug. Det praktiske arbejde i have, landbrug, værksteder og husholdning var et væsentligt led i opdragelsen. Mange drenge blev om sommeren anbragt i tjeneste hos folk i omegnen for også at opdrages „i folket“. I de første 20 år var M. alene om undervisningen, hjulpet af sin hustru som forestod husholdningen. Det var M.s hovedtanke at opdragelsesanstalten skulle bygge på hjemmets idé og væsen. Hans kristne livssyn prægede arbejdet, men han var imod al tvang i den religiøse opdragelse. M. opnåede efterhånden stor anerkendelse for sit arbejde. 1846 fik instituttet statstilskud. 1861 fik M. og hans hustru ved lov ret til at oppebære pension fra statskassen. M. var en djærv, kraftig personlighed med sund dømmekraft og med meget lune. Han holdt meget af sine drenge, appellerede altid til deres æresfølelse, men kunne være hård i opdragelsen og sparede ikke på korporlig afstraffelse hvis han fandt det-

te fornødent. Sine opdragelsestanker udviklede M. i skriftet *Om forladede Børns Opdragelse*, 1847 der fik en af Pestalozzi-selskabet udsat pris. 1848 valgtes M. til den grundlovgivende rigsforsamling for Skælskørkredsen, Sorø amt som konservativ. Han opstillede ikke til de efterfølgende rigsdagsvalg. I 30 år var M. ved siden af sin opdragergerning landvæsenskommissær. – Justitsråd 1881. – DM. 1846. R. 1861. F. M. I. 1886. □ Litografi 1862 efter daguerreotypi. Træsnit 1875. Tegn. af P. N. Møller udst. 1880. Træsnit 1884, af C. Poulsen 1886 samt udateret. Buste af Th. Stein, 1886 (Flakkebjerg ungdomshjem). Foto. – Mindetavle på Flakkebjerg kirkes mur.

Berl. tid. 23.9.1890. Nationaltid. s.d. Zakarias Nielsen i Ill. tid. 5.10.s.d. Alfr. Hey: C. C. M., „Gamle Møller“ fra Flakkebjerg, 1891. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818–98, 1899. Lærerne og samf., red. C. Poulsen og W. Th. Benthin i, 1913 208 539: IV, 1914 55. Andreas Boje: Vort børne- og ungdomsværn, 1931 24–26. Flakkebjerg ungdomshjem 1836–1936, 1936 9. Holger Horsten: Børneforsorgen i Danm., 1948 161. Vict. Eiberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år II, 1949 65f. – Breve i Kgl. bibl.

Ingrid Markussen

Møller, Carl Christian, 1823–93, musikdirektør, komponist. * 2.6.1823 i Kbh. (Petri), † 19.12.1893 sst., begr. på Frbg. F: tømrersvend, musiker Peter M. og Anna Christine Salomon (1800–91). ~ 13.12.1850 i Slesvig med Francisca Charlotte Marie Trechmann, * 6.4.1816 i Wilster, † 20.4.1893 i Kbh. (~ 1° 1837 med garver Friedrich Wilhelm Klee, † 1849), d. af sognefoged Peter T. (1781–1827) og Catharina Helena Lorentzen (1784–1864).

M.s far var udøvende musiker, og fra barndommen bestemte til hans fag blev M. som dreng ansat ved det borgerlige artilleris musik hvorefter han gik over i 2. brigades musikkorps. Da H. C. "Lumbye oprettede sit orkester blev M. straks medlem heraf og medvirkede i dette indtil han 1849 måtte gå med i kampen for Slesvig hvor han bl.a. deltog i slaget ved Isted. Jan. 1854 blev han selv orkesterdirigent og virkede siden i denne egenskab ved forskellige koncerter og teatre, deriblandt som musikdirektør ved Folketeatret 1857–64 og 1875–85. Fra 1875 til sin død var han tillige som leder af harmoniorkestret i Tivoli en af dette etablissemets populæreste mænd der ligesom Lumbyerne og Balduin "Dahl har bidraget meget til musikens udbredelse i de bredere lag af folket. Hans kompositionsvirksomhed falder hovedsagelig i den lettere genre. Han har arrangeret, komponeret og givet navn til henved 300 værker. Kendtest er den stadig friske og ofte spillede *Aarhus Tappenstreg* (op. 204) som dog er

kombineret af to tyske militærmarcher og anvendt som udgangsmusik ved opførelsen af sangspillet Syv militære Piger på Århus teater. Foruden dansekompositioner har han tillige arrangeret og komponeret musik til en stor del teaterstykker således til E. Bøghs *Fastelavnsgildet*, *Kalifen paa Eventyr*, *Esmeralda* osv., samt til August Bournonvilles ballet *Fra Sibirien til Moskow* (Det kgl. teater 1876). – I større form var tre symfonier for harmoniorkester som han fremførte i Tivoli 1886–88, og hvoraf navnlig nr. 2 vakte opsigt ved sin klare og koncise form og ved det herredømme over blæserorkestrets virkemidler som den afslørede hos sin autor. – DM. 1869. □ Træsnit 1867 og 1875. Afbildet på karikaturen Musik i koncertsalen i Oldfux 1887. Relief (Musikhist. mus.). Foto.

Berl. tid. 19.12.1893. C. A. Clemmensen: Tivoli 1843–1918, 1918. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Aage Beyer i Århus stiftstid. 22.5.1955.

Sven Lunn*

Møller, Christian Frederik, * 1898, arkitekt. * 31.10.1898 i Skanderborg. F: amtsvejsinspektør Valdemar M. (1842–1909) og Nielsine Dalby (1867–1931). ~ 15.11.1928 i Kbh. (Holmens) med Bodil Marie Jacobsen, * 24.10.1904 i Kbh., d. af kaptajn i DFDS Mads Peter J. (1863–1939) og Andrea Møller (1868–1958).

M. voksede op i Skanderborg og kom efter realeksamen i murerlære, fortsatte på Teknisk skole i Århus og blev så 1920 optaget på akademiets arkitektskole. Han viste sig meget snart som en rask og talentfuld mand ved et tegnebræt, og ret omgående placerede han sig i konkurrencer med skiftende studiekammerater som partnere. Det førte til at han s.m. Carl Neye fik opført *Gentofte kommunes borgerhjem*, 1928 og beboelsesejendommen *Hans Tavsens gård* ved Struenseegade, 1929. Det var arbejder der viste at begge de unge mennesker stod i gæld til professor Kay Fisker, og M. var da også blevet en værdsat medarbejder hos denne, fra 1929 i et meget frugtbart kompagniskab. I de flg. år opførte de sammen bl.a. *Vodroffshus*, Vodroffsvej 2, 1930 og ejendommen med det runde hjørne mellem Åboulevar den og Rosenørns allé, 1932, men også en del sygehusbyggeri, bl.a. *radiumstationerne i Århus, Odense og Kbh.* Mest afgørende blev det nye *kommunehospital i Århus* som blev opført efter et konkurrenceprojekt fra 1931. Med denne sidste opgave vendte M. nemlig på en måde hjem til Jylland, og da han s.m. Kay Fisker og Povl Stegmann også vandt konkurrencen om det nye *Århus universitet*, 1931 slog han for alvor rod i det jyske hvor han syntes at han hørte til, og hvor han i årene der fulgte blev en central skik-

kelse i hovedlandets nyere bygningskunst. Indtil 1943 bestod kompagniskabet med Kay Fisker dog stadig, og begge navne er knyttet til en lang række opgaver i Kbh. og i Jylland. Men forholdet blev efterhånden løsere, vel endda lidt konfliktpræget, og derfor tor man i det væsentlige tilskrive M. paterniteten til de jyske arbejder.

Det gælder naturligvis først og fremmest universitetsbyggeriet som måske nok har sin rod i en Fiskersk holdning til det arkitektoniske – men den er forvaltet af M. med en eminent indfølelse og udviklet til en selvstændig sprog tone. Havearkitekten C. Th. Sørensens andel i den frie og landskabeligt smukke hoveddisposition var meget afgørende, men i sidste instans er det M. der har styret helheden og efter 1943 alene skabt hovedbygningen, statsbiblioteket med bogtårn og de mange andre udvidelser af anlægget. De trænges en kende på arealet, og bevoksningen er groet godt til, men M. har magtet at fastholde det formmæssige og stoflige helhedspræg der i så væsentlig grad betinger universitetets arkitektoniske kvalitet. Den følger med på de tilgrænsende områder som man efterhånden har måttet inddrage til udvidelserne. Vel forankret i Århus har M. foldet sig ud i en mangesidig projektering af arbejder overalt i Jylland, fra *Sønderjyllands-hallen* i Åbenrå til *åndssvageanstalten i Vodskov*. Det er dog i selve Århus han stærkest har markeret sig, både gennem sin bygningskunst og sin aktive indsats i bysamfundet. Han har i høj grad været manden bag den nyoprettede arkitektskole i Århus hvor han var professor og rektor i årene 1965–69. Han har været kgl. bygningsinspektør 1953–68 og virket som arkitekt for Århus domkirke og Århus teater i hvis repræsentantskab han har siddet 1950–72. Desuden har han været formand for Akademisk arkitektforenings jyske afd. 1946–49, for Foreningen af byggeinteresserede 1946–50 og for Det sociale boligselskab for Århus og omegn 1951–65. – Ved siden af universitets- og hospitalsbyggeriet illustreres spændvidden i hans produktion af arbejder som 4. *Maj-kollegiet*, Fuglsangsal, 1949, *Møllevangskirken*, 1958, *kulturhuset med Scalasalen*, en tilbygning til H. Kampmanns teater, 1953, *Kunstmuseet i Vennelystparken*, 1966 og *Radio-TV-huset* i Holmbladsgade, 1971–73, alle i Århus. Han har også restaureret arkitektskolens bygninger og Moesgård-museets bygninger i Viby.

I det øvrige Jylland finder man arbejder som *sygehusene i Kolding, Vejle og Fredericia, kostafdelingen ved Struer gymnasium*, 1968–70 og *Angli-fabrikken* i Herning, 1965–66, nu kommunalt ejet, og *amtsgården i Vejle*, 1976–78. Men stadig vokser nye bygningsanlæg frem i hans navn for tegnestuen fungerer videre som et interessant-

skab hvor seniorchefen har gamle skolede medarbejdere og sønnen Mads som parthaver. – I alt væsentligt har Jylland været M.s sande domæne. Han stammer fra Jylland, og han er forblevet jysk: myreflittig og husholderisk, ikke af mange ord, men med en del lune. Han er et omsorgsfuldt billede på beskedenhed, bøjelig og utilpas ved konfrontationer, men i den sidste ende med talent til at få sin vilje. Hans arkitektur har vel egentlig også jyske egenskaber: den har store linier, enkle former, er karg og dog rig i de traditionelle byggematerialers strukturelle anvendelse. Dertil kommer at den er ret enestående ved den konsekvens hvormed han har fastholdt sit arkitektursyn uden at stivne i gentagelser eller rutine. Hans huse fungerer uden at være for-tænkte. De er altid fattelige og har så megen tradition i sig at de vækker til fortrolighed. Brillante fravigelser, som Anglifabrikken og det beslægtede *Carl-Henning Pedersen museum* i Herning, har nok hentet incitamentet udefra, i C. Th. Sørensens fabulerende, evigt formsøgende fantasi. – M. har selvsagt hentet sig megen anerkendelse. Han fik Eckersberg-medaljen i 1945 for hovedbygningen ved Århus universitet, C. F. Hansen-medaljen 1947, Århus kommunes ærespris 1950, Akademisk arkitektforenings æresmedalje 1968, Läkerolprisen 1973 og Handelsbankens Århuspris 1978. – R. 1946. R¹. 1965. K. 1969. □Buste af Knud Nellemose, 1968. Foto.

Axel G. Jørgensen i Arkitekten, M, 1949 185–208. Tobias Faber: Dansk arkitektur, 1963 (2. udg. 1977). P. E. Skriver i Arkitektur, 1966 142–65. Samme sst. 1975 41–50. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Erling Langkilde

Møller, Carl Emanuel, 1844–98, forfatter. * 3.4. 1844 i Kbh. (Helligg.), † 3.5.1898 sst., begr. sst. (Ass.). F: klædehandler, kaptajn Carl Adolph M. (1809–64) og Maren Birgithe Schmidt (1816–87). Ugift.

M. blev student 1863 fra det v. Westenske institut og studerede et par år jura. Hans humor og hans evner både som skribent, skuespiller og sanger gjorde ham imidlertid straks til et skattet medlem såvel af Studenterforeningen som af Studenterangforeningen. Økonomisk velstillet fra hjemmets side opgav han derfor snart enhver tanke om embedseksamen og blev i tyve år en forgrundsfigur inden for foreningslivet, utrættelig optaget af at skrive til alle mulige fester og spille med i alle mulige forestillinger. Herunder fandt han i den lidt yngre Villiam Faber både en nær ven og en god medarbejder. M. der 1865 havde debuteret som visedigter og 1866 som studenterkuespiller debuterede 1868 som studenterkomedieforfatter med den fortrinlige farce *De*

Forlovede, trykt 1883, der betegnede en ny fase i genrens historie ved at gå bort fra det tidligere rent akademiske præg og over til kåd situationskomik. Farcerne (senere bl.a. *Naar Katten er ude* –, 1883, og *Paa Dansekursus*, 1884) lod sig derfor uden vanskelighed overflytte fra Studenter-scenen til Folketeatrets eller Casinos repertoire. M.s kompagniskab med Faber som var begyndt i Studenterforeningen med *Sozodont*, opf. 1873, og fortsat med *En Søndag paa Alperne eller Vandmøllen i Appenninerne*, opf. 1874, blev derfor snart under fællesmærket Peter Sørensen til et medarbejderskab ved disse to teatre (originale farcer som *Naar man har Fanden til Morbroder*, opf. 1874, og bearbejdelser eller lokaliseringer som *Min egen Dreng*, opf. 1875, eller *Barn i Kirke*, 1878).

Fabers død 1883 afsluttede M.s dramatiske produktion og førte ham ind på et helt nyt felt, den bredt anlagte og humoristisk prægede samtids-skildring. Allerede hans første forsøg, *Paa Farten. Kjøbenhavnske Billeder i Blendramme*, 1884, gjorde så megen lykke at han fra nu af troligt fortsatte, skønt hverken form eller stil var kunstnerisk udarbejdet og tiden hurtigt forældede også denne genre. M. holdt sig her ikke blot til Kbh.: *Turistkompagniet*, 1889, *Der er Forskjel* –, 1890 og *Fra Rosenvænget til Amager*, 1896, men søgte også til provinsen: *Ny paa Egnen*, 1887, *Breinholm Badehotel*, 1888, *Hotel Dania*, 1891, *Navnefættene*, 1893 og *Efter levende Model*, 1895. For sig selv, endnu læseværdige og med en vis tidshistorisk værdi, står hans vittige og skarpe ridts af 80ernes kbh.ske borgerskab og selskabsliv: *Mørupperne*, 1.–3. samling, 1885–94. Hans sidste studenterkomedie blev parodifarcen *Medora*, 1886 som han skrev sammen med Svend Lembecke, mens *Fra Studenterdagene. Spredte Minder fra Fester og Forestillinger*, 1895, er et tilbageblik på M.s egen deltagelse i 60ernes og 70ernes Studenterforeningsliv. Af sin efterladte formue bestemte M. et beløb til oprettelse af et legat fortrinnsvis til en yngre humoristisk forfatter; legatet uddeles endnu. Et vidnesbyrd fra hans sidste og ikke alt for lyse år om aldrig glemt sympati for munter ungdom. M. er portrætteret i P. Hansens Kristian Kjøbenhavner, 1882. □Træsnit 1896 og træsnit efter dette 1898. Silhouet (Kgl.bibl.). Afbildet på tegn. 1896. Foto.

C. M.: *Fra studenterdagene*, 1895. – Axel Sørensen: *Studenter-sangforen.*, 1889. Samme: *Studenterkomedien*, 1903. København 3.8.1890. *Literatur-tid.*, 1893–94 nr. 1 5f. Carl Muusmann i *Vort land* 4.5., 11.5. og 12.5.1898 samt 18.3.1912. Samme: *Halvfemsernes glade Kbh.*, 1921 104–13. Vilh. Østergaard i *Ill.tid.* 15.5.1898. Kn. Bokkenheuser: *Studenter vi kaldes* –, 1920. Carl

Møller, Carl

Dumreicher: Studenterforen.s hist. 1870–1920 I–II, 1934–36.

Carl Dumreicher*

Møller, Carl Marenus, 1891–1978, professor i skovbrug. * 12.9.1891 på Slemmingegård, Enslev sg., † 11.5.1978 i Kbh., begr. Als kgd. ved Hadsund. F: proprietær, senere ejer og redaktør af Horsens Avis Carl Marenus M. (1856–1946) og Valborg Christine Heilmann (1859–1937). ~ 1° 28.7.1923 i Kbh. (b.v.) med Karen Heilmann, * 25.5.1888 i Ejlbj, Skovby hrd., † 1959, d. af ejer af Vigelsø, proprietær Johan Frederik H. (1848–1905) og Laura Hansine Jørgensen (1863–1913). ~ 2° 1963 med Esther Heilmann, * 1.1.1891, † 27.7.1978, søster til I. hustru.

Efter studentereksamen i Horsens 1910 valgte M. skovbrugsstudiet på landbohøjskolen hvor han blev forstkandidat 1916. Han hjemsendtes fra militærtjenesten som sekondløjtnant og efter kortvarige tjenester med planlægningsarbejde og som assistent for A. Oppermann ved Statens forstlige forsøgsvæsen blev han 1919 knyttet til skovbrugsundervisningen på landbohøjskolen hvor han virkede til 1962. 1919–27 var han assistent med udsigt til at overtage en lærerstilling, og hertil forberedte han sig ved praktisk skovridertjeneste på Hørsholm distrikt og ved en længere studierejse som han beskrev, bl.a. i *Det forstlige Europa* (Dansk Skovforen.s Tidsskr. XII, 1927). 1919–27 var han også redaktør af Dansk Skovforen.s Tidsskrift. 1927 blev M. udnævnt til professor i skovbrug som efterfølger for C. V. Prytz, og indtil 1931 da Johs. Helms trak sig tilbage underviste M. i de økonomiske fag som derefter blev overtaget af A. Howard Grøn. Inden for et kort åremål faldt det i M.s lod at undervise i samtlige skovbrugsfag, og denne baggrund har været af den største betydning for hans indsats, såvel for undervisningen som for dansk skovbrug. Igennem 43 år var M. knyttet til skovbrugsundervisningen, heraf omtrent 35 som lærer for ca. 335 forstkandidater eller langt over halvdelen af de akademisk uddannede forstmænd der var i aktiv tjeneste da han faldt for aldersgrænsen. M.s hovedfag og hovedinteresse var skovdyrkningslæren hvor han drøftede de forskellige metoder biologiske baggrund og de tekniske muligheder og økonomien med sine elever. Et af formålene med hans undervisning var at lære sine elever at studere og ikke blot at tilegne sig et eksamenspensum. Det var først da afslutningen på hans lærergerning nærmede sig at han samlede sin store viden om skovdyrkingen i Danmark til et af vort skovbrugs hovedværker: *Vore skovtræarter og deres dyrkning*, 1965 (fot. optr. 1977). Undervisningen

i teknologi og savværksdrift fulgte omtrent de samme linjer som skovdyrkingen mens M. skrev en lærebog i det mere „bundne“ fag *Træmålings- og tilvækstlære*, 1951. Flemming Juncker foretog sine første forsøg på at fremstille gulybrædder af bøgetræ i skovbrugsafdelingens lille laboratorium i samarbejde med M. der gik ind i det videre arbejde som formand for bestyrelsen af Junckers savværk 1931–38 og som næstformand 1938–73. Den tillid den forstlige verden nærede til M., dels som træteknolog og dels som menneske, har haft den største betydning for savværket som blev landets største træindustri. I midten af 1930erne købte M. det lille gods Lounekær ved Mariager fjord. Han foretog afvanding og inddigning og skabte herved værdifulde landbrugsarealer og en produktiv skov af vandlidende skovområder.

M. var en meget flittig forstlig skribent. Hans fremstilling er klar og let tilgængelig og hans afhandlinger blev læst i vide kredse. Det af M.s arbejder der har haft den største betydning for det praktiske skovbrug er *Boniteringstabeller og bonitetsvise Tilvækstoversigter for Bøg, Eg og Rødgran i Danmark* (Dansk Skovforen.s Tidsskr., 1933 XVIII). Afhandlingen tjener stadig som rettesnor ved tilvækst- og hugstkalkuler og som sammenligningsgrundlag for træarternes vækst i vore skove. En grafisk fremstilling af oversigterne er udgivet som en selvstændig publikation. Hans overvejelser i *Vokser kulturudgiften vildt?* (Dansk Skovforen.s Tidsskr., 1948 XXXIII) har givet anledning til diskussioner med såvel mundtlige som skriftlige indlæg blandt hvilke endnu et bidrag af M. skal nævnes, *Perfektionisme og produktionsøkonomi i skovbruget* (sst., 1961 bd. 46). Af M.s større afhandlinger skal nævnes *Skovdyrkingens Udvikling 1888–1938* (i Danmarks Skove, udg. 1938 af Dansk Skovforen.), *Untersuchungen über Laubmenge, Stoffverlust und Stoffproduktion des Waldes*, 1945 (disputats ved Kbh.s univ.), *Mycorrhizae and Nitrogen assimilation with special Reference to Mountain Pine and Norway Spruce*, 1947 (Forstl. Forsøgsvæsens Beretn., XIX) og *10 Years fertilizing Experiments in Beech and Spruce*, 1969 (s.m. O. Scharff og J. Dragsted sst. XXXI).

M.s begavelse, ligevægtige sind og lune har sammen med den grundige uddannelse i skovbrug gjort ham til en af fagets største personligheder. Han opnåede at få anerkendelse for sin indsats både som videnskabsmand og som praktisk forstmand. Blant M.s mange forstlige tillidshverv og hædersbeviser skal her nævnes medlem af den forstlige forsøgskommission 1924–45, af folkeuniversitetsudvalget 1931–51, forstlig konsulent for Kbh.s kommune 1932–70, medlem af

Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1945, af Kungl. svenska skogs- och lantbruksakademien. M. modtog Svenska skogsvårdsforeningens sølvmedalje 1938 og Heinrich-Christian Burckhardt medaljen fra Georg August Universitet Göttingen, Tyskland 1963. Han udnævntes til æresdoktor såvel ved Norges landbrukshøgskole 1959 som ved Skogshögskolan i Stockholm 1973. – R. 1938. DM. 1949. K. 1963. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1946 161f. – E. Holmsgaard i Dansk skovforen.s t. LXIII, 1978 265–70. P. Moltesen og N. K. Hermansen i Ugeskr. for agronomer CXXIII, s.å. 564–67. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen

Møller, Catharine, se Frydendahl, Catharine.

Møller, Christen, 1886–1957, filolog. * 11.6.1886 i Heldum ved Lemvig, † 7.5.1957 i Kbh. (Naz.), begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Hans Henrik M. (1838–1917) og Maren Bak Nielsen (1846–1930). ~ 13.10.1929 i Brabrand med Erna Rosalie Anna Lund, * 8.2.1886 i Kbh. (Johs.), d. af snedkermester Carl Andreas L. (1859–1954) og Emma Emilie Møller (1859–1942).

M. uddannedes først til landmand, gennemgik 1906–08 de Brockske handelsskoler og blev 1910 student fra Lang & Hjorts kursus. 1915 tog han skoleembedseksamen med hovedfag tysk, bifag fransk og engelsk. I de følgende år var han lærer ved Købmandsskolen og Handelshøjskolen; han deltog 1926 i konkurrencen om professoratet i tysk efter C. Sarauw, blev dr.phil. 1927, docent ved universitetsundervisningen i Århus 1928, professor i tysk ved Århus univ. 1934, direktør for Handelshøjskolen i Kbh. 1938. M. begyndte universitetsstudiet tilskyndet af interesse for de moderne sprog som også på heldig måde præger hans disputats, *Træk af de romanske Sprogs Indflydelse paa Nygermansk I*, 1927, hvor han på bred basis og efter utraditionelle metoder behandler de romanske ords lyd og form i tysk, hollandsk, dansk og svensk fra ca. 1500 til nutiden. Bogen beskæftiger sig også udførligt med pseudoromanske nydannelser i de germanske sprog. Principperne for disse studier fremstilles i afhandlingen *Zur Methodik der Fremdwortkunde*, 1933. I det interessante lille skrift *Lyd og Forstilling i syntetiske og analytiske Sprog*, 1929, polemiserede M. mod Otto Jespersens opfattelse af „fremskridt i sproget“, og han tog i *Thesen und Theorien der Prager Schule*, 1936, skarpt afstand fra de moderne sprogfilosofiske teorier. M. har redigeret Berlingske Ordbøger og forfattet nogle afhandlinger og lærebøger. Som administrator udmærkede M. sig ved smidig forhand-

lingsevne og initiativrigdom; dette blev af stor betydning for Handelshøjskolens udbygning og videnskabelige standard. Han var formand eller bestyrelsesmedlem i en række kulturelle foreninger i Århus. – R. 1942. DM. 1949. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1927 163f. Interview i Gads da. mag. XXXVI, 1942 526–32. – Poul Winding i Handelshøjskolen i Kbh. Beretn. 1956–57 7–9.

H. Bach

Møller, Hans Christian, 1834–1907, prædikant, forfatter. * 23.10.1834 i Neksø, † 16.12.1907 i Rønne, begr. sst. F: daglejer Hans Peter M. (1804–49) og Karen Kirstine Jensdatter (1806–74). ~ 28.4.1858 i Ibsker med Elisabeth Kirstine Jensen, * 24.2.1828 i Vester Marie, † 25.10.1911 i Rønne, d. af arbejdsmand Jens Ipsen (1800–39) og Kirstine Margrethe Hansdatter (1797–1841). M. blev oplært som smed, kom i forbindelse med den af P. C. Trandberg vakte frikirkelige bevægelse på Bornholm og oplevede efter lang tids åndelig søgen et gennembrud langfredag 1864. Denne for M.s liv afgørende oplevelse var formidlet ved læsning af den svenske lægprædikant Carl Olof Rosenius' skrifter og kan karakteriseres som en vished om den absolut betingelsesløse nåde. Om end M. endnu nogle år drev sit håndværk blev det dog gerningen som lægprædikant der helt optog ham. M. havde 1864 modtaget ordination hos fripræsten N. P. Grunnet i Kbh. og søgte råd og vejledning hos Rosenius, hvad der medførte et brud med Trandberg. Fra 1865 begyndte M. at udgive månedsbladet *Budskab fra Naadens Rige*, 1868 stiftedes med M. som formand Bornholms forening til evangeliets fremme, en virksomhed der n.å. udvidedes under navnet Luthersk missionsforening til evangeliets fremme i Danmark, hvis medlemmer kaldtes „Møllerianere“ eller „bornholmere“. Foreningens mål var på grundlag af den lutherske bekendelse at virke til vækkelsen inden for folkekirken. I det første sægtled var forholdet til folkekirken og især til Indre mission gennemgående gensidigt ufordrageligt, senere blev det dog kendeligt mildnet. Omkring 1890 gav indre stridigheder om den rette forståelse af læren anledning til en splittelse, og de utilfredse medlemmer dannede Evangelisk luthersk missionsforening. – M. var en flittig prædikant både med mund og pen, bl.a. oversatte han Rosenius' artikler under titlen *Hemmeligheder i Lov og Evangelium I–IV*, 1868–79. De litterære vidnesbyrd om de bevægede stridigheder M. blev indfildret i viser ham som en viljestærk, handlekraftig personlighed med den ensidige begrænsnings styrke. □Tegn. af Pe-

Møller, Christian

ter Møller ca. 1885. Relief af Axel Hansen, 1908 (gravstenen). Foto.

Luthersk missionsforen. 1868–1918, 1922. Karl M. Kofod: Den bornholmske vækkelsesprædikant P. C. Trandberg, 1925. Michael Neiiendam: Frikirken og sekter (4. udg. 1958). M. K. Zahrtmann: Borrhingholmerens hist. II, 1935 329f.

Michael Neiiendam*

Møller, Christian, 1904–80, fysiker. * 22.12.1904 i Hundslev, † 14.1.1980 i Ordrup, begr. Vedbæk kgd. F: grosserer Jørgen M. (1875–1953) og Marie Terkelsen (1880–1905). ~ 20.6.1931 i Søllerød med Ella Kirsten Pedersen, * 8.9.1901 i Skodsborg, d. af portør ved DSB Hans P. (1875–1962) og Camilla Christensen (1874–1956).

M. blev 1923 student fra Sønderborg statsskole og studerede dernæst ved Kbh.s univ. hvor han 1929 blev mag.scient. i fysik; s.å. modtog han universitetets guldmedalje for besvarelsen af en prisopgave om analogien mellem den geometriske optik og mekanikken. Fra 1929 virkede han ved Niels Bohr instituttet (dengang universitetets institut for teoretisk fysik) hvor han forblev til han blev pensioneret 1974 trods ærefulde opfordringer fra udlandet til at virke der. 1931 blev han videnskabelig assistent, dernæst lektor fra 1933, docent i matematisk fysik fra 1940 og ekstraordinær professor i samme fag fra 1943(–75). Ved talrige lejligheder var han i kortere og længere perioder gæsteforsker og -forelæser mange steder i verden, fx Italien, USA, Indien, Japan, Frankrig, Tyskland og Holland foruden de skandinaviske lande.

M. blev dr.phil. 1932 på afhandlingen *Zur Theorie des Durchgangs schneller Elektronen durch Materie*. Han blev medlem af Videnskabernes selskab 1943 og af mange udenlandske akademier, af Comité Scientifique de l'Institut Solvay 1948, 1954–57 direktør for den oprindelig i Kbh. virkende teoretiske studiegruppe under CERN (den europæiske samarbejdsgruppe for kernefysik, nu i Genève), medlem af denne organisations Scientific Policy Committee 1959–72, direktør for NORDITA (Nordisk institut for teoretisk atomfysik) 1957–71. M. har fået tildelt Ole Rømer-medaljen 1966 og H. C. Ørstedmedaljen 1970. Fra 1959 til sin død var han sekretær ved Videnskabernes selskab hvilket hverv interesse-rede ham stærkt, og hvor han ydede en meget påskønnet indsats. Ellers søgte han så vidt muligt at undgå deltagelse i offentlig virksomhed. Højt værdsat af sine studenter, kolleger og venner på grund af sin store dygtighed og den harmoni og menneskevenlighed der udstrålede fra ham, båret af en stærk sans for venlig humor var han alligevel noget af en enspændernatur som

udførte sin fremragende forskning og forbedrelserne til sin betydningsfulde lærergerning i en uforstyrret ro som han vurderede højt. – M.s videnskabelige arbejder omfatter både atomfysikken og relativitetsteorien hvilket allerede kom klart frem i doktordisputatsen omhandlende stød mellem relativistiske elektroner, og hvis resultater blev af blivende værdi i den kommende udvikling. Endvidere gav han et væsentligt bidrag til videreførelsen og forståelsen af den af Werner Heisenberg opstillede såkaldte S-matrix-teori. Men det blev efterhånden mere og mere den almindelige relativitetsteori som stærkest optog ham og hvortil han gav betydningsfulde bidrag. Hans lærebog *The Theory of Relativity* fra 1952 (ny udg. 1972) blev et standardværk på dette område, og i de senere år oplevede han at blive anskuet som relativitetsteoriens „grand old man“.

Inden for undervisningen i teoretisk fysik gjorde M. en meget stor indsats ved Niels Bohr-institutet hvor han i de unge år næsten helt alene bar denne omfattende undervisning. Hans forelæsninger og de hertil knyttede noter var præget af en grundig forberedelse, stor klarhed og dyb fysisk indsigt, lejlighedsvis forbundet med originale bidrag til de emner hvorover han forelæste.

I ønsket ubemærkedhed fra offentlighedens søgelys var M. en af de fysikere hvis gerning stærkest kom til at præge dansk fysiks udvikling i den tid som indledtes med Niels Bohrs store indsats. Og han nærrede stor beundring og hengivenhed for denne sin læremester, ligesom Niels Bohr tidligt forstod værdien af M.s medvirken i undervisning og forskning. En medvirken som i den internationale forskningssammenhæng – også i den hermed forbundne, omfattende forelæsningsvirksomhed – tidligt gjorde ham til en højt agtet videnskabsmand. En position han evnede at bevare helt op til sin død på et tidspunkt hvor han endnu var dybt optaget af den moderne fysiks problemer og med iver deltog i det internationale samarbejde. – R. 1952. R.¹ 1960. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1933 106f. Interview i Berl.tid. 1.7.1977.

Mogens Pihl

Møller, John Christmas, se **Christmas Møller, John**.

Møller, Conrad Christian, 1843–1926, pianofabrikant. * 18.8.1843 i Kbh. (Trin.), † 10.1.1926 på Frbg., begr. i Søllerød. F: hofpianofabrikant H. P. *M. (1802–59) og Maren N. Randbøll (1807–71). ~ 19.4.1872 i Kbh. (Holmens) med Agnes

Ida Cathrine Lyttkans, * 4.8.1849 på St. Croix, + 20.4.1913 i Trørød, d. af dyrlæge Frederik Vilhelm L. (+ 1859) og Agnes Lucretia England. – Far til Axel R. *M. Bror til Frederik *M. (1839–1917).

M. blev student 1862 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, tog n.å. filosofikum og adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt. Han læste et par år, men fra 1866 uddannede han sig i pianofaget for at kunne indtræde i Hornung & Møllers pianofabrik som broderen var indehaver af. Han gik først i snedkerlære, uddannede sig derefter på Malmsjøs Pianofabrik i Göteborg og indtrådte 1878 i det sødrene firma. Ved siden af den praktiske virksomhed her deltog M. flittigt i livet inden for Studenterforeningen i hvis bestyrelse han sad i mange år; bl.a. gjorde han et stort arbejde som arrangør ved foreningens og sangforeningens fester. Ved den store musikfest i tilknytning til udstillingen 1888 var M. ligeledes meget virksom ved arrangementet. Hans ualmindelige talent som vittig viseforfatter udnyttedes især inden for studenternes kredse hvor mærket *-nkl var højt skattet; men også til Ernst *Bojesens årsrevy Oldflux har han ydet mange bidrag. Til farcen *Jokum*, der længe hørte til Folketeatrets repertoire, har M. skrevet viserne. Et udvalg af -nkls viser er udgivet som manuskript for venner. □Afbildet på E. Henningsens mal. af rusgilde, 1910 (Studenterforeningen, Kbh.). Foto.

Axel Sørensen: Studenter-sangforen. 1839–89, 1889. Samme: Studenter-sangforen. 1889–1914, 1939. Carl Møller: Fra studenterdagene, 1895. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. 1820–70 II, 1898. Salomon Levvysohn i Nationaltid. 18.1.1926. Povl Drachmann: Hornung & Møller 1827–1927, 1927. Carl Dumreicher: Studenterforen.s hist. 1870–1920 I–II, 1934–36.

Georg Nygaard*

Møller, Eggert Hugo Heiberg, 1893–1978, læge. * 23.10.1893 i Kbh., + 6.2.1978 i Hellerup, begr. Ordrup kgd. F: apoteker, næstformand i sundhedsstyrelsen Hans-Jacob *M. (1855–1916) og Frederikke C. Heiberg (1868–1940). ~ 14.12.1919 i Kbh. med Irmelin Nielsen, * 9.12.1891 i Kbh., + 9.9.1974 i Hellerup, d. af komponist Carl *N. (1865–1931) og billedhugger Anna Marie Brodersen (Anne Marie (Carl-) *Nielsen, 1863–1945).

M. blev student 1911 fra Metropolitanskolen og medicinsk kandidat 1919. Efter kandidat tjeneste på Rigshospitalets poliklinik var han 1923–24 klinisk assistent ved Rigshospitalets afd. B og 2. reservelæge 1924–26, associate in medicine ved The Rockefeller Institute for Medical Research i New York 1926–28, 1. reservelæge ved Rigs-

hospitalets afdeling A 1928–32, overlæge ved Finseninstitutets medicinske afdeling 1933–34. Han blev professor i intern medicin ved Kbh.s univ. 1933–64, chef for Rigshospitalets medicinske poliklinik 1934 og s.å. for den dertil knyttede sengeafdeling P til 1964. I sine første hospitalsår interesserede M. sig særligt for nyrefunktionsstudier og under og efter opholdet i USA publicerede han de værdifulde *Studies of Urea Excretion* (s.m. amerikanerne McIntosh og Van Slyke) 1929 og monografien *Observations on the Courses of different Types of Bright's Disease*, 1930. 1925 var M. blevet dr.med. på *Kliniske Undersøgelser over Basalstofskiftet ved Sygdomme i Skjoldbruskkirtlen* og hovedparten af M.s senere arbejder skulle komme til at dreje sig om endokrinologiske emner, specielt sukkersyge og lidelser i skjoldbruskkirtlen – 1948 samlet i et instruktivt klart afsnit om de endokrine sygdomme i Nord. Lærebog i intern Medicin. Senere tog han yderligere problemer om underernæring og fedme op. – M. deltog to gange i professorkonkurrence, 1931 med forelæsning om coma diabeticum og 1933 om medicinsk behandling af Basedows sygdom med særligt henblik på jobbehandling, efter hvilken sidste han udnævntes til professor.

Som universitetslærer evnede M. ved sin store viden, sin stringente perfektionistiske fremstillingsevne at præge uddannelsen af talrige årgange af vordende danske læger. Han krævede nøje observation, kritisk fysiologisk præget analyse og nøgtern konklusion som grundlag for diagnose og terapi af patienterne. Hans eksaminatorier var præget af koncise spørgsmål; som disputatsopponent kunne han virke (tilsyneladende) sarkastisk. Men hans kompromisløse respekt for eksakt viden og hans realistiske vurdering var stede parret med en stilfærdig varme og humor, når man fik mulighed for at trænge bag den skal han yndede at omgive sig med. Hans facon blev derfor aldrig sårende. Typisk for ham var det at han afstod fra at overtage en større afdeling efter C. *Sønnes død. Han foretrak at møde patienterne i poliklinikkens hverdag hvor man lettere kom i kontakt med dem. Ud fra samme synspunkt havde han til kort før sin død en ikke ubetydelig privatkonsultation, selv om tiltagende høresvækkelse gjorde ham mere tilbagetrukket fra omgang med kollegerne. Inden for Rigshospitalets poliklinik fik han sammen med Egon Bruun (1909–76) etableret en specialklinik for allergiske sygdomme, og sammen med Svend G. Johnsen (* 1923) en konsultation for mandlig hypogonadisme.

I fakultetets forretningsudvalg 1958–64 og i Rigshospitalets lægeråd ydede M. ligesom i ud-

Møller, Eggert

valget vedrørende studieplansordningen af 1954 en betydelig arbejdsindsats. Som medlem af kommissionen angående Rigshospitalets bygningsmæssige forhold 1947–52, af dommerkomiteen vedrørende arkitektkonkurrencen om Rigshospitalet 1951–52, og af byggeudvalget 1956–64 viste M. åbenhed over for ændringer og udviklingsafhængige nye krav. Ved fasthed og konsekvens fik han ændringer indpasset inden for de givne rammer med rimeligst mulig hensyntagen til såvel helheden som de enkeltes ønsker. Hans holdning i byggeudvalget bidrog meget til den tillid og respekt dette udvalg opnåede i folketing og ministerium.

Af M.s mange tillidshverv kan nævnes medlemskab af Alm. dansk lægeforenings hygiejneudvalg 1937–69, fra 1956 som viceformand, og af bestyrelsen for Dansk selskab for intern medicin, fra 1966 æresmedlem. 1952–63 var han medlem af sygehusberedskabsnævnet for det storkøbenhavnske civilforsvarsområde. Under varetagelsen af sit universitetsvirke og sine mange tillidshverv forstod M. stede at tilrettelægge sit arbejde så det skete uden forjættelse eller tegn på stress. – R. 1946. R. 1952. K. 1959. □Tegn. af Carl Jensen. Buste af J. Gudmundsen-Holmgreen, 1946. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1925 106f. – H. J. Møller: Apotheker, assessor pharm. Jacob Møller og hans slægt, 1889. G. F. Heiberg: Slekten Heiberg, 2. udg., Oslo 1942. Kn. Brøchner-Mortensen i Ugeskr. for læger CXL, 1978 639f. E. Snorrason i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 272f.

Egill Snorrason

Møller, Eli(ne), 1863–1941, læge. * 9.12.1863 i Sejling ved Silkeborg, † 21.5.1941 i Hellerup, begr. sst. F: sognepræst Frederik Ditlev M. (1814–92) og Jutta Kunigunde Bojsen (Jutta *Bojsen-Møller, 1837–1927). ~ 5.6.1913 i Kbh. (Holmens) med læge, senere overlæge ved Kbh.s amtssygehus i Gentofte, dr.med. Alfred Theodor Helsted, * 1.1.1870 i Kbh. (Garn.), † 22.2.1940 i Hellerup, s. af skomagermester Niels Peter H. (1837–1933) og Beate Weber (1842–1909).

Traditionerne fra barndomshjemmet tro var M. tidligt interesseret i pædagogik og kvindesagens fremme; mens hun 1884–86 var lærer på Vældegård kvindeskole ved Gentofte forberedte hun sig til studentereksamen, dimitteredes privat 1887 og begyndte at studere medicin, fortsatte som lærer sst. til 1889; lægeeksamen tog hun 1895. Ganske naturligt interesserede hun sig særlig for kvindesygdomme og fødselshjælp og samlede sig nu uddannelse ved forskellige kbh.ske hospitaler, bl.a. kommunehospitalet, fra hvis sektionssstue hun skrev en grundig og selv-

stændig afhandling om en speciel lejringsmåde af fødende kaldet Walchers hængeleje (Bibl. for Læger 8.r.11, 1901), og derefter på Fødselstiftelsen i Amaliegade 1902–03 hos Leopold *Meyer, på hvis tilskyndelse hun udarbejdede sin disputats om *Partus præmaturus artificialis* ved *mekanisk Misforhold* som forsvarede 1906 for doktorgraden. Med dette arbejde der både var af videnskabelig interesse og til praktisk nytte, omhandlede fødselsoperationer der afbryder svangerskabet på et tidspunkt hvor fosteret er levedygtigt, blev M. den første kvindelige dr.med. Efter en udenlandsrejse var hun 1907–10 reservekirurg ved afd C. på Frederiks hospital og Rigshospitalet hos T. *Rovsing som fik stor betydning for hendes udvikling. Derefter oprettede hun, der havde praktiseret i Kbh. siden 1899, en privatklinik for kvindesygdomme og fødsler (–1924). Af hendes litterære arbejder skal i øvrigt nævnes det klart skrevne afsnit om sygdomme i de kvindelige kønsorganer i Lærebog i Kirurgi III, 1922 i samarbejde med ægtefællen A. Helsted, samt et arbejde fra privatklinikken om primær sterilitet i Festskrift til Thorkild Rovsing, 1922. Sin lærervirksomhed forblev hun tro; ved Statens lærerhøjskole underviste hun i anatomi 1900–07 og 1910–11, og ganske selvfølgelig blev hun med sin brede menneskelige indstilling og store indfølelse over for kvinder en banebryder i oplysningsarbejdet ved de vejledende forelæsninger over seksuel hygiejne hun holdt for kvindelige studerende ved Kbh.s univ. til 1934. Desuden holdt hun i ca. ti år foredrag ved Kbh.s kommunes fortsættelseskursus om kvindehygiejne og moderskab og var statens censor i anatomi og fysiologi ved husholdningsseminarierne. Foruden i Kbh.s lægeforening, Den liberale venstreforening, Dansk kvindesamfunds fællesstyrelse og fl.a. var hun medlem af bestyrelserne for forskellige foreninger til hjælp for kvinder. Et varigt minde om sin glødende interesse for kvindernes vel har M. sat sig ved opførelsen af Kvinderegensen 1930–32 med bolig for 56 kvindelige studerende; hun startede indsamlingen til den i efteråret 1929 og blev formand i dens eforat. – F.M.I. 1932. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1910. Mal. af P. Mønsted, 1915 og af Mary E. Havning, 1934. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXIV, 1930 510–18. – Ugeskr. for læger, 1906 402–07. Hospitalstid., s.å. 729–33. Leopold Meyer i Bibl. for læger XCVIII, s.å. 301–03. Studenterne fra 1887, 1912 158. Elisabeth Hude i Kvinderegensen 1932–57, 1957 7–13.

Otto C. Aagaard*

Møller Moltke, Elna, * 1913, arkitekt, redaktør. * 12.12.1913 på Tange Skovgård, Højbjerg sg. F:

gårdejer Niels Rasmussen Møller (1880–1950) og Johanne Due Thomsen (1880–1959). ~23.12.1949 i Hareskovby (b.v.) med runologen Erik Moltke, *4.4.1901 i Lavrbjerg, s. af stationsforstander Carl Frederik M. (1872–1944) og Frederikke Marie Johnsen (1868–1950).

Efter at være blevet student fra Viborg katedralskole 1933 gik M. i gang med arkitektstudiet, og 1941 fik hun sin afgang fra kunstakademiet i Kbh. Forinden havde hun 1936–38 arbejdet på kgl. bygningsinspektør J. Magdahl Nielsens tegnestue, men det blev dog først og fremmest den udpræget gejstlige arkitektur der ret hurtigt kom til at optage hendes faglige virke. Allerede 1939 blev hun beskæftiget ved Nationalmuseet med opmålinger og udgravninger, og siden 1944 har hun været ansat som redaktør ved det nationale monumentalværk Danmarks kirker der 1979 helt overgik i Nationalmuseets regi. 1970 afløste hun sin mand Erik Moltke som ledende redaktør, en stilling hun bestred indtil 1972 og på ny 1977–79. M. har derudover forestået restaureringen af altertavlen i Halmstad kirke og af jendommene *Nybrogade 8* og *Gråbrødretovej 3* („Wessels Hus“), begge i Kbh. For sidstnævnte arbejde hædredes hun 1945 med Kbh.s kommunes præmie. M.s skriftlige arbejder omfatter bl.a. *Roskilde Domkirkes middelalderlige Bygningshistorie*, udg. 1949 sammen med C. M. Smidt, *Tømrede klokkehuse*, 1960 og *Ribe Domkirke*, 1971 sammen med Mogens Bencard. Hertil kommer en lang række bygningsarkæologiske artikler i Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, Nationalmuseets arbejdsmark, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, Hvem byggede hvad, 1952 og 1968–71, Danske opslagsværker, 1972, Strejfflys over Danmarks bygningskultur, 1979 (artiklen *Er moderen jævngammel med døtrene* om Ribe domkirkes alder og betydning for jysk kirkebyggeri), samt artikler i diverse fagtidsskrifter. Hendes hovedindsats har dog hele tiden været redaktionsarbejdet vedr. Danmarks kirker hvor hun var medforfatter til beskrivelserne af Kbh.s amt, de fire sønderjyske amter og Frederiksborg og Ribe amter. Derudover har M. behandlet kirker i 17 amter i Trap Danmark, 5. udgave. M. blev 1960 medlem af Dansk selskab for oldtid og middelalder, 1962 af det særlige kirkesyn og 1968 af bestyrelsen for Kirkelig kunst. Endelig har hun fra 1972 virket som censor i middelalderarkæologi ved Århus univ.

Henning Dehn-Nielsen

Møller, Christian Emil, 1863–1925, telefonfabrikant. *15.7.1863 i Horsens, †10.2.1925 i Hellerup, begr. i Horsens. F: rebslagermester, senere

slagtermester Niels Christian M. og Ane Christine Ammonsens (*1821). ~20.4.1888 med Emilie Justine Andrea Petersen, *ca. 1869, plejedatter af værkfører L. S. Petersen.

M. blev uddannet som urmager. 1889 tog han borgerskab og etablerede sig som urmager og optiker på Smedegade i Horsens. Han var meget interesseret i teknikens udvikling og voksede muligheder, og allerede 1885 havde han i Nørregade – muligvis inspireret af en af byens store erhvervsfolk, etatsråd A. Levy – indrettet sig et „elektrisk etablissement“ hvor han lavede mekaniske og elektriske apparater: telefoner, lynafledere, ringeapparater, brandalarmeringsanlæg m.m. Telefonapparaterne blev snart hovedsagen, og M. opnåede at blive eneleverandør af disse for Jylland. 1892 købte han trævarefabrikken Bastian der var anlagt 1875 af grev C. E. Frijs til industriel udnyttelse af skovene ved Frijsenborg og Boller, og indrettede her en fabrik der med mere end 150 beskæftigede en tid var Horsens' største virksomhed. Den blev aktieselskab 1917 ved sammenslutning med Niels Geertssens elektromekaniske fabrik i Århus (grundlagt 1906) under navnet *Emil Møllers Telefonfabrikker A/S*. M. var direktør til 1923 da han afløstes af ingeniør Kristian Kirk; men han forblev til sin død som formand for bestyrelsen. 1937 blev navnet ændret til Kristian Kirks Telefonfabrikker A/S. Den gik med ved Kirkkoncernens likvidation 1970 og blev afhændet 1971. M. var medlem af Horsens byråd 1909–21, formand for håndværker- og industriforeningen 1909–25, medlem af direktionen for Sparekassen for Horsens By og Omegn og af bestyrelsen for Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk – alle poster han først påtog sig da hans virksomhed havde kørt en årrække og nået en antagelig stabilitet. Han var en selfmade mand, en typisk gründer der i det rette øjeblik gik ind i produktionen af en vare hvis fremtidige betydning han mente sikkert at kunne vurdere.

Arbejdsgiveren, 1925 59. Børsen 12.2.1925. Dagens nyheder s.d. Horsens. Historie – natur – erhvervsliv, 1947. Otto Norn: En købstads industrialisering, 1973.

Finn H. Lauridsen

Møller, Erik, 1879–1962, historiker. *7.1.1879 i Gylling, †19.2.1962 på amtssygehuset i Gentofte, begr. Gylling kgd., Odder. F: sognepræst Otto M. (1831–1915) og Johanne F. Holm (1844–1932). ~5.3.1912 i Gylling med oversætter Aslaug Mikkelsen (Aslaug Møller), *19.8.1876 i Vester Brønderslev, †4.4.1964 i Virum, d. af sløjdinspektør Aksel Mikkelsen (-Løth) (1849–1929) og Maren Nielsen (1846–1934).

Møller, Erik

M.s far var en af grundtvigianismens betydeligste skikkelser. Uden at slutte sig til bevægelsen fik M. i sit barndomshjem stærke positive indtryk af grundtvigsk livssyn og det åndelige klima det skabte. Han lærte at respektere mennesker uden for sit eget sociale lag og var altid på vagt over for nedladende vurderinger af „almuen“. Tilskyndet af Grundtvigrenæssancen under besættelsen kvitterede han senere for sin åndelige fædrenerarv med bogen *Grundtvig som Samtids-historiker*, 1950 hvor han kritisk og med nøgtern sympati kortlagde væsentlige sider af Grundtvigs tankeverden. – M. blev student 1899, begyndte efter sin fars „bestemte ønske“ at studere teologi, brød af efter et par år og blev 1908 cand.mag. med historie som hovedfag, dansk og engelsk som bifag; hele sit liv var han engelsk orienteret. Han ernærede sig i en årrække som gymnasielærer og som journalist med speciale i international politik. Han skrev fortrinsvis i blade og tidsskrifter af konservativ farve (bl.a. Harald *Nielsens (1879–1957) Ugens Tilskuer). 1916–31 (med en afbrydelse 1918–19 da han var pressekonsulent ved gesandtskabet i London) var han Kbh.skorrespondent til The Times. 1921–35 var han knyttet til Berlingske Tidende, til 1934 som udenrigsredaktør. Han så gerne døgnets begivenheder i historisk perspektiv og fik efterhånden et omfattende kendskab især til Englands nyeste historie og international politik i 18- og 1900-tallet. En del af sin viden udmøntede han i skrifter med populær form. Betydeligst er den for sin tid fortrinlige oversigt over mellemkrigsårenes verdenshistorie *Femten Aar fra Freden*, 1934 (siden ajourført til 1939), for en stor del et førstehåndsarbejde. Værkets undertitel er Et Stykke Samtidshistorie; inden for denne nye disciplin var M. herhjemme pioner.

M.s første videnskabelige arbejde er en stor undersøgelse af forholdet mellem England og Danmark-Norge 1807 (Historisk Tidsskrift 1912). Den gav ham anseelse som en talentfuld kritisk forsker i diplomatisk historie. Men i den følgende menneskealder udgav han kun få og små egentlig videnskabelige afhandlinger. Først fra 1935 da han besluttede at leve som uafhængig forsker og skribent kunne han i højere grad samle sig om forskningen; han fortsatte dog tillige sit populær-historiske forfatterskab (bl.a. *Det var i 48*, 1949) og skrev stadig om aktuelle emner (bl.a. udenrigspolitiske oversigter i Gads danske Magasin under og efter besættelsen). Hans hovedforskningsområde blev Nordens politiske historie i 1850'erne og -60'erne. De vigtigste resultater af hans studier er to fremragende værker der bragte mange omvurderinger af personer og politik. Det første *Skandinavisk Stræben og svenske*

Politik omkring 1860, 1948 er klagørende ved M.s skelnen mellem den egentlige skandinaviske og den svenske støttepolitik over for Danmark som i udenrigsminister L. Manderstrøms udformning alene byggede på svenske interesse-syn; denne politiks tvetydighed og mangel på sammenhæng påvises og forklares. 1958, i M.s 80. år, satte hans gamle interesse for det dansk-tyske forhold og Sønderjylland (hvor han i grænsespørgsmålet fulgte H. P. *Hansen) frugt i *Helstatens Fald 1855–64 I–II*. Det er M.s betydeligste arbejde, resultatet af mange års forskning og grublen, og trods kritikken af C. C. *Hall et stort defensorat for hans politik. Til de to værker slutter sig en række afhandlinger i danske og svenske historiske tidsskrifter, den vigtigste *Det engelske kabinet og den dansk-tyske strid 1863–64* (Historisk tidsskrift 1954). Til samme tidsskrift skrev han en række vægtige anmeldelser.

M. var som videnskabsmand udpræget arkivforsker. Det var de mange i nyere tid tilgængelige gjorde privatarkiver der tillod ham at analysere de indre brydninger i fx den engelske og svenske regering før og under krigen 1864. Til at fortolke kilderne havde han bedre forudsætninger end de fleste politiske historikere. Han kendte et gesandtskab indefra og vidste hvordan en avis bliver til. I sine bedste arbejder viser han både psykologisk skarpsyn og hvad han kaldte „politisk verdenserfarung“. Hans skrifter er dog ikke blot herved og ved deres faste, undertiden kantede form og stil præget af hans ejendommelige personlighed. Han ville vurdere det der skete og dem der var med i det. Hans redegørelse for handlingsforløbet og hans mange skarptegnede portrætter oplives jævnlig af hans meningsytringer, anerkendende, sarkastiske eller fordømmende. „De døde skylder man kun sandheden“, sagde han, men et stærkt temperament slår igennem i karakteristikken af dem, han ikke kunne lide, fx D. G. Monrad – og dem han blev indtaget i, som Hall og den svenske gesandt i Kbh., Hugo Hamilton. Han har adskillige hib til blåøjede verdensforbedrere og til den politiske dogmatiske og „mellemfolkelige nævenyttighed“ som han vistnok især mente at finde hos udenlandske liberale og hjemlige radikale. – M. var som sin far en uforlærdet og meget selvstændig mand. I den mundtlige og skriftlige debat virkede han ofte stejl, men hans meninger var, skønt afgjorte og i reglen fremsat uden persons anseelse, ingeniørlunde urokkelige. Ordene „kendsgerningernes mand“ som han brugte om N. F. S. *Grundtvig betegner vistnok et ideal som han i sin forskning og sit liv ville følge, og som han jævnlig vejede personer i fortid og samtid mod. Hans samlinger til nyere historie, ialt 129 pk., blev 1961 afleveret

til Rigsarkivet. Medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1957. Æresdoktor ved Kbh.s univ. 1958. – R. 1927. □ Klippet silhouet (Kgl.bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1959 168–70. – Povl Bagge i Hist. t. 11.r.VI, 1960–62 105–10 (anm. af M.s Helstatens fald). Samme sst. 12.r.I, 1963–66 137–40. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. (breve i P. Stavstrup arkiv). Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Povl Bagge

Møller, Erik, * 1909, arkitekt. * 7.11.1909 i Århus. F: reservelæge, senere sygehuslæge i Usse-rød, Aage Frederik M. (1880–1920) og Ida Bruun (1882–1965). ~ 26.4.1934 i Kbh. (Vartov) med Bodil Agnete Paludan, * 30.1.1908 i Ålborg, d. af arkitekt Hother *P. (1872–1956) og Elisabeth Rode (1875–1971).

M. blev student fra Ordrup gymnasium og kom ind på akademiets arkitektskole 1928. Inden han 1935 fik afgang var han allerede kommet på tegnestuen hos Arne Jacobsen. To år efter sin afgang vandt han akademiets lille guldmedalje. Mens han var hos Arne Jacobsen deltog han flittigt i arkitektkonkurrencer og fik flere af sine projekter smukt placeret, først i samarbejde med Viggo Boesen, senere med Flemming Lassen der også var medarbejder hos Arne Jacobsen. En l. præmie hentede han s.m. Boesen i dagbladet Politikens konkurrence om enfamiliehuse 1935, og deres forslag blev sammen med to andre præmieprojekter opført på Ordruphøjvej året efter som led i en udstilling der fik betydning for de følgende års villabyggeri. Med O. Mølgaard Nielsen som partner forestod han 1936 udsmykning og møblering af en sal i det daværende folkeforbunds bygning i Genève, og s.å. vandt han og Flemming Lassen konkurrencen om et folkebibliotek i Nyborg. Det blev opført 1938–40 og vandt en berømmelse der også skal ses i en tidsmæssig sammenhæng. En offentlig opgave var her løst uden ydre pretentioner: beskedne bygninger i demokratiets tjeneste, arvtager til danske købstadstraditioner både ved form, teknik og materialer, først og sidst bærere af en holdning der under besættelsen kom til at kendetegne dansk arkitektur og som varede ved et godt stykke op i 50erne. Inden biblioteket stod færdigt var M. dog allerede i gang med en meget større opgave, *Århus rådhus* som han fik overdraget s.m. Arne Jacobsen efter en konkurrence i 1937. Han flyttede til Århus, byggede eget hus (1940) og fik et væsentligt ansvar for rådhusbyggeriet fordi Arne Jacobsen måtte søge tilflugt i Sverige under besættelsen. Arbejdet var næppe nok afsluttet da han vandt konkurrencen om „Ungdommens kirke“, *Adventskirken* ved Sallingvej i

Kbh. Den blev opført 1942–44, og M. flyttede tilbage til Kbh. hvor han atter byggede eget hus (*Grants allé 13*, 1944). I Århus havde han (s.m. Aage C. Nielsen) opført en ny kontorbygning for Magasin du Nord, og han kom nu til at stå for stormagasinet's omfattende byggeprogram i Kbh. Her blev den lave salgshal mod Bremerholm, opført 1932 af E. Monberg og B. Helweg-Møller, udbygget og videreført som en stor tilbygning, yderligere suppleret med et parkeringshus på hjørnet af Vingårdsstræde.

M. har her sluppet tråden til enhver traditionalisme og formet bygningen som en skuffeagtig blok med næsten lukkede facader over stueetagens tilbageliggende glasfront, men den er delvis placeret i et spinkelt bur af tætsiddende vertikale jern som dække for brandaltaner. Det giver den passerende et varierende billede af noget massivt lukket og noget gennembrudt, let og elegant. Bygningen er udtryk for 60ernes vilje til at manifestere den moderne teknologi, men gør det med formildende raffinement i detaljeringen. En mere ubønhørlig teknologi møder man i det gl. *Bella-center* ved Bellahøj, 1965 som M. dog bevidst har formet som et indkapslet udstillingsareal, neutralt og nøgternt i det ydre og efter sine forudsætninger ikke tænkt som det permanente anlæg det faktisk er blevet.

M. føler sig nok lidt tyngt når han har med de store formater at gøre, for de er pr. definition uimodtagelige for det tilskud af varme og gennemarbejdet detailrigdom der nok er det mest afgørende ved hans arkitektur. Den store boligbebyggelse ved Wilders plads på Christianshavn 1978 og *Industriens hus* på Rådhuspladsen 1978–80 har ikke givet ham spillerum for disse kvaliteter som man til gengæld møder i fuldt mål ved en bebyggelse og byfornyelse i Rosengade (boliger og institution for Socialt boligbyggeri 1977–81) og i ombygning og restaurering af *Stephan à Porta* på Kgs. Nytorv, af *Journalisternes hus*. Gl. Strand 46, 1963 og i den sceneagtige charme ved husene i Pistolstræde. □ Foto.

Arkitekten U, 1935 86; 1941 75–77 (eget hus, Århus). Arkitekten M, 1940 49–56 (Nyborg bibl.); 1944 107–11 (eget hus, Hellerup) 149–72 (Århus rådhus); 1947 1–8 (Adventskirken). Steen Eiler Rasmussen: Nordische Baukunst, Lpz. 1940 146–49 (Nyborg bibl.). P. E. Skriver i Arkitektur, 1960 139–49 (Magasin); 1964 165–73 (Danm.s pavillon på udstill. i New York); Jørgen Sestoft sst. 1966 32–37 (kapel i verdenskirkerådets hovedsæde, Genève) 38–44 (Ekkodanmark, Axelborg); 1978 173–80 (Rosengade); 1979 140–49 (restaurering, Skindergade og bebyggelse på Wilders plads); P. E. Skriver sst. 1981 1–10 (Industriens hus). H. E. Langkilde i Danm.s bygningskunst, red. Hakon Lund og Kn. Mil-lech, 1963 418f. Tobias Faber: Dansk arkitektur, 1963 (2.udg. 1977) (Nyborg bibl. og Adventskirken).

Hans Erling Langkilde

Møller, Erik C. V.

Møller, Erik Christopher Valdemar, 1896–1972, officer. * 9.1.1896 i Alrø, † 13.4.1972 i Hylstrup, begr. i Alsted. F: sogneprest Otto Nikolaj M. (1862–1931) og Caroline Sophie Fog (1869–1955). ~ 11.5.1920 i Ringsted med Else Hjelmer, * 6.10.1898 i Præstø, d. af byfogedfuldmægtig, senere politimester Carl Henrik H. (1866–1940) og lærer og politiker Fanny Marie Annette Raaschou (Marie "Hjelmer, 1869–1937).

M. blev efter gennemgang af Hærens officerskole udnævnt til premierløjtnant i artilleriet 1918, gennemgik generalstabskursus 1926–28, forfremmedes til kaptajn 1932 og forrettede alsidig tjeneste i såvel geled som stabe indtil udnævnelsen til oberstløjtnant 1943. Han var da sektionschef i generalstaben. Efter 29.8.1943 fungerede han som forbindelsesofficer til den tyske øverstbefalende og kunne rejse rundt mellem de steder hvor officererne var interneret. M. blev da af general Ebbe "Gørtz brugt til at forelægge og fremme de af ham initierede bestræbelser på – efter en eventuel frigivelse – at holde officerskorpset samlet om en fælles plan for dets indsættelse i modstandskampen. At dette i det store og hele lykkedes har M. kunnet bidrage til idet han blandt kolleger var kendt og respekteret for sine uangribelige karakteregenskaber og således har haft en betydelig overtalelsesevne over for kritikerne af Gørtz og hans ideer. Senere blev han „den lille generalstab“s forbindelsesofficer til Jyllands-ledelsen (Vagn "Bennike) og blev dennes stedfortræder. – M. var imidlertid ukendt for offentligheden til han 1945 som oberst blev udnævnt til chef for generalstaben. Under hærens påfølgende genopbygning blev han – efter sin natur: i det stille – en brobygger mellem nye impulser og de gode blandt fortidens traditioner, en rolle han med sin usvigelige hæderlighed, diplomatiske smidighed og evne til at forstå og fordrageligt tale med alle slags folk var yderst velegnet til. Opvæksten i et præstehjem prægede ham for livstid og foruden adskillige faglige hverv påtog M. sig også kirkelige hverv. 1951 blev han chef for hæren, men allerede 1957 tvang helbredshensyn ham til at søge sin afsked. – R. 1938. DM. 1946. K.² 1951. K.¹. 1953. S.K. 1957. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959. Berl. tid. 15.4.1972. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

E. H. Wolff

Møller, Erik Høyer, se Høyer Møller, Erik.

Møller, Ernst Johannes, 1860–1916, jurist, filosofisk forfatter. * 19.6.1860 i Middelfart, † 19.10.1916 i Kbh., urne på Tibirke kgd. F: købmand,

revisor Peter Hansen M. (1826–84) og Caroline Vilhelmine Christensen (1827–85). ~ 30.10.1888 på Frbg. med Alexandra Tonietta Harriet Richardt, * 20.8.1862 i Kbh. (Frels.), † 7.7.1934 i Ordrup, d. af rebslagermester Andreas Jørgensen R. (1825–90) og Karen Sophie Jensen (1837–89).

M. blev student 1877 (Schneekloth's skole), juridisk kandidat 1883, overretssagfører i København 1887, dr.jur. 1892 og 1900 højesteretssagfører. Fra 1908 til sin død virkede M. samtidig med sin advokatgerning som docent i praktisk jura ved Københavns universitet. Som videnskabelig forfatter er M.s navn knyttet til en række særprægede og originale afhandlinger med emner fra tingsretten og obligationsretten. I sin disputats fra 1892 *Dækningsadgang eller Fordringsret* behandlede han et omtvistet spørgsmål om panterrettens væsen, mens han i *Tinglysning*, 1897 undersøgte det danske tinglysningsvæsen i sammenligning med det tyske grundbogssystem. Denne analyse var ikke uden betydning for det udkast til en tinglysningslov der senere udarbejdedes af F. Vinding Kruse. Et i sin tid anerkendt arbejde var også hans fremstilling fra 1894 *Forudsætninger* hvori han tog afstand fra den tyske jurist B. Windscheids såkaldte subjektive forudsætningsteori. I 1902 tog M. i sin bog *Landstingsopløsning* stilling til det omtvistede spørgsmål om kongevalgte landstingsmænds stilling ved tingets opløsning. I sine senere år beskæftigede han sig især med emner fra sprogvidenskab og filosofiske og psykologiske problemer. Resultater af denne beskæftigelse var værker som *Dansk Sprogavl. Tanker og Fantasier*, 1901, samt om „Oldmester“ som han kaldte den kinesiske filosof Laotse og om buddhismen – således bl.a. *Oldmester og hans Bog. „Kristendom“ før Kristus. En Redegørelse og Engivelse*, 1909 – hvor han fandt de synspunkter anlagt der gav det teoretiske grundlag for hans overbevisning om at mennesket som „tankestyret energi“ er i stand til at øve et langt større herredømme over sin sjælelig-legemlige eksistens end det ofte antages, en overbevisning der styrkedes hos ham ved beretninger fra den amerikanske bevægelse „The new thought“. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1892 116–19. – Jul. Lassen sst. nov. 1917 210–12. Mindeblade om E. M., 1917. Frantz Dahl i Tidsskr. for retsvidenskab XXX, Kria. 1917 259–62 (optr. i forf.s Juridiske profiler, 1920 71–76). Samme i Festskr. i anledn. af 200-årsdagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., 1936 236f.

Ditlev Tamm (O. K. Magnussen/S. V. Rasmusen)

Møller, Johanne Esther, * 1908, læge. * 25.7.1908 i Næsbyhoved Broby. F: gårdejer Hans Christiaan Andersen (1868–1936) og Ingeborg Christensen (1883–1944). ~ 1.8.1942 i Kbh. (Andreask.) med dr.med. Povl M., * 19.10.1909 i Dragør, s. af lodsoldermand Frederik Wilhelm M. (1854–1936) og Bertha Cornelia Præst (1869–1944). Efter studentereksamen 1928 fra Skt. Knuds gymnasium i Odense studerede M. medicin ved Kbh.s univ. og tog embedseksamen 1935. En yderst alsidig hospitalsuddannelse fulgte. Den begyndte med kandidat tjeneste på Filadelfia i Sorø, derefter 1937 på Sønderborg statshospital og 1938–39 på Nørre hospital. Herefter kom vikariater på Sundby hospital først på medicinsk afdeling og senere på børneafdelingen. Hospitalstjenesten afsluttedes 1940–41 på Frbg. hospital både på neurologisk og epidemisk afdeling. Da havde M. begyndt praksis i Kbh. og var fra 1941 læge ved De samvirkende sygekasser. Under besættelsen gik hun sammen med sin mand aktivt ind i modstandskampen og ydede bl.a. lægehjælp til sabotører. Fra 1941 blev hun kommunelæge og fortsatte med det i tyve år. Hendes stærke sociale engagement førte til arbejde ved børneplejestationer, ligesom hun har været læge ved en række menighedsbørnehaver og på plejehjem. Som praktiserende læge var hun meget søgt, og hun blev i stadig højere grad optaget af hvor vidt forgrenet og krævende en almindelig læges virksomhed er. For at give unge indtryk heraf og af de talrige problemer af vidt forskellig art der må tages stilling til, begyndte hun at have „føl“ i sin praksis, både læge- og psykologistuderende. Dette initiativ i forbindelse med hendes almindelige gode omdømme førte til at hun 1966 efter indstilling fra Den almindelige danske lægeforening blev belønnet med Carlsbergs mindelegat for J. C. *Jacobsen. Desuden udnævntes hun 1974 til lektor i almen medicin ved Kbh.s univ.

Det er M.s optagethed af og arbejde for gamle der har gjort hende til den kendte personlighed som TV, radio, presse, foreninger m.v. henvender sig til når spørgsmål om gamle menneskers problemer, tilværelse m.v. ønskes belyst. Med praksis i det indre Kbh. har hun haft mange gamle som patienter, og ud fra sine erfaringer mener hun at gamle er lige så forskellige som unge. Efter hendes opfattelse er det tåbeligt at isolere dem og gøre dem til en grå masse. For de fleste fører alderdommen forskellige skavanker og skrøbeligheder med sig, og dem må de gamle ofte lære at klare sig med for der findes ikke medicin for enhver sygdom eller besværlighed. I sin praksis har hun set hvor godt mange gamle forstår at indrette sig med deres skrøbeligheder, og

det har gjort stort indtryk på hende at de nærede stærkt ønske om at bevare eget hjem. Sin opfattelse af ældres forhold og problemer har hun søgt underbygget ved 1974 sammen med en studiegruppe at foranstalte en undersøgelse med 130 af sine patienter. – M. er medlem af lægeforeningens gerontologiudvalg, af repræsentantskaberne i Hjerteforeningen og Folkevirke samt af ældrekommisionen af 1979. Hun modtog Scheering-prisen 1975 og Berlingske tid.s hæderspris 1981.

Interviews i Politiken 9.11.1975 og Berl. tid. s.d. E. M. sst. 4.1.1981.

Inga Dahlsgård

Møller, Frederik Albert August, 1839–1917, pianofabrikant. * 10.4.1839 i Kbh. (Trin.), † 22.12.1917 sst., urne sst. (Garn.). F: hofpianofabrikant H. P. *M. (1802–59) og Maren N. Randbøll (1807–71). ~ 15.6.1865 i Kbh. (Garn.) med Ida Alvine Schmidt, * 29.6.1841 i Kbh. (Garn.), † 18.11.1921 sst., d. af handelsfuldmægtig, senere grosserer Peter Nørskou S. (1812–83) og Ida Alvine v. Bergen (1819–41). – Far til Knud *M. Bror til Conrad *M.

M. tog præliminæreksamen fra Melchior's borgerskole, uddannede sig som snedker og instrumentmager og indtrådte efter faderens død 1859 som leder af Hornung & Møllers pianofortefabrik, først på moderens vegne, fra 1869 for egen regning. 1862 blev han hofpianofortefabrikant. Fabrikens stadige vækst krævede udvidelse, og 1871 købte han en del af landgreven af Hessens palæ i Bredgade og indrettede her de lokaler som siden var firmaets hovedsæde. 1907 overgik virksomheden til aktieselskab. 1878 indtrådte broderen i firmaet. M. var 1868–74 medlem af Industriforeningens bestyrelse og repræsentantskab, 1875–83 medlem af Kbh.s borgerrepræsentation og 1875–85 repræsentant i Arbejdernes byggeforening. Hans fagfæller valgte ham 1895 til formand i Dansk pianofabrikantforening, en stilling han beklædte til 1898. Hans interesse for musikens folk førte til at han valgte til næstformand i Dansk koncertforening, ligesom han sad i bestyrelsen for Pensions- og understøttelsesforeningen for danske musiklærere og musiklærerinder. □Foto.

[F. M.:] Fars gamle minder, 1914. – C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 368f. Povl Drachmann: Hornung & Møller 1827–1927, 1927. Oliver Hansen: Nogle småtræk om hofpianofabrikant F. M., 1935. L. B. Fabricius: Træk af da. musiklivs hist., 1975.

Georg Nygaard*

Møller, Frederik, 1854–1923, lærer, formand for Dansk andels ægexport. * 20.4.1854 på Mansdal,

Møller, Frederik

Tem sg., † 22.10.1923 på Frbg., begr. sst. F: gård-ejer Jens Linde M. (1827–95) og Johanne Petrine Jørgensen (1833–77). ~ 4.4.1879 i Jelling med Anania Karoline Bentzen, * 28.1.1856 på Styvelgård i Jelling, † 25.10.1950 på Frbg., d. af gård-ejer Johannes Frederik B. (1817–96) og Petrine Jensen (1829–97).

M. var vokset op ved landbruget, men kom efter konfirmationen i apotekerlære i Silkeborg, måtte på grund af sygdom opgive dette og kom 1871 på Jelling statsseminarium hvorfra han tog lærereksamen 1874. Efter at have været hjælpelærer i Håstrup og senere i Hørup blev han 1878 lærer i Linde ved Vejle. Ved siden af sin lærervirksomhed deltog han tidligt i det landøkonomiske oplysningsarbejde med særlig interesse for andelssagen. Han var en benyttet foredragsholder under Foreningen af jydsk landboforeninger og Vejle amts landboforening. Specielt interesserede han sig for landbrugets binæringer, ganske særlig hønseavl og ægproduktion. Efter at der var gjort forskellige spredte forsøg på mere rationelt organisationsarbejde på dette område, fik M. 1894 sagen fremdraget i den lokale landboforening og nu bl.a. med organisering af eksporten af æg for øje. Et hovedpunkt i bestræbelserne var ved anvendelse af et særligt stempelingssystem at identificere æggene således, at man kunne finde den kreds og den producent som havde leveret det pågældende æg, idet numre på ægget angav dette. M. gik nu særlig ind for – og heri ligger en væsentlig del af hans indsats – at oprettelsen af ægsalgskredse skulle resultere i et landsomfattende samarbejde og oprettelse af et andelsselskab til eksport. I en for landbruget vanskelig tid udførte han et omfattende agitationsarbejde herfor med det resultat at selskabet Dansk andels ægexport (DAÆ) stiftedes 1895. Han fik i dette arbejde støtte fra Severin Jørgensen. M. var den selvskrevne formand for selskabets styrelse og var indehaver af dette hverv til sin død. Arbejdet lagde efterhånden så stærkt beslag på hans kræfter, at han 1898 tog sin afsked som lærer og flyttede til Vejle hvor selskabets hovedkontor var etableret. 1900 flyttedes dette til Kbh. hvor M. fortsatte sin virksomhed som bestyrelsens formand og den daglige leder af arbejdet. For andelsbevægelsen som helhed lå M.s indsats i hans arbejde for organisering og udbygning af produktion og eksport af æg. Gennem anvendelse af det særlige stempelingssystem og det dertil knyttede arbejde for ægkvaliteten bidrog han ved ledelsen af DAÆ til en afgørende og varig vending i denne produktionsgrens muligheder og anseelse og dermed til oparbejdelse af en for landets økonomi betydningsfuld indtægtskilde. Det varede en årrække

før DAÆ var indarbejdet, og M. kom i nogle tilfælde i konflikt med andre andelsselskaber der ligeledes samlede og eksporterede æg. Som formand for DAÆ var M. medlem af andelsudvalget fra dets oprettelse 1899 til sin død, deraf en årrække af udvalgets forretningsudvalg, tillige af Landbrugsrådet fra 1919 og af Statens husdyrbrugsudvalg fra 1900. Han var i en årrække medlem af menighedsrådet i Skt. Marcus sogn på Frbg. – R. 1911. DM. 1920. □ Relief på gravstenen. Foto.

Andelsbl. V, 1904 275f; XV, 1914 350–52 (også i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 225–27); XXIV, 1923 943f. W. A. Kock: Dansk andels ægexports virksomhed i 25 år, 1920. H. Hertel i Tidsskr. for landøkonomi, 1923 581–84. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (A. Axelsen Drejer)

Møller, Georg, – 1641–1684 –, officer. * formentlig i Hertugdømmerne, † efter 1684. ~ 1658/62 i Helsingør med Birgitte Jonasdatter Heinemark, * ca.1630 i Kbh., † efter 1662 (~ 1° 1648 med toldskriver Johannes Thomsen, † 1658), d. af tolder i Kbh., siden Ærsumdstolder i Helsingør Jonas H. (ca.1600–62) og Birgitte Willumsdatter Rosenvinge (1612–60).

M. indtrådte 1641 i krigstjeneste som enspænder (kurer), deltog i krigen 1644–45, var 1649 kaptajn i fransk tjeneste ved Hans Schacks infanteriregiment og 1653–56 løjtnant ved sjællandske sognerytter hvorefter han blev kaptajn ved det nationale sjællandske fodfolk. Ved krigsforberedelserne 1657 hvervede han i Jylland et kompagni til Kjeld Langes regiment, blev s.å. major i dette og deltog i krigen i stift Bremen og blev med en del af regimentet i Bremerförde. Ved krigens genudbrud var han i E. A. Ebersteins korps og deltog i svenskernes udrivelse af hertugdømmerne, blev oberstløjtnant og kommandant i Frederiksodde. Ved reduktionen 1660 fik han krongods for sit tilgodehavende, bl.a. Agn søgård, der dog totalt nedbrændte 1674, og blev 1663 chef for sjællandske eskadron fodfolk og deltog med dette en række år ved Kbh.s nybefæstning. 1675 deltog han i Wismars erobring, var nov.1676 kommandant i Helsingborg og afviste et med betydelige styrker ført overfaldsforsøg under Karl XIs ledelse, blev 1677 underkommandant i Landskrona, udnævntes til oberst og fik kommandoen over landgangstropperne på Niels Juels flåde i Østersøen og deltog i plyndringstog på Öland m.fl. steder, bl.a. mod Västervik der fuldstændig udplyndredes og afbrændtes. I begyndelsen af 1678 blev han afskediget. 1679 opholdt han sig i Hamburg og havde mistet al sin ejendom. 1682 var han i Kbh. og

bragte den svenske gesandt militære nyheder. Efter at have deltaget i tyrkerkrigen 1683, navnlig Wiens befrielse, søgte han forgæves ansættelse i den danske hær. Han var ikke uden dygtighed, en ægte landsknægttype der forstod at bruge mund og pen, selvrådigt og ikke helt hæderlig.

N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900.

Rockstroh*

Møller, Jacob Christian Johan Hendrik Gundelach, 1797–1845, kirurg. *7.8.1797 i Århus, †6.5.1845 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: overtoldbetjent i Århus, senere konsumtionsskriver og kasserer i Kbh. Steen Daniel Brochmann M. (ca. 1764–1829) og Ane Sofie Constantine Mertz. ~7.12.1837 i Gentofte med Anna Poulaine Christiane Høyer, *19.8.1803 på Hønneberggård ved Fredericia, †3.4.1839 i Kbh. (Garn.), d. af justitsråd, stiftslandinspektør Poul Henrik H. (1772–1834) og Noline Sophia Cicilia Aagaard (1780–1858).

M. blev student 1815 fra Århus, tog 1821 eksamen ved det kirurgiske akademi og blev s.å. kandidat ved Frederiks hospitals kirurgiske afdeling hos C. C. *Withusen hvor han også havde været volontør. Kort efter begyndte han at vikariere for reservekirurgen ved Kirurgisk akademi, men holdt dog først forelæsninger efter 1824 at være udnævnt til reservekirurg der og ved Frederiks hospital. S.å. erhvervede han universitetets guldmedalje for prisafhandlingen *Historia ligaturæ arteriarum*; 1826 blev han adjunkt ved akademiet og fungerede der og ved Frederiks hospital til 1827. 1828–31 studerede han nu på universitetsstipendier kirurgi i Tyskland, Italien, England, men var navnlig længe i Frankrig hvor han på Hôtel-Dieu i Paris modtog enestående rige impulser hos G. Dupuytren der da stod på toppunktet af sin verdensberømmelse som kirurg, videnskabsmand og lærer for de studerende. Under Parisopholdet udnævntes M. 1830, da Withusen trak sig tilbage fra overkirurgposten ved Frederiks hospital, til hans efterfølger og tiltrådte 1831; s.å. blev han ekstraordinær professor ved Kirurgisk akademi og 1833 medlem af dettes direktion, Collegium academicum. Ved akademiets forening 1842 med det medicinske fakultet til „det lægevidenskabelige fakultet“ blev M. professor ord. ved universitetet og indtrådte i konsistorium, s.å. også medlem af sundhedskollegiet.

Efter at være tiltrådt som overkirurg søgte M. efter evne at frugtbar gøre hvad han havde lært hos Dupuytren; således udgav han 1832 *Det kgl. Fre-*

deriks Hospitals kirurgiske Aarbog, Juli–Dec. 1831 hvor i fortalen fremsættes beslutningen om „efter hvert Aar at give offentlig Beretning om hvad Mærkeligt der i Aarets Løb var forefaldet“. Dette lille og ret umodne arbejde der var en udvidet „årsberetning“ med gennemgang af en del sygejournaler, blev meget skarpt, men ikke med urette kritiseret af „Tre Læger“, nemlig reservekirurgerne J. C. *Bendz og M. *Djørup samt A. G. *Sommer, hvilket affødte svar og gensvar. Den hidside diskussion vakte megen opsigt og årbogen blev aldrig fortsat, vel snarest fordi M. manglede videnskabelige og litterære evner; siden blev han nemlig kun forfatter til enkelte kaustiske meddelelser og en lille afhandling på latin i universitetsprogrammet for 1842, *Om det Spørgsmaal, hvorvidt man tør og bør foretage en kirurgisk Operation*. De store videnskabelige forventninger, der efter M.s hurtige avancement og udenrigske uddannelse var stillet til ham, indfrieede han ikke. Han var en dristig operatør, men ofte udsat for kritik. Som diagnostiker vandt M. derimod megen anerkendelse og erhvervede sig da også i årenes løb en betydelig privat praksis. Sin egentlige indsats i dansk kirurgi ydede han som en ualmindelig god lærer for studenterne som han oplærte til en grundig undersøgelse og nøjagtig diagnostik. Hurtigt efter sin tiltræden var M. begyndt, efter Dupuytren's mønster, at afholde eksaminatoriske klinikker ved sygesengen samt kliniske kirurgiske forelæsninger, og han indførte prøven i kirurgisk klinik ved eksamen. Lærergerningen og studenterne havde altid M.s varme interesse, og hos studenterne nød han, ligesom hos sine kolleger, megen popularitet for sin noble, liberale og retfærdige karakter. M.s helbred og ydeevne undergravedes tidligt af en hjernelidelse der bevirkede, at han måtte opgive sin virksomhed 1843; han døde pludselig, året efter sin fratræden som overkirurg. Et betydeligt beløb af sin formue bestemte M. testamentarisk til lige deling mellem universitetet og Frederiks hospital „til kirurgiske Studiers Fremme“ og „til Belønning for trængende og værdige Opvartningskoner paa kirurgisk Afdeling“. – R. 1836. □Tegn. af J. V. Top, 1841, litograferet af E. Fortling s.å. Mal. af E. Barentzen, 1842 (Kbh.s univ.), litografi af samme ca. 1845. Hulskåret elfenbensrelief. Min. – Gravmæle af H. V. Bissen 1848–49.

Bibl. for læger IV, 1824 384f; XVIII, 1833 434–65. Månedsskr. for lit. IX, 1833 81–94. P. L. Møller i Dansk pantheon VIII, 1842–51. Ugeskr. for læger 2.r.l, 1844 15f. Kbh.s univ.s årbog 1845 41f. Leopold Meyer og Fr. Howitz: Lærebog i gynækologi, 2. udg. 1901 247. V. Schaldemose i Nord. lægebog i kirurgi, ved Ragnvald Ingebrigtsen m.fl., 2. udg. 1, 1932 31–34. Gordon Norrie: Af medicinske fakultets hist. III, 1939 151. E. Dahl-

Møller, Gundelach

Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 32–36.

Otto C. Aagaard*

Møller, Hans Christian, 1885–1969, ingeniør. * 9.3.1885 i Randers, † 8.3.1969 på Frbg., begr. i Randers. F: tømrermester Frederik M. (1841–1908) og Camilla Johanne Jensine Svendsen (1847–1936). ~ 12.4.1922 i Århus med Dagny Ingrid Marie Hansen Riisøe, * 7.9.1898 i Randers, † 4.7.1968 på Frbg. (Godthåb), begr. i Randers, d. af inspektør i forsikringsselskabet Hafnia Rasmus R. (1864–1926) og Anna Marie Pedersen (1864–1930).

Efter at have taget præliminæreksamen i Randers 1900 kom M. i tømrerlære sst. og gennemgik samtidig Randers tekniske skole. Efter at have gjort svendestykke 1905 i Slagelse fulgte han sin lyst til videre uddannelse og tog 1906 polyteknisk adgangseksamen. 1913 blev han cand. polyt. som bygningsingeniør og rejste april s.å. til Canada hvor han fik ansættelse som ingeniør ved Canadian Pacific Railway's Bridge Department. 1914–16 var han ansat ved University of Michigan USA Engineering Department. 1916–18 var han ingeniør ved Construction Department i Detroit Edison Co., blev derefter ansat i Ford Motor Co. i Detroit, hvorfra han 1920 forflyttedes til Ford Motor Co. i Kbh., hvor han 1924 blev underdirektør og 1926–49 var administrerende direktør. 1936 blev han tillige medlem af dette selskabs bestyrelse, og han var medlem af Industrirådet 1926–55. □ Foto.

Berl. tid. 14.3.1969. Tidsskr. for industri, 1969 114.

Povl Vinding*

Møller, Holger Christian Valdemar, 1854–1943, ingeniør, borgmester i Kbh. * 20.6.1854 i Kbh. (Holmens), † 1.2.1943 sst., begr. sst. (Vestre). F: fiskebløder, senere tømrer og formand på toldboden Jens Theodor M. (1824–1907, ~ 2° 1859 med Henriette Charlotte Nyholm, 1837–1914) og Johanne Marie Nyholm (1823–57). ~ 21.1.1886 i Kbh. (Pauls) med Agnes Johanne Christiane Nyholm, * 8.8.1862 i Kbh. (Johs.), † 7.4.1938 sst., d. af tømrer Jens Christian N. (1827–69) og Christine Møller (1825–1909).

Efter skolegang i Melchior's skole tog M. efter tilskyndelse fra professor Chr. G. Hummel polyteknisk adgangseksamen 1871 og blev 1877 polyteknisk kandidat i ingeniørfaget (med udmærkelse). Efter eksamen kom han til de af ministeriet Estrup provisorisk iværksatte byggearbejder på søforterne som lededes af ingeniørkaptajn V. Kolderup-Rosenvinge, den senere vandbygningsdirektør. Da politiske hensyn 1879 standse-

de disse arbejder fik M. gennem professor Julius Thomsen ansættelse som underbestyrer ved det af Kryolithmine- og handelselskabet drevne Ivgitvug kryolith-brud hvor han var til 1881. M.s interesse for idræt var allerede på dette tidspunkt stærk, og han fik i disse år dannet Danmarks nordligste gymnastikforening. 1881 blev han ansat ved Kbh.s havnevæsen som assisterende ingeniør. 1884 rejste han med understøttelse fra det Classenske fideikommiss, det Reiersenske fond og Larssens legat, som dette år uddeltes for første gang, på en studierejse der varede ca. et år og førte ham til USA, Storbritannien, Belgien og Tyskland. Mens M. var i USA, blev havnebygmesteren C. K. Øllgaard i foråret 1885 valgt til teknisk borgmester i Kbh. efter E. D. Ehlers. M. søgte stillingen og blev ansat fra 1.8.1885. Han gik hermed ind til en omfattende og mangeårig virksomhed i hvilken han kom til at udføre store arbejder. 1891–94 ledede han bygningen af frihavnen i Kbh. hvis projektering havde interesseret ham stærkt, idet han 1889 dels sammen med ingeniør P. Vedel og V. Dahlerup og dels med ingeniør V. M. Friderichsen i havnevæsenet og Dahlerup modtog to af de af finansministeriet udsatte fem næsthøjeste præmier i skitsekonkurrencen om et frihavnsanlæg i Kbh. 1900–03 byggede han en ny Langebro, 1901–04 dæmning og sluseanlæg i Kalvebodstrand, 1904 redens ydre bølgebrydere, 1906 Islands Brygge, 1906–08 en ny Knippelsbro og 1912 Nyhavnsbroen. Løsningen på Knippelsbroproblemet, hvilket vil sige den type til afløsning af den gamle bro fra 1866 som der kunne skaffes enighed om, fandt M. på rejse i USA på hjemvejen fra en rejse til Vestindien som han foretog 1904 for den danske regering, fordi kommissionsbetænkningen af 1902 angående De vestindiske øer ikke mentes at have uddybet spørgsmålet om Skt. Thomas havn som indtægtskilde tilstrækkeligt. – 1914 blev M. udnævnt til den ved loven af 29.4.1913 oprettede stilling som havnedirektør i Kbh. efter C. F. Drechsels afgang som havnekaptajn.

M. kom ret tidligt ind i kommunalpolitisk virksomhed idet han 1896 blev borgerrepræsentant i Kbh., valgt på borgerlige stemmer. Med en enkelt afbrydelse 1902–03 beklædte M. dette hverv til han 1917 blev borgmester for magistratens 4. afdeling (den tekniske afdeling), en post han beklædte til 1925. De vanskelige forhold under krigen og i efterkrigstiden bevirkede at M. langt fra kunne få alle de bygge- og anlægsprojekter igennem som bl.a. den øgede automobiltrafik og byens udvikling i det hele taget nødvendiggjorde. Jævnside med sin embedsgering og sin politiske virksomhed påtog M. sig adskillige andre opgaver: 1893–1935 var han censor i vandbyg-

ningsfagene ved Polyteknisk læreanstalt, og han var medlem af en lang række kommissioner og udvalg vedrørende vandbygningsvæsen, afløbsforhold o.l., meddommer ved adskillige konkurrencer i ind- og udland om havneanlæg og andre anlæg og byggearbejder (Fælledparken, det gamle banegårdsterræn, en Limfjordsbro m.v.), og han deltog som delegeret og vicepræsident i en lang række internationale kongresser med tilknytning til hans fagområde. Ved Polyteknisk læreanstalts hundredårsfest 1929 var M. en af de danske ingeniører der i den anledning hædredes med graden dr. techn. h.c. 1937 blev han medlem af det s.d. stiftede Akademi for de tekniske videnskaber. – Inden for erhvervslivet beklædte han en del bestyrelsesposter, bl.a. inden for sukkerfabrikkerne. 1907–37 sad han i A/S Atlas' bestyrelse. Fra 1907 var han medlem af frihavns bestyrelse. Foreningslivet tog han livlig del i. 1898 blev han medlem af repræsentantskabet for Industriforeningen, 1899–1905 var han dettes næstformand og 1905–35 var han medlem af foreningens bestyrelse. 1895 blev han næstformand i Den tekniske forening, 1903–13 dens formand. 1913–16 var han formand for Dansk ingeniørforening der 1942 udnævnte ham til æresmedlem. 1903–13 sad han i repræsentantskabet for Arbejdernes byggeförening og 1904–14 i bestyrelsen for foreningen De danske Atlanterhavsøer.

For Kbh.s idrætsliv kom han til at spille en meget stor rolle. 1877 stiftede han sammen med to andre unge mennesker Københavns gymnastikforening og han var denne forenings formand 1895–1915. 1899–1920 var han formand for Dansk gymnastikforbund. 1904–28 sad han i ledelsen af Dansk idrætsforbund, de sidste fire år som formand. 1928–36 var han repræsentantskabsformand i Kbh.s idrætspark. Han interesserede sig meget for skydning som idræt og var en årrække med i ledelsen af Kbh.s amts skyttekorps. I mange år drev han rosport som medlem af roklubben Kvik der talte talrige polyteknikere blandt sine medlemmer. Han blev i tidens løb æresmedlem af en række idrætsorganisationer. Gymnastikken var dog hans hjertebar, og det lå ham meget på sinde at den gamle danske gymnastik ikke blev helt fortrængt af den svenske. Da han 1905 modtog en hædersgave fra medborgere stiftede han deraf et legat til legemsøvelsers fremme inden for gymnastikforeningerne. Efter hans død rejste Dansk gymnastikforbund 1949 en mindestøtte for ham ved Idrætshuset. – M. skildres af sine samtidige som en beskeden og munter mand med en smittende latter. Som borgmester interesserede han sig ikke særlig for administrationen af personalesager, men over

for den enkelte medarbejder var han en velvillig chef. – R. 1891. DM. 1894. K². 1908. F. M. I. 1919. K¹. 1935. □ Træsnit 1894 og af Th. A. 1903. Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Mal. af V. Irminger 1917 (Dansk ingeniørfören.) og 1924 (Kbh.s rådhus). Relief af H. Quistgaard, 1940, på monument i Fælledparken, Kbh. Foto.

J. T. [Lundbye] i Den tekn. foren. s. t., 1910 205–08. R. Helweg sst. 1913 101. J. T. Lundbye sst. 1943 33. Idrætten XII, 1916 28f. G. Schönweller, C. Becker, E. S. Schmidt og Ax. G. V. Petersen i Ingeniøren XXV, 1916 153–60. G. Schönweller sst. LII, 1943 A 53f. Ernst Kaper i III. tid. 15.–22.6.1924. Absalon, 1925 141. [G. E. Hartz] i Tidsskr. for industri, 1943 52f. Arthur G. Hassø: Kbh.s frihavn 1894–1944, 1946. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Povl Vinding*

Møller, Hans Larsen, 1861–1928, pædagog, politiker. * 8.4.1861 i Gylling, † 4.12.1928 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: præstegårdsforpagter Niels Theodor M. (1832–89) og Petrea Frederikke Lollesgaard (1837–1911). ~ 23.3.1888 i Kbh. (Holmens) med Mariane Louise Elisabeth Nieuwenhuis, * 13.8.1867 i Kbh. (Garn.), † 20.5.1944 på Frbg., d. af sekondløjtnant, senere generalmajor Peder *N. (1842–1924) og Louise Bagger (1847–1910). – Brorsøn af Otto *M.

M. blev student 1879 fra Odense og tog 1886 skoleembedseksamen med historie som hovedfag. Under et ophold i Wernigerode 1887 undersøgte han de bevarede Stolbergske papirer og erhvervede 1889 doktorgraden for en afhandling på grundlag deraf om *Kong Kristian VI og Grev Kristian Ernst af Stolberg-Wernigerode*. Kort efter studentereksamen begyndte han som lærer. 1880–81 var han huslærer hos H. F. *Rørdam og 1881–89 lærer ved Borgerdydskolen på Christianshavn. 1888 blev han forstander for de Brockeske handelsskoler som da lige var blevet oprettet, og var det til 1911 da de på grund af manglende tilslutning blev overflyttet til Købmandsskolen. Han var leder af Foreningen til unge handelsmænds uddannelses aftenundervisning fra 1891 til 1902 da denne fik egen bygning i Købmandsskolen hvorefter han var tilsynsførende ved den indtil 1912. Fra 1899 var han undervisningsinspektør ved de statsunderstøttede handelsskoler, til han blev direktør for handelsskoleundervisningen 1920 efter gennemførelsen af handelsskoleloven for hvis udarbejdelse han har hovedæren, og som endnu er det danske handelsskolevæsens grundlov.

M. var en meget dygtig og interesseret lærer og mødte derfor med gode betingelser for som tilsynsførende at kunne bedømme undervisningen og forstod som det højtbevagede og stærkt ånde-

ligt prægede menneske han var, klart og myndigt at vejlede handelsskolens lærere. Derigennem har han øvet en stor indsats i opbygningen af vor handelsaftenskole. Han var også den egentlige grundlægger af Købmandsskolens aftenundervisning. Som den første tilsynsførende ved handelsskoleundervisningen i landet har han været med til at bringe dens ydre rammer i orden og gennemføre undervisningsplaner for den som for en stor del gælder endnu. Han var den første egentlige handelsskolemand Danmark har haft. Foruden et par mindre historiske lejlighedsskrifter har han udgivet flere stærkt benyttede lærebøger, som *Samfundslære for Gymnasiet*, 1911, *Samfundslære for Realklassen*, 1910, *Danmarks Historie fra 1848 til Nutiden*, 1908 og *Ledetraad i Handelens Historie til Skolebrug*, 1896. Politisk tilhørte M., med årene mere og mere udpræget, den moderate konservatisme. Ved valget 1903 erobrede han Kbh.s 2. kreds for højre, og han holdt den til 1910 da han faldt for Ivar Brendsen. 1911 valgtes han ved et suppleringsvalg i Odense 2. kreds, men 1913 måtte han afgive denne kreds til socialdemokratiet. Han havde ikke siden sæde på rigsdagen, men han var fremdeles en årrække medlem af partiets forretningsudvalg. Forsvarssagen og den sonderjyske sag var hans hovedinteresser. Han stemte med det flertal af højregruppen der tiltrådte de J. C. Christensenske forsvarslove af 1909. N.å. var han ordfører i debatten om det mistillidsvotum til Holstein-Ledreborg personlig som „de fjorten“ af højre stillede, men som blev forkastet til fordel for C. Th. *Zahles dagsorden der tiltrådtes af den yderliggående højregruppe „de seks“. Under den politiske strid 1918–20 om grænsedragningen holdt han afgjort på Clausen-linjen. Han var med til at udsende oktoberadressen 1918, og i partiets forretningsudvalg såvel som gennem artikler i Nationaltidende forfægtede han med fasthed sit standpunkt skønt dette skilte ham fra mange tidligere meningsfæller. – R. 1900. DM. 1921. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1889 191–93. Erindr. i Studenterbogen, red. C. N. Starcke, 1896. – Edv. Holm i Hist. t. 6. r. II, 1889–90 152–60. Nationaltid. 5.12.1928. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938 214 373. Fr. v. Jessen: Håndbog i det slesv. spørgsmåls hist. II, s.å. 14 30. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Stavstrup*

Møller, Hans Peter, 1802–59, pianofabrikant. * 8.5.1802 i Kbh. (Frue), † 9.6.1859 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: spisevært Peder (Nicola) Greiersen M. (ca. 1768–1812) og Karen Christensen († ca. 1807). ~ 1° 21.8.1829 i Århus med

Marie Elisabeth Gebauer, * 7.12.1806 i Kbh. (Fødsst.), † 25.12.1830 sst. (Frue), d. af maler C. D. *G. (1777–1831) og Mariane Høegh (ca. 1780–1827). ~ 2° 8.10.1836 i Kbh. (Trin.) med Maren Nicoline Randbøll, * 1.2.1807 i Kbh. (Trin.), † 15.1.1871 sst. (Trin.), d. af mel- og grynhandler Niels Christensen R. (1761–1837) og Christiane Bolette Smith (ca. 1771–1818). – Far til Conrad *M. og Frederik *M. (1839–1917). M. blev tidligt forældreløs og kom i huset hos en fattig slægtning. Efter sin konfirmation blev han sat i lære hos pianofabrikant P. C. *Uldahl. Han havde et fint øre for musik og fandt derfor beskæftigelse som pianostemmer. Han opfandt en cylindertyre 1836 og fik 1839 patent på en særlig stemmegaffel, den såkaldte ortoakkord. Ved siden af sin virksomhed som pianostemmer drev han en tid den mel- og grynforretning han havde overtaget efter sin svigerfar. Samtidig var han en ivrig livjæger og avancerede til overjæger ved livjægerkorpset. Han udgav et par sangbøger for korpset (1829 og 1833). Imidlertid var han trådt i forbindelse med instrumentmager C. C. *Hornung i Slagelse, og da afsætningen på dennes instrumenter til Kbh. voksede flyttede Hornung på tilskyndelse af M. 1842 sin virksomhed til hovedstaden. 1851 trak Hornung sig tilbage, og M. overtog fabrikken under firmanavnet *Hornung & Møller*. 1850 var M. blevet hofinstrumentmager. Med held deltog han i udstillingerne 1852 i Kbh. og 1855 i Paris. M. har skrevet *Bidrag til Piano-fabrikationens Historie i Danmark* i Qvartalsberetninger fra Industriforeningen i Kbh., 1853. – DM. 1828. □Litografi efter foto. Træsnit 1882.

Conrad Møller: Nogle erindr. om H. P. M., 1913. Povl Drachmann: *Hornung & Møller 1827–1927*, 1927. Nils Schiørring: Billeder fra 125 års musikliv, 1952.

Georg Nygaard*

Møller, Hans-Jacob, 1855–1916, apoteker. * 29. 4.1855 på Gammelgård på Ais, † 12.3.1916 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: godsejer Hans Tellus M. (1826–83) og Laura Cornelia Hansen (1828–1905). ~ 2.2.1887 i Kbh. (Johs.) med Frederikke (Frida) Christiane Heiberg, * 10.5.1868 i Kbh. (Johs.), † 16.1.1940 sst. (Holmens), d. af apoteker Carl Christian Beck H. (1818–1904) og Anna Christine Engelsen (1828–95). – Far til Egert *M.

Efter endt skolegang på Sorø akademi var M. 1871–73 discipel på Østerbro apotek i Kbh. og blev kandidat 1876. Han konditionerede nogen tid på Blågårds apotek og studerede derpå kemi ved det kemiske laboratorium på landbohøjskolen hvor han en kort tid var assistent. Han foretog en rejse til udlandet for at fortsætte sine kemiske studier og var derefter atter på Blågårds

apotek indtil han 1882 blev bestyrer af Nørrebro apotek som han selv blev indehaver af ved svigerfaderens død 1904. – M. foretog allerede i sin bestyretid gennemgribende og kostbare ombygninger af apoteket hvorved også æstetiske hensyn blev taget. Installering af telefon og elektrisk lys blev gennemført i årene 1894 og 1902–03. Han var en meget dygtig fagmand med alsidige interesser. Karakteristisk er det at Nørrebro apotek i hans tid blev et meget efterspurgt lærested for apotekdisciple. – M. var med til udarbejdelsen af de nye farmakopeer 1893 og 1907, og fra 1890 var han censor ved de farmaceutiske eksaminer; desuden sad han i bestyrelsen for Fonden til det pharmaceutiske studiums fremme fra 1894, for Danmarks apotekerforening fra 1894 (næstformand fra 1909), var kasserer for Danmarks farmaceutiske selskab fra 1912 og blev endelig 1915 næstformand for sundhedsstyrelsens apotekerråd. Særligt kendt blev han som apotekerstandens og regeringens repræsentant ved mange udenlandske kongresser hvorved han optoges som korresponderende medlem og æresmedlem af adskillige farmaceutiske selskaber i udlandet. Hertil bidrog i høj grad hans store sprogkundskaber, ligesom flere videnskabelige værker, således om urinundersøgelser, om farvede glas og internationale farvebestemmelser, gjorde hans navn kendt. 1889 udgav han slægtsbogen *Apotheker, Assessor pharm. Jacob Møller og hans Slægt*. – Ved sin død efterlod M. sig en række dagbøger som siden 1966 har været deponeret på Danmarks farmaceutiske højskole. I uddrag er disse dagbøger som omhandler Nørrebro apotek, farmakopæarbejdet, undervisning og redaktionsarbejde offentliggjort under titlen *Apoteker i København-Hans Jacob Møllers dagbøger for årene 1885–1906* i Theriaca-serien nr. 13, 1968. – R. 1909. □Mal. af H. Orlrik, 1886. Litografi. Mal. af H. Wium, 1901 (Med.-hist. mus.).

Bibliografi i Archiv for pharmaci og chemi XXIII, 1916 113–17. – Apoteker i Kbh. H.-J. M.s dagbøger for årene 1885–1906, 1968 = Theriaca XIII. – V. K. P[fermin] i Archiv for pharmaci og chemi XXIII, 1916 95–99. E. Dam og A. Schæffer: De danske apotekers hist. III, 1933 36–39. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Kurt Bærentsen (Poul Hauberg)

Møller (Moeller), Martin Thomas **Herman**(n), 1850–1923, sprogforsker. * 13.1.1850 i Hjerpstød, † 5.10.1923 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Ketting, Jens Georg Marius M. (1816–91) og komtesse Ida Margaretha Knuth (1819–1913). ~2.7.1884 i Tistrup med Sophie Elisabeth Juliane Mylord, * 21.12.1851 på Årtoft, Klipleve sg., † 30.1.1933 på Frbg., d. af gods-

ejer Josias Wilhelm M. (1814–79) og komtesse Elise Gustave Knuth (1821–1914).

M. var født i en dansktalende egn, men allerede 1851 blev hans far sognepræst i Kejtum på Sild. Opvæksten i Kejtum og på Halligen Oland (1861–64) fik den største betydning for M. Han blev således fra sin tidligste barndom fortrolig med „fire germanske idiomter“ (dansk rigsmål, højtysk, nedertysk og nordfrisisk), og han har selv meddelt at dette forhold meget tidligt vakte hans interesse for sprogsammenligning. 1867 blev han student fra Flensborg og fik i de følgende år hele sin universitetsuddannelse i Tyskland. Hans studiefag var klassisk filologi og historie som han dyrkede i Kiel, Leipzig (hos Georg Curtius), München og Berlin. Det var af vigtighed for hans fremtidige udvikling, at han 1872 tog et flerårigt ophold i sit hjem for at skrive en nordfrisisk grammatik. Dette førte ham ind på et selvstudium af samtlige oldgermanske dialekter, og da han 1874 genoptog universitetsstudierne var det som germanist, i Breslau og Leipzig, hvor han 1875 blev dr. phil. på afhandlingen *Die palatalreihede der indogermanischen grundsprache im germanischen*. Efter et nyt, toårigt ophold i sin fars præstegård, nu i Ketting på Als, habiliterede han sig 1878 i Kiel (*Epenthese von k-lauten im germanischen . . .*) i sammenlignende grammatik med særligt henblik på germansk, og han forelæste i de følgende år over et vidtstrakt område (latinsk, slavisk, engelsk, frisisk, tysk sproghistorie). 1883 søgte M. det efter L. H. F. Oppermans død ledige docentur i tysk ved Kbh.s univ., skønt han havde gode chancer for at få et professorat i Kiel; han blev s.å. beskikket som normeret docent, og var professor i germansk filologi 1888–1921.

M. skrev foruden enkelte mindre afhandlinger to bøger som beskæftiger sig med den oldgermanske digtning, *Das altenglische volksepos in der ursprünglichen strophischen form I–II*, 1883 og *Zur althochdeutschen alliterationspoesie*, 1888. Begge bøger arbejder med en konjunktural kritik der ud fra en gang – særlig i Tyskland – almindelig fremgangsmåde foretager betydelige rettelser og omstillinger af den overleverede tekst, som forsøger at udskille forskellige oprindelige digte, retter ud fra bestemte metriske teorier osv. Selve metoden er ret ufrugtbar og kan næppe føre til blot nogenlunde sikre resultater, men da M. anvender den med stor skarpsindighed og omfattende lærdom, kan han give værdifulde bidrag til forståelsen af enkelte tekststeder. Både i disse bøger og i en række afhandlinger og anmeldelser kommer M. ind på problemer vedrørende de germanske stammers historie i de første århundreder af vor tidsregning.

Møller, Herman

M.s egentlige felt var imidlertid den sammenlignende sprogvidenskab. Foruden de to ovennævnte akademiske skrifter har han i en række afhandlinger og meget udførlige anmeldelser givet værdifulde bidrag til den germanske og indoeuropæiske lyd- og formlære; syntaksen lå ham fjernere, og det gælder også for disse sproglige arbejder at han snarere prøver på en konstruktiv løsning af vanskelige enkeltproblemer – karakteristisk nok ofte i fodnoter eller ekskursioner – end på en samlet fremstilling af et emne. Han blev aldrig færdig med sin første store plan, den nordfrisiske grammatik; men en del af det meget omfangsrige efterladte materiale, der viser M. som en særdeles dygtig iagttagere af de nuancerede frisiske dialekter, er blevet udgivet 1938 (af Peter *Jørgensen (1899–1970): *Nordfriesische Beiträge. Aus dem Nachlass Hermann Möllers*). – 1893 blev M. indviklet i en polemik med L. F. A. *Wimmer angående de sønderjyske Vedelspangstene. M. havde ret i sin kritik af et bestemt vigtigt punkt i Wimmers argumentation, mens Wimmer i det store og hele havde draget de rigtige historiske konklusioner. M.s egentlige livsværk var helliget et forsøg på at bevise slægtskab mellem den indoeuropæiske og den semitiske sproget. Tidligere påstande om en sådan sammenhæng havde været lette at afvise, da de byggede på løse enkeltheder. M. arbejdede med et uhyre omfangsrigt materiale fra begge sproggrupper og opstillede det systematisk med faste lydkorrespondancer; vigtigt er fremfor alt påvisningen af, at der hverken i lydsystemet eller i ordenes oprindelige form foreligger principielle forskelligheder. Hovedværkerne er *Semitisch und Indogermanisch*, 1906 og *Indoeuropæisk-semitisk sammenlignende Glossarium*, 1909, i udvidet form *Vergleichendes indogermanisch-semitisches Wörterbuch*, 1911; desuden findes der fra M.s hånd adskillige vigtige afhandlinger om dette emne. M.s teorier er blevet modtaget gunstigt af nogle betydningsfulde sprogforskere, andre har stillet sig kritisk afventende, mens atter andre har afvist dem blankt. Alle har været enige om at anerkende M.s mægtige arbejdsindsats, hans skarpsindige lærdom og konstruktive fantasi. – Som universitetslærer var M. meget ensidig i emnevalg og -behandling, han læste kun nødig over tekster yngre end Luther. Han havde vanskeligt ved at komme i personlig kontakt med sine studenter, men den beundring og agtelse, hans elever nærede for ham, gav sig flere gange synligt udtryk. – 1892 blev M. medlem af Videnskabernes selskab; desuden var han medlem af videnskabernes selskab i Göttingen og af akademiet i Bologna. – R. 1896. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes sel-

skab, 1897 (Vidensk. selskab). Foto.

L. L. Hammerich i Festskr. udg. af Kb.h.s univ. nov. 1923 81–84. Holger Pedersen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1923–24 47–90 (heri bibliografi). – Brev i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

H. Bach

Møller, Holger, se Rørdam, Holger Fr.

Møller, Ida Christina, 1872–1947, operasanger. * 2.7.1872 i Hull, † 10.8.1947 på Frbg., urne på Holmens kgd. F: kømand, senere kontorchef i DFDS Charles M. (1843–93, ~2° 1883 med Emilie Frederikke Weibel, 1855–1918) og Emily Watson (1847–81). Ugift.

M., der blev uddannet i sang af Sophie Keller, debuterede 28.10.1894 som Natens dronning i *Tryllesøjten*. Debut'en, der viste at den unge sanger ejede en klokkeren koloraturstemme, gav løfter om en smuk fremtid, og 1896 blev hun fast ansat ved Det kgl. teater hvor hun i løbet af kort tid fik en fremskudt stilling i repertoireet. Trods sin store succes arbejdede hun med største energi videre på uddannelsen af sin stemme, bl.a. under studieophold i Paris hvor hun var elev af Devilliers. 1910–13 var hun under den Liebman-Heroldske periode ansat ved Dagmartheatret, men vendte derefter straks tilbage til scenen på Kongens Nytorv hvis kunstnerstab hun tilhørte indtil 1926 da hun tog sin afsked (sidste optræden 30.5.). 1929 spillede hun på teatret som gæst. Med sin lyse og rene sopran der havde en skær og yndig timbre blev M. hurtigt en af vor operas mest yndede kunstnere. Hendes charmerende og livfulde fremstilling gjorde hende til en fremragende fortolker af en række af operalitteraturens muntre og skælsmske figurer, ikke mindst de mozartske der, også i kraft af hendes usvigeligt sikre stilsans, blev mesterlige præstationer. Smukt udtryk fandt hun også for det rørende, det naive, det lyriske, egenskaber der ofte kom hende til gode i klassiske operaer og syngespil. Blandt hendes mange roller kan nævnes Vilhelmine i *Ungdom og Galskab*, Siebel og Margarethe i *Faust*, Eurydice og Eros i Glucks *Orfeus*, Blonde i *Bortførelsen fra Seraillet*, Zerlina i *Don Juan*, Susanna i *Figaros Bryllup*, Aase i *Drot og Marsk*, Zerlina i *Fra Diavolo*, Martha i *Evangeliiemanden*, Javotte i *Kongen har sagt det*, Philine i *Mignon*, Rosina i *Barberen i Sevilla* og Skovfuglen i *Tannhäuser*. M. udfoldede desuden en udstrakt koncertvirksomhed, bl.a. sang hun ofte i Cæcilieforeningen hvor hun i klassiske værker gjorde sig smukt gældende. – Kgl. kammersangerinde 1907. – Ingenio et arti 1926. □Mal. af Luplau Janssen ca.1900. Tegn. af P. S. Krøyer, 1907, C.

Bayer, E. Krause og Fr. Andersen (Kgl.bibl.). Silhouet af Kirsten Wiwel, 1924 (sst.). Tegn. af W. Meinhardt og Gerda Ploug Sarp, begge 1926. Foto.

Max Müller i Teatret XIX, 1919 38f. Politiken 28.11.1919. Hugo Seligmann sst. 1.7.1942. Axel Kjerulf sst. 11.8.1947. Berl.tid. 31.5.1926. [Th. Lumbye] i Socialdemokraten 27.11.1944. C. J. Buchwald i Discophilien, 1944-45 nr. 8.

Torben Krogh*

Møller, Inge Hvid, se Hvid-Møller, Inge.

Møller, Jacob Clausen, 1876-1955, grosserer, kommunalpolitiker. * 12.10.1876 i Haderslev, † 30.1.1955 i Flensborg, begr. sst. F: restauratør, senere købmand Hans Peter Jakobsen Clausen M. (* 1850) og Anne Elisabeth Nielsen (1851-1929). ~ 21.10.1903 med Dorothea Kernchen, * 28.12.1880 i Rendsborg, † 16.1.1956 i Flensborg, d. af købmand J. T. K. (1852-1930) og Magdalene Krull (1858-1927).

M. begyndte som bydreng i Haderslev, men kom som ung handelsmand til Flensborg hvor han fra 1902 drev en hurtigt voksende tekstilforretning sammen med to andre unge nordslesvigere, Niels Uldall (1875-1940) og Cornelius Hansen (1876-1955). M. og hans to arbejdsfæller kom til at spille en rolle såvel i Flensborgs erhvervsliv som for byens dansksindede befolkningsdel, bl.a. i Skt. Knudsgildet og i Borgerforeningen hvor M. var formand fra 1920 til sin død. 1919 var forretningen blevet så stor at indehaverne delte den. M. overtog under navnet Møller & co. engros-forretningen der snart fik filial i Sønderborg, så han efter 1920 havde et ben på hver side af den nye grænse. Begge afdelinger udviklede sig efterhånden til millionforetagender. Da den dansksindede befolkningsdel i Flensborg 1924 for første gang siden 1869 deltog i et kommunevalg og fik indvalgt syv byrådsmedlemmer, blev M. ordfører for den danske gruppe. Hans dygtige indsats, navnlig for en rimelig finanspolitik, skaffede ham også nationale modstanderes anerkendelse, og da en ny kommunallov efter Hitlers magtovertagelse opløste byens folkevalgte repræsentation, var M. den ene af de to repræsentanter der efter forhandling med det tyske indenrigsministerium indrømmedes det danske mindretal. M. var desuden formand for Folkerådet, en fællesrepræsentation af danske foreninger i Sydslesvig som eksisterede 1939-46. Efter den tyske kapitulation udnævntes M. 16.5.1945 af den britiske militærregering til byens overborgmester. Ved det første kommunevalg efter krigen okt.1946 stemte 2/3 af vælgerne på dansksindede kandidater og M. genvalgte, ligeså 1948, hvor

den danske stemmeandel - ikke stemmetallet - var faldet på grund af den stærke befolkningsstigning. Da kommuneforfattningen forandredes blev M. maj 1950 enstemmigt valgt til bypræsident, og da det danske flertal i byrådet 1951 gik tabt, valgtes M. til vicebypræsident.

M. var således flensborgsk kommunalpolitiker i det usædvanlig lange tidsrum af 31 år, indbefattet den strenge tid fra 1933-45, hvorefter han blev den ledende politiker i Flensborgs overmåde vanskelige efterkrigsår. Nok havde krigen ikke lagt byen i ruiner, men størsteparten af de 40 000 tyske flygtninge og mange hjemmehørende levede, navnlig i de første år, under forfærdende kår. Vinteren 1945/46 bragte hungersnød, samtidig med at der ikke fandtes kul til at fyre med. Hertil kom en arbejdsløshed, der endnu 1949 udgjorde 30 pct., og stærke nationale spændinger på grund af den sydslesvigske bevægelses eksplosive udvikling. M.s utrættelige ledelse af byen i denne tid skaffede den tætte og rørige mand - I. C. som han hed blandt venner - almindelig anerkendelse, også fra tysk side, selv om M. hørte til den snævre kreds der stod for udformningen af den sydslesvigske bevægelses politik. - Hans søn Traugott M. (* 1904) overtog og udbyggede faderens sønderborgske forretninger og har stiftet forskellige fonds, af hvilke T.M.-fonden finansierer tidsskriftet Slesvigland der begyndte at udkomme 1980 og omdeles gratis til samtlige husstande i Sydslesvig for der „at virke for den slesvigske hjemstavnbevidsthed“. □Mal. (Borgerforen., Skt. Knudsborg og Tyske hus, alle Flensborg).

Sydslesvig gennem tiderne, red. Morten Kamphøener, 1946-49. Sydslesvig i dag, red. G. K. Brøndsted, 1955-56. Flensborg bys hist., red. H. Hjelholt m.fl. II, 1955. Ernst Siegfried Hansen: Kurier der Heimat, Bielefeld 1955. Holger Andersen m.fl. i Grænsevagten, 1955 87-91. Flensborg avis 31.1. og 1.2.1955. Flensborg. Gesch. einer Grenzstadt, Flensb. 1966 = Schr. der Gesellsch. für Flensburger Stadtgesch. XVII.

Lorenz Rerup

Møller, Jens Peter, 1783-1854, maler, konservator. * 5.10.1783 i Fåborg, † 29.9.1854 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: pottemager Peder Larsen M. og Anna Jacobine Due. ~ 1814 med Anna Cathrine Margrethe Haase, * 8.4.1788 i Eckernförde, † 22.1.1877 i Kbh. (Garn.), d. af kirurg Siegfried Christoph Andreas H. (ca.1745-1836) og Charlotte Amalie Brummerstädt (ca.1744-1804).

M. blev opdraget i Eckernförde og uddannet som malersvend i Slesvig, hvorefter han 1803 drog til Kbh. for at gå på akademiet hvor han var elev af N. *Abildgaard og C. A. *Lorentzen.

Møller, J. P.

1807 udstillede han første gang på Charlottenborg. Det blev tidligt erkendt, at M.s kunstneriske evner ikke var betydelige, og man ønskede derfor at lade ham uddanne til konservator. Han fik 1810 et rejsestipendium af Fonden ad usus publicos og begav sig over Nederlendene til Paris. I sine breve til akademiet taler han udførligt om sine studier i restaureringsens teknik, men samtidig beklager konsul Hans West i et brev til den senere Christian VIII, at M. mere interesserede sig for landskabsmaleriet. I Paris boede M. sammen med sin akademikammerat C. W. Eckersberg; de gjorde fælles udflugter i omegnen for at optage studier, og på kunstmuseets maleri *Landskab i Omegnen af Paris*. 1811 er figureerne malet af Eckersberg. Desuden kopierede han klassiske landskabsmalere som N. Poussin og Claude Lorrain (udstillet 1813 og 1814). Sommeren 1813 rejste M. via Schweiz til Danmark hvor han 1814 blev ansat som Den kongelige malerisamlings første konservator og det følgende år blev medlem af akademiet. – Teknikken at transportere et maleri til et nyt lærred, som var udviklet i 1800-tallet, var yderst populær først i 1900-tallet i det Paris som var pioner inden for moderne museumsvesen. Her lærte M. sig rentoileringens radikale kunst og praktiserede den på flere af kunstmuseets ældre billeder. Af samtiden blev han belønnet 1842 med medaljen Ingenio et arti, mens nutidens konserveringsvidenskab ikke i samme grad kan værdsætte hans iver. – Som landskabsmaler var M. gennem årene uhyre produktiv, som det ses af udstillingerne. Motiverne veksler mellem Alpernes bjerge og Nordsjællands idyl men er kunstnerisk af ujævn kvalitet. Han kom godt rundt i Danmark, således som man ser det af en „Dagbog under hans Ophold paa Bornholm i Aaret 1824“ (kobberstiksamlingen) med tyve landskaber i sepia. Den patetiske stil i hans landskaber afløstes af en mere indsmigrende naturalisme der allerede spores i kunstmuseets *Vinterlandskab ved Gentofte*, 1827 (staffagen af J. C. Gebauer). M. hører til de tidligste dyrkere af vildsoms jysk natur, idet han i 50erne udstillede en række arbejder fra Thy og egnen omkring Harboøre. – Tit. professor 1826. Justitsråd 1845. – R. 1829. DM. 1840. □Tegn. af C. W. Eckersberg ca. 1811–13 (kobberstiksaml.; Fr.borg). Pastel af C. Hornemann, 1820. Mal. af C. A. Jensen, 1827 og af J. Roed, 1835 (Hirschsprung). Tegn. af P. C. Skovgaard, 1838 (Kgl.bibl.). Afbildet på S. Schacks mal. 1843 af salvingen 1840 (St.mus.). Buste af Adelgunde Vogt udst. 1844. Tegn. af J. V. Gertner, 1845 (Fr.borg). Mal. af C. A. Jensen, 1847 (sst.), efter dette en kopi. Tegn. af P. C. Skovgaard, 1847. Mal. af D. Monies, 1848 (Charlottenborg), efter

dette litografi af I. W. Tegner. Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus.). Træsnit af M. i profil.

Henrik Bramsen: Landskabsmaleriet i Danm., 1935. C. W. Eckersberg i Paris. Dagbog og breve 1810–13, udg. samme, 1947. Henrik Bjerre i Kunstmuseets årsskr. LXI 1974, 1975 99–125.

Elisabeth Fabritius (Erik Zahle)

Møller, Jens Peter Thomsen, 1859–1938, mejeripioner. * 25.5.1859 i Løvel ved Viborg, † 29.9.1938 sst., begr. sst. F: gårdejer Peder Thomsen M. (1824–1906, ~ 2° med Frederikke Pedersen, 1849–70, ~ 3° 1871 med Ane Kirstine Madsen) og Johanne Jensen (1829–69). ~ 1° 22.4.1884 i Løvel med Ane Marie Pedersen (Vesterby), * 8.9.1859 i Løvel, † 18.6.1902 sst., d. af gårdejer Peder Thomsen (Vesterby) (1823–78) og Karen Jensen (1824–94). ~ 2° 8.10.1903 i Viborg med Anna Sophie Alexandra Christensen, * 10.3.1864 i Låsby, † 2.7.1929 i Løvel, d. af møller Christian Hansen og Ane Birgitte Dortha Riisberg. M. var elev på Skals højskole 1879 og ejede 1884–1916 Lindbjerggård ved Løvel. Fra sin tidlige ungdom tog han megen del i det landøkonomiske foreningsarbejde, var med til fra begyndelsen at organisere landbrugets andelsforetagender, og især inden for mejeribrug udrettede han et stort arbejde og fik ikke ringe indflydelse på de former hvorunder samarbejdet mellem mejerierne organiseredes. 1886 fik han oprettet Rødding Andelsmejeri hvis formand han var 1889–1914. 1889 var han medstifter af Viborg amts mejeriforening hvor han var formand til 1894 og 1903–26. Herfra trådte han ind i ledelsen af De samvirkende jyske mejeriforeninger som han var formand for 1906–25, og det var især på denne post at hans indflydelse kom til at gøre sig gældende. M. bidrog til at give de jyske mejeriforeninger en førerstilling, men stillede sig temmelig køligt over for en stærkere udvikling af det landsomfattende samarbejde. De enkelte landsdele organisationer måtte ikke miste deres særpræg og selvstændighed. Da de danske mejeriers fællesorganisation oprettedes 1912, blev M. medlem af bestyrelsen og var formand 1923–25. En årrække var han medlem af andelsudvalget og tog del i ledelsen af De danske mejeriers fællesindkøb, Dansk andels kulforretning og mejeristatistik-udvalget, men under vanskelighederne 1925 for Den danske Andelsbank, i hvis bestyrelse M. havde sæde, trak han sig tilbage fra sine ledende hverv inden for mejeribrug. På andre områder fortsatte han i de følgende år sit arbejde i organisationens tjeneste, navnlig i kreditforening og brandforsikring. Sammen med P. Grønvald-Fynbo udgav han 1909–10 en god og veltil-

rettelagt håndbog *Praktisk Landbrug*. Ved folketingsvalget 1895 var han som forligsvenlig opstillet mod Anders *Nielsen (1862–1914). – R. 1919.

R. K. Bertelsen: Anders Nielsen, 1915 42. Niels Porse i Andelsbl. XX, 1919 395f; A. A[xelsen] D[rejer] sst. XXXIX, 1938 1472–74. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

Møller, Jens Peder, 1863–1935, husmandsleder. * 2.12.1863 i Lille Torum, Salling, † 17.12.1935 sst., begr. sst. F: husmand Anders Jensen (M.) (1813–86) og Poulina Pedersdatter (1828–1910). Navneforandring fra Andersen 10.5.1905. ~ 12. 11.1891 i Torum med Else Nielsen, * 8.12.1865 i Sønder Dråby, † 6.1.1936 i Lille Torum, d. af husmand Poul Christian Nielsen (1829–87) og Inger Chrestensdatter (1824–1907).

I sin barndom tjente M. som hyrdedreng, senere som karl på sallingske gårde. 1885 flyttede han hjem for at hjælpe forældrene og gik samtidig på dagleje og tørvearbejde. 1891 overtog han hjemmet, et husmandssted på 3 ha som han og hans hustru efterhånden fik gjort til et mønsterbrug, så han allerede efter få års forløb fik tildelt Foreningen af jyske landboforeningers sølvmedalje for landboflid. Dæden første husmandsforening i Salling, Fremad, stiftedes 1901, meldte M. sig straks i rækkerne og tog levende del i organisationsarbejdet. 1902 indvalgte han i Salling landboforenings husmandsudvalg, hvis opgave var at forvalte statens tilskud til husmandsbruget. M. blev kendt og afholdt som fører på husmandsrejser i Salling, først for mænd, og siden, 1907–35, for husmandskoner. M. var aktiv afholdsmand, formand for Brugsen, fra 1907 til sin død var han formand for Fremad. 1910 valgte han til formand for Skive omegns udstykningsforening og udførte her et stort arbejde bl.a. ved udstykningen af Bustrup og Jungetgård. 1917–36 havde han sæde i Viborg amtsråd og 1918–20 i landstinget, valgt af det radikale venstre. Ved sin død var han formand for Husmandshypotekforeningen, medlem af det radikale venstres hovedbestyrelse og af styrelsen for De samvirkende jyske husmandsforeninger. Som rejsefører havde M. ord for at være uforlignelig, og i husmandskredse var han en meget brugt og yndet taler. M. var en karakteristisk husmandsleder i anden række fra gennembrudstiden, en vindende personlighed hvis virke var båret af idealerne fra bevægelsens første dage. □Foto. – Mindsten i Lille Torum, 1935.

P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist. gennem 25 år, 1927 189 193. Husmandshjemmet 28.12.1935. Else og J.

P. M.s mindebog, udg. Husmandsforen. Fremad, 1936. Fr. Skrubbelttrang: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Møller, Jens Schou Christensen, 1865–1950, læge, folkemindeforsker. * 17.11.1865 i Hedeby, Ringgive sg., † 27.2.1950 i Kbh. (Sions), urne på Kalundborg kgd. F: gårdejer Christen Hansen M. (1837–1930) og Petrea Ane Jensdatter (1832–1916). ~ 22.7.1894 i Helsingborg med forfatter Ingeborg Dorthea Partsch, * 26.11.1867 i Flensborg, † 27.1.1945 i Kbh., d. af fabrikant Johannes Friederich Wilhelm P. (1831–1902) og Ingeborg Dorthea Hansen (1833–1915). – Far til Knud O. *M.

M. blev student fra Fredericia 1884, cand.med. 1891 og efter et par år som amanuensis i Hadsten 1893 praktiserende læge i Kalundborg (–1936) samt kredslæge sst. 1915–36, hvorefter han boede i Kbh. til sin død. I studietiden modtog M. stærke indtryk i Studentersamfundet som han omsatte i praktisk virksomhed i sin lægegering og i sin deltagelse i offentligt liv som medlem af byrådet 1900–02, af skolekommissionen 1900–09, hvor han bl.a. virkede for skolehygiejnen, og indenfor sin fagkreds hvor han 1908–27 var formand for Den nordvestsjællandske lægekredsförening. Bl.a. førte han en langvarig kampagne mod udbredelsen af arkana. – M.s interesse for folkeoplysning førte til stiftelsen af Foreningen for folkelig universitetsundervisning 1899 (formand 1899–1931) og til oprettelsen af Kalundborg folkebogsamling 1901 (formand 1901–34). – Fra sit hjem var M. indlevet i gammelt midtjysk bondeliv og mødte nu på Røsnæs en helt anden bondekultur med ejendommelige dragter og skikke. Hans historiske interesse førte til, at han 1906 var medstifter af Hist. samfund for Holbæk amt (formand 1927–34) og tog initiativet til oprettelsen af en museumsforening 1908 der fra 1910 fik lokaler i Lindegården, hvor M. i årene op til 1932 opbyggede Kalundborg museum. Som led i dette arbejde skrev M. dels om museerne i folkeoplysningens tjeneste *De kulturhistoriske Museer som pædagogisk Hjælpemiddel* (Folkeskolen, 1933) og *Hjemstavnmuseet og dets Benyttelse* (i Haandbog i Hjemstavnsforskning, ved Regnar Knudsen, 1939), dels værdifulde kulturhistoriske arbejder som *Boligkik i Kalundborgegnen i ældre Tid* (Fra Holbæk Amt, 1914–15), *Folkedragter i Nordvestsjælland*, 1926, *Fester og Højtider i gamle Dage I–II*, 1929–33 og *Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering*. 1940 hvor han forenede et stort, personligt indsamlet primærmateriale med en bred kulturhistorisk orientering. Hertil slutter sig en række kulturhistoriske afhandlinger i årbøger og tidsskrifter

Møller, J. S.

samt oversigten over danske årsfester i Nordisk Kultur XXII, 1938. – Ved stiftelsen af Dansk kulturhistorisk museumsforening 1929 valgtes M. til formand (–1946) og øvede en betydelig indsats, især for at få forbedret lokalmuseernes økonomi og deres faglige standard, bl.a. ved oprettelsen af to stillinger som museumskonsulenter. M. modtog Den Hielmstjerne-Rosencrone-ske stiftelses prismedalje 1934. – R. 1931. DM. 1941. □Tegn. af Johs. Glob (Kalundborg mus.), mal. af samme, 1946 (Kalundborg centralbibl.). Foto.

Selvbiografi i Asklepios' tjenere, udg. Anker Aggebo I, 1936 168–89. – Chr. Axel Jensen i Fortid og nutid XVIII, 1949–52 161f. Joh. Henriksen i Ugeskr. for læger CXII, 1950 350f. Knud O. Møller i Medicinsk forum VIII, 1955 161–79 (heri bibliografi). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet og Dansk folkemindesamling.

Holger Rasmussen

Møller, Jacob, 1776–1839, apoteker. Døbt 15.9.1776 i Svendborg, †6.7.1839 i Horsens, begr. sst. F: møller Jeppe Eggertsen (ca. 1729–80, ~1° med Karen Schytte, 1728–ca. 62) og Gertrud Maria Nicolaisdatter (1744–80). ~7.12.1805 i Flødstrup med Amalia Christiane Crone, døbt 26.1.1788 i Flødstrup, †24.7.1853 i Kbh. (Helligg.), d. af provst, sognepræst Hans C. (1749–1825, ~1° 1776 med Frederikke West, 1751–78, ~3° 1793 med Karen Rieffesthal, 1763–1844) og Lovise Bradt (ca. 1758–92).

Da M. tidligt blev forældreløs kom han 1783 på Vajsenhuset i Kbh. 1789–96 var han discipel på Nyborg apotek hvor han blev til 1797; han konditionerede derefter på Christianshavns apotek og på Løveapoteket i Kbh. 1799 blev han kandidat og fik 1802 bevilling til at oprette et apotek i Nykøbing M., men benyttede den ikke da han s.å. havde købt Vesterbro apotek i Kbh. 1805 solgte han dette og fik Det kgl. Frederiks hospitals apotek i forpagtning; i de følgende år lå han i stadige stridigheder med hospitalets direktion, særlig angående rabatten på medicinen til hospitalet og fortolkninger af hans kontrakt. M.s virksomhed som apoteker startede i bedste forståelse med hospitalets direktion, men med årene udviklede der sig en næsten latent strid, især vedrørende økonomi. M. kommer derfor til at stå som en rethaverisk og stridbar person der på grund af en stor skrivelyst og en letflydende pen næsten uafbrudt i ca. 25 år gik i rette med hospitalets ledelse. Nogle episoder af praktisk karakter giver indtryk af at M. til tider kunne være ude af balance. I halvandet år var han suspenderet som hospitalets apoteker, men atter i funktion fra 1828 til sin pensionering i 1832, i øvrigt ikke uden uoverensstemmelser til sidste øjeblik. M.

betegnes fra faglig side som en flittig, påpasselig og kundskabsrig farmaceut, og herom vidner da også de faglige hverv og udmærkelser han modtog. Ved sin pensionering flyttede han til sin ejendom Vennero på Østerbro. Som gammel vjenshusdreng stiftede han et legat til denne institution. – Assessor pharmaciae med virkelig cancelliråds rang 1834. □Pastel af C. Hornemann, 1817. Litografi af E. Bærentzen, 1839.

H. J. Møller: Apoteker, assessor pharm. J. M. og hans slægt, 1889. C. Nyrop: Det kgl. Frederiks hospitals apotekere, 1917 65–132. E. Dam og A. Schæffer: De danske apotekers hist. II, 1928 315–18.

Kurt Bærentsen (Poul Hauberg)

Møller, Jens, 1779–1833, teolog. *19.3.1779 i Karrebæk, †25.11.1833 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Joachim Christian Jensen M. (1738–89, ~2° 1785 med Karen Bagger, 1762–1807) og Christiane Birgitte Hansdatter Beeske (1740–84). ~1° 31.8.1803 i Slagelse med Abel Sophie Lund, *20.6.1783 i Slagelse, †25.9.1823 i Kbh. (Helligg.), d. af købmand Jonas L. (ca. 1750–1809) og Henriette Amelung (1748–1801). ~2° 6.4.1825 i Neumünster med Christine Sophie Kellermann, †23.9.1803 i Kbh. (Frue), †10.7.1890 i Odense, d. af fuldmægtig, senere justitsråd, amtsskriver og toldforvalter Peter Johan Wilhelm K. (1776–1862) og Maria Magdalene Broager (1783–1857).

Efter faderens død kom M. i Slagelse latinskole hvor han havde gavn af rektor P. *Wøldikes undervisning; 1797 blev han student og kastede sig med umættelig læselyst over mange forskellige discipliner; han forstod i høj grad at suge næring af tidens bevægede åndsliv. M. ville være skolemand eller gå i diplomatisk tjeneste (for at se fremmede lande); på grund af det herskende syn på religion og kirke brød han sig ikke om teologien, men under pres fra sin velynder, Ove *Hoegh-Guldberg, tog han dog (1800) teologisk eksamen. Mest udbytte havde han af D. G. *Moldenhawers klare og elegante forelæsninger, men især dyrkede han æstetiske og filologisk-historiske studier. 1801 fik han accessit for en prisopgave (om det var gavnligt for skønlitteraturen, at digterne mere dyrkede nordisk end græsk mytologi) og 1802 fik han guldmedalje for besvarelse af et klassisk-filologisk prisspørgsmål. Efter et par år som huslærer blev han 1802 adjunkt i Slagelse, en indholdsrig periode optaget af så mange forskellige studier, at han efter eget sigende „var nærvædet at blive en Polyhistor“. 1806 vandt han Videnskabernes selskabs guldmedalje, og 1808 blev han ekstraordinær professor i teologi, 1813 professor ordinarius og dr.teol. på en af-

handling om kildeværdien af Eusebs kirkehistorie.

I 25 år udfoldede M. en omfattende virksomhed som universitetslærer og som forfatter af teologiske og historiske skrifter; han forelæste flittigt over de teologiske fag og vandt ry især for sine livlige og inspirerende kirkehistoriske forelæsnings, selvom han lagde for stor vægt på anekdoten og ikke evnede at optrække de store linjer; hans grimasser og sære fagter vakte ofte morskab. Han stod i et godt forhold til de studerende og havde megen interesse for deres ve og vel. I universitetsadministrationen spillede han en betydelig rolle, blev 1819 medlem af konsistorium, 1823 inspektør ved kvæsturen, seks gange var han dekan og 1822–23 og 1832–33 rektor, desuden fra 1825 efor for Valkendorfs kollegium. Han gjorde sig også fortjent ved sit arbejde for universitetets forbedrede økonomi og planerne for den nye hovedbygning. Samme nidkærlighed viste han i andre almennyttige foretagender, fx de mange selskaber han var medlem af, Borgerdydskolen (på Chr.havn, af hvis direktion han var første (og meget indflydelsesrige) medlem 1815–28, bibelselskabet hvoraf han 1814 var medstifter (meddirektør 1815 og fra 1818 selskabets virksomme udenlandske sekretær). 1815 kom han ind i kommissionen til en forbedret oversættelse af Det nye testamente, 1828–30 udgav han sammen med venen Rasmus Møller en oversættelse af Det gamle testamente, og 1811–18 var han næsten ene anmelder ved Dansk Litteratur-Tidende (redaktør 1830–33). Som anmelder var han dog ikke videre heldig, men savnede dybere æstetisk sans og selvstændig dømmekraft.

Det store forfatterskab, og navnlig det teologiske, nedlagdes for størstedelens vedkommende i de tidsskrifter han udgav: *Theologisk Bibliothek* I–XX, 1811–21, *Nyt theologisk Bibliothek* I–XX, 1821–32 og *Tidsskrift for Kirke og Theologie* I–IV, 1832–34. Tidsskriftrækkerne afspejler typisk M.s særpræg som forfatter og teolog. Med rastløs flid skrev han selv ca. 100 afhandlinger med det formål at behandle lærde sager så de blev fattelige for præster, og bearbejde populære emner så de fik interesse for de lærde. I 20 år udgjorde hans tidsskrifter det væsentlige af præstestandens åndelige næring, gennem orienterende oversigter over kirkelige forhold og begivenheder ude som hjemme; det kom herunder i høj grad M. til gode at han som bibelselskabets sekretær korresponderede med mange udenlandske kirkemænd. For eftertiden fik de værdi ved de ofte udførlige oplysninger (efter gode kilder) om nylig afdøde gejstlige i Danmark. Teologisk indtog M. som redaktør en irenisk holdning.

Som ung var han påvirket af rationalismen, en overgang også af Immanuel Kants filosofi, men derefter arbejdede han sig frem til hvad han kaldte en „rationel Supranaturalisme“; han hævdede den bibelske åbenbarings nødvendighed og enestående karakter, men opfattede – som F. J. Jacobi og J. P. Mynster – fornuften (ikke forstanden) som troens særlige organ. Dogmatisk var han dog ikke afklaret, og under kirkekampen 1825ff søgte han at mægle mellem de stridende – hvad der ikke altid fandt påskønnelse hos nogen af parterne.

M. var også historisk forfatter, specielt kirkehistorisk. I selvstændige skrifter og i tidsskrifterne ydede han en mængde bidrag især til ældre dansk lærdoms- og kirkehistorie, ofte i form af biografier. Nævnes kan hans bøger om biskop Balle (1817), Daniel Rantzau (1818) og Chr. Bastholm (1819), desuden skildringer af Hans Gram, Jacob Langebek, Niels Hemmingsen, Jesper Brochmand, Hans Svane etc. Flere af disse arbejder fremkom i den af M. og L. Engelstoft udgivne *Historisk Calender* I–III, 1814–17. Aletne udgav han *Mnemosyne* I–IV, 1830–33, med det hovedformål af belyse Christian VI's historie; denne samling er uden tvivl hans mest værdifulde videnskabelige indsats. Som historiker bestræbte M. sig på ret og billighed til alle sider; ofte lykkedes det ham at korrigere ældre tiders fejl og fordomme; men hans arbejder holder ikke målet mht. grundighed i kildeundersøgelsen eller finere teknik i behandlingen, og hans historiske helhedssyn er hverken indtrængende eller nuanceret; det ses bedst af personskildringerne der tit bevæger sig på overfladen og ikke vidner om realistisk sans for lys og skygge. På intet område gik M. i dybden, og hans fædrelandskærlighed, kirkelige iver og stærke ærgerrighed førte ham bestandig ud i en rastløs virksomhed, spredt på mange felter og muligjort ved en sjælden flid og lethed i arbejdet. Bedst kan han betegnes som en teologisk og historisk journalist der med beundringsværdig receptivitet kunne tegne sig meget forskelligartet stof og reproducere det i en klar, letløbende og behagelig form. Egentlig forsker var han ikke, og hans mangesidede indsats må som hans ubestridelige fortjenester først og sidst ses ud fra praktiske synspunkter. – Medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog 1813, af Videnskabernes selskab 1814. – Rang med biskopper 1833. – R. 1828. □ Litografi af P. Aagaard, 1883. Maleri. Relief af H. E. Freund (på graven 1836; Vor Frue k., Kbh., 1838; Nordjyllands kunstmus.).

Møller, Jens

Kilder. Selvbibliografi i B. Thorlacius: De duabus gemmis Christianis (univ. progr.), 1813 12–18 og Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895–97 246–89. Brevet til og fra B. S. Ingemann, 1879 lf 90–93 123–26 155–57 164f 179f 213f. Brevet i Kirkehist. saml. 5.r.III, 1905–07 542–68 og IV, 1907–09 392–95.

Lit. Kiøbenhavnsposten, 1831 nr. 172. Fr. Thaarup i Dagen, 1833 nr. 284f 289. Rasmus Møller i Dansk lit.tid., 1834 193–205 220–24. J. P. Mynster: Kirkelige lejlighedstaler II, 1854 314–16. Ludv. Zeuthen: Mine første 25 år, 1866 14 66 83. Udvalg af breve til P. Hjort I, 1867 178f 296f; II, 1869 104 137f. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877. Fr. Hammerich: Et levnetsløb I–II, 1882 107 121 181f. E. C. Werlauff i Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 281 284. J. Oskar Andersen: Festskr. i anledn. af det da. missionselsk.s 100 års-jubilæum I, 1921 28–33. Samme i Kirkehist. saml. 6.r.I, 1933–35 167f. Kj. Galster i Danske studier XXXIV, 1937 136–50 (heri breve). Helge Toldberg sst. XLII, 1945 49–96. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954. Kaj Baagø: Mag. Jacob Chr. Lindberg, 1958 = Kirkehist. studier 2.r.V. *Breve i Kgl. bibl.*

P. G. Lindhardt (Bjørn Kornerup)

Møller, Jens, 1786–1863, præst. * 29.8.1786 i Kbh. (Frue), † 12.6.1863 i Grinderslev, begr. sst. F: købmand og forligelseskommissær Erik M. (1752–1822, ~ 2° 1811 med Erasmine Jensdatter Dahl) og Lovise Lauritzdatter (ca. 1755–1807). ~ 5.12.1816 i Skive med Cecilie Leth, * 14.5.1799 i Viborg, † 16.5.1873 på Frbg., d. af kapellan i Viborg, senere amtsprovst, sognepræst i Skive Jens Høyer L. (1766–1812) og Nicoline Fabricius (1775–1860). – Far til Erik *Høyer Møller.

M. blev student 1802 fra Borgerdydskolen i Kbh., cand.teol. 1807 og kapellan i Skive og Resen 1813. 1821 blev han sognepræst til Grinderslev og Grønning i Salling, og i dette embede var han til sin død. 1834 blev han tillige provst for Nørre, Hindborg, Harre, Rødding og Fjends herreder, 1842–51 var han medlem af Viborg amtsråd, 1844 og 1846 kongevalgt medlem af den jyske stænderforsamling. M. havde et kendt navn i landet som forfatter til *Haandbog for Præsten*, 1820 der senere kom i flere stærkt omarbejdede udgaver (den sidste 1867–79 ved sønnen Erik Høyer Møller). Skønt det var let at se (som især J. L. A. *Kolderup-Rosenvinge gjorde opmærksom på), at bogen havde væsentlige mangler i anlæg og enkeltheder, viste den sig i besiddelse af stor levekraft og var i over et halvt århundrede et meget udbredt og benyttet hjælpemiddel til oplysning om den danske præsts embedsforretninger. Et lignende praktisk formål tjente også M.s *Forsøg til en oeconomisk-statistisk Beskrivelse over Danmarks geistlige Embeder I–VIII*, 1835–44 der endnu har en vis kildeværdi til kundskab om forhold i forfatterens egen tid. En samling *Prædikener og Leilighedstaler*, 1822 viser M. som en allerede tidligt konser-

vativ, bibelinteresseret kirkemand, væsentlig repræsenterende en afbleget ortodoksi i Nicolai Edinger *Balles skikkelse. Han vender sig bestemt mod 1700-tallets høje vurdering af fornufte som ledestjerne i religiøse spørgsmål, men er i øvrigt en udpræget talsmand for en højnelse af moralen i oplysningstidens stil. Af M.s tilforladelige, myndige personlighed har hans ovennævnte søn tegnet et smukt portræt i sin bog *Den gamle Præstegaard* (1896). – R. 1854. □Foto.

Erik Høyer Møller: Den gamle præstegård, 1896. R. P. Rasmussen i Kirkehist. saml. 5.r.II, 1903–05 778–80. N. Olesen Husted i Årbog for hist. samf. for Skive og omegn I, 1909 36 42 47 48 52f 56; samme sst. V, 1913 44 52 68–73. Jeppe Aakjær sst. III, 1911 110.

Bjørn Kornerup*

Møller, Jens Nicolaisen, 1894–1951, dyrlæge, politiker. * 2.7.1894 i Varnæs, † 28.11.1951 i Sønderborg, begr. Gråsten kgd. F: gårdejer Lorenz Nicolaisen M. (1848–1908) og Cathrine Nissen (1863–1952). ~ 9.7.1925 i Rinkenæs med Marie Ludvigsen, * 30.9.1905 i Gråsten, d. af gårdejer Harald L. (1878–1957) og Marie Petersen Skau (1885–1940).

M. stammede fra et dansksindet hjem, men udviklede sig allerede i skoletiden i tysksindet retning. Efter folkeskolen var han 1909–14 elev på overrealskolen i Flensborg hvorfra han 1914 blev student. Ved verdenskrigens udbrud meldte han sig som frivillig, blev løjtnant 1915 og var kompagnifører 1916–18. Han blev såret fem gange og højt dekoreret for tapperhed. Efter krigen læste han i Berlin til dyrlæge, tog eksamen 1921, den veterinærvidenskabelige doktorgrad 1923 og var 1922–24 assistent på veterinærhøjskolen i Berlin hvor muligheden for en videnskabelig løbebane åbnede sig for ham. M. valgte imidlertid at vende tilbage til Nordslesvig og erhvervede 1924 dansk jus practicandi. Han praktiserede som dyrlæge i Gråsten fra 1924–45, fra 1943 som overdyrlæge. 1932 var han sekretær i Sønderjysk dyrlægeförening, 1937–45 medlem af Gråsten sogneråd. Efter at M. 1933 havde deltaget i en nationalsocialistisk 1. maj-fest i Berlin som gjorde indtryk på ham blev han leder for den lokale afdeling af NSAN (National-Sozialistische Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig). Som kompromiskandidat der skulle samle rivaliserende nationalsocialistiske organisationer og grupper inden for det tyske mindretal, blev han juli 1935 „partifører” for det nystiftede NSDAPN (National-Sozialistische Deutsche Arbeiter-Partei Nordschleswig). Den sidste særorganisation faldt dog først til føje 1938, herefter var – med kraftig støtte fra rigstyske instanser – „Gleich-

schaltungs"-processen fuldbyrdes, og M. optrådte nu som folkegruppeløber. Endnu ved folketingsvalget okt. 1935 genvalgte mindretallet pastor Johannes "Schmidt (Vodder), der havde repræsenteret det i folketingsperioden 1920. Han genopstillede ikke ved folketingsvalget april 1939 som på baggrund af Tysklands territoriale udvidelser 1938 og 1939 opfattedes som en afgørende styrkeprøve mellem dansk og tysk. M. var her hjemmetysk spidskandidat og satte Slesvigsk partis stemmetal i vejret, men den rekordhøje valgdeltagelse i landsdelen formindskede den i øvrigt beskudte stemmefremgangs betydning, og partiet opnåede ikke det tilstræbte andet mandat. Udtalelser under valgkampen, hvor M. bl.a. havde sluttet en tale i Tønder med råbet „Führer, mach uns frei!“, medførte at den tyske udenrigsledelse indskærpede at grænserevisionskravet ikke var aktuelt. M. repræsenterede mindretallet i folketingsperioden til 1943, men gled ud da han undlod at deltage i martsvalget s.å. I stedet for benyttede M. lejligheden til at gennemføre en del af sine planer om en vidtgående autonomi for mindretallet, ved oprettelsen af et tysk kontor i statsministeriet. M. havde en del besvær med sin holdning til grænserevisionskravet, der svarede til indstillingen hos store dele af mindretallet. Ved krigsudbruddet 1939 foranledigede en udtalelse af M. at rigstyske instanser tvang ham til at offentliggøre en loyalitetserklæring til den danske stat; kort efter 9. april 1940 fik M. atter stramme retningslinier, og da han alligevel udløste juni-røret 1940 med en antydning af at der snart kunne flages med hagekors, måtte partiledelsen forbyde offentlig flagnings med hagekorsfanen. Dec. 1940 måtte M. under et møde i Berlin gå med til en omlægning af mindretallets politik. Han slap for et nærmere samarbejde med de danske nazister, men måtte bøje af i grænserevisionskravet og måtte desuden finde sig i den hvervning til aktiv krigstjeneste, som Waffen-SS havde begyndt allerede i 1939, og som mindretallets ledelsen var betænkelig ved, fordi et drøn af ungdommen på længere sigt ville svække mindretallet. For at styrke håbet om en grænserevision gik M. fra februar 1942 aktivt ind for hvervningen, men de unge der var nødvendige for opretholdelsen af produktionen – et hensyn der gav selvstændige erhvervsdrivende og landmænd en fortrinnsstilling – blev tilbageholdt. De herved opståede spændinger i mindretallet søgte ledelsen at dæmpe ved 1943 at tage initiativ til oprettelse af et korps af „tidsfrivillige“ der vistnok skulle tage sig af bevogtningssopgaver i tilfælde af invasion, men som bl.a. af M. blev præsenteret som en sikkerhedsforanstaltning for mindretallet, en tanke som han dog selv

modsatte sig da den skulle realiseres i krigens sidste måneder. 1944 oprettedes tillige et sabotageværn „Selbstschutz“ som blev domineret af mere militante grupper inden for NSDAPN. M. påtalte ved flere lejligheder dette korps' udfoldelse og var i det hele taget i besættelsens sidste år tilbøjelig til at føre en mere forsigtig kurs end ekstremisterne i partiet. Mens mindretallet i de første besættelsesår systematisk havde indsamlet oplysninger om tyskfejltagte tilkendegivelser og videresendt dem til tyske myndigheder intervenue M. i de senere år i en række tilfælde til fordel for arresterede dansksindede nordlesvigere, især ved arrestationerne 29.8.1943, ved politimesteraktionen maj 1944 og ved aktionen mod det danske politi og grænsegendarmerikorpsset i september 1944.

M. arresteredes 5.5.1945. 10.9.1948 idømtes han ved særretten i Åbenrå 15 års fængsel for bl.a. medvirken til hvervningen, oprettelse af Zeitfreiwilligenkorpsset og af Selbstschutz og for samarbejde med tyske instanser, derimod frifandtes han for sigtelsen for højforræderi. Han appellerede dommen som ved vestre landsret i Sønderborg 28.6.1949 blev nedsat til 12 års fængsel. Han blev benådet 9.3.1950 og døde halvandet år senere ved en trafikulykke. M. var en begavet mand med talent for den særlige form for propaganda, der dyrkedes i det tredje rige. Som folkegruppeløber distancerede han sig også i sin tidlige karriere fra de nazistiske ekstremister i mindretallet, men forsøgene på at balancere mellem krav fra egne rækker og fra tyske instansers side tegner billedet af en usikker politiker, der tilmed undertiden er i sine impulsers vold – også når hensyn tages til besættelsestidens spændte atmosfære. Hans næppe kun taktisk bestemte forsøg på at forberede en overgang til efterkrigstiden kom for sent til at kunne få virkning for opgøret med mindretallet efter besættelsen. □ Foto.

Beretr. til folketingsperioden afgivet af den 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 (den parlamentariske kommission) I–XIV, 1945–58 (se registerbd. 1958 362–64 669–80). – Troels Fink: Sønderjylland siden genforen., 1955. J. Kronika: Midt i fjendens lejr, 1966. Ernst Siegfried Hansen: Disteln am Wege, Bielefeld 1957. Sv. Tägil: Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig, Sth. 1970 = Lund studies in international history I. Harboe Kardel: Fünf Jahrzehnte in Nordschleswig, 1971 = Schr. der Heimatkundl. Arbeitsgemeinschaft für Nordschleswig XXII. Johan Peter Noack: Det tyske mindretal i Nordslesvig under besættelsen, 1975 = Dansk udenrigspolitisk inst.s skr. VI.

Lorenz Rerup

Møller, Jens Jensen, * 1901, civilingeniør. * 8.3. 1901 i Sattrup, Østbirk sg. F: gårdejer Jens M. (1872–1935) og Maria Hansen (1874–1918). ~ 1°

Møller, Jens

30.9.1930 i Åbenrå med Erna Rigmor Larsen, * 15.10.1899 sst., † 8.2.1951 i Esbjerg, d. af smedemester Martin L. og Anna Nielsen. ~ 2° 23.1.1954 med Atka Ingeborg Andresen, * 3.6.1910 i Sønderborg (~ 1° 1944 med Viggo *Barfoed, 1895–1948), d. af malermester Peter A. (1887–1970) og Anna Louise Weber (1887–1963).

M. blev matematisk student fra Horsens stats-skole 1919, og studerede dernæst på Polyteknisk læreanstalt hvorfra han fik sin afgangseksamen som elektroingeniør 1926. Efter kortvarige ansættelser i installationsbranchen hos det rådgivende ingeniørfirma Eriksen og Sardeman i Århus og hos firmaet Ladegaard og Co. fik han i marts 1927 en stilling som ingeniør på Sønderjyllands Højspændingsværk i Åbenrå. Her virkede han i 15 år som konstruktør og tekniker og satte med sine konstruktive evner sit præg på de betydelige udbygninger der i denne periode fandt sted på Åbenråværket. 1942 udnævntes han til driftsbestyrer for Sydvestjyllands Forenede Elektricitetsværker i Esbjerg og begyndte som sådan at arbejde for et nærmere samvirke mellem de vestjyske elværker med det formål at skabe en større driftssikkerhed i elforsyningen. Resultatet blev dannelsen i 1946 af interessentskabet Vestkraft for hvilket M. blev administrerende direktør. Han forestod i de følgende år opbygningen af kraftcentraler og forsyningsnet i det vestjyske område og tog samtidig fra begyndelsen af 1950'erne initiativ til et nærmere samarbejde mellem elværkerne i det vestlige Danmark der i 1958 førte til dannelsen af den jyskfynske el-organisation ELSAM. Både som leder af Vestkraft til 1972 og bestyrelsesmedlem i ELSAM til samme år har han været en drivende kraft i efterkrigsårenes meget omfattende udbygning af den danske elproduktion. Han var den første inden for branchen der pegede på atomenergien som en realistisk kraftkilde, og fik straks fra oprettelsen af atomenergikommissionen i 1955 sæde i denne (–1976, forretningsudvalgsmedlem fra 1958, næstformand fra 1965). Inden for elværksorganisationerne varetog M. en lang række tillidshverv, blandt andet som formand for Foreningen af danske elværksledere 1949–65 og bestyrelsesmedlem i Danske elværkers forening 1949–66 (næstformand fra 1954, formand fra 1958) hvor han tog initiativ til et omfattende analysearbejde omkring elforsyningsspørgsmål. Han var ikke de skarpe standpunktets mand, men var med sin faglige dygtighed, kombineret med en tillidvækkende og ofte munter facon en fortrinlig formidler og forhandlingsleder. I kraft af sin sagkundskab har han til lige haft sæde i offentlige danske og internationale råd og organisationer, fx elektricitetsrådet

(1953–71), Dansk elektroteknisk komité (1956–66), den internationale elværksorganisation, (UNIPEDE) (1956–66) og det nordiske elsamarbejdsorgan Nordel (1963–72). På det lokale plan var han i nogle år medlem af Vestjyllands udviklingsråd (1957–61) ligesom han har været med i ledelsen af flere erhvervsvirksomheder bl.a. Handelsbanken i Esbjerg (1954–72) og A/S Cheminova (1961–79). – R. 1954. R¹. 1965. □Foto.

Interview i Vestkysten 6.3.1971. – Sst. 4.3.1961. Elektrotekniker 22.6.1967 og 8.3.1971. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Møller, Jens Jørgen, * 1921, politiker, lærer. * 5.1.1921 i Gerløv. F: fabrikant Jørgen M. (1884–1963) og Rigmor Blicher Madsen (1898–1965). ~ 20.6.1945 i Kbh. med Gudrun Hyldeborg Andersen, * 15.8.1924 i Beldringe, d. af dyrlæge Valdemar A. (* 1892) og Laura Rasmussen (* 1896).

M. tog realeksamen 1937, højere handelseksamen fra Niels Brocks handelsskole 1939, uddannedes ved landbruget 1940–44, herunder kursus på Dalum landbrugsskole, studerede teologi ved Kbh.s universitet 1947–51 og virkede efter missionskoleeksamen i Bangalore i Indien 1951–53 for Dansk missions selskab. Efter sin hjemkomst var han lærer ved Nr. Nebel realskole 1953–58 og ved Horsens private realskole 1958–60. M. konverterede 1960 til katolicismen og var leder af den katolske friskole i Horsens, Skt. Ibs skole, 1960–69 og har siden været overlærer ved den katolske realskole i Kolding, Skt. Michaels skole. Indtil 1974 var han medlem af den katolske kirkes pastoralråd. M. sluttede sig til kristeligt folkeparti efter dets oprettelse 1971 og indvalgte 1972 i dets hovedbestyrelse og forretningsudvalg. Under brydningerne i partiet og den tidligere landsformand overlæge Jacob Christensens afgang samlede et flertal om M. der siden 1973 har været partiets landsformand. Han var partiets kandidat i Vejlekredsen 1971, indvalgte i folketinget for Fredericia-, Vejle- og Givekredsen dec. 1973, for Skivekredsen 1975 og 1977, men faldt i Vejlekredsen 1979. Fra 1974 var han sit partis repræsentant i radiorådet. M. går ikke på kompromis i spørgsmål der angår hans religiøse indstilling som abortlovgivning, pornografibestemmelser o.lign., men bidrager iøvrigt gerne til et politisk samarbejde i den udstrækning hans partis styrke har gjort det muligt. Han har skrevet *Politiske idéer*, 1976 og *Ingen kan tjene to herrer*, 1977. □Tegn. af Eiler Krag. Foto.

Helge Larsen

Møller, Jens Madsen, se **Thise, Jens**.

Møller, Johan Christian, 1835–1902, læge. * 13.6.1835 i Kbh. (Helligg.), † 25.4.1902 i Gentofte, begr. sst. F: portrætmaler Johan Frederik M. (1797–1871) og Emilie Albertine Martens (1810–82). ~ 18.5.1877 i Kbh. (Frue) med Christiane Frederikke Octavia Steenberg, * 29.7.1841 i Kbh. (Cit.), † 19.2.1928 i Gentofte, d. af kompagnikirurg, senere toldassistent, endelig toldkontrollør Frederik S. (1802–59) og Johanne Caroline Tengstedt (1811–1901).

M. blev student 1853 fra Metropolitanskolen og tog lægeeksamen 1860. Efter i to år at have været kandidat på Frederiks hospital trådte han 1862 ind i arméen som overlæge. Under krigen 1864 fungerede han som overlæge ved et regiment og ved lazaretter. 1867 blev han udnævnt til korpslæge, 1878 til overlæge. 1880–85 var han adjungeret den daværende stabslæge Salomon (1823–85), efter hvis død han blev udnævnt til stabslæge og chef for hærens lægekorps (fra 1895 generallæge). 1877 blev han fast censor ved lægeeksamen, 1885 medlem af centralkomiteen og af sundhedskollegiet. I videnskabelig henseende beskæftigede M. sig navnlig med den medicinske statistik, assisterede på dette særlige område i en årrække dekanatssekretæren i sundhedskollegiet Th. Bricka (1809–79) og var dennes efterfølger i stillingen 1879–82. 1871 blev han medlem af kommissionen for en bedre ordning af den danske medicinalstatistik. 1877–78 var han lægekyndig assistent ved Det statistiske bureau. Hans vigtigste litterære arbejder hørte mere eller mindre ind under statistikkens område (sundhedskollegiets årsberetninger 1878–82). Desuden udgav han efter anmodning fra Den almindelige danske lægeforening fra 1873–89 en fortsættelse af F. A. *Uldalls civile medicinallovgivning (1863–73). Han var medlem af den 1802 nedsatte permanente farmakopøkommission. 1894 erholdt han æresdoktorgraden af Kbh.s univ.s medicinske fakultet. – R. 1881. DM. 1886. K². 1892. K¹. 1898. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1894 107–12. – Gordon Norrie i Ugeskr. for læger, 1902 431f. Em. Saugman: Den danske hærs lægevæsen, 1955 192–200.

L. S. Fridericia *

Møller, Johannes Ludwig Heinrich, 1814–85, miniaturemaler. * 8.10.1814 i Lübeck, † 31.10.1885 i London, begr. sst. F: blikkenslagermester Peter Asmus M. (1778–1858) og Johanna Dorothea Vetter (1786–1869). ~ 29.7.1841 i Ålborg med Eline Sofie Schou, * 14.9.1814 i Ålborg, † 26.7.1878 i London, d. af hospitalsforstander Hans S. (1763–1823, ~ 1° 1797 med Helene Sop-

hie Franck Winther, 1771–1805) og Ellen Winther (1772–1819).

Fra sin fødeby begav M. sig 1836 til Kbh. hvor han tegnede på kunstakademiet. Miniatureportrætter, som han udstillede på Charlottenborg, tiltrak sig prins Christians, den vordende konges opmærksomhed, og da M. var vendt tilbage fra en rejse i Norge og Sverige fik han allerede 1840 lejlighed til at male kongen (Rosenborg, endnu et eksemplar findes på Statens museum for kunst). Med understøttelse fra denne rejste han derefter i dec. s.å. til Paris, og indtil 1844 opholdt han sig dels der, dels i Kbh. hvor han derefter i nogle år var bosiddende. I Paris blev han elev af Paul Delaroche, tillige blev han dansk hofminiaturemaler og 1844 medlem af det danske kunstakademi på et portræt af *Christian VIII* (kunstakademiet). 1848 rejste han fra Kbh. til Stockholm, 1850 derfra til London, 1859 til St. Petersborg som han igen forlod 1861. Derefter forblev han bosat i London. Overalt havde han forbindelse med kongelige og fornemme personer der bestilte deres portrætter hos ham. Med rette nød han ry som en stor dygtighed, han havde vistnok et godt blik for portrætmødelen og en sikker behandling der ikke fulgte den ældre pletteknik, men mere nærmede sig olieteknikken. Men lige så lidt som sine samtidige tåler han en sammenligning med mestrene fra gouache-miniaturens guldalder, 1700-tallet. I danske samlinger er han bl.a. repræsenteret på Rosenborg, Fr.borg og i kobberstiksamlingen, i England, hvor han også udstillede, på Windsor Castle. – R. 1847. □Selvportr.: min. 1838, tegn. 1841 (Fr.borg), min. 1843 (St. mus.). Mal. (Fr.borg).

E. F. S. Lund: Danske malede portrætter IV–V, 1906–12. Ernst Lemberger: Die Bildnis-Miniatur in Skandinavien II, Berlin 1912 196–207. Georg Brøchner i The studio LX, London 1914 129f.

Leo Swane *

Møller, John Peter Christian (grønl.: Ujüt), 1867–1935, bogtrykker, fotograf. * 19.11.1867 i Godthåb, † 9.7.1935 sst. F: redaktør Lars *M. (1842–1926) og Louise M. K. Rasmussen (1847–1928). – Bror til Stephen *M.

M. startede som lærling ved Godthaab Bogtrykkeri 1881, og 1887–89 blev uddannelsen suppleret i Danmark, hvor M. aflagde svendepreve i faget. Samtidig lærte han en del om fotografering, zinkætsning og klichéfremstilling. Efter hjemkomsten arbejdede han på bogtrykkeriet til sin afsked 1927. Jævnside hermed virkede han som tolk for Sydgrønlands inspektør på dennes rejser og erhvervede derved et omfattende kendskab til landet. – Fagligt ydede M. inden for sit fagområde en ypperlig indsats en menneskeal-

Møller, John

der igennem. Men han var en slags polyhistor der havde et meget højt niveau af selvlært viden på en række områder og derfor gjorde sig gældende på mange felter. Han var en meget dygtig fotograf og gjorde en historisk indsats ved at skabe et stort materiale af værdifulde plader såvel af personalhistorisk som geografisk og kulturel interesse på sin „Godthaabs photographiske Anstalt“. Især udførte han en serie fremragende portrætter. Ca. 3 000 af pladerne er bevaret. M. var desuden ekspert inden for fangstteknik og blev foregangsmand på flere erhvervsområder, fx ved genoptagelse af en ellers opgivet fangst af knølhval. Også fiskeriets fremtid havde han et vågent øje for og virkede som praktisk folkelig oplysningsmand – „prægede de rationelle udviklingsmuligheders evangelium“ (Knud "Oldendow").

En særlig forkærlighed havde han for ornitologi og var samtidig en fortrinlig konservator der reddede utallige sjældne eksemplarer for museer og udstillinger, og han blev en uundværlig lokal specialist for talrige ekspeditioner af videnskabelig art, således E. T. "Lehn Schiølers fugleekspedition 1925 og Oxford biologiske undersøgelsesrejse til Grønland 1928. – M. skrev mange artikler, således i den af K. Honoré Petersen udgivne Træk af Kolonien Godthaabs Historie, 1928, hvor M. behandlede erhvervene og skildrede tidligere tiders forhold i mange værdifulde detaljer. Levende interesseret som han var i samfundets anliggender indvalgte han først i forstanderskabet og 1911–18 både til kommunerådet og Sydgrønlands landsråd. M.s fotos er anvendt i en række værker om Grønland, således Grønland i Tohundredaaret for Hans Egedes Landing, 1921, Knud Rasmussen: Myter og Sagn II, 1924 samt Sophie Petersen: Grønland i Hverdag og Fest, 1928. Endelig er en lang række af hans fotografier medtaget i Grønlandsbilleder 1869–1920, ved Keld Hansen, 1976. – DM. 1931. □Foto.

Kn. Rasmussen: Breve fra grønlændere, 1907 (særtryk af Atlanten, hf. XXXVII–XXXIX). Kn. Oldendow i Det grønlandske selsk.s Årsskr. 1932–33, 1933 17–224 fl.st. Samme sst. 1936 210–13. Samme: Bogtrykkerkunsten i Grønland, 1957. Niels Egede i Atuagadliutit, Godthåb 1935–36 I 2–4. A. Bertelsen: Grønlænderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV.2. Inge Kleivan i Grønland, 1958 303–13.

Mads Lidegaard

Møller, Julie Amalie, 1843–1907, skuespiller. * 1.1.1843 i Viborg, † 21.7.1907 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: konsumptionsbetjent Martin Bondesen (1796–1878) og Gjertrud Marie Vammen (1811–63). ~9.12.1869 i Kbh. (Garn.) med sagfører

Hans Karsten Werchmeister M., * 10.10.1831 på Dronninglund, † 27.7.1891 i Kbh. (Johs.), s. af proprietær Johannes M. (ca. 1787–1834) og Ida Noline Petrine Lassen. – Mor til Valdemar *M. og Petrine *Sonne.

M. læste med Erik *Bøgh og begyndte 1864 sin kunstnerbane som korist ved Casino, men arbejdede sig efterhånden frem i mindre roller og brød igennem 1878 ved sin morsomme og rørende fremstilling af Morgiane i *Aladdin*. Over Dagmarteatret, hvis åbningsprolog hun fremsagde 7.3.1883, blev hun 1884 medlem af Folketeatrets sammentømrede ensemble hvori hun med stilfærdige midler, sit lune og sin iagttagelsesevne bidrog til den kunstneriske helhedsvirkning. Hun skabte mange originale skikkelser af sand værdi, små mesterværker af træfsikker karakteristisk og indadvent komik, milde som bedstemoderen i *Ole Lukøje* eller huslige som moderen i *Ifflands Jægerne*, baggårdsprægede som madam Sivertsen i *Møntergade 39* og madam Olsen i *Lynggaard & Co.* eller håndfaste som Stine i *Første Violin.* eller fornemme, men derfor ikke mindre komiske, som hofdamen i *Livets Dal.* Vederhæftig og diskret var M.s kunst, men rollerne måtte helst være små da hun ellers ikke overkom det mosaikarbejde hun nedlagde i hver eneste replik. Hun optrådte sidste gang 22.12.1906 som madam Vejrum i *Forbryderliv.* Evnen til at forme en figur hvor forfatteren kun har givet en antydning gik i arv til hendes datter, skuespilleren Petrine Sonne. □Træsnit 1878 efter fotografi. Foto.

Herman Bang i Gads da. mag. 1906–07 1029f. Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919.

Robert Neiiendam*

Møller, Jørgen, se **Møller, Georg**.

Møller, Knud, 1874–1967, pianofabrikant. * 11. 12.1874 i Kbh. (Garn.), † 27.2.1967 sst. (Frederiks), begr. sst. (Vestre). F: hofpianofabrikant Frederik *M. (1839–1917) og Ida A. Schmidt (1841–1921). ~24.9.1905 i Sønder Jernløse med Gerda Lunn, *17.8.1877 i Kbh. (Cit.), † 8.12. 1943 sst. (Frederiks), d. af premierløjtnant, senere oberst Lauritz Christian L. (1842–1908) og Anna Laurentze Cosmine Frederikke Resch (1851–1934).

M. blev student 1892 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og n.å. cand.phil. Samtidig gik han i snedkerlære hos Severin & Andr. Jensen og blev svend 1895. I pianofaget uddannedes han dels i faderens firma, dels ved ophold i udlandet 1895–1901. Efter sin hjemkomst knyttedes han til Hornung & Møller hvor han samtidig med fættøren Axel R. *Møller blev direktør 1907.

Både inden for firmaet og i sine fagfællers kredse har M. været en foregangsmand for dansk pianoindustri og for dansk industri i det hele taget. Ligesom familien i øvrigt var M. meget musikalsk. Han spillede som ung, senere blev han lidenskabelig koncertgænger, ikke mindst til kammermusik. Han var dog ikke i tvivl om at den nødvendige ballast i branchen var teknisk og merkantil indsigt. M. stod bag produktionen af forholdsvis små udgaver af klaverer og flygler for at tilpasse sig mere moderne boligforhold i mellemkrigsårene. Fra omkring 1913 fremstilledes således det billige opretstående *Skandia-piano*, et kvalitetspiano til en overkommelig pris. Ligeledes optog man fremstilling af kabinetter til radioindustrien. 1914 blev en stor del af produktionen flyttet til Blegdamsvej mens administration og udstilling blev i Bredgade. – M. blev medlem af Dansk pianofabrikantforenings bestyrelse 1906 og var fra 1911–53 denne forenings formand. 1924–53 var han medlem af Arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse og af Industriforeningens hovedbestyrelse ligesom han var knyttet til flere af industriens og håndværkets organisationer og institutioner. Han sad endvidere i bestyrelsen for Dansk koncertforening og Dansk filharmonisk selskab. Han var formand for Musikhistorisk museum 1943–54 og fra 1950 for Pensions- og understøttelsesforeningen for danske musiklærere og musiklærerinder. Trods sine mange tillidsposter var M. kendt som en meget tilbageholdende og stille mand. – R. 1920. DM. 1935. □Foto.

Interview i Børsen 9.12.1944. – Studenterne fra 1892, 1917 29. Povl Drachmann: Hornung & Møller 1827–1927, 1927. Aage Heinberg: Danske erhvervs-mænd II, 1933 321–24. Arbejdsgiveren, 1944 336. Børsen 3.3.1967. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl (Georg Nygaard)

Møller, Knud Ove, 1896–1973, farmakologi. * 21.6.1896 i Kalundborg, † 23.8.1973 i Helsingør, begr. Frbg. kgd. F: kreds-læge J. S. *M. (1865–1950) og Ingeborg D. Partsch (1867–1945). ~ 1° 5.6.1922 på Frbg. med Aase Horn Lassen, * 26.2.1898 på Frbg., † 17.9.1925 i Kbh., d. af grosserer Harald Victor L. (1856–1935) og Anne Helene Dagmar Mariane Horn (* 1860). ~ 2° 23.4.1927 i Kbh. (b.v.) med Inga Meyer, * 20.11.1898 i Kbh., † 8.4.1947, d. af snedkermeister Otto Henrik M. (1864–1927) og Carla Wulff (Carla *Meyer, 1877–1954). ~ 3° 14.1.1948 med gymnastiklærer Sigrid Elisabeth Dora Asmusen, * 19.3.1911 på Frbg., d. af grosserer Alfred Sophus Wahl A. (1877–1956) og Inger Dorothea Hastrup (1881–1968).

M. blev student 1914 fra Roskilde og tog 1922 medicinsk embedseksamen efter at hans studium flere gange havde været afbrudt af sygdom. I sine første kandidatår gennemgik han forskellig uddannelse i praktisk lægegerning, bl.a. som vikar hos sin far (1922), i kandidatstillinger ved Rigshospitalets afdelinger (1926–27) og som 2. reservelæge ved kommunehospitalets ene medicinske afdeling (1927–28). Men allerede 1923–26 var han ansat ved universitetets farmakologiske institut under professor J. C. *Bock, først som underassistent, senere (1925) som videnskabelig assistent, og til denne stilling vendte han tilbage 1928, blev fast ansat marts 1931 og amanuensis juli 1931. I disse stillinger blev M. tidligt interesseret i teoretisk videnskabelig forskning på farmakologiens område. Hans arbejder prægedes af den fysiologisk orienterede skole inden for farmakologien som Bock repræsenterede her i landet, og hans disputats (*Om Vand- og Saltskiftet under forskellige Former af forøget Diuresis, med særligt Henblik paa Theophyllindiuresen*), for hvilken han 1926 erhvervede den medicinske doktorgrad, handlede om et emne der lå professor Bocks videnskabelige interesser nær. En række arbejder i tiden derefter handlede ligesom disputatsen om virkningen af urindrivende stoffer. Efter studierejser til München (1930), London og Edinburgh (1933) og Köln (1934) kom M. også ind på andre farmakologiske emner og offentliggjorde en række arbejder i danske og tyske tidsskrifter om forskellige lægemidler og forgiftninger.

Ved siden af stillingen som assistent ved universitetets farmakologiske institut var M. docent i farmakologi ved tandlægehøjskolen 1927–39 og docerede i dette fag ved Danmarks farmaceutiske højskole fra 1932, og han blev lektor sammesteds fra 1939–55. Da professor Bock 1937 faldt for aldersgrænsen, udnævntes M. til professor i farmakologi ved Kbh.s univ. og tiltrådte stillingen 1.2.1938. Hans virke som professor blev en fortsættelse af det tidligere arbejde med farmakologiske og toksikologiske emner, og han blev medlem af en meget lang række nævn og råd der beskæftigede sig med medicin og levnedsmidler, ligesom han naturligt var sundhedsstyrelsens konsulent på disse fagområder. M. var blevet sekretær i farmakopékommisionen 1930 og ved udnævnelsen til professor blev han medlem og 1939 formand. Han var ved udarbejdelsen af den danske farmakopé fra 1949 og i samarbejdet om den nordiske farmakopé fra 1963 en særdeles aktiv og målbevidst formand lige til sin afgang 1966. I flere perioder var han formand for det nordiske farmakopénævn. Arbejdet her optog ham særdeles meget, og det ikke altid lige

Møller, Knud O.

lette nordiske samarbejde gav undertiden næring til livfuld debat. Sine erfaringer og nogle beske kommentarer nedfældede M. 1968 i bogen *Historien om den nordiske farmakopé* hvori der tegnes et billede af farmakopéarbejdet, men også af personen M. Hele hans mangeårige arbejde med problemer omkring lægemiddelfremstilling skabte ham en stærk position inden for farmaciens verden, og han blev medlem af apotekerlovskommissionen 1947–52. M. deltog ivrigt i arbejdet med at skabe system i lægemiddelnomenklaturen og han ydede på dette område en varig og delvis original indsats for at skabe ensartede og klare regler for navngivningen. Han var medlem af den internationale nomenklaturkommission under WHO 1959–68. Den lange række af tillidshverv strækker sig fra medlemskab af direktionen i Det classenske litteraturselskab over studenteridrætten til mange poster i lægevidenskabelige selskaber, såvel danske som nordiske. Hovedredaktør af *Acta pharm. et toxicol.* 1945–64. Han var en fremragende lærebogsforfatter, og den store lærebog *Farmakologi. Det teoretiske Grundlag for rationel Farmakoterapi*, der udkom i 1941, opnåede seks udgaver på dansk og en schweizisk udgave kom i fem udgaver 1947–66. Det bør fremhæves at M. tidligt havde blik for aktuelle problemer. Han var allerede 1940 medforfatter til et arbejde om miljøforgiftningens farer, og han skrev 1943 om problemerne ved de kemiske fødetilsætningsstoffer. 1950–53 var han med i arbejdet vedrørende foranstaltninger mod misbrug af morfin og andre euforiserende stoffer. Han blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1941 og af Videnskabernes selskab 1962. Endvidere var M. æresmedlem af Dansk anæstesiologisk selskab og af Nordisk selskab for farmakologi. M. var en flittig forsker, saglig og korrekt til det perfektionistiske. Han er blevet karakteriseret som en farverig personlighed med et artistisk islæt og som et særdeles aktivt menneske der havde let til begejstring og til dirrende harme. – R. 1941. DM. 1950. K. 1959. □Træsnit af Gunnar Hossy, 1966, flere tegn af samme s.å. (Kgl. bibl.) og to af H. Lollesgaard (sst.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1926 154f. – Archiv for pharmaci og chemi, 1973 829f. Martin Kristensen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1973–74 103–09.

Kurt Bærentsen (L. S. Fridericia)

Møller, Kristian, * 1894, landbrugsskoleforstander. * 11.2.1894 i Skovrup, Tyrstrup sg. F: gård-ejer Nis Nielsen M. (1860–1913) og Andrea Rasmine Schultz (1854–1940). ~ 17.4.1922 med Ele-

onore Mathea Hansen, * 24.6.1892 i Hvinderup, Tyrstrup sg., + 25.1.1972 i Hammerum, Gjellerup sg., d. af gårdejer Claus H. (1853–1914) og Birgitte Marie Andersen (1856–1930).

M. blev efter tysk skolegang og senere landbrugsskoleophold i Danmark agronom 1921, hvorefter han til 1938 var lærer ved Haslev landbrugsskole, 1922–38 tillige konsulent ved Haslev og omegns landboforening, 1930–38 også ved Præstø amts landboforening. 1938 blev M. forstander for den nyoprettede Hammerum landbrugsskole som han i den første undervisningsplan præsenterede som en kristen, dansk fagskole. Han var skolens forstander frem til 1962, bragte denne i god vækst og placerede sig som en betydende kraft i dansk landbrugsundervisning. M., hvis speciale var planteavl, har forfattet eller bidraget til flere lærebøger om landbrugsfaglige emner og har desuden skrevet *De Samvirkende Landøkonomiske Foreninger i Ringkøbing Amt 1902–77*, 1977. – Allerede i Haslev engagerede M. sig i sognerådsarbejde og foreningsvirksomhed, og 1948 blev han formand for den store Hammerum herreds landboforening. Fra 1942 har han været formand for Foreningen af jyske landboforeningers regnskabsudvalg, og ved Hans Pinstrup's afgang som foreningens formand 1959 var M. stærkt fremme som kandidat til formandsposten. Han blev imidlertid slået af senere minister Anders Andersen der ikke tidligere havde markeret sig stærkt som organisationsleder. Kort efter begyndte M. at afvikle sine tillidshverv, 1960 trak han sig tilbage fra regnskabsudvalget, 1962 fratrådte han formandsposten i Hammerum herreds landboforening. – M. har som skolemand og organisationsleder gjort sig gældende som en af de få fremtrædende personligheder inden for dansk landbrug hvis tilhørsforhold ikke var knyttet til det grundtvigsk-højskoleprægede miljø, et forhold der utvivlsomt spillede ind ved afgørelsen 1959. – R. 1954. □Foto.

N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 126f. Jacob A. Buksti: Et enigt landbrug?, 1974. – Levnedsserietning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Møller, Andreas Kristian Hornshøj, * 1909, bankdirektør. * 18.2.1909 i Resen. F: andenlærer, senere overlærer Jens Marius M. (1884–1957) og Marie Hornshøj (1886–1965). ~ 9.10.1938 i Undløse k. med stenograf Inga Minckert, * 30.5.1912 i Kbh., d. af dr.phil. Wilhelm M. (1878–1935) og korrespondent Annesophie Hartzner (1885–1961).

M. er student fra Viborg 1930 og cand.polit. 1936. Efter embedseksamen blev han ansat som

sekretær i valutacentralen hvor han bl.a. lavede en større undersøgelse af Danmarks samhandel med England, herunder en vurdering af de forskydninger i samhandelen der var sket siden valutacentralens oprettelse. Da Privatbanken havde besluttet at opbygge en statistisk afdeling blev M. ansat som overassistent her for at arbejde på denne opgave. Han var imidlertid ikke særlig tilfreds med arbejdet der ikke blev prioriteret særlig højt af bankens ledelse, og i november 1939 blev han udlånt til det nyoprettede brødkornskontor. Det var dette kontors opgave at importere og fordele til handelsmøllerne udenlandsk brødkorn. M. vendte aldrig tilbage til Privatbanken. Som sekretariatschef i brødkornskontoret var han en af kræfterne bag fremskaffelsen af 100 000 tons brødkorn inden besættelsen. 1940 blev han kontorchef og fik bl.a. til opgave at bearbejde rapporter fra de autoriserede kornhandlere og udarbejde redegørelser til landbrugsministeriet. Han tog initiativ til at indføre hukort i arbejdet og fik derefter også opgaven at bearbejde foderstofferapporterne. – På baggrund af bl.a. erfaringerne fra valutacentralen blev M. 1942 i stand til at erhverve Tietgen-guldmedaljen for afhandlingen *Samhandelen mellem de nordiske lande og mulighederne for dens fremme*. En lidt diffus struktur og interesse- og personmodsnævnninger i brødkornskontoret gav en mindre heldig atmosfære, og august 1943 fik M. stillingen som kontorchef i Pressens fællesindkøb. Her var hans hovedopgave knyttet til rationeringen af udenlandsk avispapir, personaleledelse samt sekretærarbejdet for bestyrelsen. 1947 forlod han efter et sammenstød med direktøren Pressens fællesindkøb og var en kort tid free-lance. Han skrev bl.a. bogen *De danske Kornordninger 1933–46*. 1950 og lavede lønstatistik for Provisbankforeningen. I denne forening blev han ansat som kontorchef august 1947, og en måned senere blev han tillige leder af bankinstituttet ved Handelshøjskolen hvor han havde undervist i nationaløkonomi siden 1943. I de følgende år blomstrede M.s litterære virksomhed. Sammen med Niels Hoff fra Dansk arbejde lavede han manuskript til filmen *Penge som græs* der med Leck Fischers drejebog og i Svend Methlings instruktion havde premiere 1948. I første del af 1950'erne skrev han tillige et antal bankjubilæumsskrifter. I Provisbankforeningen var M. med til at modernisere strukturen ligesom han i de første år rejste rundt og sad i lønforhandlinger i bankerne med landssekretær Charles Olsen fra bankfunktionærerne på den anden side af bordet. M. var med til at etablere De danske bankers forhandlingsorganisation 1949 for hvilken han blev direktør ligesom han

1950 ved Hertel Wulffs overgang til fællesrepræsentationen blev direktør for Provisbankforeningen. 1952 efterfulgte han endnu en gang Hertel Wulff, denne gang på den nævnte post som direktør for Danske bankers fællesrepræsentation. M. var med til at skabe hovedoverenskomsten 1952 og ligeledes aftalen om frivillig voldgift på bankområdet 1956. Ligeledes engagerede han sig stærkt i PR-arbejdet der gik ud på at give bankerne et bedre image i befolkningen der populært sagt lånte i banken og sparede op i sparekassen. I den forbindelse opfandt han ordet „kapitalpension“ der skulle vise sig at blive levedygtigt; af andre større opgaver kan nævnes at han var bisidder for O. Hedegaard fra Handelsbanken i forbindelse med den revision af bankloven der blev konfirmeret 1956. Efter direktør Rich. Eriksens død 1957 fik M. hans stilling i Andelsbanken. Indtil 1968 da M. blev administrerende direktør ved P. Kroghs afgang var han sideordnet direktør sammen med denne.

Blandt M.s bidrag til bankvæsenets udvikling er ideen om at beregne provision af bevilgede krediters maksimumbeløb i stedet for af saldoen. Mere væsentlig var hans indsats omkring 1958–59 da nyordningen af boligfinansiering fandt sted. Andelsbanken blev på grund af sine særlige forhold holdt uden for Provisbankernes reallånefond. Derfor gik banken sammen med Arbejdernes Landsbank om at stifte Landsbankernes reallånefond med M. som formand. Han tog initiativ til indførelse af kontantlån hvilket princip derpå bredte sig til de øvrige reallånefonde. Blandt M.s tillidsposter kan nævnes medlemskabet af Grønlandsbankens bestyrelse 1967–72 samt formandskabet i Nationaløkonomisk forening 1964–69. Endvidere var han formand for Jyllands-Posten A/S 1976–79. Siden stiftelsen 1975 har M. været formand for Andelsbankens jubilæumslegat til studierejser, og til dygtige studenter på Viborg katedralskole har han personlig stiftet et jubilæumslegat. M. har skrevet jubilæumsskrifter til Forstædernes Bank 1952, Amagerbanken 1953, Veile Bank 1954, Maribo Bank 1954, Kolding Låne- og Diskontokasse 1956, Banken for Slagelse og Omegn 1957 og Andelsbanken 1975. I 1978 udsendte han selvbiografien *Men aldrig sattes lyset under skæppe*. M. er udadvendt og kontaktsøgende, en venlig mand med et afslappet væsen og ikke uden humoristisk sans. Han er meget selvoptaget og kan være selvretfærdig, men begge dele mildnes af en vis selvironi. – R. 1963. R¹. 1973. □ Foto.

K. M.: *Men aldrig sattes lyset under skæppe*. . . , 1978 (erindr.). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Gejl

Møller, Lars

Møller, Lars Peter Silas Mathæus, 1842–1926, bogtrykker, redaktør. * 9.1.1842 i Godthåb, † 21.1.1926 sst., begr. sst. F: tømmer og formand Peter Erik M. (1816–97) og Anna Karen Elisabeth Lyng (1817–1905). ~ 10.2.1867 i Godthåb med Louise Malene Kristiane Rasmussen, * 28.6.1847 i Godthåb, † 13.6.1928 sst., d. af jagtfører Peter R. (1802–64) og Ane Kathrine Platou (1813–85). – Far til John *M. og Stephen *M.

Oprindelig bestemt til sælfanger var M. allerede en dygtig kajakraer da han 1857 blev „opdaget“ af inspektør, senere direktør H. *Rink, og af denne, hvem han altid omtalte med største veneration, antaget til at betjene en lille bogtrykkerpresse. Han viste sig meget perfektibel og opøvede sig tillige i tegning og litografering så at der allerede i de første år kunne trykkes forskellige illustrerede småbøger, alt sammen under vejledning af Rink skint denne kun var amatør i faget. 1861 tog Rink M. med til Danmark hvor han et halvt års tid fik yderligere undervisning i typografi og litografi, og efter tilbagekomsten til Godthåb fortsatte han – lige til 1922 – sin virksomhed som bogtrykker og navnlig som medarbejder og fra 1873 redaktør af Grønlands dengang eneste „avis“, månedsmagasinet *Atuagagdiutit* som i årenes løb, foruden utallige beretninger af indfødte om fangst, jagt og fiskeri, har bragt en stor mængde oplysende og belærende artikler, referater om årets begivenheder rundt om i verden, et stort og betydningsfuldt materiale til landets og folkets historie samt et værdifuldt billedstof, og derved i høj grad bidraget til at vække og øge befolkningens læselyst og bibringe den kundskaber. – For de skiftende inspektører var M. en udmærket hjælp som tolk og grønlandskyndig, og som grundig kender af sit lands natur søgt og skattet af mange polarfarere og Grønlandsforskere i hvis rejseberetninger han ofte findes nævnt med beundring og taknemmelighed. Bl.a. ledsagede han A. E. Nordenskiöld på dennes indlandsfærd 1883 fra hvilken der foreligger en række smukke tegninger og skitser fra hans hånd. – F.M.2. 1892. R. 1917. □ Træsnit, senest 1885. Foto.

E. Bluhme: Fra et ophold i Grønland 1863–64, 1865. Ossian Elgström: Moderna eskimåer, Sth. 1916 48–55. L. Bobé og O. Bendixen i *Det grønlandske selsk.s årsskr.* 1916, 1917 5–13. Fr. Balle sst. 1925–26, 1926 104–06. A. Bertelsen: *Grønlænderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV, 2 84–92.* Kn. Oldendow i *De grafiske fag XLI.* 1953 177–80. Samme: *Bogtrykkerkunsten i Grønland, 1957 138–45 219–21.* Samme i *The American-Scandinavian review, N.Y.* 1962 402–16. Bodil Kaalund: *Grønlands kunst, 1979 192.* – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Finn Gad

Møller, Lis, * 1918, journalist. * 22.12.1918 i Kbh. F: cand.jur. Johan Frederik Gotschalk (1896–1979) og husbestyrerinde Kirsten Olesen (* 1897); plejedatter af grosserer Hans Marinus Jacobsen (1884–1936) og Alma Clausen (1886–1952). ~ 28.2.1942 i Kbh. (b.v.) med politiker, advokat Poul *M., * 13.10.1919 på Frbg., s. af prokurist Hugo M. (1885–1963) og Olga Müller (1885–1961).

M. tog realeksamen fra N. Zahles skole 1935, uddannedes som journalist ved Sorø Amts Dagblad og Holbæk Amts Avis 1936–39 og var ansat i finansministeriet 1940–43 og ved Nationaltidende 1945–49. Siden 1949 har hun været programsekretær ved Danmarks radio. Som medlem af KU var hun 1940–44 medarbejder og redaktionssekretær ved Konservativ ungdom. Ved valgene 1945 og 1947 opstilledes hun af de konservative i Odsherredskredsen og 1966–73 repræsenterede hun konservatismen i Sønderstorkreds i folketinget. Hendes arbejde i folketinget var knyttet til kvindesag og sociale spørgsmål, men nogen fremtrædende position søgte hun ikke. Så meget mere kraft har hun lagt i et arbejde for „små eksisterende“, minoritetsgrupper der let overses. Hun stiftede 1966 Boligfonden for enlige mødre og har været dens formand siden og stiftede 1968 Danske daginstitutioner hvis formand hun var til 1973 og derefter har siddet i bestyrelsen for. Fra 1968 har hun siddet i tilsynsrådet for Sofieskolen (for psykotiske børn) og i hovedbestyrelsen for Foreningen for spatisk lammede og 1969–75 i repræsentantskabet i Landsforeningen for støtte til sent udviklede. Desuden har hun virket i Vanførefonden, Ensomme gamles værn, Terres des Hommes, forebyggende børneværn, Børneringen, børne- og ungdomsforsørgens økonomiske nævn, Mødrehjælpens tilsynsråd, Bernadottefonden og siddet i bestyrelsen for revalideringsinstitutionen Elleslettegård og plejehjemmene Hammershøj og Jonstrupvang samt sindslidendes fond. Hun er medlem af børnekommissionen af 1976 og ældrekommissionen af 1980. – Som medarbejder i radio og TV har M. behandlet kvindestof, ungdomsstof og i særlig grad sociale spørgsmål fra samme grupper som hendes organisationsarbejde har omfattet. Hun har i disse udsendelser vist en enestående evne til at samtale og få den hun samtaler med til at åbne sig og folde sig ud. Det bliver ofte „a human story“, dog ikke for sensationens skyld, men for at åbne lytteres og seeres øjne for menneskelige problemer og indirekte appellere til deres forståelse og bistand. I hendes TV-udsendelser er det, når de er bedst, den interviewede der præger billedet på skærmen. M. selv holder sig helt i baggrunden, ses kun lidt og stiller kun

få spørgsmål. Hun er på dette felt ikke overgået af nogen siden Christian *Krygers tid. 1978 udgav hun *Mennesker på skærmen*. Hun er tildelt PH-prisen 1967, Ejnar Friis-Hansens fonds hæderspris 1972, Chr. Kryger-prisen 1974, den Berlingske hæderspris 1978 og Birgit Saabyes mindelegat 1978. 1979 blev M. af Håndværkerforeningen udnævnt til æres-håndværker som en påskønnelse af hendes kreative virke ved radio og TV og den værdi hendes journalistik har for forståelsen af sociale og menneskelige vilkår. – R. 1976. □ Afbildet på mal. af Poul M. af Niels Winkel, 1980 (folketinget). Foto.

L. M. i Weekendavisen 27.2.1976 og i Adel og borger, præster og bønder, red. Margrethe Spies, 1978 = Danske hjem i tyverne og trediveerne 195–216. Interview i Berl. tid. 8.1.1978. – Werner Svendsen i Dråben, 1980 nr. 11.

Helge Larsen

Møller, Mathias Peter, 1854–1937, orgelfabrikant. * 29.9.1854 i Østermarie, † 13.4.1937 i Hagerstown, Maryland, USA, begr. sst. F: gårdejer Niels Jørgen M. (1818–97, ~1° med Petrea Kirstine Larsen, ca. 1823–52) og Ane Cathrine Pedersen (1814–66, ~1° med udbygger Mogens Kofoed, ~2° 1851 med udbygger Hans Olsen, ca. 1793–1853). ~ 6.7.1892 i Warren, Pennsylvania, med Maybelle Julia Greenlund, * 15.2.1872 i Warren, d. af Peter G. (Grønlund) (1831–92) og Calista Sadtler (1834–98).

Fjorten år gammel kom M. i karetmagerlære i Allinge, men 1872 rejste han til USA, opsøgte en onkel i Warren, Pennsylvania og fik straks plads på en møbelfabrik, Greenlund Brothers, der i byen. Få måneder efter tog han mod tilbud om en stilling i The Derrick-Felgemaker Company som netop havde flyttet sin virksomhed fra Buffalo, N.Y., til Erie, Pennsylvania hvor det oprettede en mægtig fabrik for pipe-orgler, landets største på den tid. Under sit arbejde her fik M. ideen til en ny forbedret type af blæsebølge, og 1875 vendte han tilbage til Warren for at konstruere og gennemprøve den nye type. Her byggede han sit første orgel med den nye blæsebølge; det blev sat op i den svensk-lutherske kirke i Warren, men senere ødelagt ved ildebrand. Kort efter flyttede M. til Philadelphia hvor han byggede et orgel til udstillingen 1876 som vakte stor interesse og skaffede ham mange bestillinger. 1877 flyttede han sin virksomhed til Greencastle, Pennsylvania, og han fortsatte her med bygning af orgler indtil han efter opfordring fra fremtrædende borgere i Hagerstown, Maryland, oprettede en orgelfabrik i denne by 1881. Denne virksomhed udviklede sig hurtigt og sikkert til et mægtigt foretagende. I de følgende femten år

udvidedes fabrikken seks gange og stod allerede ved århundredskiftet som verdens største orgelfabrik. I de 50 år M. personlig ledede denne virksomhed udgik fra fabrikken i Hagerstown 6500 orgler som findes dels i protestantiske og katolske kirker i USA og Europa, dels i koncertsale og biografer verden over. Det største af dem alle har 800 piber hvoraf nogle er 10 m lange og findes i Philadelphia Musical Auditorium. M. skænkede et orgel til Ols kirke på Bornholm og Taksigelseskirken i Kbh. Den store virksomhed førtes efter M.s død videre af sønnen Mathias Peter Møller (1902–51) og sønnesønnen af samme navn. – M. blev i årenes løb en af Hagerstowns mest fremtrædende borgere. Han var ejert af og præsident for en bilfabrik i Hagerstown, præsident for en lokal bank o.fl.a. foretagender. Den religiøse interesse han havde næret allerede fra barndommen førte ham ind i et omfattende, aktivt kirkeligt arbejde; han var således medlem af den amerikanske lutherske kirkes Board of Publication og forretningsudvalget for lægmandsbevægelsen samt komiteen for Ydre mission. Han støttede arbejdet for søndagsskolebevægelse, børnehjem m. m. – Æresdoktor i musik ved Susquehannah universitetet. – R. 1928.

Jul. Moritzen i Scandinavia, Grand Forks, N. D., marts 1924 45–48. C. Wolffsen i Dansk kirkemusiker tid., 1925 116f. Paul C. Nyholm i Dansk nytår 1958, Blair, Nebr. 1957 94–105. O. Ochse: The history of the organ in USA, Indiana 1975 288–90. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Kamp*

Møller, Malthe Christian, 1771–1834, litterat. * 24.11.1771 i Helsingør, † 21.7.1834 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: toldkontrollør Peder M. (1732–90, ~2° 1780 med Maren Ferslew, 1748–1810) og Ulrica Elisabeth Bruun (1750–78). Ugift.

M. blev student 1788 fra Helsingør. Han studerede teologi uden at tage eksamen og drog 1792 til Tyskland. Fra Jena udgav han 1795–97 anonymt *Repertorium for Fædrelandets Religionslærere*, fem hæfter der skaffede ham en lige så stor som kortvarig berømmelse. Skriftet blev ved R. *Nyerups hjælp trykt i Kbh. Dets hensigt var at gøre teologerne kendt med Immanuel Kants ved hvem filosofien var blevet „videnskabernes videnskab“. Uagtet det er et meget tarveligt bekendtskab med Kant der kan gøres ved hjælp af repertoriets fik det dog i denne henseende en betydning idet den mand i Danmark der har gjort det dybeste studium af „den store Königsberger-verse“, A. S. Ørsted, her første gang synes at være blevet opmærksom på ham.

Møller, Malthé

Hvad der vakte opsigt i samtiden var skriftets „kætterske“ udtalelser i religiøs henseende og til lige de personlige angreb på visse præster. Da M. i skriftet angav at være præst måtte biskop N. E. "Balle tage stilling til ham i en offentliggjort erklæring til kancelliet: han vil ikke, skønt det var blevet forlangt fra anonym side, have ham afstraffet, men M. må eventuelt søge sin afsked. M. opgav sin anonymitet, og da det viste sig at han blot var student gjorde ingen ham noget; men han havde selv en tid lang forfølgelsesvanvid. Hvornår han kom hjem vides ikke. Endnu 1805–06 viser et sammenstød med Balle at han ikke har forandret sig synderligt. Han levede af litterært arbejde, udgav en mængde oversættelser, redigerede 1808 et ugeskrift Fortid og Nutid, 1817–18 Dagposten, 1829–34 Den danske Statstidende (Berlingske Tidende). I disse blade findes der intet spor af repertoirets anskuelser. Der siges at han anså dette for et mislykket arbejde som han ikke gerne omtalte. 1813 erhvervede han tilladelse til i stedet for at underkaste sig teologisk embedseksamen at disputere, men tilladelsen blev ikke benyttet.

Breve til Nyerup i S. Birket Smith: Til belysning af lit. personer og forhold, 1884 235–45. – L. Koch i Hist. t. 5.r.lv, 1880–81 85–101. E. C. Werlauff: Erindringer af mit liv, 1910 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XIII.

Hans Jensen*

Møller, Max Andreas Eskebjerg, 1894–1963, kemiker. * 10.12.1894 i Kbh. (Hellig kors), † 5.11.1963 i Kbh., aske i de ukendtes plæne på Bispebjerg kgd. sst. F: maskinarbejder, senere varmemester Lars Andreas Jensen M. (1857–1935, ~1° 1882 med Dortha Hansen, ~3° 1911 med Emma Johannesson, 1877–1924) og Mathilde Marie Johanne Olsen, f. Eskebjerg (1859–1910). ~8.8.1921 på Frbg. (b.v.) med agronom Bodil Utke, *9.11.1899 på Rugballegård, Hover sg., Vejle amt, d. af proprietær, senere grosserer Knud Larsen U. (1871–1962) og Jutta Frederikke Holm (1876–1960).

M. tog præliminæreksamen 1911 og blev ansat på et handelskontor og siden i en bank og tog 1912 eksamen som bankassistent. Imidlertid gik M.s interesser i retning af naturvidenskaberne, og via adgangseksamen (1913) kom han ind på Den polytekniske læreanstalt og blev 1919 civilingeniør af den kemiske retning. Allerede i sin studietid var M. ansat dels hos J. N. "Brønsted og dels ved Danmarks geologiske undersøgelse. 1918 blev han ansat ved landbohøjskolens kemiske laboratorium og 1920 ved kemisk laboratorium A, Den polytekniske læreanstalt. – M. besvarede universitetets prisopgave for 1924, der

handlede om metoder til fremstilling af hydrazin, og han blev med en meget anerkendende begrundelse belønnet herfor med universitetets guldmedalje. 1925–31 var M. ansat som Rockefeller visiting professor i kemi ved Chulalongkara-universitetet i Bangkok i Siam, hvor han på nærmest bar bund og med meget ringe assistance måtte opbygge et kemisk laboratorium og en undervisning i kemi. 1931–33 arbejdede M. i USA, dels ved Chicago universitetet og dels ved Washington universitet, St. Louis; men da udsigterne i USA forekom ham meget mørke søgte han 1933 tilbage til Danmark hvor han påny blev ansat som assistent (siden amanuensis) og samtidig lektor i kvantitativ analyse ved kemisk laboratorium A. Her moderniserede han undervisningen i kvantitativ analyse, og det kan særlig fremhæves, at han indførte den kvantitative mikroanalyse i Danmark og bl.a. fik etableret efteruddannelseskursus heri for kemikere i praksis og senere (1943) fik oprettet et mikrokemisk central-laboratorium under Akademiet for de tekniske videnskaber hvis leder han forblev til 1948.

Allerede i sin tid på landbohøjskolen havde M. interesseret sig for jernets rhodanider, men arbejdet med disse blev lagt til side på grund af andre tidkrævende opgaver; det blev senere genoptaget, og 1937 blev M. dr.phil. på arbejdet *Studies on Aqueous Solutions of the Iron Thiocyanates*. Med bibeholdelse af en tilknytning til kemisk laboratorium A blev M. 1944 lektor i fotokemi og videnskabelig fotografi, et område der 1950 blev udvidet med reproduktionsteknik, og dette lektorat blev 1955 omdannet til et ekstraordinært professorat i fotokemi og grafisk teknik. M.s hovedværk inden for reproduktionsteknikken blev hans 1953 udgivne *Forelæsnings over reproduktionsmetoderne, deres teori, fysik og kemi* (duplikeret). M. forestod 1954 overflytningen til den dengang „nye“ læreanstalt på Østervold, og i tiden forud for sin død var han i gang med planer for udflytning til Lundtofte. – M. var fra 1937 lærer i kemi ved Hærens officersskole, senere Forsvarsakademiet. Han skrev adskillige videnskabelige afhandlinger og var medarbejder ved Salmonsens Konversationsleksikon. – R. 1954. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1938 195–98. – Chr. Winther i Dansk kemi XLV, 1964 14f.

E. Rancke-Madsen

Møller, Arnold Mærsk Mc-Kinney, * 1913, skibsreder. * 13.7.1913 i Kbh. (Sions). F: skibsreder A. P. "M. (1876–1965) og Chastine Estelle McKinney (1881–1948). ~22.5.1940 i Tårnbæk k.

med Emma Marie Rasmussen, * 8.7.1913 på Frbg., d. af ingeniør, entreprenør, cand.polyt. Niels R. (1869–1937, ~ 1° med Ane Marie Hansine Hansen, 1867–1908) og Olga Emilie Neergaard (1874–1959).

M. tog realeksamen 1930 fra Øregård gymnasium i Hellerup og blev efter uddannelse i udlandet knyttet til faderens rederivirksomhed; 1940 blev han medindehaver. Kort efter den tyske besættelse af Danmark blev han sendt til USA for at lede administrationen af den del af firmaets flåde der var uden for tysk rækkevidde. Afdelingen i New York, etableret 1920 som amerikansk firma under navnet Isbrandtsen-Møller Line, Inc., lededes af Hans Isbrandtsen, men pga. uoverensstemmelse mellem denne og M. deltes firmaet og M. overtog foruden inventar og arkiv ledelsen af den danske del. 1948 kunne M. vende hjem til stillingen som juniorchef i A. P. Møller med en betydelig erfaring og et selvstændigt ry i internationale søfartskredse. – Efter faderens død 1965 overtog M. ansvaret for rederiet med tilhørende virksomheder. Selv om han hidtil uden tvivl havde stået i skyggen af faderen var det klart at han havde arvet dennes overblik, flid, fantasirigdom og kombinationsevne, men i modsætning til ham skyr sønnen publicity og værner i stedet om sin person og sit privatliv. Først i efteråret 1980 i forbindelse med de vanskelige forhandlinger med regeringen om oliekoncessionerne blev offentligheden inviteret indenfor til et populært familieinterview. Den for firmaet meget fordelagtige koncession fra 1962, der skal ses på baggrund af mange års resultatløse eftersøgninger, blev 1976 i lyset af den alvorlige forsyningskrise fra 1973 revideret, således at den danske stat fik forkøbsret til gassen, og en hurtigere tilbagelevering af koncessionsområdet blev aftalt. I de følgende år skærpedes betingelserne, forbud mod afbrænding af gassen – og øgede sikkerhedskrav bl.a. af miljøhensyn. 1980 stillede regeringen vidtgående krav til firmaet om statskontrol med ilandføring af olie og gas samt hurtigere tilbagelevering af arealerne. Forhandlingerne førtes under trussel om ekspropriation, men resulterede i foråret 1981 i en overenskomst.

Virksomhedernes stærke vækst i 1950erne og 1960erne er blevet tillagt M.s initiativ, således det store tankskibsprogram og opbygningen af Odense stålskibsværfts Lindøafdeling der leverede supertankere ikke blot til firmaets eget behov, men til hele verden. Til værftet opførtes desuden arbejderbyen Munkebo. Hertil kom et engagement i plastic-, maskin- og kemisk industri, et samarbejde med F. Salling, Århus, supermarkedet Føtex og lavprisvarekæden Bilka, samt op-

rettelsen af luftfartsselskabet Mærsk Air efter overtagelse af Falcks flyvetjeneste. A. P. Møllergruppen er et af Danmarks største foretagender med over 20 000 ansatte. Selv om rederiaktiviteten fortsat er den største enkelt-del, vil olie- og gasudvindingen komme til at spille en stigende rolle. Det danske samfunds største enkeltkontrakt blev sluttet 1979 mellem det statslige olie-selskab DONG og Dansk undergrunds consortium om levering af gas i 25 år fra de danske felter i Nordsøen. – R. 1962. K. 1968. K.' 1980. □Mal. af Bryan Organ, 1978 (Fr.borg). Foto.

Interview i Berl.tid. 18.1.1981. – NB 13.3.1970. Victor Andersen m.fl. i Weekendavisen 19.12.1980. Politiken 21.12., 26.12. og 28.12.1980. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Møller, Nicolaus, 1733–1806, bogtrykker. * 3.2. 1733, † 5.2.1806 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: bogtrykker Andreas Madsen M. († 1740) og Hedevig Fortmann (ca. 1707–58, ~ 2° 1742 med bogtrykker Christoph Georg Glasing, 1706–52). ~ 20.9.1758 i Kbh. (Petri) med Catharina Wendelia Berling, * 26.1.1735 i Kbh. (Petri), † 26.3.1794 sst. (Petri), d. af bogtrykker E. H. *B. (1708–50) og Cecilie C. Godiche (1723–50). Da M.s far, der 1737 med eneretsbevilling for Nørrejylland havde oprettet et bogtrykkeri i Viborg, var død, flyttede enken trykkeriet til Kbh. og giftede sig kort efter med den dygtige københavnske bogtrykker C. G. Glasing hos hvem sønnen blev oplært. Efter stedfaderens død styrede M. forretningen for sin mor, og da også hun var død, overtog han den helt. Ved sit ægteskab med en datter af E. H. Berling kom han i nært forhold ikke blot til denne slægt, men også til de to andre store bogtrykkerslægter Høpfner og Godiche, hvilket blev ham til stor nytte. Allerede 1765 blev han hofbogtrykker. M. hører til den kreds af bogtrykkere som i den sidste halvdel af 1700-tallet bragte den dybt sunkne danske bogtrykkerkunst på fode igen ved indførelse af nye, især af fransk bogkunst påvirkede principper for bogfremstillingen, og han viste sig i besiddelse af så stor dygtighed og så god en smag, at han af sin samtid regnedes for Danmarks ypperste bogtrykker. I 70erne var hans forretning den største og mest ansete af sin art i Kbh. Trykkeriet blev ødelagt ved byens brand 1795, og som følge deraf lå virksomheden stille et par år, men 1797 købte M. den ansete københavnske bogtrykker F. W. Thieles forretning som rådede over et fortrinligt, til dels fra det Godicheske trykkeri stammende materiel. Af de mange monumentale værker M. har trykt kan nævnes Carsten Niebuhrs *Reisebeschreibung I–II*, 1774–78, O. F.

Müllers *Zoologia Danica* I–II, 1788 samt flere bind af *Flora Danica* og af Jacob Langebeks *Scriptores*. Af den smukke firebinds-udgave af Johannes Ewalds samlede skrifter fra 1780–91 har han trykt de to første bind. Trykkeriet blev efter M.s død ført videre af hans søn Ernst Andreas Herman Møller (1759–1831) der allerede 1789 var blevet medindehaver af firmaet og hofbogtrykker ligesom faderen. □ Klippet silhouet (Fr.borg) og silhouet af C. Limprecht (Kgl.bibl).

R. Nyerup i Læsendes årbog for 1800, 1801 76–82 (heri M.s selvbiografi). Dansk boghåndværk 1482–1948, 1949.

Lauritz Nielsen*

Møller, Niels Laurids, 1859–1941, forfatter. * 11.12.1859 i Svendborg, † 16.3.1941 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: skibsfører Lauritz M. (1833–83) og Louise Nielsen (1833–96). ~ 2.4.1890 i Kbh. (Jac.) med Jenny Christiane Augusta Müller, * 5.6.1862 i Kbh. (Frels.), † 17.8.1919 på Frbg., d. af løjtnant Jens Christian M. (1833–1922) og Christiane Vilhelmine Dorthea Andresen (1825–91).

M. skulle have været skipper som hele sin slægt, men det huede ham ikke at passe roret om natten. Han gik en tid i Troense realskole; som fjortenårig kom han igen til Svendborg og fik præliminæreksamen i Kbh. to år senere. I skoletiden skrev han digte og læste ivrigt poesi, bl.a. Chr. K. F. Molbechs Dante, F. Schlegels Shakespeare og en del tysk poesi; en af de bøger som havde grebet ham allerede i Svendborgtiden var Goethes Faust. Men sin indvielse til digter fik han gennem C. Wilsters Homer som for bestandig gjorde ham til grækernes lærling. Efter eksamen var han i nogle år på retsskriverkontoret i Svendborg; så forberedte han sig på et kursus i Kbh. til studentereksamen som han fik 1881. 1887 blev han juridisk kandidat og allerede s.å. ved M. *Galschiøts mellemkomst ansat som assistent ved Statsanstalten for Livsforsikring hvor han 1917 avancerede til kontorchef og afgik med pension 1922. I en årrække var han lærer i litteratur ved Statens lærerhøjskole. Kbh. kom han aldrig til at holde af. Han lærte i årenes løb sit fædreland grundigt at kende på vandringer og cykelture, udlandet besøgte han aldrig.

M.s originale poetiske forfatterskab er indskrænket til fire digtsamlinger og to bind noveller. Mindst personlige er de sidste: *Hændelser*, 1890 og *Koglerier*, 1895. De indeholder sømandsfortællinger af en krassere realisme end Holger *Drachmanns og psykologiske analyser af stor skarpsindighed. Gerne vælger M. jeg-formen; det monologiske foredrag ligger for hans fortællelalent. Digtene rummes i samlingerne *Ef-*

teraar, 1888, *Røster*, 1897, *Egelunden*, 1920 og *Senhøst*, 1939. I en tung og kunstlet form der minder om, at de græske lyrikere og R. Browning og A. C. Swinburne var hans lærere, forkynder han her et dyrebøbt livssyn. Gennem bitre digte om livets ubarmhjertighed hæver han sig til en mandig og resigneret livsforståelse. Som de største værdier dyrker han arbejdet, erindringen og betragtningen. En rig og fin naturfølelse præger alle hans digte. Endvidere var M. en meget benyttet kantate- og lejlighedsdigter. – Meget større af omfang er M.s oversættelser, hvoraf kun de vigtigste skal nævnes: Aiskylos' *Agamemnon*, 1891 og *Perseerne*, 1918, Sophokles' *Antigone*, 1894, Euripides' *Bakchanter*, 1931, et udvalg af R. Brownings dramatiske monologer under titlen *Granatæbler*, 1894, Shakespeares *Kong Henrik IV*, *Købmanden i Venedig* og *Hamlet*, 1901. Det er digterisk medfølelse gendigtninger af en ofte meget dristig sprogkunst. I sine gengivelser af de græske tragikere går M. ikke af vejen for rim og alliterationer i korsangene og kan stundom være så dunkel som originalerne i sproget. Han optager her som i sin originale digtning en rigdom af gamle ord i sit foredrag og skyr al letkøbt glathed i versifikation. Sammenlignet med Thor *Langes fordanskninger er hans udpræget virile og uromantiske. På sine ældre dage oversatte han også græsk prosa: Pseudo-Longinos' *Den store Stil*, 1934 og Aristoteles' *Ethica Nicomachea*, 1936. Desuden indeholder M.s digtsamlinger en lang række oversættelser.

Endnu et tredje, humanistisk forfatterskab foreligger fra M.s hånd. Allerede fra 1890'erne var han flittig bidragsyder til tidsskrifter og samleværker med større og mindre litterære og historiske studier. I illustreret Tidende, Tilskueren og navnlig Nordisk tidsskrift (Letterstedt) har han offentliggjort talrige boganmeldelser og essays, hvoraf mange er særdeles vægtige og skarpsindige; et udvalg foreligger i samlingen *Nattevagter*, 1923. Af hans historiske arbejder kan fremhæves afsnittene om nederlandsk, amerikansk og engelsk historie i *Folkenes Historie* som han selv var medredaktør af. Men M.s hovedværk er den omfangsrige og dog meget tæt skrevne almindelige litteraturhistorie, han udgav under titlen *Verdenslitteraturen* 1928–31. I modsætning til vist alle værker af den art er den skrevet på førstehånds og som det tit synes ganske friske indtryk af den litteratur den behandler. Om litteraturhistoriske problemstillinger bekymrer M. sig ikke stort, men det er ham magtpåliggende at give et træffende og sandt billede af hver tidsalder og ethvert betydeligt forfatterfysiognomi; han er loyal og medfølelse over for sit emne og tilstræber aldrig paradokser. Fremragende er

især behandlingen af oldtidslitteraturen og af engelsk poesi; lyrikken har M.s udtalte forkærlighed på de andre genrers bekostning. Det bør tilføjes at bogen er usædvanlig nøjagtig i det faktiske. Den står som et prægtigt vidnesbyrd om en svunden alders høje åndsdannelse. – Udvalgte digte under titlen *Annabella og andre Digte* 1931. – R. 1922. □Tegn. af Kr. Kongstad, 1898. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXVII, 1933 619–28. N. M. – Valdemar Vedel. En brevvæksl. 1885–1915, udg. Knud Bøgh, 1959. – Vilh. Andersen: Litteraturbilleder, 1903 173–80. Oscar Geismar i For kirke og kultur XI, 1904 413–26 (optr. i forf.s Nogle digterprofiler, Kria. 1906 17–33). Harald Nielsen: Vej og sti, 1916 134–50. J. P. Jacobsen: Afhandl. og artikler, 1919 455–59. Paul V. Rubow: Shakespeare på dansk, 1932. K. F. Plesner i Tilskueren XLVI, 1929 II 394–98. Samme i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1941 136–44. Samme: Gode klerke, 1944 141–50. Festskr. til N. M., 1939 (heri bibliografi). Hans Brix i Berl. aften 17.3.1941. Hakon Stangerup i Nationaltid. 18.3.s.å. Harald Herdal: Mellem bøger og portrætter, 1970 117–37. Sigmund Skard: Andlet til andlet, Oslo 1974 128–54. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Paul V. Rubow*

Møller, Niels Christian Martin, * 1918, sanginspektør, domkantor. * 27.5.1918 i Kbh. (Hellighånds). F: overretsassessor, senere højesteretsdommer Lars Martin Julius M. (1868–1952) og mag.art. Else Marie Bloch (1889–1980). ~ 22. 9.1948 i Kbh. med lektor Bente Randbo, * 20.4.1924 i Kbh. (Trin.), d. af direktør Bengt Julius Svane R. (1894–1966) og Sigrd Holm Jensen (* 1894).

Efter studentereksamen (Østre Borgerdyd 1936) kastede M. sig over studier både ved Det kgl. danske musikkonservatorium og Københavns universitets musikvidenskabelige institut, resulterende i en organisteksamen (1939) og en magisterkonferens (1944). Disse uddannelser har han suppleret med studieophold i Basel, Beuron, Wien og Salzburg (1948) ligesom han 1952 gennemgik dirigentklassen ved Det kgl. danske musikkonservatorium. – Allerede i studietiden ansattes M. som lærer ved Københavns kommunale sangskole Sankt Annæ gymnasium – den institution som er hjemstedet for Københavns drengekor, og som har spillet en central rolle i M.s kunstneriske karriere. Han blev korets vicedirigent 1946, samme år som han ansattes som korleder ved Christiansborg slotskirke. Som Mogens Wöldikes loyale og ihærdige støtte foregik M.s indsats for drengekoret de første år mest uden for offentlighedens søgelys. 1946 udnævntes han officielt til korets vicedirigent, og fra 1965 har han som sanginspektør og sanglig leder været hovedansvarlig for den musikalske standard. Dirigentbyrderne har han dog delt med

Wöldike helt frem til dennes afskedskoncert maj 1979. I smuk samdrægtighed har de to dirigenter hæget om korets kunstneriske og vokale standard ligesom de har ledet ansvaret for markante begivenheder i korets historie, eksempelvis kirkemusikaften nr. 500 i Københavns domkirke (1972) eller grammofonindspilningen af korets traditionelle Julevesper som fandt sted 1971 med M. som dirigent og Wöldike ved orglet. – Blandt de stordrægtige som M. har ledet med Københavns drengekor er Haydns *Skabelsen*, Faurés *Requiem*, Beethovens *C-dur messe* og de regelmæssigt tilbagevendende opførelser af Bachs *Juleoratorium* i samarbejde med Sjællands symfoniorkester. Sideløbende med denne betydelige indsats har andre kor og orkestre også haft glæde af M.s pædagogiske evner og kunstneriske indsigt. Så tidligt som 1942 stod han for en komplet koncertopførelse af Purcells *Dido og Aeneas* med Studentermusikforeningen og Studenterkoret, det kor som siden blev til *Københavns universitets kor af musikstuderende* (MUKO) som han stiftede 1946 og som lærer i korsang og kordirektion ledede til 1964. M. var leder af Unge akademikerens kor 1964–72. Det var med dette kor han markerede sin 50-års dag ved en smuk opførelse i Tivolis koncertsal af Brahms' *Ein deutsches Requiem*. M. har tillige været korleder ved Danmarks Radio 1957–72 og har siden 1962 haft titel af domkantor. – M.s kunstneriske virke findes fastholdt på en række grammofonplader og hans pædagogiske erfaringer bl.a. udmøntet i en bog om kordirektion *Korledelse*, 1958. Han har desuden udgivet *Sang fra bladet*, (s.m. Povl Fledelius) 1955, og *Korsange til kirkeåret*, (s.m. Mogens Wöldike) 1965. – R. 1980. □Foto.

Interview i Berl. tid. 24.7.1977. – Søren Sørensen: Kbh.s drengekor gennem 50 år, 1974.

Knud Ketting

Møller, Olaus Henricus, se Møller, O. H.

Møller, Olivia Holm, se Holm-Møller, Olivia.

Møller, Orla Reinhardt, 1916–79, minister. * 7.5. 1916 i Feldballe, † 14.2.1979 i Ø. Kippinge, begr. sst. F: arbejdsmand, senere præstegårdsforpagter Marinus Sørensen M. (1892–1976) og Marie Svendsen (1889–1976). ~ 1° 17.6.1940 i Ølgod k. med kontorassistent Minna Cecilie Hansen Aarrebo, * 12.10.1916 i Ølgod, d. af sagfører Hans Hansen Aa. (1887–1962) og Olga Dorkas Bruce (1873–1951). Ægteskabet opløst. ~ 2° 7.1.1978 i Kbh. (Kastelsk.) med sagsbehandler, senere medlem af folketinget Winnie Lorentzen, * 8.1. 1936 i Kbh. (~ 1° 1959 med sanger Nat Russell,

* 1926), d. af lagerforvalter Johannes L. (1916–67) og Helma Pries (* 1917). Selv om M. var politisk interesseret fra sine tidligste år kom han sent ind i aktiv politik. Han blev imidlertid allerede tidligt skolet i organisationsarbejde inden for kirkelige foreninger. Både det politiske og det religiøse engagement havde han fået med hjemmefra. Faderen var ivrig socialdemokrat og fagforeningsmand, men hele hjemmets atmosfære var dybt indremissionsk. De økonomiske kår var beskedne, og når opslagsværkerne anfører faderen som præstegårdsforpagter er dette kun rigtigt for et par år af hans liv, i virkeligheden var han arbejdsmand. M. kom på det indremissionske kursus i Rønde hvor han tog først præliminæreksamen og 1934 studentereksamen. Efter at være blevet cand.theol. 1940 havde han forskellig beskæftigelse et par år, men var derefter sognepræst 1942–46 i Borum-Lyngby ved Århus; en periode hvor han var aktiv såvel i Dansk samling som i modstandsbevægelsen. M. kom 1946 til Ålborg som residerende kapellan, men blev 1951 generalsekretær i KFUK og KFUM. Med denne stilling kom M. ret automatisk ind i en lang række foreningsledelser og i halvoffentlige organer; tallet steg langt ud over det automatiske da man snart fik øje for hans organisatoriske talent og store arbejdskraft. Blandt de mange hverv skal nævnes: bestyrelserne for Dansk ungdoms fællesråd 1950–57, for Dansk bibelskole 1951–56, KFUM-spejderne og FDF, Den kristelige ungdomsbevægelses fællesråd 1951–56, Det økumeniske fællesråd 1952–56, Indre mission 1952–56, Østerlandsmissionen 1956–62, Dansk idrætsforbund 1959–61. Generalsekretærstillingen forlod M. 1956 og var derefter sognepræst i Hasseris 1956–65. Her begyndte han sin politiske karriere som socialdemokratisk sognerådsmedlem 1958–63, men afbrød denne på grund af uenighed med gruppen, i øvrigt også med resten af sognerådet. Han havde været opstillet i Års-kredsen, men blev derefter opstillet i Ålborg vestkredsen hvor den populære præst rykkede højt op på suppleantlisten i kraft af personlige stemmer, og ved et dødsfald kom han i april 1964 ind i folketinget hvortil han valgtes indtil han trak sig tilbage 1977. På Christiansborg gjorde han sig straks stærkt gældende og blev – sikkert også på grund af sin kirkelige position – allerede 1966 kirkeminister i ministeriet Krag. Ministertiden bød ikke på de store sager; men da regeringen trådte tilbage fik M. i stigende grad ordførerskaber og nåede, da Krag igen i 1971 dannede regering, frem til at blive politisk ordfører og formand for socialdemokratiets folketingsgruppe, en politisk nøgleposition, tillige var han formand for for-

svarspolitisk udvalg. Uden for tinget havde M. i disse år fået en lang række tillidshverv navnlig inden for højskolernes organisationer. Som gruppeleder var han håndfast. Allerede da fik han ord for at være affejende og tillukket, ligesom han i den klassiske offentlige rubricering af socialdemokrater blev placeret i højrefløjen. Hans position og senere de to fagministerier han fik gjorde nok sit hertil. I gruppemøderne tog han dog på mange punkter en stilling der udadtil ville have indrangeret ham i venstrefløjen. Da J. O. Krag i oktober 1972 satte Anker Jørgensen ind på statsministerposten i løbet af nogle timer forsøgte M. selv at blive statsminister, eller også søgte andre at få ham til det – spillet er ikke klarlagt, og det synes som om mulighederne for at få det gjort ikke er til stede. I hast blev der ved folketingsmand Knud Nielsen på nogle papirservietter samlet et betydeligt antal underskrifter fra gruppemedlemmer (M. har selv nævnt tallet 39) med forslag om M. som statsministerkandidat. Forløbet var imidlertid så hurtigt at aktionen ikke fik nogen indflydelse. Den blev holdt inden for kredsen og først senere kendt ved en indiskretion fra M. selv. Ved Anker Jørgensens regeringsomdanning i september 1973 blev M. forsvarsminister frem til regeringens afgang i december samme år. Da socialdemokratiet igen dannede regering 1975 blev M. både forsvars- og justitsminister. M. var i sin ministertid en af de mest stormomsuste politikere i den sidste generation. Det var for så vidt ikke M. selv der op søgte sagerne, men han, der ellers i folketinget havde været en forligsmager, blev i stigende grad kategorisk og uforsonlig i sine offentlige udtalelser. Uden tvivl skabte han sig imidlertid i disse år en solid position i vide kredse som et bolværk for lov og orden, støttet af den smukke, mandige skikkelse og faste fremtræden. Politisk var M.s største indsats i disse år forsvarsforliget i 1977, men ellers var det der optog sindene komplicerede sager som rømning eller ikke-rømning af Christiania – M. stod længe for en rømning – købet i 1977 af 58 jagerfly i „århundredets våbenhandel“, udvisning af en mexikansk terrorist, og afløsning af hvorledes efterretningstjenesten havde oparbejdet registre over et stort antal borgeres politiske tilhørsforhold – her havde efterretningstjenesten ikke i rimeligt omfang orienteret M. inden denne offentligt dækkede tjenesten. Stor opmærksomhed vakte det også at M. konstituerede en tidligere politiker som landsdommer, uanset at denne var dømt for spritkørsel. Konstitutionen måtte da også opgives. Til de politiske problemer kom at pressen – navnlig billedbladene – i stigende grad interesserede sig for M.s privatliv. Det blev, før skilsmis-

sen, kendt at M. og hans senere 2. hustru havde en snæver kontakt med hinanden, og det gav anledning til en hetz mod M. som han flere gange trådte offentligt op mod. I oktober 1977 valgte han at gå af som minister for at overtage den mere rolige post som informationsdirektør ved NATO i Bruxelles. Allerede året efter blev han alvorlig syg og døde efter en operation.

M. står ikke som en politiker der banede nye veje eller formede nye ideer. Hans sikre administrative talent gav ham imidlertid også som minister en ikke almindelig indflydelse i det daglige arbejde. Han var ikke nogen åben og altfavnende natur, men derimod ligefrem, naturlig og uimponeret af egen værdighed. Han havde svært ved at glemme. En tjeneste gang vist ham husede han med taknemmelighed, en spids bemærkning mod ham blev også gemt. I de senere år fik han offentligt mange af de sidste, og det gjorde ham udadtil til mere af en alvorsmænd end det ellers var hans natur. – M. skrev en lang række religiøse bøger, dels vejledninger i bibellæsning, dels skolebøger i religion. – M.s 2. hustru var medlem af folketinget 1973–77 og igen fra 1979. Hun har navnlig arbejdet med sociale spørgsmål. – □ Afbildet på karikaturtegning af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Interview i Jyllandsposten 2.5.1976. – Malin Lindgren i Berl.tid. 9.9.1973 og 2.10.1977. Poul Møller sst. 15.2.1979. Politiken 15.2.1979. Harry Rasmussen i Aktuelt s.d.

Vagn Dybdahl

Møller, Lars Otto, 1831–1915, præst, forfatter. * 20.2.1831 i Dalsgård præstegård, Tårup sg., Viborg amt, † 13.1.1915 i Gylling, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Gylling, Hans Larsen M. (1797–1870) og Sidse Marie Lang (1808–77). ~ 14.10.1868 i Gylling med Johanne Frederikke Holm, * 26.1.1844 i Ronæs, Udby sg., Fyn, † 17.11.1932 i Kbh., d. af sognepræst Claus H. (1796–1860) og Elisabeth Regensdorff (1805–76). – Far til Erik *M. (1879–1962). Farbror til H. L. *M.

M. var i over 50 år præst – heraf 45 år sognepræst – i Gylling ved Horsens og kom i dansk kirkeliv efterhånden til at nyde „en Søjlehelgens Ry“; hans store og helt originale forfatterskab rummer de betydeligste teologiske arbejder herhjemme i perioden mellem H. Martensens Ethik (1878) og F. C. Krarups Religionsfilosofi (1905). Faderen, hvis slægt stammede fra bønder, og hvis forældre var møllere, var en alvorlig, forsigtig og stuelærtd mand med skrøbeligt helbred og bestandige økonomiske problemer. Selv om han var påvirket af Grundtvig var han ikke videre kirkeligt eller folkeligt interesseret, men så meget mere optaget af fagteologiske spørgsmål. Han

skrev lange afhandlinger, som han dog aldrig udgav, men hvis emner han, sammen med den grundtvigske anskuelse, tidligt indviede sønnen i. Af M.s senere teologiske skrifter har de bibelske arbejder *Den evangeliske Historie*, 1879 (2. udg. 1892) der chokerede mange i samtiden, og *Forsøg til en kort Forklaring til St. Johannes Aabenbaring* fra 1889 deres baggrund i faderens studier. Selv om barndomshjemmet, navnlig i årene i Tårup, var fattigt blev det besluttet at M. som den eneste af en søskendeflok på efterhånden i alt 11 – heraf syv søstre, alle ugifte, hvoraf flere senere i en lang årrække boede hos M. i præstegården – skulle studere. I årene 1848–52 gik han på latinskolen i Horsens hvis bybillede i de første, bevægede år var præget af danske eller tyske tropper således at M. her fik grundlagt den meget nationale og anti-tyske holdning der senere prægede ham.

I studieårene i Kbh. 1852–58 sluttede han sig til kredsen omkring Vartov: „... den egentlige Betydning for mig af Livet der hidrørte fra dette, at Grundtvig den Gang levede der. . . Alt aandeligt Røre var mærket af ham (og en kort tid af Kierkegaard), man kunde ikke undgaa at berøres deraf paa den ene eller anden Maade“. Det teologiske universitetsstudium derimod fik M. ikke meget ud af; det var „usundt Gøgl“, „Hukommelsesslid“ og „Eksamensdjevleri“. Fra studieårene stammer således den mistillid til den akademiske teologi og universitetsuddannelse som han i hele sit forfatterskab og sine optegnelser ikke kan blive træt af at kritisere, bl.a. fordi han mente dens problemstillinger var importeret fra Tyskland. Hans egen teologi er således ikke blot en „præstegårdsteologi“ i den betydning at den er drevet af en præst, men også i den forstand at den metodisk er helt anderledes anlagt end den akademiske teologi. Af begebenheder i studieårene må ellers nævnes kolera-epidemien 1853 der for første gang for M. rejste dødens problem som store dele af hans senere forfatterskab kredser om. 1860 blev han ordineret, og som faderens kapellan begyndte han at holde forsamlinger først i private hjem derefter i kirken, og senere blev der til dette brug rejst en bygning i sognet. Forsamlingerne holdtes en aften om ugen, og der kunne en vinter igennem være et fremmøde på 400–500 mennesker. Denne vækkelse, som dog også havde enkelte modstandere – fordi M. talte „rent ud“ – bredte sig ud over sognets grænser; det var en „grødetid“, men allerede begebenhederne i 1864 begyndte at gøre M. desillusioneret, fx når han så danskere „der gerne vilde tale Tysk med de Preussiske Officerer“. M. kom efterhånden – særlig efter 1870 – til at stå i et større og større modsætningsforhold til de politi-

ske og åndelige strømninger i dette århundredes slutning som man kan se det af en række, for de flestes vedkommende, mindre, kritiske skrifter: *Politik og Christendom*, 1873 (efter dannelsen af det forenede venstre), *Om Flertalsregimentet, nogle, kun for Christne forstaaelige. Overtøvelser*, 1883, *Til Forstaaelse og Bedømmelse af Nutidens Fritænkeri*, 1881, et skrift der på grund af sin barske tone over for bl. a. den brandesianske kulturradikalisme vakte anstød, og *Vejen til Livstræet*, 1904 (om socialismen).

Ved faderens død var der optræk til at danne valgmenighed omkring M.; men da man i sognet støttede hans ansøgning om at blive faderens efterfølger blev han trods sin unge alder i 1870 udnævnt til den stilling han beklædte til sin død, dog i de sidste 15 år bistået af kapellaner. I 1870'erne holdt M. en del foredrag særlig for lærere, hvoraf mange blev trykt og som udgør hovedparten af rækken af skoleskrifter (*Skolegjerning*, 1872, *Gudstjeneste i Skolen*, 1873, *Til Alvor i Skole og Folkeliv*, 1876, „*Den danske Højskole i Sorø*“ betragtet som en dansk Velfærdssag, 1878) og man kan her se at han, der i disse år også stod i tæt forbindelse med den nærliggende Testrup højskole, helhjertet havde tilsluttet sig Grundtvigs skoletanker. Denne virksomhed hørte – ligesom de mange folkelige aktiviteter i og uden for sognet – efterhånden op selv om han med mellemrum blev ved at holde både bibeltimer og foredrag. En række personlige problemer kastede også deres skygge ind over hans liv. Tre år efter at han var blevet gift mistede han to børn og igen i 1881 døde to mindre børn, således at han kun beholdt sønnen Erik Møller. Han holdt sig mere og mere hjemme i præstegården, var plaget af sygdom (og hypokondri), men han murede sig ikke inde. Han havde kontakter over hele landet og førte en uhyre omfattende korrespondance med en lang række præster. En kirkehistorisk klassiker – desværre noget mangelfuldt udgivet – er således de to bind breve mellem M. og barnomsvennen, Thomas Skat "Rørdam, en uhyre fornem og underholdende kilde til den danske kirkes historie i den nævnte periode. Selv om han ikke rejste ville han meget gerne meddele sig og udveksle tanker, men helst på tomandshånd, og langt over hundrede danske præster har besøgt M. i hans studerekammer i Gylling; personlige erindringer, situationer og replikker fra disse besøg er mundtligt overleveret i danske præstekredse indtil i dag. Hans teologi har i det hele taget haft sin egen – ofte halvt skjulte – virksomshistorie i danske præstegårde. Som prædikant var han livet igennem uhyre påagtet, begyndte som regel prædikenforberedelsen søndag aften og stræbte i forkyndelsen mod den størst

mulige enkelhed og anskuelighed ved udlægnin-gen af teksterne som man kan se det af to trykte samlinger (begge med titlen: *Fra Gylling Kirke*, 1899, 1931).

Under disse ydre forhold er da hans store ejendommelige og næsten visionære forfatterskab blevet til. Som skribent har M. en særegen mundret næsten journalistisk tone der har bevaret sin friskhed, og som er helt uden floskler og kirkelig salvelsesfuldhed. Han kunne være utrolig skarp og var for samtidens teologi noget af en gåde fordi han ikke kunne placeres i de sædvanlige kirkelige og teologiske båse: han var først og fremmest påvirket af Grundtvig, men kaldte sig aldrig grundtvigianer („Gud fri os for den glade Kristendom“). Han var politisk stærkt konservativ, teologisk både gammeldags og dog helt respektløs kritisk i forhold til den dogmatiske tradition. Han kunne i den samme skriftserie kritisere liberalteologer og ortodokse grundtvigianere (*Om Sakramentordenes Betydning og Form*, 1906, *Imod Christendomsforfalskning*, 1907). Han kunne vende sig mod bibelkritikken samtidig med at han selv praktiserede en uhyre stærk kritik af to af evangelierne (*Den evangeliske Historie*). Han skrev at intet af hvad „Grundtvig havde sagt var sandere end at Guds ord ikke er en Bog“ (*Guds sanddrue, forstaaelige og evige Ord*, 1896), men var alligevel faldet hårdt over nygrundtvigianeren Valdemar "Brücker da denne havde talt for et helt frit forhold til Skriften (*Lyst Syn og Bibelstorm*, 1887). Han taler bestandig om at tro skal erfares og opleves, men vendte sig stærkt mod den indremissionske tale om vækkelsesoplevelse. Han gik skarpt til angreb mod den moderne videnskab, men kunne alligevel på sin måde bruge dens resultater da han tog stilling til determinismen (*Noget om Determinisme og Frihed*, 1893). Han fremstod altså med en art dobbelt-ansigt, men modsigelserne opløser sig hvis man ser på den dimension hans forfatterskab udfolder sig i og som er artsforskellig fra en begrebsmæssig dogmatisk teologi: „Christendommen er i alle Maader Praksis, men den dogmatiske Teologi er fremfor alt ikke Praksis“. Denne dimension viser sig allerede markeret i hans allerførste skrift *Smaaibdrag til at oplyse den kirkelige Anskuelses Berettigelse* fra 1866; her har han tilegnet sig Grundtvigs kirkelige anskuelse ikke som et dogmatisk punkt, men som en dimension man lever i og som også teologien bliver til i og henter sin dynamik fra. Det nye i den kirkelige anskuelse er at „Christendommen ikke er disputabel“, man kan ikke diskutere hvad der er kristendom, det siges nemlig hver søndag af menigheden i kirken ved dåb, nadver og i trosbekendelsen hvis virkelighed – som det

udfoldes i det senere forfatterskab – strækker sig fra skabelse til fuldendelse og giver den enkelte tro et på en gang mytisk og historisk perspektiv. Denne anskuelse fører for teologien ikke til en mekanisk repetition af det overleverede, men det modsatte: uendelige muligheder for nyopdagelser i den kristne overlevering. Derfor vender han sig da også i dette tidlige skrift mod al teologisk konservatisme. Denne særegne blanding af total bundethed til eller omsluttethed af kristendommen og fuldstændig frihed er baggrunden for M.s teologi. I de to store skrifter fra 1870'erne: *Det faldne Menneskes Gjenfødsel og Fornyelse ved Daab og Nadver*, 1870, og *Det gjenoprejste Menneskes Tjeneste i Ordets Forkyndelse og Bekjendelse*, 1877 kan man se hvorledes han bruger elementære menneskelige erfaringer til nærmere at udlægge kristendommens sammenhæng. Han arbejder ikke begrebsmæssigt, men snarere poetisk, fylder sine skrifter med anskuelige billeder, særlig fra naturen (naturhistorie var for ham et af skolens vigtigste fag, og han havde stort talent for at tegne). En enhed af elementær livserfaring og kristendommen som en altomfattende dimension er også baggrunden for hans store hovedværk, *Gjenløsningen* (1884, 490 s.). Her vendte han sig – til manges, også grundtvigske meningsfællers, forfærdelse – mod den fra middelalderen og gennem reformation og ortodoksi bevarede tanke at Jesu død betød en forsoning af Gud således at synden nu var sonet og det onde overvundet. M. mente at denne tanke stred mod den mest banale erfaring da hverken død, lidelse eller ulykke var overvundet. Det stødte ham også at man i samtidige grundtvigske kredse kunne se lyst på døden, og han udarbejdede da en helt ny forløsningslære. Grundtanken i værket, som i sin hoveddel er opbygget som én lang samlet bibelsk fortælling der går ud på at fremhæve kristendommen som en vej på hvilken Kristus foran alle troende kæmper mod død og djævel, er således at døden ikke er Guds værk, men har ondskaben som ophav. Den enkeltes liv anskues som en vandring der er optaget i en højere bevægelse således at kristendommen ikke – som M. mente den gjorde i den overleverede forsoningslære – først får betydning efter døden, men opfattes som et nyt og underfuldt perspektiv på hele livsbanen trods erfaringen af at være spærret inde i dødens virkelighed. M. støtter sig i sin forløsningslære på bl.a. Irenæus og Grundtvig, og han har forsåvidt fået oprejsning som at undersøgelser i vort århundrede har afdækket beslægtede tankebaner i dele af den oldkirkelige teologi.

M. udbyggede sit synspunkt i to mindre skrifter (*Om Forstaaelsen af nogle Bibelord*, 1886, *Om vor*

Frelse fra det Onde, 1888) men behandlede endvidere en lang række teologiske spørgsmål i skrifter fra 1890'erne og frem til 1907. Han tolkede den lutherske lære i skriftet *Tro og Gjærning*, 1900, han prøvede at uddrage en dansk lov af folkesamvittigheden (*En Opdrager til Kristus*, 1900); han foregreb teologien i vort århundrede med en kritik af Fr. Schleiermacher (*Den kristelige Vished*, 1892) og ved at sondre stærkt mellem den græske lære om sjælens uadødelighed og det kristne håb om opstandelse (*Om Død og evigt Liv*, 1903). I sine sidste skrifter nåede han, med enkelte foregribelser i tidligere skrifter, frem til den radikale formulering som først blev almindelig efter 1920, men som han må være den første der har udtalt i kristendommens historie, nemlig at kristendommen ikke er nogen religion: „Alt hvad der hedder Religion er groet op af Jorden, mens Kristendommen er kommet ned af Himlen“ (*Den faste Grundtvold*, 1905). – R. 1892. DM. 1901. K.² 1911. □Buste af Johs. Kragh, 1911 (Fr.borg). Relief af Rasmus Andersen s.å. (Fr.borg; på mindsten i Gylling 1925). Mal. af E. Ølsgård ca. 1915 (Gylling k.). Foto.

Kilder. O. M. og Skat Rørdam. En brevveksl. 1859–1909, udg. H. Skat Rørdam I–II, 1915–16. Brevveksl. med Niels Lindberg i Kirkeligt samf.s julebog XV, 1935 98–115. Brevveksl. med H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 6.r.IV, 1943 228–69.

Lit. Familien Langs stamtv., 1909 9 29. J. V. Langkilde: Stamtv. over familien Langkilde, 1947. O. Jensen: Om Gyllingpræsten O. M.s liv og grundtanker, 1916 (også i Dansk kirkehist. LXX, 1915). Chr. Lindskrog i Tidehverv III, 1929 53–61. J. P. Bang: Gyllingpræsten O. M. I–II, 1931. P. G. Lindhardt i Humanister i Jylland, red. Gustav Albeck, 1959 205–29. Anders Pontoppidan Thyssen i Dansk teol. t. XXVIII, 1965 129–45. Jørgen I. Jensen i Kirkehist. saml. 1970 53–84 (heri bibliografi). Steffen Kjelgaard-Pedersen sst. 1973 234–66. Gerit Nilsson: Återstillet mennesklighed, gudomlig seger, Sth. 1976. Jørgen I. Jensen i Fønix, 1978 143–75. Leif Grane i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 452–55.

Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jørgen I. Jensen

Møller, Peder Ludvig, 1814–65, forfatter. * 18.4. 1814 i Ålborg, † 6.12.1865 i Sotteville-lès-Rouen, begr. sst. F: købmand, senere ejer af Mariendal ved Ålborg Erich M. (1780–1839) og Georgine Sophie Magdalene Kannerorff (1792–1856). Ugift.

M. drev i sin ungdom allehånde studier, først medicinske, derefter teologiske, siden sproglige og navnlig æstetiske. Han blev student 1832 fra Ålborg. 1834–37 boede han på Regensen, 1838–39 på Elers' collegium. Han kom tidligt ud i et ret farligt ungdomsliv, nåede aldrig at komme på ret køl og stod for mange samtidige som eksempel på den fortvivlede æstetiker der kæmper

mod filisteriet og i tilgift lader det gå ud over moralen. M. gav i sin ungdom bidrag til mange blade og tidsskrifter. Han var fra 1837 medredaktør af Nordisk Ugeskrift, fra 1840 litteraturanmelder ved Berlingske Tidende, skrev desuden i Ny Portefeuille og Figaro. Han kom her ved i nær berøring med G. Carstensen og redigerede for ham 1842 Nye Intelligensblade og 1845 Dansk Album for Litteratur og Kunst. Helt på egen hånd optrådte han som udgiver af bladet *Arena* 1843 og af den æstetiske årbog *Gæa* 1845–47 (titlen og til dels indholdet som et modstykke til J. L. Heibergs *Urania*). Desuden var han i dybeste hemmelighed bidragyder til *Corsaren* – et forhold der kom ham dyrt at stå. Årbogen 1846 indeholdt nemlig et litterært causeri om årets litteratur, hvoriblandt Stadier paa Livets Vei fik en sjusket bedømmelse, og bogens forfatter blev berørt med ret personlige allusioner. Søren Kierkegaard blev rasende og gik under mærket *Frater Taciturnus* over til modangreb i en navnkundig artikel i *Fædrelandet* 27.12.1845, hvori han omtalte en passus i M.s indlæg som „et af disse væmmelige Corsar-Angreb paa fredelige, respectable Mænd, der i hæderlig Ubemærkethed røgte hver sit Kald i Statens Tjeneste“. Den videre polemik kom vel ikke til at compromittere M. mere, men han var allerede ved sigtelsen for smædeskriveri stillet tilstrækkeligt i gabestokken. Han hævned sig vel ved at offentliggøre en nedrakkende anmeldelse af Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift (Kritiske Skizzer II, 1847), men betragtede allerede sin fremtid som ødelagt. Han havde – vist for sangvinsk – aspireret til at blive Adam Oehlenschlägers efterfølger som professor i æstetik, 1841 vundet universitetets guldmedalje for besvarelsen af spørgsmålet „Har Smag og Sands for Pøesi i Frankrig i de senere Tider gjort Frem- eller Tilbageskridt?“, udgivet J. H. Wessel (1850) og Steen Steensen Blicher (1846–47). Men de udvalgte æstetiske arbejder fra årene 1840–47 samlede i to bind *Kritiske Skizzer* (1847; et udvalg 1971) blev ikke et habilitationskrift, snarere en mindebog.

M. havde allerede 1846 forladt landet og begivet sig på en længere udenlandsrejse, fra hvilken han aldrig skulle vende hjem. 1848 opholdt han sig i Tyskland og talte i tyske aviser Danmarks sag; det er muligt at han har tænkt på at blive tysk skribent. Fra slutningen af 1851 opholdt han sig i Paris som han sjældent forlod, og da kun for korte provinsrejser. Han bidrog med nogle småartikler til *Biographie universelle* og *Nouvelle biographie générale*. 1857 vandt han anden gang universitetets guldmedalje for en afhandling om det nyere danske og franske lyst-

spil. Til forskellige danske blade sendte han flere hundrede korrespondancer, men hans skribentvirksomhed forsumpede efterhånden aldeles. Det sidste værdifulde han skrev var det smukke portræt af hans store litterære ideal, *Adam Oehlenschläger. Et Erindringsblad* fra 1861 (udg. 1876 og med indl. 1964). Sygdom og armod gjorde det af med ham. 1865 tog han til Dieppe i Normandiet for at en luftforandring kunne hjælpe ham, men da det ikke lykkedes og han teede sig ret afsindigt, prøvede man at sende ham tilbage til Paris; på vejen døde han i et hospital nær Rouen.

M. ville egentlig have været digter. At han var noget af en poetisk natur viser hans udgivne samlinger: *Lyriske Digte*, 1840, *Billeder og Sange*, 1847, *Løvfald. Digte af Otto Sommer*, 1855. M. var ikke nogen stor formkunstner, men han havde kønne motiver. Bedst er de digte hvis emner er litterære: *Holberg. Ewald. Oehlenschläger. Grundtvig. Byrons Skygge. Digterdøden*; fremfor alt hans største indsats, den græsk-romantiske ballade *Arion*. Glimrende er hans oversættelser af G. G. Byron, H. Heine, A. de Musset og A. Pusjkin. Men det er kun som kritiker, velnok den betydeligste i årene før George Brandes, han vil erindres i vort åndsliv. Hans væsentligste indsats blev opgøret med den heibergske spekulative digtning. Gerne fremdrager han den ældre og naivere danske romantik der satte fantasi og følelse i højsædet. Hertil kommer et stærkt krav om en psykologisk og symbolsk digtning der foregriber de litterære strømninger efter 1890. Men han hjalp dog også unge talenter som H. V. Kaalund på vej, han satte M. Goldschmidt i gang som digter og var H. C. Andersens og Emil Aarestrups mest forstående kritiker. Men M.s egentlige sympatier lå hos den romantisme som var udgået fra Byron, og han var den første i Danmark der behandlede den som en litterær bevægelse. Vel bekæmpede M. i en ældre tids ånd den nye retnings sønderrevne livsfølelse og disharmoni, men han var selv et barn af denne ånd. Interessante er de nye synspunkter for kritik, han under påvirkning af C. A. Sainte-Beuve bringer ind i den litterære diskussion; kritikens opgave var for ham at erkende det værdifulde i alle digterværker og at fremstille de poetiske individualiteter i en kunstnerisk form. Rigtig nok spildte han den største del af sit forfatterskab på en ikke meget frugtbar og sjældent loyal polemik. Trods en ret omfattende og intelligent læsning i samtidens inden- og udenlandske litteratur – han fulgte forbavsende godt med og introducerede en række moderne, især franske forfattere i Danmark – forblev der altid noget ufærdigt eller umodent ved ham. Det bedste han har

skrevet turde være afhandlingen om Heibergs Syvsoverdag i Kritiske Skizzer og det førnævnte prisskrift *Det nyere Lystspil i Frankrig og Danmark* (udg. 1858), en ualmindelig kyndig og vel-skreven dramaturgisk undersøgelse der den dag i dag har holdt sig ganske frisk. □ Afbildet på tegn. af J. Th. Lundbye, 1846. Tegn. af David Jacobsen fra 1840erne (Kgl.bibl.) og tegn. efter denne af P. Klæstrup (sst.) som forlæg for træsnit af H. P. Hansen, 1886. Træsnit i samme type 1896 og 1902, på det sidste en formentlig urigtig angivelse af, at originalen er af Constantin Hansen.

Breve til H. C. Andersen, 1877 532–38. Brevveksl. med C. Hauch i Danske studier XXIX, 1932 157–65. – C. Klitgaard i Pers. hist. t.12.r.IV, 1949 133–41 (geneal.). M. Goldschmidt: Livs erindr. og resultater I, 1877 (ny udg. 1965) 298–329. O. Borchsenius: Fra fyrrerne I, 1878. Carit Etlars minder fortalte af ham selv, 1896 136–49. P. P. Jørgensen: H. P. Kofoed-Hansen, 1920. Paul V. Rubow: Dansk litterær kritik, 1921 (2. opl. 1970) 200–08. Jul. Clausen: En kvindes kærlighed. P. L. M. Mathilde Leiner, 1928. Frithiof Brandt: Den unge Søren Kierkegaard, 1929 160–304. H. C. Andersens brevveksl. med Edv. og Henriette Collin II, 1934 37f; VI, 1937 231f. Rik. Magnussen: Søren Kierkegaard set udefra, 1942 80–89. Hans Hertel i Scandinavica VIII, Cambr. 1969 35–48. – Papirer i Kgl. bibl.

Paul V. Rubow*

Møller, Palle, ca. 1677–1757, industridrivende. * ca. 1677, † 8.4.1757 i Bryrup. ~ ca. 1709 med Ide Nichelsdatter Seidelin, * ca. 1688 i Skanderborg, begr. 11.6. 1739 i Bryrup, d. af sognepræst i Skanderborg, magister Nichel (Nicolai) S. (1666–1737) og Cathrine Hansdatter Luxdorff (1662–1757).

M., der på mødrene side skal have tilhørt højesterejustitiarius Peder *Lassens slægt, var oprindelig landmand. Fra omkring 1707 (måske først 1711) var han forpagter af gården Hagsholm ved Frijsenborg, og omkring 1717 overtog han i stedet forpagtningen af Hvolgård lidt nord for Grejs. Hans interesser gik dog i første række i industriel retning. Omkring 1707 oprettede han således i samarbejde med P. W. Høvinghof i Nørre mølle i Bryrup sogn en le- og knivfabrik samt et sømmanufaktur. Samarbejdet mellem de to indehavere blev dog hurtigt dårligt, og M. overtog nogle år senere Nørre mølle som eneindehaver samtidig med at han ved privilegium af 1716 indrettede et jernmanufaktur i den nærliggende Bryrup mølle der i 1731 ved privilegium udvidedes til også at omfatte kobberværk. Omkring 1727 opgav M. forpagtningen af Hvolgård og flyttede til Bryrup hvor ledelsen af virksomheden hidtil havde været overdraget værkmester Henrik Fischer (ca. 1677–1744). Virksomheden nåede et for sin tid usædvanlig stort omfang og

skal have givet brødet til 70–100 personer. For lefabrikationen, som var det vigtigste i virksomheden, opbyggede M. en omfattende salgsorganisation i Jylland og på Fyn. En voksende smughandel skabte fra 1730erne vanskeligheder for leproduktionen. Virksomheden fortsatte dog efter at M. et par år efter sin hustrus død havde trukket sig tilbage fra ledelsen i betydeligt omfang til 1750erne, men sygnede derefter hen og ophørte helt omkring 1768. M. blev gennem sin industrielle virksomhed en velstillet mand, og det nævnes som noget for den tid usædvanligt at M. efter som kommissarius at have medvirket i en kommissionsundersøgelse afslug Frederik IVs tilbud om at modtage en rangtitel.

F. E. Seidelin: Stamtv. over familien Seidelin, 1877 44–61. Mogens Seidelin: Den Seidelinske slægtsbog I, 1943 233–36. Chr. Giessing: Nye saml. af da., no. og isl. jubellærere II,2, 1783 (reproudg. 1979) 183f 305. O. J. Rawert: Kongeriget Danms industrielle forhold, 1850 184f. Emil Fischer i Saml. til jydsk hist. og top. 3.r.I, 1896–98 140–79. Aksel E. Christensen i Industriens hist., udg. Axel Nielsen m. fl. I, 1943 (reproudg. 1975) 162f.

Erik Korr Johansen

Møller, Peder, 1767–1841, højestereassessor, bankdirektør. * 29.10.1767 i Kbh. (Frue), † 21. 5.1841 sst., begr. i Roskilde. F: brygger Lars M. (1717–93, ~ 1° 1752 med Kirsten Møller, † 1763, ~ 3° 1771 med Christine Gierlew, ca. 1752–tidligst 1801) og Louise Juliusdatter Zultzer (1742–71). ~ 2.7.1802 i Roskilde domk. med Christine Augusta Tauber, * 3.5.1780 i Horsens, † 12.2. 1867 i Kbh. (Vor Frue), d. af rektor, professor Johan Henrik *T. (1743–1816) og Gregoriane Begtrup (1751–1820).

M. blev privat dimitteret til universitetet 1785 og to år efter juridisk kandidat. Han indtrådte derpå som volontær i danske kancelli og blev 1789 kopist sst. 1793 udnævntes han til protokolsekretær i højesteret, blev 1800 assessor i Kbh.s politiret, men vendte allerede året efter tilbage til højesteret som ordinær assessor. 1818 blev han anmodet om at tage sæde i den kommission der skulle udarbejde oktroj og reglement for nationalbanken, og han gled derefter ganske naturligt over i en af de nyoprettede direktørstillinger. Tyve år sad han i denne stilling, fra 1819 som kongevalgt direktør, og når han 1838 søgte og fik sin afsked skyldtes det tiltagende svagelighed. 1809 udnævntes han til medlem af overadmiralitetsretten og var 1814–35 tillige generalauditor for søetaten. Ganske naturligt fik han sæde i forskellige af regeringen nedsatte kommissioner, fx ang. bestemmelse af straffen for tyveri og sørøveri og ang. udarbejdelsen af en almindelig lodsanordning. I sin ungdom havde han ved en

Møller, Peder

enkelt lejlighed optrådt som forfatter, idet han 1797 udsendte en ret opsigtsvækkende afhandling om, hvorvidt overleverelse efter danske loves grundsætninger er nødvendig til at erholde ret i tingene. Af sin samtid var han meget anerkendt, og E. Colbiørnsen omtalte ham endog „som en af Lovkyndighedens første Prydelser“. Som højesteretsassessor skattedes han for sin store skarpsindighed, som bankdirektør for sin årvågenhed, forudseenhed, karakterfasthed og uegennytte, og endelig gjorde han sig i privatlivet afholdt ved sit tørre lune, sin store beskedenhed, sit mildt dømmende sindelag og sin utrættelige hjælpsomhed. – Kancellisekretær 1792. Etatsråd 1810. Konferensråd 1826. – R. 1822. DM. 1828. K. 1829. □Pastel af C. Hornemann, 1828 (Nationalbanken).

Selmers nekrologiske saml. I, 1849 439–58. Axel Rubow: Nationalbankens hist. 1818–78, 1918. Troels G. Jørgensen: Danm.-No.s højesteret 1790–1814, 1930. Højesteret 1661–1961 II, 1961.

Harald Jørgensen

Møller, Peder Christensen, 1877–1940, violinist. * 28.2.1877 i Brønderslev, † 1.7.1940 i Kbh., begr. i Ordrup. F: musikdirektør Christian M. (1844–1910) og Marie Louise Steen (1834–99). ~ 7.2.1899 i Paris (b.v.) med Eugenie Lense, * 16.5.1878 i Kbh. (Pauls), † 15.1.1953 i Gentofte, d. af danser ved Det kgl. teater Adolph Frederik Johannes L. (1849–1924) og Johanne Marie Magnussen (1842–1917).

M. fik som barn af et musikerhjem selv tidligt lejlighed til at vise sine evner. Allerede som seks-årig spillede han små soloer offentligt, og efter en optræden i Ålborg nåede rygtet om hans musikalitet til Kbh. Forældrene rejste med ham til hovedstaden i håb om at man der kunne skaffe ham bedre undervisning end hjemme på landet. Forsøget strandede, og først et par år efter, 1889, kom M. ved konkurrence ind på Hornemans konservatorium hvor han fik Fr. Hilmer til lærer. Under hans interesserede vejledning fik M. sin egentlige uddannelse, og da han 1895 fik afgangseksamen erkendtes hans ualmindelige musikeregenskaber fra alle sider. Han drog til Paris for videre uddannelse, studerede 1895–98 hos Bertheliet og M. Marsick. Så godt faldt han til i Frankrig, at han lod sig optage i forskellige franske orkestre og opnåede en fremragende position som koncertmester igennem ti år ved Concerts symphoniques du jardin d'acclimatation og ved en omfattende solistvirksomhed. Ved siden deraf var han en søgt lærer. 1910 forlod han imidlertid Paris og vendte tilbage til Kbh.; indtil 1914 var han medlem af Det kgl. kapel, 1914–18 lærer ved Det kgl. danske musikkonservatorium

og senere igen fra 1931. Sidstnævnte år indtrådte han som formand i bestyrelsen for Det jydsk musikonservatorium i Århus. – M. var i kraft af sit blodrige kunstner temperament, sin fremragende kunnen og sin universelle musikalitet en forgrundsfigur i dansk musikliv og nød en landsomfattende popularitet der ikke mindst hang sammen med den personlige varme og henrevethed der var over hans spil, og som så let forplantede sig til hans tilhørere. Også inden for kammermusikken, i sin tid især sammen med Agnes Adler og Louis Jensen, nåede han meget højt. – Kgl. kammermusikus 1918. – R. 1927. DM. 1937. □Tegn. 1922. Tegn. af H. Jensenius udst. 1928. Mal. af August Heering, 1935. Litografi af Harald Isenstein, 1939. Tegn. af P. E. Johannessen. Mal. af Chr. Daugaard. Foto.

Interview i Gads da. mag. XXVI, 1932 96–104. – Politiken 18.8.1887 og 26.2.1937. København 1.6.1910. Nationaltid. 30.11.1911, 11.4.1916 og 21.11.1921. Masken 10.12.1911 og 25.6.1916. Hver 8. dag 29.10.1920. Fr. Schnedler-Petersen: Et liv i musik, 1946. Sigurd Berg: Det kgl. da. musikkonservatorium 1917–53, 1959 44f.

Nils Schiørring

Møller, Poul, 1884–1965, læge. * 22.8.1884 i Odense, † 14.7.1965 i Svendborg, begr. i Kbh. (Holmens). F: overkirurg, senere tit. professor Peter Kisby Johannes M. (1847–1940) og Helga Agnete Madsen (1851–1923). ~ 2.5.1913 i Kbh. (Jac.) med Inger Esther Johansen, * 9.1.1888 i Kbh. (Jac.), † 14.11.1973 i Gentofte, d. af brændehandler, grosserer Frederik J. (1843–1909) og Emma Vilhelmine Georgia Bech (1850–1924).

M. blev student 1902 fra Odense, og efter lægeeksamen 1910 søgte han, der allerede i studentertiden var interesseret i den patologiske anatomi, i nogle år praktisk og videnskabelig uddannelse på forskellige hospitalsafdelinger og laboratorier for 1913, efter et studieophold i Paris og Dresden hos Schmorl, at blive prosektor hos Johannes Fibiger ved universitetets patologisk-anatomiske institut hvor han var til 1916. Som forholdene dengang lå var det nødvendigt fra den patologiske anatomi at søge over i praktisk lægegerning, og M. begyndte nu kirurgisk uddannelse på Rigshospitalet hos V. Schaldemose, men måtte 1917 opgive denne som følge af en hudlidelse på hænderne, hvorefter han indtil 1921 uddannede sig i oftalmologi på Rigshospitalets øjenafdeling hos M. Tscherning. I disse år havde han også patologisk-anatomisk og histologisk virksomhed under forskellige andre ansættelser og som mikroskopiker ved Den alm. danske lægeforenings cancerkomité, ligesom han fortsatte arbejdet på disputatsen som han havde påbegyndt under prosektortjenesten ved universitetets patologisk-anatomiske institut,

hvorfra materialet stammede; dyreforsøgene blev gjort på landbohøjskolen. 1920 forsvarede han afhandlingen *Studier over embolisk og autochton Thrombose i Arteria pulmonalis* for doktorgraden med Fibiger og A. Lendorf som opponenter. Fra denne periode stammer også afhandlinger med patologisk-anatomiske emner. Efter et studieophold i Wien og Freiburg blev M. nu igen prosektor hos Fibiger 1921 og samtidig forstander ved hærens bakteriologiske laboratorium på garnisonssygehuset indtil 1935; korpslæge i hæren var han siden 1919, overlæge dér 1924–28. Efter professoren i retsmedicin V. *Ellermanns uventede død 1924 deltog M. i konkurrencen 1925 om dette professorat (afhandlingen *Reitsmedicinske Svalstspørgsmaal*, trykt i Ugeskrift for Læger, 1927), hvortil dog K. *Sand indstilledes. 1927 udnævntes M. til lektor ved universitetet i patologisk histologi og blev s.å. prosektor ved Bispebjerg hospitals patol.-anat. institut. M. havde således, da Fibiger døde 1928, i mange år nydt godt af uddannelsen hos og samarbejdet med den sjældne personlighed Fibiger var både som kræftforsker og universitetslærer; efter konkurrence (afhandling om skrumpe-nyrer) med Sv. Petri (* 1895) og Bj. Vimtrup (1890–1959) udnævntes M. til professor i patologisk anatomi samt prosektor ved Rigshospitalet 1928–41.

M. var tilforordnet retslægerådet 1928–40; han fortsatte som censor i faget 1941–44 efter at han var trådt tilbage på grund af sygdom. Hans virksomhed var i årene 1932–34 afbrudt af alvorlig sygdom; af hans arbejder skal nævnes eksperimentelle kræftundersøgelser 1924–27 og 1937, trykt i *Acta path. & microbiol. Scand.* I sine sidste år beskæftigede M. sig med medicinhistoriske studier over skeletfundene fra Æbelholt kloster. Ved sin død efterlod han et omfattende publiceret litteraturbaseret oversigtsarbejde om strålesvamp. M. var indehaver af forskellige kollegiale og faglige hverv, bl.a. fra 1929 redaktør af *Acta path. & microbiol. Scand.*, fra 1930 vicepræsident i Landsforeningen til kræftens bekæmpelse, fra 1931 formand i Danske lægers hjælpeforening; desuden medlem af flere udenlandske specialselskaber til kræftens studium og bekæmpelse. – R. 1940. DM. 1949. □ Karikatur af P. Menck-Thygesen og af G. Østerberg. Tegn. af Otto Christensen, 1934. Mal. af Alb. Naur, 1940 (pat.-anat.inst., Kbh.s univ.) og af Mary E. Havning, udst. 1945. Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1920 133f. – Gunnar Teilmus sst. nov. 1965 182–86. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 304f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Møller, Poul, * 1919, minister, advokat. * 13.10. 1919 på Frbg. F: prokurist Hugo Nicolaus M. (1885–1963) og Olga Constance Neve Müller (1885–1961). ~ 28.2.1942 i Kbh. (b.v.) med journalist Lis Jakobsen (Lis *M.), * 22.12.1918 i Kbh., plejedatter af grosserer Hans Marinus J. (1884–1936) og Alma Clausen (1886–1952). – Bror til Aksel *M.

M. blev student fra Skt. Jørgens gymnasium 1938, cand. jur. 1947 og landsretssagfører 1952. Han havde i studieårene været sekretær i Overformynderiet og var efter embedseksamen et par år sekretær i boligdepartementet, men sin egentlige livsgerning har han lagt i arbejde for det konservative folkeparti. M. var formand for konservative gymnasiaster 1937–38, formand for Studenterforeningens konservative 1939–42 og landsformand for Konservativ ungdom 1943–48 og sad i samme periode i det konservative folkepartis hovedbestyrelse. Under brydningerne i konservatismen i slutningen af 1930'erne var M. i ungt konservatismen en varm forkæmper for J. *Christmas Møllers synspunkter og juni 1940 deltog han i de første kontakter for at samle ungdommen til forsvar for demokrati og parlamentarisme mod den nazistiske agitation og den lammende usikkerhed der rådede i vide kredse de første måneder efter den tyske okkupation. Sept. 1940 tog M. initiativ til samarbejde mellem Studenterforeningens demokratiske fraktioner i fraktionen Samling der kort efter var medvirkende til ledende seniors afgang p. gr. a. hans tilslutning til antiparlamentariske udtalelser på foreningens studentermøde på Gerlev idrætshøjskole. M. var også aktiv ved oprettelsen af Dansk ungdomssamvirke i Kbh. og dets sekretær 1940–43. Som landsformand for KU førte han organisationen ind i et arbejde for løsning af efterkrigstidens økonomiske og sociale forhold med særlig vægt på ungdomsproblemerne og var medlem af ungdomskommissionen 1945–50 og af forsvarsministeriets kommission for rationel udnyttelse af de værnepligtiges uddannelsesetid.

26 år gammel var M. opstillet til folketingsvalget 1945 i Nyborgkredsen og ved valget 1947 i Mariibo amt som han en kort tid 1950 repræsenterede som stedfortræder for Edw. Tesdorpf. 1950–57 var M. valgt i Silkeborg og Horsenskredsene, 1957–66 i Gladsaksekredsen og 1966–71 i Fredensborgkredsen. Ved siden deraf var han politisk og erhvervsøkonomisk redaktør ved *Dagens Nyheder* 1953–58, lederskribent 1958–61, var knyttet til *Berlingske Tidende* 1961–79, bortset fra ministerperioden, og er fra 1979 kommitteret ved *Morgenavisen Jyllands-Posten*. Umiddelbart efter sin indtræden i folketinget blev M.

medlem af folkeforsikringskommissionen. Ud fra sit ønske om at gøre det konservative parti til et bredt folkeparti med basis i funktionær- og tjenestemandskredse og mellemstanden i byer, hvervte forstod han styrken i kravet om sikring i alderdommen. Det lykkedes ham at få partiet med til gennemførelsen 1956 af folkepension til alle med den af M. udformede adgang til at tegne inflations sikrede indekskontrakter til supplerende af folkepensionen hvorved de sidste tvivlende konservative blev vundet for reformen og også venstre kunne tilslutte sig. Skønt oprindeligt noget skeptisk over for VK-regeringen 1950–53 blev M. en varm fortaler for VK-samarbejdet som alternativ til socialdemokratisk ledede regeringer. Ved broderen Aksel M.s død 1958 efterfulgte han ham som politisk ordfører og blev den der i det følgende tiår stærkest tegnede konservatismen over for offentligheden. Han var sammen med Henry Christensen fra venstre hovedmanden bag VKs fællesprogram okt. 1959, udformede s.å. et skatteprogram og stræbte i det hele efter at underbygge VK-alternativet med en sammenhængende liberal-konservativ politik. Hans veltalende, indsigt og ideologiske træning førte ham ind i mange debatter. Han værdsatte det rappe replikskifte, men oplevede også at en fængende sentens kunne slå igen som boomrangeren. Betegnelsen „den døde sild“ som han hæftede på socialdemokratiets kildeskatteforslag var en undervurdering af vælgerne interesse for kildeskat, og hans kronik *Skat på kartofler og vandgrød* var nok med til at torpedere detailomsen 1962 til glæde for købmænd og forbrugere, men fortabt at også dens afløser engrosomsen fordyrede grød og kartofler.

At betragte M. som blot ideolog og dreven debattør er imidlertid misvisende. Han forstår at parlamentarisk demokrati forudsætter samvirke over skel og påviste i en kronik 3.7.1961 nødvendigheden af et bredere samarbejde mellem regering og opposition. Baggrunden var at vælgerne 1960 ikke havde givet VK-alternativet regeringsmagten. Hans pragmatiske synspunkt blev ikke vel modtaget af alle i V og K, men dybest hos M. lå nok ønsket om at nå resultater i politisk arbejde. Han havde siddet i toldkommissionen 1953–59 og kunne 1960 indgå det toldlovsforlig der var forudsætning for Danmarks tilslutning til EFTA. Han virkede for nordisk samarbejde i Nordisk råd, var energisk fortaler for medlemskab af EF og medlem af Europarådet 1964–68 og fik et indgående kendskab til statsfinanserne som statsrevisor 1961–68, de sidste fire år som formand for statsrevisionen. Trods en meget omfattende politisk virksomhed forekom de 15 år

fra 1953 til 1968 da de konservative konstant var i opposition nok M. som en art ørkenvandring. Adgangen til en betydende politisk indsats kom da han blev finansminister i RKV-regeringen 2.2.1968. Han måtte straks beslutte udsættelse af den foregående regerings planlagte indførelse af kildeskat da forarbejderne ikke var fuldført. Hertil kom ud over det normale administrative og lovgivningsmæssige arbejde et yderligere pres med omlægning af finansiel lovgivning i forbindelse med kommunalreformen og gennemførelse af lønningsreform. En blodtrykskrise tvang ham til fire måneders orlov 1969, og da sygdommen kom igen måtte han udtræde af regeringen 17.3.1971 og lod sig ikke genopstille ved valget sept. s.å. Han udtrådte af partiets hovedbestyrelse hvor han havde siddet fra 1958, men efter at være blevet stærkt hyldet på partiets landsrådsmøde nov. 1971 lod han forstå at han ville være villig til at træde til som partiets landsformand når K. Thstrup året efter gik af. Partiets landsformand året efter blev imidlertid E. Haunstrup Clemmensen. M. fik sit politiske comeback da han 1979 med stort personligt stemmetal indvalgte af de konservative i Europa-parlamentet. Han er en af parlamentets viceformænd og udøver her en indsats for det europæiske samarbejde han stedse har været så varm en fortaler for, en indsats præget af vagtsomhed over for unødigt bureaukrati og sans for det i den givne situation opnåelige, men uden at lade de større overordnede mål ude af syne. I dansk samfundsliv virker han siden 1971 i formandskabet for Forenede kreditforeninger og siden 1972 som formand for Dansk købestævne og var 1971–79 formand for landsforeningen Dansk arbejde. Fra 1971 er han medlem af bestyrelsen for Kgl. Brandassurance. – M. der var modstander af de islandske håndskrifers tilbagelevering til Island, udgav 1965 bogen *De islandske håndskrifter*. Desuden har han udgivet erindringsbogen *Mennesker og meninger*, 1970, *Politik*, 1972, *Politik på vrangen*, 1974, *Fra kamp til samarbejde. En fortælling om to partier*, 1975, *Gennembrudsår*, 1977 og *Europas vej*, 1979. – Modtaget Renault-prisen 1972, Merconom-prisen 1976. – R. 1964. K. 1968. □Afbildet på tegn. af Hans Bendix, 1968 (Kgl.bibl.) og på karikaturtegn. af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Mal. af Maggi Baaring (De foren. kreditforeninger). Mal. af Niels Winkel, 1980 (folketinget). Foto.

P. M.: *Mennesker og meninger*, 1970 (erindr.). – Vilh. Topsee i *Weekendavisen* 23.6.1978. Henrik S. Nissen og Henning Poulsen: På da. friheds grund, 1963. Det konservative folkepartis hist. i et halvt årh. IV, ved Carl

Kauffeldt, 1966. Knud Secher: De borgerliges borgerkrig, 1976.

Helge Larsen

Møller, Poul Flemming, 1885–1974, læge. * 22.1.1885 i Helsingør, † 20.4.1974 på amtspsygehuset i Gentofte, begr. Frbg. kgd. F: korps-, senere overlæge Julius Theodor M. (1847–1910) og Anna Dorothea Nielsen (1850–1933). ~ 1° 26.12.1912 i Kbh. (Stefans) med læge Carla Alexia Andersen, * 24.9.1882 i Ordrup, † 19.3.1958 på Frbg., d. af gartner Christian A. (1841–1910) og Anna Kauffling (1845–1925). ~ 2° 31.7.1963 med læge Rigmor Sofie Rørdam Holm, f. Andersen, * 27.11.1908 i Voldum, † 29.8.1980 i Kbh. (~ 1° 1934 med kunstmaler Sven Rørdam Holm, 1899–1958), d. af læge Christian Marius Ludvig A. (1877–1930) og Kirsten Marie Jensen (1882–1952).

M. blev student 1903 fra Helsingør og medicinsk kandidat 1911. Han gjorde kandidatjenneste ved forskellige hospitaler, var epidemilæge i Lyngby dec. 1912 og konst. sygehuslæge i Dronninglund 1914. Han studerede kirurgi i Tyskland 1914, var konst. sygehuslæge i Varde 1915, i Ringe og Lyngby 1916, assistent ved Rigshospitalets røntgenafdeling 1916–18, ved kommunehospitalets røntgenafdeling 1918–20 og chef for Frbg. hospitals røntgenafdeling 1920–30. Han fik her lejlighed til at udforme en modelskabende klinik med venterum i centrum og undersøgelses- og behandlingsrum udenom. – Efter at have praktiseret i Kbh. fra 1916 blev han 1921 speciallæge i radiologi og oprettede året efter en privat røntgenklinik. 1930 blev M. klinikchef (senere ornormeret til overlæge) ved Rigshospitalets røntgenklinik og udnævntes samtidig til docent i radiologi. På grund af fagets vigtighed omdannedes det til ordinært professorat seks år senere. 1950 opdeltes faget i røntgendiagnostik og stråleterapi, til det sidste oprettedes lektorat på Finsenhospital (sml. Jens *Nielsen), hvilket ved M.s afgang fra Rigshospitalet 1955 opnormeredes til selvstændigt professorat.

Under sin ansættelse på Sundby hospital 1913 var M. blevet interesseret i tilfælde af knoglehalsfald i lårbenshovedet hos unge, Calvé-Perthes' sygdom. Det lykkedes M. at samle 72 tilfælde fra forskellige afdelinger i Danmark, og i den første røntgendiagnostiske disputats her fra landet, *Malum deformans coxae infantile. Calvé-Perthes' Sygdom*, 1924, kunne han påvise at den tuberkuløse hofteledsbetændelses gode prognose i tidligere materialer skyldtes forveksling med Calvé-Perthes' sygdom. I det meget grundige arbejde gør M. rede for sygdommens socialmedi-

cinske aspekter – flertallet af børnene omkring ti-års alderen kom fra dårligt stillede hjem, så sanatoriebehandling var tilrådeligt. M. viste også, at skånsomhed var nødvendig for at lårbenshovedet ikke skulle deformeres med senere gangbesvær og slidigt til følge. Hans disputats og overlæge Johannes Meyers (1896–1978) videreførelse af principperne på kysthospitalet på Refsnæs fik stor betydning for mange unges fremtid. Da tuberkulosen endnu i 1920'erne var en alvorlig folkesygdom arbejdede M. videre med røntgendiagnostiske undersøgelser vedrørende lunge- og tarmtuberkulose. 1932 påviste M. knogleforandringer ved fluorforgiftning hos kryolitarbejdere og to år senere betydningen af silikose som erhvervsygdom hos porcelænsarbejdere. 1949 kom et betydningsfuldt arbejde om de tidlige røntgenologiske fund ved lungekræft. På Rigshospitalet fik M. yderligere indrettet en virkelig hensigtsmæssigt planeret klinik i en af ham selv tilrettelagt bygning. – Også i sit otium var M. en myreflottig forsker. 1968 publicerede han et stort kritisk oversigtsværk, *History and development of radiology in Denmark 1896–1950* hvor han ikke blot berettede om sit fags udvikling i Danmark i den første halvdel af 1900-tallet, men også fremsatte talrige betydningsfulde nyvurderinger af de biograferedes indsats. 1921 var M. blevet medredaktør for Acta Radiologica hvis første vanskelige år han fik afhjulpet ved at skaffe penge fra Rask-Ørsted fondet. 1922 blev M. medlem af Radiumfondets landskomité og forretningsudvalg, 1929 af hovedbestyrelsen for Landsforeningen til kræftens bekæmpelse, 1927–29 formand for Dansk radiologisk selskab. 1928–56 var han medlem af bestyrelsen for Nord. forening for med. radiologi og præsident for nordiske radiologiske kongresser 1938 og 1946 og for en 7. international radiologkongres i Kbh. 1953. Han blev 1935 tilforordnet retslægerådet. 1938 holdt M. gæsteforelæsning i British Association of Radiology, var 1949 Skinner lecturer i London og opnåede æresmedlemskab af en række udenlandske radiologiske selskaber. Ved sin 60-års dag modtog han et festskrift, *Flemming Møller's Birthday Book* (Acta Radiol. 1945, vol. XXVI) og på sin 70-års dag fik han overrakt et legat hvis renter skulle bruges til Flemming Møller-renten, en ærespris for radiologisk videnskabeligt arbejde. – R. 1934. DM. 1948. K. 1955. □Mal. af H. C. Bärenholdt udst. 1940. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 120. – Gregers Thomsen i Univ. årbog 1973-74 19–22. Olaf Pedersen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 111 375 380.

EGILL SNORRASON

Møller, Poul Martin

Møller, Poul (ved dåben Povel) **Martin**, 1794–1838, forfatter, filosof. * 21.3.1794 i Uldum ved Vejle, † 13.3.1838 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, senere biskop Rasmus *M. (1763–1842) og Bodil M. Thaulow (1765–1810). ~ 1° 1.7.1827 i Stenstrup, Sunds hrd., med Betty Berg, * 24.8.1804 på Skjoldemose, † 15.5.1834 i Kbh. (Frue), d. af proprietær Christian Frederik B. (1774–1851) og Elizabeth Esmith Hensler (1775–1851). ~ 2° 24.12.1836 i Lyngby med Eline Svendine Hansine (v.) Bülow, * 9.9.1804 i Svendborg, † 26.1.1876 i Kbh. (Frue), d. af major, senere oberstløjtnant Adam Gottlieb Josva von B. til Bjørnemoze (1751–1834) og Ane Margrethe Eilersen (1772–1832).

M.s slægt har sine rødder hos møllefæstere fra Børkop og Brøndsted mellem Vejle og Fredericia. Hans far kom til Kbh. for at studere, blev cand. teol. 1786 og sognepræst i Uldum ved Vejle hvor M. fødtes. 1802 flyttede familien til Købelev på Lolland hvor faderen virkede som sognepræst, fra 1820 som stiftsprovst og fra 1831 til sin død 1842 som biskop over Lolland-Falster stift. M. blev den ældste (storebroderen var død 1794 kun to år gammel) i en søskendeflok på seks. Fra sit ottende til sit trettende år blev han undervist af faderen, en stiv latiner, men 13 år gammel kom han i skole i Nakskov. 1809 blev han taget ud af skolen for af faderen at blive forberedt til øverste klasse i katedralskolen i Nykøbing. – I hjemmet stod det på denne tid ikke godt til. Moderen var alvorligt syg og efteråret 1810 døde hun. Kort forinden var M. s.m. broderen Hans Ulrik, der senere blev stiftsprovst, kommet til Nykøbing hvor han knyttedes nært til rektoren, Søren *Bloch og hans familie. I skolen interesserede han sig især for latin og græsk, af danske forfattere var Ludvig *Holberg favoritten – Adam *Oehlenschläger var endnu ikke come il faut i den danske provins.

Allerede nu var M. sammen med skolekammeraterne Nicolai *Søtoft og Chr. *Winther i gang med at skrive digte. 1811 indgik faderen sit andet ægteskab med Chr. Winters mor der var enke efter præsten i Fensmark, og der kom atter livsglæde og ordnede forhold på præstegården i Købelev. Den to år yngre Chr. Winther og M. blev på denne måde brødre – de følte det sådan og kaldte altid hinanden ved brodernavn. 1812 dimitteredes M. fra Nykøbing til universitetet og begyndte om efteråret på det teologiske studium. Studieårene blev meget vigtige for M.s udvikling. Der opstod i disse år blandt studenter en række gruppesammenhold og studiekredse, centreret omkring kollegierne og Regensen hvor M. 1813–14 lå som gratist og senere i længere tid var fast alumne. En ny standsbevidsthed var på vej,

resulterende i stiftelsen af Studenterforeningen 1820, og M. var en af bevægelsens foregangs-mænd. Snart kom han ind i en af de berømte-kredse. I den første tid synes Peder *Hjort at have været dens lederskikkelse, senere blev det vistnok M. selv. Af kredsens medlemmer kan nævnes N. C. *Møhl, P. V. *Jacobsen, C. A. *Thorsen, N. B. *Krarup, B. S. *Ingemann, J. M. *Thiele, N. *Fogtmann, Carsten *Hauch, Nicolai Søtoft, Balthasar *Münter, J. L. *Heiberg og Chr. Winther. De fleste var medlemmer af det latinske disputereselskab Lycæum, derudover fandt samværet sted på kollegieværelser og under selskabelige udflugter. Diskussionerne gik livligt, om samfundsmæssige og filosofiske temaer, men især var æstetiske emner, teater og litteratur, i centrum. M.s og kredsens udenlandske litterære forbilleder var E. T. A. Hoffmann, hvis fantastiske fortællinger blev slugt med begejstring, Ludwig Tieck, Jean Paul og William Shakespeare. Først senere, i 1820'erne, kom Walter Scott og George Gordon Byron til. Af hjemlige digtere var Adam Oehlenschläger den foretrukne, ja for-guede.

Fra flere kilder ved vi at M.s væsen i disse år var spontant, upoleret og lidenskabeligt. I selskabsli-vet kunne han være overstadig eller kejtet. Om de fleste af sine jævnaldrendes digtninger brugte han en grov mund og han kunne gå så meget op i hvad han foretog sig at han glemte alt og alle omkring sig. Hans legendariske distraktion blev grundlagt i disse år. Samtidig med at M. levede det muntre og diskuterende studentertiliv var han en flittig student, og januar 1816 tog han teologisk embedseksamen. Om efteråret rejste han hjem til Købelev og blev der vinteren over. Der-på blev han huslærer hos grev Otto Joachim *Moltke på Espe mellem Korsør og Skælskør. Opholdet varede til september 1818 hvor han med sine to unge grever kom til Kbh. for at di-mittere dem til universitetet. Hermed begynder det andet kapitel af hans studenterhistorie idet han straks blev kastet ind i den standende strid mellem Jens *Baggesen og Oehlenschläger. Som led i dette opgør havde Baggesen i september 1818 udbedt sig den akademiske verdens holdning til den oehlenschlägerske digtning. Tolv studenter, kaldet „tylvten“, besluttede sig for at udfordre Baggesen til en offentlig disputats om de ledende principper for hans kritik. Udfordringen blev med fyndighed overbragt personligt af Christian *Flor og M., samtidig med at den blev trykt i dagspressen – uden dog at Baggesen tog sagen seriøst op. I det følgende år, 1819, begyndte M.s kreds så småt at gå i opløsning. Selv påbegyndte han et klassisk-filologisk studium idet han ikke agtede at benytte sin teo-

logiske embedseksamen. Dels var han i disse år lidet troende, dels ville et præsteembede ikke tilfredsstillende hans engagerede livsstil. Grundene til at han kort efter, efteråret 1819, søgte og fik plads på et af det asiatiske kompagnis skibe Christianshavn, der skulle gå til Kina, har sikkert været flere. Blandt dem skal nævnes almindelig oplevelsestrang og det forhold at hans store ungdomskærlighed, Margrethe Bloch, datter af rektoren i Nykøbing, i sommeren dette år havde indgået ægteskab.

Skibsrejsen gik syd om Afrika til Kap og derfra videre til Java og Manila. 14.7.1821 kastede skibet atter anker på Kb.h.s red og M.s mere end halvandetårige udenlandsrejse var til ende. Han havde da opnået, hvad han sikkert også havde sat sig for, en større modenhed og koncentrationssevne. Det foreløbige resultat af de mange oplevelser var påbegyndelsen af en række digteriske værker og livsfilosofiske optegnelser. Inden Kina-rejsen havde M.s digtning været af sporadisk karakter. Bygget over folkelige viser er de episke digte *Torbisten* og *Fluen*, *Holger Danske* og *Skrædderne* samt visen om *St. Laurentius*, skrevet i perioden 1816–19. Specielt havde han evne for satirer og parodier. I forlængelse af angrebet på Jens Baggesen skrev han parodierne *Der var en Tid, da Jens var meget større*, 1819, og havde året før gjort sig lystig over Baggesens eneste støtte, N. F. S. "Grundtvig i den morsomme parodi *Forsøg til et Himmelbrev i Grundtvigs nye historiske Stil*. Fra 1819 (trykt 1825) er endvidere M.s *Aprilsvis* (Grøn er Vaarens Hæk). Men under Kina-rejsens lange periode af kontemplation foldede M.s digteriske evner sig for alvor ud. Af mangel på konversation begyndte han at skrive strøtanker, en genre han dyrkede i det skjulte livet igennem med stor formbeherskelse, og hvori nøglen til mange af hans synspunkter findes. Af digteriske resultater skal nævnes fædrelandsdigtet *Hjemve* (Rosen blusser alt i Danas Have), skrevet i Manila 1820 som et rimbrev til kbh.ske venner. Længsel efter Danmark er der også at finde i de seks *Scener i Rosenborg Have*, skrevet 1820 eller -21, der slutter med den kendte dialog mellem Hans og Trine. Sandsynligvis er også parodien *Lægdsgaarden i Ølsebymagle* forfattet under Kina-rejsen. Satiren i denne prosatekst der med vanvittig, overdreven nøjagtighed beskriver en gård og dens beboere er rettet mod de topografiske skildringer der især havde blomstret i slutningen af 1700-årene herhjemme.

Det væsentligste digteriske resultat af Kina-rejsen blev imidlertid forarbejderne til novellen eller romanen *En dansk Students Eventyr*. Den findes kun overleveret i håndskrift og det er i dag vanskeligt at rekonstruere dens tilblivelse. Pro-

fessor Vilh. "Andersen har opstillet flg. teori: Planen om at skrive en studenternovelle går tilbage til tiden før afrejsen, og i en optegnelsesbog fra rejsen har M. da leveret et udkast til en nutidig skæmteroman. Under opholdet i Kina stiftede han for første gang bekendtskab med Walter Scotts historiske romaner og fattede efter hjemkomsten den beslutning at henlægge sin studentehistorie til reformationstidens Danmark. Denne historiske roman eksisterer i fragmentarisk form i et håndskrift og er gengivet i Vilh. Andersens udgave af *Skrifter i Udvalg II*, 1930 190–251. I det tredje stadium, den kendte udformning af *En dansk Students Eventyr* som er påbegyndt efteråret 1823, er tiden atter henlagt til samtiden. De tre første kapitler blev læst op af M. selv i Studenterforeningen foråret 1824. Andre interesser kom imidlertid i vejen, og M. fuldførte aldrig sin fortælling. Manuskriptet var i en så kaotisk stand, at den første udgave af M.s *Efterladte Skrifter*, Chr. Winther, opgav at medtage det, og det blev først udgivet af Chr. "Thaarup i et tredje-bind til den første udgave, 1843. En dansk Students Eventyr er en kombination af karakterstudie og skæmteroman. S.m. St. St. "Blichers noveller hører den til de tidligste udtryk for den poetiske realisme og hviler på et harmonisk-idealistsk grundlag. Med sit virkeligheds-miljø og gennem den naturlige og handlekraftige hovedperson Frits betegner den et opgør med den sentimentale romantik som M. også i andre sammenhænge var ude efter i disse år.

Efter rejsen var M. et års tid lærer ved Borgerdydskolen og blev oktober 1822 adjunkt ved Metropolitanskolen i latin og græsk. Hans hovedinteresser gik nu i retning af klassisk-filosofiske studier. Det mest markante resultat heraf blev oversættelsen af de seks første sange af Odysseen i en kernefuld stil og en for tiden meget direkte og folkelig sprogbrug (trykt 1825). Hans egne karakterstudier og essays fra disse år er farvet af den klassiske ånd, såsom *Qvindelig-hed* og *Om at fortælle Børn Eventyr* hvor han drager i felten mod al kunstlethed og overspændt fantasi, egentlig et opgør med efterklangen af 1700-årenes følsomme stil og romantikkens sentimentale udsejler. Sandsynligvis er han, som professor Johs. "Brøndum-Nielsen har argumenteret for, tillige forfatter af den 1823 udgivne travesti *Smoralis' Digtvandring* der parodierer tidens, specielt B. S. Ingemanns, wertheriader. Med sine krav om fornuft, jordforbindelse og ægthed i følelser dømte han i *Dansk Litteratur-Tidende* 1824 hårdt men retfærdigt over noget af tidens efterklangsdigtning. – Hans egen situation ændredes ikke i disse år. Han forblev foreløbig ungarl, færdedes meget i Studen-

terforeningen, hvortil han digtede sangene *Hel sjælden rørtes Pen og Bog*, 1821 og *Hvad er imod Studentens Kaar*, 1823. En tid boede han hos Rahbeks på Bakkehuset og blev en nær ven af Kamma *Rahbek. Han viste sig udadtil glad og tilfreds og stræbte efter harmoni i sindet, men hvor sund en natur han end var måtte han til stadighed livet igennem kæmpe hårdt for at fastholde sin tro på livets og personlighedens evige betydning. Ud fra disse personlige problemer udsprang hans stadig stigende interesse for filosofiske anliggender. Overraskende var det imidlertid – også for ham selv – at han 1826 med F. C. *Sibbern som anbefaler fik tilbudt stillingen som lektor i filosofi ved universitetet i Kristiania. Han accepterede og rejste i oktober s.å. til Norge. Forudsætningerne for at bestride jobbet var, trods den personlige interesse, svage. Den klassiske tankeverden var ham ikke fremmed, men den nyere filosofi måtte han indhente ved ihærdige studier, vejledt pr. korrespondance af Sibbern. Den eneste norske fagfilosof han kunne lære noget af var Claus Winther Hjelm, der var en personlig ven og som bl.a. førte ham ind i hegelianismen. Selv var han allerede 1821 blevet begejstret for G. W. F. Hegel, men uden at have opnået dybere indsigt. En anden tysk filosof han stiftede bekendtskab med var Arthur Schopenhauer som han med direkte afsky læste allerede 1827. S.å. var han indgået i sit lykkelige ægteskab med den fynske proprietærdatter Betty Berg, og året efter avancerede han til professor. Årene i Norge var præget af meget arbejde og han modtog med glæde kaldelsen til at blive filosofiprofessor i Kbh. hvor han indtil sin død 1838 underviste et nyt slægtled, bl.a. Søren *Kierkegaard og H. E. *Schack i filosofi. Hustruens død 1834 kastede ham ud i en krise, efterfulgt af fornyet gudstro. To år efter giftede han sig igen, men døde selv 1838, kun 44 år gammel. M.s filosofiske holdning og undervisning i 1830erne blev lidt efter lidt farvet af hans selvstændige livsanskuelse. Hegelianismen blev han til J. L. Heibergs ærgrelse færdig med i begyndelsen af 1830erne. Også hans egen filosofi bygger på idealismens grund, men over for hegelianismen hvor det enkelte menneske forsvinder i abstrakte kategorier, og nihilismen der fornægter de evige værdier, opbyggede han en personlighedsfilosofi der i flere henseender blev en forløber for den kierkegaardske eksistentialisme. Den kom til udtryk i anmeldelser og strøtanker og især i nogle optegnelser: *Indledning til en Afhandling om Affectation* der først blev trykt efter hans død. I denne afhandling taler han om mennesket der „har et dobbelt Indre, eet virkeligt, som er tilbagetrængt, og eet tilsyneladende, som

det vil skal gjelde for det selv og Andre“. Den tilstand hvor „det tilsyneladende Indre“ dominerer kalder M. et liv i „Affectation“, hvilket han inddeler i tre grader, alt efter hvor meget det egentlige selv er overdøvet af ydre hensyntagen. – Personlighedsfilosofien kom i disse år til at præge hans hele verdensopfattelse. Inden for det religiøse område går han imod panteismen og sætter i stedet en personlig gud. I æstetiske henseender afviser han upersonlige, hegelianske reensioner og forlanger af anmelderen at han selv medbringer de fordringer, hvorpå han støtter sine kendelser, samtidig med at han afkræver kunstneren en sand, harmonisk personlighed: „Den, der føler sig i Splid med sig selv og i Splid med den hele Tilværelse, han kan umulig være nogen sand Digter“. Og: „Tvivl om Individernes Udødelighed er Kunstens Kræft, og Overbeviisningen om deres Forgængelighed er Kunstens Grav“. Denne indsigt gav han udtryk for dels i strøtanker og digteriske fragmenter der forblev i skrivebordsskuffen, dels i et par markante bidrag til tidens debat: afhandlingen *Tanker over Muligheden af Beviser for Menneskets Udødelighed*, trykt 1837 i Maanedsskrift for Litteratur, og digtet *Kunstneren mellem Oprørerne*, trykt 1838 i Nytaarsgave for danske Digtere. Når han i disse sine sidste år reagerede så voldsomt mod tidens udviklingstendenser var det fordi han så sit idealistiske harmoni-ideal truet fra flere sider: de politiske strømninger efter julirevolutionen 1830, den franske og tyske spleen-digtning (især Heinrich Heine) og inden for filosofien den schopenhauerske og efter-hegelianske fornægtelse af udødeligheden. Over for disse europæiske opløsningstendenser sætter han personligheden som den harmoniserende faktor der forbinder den jordiske, endelige tilværelse med uendeligheden. Denne interesse for personligheden blev med J. L. Heiberg, Fr. *Paludan-Müller og H. E. Schack et dominerende træk i 1840ernes og 1850ernes litteratur og tænkning men vandt især betydning i vennen og eleven Søren Kierkegaards filosofiske værker. □ Klippet silhouet (bl.a. Fr.borg). Dødsmaske (sst.), efter denne er udført rekonstruktioner af dødslejet, i træsnit af H. P. Hansen, 1884 og i tegn. af A. Jerndorff, 1891 (Fr.borg), efter sidstnævnte træsnit 1893. Tegn. af V. Hammershøi, 1899. Buste udført på grundlag af dødsmasken af L. Hasselriis (Fr.borg; Ribe mus.; Studenterforeningen i Kbh.). Træsnit signeret H. T. Tegn. af J. Th. Lundbye menes at forestille M.

Udg. Efterl. skr. I–III, 1839–43 (3. udg. I–VI, 1855–56, heri F. C. Olsen: P. M.s levnet, med breve). Skr. i udv., udg. Vilh. Andersen I–II, 1930.

Kilder. Breve i Mellem klassiske filologer, udg. Morten Borup, 1957. P. M. og hans familie i breve, udg. samme I–III, 1976.

Lit. Lise Lund: Biskop Rasmus Møllers slægt, 1969. Samme i Pers. hist. t. 16. r. III, 1975 117–22. E. F. C. Bojesen i Tidsskr. for lit. og kritik V, 1841 377–93 (anm. af Efterl. skr.). F. Rønning: P. M. M., 1893 (2. udg. 1911) = Folkelæsn. CXCI. Vilh. Andersen: P. M., 1894 (3. udg. 1944). Harald Høffding: Danske filosoffer, 1909. Knud Jensenius: Nogle Kierkegaardsstudier, 1932 125–53. Johs. Brøndum-Nielsen: P. M. studier, 1940 (bilag: Smøralis's Digtervandring, udg. Vilh. Bluhmau). Samme: Litterærhist. epistler, 1960 46–53. Samme i Fund og forskn. XIII, 1966 91–108. Helge Toldberg i Danske studier XLI, 1944 65–77. Hans Brix: Analyser og problemer VI, 1950 170–82. Lone Klem i Handels- og søfartsmuseet på Kronborg. Årbog 1956 33–74. M. Borup i Fund og forskning III, 1958. Gregor Malantschuk i Kierkegaardiana III, 1959 7–20. Om P. M. M., ved Frederik Nielsen, 1961 = Hasselbalchs kultur-bibl. CCI. Jørgen K. Bukdahl i Dansk udsyn XLV, 1965 266–290. Søren Holm: Filosofien i Norden før 1900, 1967 77–80. F. J. Billeskov Jansen i Medd. fra dansklærerforen. III, 1968 177–80. Ib Ostenfeld: Livsfangen, 1968 133–51. Uffe Andreasen: P. M. og romantismen, 1973. Bernd Henningsen: P. M. M. oder Die dänische Erziehung des S. Kierkegaard, Frankf. a. M. 1973. Kai Møller Nielsen: Homeroversættelser og hek-sameterdigte, 1974. John Chr. Jørgensen: Den sande kunst, 1980 23–152.

Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen

Møller Nielsen, Rasmus, 1763–1842, biskop. * 28.9.1763 i Stoustrup ved Fredericia, † 7.11. 1842 i Maribo, begr. sst. F: bonden Niels Hansen M. (ca. 1703–88) (~ 1° 1732 el. -33 med Maren Erichsdatter, 1694–1747, ~ 1° med gårdejer Hans Bertelsen) og Catrina Jørgensdatter Bang (1728–82). ~ 1° 9.9.1791 i Kbh. (Nic.) med Bodil Maria Thaulow, døbt 28.6.1765 i Kbh. (Helligg.), † 13.10.1810 i Købelev, d. af sukkermester Povel Jensen Taulow (1730–87) og Maren Pedersdatter Rønning (1725 el. -30–1805). ~ 2° 30.8.1811 i Købelev med Johanne(a) Dorothea Borchsenius, * 23.12.1767 i Husby, Fyn, † 12.2.1830 i Købelev (~ 1° 1794 med sognepræst i Ulsø Hans Christian Winther, 1759–1808), d. af sognepræst Villads B. (1739–78) og Cæcilia Catharina Vesselin († 1772). – Far til Poul Martin *M.

Da M. tidligt viste udpræget lyst til bogen var det naturligt at han blev sat i latinskolen i Fredericia, hvorfra han dimitteredes til universitetet 1781. Under hårde dår måtte han her kæmpe sig frem, men han gennemførte sine studier med en sjælden energi og flid. 1784 tog han filologisk eksamen, 1786 teologisk attestats og 1790 – efter i nogle år at have været dekan ved kommunitetet og haft plads på Borchs collegium – magistergraden på en latinsk afhandling om forskellen mellem Ciceros og den yngre Plinius' brevstil. Den kejtede bondestudent med det lyse hoved fandt god modtagelse i datidens lærde Kbh. Pro-

fessorerne Jacob *Baden og D. G. *Moldenhawer blev især hans trofaste velyndere; blandt med-studerende vandt han sig hurtigt et godt navn – til sin store glæde blev han optaget i de yngre akademikeres latinske disputereselskab – og sluttede varmt venskab med flere af sine jævnaldrende, fremfor alt med den senere rektor i Horsens Oluf *Worm. Sine studier havde han anlagt meget bredt, og med lige iver dyrkede han klassisk filologi og teologi. Oprindeligt havde M. tænkt sig at blive skolemand, men da dette ikke lod sig gennemføre, foretrak han gejstlig virksomhed og blev 1791 sognepræst i Uldum og Langskov ved Horsens, hvorfra han 1796 forflyttedes til Jelling og Hover og 1802 til Købelev og Vindeby på Lolland. Samtidig med at han alvorligt og samvittighedsfuldt røgtede sin præstegering, fortsatte han med stor flid sine studier. Stadig gik teologiske og filologiske undersøgelser hånd i hånd, og i en dybtgående beskæftigelse med bibelteksterne fandt disse interesser et naturligt foreningspunkt. Hans navn er dog især knyttet til forskellige oversættelser af latinske klassikere, navnlig af Livius' romerske historie I–VIII, 1800–18, desuden af Sallust (1811–12) og af udvalgte taler af Cicero (1814 og 1817). Fremfor alt Livius-oversættelsen med den klare, naturlige gengivelse af grundteksten skaffede ham megen anelse, hvorimod hans fordanskning af Cicero blev modtaget med større kritik, især af P. O. *Brøndsted. Også som tekstudgiver optrådte M. Da det under Napoleonskrigene blev vanskeligt at skaffe de lærde skoler den nødvendige forsyning med klassikerudgaver, påtog han sig at levere en udgave af Livius (I–II, 1815–19) med Strodt's tekstgengivelse som grundlag, men ledsaget af selvstændige konjekture. Som frugt af hans klassiske studier må også nævnes den ualmindelige færdighed han tilegnede sig i at udtrykke sig i en ren og smuk latinitet som aftvang kendere enstemmig beundring.

M. var udgæet fra et af alvorlig gudsfrygt præget, bibellæsende hjem, og han lod sig ikke i sin studietid i væsentlig grad påvirke af de mere liberale teologiske strømninger. Livet igennem stod han som repræsentant for en gammeldags konservativ kristendomsopfattelse, og jævnligt gjorde han front mod tidens rationaliserende tendenser. Da han 1815 blev dr. teol. disputerede han over det spørgsmål, om man gjorde ret i at udelukke særlige kristelige dogmer fra religionsundervisningen i skolerne, hvad han besvarede benægtende, og under kirkekampen 1825ff. udgav han en protest mod rationalismen (*Rationalismen, i dens Forhold til Bibelen og Protestantismen, fra et populært Standpunkt*, i Nyt theol. Bibl. IX, 1826) der indbragte ham et temme-

Møller, Rasmus

lig affejdende svar fra H. N. Clausen og førte til en mindre litterær fejde. Som det mest virksomme middel til at overvinde den „vantro“, M. ville bekæmpe, anbefalede han atter og atter læsning af Skriften, og en stor del af hans arbejder sigtede til at gøre de bibelske bøger mere kendt og forståelige. Allerede det første skrift han udgav som præst, *Forsøg til en Oversættelse af Pauli Brev til de Romere*, 1793, havde dette formål, og i en lang række oversættelser og fortolkninger vedblev han at arbejde i samme retning, idet han just her havde fundet et felt hvor hans nedarvede bondefromhed og filologiske interesse kunne mødes. Sit principielle syn på vigtigheden af fortrolighed med Bibelen har han nedlagt i en lille bog fra 1820 *Kort Anvisning til en frugbar Bibel-læsning*. Almindelige bidrag til forståelse af Skriften har han givet i *Veiledning til en andægtig og forstandig Læsning af det Nye Testamente*, 1820, og af Det gamle testamente I–II, 1826, og efter at han sammen med sin ven, professor Jens Møller (1779–1833) 1828–30 havde udsendt en oversættelse af Det gamle testamente, fulgte i de følgende år oversættelser af og forklaringer til de nytestamentlige skrifter. Disse arbejder var fortrinsvis beregnede for skolelærere og læge læsere og vandt en betydelig udbredelse. De udmærker sig ved jævnhed og naturlighed og vidner om grundige forstudier og selvstændig tænkning. Derimod var M.s teknik og kritiske sans for mangelfuld når han indlod sig i mere udviklede videnskabelige undersøgelser som man fx kan se af hans behandling af spørgsmålet om de paulinske pastoralbrevs ægthed i *Commentar over Pauli Pastoralbreve*, 1842.

1820 blev M. tillige stiftsprovst for Lolland-Falsters stift, og da biskop P. O. Boisen døde 1831, blev M. – til trods for at han var nær støvets år – hans efterfølger. Som det var at vente af en svagelig og upraktisk mand i fremskredne alder blev hans bispegerning ikke præget af reformiver eller stærkt udadvendt handlekraft, men han vandt i sjælden grad højagtelse og henvenighed i stiftet. I bispegården i Maribo fortsatte han sit tarvelige, patriarkalske landsbyliv, og mere i kraft af, hvad han var, end hvad han virkede, øvede den ærværdige olding med det eskelige og barnligt enfoldige sind stærk tiltrækning på de mest forskelligartede naturer. I sin personlighed rummede M. – sej jyde, stiv latiner og gammeldags bibeltroende – på næsten symbolsk måde væsentlige sider af den præstetype som siden reformationen i så høj grad har præget ældre dansk kirkeliv. – Rang i 2. kl. nr. 12 1841. – R. 1815. DM. 1829. K. 1836. □ Litografi af J. F. Møller. Mal. af L. Hansen, 1837, efter dette litografi af E. Fortling s.å. og ændret 1838. Buste af

H. V. Bissen, 1841 (St. mus.; Maribo mus.; Skt. Nikolaj k. i Nakskov; i marmor i Maribo domk.). – Gravmæle af H. V. Bissen 1843–44.

Selvbiografi i Univ.s Acta solennia, 1815 18–22 og i P. E. Müller: Vita Lagonis Urne I, 1831 19–26. Breve fra Oluf Worm i Nyt theol. bibl., udg. Jens Møller XIX, 1831 237–75. Breve til Oluf Worm, udg. C. F. W. Bendz, 1844 = Horsens skoleprogr. 1844 71–80. Poul Møller og hans familie i breve, ved Morten Borup I–III, 1976. – Sørgetaler over biskop R. M., 1842. Rasmus Sørensen: Mit levnetsløb, 1847 16f 55–57 74–76 121f 124f 166 194. [P. Ross:] Skildringer af biskop dr. theol. R. M.s private liv, 1871. C. L. N. Mynster i Theol. t., 1872 482–96 (anm. af P. Ross: Skildringer, samt breve til J. P. Mynster). Nogle blade af J. P. Mynsters liv og tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 269f. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 115f. G. P. Brammers ungdomsliv, udg. Johs. Kok, 1884 223–26. Nic. Bøgh: Chr. Winther I, 1893 især 106–20. Vilh. Andersen: Poul Møller, 1894 (3. udg. 1944). Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954. N. M. Plum i Lolland-Falsters stift i 150 år, 1955 især 96–106. – Breve til M. i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Møller, Rogert Conradin, 1844–1918, arkitekt, kreditforeningsdirektør. * 6.12.1844 i Hørsholm, † 26.8.1918 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand, senere kroejer og retsvidne Jacob M. (1803–57, ~2° 1852 med Ernestine Wilhelmine Wegner) og Mariane Cathrine Schultz (ca. 1808–49). ~1° 8.12.1869 i Kbh. (Garn.) med Emilie Christine Marie Witt, * 22.6.1846 i Kbh. (Frue), † 9.10.1894 sst., d. af forvalter Hans Thomas Frederik W. (1818–1910, ~2° 1853 med Andremine Henriette Mathilde Christensen, 1834–1907) og Sophie Louise Andersen (1818–53). ~2° 18.9.1895 i Kbh. med Sophie Cathinka Wilhelmine Knuppert, * 23.7.1854 i Nakskov, † 6.12.1938 i Kbh., d. af købmand, senere kreditforeningsdirektør i Kbh. Frederik Louis Carl K. (1827–84) og Marie Elisabeth Jørgensen (1827–84).

M. kom fjorten år gammel på artilleriskolen og blev 1862 efter afslutningen på elevskolen på Frbg. slot aspirant i generalstabens topografiske afdeling hvor han 1864 udnævntes til guide. 1870 opgav han denne stilling for at blive reserveassistent, fra 1872 assistent ved Kbh.s brandvæsen. I sin fritid påtog han sig tegnearbejde hos en arkitekt og senere selvstændige arkitektopgaver for 1881 at nedsætte sig som arkitekt. Skønt han ikke havde nogen speciel uddannelse, blev han dog i kraft af sine betydelige evner som bygningstegner i flere år meget benyttet ved opførelsen af beboelseshuse i Kbh. Ikke mindst stod han for opførelsen af mange ejendomme på Vesterbro, men overalt i og omkring Kbh. byggede han. Han kom tidligt i forbindelse med grund-ejerkredse og derigennem tillige med Østifternes

kreditforening hvortil han snart blev fast knyttet. Først blev han 1875 taksationsmand for foreningen, 1877 medlem af repræsentantskabet, 1879 revisor og endelig 1906 bygningskyndig direktør. I denne stilling, hvori han virkede indtil sine død, kom hans indgående kendskab til kbh.ske byggeforhold ham i høj grad til gode, og han tog levende del i planlæggelsen og gennemførelsen af kreditforeningens flytning 1913–14 fra Nørrevold til dens nye store bygning i Gyldenløvesgade. 1892–98 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, tilhørende den konservative gruppe, og også her fik hans omfattende viden vedrørende grundejer- og hypotekforhold stor betydning for arbejdet, navnlig i udvalgene. M. var 1902–18 formand for Kbh.s grundejeres renholdningsselskab og 1885–1904 formand for Vesterbros grundejerforening. – M. var et flittigt og jævnt menneske med udpræget praktisk sans og med stor evne til at bevæge sig mellem mennesker og formidle afvigende anskuelser. – Justitsråd 1901. Etatsråd 1908. – R. 1898. DM. 1914. □Foto.

Dansk grundejerbl. 1.12.1914. [Herm. Møller:] Østifternes kreditforen. til 1931, 1931 183–85. Johs. Kroier: R. M., den hvide etatsråd, 1949. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Grønvold*

Møller, Stephen Pavia Kristian, 1882–1909, tegner, maler. * 17.9.1882 i Godthåb, † 11.3.1909 sst. F: redaktør Lars *M. (1842–1926) og Louise M. C. Rasmussen (1847–1928). ~ 19.8.1906 i Godthåb med Hansine Rosine Kirsten Lyngé, * 1.2.1886 i Fiskenesøst ved Godthåb, † nov. 1941 i Godthåb (~2° 1912 med Jacob *Olsen, 1890–1936), d. af bødker Lars Kristian Rasmus Vittus L. (1855–ca. 1920) og Vita Pauline Elisabeth Margrethe Elberg (1860–ca.1920). – Bror til John *M.

M. blev uddannet i faderens fag, bogtrykkeri og xylografi, under et Danmarksophold 1905–06 hos Pauli og virkede efter hjemkomsten som skriver for inspektøren. Samtidig arbejdede han ivrigt med tegning og litografi, men gik senere over til oliemaleri. Især er han kendt for sine fuglebilleder og for sine i naturalistisk stil udførte tegninger til den grønlandske begynderlæsebog, ABD, 1910. Tidligt blev M. angrebet af den grønlandske nationalsygdom tuberkulose, og hans tidlige død afbrød en meget lovende kunstnerkarriere som bl.a. den svenske forfatter og maler, Ossian Elgström, har gjort gældende i sin bog *Moderna eskimåer*, 1916 hvor han skriver, at det grønlandske folk ved M.s død „förlorat en begåvad konstnär. Hans tavlor utmärkte sig för en lugn, väl avvägd komposition och en djup,

allvarlig färgskala“. – En særlig plads i Grønlands historie fik M. som stifter af den national-religiøse bevægelse, peqatigingniat der startede i Godthåb 1907 med M. som drivende kraft og hurtigt bredte sig som en vækkelse langs kysten og afstedkom et hidtil ukendt åndeligt liv og en langt stærkere national bevidsthed. Vækkelsen affødte et væld af nye salmer og sange og skabte dermed også en sproglig fornyelse. Den fortsatte også efter M.s død, ledet af Niels *Lyngé, indtil den til dels stivnede i organisation og vaner i næste generation. □Foto.

[C. W.] Schultz-Lorentzen i *Gads da.mag.* 1909–10 368–71. Ossian Elgström: *Moderna eskimåer*, Sth. 1916. Bodil Kaalund: *Grønlands kunst*, 1979.

Mads Lidegaard

Møller, Svend-Ove, 1903–49, komponist, organist. * 24.6.1903 i Kbh. (Matth.), † 16.4.1949 i Viborg, begr. på Frbg. (Søndermarks kgd.). F: bygmester Rasmus Christensen M. (1874–1954) og Bodil Kirstine Frederiksen (1875–1958). ~ 17.5.1932 i Nørre Åby med sygeplejerske Inger Louise Tauber, * 9.6.1901 i Nørre Åby, Vinds hrd., † 8.6.1975 i Horsens, d. af dyrlæge Peter August T. (1872–1950) og musikpædagog Mary Ottilia Jensen (1871–1943).

M. begyndte som ganske ung at tage musikundervisning, i violin hos Thorvald *Nielsen, i orgel og teori hos Thomas *Laub, P. S. *Rung-Keller og Valdemar Hansen, de to sidstnævnte organister ved Vor Frelsers kirke som M. betragtede som en idealkirke, men hvori han senere i livet kun enkelte gange kom til at gæsteoptræde. M. tog organisteksamen på Det kgl. danske musik-konservatorium 1922 og blev to år senere, kun 21 år gammel, ansat som organist ved Skt. Jacobi kirke i Varde hvor han virkede fra 1924 til 1933 da han forflyttedes til Nykøbing kirke på Falster. Her tog han levende del i byens musikliv, stiftede et kammerorkester og foranstaltede regelmæssige kirkekoncerter. Under dette ophold var M. så heldig at finde og identificere en række af Buxtehudes forsvundne værker for cembalo. For M. var det nok en skuffelse at han selv ikke kom til at udgive dette sensationelle fund. Udgivelsen blev overdraget domorganist Emilius *Bangert, Roskilde. Men om fundet og dets betydning har M. selv skrevet i Medlemsblad for Dansk Organist- og Kantorsamfund 1941 nr. 3. Organiststillingen i Nykøbing kunne imidlertid ikke tilfredsstillende M., bl.a. på grund af orglets dårlige kvalitet. Han var nu en højt anset orgelspiller og fuldt kvalificeret til domorganistembedet i Viborg som han fik 1947, og som svarede til hans kunstneriske format, ikke mindst på grund af et tilfredsstillende orgel. Alt

kunne således tyde på en række gode år for den meget sensible M. Han gik ind i det folkemusikalske arbejde, holdt talrige koncerter landet over og komponerede flittigt. Men hans tid i Viborg blev kun kort. 1948 blev han angrebet af en reumatisk infektion, og efter fire måneders sygeleje døde han, kun 45 år gammel. Viborgtiden var iøvrigt ikke uden besværligheder. Menighedsrådet forbød ham at øve sig i kirken når der var turistbesøg, så han måtte foretage sine øvelser kl. 6.30 om morgenen. Han var desuden utilfreds med sin bolig der ikke skaffede ham de omgivelser han havde brug for under sit arbejde. Alligevel blev de to år i Viborg frugtbare. Hans orgelspil var fremragende og han var tillige en glimrende improvisator. Hans kompositioner var i stadig udvikling mod en personlig og meget udtryksfuld stil, nyskabt med rødderne i gregoriansk musik, men ofte af et polyfont tilsnit i kirke-tonal stil der desuden viste hans opmærksomhed over for sin samtids musik. M.s kompositioner er kun delvis udgivet, deriblandt orgelværkerne *7 koralvariationer* opus 5, toccataen *Pensée* opus 8, flere mindre stykker (opus 4, 27, 32 og 53) samt hans måske betydeligste store *Orgel-Te Deum* opus 56. Desuden nogle klaverstykker opus 15, *Pastorale for violin og klaver* opus 20, *viser og sange* opus 12 og 18, *motetter* opus 28, *folkevisekantate* opus 41, *påskekantater* opus 31 og 40. Ved M.s død var tre fjerdedele af hans kompositioner spredt for alle vinde efter ukontrollerede udlån, men M.s datter Agnete og hendes mand, bratschisten Per Buch opsporede og samlede talrige ukendte og unummererede kompositioner som derefter blev affotograferet på Statsbiblioteket i Århus. □Foto.

Interview i Pro cantu, 1943 112f. – Jens Bjerre i Levende musik, 1944 275. Georg Fjelrad i Dansk sang I, 1949 nr. 2 4–6. Vald. Hansen i Medlemsbl. for da. organist- og kantorsamf., s.å. 28f. P. S. Rung-Keller i Dansk musik t., s.å. 113. Georg Andresen i Århus stiftstid. 17.1.1965.

Sigurd Berg

Møller, Hans Valdemar, 1885–1947, skuespiller, tegner. * 19.1.1885 i Kbh. (Frue), † 16.2.1947 sst., begr. sst. (Ass.). F: sagfører Hans Karsten Werchmeister M. (1831–91) og skuespiller Julie Amalie Bondesen (Julie *M.) (1843–1907). ~ 1° 9.11.1907 (b.v.) med skuespiller Hildur Minna Sørensen, * 27.8.1885 i Kbh. (Matth.), † 29.12.1936 sst., d. af musiker Søren Henrik S. og Marie Christine Walbom. ~ 2° 17.6.1941 i Kbh. (b.v.) med Mary-Alice Juul, * 20.8.1917 i Kbh., d. af redaktør Aage J. (1876–1939) og Jensine Marie Nielsen (1875–1960). – Bror til Petrine *Sonne.

Efter at have gået i Slomanns skole kom M. på Askov og derfra 1903 til den dramatiske elevskole på Det kgl. teater hvor han debuterede 1.9.1905 som løjtnant Færk i *Feltmanns samlinger*. I juli 1906 ansattes han og har siden været knyttet til Det kgl. teater. I sine første sæsoner havde M., der som ung var lang og ranglet, svært ved at komme ind på repertoiret, og Henrik i *Den politiske Kandestøber*. 1908, der var hans første Holberg-forestilling, lykkedes heller ikke helt for ham. Men 1909 røbede han et kunstner-sind i sit fine spil som den melankolske kirkesanger Teterew i Maxim Gorkijs *Småborgere*. Den alvor og den dybde han her udtrykte fik han senere kun sjældent anvendelse for. Med årene tiltog hans krop i fylde og han gled ind i komiske karakterroller, både klassiske og moderne, og han blev teatret til stor nytte, fx som Jacob v. Thyboe, Jacob Skomager i *Jeppe på Bjerget* og ridefogeden i *Erasmus Montanus* hvori hans ro og brede, stærke diktion kunne udfylde den holbergske stil. Hans nære tilknytning til Olaf *Poulsen og hans beundring for hans geniale fortolkning og karakteriseringsevne kom navnlig i hans Holberg-roller til udfoldelse, men mindet om den store forgænger kunne også tynge ham så han i mange år veg tilbage for de store roller. Af nyere skikkelser spillede han med vægt på traditionen bl.a. gamle Ekdal i *Vildanden* og Krogstad i *Et Dukkehjem*. Inden for en tydelig afgrænsning som bl.a. etatsråden i *Inden for Murene*, kardinalen i *Cant*, Rendegarn i *En Skærsommernatsdrøm* og mureren i *Ullabella* ydede M. ofte det ypperlige. Også som maskkunstner kunne han opnå storartede virkninger med ansigtets efterhånden lidt tunge træk, som bl.a. bødlen i *Aladdin* og Mammon i *Det gamle Spil om enhver*. I det moderne repertoire skabte han ofte karakteristiske typer, fx fangen Brix i *Dybet* og konsulen i *Anna Aurora* der viser hans evne både for træfsikker, moderne karakteristik og for bred, fyldig replikbehandling, skolet af Olaf Poulsen. Også filmen forstod at udnytte M.s særprægede talent, og hans tunge krop gjorde ofte god fyldest i folkelige lystspil som den degenerede Frederik VII i *Sørensen og Rasmussen*. Tidligt røbede M. talent for satirisk tegning og dette udviklede han især under vittige iagttagelser af sine ældre kolleger ved teatret, og hans sande og ægte kærlighed til scenens kunst kom ikke sjældent til sin fulde udløsning når han satte sig til tegnebrættet hvor han med sin tuschpen kunne gengive masker og mennesker med en forbløffende træfsikkerhed. Fra 1910 var han fast knyttet til Blæksprutten og fra 1920 til dagbladet Politiken hvor han bl.a. blev bidragyder til „at tænke sig“ og hvor hans buttede krøltop

Carlo Cartophelmoes en overgang var en daglig figur i avisens spalter. – R. 1931. □Tegnet i rolle af Vald. Andersen, 1917, i Klods Hans, og af Bent v. Müllen (Kgl.bibl.). Tegneede selvportr. bl.a. 1921 (Teatermus.). Tegn. af Carl Jensen og af Juul Madsen (begge Kgl.bibl.). Statuette af Axel Locher. Afbildet i roller på tegn. af H. Jensenius udst. 1934 og 1940. Skulptur af Jørgen Rode udst. 1940. Foto.

Interviews i Berl. aften 11.1.1945 og Nationaltid. 15.1.s.å. – [Viggo] C[favling] i Politiken 19.1.1945. Axel Kjerulf sst. 17.2.1947. Povl Sabroe sst. 23.2.1980.

Godfred Hartmann (Robert Neiiendam)

Møller, Valdemar Schönheyder, se **Schönheyder Møller, Valdemar**.

Møller, Viggo Frederik, 1887–1955, forfatter. * 24.4.1887 i Odense, † 24.3.1955 i Kbh. (Chr.), begr. sst. (Vestre). F: branddirektør Fritz Julius M. (1851–1908) og Marie Louise Frederikke Crone (1852–1930). ~ 29.4.1940 med forfatter Tove *Ditlevsen, * 14.12.1917 i Kbh. (Kristk.), † 7.3.1976 sst. (Helligånds), d. af fyrbøder Ditlev Nielsen D. (1880–1972) og Kirstine Alfride Mundus (1890–1965). Ægteskabet opløst 1942.

M. skulle have været student, men afbrød skolegangen i Odense katedralskole for at blive journalist; efter udstået læretid ved Fyens Stiftstidende har han bl.a. været fast medarbejder ved København og korrespondent til forskellige danske blade fra Berlin. 1914 opgav han journalistikken, var 1914–42 ansat i Den almindelige Brandforsikring for Landbygninger og forestod i samme periode redaktionen af Brandforsikringsbladet. I fritiden fra pligtarbejdet har han udfoldet en ret omfattende litterær virksomhed. Desuden var han indtil 1955 konsulent ved Gyldendal. Han debuterede 1918 i Tilskueren med novellen *Hunden* som er optrykt i den første bog *Nerver*, 1919, og har derefter udgivet en lang række mindre romaner og fortællinger, *Bag de graa Facader*, 1922, *Halvdelen af to*, 1924, *Familien Zero*, 1926, *Sære og Gale*, 1928, *En Sten bliver kastet paa Vandet* –, 1929, *Forbrydere*, 1930, *Kyx*, 1931, *Det sidste Døgn*, 1933, *Det skjulte*, 1933, *Den excentriske Hverdag*, 1936, *Bjælken i dit eget Øje*, 1941, *Menneskemagt*, 1943, *Hyggelige Historier*, 1946, *Den femte Dimension*, 1948 og *Professor Begriiffensfeldt*, 1952, tillige med digtsamlingerne *I Kraft af mig selv*, 1935 og *Venlige Vers*, 1947, samt erindringsbøgerne *Seks Uger i Horserød*, 1945, og *Samliv med mig selv*, 1954. Desuden er han forfatter til det første hørespil som blev udsendt herhjemme, idet han vandt førsteprisen i den konkurrence som statsradiofonien udskrev 1927, med *Det tredie Glas* der op-

førtes 30.3.1928. – M. er betydeligst som novelist. Med sin evne til at sammensmelte virkelighed og fantasi og fremtrylle en makaber suggestiv stemning midt i hverdagens verden kan han minde om E. T. A. Hoffmann og Edgar Allan Poe, men for øvrigt har han afgjort særpræg og behandler med en psykiaters sikkerhed de undtagelsestilfælde hvor bevidstheden har tabt kontrollen over de sjælelige tilskyndelser, så at en tilsyneladende normal pludselig kan udføre en sindssygs handlinger. Side om side med sit forfatterskab har M. gjort en påskønnelsesværdig indsats for en række digtere og tegnere, idet han – ofte med økonomiske ofre – har redigeret og udgivet tidsskriftet *Klinte* (1925–26) der senere fortsatte som det navnkundige *Vild Hvede* (1930–51), et forum for mange ukendte der senere har opnået navn og berømmelse. Sammen med Poul *Sørensen og Arne *Ungermann redigerede han endvidere humoristbladet *Notabene* (1944). – M. fik Gyldendals Herman Bang legat 1937. □Tegn. af Jens Lund, 1922 (Kgl.bibl.) og af Arne Ungermann udst. 1933. Linoleumssnit af K. J. Almquist ca.1935. Tegn. af Ernst Hansen, 1946, samt af E. Ullman, Mogens Zieler, Magnus Bengtsson og Johs. Nielsen. Mal. af sidstnævnte og af Daniel Hvidt. Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Hvid vinter, 1938 92–96, Socialdemokraten 14.7. og 17.7.1944, samt 12.6. og 13.6.1946, Berl. aften 5.8.1944 og Politiken 17.4.1954. Interview i Kj. Elfelt: Skribenter i skriftestolen, 1944 100–04. V. F. M.: Samliv med mig selv, 1954.

Lit. Cai M. Woel: Tyvernes og tredvernes digtere II, 1941 109–22. H. P. Hansen: Vor tids da. romanforfattere, 1944 107–10. C. E. Soya: 33 kunstnerportrætter, 1945 44–47. Harald Engberg i Politiken 25.3.1955. Jens K[istrup] i Berl. tid. s.d. Lise Sørensen i Socialdemokraten 17.4.s.å.

Papirer i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel (Peder Hesselaar)

Møller, Viggo Sten, * 1897, arkitekt. * 24.1.1897 i Herstedøster. F: lærer i Herstedøster, senere overlærer i Øverød, Josef Frederik Ferdinand M. (1861–1939) og Metea Poulina Nielsen (1869–1942). ~ 23.4.1920 i Søllerød med Bodil Ponsaing, * 2.3.1897 i Kbh., d. af fuldmægtig Christian Henri P. (1865–1909) og Marie Larsen (1865–1940).

Efter at have gennemgået kunstakademiets bygningstekniske skole tegnede M. hos Anton *Rosen 1916–20 og var 1920–35 ansat ved søværnets bygningsvæsen. Derefter har han haft privat arkitektvirksomhed sideløbende med ansættelser, 1943–53 var han således direktør for Landsforeningen dansk kunsthåndværk og 1953–67 forstander for Kunsthåndværkerskolen. 1934–72 var M. rådgivende arkitekt for Ny Carlsberg Glyptotek hvor han bl.a. indrettede en række

Møller, Viggo Sten

nye udstillingssale 1957–58 og ommonterede den etruskiske samling 1965–66. Han var tillige arkitekt for Ny Carlsbergfondet 1937–72 for hvilket han bl.a. restaurerede *Bryggergården* i Knabrostræde. M.s byggevirksomhed har ellers ikke været særlig omfattende. Han har tegnet en del gode småhuse i Kbh.s omegn og en række feriehusse for Dansk folkeferie, bl.a. *Middelfart ferieby* s.m. Marinus Andersen). Desuden har han istandsat N. A. *Abildgaards landsted *Spurve-skjul* ved Frederiksdal, 1925, ført herregården *Pederstrup* på Lolland tilbage til sin oprindelige klassicistiske skikkelse, 1940, tegnet mindesmærkerne for henholdsvis fire danske sprogforskere på Dantes plads, 1937, og søfolk omkommet under krigen 1939–45 ved Holmens kirke samt mindetavlen inde i kirken, 1948. – M.s hovedindsats ligger imidlertid på kunsthåndværkets område. Som redaktør af *Nyt Tidsskrift for Kunstindustri* (senere omdøbt til *Dansk Kunsthaandværk*) 1932–53, som skribent og som kritiker kæmpede han for en nøgtern og rationel linje inden for brugskunsten („gode ting til hverdagsbrug“) – uden at han dog underkendte det udsøgte enkeltstående produkts værdi som kvalitetsnorm. Gennem denne virksomhed og gennem sin energiske ledelse af landsforeningens udstillingsvirksomhed var M. med til at lægge grunden til dansk kunsthåndværks glanstid i 1950'erne. Som anerkendelse af denne indsats udnævntes han 1953 til æresmedlem af foreningen. Som leder af Kunsthåndværkerskolen der dengang sorterede under det tekniske selskab virkede M. for en friere og mere kreativ undervisning og lagde hermed grunden til skolens senere selvstændiggørelse. – M. har været en flittig skribent og bogtilrettelægger. Han har bl.a. skrevet *Holmens Bygningshistorie*, 1932 (s.m. Chr. Elling), monografien *Henning Koppel*, 1965, tobindsværket *Dansk kunstindustri 1850–1950*, 1969–70, *Frederiksvern* om det dansk-norske flådeværft fra 1750, 1973, essaysamlingen *Funktionalisme og brugskunst siden 1920'erne*, 1978, og *Arkitekten Anton Rosens arbejder*, 1980, samt de to kulturhistoriske skitser *Udflugt til en landsby*, 1949, og *Over til Øverød*, 1952. Desuden har han redigeret værket *Keramik*, 1946 (s.m. Johs. Andersen), og tilrettelagt bøgerne om N. A. Abildgaard, 1926, og Amalienborg, 1973. M. modtog Svenska Slöjdföreningens store medalje 1954, en ærespris fra Illumfondet 1967 og Håndværkets medalje 1968. – R. 1951. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Esbjørn Hiort

Møller, Frederik Vilhelm, 1846–1904, forfatter. * 6.10.1846 i Humlebæk, † 23.8.1904 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Ass.). F: købmand og gæstgiver Frederik Vilhelm M. og Karen Marie Holm. ~ 1° 24.10.1872 i Hejninge med Agnes Albertine Jensen, * 26.5.1845 i Slagelse, † 18.2.1929 i Kbh., d. af købmand Johan Albert J. (1816–93) og Eline Cathrine Nyholm (1816–92). Ægteskabet opløst 1897. ~ 2° 15.7.1897 i Sundbyerne med Augusta Julie Dons, * 1.8.1865 på Daurupgård, † 12.5.1909 i Kbh. (~ 1° 1885 med pianofortefabrikant Johannes Albert Petersen, 1854–87), d. af godsejer, kaptajn, senere etatsråd Julius D. (1830–1908) og Augusta Mariane Sieverts (1833–1908).

M. blev student 1865 fra Sorø og begyndte at studere jura og statsvidenskab, men førtes af sine interesser ind i en omfattende litteraturvirksomhed. Han begyndte med at udgive et par af den ældre periodes digtere der peger fremad mod realismen: Ilia *Fibiger (1867) og Carl *Bagger (1868), desuden et udvalg af glemte og oversete digtere: *Efterklang*, 1867. I denne periode færdedes han i en kreds af studenter hvortil bl.a. hørte H. *Schwanenflügel, W. *Bloch og N. *Bøgh. Som tidsskriftudgiver begyndte han med *Nyt dansk Maanedsskrift* (okt. 1870-marts 1874) der var anlagt med *Revue des deux Mondes* som mønster, ikke blot litterært, men med bidrag over en bred front til belysning af tidens religiøse, politiske og sociale problemer. Ved siden af en grundstamme af anerkendte forfattere (Carsten *Hauch, H. C. *Andersen, M. A. *Goldschmidt, P. L. *Møller) gav han i sit tidsskrift plads for tidens unge eller helt nye talenter: J. P. *Jacobsen, Holger *Drachmann, Sophus *Schandorph, brødrene Brandes, Harald *Høffding m.fl. Månedsskriftet fik efter Brandes' kampforelæsninger betydning som organ for den nye retning. I M.s stuer bag Helligåndskirken fik „gennembruddets mænd“ et samlingssted. Med Jacobsen sluttede M. – og hans hustru Agnes – et nært venskabelt vareløst liv ud, og det blev M. der kom til at forvalte Jacobsens litterære bo. Han besørgede en tobindsudgave af hans *Samlede Skrifter*, og bistået af E. Brandes udgav han af hans efterladte manuskripter et bind *Digte og Udkast*, 1886, og Jacobsens Darwin-artikler fra månedsskriftet samlede han (med en afhandling af sig selv om Darwin) under titlen *Darwin, hans Liv og hans Lære*, 1893.

Ikke uden bitterhed måtte M. se *Nyt dansk Maanedsskrift* slået ud af brødrene Brandes' *Det nitende Aarhundrede*. Efter et kortere forsøg *Flyvende Blade*, 1874–75 blev han knyttet som redaktør til Richard Kaufmanns ugeblad *Nutiden i Billeder og Text* (1876–90). Han havde hele det

redaktionelle slid og skrev desuden en mængde litterære populærvidenskabelige artikler. I et brev til Jacobsen taler han om Nutiden... som „bred Madding til det brede Publikum“, men han håber dog at gøre nogen nytte med sin „forsigtige, lidet udprægede og oppositionelle Virksomhed“. Han bekender: „Det er nu éngang vor, de realistiske Idealisters Kjæphest: at være alment nyttig“. Af hans senere redaktørvirksomhed kan nævnes *Juleroser* der takket være ham fik en litterær betydning. 1893 blev han censor for privatteatrene i Kbh., 1895 tillige for varieteterne i Kbh. og på Frbg. – For at tjene til føden måtte M. udfolde en flittig oversættelsesvirksomhed. Ved siden af Turgenjev-oversættelserne fortjener kun at fremhæves et par bind med den også i M.s øjne kedelige titel *Verdenslitteraturens Perler* (bl.a. G. Flaubert) og R. Kiplings *Engelskmænd i Indien*, 1891. Hans fordanskninger af Turgenjev (fra tysk), *Smaa Fortællinger* og *Rudin*, 1872, *Helene* og *Foraars-Bølger*, 1873 og sidst i den lange række *Af en Jægers Dagbog*, 1875, kom til at øve en stor indflydelse på gennembruddets digtere, et værdifuldt supplement til den franske påvirkning. – Noget stort arbejde fik M. aldrig samlet sig til. Han var den typiske litterat, lydhør over for de glemte og de nye, endnu ikke anerkendte digtere (bl.a. for Herman "Bang", en uegennyttig, nobel karakter. – Tit. professor 1896. – R. 1903. □Foto.

Breve i J. P. Jacobsen: Saml. værker, udg. Frederik Nielsen V–VI, 1973–74. – Soransk t. IV,1, 1901 135f. Otto Borchsenius i Ill. tid. 28.8.1904. Karl Larsen i Tilskueren XXI, 1904 757–61 (optr. i forf.s Midt i og mod strømmen, 1930 33–37). Det ny årh. II, 1, 1905 408–13 (J. P. Jacobsens breve til fru Agnes M.). Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik, 1937. Fr. Nielsen: J. P. Jacobsen, 1953 (3. udg. 1968). Johan Fjord Jensen: Turgenjev i da. åndsliv, 1961. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Oluf Friis*

Møller, Aage, 1885–1978, højskoleforstander. * 18.10.1885 i Odense, † 14.1.1978 i Rinkenæs, begr. Odense kgd. F: lærer, senere skolebestyrer Peder Marinus M. (1859–1940) og Sørine Emilie Jessen (1859–1947). ~ 2.7.1912 i Askov valgmenighedsk. med Julie Vilhelmine Marstrand la Cour, * 29.6.1885 i Askov, † 19.11.1961 i Rinkenæs, d. af højskolelærer, senere professor Poul "la C. (1846–1908) og Christine M. Marstrand (1851–1927).

På grund af sygdom måtte M. afbryde sin læsning i sidste gymnasieklasse. Han fik derefter sin uddannelse på Askov højskole og gennemgik statens årtårlige lærerkursus. 1907–13 var han lærer ved Ry, 1913–17 ved Skamlingsbanke og 1917–21 ved Roskilde højskole. 1921 købte han en bondegård i Rønshoved på nordkysten af

Flensborg fjord, omdannede den til højskole og føjede senere nye bygninger til. Indvielsen af højskolen ved Flensborg fjord fandt sted 2.10.1921 og M. ledede denne grænseskole til 1941. 1925 blev han af frimenighedspræst Niels "Dael ordineret til præst for Rønshoved frimenighed der holdt gudstjenester på højskolen. 1.11.1942 blev han præst for Mellerup-Randers valgmenighed hvor han virkede til 1958. Siden boede han på Højbjerggård i Rinkenæs hvor han fortsatte som præst for Rønshoved frimenighed til 1976. – Som højskolemand har M. været både særpræget og selvstændig. Han vendte sig kritisk imod den nyere såkaldte „humanistiske retning“ i højskolen og ønskede en genoplivelse af gamle grundtvigske højskoleideer. Historieundervisningen skulle fremstille menneskeslægtens levnedsløb med Kristus som tidernes midtpunkt; billedsproget fra Nordens mytologi skulle bruges til forklaring af menneskelivet; i nært samarbejde med Anders "Nørgaard tilstræbte han en folkelig og kristelig genrejsning af folkehøjskolen. Hans stærkt dømmende holdning isolerede ham både i grænselandet og fra adskillige samtidige højskolemænd. Til gengæld vandt hans højskolesyn ret stærk tilslutning hos en kreds af yngre og unge højskolemænd, hvis virke har båret tydeligt præg af hans tanker. □Foto.

C. P. O. Christiansen i Højskolebl. XXXVI, 1921 1201–08. Anders Nørgaard sst. 1267–70. Gustaf Bengtsson sst. 1978 567f. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944. Festskr. til Aa. M., udg. Gustaf Bengtsson og S. Andresen, 1950.

Morten Bredsdorff

Møller Christensen, Jørgen, * 1933, havbiolog. * 13.1.1933 i Frederikshavn. F: købmand Lars M. C. (1901–47) og Ellen Bøgh Petersen (* 1904). ~ 1.9.1955 i Tårnæs med Bodil Steiner, * 17.7.1936 i Hellerup, d. af overlærer Hans-Frederik Grønnegaard S. (* 1904) og Paula Mølvad (* 1909).

M. C. blev 1951 student fra Sorø akademi og 1961 mag.scient. i zoologi med speciale i marinbiologi. S.å. ansattes han som biolog ved Danmarks fiskeri- og havundersøgelser. 1969–72 var han beskæftiget ved Det internationale havforskningsråd (ICES) i Charlottenlund som statistiker og sekretær ved den videnskabeligt rådgivende komité; fra nytår 1973 har han været direktør for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser. 1975–78 var han vicepræsident for ICES og blev 1977 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – Jævnside med sit virke som embedsmand har M. C. i usædvanlig grad taget del i formidling af forskningsresultater. Siden 1963 har han været meget aktiv som freelance medar-

bejder ved Danmarks radios forskellige naturvidenskabelige magasiner og som producer af programmer i radio og TV. Emnerne har været et meget bredt udsnit af almen naturhistorie med særlig vægt på havdyr og fiskeribiologi. De sidstnævnte emner er også behandlet i talrige artikler i aviser og tidsskrifter samt i en halv snes bøger holdt i en interessevækkende og causerende stil, fx *Havet som næringskilde*, 1968, *Misbruger vi havets ressourcer?*, 1976 og *Fiskeliv i Nordsoen*, 1977. I de senere års diskussion om dansk og international fiskeripolitik har han med held bestræbt sig for at udfylde kommunikationskløften mellem videnskabsmænd og politikere, bl.a. med bogen *Havets økologi*, 1980. M. C. har desuden været medforfatter til en række rapporter om internationale forskningsprojekter vedr. udnyttelse af Nordatlantens fiskebestande. □Foto.

Interview i Berl. tid. 16.11.1976.

Torben Wolff

Møller-Christensen, Peter Vilhelm, * 1903, læge, medicinhistoriker. * 28.6.1903 i Haslev. F: bygmester, senere højskoleforstander Niels Christian Christensen (1869–1943) og lærer Anne Marie Petersen Møller (1870–1936). Navneforandring aug. 1931. ~ 1° 18.2.1930 i Kbh. (Christiansborg slotssk.) med sygeplejerske Emmy Caroline Johanne Stamer, * 1.5.1903 i Kbh., † 9.12.1971 i Roskilde, d. af murermester Jacob August Ditlef S. (1877–1936) og husholdningslærer Johanne Anette Becker (1878–1948). Ægteskabet opløst 1966. ~ 2° 26.6.1966 i Hornbæk k. med viceforstander Martha Marie Johanne Nielsen, * 22.2.1916 i Græsted, d. af smedemester Niels Peter Christian N. (1887–1952) og Karen Marie Christensen (1890–1978).

M.-C. blev student i Haslev 1921 og cand.med. 1928 i Kbh. Efter fem års bredt anlagt hospitalsuddannelse nedsatte han sig som praktiserende læge i Hillerød (1932–38) og Roskilde (1939–56). 1963 ansattes han ved Kbh.s univ. hvor han 1964–73 var professor i medicinens historie og leder af dettes medicinsk-historiske museum. – M.-C. fik sin medicinhistoriske grunduddannelse som elev af professor Vilhelm Maar, hvorefter han samlede stof om pincettens historie, bl.a. under studierejser til Tyskland, Italien, England og Frankrig; han disputerede om emnet 1938 (*The history of the forceps*). Han dokumenterede i disputatsen at han til fulde beherskede videnskabelig medicinhistorisk metode. Under forarbejdet søgte M.-C. efter middelalderpincetter, men det lykkedes ham kun at finde enkelte eksemplarer, opbevaret i klostermuseer. Han plan-

lagde derfor at forsøge udgravning af en kloster-ruin, og efter at han 1935 havde lokaliseret Æbelholt kloster i Nordsjælland gik han i gang sammen med Nationalmuseets arkæologer. Både kloster-ruin og begravelsesplads blev frilagte, og M.-C. udviklede en speciel graveteknik hvorved det enkelte skelet blev fremdraget ved en minutløs frilægning, baseret på anatomiske og patoanatomiske kundskaber. Denne graveteknik har siden været et meget værdifuldt værktøj for osteoarkæologer. 1957 blev der for indsamlede midler indrettet et museum der blev doneret til Nationalmuseet. Der var her samlet knap 800 skeletter, og ved en senere udgravning kunne M.-C. supplere samlingen med 200 skeletter før arbejdet blev afsluttet 1965. M.-C. udgav 1958 *Bogen om Æbelholt Kloster*. Den var ikke alene præget af lægelig og medicinhistorisk viden, men også af betydelige kundskaber i kirke- og klosterhistorie, arkitekturhistorie og praktisk arkæologi. M.-C. havde i disse år erhvervet sig stor indsigt i middelalderens lægevæsen, og han fik 1941 Dansk medicinsk-historisk selskabs pris for besvarelse af opgaven *Om Sygdomme og deres Behandling i dansk Middelalder*. Afhandlingen blev 1944 publiceret i udvidet form som bogen *Middelalderens Lægekunst i Danmark*.

I Æbelholtsamlingen fandtes et skelet der var sæde for meget svære forandringer som kunne formodes at skyldes spedalskhed, men da man i detsteds i verden havde det nødvendige sammenligningsmateriale af spedalskhedsskeletter fra middelalderen, kunne diagnosen ikke bekræftes. 1948 påviste M.-C. tomt og kirkeruin fra et lepra-hospital, Næstveds Skt. Jørgensgård (ved Åderup). 1950–68 foretog han her systematiske udgravninger og undersøgelser der resulterede i en enestående samling af spedalskhedsskeletter (ca. 650). Sideløbende hermed forestod M.-C. udgravninger af Skt. Jørgensgårde i Spejlsby på Møn, Åker på Bornholm, i Grenå, og 1971 (sammen med Nationalmuseet) i Skt. Jørgens kirke i Svendborg. Han foretog flere studierejser til udlandet til lepraområder. 1969–74 foretog M.-C. udgravninger ved den middelalderlige spedalskhedskirkegård i Aachen (Vesttyskland). Som et resultat af sine osteoarkæologiske studier kunne M.-C. beskrive nogle for sygdommen specifikke forandringer i kranieskelettet, kaldet facies leprosa (blandt leprologer nu: M.-C.s syndrom) som viste sig at være af betydning for nutidens kliniske leprologi. M.-C. har beskrevet sine studier i en lang række artikler og afhandlinger (specielt: *Ten lepers from Næstved in Denmark*, 1953, *Bone changes in leprosy*, 1961, *Lepra og dens historie*, i Medicinsk årbog 1961–62 og *Leprosy changes of the skull*, 1978). M.-C. har en

1970 232–40. Laurits Lauridsen i Dansk medicinhist. årbog 1973 299–304. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Laurits Lauridsen

Møller-Holst (ved dåben Møller Holst), Erhard, 1825–89, landøkonom. * 22.7.1825 i Nyborg, † 22.12.1889 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: adjunkt, senere sognepræst, sidst i Magleby og Holtug, konsistorialråd Christen M. H. (1798–1862) og Elise Marie Borch (1800–66). ~ 1° 12.1.1857 i Magleby, Stevns, med Gjertrud Johanne Holst, * 4.10.1824 i Horsens, † 31.10.1865 på Frbg., d. af adjunkt i Horsens, senere sognepræst i Slemminge Otto H. (1786–1833) og Ingeborg Kirstine Hansen (1796–1857). ~ 2° 13.6.1867 i Slemminge med Elise Marie Winther, * 6.11.1837 i Slemminge, † 15.4.1921 på Frbg., d. af sognepræst Frederik W. (1809–81) og Ida Vilhelmine Gesner (1809–88).

Efter at have gået i latinskolen i Nykøbing F. blev M.-H. student 1843, dimitteret af faderen. Han tog filosofikum og studerede teologi i nogle år, men helbredshensyn bidrog til at han forlod studiet, og 1849 valgte han at uddanne sig til kulturtekniker. På universitetet havde han tillige fulgt naturvidenskabelige forelæsninger, især med interesse for botanik, og på Vallø fik han derefter praktisk uddannelse i landmåling og engvanding. Han tog landmålereksamen 1850 og fortsatte uddannelsen ved rejser i Danmark og udlandet. Foruden engvanding studerede han dræning som i disse år var begyndt at vinde udbredelse, og som han lærte hos L. Vincent i Regenwalde i Tyskland 1851–52. Gennem henvendte tyve år drev han praktisk virksomhed som kulturtekniker og blev derved en af foregangsmændene for dræningens indførelse i Danmark. Hans interesser var dog alt andet end begrænsede til en enkelt side af landbruget, og med stor flid og virkelyst tog han fat på nye arbejdsområder. Allerede mens M.-H. opholdt sig i Tyskland havde godsejer E. Tesdorpf med økonomisk støtte af Jonas Collin (1776–1861) arbejdet med planer om et landøkonomisk ugeblad. M.-H. påtog sig opgaven, og med henblik herpå udstrakte han sin rejse til Belgien, Schweiz og Italien. 1853–54 berejste han England og Frankrig, og 1855 begyndte han udgivelsen af vort ældste landbrugsblad Ugeskrift for Landmænd som fra de første år fik en førende plads i det landøkonomiske oplysningsarbejde, dels gennem hans gode forbindelse med det praktiske landbrug og dels gennem hans levende sans for at følge fremskridtsarbejdet også i udlandet. M.-H. redigerede bladet til udgangen af 1873, fra 1866 sammen med J. V. T. Hertel. I fællesskab udgav disse to 1866–74 tillige Dansk Landbotidende der i mod-

fremtrædende plads inden for moderne osteoarkæologi hvor han med sine udgravninger har bragt nye og sikre oplysninger til sygdommens historie, og det har da også medført international anerkendelse inden for medicinhistorie og leprologi. 1964 indrettede M.-C. et lepramuseum som en speciel afdeling ved Kbh.s univ.s medicinsk-historiske museum. S.å. blev han kaldet til stillingen som ekstraordinær professor i medicins historie (efter Edvard Gotfredsen). De følgende år blev en blomstringstid for instituttet idet M.-C. prioriterede forskningen højt. Det resulterede bl. a. i at der udgik en række disputatser, hvoraf flere om osteoarkæologi. Museet blev moderniseret og åbnet for offentligheden.

M.-C. har gennem alle årene været en flittig skribent, også om mere almene medicinhistoriske og kulturhistoriske emner, og han har skrevet en række afhandlinger og større og mindre artikler samt flere bøger: *Bibelens dyreliv*, 1952, *Bibelns växtvärld*, Sth. 1957 (begge s.m. K. E. Jordt Jørgensen – oversat til flere sprog), *De store sygdomme*, 1963 og *Liden Kirsten og Buris*, 1971 (s.m. H. Gösta Davidsen). M.-C. har været medarbejder ved flere leksika, bl.a. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, medredaktør af Centaurus og af Københavns universitet 1479–1979, VII (det lægevidenskabelige fakultet). Han har været en meget benyttet foredragsholder, en fremragende popularisator af medicinhistorisk stof, med en fængslende fortællestil som har medvirket til at gøre medicinhistorien kendt uden for lægefaglige kredse. – M.-C. var medlem af bestyrelsen for Dansk medicinsk-historisk selskab fra 1942, formand 1965–74. Han var fra 1939 aktiv inden for Dansk røde kors, formand for Roskilde afdelingen 1945–56 og 1970–72, medlem af hovedbestyrelsen 1962–72. Han blev 1973 hon. leder af WHO Collaborating Inst. for History of Leprosy under det med.-hist. museum. M.-C. blev udnævnt til æresdoktor ved Bergens universitet 1970, i 1980 ved det polske universitet i London. Han har desuden modtaget en række hædersbevisninger i form af æresmedlemskaber af danske og udenlandske videnskabelige selskaber samt flere prisbelønninger og fortjenstmedaljer. – M.-C.s videnskabelige indsats som osteoarkæolog er af blivende værdi. Det er også hans fortjeneste at medicinhistorien i hans professortid vandt fodfæste som en anerkendt videnskabelig disciplin. Som universitetslærer øvede han en betydelig gerning. – R. 1957. R.1 1971. □ Mal. af H. C. Ege, 1947. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 211f. – Handbuch der Haut- und Geschlechtskrankheiten. Ergänzungswerk, udg. J. Jadassohn IV, I B, Berlin

sætning til ugeskriftet særlig var skrevet for de mindre landbrugere. Foruden hvad M.-H. skrev i de to tidsskrifter udgav han i disse år bl.a. *Bemærkninger om Engvanding*, 1853 og *Det danske Landbrug og dets Fremtid*, 1864. Dertil føjede han en meget flittig oversættervirksomhed som omfattede en halv snes af udlandets mest ansete landøkonomiske skrifter, deriblandt F. Vorländer: *Om Kunstenge*, 1851, J. Liebig: *Chemiske Breve. Ny Samling*, 1854, J. A. Stöckhardt: *Chemiske Markprædikener* I–II, 1853–54, L. Vincent: *Veiledning i Draining*, 1857 der udvidedes til *Veiledning i Rørlægning og Teglrørs-Fabrikation*, 1871. Andre oversættelser omhandler agerdyrning og kvægavl, og en række afhandlinger bl.a. af Liebig samlede han i *Agriculturchemiske Meddelelser* I–II, 1855–56. Ved siden af ugeskriftets oprettelse blev hans største litterære bedrift dog den seks bind store *Landbrugs-Ordbog for den praktiske Landmand*, 1877–83 som under hans omhyggelige redaktion blev af største værdi for samtiden og i det hele et fremragende værk i den danske landbrugsliteratur.

I begyndelsen af 70'erne begyndte M.-H. et nyt foretagende, som for ham selv snart blev hovedvirksomheden og for dansk som også for andre landes landbrug blev et værdifuldt pionerarbejde. 1869 fremlagde han en plan til reformering af landbrugets indkøb af markfrø der da foregik under højst usikre former, og 1871 oprettede han *Dansk markfrøkontrol* som 1878 fik navnet *Dansk frøkontrol* (1916 Statsfrøkontrollen). Ideen var M.-H.s egen, og arbejdsmetoderne til kontrollering af frøets ægthed, renhed og spireevne var hovedsagelig også hans eget værk, men han havde dog, inden virksomheden begyndte, haft lejlighed til at hente erfaringer fra den første frøkontrol som af Fr. Nobbe var oprettet 1869 i Tharandt i Sachsen. Trods mistillid, modstand og økonomiske vanskeligheder drev M.-H. med bistand af sin hustru for egen regning og ved et uegennyttigt, ihærdigt arbejde frøkontrollen frem til anerkendelse. Han fik videnskabelig botanisk medhjælp 1875 og opnåede fra 1882 at få økonomisk støtte fra landhusholdningsselskabet og fra 1884 af staten som efter hans død overtog frøkontrollen 1891. Hans litterære arbejde var også i denne periode af stort omfang og blev navnlig publiceret som en række både i botanisk og i praktisk henseende værdifulde tidsskriftafhandlinger om korn, frø og frøkontrol. Også for frøavl virkede M.-H., og på hans initiativ stiftedes 1876 Foreningen for indenlands frøavl, hvis sekretær han var til 1880 da den udvidedes under navn af Foreningen til kulturplanternes forbedring, og han udrettede herigennem et grundlæggende arbejde til organisering af frem-

skridtsbestræbelserne i den danske planteavl. 1869 tog han initiativet til oprettelsen af Fond til landmænds uddannelse hvis ulønnede sekretær han var til 1888, og lige så hjælpsomt tog han del i arbejdet i understøttelsesforening, folkebibliotek, søndagsskole og husflidsforening. M.-H.s styrke var ikke en ypperlig begavelse, men han havde iderigdom og en utrættelig virkelyst. Under forhandlinger kunne han mangle klarhed i fremstillingen af sine ideer der undertiden ikke fik den tilslutning og anerkendelse de fortjente, men han havde evnen til at finde nye frugtbare arbejdsområder, og han arbejdede for sine planer med en ihærdig personlig offervilje der til slut skabte de praktiske resultater. □ Træsnit 1881 og træsnit efter dette 1882. Træsnit af H. P. Hansen. Foto.

Slægtstavler over den jyske slægt Borch, ny udg. 1949. J. Chr. Bay i Medd. fra den botaniske foren. II, 1887–91 188f. Berl. tid. 22.12.1889. Ugeskr. for landmænd XXXV, 1890 3–7; LV, 1910 503–08. Tidsskr. for landøkonomi, 1890 26f. Tidsskr. för landtmän, Lund s.ä. 71f. O. Rosturp: *Dansk frøkontrol* 1871–96, 1896. K. Dorph-Petersen: *Statsfrøkontrollen 1871–1921*, 1921. Samme i *Naturens verden*, 1921 471f. Carl Christensen: *Den danske botaniks hist.* I, 1924–26 734–37; II, s.ä. 304–08 (bibliografi).

Aksel Milthers*

Møller-Jensen, Jens, 1869–1948, maler, skoleleder. * 23.3.1869 i Hårby ved Skanderborg, † 19.12.1948 i Gentofte, begr. sst. F: lærer Jens Carl Christian J. (1843–1916) og Ane Karen Marie Andersen (1844–1900). Navneforandring 11.4.1932. ~ 29.7.1899 i Hørsholm med maler Sigrid Johanne Sophie Jubeline Vold, * 3.3.1875 i Kbh. (Frue), † 7.9.1968 i Gentofte, d. af arkitekt, senere grosserer Niels Jacob Ludvig V. (1839–1923) og Johanne Elisabeth Catharina Frederikke Helene Wendt (1840–1924). – Far til Viggo *M.-J.

M.-J. voksede op i et fattigt, men lykkeligt lærerhjem på landet med mange børn. Efter konfirmationen blev han sat i malerlære i Silkeborg, og da han var blevet svend tilbragte han en vinter på Testrup højskole hos Jens *Nørregaard og Christoffer *Bågø og tog derefter i udstillingsåret 1888 til Kbh. Han fik arbejde hos hof-dekorationsfirmaet Bernh. Schröder, Nielsen & Hansen hvor maleren C. N. Overgaard der var lærer på kunstakademiet var kunstnerisk leder. I vinterhalvåret besøgte M.-J. akademiets modelskole. Det blev af betydning for ham at han af malerfirmaet blev sendt til USA for at arbejde på Chicagoudstillingen. Efter Amerikaturen rejste han til Schweiz hvor han arbejdede som malersvend. Et stipendium gav ham mulighed for et studieophold på syv måneder i Italien hvor han bl.a.

studerede frescoteknik. 1898 knyttedes han af Martin Nyrop til arbejdet på Kbh.s nye rådhus, og efter en studierejse rundt i landet for at gøre sig bekendt med kirkernes kalkmalerier overdrog Nyrop ham ledelsen og udførelsen af rådhusets kalkdekorationer. Dette arbejde, der vandt megen påskønnelse, medførte en række større opgaver i rådhus, banklokaler private bygninger osv. landet over. Desuden beskæftigede han sig med at tegne huse, møbler, kirkeinventar og smedjersarbejder. Af disse arbejder kan nævnes knæfaldsgitteret i Holmens kirke, brønden i Grand hotel, Odense og M.-J.s eget hus i Gentofte hvor alt lige til de hvidskurede gulve var i pagt med fortiden. Det var imidlertid på håndværkerundervisningens område at M.-J. skulle få sin store betydning. 1901 stiftede han sin egen dekorationsskole, senere Skolen for dansk kunsthåndværk der 1914 opnåede statsstøtte. Denne skole, hvis undervisning desuden havde højskolepræg, fik en ikke ringe betydning for malerhåndværkere ud over landet; den bestod til april 1937. M.-J. kæmpede for en reformering af de tekniske skolars undervisning. Han ville bort fra den åndløse materialekopiering og lod sine elever arbejde i det virkelige materiale. Som leder af Model-Bohave (1915–23) søgte han at føre sine ideer ud i virkeligheden på hjemmenes område. Han ville vække sansen for det gode håndværk og søgte at knytte forbindelsen mellem gammel dansk husflid og ny brugskunst. Med udholdenhed og stort kampmod kæmpede M.-J. i tale, skrift og gerning for hvad han kaldte en bedre smagskultur. Som formand for Foreningen til hovedstadens forskønnelse (1906–10) gennemførte han bl.a. opmalingen af de gamle huse på Gråbrødretorv i brogede farver. Han var handelsministeriets konsulent for undervisningen i de tekniske skolars malerdagskoler. M.-J. udgav bl.a. *Tegneundervisningen. Haandværkerundervisningen og den nye Tid*, 1919, *Mappe for Malere I–II*, 1923–24, *Tegninger til Husflidsarbejder*, 1924, *Nye Øvelser i Frihaandstegning i Børneskoler I–III*, 1924–27, og nogle mindre skrifter bl.a. *Prøv igen*, 1939. I Skolen for dansk kunsthåndværks årsskrifter findes adskillige afhandlinger der agiterer for hans ideer. M.-J. der af elever skildres som „den store igangsætter“ fik i sit arbejde betydelig støtte af sin hustru. – R. 1926. □ Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1910. Tegn. af H. Jensenius udst. 1930. Foto.

J. M.-J. i Skønvirke II, 1916 49–64. Samme: Minder og mål, 1929. Interview i Dansk arbejde XXVIII, 1937 nr. 4 3–5. – [Fr. Beckett og F. Hendriksen:] Kbh.s rådhus, 1908. [Georg] [Nygaard] i Skønvirke VII, 1921 104–09. Marlo Joensen i Dansk kunsthåndværk XXII, 1949 17.

Lisbeth Linnemann i Kristeligt dagbl. 22.3.1969 og 3.3.1975 (om Sigrud M.-J.). – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Georg Nygaard*

Møller-Jensen, Viggo Vold, * 1907, arkitekt. * 27. 3.1907 i Kbh. (Skt. Johannes). F: maler, arkitekt Jens "M.-J." (1869–1948) og maler Sigrud J. S. J. Vold (1875–1968). ~ 2.6.1934 i Kbh. med maler Malene Helligkilde, * 3.5.1909 i Nørre Uttrup ved Ålborg, d. af gartner Niels H. og økonoma Anna Gravesen.

M.-J. voksede op i et hjem hvor faderens kunstneriske interesser spændte vidt. De omfattede også bygningskunsten, og det blev den der indfangede sønnen. Efter studentereksamen fra Ordrup gymnasium blev han først tømrer – sikkert i god overensstemmelse med faderens håndværksmæssige idealer – og kom derefter på akademiets arkitektskole hvor han fik afgang 1935. Han kom tidligt i gang som selvstændig arkitekt med bygninger i en moderne ånd, fordomsfrie men ikke revolutionære. 1936–37 opførte han Vajsenhusianernes stiftelse på Bomhusvej i Hellerup, og han projekterede de to sydligste blokke i Socialt Boligbyggeris afdeling *Dommerparken* ved Bispebjerg og tillige bebyggelsens børneinstitution, 1945–47. Det beskedne og lidt traditionsprægede går igen i *Atelierhusene* ved Utterslev mose, 1942, men snart demonstrerede han sin personlighed og styrke i nogle relativt små etagehuse af jernbeton på Frbg. (bl.a. *Kochsvej 5* og *Falkoner allé 12*, 1949–53). Fra midten af 50erne fik han kompagniskab med Tyge "Arnfred" idet de sammen udbyggede og fornyede Askov højskole, 1956–60 og senere. Det førte til en række andre højskolebyggerier af hvilke det mest markante nok var den helt nye *Herning højskole*, 1962 hvortil der 1977–78 blev føjet en teatersal. De lave skolelængers gårdssystem, suppleret med elevernes højhusblok og den tætte, femkantede teatersal danner et nuanceret og for højskoler ret utraditionelt anlæg hvis træk går igen i den centrale fagskole i Godthåb. M.-J. og Arnfred har iøvrigt haft mange opgaver i Grønland og har præget mange af bybillederne. De har således opført skoler i Egedesminde og Holsteinsborg, boligbyggeri i Godthåb og Jakobshavn m.m. – enkle, robuste, træbeklædte og ganske maleriske i deres samspil med naturen. Blandt de fineste resultater af samarbejdet mellem M.-J. og Arnfred hører Sparekassernes uddannelsescenter *Klarskovgård* ved Korsør 1968–70 og *Kbh.s dag- og aftenskoleseminarium* i Skovlunde, 1967–72 – forskellige nok, men alligevel strenge på den samme bue.

Et særligt kapitel i M.-J.s produktion blev introduceret med en hel bydannelse i Albertslund, mønstergyldig indtil det missionerende i bebyggelsesplanen der navnlig skyldes Knud Svensson, og frigiort og fantasifuld i bygningernes form, højt og lavt byggeri. Her havde M.-J. og Arnfred et samarbejde med Kbh.s alm. boligskabs arkitektafdeling med hvis leder Jørn Ole Sørensen de har dannet *Fællestegnestuene* – et foretagende som også har projekteret en række mere specielle bygninger i Albertslund (*Albertslund centrum, kollegium, en part af rådhuset m.m.*). Samarbejdet mellem disse tre parthavere har yderligere sat sig spor i 70ernes mest revolutionære boligprojekt, *Farum Midtpunkt*, og dets humanistiske modpol, *Flexibo-bebyggelsen* på Amager (1975–76) og det smukke boligkvarter ved Lauritz Sørensensvej på Frbg. (1977–78). – M.-J. har ikke arvet faderens frodige og forkyndende væsen, men nok hans pædagogiske gaver, og dem har han udnyttet på akademiet siden han blev lærer 1941. I årene 1955–77 har han været professor i bygningskunst, i perioder tillige dekan for arkitektskolen. Han fik tildelt Eckersbergmedaljen 1954 for sine jernbetonhuse og C. F. Hansen-medaljen 1980. □Foto.

Arkitekten U, 1938 17f (vajsenshusianernes stiftelse). Arkitekten M, 1943 134–40 (atelierhusene); 1948 69–73 152–56 (Dommerparken); 1954 93–104 (etagehuse af jernbeton). Jørgen Bo i Arkitektur, 1960 41–53 (Askov højskole); Nils-Ole Lund sst. 1963 81–89; 1968 182–89 (bygn. i Grønland); 1969 1–21 (Albertslund); 1970 113–17 (bygn. i Grønland); P. E. Skriver sst. 1971 1–14 (Klarskovgård); 1973 145–52 (Kbh.s dag- og aftenkoleseminarium); 1975 169–85 (Albertslund centrum m.m.); 1979 150–55 (teatersal, Herning) 232–39 (Flexibo, Amager); 1980 261–69 (bebyggelse på Frbg.).

Hans Erling Langkilde

Møller Kristensen, Svend Trøst, * 1909, litteraturforsker. * 12.11.1909 i Darum. F: sognepræst Jens M.K. (1870–1952) og Berta Alvida Overgaard (1873–1945). ~ 29.12.1937 i Engum med børnehavelærer Mette Johanne Nielsen, * 28.8.1912 i Velling, d. af gårdejer Niels Hahne N. (1882–1954) og Axelline Nielsen (1888–1960). Efter studentereksamen (Vejle) 1927 tog M.K. som 22-årig skoleembedseksamen i dansk og sang ved Kbh.s univ. Hans studentid faldt i de år hvor en række af efterkrigstidens nye videnskabelige, ideologiske og kunstneriske retninger fik deres gennembrud i og med formuleringen af kulturradikalismen. M.K.s store videnskabelige og kritisk-pædagogiske forfatterskab er inspireret af denne demokratiske nyorientering som han kom til både at præge og formidle. I forhold til 1920ernes offensiv fik hans skribentvirksomhed et mere defensivt præg, bl.a. som følge af

hele det kulturelle klima og videnskabelige miljø han kom til at arbejde i fra 30ernes begyndelse til den kolde krig. Efter anden verdenskrig stod M.K. som en af de mest respekterede videnskabelige repræsentanter for den humanistisk-rationalistiske tradition hvis positioner han også aktivt engagerede sig i forsvaret for. Grundlaget for dette engagement har han givet en principiel formulering af i *En moderne humanisme*, 1965.

Udgangspunktet for M.K.s videnskabelige løbane var bestemt af den afromantisering af kunsten og reaktion mod den biografisk-psykologisk orienterede forskning der i den positivistiske tradition kom til udtryk i den formelle objektivisme Paul V. Rubow repræsenterede inden for litteraturvidenskaben. M.K. fik sin videnskabelige skoling i det tilhørende nye forskningsfelt, stilistikken. Hans første videnskabelige arbejder, besvarelsen af prisopgaven i nordisk filologi 1931 om J. S. Sneedorff som prosaist (trykt forkortet i *Acta Philologica Scandinavica* 1933–34) og disputatsen fra 1938, *Æstetiske Studier i dansk Fiktionsprosa 1870–1900*, er resultater af denne nye saglighed i litteraturforskningen (disputatsen blev 1955 genudgivet under titlen *Impressionismen i dansk prosa 1870–1900* med et tillæg om stiludviklingen efter 1900). Under sit musikstudium havde M.K. modtaget lignende kritiske videnskabelige impulser som han udnyttede i sit musikhistoriske oversigtsværk *Musiken*, 1937 og i sit bidrag til den musikalske forståelse *Hvad Jazz er*, 1938 som han senere nyskrev under samme stilanalytiske synsvinkel under titlen *Jazzen og dens Problemer*, 1946. Disse bøger er pionerarbejder i formidlingen af jazzmusikken. En del af de kunstneriske principper og æstetiske kriterier som blev ledende i M.K.s virksomhed er allerede formuleret i disse skrifter.

Efter embedseksamen 1932 blev M.K. kastet ud i en tyveårig free-lance tilværelse. Selv om han allerede i 30erne fik en position som videnskabsmand så var grundlaget for hans eksistens og virksomhed i disse år det aktuelle engagement i musikken, først og fremmest som musikanmelder ved Ekstrabladet 1933–38. Endvidere redigerede han det første danske jazztidsskrift, h.o.t., 1934–35. Siden 1932 havde M.K. samarbejdet med komponisten Bernhard Christensen om de såkaldte jazzoratorier som blev banebrydende inden for jazzpædagogikken. M.K. skrev teksterne til *De 24 Timer*, 1932, *Trompetkvadet*, 1934, *Skolen paa Ho'det*, 1935, *Livet er en Drom*, 1936 m.fl. Det frugtbare samarbejde blev senere hen fortsat og omfatter bl.a. nogle indtagende børnesange; 1937 var han blevet timelærer ved det reformpædagogiske Kursus for småbørnspædagoger. Som visedigter havde han fået sit navn slået

fast med sine sangtekster til Kjeld "Abells *Melodien der blev væk*, 1935. Og senere blev han Poul "Henningsens medarbejder i revykomedien *Op og ned med Jeppe*, 1938. I slutningen af 30erne begyndte M.K. at oversætte moderne amerikansk litteratur og udgav 1942 en instruktiv håndbog i *Amerikansk Litteratur 1920–1940*. I disse år knyttede M.K. sig til de frisindede, anti-fascistiske arbejdende kredse. Han er for eftertiden kommet til at stå som indbegrebet af den venstreorienterede ånd og stil i 30ernes kunstneriske og intellektuelle miljø. Men egentlig tilhører han mere den yngre generation der under indtryk af modstandskampen under besættelsen (M.K. er forfatter til Danmarks frihedssang, *En Vinter, lang og mørk og haard*, 1945) kom til at forsvare den venstreorienterede tradition fra 30erne. Tyngdepunktet i M.K.s videnskabelige arbejde og hans indsats i den kulturelle debat ligger i efterkrigstiden. – Allerede i sin disputats tenderede M.K. mod at overskride stilforskningen som han fik sat i perspektiv i sin beskæftigelse med det litteratursociologiske forskningsfelt hans navn især er blevet knyttet til. I værket *Digteren og Samsundet i Danmark i det 19. Aarhundrede I–II*, 1942 og 1945 tog M.K. romantikken og naturalismen op til en sociologisk behandling som fornyede den litteraturhistoriske tradition fra Georg "Brandes og Valdemar "Vedel. Hans udforskning af litteraturens vilkår under liberalismen er centreret omkring forholdet mellem kunsten og publikum hvis disharmoniske udvikling også behandles ideologisk. I kronologisk forlængelse heraf ligger et andet af M.K.s hovedværker *Dansk litteratur 1918–1950*, 1950, der er en samlet fremstilling af den nyeste danske litteratur (udkommet i 22 000 eksemplarer). Skønt mindre sociologisk anlagt har litteraturhistorien fælles tema med det forrige værk i den forstand at M.K. i mellemkrigstidens kritisk-realistiske digtning fandt et forsøg på at overvinde den krise i åndslivet hvis rødder han havde diagnosticeret i forrige århundrede. Denne realistiske tradition blev bragt i stærk miskredit under den kolde krig i hvis åndelige klima der dominerede sådanne esoteriske og metafysiske litterære tendenser som M.K. anså for at være aktuelle udtryk for krisen. Han søgte at modvirke disse strømninger som litteraturkritiker ved det kommunistiske dagblad Land og Folk efter 1945, som redaktør af det litterære tidskrift Athenæum 1946–49 og ikke mindst som den ledende kraft i forsøget på at samle progressive kunstnere og intellektuelle omkring tidskriftet Dialog som han var redaktør af 1950–52. 1953 blev M.K. efter konkurrence udnævnt til professor i nordisk litteratur ved Århus univ.

hvor han udarbejdede en *Digtningens teori*, 1958, som totalitetsbegrebet og princippet om den skabende aktivitet lægges til grund for. Året efter fulgte en række praktiske analyseeksempler i *Digtning og livssyn* der historiserer teorien. I et afsluttende principielt bind *Vurderinger*, 1961 er det humanistiske synspunkt udslaggivende. I dette æstetisk relativistiske trebinds værk fastholdes den historisk-relativistiske synsmåde idet M.K. giver en teoretisk sammenfatning af dansk litteraturforsknings nyeste positioner inden for den humanistiske tradition hvis praktiske krav han til stadighed iagttog ved sine konstruktive bidrag til kulturdebatten; i takt med den kolde krigs afvikling fik de større resonans. Ved professor Oluf "Friis' afgang i 1964 blev M.K. kaldet til professoratet i nordisk litteratur ved Kbh.s univ. Foruden en lille introduktion til *Litteraturforskningens mål og midler*, 1967 udgav han en kritisk analyse af dualismen i romantikkens kærlighedsopfattelse i *Den dobbelte Eros*, 1966 og en engageret fremstilling af århundredskiftets folkelige gennembrud i *Den store generation*, 1974 hvis kunstneriske frembringelser tages op til revision. Sidst har M.K. skrevet en grundbog om *Georg Brandes*, 1980 som han også har behandlet i *Den politiske Georg Brandes*, 1973 og i rapporten fra det internationale Brandes-symposium *The activist critic*, 1980 som M. K. var medredaktør af og bidragyder til.

Med sine *Litteratursociologiske essays*, 1970 vendte M.K. tilbage til sit gamle forskningsfelt som fik overordentlig stor aktualitet efter 1968. M.K. tog de marxistiske problemstillinger op til drøftelse og kom for mange danskstuderede til at stå som det eneste mulige faglige orienteringspunkt blandt de ældre lærere. Siden samarbejdede han med og støttede sine nye kolleger der ved hans afgang som professor i 1979 udgav en samling af hans artikler og vers *Den kødelige rationalisme* og tilegnede ham et bind litteratursociologiske studier hvori han karakteriseres som „en betydningsfuld personlig kraft ved litteratursociologiens endelige institutionalisering i Danmark omkring 1970. Ved sin kritiske skepsis over for vidtløftigheder og ved sin metodiske liberalitet over for fornufts mange stemmer har han også bidraget til, at den danske litteratursociologi ikke har fået lov til at stivne i politisk dogmatik og magtfuld selvbehagelighed“. Det professorat M.K. forlod, blev s.å. opløst ledigt med særlig henblik på litteratursociologi. Ved siden af M.K.s videnskabelige produktion står en meget lang række pædagogiske udgaver, antologier, udgivelser, redaktioner m.v. som han har været ansvarlig for eller medvirket til. Mest omfattende er hans redaktion af *Fremmede digtere i det*

20. årh., 1967–68. Til undervisningsbrug har han foretaget nogle af de mest anvendte litteraturudvalg. Sammen med Mogens Brøndsted skrev han *Danmarks litteratur fra oldtiden til nutiden I–II*, 1963. M.K.s pædagogiske interesser og aktiviteter står i sammenhæng med hans kulturpolitiske engagement der bl.a. placerede ham som formand for Statens kunsts fonds litterære udvalg 1974–77. Forholdet mellem folket og kulturen er en central problematik i M.K.s vidtspændende videnskabelige produktion, som indeholder væsentlige bidrag til belysning af de forskellige litterære aspekter heraf. I sin forståelse af litteraturens sociale bundethed har han foregrebet den faglige udvikling inden for dansk litteraturhistorie, hvis faser hans forfatterskab i andre henseender følger i hovedtræk. Få andre har opnået en så stor indflydelse og almindelig anerkendelse i og uden for faget som M.K. I sit virke for den litteraturhistoriske tradition har han tillige banet vejen for andre synsmåder og nye problemstillinger. – I udlandet er M.K. bl.a. kendt for forelæsningsrækken *Literary sociology*, 1975. Dansk litteratur 1918–1950 blev oversat til russisk 1963. 1961 blev M.K. medlem af Det danske akademi, 1967 af Det norske vitenskaps akademi. 1970 modtog han Georg Brandes-prisen, 1981 H. C. Andersen-legatet. □Tegn. af K. Lollegaard (Kgl.bibl.). Tegn. af Hans Bendix. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 207. S. M. K.: Den kødelige rationalisme, 1979 216–31. – F. J. Billeskov Jansen i Gads da. mag., 1942 220–28. Volmer Dissing i Danske digtere i det 20. årh. II, 1955 447–49. Alex Bolckmans i S. M. K.: *Literary sociology*, Brügge 1975 7–11. Lit. og samf. i mellemkrigstiden, red. Carl Erik Bay og John Chr. Jørgensen, 1979 7–31. Mogens Brøndsted i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979 især 76–78.

Carl Erik Bay

Møller-Sørensen, Aage, 1891–1959, veterinær. * 17.8.1891 i Ålborg, † 21.3.1959 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: konduktør, senere togfører Hans S. (1857–1929) og Mariane Cathrine Marie Møller (1859–1955). Navneforandring 16.1.1933. ~ 3.5.1917 på Frbg. (Markusk.) med Elly Maria Christiane Andresen, * 17.12.1893 på Frbg., † 4.11.1960 i Kbh. (Johannes Døbers), d. af styrmand Jens Christian Andreasen (1862–98) og Maria Charlotte Monberg (1871–1940). Navneforandring til Andresen 16.11.1915. M.-S. tog veterinæreksamen 1912, var derefter en kort tid i kød- og mælkehygiejne samt praksis. På grund af hans store interesse for videnskab vendte han 1913 tilbage til veterinærskolen hvor han blev ansat som assistent ved patologisk-anatomisk afdeling, fra 1914 som prosektor. Men 1926 flyttede han til veterinærskolens kirurgiske klinik for større husdyr hvor han 1931

blev udnævnt til amanuensis og 1933 til professor og klinikforstander, en stilling han beklædte til sin død. – Hans store erfaring med både obduktionsmateriale og levende patienter gjorde ham velrustet til at undervise de veterinærstuderende. Men han udnyttede også dette materiale og sin viden til gavn for de praktiserende dyrlæger; til disse henvendte han sig i form af Meddelelser fra kirurgisk Klinik hvor en hel del kasuistikker og lign. blev præsenteret. Han hentede også ny viden fra udlandet, var på studierejser til Tyskland, Østrig og Frankrig (1921) og Stockholm (1930); herfra stammer hans store interesse for fx bedøvelse af dyr ved operationer, anvendelse af røntgen m.m. Om sine rejser sydpå har han berettet i Maanedsskrift for Dyrlæger XXXIV, 1922–23. Hans undersøgelse af automobiloverkørsel af hunde (Maanedsskr. for Dyrlæger XXXVII, 1925–26) blev belønnet af Jubilæumsfonden 1924. Foruden ca. 40 publikationer i danske og udenlandske tidsskrifter, kongresberetninger og lign. foreligger fra hans hånd også tre store veterinær-kirurgiske håndbøger: *Vejledning i Operationsteknik for Veterinærer*, 1946, *Lærebog i den specielle veterinærkirurgi I*, 1949 og II, 1954 samt *Lærebog i den almindelige veterinærkirurgi*, 1952.

Som pædagog vil han blive husket for sine forelæsninger der var klare, elegant formulerede, ofte med anekdotiske indslag. Han lagde megen vægt på differentialdiagnostik både under kliniske øvelser og forelæsninger. Især i de senere år brugte han temmelig mange forelæsningsstimer på veterinærhistorien som havde hans store interesse og hvorom han har publiceret to artikler. M.-S. var bl.a. bestyrelsesmedlem i Foreningen af veterinærvidenskabeligt uddannede tjenestemænd ved de højere læreanstalter 1914–33 og leder af Den danske dyrlægeforenings vikarbyureau 1917–25. Endvidere var han dansk medredaktør af Skandinavisk veterinær-tidsskrift 1940–49, medarbejder ved Den lille Salmonsen, Raunkjær konversationsleksikon og Landbrugets ordbog. 1918–42 var han hygiejnekonsulent for Det danske mælkekompani og Solbjerg. M.-S. var medlem af bestyrelsen for Den konservative vælgerforening for Kbh. og Frbg. 3.kreds. De sidste to år af besættelsen måtte han tilbringe i Malmö. – Han var korresponderende medlem af La Societé des sciences vétérinaires de Lyon og af Académie vétérinaire de France. – R. 1947. R.' 1954. □Foto.

Axel Thomsen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XXXXII, 1959 221–26. E. Fritzbøger i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1960 145–47. Dansk veterinærhist. årbog XXI 1959–60 20f.

Ivan Katić

Møllerhøj, Johannes Sørensen, 1890–1976, ingeniør. * 16.6.1890 i Nybølle, Hillerslev sg., Fyn, † 8.10.1976 i Gentofte, begr. sst. F: gårdejer Kristen Sørensen M. (1849–1926) og Marenstine Jensen (1864–1942). ~ 1° 31.10.1916 i Kbh. (Frihavnsk.) med Ella Oluffa Erichsen, * 7.6.1893 i Karrebæksminde, † 6.4.1933 i Hellerup, d. af dampskibsfører Edvard Ernst Emil E. (1850–1914) og Petra Oluffa Dortha Mortensen (* 1861). Ægteskabet opløst. ~ 2° 19.5.1934 i Gentofte (b.v.) med Inger Elisa Olrik, * 31.1.1901 på Frbg., d. af fuldmægtig, senere kontorchef ved orlogsværftet, overintendant Ejnar O. (1869–1927) og Helga Hermine Victoria Fick (1873–1940).

M. tog polyteknisk adgangseksamen 1908 og blev 1914 cand.polyt. som elektroingeniør. Efter eksamen aftjente han værnepligt i marinen og fik derefter ansættelse ved Budde Schou & Co.s Patentbureau. – Sin livsindsats kom M. til at gøre i A/S Nordiske Kabel- og Traadfabrikker hvor han blev ansat 1916(–60). Han blev hurtigt en kendt og respekteret kabeltekniker på såvel det stærkstrøms- som det svagstrøms tekniske område. Allerede fra 1919 udførte han for den daværende interskandinaviske kraftoverføringskommission en række tekniske og økonomiske undersøgelser af mulighederne for kraftoverføring under Skagerak og Kattegat og påviste enlederkablers fordele fremfor trelederkablerne i henseende til overføringsevne og udlægningsforhold, såvel ved veksel- som ved jævnstrøm, og gjorde rede for induktionsvirkningerne på de i forvejen eksisterende telegrafkabler. For jævnstrømsoverføringens vedkommende udførte han 1935 nogle supplerende undersøgelser til brug for Studieselskabet for norsk krafteksport. Inden for svagstrømsområdet blev fremstillingen af pupinkabler indført herhjemme under M.s tekniske ledelse, og i forbindelse med svagstrømskabeludviklingen var han i 20'erne på studieophold i USA og England.

I slutningen af 30'erne gjorde M. den opfindelse der skulle gøre hans navn internationalt kendt. Han opfandt, patenterede og udviklede fladkablet, og det første 66 kV kabelanlæg blev installeret 1941 i Århus. Berømt blev Kraftimpørts fladkabel under Øresund 1951, verdens første trefasede søkabel for 132 kV. For sin opfindelse af fladkablet blev M. 1942 tildelt G. A. Hagemanns guldmedalje. M.s arbejder førte til udtagning af en række patenter der dels angik kabelteknik, dels et apparat til gummiledningers højspændingsprøvning med anvendelse af ioniseret luft i stedet for vandprøvning. Denne opfindelse blev også patenteret i Tyskland. M. skrev adskillige artikler i Elektrotekniker, medvirkede tidligt

ved udarbejdelse af lærebøger for polyteknikere, skrev flere CIGRÉ-rapporter og en række artikler i danske og udenlandske fagblade om fladkablet. M. blev 1937 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1948(–53) medlem af Elektroteknisk forenings bestyrelse. Desuden var han medlem af CIGRÉs højspændingskabelkomité, af det amerikanske Institute of Electrical and Electronic Engineers og den engelske Institution of Electrical Engineers. Han var i tyve år censor i elektroteknisk materiellære ved Danmarks tekniske højskole. Efter sin tilbage-træden fortsatte M. sit faglige arbejde og udviklede 1962 en nykonstruktion inden for fladkabelteknikken. – M. var meget musikalsk og udnyttede også her sit tekniske snilde, idet han opfandt en såkaldt Wolf-eliminator til egalisering af strygeminstrumenters resonansforhold. – R. 1941. □Foto.

Elektrotekniker, 1976 nr. 11 420. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Møllgaard, Holger Christian, 1885–1973, fysiolog. * 20.5.1885 i Vissenbjerg, † 30.12.1973 på Gentofte amtssygehus, begr. Bjerge kgd. F: kappellan, senere sognepræst Eske Hansen M. (1856–1912) og Regitze Charlotte Skeel (1859–1931). ~ 25.2.1914 i Bramdrup med cand.phil. Else Bruun, * 11.4.1891 i Kolding, d. af lærer, senere rektor Georg *B. (1861–1945) og Laura Petersen (1867–1950).

M. blev student 1903 fra Odense og tog medicinsk embedseksamen 1910. I stedet for at gennemgå den almindelige videreuddannelse som læge tog han stilling som assistent ved universitetets fysiologiske laboratorium hvor han allerede under sine studier havde arbejde som løst assistent fra 1905. 1910 fik han Videnskabernes selskabs guldmedalje for afhandlingen *Studier over det respiratoriske Nervesystem hos Hvirveldyrene*. I foråret 1911 konkurrerede han med L. S. *Fridericia om stillingen som professor i fysiologi ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole, og efter at have sejret i denne konkurrence foretog han om sommeren en studierejse til Tyskland og USA og tiltrådte i nov. professoratet der var forbundet med stillingen som forstander ved forsøgslaboratoriets fysiologiske afdeling. Denne afdeling der var af ret små dimensioner ved M.s tiltræden voksede under hans styre til 1955 til et anseligt institut der frekventeres af inden- og udenlandske videnskabsmænd. M., der var en fremragende kirurg, arbejdede i de følgende år

Møllgaard, Holger

med særlig interesse med lungekirurgiske problemer og udgav 1915 bogen *Fysiologisk Lungekirurgi* der væsentlig behandler principperne for lungekirurgiens teknik; bl.a. beskrives det af M. konstruerede overtryksapparat der muliggjorde operationer i brysthulen. 1914–15 konstruerede M. et respirationskammer efter den tyske hygiejniker Max Pettenkofers princip og dannede derved grundlaget for gennemførelse af stofskifteforsøg hos større husdyr. Respirationskammeret benyttes nu verden over, og resultaterne af sine meget omfattende stofskifteforsøg offentliggjorde M. i forsøgslaboratoriets Meddelelser nr. 133 samt i en på tysk 1929 udkommet bog *Fütterungslehre des Milchviehs*.

Under og efter første verdenskrig benyttedes M.s store arbejdskraft direkte i nationens tjeneste, idet han 1917–19 var sekretær i ernæringsrådet og 1919–22 formand for statens brødkornadministration, hvormed naturligt fulgte at han 1920 blev dansk ernæringskommissær ved den internationale kommission for Slesvig. – Fra omkring 1920 gik hans interesser i retning af den eksperimentelle patologi og kemoterapi hvor han særlig arbejdede på at finde et virksomt middel mod tuberkulose. Resultaterne af de heraf fremkomne store eksperimentelle arbejder blev udgivet sammen med syv tuberkuloselægers kliniske erfaringer i *Chemotherapy of Tuberculosis*, 1924. Det var guldaltet Sanocrysin som man mente havde særlig helbredende virkning over for tuberkulose. Midlet måtte skuffe efter de højstemte forventninger der var stillet til det, men benyttes dog til stadighed over hele verden ved kronisk leddegigt som man fejlagtigt har ment forårsaget af tuberkelbaciller eller streptokokker. I de følgende år var M. beskæftiget med studier over stofskiftets fysiologi hos dyrene, specielt mineralstofskiftet og vitaminernes betydning. Sine stofskifteforsøg benyttede han til at udarbejde principper for vurdering af fødemidlers næringsværdi og husdyrenes behov for næringsstoffer. Han kom derved til at yde vigtige bidrag til løsningen af problemer vedrørende vækstens fysiologi, næringsbehovet ved vækst og relationen mellem ernæring og sygdom. Han konstaterede således tidligere ikke-erkendte læsioner af nervesystemet ved A-vitaminmangel. Han har øvet skarp kritik af de benyttede metoder til vitaminstandardisering og stillede sig tvivlende til D-vitaminets eksistens. 1922 publicerede han *Lærebog i biokemi og husdyrenes ernæringsfysiologi* (4. udg. 1949), s.å. en lærebog i kirtelsekretionernes fysiologi og en om nerve- og sansfysiologi.

1959 udnævntes M. til æresdoktor ved Norges landbruks-højskole hvor hans evner for et klart forelæsningsprog fremhævedes. Selv mente M.

at højere undervisning skulle være karakterdannede. – I sit otium fik M. tid til at fordybe sig i den fra barndomshjemmet udviklede interesse for humanistiske videnskaber, specielt religionshistorie. 1958 publicerede han ud fra „en troende Kristens Ønske om at Ungdommen ved Tro, Haab og personlig Tilblivelse vil modvirke Tidens Værdinihilisme“ den debataktiverende *In tyrannos* og 80 år gammel *Hvem er jeg?*, hvor han ved sin alsidighed og stillingtagen til nutidige problemer forsøger at få ungdommen til at „forene naturvidenskabelig determinisme med religiøs forvisning“ og ikke lade partier eller organisationer diktere dem. – 1923 medlem af Sv. Lantbruksakad., 1937 af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1946 af Teknisk-vidensk. forskningsråd. □Tegn. af E. Saltoft og af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Ole Secher: Fra ætherindånding til anæsthesiologi, 1965 28–32. P. E. Jacobsen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr. 1974 199–202. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 222f 363–65.

Egill Snorrason (N. Plum)

Møllmann, Bernhard, 1702–78, historiker, bibliotekar. * 12.9.1702 i Flensborg, † 25.7.1778 i Kbh. (Petri), begr. i Petri k. F: købmand Carsten M. (1650–1716) og Gesine (Gesche) Paulsen (1677–1756). Ugift.

M. blev student fra Lübeck og studerede derefter i flere år ved tyske universiteter, bl.a. tre år ved universitetet i Wittenberg, kom 1731 til Kbh. og blev 1741 professor i antiquitates patriæ. I løbet af 1742 tog han såvel magistergraden som den juridiske doktorgrad. Allerede 1731 var han af sin velynder Hans Gram blevet ansat som famulus ved Det kongelige bibliotek, og som sådan affattede han den 11 foliobind store katalog over bogbestanden samt katalogen over de nyhvervede gottorpske manuskripter. 1748 efterfulgte han Gram som bibliotekar og blev desuden 1754 professor i historie efter Holberg for hvem han havde vikarieret; 1756–57 og 1764–65 var han universitetets rektor og siden 1755 kongelig historiograf. M. havde mange kundskaber, men de forventninger han vakte i sin ungdom opfyldtes ikke i det lange løb. Som biblioteksleder viste han dog aktiv forståelse af et annuus nødvendighed, og biblioteket fik fra 1774 fast årlig bevilling. I den første tid gjorde han vigtige erhvervelser, fx Hans Grams store håndskriftsamling, men senere forsømte han endog betydningsfulde auktioner, og bogbestanden, som han højest ugerne gav andre adgang til, kom i hans sidste år da han var halvblind i ikke ringe uorden. Litterært ydede han lidet ud over disputatser og enkelte meget specielle historiske afhandlinger; 1755 ud-

gav han F. L. *Nordens rejseoptegnelser og dagbøger, *Voyage d'Égypte et de Nubie*, men var seks år om at få værket fra hånden. Mod fattige studenter var han en godgørende mand, med årene en original der teede sig underligt, og ved hvis eksaminationer det gik såre uregelmæssigt til. – Medlem af Videnskabernes selskab 1743. – Justitsråd 1755. Etatsråd 1768. □Min. (Gissel-feld). – Gravmæle af J. Wiedewelt, 1780.

P. F. Suhm: Saml. skr. X, 1793 43f; XV, 1798 237 255. G. L. Baden: Bidrag til Jakob Badens levnet, 1800 11–13. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 153–97. Danske saml. IV, 1868–69 110; V, 1869–70 241f. Laur. Engelstoft i Hist. t. 2.r.IV, Kria. 1884 329. En kbh.sk embedsmand. Jacob Gudes optegn., 1918 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXVII 37. Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936–38 119f. A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 III, 1960 79–94. – Manus. i Kgl. bibl.

Carl S. Petersen*

Mølsted, Christian Ferdinand Andreas, 1862–1930, maler. * 15.10.1862 i Dragør, † 10.5.1930 sst., begr. sst. F: fh. skibstømrer, fisker Andreas Adolf Nikolaj M. (1839–93) og Ane Hans-Nielsdatter (1830–1905). ~ 20.10.1891 i Mårup med Inge Dorothea (Thea) Svendsen, * 28.2.1862 i Lønstrup, † 28.10.1946 i Dragør, d. af gårdejer Johan Frederik S. (1830–1920) og Ane Kirstine Christensen (1834–98).

M. kom som sekstenårig i huset hos en slægtning i Kbh. der satte ham i stand til at besøge Teknisk skole. Efter at have taget afgang derfra 1879 dimitteredes han til kunstakademiet hvor han begyndte undervisningen i okt. 1880 og var elev af Fr. *Vemehren, J. *Roed, J. *Exner, Niels Simonsen og Carl *Bloch, indtil han jan. 1885 fik afgang. Allerede inden han kom ind på akademiet havde han i sommeren 1880 ved en velynders hjælp været på en stor sørejse til England, Madeira og Rusland med fregatten Jylland. 1862 var han med en københavnsk rigmand, etatsråd A. Næser, der i det hele taget støttede ham på enhver måde, i Paris og London og fik derved anledning til at studere den samtidige kunst.

M. debuterede på Decemberudstillingen 1884, og næste forår dukkede han op på Charlottenborgudstillingen hvor han siden da hørte til de trofaste udstillere. Endvidere deltog han i Kunsternes efterårsudstilling 1904, 1905, 1907–08, 1910 og i Grosse nordische Kunstausstellung in der Katharinenkirche, Lübeck, 1895. Endelig havde han en retrospektiv udstilling af sine billeder i Foreningen for national kunst 1903. Sst. udstilledes i jan. 1935 og i okt.-nov. 1962 en række af hans værker. 1889 vandt han en ekstrapremie ved den Neuhausenske konkurs for *Skibe i Havnen ved Larsens Plads* og

1899 det samme for *Stille Vejr i Sundet. Fregatten Jylland*. Han har desuden haft en del stipendier fra akademiet som han hovedsagelig har benyttet til rejser i indlandet. – Fra sin tidligste ungdom har M. fortrinsvis malet marine- og strandbilleder, ofte med genreagtig staffage, især fra Dragør og Vesterhavet ved Lønstrup, men i sine senere år maledede han også gerne stilfærdige kanalpartier fra Kbh. Størst popularitet har han dog vundet ved sine bataljemalerier. Det var hans interesse for gamle skibsmodeller og for den danske flådes historie der førte ham ind på at gengive berømmelige søslag, helst sådanne som var ærefulde for den danske nation. Disse billeder vandt stor yndest, dels på grund af deres dramatiske indhold, dels på grund af den letfattede fremstilling. Nogle af de bedst kendte er: *En engelsk Brig erobres af danske Kanonbaade*, 1887, *Peder Bredals skibe ises ud af Nyborg Fjord*, 1891, *Ombord i Fregatten „Niels Juel“ under Kampen ved Helgoland 9. Maj 1864*, 1898, *Slaget paa Reden: Willemoes ombord i det Gernerske Flaadebatteri*, 1901, *1807 – Flaaden forlader Havnen for sidste Gang*, 1919. – Som naturligt er for en kunstner i hvis værker billedemnet spiller en så fremtrædende rolle må det maleriske moment komme i anden række. Dog må man beundre M.s evner som komponist af kæmpemæssige figurrige lærreder. Arbejder af ham findes i kongehusets eje, på Fr.borg og i Ålborg museum, på rådhusene i Dragør og Assens samt i Mølstedmuseet i Dragør. □Malet selvportr. 1880, tegnede 1880, 1892, 1887 og 1901. Foto.

C. F. Bauditz i Ill. tid. 11.10.1903. Ekstrabl. 10.5.1930. K. Pontoppidan i Politiken 11.5. s.å. Berl. tid. s.d. Rik. Magnussen: C. M., 1935 = Danske kunstnere II. Gustav Vermehren i Dansk kunst, 1931 nr. 34; 1963 nr. 101.

Else Kai Sass

Mønsted, Rasmus Otto, 1838–1916, købmand, industridrivende. * 23.11.1838 på Lyngsbæksgård ved Ebeltoft, † 4.9.1916 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: proprietær, cand.pharm. Niels Secher M. (1803–91) og Charlotte Amalie Dorothea Marie Møller (1805–82). ~ 7.5.1870 i Århus med Anna Sophie Broge, * 5.7.1850 i Århus, † 4.12.1933 i Kbh., d. af købmænd Hans *B. (1822–1908) og Inger K. Brock (1822–94).

Efter at være undervist hjemme kom M. 1853 i handelslære i Grenå, var derefter kommis i Roskilde og Kbh. og etablerede sig 1865 i Århus med en gros forretning i smør, korn og foderstoffer. Sammen med sin senere svigerfar Hans Broge var M. en af de købmænd der stærkt bidrog til at føre Århus frem i den vækstperiode

Mønsted, Otto

som byen kom ind i efter afslutningen af de slaviske krige. Navnlig arbejdede han metodisk på en forbedring af det danske smørs kvalitet. Han opkøbte styk-smørret hos bønderne, sorterede og pakkede det for eksport og agiterede ivrigt for forbedring af mejeriproduktionen, således i en lille pjece fra 1875 om tilvirkningen af sødt smør. En specialitet i hans smørforretning blev eksport af smør i hermetisk pakning, og et af ham 1876 stiftet firma *The Danish Preserved Butter Company* nåede hurtigt et stort omfang.

I efteråret 1883 begyndte M. i Århus som den første her i landet at fabrikere det såkaldte „kunstsmør“ fremstillet af oleo og lagde herved grunden til den danske margarinefabrikation. Hans tanke var at margarinen ikke alene skulle blive en produktion for hjemmemarkedet, men også en eksportvare. Da dette håb strandede på farvningsbestemmelserne i den danske margarine-lovgivning oprettede M. 1888 en margarinefabrik i Godley ved Manchester der 1894 efterfulgtes af en anden og større margarinefabrik i Southhall ved London. De engelske fabrikker der lededes af dygtige danske (E. V. Schou, G. A. "Horneman og Vald. "Graae), voksede op til betydelige virksomheder og var i høj grad medvirkende til at skabe M.s formue. Først under første verdenskrig medførte forholdenes udvikling i England at virksomhederne her overgik på engelske hænder. Hvad M.s margarinefabrik i Århus angår så forøgede denne uanfægtet af margarine-lovgivningen og de mange angreb på det nye produkt støt produktionen år for år. Med den viljestyrke og seje udholdenhed som karakteriserede M. i alle livets forhold havde han i starten sat alt ind på at levere et førsteklasses produkt således at intet kom på markedet for det tekniske apparat var fuldkommen i orden. Det kostede i første omgang hele hans opsparede kapital; men da hans venner foreholdt ham at han spildte sin arbejdskraft og sine penge på en håbløs sag skal M. have svaret: „Om 30–40 Aar vil hele Danmark spise Margarine, medens vort Smør vil strømme ud af Landet som en indtægts-givende Eksport“. Da margarineindustrien havde overvundet startvanskelighederne, og konkurrenterne meldte sig forstod M. stadig at holde sin virksomhed i spidsen, idet han ikke alene rent teknisk, men også i salgsorganisationen anviste nye veje. Eksempelvis kan nævnes at Otto M.s margarinefabrik allerede i de første år benyttede halvkilopakker i rulleform, ligesom han gennem en landsomfattende reklame af en intensitet som oversteget hvad man dengang var vant til fik fastslået sit firmanavn. M.s fremsyn viste sig måske ikke mindst ved overgangen fra animalske til vegetabiliske råstoffer i margarine-

produktionen. 1892 blev han interessant i Århus oliefabrik der på hans tilskyndelse tog fat på ved presning af sesamfrø at fremstille olie til margarineindustrien hvilket i forbindelse med spiseoliindustriens rivende udvikling også gjorde denne virksomhed til et stort foretagende og i det hele betød en stor nationaløkonomisk vinding. 1899 flyttede M. til Kbh., men vedblev at lede sin store virksomhed der 1909 omdannedes til et aktieselskab med M. som formand. M.s korn- og foderstofforretning gik 1896 op i den store sammenslutning Korn- og Foderstofkompagniet, for hvilket selskab han ligeledes var formand til sin død.

En lykkelig forening af købmandsmæssigt og industrielt klarsyn parret med initiativ, vovemod og handlekraft gjorde M. til en erhvervsmand af usædvanligt format. Han prægede tiden mere ved sine gerninger end ved sin fremtræden idet han så vidt muligt afslog alle offentlige hverv. I kortere perioder var han dog medlem af Århus byråd (1885–91) og formand for Århus handelsforening (1889–93); men arbejdet her interesserede ham næppe synderligt. Nævnes kan også at han var den første formand for Århus telefonselskab og sad i bestyrelsen for det jysk-engelske dampskibsselskab. Inden sin død havde han ved testamentarisk beslutning sammen med sin hustru – de var barnløse – bestemt at hovedparten af deres efter danske forhold overordentlig store formue skulle overgå til et fond med det formål at bidrage til udviklingen af Danmarks handel og industri. Otto M.s fond, som oprettedes ved fundats af 18.6.1934, fik – efter at staten havde fået 6 650 000 kr. i arveafgift – en formue på ca. 23 mio. kr. hvoraf ca. 8 mio. kr. repræsenterede aktier i A/S Otto M.s margarinefabrik. 1919 flyttedes selskabets hovedkontor til Kbh., og efter at landets to næstældste margarinefabrikker, Kbh.s margarinefabrik og Odense margarinefabrik, var overtaget, optoges 1921 ligeledes fabrikation her. Otto Mønsted A/S har 1981 en aktiekapital på 7 mio. kr. som ejes af Otto M.s fond. Selskabet fungerer både direkte og gennem kapitalanbringelse i andre foretagender med fabrikation og handel i ind- og udland. – R. 1900. DM. 1913. □Mal. af N. V. Dorph, 1915 (Fr.borg). Relief af Hans Syberg, 1939 (det da. studentehus i Paris). Foto.

V. A. Secher: Medd. om slægten Secher, 2. udg. 1939. Berl. tid. 4.9. og 5.9.1916. Politiken 5.9. s.å. Århus stiftstid. s.d. og 7.9. s.å. Povl Drachmann i Tidsskr. for industri, 1916 209–14. [Einar Cohn og H. N. Skade:] Margarineindustrien i Danm. 1883–1933, 1933. P. Koch Jensen, Em. Sejr og Helge Søgaard: Århus handelsforen.s hist. 1862–1937, 1937. Tage Heft: 16 stormænd i da. erhverv, 1939 87–95. Borgere i byens råd, red. Ole Degn og V. Dybdahl, 1968 160–62. Jacob Ludvigsen: Minde-

bogen om Oma margarine, 1972. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Mønsted, Peder Mørk, 1859–1941, maler. * 10.12.1859 i Balle mølle ved Grenå, † 20.6.1941 i Fredensborg, urne på Garn. kgd. F: skibsbygger, fotograf, klasselotterikollektør Otto Christian M. (1834–1912) og Thora Johanne Petrea Jørgensen (1835–1917). ~ 14.3.1889 på Frbg. med Elna Mathilde Marie Sommer, * 9.6.1869 i Kbh. (Holmens), † 20.5.1940 i Fredensborg, d. af grosserer Laurits Carl Amondin S. (1835–1914) og Caroline Thomasine Amalie Meyer (1844–1905). M. fik sin første undervisning i Århus, bl.a. på arveprins Ferdinands håndværks- og tegneskole inden han 1875 tog til Kbh. Her besøgte han kunstakademiet fra okt. 1876 til jan. 1879 og deltog i Fr. "Vermehrens, J. "Exners og Niels Simonsons undervisning. En tid frekventerede han P. S. "Krøyers malerskole hvor han kunne lære en flothed i penselføringen som skulle komme ham til gode. Han debuterede på decemberudstillingen 1874 og udstillede fra 1879 ofte på Charlottenborgs forårsudstilling og i udlandet på Salonen i Paris og i München. Han deltog endvidere i den nordiske udstilling 1888 og i Rådhusudstillingen 1901, begge i Kbh., på verdensudstillingen i Paris 1889 og på flere store internationale udstillinger. Han har holdt separatudstillinger i Kunstforeningen af 18. nov. og i Foreningen for national kunst (senest ophængning i 1959). – Sin første rejse foretog M. 1882, den gik gennem Tyskland til Rom og derfra til Capri. Her blev han syg, men kunne dog efter nogen tid fortsætte til Schweiz og derfra til Paris hvor han blev vinteren 1882–83 og i fire måneder var i den dengang berømte Salon-maler W. A. Bouguereaus atelier. 1889 foretog M. sin næste store rejse med ophold i Algier og Schweiz, og 1892 rejste han inviteret af kong Georg af Grækenland til Athen og videre til Egypten. Rejserne satte sig spor i hans produktion af landskaber, men hans mest efterspurgte billeder blev dog de danske motiver. Han forstod især at skildre solens lys gennem løvværk i skove med rislende bække og over glitrende sne. Hans naturalisme er gennemarbejdet og illusionistisk, og motiverne er altid venlige, årsagen til hans store popularitet. M. udførte nogle raderinger og enkelte portrætter, fx af kong Georg af Grækenland og af skuespilleren Olaf Poulsen. Hans værker erhvervedes af det russiske zarhof og af det danske kongehus. Der er værker af ham på Statens museum for kunst og i kobberstiksamlingen, samt i kunstmuseerne i Ålborg, Randers og Odense. I de senere år sælges hans landskaber til høje priser til samlere

med traditionel smag. – R. 1929. □ Malede selvportr. 1882, 1887, 1895, 1904, 1911 og 1914. Relief af Richard Heydorn, 1877. Mal. af Carl O. J. Lund 1883 og 1891. Buste af Henny Diderichsen, 1890. Mal. af Sigvard Hansen, 1895 og af Paul Fischer s.å. Mal. af Carl Schlichting-Carlson. Foto.

Otto Iørgensen: Jens Iørgensen og Karen Kirstine Møller til Katholm og Tyrregården i Følle, 1918 56. Erik Schiøtte i Ill. tid. 18.6.1894. Chr. Houmark i B.T. 12.10.1926 og 17.10.1929. Rikard Magnussen i Dagens nyheder 16.10.1927 og 10.12.1929. K. Pontoppidan i Politiken 21.6.1941. Kai Flor i Berl. tid. s.d. Sig. Schultz i Nationaltid. s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Bjarne Jørnæs

Mønster, Hans, se **Spithoff, Johannes**.

Mønster, Peter Hans, 1773–1830, biskop. * 12.6. (efter egen opgivelse 12.7.) 1773 i Bogense, † 31.7.1830 i Århus, begr. sst. F: told- og konsumtionskontrollør, senere toldinspektør i Stubbekøbing Carl Christian M. (1732–94) og Christine Sophie Rosenquist (1749–1830). ~ 10.1.1806 i Kbh. (Garn.) med Friderike Sophie Fleischer, * 27.6.1789 i Kbh. (Trin.), † 24.12.1848 sst. (Holmens), d. af fuldmægtig hos kammeradvokaten Søren F. (+ 1798) og Mariane Molt (ca. 1771–1813).

M. voksede op i små kår, men en morbror fik ham anbragt i Fr.borg skole hvorfra han blev student 1790. Særlig betydning havde skolens rektor, mag. Bendt "Bendtsen for ham, og påvirkningen fra denne kan på flere måder spores i M.s senere liv, bl.a. i stilistisk henseende. I Kbh. valgte M. teologien, var knyttet både til C. "Hornemann, D. G. "Moldenhawer og Fr. "Münter; 1795 tog han attestats. Også efter sin eksamen måtte han slide hårdt for brødet ved informationer og som manuduktør. Med sin levende pædagogiske interesse var han dog lidet tilfreds ved den overfladiske måde hvorpå de fleste benyttede hans undervisning, og kun som lærer ved Efterslægtsselskabets moderne skole følte han glæde ved sin gerning. Desuden fortsatte han med stor iver sine studier i teologi og humaniora. Som teolog blev M. en udpræget tilhænger af den liberale neologi; som medarbejder ved M. C. Bruuns Tria juncta in uno (1797) angreb han Nicolai Edinger "Balle og F. L. Bang, og i en afhandling *Sammenligning mellem Grækernes og vor nuværende Opdragelses- og Underviisnings-Væsen*, 1797, vendte han sig skarpt mod den overleverede religionsundervisning i tilknytning til Luthers, E. "Pontoppidans og Balles katekismer med deres „augustinsk-dogmatiske Sprog“ og forældede moral. – 1800 fulgte M.

Mønster, P. H.

som huslærer den senere generalkrigskommissær C. Ewald til Cette i Sydfrankrig hvor denne var blevet konsul. En kort tid måtte han også under Ewalds bortrejse bestyre konsulsforretningerne. 1801 blev han igen ansat ved Efterslægtsselskabets skole, fra 1803 som inspektør. Her fandt han en passende virkeplads for sine moderne pædagogiske ideer, og hans frugtbare indsats blev stærkt påskønnet af skolens bestyrelse. 1805 blev han sognepræst i Gyrstinge og Flinterup, 1807 tillige amtsprovst over Sorø amt, og 1813 forflyttedes han til Ringsted og Benløse. Som landsbypræst optrådte han med stor myndighed, som en slags sognepave der ikke udelukkende stolede på sin åndelige overlegenhed, i lige grad frygtet og elsket af sine bønder. Som amtsprovst virkede han i forening med amtmanden, senere kancellipræsident P. C. "Stemann, med usædvanlig energi. Navnlig lå skolevæsen og folkeoplysning ham varmt på sinde, og det fik betydning at han snart viste sig som erklæret tilhænger af den indbyrdes undervisning. 1819 blev han medlem af kommissionen for indførelsen af denne undervisningsform, og i en række år stod han troligt side om side med metodens ypperste forkæmper her til lands Joseph "Abrahamson. Sammen med denne udgav han det store værk *Om den indbyrdes Underviisnings Væsen og Værd* I–III, 1821–28, og selv udarbejdede han 1822 de „tabeller“ der skulle bruges ved den daglige undervisning. For sin pædagogiske og praktiske virksomhed tabte M. dog ikke de strengere studier af syne. Jævnligt offentliggjorde han afhandlinger og indlæg, og da han 1826 efter indbydelse disputerede for den teologiske doktorgrad, fremlagde han en afhandling *De Dionysii Alexandrini circa Apocalypsin Johanneam sententia, hujusque vi in seriore libri æstimationem*, der ikke blot viste at han kunne skrive letflydende latin, men også udmærkede sig ved grundig kundskabsfylde og klarhed. 1829 blev M. biskop over Århus stift, men kun et halvt år kom han til at beklæde denne stilling. Selv om adskillige – deriblandt J. P. "Mynster – ikke just sværmede for M.s noget plumpt tilhuggede, ikke umiddelbart vindende personlighed, måtte dog alle bøje sig for hans selvstændighed, dygtighed og handlekraft. – R. 1812. DM. 1824. □Mal. af J. Roed, 1828 (St. mus.), gentagelse 1882 (Århus domk.). Mal. af samme, 1829 (bl.a. Ribe mus.).

Selvbiografi i Univ.progr. til festen til minde om kristendommens 1000-årige beståen, 1826 22–27 og i Fr. Münters: *Effata et oracula montanistarum*, 1829. Kirkehist. saml. 5.r.VI, 1911–13 739 (brev). – Nyt theol. bibl., udg. Jens Møller XVII, 1830 175–83; XVIII, s.å. 357–72 (også i Dansk lit.-tid., 1830 613–24). Fr. Thaarup i *Dagen*, 1831 nr. 264. A. F. Elmquist: *Læsefrugter* LI, 1831 117f 121–31 142f. Nogle blade af J. P. Mynsters liv og

tid, udg. C. L. N. Mynster, 1875 84f 391. Daniel Peter Smith i Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 658. J. P. Mynster sst. 4.r.IV, 1895–97 474 484. Fr. Rønning: *Rationalismens tidsalder* III, 2, 1899 376f. – Papirer i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Mønster, Peder Christian, 1797–1870, forstander. * 30.10.1797 i Randers, † 4.8.1870 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: musikanter, senere skatteopkræver i Randers Jens Nielsen M. (ca. 1767–1814) og Charlotte Lovise Nissen. ~ 15.5.1824 i Slagelse med Margrethe Kirstine Hellesen, * 13.3.1802 i Slagelse, † tidligst 1870, d. af guldsmed Halvor H. (ca. 1769–1830) og Mathilde Johanne Toxen (ca. 1774–1856).

M. var uddannet som gravør og boede i Slagelse, hvor han under påvirkning af præsten J. P. Østrup oplevede en religiøs vækkelse. 1835 flyttede han til Kbh. og færdedes i N. F. S. "Grundtvigs og J. C. "Lindbergs kred. I længden følte han sig dog ikke hjemme her; der var i hans natur noget søgende og oppositionelt, og hans tvivl om barnedåbens bibelske ret bestyrkedes yderligere ved mødet med baptisten Købner der vandt ham for baptismens dåbssyn. 1839 blev M. gendøbt sammen med en lille kreds (kaldet Dåbsmenigheden i Kbh.) som valgte ham til forstander. Da der ikke på det tidspunkt var almindelig religionsfrihed blev der rejst politisag mod menighedens ledere, og i de følgende år blev M. flere gange fængslet, fordi han ikke ville love at holde sig fra baptistisk propaganda. Arrestationerne vakte opsigt i udlandet; engelsk-amerikanske baptister og kvækere intervererede hos kongen til gunst for M. og hans bror, cand. phil. Adolf Frederik M. († 1862), og 1842 fik stiftsprovst E. C. "Tryde ved kgl. resolution bemyndigelse til at forhandle med M. om muligheden af at fremlægge en baptistisk trosbekendelse. Tryde gennemgik den augsburgske konfession med M. som redegjorde for de punkter, hvori baptisterne afveg fra den. Men allerede da og yderligere under M.s fængselsophold 1843 splittedes menigheden på hans person; modstanderne hævdede at han ikke kunne tåle den anseelse han nød for sit martyrium, at han ikke tog det så nøje med sandheden og ikke havde orden i regnskaberne. 1853 fratrådte M. resten af den fraktion der havde sluttet sig til ham, og fra ca. 1850 gjorde mormonerne en rig høst i de baptistiske kredse. □ Afbildet i en gruppe på træsnit af Carl Poulsen, 1889.

Udv. af da. og udenl. criminelsager, ved Frands M. Lange VII, 1841 30f. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 272f (jfr. Samme: *Blandede skr.* V, 1856 335–70). H. J. H. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danm. indtil 1874, 1948 51f. Kaj Baagø: Magister J. C. Lindberg, 1958 = Kirkehist. stu-

dier 2. r. V. Samme: Vækkelse og kirkeliv i Kbh. og omegn, 1960 = Vækkelsernes frembrud i Danm. I. Michael Neiiendam: Frikirker og sekter, 4. udg. 1958.

Michael Neiiendam*

Mønster, Hans Peter Valdemar, 1822–66, officer, skyttesagspioner. * 24.1.1822 i Kbh. (Trin.), † 13.12.1866 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: pakhusforvalter Hans Rosenqvist M. (ca. 1779–1842) og Jacobine Martine Colding (ca. 1791–1846). ~ 7.1.1853 i Kbh. (Garn.) med Hansine Martine Spang, * 4.10.1828 i Roslev, † 25.11.1911 i Kbh., d. af sognepræst, sidst ved Helliggejst k., Peter Johannes S. (ved dåben Peder Johansen S.) (1796–1846) og Christiane Philippine Dormeyer (1797–1865).

M. blev student 1839 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, 1846 elev i højskolen og sekondløjtnant à la suite i artilleriet, deltog i krigen og fik 1849 anciennitet fra 1846, blev 1850 kar. premierløjtnant med senere bestemt anciennitet fra 1849, blev 1853 ved afgang fra højskolen virkelig premierløjtnant, 1858 kaptajn II, 1866 kaptajn I. Med afbrydelse ved deltagelse i krigen 1864 var han 1859–66 skoleofficer ved højskolen og derefter en kort tid batterichef. – M. er med rette blevet kaldt den danske skyttesags fader. Påvirket af officerskorpsets arbejde mellem de to krige for at skabe et mere effektivt landsforsvar og med kendskab til den frivillige skyttebevægelse i England opfordrede han ved en artikel i Fædrelandet 19.1.1861 til oprettelse af foreninger til skydeøvelser med militærrifler. Han frarådede dannelse af frivillige militært organiserede korps som en slags supplement til hæren, dels fordi han anså sådant for urimeligt i et land med almindelig værnepligt, dels fordi han var skeptisk over for folkets karakteregenskaber: Vi er, skrev han, ikke udviklet nok til at mande os op, så længe faren ikke truer umiddelbart. Der dannedes hurtigt en centralkomité der i Berlingske Tidende 12.2.s.å. udstedte et manifest om at føre sagen ud i livet, og M. blev forretningsfører i komiteen. Allerede i april oprettedes bl.a. Akademisk skytteforening af M. sammen med en universitetslærer. I årene indtil 1864 fortsatte M., med krigsministeriets virksomme støtte, på forskellige måder teoretisk og praktisk sin virksomhed, men skuffet af krigens gang trak han sig tilbage fra centralledelsen og hele bevægelsen. – R. 1857. DM. 1864. □ Litografi af H. Jensen, 1867, efter foto. Mal., formentlig af J. Exner (Fr.borg).

Dansk folketid. 4.1.1867. Skyttesagen i Danm. 1861–1911, ved L. F. C. Krogh, 1911 indledn. og 9–13. Akademisk skytteforen. 1861–1911, ved Victor Pürschel, 1911 14 16–18. Militært t. XL, 1911 361–63 377–81 392–95 411–14 433–36 453–57.

Rockstroh*

Mønter, Jørgen, se Kock, Jørgen.

Mørch, Bernt Jensen, 1729–77, slavekaptajn. * 2.12.1729 i Kbh. (Frels.), † 14.11.1777 ved logen Keta på Slavekysten. F: kaptajn Jens Jørgensen (Mørch) (ca. 1670–1758) og Anna Marie Andersdatter († 1730). ~ 1° 10.10.1753 med Helena Mogensdatter Rabe, * 26.8.1729, † 24.10.1763 i Kbh., d. af kaptajn Mogens R. ~ 2° 19.8.1767 i Kbh. (Nic.) med Karen (Kathrine) Larsdatter, * ca. 1735, † 24.5.1800, enke efter kaptajn Hans Bendsen.

M. var født og opvokset i det christianshavnske skippermiljø med dets traditioner for oversøisk skibsfart; 18 år gammel ansattes han i det vestindisk-guineiske kompagni, og da han 1753 giftede sig med en skipperdatter var han allerede overstyrmand. August 1755 løste han skipperborger-skab, og samme år sejlede han som kaptajn med fregatten Ebenezer til Guinea efter slaver. I de følgende år træffes han som kaptajn for andre danske slaveskibe. 1759 drog han således ud med Debora, 1762 og -64 med fregatten Fortet Christiansborg, og 1777 sejlede han ud med fregatten Christiansborg. Dette skulle blive hans livs sidste rejse; under opholdet i Afrika blev han syg og døde ved logen Keta. Mens vor viden om de fleste oversøiske kaptajner fra 1700-tallet er ringe, kendes M.s forhold særdeles godt takket være personalhistorikeren Lorentz Bies undersøgelser. Disse viser at M.s formueforhold var gode; 1768 købte han således et anseligt hus på Christianshavn i Overgaden oven vandet; endvidere ejede han et mindre skib der ført af en svigersøn drev handel på Lübeck. For M. var slavehandel ikke noget moralsk problem, men blot en handel der krævede specielle færdigheder. Der er derfor heller ikke noget mærkeligt i at der blandt M.s efterladte papirer findes en *Christendommens catechisations-Bog*. På dette punkt er M. i det små en dansk pendant til den engelske slavekaptajn John Newton der digtede salmen „How Sweet the Name of Jesus Sounds“, mens han lå og ventede på slaver i Afrika; senere blev Newton præst og en glødende abolitionist. Et afskedsbrev fra M. til hans kone forud for hans sidste rejse viser ham som den omsorgsfulde familiefar. Ligesom en anden af datidens danske slavekaptajner, Jens Jensen Berg (1760–1813) hørte M. og de andre oversøiske kaptajner til eliten blandt den florissante tids kaptajner. På grundlag af Lorentz Bies arbejder har forfatteren Thorkild *Hansen i bogen *Slavernes skibe, 1968*, givet en litterær fremstilling af M. □ Akvarel (Handels- og søfartsmuseet).

Mørch, Bernt Jensen

Kbh.s adressekontors efterretn. 1778 nr. 131. Lorentz Bie i Berl. tid. 7.6.1931. A. W. Lawrence: Trade castles and forts of West Africa, London 1963 planche 4b. Sv. E. Green-Pedersen i Handels- og søfartsmuseets årbog 1973 27-76. Samme i Transactions of the hist. society of Ghana XV, Legon 1974 85-102. - Papirer på Handels- og søfartsmuseet, Kronborg. Lorentz Bie: B. J. M. (manus. sst.).

Sv. E. Green-Pedersen

Mørch, Johan Christian, 1768-1830, købmand i Grønland. * 15.10.1768 i Frederikshald, † 27.8.1830 i Bergen, begr. sst. Herkomst ukendt. ~ 1° 4.12.1791 i Frederikshåb med Sophia Magdalena Kleist, * 9.4.1770 i Frederikshåb, † 23.11.1802 i Julianehåb, d. af bødker Christian Larsen K. († 1787) og Else († 1791). ~ 2° 13.10.1805 i Julianehåb med Erica Kleist, * 26.10.1785 i Frederikshåb, † 27.12.1846 i Bergen, d. af bødker og udstedsbestyrer David Lars Emanuel K. (s. af ovenn. C. L. K.) og Helene.

Hvor og i enkeltheder hvorledes M.s barndom forløb vides ikke. Der findes kun hans eget udsagn om at han havde „lidt under Fattigdom fra Fødslen af“. Dette erfaringskompleks medførte en varmhjertet medfølelse med al uforskyldt fattigdom og i hele hans liv en rundhåndet hjælpsomhed over for den. Hans gode forstand og hurtige nemme må tidligt have givet sig udtryk for som tolvårig blev han antaget på et advokatkontor i Drammen. Her arbejdede han med sager i „det juridiske Fag“ og planlagde at tage eksamen som dansk jurist. Hans foresattes død 1784 umuliggjorde gennemførelsen af hans fremtidsplaner. M. tog til Kbh. og blev, 17 år gammel, i foråret 1785 ansat ved Den kongelige grønlandske handel og udsendt som håndskriver for inspektøren i det sydgrønlandske inspektorat i Godthåb. Ankommet dertil blev han omgående sendt til Frederikshåb som assistent. M.s særlige egenskaber, hans ligefremhed, omgængelighed, hjælpsomhed og gæstfrihed, hans fantasi, energi, djærvhed og personlige mod og dristighed kom straks til udfoldelse. Disse egenskaber og hans hurtige sprog nemme bragte ham i et godt forhold til både koloniens vege bestyrer, de udsendte kolonister og den grønlandske befolkning, styrket yderligere ved hans ægteskaber. Hans virke bragte det noget besværlige kolonidistrikt ind i en god tilstand. Efter 1787-90 at have ledet det lidt nordligere beliggende Fiskeræsset vendte han tilbage til Frederikshåb, nu som bestyrer. 1794 blev han forflyttet til Julianehåb som han så bestyrede til 1813, bortset fra et års permisjon (1806-07). Efter hjemkomsten tog han ophold i Norge hvor han valgte at blive fra 1814. Han boede i Bergen hvor han blev udnævnt til kasserer for maleværket og landværtskommissi-

onen og fra 1820 til sin død som toldkasserer for indgående varer.

Foruden de nævnte egenskaber, fortrinlige for en kolonibestyrer i Grønland, havde M. udprægede stilistiske evner. Hans skriftlige formuleringer er ofte overraskende, ind imellem præget af en lun humor, dog med en tendens til et noget svulstigt ordvalg efter tidens smag. Hans journaler (i Rigsarkivet) giver malende beskrivelser og et utal af nyttige oplysninger. I Bergen kom hans evner som skribent til udtryk i redaktionen af ugebladet Bjørgvin 1815-16. Men han havde også andre interesser. De overordnede „handelsbetjente“ havde pligt til at samle mineralogiske oplysninger. Det gjorde M. til en hobby, bad om litteratur om mineralogi og sendte sine samlinger til København. Han fandt 1796 kobbererts på den ø hvor senere Fr. VII's kobbermine 1851 blev åbnet. Da mineralogen Karl Ludwig Giesecke rejste rundt i Julianehåb distrikt var M. ofte hans ledsager og interesserede hjælper. Som andre bestyrere indleverede han 1800 sit responsum til kommissionen af 1788 hvilket han typisk nok gav titlen *En Skiærv til Grønlands Held*. Heri diskuterede han blandt andet den naturlige baggrund for indførelse af egentlige love i Grønland og konkluderede at en eventuel lovgivning måtte være „bekræftende, rettende og forandrende“, altså på samme gang anerkende det bestående og vejlede ind i fremtiden. Han hvilede så at sige intellektuelt og åndeligt i oplysningstiden, var stærkt kristent troende og nationalt på vej. Dette gav sig udtryk i et godt og tæt forhold til missionen, hans interesse for undervisning, planmæssig opdragelse og oplysning. Han forfattede derfor på grønlandsk en slags almen pædagogisk morallærebog, skabt over den kendte tyske filantropist J. H. Campes skrifter (sandsynligvis mest dennes Theofron, udkommet på dansk 1792). M. formede sit skrift som en række fingerede samtaler med Hans "Egede som den „erfarne“ og hans „disciple“ som de „uerfarne“ og kaldte det *Hans Egedes Aftensamtaler*. Hvornår de er skrevet vides ikke. En oversættelse af C. M. Wielands „Oberon“ cirkulerede i afskrifter og blev senere trykt (1863) i Atuagagdliutit. Et andet manuskript *Frietimer*, 1801 (Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser. Medd. LII, Oslo 1942) skulle vel også tjene til oplysning. Dette rummer et indirekte udtryk for hans nationale sindelag, en beskrivelse af Østerbygden, de „gamle Norskes“ hovedbygd. At han var direkte nationalt bevidst fremgår af at han altid mente Norge når han brugte ordet „Fædrenelandet“, hvorimod de fleste andre udsendte, både dansk- og norskfødte, tænkte på begge kongerigerne. Hans nationale harme

vendte sig kraftigt mod englænderne såvel i 1801 som under krigen 1807–14. I den periode var han desuden ustandselig på færde for at skaffe de nødvendige forsyninger til sit distrikt hvor alt stagnerede på grund af varemangelen. Stædigt og egenmægtigt foretog han lange rejser op langs kysten for at skaffe det fornødne. Han følte sig og sit distrikt isoleret og svigtet. Med årene kom han i et vist modsætningsforhold til de øvrige distrikters embedsmænd, især det nordre inspektorsrats. Bag det hele lå der måske også en vis skuffelse over at han var vraget ved besættelsen af embedet som inspektør i det søndre 1803 hvortil den „nordgrønlandske“ M. N. *Myhlenphort blev valgt af direktionen. Den udnævnte inspektør respekterede dog i alle måder M.s eneste dygtighed og tog vidt hensyn til hans særpræg. Måske forekom det M. at han ikke kunne finde mulighed for at se sine ambitioner opfyldt i Grønland, og muligvis derfor rejste han bort derfra 1813. □ Akvarel af M. i profil.

Grønlandske journaler og embedspapirer, udg. H. Ostermann, Oslo 1935 = Norges Svalbard- og Ishavsundersøkelser. Medd. XXXIII 198f 229–32. J. C. M.: Avhandl. om Grønland 1799–1801, udg. samme, Oslo 1942 = sst. LII. – [J. Gran:] Skizzer af Bergenske forhold fra ældre og yngre tid II, Bergen 1875 10–15. Eugen Warming: Morten Wormskjold, 1889 (særtryk af Vidensk. medd. fra den naturhist. foren. s.å.). Karl Ludw. Gieseckes Mineralogisches Reisejournal, 1910 = Medd. om Grønland XXXV 15–42 207–14. Det grønlandske selsk.s årsskr. 1918, 1919 10 (Niels Rosing Bulls beskr. af Sydgrønlands inspektorat 1802). Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 623–32. Kn. Oldendow: Bogtrykkerkunsten i Grønland, 1957 16. Finn Gad: Fire detailkomplekser i Grønlands hist., 1974. Samme: Grønlands hist. III, 1976. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Finn Gad

Mørch, Jens Wilcken, 1841–1917, overpostmester, samler. * 5.9.1841 i Kbh. (Garn.), † 14.2.1917 sst., begr. sst. (Ass.). F: universitetsgartner Otto Josias Nicolai M. (1799–1842) og Dorothea Juliane Sjöbeck (1805–80). ~ 6.11.72 i Vordingborg med Johanne Frederikke Sophie Fich, * 4.8.1850 i Stege, † 26.5.1881 i Kbh. (Frels.), d. af købmand, senere forvalter på Oringe Christoffer Rudolph F. (1822–94) og Kirstine Lovise Sachmann (1815–96). – Bror til O. A. L. *M. M. indtrådte i postvæsenets tjeneste i Kbh. 1856 og blev 1860 assistent i generaldirektoratet. Efter aftjent værnepligt udnævntes han 1862 til reserveløjtnant i hæren og deltog som sådan i felttoget 1864. Han udnævntes 1866 til postskriver i Kbh. og 1875 til ekspedient hos postinspektørerne. Da H. G. *Petersen 1876 udnævntes til overpostmester i Kbh., stillede han som betingelse for at overtage embedet at M. blev overpostkontrollør og chef for brevpostkontoret i Kbh.

1905–12 var M. overpostmester. – Ved den store personlige elskværdighed og ved den gammel-dags patriarkalske måde hvorpå M. i ca. 30 år ledede brevpostkontoret erhvervede han sig en næsten enestående popularitet såvel blandt publikum som inden for det gennem årene stærkt voksende personale, en popularitet der ikke mindskedes i de forholdsvist få år han som overpostmester ledede hele det kbh.ske postvæsen, til trods for at han, der var en meget konservativ mand, ikke ret vel formåede at forlige sig med det stærkt stigende tempo og dettes hjælpemidler, telefon, cykler o.a.m., ligesom den gamle gård på Købmagergade for ham var og blev det danske postvæsens centrum. – M. var en passioneret samler. Længe før nogen anden tænkte på at samle hvad der endnu kunne reddes fra det danske postvæsens fortid havde M. med stor dygtighed tilvejebragt den smukke samling der nu danner grundstammen i Dansk post- og telegrafmuseum. Også på andre felter arbejdede han som samler og efterlod sig ved sin død en stor samling kobbermønter og en næsten komplet samling kbh.ske vejvisere der overgik til Kbh.s rådhusbibliotek. – Konferensråd 1912. – R. 1888. DM. 1906. □ Silhouet 1886 (Kgl. bibl.). Foto.

[L. P. T. Broge] i Årbog for det da. postvæsen XXVII, 1918, 1917 251–54. Jacob Andersen: Erindr. II, 1926 21–32. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. Hjorth-Nielsen*

Mørch, Otto Andreas Lawson, 1828–78, zoolog. * 17.5.1828 i Lund, † 25.1.1878 i Nice, begr. sst. F: gartner ved botanisk have i Lund, senere i Kbh. Otto Josias Nicolai M. (1799–1842) og Dorothea Juliane Sjöbeck (1805–80). Ugift. – Bror til J. W. *M.

M. der som etårig kom til Kbh. måtte 14 år gammel forlade skolen pga. en øjensygdom og faderens død. Hans tidligt vakte naturhistoriske interesser medførte at han 1844 blev knyttet som medhjælper til zoologen Henrick Beck der var ansat ved Det kgl. naturhistoriske museum og tillige bestyrede Chr. VIIIs private konkyliesamling. Som konkylialog var M. i nogen grad elev af Beck, men han var først og fremmest autodidakt og afskrev til brug i sit arbejde lånte moluskværker der var for dyre at anskaffe. 1847 blev han ansat hos Jap. *Steenstrup ved universitetets zoologiske museum i en slet lønnet stilling der varede til hans død. Hans opgave var at bestemme og sammenarbejde de bløddyr der fandtes i de nævnte samlinger (stammende fra bl.a. O. F. *Müller, L. *Spengler, H. N. *Krøyer, A. S. *Ørsted og Galathea-ekspeditionen). – Som led i dette livslange, myreflittige og fortjenstfulde mu-

Mørch, O. A. L.

seumsarbejde skrev han talrige afhandlinger. En del handler om bestemte områders snegle og muslinger, fx Danmarks, Færøernes, Islands, Grønlands, Svalbards, Nicobarernes og især Vestindiens. Andre drejer sig om arters, slægters eller familiers systematik, ofte med inddragelse af nomenklatoriske problemer. I flere af disse kritiske revisioner går han nye veje i klassifikationen af bløddyr. Hovedværket behandler orme-sneglene, Vermetidae (på fransk 1858–60, på engelsk 1861), og i tilknytning hertil skrev han sin eneste ikke-malakologiske afhandling, om kalk-rørsormene (1863). Han foretog også systematiske revisioner i nogle af de 13 kataloger han udarbejdede over danske privatsamlinger af konkylier og skrev om fossile mollusker. Et stort anlagt værk, *Genera et species Molluscorum*, blev ikke afsluttet.

Allerede M.s første kataloger gjorde ham kendt i udlandet. Hans talrige rejser til nord-, vest- og mellemeuropæiske museer og privatsamlere blev finansieret ved at han reviderede og ordnede disses samlinger, og han vedblev at stå i brevveksling med samtidens førende malakologer. Han blev medlem af en halv snes lærde selskaber og æresdoktor ved universitetet i Göttingen 1868. Denne store anseelse stod i skarp modsætning til hans inferiøre stilling ved museet. Dens ubetydelighed hang vel dels sammen med hans manglende akademiske uddannelse, dels med at han tog parti for J. C. *Schjødte i den standende strid med Steenstrup, og endelig beroede den på hans sære, indesluttede væsen som næredes af en stærk uafhængighedsfølelse. Men trods sin skyhed var han imødekommende og hjælpsom i faglige anliggender. I de senere år led han af tuberkulose og døde under en rejse til Sydeuropa, betalt af hans få danske venner (bl.a. Jonas *Collin). □ Litografi af I. W. Tegner, 1878, efter fotografi. Foto.

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danms zool. lit. II, 1875 451–58; III, 1878 483–96 (bibliografi). Samme: J. C. Schjødte III, 1905 9–11. Jonas Collin i III. tid. 26.5.1878. Samme: Konkyliologen O. A. L. M., s.å. (heri bibliografi 21–38). Catalogué de la bibliotheque du O. A. L. M., s.å. L. Pfeiffer i Malakozoologiske Blätter, Kassel s.å. 92–96. Journal de conchyliologie XXVII, Paris 1879 90f. H. Schlesch i Archiv für Molluskenskunde LXXV, Frankf. a. M. 1943 214–25 (heri bibliografi). Axel Garboe i Medd. fra da. geol. foren. XIV, 1958 37–51. Samme: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 231–33 316. – Papirer i Kgl. bibl. (Collinske brevsaml.), Rigsark., Zoologisk museum og Geologisk museum.

Torben Wolff

Mørch, Poul Adam, * 1898, søofficer. * 25.3.1898 i Helsingør (Kronborg slotsk.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant i hæren Frederik

Christian Erhard M. (1863–1944) og Agnes Mary Jespersen (1871–1962). ~ 4.2.1928 i Frederiksborg slotsk. med lærer Eva Feilberg, * 24.3.1894 i Chicago, USA, d. af farmer Ditlev Nicolaj F. (1867–1944) og Julie Johanne Mørch (1865–1953).

M. blev søkadet 1916, sekondløjtnant i søværnet 1919, premierløjtnant 1920, kaptajn 1930, orlogskaptajn 1937, kommandørkaptajn 1945, kommandør 1950. – Han var 1919–20 og 1920 på togt med inspektionsskibet Islands Falk til Færøerne, Island og Grønland, gennemgik undervandsbådsskolen 1922–23 og var 1922–23 chef for værkstedsskibet Grønsund. Derefter gjorde M. tjeneste i u-både og overtog chefposten i torpedobåden Søloven 25.5.1923 efter at dennes chef var blevet såret ved den såkaldte Geiser-ulykke. 1923–24 videreuddannedes M. på Søværnets officersskole og gennemgik 1924 observatorkolen ved søværnets flyvevæsen. 1924–25 var han styrmand og lærer om bord på ØKs sejskoleskib København på togt til Finland, Moçambique og England, 1925 atter chef for Grønsund, derefter med inspektionsskibet Beskytteren til Færøerne, 1926 med orlogsskibet Niels Luel på kongerejsen til Færøerne og Island. M. var på togt med krydseren Hejmdal som kadetskib 1927 i Atlanten, 1928 atter med Niels Luel på kongerejse til Finland og året efter med inspektionsskibet Fylla til Island og Færøerne. M. var derefter 1930 chef for torpedobåden Ormen og året efter med kongeskibet Dannebrog. Derefter blev han placeret i marinestaben hvor han sammen med forskellig anden tjeneste kom til at gøre tjeneste frem til 29.8.1943. 1933 og 1934 virkede han således som adjutant hos eskadrechefen, i hele perioden var han lærer ved søofficersskolen i søkrigslære og marineorganisation og tillige 1938–43 ved Hærens officersskole. Fra 1935 ledede M. som sektionschef marinestabens efterretningssektion hvor der indsamledes oplysninger om udenlandske marineforhold og den almindelige sømilitære udvikling. M. fungerede tillige som forsvarsministerens adjutant af søværnet og havde udkommandoer 1935 som chef for torpedobåden Makrelen og ministrygeren Havhesten og 1937 med inspektionsskibet Hvidbjørnen til Island.

Skønt der i søværnets ledelse ikke var større forståelse for efterretningsvirksomhed lykkedes det efterhånden M. at opbygge kontakter hvorfra oplysninger efter efteråret 1939 indhentes vedrørende forholdene i Østersøen og i Nordtyskland. Efter 9.4.1940 udbyggedes kontakten med generalstabens efterretningssektion til hvilken M. leverede oplysninger vedrørende tyske skibes bevægelser gennem og i de danske farvande.

Disse oplysninger sendtes via Stockholm til England. Efter 1942 gik de maritime oplysninger som M. indhentede fra sine kontakter og meddelere, ofte via radio direkte til England. Efter 29.8.1943 flygtede M. sammen med flere af generalstabens efterrettningssektions medarbejdere til Sverige for derfra at søge at opretholde indhentningen af informationer til brug for de allierede og samtidig virke som den danske flådeledelses udsending i Stockholm. M. fik status af fung. marineattaché, men ledede i virkeligheden sammen med chefen for generalstabens efterrettningssektion, oberstløjtnant E. *Nordentoft, der også var kommet til Stockholm, fra nov. 1943 og til krigens afslutning 1945 en meget omfattende, udbredt og særpræget virksomhed til gavn for modstandsarbejdet i Danmark og dets forbindelse til de allieredes forskellige instanser. Dette gjaldt bl.a. oprettelsen af den danske brigade, våbenindkøb samt den fortsatte levering af efterretninger til englænderne efter at meddelernettet i Danmark var blevet rekonstrueret af Svend *Truelsen. M. foretog 1947–48 en rejse til Sydamerika for at skaffe midler til Galatheaekspeditionen. Efter krigen og frem til 1950 var han til rådighed for søværnskommandoen og generalkommandoen i forbindelse med opbygningen af en for de militære værn fælles efterretningstjeneste som han var en af hoved fortalere for. I denne periode deltog han 1946 i en marinekommission der blev sendt til USA og var en af initiativtagerne til forsvarrets centralradio og forsvarrets forskningsråd. Efter oprettelsen 1950 af forsvarstabens efterrettningsafdeling gjorde han tjeneste i denne frem til 1963. I 1960 fik han afsked af linjen pga. alder, men gjorde fortsat tjeneste i reserven til 1965.

Efter sin afgang fra tjenesten blev M. involveret i arbejdet med at overføre efterrettningssektionernes arkiv fra arbejdet 1940–45 til Rigsarkivet og gøre dette klar til en fremtidig forskningsmæssig udnyttelse centreret omkring det arbejdsudvalg af 7.1.1965 som nedsattes af cheferne for hæren og søværnet med henblik på denne opgave. M. har siden gjort et stort arbejde dels for at få igangsat forskningsprojekter med udgangspunkt i efterrettningsarkivet fra 1940–45, dels for fortsat at indsamle materiale til belysning af de militære værns historie. M. besidder en omfattende viden om disse forhold og er i de senere år blevet søgt af historikere og studerende der arbejder med besættelsestidens historie. – M. er et aktivt og udadvendt menneske der har haft let ved at skabe sig kontakter. Hans virke under krigen viste at han havde afgjort talent for efterretningsarbejde, suppleret med god vurderings-evne og menneskekundskab. Efter krigen var

han bl.a. med til at sikre det danske efterretningsvæsen en god position inden for det nordatlantiske forsvarssamarbejde. 1932–35 var M. knyttet til den sømilitære oplysningskreds der havde til formål at skabe bedre politisk forståelse for søværnets opgaver. M. betragter søofficersgerningen som et kald og har været en flittig fortaler for dens særpræg og traditioner. Han var 1932–43 medarbejder ved Tidsskrift for Søværnen hvor han redigerede „Meddelelser fra fremmede Mariner“. M. har siddet i bestyrelsen for Det krigsvidenskabelige selskab 1934–40, for Dansk ekspeditionsfond 1962–77, og for Dunlop A/S 1964–77. Siden 1972 har han været medlem af dansk militærhistorisk kommission. M. fik Galathea-medaljen 1977, Ebbe Muncks mindefonds hæderspris s.å. – R. 1941. DM. 1949. K. 1953. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959. Ebbe Munck: Døren til den frie verden, 1967. Helge Klint: Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste 1940–45, 1977. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980.

Hans Chr. Bjerg

Mørch, Severin Christian Tobias, 1840–1916, præst. * 15.9.1840 i Umånaq, † 6.9.1916 i Upernavik, begr. sst. F: kateketformand Hans Peter M. (1808–76) og Johanne Birgithe Charlotte Møller (1811–72). ~ 2.12.1866 i Upernavik med Marie Regine Lyng, * 30.3.1850 i Upernavik, † 20.3.1917 sst., d. af sælfanger Jakob Georg L. og Sophie Mathilde Cortzen.

Missionæren i Umånaq 1846–55 tog sig under skolegangen særlig af M. og forberedte ham til optagelse på kateketseminariet i Jakobshavn. Seminarieforstanderen der tog ham efter de tre års uddannelse 1858 med til forsøgsvis videreguddannelse i Danmark med præstevise for øje. M. måtte dog året efter vende hjem, blev ansat som overkateket ved Upernavik hvor han virkede indtil 1872. Samme år fik han en rejse til Danmark for i de næste to år at blive undervist i teologi. 1874 blev han så endelig præsteviet som den anden grønlandsk fødte og fik tjenestested ved Upernavik. Her fortsatte han sin hidtidige gerning indtil 1881 hvor han blev forflyttet til Jakobshavn. 1882 blev han atter forflyttet, nu til Egedesminde hvor han virkede til 1887 for samme år at vende tilbage til embedet i Upernavik. Her forblev han til sin afsked 1908. 1913–14 fungerede han dog igen midlertidigt i sit gamle embede skønt han følte sig for gammel og svag. Det var en vanskelig opgave M. blev sat på både som overkateket og senere som præst, men den kunne kun løses tilfredsstillende af en af landets egne børn. Distriktet lå isoleret og dækkede en

Mørch, Tobias

lang kyststrækning. Det var vanskeligt at søge hjælp og råd hos kolleger længere sydpå. M. fik med årene en tæt tilknytning til Upernaviks befolkning der viste ham sin hengivenhed både i dagligdagen og ved hans død.

M. udgav *oqaluṣit sapātine nagdluūtunilo ukiume iluṣitume*, 1903, den første originale grønlandske prædikensamling. – DM. 1895. □Træsnit 1874. Foto.

Det grønlandske selsk.s årsskr. 1936 70–93; 1937 138–51 (breve). – [C. W.] Schultz-Lorentzen sst. 1916, 1917 149–51. A. Bertelsen: Grønlanderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV, 2, 93–98. – Papirer i Kgl. bibl.

Finn Gad

Mørck, Frederik Adolph, 1815–73, portrætsamler. * 25.6.1815 i Kbh. (Frue), † 19.8.1873 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: skræddermester Hans Christian M. og Anne Jacobine Engelstadt. ~ 1.10.1870 i Kbh. (Frue) med Emilie Lovise Bergeskov, * 2.1.1809 i Roskilde, † 3.7.1898 i Kbh., d. af konsumptionsbetjent Lauritz Nicolai B. (1762–1816) og Alison Gordon (1774–1849).

M. kom fjorten år gammel på Kronborg amtstue; 1834 blev han skriver i danske kancelli og var derefter håndskriver hos P. C. *Stemann indtil dennes død 1855. 1846 udnævntes han til kancellist i ordenskapitlet, 1860 til fuldmægtig og 1863 til kasserer og bogholder. Hos Stemann skal han have truffet gehejmearkivar C. F. *Wegener der fik ham til at samle på portrætter, både gamle og samtidige. I årenes løb kom denne samling til at omfatte henved 4 600 grafiske blade og ca. 600 fotografier, altsammen portrætter af danske, norske og holstenere, til tider ret sjældne blade. Det var M.s hensigt at skænke disse portrætter til Den kgl. kobberstiksamling, men da han døde pludseligt blev de solgt ved auktion 1874. Auktionskataloget var, indtil P. B. C. *Westergaards portrætkatalog forelå færdigt 1933, et værdifuldt supplement til *Strunks katalog fra 1865. – Assessor 1851. Kancelliråd 1863. Justitsråd 1872. – R. 1869. □Mal. af F. C. Lund, 1866 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Chr. Blache. Stik af J. Magnus Petersen, 1874. Foto.

N. L. Faaborg i Fund og forskn. XX1, 1974 94f 102.

Jørgen Sthyr*

Mørk, Erik Dannemand, * 1925, skuespiller. * 3.12.1925 i Kbh. (Nath.). F: politiassistent Max Ejner M. (1897–1956) og modehandler Emma Petra Aagerup (*1899).

Efter at have gennemgået Det kgl. teaters elevskole 1947–49 debuterede M. som Hugo i *Urene Hænder*, 1949. Han viste her en sikker scenefornemmelse, men manglede den ungdommelige

sværmeriske lyrik. Hans Brix følte sig derfor foranlediget til at skrive, at han nok blev noget stort, men absolut ikke lige straks. Utilfreds med at være sat i bås inden for de følsomme-neurotiske roller forlod M. Det kgl. teater 1955 og var i de følgende år ansat ved vekslende teatre. Efter nogle udviklingsår vendte han tilbage til Det kgl. teater 1963 og fejrede her 25-års jubilæum 1974 som Johan i *Kærlighed uden Strømper*. – Kendetegnende for M. er hans stærke sensitivitet, rige følelsesregister og reflekterende intellekt, evner som blev udviklet gennem de mange opgaver der tildeltes ham efter at han havde forladt nationalscenen. Inspireret af en studierejse til England fremstillede han Hamlet på Århus teater (1953) med vægten lagt mere på ordene end på gestus og aktion. Som Alan i *Den forstenede skov*, Alléscenen 1956, greb han publikum med sit vemod, og som Konstantin i *Maagen*, Det ny teater 1960, forlevede han skikkelsen med en tragisk dimension ved at tilføre rollen en varme og livslyst der stod i modsætning til stykkets pessimistiske tone. I *Cranks*, 1957 på Mercur-teatret, var det kropsspillet og den intense musikalitet der demonstrerede, at M. er en moderne skuespillertype der også rummer viddet og elegancen. Derimod viste Jimmy Porter i *Ung Vrede*, Alléscenen 1958, M.s begrænsning, idet rollefremstillingen manglede den hensynsløshed og brutalitet der var nedlagt i skikkelsen fra forfatterens side. Heller ikke Hamlet, som blev gentaget 1963 på Alléscenen, blev nogen endelig sejr grundet for megen refleksion. Efter at være vendt tilbage til Det kgl. teater 1963 viste M. sin stilkunnen i Holberg- og Shakespearerepertoiret. Men også komikken hører til M.s domæne. Dette sås i *Kærlighed uden Strømper* i fremstillingen af Johan og i Ingmar Bergmans opsætning af *Misanthropen*, 1973 hvor M. udleverede Acaste med elegant ironi. Talentets spændvidde kan anskueliggøres ved at sammenstille Acaste med M.s Alceste i John Prices naturalistiske opsætning af *Misanthropen*, 1977, hvor M. leverede et forsvar for figuren gennem sin tragisk-lidenskabelige rolleopfattelse. Som Strindberg i *Tribadernes nat*, 1976, spillede han i en psykoanalytisk spillestil svarende til stykkets moderne tone og som Holberg i *Den poetiske raptus*, 1976, var den karakteristiske stil en afstandtagen til figuren, mens det virtuose afspejlede sig i *Middagshøjde*, 1979.

M. er en af vore mest fremragende karakterskuespillere, ikke kun fordi der altid ligger en klar rolleopfattelse bag hver fremstilling med beherkselse af såvel ordet som krop og gestik, men også fordi han ved hjælp af en psykologisk indsigt evner at skabe liv – og ikke alene roller – på sce-

nen. Yderligere har han fulgt tidens strømninger og afkastet den traditionelle naturalistiske spillestil for at arbejde sig frem mod moderne, mangesidige spilleformer, samtidig med at han inden for det klassiske repertoire mestrer stilkomedien. Hvor M. som udstyrsskuespiller kommer til kort, er det den personlige sceneudstråling der virker, de brændende øjne og stemmen der udtrykker alle facetter. Det var derfor naturligt at det netop var M. der genoplivede oplæsningskunsten med fremsigelse af Oscar Wilde, H. C. Andersen, Søren Kierkegaard og Adam Oehlenschläger. – Som radioskuespiller har M. ydet fremragende præstationer og som TV-skuespiller været blandt foretagelsesmændene til fremme af en medie-egnet spillestil. Her kan nævnes Berenger i *Morder uden betaling*, 1965, titelrollen i *Henrik IV*, 1968, og titelrollen i *Faderen*, 1974. Han har gæstespillet i Norge og England, medvirket i flere danske film og været instruktør af bl.a. *Vårbrud* på Scala 1977. – M. fik Filmprisen 1950, Bodil Ipsens legat 1961, Clara Pontoppidans fødselsdagslegat 1966, Mogens Wieths mindelegat s.å., Poul Reumerts legat 1968, H. C. Andersen prisen 1969. 1971 blev han studenternes æreskunstner, fik 1976 Holberg-legatet og 1981 Teaterpokalen. – R. 1967. R¹. 1979. □Tegnet i rolle af Hans Bendix udst. 1977. Foto.

Interviews i Politiken 17.3.1974 og Berl. tid. 16.1.1977 og 3.4.1980. – Harald Engberg: Den unge vredes tid, 1970. Sv. Erichsen i Aktuelt 30.3.1974. Nele Poul Sørensens i Weekendavisen 28.12.1980.

Jytte Wiingaard

Mørk, Johannes Magnus, 1827–89, købmand, politiker, redaktør. * 20.3.1827 i Århus, † 17.6.1889 i Kbh., begr. i Århus. F: købmand Peter M. (ca. 1791–1868, ~2° 1832 med Marie Rasmussen, ca. 1805–53) og Severine Gjern (1799–1831). ~7.7.1853 i Århus med Rosalie Søegaard, * 2.9.1825 i Århus, † 20.2.1902 i Kbh., d. af købmand, rådmænd Søren S. (1779–1843) og Mariane Bærntz (1786–1857).

Efter at have gennemgået den videnskabelige realskole i sin fødeby kom M. i handelslære hos købmand F. W. Kiørboe i Århus, senere hos Pontoppidan i Hamburg og i Westenhof' handelshus i London. 1851 vendte han, fortrinligt uddannet, tilbage til Århus hvor han løste borgerskab 1852. I kompagni med Kiørboe oparbejdede han en betydelig en gros-forretning i korn og smør som pengekrise 1857 imidlertid standse. M. opgav derefter selvstændig handelsvirksomhed men var dog stadig deltager i forskellige merkantile foretagender, en årrække således formand for De danske cichoriefabrikers repræsentantskab. – Allerede 1856 indvalgte M. i Århus

borgerrepræsentation og var dens formand fra 1858, til kommunaloven af 1868 vedtoges. Han fortsatte som medlem af byrådet til sin død og var gennem alle disse år en forgrundsfigur i byens kommunale liv, fik i sine senere år især indflydelse på skolevæsenet, men var i øvrigt overordentlig virksom på de fleste områder, ofte skarp, men næsten altid saglig i debatten og i det hele taget realpolitiker. I anledning af hans 25 års jubilæum som medlem af kommunalbestyrelsen oprettede daværende og tidligere kolleger 1881 Redaktør J. M. Mørks jubilæumslegat. Som Århuskredsens repræsentant i folketinget 1861–73 gjorde han sig ikke stærkt gældende i teoretiske eller principielle diskussioner, men var også her realpolitiker og varetog med gode resultater sin kreds' interesser. Det skyldtes således væsentlig M.s arbejde at den jyske længdebane ikke, som oprindeligt planlagt, førtes uden om Århus med stikbane fra Brabrand. – 1873 overtog M., der i mange år havde været knyttet til bladet som politisk medarbejder, redaktionen af Aarhus Stiftstidende som han ledede indtil april 1889. Uden at være bladmand i egentlig forstand skrev han klart og sagligt om politiske og kommunale spørgsmål. Hans interesser var i øvrigt meget omfattende, også de litterære, som satte sig spor i det anselige bibliotek han i årenes løb samlede. Han var tillige en habil lejlighedsdigter (kantate ved åbningen af den jyske industriudstilling i Århus 1876). M. sad i bestyrelsen bl.a. for Århus handelsforening, hvis første formand han var, for teknisk skole og for det historisk-antikvariske selskab (Århus museum). Indtil 1864 var han preussisk konsul. – R. 1864. DM. 1888. □Mal. af A. Fritz, 1890 (Århus rådhus). Foto.

Århus stiftstid. 1.4.1889 og 18.6. s.å. Erik Bøgh i Danmark, udg. Journalistforen. IV, 1890 42–45. [J. C. E. Boldreel:] Århus handelsforen. 1862–1937, 1937 43f. Emanuel Sejr i Erhvervshist. årbog XIII 1961–62 103–16.

Emanuel Sejr*

Mørk, Anna Marie (døbt Mørch), 1861–1944, skolebestyrer. * 14.4.1861 i Kbh., † 30.5.1944 i Hillerød, begr. Hillerød kgd. F: amtsvejinspektør Niels Peter Severin M. (1830–1911) og Elsebeth Jacobine Elise Pingel (1836–1911). Ugift. M. voksede op i Hillerød og vidste tidligt at der ville hun lægge sit livs værk. Hendes grundtvigsk prægede forældre var tilhængere af den frie, samtalebetonede undervisning, og M. og hendes brødre blev undervist i digterpræsten C. *Hostrups hjem sammen med hans børn hvoraf Helge *Hostrup var hendes jævnaldrende. Selv blev hun i en ung alder interesseret i undervis-

Mørk, Marie

ning, og som den ældste i søskendeflokken på ti var hun fra 14-årsalderen lærer for sine søstre og vennernes børn. – På N. Zahles skole deltog hun i et toårigt privatlærerindekursus og tog almueskolelærerindeksamens sst. 1885. Herefter besvarede hun universitetets prisopgave om natursans og naturskildring i dansk litteratur (til accessit). 1886–94 var hun lærer ved den nystiftede Vældegård udvidede kvindeskole i Gentofte, bl.a. i samarbejde med sin gode ven Jannik *Lindbæk. I denne periode, hvor kvindesagen lå hende stærkt på hjerte – 1892–93 var hun medlem af fællesstyrelsen for Dansk kvindesamfund – modnedes hendes beslutning om selv at oprette en pigeskole. I foråret 1895 købte M. – med privat og kommunal støtte – fru M. Lunds pigeskole i Hillerød og lod en bygning opføre i udkanten af byen, og et halvt år efter kunne skolen indvies her 2.9., første år med omkr. 70 elever.

M. Mørks skole og hjem for unge piger voksede med årene og vandt stor anseelse. Eleverne kom dels fra Hillerød, dels fra fjernere dele af landet og mange fra udlandet, hjemsendt af forældre blandt det stigende antal udlandsdanskere. To privatskoler i byen overgik til M.s realskole, og med overtagelsen af Frederiksborg statsskoles elementærskole blev underskolen for både piger og drenge, børnehaven indrettedes, eksamensfrit fortsættelseshold samt privatlærerindekursus. Samtidig udvidedes rammerne med nye bygninger 1897–1907.

Som skoleleder var M. med sin myndige personlighed, initiativrigdom, generøsitet og sit pædagogiske talent af stort format. Det grundtvigske skolesyn prægede skolen som så at sige rummede en del af friskolen og højskolen inden for eksamensskolens rammer. M. var ofte parat til at forsøge nye ideer. Hun indførte et hvileår med praktisk betonet undervisning for skoletrætte piger i pubertetsalderen. Som en af de første fik skolen faget husgerning (1905), og skoleudflugter hørte fra første færd med i skolens liv. – M. lagde vægt på sangen i undervisningen, og hun udgav en sangbog med *100 Sange til Brug i Historietimerne*. I det hele foretrak hun den mundtlige undervisningsform. Hun var selv en fremragende fortæller, og hendes timer i dansk litteratur, historie og kunsthistorie var usædvanlig medrivende. Med de menneskelige mål M. satte for sin skole (under mottoet: modig, munter, mild) var hendes tanker om skolen som *hjem* nært forbundet. Her suppleredes hun af sin søster Eva Mørch der fra begyndelsen var hendes bedste støtte som husmor for hjemmet og lærer for de små klasser. Kostafdelingen fik stor tilslutning af elever. Den var også økonomisk den mest bæredygtige del af virksomheden og var til

afgørende støtte i de vanskelige perioder privatskolerne havde omkring århundredskiftet og op til 1918. Da M. 1930 afhændede skolen forestod hun og søsteren endnu syv år skolehjemmet. – I de mange år M. virkede ved skolen kunne man hver dag se den statelige dame med det store hår og den krumme næse komme travende i spidsen for sin flok på morgenturen rundt om Teglgårdsøen før skoletid. – F.M.I. 1920. □ Mal. af Herman Vedel, 1931 (M. Mørks skole). Foto.

Selvbiografi i Mørks skole. Nogle mindeblade, 1895–1935, 1935. – Esther Tuxen: Niels Peter Mørch og hustru Elisabeth f. Pingel og deres slægt, 1961. Hus og hjem, 1912 234. Anders Uhrskov: Hillerød kommuneskoles hist., 1952. Nils Gustafsson i Kultur og folke-minder XIII, 1961 94–108. B. Verstege i Mørks skoles årsskr. 1970 7–33.

Marie Hvidt

Mørk Hansen, Mouritz, 1815–95, præst. * 28.9. 1815 i Todbjerg ved Århus, † 18.8.1895 i Vonsild, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Ønslev, Christian Erhard Hansen (1777–1853) og Anna Maria Mørch (1780–1863). ~ 12.11.1846 i Ønslev med Charlotte Dorothea Frederikke Gotholdine Levinsen, * 7.1.1825 i Ringkøbing, † 13.3.1882 i Vonsild, d. af amtsforvalter, justitsråd Levin L. (1784–1833) og Inger Dorothea Tvede (1795–1872).

M. H. blev 1835 student fra Nykøbing F. og 1840 cand.teol. Indtil 1844 forblev han i hovedstaden sysselsat væsentlig med historisk studium og undervisning. Han var en ivrig deltager i tidens bevægede studentertilv, var bl.a. medlem af Academicums bestyrelse og blandt lederne af studentertoget til Uppsala 1843. Han prægedes for livet af 40ernes liberale og nationale ideer. 1844 blev han hjælpepræst i Nykøbing F. og 1846 kateket sst. 1848 valgtes han til medlem af den grundlovgivende rigsdag for Maribo amts 5. kreds; til den ordinære rigsdag søgte han ikke valg. 1850 blev han sognepræst til Felsted ved Åbenrå og fra den tid fik Sønderjylland førstepladsen i al hans udadvendte gerning. Han knyttedes stærkt til A. *Regenburg og forsvarede sprogreskripterne både i disse år og i 80erne, da diskussionen om dem blussede op ved udgivelsen af biskop H. *Martensens erindringer. Interesse for offentlige forhold førte ham 1859 ind i den slesvigske stænderforsamling valgt af gejstligheden i I. distrikt. Her blev han hyppigt brugt af det danske mindretal som ordfører. Under krigen blev han genstand for en temmelig ublid behandling fra tyskernes side, var flere gange arresteret og 23.7.1864 blev han afskediget. I de gamle sønderjyske sogne syd for Kolding, som ved fredsslutningen forblev ved Danmark, fik

han nu sin virksomhed, og disse sogne valgte ham 1865 til deres repræsentant i rigsrådets folketing; 1866 blev han sognepræst i Vonsild og Dalby. Nære personlige forbindelser i Sønderjylland gjorde ham det muligt at følge nøje med i den nationale udvikling; han var i en lang årække hovedmeddeleler af oplysninger om sønderjyske forhold til førende hovedstadsblade, 1866–81 til Fædrelandet og derefter til Dagbladet. Sønderjyske førere som J. P. *Junggreen og Gustav *Johannsen stod han personligt nær, og de drog nytte af hans historiske viden. Da de sønderjyske foreninger dannedes blev han en ofte brugt ordfører ved deres sammenkomster. 1892 blev han æresmedlem af De samvirkende sønderjyske foreningers overbestyrelse. Som formand for disse foreningers skoleudvalg var han især virksom for indsamling til en ny bygning på efterskolen i Hejls (1891). – M. H.s forfatterskab der indledtes 1848 med en skildring af kirkens historie og fortsatte med lærebøger i kirkehistorie og verdenshistorie, viedes efterhånden helt sønderjyske forhold. Han udgav 1863–64 sammen med pastor C. L. Nielsen *Kirkelig Statistik over Slesvig Stift*, 1865 en biografi af Laurids Skau, 1865 *Slesvigske Tilstande og Stemninger under den tyske Besættelse 1864*, 1868 *Sønderjydernes Kamp for Modersmaalet*, 1885 *Den danske Sag i Sønderjylland, forhandlet i Berlin og 1890 Om det tyske Skolesprog i det dansktaledne Sønderjylland*. – Tit. stiftsprovst 1894. – Sønnen Volmer Johannes M.-H., *23.7.1856, †29.1.1929, tog afgang fra akademiet som arkitekt 1883 og fulgte stilmæssigt J. D. *Herholdt. Af hans bedste arbejder kan nævnes Skovgård i Hammer bakker, Vodskov skole og stiftelsen Ane Mariæ hus i Vrensted. 1887–93 var han medredaktør af Ældre nordisk Arkitektur. R. 1919. – R. 1860. DM. 1887. □Silhouet af bl.a. N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Træsnit 1871 og af H. P. Hansen, 1885. Relief af Anne-Marie Carl Nielsen, 1899, på monument af V. J. Mørk Hansen (Skamlingsbanken). Foto.

Erindr. i Museum, 1893 I 344–80 og i Årbog for Lolland-Falsters hist. samf. 1975 31–56. M. M. H.: Livserindringer, udg. H. V. Gregersen, 1968. – Nordslesvigske søndagsbl., 1894 nr. 14. H. Kau: Stiftsprovst M. M. H. og den da. sag i Sønderjylland, 1899. Holger Hjelholt i Hist. t. 9.r.III, 1925 209–344.

Hans Lund*

Mørk-Hansen, V. J., se **Mørk Hansen, M.**

Mørkeberg, Adam Wilhelm, 1863–1933, veterinær. *25.9.1863 i Spjellerup, †11.9.1933 i Kbh.,

begr. i Ordrup. F: forvalter, senere forpagter Carl Wilhelm M. (1823–90) og Caroline Christiane Seidenfaden (1833–1914). ~4.5.1895 på Frbg. med Johanne Louise Mørkeberg, *2.9.1864 i Bråby, Alsted hrd., †3.10.1933 på Frbg., d. af lærer Sophus Ludvig M. (1828–96) og Anna Zufriede Schmidt (1840–77). – Bror til P. A. *M. En alsidig uddannelse med veterinæreksamen 1884, vikarpraksis 1884–85, reservedyrlæge i hæren 1886–90, artium 1888, lægeeksamen 1895 og en afsluttende længere udenlandsrejse til Europas førende veterinærhøjskoler kvalificerede M. til lektoratet i veterinær-lægevidenskab. 1896 blev han ansat som forstander for veterinær- og landbohøjskolens kirurgiske klinik. Som ung mand fik han derved lejlighed til at tage en gerning op som han gennem henvend 40 år fik lejlighed til at udvikle til en høj standard der yderligere fæstnede det europæiske ry, dansk veterinærkirurgi havde gennem navne som P. C. *Abildgaard, E. *Viborg, V. *Stockfleth, B. *Bang og G. *Sand. 1903 udnævntes M. til professor. M.s lægevidenskabelige uddannelse under O. *Bloch, P. *Plum og S. *Saxtorph supplerede på en heldig måde hans praktiske veterinæruddannelse, således at han videreførte veterinærkirurgien på de af Bang og Sand anlagte baner efter antiseptikkens principper, men stadig havde han landdyrlægens operationsmuligheder for øje. Med praktisk hånddelag opererede han hurtigt, elegant og med naturlig sans for opnåelsen af et sikkert og smukt resultat; han var desuden en fremragende pædagog. I Maanedsskrift for Dyr-læger har han i en lang række Meddelelser fra kirurgisk Klinik offentliggjort sine erfaringer. Allerede få år efter sin ansættelse føjede han slutbindet til H. V. Stockfleths Haandbog i Veterinærkirurgien, idet han 1900 udgav supplementbind II, *Lamheder i lemmernes Nerver og Fodens Sygdomme*. Som sit livs hovedværk havde han planlagt en moderne dansk håndbog i veterinærkirurgi. Det lykkedes at få publiceret tre store bind: I hovedets, II halsens og brystets, III bugens sygdomme (1922–29), tilsammen et monumentalværk der har vundet almen anerkendelse. M. havde sæde i det veterinære sundhedsråd 1921–33 og i Det kgl. danske landhusholdningsselskabs bestyrelse. Som bestyrelsesmedlem i Dansk Mælkekompani fik han indflydelse på udviklingen af Kbh.s mælkeforsyning. Han stod i nær kontakt med landets dyrlæger og var formand for Den danske dyrlægeforening 1908–12 og 1915–17, var æresmedlem af denne og de øvrige nordiske dyrlægeforeninger samt af The Royal Veterinary College og The American Veterinary Medical Association. Direktør for veterinær- og landbohøjskolen fra 1928 til sin død. –

Mørkeberg, A. W.

R. 1912. DM. 1923. K.² 1932. □Buste af J. Windfeld-Schmidt, 1935 (landbohøjskolen), relief af samme. Foto.

St. Friis i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 273–76. A. Møller-Sørensen i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. XVI, 1933 373–78; XIX, 1936 237–45. Månedsskr. for dyrlæger XLV, 1933–34 305–08. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hj. Friis*

Mørkeberg, Peter August, 1861–1927, dyrlæge, statskonsulent. * 21.4.1861 på Christiansminde ved Præstø, † 15.9.1927 i Store Heddinge, begr. i Kbh. (Vestre). F: forvalter, senere forpagter Carl Wilhelm M. (1823–90) og Caroline Christiane Seidenfaden (1833–1914). ~ 4.8.1889 i Herlufsholm med Gunilla Henriette Adolphine Malmquist, * 31.3.1859 i Skælskør, † 26.3.1934 i Kbh., d. af skræddermester Thomas M. (1830–72) og Thora Johanne Nielsine Caroline Schiøtt (1838–ca. 98). – Bror til A. W. *M.

M. begyndte veterinærstudiet 1877 og tog dyrlægeeksamen 1881. Et par år praktiserede han i Køge og var derefter 1883–86 assistent hos professor B. *Bang ved veterinær- og landbohøjskolens ambulatoriske klinik. Ved en konkurrence 1886 udpegedes han sammen med Axel *Appel til at videreføre den virksomhed som P. *Jessen (1846–85) havde varetaget som landhusholdningsselskabets konsulent i husdyrbrug, og efter nogle års yderligere uddannelse ved rejser i ind- og udland, særlig i England, blev han 1889 ansat som statskonsulent med den opgave at virke for udviklingen af det røde danske malkekvæg og svineavl. På begge områder udrettede han et arbejde der blev højt vurderet og som i væsentlig grad kom til at præge avlens udvikling. 1891 begyndte han på Ourupgård tilrettelægnings af familiestambogsføring for malkekvæget i en efter engelsk mønster forbedret form som blev grundlæggende for den private stambogsføring, og inden for den offentlige stambogsføring var han med til at gennemføre forandringen fra den provinsielle form til landsomfattende stambøger for de enkelte racer. Selv udarbejdede han med overordentlig flid og kyndighed 31 bind af *Samvirkende danske Landboforeningers Stambog over Tyre af rød dansk Malkeker*, 1896–1927, og fra 1923 ledede han desuden den få år tidligere påbegyndte registerstambogsføring over det røde kvæg, særlig til støtte for afsætningen af avlskvæg. I dyrskuevirksomheden indtog han en fremtrædende plads ved sin indflydelse på organiseringen og udformningen af bedømmelsesreglerne, ved sit utrættelige arbejde med bedømmelsen af dyrene og ved sin vejledning der ligesom hans øvrige store foredragsvirksomhed var

præget af megen grundighed og saglighed. Inden for svineavl fik M.s arbejde en endnu mere grundlæggende betydning idet det blev ham der fremfor nogen tilrettelagde retningslinjerne for avlsarbejdet ved sin plan til dannelsen af en dansk landrace gennem oprettelsen af avlscentre, samtidig med at slagtesvinene indtil videre fremskaffedes ved krydsning med orner af yorkshirerace. Efter nogle års forarbejde fremlagde M. 1896 sin plan ved et foredrag i landhusholdningsselskabet, og i hans senere virksomhed var det navnlig gennem overledelsen af avlscentrene, at han øvede den afgørende indflydelse på at ideerne i det væsentlige blev virkeliggjort. Han grundlagde stambogsføringen over svin og udgav 1906–07 fjorten bind af svine-stambogen. I sin virksomhed som konsulent kom M. også uden for de nævnte hovedopgaver til at øve indflydelse på husdyrbrugets udvikling. Han var ikke agitator, men ved sin indtrængende grundighed og redebonne hjælpsomhed vandt han tidligt landmændenes tillid, og hans kyndighed skabte ham en sikker førerstilling. I sine yngre år skrev han, foruden konkurrenceaf-handlingen som han udgav sammen med Axel Appel i Meddelelser om Kvægbrugets Udvikling i Danmark, 1889, *Tuberkulosen hos Husdyrene*, 1894 og *Om Svineavlens Ledelse i Danmark*, 1901. Hans senere forfatterskab ud over stambøgerne omfatter fortrinsvis artikler i de landøkonomiske tidsskrifter. – R. 1899. DM. 1923. □Foto.

Lars Frederiksen i Ugeskr. for landmænd LXXII, 1927 593–95. N. Bredkjær i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 487–93. [C. R. Svane Christiansen] i Fyns stifts landbrugstid. XXI, s.å. 517f. Månedsskr. for dyrlæger XXXIX, s.å. 321–23. K. R[aukjær] i Vort landbrug XLVI, s.å. 520f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

v. Mørner, Bernhard Joachim, † 1741, officer. † 22.12.1741 i Rendsborg. F: formentlig Bernhard (Berend) Joachim v. M. der som brandenburgsk oberst faldt 1675 ved Fehrbellin (~ 1° med Anna Catharina v. Schaplow, † 1652, ~ 2° med Anna Sophia v. d. Markwitz, ~ 3° med Catharina Elisabeth v. Sacken). ~ 1° med N. N. ~ 2° 2.1.1718 i Rendsborg med Christine Elisabeth v. Tritzschler, d. af generallojtnant Hans Ernst v. T. (1647–1718, ~ 1° 1684 med Margrethe Huitfeldt, 1669–83) og Anna Cathrine Toller (1666–1720, ~ 2° med oberst Johann Henrik Garman, 1665–1748).

M. blev 1701 kar. oberstløjtnant i det danske hjælpekorps i Flandern, 1706 virkelig oberstløjtnant, 1708 kar. oberst, n.å. oberstløjtnant ved og kommandør for livgarden til hest som han med

største udmærkelse førte ved Helsingborg 1710, s.å. blev han brigadér. Som generalmajor fra 1712 udmærkede han sig ved Gadebusch, blev såret og fanget. 1718 blev han beordret til Norge og fik overkommandoen i et afsnit, skønt han mente at han ikke var fuldt egnet dertil. Ligesom flertallet af de norske generaler tilrådede han at se tiden an, ikke vove, ikke risikere noget, og da han over for kongen fremhævede at der holdtes for meget rytteri i Norge blev han ved slutningen af 1718 kaldt tilbage fra den norske hær. Han havde været overgeneralen, B. H. Lützow, en loyal støtte under de meget vanskelige kommandoforhold. Efter rytterchefen, F. J. v. 'Dewitz' død blev M. generalinspektør for rytteriet og blev 1734, da han fik kommandoen over det til kejserlig tjeneste afgivne korps, general af kavalieriet. Både han – egentlig nærmest hans hustru – og nogle af hans underførere udsagede befolkningen i de egne hvor de kom frem så at kongen måtte kalde ham hjem. 1738 tog han sin afsked. Han besad betydelige godser i Tyskland og var en flersidigt dannet mand med interesser ved siden af det militære, men han havde allerede som generalinspektør pådraget sig kongens mishag ved på uretmæssig vis skaffe sig ekstra indtægter fra officerskorpset. – Hv. R. 1719.

J. H. F. Jahn: De danske auxiliærtropper II, 1841. Jørgen Mikkelsen Hulbech i Museum, 1895 II 125f. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I-X, 1899–1934.

Rockstroh *

Mørup, Jørgen Erik Frederik, 1838–1913, landinspektør, kontorchef. * 6.9.1838 på Hjermitlevgård, Tolstrup sg., † 17.3.1913 på Frbg., begr. sst. F: godsforvalter, forpagter Christian M. (1802–73) og Frederikke Sophie Helene Martine Hartmann (1809–77). ~ 2.12.1864 på Frbg. med Emma Marie Caroline Rüdinger, * 5.2.1841 på Vodroffsgård, † 17.5.1925 i Kbh., d. af musiker Friederich (Fritz) Peter Heinrich R. (1802–64) og Barbara Noline Harss (1811–93).

Efter at have gået i Ålborg latinskole tog M. 1855 præliminæreksamen og begyndte s.å. landinspektørstudiet der fuldendtes 1859. Han fik bestalling som landinspektør 1860 og tog tillægs-eksamen i ingeniørfaget 1861. 1859 ansattes han som assistent i landmåling ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole hos lektor P. P. "Freuchen, hvor han foruden i landmåling selvstændigt underviste i udskiftnings- og udstykningslære samt jordbonitering. Da Freuchen, der tillige var docent ved Polyteknisk læreanstalt, frasagde sig dette docentur udnævntes M. 1882 til docent og beklædte denne stilling til 1901. M. var en meget samvittighedsfuld og afholdt lærer.

Efter sin afgang og indtil sin død var han censor i landmåling ved læreanstalten. – Til trods for det store undervisningsarbejde der var lagt på M.s. skuldre var hans hovedvirksomhed dog knyttet til matrikulsvæsenet. 1864 ansattes han som assistent i matrikulskontoret, blev overrevisor 1867, fuldmægtig 1890 og var kontorchef 1896–1907. I denne årrække udførte han et nidkært og dygtigt arbejde, og det lykkedes ham efterhånden at vække forståelse for matrikulens betydning i mange af det praktiske livs forhold. På matrikulsvæsenets område var han en betydelig kapacitet og har udgivet en meget benyttet *Samling af collegiale og ministerielle Circulairer og Skrivelser m.m.* I–II, 1879 og 1893 samt en række mindre pjecer og artikler i fagtidsskrifter. 1907 tog han sin afsked. 1888 udnævnte Den danske landinspektørforening ham til æresmedlem. – R. 1894. DM. 1904.

Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvæsen IV, 1905–07 381–83; V, 1908–10 310–12; VI, 1911–13 321. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. P. Thygesen i Ingeniøren XXII, 1913 190. Landinspektørføren. gennem 50 år, 1925. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Schneider*

v. Møsting, Christian Georg, 1668–1720, officer. Døbt 30.3.1668 i Trygstad, Østfold fylke, † 31.7.1720 på Vrejlev kloster, begr. i Vrejlev k. F: kaptajn Nicolaus Abraham v. M. til Høfdestad m.m. (1622–83, ~ 2° 1678 med Kirstine (Kirsten) Lunov) og Juli(a)ne Cathrine Lange (1646–76). ~ 1700 med Catherine Marie Juel, døbt 1.5.1669 i Vrejlev k., † dec. 1712 på Rønnowsholm, d. af major, senere oberst Peder J. til Vrejlev kloster (ca. 1633(35)–76) og Helvig Krabbe (1647–97).

M. blev 1688 premierløjtnant i fodfolket, men har antagelig forud været i udenlandsk krigstjeneste, var fra 1691 i korpset i kejserlig tjeneste i Ungarn, blev kaptajn 1693, 1698 major i korpset i polsk tjeneste, var dernæst en kort tid ved et norsk regiment, blev 1700 oberstløjtnant og deltog ved korpset i kejserlig tjeneste i Italien og var bl.a. korpsets tillidsmand hos myndighederne i Wien. 1703 blev han oberst og regimentschef, men hjemkaldtes n.å. for at overtage Århus stifts nationale infanteriregiment som han beholdt til sin død. 1710 blev han brigadér og anvendtes ved sydgrænsen, n.å. generalmajor og deltog i felttoget i stift Bremen, blev 1712 såret og fanget ved Gadebusch, deltog 1713 i belejringen af Tønning og forhandlingerne om Magnus Stenbocks kapitulation samtidig med at han var kommandant i Glückstadt. 1718 beordredes han til at deltage i felttoget i Norge med fem natio-

v. Møsting, Christian Georg

nale bataljoner, og n.å. fulgte han i kongens hovedkvarter som særlig tillidsmand under det kortvarige felttog fra Norge. – M. erhvervede med tiden hovedgårdene Vrejlevkloster og Børglumkloster (Børglum hrd.) og Fuglsig (Vennebjerg hrd.), og ved krongodsets bortsalg 1716 afrundede han yderligere sine besiddelser ved betydelige køb, bl.a. samtlige „strandhuse“ i Løkken. □ Maleri (Ledreborg).

Dan.m.s adels årbog XLIV, 1927 II 42. Pers. hist. t. I, 1880 77; H. J. Huitfeldt sst. III, 1882 202 (tvl.). Jørgen Mikkelsen Hulbech i Museum, 1895 II 92f 95 116 140 147. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist., 1895. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben II–IV, 1903–10; IX–X, 1932–34. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé, IX, 1922 419f. – Papirer i Rigsark.

Rockstroh*

v. Møsting, Johan Sigismund, 1759–1843, gehejmestatsminister. * 2.11.1759 på Nygård, Damsbolte sg., † 16.9.1843 på Frbg., begr. sst. F: gehejmeråd Frederik Christian v. M. (1717–73) og Elisabeth Cathrine Schack (1713–82). ~ 22.7.1785, antagelig i Kbh. (Nic.) med Cecilie Christina v. Krogh, * 12.10.1767 i Trondhjem, † 30.4.1850 i Kbh. (Frbg.), d. af oberst, senere general G. F. v. K. (1732–1818) og Margarethe Lerche (1733–1807).

Ved familieforbindinger og indflydelsesrige bekendtskaber var vejen tidligt banet for v. M. til en betydningsfuld stilling enten ved hoffet eller inden for administrationen. 1781 blev han juridisk kandidat, n.å. auskultant i rentekammeret og 1789 amtmand over Haderslev østre amt med bolig i Haderslev. Om hans virksomhed her ved man ikke meget, men af hans talrige breve til Johan Bülow (1751–1828) synes at fremgå, at han i begyndelsen betragtede denne udnævnelse som en forvisning. Senere faldt han til ro og fik megen interesse for sit embede hvis mange opgaver han røgtede med stor nidkærhed, især vejevæsenet. Under de truende udenrigspolitiske forhold i begyndelsen af 1800-tallet samledes en betydelig del af den danske hær i hertugdømmerne, og v. M. måtte fremskaffe de nødvendige forsyninger. Han kom herved i personlig kontakt med kronprinsen, og 1804 gjorde han springet fra det afsides liggende Haderslev til posten som præsident i tyske kancelli, hvilken stilling han beklædte til jan. 1813. Som præsident inddrog han 1806 i forhandlingerne om hertugdømmet Holstens fremtidige statsretlige stilling, og da han ligesom kronprinsen ønskede en fuldstændig indlemmelse, vandt han for livet dennes fulde bevågenhed. Med begivenhederne 1806 som udgangspunkt var det utvivlsomt v. M.s politik at skabe ensartet lovgivning overalt i monarkiet,

fra Skagens rev til Elben. En nedsat kommission med v. M. som formand var ivrigt optaget af udarbejdelsen af en moderniseret udgave af Christian Vs danske lov til brug for hertugdømmerne, men krigen standsede det videre arbejde. Ikke meget bedre gik det med bestræbelserne for at udvide det danske sprog som embedssprog. Embedsmændenes sabotage af de udstedte reskripter var her tilstrækkelig til at lamme disse forsøg. På forskellige områder lykkedes det v. M. som kancellipræsident at gennemføre vigtige reformer. Således adskiltes på de adelige godser i Holsten justitsvæsenet fra den almindelige forvaltning, og det blev for fremtiden kongen der udnævnte justitiarerne. v. M. interesserede sig endvidere stærkt for byernes administration, navnlig for et forbedret politivæsen. Ved selvsyn satte han sig ind i de lokale forhold, og han virkede for indsættelse af særlige politimestre og for forøgelse af amtmændenes indflydelse på stædernes styrelse. Ligesom i sin amtmandstid beskæftigede han sig fortsat med vejenes udvikling, en opgave der havde stor betydning under den stadig herskende krigstilstand. 1808 modtog v. M. udnævnelse til l. medlem af feltkommissariatet, og 1809–10 fungerede han under F. J. *Kaas' fraværelse i Norge som præsident for danske kancelli.

Ved udnævnelsen til overdirektør for rigsbanken jan. 1813 begyndte et nyt og betydningsfuldt afsnit i v. M.s lange embedskarriere, idet det faktisk blev lagt på hans skuldre at drage staten op af det finansielle kaos som ulykkelige ydre forhold og tidligere tiders misgreb havde styrtet landet ud i. Allerede ved årets slutning ombyttede han overdirektørstillingen med posten som finansminister og stillingen som chef for rentekammeret, og i april 1814 indtrådte han som medlem af det nyoprettede gehejmestatsråd. En uhyre magt var herved samlet hos v. M., og årene frem til 1819 bør med rette karakteriseres som den møstingske magtperiode. Et kraftigt initiativ, en levende skaberlyst og en stejl selvstændighed var karakteristisk for hans virksomhed i disse år. Han var i ordets egentligste forstand minister og lod ved adskillige lejligheder hånt om den sædvanlige kollegiale forretningsførelse. Også i gehejmestatsrådet tog han mangen hård dyst, men den urokkelige tillid kongen steds bevarerede til ham og hans finansielle indsigt bar ham frelst gennem enhver brænding. Som sædvanlig var det først og fremmest rent administrative reformer der optog ham, og 1816 gennemførtes på hans forslag en nyordning af statens finansvæsen. Denne ordning samlede ikke statens indtægts- og udgiftsvæsen på ét sted, således som J. *Collin (1776–1861) ønskede det, men den

medførte en betydelig forenkling og større enhed derved, at de samme embedsmænd fik sæde i de forskellige institutioner. Herefter kastede v. M. sig med friske kræfter over nyordningen af bankvæsenet. Som rettesnor for arbejdet havde man bestemmelserne i det åbne brev af 30.7. 1813, og det må siges til v. M.s ære at i hans ministertid tillodes ingen omgåelse af bankens seddelmonopol. Under forhandlingerne forud for Nationalbankens oprettelse 1818 gjorde forskellige opfattelser sig gældende, men v. M. førte sin mening til sejr trods megen modstand i gehejme-statsrådet og uvilje fra finansdeputationens side. Det var navnlig spørgsmålet om det fremtidige betalingsmiddel der vakte den bitreste strid. En indflydelsesrig fløj kæmpede for sølv som det eneste betalingsmiddel, men v. M. hævdede at dette foreløbig ville overstige statens kræfter. Man måtte ved siden af sølvet have sedler med sølvværdi, og kursen på disse skulle sættes fire gange om året. v. M. håbede at kunne holde en nogenlunde fast kurs trods den store cirkulerende seddelmasse, men håbet slog fejl. 1819 måtte han gå til en ekstraordinær seddelinddragelse ved hjælp af obligationer, et forslag som hans modstandere under nationalbanksagen ivrigt havde støttet, og hvis rigtighed nu blev fastslået. Kursen bedredes herefter langsomt, og det blev ham forundt før sin død at se rigsbankdaleren nå ind i stabilitetens sikre havn. Samtidig med Nationalbankens nyordning lykkedes det v. M. at gennemføre en hårdt tiltrængt skattereform, idet man samlede de forskellige gamle hartkornsskatter i en enkelt såkaldt landskat. Denne simplificering muliggjorde for fremtiden en sikrere budgetlægning.

Under gennemførelsen af disse store administrative og økonomiske reformlove havde v. M. optrådt i høj grad selvrådigt og affejende over for sine nærmeste medarbejdere, og kun modvilligt lod han dem udtale sig om de forslag han havde udarbejdet, inden han personlig forelagde dem for kongen. Dette kunne han gøre, fordi kongen stede nærede den mest absolutte tillid til gavnligheden af hans råd, og fordi han lidt efter lidt havde skabt sig en position der var ganske enestående inden for den på kollegieprincippet opbyggede centraladministration. Det lykkedes for ham endvidere med årene at unddrage kollegiet en lang række sager som han afgjorde alene efter forhandling med kongen, nemlig „nådesagerne“, og han var faktisk mere finansminister end kollegiechef. Selv uden for sine egne departementer formåede han at udøve en ikke ringe indflydelse. Han udnævntes 1816 til formand for den holstenske forfatningskommission og deltog med stor iver i dens forhandlinger. Med smidig-

hed og styrke forsvarede han den bureaukratiske danske enevældes sag over for det holstenske ridderskab, og han var en fanatisk modstander af, at der indrømmedes dette en selvstændig stilling inden for den fremtidige stænderforfatning. Uden større sorg så han hele det store arbejde løbe ud i sandet.

Perioden 1819–31 blev ikke slet så betydningsfuld som den foregående. v. M. bevarede ganske vist sit faste greb om finansministerens særlige forretninger, men det var tydeligt at alder og sygdom havde svækket ham, og han var nu mere afhængig af sine omgivelser. Problemerne var dog stadig talrige. 20ernes langvarige landbrugs-krise stillede krav til regeringen om en omfattende kriselovgivning, og denne gennemførtes i form af betydelige skattenedsættelser og tilladelse til at betale skatterne med kornleverancer. v. M. var sjælen i hele denne lovgivning der stillede betydelige krav til administrationens duellighed. De svigtende skatteindtægter bragte dernæst statsregnskabet i fare, og for at mindske underskuddet gik v. M. ind for en kraftig sparepolitik. Midlet var det såkaldte normalbudget, hvorefter alle statens udgifter måtte afpasses. Kun inden for sine egne departementer lykkedes det v. M. at gennemføre store besparelser, og det fortsatte underskud måtte dækkes med statslån, en politik v. M. tidligere på det bestemteste havde afvist. Man begyndte med bankolånet af 1819 og fortsatte i tyverne med store lån i engelske bankhuse. Selv om v. M. ikke direkte førte forhandlingerne, fulgte han dem på nærmeste hold og greb stadig ind. 1828 tog han initiativet til ophævelsen af kvæg- og hestetolden ved Kongeågrænsen. Han øvede herved et værdifuldt bidrag til opfyldelsen af sin politiske kongstanke, oprettelsen af en også i økonomisk henseende stærk enhedsstat.

Samtidig bevarede v. M. stillingen som kongens første politiske rådgiver. Under den politiske uro i efteråret 1830 holdt han sammen med O. J. *Moltke kongen tilbage fra overilede handlinger, og han udnyttede sine forbindelser inden for ridderskabet i samme retning. På forfatningspolitikens tilrettelæggelse havde han stor indflydelse. Når Holsten i henhold til forbundsforfatningen fik en stænderforfatning, måtte monarkiets øvrige dele følge trop for at ligevægten ikke skulle forrykkes, og han anbefalede en forfatning efter preussisk mønster der ville kunne bestå ved siden af kongeloven. Ved stænderre-skripterne af jan. 1831 fulgte kongen sin gamle vens råd. Ernst *Schimmelmans død kort efter gav anledning til en almindelig omplacering af de højeste embeder, og v. M. afskedigedes marts 1831 fra sin stilling som finansminister og leder

v. Møsting, Johan Sigismund

af rentekammeret og statsgældsdirektionen, mens han bevarede direktørposten i Enkekassen og Fonden Ad usus publicos.

Hans politiske indflydelse var dog fortsat meget stor så længe Frederik VI levede, og med iverfulgte han med i forhandlingerne om stænderforfatningen. Hans politiske forum var gehejme-statsrådet, og her førte han sin mening om gårdfæsteres valgret til sejr. Ligesom tidligere tog han kraftigt standpunkt mod ridderskabets politiske ønsker om særlig repræsentation. Han støttede forslaget om at give jøderne valgret i kongeriget, men modarbejdede A. S. Ørstedes bestræbelser for at skaffe beneficiarerne valgarhed. Da trykkefrihedssagen blev aktuel omkring midten af 30'erne, advarede han dristigt kongen mod at gå uden om stænderne i dette vigtige spørgsmål. Ved kongens død 1839 gled v. M. mere i baggrunden, og 1842 nedlagde han samtlige sine embeder, også stillingen som statsminister. Han havde da i 60 år været i statens tjeneste. – Foruden de allerede nævnte embeder beklædte v. M. posten som direktør for stutterivæsenet og veterinærskolen 1813–31, og 1814–31 var han tillige medlem af den afrikanske konsultationsdirektion. 1828 udnævntes han til ordenskansler, og 1838–43 var han chef for Det kgl. bibliotek og nyordnede dets økonomiske forfatning. Han modtog gerne videnskabsmænd i sit palæ i Smallegade og var æresmedlem af Videnskabernes selskab og præsident i Det kgl. nordiske oldskriftselskab. – Kammerherre 1789. Ordensskatmester 1808. Ordensvicekansler 1826. Overkammerherre 1840. – Hv. R. 1803. DM. 1808. R. E. 1815. □Mal. af F. C. Grøger, 1815 (Kbh.s univ.), litograferet af N. Simonsen, 1827 og af C. Henckel; malet kopi (Nationalbanken). Mal. af C. A. Lorentzen, 1815 (Altonaer mus.). Mal. af C. A. Jensen, 1834 (brændt 1859 på Fr.borg). Mal. af E. Bærentzen, litografi af samme 1837 og 1844; malet kopi (Fr.borg). Afbildet på E. Lehmanns litografi efter forlæg af F. Westphal af salvingen 1840, på S. Schacks mal. 1843 af samme scene (St. mus.) og på J. V. Gertners tegn. 1840 ligeledes af salvingen (Rosenborg). Mal. af M. som gammel.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I, 1895: IV–X, 1900–31. Danske mag. 5.r.IV, 1898–1901 27–30 56f 141; VI, 1905–09 53–136; 7.r.II, 1936–40 102–08 (betænkn. og andre aktstykker). – Jens Møller: Mnemosyne II, 1836 359–65. H. C. Ørsted i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1844 27–32 (også i for.s Saml. og efterl. skr. VIII, 1852 83–92). J. G. Rist: Lebenserinnerungen III, Gotha 1888. Marcus Rubin: 1807–14, 1892 (reprudg. 1970). Samme: Fr. Vls tid, 1895 (reprudg. 1970). Aage Friis i Hist. t. 7.r.VI, 1905–06 1–107. Harald Jørgensen st. 10.r.I, 1930–31 191–209. Edv. Holm: Danm.-No.s indre hist. VI,2, 1909; VII,1–2, 1912. Axel Rubow: Nationalbankens

hist. 1818–78, 1918 44–120. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923 (reprudg. 1978). Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937 41–53. Småskr. tilegnede Aage Friis, 1940 221–35 E. Nystrøm: Frbg.s hist. II, 1946 208–14. Georg Nørregård: Freden i Kiel 1814, 1954. Samme: Efterkrigsår i da. udenrigspolitik, 1960. – Papirer i Rigsark.

Harald Jørgensen

Maaløe, Ole Urban, * 1914, mikrobiolog. * 15.8. 1914 i Valby. F: læge, dr. med. Carl Urban M. (1871–1927) og sygeplejerske Betsy Skaarup (1891–1970). ~ 26.2.1938 på Frbg. med analytisk psykolog Karen Aase Edith Johansen, * 9.10.1916 på Frbg., d. af grosserer Axel J. (1885–1939) og Anna Edith Marie Munkvad (1888–1981).

M. blev student 1932, cand. med. 1939 og dr. med. 1946. 1942 blev han videnskabelig assistent ved Statens seruminstitut, serodiagn. afdeling, 1946 laborator ved instituttets serumafdeling og var 1948–58 afdelingsforstander ved dets standardiseringsafdeling tilknyttet WHO's internationale biologiske standardisering. 1951–76 var han medlem af WHO's Expert Advisory Panel og blev 1958 kaldet til det nyoprettede professorat i mikrobiologi ved Kbh.s univ. – Han var 1947 på studieophold hos professor Arne Tiselius, Uppsala, 1949 og igen 1951–52 hos professor Max Delbrück, Calif. Inst. of Techn., Pasadena, samt hos professor van Niel, Hopkins Marine Station, Pacific Grove, USA. 1966–67 var han visiting professor ved University of California, Berkeley, USA. Fra 1962 har han deltaget i Pugwash Conferences on Science and World Affairs, i en periode som medlem af styrelsesgruppen. 1965–69 var han medlem af Editorial Board for Journal of Molecular Biology. M. deltog i grundlæggelsen og opbygningen af EMBO (European Molecular Biology Organization), var formand for den komité der forberedte EMBL (European Molecular Biology Laboratory, Heidelberg) og senere formand for laboratoriets videnskabelige rådgivningsgruppe. Han var medlem af forretningsudvalget for IUPAB (International Union for Pure and Applied Biophysics) og 1979–81 formand for Committee for the Safeguard of the Pursuit of Science (under ICSU). 1980 blev han formand for det faglige råd ved Max-Planck-Institut for molekylær genetik, Berlin, og han var dansk delegat ved videnskabeligt forum, Hamburg, 1980. – M. var 1973 inviteret til Kina af Academia Sinica for at forberede udveksling af forskere og 1980 til at forelæse flere steder i Kina. I øvrigt har han deltaget aktivt i talrige internationale kongresser og symposier. – M.s litterære produktion omfatter: *On the Relation be-*

tween Alexin and Oponin, 1946 (disputats), *Control of Macromolecular Synthesis*, N.Y. 1966, s.m. N. O. Kjeldgaard, med hvem han også har redigeret *Control of Ribosome Synthesis*, Benzon Symposium IX, 1975, *Regulation of Protein-synthesizing Systems* (i *Biological Regulation and Development* 1, 1979). Desuden har han skrevet artikler i en række faglige tidsskrifter. – M. blev medlem af Videnskabernes selskab 1960, 1975–81 formand for den naturvidenskabelige klasse, af Akademiet for de tekniske videnskaber 1961, af Danmarks naturvidenskabelige samfund 1960 samt af American Academy of Arts and Sciences 1968. Han tildeles Thorvald Madsen fondens pris 1964 og Anders Jahre prisen, Oslo universitet, 1968. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1946 171f.

K. G. Hansen

Maar, Edvard Vilhelm Emil, 1871–1940, læge, medicinalhistoriker. * 8.6.1871 i Odense, † 18. 5.1940 i Pedersborg ved Sorø, begr. i St. Magleby. F: læge, senere dr. med. Carl Jacob Ludvig M. (1844–95, ~2° 1890 med Emma Johanne Dorthea Olsen, 1861–1916, ~2° 1896 med told-assistent i Slagelse, senere Saksøbing og Randers, Carl Frederik Hermann v. Rosen, 1860–1932, ~2° 1918 med Caroline Augusta Roed-Müller, * 1883) og Christiane Wilhelmine Rafn (1838–1913). ~26.10.1900 i Kbh. (b.v.) med tandlæge Adelaide (Ida) Francisca Antoinette Christensen, * 30.11.1875 på Kettinge værk ved Roskilde, † 29.6.1924 i Kbh., d. af exam. jur., senere økonomiforvalter og kasserer ved sindsygeanstalten i Middelfart Carl Gotfred Anders C. (1845–1904) og Olga Camilla Marie Schou (1851–1904).

Efter skolegang i Fredericia latin- og realskole tog M. studentereksamen 1889 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og medicinsk eksamen 1896. Hans første interesse var den interne medicin, men hurtigt søgte han uddannelse i fysiologi med Chr. *Bohr som lærer og tog 1902 doktorgraden på en afhandling om nervesystemets indflydelse på kirtelsekretionen med særligt hensyn til forholdene i lungerne. Forsøgene var især udført på skildpadder men også på kaniner, og de dels videreførte, dels modificerede tidligere forsøgsresultater opnåede af V. *Henriques og H. Halberstadt og var et vigtigt led i den Bohrske skoles daværende anskuelser. Samtidig med at han 1904–11 var ansat fast som assistent på Bohrs universitetslaboratorium og deltog i undervisningen i fysiologi praktiserede han i Kbh., allerede fra 1899, og ledede et privat brystsygesanatorium uden for byen foruden at være en el-

sket Regenslæge fra 1912–21. – Tidligt vakte hans interesse for medicinens historie og allerede 1902 udgav han i dansk oversættelse sammen med August *Krogh Niels Stensens afhandling om faste legemer og n.å. alene dennes foredrag om hjernens anatomi, begge udgaver forsynede med indledninger og værdifulde noter. 1906 fulgte en oversættelse af Johannes Roses manuskript om Stensens sidste leveår. 1910 udsendtes Niels Stensens samlede naturvidenskabelige værker *Opera philosophica* I–II på latin med engelsk forord og noteapparat samt Holger Jacobæus' rejselog på dansk. – 1911 efterfulgte M. Julius *Petersen (1840–1912) som docent, 1916 som ekstraordinær professor i medicinens historie ved universitetet og underviste i dette fag til 1933, da han fratrådte på grund af svagelighed; da der ingen efterfølger trådte i stedet, fortsatte han med at give vejledning til enkelte dyrkere af medicinens historie når helbredet tillod det. – M. adskilte sig i meget fra den Julius Petersenske skole, lagde stor vægt på eksakthed og minutiøse undersøgelser, gav sig helst af med udgiver-, kommentator- og oversættelsesvirksomhed og har herunder virket forbilledigt, dog uden at finde mange direkte efterfølgere. J. B. Winsløvs selvbiografi udkom på fransk 1912, Ole Bangs *Livs Minder*, 1929 og *Den første Anvendelse af Kinabark i Danmark*, 1925, kan yderligere nævnes. 1912–17 udgav han tre bind medicinsk-historiske småskrifter givende afkald på at være forfatter af nogen part. Desuden har han arbejdet meget med Ole Borch (*Mindeskript paa 300-Aarsdagen for hans Fødsel*, 1926), Th. Bartholin (*Mindeskript*, 1916), Descartes (*Lidt om Descartes og Danmark*, 1931) og O. H. Mynster (brevveksl. med Kamma Råhbk) sammen med Hans Kyrre (1926). En årrække lod han sine bøger trykke hos E. J. Brill i Leiden for at unddrage sig afleveringspligt til statens biblioteker. En stor del af professortiden måtte han kæmpe for at få passende lokaler til det i ti år opmagasinerede Medicinsk historiske museum der var skænket til universitetet, og de sidste to år medgik til opstilling og nyordning af museet. Den meget sproglige og i næsten alle europæiske lande berejste lærde nød stor anseelse i udlandet og blev medlem af talrige videnskabelige selskaber. □Foto.

Harald Hatt: Stamtv. over Jacob Maars og Louise Aagaards efterslægt, 1928 39f. Th. Hauch-Fausbøll: Studenterne 1889–1914, 1914 45. R. Paulli i Fund og forskn. I, 1954 54–63. Axel Garboe i Bibl. for læger, 1969 143–220. V. Møller-Christensen i Dansk medicinhist. årbog 1972 17–28. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 500–02. – Papirer i Kgl. bibl.

EGILL SNORRASON (Axel Hansen)

Maass, Nicolaus

Maass (Maas, Maess), **Nicolaus**, † 1615, orgelbygger. † aug. 1615. ~ Anne Pedersdatter.

Blandt de musikere og instrumentbyggere Christian IV knyttede til sit hof indtog M. en fremtrædende plads. Meget tyder på at han var af hollandsk afstamning (provinsen Nord-Brabant), men fra sin ungdom arbejdede han i Tyskland, først i Sachsen, senere i og omkring østersøbyen Stralsund, hvortil han 1594 byggede det anselige orgel der beskrives i Michael Praetorius: Syntagma musicum II, 1619. M. fik borgerskab i Stralsund 1592, men allerede en halv snes år senere synes han at have taget fast bopæl i Kbh. hvor han 1602 påtog sig at lægge blytag på Tøjhuset. På bestilling fra Christian IV havde M. 1601 fra sit værksted i Stralsund leveret et positiv, dvs. et lille orgel, til Frederiksborg slot. Muligvis har denne leverance været årsag til at M. søgte sin lykke i Danmark hvor han opnåede at blive hoforgelbygger efter nederlænderen Hans Brebus der døde 1603. Udover de løbende arbejder med reparationer og vedligeholdelse var M. beskæftiget med at bygge forskellige positiver til

brug på slotte. Et af disse var Frederiksborg slotskirkes berømte „sølvorgel“ hvis kostbare og kunstfærdige ydre kongen lod udføre i Hamborg. De to største arbejder fra årene i Danmark var orglet til Flensborg St. Nikolai og hovedorglet i Frederiksborg slotskirke. M. døde under arbejdet med sidstnævnte, og hans enke påtog sig ansvaret for dets færdiggørelse. I denne anledning tilkaldtes M.s elev og tidligere mester-svend, Johan "Lorentz, der fuldførte slotsorglet 1617 og i øvrigt efterfulgte sin læremester som kongens betroede orgelbygger. Så vidt vides er ingen af M.s instrumenter bevaret, men i Flensborg St. Nikolai findes stadig den store renæssancefacade, udført af billedskæreren Henrik Ringeringk.

Angul Hammerich: Musiken ved Chr. IVs hof, 1892 73f (jfr. S. A. E. Hagen i Hist. t. 6.r.IV, 1892-94 430f). Niels Friis: Orgelbygning i Danm., 1949 (2. udg. 1971). Poul-Gerhard Andersen: Orgelbogen, 1956 215f. Maarten A. Vente: Die Brabanter Orgel, Amsterdam 1958 107-10. Otto Schumann: Quellen und Forsch. zur Gesch. des Orgelbaus im Herzogtum Schleswig vor 1800, München 1973.

Ole Olesen

Nachtegall, Vivat Victorius Fridericus Franciscus (**Franz**), 1777–1847, gymnastikpædagog. * 3.10.1777 i Kbh. (Garn.), † 12.5.1847 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: skræddermester Conrad N. (ca. 1742–96) og Mette Cathrine Castler (1746–1822). ~ 1° 7.9.1803 i Kbh. (Trin.) med Sophie Winkel Horn, * 15.3.1787 i Kbh. (Nic.), † 14.1.1832 sst. (Trin.), d. af justitssekretær, senere højesteretsadvokat, justitsråd Frederik H., fra 1812 Winkel Horn (1756–1837) og Mariane Winkel (1754–1817). ~ 2° 24.4.1840 i Kbh. (Trin.) med Petrea Susanne Resch, * 7.3.1810 på Petersgård, † 5.6.1881 i Kbh. (Holmens), d. af godsejer Jacob Bentzen R. til Petersgård og Nordfeld, senere Kongsdal (1767–1848) og Anne Laurentze Neergaard (1787–1843).

N.s forældre sad i små kår, men var indstillet på at hjælpe deres flittige søn frem således at han kunne nå en højere social placering. 1794 blev han „med fordelagtige vidnesbyrd og bedste karakter“ student fra Schouboes institut, tog filosofikum og begyndte at studere teologi. Da faderen døde 1796 måtte studierne afbrydes for at moderen kunne underholdes. Indehaveren af Schouboes institut, F. C. *Schouboe, blev formynder for N. og skaffede ham stilling som lærer ved instituttet hvor han efterhånden påtog sig så megen undervisning, at det begyndte at gå ud over hans helbred. Selv oplyser N. at det ofte drejede sig om 14–15 timers undervisning daglig. Dette i forening med en tilfældig læsning af det i 1793 af J. C. F. GutsMuths udkomne værk *Gymnastik für die Jugend* fik N. til at se hvilke muligheder der lå i gymnastikken for ham selv personlig og for folket som sådan. N. fik nogle andre unge studerende gjort interesserede og begyndte sammen med dem i begyndelsen af 1798 at dyrke gymnastiske øvelser. 1799 modtog han et tilbud om at undervise i gymnastik på det ansete Hofpræst Christianis opdragelses-institut. Tidspunktet for igangsættelse af disse aktiviteter var velvalgt. N. mødte mange steder en positiv interesse for legemsøvelser. S.å. oprettede han et privat institut for ungdommens fysiske uddannelse – det første af sin art i Europa – hvor der meget snart gik 150 elever.

Kronprinsen, den senere Frederik VI, hvem GutsMuths bog i øvrigt var tilegnet, besøgte N.s institut og blev begejstret for det han så og be-

holdt resten af livet en usvækket interesse for N. og dennes arbejde. 1800 begyndte N. at holde offentlige forelæsninger på Blågårds skolelærer-seminarium om gymnastikkens metodelære. Med kronprinsens hjælp blev N. nu tilknyttet undervisningen i gymnastik på flere militære skoler, således Dansk militair-institut, Søcadetacademiet, Landcadetacademiet og Artillericadet-instituttet. N. gennemførte ved disse på trods af en del modstand fra ældre officerer svømning, ligesom han anvendte veltigeringer i forbindelse med bajoneteksercits. I 1804 ansøgte han konsistoriet om uden betaling at måtte afholde forelæsninger som lektor i gymnastik ved Kbh.s univ. Ansøgningen blev ikke imødekommet hvorefter kronprinsen efter indstilling fra hertugen af Augustenborg, der var universitetets patron og hvis sønner havde modtaget gymnastikundervisning hos N., gennemførte N.s udnævnelse s.å. til professor i gymnastik. Ligeledes s.å. oprettedes Det militære gymnastik institut med N. som leder. Institutet skulle uddanne gymnastiklærere til brug inden for militæretaterne. Til denne undervisning autoriseredes en af N. udarbejdet lærebog der kom 1805, og som siden fulgtes op af en lang række reglementer, ligeledes udarbejdet af N. Den senere svenske gymnastikpædagog P. H. Ling opholdt sig 1799–1804 i København og gik som elev hos N. Ling skabte senere et gymnastiksystem („det svenske“) der i nogen grad udkonkurrerede det af N. praktiserede („det danske“) hvad der utvivlsomt må have skabt ærgrelse hos N. Efter etableringen af det militære gymnastikinstitut foretog N. en studierejse til udlandet, og efter hjemkomsten blev N.s øvrige aktiviteter udvidet med igangsættelsen af et institut til uddannelse af civile lærere.

Under indtryk af N.s virke blev gymnastik indført som fag ved skoleloven af 1814, men slog ikke igennem umiddelbart, vel nok som følge af det ringe antal uddannede gymnastiklærere samt den almindelige økonomiske afmatning, der i øvrigt bevirkede at undervisningen i gymnastik på flere af de militære uddannelsesinstitutioner måtte indskrænkes eller standses. N. blev afskediget som forstander for det militære gymnastik institut, men fortsatte som ulønnet overinspektør. Først 1821 blev det muligt igen at tage akti-

viteterne op i nogenlunde samme omfang. N. blev udnævnt til direktør for gymnastikken og tillagt militær rang. Hans opgave var inspektionen af gymnastikundervisningen inden for hærens afdelinger, og han udarbejdede som sådan årlige indberetninger der giver udmærket indtryk af gymnastikkens indførelse og accept i Danmark. Ved en anordning søgte man i 1828 for alvor at få gymnastikken indført i folkeskolerne i hvilken forbindelse en af N. udarbejdet lærebog autoriseredes. Lignende ordninger henstilledes over for de lærde skoler. 1838 søgte N. uden held at få indført pigestyngeskole i Danmark og oprettede en afdeling ved gymnastikinstituttet hvor gymnastiklærere til denne undervisning skulle uddannes. Tiden var imidlertid ikke moden til denne idé. En del af forklaringen på de gunstige resultater N. opnåede var utvivlsomt kongens støtte. Dette bevirkede til gengæld at N.s indflydelse dalede kraftigt efter kongens død 1839. Ledelsen af gymnastikinstituttet gik fra 1842 over til andre, selv om N. formelt fungerede som direktør for gymnastikken indtil sin død. Fra denne sidste periode stammer en (u-trykt) fremstilling af hans virke 1799–1840 (Kgl.bibl. Ny kgl. saml. 1361, 2°) hvori han opremser alle de resultater han har nået.

N. må karakteriseres som den danske gymnastiks fader. Han var en fremragende organisator og forstod samtidig at skabe den fornødne interesse for sine ideer blandt landets ledende mænd hvad der lettede ham vejen. Det lykkedes på en ejendommelig måde for N. at få sine almennyttige ideer om at gøre det danske folk sundt til at gå i spand med hans personlige ambitioner, samtidig med at han rent faktisk viste forsigtighed og mådehold i betragtning af den position han kom til at indtage. N. har æren af indførelsen af gymnastik såvel i skoleundervisningen som i den militære uddannelse i Danmark. Når den gymnastik N. stod for tabte terræn til den lingske gymnastik skyldtes det nok at N. først og fremmest var organisator, pædagog og formidler af andres synspunkter i højere grad end en original begavelse der brød nye veje inden for gymnastikken. □ Flere mal. Medalje af S. Lindahl, 1924.

J. Vahl: Slægtebog over afkommet af Christjern Nielsen XI, 1893 20. F. H. Jahn i Nyt mag. for militær videnskabelighed I, 1828 267–322. Militært repertorium 2.r.v, 1848 tillæg 12f. Laur. Engelstoft: Udv. skr. III, 1862 419. N. Jacobsen i Dansk månedsskr., 1867 II 455–80. Joakim Larsen i Vor ungdom, 1895 465–512. K. A. Knudsen sst. LXXV, 1943 120–24. J. E. Chrystaffis: Gymnastikken i Danm., 1902 = Gymnastisk selsk.s småskr. VIII. [Marcus Christian Bech:] En kbh.sk grosserers ungdomserindr., 1910 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XII. Joakim Larsen: Gymnastikundervisningens indførelse i vore folkeskoler for 100 år siden,

1914 (særtryk af Gymnastisk selsk.s årsskr. 1913–14). K. A. Knudsen: Gymnastikken i Danm. 1814–1914, 1914. H. P. Langkilde i Hist. medd. om Kbh. VIII, 1921–22 440–64. Samme i Gymnastisk t. XIII, 1927 141–51. Chr. Hemmingsen sst. 101–06. H. P. Langkilde: Legemøvelsernes hist. 1500–1800, 1932. Signe Prytz: P. H. Ling og hans gymnastikpædagogiske indsats, 1941. Niels Illeris i Tidsskr. for Legemøvelser VII, 1942 63f. Samme sst. IX, 1944 34–37. Samme sst. XII, 1947 1–5 70–72. Ivar Berg Sørensen i Berl. tid. 3.10.1977. – Papirer i Kgl. bibl.

Hans Chr. Bjerg

Nagel, Wilhelm Adolf Ferdinand, 1856–1937, obstetrik, gynækolog. * 10.1.1856 i Højer, † 22. 2.1937 i Dresden, begr. i Højer. F: apoteker, svensk-norsk vicekonsul Herman Peter Eduard N. (1816–90) og Johanne Marie Theodora Wulff (1822–72). ~ 14.9.1883 i Slagelse med Inez Theodora Nathalie Kierulff, * 18.11.1861 i Slagelse, † 27.6.1932 i Gentofte, d. af købmand og proprietær Carl Christian Gottfred K. (1818–81) og Inez Frederikke Amalie Nagel (1827–67).

N. blev student 1873 fra Sorø. Efter et år i Kbh. begyndte han at studere medicin ved tyske universiteter; i Marburg forsvarede han 1878 sin inaugural-dissertation *Die Entwicklung der Extremitäten der Säugetiere*, et embryologisk arbejde; lægeeksamen tog han i Strasbourg 1879. S.å. nedsatte han sig i Højer, fik dansk jus practican-di 1883, men flyttede 1885 til Berlin for at uddanne sig i gynækologi og obstetrik ved universitetsklinikken på det kgl. Charité hospital. 1889 habiliterede N. sig i obstetrik og gynækologi, 1892–93 studerede han i England og Frankrig, 1893 ansattes han som første assistent ved Charitéens fødeklinik og blev samtidig medlem af den medicinske eksamenskommission som eksaminator i obstetrik og gynækologi. Som privatdocent virkede han fra 1889, og 1896 blev han ekstraordinær professor i obstetrik og gynækologi ved universitetet i Berlin. Han stod i Berlin i første række blandt sin samtids mange fremragende læger og udfoldede stor virksomhed både som fødselshjælper og operatør samt som lærer for læger fra alle verdensdele; tillige var han en frugtbar videnskabelig forfatter, både på det anatomiske og det praktiske område af sit fag. N.s arbejder er trykt i det tyske videnskaberens akademis skrifter og i tyske medicinske tidsskrifter. 1902 udgav han ud fra sine egne erfaringer en *Operative Geburtshülfe* og 1904 en *Gynäkologie für Aerzte und Studierende*. 1918 søgte N. efter Leopold Meyers død professoratet i obstetrik og gynækologi ved Kbh.s univ., og når han ikke kom i betragtning, var det alene på grund af alderen. Familietraditionerne tro bevarede N. alle dage sit danske sind og slap aldrig forbindelsen med Danmark; han udrettede meget for

sine landsmænd i Berlin og var medlem af bestyrelsen for det danske hospitalsfond i Hamburg fra 1925 og af repræsentantskabet for den danske menighed i Berlin fra 1928. N. var kendt og agtet rundt om i verden og æresmedlem af amerikanske og engelske fagselskaber. – R. 1924.

W. N. i Soranerbl. III, 1918 9–11 og i Sønderjydske årbøger 1924 137–57. – H. R. Hiort-Lorenzen: Lars Muus' saml. descendens, 1878 7f. C. Klitgaard: Kjærlighedsstudier, 1914–18 272. Soransk t. IV, 1901–05 170f: XXII, 1937 18. Sv. Aa. Gammeltoft i Nord. medicinsk t. XIV, Sth. 1937 II 1066. H. Lausten-Thomsen i Ugeskr. for læger XCIX, s.å. 250. Archiv für klinische Chirurgie CXCIII, Berlin 1938 4. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Naskov, Peder Zachariæsen, se Naskov, Peder Zachariæsen.

Nalbandian [nalban'djan], Inga Henriette Lucinde, 1879–1929, forfatter. * 26.7.1879 i Vedbæk, † 22.3.1929 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: zoolog Jonas *Collin (1840–1905) og Benedicte Knudtzon (1856–1940). ~ 2.6.1904 i Kbh. (Holmens) med dr.phil., lektor Paul Mardiros N., * 14.5.1872 i Sivas, Armenien, † 15.8.1916 i Istanbul, s. af Toros N. og Henisande.

N. var 1895 på Testrup højskole og rejste senere til Schweiz hvor hun traf sin tilkommende mand der i sin egenskab af direktør for et institut, der tog sig af unge armenieres opdragelse, gjorde et stort arbejde for sine nødstedte landsmænd; 1909 fulgte hun ham til Istanbul hvor han havde fået ansættelse som lektor ved det armeniske nationalgymnasium; med første verdenskrig brød ulykken for alvor ind over armenierne, og det blev efterhånden så utåleligt i Istanbul, at N. 1916 måtte sende to af sine børn alene gennem det krigsramte Europa hjem til Danmark; og da manden kort efter døde, fulgte hun selv efter. Hun debuterede 1905 med en samling ikke synderligt særprægede digte *Bølgesang* under pseudonymet Nils Ellinger; men selv om den 1919 efterfølgende samling *Dønninger* er af en langt større modenhed, er det dog ikke som lyriker N. hævder sig. 1913 udsendte hun sit første prosaarbejde *Børn. Danske Mødre tilegnet* der fulgtes af *Barndom. En Bog om Børn*, 1915 – det er to novellistisk formede, pædagogiske vejledninger der røber en ikke ringe indsigt i barnets psykologi og giver mødrene kloge råd om, hvordan de skal sige børnene sandheden om deres oprindelse etc. Virkelig kendt blev N. først da hun 1917 udsendte *Den store Jammer* der s.å. blev fortsat med *De Hjemsogte* og n.å. med *Den hvide Mark* – i disse tre bøger, der fremtræder som en række noveller og skitser, giver N. et så rystende indtryk af tyr-

kernes forfølgelse af armenierne at man forstår, hun taler med smertens ret, som hun selv siger et sted. 1918 fulgte nogle *Balkan-Noveller* der skildrer en række tyrkiske typer med mere mennekelige træk end dem man finder i armeniernovellerne, men forfatteren understreger rigtignok at den sympati, hvormed disse typer er tegnet, ikke skyldes tyrkerne som folkeenhed og endnu mindre som magthavende brutalt kulturfjendtligt element. Efter disse bøger, der ved deres fremkomst gjorde et meget stærkt indtryk, kom nutidsromanerne *Marie*, 1925 og *Den gyldne Bro*, 1926 samt otte historier *Uden I blive som Børn*, 1927; så forskellige fra armenierbøgerne disse fortællinger end er afgiver de dog et nyt vidnesbyrd om deres ophavsmands flammende retfærdssans.

Selvbiografi i Årsskr. for Testrup højskole, 1926 60–66 (også i Ingeborg Thaning og I. N.: Testrupminder, s.å.). – Georg Brandes i Politiken 22.5.1917. Lily Gad i Gads da. mag. XII, 1917–18 104f (anm. af Den store jammer). Ellen Key i forordet til den svenske udg. af *Børn*, 1918.

Peder Hesselaar*

Namensen, Lütke (Namens, Lüdde; Naaman, Ludolphus (Luderus)), 1497/98–1574, franciskanermunk, skolestifter. * 1497/98 i Padeleck/Lundenbergharde (?), † 31.12.1574 i Flensborg, begr. sst. (Gråbrødre kgd.). F: købmand og rådmannamen *Jansen († 1549) og Vollig (Follich el. Phaleck) († 1549).

N. blev opdraget af fromme forældre i Flensborg. Han indtrådte i franciskanerordenen („broder Lütke“) og studerede i Paris. 1528 vendte han tilbage til Flensborg men blev udvist som tilhænger af den gamle tro. Senere udvistes han ligeledes af Danmark og opholdt sig derpå i Schwerin. 1544 vendte han tilbage til Flensborg for at være sine gamle forældre nær. Han måtte dog gå ind på kongens betingelser: aflægge ordensdragen og afholde sig fra at prædike og undervise. – Forældrenes formue brugte N. til at bygge en skole og afsætte penge til dens drift. Med sit *Gymnasium trilingue et theologicum orthodoxæ ecclesie* ville han indrette en uddannelsesanstalt for katolske teologer men kongen og magistraten omdannede på trods af N.s modstand skolen til en protestantisk latinskole. – N.s liv vidner om hvor langsomt overgangen fra katolicisme til lutherdom fandt sted, men må også ses i sammenhæng med modreformationens fremstød i Skandinavien. I sine uddgivne skrifter, opbevaret på det gamle gymnasium i Flensborg, rasede han mod Luther og lutheranerne. Selv var han en lærd reformkatolik, præget af senmiddelalderlig mystik. Erindringen om ham

har fremkaldt en meget lang række artikler og afhandlinger gennem tiderne. □Mal. 1570. Efter dette akvarel fra 1700-tallet (Kgl.bibl.).

Bibliografi i Schlesw.-holst. biogr. Lexikon IV, Neumünster 1976 175. – Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 454–56. G. Lau i Kirchliche Monatsschr. I, Itzehoe 1852 281–317. Heinrich Hansen i Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.IX, Kiel 1930–35 167–231. Ernst Feddersen: Kirchengesch. Schlesw.-Holsteins II, Kiel 1935–38 = sst. XIX 135. J. Nybo Rasmussen i Niels Steensens gymnasium. Årsskr. 1962 48–51. Jacob Fabricius d.æ. i Sønderjyske årbøger, 1963 179–81. Jacob Fabricius d.y. Optegnelser 1617–1644, udg. A. Andersen, 1964. Vello Helk i Kirkehist. saml. 7.r.V, 1963–65 286 292–95. Erich Hoffmann i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. CI, Neumünster 1976 117–71. – Papirer i Kgl. bibl.

Jens Glebe-Møller

Nannestad, Nicolai Engelhardt, 1730–82, præst. * 13.10.1730 i Nordmøre, Trondhjems stift, † 14.4.1782 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Lars N. (ca. 1692–1764) og Elisabeth Engelhart (1704–66). ~ 17.7.1755 i Kbh. (Cit.) med Mette Elisabeth Delgast, * 22.2.1729 i Horsens, † 26.4.1800 i Odense (Skt. Knuds), d. af urmager i Horsens, senere i Kolding Hans Jochum D. († 1752) og Cathrine Christensdatter Teilmann (* 1694). N. blev student 1744 fra Trondhjem og cand.teol. 1746. 1747 drog han på sin farbror, biskop Fr. Nannestads bekostning ud på en studierejse til Tyskland. Først opholdt han sig i Halle, derpå i Rostock og siden igen i Halle. Af særlig betydning var det at han i Halle vandt en velynder i den strenge Wolffianer, professor S. J. Baumgarten, af hvis metode han senere viste sig påvirket. Efter sin hjemkomst blev N. 1751 informator for landkadetterne, 1754 provst ved kommunitetet og Regensen, men allerede 1755 sognepræst ved Herlufsholm, hvorfra han 1758 flyttede til Odense som professor i hebraisk og lektor i teologi ved gymnasiet. Med dette embede forenede han fra 1766 stillingen som residerende kapellan ved Skt. Knuds kirke. 1760 blev han dr.teol. 1773ff var han indblandet i den pinlige sag mod sin sognepræst, professor J. C. Pingel der blev afsat for hor, og i hans private liv skaffede hans herskesyge kone ham adskillige genvordigheder. – Som teolog nød N. anseelse som en lærd og arbejdsom mand. Særlig fremhæves hans trang til kritisk efterprøvelse af overleverede læresætninger og hans evne til at føre sine disciple til selvstændig tankevirksomhed. Selv tilhørte han den ældre supranaturalistiske skole, og han deltog jævnligt i tidens apologetiske arbejde ud fra de Wolffske principper som præger både hans omfattende forfatterskab af strengere teologisk art og forskellige prædikener der mere gør indtryk

af at være grundige, men meget tørre, dogmatiske afhandlinger end levende forkyndelse. Blandt hans skrifter fortjener navnlig at fremhæves *Nødtørstig Oplysning over de Forvantskabs-Leed, i hvilke Ægteskab efter Guds Lov er forbudt*, 1771 og *Fuldstændig og tydelig Tabelle paa de Beslægtede og Besvogrede*, 1776, fordi N. på dette område i lighed med J. D. Michaëlis bygger på Mose lov som grundlag i stedet for den kanoniske ret. N. interesserede sig også stærkt for pædagogiske reformer. 1771 indgav han til J. F. *Struensee en plan om en reform af universitetet, og i mange år var han optaget af at skabe bedre hjælpemidler for religionsundervisningen, idet han fandt de foreliggende lærebøger – deriblandt Erik *Pontoppidans forklaring – utilfredsstillende. Selv udgav han *Veiledning til en forbedret Christendoms-Undervisning for Børn og Ungdom*, 1772 og *Christendoms-Lære for Børn og Ungdom*, 1775.

Fr. Nannestad: Stamtbl. over slekten Nannestad, 2. udg. ved Eli Nannestad, Oslo 1942. Orationes inaugurales, 1760 33–36. Lorentz Ancher: Ligprædikenen over N. N., 1782. J. C. Bloch: Den fynske gejstligheds hist. I, 1787 324–28 732–35. Rasmus Nyerup: Hist.-stat. skildr. af tilstanden i Danm. og Norge III,2, 1805 377–79. Professor R. Nyerups levnetsløb, udg. Chr. Ludv. Strøm, 1829 7. H. P. Mumme: St. Knuds kirke i Odense, 1844 266. [R. J. F.] Henrichsen i Saml. til Fyens hist. og top. III, 1865 326f 331. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 208f. Jul. Clausen: Den danske Tartuffe, 1916. H. Ostermann i Norsk slektshist. t. IV, Oslo 1934 223f.

Bjørn Kornerup*

Nannestad, Werner Ludvig, 1839–99, præst. * 9.10.1839 i Øster Velling, † 22.10.1899 i Stillinge, begr. sst. F: sognepræst, senere i Vestenskov og Kappel, provst Nicolai Conrad N. (1791–1871, ~ 1° 1821 med Bolette Cathrine Stephensen, 1799–1824) og Margrethe Dorph (1807–48). ~ 24.5.1882 i Roskilde med Thora Rittmer Jacobsen, * 1.1.1864 i Skovlunde, Ballerup sg., † 17.8.1943 i Ordrup, d. af lærer, sidst i Herringløse Emil Bartholin Rittmer J. (1835–74) og Anna Marie Brock (1842–83). N. blev student 1859 fra Nykøbing F. og cand.teol. 1866. Han var dernæst huslærer på Clausen indtil han 1869 blev adjunkt i Roskilde (fast ansat 1871). Som sådan foretog han 1872–73 af helbredshensyn en rejse til Frankrig og Italien. 1882 blev han sognepræst i Herringe-Gestelev, hvorfra han 1892 flyttede til Ubby og 1897 til Stillinge. Som præst tilhørte han centrumslinjen. Han forstod i sjældnen grad at vinde sine menigheders hengivenhed, og ligesom J. H. *Paulli, af hvem han var discipel, havde han sin styrke i sjælesorgen over for syge. For videre kredse blev han kendt ved sit flittige forfatterskab. Han be-

gyndte som historiker, idet han i Historisk Tidsskrift (5.r. IV, 1883–84) offentliggjorde en afhandling, til dels bygget på arkivstudier, om hertugen af Gottorps indflydelse på fredsforhandlingerne i Nimwegen, Fontainebleau og Lund. Senere bevægede han sig væsentlig inden for den teologiske fagkreds. I Theol. Tidsskrift for den danske Folkekirke skrev han 1885–94 en række, delvis omfangsrige afhandlinger om begrebet sund lære, om forsoningen og forløsningen, udødelighedsproblemet og om forholdet mellem forkyndelsen og bekendelsesskrifterne. Disse arbejder vidner om en human og kundskabsrig personlighed der forstod at lægge sine tanker frem i en klar, akademisk form. Om end han overvejende fulgte traditionelle baner var han dog ikke uden selvstændighed i opfattelse og tilegnelse. Mest kendt blev N. ved sine *Portrætter fra Kirken I–III*, 1895–99 der – som undertitlen *Bidrag til en Karakteristik af dansk Prædiken i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel* angiver – tilstræber at belyse en række danske kirkemænds homiletiske indsats på en ret bred åndshistorisk baggrund. Han har heri behandlet D. G. Monrad, C. Hostrup, R. Frimodt, senere H. L. Martensen, J. H. Paulli og N. G. Blædel, og kunne karakteristikkene undertiden have været noget mere dybtgående, så har N. dog ofte fundet lejlighed til at fremlægge gode iagttagelser. N.s mest typiske arbejde er måske *Grev Leo Tolstoy som religiøs Forfatter*, 1894, hvori han trods al kritik i en smukt afrundet fremstilling giver en sympatisk forstående skildring af den store profetskikkelse.

Fr. Nannestad: Stamtv. over slekten Nannestad, 2. udg. ved Eli Nannestad, Oslo 1942.

Bjørn Kornerup*

Nansen

Som navnet angiver hører slægten N. oprindelig hjemme i Sønderjylland hvor dens ældst kendte mand Evert N. (–1613) var købmand i Flensborg.

Jul. Bidstrup: Stamtv. over de bornholmske familier Müller, Madvig og Sode, 1884 (repr.-udg. 1979). Louis Bobé: Borgmester Hans Nansens efterslægt, i Pers.hist. t. 3.r. 1, 1892 9–17. Haagen Krog Steffens: Norske slægter II, Kria. 1915 208.

Hans H. Worsøe

Nansen, se også slægt Nathanson.

Nansen, Betty Anna Marie, 1873–1943, skuespiller, instruktør, teaterdirektør. * 19.3.1873 i Kbh. (Frue), † 15.3.1943 på Frbg., urne på Skagens gren. F: skuespiller, teaterdirektør, senere regissør ved Dagmar-teatret Frederik Carl Christian

Oscar Müller (1845–95) og skuespiller Maria Petrine Petersen (1855–1929, ~2° 1896 med skuespiller Johannes *Ring, 1863–1936). ~1° 14.3.1896 i Kbh. (b.v.) med forfatter, forlagsdirektør Peter *N., * 20.1.1861 i Kbh. (Garn.), † 31.7.1918 i Mariager, s. af kateket ved Garn. k., senere sognepræst, sidst i Højelse og Lellinge, Ferdinand Peter Nicolai N. (1825–99) og Johanne (Hanne) Henriette Buchheister (1826–70). Ægteskabet opløst. ~2° 28.6.1927 i Tårnbæk med skuespiller Henrik *Bentzon, * 5.5.1895 i Bergen, † 28.9.1971 i Jægersborg, s. af skibsfører Heinrich Thomsen B. (1846–1905) og Dina Cathinka Norstrand (1858–1930). Ægteskabet opløst 1933.

N. blev født med flere generationers teaterblod i årene. Fra hun var seks år fulgte hun med sine forældre på turneer fra by til by, ingen fast adresse, ingen skolegang. Da hun blev ti fik forældrene imidlertid fast engagement på det nyrøjste Dagmar-teater og hun kom i Zahles skole. På trods af en glimrende begavelse for det boglige blev N. dog ikke lærer som faderen ønskede det. 1892 blev hun kasseret til optagelsesprøve på Det kgl. teater, men allerede n.å. hentede Gustav *Esmann hende til Casino hvor hun debuterede i titelrollen i Sardous *Dora* (27.8.1893). Hendes sjældne talent blev straks fastslået af kritikken. Kort efter spillede hun Lene i *Capriciosa* og Magda i Sudermanns *Hjemmet*. Hun fik opgaven fordi den oprindelige indeholder Soffy Mantzius krævede flere prøver. Men N. var fyldt af begynderens overmod: „Havde man bedt mig spille Hamlet eller Lady Macbeth dagen efter havde jeg sagt ja“, fortalte hun senere. Hun drev rovdrift på sig selv, blev syg af tuberkulose og måtte sendes til syden, Korsika, hvorfra hun vendte helbredt hjem. Men hun måtte alligevel hele livet trækkes med et svagt helbred. Efter hjemkomsten viste hun sig som Cyprienne i det elegante franske lystspil *Lad os skilles*. Men den største af sine tidlige triumfer fejrede hun i *Kameliadamen*, iscenesat af Herman *Bang, hans første forsøg som instruktør herhjemme. Deres nære samarbejde fortsatte. Han forblev livet igennem hendes trofaste rådgiver. N. var ikke nogen regelmæssig skønhed som sin mor. Hun havde kraftige træk og opstoppnæse, men udstrålingen koncentreredes i et udtrykfuldt smil, en rislende ironisk latter og et talende blik bag tunge øjenlåg. Høj og graciøs, primadonna fra første færd, rigt udstyret med ærgerrighed, intelligens og kolossal energi. Med hende skiftede kvindeidealet i dansk kulturopfattelse. 1896–99 var hun ved Det kgl. teater uden at møde de store udfordringer.

Ægteskabet med Peter Nansen placerede hende centralt i den oppositionelle fløj i datidens litte-

Nansen, Betty

ratur- og teaterverden, hvor han var primus motor og sammen med Edvard *Brandes og Sven *Lange kårede hende til deres præstinde og fortolker af den frigjorte kvindetype. Edvard Brandes' *Under Loven* og *Primadonna*, og Sven Langes *Fru Majas Hævn* og *Leonora Karoly* blev skrevet til hende. Bjørnstjerne Bjørnson og Henrik Ibsen bejlede til hende fordi hun bedre end nogen anden formåede at føre deres kvindeskikkelser til sejr. Hun var ombøjet af næsegrus beundring. Det hjalp hende på nogle punkter og skadede hende på andre. Der gik politik i hendes karriere. Men op over meningsudvekslingerne hævdede hendes dybt originale personlighed sig. – Det blev på Dagmar-teatret 1899-1903 under Martinus *Nielsens direktion at hun fik de store udfoldelsesmuligheder. Fra den periode står Tora i Bjørnsons *Paul Lange* og *Tora Parsberg* som et uovergået højdepunkt. Hun gentog Marguerite Gautier i *Kameliadamen* i ny og modnet udgave. Hertil kom tiltelrollen i *Agnes Jordan*, Helene i *Under Loven* og Lydia i Bjørnsons *Laboremus*.

Rastløs som hun var, altid higende efter nye udfordringer brød N. sin kontrakt med Dagmar-teatret og indtrådte i Folketeatrets direktion sammen med J. F. *Dorph-Petersen. Intentionen var at hun skulle være garant for en ny linje i repertoire med vægt på danske og udenlandske litterære skuespil. Til at understøtte denne blev Emil *Poulsen instruktør i hendes første sæson. Men Nørregade-scenen var et familievenligt teater, hvor man ventede sund fornuft, godt humør og en borgerlig moral repræsenteret i stykkerne, ikke litterært drama. Man åbnede med Hertz' *Ninon*, et skuespil belastet med en nostalgisk nimbus fra fru Heibergs (Johanne Luise *H.) og

Michael *Wiehes dage. Der var ingen tvivl om at N.s stolte Ninon der endte som en mater dolorosa og Adam *Poulsens skønne chevalier ville have trukket folk til, hvis de blot ikke havde spillet i Nørregade. Skønt N. i løbet af to sæsoner skabte fine præstationer som Josefina i Edvard Brandes' *Overmagt* og baronesse Alvida i Gustav *Wiedes *Hendes gamle Naade*, lykkedes det hende ikke at få fast plads i publikums bevidsthed, før hun optrådte i helt andre genrer og i groft tegnede karikaturer som fx markgreviden i *Livets Dal*, Caroline i vaudevillen *For Alvor*, Jacqueline i det franske skuespil *Den grimme Kone* og den mystiske dame i folkekomedien *Nihilister*. Hun viste her en anden side af sit talent og et frisk og underfundigt lune, så det publikum, der var træt af hendes tåreflom, måtte erkende at hun også var en stor komisk skuespiller. Men derved fik den side af repertoiret som havde Dorph-Petersens sympati overtaget, og N.s kamp for en fornyelse og højnelse af repertoire syntes frugtesløs. Men på falderebet da hun efter to sæsoner forlod Folketeatret skabte hun et af sine mesterværker som Amalie *Skrams Agnete der stjæler og tilstår og derved mister den mand hun elsker. Herman Bang havde privat hjulpet hende frem til en neddæmpet form, et „underspil“, der skabte en tyst patos. Sorgen, der næsten gjorde hendes ansigt ukendeligt, var det skønneste der er set på en dansk scene. Da hun spillede Agnete på Svenska teatern i Stockholm (1905) fandt kunsthistorikeren Carl G. Laurin at betydeligere skuespilkunst ikke fandtes i det ganske Europa: „Har verkligen en Duse mera kvinnlig doft, en Réjane mera teknik, en Eysoldt mera intensitet än fru Betty Nansen?“. Agnete og Tora Parsberg var pragtpræstationerne i hendes første og som

skuespiller rigeste periode. Rollerne var så at sige hendes i vor skuespilkonsts historie. Efter at have forladt Folketeatret gæstede hun Sverige, Norge, Finland og Rusland (1905–07). Siden udvidede hun disse skandinaviske gæstespil i større udstrækning end nogen anden dansk skuespiller. Særlig i perioden 1910–17, da ægteskabet var opløst, havde hun ikke fast station, men tog kun kortvarige engagementer snart ved de kbh.ske privatscener, snart ved Det kgl. teater (1907–10), hvor hun føjede lady Macbeth og dronning Elisabeth i *Maria Stuart* til sine klassiske præstationer. – Hun var utrolig mangesidig, men forvandlingsevnen var af en særlig art. Først da hun nåede de historiske skikkelser som Elisabeth og klassiske figurer som Helena i *En Skærsommernatsdrøm* begyndte hun at anvende egentlig maskering. Før havde hun blot forandret frisuren og kostumet. Med ganske små midler var hun i stand til at tegne karaktererne og belyse dem indefra. Hun havde en beundringsværdig angst for unatur og kunne undertiden bevidst udglatte og afblyse sin kunst selv i en paraderolle som Abigaël i *Ambrosius*. – Hun rejste meget. Var i Egypten, Algerie og ofte i Paris bl.a. for at købe creationer. Det var særlig modehuset Paquin hun frekventerede, introduceret af Réjane. En kortere tid rejste hun endogså til USA for at opleve det store filmeventyr. 1917 var hun atter i Kbh. fast besluttet på at få sit eget teater. Med økonomisk bistand fra Max Ballin erhvervede hun Alexandrateatret (det forhenværende Morskabsteater) i Frbg. allé. Således fik hun et teater, der bar hendes navn (efter mønster af Théâtre Sarah Bernhardt) og befæstede derved endegyldigt sin position. Egentlig var hun berettiget til en større virkeplads, Det kgl. teater, og var også det eneste helt indlysende lederemne herhjemme. Men det voldsomme temperament, der hastigt kunne svinge fra polarorkan til blikstille, mens ætsende skepsis og brændende tro kæmpede om herredømmet i hendes sjæl, gjorde hende måske mindre velegnet til at styre den store arbejdsplads. Men „det lille kunsttempel“ kunne hun regere og forvandle til et avanceret litterært teater og i så høj grad give det en profil, at da hun var borte, forsvandt det kunstneriske kontrapunkt til Det kgl. teater. Med sit navn i gyldne bogstaver over indgangen begyndte N. 27.9.1917 sin direktørperiode, der med enkelte afbrydelser (1925–27 og 1930–31) kom til at vare 26 sæsoner. I de lykkeligste sæsoner i slutningen af 20erne og begyndelsen af 30erne slog hun vinduerne op mod den nye internationale dramatik, som hun havde enestående flair for at vælge og mod til at satse på. Pirandellos *Seks Personer søger en Forfatter*, Ernst Tollers *Hopla vi lever*, Eu-

gen O'Neills *Anna Christie*, siden *Sorg klæder Elektra*, Jules Romains' *Dr. Knock*, Noël Cowards *Dansen i Babylon*, Verneuls *Min polske Kusine*, det amerikanske negerskuespil af Marc Conelly *Guds grønne Enge*, Sutton Vanes' *Den sidste Rejse*, et dramatisk eksperiment, som dengang var på vej til det europæiske teatermarked. N. indførte også den engelske romanforfatter J. B. Priestleys skuespil *Vi, der lyver*, 1933 og Bernard Shaws *Kejser af Amerika*. Til trods for teaterlykkens uberegnelighed var N. aldrig bange for den store indsats selv om hun på forhånd vidste, at der ikke ville komme penge i kassen. Norske dramatikere der ikke havde haft succes i Kbh. gav hun husly, bl.a. Gunnar Heiberg, Peter Egge og Ronald Fangen hvis Oxford-skuespil *Som det kunne ha' gaaet*, 1936 vakte både oprør og henrykkelse og megen satire i vers og billeder. Bedre gik det Nini Roll Ankers *Komedien*, hvor N. fremstillede en stor skuespiller og hendes kamp for at holde sig på toppen. På scenen havde hun anbragt Herman Bangs portræt over kaminen, så hun spillede foran sin ungdoms vejleder. Stykket gjorde så stor lykke at hun drog på turné med det. Hun videreførte August Falcks kamp for Strindbergs dramatik med *Den stærkere*, *Faderen* med Fjelstrup i titelrollen, *Paaske og Kammerater*, hvori Strindberg vender sig mod kvindesagen. N.s præstation som den emanciperede, mandhaftige Abel hørte til hendes ypperste karakterfremstillinger gjort med skarpt lune og bastant realisme. Peter Malberg var modspilleren, den feminine mand. N.s teater blev også et forum for danske digtere. Som talentespejder var hun skarpt seende. Til de store aftener i hendes teaters historie hører Kaj Munks *I Begyndelsen var Ordet*, som var blevet forkastet af Det kgl. teater. Samarbejdet med Munk fortsatte da han „omskrev“ Hamlet for at gøre det store drama lettillgængeligt for alle. Munk havde moderniseret og politiseret tragedien med mange aktuelle allusioner og med Hamlet (Henrik Bentzon) smokingklædt. Større glæde fik Bentzon af at spille professor Krater i Munks *I Brændingen*, 1937, som Det kgl. teater ikke ville opføre en halv snes år forud af hensyn til den da nylig afdøde Georg Brandes' minde. Også skuespil af Leck Fischer, Karl Schlüter og Einar Howalt fik chancen på hendes teater. Talentfuld dramatik skaber nye udfoldelsesmuligheder og mange unge fik store chancer under N.s lederskab. Samtidig gav hun dansk teater saltvandsindsprøjtninger med udenlandske gæstespil (Ingolf Schanche, Gunnar Tolnæs, Maurice de Féraudy, Moissi og Théâtre des Arts direktør Durec med personalet fra hans forsøgscene). Hun gav P. Fjelstrup oprejsning i *Fade-*

ren hvor han skabte en af de største tragiske præstationer i dansk skuespilkunst. En perlerække af skuespillere gæstede i øvrigt hendes teater: Adam og Johannes *Poulsen, Carl *Alstrup, Bodil *Ipsen, Gerda *Christophersen, Johannes *Meyer, Oda *Nielsen, Ellen *Gottschalch, Gull-Maj Norin, Tora Segelcke, Else *Skouboe m.fl. N. forstod i særlig grad at samarbejde med mandlige skuespillere, fx Henrik Bentzon, hvis evner hun straks var opmærksom på og som debuterede 1924 som Ejler Løvborg i *Hedda Gabler*. Fra første færd skabte hun ham og sin ungdom til trods virkede han som en jævnbyrdig og klædelig partner for hende. I de seneste år af N.s liv forekom det, at den egentlige fremstillingskunst indskrænkede sig til samspillet mellem ham og hende.

N. var den fødte instruktør og kunne få en stol til at spille komedie. Hun satte en lang række forestillinger op. Til de bedste hørte *Gengangere*, *Den sidste Rejse*, Johannes Heskjærs *Kirstine* (i Casinos lille teater), *Hopla vi lever*, *Vi der lyver*, *Ordet*, *I Brændingen*, *Barnet*, *Hvis jeg havde Penge*. Forestillinger der virkelig interesserede hende gav hun en musikalsk rytme og intens atmosfære, samtidig med at hun forstod at trylle med den lille scene og gøre den til et billedteater. N.s styrke var at hun kunne skabe et ensemble der fungerede på højeste plan, hendes svaghed at hun ikke kunne holde på det. Det mærkedes mod slutningen at hendes dispositioner blev flakkende, undertiden desperate. Hun kunne i de seneste år totalt forsømme forestillinger eller i sidste øjeblik give dem en overfladisk retouche, sætte sit stempel i hjørnerne af dem og så lade dem gå som de bedst kunne. I de 26 år hun ledede sit teater, var hun ofte på ruinens rand. I de perioder havde hun ikke råd til at være litterær eller finkulturel, men måtte skære en anden grimasse og komme sit småborgerlige publikum i møde med fx *Lynggaard & Co.*, *Frk. Kirkemus* og *Patsy* med Karina Bell. Eller hun gravede Hostrups *Under Snefog* frem og Overskou og Arnesens *Capriciosa*. Størst kasse gav dog det amerikanske lystspil *Du kan ikke ta' det med dig* af forfatterfirmaet George S. Kaufman og Moss Hart. – I sin direktørperiode gennemspillede N. retrospektivt så at sige hele repertoiret fra Ibsen og Bjørnson-tiden, en slags parade af gamle ønskedrømme. Hun vedblev hårdnakket at spille de unge kvinder fra forrige århundrede. Det gik ikke med Nora. N. var ligesom for stor til at illudere „lærkefugl“ på den lille scene. Men hendes Hedda Gabler var spændende. I de modne år måtte hun skifte det erotiske fag ud med moderrollerne, hvilket dog blot føjede nye dimensioner til hendes i forvejen store galleri. Den modne

oplevelsesstyrke virkede imponerende men også med mindelser om fortidig spillestil: det monumentale, det statuariske, en-face-spillet, det poleerede sprog (hun sagde meget med „e“ og nøgen med „ø“) og kostumer med lange tragiske ærmer. Men hun kunne fremstille *Elisabeth*, *Kvinden uden Mand* af André Jossot, Adam *Oehlenschlägers *Dronning Margareta*, Čapeks *Moderen* og *Fru Inger til Østraat* så tilskuerne skjalv. Med fru Alving i *Gengangere* vandt hun dog sin største sejr i den modne periode. I hendes kamp, opofrelse og resignation var der en smertelig bunden varme. En suveræn og dybt original opfattelse. Hun kom da også til at spille *Gengangere* på Théâtre L'Oeuvre i Paris. I de sidste år var hun svært bevægelseshæmmet, men kunne alligevel fra sin stol tryllebinde publikum. Sept. 1942 indledte hun sin 25-års jubilæumssæson som teaterleder der fejredes med en kavalkade af retrospektive forestillinger. Sæsonen viste til fulde at hun ikke blot havde samlet en menighed, men også forstået at holde på den. Tilfældet ville at hun optrådte sidste gang 10.1.1943 som mrs. Tabret i *Den hellige Flamme* af Somerset Maugham. Titlen kan stå som symbol for hendes virken.

N. blev tidligt inviteret til at filme. Ole *Olsen ville lancere hende som stjerne i verdensformat. De fineste penne blev mobiliseret (Sven Lange, Sophus *Michaëlis). Hendes store ekspressive øjne med de ægte tårer øvede en trolddom på læreredet og hun kom da også til at spille en række ulykkelige kvinder, bl.a. i *Bristet Lykke*, 1913, med Poul *Reumert, s.å. *Elskovs Naade* med bl.a. Adam Poulsen, n.å. Hjalmar Davidsens *En stærkere Magt*, derefter *Revolutionsbryllup* hvor hun spillede Alaine, den eneste gang hun var på læreredet med Valdemar *Psilander. 1914 rejste hun til USA og indspillede i Canadas sne Lev Tolstojs *Opstandelse*. Filmen kom dog ikke til Danmark, ligesom hendes filmkarriere tonede mager ud ved Fox Film. Senere omgikkes hun selv med planer om en Kristusfilm og en filmatisering af Fru Inger til Østraat.

N. indskrænkede sig ikke til at sige replikker andre havde skrevet. Hun skrev selv og var en begavet skribent. De planlagte livserindringer blev ikke realiseret. Arbejdsbyrder og sygdom hindrede hende i at få ro til at skrive. Det er et savn at N.s memoirer ikke foreligger som en meget vigtig 1900-tals pendant til fru Heibergs erindringsværk i det forrige århundrede. N. havde så at sige oplevet alt hvad der kan opleves i teatrets verden og sproget ejer næppe superlativer, som ikke er anvendt på hendes kunst. Men hun fik dog lejlighed til i tidsskriftet Teater (1901) at mindes sin barndom fra hun var seks til ti år (*Et*

Teaterbarn). Næste år skrev hun i *Illustreret Tidende* om den skam hun følte ved at tilhøre den pariakaste, skuespillerstanden regnedes for (1902). Hun har ligesom fru Heiberg givet gode råd om teaterkostumet i en artikel *Om Klæder* ligeledes i „Teater“, hvor hun refererer til Eleonora Duse og Réjanes erfaringer. Hun har skrevet kronikker og en lang række artikler til sit teaterprogram. I de senere år udstedte hun med stigende hyppighed manifeste og proklamationer, nogle af markant teaterpolitisk indhold, fx kæmpede hun – skønt selv bevillingshaver – for fri teaternæring mod myndigheder og skuespillerforbund. Hun sørgede til det sidste for at have offentlighedens bevågenhed. Som kunstner og personlighed var hun hinsides alle mål. Et unikum, der kun egnede sig til at blive medlem af sit eget ensemble og selv det kunne knibe til sidst. Hun var en sagakvinde i vilje, i had, i fantasi og i ukuelighed. Dimensionerne var for store til at indpasses i lilleputlandets gadespejl. Det fik hun at føle i de seneste år.

Hun udgav 1910 sammen med Karin *Michaëlis anonymt brevromanen *Kvindehjerter*. N. var fra 1935–40 teaterdirektørforeningens formand. 1907 modtog hun som den første skuespillerinde Ingenio et arti. N. modtog Tagea Brandts legat 1929, den norske konges fortjenstmedalje, den svenske Pro litteris et artibus samt blev studenternes æreskunstner 1939. – F.M.1 1938.

□ Flere tegn. af Aug. Jerndorff, 1893 (*Teatermus.*) og 1897, mal. af samme, 1897. Tegn. af L. Find, 1895. Flere tegn. af Rasmus Christiansen 1898–1900, tegn. af samme, 1901. Tegn. af Chr. Aigens. Radering af Anders Zorn, 1905 og af C. F. Holmgreen, 1907. Tegnet i roller af Vald. Andersen, 1907 og af Sophus Jürgensen, 1908. Tegn. af H. Jensenius, 1918 (Fr.borg) og af Ivan Opffer, 1924 (sst.). Tegnet i rolle af B. Biilmann Petersen og litografi af H. Bendix, begge udst. 1930. Syv karikerende rolletegn. af Viggo Thomsen, 1941, en tilsvarende af samme, 1943 (*Teatermus.*). Silhouetklip af Nelson (Kgl.bibl.). Tegn. af Gudmund Hentze (sst.) og pastel af samme. Tegn. af Arthur Stadler, Gerda Ploug Sarp, Arne Kavli (*Teatermus.*), Vald. Møller (sst.) og plakat af Svend Brasch. Mal. af Søren Kjersgaard, 1981 (Betty Nansen teatret). Foto.

Interviews i *Ekstrabladet* 10.3.1934 og *Politiken* 13.11.1937. B. N. i *Nationaltid.* 16.3.1943. Min egen ven. Herman Bangs sidste brev til B. N., 1974 (m. efterskr. af Sv. Kragh-Jacobsen). – Sv. Lange i *Ill. tid.* 28.12.1902. Samme: *Meninger om teater*, 1929. Herman Bang: *Masker og mennesker*, 1910 185–208 (optr. i forf.s. Værker i mindeudg. VI, 1912 (2. opl. 1921) 394–411). Vilh. Andersen: *Kritik. Teater*, 1914 123–30. Kaj Munk i *Dagens nyheder* 22.2.1936. Samme: *Foråret så sagte kommer*, 1942 (3. udg. 1978). Samme i *Jyllands-*

posten 28.3.1943. Fr. Schyberg: *Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937*. Samme: B. N., 1939. Samme: *Ti års teater, 1939*. Samme i *Politiken* 16.3.1943. Samme: *Teatret i krig, 1949*. Samme: *Danske skuespillerportrætter, 1959 21–32*. Hans Brix og Henry Hellssen i *Berl. aftn* 15.3.1943. Fr. Hegel sst. 7.5. s.å. Georg Wiinblad i *Socialdemokraten* 15.3. s.å. Oscar Geismar i *Kristeligt dagbl.* 16.3. s.å. Haagen Falkenfløth i *Nationaltid.* s.d. Sv. Borberg i *Berl.tid.* s.d. Viggo Cavling i *Politiken* s.d. Rob. Neieniend i *Nord. t. for vetenskap, konst och industri* ny ser. XIX, Sth. s.å. 354–63. Samme: A/S Kbh.s Hippodrom. *Folketeatret 1845–1945, 1945*. Samme: *Casino, 1948*. Samme: *Gennem mange år, 1950 185–94*. Samme: *Forlystelsernes allé, 1958 75–164*. *Teatret på Kongens Nytorv 1748–1948, 1948*. Opt. i DRs arkiver og Filmmuseet. G. Sandfeld: *Thalia i provinsen, 1968*. Samme: *Teaterkunst på små scener, 1969*. Olaf Ussing: *Jeg vidste uden at vide, 1974*. – Papirer i Kgl. bibl.

Karen Krogh

Nansen, Hans, 1598–1667, borgmester, præsident. * 23.11.1598 i Flensborg, † 12.11.1667 i Kbh., begr. sst. (Helligg. k.). F: borger i Flensborg Evert N. († 1613) og Maren Pedersdatter. ~ 5.11.1626 i Kbh. med Sophie Hansdatter, * 28.1.1602 i Slangstrup, † 12.1.1674 i Kbh., begr. sst. (Helligg. k.), d. af slotsskriver på Fr.borg, senere købmand og kæmner i Slangstrup Hans Pedersen († senest 1614) og Maren Simonsdatter Surbek († 1655, ~ 2° med købmand i Kbh. Henrik Berner, † 1632, ~ 1° med Alhad Hansdatter, † 1612).

N. kom som syvårig i Flensborgs tyske skole. Efter faderens død kom han i huset hos sin farbror der 1614 tog ham med på en handels ekspedition til Kolahalvøen. I de følgende år besøgte han adskillige gange Rusland og erhvervede herved et så godt kendskab til russisk, at regeringen senere kunne bruge ham som tolk. 1619–20 deltog han i den ekspedition der skulle undersøge mulighederne for at organisere en dansk handel på Nordrusland, det såkaldte Petsoriske kompagni. Den indsigt i sejlads og handel i arktiske egne han havde erhvervet, var sikkert baggrunden for at han efter hjemkomsten fik plads hos den københavnske storkøbmand og borgmester, Mikkel *Vibe der var en af hovedmændene i Islandsk kompagni. N. kom straks i kompagniets tjeneste; 1621–39 besejlede han hver sommer Island og 1627–39 forestod han om vinteren salget af hjemførte produkter i Glückstadt. Sin geografiske og nautiske indsigt nedfældede han i sin på dansk skrevne håndbog *Compendium cosmographicum*, 1633, der udkom i flere forøgede udgaver og også oversattes til islandsk.

N. fik hurtigt en central position i det københavnske borgerskab. Ægteskabet med en niece til Mikkel Vibes hustru gav ham familiære relationer til en række af det københavnske borgerskabs spidser; bl.a. blev hofapotekeren Esaias

*Fleischer hans svoger. Han blev selv participant i Islandske kompagni og 1639–49 var han kompagniets forvalter, dvs. direktør. Under Torstenssonkrigen udrustede han et skib til flåden. 1653 optræder han som participant i det afrikanske kompagni. 1639 var han blevet rådmand i Kbh. og 1644 blev han efter kongens ønske og med magistratens flertal i ryggen 4. og yngste borgmester i Kbh. efter hustruens morbror Simon Surbeck d.y. 1654 rykkede han i kraft af anciennitet op som 1. borgmester. Første gang han agerede i en større politisk sammenhæng var nov. 1650, da han sammen med daværende 1. borgmester Hans Nickelsen Lund forelagde rigsrådet 144 københavnske borgeres klage over den ny accise og besværinger over indkvarteringen. Da henvendelsen afstedkom en irettesættelse fra kongen og rigsrådet skød de to borgmestre skylden på det menige borgerskab, men fastholdt på den anden side det delvis berettigede i klagerne. Når især rigsrådet reagerede skarpt var det fordi henvendelsen kunne opfattes som et angreb på de adelige privilegier og som et krav om ligestilling med adelen. Statens økonomiske afhængighed af det københavnske storborgerskab betød dog, at man ikke i længden kunne sidde borgerskabets krav overhørig. I de kritiske dage februar 1658, da Karl Gustav stod foran Kbh.s porte, lovede regeringen københavnerne privilegier der ville ligestille dem med adelen, men efter freds slutningen syltedes sagen. Da Karl Gustav efter det fornyede krigsudbrud aug. samme år påny stod foran byens porte, måtte regeringen dog tage sagen op igen. N. og den øvrige magistrat synes dog ved denne lejlighed at have spillet en tilbagetrukket rolle. De tilsagn regeringen gav synes nærmest at have været dikteret af de krav, de største statskreditorer, bl.a. Henrik *Müller og Jens *Lassen stillede for fortsat kredit til staten. Derimod er N.s centrale rolle på det store stændermøde efteråret 1660 uomtvistelig. Den såkaldte bispegårdsberetning, hvis troværdighed der på dette punkt ikke er grund til at anfægte, udpeger N. som medlem af den inderkreds der med Christoffer *Gabel som kontaktperson til hoffet tilrettelagde strategien over for adelens finansielle overbudspolitik der i første omgang havde sat understænderne politisk skakmat. Modtrækket blev den statsretlige overbudspolitik i form af tilbuddet om arveriget. Om N. ligefrem var forslaget ophavsmand kan næppe afgøres, men det var ham der sammen med Sjællands biskop Hans *Svane stod som dets hovedforkæmper. Da rigsrådet 13.10. havde givet efter, udtrykte N. ønsket om at borgerlige og gejstlige fik plads i rigsrådet, hvilket var i god overensstemmelse med det københavnske borgerskabs

politiske ønsker. Som repræsentant for disse har han næppe sympatiseret med forløbet af drøftelserne i det derpå nedsatte forfatningsudvalg, hvoraf han selv var medlem. Udvalget kunne nemlig ikke nå til enighed i forfatningsspørgsmålet, og resultatet blev, at det overlod spørgsmålet om forfatningens form til kongen, hvorved vejen til enevælden var åbnet. Der er næppe tvivl om, at N.s sigte med arverigetilbuddet var at skabe grundlag for en borgerlig politisk indflydelse på linje med adelens, men da arverigeforslaget først havde bragt forfatningen på gled, synes andre kræfter at have taget føringen, vel først og fremmest hoffet og de høje officerer. I hvert fald synes N.s egen politiske rolle at have været forbi med arvehyldningen 18.10. Ganske vist fik han titel af præsident i Kbh. og blev assessor i såvel statskollegiet (28.10.1660) og højesteret (20.2.1661), men hans indflydelse og indsats var ringe og et påtænkt kommercekollegium, hvortil han var udpeget som leder, blev ikke til noget. Derimod fik han nov. 1661 inspektionen med Kbh.s handel og stabel. På Islandske kompagnis vegne søgte han at bekæmpe Christoffer Gabels og den i Amsterdam bosiddende Ribeborger Jonas *Trellunds forsøg på at omgå kompagniets monopol. Ved reorganisationen af Islandshandelen 1662 lykkedes det vel N. at sikre sine egne interesser, men nok i nogen grad på bekostning af de øvrige partcipanter i kompagniet. Selv om N. aldrig primært indrettede sin forretningsvirksomhed på de risikable statsleverancer, havde han dog sammen med sønnen Mikkel (+1659) og dennes børn fordringer på staten for mere end 100 000 daler, hvoraf en stor del dog stammede fra boet efter Mikkel N.s svigerfar Rasmus *Jensen Hellekande. For disse fordringer fik N. og hans børnebørn udlagt jordegods i Kbh.s, Frederiksborg og Antvorskov amter for i alt 1225 tdr. hartkorn. – N. havde også lærde interesser og samlede i sin gård i Snaregade et stort bibliotek der gik i arv til sønnen Hans, men som brændte 1679 sammen med Mikkel N.s svigersøn *Griffenfelds betydelige bibliotek.

□Malet hofstykke (Fr.borg). Mal., måske efter forannævnte (sst.), kopi (Kbh.s bymus.), kopi af Lunding (Kbh.s rådhus), gengivet i litografi 1858 og 1867, træsnit af H. P. Hansen 1873, træsnit 1874 og af H. Müller 1892. Stik af A. Haelwegh 1668, efter dette stik af F. Schoenemann 1744, efter tegn. af J. Magnus Petersen 1895, og træsnit 1858. Fremstillet på mal. af P. Cramer (Jægerspris), efter dette stik af O. H. de Lode, 1756. Afbildet på mal. af N. Abildgaard, 1783 (St.mus.), på stik af J. G. Friedrich, 1797, på mal. af C. W. Eckersberg 1825–28 (Chr.borg), på tegn. af W.

Marstrand og af Rasmus Christiansen. Buste af C. Rohl Smidt (Fr.borg) og af L. Brandstrup, 1902 (Kbh.s rådhus). Fremstillet på relief af A. Paulsen. Buste af samme (kongeporten på Chr.borg). – Nævnt på mindetavle (Helligåndsk., Kbh.). Monument af J. Wiedewelt, 1778 (ved Jægerspris).

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I-VI, 1872-84. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia V-VI, 1883-91 (fot. opr. 1969-70). Aktstykker og oplysn. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I, 1903-04. – [Will. Worm:] Progr. fun. univ. Hafn. over H. N., 1667. Es. Fleischer: Ligprædiken over H. N., 1668. Fr. Hammerich i Hist. t. 3.r.1, 1858-59 131-260 (også som særtryk m. titlen: Præsident H. N. d.æ., 1858). O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III-V, 1881-89. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprudg. 1969) 135f 502f o.l.st. Jøn J. Adils: Den danske monopolhandel på Island, 1926-27. Fr. Barfod og L. F. la Cour: De borgerlige rigsdagsmænd 1660, 1925. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvæltningen i 1660, 1936. Samme: Hannibal Sehested I-II, 1946-70. Alb. Fabritius i Hist. medd. om Kbh. 4.r.II, 1949-52 328 331f 335-37. Gunnar Olsen sst. VI, 1959-60 12f 18 49 56. Johan Jørgensen sst. Årbog 1963 24-26 28 36 42 57. Samme sst. 1964 14 21 31 35 39 46f 63 85. Samme: Det kbh.ske patriciat og staten, 1957. Samme i Festskr. til Astrid Friis, 1963. Sv. Ellehøj i Historiallinen arkisto LXIII, Helsingfors 1968 175-84. Carl-Johan Bryld: Hans Svane og gejstligheden på stændermødet 1660, 1974. H. Kongsrud i No. hist. t. 1979, 170-88.

Steffen Heiberg

Nansen, Peter, 1861-1918, forfatter, forlagsdirektør. * 20.1.1861 i Kbh. (Garn.), † 31.7.1918 i Mariager, begr. i Kbh. (Vestre): F: kateket ved Garnisons k., senere sognepræst, sidst i Højelse og Lellinge, Ferdinand Peter Nicolai N. (1825-99) og Johanne (Hanne) Henriette Buchheister (1826-70). ~ 1° 23.8.1887 i Lellinge med skuespiller Louise Brock, * 26.3.1864 i Kbh. (Fødsst.), † 6.12.1900 sst., d. af kaptajn, senere oberst Frederik Christian Kaas (1825-76) og adopteret af bødkermester Martin Møller B. (1824-94) og Signe Cathrine Funch (1837-1912). Ægteskabet opløst. ~ 2° 14.3.1896 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Betty Müller (Betty *N.), * 19.3.1873 i Kbh. (Frue), † 15.3.1943 på Frbg., d. af skuespiller, teaterdirektør, senere regissør ved Dagmarteatret Frederik Carl Christian Oscar M. (1845-95) og skuespiller Maria Petrine Petersen (1855-1929). Ægteskabet opløst.

N. var af jødisk slægt. Hans farfar var nationaløkonomen og bladmanden M. L. *Nathanson der lod sine børn døbe, blandt dem N.s far der blev præst i den danske folkekirke. Om sin oprindelse sagde N. at han havde haft den lykke at blive født som en passende blanding af dansk kristenhed og jødisk race. Den rastløse energi han var udrustet med tilskrev han sit jødiske blod, kristenheden fik han for meget af i sin

barndom; han vendte den tidligt ryggen. Sin barndom tilbragte han i Ålborg og fra 1873 på Herlufsholm. 1879 blev han student, privat dimitteret fra Haderslev læreres skole, 1880 cand. phil. Han indledte et studium af statsvidenskab men gik så over til journalistik, først ved Berlingske Tidende hvor hans farfar og hans morfar havde været redaktører, men hvor han selv ikke passede, fra 1883 en kort tid ved Nationaltiden- de og fra 1884 i elleve år ved det nyoprettede Politiken hvis indhold og stil han i høj grad var med til at præge, dels ved sin trang til at drille og chokere borgerskabet, dels ved så vidt muligt at sørge for at selv den mindste notits var sprogligt uangribelig. Han blev Edvard *Brandes' bedste støtte; sammen bar de det daglige arbejde. I sine første journalistår var han medudgiver af et lille kortlivet teaterblad og 1889-90 redaktør af månedsskriftet *Af Dagens Krønike*.

Sit boglige forfatterskab indledte N. 1883 med *Unge Mennesker*, en samling noveller der i Berlingske Tidende fik en hård medfart; alene det ville have umuliggjort hans forbliven ved bladet. Han fortsatte med flere prøver på kleinkunst, men udgav så 1892 brevromanen *Fra Rusaaret* om et far- og søn-forhold og mellem 1893-95 de tre kærlighedsromaner *Julies Dagbog*, *Maria* og *Guds Fred* der gjorde ham til en af tidens mest læste forfattere som behagede ved sin stil men forargede ved sit livssyn og sin – set med nutidens øjne – beskedne vovethed. Selv satte han sin litterære produktion højt og forestillede sig at de tre bind *Samlede Skrifter* 1908-09 (3. udg. 1920) ville blive en konfirmationsgave. Han bestyrkedes i sin vurdering af den interesse udlændet viste hans bøger. De blev oversat til flere sprog, Maria til i alt ni; en fransk udgave af romanen blev illustreret af Pierre Bonnard. I Tyskland fik han en formelig menighed, og N. er ikke den eneste forfatter der har fået sympati for det land hvor hans værker gør lykke. Under første verdenskrig lagde han, upopulært, ikke skjul på sine synspunkter; han havde sine meningers mod. I forfatterskabet blev der en pause da N. nytåret 1896 forlod Politiken for på opfordring af Jacob *Hegel at blive litterær leder af Gyldendal. Valget vakte anstød og forargelse; den radikale letbenede journalist og det konservativt seriøse forlag passede ikke sammen mente mange. Men valget viste sig at være rigtigt. N.s tilsyneladende nonchalance dækkede over en dynamisk kraft, og en inderkreds vidste at i alle halvfemsernes rørelser inden for kulturlivet havde han spillet en ikke ubetydelig rolle. Personlig udøvede han en overordentlig charme, nok større end nogen som helst anden i datidens litterære verden. I øvrigt havde han det hele: forretnings-

sans, evne til at løse knuder, til at vinde og forlige mennesker. Han var som Ole **Wivel**, en af hans efterfølgere i Gyldendals direktion, har sagt, på én gang engageret i den litterære kunst og i forlagsvirksomhedens kunst. Hurtigt rykkede han forlaget op af den stagnation der fulgte efter den første Hegels død, imødegik med dygtighed den konkurrence der truede med at fratage det dets førsteplads på det danske bogmarked og vedligeholdte dets tiltrækningskraft over for norske forfattere. Hans forlagsmæssige hovedmodstander, Ernst **Bojesen**, var ham klart overlegen med hensyn til idérigdom og markedsføring, til gengæld havde N. større litterær indføringsevne end Bojesen og overgik ham som forretningsmand i den store stil. Allerede i tiltrædelsesåret gennemførte han at Gyldendal købte guldalderforlaget C. A. Reitzel, fra 1893 ejet af George C. Grøn (1864–1923) der, skønt millionærson, var kørt fast. 1901 fulgte købet af Jydsk Forlags-Forretning i Århus og 1903 N.s største bedrift: sammenslutningen af Det nordiske Forlag og Gyldendal til Aktieselskabet Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag der fik en aktiekapital på 2,4 mio. kr., et for et forlag dengang helt enestående beløb. Selskabets ledende direktører blev N. og Bojesen, formelt ligestillede, men N. tydeligt førstedirektøren. 1906 købtes det norske Albert Cammermeyers Forlag (solgt igen 1915), 1909 Det Schubothenske Forlag, Danmarks ældste forlag og det eneste som efter 1903 foruden Gyldendal udgav lødig skønlitteratur. I bogbranchen talte konkurrenterne om trusten i Klareboderne. Mindre heldige transaktioner var, har man senere indset, de køb af samlede forfatterskaber en gang for alle som N. efter tidens mode foretog i årene for første verdenskrig. Køb af den art lagde grunden til misundelse forfatterne imellem og til utilfredshed fra deres eller deres arvingers side hvis købet blev en for indbringende succes for forlaget. Muligheden for at dette kunne lide tab var jo også til stede, publikums gunst er ingen fast størrelse.

Efter 1903 stod N. på sin magts tinde, tiljuble af en utallig venneskare, betragtet som forfatternes særlige beskytter og som den danske bogverdens førstemand, højt vurderet af samtidige store udenlandske forlæggere der havde kendskab til danske forhold. 1906 var han medstifter af og blev formand for den med den gamle boghandlerforening konkurrerende Dansk forlæggerforening, en forløber for den nuværende forlæggerforening. 1914, efter forliget mellem Gyldendal og boghandlerforeningen, blev han formand for denne forenings alt dominerende forlæggerråd og virkede for en forsoningspolitik. Den eneste virkelige kritik af ham der hørtes var en fortsæt-

telse af den allerede fra halvfemserne eksisterende fordømmelse af hans skønlitterære udgivelsespolitik. Han og dermed også forlaget blev beskyldt for at udgive sædeligt nedbrydende bøger, og omkring 1910–11 da bøger som Karin **Michaëlis**: *Den farlige Alder* og Agnes **Henning**: *Den elskede Eva* blev udsendt kendte forargelsen ingen grænser.

Dens pennfører havde i halvfemserne ikke mindst været K. G. **Brøndsted**; efter 1910 forte Mads **Jepsen** og P. **Lauritsen** an i koret. N. lod sig ikke anfægte af kritikken, men svarede at et stort forlag som Gyldendal blot havde eksistensberettigelse så længe det gæstfri stod åbent for alt hvad der rørte sig i tiden. – Efterhånden viste der sig tegn på at N.s position udhuledes indefra. Nye kræfter gjorde sig gældende i forlagets ledelse, efter at Fr. **Hegel** (d.y.) 1912 var indtrådt i direktionen, og N.s helbred svækkedes mere og mere så han måtte ty til kraftige stimulanter. Følgen var at han blev en ustabil og ofte fraværende arbejdskraft. Mellem ham og familien Hegel kom det til et brud, og i foråret 1916 fratrådte han sin stilling. Begivenheden vakte den største opsigt og blev livligt kommenteret i pressen der gennemgående tog N.s parti. I en bog samlet af Lis **Jacobsen**, Sophus **Michaëlis** og Otto **Rung** takkede og hylkede næsten hundrede digtere og videnskabsmænd ham som forlægger. Sin egen bog *Mine 20 Aar i Gyldendal* formede N. som et lidenskabeligt opgør med familien Hegel der efter hans opfattelse ikke vurderede hans betydning for Gyldendal højt nok; heller ikke, mente han, havde Jacob og Julie Hegel vist sig som sande venner da det gjaldt. Bogen er skrevet i vrede og er ikke udelt behagelig at læse, men også en vred mand kan have ret i det væsentlige. – 1915 havde N. brudt sin litterære tavshed med romanen *Brodrerne Menthe* som han selv anså for sit hovedværk, men som hos flertallet af hans læsere vakte mere ubehag end beundring. „I proper Stil en snavs Historie“ skønnede Vilh. **Andersen**. Efter fratrædelsen udgav han bl.a. fortællingen *Livets Lyst*, 1917 og under titlen *Portrætter*, 1918 en samling biografier hvor den journalistiske raphed i *Læge-Kongressens Heroer*, 1884, hans første succes, er modnet til nænsom menneskekundskab. En samling selvbiografiske kronikker så lyset i Politiken jan.-aug. 1917. – Det bedste mindesmærke over sin gerning satte N. selv gennem omformningen af Gyldendal til et moderne storforlag der har kunnet møde modgang og kriser. Hans omdømme som forfatter har udviklingen ikke været gunstig. □To mal. af H. Olrik, 1880 (Kgl. bibl.), afbildet på sammes altertavle 1883 (Skt. Matthæus k., Kbh.). Karikatur af K. Gamborg,

1886 (Fr.borg) og af Alfred Schmidt s.å. og 1887 (sst.). Tegn. af E. H., 1896 (Kgl. bibl.). Tegn. af K. Søborg, 1900 og af R. Blix, 1904. Karikatur af Alfred Schmidt 1904–05 (Fr.borg). Mal. af Henrik Lund, 1906 (Gyldendal) og af Olaf Pio, 1910. Akvarel af Emil Krause, 1916 (Kgl. bibl.). Tegn. af H. Jensenius, 1917. Silhouet af Kirsten Wiwel, 1918 (Kgl. bibl.). Tegn. af Alfred Schmidt (sst.), Fr. Andersen og selvportr. (alle Kgl. bibl.). Buste af L. Tuxen. Mal. af Vald. Andersen og af Regitze Winge. Tegnet på dødslejet af Mogens Gad. Bronzerelief på gravstenen. Foto.

Udg. Saml. skr. I–III, 1908–09 (3. udg. 1920). *Kilder*. P. N. i Politiken 28.1., 11.2., 25.2., 26.2., 6.3., 8.3., 9.3., 25.3., 26.3., 8.4., 10.4., 30.4., 2.5., 17.6., 18.6., 12.8., 13.8. og 17.8.1917. P. N.: Tyve år i den gamle gård, 1916. Samme: Mine 20 år i Gyldendal, 1918. Interview i Chr. Rimestad: Digtere i forhold, 1906 10–13. *Lit.* Josef Fischer: Simon Lazarus og hans efterkomme- re, 1911 16. M. L. Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere, ny udg. ved Steffen Borup, 1981. A. Dolleris: Danm.s boghandlere III, 1906 242–44; 1906–18, 1919 265. C. E. Jensen: Vore dages digtere, 1898 55–65. K. G. Brøndsted: Tilbageblik på forårets såkaldte „litterære kamp“, 1899 22–25. P. Lauritsen: Gyldendalske forlag og danske litteraturforhold, 1911. Mads Jepsen: P. N. Journalisten, forfatteren, forlæggeren, 1912. P. N.: Nogle Mads Jepsenske aktstykker, 1913. P. N., forlæggeren. Hyldest og hilsen fra digtere og videnskabsmænd, ved Lis Jacobsen m.fl., 1916. Johs. V. Jensen: Årbog 1916 195–202. Berl. tid. 1.8.–3.8.1918. Politiken 1.8.–8.8.s.å. Lis Jacobsen sst. 20.1.1961. J. L. L[ybecker] i Dansk boghandlertid. 8.8.1918. Poul Levin i Årbog for bogvenner II, 1918 47–59. Georg Brandes: Saml. skr. 2. udg. III, 1919 277–87. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. C. M. Hansen i Bogormen XXXV, 1938 125–28. Laur. Nielsen: Gyldendal gennem 175 år, 1945 125–29 149–51. Fr. Hegel: Erindr. I–II, 1956. Karl Otto Bonnier: Bonniers V. Sth. 1956 43f. H. P. Rohde: Ernst Bojesen, 1958. Aleks. Frøland: P. N., 1962. Harald Grieg: En forleggers erindr., Oslo 1971. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974. Hakon Stangerup: Henrik Cavling og den moderne avis, 1968. Peter de Mendelsohn: S. Fischer und sein Verlag, Frankf. a. M. 1970. Niels Birger Wamberg: Digterne og Gyldendal, 1970. Jesper Düring Jørgensen i Fund og forskn. XXII, 1975–76 223–42 (heri brevveksl. m. Brandes). Fr. Lasson: Ekbatana, 1981. *Papirer* i Kgl. bibl.

Aleks. Frøland

Nash, Jørgen Axel, født Jørgensen, * 1920, forfatter, maler. * 16.3.1920 i Vejrum ved Struer. F: førstelærer, kirkesanger Lars Peter Jørgensen (1887–1926) og lærer Maren Nielsen (1886–1970). ~ 1° 28.9.1945 i Kbh. (b.v.) med korrekturlæser Anna Vibeke Nording, * 12.2.1918 i Kbh., d. af grosserer Karl Einar N. (1883–1961) og Ane Petrine Christensen (1890–1918). Ægteskabet opløst 1960. ~ 2° 4.3.1961 på Halmstad slot med ridelærer Ebba Maria Katarina Lindell, * 27.6.1939 i Stockholm, d. af landshøvding, tidligere justitsminister Ingvar A. L. (* 1904) og Aja Lyberg (* 1912). Ægteskabet opløst 1968. ~ 3°

5.6.1969 i tinghuset i Klippan (b.v.) med billedkunstner Lis Zwick, * 16.8.1942 i Kbh. (Kaper-naum), d. af salgschef Holger Eriksen (* 1910) og fotograf Ragna Z. (* 1911). – Bror til Asger *Jorn.

N. voksede op i Silkeborg hvor begge forældre var lærere. Faderen omkom ved en bilulykke da N. var fem år gammel. Søkendeflokken, hvoraf N. er den yngste, bestod af seks. Især var forbindelsen til den næstældste, Asger Jorn, været nær livet igennem. De nærede begge tidligt kunstneriske interesser og arbejdede i perioder tæt sammen. Efter skolegangen blev N. som fjortenårig ansat som arbejdsdreng på en maskinfabrik, men havde i de følgende år, hvor han for en stor del opholdt sig i udlandet, mange forskellige erhverv. 1940–41 var han elev på Silkeborg seminarium, 1941–42 specialarbejder og straffefange i tysk flyindustri. Hjemvendt til Danmark gik han ind i modstandsbevægelsen og måtte 1944–45 flygte til Sverige. Inden da havde han 1942 debuteret med digtsamlingen *Daggry*, og 1943 fulgte samlingen *Sindets Underjord*. N. var på dette tidspunkt kommet til Kbh. og ind i kredsen omkring kunst- og litteraturtidsskriftet *Helhesten*, og det var på *Helhestens* forlag hans tredje bog, prosadigtene *Salvi Dylvo* udkom 1945, illustreret af Asger Jorn. Af kredsens øvrige billedkunstnere og forfattere kan nævnes Ejler *Bille, Henry *Heerup, Jens August *Schade og Ole *Sarvig. – I hans første lyriksamlinger finder man digte i en modernistisk form og med et vitalt livsdyrker-evangelium som indhold. Han er en af de danske digtere der har haft størst international berøring og påvirkedes i sin tidligste fase ikke blot af de svenske fyrتيالister som Arthur Lundkvist, men også af digtere som Arthur Rimbaud, Walt Whitman, T. S. Eliot og Dylan Thomas. Med sin tilknytning til udenlandske surrealistiske strømninger var han den mest eksperimenterelystne af generationens digtere. Efterhånden udvidedes hans register, og man finder i hans digtning ironi, sarkasme og social kritik som i de følgende to samlinger *Atom Elegien*, 1946 og prosadigtene *Leve Livet*, 1948. *Atom Elegien* er et ætsende opgør med den danske holdning under krigen med omkvædet „Sig det med Blomster“. *Leve Livet*, der er illustreret af Asger Jorn, er et livsdyrker-manifest med socialistiske toner. Temaet i den næste samling, *Vredens sange*, 1951, er de gode og de onde magters kamp, skildret i varme lovsange til livet og undergangsvisioner.

Lige så betydningsfuldt som forfatterskabet har i N.s øjne hans arbejde som billedkunstner været. Han debuterede 1947 som billedkunstner på Kunstnernes efterårsudstilling og har haft talrige

udstillinger siden. I midten af 1950'erne brød han ud af kunstmiljøet. Efter et år som arbejdsmand på Stålvalseværket i Frederiksværk satte han punktum for sin ungdomslyrik med *Solen*, 1956, en digtsamling der rummer en flammende social protestholdning men også næsten kultiske hymner til solen, livet, frodigheden, ekstasen. Kombinationen af en poetisk livsholdning og et samfundsenagement har endvidere givet sig udslag i de to essaysamlinger *Af en studedrivets erindringer*, 1951 og *Salt, vin og oliven*, 1957. Også romanen har han dyrket: *Galgenfuglen*, 1949 og *Pistolen*, 1959, begge præget af galgenhumor og pikaresk opdagelsesglæde. Hovedpersonen i Galgenfuglen klarer sig gennem alle livets vanskeligheder, i pagt som han er med universets venlige magter der står den kække bi.

1959 opholdt N. sig i Paris og blev for en tid en central figur i Internationale Situationniste, medlem af centralrådet og til 1962 sekretær for den skandinaviske sektion. Med dette ophold indledtes en ny periode i N.s liv og forfatterskab. De nye impulser han modtog udmøntede sig i en lang række eksperimenterende kunstudfoldelser. 1961 flyttede han til gården Drakabygget ved Örkelljunga i Sydsverige for der at skabe et internationalt kunstnerkollektiv. Blandt mange gæster kan nævnes den tyske kunstnersammenslutning Gruppe Spur. Herfra udgav han tidsskriftet *Drakabygget* og skabte en række eksperimentalfilm, ofte i samarbejde med andre kunstnere som filminstruktøren Jens Jørgen Thorsen. Manifestationerne skete ikke blot i skrift, film og billedkunst, men også, under betegnelsen Co-Ritus, i handlinger, protestaktioner og happenings. En aktion der vakte opsigt verden over var udsprunget af afsavningen af hovedet på Den lille havfrue. Året efter, 1966, satte N. en happening i gang idet han foregav at vide hvem gerningsmanden var. Gennem to måneder spillede han med megen humor og behændighed på massemediernes sensationstørst. Selv forenede N. billedkunsten med digtningen i *Stavrim. Sonetter*, 1960 (i samarbejde med Asger Jorn) og det „galliske poesialbum“ *Hanegal*, 1961, indbundet i hønsetråd, bøger, hvor illustrationer, tekster, collager og typografiske arrangementer indgår en højere enhed. Med værker som disse blev N. banebrydende i Norden inden for lyd-digtning, konkretistisk lyrik og andre hybridformer. I *Her er jeg*, 1975, har han bragt denne produktion sammen med sine tidlige digte i en samlet udgave, illustreret af Asger Jorn og ham selv. *Springkniven*, 1976 rummer hans og kammeraterne fra Drakabyggets offentlige protestmanifestationer. I forbindelse med tresårsdagen i 1980 arrangerede Ålborg museum en stor retrospektiv

udstilling af hans kunsværker, senere vist i Det danske hus i Paris. N.s indsats har med tyngdepunkt i Danmark og Sverige været af international art. Hans kunstnerkollektiv Drakabygget har været et tilflugtssted og værksted for talrige kunstnere inden for alle kunstarter. Hans plads er både i litteraturhistorien og kunsthistorien. Med sin organisatoriske begavelse og lederrolle i gruppeaktioner har han været indvirkningsfuld og denne ambitiøse virksomhed synes ikke at have taget af med årene. Hans digtning og arbejde med billedkunst i form af collager og assemblager har været af betydning for den nordiske efterkrigs-modernisme. □ Buste, selvportræt (Kgl. bibl.). Foto.

J. N.: Her er jeg. Saml. digte 1942–75, m. forord af Teddy Brunius, 1975 (heri bibliografi). Samme: *Springkniven*. Tekster fra kulturrevolutionen, 1976 (m. bibliografi 211–20). – Henning B. Fonsmark: *Lyrikken 1945–52, 1952–58f.* Kelvin Sommer i *Kunst XV* 1968–69, 1968 90–92. Lars Morell i *Hrymfaxe V*, 1975 nr. 3 13–18. Samme: *Poesien breder sig*, 1981. *Inter Nash journalen*. Kat. til udstill. i Nordjyllands kunstmuseum, Ålborg, Det danske hus i Paris og Lunds konsthall, 1980 (heri bibliografi). Teddy Brunius i *Danske digtere i det 20. årh.* 3. udg. III, 1981. – Papirer i Kgl. bibl.

Teddy Brunius

Naskov, Peder Zachariæsen, ca. 1632–95, præst. * ca. 1632 i Naskov, † 7.6.1695 i Skødstrup. ~ 1° med Anne Sørensdatter. ~ 2° senest 1695 med Karen Pedersdatter.

N. blev vistnok student 1653 fra Slagelse og rejste siden udenlands som hovmester for nogle unge af slægten Rosenkrantz. 1670 blev han af Erik Rosenkrantz til Rosenholm kaldet til sognepræst i Skødstrup og Elsted, 1682 tog han magistergraden, og 1685 blev han provst i Øster Lisbjerg hrd. Hans navn er bevaret for eftertiden ved en svær kvart *Den reene Evangeliske Religions Artickler* som udkom posthumt 1697. Bogen indeholder 40 (tematiske) prædikener der gennemgår de vigtigste punkter i den overleverede tros lære med nøje tilknytning til skriften og stor troskab over for traditionel luthersk tankegang. Hans formål er det rent opbyggelige at give læge læsere en udlæggelse af trosindholdet, og selv om den skolemæssige dogmatiks kunstudtryk nu og da stikker hovedet frem, har forfatteren som oftest en egen evne til jævnt og enfoldigt at meddele læserne forklaringer af vanskelige spørgsmål. Hans stil er præget af et ejendommeligt fynd, og han udtrykker sig gerne i knappe, kraftfulde sætninger. Nye udgaver kom 1735 og 1759; 1754 desuden et udtog på engelsk, tr. i New York.

Kirkehist. saml. 2. r. IV, 1867–68 443. Pers. hist. t. 7. r. V, 1920 204; 8. r. V, 1926 191; 9. r. II, 1929 144. – Poul Poulson: Catalogus . . . Aarhusiensis, 1727 74f.

Bjørn Kornerup*

v. der Nath, se v. Dernath.

Nathan, Ove, * 1926, fysiker. * 12.1.1926 i Kbh. F: grosserer, senere fabrikant Frits N. (1883–1942) og Amelie Friedmann (1888–1965). ~ 7.4.1956 i Kbh. (b.v.) med ordblindepædagog Sigrød Marianne Holm, * 28.10.1919 i Kbh. (~ 1° 1942 med professor, dr. phil. Mogens *Blegvad, * 1917), d. af professor, dr. med. Otto Ejler H. (1887–1966) og læge Bodil Wandall (1891–1968).

N. blev i besættelsestiden 1944 student fra Den danske skole i Lund og påbegyndte cand. mag.-studiet af matematik, astronomi, fysik og kemi ved Kbh.s univ. hvor han bestod forprøven og lærerprøven. Derefter skiftede han over til cand. polyt.-studiet i den nyoprettede elektro-fysik retning og blev cand. polyt. 1952. – 1953 blev han ansat ved Niels Bohr institutet hvor han har virket siden, fra 1970 som professor i fysik ved Kbh.s univ., 1970–74 og fra 1981 som bestyrer af institutet. 1971 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1976 medlem af Videnskaberne selskab. Han var medlem af Atomenergikommissionens forretningsudvalg 1971–76 og af handelsministeriets energiråd 1976, formand for De naturvidenskabelige uddannelser 1980 og blev dr. phil. 1964 med afhandlingen *Studies of nuclear quadrupole and octupole vibrations*. N.s videnskabelige arbejder, udført ved Niels Bohr institutet og forskellige laboratorier i England, Tyskland, Frankrig og USA, vedrører den eksperimentelle kernefysik: studiet af kollektive- og enkeltpartikelbevægelser i kernen ved γ -strålespektroskopi, beskydning med ladede partikler og ved radioaktivt henfald. Resultaterne har bekræftet væsentlige sider af de af Aage *Bohr og Ben *Mottelson opstillede teorier. N. har deltaget ivrigt i den offentlige debat om undervisningsforhold og teknologiske problemer, særligt vedrørende brugen af kernteknologi som han ikke definitivt har taget afstand fra, men hvor han stærkt har betonet nødvendigheden af at der her foregår en åben og demokratisk debat. – Endvidere har han brugt meget arbejde på populærvidenskabelige artikler og foredrag om kernefysik. Han har redigeret bogen *Tænk og vælg*. En debat om naturvidenskab, teknologi og samfund, 1980. En betydelig forskningsindsats, administrativ dygtighed, en omfattende oplysningsvirksomhed, optagethed af den højere undervisning og dens

forudsætninger i skolen samt et dybt og demokratisk engagement i samfundsspørgsmål er kendetegn på N.s form og indhold venlige færde. Han modtog 1974 Jens Rosenkjær-prisen. □Foto.

Mogens Pihl

Nathansen, Henri, 1868–1944, forfatter. * 17. 7.1868 i Hjørring, † 16.2.1944 i Lund, begr. sst. F: grosserer Herman N. (1836–1921) og Henriette Mendel (1844–1924). ~ 10.5.1899 i Kbh. (b.v.) med Johanne Henrika Kirstine Jørgensen, * 19.2.1871 i Kbh. (Helligg.), † 5.3.1959 i Hørsholm, d. af vikualiehandler Henrik J. (1834–98) og Marie Jacobsen (1842–1902).

N. blev student 1886 fra Efterslægtsselskabets skole, cand.jur. 1892, derefter først dommerfuldmægtig på Frbg. og så overretssagfører i Kbh. (1897–1902). Han havde allerede i sin pure ungdom følt sig stærkt draget mod litteraturen og teatret og tænkte endog på at blive skuespiller. 1909–11 var han sceneinstruktør ved Det kgl. teater. Allerede inden han definitivt forlod juran havde han udgivet fortællingerne *Sommernat*, 1899, *Den forbudne Frugt*, 1901 og *Floden*, 1902. Han forlod så foreløbig romanen for teatret, og i en årrække fik han sine stykker opført på kbh.ske teatre, især Det kgl. teater. Efter debut'en *Mor har Ret*, 1904, fulgte *Den gode Borger*, 1907, *Daniel Hertz*, 1908, *Danas Have*, s.å., *Drømmen*, 1911, *Indenfor Murene*, 1912, *Affæren*, 1913, *Dr. Wahl*, 1915. Sin ungdoms prosaforfatterskab genoptog han først med romanserien *Af Hugo Davids Liv*, 1917, efterfulgt af slægtsromanen *Mendel Philipsen & Søn*, 1932. Foruden romanerne og skuespillene har N. udgivet en række kritiske arbejder om teater og litteratur: *Johannes Poulsen og Poul Reumert*, 1918, *Karl Mantzius*, 1926, *William Bloch*, 1928, *Georg Brandes*, 1929 og *Portrætsstudier*, 1930, desuden én eneste – ganske ubetydelig – digtsamling *Jord og Stjerne*, 1928 under det mærke, Frater Taciturnus, hvorunder de første var fremkommet ved deres offentliggørelse i Politiken.

Omkring århundredskiftet havde N. fået stilling som en af samtidens fineste psykologiske romanforfattere. Hans karakteriskildringer var mosaikker sammensat af små materielle og sjælelige fakta, og i det betydeligste af hans ungdomsarbejder, *Floden*, havde han tillige formået at give en helhedsstemning, en bitter fatalistisk følelse af alt menneskeligt gliden bort mod glemselen, mod undergangen. Hans og Harald *Kiddes varme mangeårige venskab havde en af sine oprindelige kilder i den beundring Kilde følte for dette værk. N.s romanproduktion kulminerede i

Nathansen, Henri

serien Af Hugo Davids Liv som i fire bind fortæller om en moderne jødes forsøg på både at være sig sin race og kultur bevidst og blive accepteret i det danske samfund. Forsøget mislykkes og Hugo David der har kæmpet for at blive anerkendt som skuespiller, søger efter en række ydmygelser og nederlag tilflugt i barndommens provinsby. N. har givet hans desillusion både perspektiv og resonans ved at analysere den på baggrund af erkendelsen af altings forgængelighed. Man oplever i dette værk både gennem sin tanke, sin følelse og sin sansning tidens gang, man lærer at kende ikke blot kulminationspunkterne i en menneskelig tilværelse, men også de lange, de træge, de usikre tidsrum, hvor skæbnen famler, forbereder sig, tager tilløb som den atter opgiver. Værkets vedholdende undertone af smerte træder tydeligst frem i det fine portræt af Hugo David, hvis stemningsliv, lyrisk ømfindtlige gemyt, længselsvædet og erindringstungsind påfaldende minder om Johs. "Jørgensens, uden at der bliver tale om nogen direkte litterær påvirkning.

I det af N.s skuespil der er blevet hans længstvarende succes og stadig spilles, *Indenfor Murene*, behandles ligeledes de dybtgående forskelle mellem jødisk og dansk livsform. Dette stykke viser hvor intimt fortrolig N. var med emnet, med sikkerhed har han gjort hver eneste af de helt konkrete individer til en type, og ikke mindst ved dette uafbrudte og frugtbare vekselspil mellem individ og type er det blevet det mest klassiske af hans teaterstykker. Men dets scenelykke skyldes dog især N.s helt uforlignelige gengivelse af den gammeldags københavnsk-jødiske atmosfære der bygger på en række intime, men samtidig helt konkrete iagttagelser. Blandt de andre skuespil må fremhæves *Daniel Hertz* og *Dr. Wahl*, et portræt af Georg Brandes, for deres stramme kompositions og karakterskildrings skyld. Effektiv er ligeledes den slagkraftige satire over bureaukratiet, *Affæren*. I N.s kritiske studier arbejder digteren og intelligensmennesket sammen. Hovedværket er bogen om Georg Brandes, hvor han ud fra et for modellen stærkt indtaget sympatistandpunkt giver et lige så malende som gemytligt billede, og intet andet arbejde vil give efterverdenen så intens og så varieret et indtryk af Brandes' person og hele væremåde. N.s skuespilportrætter udmærker sig ved en lignende sammensmeltning af det malende og det intellektuelt betonedede – også her har han i kraft af sin selvdulende indfølelse leveret noget i sin art enestående. – Under den tyske besættelse af Danmark måtte N. og hans hustru flygte til Sverige; her tog han sit eget liv. □Mal. af Vald. Andersen 1907 og 1909. Rolletegn. 1908 (Teater-

mus.). Afbildet på karikatur af H. Jensenius 1921 og 1922 (Fr.borg). Buste af Siegfried Wagner, 1951 (Det kgl. teater; Teatermus.). Pastel af Alexander Asro. Tegn. og buste af H. Isenstein, 1943. Buste af G. Eickhoff 1941–51. Foto.

Interview i Chr. Rimestad: Digtere i forhør, 1906 98–100. – Vilh. Andersen: Kritik. Teater, 1914. Sv. Lange: Meninger om teater, 1929 71–73 98f. Henning Kehler: Overmennesker og andre, 1929 111–16. Samme: Den festlige strid, 1939 15–20 123–25. Poul Reumert: Masket og mennesker, 1940 (3. udg. 1963) 66–71. Jørgen Bukdahl: Mellemligstid 1925–30, 1942 133–67. Olaf Fønss: Fra Dagmartheatrets glansperiode, 1949 235–46. David Grünbaum i Danske digtere i det 20. årh. I, 1951 201–15. Niels Birger Wamberg sst. 3. udg. I, 1980 283–89. Elias Bredsdorff i Politiken 3.11.1980. – Papirer i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel (Chr. Rimestad)

Nathansen, Johan Ludvig, 1870–1922, overretssagfører, formand for Dansk idræts-forbund. * 5.4.1870 i Kbh. (Mos.), † 24.4.1922 på Frbg., begr. sst. F: redaktionssekretær, senere redaktør ved Berlingske Tidende Moritz N. (1841–1902) og Augusta Salmonsens (1841–1916). ~1° 11.5. 1899 i Kbh. (Mos.) med Ingeborg Heine, * 26.2. 1874 i Kbh. (Mos.), † 24.8.1937 i Zürich, d. af overretssagfører Nathan H. (1835–1914) og Mathilde Henriette Trier (1843–1912). Ægteskabet opløst. ~2° 20.12.1909 i Kbh. (Helligg.) med Ebba Elna Christine Bollé, * 16.2.1873 i Kbh. (Holmens), † 11.11.1962 på Frbg. (~1° 1894 med grosserer, forfatter Axel Schwanenflügel, 1857–1904), d. af Emma Anette Christiansen og arbejdsmand Jørgen Sørensen; adopt. Bollé.

N. blev student 1887 fra Metropolitanskolen, tog juridisk embedseksamen 1892 og blev 1897 overretssagfører; han drev derefter en omfattende sagførervirksomhed til sin død. Om end hans daglige gerning således kom til at ligge inden for juraaen er der dog ingen tvivl om, at hans væsentligste interesse var og blev idrætten, ligesom det også er hans indsats på dette felt der bevarer hans navn for eftertiden. Han var personlig en ivrig idrætsmand, og da han i nogle år var medarbejder ved Berlingske Tidende beskæftigede han sig bl.a. med idrætsjournalistik. Senere virkede han navnlig som organisator og leder af forskellige idrætsvirksomheder og -foreninger, inden for hvilke han led efter anden overgt utallige tillidshverv; således var han 1901–07 bestyrelsesmedlem i Dansk gymnastik-forbund, 1903–05 formand for Dansk atletik-forbund, 1902–08 for Amatør- og ordensudvalget. 1907 oprettede han Dansk svømme- og livredningsforbund og var s.å. medstifter af Dansk fægteforbund; 1909–22 var han formand for Dansk idrætsforbund, 1911–22 for Kbh.s idrætspark, 1921 medstifter af idrætsmærket. Hans virksom-

hed var således overordentlig omfattende, og når det erindres at dansk idræt og navnlig dens organisation i begyndelsen af århundredet var i sin vorden, hvorfor de fleste stod vaklende og usikre over for betydelige spørgsmål vedrørende idrættens organisation og kurs, træder N.s betydning så meget des tydeligere frem. Han havde ualmindelige organisatoriske evner, betydelig økonomisk indsigt, et klart overblik over og en glødende interesse for idrætssagen i troen på dens betydning for ungdommens legemlige og sjælelige udvikling. Væsentligst ved hans indsats blev de retningslinjer fastsat der blev gældende for ordens- og amatørvesenet i de kommende år. Også ved indførelsen af et lægeligt tilsyn med idrætsmænd var hans indsats betydelig, og oprettelsen af den for hovedstadens idræt så betydningsfulde Kbh.s idrætspark, herunder bygningen af Idrætshuset, alt med en anlægskapital på mere end en halv mio. kr., skyldes for en væsentlig del hans initiativ. Som formand for Dansk idræts-forbund – hans betydeligste idrætslige hverv – stod han som det samlende mærke i en tid hvor mange meninger brødes. Han forstod at udskille politik af idrætssagen samt andre interesser der ville skade sammenholdet og modvirke formålet: gennem idrætten at bygge bro mellem samfundsklasserne til gavn for hele samfundet. Under hans ledelse voksede forbundet i omfang og styrke, og dets økonomi sikredes, således at så at sige al dansk idræt med undtagelse af skytte- og gymnastikforeningerne, ved hans død var tilsluttet Dansk idræts-forbund. – R. 1912. DM. 1921. □Buste af Aksel Hansen, 1922 (Idrætshuset, Kbh.). Foto.

Josef Fischer: Slægten Salomonsen (Nyborg), 1927 41. Politiken 25.4.1922. Berl. tid. s.d. Dansk idrætsforbunds årsberetn. 1922. K. A. Knudsen i Gymnastik t., 1922 117–19. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto Olsen*

Nathanson (Nansen)

Den oprindelig jødiske slægt har sit navn efter

købmand i Altona Nathan Mendel Leidesdorf (–1710), der var oldefar til menighedsforstander og købmand i Altona Levin Nathan (–1833) hvis søn M. L. *N. 1793 kom til København. Da nogle af dennes børn i 1828 lod sig døbe antog de navnet Nansen.

Josef Fischer: Simon Lazarus og hans efterkommere, 1911 9–16. Mendel Levin Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780–1980, ved Steffen Borup, 1981.

Hans H. Worsøe

Nathanson, Mendel Levin, 1780–1868, købmand, nationaløkonomisk forfatter, redaktør. * 20.11. 1780 i Altona, † 6.10.1868 i Kbh. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: købmand i Altona Levin Nathan († 1833) og Hirzl (Hizla) Meyer (1752–1834). ~ 28.10.1799 i Kbh. (Mos.) med Ester (Esther) Herfort, * 18.12.1777 i Kbh. (Mos.), † 1.1.1849 sst. (Mos.), d. af købmand Jacob Levin H. († 1792) og Lea (Rose) Hertz (1741–1826).

N.s far drev en lille beskeden forretning i Altona, og som andre jødiske børn fik sønnen næsten ingen uddannelse. Han lærte lidt hebraisk, så godt som intet tysk og var ude af stand til at komme i forbindelse med mennesker uden for det snævre jødiske småborgermiljø. Da kom hans mormor til Altona, og ved bortrejsen tog hun ham med til Kbh. Fra den dag begyndte et helt nyt liv for den videbegærlige og begavede dreng. Han lærte dansk og fransk, fuldstændigjorde sine færdigheder i tysk og kunne i en alder af femten år overtage bogholderpladsen i morfaderens forretning A. J. Meyer & Søn. Under sin onkel D. A. *Meyers direkte opsyn lærte han praktisk købmandskab, og 1798 etablerede han sig som selvstændig manufakturhandler en gros i Kbh. Som købmand brød han nye baner ved at gå uden om alle melleghandlere og søge direkte til vareproducenterne. Uden at kunne et ord engelsk tog han 1799 til England og trådte i

Levin Nathan –1833 købmand i Altona

M. L. *Nathanson 1780–1868 købmand, nationaløkonomisk forfatter, redaktør

Bella Johanne Marie N. 1801–78 ~ Jacob Salomon (Steffen) Trier 1799–1886 tømrerhandler, se slægtsoversigt Trier	Sara N. 1805–53 ~ Andreas (Amsel) Levin v. Halle 1800–45 grosserer	Emma Marie Ane N. 1806–31 ~ 1829 R. J. F. *Henrichsen 1800–71 klassisk filolog	Lovise Caroline Sophie N. 1810–98 ~ 1834 R. J. F. *Henrichsen 1800–71 klassisk filolog	Jacob Johan Herman Nansen 1813–84 præst i Taps	Ferdinand Peter Nicolai Nansen 1825–99 præst i Højelse og Løllinge
	Louise Josephine v. Halle 1830–1912 ~ Henrik *Hertz 1797(98)–1870 forfatter, se slægtsoversigt Hertz I		Esther Henriette N. 1854–1935 ~ Poul Egede Gliahn 1848–1927 præst i Tjæreborg	Peter *N. 1861–1918 forfatter, forlagsdirektør ~ Betty *N. f. Müller 1873–1943 skuespiller	Immanuel Johannes N. 1867–1934 afdelingschef ved DSB

direkte forbindelse med engelske klædefabrikanter. I mange henseender blev hans Englandsophold af betydning for ham. Ikke alene fik han et dybere indblik i det friere engelske økonomiske liv end mange andre danske, men han påvirkedes stærkt af engelsk økonomisk tænkning og blev en svoren beundrer af Englands konstitutionelle liv. Også i engelsk åndsliv fik han med årene stor indsigt og trådte i personligt forhold til engelske forfattere og kunstnere.

Kun ganske kort tid virkede N. som selvstændig købmand. Allerede 1799 dannedes firmaet Meyer og N., og fra 1806 var han associé i det store handelshus Meyer og Trier. En række gunstige år bragte ham store indtægter, hans fortjeneste blev 1809 opgjort til 12 000 rdl., men de gode tider varede ikke ved. Sammen med sin onkel D. A. Meyer, hvem han stedsede så op til med sønlig ærbødighed og taknemmelighed, drev han udstrakte og meget problematiske pengeforretninger for statens regning, og selv da krigen hørte op fortsatte han disse. Jo vanskeligere tiderne blev, desto mere ansporedes han til disse papirspekulationer, og til sidst gik det galt. Som følge af de voldsomme kurssvingninger 1819–20 måtte huset 28.7.1820 standse sine betalinger. Passiverne opgjordes til fem mio. kr., og der var kun dækning for ca. 30 pct. Både statskassen og Nationalbanken havde penge til gode, men det største tab led kommerceråd Rée i Hamburg og andre handelshuse i Altona og Hamburg. Fallitten rystede den almindelige danske kredit i udlandet. N. forsøgte at føre huset videre, men 1831 gik forretningen for anden gang i stykker og ophørte derefter for stedsede. Den sørgelige afslutning på N.s engang så strålende købmandskarriere formåede ikke at nedslå den travle og virksomme mands indsats på forskellige andre områder af samfundslivet. Da han selv stod i lære, havde den jyske hosekræmmer M. P. Kierkegaard ofte formanet ham med et: „De maa sørge for at lære noget“. Selv havde han altid holdt sig dette kloge råd efterretteligt, og han var ivrig for at skabe muligheder for, at jødiske børn kunne få en god skolegang. Da N. kom til Danmark, nød jødiske børn så godt som ingen undervisning, deres omgangssprog var en sørgelig blanding af hebraisk og tysk, og de var faktisk dømt til at leve i fuldstændig afsondring fra deres omgivelser. 1805 stiftede N. den mosaiske friskole for drenge, og 1810 deltog han i oprettelsen af Carolineskolen for piger. I sine velmagtsdage støttede han gavmildt disse stiftelser, og med rørende opmærksomhed fulgte han sine drenges og pigers vej gennem livet. Han var ligeledes ivrig efter at skaffe dem plads ved håndværk og lignende, og langsomt brødes de skranker ned

der hidtil som en uoverstigelig mur havde skilt det jødiske element fra det kbh.ske småborger-skab. Også den mosaiske gudstjeneste reformeredes ved N.s direkte indgriben, og han havde indflydelse på den lovgivning der 1814 omdannede jødernes borgerlige stilling i Danmark. Han opfordrede ivrigt alle jøder, der ikke beherskede det danske sprog, til at lære sig dette, og ingen enkeltmand i 1800-tallet har bidraget mere end N. til at befordre den jødiske assimilation. Selv følte han sig med årene mere og mere som dansk, og han nærrede dybtbundende interesser for dansk litteratur og kunst. I hans gæstfrie hjem samlede flere betydelige forfattere og kunstnere. Jens *Baggesen støttede han ivrigt og gennem mange år, og Henrik *Hertz havde i N. en faderlig ven. I hans hus kom endvidere skuespilleren P. *Foersom hvem han kraftigt og aktivt opfordrede til at oversætte Shakespeares værker til dansk. Også malerne C. A. *Lorentzen og C. W. *Eckersberg samt komponisten F. *Kuhlau hørte til hans nære venner.

N.s udtrædelse af det praktiske forretningsliv gav ham stunder til et stort og alsidigt økonomisk forfatterskab. Til dette medbragte han en lys og klar forstand, nyttig indsigt i praktisk købmandskab og gode forbindelser på højere sted, således at han kunne skaffe sig de nødvendige positive oplysninger. Meget af hvad N. har skrevet har derfor bevaret sin værdi, og hans bøger er kildekrifter til hin tids økonomiske historie. Efter at have udgivet forskellige mindre skrifter, bl.a. en lille bog om D. A. Meyer, begyndte han at skrive indledninger til handelsstatistiske tabeller, og han udgav derpå et værk i tre bind *Danmarks Handel, Skibsfart, Penge- og Finantsvæsen fra 1730 til 1830* I–III, 1832–34. 1836 udsendte han sit hovedværk *Historisk statistisk Fremstilling af Danmarks National og Stats Huusholdning fra Frederik den Fjerdes Tid indtil Nutiden* der 1844 udkom i 2. udgave. Bøgerne blev vel modtaget af den almindelige læser, men professor C. N. *David rettede i Maanedsskrift for Litteratur en skarp kritik mod dem og protesterede mod det optimistiske syn som forfatteren havde anlagt på forhold i Frederik VI's tid. Senere kritiserede A. S. *Ørsted i sine memoirer de angreb som N. havde rettet mod Ernst *Schimmelfmann og andre embedsmænd fra århundredets begyndelse, men N. tog kraftigt til orde herimod i et stridsskrift fra 1857 *Børs-Operationerne og Coursens Gang*. Selv om N. havde gode kundskaber i sin tids økonomiske teori, han havde bl.a. oversat Karl Murhards *Handelens Theorie og Politik* I–II, 1834–35, led hans fremstilling under mangel på systematik og tilstrækkelig orden, og heller ikke hans sprog var

helt tilfredsstillende. Hvad der derimod udmærker hans værker og giver dem værdi selv for nutidens forskere er hans skildring af forhandlinger og begivenheder som han selv har haft andel i, og de mange, nu vanskeligt tilgængelige statistiske oplysninger som hvert eneste kapitel indeholder.

N.s. forfatterskab medførte at man 1838 tilbød ham stillingen som redaktør af *Berlingske Tidende*, og hverv han bestred i tyve år. Restpolitisk måtte han sejle den kurs som blev afstukket ham i regeringens kontorer, men aligevel lykkedes det ham af det meget forsømte og ikke videre udbredte blad at skabe et stort og læseværdigt dagblad. Nye emner optoges til behandling, og ved hans afgang udkom bladet med to numre daglig. Naturligvis indtog behandlingen af økonomiske spørgsmål en betydelig plads i bladets spalter, og han blev ikke træt af at fremhæve det danske smør og de danske fedevareer som landets naturlige rigdomskilder. 1858 forlod han redaktørstolen, men i april 1865 fik han atter opfordring til at overtage sin gamle post. Han var dog nu en gammel mand, på hvem de daglige redaktionspligter hvilede tungt, og allerede jan. 1866 trak han sig definitivt tilbage. Han levede endnu et par år og begravedes under meget stor deltagelse fra sin kære drengefriskole. – Etatsråd 1860. – R. 1855. DM. 1859. □ Mal. af Jens Juul og af J. Northcote, 1803. Mal. af C. A. Lorentzen, ca. 1808. Stik af A. Flint, ca. 1812. Mal. af F. C. Grøger, ca. 1815. Afbildet med familien på mal. af C. W. Eckersberg, 1818 (St.mus.), tegn. udkast hertil (Hirschsprung). Mal. af samme, 1819 (Fr.borg). Mal. af W. Marstrand, 1831. Litografi af G. Salomon, 1841, efter mal. af D. Monies, 1840. Mal. af C. A. Jensen, 1843 (Ordrupgård). Fremstillet på karikatur af Marstrand formentlig 1843 (Fr.borg). Mal. af Marstrand, 1845 (Carolineskolen; St.mus.), efter dette litografi af A. Kaufmann og træsnit af H. P. Hansen, 1887. Litografi 1860 af C. Simonsen efter foto, efter dette stengraveri af Louis Toucher. Mal. af D. Monies udst. 1861. Træsnit af W. Obermann, 1861, efter tegn. af H. Olrik; efter dette træsnit bl.a. 1866 og litografi 1868. Buste af F. Stramboe udst. 1862. Tegnet s.m. familie af David Jacobsen (Kgl. bibl.). Mal. af A. Kähler. Tegn. af P. Klæstrup. Karikatur i træsnit, bl.a. af Johan Aagaard. Foto.

Udv. af breve til P. Hjort, ny saml., 1869 416f. – Josef Fischer: Simon Lazarus og hans efterkommere, 1911 9. M. L. N. og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780–1980, ny udg. ved Steffen Borup, 1981 (heri breve). Gottlieb Siesby: M. L. N., 1845. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I–IV, 1851–57. [E. Trier] i III. tid. 159. 1861. C. St. A. Bille i Danmark, udg. Journalistforen., 1887 76–90. Marcus Rubin: 1807–14, 1892

(reproudg. 1970). Samme: Fr. VI's tid, 1895 (reproudg. 1970). Jul. Salomon og Josef Fischer: Mindeskr. i anledning af hundredårsdagen for anordn. af 29. marts 1814, 1914. Tidsskr. for jødisk hist. og lit. I, 1917–19 fl.st. Axel Linvald sst. III, 1925 333–424. T. Vogel-Jørgensen: Berl. tid. gennem 200 år I–II, 1949. Harald Jørgensen: C. N. David I–II, 1950. J. P. Trap. Fra fire kongers tid I–III, 1966–67. Poul Borchsenius: Hist. om de da. jøder, 1969. Poul Jensen: Presse, penge og politik, 1971. – Papirer i Kgl. bibl.

Harald Jørgensen

Nattergal, Peder, se Petrus Philomena de Dacia.

Naumann, Johann Gottlieb, 1741–1801, komponist, kapelmester. * 17.4.1741 i Blasewitz ved Dresden, † 23.10.1801 i Dresden, begr. sst. F: husmand Johann Georg N. († 1768) og Anna Rosina Ebert (1722–84). ~ 16.6.1792 i Pretscht ved Wittenberg med Catharina Magdalena Grodtschilling, døbt 14.6.1764 i Kbh. (Holmens), † 9.12.1838 i Freiberg, d. af kaptajnløjtnant, senere kontreadmiral Frederik G. (1731–92, ~ 2° 1772 med Frederikke Louise Lütken, 1747–1814) og Suzanna Marie Prescher (1744–68).

N. rejste 1757 som den svenske musiker Westströms ledsager over Hamburg til Italien. I Padua fattede G. Tartini interesse for ham og underviste ham gratis i tre år. 1761 drog han til Napoli, påsken 1762 var han i Rom. Med anbefalingskrivelse fra padre Martini drog han til Venezia hvor han 1763 debuterede som operakomponist (*Il tesoro insidiato*). 1764 ansattes han på anbefaling af J. A. Hasse som sachsisk hofkirkekomponist. Han havde orlov 1765–68 og tilbragte den i Italien for yderligere at uddanne sig som operakomponist. 1776 blev han kurfyrstelig sachsisk kapelmester, og 1786 udnævntes han til overkapelmester. – Ved formidling af den svenske diplomat i Dresden, grev Löwenhielm, opholdt han sig 1777–78 i Stockholm for at reorganisere hofkapellet ved den svenske opera. Dette lykkedes til alles tilfredshed. Til Stockholm skrev han operaen *Amphion* 1778, og samtidig fik han overdraget at komponere *Cora och Alonzo* hvortil Gustav III havde udpeget sujettet. Den kom frem 1782 – efter forskellige koncertopførelser i Tyskland – som indvielsesforestilling til det nye operahus under hans andet ophold i Stockholm 1782–83. Endelig 1786 kom nationaloperaen *Gustav Wasa*, hvortil kongen havde skitseret handlingen.

Forholdene ved Det kgl. teater i Kbh. trængte på samme tidspunkt stærkt til en ordnende hånd. Kapellet var i en ynkelig forfatning, og man omgikkes desuden med tanken om at få indført stor opera på teatret som en tredje selvstændig kunstart ved siden af skuespil og ballet. En ned-

sat kommission fik sluttet kontrakt med N. om, at han skulle komme til Kbh. sommeren 1785 og tilbringe fire-seks måneder der for at ordne kapellet og give en stor opera. Som en af sin tids mest skattede komponister var N. ikke ukendt for det danske publikum. Allerede 1777 fremførtes passionsmusik af ham. Senere – efter at han havde været her – blev hans værker meget ofte spillet, navnlig omkring 1800. Hans *Pilgrimssang* opførtes sidste gang i Musikforeningen 1878. – N. kom og tog kraftigt fat. Han udskød flere uduelige og affældige musikere og fik indforskrivet adskillige der senere kom til at spille en stor rolle i det kbh.ske musikliv (bl.a. C. S. "Barth). Det bestående kapel som var på 22–23 personer fik han udvidet til 29, og samtidig fik han oprettet et orkester der skulle bruges ved hofballerne, hvorved kapellet blev skånet. Så godtgjorde han, at da disse orkestre skulle supplere hinanden, var de i virkeligheden kun ét orkester, hvorpå han slog dem sammen til et kapel på 45–46. – Hvad spørgsmålet om stor opera angik benyttede man her en omarbejdelse som Dorothea "Biehl havde foretaget af den tyske hofråd v. Lindemanns gendigtning af Orfeus-sagnet. 31.1.1786 gik operaen *Orpheus og Euridice* over scenen på Kgs. Nytorv. Man havde spillet opera før – tysk og italiensk – og man havde også uden for teatret forsøgt med stor opera på dansk (Armida af A. Saliéri), men her forelå for første gang et originalt værk, skrevet til en dansk tekst til Det kgl. teater. Man forsøgte at bevæge N. til at blive, men trods lovende udsigter lod det sig ikke gøre. – I sin stil er N. den italienserede tysker. Hans fornemme satsbehandling og hans logiske og klare stemmeføring karakteriserer ham som en selv for sin samtid ualmindelig dygtig musiker. Hans stærkeste operaer er dem han skrev til Stockholm og Kbh., og her må navnlig *Cora* fremhæves. I disse værker står han på ren nyklassicistisk grund, mens han i sine andre operaer ofte kan forfalde til italiensk tradition. – Hans samtid satte ham meget højt som kirkemusiker. Foruden 24 operaer (20 italienske, tre svenske og en dansk) skrev han bl.a. 14 oratorier, adskillige salmer, messer, F. Klopstocks *Vater unser*, der regnes for hans mesterværk, et Te Deum, knap en snes sinfonier, endvidere klaver-sonater, kammermusik, frimurersange og anden verdslig vokalmusik. □Malet alene og med familie af F. G. Naumann (Stadt.-Mus., Dresden). Mal. af A. Graff (Prag, Rudolphinum), tegn. af samme (kobberstikkabinetterne i Dresden og Berlin). Stik efter Graff af J. F. Bolt, 1802, af Hanfstaengel og af Rosmäslér, 1821. Stik af G. W. Hüllmann efter forlæg af J. C. Seydelmann, og efter samme af C. G. Erdner. Stik af G.

Scheffner og af C. A. Günther. Silhouet af J. C. Weitlandt (Det kgl. kapel). Relief af F. L. Zuschlag. Relief (Blasewitzer Rathaus, Dresden).

H. F. Mannstein: Vollständiges Verzeichnis aller Compositionen des kurfürstlich sächsischen Kapellmeisters N., Dresden 1841. – J. C. Pistorius i C. F. Cramers Magazin der Musik II,2, Hamb. 1786 937–50. A. G. Meissner: Bruchstücke zur Biographie J. G. N.s I–II, Prag 1803–04. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. Ad. Lindgren: Svenska hofkapellmästare 1782–1882, Sth. 1882. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag II, 1886. Tobias Norlind: Svensk musikhist., Lund 1901 (2. opl. 1918). M. J. Nestler: Der kursächsische Kapellmeister N. aus Blasewitz, Dresden 1901. C. Thrane: Fra hofviolonerens tid, 1908. Hj. Thuren i Fra arkiv og museum IV, 1909–11 101–32. Richard Engländer: J. G. N. als Opernkomponist, Lpz. 1915 (nyt opl. 1922). Samme i Svensk t. för musikforsk. XXVII, Sth. 1945 76–94.

Ole Kongsted (Sven Lunn)

Naur, Albert Emil August Schleppegrell, 1889–1973, maler. * 13.10.1889 i Kbh. (Helligg.), † 2.2.1973 i Gentofte, urne på Bispebjerg kgd. F: gardereforpagter Albert Thorvald Schleppegrell N. (1851–1913) og Auguste Vilhelmine Maria Büll (1854–1916). ~ 1° 5.11.1914 i Hobro med Karen Sofie Ludvigsen, * 28.6.1886 på Stenigård, Nørre Kongerslev sg., † 17.3.1973 på Tersløsegård (~ 2° 1924 med ingeniør Erik Strangen, 1890–1929), d. af proprietær Knud Christian L. (1859–1919) og Anna Henriette Winde (1860–1941). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.10.1918 på Frbg. (Solbjerg) med skuespiller Ella "Ungermann", * 17.2.1891 i Slagelse, † 23.9.1921 i Kbh., d. af bagermester Ferdinand Valdemar Christoffersen (1859–1937) og Marie Christine Ungermann (1868–1941). ~ 3° 3.3.1923 på Frbg. (b.v.) med Susanne Margrethe Strøyberg, * 27.11.1899 i Ålborg, d. af grosserer, senere vicekonsul, godsejer Niels Kai S. (1868–1922) og Caroline Mathilde (Kamma) Andersen (1871–1936). – Far til Peter *N.

N. blev student 1908 fra Metropolitanskolen, cand.phil. 1909 og studerede jura. Bekendtskabet med kunstnere, især billedhuggeren Kai "Nielsen førte ham ind på kunsten. Han begyndte at male 1911, udstillede allerede 1912–15 på Kunstnernes efterårsudstilling og opholdt sig i vintrene 1912–13 og 1913–14 i Paris hvor han en kort tid søgte en kubist-skole under le Fauconnier. Uden hæmmende forudsætninger kastede han sig ud i et maleri der egentlig er vel karakteriseret ved hans egen bemærkning om ekspressionismens „præcise Farveflader, men ofte løse og ubesluttsomme Linjer“, selv om kubismens krav til form og rum i stigende grad gjorde sig gældende hos ham. Den kunstneriske gæring den gang, hvis æstetiske søgen han forklarede meget

smukt i Klingen I, jan. 1918, bragte ham frem i kamplinjen. Han faldt naturligt ind i tidens mest fremskredne tendenser med sine landskaber og figurkompositioner (*Jupiter og Danaë*, 1914, *Ved Havet*, 1916, *Drømmebilleder*, 1917) der først og fremmest var kolorit, stærke farver i løs og fri behandling, og med sine billeder af enkeltfigurer (selvportræt 1914, dameportrætter) hvor han søgte en forenklet virkning af form og rum gennem store, rolige flader. Da Den frie udstillings ældre kunstnere modsatte sig hans og to andre yngre kunstners optagelse i udstillingen førte det til stiftelse af Grønningen hvor N. derefter udstillede fra 1915. Den abstrakte kunst fik imidlertid aldrig fodfæste over for hans frodige naturel. Da omslaget fra den modernistiske teoretiseren indtraf, greb han som en af de første herhjemme tilbage til en harmonisk naturalisme der skiftede sol og vind lige mellem naturfølelse og dyrkelse af farve og form. *Sovende Model*, 1919 viste kursændringen. Samme efterår tog han igen til Paris hvor han tegnede modelcroquis. Efter den tid arbejdede han sig energisk frem til stadig større fasthed i form og udførelse, dels i enkeltfigurer (portrætter af Ella Unger-mann, 1918 og 1920; portrætter på Grønningen 1922 og senere), dels i landskaber og blomsterbilleder (*Grøftbuket*, Ålborg museum; landskaber fra Dronninglund og høstbilleder på Grønningen 1925 samt *Blomstrende Hyld*, Lolland-Falsters stiftsmuseum, endvidere *Kornstakke paa Marken*, Århus museum). Ligesom andre af sin generation søgte han hen i skildringen af det sommerlige Danmark med den sorgløse tilværelse der blev et herskende træk i dansk malerkunst fra 20'erne og 30'erne. I sine portrætter og figurbilleder af unge kvinder nåede N. en sober elegance og en utvungen naturlighed der undertiden kan blive det bundne udtryk for en robust livsglæde der bl.a. er kommet til udtryk i hans udsmykning af bryllupssalen i Århus og Søllerød rådhus. Den lyse farveholdning og de vindende egenskaber er den fremtrædende karakter ved hans kunst. – N. har haft særudstillinger i Kunstforeningen dec. 1914 (sammen med Arne "Lofthus), Dansk kunsthandel forår 1918 og Den frie udstilling 1920 (begge sammen med Kai Nielsen), hos Winkel & Magnussen febr. 1922 og febr. 1924, i Den frie udstilling sept. 1928 (sammen med Yanna Kai Nielsen), hos Arnbak okt. 1935 og deltaget i de danske udstillinger hos Liljevalch i Stockholm 1919 og Oslo 1931, udstillingen i Göteborg 1923, kunststævnet i Forum 1929 og Rundskueudstillingen 1935. 1937 udgav han en bog om Kai Nielsen (i serien Dansk Kunst), væsentlig bygget på erindringerne om deres mangeårige venskab. N. er desuden repræsente-

ret med flere billeder på Statens museum for kunst. □Selvportr., to mal. 1914, tegn. 1920 og mal. 1922. Mal. af Harald Giersing 1915 og 1916 (Vejle mus.), skitse af samme. Buste af Kai Nielsen, 1917 og af Mogens Bøggild. Afbildet på tegn. af Carl Jensen (Fr.borg). Tegn. af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

A. N. Et udvalg af billeder m. tekst af Kai Flor, 1937 = Danske kunstnere VII. – Interviews i Ekstrabl. 22.5.1945 og Socialdemokraten 13.10.1949. A. N. i Politiken 10.8.1966. – Ernst Goldschmidt i Politiken 30.12.1914. Hans Bendix sst. 3.2.1973. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916. Poul Henningsen i Vor tid II, 1918 210–21. Vore herrer 28.10.1920. Chr. Houmark i B.T. 17.2.1922. Th. Oppermann i Berl. tid. 3.3.1924. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938.

Sigurd Schultz*

Naur, Elias Eskildsen, 1650–1728, rektor, forfatter. *17.(27.?)2.1650 i Naur ved Holstebro, †6.5.1728 i Odense, begr. sst. F: sognepræst Eskild Eliæsen (Nebøger) (†1667) og Sidsel Christensdatter Kiær. ~1° 25.1.1682 med Margrethe Eriksdatter, *17.7.1634, †11.9.1693 (~1° med købmand i Odense Mogens Mule, 1610–80), d. af rådmand og købmand i Odense Erik Jørgensen (1596–1659) og 1. hustru Anna Bertelsdatter Wichmann (ca. 1613–ca. 42). ~2° 25.10.1694 med Barbara Landorph, *7.1.1653 i Odense, †1697 sst. (~1° 1674 med professor ved Odense gymnasium Lorents Edinger, 1631–91), d. af stiftsskriver i Fyn Hans Brodersen L. (†1658) og Mette Willumsdatter (†1667). ~3° 1699 med Pernille Mule, *1680, †1756, d. af rådmand i Odense Niels M. (1647–1712) og Gunder Focksdatter Witt (1640–90, ~1° 1663 med købmand i Odense Christen Lauridsen Lee, 1615–76).

N.s versificerede selvbiografi i dedikationen (til Frelseren!) af hans poetiske hovedværk, *Golgotha paa Parnasso*, 1689 understreger hans rod i en gammel gejstlig slægt. Forberedt ved hjemmeundervisning kom han måske allerede 1658 i Holstebro skole; af hans ti-elleve år her synes tiden nærmest efter faderens død at være henlevet i nød indtil gode mennesker tog sig af ham; disse sine velgører har han nævnt i *Ære- og Takke-Digt til sin gamle Skole-By, Holszbroe i Jydland*, 1687? (optrykt 1871 og 1928) hvis glanspunkt i øvrigt er en kulinarisk præget skildring af Storåens fiskerigdom. Vistnok 1669 fik hans morbror, Vissenbjerg-præsten Hans Naur, ham flyttet til Odense skole og gymnasium hvorfra han blev student 1672, og hvortil han 1674 vendte tilbage som hører. 1675 tog han teologisk at-testats. Omtrent samtidig med at han 1680 promoveredes til magister blev han konrektor og

1684 yderligere forfremmet til en i Odense hidtil ukendt stilling som vice- eller prorektor, med særlig myndighed i den økonomiske administration; dette avancement var ikke uden brod mod den lidet regnskabsinteresserede rektor, Niels Andersen Haals, der vistnok aldrig havde været sin tidligere discipel god, og som navnlig fra 1682, da et pekuniært fordelagtigt giftermål havde forbundet N. med nogle af stadens patricierfamilier, utilsået luftede sine despekt for hans person og lærdom. Ved vicerektoratets oprettelse tilspidsedes situationen i den grad at det 1685 kom til en provsteretssag (med skoleelever som vidner) mellem den koleriske skoleleder og hans beherskede, men næppe helt åbne underordnede; det afsluttede forlig var til gunst for N. som da også 1687 – med biskop Kingos støtte – blev sin fjendes efterfølger. Rektor var han af navn til 1694, af gavn til 1691, da hans elleveårige tilknytning (som lærer i filosofi) til Odense skoles særlige overbygning, „gymnasiet“, befæstedes ved hans udnævnelse til professor i græsk; 1711 fik han professoratet i hebraisk og desuden et lektorat i teologi. Hverken som pædagog eller som lærer har N. sat sig blivende spor. Af hans prosaiske opbyggelsesskrifter kom de fleste i to til fire oplag, således *En aandelig Jule-Stue*, 1696, *Tive* [ø: tyve] *aandelige Paaske-Liljer*, 1698, *Tii aandelige Pindse* [. . . Betænkninger] og *Langfredags Speyl*, begge 1699; til et af dem, oversættelsen fra latin af kalvinisten Georg Pasor: *Christendoms Gienvvey*, 1693, er i 2. udg. (1700) føjet en række gudelige professionsvers o.l. under titlen *Aandelige Tids-Fordrif*, et typisk udtryk for luthersk kaldsfromhed. I *Zions Sange og Sucke i Verdens Babylon*, 1688 finder man typiske prøver på hans salmer der har haft væsentlig betydning for Brorson og overhovedet i visse henseender peger frem mod pietismens digteriske stil; mens ti af dem optoges i Kingos „Vinterparten“ (1689), kom kun én med i Roskilde Konvents Salmebog (nr. 527) og sidste gang i Psalmebog for Kirke og Hjem (nr. 639). Med Peter Brasks kommenterede udgave (1973) er N.s store aleksandrinerdigt, *Golgotha paa Parnasso*, 1689 (2. udg. 1700, 3. udg. 1728), sat ind i den musikalske og litterære passionstradition. Med benyttelse af barokkens stilelementer har N. genfortalt Jesu lidelseshistorie idet han svinger fra ekstatisk medleven i Jesu pinsler til jævn bibelkommentar. Trods den kunstige stil er teksten næsten fri for fremmedord. N. har vistnok tænkt sig sine 5628 verslinier reciteret, i passende afsnit, til menighedens opbyggelse. Tre år efter udsendte N. *Ny Strenge paa Davids Harpe*, 1692, en metrisk oversættelse af 50 Davidssalmer, i ny udgave (1699) alle 150. – N.s brændende religiøse følelse

er utvivlsomt ægte, men uden finhed og dybde. Som digter er han en udpræget repræsentant for dansk højbarok med kendelige forbilleder i tysk prosa og poesi samt i Kingo, noget mere outreret end denne og langt mindre talentfuld, men uhistorisk undervurderet af eftertiden. Skønt der i hans skolemesteragtige vækkelsesteknik indgår en stræben hen mod det konkrete er hans fantasi mere verbalt end realt bestemt. At han, Elias, døde på en Kristi himmelfartsdag ville ret have været et poetisk motiv for hans pen. □Mal. (Fr.borg). Stik af Joh. Friedlein, 1702. – Epitafium (Skt. Knuds k. i Odense).

Fortalen til E. N.: *Oratio valedictoria*, 1699 (heri liste over N.s utrykte arbejder). Chr. Giessing: *Nye saml. af da., no. og isl. jubel-lærere II*, 1781 (reprudg. 1979) 117–25. J. C. Bloch: *Den fyenske gejstlighed hist. I*, 2, 1788 313–19. R. J. F. Henrichsen i *Saml. til Fyens hist. og top.* V, 1871 272–88. Ejnar Thomsen: *Barokken i da. digtn.*, 1935 (optr. 1971). *Samme i Tilskueren LIII*, 1936 I 40–55. Anders Malling: *Dansk salmehist.* IV, 1964 14–16; VII, 1972–73 95–97. Wilh. Friese: *Nord. Barockdichtung*, München 1968. Peter Brask i E. N.: *Golgotha på Parnasso II*, 1973.

F. J. Billeskov Jansen (Ejnar Thomsen)

Naur, Peter, * 1928, professor i datalogi. * 25. 10.1928 på Frbg. (Mariendals). F: maler Albert *N. (1889–1973) og Susanne Margrethe Strøberg (* 1899). ~ 1° 18.6.1954 med klarinetist og pianist Elisabeth Sigurdsson, * 23.3.1931 i Kbh., d. af professor Haraldur S. og Dora Köcher. Ægteskabet opløst. ~ 2° 22.4.1971 med stud.mag. Maja Leyssac, f. Eberth, * 3.5.1940 i Kbh., d. af overretssagfører Constantin E. (1886–1980) og Inger Engel Lydom (* 1908). Ægteskabet opløst. ~ 3° 28.3.1977 i Gentofte (b.v.) med professor ved Technische Universität i Berlin Christiane Alice Octavia Maria Floyd, * 26.4.1943 i Wien (~ 1° med Robert Floyd), d. af jurist Gottfried Riedl (* 1916) og sekretær Elisabeth Zimburg (* 1917).

N. blev student fra Gl. Hellerup gymnasium 1947 og to år efter mag.scient. Som student lærte han også russisk før en studierejse til Sovjetunionen. 1950–51 studerede han i Cambridge og 1952–53 i USA. 1953–60 var han videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s astronomiske observatorium. 1957 blev han dr.phil. på en afhandling om *Minor planet 51 Nemausa and the fundamental system of declinations*, og i denne periode skrev han også andre astronomiske afhandlinger. Afhandlingens beregninger af et fjernt himmellegemes bevægelser var foregået ved hjælp af en datamat i Cambridge, og det fandt N. så spændende at han forlod astronomien til fordel for teknikken. 1960 blev han afdelingsleder ved Regnecentralen og var med ved opbygningen af

denne. Han var lektor ved Danmarks tekniske højskole 1961–68 (beskæftigede sig bl.a. med omlægningen af studiestrukturen efter studenteroprøret 1968), og ved Kbh.s univ. 1968–69 (professor fra 1969). I disse år blev N. internationalt kendt som udformer af datasproget ALGOL og vandt danske lytters yndest med radioforedrag som gav ham Rosenkjærprisen 1966. N. var gæsteforelæser ved University of North Carolina, USA, 1961 og 1962, University of Pennsylvania og Kungl. tekniska högskolan, Stockholm, 1964, NATO Summer-school, Pisa, 1965, University of Newcastle, 1967, University College, London, 1972 og University of Canterbury, 1978. – Han var medlem af den internationale astronomiske union 1955–65, af den internationale Federation for Information Processing technical Committee 2, programming languages, og Working Group 2, 1. ALGOL, 1962–68 og Working Group 2–3 Programming Methodology 1974, medredaktør for BIT. Nordisk Tidsskrift for Informationsbehandling 1961, formand for Dansk selskab for datalogi 1966, medstifter af Selskabet for samfundsdebat 1969.

Foruden doktorafhandlingen har N. bl.a. skrevet *The design of the GIER ALGOL compiler*, 1963, *Concise survey of computer methods*, 1974 samt *Utopier*, 1967 og *Datamaskinerne og samfundet*, s.å. – N. blev medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber 1963 og fik tildelt G. A. Hagemanns guldmedalje s.å. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1957 190f. P. N. i Polyteknikerens, 1967 nr. 4 3–12.

P. H. Bendtsen

Naver, Karen-Margrethe (Kim), * 1940, kunsthåndværker. * 24.6.1940 på Frbg. (Skt. Markus). F: forlagsboghandler Rasmus *N. (1894–1976) og fuldmægtig Christine P. C. Oehlerich Petersen (1900–53). ~ 1° 14.9.1963 med skuespiller Peter Steen, * 22.1.1936 i Hornbæk sg. ved Randers, s. af repræsentant Thorikld S. og Bodil Holleufer. Ægteskabet opløst 1970. ~ 2° 5.8.1976 i Kbh. (b.v.) med arkitekt, professor Mogens Breyen, * 27.9.1932 i Kbh. (~ 1° 1961 med designer Inger Elisabeth Møller; ægteskabet opløst 1973), s. af grosserer Tyge B. (* 1896) og Ingeborg Petra Sofie Malling (* 1908).

N. voksede op i et hjem med gode malerier og med samtaler om kunst. Efter studentereksamen 1959 lærte hun at væve, først hos Vibeke *Klint, siden hos Lis *Ahlmann i hvis strenge skoling hun især udviklede sin farvesans og respekten for materialets kvalitet og vævningens nøjagtighed. Af sin læremester lærte hun at begrænse sig til variationer inden for tern og striber og undgå

alle mønstre der ikke naturligt er en følge af vævningens traditionelle grundlag og teknik. Hun sluttede sig i beundring og venskab til et menneske som selv var i besiddelse af stor selvkritik og aldrig gik på akkord med sit håndværk. Efter at være blevet svend i 1966 fik hun eget værksted hvor hun fortsatte arbejdet med brugstekstiler, fladvævede tæpper, plaider, møbel- og gardinstoffer. Året efter blev hun knyttet til C. Olesen/Cotil og lærte at overføre og tilpasse håndvævningens erfaringer til tekstilindustriens vilkår. Takket være den omsiggribende tekstile udsmykning af offentlige bygninger, private erhvervskontorer og banker fik hun flere opgaver: To tæpper til Holstebro kommune, Jelling kirke og senest Danmarks Nationalbank og A. P. Møller. Til disse opgaver har hun vist stor indlevelse i arkitekturens rumlige muligheder. I Nationalbankens forhal spiller hun i vægtæppernes enkle vinkelmønstre på det indfaldende lys og i det runde, farverige tæppe på bunden af A. P. Møllers trappehal har hun sat et prægnant punktum for spiraltrappens forløb og atter demonstreret sit talent for tekstile kompositioner.

Siden 1963 har N. deltaget i alle betydelige udstillinger af dansk kunsthåndværk og tekstiler og haft enkelte separatudstillinger, bl.a. i Kunstinstituttet 1975 som også har erhvervet flere af hendes vævede tæpper og stoffer. Blandt de priser hun har modtaget kan nævnes Cotilprisen, 1969, og Sonningprisen, 1975, ligesom hun har fået tildelt flere legater, bl.a. Danmarks Nationalbanks jubilæumsfond. Hun har haft flere konsultationsopgaver og siden 1977 været kunstnerisk rådgiver for Selskabet til håndarbejdets fremme. Mellem 1977 og 1980 var N. medlem af statens kunsthåndværk.

Dansk brugskunst, 1969 150f. Mogens Koch sst. XLII, 1971 79–82. Henrik Sten Møller: Dansk design, 1975.

Erik Lassen

Naver, Rasmus Peder Pedersen, 1894–1976, forlagsboghandler. * 12.6.1894 i Nørre Alslev, † 16.8.1976 i Kbh., begr. Tibirke kgd. F: gårdejer Peter N. (1857–1919) og Maren West (1862–1949). ~ 1.9.1929 i Kbh. (St. Thomas k.) med fuldmægtig Christine Paula Claudia Oehlerich Petersen, * 9.9.1900 i Kbh., † 12.5.1953 sst., d. af bogtrykker Thorvald P. (1872–1920) og musiklærer Ane-Margrethe Oehlerich (1867–1938). – Far til Kim *N.

Efter endt skolegang kom N. 1910 i boghandlerlære i Thierrys Boghandel i Nakskov hvor han udstod sin læretid, hvorefter han fik stilling som medhjælper hos Kristian F. Møller i Århus, i hvilket firma han var beskæftiget indtil han 1918

fik ansættelse som fuldmægtig hos Steen Hasselbalchs Forlag. Her forblev han imidlertid kun ét år, da han allerede 1919 blev leder af Gyldendals sortimentsboghandel i Købmagergade. Der kan næppe være tvivl om, at hans tid her har været af stor betydning for hans fremtid. Dels som forlægger, dels som central figur i det kbh.ske bohémeliv hvor digtere som Tom *Kristensen, Kai *Friis Møller, Johannes Weltzer, Otto *Gelsted, Hans Hartvig *Seedorff Pedersen og Emil *Bønnelycke m.fl. var dominerende. Mange fandt vej til den høje stue hvor digterne og kunderne flokkedes om den populære og gemytlige falstring. Da Gyldendal nedlagde sin sortimentsboghandel rejste N. 1923 til USA hvor han var beskæftiget i boglader, bl.a. i Pasadena, San Francisco og New York, indtil han 1927 vendte hjem, og med sine gode forbindelser og sit vindende væsen kom han hurtigt atter ind i de dominerende kunstnerkredse hvor han blev en virksom udstillingsarrangør og pressesekretær for de kunstnersammenslutninger der stiftedes i slutningen af tyverne. 1928 valgtes han til sekretær for Grønningen og ledede sammenslutningens årlige udstillinger til 1958 hvor han nedlagde sit hverv og valgtes til sammenslutningens æresmedlem. Den årlige fernisering var intet mindre end en københavnerbegivenhed, og N. har med sine gode forbindelser til pressen og indflydelsesrige kredse formået at fastslå Grønningens stilling som den førende i samtidens kunstnerliv. – Allerede 1931 havde N. etableret sig som forlægger med domicil i P. Haases ejendom i Løvstræde, og ikke underligt at hans ny-startede forlag specialiserede sig i udgivelser af kunstbøger. Serien *Vor Tids Kunst*, der talte 65 numre inden den blev overtaget af Gyldendal, var intet mindre end en bedrift. Men også store og vægtige kunstnermonografier som Poul Uttenreitters bog om Olaf Rude og Sophus Danne-skjold-Samsøes bog om Kristian Zahrtmann udkom på hans forlag der helt var præget af N.s interesse og kærlighed til billedkunsten. Som et kuriosum kan nævnes at Tove *Ditlevsen debuterede med digtsamlingen *Pigesind* hos N. Skønlitteraturen dukkede kun lejlighedsvis op på N.s forlag, dog havde han stor glæde af Finn Søeborgs humoristiske romaner, som flere forlag havde refuseret før de udkom hos ham. En specialitet – men sikkert typisk for forlæggerens natur – var de muntre julepublikationer der hvert år udkom hos N. *Kasket Karl* og bøger af Den Gyldenblonde og Herluf Jensenius var årligt tilbagevendende begivenheder. Han betegnede dem selv som bagateller, men de hørte til i hans profil som forlægger. Personlig var N. en munter selskabsmand og yderst populær i alle de kredse

som han kom i berøring med. Han rejste gerne ud i Europa hvert år og tilbragte mange timer på museer og kunstudstillinger. Men selv om han med årene var blevet en kendt og afholdt københavner, aflagde han aldrig det tånfald der så umiskendeligt røbede at han var falstring. – R. 1955. □Akvarel af Carl Jensen udst. 1931, tegn. af Birger Lundquist udst. 1971. Foto.

Løst og fast om R. N.s liv og levned fortalt af ham selv til Ernst Mentze, 1971. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Godfred Hartmann

Naylor, John William, 1812–59, filefabrikant. *26.9.1812 i Rådvad, †9.11.1859 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: filefabrikant Thomas N. (ca. 1767–1850) og Sophie Magdalene Raasløff (ca. 1791–1849). Ugift.

N.s far var kommet hertil fra England og grundlagde 1810 en filefabrik i Rådvad og få år efter en i Kbh. N. havde talent for tegning, men blev mod sit ønske sat i filehuggerlære. Efter læretidens udløb sendtes han 1837–40 til England for at uddannes yderligere. Trods stærk modstand fra fagets udøvers side fik han arbejde i Sheffield hvor han efterhånden overvandt sine fagfællers modstand. Han vakte endog deres beundring ved den sjældne dygtighed han lagde for dagen, og vandt deres venskab ved den bramfri, hjælpsomme og joviale måde han omgikkes dem på. Efter sin hjemkomst fra England arbejdede han som filemester på faderens fabrik hvor han gennemførte en række betydelige forandringer og forbedringer. 1846 tog han borgerskab som fabrikant og året efter overtog han sammen med sin yngre bror Thomas Christian († 1878) faderens forretning som de drev sammen til N.s død, hvorefter broderen fortsatte virksomheden alene. Efter Thomas Christian N.s død overgik forretningen 1882 til grossererfirmaet Nienstädt og Co. – Inden for den danske industri fik den kundskabsrige og dygtige filefabrikant en anset stilling. Han interesserede sig stærkt for det offentlige liv og var fra 1840erne et meget virksomt medlem af Industriforeningen, i hvilken han 1851–57 indtog ledende poster. 1855 indvalgte han i borgerrepræsentationen, men måtte dog efter et par års forløb som følge af sygdom igen opgive sit sæde. □Træsnit 1860 og efter dette træsnit 1898.

Poul Hertz i Gads da. mag. XXII, 1928 185–92 (geneal.). J[ul.] H[ellmann] i Ill. tid. 29.1.1860. C. Nyrop: Industriforen. i Kbh. 1838–88, 1888. Samme i Aftenposten 3.1.1898.

Erik Korr Johansen

Nebelong, J. H., 1817–71, se **Nebelong, N. S.**

Nebelong, Johan Henrik, 1847–1931, organist, sanginspektør. * 9.11.1847 i Kbh. (Frue), † 14. 9.1931 sst. (Helligk.), urne på Bispebjerg kgd. F: arkitekt N. S. *N. (1806–71) og Constance Horn (1825–1901). ~ 1° 5.1.1868 i Kbh. (Frels.) med Hermine Sophie Petronelle Lewy, * 19.9.1848 i New York, † 16.1.1881 på Frbg. ~ 2° 3.1.1882 i Kbh. (Johs.) med Augusta Christine Mathilde Frisenette, * 18.1.1852 i Melse, Horbelev sg., † 3.3.1931 på Frbg., d. af møllejer Julius Cæsar F. (1819–1910) og Christine Marie Andersen (1811–77). Ægteskabet opløst. ~ 3° 28.4.1908 i Kbh. (Johs.) med Anna Maria Martha Nielsen, * 3.4.1883 i Århus (døbt i Kolind), † 26.10.1970 i Kbh. (De gamles by), d. af postbud Rasmus N. og Jensine Rasmussen.

N. var et musikalsk barn og fik tidligt musikundervisning. På violin var han elev af Vilh. Holm, på klaver af P. Thielemann, i teori af W. H. *Barth. Selv lærte han sig at spille orgel og skylder således sin egen energi det navn han hurtigt opnåede som orgelspiller. Allerede som syttenårig fik han stillingen som organist ved Chr.havns fængsel, men måtte til gengæld nøjes med denne beskedne stilling til 1881 til trods for at han som orgelspiller snart havde gjort sig fortjent til et større embede. Hans debut i Lund 1867, der efterfulgtes af optræden i Kbh., slog hans navn fast som betydelig kunstner. Med iver søgte han i de følgende år at bringe så mange som muligt i kontakt med orgelmusikken. Gennem folkekoncerter til lav pris og gratis koncerter fik han både i hovedstad og provins et stort publikum. 1881 fik han det større embede ved Johannes kirken som han fra 1891 til sin afgang 1921 forenede med kantorstillingen. For organiststanden nærrede N. varm interesse. 1885 stiftede han Pensionsfond for danske organisters enker og var s.å. med til at stifte Dansk organistforening som han hele sit liv kom til at stå meget nær, først som mangeårig formand, senere som æresmedlem. Fra 1896 ledede han med P. *Rasmussen Kbh.s organistskole. Som komponist udgav N. nogle hæfter religiøse sange, nogle fædrelandssange og klaverstykker og en håndbog i den belgisk-finske „sangformel metode“. Som sangpædagog fik N. sin måske største betydning. Fra sin ungdom havde han virket som sanglærer ved kbh.ske skoler, og 1896 udnævntes han til sanginspektør efter Viggo *Sanne og overtog tillige ledelsen af Statens lærerhøjskoles sangkursus der under hans virke fik forøget tilgang. Han udbyggede denne side af lærernes uddannelse med kursus i tonedannelse og oprettede supplerende kursus i orgelspil og musikteori. – Tit. professor 1892. – R. 1905. DM. 1921. □ Træsnit 1876 efter fotografi. Foto.

J. Vahl: Slægtetog over afkommet af Christjern Nielsen XII, 1894 18. Søndagsposten 2.4.1876. Medlemsbl. for da. organistforen., april-dec. 1905. Hver 8. dag, 1905–06 574f. Hans Olrik: Dan.m.s lærerhøjskole 1856–1906, 1906. Arthur Allin i Medlemsbl. for da. organist- og kantorforen., 1914 okt. 55f; nov. s.å. 61. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin IV, 1914 295f. J. H. N. i Dansk kirkemusikertid., 1922 109f. Th. Gilberg sst. 1925 131. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Nils Schiørring

Nebelong, Niels Sigfred (ved dåben Sigfrid), 1806–71, arkitekt. * 14.10.1806 i Kbh. (Trin.), † 9.10.1871 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: skomagermester Johan Hendrik N. og Anna Christine Schreyber. ~ 1° 9.5.1832 i Kbh. (Frels.) med Anna Marie Kirstine Erichsen, * 9.4.1805 i Kbh. (Frue), † 8.9.1832 sst. (Holmens), d. af frimurermester Philip E. (ca. 1758–1829) og Anne Sørensen (ca. 1772–1850). ~ 2° 6.10.1843 i Skive med Constance Horn, * 18.3.1825 i Kbh. (Frue), † 25.2.1901 sst., d. af assistent hos kongens foged, senere byskriver i Svendborg Carl Tobias H. (1790–1863) og Sophie Caroline Wilhjelm (1801–51). – Far til J. H. *N. (1847–1931).

N. besøgte kunstudademiet allerede fra 1819; han var her navnlig elev af G. F. *Hetsch. 1828 vandt han den store sølvmedalje, 1833 den lille guldmedalje, 1835 C. F. Hansen medaljen og 1837 den store guldmedalje. På stipendierejsten 1839–42 studerede han først i Paris under Henri Labrousse, den førende kunstner og konstruktør, derefter i Italien og Grækenland. – N. arbejdede i de forskellige retninger der var fremme i tiden. I senklassicisme opførte han *Kolding gymnasium* 1846 (senere fuldstændig ombygget) og forskellige villae samt ombyggede og udvidede *Odense toldkammer* ved havnen 1847. Uden bestemt stilpræg af helheden opførte han bl.a. *Skagens fyr* på Grenen 1858, arbejderboligerne *Overgaden o. vandet 66–70 og 84–88* 1851, *kvindefængslet på Christianshavn* 1861–64 (nu nedrevet), *rådhuset i Nykøbing S.* 1868, kommuneskolen *Nansensgade 44–46* 1870, samt fabriksbygninger på Gl. Carlsberg efter J. C. *Jacobsens udkast og tegninger. I gotik opførte han *Slagelse nye kloster* 1857. Han ombyggede *Det kgl. teater* 1857, fuldførte *Vridsløselille strafanstalt* 1859 (senere udvidet og N.s kirkesal forandret) og påbegyndte *Viborg domkirkes restaurering* i en efter tidens opfattelse ren romansk stil; for denne kirkes nuværende ydre har N. og Julius *Tholle ansvaret. N.s produktion har en udpræget borgerlig karakter, men med en redelig arkitektonisk holdning. Desuden var han en praktisk dygtighed. Han var medlem af den 1852 nedsatte kommission ang. en bygningslov til Kbh. og dets forstæder (loven af 1856), blev også medlem af den første byg-

ningskommission og stadsbygmester fra 1863 til sin død. Som stadsbygmester var han med til at forberede den nye byggelov af 1871 der dog kun afveg lidt fra den første. Først ved kunstakademiets arkitektoniske forberedelsesskole, derefter ved dets arkitekturskole var han assistent 1831–38, 1842–44 og 1847–54. Han blev agreeret 1850 og medlem af akademiet 1855 (receptionsarbejde på akademiet). N. beklædte forskellige hverv inden for skydeselskabet og sad i bestyrelsen for Arbejderforeningen af 1860. – Også den yngre bror Johan Henrik N., * 20.7.1817, † 1.3.1871, gik på Hetschs tegneskole og akademiet hvor han 1853 blev agreeret efter siden 1840 at have praktiseret som arkitekt i Kristiania og været lærer ved tegne- og kunstsolen der. 1856–68 var han bygningsinspektør for Kbh.s I. distrikt, 1860 udnævntes han til tit. professor. Af hans arbejder kan nævnes ombygningen af kommuneskolen Prinsessegade 54 i Kbh. og nybygningen på Oringe. – En datter, Sophie Caroline, * 14. 11.1848, † 10.3.1927, blev gift med arkitekten Albert Christian Jensen, * 25.12.1847, † 26.6.1913, der tog afgang fra akademiet 1870. Som elev af F. Meldahl samarbejdede han med denne bl.a. ved ombygningen af herregården Trolleholm og Trollenäs i Skåne og Marmorkirken i Kbh. Sammen med H. Glæsel opførte han Magasin på Kongens Nytorv. Selv byggede han bl.a. G. A. Hagemanns kollegium og DFDSs bygning på St. Annæ Plads. 1902–12 var han kgl. bygningsinspektør. Tit. professor 1901. Etatsråd 1912. R. 1883. DM. 1894. – Tit. professor 1860. Justitsråd 1864. – R. 1856. □ Mal. af Constantin Hansen ca. 1829. Tegn. af W. Marstrand, 1843. Træsnit 1868 og efter dette to træsnit 1871, bl.a. af C. L. Sandberg. Mal. af Jørgen Roed udst. 1870, og af H. Chr. Jensen, 1870 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Træsnit 1871. Tegn. af Geskel Salomon (Kgl. bibl.). Foto.

J. Vahl: Slægtebog over afkommet af Christjærn Nielsen XII, 1894 18. Architectonisk album, udg. Chr. M. Tegner, 1853–60 I, nr. 6 8 10; II, nr. 6f; III, nr. 3; IV, nr. 1–4 17f 20–23. Folkekalender for Danm. VII, 1858 119–23. B. S. Ingemann i III. tid. 23.10.1859. Fængsel for quindefanger på Chr.Havn, Atlas, u.å. Industrielle tegn., udg. Chr. Hetsch, 1872–82 I, afd. 6 nr. 1; II, afd. B nr. 10; afd. C nr. 2. E. Hornemann: Danske arbejderboliger, 1876 (særtryk af Hygiejniske medd. ny r. I, s.å.) 3 10–12. Arkitekten VIII, 1905–06 246–48. M. K. Michaelsen sst. M XXXI, 1929 139–53 155. Heinrich Hansen: Hist. medd. om Kbh.s bygningsvæsen, 1931 62–64. Peder Severinsen: Viborg domkirke, 1932 502–09 512f. Even Marstrand: Arbejderorganisation og arbejderkår i Danm., 1934 39. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 226f.

Knud Millech*

Nebles, Sophus Martinus Frederik, 1858–1931, redaktør, bladudgiver. * 15.12.1858 i Stubbekøbing, † 9.1.1931 i Omaha, Nebraska, begr. Springwell danske kgd. sst. F: skræddermester Martin Hans Jørgen N. (1826–64) og Karen Poulsen (1832–1907). ~ 1° 24.4.1883 i Omaha, Nebraska, med Kirsten Larsen, * 8.2.1862 i Bysskov, Ønslev sg., † 1900, d. af gårdejer Lars Mortensen (1836–tidligst 1901) og Ane Eriksen (1838–90). ~ 2° 5.12.1901 i Omaha med Olivia Hansen, * 17.12.1876, † 12.12.1970 i Glenwood, Minnesota, d. af driftsbestyrer i porcelænsfirma i Chicago Alfred William H. (1854–1909) og Dorthea Mathilde Giessing.

Efter skolegang i Stubbekøbing kom N. i lære som typograf på Stubbekøbing Avis' bogtrykkeri og deltog i et års tid i redaktionelt arbejde ved bladet. En kort tid var han typograf i rigsdagens trykkeri, men på opfordring af sin forlovede gik han fra faget for at uddanne sig som mejerist på lollandske mejerier. Det var imidlertid N.s typografiske uddannelse der skulle bringe ham succes i USA hvortil han udvandrede 1883. I et års tid arbejdede han på dansk-amerikanske farme, men allerede n.å. fik han ansættelse som typograf ved Den danske Pioneer, det af hans landsmand Mark Hansen 1872 oprettede danske ugeblad i Omaha. Bladet arbejdede under meget beskedne forhold og med en usikker økonomi, og N. blev hurtigt ikke alene faktor, men også medhjælper i det redaktionelle arbejde. Allerede 1885 fik han overdraget redaktørstillingen, og to år efter overtog han hele foretagendet som udgiver og startede *Sophus Nebles Publishing Co.* Det var midt under den store udvandring hvor antallet af dansk-amerikanere årligt forøgedes med ca. 10 000 indvandrere. N. tog fat, energisk og målbevidst, med snæver økonomi men med god hjælp af to brødre og deres hustruer. En begavet medarbejder blev journalisten Ralph Tofteman Frederiksen (1864–1912). N. så en stor opgave i at skabe et levedygtigt bladforetagende som bindeled mellem alle de danskfødte. Hans utrættelige flid, hans stærkt personlige journalistik og hans nære kontakt som friluftsmenneske med farmere vidt omkring bragte resultater. 1903 fik bladet egen bygning, det havde korrespondenter i alle større danske centre og nåede før første verdenskrig langt op over 30 000 abonnenter. N. skrev tingene lige ud. Han kom af og til på kant med fx danske præster, og i Danmark var Pioneeren til tider mindre velset; dens usminkede meninger om J. B. S. *Estrups provisorierpolitik bevirkede et indførselsforbud. I amerikansk politik støttede N. demokraterne, og bladhuset fik besøg af Woodrow Wilson under valgkampagnen 1912. Trods forslag om N. som guvernør-

kandidat gik han ikke ind i politik, men fik en del offentlige hverv: valgmand for Nebraskas 2. kongresdistrikt ved præsidentvalgene 1908, 1912 og 1916, titulær oberst ved guvernøren for Nebraskas stab 1908, 1913 og 1915–19, medlem af det offentlige velfærdsråd, af Douglas Countys kommunalråd, formand for kommunens børne- og tvangsanstalt og meddirektør i Nebraska National Bank. – R. 1925. □Mal. af Johannes Nielsen, 1926. Foto.

Journalisten sept.–okt. 1905; S. N. sst. maj 1906; sst. 15.1.1914; sst. 15.1.1931. Roger Nielsen i Misteltenen, Omaha 1913. Arthur C. Wakeley: Omaha, ny udg. II, Chicago 1917. World herald, Omaha 10.1.1931. Politiken 11.1. s.å. Axel H. Andersen i Det danske ugebl., Minneapolis 15.1. s.å. H. W. Becker i Sun newspapers, Omaha 18.12. og 24.12.1980. – Papirer i Det dsk. udvandrersarkiv.

Niels Alsted (A. Kamp)

Neckelmann, Elisabeth, 1884–1956, maler. * 6.11. 1884 på Frbg., † 21.11.1956 i Kbh. (Frue), urne på Bispebjerg kgd. F: ingeniør Ludvig Conrad N. (1852–1922, ~ 2° 1899 med Carla Rosalie Petersen, 1877–1912, ægteskabet opløst) og Elisa Nikoline Schoubye (1862–1948, ~ 2° 1898 med maleren Peter *Hansen, 1868–1928). Ugift.

N. blev optaget i maleren Peter Hansens hjem i Fåborg 1900 og fik en vinter undervisning i skyggetegning af Fritz *Syberg på teknisk skole her. I øvrigt uddannede hun sig på egen hånd i at tegne og male, kun vejledet af stedfaderen og indtrykkene fra dennes omgangskreds der talte adskillige af tidens mest fremtrædende kunstnere, og hendes kunst blev præget af den friske naturalisme der er typisk for fynboerne. 1905 flyttede hun med stedfaderen til Kbh. og havde i to år ansættelse i Arnbaks kunsthandel. N. foretog rejser til Nordtyskland 1903, Sverige og Norge 1905, Holland 1912, München 1921, udstillede på Kunstnernes efterårsudstilling 1912–14, 1916, 1924, på Charlottenborg efterårsudstilling 1928, Kvindelige kunstneres udstilling 1920 og holdt egne udstillinger i Chr. Larsens kunsthandel okt. 1915 og nov. 1918 og i Bachs kunsthandel okt. 1934. Hendes produktion omfatter blomsterbilleder, landskaber, portrætter (*Peter Hansen*), og nogle større figurbilleder med portrætter (*Min Moder og mine Søstre*, 1926; *Fra et Bestyrelsesmøde i Kvindelige Kunstneres Samfund*, 1928 og portræt af *dronning Alexandrine*, 1943 (Kvinde-regensen)). I fremtrædende grad tog hun del i det officielle kunstnerliv som sit køns energiske og utrættelige talsmand på adskillige tillidsposter, og gjorde som formand for Kvindelige kunstneres samfund siden 1924 en betydelig indsats som forkæmper for de kvindelige kunstnere. Hun var medlem af Charlottenborg udstillingens

komité fra april 1930, medlem af akademirådet april 1931–marts 1937, af censurkomiteen i Selskabet til håndarbejdets fremme siden 1928 og af bestyrelsen for Dansk kunst og udsflid fra dette selskabs stiftelse. □Afbildet på mal. af P. Hansen, 1889 (Ordrupgård), 1903 (Vejde mus.) m.fl. Mal. af S. Danneskiold-Samsøe ca. 1909 og af E. Weie. Foto.

Interviews i Politiken 22.9.1940, Socialdemokraten 6.2.1941 og Berl. tid. 30.10.1944. – Edv. Neckelmann: Familien Neckelmanns slægtsbog, udg. Hector Boeck, 1936 130–33.

Sigurd Schultz*

Neckelmann, Kaj Aage, 1892–1967, fabrikant. * 13.10.1892 i Kolding, † 23.10.1967 i Svejlbæk, Linå sg., begr. Vedbæk kgd. F: bankdirektør Frederik N. (1854–1934) og Laura Grau (1855–1930). ~ 1° 27.7.1921 i Humlebæk med Rigmor Gerda Willer Andersen, * 30.4.1902 i Kbh. (Jacobs) (~ 2° 1942 med hofjægermester Ove Sehested Juul, 1892–1948, ~ 1° 1917 med Dagmar Marie Louise du Plessis de Richelieu, * 1895; ægteskabet opløst), d. af gross. Anders Jørn A. (1867–1940) og Dorothea Willer (1870–1953). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.9.1934 i Kbh. (b.v.) med Karen Helfrida Fjord, * 12.7.1897 på Frbg. (~ 1° 1921 med overretssagfører Alfred Andreas Christensen, 1881–1933), d. af handelsrejsende Jens Andreas Chr. F. († 1902) og Marie Hansine Hansen (1877–1963).

N. kom efter realeksamen 1908 i manufakturhandlerløre i Vett & Wessels ud salg i Vejle. I årene 1911–14 supplerede han sin handelsmæssige uddannelse i Tyskland, til han omkring første verdenskrigs udbrud blev indkaldt for at aftjene sin værnepligt. Under sin tjeneste i sikringsstyrken begyndte han en officersuddannelse, men afbrød den 1917 for at fortsætte sin karriere inden for handelsbranchen. Han blev ansat i eksportfirmaet Winkel & Gedde i Japan – et selskab tilknyttet den Harald Plumske concern, Transatlantisk Kompagni – hvor han et par år senere udnævntes til direktør for en nyoprettet afdeling i Yokohama. Denne afdeling var N. i færd med at overtage for egen regning, efter at firmaet var bukket under i den økonomiske krise i begyndelsen af 1920'erne, men det store jordskælv der 1923 ramte Yokohama ødelagde virksomheden totalt. N. rejste til Danmark, men vendte efter få måneders forløb tilbage til Østen, idet han af H. O. *Lange, Nordisk Fjerfabrik, blev antaget som leder af firmaets planlagte filial og fjerfabrik i Canton i Kina. 1929 forfremmedes han til generaldirektør for Nordisk Fjers samtlige Kina-filialer i Canton, Hongkong og Shanghai som han forestod under de meget kaotiske forhold der

Neckelmann, Kaj

herskede i Kina under den japanske besættelse og den påfølgende borgerkrig. 1947 vendte han tilbage til Kbh. hvor han indtrådte i Nordisk Fjers øverste ledelse som medlem af direktionen, og fra 1953 tillige som administrerende direktør og daglig leder af datterselskabet, A/S Mogenssen & Dessaus Væverier. Efter uoverensstemmelser med H. O. Lange opgav han imidlertid 1955 sine poster i Nordisk Fjerfabrik. I stedet blev han ansat som direktør i broderen, Hother Neckelmans (1882–1962) Strømpfabrik, Frederikssund. Under sit virke her vakttes hans interesse for udviklingen af de nye tekstilindustrier der i disse år begyndte at dukke op på markedet, og 1957 anlagde han som 65-årig en spinnerifabrik til fremstilling af crepede nylon-garner (spinnon). Efter et par års forløb flyttede han 1960 virksomheden, Syntetisk Fiber Industri, fra Brede til Silkeborg hvor den i de følgende år udviklede sig meget stærkt, blandt andet i kraft af en omfattende eksport til en lang række lande over hele jorden af de nyudviklede syntetiske garn typer. Selskabet blev 1960 udbygget med en farvefabrik (A/S Silkeborg Textilfarveri), og 1964 og 1965 etablerede N. endvidere i økonomisk samarbejde med ØK datterselskaber i Australien og Sydafrika, og også en filial i Norge blev oprettet inden hans død 1967.

Under sit ophold i Østen virkede N. som dansk konsul i Canton (1930–47) og Hongkong (1945–47) og var under den japanske besættelse af Hongkong 1941–45 formand for den danske komité til varetægelse af danske interesser. Som sådan var han en af de få europæere som japanerne tillod at færdes i den britiske koloni, og han udførte under stor personlig risiko et omfattende hjælpearbejde for internerede i de japanske fangelejre. Efter sin hjemkomst fortsatte han sit arbejde til gavn for udlandsdanskere gennem sin bestyrelsespost fra 1948 i Dansk samvirke, og ud over ledelsen af sine egne virksomheder varetog han endvidere bestyrelsesposter i A/S Mogenssen & Dessaus Væverier (1949–54) og A/S Hother Neckelmans Strømpfabrik (1954–63). Han var i sit virke præget af åbenhed over for mennesker og arbejdskrævende udfordringer. For sin nyskabende indsats på området modtog han 1963 Textilfabrikantforeningens eksportpionerpris. – R. 1940. DM. 1951. □Foto.

K. N. i H. O. Lange: Nord. fjerfabrik 1901–51, 1951 35f. Interviews i Børsen 13.10.1952, Kristeligt dagbl. 17.9.1962 og Berl. tid. 21.10. s.å. – Edv. Neckelmann: Familien Neckelmans slægtsbog, udg. Hector Boeck, 1936. Herning folkebl. 11.3.1965. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Neckelmann, Ludvig Conrad, 1784–1865, borgmester, historisk forfatter. * 28.5.1784 i Ebeltoft, † 17.5.1865 i Randers, begr. sst. F: major, senere generalmajor Johan N. (1731–1810, ~2° 1791 med Anna Catharina Thamsen, 1751–1820) og Frederikke Gabrielle v. Wedderkop (1747–89). ~1° 1.2.1811 i Nykøbing F. med Karen Helene Hincheldey, * 13.6.1790 i Nykøbing F., † 14.12.1826 i Randers, d. af kaptajn, senere major Edvard H. (1763–1819, ~2° 1804 med Edle Margrethe Bentzen, 1781–1851) og Anna Helene Hincheldey (1762–1804). ~2° 3.11.1830 i Randers med Helene Laurentzia Marquardt, * 9.12.1788 i Nykøbing F., † 14.4.1866 i Viborg, d. af distriktskirurg Johan August M. (1744–1808) og Karen Rebeca Elisabeth Hincheldey (1761–1831).

N. blev student 1800 fra Fredericia, juridisk kandidat 1804 og studerede derefter i Kiel. 1805 blev han auditor ved det slesvigske infanteriregiment. 1810 udnævntes han til byfoged i Randers samt herredsfoged i de dermed forenede jurisdiktioner, hvilket indtil 1814 var Hovlbjerg og Galten herreder og 1814–19 Nørhald og Støvring herreder. 1819 blev han tillige borgmester i Randers. Med stor iver kastede han sig over sit embedes mange forretninger og hans embedsvirksomhed og duelighed blev ofte hædrende omtalt såvel af kongen som af kancelliet. 1833 rettedes der fra en næringsdrivende i Randers beskyldninger mod N.s embedsførelse. En kommissionsdomstol blev nedsat og dens dom stadfæstet af højesteret 1838. Det fremgik af præmisserne at N. havde benyttet sin stilling som første medlem af magistraten til at skaffe sig økonomisk fordel, når næringsdrivende søgte borgerskab eller en håndværker gjorde et mesterstykke. Ved siden af de anordningsmæssige gebyrer modtog N. som oftest en privat dusør. Retten idømte N. en bøde på 1000 rdl., og kancelliet indstillede ham til afsked, men karakteristisk for Frederik VI's milde styre afskedigedes han både i nåde og med pension. Sit otium benyttede N. til at fortsætte et allerede påbegyndt historisk forfatterskab. 1830 skrev han en *Kortfattet Udsigt over Randers Kjøbstad*, og 1833 udsendte han en *Randers Kjøbstæds hist.-topogr. Beskrivelse*, hvoraf der kun udkom et enkelt hæfte på 86 sider og en kort afhandling om fiskeriet i Randers fjord. Året forud havde han for at ophjælpe byens næringsliv udsendt et noget fantastisk *For-slag til Pramfart mellem Limfjorden og Gudenaa*, og 1836 kom *Om Kommunevæsenet i Danmark*. På sine ældre dage beskæftigede han sig med det skandinaviske stamfolks urtid og oldtid og studerede navnlig folkesprog og stednavne, en del heraf udkom hæftevis 1861–64 under titlen

Skandinaviske Blade. – Kancelliråd 1816. Justitsråd 1831. □ Mal. 1824 (Randers rådhus) og mal. af Just Holm, 1854.

Edv. Neckelmann: Familien Neckelmanns slægtsbog, udg. Hector Boeck, 1936 88–92. J. P. Trap: Fra fire kongers tid I, 1966. – Papirer i Kgl.bibl.

Harald Jørgensen

Nedergaard, Paul Theodor, 1895–1970, præst. * 23.6.1895 i Årgab, Holmslands klit, † 25.1.1970 på Skt. Lukasstift., Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: residerende kapellan på Holmsland, senere sognepræst i Gerslev, landstingsmand Peder Christensen N. (1868–1945) og Ophelia Maria Dagmar Sørensen (1866–1940). ~ 20.4.1921 i Kbh. (Jac.) med Yrsa Matzen Bjørn, * 6.8.1900 i Gentofte, d. af skibsfører Julius Christian Gerhard Bjørn (1855–1934) og Dagmar Matzen (1863–1934).

N. voksede op i et af Indre mission præget hjem, blev student (Sorø) 1914 og 1920 cand.teol. 1921 blev han kaldskapellan i Vanløse, 1924 residerende kapellan ved Eliaskirken og var 1945–64 sognepræst ved Skt. Matthæus kirke i Kbh. N. som tilhørte Kirkeligt centrum var stærkt engageret i mange slags kirkeligt arbejde og især en vågen talsmand for sin stand. 1921 blev han medlem af Præsteforeningens bestyrelse og redigerede 1929–47 dens blad som han gjorde til et sagligt og vægtigt organ, samtidig særdeles underholdende. 1923–67 udsendte han hvert fjerde år Kirkelig Haandbog (siden 1972 Teologisk Stat) med præcise biografiske data for præster og teologer, beskrivelse af alle embeder og oplysninger om kirkelige institutioner etc. Han var sekretær for de videnskabelige præstekurser, var med til at fastlægge de kirkelige transmissioner, medlem af Radiorådet (fra 1930). Som præsternes ordfører gjorde han et dygtigt arbejde i lønningsskommissionen (1943–46), sad i bestyrelsen for Kristeligt pressebureau og var selv en habil journalist, i Kristelig lytterforening og i komiteen for nødhjælpen til Europas evangeliske kirker. 1936 udgav han et festskrift ved reformationsjubelåret, redigerede 1944ff Kbh.s stifts årbog, skrev 1946 en solid bog om Præsteforeningens første 50 år. N. deltog ofte i debatten om religiøse, etiske og kulturelle spørgsmål og udgav adskillige opbyggelige skrifter. Hans hovedværk er det 1949 grundlagte *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste og sognehistorie*. Det bygger på et vældigt, stort set af ham selv indsamlet materiale og giver udførlige beskrivelser af præster og sogne siden 1849. Værket er opdelt efter stifterne (en ulempe efter de nyeste stiftsoplægninger), og det lykkedes ham at føre arbejdet så vidt til ende, at kun

Haderslev stift måtte behandles af andre. De henvend 10 000 sider rummer en overordentlig mængde oplysninger, men metodisk lader værket meget tilbage at ønske, fx spiller nekrologer og venners ytringer en alt for stor rolle i præstebioграфierne, og der er for meget ukontrollabelt og anekdotisk stof ligesom litteraturbenyttelsen har et tilfældigt præg; med sine åbenbare mangler er og forbliver værket dog en enestående befrugt af en enkeltmands uhyre flid og store bejstring for den opgave at skabe en landsdækkende „kirkelig geografi“. På sin vis svarer det smukt til N.s ønske om at være kirkens mand og hele sognets præst. □ Foto.

Bj. Kornerup i Pers.hist.t. II.r.v, 1944 13–15. – Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt

Neel, Axel Valdemar, 1878–1952, læge. * 15. 5.1878 i Ejby, Vends hrd., † 24.1.1952 i Århus, begr. Hellerup kgd. F: lærer Peter Nielsen (1841–1928) og Ane Madsen (1847–1909). Navneforandring 4.12.1912. ~ 11.3.1910 i Kbh. (b.v.) med Inger Marie Ellen Jessen Petersen, * 20.10.1878 i Ålborg, † 24.1.1963 i Hellerup (~ 1° 1898 med komponist, læge, dr.med. Johannes Marius Torriild, 1870–1908; navneforandring fra Nielsen 1894), d. af grosserer Johan Petersen (1835–1904) og Mary v. Jessen (1848–1916).

N. blev student 1897 fra Odense og tog medicinsk embedseksamen 1903. Efter en fyldig praktisk uddannelse, afbrudt af to længere rejser til Østasien og Australien, uddannede han sig til nervelæge, dels ved ansættelser hos hjemlige kapaciteter (V. Christiansen, A. Friedenreich, Fr. Hallager), dels ved en studierejse til Paris 1911 hvor han i et semester hørte Pierre Marie, Jules Dejerine og Joseph Babinski samt arbejdede på Pierre Maries laboratorium. 1913 ansattes han som videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s psykiatriske laboratorium (under docenturet, senere professoratet i psykiatri) og virkede siden uafbrudt i denne stilling der 1941 omdannedes til en amanuensis-stilling. Ved siden heraf praktiserede N. som nervelæge i Kbh.

Som leder af det til den kliniske psykiatriske afdeling knyttede laboratorium udførte N. gennem en menneskealder et stort videnskabeligt arbejde hvis hovedformål var at undersøge og fastlægge det organiske grundlag for nerve-sindslidelserne. Allerede hans første arbejde, den vægtige disputats *Om traumatiske Neuroser*, 1913, anslag denne linje ved at godtgøre at lidelser, der hidtil havde været anset for væsentlig psykisk betingede, som oftest kunne vises at have et organisk

fundament. En lang række arbejder fra N.s hånd drejer sig om rygmarvsvæskens sammensætning under normale og sygelige forhold, og på dette område var N. længe vort lands ubestridte førstemand. Resultatet af sine erfaringer samlede han 1939 i *The content of cells and proteins in the normal cerebro-spinal fluid*. I en årrække var N. landets eneste hjerne-mikroskopiker, og flere lødige arbejder har han leveret på dette område, dels i samarbejde med L. *Einarson (studier over sjældne, degenerative lidelser i hjernen, samlede i den større afhandling *Contribution to the study of diffuse brain sclerosis*, 1942) dels, i forening med Einarson og E. *Strömngren, en fortsat, omfattende undersøgelse af den nævnte lidelses arveforhold (*On the problem of diffuse brain sclerosis with special reference to the familial forms*, 1944). I forening med J. Bing har N. 1936 beskrevet et hidtil ikke kendt sygdomsbillede, en alvorlig betændelsesagtig tilstand navnlig i nervesystemet som siden har gået under navnet Bing-N.s sygdom. I samarbejde med Ib *Ostenfeld udgav M. den lille bog *From the history of Danish dementia paralytica research*, 1950. N. har haft stor betydning for sin generations danske nervelæger som rådgiver og undersøger i hjernepatologiske spørgsmål. Lødighed og grundighed gennemtrænger al N.s forskning og resultaterne kan vanskeligt gendrivnes. □Tegn. af Jørgen Aabye (Kgl.bibl.), forarbejde til mal. 1943. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1913 89f. – C. J. Munch-Petersen i Ugeskr. for læger CII, 1940 300–03. Erna Christensen sst. CXIV, 1952 197f.

Ib Ostenfeld

(de) Neergaard

Adelig og borgerlig slægt.

Johan Waldemar *N.s datter Ellen var 2° ~ søofficeren Oluf *Aarestrup. Joachim Bruun *N. (1806–93) var 1° og 2° hhv. ~ Christiane Louise og ~ Petronella Stemann, døtre af statsminister Poul C. *S. Wenzel de *N. var 1° ~ Jacobine Estrup, d. af politikeren J. B. S. *E. Holger de *N.s datter Anna Lise var ~ fysiologen Heinz *Holter.

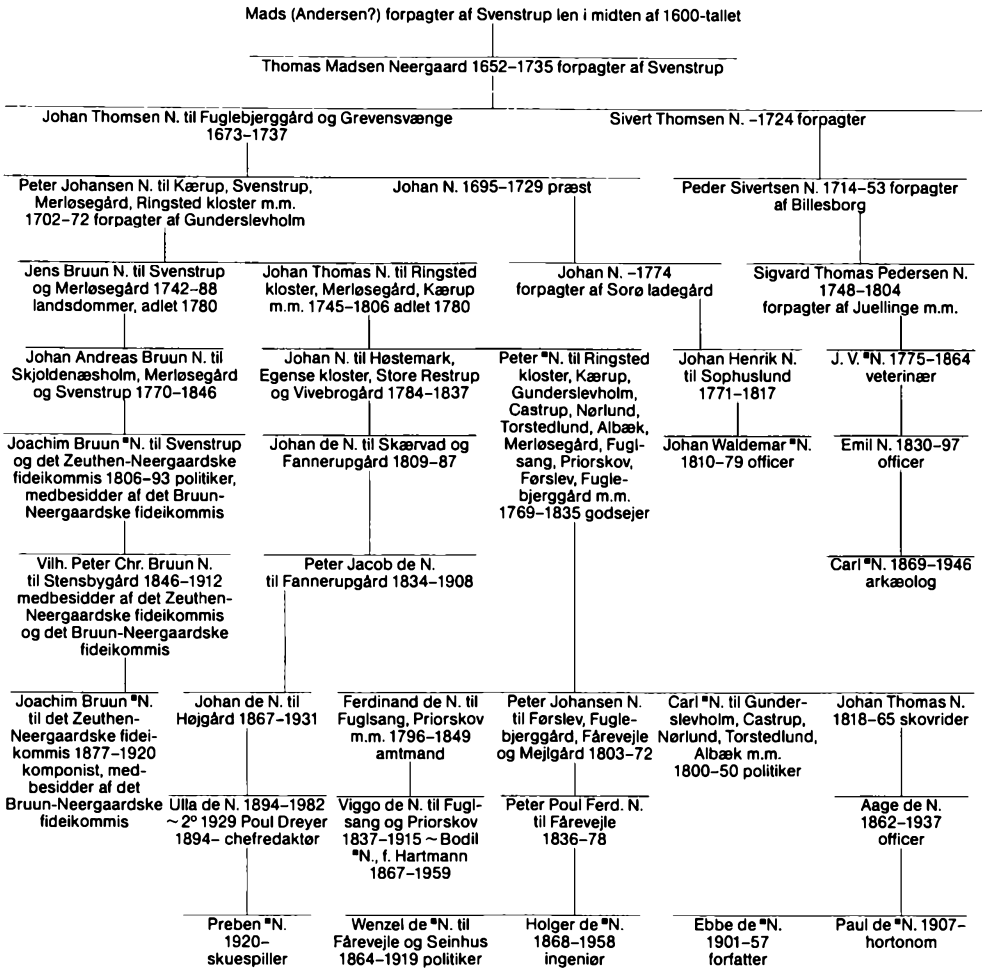
Danm.s adels årbog XXXII, 1915 336–76; sst. LXXXIV, 1968–69 II 3–94.

Nils G. Bartholdy

Neergaard Andersen, Anders Nikolaj, 1900–71, ingeniør. * 7.8.1900 i Struer, † 8.1.1971 i Skovhoved, urne på Frbg. (Solbjerg). Navnebevis til N. 28.9.1905. F: farvehandler Christen N. Andersen (1870–1930) og Anna Cathrine Nissen Arent (1874–1959). ~ 13.11.1926 med maler In-

geborg Høltzermann, * 27.8.1898 i Gentofte, † 26.1.1978 på Skt. Lukasstift., Hellerup, d. af grosserer Conrad Alexander Fridrichsen (1855–1923) og Ida Minna Dortha Høltzermann (1867–1948).

N. blev cand.polyt. 1923 og s.å. ingeniør hos farvefirmaet Sadolin og Holmblad. 1931–43 var han chef for firmaets videnskabelige og tekniske centrallaboratorium, i hvilken egenskab han 1934–35 projekterede og anlagde Kemisk Værk Køge – en dristig, velforberedt og succesfuldt gennemført plan der har givet senere kemikere værdifuld erfaring og været til belæring for talrige studerende fra den daværende Polyteknisk læreanstalt. 1940 blev han dr.techn. på afhandlingen *Undersøgelser over Farvelakker af uorganiske Syrer*. Tre år senere, 1943, blev N. administrerende og teknisk direktør for A/S Toms Chokolade. Råvaremangelen var på dette tidspunkt – midt under anden verdenskrig – udtalt; men det lykkedes N. med stor fantasi og dygtighed at finde nye produkter der blev markedsført med held til længe efter krigen. Efter 1945 gik udviklingen stærkt for Toms. Udvidelser og moderniseringer af fabriksanlæggene blev nødvendige for at klare konkurrencen fra udlandet, og i midten af 50'erne indså N. at der måtte opføres en helt ny fabrik. 21½ ha land blev erhvervet i Ballerup, hvortil arkitekt Arne *Jacobsen tegnede et kompleks der dengang blev betegnet som verdens mest moderne inden for chokoladeindustrien, indviet 1961. Anlægget var stort, men allerede 1966 kom den første udvidelse, og i begyndelsen af 1970 påbegyndtes endnu en. N., der også var en fremragende maskinkonstruktør, konstruerede selv en del af maskinerne, således allerede 1949 den der lavede de kendte „skildpadder“. Et par af maskinerne blev patenteret og solgt til udlandet, bl.a. til det fornemme schweiziske firma Lindt. Efter sin afgang 1970 fortsatte N. i Toms bestyrelse, hvortil han var blevet valgt 1961. Sin banebrydende industrielle indsats supplerede N. med en række tillidshverv. 1946–70 var han formand for Foreningen af danske chokolade- og sukkervarefabrikanter samt for Brancheforeningen for danske sukkervare-, marcipan- og chokoladefabriker. 1951 blev han medlem af Industrirådet og sad i rådets bestyrelse 1954–69. Endvidere var han medlem af Dansk arbejdsgiverforenings hovedbestyrelse fra 1955, af sammes forretningsudvalg 1957–64 og af forretningsudvalget for industrifagene fra 1955, formand 1956–63. I 1958 blev han medlem af repræsentantskabet for Danmarks ingeniørakademi, af planlægningsudvalget for Polyteknisk læreanstalt og formand for teknikerkommissionen.

1960–68 var han formand for det teknisk-videnskabelige forskningsråd, 1967–70 formand for Statens lånefond for erhvervsforskning og 1970 for afløseren, Fondet til fremme af teknisk og industriel udvikling, fra 1959 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – N. var en af dansk industris store personligheder i nyere tid – videnskabeligt skolet, ingeniørmæssigt tænken- de og samfundsbevidst. Det gav resultater i form af industrielt pionerarbejde, rationalisering af uddannelsessystemet, statsstøtte til forskningen osv. med bedring af kemikernes arbejdsvilkår og industriens konkurrenceevne til følge. – R. 1957. R.¹ 1965. □Foto.

Børsen 6.8.1950; sst. 31.1.1968 (interview). Berltid. 9.1.1971. Ahrend Larsen i Dansk kemi LII, 1971 nr. 2 21. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Neergaard, Ellen Bodil, 1867–1959, godsejer. * 10.2.1867 i Kbh., † 18.5.1959 på Fuglsang, begr. i Toreby. F: komponist Emil *Hartmann (1836–98) og Bolette Puggaard (1844–1929). ~ 2.5.1885 i Kbh. (Jakobsk.) med godsejer, cand.polit. Rolf Viggo N., * 29.11.1837 på Lindersvold, † 3. 5.1915 på Fuglsang, s. af kammerherre, amtmand Johan Ferdinand N. til Trøjborg, Fuglsang og Priorskov (1796–1849) og Charlotte Louise Elisabeth Olsen (1808–66). – Søster til J. P. *Hartmann (1870–1948) og Oluf *Hartmann. N. blev allerede som 18-årig gift og hendes mand ejede Fuglsang og Priorskov godser på Lolland. Ægteskabet var barnløst og efter mandens død 1915 overtog hun selv driften af de store godser. I sin erindringsbog *Minder fra Fuglsang* omtaler hun selv de første år, hvor hun sad som ung enke, som brydningsår. Hun følte sit

Neergaard, Bodil

ansvar som ejer af Fuglsang, men samtidig fik hun, støttet af pator Johannes *Munck på Møltrup, en voksende interesse for samfundets dårligst stillede, og 1917–18 opførte hun en anselig bygning – *Sønderskovhjemmet* – hvor der var plads til 17 mænd uden arbejde eller fast tilholdssted. Ofte var det subsistensløse eller løsladte fanger der på Sønderskovhjemmet fandt både beskæftigelse og et hjem som fra starten, 1918, blev drevet helt for N.s regning indtil det 1923 ved gavebrev blev en selvejende institution. I dag er der på Sønderskovhjemmet plads til 48 mænd. Også for storbyens drenge havde N. en levende interesse. Et gammelt kornmagasin ved Guldborgsund lod hun indrette til drengelær, så der sommeren igennem var plads til 50 drenge, og en anden bygning under Priorskov stillede hun gennem mange år til rådighed for Aage *Falk Hansen der kunne disponere over den til sine arbejdsløse. Hovedbygningen på Flintingegården stillede hun om sommeren til disposition for storbyens gamle koner der i hold på ca. 10 ad gangen fik et par ugers ophold på landet. 1919 købte hun den gamle skole i Toreby og stillede den til rådighed for KFUM og KFUKs arbejde i sognet.

Hendes store filantropiske interesse meldte sig da hun sad som ung enke på Fuglsang, og hendes nære bekendtskab med Mathilda Wrede har haft betydning for hende. Alt blev drevet i kristelig ånd og altid overvåget med den mest levende interesse af hende selv. N. var hele sit liv præget af sin slægt både på fædrene og mødrene side. Som barnebarn af komponisten J. P. E. *Hartmann og datter af Emil Hartmann voksede hun op i et kunstnerisk miljø, men også modernens slægt – det Puggaardske handelspatriciat – kom til at præge hendes liv på Fuglsang der lige fra hendes bryllup til hendes død blev et tilholdssted for musikere såvel fra Danmark som fra udlandet, både komponister og udøvende. Således var Carl *Nielsen gennem en årrække jævnlig gæst på Fuglsang hvor der hver aften blev spillet kammermusik i den store musiksæl. Da hun var barnløs overdrog hun på sin 80-årsdag det 1600 ha store gods til det Classenske fideikommis, men bestemte at hovedbygningen skulle indrettes til refugium. For sit store sociale og filantropiske arbejde tildeltes hun 1947 fortjenstmedaljen i guld. I sine små erindringsbøger *Spredte Træk af mit Liv* og *Minder fra Fuglsang* har hun skrevet om sin slægt og den kreds der kom til at betyde noget for hendes virke. Som et kuriosum kan nævnes at Bodil N.-æblet er opkaldt efter hende. – F.M.I. 1947. □Mal. af C. M. Roos, 1897 (Fuglsang). Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

B. N.: *Spredte træk af mit liv*, 1941. Samme: *Minder fra Fuglsang*, 1944. – B. N. Hendes slægt og virke, 1947.

Sv. Cedergreen Bech

Neergaard, Carl (de), 1800–50, godsejer, politiker. * 2.3.1800 på Ringsted kloster, † 2.8.1850 i Ems, begr. i Gunderslev. F: godsejer Peter (de) *N. (1769–1835) og Elisabeth J. V. Mourier (1778–1813). ~ 26.10.1832 på Hindemae med Elisabeth Arnoldine de Fine Mourier, * 17. 12.1811 på Hindemae, † 11.9.1883 på Frbg., d. af godsejer Charles Adolph Denys M. (1776–1859) og Johanne Susanne Skibsted (1780–1864).

N. blev student 1819 fra Roskilde, gik af helbredshensyn over til landvæsenet, blev forpagter af Fuglsang og Priorskov på Lolland under vejledning af J. D. *Friderichsen og 1826–30 ejer af Nørlund og Torstedlund i Ålborg amt, men overtog derefter, da faderens godser deltes mellem sønnerne, Gunderslevholm og Kastrup med Antvorskovs og Gyldenholms skove, i alt over 1200 tdr. htk. og næsten 2000 ha skov. N. opgjald med stor dygtighed disse godser, var som landbruger og skovbruger en udpræget fremskridtsmand, som godsejer i sit forhold til fæsterne human og hensyntagende (indkaldte driftige langelændere til at overtage gårde); han foreskrev i sit testamente en plan om salg af fæstegodset, og halvdelen deraf blev derefter købt af bønderne. Som forvalter hos ham grundlagde J. B. H. *Andersen den gunderslevholmske kvægstamme. N. deltog meget i det landøkonomiske organisationsarbejde, således inden for landhusholdningssekabet, var 1833 medstifter af Sorø amts landøkonomiske selskab og blev dets næstformand, fra 1845 formand. – 1834–48 var N. som godsejerrepræsentant medlem af østifternes stænderforsamling i Roskilde, fra 1842 af Sorø amtsråd, 1848 (for Slagelsekredsen) af den grundlovgivende rigsforsamling, var medlem af landbokommissionen af 1849 og valgtes til det første landsting i 2. kreds (Nordsjælland). I stænderne havde N. betydning som fremtrædende godsejerrepræsentant af mådeholden konservatisme. Han arbejdede for flere praktiske fremskridt, men gik 1838 skarpt imod sognebåndets løsning (skrev et modskrift mod V. *Birkedal om denne sag). Landbopolitisk bestemtes hans stilling ikke blot af hans interesse som godsejer, men også af en vis skepsis og kritik over for gårdmandsklassen; han var absolut mod J. C. *Drewsen og Balthazar *Christensen under den store landbodebat 1844. I den grundlovgivende rigsforsamling var han formand for finansudvalget og medlem af grundlovsudvalget, hørte afgjort til højre fløj og var en af dem der protesterede skriftligt mod grundloven. – Etatsråd 1841.

– R. 1848. □ Litografi af I. W. Tegner, 1851, efter dette mal. af H. Olrik, 1872 (Gunderslevholm) og litografi 1884.

P. F. Koch: C. de N., 1894. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34.

Hans Jensen*

Neergaard, Carl Peter, 1869–1946, arkæolog, museumsinspektør. * 5.7.1869 i Kbh. (Cit.), † 30.4.1946 sst. (Trin.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn, senere oberst Emil N. (1830–97) og Olivia Dichmann (1841–1901). Ugift.

1886 blev N. student fra Fr.borg statsskole og påbegyndte det historiske studium ved Kbh.s univ. Allerede året efter blev han som medhjælper knyttet til Nationalmuseets forløber, Det kgl. museum for nordiske oldsager (Oldnordisk museum). Da han var ganske ung, var hans forkærlighed for dansk klosterhistorie kommet til udtryk i en artikel i Berlingske Tidende 1885 om karmeliterklostret i Helsingør. En række af hans klosterartikler blev samlet i Kirkehistoriske Samlinger 4.r. I–II, 1889–93, under titlen *Bidrag til Danmarks Klosterhistorie I–III*. 1890 fulgte i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie og i festskriftet ved 300-året for Herlufsholms stiftelse *Næstved St. Peters Kloster og Skovkloster*, 1915. 1888 offentliggjorde N. i Aarbøger . . . *Ravsmykker fra Stenalderen*; efterhånden blev han så optaget af museumsarbejdet at han valgte at opgive universitetsstudiet. Efter foreningen af Oldnordisk museum, Etnografisk museum, antikkabinettet og møntkabinettet under det nye nationalmuseum 1892 blev N. assistent ved dettes nyoprettede I. afdeling, der med Sophus Müller som direktør dengang både omfattede den forhistoriske danske afdeling, antiksamlingen og Etnografisk samling. 1897 blev N. inspektør, og efter Müllers afgang 1921 overtog han ledelsen af afdelingen, dog ikke som direktør, idet M. Mackeprang derefter blev enedirektør for hele museet. Det var N. der under Müllers auspici kom til at forestå oldtidssamlingens fuldstændige nyordning og etikettering, men han var tillige særdeles aktiv i marken hvor nye undersøgelsesmetoder kom til at sikre en hidtil ukendt grad af nøjagtighed. N. såvel forberede som deltog i de fleste af sin tids større arkæologiske udgravninger. Han havde således en hovedandel i dem der 1900 resulterede i standardværket *Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark* hvor han skrev omkring en tredjedel. Et par år senere udkom, som led i Nordiske Fortidsminder I, bindet *Danevirke, archæologisk undersøgt, beskrevet og tydet*, 1903 hvor han havde Sophus Müller som medforfatter; i samme bind

havde N. forud skrevet *Nogle Depotfund fra Bronzealderen*. Som forhistoriker koncentrerede han sig navnlig om jernalderen, hvilket bl.a. kom til udtryk i *Meddelelser fra Nationalmuseets danske Samling; Jernalderen*, Aarb. . . 1892, *Jydske Gravpladser fra den førromerske Jernalder*, sst. 1894, i samarbejde med A. P. Madsen; *Guldfundene fra den efterromerske Jernalder*, sst. 1915 og *Sønderjyllands Jernalder I*, sst. 1916. Yngre bronzealder har N. behandlet i *Haagfundet*, sst. 1908. Af mere generel karakter er de to arkæologihistoriske bidrag *Thinghøje og Thingdysser*, sst. 1902, og *Thomas Bartholin og Oldforskningen i Danmark i 17. Aarh.* i Ugeskrift for Læger, 1916, samt *Høje med mange Grave* fra 1910. En del af sin betydelige kulturhistoriske viden anvendte han som medarbejder ved Trap Danmark, 3. og 4. udgave, Danske Herregaarde ved 1920 og ved Salmonsens Konversations Leksikon. Det ville imidlertid være ukorrekt udelukkende at bedømme N. ud fra hans litterære virke, om end det rummer mange nye iagttagelser og synspunkter. Han var primært undersøgeren, hvilket Müller da også nævner i Bopladsfund fra Bronzealderen, 1919 som væsentligst hvilede på N.s undersøgelser. Sideløbende med sin omfattende virksomhed fik N., der også var en stor bogsamler (hans bibliotek på ca. 20 000 bd. blev solgt på auktion 1947–48), stunder til at gøre en stor indsats som sekretær for oldskriftselskabet og redaktør af Aarbøger . . . 1921–32. Sidstnævnte år tvang en tiltagende øjenssygdom den myreflittige, men noget reserverede embedsmand til at trække sig tilbage fra alt. – R. 1907. DM. 1925. □Foto.

Volmer Rosenkilde i Philobiblon I, 1946 125–36. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Henning Dehn-Nielsen

Neergaard, Ebbe, 1901–57, forfatter. * 30.3.1901 i Nyborg, † 2.8.1957 i Esbjerg, begr. i Kbh. (Garn.). F: oberstløjtnant, landinspektør Aage de N. (1862–1937) og Karen Andrea Schjøning (1873–1960). ~ 20.10.1930 i Asminderup med kunstvæver Else Beate Højberg-Pedersen, * 24. 10.1904 i Fakse, d. af ingeniør Lauritz P. (1867–1932) og Ellen Højberg (1875–1929). – Bror til Paul *N.

N. blev student fra Herlufsholm 1919 og cand. mag. i engelsk og tysk fra Kbh.s univ. 1927. Han var derefter 1928–33 dansk lektor ved Berlins univ., freelance journalist og forfatter til 1940 og lektor ved Vestre Borgerdydskolen til 1946 da han blev direktør for Statens filmcentral. N. fik allerede på et tidligt tidspunkt i sin karriere interesse for film, skrev fra slutningen af 1920erne

Neergaard, Ebbe

kronikker om emnet, udgivet 1949 som *Filmkronikker 1928–1948*. Han udsendte 1931 det film-sociologiske arbejde *Hvorfor er Filmen sådan?* Efter at være vendt hjem fra Tyskland 1933 bosatte N. sig på landet og skrev foruden journalistiske arbejde det teaterhistoriske værk *Teater i tusind år*, 1939, en kortfattet oversigt over dramaets historie. 1940 udsendte han *En Filminstruktørs Arbejde. Carl Th. Dreyer og hans ti Film*, den første monografi om denne vor største filminstruktør. Denne bog, et pionerarbejde inden for Dreyer-forskningen, er oversat til engelsk 1950 og efter N.s død udsendt i en udvidet udgave 1963. I sin stilling som direktør for Statens filmcentral, det statslige distributionselskab af film, fortrinsvis kortfilm, viste N. sig som en dynamisk leder. Han fik oparbejdet filmcentralen til en vigtig pædagogisk institution hvorfra i titusindvis af film årlig sendes til skoler, foreninger, højskoler, filmklubber og andre pædagogiske institutioner. Selv bidrog N. desuden til at højne interessen for film ved fortsat at skrive artikler og kronikker om emnet, og ved en udbredt foredragsvirksomhed. Han havde store evner som foredragsholder; med en smittende begejstring forstod han at delagtiggøre sine tilhørere i sin store kærlighed til film. Et resultat af hans foredragsvirksomhed blev bogen *Filmkundskab*, 1952 hvor han samlede otte forelæsningsnoter han havde holdt for studenter ved Kbh.s og Århus' universiteter. Foruden sit administrative arbejde fik N. også tid til at virke som speaker på mange af de kortfilm som Statens filmcentral udsendte. – Ved sin død efterlod han sig manuskriptet til en dansk filmhistorie, den første i sin art i Danmark, udg. 1960, *Historien om dansk film*, engelsk udg. 1963 ved Erik Ulrichsen og af denne forsynet med et kapitel om perioden 1956–62. N. skrev desuden en del litteraturhistoriske værker, bl.a. *Peter Idealist*, 1938 (Om Gustav Wied), *Mogens Kliitgaard*, 1941, *Vildt af sted over himmel og jord*, 1946 (om Kaj Munk) og *Dommen og drømmen*, 1951 (om Gustav Wied). □Foto.

Marguerite Engberg

Neergaard, Holger Flach (de), 1868–1958, ingeniør, politiker. * 20.1.1868 i Göteborg, † 11.1.1958 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Holmens). F: gods-ejer, kammerjunker Peter Poul Ferdinand (de) N. til Fårevjelle (1836–78) og Hillevid Christiana Wendela Sophie Augusta Flach (1843–1924, ~2° 1891 med ritmester, senere kammerherre Johannes Conrad Edgar Moe, 1848–99). ~10.10.1891 i Kbh. (Holmens) med Louise Hedemann, * 16.9.1865 i Dessau, † 23.12.1937 i Kbh.

(Pauls), d. af kaptajnlojtnant, senere kontreadmiral, kammerherre Anton Rudolph H. (1816–97) og Johanne (Jenny) Thecla Oda Eugenie v. Berenhorst (1836–90). – Bror til Wenzel *N.

N. blev student fra Roskilde katedralskole 1885 og begyndte at studere jura, men skiftede studium og blev cand. polyt. 1891. S.å. ansattes han ved anlægget af Hammerhavn på Bornholm og var 1893 beskæftiget ved anlægget af Kbh.s frihavn. 1894 blev han medindehaver af maskinfabrik og jernstøberi-firmaet Ludvigsen og Hermann i Kbh. som han sammen med vennen og kollegaen Aksel Møller drev til 1931 med sanitetsanlæg som speciale. 1898–1903 drev han tillige sammen med A. Møller firmaet Sanitas. 1899 var han medstifter af A/S Marstal gasværk i hvis bestyrelse han sad til 1916, og 1900 medstifter af A/S Badeanstalten Kbh. 1903 blev han medlem af dens bestyrelse og var dens formand fra 1926. Han gjorde en stor indsats for at fremme interessen for folkebadenes sanitære og kulturelle betydning og tog 1937 initiativet til Dansk folkeforening for folkebade hvis næstformand han var til 1945. I industriens organisationsarbejde deltog N. som medlem af bestyrelsen for Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i Kbh. 1898–1903 og som medlem af Dansk arbejdsgiver- og mesterforenings hovedbestyrelse og forretningsudvalg 1901–02. Særlig interesse viste han ingeniørstanden som medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse 1907–16 og som dens formand 1927–30 hvorunder han 1929 ved Polyteknisk læreanstalts 100-års jubilæum præsiderede ved nordisk ingeniørmøde. På fagligt plan lagde han stor energi i udarbejdelsen af licitationsregler 1915 og i samarbejdet med arkitekter. N.s tekniske og industrielle holdning prægede hans politiske indstilling. Han havde lært af samværet med arbejdsgiverforeningens formand Niels *Andersen og så i septemberforliget 1899 en arbejdsmarkedets grundlov vidt forskellig fra de foregående årtiers godsejervælde. De Estrupske provisorier havde han været en afgjort modstander af, men højremænd var han og medvirkede 1900 ved starten af dagbladet Samfundet, rettet mod Politiken. Ved suppleringsvalg til landstinget 1903 vragedes han af det gamle højre, men valgtes 1910 i Slagelsekredsen hvor venstre undlod at opstille for at sikre hans valg. I folketinget sluttede han sig til det moderate højre og fulgte det i modstanden mod Klaus *Berntsens grundlovsforslag. Ved valget 1913 opstillede venstre så egen kandidat i Slagelsekredsen der tilfaldt socialdemokraten, senere finansminister H. P. Hansen. N. søgte ikke oftere valg, men var 1915 aktiv for at få industrimanden Alexander *Foss opstillet og valgt i Kbh. Som

folketingsmand foranledigede N. nedsættelsen 1911 af kommissionen om elektrisk drift af Kbh.s boulevardbane og den kbh.ske nærtrafik. Kommissionens betænkning 1915 blev udgangspunkt for den senere S-bane. 1912 argumenterede han for lukning af Hvide Sande-gennemløbet mod ingeniør N. C. "Monbergs forslag om at beskytte gennemløbet med moler. N.s tekniske erfaring og kendskab til jordbundsforhold førte ham 1918 ind i Gudenåkommissionen og 1925 i kommissionen for afvanding af Tøndermarsken. Han sad i Carlsbergfondets bryggeriråd 1923-45 og var oversynskommissær for Kbh. 1928-45. – R. 1921. DM. 1929. K². 1938. □Mal. af N. V. Dorph ca. 1901 og af H. Vedel 1928 (Badeanstalten København) og 1930 (Dansk ingeniørforen.). Foto.

H. N. i Sorø amtstid. 18.5.1910. Interview i Berl. aften 2.8.1935 og Ingeniøren XLIV, s.å. afd. VI 216-20. – De danske byerhverv. Øerne, 1904-10. P. Vinding m.fl. i Ingeniøren XXXIX, 1930 129-40. Berl. tid. 12.1.1958. Vagn Dybdahl: Partier og erhverv, 1969. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Povl Vinding)

Neergaard, Jens Veibel, 1776–1864, veterinær. * 3.7.1776 i Hårlev, Bjæverskov hrd., † 23.1.1864 i Roskilde, begr. i Kbh. (Ass.). F: kromand i Hårlev og møller, senere forpagter på Juellinge Sigvard Thomas Pedersen N. (1748–1804) og Petrea Sophie Staal (1752–1830). ~1° 4.7.1814 i Gunderslev med Marie Louise Etienne Justine Fumars, * 2.9.1780 i Kiel, † 20.7.1859 i Kbh. (Fr. ref.), d. af professor Etienne F. (1743–1806) og Marie Henriette Eyraud (1754–1816). Ægteskabet opløst 1817. ~2° 25.6.1817 i Gladsaxe med Laurentze Petrea Lassen, * 7.3.1794 på Kongsdal, † 12.2.1838 på Skt. Hans hospital, d. af kammerråd Niels L. (1757–1826) og Lovise Friderike Wiimh (1773–1832). Separeret 1820.

Ved sin mærkelige livsbane og vidtspændende, omskiftende livsgerning er N. blevet en af dansk veterinærvidenskabs interessanteste personligheder. Hos biskop Nicolai Edinger "Balle, der var N.s slægtning, blev han skoleundervist. 1794 dimitteredes han privat til universitetet og begyndte derefter på det juridiske studium, men ved et tilfældigt besøg på veterinærskolen på Christianshavn lærte han skolens stifter P. C. "Abildgaard at kende, og det vakte hos N., der var lidenskabelig hesteelsker, en brændende lyst til at ombytte juraaen med veterinærvidenskaben. Efter faderens ønske tog han 1797 den dansk-juridiske eksamen, inden han kastede sig over veterinærstudiet. Inden for dette fag var det især den sammenlignende anatomi og hestens eksterior der interesserede ham. Han betragtede Abild-

gaard som sin åndelige far og blev hjælpelærer på skolen. Efter Abildgaards død blev han april 1801 udnævnt til andenlærer, men allerede juli 1803 måtte han forlade stillingen på grund af det yderst spændte forhold der udviklede sig mellem ham og skolens forstander Erik "Viborg. I sin autobiografi giver N. en detaljeret fremstilling af sit brud med Viborg som han livet igennem hadede lige så stærkt som han elskede Abildgaard. Det er vanskeligt nu at oplyse sagen fuldt ud; meget tyder på at hovedskylden var Viborgs, men N.s yderst heftige temperament har utvivlsomt også spillet en rolle. Viborg klagede til skolens direktion, men en undersøgelseskommission frifandt N.; man entledigede ham fra embedet, samtidig med at der blev tilstået ham en treårig studierejse.

Okt. 1803 drog N. til Göttingen hvor han studerede under J. F. Blumenbach, tog lægeeksamen og blev dr. med. 1804 på et komparativt anatomisk arbejde, *Commentatio anatomico-physiologica sistens disquisitionem, an verum organorum digestionis inservientium discrimen inter animalia herbivora, carnivora et omnivora reptiatur*. Samtidig holdt han forelæsninger på universitetet og vandt så megen anerkendelse at man tilbød ham et veterinærprofessorat, hvilket han dog afslog. 1806 blev han korresponderende medlem af videnskaberens selskab i Göttingen. Et studieår tilbragte han i Berlin og udgav her 1806 et meget anerkendt værk, *Vergleichende Anatomie und Physiologie der Verdauungswerkzeuge der Säugethiere und Vögel*. Også et tilbud om en lærerpost ved veterinærskolen i Berlin gav han afkald på og rejste om efteråret tilbage til Kbh. for at søge stipendieforlængelse. Han anmeldte universitetsforelæsninger over komparativ anatomi og fysiologi, men kort før disse skulle begynde fik han pludselig rejseordre. Han mente heri at spore Viborgs indflydelse og erklærede, at han nu for stedse ville vende fædrelandet ryggen. En anvisning på 500 rdl. sendte han tilbage og rejste dagen efter til Hamburg. Her tog han undervisning i fægtkunst og fransk, idet han ville gå i fransk militærtjeneste, udmærke sig, blive fransk borger og studere sammenlignende anatomi hos den berømte zoolog George Cuvier. Imidlertid slap hans penge snart op, han blev alvorligt syg og led megen nød. I maj 1807 drog han til Kassel hvor han søgte optagelse i det franske kavaleri, det mislykkedes, og han blev arresteret som spion. Vennerne i Göttingen udvirkede hans løsladelse, og gennem Bøhmen og Østrig drog han til Frankrig. Under et ophold på et gods blev han syg, men knyttedes så nøje til sin vært at han blev hos ham efter helbredelsen, deltog i godssets styrelse og blev forlovet med datteren.

Hans forlovede døde snart, efter få dages sygdom. En forsmået bejler udfordrede ham, kun ved et tilfælde blev duellen afbrudt, og N. lod sig overtale til at rejse bort. Da han kom tilbage til Danmark var krigen med England brudt ud; han tilbød sin tjeneste, blev kornet à la suite ved Sjællandske dragonregiment og gennemgik kavaleriskolen, samtidig holdt han forelæsninger for officererne over veterinæremner. 1809 udnævntes N. til overkrigskommissær og medlem af remontekommissionen. Fra sin fordums rival modtog han en ny udfordring og duellen, der fandt sted i Nordtyskland, skaffede ham alvorlige sår. 1811 afskedigedes han med vartpenge fra remontekommissionen, fordi han havde rejst en, uden tvivl berettiget, kritik af en ny formands uduelighed og urigtige embedsførelse. 1814 fik han tilbudt stillingen som eskadronchef i lansenerne, men uden for krigen ønskede N. ikke at være militær. 1822 udnævntes han til generalkrigskommissær.

Efter sin afskedigelse kastede N. sig over landvæsenet og drev med dygtighed i halvandet år Kastrupgård og senere en parcel af Store Antvorskov. I vinteren 1812–13 forelæste han i Kbh. over fysiologi og udgav 1823 et større arbejde, *Naturbeschreibung der Zähne des Pferdes* med otte kobbertavler. Han udfoldede efterhånden på mange områder en betydelig forfattervirksomhed. 1827–42 udgav han talrige skrifter om Danmarks hesteavl, og – som F. V. A. *Prosch siger – grundlagde derved sin store anseelse. Som særdeles kyndig hippolog kritiserede han skånsestøst ledelsen af hesteavlens og stutierier, bl.a. forfægtede han avlsprincipper som senere hævdedes af Prosch, idet N. ønskede forbedring af de hjemlige racer ved udvalg og forbedret opdræt. 1828 fik N. opfordring af hertugen af Augustenborg om at skrive om fuldblod og dens betydning for avlen; da N. imidlertid ikke var ubetinget tilhænger af tanken om fuldblod og væddeløb som eneste avlsforbedrende midler, kunne forholdet i længden ikke holde. N.s kampskrifter vakte megen opsigt og skaffede ham mange bryderier og er blevet meget forskelligt bedømt af eftertiden (se J. Jensens nedennævnte bog). 1827 købte N. ejendommen Frederiksholm ved Kbh. og foretog her med en fortrinlig stamme jysk kvæg et praktisk forsøg på avlsforbedring. Trods alvorlige økonomiske vanskeligheder og uheld synes forsøget at være lykkedes. 1834 måtte N. sælge ejendommen; det medførte at han måtte frasige sig det valg som stænderdeputeret der 1834 var faldet på ham. 1835 købte han en lille frederiksbergsk ejendom og levede her mange år sysselsat med forskelligt litterært arbejde. Hans psykologiske interesser og studier over fre-

nologi førte ham ind på kriminalistiske studier, og 1837–38 udgav han skrifter om idioter og kendte forbrydere (F. E. Worm, Ole Kollerød "Pedersen m.fl."), 1839 foreslog han i et skrift at omdanne straffeanstalterne efter amerikansk mønster. I tråd med disse psykologiske studier er hans to binds skildring af Napoleon „som Felt-herre, Statsmand, Regent og Menneske“ (1848) og hans store skrift *Forsøg til en pragmatisk Fremstilling af Læren om Menneskets Temperamenter*, 1850. Selv i sin høje alderdom udgav N. kritiske småskrifter og var stedse rede til at gribe pennen – ligesom i sin ungdom klingens – når nogen kom ham for nær.

N. var velbegavet, men meget temperamentsfuld og havde mange fjender; trofaste venner havde han dog også, og han nød i det hele almindelig agtelse for sin redelighed og uegennyttighed. Hans livsløb blev præget af den strid med Erik Viborg der fjernede ham fra den løbebane som lærer ved veterinærskolen, i hvilken han uden tvivl ville have gjort udmærket fyldest. Hans selvbiografi *Mit Livs vigtigere Tildragelser, historisk-psykologisk fremstillede* I–II, 1844, er et menneskeligt dybt tragisk vidnesbyrd om en i mange måder forfejlet livsskæbne, og man forstår hans sygelige følsomhed. Han glemte ikke veterinærskolen og fulgte dens stadige udvikling med aldrig svigtende interesse; i erindring om sin ungdomskærlighed til veterinærvidenskaben skænkede han 1858 hele sin ved uhyre flid og nøjsomhed sammensparede kapital – 11 750 rdl. – til et legat med det formål at „sætte dygtige Mænd i Stand til efter min Død at fortsætte hine mine redelige Bestræbelser, der ene sigtede til at hævde det danske Veterinærfags fordums Berømthed, der alene skyldtes dets uforglemmelige Stifter, Musernes sande Ven, Peter Christian Abildgaard“. – 1859 blev han valgt til æresmedlem af veterinærskolen i Dorpat. □ Min. af Liepmann Frænckel, 1811 (landbohøjskolen). Silhouet af N. Chr. Fausing.

J. V. N.: Mit tiårige forhold til det kgl. landhusholdningsselsk., 1835, Årsagen til min udtrædelse af stænderforsaml., s.å., Mit livs vigtigere tildragelser I–II, 1844, Lønnen for min næsten 60-årige gavnlige virken i statens interesse, 1852. J. V. N. i Tidsskr. for veterinærer XII, 1864 tillæg 1–24. – L. Bahr i Månedsskr. for dyrlæger XIV, 1902–03 79–88. B. Bang sst. XXXVII, 1925 178–84. Hj. Friis sst. XLIX, 1937–38 286–92. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 48 54f. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 51–58. Jens Jensen: Hestens hist. i Danm., 1925 (særtryk af Det danske landbrugs hist.) 50–54. – Papirer i Danm.s. veterinær- og jordbrugsbibl.

Hj. Friis*

Neergaard, Joachim Bruun, 1806–93, se **Stemann, P. C.**

Neergaard, Joachim Bruun (de), 1877–1920, komponist, pianist. * 27.4.1877 på Stubberup, † 31.10.1920 i Sorø, begr. i Kbh. (Vestre). F: kammerherre, hofjægermester Vilhelm Peter Christian Bruun (de) N. (1846–1912) og Sophie Louise Bardenfleth (1855–1947). Ugift.

Som barn fik N. klaverundervisning hos Tekla Gähler. 1895 blev han student fra Borgerdydskolen i Helgolandsgade, 1901 cand. jur., 1895–1908 studerede han klaver hos Ove Christensen, teori hos Orla Rosenhoff og instrumentation hos Johan Svendsen. 1906 debuterede han som komponist med nogle variationer for orkester (op.4) der opførtes i Tivolis koncertsal; s.å. gav han en klaveraften hvor han bl.a. sammen med Ludvig Holm spillede sin violinsonate i B-dur. 1908 fremkom hans koncertouverture i a-mol hvormed han havde sejret i den af Asger Hamerik udskrevne konkurrence. 1910 trådte han frem som dirigent, idet han gav en selvstændig orkesterkoncert hvor han bl.a. fremførte dele af sin h-mol symfoni op. 8 der hørtes i sin helhed ved hans næste orkesterkoncert 1912. 1914 dirigerede han i Berlin. Sine sidste år henlevede han i Sorø hvor han førte en ret tilbagetrukket tilværelse. – Foruden de nævnte omfatter hans værker variationer for orkester over en svensk folkelmelodi, op. 12, capriccio for fløjte m.v. Alle de nævnte værker er utrykte. Trykte er strygekvartet op. 6, klaverkvintet op. 10, romance for basun og orkester op. 13, vals-intermezzo for klaver og seks små klaverstykker. – N. skrev en sober, velklingende sats. Hans instrumentation vidner om et klart blik for orkestrets virkemidler. Nyere strømninger i musikken stod ham fjernt. Hans nærmeste stilistiske forbilleder synes at have været Peter Tjajkóvskij og Johan Svendsen. □Foto.

Masken, 1914 293f. G. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 2.udg. 1917. Berl. tid. 1.11.1920. Dansk musiker tid., s.å. 182f.

Sven Lunn*

Neergaard, Johan Waldemar, 1810–79, officer, krigsminister. * 18.4.1810 på Gisselfeld, † 9.7.1879 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: godsforvalter, proprietær Johan Henrik N. (1771–1817) og Christine Marie Buch (1785–1823). ~ 27.12.1849 med Anna (Anne) Hermantine Maria Spethmann, * 30.3.1823 i Eckernförde, † 1.4.1917 i Kbh., d. af købmand Franz Daniel S. (ca. 1786–1851) og Lucia Dorothea Henriette Krus (ca. 1784–1871).

Efter uddannelse på landkadetakademiet blev N. sekondløjtnant 1830. Han ønskede ikke at fortsætte på den militære højskole, men forblev – soldat som han var i et og alt – i tjeneste i hæren og avancerede til premierløjtnant 1835, brigadeadjutant 1842, kaptajn 1849, oberstløjtnant 1851, oberst 1863 og generalmajor 1865. Som fremragende infanteriofficer nød han stor anseelse. I begge slesvigske krige viste han mod til at tage et ansvar og fortrinlige evner til at føre mandskab i feltet. 6.11.1865 indtrådte han i regeringen C. E. Frijs som krigsminister. Han stod dermed over for den vanskelige opgave at udforme en ny hærordning i et land hvis formåen var reduceret ved Slesvig-Holstens afståelse til Preussen. Grænsen var rykket nær på fæstningen Fredericia, og Lillebælt var ikke længere et indre dansk farvand. At en hærordning først kunne vedtages når forfatningssagen var ordnet måtte han acceptere, men han manglede iøvrigt politisk indsigt og forhandlingsevne og kom i konflikt med sine ministerkolleger og rigsdagen. Udformningen af ny hærlov blev februar 1866 overdraget til en kommission med A. F. Krieger som formand. Krigsministeriets budget for 1866/67 fastsattes efter regeringsbeslutning uden væsentlige ændringer som året før, men N. måtte acceptere visse nedskæringer i rigsdagen. Sine planer for fremtiden udviklede han i statsrådet hvor han vakte Christian IXs mishag ved forslag om nedskæring af kavaleriet. Hovedvægten lagde han på infanteriet. Hærstyrken skulle bringes op på 35 000 mand. Det foreløbige budget anslog han til 3,4 mill. rdl., betydeligt over hvad finansministeren kunne godkende. En vis støtte fik han i regeringen fra indenrigsminister J. B. S. Estrup og kultusminister Chr. Rosenørn-Teilmann. Udkast til en hærordning efter disse linjer oversendtes til hærlovskommissionen, men da den afgav betænkning nov. 1866 var N. i mismod og erkendelse af svigtende politisk indsigt fratrådt efter eget ønske 30.9.1866. Han udnævntes året efter til general med kommando over en brigade og gik af med pension 1877. En årrække var han formand for skytteforeningerne. 1863 udgav han pjecen *Mit Forpostsystem*. – R. 1847. DM. 1848. K. 1862. S.K. 1877. □Afbildet på træsnit af ministeriet Frijs af H. P. Hansen, 1866. Et par satiriske træsnit 1866. Afbildet på litografi af krigsrådet i Vejlbj 4.7.1849 efter tegn. af K. Gamborg. Foto.

Statsrådets forhandl., ved Harald Jørgensen X, 1972. – Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstaben I–III, 1890–92. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reproddg. 1973). Jens Johansen: 4. division i Nørrejylland 1864, 1936. De danske ministerier

Neergaard, Johan Waldemar

1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967 340f. Johs. Nielsen: Genrejsningshåb og undergangsangst, 1979.

Helge Larsen

Neergaard, Niels Thomasius, 1854–1936, statsminister, historiker. * 27.6.1854 i Ugilt, † 2.9.1936 i Kbh. (Pauls), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Peder N. (1801–63) og Julie Erasmie Christiane Eibe (1814–80). ~ 1° 1.8.1883 i Roskilde med Dagmar Jensine Cecilie Lind, * 2.4.1860 i Kbh. (Holmens), † 19.1.1955 i Farum (~ 2° 1898 med godsejer J. A. * Lemming, 1866–1937), d. af urtekræmmer, senere mægler Christian Vilhelm L. (1819–69) og Bertha Marie Sørensen (1823–71). Ægteskabet opløst. ~ 2° 2.9.1903 i Nørre Alslev med Bartholomine (Betty) Johanne Monrad, * 11.9.1872 i Vejle, † 7.9.1939 i Kbh. (Jac.), d. af bogbinder Ingard Mathæus M. (1834–98) og Christiane Bergmann (1841–1908).

Gennem sin slægt optog og videreførte N. stærke mindelser fra oplysningstidens kultur. Faderen var som 1700-tallets præster lige så optaget af sit landbrugs trivsel som af faderlig omsorg for sine sognebørn. Direkte påvirkning fra faderen fik N. dog ikke da denne blev syg og døde relativt ung. Heller ikke med sine søskende fik N. megen kontakt. Han var en efternøler – der var elleve år fra ham til hans nærmeste bror i alder. Faderens sygdom og død lagde tunge skygger over N.s barndom. Da han var otte år flyttede familien til Kbh., men han følte dog fortsat Vendsyssel som sit rette hjemsted. – N. var født med en enorm videbegærlighed. Efter sit eget udsagn tog han fra treårsalderen fat på præstegårdens bogsamling, og takket være en fænomenal hukommelse blev hans viden efterhånden kolossal. Hans interesser spændte så vidt at han havde svært ved at vælge studium. Efter bestået studentereksamen fra Borgerdydskolen på Christianshavn 1872 begyndte han slægtstraditionen tro med teologi, men opgav det ret hurtigt til fordel for religionshistorie. Troende var N. næppe, men han bevarede livet igennem kristne træk i sin livsanskuelse. Fra religionshistorie gled han over i det da nyorganiserede historiske studium og tog magisterkonferens 1879 med speciale i ældre jødisk historie.

Som student holdt N. til i den konservative studentforening skønt han med sin provinstillknytning følte sig tiltrukket af det fremvoksende venstre. Tilfældet bragte ham og nogle venner i kontakt med I. A. * Hansen der delagtiggjorde dem i sine politiske erfaringer. Efter eksamen, men inden indkaldelse til værnepligt, tog N. syv uger til Berlin på et legat. Her oplevede han striden om den fællestyske toldlov mellem Bismarck og de liberale tyske politikere. Besøget

blev en politisk vækkelse for N. og gav ham vigtige kundskaber i toldpolitik. Beslutningen om at blive politiker blev taget i Berlin 1879 og de følgende studier indrettet derefter. Efter to års arbejde tog han således 1881 den statsvidenskabelige eksamen. Derefter drog han ud på ni måneders studierejse til Frankrig og England. N. var formentlig den første dansker der helt bevidst studerede til politiker. Det store venstreparti trængte netop til akademikere og manglede sagkyndige inden for økonomi. Det var navnlig opholdet i England der fik betydning for ham. Her gjorde han dybtgående studier i arbejderklassens forhold og i de private og statslige forsøg på socialt hjælpearbejde. I England mødte han sit politiske forbillede, Gladstone, „helten i det politiske drama“ som han siden kaldte ham. Sin beundring for England udtrykte han i sit debutarbejde, en større afhandling om engelsk parlamentarisme trykt i det norske *Nyt Tidsskrift*, 1883. Siden udgav han små skrifter om W. E. Gladstone, 1886, og om Rich. Cobden, 1889.

Efter hjemkomsten fortsatte N. sit systematiske studium til politiker. Hans renommé inden for venstre var allerede stort i 1884. Han fik flere tilbud om valgkredse og ønsker om artikler til venstrepressen. Men hans kendskab til venstres vælgere var kun lille. Under en samtale med Viggo * Hørup spurgte denne underfundigt den ranglede N. med det akademiske udseende: „Sig mig, forstår De Dem egentlig på bønder?“ N. følte sig med rette truffet. Hvad der i disse år interesserede ham var især finanspolitik og sociale spørgsmål, ikke mindst i Kbh. hvor hans søster, Johanne, gjorde et stort arbejde for Kjøbenhavns understøttelsesforening. N. deltog selv i dette arbejde, men var også aktiv på mange andre områder og gjorde sig uundværlig i det gryende kbh.ske venstre. I Studentersamfundet blev han således drivkraften i dets uddannelsesafdeling, redigerede dets fremragende serie af småskrifter hvoraf han selv skrev adskillige. Men navnlig styrkede han sin stilling som politisk og kulturel „aktivist“ i Kbh. da han 1884 grundlagde tidsskriftet *Tilskueren*, „Maanedsskrift for Literatur, Samfundsspørgsmaal og almenfattelige videnskabelige Skildringer“. Ideen til dette tidsskrift hvorom hele den danske intelligentsia i de kommende årtier kredsede fik N. formodentlig fra England. Med sine korte, illustrerede artikler og sin åbne typografi lignede *Tilskueren* visse engelske tidsskrifter og fik siden flere efterlignere herhjemme. Selv var N. kun aktiv som redaktør for *Tilskueren* indtil udgangen af 1892.

N. kom ind i politik midt i det voldsomme opgør mellem venstre og højre, en strid som også skabte stadige brydninger inden for venstre. N. for-

søgte at se bort fra dette og koncentrere sig om finans- og socialpolitikken. 1887 blev han opstillet og valgt i Nakskov-kredsens for de følgende tre år. Det var for ham et heldigt tidspunkt. Venstre var kørt fast i provisorierne. De moderate indså at der måtte en forhandlingsløsning til der indeholdt længe tiltrængte sociale reformer. Gruffeføreren Frede Bojsen blev opmærksom på den unge N. i folketinget og knyttede ham og Klaus Berntsen til sig med stærke venskabsbånd. I juli 1889 besøgte N. Frede Bojsen på Rødkilde, og fra dette besøg begyndte udviklingen af det omfattende reformprogram der skulle danne grundlaget for den kommende forhandlingspolitik. N. formulerede i detaljen lovforslagene om alderdomsforsørgelse og om sygekasser som Frede Bojsen siden førte gennem rigsdagens behandlinger 1891 og 1892. Selv stod N. i disse år uden for folketinget, men ved sin concipering af de to vigtige love blev han en pioner for den danske sociallovgivning. Hovedtankerne om alderdomsforsørgelse, således som han siden fastholdt dem gennem hele sin karriere, havde han første gang formuleret 1890 i et foredrag ved de fynske landboforeningers delegeretmøde. Det fornyende ved hans idé var at forsørgelsen ikke skulle gives på forsikringsbasis, men som en statsydelse ens for alle borgere. 1892 valgtes han igen til folketinget, først i Hornslet, Randers amt, men fra 1898 i Ebeltoftkredsens der siden genvalgte ham i næsten 35 år. Som våbendrager for den noget ældre Frede Bojsen blev N. sammen med Klaus Berntsen stærkt medvirkende til det store forlig i 1894. Mens Berntsen sikrede stemningen ude i landet, gav N. forligets reformer saglig styrke. Men svagheden ved den store indsats skyldtes N.s og Bojsens personlige beskedenhed: de krævede ikke magten da de havde flertallet bag sig. Resultatet blev at de uforsonlige parter på hver side, venstrepartiet på den ene og højre i landstinget på den anden side efter forliget kappedes om at klemme luften ud af det moderate venstre i de følgende år. Bojsen og N.s motto: „den overlegne sagkundskab vinder gerne til sidst“ blev ganske vist bekræftet for N.s vedkommende. Men det skulle tage næsten femten år efter forliget inden man atter anerkendte hans overlegne sagkundskab. Allerede fra 1885 var N. begyndt at arbejde som historiker. For at forstå sin egen tids politik måtte han kende perioden 1848–64 til bunds, og han begyndte derfor at læse kilderne hertil systematisk og kombinere dette stof med mundtlige ud-sagn fra kendte folk fra perioden. Først og fremmest var departementschef P. Vedel en vigtig meddeler for N. 1889 kom de første hæfter af N.s store skildring *Under Junigrundloven*. Før-

diggørelsen af dette næsten 2000 sider store værk trak ud til 1916. Det svulmede op undervejs og skiftede til en vis grad karakter efterhånden som han fik adgang til utrykte kilder. I betragtning af at emnet var jomfruelig jord historisk set var værket en vældig bedrift. Det gav klar oversigt over tidens udviklede politiske problemer og rummede et vældigt kildemateriale. Men dets begrænsninger var åbenbare. Trods N.s vide åndelige interesser var Under Junigrundloven snævert holdt inden for indenrigs- og udenrigspolitiske rammer. Hertil kom at N.s skildringer er uden farve og dybde ligesom man savner karakteristik af tidens politiske hovedskikkelser. Alligevel er Under Junigrundloven stadig et hovedværk i nyere dansk historieskrivning. Til Danmarks Riges Historie skrev han desuden om tiden 1852–64 og til 2. udgave af Dansk biografisk Leksikon leverede han talrige vægtige biografier. Kbh.s univ. viste sin anerkendelse i 1929 ved at gøre ham til dr.phil.h.c. For at have et levebrød gik N. 1892 ind i journalistik som redaktør for Aarhus Amtstidende indtil 1897, delvis med bolig i Århus. Siden blev han direktør for to forsikringsselskaber som han i øvrigt selv var medstifter af. Men N.s liv var dog hovedsagelig parlamentarikerens. Som medlem af finansudvalget, talrige folketingsudvalg og ministerielle kommissioner gjorde N. sin fineste indsats. Som taler hørte han til dem der kunne skaffe ro i folketingssalen. Skønt han talte langstrakt og i og for sig knastørt, var hans viden dog så omfattende, hans argumentation så sikker og hans konklusioner så overbevisende at han fik en vægtig indflydelse hver gang han tog ordet. Trods sin anseelse fik han dog ikke tilbudt „husly“ i venstrepartiet før 1908. Det skyldtes J. C. Christensen der flere gange spændte ben for N. i de følgende år. Men da toldlovsforslaget kom frem 1907–08 besluttede det samlede venstre at vælge N. som fælles ordfører. I den grad var han den finanspolitiske autoritet. S.å. blev N. gjort til finansminister i et forsøg på at stive et vaklende ministerium af. Men P. A. Albertis sammenbrud sept. 1908 blev også regeringens sammenbrud. I den forfærdelige situation var N. den eneste helt uplettede minister, og han blev da ved omstændighedernes hjælp den ny konsilspræsident. Tillige måtte han påtage sig posten som forsvarsminister da forsvarssagen som i fyrrer år havde plaget landet nu stod foran sin løsning efter at den store forsvarskommissions betænkning forelå. Selv havde N. ikke beskæftiget sig meget med denne sag, og han lod sig derfor lede af ministeriets departementschef C. F. Lütken. Denne havde udarbejdet et lovforslag hvori indgik de såkaldte

fremskudte forter foran Kbh.s befæstning der siden blev genstand for voldsom politisk kamp. N. fremførte med stor dygtighed dette forslag i rigsdagen febr.1909. Viljen til en løsning var vistnok udbredt, men N. havde ikke taget misteltenen, J. C. Christensen, i ed. Denne faldt ministeriet i ryggen og fældede det på sagen om de fremskudte forter. Over for stærke viljesmennesker som J. C. Christensen kom N. til kort. I den ny regering blev N. atter finansminister, en post han siden igen påtog sig 1910–13 under regeringen Klaus Berntsen. For grundlovssagen, disse års centrale emne, blev N.s indflydelse betydningsfuld, ja, en af hans yngre partifæller, Otto Himmelstrup hævder, at grundloven 1915 i virkeligheden mere var N.s end Klaus Berntsens værk.

I årene under første verdenskrig dominerede J. C. Christensen helt venstre, mens N. spillede en mere beskeden rolle i den daglige politik. Når det alligevel blev N. der blev statsminister i venstregeneringen efter påskekrisen 1920 skyldtes det kun at J. C. Christensen undslø sig. Det blev således N. der kom til at fuldføre genforeningen i sommeren 1920. Han holdt fx den berømte tale på Dybbøl den 11.7.1920 hvor han gav sydslesvigerne løftet: „I skal ikke blive glemte“. I grænsespørgsmålet havde N. stået vaklende inden for sit parti. Han blev således mere eller mindre frivilligt taget til indtægt for Flensborgbevægelsen. Under påskekrisen såvel som i de følgende års hårde politiske konfrontationer så man at N. var svag og usikker under de rent politiske opgør. Hans tid som statsminister 1920–24 blev fyldt med dramatik som følge af de voldsomme økonomiske kriser efter krigen. Foruden statsminister var han også finansminister, og i denne egenskab måtte han slide hårdt på sin popularitet ved stadig udskrivning af nye skatter. En restaurationsskat 1922 vakte særlig vrede mod ham. Men det var krisen i industrien og bankerne der gav N. og hele landet de alvorligste problemer. Landmandsbankens sammenbrud sommeren 1922 rystede ikke alene landet politisk, men også tilliden til N.s regering fordi han tre gange i løbet af samme år måtte erkende, at statens indgriben ikke var tilstrækkelig, tabet var 500 mio. kr., ikke 100 mio. som først antaget. Trods denne økonomiske og politiske svækkelse nåede N.s regering dog at gennemføre vigtige sociale reformer, således den ny sygekasselov af 1921, loven om arbejdsanvisning og arbejdsløshedsunderstøttelse, loven om aldersrente til afløsning af alderdomsunderstøttelsesloven af 1892 og endelig medhjælperloven til afløsning af tyendeloven 1854. Det var alt sammen love som N. havde arbejdet for siden 1880erne.

Sit største problem i 1920erne havde N. inden for sit eget parti. N. blev nu betragtet som gammelliberal. De unge i partiet hyldede en ny form for absolut liberalisme, som prioriterede frihandel højere end socialpolitiske synspunkter. Nyliberalismen blev med kraft fremført af partiets unge „høvding“, Th. Madsen-Mygdal, landbrugsminister i N.s regering. Hans synspunkter styrkedes i regeringen efter en omdannelse af ministeriet i okt. 1922 hvor flere af Madsen-Mygdals meningsfæller fik poster. Frihandelsstandpunktet var slået helt igennem i partiet da dette atter dannede regering i dec. 1926. Derfor var det naturligt at Madsen-Mygdal blev statsminister. Den nu 72-årige N. fik for femte gang finansministeriet. I denne egenskab måtte N. gå ultra-liberalismens vej og muligvis nødtvungent foretage voldsomme beskæringer i statens udgifter bl.a. til sociale foranstaltninger som han selv havde arbejdet for i årenes løb. I april 1929 afgik han sammen med den øvrige regering og trak sig nu mere tilbage fra politik. 1932 tog han afsked med sine vælgere i Ebeltoft, og i de følgende år arbejdede han i rigsdagens bibliotek på sine erindringer der udkom 1935. Erindringsværket nåede desværre kun til 1894. En væsentlig del af det omhandler forhistorien til forliget dette år, i det væsentligste baseret på Frede Bojsens langt senere udgivne erindringer hvis manuskript N. disponerede over.

N.s høje, ludende skikkelse med det hængende overskæg var kendt af alle i Danmark og et taknemmeligt offer for bladtegnere. Men karikaturerne afspejlede altid den sympati der ombøgede N. Hans ord stod altid til troende, og hans omdømme som politiker forblev mere uplettet end mange kollegers. N. var mere parlamentariker end egentlig politiker, mere den sagkyndige ordfører end partiføreren. Med sin umådelige viden og saglige argumentation var han med til at højne niveauet i rigsdagens debatter i en periode hvor politisk intrigespil ellers blomstrede. Sin største indsats ydede han i perioden 1890–1908 hvor hans viden og sunde omdømme kom til at præge reformlovgivningen, særlig de første danske sociallove. Omstændighederne bragte ham frem til statsministerposten, hvor han måske slog mindre godt til fordi han blev usikker over for viljestærke og hårdhuedede politikere som J. C. Christensen, P. Munch og Edv. Brandes. Hørup så nok rigtigt da han spurgte om N. nu også forstod sig noget på bønder. N. var skrivebordsarbejderen, ikke vælgermødernes mand. Kun meget få lærte ham at kende på nært hold. – Medlem af Danske selskab 1918. – Dr.phil.h.c. ved universitetets 450 års jubilæum 1929. – K?. 1912. S. K. 1920. D. M. 1923. □Tegn. af H. E. Melchi-

or 1909. Afbildet på talrige tegn. af Alfred Schmidt 1916–24 (Fr.borg). Mal. af Viggo Johansen, 1918 (folketingets bibl.), skitse af samme. Afbildet på H. Vedels mal., 1918, af grundlovsforhandlingerne 1915 (folketinget), på H. Nik. Hansens mal., 1921, af Chr. Xs ridt over grænsen 1920 (Fr.borg) og på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Flere tegn. af H. Jensenius 1922–23 (Fr.borg) og af samme udst. 1929. Mal. af A. Loftbus, 1926 (Fr.borg). Buste af Jens Lund 1934–35 (Livsfor-sikringsselskabet Hafnia-Haand i Haand). Mal. af H. Vedel, 1936 (folketinget). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1942. Tegn. af Gerda Ploug Sarp, Carl Jensen, R. Storm Petersen, E. Krause, Aage Roose (Fr.borg) m. fl. Foto.

Kilder. Selvbiografi i Promotionsfesten 1. juni 1929 i anledn. af Kbh.s univ.s 450 års jubilæum, 1930 113f. N. N.: Erindringer fra ungdomsårene og fra mit offentlige liv 1854–94, 1935 (anm. af Axel Garde i Tilskueren, 1935 II 305–20). Tre venstremænd. En brevveksl. mellem Frede Boisen, Klaus Bernitsen og N. N., ved Harald Jørgensen, 1962. N. N.: Ministermødeprotokol 1908–09, ved Tage Kaarsted, 1975.

Lit. Erik Henriksen: Mændene fra forfatningskampen II, 1914 276–310. Aage Friis i Hist. t.9.r.1, 1918–20 89–128. Samme sst. 10.r.IV, 1937–38 466–68. Johs. Lehmann: N. N., 1929. Berl.tid. 3.9. og 5.9.1936. Politiken 4.9. s.å. Tilskueren LIII, s.å. II 245–54. Hans Jensen i Nord. t. for vetenskap, konst och industri ny ser. XIII, Sth. 1937 I–17. Venstres hist., red. Fred. Nørgaard og Hans Jensen I–II, 1937–38. Billeder af rigsdagens hist., red. Aage Svendstorp og Chr. Torpe II, 1947 13–26. P. Stavnstrup: Politiske profiler, 1962 21–33. Frede Boisen: Politiske erindr., ved Kr. Hvidt, 1963 især 181f. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.

Papirer i Rigsark. Statsminister N. N.s privatark., 1973 = Rigsark. Foreløbige arkivreg. ny ser. II.

Kristian Hvidt

Neergaard, Pierre Paul Ferdinand Mourier de, * 1907, plantepatolog. * 1929 i Nyborg. F: kaptajn, senere oberstløjtnant, landinspektør Aage de N. (1862–1937) og Karen Andrea Schiønning (1873–1960). ~ 31.12.1936 i Kbh. (b.v.) med fysioterapeut Kamma Bodil Trautner, * 13.1.1908 i Grenå, † 8.8.1967 i Ugerløse, d. af amtslæge Holger T. (1868–1942) og Maja Budtz-Jørgensen (1871–1947). – Bror til Ebbe *N.

Efter mellemskoleeksamen på Herlufsholm 1924 og realeksamen fra Østersøgades gymnasium, København 1925 fik N. sin gartneriske uddannelse i Det. kgl. danske have-selskabs have, Frbg. 1925–28, hos anlægsgartner V. Holbek, Antibes 1928–29 og i Royers planteskole og handelsgartneri, Versailles 1929. Han tog hortonomeksamen i København 1932, blev lic.agro. 1935 og dr.agro. 1945. N. var ansat som forsøgsleder ved J. E. Ohlssens Enke 1936–51 og samtidig konsulent

for Ferrosan 1943–52. Han virkede som professor ved det amerikanske universitet i Beirut, Libanon 1959–60 og forstander for Frøpatologisk institut for udviklingslandene fra 1966. Hele hans virksomhed har væsentlig drejet sig om frøbårne plantesygdomme, især snyltesvampe, om hvilke han har publiceret flere hundrede frøsmite-kombinationer af værtsplanter/sygdomsfremkaldere. Hans hovedværk er en monografi over svampeslægterne *Alternaria* og *Stemphylium* (doktorafhandling 1945). Han har stået for praktisk bekæmpelse af plantesygdomme ved frøafsvampning og dampbehandling af jord, og siden 1950erne har han væsentlig arbejdet med rutinemæssige frøpatologiske laboratoriemetoder af stor betydning for det internationale arbejde på dette felt, og ikke mindst for at opnå en international standardisering af forsøgsmetoderne. Ved frøpatologisk institut har han specialuddannet plantepatologer fra mindst 60 lande, bl.a. på grundlag af sin bog *Seed Pathology* (oversat til persisk, hindi og kinesisk). Hans interesse for sprogproblemer har bl.a. givet sig udslag i en afhandling om navngivning af plantesygdomme på dansk (Tidsskr.f.planteavl, LXXXIII), hvor terminologien burde sikre en klar kommunikation mellem fagfæller om emnet. N. har alle dage været en ivrig esperantist og i et ungdomsarbejde (*Fremdvortoj en Esperanto*, 1935) opstillet regler for indførelse af nye ord i esperanto. Han har i øvrigt skrevet en lang række bøger og sprogvidenskabelige afhandlinger på dette sprog og også udarbejdet en botanisk og landbrugsfaglig grundterminologi (publiceret i *Plena Ilustrita Vortaro de Esperanto*, Paris 1970). N. er en uhyre flittig forsker og skribent som udover de nævnte værker har udgivet en lang række videnskabelige og også mere populære bøger om frøpatologi, botanik og havebrug.

N.s vigtigste publikationer er *Danish species of Alternaria and Stemphylium*, 1945, *Grøn er vor jord*, 1957 (oversat til svensk, finsk, esperanto, dansk blindeskrift, polsk, serbo-kroatisk og litauisk), *Seed Pathology 1977*, *Seed, a Horse of Hunger or a Source of Life?*, 1980, *University Teaching of Seed Pathology*, 1980 (s.m. S. B. Mathur). I et lille skrift *Seed-transmitted Crop Diseases*, 1981, skrevet af N. selv på opfordring af Japan Scientific Societies Press og udg. af det frøpatologiske inst. gives en klar oversigt over N.s livslange arbejde med frøpatologi og dets betydning, ikke mindst for jordbruget og for bekæmpelse af hungersnød i den 3. verden. Hans alsidighed har også givet sig udtryk i bøger om mykologiske emner, i en lærebog i esperanto og arbejdet som hovedredaktør af Politikens Min havebog, i samarbejde med Eigil Kiær og Åge

Neergaard, Paul

Nicolaisen. □N. malet som dreng s.m. sine søskende af K. Götzsche, 1916. Buste af Jesper Neergaard, 1978, og af Bodil Juul Jensen, s.å.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 284–86. Alfred Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 222–27 (bibliografi, m. efterfølgende lister i Botanisk t.).

Åge Nicolaisen

Neergaard, Peter Johansen (de), 1769–1835, godsejer. * 24.7.1769 på Tølløse, * 9.1.1835 på Gunderslevholm, begr. i Gunderslev k. F: kancelliråd Johan Thomas N. til Tølløse (1745–1806) og Anna Joachimine Qvistgaard (1750–1829). ~ 1° 25.8.1794 i Kbh. (Fr.ref.) med Elisabeth Jacobine Vilhelmine Mourier, * 8.9.1778 på Macao, † 14.3.1813 på Gunderslevholm, d. af superkargo, senere godsejer Pierre Paul Ferdinand M. (1746–1836, ~ 2° 1786 med Frederikke Christine Herbst, 1772–1831) og Elisabeth Cornelia Courtonne (1744–83). ~ 2° 14.5.1814 med Anna Henriette Elisabeth Schow, * 14.6.1781 i Kbh. (?), † 25.2.1859 på Gunderslevholm (~ 1° 1799 med kaptajn, kommandør Peter Christoffer Qvistgaard til Gerdrup og Lyngbygård, 1775–1807), d. af etatsråd, senere konferensråd, kancellideputeret Christen S. (1738–1806) og Caroline Marie Suhr (1754–1824). – Far til Carl *N. (1800–50).

Efter at være blevet student 1786, privat dimitteret, og cand.jur. 1790 helligede N. sig ganske administrationen af sine vidtstrakte godser, og sjældent er der på én hånd blevet samlet et så betydeligt antal store gårde. Dels ved arv, dels ved køb erhvervede han følgende godser: Ringsted kloster, Kærup, Merløsegård, Gyldenholm (1800), Førslev, Gunderslevholm, Kastrup, Fuglebjerg og Fodbygård o: det Plessenske fideikommiss (1803), Gerdrup, Lyngbygård, Fuglsang, Priorskov, Nørlund, Torstedlund og Albæk. Det lykkedes ham under de vanskelige forhold i 1820'erne at ride stormen af og bevare de fleste af dem. 1830 delte han godserne mellem sine sønner. N. var landvæsenskommissær i Sorø amt. – Kammerråd 1793. Justitsråd 1803. Etatsråd 1819. □Litografi.

Svenstrup, udg. af J. Wedell-Neergaard, 1921.

Harald Jørgensen

Neergaard, Preben, * 1920, skuespiller, instruktør. * 2.5.1920 i Farum. F: pressesekretær ved Odense teater, cand. jur. Poul Christian Herholdt Dreyer (* 1894, ~ 1° 1920 med Ragna Møller, * 1896, ~ 3° 1949 med Edith Margrethe

Kirstine Burtoft, * 1916) og Ulla de Neergaard (1894–1982, ~ 1° 1919 med revisor Erik Rath-sack; ægteskabet opløst). ~ 1° med skuespiller Birgitte Reimer, * 8.2.1926 i Nykøbing F. ~ 2° med balletdanser Fritz Koch. ~ 3° 1967 med Sanne Svendstorp, * 18.1.1947, d. af stadsskoleinspektør Niels S. og Agnes Marie Pedersen. ~ 4° 1980 i Dragsholm slotskirke med Charlotte Sass Mønsted, * 11.1.1951.

N. blev student fra Odense katedralskole 1939, og efter at have gennemgået Det kgl. teaters elevskole 1941–43 debuterede han som sekretæren i *To Traade*, 1943. Han forlod teatret 1947 for i de følgende år at være tilknyttet vekslende teatre og revyscener. 1952 vendte han tilbage til nationalscenen, men forlod teatret 1956 for i stedet at blive free-lance skuespiller og instruktør i såvel hovedstaden som provinsen. 25-års jubilæet fejredes på Folketeatret som Oscar i *Et mæge-løst par*, 1968. – N. var i sin første ansættelsesperiode på Det kgl. teater stærkt påvirket af sin lærer Holger *Gabrielsen der allerede 1945 lod ham spille titelrollen i *Henrik og Pernille*. Han havde her en flabet scenecharme og et hurtigt taletempo der lovede godt for fremtiden, og siden hen fornyede han da også de klassiske tjenerroller som fx Henrik i *Maskarade*. På privatteatrene voksede scenerutinen, og virkemidlerne blev mere afdæmpede, fx som radioreporteren i – og *Nat skal ikke være*, 1949 på Frederiksberg teater. I sin anden ansættelsesperiode ved Det kgl. teater var han en glimrende Armand i *Colombe*, 1952, og en fortrinlig Meyer i *Indenfor Murene* med sans for det naturalistiske sammenspil. Hans stærke virkelyst fik ikke tilstrækkeligt udspil på nationalscenen hvorfor han vendte sig mod en mere varieret teatervirksomhed. På privatteatrene og i provinsen varetog N. fortrinvis hovedroller. På Aveny-teatret var han Macheath i *Laser og Pjalter*, 1958, Billy i *Teenagerlove*, 1963 og Richard II i den Jan Kott-inspirerede Shakespeareopsætning på Århus teater, 1968. Som Knagsted i *Livsens Ondskab*, 1969 på samme teater, viste han viddet og satiren, men manglede de varme undertoner der hører til figuren. Derimod spillede han den krævende rolle som kejseren i *Arkitekten og Kejseren*, 1969 på Boldhus-teatret brillant med sikkerhed og fantasi. Den charmerende tandlæge i *Kaktusblomsten* på ABC, 1974 var ligeledes rammende i sin ungkarlekarakteristik.

N. behersker fuldt ud det komiske rollefag, men viser først og fremmest hele sit talents interessante spændvidde når han arbejder med mere dybtgående tekster. Som TV-skuespiller har han givet ypperlige præstationer, fx inden for Pاندuro-repertoiret hvor den naturalistiske, psyko-

logiske spilleteknik er tilsat absurdismens farlige og ironiske undertoner. Som Adam i *Adams verden*, 1973, og som Henry i *Louises hus*, 1977 gav han således træffende karakteristika af tidens splittede borgerskab.

Som instruktør lægger N. vægten på det underholdende og den scenemæssige gennembearbejdelse. *Cancan*, 1957, på Ny Scala og *Cranks*, s.å. på Mercur-teatret var en perfekt sammensmeltning af teaterspil og sceniske effekter, ligesom hans lystspil-iscenesættelser og revyer er professionelle inden for udstyr, teknik og hurtigt replikskifte. Men også inden for det mere lodige repertoire, som fx Shakespeare, har han vist glimrende intentioner. Således var der fest og humør over *Helligtrekongers Aften*, 1956 på Folketeatret, og den Kott-inspirerede opsætning af *En Skærsommernatsdrøm*, 1970 på Ny Scala, var romantiseret og tilsat moderne virkemidler og ny-komponeret musik. *Stormen*, Det kgl. teater 1972 var nok aktuell i sin pessimisme og maretridsdrøm, men intentionerne blev ikke tilstrækkelig forløst. Hvor N. hos Shakespeare føler sig fri i sin tolkning er han tilsyneladende inden for Holberg mere bundet, og hans Holberg-iscenesættelser har derfor ikke indfriet forventningerne. En behændig tekstbearbejdelse af *Gert Westphaler*, 1964 viste udprægede evner mens *Den pantsatte Bondedreng*, 1967 i Århus forblev virkningsløs og bundet til traditionen. Til gengæld kom hans Holberg-kunnen ham til gode ved indstuderingen af *Den poetiske Raptus*, 1976 hvor den gennemtænkte iscenesættelse forleuede Det kgl. teater med en hårdt tiltrængt folkelig succes. I *De Usynlige* og *Julestuen*, 1978 var anvendt absurde elementer der vidnede om nyforsøg hos Holberg, ligesom *Galileis liv*, Folketeatret 1979 fornyede Brechtstilen. Siden 1946 har N. haft sommerengagement ved revyer og kabaret'er, og han var i en årrække cirkusrevyens hovedkraft og instruktør.

N. har optrådt i adskillige danske film, fx *De røde Enge*, 1945, *Titte Menneskebarn*, 1946 og været en fremragende radiofortolker. I en periode var han lærer på Statens teaterskole. Teaterpokalen 1970. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 28.10.1973 og Politiken 3.10.1976.

Jytte Wiingaard

Neergaard, Wenzel Carl Peter Frederik Flach (de), 1864–1919, godsejer, politiker. * 6.1.1864 på Sophienborg, † 10.4.1919 på Seinhus, begr. i Førslev ved Fuglebjerg. F: godsejer, kammerjunker Peter Poul Ferdinand (de) N. til Fårevejle (1836–78) og Hillevid Christiana Wendela Sophie Augusta Flach (1843–1924, ~2° 1891 med

ritmester, senere kammerherre Johannes Conrad Edgar Moe, 1848–99). ~1° 30.8.1887 i Kbh. (Garn.) med Jacobine Adamine Jeanina Estrup, * 31.7.1862 på Skaføgård, † 24.3.1937 i Kbh., d. af godsejer, senere konseilspræsident J. B. S. *E. (1825–1913) og Regitze C. C. A. Holsten-Charisius (1831–96). Ægteskabet opløst. ~2° 23.12.1916 i Køge med Julie Viveke (Vigga) Kiær, * 27.4.1879 i Svendborg, † 15.12.1975 i Roskilde (~1° 1901 med tandlæge i Svendborg Johan Conrad Holberg Møhl, 1874–1956, ~2° 1916 med Ebba Inger Louise Mogensen, 1889–1972), d. af tandlæge Marinus *K. (1850–1929) og Ida G. M. Wiggers (1856–1945). – Bror til Holger *N.

N. blev student 1883, privat dimitteret, og cand. phil. 1884. Han gjorde tjeneste i hæren og blev løjtnant 1888. Efter i nogle år at have haft Skovsbo på Fyn i forpagtning overtog han 1892 fædrengården Fårevejle på Langeland. Han var en indsigtfuld og foretagsom landmand; bl.a. ved omfattende tørlægningsarbejder drev han ejendommen op. 1911 købte han Seinhus ved Store Heddinge hvortil han flyttede da han 1916 afhændede Fårevejle. 1902–18 var han medlem af Svendborg amtsråd. Sin politiske løbebane begyndte han som udpræget højremand i tilslutning til svigerfaderen J. B. S. Estrup. Efter at han 1901 og 1903 forgæves havde søgt valg til Folketinget stillede han sig 1906 i Svendborgkredsen og blev valgt med elleve stemmers majoritet. Hans senere forhold til kredsen forblev lige så stormfuldt og usikkert; Svendborgkredsen var således 1915 en af de få kredse hvor der ikke var fredsvalg. Men det lykkedes ham at holde kredsen på „trekantet valg“ med diminutive flertal til han 1918 trak sig tilbage. – Allerede før han kom ind i tinget var han slået ind på den mere mådeholdne højrepolitiske linje som han siden fulgte. Ved valget 1906 udtalte han sig om det da brændende spørgsmål, den kommunale valgretsreform, nærmest i samklang med den frikonservative landstingsgruppes politik. 1909 stemte han for fæstningens nedlæggelse, og efter valget 1910 skilte han sig sammen med Lars *Dinesen, Hans *Parkov og tre andre ud i en særlig højregruppe, det moderate højre. Under grundlovsforhandlingerne gjorde han den frikonservative politik med i dens forskellige faser, og han sluttede med 1915 at stemme for grundloven. Han gik derefter med til dannelsen af det konservative folkeparti; men under stridighederne om salget af de vestindiske øer kom det atter til et brud. Han stemte som den eneste konservative i Folketinget for salget, og efter Chr. *Rottbølls eksklusion tog han samme stilling som de frikonservative i landstinget og meldte sig ud af partiet. – Han var en for-

Neergaard, Wenzel

trinlig begavelse, i sine bedste år yppigt vital og fængslende af fremtræden. Men hans overraskende kurs der undertiden var dybt realpolitisk, undertiden springsk, såvel som hans lunefulde, afvækslende arrogante og vennesele væsen forspildte ham de resultater han kunne have nået. – Kammerjunker 1888. Hofjægermester 1893. – R. 1900. □ Mal. af Jul. Paulsen ca. 1904 og af Niels Hansen, 1917. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915. Foto (Fr.borg).

Johan Knudsen i Berl. tid. 12.4.1919. Asger Karstensen i Svendborg amtstid. 16.4.s.å. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938. Jørgen Hatting i Det konservative folkepartis hist. I, 1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Stavstrup*

Neiiendam

Slægten N., der har navn efter byen Nieuwendam ved Amsterdam, synes at være kommet til Danmark med Waldemar Neyendam, bagermester i Fåborg, som var far til vejassistent i Slagelse Johannes Neuendam.

Jonna *N. var datter af teaterhistorikeren Edgar *Collin.

Albert Fabricius: Slægtsoversigt Neiiendam DBL 2 XVI 566.

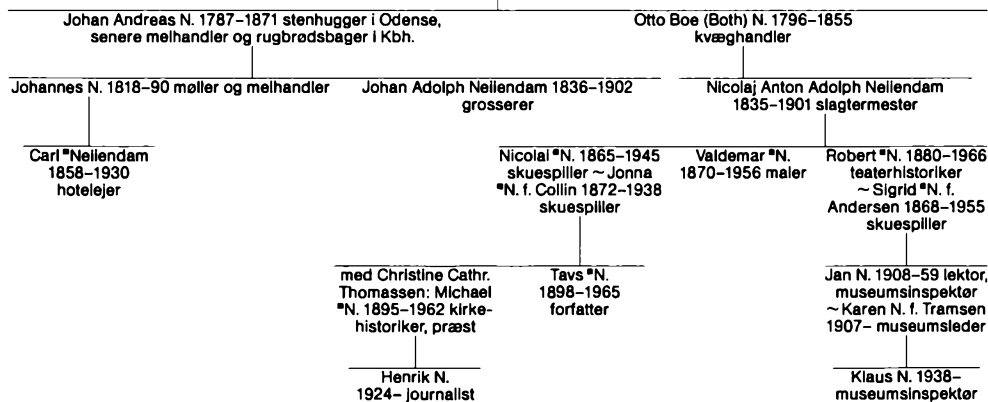
Hans H. Worsøe

Neiiendam, Carl Johan Ludvig, 1858–1930, hotelejer. * 23.3.1858 i Kbh. (Trin.), † 16.7.1930 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Garn.). F: møller og melhandler Johannes Neuendam (1818–90) og Julie Augusta Aminde (1828–1913). ~ 2.3.1880 i Kbh. (Jac.) med Vilhelmine Andreasine Gjødesen, * 6.6.1854 i Kbh. (Helligg.), † 20.12.1911 sst., d. af viktualiehandler Anders

Arnkiel G. (1820–95) og Christiane Henriette Jensen (1832–1907).

N. kom fjorten år gammel i lære hos Alexander Vincent på Gammelholm, og da denne 1875 overtog det nye d'Angleterre fik han ansættelse her til 1879. Forinden havde han et halvt år gjort tjeneste i det kgl. køkken, og da han forlod d'Angleterre var han et halvt år i hotel St. Petersborg i Berlin. 1880 overtog han Signe Christensens restaurant Østergade 26 og 1882 restaurant Français i Lille Kongensgade I over à Porta. 1888 overtog han Bazaren i Tivoli som han var indehaver af til 1905, og en tid havde han endvidere restaurationen ved Eremitage-løbene. Især er N.s navn dog knyttet til hotel Phoenix som han 1891 købte af grosserer og brændevinsbrænder Christopher Emil Sødring og ejede til 1917. Han ombyggede det gamle landadelhotel og indrettede det med en elegance der på det tidspunkt var ret ukendt herhjemme. I mere end en menneskealder var N. – der i ledelsen af hotellet og restaurationen havde en udmærket støtte i sin hustru – sit fags foregangsmand og var ikke mindst kendt for sin evne til at sammensætte en menu. Ved flere lejligheder – således under Christian IXs og dronning Louises guldbryllup 1892 – husede hotel Phoenix et stort antal fyrstelige gæster, og i nov. 1905 foregik her – hvor den norske deputation havde fået anvist værelser – forhandlingerne angående valget af prins Carl til Norges konge. N., der 1902 fik tildelt prædikat af kgl. hof-hotelejer, var også i organisationsarbejdet en meget interesseret mand og virkede i 25 år som kasserer for Hotelvært- og restauratørforeningen i Kbh. der udnævnte ham til æresformand. Uden for sit fag interesserede han sig for brevdue- og fjerkræsagen og var ved sin død æresmedlem af forskellige herhenhørende foreninger. – R. 1912.

Johannes Neuendam 1750–1816 vejassistent i Slagelse

DM. 1924. □ Afbildet på F. P. Grunwaldts mal. 1895 af garderhøjfortets overlevering 1892. Foto.

Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Kn. Bokkenheuser: Hotel Phoenix og dets hist. igennem 80 år, 1926. Berlt. tid. 16.7.1930. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Neiiendam, Ebba Kaja Jonna, 1872–1938, skuespiller. * 6.6.1872 i Kbh. (Holmens), † 7.12.1938 på Frbg., urne på Frbg. kgd. F: teaterhistoriker Edgar Collin (1836–1906) og Augusta M. Hansen (1841–94). ~ 17.4.1897 i Søllerød med skuespiller Nicolai *N., * 21.3.1865 i Kbh. (Johs.), † 15.3.1945 sst., s. af slagtermester Nicolaj Anton Adolph N. (1835–1901) og Dorteia Marie Andersen (1843–1920). – Mor til Tavs *N.

N. havde dybe rødder i et teater- og kulturhistorisk miljø. Hendes far fuldførte efter Thomas *Overskous død syvbinds værket om Den danske Skueplads og udarbejdede sammen med Arthur *Aumont den store teaterstatistik *Det danske Nationalteater 1748–1889*. Morfaderen var kammeranger Chr. Hansen. Med sine indlysende musiske anlæg var N. således „dømt“ til teatervejen. Hun kom ind på Det kgl. teaters elevskole og spillede allerede som nittenårig (1891) l. pige i *Barselstuen* sammen med en jævnaldrende elev Sigrid Andersen, der debuterede i samme Holbergkomedie som Ane Kandestøbers. De blev senere svigerinder, da sidstnævnte giftede sig med Robert *Neiiendam. Sin egentlige debut havde hun på Dagmarteatret som Helene i *Amalie* og Erik Skrams *Fjeldmennesker* (8.9.1892). På dette teater – som i mere end én forstand var et ungdommens teater – fik hendes livsglade talent hurtigt udfoldelsesmuligheder bl.a. i det indiske sagnstykke *Vasantasena* (1894), iscenesat af Bjørn Bjørnson som var gæsteinstruktør i denne periode og fik meget stor betydning for hende. Deres karske, noget robuste opfattelse af skuespilkunsten var beslægtet. Hun var en præcis fortolker af unge moderne piger med skarp forstand og rap replik. I 1899 lod hun sig friste af et tilbud fra Folketeatret, hvor hun i Gustav *Esmanns *Alexander den Store* viste sin urkomiske karakteriseringssevne som den lade grossererdatter. Esmann havde skrevet hovedrollen til Peter *Fjelstrup, men N. var ved at overgå ham i komik uden at følge ham i hans overdrivelser. Med denne „bourgoise“ slog hun sin stilling fast som komisk skuespiller. På Casino (1900–02) viste hun at evnerne spændte over et endnu større register. Her foldede hun sig ud som fuldt færdig operettesanger, der med medfødt musikalitet og en dejlig klangfuld mezzosopran boltrede sig i så

vanskeligt et parti som Offenbachs *Bagermøllen*.

Derpå vendte hun tilbage til Det kgl. teater og der blev hun i 36 år – kun afbrudt af et engagement ved Dagmarteatret i 1922 – hvor både hun og Nicolai Neiiendam vendte Det kgl. teater ryggen af bitterhed over Johannes *Nielsens afgang som direktør. Det var fra begyndelsen klart at det ikke var ungdommen hun havde sin egentlige force i at fremstille, men karakterfaget hendes dybt originale evner henviste hende til, ofte i roller langt ud over hendes år. Sit første store gennembrud i det moderne repertoire fik hun et par og tredive år gammel som fru Léchat i *Forretning er Forretning* (1904), sit andet som svigermoderen i Henri *Nathansens *Mor har Ret* (1905). Men ellers var hun så at sige født til de Holbergske Perniller og Magdeloner. Magdelone i *Henrik og Pernille*, selv en så lille rolle som Magdelone i *Erasmus Montanus* blev i hendes udførelse en uforglemmelig klassisk matrone. Når Marthe i *Jean de France* klædte sig ud og agerede madame la Flèche var det et helt karneval af lystighed og hendes Gedske i *Den politiske Kandestøber* – som hun spillede gennem mange år – blev til et stupiditetens monument. Når hun tronede på scenen med den hvide puddel, stor som en ko, på skødet var hun en apotheose af komik. Gedske, jfr. Æbeltoft i *Gulddaasen* og Frosine i Molières *Den Gerrige*, hørte til hendes ypperste præstationer og var i slutningen af hendes karriere støbt i en uforlignelig form af præcision, komik og fantasi.

Men i øvrigt gled hun ind i repertoiret med en alsidighed og forvandlingsevne som næsten var uden sidestykke. I det alvorligere repertoire fremstillede hun den onde fru Guldborg i *Svend Dyrings Hus*, Emilie i *Othello*, Pauline i *Et Vintereventyr*, Gina i *Vildanden*, fru Inga i *Kongsemnerne* og smukkeste Helga Magnusdottir i *Paa Skålholt* af Gudmundur *Kamban. I operarepertoiret var hun uundværlig og forbløffende ved sin store musikalitet og særprægede spændvidke i registret. Hendes mørkfarvede stemme rakte fra Erda (alt) i *Rhinguldet*, Marthe (alt) i *Faust* til Waltraute (mezzosopran) i *Valkyrien* og *Ragnarok*. Det barokke temperament gjorde hende selvsikeren til Marcelinaerne i *Figaros Bryllup* og *Barberen i Sevilla* og ikke mindst til den modne, men stadig livslystne Magdelone i Carl *Nielsens *Maskarade*, hvor hun ikke blot sang men også viste at gamle koner kunne danse. Operakarrieren kulminerede med den gamle grevinde i Tjajkovskijs *Spader Dame*. – En potpourri af alle sine blændende teaterkvaliteter viste hun i sangspil og vaudeviller. Særlig huskes hendes overdådige bakkeprimadonna, madam

Voltisubito i *Recensenten og Dyret* hvori hun trallende, dansende og knaldende med beriderpysken var et sandt fyrværkeri af sindssvage opera- og balletparodier. Figuren havde Johannes "Poulsenske dimensioner. Til hendes mesterstykker hørte også den geskæftige kobbersmedeamdam i *Genboerne*, der sang så falsk på de rigtige steder som Voltisubito sang rent. Hun beherskede også resten af 1900-tallets madammer og fruer, madam Sommer i *Et Eventyr i Rosenborg Have*, madam Rust i *Sparekassen* og fruene Krans i *Eventyr paa Fodrejsen* og Bittermandel i *Aprilsnarrene*. N. arbejdede i ord, støbte sine replikker, farvede sine betoning, lod stemmen dale og stige, forstod pausens kunst, uforglemmelig for dem der havde hørt hende. – Faren for manér, for stereotypi i udformningen af så mange figurer gennem et langt teaterliv, lurede altid. N. indså faren, tog kampen op med den, faldt til tider, trodsede til andre tider, men sejrede oftest. I sine sidste år skabte hun to nye figurer, så friske, så aktuelle og så evige som fru Miller i Eugene O'Neills *Du skønne Ungdom* (1934) og som tante Anna, tåben, familietyrannen i Kjeld "Abells *Eva aftjener sin Barnepligt* (1936). Hun er blevet kaldt Det kgl. teaters „dramatiske enepige“, fordi hun udfoldede sig snart sagt på alle felter. Hun var en nødvendig bestanddel, men tillige efterhånden en så selvfølgelig, at hun næppe fuldt ud påskønnedes og fejredes efter fortjeneste. Da hun ikke var mere, indså man hvor uerstattelig en skuespiller hun havde været. Hun optrådte sidste gang som Magdelone i Erasmus Montanus 3.12.1937 og fik sin afsked fra 1.7.1938. – Ingenio et arti 1922, Litteris et artibus (i anledning af et gæstespil i Stockholm), den franske dekoration Officier de l'Instruction publique (guldpalmerne) i anledning af sin medvirken ved Holbergforestillingerne under Firmin Gémiers ledelse på Champs Elysées-teatret i Paris. Hun blev indvalgt i den litterære Holbergklub i Bergen, modtog Tagea Brandts rejseselegat 1935 og anmeldernes teaterpokal s.å. □Mal. af Will. Steglich ca. 1888. Buste af Max Meden, 1924. Tegn. af Sophus Jürgensen, 1927 og af H. Jensenius udst. 1928. Mal. af Harald Hansen, 1929 og af H. Vedel, 1936. Pastel af Bertha Dorph, gengivet i farvelitografi. Mal. af H. Nik. Hansen (Teatermus.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp (sst.) og tegnet i roller af E. Krause. Statuette af Axel Locher (Teatermus.). Foto.

Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Poul Levin i Teatret XV, 1916 153f. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv og af da. teaters hist., 1930. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. Samme i Politiken 8.12.1938. Samme: Ti års teater, 1939. Samme: Danske skuespillerportrætter, 1959 18–20. Haagen Falkenfløth i Nationaltid. 8.12.1938. Sv.

Borberg i Berl. tid. s.d. Georg Wiinblad i Socialdemokraten s.d. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945. Samme: Casino, 1948. Teatret på Kongens Nytorv 1748–1948, 1948. Gunnar Sandfeld: Teaterkunst på små scener, 1969. De musikke udsendelser. DR 1925–75 I, 1975.

Karen Krogh

Neiiendam, Michael Nicolai, 1895–1962, præst, kirkehistoriker. * 30.5.1895 i Frederikssund, † 3.2.1962 i Kbh., begr. Egebæksvang kgd. F: skuespiller Nicolai *N. (1865–1945) og Christine Catrine Thomassen (1856–1934). ~ 6.7.1923 i Frederikshavn med Elisa Sophia Marie Andersen, * 16.8.1894 i Hvidbjerg, Thyholm, † 9.2.1961 i Kbh., d. af cand. pharm., konsul Richard Peter Ingemann A. (1858–1926) og Inger Marie Clausen (1866–1931). – Halvbror til Tavs *N.

N. blev student, privat dimitteret, 1913. Under indflydelse af O. *Ricard og den kristne gymnasiast- og studenterbevægelse, som dengang stod på sin højde, besluttede han sig for præstegeringen, men studiet vakte også hans sans for teologisk og historisk forskning (jf. hans indlæg 1918 for *Moderne Præsteuddannelse*). 1919 blev N. cand. teol., boede på Borchs kollegium og drev her kirkehistoriske studier over den på den tid næsten uopdyrkede danske oplysningstid; han supplerede sin faglige uddannelse på rejser i Tyskland og Frankrig (1920–21) og blev allerede 1922 dr. teol. på en afhandling om *Christian Bastholm. Studier over Oplysningens Teologi og Kirke*. Som privatdocent ved universitetet og religionslærer i Metropolitanskolen viste han sig at have fremragende pædagogiske evner, men han foretrak at blive præst og kom 1923 som res. kapellan til Tikøb med Egebæksvang som særligt distrikt og blev 1928 ved distriktets udskillelse dets sognepræst; 1930 blev han res. kapellan ved Garnisons kirke. Utvivlsomt stiledede han mod et kirkehistorisk professorat (efter J. Oskar *Andersen) og fortsatte de kirkehistoriske studier med den værdifulde kildepublikation *Bastholmske Familiepapirer*. 1924. Han var 1926ff som medredaktør med til omsider at afslutte det 1896 grundlagte Kirkeleksikon for Norden, og 1927 udgav han den meget nyttige og flittigt brugte håndbog *Frikirker og Sekter* (4. udg. 1958). Et tungtvejende bidrag til dansk kirkehistorie var den bredt anlagte analyse af pietismen: *Erik Pontoppidan I–II* (1930 og 1933); i samme linie kom 1941 *Københavns Kirkeskolels Krønike*. 1936 kom en populær bog om den danske reformation, og megen historisk viden nedlagde han i sine talrige artikler til 2. udgave af Dansk biografisk Leksikon.

Tanken om en universitetskarriere blev opgivet da N. 1934 blev Holmens provst og kgl. konfes-

sionarius; både ved hoffet og i flåden nød han overordentlig anerkendelse. Han indstillede sig nu på en pastoralteologisk og kirkelig løbebane, men vedligeholdt sin brede teologiske orientering – det sporede bl.a. i hans arbejde som censor ved teologisk embedseksamen (1933, fra 1947 formand for censorkollegiet). I alle sine gejstlige stillinger samlede han store skarer om en med kunstnerisk sans udformet gudstjeneste og om sine prædikener der i formfuldendt „gejstlig talekunst“ kunne minde om Ricard; han var som denne præget af den liberale teologi (jf. *Kritik og Tro*, 1924), stod F. C. *Krarup nær og samarbejdede med ham om en ændret udgave af J. Kapers katekisme og som sagkyndig mht. undervisningsplanerne i skolekommissionen af 1928; selv skrev han 1930 i historisk-kritisk ånd en *Bibelhistorie for den højere Skole*. I øvrigt var N. en uhyre flittig forfatter. Foruden mange opbyggelige skrifter – bl.a. om Fadervor og bjergprædikenen – skrev han 1933 om Nathan Söderblom, 1945 kom to bøger om Kaj Munk og samme år ydede han bidrag til og redigerede bogen om Johannes Poulsen (teatret var en vigtig impuls i N.s liv, jf. *Rampelys og Stjerneskaer*, 1941). 1934 udgav han sammen med E. Bangert en bog om gudstjenestens tekster og toner, og 1947 udsendte han tre mindetaler over Christian X (*Ved Hans Majestæt Kong Chr. Xs Død 20. April 1947*). 1952 kom en lille „lommevejviser i folkekirkelige, frikirkelige og sekteriske samfunds lære“ (*Hvem tror hvad?*): den blev meget populær og nåede ti oplag. 1935 knyttedes N. til pastoralseminariet som lærer i kateketik (lektor fra 1943) – han havde et stort ry som konfirmandunderviser – og også her ydede han en livfuld og inspirerende indsats; af denne virksomhed udsprang flere skrifter: *Evangeliets Forkyndelse og Ungdommens Undervisning*, en homiletik, 1943; *Lær os at leve – Den danske kirkes Konfirmation og Forberedelsen dertil*, 1937; *Ungdom i udspring. Konfirmationsfronten*, 1951. N. fik selvstændt mange hverv (Dansk-islandsk kirkesag, Selskabet for Danmarks kirkehistorie, De forenede kirkeskolers kuratel, Selskabet for kirkelig kunst, flere fondsbestyrelser etc.). Han var et betydeligt praktisk talent under hvis hænder alt administrativt ordnedes let og smertefrit. Også som teolog og kirkemand var han praktiker, lagde sig aldrig fast på en veldefineret teologisk anskuelse, men var ud fra sit liberalteologiske udgangspunkt åben og receptiv overfor strømninger og impulser undervejs, i en vis forstand en eklektiker, under alle omstændigheder en fornem repræsentant for 1900-tallets kristeligt-humanistiske og æstetiske tradition. – R. 1935. DM. 1940. K². 1947. K¹. 1955. S.K. 1959. □Mal.

af V. Neiiendam, 1922, og af Jørgen Aabye udst. 1940; tegn. af samme (Kgl. bibl.) og af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 138f. Breve i Kirkehist. saml., 1976 221–34. – Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Neiiendam, Nicolai Anders, 1865–1945, skuespiller, sceneinstruktør. * 21.3.1865 i Kbh. (Johs.), † 15.3.1945 sst., begr. Frbg. kgd. F: slagtermester Nicolaj Anton Adolph N. (1835–1901) og Dorothea Marie Andersen (1843–1920). ~ 17.4.1897 i Søllerød med skuespiller Ebba Kaja Jonna Collin (Jonna *N.), * 6.6.1872 i Kbh. (Holmens), † 7.12.1938 på Frbg., d. af teaterhistoriker Edgar *C. (1836–1906) og Augusta M. Hansen (1841–94). – Far til Michael *N. og Tavs *N. Bror til Robert *N. og Valdemar *N.

Efter uddannelse ved Det kgl. teaters elevskole debuterede N. på teatret 1893 som prinsen af Godthaab i *Kærlighed ved Hoffet*. Fra 1895–99 var han ansat ved Dagmar-teatret hvor han fik sit gennembrud som Niels Lykke i *Fru Inger til Østraat*. Dernæst var han knyttet til nationalscenen indtil 1930, men forlod teatret, utilfreds med den nye direktør Adam *Poulsens dispositioner. Han var lærer ved Det kgl. teaters elevskole og fra 1915–30 tillige teatrets instruktør hvor han bl.a. videreførte William *Blochs Holberg-tradition inden for kulturhistoriske opsætninger af *Jean de France*, *Det lykkelige Skibbrud* og *Den Vægelsindede*. Efter 1930 spillede og iscenesatte han på vekslende teatre, fx *Sejren*, 1937, på Folketeatret og *Vildanden*, 1942, på Frederiksberg teater. I begyndelsen udførte N. sine roller i romantisk affektspil. Men på Dagmar-teatret løsev han sig fra den traditionelle gammeldags tragediestil og erstattede romantikkens lyrik med realistiske virkelighedsbilleder. Således spillede han Osvald i *Gengangere* som en patologisk studie der satte bevægelse i datidens København. På Det kgl. teater varetog han især roller inden for det klassiske repertoire, Shakespeare, Molière og Schiller. Han overtog ligeledes en del af Emil *Poulsens repertoire, bl.a. Hjalmar Ekdal i *Vildanden* hvori han dog i for høj grad efterlignede forgænger. Derimod fornyede han titelpersonen i *Erasmus Montanus*, 1900 hvor rollen for første gang gennemførtes med bondedialekt og med vægten lagt på Erasmus som spidsborgere-martyr. Glansfulde var hans fremstillinger af Don Carlos, Macbeth og Richard III selvom han i disse roller næppe nåede så langt som i Holberg- og Ibsenrepertoiret. Han var den første fremstiller af Osvald da teatret endelig efter 20

Neiiendam, Nicolai

års vægning opførte Gengangere, 1903 i Johannes *Nielsens iscenesættelse. Hans fortolkning af Hamlet var en af tidens ypperligste, en ung intellektuel, nervebetonet og moderne individualist. N.s rolleregister var således stort og hans figurfremstilling altid sikker. Som instruktør var han elev af Blochs naturalistiske skole, men havde ikke som sin lærer evnen til at benytte impressionistiske udtryksmidler, men holdt sig inden for den realistiske kopi af virkeligheden.

N. bar i mange år Det kgl. teaters repertoire gennem sin samvittighedsfulde arbejdsindsats. Einar Christiansen, der i øvrigt fik ham ansat ved nationalscenen i 1899, kalder ham med urette for en precios rutinier, en flittig embedsmand der udfører teatertjeneste. Han var som karakterkuespiller ypperlig og fandt især inden for det moderne repertoire en personlig holdning til rollen. Selv op i sine ældre år bevarede han sin smukke scenefremtræden og kunne i 1939 overføre sin fortolkning af kongen i *Elverhøj* på det filmiske lærred. Samme år spillede han titelrollen i filmatiseringen af *Den gamle Præst*. Han var ligeledes en yndet radioskuespiller hvor hans malmfulde stemme helt kom til sin ret. Til Holbergjubilæet 1934 skrev N. skuespillet *Hos Sukkerbageren paa Kjøbmagergade*. – R. 1913. DM. 1927. □ Buste af V. Herold, 1907 (Det kgl. teater; Teatermus.; Musikhist. mus.). Tegnet i roller af E. Krause, bl.a. 1907 og 1911 (Teatermus.). Mal. af H. Vedel, 1935 (Det kgl. teater). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Tegnet i roller af bl.a. Vald. Andersen (Teatermus.), Vald. Møller (sst.) og Niels Hansen. Afbildet på mal. af H. N. Syrak Hansen. Tegn. og pastel af Bertha Dorph og tegn. af Cilio Jensen. Statuette af Axel Locher (Teatermus.). Foto.

Interview i Hver 8. dag 1.5.1910. N. N.: En vildfarendes Veje, 1943 (selvbiogr.). – Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Vilh. Saxtorph i Dansk ånd, 1912 I 351–56. Masken 19.10.1913. Berl. tid. 31.8.1918 og 7.5.1922. Oluf Bang sst. 17.3.1945. Gerda Christophersen: Memoirer, 1919. Sv. Lange i Politiken 3.10.1922. Carl Gandrup i Teatret XXIV, 1925 33–42. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930 192. Rob. Schyberg: Billeder på væggen, 1941. Fr. Schyberg: Danske skuespillerportrætter, 1959 132–37.

Jytte Wiingaard (Torben Krogh)

Neiiendam, Robert Johannes, 1880–1966, teaterhistoriker. * 24.3.1880 i Kbh. (Matth.), † 26.9.1966 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: slagtermester Nicolaj Anton Adolph N. (1835–1901) og Dorte Marie Andersen (1843–1920). ~ 5.7.1907 på Frbg. (Markusk.) med skuespiller Sigrild Marie Elisabeth Andersen (Sigrild *N.), * 31.5.1868 i Gedved ved Horsens, † 25.1.1955 på Frbg., d. af højskoleforstander Johan Henrik Andersen

(1840–1909) og Sophie Frederikke Rasmussen (1838–1912). – Bror til Nicolai *N. og Valdemar *N.

N. voksede op i et velstillet teaterglad frederiksbjergsk villahjem. Han fortæller at hans mor var „en scenisk naturbegavelse“ der livagtigt kunne „spille“ personer hun havde set. Hans bror Nicolai Neiiendam debuterede på Det kgl. teater inden N. var voksen, og allerede som skoledreng gik N. meget på komedie. Han kom i Frbg. latin- og realskole (Frbg. gymnasium) hvor historielæreren H. V. *Clausen lånte den kvikke elleveårige dreng jubeludgaven af Holbergs komedier med karakteristikkene af Holbergskuespillere (som drengen skrev af), og Clausen drøftede Jeppe og Erasmus med ham. Clausen udviklede hans historiske sans og vakte hans kærlighed til Sønderjylland. 1907 drog N. med Clausens hjælp på oplæsningsturné derned og blev udvist af de tyske myndigheder. I Sønderjydske Aarbøger skrev han om det danske teaters vilkår i Nord-slesvig siden 1864 (1910, i bogform 1914).

N. forlod skolen uden at tage studentereksamen og blev sat i boghandlerlære. Han holdt af arbejdet og fortsatte som færdiguddannet medhjælper en tid i V. O. Søtofts boglade der var forlag for en kreds af unge forfattere. N. blev sekretær for redaktøren af de unges tidsskrift Vagten, L. *Mylius Erichsen. N. havde megen selvfølelse og kunne optræde arrogant over for personer han ikke kunne lide, men han havde ellers let ved at komme i kontakt med mennesker og evnede at suge til sig fra dem han kunne lære noget af. Først drog bøgerne ham, dernæst scenen. Han indstuderede roller, læste 1899 med Johannes *Nielsen og blev antaget som skuespiller på Folketeatret. Han noterer at hans bror Nicolai hverken hjalp ham med råd eller dåd. Vejledet af instruktøren Herman *Bang udførte han nogle småroller. Senere kom han ofte til samtaler på tomandshånd i William *Blochs hjem og lærte af ham. N. var ansat ved Casino 1900–05, ved Folketeatret 1905–11. Han var karakterkuespiller, havde god maskeringsevne, humor og fantasi. Pressens første anerkendelse fik han for den uhyggvækkende figur drengen Lars i Gjellerups drama *Møllen* på Casino. På Folketeatret gjorde han lykke i flere komiske roller, bl.a. frisøren i A. Dumas d.æ.s *Kean*, den halvforrykte anarkist Edvard Olsen i H. Bergstrøms *Lynggaard & Co.* (N.s egentlige gennembrudsrolle) og den dydsirede adjunkt Nærum i Emma Gads *Den mystiske Arv*. Han trivedes ikke på Folketeatret i Johannes Nielsens direktørtid (fra 1908) og flyttede til Det ny teater (1911–14). 1914 kaldte direktør Aage *Garde ham til gæstespil på det nye Århus teater, og her udførte han i flere måneder

hvert af de følgende tre år med succes adskillige roller, tildels store: Tartuffe, Hjalmar Ekdal, professor Higgins i *Pygmalion* og sagfører Stensgaard i *De unges Forbund*. Derefter var han et års tid lærer ved Betty Nansen teatrets elevskole. Når det kneb med gode roller på teatret søgte han en art erstatning ved at læse skuespil højt i Studentersamfundets litteraturoplæsning og andre oplysende foreninger. Han var en fortræffelig oplæser, også i radioen, og en glimrende fortæller. Som sådan optrådte han i en høj alder i TV. Han fik også tid til et par studierejser, den ene 1904 med Poul Reumert til Paris hvor han gjorde nærmere bekendtskab med Anna Larsen og Johannes Poulsen der blev hans ven. N.s sidste optræden på scenen var som Hjalmar Ekdal på en landsturné 1926. 1930–50 var han forstander for og lærer ved Det kgl. teaters elevskole.

Da havde han forlængst vundet et navn som teaterhistoriker. Hans interesse for teatrets historie var gammel. Som elleveårig studerede han Th. Overskous Den danske Skueplads, og fra sin tidlige ungdom samlede han oplysninger om teatret og dets kunstnere. Han erhvervede skuespilleres efterladte papirer og udspurgte de endnu levende vidner mundtligt og skriftligt; fx korresponderede han med danseren Lucile Grahn i München og skrev mange år efter hendes død en bog om hende (1963). Som forsker var han jo i begyndelsen uskolet, men han havde historikertalent og lærte bl.a. af Louis Bobé da han i Rigsarkivet studerede Det kgl. teaters arkiv. Det blev grundlaget for N.s værdifulde udgave af kilder fra 1700- og 1800-tallet, *Breve fra danske Skuespillere og Skuespillerinder I–II*, 1911–12. Som forfatter debuterede han 1910 i Historisk Tidsskrift med en afhandling om Christian VII som skuespiller. Den blev fulgt af en anelig række bøger og talrige artikler deraf næsten et binds bidrag til Dansk biografisk leksikon, 2. udgave. Han skrev oversigt over Casinos, Folketeatrets, Hofteatrets og de frederiksbergske teatres historie. Økonomisk støttet af skibsfreder Johan Hansen fortsatte han Overskous Den danske Skueplads med fem bind der rakte fra 1874 til 1890 (*Det kgl. Teaters Historie*, 1921–30). Værket giver fyldige oplysninger om repertoiret og personalet og karakteristikker af de vigtigste kunstnere. Det blev hans speciale at biografere eller portrættere teatrets mennesker. Han havde gode forudsætninger. Han vurderede som fagfælle kunstnere og deres arbejde. Han samlede og sigtede kilderne med stor flid og kritisk sans. Han var en god psykolog, skrev klart og levende. Hans karakteristikker var i reglen vel afvejede. Han prøvede som historiker og et stykke af en

moralist at vise på hvilke felter personens talent lå og hvor dets grænser var, vurderede også gerne menneskelige fortrin og svagheder. For klarhedens skyld sammenlignede han ikke sjældent og samtidig kunstnere med forskellige egenskaber. Portrætterne af Emil Poulsen og Karl Mantzius i bogen *Epoker og Personligheder fra Teatrets Verden*, 1964 er et godt eksempel. Personer med en usædvanlig og dramatisk skæbne tiltrak naturligt den talentfulde menneskeskildrer. Han skrev om prins Frederik af Hessens elskerinde Augusta Nielsen der blev tvunget bort fra teatret af publikums moralske forargelse (*En Danserinde*, 1918), og om kærlighedsforholdet mellem Edouard Du Puy og prinsesse Charlotte Frederikke (*Ungdom og Galskab*, 1923). To omstridte personer med en spændende løbebane beskæftigede ham gennem mange år: grevinde Danner og fru J. L. Heiberg. I afhandlingen *Eventyrersken* (i samlingen *Scenen drager*, 1915) forsvarede han overbevisende balletdanseren Louise Rasmussen, den senere grevinde Danner mod en række af de beskyldninger der blev rettet mod hende, især for hendes optræden mens hun var på teatret. Og 1956 udgav han *Bogen om Grevinde Danner. En historisk Redegørelse for et besynderligt Liv*, en vel underbygget biografi med en karakteristisk der tager afstand både fra nationalliberales og fru Heibergs nedvurdering og bondevenernes forherligelse af grevinden. N.s skildring af *Johanne Luise Heiberg* kom i tre udgaver, 1917, -37 og -60. Ingen af udgaverne er en biografi, men som undertitlen 1917 lød *En Analyse af kunstneren og navnlig af mennesket fru Heiberg*. Det har glædet den selv lærte historiker at Kr. Erslev roste den første udgave, og at to lærde kapaciteter omtalte anden udgave henholdsvis som „en personlighedsstudie af usædvanlig værdi. Behersket, sober og nøjagtig. Overbevisende rigtig“ (Hans Brix) og som „hovedværket inden for fru Heiberg-forskningen . . . Sympati og antipati, kritik og beundring holder på forbilledlig måde hinanden i skak“ (Frederik Schyberg). I de tre bind og andre skrifter aflørede N. talrige urigtigheder i Et Liv . . . og bidrog væsentlig til at revidere fru Heibergs nedvurderinger af hendes samtidige som den begavede instruktør Frederik Høedt (*Michael Wiehe og Frederik Høedt*, 1920) og den talentfulde blide skuespiller Anna Nielsen (i samlingerne *Mennesker bag Masker*, 1931 og *Gennem mange Aar*, 1950). Det var en selvfølge at N. blev medudgiver af den videnskabelige 4. udgave af Et Liv genoplevet i Erindringer (1944).

Blandt N.s monografier var han glædest for analysen af fru Heiberg, men Teatermuseet kaldte han sit hjertebarn. Fra drengene samlede han

Neiendam, Robert

teaterplakater, skuespillerbilleder og andre museumsgenstande vedrørende teaterhistorien, og han fik tidligt den idé at bruge hofteatret på Christiansborg til teatermuseum. 1922 fik Selskabet for teaterhistorie, som han 1911 var medstifter af, endelig overladt teatret til museumsbrug, og N. arbejdede utrætteligt på at istandsætte rummet og forøge og ordne samlingerne hvis ulønnede leder han blev. Først fra 1929 fik han et beskedent årligt honorar. Museet var det første i sin art i Norden, det blev efterlignet i andre nordiske lande, og N. oplevede at det kunne hævide sig blandt de store europæiske teatermuseer.

Megen tid og kraft brugte N. til gavn for gamle skuespillere. Han var 1927–36 formand for den velgørende sammenslutning Skuespillerforeningen af 1879 og forøgede og konsoliderede dens formue. – Dr.phil.h.c. ved Kbh.s univ. 1958. Ingenio et arti 1950. – R. 1922. DM. 1934. □Tegnet i rolle af Achton Friis, 1899 (Teatermus.). Mal. af Vald. Neiendam, 1903. Tegn. af Viggo Afzelius, 1912 (Teatermus.). Tegn. 1923 (sst.). Tegn. af H. Jensenius udst. 1931. Buste af Svend Jespersen, 1949 (Teatermus.). Mal. af Albert Kongsbak udst. 1954. Tegn. af Hans Bendix udst. 1963 og 1967. Foto.

R. N. fortæller, 1953. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 143f. – Henrik Neiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Henny Glarbo i Hist. t. 10.r.IV, 1937–38 482f (anm. af N.: Johanne Luise Heiberg, også anm. af Hans Brix i B.T. 14.9.1937). Povel Engelstoft sst, 11.r.V, 1956–59 629f (anm. af N.: Bogen om grevinde Danner). Fr. Schyberg i Politiken 4.9.1944. R. N. in memoriam, red. Sv. Kragh-Jacobsen, 1967 (heri bibliografi 69–95). – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Povel Bagge

Neiendam, Sigrid Marie Elisabeth, 1868–1955, skuespiller. * 31.5.1868 i Gedved ved Horsens, † 25.1.1955 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: højskoleforstander Johan Henrik Andersen (1840–1909) og Sophie Frederikke Rasmussen (1838–1912). ~ 5.7.1907 på Frbg. (Markusk.) med teaterhistoriker Robert *N., * 24.3.1880 i Kbh. (Matth.), † 26.9.1966 på Frbg., s. af slagtermester Nicolaj Anton Adolph N. (1835–1901) og Dorthea Marie Andersen (1843–1920).

N. kom seks år gammel til Møn hvor hendes far blev forstander for Rødkilde højskole. Hun gik ikke i skole, men blev ligesom sine søskende undervist af en af højskolens lærere. Allerede som barn elskede hun at spille hvad hun så og hørte, og da hun var på Askov højskole vinteren 1887–88 gjorde hun lykke ved at optræde i små til dels selvlavede scener. Hun ville være skuespiller og aflagde 1888 prøve til optagelse på Det kgl. tea-

ters elevskole. Med sin landlige fremtoning og store naturlighed virkede hun „som nyslået hø“; hun blev straks antaget. Blandt bedømmerne og lærerne var Olaf *Poulsen der lærte hende bredde og fasthed i replikken så intet ord af Holbergs tekst gik tabt, og William *Bloch som med sin sans for naturalistisk ægthed i skuespillerens menneskefremstilling fik overvældende betydning for hende. Efter skoletiden blev hun som den eneste af sit hold ansat på Det kgl. teater. Hun var klar over at „det højere skuespil“ og tragedien lå uden for hendes evner. Hun brændte af lyst til at spille Holberg, hendes ynglingsforfatter – skuespilkunstens bibel kaldte hun hans komedier. Hendes hu stod til Magdelonerne, men hendes debut som Ane Kandestøbers i *Barselstuen*, senere en af hendes glansroller, var uheldig; hun manglede alder og krop. Hun fik kun ubetydelige opgaver, hendes beskytter William Bloch forlod 1893 Det kgl. teater, og da han som instruktør på Dagmar-teatret tilbød hende en god rolle dér tog hun 1896 sin afsked og fik på Dagmar-teatret sit gennembrud i Leth Hansens *Ungdomsleg* som den ægte vestjyske kropige Johanne der havde „ligget i saltlage“. Hun gjorde megen lykke, men fik ikke andre tilbud og tog hjem til Rødkilde. Hun fulgte sin far på hans foredragsrejser over hele landet, læste komedier op, iagttag mennesker og lærte dialekter. Begge dele kom hende til nytte på teatret. Senere gjorde hun en gang det kunststykke af læse op i fem forskellige naturtro mundarter i løbet af en halv time. – 1900 hentede direktør J. F. *Dorph-Petersen hende til Folketeatret hvor hun blev til 1911 og spillede en lang række roller, hovedsagelig i moderne skuespil, bl.a. af Gustav *Wied, Hjalmar *Bergstrøm, Emma *Gad og Palle *Rosenkrantz. N. vandt hurtigt ry for at skabe skikkelser af kød og blod og tillige som et stort komisk talent. Hendes fnisende og forelskede Wulfdine i Wieds *Thummelumsen* og den „vidunderligt lyslevende og ustyrligt morsomme“ tjenestepige Trine i Ellen Reumerts *Tvillingerne* er kendte roller fra denne periode. Hun blev tidligt (af teaterkritikeren Jens Pedersen) kaldt „den eneste selvskevne til at tage arven op efter fru Sødring på Det kgl. teater“. N. lignede virkelig Julie *Sødring i flere henseender, også ved sin arbejdsmåde.

1911 kaldte direktør Karl *Mantzius hende tilbage til Det kgl. teater, og dér blev hun. Nu var hun moden til at spille de Holbergske figurer hun holdt af, og som hun gjorde til levende mennesker. Fra sin debut til hun 1942 tog sin afsked spillede hun næsten 200 roller, 24 af dem var Holbergs. Blandt dem hun holdt mest af (og vistnok gjorde mest lykke med) var Magdelone i

Den Stundesløse, den elskelige Gedske Klokkers i *Barselstuen* og Erasmus' mor Nille. Hende spillede hun efter sin afsked flere gange som gæst, sidst 1950. Morgiane i Johannes Poulsens iscenesættelse af *Aladdin*, en af hendes allerbedste skikkelser, gjorde hun helt i Oehlenschlägers ånd til en komisk rørende københavnsk morlille. Hendes søde jævne tante to i *Skærmydsler* kaldtes „indbegrebet af kunstnerisk ægthed“. Som husbestyrerinden Boman i *Swedenhielms* der er børnene i mors sted var hun netop så myndig og kærlig som forfatteren havde tænkt sig hende. I de sidste år af sit teaterliv fik hun to af sine kæreste og bedst lykkede roller: den altid sengelig-gende 89årige livsbekræftende Turi på alderdomshjemmet i *Det er da morsomt at leve* som stykkets norske forfatter Peter Egge havde ønsket hun skulle spille; hun gjorde som hovedpersonen stykket til en stor succes både i Kbh. og på gæstespil i Stockholm. Og hun spillede gripende det pligttro almuekristne tyende Lene i Kaj Munks *Egelykke*. I den rolle nedlagde jeg min livserfaring, skriver hun.

N.s bedste figurer lå næsten alle socialt på det jævne og jævne plan, mange af dem var tyende og morliller, og de fleste af dem kom fra landet. Hendes følelsesregister var også begrænset og rakte tilsyneladende ikke til de voldsomme bevægelser i sindet. Men når en rolle passede til hendes natur og erfaring gav hun den efter talrige udsagn af kyndige kritikere et præg af usædvanlig ægthed. Hun forestillede ikke personen, hun var personen. En figur måtte have noget sympatisk, noget positivt menneskeligt i sig for at hun kunne spille den godt. Jeppes Nille kunne kun ikke lide. Gert Westphalers mor derimod var i hendes fortolkning nok en karikatur, men med et „komisk mod“ til at hjælpe sin søn, så handlekraftig som han var snakkesalig. N.s erfaringer var udpræget danske. Hun deltog i Det kgl. teaters gæstespil i Stockholm, Paris og Berlin, men blev ikke inspireret der. For hende var det „vigtigere at studere en snakkevenlig kone ude på landet end alverdens fremmede scener“. Hendes Aase i *Peer Gynt* var en sjællandsk bondekone. Af frygt for at virke som teaterjøde gav hun ikke en af sine ypperste moderskikkelser, fru Levin i *Inden for Murene*, jødiske træk. Til gengæld levendegjorde hun mange af sine figurer ved med stor fantasi at udnytte træk hos mennesker hun kendte eller mødte. Maskeringen af den „næsten apoplektiske“ Ane Kandestøbers i *Barselstuen* skyldte hun et tilfældigt møde med en oppustet nordjysk præst. Adskillige iagttagelser gjorde hun i højskolemiljøet. En blev berømt. Som Magdelone i *Den Stundesløse* strakte hun henrykt begge arme i vejret da hun

fik at vide at hun skulle i brudeseng. Ideen havde hun fra en husholdningselev på Rødkilde der gjorde det samme når hun meddelte noget glædeligt. Sin største rolle, den viljestærke og slægtsstolte enkefru Bohn i Martin Andersen Nexø's *Folkene paa Dangaarden* kunne hun spille fordi hun fra sin ungdom kendte stoute jyske bondekoner der talte „med bred myndighed“ – men efter nogles mening magtede hun ikke stykkets tragiske slutning. Et menneske hun traf kunne inspirere en hel figur. En sød gammel kone i Fredensborg der var mild og god hvad der end skete hende, talte N. nogle gange med „og jeg syntes at alt hvad hun sagde passede på Morgiane“. Men Morgianes moderkærlighed kunne N. tage af sit eget sind. Og Lenes ord til den unge Grundtvig i *Egelykke* fik kraft og ægthed gennem N.s kristne tro.

N. gennearbejdede omhyggeligt alle sine roller, selv de mindste. Hendes sprogbehandling blev ofte rost. Hun kunne også den kunst som Emil Poulsen at få en vigtig replik til at „stå i luften“. Og hendes mimiske talent var åbenbart stort. Man fremhæver hendes stumme spil i *Erasmus Montanus* da hendes søn blæser sig over for ridefogeden og degnen. „Det ses på hende, kun fint antydnet, at hun skiftevis kærtegner ham, revser ham, blues over ham, vil komme ham til hjælp, og den angst hun viste skal aldrig glemmes“, siger Robert "Schmidt. Når hun som her var bedst kunne hun hæve sine figurers enfold til det sublime. Hun var alle dage, også i sit arbejde, trofast mod det landlige højskolemiljø hun kom fra. Med denne frodige pige nåede Grundtvig omsider at give sit bidrag også til teatret som han ellers ikke agtede højt. Gennem hendes kunst nåede den uforfalskede bonde omsider sin ret, skrev Oscar "Geismar. For Frederik Schyberg er hendes betydning i dansk teaterhistorie væsentlig på to områder: hun tilførte det kbh.ske teater en ny ukendt dimension af landlig natur som hovedstadens publikum modtog med forbløffelse og begejstring. Og hun har „fremfor nogen i vor tid bidraget til Holbergs levendegørelse i dybere forstand“. – Efter sin afgang fra teatret fortsatte N. som lærer på elevskolen (ansat 1933). Hun optræde med held i film (bl.a. i Carl Th. Dreyers *Vredens Dag*, 1943 og *Fra den gamle Købmandsgård*, 1951) og var en meget yndet radioskuespiller. – Ingenio et arti 1922. Bodil-prisen 1952. □Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1916. Mal. af V. Henriques, 1923. Tegnet i roller af H. Jensenius udst. 1928 og 1929. Buste af Helen Schou, 1939, i marmor 1947. Tegnet i roller af Gerda Ploug Sarp bl.a. 1942 (Teatermus.) og af Vald. Møller (sst.). Flere statuetter i roller af Axel Locher (sst.). Foto.

Neiiendam, Sigrid

S. N. fortæller, 1943. – Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Jens Pedersen i Publikum II, 1906 nr. 2 2f. Rob. Schmidt i Politiken 26.12.1928. Fr. Schyberg sst. 1.9.1941. Oscar Geismar i Kristeligt dagbl. 31.8. s.å. Henri Nathansen i Ord och bild LI, Sth. 1942 201–11. Fr. Schyberg: Danske skuespillerportrætter, 1959 71–74.

Povl Bagge

Neiiendam, Tavs, Harmeuz, 1898–1968, skuespiller, instruktør, forfatter. *12.12.1898 i Kbh. (Hellighkors), †3.5.1968 på Frbg., begr. sst. F: skuespiller, sceneinstruktør Nicolai *N. (1865–1945) og skuespiller Ebba K. J. Collin (Jonna *N.) (1872–1938). ~Oda Thomsen Schmidt, *28.11.1896 i Høje Tåstrup, †19.8.1966 på Frbg., d. af teaterdirektør Carl August Thomsen (1865–1929) og skuespiller Ellen Emma Aurikka Schmidt (1876–1932). – Halvbror til Michael *N. N. var født med teater i blodet. Det var derfor selvfølgelig at han efter studentereksamen (Østre Borgerdyd) søgte ind på Det kgl. teaters elevskole 1918. N.å. tog han filosofikum og debuterede 1920 som Nat i H. Drachmanns *Renæssance* hvis melankolske lyrik passede smukt til hans romantisk farvede talent. Han spillede en lang række roller bl.a. Oluf i Oehlschlagers *Dronning Margareta* og ellers nydelige omend blege klassiske ynglinge hos Shakespeare, Molière, Schiller, Goldoni og Holberg. Man lagde dog særligt mærke til ham i H. Rodes *Moderen* og i Ben Jonsons *Volpone* hvori han viste overraskende format som den ærlige dumme soldat Leone. Han slog aldrig for alvor igennem på scenen og hævdede sig bedst i anden række; i erkendelse heraf forlod han 1930 den kgl. scene, forøvrigt sammen med sin far ved protestafgangen da Adam *Poulsen blev direktør. Han kom aldrig til at stå på scenen igen, savnede det heller ikke fordi han allerede da havde fundet sin vej. 1926 hentede radioen ham ind, først som oplæser af lyrik, og som lyrisk fortolker åbenbarede han nogle af sine fornemste egenskaber. Hjulpet af den bløde mørkfarvede fløjsstemme, den præcise artikulation med dvælen på t'erne og det perfekt „kultiverede“ sprog evnede han at give præcise udtryk for de fineste nuancer. Han blev vor første egentlige radioskuespiller med et virtuost forhold til mikrofonen.

Stemmematerialet udvikledes med tiden til at udtrykke kamæleoniske kontraster der gav liv til alle varianter af figurer. Han spændte fra Romeo til Ejler Løvborg i *Hedda Gabler*, fra Gösta Berling til pastor Bandbul i K. Munks *Ordet*, fra Prometheus i Aischylos' *Prometheus* til digteren i Strindbergs *Et Drømmespil*. På bånd findes bl.a. hans elegante grev Raoul de Vriaac i Noël Cowards *Madame*, vicomte de la Fontenelle i O.

Mirbeaus *Forretning er Forretning*. N. optrådte også ofte som fortælleren, en meget vigtig person i datidens hørespil. Han kom til at spille 606 roller i radioteatret gennem 30erne, 40erne, 50erne og blev tillige med det populære *Dagens digt* en hyppig gæst i alle danske hjem. I slutningen af 30erne begyndte han sin instruktørvirk-somhed. Det blev til en lang række features, montager og hørespil. Navnlig Alfred de Mussets *Skærmbrødtet* og K. Munks *Kærlighed* blev solide succeser. Men ellers specialiserede han sig som instruktør i kriminalgenren hvori han mht. til benyttelsen af den nye teknik var en af pionererne.

Som hørespilforfatter afslørede N. i hvor høj grad han beherskede mediet. Som få forstod han at tænke for og med øret. Han debuterede med *Mod Aften*, 1930, *Løftet*, 1932, *En Mand ligger for Døden*, 1935, s.å. *Sensationen* om behårde metoder i skandalepressen, det første danske hørespil der fandt vej til BBC i London. *En Centre-Forward debuterer*, 1937 virkede med livfulde reportager fra fodboldbanen og teaterpremieren og med N. i rollen som den sportskyndige speaker meget nærværende og morsomt på datidens lyttere. I 1943 indsendte N. – under pseudonymet Escabeau – *Mordets Melodi*, det til dato populæreste hørespil der har oplevet ikke mindre end 12 udsendelser. Mordets Melodi, der bygger på en genial radiofonisk idé, blev iscenesat af forfatteren og tillige udsendt i Sverige, Norge, Belgien, Schweiz og Island og kom 1944 på film iscenesat af Bodil *Ipsen. N.s store succes med denne krimi var bemærkelsesværdig for dengang var hørespillet ikke nogen ægt kunstform. – I 1950 fik N. stillingen som dramaturg og titel af konsulent. I højere grad end det nok anerkendtes i hans tid var han med til at holde horisonten åben inden for teater- og litteraturafdelingen. Han recenserede ca. 500 hørespil årligt og bestred hvervet med urørlig kompetence, ligesom han var en meget anvendt bearbejder og oversætter af europæisk lyrik fra oldtid til samtid. N. medvirkede i en række film. Han skrev – ofte påvirket af Johannes *Jørgensen og Viggo *Stuckenberg – en stor del lejlighedsdigte og lyrik publiceret i dagspressen. I bogform kom *Grønne Vagabonder*, 1920 (sammen med Charles Tharnæs og Mogens Lind), *Elegier*, 1920–40, 1941 (med mindedigte om Jonna Neiiendam), *Mordets Melodi* i *Tre Hørespil*, udg. af Statsradiofonien, 1947, og *To Digte*, 1966. □Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto (Kgl. bibl.; Teatermus.); Det kgl. teaters bibl.; filmmus.).

Interviews i Nationaltid. 12.12.1948 og Berl. aften 9.12.1958. – Henrik Neiiendam i Weekendavisen 7.12.1979 (om familien). Sv. Lange: Meninger om tea-

ter, 1929. Fr. Schyberg: Ti års teater, 1930. Samme i Politiken 1.4.1944 (anm. af N.: Mordets melodi). Chr. Rimestad sst. 25.4.1941 (anm. af N.s digte, også anm. af Nils Schiørring i Nationaltid. 7.5. s.å.). J[ens] K[istrup] i Berl. tid. 4.5.1968. De musiske udsendelser. DR 1925–75 I–II, 1975–76. – Optagelser i Danm.s radios ark.

Karen Krogh

Neiendam, Valdemar Carl, 1870–1956, maler. * 23.8.1870 i Kbh. (Frbg.), † 25.7.1956 i Hellebæk, urne på Helsingør kgd. F: slagtermester Nicolaj Anton Adolph N. (1835–1901) og Dortha Marie Andersen (1843–1920). Ugift. – Bror til Nicolai *N. og Robert *N.

N. stod i malerlære hos firmaet Witt & Ott i Zürich, dimitteredes fra Det tekniske selskabs skole til kunstakademiet og gik her okt. 1891–jan. 1895. Derefter blev han K. *Zahrtmanns elev, et forhold der senere udviklede sig til et varigt venskab med Zahrtmann hvem han besøgte i Civita d'Antino i Italien juni-juli 1910. For et akademistipendium foretog N. 1907 en rejse til Berlin og Paris, over Antwerpen til fods gennem Holland og hjem over Friesland og Ditmarsken. Han udstillede på Charlottenborg forårsudstilling fra 1907 og deltog i Kunstnernes efterårsudstilling 1907–08, 1911–12 og den baltiske udstilling i Malmö 1914. Akademiet tildelte ham Serdin Hansens præmie for genremaleri 1910 for *Vener ved Johannes Ewalds Grav* (Horsens museum) og 1920 for *Marie Grubbe og Holberg i Borrehuset paa Falster*. Årsmedaljen (Eckersbergs medalje) første gang 1915 for *Landsforvisning* (scene af P. A. Heibergs liv) og anden gang 1922 for *Judas forraader Jesus*. Tillige vandt han Neuhausens konkurs 1911 med *H. C. Andersen tager afsked med sin Moder* (kunstmuseet) og atter 1915 med *Johan Herman Wessel i Snak med Torvefolkene paa Ulfeldts Plads*. – N. beskæftigede sig udelukkende med historiemaleri. I denne henseende ligger hans virksomhed i nøje forlængelse af Zahrtmanns historiske skildringer. De almindelig kendte historiske episoder interesserer ham egentlig ikke. Han tager sit udgangspunkt i sine personers indre sjælelige liv og vælger øjeblikke der for dem har betydet følelsesbetonede spændingspunkter og peger indad mod deres psyke (H. C. Andersen tager Afsked med sin Moder 1819; *Thorvaldsen ved Zoëgas Dødsleje*), eller også søger han at give en stemning der karakteriserer tiden og hovedpersonens indstilling til sine omgivelser (*Ole Vind prædiker for Christian IV; Holberg og Winsløw overværer en Disputats i Paris*). Hans fremstilling beror på evne til at opleve episoder i fantasien og til at danne skikkelser og optrin, en evne der er nært beslægtet med skuespillerbegavelsen hos hans brødre. – Fra N.s hånd foreligger tillige forskel-

lige litterære bidrag, bl.a. om Zahrtmann (Politiken 19.8.1917, 8.7.1921), om Edv. og Ludv. Lehmann (Samleren I, 1924 163f). Billeder af N. findes i Kunstmuseet, Bakkehusmuseet (seks malerier behandlede Ewald, Joh. Herm. Wessel, P. A. Heiberg, H. C. Andersen, Blicher, Søren Kierkegaard), Teatermuseet (Olaf Poulsen som Per Degn i Kulissen), Medicinsk-historisk museum, hos Charlottenborg udstillingens komité, alle i Kbh.; i museerne i Ålborg, Horsens, Haderslev, Ribe og Maribo, på Nørre Nissum seminarium (fire malerier med motiver fra renæssancetiden), hos Holbergselskabet i Oslo, i Bergens billedgalleri, stadsbiblioteket i Stockholm og museet i Tammerfors. □ Selvej. bl.a. malet 1910. Mal. af P. A. Schou, 1914. Foto.

H. Chr. Christensen: Fortegn. over billeder malet af V. N. 1894–1944, 1944. – V. N. og P. C. Gjelstrup i Nisumske årbøger, 1933 4–16. – Kristian Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Henriksen, 1919. Poul Wiene i Gads da. mag. XVIII, 1924 659–64.

Sigurd Schultz*

Nellemann

Slægten føres tilbage til husmand, senere gårdmand i Kværndrup Hans Rasmussen (Nelleborg) der formentlig har sit navn fra Nellebo i nabosøgnet Krarup. Hans søn var Rasmus Hansens N.

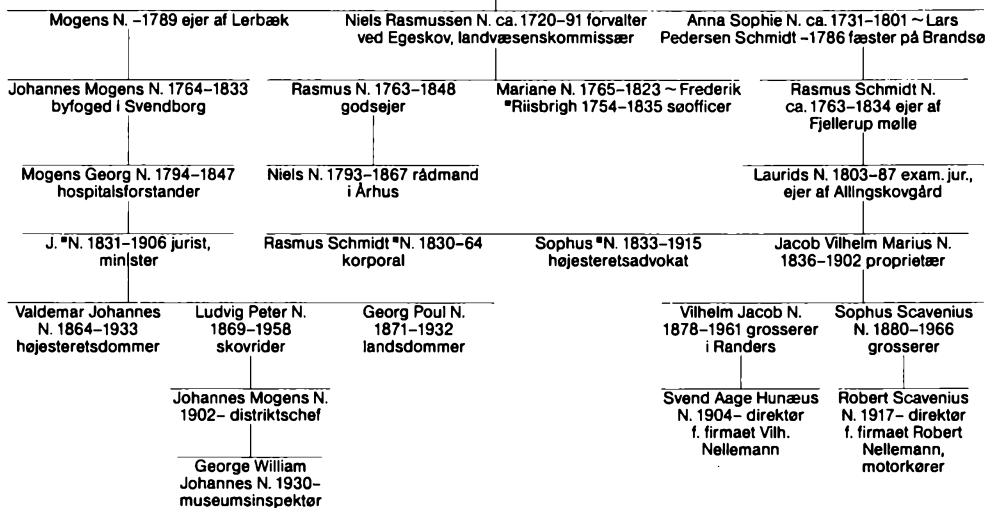
Leo Wad: Af familien Nellemanns annaler, i Østjysk hjemstavn, 1950 133–42. Samme: Efterslægt af forvalter ved Egeskov Niels Rasmussen Nellemann, f. ca. 1720, 1963. Aksele Nellemann: Hans Nelleborg og Rasmus Nellemann, i Pers.hist. t. 1980 153–60.

Hans H. Worsøe

Nellemann, Johannes Magnus Valdemar, 1831–1906, jurist, justitsminister. * 1.11.1831 i Kbh. (Frue), † 26.8.1906 sst., begr. sst. (Ass.). F: fuldmægtig ved Sjællands stifts verdslige kontor, senere hospitalsforstander i Slagelse, kancelliråd Mogens Georg N. (1794–1847) og Poulina Louise Poulsen (1798–1852). ~ 15.11.1861 i Kbh. (Holmens) med Louise Poulina Poulsen, * 10.2.1843 i Kbh. (Trin.), † 17.10.1918 sst. (Holmens), d. af waterschout og koffardikaptajn Ludvig Christian P. (1807–68) og Petrine Martine Møller (1813–69).

N. blev student 1849 fra Slagelse og juridisk kandidat 1855. Med støtte fra det Stampedeske rejsestipendium foretog han 1856–58 en rejse til bl.a. München, Paris og London. Allerede inden sin afrejse var han af flere professorer blevet opfordret til at lægge sig efter professor J. E. *Larsens fag, retshistorie og civilret, da denne – hvilket også skete – forventedes udpeget til justitiarius i højesteret. Ved hjemkomsten 1858 over-

Rasmus Hansen Nellemann 1679–1753 gårdmand i Kværndrup

tog han ved universitetet fagene retshistorie og proces først som lektor og fra 1859 som professor.

Som videnskabsmand faldt N.s betydeligste indsats inden for rammerne af faget proces. Hans hovedværker er *Forelæsninger over den ordinære civile Procesmaade*, 1864 (4. udg. 1892) hvori reglerne om domstolens funktion fremstilledes, og *Civilprocessens almindelige Deel*, 1868 (3. udg. 1887). Hertil sluttede sig mindre værker om eksekution og auktion (1871 med senere udg.) og om konkurslovens fjerde kapitel om afkræftelse (1874–1875). Det danske processystem hvilede dengang på et andet grundlag end nu idet der ikke fandtes en samlet lov, som idag retsplejeloven, der indeholdt de processuelle regler. Disse måtte derimod udledes af Danske lov, senere lovgivning og retspraksis. Før N. havde A. S. Ørsted i en række afhandlinger fremstillet de vigtigste dele af processen, og på dette grundlag havde P. G. Bang og J. E. Larsen givet en systematisk fremstilling af den danske proces. Der henstod imidlertid endnu meget at gøre. N., hvis historiske sans her kom ham til gode, gav i sine grundlæggende fremstillinger den autoritative videnskabelige fremstilling af processens lovbestemte og ulovbestemte grundsætninger der var nødvendig så længe en proceslov savnedes. Selvom ny lovgivning har betaget N.s værk om procesmåden dets umiddelbare anvendelighed kan det stadig i kraft af den grundige og klare fremstillingsform der er karakteristisk for N. betragtes som et af dansk retsvidenskabs dogmatiske hovedværker. Den indsats som N. ydede i disse

værker og i det legislative arbejde for en reform af civilprocessen vil blive stående som særlig fremragende i dansk retsvidenskabs historie. 1868 blev N. medlem af den proceskommission der med A. F. Krieger som formand nedattes samme år med henblik på at overveje en samlet reform af den danske retspleje. Samtidig udsendte N. en kort afhandling i Ugeskrift for Retsvæsen hvori han redegjorde for betydningen af et af de principper der var et bærende led i reformtankerne, nemlig indførelse af den mundtlige rettergang. Disse tanker uddybede han senere i skriftet *Om mundtlig Rettergang i civile Sager*, 1874, og også på det 1. nordiske juristmøde i København 1872, som N. var en af initiativtagerne til, gik han varmt ind for retsplejens reform. Som led i arbejdet i proceskommissionen udarbejdede N. et udkast til regler om de væsentligste dele af civilprocesloven. Som det var skik i samtiden foretog N. indgående retssammenlignende studier, og hans udkast og ideer viser indflydelse fra fremmed ret. N.s udkast kom i senere proceskommissioner til at undergå væsentlige forandringer, men hans oprindelige udkast og den iver, hvormed han i øvrigt gjorde sig til talsmand for en gennemgribende reform af retsplejen der byggede på principperne om offentlighed og mundtlighed, bevisumiddelbarhed og lægmænds deltagelse i retsplejen, var af væsentlig betydning for reformens gennemførelse selvom omstændighederne medførte at arbejdet kom til at trække meget længe ud. Først 1916 forelå således en ny retsplejelov.

N. var indtrådt i politik 1870 da han indvalgtes i

landstinget på den plads der blev ledig ved Orla "Lehmans død. Det må antages at det netop var interessen for gennemførelsen af retsplejelovsreformen der medvirkede til at N. tog dette skridt der kunne give ham mulighed for at tage del i den politiske debat om reformen. På samlingen 1871–72 fik han lejlighed til at deltage i debatten om det af ham selv i proceskommissionen udarbejdede forslag til en konkurslov der trådte i kraft 1872. Året efter drøftedes lovene om skifte og om udpankning der også var frugter af proceskommissionens arbejde. Da den politiske situation mere og mere tilspidsedes i retning af den „storpolitiske“ kamp om folketingsparlamentarismen mellem højre og venstre blev N. gradvis inddraget i politisk mere betydningsfulde opgaver. 1873 foreslog han på otte medlemmers vegne i landstinget en modadresse mod folketingets adresse af 31.3.1873 der gav udtryk for misfornøjelse med regeringens manglende evne til samarbejde og krævede en regering i overensstemmelse med folketingets sammensætning. I landstingets modadresse pegedes udtrykkeligt på at kongen ikke ifølge forfatningen kunne være forpligtet til at udpege en regering der kunne hente støtte hos folketingets flertal. N. havde oprindelig nærmest hørt til centrum, men lod sig i juni 1875 overtale af J. B. S. Estrup til at indtræde som justitsminister i dennes højreministerium. Han forbeholdt sig dog herved retten til inden et års frist at kunne træde tilbage i sit professorat, men begivenhederne udviklede sig således at hans justitsministertid kom til at strække sig over 21 år indtil 1896.

N.s indtræden i politik betød ikke en fuldstændig afsked med retsvidenskaben. I 1872 havde han udsendt et skrift *Om Valløe Stiftis og Wemmetofte Klosters Retsforhold til Staten*, i forbindelse med rigsdagens drøftelse af disse stiftsellers retlige stilling hvori han påviste at disse stiftsellers ejendom ikke tilhørte staten. Fra en roligere periode i hans ministertid foreligger desuden de to værdifulde retshistoriske undersøgelser om kirkelig vielse som betingelse for lovligt ægteskab (i *Historisk Tidsskrift* 1879, jfr. 1881–82) og om *Ægteskabsskilmisse ved kongelig Bevilling*, 1882. En større fremstilling af den danske retshistorie nåede N. ikke at udarbejde, men forelæsningsmanuskripter er bevaret på Det kongelige bibliotek. Til N.s retshistoriske forfatterskab hører også indledningen til og afsnittet om processen i værket om *Anders Sandøe Ørsteds Betydning for den danske og norske Retsvidenskabs Udvikling*, 1885 hvor N. i højere grad end værkets øvrige forfattere viser sans for sammenhængen mellem Ørsteds værk og de samtidige strømninger i udenlandsk retsvidenskab og lovgiv-

ning. 1877 blev N. æresdoktor i Uppsala, og 1883 optoges han i Videnskabernes selskab. Som minister faldt N.s virke under provisorieårenes kampe hvor han kom til at stå som „Kabinetets statsretlige Tank- og politiske Pen“ (N. P. Friis) og derfor, som Estrup skal have udtrykt det, var „Ministeriets juridiske Samvittighed“. Personligt hørte N. til på den mere moderate fløj der i det omfang det var muligt ønskede forhandling med venstre, og da der omsider viste sig en vej ud af den politiske konfrontation var N. at finde blandt dem der gik ind for forligspolitikken. På den anden side var hans almindelige indstilling en sådan, at han måtte tage afstand fra ideerne om folketingsparlamentarisme og venstres deltagelse i regeringsmagten, en indstilling der klart kom til udtryk når han talte om at „Bønder og Degne og Folke- og Friskolelærere og andre inkompetente Personer vover på Veje og Stræder at prædike den provisoriske Finanslovs Grundlovsstridighed som en given Ting“ som han udtrykte det under mærket „en gammel Jurist“ i et dagblad 1877. Han drog også konsekvenserne af denne indstilling når det gjaldt anvendelsen af de politiske magtmidler over for venstres visnepolitik. Det synes således at have været N. der formulerede forestillingen til kongen med den statsretlige begrundelse for det første finanslovsprovisorium af 12.4.1877 hvorved han blev „Garant for Ministeriet Estrups foreløbige Lovfortolkning“ idet han her accepterede den begrundelse som H. Matzen havde givet for lovligheden af at udstede finansloven som foreløbig. Det turde være tvivlsomt om han inderst inde ganske billigede den hårde kurs der blev ført, og som yderligere skærpedes ved udstedelsen af den foreløbige bevillingslov af 1.4.1885 hvorefter regeringen snart indlod sig på afholdelsen af ikke blot løbende udgifter, men også på finansieringen af nye opgaver som man vidste at folketinget ville sætte sig imod. N. bar også ansvaret for den upopulære foreløbige lovgivning der indledtes med rifferloven (1885), vendt mod venstres rifferforening, og som fortsattes med loven om oprettelse af et gendarmerikorps og straffelovsprovisoriet vendt mod politisk agitation fra oppositionens side samt den foreløbige lov om ændring af ansvaret for dagblade hvorved man søgte at komme stråmandssystemet til livs. Også ved flere administrative forholdsregler viste N. vilje til at hævde regeringens politik over for oppositionen. Som justitsminister lykkedes det N. trods det ugunstige politiske klima at få gennemført flere vigtige love. Den sagligt set vigtigste opgave var retsplejereformen. 1892 kunne N. nedsætte den sidste proceslovskommission med C. S. Klein som formand.

Selvom reformen ikke blev gennemført i N.s levetid lykkedes det dog at gennemføre en lov om erstatning for uforskyldt varetægtsfængsling 1888 og om tvangsauktion 1891. Et vigtigt skridt på vejen mod en ligestilling af mænd og kvinder i ægteskabet var den såkaldte Bajer-Nellemannske lov 1880 der gav gifte kvinder fri rådighed over deres selverhverv. Andre vigtige love var vekseloven 1880, firmaloven 1889, og søloven 1892 der var led i det netop indledte nordiske lovsamarbejde.

Som person betragtedes N. som beskeden og tilbageholdende, og hans evne til at orientere sig om andres opfattelse og til at udglatte misforståelser skabte personlig sympati om ham også uden for regeringspartiets rækker. For så vidt var det paradoksalt at netop han der i procesarbejdet gik ind for avancerede principper om lægmænds deltagelse i processen blev den juridiske garant for højrepolitikken i de år. N. havde imidlertid ved flere lejligheder vist sin forligsindstilling, og det var naturligt for ham aktivt at søge at medvirke til et forlig da der fra 1890 viste sig mulighed derfor. N. var også tilhænger af at højre præsenterede et socialpolitisk program. N. havde ved siden af Estrup været regeringens mest fremtrædende medlem, og det er næppe helt retfærdigt når Krieger om N. skriver at han „kun var Sekretær og Ordfører for de viljestærkere“. Han opfordredes ved Estrups afgang 1894 til at danne regering, men veg tilbage herfor. Han fortsatte dog endnu en ministerperiode i ministeriet Reedtz-Thott indtil han – der siden 1873 havde haft formandsæde i Handelsbankens bestyrelse – lod sig udnævne til Nationalbankdirektør 1896. Han bevarede til sin død sit sæde i landstinget. – Ekstraordinær assessor i højesteret 1870. Direktør i Det Classenske fideikommiss 1884. – R. 1869. DM. 1872. K.² 1876. K.¹ 1877. S.K. 1878. R.E. 1893. □ Afbildet på træsnit af ministeriet Frijs 1877, og på mal. af statsråd 1878 af H. Olrik, tegn. af samme. Træsnit af G. Pauli, 1878, og efter dette af C. Hammer, 1884. Karikaturer af K. Gamborg 1885–90 (Fr.borg), afbildet på tegn. af statsråd 1888 af samme. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskaberne selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Mal. af Otto Bache, 1897 (Fr.borg) og 1898 (Handelsbanken), malet skitse (Fr.borg). Foto.

Statsrådets forhandl. 1863–79, udg. Aage Friis, 1936 388. – Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 678. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 631–36. Fr. v. Jessen i Ill. tid. 29.9.1895. Fr. Dahl sst. 2.9.1906. Erik Henriksen: Mændene fra forfatningskampen I, 1913 236–76. Niels Lassen: Erindr. I, 1918 223–28. Hans Kaarsberg: Memoirer, 1921 258f. A. F. Krieger: Dagbøger VI–VII, 1925. Sofus Høgsbro:

Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1925 202 287. N. Neergaard: Erindr., 1935 208f 249 274f. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. I, 1936 301f 436f. A. D. Jørgensen: Breve, 1939 435. J. Himmelstrup: Den provisoriske lovgivn. i Danm., 1948. Troels G. Jørgensen: Tre professorer. Goos, Nellemann, Matzen, 1958 (anm. af Stig luul i Ugeskr. for retsvæsen, 1959 148–52). De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. – Papirer i Rigsark. Breve i Univ.bibl., Oslo.

Ditlev Tamm

Nellemann, Rasmus, 1830–64, se Nellemann, Sophus.

Nellemann, Rasmus, * 1923, maler, grafiker. * 2.3.1923 i Millinge, Svanninge sg. på Fyn. F: brygger Peter Jørgensen (1892–1957) og Kirsten Nellemann Rasmussen (1894–1967). ~ 1.5.1952 i Køge med Grethe Arensen Andersen, * 6.5.1929 i Håstrup, d. af skovløber Peder A. og Marie Andersen (* 1895).

N. er uddannet håndværksmaler og fik sine første kunstneriske impulser på Odense tekniske skole hos maleren Albert Elmstedt. Kort efter læretidens afslutning blev N. elev på kunstakademiet i Kbh. Her var han på malerskolens elev af professor Vilhelm *Lundstrøm 1947–48 og professor Aksel *Jørgensen 1948–52, i tiden 1950–53 frekventerede han også kunstakademiets grafiske skole under Holger J. *Jensen. N. debuterede på Kunstnernes efterårsudstilling 1950 med seks malerier fra fødebyen Millinge. Men maleriet skulle ikke komme til at spille nogen langvarig rolle i hans produktion, 1952 kastede han sig over grafikken og den har siden været hans vigtigste udtryksform. I de første år var det mest litografiet han dyrkede, men allerede fra midten af 50erne er det ætsningen der nyder hans største bevågenhed. N.s kunst er stærkt baseret på synsoplevelsen, men han er kræsen med hensyn til motiver fordi han særlig dyrker den konstruktivistiske klarhed og opbygning som kendetegner arkitektur, maskiner og brugsgenstande som fx kranser, kulsiloer, landbrugsredskaber, skibskonstruktioner, jernbaneskilte m.m. Sælgeligheden i udtrykket markerer N. både gennem iagttagelsens grundighed og sin minutiøse radereteknik. Næsten alle billedets elementer er bygget op af små tætliggende, parallelle rids. En ejendommeligt nøgtern og sjælløs metode som N. dog på forunderlig vis får forlenet med en kølig skønhed og poesi der giver øjet mulighed for at fryde sig over den stramme billedlige orden og det klart beherskede sprog. N. er en følelsesfuld og nænsom konstruktør. I hans billeder får de menneskeskabte ting en slags værdi-oprejsning i billedkunstnerisk form. Det er en væsentlig side af hans udtryksform at den er så u-anmassende

human og vidner om de genstande som er skabt af mennesker til gavn og nytte for mennesker. Den omhu med hvilken han gengiver en krankekonstruktions ribber og et skibs spanter er i slægt med den ordnede præcision hvormed C. W. Eckersberg noterede sig arkitekturmotivets detaljer og skibenes dæksplanker, master, rigning osv.

En særlig vidtrækkende udbredelse har N.s grafiske udtryksmåde fået gennem frimærkerne. Indtil 1978 har han udført 23 frimærker til det danske postvæsen og han er nok den danske billedkunstner der bedst har mestret det lille formats krav. I det diminutive format har hans motivs og ordenskrav fundet nogle af sine fineste udtryk. Det er værd at gøre opmærksom på de tre frimærker han lavede over motiver fra landbruget 1960, Selandiamærket og mærket til minde om 150-året for Tivolis grundlægger Georg Carstensen, 1962. At der kan stilles og indfries krav om at frimærkerne besidder høj billedkunstnerisk kvalitet har N. herhjemme sin store del af æren for. En helt anden side af N.s kunstneriske produktion omfatter keramik. Han har lavet en del fritstående keramiske relieffer af samme klare, konstruktiviske billedopbygning som kendes fra hans øvrige produktion. Det er iøvrigt i det keramiske materiale han har udført sin væsentligste større kunstneriske udsmykning, den findes på Bygholm landbrugsskole ved Horsens. Den tredelte udsmykningsfrise blev bestilt af Ny Carlsbergfondet og afleveret 1962. – N. har udstillet flittigt, bl.a. på officielle udstillinger med Ung dansk kunst i Paris og Amsterdam, 1953, IV Mostra Internazionale di Bianco e Nero, Lugano 1958 og biennalen i São Paulo, 1960 hvor han blev tildelt sølvmedalje. N. er repræsenteret i en lang række danske og udenlandske museer, bl.a. Nasjonalgalleriet i Oslo, Nationalmuseum i Stockholm og Malmö museum. En retrospektiv udstilling, Grafik 1950–1980, blev 1980 afholdt i Kastrupgårdsamlingen, Kastrup. N. var 1963–69 formand for Grafisk kunstnersamfund. 1974 fik han tildelt Eckersbergmedaljen. □Foto.

Interview i De grafiske fag LXXI, 1975 nr. 1 2–5. – Bent Irve i Hvedekorn, 1964 nr. 1 8–11 (heri værkfortegn. over grafik 1952–63). Helge Ernst i Grafik, ser. II, 1972 2–7. Jette Kjærboe i Kat. til Kastrupgårdsaml., 1980.

Bent Irve

Nellemann, Sophus Scavenius, 1833–1915, højesteretsadvokat. * 18.12.1833 i Århus, † 16.3.1915 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: exam.jur., landvæsenskommissær, senere justitsråd og ejer

af Allingskovgård Laurits N. (1803–87) og Anna Lorentze Hyphoff (1805–69). ~25.10.1865 i Grønbæk med Laura Augusta Boye, * 12.1.1839 i Viborg, † 28.9.1903 på Allingskovgård, d. af fhv. rådmand i Viborg, ejer af Østre Teglgård Jens Georg B. (1813–1904) og Vilhelmine Petra Wilcken (1813–52).

N. blev student 1853 fra Randers og cand.jur. 1859. Han virkede derefter i halvandet år som juridisk manuduktør samtidig med at han tog ivrig del i livet i Studenterforeningen, af hvis seniorat han blev medlem allerede 1855, ledende senior 1859–62. I maj 1860 fik han tilladelse til at arbejde som volontør i justitsministeriet, men få måneder senere blev han fuldmægtig hos overretsprokurator Chr. M. Winther og fra 1.1.1861 hos højesteretsadvokat C. *Liebe. 1864 blev han prøveprokurator ved landover- samt hof- og stadsretten, 1866 prokurator ved samtlige over- og underretter i Danmark og 1869 højesteretsadvokat. – N. besad næppe større oratoriske evner, som fx højesteretsadvokaterne G. E. *Brock og Liebe, men ved sit skarpe judicium og sin store viden og ved den omhu og grundighed hvormed han altid varetog sine klienters interesser blev han hurtigt anerkendt som en af landets mest fremragende advokater. Egentlig populær blev han aldrig, dertil var hans karakter for støj og selvstændig; hans væsen var afmålt og køligt, men i kraft af sin ubestridelige dygtighed, sin pligtopfyldelse og sin retlinede karakter blev han en af de mest søgte sagførere, og mange og ansvarsfulde hverv blev betroet ham. 1868 blev han medlem af bestyrelserne for Frederik VII's stiftelse for fattige fruentimmere af arbejderklassen og Frederik VII's stiftelse for hjælpeløse og forladede pigeboern, især af almuen, hvis fundatser væsentligst skyldes ham der var medeksekutor i lensgrevinde Danners bo, og fra 1874 og til sin død var han bestyrelsernes formand. 1872–78 var han medlem af Frbg. kommunalbestyrelse og 1881–87 af Kbh.s borgerrepræsentation hvor han bl.a. var ordfører for budgetudvalget og i mange forhold øvede en betydelig indflydelse. Fra 1896 til sin død var han formand for bestyrelsesrådet i Det gjensidige forsikringsselskab Danmark, 1911 eksekutor i prins Hans' bo. For den danske sagførerstand, som N. omfattede med en levende interesse, har han udført et meget stort og fortjenstfuldt arbejde. 1869 stiftedes Den københavnske sagførerforening der kun omfattede kbh.ske sagførere ved de overordnede retter, og 1871 Den almindelige sagførerforening der omfattede alle landets sagførere; begge foreninger forfulgte i det store og hele samme formål, og i begge foreningers bestyrelse havde N. sæde så længe foreningerne bestod, i den sidst-

nævnte tillige som formand. N., der imidlertid indså at et kollegialt samarbejde og sammenhold var nødvendigt for udadtil at kunne bevare standens interesser og højne dens anseelse arbejdede gennem flere år utrætteligt på en sammenslutning af de to foreninger, og 1886 lykkedes det ham at få stiftet Den danske sagførerforening – der bestod indtil retsplejeloven trådte i kraft 1919 – i hvilken de to ældre foreninger gik op som en enhed, og hvis formål var at værne standens hæderlighed, hævde dens lovlige rettigheder og understøtte sagførere, disses enker og uforsørgede børn. N. blev ganske naturligt den nye forenings første formand og virkede som sådan, indtil han 1890 trådte tilbage. Det skyldes væsentligst N.s ukuelige virke at der i disse år tilvejebragtes et sammenhold mellem landets sagførere, der ikke tidligere kendtes, og som bidrog ikke blot til at styrke og højne standen, men også til at bane vejen for retsplejelovens lovfæstelse af sagførersamfund og sagförråd 1919. N. var endvidere i en årrække formand for understøttelsesforeningen Prokuratorforeningen.

N. meldte sig 1864 som frivillig men nåede dog ikke at blive indkaldt; han støttede sønderjyderne i deres nationale og kulturelle kamp efter 1864, bl.a. gennem foreningen To Løver hvis formand han var fra foreningens stiftelse 1888 til sin død. For landvæsen og særlig for hedesagen interesserede N. sig meget; på fædrenergården Allingskovgård og på sine andre ejendomme, Allinggård og Alling Mølle, anlagde han betydelige plantninger, og 1895 valgtes han til medlem af hedeselskabets repræsentantskab hvis formand han var fra 1901, indtil han 1907 af helbredshensyn trådte tilbage. – Broderen Rasmus Schmidt N., * 8.3.1830, † 18.4.1864, uddannedes ved landbruget og deltog som korporal i forsvaret af Dybbøl. Under stormangrebet blev han dræbt under forsøg på at nedtage en fjendtlig fane fra skansens brystværn. – R. 1875. DM. 1886. K². 1900. K¹. 1908. □ Mal. af Jørgen Aabye, 1914. Relief på bygningen Niels Brocksgade 1, Kbh. Foto.

Knud Petersen i Ugeskr. for retsvæsen, 1915 B 145–49. F. Asmussen i Berl. tid. 16.3. s.å.; sst. 17.3. s.å. Politiken 17.3. s.å. Dagens nyheder s.d. København s.d. Chr. Dalgas i Hedeselsk.s t., s.å. 73f. Einar Salomonsen i Assurandøren XX, s.å. 53. Sønderjylland, red. Sv. Dahl og Axel Linvald II, 1919 186f. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer, 1935 (ny udg. 1977) 248. Samme i Festskr. i anledn. af 200-årsdagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., red. Erik Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 390 392f. Højesteret 1661–1961 II, 1961.

E. Reitzel-Nielsen

Nellemose, Karin, * 1905, skuespiller. * 3.8.1905 i Kbh. (Jac.). F: assistent ved KTAS, senere inspektør, intendant Sophus Vilhelm Aage N. (1877–1919) og Anna Marie Hultgreen (1877–1941). ~ 9.6.1928 i Kbh. (Jac.) med kgl. kapelmusikus Torben Anton Svendsen, * 17.9.1904 i Kbh., † 18.6.1980, s. af kgl. koncertmester Anton S. (1846–1930) og Inge Sophie Bang (1877–1956). – Søster til Knud N.

Efter at have gennemgået Det kgl. teaters elevskole 1924–26 debuterede N. 1926 som Thilde i *Haardt mod Haardt*. Hun har siden været ansat ved nationalscenen hvor hun 1951 fejrede 25-års jubilæum, 1971 sit 45-års jubilæum og 1976 50-års jubilæum. – N. havde som ung i ydre og temperament en vis lighed med Betty Hennings og spillede da også i de første år flere ingenue-roller, fx Marianne i *Den Gerrige* og Agnès i *Fruentimmerskolen*, 1932. Hun gav dog ikke alene udtryk for den ungdommelige charme i disse roller, men hævdede dem op på karakterplanet. Således forlenede hun prinsessen i *Der var engang* – med eventyrets naive trylleri, ligesom Leonora i *Henrik og Pernille* næppe er givet med finere brilans. Hun blev især benyttet inden for teatrets klassiske repertoire hvor hendes stilfornemmelse og poetisk kultiverede fremtræden helt kom til sin ret. I moderne udenlandsk dramatik har hun vist andre sider af sit talent. Som Blanche i *Omstigning til Paradis*, 1949 gav hun en gribende figur af sær nervøsitet, ligesom Mary Tyrone i *Lang dags rejse mod nat*, 1957 havde samme moderne rolletolkning hvor man bag den ydre mæske fornam dybe sjælelige resonanser. En ubestridt sejr var hendes Lise i *High Tor*, 1952, en levendegjort poetisk figur. Med tiden har hun udviklet sit komiske talent og hvor hun mangler erotisk udstråling hævder hun sig desto mere inden for det nuancerede og lunerige. Madam Schmidt i *Genboerne*, 1968 blev af en uimodståelig komisk bredde og påklædersken i *Donna Johanna*, 1971 udleverede hun med små særegne træk samtidig med at hun forsvarede figuren. Hos Holberg har hun ydet fine præstationer, barselkonen i *Barselstuen* med snusfornuft og lune og senere en fortrinlig Arianche Bogtrykkers i samme stykke. Inden for moderne dramatik har N. vist ypperlig karakteriseringssevne, fx i *Miss Plinckbys kabale*, 1949, en elegant, vittig Kleopatra i *En Idealist*, 1958, i *Myterne*, 1973, og i *Filumena* 1979. Det er derfor at beklage at teatret ikke i højere grad har benyttet hende som karakterkuespillerinde.

N. har været flittigt anvendt i radioen og i film hvor hun bl.a. har tolket de unge piger i *Kirke og Orgel*, *Præsten i Vejby* og *Livet paa Hegnsgaard*. Tildelt Tagea Brandts legat, Henkelprisen, Clara

Pontoppidans legat, Ole Haslunds legat, Henrik Bentzons legat, Holger Gabrielsens legat og Olaf Poulsens mindelegat. – Ingenio et arti 1939. – R. 1959. R¹. 1965. □Tegn. af Hans Bendix udst. 1930. Tegn. af Stefan Viggo Pedersen (Kgl. bibl.) Foto.

Interview i Berl. tid. 18.7.1976 og Politiken 24.12.1978. – Harald Engberg: Teatret 1945–52, 1952. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 2.8.1975. Sv. Erichsen i Aktuelt 3.8. s.å.

Jytte Wiingaard (Robert Neiiendam)

Nellemose, Knud, * 1908, billedhugger. * 12.3. 1908 i Kbh. (Skt. Jacobs). F: assistent, senere inspektør ved KTAS Sophus Vilhelm Aage N. (1877–1919) og Anna Marie Hultgreen (1877–1941). ~ 1° 23.12.1930 i Kbh. (b.v.) med maler Rita Goltermann Hansen, * 27.1.1910, d. af civilingeniør Hans Laurits H. (1880–1958) og Johanne Goltermann (* 1883). Ægteskabet opløst 1934. ~ 2° 21.10.1950 i Kbh. (b.v.) med Pia Liliana Bendix, * 1.11.1930 i Rom, d. af maler Tyge Zøylner B. (1894–1962) og Lili Henriques (* 1893). – Bror til Karin *N.

N. var kun 16 år og gik endnu i skole da han tjente sine første penge ved kunstnerisk arbejde. Han solgte sportstegninger til B.T. Sport og billedkunst var hans opvækstårs store interesser, og det blev da også de interesser der skulle følge ham og forme hans tilværelse. Den billedkunstneriske interesse kunne imidlertid let have begrænset sig til maleri og tegning hvis ikke billedhuggeren, professor Einar *Utzon-Frank, hos hvem N. var elev på kunstakademiet i Kbh., havde betinget sig at N. skulle modellere. Det førte N. ind på billedhuggerens løbebane. Som 20-årig viste han sin første skulptur *Spliid*, et portræthoved i cement, på Kunstnernes efterårsudstilling 1928. Men selv om han endnu nogle år arbejdede som bladtegner kom der fra nu af fart i arbejdet med skulpturerne. Og det stod allerede nu klart at hans interesse især var rettet mod den naturalistiske menneskeskildring. Han arbejder nøje på synsoplevelsens grund og giver sig kun nødt af med at abstrahere. Hans motivverden begrænser sig hovedsagelig til handlingsmættede bevægelsesmotiver fra sportslivet, brydergrupper og fodboldspillergrupper, samt portrætter og figurer. Han har ofte ladet sig friste af dynamiske og komplicerede motiver. 1939 lavede han en monumental brydergruppe der blev destrueret året efter, men flere tidligere og mindre versioner af motivet er blevet bevaret, og blandt de andre gode og stærkt bevægede arbejder i hans produktion hører *Fodboldgruppe* fra 1941, *Ung mand med diskos* fra 1943, og granitskulpturen *Ung falden mand*, 1953 der blev mo-

nument for frihedskampens faldne i Århus. Men hans produktion omfatter tillige en række rolige, statuariske menneskeskildringer i form af portrætter, buste, halv- og helfigurer, bl.a. den fremragende buste af maleren *Tyge Bendix* (tilh. Statens museum for kunst), og her demonstrerer N. sin indtrængende evne til at forene gengivelsen af et menneskes ydre signalement med dets åndelige konstitution og menneskelige udstråling. Gennem sin forfinede naturalistiske og uforstillede kunst har N. givet et værdifuldt bidrag til offentlig dansk kunstnerisk udsmykning idet han har en anelig række skulpturværker placeret rundt om i Danmark. N. er repræsenteret i mange offentlige og private samlinger og har udstillet flittigt, såvel herhjemme som i udlandet. 1950 deltog han som dansk repræsentant på Biennalen i Venezia, og 1969 afholdt han retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. For sin kunstneriske indsats har han modtaget flere legater og æresbevisninger, bl.a. 1944 Eckersberg-medaljen og 1968 Thorvaldsen-medaljen. – R. 1962. □Buste af Povl Søndergaard, 1934 (Kolding mus.) og 1943 (St. mus.). To tegn. af H. Lollesgaard, 1961 (Kgl. bibl.). Tegn. af H. Bendix udst. 1971, og af Eiler Krag. Tegnedes selvportr. (bl.a. kobberstiksaml.). Foto.

K. N. Et udv. af billeder, m. tekst af Preben Wilmann, 1957 = Vor tids kunst LVII. K. N., m. indledn. af samme, red. Thomas Winding m.fl., 1979.

Bent Irve

Nerger, Christian, † 1708, billedhugger. Begr. 20.12.1708 i Kbh. (Petri). ~ 1° med N. N., begr. 2.11.1680 i Kbh. (Petri). ~ 2° med Ida Beate, begr. 1.3.1709 i Kbh. (Petri).

N. var indvandret fra Sachsen og kan fra 1671 følges her i landet. Han fik 1686 bestalling på at være kgl. sten- og billedhugger, men synes dog ikke at have fået fast løn af kongens kasse; først 1693 tog han borgerskab i Kbh. som billedhugger. N.s hovedvirksomhed er som dekorationsbilledhugger idet han til hoffet og adelen leverede stole, borde, senge, rammer, vogne, slæder og lign. Egentlige billedhuggerarbejder synes han først at have udført i sine senere år, fx figurer til Rosenborg have. Gentagne gange træffer man N. arbejdende ved generalbygmester Lambert v. *Havens bygninger, fx i audienssalen på Fr.borg og i Frelsers kirke på Christianshavn. Hans betydeligste bevarede arbejde er den store i træ udskårne *orgelfacade* i *Frelsers kirke*, udført i den svære akantus-barokstil. Også stukkaturerne og en række stolegavle i den nævnte kirke skyldes N. og er ligesom orgelfacaden udført i 1690erne.

Nerger, Christian

Kgl. kammerregnskaber, udg. E. Marquard, 1918. – F. J. Meier: Efterretn. om Fredensborg slot, 1880 188. Samme: Frbg. slot, 1896. Frederiksborg II, ved Fr. Beckett, 1914 185f. O. Andrup i Kunstmuseets årsskr. 1916 149f. Roar Hauglid: Akantus I, Oslo 1950. Danms.kirker, København I–II, 1945–65.

V. Thorlacius-Ussing*

Neruda, Franz Xaver Victor, 1843–1915, musiker. * 3.12.1843 i Brünn (Brno), † 20.3.1915 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: domorganist Joseph N. (1807–75) og Francisca Märta (1818–75). ~ 1° 3.12.1869 i Kbh. (Slotsk.) med balletdanser Ludovica Camilla Cetti, * 4.5.1848 i Svendborg, † 28.1.1935 i Kbh., d. af operasanger Giovanni *C. (1794–1858) og Jacobine Gade (1814–94). ~ 2° 3.11.1892 i Kbh. med Dagmar Holm, * 8.4.1863 i Kbh. (Frue), † 14.11.1954 i Hørsholm, d. af grosserer, senere etatsråd Andreas Peter Christian H. (1835–1920) og Emilie Severine Nathalie Zöylnér (1839–1915).

N. opdroges fra ganske lille til at følge det kald til at blive udøvende musiker der gav sig udtryk i hele hans slægt. Hans far underviste ham fra hans 5. til hans 11. år i violin, men da en ældre bror der var cellist døde, måtte han for at erstatte ham i familiens ensemblespil gå over til violoncellen. Alle familiens medlemmer – far og syv børn – var nemlig musikere, og allerede fra sit 13. år deltog N. i familiens koncertrejser der mest foregik i Rusland og Polen. 1859 traf han i Warszawa sammen med den berømte violoncellist A. F. Servais, fulgte med ham i et halvt år og fik derigennem den afgørende afslibning i behandlingen af sit instrument. Ellers var han, der blev en af Europas mest kultiverede og fremragende cellister, autodidakt. 1861 startede han sammen med sine to søstre, Wilhelmine og Marie en skandinavisk turné som 1862 og 1863 også førte dem til Kbh. Begge søstre blev imidlertid gift i Sverige, og da der 1864 blev en plads ledig i Det kgl. kapel søgte N. den og blev på denne måde knyttet til Danmark for hvis musikliv han i mere end en menneskealder skulle få den største betydning. Først gav hans stærke interesse for kammermusikken sig udslag. Han begyndte en række soireer med de betydeligste af vore hjemlige kunstnere – Aug. *Winding, V. *Tofte, Chr. *Schjørring og Ludvig *Holm – og fandt den faste form for disse koncerter ved stiftelsen af Kammermusikforeningen 1868 (formand 1892–1906). Men N.s interesse for solospillet holdt sig stadig levende. Han komponerede en række fortræffelige arbejder for sit instrument der i slutningen af forrige århundrede hørte til de stadig spillede koncertnumre, og han havde jævnlig udenlandske engagementer som solocellist. Under disse forhold måtte teatertjenesten virke som

et bånd på hans udvikling, og da han i foråret 1874 modtog et to måneders engagement i London der n.å. blev fornyet, og 1876 i tilslutning hertil fik engagement for syv måneder om året i Manchester tog han sin afsked fra kapellet og forlod Danmark. Men nu viste det sig alligevel at han havde slået så stærkt rod i Danmark hvis kulturliv han både som koncertspiller, som søgt og skattet lærer – også i klaver – og som personlighed var blevet knyttet så afgørende til. Han vendte tilbage og dannede 1879 sin faste strygekvartet (Anton *Svendsen, Nicolai *Hansen – senere Holger Møller – Chr. Pedersen og N.) der blev sin tids førende danske strygekvartet og udøvede gennem Kammermusikforeningen en betydelig indflydelse på smagen og udviklingen i dansk musikliv.

Endelig 1892 fik N. ved valget til dirigent for Musikforeningen den stilling der helt svarede til hans evners format og rækkevidde. I 23 år ledede han her de for dansk musikliv betydningsfulde koncerter. Bag hans fornemme akademiske form som orkesterleder mærkede man stedse på afgørende måde hans slaviske naturs ildfuldhed, og man beundrede hvor ligeligt han forstod at dele sit program mellem de værdifuldeste danske nyheder og hovedværker inden for samtidig europæisk musik – i den periode fortrinsvis slaviske kompositioner – og en fast vedligeholdelse af den klassiske tradition. N. var en frugtbar komponist, bedst i de værker hvor den slaviske folkemusiks rytme og melodi danner grundlaget, og her sluttede han sig nær til Dvoraks og Brahms' benyttelse af dette stof. For violoncel og orkester har han skrevet en koncert op. 59 foruden en lang række solonumre i nobel salonstil. Af lignende karakter er hans arbejder for violin og klaver hvoraf *Berceuse slave*, *Sérénade slave* og *Réverie russe* nåede stor popularitet. I syv hæfter for firehændigt klaver har han givet megen god og taknemmelig musik for denne i sin tid så populære besætning mens hans arbejder for soloklaver er knap så interessante, men indeholder brugbart etudestof. Endvidere skrev han fire strygekvartetter og anden kammermusik, en enkelt orkestersonate *Fra Bøhmerwald* op. 42, *Thema med Variationer for Orgel* op. 62 og mange sange. En omfattende samling arkivalier, breve og autografer vedr. N. findes på Musikhistorisk museum i Kbh. – Tit. professor 1893. – R. 1878. DM. 1911. F.M.I. 1913. □ Afbildet på mal. fra Det kgl. teater af F. Rüdinger, 1867, og på mal. fra Henriques' hjem af E. Lehmann, 1868; til sidstnævnte tegnet skitse. Afbildet på P. S. Krøyers mal. Musik i atelieret, 1886 (Nasjonalgall. i Oslo), gentagelse 1887 (Hirschsprung), forarbejder i tegn. (Musikhist. mus.) og mal.

(bl.a. Skagens mus.). Træsnit af C. Poulsen, 1887. Tegn. sign. H. Th. (Musikhist. mus.). Mal. af G. Seligmann ca. 1906, til dette skitse. Træsnit af H. C. Olsen, 1908, efter foto. Buste af T. Lundberg, 1913 (Musikhist. mus.). Tegn. af Britta Barnekow, 1913 (sst.). Tegnet på dødslejet af Viggo Johansen (sst.). Buste af H. C. Caspersen, 1917 (Fr.borg). Foto.

Svensk musiktidning, Sth. 1891 9f; 1895 65f; 1897 83; 1907 17f; 1910 33f; 1911 139. Gustav Hetsch i Ill. tid. 29.11.1903. G. Skjerne sst. 7.12.1913. Hother Ploug i Tilskueren, 1904 54–61. T. Hindenburg i Ugens tilskuer IV, 1913 84. Godfred Skjerne i Ord og bild LXXIV, Sth. 1915 431–37. A. Tofft i Berl. tid. 20.3. s.å. Ch. Kjerulf i Politiken 21.3. s.å. F. H. Eibe sst. 1.12.1943. Angul Hammerich: Kammermusikforen. 1868–1918, 1918. Anton Svendsen i Musik II, 1918 159–62. F. Hendriksen: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932. V. Gandrup i Det kgl. teaters progr., dec. 1943. Kammermusik i 100 år, 1968. L. B. Fabricius: Træk af da. musikkens hist., 1975. – Manus. i Kgl. bibl. og Musikhist. museum.

Richard Hove*

Nervo, Alfred Christian, 1879–1921, journalist, motorsportsmand. * 10.10.1879 i Kbh. (Holmens), † 11.8.1921 sst., urne på Bispebjerg. F: restauratør Anders Carl Nielsen (1840–1911) og Johanne Marie Nielsen (1843–1915). Navneforandring 8.7.1903. ~ 11.8.1911 i Kbh. (Frihavnsk.) med Jenny Sofie Flemine Ruff, * 6.4.1881 i Lundeberg, Fyn, † 4.3.1947 i Ballestrup, d. af fabrikant Georg Flemming Frederik R. (1845–1919) og Hansine Annemine Camilla Coops (1855–89).

Efter præliminæreksamen var N. ansat på kontor. Hans egentlige livsgerning blev dog journalistikken. Efter en kort tids virke ved Verdensspejlet var han journalist ved Politiken fra 1905 til sin død. Han var bladets korrespondent i Portugal under revolutionen og kongens afsættelse 1910 og året efter i Paris. Mest virkede han som Politikens sportsmedarbejder. Hans navn var på alles læber i forbindelse med de forvovne bedrifter der omkring 1909 udførtes på flyvningens område. N. havde overværet J. C. H. *Ellehammers første flyveforsøg 1905 som vakte hans interesse og lyst til flyvningen. 1909 overværede han sammen med Robert *Svendsen et stort flyvestævne i Reims og begge uddannedes derefter på flyveskolen i Mourmelon. I ugen omkring nytår 1909–10 begyndte de deres første flyvninger på Kløvermarken ved Kbh. Efter at N. havde fået det internationale flyvercertifikat fløj han om aftenen 3.6.1910 ind over byen og rundede Rådhusårnet. Denne første flyvning uden for Kløvermarken blev kulminationen i hans liv. I konkurrencen om den af Politiken udsatte pokal for den første flyvning over Øresund blev

han slået af Robert Svendsen. Sin største indsats øvede N. dog inden for motorsporten hvor han var en af de førende og 1906 satte dansk rekord med 38 timer om strækningen Kbh.-Frederikshavn. Han arrangerede Politikens store motorløb Kbh.-Skagen retur 1913, 1914 og 1915 og efter første verdenskrig billøbene på Fanø strand. N. skrev 1915 *Krigen i Luften* og gav et betydeligt bidrag til dansk motorsports historie i *Ti Aar bag Rattet I–II*, 1917–18, men først og fremmest huskes han som den der første gang fløj ind over Kbh. □.N.s flyvning 1910 er tegnet af Robert Storm Petersen. Statuette af Georg Ulmer, 1911. Tegn. af H. E. Melchior og af Robert Storm Petersen. Foto.

Politiken 4.6. (heri N.s egen beretn. om flyvningen over Kbh.), 5.6. og 10.6.1910. Johs. V. Jensen sst. 10.12.1917 (anm. af N.s Ti år bag rattet); sst. 12.8.1921. R. V. Jørgensen i Journalisten 24.8. s.å. Den danske idræts bog, red. Aage Hermann og E. Andersen I, 1935 499 510; II, s.å. 1174. Dansk flyvnings hist., 1936 63–70. Vald. Koppel: Af Politikens hist. II, 1946.

Helge Larsen (Otto Olsen)

v. Neuberg, Adolph, 1686–1749, officer. * 1686 i Westphalen, hvor faderen var major, † 27.11. 1749 på Vejlegård, begr. i Nørre Broby k. ~ Anna (Anne, Anneche) Petersen, † aug. 1752 i Hamburg, d. af kommerceråd Lourens P. († 1723) og Elise (Else) Cathrine Smidt (ca. 1670–1740).

N. deltog som ganske ung ved det danske korps i den spanske arvefølgekrig og blev 1706 kornet i rytteriet, n.å. løjtnant, 1709 kaptajn, løjtnant, n.å. kar., 1712 virkelig ritmester og, efter korpsets hjemkomst, 1714 ansat i livgarden til hest hvor han 1717 blev kar., 1723 virkelig major, 1727 kar., 1731 virkelig oberst og fik regiment på Fyn. 1739 blev han kar. generalmajor, og n.å. udnævntes han til kommandør for rytteriet i det korps der indtil 1742 dækkede Hannover mod franskmændene; 1747 blev han kar. generalløjtnant. – Da finansledelsen 1748 overvejede yderligere bortsalg af ryttergodset frarådede v. N. indtrængende dette da det ville skade rytteriet og medføre at rytterbønderne, der en årrække havde levet under gunstige vilkår, atter ville blive tvunget ind under den „daglige holtjeneste“ under private godsejere ligesom landbruget ville miste de reserver som man havde i rytterdistrikternes store korn- og høgagasiner til brug i uår. – Med sin hustru havde han fået herregårdene Lundegård og Vejlegård som hun havde arvet efter morbroderen Peder Nielsen Smidt (ca. 1673–1711) med den betingelse at hvis hun døde uden livsarvinger skulle der af Lundegård oprettes en velgørende stiftelse. Den lundegårdske

v. Neuberg, Adolph

stiftelse. Denne består endnu og har været til gavn for tusinder. – v. N., der var reformert, var en anset og duelig officer og roses både som chef og som godsejer for humanitet, gavmildhed og retsindighed. – Hv. R. 1741. □Maleri.

Hans de Hofman: *Foundationer VI*, 1760 162–68. – *Danske saml.* 2.r.IV, 1874–76 272 287. Fr. Harder i *Pers. hist. t. II*, 1881 371. H. E. v. d. Weyde sst. 3.r.I, 1892 262 265. Hans Knudsen: *Lundegårds stiftelse 1754–1929*, 1929 17–21.

Rockstroh*

Neubert, Carl Friedrich August, 1825–94, fabrikant. * 21.1.1825 i Sebnitz, Sachsen, † 3.7.1894 i Meran, begr. i Kbh. (Ass.). F: kvæghandler og slagtermester Carl Traugott Friederich N. (1799–1824) og Christina Wilhelmina Belz (* 1804). ~ 28.7.1846 i Neumünster med Marie Margrethe Bornhöft, * 8.2.1825 i Neumünster, † 10.5.1900 i Kbh., d. af daglejer, senere indsider Joachim B. (ca. 1787–1868) og Anna Catharina Butenschön (ca. 1793–1857).

Efter at have lært bomuldsvæveriet i sin fødeby samt flere andre steder i Tyskland oprettede N. 1846 i Neumünster et mekanisk væveri som efterhånden oparbejdedes til et ret stort bomuldsvæveri forenet med farveri og trykkeri. Virksomhedens kundekreds lå hovedsagelig nordpå i Danmark, og efter krigen 1864 flyttede N. til Kbh. hvor han 1867 påbegyndte en fabrik med 30 mekaniske væve, farveri, appreturanstalt og trykkeri. Hertil føjedes senere en shirtingfabrik på Finsensvej som han overtog efter firmaet Jacob & Ruben. Firmaet fortsattes fra 1891 af tre sønner: Carl Theodor N. (1853–1924), Gustav Theodor N. (1855–1911) og Ernst Richard N. (1859–1916) og blev efter Carl N.s død videreført af dennes to sønner, Fritz N. (1883–1978) og Poul N. (1884–1958) som 1928 delte virksomheden ved oprettelsen af Akts. De danske Bomuldsvæverier der samledes i fabrikken i Viborggade hvor Poul N. blev direktør mens Fritz N. videreførte konfektionsvirksomheden på Finsensvej under firmanavnet Fritz N. Dette ophævedes i begyndelsen af 1960'erne da Fritz N. pga. alder trak sig tilbage, mens De danske Bomuldsvæverier ophørte helt omkring 1970 som følge af den skærpede udenlandske konkurrence på tekstilområdet. Lige fra Tekstilfabrikantforeningens oprettelse i 1895 spillede indehaverne af de Neubertske virksomheder en betydelig rolle inden for branchens organisatoriske arbejde. □Maleri.

Manufakturhandlerbladet 8.12.1923 (om Carl Neubert). L. Brahe Christensen: *Textilfabrikantforen.s hist.* 1895–1945, 1945. Børsen 20.9.1954 (om Poul Neubert).

Erik Korr Johansen

Neuhaus, Christian Rasmus, 1833–1907, fotograf. * 13.3.1833 i Kbh. (Fødsst.), † 21.3.1907 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). ~ 17.6.1860 i Kbh. (Pauls) med Christine Marie Lind, * 4.7.1833 i Kbh., † 18.7.1907 på Frbg., d. af arbejdsmand L.

N. stod i glarmesterlære men skiftede ca. 1858 til fotografien, idet han gik i lære hos og derpå arbejdede for Rudolph Striegler der var ved at tjene en formue på sine visitkortfotos. Foråret 1862 etablerede N. sig i en åben gård i Nyboder med et halvtag af lærred til at beskytte kunderne og sit apparat. I slutningen af dette år flyttede han til Købmagergade 14 og virkede der til 1894, hvorpå hans mangeårige medhjælper Oluf W. Jørgensen videreførte firmaet i fem år som C. N.s Eftf. – N.s portrætoptagelser er sobert, men ret traditionelt arbejde; i første halvdel af 1860'erne mest helfigurs, stående, med en stol som støttemøbel og kanten af en portiere som dekoration, derpå overvejende brystbilleder, indtil begyndelsen af halvfjerdserne vignetterede, senere mest ovalt afmaskede. 1872 udførte N. til senere overstaldmester, ordensmarskal August Haxthausen en på tolv plader optaget fem fod lang og én fod høj helfigurs portrætgruppe af den kgl. staldetats personale; i halvt format gaves billedet til en større kreds. H.s udendørs optagelser fra det gamle Kbh. er især kendt fra de mange aftryk Oluf W. Jørgensen fremstillede i 1890'erne. Sommeren 1890 fotograferede N. sammen med sin kbh.ske kollega F. C. C. Mottlau *Den danske Fodgjænger Expedition gennem Norge, arrangeret af Herr Directeur Ritter i København* og udsendte s.å. en suite på atten af disse optagelser med litograferet titel.

1905 fik N. Dansk fotografisk forenings sølvmedalje og diplom som æresmedlem efter 1894–97 at have været foreningens formand og i mange år formand og kasserer for dens understøttelsesfond.

P. Elfelt i *Dansk fotografisk t.* XXIX, 1907 49f.

Bjørn Ochsner

Neuhaus, Jens Siegfred, 1879–1955, maler. * 8.3.1879 i Vejle, † 23.3.1955 i Sorø, begr. sst. F: rebslagermester Søren Peter N. (1853–92) og Eriksine Marie Margrethe Eriksen (1856–1928). ~ 4.9.1908 i Værsløv ved Kalundborg med Christine Louise Bechmann, * 25.3.1881 i Vindeby, Lolland, † 19.7.1970 i Vordingborg, d. af sognepræst, sidst i Værsløv, Doron Julius Axel B. (1841–1924) og Marie Louise Mathiassen (1848–1937).

N. tog præliminæreksamen 1894 fra Vejle latinskole, var nogle år kontorist på Nørvang-Tørrild herreders kontor og flyttede nov. 1898 til Kbh.

sammen med sin skolekammerat og ungdomsven Harald *Kidde hvem han bistod på forskellig måde. Af maleren S. Clod Svensson dimitteredes han nov. 1899 til kunstakademiet hvis skoler han søgte febr. 1900–april 1904 under Frants *Henningsen og Aug. *Jerdorff. Her gjorde han Sigurd *Swanes og Harald *Giersings bekendtskab. Han sluttede sig især til Giersing og tilbragte bl.a. somrene 1914–16 på studieophold i Mogenstrup og Sorø sammen med ham. Vintrene 1906–07 og 1907–08 gik han på Zahrtmanns skole hvor han traf Olaf *Rude, William *Scharff og *Jais-Nielsen. Akademiet tildelte ham Sødrings præmie for landskabsmalere 1925 for *Novemberdag ved Flommen* og Eckersbergs medalje 1933 for *Dame med florentinsk Straahat* (malet 1911). Portrætter (Harald Kidde, 1902; Leo Swane, 1908 m.fl.) og landskaber danner hovedlinjerne i N.s produktion. Hans portrætter søger ud over det blot portrætlige. Ligesom i portræterne arbejdede han i sine landskaber en overgang med en kraftig kolorit, med virkningsfuld modsætning af stærke farver. Der er altid ro og diskret nænsomhed, et idyllisk sind i hans opfattelse af mennesker og hans valg af motiver, og resultatet af hans kamp med stoffet samler sig i en holdning. Ikke for intet var Sorø blevet hans hjemsted. – N. underviste i tegning ved Randers tekniske skole 1908–14 og ansattes febr. 1915 som tegnelærer ved Sorø akademi (kgl. udnævnelse febr. 1916). Arbejder af ham findes i museerne i Århus, Randers, Ribe, Tønder og Maribo. – Hans hustru, Louise N., udgav 1926 en digtsamling *Stilheden*, 1930 *Den lange Vej*. – R. 1949. □ Mal. af Harald Giersing 1903–04, tegn. af samme, 1914 (Sorø kunstmus.) og karikaturer af samme. Malet selvportr. 1925. Buste af Jan Buhl, 1944. Foto.

S. N. Fortegn. af arbejder ved Alfr. V. Rasmussen, m. indledn. af L. Swane, 1949. – Carl V. Petersen i *Tilskueren* XXX, 1913 509–11. Årsskr. for Sorø akademis skole 1921–22, 1922 93f. Sig. Schultz i *Dagens nyheder* 9.4.1934. Samme i *Danske i Paris*, red. Fr. v. Jessen II, 1938. W[alter] S[chwartz] i *Politiken* 24.3.1955. Jan Zi-brandisen i *Dagens nyheder* s.d. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Schultz*

Neuhausen (Neuhaus), Jens, 1774–1816, legatstifter. Døbt 22.7.1774 i Kbh. (Frels.), † 20.1.1816 sst. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: slagter Jens Neuhaus (ca. 1733–82) og Sidse Marie Pedersdatter (ca. 1738–75). Ugift.

N. der tidligt blev forældreløs og opdroges i Vajsenhuset, kom i malerlære, gjorde mesterstykke 1801 og besøgte samtidig kunstakademiet hvor han i modellskolen vandt et par medaljer (1803). Ved sit testamente af 10.6.1812 overdrog han

akademiet sin formue, sit bibliotek og sine betydelige kunstsamlinger til oprettelse af et legat. Dette, der beløb sig til godt 30 000 rdl., blev 1819 udbetalt til akademiet af N.s bo, men trådte først i kraft 1836. Siden da er det blevet benyttet til prisbelønninger ved afholdelse hvert andet år af de N.ske konkurrencer i arkitektur og billedkunst. □ Relief af A. Jacobson, 1828 (kunstakad.).

R. Berg: *Malerlavet 1622–1902*, 1902 66f. Samme i *For industri og håndværk* 2.r.XV, 1915 484–86. F. Meldahl og P. Johansen: *Det kgl. akademi for de skønne kunster 1700–1904*, 1904 184f 237.

Christian Elling*

Neumann, Johan Carl, 1833–91, maler. * 14.8. 1833 i Kbh. (Garn.), † 16.12.1891 sst. (Jac.), begr. sst. (Garn.). F: regnskabsfører ved ingeniørkorpset, senere krigsråd Johan Christian N. (1801–57) og Sophie Frederikke Lund (1804–44). Ugift. N. begyndte i akademiets laveste klasse i okt. 1847 og blev desuden sat i lære hos en malermester hos hvem han gjorde svendestykke. Dec. 1849 avancerede han op i modellskolen på akademiet, marts 1852 vandt han den mindre sølvmedalje her. Som marinemaler uddannede N. sig væsentlig på egen hånd. Han fik tidligt fremgang. Kun seksten år gammel debuterede han 1850 med *Et Søstykke* og *En Stranding* på Charlottenborg udstillingen hvor han udstillede næsten hvert år til 1891; 1859 vandt han Neuhausens præmie for *Dansk Linieskib til Ankers ved den engelske Kyst*, og n.å. tildrog han sig opmærksomhed med et stort billede *Moment af Slaget ved Øland den 1. Juni 1676* der ifølge samtidens dom udmærkede sig ved komposition, form og malerisk virkning og blev købt af kunstforeningen. Sit gennembrud fik N. 1867 med *Skibe under Land efter en Byge*. Dette hans „mesterstykke“ belønnede akademiet med både Neuhausens konkurspræmie og Thorvaldsens medalje, og det erhvervedes til Den kgl. malerisamling (Statens museum for kunst). 1868 vakte *Europa-Fyret paa Gibraltar* opsigt, og 1870 udførte han *Paa Skagens Nordstrand*. *Fiskerne trækker Vaad* som Den kgl. malerisamling sikrede sig. Det sidste var en forløber for det senere Skagensmaleri og hævdede kun sin rang indtil Michael *Ancher og P. S. *Krøyer satte ind. – N. havde foretaget studierejser til Englands kyst 1857 og med akademistipendium 1862–63 over Dresden, Prag, Wien til Trieste, Venezia og Genua, videre til den franske kyst, Paris og Normandiet. 1867 tog han på ny til Frankrig, bl.a. for at se verdensudstillingen i Paris hvor hans billeder hørte til de få danske malerier der undertagelsesvis fandt nåde hos den franske kritik, til Spanien og Marokko. Anckers legat benyttede

han til en længere rejse 1873–74 til Tyrkiet, Egypten og Syrien hvor han hentede studier til en række større billeder. – I 60erne og 70erne stod N. som en af landets mest ansete malere, udnævnt til medlem af akademiet febr. 1869 og begunstiget med officielle bestillinger. Også historiemaleriet gav han sig af med. På Fr.borg findes fire billeder af ham, *Peter Bredal iser sine ved Nyborg indefrosne Skibe ud i Bæltet Febr. 1658, Den hollandske Flaades Ankomst paa Kbh.s Rhed 1658, Slaget i Køge Bugt 1677, Linieskibet Dannebrog's Brand i Slaget ved Køge Bugt 1710*, og til Panoramabygningen i Kbh. udførte han et i sin tid meget yndet kolossalmaleri af slaget på reden 2.4.1801. Hans betydnung beror på hans sobre naturstudium og formelle dygtighed, men han var en overgangsskikkelse mellem Anton **Melbyes romantiske tilløb og den frembrydende naturalisme som hurtigt overfløj ham og indtil videre stillede hans indsats i baggrunden. Foreningen for national kunst foranstaltede en udstilling af hans arbejder på Charlottenborg 1911. – R. 1876. □Tegn. af Otto Bache, 1857 (Fr.borg). Træsnit 1877 og 1878 efter samme foto. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Afbildet på O. Baches mal. 1887 af Chr. IVs kroningstog (Fr.borg). Mal. af Bernhard Middelboe, 1890 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Foto.*

Sigurd Müller: Nyere da. malerkunst, 1884. M. G[alschiot] i Ill. tid. 27.12.1891. Alba Schwartz: Skagen før og nu I, 1912 83–85. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Henrik Bramsen: Danske marinemalere, 1962.

Sigurd Schultz*

Neumann, Sophus Elias, 1846–1912, skuespiller. * 18.6.1846 i Kbh. (Trin.), † 4.3.1912 i Hellerup, begr. på Frbg. F: lærer, senere bogholder og kaserer Jacob Theodor N. (1818–76) og Marie Elisabeth Olsen (1815–92). ~ 1° 19.12.1874 i Kbh. (Helligg.) med Hansine Sophie Alvide Petersen, * 24.8.1848 i Kbh. (Helligg.), † 21.2.1899 på Frbg., d. af hoker Hans P. (1816–93) og Karen Marie Hansen (Øghauge) (1818–58). ~ 2° 6.9.1900 i Odder med Marry Sigfride Petersen, * 24.2.1864 i Hornsyld, † 22.1.1967 i Kbh. (Kildevæld), d. af distriktslæge Jens Christian Snitker-Petersen (1827–1911) og Jørgine Madsine Thomsen (1834–1926). – Bror til Mathilde **Nielsen.*

N. var teaterinteressert fra barn og havde altid villet være skuespiller. Da han havde fået sangundervisning hos Joseph **Glæser* og syngemester L. **Gerlach* blev han sytten år gammel korist ved Casino hvor han under Christian **Schmidts* pludselige sygdom debuterede uden tilstrækkelig forberedelse 26.12.1863 som Coquillet i *Det gode*

Sindelag og aftenen efter spillede Peter Ravn i *En Spurv i Tranedans*. Han brød ikke straks igennem, men udviklede sig langsomt gennem provinsteaterår og engagementer ved Alhambra, Folketeatret og Casino, og her vandt han 1882 sin største sejr som det gamle vrøvlehoved fyrst Auran i *Lykkebarnet* hvis stundesløse forvirring han gengav fantastisk med overdådigt lune og genial mimik. Anna Judic, som nogle aftener udførte titelrollen der var skrevet for hende, mente at N.s Auran ville blive verdensberømt hvis han ville tage med til Paris. Men N. blev i Kbh. og udførte sin rolle 168 gange. Skønt hans frodige begavelse gik i retning af Holbergs Jeronimus og Vielgeschrey hindrede Olaf **Poulsen* hans ansættelse ved nationalscenen efter A. **Rosenkildes* død. N. måtte virke i privatteatrenes døgnrepertoire hvor han udførte ca. 700 roller og ofte blev fristet til at forcere i sin komik. Alligevel lykkedes det ham at hæve sig fra farcen og operetten til den klassiske komedie, især på Dagmar-teatret (1889–1905). Nogle af de skikkelser han her skabte må regnes med blandt mesterværkerne i dansk skuespil: Grøn i *Grøns Fødselsdag*, 1890, Argan i *Den indbildt Syge*, 1892, klassisk i stilen, samt Isidor i *Césare Girodots Testamente*, 1895. I roller som Peter Ravn i *En Spurv i Tranedans* og Hans Styx i *Orfeus i Underverdenen* videreførte Frederik **Madsens* fremstillinger, og som Conradsen i *De Fattiges Dyrehave*, justitsråden i *Besøget i København*, Vagtel i *Pak* og Iversen i *Abekatten* mindede han om Rosenkilderne, far og søn, mens gårdejer Spag i *Erotik*, ligkistesnedkeren i *Familien Jensen* og grosserer Selby i *Et Sølvbryllup* var typer fra hans egen tid. Ved sin pludselige, ofte improviserede replik evnede N. som få at skabe fest i tilskuernes sind, og der kunne samtidig i hans kunst være en hjertelig følsomhed og naivitet som også udmærkede hans i sjældnen grad tydelige foredrag af viser og sange. N. var flere gange gæst på norske og svenske scener hvor hans oplæsningskunst, særlig af H. C. Andersen, også skaffede ham mange beundrere; sine sidste år virkede han dels ved Casino, dels ved Dagmar-teatret, og her optrådte han sidste gang 26.11.1911 som grosserer Max i *Syvsøverdag*. Personlig var han et barnligt menneske, godlignende, småborgerlig og flittig, let vekslende i sine stemninger, en gudbenådet komiker, men med religiøs alvor i sindet. Han ejede også en lille poetisk-sentimental åre der gav sig udslag i digte eller småstykker som opførtes på de scener hvor han virkede, fx *Fejl Hat* og *En Guldbryllupsaften*, men hans humoristiske fortællinger der samledes i tre hæfter *Glade Aftener* og i *En Skovtur til Vands* skulle for ret at virke helst forgyldes af hans eget lune.

Broderen, Victor Adolf N. (1852–1924), var også skuespiller og virkede fra 1874 hovedsagelig ved Casino. Med tørt lune skabte han pudsige figurer, navnlig i operetterne (markien i *Gadeskrivere*. Ko-Ko i *Mikadoen*); det komisk-fortrykte kunne han levendegøre (Kummerfeldt i *Landsoldaten*), men han stod i skygge af broderen, hvis kunstneriske evner uden sammenligning var frodigere. □ Træsnit 1871 og træsnit efter dette 1879. Træsnit 1877 samt af H. P. Hansen. Karikatur af Alfred Schmidt, 1886 (Fr.borg). Tegn. af Emil Tromholt, 1888 (Teatermus.). Træsnit af H. C. Olsen, 1907, efter foto. Radering af Henrik Lund s.å. Buste af C. Wilhardt 1909–10 (Teatermus.), statuette i rolle af samme s.å. (sst.). Relief af Regnar Bjelke, 1910 (Teatermus.). Mal. af A. Kjellberg-Juel (Teatermus.). Statuette i rolle af Charles Bøgh (sst.). Flere tegn. af Carsten Ravn. Tegnet i rolle af Sophus Jürgensen (Teatermus.), K. Søborg og V. Møller (sst.). Træsnit i rolle. Foto.

S. N. i Dannebrog 24.9.1892 og 27.10.s.å. – Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919. Samme: Casinos oprindelse og hist., 1923. Samme: Det kgl. teaters hist. IV, 1927. Viggo Lindstrøm: Teatererindringer og oplevelser, 1925 109–14.

Robert Neiiendam*

Neumann, Hans-Ulrik, * 1918, guitarist. * 23.10.1918 i Kbh. F: kapelmester Holger Prehn (1891–1958) og skuespiller Astrid Neumann (1889–1951). ~ 9.3.1946 i Kbh. (b.v.) med sanger og skuespiller Christina Sorbon, * 9.3.1918 i Södertälje, Sverige, d. af hoffotograf David S. (1884–1946) og gymnastikdirektrice Gerda Aurora Lundquist (1887–1979).

Hele N.s mors slægt var skuespillere og hans fars musikere så det var næsten på forhånd givet at hans verden måtte blive teatret og tribunen. Han voksede op i en teateratmosfære, dels på Casino hvortil moderen var knyttet, dels i hjemmet hvor alverdens skuespillere kom. Allerede som børn sang N. og den tre år ældre søster Gerda duetter. Som 13-årig optrådte han og søsteren i amatørorkestret Sabbar Band på Nimb. Orkestrets bassist og guitar-spiller, Niels Foss, fik ham overbevist om, at den ukulele han da allerede havde anskaffet sig, absolut måtte udskiftes med en guitar. Det blev den, N. lærte sig selv at spille guitar, og senere lærte han sig også alting selv – den fødte autodidakt. 1936 fik søskendeparret deres første professionelle engagement i Arena med Erik Tuxens orkester. På denne tid traf han Svend *Asmussen, der dannede en trio med ham og Niels Foss. Samarbejdet med Svend Asmussen varede – med afbrydelser – til 1964. I 1937 blev N. ansat som guitarist i orkestret på Nørre-

brosteater hvor han virkede til han og søsteren fik tilbud om et to måneders engagement i Helsingfors, og hermed begyndte en helt usædvanlig international karriere med engagementer i Monte Carlo, Paris, Knokke (i Belgien) og London. Her tilbød den kendte orkesterleder og impresario Jack Hylton søskendeparret et års turné rundt i England. N. var på dette tidspunkt 19 år gammel. Efter Englandsturneen fulgte engagementer i Frankrig og Holland. Dagen før krigsudbruddet 1.9.1939 nåede de hjem til Danmark. Begge medvirkede nu i Apollorevyen 1940 (*Den lille lysegrønne sang*), var så på turné med Svend Asmussen og deltog i Hornbækrevyerne 1942 og -43 og i Marienlystrevyen 1944 (*En yndig lille fjer*). Gerda N.s mand, impresarioen Jens Denny, satte i 1944 et stykke *Seks i ilden* op på Rialtoteatret. Her medvirkede både Gerda, Ulrik og deres mor og stod for første og eneste gang sammen på en scene. Efter befrielsen 1945 var N. med i sommerrevyen i Tivoli (*Tysk genfortælling*). Kom derefter i oktober med Stig *Lommer til Stockholm (revyen *Gråshopporna*), senere i 1946 revy på China og filmarbejde. 1947 omkom Gerda N. og hendes mand Jens Denny ved en flyveulykke i Kastrup Lufthavn. Det var et hårdt slag for N., og det varede nogen tid inden han kom i gang igen. Hans kone, sangeren Christina Sorbon, overtog for en kort tid Gerda N.s repertoire, og i slutningen af 40erne genoptoges samarbejdet med Svend Asmussen. 1950–56 spillede N. igen revy og var med i en hel del teaterstykker – med eller uden guitar – bl.a. *To drokler sad*, *Gentlemen foretrækker blondiner*. *Du kan ikke ta' det med dig*. *Forargelsens værishus*. 1956 havde han sin sidste revyoptræden. Det var hos Stig Lommer på ABC-teatret. 1957 kom den svenske jazzsangerinde Alice Babs ind i billedet og sammen med hende foretog N. turneer til USA og i Europa. Senere kom Svend Asmussen til og sammen dannede de 1959 trioen The Swe-Danes der på kort tid opnåede den største berømmelse takket være de optrædendes musikalitet, charme og opfindsomhed. Trioen opløstes 1961, og N. fortsatte med Sv. Asmussen alene indtil 1964. Herefter har han optrådt som solist eller med sine børn, Ulla („Sniff“), sanger, * 1946, og Mikael, guitarist og sanger, * 1949.

Kompositioner: *Sange til Sniff*. *Kärleksvals* (fra filmen Vaxdockan), *I've got the world on a string*, *Dedicated my guitar*, *My way to play*, *Swe-Danes Symphony* (i parodisk barokstil), musik til eventyrene *Prinsessen på ærten* og *Det er ganske vist*, *Salomos høga visa* (for bl. kor a.c.) o.m.a. Endvidere har N. udgivet en guitar-skole *Spektrum*.

N. har foretaget utallige grammofonindspilninger, dels som solist, dels sammen med Gerda N.

Neumann, Ulrik

og/eller Svend Asmussen. Særskilt skal han nævnes som akkompagnatør for sangeren Aksel "Schietz. Filmindspilninger: *En ganske almindelig pige*, *Op med humøret*, *Ebberød bank*, *Op og ned langs kysten*, *En mand af betydning* o.a. – Ved den største flid og takket være naturlige tekniske anlæg, en fin harmonisans og megen smag udviklede N. sig til at blive en af Danmarks fornemste guitarspillere. Det er fingerspillet, den spanske guitars klang og muligheder, som fascinerede ham og her har han nået meget vidt. – Den sidste snes år har N. været bosat i Sverige (Skåne). □Foto.

Svend Saaby

Neupert, Carl Frederik Edmund, 1842–88, pianist. * 1.4.1842 i Kristiania, † 22.6.1888 i New York, begr. i Kristiania. F: musikhandler, musikleærer, tidligere skuespiller Herman Wilhelm N. (ca. 1806–78) og Caroline Friderike Wiedmayer († 1878). ~ 21.5.1870 i Kristiania med Hilda Elisabeth Bergh, * 2.8.1848 i Kristiania, † 14.1.1934 i Kbh., d. af kaptajn, senere major, vejdirktør Christian Vilhelm B. (1814–73) og Caroline Marie Graah (1814–79).

N.s slægt var dansk, faderen født i Slesvig, men forældrene bosatte sig i Kristiania, og N. selv følte sig hele sit liv som norsk. Sin første klaverundervisning fik han af faderen som fuldt ud var klar over sønnens musikalske evner. Han sendtes derfor til Berlin for at studere hos T. Kullak og Fr. Kiel, og nogle arbejdsfyldte år modnede ham til kunstner. Han koncerterede i Tyskland og kom 1868 til Kbh. på en koncertrejse der også skulle have ført ham andre steder hen. Han vakte imidlertid en sådan begejstring at N. W. "Gade straks gjorde skridt til at vinde ham helt for det hjemlige musikliv ved at knytte ham til konservatoriet som klaverlærer efter Anton "Rée. N. skulle i de tolv år han var bosiddende i Kbh. få stor betydning for dansk musikliv. Han var fremragende som udøvende kunstner, hans spil var mandigt klangfuldt og hans evne til at forme plastisk klart så overbevisende at man næsten glemte at han ikke var i stand til at give det mildt dæmpede og poetiske samme overbevisende udtryk. Som pædagog fik han en begejstret tilhængerskare der i den „N.ske metode“ så den eneste sande spillemåde. Hertil kom at han overførte sin egen smittende energi og glæde ved arbejdet til sine elever hvorimellem der var senere så udmærkede pianister som Albert Orth, Ove "Christensen, Siegfried "Langgaard o.fl. – Selv om N. i den tid han var bosat i Kbh. kun sjældent optrådte uden for landets grænser var hans navn dog kendt vidt omkring, og man havde

bud efter ham også fra andre lande. 1871 opfordredes han til at overtage en lærerpost ved Musikaliska Akademien i Stockholm, men afslog tilbuddet. En kaldelse fra Nicolaj Rubinstein til konservatoriet i Moskva ville han dog ikke sidde overhørig, men drog 1880 til Rusland hvor han trods en glimrende modtagelse kun blev et par år. Han var nu besluttet på at slå sig ned i Norge, men forholdene var ham for små, og 1882 drog han til USA hvor han vakte stor begejstring på en turné gennem staterne. Foråret 1883 modtog han stillingen som klaverlærer ved konservatoriet i New York. Han opnåede en grundfæstet position, men på grund af det hjerteonde der 1888 førte til hans død opgav han næsten ganske offentlig fremtræden. – N. var også komponist, dog kun for sit instrument og kun i den mindre form. Klavergiganten foretrak miniaturen som personlig kompositorisk udtryksform oprindeligt med Schumanns og Mendelssohns lyriske småstykker til forbilleder som fx i *Flygtige Skizzer*, *Albumblade* o.fl. Stærkest personligt præg bærer *Variationer over et originalt Tema* op. 14 og karakterstykkerne op 21. I Kbh. kom endnu en lang række klaverstykker til verden påvirkede af Chopins klaverstil eller med eksotisk melodisk præg, endelig også med stærkt norskpræget kolorit *Norsk Ballade*, op. 58, seks improvisationer over norske temaer m.m. For eleverne skrev han talrige etuder, en glimrende indføring i den nye klavermusik. Der er mange rent musikalsk fortræffelige ting imellem; også studierne op. 26 har foruden deres pædagogiske side en fin musikalsk stemning, ikke mindst *Resignation*, som Edv. Grieg instrumenterede, og hvorunder Bjørnstjerne Bjørnson lagde den bekendte tekst Syng mig hjem. □Foto.

Nord. musik tid. I, Kria. 1880 160; II, 1881 145. Otto Winter-Hjelm sst. IX, 1888 87; sst. XI, 1890 72–74. Ny ill. tid. VIII, Kria. 1881 61f. Angul Hammerich: Kbh.s musikkonservatorium 1867–92, 1892 31–34. Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikkonservatorium 1867–1917, 1917 19f. Sextus Miskow i Musik III, 1919 15–18. Jens Arbo i Norges musikhist., red. Ole Mørk Sandvik og G. Schjelderup II, Kria. 1921 20–28. Breve fra Grieg, udg. G. Hauch, 1922 72f. Finn Benestad og D. Schjelderup-Ebbe: Edv. Grieg, Oslo 1980 107–10 135f.

Nils Schiørring

Neve, Johan, 1647–1718, kollegiedeputeret. Døbt 23.7.1647 i Rendsborg, † 23.12.1718 i Kbh., begr. sst. (Nic.k.). F: borgmester og postmester i Rendsborg Rotger N. (1613–85, ~ 2° 1659 med Sophie Elisabeth Kulemann) og Cecilia Jönsen († 1658). ~ 1° med Dorothea Hedeveg Wilhelm. ~ 2° med Maria Holm, d. af lector teol. i Kristiania, assessor consistorii, mag. Peder Jacobsen

H. (1625–98) og Martha Schumacher (~1° med Børge Jansen Roerkark, † 1671). ~3° med Magdalene Berg (~1° med Niels Madsen Norup), begr. 3.4.1734 i Nic.k., d. af Niels Nielsen B. De økonomiske forhold i hjemmet var ikke gode, og som den ældste af fjorten søskende begyndte N. sin løbebane som lakaj hos "Griffenfeld. Senere blev han skriver hos den danske ambassadør Just "Høg og fulgte 1676 med ham til Nijmegen. Derpå tjente han som privatsekretær hos rentemester H. v. "Stöcken indtil 1681 og blev s.å. udnævnt til renteskriver. 1683 overtog han opgørelsen af regnskabet mellem staten og dens sendebud hos fremmede magter og blev 1685 chef for tyske assignmentskontor. 1694 blev han bogholder ved det norske nationalregiment til hest og udnævntes 1699 til tysk sekretær og assessor i rentekammeret. Inden for rentekammeret avancerede han 1700 til kommitteret og n.å. til kommercesekretær ved de tyske og norske forretninger. 1712 overgik han som deputeret til generalkommissariatet, og endelig blev han 1716 deputeret for finanserne. Den store nordiske krigs udbrud bevirkede at han, der allerede tidligere havde været anvendt i udenrigstjenesten, blev taget i brug til vigtige diplomatiske sendelser. 1709 forhandlede han med de gottorpske udsendinge om fællesregerings forhold, og det lykkedes ham at tilvejebringe den såkaldte Rendsborg-reces. I vinteren 1709–10 under Skånes besættelse var han chef for forplejningsvæsenet, og sommeren efter sendtes han til Hannover for hos kurfyrsten at opnå et lån på 700 000 rdl. N. var en duelig og meget anvendelig embedsmand og samtidig en varmtfølede og patriotisk natur. – Kammerråd 1701. Justitsråd 1707. Etatsråd 1709.

Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen IX, 1933. – Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–III, 1899–1906.

Harald Jørgensen

Neye, Johannes Edvard, 1857–1926, fabrikant. * 9.4.1857 på Frbg., † 5.1.1926 i Kbh., begr. på Frbg. F: snedkermester Lauritz Edvard N. (1818–74) og Else Margrethe Nielsen Høedt (1815–72). ~1° 24.7.1884 i Rudkøbing med Marie Susanne Bendixen, * 11.9.1860 i Rudkøbing, † 24.1.1891 i Kbh., d. af købmand Hans Christian B. (1824–1911) og Louise Margrethe Nielsen (1834–69). ~2° 24.10.1894 på Frbg. med Lovise Christiane Bendixen, * 13.3.1863 i Rudkøbing, † 16.2.1946 i Kbh. (Holmens), søster til I. hustru. N. begyndte 1881 i Kbh. med en mindre galanteriforretning som han hurtigt drev frem til et anseeligt omfang idet han efterhånden specialiserede

de sig i lædervarer og rejseartikler. 1891 foretog han det endelige skridt over til en specialvirksomhed på dette område og oprettede samtidig en fabrik for disse artikler. Under N.s ledelse blev virksomheden på sit felt førende herhjemme, og ved siden af store forretningslokaler i firmaets ejendom i Vimmelskafet, som toges i brug 1912, etableredes en række filialudsalg såvel i Kbh. som i alle større provinsbyer. Krigsårene bragte forretningen et yderligere stærkt opsving, og N. som aldrig havde deltaget i det offentlige liv, men med stor energi og dygtighed havde helliget sig forretningen, trak sig 1924 tilbage hvorefter firmaet blev videreført af sønnen Knud N. (1885–1945) som havde været ansat i firmaet siden 1902 og var blevet medindehaver 1920. Han døde barnløs, og virksomheden blev videreført af kræfter uden for familien. □Mal. af Kai Lange, 1927 og buste af H. Salomon, 1931.

Berl. tid. 9.4.1917. Børsen 6.1.1926. C. A. Clemmensen: Johs. Neye 1881–1931, 1931.

P. Koch Jensen*

Niclasen, Poul, 1889–1953, redaktør, politiker. * 3.1.1889 i Tørshavn, † 3.8.1953 i Kbh., begr. i Tørshavn. F: skibsfører Niclas Frederik N. (1863–1903) og Anna Elisabeth Poulsen (1856–1909). ~1.12.1911 i Tørshavn k. med Simone Sophie Johannessen, * 5.5.1887 i Húsavik, d. af odelsbonde Ole J. (1853–1945) og Maren Clemmetsdatter (1854–95).

Efter at have gået i realskole kom N. 1903 i lære på Dimmelættings trykkeri som han allerede havde tilknytning til som inkassator. Han begyndte tidligt at skrive i bladet, særlig om politik, og deltog med iver i ungdomsforeningslivet. For at skaffe sig videre uddannelse arbejdede han 1913–14 på Demokratens trykkeri i Århus og medvirkede samtidig til udgivelsen af sin fætter J. H. O. "Djurhuus' første digtsamling Yrkingar 1914. Efter sin tilbagekomst gjorde han sig gældende inden for sambandspartiets vælgerforening Føroya væl og blev 1916 indvalgt i lagtinget hvor han foreløbig sad til 1923. 1916–25 var han redaktør af afholdsbladet Dúgván og redigerede Fortællinger fra Færøerne, 1916. Da lærer Oluf Skaalum, som fra 1905 havde været redaktør af Dimmelættning, 1918 forlod Færøerne, var N. selvskreven som hans efterfølger, og i løbet af to-tre år blev han desuden trykkeribestyrelse, forretnings- og regnskabsfører, hvilke poster han beklædte indtil 1936. Mens han var beskæftiget med at udvide avisen og forøge trykkeriets kapacitet fik han ikke tid til at deltage i aktiv politik. 1925–48 var han medudgiver af Færøernes Adressebog, 7. udg. Han var byrådsmedlem

Niclasen, Poul

1929–36, næstformand fra 1930. Sammen med bibliotekar M. A. Jacobsen udgav han 1930–38 julehæftet Jøl i Føroyum. Han havde en række offentlige tillidshverv; 1931 blev han medlem af fiskerinævnet for Færøerne, var 1932–40 medlem af bestyrelsen for Pf. Skipafelagid Føoyar, Færøernes rederiforening og eksportsammenlutnings udsending til Spanien og Portugal i april-juli 1933, forligsmand for Færøerne 1934–37, medlem af den færøske erhvervskommission af 1938 og formand i bestyrelsen for Færø amts bibliotek til 1940. 1936 blev han igen indvalgt i lagtinget og derefter af sambandspartiet og socialdemokraterne valgt til landstingsmand. Skønt han ikke deltog i dansk partipolitik sluttede han sig til det socialdemokratiske parti i landstinget. Efter sit genvalg 1939 stod han uden for partierne. 1939 var han redaktør og udgiver af tidsskriftet *Samvirki* som udkom med ti numre. Under krigen gjorde han et fortjenstfuldt arbejde for færinger i Danmark ved at tilvejebringe lån og offentlig understøttelse til studerende og andre som stod i lære. Han fik stiftet A/S Færøske fiskeskibe, Kbh., hvis formål var at bygge skibe til erstatning for de mange krigsforlis. En tid lang redigerede han radioudsendelser til hjemlandet og udgav *Færøerne i Tidens Strøm*, 1940, og *Færøerne i Kronikker og Foredrag*, 1945. Efter krigen var han medlem af lagtinget 1946–49, af forfatningskommissionen af 1951 og af landstinget til sin død. En samling af sine historiske artikler udgav han 1948 med titlen *Annika i Dimun og onnur brot úr søgu okkara*. – R. 1948. □Foto.

Dimmalætting, Tórshavn 5.8.1953. Færøerne I–II, 1958. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

John Davidsen (Anton Degn)

Nicolaisen, Arne Johannes, 1921–80, etnograf. * 27.5.1921 i Tommerup, † 2.2.1980 på Frbg. (Lindvang), begr. Ordrup kgd. F: kreaturhandler Hans Marius N. (1880–1959) og Ane Katrine Nielsen (1879–1975). ~ 11.3.1961 i Ribe (Domk.) med universitetslektor, mag. art. Agnes Ida Benedicte Edelberg, * 10.6.1940 i Kbh., d. af stiftamtmand Ebbe Morten E. (1909–77) og Lisbeth Christiane Bendixen (* 1915).

N. blev student (nysproglig) fra Nyborg studenterkursus 1941 og begyndte på geografistudiet for at blive etnograf. Efter krigen var han vinteren 1945–46 ene på ski blandt samiske rennomader. Hjemme igen skiftede han til det nyoprettede etnografistudium under Kaj Birket-Smith på Nationalmuseet. Sommeren 1947 studerede N. arabiske nomader i Algeriet. 1950 blev han den første mag. scient. i etnografi. Han fortsatte feltundersøgelserne i Nordafrika og var 1950

blandt bofaste kabyler og nomader i Algeriet. 1951 var han første gang hos tuareger i det centrale Sahara (fem måneder), og siden fortsatte han studierne der 1952, 1953, 1954–55 (14 måneder med egne kameler) og igen i 1959 og 1962. På disse rejser, de første foretaget for meget små midler, var N. ene blandt tuaregerne; han lærte deres sprog og hjembragte omfattende samlinger etnografika til Nationalmuseet og til det nystiftede Forhistorisk museum i Århus (senere Moesgård).

1952–54 studerede N. på British Council scholarship ved University College, London. Han lærte her den strukturfunktionalistiske socialantropologi, inspireredes af dens høje krav til feltarbejdet og af dens sociale analyser. Men N. var også solidt forankret i den danske faglige tradition med vægten på kulturhistorie og kulturgeografi. Han fortsatte linjen fra H. P. Steensbye, Gudmund Hatt og C. G. Feilberg og Birket-Smith og kunne ikke acceptere den britiske afstandtagen fra kulturhistorisk forskning. Han vendte efter endnu et ophold i London 1955–56 hjem uden at disputere der. Tuaregundersøgelserne fra Ahaggar og Ayr udmøntedes nu i en lang række artikler om slægtskab, slaveri, kvægvavlsteknik, kulturhistorie, politik, religion og magi, samt endelig i den store disputats: *Ecology and culture of the pastoral Tuareg*, 1963. Året efter tiltrådte N. et nyoprettet professorat i etnografi ved Kbh.s univ. og han fandt tid til også at demonstrere sin faglige bredde og dygtighed i de almene værker: *Primitive kulturer. Nogle hovedtræk af etnologiens historie*, 1963 og *Kulturvidenskab*, 1965. Der fulgte slidsomme år med opbygningen af det ny Institut for etnologi og antropologi. 1959 begyndte Jens Yde og N. udgivelsen af Dansk etnografisk forenings tidsskrift, *Folk*, hvis (med)redaktør N. var til sin død. 1963–79 var han formand for foreningen, og 1965 tog han initiativet til stiftelsen af det populærvidenskabelige *Jordens Folk – Etnografisk Revy*. Disputatsen indeholder både kulturhistoriske og funktionalistiske analyser, og N. viser som et af sine resultater hvordan disse to angrebsvinkler supplerer og uddyber hinanden. Værket er til dato den mest detaljerede fremstilling af tuaregernes erhvervs-kulturelle og materielle grundlag. Det indeholder som et hovedresultat at det klassesdelte tuaregsamfund er opstået ved at udefrakommende kamelnomader har gjort sig til herrer over et ældre lag af småkvægsnomader. Der er desuden fine analyser af mandsslør, boligformens typologi og udvikling m.m. N. blev aldrig færdig med sit enorme tuaregmateriale. I 1966 var han et par måneder blandt tuaregerne for at udbygge sine slægtskabsstudier som han forelæ-

ste internationalt om, og som han senest publice-rede et strukturelt studie over i Folk (XIII 167–94).

Allerede 1963 tog N. helt nye studiefelter op. I Niger studerede han sammen med sin kone, etnografen Ida N., de nomadiske *kreda* (se Natu-rens Verden, 1964 97–128) og deres undergivne, jægerfolket haddad (se Folk, X, 1968 91–109), og det blev indledning til fortsatte jægerstudier. 1968 var N. med eskimologen Robert Petersen på en forundersøgelse på Vestgrønland; en række lokalsamfundsanalyser og fysisk antropologi-ske studier kom i gang. N. søgte til Asien hvor han ville have studeret andamanerne, men det blev negrittoer på Filippinerne (se Folk XVI–XVII 401–34) og på Malakkahalvøen i 1968, 1971 og 1973 (som N. fik yngre forskere til at gå i lag med), og endelig til et dybtgående feltstudium blandt Penan i Sarawak i 1973 og -75. Materialet om Penan er trykt oversigtligt og med en vigtig teoretisk analyse af „dødenavn“ i Sara-wak Museum Journal (XXIV 35–61 og XXVI 29–41), samt i Folk XVIII 205–36 som kritiske noter til den økologiske evolutionismedebat og med forbindelse til N.s særlige interesse sociobiologien. Samspillet mellem mennesker og dyr optog ham meget og i den forbindelse skal hans velskrevne artikel i festskriftet til prins Peter om hans rejsekameler nævnes. Et manuskript om hunden foreligger også. N.s jægearsamlinger findes på Nationalmuseet og Moesgård. N. anså etnologien som en grundvidenskab, måske den mest grundlæggende af alle human- og socialvidenskaber. Vigtigst for etnologien var feltarbejdet som han selv havde praktiseret så succesfuldt – her skulle teorierne stå deres prøve og videreudvikles. N. døde midt i et meget aktivt liv med store skriftlige arbejder i gang og et omfattende forfatterskab bag sig, især på baggrund af egne feltarbejder, men også med bidrag til dansk etnografisk faghistorie. N. var medlem af Statens humanistiske forskningsråd 1971–79 og af Videnskaberne selskab 1971 samt af rådet for udviklingsforskning 1974–79. – Tildelt Kgl. danske geografiske selskabs Galathea-medalje 1976. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1963 169f. – Klaus Ferdinand i Berl. tid. 10.2.1980. Samme i Jordens folk XV, s.å. 3–16.

Klaus Ferdinand

Nicolaisen, Karl Kristian, 1883–1951, forfatter. * 29.3.1883 i Råsted ved Holstebro, † 1.4.1951 i Ålborg, begr. sst. F: gårdejer Jens Bjerg N. (1836–98) og Christiane Christensen (1842–1901). ~ 30.10.1915 i Ålborg med Sigmor Valborg Elna Margrethe Jensen, * 18. (kgb. 17.)

12.1886 i Ålborg, † 12.7.1966 sst., d. af murerme-ster Valdemar Andreas J. (1864–1936) og Anna Caroline Petersen (* 1863).

N. tog lærereksamen 1906 fra Ranum statssemi-narium og blev n.å. ansat ved Ålborg kommunale skolevæsen hvor han siden virkede, særlig som en stærkt påskønnet lærer i dansk. 1929 blev han desuden forstander for Ålborg stiftsho-spital. N. udfoldede i en lang årrække en betyde-lig virksomhed som foredragsholder og oplæser, men ganske særlig som medarbejder ved en række af provinsens dagblade og ved tidsskrifter som Illustreret Tidende, Tilskueren, Ord och Bild, Bogens Verden m.fl. Også til det ungarske tidsskrift Nyugat har han været fast bidragyder. Hans emner er hentet fra dansk litteratur, især de betydeligste forfattere af hans eget og det fo-regående slægtled; om flere af disse har han des-uden skrevet oplysende og vejledende skrifter. Særlig værdifulde er hans skildringer af *Jeppe Aakjær*, 1913 og *Johan Skjoldborg*, 1918 som han begge har stået personlig nær, men han har tilli-ge behandlet *Johs. V. Jensen*, 1914 og *Martin An-dersen Nexø*, 1919. Gennem disse bøger og sin udstrakte anmeldervirksomhed har han vist evne til i en lettilgængelig form at yde en omhyggelig og skøn som litterær vejledning og udbredt inter-essen for skønletterær læsning i videre kredse. Også som den drivende kraft i Ålborgs „litterære aftener“ og folkefester har han været blandt de virksomste for udviklingen af den type af folke-lig kultur som Skjoldborg og Aakjær var tals-mænd for. □Mal. af Chr. Aigens, 1913, tegn. af Vald. Secher s.å. og mal. af samme, 1924. Foto.

Vendsyssel tid. 25.3.1933. Lolland-Falsters venstrebl. 28.3. s.å. Politiken 29.3. s.å. Ålborg-posten s.d. – Papi-erer i Kgl. bibl.

Svend Dahl*

Nicolaus Drukken de Dacia, † ca. 1355, universi-tetslærer.

N. af adelsslægten Drukken studerede ved Ar-tes-fakultetet i Paris i 1330erne. 1341 promovere-des han til magister ved dette fakultet. Han fun-gerede som prokurator for den engelske nation 1342–44 og som universitetets rektor 1344. Efter 1345 fik han præbender i Köln, senere Worms, måske med henblik på videre studier; han døde mellem 1355 og 1357. Han er forfatter af en væ-sentlig kommentar til Aristoteles' *Priora Analy-tica* der er et godt vidnesbyrd om logikkens høje stade ved Paris universitetet i 1340erne.

Ellen Jørgensen i Hist. t. 8.r.V, 1914–15 368. Jan Pin-borg i *Catholica* XXV, 1968 238f. N. J. Green-Pedersen i *Cahiers de l'institut du moyen-âge grec et latin* 37, 1981 42 f.

Jan Pinborg

Nicolaus

Nicolaus (Claus), † 1397, greve af Holsten, † jan. 1397 i Itzehoe, begr. sst. F: "Gerhard III af Holsten (1292–1340) og Sophie af Werle. ~ Elisabeth af Braunschweig-Lüneburg, † 17.4.1384 (~ 1° 1339 med hertug Otto af Sachsen-Wittenberg, † 1350), d. af hertug Vilhelm af Braunschweig-Lüneburg († 1369) og Hedvig af Ravensberg († 1394).

N. var s.m. broderen Henrik („Jern-Henrik“ som han kaldes i senere holstenske tradition) kong Valdemar Atterdags rendsburgske modpart under kongens indløsning af det pantsatte Danmark. De var knap voksne da de fra faderen, den i 1340 dræbte grev Gerhard, overtog pante-retten over Nørrejylland og Fyn mens deres onkel, grev Johan den Milde af Holsten-Plön, fortsat havde retten over Østdanmark. Oprindeligt 1340 havde det været holstenernes plan at kong Valdemar skulle ægte N.s og Henriks søster og med hende modtage en del af det danske rige i medgift, men dette ændredes senere s.å. (givetvis på holstensk initiativ) til at hertug Valdemar af Sønderjylland, den tidligere kong Valdemar III, skulle træde ind som den direkte kontrahent med kongen (der nu skulle ægte en søster af hertugen), mens hertugen til gengæld for at råde over holstenernes danske panter skulle pantsætte sit eget hertugdømme til holstenerne. Hele arrangementet havde næppe realpolitisk, men nok panteretlig og teknisk betydning, og det var beregnet til at afvikles i takt med kong Valdemars indløsning af Danmark, men sikrede reelt de holstenske grever et fortsat krav på hertugerne. Arrangementet illustrerer tydeligt de holstenske grevers dominans over hertugslægten i Sønderjylland i de sidste generationer før Abels linje uddøde 1375, og det forhindrede ikke greverne i at deltage aktivt i krigsbegivenheder og forhandlingsforløb vedr. de danske panter. Ved Nebbegaardforliget 22.7.1348 fik kongen Østfyn med Nyborg tilbage på vilkår der ikke forekommer gunstige for holstenerne, men i 1350'erne er deres magt tilsyneladende større; Vestfyn beholdt de til o. 1365, og dette område var formentlig den sidste del af riget der overgik til kong Valdemar. 1357 skal ifl. Holstenerpræstens Krønike fra midten af 1400-tallet grev N. være blevet såret og taget til fange i et slag på Nordfyn, men være undsluppet ved list. Efter den sønderjyske hertugslægts uddøen, og efter kong Valdemars død ligeledes i 1375, kom der tilsyneladende en forståelse i stand mellem grev N. og dronning Margrete til sikring af at hertugmagten kunne gå videre i N.s bror Henriks efterslægt. Den holstenske tradition om grev N. er bevaret i Holstenerpræstens Krønike der fremhæver hans gavmildhed og ydmyghed og at han, mens broderen

Henrik opholdt sig i fjerne egne, blev hjemme og forsvarede Holsten „med skjold og sværd mod de danske, ditmarskerne og andre fjender, hvorfor han er meget at rose“.

C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag og hans kongegerning, 1880. Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (reproddg. 1971). Holstenerpræstens krønike (Prestbyter Bremensis), overs. Anna Hude, 1903. Sven Tägil: Valdemar Atterdag og Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX. Esben Albrechtsen i Fynske minder 1974 189–207. Kai Hørby i Danm.s hist. II, 1980.

Kai Hørby

Nicolaus de Dacia, astronomisk-astrologisk forfatter fra 1400-tallets 2. halvdel.

N. har skrevet et ret omfattende astronomisk-astrologisk arbejde *Libri tres anaglypharum* der er bevaret i kopi fra 1476 i British Museum (Sloane Ms. 1680) og ellers i større eller mindre uddrag i en halv snes håndskrifter. Af teksten fremgår at værket er udarbejdet ca. 1456–60 og at N. hørte hjemme i Lund, var dominikaner og magister i teologi. – Forfatteren af *Libri tres anaglypharum* er vistnok identisk med broder Nicolaus Johannis fra dominikanerklostret i Lund der 1477 blev indskrevet i universitetsmatriklen i Greifswald som en anset lærd og 1480 overrakte rektor doktorinsignierne.

Ellen Jørgensen i Hist. t. 8.r.III, 1910–12 248–53. Same i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XX, Upps. 1933 197f. Simon de Phares: Recueil des plus célèbres astrologues et quelques hommes doctes, udg. Ernest Wickersheimer, Paris 1929 259.

Ellen Jørgensen*

Niebuhr, Barthold Georg, 1776–1831, historiker. * 27.8.1776 i Kbh. (Garn.), † 2.1.1831 i Bonn, begr. sst. F: kaptajn Carsten *N. (1733–1815) og Christiane Sophie Blumenberg (1742–1807). ~ 1° 22.5.1800 med Sophie Amalie (Male) Catharine Behrens, * 21.7.1773 i Marne, † 20.6.1815 i Berlin, d. af sognefoged i Marne, senere landfoged i Heide Nicolaus B. (1732–96) og Amalie Dorothea Hudemann († 1805). ~ 2° 24.6.1816 i Berlin med Margarete (Gretchen) Lucia Philippine Hensler, * 7.7.1787 i Kiel, † 10.1.1831 i Bonn, d. af professor teol. Christian Gotthilf H. (1760–1812) og Anna Catharina Elisabeth Wulff (1763–89).

Den første undervisning modtog N. i hjemmet af sin far der bibragte ham ganske betydelige kundskaber i geografi, historie, statistik og politik, ligesom han lagde grundvolden for sønnens senere så vidtstrakte kendskab til mange døde og levende sprog. En umættelig kundskabstørst og en

trang til at trænge til bunds i videnskabens forskellige discipliner var karakteristisk for den unge N., da han 1794 holdt sit indtog ved Kiels universitet og i de to år han opholdt sig der. Men samtidig var han en yderst indadvendt natur der i begyndelsen havde vanskelighed ved at komme i forbindelse med omverdenen. 1796 tog han mod en stilling som sekretær hos Ernst "Schimmelmänn", men han ombyttede den hurtigt med en sekretærpost ved Det kgl. bibliotek. Heller ikke her forblev han længe. Formående venner skaffede ham penge til en stor rejse til England og Skotland der varede i henved halvandet år. Da vandre- og læreårene var forbi, udnævntes han 1800 til assessor i økonomi- og kommercekollegiet samt kontorchef i den afrikanske konsulsdirektion. Fra 1804 var han kommitteret i samme kollegium og blev 1803 medlem af direktionen for bank- og vekselkontoret i Kbh. Han var medlem af Det skandinaviske Literaturselskab og udsendte i dets skrifter *Nogle Efterretninger om Wilhelm Leyel og den danske ostindiske Handel under hans Bestyrelse*, et arbejde der byggede på akter fra kommercekollegiets arkiv. Men overlegen dygtighed varede kun sine embedsforretninger, men 1806 afbrød han selv sin bane inden for dansk centraladministration. Under henvisning til svækkede nerver og idet han pegede på nødvendigheden af at tage ophold i et mildere klima søgte og fik han sin afsked 1806. Samtidig modtog han en kaldelse fra friherre Karl v. Stein om at træde i preussisk tjeneste. Sandsynligvis har også andre bevæggrunde end sygdom været afgørende for hans beslutning om at forlade Danmark. Det smigrende tilbud om en gerning inden for en større virkekreds har utvivlsomt virket dragende, ligesom det ikke kan afvises af N. har næret en vis frygt for, at personlige og ikke rent saglige hensyn skulle blive bestemmende for hans fremtidige karriere. Af den preussiske regering udnævntes han 1806 til meddirektør for søhandelselskabet, 1809 blev han gehejmestatsråd og sektionschef for statsgælden, men afskedigedes efter en uoverensstemmelse med minister C. A. Hardenberg. Han blev derefter kgl. historiograf. Med iver tog han del i Preussens genrejsning, og 1816–23 var han preussisk gesandt i Rom. Sine sidste år tilbragte han i Bonn.

Fra sine tidligste ungdomsår havde N. studeret Roms historie, og han fortsatte dermed hele livet igennem. Han blev herved grundlæggeren af det moderne studium af den klassiske oldtid og banebryderen for den historiske kildekritik. Hans første studier koncentreredes om Gracchernes jordreformer, og han nåede på dette område til helt nye resultater. Med stor sindrighed adskilte

han sekundært fra primært materiale, inddrog tidligere ubenyttede kilder som de dårligt overlevede skrifter om landmåling og nåede på den måde ind til den sikre historiske kerne. Senere påviste han hvorledes der til grund for Livius' skildring af Roms ældste historie måtte ligge en romersk balladepoesi, en opfattelse som senere er blevet forkastet, uden at det dog har været muligt at sætte noget bedre i stedet. Sine studier over Roms historie forelagde han først ved sine berømte forelæsninger på universitetet i Berlin, senere samlede han dem i *Römische Geschichte* hvoraf bind I–II udkom 1811–12. I en ny udgave omarbejdedes værket, og 1832 udsendtes tredje bind. En dansk historiker (W. "Norvin") har karakteriseret dette arbejde som „et kunstværk af historiografi, takket være forfatterens syntetiske evne, hans skabende fantasi“. Ved sit kritiske rydningsarbejde over for kilderne til den antikke historie blev N. vejledende for forskere som L. v. Ranke og C. M. T. Mommsen. – N. holdt stadig forbindelsen med Danmark i live. 1827 blev han medlem af Videnskabernes selskab og han dedicerede dette sin udgave af *Constantinus Porphyrogenitus* (1829). 1828 besøgte han for sidste gang Kbh. □ Tegn. af J. Schnorr v. Karolsfeld, 1823 (forhen. Samml. Schreiber, Göttingen), efter denne stik af F. Rucheweyh, 1831, af H. Merz, L. Sichling samt litografi af J. Neusser og træsnit. Træsnit af W. Sachse. Buste af E. Wolff (forhen Hohenzollern-mus. og i Staatsbibl., Berlin). Statue af H. Bach (Strasbourg univ.).

Bibliografi i *Allgemeine deutsche Biographie* XXIII, Lpz. 1886 660f og *Schlesw.-holst. Lexikon* V, Neumünster 1979 179f. – *Lebensnachrichten über B. G. N. aus Briefen . . .*, udg. Dore Hensler I–III, Hamb. 1838–39 (eng. udg. 1852). *Die Briefe B. G. N.s* udg. Dietrich Gerhard og Will. Norvin I–II, Berlin 1926–29 (anm. af Otto Brandt i *Hist. Vierteljahrsschr.* XXVII, Lpz. 1932 610–19). *Hist. Zeitschr.* 3.r.II, München 1907 126–34 (N.s Erklärung über sein Verhältnis zu Preussen und zu Dänemark). *Forsch. zur internationalen Finanz- und Bankgesch.* B. G. N. als Finanz- und Bankmann [embedsskr. og forelsning], udg. Adolf Trende, Berlin 1929 (anm. af Axel Nielsen i *Hist. t.* 10.r.I, 1930–31 387f). *Efterl. papirer fra den Reventlowske familie*, udg. L. Bobe I–X, 1895–1931. – L. v. Schmoller i *Ahnentafeln berhmter Deutscher* I, Lpz. 1929–32 78–87. *Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1813* VI, 2, 1909; VII, I, 1912. Axel Linvald i *Hist. Zeitschr.* CXXIX, München 1923–24 86–94. Samme i *Hist. t.* 9.r.VI, 1928–29 417–33. Will. Norvin i *Scandia* IV, Sth. 1931 155–70. Barthold C. Witte: *Der preussische Tacitus*, Düsseldorf 1979. E. Badian i *Fund og forskn.* XXV, 1981.

Harald Jørgensen

Niebuhr, Carsten, 1733–1815, geodæt, opdagelsesrejsende. * 17.3.1733 i Ldingworth, Hadeln, Hannover, † 26.4.1815 i Meldorf, begr. sst. F: marskbonde Barthold N. (1704–49) og Cæcilia v. Duhn (1706–33). ~ 15.9.1773 i Kbh. (Petri) med

Christiane Sophie Blumenberg, * 29.3.1742 i Kbh. (Slotsk.), † 14.11.1807 i Meldorf, d. af livmedicus, justitsråd, dr.med. Henning Georg B. (1699–1745) og Christiane Dorothee Schmidt (1716–73). – Far til Barthold Georg *N.

N.s forældre døde tidligt, og han måtte i fire år arbejde på en slægtningens gård. Da han fik rådighed over sin formue studerede han 1755–57 ved et gymnasium i Hamburg og drog derefter til Göttingen for ved universitetet at uddanne sig som landmåler. Her modtog han orientralisten J. D. Michaëlis' opfordring til som astronom og geodæt at deltage i en ekspedition til Sydarabien som Michaëlis havde foreslået J. H. E. *Bernstorff at udsende. Foruden N. udpegedes som deltagere den danske filolog F. C. v. *Haven, den svenske naturforsker Peter *Forsskål, lægen C. C. Kramer, kobberstikkeren G. W. *Baurenfeind og en svensk tjener. N. forberedte sig nu med dansk understøttelse til rejsen ved studier, navnlig i astronomi. Med stor flid studerede han Tobias Mayers astronomiske system, især dennes metode til bestemmelse af geografisk længde ved hjælp af månedstancer. 1760 kom han til Kbh. og udnævntes til løjtnant i ingeniørkorpset. Bernstorff fik stor tillid til N. og overdrog ham ekspeditionens regnskabsvæsen. Den danske „Arabiske ekspedition“ afrejste 7.1.1761 på ekspeditionsskibet Grønland til Dardanellerne, opholdt sig længe i Konstantinopel og tog derfra med et handelsskib til Alexandria. Efter i næsten et år at have foretaget vigtige arkæologiske, geografiske, fysiske og naturhistoriske undersøgelser i Nedre-egypten og på Sinaihalvøen forlod ekspeditionen Egypten sept. 1762, indskibede sig til Suez, ankom efter et ophold i Djedda 29.12. til Loheia i Jemen og rejste videre over land til Mokka. Deltagernes sundhed var allerede da nedbrudt af rejsebesværlighederne og det uvante klima. Maj 1763 døde v. Haven, og Forsskål, der med største energi og dygtighed havde indsamlet et stort, hidtil ukendt materiale af planter og dyr og udarbejdet talrige notater, døde i juni på vej til hovedstaden San'å. Det lykkedes N. at bevare sit helbred nogenlunde ved et strengt gennemført orientalsk levesæt. I de følgende otte måneder fortsatte han sin udforskning af det hidtil ukendte Jemen. For at redde livet og dermed samlinger og notater måtte han 23.8.1763 forlade Mokka for at sejle til Bombay. Undervejs døde Baurenfeind og tjeneren, og kort efter ankomsten til Bombay også Kramer. N. var nu ene tilbage og så svækket at han først efter fjorten måneders ophold kunne tiltræde hjemrejsen. Den foregik pr. skib via Muskat i Oman til Bushir og herfra til Shiraz og ruinbyen Persepolis. Her aftegnede han under store fysiske anstrengelser de

vigtigste mindesmærker og indskrifter, men under arbejdet svækkedes hans syn i det blændende sollys. Via Bushir og Basra gik rejsen nov. 1765 til Bagdad, Mosul, Aleppo og Cypern, derfra tilbage over Jaffa og Jerusalem til Damaskus. Gennem Lilleasien, over Konstantinopel og til lands gennem Europa nåede N. Kbh. i nov. 1767. Han modtoges her med stor udmærkelse, udnævntes til ingeniørkaptajn og senere til medlem af flere lærde selskaber.

Om sin rejse udgav N. *Beschreibung von Arabien*, 1772 (hollandsk og fransk overs. 1773–74) samt *Reisebeschreibung nach Arabien und andern umliegenden Ländern I–II*, 1774–78 (senere hollandsk, fransk, dansk og engelsk overs.). Det 3. bind om rejserne i Palæstina og Syrien blev først udgivet 1837 i Hamburg. Endvidere udgav han Forsskåls efterladte botaniske og zoologiske arbejder: *Flora Ægyptiaco-Arabica*, 1775, *Descriptiones animalium, avium etc.*, s.å. og tavlerne dertil, *Icones rerum naturalium*, 1776. På grund af Forsskåls og v. Havens tidlige død blev ekspeditionens naturvidenskabelige og filologiske mål kun delvis nået. N.s egne hovedopgaver, korttegning og de astronomiske stedbestemmelser blev løst med en sådan nøjagtighed at man nu for første gang rådede over pålidelige kort over disse lidet kendte byer og områder, især Rødehavet og Jemen. Under indflydelse af astronomer pater Hell tovede N. til 1801 med at offentliggøre hovedparten af stedbestemmelserne (F. v. Zachs *Monatliche Correspondenz IV–VI*), men de vandt stor videnskabelig anerkendelse, særlig fra fransk side.

N. var en fremragende videnskabelig rejseforsker, i besiddelse af et skarpt blik for hvad der af det nye og ukendte han mødte havde størst videnskabelig betydning. I sit fag var han blandt de første i tiden, og han udfoldede en samlers flid, en mangesidighed i iagttagelsen og en nøjagtighed i beskrivelsen der altid vil sikre hans skrifter en høj rang i den geografiske rejse litteratur. W. B. Harris (Yemen, s. 61) udtaler, at „der er aldrig givet en klarere eller mere interessant og værdifuld Beskrivelse af Jemen“. Hans iagttagelser og kort har endnu deres store betydning, og W. G. Palgrave der 1862–63 gennemrejste Centralarabien dedicerede sit værk til erindringen om N. som den „der først aabnede Arabien for Europa“. N.s afskrifter af kileindskrifterne i Persepolis var uovertruffet nøjagtige; de var grundlaget for kileskriftens tydning ved G. F. Grotefend, Rasmus *Rask m.fl. og dermed en dybere forståelse af de sumeriske, babyloniske og assyriske kulturer.

1773 påtænkte N. en ny rejse over Tripolis til Sudan, men giftede sig og opgav alle rejseplaner.

Træt af sin militære stilling søgte og fik han 1778 embedet som landskriver i Ditmarsken og levede resten af sin tid i Meldorf, hovedsagelig optaget af embedsforretninger, have- og landbrug. I flere år opgav han al litterær syssel, men begyndte så igen at offentliggøre afhandlinger om orientalske forhold, hovedsagelig i *Deutsches Museum* (1781–91) og i v. Zachs ovennævnte månedsskrift (1801–03), bl.a. *Det Tyrkiske Riges politiske og militaire Forfatning*, 1790 (overs. fra *Deutsches Museum*, 1788). – Justitsråd 1778. Etatsråd 1808. – R. 1809. □Stik af J. F. Clemens, 1774, på grundlag af dette mal. af Hans Hansen (Fr.borg). Stik af C. C. Glassbach, efter dette skit, samt litografi 1868. To litografier af A. Kneisel efter tegn. af K. Paalow ca. 1809.

Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904. Die Briefe Barthold G. Niebuhrs, udg. Dietrich Gerhard og Will. Norvin I–II, Berlin 1926–29. – L. v. Schmöller i *Ahnentafeln berühmter Deutscher I*, Lpz. 1929–32. Barthold G. Niebuhr i *Kieler Blätter III*, 1816 1–86 (også som særtryk m. titlen C. N.s Leben, Kiel 1817; da overs. i *Athene VIII*, 1817 1–37 117–66). *Lebensnachrichten über Barthold G. Niebuhr*, udg. Dore Hensler I–III, Hamb. 1838–39. *Neues staatsbürgerliches Mag.* IX, Slesv. 1840 303f. Carl Ritter: *Die Erdkunde VIII*, I, 2. opl. Berlin 1847 6f 711–28 743f. Robert L. Playfair: *History of Arabia Felix or Yemen*, Bombay 1859 = *Selections from the records of the Bombay government*, n.s. XLIX. Walter Burton Harris: *A journey through the Yemen*, London 1893. David George Hogarth: *The penetration of Arabia*, London, N.Y. 1905. Ditlef Nielsen: *Studier over oldarabiske indskr.*, 1906 1–4. Samme: *Handbuch der altarabischen Altertumskunde I*, 1927 1–4. Otto Weber: *Forschungsreisen in Südarabien*, Lpz. 1907 = *Der alte Orient VIII*, 4 4f. M. Davidsen i *Politiken* 22. II. 1911. Eduard Glaser: *Reise nach Marib*, Wien 1913 = *Samml. Ed. Glaser I* 129f. Carl Christensen: *Naturforskeren Pehr Forsskål*, 1918. E. A. W. Budge: *The rise and progress of assyriology*, London 1925 (optr. 1975) 21f 62. C. F. Wandel: *C. N.s rejse i Jemen*, 1929. Pehr Forsskål: *Resa till lycklige Arabien*, Upps. 1950. Thorkild Hansen: *Det lykkelige Arabien*, 1962 (4. udg. 1980; ty. udg.: *Reise nach Arabien*, Hamb. 1965). Henny Harald Hansen i *Nationalmuseets arbejdsmark*, 1962 135–48. Samme sst. 1969 29–44. R. Spärck i *Nordenskiöld-samf.s t. XXIII*, Helsingfors 1963 110–36. Torben Wolff: *Danske ekspeditioner på verdenshavene*, 1967 13–41. Samme i *Bulletin de l'institut océanographique*, Monaco 1968, num. spec. II 582–601. Samme i *Naturens verden*, 1977 388–98. Samme sst. 1978 1–10. Dietmar Henze i C. N.: *Reisebeschreibung nach Arabien*, Graz 1968 III–XXII. H. Kirkerterp-Møller i *Fund og forskn.* XVII, 1970 79–94. Samme sst. XXIV, 1979–80 119–40. A. Kromann sst., 1976. – AV: *Jeg alene undkom*. Manus.: Ingolf Boisen, instr.: Anders Odsbjerg, Nunafilm 1981. – Papirer i Kgl. bibl.

Torben Wolff (Fr. de Fontenay)

Niebuhr (Nybuhr) Georg Carstensen, 1654–1713, søofficer. * 1654 i Fredrikstad i Norge, † 16.5. 1713 i Kristiansand, begr. sst. F: skipper Carsten Thiesen N. († tidligst 1694). Gift. N. sejlede fra sin ungdom til koffardis fra England hvor han blev naturaliseret. 1672 var han i

engelsk orlogstjeneste og deltog i søslaget i Sole Bay, og de to følgende år var han i hollandsk orlogstjeneste. 1675–77 førte han et i London hjemmehørende skib der 1677 blev opbragt på Gotland og ført til Stockholm hvor han blev antaget i svensk orlogstjeneste. 1678 var han overstyrmand i Aborren og n.å. overskipper og løjtnant med orlogsskibet Carolus og derefter s.å. med Nyckelen der sprang i luften ved indløbet til Kalmarsund 20.7. 1681–85 var han hvert år chef for en svensk fregat, men er derefter afgået fra svensk tjeneste. 1686 kom han til Kbh. hvor man, på grund af hans særlige kendskab til den svenske flåde og svenske havne, var meget ivrig for at antage ham i dansk orlogstjeneste. S.å. udnævntes han til kaptajn, var i de følgende år chef for forskellige skibe og skal i sept. 1688 have opdaget et svensk anslag om at spærre indgangen til Kbh. ved sænkning af otte med sten lastede skibe i indløbet. 1691–94 havde han orlov for at føre et koffardiskib Dorothea på rejser til Spanien og sendtes derefter 1694 til Norge for at hjemføre en der bygget fregat, men han havde det uheld at strande med denne i hårdt vejr ved Graberne i Bohuslen. Han blev i den anledning stillet for en krigsret der i febr. 1696 dømte ham til embedsfortabelse. Dommen blev stadfæstet af kongen, men på Niels *Juels forbøn forandret til en irrettesættelse, således at han fik sin charge igen. N.å. forfremmedes han til kommandørkaptajn, 1703 til kommandør, 1710 til schoutbynacht. I begyndelsen af 1700 hvervede han søfolk i Norge og i Bohuslen og benyttede lejligheden til i marts s.å. at spionere i Göteborg. Ved krigsudbruddet s.å. blev han chef for orlogsskibet Dronning Lovise og fra maj s.å. for Dannebrog. 1704 ansattes N. som indrulleringschef i Stavanger distrikt, 1707 forflyttedes han til Kristiansand hvor han tillige blev chef for galejværftet. 1709 blev han beordret til at udruste alle i Kristiansand oplagte skibe og fartøjer og med disse begive sig til Frederikstad. N.å. udnævntes han til chef for Norges sødefension og forblev i denne stilling til sin død. Han betegnes af Niels Juel som „en god søfaren Mand, flittig og gild Officer og en ædru Mand“.

Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–V, 1900–15; X, 1934. Olav Bergersen: *Fra Henrik Bielke til Ivar Huitfeldt IV*, Trondheim 1956.

Th. Topsøe-Jensen*

Niedt, Friedrich Erhard, 1674–1708, musikkforfatter. Døbt 31.5.1674 i Jena, begr. 13.4.1708 i Kbh. (Petri). F: harpenist Niclas N. og Anna Magdalena Baumgarten. ~ Anna Dorothea, * ca. 1676, † 1733.

Niedt, Friedrich Erhard

N. har rimeligvis været notar i sin fødeby før han i de første år af 1700-tallet slog sig ned i Kbh. Af eftertiden er N. først og fremmest kendt som forfatter til det tre binds musikteoretiske skrift *Musikalische Handleitung*, der især er interessant derved at han i højere grad end det var almindeligt i samtiden søgte at lade teorien holde trit med den levende kunst. N.s værker bragte hverken sin forfatter guld eller berømmelse, kun den berømte hamburgske komponist og musiklærde Johann Mattheson, der hyldede de samme synspunkter som han, ses at have taget sig af hans sag uden derfor dog blindt at underskrive hans lære; han omtaler ham med anerkendelse i *Grundlage einer Ehren-Pforte*, 1740. *Musikalische Handleitung* omhandler i sine tre dele, beregnet for organister, generalbas (1700; 2. udg. 1710), komposition af instrumentalmusik (1706, 2. fuldstændig omarbejdede udgave ved Mattheson 1721) og vokalmusik (udg. 1717 af Mattheson). Som en art indledning til dette trebindsværk, der vel endda har været beregnet på endnu at skulle suppleres med et par bind, er hans 1709 for kantorer udgivne *Musikaliches A.B.C.* at anse. – Skæbnen har ikke været N. god. Han synes at have kæmpet mod ublide kår og at have været genstand for uvilje og forfølgelse for sine skrifers skyld. 1704 søgte han forgæves stillingen som organist ved Nicolaj kirke i Kbh. Mens han var i Danmark udgav han foruden 2. del af *Musikalisches Handleitung* nogle suiter – seks i tallet – under titlen *Deutscher Franzose*, 1708 for tre oboer eller violiner og fagot eller strygebas. De ses ikke mere at eksistere. Litterært var han beskæftiget med kantatedigtning hvortil han rimeligvis selv også har komponeret musikken. Bevaret er teksten til *Der vergnügteste Stand*, 1708 skrevet til hoffet med en forherligelse af bondestanden og en begravelseskantate *Heldengedicht bey Beerdigung des Hrn. Ad. Fr. v. Trampen*, 1704 til musik af „Hautbois og Herpucker“. Desuden indledes de to første bind af *Musikalische Handleitung* i originaludgaverne af længere fortællende digte. Af kompositioner der tilskrives N. findes i *Denkmäler deutscher Tonkunst* XLI–L, 1915 nr. 21 og 34 to motetter.

Johann Mattheson: *Grundlage einer Ehrenpforte*, Hamb. 1740 (ny udg. ved Max Scheider, 1910, fot. opr. 1969) 63. [Fr.] Chr[ysander] i *Allgemeine musikalische Zeitschr.* XII, Lpz. 1877 551–56 566–73. V. C. Ravn i *Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag* I, 1886 30.

Nils Schiørring

~1° med *Margrete Fredkulla, † før 1130, d. af kong Inge Stenkilsen af Sverige og Christine. ~2° med *Ulvhild, ca. 1130, d. af nordmanden Hakon Finsson. – Far til *Magnus (ca. 1106–34). N. var den yngste af Sven Estridsens mange sønner og den sidste af de fem der var konger 1074–1134. Han har navn – i samtiden kun Nicolaus – efter den græske helgen Nicolaus af Myra, og da navnet først fandt udbredelse efter overførslen af helgenens ben til Bari 1087, har han vel som sine brødre og forgængere oprindeligt haft et gammeldansk navn. N. omtales tidligst 1086 da han ifølge sen tradition (Saxo) afløste sin bror Oluf som gidsel hos greven af Flandern, da Oluf valgtes til konge efter Knud den Hellige. Selv valgtes N. til konge 1104 efter broderen Erik Ejegod der året før var død på Cypern. Valget fandt sted på et stormandsmøde ved Isøre hvor han blev foretrukket fremfor en ældre bror og med tilsidesættelse af Eriks søn *Harald Kesja der var regent i faderens fravær. Som konge fulgte N. sine brødres kirkevenlige og samfundsreformatoriske politik. I nært samarbejde med ærkebiskop *Asser videreførte han Eriks omsorg for den ældre bror Knuds helgenkult i Odense hvis kirke fik gaver og udvidede privilegier; også andre kirker begunstigedes, og sin helgenbiografi over kong Knud dedicerede angelsakseren *Ælnoth til N. i en højstemt fortælle. Som broderen Erik ledede N. også den danske kirke med personlig kontakt til paven der nok sendte ham formanende breve, men samtidig fremstillede dansk kirkepolitik som et mønster for andre, bl.a. i et brev til den polske ærkebiskop. I verdslig henseende fortsatte N. bestræbelserne for at højne kongestyret som samfundsmagt. Hans privilegiebreve tilkendegiver en stigende myndighed over rigets hær- og retsvæsen og afslører en kraftig kongelig regalepolitik. Ved at indskrænke sin hird som personligt følge og i stedet placere desto flere hirdmænd som kongelige embedsmænd rundt om i landsdelene gjorde kongemagten til en konstant og stabiliserende faktor overalt, også i tiden mellem de periodise besøg under den kongelige rundrejse fra bygd til bygd. I tiden frem til 1130 gennemførte N. sammen med ærkebiskop Asser en udpræget fredspolitik der besegledes med fyrsteægteskaber, der specielt tilskrives dronningen Margrete Fredkulla, og som i hvert fald omfattede hendes svenske slægtninge samt sønnen Magnus der ægtede en polsk kongedatter. Kun i forhold til obotritterne herskede der ufred; en række vendiske indfald synes oftest inspireret af den obotrittiske knes Henrik, en dattersøn af Sven Estridsen, der var opdraget i Danmark og stillede uopfyldte krav om mødrearv. Som værn mod indfaldene

Niels, † 1134, konge. † 25.6.1134 i Slesvig. F: *Sven Estridsen (ca. 1020–74) og ukendt frille.

i Sønderjylland indsatte N. en grænsejarl Elav, og da han svigtede i sit hverv, siden brorsønnen *Knud Lavard som hertug. Knud skabte hurtigt grænsefred, og efter at Henrik og hans sønner var døde, opnåede han som knes herredømmet over det slaviske Wagrien, dog ikke for det danske rige, men som vasal af den tyske kong Lothar. Efter at konkordatet i Worms 1122 havde afsluttet investiturstriden mellem paven og den tyske konge, rejste ærkebiskoppen i Hamburg krav om at den danske kirke skulle tilbageføres til ham. Dertil føjedes en voksende rivalitet mellem N.s søn Magnus og hertug Knud der endte med Magnus' sammensværgelse og det svigefulde drab på Knud Lavard 7.1.1131. Dermed var freden brudt indadtil som udadtil, og venskabet mellem konge og ærkebiskop vendtes snart til fjendskab og åben kamp.

Da N. stillede sig solidarisk med sønnen og afviste Assers mægling, vendte de sjællandske stormænd, især Hvideslægten, sig truende mod kongen, Knuds bror Erik Emune rejste oprørsfanen og modtog valg som modkonge, mens kong Lothar krævede hævn eller bod for sin dræbte vasal. N. og Magnus, der vist i faderens alderdom var den faktiske styrer, kunne i de første år besejre Eriks anfald, men med Lothar, der med en hær var rykket frem til Dannevirke, måtte de slutte et ydmygende forlig med betaling af en stor erstatning. Da kong Lothar imidlertid 1133 vendte tilbage fra sin kejserkroning i Rom, var kravene om tysk overhøjhed over rige og kirke så truende, at Magnus fulgte kejserens stævning og på rigsmødet i Halberstadt i påsken 1134 på rigets vegne aflagde ed til ham og lod sig kongekrone af ham. Den kongelige kapitulation fik Asser, hvis ærkesæde samtidig skulle lægges ind under Hamburg, til at bryde sit livslange samarbejde med kongen. Han sluttede sig nu til Erik Emune, og i det blodige slag ved Fodevig (eller Hammer) besejrede de den kongelige hær 2. pinsedag 1134. Mens Magnus og de fleste af rigets biskopper faldt i slaget, reddede N. livet ved flugt. Han slap over til Jylland, og på Urnehoved ting sluttede Eriks bror Harald Kesja sig til ham mod at blive medkonge. N. fortsatte derfra til Slesvig hvor han trods advarsler drog ind i byen, hvis borgere som deres patron Knud Lavards hævner dræbte ham 25.6. – tre uger efter nederlaget ved Fodevig. Derefter anerkendtes Erik Emune som enekonge. □Fantasiportr. fra 1600-tallet i tegn. (Kgl. bibl.) og stik.

Kilder. Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 77–82 (da. overs. i Danske helgeners levned, ved Hans Olrik, 1893–94 (fot. opr. 1968) 21–28. Scriptores minores, ved M. Cl. Gertz I, 1917–18 (reprudg. 1970) 25–30 (da. overs. i Den ældste Danmarkskronike,

ved Jørgen Olrik, 1898 27–35). Necrologium Lundense, udg. Laur. Weibull, Lund 1923. Diplomatarium Danicum I.r.II, 1963 nr. 31–35 41f 58.

Lit. Curt Weibull i Hist. t. för Skåneland VI, Lund 1915 130–72 (også som særtryk m. titlen: Saxo, s.å.). Erik Arup: Danm.s hist. I, 1925 (fot. opr. 1961) 186–90 203–07. Laur. Weibull i Scandia I, Lund 1928 84–112 (også i forf.s Nordisk hist. II, Lund 1948 265–92). Hal Koch: Danm.s kirke i den begyndende højmiddelalder I, 1936 70–80. Helge Paludan i Historie ny r. VII, 1967 497–525. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977 269–86.

Aksel E. Christensen

Niels (Hellig Niels), † 1180, kongesøn. † 1180, begr. i Århus (Skt. Clemens k.). F: kong *Knud Magnussøn († 1157) og ukendt frille. – Halvbror til *Valdemar (1158–1236).

N.s liv er næsten ukendt. Han må have været ældre, men måske ikke meget ældre, end broderen den senere biskop Valdemar af Slesvig, idet denne (og efter kilderne han alene) kom til verden efter drabet på faderen ved opgøret mellem de tre medkonger Sven Grathe, Knud og Valdemar den Store, blodgildet i Roskilde 1157. N. må have ejet gods i nærheden af Århus og muligvis opholdt han sig mest her; 6.7.1176 nævnes han dog i et kongebrev udstedt på Skanderborg forrest blandt Valdemar den Stores „elskede og tro mænd“. N.s helgenlevned i den overleverede form er sent affattet (omkr. 1300) og vævet sammen med en fremstilling af hans jærtegn. Dødsåret 1180 stammer fra en notits i Rydårbogen, og dødsdagen kendes end ikke. Det er et vidnesbyrd om omfanget af N.s helgendyrkelse i Århus, at biskop *Ebbe ved et udstedt dokument gav afkald på bispens del af de offergaver der ydedes til den hellige N. og i stedet forordnede at de skulle deles med ½ til Århuskannikernes bord og ⅓ til byggearbejdet på den domkirke der da var under opførelse, en ordning som pave Honorius III stadfæstede 31.1.1217. Om kanonisationsprocessen vides ikke hvornår den er indledt, men 1254 og 1255 befandt den sig (endnu) på det (indledende) stadium hvor pavestolen ved dertil særligt bemyndigede høje gejstlige indkaldte beedigede vidnesbyrd om den hellige mands levned og jærtegn (breve af 25.7.1254 og af 13.12.1255 af hhv. Innocens IV og Alexander IV). Muligvis har det vanskeliggjort processen at pavestolen som den ene af tre kommissionærer udpegede abbeden af Øm kloster der på dette tidspunkt lå i strid med Århuskirken hvis uofficielle kongelige lokalhelgen N. var og – skulle det vise sig – blev. Også fra kongemagtens side kunne interessen for N.s egentlige kanonisation have været svindende i de følgende år under hensyn til bestræbelserne for at få helgenkåret Erik Plovpenning.

Danske helgeners levned, overs. Hans Olrik, 1893-94 (fot. optr. 1968). Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908-12. – Anne Riising: Danm.s middelalderlige prædiken, 1969. Helge Søgaard i Århus stifts årbøger LXVIII 1976-79 75-89.

Kai Hørby

Niels, † 1191, biskop i Viborg.

N. blev biskop i begyndelsen af 1154. Muligt er det at han modtog vielse af ærkebiskop *Eskil da denne med sine bisper var til stede i Viborg, og tronkræverne Knud og Valdemar blev hyldet som konger på landstinget (N.s brev af 17.1.1176, Rep. 31 = Dipl. Dan. I.r.III, nr. 54). Gennem en menneskealder styrede N. stiftet med kraft. Forholdet mellem bisp og kanniker, der ikke havde været uden brydninger, blev ordnet, domkapitlets stilling fæstnet forfatningsmæssigt og økonomisk. N. overlod domprovsten og brødrene, der fulgte Augustins regel, Skt. Margretes kirke i Asmild, Skt. Morten på Fur og Skt. Vincens i Lime med ret til indtægterne og pligt til at betjene kirkerne. Inkorporationen af Asmild har utvivlsomt sammenhæng med oprettelsen af et kloster for augustinernonner, knyttet til kirken. Et mandligt augustinerkloster grundede N. ved Skt. Peders kirke i Grinderslev; det var ikke blot forbundet med domkirken ved broderskab, men stod i et vist afhængighedsforhold til den ældre stiftelse. – Man har ikke nøje kunnet tidsfæste Viborg domkirkes opførelse, men efter alt at dømme fuldførtes den mens N. var biskop. 1189 blev Skt. Keld kanoniseret og skrinlagt, Viborg fik sin helgen – næppe uden Viborg-bispens initiativ. – N. var 1187 til stede på synoden i Lund som Absalon havde sammenkaldt for at skaffe liturgisk uniformitet i den danske kirkeprovins; det er sidste gang N. omtales i tidens akter. Ifølge en notits hos Peder *Olsen der har efterretninger om Viborgbisper i denne periode døde han 1191.

Ellen Jørgensen*

Niels, † 1218, greve af Halland. F: kong *Valdemar Sejr (1170-1241) og ukendt frille. ~ 1217 med Oda, d. af grev Gunzelin af Schwerin. – Far til *Niels (ca. 1218-51).

N. blev greve af Halland 1216, men de nærmere betingelser for hans besiddelse af dette område er ikke kendt. Med hustruen fik han halvdelen af Schwerin som pant for medgiften. Begge døde kort efter ægteskabet og efterlod sig sønnen Niels.

Ingvor M. Andersson i Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1953, 1954 3-35. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Niels, † 1233 el. 34, biskop i Slesvig.

N., der havde været kannik i Lund, blev biskop *Valdemars efterfølger i Slesvig, men først 1209, sytten år efter at Valdemar var blevet sat i fangetårn i Søborg, fik han den i dette tilfælde nødvendige pavelige dispensation. Domkapitlet havde valgt ham, og kongen lod mange gange gå bud til Rom om sagen, men Innocens III hævdede kirkens lov at ingen gejstlig måtte overtage et embede hvis indehaver var i live, forudsat at denne ikke var fjernet fra embedet ved kirkelig dom. – Ved denne tid gjorde en stærk centralisationsstræben sig gældende i Rom med forsøg på at føre den danske kirke, der var blevet tilbage i udvikling, ind under almenkirkelig skik, og fremskredne kirkemænd i Danmark måtte drages ind i disse bestræbelser. Ærkebiskop Anders *Sunesen såvel som biskop N. lagde oftere tvivlsmaal frem for Innocens III og Honorius III. – N. var efter Peder *Suneses død i mange år Valdemar Sejrs kansler; som sådan nævnes han mellem 1215 og 1230 i den fattige rest af diplomstof vi har tilbage. Han var med kongen på Øsel 1206 og fulgte med Anders Sunesøn fra Øsel over til Riga. 1219 var han med på det store tog til Estland.

Monumenta Germaniae historica. Scriptorum XXIII, Hannover 1874 256 302. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 106 108 109. Necrologium Lundense, udg. Laur. Weibull, Lund 1923 114. Bullarium Danicum, udg. Alfr. Krarup, 1932 nr. 54 65 86 142 143. – N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971 294f.

Ellen Jørgensen*

Niels, ca. 1218-51, greve af Nørre Halland. F: grev *Niels af Halland († 1218) og Oda af Schwerin. ~ Cæcilie (~ 2^e med mundskænk Anders Olufsen), d. af Jakob *Suneses søn Jens. – Far til *Jakob († 1309).

Ved forældrenes død overtog Valdemar Sejr rådheden over de godser i Schwerin der var pantsat for moderens medgift. Da grev Henrik af Schwerin fangede kong Valdemar på Lyø 1223 måtte denne for at komme fri frasige sig ethvert krav på Schwerin. N. blev først holdt skadesløs herfor da han forlængst havde nået voksen alder; 1.2.1241 fik han Nørre Halland som grevskab på gunstige, næsten ejendoms lignende betingelser, betingelser som det dog ikke lykkedes hans søn Jakob at opretholde i fuldt omfang da han 1283 (også han efter at have ventet længe) fik grevskabet Nørre Halland. Foruden Jakob efterlod grev Niels sig sønnerne Niels († ml. 19.10.1270 og 2.8.1271) og Anders († ml. 2.8.1271 og 20.11.1272) samt datteren Cæcilie der ægtede Tyge Torstensen.

Ingvor M. Andersson i Vetenskaps-societetens i Lund årsbok 1953, 1954 3–35. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Niels, † 1265, biskop i Slesvig. † 1265 i Vordingborg, begr. sst.

N. blev bispeviet af Jakob *Erlandsen. Som biskop i Slesvig havde han ligesom sin forgænger *Eskil († 1255) og efterfølgeren *Bonde en såre vanskelig stilling under striden mellem kongen og ærkebisp og under kampene mellem kongeslægten og de sønderjyske hertuger, og han kom til at døje meget ondt i den løvløse tid. Året efter at han havde tiltrådt sit embede blev han om natten overfaldet og fanget af en skare væbnede folk, ført af Tyge Lille der hørte hjemme i Slesvig stift, og først løsladt da han lovede at betale 1000 mark sølv. Under striden mellem Christoffer I og Jakob Erlandsen sluttede N. sig til kongen, men denne lønnede ham ilde da han i hans fravær bortførte liget af Erik Plovpenning der havde fået helgenry, fra Slesvig domkirke til Ringsted. Efter Christoffers død 1259 var N. blandt de bisper der kronede hans søn i Viborg, og den unge konge stadfæstede tidligere kongers breve til Slesvig bispestol, gav Åbenrå by i pant for de kirketiender Christoffer havde taget og skænkede forskelligt gods til gengæld for tro støtte – måske også for at holde Slesvig-bispen fast. Da den kongelige hær 1261 rykkede ind i Sønderjylland for at bekæmpe hertug Erik var N. ved enkedronningens og den unge konges side og blev sammen med dem fanget på Lohede. Jakob Erlandsen begav sig – således lød rygtet i Rom – til det sted hvor de var i forvaring og fik udvirket at bispen blev lagt i lænker. N. var dog i hvert fald i april 1263 atter ved sin domkirke; det er sandsynligt at han er gået på forlig med hertugen der allerede havde vundet domkapitlet og umiddelbart efter slaget på Lohede taget det under sit værn. Ifølge nogle mangelfuldt overleverede årbogoptegnelser skal N. have givet hertugen troskabsed, men pludselig have brudt den hvorefter han flygtede til kongeriget.

N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963 (ny udg. 1971).

Ellen Jørgensen*

Niels, † 1267, biskop i Viborg.

Efter at biskop *Gunner var død 1251 blev N. hans efterfølger som biskop af Viborg. Om hans styrelse af stiftet ved vi så godt som intet. I overleveringen fremtræder han fortrinsvis som kongens kansler. Han nævnes første gang 1253 som sådan, kan ganske vist allerede da have fungeret en tid, næppe dog under Abels regering. I diplo-

mer fra 1250–52 forekommer stadig en afgrænset kreds af personer der var kong Abels nærmeste, men N. er ikke blandt dem. Gennem en lang år-række lige til sin død tjente han Christoffer I og Erik Klipping og stod ved deres side under striden med ærkebiskop Jakob *Erlandsen. I procesakterne forlyder det at N. med grev Ernst af Gleichen, gælkeren Niels *Erlandsen og drosten Peder *Finsen er kongens rådgivere (jfr. vidnerne ved kongens breve), og pave Alexander IV sigter i en skrivelse 1259 til den indflydelse han har, og bebrejder ham at han ikke har virket for at få kongen til at løslade ærkebispen. Men hvor stærk politisk indflydelse N. i øvrigt har øvet, hvad han har betydet for Lovgivning og forvaltning, hvad indhold hans embede har haft, derom kan ifølge overleveringens art, ifølge selve sagens natur intet sikkert siges.

Erik Arup: Danm.s hist. I, 1925 (fot. optr. 1961) 296–317. Poul Johs. Jørgensen i Hist. t. 9.r.IV, 1925–26 330–34. N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963 (ny udg. 1971).

Ellen Jørgensen*

Niels, ca. 1480, broder i Sorø, i indledningsdigtet til den plattyske oversættelse af den gammeldanske rimkrønike nævnt som dennes forfatter (Broder Nigels to Sore). Hermed stemmer de oplysninger som Jacob *Langebek (1749) giver i sin jubeltale over Christian I hvor han efter et håndskrift af historikeren Claus *Lyschanders De Scriptoribus Danicis nævner „N. af cisterciensernes orden, munk i Sorø“ som en i gudelige og verdslige skrifter kyndig mand, sit århundredes berømteste danske digter og historiker, en utrættelig efterforsker af gamle sager, forfatter af et på det fædrene mål skrevet elegant og fint digt om rækken af danske konger fra Dan til kong Hans (hvortil dog er at bemærke at Lyschander selv har tillagt denne Sorømunk navnet Olaus; således i alle til nutiden bevarede afskrifter af hans litteraturleksikon såvel som i forfatterlisten i hans Danske Kongers Slectebog, 1622: Olaus Sorensis). De linjer i den plattyske oversættelses indledningsdigt hvor broder N. i Sorø nævnes modsvares i den danske rimkrønikes indledningsdigt (kun opbevaret i nogle optegnelser af franciscanermunken Petrus Olai) af det ubestemte udtryk: en broder i Soer. Sandsynligvis senere tilføjede er digtets slutningslinjer der henfører rimkrøniken (og broder N.) til den tid da Oluf Mortensen (Baden) var biskop i Roskilde († 1485) og Peder (Benedictsen) abbed i Sorø (1467–76).

Efter sprogformen kan rimkrønikens forfatter henføres til Sjælland; forskellige følelsesbestemte udtryk vidner om at han hører til i Sorø klo-

Niels

ster. Sproglige og metriske forhold tyder på at rimkrøniken i sin tid har været afsluttet med linjerne om kong Christian 1s besøg hos paven 1474 (senere gøres tildigtninger om prins Hans' troløvelse 1477 og derefter om hans bryllup 1478 og kongens død 1481). Med et tilføjet indledningsdigt er dette værk tilegnet kong Christian I. 1495 blev det – „vel oversat og rettet“ – trykt på Gotfred af *Ghemens presse, efter den almindelige antagelse som den ældste danske, i Danmark trykte bog. Når traditionen har knyttet rimkrøniken til broder N. i Sorø må man sandsynligvis have opfattet ham som forfatter af værket som helhed. Imidlertid kan det ikke omtvivtes at krøniken rummer betydelig uensartethed; men det er tvivlsomt om denne skal tydes som fremkaldt af skiften i stoffets art og rimerens oplagthed eller som vidnesbyrd om tilstedeværelsen af en række forfattere (Sorømunke fra tiden ca. 1450–75). Det fra forskellige kilder (især Thomas Gheysmers Saxo-udtog og Sjællandske Krønike) hentede stof er fremlagt i monologisk jeg-form, idet hver konge fortæller om sin regeringstid. Gennemgående er versene selvformede, til dels i ægte poetisk form. Stilistisk afviger krøniken fra de mere fremmedprægede middelalderdigtninge som de oversatte rimede ridderromaner (Eufemia-viserne) og står med et mere hjemligt og folkeligt præg, med nogen tilslutning til folkevisen og den mundtlige eventyrtælling. I trykt form blev den en yndet folkebog, „Folkets aldrig afløste, mindre erstattede, Liv-Bog i Fædrelandet Kronike“ (Grundtvig).

N. F. S. Grundtvig i Dannevirke I, 1816 35–72 167–208. Samme i Nytt aftenbl., 1826 nr. 4. Chr. Molbech i Den danske rimkrønike, 1825 (fortalen). H. F. Rørdam: Klavs Christoffersens Lyskanders levned, 1868 291. C. Rosenberg: Nordboernes åndsliv II, 1880 383–94. Jul. Paludan: Danm.s lit. i middelalderen, 1896. V. Dahlerup i Sorø. Klosteret. Skolen. Akademiet I, 1923–24 140f. Johs. Brøndum-Nielsen: Om rimkrønikens sprogform og tilblivelse, 1930 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept. 1930. Ellen Jørgensen: Historieforskn. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960) 56–59. Hans Brix: Analyser og problemer III, 1936 132–61.

Johs. Brøndum-Nielsen*

Niels Hallandsfar, – 1286 –.

N. H. er en af de indflydelsesrige danske mænd der (højt sandsynligt uskyldigt) dømtes fredløse for drabet på Erik Klipping 1286 og straks derpå gik i den norske konges tjeneste. De dømtes i pinsen 1287 af danehoffets domstol efter en procedure hvorom de siden hævdede at den ikke var i overensstemmelse med dansk retspraksis. Først 1295 fik de fredløse lov at vende tilbage til Danmark når de blot ikke kom for kongens åsyn. N. H.s politiske rolle og betydning er ikke nærmere kendt.

Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (fot. opr. 1961). Hugo Yrwing: Kungamordet i Finderup, Lund 1954 = Skr. utg. Vetenskaps-societeten i Lund XLV. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Niels Jyde, se Jyde, Niels.

Nielsen

Patronymet N., der i udbredelse i Danmark kun overgår af Jensen, bæres af utallige slægter uden at disse er indbyrdes beslægtede. Der skal her nævnes seks.

I. En slægt der føres tilbage til taffeldækker Mathias N. (1694–1762) hvis søn Christian N. (1751–1835) var kammertjener hos Frederik VI.

II. En slægt der føres tilbage til kromand i Augustenborg Marcus N. (1712–97) hvis søn overjæger og stutmester Nicolai N. (1737–98) var ~ Frederikke Henriette Wagrien (1747–1811), uægteskabelig datter af hertug *Frederik Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Pløn (1706–61).

H. *Grüner-Nielsen var ~ Ellen Mathilde Keiser-Nielsen, d. af undervisningsminister S. *K.-N.

III. En slægt hvis først kendte mand, smed i Vejrum Jens N. (ca. 1653–1719), var far til hattemager i Hjermind Niels Jensen Veirum (1696–1768) hvis søn Christian N. (ca. 1739–89) blev hattemager i Hjørring.

IV. En oprindelig fynsk slægt hvis først kendte mand, Niels Knudsen (–1755) i Bolbro, var far til smed i Odense Knud N. (1732–97) hvis søn var sognepræst Lars N. (1767–1849).

V. En slægt der føres tilbage til husmand i Rorslev Niels Berthelsen (1785–1847).

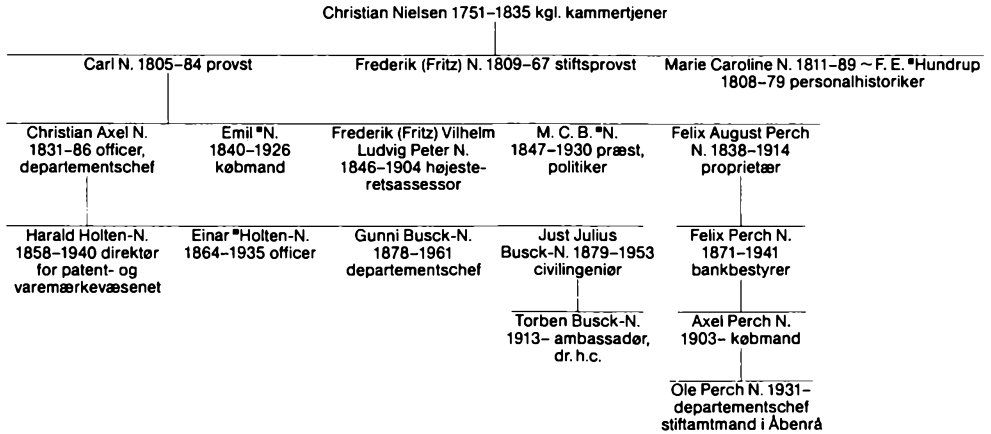
VI. En slægt der føres tilbage til snedker Knud Christensen, født i Fjellerad, Gunderup sg., hvis søn var snedker i Skibsted ved Hadsund, senere ved Hindholm højskole, Niels Knudsen.

Chr. *N. (1835–91) var ~ Laura Vilhelmine Marie Stallknecht, plejedatter af højskoleforstander Anders *Stephansen. L. C. *N. (1871–1930) var ~ 1° med Margrethe Dorph-Petersen, d. af skuespiller J. F. *D.-P.

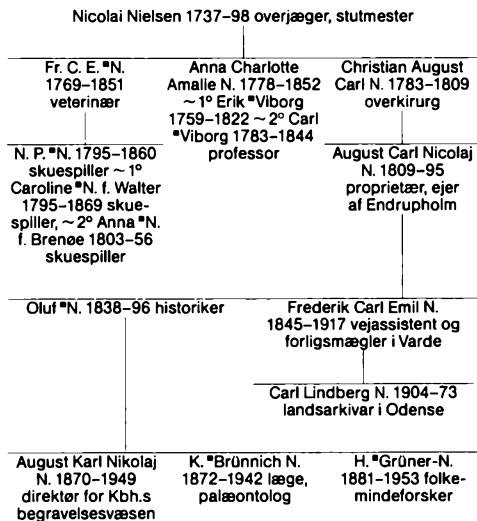
(I) F. E. Hundrup: Stamtbl. over Mathias Nielsens descendenter, 1875. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 680–88. C. Jespersen: Stamtbl. over den bornholmske familie Jespersen, 4. udg. 1941 (Perch-Nielsen). (II) Carl Lindberg Nielsen: Nogle uægte efterkomere af hertug Frederik Carl af Pløn, i Pers.hist. t. 9. r. II, 1929 85–100. (III) Jørgen H. Nielsen: Stamtbl. over efterkommerne af Christian Nielsen i Hjørring, 1908. (IV) A. Krog: Stamtbl. over familien Nielsen, 1917. (V) Aage Bonde: Professor Rasmus Nielsen og Viborg, i Fra Viborg amt, 1960 177–98. (VI) A. Kann Rasmussen: Soraner-biografier 1822–1900, 1977 579–80.

Hans H. Worsøe

Tavle I

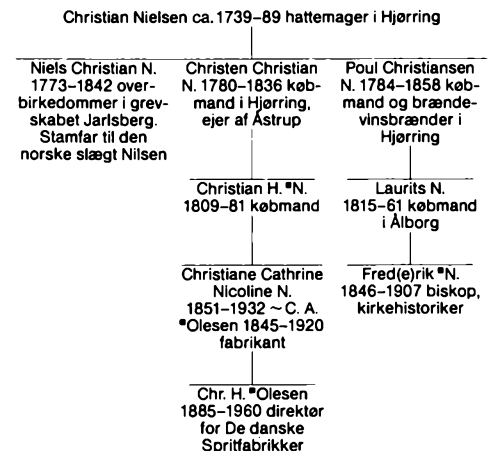

Tavle II

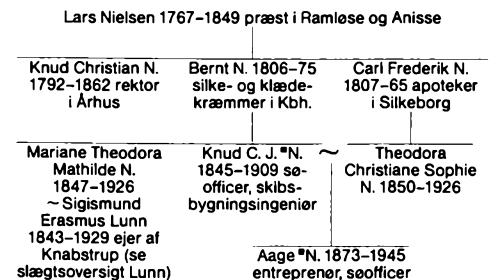

Nielsen, Anders Hansen, 1809–90, præst, personalhistoriker. * 24.9.1809 i Ålborg, † 30.12.1890 sst., begr. sst. F: købmand, senere agent og forligskommissær Joseph N. (1772–1848, ~ 1° 1798 med Bolette Nørager, ca. 1767–1806) og Christiane Jacobi Tranmoes (1772–1835, ~ 1° 1797 med klædehandler i Ålborg Anders Hansen, 1764–1802). ~ 31.3.1840 i Ålborg med Vilhelmine Constance Møller, * 28.4.1819 i Ålborg, † 3.3.1905 sst., d. af købmand, agent Poul M. (1783–1854) og Bartholine Clementine Gleerup (1786–1852). – Halvbror til Peder *Hansen (1798–1880). N. blev student 1828 fra Ålborg, cand. teol. 1833 og atter 1834, hvorefter han s.å. blev konstitueret

Tavle III

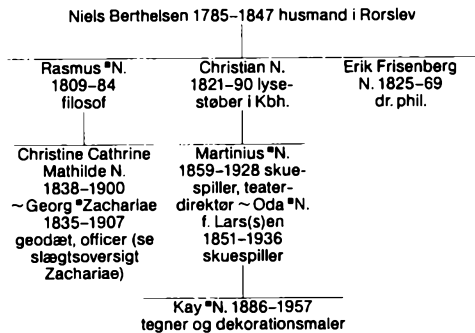

Tavle IV

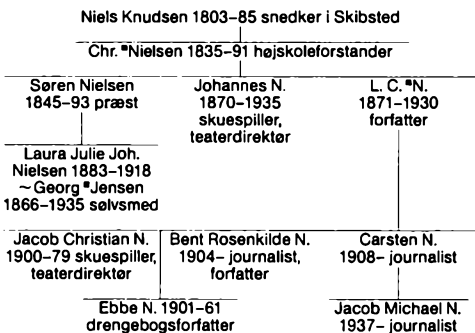

som lærer ved Ålborg latinskole og 1835 adjunkt sst. samt bibliotekar ved stiftsbiblioteket. 1839 blev han sognepræst i Aggersborg, 1842 i Understed og Karup og 1852 i Skæve, alle steder i Ålborg stift. Fra sidstnævnte embede tog han 1876

Tavle V

Tavle VI

sin afsked på grund af svagelighed og levede derefter i Ålborg optaget af genealogiske og personalhistoriske studier som rektor E. *Tauber i Ålborg havde vakt hans interesse for, og han arvede Taubers skrevne samlinger på dette område. – N. var en uhyre beskeden mand og var mere samler end publicist. Hans hovedarbejde er *Personalhistoriske Notiser om Embeds- og Bestillingsmænd i Aalborg i Fortid og Nutid*, 1879–80 med senere tillæg (sluttet 1890), til hvilket rektor Tauber havde efterladt ham nogle mindre forarbejder, så det lodige værk som helhed må betragtes som N.s. Endvidere har han udgivet stamtavler over slægterne Berling, Hasselbalch, Kold samt Kiellerup og Strøyberg, men en meget væsentlig del af hans fortjeneste ligger i den bistand han har ydet andre forskere som F. E. *Hundrup, S. V. *Wiberg, Sofus *Elvius m.fl. En del af hans håndskrevne samlinger findes i Det nordjyske landsbibliotek i Ålborg, de øvrige i Det kgl. bibl. (S. Elvius' og N.s papirer). □Foto.

F. E. Hundrup: Lærerstand ved Ålborg katedralskole II–III, 1870 = Progr. for Ålborg katedralskole 76 79. S. V. Wiberg: Personalhist., statist. og geneal. bidrag til en alm. da. præstehist. I, 1870 (fot. opr. 1959) 11 (forta-

len). Aug. F. Schmidt i Vendsysselske årbøger, 1963 12–17.

C. Klitgaard*

Nielsen, A. Kjerbye, se Kjerbye Nielsen, A.

Nielsen, Andreas Sixtus, 1832–1909, præst i USA. * 6.8.1832 i Ålborg, † 26.3.1909 i Withee, Wisc., begr. sst. F: skrædder Hans Hendrik Sathmann N. (1809–68, ~ 2° 1855 med Karen Marie Johansen, 1822–tidligst 80) og Marie Cathrine Seerup (1808–54). ~ 29.10.1858 i Dronninglund med Johanne Poulsen, * 20.5.1835 i Elsø, Mors, † 1910 i Withee, d. af bolsmand Poul Jensen og Maren Pedersdatter.

N. kom i skrædderlære hos sin far og rejste siden som svend i udlandet. I Norge blev han kristeligt vakt og ønskede nu at komme i kirkens tjeneste; han virkede nogle år som lægprædikant i Vendsyssel og blev her grundtvigsk påvirket. Da Udvalget for evangeliets forkyndelse blandt danske i Nordamerika 1871 søgte præster, meldte N. sig straks og blev antaget som den første udsending. S.å. rejste han og blev efter nogen søgen antaget som præst for den danske menighed i Cedar Falls, Iowa. Derefter tog han tilbage for at hente sin familie og for at blive ordineret af biskop P. C. *Kierkegaard i Ålborg; men da lægfolk ikke på det tidspunkt kunne ordineres i folkekirken, rejste han atter s.å. med familien til Amerika og blev nu ordineret af pastor C. L. *Clausen i St. Ansgar i Iowa. I denne nybygger-tid – også kirkeligt – for de danske i Amerika fik N. snart en førerstilling. Årligt øgedes tallet af menigheder og præster, og der måtte en vis organisation til at holde de spredte grupper sammen. N. yndede ikke organisation og regler; han ville helst lade ånden og evangeliet virke i frihed – men allerede 1872 ordinerede han nye præster, og da Kirkesamfundet stiftedes blev han 1879–95 dets formand og ordinator. Ofte skrev han – i Dannevirke og andre blade om kirkelige forhold, men hans største indflydelse øvedes i kraft af åndelig myndighed og den varme, hvormed han prædikede. N. var også en duelig administrator som helst fulgte sit milde og barnlige sind, men om fornødent kunne være særdeles fast. Han var sjælesørger for mange, og var der vanskeligheder mellem præster og menigheder rejste han lange veje for at jævne ud, ofte med held. „Gamle N.“ – som han snart blev kaldt – var et livligt og let bevægeligt gemyt, præget af alvor og lune, og han er uden tvivl den mest fremtrædende af pionererne for en grundtvigsk præget, dansk kirkelighed i Amerika. Han var præst i Cedar Falls 1871–76, i Chicago 1876–93 og i Withee (Wisc.) 1893–1909. – R. 1896.

□Relief på gravsten, rejst 1911 af den da. kirke i Amerika. – Mindesten 1924 i Sæby ved åen.

Anton Jakobsen i Vendsysselske årbøger IX, 1931 29–42. Thomas Larsen: En gennembrudstid IV, 1934 69–95. Enok Mortensen: The Danish Lutheran church in America, 1967 = Kirkehist. studier 2.rk. XXV. Niels T. Næssgaard i Ålborg stiftsbog 1976 41–52. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

M. F. Blichfeld*

Nielsen, Anthon Wilhelm, * 1909, bryggeridirektør. * 10.1.1909 på Frbg. F: snedkervend Anthon Peter N. og Anna Marie Christiansen (* 1876). ~ 2° med Emma Andrés, * 6.5.1905 i Hellebæk, d. af fabrikkbestyrer, senere direktør for Hellebæk klædefabrik Johan Heinrich A. (1868–1930) og Minna Vilhelmine Ernestine Thurmann (ca. 1874–1959).

Som 14-årig kom N. i mejerilære; men efter et ophold på Dalum landbrugsskole lod han sig handelsuddanne, en uddannelse han supplerede ved rejser til Norge, England, Holland og Tyskland. Da han kom hjem blev han 1930 direktør for Åshøj Mejeri A/S på Sjælland. Allerede året efter købte han sig ind i mejeriet, og senere erhvervede han hele aktiekapitalen. Mejeriet var et af de 16 der kom ind under den storkøbenhavnske mælkeordning til rationalisering af hovedstadens forsyning med mælk; men N. lod det dog træde ud igen fordi det kun måtte arbejde inden for sit eget distrikt. Som mejerimand var han til 1948 medlem af bestyrelserne for Storkøbenhavns Mejerier, Storkøbenhavns Mejeriers Fællesindkøb og Storkøbenhavns Mejeriers Likvidationsselskab. 1951 solgte han Åshøj til likvidationsselskabet for et millionbeløb. Efter salget havde N. vist tænkt sig at tage den lidt med ro; men det kom ikke til at vare længe. Allerede samme år modtog han fra daværende statsminister Erik Eriksen, der igen var inspireret af Grosserer-Societetets komité, opfordring til at søge stillingen som direktør for Den kgl. grønlandske handel der stod over for en reorganisering. N. fik stillingen som han beklædte til 1956. Det var i disse år Grønlands omformning til et moderne samfund satte ind, og N. blev ved sin legendariske flid og administrative dygtighed en af formidlerne. Han berejste flittigt den store ø, og det siges at der ikke er det udsted han ikke har besøgt. Som en særlig tak for hans indsats for fiskeriet udnævnte Sukkertoppen ham i 1960 til byens første æresborger. 1956 forlod N. „handelen“ for at blive adm. direktør for Carlsberg Bryggerierne. Hovedmonumentet for hans indsats her er vel sammenslutningen med Tuborg til De forenede Bryggerier A/S der fandt sted 1970. N. var formand for direktionen til

1974 og derefter medlem af bestyrelsen til 1980. Virksomheden ekspanderede kraftigt i disse år: nye bygninger blev anlagt og en lang række udenlandske selskaber oprettet både i Europa og hinsides havene. Som bryggerileder blev N. med årene noget af en legende, identisk med sin arbejdsplads, på færde tidligt og silde og allevegne. „En hård negl!“ sagde man, en betegnelse han dog ikke selv ville skrive under på så længe han ikke forlangte mere af andre end af sig selv. Han var ikke lige afholdt af alle, men nok respekteret for sin viden, autoritet og handlekraft. N. har været og er medlem og formand for en lang række nævn, udvalg og bestyrelser. Mange vedrører Grønland og Carlsberg, men herudover kan nævnes: forvaltningsnævnet 1952–65, udvalget om centraladministrationens organisation til 1965, priskontrolrådet – senere monopolrådet – fra 1955, atomenergikommissionen 1964–74, Industrirådet 1956–79 (bestyrelsen 1961–72), Bryggeriforeningen (formand 1959–76), Akademiet for de tekniske videnskaber, Den danske Bank (formand fra 1965). N. ejer godset Rødsteenseje ved Odder og Uhre Hedegård ved Isenvad (sydøst for Ikast) hvor han bl.a. har opdyrket den såkaldte „Københavnrhede“. Som landmand er han formand for A/S Jysk Landvinding og for Det danske hedeselskab. For sit arbejde her og på landbrugsområdet i øvrigt fik N. 1975 tildelt Det kongelige danske landhusholdningsselskabs største sølvbæger. – R. 1952. R¹. 1956. K. 1965. K¹. 1971. S.K. 1979. □Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Mal. af Peter Greenham, 1976 (Bryggeriforen.). Mal. af samme (Den danske Bank). Buste af Gottfred Eickhoff, 1977 (Carlsberglaboratoriet; 1978 Carlsbergbryggeriet i Northampton). Mal. af Peter Greenham, 1981. Mal. af Lauritz Jessen, 1981 (Sukkertoppen kommune). Foto.

Interviews i Politiken 4.1.1959, Børsen 6.1.1969 og Jyllandsposten 7.1.1979. – Stig luul i Brygmesteren XXVI, 1969 36–38. Leif Hansen i Aktuelt 20.10.1978. Berl. tid. 9.1.1979.

Finn H. Lauridsen

Nielsen, Alfred Valdemar Frederik, 1862–1942, musikbibliograf. * 22.2.1862 i Kbh. (Trin.), † 4.1.1942 sst., begr. sst. (Ass.). F: kaptajn, tømrermester Jacob Peter N. (1830–1905) og Jacobine Kirstine Birck (1838–1916). Ugift.

N. kom 1877 i boghandlerlære hos A. G. L. Schnipp i Helsingør, var derefter lærling og medhjælper hos A. C. Riemenschneider i Kbh. 1887 fik han ansættelse hos H. Hennings i Hof-Musikhandelen (senere Nordisk Musikforlag), blev hurtigt hans højre hånd og overgik efter firmaets sammenslutning med Wilhelm Hansens

Musikforlag til sidstnævnte 1925 som fuldmægtig. Fra 1917 var han Musikforeningens forretningsfører indtil foreningens ophævelse 1932 og beklædte siden 1927 samme post i Kammermusikforeningen. 1906 udgav han den populære operafører *Nibelungens Ring af Richard Wagner* (4. opl. 1910), 1907 med N. H. Rasmussen *Syng! Marschsange for Gymnastikere* (9. opl. 1923); forskellige mindre artikler om musikbibliografiske og musikhistoriske emner fra hans hånd findes i tidsskriftet *Musik* (1917–25). – 1899–1930 leverede N. den årlige fortegnelse over udkomne musikaler til Gads *Dansk Bogfortegnelse* (senere fortsat i *Musik og Handel* samt som *Dansk Musikfortegnelse* 1931ff). Hertil slutter sig den store tobinds *Sang-Katalog. Alfabetisk Stikords-Fortegnelse over de paa danske, finske, norske og svenske Forlag udkomne Sange*, 1916–24, et for dansk musikhandel uundværligt hjælpemiddel. Han førtes herigenem ind på musikbibliografens i Danmark lidet opdyrkede felt. N. har dels udarbejdet grundlæggende værkfortegnelser over flere af 1800-tallets danske hovedkomponisters produktion: Niels W. Gade (Aarbo for *Musik* 1924, 1926; *Musikhistorisk Arkiv* I, 1932); J. P. E. Hartmann (i *Richard Hove*: J. P. E. Hartmann, 1934); P. E. Lange-Müller (*Musik* IV, 1920); Fr. Kuhlau og P. Heise (begge i ms. i Det kgl. bibliotek); dels har han, der var en fin kender af dansk digtning, samlet oplysninger om musik til en lang række af vore digteres arbejder: Adam Oehlenschläger, N. F. S. Grundtvig, Chr. Winther, Emil Aarestrup, H. C. Andersen, Chr. Richardt, Ernst v. d. Recke, Holger Drachmann, J. P. Jacobsen, Thor Lange (alle i ms., skænket af N. til Det kgl. bibl.). I ms. foreligger ligeledes *Fortegnelse over ældre danske Sange 1650–1850*. Ved sin kundskabsfyldte, sin hjælpsomhed og sin store elskværdighed var N. gennem det meste af et par menneskealdre en af dansk musikhandels og dansk musiklivs faste støtter. □Mal. af K. Bjerre, 1895. Tegn. af N. Bjerre. Foto.

A. N. i Bogormen, 1927 38–41; 1928 85–90. – A. Dolle-
ris: Danm.s boghandlere 1906–18, 1919 268f. C. Beh-
rens i *Dansk musik t.*, 1942 16f.

H. Topsøe-Jensen*

Nielsen, Alfred Julius, 1884–1963, missionær. * 11.4.1884 i Odense, † 11.1.1963 i Askov, begr. sst. F: gymnastiklærer Niels Albjerg N. (1854–1938) og Ane Andersen (1852–1942). ~ 1° 25.8.1911 i Odense med Christine Elisabeth Holm, * 8.4.1880 i Odense, † 4.8.1943 i Jerusalem, d. af forvalter P. H. og Caroline Jørgensen. ~ 2° 7.7.1947 i Jerusalem med Erna Elisabeth

Georgi, * 18.5.1899 i Dresden, d. af Emil G. og Ernestine Hertzog. – Far til Svend *Holm-Nielsen.

N.s barndomshjem var grundtvigsk præget. Og så den unge N. fandt snart sin plads i det grundtvigske menighedsliv der udfoldedes i Odense omkring den senere biskop A. Rud, dengang sognepræst ved det nylig oprettede Ansgar sogn, og Emil *Koch, præst ved Hospitalskirken. N. havde egentlig tænkt sig at studere teologi, men valgte med sine store sproglige interesser efter studentereksamen 1902 at studere filologi. Allerede som student viste han sig som en fremragende sprogbeğavelse hvorfor han uden vanskelighed kunne tage skoleembedseksamen i dansk og tysk i 1909 med hovedkarakteren laudabilis. I Kbh. havde N. hurtigt fundet vej til de grundtvigske kredse der samledes omkring Kbh.s valgmenighed hvor Fr. *Jungersen var præst ligesom han blev medlem af den grundtvigske Studenterkredsen. Men hvor stærkt og blivende et indtryk N. end havde fået af den grundtvigske kristendom blev han aldrig „partigænger“. Allerede som student knyttede han således forbindelse med den fløj af Den kristne studenterbevægelse der havde sit samlingspunkt i Studenterhjemmet. Studenterbevægelsen var opstået i 1890erne under engelsk og amerikansk inspiration, og det var her gennem ledende skikkelser som John Mott, Robert Wilder og L. P. *Larsen at N. fik kendskab til den moderne missionsbevægelse. Selv om han var kritisk over for meget i denne angelsaksiske vækkelsesfromhed stod det efterhånden klart for ham at det var en pligt for ham at drage ud og virke som missionær. Han overvejede at træde i den af mange grundtvigske støttede danske Santalmissions tjeneste. Det endelige valg faldt imidlertid på Østerlandsmissionen der var stiftet 1898 af Einar *Prip med det formål at drive „Evangelisations- og Missionsarbejde i det hellige Land eller dets Nabolande“. En væsentlig årsag til dette valg var hans bekendtskab med Vilhelm *Sørensen, sognepræst i Husby på Fyn og Østerlandsmissionens formand 1898–1911. 1909 blev N. antaget som missionær af Østerlandsmissionen. Denne havde i 1905 fra irske presbyterianske missionærer overtaget deres arbejdsområde i Kalamun-distriktet mellem Damaskus og Homs i Syrien. Dermed fulgte forpligtelsen til at videreføre de af dem grundlagte skoler og drage omsorg for de små evangeliske menigheder de havde oprettet. Selv om N. blev antaget til at tage sig af drengeskolerne skulle han også virke som præst. Efter at have bestået en teologisk tillægsprøve ved Kbh.s univ. ordineredes han 23.8.1911. Kort efter blev han gift og rejste til Syrien.

Efter at have lært arabisk sprog slog N. sig 1912 ned i Nebk nord for Damaskus hvor han ved siden af skolearbejdet øvede præstetjeneste for de syriske menigheder. Den første verdenskrig, hvor det tyrkisk-osmanniske rige stod på Tysklands side, tvang imidlertid i 1915 N. og hans familie sammen med de øvrige østerlandsmissionærer til at forlade Syrien og vende tilbage til Danmark hvor han bl.a. virkede som præst i folkekirken. Først 1921 kunne N. med sin familie atter vende tilbage til Syrien.

De kristne missioner der virkede i Mellemøsten opfordrede efter krigen N. til at optage et direkte evangeliserende arbejde blandt muslimer. Han tog mod udfordringen og slog sig ned i Damaskus hvor han de følgende år gennem en læsestue, bibel- og traktatuddeling og personlige samtaler knyttede kontakt med muslimer. N.s særlige evner kom netop her til deres ret. Han var en fremragende arabist og dybt fortrolig med Islam. Han trængte sig ikke ind på folk, men ønskede gennem en dialog at præsentere muslimerne for det kristne budskab. Samtidig udfoldede han en betydelig litterær virksomhed på arabisk der netop skulle tjene dette formål.

Hans virksomhed stødte imidlertid på en så stærk modstand hos muslimerne at de franske myndigheder – Syrien var siden 1919 fransk mandatområde – i 1929 i realiteten tvang ham til at indstille sit arbejde. Han blev så som sprog lærer knyttet til Newman School of Missions i Jerusalem der indførte vordende missionærer i arabisk sprog og islamisk kultur. Samtidig fortsatte han sit forfatterskab og virkede som præst og lærer ved tyske skoler og hospitaler. 1954 vendte han tilbage til Danmark og slog sig ned i Askov. Han var fortsat virksom i tale og skrift til sin død.

N. er en af de betydeligste missionærer som den danske kirke har fostret. Han var en stærk og selvstændig personlighed og dertil pligtro og selvudslettende i sin vilje til at hjælpe og tjene andre. Frygtløs stod han for hvad han betragtede som ret og rigtigt. Dette kunne skabe spændinger og modsætninger til andre af Østerlandsmissionens udsendinge. Når det imidlertid ikke kom til et brud skyldtes det sammen med en udpræget humoristisk sans N.s vilje til at respektere andres opfattelse.

N. var med årene blevet den betydeligste danske kender af Islam i fortid og nutid. Han videregav i et omfattende forfatterskab denne viden til den danske offentlighed. Samtidig informerede han nøjternt og sagligt om den kristne Islam-mission, dens opgave og problemer. Hans hengivenhed og loyalitet mod de arabiske muslimer som han en menneskealder havde levet med og for

fik ham da også til at se det som sin pligt som en af de første herhjemme at tale deres sag og påtale den uret som blev påført dem gennem den zionistiske indvandring under det britiske mandatstyre. – R. 1948. □Foto.

Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Christensen

Nilsen (Nilsson), Amanda Jensine („Edith“), 1866–1953, visesanger. * 16.2.1866 i Kbh. (Frbg.), † 2.12.1953 i Hamburg. F: arbejdsmand Jöns N. (1824–1909) og Jensine Jensdatter (1822–96). ~ 18.9.1898 på Helgoland med købmand Bernhard Gerlach, * 24.3.1868 i Hamburg, † 28.7.1911 sst., s. af bagermester Ludwig G. (1841–88) og Anna Ossenbrügge (1838–1910).

N. var født i et beskedent, men ingenlunde fattigt hjem som den yngste af tre døtre. Familiens kår forværredes først da faderen kom til skade. Som attenårig begyndte hun at synge på varieteter. I forsommeren 1887 gjorde hun bekendtskab med digteren Holger *Drachmann i hvis produktion hun første gang viste sit ansigt da hans roman Med den brede Pensel s.å. kom ud. Han besang hende i To dramatiske Digte, 1001 Nat og Sangenes Bog og viede hende i åringer en tilbedende dyrkelse der for hans vedkommende ikke var uden smerte idet han følte sig alvorligt knyttet til sit hjem, mens hun med stærke bånd havde sluttet sig til en anden. Navnet Edith gav han hende i romanen Forskrevet, men hun lever under mange andre navne i hans værker. Først 1891 kom det på begge sider til et brud med deres tidligere forbindelser, og deres samliv blev en kort, lykkelig episode. Han sad i en beskedent lejlighed i Eichenstrasse i Hamburg, mens hun hver aften stod på en sangerindetrubene i St. Pauli. Hun ville sørge for sig selv, havde også det meste af tiden sin egen lille bolig. Koleraen overraskede dem 1892, og de oplevede ængstende dage i den pestbefængte by, men undgik smitten. I begyndelsen af 1893 var de sammen i Dresden hvor hun begyndte en turné, mens digteren tog tilbage til Hamburg. Men da han fik et nervesammenbrud måtte hun opgive sine engagementer og rejse efter ham. Efter at have plejet ham slog hun sig ned med ham i Wildhusen ved Lübeck. I febr. 1895 kom digteren til skade, hun plejede ham igen, og deres lykke blev fra da af endnu dybere. I vinteren 1895–96 rejste de til Italien sammen. Men 1897, efter et ophold i Norge, brast forholdet. Efter førsteopførelsen af Vølund Smed (marts 1898), som helt er digtet til hendes ære udbragte Drachmann et leve for hende i teatret og søgte på ny hendes spor, men forgesves. Et halvt år efter ægtede hun en ung mand

Nielsen, Amanda

som længe havde beundret hende; hendes kortvarige, børnerige ægteskab blev meget lykkeligt. Digteren glemte hende dog ikke, hendes erindring fylder helt bogen *Den hellige Ild*, og han døde med hendes navn (Edith) på læben. □ Buste af J. F. Willumsen, 1892. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1911 (*Drachmannkronen*, Kbh). Foto.

Hver 8. dag 12.11.1899. Politiken 11.10.1906, 30.9. og 9.10.1916. Vald. Vedel: Holger Drachmann, 1909 85f. Carl Muusmann: Halvfemsernes glade Kbh., 1921 19. Fr. Graae: Københavnerminder, 1929 3–7. Olfert Jespersen: Oplevelser, 1930 97–100. Paul V. Rubow: Gejstlige og verdslige breve, 1937. Breve til og fra Holger Drachmann, udg. Morten Borup, III–IV, 1970. Margrethe Loerges: Drachmanns musen, 1981. – Breve i Kgl. bibl.

Paul V. Rubow*

Nielsen, Anders, † 1494, skriver.

N. blev 1494 hængt som tyv. I samtidige udenlandske kilder kaldes han kansler, og senere danske kilder anbringer ham i finansstyrelsen. Han synes dog kun at have været skriver i kancelliet. Formodentlig er han identisk med den Anders Skriver der 1491 var med et dansk gesandtskab i Lübeck, og med N. „vor skriver og tjener og kannik i Roskilde“ som 1493 var til stede på kongens retterting. Ifølge Paulus "Helie var han yndet af kongen og viste den verdslige og gejstlige adel sin foragt, og nyere historikere har med dette som udgangspunkt søgt at anbringe hans død i en storpolitisk sammenhæng.

William Christensen: Dansk statsforvaltn., 1903 (re-proud. 1974) 79f. Erik Arup: Danm.s hist. II, 1932 (re-proud. 1961) 289.

Povl Bagge

Nielsen, Anders, 1859–1928, organisationsleder. * 11.6.1859 på Jægergården, Ry, † 10.5.1928 på Svejstrup Østergård, Dover sg., begr. i Dover. F: gårdejer Niels N. (1815–63) og Maren Andersdatter (1828–69). ~ 30.3.1882 i Havrebjerg med Ane Kirstine Pedersen, * 16.12.1858 på Kragbjergsgård, Havrebjerg sg., † 8.6.1941 i Kbh., d. af gårdejer, sognefoged Peder Sørensen (1816–72) og Else Marie Nielsdatter (1818–1904).

N. udgik fra et velsitueret jysk gårdmandsmiljø, men faderen og moderen døde mens han var barn. Efter landsbyskolen fik han en tid privatundervisning på en slægtnings gård og var ellers beskæftiget ved landbrug i hjemmet. 1875–76 besøgte han Emdrupborg højskole, begyndte derefter at læse ved landbohøjskolen hvor han tog landbrugseksamen 1879. Efter eksamen skal han være blevet tilbudt stilling hos Otto "Mønsted, men N. blev 1879–82 lærer på den ikke-retningsprægede Karise højskole og var endvidere en tid

mejeriassistent under Th. R. "Segelcke. Ved sit giftermål overtog N. med støtte fra familien Svejstrup Østergård nær Ry på knap 7 tdr. htk. og godt 40 ha. N. og hans hustru drev i de følgende år ejendommen stærkt frem med bl.a. hjemmemejeridrift og betydeligt fjerkræhold. En tid besad N. også hustruens fødegård, Kragbjergsgård (55 ha) nord for Slagelse. 1885 valgtes N. til formand for Skanderborg landboforening hvis virksomhed han udvidede og fremmede ved intensiveret oplysningsarbejde, ansættelse af konsulent, iværksættelse af fællesindkøb m.m. Som repræsentant for foreningen gjorde han sig snart bemærket i vide kredse. N. tog livlig del i de drøftelser der foregik vedr. oprettelsen af et landbrugsråd i opposition til landhusholdnings-selskabet og på delegeretmødet i Foreningen af jyske landboforeninger i efteråret 1887 rejste han spørgsmålet om oprettelse af andelssvineslagterier. På Skanderborgegenen stod N. centralt i diskussionen om et andelssvineslagteri, men tilskyndet af P. "Bojsen, Gedved, anbefalede han i første omgang at man sluttede sig til det 1887 oprettede Horsens andelssvineslagteri. Dette førte til hans fald som formand for landboforeningen hvor det ydermere skal have spillet ind, at N. regnedes som grundtvigianer på en egn hvor modsætningen mellem disse og bjørnbakkerne endnu havde betydning. 1894 genvalgtes N. til formand og beklædte posten indtil 1903. 1894 indvalgtes han i landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd, men arbejdet fangede kun en tid hans interesse. 1895 indvalgtes han i bestyrelsen for Aarhus omegns mejeriforening og 1896 tog han initiativet til oprettelse af et regnskabsudvalg under Foreningen af jyske landboforeninger hvis formand han blev, 1900 valgtes han tillige til formand for foreningens planteavlssudvalg hvis position han styrkede i sin formandsperiode.

1895 stillede N. sig til folketinget i Grenåkredsen, 1898 i Horsens landkreds, begge gange for det forhandlende venstre og begge gange uden at blive valgt. N. valgtes 1908 for venstre i Søby hvor han faldt året efter og han stræbte næppe efter en politisk karriere i traditionel forstand. Det var derimod sidst i 1890erne klart at N. stod foran en betydelig karriere inden for landbrugsgets organisationsliv, og gennem møder og avisindlæg var han allerede da et kendt navn i østjysk landbrug. Springbrættet for hans udvikling blev oprettelsen af Jydsk Andels-Foderstof-forretning (JAF) 1898. Dannelsen af Korn- og Foderstofkompagniet 1895 havde skabt mistenning i jysk landbrug hvor man frygtede mellemhandelens magtstilling, og politikeren P. "Bjerre, Højstrup, rejste tidligt på året 1897 tan-

ken om et landmandsstyret fællesindkøb af grovvarer. Planen fængede, og N. engagerede sig snart heri og fremstod i løbet af de kommende måneder som den førende talsmand for planen. 31.7.1897 afholdtes konstituerende repræsentantskabsmøde og 5.2.1898 stiftende generalforsamling i JAF hvor N. valgtes til formand. JAF kom snart til at danne forbillede for oprettelsen af andelsfoderstofforretninger på Sjælland og Fyn. N. stod nu som en af lederne i jysk landbrug og han havde allerede i forberedelsen og oprettelsen af JAF udfoldet de egenskaber der skulle karakterisere hans videre indsats: umiddelbare evner som agitator i skrift og ikke mindst tale, hvor hans kraftige stemme og selvbevidst optimistiske udstråling sammen med sansen for den fængende, samlende appel havde en vældig gennemslagskraft i landbrugskredse. Han besad evnen til at gå direkte til kernen i et problem, forme de centrale spørgsmål til letfattede retoriske spørgsmål eller appeller, og han kunne forplante sin egen selvtillid og tro på sammenholdets styrke til tilhørere. N. kunne fastholde et én gang opstillet mål, samtidig med at han forstod kompromisets nødvendighed i sekundære spørgsmål. Som P. Bjerrre hurtigt blev skubbet til side i arbejdet for oprettelsen af JAF kunne N. virke hensynsløs over for personer og interesser, der forekom ham mindreværdige i forhold til gennemførelsen af den sag han havde sat sig for at fremme. Uden at fremstå som udpræget agrartalsmand udtrykte N. gårdmandstandens krav ikke blot om ligestilling, men om at blive opfattet af andre som en ledende gruppe i det danske samfund i overensstemmelse med standens faktiske placering i det økonomiske og politiske liv omkring år 1900. Og N. kunne i sin agitation med effekt kalde på og udvikle gårdmandstandens tro på egen betydning og egne kræfter.

1899 var han medstifter af Andelsudvalget og fra starten et af dets ledende medlemmer. S.å. begyndte han udgivelsen af den hurtigt meget udbredte (*Anders Nielsens*) *Lommebog for Landmænd*, og n.å. blev han, først sammen med S. P. Petersen, senere alene redaktør af *Andelsbladet*. Da N. i landhusholdningssekabet mødte modstand mod tanken om et nationalitetsmærke for dansk smør rejste han den – 3.2.1899 i mejeriforeningernes ugeblad, vandt gehør for tanken og fra 1901 anvendtes lurmærket som kvalitetsmærke. Efter få år var stort set alle mejerier tilsluttet, og 1911 overgik brugen af lurmærket til staten. 1901 var N. medstifter af Dansk Andels-Gødningsforretning der oprindeligt havde kontorfællesskab med JAF og af De danske Mejeriers Fællesindkøb (senere: og Maskinfabrik) og han

valgtes begge steder til formand. 1904 var han den drivende kraft bag skabelsen af danske Mejeriers Andels-Smørekøportforening der fik betydelig tilslutning i det østlige og nordlige Jylland. 1909 valgtes han til formand for Andelsudvalget efter M. P. Bloms afgang. 1911 stod N. bag oprettelsen af Dansk Andels Cementfabrik i Ålborg hvor han påny i sin agitation fremhævede landbrugets interesser over for det private erhvervsliv. Ideen til oprettelse af en andelscementfabrik var først og fremmest Severin Jørgensens, men det var N. der førte den ud i livet. N.s centrale indsats i disse år var dog arbejdet for oprettelsen af Andelsbanken. Allerede i 1890erne havde brugsforeningslederen Severin Jørgensen fremsat tanken, den drøftedes på den første andelskongres 1903 hvor N. i øvrigt nærmest stillede sig afventende, men n.å. skiftede han opfattelse og begyndte en langvarig agitation over for andelsselskaberne og deres medlemmer. Tanken mødte en del modstand, bl.a. fordi mange mejerier og slagterier traditionelt havde forbindelse med sparekasserne. Albertikatastrofen og bankkrisen 1908 forsinkede tilslutningen yderligere og først 1909 kunne der afholdes stiftende generalforsamling. Tilslutningen var endnu ret beskedet, fortrinsvis koncentreret i det østlige Jylland, og banken begyndte først i november 1914 sin virksomhed. N. blev formand for bestyrelsen og medlem af direktionen.

De regionale mejeriforeninger havde siden 1899 haft et art forretningsudvalg, De samvirkende danske mejeriforeninger, men bl.a. lovgivningsmagtens krav resulterede 1912 i dannelsen af De danske mejeriforeningers fællesorganisation hvor N. valgtes som formand. 1914 afløstes han på denne post af Niels Porse der i de kommende år i stadig højere grad fremtrådte som N.s meningsfælle og kronprins. 1909 var N. blevet næstformand i Foreningen af jyske landboforeninger hvad der tillige med hans centrale placering inden for andelsbevægelsen gav ham en helt dominerende stilling i landbrugets organisationsliv. Da forholdene efter udbruddet af første verdenskrig snart betingede en radikalt ændret erhvervspolitisk situation, kom N. til at fremstå som landbrugserhvervs repræsentant over for regeringen. Inden for landbruget havde N. 1913 taget initiativet til afholdelse af „tvangsfrie fællesmøder“ mellem hovedorganisationerne, og han blev nu formand for det på Ths. Madsen-Mygdals forslag oprettede Landbrugsrådet af 30. august 1915 der dog opløstes n.å. Baggrunden for rådets opløsning var utvivlsomt til dels forårsaget af det meget spændte forhold der var opstået mellem N. og regeringen. Fra udenrigsministeriets side fandt man, at N. og Holger

*Federspiel i handelsforhandlinger med England i 1915 uden at underrette ministeriet havde belastet landets officielle neutralitetspolitiske linje. Udenrigsministeriet havde inddraget organisationerne i de handelspolitiske forhandlinger og kunne have en afgjort interesse i at skubbe landbrugsorganisationerne – og N. – foran sig. Men N. burde have orienteret udenrigsministeriet udførligere om forhandlingerne med englænderne. Ministeriet desavouerede de to mænd og krævede N.s tilbagetræden fra formandsposten i Andelsudvalget, men han blev her støttet af udvalget.

N. gik formelt usvækket ud af denne konflikt, og i 1916 valgtes han til formand for Foreningen af jyske landboforeninger hvor der dog lød røster mod koncentration af så mange poster hos én mand. Imidlertid trådte Ths. Madsen-Mygdal stadig stærkere frem som samlingspunkt for erhvervets modstand mod regeringens reguleringspolitik hvor N. stod i en mere bundet position da andelselskaberne, bl.a. i høj grad JAF og dennes direktør, Chr. S. *Nielsen, var inddraget i administrationen af reguleringerne. N. fortsatte arbejdet på skabelsen af en samlet fællesrepræsentation for landbruget hvor det for ham blev afgørende at placere andelselskaberne, hvis samarbejde blev reorganiseret 1917 ved oprettelsen af De samvirkende danske andelselskaber, som partner i det planlagte samarbejde mellem landbo- og husmandsforeninger og det svækkede landhusholdningsselskab. I disse forhandlinger, der først og fremmest stod omkring husmandsforeningernes deltagelse og prisen herfor, stod N. som andelselskabernes leder og landboforeningsleder i en dobbeltstilling der lejlighedsvis var en belastning. Ved Landbrugsrådets oprettelse 1919 stod valget mellem N. og Ths. Madsen-Mygdal til posten som ledende præsident. Valget faldt på Madsen-Mygdal, mens N. blev medlem af præsidiet.

Årene efter første verdenskrigs afslutning bragte et økonomisk tilbageslag der ramte landbruget og dets virksomheder meget føleligt. JAF led 1920–21 betydelige tab som det imidlertid lykkedes at overvinde. Men Andelsbanken kom i lighed med flere af de store banker i vanskeligheder der skulle blive afgørende for N.s stilling. Allerede 1920 fremkom der kritik af bankens virksomhed, og angrebene fortsatte med veksellende styrke i de følgende år. Banken havde ekspanderet stærkt under krigen, men den havde kun i beskedent omfang formået at knytte de eksisterende andelselskaber til sig. Der var åbnet filialer og overtaget andre pengeinstitutter, og banken havde engageret sig i en række erhvervsforetagender og især i De danske mejeriforenin-

gers mælke-eksport. Dette selskab var oprettet 1919 med tanke på eksport af mælk til bl.a. Tyskland, men det kom af en række årsager snart ud i vanskeligheder, som betød at selskabets gæld til Andelsbanken 1925, da mælkeeksporten likviderede, var nået op på knap 15 mio. kr. Andelsbanken havde 1922 måttet notere et underskud på 2 mio. kr. og situationen forværredes de følgende år i takt med mælkeeksportens vanskeligheder. Hertil kom fra 1923 intensivere angreb udefra. Det blev altafgørende for N. at opretholde tilliden til banken og herved skabe grundlag for dens fortsatte eksistens, og han og banken mente, at mejerierne gennem fællesorganisationen hæftede for mælkeeksportens gæld. N. var 1919 udtrådt af direktionen, afgik som formand 1924, men fortsatte som næstformand og som den der tegnede banken. I jan. 1925 søgte man at redde banken ved støtte fra Nationalbanken og indskud fra JAF, FDB og Dansk Andels Cementfabrik på 5 mio. kr. På JAFs generalforsamling 10.2.1925 fik N. tilslutning til støtten, men det viste sig kort efter at der krævedes langt større beløb for at holde banken oppe, og der bredte sig i landbrugskredse hurtigt den opfattelse, at N. 10.2.1925 havde fremstillet Andelsbankens stilling mere optimistisk end der var grundlag for. Banken måtte lukke og på JAFs ordinære generalforsamling i sommeren 1925 blev N. tvunget tilbage som formand. I de næste år trak han sig ud af organisationsarbejdet, dog ikke uden forsøg på at hævde sin stilling. Angrebene på ham var mange, og det synes som om utilfredsheden med tilbageslaget efter første verdenskrig og efterkrigsårenes fejlpositioner samlede sig om N., og han kan ikke 10.2.1925 have været uvidende om bankens meget alvorlige stilling. Det måtte imidlertid være helt afgørende at der skabtes tro på bankens fortsatte levedygtighed blandt andelsforeningernes medlemmer, hvad der må nævnes for at forklare N.s oprædten i den sidste fase af bankens levetid. Der fandtes ikke i forbindelse med Andelsbankens sammenbrud noget grundlag for at rejse nogen form for sigtelse mod ledelsen.

N.s position havde gennem et kvart århundrede været baseret på landbrugernes, ikke mindst de jyske bønders tillid til hans arbejdsevne og dygtighed. Han var blevet bakket op 1916, og trods lejlighedsvis angreb for magtstræb og for at søge personlig vinding var der en udbredt og fast tro på hans lederegenskaber. Da Andelsbanken måtte lukke 1925 opfattedes det som en svigten af denne tillid. N. var ubetinget den ledende skikkelse inden for landbrugets andelsbevægelse fra sidst i 1890'erne til 1925, og hans opfattelse af andelssamarbejdets betydning og opgaver har

præget andelsbevægelsen frem til i dag. N. så tilkomsten af andelsbevægelsen som helt overvejende betinget af den økonomiske nødvendighed, og han understregede at andelsvirksomhederne først og fremmest havde til formål at tilgodese medlemmernes økonomiske interesser (se Andelsbladet 1906 og Andelsbevægelsen 1910). Det var hans gentagne gange udtrykte opfattelse, at man alene skulle oprette andelsforeninger hvor landbrugets interesser ikke blev tilgodeset af det private erhvervsliv. N. var på dette punkt i modsætning til brugsforeningernes førstemand, Severin Jørgensen, men i øvrigt var samarbejdet mellem de to ledere fortrinligt, og flere af de initiativer N. førte ud i livet skyldtes Severin Jørgensens ideer. Andelsmejerier og -svineslagterier kom til i 1880'erne, men N. var drivkraften i den senere fase hvor der oven på eller i tilslutning til disse primære foreninger skabtes serviceselskaber eller sammenslutninger til varetagelse af indkøbs- eller afsætningsopgaver. N.s opfattelse kom ligeledes til at præge formen for samarbejdet imellem andelsvirksomhederne, idet det blev og siden har været karakteristisk for landbrugets andelsvirksomhed at beslutningerne såvidt muligt blev taget decentralt. N. var liberalist, men hans optræden under de skiftende forhold viser en udpræget pragmatisk indstilling. Det svækkede formentlig hans position som repræsentant for landbruget at han under første verdenskrig ikke ønskede at gå så langt i kritikken af regeringens indgreb som andre, og i landbrugsrådet kom han ved en række lejligheder i et vist modsætningsforhold til Madsen-Mygdal på spørgsmålet om hvor hurtigt krigsårenes reguleringspolitik burde afvikles. Også i det meget politisk følelsesladede forhold til det nye styre i Sovjet gjorde N. sig til talsmand for en holdning der nøgternt skulle søge at opnå størst økonomisk fordel for danske landbrugsinteresser. – I mange henseender står N. som det ypperste udtryk for den sejrende gårdmandsstand omkring systemskiftet. Han understregede selv ved flere lejligheder forbindelsen med det praktiske landbrug og de holdninger der herskede blandt landets 60 000 gårdejere. De virksomheder N. byggede op gennem sin agitation viste sig levedygtige – det gjaldt også for Andelsbanken efter dens rekonstruktion – og den også i dag stærke placering, landbrugets andelsbevægelse indtager, kan i stort omfang føres tilbage til N.s indsats i perioden 1898–1925. – R. 1907. DM. 1924. □ Træsnit. Radering af Tom Petersen, 1923. Mal. af Knud Larsen, 1924 (Fr.borg). Foto.

Kirstine Nielsen i Ugeskr. for landmænd, 1890 II 327f. J. B. Krarup: Beskr. af landbrugets udvikl. i Danm. I, tillæg 1896 194–97. Uddrag af da. mejeriers smørmær-

keforen.s forhist., 1906. Severin Jørgensen i Andelsbl., 1919 447–53. Harald Stenbæk m.fl. sst. 1928 595–601 640–44 655–61 706–11. A. Axelsen Drejer sst. 1959 629 667–70. Harald Stenbæk: Andelsudvalget 1899–1924, 1924. Beretn. til rigsdagen ... ang. Andelsbanken, 1926. M. K. Kristensen: Dansk andels gødningsforretn. 1901–1916–1926, 1926. A. Axelsen Drejer: De danske mejeriforen.s fællesorganisation 1912–37, 1937. Samme: De danske mejeriers fællesindkøb og maskinfabrik 1901–41, 1941 12–48. Samme: Jydsk andelsføderstof-forretn. 1898–1948, 1948. Samme og Sv. Thorsen: Den danske Andelsbank, 1950. J. Th. Arnfred: Severin Jørgensen, 1942 76–80 103–05. Estrid Torkild-Hansen i Østjysk hjemstavn XXVI, 1961 47–56. Kai Horup Laursen i Erhvervshist. årbog 1968 140–61. Chr. R. Jansen sst. 1971 275–303. Torben Hangaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976. Bent Jensen: Danm. og det russiske spørgsmål, 1979. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervshist. toporgan, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Nielsen, Anders, 1862–1914, minister, husmand. * 30.5.1862 i Tapdrup, † 13.6.1914 i Kbh., begr. i Tapdrup. F: husmand Niels Johansen (1822–92) og Else Marie Jensdatter (1821–93). ~17.11.1885 i Viborg med Ane Petrea Adolphine Lyngholm, * 21.2.1858 i Hjerminde, † 25.3.1940 i Viborg, d. af husmand Christian Pedersen L. (1815–91) og Jensine Christine Bjerregaard (1811–62).

N.s far overtog 1862 en 10 ha stor husmandslod på Tapdrup hede, for det meste uopdyrket jord som først faderen, senere N. stykke for stykke bragte under kultur. Ved siden af hedeopdyrkingen arbejdede faderen som tækkemand og brolægger og N. måtte som dreng ud at tjene. Han traf her en murer der – med hans egne ord – lærte ham forskel på aristokrati og demokrati, på højre og venstre. Ud over almueskolen modtog N. ingen undervisning. Han var selvlært som få andre, kunne uden forskole sætte sig ind i vanskelige sager, havde en sjældent evne til at opfatte og forme og var dertil myreflittig. 1881 aftjente han sin værnepligt som gardist og kom i Kbh.s højskoleforening i forbindelse med Svend *Høgsbro og andre venstrepolitikere. Han blev en stor beundrer af C. *Berg og skrev 1884 i Viborg Stifts Folkeblad sin første politiske artikel om den værnepligtiges forhold som soldat og tog til orde for bedre lønninger og en bedre behandling, krav som han kort efter at være blevet folketingsmand indbragte forslag om i rigsdagen og stedse fastholdt. Hans første artikel blev bemærket af Berg og derefter bragte hele den bergske presse som regel N.s artikler fra Viborg Stifts Folkeblad. Bergs interesse for N. øgedes, da han ved et politisk møde 1885 første gang mødte den 23-årige høje, lyse og hærdebrede husmand med det åbne ansigt og frejdige væsen, og N. var ikke i tvivl om at han måtte kæmpe på Bergs side

mod de kræfter i venstre der ville forlig med J. B. S. Estrup. 1890 valgtes han i Løvelkredsen på det program at sige „nej og nej og atter nej“ til provisorierne og genvalgtes i kredsen til sin død. 1888 havde han overtaget husmandsstedet på Tapdrup hede efter sin far, og det drev han og beholdt som sit hjem trods rigsdags- og ministergerning.

Samtidig med N. indvalgtes en anden lærling af Berg, J. C. Christensen, i folketinget. Begge førte hans politik videre i voldsom kamp mod forligspolitikken og dens mænd. N. var næppe J. C. Christensen underlegen i begavelse og overgik ham i formelle evner som taler og skribent. Når det af de to blev J. C. Christensen der kom til at lede venstreformpartiet skyldtes det først og fremmest styrken og viljen i hans personlighed, langt mindre hans bedre boglige uddannelse. N.s politiske evner slog hurtigt igennem i folkettinget. 1892 blev han medlem af finansudvalget og 1895 bestyrelsesmedlem i venstreformpartiet fra dets start, og da partiet 1897 grundlagde Randers Vestreblad i kamp mod det moderate Randers Dagblad blev han dets politiske redaktør til 1906. Ved J. C. Christensens udnævnelse til minister 1901 efterfulgte han ham som formand for finansudvalget og som statsrevisor til 1908 og som formand for venstreformpartiet 1902–08. Ved siden heraf var han i disse år sit partis betydeligste agitator og dokumentator. Han medbragte til møder sin taske fyldt med udklip, lovforslag og Rigsdagstidendes fortryk for at kunne „kapitelfæste“ sine udtalelser og skrev væsentlige dele af partiets valgberetninger, ud over en mængde artikler. Han krævede samling om reformpartiet for gennem et sejt og vedholdende arbejde at sætte demokratiske reformer igennem. Selv husmand havde hans ord nok en særlig vægt over for husmænd, og selv om det ikke lader sig dokumentere er det sandsynligt, at hans agitation bidrog væsentligt til at jyske husmænd i mindre omfang sluttede sig til det radikale venstre end tilfældet var på øerne. Endnu før bruddet med de radikale udgav han pjecen *Uroen i Venstre*, 1904, og efter bruddet *Den politiske Situation. Redegørelse og Imødegaaelse*, 1905, begge med stærk kritik af „Zahllisterne“ som han yndede at kalde de radikale. Han glemte ikke forliget 1894 og førte en skarp kampagne mod det forhandlende venstre med afvisning af dets tilnærmelse til reformpartiet i pjecen *Venstreformpartiet og Det forhandlende Venstres Valgruppe*, 1906. Som taler havde han meget af Bergs bredde, rodfæstet i overbevisning om sine meningers rigtighed. Hans kampnatur kunne føre til voldsomme udfald eller sviende lune og han evnede at samle kernepunktet i sin tale i et

enkelt fyndigt udtryk: Sag løst eller kamp rejst! og det berømte: Skel skal slettes, ikke flyttes! om gennemførelse af lige og almindelig valgret til kommunale råd.

Ved rekonstruktionen af regeringen J. C. Christensen juli 1908 efterfulgte han som første husmand i kongens råd Ole Hansen som landbrugsminister og fortsatte på den post i regeringerne N. Neergaard 1908–09 og regeringen Holstein-Ledreborg 1909. I disse års forsvarsdebat var det hans standpunkt at forsvarssagen nu skulle løses og at den burde kunne samle alle, men som J. C. Christensens nære medarbejder kunne han ikke gå med til Neergaards uskudte forter i Kbh.s befæstning og indgav maj 1909 sin afskedsbegæring, men vedblev dog at fungere så længe Neergaards regering sad og blev i Holstein-Ledreborgs regering ministerkollega med J. C. Christensen der gennemførte forsvarsordningen af 1909. Efter regeringen Zahles afgang juli 1910 var N. sammen med Neergaard og Klaus Berntsen indstillet til leder af venstre regeringen. Christian IX valgte Berntsen og N. blev landbrugsminister 1910–13. Som minister blev N. afholdt for sin elskværdighed og respektet for sin begavelse. Hans væsentligste ministerindsats var nedsættelse af landbokommissionen af 1911 som han omfattede med stor interesse og hvis arbejde blev udgangspunkt for jordlovene af 1919. N. havde gennem mange år lidt af en nyresygdom og hans død efter et længere sygeleje betød et stort tab for venstre. – K². 1912. □ Karikatur af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Helfigursrelief af Eliass Ølsgaard på mindesten, 1915, i Viborg. Relief af Rasmus Andersen på mindesten i Skals, 1920. Foto.

Interview ved Sv. Martin i hvorledes jeg blev politiker, 1912 61–70. – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 325–30. R. K. Bertelsen: A. N., 1915. Viborg stifts folkebl. 21.7.1920. Jørgen H. Monrad i Venstre i 100 år. 1901–39, 1970. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Nielsen, Anna Helene Dorothea, 1803–56, skuespiller. * 4.9.1803 i Kbh. (Nic.), † 20.7.1856 i Fredensborg, begr. på Frbg. F: sejl-, flag- og kompassmager, løjtnant Peter Christian Brenøe (ca. 1772–1832) og Olave Frederikke Caroline Leth (ca. 1784–1843). ~ 1^o9.8.1823 i Kbh. (Slotsk.) med violinist, koncertmester Fr. Wexschall, * 9.4.1798 i Kbh. (Slotsk.), † 25.10.1845 sst. (Slotsk.), s. af jæger hos kronprinsen, senere pælæforvalter Johannes Torkildsen W. (1761–1844) og Jacobine Holm (1763–1844). Ægteskabet opløst 1831. ~ 2^o8.7.1834 i Søllerød med kgl. skue-

spiller N. P. *N., *28.6.1795 på Fr.borg slot, † 13.3.1860 i Kbh., s. af stutmester Fr. C. E. *N. (1769–1851) og Petrine S. Lakier (1771–1846).

I et brudstykke af en selvbiografi har N. fortalt om sin uharmoniske barndom der begyndte i overflod og endte i fattigdom. Oplevelserne gav hende livserfaring, og skildringen deraf røber fantasi, et modtageligt sind, musikalitet og iagttagelsesevne, egenskaber der siden genfandtes i hendes kunst. Det var hendes smukke mezzosoprano som efter syngemester L. *Zincks råd førte hende til teatret hvor hun debuterede 10.2.1821 som O. J. *Samsøe Dyveke. Hun videreførte her det nordiske kvindeideal som hendes lærer, madame Rosing (J. C. *R.) havde skabt, og forlænte det med poesi. N. var høj, blond med dejlige arme og hænder, men i øvrigt ingen regelmæssig skønhed; hendes store blå øjne med deres dybe og begejstrede udtryk beherskede ansigtet og dækkede dets mangler. Blid sikkerhed og renhed prægede hende, og verset fik både klarhed og stemning gennem hendes klangfulde og nuancerede behandling deraf. Da hun i debutåret spillede Sophie i *Erik og Abel*, blev det umiskendeligt for alle at den Oehlenschlägerskuespiller der skulle afløse Eline *Heger var fundet; „hun lagde den yndige, følsomme Natur for Dagen, som vi siden rørt ved“, skrev digteren; „hendes Genie for Skuepladsen viste sig snart i stort Omfang“. Ikke alene de nordiske ungmøer, Valborg i *Axel og Valborg*, Helga i *Stærkodder*, og dertil Thora i *Hakon Jarl* udførte hun, men vidt forskellige karakterer som Maria i *Væringerne*, Miss Harriet i *Tordenskiold*, dronning Bera i *Hagbarth og Signe*, dronning Margaretha og Morgiane i *Aladdin*. Men er N.s navn end uløseligt knyttet til Adam *Oehlenschlägers gennem de 30 af hans kvindeskikkelser hun levendegjorde, blev hendes gerning dog af langt mere omfattende natur. Til hendes endnu kendte roller hørte den muntre, stolte Elisabeth i *Elverhøj*, den golde Ulrika i *Søstrene paa Kinnekullen* og fru Helvig i *Svend Dyrings Hus*, hvori hun greb ved den kraft og ophejdede ro der også udmærkede hendes lady Macbeth. Thomas *Overskou og med ham samtiden beundrede hendes hjertelige bådsmandskone i *Pak*, jævn og københavnsk, med et varmt følelsesliv, hvorimod hendes fremstilling af madam Mortensen i *Tordenvej*, også efter C. *Hostrups mening totalt mislykkedes, fordi N. – ligesom Johanne Luise *Heberg – manglede det landlige element og kendskab til dialekt.

For syngestykket og operaen havde N. også stor betydning. Agathe i *Jægerbruden* og Anna i *Den hvide Dame* som hun begge sang første gang på vor scene, blev yndefulde unge kvinder, præget

af romantisk stemningshengivelse, men ikke operafigurer; også Adelaide i *Røverborgen* og Donna Elvira i *Don Juan* sang hun med bravour og gav disse skikkelser en sjælfuld karakteristik, og skønt intrigante damer ikke harmonerede med hendes natur traf hun på kornt sådanne typer som den devote, herskesyge fru Chopin i *Ude og Hjemme* og den listige fru Vaubert i *Slottet i Poitou*, mens hun som hertuginde i *Et Glas Vand* fint og overlegent beherskede situationen. Men det var som fremstiller af hustruen og moderen at N. ydede sin personligste kunst. Triste erfaringer fra hendes første, ulykkelige ægteskab betingede, at hendes sjæleskildring her blev realistisk-nuanceret (fx F. Schillers *Maria Stuart* og Hortensia i *Familien Riquebourg* som J. P. *Mynster beundrede), og da hun havde mistet sit eneste barn fik hendes moderskikkelse en dybde og varme, en smerte, som ingen før havde kunnet udtrykke på vor skueplads. Griffenfelds mor i *Prinsessen af Taranto* betegnede her højdepunktet. De Oehlenschlägerske idealbilleders fremstiller endte som en virkelighedens skuespiller. N. var den eneste kvinde på datidens teatre der kunne sidestilles med fru Heberg, for hvis udvikling i ungdommens dage hun havde stor betydning. Men hendes kunst tindrede ikke i så mange farver som fru Hebergs; hun virkede hverken pikant eller koket, men inderligere og mere sandddru. Hun var, skrev August *Bournonville, „mindre den forelskede end den elskende, den elskelige“. Men hun evnede ikke, som fru Heberg, at ægge digterne til at skrive for sig og efterlod derfor ingen perlekrans af roller som hun selv havde fremkaldt. Ved sin blidhed, sin klogskab og sin tilkæmpede ro var hun ikke alene et midtpunkt på scenen, men også i sit hjem der – modsat Hebergs – var samlingsstedet for kunstnerisk begavet ungdom med M. *Wiehe og Fr. *Høedt i spidsen. De var hendes riddere i den opposition mod det Hebergske teaterstyre som de rejste, men hun døde netop da de havde overvundet Heberg, og bragte derved hans frue en stor indirekte sejr. De to fruers ry kan ikke sammenlignes; der stod aldrig strid om N.s navn, men det lyser i teatrets historie med en egen renhedens glorie som underbygges af tonen i hendes efterladte fine og stilfærdige breve og af Søren *Kierkegaards karakteristik, hvori han lod hendes kunst rumme „det væsentlig kvindelige som Resultat af Ro og tilforladelig Sjælfuldhed, der forsmaaede alt ydre Væsen“. Hendes værd for ham lå i det etiske. N. optrådte sidste gang 31.5.1856 som grevinden i *Kongens Læge*. □ Stik i rolle af G. L. Lahde, 1826 og tre af C. V. Bruun, 1828. Lille tegn. af sidstnævnte (Fr.borg) og træsnit efter Bruun af O. Andersen. Tegnet i rolle af

Nielsen, Anna

J. F. Møller, 1829 (Teatermus.), litograferet 1830. Mal. af C. Løffler ca. 1835 (Teatermus.). Flere tegn. i roller af E. Lehmann, bl.a. 1836 (sst.). Litografi, bl.a. gruppebillede af D. Monies. Litografi 1842 efter tegn. af E. Lehmann, efter dette stik af A. Hansen, 1845, og træsnit 1888. Klippet silhouet af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.) og andre (Fr.borg). Tegn. af E. Bærentzen, 1845, litografi af samme. Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Tegn. af F. Vermehren, 1850, litograferet 1851 og i træsnit 1857. Litografi 1856. Mal. af D. Monies, bl.a. 1857 (Kgl. bibl.). Mal. af E. Bærentzen (Fr.borg), kopi af V. Henriques (Teatermus.). Flere tegn. af J. L. Lund (sst.). Tegn. af J. V. Gertner og af Erik Bøgh (Kgl. bibl.). Buste af Th. Stein, 1875 (Teatermus.; Det kgl. teater). Mal. af F. Vermehren udst. 1887 (Fr.borg), til dette tegnet skitse (Det kgl. teater) og malet. Foto.

Selvbiografi i Tilskueren XIX, 1902 741–52. Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam II, 1912 43–62. – Adam Oehlenschläger: Erindr. IV, 1851 7. J. P. Mynster: Blandede skr. II, 1853 386f. Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 428–32. C. Hostrup: Erindr. fra min barndom og ungdom, 1891 227. Johanne Luise Heiberg: Et liv I–IV, 1891–92 (5. udg. 1973–74). H. Schwanenflügel: J. P. Mynster, 1900 29. S. Kierkegaard: Saml. værker VI, 1902 126f (3. udg. VII, 1978 118f). Rob. Neiiendam: Mennesker bag masker, 1931. Samme: Rivalinder. Johanne Luise Heiberg – A. N., 1955. – Papirer i Kgl. bibl.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Anne Marie (Carl), 1863–1945, billedhugger. * 21.6.1863 på Thygesminde i Sønder Stenderup ved Kolding, † 22.2.1945 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: proprietær Povl Julius Brodersen (1827–99) og Frederikke Johanne Christine Gylling (1825–1904). ~ 10.5.1891 i Firenze med komponist Carl *N., * 9.6.1865 i Nørre Lyndelse, † 3.10.1931 i Kbh., s. af malermester, musiker Niels Jørgensen (1835–1915) og Maren Kirstine Johansen (1833–97). – Mor til Anne Marie *Telmányi.

N. viste som barn lyst til at modellere dyr og blev derfor 1880 i tre måneder sendt til C. C. Magnussens snitteskole i Slesvig by, hvor hun navnlig lærte at tegne. 1882 tog hun til Kbh., blev nov. s.å. elev hos Aug. *Saabye og arbejdede flere år hos ham. Også Jørgen *Roed og H. *Olrík støttede hende i hendes studier. Allerede 1884 debuterede hun på Charlottenborg forårsudstilling med en buste, 1887 vandt hun Neuhausens konkurs med en for sin tid dristigt komponeret springvandsgruppe *Thor paa Fiskeri* og fik derefter tilladelse til at deltage i akademiets guldmedalje-konkurs 1889. Idet hun hermed sidestilledes med akademi-elever med afgang optoges

hun marts s.å. på friplads i akademiets nyoprettede kvindeskole og gik her to semestre til jan. 1890. Til guldmedalje-konkursen 1889 udførte hun relieffet *Egil Skallegrimsson rider hjem med sin druknede Søns Lig*, bemærkelsesværdigt ved sin patos, den naturalistiske stofbehandling og det intime kendskab til dyr, hvormed hesten er gjort. Relieffet vakte opmærksomhed, men fik ingen præmie. Det blev senere skænket til Island og opstillet i en folkepark i Reykjavik. I øvrigt bragte billeder af den hollandske maler Paulus Potter, som hun så på en rejse til Holland s.å., hende for alvor ind på dyreskulpturen. Det gik op for hende, at hun skulle have „Atmosfæren“, omgivelserne med i sin karakteristik af dyrene, og hun vandt straks udelt anerkendelse for sine statuetter af kalve, heste og tyre. En så usminket naturtroskab og forståelse for dyrenes gøren og laden havde man ikke før set. Det var en virkeliggørelse af landmandens kærlighed til sine dyr. De duftede af stald, og de står som en højt talentfuld indsats i den naturalistiske epokes skulptur, og de vidner om en usædvanlig forståelse for den plastiske kunst. På verdensudstillingen i Paris 1889 skaffede de hende en bronzemedalje, og i de næste tyve år gik de en sejrsgang til de tyske museer.

I N.s virksomhed lå der en vis æggende oppositionslyst, og hun hævdede sig på den tid som et frisk talent med uventede muligheder. 1895 vandt hun 2. præmie i konkurrencen om et relief til Kbh.s nye rådhus med *Frederik III og hans Dronning til Hest under Kbh.s Belejring*, tænkt udført polykromt i Stevns kridt, 1907 (Københavns Bymuseum, dep. på rådhuset) 1. præmie i konkurrencen om Finsen-monumentet, som imidlertid blev overdraget Rud. Tegner, og s.å. tillige på ny Neuhausens konkurs med *En Arbejderske* (Odense museum). Et par år i forvejen havde hun overrasket sin samtid ved i Athens Akropolis-museum at gøre kopi af den polykrome, trehovedede Typhon, en banebrydende værdsættelse af den gammelarkaiske skulptur hvis kunstneriske værdi først blev almindeligt erkendt en del år senere. Dette arbejde vakte formentlig bifald og erhvervedes både til Glyptoteket og til Altes Museum i Berlin og det vidner om en helt usædvanlig forståelse for den klassiske kunst. Kronen på værket blev konkurrencen om *Christian IXs rytterstatue* til Christiansborg ridebane, hvori hun sejrede 1908. Efter langvarige og dybtgående hippologiske studier blev monumentet fuldført og afsløret 15.11.1927. En påtænkt figur-frise på soklen, hvortil der var gjort forarbejder, havde man dog måttet opgive, dels af økonomiske grunde, dels fordi offentligheden ønskede at se en ende på arbejdet, og det lykke-

des hende næppe heller i gengivelsen af rytter og hest at indfri de forventninger man havde stillet til hende. Da arbejdet med monumentet havde stået på i næsten 15 år havde flere lejlighed til at studere hendes arbejde; Vilhelm *Wanscher skrev allerede 1923 anerkendende om det arbejde som hun selv kaldte sin „Lidelses Historie“.

Ved siden af sine dyre-figurer (bl.a. en skytterri og den i sin tid meget beundrede colleyhund) og en omfattende produktion af dyrestatuetter har N. udført tre bronze-porte til Ribe domkirke, 1904 som blev modtaget med velfortjent bifald, monumentet for *dronning Dagmar* på Ribe slotsbanke (afsløret 1913) og en række gravmæler og buster (*professor J. E. V. Boas* til landbohøjskolen; *tandlæge A. M. G. Friis* til museet på Koldinghus; *kammersanger N. J. Simonsen* til Det kgl. teaters foyer; *Niels Skovgaard*; *komponisten Carl Nielsen*, for hvilken akademiet tildelte hende Thorvaldsens medalje 1932; *overkirurg Ludvig Kraft*, 1929 (Frederiksberg hospital); *højesteressagsfører Guy Shaw* og *hustru Alice Shaw*, 1930). Senere og større monumentale opgaver er fiskerstatuen af den danske redningsmand, opstillet på havnen i Skagen 1934 og Carl Nielsen monumentet på Grønningen fra 1934. – N.s første rejse gik 1889 til Holland hvor hun følte sig stærkt tiltrukket af Rembrandt, Frans Hals og Paulus Potter, og til verdensudstillingen i Paris. Vinteren 1890–91 opholdt hun sig i Paris, og for Kauffmanns legat rejste hun dec. 1899 – juni 1900 til Italien (Rom, Napoli, Pompeji, Palermo, Selinunte, Monreale, Orvieto, Siena, Firenze, Ravenna, Mantova, Verona), for Anckers legat 1903 til Grækenland (studier i Akropolis museet). Hun valgtes til medlem af akademiets plenarforsamling dec. 1908 og havde sæde i akademirådet jan. 1912 – marts 1914. Siden 1892 tilhørte hun Den frie udstilling. Desuden har hun deltaget i Charlottenborg forårsudstilling 1884, 1886–90, 1894–95, 1907, 1909, holdt særudstillinger i Kunstforeningen 1895 og Den frie udstilling febr. 1931 og som indbudt vist større samlinger af sine arbejder på Kunstnernes efterårsudstilling 1930 og Foreningen af 18.11.s udstilling på Charlottenborg nov.–dec. 1937. Arbejder af N. findes i kunstmuseet, museerne i Odense, Kolding, Ribe, Kunsthalle i Hamburg og Albertinum i Dresden, endvidere museerne i Berlin, Rostock, Lübeck, Krefeld, Erlangen og Leipzig. – *Ingenio et arti* 1927. □Malet som ung af Johanne Krebs og H. Slott-Møller. Afbildet på karikatur af Alfred Schmidt, 1921 (Fr.borg) og L. Find (sst.). Tegn. af Anne Marie Telmányi, 1939, mal. af samme, 1940 (Fr.borg) og 1942 samt tegn. af samme. Mal. af Olivia Holm Møller, 1942. Silhouet. Tegn. af E. Ullman. Foto.

A. M. C. N. Skitser og statuetter, m. indledn. af E. Utzon-Franck, 1943. – Interviews i Berl. tid. 13.11.1927, Politiken 9.6.1935 og 19.6.1943 og Socialdemokraten 13.6.1943. – Ove Jørgensen i Ill. tid. 16.10.1904. G. Treu i Mitteilungen aus den sächs. Kunstsammlungen I, Berlin 1910 105–08. Elna Borch i Kvinden og samf. XXVIII, 1912 45–47. Vilh. Wanscher i Politiken 2.7.1923; sst. 16.11.1927. Dagens nyheder 13.11. s.d. Sig. Schultz sst. 21.6.1933. Samme i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen 11, 1938. Poul Laur. Rasmussen i Skonvirke XIII, 1927 161–70. Anne Marie Telmányi: Mit barndomshjem, 1965. Samme: A. M. C. N., 1979. – Papirer i Carl N. ark. i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Nielsen, Anton Lauritz, 1827–97, forfatter. * 5.5.1827 i Sneslev ved Fuglebjerg, † 6.3.1897 i Øster Skerninge, begr. i Ollerup. F: lærer, sidst i Rerslev ved Ruds Vedby, Lars N. (1799–1888) og Frederikke Marie Olsen (1792–1876). ~ 18. 11.1857 i Gerslev med Inger Elisabeth Gøtzsche, * 11.12.1829 i Hem, Hindborg rd., † 9.6.1895 i Everdrup, d. af sognepræst, sidst i Gerslev, Henrik Frederik G. (1783–1857, ~ 1° 1818 med Poulina Johanne Kirstine Rogert, 1792–1826) og Anna Charlotte Bendtsen (1806–91). Separeret 1883.

Som faderen fik N. sin uddannelse på Jonstrup seminarium hvorfra han dimitteredes 1848. Efter et års virksomhed som huslærer blev han 1850 soldat, dog uden at komme med i krigen. S.å. blev han kaldet til lærer i Roneshøj ved Slagelse; 1858 forflyttedes han til Munkebjergby hvor han gennem bekendtskab med Ernst *Trier blev grebet af det grundtvigske åndsliv og højskolen. Vinteren 1865–66 deltog han i undervisningen på Vallekilde, og 1868 blev han forstander for den nylig af Mads *Hansen oprettede højskole i Vester Skerninge på Fyn; 1882 flyttede han skolen til Ollerup. Hans urolige natur fik ham 1884 til at afhænde skolen og flytte til Kbh., men heller ikke her kunne han slå sig til ro. Længslen efter skolen og landlivet drev ham allerede 1886 tilbage til Ollerup, og i flere år havde han nogle timer ved sin gamle skole. Efter en kort tids ophold i Svendborg flyttede han 1895 ind i et bolsted i Øster Skerninge hvor han opholdt sig til sin død. – Tidligt følte N. digterisk trang, men i ungdomsårene blev det dog ikke til alvorligere forsøg. Efter at have offentliggjort nogle småting i ugeblade og almanakker udsendte han 1861 sin første bog *Fra Landet. Billeder af Folkelivet i Sjælland*. De følgende to år bragte to bind med samme titel. Og med disse tre bind bondelivskildringer (samlet folkeudgave 1897) var N.s litterære navn fastslået. Den skarpe iagttagelsesevne, den sikre natursans og den „realistiske“ gengivelse af bondens væsen og tale som kom til orde i disse friske og varmtføjte skildringer, betød

Nielsen, Anton

en fornyelse, et gennembrud som ikke alene gjorde N. til en af førerne inden for den såkaldte skolelærerlitteratur, men til en forløber for det realistiske gennembrud i 70erne. En lang række bøger fortsætter denne første indsats, *Tre Fortællinger*, 1864, *Nye Fortællinger*, 1866, *Bondeliv I–III*, 1866–69, *Strøgods*, 1870, *Livet paa Landet*, 1871 og *Fra først til sidst*, 1883. Men iagttagelsernes friskhed viger af og til for N.s lyst til at moralisere, hvorfor hans senere bøger ikke kunstnerisk står mål med hans første. Særlig tendensprægede er de to småbøger *Om Hans, der kom paa Høiskolen*, 1867, og *Om Karen, der kom paa Høiskolen*, 1868. Stadig er N.s interesse for almen levende; de sjællandske landsbyskildringer efterfølges af fynske (fx i *Fattigmands Færd I–II*, 1885–86) og da han efter 1873 at have modtaget det Anckerske legat får smag for rejser, er det også almen i det fremmede der fængsler ham; *Brydninger i Folkelivet*, 1877 giver syditalienske folkelivsskildringer, og *En Sommer i Amerika*, 1891 giver gode billeder af livet blandt dansk-amerikanere. Mindre sikker er N. når han træder uden for sit særlige område som i *Udenfor Bondestanden*, 1875. Til det omfattende forfatterskab hører endvidere en række kulturhistoriske skrifter, erindringer og mindebøger: *Den danske Bonde*, 1887, *Landhaandværkerne før og nu*, 1889, *Gamle Nielsen* (faderens selvbiografi), 1888, erindringsværkerne *Landsbyliv i Tredverne*, 1893, *Seminarieliv i Fyrreerne*, 1894, *Højskoleliv i Tredserne og senere Aar*, 1896 og *Skolemesterliv* (udk. efter N.s død 1897). Den lille digtsamling *Spurvekvadder*, 1873 bringer en række højskole- og skyttesange samt mere personlige udtryk for digterens urolige sind. □ Træsnit af W. Obermann, 1889, angivelig efter forlæg fra 1864. Litografi af E. Fortling, 1866. Træsnit 1871, 1873 og af Obermann, 1879, efter dette træsnit af P. L. Bevers, 1893. Træsnit af H. P. Hansen, 1886. Mal. af Jens Peder Pedersen. Relief af R. Bøgebjerg på mindesten, 1900, i Ollerup. Foto.

A. N.: Landsbyliv i tredverne, 1894. Samme: Seminarieliv i fyrreerne, 1894. Samme: Højskoleliv i tredserne og senere år, 1896. Samme: Skolemesterliv, 1897 (erindr.). Breve i Årsskr. for Ollerup højskoles elevforen. 1919 3–34; 1920 3–34 og i Ollerup folkehøjskoles Årsskr. 1930 3–30. – Henrik Pontoppidan i Politiken 9.3.1897. Oskar Thyregod i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 453–61. Ejnar Skovrup: A. N., 1928 (heri bibliografi). Aug. F. Schmidt i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, 1933 27–31. – Manus i Kgl. bibl.

K. K. Nicolaisen *

Nielsen, Asta Sophie Amalie, 1881–1972, filmskuespiller. * 11.9.1881 i Kbh. (Matth.), † 25.5.

1972 på Frbg. hosp., begr. Vestre kgd. F: arbejdsmand Jens Christian N. (1850–99) og Ida Frederikke Petersen (1843–1912). ~ 1° 11.5.1912 i Kbh. (Pauls) med filminstruktør Urban *Gad, * 12.2.1879 i Korsør, † 26.12.1947 i Kbh. (Østervold) (~ 2° 1922 med Esther Margaretha Burget v. Westenhagen, 1896–1974), s. af premierløjtnant, senere kontreadmiral Nicolaus Urban G. (1841–1920) og forfatter Emma Halkier (Emma *Gad, 1852–1921). Ægteskabet opløst. ~ 2° 31.12.1919 med svensk reserveløjtnant Ferdinand (Freddy) Wingårdh (~ 2° 1923 med Mildred James), s. af skibsreder W. W. og Maria Norsell. Ægteskabet opløst. ~ 3° 1923 med russisk skuespiller Gregorij Chmara. Ægteskabet opløst. ~ 4° 21.1.1970 på Frbg. (b.v.) med kunsthandler Anders Christian Theede, * 12.9.1899 i Odense, s. af grd. Jørgen Christian T. († 1955) og Kirsten Andersen († 1904).

N. kom fra et fattigt arbejderhjem, men takket være en vældig fremdrift og et stort dramatisk talent lykkedes det hende først at blive elev hos Peter *Jerndorff og senere at blive optaget på Det kgl. teaters elevskole. Hun debuterede på Dagmar-teatret 1902 og var ansat der til 1905. Derefter turnerede hun i Norge og Sverige og var 1908–10 ved Det ny teater i Kbh. Sin filmdebut fik hun 1910 i *Afgrunden*, iscenesat af Urban Gad. Filmen blev en formidabel succes ikke blot i Kbh., men også i udlandet. Grunden til N.s succes var at i denne film oplevede man for første gang i filmhistorien en skuespiller der i den grad forstod at leve sig ind i sin rolle, at det føltes som hun var den unge kvinde, man så på læreredet. Hun forstod intuitivt at film krævede en mere afdæmpet spillestil end teatret, en intensivering af følelsen og små virkemidler. Filmkameraet havde mindsket afstanden mellem publikum og skuespiller, og det forstod hun. Efter successen varede det dog et halvt år før dansk film igen havde bud efter hende. Men hun nåede at medvirke i to danske film, før hun tog imod et tilbud fra et tysk filmselskab der dels gav hende en meget høj gage og dels sikrede hende otte filmpremierer pr. år. De to danske film, begge fra 1911 var *Den sorte Drøm*, igen med Gad som instruktør og *Balletdanserinden*, iscenesat af August *Blom, Nordisk Film. I begge film spillede hun sammen med Valdemar *Psilander, i Balletdanserinden desuden også med Johannes *Poulsen. N. udfoldede sig her som en stor erotisk skuespiller, især i sit samspil med Johannes Poulsen. Desværre havde Nordisk Films Kompagni ikke sans for, hvilken stor stjerne det havde fået i N., men tillod hende at bryde sin kontrakt til fordel for et tysk engagement. De følgende år medvirkede hun i en lang række tyske

film, hvoraf størsteparten var iscenesat af Urban Gad. Det var et yderst forskelligartet repertoire der spændte fra sentimentale melodramer over muntre lystspil til lidenskabelige tragedier. En af hendes største publikumssuccesser fra denne periode var lystspilfilmen *Den lille engel*, 1914. Da det under første verdenskrig blev vanskeligt at filme i Tyskland vendte N. tilbage til Danmark og medvirkede hos Nordisk Film i *Mod Lyset*, 1918, iscenesat af Holger-Madsen. Det blev ikke nogen god film. Instruktøren forstod ikke at sammensmelte N.s raffinerede spillestil med de medspillendes.

Efter krigen vendte N. tilbage til Tyskland. Takket være de ekspressionistiske kunstnere fik tysk film nu sin store glansperiode, og N.s spillestil var som skabt til denne udtryksform. Hendes kunst voksede i takt med tysk film, og hun oplevede i 20'erne sin største periode som kunstner. Fra disse år kan nævnes *Der Reigen*, 1921, *Frøken Julie*, s.å. og *Bag Glædernes Maske*, 1925 hvor hun spillede sammen med den opdukkende stjerne Greta Garbo. Det var mest erotiske roller hun spillede i disse år. Som et kuriosum må dog også nævnes, at hun 1920 spillede titelrollen i *Hamlet*. Denne film, der var iscenesat af Svend Gade, havde som forudsætning en amerikansk litteraturhistorikers teori om, at Hamlet var en forklædt kvinde, og N.s præstation her var ikke uden interesse. *Dirnentragedie*, 1927, instrueret af Bruno Rahn, er måske hendes sidste vellykkede film. Da talefilmen kort efter kom, var N.s tid som filmkunstner forbi. Dels var hun nu ved at blive for gammel til at spille de erotiske roller der var blevet hendes speciale, dels havde hun svært ved at tilpasse sin spillestil til de krav talefilmen stillede. Hun medvirkede kun i én talefilm, *Umulig Kærlighed*, fra 1932. Derefter optrådte hun et par år på tyske og østrigske scener, inden hun 1936 vendte hjem til Danmark. 1939 spillede hun uden større succes på Folketeatret i Lesley Storms *Tony tegner en Hest*. N. skrev 1943–46 sin selvbiografi *Den tiende Muse*. Derefter arbejdede hun fortrinvis med kludeklip, blandt hvilke to selvportrætter bør nævnes. N. instruerede 1968 en kortfilm med og om sig selv med Poul Reumert som interviewer. □Tegn. af Albrecht Schmidt, 1906 (Teatermus.). Mal. af Henrik Lund og litografi af samme. Mal. af L. Karsten, 1911. Tegn. af Axel Bache, 1912 (Teatermus.), af Dely, Paris 1914, og af Viggo Thomsen (bl.a. Teatermus.; Kgl. bibl.), bl.a. 1949. Buste af Elise Brandes, 1915. Tegn. af Csongar, 1916 og 1917. Mal. af Prediger (?), 1921. Tegn. af Josef Fenneker, 1922, plakat af samme, 1927. Tegn. af K. J. Almquist, 1923 (Kgl. bibl.). Træsniit af H. Anselment, 1928. Mal. af Pyke Koch

ca. 1931. Tegn. af P. Vermehren, 1932, akvarel af samme, 1937. Tegn. af Otto Franz, 1934. Buste af H. Isenstein, 1947. Tegn. af Kirsten Kjær, 1952, mal. af samme bl.a. s.å. Mal. af Gudde Wo Pedersen, 1981, og af Gudrun Poulsen, s.å. Karikatur af K. J. P. Mal. og tegn. af bl.a. Coester, Deutsch, Klein Diepold, Peter Urban Gad, Gregorjev, H. Greil, J. Ringelnatz, Anne Marie Scavenius og Marianne Tillge-Rasmussen. Plakater af bl.a. V. Setoft, E. Gill og Palle W. Buste af Eberlein og af Eric Erlandsen. Relief af fru Meirendorf. Livsmaske. Flere selvportr. i tøjapplikation. Foto.

A. N.: Den tiende muse I–II, 1945–46 (ny udg. i et bind, 1966; ty. overs.: Der schweigende Muse, 1961). – Adolf Langsted: A. N., 1918. Pablo Diaz: A. N., Berlin 1920. Ernst Moritz Mungenast: A. N., Stuttgart 1928. Olaf Fønss: Danske skuespillerinder, 1930 113–25. Marguerite Engberg: A. N., 1966 (heri filmfortegn.). A. N. Ihr Leben in Fotodokumenten, Selbstzeugnissen und Zeitgenössischen Betrachtungen, udg. Renate Seydel og A. Hagedorff, Berlin, München 1981. Elsa Gress i Politiken 10.9.1981. – AV: A. N., instr.: Henrik Stangerup, 1967 (henlagt). A. N., instr. A. N., 1968.

Marguerite Engberg

Nielsen, Augusta Wilhelmine, 1822–1902, solodanser. * 20.2.1822 i Kbh. (Helligg.), † 29.3.1902 sst., begr. sst. (Ass.). F: portner ved frimurerlogen og kontrollør ved Det kgl. teater Hans N. (1792–1868) og Karen Lorenzen (ca.1786–1857). ~ 16.9.1849 i Augustenborg med forfatter, dansk premierløjtnant, senere toldinspektør i Simrishamn Anders Johan Afzelius, * 13.12.1817 i Allingsås, † 14.1.1865 i Simrishamn (~ 2~ 1858 med Marie Louisa Ljunggreen, 1833–84), s. af provst, dr.teol. Lars Peter A. (1779–1847) og Tullia Elisabeth Brun (1783–1862). Ægteskabet opløst. N. hørte til August Bournonvilles tidligste elever. Hun var en høj slank pige med en fuldenet skikkelse og skønne blå øjne. Der var en egen blid godhed i hendes væsen. Da Lucile Grahn (-Young) havde forladt landet, fik hun sin egentlige debut 6.9.1839 som *Sylfiden*. Hun udfyldte savnet og vandt i sit korte kunstnerliv et navn der – vidner Bournonville – var „synonymt med lethed og ladylike elegance“. Dansene La Grecovienne og La Lithuanienne var hendes glansnumre, og Celeste i *Toreadoren* som Bournonville komponerede for hende, viste hendes kunstneriske egenskaber i deres smukkeste form og dækkede hendes mangel på temperament og levende mimik. 1841 blev hun solodanser, og når hun i denne egenskab optrådte på teatrene i Stockholm, Kristiania (Oslo), Berlin og andre tyske byer gjorde hendes fornemme charme ikke mindre indtryk end i Kbh. Balletmester Perrot fuldendte i Paris hendes teknik, og da hun havde

sejret på operaen i Paris fik hun tilbud om ansættelse, men foretrak at vende tilbage til teatret på Kongens Nytorv, hvor kong Christian VIIIs nevø, prins Frederik af Hessen, var blandt hendes mange beundrere. Da hendes intime forhold til ham blev alment kendt, vendte publikums hyldelse sig til hyssen, og dette omslag i stemningen angav for Johanne Luise Heiberg det moralske standpunkt som offentligheden dengang forlangte af sine yndlinge. N. trodsede ikke uviljen, men forlod scenen (febr. 1849) og tog fra juni 1851 sin afsked med pension. Samtidig opløstes hendes kortvarige, ulykkelige ægteskab med den svenske digter A. J. Afzelius, og prins Frederik tilstod hende en apanage som udbetaltes i halvtreds år til hendes død. □ Malet i rolle af E. Lehmann, 1840 (Teatermus.). Relief af S. S. Winther, 1843 (sst.). Litografi af E. Bærentzen, efter dette stik af A. Hansen, 1844. Tegn. og mal. i rolle af Em. Bærentzen (begge Teatermus.), disse litograferet. Litografi i rolle af E. Fortling efter tegn. af Th. W. Pedersen. Litografi i rolle af I. W. Tegnet. Litografi af E. Desmaysons efter tegn. af P. A. T. Senties. Foto.

Hector Boeck i Pers.hist.t. 10.r.II, 1935 230 (om slægten Afzelius). Rob. Neiiendam: En danserinde, 1918 (2. udg. 1965).

Robert Neiiendam*

Nielsen, Axel Eduard Hjorth, 1880–1951, nationaløkonom. * 30.12.1880 i Kbh. (Garn.), † 22. 5. 1951 i Gentofte, begr. sst. F: klaverfabrikant Jens Anthon Edvard N. (1835–90, ~1° 1869 med Svendborg Petersen, 1838–70) og Nanna Emilie Rønne (1845–90). ~1° 27.5.1916 på Frbg. med Else Adolphine Petra Müller, * 7.6.1893 i Kbh. (Frue), † 17.4.1971 i Gentofte, d. af xylograf Hermann Rudolph M. (1857–1935) og Adolphine Johanne Svendsen (1867–1937). Ægteskabet opløst 1922. ~2° 17.4.1935 i Kbh. (Jac.) med samme. – Bror til H. Hjorth-Nielsen.

N. blev student 1898 fra Schneekloth's skole og cand.mag. i statsvidenskab 1903 (økonomisk-statistisk eksamen). I studietiden havde han særlig interesseret sig for penge- og kreditforhold og søgte efter sin eksamen forgæves ansættelse i bank- og vekselervirksomhed. Et halvt år efter blev han ekstraarbejder i statistisk bureau (Danmarks statistik), virkede desuden som manu- duktor og fortsatte sine studier. N. havde da allerede fået offentliggjort en afhandling i Nat. Økon. T. om danske bankprojekter fra før 1736. 1905 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling: *Prisbevægelsen i Danmark 1650–1750*. De vigtigste afsnit af dette arbejde blev trykt i Jahrbücher für Nationalökonomie und

Statistik 1906. S.å. kom i Kbh.s Brandforsikrings jubilæumsskrift *En Undersøgelse af Befolknings- og Boligforhold i Kbh. o. 1728* som N. havde udarbejdet sammen med Harald *Westergaard. N. havde arbejdet på Det kgl. bibliotek fra 1906 og blev biblioteksassistent 1908. S.å. blev han dr.polit. på en afhandling *Specier, Kroner, Kurrant*, en studie over den faldende rigsdalerværdi i Danmark 1671–1726. Heri foreligger for første gang en beregning af de danske penges valutari- ske værdi. Med understøttelse fra universitetet var N. 1908–09 på studierejse i Schweiz, Frankrig og Tyskland. 1910 blev han underbibliote- kar. Året efter udsendte han *Den tyske Kameral- videnskabs Opstaaen i det 17. Aarhundrede*. Af- handlingen blev optaget i Videnskabernes sel- skabs skrifter og udgivet på tysk. S.å. havde N., der ikke fandt sine arbejdsmuligheder i Dan- mark tilfredsstillende, fået tilbud om en stilling ved universitetsbiblioteket i Chicago. N. opgav dog denne stilling da der samtidig blev adgang til at deltage i professorkonkurrencen efter W. *Scharlings død. Blandt deltagerne i konkurren- cen var desuden E. P. *Mackeprang, K. A. *Wieth Knudsen og Jens *Warming. N. blev den sejrende og 1911 udnævnt til professor. I. halvår 1912 var han på studierejse i England.

Som den ene af tre professorer fik N. i de første år et vidtspændende fagområde. Både den syste- matiske gennemgang af økonomiens teori og en væsentlig del af økonomiens politik måtte han tage sig af. Han underviste også i sociologi og udsendte 1931 en mimeograferet lærebog i faget der anvendtes i en lang årrække. Studenterne respekterede N. for den omfattende og solide vi- den der prægede hans undervisning, men hans generte væsen gjorde at han kun havde få per- sonlige kontakter med sine elever. Alligevel havde han en usædvanlig stor interesse for studen- terne og deres vilkår og fulgte i mange tilfælde kandidaternes udvikling i en årrække efter at de havde taget deres eksamen. Efterhånden som fakultetet fik flere lærere tog N. sig navnlig af un- dervisningen i penge- og kreditvæsen samt øko- nomisk historie. 1917 udsendte han et lille skrift *Den skandinaviske Møntunion*. 1923 kom I. del af hans hovedværk *Bankpolitik*. Her gav han en grundig beskrivelse af siddelbankerne og de store privatbankers udvikling og virksomhed i en række lande. *Bankpolitik II* kom 1930. Den var en gennemarbejdelse af de forelæsninger som han i en årrække havde holdt om penge- og kre- ditteori. Bogen giver en klar fremstilling af bankernes kreditkøbelse, men mange andre afs- nit i bogen var vanskelige, navnlig på grund af diskussionen af mange andre forskeres teorier. Bogen har et tillæg, *Dansk Valutapolitik 1914–27*

der giver en sammenfattende fremstilling af den kritik han i fagskrifter og dagblade havde rettet mod Nationalbankens inflatoriske pengepolitik; mens han som lærer lagde vægt på ikke at lade sine særlige synspunkter dominere undervisningen, havde han fundet det påkrævet at gøre opmærksom på hvad han mente var fejlagtigt i den aktuelle pengepolitik. I mange år har hans kritik af økonomerne som helhed været anset for berettiget, men i en nyere fremstilling af dansk pengepolitik under første verdenskrig er der givet udtryk for forståelse for den målsætning lederen af Nationalbanken havde for den førte politik.

N.s senere litterære produktion har navnlig været økonomisk historie. 1933 var han redaktør for *Dänische Wirtschaftsgeschichte* hvor Erik *Arup, O. H. *Larsen og Albert *Olsen var medarbejdere, og hvor han selv skrev om byerhvervenes udvikling efter 1840. Fra 1937 var han udgiver af *Industriens Historie* i Danmark som blev bekostet af Otto Mønstedts fond og udkom i tre bind 1943–44. Han skrev selv bind III 1820–70. Han skrev også en lang række artikler til tidsskrifter og dagblade, herunder i en lang årrække meget anerkendte årsoversigter i Børsen over Danmarks økonomi. N. var universitetets rektor 1935–36. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1942 af Videnskabskabernes selskab. Uden for universitetet blev der gjort stor brug af hans sagkundskab. Under første verdenskrig var han medlem af den overordentlige kommission 1914–21, formand for kaffenævnet 1917, medlem af valutakommissionen af 1923 og af valutaegaliseringsfondens bestyrelse s.å. 1922 blev han medlem af Nationalbankens repræsentantskab udpeget af staten. Ved nyordningen af Nationalbanken 1936 blev han medlem af bankens bestyrelse og næstformand i repræsentantskabet. 1925–36 var han medlem af tilsynsrådet for Kongeriget Danmarks Hypotekbank. 1926 udarbejdede han for handelsministeriet en redegørelse for virkningerne af en „shillingkrone“. Han var medlem af bankkommissionen af 1928, formand for udvalget af 1934 om sanering af landbrugets gældsforhold. Sammen med K. *Sindballe udarbejdede han 1934 en betænkning om „Jord, Arbejde og Kapitalbevægelsens“ udlånsformer. Fra 1934 til sin død var han formand for revisorkommissionen der forestod uddannelsen af statsautoriserede revisorer. 1943 blev han medlem af finansministeriets udvalg af 30.1.s.å. (professorudvalget) der skulle forberede den økonomiske politik i efterkrigstiden. 1949 blev han formand for en kommission til revision af bogholderilovgivningen. Fra 1948 sad han i bestyrelsen for A/S Jacob

Holm & Sønner. 1928–37 var han formand for Nationaløkonomisk forening (1947 æresmedlem). 1944 redigerede han Bogen om Birck der havde været hans kollega og ven gennem en årrække. Den eneste gang N. var direkte aktiv i politik var da han støttede L. V. *Bircks forsøg på at danne eget parti efter bruddet med de konservative 1920. – R. 1925. DM. 1936. K. 1940. □ Mal. af Johannes Nielsen. Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1908* 43. – *Kbh.s univ.s årbog 1904–05* 189; 1911–12 481–84. *Børsen* 21.12.1936; sst. 23.5.1951. *Ebbe Groes* sst. 6.6.1953. *Bert.tid.* 30.12.1950. *Politiken* 23.5.1951. *Information* s.d. Carl Iversen og C. V. Bramsnæs i *Nationaløkon. t.*, 1951 113–33 (heri bibliografi). *Bodil Nybo Andersen* og *Peter Erling Nielsen* i *Danske økonomer*, 1976 319–32. – *Papirer* i *Kgl.bibl. Levnedsbetretning* i *ordenskapitlet*.

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Nielsen, Birgitte Berg, se **Berg Nielsen, Birgitte**.

Nielsen, Børge, * 1914, økonom, direktør i Skandinavisk Tobakskompagni A/S. * 16.1.1914 i Låsby. F: købmand, senere repræsentant Niels N. (1887–1964) og Petra Margrete Nielsen (1887–1935).

Efter studentereksamen fra Århus katedralskole 1933 blev N. revisionsuddannet. Siden påbegyndte han økonomistudiet ved Århus univ. og blev 1940 cand.oecon. Efter et par år i nogle større danske industrivirksomheder som driftsøkonom blev N. 1945 kontorchef i R. Færch Cigar- og Tobaksfabrikker i Holstebro. 1949 blev han underdirektør og 1960 direktør. – I disse år undergik virksomheden en stærk vækst bl.a. som følge af at fabrikken 1949 havde påbegyndt en cigaretfabrikation og havde fået stor succes med mærket Long. Der blev foretaget omfattende udvidelser i Holstebro før virksomheden i slutningen af 1950'erne flyttede hovedkontoret og en del af den stadig stigende cigarillosproduktion til en ny stor moderne fabrik i Holme ved Århus. I forhandlingerne i slutningen af 50'erne mellem R. Færch, Holstebro, C. W. Obel, Ålborg og Chr. Augustinus, Kbh. om et snævrere samarbejde spillede N. en afgørende rolle. 1961 blev sammenslutningen fuldblyrdet ved en fusion af produktions- og handelsvirksomhederne i de tre gamle danske tobaksfirmaer under navnet Skandinavisk Tobakskompagni hvori N. blev direktør mens han tillige bevarede direktørstillingen i Færch til 1969, da han blev administrerende direktør i Skandinavisk Tobakskompagni. Forinden havde han dog været med til at lede forhandlingerne om overtagelsen af såvel B.A.T. A/S, et 70-årigt datterselskab af British-American Tobacco Company Ltd., London, som af

Nielsen, Børge

den gamle Hirschsprungske tobaksfabrik. – Foruden sit arbejde i tobaksindustrien beklædte N. en række bestyrelsesposter. Efter sin afgang 1974 fra Skandinavisk Tobakskompagni indtrådte han i bestyrelsen for en række store danske industrivirksomheder, således Bang & Olufsen, S. C. Sørensen og Dronningborg Maskinfabrik m.fl. □Foto.

Henrik Fode

Nielsen, Børge Simon, * 1923, direktør for Eskofot A/S. * 23.1.1923 i Kbh. F: adopt. af slagtermester Carl Chr. Nielsen (1893–1953). ~ 8.1.1947 på Frbg. (Slotsk.) med Inga Gütte Juel Pedersen, * 17.6.1922 på Frbg., d. af grosserer Niels Juel P. (1885–1967) og Karen Rasmussen (1893–1970).

N. var efter sin uddannelse i handelsbranchen med tilhørende handelseksamen fra Købmandskolen beskæftiget i udlandet. Efter en ansættelse i det fotografiske handelshus James Polack A/S forlod han en tid branchen idet han efter besættelsesårene blev tilknyttet flygtningeadministrationen som tilsynsførende og lejrleder ved Kløvermarkslejren 1945–47. 1948 kom han til det 1941 stiftede Skandinavisk Fotocopi A/S hvor han året efter blev forretningsfører. 1954 købte han virksomheden der 1964 skiftede navn til Eskofot A/S i forbindelse med at selskabets virkeområde blev udvidet. Fra udelukkende at forhandle fotokopimaskiner begyndte N. en udvikling og produktion af teknisk udstyr til den grafiske branche der netop på denne tid begyndte den teknologiske overgang fra blysat til fototeknik. I konkurrence med udenlandske virksomheder har N. i løbet af 1960'erne og 1970'erne bragt Eskofot frem til en position som en af verdens førende producenter af reprojektorer og andet reproduktionsudstyr. I takt med den kraftige vækst er selskabet, der har hovedsæde i Ballerup, blevet udbygget med en række filialer og datterselskaber i Danmark, Vesttyskland, Sverige, USA, Canada og Schweiz. For sin erhvervs-mæssige indsats og for firmaets produkter har N. modtaget såvel danske som internationale hædersbevisninger og priser. – R. 1978.

Berl. tid. 21.1.1973. Børsen 31.1.1979.

Erik Korr Johansen

Nielsen, Camilla Marie, 1856–1932, kommunalpolitiker. * 20.4.1856 i Sørslev ved Jyderup, † 16.12.1932 på Frbg., urne på Frbg. kgd. F: gårdejer, sognefoged Jens Jensen (1823–78) og Ane Kirstine Kjølens (1827–99). ~ 1° 1879 i Kbh. med arbejdsmand Andreas Frederik Larsen, * 15.8.1856 i Sørslev, † 11.9.1935 i Græsted,

s. af skomager Gravs Peter L. (1825–70) og Ane Kirstine Jensdatter (1827–1900). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.3.1903 i Århus med togfører Christen N., * 2.5.1852 i Sigerslevvester, † 24.7.1907 i Kbh., s. af hjulmand Niels Jensen og Karen Mortensdatter.

Af en søskendeflok på seks var N. eneste pige. Hun gik i skole tre dage ugentlig og lærte at regne og skrive så godt at hendes far snart brugte hende som sekretær. Husholdning lærte hun dels hjemme, dels på herregården Algestrup. Da hun blev gift i Kbh. holdt hun hjemmet oppe ved at passe forretning, som smørbrødsjomfru og senere som vicevært i den ejendom de boede i og hun overtog efterhånden administrationen af en række ejendomme for husværten. Med støtte fra en ejendomsprokurator blev hun ejer af en forstømt, halvtom ejendom på Ny Carlsbergvej med 75 to- og etværelses lejligheder, „Røverborgen“ i folkemunde. Med stor energi og dygtighed og yderst human over for sine lejere fik hun orden i sagerne. De hundreder af børn fra ejendommen samlede hun til sammenkomster og fester, og undertiden spillede hun selv harmonika eller sang for og med dem. 1908 blev hun valgt til bestyrelsen for den nyoprettede hjælpekasse på Frbg. der under arbejdsløshedsperioden oprettede en bespisningsanstalt under hendes ledelse. Her blev lavet 1 100 portioner mad daglig og en portion – to retter borgerlig mad – kostede 25 øre, som hjælpekassen betalte for de fleste. Selv arbejdede hun uden vederlag. Ud fra erfaringerne herfra opbyggedes under hendes ledelse (1917–31) Frbg. folkekøkken, denne gang dog aflønnet. N. deltog ivrigt i det socialdemokratiske partiarbejde og i kvindebevægelsen, blev en udmærket djærv taler der især beskæftigede sig med bolig-nød, grundejermetoder og spørgsmål om kvinder og børn. 1917 valgtes hun ind i Frbg. kommunalbestyrelse og i det sociale udvalg (–1932). Hun var medlem af bestyrelserne for Kbh.s husmoderforening og Socialdemokratiske kvindeforening samt af en række socialfilantropiske sammenslutningers ledelser, bl.a. Sabroes fond og børnehjem, Odd Fellow ordenens Rebekkahjem, Prinsesse Helenas børnehjem. 1915 var hun medlem af den danske delegation ved fredskonferencen i Haag hvor grundlaget for Kvindernes internationale liga for fred og frihed blev skabt. Senere kom hun gennem partiarbejdet til at deltage i mange andre kongresser i udlandet og blev medlem af ledelsen i Foreningen for hjælpekasser i Danmark hvor hun var kasserer og medlem af bladudvalget. N. ønskede at modarbejde den ligestyldighed mange kvinder efter hendes mening udviste over for samfundslivet. – F.M.2. 1928. □Afbildet på E. Saltofts mal. 1934 af soci-

aldemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Foto.

Camilla fortæller. C. N.s liv og arbejde, m. forord af Thorv. Stauning, 1932.

Inga Dahlsgård

Nielsen, Carl August, 1865–1931, komponist. * 9.6.1865 i Nørre Lyndelse, † 3.10.1931 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: malermester, musiker Niels Jørgensen (1835–1915) og Maren Kirstine Johansen (1833–97). ~ 10.5.1891 i Firenze med billedhugger Anne Marie Brodersen (*Nielsen, Anne Marie (Carl-)), * 21.6.1863 på Thygesminde i Sønder Stenderup ved Kolding, † 22.2.1945 i Kbh., d. af proprietær Povl Julius Brodersen (1827–99) og Frederikke Gylling (1825–1904). – Far til Anne Marie *Telmányi.

N. blev født i et hus ved Sortelung under gården Frydenlund, en god mils vej syd for Odense. På begge sider synes hans slægt i generationer at have tilhørt den fynske almue. Faderen – Niels Maler, som han kaldtes på egnen – ernærede sig kummerligt ved sit håndværk og virkede desuden som landsbyspillemand, et erhverv der synes at have været arveligt i hans familie, i hvert fald var to af hans onkler vidt kendt over hele Fyn som landsbymusikanter. N. skildrer i sine erindringer faderen som en noget kølig og forbeholden natur for hvem børnene havde megen respekt. I livligt lag kunne han imidlertid tøj op og var en udmærket fortæller med åbent øje for sine medmenneskers humoristiske sider og en sjælden evne til at karakterisere. Det er da sikkert fra ham N. arvede disse sidste egenskaber som i så høj grad prægede ham i omgang med mennesker, og som i hans kunst især kommer til deres ret i *Maskarade*. Moderen var ligesom faderen af ganske jævn oprindelse; men noget almindeligt menneske var hun ikke. Under de tit yderst vanskelige kår holdt hun tappert sammen på hjemmet og havde trods hårdt slid altid stunder til at tage sig af hver enkelt af den store børneflokk. N. sagde om hende at hun egentlig, trods det hun ikke gav sig af med musik, var mere musikalsk end faderen. Hun havde i sjælden grad sindet åbent for tilværelsen i hele dens bredde og dybde. Såkaldt højere dannelse besad hun ikke, men hun var fuld af lønlig visdom om livet.

N. var den syvende af en børneflokk på tolv, og de måtte alle fra deres tidlige alder hjælpe med at tjene til det daglige brød. N. kom ud som hydedreng allerede fra 8–9-årsalderen, og skolegangen var den nødtørftigste. Læreren i Nørre Lyndelse Emil Petersen kom dog til at betyde meget for ham idet han opdagede drengens musikalske evner. Han fortæller selv herom at han

en dag da han gik forbi Niels Malers hus hørte en mærkelig musik, og da han kom nærmere så den da 7–8-årige Carl springe omkring og slå på nogle store træstykker hvoraf han havde dannet sig en art klaviatur og med en hammer frembragte melodien til Dengang jeg drog af Sted. – Det blev nu til at Petersen begyndte at undervise Carl i violinspil efter V. Toftes skole. Senere overtog lærer Hansen i Stenløse undervisningen. Hansen var i spidsen for egnens musikdyrkere og havde dannet en musikforening, Braga, i hvis orkester både gårdmænd, lærere og musikanter deltog. Foruden lettere danse- og underholdningsmusik bestod repertoireet også af værker af klassiske komponister, bl.a. af symfonisatser og ouverturer af Haydn og Mozart, og en helt ny og betagende verden dukkede her op for drengen, og de indtryk, han derigennem modtog blev bestemmende for livet. Det var imidlertid af økonomiske grunde håbløst at tænke på en videre uddannelse i musikken, og da N. blev fjorten år gammel og konfirmeret måtte han, hvor hårdt det end faldt, i lære hos en landkøbmand på Nyborg-kanten. Han skriver selv om denne tid i en autobiografisk skitse (trykt i Gerhard Lynges bog *Danske Komponister i det 20. Aarhundredes Begyndelse*, 1917): „Jeg var aldeles ulykkelig, og i min Fortvivlelse og Længsel efter at faa min Aand uddannet, gav jeg mig til at studere nogle engelske Bøger for dog at lære noget. Jeg maa smile, hver Gang jeg tænker paa hvorledes min Udtale af dette Sprog var, da jeg jo ingen lærer havde til at undervise mig deri“. I dette lille træk møder man et tidligt vidnesbyrd om en karakteregenskab som måske fik den stærkeste indflydelse på hans åndelige udvikling: en ukuelig trang til kundskab og en aldrig svigtende vilje til at lære, og lære fra bunden af. Det må kaldes for en lykke for N. at købmanden efter kort tids forløb måtte lukke butikken. Da det nu var slået fejl med handelen gik vejen tilbage til hjemmet, og drengen kastede sig med fornyet energi over musikken. Snart efter blev en plads ledig ved regimentsmusikken i Odense, og efter en konkurrence blev N., endnu kun i sit femtende år, ansat som altbasunist. Han tilbragte så ca. halvfjerde år i den fynske hovedstad, lærte mange mærkelige og for hans udvikling betydende mennesker at kende, men netop *lærte*, opdyrkede også sine færdigheder på violinen og tog endvidere undervisning i sløjfte- og klaverspil alt imens han støt avancerede til korporal. Faderen mente at han nu var kommet ind på en god solid levevej og burde blive hvor han var og slå alle griller af hovedet; men udlængslen var for stærk, og en skønne dag, 1883, tog han derfor i al hemmelighed til Kbh. og forelagde dansk musiklivs selv-

hersker N. W. "Gade andanten af en nylig komponeret strygekvartet. Den store mand ytrede sig ret fåmælt herom, men mente dog nok at der var muligheder, og det blev nu ved nogle fynske velvinderes hjælp ordnet således at N. kunne komme på musikkonservatoriet.

Han trådte ind som elev i jan. 1884 og gennemgik det normale treårige kursus idet han i hovedfaget violin blev undervist af Valdemar "Tofte. Musikkonservatoriet var på det tidspunkt den danske musikalske romantiks højborg. Her mødtes de to altoverskyggende gamle, Gade og J. P. E. "Hartmann, med den opvoksende ungdom, et møde der for de fleste elevs vedkommende satte dybe spor. Her blev altså også N. til en begyndelse placeret; men det var dog ligesom ånden og undervisningen på konservatoriet intet dybere indtryk gjorde på ham, mærkelig uberørt og åndsfraværende gik han igennem det hele – uden vistnok at ytre særlig glimrende eller forbavsende evner. Kun én af konservatoriets lærere fik dybere indflydelse på ham, hans teorilærer Orla Rosenhoff. Denne var en sirlig ordensmand, måske med et lille pikant stænk pedantteri; men han var højt kultiveret og meget kritisk. Mens de ældre lærere på romantikernes vis nærmest anså kontrapunkt for en antikvitet, var for Rosenhoff undervisningen i den klassiske polyfoni musikopdragelsens hovedhjørneste. N. tog her godt ved lære; man behøver sjældent at skrabe ret meget på overfladen af hans tekniske apparat før den ædle undergrund af tryk polyfon kunnen hvorpå den hviler kommer for dagen. Rosenhoff havde dog fra først af ikke rigtig syn for N.s begavelse (måske fordi denne var så langsom og sund i sin tilegnelsesevne), og han skal senere have udtalt at han ingen anelse havde om hvad der boede i N. før efter konservatorieårene. N. søgte da privat kompositionsundervisning hos Rosenhoff som nu blev N.s trofaste rådgiver i alle musikalske anliggender.

Med udgangen af 1886 forlod N. konservatoriet. Det stod efterhånden klart for ham at han ville være komponist. Den 17.9.1887 fik han en *Andante tranquillo* og *Scherzo* opført af Tivoliorkestræts strygere; og den 8.9.1888 opførtes, ligeledes i Tivoli, hans første større orkesterarbejde, *Suite for strygere* op. 1 under den første nordiske musikfest i Kbh. Suiten blev godt modtaget; man var straks klar over at her var et nyt, stærkt talent under opmarch. Senere, da han fandt frem til sin personlige stil, var der i høj grad måde med venligheden. Vinden stod ham som regel stærkt imod. Han havde dog altid en lille ukuelig falanks af ildtilbedere; men det var egentlig først i hans sidste år, da han for længst havde vundet sig et navn i udlandet, at en bredere an-

erkendelse blev ham til del også herhjemme. Som komponist kunne han dog ikke tjene til livets ophold, han måtte her stole på violinen, og da der 1889 blev en stilling som 2. violin ledig i Det kgl. kapel deltog han i konkurrencen og vandt pladsen. Den første aften han spillede i teatret forvildede en laurbærkrans der fra tilskuerpladsen var blevet udslynget med en jubilerende operist som mål, sig ned i orkesterrummet og lagde sig til hvile om halsen på den debuterende sekondviolinist – en fin symbolsk gestus af tilfældet som ikke var uden sidestykke i N.s liv og kun nævnes her fordi han ofte er blevet opfattet som en nureddin-agtig slider uden „inspirationsen“s og de andre mystiske magters velsignelse. I virkeligheden var han, som alle store ånder, et menneske der skete noget med, og hans liv var et eventyr så godt som en H. C. "Andersens.

1890 fik N. tildelt det Anckerske legat og rejste derpå til Tyskland, Frankrig og Italien. I Paris lærte han den unge billedhugger Anne Marie Brodersen at kende og blev kort efter viet til hende. Med sin uforsagte og dristige karakter og sans for det storlunjede i livet som i kunsten blev hun ham en ypperlig støtte gennem årene. Hjemvendt genoptog han arbejdet i orkestret. 1902 blev hans første opera, *Saul og David*, opført på Det kgl. teater. Ved denne lejlighed dirigerede N. selv og gjorde sig bemærket som orkesterleder. Det var derfor naturligt at tanken blev henledt på ham da der 1908 efter Johan "Svendsens afgang blev kapelmestervakance ved Det kgl. teater. N. modtog stillingen og virkede i den til 1914. Hans virksomhed som operadirigent bragte ham dog ikke den glæde han selv og andre havde ventet sig deraf. Grunden dertil lå dels i forhold han ikke var herre over, men dels og vel væsentligst også i hans specielle form for begavelse. Kun den musik der harmonerede med hans sympatier kunne han bringe noget ud af. Han var indadvendt og drømmende af natur og manglede den lette hånd og det lette sind og den embedsmæssige ekspeditionsdygtighed som skal til for at få et broget og til tider ret ferskt repertoire til at glide. Fik N. imidlertid en sjælden gang et værk han helt kunne hengive sig i at lede blev det en uforglemmelig oplevelse for tilhørerne. Det tør vistnok siges at *Don Juan* aldrig på vor operascene er blevet fremført med en sådan ild og genial storhed som under hans taktstok. Efter Franz "Nerudas død overtog N. 1915 stillingen som dirigent i Musikforeningen. Her kom hans evner langt bedre til deres ret end på teatret for han var her meget friere stillet med hensyn til valget af repertoire og kunne få udløsning for sin kærlighed til de store klassikere, først og fremmest til den der stod ham nærmest af dem

alle: Mozart. Uforlignelig var således hans fremførelse af g-mol symfonien. Sent vil også glemmes hans dybt inspirerede ledelse af Händels *Acis og Galathea* og af Brahms' symfonier. Store begivenheder i dansk musikliv var også de aftener han i Musikforeningen for første gang fremførte sine symfonier nr. 4 og 5. Da musikkonservatoriets leder, Otto Malling, i efteråret 1915 pludselig døde var det naturligt at henvende sig til N. Han indtrådte fra jan. 1916 i konservatoriets direktion og overtog også en del af undervisningen i musikteori. Selve undervisningen opgav han få år efter da hans komponistvirksomhed i stigende grad lagde beslag på hans kræfter men han forblev på sin post i konservatoriets direktion til sin død og var fra 1.1.1931 direktionens formand. Som lærer havde han sjældne evner. Han var vel ikke synderlig systematisk i sin undervisning, men han nærede en fanatisk interesse for sit håndværk, blev aldrig træt af at gennemdiskutere tekniske problemer med eleverne og ejede en forbløffende plastisk sans og billeddannende kraft i sin udtryksmåde. Stærkest virkede han dog ved hvad han ikke sagde, men det som lyste ud af ham: ildånden, musikens genius. Og i al sin dæmoniske storhed var han den ydmygeste servus servorum musicae, en betagende og henrivende personlighed. Der var ikke én af hans elever der ikke elskede ham, og ikke til fulde forstod den sjældne lykke det var at leve samtidig med ham i dansk musik.

Efter mange års ligegyldighed eller fjendtlig modstand kom endelig gennembruddet for hans kunst (omkring 1915) og hvad dermed fulgte af ydre ære og berømmelse. Da han fyldte tres og blev fejret ved en stor fest og fakkeltog stod han som den centrale skikkelse inden for dansk tonekunst. Stor i alvor og stor i smil var han. Alvoren var vel nok den han mindst bar til skue, og kunde der kom ham virkelig nær vidste at den var den mægtige grundtone i hans tilsyneladende altid muntre og lyse sind. Ubøjjelig strengthed, saglighed og udholdenhed til den bitre ende og en ukuelig vilje til altid at nå og give det yderste var hans dominerende karakteregenskaber. Og han var altid parat til at begynde forfra. En nær slægtning af ham sagde engang: „Du, Carl, kan ikke se en Kantsten, uden du skal forsøge at balancere paa den for at prøve, hvor vidt du kan komme“ – og det er egentlig en dybt karakteriserende bemærkning. Han ville være med i alt, prøve alt og lære af alt. Denne dreng fra landsbyskolen havde en belæsthed og en vidtfavnende åndelig kultur som de fleste akademikere måtte misunde ham. Skønlitteratur og de dele havde han vel mindre sans for – han sagde, det behøvede han ikke læse, det gav livet ham rigere

og stærkere end bøgerne – men alt det kernefulde, tanketunge elskede han. Hans yndlingslæsning var oldtidsforfatterne i oversættelse – især Platons dialoger – og med Holbergs epistler blev han aldrig færdig. Tungt og fod for fod måtte han kæmpe for alt hvad han tilegnede sig. Men han var den lykkelige blanding af intuition, inspiration, høj, stærk intelligens og uafsladelig flid, dét som tilsammen giver geniet. Hans modstandere hævdede altid – som det til enhver tid i begyndelsen er blevet hævdet over for store ny-skabende musikere – at hans musik kun var konstruktion, blot og bart tankearbejde. Sandheden er dog den at han med al sin blufærdighed og mandige beherskelse er den dybeste og varmeste lyriker, dansk musik har kendt. I sit 60. år havde N. således i fuldt mål nået det han havde drømt om som hyrdedreng på Fyns enge. Men nu på hans livs højdepunkt hvor han tilsyneladende var i urokket besiddelse af bondefædrenes nedarvede kraft og sundhed ramte skæbnen ham. I foråret 1926, mens han dirigerede en koncert med egne kompositioner i sin fødeøes hovedstad blev han angrebet af et voldsomt anfald af angina pectoris. Han måtte afbryde koncerten og var fra nu af en mærket mand. Han kunne ikke unde sig den nu nødvendige skånsel; han arbejdede med døden fast i øje videre som hidtil og skabte i sine sidste år nogle af sine vældigste og dybeste arbejder. I eftersommeren 1931 tiltog hjerteanfaldene foruroligende i styrke og hyppighed, han blev indlagt på rigshospitalet i slutningen af sept. og døde her få dage senere. Omkring hans bære i Kbh.s domkirke samledes hele det danske musikfolk. Det føltes ved hans død at nu blev det stille i Danmark. Den der skulle løfte hans arv: den store stil i dansk musik (man kunne måske også sige: den store alvor) var ikke i sigte.

Da N. i slutningen af 80erne begyndte sin virksomhed som komponist var dansk musikliv endnu helt behersket af dioskurerne N. W. Gade og J. P. E. Hartmann. Deres tid lakkede imidlertid mod slut. Begge de gamle levede dog højt på deres velfortjente ry, og det var svært for yngre komponister at gøre sig gældende i den offentlige bevidsthed. De fleste vandrede resigneret i skyggen af de store, affandt sig med den gængse senromantiske stil (inden for hvilken dog en enkelt, P. E. Lange-Müller, i kraft af sin særprægede personlighed ydede noget fremragende), holdt sig mest til mindre former – romancen florerede – kort sagt, situationen må i det store og hele nærmest betegnes som kultiveret og smukt drapperet stilstand. At det kunne være anderledes skulle der en N.s friske og stærke øjne til at se. Denne evne til uhildet betragtning var naturligvis i første række betinget ved hans mærkeli-

ge, selvstændige personlighed, men blev dog sikkert også begunstiget af de forhold under hvilke han voksede op. N. var den første bondefødte danske komponist i nyere tid. Efter nogle døde århundreder fik vi først en generation af indvandrede tyske komponister, som J. A. P. *Schulz, C. E. F. *Weyse og F. *Kuhlau, der jo imidlertid faldt godt til her i landet og åndeligt naturaliseredes. Derefter fulgte som de, i denne sammenhæng, tidligste danskfødte store komponister J. P. E. Hartmann og Gade. De var begge københavnere og overtog som en selvfølge den tyske musikalske kultur som da var rådende i hovedstaden; men de udviklede den til selvstændig nationalt præget kunst. I N.s barndom herskede denne datidens „moderne“ musik vel uindskrænket i hovedstaden. Men han voksede op i landlig isolation, og sådanne forhold er i reglen mærkede af en vis konservatisme der ikke altid blot er en følge af en ringere teknisk kunnen og en mangelfuld ydre organisation af det musikalske liv, men måske nok så meget af en vis sund langsomhed og ligevægt i reaktionerne, en smag som ikke lader sig overrumple med et snuptag. I N.s hjemegn var man inden for den højere musik endnu kun nået til Wiener-klassikerne, og dette fik en afgørende betydning for ham: han var for bestandig befæstet i sin samfølelse med dem, før han kom i berøring med den musikalske romantik i hovedstaden. Den strygekvartet N. 1883 forelagde Gade, eksisterer endnu som det vistnok tidligst bevarede større arbejde fra komponistens hånd. Stilen – og Gade har tænkeligt studset derved – er fuldstændig den klassiske strygekvartetens, Haydns og Mozarts. Arbejdet har naturligvis nu kun historisk interesse, er et udpræget begynderarbejde, men for øvrigt uden den almindelige begynderfejl: at fare fra det ene til det andet uden at få samling på noget af det. Tværtimod bemærker man en næsten stiv fasthed i formen og en stædighed i udnyttelsen af temaerne der hist og her fører til monoton. Når det er sagt at N. gik uberørt gennem musikromantikken som han mødte den i Kbh. skal dette dog naturligvis kun forstås cum grano salis. På adskillige punkter i hans ungdomsværker træffer man momenter der åbenlyst viser påvirkning fra romantiske komponister som Gade, Hartmann, Brahms, og, især, Johan *Svendsen. Den friske og højtbegavede norske komponist var kommet til Kbh. som kgl. kapelmester 1883 og indtog fra nu af, indtil han 1911 døde, en fremragende stilling i dansk musikliv. I 80'erne stod han i forholdet til Gade som den nye tids bannerfører, og såvel hans overlegne musikalske udsyn og den vægt hans få, men kvalitativt så fremragende kompositioner gav ham, som hans personlige

charme, gør det forståeligt at han var en af dem hvis veje man ikke krydser uden at bære mærke deraf. N. har da også ved flere lejligheder givet udtryk for dyb beundring og taknemmelighed over for Svendsen. Noget af det første N. skrev efter at være kommet i forbindelse med hovedstadens musikkultur, var en strygekvartet i F-dur, komponeret 1887 og opført 25.1.1888 i Privat kammermusikforening, men ikke trykt. Derefter fulgte 1888 strygekvartetten i g-mol og den allerede nævnte suite for strygere op. 1. Samtidig hermed falder strygekvintetten i G-dur. Tonen er allerede nu ret selvstændig, men påvirkningen fra romantikken dog til tider følelig. Andanten i g-mol kvartetten er således ret Gadesk. Påfaldende i det tematiske er bl.a. den sværmeriske virkning af det opadrettede kvartspring som vi oftere hos N. træffer i værkerne fra disse år, og som må forstås som en udløber af det man kunne kalde romantikernes afaccentueringsprincip. Når, som i de nævnte steder af N., en bevidst afdæmpning af den harmoniske accent optræder i forbindelse med en stærk melodisk accent, fremkommer et vist modsætningsforhold mellem det harmoniske og det melodiske som vel nok er en af de vigtigste tekniske årsager til det romantiske sværmeriske udtryk. Man har fornemmelsen som af en higen efter noget man mangler tilstrækkelig styrke til med fasthed at kunne gribe, og som man derfor kun kan nærme sig i længsel. Også andre af romantikkens typiske virkemidler træffer man i disse tidlige arbejder af N., omend ret tilfældigt og spredt. Således finder man et par steder sekvensrækker der hviler på treklange hvis grundtoner står i tertsafstand til hinanden (fx i indledningen til strygervarietens finale, tydeligt Svendsensk) eller den næsten Schubertske overgang i g-mol kvartetens sidetema. Johan Svendsens påvirkning ses klart, således i 2. tema i humoresken af *Fantasiestykker for Obo*, op. 2 med dets elegante, ridderlig-romantiske holdning, og i trio'en i strygervarietens intermezzo (rapsodiernes Svendsen med de lystige folkedansagtige rytmer); men også den Gade-Hartmannske linje med dens vemodigt-molagtige „nordiske“ præg findes bl.a. i suitens præludium og i det lille klaverstykke *1 Folketone* der er skrevet så sent som 1890. Men alle disse „påvirkninger“ har kun overfladisk karakter. Bag det hele gærer og bryder en stærk personlig kraft der uafsladeligt stræber og strider efter at finde sin egen form og også til dels har fundet den, om end den endnu ikke beherskes med fuld sikkerhed. Allerede den store tyske dirigent Hans v. Bülow, der på den tid ved et besøg i Kbh. havde lejlighed til at høre N.s strygekvintet, ytrede at han her fandt det

stænk af Brahms der manglede ham hos Svendsen. Han har derved sikkert ment den trang til fordybelse og koncentration som allerede disse tidlige arbejder vidner om, og som skulle føre N. så langt videre end forgængerne i nordisk musik. Det lader sig vanskeligt gøre at inddelle N.s arbejder i fast afgrænsede perioder, mange af hans enkelte værker danner egentlig en periode for sig selv. Men med hensyn til ungdomsarbejderne synes det som om de selv ordner sig tydeligt i en gruppe der krones og afsluttes af den første symfoni (i g-mol, op. 7). Ja, man kunne med god grund opfatte alle disse arbejder som en art forstudier, forberedelser til symfonien. Overalt støder man nemlig her på vendinger og motiver som genoptages og får deres væsentlige og endelige form i denne. Men vil man erkende det hele fremskridt i retning af kunstnerisk sikkerhed og uafhængighed der har fundet sted fra denne gruppes begyndelse til dens endepunkt behøver man blot at sammenligne sidetemaet i g-mol kvartettens 1. sats med det tilsvarende tema i symfonien. Det er i virkeligheden samme tema – men hvilken afstand i betydning! Med g-mol symfonien har N. overvundet ungdommens usikkerhed og søgen, og mesterskab er opnået. Han begyndte på den 1890; han havde da hidtil kun arbejdet med kammermusik (hvortil egentlig også strygervisuen må regnes). Han følte sig magnetisk tiltrukket af symfoniformen; allerede 1889 havde han forsøgt sig med en symfoni, den gik imidlertid i stykker for ham. Førstesatsen er endnu bevaret i manuskript og er spillet under titlen *Symfonisk Rapsodi for Orkester* (det var ikke blot titlen der her var Svendsens). Han var egentlig lidt bange for igen at vove forsøget, tvivlede på at han endnu havde kræfterne dertil. „Noget Tøv“ erklærede Svendsen, og symfonien blev da også lykkeligt skrevet og første gang opført under Svendsens ledelse ved en kapelkoncert 1894. Værket er formelt fuldstændig i klassisk stil: allegro (oven i købet med repetitions-tegn efter ekspositionsdelen), andante, scherzo, finale. Men indholdet er noget helt nyt. Alene det at en symfoni i g-mol begynder og slutter med en C-dur akkord var på det tidspunkt ganske uhørt. Vi ser her det første tegn på den for N. så mærkelige toneartsopfattelse som i så stærk grad kom til at præge hans senere udvikling. Den betyder vel væsentligst en reaktion mod senromantikens da rådende ledetoneharmonik. N. kom derved til (formentlig ret ubevidst) at skære den primitive præharmoniske musiks veje, og hans kunst får i sit modulationsvæsen en vis lighed med middelalderens tonearter uden dog teoretisk at være bestemt ved dem. Klart fremtræder også allerede i symfonien N.s domineren-

de melodiske tilbøjelighed, trangen til karsk og kernefuld melodik der beror på primitiv følelse for grundintervallernes udtømmelige udtryksmuligheder. Han har selv engang ytret: „Det gælder om at kunne sige en ren Kvint saaledes, at ingen tror at have hørt det Interval før“. Det er i virkeligheden kort og godt programmet for hans kunst som det fra først af instinktivt har været gennem en sjældent oprindelig og fintansende natur. De musikalske elementer er noget som de allerfleste mennesker opfatter som simpelthen foreliggende, og som derfor ikke giver dem anledning til eftertanke. Ikke således med N. thi han havde fået det geniale menneskes gave til at andre sig, til at tage imod tingene direkte og uden mellemmand. Den vædde de andre forgæves søgte ved at fortabe sig i det komplicerede fandt han for sin fod i det elementæres evige kraft og skønhed. Og i en tid hvor sansen for intervallet var forfladiget indtil ophævelse byggede N. nu en melodisk kunst op som hvilede på den fineste følelse over for de enkelte intervalers valører og den strengeste økonomi i deres udnyttelse. En anden melodisk ejendommelighed som også allerede ytrer sig i den 1. symfoni (scherzo-temaet), og som præger hele den kommende udvikling er det man kunne kaldet det perihelitiske, toneomskrivende princip. Vi forstår herved at de forskellige toner klæber til en hovedtone som de ligesom kredser om og kun modvilligt fjerner sig fra for måske at knytte sig til en ny central tone.

N. var ikke kunstnerisk revolutionær; men ved sin holdning til musikken og det kompositoriske håndværk adskilte han sig fra mange samtidige komponister og virkede inspirerende for eftertiden. Før århundredskiftet havde han udviklet og konsolideret sin personalstil der opfattedes som og også var markant forskellig fra megen samtidig romantisk musik idet den var baseret på en klassisk grundholdning for så vidt angår tema-dannelse, satsteknik, kadence-harmonik og harmonisk rytme, med melodikken og rytmen som primære elementer, og dog med benyttelse af samtidens teoretiske landvindinger. Tilsyneladende uafhængigt udviklede han sin harmonik til hvad man kan kalde „udvidet tonalitet“ med mulig anvendelse af alle 12 halvtoner inden for den tonalt centrerede skala. Den „udvidede tonalitet“ var primært et melodisk anliggende og et middel til mere intensivt udtryk med hyppig brug af den lille septims dæmpede varme på lyriske højdepunkter; men dens forbindelse med klassisk orienteret harmonisk rytme baseret på treklange førte til at musikken ud fra romantiske synspunkter blev kritiseret for overdreven brug af harmoniske underforståelser. I sin stræben

mod formal enhed i de symfoniske værker udviklede N. en evne dels til kontrapunktisk syntese af temaer, dels til motivafledning og -variation samt motivisk og tematisk metamorfose. Den særlige tonale disposition som understøttede denne stræben, og som fra et dynamisk synspunkt af Robert Simpson er kaldt „progressive tonality“ eller „emergent tonality“ er den formale konsekvens af N.s „udvidede tonalitet“.

Det næste store værk efter symfonien er korværket *Hymnus amoris* op. 12 (skrevet 1896, opført 1. gang i Musikforeningen 1897). Med stort-svungne polyfone kor (de første helt i denne stil der er skrevet her i landet siden D. *Buxtehude) giver komponisten i brede fresker og rene, næsten emaljagtige farver en fremstilling af kærlighedens aldre, fra barndommen til oldingeaarene, og lader til slut i hymnisk ekstase den jordiske kærlighed løfte sig til møde med den himmelske. Ind mellem disse to monumentale værker falder flere mindre, men i deres art ikke mindre betydelige arbejder, således Ludvig Holstein-sangene (op. 10, 1894), nogle af de rigeste og dybeste lyriske bevægede der er skrevet til danske ord, violinsonaten i A-dur (op. 9, 1895) og strygekvartetten i Es-dur (op. 14, 1897-98) med den mærkeligt indadvendte, sært gribende andante, måske N.s smukkeste langsomme sats.

Efteråret 1902 bragte opførelsen af to nye store værker: operaen *Saul* og *David* (til tekst af Einar Christiansen) og symfoni nr. 2 *De fire Temperamenter*. Operaen er utvivlsomt det ejendommeligste musikdramatiske værk der er skrevet for den danske scene – i det hele taget et af verdenslitteraturens mest særpregede. Den er streng og fornem i stilen, aldeles uden henblik på, „hvad der gør sig“. Den begår dødssynder både fra den Wagnerske dramaturgis synspunkt (store bredt opbyggede korfugaer, hvor „handlingen“ går i stå) og fra den italienske operas (absolut underernæring af sangerne, hvad svulmende cantilener og fermater angår) og kommer dog levende fra det. Sagen er at den er komponeret af en virkelig musikdramatiker der har evnet at slå ned på de afgørende punkter: modstillingen af de to hovedfigurer. Storslået i karakteristikken er især *Saul* (et højdepunkt hans monolog i første akt). Der går en tone af gammeltestamentlig højhed gennem det hele, og med næsten Händelsk styrke er i de store korscener Israels folk afmalet i sorg og glæde. Symfonien giver i fire sater (igen den klassiske orden) et udtryk for de fire traditionelle temperamentstyper. Strålende symfonisk arbejde er især 1. sats (allegro collierico); den er gjort med kolossal nerve og som i ét vejr. I den langsomme sats (malinconico) træffes første gang i fuld udvikling en virkning der er meget

ejendommelig for N. (dens kim findes så tidligt som i violinsonaten op. 9). Den beror på en skæring mellem to forskellige tonearter. N. anvender i sine senere værker dette princip med stigende dristighed, men søger dog altid at konsolidere en sådan momentan polytonal situation ved at gøre de to stridende tonale sfærer hver for sig så plastiske som vel muligt hvorved fuld klarhed bevares og det friske kontrastforhold mellem tonearterne får lysende farve.

N. havde nu fået blod på tanden som dramatisk komponist og gik efter *Saul* og *David* i lag med et nyt værk for scenen, denne gang en komisk opera *Maskarade*. Teksten forfattede Vilhelm Andersen efter Holbergs komedie i foråret 1904 i samarbejde med N. Selve kompositionen måtte dog vente noget, idet korværket *Søvnen* først skulle skrives færdigt; og senere opstod ydre besværligheder, bl.a. i forholdet til Det kgl. teater. Men da N. endelig i slutningen af jan. 1905 var kommet i gang gik arbejdet som en leg for ham – hele 2. akt blev således komponeret og instrumenteret i løbet af tre uger, og den sprudlende festlige Ouverture blev skrevet med næsten Mozarts rekordhastighed. I efteråret 1906 var værket færdigt til opførelse; alle på teatret forudså, mærkeligt nok, en fiasko, og efter generalprøven var selv den dirigerende komponist ved at miste troen på sit værk. Alligevel blev det strålende succes, og operaen har siden da hørt til det faste repertoire på den danske scene, ja har for længst vundet hævding som nationalopera. Det tør da også siges at der ikke i den senere tid, hverken herhjemme eller i udlandet er skrevet mage til *Maskarades* 1. akt der både musikalsk og dramatisk kun lader sig måle med de allerstørste klassiske buffo-operaer. Desværre er 2. og især 3. akt afgjort svagere – det ligger væsentlig i en for løs og udflydende opbygning af det sceniske. N. indså det selv og omgikkedes med planer om en omarbejdning af denne sidste akt. Han kunne imidlertid vanskelig forandre en ting når han først havde givet den fra sig, ville så hellere skrive noget helt nyt og bedre – men nåede desværre ikke ret langt med en ny komisk opera der beskæftigede ham i hans seneste leveår. Med *Maskarade* står N. på højen af sin manddomskraft. Nu gyldnes alle agre til hest, og der er i disse og de nærmeste følgende tider en mærkelig afgæret ro og sødme over alt hvad han frembringer. Først og fremmest gælder dette hans 3. symfoni *Espanziva* (opført 1. gang af Det kgl. kapel under komponistens ledelse 1912 sammen med den i 1911 komponerede violinkoncert). Det er en slags pastorale i bred symfonisk stil, et bukolisk Tedeum, et skabningens halleluja. Hvad harmoni mellem form og indhold angår er N. aldrig

nået højere end i denne symfonis førstesats, den mesterligste han nogen sinde har skrevet.

Det lader sig ikke gøre her at nævne blot tilnærmelsesvis alle N.s vigtigste værker – kun de af dem der har særlig udviklingsmæssig interesse skal endnu kort omtales. Hertil hører i første række de efter *Espansiva* følgende tre symfonier. I *Det Udslukkelige* (skrevet 1914–16, førsteopførelse i Musikforeningen 1.2.1916) er spændingerne voldsommere, udladningerne af mere eksplosiv karakter end i noget tidligere værk af N. Stilen er mere polyfon og organisk genetisk end i de foregående symfonier med deres overvejende arkitektoniske holdning. Denne stil fortsættes med stigende dristighed i den 5. symfoni (1922). I dette værk forlader N. den fire-satsede orden som han hidtil har overholdt i symfonierne (i den 4. symfoni spilles dog alle fire satser ud i ét). Symfonien består af kun to store stykker. Indholdet føles nærmest som naturmystik, dels dystert (N. kaldte indledningen en mørk idyl), dels nordlyssagtigt funkende. 1. sats er bygget op som en uhyre stigning, med isende dristighed og strålende kontrapunktisk overlegenhed i kombinationen af temaerne. 2. sats er mærkelig ved det myldrende liv der overalt rører sig i den (af fantastisk virkning er især samspillet mellem træblæserakkorder og nogle gigantiske strygerpassager). Den 6. og sidste symfoni (skrevet 1924–25) begynder med et mærkelig blidt, næsten barnligt uskyldigt tema, men er snart ude på meget dybe vande – i virkeligheden er grundtonen rystende tragisk. Som 2. sats følger en ganske kort „humoreske“ (skrevet væsentlig for slaginstrumenter) – et sært indfald hvis berettigelse i den symfoniske stil ikke synes indlysende. Slutningen dannes efter en kort adagio (*Proposta seria*) af en stor variations-sats, vildt opreven og præget af egensind og spotsk galgenhumor. Eksklusivere musik har N. aldrig skrevet. Man kommer ved denne komponists afsked med den symfoniske form uvilkårligt til at tænke på et vers af Johs. V. "Jensen som N. tidligere havde sat i musik: „Fowal og Tak bette I! A ga Jer hvad a ku' gi. Og töt I et om Musiken, da war'et Skaad – for nu gik'en!“

Blandt den sidste periodes hovedværker må endelig nævnes koncerten for klarinet og orkester (1928) og svanesangen: det vældige orgelstykke *Commotio* hvori han sidste gang lader al sin dyre kunnen og dybe tankerigdom lyse.

Få komponister er det givet at nå det sublime i store som i små former. N. havde denne gave; men netop hans samtidige arbejde med kompliceret symfonisk musik og enkle folkelige melodier i årene fra ca. 1914 bidrog til at fremkalde en kunstnerisk krise i hans musik, et stilistisk he-

terogent præg, som han først overvandt med sin klarinetkoncert. Den enkle folkelige danske sang stod i årene fra 1914 centralt i N.s opmærksomhed. Stilen i nogle af hans tidligere vokalværker havde tydeligt peget i den retning, og den folkelige musikoplysning optog ham både som foredragsholder og komponist. Hans *Salmer og Aandelige Sange* komponeredes i foråret 1914 for at opfylde et konkret behov og bidrage til højnelse af kvaliteten i den religiøse fællessang, på linie med vennen Thomas "Laubs arbejde på kirkesangens område. Dernæst fulgte hans arbejde med melodier til den nye tids sang, som højskoleforstander Johan "Borup havde samlet i sin *Dansk Sangbog*; en direkte følge heraf var det samarbejde, som i december 1914 indledtes med Laub om en fornyelse af den verdslige danske folkelige sang. Gennem N.s fortsatte forbindelse med højskolekredse og ikke mindst ved udgivelsen af *Folkehøjskolens Melodibog*, 1922, som N. var med til at redigere, kom denne fornyelse til afgørende at præge sangen i Danmark i de følgende generationer.

Nævnes må endnu hans forfattervirksomhed: selvbiografien *Min fynske Barndom*, 1927 – en af de smukkeste og betydeligste danske bøger i sin art – og *Levende Musik*, 1925 (otte artikler fra årene 1906–25) hvori han på dybt original og fængslende vis formulerer sin kunstneriske trosbekendelse. N.s dagbøger og breve giver et dybt indblik i hans natur og væsen og viser i ord noget af det som hans musik kun lader den virkeligt opmærksomme og tænksomme lytter erfare. Hans omgang med mennesker var præget af hans ligefremme, vindende væsen og store interesse for hvad der rørte sig i andre mennesker; udadtil blev han feteret som kapelmester og komponist, og mange blev bjergetaget af hans indtagende charme. N. forstod næppe altid selv at trække grænsen, og i et par tilfælde medførte det kriser i ægteskabet, alvorligst i årene fra 1915 til ca. 1922, hvor forholdet var rystet i sin grundvold, og hvor ægtefællerne derfor prøvede at leve hver for sig. Begge var dybt ulykkelige og gennemlevede i disse år en menneskelig og kunstnerisk krise som til tider var nærmest lamvende. Deres dybe samhørighedsfølelse og ikke mindst hans vedholdende ønske om genoprettelse af forholdet var dog stærke nok til at overvinde krisen.

Ser man ud over N.s livsværk bliver det klart at der snart sagt ikke er den musikalske form han ikke har behersket, og overalt hvor han er kommet hen, har han evnet at sige noget nyt og afgørende. Kernen i hans geni var imidlertid øjets uheldethed og viljens renhed, egenskaber som han deler med de to andre fynske almuedrenge

Nielsen, Carl

Rasmus Rask og H. C. Andersen, og som med dem gør ham til en af Danmarks største sønner. – K.² 1925. □Tegn. af Susette Holten, 1899 (Teatermus.). Træsnit af T. Blom, 1900. Mal. af Viggo Johansen, 1905 (musikonservatoriet), tegn. af samme s.å. og 1911. Portr. af Michael Ancher ca. 1900–05 (M. og A. Anchers hus, Skagen). Mal. af Viggo Johansen udst. 1912. Mal. af Anne Marie Telmányi, 1922 (Fr.borg). Tegn. af P. E. Johannesen 1918 og 1922 og af H. Jensenius, 1925. Buste af Anne Marie Carl Nielsen 1929–40 (Odense bys mus.), i marmor (sst.) og 1932 (Det kgl. teater; Göteborg kunstmus.). Mal. af Jul. Paulsen, 1931 (Fr.borg) og af Sigurd Swane s.å. (Fyns stiftsmus.). Relief af A. M. Carl Nielsen, 1933 (Nr. Lyndelse), radering af samme. Mosaik af Einar Nielsen, 1936 (Det kgl. teaters ny scene, „Stærkassen“), karton af samme dertil, 1933. Flere tegn. af Eva Drachmann (Kgl. bibl.). Lino-leumssnit af K. J. Almqvist 1933, 1937 og 1944. Statue af N. som dreng af A. M. Carl Nielsen (Nr. Lyndelse), „Musikkens genius“ af samme 1939–40 (Grønningen, Kbh.). Frimærke graveret af C. Slania efter tegn. af Mads Stage, 1965. Relief af H. Salomon udst. 1968 (kulturministeriet). Foto.

Bibliografi. Jürgen Balzer i Dansk musik t. VII, 1932 60–70 238f. Dan Fog og T. Schousboe: C. N. kompositioner, 1965.

Kilder. C. N.: Min fynske barndom, 1927 (15. opl. 1976; eng. udg.: My childhood, 1953). Brev til Emil B. Sachs, 1952. Brev, udg. Irmelin Eggert Møller og Torben Meyer, 1954. Musik og forskn. VI, 1980 167–85 (brev til Jul. Lehmann).

Lit. Povl Hamburger i Dansk musik t. VI, 1931 89–100; sst. VII, 1932 (diverse artikler). Torben Meyer: C. N. I–II, 1947–48 (m. bibliografi). Ludv. Dolleris: C. N. En musikografi, 1949. Rob. Simpson: C. N., London 1952 (rev. udg. 1979, heri værkfortegn.). C. N. i hundredåret for hans fødsel, red. Jürgen Balzer, 1965 (eng. udg.: C. N. Centenary essays, s.å.). Anne Marie Telmányi: Mit barndomshjem, 1965. Johs. Fabricius: C. N. En billedbiografi, 1965 (da. og eng. tekst). T. Schousboe i Dansk kirkesangs årsskr. 1969–70 75–91. Samme i Festskr. Henrik Glahn, 1979 151–82.

AV. Film af Erik Frohn-Nielsen, 1965 og Jørgen Roos, 1978. C. Fabricius-Bjerre: C. N. A discography, 1965 (2. udg. 1968).

Papirer. Brev, dagbøger, manus. m.m. i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Schousboe (Knud Jeppesen)

Nielsen, Niels Carl, 1890–1976, fabrikant. * 31. 1.1890 i Kbh. (Matth.), † 6.8.1976 i Silkeborg (Mariehøj sg.), begr. i Kbh. (Garn.). F: maskinist Peter Ludvig N. (1860–1910) og Nielsine Plougmann (1867/68–93). ~ 3.1.1920 med Else Marie Sofie Heidemann, * 10.2.1900 på Frbg., † 7.7.1961 i Kbh. (Cit.), d. af forvalter Axel Vilhelm H. (1875–1948) og Mathilde Petrea Sørensen (1874–1952).

N. kom efter at have taget præliminæreksamen på Københavns kommunes belønnings- og betalingskole 1906 som kontorlærling til det store københavnske jern-engrosfirma I. F. Lemvigh-Müller der lededes af grundlæggerens søn, Valdemar Lemvigh-Müller (1864–1928). Han fortsatte efter sin handelsmæssige uddannelse i firmaet hvor han 1920 udnævntes til direktør for indkøbsafdelingen i forbindelse med firmaets overtagelse af en konkurrerende virksomhed, P. G. Munck, og omdannelse til aktieselskabet Lemvigh-Müller & Munck. Sammen med meddirektøren, Elon Rasmussen (1877–1954) overtog han ledelsen af virksomheden efter Valdemar Lemvigh-Müllers død 1928. Udvidelsen af virksomheden fortsatte i 1930'erne med opkøb af konkurrerende jernhandelsfirmaer, og desuden begyndte firmaet gennem datterselskaberne Dansk Lecabeton (fra 1939) og Jysk Lecaværk (fra 1953) tillige en produktion af byggematerialer. N. fortsatte som direktør i virksomheden til 1960 og bevarede derefter endnu i nogle år sin mangeårige bestyrelsespost i moderselskabet (1920–65) og firmaets filialer og datterselskaber. N. besad en omfattende indsigt i jern- og stålbranchen og øvede i kraft af sine gode forhandlingsevner og afbalancerede væsen en betydelig indsats i en lang række af branchens organisationer og sammenslutninger. Han var således 1940–50 medlem af forretnings- og administrationsudvalget for Fælleskontoret for jern og metal der under og efter anden verdenskrig forestod og kontrollerede råvarefordelingen til handel og industri, og beklædte gennem en årrække formandsposterne i flere af branchens hovedorganisationer, bl.a. Importørforeningen af 1933 (1948–64, derefter æresmedlem), Foreningen af købmænd i jern- og stålbranchen på øerne (1949–59), og Fællesudvalget for Danmarks jern-, metal-, rør- og maskinbrancheforeninger (1949–69). – R. 1956. □Foto.

Interview i Børsen 30.6.1956. – Nogle data om Lemvigh-Müller & Munck A/S, 1933 (også eng. og ty. udg.). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Nielsen, Caroline, se Nielsen, N. P., 1795–1860.

Nielsen, Morten Christian, 1835–91, højskoleforstander. * 24.7.1835 i Skibsted, Himmerland, † 15.12.1891 på Hindholm højskole, begr. i Førslev. F: snedker Niels Knudsen (1803–85) og Johanne Mortensdatter (1806–85). ~ 6.10.1863 på Holsteinsminde med Laura Vilhelmine Marie Stallknecht, * 28.4.1840 i Kbh. (Frue), † 24.4.1906 sst., d. af mægler Niels Heinrich Gotfried S. (1805–61) og Johanne Marie Haagen (1800–

58). – Far til Johannes *N. og L. C. *N. (1871–1930).

Efter en lykkelig opvækst hvor hverken sysler som hyrdedrenge, tømmerlære eller deltagelse i faderens spillemandsvirksomhed kunne hæmme hans ukuelige læselyst kom N. 1854 til Jonstrup seminarium hvorfra han blev dimitteret 1856. Som lærer ved den militære børneskole i Altona fra 1856 fik han lejlighed til at dygtiggøre sig i moderne sprog, men blev allerede 1858 af Anders *Stephansen, der var fra samme egn som N., hentet til de to samvirkende institutioner Holsteinsminde børnehjem og Hindholm højskole. Da N. i efteråret 1863 blev gift med ægteparret Stephansens plejedatter forstærkedes Stephansens ønske om at få N. til sin efterfølger. 1864 forlod N. J. *Jensen lederstillingen på Hindholm og blev afløst af N., og tre år efter købte N. skolen af Stephansen. Ved dennes død 1870 måtte N. også overtage ledelsen af børnehjemmet. Indtil 1879 ledede han med administrativ dygtighed begge institutioner. I disse år fordobledes børnetallet på Holsteinsminde til over 100. Højskolens vinterelevtal havde allerede siden 1860 været landets største. Det kulminerede 1870 med 177 mandlige elever. Hertil kom sommerhøjskole for unge piger fra 1866. Denne udvikling krævede omfattende nybyggeri på begge institutioner, ledet af N. Som lærer var N. særpræget. Han var ikke dus med sine elever, men påvirkede dem stærkt i sit yndlingsfag dansk hvor hans skuespillerevner gik i arv til sønnen Johannes, og i sine foredrag hvor han lagde vægt på elevernes selvopdragelse og på at styrke deres sociale samvittighed. Hans hjælpsomhed syntes ubegrænset. N. var en søgt foredragsholder, og 1863–80 redigerede han månedsbladet Hindholm, det ældste danske højskoletidsskrift hvis indhold – gennemsyret af kristelig-filantropisk tankegang – for størstedelen var skrevet af ham selv eller oversat af ham fra engelsk. Af hans oversættelser kom W. E. Channings *Om Dannelse og Selvopdragelse*, 1866, i ikke mindre end syv oplag.

Men den dobbelte virksomhed hvor N. tog sig lige så meget af børnene som af de voksne elever sled på hans kræfter, og 1879 fik han venen L. *Budde til at overtage ledelsen af børnehjemmet. Hindholm fik sine fleste elever fra sydsjællandske landbohjem. Flere folketingsmænd, deriblandt de senere landbrugsministre Ole Hansen og Kr. Pedersen, var blandt skolens elever. En landbrugsafdeling oprettet 1869 af de tidligere Hindholmelever A. *Svendsen og Chr. *Christensen flyttede 1871 til Tune. Men 1873 opstod en krise. Der blev talt om at N. var blevet højremand. N. afviste rygterne herom i bladet Hindholm og erklærede at han aldrig talte politik på

sin skole. Det var nok rigtigt, men uden for skolen lagde N. ikke skjul på at han var ivrig forsvarsven. Det hang sammen med at han som løjtnant havde deltaget i krigen 1864 hvor overkommandoen havde fremhævet hans udholdenhed og mod under stormen på Dybbøl. N.s udgivne breve fra krigen og det efterfølgende preussiske fangenskab udtrykker misbilligelse af det utilstrækkelige forsvarsberedskab. Det måtte ikke gentages. I 1880'erne skærpedes den politiske strid og dermed N.s holdning. 1886 kom det til et brud med C. C. *Alberti der opsagde den støtte Den sjællandske Bondestands Sparekasse fra første færd havde ydet Hindholm. Det hjalp ikke at Lars *Dinesen skaffede erstatning fra højres valgfond, og rent galt blev det da N. 1887 stillede sig som højrekandidat mod Fuglebjergkredsens kårne venstremand. N. blev ikke valgt, men elevtilgangen daledte fra 156 vinterelever endnu i 1873–74 til 58 i 1886–87. N.s kræfter var udtømt. 1888 blev han ramt af apopleksi, og kort før sin død måtte han sælge Hindholm til et konsortium af godsejere. Det var en tragisk udgang såvel for N. som for skolen der aldrig genvandt sin gamle sønning. Men endnu 1876–77 virkede tidligere Hindholmlærere som forstandere på ikke mindre end otte højskoler rundt i landet. N. havde sin egen selvstændige, humanit-kristelige holdning, lige forskellig fra de grundtvig-koldske og de bjørnbakske skoler. Hindholm blev forbillede for de svenske folkehøjskoler. – Kaptein 1887. – R. 1888. □ Relief på mindesten på Førslev kgd. Foto. Mindesten på Holsteins Minde, Førslev.

Breve i Hindholm IX, 1873 185–204 og X, 1874 222–24. En dansk højskolemand. Breve og foredrag af C. N., udg. L. C. Nielsen, 1900 (heri biografi af H. Villumsen). Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand II, 1960 294–338. – C. Petersen Schmidt i Højskolebl. XVII, 1892 321–30. Chr. Christensen: Min livsførelse og virksomhed, 1918 50 75. L. P. Jensen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, 1921 50–92. P. M. Andersen sst. 1956 71–99. J. P. Neerup: Kulturbilleder fra Sydsjælland, 1921 50–75. Martin Attrup i Holsteins minde gennem 100 år, red. Ludv. Beck, 1933 30–39. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm., 1944. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Roar Skovmand

Nielsen, Christen, 1838–95, redaktør, bladudgiver. * 15.6.1838 i Horne, Hjørring amt, † 15.8.1895 i Århus, begr. sst. F: snedker, senere sognefoged Niels Christensen (1817–86) og Birthe Larsdatter (1815–98). ~ 26.10.1865 i Thisted med Ane Helene Mathilde Witttrup, * 29.4.1841 i Thisted, † 2.2.1910 på Frbg., d. af garvermester Søren Heilesen W. (1800–63) og Maren Markussen (1810–90). – Far til S. W. *N.

Efter folkeskolen kom N. i handelslære i Blokhus, men besluttede snart at bryde sig en anden livsbane. 1860 tog han præliminæreksamen i Kbh., blev exam.jur. 1862 og fuldmægtig ved Kær herreds kontor i Nr. Sundby 1864 og fik sagførerbestalling 1872. Under opholdet i Kbh. var hans interesse for journalistik vakt, og da han var kommet til Nr. Sundby skrev han hyppige artikler i Nordjyllands Folkeblad hvis redaktion han overtog 1874. Journalistikken blev nu hans egentlige livsgerning. 1877 købte han ved egne midler og et lån fra godsejer Chr. "Juul-Rysensteen det seks år tidligere oprettede morgenblad Jyllands-Posten i Århus som han ejede og redigerede til sin død. Han kastede sig med stor energi ud i opgaven at gøre bladet til avis for hele Jylland. Han indså at det gjaldt om at gøre bladet til en hurtig og pålidelig nyhedsbringer og gik i spidsen for at udvikle provinspressen. Efter engelsk mønster sluttede han kontrakt med statstelegrafen der hver aften og nat stillede en ledning til rådighed så bladet hver morgen kunne bringe læserne de seneste nyheder. Det var for den tid en revolution, og ved ustrakt brug af specielle korrespondenter, herunder lokale meddelere fra alle egne i Jylland, befæstede han bladets position. Han ledede det ud fra et højresynspunkt og havde sin hovedmodstander i det Bjørnbakske Aarhus Amtstidende, men også Aarhus Stiftstidende, der var taleror for byens lokale højrestyre, polemiserede han hyppigt imod og påførte det 1881–90 en særlig konkurrence ved at udgive en aftenudgave af Jyllands-Posten. N. var en fremragende politisk skribent hvis ord havde vægt blandt både venner og fjender. Han slog ofte hårdt og hensynsløst, især mod Lars "Bjørnbak og hans tilhængere, og veg ikke tilbage for også at rette skarp kritik af sine partifæller når han fandt det fornødent. Gennem flere år var han et virksomt bestyrelsesmedlem af foreningen for højrepressen i provinsen. Personligt var han kun kendt af få da han tilbragte den meste tid af døgnet på sit kontor, men ved hans død var alle enige om at han altid havde kæmpet ærligt og med blanke våben.

Jyllands-posten 14.8., 15.8. og 22.8.1895. C. O. Bøggild-Andersen og Vagn Dybdahl sst. jubilæumsnr. 2.10.1946.

Helge Larsen (Ad. Worsøe-Andersen)

Nielsen, Christian Søren, 1873–1952, direktør for JAF. * 7.4.1873 i Kbh. (Trin.), † 7.11.1952 sst. (Jakobs), begr. sst. (Garn.). F: grosserer, kornhandler Hans N. (1839–1927) og Marie Dorthea Christine Christensen (1851–89). ~ 31.7.1896 i Vedbæk med Valborg Berg, * 19.6.1876 i Kerteminde, † 25.5.1955 i Kbh. (Jakobs), d. af fiske-

handler Johan Peter B. (1838–1900) og Amalie Marie Nielsen (1842–1907).

Efter endt handelsuddannelse i Kbh. og Flensborg nedsatte N. sig 1896 som grosserer i Kbh., men allerede 1898 knyttedes han til den nyoprettede Jysk Andels-Foderstofforretning (JAF) som direktør. JAF havde oprindelig sæde i Århus, men hovedkontoret flyttedes 1919 til Kbh. Ved oprettelsen af Dansk Andels-Gødningsforretning 1901 fik denne virksomhed kontorfællesskab med JAF, og N. var tillige denne forretnings leder frem til nyorganisering 1916. N. kom som den første merkantilt uddannede leder i spidsen for hvad der skulle udvikle sig til at blive landets største virksomhed i grovvarebranchen. Han koncentrerede sig fuldt ud om den rent forretningsmæssige side af JAFs ledelse samtidig med at han i samarbejdet med de folkevalgte ledere, 1898–1925 Anders "Nielsen, Svejstrup Østergaard, viste forståelse for de særlige vilkår der gjaldt for denne type andelsvirksomheder. N. havde en sikker position i jyske landbrugerkræde og vandt anseelse inden for branchen. Under første verdenskrig blev N. ved oprettelsen af ernæringskontoret chef for dets kornafdeling og senere medlem af landbrugsministeriets kornnævn. I denne funktion kom han umiddelbart efter afslutningen af krigen i et vist modsætningsforhold til landmændene der ønskede en hurtigere afvikling af reguleringerne end N. og JAFs ledelse anså det for gavnligt. Dette rokkede dog ikke ved N.s position der også viste sig ved at han fortsatte som direktør til 1948 skønt han de seneste år var svækket og den faktiske ledelse overdraget til hans efterfølger, J. E. Olesen. N. beklædte en række tillidsposter inden for handelsverdenen, og under besættelsen var han næstformand i centralkontoret for indkøb af korn og foderstoffer. – Med N.s udnævnelse til direktør for JAF 1898 indledtes i landbrugets andelsforetagender den senere fulgte linje at man til den forretningsmæssige ledelse valgte folk med rent merkantil baggrund og uddannelse ligesom der skabtes en tradition for en gennemgående klar opdeling mellem disses og de medlemsvalgte ledes funktioner. – R. 1923. DM. 1938. K². 1948. □Mal. af Jul. Paulsen, 1933 (Jysk Andels-Foderstofforr.). Foto.

A. Axelsen Drejer: Jysk andels-foderstofforretning 1898–1948, 1948. Samme i Andelsbl. LIII, 1952 1182f. Ib Gejl og Chr. R. Jansen: Korn, købmænd og kornkompagni, 1971. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Nielsen, Christian Carton Valdemar, 1890–1980, rådmand. * 6.6.1890 i Osted ved Lejre, † 4.7.1980 i Århus (Fredensk.), urne sst. (Vestre kgd.). F:

parcellist Lars Carl N. (+ 1911) og Sofie Laurine Frederikke Sørensen. ~ 1° 31.1.1915 i Århus (Pauls) med Sidsel Marie Nielsen, * 2.8.1890 i Bjergby sg., Mors, † 31.1.1967 i Århus (Lukas), d. af Ane Sønder N. Ægteskabet opløst. ~ 2° 1.10.1938 i Århus (b.v.) med Johanne Marie Ehlersen, * 22.3.1903 i Grædstrup sg., † 1.5.1976 i Århus (Lukas), d. af husmand Anders Peder E. (* 1873) og Nielsine Vangeline Hansen (* 1871).

N. voksede op i en politisk vakt egn, og Lejres forsamlingshus lå på faderens mark. Senere sagde N. ofte at han havde været socialdemokrat siden han var otte år. Efter skolen – en grundtvigsk friskole – blev N. landarbejder indtil 1912 da han kom til Århus. Her var han en kort overgang kusk, men fra 1913 arbejdsmand på Aarhus Oliiefabrik. Han var med til at stifte Oliearbejdernes fagforening og var dens næstformand 1919–30. I løbet af 1920erne blev han efterhånden heldagspolitiker, startende med formandskabet fra 1925 i den store kommunale hjælpe-kasse hvis forvaltning ofte var yderst kompliceret. N. kom i byrådet 1929 og blev i forbindelse med socialreformen 1933 formand for det sociale udvalg. Det var i Århus et hverv af et sådant omfang at det straks var en lønnet heldagsstilling. Da der i 1950 indførtes en magistratsordning blev N. rådmand nu også med hospitalsvæsenet som område. Han fortsatte på posten indtil han 1962 udrådte af byrådet efter 33 års ubrudt virke. – Gennem de mange år som leder af socialvæsenet blev N. en institution i byen med kaldnavnet „Christian Afslag“, uden at han dermed blev anset for en uelskværdig chef, men derimod nok for at være om den nye socialpolitik gennem en vagtsom overvågning af at den ikke førte til misbrug. Under socialreformens første år var N. sammen med byrådsgruppen dog jævnlig udsat for kritik fra partiorganisationer og fagforeninger for at benytte for små satsler. Realiteten var imidlertid at kommunens økonomi næppe rakte til mere, men at sætserne trods dette alligevel lå over det øvrige lands. N. formulerede ikke samlede socialpolitiske synspunkter, det var de enkelte konkrete fremskridt der optog ham, bestandig båret af trang til at afhjælpe nød. Som forvaltningschef opnåede han en betydelig faglig indsigt, og gennem de 25 år, 1937–62, han var formand for sammenslutningen af købstædernes sociale udvalg var han med til at forme og vække forståelse for mange nye sociale institutioner. N. var med i ledelsen af en række filantropiske foreninger, bl.a. Landsforeningen til kræftens bekæmpelse og Rigsforeningen til gigtens bekæmpelse. Efter at være gået af som rådmand valgtes han til leder af Børnenes kontor i Århus og fortsatte som sådan til højt op

i pensionsalderen. Under hans ledelse blomstrede institutionen op, støttet af at han fik koncessioneret pølsevognene for kontoret som herefter blev i stand til at oprette børnehaver, feriekolonier og andre børneinstitutioner. Man kunne nok smile lidt ad den ældre herre i citydress og grå bowlerhat når han gik gennem byen på vej til kontoret, men man talte med respekt om hans indsats og gode vilje. □Foto.

Interviews i Demokraten 4.6.1965 og Århus stiftstid. 5.6.1980. – Borgere i byens råd, red. Ole Degn og V. Dybdahl, 1968 165–67. Århus stiftstid. 5.7.1980.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Christian Henrik, 1809–81, købmand. * 1.1.1809 i Hjørring, † 1.5.1881 sst., begr. sst. F: købmand, senere ejer af Åstrup ved Hjørring, Christen Christian N. (1780–1836) og Ane Marie Henriksdatter (1787–1830). ~ 23.10.1832 i Hjørring med Karen Marie Høygaard, * 28.3.1814 i Hjørring, † 18.2.1881 sst., d. af købmand Jørgen Pedersen H. (1779–1827) og Ane Margrethe Bidstrup (1791–1827).

N. blev handelsuddannet 1823–28 hos købmand H. P. Hansen i Ålborg. Efter læretiden tilbragte han endnu tre år i firmaet, fortrinsvis beskæftiget som ridende handelsrejsende, probenreuter. 1831 omgikkes han alvorligt med planer om at nedsætte sig i Frederikshavn, men opgav det til stor lettelse for forældrene der nødig så ham tilknyttet dette sted „som af næsten alle udskrives som en liderlig by“. I stedet overtog han svigerfaderen J. P. Høygaards forretning der siden dennes død havde været udlejet. Den havde oprindelig været drevet i kompagni med N.s far. Forretningen blev snart – med skudehandel og tobaksfabrik – en af Vendsyssels betydeligste, om end nok i adskillige år belastet af N.s mange offentlige gøremål. Noget hjalp det da den ældste søn Jørgen Høygaard N. (1833–1912) blev oplært og senere førstemand. Han overtog forretningen 1868. Men selv om N. var en fremtrædende købmand var det dog ikke først og fremmest i denne egenskab hans virke kom til at tegne sig i Vendsyssel. Han var en ejendommelig karakter, rastløs og med en ubændig trang til at blande sig i alt som igangsætter og formidler i fremskridtets hellige navn. Stødende i sin iver kunne han være, men altid arbejdende og iderig for det almenvel han ville tjene. At ikke alle hans omgivelser opfattede og vurderede tingene som han forstod han ofte slet ikke. Han blev da bitter og vred og gav larmende udtryk derfor, uden dog af den grund at holde op. Først alderen og huslige sorger satte i 1870erne en endelig bom for hans initiativer. 1841 blev han medlem af Hjørring kommunalbestyrelse og året efter

formand. Han satte straks ind med et reformarbejde, diskuterede på store borgermøder byens problemer, kæmpede med enevældens embedsstand – personificeret i den vanskelige amtmand J. A. Graah – skaffede byen et anlæg, fik byen ommatrikuleret, gaderne reguleret og brolagt, oprettet fattiggård, startet en avis osv. – alt med så meget besvær og ufred især om de økonomiske følger af hans tiltag at han allerede i 1844 nedlagde sit mandat. En ikke uvæsentlig rolle for det sidstnævnte spillede det dog at han også i disse år havde betydelige vanskeligheder med sin forretning, vanskeligheder der ikke var uden forbindelse med generelle handelsforhold: lokal konkurrence, landprang og kysthandel, af hvilke de to sidste var til stor skade for købstæderne.

En af de veje N. søgte at gå var oprettelsen af en egentlig handelsstandsforening, „Den merkantiske forening i Hjørring“ 1846. Den fik ingen betydning og ingen lang levetid; men man huskede den da man 1870 oprettede en ny ved på den første generalforsamling at gøre N. til æresmedlem. 1847 indtrådte han påny i kommunalbestyrelsen og blev straks igen formand. Han sad denne gang til 1850; men de lokalpolitiske begivenheder var i denne anden periode kun få og ubetydelige. Som købmand havde N. ofte savnet et pengeinstitut i byen til at formidle omsætningen og støtte de store anlægsvirksomheder der var under udfoldelse. Resultatet blev i første omgang – i 1844 – en sparekasse; men da han hurtigt fandt ud af at en sådan kasse ikke tjente de formål han havde forestillet sig forlod han ledelsen og gav sig i stedet til at arbejde for en bank. Den blev virkelighed i 1854 da Hjørring Diskontobank med N. som administrerende direktør begyndte sin virksomhed. Han havde i forarbejdet fået værdifuld støtte fra den store danske købmand i Hamborg, generalkonsul Hendrik "Pontoppidan. Bankens landsdelsbetydning var ikke noget enestående for N.s foretagender. Allerede i 1840'erne var han inspirator for store vej- og arbejder i Vendsyssel, og i 1850'erne var han med i et dampskibsselskab der fra Frederikshavn skulle sejle på København. Det blev dog en fiasko. I 1860'erne gjorde han et alvorligt forsøg på at få anlagt en havn ved Hirtshals, en plan en af hans medarbejdere kaldte „den største måske for handelen næst efter Suezkanalen i vor tid“ og „det største merkantile foretagende i det nordlige Europa“. Også for jernbanen gjorde N. et stort arbejde, og da den kom i 1871 fik han imod mange – også besigtigelseskommissionen – banegården placeret det „rigtige“ sted, umiddelbart syd for byens centrum. Side om side med N.s arbejde for den økonomiske udvikling gik et tilsvarende arbejde for kulturlivet. 1855 fik han

oprettet Den højere landboskole i Smidstrup med Thomas Bjørnbak som leder; han organiserede undervisning i håndgerning for unge piger på landet, startede en folkebogsamling i Hjørring, indsamlede oldsager, var medvirkende ved oprettelsen af Det jyske historisk-topografiske selskab m.v. Han organiserede uddannelsesrejser for unge handelsmænd, startede badeanstalt, forsikringsforeninger af forskellig slags og var strandingskommissionær. 1883 lod han sig vælge til folketinget for Hjørringkredsen; men det blev en skuffelse. Tonen og arbejdet i hovedstaden, hvor han sluttede sig til de nationalliberale, passede ham ikke, og han forlod allerede året efter det høje ting. 1866 kæmpede han for den reviderede grundlov og fornærmede derved vide kredse af de landboere der ellers i hans opbygningsarbejde havde interesseret ham så meget.

Antallet af N.s ideer var legio – mange, mange flere end de ovenfor nævnte; men de følger ingen nye træk til billedet. Han hørte til blandt de foregangsmænd der rundt om i de danske provinser omsatte folkestyrets teorier i praktisk arbejde. Han var en type; men han var også en ener – ikke helt sammenlignelig med hans tilsvarende samtidige. Modstand irriterede ham, og han gav åbent udtryk derfor. I mange henseender var han et barn af oplysningstiden, for tidligt ude med meget – selv om tiden næsten altid gav ham ret, en ret hans medborgere ofte vedstod og hylkede ham for. Det var ikke uden grund, at man 1883 rejste en buste af ham i anlægget Christiansgave. Den var hvid og stod over for Frederik VII's, der var sort. Folkeviddet døbte dem hurtigt den hvide og den sorte konge, og det selskab var ingenlunde for lidt for N.s minde i landsdelen. – R. 1865. □ Akvarel af Joh. N. Bock, 1838. Buste af A. Paulsen, 1883 (Christiansgave i Hjørring). Stik af Johs. Britze, 1931.

Jørgen H. Nielsen: Stamtv. over efterkommerne af C. N., 1908 26. 100 år. Nielsen & Høygaard . . ., 1906. Thomas Larsen: En gennembrudstid II–III, 1922–27. Finn H. Lauridsen: Fra borgerskabets gennembrud. Konsul i Hjørring C. H. N., 1952. – Papirer i Erhvervsark.

Finn H. Lauridsen

Nielsen, Christian Overgaard, se Overgaard Nielsen, Christian.

Nielsen, Christian Ditlef (ved dåben Ditlev), 1874–1949, orientalist. * 4. (kg. 5.) 2.1874 i Kbh. (Frbg.), † 15.1.1949 i England. F.: bryggerensvend Johan N. (1848–1922) og Mette Sophie Iversen (1846–1927). ~ 15.7.1905 i Maribo med Elisabeth Henrichsen, * 29.1.1876 i Maribo, † 2.10.1948 i Hellerup, d. af købmand Frederik Edvard

Florentin H. (1838–1905) og Agnete Margrethe Westh (1843–1918).

N. blev student 1892, privat dimitteret, og tog teologisk embedseksamen 1899. Allerede som student udgav han et par småskrifter, *Danielbogens Ælde, belyst ved sproghistoriske Undersøgelser*, 1899 og *Kampen om Danielbogen*, 1900 hvori han, byggende på de aramaiske dele af bogen, søgte at bevise en ældre affattelsestid for Danielbogen end sædvanlig antaget. N. studerede derefter (1900–04) semitiske sprog og semitisk religionshistorie hos Peter Jensen i Marburg, Fr. Delitzsch i Berlin og Fr. Hommel i München, senere også i Paris og London, og tog doktorgraden 1906 i Kbh. ved afhandlingen *Studier over oldarabiske Indskrifter*. – Foruden en række mindre afhandlinger har N. skrevet *Die altarabische Mondreligion und die mosaische Ueberlieferung*, 1904, *Neue katabanische Inschriften*, 1906, *Der sabäische Gott Ilmukah*, 1909, *Den historiske Jesus*, 1924 (2. udg. 1933, svensk og tysk overs. 1925 og 1928) og *Hellig Jord*, 1928. N.s hovedværker er *Der dreieinige Gott in religionshistorischer Beleuchtung* (I Die drei göttlichen Personen, 1922; II Die drei Naturgottheiten, 1942), samt den af ham redigerede, i samarbejde med Fr. Hommel, Nik. Rhodokanakis og E. Littmann udgivne *Handbuch der altarabischen Altertumskunde* (I, Die altarabische Kultur, Kbh., Leipzig, Paris, 1927, der kom ikke flere bind). I disse værker og afhandlinger søger han hovedsagelig ad abstrakt, mytologisk vej og ved hjælp af gudenavne af efterspore en oldsemitisk, specielt oldarabisk religion og påvise de udviklingslinjer der fra denne basis fører direkte over i senere religioner og kultusformer, nemlig jødedom, kristendom og islam. I afhandlingen *The Site of the Biblical Mount Sinai*, 1928 søger han at påvise at Sinai har ligget ved Petra i Jordan. Hans seneste afhandlinger var *Ras Shamra Mythologie und biblische Theologie* (i *Abhandlungen für die Kunde des Morgenlandes XXI*, 4, Leipzig 1936) og *Die altsemitische Muttergöttin*, 1938. 1929 deltog N. efter indbydelse fra Oxford i en engelsk arkæologisk ekspedition til Jordan (Petra) og har herom skrevet *The Mountain Sanctuaries in Petra and the Environs* (i *Journal of the Palestine Oriental Society* 1931 og 1933). – 1915–31 var N. ansat ved universitetsbiblioteket, fra 1931–41 ved Det kgl. bibliotek (bibliotekar II). □Mal. af G. Wolmar, 1901. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1907 85f. Årbog for Kbh.s univ. 1928–29 53–55.

Fr. de Fontenay*

Nielsen, Emil, 1876–1938, entomolog. * 3.1.1876 i Asdal, Vendsyssel, † 1.2.1938 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: lærer Nikolaj N. (1846–1930) og Johanne Katrine Andersen (* 1854). ~ 14.10.1907 i Kbh. (Helligkors) med Valborg Legardh-Hansen, * 17.4.1878 i Kbh. (Johs.), † 16.11.1964 i Ordrup, d. af postekspeditor, senere postmester Johan Christian Hansen (1836–1912) og Hanne Emilie Brødbæk (1853–1940).

Fra faderen, der havde skrevet skolebøger i Danmarkshistorie og bibelhistorie, arvede N. den pædagogiske evne og interessen for børn. Han tog lærereksamen 1897 fra Silkeborg seminarium og var fra 1901 til sin død lærer ved Sjællandsgades skole i Kbh. Interessen for naturhistorie kom derimod meget sent, først i hans 36. år, og blev vakt af nogle ekskursioner zoologen magister Asger Ditlevsen afholdt for lærere ved Kbh.s kommuneskoler. Iagttagelsen af en viklerlarves evne til at spinde ledte N. til de spindende dyr fremfor nogen, edderkopperne, og allerede 1913 begyndte han at publicere små iagttagelser over edderkopper. Hans evne til at iagttage og hans tålmodighed bragte ham på sporet af talrige endnu ukendte fænomener i edderkoppernes liv; det var særlig biologien der optog ham, ikke systematikken eller morfologien, skønt hans lille morfologiske studie over edderkoppernes kløer og bikløer er forbilledlig. Men de er jo også et led i biologien. Efter en lang række mindre, populære og faglige, artikler publicerede N. 1928, ivrigt tilskyndet af C. *Wesenberg-Lund, den over 700 sider store bog *De danske Edderkoppers Biologi*. et grundlæggende og stadig uundværligt arbejde over biologien, især spindevirksomheden hos næsten alle danske edderkopper. Hans tålmodighed og iagttagelsesevne tillod ham også at tage fremragende fotografier – det var jo i glaspladernes tid – af de biologiske fænomener, ikke mindst edderkoppernes spind, hjulspind, netspind osv. hvor han fik strukturen både klart og æstetisk frem på sort baggrund; bogen er illustreret med over 400 sådanne fotografier og dens trykning blev derfor kun mulig ved væsentlige tilskud fra Carlsbergfondet. Teksten blev oversat til engelsk, med tilføjelser, og publiceret 1932 uden figurerne som må søges i den danske udgave. Efter dette storværk begyndte N. at studere nogle snyltehvepse, *Polysphincta* o.a. hvis larver er ektoparasitiske hos edderkopper, og publicerede herom fem på fremragende iagttagelser byggede afhandlinger i *Entomologiske Meddelelser*. N. var et hjælpsomt og venligt menneske, omend noget selvstikker i sin optræden. I sin naturbegejstring minde han om J. H. Fabre, hvis stil han lidt naivt søgte at efterligne, hvad der gav sig udslag i nog-

le mere velmente end vellykkede poetiske indslag i hans store bog. Han var en biolog af den klassiske skole. – Hans samling af edderkopper og deres spind, som han fandt en måde at opbevare på, er nu på Zoologisk museum. – R. 1936. □Foto (Zool. mus.).

Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 521–23 (heri bibliografi). Samme i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CI, 1937–38 V–VII. C. Wesenberg-Lund i Politiken 13.12.1928 (anm. af De danske edderkoppers biologi). Jens Brøndegaard i Entomologiske medd. XX, 1938 185–87. – Levnedsherretning i ordenskapitlet.

S. L. Tuxen (Kai L. Henriksen)

Nielsen, Eduard Mikael Vandborg, * 1923, teolog. * 8.5.1923 i Kbh. F: sognepræst Charles Peter Rudolph Louis N. (1877–1958, ~1° 1904 med Marie Dorteia Eilschou Holm, 1879–1909) og lærer Bothilde Vandborg (1888–1973). ~30.12.1947 i Kbh. (Nazaret k.) med socialrådgiver Dora Margrethe Levinsen, * 15.6.1924 på Frbg., d. af overretssagfører Julius Valdemar L. (1892–1949) og docent Agnes Margrethe Davidsen (1893–1981). – Bror til Helge *N. (* 4.2.1918).

N. voksede i mellemkrigsårene op i et børnerigt københavnsk præstehjem og blev 1941 kl.-spr. student fra Østre Borgerdydskole. Han læste teologi ved Kbh.s univ. og blev teologisk kandidat 1947. Inspireret af prof. Flemming *Hvidberg havde N. specialiseret sig i gammeltestamentlige studier og fik umiddelbart efter eksamen mulighed for et kortere studieophold i Uppsala og et længere i Strasbourg. Det blev Uppsala der fik størst betydning for N.s forskning i de nærmest følgende år, og hans første større arbejde, besvarelsen af den århusianske prisopgave om den mundtlige traditions betydning for tilblivelsen af Det gamle testamente (for hvilken han opnåede guldmedalje 1949) og den på besvarelsen baserede bog *Oral tradition*, 1954 er i sin problemstilling og i sin problemløsning præget af uppsalensiske synspunkter.

Et universitetsadjunkt i Århus 1949–55 (dog afbrudt af vikariat i Hvidbergs professorat i dennes ministertid 1950–53) åbnede mulighed for fortsatte gammeltestamentlige og filologiske studier og satte frugt i disputatsen *Shechem. A traditio-historical investigation*, forsvaret i Århus 1955. Bogen er en indtrængende analyse af de gammeltestamentlige beretninger og traditioner om den vigtige kana'anæiske og israelitiske by Sikem, af dens forhold til Jerusalem og andre israelitiske helligsteder og dens betydning for udviklingen af den israelitiske religion og kultur. De mange lag der er aflejret i teksternes nuværende form blottægges, og traditionernes udvik-

ling efterspores. Bogen vandt international anerkendelse som et af de første vellykkede forsøg på at anvende den i Skandinavien udviklede traditionshistoriske metode på et større tekstkompleks.

Efter Aage *Bentzens død overtog N. professoratet i gammeltestamentlig eksegese ved Kbh.s univ. 1956, og en rig videnskabelig og pædagogisk produktion har udfoldet sig i de følgende år. *Grundrids af Israels historie*, 1959 og *Det gamle Israels religion*, 1971 er lærebøger der har oplevet adskillige udgaver og har fundet vid udbredelse. *Håndskriftfundene i Juda ørken*, 1956 og *Dødehavsteksterne i oversættelse og med noter*, 1959 (s.m. Benedikt Otzen) behandler de senjødiske Qumrantekster. N. var redaktør (s.m. Bent Noack) af Gads danske bibelleksikon 1965–66 og i Bibelen i kulturhistorisk lys, 1968 skrev han indledningerne til Mosebøgerne.

I en lang række mindre afhandlinger har N. været inde på de fleste af den gammeltestamentlige forsknings områder. Men først og fremmest har han koncentreret sig om udforskningen af Israels ældste religiøse traditioner i afhandlinger om Mosebøgerne, om lovene i Det gl. testamente, om de kultiske institutioner og ikke mindst om det deuteronomistiske problem. Denne forskning ligger i forlængelse af disputatsarbejdet, og hovedværket er *De ti bud. En traditionshistorisk skitse* (1965; tysk 1965; engl. 1968), et forfriskende og originalt forsøg på traditionshistorisk at udrede spørgsmålet om dekalogens tilblivelse og udvikling frem til den endelige form. Metodisk er horisonten udvidet, idet nyere tysk forskning over det gammeltestamentlige lov materiale spiller en ikke ringe rolle i fremstillingen.

N. har været dekan i flere perioder, har repræsenteret fakultetet i konsistorium og i det humanistiske forskningsråd og har ofte siddet i faglige bedømmelsesudvalg både i ind- og udland. Han har repræsenteret Skandinavien i redaktionen af det internationale tidsskrift *Vetus Testamentum* siden 1971. I årene 1956–59 var han formand for Kristelig akademisk forening, og siden 1973 formand for Hans Tausens fond; 1973–78 ulønnet hjælpepræst ved Taksigelseskirken. – Korr. medl. af Nathan Söderblom-sällskapet i Uppsala 1958.

Selvbiografi i Århus univ.s årsberetn. 1955–56 140f.

Benedikt Otzen

Nielsen (ved dåben Frederichsen), Peter **Eduard** (Eduard) Emil, 1824–99, officer. * 17.4.1824 i Odense, † 9.4.1899 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: snedkermester Frederich N. (1795–

1862) og Ane Marie Rasmussen (ca. 1798–1876). Ugift.

N. meldte sig marts 1848 som frivillig, blev i april korporal og udnævntes maj s.å. til sekondløjtnant i linjen, noget næsten enesteånde. 1849 blev han alvorligt såret ved Fredericia, blev n.å. kar. og virkelig premierløjtnant og atter ved Isted alvorligt såret. Som kompagnikommandør deltog han i krigen 1864 og blev kaptajn II, 1867 kaptajn (I), afskedigedes 1879 fra linjen, var 1881–86 i forstærkningen og fik 1887 karakter af oberstløjtnant. Allerede 1861 oprettede N. i Nordslesvig et antal skytteforeninger, og 1865 grundede han de samlede foreninger under Svendborg amt der også på idrættens område blev førende i hele skyttebevægelsen, og han blev medlem af centralkomiteen. Utrætteligt, til fods, i fuld uniform, vandrede han omkring og hvervede unge og gamle til medlemmer og udfoldede en virksomhed som ingen anden. De følgende års stærke politiske brydninger greb imidlertid også ind over skyttebevægelsen, og N., der var ivrig tilhænger af Kbh.s befæstning, selvbeskatning m.m., mødte efterhånden så stærk modstand i sin amtssammenslutning at han 1885, efter riffelloven, oprettede en konkurrent. En række år fortsatte han kampen, afslog deltagelse i arbejde på udjævning og samling under en ny, moderat overlevelse, og da dette endelig blev gennemført, trak han sig, skuffet og uforsonlig, helt ud af bevægelsen, og først mod slutningen af sit liv kunne han se mildere på udviklingen. – N. var personlig fordringsløs og yderst uegennyttig; et følelsesmenneske, entusiast, noget naiv, ensidig i opfattelse. Til „Vort Forsvar“ har han skrevet mange artikler, navnlig erindringer fra treårskrigen og 1864 samt om idræt. Han stillede sig forgæves til folketinget 1866 i Nyborg. – R. 1850. DM. 1890. F.M.I. 1878. □Litografi af V. H. Baudissin. Buste af L. Hasselriis, 1872 (Fr.borg). Træsnit 1881 efter foto. Afbildet på mal. af F. C. Lund af scene fra krigen 1848 (Fr.borg). Afbildet på F. P. Grünwaldts mal. 1895 af gardershøjfærtets overlevering 1892. Relief af Siegfried Wagner på mindsten 1906 (Trunderup). Foto.

N.s erindr. fra 1848 i Danebrog I, 1880 5–9 17–24 og i Vort forsvar 29.6., 13.7. og 27.7.1884. N.s erindr. fra 1864 i Vort forsvar 14.8.1892, 28.8. og 11.9. s.å. – Militær tid. IX, 1899 149. Berl. tid. 11.4. s.å. Vort forsvar 23.7.1899 og 6.8. s.å.; sst. 2.12.1906. L. F. C. Krogh: Skyttesagen i Danm. 1861–1911, 1911 132f. Hans R. Egebjerg: Svendborg amtsskytteforen. 1865–1915, 1915. A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921. Kl. Berntsen: Erindr. I, 1921 170.

Rockstroh*

Nielsen, Eigil Hans Aage, 1910–68, palæontolog. * 16.8.1910 i Kbh., † 8.12.1968 i Gentofte, begr. Mariebjerg kgd. F: cand.polyt. Hans Peder N. (1871–1921) og Ellen Kirstine Pedersen (1883–1971). ~ 11.12.1943 med Anna Birgitta Elisabeth Wettergren, * 7.1.1912 i Stockholm, † 27.8.1973 i Glostrup, d. af fh. öfverintendent ved Nationalmuseet, dr.phil. Karl Erik Wilhelm Frederik W. (1883–1961) og Ellen Ahlberg, f. Nisser.

N. blev student fra Sorø 1929, mag.scient. 1935, dr.phil. 1942, var på studieophold i Stockholm 1931–32, 1933 og 1935–36. Han fik personlig bevilling på finansloven 1941, var inspektør ved universitetets mineralogiske (nu geologiske) museums palæontologiske afdeling 1.3.1946, afdelingsleder sst. 1.4. 1958 og lektor i vertebratpalæontologi ved Kbh.s univ. fra 1957.

Straks efter sin immatrikulation gik N. i gang med at studere naturhistorie og hurtigt kom han på Zoologisk museum under indflydelse af vor store echinodermspecialist, Th. *Mortensen. Hans første videnskabelige afhandling fra 1931 omhandlede recente slangestjerner. Bestemmede for N.s videre skæbne blev imidlertid hans deltagelse i Lauge *Kochs tre-års ekspedition til Østgrønland. Sommerarbejdet 1931 førte ham sammen med den svenske vertebratpalæontolog G. Säve-Söderbergh som arbejdede i aflejringer fra Devon-perioden på Celsiusbjerget på Ymerøen, stedet hvorfra ekspeditionen hjembragte et stort materiale af overgangsformer mellem fisk og padder, de såkaldt „firbenede fisk“. En del af den følgende vinter tilbragte N. i Stockholm hvor han med professor Erik Stenjö som vejleder faldt ualmindelig godt til i en gruppe unge forskere der arbejdede med vertebratpalæontologiske emner som i væsentlig grad var baseret på materiale fra Østgrønland. Opholdet i Stockholm førte hans næste afhandling om fiskerester fra perm og karbon med sig. 1932–33 overvintrede N. på Eskimonæs i Østgrønland. Denne gang koncentrerede han sig om indsamling af ammonitter og vertebratforsteninger af permisk og triassisk alder ved Kap Stosch hvor han tillige gennemførte et fremragende geologisk opmålings- og kortlægningsarbejde. Efter tilbagekomsten tilbragte N. de næste tre år i henholdsvis Stockholm, hvor han gik i gang med undersøgelsen af materialet af trias-fiskene, og i Kbh. hvor han 1935 tog magisterkonferens i zoopalæontologi. 1936 rejste N. igen til Østgrønland med Lauge Koch. Han vendte først hjem 1939, nu som medlem af Eigil *Knuths og Ebbe *Muncks Nordøstgrønlandsekspedition med Gamma. Han havde udviklet sig til at blive en fremragende ekspeditionsmand, bjergbestiger, fossiljæger og slædekusk.

Nielsen, Eigil

Efter tre års friluftsliv som feltgeolog på rejse gik N. derefter ind i en intens videnskabelig bearbejdelse af trias-fiskene, et arbejde der fortsatte indtil hans tidlige død. Resultatet af denne indsats er nedlagt i tre monumentale afhandlinger, hver især på flere hundrede sider. Jævnside med bearbejdsarbejdet der holdt ham fangen om vinteren fortsatte han som ekspeditionsdeltager. I denne egenskab var han atter i Østgrønland 1946 og 1955, nu som deltager i G. G. U.s (Grønlands geologiske undersøgelses) feltarbejdssæsoner, ind imellem deltog han i Dansk Pearyland ekspedition 1947. – Hans enorme viden om trias-fiskene og hans fortrinlige ekspeditionsegenskaber førte til at han 1950 deltog i den 3. centralasiatiske ekspedition til Himalaya og 1953 selv gennemførte en ekspedition til Sydafrika og Madagascar. På hjemvejen fra denne besteg han Afrikas højeste bjerg Kilimanjaro. I årene 1960–61 og igen 1961–62 ledede han de thai-danske ekspeditioner til Østen. – Endelig nåede han som en sygdomsmærket mand endnu en gang at gense „sit kongerige“ Kap Stoschområdet i Østgrønland med nogle af sine elever 1967. – Under N.s utrættelige arbejde voksede universitetets geologiske museums samling af fossile hvirveldyr til en anelig størrelse. Fra Østgrønland, Himalaya og Madagascar havde han hjembragt store samlinger af trias-fisk. Fra Siwalik-formationen i Indien hentede han betydelige samlinger af fossile pattedyr og i vort hjemlige molér foretog han i en årrække omfattende indsamlinger af forsteninger, således at museet i dag rummer en af de rigeste eocæne fiskesamlinger der overhovedet kendes. N. blev grundlæggeren af den prækvartære vertebratpaleontologi i Danmark og med sin udnævnelse til lektor i faget 1957 tillige en højt værdsat universitetslærer. Hans undervisning var omhyggeligt tilrettelagt, og hans studenter fik en inspirerende og alsidig uddannelse såvel på det tekniske område som mht. tilegnelsen af videnskabelig metode. Selv står han som forfatter til ca. 70 afhandlinger. 1965 indvalgte han i Det kgl. danske videnskabernes selskab. – Geologisk museums uadrettede virksomhed optog ham meget, og han ydede et stort arbejde på dette område, skattet både som tilrettelægger, skribent og foredragsholder. – F.M.2. 1935. □Foto.

Tove Birkelund i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1969 217–21. Chr. Poulsen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1968–69 101–08 (heri bibliografi). S. E. Bendix-Almgreen i Dansk geologisk foren.s årsskr. 1969, 1970 87–96 (heri bibliografi).

Arne Noe-Nygaard

Nielsen, Einar (Ejnar) August, 1872–1956, maler. * 9.7.1872 i Kbh. (Trin.), † 21.7.1956 i Hellerup, urne på Bispebjerg kgd. F: skomagersvend, senere kgl. hofskomager Frederik N. (1845–1921) og Eva Amalie Jespersen (1846–1928). ~ 1° 1901 med Marie Cathrine Thaarup, * 25.7.1873 i Kbh. (Trin.), † 3.2.1960 i Gentofte, d. af skomagermester Niels Gjersing T. (1837–1900) og Thomine Mathilde Jensen (1845–1928). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.1.1908 i Rom med Elin Esther Marcus, * 23.4.1868 i Stockholm, † 24.2.1941 i Hellerup, d. af bogtrykker Isaac M. (1815–1901) og Emilie Benecke († 1877).

Samtidig med at N. efter at have gået på Teknisk skole blev optaget på kunstakademiet 1889 og gik her 1890–93, stod han i malerlære og blev 1892 svend med sølvmedalje. 1893 debuterede han på Charlottenborgs forårsudstilling med et landskab, og 1893–94 rejste han i Sverige og Norge, i en periode sammen med et cirkus. Af større betydning for hans kunstneriske udvikling end akademiuddannelsen var tiden på Kristian Zahrtmanns skole 1895–96, en forbindelse han holdt ved lige, idet han 1901 udstillede 80 arbejder på en elevudstilling. Inden da var han brudt igennem med den række af sine kendteste værker han havde fundet inspiration til i Gjern efter at have slået sig ned her 1894. I denne midtjyske landsby malede han først landskaber og derefter de monumentale figurbilleder *Den syge pige*, 1896 (kunstmuseet), *Og i hans øjne så jeg døden*, 1897 (af kunstmuseet deponeret i Vejen kunstmuseum), *Den blinde pige*, 1896–98 (Hirschsprungs samling), *Døden og krøblingen*, 1899 (Thielska galleriet, Stockholm) og *Mennesker lytter til klokkerne, som ringer solen ned*, 1900. I disse malerier er der både symbolistiske og realistiske træk, til fælles har de en tragisk stemning og en kredsen om sygdom og død. Indholdet er inspireret af den fattige jyske landbefolkningens væsen og tænkemåde samt af deres indstilling til liv og død. Formen er enkel, figurerne omgivet af faste konturer og farven er neddæmpet. Stilistisk står disse malerier kunstnere inden for europæisk symbolisme som Puvis for Chavannes og Ferdinand Hodler nær. I dansk kunst er de enestående ved deres stilisering i formen og alvor i budskabet og ved at forene indtryk fra L. A. *Rings naturalisme med Vilh. *Hammershøis enkle kompositions måde og kolorit. Nogle af disse billeder vakte tilstrækkelig opmærksomhed i udlandet til at N. opnåede en bronzemedalje på verdensudstillingen i Paris 1900.

Bla.a. for at se denne udstilling opholdt N. sig 1900–01 i Paris. Herefter skiftede han i årene fremover bopæl mellem Gjern og Italien (1902 og 1905–11) med besøg i Paris og Bretagne 1908

og i Lapland 1909. Disse år præges af en række monumentale portrætter som dobbeltportrættet af *Andreas Hansen* og dennes kone *Celinie Delacotte*, 1900–01 (Nationalmuseum, Stockholm), *Den svangre*, 1902–03 (Göteborgs konstmuseum), *Stenegelunden i Volterra*, fem kvindepotrætter, 1906–07 (kunstmuseet) og *Portræt af Ellen Key*, 1907 (Nationalmuseum, Stockholm). I de tre sidste ses en påvirkning fra italiensk 1400-tals maleri, koloristisk er de lysere end Gjern-billederne. – I disse år fulgte en del officiel anerkendelse som kunstakademiets årsmedalje, Eckersbergmedaljen, 1903 og 1908 samt Thorvaldsenmedaljen 1913. N. var medlem af akademirådet 1914–20 og 1936–39 samt professor ved kunstakademiet 1920–30. Han udstillede ofte på Charlottenborg mellem 1893 og 1943 og færre gange på Kunstnernes efterårsudstilling. Den frie gæstede han 1899, og efter at være blevet medlem 1943 viste han her nogle landskaber 1952, samme år som en stor retrospektiv udstilling i Kunstforeningen. – Efter rækken af idealiserede menneskeskildringer fra 1900-tallets første årti vendte N. tilbage til en mere realistisk figurstil som i *Ijob* fra 1914, et religiøst motiv med figurer i moderne tøj, *Mand og kvinde* fra 1917–19 (kunstmuseet), to nøgne mennesker som Adam og Eva i et alteragtigt format, og *Gamle mennesker* fra 1919–21, igen to nøgne på et lærred af usædvanligt format. Hans monumentale stil kulminerede nu i udkastene til en dekoration som ikke blev udført, til festsalen i Kbh.s rådhus (1927–30) og i mosaikdekorationen af portrummet i bygningen der opførtes for Statsradiofonien, men kort efter blev inddraget som Det kgl. teaters ny scene (1932–39). Påvirket af byzantinsk kunst skabte han her en række portrætfremstillinger af betydelige danskere. 1943 dekorerede han bryllupssalen i Lyngby rådhus. Livet igennem rejste N. 1916 var han i Spanien, 1932 og -33 i Grækenland og ind imellem flere gange i Italien. Frem til 1926 besøgte han stadigvæk Gjern af og til, men slog sig herefter fast ned i Kbh. I 1940'erne og 50'erne rejste han nordpå, besøgte bl.a. Færøerne og Lofoten og planlagde 1953 et besøg på Grønland. I de sidste år af sit liv malede han især landskaber fra de nævnte steder samt fra Sjælland. – N. udførte af og til bogillustrationer. De første fire tegninger i *Juleroser* 1900 til Karl Larsens *Den gamle mands barn*, i stil med de tidlige Gjern-billeder, de senere som *Ijobs Bøg*, udgivet af Den danske radeerforening 1927, i et mere ekspressionistisk og forenklet formsprog. N. skabte sine betydeligste og mest personlige værker med billederne fra Gjern fra 1890'erne. De er blevet genopdaget med revalueringen af symbolismen i de senere

år, mens hans senere værker endnu indtager en tilbagetrukket position i dansk kunsthistorie. Foruden de nævnte steder er N. repræsenteret på kunstmuseerne i Århus, Randers, Vejen og Maribo samt i Atheneum, Helsingfors. □Malet selvpotr. 1899. Tegn. af R. Storm Petersen, 1908. Mal. af K. Isakson 1919 og 1920. Selvpotr. 1924 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Tegn. af Aksel Jørgensen, 1930 og af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Mal. af Olivia Holm-Møller, 1941. Buste af Johs. Bjerg, 1945 (St.mus.). Tegn. af Otto Christensen, 1952 (Fr.borg). Foto.

E. N. 41 gengivelser m. biogr. indledn. af V. Jastrau, 1930. – Interviews i *Politiken* 3.1.1927, *Dagens nyheder* 1.2. s.å. og *Berl. tid.* 2.3.1952. – Sophus Jürgensen i *Samleren* IV, 1927 17–21. Rik. Magnussen i *Gads da. mag.* XXI, s.å. 158–70. Carl V. Petersen i *Tilskueren* XLIV, s.å. II 199–203. Vilh. Wanscher i *Politiken* 16.1.1927 og 5.12. s.å., 24.2. og 25.2.1930 samt 13.1.1932. K. Borchsenius sst. 14.3.1939. Th. Oppermann i *Berl. tid.* 26.1.1927; sst. 12.1.1932. Sig. Schultz i *Dagens nyheder* 8.7.1932. Samme i *Danske i Paris*, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Samme: *Essays om kunst*, 1975 60–67. Elof Riseby: E. N.s mosaiker, 1942. S. Joensen-Mikines i *Vindrosen* III, 1956 474–85. [Herman] [Madsen] i *Kunst* IV, s.å. 59–65. Hans Helge Madsen: E. N. eller Eventyret om Gjern, 1974.

Bjarne Jørnæs

Nielsen, Ellen Kirstine Marie, 1871–1960, missionsør. * 17.7.1871 i Bregninge sg., Vestsjælland, † 25.7.1960 i Takushan, Sydmanchuriet. F: indsidder Jørgen N. (1836–1900) og Maren Kirstine Jensen (1837–90). Ugift.

Under moderens sidste sygdom kom N. til personlig tro. I KFUK i København mødte hun missionskaldet. Efter en god lærereksamen fra Zahle 1897 meldte hun sig til Det danske missionselskab (DMS). 1898–1960 havde N. sit arbejde i Takushan. Sproget lærte hun godt, og med sit vindende væsen fik hun snart et godt indblik i den kinesiske kvindeverdens uvidenhed, overtro og underkuelse. Hun drømte om en kostskole hvor pigerne oplærtes til at fylde en plads i livet og prægedes af kristen ånd. Hun ledede bibelkvindernes arbejde og tog selv del deri, og 1903 begyndte hun en kostskole med tre småpiger. Skolen voksede: underskole (6 kl.), mellemskole (3 kl.) seminarium for både skole og børnehave (2 kl.). 1915 åbnede hun den første børnehave i Manchuriet. N. ledede også nogle skoler i omegnen og skrev og oversatte flere bøger. – 1911 begyndte en ny arbejdsgræn: industri-skolen. N. tog enker med børn ind og snart også unge piger. Børnene blev sat i skole, piger og koner lærte at kniple, brodere og sy. Alle fik de nogen undervisning, også i kristendom. N. ville være kineserne en kineser: I 1931 blev hun kine-

Nielsen, Ellen

sisk statsborger. Byen hyldede hende derfor. Nu kunne hun købe jord, skaffe billigere korn og grøntsager til sine mange kostgængere og arbejde til mænd. „N-familiens landsby“ havde op til 300 indbyggere og industriskolen var næsten selvunderholdende. – 1931 besatte japanerne Manchuriet. Trods uro voksede skolen. Kyndige japanere priste arbejdet. Men da DMS ikke ville lade skolen bøje sig mod solgudindens tempel overtog myndighederne skolen 1942. 1945 kapitulerede japanerne. – 1947 havde kommunisterne sejret på egnen. N. blev dømt som jorddrot, alt hendes blev uddelt, men freden i Gud og glæden ved at være i hans tjeneste kunne de ikke tage fra hende. Kommunisterne undredes over den milde „bedstemor“. Efter 1950 var N. eneste DMS-missionær i Kina. Hendes sidste år blev trange, men hun ville blive hos sine kære kinesere. □Foto.

Hvad strygejomfruen blev til, udg. C. Bolwig, 1920. Set udefra, ved P. H. Baagøe, 1941. Dansk missionsbl. CXIII, 1946 563–68. Astrid Poulsen: Båret på ørnevinger, 1959. Mogens Poulsen i Kristeligt dagbl. 27.7.1960. – Papirer i Det danske missionselsk.

Jens Høgsgaard

Nielsen, Elna Krogh, se Krogh Nielsen, Elna.

Nielsen, Albert Emil Adolph, 1840–1926, købmand, generalkonsul i Brasilien. *26.3.1840 i Langebæk, †30.8.1926 i Rio de Janeiro, begr. sst. F: provst Carl N. (1805–84) og Eleonore Jacobine Amalie Holm (1807–84). ~14.8.1873 i Rio de Janeiro med Sophia Hermina Margrethe Jacobine Murdoch, *31.12.1856 i Rio de Janeiro, d. af købmand William M. (1822–66) og Wilhelmine Annalise Kalkuhl (1834–1922). – Bror til M. C. B. *N.

N. var den ottende i rækken af en stor børneflokk. Han kom i Metropolitanskolen hvor han blandt sine kammerater kom til at stå den senere redaktør og forfatter Vilh. *Topsoe og historikeren Niels *Bache særlig nær. 1859 tog han studentereksamen herfra, og 1861 blev han sekondløjtnant. Han gav sig derefter til at studere nationaløkonomi, men krigen 1864 afbrød hans studier idet han indkaldtes som reserveofficer ved 19. regiment som dog ikke kom til at tage aktiv del i kampene. Efter krigen tog han atter fat på studierne og blev 1866 cand.polit. Udlængsel havde grebet ham, og s.å. tog han imod en stilling som huslærer hos en mægler i Rio de Janeiro. 1869 indtrådte han som fuldmægtig i handelshuset Hamann & Co., i hvilket han 1874 blev associe. Efter nogle års forløb etablerede han sig selvstændigt under firma E. N. & Co. og trådte senere ind i firmaet Chr. Heckscher & Co. der oplø-

stes 1899. I Brasiliens hovedstad nød N. megen anseelse på grund af sin dygtighed som forretningsmand og det præg af gammel, fin kultur der var over hans personlighed. Han var dansk generalkonsul i Rio de Janeiro 1874–90. Skønt han levede 60 år i Brasilien og var gift med en brasilianer, talte både han selv, hans hustru og børn det danske sprog perfekt. – R. 1878. DM. 1888. □Foto.

Slægten fra Langebæk præstegård, udg. C. H. Langebæk II, 1920 4: III, 1921 lf. Berl. aften 25.3.1920.

A. Kamp*

Nielsen, Emma Alice, se Thomsen, Emma.

Nielsen, Erik William, 1917–71, præst. *11.9.1917 i Hundborg, †7.3.1971 i England. F: karetmager Niels Christian N. (*1885) og Ingeborg Hansen (*1890). ~14.7.1944 med Marie Schøler Kjær, *26.10.1915 i Vinding sg., Ringkøbing amt, d. af indremissionær Peder Vad K. (*1890) og Andersigne Pedersen (*1893).

N. stammede fra et missionsinteresseret miljø i Hundborg i Thy hvor faderen var karetmager. Til dennes glæde valgte han teologien og specialiserede sig hurtigt i missionshistorie. Afgørende for hans fremtid blev, at der ved hans embeds-eksamen 1944 ikke viste sig muligheder for at fortsætte videnskabeligt med dette fag, hvorfor N. hurtigt blev grebet af det praktiske missionsarbejde og sidenhen nok led af en ulykkelig kærlighed til universitetsteologien. Efter en kort periode som hjælpepræst i Skjern kaldtes han til DMS (Det danske missionselskab) som studie-sekretær og fik ansvaret for missionskolen, hvis første og eneste kandidathold han førte igennem et krævende og givtigt studium. Sideløbende hermed videreførte han sine egne studier, udgav *Linier i Missionens Historie*, 1948 og gjorde opmærksom på islammissionens nødvendighed i *Der kæmpes om Arabien*, 1950. Han hentedes første gang til London 1950 til Det internationale missionsråd som sekretær.

I otte år berejste han det meste af verden og knyttede utallige kontakter i de unge kirker der netop i disse år voksede frem i den tredje verden og blev selvstændige, parallelt med den politiske frigørelse. Samtidig deltog N. i forberedelserne til integrationen mellem Det internationale missionsråd og Kirkernes verdensråd, en kompliceret proces der udviklede hans analytiske og formidlende evner. Sin skepsis over for integrationen holdt han i det store og hele for sig selv. 1959 kaldte DMS på ham igen, og denne gang blev N. generalsekretær for missionsområderne. I en femårsperiode prægede han afgørende sel-

skabet i omstillingen fra den hjemmestyrede, missionærorienterede arbejdsform til den internationaliserede mission og til den, i hans tilfælde til tider næsten kritikløse, åbenhed over for de unge kirkers forslag og ønsker. 1964 rejste han igen til London og blev meddirektør i Den teologiske uddannelsesfond, derefter fra 1970 direktør sst. indtil sin pludselige død i marts 1971. I denne periode var det opgaven at stimulere de unge kirker til teologisk forskning og uddannelse gennem opbygningen af langsigtede programmer, en opgave han løste med vanlig energi og under et skånselsløst rejseprogram.

N. har haft en afgørende indflydelse på udviklingen af efterkrigstidens internationale kirkesamarbejde, og han var en central skikkelse i det traditionelle missionsarbejdes omstilling til den nye tid. Han var en igangsætter og inspirator både i dansk ydre mission, i den økumeniske bevægelse og inden for det særlige felt der hedder den teologiske uddannelse i bred forstand. – N. var en rigt udrustet personlighed, med en sjælden evne for kommunikation. Han kunne lytte, og han kunne spørge. Hans iagttagelsesevne og lydhørhed kom han til gode som konsulent og samtalepartner i kirkerne overalt i den tredje verden og som rapportør tilbage til de gamle kirker og missionsorganer. Hans rejsebrev *En verden på vej mod frihed?*, 1974, viser disse egenskaber. N. var ikke systemernes eller strategiens mand, det vigtigste var levende mennesker, i åbent møde med hinanden og i et dynamisk beredskab, villigheden til at være med i „Guds mission“ til verden. I foredrag, samtaler og artikler satte han en hel generation af missionsinteresserede teologer og lægfolk i gang, og i den danske sammenhæng fik han mennesker til at „kigge ud over kraterranden“ (I. Tranholm-Mikkelsen). Missionsteologisk fik han aldrig leveret en afrundet fremstilling og følte sig vel heller ikke færdig hertil. Et påbegyndt arbejde om samspillet mellem engelsk kolonipolitik og kristen mission i Indien blev ikke fuldført. Derimod fik hans grundbog om *De store verdensreligioner*, 1959, stor udbredelse. Hans interesser spændte vidt, han var aktiv maler, og i tresserne orienterede han sig grundigt i popmusikken og den opdykkende ungdomskultur.

Bengt Sundkler i *Mission LXXXII*, 1971 205–11. – Papirer i Rigsark.

C. C. Jessen

Nielsen, Erling Frede, * 1920, lektor. * 7.4.1920 i Svinninge sg., Holbæk amt. F: fabrikant Johannes Christian N. (* 1891) og Minna Hedvig An-

dersen (* 1900). ~1° med Bente Bruun, * 21.3.1930 (~2° 1954 med professor, dr.phil. Kurt Hanneberg, * 1929), d. af skadesekspert Jacob Kjellerup B. (+ 1960) og Terna Larsen (+ 1978). ~2° 5.1.1956 i Oslo med teaterkonsulent, mag.art. Karen Lisa Castberg, * 27.2.1922 sst., d. af professor, dr.jur. Frede C. (1893–1977) og Synnøve Reimers (* 1900). Ægteskabet opløst. ~3° (u.v.) 1965 med mag.art. Lone Gerd Klem, * 4.5.1935 på Frbg., d. af museumsdirektør Knud *K. (* 1901) og Olga Andersen (* 1906).

N. blev student 1938 fra Sorø akademiske skole og studerede herefter nordisk filologi. Han blev mag.art. 1947, og efter at have udført forlags- og bladarbejde blev N. 1950 dansk lektor ved Oslo universitet, en stilling han siden har beklædt. – N. har været en flittig udgiver og skribent. En del af hans arbejder er afledt af hans virksomhed som en art dansk kulturambassadør. Blandt hans mange arbejder kan nævnes hans redaktion af flere store biblioteker, således Gyldendals Bibliotek. Dansk litteratur, 1963–65, Gyldendals Bibliotek. Verdenslitteratur, 1965–67 og Gyldendals Bibliotek. Ny dansk litteratur, 1975–76. Hertil knytter sig *Navne i dansk litteratur*, 1963 (s.m. Lone Klem) og antologien *Holdninger/miljøer/temaer i 25 års litterær debat*, 1975. N. har endvidere redigeret *Dansk skrivekunst*, 1955 og et tilsvarende bind med titlen *Norsk skrivekunst*, 1960. N.s skribentvirksomhed omfatter bl.a. arbejder omkring H. C. Andersen. 1958 kom en udgave af H. C. Andersens samlede eventyr med indledning af N. (ty. udg. 1959), og 1963 *H. C. Andersen*. N. har herudover bl.a. udgivet og oversat arbejder af den norske forfatter Johan Borgen samt redigeret en lang række antologier. – N. har karakteriseret sin virksomhed som udlandslektor som „en blandet landhandel, hvor man skal føre det hele, forord og efterskrifter, antologier og udvalg“ samt „være leveringsdygtig i fødselsdags- og jubilæumsartikler“, en karakteristik der præcist dækker N.s meget bredspektrede virksomhed. N. har gjort en stor indsats for at udbrede kendskabet til dansk kultur i Norge, ligesom han har formidlet norsk kultur og især litteratur til Danmark. N. fremstår på denne måde som et vigtigt kulturelt bindeled mellem de to lande. I Norge indtager N. en central position som debatskaber og provokatør, og han er en flittig bidragyder til tidens debat. – Han har modtaget flere æres- og mindelegater, således Kaj Munk-stipendiet 1958, det Treschowske fideikommiss' dansk-norske legat 1961 og admiral Carl Hammerichs mindelegat 1962. – R. 1960. □Foto.

Mette Winge

Nielsen, Evald Johannes, 1879–1958, sølvsmed. * 5.6.1879 i Stubbekøbing, † 12.5.1958 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: karetmager Ole N. (1846–93) og Helene Hansine Mathilde Eilersen (1856–1934). ~ Thorvaldine Marie Weimar, * 6.8.1877 i Korsør, † 22.4.1950 i Vedbæk, d. af tjenestekar, senere overportør ved DSB Andreas Jacob W. (1852–1917) og Sophie Marie Petri Hallengreen (1852–1923).

Efter konfirmationen blev N. sat i sølvsmedelære hos August Fleron i Kbh. Efter læretidens udløb 1898 fik han gentagne gange stipendium og foretog 1900 og 1902 rejser til udlandet. Han gik en vinter på kunstindustriskolen i Berlin og arbejdede senere i forskellige byer i Tyskland, Østrig, Schweiz og Paris. 1905 var han atter hjemme og etablerede sig i Kbh. Hans interesse for organisationsarbejdet og for lærlingeuddannelsen bragte ham ind i ledelsen af håndværkets foreninger. 1918 blev han oldermann for Kbh.s guldsmedelav, 1920 formand for Dansk guldsmedeforening og for Fællesrådet af danske guldsmede. Han sad i bestyrelsen for Det tekniske selskabs skole og Teknologisk institut, Rejsestipendieforeningen og Fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri, ligesom han var medlem af hovedbestyrelsen for Dansk arbejdsgiverforening og Haandværkerbankens repræsentantskab. N. var virksom for højnelsen af kunsthåndværket inden for sit fag og udførte i samarbejde med danske kunstnere, bl.a. arkitekt Kaj *Gottlob, smukke arbejder. Han deltog i flere af Forening for kunsthåndværks udstillinger, bl.a. i Paris 1925, Bruxelles 1935 og New York 1939. – R. 1929. □Foto.

Danskt silver 1900–50, Sth. 1950 = Nationalmusei udstillingskat. CLXVI 44. Smykket i dansk eje. Udstillingskat., Det danske kunstindustrimuseum, 1960 139.

Georg Nygaard*

Nielsen, Frederik Ferdinand, 1868–1940, politiker, afholdsleder, redaktør. * 21.10.1868 i Odstrup, † 12.2.1940 sst., begr. i Grevinge. F: gård ejer Niels Christensen (1835–1912) og Louise Mortensdatter (1833–1905). ~ 2.6.1894 i Folding med Maren (Maja) Jørgensen, * 15.10.1871 i Foldingbro, † 16.5.1923 i Odstrup, d. af drejermester Hans J. (1840–1904) og Johanne Marie Jørgensen Banke (1845–1922).

N. uddannedes ved landbruget og ejede fødegården 1894–1930 da en søn overtog den. Under ophold på Blågård seminarium 1888–89, afsluttet uden eksamen, blev han grebet af afholdssagen gennem foredrag af Herman *Trier og Vilh. *Rasmussen. Fra 1890 var han en stærkt benyttet fortaler for afholdssagen og holdt i tidens løb o. 3 000 foredrag over emnet rundt om i landet. Under sit ophold på Blågård seminarium udvi-

dede han sine kundskaber ved at følge offentlige forelæsninger på universitetet og deltog ivrigt i foreningsliv og diskussioner. Han var af natur veltalende og havde let ved at skrive. 1896 begyndte han sammen med højskolelærer K. Føns at udgive det frisindede højskoleblad Dansk Folketidende som også støttede ædruelighedssagen. 1909 fratrådte han redaktionen af Dansk Folketidende for helt at hellige sig ugebladet Folkevennen der var organ for Danmarks afholdsforening, og som han redigerede 1900–37 og derefter var medredaktør af til sin død. Fra 1903 sad han i bestyrelsen for Danske afholdsselskabers landsforbund, var dets formand 1921–35 og derefter til sin død formand for afholdsbevægelsen i Holbæk amt.

Som en af afholdsbevægelsens kendte og ansete fortalere var han medlem af 2. ædruelighedskommission 1914–27 og af alkoholkommissionen af 1934 og var statens repræsentant ved den internationale antialkohol kongres i Milano 1913 og ved den nordiske afholdskongres i Helsingfors 1919. – Allerede fra de politiske kampår i 1880erne var N. en interesseret deltager i politiske møder og ivrig avislæser. 1901 var han medredaktør af Randers Venstreblad. 1905 sluttede han sig til det radikale venstre, var med til at oprette Holbæk Amts Venstreblad, sad i dets bestyrelse 1905–40 og var dets formand 1925–40. Han repræsenterede partiet i Grevinge sogneråd 1909–37 og var mangeårigt medlem af Odsherredkredsens radikale vælgerforening. 1906 og 1909 var han partiets kandidat i Faksekredsen og var valgt til folketinget i Viborgkredsen 1910–20 og i Holbækkredsen 1927–29. Han var i folketinget ordfører for beværterlovene og formand for en række udvalg, derunder det vigtige valglovsudvalg 1919–20. Ud over ædruelighedssagen kom hans sociale indstilling frem i arbejde for hjemmesygeplejen. N. var som taler og skribent rolig og besindig, fornøjelig i en debat, med god støtte i en glimrende hukommelse. Både meningsfæller og modstandere anerkendte hans saglige dygtighed. Fra hans hånd foreligger *En Kulturstrøm*. 1897, *Jubilæumsskrift for Danmarks Afholdsforening 1879–1904*, 1904 (s.m. M. Balle), og sammen med Adolph *Hansen *Danmarks Afholdsforening gennem 50 Aar*, 1929. I nogle år udgav han sammen med Anton *Bast *Afholds-Almanakken*. □Afbildet på O. Matthesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget).

Anton Schmidt: Afholdsbevægelsens verdenshist. IV, 1914. R. K. Bertelsen: Viborgkredsens folketingsmænd, 1918. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Helge Larsen: Avis, egn og folk, 1980.

Helge Larsen (Adolph Hansen)

Nielsen, Find, se Trellund, Find Nielsen.

Nielsen, Frederik (Friederich) Carl Emil, 1769–1851, veterinær. * 28.1.1769 på Augustenborg, † 20.12.1851 i Kbh. (Fred. hosp.), begr. sst. (Garn.). F: overjæger, senere stutmester Nicolai N. (1737–98) og Friederike Henriette Wagrien (1747–1811). ~ 19.9.1794 i Ramløse med Petrine Sophie Lakier, * 5.2.1771 i Ramløse, † 22.5.1846, d. af sognepræst Peder Baggesen L. (1732–1820) og Lucie Thomine Bortigh (1737–1814, ~ 1° 1758 med fuldmægtig Jacob Christensen Quist, † 1760). – Far til N. P. *N. (1795–1860).

Allerede fra ungdommen var N. indstillet på at tage embedet som stutmester ved det kgl. frederiksborgske stutteri i arv efter faderen der havde sørget for at sønnen fik en så god hippologisk uddannelse som det dengang var muligt at få. Efter studentereksamen 1787 fra Fr.borg læste N. til dyrlæge og tog veterinæreksamen 1790, foretog 1791 en længere rejse med studieophold ved veterinærskolen i Wien og besøgte det preussiske hovedstutteri i Trakehnen som han senere udførligt beskriver i en beretning i Phys. oecon.med.chir. Bibliothek I, 1794. Ved hjemkomsten blev han ansat som dyrlæge ved Fr.borg-stutteriet. 1796 foretog han sammen med professor Erik *Viborg og grev L. Reventlow en hesteindkøbsrejse til Polen og Moldau. 1797 var han i Spanien for at købe 255 får og 45 væddere til Skæferiet Esrom. Der næredes derfor store forhåbninger til ham da han 1798 overtog stutmesterembedet. Viborg skrev i sin historiske udgigt over Danmarks hestavl (1800 s. 43: „Stutterivæsenet bestyres af Kundskabsmænd, og de kongelige Stutterier forvaltes af Sagkyndige, som have faaet videnskabelig Opdragelse. Man gaaer med sikke og stærke Skridt fremad til Hesteavlens Forbedring ...“. Desværre gik det anderledes. Fr.borg-stutteriets sørgelige nedgangsperiode i slutningen af 1700-tallet fortsattes, frugtbarhedsprocenten faldt stadig, og endelig kom i 30erne den litterære hestefejde (anglo-manien) med stærk kritik af stutteriet og Danmarks landhesteavl. En betænkning der blev afgivet af en kommission nedsat 21.1.1832 for at overveje midler til at råde bod på stutteriets forfald synes at have været årsag til at N. 1833 søgte sin afsked. Hans stutterivirksomhed har været meget forskelligt bedømt; det er vanskeligt at fælde dom om de mange forhold der medførte stutteriets tilbagegang der endte med dets opløsning 1862. I Nye landoeconomiske Tidender IV, 1822 har N. skrevet om schweizer- og tyrolerkvæg og anbefalet at det indførtes i Danmark. I Veterinairselskabets Skrifter III, 1818 gav E. Vi-

borg og N. en officiel beretning om frugtbarheden i Det kongl. frederiksborgske stutteri. – Justitsråd 1812. – DM. 1809. R. 1811. □ Miniature.

Carl Lindberg Nielsen i Pers. hist. t. 9.r.II, 1929 97 (geneal.). G. W. Schrader og Ed. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte, Stuttgart 1863 300. J. Jensen: Det kgl. Fr.borgske stutteris hist., 1910 78f 85 112f.

Hj. Friis *

Nielsen, Frede, 1891–1954, kirkeminister. * 5.5. 1891 i Ålsø, Randers amt, † 16.5.1954 i Sønderborg. F: gårdejer Niels Conrad N. (1852–1931) og Anna Rasmussen (1859–1944). ~ 24.9.1920 med Tekla Sørensen, * 24.9.1894 i Ålborg (Vor Frue), † 3.8.1971 på Frbg., d. af stabssergent Søren Immanuel S. (ca. 1866–1938) og Christine Marie Magdalene Laustsen (ca. 1864–1943).

N. begyndte ved landbruget og var på Askov højskole 1912–14; efter nogle udenlandsrejser kom han 1917 ind ved den socialdemokratiske presse. Han var tidligt blevet socialdemokrat ikke mindst under påvirkning fra farbroderen Gerhard *Nielsen. N.s første ansættelse var i Ålborg 1917–23, hvorefter han kom til Vestsjællands Social-Demokrat i Slagelse som redaktionssekretær indtil 1925 og derpå var redaktør i Nykøbing Falster indtil 1930. Dette år kom han som redaktør til Sønderborg Social-Demokrat der 1942 tog navneforandring til Sønderjyden. 1930 var avisen et aflæggerblad fra Kolding med et oplag på kun 1 100–1 400. Med N.s overtagelse af avisen blev den gjort selvstændig og nåede 1940 op på 7 000 eksemplarer i oplag. Bladet fik dygtige medarbejdere, selv var N. den udprægede politiske journalist. Han påstod endog at han slet ikke kunne skrive reportager. En lang artikelrække om forholdene og livet i Sydslesvig efter anden verdenskrig, skrevet 1946, viser dog at han også beherskede denne teknik. N. var en flittig skribent der navnlig samlede sig om de ledende artikler. De vidnede om en sikker baggrundsviden over et stort felt. Stilen var nøgtern, billedløs og klar med ligefremme, korte sætninger. Langt fra de omstændelige og detaljefyldte artikler der dengang var karakteristiske for de blot lidt ældre provinsredaktører. Da N. kom til Sønderborg havde han aldrig før været i Sønderjylland og havde heller ikke interesseret sig for sønderjyske forhold. For selv at få rede på den baggrund han skulle arbejde på, samlede han stof (arkivalier, tryksager, mundtlige beretninger) om sønderjysk arbejderbevægelse fra 1870erne til 1938. Det resulterede i bogen *Frå Udmark til Forpost*, 1938 der er et lødigt historisk arbejde. – Det var endnu på den tid et krav til socialdemokratiske provinsredaktører at de også

skulle gå aktivt og ledende ind i det lokale politiske arbejde. Dette gjorde N. i snæver kontakt med J. P. Nielsen (Dynt), og han blev stærkt grebet af landsdelens problemer. Med nazismens fremtrængen i Tyskland og dens forekomst i Danmark blev bekæmpelsen af denne en hovedopgave for N. ikke alene af nationale grunde, men også for at sikre demokratiet mod diktaturet. I disse år skrev N. mod nazismen, talte mod den og skabte en mere markeret holdning over for det tyske mindretal end det havde været almindeligt. Han tog 1938 initiativet til oprettelsen af Arbejderbevægelsens sønderjyske landsforening, en sammenslutning af partiforeninger og fagforeninger for hele landsdelen der førte slagkraften stærkt gennem koordinerende virksomhed og skabte et forum hvor tillidsmændene kunne udveksle erfaringer. Da J. P. Nielsen på grund af alder trak sig tilbage fra folketinget 1943 blev N. indvalgt og var medlem til sin død. Forholdene efter befrielsen gjorde N. til en forgrundsfigur i dansk politik. På de to områder, ordningen af det tyske mindretals forhold og dansk Sydslesvig-politik, blev N. den ledende i socialdemokratiet og formulerede politikken; den valgte linje var dog lagt af partiets øvrige ledere. Selv om der var enkelte socialdemokrater der havde tendenser til en anden politik sluttede partiet helt op om den. I Sønderjylland standse næsten al tysk skolevirksomhed i sommeren 1945. N. var derefter som de fleste politikere i landsdelen meget virksom for en reform af mindretallets skoler. Det resulterede i skoleloven af 1946 som bl.a. betød afskaffelsen af de tyske kommuneskoler. Mindretallet var herefter henvisning til at oprette privatskoler efter de almindelige regler for sådanne, men lærere og lærebøger skulle godkendes af myndighederne, og skolerne havde ikke eksamensret. N., der altid havde haft et snævert samarbejde med J. P. Nielsen, havde om dette en bitter offentlig debat med sin forgænger der kraftigt og lidenskabeligt angreb den nye lov. Da Hans Hedtoft 1947 dannede regering blev N. kirkeminister. Det var åbenbart at han i virkeligheden blev minister for sønderjyske og sydslesvigske anliggender. Som kirkeminister havde han et godt forhold til de kirkelige organer og myndigheder. Han gennemførte 1949 en ny lov om valg til menighedsråd der nedsatte valgretsaldere til 23 år, N. havde foreslået 21 år. Det var også N. som stod for den endelige lovgivning om kvindelige præster og dermed afsluttede forgænger C. Hermansens reformarbejde. Et kirkeligt område med særligt sønderjysk sigte tog N. også op, idet han ved loven af 1949 fik realiseret en længe drøftet plan om udstykning af de sønderjyske præstegårdsjorder og

dermed løste et generende jordfordelingsproblem. Ellers var det stadig Sydslesvig der stod i centrum. Oktober-noten af 19.10.1946 havde lige så lidt som Knud "Kristensens afgang i oktober 1947 bragt ro over sagen. N. havde lige fra det øjeblik sydslesvigske udvalg trådte frem 1945 agiteret kraftigt mod enhver aktivisme. Han pegede gang på gang på, at mens sønderjyderne før 1920 talte om at vende tilbage til Danmark, talte de sydslesvigske politikere om at frigøres fra Tyskland. Heri så N. en afgørende forskel. Som minister fortsatte han med at bekæmpe aktivismen; men samtidig kom han til at lede den meget store hjælp til de danske organisationer syd for grænsen. Her lagde han afgørende vægt på at det var kulturelle aktiviteter der burde støttes. De mange sociale, sanitære og humanistiske aktiviteter var han ret kølig over for: man burde ikke vinde tilhængere ved sådanne midler. N. talte om kulturoffensiv og åbnede for bevillinger af en for den tid kæmpestørrelse. Efter valget september 1950 skiftede N. over til trafikministerposten i den korte tid til regeringens tilbagetræden i oktober. Da Hedtoft i september 1953 på ny dannede regering, fik N. atter tilbudt kirkeministeriet, men sagde nej, hvad enten det skyldtes ønsket om et mere „kraftigt“ ministerium, eller at han allerede da trættes af den sygdom der førte til døden nogle måneder senere. I tiden efter sin tilbagetræden skrev N. ugentlige politiske oversigter i den socialdemokratiske presse. □Foto.

Interview i Socialdemokraten 3.5.1951. – Sønderjyden 13.11.1947. Sv. Johannsen i Grænsvegten XXXVI, 1954 220–22. [Johs.] [Jacobsen] og Hans Hedtoft i Socialdemokraten 17.6. s.å. [Torben] [Meyer] i Berl. tid. s.d. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1972. Sønderjyske historikere efter 1864, red. Johan Hvidtfeldt m.fl., 1976. – Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark. samt Landsark., Åbenrå.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Frederik, 1881–1962, direktør for FDB. * 27.5.1881 i Rødding ved Skive, † 22.12.1962 på Frbg., begr. sst. (Søndermark). F: gårdejer, senere direktør Hans Kristian N. (1845–1925) og Ane Dorthea Andersen (1842–1901). ~ 13.11.1909 i Hillerød med Johanne Louise Raaschou, * 29.12.1882 i Hillerød, † 20.7.1947 på Dianalund, d. af overretssagfører Didrik August R. (1835–1912) og Marie Edvardine Jensen (1842–1931).

N. var fra sin opvækst knyttet til landbrugets andelsbevægelse og brugsforeninger idet faderen først var lokal foregangsmand i Salling, senere overtog ledelsen af Fællesforeningen for Danmarks brugsforeningers afdeling i Århus. N. gik i landsbyskolen, var en tid ved praktisk land-

brug og fulgte 1896 med forældrene til Århus. 1898 blev han elev i FDB, Odense, og efter læretiden gik han på de Brockske handelsskoler. 1905–07 opholdt han sig først 1½ år i England, senere kortere tid i Hamburg for at videreuddanne sig i handel. 1907 vendte han tilbage til FDB som fuldmægtig, og 1913 udnævntes han til direktør for kolonialafdelingen. Som leder af den største afdeling inden for FDB kom N. snart til at indtage en fremtrædende plads i virksomheden, og han moderniserede fællesforeningens indkøbsapparat og -politik. Han stod imidlertid i et vanskeligt forhold til den mangeårige formand, L. Broberg, der havde svært ved at anerkende N.s betydning, og udnævnelsen til første-direktør, en position han reelt længe havde indtaget, skete først efter Brobergs afgang 1937. Til sin fratræden 1951 stod N. som den forretningsmæssige leder af FDB. Hans baggrund og faste tro på den samfundsmæssige nytte af en stærk brugsforeningsbevægelse indebar at han fandt et naturligt virkefelt inden for de rammer FDB bød ham. N. videreførte moderniseringen og rationaliseringen af fællesforeningens forretningsmæssige aktiviteter, og i hans tid som leder oprettedes arkitektkontor og centrallaboratorium. N. forestod ligeledes udbygningen af FDBs fabrikker, men hans særlige evner og interesse var knyttet til indkøbsvirksomheden. Sammen med Albin Johansson, KF (den svenske fællesforening) stod N. bag oprettelsen af Nordisk andelsforbund 1918, og N. var frem til 1951 dettes direktør. En særlig opmærksomhed viede N. under besættelsesårene FDBs fremstød for en kvalitetsmæssig højnet boligkultur, og han indledte her et samarbejde med en række betydelige møbelskabere, først og fremmest Børge Mogensen. – Som repræsentant for FDB havde N. sæde i en række nævn og råd, var fra 1932 medlem af sø- og handelsretten og sad i flere af 30ernes pris- og erhvervsregulerende råd. Især ydede N. i et fortrinligt samarbejde med rådets formand, Kr. Sindballe, en betydelig indsats i priskontrolrådet 1940–51. – Mens FDBs udvikling frem til besættelsen havde været præget af stadig vækst betød årene efter 1940 stagnation og nogen tilbagegang. N. ønskede at overholde tidens restriktioner punktligt, kun at tilbyde kvalitetsmæssigt acceptable erstatningsvarer hvad der sammen med visse svagheder i den ledelsesmæssige opbygning af FDB bidrog til en svækket position som dog for størstedelens vedkommende var vundet tilbage inden N.s afgang. 1947–54 var han tillige direktør for Dansk Landbrugs Andels Maskinindkøb i denne virksomheds første vanskelige år. – N. moderniserede og rationaliserede FDBs virksomhed i tiden mellem krigen, skabte bran-

chemæssig respekt omkring fællesforeningen som forretning og bidrog over en bred front til varetagelsen af forbrugerinteresser ved sin stadi-ge bestræbelse for kvalitet og smag, i produkterne som i butiksindretning og reklame. N. og FDB stod ligeledes bag etableringen af Det danske forlag 1941 og søgte at skabe en alternativ distribution af kvalitetsbøger gennem brugsforeningerne. N. var en engageret og ildfuld personlighed hvis afgørelser hyppigt blev truffet her og nu intuitionsmæssigt, en retlinet og karakterrank leder af FDB – Einar Cohn betegnede ham under besættelsen som „manden med de rene hænder“ – der gennem sin mangeårige indsats prægede brugsforeningsbevægelsen og herigen-nem den danske forbrugers vilkår og muligheder. – R. 1927. DM. 1947. □Mal. af Albert Kongsbak, af August Tørsleff, 1953 (FDB, Albertslund) og af Lars Rostrup Bøjesen. Foto.

Ild, ideer, ihærdighed. Festskr. til F. N., red. J. Th. Arnfred m.fl., 1956. Thorsten Odhe: Nord. andelsforbund 1918–58, 1959. Ebbe Groes i Andelsbl. LXIV, 1963 22. Albin Johansson sst. 60. Ebbe Groes: Glimt fra et halvt årh., 1978 5–21. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn

Nilsen, Frederik Jørgen Niels (grønl.: Fare), * 1905, forfatter. * 20.9.1905 i Qôrnoq ved Godthåb. F: fanger Niels Hans Morten N. (1882–1909) og Juliane Ane Jocebha Holm (1887–1959). ~ 1° 21.6.1947 med Grethe Schandorph, * 11.2.1916. Ægteskabet opløst 1958. ~ 2° 2.11.1962 med Ane Sofia Egede, * 30.9.1914, d. af fanger Abel Egede (+ 1945) og Dina (+ 1953). N. blev uddannet på Godthåb seminarium 1921–27 og derefter på Tønder seminarium 1928–31. Ved hjemkomsten blev han ansat på efterskolen i Egedesminde fra 1931 og 1936–46 på Godthåb seminarium som lærer. 1941–46 var han tillige skolekonsulent for Midtgrønland. 1947 udnævntes han til forstander for Juliane-håb efterskole og s.å. til skolekonsulent for syd-distriktet hvor han var skoleinspektør fra 1954. 1957 blev han chef for Grønlands nybyggede radiofoni og beklædte denne stilling til sin afsked 1969. N. har taget levende del i det folkelige arbejde i Grønland, 1937–46 som medlem af bestyrelsen for foreningen Grønlands folkeoplysning, og senere for Det grønlandske forlag, Grønlands landsmuseum og Foreningen for grønlandsk folkekunst. Han har skrevet oplysende skrifter som fx *Demokrati sunauna?* (Hvad er demokrati?), 1950 ved indgangen til nyordningen, samt mange oversættelser af danske digte og skønlitteratur, især Grundtvigs digtning og H. C. Andersens eventyr. – Som sprogkyndig har han været medredaktør af Dansk-grønlandsk ordbog,

Nielsen, Frederik

1960, medlem af salmebogskommissionen og i de senere år medarbejder ved den nye oversættelse af Gl. testamente til grønlandsk. Han var også medlem af det sprog- og retskrivningsudvalg der skabte den nye grønlandske retskrivning. – Også i det politiske liv har N. taget del, 1948–51 som sysselmand for Julianehåb, og 1951–55 medlem af kommunalbestyrelsen og af landsrådet. – Som radiofonichef blev det N.s opgave at opbygge og udnytte dette medium der specielt i Grønland, hvor der ikke findes dagblade og intet eget TV, har afgørende betydning for oplysning og kulturformidling. Balancen mellem dansk og grønlandsk stof er også et konstant konfliktemne i denne radio.

Mest kendt er N. nok blevet som digter og forfatter. Allerede 1934 udgav han romanen *Túmarse* med skildring af et bygdemiljø (oversat til dansk 1980 i anledning af N.s 75 års dag). 1943 fulgte digtsamlingen *Qilak, nuna, imaq* (himmel-land-jord), udsendt i udvidet udgave 1962 og mest bestående af naturlyrik. 1948 kom eventyrfortællingen *Arnajaroq* og 1965 udvalgte foredrag og essays. N.s hovedværk er den store roman *Ilivse tássa nunagssarse* (Dette er jeres fremtidige land), 1970 der skildrer eskimoernes vandring for 1 000 år siden fra Alaska til Grønland og deres møde med nordboerne sydpå. Gennem blandingen Navarano og hendes vakslen mellem de to folk hun tilhører får romanen en aktual relation til moderne grønlænderes identitetsproblemer. – Sit otium tilbringer N. i Kbh. hvor han arbejder med et værk om fremtidens Grønland. – Det grønlandske Selskabs Rink-medalje 1972. – R. 1952. R'. 1965. □Foto.

F. N.: Uvdluvne ingerdlavigissavne, Godthåb 1975 (erindr.). – Chr. Berthelsen i Grønland, 1972 129–32. Samme: Oqalutualiaativut taalliaativullu, ny udg. Godthåb 1976 75–78. Samme i Bogen om Grønland, 2. udg. ved Hj. Petersen og E. Staffeldt, 1978 208f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Mads Lidegaard

Nielsen, Frederik, *1915, litteraturhistoriker. * 1.1.1915 i Randers. F: skrædder Anton Kristian N. (1891–1916) og Johanne Margrethe Mikkelsen (*1894). ~ 17.1.1942 i Kbh. (b.v.) med bibliotekar Grethe Hansen, * 17.10.1916 sst., d. af musiker Hans Valdemar H. (* 1880) og Anna Jensen (* 1885). Ægteskabet opløst 1967.

Om sin opvækst på Christianshavn har N. selv berettet i erindringsbindet *Engang for længe siden*, 1971. 1934 blev han student fra Christianshavns gymnasium og begyndte derpå at studere dansk, engelsk og tysk i hvilke fag han blev cand.mag. 1941. Efter eksamen fik han foreløbig arbejde som timelærer ved Statens og hoved-

stadskommunernes kursus for i 1945 at blive adjunkt ved Frbg. gymnasium. S.å. udgav han romanen *Faraos fede Aar*, et portræt af hans egen mellemkrigsgeneration. I perioden 1946–64 virkede han som ledende litteraturkritiker ved Social-Demokraten, og i tidsrummet 1946–56 var han ansat som undervisningsassistent ved Kbh.s univ. 1948 udgav han sit første litteraturvidenskabelige arbejde, antologien *Dansk Litteratur og Teaterkritik*, og året efter fulgte det pædagogiske diskussionsoplæg *Litteratur eller makulatur*, udgivet for Arbejdernes oplysningsforbund. 1951 flyttede N. sin adjunktstilling til Lyngby statsskole, hvor han blev lektor 1955. Forinden havde han, i 1953, disputeret med afhandlingen *J. P. Jacobsen. Digteren og mennesket* (3. udg. I–II, 1968). Ved en minutøs analyse af liv og forfatterskab påviste han her grundlæggende psykiske strukturer af masochistisk art hos denne forfatter. Trods en vis ensidighed i synsvinklen forbliver disputatsen en grundlæggende monografi om J. P. Jacobsen. 1972–74 udgav han J. P. Jacobsens samlede værker i seks bind. 1958 blev N. professor ved Danmarks lærerhøjskole, en stilling han varetog til 1977, og hvori han prægede et par generationer af folkeskolens dansklærere. 1957 udgav han radioens grundbog *Dansk digtning i dag*, en både indforstået og klar oversigt over den nyere tids litteratur med Martin A. Hansens digtning i centrum. 1961 udsendte han den litteratur-pædagogiske essaysamling *Digter og læser*. Af ældre forfattere har N. især beskæftiget sig med Poul Martin Møller. 1958 udsendte han en tekstkritisk udgave af En dansk Students Eventyr, og 1961 samlingsbindet *Om Poul Martin Møller*. Af nyere forfatterskaber har han specielt interesseret sig for Martin A. Hansen, om hvem han udgav monografien *Martin A. Hansen. Møder med en digter og hans bøger*, 1961 (ny ændret udg. med titlen *Fra Martin A. Hansens værksted*, 1971) og Nis Petersen om hvem han udgav en studie 1970. N.s interesse for nyere litteratur har tillige givet sig udslag i hans arbejde som medredaktør ved andenudgaven af Danske digtere i det 20. århundrede I–III, 1965–66. – Som litteraturvidenskabsmand har N. til stadighed været optaget af at formidle digtningen for et større publikum. I sit arbejde som forsker og kritiker har han – undertiden med engageret, polemisk skarphed – bestræbt sig på pædagogisk at viderebringe sine egne intense digteriske oplevelser. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1954 116. F. N.: Engang for længe siden, 1971 (erindr.).

Uffe Andreasen

Nielsen, Fred(e)rik Kristian, 1846–1907, biskop, kirkehistoriker. * 30.10.1846 i Ålborg, † 24.3.1907 i Århus, begr. i Kbh. (Holmens). F: købmand Laurits N. (1815–61) og Andrea Wölfferdt (ca. 1822–93). ~ 23.4.1874 i Kbh. (Frels.) med Cathrine Marie Magdalene (Magda) Groth, * 27.3.1856 i Kbh. (Holmens), † 29.8.1928 sst., d. af premierløjtnant, senere kaptajn løjtnant i flåden Ejler Peter Christopher Munthe G. (1821–67) og Margrethe Marie Boye (1827–1903).

N. voksede op i Ålborg; hjemmet var efter faderens død fattigt, og som gymnasiast og student måtte han væsentlig klare sig selv. Allerede i skoletiden læste han ivrigt N. F. S. "Grundtvig og J. C. "Lindberg og fandt i biskop P. C. "Kierkegaard en faderlig velynder og støtte. Han blev student 1863, oplevede som rus det stormfulde opgør mellem Grundtvig og nogle af hans venner (vennemødet 1863) og omgikkes Georg "Brandes der siden sagde at han i N. – en „ungdommelig fritænker“ – havde haft en „meningsfælle“. Sammen demonstrerede de 16.11.1863 på Amalienborg plads for den nye fællesforfatning. Det teologiske fakultet („dikteremaskinerne“) havde N., bortest fra Fr. "Hammerich intet forhold til, men selvstudium skaffede ham 1870 en god eksamen; han fik kollegiepladser og rejseselegater og var 1871 i Tyskland. Samtidig sluttede han sig til vennen A. C. "Larsens „nyrationalisme“ og opgav, med kritik af biskop Kierkegaard, sin grundtvigske tro; men det varede ikke længe: 1872 vendte han sig, temmelig naivt, i *Den kristne Tro og den frie Tanke* mod nyrationalismen, kulturradikalismen, socialismen (forskækket over pariserkommunen) og den historiske bibelkritik (især Leben Jesu-forskningen); siden gik han i brandeskredsen under navnet „det lille pjat“, og det voldte hans enke og venner betydelige vanskeligheder at få neddæmpet „ungdomsforvildelserne“ da levnedsbogen skulle udgives. I Leipzig havde han studeret palæografi og tekstkritik hos K. v. Tischendorff, og i Jena kom han i forbindelse med kirkehistorikeren K. v. Hase (der fulgte L. v. Rankes linje) som blev hans forbillede. 1875 studerede han reformationshistorie i Tyskland (en frugt heraf er udgivelsen af den ældste form af Luthers Traubüchlein, 1876), og s.d. forelæste han med særlig tilladelse over den nyeste katolicisme, et efter ufejlbare dogmet af 1870 højaktuelt emne. 1876 kom bind I af *Romerkirken i det 19. Hundredeaar* (tysk udg. 1877). Bind II kom 1881, og en ny udgave, også på tysk og engelsk, 1895ff.

I yngre dage skrev N. en mængde vers og dramaer og ville opgave teologien for litteraturen, men da han nu vendte tilbage til en kirkelig kri-

stendom af grundtvigsk farve blev han 1873 hjælpepræst ved Vor Frelsers kirke på Chr.havn og fik her et hjerteligt discipelforhold til den gammelgrundtvigske sognepræst, P. A. "Fenger. 1873–82 var han medredaktør af Dansk Kirketidende og 1872–82 kirkelig medarbejder ved Dagbladet; han var en habil journalist, og en del af hans bedste artikler udkom 1884 (*Karakteristiker og Kritiker*). N. fortsatte den grundtvigske polemik mod fakultetets præsteuddannelsesmonopol og ønskede en slags menighedsfakultet, bygget på nyere dansk teologi; men da han 1877 fulgte Hammerich som professor i kirkehistorie ændrede han helt standpunkt og mødte en stærk kritik, især fra nygrundtvigsk side (V. "Brücker og M. "Pontoppidan). Også gammelgrundtvigske folk – fx Otto "Møller – var, til hans sorg, meget kritiske. 1879 blev han ved universitetsjubilæet dr.theol. på en lidet betydelig afhandling om Tertullians etik, og iøvrigt stræbte han nu at legitimere fakultetets eksistens og monopol, ikke så meget ved videnskabelig indsats som ved kirkelig aktivisme.

Som universitetslærer havde N. sin styrke i fortællingen; støttet til nogle få notater og en glimrende hukommelse evnede han at fremstille kirkehistoriens store personligheder og dramatiske begivenheder i et naturligt og livligt sprog krydret med mange anekdoter. Kun sjældent indlod han sig på analyse af komplicerede problemer eller på egentlig kildeforskning (gode liturgi-historiske bidrag foreligger i *Aktstykker til Guds-tjenestens og Liturgiens Historie*, 1878, og *Bidrag til den evangelisk-kristelige Psalmebogs Historie*, 1895. Han var frygtet som eksaminator på grund af sine krav til detaljer og en springende form, men mange studenter følte hans forelæsninger som en oase i fakultetets ørken. N. havde svært ved at vinde og bevare venner, var ofte på kant med kolleger og iøvrigt med de fleste af dem han fik med at gøre, og han følte sig altid trykket af P. "Madsens større popularitet hos studenterne. Han lagde megen vægt på at skabe store håndbøger; de afspejlede på godt og ondt hans forelæsninger og blev længe meget brugt. 1885–92 kom *Haandbog i Kirkens Historie* I–II (2. udg. 1893–98). 1902ff kom en mindre udgave (*Kirkehistorie* I–II – ikke fuldført) og til seminariet brug *Ledetraad i Kirkens Historie* I–II, 1887 (7. opl. 1913). Disse værker hvilede på en meget bred og kompilatorisk læsning; han var stolt af sit 10000 binds bibliotek der dækkede næsten alle felter, og som siden overgik til Statsbiblioteket i Århus. En anden del af forfatterens kabet udsprang af hans kirkelige interesser; det gælder fx *Statskirke og Frikirke*, 1883 som berørte en også i Danmark aktuel debat, eller *John Wesley og den*

engelske Statskirke. 1891 der bl.a. skulle advare Indre mission mod et kirkebrud; *Edvard Irving*. 1894 var et indlæg mod religiøs sværmeri. I serien Smaaskrifter til Oplysning for Kristne (I–IX, 1886ff) fremlagde han meget kirkehistorisk stof, og han skrev mange biografier til 1. udg. af Dansk biografisk Lexikon, men blev tit kritiseret af C. F. "Bricka for manglende objektivitet og en for tydelig uvilje mod folk han ikke kunne lide (fx biskop G. P. "Brammer).

N. deltog hyppigt i den kirkelige debat; i 1880'erne førte han en langtrukket polemik mod frimureriet (det pådrog ham kronprins Frederiks vrede), mod den moderne jødedom og dens krav om konfessionsløse skoler, og i 1890'erne var han meget opskræmt over den netop da øgede katolske propaganda (*Romersk-katolske Angreb paa Luthers Person*. 1893). Tit brød han også en lense for Grundtvig, således især i *N. F. S. Grundtvigs religiøse Udvikling*. 1889 som går til 1839. N. holdt sig afgjort til Grundtvig som det religiøse geni og skaber af „den kirkelige anskuelses“ menighedssyn, men tog afstand fra „partihøvdin-gen“ og havde liden sans for den folkelige grundtvigianisme (for ikke at tale om højskolens venstretendenser), og han forkastede Grundtvigs kirkepolitiske „anarkisme“ (især „præstefriheden“). I 1890'erne udvikledes han i bitter strid med kollegaen H. "Scharling, om Grundtvig og/eller Luther; den forløb meget personligt, i offentlige forelæsninger og flere skarpe skrifter. Bagved lå brydninger i fakultetet om at få Skat "Rørdams NT-oversættelse godkendt som kvalificerende for en teologisk æresdoktorgrad der atter skulle begrunde ønsket om at se Rørdam som den første grundtvigske Sjællands biskop.

N. tilhørte udpræget den grundtvigske højrefløj og bekæmpede derfor de kirkelige frihedskrav i Askov-adresserne af 1881; han stod bag et bredkirkeligt møde som 1884 gik ind for en mere moderat kirkelig reformpolitik (liturgisk og kirkeforfatningsmæssigt), var en kraft i det retningsøkumeniske samarbejde („Bethesdamøderne“, 1886ff) og menighedskonventet af 1891 – bl.a. fordi han gerne ville bremse Indre mission. Selv sluttede han sig 1894 til den nye grundtvigske menighed i Marmorkirken og dens præst (J. H. "Monrad), og han stod C. F. "Tietgen meget nær. Stort set fulgte han Skat Rørdams kurs, gik varmt ind for autorisation af hans NT-oversættelse og faldt iltert ud mod alle forsøg på ad officiel vej at gennemføre en bibelrevision. Hans ungdoms „affære“ med nyrationalismen havde for livet givet ham et chok som måtte overvindes ved alle midler. Således grundede han 1896 *Kirkeleksikon for Norden*, i den klart udtalte hensigt at skabe et konservativt opslagsværk der kunne

modvirke alle radikale tendenser, og han optrådte med stor heftighed mod Harboøre-præsten (Anton Jensen) som fornægtede de evige helvedsstraffe og siden mod N. P. "Arboe Rasmussens liberale teologi – i begge tilfælde hvast modsagt af M. Pontoppidan.

1892–98 var N. fakultetets repræsentant i Det kirkelige råd hvor han i samarbejde med Rørdam – og støttet af den grundtvigske kultusminister V. Bardenfleth – medvirkede til mange liturgiske reformer: ritualer for dåb, nadver, brudevielse, kirkeindvielse, præste- og bispevielse, nye kollekter, ændringer i højmessens og fremfor alt salmebogen. I utilfredshed med Roskilde-salmebogen af 1855 og med vanskelighederne ved at få dens (mere grundtvigske) tillæg indført i store sogne påtog N. sig, sammen med C. J. "Brandt, Rørdam og nogle bredkirkelige kbh.ske præster, at skabe en ny salmebog; alle tre udgaver (1885, 1888, 1892) blev afvist af kirkerådet – af rent formelle grunde, men reelt fordi det grundtvigske islæt var for stort, og fordi man frygtede at en sådan udvidelse ville fremme grundtvigske særmener i teologien og støtte den med grundtvigianismen forbundne venstrebevægelse. Da Rørdam 1895 kom ind i bispekollegiet lykkedes det ham og N. at gennemføre „Salmebog for Kirke og Hjem“, 1899, et kompromis med kirkerådets ultrakonservative fløj. Også den grasserende ægteskabsdebat var N. stærkt optaget af; 1902 foreslog han fakultativ borgerlig vielse, bl.a. for at undgå kirkelig vielse af fx fraskilte.

Mere og mere følte N. nødvendigheden af en repræsentativ kirkeforfatning og – især efter at han 1900 var blevet biskop i Ålborg – med stor indflydelse for bispeembedet, fx på præstevalgene. Han ville hermed dæmme op for nyrationalismen og det kirkelige demokrati som 1901 fik et prægnant udtryk i J. C. "Christensens forslag om menighedsråd og andre kirkelige frihedslove. Både historisk og aktuelt beskæftigede N. sig tit med Church of England og beundrede især den anglikanske bispestilling; han modsatte sig derfor til det yderste venstregeringens demokratiseringstendenser og ytrede sig i private breve meget besk om „degneregimentet“ og den fladbundede „seminarisme“. I sit stift ledede han – især på landemodet 1902 – kampen mod lovforslagene og håbede længst muligt på de „frikonservative“ i landstinget, men måtte 1903 forbitret erkende nederlaget. I det kirkelige udvalg af 1904 arbejdede han energisk for den repræsentative forfatning med et dels besluttende, dels rådgivende kirkeråd som øverste organ, men mødte kompakt modstand hos alle slags grundtvigianere (mest Morten "Larsen) og hos en del af Indre mission. Sammen med Rørdam og

P. Madsen – som han havde et såre ambivalent forhold til, og som iøvrigt mistroede ham – lykkedes det 1906 at få flertal for et til hans ønsker svarende forslag; det var liberalt mht. valgetten, men satte strammere vilkår for valgarbeden (N. mente at den burde bero hos altergængere). Dog var han klar over at udsigterne til en politisk succes var dystre, „udelukkende på grund af den åndeligt underlegne minoritets forbindelse med den politiske magt“ (dvs. folketingets venstre-flertal).

Det slidsomme arbejde i det store stift – hvor han bl.a. gjorde sig store og forgæves anstrengelser for at få den betydelige frimenighed på Mors tilbage i folkekirken – og det kirkepolitiske slagsmål sled på ham. I Ålborg jamrede han altid over sin økonomi (som venstre-regeringen selvsagt ikke ville forbedre), og 1905 lod han sig flytte til det bedre aflagte Århus stift der igen skulle være springbrættet til Sjællands bispestol efter Rørdam. Heller ikke i Århus følte den urolige mand sig tilpas, men han syslede med planer om et kirkefond efter kbh.sk mønster og gik i brechen for et universitet med et teologisk fakultet hvor de eksegetisk-historiske discipliner besattes efter videnskabelige kriterier, mens de systematisk-teologiske fag overlodes til de kirkelige retninger – altså dog en slags menighedsfakultet. Det kan skyldes at han var skuffet over sin efterfølger i Kbh., v. *Ammundsen der loyalt færdiggjorde hans kirkehistoriske torso, men udviklede sig i liberal retning.

N. havde i kraft af en klar, omend springsk begavelse, overordentlig kundskabsrigdom, lyst til og talent for praktiske gøremål, fremragende energi og arbejdsduelighed, i sig stof til en stor kirkelig fører; men han var rastløs og opfarende, utålmodig også over for venner, og hans mange fjender følte sig mere trygke når han var kritisk end når han var venlig. Hans breve giver ofte udtryk for bekymring („jeg er så forpint“) og skuffelse over små og store sager og især over mennesker. N. ville gerne være fremskridtsmand; men tiden gik hurtigere end hans – kirkelige og politiske – anskuelser kunne vinde med til, og det var hans største ulykke at han aldrig rigtig evnede at skabe tillid om sig. – R. 1892. DM. 1895. K². 1906. □Træsnit. Litografi af Harald Jensen, 1896. Mal. af Aug. Jerndorff, 1906 (Budolfi k., Ålborg) og Fr. Lange 1907 (Århus domk.; Ålborg bispegård) og 1911 (Fr.borg). Relief på gravstenen. Foto.

Selvbiografi i Levnedbeskr. af de ved Kbh.s univ.s firehundredårsdag promoverede doktorer, 1879 159–61. Brevveksl. med J. Swane i Fra Viborg amt, 1962 3–57. – Jørgen H. Nielsen: Stamtbl. over efterkommerne af Christian Nielsen i Hjørring, 1908. Georg Brandes:

Levned I, 1905 157; II, 1907 85 216 246. Biskop F. N. En levnedstegn., ved J. C. Kall m.fl., 1911. Otto Møller og Skat Rørdam: En brevveksl., udg. H. Skat Rørdam I–II, 1915–16. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan I–II, 1950–53. Samme i Jyske saml. ny r. III, 1954–56 218–42. Samme: Fem Ålborgbisper, 1954 109–53. Samme i Den danske kirkes hist. VII–VIII, 1958–66. To høj-kirkemænd. Brevveksl. mellem H. Stein og J. Swane, udg. P. G. Lindhardt og J. Swane, 1958. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 fl.st. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

P. G. Lindhardt

Nielsen, Georg, 1710–97, bibliotekar. * 3.4.1710 i Nordborg, † 19.4.1797 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Daniel N. (1660–1721) og Valborg Thorstraten (ca. 1674–1742, ~ 1° med sognepræst Diderik Nissen, 1656–93, ~ 1° med Cecilie Margaretha Esmarch, † 1690). Ugift. Efter at have studeret teologi i Jena (immatrikuleret 1728) og i Hamburg hvor han 1733 blev teologisk kandidat kom N. 1739 til Kbh. hvor han 1746 blev pagehovmester, 1755 lærer for kronprinsen (Chr. VII) og 1766 kabinetssekretær og -kasserer hos dronning Caroline Mathilde samt kasserer ved chatolkassen og bibliotekar ved det kgl. håndbibliotek. Som særlig musikkyndig udnævntes han til medlem af den 1772 nedsatte teaterkommission og var derpå til 1774 meddirektør ved Det kgl. teater hvor han udarbejdede planer til en dansk syngeskole og til kapellets lønning. Som kunstkender blev han udnævnt til medlem af den 1780 nedsatte kommission til ordning af Det kgl. mynt- og medaillekabinet på Rosenborg; denne kommission udgav 1791 det store pragtværk Beskrivelse over danske Mynter og Medailler i den Kgl. Samling og afsluttede sin virksomhed med et tillæg hertil 1794. N., der var blevet frimurer i Hamburg 1742, stiftede 1743 og 1745 de første frimurerloger i Kbh. og var siden ordførende mester for logen Zorobabel. For øvrigt var hans liv som det hedder „virksomt uden glimmer“, og han omtales som lærd, godgørende og elskværdig. Hans store private bogsamling gik for størstedelen tabt ved Christiansborgs brand 1794; resterne erhvervedes af Det kgl. bibliotek. – Justitsråd 1759. Etatsråd 1765. Konferensråd 1768. □Mal. af U. F. Beenfeldt, 1779 (Fr.borg). Relief på monument af J. Wiedewelt, 1798 (på graven), efter dette stik af J. F. Clemens og af G. L. Lahde.

Iris og Hebe, 1797 II 372–76. Badens univ. journal V, s.å. 94f. G. L. Lahde: Mindesmærker på Assistenskirkegården IV, 1811. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844. Th. Overskou: Den danske skueplads II–III, 1856–60. Fonden ad usus publicos I, 1897. Jacob Gude: En kbh.sk embedsmand. J. Gudes optegn., 1918 (fot. opr. 1970) = Memoirer og breve XXVII 123 (også i Pers. hist. t. 2.r.II, 1887 141).

Nielsen, Georg

Jørgen Steen Jensen i Det kgl. mønt- og medaillesaml. 1781–1981, 1981 9–122.

Georg Galster

Nielsen, Gerhard Sofus, 1871–1933, redaktør, politiker. * 1.11.1871 i Ålsrode, Ålsø sg. ved Grenå, † 1.5.1933 i Kbh., begr. i Ålborg (Almenkgd.). F: gårdejer Niels N. (1821–1908) og Maren Sine Konradsen (1827–1912). ~ 10.10.1896 i Linde ved Randers med Karen Andersen, * 2.1.1870 i Øster Tørslev, † 19.1.1954 i Ålborg, d. af gårdejer Anders Pedersen (1832–1905) og Bodil Nielsen (1843–1922).

N. voksede op i et politisk interesseret, grundtvigsk gårdmandshjem på Djursland, faderen var amtsrådsmedlem for venstre. Som yngre søn kom han i handelslære og blev udlært snedker-svend 1890 i Randers. Under påvirkning bl.a. af P. *Sabroes agitation styrkedes hans sociale interesser; han blev formand for sin fagforening og hovedbestyrelsesmedlem i snedkerforbundet, kom i ledelsen for Socialdemokratisk forening og i kontrolkomiteen for Randers Social-Demokrat. 1905 blev han anmodet om at overtage lokalredaktionen af Social-Demokraten i Skive, og de følgende fem år gjorde han et stort arbejde for partiet i denne by og dens omegn. 1906 indvalgte han og lærer N. Kjems som de første socialdemokrater i Skive byråd. 1910 blev N. forflyttet til Ålborg som redaktør af Nordjyllands Social-Demokrat, og hans evner som bladleder gav sig også her udslag i stærk fremgang for parti og presse. Han var medlem af Ålborg byråd 1913–17. Efter at have været folketingskandidat i Skivekredsen 1906 og 1909 og i Bælumkredsen 1913 blev han 1918 ved Ålborgkredsens deling opstillet og valgt i Ålborg vestre og blev siden genvalgt. N. var en beskeden mand, blottet for personlig ærgerrighed; han gjorde et støt og solidt arbejde ud fra en medfødt hjælpsomhed og retsindighed. På rigsdagen var han både afholdt og anset. Han var sekretær i folketinget 1918–24 og desuden stærkt benyttet i udvalgsarbejdet; medlem af det udenrigspolitiske nævn. Han var sit partis ordfører i retsplejespørgsmål, jernbansager (statsstøtte til privatbaner), forsikringsvæsen og lejlighedsvis i kirkelige spørgsmål. Da H. P. Hansen 1932 blev forsvarsminister, valgtes N. til folketingets formand og røgtede dette hverv med besindighed og lune. Han fratrådte samtidig redaktørstillingen i Ålborg. □Mal. af E. N. Korlind, 1933 (folketinget).

Skive socialdemokrat 14.3.1910. Nordjyllands socialdemokrat 1.5. og 8.5.1933. Ålborg stiftstid. 1.5. s.å. Socialdemokraten 2.5. s.å.

Oluf Bertolt*

Nielsen, Henrik Godske Bartholomæus, 1826–99, journalist. * 17.12.1826 på Lindersvold ved Præstø, † 19.4.1899 i Kbh., begr. i Søllerød. F: godsforvalter Christian N. (1794–1888) og Frederikke Zylina Thomasine Dall (1802–71). ~ 4.3.1857 i Søllerød med Ophelia Drewsen, * 29.9.1829 på Strandmøllen, Skodsborg, † 18.2.1900 i Kbh., d. af fabrikant Christian *D. (1799–1896) og Ernestine Jacobsen (1804–97).

N. blev student 1846 i Sorø, tog 1848 anden eksamen sst. og studerede æstetik og kameravidenskab, men kom snart ind i journalistik som bidragsyder til Fædrelandet, Kjøbenhavnsposten og Middagsposten og blev fast knyttet til Dagbladet da dette nov. 1851 stiftedes af hans skolekammerat og nære meningsfælle C. St. *Bille. 1 dec. 1855 købte han med støtte af sin redaktør Dannevirke i Haderslev af P. C. *Koch; dette var et fremstød fra kbh.sk nationalliberal side mod grundtvigsk og bondevenlig danskhed i Nord-slesvig, ikke mindst mod Sofus *Høgsbro og Rødding højskole. Ved sin skarpe, overlegne tone mod landsmænd kom bladet næppe til at gavne den fælles nationale sag. N. valgtes 1860 til slesvigsk stænderdeputeret for Haderslev og Christiansfeld, men fik kun givet møde i samlingen 1863 der afbrødes ved de tyske medlemmers mandatnedlæggelse. 1868 solgte han sit blad til H. R. *Hiort-Lorenzen og tog til Kbh. hvor han blev prokurist i firmaet Drewsen & Sønner indtil 1882. Uagtet han ikke behøvede at skrive af økonomiske grunde holdt han dog stadig forbindelse med journalistik. Han var medejer af Dagbladet og skrev deri under Vilh. *Topsøe. Deres fælles serie *Tredve Breve fra og til en Mand uden Mening* udgaves i bogform 1885. Efter Topsøes død blev han hyppigere medarbejder ved bladet, og både her og senere i Nationaltidende repræsenterede han nu det Estrupske standpunkt. På åndslevets område havde han en tid lang været regnet for vel stemt mod det nye – G. *Brandes' påstand om at N. havde bragt ham en opfordring til at anmelde i Dagbladet er der dog ikke grund til at lægge vægt på – men han vendte sig nu afgjort mod gennembruddets mænd og blev lagt overmåde for had af dem. I højre var hans position ikke ringe; han stod i nær forbindelse med grev C. E. *Frijs og var under ministeriet Reedtz-Thott politisk tilsynshavende ved Berlingske Tidende og Nationaltidende. – N. var en sikker skribent i en selv for hans tid noget gammeldags form, en mand med ret vid kulturel og tankemæssig horisont, og hans saglige ræsonnementer og hans karakteristikker kan endnu læses med udbytte. Men over hans polemik er der lovlignende lavt loft hvad næppe udelukkende skyldes de snævre og smålige forhold hvorunder den tit

måtte føres. Som menneske er han blevet rost for elskværdighed og hensynsfuldhed, men i hans offentlige personlighed havde bitterheden gnavet sig ind. – *Udvalgte Bladartikler* udkom 1899.

S. Schandorph: *Oplevelser* II, 1898 171–76. *Dagbladet* 21.4.1899. *Politiken* s.d. og 7.11.1907. *Vort land* 27.4.1899, 3.11., 8.11. og 16.11.1907. *Soransk t. IV*, 1901–05 64. G. Brandes: *Levned* II, 1907 188. P. Lauridsen i *Hist. t.* 9.r.II, 1921–23 256–59 262–65. Vilh. Andersen: Vilh. Topsøe, 1922 62 85. Sofus Høgsbro. *Brevveksl. og dagbøger*, udg. Hans Lund I, 1924. F. Schyberg: *Dansk teaterkritik* indtil 1914, 1937. Kn. Fabricius i *Sønderjyllands hist.* IV, 1937 484. – *Papirer i Rigsark.*

Paul Læssøe Müller*

Nielsen, Grete Kirketerp, se **Kirketerp Nielsen, Grete.**

Nielsen, Niels Peter Grønvald, 1857–1931, højskoleforstander. * 23.12.1857 på Krumstrup mølle, Ryslinge sg., † 30.9.1931 i Vestbirk, begr. i Østbirk. F: mølleforpagter, senere møller Niels Pedersen (1827–67) og Christiane Nielsdatter Faber (1829–78, ~ 2° 1869 med møller Lars Johansen, 1830–89). ~ 12.4.1886 i Vejstrup valgmenighedsk. med Nielsigne Chrestine Hansen, * 16.1.1860 i Birkum ved Odense, † 31.10.1931 på sindssygeanstalten ved Århus, d. af tømmer Hans Andersen (1818–84) og Johanne Margrethe Nielsen (1825–85).

N.s far købte 1862 Egebjerg mølle ved Ollerup. Hjemmet var stærkt præget af det åndelige røre der udgik fra Ryslinge valgmenighed hvad der påvirkede ham for livet. 1875–76 og 1876–77 var han elev på Vejstrup, 1879–80 på Askov højskole. Gennem frie studier tilegnede han sig et stort fond af kundskaber. 1880–83 var N. lærer ved Vejstrup højskole, 1883–85 ved F. F. "Falkenstjernes" i Kbh. 1886 overtog han ledelsen af Vestbirk højskole ved Horsens og var forstander her til 1920, siden lærer her til sin død. Han begyndte med fem elever men elevtallet voksede hurtigt så skolen måtte udvides. N. havde sjældne evner som ungdomslærer, hans kendskab til nordisk historie og litteratur og til engelsk åndsliv var grundigt og øgedes ved stadige studier. Som foredragsholder var han meget benyttet og mente at have holdt omkring 6000 foredrag landet over. Desuden fik han tid til nogen skribentvirksomhed der indledtes med nogle småfortællinger, *Fra en fynsk Landsby*, 1883 (2. opl. 1911). Senere udgav han en række foredrag i fire bind, en biografi af Gladstone og nogle bredt fortalte erindringer. □ *Litografi* af Harald Jensen 1894 og 1901. Mal. af G. F. Clement, 1927 (Vestbirk folkehøjskole). Relief af N. Hansen Jacobsen på

mindesten 1932 (ved Vestbirk folkehøjskole). Foto.

G. N.: *Minder fra min barndom og ungdom*, 1923. Samme: *Minder fra 43 år i folkehøjskolen*, 1927 (e-rindr.). – *Lærerne og samf.*, red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 486 f. Oscar Geismar: *Skildrier*, 1927 123–28. Kristen A. Lange m.fl. i *Vestbirk højskole. Årsskr.* 1931 4–67; sst. 1932 80–89. Kristen A. Lange: G. N., 1933. *Danm.s folkehøjskole 1844–1944*, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944. – *Papirer i Rigsark.*

Morten Bredsdorff

Nielsen, Gunnar, 1889–1969, redaktør. * 17.9.1889 i Skovby ved Århus, † 3.3.1969 i Kbh. (Si-ons), urne på Bispebjerg kgd. F: mølleforpagter, vogntmand Jens Søren N. (ca. 1860–1934) og Petrea Petersen (* ca. 1868). ~ 5.2.1915 med Annalise Bang, * 23.8.1889 i Udbyover, d. af boelsmand Peter B. (1849–1929) og Maren Laursen (1855–1938).

N. levede sin barndom og ungdom på Randers-egnen og regnede sig for kronjyde. 1908–09 var han elev på Mellerup højskole, 1909–10 og 1910–11 på Askov og tog 1913 studentereksamen fra Wedels kursus i Kbh. Umiddelbart efter ansattes han ved pressebureauet Centralen og indledte dermed det journalistiske virke der gjorde ham til den førende indenrigspolitiske reporter gennem mere end en menneskealder. 1918 knyttes han til det radikale venstres korrespondancebureau, blev 1920 Kbh.s-korrespondent til Fyns Venstreblad og overtog redaktionen af bladet efter P. V. Elmholdt 1927. Som reporter opbyggede han et net af forbindelser i den overordentlige kommission under første verdenskrig og i centraladministrationen og var i stand til at bringe nyheder før konkurrenterne. Embedsmænd måtte læse Fyns Venstreblad, sagdes der, for at være orienteret om forhold i centraladministrationen. Ofte stod der gny om hans evne til at skaffe sit blad store nyheder. Som redaktør af Fyns Venstreblad følte han nok selv, at han var mere reporter end bladleder. 1929 tog han mod tilbud om ansættelse ved Politiken hvor han virkede til han 1959 pensioneredes, den sidste halve snes år dog mere som lederskribent end som reporter. – N. brød på skelsættende vis med de alenlange referater af rigsdagens møder som før første verdenskrig var dagspressens væsentligste politiske information. Journalister som F. J. "Borgbjerg" og Ove "Rode" der også var folketingsmænd havde så småt begyndt at ændre dette, men det var N.s indsats at overbevise ministre og partiledere om at offentligheden havde krav på hurtig og korrekt information om loves udarbejdelse, deres behandling i udvalg og endelige vedtagelse. Denne politiske reportage kunne han opbygge i kraft af den tillid han indgød og befæ-

ste den ved sin ubrydelige loyalitet. Bag den lå en grundfæstet demokratisk holdning forenet med stærkt samfundssind og en etisk bevidsthed om journalisters ansvar. Han arbejdede ikke blot for at bringe nyheder i sit blad for alle andre, men også for at udbygge og befæste demokratiet, politisk og socialt. I kraft af sin viden og indsigt og sin journalistiske flair kunne han i et par korte og klare spørgsmål trænge ind til kernen i en sag og ofte overrumple den spurgte minister eller folketingsmand. Fik han pålæg om ikke at bringe omtale af sagen, fulgte han pålægget. Fik han tilbud om en nyhed som ikke måtte bringes i trykken kunne han sige nej tak til tilbuddet. I modsætningsforholdet mellem kravet til reportagens nyheder og hensynet til en sags fortlørlige behandling evnede han at finde balance mellem krav og hensyn. Som radikalt partimedlem havde han adgang til alle partimøder i den radikale rigsdagsgruppe og var derigennem med til at åbne andre gruppemøder for vedkommende partis rigsdagsjournalist.

Den garderhøje, kraftige N. med det noget brøsigge ansigt var et fint, medfølende menneske der kunne få tårer i øjenkrogen ved andres nød og ulykke. Blandt kolleger nød han en enestående tillid og sad i journalistforbundets bestyrelse 1922–27 og 1930–53, fra 1938 som formand, derefter forbundets æresmedlem. 1922–27 redigerede han Journalisten. Desuden var han medlem af Danske journalisters fællesrepræsentation 1937–53, dens formand 1942–44 og 1948–50, og vicepræsident i International Organization of Journalists 1947–49 samt en årrække formand for Nordisk journalistforbund. For journalisters pensionsforhold gjorde han en betydelig indsats som formand for Kbh.ske journalisters pensionsfond i 1940'erne. Efter sin pensionering fra Politiken skrev N. nekrologer og historiske mindeartikler i bladet og var en flittig medarbejder ved det radikale pressebureau. Hans artikler og reportager fandtes hyppigt i den radikale provinspresse, ofte på lederpladsen under hans kendte mærke: Gun. Til det sidste var han journalistikken og sin overbevisning tro. □Foto.

Vald. Koppel: Af Politikens hist. II, 1946. Politiken 4.3.1969. Journalisten, s.å. nr. 3. Sv. Thorsen i Pressehist. årbog s.å. 80–83.

Helge Larsen

Nielsen, Henrik Christian, 1805–85, stiftamtmand. * 14.12.1805 i Thisted, † 19.11.1885 i Ribe, begr. sst. F: amtsfuldmægtig i Thisted, senere amtsforvalter i Ribe, justitsråd Rasmus N. (1765–1839) og Abelone Christine With (1772–1835). ~ 30.10.1835 i Ribe med Jacobine Lau-

rentze Eilskov, * 9.10.1809 i Ribe, † 8.6.1855 sst., d. af apoteker Christian Cornelius E. (1777–1830) og Anania Hansen (1788–1864).

N. blev student 1825 fra Ribe og fem år senere juridisk kandidat. Han arbejdede derpå som volontør hos forskellige embedsmænd, indtil han 1835 blev auditor i Slesvig og 1837 tillige regimentskvartermester. 1841 modtog han titel af overauditor. Under krigen 1848–50 bestyrede han på fremragende måde intendanturvæsenet i Nørrejylland, og 1850 udnævntes han til amtsforvalter i Ribe. Fra denne stilling avancerede han 1855 til stiftamtmand over Ribe stift og amtmand over Ribe amt. Med stor nidkærhed beskæftigede han sig med sit embedes vidtforegnede hverv, og han mødtes med tillid og agtelse af amtets befolkning. Da de tyske tropper 1864 oversvømmede Jylland, blev N. sammen med andre danske embedsmænd ført som fange til Rendsborg og sad fængslet i et par måneder. Efter krigen overtog han atter sit embede, og utrætteligt virkede han for at afbøde de vanskeligheder som grænsedragningen medførte for Ribe amt. På hans initiativ anlagdes jernbanen Bramminge-Ribe, og han deltog fra dansk side i de forhandlinger der førte til Åbenråkonventionen af 1872 (om dansk eller tysk undersåtsforhold). N. havde i to perioder sæde i landstinget. 1866–70 repræsenterede han II. kreds, 1876–82 var han kongevalgt medlem. I den første periode tog han levende del i forhandlingerne, navnlig i spørgsmål om fattigvæsenet og sandflugtens dæmpning, senere hindrede den frembrydende tunghørighed ham i parlamentarisk virksomhed af større omfang. 1884 afskedigedes han efter ansøgning fra sine embeder. – Justitsråd 1850. – R. 1848. DM. 1859. K. 1861. S.K. 1875. □Mal. af Anton Dorph, 1868 (Ribe rådhus). Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Foto.

N.s erindr. 1848–50 i Fra Ribe amt, 1912 219–50. Breve fra N. sst. 1910 117–81. – J. Helms sst. 1904 1–36. Carsten Teilman Hald sst. 1970 384–409. V. Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år II, 1949 84.

Harald Jørgensen

Nielsen, Hans Andreas, 1850–1932, læge, hygiejniker. * 27.10.1850 i Skærbæk, † 22.7.1932 i Ordrup, begr. i Kbh. (Vestre). F: kroejer, postekspediter Tobias N. (1820–70) og Christiane Charlotte Sophie Godskesen (1813–91, ~ 1° 1836 med gæstgiver Hans Andreas Spinn, 1810–46). ~ 2.5.1878 i Ribe med Emma Sophie Kathrine Bertelsen, * 3.10.1851 i Kbh. (Petri), † 21.12.1927 i Kbh., d. af kateket ved Holmens k., senere sognepræst i Frederiksstad, Slesvig, sidst i Bjolderup, Nis B. (1815–64) og Sophie Christiane Marie Louise Reumert (1819–72).

N. blev student 1870 fra Herlufsholm, tog medicinsk embedseksamen 1877 og praktiserede efter kandidatuddannelsen i Sønderø 1878–85. 1883 studerede han bakteriologi på en udenlandsrejse og bosatte sig 1885 i Kbh. hvor han 1887 udnævntes til kredslæge under Kbh.s sundhedskommission og desuden praktiserede. Både i sit praktiske arbejde som kredslæge og i sit videnskabelige arbejde interesserede N. sig særlig for drikkevandshygien og kom på dette område til at spille en rolle. Hans disputats 1890 handlede *Om Bakterierne i Drikkevand*. På Statens lærerkursus underviste N. i hygiejne fra 1890, først sammen med professor C. G. Gædeken, senere alene, indtil stillingen nedlagdes 1909. Fra 1893 var han midlertidig docent i hygiejne ved universitetet, men opnåede ikke den faste docentstilling i faget der oprettedes 1905. – N. var medudgiver af *Medicinsk Aarsskrift* (1894–96), skolelæge i Kbh. (fra 1897), censor ved lægevidenskabelig embedseksamen (fra 1900, formand i censorkollegiet 1915). Han skrev talrige hygiejniske afhandlinger, især om drikkevand. Han interesserede sig også for antropologi og medicinsk arkæologi og offentliggjorde 1906, 1911 og 1915 i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed afhandlinger om „Vort Oldtidsfolks Anthropologi“, hvori et omfattende skeletmateriale fra yngre stenalder og ældre jernalder er gjort til genstand for opmåling og bestemmelse. – Tit. professor 1899. – R. 1913. □ Afbildet på Tycho Jesens mal., 1893, fra det gl. serumlaboratorium (Fr.borg, dep. på seruminst.).

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1890 59f. – Ugeskr. for læger XCIV, 1932 786. Th. [Lausten-Thomson] i Sønderjysk månedsskr. IX, s.Å. 33f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

L. S. Fridericia *

Nielsen, Johanne (Hanne) Ane Margrethe, 1829–1903, smør- og osteproducent. * 11.9.1829 i Øverød, Søllerød sg., † 15.6.1903 på Havarthigård, begr. i Søllerød. F: gårdejer Jacob Didriksen (1788–1861) og Ane Christine Andersen (1803–56). ~ 11.9.1848 i Søllerød med gårdejer Hans N., * 25.5.1822 på Havarthigård, † 30.5.1902 sst., s. af gårdejer Niels Hansen (1779–1853) og Dortha Olsen (1793–1853).

N. udgik ligesom sin mand fra velstillede selvejerbondefamilier i Søllerød. Hun var i hjemmet til sit giftermål som 19-årig, gjorde sig i skolen bemærket ved lærenemhed og forsøgte sig som ung pige med silkeormeavl ved plantning af morbærtræer ved gården. Hans Nielsen havde året før ægteskabet overtaget sin fødegård på godt 50 ha som han drev betydeligt frem, udvidede til 65 ha 1871 og på hvis jorder han anlagde

et teglværk som han drev med stor økonomisk gevinst. Han tog ligeledes aktiv del i det lokale kommunale liv. Det var dog N. der gjorde gårdens navn kendt over hele landet gennem den mejeri- og særlig osteproduktion hun iværksatte. Indtil 1853 blev mælken fra gårdens besætning bortsolgt, men hun købte da mælkeproduktionen af manden og drev fra da af og til sin død mejeriet som en i økonomisk henseende adskilt forretning. Det var først og fremmest ostefremstilling der skabte hendes ry. Hun begyndte med at fremstille norsk myseost, men efterhånden optog hun produktionen af en lang række europæiske ostetyper. Selv skabte hun *Chr. IX osten*, mens den senere Havarti ikke har baggrund i hendes ostefremstilling. I begyndelsen støttede hun sig til B. S. Jørgensen, men fra ca. 1860 samarbejdede hun med Th. R. Segelcke. Han stod i nær kontakt med Havarthigård og sørgede for at N. ved rejser – 1861 og 1862 herhjemme, og fra 1865 gentagne gange i udlandet – dels kunne præsentere sine produkter på udstillinger, dels kunne sætte sig ind i andre landes osteproduktion og -teknik. 1861–66 ombyggedes Havarthigård og nyindrettedes med hensyntagen til N.s virksomhed, og 1869–70 erstattede hun bøttesystemet med is- og vandmejeri.

N.s osteproduktion opnåede snart stort ry i ind- og udland og vandt mange præmier. 1870 fik hun en anmodning fra hoffet om at levere ost og 1875 fik hun tilladelse til at bruge titlen hofleverandørinde. Ved sit sølvbryllup 1873 fik hun overrakt landhusholdningsselskabets store sølvbæger. I begyndelsen af 1875 åbnede hun sit eget udsalg i Industriforeningens bygning, senere flyttet til Jernbanegade. Her forhandlede hun til sin død en række hjemlige og udenlandske ostetyper, mens den beskedne smørproduktion afsattes i Holte foruden en fast leverance til hoffet. Havarthigård blev snart et søgt lærested. N. havde omkring 1000 elever, både kvindelige og mandlige. Hun var en streng og krævende lærer, og eleverne, ofte 10–15 ad gangen var ikke blot beskæftiget ved smør- og ostefremstillingen, men deltog i alt forefaldende arbejde inden-dørs på gården. N. var selv i mejeriet fra tidlig morgen, også i de seneste år hvor en pinefuld gigtsygdom gjorde det vanskeligt for hende at bevæge sig. Hun arbejdede hjemme til middagstid, hvor hun rejste til byen, ofte selv medbringende sine produkter. Her passede hun så sit udsalg til sent på eftermiddagen.

N. var medlem af landhusholdningsselskabet og holdt adskillige foredrag om mejerispørgsmål, fx i Københavns amts landboforening. Trods manglende sprogkundskaber havde hun stort udbytte af sine rejser til udlandet, idet hun ved

Nielsen, Hanne

nøje iagttagelse lærte sig at eftergøre de kendteste ostetyper med stort held. Hun fastholdt gennem hele livet i optræden og påklædning sit udgangspunkt som gårdmandskone fra 1800-tallets midte. Overfor omgivelserne virkede hun indsluttet, med alderen barsk og præget af en ikke uforklarlig selvfølelse. Hun slækkede ingensinde på sin faglige ærgerrighed og forbandt denne med økonomisk målrettet energi og dygtighed. – Ved sin død stod hun som repræsentant for en svunden epoke. Omlægningen af dansk mejeribrug i 1880'erne betød at N. som idealtipe på den danske gårdmandskone og Havarthigård som forbillede for tilsvarende bedrifter ikke længere var aktuel. Heller ikke hendes indsats på osteproduktionens område kom til at sætte sig spor umiddelbart, idet mejeribrugene næsten udelukkende satsede på smørfremstilling til det engelske marked. Frem til ca. 1880 stod N. imidlertid som det store forbillede, fremhævet af fagfolk, hyppigt omtalt og besøgt og betydningsfuld som læremester. Her var hendes indsats, gennem hendes høje faglige krav til eleverne, af blivende betydning for de følgende generationer af mejersker og mejerister. Uden selv at have nogen tilknytning til bevægelsen for kvindens frigørelse kom N. i sin samtid og i eftertiden til at stå som en markant kvindehistorisk pioner ved sin både fagligt og økonomisk selvstændige indsats i omlægningen af dansk landbrug. □Mal. af Ludovica Thornam. To træsnit, det ene 1880. Foto.

Ugeskr. for landmænd 5.r.1, 1876 645–51. H. Appel i Mælkeritid. XVI, 1903 489–95. J. J. Hansen sst. 1929 759–61. Anders Kjellerup sst. 1937 1104–07. B. Bøggild: Mælkerbruget i Danm., 3. udg. 1907 22–26. Silham Bjerre i Tidsskr. for da. folkeoplys. IV, 1931 126–34 233–42. Kvinden i Danm., red. Lisbet Hindsgaul og Kate Fleron, 1942 336–39. Hans Ellekilde i Søllerød-bogen 1945 86–115 (optr. i Slægtsgården, 1946 nr. 22–24). Nordeuropæisk mejeri t. XLIV, 1978 283–89 (m. eng. og ty. tekst).

Claus Bjørn

Nielsen, Hans, † mellem 1544 og 1550, dominikanerprovincial.

N. indtog stillingen både som prior og lektor i teologi i sortebroderklostret i Lund da han på et provincialkapitel i Næstved, vel i slutningen af 1519 valgte til styrer af provinsen der også omfattede de svenske og norske klostre. I april 1520 fik han stadfæstelse af ordensgeneralen i Rom og fungerede derpå som provincial til ordenens ophævelse i Danmark 1537. Både som personlighed og hvad angår den videnskabelige uddannelse, som ordenen lagde stor vægt på, nød han anseelse; men om hans tidligere liv og studier ved vi kun lidt; tilfældigt omtales at han var fynbo; måske er han da den Johannes Nicolai de

Fionia som maj 1497 blev immatrikuleret ved Rostocks universitet. I så fald var han dengang endnu ikke munk. 1525 tildelte ordensstyret N. licentiatgraden i teologi, antagelig efter en eksamen i Rom, og snart efter promoveredes han til dr.teol.; P. Laurentsen spotter ham derfor 1530 som „pavisk og købt romersk doktor“. Som dr.teol. nævnes han 1527 da Frederik I 28.8. tog de danske sortebrødre, deres klostre og gods i kgl. „hegn“. Om N.s anseelse for „hellighed“ vidner omtalen af ham (jævnside Paulus "Helie") i satiren Peder Smid og Atzer Bonde. Antagelig hørte han til de „aristokratiske og paviske doktorer og munke“ som senere samlede om sig på herredagen 1530. Biskop Knud "Gyldenstierne" vaktende holdning her og efter herredagen gav N. (måske i forbindelse med hans lokalpatriotisme som fynbo) anledning til i et nu tabt skrift indtrængende at advare den fynske biskop mod „lutheriet“. Når skriftet særlig kritiserede Malmø-„reformatsen“s skriftmæssighed og P. Laurentsens „Malmøbog“ herom tyder det vel på at N. havde sin bolig i klostret i Lund hvor provinsens hoved-„studium“ fandtes. P. Laurentsen erklærer i sin beretning om herredagen 1530 at „dette ynkelige modsvar“ vidnede om N.s „lille og arme forstand“ (nemlig på skriften); men det bebudede særlige modskrift mod N. er ukendt og udeblev måske. I øvrigt stod vel N. som teolog Paulus Helie nær; når Christian III 1536 lod ham (som eneste ordensmand) tilkalde til den kommission som skulle udarbejde kirkeordinansen må han vel have regnet ham for reformkatolik. At han ikke 1537 medunderskrev ordinansen hænger sikkert sammen med det samtidige forbud mod tiggerordenernes virke i Danmark. N. selv anerkendte imidlertid den nye kirketilstand, og efter at han 1537 havde fået kvittering for afleveringen af inventaret i ordenshusene i Lund, Helsingborg og Roskilde udnævntes han til hospitalsforstander i Åhus og i det mindste 1539 var han tillige sognepræst i Rynkeby. Endnu 1544 havde han disse stillinger, men må være død før 1550 hvor en efterfølger er kendt.

H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.IV, 1867–68 20–26. Edle Wedel-Jarlsberg: Une page de l'histoire des frères-prêcheurs. La province de Dacia, Rom 1899.

J. Oskar Andersen*

Nielsen, Hans, – 1606–, musiker.

N. begyndte sin musikalske løbebane som sangerdreng i Christian IVs kapel og viste sig at være et så lovende talent, at kongen lod ham oplære hos den berømte Giovanni Gabrieli i Venezia. Måske var han der allerede 1599 med sin læremester i kapellet, Melchior "Borchgrevink"; sik-

ker et det, at han 1602 blev sendt til Italien hvor han opholdt sig i to år og antog tilnavnet Fonteio. Mulig antyder dette tilnavn at N. skulle være født i Roskilde. Ved sin hjemkomst blev han ansat i kapellet som lutenist og rejste 1606 til Wolfenbüttel for yderligere at uddanne sig på sit yndede og vanskelige instrument hos en udmærket luts spiller ved navn Gregorio Howett. Han kom tilbage 1608, men da Kalmarkrigen brød ud tre år efter blev kapellet delvis opløst, og han gav sig da atter på rejse til udlandet, lod sig immatrikulere (1611) som student ved universitetet i Heidelberg og tilbragte et års tid i huset hos professor David Paræus. 1613 var han i Praha. Derefter tabes hans spor. Han dukker først op på ny da han 1623 blev udnævnt til vicekapelmester i Christian IVs hofkapel i stedet for Mogens Pedersen, hvilken stilling han dog kun beholdt til slutningen af 1624. 1626 har han fået et beløb udbetalt, men hans senere skæbne er ukendt, med mindre det var ham som under navnet Johannes Nicolai fik ansættelse som organist i kapellet 1641 og n.å. kaldes „de unge frøkernes organist“. Denne læremester for kongens døtre nævnes sidste gang 1643. Under sit italienske navn Giovanni Fonteio udgav han 1606 i Venezia første del af et Christian IV tilegnet madrigalværk *Il primo libro de madrigali a 5 voci*. Samlingen indeholder 21 kompositioner, hvoraf nr. 7 *Corre al suo fin* genfindes i 2. del af Melchior Borchgrevinks madrigalsamling *Giardino novo bellissimo* der udkom i Kbh. s.å. Nogen anden del af N.s værk synes ikke udkommet. Han viser sig i sine madrigaler – selv om han ikke når Mogens Pedersen – som en af vore fortrinligste nationale komponister fra Christian IVs tid. Han former sin sats med virkelig kompositorisk fantasi og med et overordentlig fint musikalsk udtryk (udg. med indledning i Dania sonans II, 1966 af J. P. Jacobsen efter det eneste eksisterende fuldstændige eksemplar i Bibliothèque nationale i Paris). Man forstår at Borchgrevink har valgt netop *Corre al suo fin* til at repræsentere N. i sin samling af samtidige madrigaler. Men også andre af satsene *Chiuder gli occhi vorrei* og *Fuggi fuggio mio core* står på højde med samtidens bedste madrigaler.

Kancelliets brevbøger 1621–23, 1922 591. – Angul Hammerich: *Musiken ved Chr. IVs hof*, 1892. S. A. E. Hagen i Hist.t. 6.r.IV, 1892–94 429f.

Nils Schiørring

Nielsen, Hans, 1771–1842, smed. Døbt 17.3.1771 i Korning, † 14.9.1842 sst., begr. sst. F: smed Niels (ca.1729–84) og hustru (ca.1730–87). ~1° 28.10.1790 i Korning med Mette Pedersdatter, døbt 27.10.1765 i Korning, † 25.10.1798 sst., d. af

Peder Dissen. ~2° senest 1801 med Susanne Mikkelsdatter, døbt 19.2.1769 i Hansted, Skanderborg amt, † 14.1.1852 i Korning, d. af Mikkel Andersen.

N. var landsbysmed og blev ivrigt optaget af den vækkelsesbølge der 1808–09 gik hen over hans hjemegn, og som med stor kraft vendte sig mod den autoriserede Nicolai Edinger "Balles lærebog". Senere kom han under stærk sværmerisk påvirkning og herunder i strid med sin sognepræst, hvem han kaldte ikke blot en „Djævelens Præst“, men en tyv og morder. Naturligvis kom der retssag ud heraf, og ved højesteret idømtes N. et års tugthus. Denne straf afsonede han i Viborg, men efter hans hjemkomst fortsattes striden med præsten. Da N. og flere af hans tilhængere i sognet ikke ville lade deres børn følge skoleundervisningen, idømtes de høje bøder for hvilke de blev pantet, men det viste sig vanskeligt at få nogen til at byde ved auktionerne. Myndighederne tog derpå børnene fra N. og hans meningsfæller, og fredelige forhold indtrådte først da sognepræst Kiær 1819 tog sin afsked. Med årene fjernede N. sig fra sine sværmeriske omgangsfæller, og han nød stor anseelse i alle vakte kredse. □ En tegn. forestiller muligvis N.

Ludv. Schrøder: Ole Peter Holm Larsen, 1875 42–47. Joh. Elbek: Jens Jørgensen, Bjerregaard, 1906 38–41. A. Pontoppidan Thyssen: De ældre jyske vækkelser, 1967 = Vækkelsernes frembrud i Danm. IV.

Harald Jørgensen

Nielsen, Hans, 1869–1939, politiker. * 15.4.1869 i Ejby, Balslev sg., Odense amt, † 20.6.1939 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: teglværksarbejder, indsidder, senere i Ejby Niels N. (1840–1902) og Maren Jensen (1839–efter 1902). ~1° 21.6.1890 i Skamby, Odense amt, med Rasmine Marie Jacobsen, * 29.4.1868 i Skamby sg., d. af husmand Rasmus Jacobsen Lind (1839–tidligst 90) og Maren Jørgensen (1830–89). Ægteskabet opløst. ~2° 1917 med Jesigne Christine Jensen Gundestrup, * 7.12.1878 i Odense (Skt. Hans), † 10.1.1958 i Kbh., d. af restauratør Rasmus Christian Jensen G. (1849–90) (navneforandring til Gundestrup 1878) og Maren Christiansen (* 1851). Ægteskabet opløst.

Efter at have været tjenestekar og lært møllerprofessionen kom N. som soldat til Odense og arbejdede her på et jernstøberi, siden, fra 1896, som avisbud, korrekturlæser og medarbejder ved den nyoprettede Fyns Social-Demokrat. Hans skolegang havde været yderst nødtørfigt, han lærte først som voksen at skrive dansk i kvindesamfundets aftenskole i Odense. Men han var den fødte journalist, reporteren som vejrede ny-

heder på lang afstand, som forstod at knytte de bedste forbindelser og med stor aktualitetssans brændte sit stof af med smittende fortælleglæde. Disse egenskaber kom ham især til gode i den lange årrække (1903–19 og 1924–29) da han var leder af den socialdemokratiske provinspresses kbh.ske korrespondancebureau og redaktør (1918–23) af eftermiddagsbladet Klokkeren 5. Da M. C. *Lyngsø havde tabt Horsenskredsen til de konservative, hentedes socialdemokratiet N. til Horsens, og ved valget maj 1909 slog han A. *Frænkel. Han beholdt kredsen, med steds større stemmetal, til sin død. Igennem 30 år var han ikke blot en ufortrøden talsmand for byens interesser, men han var lige hjælpsom over for tilhængere som modstandere, når han kunne lægge et ord ind for nogen.

På rigsdagen kom N. med i det nye hold mænd som fra ca. 1910 overtog føringen i det fremvoksende socialdemokrati. Hans udrustning henviste ham egentlig til det lette kavaleri, og både som pressemand og som den, der hørte til inderkredsen, blev han livet igennem noget af en partierhold, men tillige i kraft af sin politiske flair mangen gang den første budbringer om tendenser der senere modnedes til ny stillingtagen og positive partibeslutninger, fx med hensyn til protektionismen og forsvarsspørgsmålet. Han var samtidig en perfektibel politiker som gennem flittigt arbejde i et stort antal udvalg og kommissioner vandt en betydelig indsigt, navnlig i forhold vedrørende samfundets økonomi og erhvervslivet. Han var ordfører ved behandlingen af lovforslag om statsmonopoler, trustspørgsmål, toldforhold, valutaregulering, bankvæsen m.fl., og skønt de fleste af disse forslag stiledes mod øget kontrol med erhvervene, viste N. forståelse for den private produktions vilkår og krav og en levende interesse for at støtte dansk arbejdes stilling. Blandt socialdemokrater var han vel den der havde den mest intime føling med industriens og handelens mænd. Han var blottet for dogmatik og fanatisme og hyldede uforbeholdent H. N. *Andersen på dennes 80-årsdag. Som partiets politiske ordfører (1924–26 og 1929–35) var hans taler ikke så meget tyngede af vægtig saglighed som de var prægede af hans optimisme, hans fynske mildhed i bedømmelsen af forhold og mennesker, iblandet et stærk ironi. Mens enhver slags militarisme lå ham fjernt var han af sind og væsen en stærkt nationalt betonet mand, og han var rede til at slå bro over store modsætninger når det kunne tjene hvad han yndede at kalde „gamle Danmark“ til fremgang og forsvar. Tidligt kom han i partiets inderkreds og blev både ven og fast omgangsfælle med Thorvald *Stauning. Det kan næppe fastslås i hvor

høj grad der var tale om en gensidig påvirkning; men under alle omstændigheder var N. den mand der ofte i skrift og tale dels sendte prøveballoner ud, dels markerede forestående politiske beslutninger. Mest tydeligt var det – set i den følgende udviklings perspektiv – da N. i finanslovtalen 1933 tog afstand fra afrustningspolitikken. Det er også et spørgsmål, om ikke N. står som forfatter til flere af 1930ernes anonyme „Politicus“-artikler i den socialdemokratiske presse som almindeligt blev tilskrevet Stauning, og som blev anset for pejlemærker for den kommende politik.

Da N. *Fisker 1935 indtrådte i ministeriet, overtog N. dennes stilling som formand og direktør i Kongeriget Danmarks Hypotekbank og trådte fra nu af mere i baggrunden på rigsdagen. Af hans øvrige hverv skal enkelte nævnes: 1914–19 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, 1919 af komiteen til belysning af statsmonopoler, af det dansk-islandske nævn 1924–27 og fra 1929, af det udenrigspolitiske nævn og af toldrådet fra 1924, af Andelsbankens likvidationskomité fra 1929, af folketingets finansudvalg 1928–36, af forfatningskommissionen af 1937. □Tegn. af O. Matthiesen (folketinget) og afbildet på sammes mal. 1923 af rigsdagen 1915 (sst.) samt på E. Saltofts mal. 1934 af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Foto.

Interviews i Vestsjællands socialdemokrat 19.5.1934 og Journalisten XXXV, 1939 nr. 8 3f. – Socialdemokraten 15.4.1919, 15.4.1929, 15.4.1939 og 21.6.1939. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 152–55. Vestsjællands socialdemokrat 12.4.1939 Berl. tid. 13.4. og 21.6.1939. Politiken 21.6.1939. Sig. Thomsen i Journalisten XXXV, 1939 nr. 13 1f.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Nielsen, Hans Rudolf Johannes Emil, 1898–1951, handelsbestyrer. *19.3.1898 i Qaersut i Umanaq distrikt, †4.9.1951 i Kbh. F: fanger Mathias Ole Kristian N. (1872–99) og Johanne Regine Elisabeth Fleischer (1875–1960, ~2° 1910 med læge Alfred *Bertelsen, 1877–1950). ~13.1.1927 i Kbh. med jordemoder Netta Heilmann, *4.5.1901 i Godthåb, d. af Sofie Poulsen (ca.1870–1924).

1910 blev N. sendt til Danmark og kom i skole og købmandslære i Maribo og blev uddannet videre inden for Grønlands styrelse i Kbh. 1921 blev han af Knud *Rasmussen opfordret til at rejse til Grønland som bestyrer af den private handelsstation ved Thule. N. påtog sig den vanskelige opgave at administrere en gammel fangerbefolkning i dens gradvise overgang til moderne økonomi uden at ødelægge dens selvrepekt og evne til at klare sig selv og klarede op-

gaven på forbilledlig vis i de 20 år han bestyrede Thule. Han udførte sit hverv med stor retfærdighedssans og ansvarsbevidsthed, og han har en stor del af æren for, at det i Thule lykkedes at undgå den menneskelige demoralisering som civilisationen ellers har medført i alle andre dele af landet. Bl.a. prøvede han konsekvent at holde befolkningen spredt på de små bopladser, så fangsten kunne blive effektiv. – Under sine mange år i Thule opbyggede N. en stor fond af viden og erfaring der kom de mange danske og udenlandske ekspeditionsfolk til gode, når de kom til Thule som sidste station før den videre færd. Han formidledede på en klog måde forbindelsen mellem dem og deres polareskimoiske rejseledsagere hvis hjælp var en uomgængelig betingelse for ekspeditionernes gennemførelse. 1941 søgte N. pga. svigtende helbred væk fra Thule og kom først til Egedesminde og siden som bestyrer til Godhavn. Ved indgangen til den store nyordning i landet berejste N. efter opfordring sit gamle distrikt og fremkom med et forslag til den fremtidige administration af dette specielle stykke Grønland. – R. 1951. □Foto.

Chr. Vibe i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1951 162–64.
Mads Lidegaard

Nielsen, Hans Andersen, * 1903, kommunaldirektør. * 26.4.1903 i Ommel, Marstal landsg. F: murermester, husmand Peter Hansen N. (1878–1965) og Karoline Annine Hansen (1878–1978). ~1° 15.6.1929 i Lundtofte med Jensigne Nielsen, * 31.1.1905 i Marstal (~2° 1954 med borgmester i Esbjerg Laurits Høyer-Nielsen, 1899–1964), d. af skibsfører Jørgen N. (1866–1931) og Wilhelmine Hansen (1864–1934). Ægteskabet opløst 1953. ~2° 7.8.1953 i Dronninglund med danser Yvonne Lemaître, * 15.6.1911 på Frbg. (~1° 1936 med grosserer, cand.jur. Jens Casper Ewald Fredholm, 1896–1968; ægteskabet opløst 1945), d. af sproglærer Maurice L. (1877–1957) og Ebba Rigmor Steen Jørgensen (1887–1959). N. blev student fra Sorø 1922, cand.jur. 1928. Efter eksamen blev N. sekretær, 1930 fuldmægtig, 1935 ekspeditionssekretær i Københavns kommunes statistiske kontor hvor han havde været ansat som studentermedhjælper siden 1924. Han tog tillige cand.polit.-eksamen 1935. N. var i disse år stærkt politisk engageret og var en overgang formand for en af det radikale venstres vælgerforeninger på Frederiksberg; han var 1935 formand for et af valgdistrikterne ved folkeafstemningen i Saar. Selv om N. vedblev at være radikal måtte han standse udadvendt politisk virksomhed da han 1939 blev kommunaldirektør i Esbjerg med socialdemokratiske borg-

mestre. N. viste sig at være en dygtig administrator og en sikker økonom der fortsatte den konsolideringspolitik som var ført af borgmester M. Mortensen og N.s forgænger i embedet Erik Rambusch der var blevet økonomidirektør i Århus. I besættelsestiden var det i mange situationer N. der førte forhandlingerne med de tyske myndigheder. Han viste her en fasthed der ofte løste komplicerede forhold op. Særlig markant var også den autoritet og beslutningsdygtighed han lagde for dagen under den omfattende folkestrejke i byen august 1943 hvor borgmesteren var bortrejst. N.s indsats i Esbjerg var baggrunden for at han 1947 blev kommunaldirektør i Ålborg. Her var man bragt i den situation at det var klart at den kommunale administration ikke svarede til de nye krav den hastige gennemførelse af nyanlæg og moderniseringer (gadegennembrydningen Vesterbro, nyt gasværk, havneudvidelse m.m.) i 1930'erne havde stillet til den. Der til kom at man stod over for indlemmelsen i 1949 af Nr. Tranders kommune. N. fik en stærk position i byens ledelse og havde trods sin impulsive form et fortrinligt samarbejde med de vekslende borgmestre, som i Esbjerg også socialdemokrater. Han fik også gennemført det der var hans opgave fra starten, at opbygge en moderne og hurtigt arbejdende administration. Ved siden af det egentlige kommunale arbejde havde N. mange hverv med tilknytning til filantropi og erhvervsliv, og han var med i planlægningsgruppen for Ålborg universitetscenter og formand for Nordjyllands universitetsforening 1971–73. N. har nedlagt et stort arbejde i at udbygge det europæiske samarbejde (venskabsbyer, det europæiske vejnet, den europæiske kommunalforening, Council of European Municipalities). □Foto.

Sven Henningsen: Esbjerg under den anden verdenskrig, 1955. Aage Trommer: Folkestrejken i Esbjerg 1943, 1966.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Hans-Jørgen, (døbt Hans Jørgen), * 1941, forfatter. * 23.6.1941 i Herlufmagle. F: lærer, senere forstander Kaj Emanuel N. (1910–81) og Elna Jensen (* 1914). ~1° 1962 med Karen Føge Jensen. Ægteskabet opløst 1967. ~2° 18.8.1976 i Kbh. (b.v.) med cand.mag. Paula Tattjana Ørum, * 15.5.1945 i Gentofte (Maglegård), d. af civilingeniør Palle Peter Ø. (* 1915) og Marina Leliva Piletski (* 1916).

N. voksede op på Amager, men flyttede i trettenårsalderen med forældrene til Nivå. 1956 tog han realeksamen fra Helsingør gymnasium og havde derefter forskellige jobs inden han begyndte på Akademisk kursus hvorfra han blev

student 1961. S.å. publicerede han sit første digt i tidsskriftet Hvedekorn. 1963 begyndte han at læse dansk og litteraturhistorie på Kbh.s univ., men blev mere og mere optaget af tidens aktuelle litteratur. Hans første publikation var en genindigtning af korte japanske haikudigte i *Haiku*. 1963 der gjorde overgangen til tidens konkretistiske digtning naturlig hvilket kom til udtryk i digtsamlingerne *at der at*, 1965, *konstateringer*, 1966, *output*, 1967 og *fra luften i munden*, 1968. 1964–65 deltog hen i redaktionen af Digte for en Daler, 1965–66 af Dansk Musiktidsskrift, 1967–68 af tidsskrifterne ta' og ta'Box samtidig med at han var medlem af Den eksperimenterende kunsthøjskole. I forbindelse hermed deltog han i forskellige happenings. Jævnside med disse aktiviteter har han fungeret som litteraturanmelder, 1964–67 ved Ekstra Bladet, siden ved Information. 1968, i ungdomsoprørets år, udgav han en samling essays under titlen *Nielsen og den hvide verden* hvor han lancerede begrebet attitude-relativisme, dvs. at mennesket er uden entydig identitet men opløst af punktuelle jeg'er, spiller et rollespil. Snart efter vendte han sig til den marxistiske filosofi, bl.a. i bogen *Dilemariatets proktatur*, 1969, samt i en række bidrag til tidens samfundsmæssige og kunstteoretiske debat i tidsskrifter som Hug! og Politisk Revy. Udover politiske emner beskæftigede han sig her med et bredt spektrum af tidens fænomener, såsom beat- og punkmusik, mode, trivialkunst og sport. Fiktionen dyrkede N. bl.a. i den eksperimenterende bog *Den mand der kalder sig Alvard*, 1970 som han selv kalder „et kværnende sprog-psykodrama“. Efter „dokumentarieret“ *Oprøret i Kronstadt*, 1972 og digtet *Modersmålets pris*, 1973, fulgte en pause i forfatterskabet der først blev genoptaget 1979 med romanen *Fodboldenglen* der er en selvransagende beskrivelse af krisen i den danske venstrefløj. – N. har gennem årene været en på én gang kritisk og igangsættende samfundsdebattør der uden at tabe sin selvstændighed har formået at leve sig ind i flere af tidens strømninger. □Foto.

Uffe Andreassen

Nielsen, Harald Charles Christian Anton, 1879–1957, forfatter. *20.4.1879 i Kbh. (Matth.), †9.12.1957 i Birkerød, begr. sst. F: proprietær Niels Christian Poulsen (1846–1925) og Sofie Nielsen. ~1° 12.6.1906 på Frbg. (b.v.) med Nanna Conradine Lønborg, *10.12.1881 i Kbh. (Helligg.), †31.7.1971 sst. (~2° 1921 med kommunelærer, senere skoleinspektør på Frbg. Ludvig Almquist Reimer, 1877–1956), d. af fotograf

Adolf Christian Barfoed L. (1835–1916) og Conradine Hansen (1838–1908). Ægteskabet opløst. ~2° 26.11.1914 i Kbh. (b.v.) med Johanne Luise Hauch, *27.5.1882 i Kbh. (Helligg.), †30.9.1938 i Birkerød, d. af skolebestyrer, senere rektor A. G. Ø. *H. (1836–1914) og Marie E. G. Gundersen, adopt. Vilsoët (1850–1941). – Far til Thøger *N.

N. blev student 1898, privat dimitteret. Han sluttede sig til Studentersamfundet hvor han i årene omkring århundredskiftet blev midtpunktet i en gruppe af oppositionelle, det sidste af de kuld af „ny ungdom“ der i slutningen af 80erne og gennem 90erne forsøgte at skabe et nyt „gennembrud“ i reaktion mod Georg *Brandes og den litterære radikalisme. N. fremtrådte som litterær kritiker i tidsskriften Vagten (1900) med et essay om Johs. V. *Jensens Einar Elkær. Han viste sig heri straks som psykolog og fintmærkende æstetiker, en medvider i Einar Elkærs sjælelige problematik, men samtidig en klar ræsonnør og logiker for hvem enkelttilfældene kun har interesse, når de betyder noget principielt og typisk der kan tjene til fremstilling af en livsanskuelse, hans kritiks sidste og dybeste mål. Med Einar Elkær-afhandlingen var N.s navn som kritiker straks slået fast, og han begyndte nu (fra sommeren 1901) en skribentvirksomhed i Illustreret Tidende (redaktionssekretær 1902) og i Tilskueren (heri bl.a. større essays om svensk litteratur og Jakob *Knudsen og Helge *Rode). De vigtigste af disse tidsskriftartikler udgav han i forbindelse med nye afhandlinger i bogform under titlen *Moderne Litteratur*, 1904. Foruden danske samtidforfattere behandler han heri den gruppe svenske digtere: Gustaf Fröding, Selma Lagerlöf, Verner v. Heidenstam, Per Hallström som i Sverige betyder bruddet med realismen. N. er den første som leder denne store svenske digtning ind i den lidt spæde danske halvfemserlitteratur som en udvidelse og frugtbargørelse af denne. I bogens største afhandling *Om Realisme*, der var kommet til i sidste øjeblik, har han samlet de øvrige artiklers spredte tendenser til et opgør med tidens litterære og moralske dogmer. N. indleder ikke hermed nogen ny bevægelse, men han aktiverer den standende strid, giver den en hårdere tone, en egen logisk snert. Angrebet koncentrerer polemisk om Georg Brandes der undsiges som tidens åndelige fører, og den stadi-ge appel til vilje og handling varsler om en ny tidsånd der af de nye synspunkter og ideer vil drage de politiske konsekvenser. N.s studenterrår afsluttedes med en magisterkonferens i filosofi, særlig æstetik (1905). Han begyndte dog ingen embedsbane, men foretrak en fri eksistens som journalist og forfatter. I kortere

og længere perioder har han været knyttet til Aftenbladet, København, af hvis bestyrelse han var medlem 1917–22, Nationaltidende, Berlingske Tidende, Jyllands-Posten, for endelig en tid at søge husly i Dansk skatteborgerforenings tidskrift samtidig med at han var medlem af foreningens bestyrelse 1932–37. Sit eget tidsskrift skabte han sig med *Ugens Tilskuere*, der med ham selv som redaktør (fra 1916 sammen med Inge-mann Ottosen) holdtes gående gennem ti år (okt. 1910–marts 1920). Til den nogenlunde faste stab af medarbejdere og bidragydere hørte bl.a. L. V. "Birck, Vilh. "la Cour, Carl "Roos, Paul Læssøe "Müller, Arthur "Christensen, J. "Østrup, Erik "Møller, Alexander "Foss og fra Sverige Fredrik Böök. Uden at være knyttet sammen af partibånd giver de dog sammen med N. selv bladet dets karakter af organ for en borgerlig, nykonservativ front. Endelig udgav N. 1953–57 tidskriftet *Egne Meninger*, en blanding af privat polemik og skarp samtidsanalyse.

Fra N.s omfattende og intensive journalistik går en stadig strøm af artikler og essays over i den lange række bøger der står efter ham som hans gernings håndgribelige resultat, hans forfatter-skab i snævrere betydning af ordet. Stikprøver af N.s virksomhed som aktuel kritiker og politisk debattør af dagens problemer giver artikelsamlinger som *Af Tidens Træk*, 1909, *En moderne Reaktionær*, 1911 og *Typiske Tilfælde*, 1917 der er tilegnet Alexander Foss, „en jeg er stolt af at kalde Landsmand“. Hans polemik i dens skarpeste form møder vi i *Systemet „Politiken“*, 1907, og på linje hermed ligger angrebene på Georg Brandes, især *Jøden, Filisteren og Holsteneren*, 1917, hvor også Kristoffer "Nyrop og Karl "Larsen må stå for skud, og *Usurpatoren*, 1922 med påvisning af plagiat i Brandes' forfatter-skab. Det positive i N.s nationale og social-moralske forkyndelse kommer især frem i hans mange indlæg i forsvarssagen, bl.a. *Forsvar og Demokrati*, 1908 og i hans deltagelse i debatten om ægteskabet og kvindens stilling i samfundet med *Moderne Ægteskab*, 1919 og *I Lys af Ægteskabsloven*, 1920. Hvor dybt det nationale lå ham på sinde viser hans lille bog *Svensk og Dansk*, 1912. Afhandlingen der oprindeligt fremkom i *Ugens Tilskuere* er blevet til som imødegåelse af et angreb fra svensk side på dansk folke-karakter og den nationale ære.

Et hjørne uden for dagens strid har N. afgrænset sig med et bind æstetiske afhandlinger *Vej og Sti*, 1916, indeholdende sympatisk-forstående karakteristikker af Martin "Andersen Nexø, Sophus "Claussen, Valdemar "Rørdam og Niels "Møller, og med hans æstetiske trosbekendelse i det fine prosastykke *Ravkuglen*. – Efter denne

store opmarch kulminerer hans forfatterskab i 1920'erne. Ved indgangen står *Holberg i Nutids-belysning*, 1923 der af universitetet blev forkastet som disputats. Det er N.s største samlede under-søgelse, af varig betydning ved de principielle synspunkter der er anlagt på Holbergs stats- og samfundsopfattelse. Den nye samling *Moderne Litteratur*, 1923 viser med afhandlingerne om Gustaf Fröding og Per Hallström på én gang sammenhængen med hans ungdoms essays og hans menneskelige modning. Som politisk portrætterør når han nu mesterskabet med den gri-bende afhandling om D. G. "Monrad i *Mænd og deres Gerning*, 1929 der desuden skildrer C. "Berg, J. B. S. "Estrup og Alexander Foss. Endelig fremstilles det hele forfatterskabs ideologi og personlige grundlag i *Konservatisme*, 1925 og *Selvforvar og Landeværn*, 1927, især den store *Indledning*, der giver et tilbageblik over hans litterære gerning og redegør for dens grundideer med en bitter opgørelse af kampens resultater. Han betegner sig som en Don Quixote uden dennes illusioner. En skribent og fører for masserne blev han ikke, men om hans betydning i Danmark og ikke mindre i Sverige for de enkelte personligheder inden for litteratur og politik vidner de „hilsener“ hvormed han på sin halvtredsårsdag blev hyldet i Det nye Danmark (1929).

Årene frem til N.s død blev i stigende grad en periode af desillusion og isolation. Den indledtes i 1932, da han blev afskediget som konsulent ved Reitzels forlag, fordi han ud fra sine strenge kunstneriske kriterier havde frarådet at udgive Marcus Lauesens succesroman Og nu venter vi paa Skib. N. så i kritikkens holdning i denne sag endnu et udslag af æstetisk opportuniste og korrumpet kulturpolitik. Denne hudflettes i *Litterære Mirakler*, 1933 med udfald mod bl.a. Helge Rode, Henning "Kehler og Kaj "Munk, og senere i *Uden Traad – og med!*, 1941 der indeholder voldsomme angreb på statsradiofonien og Johannes V. Jensen men også to fortræffelige af-handlinger om sølvalderdigeren H. V. "Kaa-lund. I *De Danskes Vej!*, 1937 og *Penge og Personlighed*, 1941 gør N. rent bord i sit forhold til tidens politik, nykonservatismen iberegnet med dens deltagelse i kriseforliget 1931 og den sociale understøttelsespolitik og valutaloggivningen. Jødespørgsmålet kom – utvivlsomt som en udløber af opgøret med Brandes – til at indtage en stadig mere dominerende plads i N.s forfatter-skab og der er ingen tvivl om, at han i sine publikationer under anden verdenskrig, *Europas Fremtid*, 1942 og *Europas Ødelæggelse*, 1944 gav udtryk for antisemitisme der virkede så meget mere kompromitterende som den faldt sammen

med nazismens jødeforfølgelser. N.s antikommunisme førte til ønsket om et stærkt Tyskland som et bolværk mod Sovjetunionen og derfor til en afvisning af modstandsbevægelsens sabotageaktioner ligesom han også var kritisk over for retsopgøret efter krigen. Disse synspunkter forfægtede N. med mod og konsekvens i forsvarsskrifterne *Aandsfrihed og Udrensning*, 1947, en brevveksling med Hartvig *Frisch*, og *Selvafsløringer*, 1948. De førte til hans fuldstændige glemsel efter 1945 – eller rettere den bevidste fortielse der også medførte at næsten alle hans senere bøger måtte udkomme på eget forlag – en fortielse der måske nok var undskyldelig men ikke desto mindre ubarmhjertig i sin konsekvens. Ud fra en overfladisk opfattelse af hans livsanskuelse beskyldtes N. for at have været nazist. Intet var mere uretfærdigt og forsøget efter krigen på at finde en forbindelse mellem ham og besættelsesmagten endte da også med en konstatering af N.s absolutte uskyld. – N. afsluttede sin kritiske virksomhed med en ensidig men uhyre veloplagt bog om *Karen Blixen*, 1956. Hendes forfatterkab afvises som perverteret og maniereret, udelukkende holdt oppe af et raffineret stilistisk mesterskab – et synspunkt der tydeligt bekræfter N.s position i dansk litterær kritik som den mest markante repræsentant for en *etisk* fortolkningsmetode. Det var næsten udelukkende den helt aktuelle litteratur der beskæftigede ham. Kun i denne følte han spørgsmålene brænde under sig. Hans skarpsindige og kyndige litteraturkritik stod som oftest i modsigelsens tegn, var reaktioner imod tidens vurderinger.

N. er med sin egen betegnelse for G. K. Chesterton „en moderne Reaktionær“. Han oplevede som sine samtidige omkring århundredskiftet en åndelig brydningstid der førte ham fra analyse og tvivl frem til en livsbetragtning der lod ham forstå virkeligheden på en ny måde, med et dybere perspektiv. Den er ikke blot håndgribelig, men ideel, ikke blot dagen i dag, men fortiden, summen af slægternes erfaring. Udvikling er ikke simpelthen fremskridt og nye reformer, men vækst omkring noget varigt og blivende. I nationens liv er det staten og i samfundets udvikling er det institutionerne der bærer og betinger kontinuiteten, og som derfor må værnes som fortidens arv. N.s syn på Danmarks historie er båret af et helhedssyn: „Vi maa paany tage os Lov til at erindre, at vi har en stor Fortid, og vi maa ved at yde Retfærdighed til de henfarne Slægter, der kæmpede for at bevare den, naa frem til en frejdigere og roligere Selvfølelse.“ Denne nationale bekræftelse danner udgangspunktet for N.s uforfærdede og utrættelige kamp mod samtiden og dens ofte døgnprægede vurderinger og forha-

stede domme som han netop selv – med tragisk ironi – skulle blive et offer for. □Tegn. af Olaf Pio, 1918 og af Kristian Block, 1930 (Kgl. bibl.). Buste af Bodil Nielsen, 1934. Tegn. af H. Jensenius (Fr.borg). Tegnet selvportr. Foto.

H. N.: Typiske tilfælde, 1917 (indledn., opr. fra Nationaltid. 3.12.1915). Samme: Selvforsvar og landeværn, 1927 (indledn.). – Helge Rode: Regenerationen i vort åndsliv, 1923 109–14. Sv. Lange: Meningen om litteratur, 1929 120–23. Henning Kehler: Overmennesker og andre, 1929 16–21. P. Stavstrup i Det nye Danm. II, 1929 126–34 (jfr. sst. 135–48). Jørgen Bukdahl: Det moderne Danm., 1931 55–61. Henning Fonsmark i Berl. aften 16.12.1957. Emil Frederiksen i Berl. tid. 17.12. s.å. Hakon Stangerup i Dagens nyheder s.d. Aage Houken i Ålborg amtstid. 21.12. s.å. Volmer Dissing i Information 10.7.1958. Søren Krarup sst. 2.11.1960. Samme: H. N. og hans tid, 1960. Rich. Gandrup: For og imod, 1960 9–17. L. P. Rømhild i Fund og forskning XXV, 1981 129–58. Nina Bjørneboe: Manden der overlevede sin skæbne, 1981. – Papirer i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel (Oluf Friis)

Nielsen, Harald Christian, 1892–1977, sølvtegner. * 20.7.1892 i Bårse, † 22.12.1977 i Hellerup, begr. sst. F: sognepræst Søren N. (1845–93) og Lydia Kold (1852–1945). Ugift.

N.s farfar var højskoleforstander og hans grandonkel Christen *Kold*. Hans farbrødre var digteren L. C. *Nielsen* og sceneinstruktør og teaterdirektør Johannes *Nielsen*. Hans søstre var sølvsmed Tabita Schwenn, Maria Møller og Inger Albertus. Efter faderens død flyttede moderen med børneflokken til Kbh. N. ville være maler, men familiens trange kår bestemte ham for håndværket, og 1909 kom han i ciselørlære hos Georg *Jensen* som 1907 var blevet gift med N.s ældste søster Johanne. Allerede i læretiden udførte N., som havde haft tegneundervisning hos Carl V. Meyer, tegninger til et håndtegnet katalog for Georg Jensen. Endnu engang forsøgte han sig som maler, men knyttedes kort tid efter til Georg Jensen som tegner og viede resten af sit liv til sølvsmedjen. Skønt nærmeste medarbejder til Georg Jensen og Johan *Rohde* udviklede han en selvstændig sølvstil. N.s tegnefærdighed formidlede Jensens og Rohdes talrige skitser til anvendelige arbejdstegninger for sølvsmedene. N. tegnede selv mange korpusarbejder som præges af sikre proportioner og en udviklet stilsans med ornamentet som en underordnet, men prægnant detalje. N. tegnede to bestik, *pyramidemønstret*, 1927–29 og *dobbeltriflet*, 1947, samt enkelte smykker. Hans arbejder er repræsenteret i Kunstindustrimuseet og i flere udenlandske museer. Siden verdensudstillingen i Paris 1925 har han deltaget i alle Georg Jensens udstillinger. Hans 60-årsdag 1952 fejredes med en separatudstilling hos Georg Jensen & Wendel A/S, i Kbh.

N. fik K. A. Larssens legat 1921. Han blev underdirektør 1958, fratrådte 1962, men var indtil 1967 tilknyttet smedjen som kunstnerisk konsulent. – I mellemkrigsårene placerede N. sig klart som smedjens tredje kunstner, men efter anden verdenskrig virkede han især som vejleder og „fødselshjælper“ for de yngre kunstnere. Beskeden og uselvsk og uden på nogen måde at ville påtvinge andre sin personlige sølvstil hjalp han de uerfarne til rette og har „med sit usvigelige øje for, hvad der var godt og hvad der var mindre godt, værnet om kvaliteten ved hver enkelt ting“ (Henning *Koppel). Hans position var enestående, og en hel generation af yngre sølvtegnere stod i gæld til ham. – R. 1954. □Foto.

Ebbe Nielsen: Nogle nye arbejder tegnet af H. N., udg. Georg Jensen sølv, 1933. Sig. Schultz i Samleren, 1938 205 220–23. [Åke Stavenow og Chr. D. Reventlow:] H. N. Et tilbageblik på en kunstners arbejde, 1952. Walter Schwartz: Georg Jensen – hans tid og slægt, 1958. Mobilia, 1966, særnr. 131–32. Henning Koppel i Politiken 28.12.1977. Erik Lassen i Georg Jensen silversmithy, Udstillingskat., Washington 1980. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Lassen

Nielsen, Harald, 1896–1976, politiker. * 18.11.1896 i Sørslev på Fyn, † 6.10.1976 på Frbg. (Flintholm), begr. sst. (Søndermark kgd.). F: højskoleforstander Rasmus *N. (1863–1964) og Marie Nutzhorn (1867–1930). ~ 15.6.1929 med Erna Kirstine Frederiksen, * 9.12.1899 i Holmstrup på Fyn, † 27.6.1976 på Frbg. (Flintholm), d. af handelsgartner Christian F. (1862–1914) og Gertrud Jørgensen (1870–1946).

N. uddannedes fra sit 14. til sit 19. år ved landbruget, besøgte efter aftjent værnepligt højskoler og landbrugsskoler samt landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1921. Han var lærer ved Sydsjællands landbrugsskole 1921–22 og ved Dalum landbrugsskole 1923–36. Opvokset i et højskolemiljø omkring Sørslev, præget af Klaus *Berntsen, og med tilknytning til Askov højskole gennem moderen prægedes N. af grundtvigske traditioner og venstrepolitik. Gennem 1920'erne var N. optaget af sin landbrugsfaglige undervisning og udgav 1930 *Arvelighedslære til Brug ved Undervisning paa Landbrugsskoler*, men derefter helligede han sig mere og mere det politiske arbejde. 1932 udgav han *Samfundets Økonomi* til brug i venstres ungdoms studiekredse. Han påbegyndte et samarbejde med sin tidligere elev Erik *Eriksen og udgav sammen med ham *Liberalismen i Danmark*, 1935. Fra 1937 viede han helt sin arbejdskraft til politik som rejsesekretær for venstres landsorganisation. Fra højskoler og landbrugsskoler havde han et udstrakt kendskab til venstremænd rundt om i landet. Det blev en

støtte for ham i arbejdet med reorganisering af venstres organisationer der var svækket af LS-bevægelsen og det nystiftede bondeparti. Th. *Madsen-Mygdal der havde ansat N. som rejsesekretær anbefalede ham til opstilling i Herning-kredsen som han 1939 forgæves søgte at erobre fra bondepartiet. Han opnåede dog at blive venstres 1. suppleant i Ringkøbing amt og rykede ind i folketinget ved Oluf *Krags død 1942. Ved valget 1943 erobrede han Herning-kredsen og var valgt dér til han 1966 ikke ønskede genopstilling. 1956–64 var han partisekretær og leder af venstres sekretariat. Han kunne som få vurdere de reaktioner blandt vælgerne som ville følge med politiske handlinger og var Erik Eriksens rådgiver og nære medarbejder. Som valglovsekspert var han formand for forfatningskommissionens valglovsudvalg og sit partis ordfører i alt vedrørende valglove. Derudover var han medlem af toldlovskommissionen 1954–59 og af toldrådet og ordfører i toldlovssager samt medlem af Det kgl. teaters tilsynsråd 1954–66. Løvrigt tog sekretariatsarbejdet og talrige møder ud over landet hans tid. Fra højskolen havde han stor interesse for nordisk samarbejde og var medlem af Nordisk råd 1953–58 og 1960–66, i sidste periode formand for dets socialpolitiske udvalg. Hans taler var præget af saglighed og lyst til at sige tingene ligeud. Hans stemmeføring kunne forekomme presset og snerrende lige modsat hans venlige og brede væsen som i personligt samvær foldede sig ud med meget lune i et utal af anekdoter. N. skrev efter sin afgang fra folketinget en række erindringsartikler i Herning Folkeblad, men nåede ikke at fuldføre dem. – R. 1965. □Foto.

Chr. P. Fogtmann i Venstre i 100 år. 1939–70, 1970. Herning folkebl. 9.10. og 11.10.1976. Venstre 50 år for folkestyret, red. Kurt Sørensen, 1979.

Helge Larsen

Nielsen, Helge Peter Vandborg, * 1918, overbibliotekar. * 4.2.1918 i Kbh. (Aldersro). F: sognepræst Charles Peter Rudolph Louis N. (1877–1958, ~ 1° 1904 med Marie Dorthea Eilschou Holm, 1879–1909) og lærer Bothilde Vandborg (1888–1973). ~ 2.5.1947 i Gentofte med afdelingsbibliotekar Birgitte Schram, * 20.3.1924 i Helsingborg, d. af direktør, cand.pharm. Peder William S. (1889–1926) og Bodil Leonore Borchersen (* 1898). – Bror til Eduard *N.

N. blev student fra Østre Borgerdyd 1936 og efter 1944 at have bestået skoleembedseksamen i historie, dansk og fransk valgte han at gå biblioteksvejen. 1946 bestod han eksamen fra Statens biblioteksskole og var derefter i nogle år ansat ved folkebiblioteket i Århus. 1950 kom han til

Nielsen, Helge

Gentofte kommunebibliotek hvor han havde fået sin elevuddannelse og virkede fra 1956 ved Rødovre kommunebibliotek. 1958 ansattes han som forskningsbibliotekar ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles bibliotek og efterfulgte 1961 Max "Lobedanz som overbibliotekar, en stilling han varetog til 1978. – Hans ihærdige bestræbelser for at få gennemført en nybygning for biblioteket kronedes ikke med held, men til trods for bevillingsvanskeligheder lykkedes det ham at få biblioteket inddraget i EFs dokumentationsaktiviteter. N. har i årenes løb beklædt en række tillidshverv inden for biblioteksvæsenet; han har således i 1960–65 været medlem af bestyrelsen for Bibliotekarsammenslutningen for forskningsbibliotekerne og for Danmarks forskningsbibliotekers sammenslutning. 1970–78 var han medlem af forretningsudvalget for Forskningsbibliotekernes fællesråd. Han har endvidere deltaget i det nordiske samarbejde på biblioteksområdet og i en årrække været medlem af Fællesmarkedets Agricultural Working Group. 1952–54 var han lærer ved Statens biblioteksskole ligesom han i nogle år var knyttet til museet på Øregård i Hellerup; 1951–67 var han medlem af bestyrelsen for Historisk-topografisk selskab for Gentofte kommune.

N. er en meget kyndig historiker og har foruden *Skatter og Skatteforvaltning i ældre Tider* (s.m. V. Thalbitzer), 1948 udgivet det store særprægede værk *Folkebibliotekernes forgængere*, 1960. Bogens undertitel er Oplysning, almue- og borgerbiblioteker fra 1770erne til 1834 men bogen, der er på næsten 700 sider, spænder videre og er et ypperligt bidrag til studiet af dansk social- og lokalhistorie fortrinsvis på landet, ligesom værket belyser landhusholdningsselskabets kulturelle virksomhed og præstestændens store betydning for folkeoplysningen. N. har leveret bidrag til tidsskrifter og været medarbejder ved Håndbog for danske lokalhistorikere ligesom han 1959–70 redigerede Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles Årsskrift. □Foto.

Palle Birkelund

Nielsen, Hans Karl Helge, * 1918, bolig- og miljøminister. * 12.10.1918 i Kbh. (Pouls). F: snedker Johan Georg N. (1884–1962) og bogbinder Poulina Sofie Poulsen (1885–1968). ~ 1° 1940 med Inge Petersen; ægteskabet opløst 1971. ~ 2° 12.2.1972 i Hasseris kirke med sekretær Alice Kirstine Larsen, * 23.1.1934 i Langø, Kallehave sg., d. af gartner Helge L. (* 1908) og Ellen Kirstine Rasmussen (* 1911). N. er arbejdsrøn og skoleuddannelsen blev kun til folkeskolen, senere suppleret med aftenskole-

kurser. Han blev udlært som handskemager men forlod tidligt faget for at blive først hovedkasserer 1946–51 og derefter til 1956 forretningsfører i det ret lille handskemagerforbund. 1956 blev han sekretær i Arbejderbevægelsens Informationscentral hvis leder han var 1964–71. N. var 1960–73 og 1975–77 medlem af folketinget, opstillet i Bispeengkredsen i Kbh. I tiden som leder af informationscentralen blev N. berømt for sin legendariske flid og for sine evner til at have styr på tingene; det kræver tillige en betydelig tæft at fastholde hvad der er betydningsfuldt at sende ud til de talrige kontaktmænd på arbejdspladserne landet over, for at de kan informere om og forsvare partiets linje. Bl.a. hans dokumenterede evner i informationscentralen gjorde ham til sekretær for folketingsgruppen 1965–71. – Udtil har N. ikke gjort sig gældende i den politiske debat. Fra 1968 var han boligpolitisk ordfører, og 1971 blev han boligminister i Jens Otto Krags sidste regering. Han fortsatte i Anker Jørgensens første regering; ved omdannelsen i september 1973 blev han miljøminister i den korte tid til regeringens afgang i december s.å. Da Anker Jørgensen atter dannede regering 1975 blev N. bolig- og miljøminister. Boligpolitikens centrale position gjorde N. til en indflydelsesrig minister, men trods de jævnlige boligpolitiske debatter i offentligheden tog N. ikke megen del i dem. Han trådte tilbage i januar 1977 umiddelbart før valget for at overtage stillingen som direktør i Almennyttigt saneringsselskab; han afløste her Kaj "Andresen. Netop saneringsarbejdet havde i N.s ministertid haft hans særlige interesse og 1974–75, da han var ude af folketinget, var han ansat som informationschef i det samme saneringsselskab. Informationschefen havde til opgave at orientere beboerne i saneringsområder om de planlagte arbejder og om deres rettigheder til at protestere, evt. komme med ændringsforslag, således at hele omvæltningen ikke „trækkes ned over hovedet på dem“, en ordning som N. selv havde gennemført ved lovgivning 1973. I N.s direktørtid har selskabet fortsat gennemført store opgaver. Sidst er der udarbejdet planer for en omfattende udtynding af baggårdsbyggeriet på Gammelholm. □Foto.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Birgitte Dorothea Henriette, 1815–1900, forfatter. * 23.1.1815 på Torup Strandgård, Vester Han hrd., † 17.1.1900 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: købmand og forligskommissær Niels Christian N. (1777–1843) og Marie Benstrup (1780–1866). Ugift.

Hjemmet på den afsides liggende klitgård var livligt; allerede som barn drømte N. om at blive digter. Som teaterbegejstret ung pige skrev hun en vaudeville der bl.a. opførtes i Løgstør; 1840 sendte hun sin første novelle *Fanny* til Steen Steensen *Blicher, og den indbragte hende et venligt brev og smigrende foranmeldelse i „Dagen“ fra den store digter. Under pseudonymet Theodora udkom bogen ved Carl *Plougs mellemkomst 1842; samtidig søgte N. audiens hos Christian VIII under hans besøg i Thisted. Kongen hørte venligt på den ravjyske naturbegavelse og tilsagde hende en årlig understøttelse til videre uddannelse i Kbh. Her kom hun i forbindelse med Henrik *Hertz og med Jonas og Edvard *Collin og fandt et varigt hjem i oberstløjtnant Plessens hus. Hverken hendes forskellige prosaarbejder eller de fleste af hendes skuespil – stykker af hende er opført på såvel Det kgl. teater som på Casino og Dagmar-teatret – vakte større interesse hos publikum. En undtagelse danner dog vaudevillan *Slægtningerne*, 1849 der indledte den Heibergske æra på Det kgl. teater. Det naive dramatiske glansbillede blev ved sine Fanødrakter og sine følsomme sange (delvis til N.s egne melodier) en stor succes (i alt 78 opførelser); sammen med sit et år ældre forbillede, Johanne Luise Heibergs *En Søndag paa Amager*, skabte det begrebet „duftvaudevillan“; begge er træffende parodieret i Jacob Voltelens og Kr. Mantzius' studenterkomedie *Marens Kæreste*. Interessanter end denne forherligelse af landlig uskyld er N.s store roman *Esberns Skolehistorier*, 1862. Den besværligt komponerede og ukunstnerisk skrevne bog angriber det gode selskabs tomme konventionens og de forældede opdragelsesmetoder, gør sig til talsmand for fællesskoler, kvindens frigørelse osv. Special interesse har N. som en af kvindeemancipationens tidlige penneførere.

Breve i Jeppe Aakjær: Steen Steensen Blichers livs-tragedie III, 1904 (fot. optr. 1964) 287–93. – Johanne Luise Heiberg: *Et liv* III, 1892 (5. udg. 1974) 23. Anton Andersen: *Danske forfatterinder*, 1896 56–60. A. Gutfeld i *Kvinden og samf.* VII, 1900 nr. 6–9. Studenterkomedier, udg. Axel Sørensen, 1904 187–200 (heri parodien *Marens kæreste*). Johs. Steenstrup: *Den danske kvindes hist.* II, 1917 61. – Papirer i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen*

Nielsen, Herman, 1882–1960, læge. * 6.9.1882 i Kbh. (Holmens), † 19.1.1960 i Åbyhøj, urne sst. F: inspektør Carl Christian N. (1858–1928) og Sidse Kirstine Andersen (ca. 1867–1905). ~ 1° 19.7.1910 på Frbg. med Mary Elisabeth Øiler, * 31.1.1884 i Kbh., † nov. 1943 i Stockholm, d. af hofguldtrækker Alfred Ragnar Emanuel Ø. og Marie Charlotte Vilhelmina Forsberg. Ægteskabet opløst 1926. ~ 2° 17.10.1926 i Harlev med

Nicoline Alexandra Jensen, * 28.7.1902 i Århus (Frue), d. af syerske Andrea Christine Sophie J. N. blev student 1901 (privat dimitteret) og medicinsk kandidat 1907. Efter kortvarig hospitalstjeneste og flere job som skibslæge nedsatte N. sig som praktiserende læge, først i Løgstør (1912) og fra 1914 i Åbyhøj hvor han tillige blev jernbanelæge. – En brændende interesse for laboratorieundersøgelser i forbindelse med klinisk forskning førte N. ind på oprettelsen af et eget laboratorium der i særlig grad arbejdede med undersøgelse af hormonbestemmelser. Han ydede her en pionerindsats der gav læger landet over mulighed for klinisk endokrinologisk diagnostik. Foruden talrige forelæsninger publicerede N. en række tidsskriftartikler om hormonbestemmelser og -behandling samt analytisk-kemiske arbejder om chelationsprincippet. 1938–42 udkom hans *Forelæsninger over klinisk Endokrinologi I–III* der ved velskrevet kombination af kliniske oversigter og grundige laboratorieundersøgelser blev en skelsættende lærebog i dette nye fag. Sideløbende med denne forskning fik hans interesse for de mere filosofiske problemer inden for lægegerningen ham til 1948 at publicere bogen om *Det vitale Princip* (fransk udg. 1949) og tre år senere *Anatole France. Kvinden og Kærligheden*. 1950 promoveredes han til dr.med. h.c. ved Lunds universitet. – N. var medlem af Jysk med. selskabs bestyrelse 1934–42 og medstifter af Jysk selskab for fysik og kemi. □ Foto.

Irgens Guillaume i *Ugeskr. for læger* CXXXII, 1960 157.

Egill Snorrason

Nielsen, Holger Louis, 1866–1955, idrætspioner. * 18.12.1866 i Kbh. (Garn.), † 26.1.1955 i Hellerup, begr. Vedbæk kgd. F: oboist i den kgl. livgarde Vilhelm N. (1839–99) og Frederikke Jensen (1844–1919). ~ 1° 10.4.1891 i Kbh. (Pauls) med Julie Johanne Vilhelmine Klæbel, * 6.11.1868 i Kbh. (Trin.), † 9.3.1954, d. af snedkermeister Viggo Julius K. (1834–1900) og Anna Marie Kirstine Buck (1840–1917). Ægteskabet opløst. ~ 2° 10.7.1907 på Frbg. med Thyra Marie Dam, * 2.3.1878 i Århus, † 13.2.1961 i Hellerup (~ 1° 1899 med exam. pharm. William Jens Emil Ravnbjerg, 1874–1919), d. af købmand, landstingsmand, sparekassebestyrer, sidst bogtrykker Andreas D. (1846–91) og Caroline Møller (1846–97).

N. kom som dreng på hærens elevskole og blev derfra befalingsmand i artilleriet. Efter at have gennemgået gymnastikskolen afgik han som løjtnant og avancerede senere til oberstløjtnant. I en lang årrække (1891–1914) var han knyttet som gymnastiklærer til Ordrup gymnasium; 1919–45

Nielsen, Holger

var han idrætsinspektør i Gentofte kommune, 1927–30 forstander for Statens gymnastikinstitut og 1898–1938 formand for udvalget for skolegymnastik og idræt. Lige fra N. som ung gymnastiklærer begyndte sin virksomhed har han hørt til dansk idræts foregangsmænd. Han var med til at grundlægge Dansk gymnastikforbund (1899) og Dansk svømme- og livreddningsforbund (1907) og har overhovedet spillet en fremtrædende rolle i arbejdet for at organisere idrætten. Hans mangesidige og grundige faglige indsigt har været af stor betydning for det idrætslige arbejde hertilands; hans råd og hans direkte vejledning har været søgt på en mængde forskellige områder, og bevidst eller ubevidst bygger dansk idrætsinstruktion for en ikke ringe del på hans forberedende arbejde. Desuden har N. haft betydning ved at indarbejde idrætten i den danske skole. Han var med til at tilrettelægge de allerførste idrætsstævner for skoleelever, og ved gennemførelsen af en mængde sådanne stævner har hans initiativ og medvirken spillet en afgørende rolle. Han var den første der udformede regler for håndboldspillet, og den der først indførte atletik i gymnasieskolen. Ganske særlig betydning har han haft for svømning og livredning, og på dette område er hans navn også blevet kendt langt uden for landets grænser. Gennem mangeårig system med problemet druknedes genoplivning nåede han til en løsning (H. N.-metoden, 1932) der vandt megen anerkendelse og vid udbredelse i kraft af sin simple teknik, sin store anvendelighed ved en mængde forskellige ulykkestilfælde og sine fortrinlige resultater. – R. 1914. DM. 1923. K². 1937. □Bronzebuste af Grethe Bjørn-Petersen ca. 1929. Foto.

[H. G. Olrik:] Oversigt over lærerstanden ved Sorø akad. 1822–1922 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1921–22 103–05. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

H. P. Langkilde*

Nielsen, Holger, 1888–1955, fabrikant. * 19.7. 1888 i Kbh. (Stefans), † 26.2.1955 sst., begr. sst. (Vestre). F: murer Jens Christian N. († 1910) og Christine Skjellerup († 1894). ~ 30.10.1920 med Dina Elisabeth Ginge, * 10.7.1893 i Kbh., † 26.3.1921 sst. (Frelasers), d. af brandmester Peter Rentflow G. (1866–1949) og Hansine Jørgine Wilhelmine Kirstine Jensen (1868–1949). N. kom i seksårs alderen efter moderens tidlige død i hjemmet hos en onkel der var landkømand på Randers-egnen. Han gennemgik en købmandsuddannelse hos købmand I. Bøttern i Hvorslev og fortsatte året efter med en videregående teoretisk uddannelse på Den jyske handelshøjskole i Århus. Det følgende par år opholdt han sig i USA hvor han havde beskæftigelse af

forskellig art. Efter hjemkomsten var han ansat i Vamdrup i den tyske del af Sønderjylland som bogholder i firmaet H. I. Jørgensen indtil han 1913 fik stilling i olievirksomheden Alfred Olsen & Co. i København hvor han efter kort tids ansættelse blev uddannet til afdelingsleder. Hans interesse for at etablere sig som selvstændig førte til at han 1917 åbnede en blandet agenturforretning (kemikalier, tobak, brændsel), og denne virksomhed suppleredes efter kort tids forløb med nye initiativer idet N. under medvirken fra svigerfaderen og sin kompagnon fra 1925 Niels Overgaard (* 1899) gik i gang med en fabriksproduktion af håndbrandsprøjter og oliepumper. Produktionen udvidedes efterhånden til at omfatte en lang række af hjemmenes isenkramvarer (fx brødmaskiner, vridemaskiner, tøjroller, husholdningsvægte, primusapparater) og fra omkring 1930 kom yderligere de to produkter, plæneklippere og barberblade til der efterhånden sammen med brandslukningsudstyret kom til at skabe grundlaget for at virksomheden – fra 1932 under navnet *Ginge-Fabriker A/S* – i løbet af få år blev landets førende på disse felter. Især Ginge-barberbladet blev ved hjælp af en omfattende reklameindsats („Den skarpeste klinge er Ginge“) en betydelig succes, og N. påbegyndte derfor 1938 en produktion heraf i England i datterselskabet Chade Manufacturing Company der dog efter 10 års forløb afhændedes. I stedet udvidede N. i begyndelsen af 1950'erne sine aktiviteter på andre områder, og 1955 – samme år som N. døde – erhvervedes virksomhederne A/S Scania-Vabis og Raadvaddam (A/S Raadvad Knivfabrik) tillige med disses datterselskab, automobilfirmaet Scaniadam. Som leder af selskabet indtrådte sammen med Niels Overgaard N.s søn Kaj Ginge-Nielsen (* 1921). Disse fortsatte aktivitetsudvidelserne i 1960'erne, fra 1965 under navnet *Ginge-Raadvad* hvor hovedvægten især blev lagt på produktionen af brandslukningsmateriel, herunder elektronisk overvågningsudstyr (udskilt i datterselskabet A/S Ginge Brand og Elektronik i 1970) samt plæneklippere og knivvarer, mens barberbladsproduktionen måtte opgives som følge af udviklingen af el-shavere. Under nedgangskonjunkturerne i 1970'erne kom firmaet som følge af likviditetsproblemer og fejlslagne dispositioner i stærk tilbagegang. Indehaverne måtte 1977 afhænde hovedparten af den tidligere så blomstrende virksomhed der under N.s ledelse var båret frem af dennes fine købmandsmæssige indfølelse samt hans evne til at vælge dygtige tekniske medarbejdere. Personligt var N. præget af en beskedent livsførelse og bortset fra en kort periode (1931–34) som medlem af bestyrelsen for Grossist-sammenslutningen af

1930 og fra 1940 for Børnenes kontor påtog han sig ikke offentlige hverv, men koncentrerede sig om virksomhedsledelse samt sine interesser for galopsport og malerier af hvilke han havde en fyldig samling. – R. 1938. □Mal. af Herman Vedel. □Foto.

Børsen 27.2.1955. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Nielsen, Ida Cathrine Augusta, 1815–89, forfatter. * 17.5.1815 i Kbh. (Holmens), † 16.4.1889 på Frbg., begr. i Farum. F: kaptajn i søetaten, senere kar. kommandørkaptajn Conrad Woldemar N. (1771–1819) og Wibeke Petrea Garde (1786–1860). Ugift.

N. tilbragte en stor del af sin barndom og ungdom i Farum hvor hun blev undervist af auditor P. E. *Rasmussen hvem hun har viet et mindedigt, og hvor hun senere lærte H. V. *Kaalund at kende. Efter moderens død styrede hun hus for overkrigskommissær U. A. Rung. Hun debuterede 1854 med en anonym samling ret ubetydelige fabler: *Vandring i Naturen* og udsendte i løbet af de næste fjorten år under mærket Conradi fire små prosabøger: *Uddrag af en Afdøds Dagbog*, 1857, *Ellen, en Landsbyhistorie*, 1858, *Ung og gammel*, 1859 og *Marskandiserens Datter*, 1868 samt fik anonymt opført en række teaterstykker som samtiden for fleres vedkommende tilskrev andre forfattere (Ilia *Fibiger, U. P. *Overbye, Athalia *Schwartz). På det kgl. teater gik således de historiske skuespil *Prindsessen af Taranto*, 1855 og *En Hof-Intrige*, 1866, folkesagnsdramaet *Cyprianus*, 1860 og de små nutidsstykker *En Hemmelighed* og *Et forkjælet Barn*, begge 1861, på Folketeatret vaudevillen *Han drikker*, 1859 (125 opførelser) og lystspillene *En sørgende Enke*, 1860 og *Hvem er Adam*, 1865. Alle hendes dramatiske arbejder er utrykte undtagen den i sin tid populære vaudeville *Han drikker* (trykt 1884), en behændigt turneret farce i Hostrups manér, men i teaterhistorien huskes hun for *Prindsessen af Taranto*, et historisk intrigespil om Griffenfeld, konstrueret efter scribeske mønstre. Af N.s prosabøger vakte *Uddrag af en Afdøds Dagbog* opsigt som det første kraftige indlæg for kvindeemancipationen siden Clara Raphael-fejden. Den lille talentfulde roman rejser med bitter lidenskab på ny kravet om kvindens frigørelse og hendes ligeberettigelse med manden såvel i samfundet i almindelighed som i ægteskabet i særdeleshed og bekæmper mandfolkeegoismens fordomme mod den selvstændigt arbejdende kvinde. Også hendes øvrige fortællinger rummer kvindeemancipatoriske elementer.

Nord og syd, 1857 I 87–92 (anm. af Uddrag af en afdøds dagbog). Th. Overskou: Den danske skueplads VI–VII, 1876. Johanne Luise Heiberg: Et liv III, 1892 (5. udg. 1974) 227–35. – Papirer i Kgl. bibl.

H. Topsøe-Jensen *

Nielsen, Inger Kirstine, * 1923, generaldirektor. * 23.10.1923 i Kbh. (Fredens). F: læge, dr.med., senere professor Niels Aage N. (1887–1949) og Karen Poulina Hartvig Schmidt (* 1901). Ugift. N. tilbragte sin barndom i Skive, gik i Krabbeholm højskoles friskole, privat realskole, Forældreskolen i Århus, og blev student fra Århus katedralskole 1942. Dels pga. krigen, dels fordi N. tøvede med at følge sine sproginteresser op med en traditionel universitetsuddannelse på dette område gik hun efter filosofikum på husmoderskole, tog tresproglig korrespondenteksamen og var frivillig medarbejder hos Red Barnet ved transport af hollandske børn i kølevogne til sommerophold i Danmark, m.m. Hendes voksende interesse for samfundsforhold og økonomi samt erkendelsen af at en højere uddannelse var forudsætningen for en mere tilfredsstillende professionel udvikling førte til at hun 1946 blev stud. oecon. ved Århus univ. for at slutte med en cand. polit. eksamen fra Kbh.s univ. 1952. N. søgte ind i udenrigstjenesten hvor hun i de følgende årtier blev dybt engageret i den hastige udvikling af det moderne multilaterale diplomati. I flere omgange beskæftigede hun sig med sikkerhedspolitiske spørgsmål, herunder Danmarks deltagelse i NATO-samarbejdet, USAs baser i Grønland, våbeneksporttilladelser, Berlin-muren m. v. En omgang arbejdede N. med kulturelle sager, herunder Danmarks deltagelse i UNESCOs arbejde. I en årrække var hun konторchef i DANIDA og ledede arbejdet med Danmarks deltagelse i det multilaterale U-landsarbejde, FN, Verdensbanken osv. Hovedparten af hendes indsats kom dog til at ligge på det økonomiske og handelspolitiske område hvor hun har fulgt hele udviklingen i Danmarks engagement i det europæiske økonomiske samarbejde efter krigen. Først i OECD hvor hun deltog i Maudlingkomiteens arbejde om et stort europæisk frihandelsområde, dernæst i GATT hvor hun deltog i Kennedyrunden om sænkning af told- og handelskranker, videre i EFTA hvor hun blev chef for den handelspolitiske afdeling og endelig i EF hvor hun blev ansat i kommissionens generaldirektorat for eksterne relationer 1973. Hun gjorde her en hurtig karriere, først som ledende konsulent med ansvar for relationerne til Middelhavslandene, dernæst som afdelingschef med ansvar for udvidelsesforhandlingerne med Grækenland, og endelig blev hun

1981 generaldirektør og leder af kommissionens delegation til udvidelsesforhandlingerne med Spanien og Portugal. N. er den første kvinde fra noget EF-land der således har opnået placering i den højeste lønklasse, A1, for EF-funktionærer.

Kirsten Riberholdt

Nielsen, Jens Christian, 1881–1918, entomolog. *25.3.1881 i Hillerød, †15.5.1918 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sygehuslæge Rasmus Thorvald N. (1845–1916) og Johanne Jacobine Hanson (1850–1933). ~9.5.1914 i Kbh. (Frue) med Tadea Stamm, *27.6.1892 i Kbh. (Frue), †6.3.1974 sst., d. af lærer, senere skoleinspektør Christian Hutzen S. (1848–1927; adopt. Pedersen 1855; navneforandring til Hutzen Pedersen 1892, til Stamm 1904) og Laura Ida Hansen (1862–1942). N. blev student 1899 fra Fr.borg, studerede efter faderens ønske jura, blev cand.jur. 1905, var fra 1910 ansat i skattedepartementet (1913–16 tillige i landsoverskatterådet), fra 1917 som fuldmægtig. Det var dog ikke så meget juraen som insektbiologien der havde hans store interesse. Allerede som 20-årig begyndte han at publicere entomologiske arbejder der viste en tidligt udviklet og udpræget evne til at gøre biologiske iagttagelser og til biologisk forståelse; gennem årene kom en lang række vigtige insektbiologiske arbejder fra vidt forskellige områder af entomologien, bl.a. om skovtræernes „marvpletter“ (1906) for hvilket han fik Videnskabernes selskabs sølvmedalje. Også faunistiske og zoo-geografiske arbejder over Færøernes og Grønlands insekter fik han skrevet. N.s hovedinteresse blev dog snyltefluerne, tachinerne, hvis betydning i bekæmpelsen af sommerfugleangreb han havde haft lejlighed til at følge i Tisvilde 1903 og Hald 1906. På hovedarbejdet *Iagttagelser over entoparasitiske Muscidelarver hos Arthropoder* blev han – skønt ikke zoolog af fag – dr.phil. 1909. Senere (1912–19) kom en række supplerende *Undersøgelser over entoparasitiske Muscidelarver hos Arthropoder* I–VII, hvor han med sin særlige begavelse til at løse både videnskabeligt og teknisk vanskelige biologiske spørgsmål klarede larvemorfologien, udviklingsgangen og de biologiske problemer hos over 30 forskellige snyltefluearter – alt udført i den sparsomme fritid fra et meget krævende pligtarbejde. Den store samlende fremstilling af snyltefluernes biologi som han påtænkte og som han havde særlige evner for at skrive, så på grund af hans tidlige død aldrig lyset. Med en aldrig svigtende hjælpsomhed lod han sin udsrakte entomologiske viden og sit indsamlede materiale komme andre entomologer til gode. Fra 1913 var han redaktør af Entomologiske Medde-

lelser og var designeret til en lektorstilling i landbrugszoologi ved landbohøjskolen, hvorved han helt ville have kunnet hellige sig zoologien, men også dette hindrede hans tidlige død. Hans fluesamling er nu på Zoologisk museum. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1909 159f. – R. H. Stamm i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXX, 1919 V–XI (heri bibliografi). J. P. Kryger i Entomologiske medd. XIII, s.å. I–II (heri bibliografi). Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 523–27. S. L. Tuxen: Entomologisk foren.s hist. 1868–1968, 1968 (særlig tryk af samme XXXVI) 76f.

Kai L. Henriksen*

Nielsen (Dynt), Jens Peter, 1873–1952, politiker. *23.4.1873 i Tybjerglille, †19.4.1952 i Dynt, begr. Broager kgd. F: husmand, tækkemand Hans N. (1836–1911) og Maren Jørgensdatter (1833–1903). ~13.5.1898 i Kbh. (b.v.) med Anna Margrethe Olsen, *13.10.1874 i Kbh. (Frue), †25.8.1958 på Frbg., d. af snedker og flyttemand Niels Peter O. (1833–1912) og Maren Kirstine Pedersen (1841–1926).

N. voksede op i et småkårshjem og måtte ud at tjene som vogterdreng i sommerhalvårene. Fra faderen der var ivrig venstremænd og deltager i riffelbevægelsen under provisorierne fik han tidligt interesse for ændring af samfundsforholdene. Skolen i Tybjerglille gav kun en nødtørfigt undervisning, men de to sidste vintre før konfirmationen sendte faderen N. til hverdagsundervisning hos tidl. friskolelærer J. Harrekilde i Herlufmagle. Her sugede N. kundskaber til sig og udvikledes åndeligt hvad han senere som bagerlærling i Slagelse søgte uddybet ved at gå til bibellæsning hos pastor Johannes *Clausen. N.s mor var af et tungere sind end faderen og læste hyppigt i bibelen, men påvirkning af hendes religiøsitet mærkedes først langt senere hos N. Under en forhandling i folketinget 1938 sagde han: „Jeg holder på min børnelærdom: du skal elske din næste som dig selv“. Men som ung fandt han langt mere næstekærlighed i arbejderbevægelsens internationale broderskab end hos datidens liberale borgerskab. Udlært i bagerfaget drog N. 1893 til Kbh. hvor han kom i forbindelse med den socialistiske kreds der samledes til diskussion og belæring i Karl Marx-klubben og Den ny arbejderskole. Her mødte han hos Gerson *Trier og Nicolai *Petersen, dengang begge udstødt af socialdemokratiet, den rene marxistiske lære og overbevisningen om at kompromiser og samarbejde med grupper uden for arbejderklassen var forræderi mod arbejdernes sande interesser. Som revolutionær marxist drog han 1894–95 ud i Europa, arbejdende sig frem på navervis og nu og da idømt bøder og arrest efter demonstrati-

onssammenstød med politiet. Over Flensborg, Hamburg, Amsterdam, Rotterdam og langs Rhinen nåede han til Schweiz og Østrig og gjorde på hjemvejen et længere ophold i Berlin hvor han hørte August Bebel, Karl Kautsky og Eduard Bernstein og sluttede venskab for livet med mange partifæller.

Efter nogle års arbejde som bagersvend åbnede N. og hans kone 1898 egen bagerforretning i Rømersgade i Kbh., men lockouten 1899 og den følgende nød blandt arbejderne knækkede forretningen. N. måtte atter arbejde som svend og blev snart indvalgt i organisationsarbejde, først i bestyrelsen for bagerforbundet hvis hovedkasserer han var 1913–26, derefter i De samvirkende fagforbunds forretningsudvalg 1910–23. Straks efter udlandsturen meldte han sig igen som en flittig deltager i Karl Marx-klubben. 1903 var han medstifter af dens månedsblad *Socialisten* og 1905–18 en af dens redaktører. Hans temperament var stærkt og hans sprog ligeså. Landstinget betegnede han som „pengeposernes og jordrotternes ting“, reformarbejdet som indholdslost. Der måtte gribes til „det eneste middel der hjælper, til revolutionen; den er og må være den nuværende udviklings endemål“. Første verdenskrigs udbrud så han som „kapitalisternes verdensforbrydelse“ og arbejderbevægelsens fornægtelse af sin internationalisme i augustdagene 1914 som en frugt af socialdemokratiernes reformpolitik. Febr. 1915 fastslog han i en artikel, at arbejderbevægelsen ikke blot måtte være international, men også antinational, frigjort for „alt fædrelanderi og nationalt føleri... Arbejderen vil ved krigen kun kunne opnå en grav ved fronten eller et træben og måske en lirekasse. Det ville være en endnu større ulykke end krigen hvis arbejderne blev nationale“.

Men N. lod sig ikke slå ned af skuffelserne. På rejser i Tyskland i krigsårene så han nød og elendighed, navnlig i kålrabivinteren 1916–17, og det vakte hans harme og hans initiativ. 1917 fik han organiseret ferieophold for tyske børn i danske arbejderhjem. Det udviklede sig til en storstilet hjælpeaktion, fra 1919 komiteen til hjælp for tyske børn der 1921 gik op i fælleskomiteen for hjælp til de krigshærgede lande. Ved sit utrættelige arbejde i disse år erhvervede N. sig hustruens navn Der Kindervater. Febr. 1919 deltog han i den socialistiske konference i Bern der krævede en fred uden annekser, og da Versaillesfredens hårde betingelser blev kendt kaldte han i et åbent brev arbejdernes internationale til handling, men forgæves. Splittelsen i Internationale og de syndikalistiske og kommunistiske bevægelser efter krigen gjorde ham forsonligere og forstående over for socialdemokra-

tiets reformarbejde. Han sad i partiets hovedbestyrelse 1910–19 og 1920–26 og gik 1919–20 aktivt ind i dets politiske kamp både i Frbg.s kommunale styre og som kandidat i Frbg. 3. kreds, men sin politiske livsgerning fik han anvist af Thorvald Stauning ved septembervalget 1920. Socialdemokratiet havde brug for en mand i Sønderjylland som var fortrolig med danske forhold og kunne være rådgiver for partifæller og bygge en organisation op. N. havde disse forudsætninger og dertil sit ry som Der Kindervater og sin mangeårige forbindelse med tyske socialdemokrater. Han var på Bernkonferencen i forståelse med sine tyske partifæller gået ind for en grænsedragning efter folkenes selvbestemmelsesret og lige nationale rettigheder for mindretal nord og syd for den nye grænse. Han opstilledes i Sønderborgkredsen, senere også i Tønderkredsen, og var valgt til folketinget til 1943 da han ikke ønskede genopstilling. Ikke mindst han bidrog til at socialdemokratiet i den periode blev Sønderjyllands største parti. Sin ungdoms afsky for mellemnuancer bevarede han, nu ikke i teoretiske holdninger, men i praktisk arbejde. Hans første tale i folketinget var et opgør med Flensborgbevægelsen der „kastede den ene stinkpotte efter den anden“ mod dem der havde en anden mening om grænsespørgsmålet. Lige så konsekvent gik han mod en tendens til at danne danske og tyske socialdemokratiske foreninger og bidrog til den overenskomst 1923 mellem det tyske og det danske socialdemokrati der afviste enhver irredentisk bevægelse. Han førte kamp mod Cornelius Petersens selvstyrebevægelse, mod Frits Clausens og hjemmetyskernes nazistiske organisationer og mod LS-bevægelsen og vendte sig 1946 skarpt mod socialdemokratiets tilslutning til ophævelsen af de kommunale tyske skoler. „Vi vil ikke have stedbørn i Nordslesvig“, sagde han straks efter genforeningen. Lige ret for dansksindede og tysksindede, og det princip anerkendelse også i Sydslesvig støttede han hvor han kunne.

Efter sit genvalg 1924 flyttede N. til Sønderjylland og bosatte sig i Hytten ved Dynt strand på Broager med udsigt til Dybbøl skanser hvor hans far havde kæmpet 1864. Det var utroligt hvad han overkom efter genforeningen, skrev Gunnar Fog-Petersen om denne „lille uanselige mand, lidt foroverbøjet, hjulende sig frem med et bekymret, halvt gnævnt udtryk, et hængende overskæg og ofte hænderne i lommen“. Han var småkårsmand af udseende og faldt let til blandt Sønderjyllands småkårsfolk, men bag hans beskedne ydre lå en stærk vilje, en utrættelig energi og en trang til at hjælpe der nok inderst inde havde sit udspring i et etisk-religiøst krav. Når

noget skulle sættes i værk var han ikke den beskedne, men den ihærdigt overbevisende, bestandigt påmindende kraft. Under landbrugskrisen i 1930'erne sad han i bestyrelsen for den sønderjyske lånekasse med Sønderborg amt som særligt virkeområde. Han kunne vrisse og skælde ud når han erfarede en ansøgers letsindighed eller dumhed, men han fandt næsten altid udveje for at hjælpe. Taktisk begavet fik han et par af de mere besindige LS-førere i Sønderjylland ind i lånekassens bestyrelse, arbejdede godt sammen med dem og lammede derved LS-bevægelsens påstand om at samfundet intet gjorde for det betrængte landbrug. Politisk fik det betydning ved valget 1939 da der var skabt enig front i Sønderjylland mod nazismen. I deflationsperioden under regeringen Madsen-Mygdal skabte han Sønderjysk hjælpeforening og samlede penge ind til støtte for nødlidende, fortrinsvis i truede områder langs grænsen. Behovet for hjælp blev større under arbejdsløsheden i 1930'erne. H. P. *Hansen, Nørremølle, trådte til og efter kronprinsparets overtagelse af Gråsten slot 1936 indtrådte kronprinsesse Ingrid som protektrice for foreningen. Ud over direkte hjælp grundlagdes Dronning Ingrid's feriehjem for sønderjyske børn ved Vejrs strand og ved Bøgebjerg på Hindsholm, et samarbejde mellem kronprinsessen og den gamle revolutionære socialist der udvikledes til venskab mellem Frederik IX, dronning Ingrid og N. I hans sidste år var N.s helbred stærkt svækket, men hans interesse for grænselandets problemer var usvækket. På vej hjem i bil fra et ophold i Flensborg rantes han af hjerneblødning og døde før han var bragt til hospital. – F.M. 1. 1943. □Mal. af Robert Leepin og af Franciska Clausen (Folkkehjem, Åbenrå). Foto. – Mindesten på Broager kgd.

Zacharias Friis og G. Ursin: Bageri- og konditorarbejdernes forbund, 1917. Dänische Hilfe für deutsche Kinder, udg. Deutsches Rotes Kreuz, Berlin 1925. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 156–58. Frede Nielsen: Fra udmark til forpost, 1938. Tormod Jørgensen: Folketingsmand J. P. N. og Sønderjylland, 1939. Sønderjyden 20.4.1952. Heimdal s.d. Dannevirke s.d. I. P. mindebogen, red. Frede Nielsen m.fl., 1953. Troels Fink: Sønderjylland siden genforen., 1955. Sv. Thorsen: Delt efter anskuelser, 1970.

Helge Larsen

Nielsen (-Grønvang), **Jens Peter**, 1881–1932, husmandsleder. * 10.5.1881 på Bondebroen i Knudsker, † 26.2.1932 på Grønvang, begr. i Rønne. F: avlsbruger Jørgen Peter N. (1837–1903) og Bodil Kirstine Andersen (1844–1920). ~ 12.12.1905 i Knudsker med Anna Sophie

Hansen, * 7.4.1881 i Sødinge, Fyn, † 14.9.1931 på Grønvang, d. af murer Mads Rasmus Tøger H. og Ane Kristiansen.

N. var dygtig i skolen og forældrene ønskede at han skulle læse, men hans lyst stod til landbruget. Han kom på Bornholms højskole, uddannede sig til kontrolassistent og havde flere pladser på Fyn og i Vestjylland. Ved sit giftermål overtog han Grønvang på Rønne markjorder, en ejendom på 3 ha. Den unge husmand gjorde snart sit navn kendt gennem velskrevne bladartikler og en tid var han redaktionssekretær ved Bornholms Tidende samtidig med at han drev sin lille ejendom frem til et mønsterbrug. Hans stærke socialpolitiske interesse og tilslutning til grundskyldstanken førte ham snart ind i husmandsbevægelsen, og allerede 1906 indvalgte han i styrelsen for de samvirkende bornholmske husmandsforeninger. S.å. valgtes han til formand, men mødte adskillig modstand; han blev klar over, at han var for ung og uprøvet til denne post og trak sig tilbage 1909. Han fortsatte som næstformand, og fra 1918 til sin død var han atter formand. Fra 1907 var han tillige medlem af udvalget for husmandsrejser, det meste af tiden dets formand, og i mange år en afholdt fører for rejsende husmænd og husmandskoner der gæstede Bornholm. N. fik sæde i amtsrådet, i Andelsbankens ledelse og i styrelsen for andelsslakteriet i Rønne. Som formand i Bornholms udstykningsforening, oprettet 1907 i samarbejde med såvel landboforening som tyende- og landarbejderorganisationen, gjorde han et stort arbejde for oprettelsen af nye småbrug. N. var et hurtigt hoved, varmfølelse, arbejdsivrig og med gode administrative evner. Kort før sin død samlede han, der selv havde en poetisk åre, den bornholmske husmandssangbog. □Mindesten på graven 1933.

P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 247f 261f. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Nielsen, Jacob, 1524–71, præst. * ca. 1524 i Kbh., † 11.9.1571 sst., begr. sst. (Nic. k.). ~ ca. 1551 med Magdalene, † tidligst 1571.

1544 deponerede N. ved Kbh.s univ. men drog straks efter til Wittenberg hvor Joh. Bugenhagen tog sig af ham og skaffede ham understøttelse af Christian III. Efter hjemkomsten har han muligt haft et lavere gejstligt embede i Kbh., hvormed han fra 1552 forbandt stillingen som universitetets bibliotekar. Siden hvervede han magistergraden og blev 1558 sognepræst ved Nicolai kirke i Kbh. hvor han vandt ry som begavet prædikant og aflagdes med en række forleneringer, heri-

blandt et kanonikat i Lund. Men da han var rejst over til Skåne og uden præstens og biskoppens tilladelse havde forrettet den i slaget ved Svarterå (1565) faldne rigsråd Steen "Rosensparres begravelse i Skarhult kirke, pådrag han sig anklage fra Lunds biskop. Sagen henvistes af kongen til konsistoriums påkendelse; men da N. kunne fremlægge et åbent, beseglet brev fra rigsråd Peder "Bille, hvorved denne påtog sig ansvaret, turde professorerne ikke dømme ham men undskyldte sig gentagne gange. Kongen tog da endelig sagen i sin hånd og gav N. en skarp irettesættelse og udstedte samtidig en forordning om at ingen præst uden sin biskops tilladelse måtte forrette nogen tjeneste uden for sit eget sogn. □Ligsten (Skt. Nicolai k., Kbh.).

Kirkehist. saml. 2.r.1, 1857-59 14 468; H. F. Rørdam sst. III, 1864-66 591-603. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868-69 663; II, 1869-72 40f.

Bjørn Kornerup*

Nielsen, Jacob Christian Frederik, 1841-94, bogtrykker. * 8.6.1841 i Kbh. (Garn.), † 6.5.1894 sst., begr. sst. (Ass.). F: trompeter, senere musiklærer i artilleriet Søren Vilhelm N. (1798-1853) og Bertha Johanne Dorthea Nielsen. ~ 15.4.1876 i Kbh. (Frels.) med Camilla Lorenze Lydiche, * 25.10.1845 i Ålborg, † 23.2.1912 på Frbg., d. af cigarmager Niels Peter L. (ca. 1821-46) og Emilie Nicoline Hall (ca. 1820-82).

N. stod i lære hos den kbh.ske bogtrykker Louis Klein og kom her til at arbejde sammen med typograf C. "Sørensen som omtrent ved midten af århundredet havde konstrueret den første praktisk anvendelige sættemaskine, hvoraf to eksemplarer var i funktion i Kleins bogtrykkeri. N. fattede herved en interesse for denne maskine som han bevarede gennem hele sit liv. Også efter at han med offentlig understøttelse 1871-72 havde foretaget en rejse i udlandet for at studere andre og nyere typer af sættemaskiner vedblev han at betragte Sørensens maskine som den bedste og agiterede ved enhver lejlighed for den; endnu så sent som 1891, da den dog for længst var distanceret af mere fuldkomne udenlandske opfindelser, anbefalede han den i en pjeces *Chr. Sørensen og hans Sætte- og Aflæggesmaskine*. Men blev hans bestræbelser på dette område virkningsløse, havde han til gengæld i sin egen faglige virksomhed stor succes. 1874 oprettede han sammen med sin senere svoger P. G. Lydiche (1843-1904) et bogtrykkeri i Kbh. som i løbet af ganske kort tid arbejdedes frem til at blive et af de største i landet. N. & Lydiche var kendt for sit omhyggelige arbejde og fik snart adskillige kunder blandt de kredse herhjemme som lagde særlig vægt på bøgernes ydre form. Allerede året efter sin

grundlæggelse kunne trykkeriet flyttes til nye og større lokaler i Industriforeningens bygning. - N. tog livligt del i sit fags organisationsliv. Han var 1875 med til at stifte Foreningen af danske bogtrykkere, var medlem af dennes voldgiftsret og redigerede dens medlemsblad *Dansk Bogtrykker-Tidende*, til hvis start han 1893 tog initiativet. □Tegn. af Harald Jensen, 1894.

C. Nyrop i *Skandinavisk bogtrykker-tid.* IV, 1873 121f. *Bogvennen*, 1894 32-34. Laur. Madsen i *Dansk bogtrykker-tid.*, s.å. 133-35. L. Philipsen i *Nordisk boghandler-tid.* XXVIII, s.å. 123.

Lauritz Nielsen*

Nielsen, Jacob, 1864-1945, gartneriejer. * 7.3.1864 i Marup ved Tølløse, † 8.11.1945 i Middlesex, England. F: gårdejer Niels Olsen (1826-1912) og Karen Jacobsen (1836-74). ~ 4.7.1899 i Soderup med Johanne Frederikke Milne, * 13.1.1874 på Frbg., d. af detailhandler Hans M. (1846-1903) og Anne Marie Rasmussen (1848-1921).

Indtil sit 22. år virkede N. ved praktisk landbrug, men en gigtsvaghed tvang ham da til at søge andet udkomme. Gartner blev han efter et to-årigt ophold på Vilvorde havebrugsskole, hvorfra han tog afgangseksamen med udmærkelse 1889. Efter et år ved faget videreuddannede han sig 1890-91 ved et stort engelsk frugtgartneri i Sawbridgeworth. Senere tog han til Hamburg hvor han hos en danskfødt gartner Chr. Petersen gjorde sig bekendt med de tyske grønsagskulturer. 1892 oprettede han sammen med en studiekammerat fra Vilvorde-tiden, H. O. "Larsen, et handelsgartneri i Enfield Highway, England. Efter fire år gik de atter hver til sit, hvorefter N. sammen med en yngre bror til H. O. Larsen tog fat på at dyrke tomater og agurker. Det varede til 1903, hvorefter N. fortsatte alene. To år senere etablerede han et tomatgartneri på et 10 acres stort areal i Waltham Cross. Ved at bygge et tredje gartneri i Cheshunt 1908 nåede han op på at have 17 acres "under glas", alle drevet efter de mest moderne principper, ikke mindst på opvarmningens område. Under første verdenskrig tjente N. mange penge på sine grønsager, og 1919, da konjunkturerne var på deres hidtil højeste, forøgede han sin formue yderst betragteligt ved at sælge hele virksomheden. Efter blot tre år var han imidlertid tilbage i branchen, og med sig selv som arkitekt byggede han endnu et handelsgartneri på 11 acres "under glas" i Smallford nær St. Albans - fra 1936 under navnet *J. Nielsen Ltd.* Gennem salgscentreler i London og Manchester blev en årlig høst på 500 t tomater befordret videre til forbrugerne. De engelske banker stod ham til enhver tid åbne,

Nielsen, Jacob

eftersom han var kendt som en i enhver henseende selfmade, dynamisk – og ordholdende – forretningsmand. Han lagde stor vægt på at skabe sig en social position blandt tidens danske i England. 1910–20 var han således medlem af kirkerådet for den danske kirke i London og fra 1916 dens kirkeværge med byggesager som speciale. Endvidere var han 1921–23 medlem af bestyrelsen for den danske klub i London. Det sociale arbejde gennem The Scandinavian Benevolent Society i London omfattede han også med stor interesse. – R. 1919. DM. 1939. □Foto.

Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934 283–87. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (A. Kamp)

Nielsen, Jais-, se Jais-Nielsen.

Nielsen, Jakob, –1363–79–, kannik.

N. fra Roskilde stift var 1363 i lady Mary, grevinde af Pembrokes brød. I et større kunsthædigt digt *Liber de distinctione metrorum* som han forfattede til ære for hendes længst afdøde ægtefælle jarlen af Pembroke kalder han sig hendes skolar. Nøjere undersøgning om hans forhold får man af den ansgning den fornemme og indflydelsesrige dame 1366 sendte til paven om et embede for ham i Ely stift. Her nævnes det at han er magister artium og i tre år har studeret teologi. 1370 er han medlem (socius) af det højtansete Collegium Sorbonne i Paris og prokurator for den engelske nation hvortil nordboerne også hørte. Optegnelser i nationens protokol fra hans styretid udmærker sig fremfor de fleste andre prokuratorers ved udførelighed og klar fremstilling. 1371 tituleres han kannik i Roskilde i et pavebrev, der viser hvorledes det var ham muligt at studere så længe ude; ikke blot fik han indtægter fra Roskilde, men fra Lund og flere steder. 1378 søgte han at blive den der bragte universitetets ansøgningsrulle til paven, men blev vraget. 1379 meddeler han at han rejser bort, men vil vende tilbage. Dermed taber vi N. af syne. – Liber de distinctione metrorum kendes i to eksemplarer fra 1300-tallet – vistnok dedikationseksemplarer – nemlig Ms.lat. nouv. fonds 10323 i Bibliothèque Nationale i Paris og Ms. Cotton Claudius A XIV i British Library, London.

H. Schück: Bibliografiska och litteraturhist. anteckn., Upps. 1896 126f. Ellen Jørgensen i Hist. t. 8.r. III, 1910–12 238–48. Paul Lehmann: Mitteilungen aus Handschriften, München 1930 = Sitzungsberichte der Bayerischen Akademie der Wissenschaften. Philos.-hist. Abt. II 43f. Samme: Skandinaviens Anteil an der lateinischen Lit. und Wissensch. des Mittelalters, München 1936 = sst. II 37f. J. O. Arhnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937.

Ellen Jørgensen*

Nielsen, Jakob (pseudonym: Knud Skytte), 1830–1901, forfatter. * 26.12.1830 i Lindum ved Hobro, † 4.3.1901 i Århus, begr. sst. F: fæstehusmand under godset Tjele, træskomager Niels Christensen (1801–78) og Ane Kirstine Jacobsdatter (1801–73). ~ 6.6.1857 i Vesterbølle med Cathrine Marie Holm Monrad, * 7.4.1834 i Vesterbølle, † 24.4.1919 i Århus, d. af lærer Clemens Christian M. (1795–1874) og Kirstine Andersdatter (1796–1882).

Sang og arbejde fulgte ad i N.s barndom. Faderen var både træskomand og landsbymusikant. N. røbede tidligt interesse for læsning og efter et ophold hos en morbror som var lærer kom han 1849 på Ranum seminarium hvor forstanderen Ludvig Chr. *Müllers undervisning og bekendtskabet med den senere politiker C. *Berg, der gik i en klasse over N., fik afgørende betydning for hans udvikling. 1851 dimitteredes han, og efter en tids virksomhed som huslærer hos en købmand og som skriver hos provst Chr. *Welding i Bjerge blev han 1854 lærer i Hvilsom ved Hobro; 1859 forflyttedes han til Vorde ved Viborg og 1866 til Sjelle ved Århus hvorfra han tog sin afsked 1894; derefter levede han i Århus til sin død. – N.s første litterære forsøg offentliggjordes i Hobro Avis og Nordisk Skoletidende, men 1867 udsendte han tre fortællinger under fællestitlen *Jydsk Bondeliv*. Under samme titel om senere to samlinger (1871 og 1874). Det er særlig småkårsfolk der med indtrængende realisme skildres i disse fortællinger, bondens dagligdag i strid og stræb, ofte knyttet til N.s hjemegn og med afstikkere helt tilbage til hoveritiden. Andre mindre fortællinger fulgte efter, „*Rydde-Lars*“, 1875, *Landsbyfolk*, 1877 og *Fra Østjylland*, 1881, men også romaner og større fortællinger, *Bedstemøster*, 1883, *Den onde Lensmand*, 1884, en historisk roman om Marie Grubbes far, *Poliitik og Svogerskab*, 1895, *Den gamle Degns Erindringer*, 1897, *En landsbykunstner*, 1899 og *Elskov og Brøde*, 1900, bygget over sagn og skrøner fra Tjele. For husflidssagen agiterede N. i de sociale skildringer *Husflidsmanden* og *Kromanden*, 1882 og *Før og nu*, 1855. – N.s romaner og fortællinger har, især ved deres lunerige og jævne bondeskildringer vundet stor påskønnelse og er udkommet i talrige oplag. De danner en smuk fortsættelse af den såkaldte skolelærerlitteratur som indledtes af C. A. *Thyregod og Anton *Nielsen. □Træsnit af W. Obermann, 1878. Foto. – Mindsten 1931 (Lindum skov).

Oskar Thyregod i Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 376–84. M. E. Gulddal i Fra Viborg amt, 1931 130–49. Knud H. Nielsen i Viborg stifts folkebl. 26.9.1944.

K. K. Nicolaisen*

Nielsen, Jakob, 1890–1959, matematiker. * 15.10.1890 i Mjels, Oksbøl sg., Als, † 3.8.1959 i Helsingør, urne sst. F: husmand Jørgen N. (1842–1922) og Anne Marie Tinnesen (1855–93). ~ 26.4.1919 i Kiel med læge Carola v. Pieverling, * 21.11.1888 i Bremerhafen, d. af skibsofficer Johann Friedrich v. P. (1854–1903) og Helene Otilie Ittig (1863–1942).

N., der gennem hele sin studietid måtte klare sig selv ved at give undervisning, blev student 1909 som privatist (Flensborg). Sine studier gennemførte han, bortset fra et enkelt semester i Berlin, ved universitetet i Kiel. 1913 bestod han den tyske skoleembedseksamen og erhvervede doktorgraden på afhandlingen *Kurvenetze auf Flächen*. Samme år påbegyndte han aftjeningen af sin værnepligt i den tyske marine; han gjorde tjeneste ved kystartilleriet indtil krigens slutning 1918, det meste af tiden som instruktør i Konstantinopel (Istanbul). Efter kortvarige ansættelser som docent ved universitetet i Hamburg og professor ved den tekniske højskole i Breslau blev N. 1921 docent ved landbohøjskolen i Kbh., efter at han ved folkeafstemningen havde opereret for Danmark. 1925–51 var han professor i rationel mekanik ved Danmarks tekniske højskole (prorektor 1944–47). 1951 modtog N. opfordringen til at overtage det professorat der var blevet ledigt ved Københavns universitet ved Harald *Bohrs død. Han tog sin afsked 1956. N. var i en årrække lærer ved Statens lærerhøjskole, og han havde flere vigtige censorhverv. N.s videnskabelige indsats falder hovedsagelig inden for fladetopologien og gruppeteorien. Det var Max Dehn som 1911 var blevet knyttet til universitetet i Kiel, der orienterede ham om de nye synspunkter inden for disse discipliner. De resultater N. i doktorafhandlingen opnåede for torusfladen stillede han sig som opgave at overføre til vilkårlige flader. For at gennemføre dette ambitiøse program måtte han i vid udstrækning selv udvikle de nødvendige gruppeteoretiske hjælpemidler, og han kom herved også til at give vigtige bidrag til den abstrakte gruppeteori. En væsentlig del af sine undersøgelser samlede han i tre store afhandlinger i *Acta Mathematica* 1927, 1929 og 1932. Af særlig betydning for matematikundervisningen var hans *Lærebog i rationel mekanik I–III* der bl.a. ved indførelse af vektorregning bragte dette fag frem til et moderne stade her i landet.

N. hvis retskafne, praktiske og liberale personlighed nød almindelig agtelse deltog flittigt i det matematiske liv herhjemme, men det må erkendes at hans specialer var så vanskeligt tilgængelige, at kun få kunne følge ham. I dag er interessen for hans indsats imidlertid så stor, at en ud-

gave af hans samlede værker forberedes. – N. blev valgt ind i Videnskabernes selskab 1926 og virkede iøvrigt som selskabets sekretær 1946–59. Han blev medlem af det norske videnskabsakademi i Oslo 1936, af det finske videnskabsakademi 1950, Fysiografiska sällskapet i Lund 1951 og Videnskabernes selskab i Trondheim 1953. Han var medlem af kommissionen for Statens alm. videnskabsfond 1952–59 og af fondens bestyrelse 1956–58. Efter anden verdenskrig blev N. stærkt engageret i det mellemfolkelige kulturelle arbejde. Han var med ved det forberedende arbejde ved oprettelsen af UNESCO og ydede derefter og lige til sin død en betydelig indsats både som medlem af den danske nationalkommission og ganske særlig som medlem af UNESCOs øverste ledelse 1952–58. □ Buste af V. Gustafson. Foto.

Werner Fenchel i Nord. matematisk t. VIII, 1960 5–10. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1960 99–103. Børge Jessen i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1959–60, 1960 109–16.

V. Th. Jørgensen (*Richard Petersen*)

Nielsen, Jan Bonde, se **Bonde Nielsen, Jan**.

Nielsen, Jens, 1842–1925, landbrugsmaskinfabrikant. * 23.10.1842 i Vester Skerninge, † 27.11.1925 i Vester Åby, begr. sst. F: tømrer Niels Jensen (1807–95) og Bodil Marie Hansen (1816–91). ~ 30.4.1874 i Vester Åby med Maren Jørgensen, * 17.1.1853 i Vester Åby, † 11.11.1922 sst., d. af hestgarden, senere landmand i Sverige Jørgen Rasmussen (1828–1910) og Anna Marie Offersten (1823–81).

N. blev oplært som tømrer hos sin far, og i en alder af tyve år kom han til at forestå tømrerarbejdet. Desuden udførte han møllebyggerarbejde for en møller i sognet som han også lavede en rensemaskine til 1863. De følgende vintre fortsatte han med at fremstille rensemaskiner når tømrerarbejdet lå stille, og samtidig gik han til fagundervisning om aftenen. 1867 udtog han sit første patent på en rensemaskine, og snart opnåede han anerkendelse ved udstillinger og ved landmandsmøderne. Efterhånden blev fabrikationen af maskiner hovedvirksomheden, tømrerarbejdet blev opgivet, og 1874 flyttede han virksomheden til Vester Åby hvor han byggede sin maskinfabrik som gennem en række af udvidelser voksede til en betydelig specialfabrik for fremstilling af rensemaskiner og tærskværker. Omkring 1880 optog N. fabrikation af bobysortermaskiner og triører, 1892 begyndte han fabrikation af håndtærskemaskiner hvortil der som noget nyt i dansk landbrugsmaskinindustri anvendtes kuglelejer, og senere fulgte fremstilling

Nielsen, Jens

af tærskværker. Det store opsving i avlen og eksporten af frø som første verdenskrig gav anledning til skabte en stærk efterspørgsel efter rensningsanlæg. N. forstod at udnytte disse muligheder og gennemførte monteringer af et stort antal frørensere. De offentlige redskabsprovers betydning vurderede han højt, og han formåede i en usædvanlig grad at omsætte de erfaringer der blev gjort ved prøverne i sin egen virksomhed. 1911 overgik fabrikken til et familieaktieselskab, der efter N.s død fortsat udbyggedes af sønnerne Johan (1881–1943) og Niels. Fra 1946 overtog førstnævntes søn, Jens Morten Nielsen († 1952), ledelsen af firmaet, men efter hans død afhændede familien virksomheden der så blev overtaget af møllerimaskinfirmaet A/S Damas. □Tegn. af Hans Rasmussen.

Peder R. Møller: Slægt efter slægt, 1918 44–46. M. J. Nielsen: A/S Jens Nielsen maskinfabrik, Vester Åby, 1925. Fyns tid. 29.11.1925. H. J. Hansen i Tidsskr. for frøavl XIV, 1926 429–35. Anton Christensen i Det danske landbrugs hist., udg. K. Hansen IV, 1925–33 573–75. Jordbrugsteknik X, 1938 231f. Uffe Bek i Danm.s håndværk og industri LX, 1942 416–18. Tidsskr. for industri, 1963 481.

Erik Korr Johansen (Aksel Milthers)

Nielsen, Jens, 1860–1961, landbrugsskoleforstander. * 20.6.1860 i Rørt ved Odder, † 10.11.1961 i Borris, begr. sst. F: bolsmand Niels Jensen (1825–82) og Grete Pedersdatter (1833–99). ~ 5.4.1887 i Århus med Gotfrida (Frida) Christina Marie Caroline Erichsen, * 26.9.1860 i Århus, † 30.11.1937 i Borris, d. af farver Christian Toltivar E. (1831–1908) og Johanna Christina Høgh (1834–1909).

N. arbejdede som dreng ved landbruget, uddannedes derefter som gartner og fik 1880 plads i Kbh. hvor han sluttede sig til den grundtvigske kreds der samledes i Kbh.s højskoleforening. Efter nogle år som gartner i Århus besluttede han at uddanne sig til højskolelærer. 1883–85 var han elev på Askov højskole, 1885–89 lærer ved Æbeltoft højskole og 1889–1910 forstander for Klank højskole. Med sin levende sociale interesse kom han tidligt i forbindelse med den (nye) fremvoksende husmandsbevægelse, og han blev en foregangsmand i det ungdomsskolearbejde der særlig tog sigte på husmandsklassens åndelige og faglige udvikling. På sin højskole indførte han landbrugsfaglig undervisning for mindre jordbrugere, og efter at han 1895 var blevet ejer af skolen omdannedes den til en særlig husmandsskole der forenede højskolens og fagskolens opgaver. Fra 1899 blev der tillige holdt korte kurser for husmænd og deres hustruer. Større forhold fik N. at arbejde med, da han 1910 overtog den 1907 oprettede Borris landbrugsskole

(Den jydsk husmandsskole) som han ejede og ledede, indtil han 1917 overdrog den til sin svigersøn H. K. "Rosager. 1901–11 var han landbrugsfaglig redaktør af Husmandshjemmet. – N. var en ivrig forkæmper for de frie undervisningsformer som han gennemførte i sin egen lærergerning der prægedes af hans levende, lunerige personlighed og hans lyse livssyn. Allerede på Klank højskole havde han begyndt arbejdet for en rationel regnskabsføring blandt husmændene, og han kastede sig nu helt over denne opgave, var 1917–24 regnskabskonsulent for De samvirkende jydsk husmandsforeninger og udgav sammen med en datter nogle meget benyttede regnskabsbøger for det mindre landbrug. 1924–35 var han atter lærer ved Borris landbrugsskole. Regnskabsarbejdet var da grundlagt og kunne føres videre af husmandsforeningernes amtskonsulenter, og det fik tillige den betydning at småbrugernes økonomi på tilfredsstillende måde kunne inddrages i undersøgelserne ved Det landøkonomiske driftsbureau, af hvis ledende udvalg han var medlem 1922–36. 1907–20 var han et virksomt medlem af De samvirkende jydsk husmandsforeningers planteavl udvalg, 1926–36 medlem af Statens frøkontrolkommission. I planteaførelsen har han ydet en indsats bl.a. ved flere stammer af gråhavre, Borris-rugen og Klank-stammen af Barresroen. I husmandsforeningernes oplysningsarbejde var N. en betydelig kraft både som foredragsholder og skribent. – F.M.2. 1950. □Foto.

J. N.: Fra en grotid. 1860–1942, 1942 (erindr.). Samme i Hardsyssels årbog 1973 57–68. – Hannes Gebhard: Småbruket i Skandinavien, Helsingfors 1923 233–36 247. P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 145f. M. K. Kristensen i Jydsk landbrug XII, 1930 467f. Husmandshjemmet XXVII, 1930 271; sst. 1935 262f; Fr. Skrubbelttrang sst. 1961 nr. 51 12f 32. Samme: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Nielsen, Jens, 1891–1978, maler. * 30.6.1891 i Jelstrup ved Års, † 8.5.1978. F: gårdejer Niels N. (1867–1956) og Else Marie Jensen (Holme) (1864–1940). ~ 30.12.1912 i Løgstør med Anne Olesen, * 23.12.1884 i Rårup, d. af vogn- og akselfabrikant Hans O. (ca. 1853–98) og Karen Olsen (ca. 1858–1939). – Bror til Karl *N. N. er opvokset i et grundtvigsk frimenighedsmiljø. Han fik ikke lov til at gå i almindelig skole fordi han skulle forskånes for at møde Guds ord som almindeligt kundskabsstof. En lignende markeret holdning fulgte N. selv op da han efter et par højskoleophold blev sævdag og senere friskole-leder. En tid arbejdede han ved Pallishave friskole på Fyn og 1915 startede han Nr. Søby fri- og efterskole. Den opgav han i midten

af 20'erne efter mange besværligheder med myndighederne. Kort efter åbnede han en ny friskole i Vejen. Det var en skole som blev ledet meget frit og uortodokst og som også skaffede sin ejer mange vanskeligheder på halsen. Da han opgav den 1931, i en alder af knap 40 år, kastede han sig omgående og helhjertet over maleriet som længe havde trukket i ham. Han er med det samme betingelsesløs kunstner, skønt han længe må arbejde under besværlige og yderst vanskelige materielle kår. – Som kunstner er N. en lidenskabelig forkynder der i et ekstatisk-lyrisk-dramatisk billedsprog fortæller om motiver der har rod i bibelsk eller mytologisk stof. Det er oftest figurkompositioner med landskabelig baggrund han laver. Og i malemåden mærkes noget af den selv lærtes grove oprindelighed som en slags udtryksfuld primitivitet. N. er ikke god til at forme sine figurer med tegnemæssig færdighed og plastisk sans, men til gengæld taler et voldsomt sjæleligt pres gennem farven som han både kan give en jordisk-substantiel karakter i malerierne og en klangfin transparens og dybde i akvarellerne. – En udpræget åndsfulle til N. er maleren Olivia "Holm-Møller som da også var med til at lede ham ind på kunstens vej. Ved adskillige lejligheder senere i livet rejste og udstillede hun og N. sammen. N. har hentet impulser på mange og store rejser. Han foretog bl.a. en jordomrejse 1953–54 og sammen med Olivia Holm-Møller en rejse til Kina 1960. Skønt N. aldrig rigtig har fundet sig en plads inden for det etablerede kunsthiv har han tit været støttet af passionerede tilhængere. En kreds der kaldte sig Jens Nielsens venner tog fx initiativ til, at kunstneren 1971 fik sit eget museum ved Nørrelandskirken i Holstebro. Her er til stadighed et udvalg af den ildfulde primitivists værker at se. N. har afholdt og deltaget i mange udstillinger, fx i Oslo, Stockholm, Rom, Paris, New York, Mexico City. En central udstilling herhjemme var Billeder fra 35 år i Den frie, Kbh. 1966. □ Mal. af Olivia Holm-Møller, 1942. Foto.

J. N.: Akvareller, m. indledn. af Kn. Voss, 1969 (også ty. udg. s.å.; ny udg. m. titlen Maleren J. N., udg. Centre graphique, Hjørring, 1975). – Niels Th. Mortensen: Maleren J. N., 1958. Samme: På vej mod lyset. Om maleren J. N., 1976. Knud Voss i Kat. til retrospektiv udstill., Den Frie 1961. Ole Sarvig i Kat. til Billeder fra 35 år, Den Frie 1966.

Bent Irve

Nielsen, Jens, 1899–1964, læge. * 19.12.1899 i Ribe, † 5.10.1964 i Kbh. (Rosenvængets), begr. Frbg. kgd. F: overlæge Niels Peter N. (1867–1934) og Eline Mathilde Jørgensen (1869–1958). ~2.5.1936 i Kbh. (Skt. Andreas) med Ingeborg

Granzow, * 22.3.1909 i Kbh., d. af grosserer Johannes Erhard G. (1876–1944) og Else Petersen (* 1885).

N. blev student i Ribe 1917 og fik medicinsk embedseksamen 1923. Efter uddannelse ved kbh.ske hospitaler og institut for alm. patologi samt lægefunktion ved skandinaviske ingeniørarbejder i Lilleasien blev N. 1928 ansat som assistent ved Radiumstationen i Kbh. Bortset fra I. reservelægetjeneste 1936–38 ved Rigshospitalets røntgenafdeling var N. resten af sit liv knyttet til Radiumstationen dels som reservelæge og fra 1938 som overlæge med strålebehandling som virkefelt. 1936 var han blevet lektor i røntgenologi ved Tandlægehøjskolen, 1950 udnævntes han til lektor i radioterapi ved Kbh.s univ. og fem år senere blev han den første professor sst. i dette fag som han med stor dygtighed havde udviklet til selvstændigt speciale. En række videnskabelige arbejder om radium- og røntgenbehandling af bryst-, spiserørs-, strube- og livmoderhalskræft publiceredes fra hans afdeling; omkring 1944 indførte han rotationsstrålebehandling. For de mange alvorligt syge var han en overmåde human vejleder og trøster. Fra 1940'erne arbejdede han intenst for udviklingen af Finseninstitutet til et stort kræftforsknings- og behandlingsinstitut opbygget omkring Radiumstationen. Han arbejdede for samvirke mellem medicinske og kirurgiske specialsagkyndige og for udviklingen af basalvidenskabelige afdelinger, herunder overflytning af Fibigerlaboratoriet til Finseninstitutet og udbygning af et statistisk institut på basis af det allerede eksisterende kræftregister. – Radiumstationerne, der tidligere havde været drevet af Landsforeningen til kræftens bekæmpelse, blev på N.s initiativ overtaget af staten 1964, hvorved Landsforeningens midler kunne reserveres klinisk og eksperimentel forskning. – 1952 kaldtes N. et halvt år som visiting professor ved Cornell university i New York og 1954 promoveredes han til æresdoktor ved Karolinska institutet i Stockholm. Talrige faglige hverv påtog N. sig; han var medlem af Kbh.s lægeforenings bestyrelse 1940–45, formand for Dansk radiologisk selskab 1952–56, stifter af og sekretær ved Internat. Club of Radiotherapists 1953, formand 1956–63, medlem af udvalg vedrørende statens overtagelse af Radiumstationen 1960 og om udbygningen af Radiumstationen 1963. 1951 blev N. æresmedlem af American Radium Society og 1960 modtog han generalkonsul Ernst Carlsens hæderpris. □ Foto.

H. Johansen og S. Kaas i Ugeskr. for læger CXXVI, 1964 1598. P. Flemming Møller: History and development of radiology in Denmark, 1968.

Egill Snorrason

Nielsen, Jep

Nielsen, Jep, † efter 7.1.1538, borgmester i Malmø.

N. var rådmand i Malmø 1508 og blev 1517 borgmester. Som sådan blev han en ivrig støtte for gennemførelsen af den lutherske reformation i byen (1527–29). Skibykrøniken erklærer at han i „ugudelighed og skamløshed“ ikke stod tilbage for sin yngre kollega, Jørgen *Kock; begge gjorde de ved „kirkeran og troløshed“ Malmø til en „røverkule og et fristed for frafaldne“. Hermed sigtes særlig til deres indkaldelse af de tidligere karmelitere F. *Vormordsen og Peder *Laurensen. Da domkapitlets kantor Adser *Pedersen ud fra en udtalelse af N. på rådhuset angreb den nye kirkeordning i Malmø, udkom i juni 1530 under N.s navn (og vel også forfattet af ham) et modskrift *En liden Disputats mellem Borgmester af Malmø og Hr. Kantor i Lund* (optrykt i Danske Mag. II, 1745) som i en for datiden mærkelig urban tone forsvarede reformerne (også ved en interessant skildring af de nye gudstjenesteforhold) og erklærede byen rede til at underkaste sig kongens og rigsrådets dom desangående. Da det er præsters pligt at prædike Guds ord, har man gjort ret i at afskedige messepræster, bortfjerne messealtre og lukke klostre; ingen er dog blevet fordrøvet, alle der „vil skikke sig redelig og kristeligt“ kan blive; kirkeran er vel ikke at forsørge fattige og syge i stedet for at bruge kirkegods til ørkesløst vellevned. – Den fredløshedserklæring ærkebispnen udstedte mod alle stiftets evangeliske prædikanter efter herredagen 1533 blev et hovedmotiv for Malmø oprør mod rigsrådet og byens tilslutning til Lübeck og grev *Christoffer af Oldenburg og som betingelse for at underkaste sig Christian III krævede byen da også 1536 retten til at forblive ved „Guds ord“ og frit vælge præster. Det var N. der stod i spidsen for den sendefærd som 2.4. i Helsingør forhandlede byens overgivelse til Christian II. Han døde i begyndelsen af 1538, datoen er ikke kendt.

Årsberetn. og medd. fra det store kgl. bibl. I, 1870 404f. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 571–650 (Henrik Smiths årbog). Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82 13f. P. Helie: Skr. VI, 1937 114. Malmø rådstueprotokol 1503–48, udg. Erik Kroman, 1965.

J. Oskar Andersen*

Nielsen, Johan Christian, * 1919, sognepræst. * 15.3.1919 i Sandvik, Hvalba sg., Færøerne. F: fisker, senere købmand Michel N. (1884–1962) og Johanne Cathrine Thomsen (1900–63). ~ 28.3.1948 i Glostrup k. med Birthe Juliane

Christensen, * 22.1.1928 på Frbg. (Solbjerg), d. af skomagermester Robert Willi C. (* 1903) og Ebba Thorsen (1905–79).

Efter skolegang i Sandvik var N. til søs i nogle år, men et alvorligt angreb af tuberkulose ændrede hans liv. Han kom efter to års hospitalsophold til lagtingets studenterkursus i Tórshavn og tog herfra almindelig forberedelseseksamen 1944 og studentereksamen 1946. Derefter gik turen til Kbh. hvor han ernærede sig ved kontorarbejde og speakertjeneste ved kortbølgeudsendelserne til Færøerne samtidig med de teologiske studier. Embedseksamen blev aflagt 1953, og de nærmest følgende år var N. præst i Kbh. indtil han i 1956 flyttede hjem til Færøerne som sognepræst i Klaksvik (Norderøernes vestre præstegæld) hvor han blev til 1964. I Kbh. havde N. været stærkt engageret i færøsk foreningsarbejde, og også i Klaksvik-perioden havde han et stort antal tillidshverv, hvoraf medlemskabet af byggekomiteen for den store og smukke Christianskirke i Klaksvik, der blev indviet 1963, satte sig de mest markante og varige spor. I 1960 blev N. opstillet til folketingsvalget på Færøerne af det færøske socialdemokrati og valgt med et betydeligt personligt stemmetal. Ved de tre følgende valg måtte han nøjes med andenpladsen, mens det færøske socialdemokratis leder, Peter Mohr *Dam, overtog folketingsmandatet, men i flere perioder indtrådte N. i tinget som stedfortræder og efter Peter Mohr Dams mandatnedlæggelser 1967 og 1968 som ordinært medlem. Derefter valgtes N. påny ved de efterfølgende valg med efter færøske forhold usædvanlig store personlige stemmetal, skønt han da længe havde været bosat i Danmark. Ved valget 1979 ønskede N. ikke genopstilling. 1964 blev han sognepræst i det store Filips sogn i Kbh., 1970 i Ørsted og Dåstrup sogne i Roskilde stift og 1979 i Hellebæk sogn i Helsingør stift. Også i denne periode har N. haft en række tillidshverv af kirkelig og anden art. Uden for folketingspolitikken har han imidlertid først og fremmest haft betydning som Færøernes uofficielle ambassadør og konsul i Danmark og gjort en stor og påskønnet indsats i det stille for de enkelte færinger der havde hjælp behov.

Det er ikke let at være folketingsmedlem for Færøerne eller Grønland, fordi disse områders særstilling giver folketingsmandatet et andet grundlag end de rent danske mandater. N. formåede imidlertid at udfylde sin plads på en sådan måde, at der aldrig blev sat spørgsmålstegn ved hans ret til at deltage i rent danske afgørelser eller ved hans samtidige opgaver som talsmand for Færøerne. Der blev lyttet til ham med stor opmærksomhed i folketinget, både når han

talte det færøske folks og det dansk-færøske samarbejdes sag, og når han tog ordet i rent danske debatter hvor hans kristne tro, varme sociale forståelse, rige livserfaring og ubestikkelige redelighed fik udtryk i korte, men farverige og kariske indlæg. Få af tingets medlemmer har været mere alment afholdte, og næppe noget færøsk medlem har haft større betydning for danske politikere forståelse af færøske forhold. □Tegn. af H. Løllesgaard (Kgl. bibl.) og af Ivan Opffer, 1970 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen 1973-74 (Amalienborg). Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Erindr. i *Fra hytte og slot*, red. Margrethe Spies, 1977 = Danske hjem i tyverne og tredverne 115-31.

Poul Dam

Nielsen, Johan Moses Hollard, se **Hollard Nielsen, Johan Moses**.

Nielsen, Carl Johannes, 1870-1935, skuespiller, sceneinstruktør, teaterdirektør. * 14.9.1870 på Hindholm højskole, † 20.12.1935 i Ordrup, urne på Ass. kgd., Kbh. F: højskoleforstander, kaptajn Chr. *N. (1835-91) og Laura V. M. Stallknecht (1840-1906). ~1° 7.12.1899 i Kbh. (Matth.) med forfatter Nathalie Louise Christiane Henriksen, * 19.10.1863 i Maribo, † 25.8.1927 på Frbg., d. af købmand Knud Christian Frederik H. og Laura Kirstine Clemmensen. ~2° 22.5.1928 i Kbh. (b.v.) med fhv. balletdanser, skuespiller Dagny Adolphe Brincken, * 28.10.1880 i Kbh. (Johs.), † 20.3.1947 sst. (Østervold), d. af koffardikaptajn Emil Anton Christoph B. (1840-85) og Hansine Florentine Walløe (1842-1908). - Bror til L. C. *N. (1871-1930).

N. var landfød og højskolepræget, og tonen fra dette miljø gik siden igen i hans bedste kunst. Det spredte og urolige i hans natur viste sig allerede ved hans start: 1890 blev han student fra Sorø, tog året efter filosofikum, skrev lyriske digte i *Illustreret Tidende*, studerede teologi og kom 1891 ind på elevskolen ved Det kgl. teater hvor han optrådte i nogle småroller og efter en flerårig afbrydelse, i hvilken han navnlig studerede eksperimentalsykologi hos professor Alfr. *Lehmann, omsider debuterede som Arv i *Mascarade* (1.3.1897). Bondekarlens udseende havde han, men lunet fattedes. Da ledelsen ikke mente, at hans landlige ydre gik an i de lyriske karakterroller han ønskede at spille, blev han ikke ansat. Men på Folketeatret (1897-99) fik han under H. *Bangs instruktion lejlighed til at vise hvad der boede i ham og til at udvikle hvad han havde lært på nationalscenen. Pastor Sang i første del

af Bjørnstjerne Bjørnsons *Over Evne* blev hans store gennembrud. Han ejede både den lyriske myndighed og den brede, folkelige patos, blandingen af N. F. S. *Grundtvigs og Bjørnsons åndstone. Men efter dette smukke udtryk for nordisk naturfølelse og to lod N. sig af direktør Einar *Christiansen ansætte som økonomiinspektør ved Det kgl. teater; bag denne bestilling skjulte sig dog den hensigt, at han skulle uddanne sig til sceneinstruktør under W. *Blochs vejledning, og et fælles arbejde af mester og elev var iscenesættelsen af *Gengangere* (1903). Men det blev Folketeatret som først kom til at høste gavn af hans instruktørevne. Fra 1904 formede han her en del udmærkede forestillinger, især af samtidens danske dramatikere, fx G. Wiedes *Byens Stolthed*, H. Bergstrøms *Lynggaard & Co.*, C. Ewalds *Gerhard Ramm*, Emma Gads *Den mystiske Arv*, Jakob Knudsens *Sind*, Anker Larsens og E. Rostrops *Pigernes Alfred og Karen, Maren og Mette*, P. Rosenkrantz' *Den røde Hane* og Sv. Langes *Samson og Dalila*. Det var navnlig skuespil af landligt indhold han mestrede; her var hans kendskab til miljø og stemning langt hævet over tidligere forestillinger af lignende art.

Skønt N.s karakteriserende skuespillerevne ikke var betydelig skabte han enkelte, fra hinanden forskellige, naturtro typer, fx den åndeligt forkomne skrive lærer Møllmark med de bønlig øjne i Byens Stolthed, forretningsmanden Heymann med den faste replik i *Lynggaard & Co.*, den stejle bondekarl i *Sind*, den forpinte ægteemand i *Samson og Dalila* og digteren med det spændte sind i H. Söderbergs *Gertrud*. 1908-12 var han direktør for Folketeatret, der 1911-12 lededes i forening med Dagmarteatret, men da denne uheldige konstellation ophørte, fortsatte N. sammen med Adam *Poulsen ledelsen af Dagmarteatret, og i denne periode blev J. Sigurjónssons drama *Bjerg-Ejvind og hans Hustru* en af hans mest virkningsfulde iscenesættelser, mens hans repertoire bl.a. forgedes med overlæreren i *Skyldig eller uskyldig*, herredsfogeden i *Thora van Deken*, Shakespeares *Henrik IV* og John Rhed i *Milepæle*. Under sin omfattende virksomhed, der også nogle somme vedrørte fri-luftsteatret i Dyrehaven, havde N. ikke vist administrationstalent; det var ene hans kunstneriske indsats der betingede, at han 1914 blev kunstnerisk direktør for Det kgl. teater, en stilling han længe, hvidglødende ærgerrig som han var, havde begæret. Også her skabte han smukke forestillinger, især ud af Einar Christiansens abstrakte skuespil *Fædreland* (1916) der blev en poetisk, stemningsfuld virkelighed, men hans ensidighed kolliderede med den fordringsfulde direktørstilling og teatrets komplicerede drift; han

Nielsen, Johannes

havde ingen interesse for opera og ballet, ej heller for Holberg, repertoirevalget tjente ofte kun særinteresser; „et mere slaaende Bevis for“, skrev Einar Christiansen, „at Nationalscenens Leder ikke ogsaa bør være Skuespiller i Funktion, end det, der kan uddrages af N.s Direktorat, vil vanskeligt kunne føres“. Men krigstidens pengerigelighed og de store forestillinger Johannes *Poulsen satte op, men som ikke harmonerede med N.s smag (Det gamle Spil om Enhver, Det levende Lig, Aladdin (i to dele)) hjalp teatret over vanskelighederne i de otte sæsoner hans ledelse varede, indtil den af ministeriet nedsatte sparekommission 1922 afsluttede hans direktorat. De roller N. selv udførte, bl.a. opvartersonnen i *Prøvens Dag*, titelfigurerne i *Sigurd Braa* og *Dr. Wahl*, viste ikke nye sider af hans talent; ejendommeligt virkede han som den tænderklaprende prins Saladin i *Aladdin*. Efter 1922 optrådte han som gæst på provinsscenerne, Casino og Betty Nansen teatret (S. Michaëlis' *Paa Haver*) hvor hans sidste rolle, Ulrik Brendel i *Rosmersholm* (april 1928) tydeligt viste, at hans kunst havde taget skade af hans tiltagende sygdom. Foruden en understøttelse på finansloven modtog han en årlig afgift fra et biografteater.

N. var et impulsivt temperament med let skiftende sympatier og antipatier. Han manglede tålmodighed og var uberegnelig. Stemningen og den naturlige replik var for ham skuespilkunstens alfa og omega, ikke den ydre iscenesættelse. Hans mål var at gøre teatret menneskeligt, men hans resultater kunne let blive grå, fordi smil og humor manglede. „Han havde“, skrev Henri *Nathansen, „som Herman Bang Evnen til at paatvinge et Teater sit eget Præg, men besad ikke William Blochs aandelige Overlegenhed, der tillod hver Enkelts Særpræg at udvikle sig i Frihed under hans Ansvar“. Megen tid og energi ofrede N. på at instruere elever, der ikke var dette kraftspild værd. Han var en hektisk, men ensidig slider som aldrig økonomiserede med sine kræfter og derfor tidligt brændte ud. – R. 1917. DM. 1922. □Buste af Ingeborg Plockcross Irminger udst. 1906 og 1929. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt bl.a. 1915 (Fr.borg). Mal. af Margrethe S venn Poulsen, 1916 (Teatermus.). Radering af Juel Madsen, 1918. Tegn. af H. Jensenius 1922 og 1923 (Fr.borg). Relief af Poul Borgquist, 1923 (Teatermus.). Tegn. af E. Utzon-Frank (sst.) og af Vald. Møller (sst.). Foto.

Interview i Gads da. mag. XXIV, 1930 567–76. – Herman Bang i Teatret IV, 1904 lf. Carl Gandrup sst. XIX, 1920 217–23. Politiken 1.2.1919 og 21.12.1935. Sv. Lange: Meninger om teater, 1929. Einar Christiansen: Nogle træk af mit livs og af da. teaters hist., 1930 fl.st. Berl. tid. 21.12.1935. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippo-

drom. Folketeatret 1845–1945, 1945. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Julius Alexander, 1848–1920, grosserer, politiker. * 12.4.1848 i Ribe, † 16.4.1920 i Haderslev, begr. sst. F: skræddermester Johan Peter N. (1819–96) og Margaretha Elisabeth (Elise) Wilhelmine Groth (1810–99). ~ 5.5.1871 i Haderslev med Marie Kjerstine Roose, * 18.4.1847 i Haderslev, † 25.3.1924 sst., d. af kornhandler Anders Nielsen R. (1808–74, ~ 1° 1836 med Kirsten Marie Brink, ca. 1806–43) og Kjesten Cathrine Rosenberg (1815–93).

N. blev handelsuddannet i Ribe og Haderslev og knyttedes efter endt læretid til et firma i Flensborg der 1868 gjorde ham til filialbestyrer i Vojens. 1872 grundlagde han sst. en selvstændig engrosforretning i korn, foderstoffer, kunstgødning, tømmer og smør, som han drev op til at være den største i sin art i Nordslesvig. For smørproduktionens udvikling i landsdelen indlagde han sig stor fortjeneste, ikke mindst ved dannelsen af den første smøreksporthandelsforretning (1905). 1887 købte han Damager i Haderslev og tog bolig dér og han kom her til at øve en betydelig indflydelse både på byens økonomiske og dens nationale udvikling. Fra Haderslev Banks oprettelse 1875 var han medlem af bankrådet, fra 1886 til sin død dets formand. Han blev formand for byens handelsforening og var indtil 1905 Haderslevs repræsentant i handelskammeret i Flensborg. – 1880 havde han erhvervet preussisk indfødsret, men forholdsvis sent blev han af H. P. *Hanssen draget ind i det direkte nationale arbejde. Han blev 1900 medlem af Haderslev kredsraad hvor han hurtigt blev det danske mindretals leder. Jordkampen havde hans særlige interesse. For Foreningen af 5. Oktober 1898, der var det første større danske kreditvæsen fik N. den største betydning, også gennem sin senere svigerson H. V. *Clausen. 1909 blev N. formand for tilsynsrådet i Nordslesvigsk kreditforening og 1919 formand for stiftelsesudvalget for Sønderjyllands kreditforening. På de nationale foreningers årsmøde 1902 dannedes efter hans forslag Jernfondet, hvis formand han blev. S.å. valgtes han efter Gustav *Johannsens død til landdagsmand for 1. kreds og fik i Berlin hurtigt en god position både ved sin sikre form og ved sine saglige indlæg. Han stod H. P. Hanssen nær og blev ham en god og kritisk rådgiver, men det parlamentariske liv interesserede ham ikke og de stærke indre brydninger i de danske kredse efter 1906 øgede hans ulyst, så 1908, trods enstemmig opfordring fra vælgerforeningens bestyrelse og

tilsynsråd, nægtede han at modtage genvalg.
□Foto.

Sprogforens almanak for 1921, 1920 53–57. [Chr. Hüb-
be og Johs. Andersen:] Haderslev bank 1875–1925,
1925. H. P. Hansens: Et tilbageblik II, 1930 302–06; III,
1932 II.st. Sønderjyske årbøger, 1934 212–57; 1935
129–60; 1972 80–146. Jonas Collin i Haderslev samf.s
årsskr. 1938 10f. Marten Refslund Poulsen: Erindr. I–
II, 1955–57. – Papirer i Rigsark.

Hans Lund*

Nielsen, Søren Julius Elisæus Levinsen, 1874–
1940, rektor. * 29.7.1874 i Elling ved Frederiks-
havn, † 7.9.1940 på Hareskov, begr. på Frbg. F:-
forstelærer Jens N. (1848–1909) og Kirsten
Rasmussen (1848–1930). ~ 1° 3.8.1898 i Marstal
med Helga Rasmussen, * 16.6.1875 i Kbh.
(Johs.), † 23.7.1910 sst., d. af maler Carl *R.
(1841–93) og Anna Æ. Rasmussen (1852–1931).
~ 2° 25.9.1912 i Søllerød med Ingeborg Boeck,
* 21.2.1878 i Kbh. (Johs.), † 6.2.1948 sst. (Jac.), d.
af forfatter Christopher *B. (1850–1932) og Jo-
hanne C. L. Augustinus (1856–1937).

N. blev student 1892 fra Horsens og cand.mag. i
latin, græsk og tysk 1897. Han var lærer ved hø-
jere skoler i Kbh. til 1905, dog med en afbrydel-
se 1901–03 da han som Carlsbergfondets stipen-
diat drev studier i Vatikanets arkiv. Derefter var
han adjunkt ved Frederiksborg statsskole 1905–
10, rektor for Ribe katedralskole 1910–18 og rek-
tor for Østre Borgerdydskole 1918–24. 1924 blev
han lektor ved prøven i pædagogik og undervis-
ningsfærdighed for vordende lærere ved de høje-
re almenskoler. Samtidig opgav han sin stilling
som rektor og blev lektor ved Vestre Borgerdyd-
skole. 1927 blev han rektor for Metropolitansko-
len, et embede han beklædte til sin død tillige
med lektoratet i pædagogik. – N. deltog i sin tid
virksomt i arbejdet for at forbedre de køben-
havnske privatskolelæreres kår. Han var 1899–
1901 og 1903–05 i bestyrelsen for Privatskolens
fagordnede lærerforening og en kort tid for-
mand. 1919–27 var han formand i bestyrelsen
for De forenede skoler og 1923–30 for Gymna-
sieskolernes lærerforening. Desuden var han
1919–33 medlem af opgavekommissionen for
studentereksamen. Han var medlem af det af un-
dervisningsminister J. Byskov 1928 nedsatte ud-
valg vedrørende det højere skolevæsen og fra
1929 medlem af bestyrelsen for Statens pædago-
giske studiesamling (senere Danmarks pædago-
giske bibliotek). – N. nød stor anerkendelse som
latinlærer. Han har skrevet fortolkninger til sko-
lebrug af Tacitus, Horats og Cæsar, og ligeledes
til brug ved latinundervisningen i gymnasiet har
han udgivet og kommenteret *Udvalgte stykker af
Holberg*, 1914 s.m. Carl V. Østergaard. – R. 1920.

DM. 1933. K². 1938. □Tegn. af Thyra Kleen,
1902. Mal. af Stefan Viggo Pedersen (Metropoli-
tanskolen). □Foto.

Berl. aften 7.9.1940. Berl. tid. 8.9. s.å. Højbjerg Chri-
stensen i Gymnasieskolen XXIII, s.å. 223–25. – Lev-
nedsberetning i ordenskapitlet.

Ivan Boserup (Chr. Buur)

Nielsen, Jørgen, 1868–1914, husmandsleder. * 27.
3.1868 i Ørslev sg., Vestfyn, † 4.11.1914 i Århus,
begr. i Hatting. F: skovarbejder, daglejer Niels
Iversen (1830–1920) og Kirsten Jørgensen Boe
(1830–96). ~ 29.11.1891 i Århus (Domk.) med
Ane Andersen, * 26.9.1863 i Lørup, Ryslinge sg.,
† 15.12.1942 i Åbyhøj, d. af gårdejer Anders
Nielsen (1824–95) og Karen Jensen (1834–1920).
N. voksede op i et fattigt indsidderhjem under
Wedellsborg, og han måtte som niårig ud at tjene
hos fremmede. Han var i en årrække beskæf-
tiget ved landbruget, men som 21-årig lykkedes
det ham, efter at have tjent som avlskarl i Bals-
lev præstegård på Vestfyn, at komme på Ollerup
højskole. N. uddannede sig derefter som gartner
og forpagtede efter udstået læretid en havelod
på Christiansbjerg uden for Århus. 1893 erhver-
vede han en lille ejendom i Viby ved Århus som
han og hans hustru drev frem til en mønstervær-
dig bedrift. Ejendommen producerede bl.a. ha-
vesager der afsattes på torvet i Århus. 1911 over-
tog han en ejendom på ca. 5 ha der var udstyk-
ket fra Hatting præstegård nær Horsens. – I N.s
baggrund og udvikling lå forudsætningerne for
hans placering i husmandsbevægelsens gennem-
brudstid. Han var udgået af landbosamfundets
ringeste lag og havde under sin opvækst og lige-
ledes under højskoleopholdet følt de sociale skel
i samfundet på sin krop. I efteråret 1901 var N.
blandt en række mænd der på et møde i Århus
drøftede mulighederne for at opstille et socialt
og politisk reformprogram, men N. satte i første
omgang sin indsats ind på at organisere hus-
mændene. På et møde 5.10.1901 stiftedes Viby
husmandsforening og snart var N., der valgtes til
foreningens formand, engageret i et omfattende
agitationsarbejde i Jylland og på Vestfyn. Få
måneder efter havde N. placeret sig i forreste
række af de mænd der bar den begyndende be-
vægelse. Da Fr. *Oehlerich 16.11.1901 søgte at
skabe en landsorganisation var N. til stede og fik
sæde i bestyrelsen. Oehlerichs sammenslutning
smuldrerede imidlertid hurtigt hen, og i stedet op-
rettedes de regionale samvirksomheder. 15.11.
1902 oprettedes De samvirkende jydsk-
husmandsforeninger hvor N. valgtes til formand.
Da denne forening fra april 1904 udsendte Hus-
mandshjemmet blev N. medredaktør, fra 1906
egentlig redaktør af bladet.

I denne første fase af arbejdet havde N. understreget husmandsforeningernes faglige opgave over for ikke mindst sjællændernes krav om at give de sociale og politiske krav første prioritet. N. stillede sig køligt til de georgistiske tanker der i Køge-resolutionen var blevet et led i den sjællandske samvirksomheds program. På de jyske husmænds sendemandsmøde 1906 fremlagde N. imidlertid et resolutionsforslag der kom sjællænderne og oppositionen i den jyske bevægelse i møde, og der var åbnet for skabelsen af et landsdækkende samarbejde der dog i de første år ikke nåede ret vidt, til dels pga. personlige modsætningsforhold. Karl *Hansens (-Ankerstræde) tilbagetræden 1910 eliminerede personspørgsmålet, og på det første landsmøde i De samvirken- de danske husmandsforeninger i marts 1910 valgtes N. til formand. Han beklædte denne post til sin død, ligesom han fortsatte som formand for de jyske husmænd. I jan. 1913 var han trådt tilbage for at overtage ledelsen af de jyske husmandsforeningers sekretariat, men på sendemandsmødet i nov. s.å. genvalgtes han til formand for den jyske samvirksomhed.

Det blev N.s opgave at fæstne husmandsbevægelsen som organisation. De første år havde været præget af agitation for bredt at rejse småbrugets folk, og i husmandsbevægelsen løb mange strømninger af politisk og socialpolitisk art sammen. Der var stærke kræfter der ønskede at binde arbejdet til meget bestemte politiske holdninger, men her blev det N.s indsats at sætte selve organiseringen af husmandsstanden i centrum, ligesom han gav de faglige og fagligt-økonomiske opgaver en høj prioritet. Det medførte til tider stærke angreb på N., men han så antagelig rigtigt ved at lægge afstand fx til georgismens teorier eller til en for tæt forbindelse med det radikale venstre. N.s baggrund i den jyske husmandsbevægelse, hvor mange støttede venstre, ligesom de skarpe skel mellem gårdbrug og husmandsbrug her var mindre udprægede end på øerne, havde utvivlsomt afgørende betydning for hans stillingtagen. Som formand for landssammenslutningen kom han 1913 ud for stærk modstand, da han ud fra samme holdning vendte sig mod opstillingen af særlige husmandskandidater til folketingsvalget. Over for det øvrige landbrug forsøgte N. sig 1910–11 med et udspil for at samle alle landbrugsorganisationer i et fælles organ, men tanken mødte i den fremsatte form afgjort modstand hos landboforeningerne. I 1913 stod der overhovedet stærk strid N.s person, dels pga. hans holdning til opstilling af husmandskandidater til valget, dels fordi han blev dømt for nogle dispositioner som var truffet af Viby sogneråd 1905–06, hvor han var sognerådsformand. De jy-

ske husmænd bakkede imidlertid N. op på sendemandsmødet i nov., men ikke mindst fra sjællandske kredse var kritikken barsk. N. var en betydelig agitator, både i skrift og tale, og han var den mest udprægede organisator af pionergenerationens ledere. At husmandsforeningerne ved hans død stod som et velorganiseret led i landbrugsverdenen var for en stor del N.s indsats. Hans bestræbelser for at undgå for stærk binding af husmandsforeningerne til politiske partier og ideologier betød dog ikke, at han holdt sig uden for politik. 1906 stillede han sig i Odderkredsen for det radikale venstre, men 1909 og 1910 kanderede han for socialdemokratiet i Bælum-kredsen, en af partiets bedste landkredse, men ingen af gangene opnåede han dog valg. – N. havde aldrig været robust af helbred, og efter en operation 1910 var han mærkbart svækket. 1914 forværredes hans helbred yderligere, således at han fra sommeren reelt måtte opgive ledelsen. □Mal. af Anders Hune (St. Restrup husmandsskole).

Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbevægelse, 1912 (2. opl. 1916) 54f 58 68f 91f 135–44. Husmandshjemmet 15.11.1914. Andelsbl. XV, s.å. 925f. Højskolebl., s.å. 1415–18. P. Jfepesen i Husmanden XII, s.å. 699f. Samme: Husmandsbevægelsens hist., 1927 29 37f 41 46f 52f 92f 98f 117f 121 351f. Aug. F. Schmidt: Viby sogns hist. I, 1942 182–86. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I–II, 1952–54. Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976 = Landbohist. skr. V.

Claus Bjørn

Nielsen, Niels Jørgen, 1902–45, forfatter. * 18.11.1902 i Pårup, Engesvang sg., Silkeborg, † 27.3.1945 i Gentofte, urne på Bispebjerg kgd., Kbh. F: husmand Søren N. (1872–1947) og Ane Sofie Pedersen Karup (1867–1932). ~ 24.11.1929 i Engesvang (b.v.) med Catharina Marie (Diddi) Frost, * 14.4.1904 i Sønderborg, d. af arbejdsmand Jørgen Jørgensen F. (1873–1954) og Christine Caroline Collmorgen (1883–1968). Gennem barndomstiden og de første ungdomsår var N. beskæftiget ved landbrug og tørvearbejde. Trods hans læselyst var der ikke råd til at lade ham studere, men 1923 forlod han mosearbejdet for i de fire følgende år at arbejde som journalist (Silkeborg Venstreblad, senere Venstres Folkeblad i Ringsted). Siden 1927 var han udelukkende beskæftiget med forfattervirksomhed, fra 1933 bosat i Kbh. – N.s forfatterskab er intenst og sammenbidt, men uden større tematisk bredde. Det har sin styrke i skildringen af dansk (midtjysk) almue på et tidspunkt hvor den er ved at forlise den gamle folkelige kultur og forvandles til et landproletariat. Ofte lever hans personer i yderst fattige kår, men mere beklæmmede end deres armod er egentlig den åndelige inde-

spærring som gør deres liv grublende og udvejsløst. Styrken i N.s realistiske fortællekunst er hans illusionsløse og bistre interesse for disse fæmte og ofte voldsomme mennesker. Hvor han går uden for erfaringerne fra sit barndoms miljø (fx i romanen *De Hovmodige*, 1930 der skildrer unge, „frigjorte“ mennesker i en provinsby, eller i novellen *Hinsides Helligdommen*, 1934 der handler om en stor violinists sammenbrud) gør den moderne rodløshed ofte hans stil uanskelig og postulerende. Som essayist er han mest vedkommende når han skriver som velformuleret almuemand, mens hans forkærlighed for store civilisationsteorier som Oswald Spenglers domedagsvisioner kan forekomme spekulative og ensidige (artikelsamlingen *Hvem er vi?*, 1955). Novellen er den genre N. mestrer med størst fuldkommenhed (*Samlede Noveller* med efterskrift af Tage Skou-Hansen, 1959). Det gælder især debutsamlingen *Løvt Land*, 1929 med en drastisk fortællekunst, hvis koncentration om den voldsomme død giver genren den fornødne knaphed og anskuelighed. Her er autentiske studier af næsten ordløse mennesker der udfolder deres ofte amoralske liv i civilisationens udkant eller undergrund. Til disse udstødte og lovløse hører også børnene, hvis idylliske liv som ofre og bødler N. skildrede livet igennem fra skitsen *Det onde Land* (udgivet posthumt 1957) over en række noveller til det dybtborende drengestudie i dobbeltromanen *Dybet/Et Hus splidagtigt med sig selv* 1940 og 1945.

I livets magtkamp tager N. ofte en af de forkuede skikkelser som sin fortællings hovedperson, således iøjnefaldende ofte også kvinder. Det er mennesker med en mere nervøs og svag karakter der ofte nok kan være i klemme hos temmelig sanseløse og tromlende personer. I nervernes kamp er det de robuste der sejrer.

Hans første roman *Offerbaal*, 1929, skildrer en kvinde i skismaet mellem en tiltrækkende, men ubetydelig mand som hun forelsker sig i, og en hensynløs slider som hun gifter sig med for at overkomme det evighedsregnskab, hendes missionske opvækst har bebyrdet hende med. Den verden af skyld og bebrejdelse pietismen har indprentet i miljøer som N.s, fylder denne kvindelige hovedperson og adskillige andre af hans skikkelser med uoverkommelige angstfald, hvis styrke giver autoritære og instinktsikre mennesker overdreven magt over deres sind. Det er denne rædsel, der har navngivet romanen *Dybet*. Men selv hvor den direkte missionske indflydelse er borte, bevarer en næsten stum verden af intense bebrejdelser og skyldfølelser sin magt over personerne, hvis bevidsthedsliv ytrer sig som en pine og en udvejsløs kredsløb. Ud af

denne belastende stumhed bryder N.s personer i eksplosioner af handling, ofte uhørt brutale og forbryderiske. Disse gennembrud viser personlighedens skrøbelighed i klørerne på de instinkt-magter N. ser som verdens virkelige magthavere. Hans livssyn tager sig på denne baggrund ud som en skærpelse af den naturalistiske determinisme med blodets vilje som skæbnemagten. Selv i en mere frodig og dæmpet humoristisk roman som *En Kvinde ved Baalet*, 1933 ligger der sådanne eksplosive steder i handlingens undergrund. En statuslignende opstilling af disse destruktive kræfters samvirken i et menneske gennemførte N. i dobbeltromanen *Dybet* der rummer hans modneste realisme i den erverrende konflikt mellem en far og en søn. Romanen skruer sig til sidst ind i en helt fastlåst situation. N. tog sit eget liv før bogens afslutning og overlod det til Paul la Cour at skrive denne. Den dystre baggrund i N.s eget liv for dette selvmord kan læses i artiklen *Hvad er en Depression?* (Kritik 54/1980). Jfr. også Th. Bjørnvigs digt JN i Anubis, 1955.

Med sin sans for psykologisk dybdeanalyse og sit kendskab til menneskesindets indespærring i sig selv udgør N. et modbillede til dansk 30'erdignings koncentration omkring analysen af mennesket i samfundslivet. En smuk og kærlig karaktertegning af sin ven har Nils Nilsson skrevet i bogen *JN, en digterskæbne*, 1951. □ Tegn. af S. Hjorth Nielsen, 1935. Foto.

Breve i Perspektiv III, 1955–56 nr. 2 11–23; nr. 3 40–48. – Paul la Cour i Tilskueren, 1933 II 268–77 (opr. i for.s Solhøjde, 1959 29–37). Martin A. Hansen: Tanker i en skorsten, 1948 112–24. Samme og Kj. Elfelt: J. N., 1953. Samme: Ved korsvejen, 1965 90–107. Nils Nilsson: J. N., 1951. Sv. Møller Kristensen i Danske digtere i det 20. årh. II, 1951 389–403. Samme sst. 2. udg. III, 1966 433–52. Tage Skou-Hansen i N.s Saml. noveller, 1959 431–59. Samme: Det midlertidige fællesskab, 1972 138–42. Rich. Gandrup: For og imod, 1960 64–78. Lise Sørensen: Digternes damer, 1964 (3 udg. 1978) 42–54. Samme i N.s En kvinde ved bålet, 1964 (2. opl. 1970) 205–19. Samme: Mands- og moderhjerter, 1969 91–100. Erik A. Nielsen i Tilbageblik på 30erne, ved Hans Hertel I, 1967 66–79. A. C. Normann: Erindringsbilleder, 1975 193–231. Johannes Riis i Kritik XIV, 1980–81 nr. 54 15–21.

Erik A. Nielsen

Nielsen, Knud Axel, * 1904, justitsminister. * 10.2.1904 i Hvorup. F: lærer, senere revisor i direktoratet for sygekassevæsenet Christen N. (1862–1957) og Else Marie Andersen (1870–1955). ~ 12.5.1933 i Gram med eksam.pharm. Helga Christine Behrens, * 22.3.1910 i Gram, d. af skovfoged Christian Frederik B. (1874–1918) og Cecilia Elisabeth Kjær (1887–1970). N. blev student 1922 og cand.jur. 1929. I studentertiden var han knyttet til venstrefløjensbevægelse.

serne som medlem af Studentersamfundet og Clarté, i hele sit politiske liv betragtede han Hartvig Frisch som sit ideal og sin ideologiske læremester. Efter embedseksamen var han fuldmægtig i nogle år, indtil han 1932 nedsatte sig som sagfører i Hadsund og året efter fik landsretssagfører-bestalling. I Hadsund har han været med i ledelsen af lokale erhvervsvirksomheder og været auktionsleder. 1938 blev han fiskeauktionsmester, og han var 1941–64 formand for Foreningen af fiskeauktionsmestre i Danmark. Politisk kom han ind i organisationsarbejdet som medlem af den lokale partiforenings bestyrelse 1936, og han var medlem af partiets hovedbestyrelse 1945–49. N. blev 1953 valgt ind i folketinget, opstillet i Bælumkredsen og valgtes der indtil han trak sig tilbage 1973. I folketingsarbejdet markerede han sig ikke stærkt udadtil men var et meget benyttet udvalgsmedlem. Han var 1962–64 formand for Grønlandsudvalget af 1960 og 1968–71 formand for Nordisk råds juridiske udvalg og 1969–71 for Rådet for større færdselsikkerhed. – Det kom som en overraskelse da N. 1964 blev justitsminister i ministeriet Krag II – „kun de færreste får sådan en chance for at blive upopulær“ var hans egne ord. Selv om N. ingenlunde gik den slagne vej som minister og heller ikke bøjede af for øjeblikkelige stemninger, opnåede han dog om end ikke at blive populær så dog respektet. Hans rolige og afbalancerede politik og hans kommentarer dertil gav ham en position også ude i befolkningen der netop efterlod indtrykket af en medlevende, men retfærdig jurist. N. var justitsminister først til 1968 og derefter igen i J. O. Krags nye regering fra 1971, hvorfra han 1972 fortsatte i Anker Jørgensens ministerium til omdannelsen i september 1973, da han efter eget ønske trak sig tilbage. Som minister står N. for reformer der bragte straffelovgivningen på linje med holdningsskift i brede lag, men var dog sikkert på andre områder forud for opfattelsen hos store dele af befolkningen. I hans første ministerperiode blev bestemmelserne om polititilhold til prostituerede og om straf for homoseksuel prostitution ophævet og det gennemførtes at lette adgangen til prøveløsladelse og åbne mulighed for at fængselsfanger kunne tage arbejde hos private arbejdsgivere uden for fængslet. Andre love afskaffede straf for skriftlig pornografi, nedsatte strafferammen for voldtægt og ophævede forbudet mod reklamer med svangerskabsforebyggende midler. Det var alle love N. opnåede bred tilslutning til. I sin anden ministerperiode gennemførte N. skærpede straffe for skattesvig og for krænkelser af privatlivets fred. Endelig hører den fri abort til hans omfattende lovgivningsarbejde.

I N.s sidste måneder som minister var han på vagt over for stemninger for hastig indgriben over for økonomisk kriminalitet, bagmændene, og indførelse af generelle og upræcise lovbestemmelser på området. Han fastholdt, at de almenes retsprincipper ikke måtte krænkes. Essensen i hans holdning udtrykte han med ordene: „Ingen er så ringe, at han skal stilles uden for samfundet“. N. ønskede at forlade regeringen i sommeren 1973, men blev efter Anker Jørgensens anmodning til september, da der skete en større omdannelse af ministeriet. Debatten om bagmandskriminaliteten havde i øvrigt offentligt blotlagt væsentlige uoverensstemmelser med regeringschefen. Folketinget forlod han ved valget i december samme år. I marts 1974 valgtes han til medlem af kommunalbestyrelsen i Hadsund og fortsatte der til 1978. □Tegn. af Ivan Opffer, 1967 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

Interview i *Demokraten* 31.12.1969. – Malin Lindgren i *Berl.tid.* 13.5.1973.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Kristen Martin, 1875–1969, direktør for Kbh.s hospitalsvæsen. * 28.4.1875 i Veggergårde, Skivum sg., † 12.11.1969 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Niels Peter N. (1845–1920) og Petrine Christensen (1849–1919). ~ 16.3.1920 i Frbg. k. med Anna Elisabeth Ida Strubberg, * 7.6.1885 i Sundby, † 24.3.1968 på Brøndbylund plejehospital (~ 1° 1911 med direktør Christian Th. Sørensen), d. af forpagter Christian Anton Harald S. (1843–1912) og Ernestine Frederikke Sophie Schultz (1851–1930).

N. blev cand.polit. 1900 og s.å. ansat under Kbh.s magistrat, samtidig med at han underviste i nationaløkonomi o.l. på handelsakademiet i Kbh. Han avancerede hurtigt inden for kommunens administration; allerede 1906 blev han ekspeditionssekretær ved hospitalsvæsenet. Ved siden af var han en årrække administrativ leder af Københavns tuberkulosestation der blev drevet af den private forening Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse. 1910 gjorde han springavancement. Byens første socialdemokratiske borgmester, Jens Jensen, som i starten var blevet mødt med mistro og kulde af flere af magistratens ældre medarbejdere, var i færd med at opbygge sit eget team af unge begavede og loyale folk, og han lod nu den kun 35-årige N. blive leder af kommunens hospitalsvæsen. Udnævnelsen mødte en del modstand ikke blot blandt embedsmændene, men også i kommunalbestyrelsen. N. viste sig dog at være en både smidig og effektiv administrator der ikke blot fik et

godt samarbejdsforhold til Jens Jensen, men også til efterfølgeren Peder Hedebo – der nok i begyndelsen var noget skeptisk over for ham, netop fordi han var avanceret så hurtigt – og til dennes efterfølger igen Julius Hansen. – Kbh.s hospitalsvæsen gennemgik i N.s 35 år lange direktørtid en kolossal udvikling. 1913 blev byens andet storhospital, Bispebjerg hospital, taget i brug og 1917 børnehospitalet på Fuglebakken; i 1930'erne blev det lille Sundby hospital udvidet til at blive byens tredje store hospital, samtidig udvidedes kommuneskolehospital og Skt. Hans hospital (som 1919 var blevet lagt ind under hospitalsdirektoratet); der blev indrettet centralvaskeri for hospitalsvæsenet på Bispebjerg hospital, der oprettedes en række rekonvalescent- og plejehjem, og der indførtes kommunal hjemmesygepleje og barselspleje; 1940 kunne man tage det nye store tuberkulose sanatorium, Avnstrup sanatorium, i brug osv. osv. Væksten i hospitalssektoren og den stærke udvikling inden for medicinen stillede store krav til hospitalsvæsenets leder, og N. kom ydermere til at være hospitalsdirektør under både første og anden verdenskrig og under flere store epidemier, den værste „den spanske syge“ der hærgede i årene omkring den første verdenskrigs slutning. Det er næppe for meget sagt, at hospitalsdirektørstillingen var et stormomsust område, men N. havde styrke og snarrådighed til at klare problemerne. Han var i forholdet til hospitalsvæsenets kæmpestore personale den strenge leder, i forholdet til kommunalpolitikere den korrekte, men seje sagkundskab som ikke lod sig ignorere. Efter sin afgang 1945 beklædte han endnu i adskillige år tillidsposter inden for de organisationer der beskæftiger sig med tuberkulose- og kræftbekæmpelse. – R. 1918, DM. 1932. K.² 1950. □Mal. af Axel Hou, 1945 (Kbh.s hospitalsdir.). Foto.

K. M. N.: Erindringer, 1958 (findes bl.a. Kbh.s rådhusbibl.). – Sygehusbladet 1.6.1945. Peder Hedebo: Spurv i tranedans, 1956 81–87. Berl.tid. 28.4.1960. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sigurd Jensen

Nielsen, Kai, 1882–1924, billedhugger. * 26.11.1882 i Svendborg, † 2.11.1924 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: urmager Christen N. (1854–1902) og Ane Marie Sofie Knudsen (1853–1907). ~ 1° 17.7.1907 i Store Magleby med Kathrine (Ketty) Mathilde Antonia Nielsen, * 4.6.1878 i Rudkøbing, † 8.1.1964 i Kbh., d. af skipper Hans Nielsen (Rask) (1811–83, ~ 1° 1879 med Anna Cathrine Andersen, 1812–77) og Georgine Hansine Funch (1835–1911, ~ 1° med sømand Rasmus Hansen). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.7.1915

i Kbh. (Matth.) med Janna Lange Kielland Holm, * 10.4.1880 i Bergen, † 22.6.1932 på Frbg. (~ 1° 1908 med skuespiller, senere kontorchef Thorleif Brinck Lund, 1880–1956), d. af læge Danchert Krohn H. (1844–1905, ~ 1° 1870 med Helene Christiane Falsen, 1846–75) og Axeliene Christine Zetlitz Kielland (1852–1913).

N. blev efter konfirmationen sat i lære hos malmester Johannes Voss i sin fødeby, gik på teknisk skole sst. og blev svend 1901. Hans første beskæftigelse med kunst var malerier (landskaber og portrætter), og han vedblev at male figurstudier fra tid til anden hele sit liv, men da skolen oprettede et kursus i modellering under ledelse af Edvard Eriksen, der for øvrigt blev N.s lærer i skyggetegningsklassen, meldte han sig og fik „første Gang Ler mellem Fingrene“. Efteråret 1901 tog han til Kbh. hvor han i begyndelsen ernærede sig ved sit håndværk. Vinteren igennem forberedtes han hos brødrene G. og S. Vermehren til akademiet, optoges derefter i dettes skoler april 1902 og gik der om aftenen efterår 1902–forår 1906, bl.a. under C. Aarsleff. Senere søgte han dekorationsklassen under Joakim Skovgaard forårssemesteret 1912. Han debuterede på Kunstnernes efterårsudstilling 1903 med en legemsstor kvindestatue (*Gryet*), to buster og en skitse og udstillede i de følgende år på en udstilling maj 1904 hos Nordisk kunst-udstilling på Amagertorv, Charlottenborg forårsudstilling 1904–07, Kunstnernes efterårsudstilling 1907–09, 1914, Den frie udstilling 1908–11, Ung dansk kunst dec.1910 og Grønningen 1915. Efter den tid fremførte han sine arbejder på egne udstillinger i Kunstforeningen maj 1916 og april 1922 (sammen med Jens Thirlund), Dansk kunsthandel forår 1918 (sammen med Albert Naur) og maj 1919, i Den frie udstilling 1920 (sammen med Naur) og det gamle glyptotek på Carlsberg i Valby nov.-dec.1923. For et stipendium fra akademiet rejste han først på høsten 1913 til Paris hvor han blev til foråret 1914. Fra Paris foretog han en udflugt til Firenze og Rom for at studere Michelangelo. Sommeren 1924 var han på en rejse til Paris og London.

N.s tidligste skulpturarbejder viser den gængse akademiske naturalisme og siger ikke meget om de muligheder der lå bag dem. Foråret 1906 lærte han imidlertid Einar Utzon-Frank at kende på akademiets skole. De sluttede venskab, delte privat atelier et halvt års tid s.å. og studerede i fællesskab Auguste Rodin og C. Meunier på glyptoteket i Kbh. Fra denne venskabsperiode, der kun varede et par år, stammer N.s første betydelige arbejder – bronzestatuen *Gammel Mand*, 1906 (Fåborg museum) og bronzestatuetten *En blind Almuepige*, 1906–07 (glyptoteket). I

dem bryder hans evner igennem. Det er sandsynligt at det var Utzon-Frank der vakte det plastiske instinkt hos ham og bibragte ham den indstilling til plastikkens problemer som han snart efter udviklede på sin egen måde. Det personlige gennembrud indtræder hos N. med statuerne *Nøgen*, kalksten, 1908 (kunstmuseet) og *Marmorpigén*, 1909 (Fåborg museum). Begge huggede han efter Rodins eksempel frit i stenen blot på grundlag af et lille udkast. Her klarer N. sig plastikkens hele væsen og virkemåde, til dels vejledt ved samtaler med Vilhelm Wanscher og ved dennes teoretiske udredninger. Tillige kommer hans sensuelle opfattelse til udtryk i al sin oprindelighed. Den præger hans iagttagelse af formen som aldrig fik finere nænsomhed end den har i *Nøgen*, og den bliver i *Marmorpigén* til fri digtning, hvor motivet hæves op over modelstudiet og fremtræder som symbol på slumrende erotisk drift. *Marmorpigén* betegner den fuldstændige frigørelse i hans udvikling. Ind imellem udførte N. mindre ting der endnu er naturalistiske karakterstudier over virkeligheden – statuetterne *Paa Markprøve*, 1908, *Fornem Dame, der gnider sin Hofte med Kamferspiritius*, 1909, som væsentlig blev til for den sensationelle titels skyld, *2½ Tomme × 2½ Tommer × 2½ Tomme*; *Billedhuggerlyrik*, 1910 hvor lignende didaktiske hensyn gjorde sig gældende og marmorfiguren *Liggende Barn*, 1910 (kunstmuseet). En række store offentlige og private opgaver gav ham imidlertid lejlighed til i de følgende år at arbejde sig frem til en monumentalstil og til dybtgående studier over monumental plastik, bl.a. materialets krav til modelleringen og lysets spil med formen. Han foretrækker granit og kalksten. Da Joakim Skovgaard havde skaffet ham bestillingen på Thorvald Bindsebølls portrætter 1909–10 (i basalt i kunstmuseets grønnegård, i granit foran kunstmuseet), huggede han den på stedet hvor den først var opstillet, for på den måde at bringe formen i overensstemmelse med omgivelserne og det lys hvorunder den skulle ses. Ligeledes i granit udførtes i samarbejde med Kaare Klint mindestenen for polarforskerne L. Mylius Erichsen, Jørgen Brønlund og N. P. Høeg Hagen (rejst på Langelinje i Kbh. 1912), udsmykningen af Blågårds plads (1913–15), Mads Rasmussens statue til Fåborg museum (1912–14) og statuen *Granittøsen* 1915, (Fåborg museum; et forarbejde i kalksten 1910 under titlen *En lille Pige, der trækker Uldtrøjen af*). På Blågårds plads, hvor han samarbejdede med arkitekt Ivar Bentsen, måtte skulpturen formes efter ledende arkitektoniske synspunkter. Modeljerne til udsmykningens atten figurgrupper blev til under opholdet i Paris, men også dem huggede

de han færdig på stedet. Disse bestræbelser i monumental retning kulminerede i Mads Rasmussens statue. Den er nøje stemt ind i det af Carl Petersen planlagte kuppelrum, spænder rummet op med sin formfyldte og bevarer midt i opgavens arkitektoniske bundethed et overdådigt humør i sin karakteristik af manden. Det andet materiale, kalksten, anvendte N. til statuen *Pigebarn, der piller Tæer siddende*, 1910–11 (kunstmuseet), *Ymer-brønden* på torvet i Fåborg, 1913–15 og gruppen *Vorherre puster Liv i Eva*, 1914 (kunstmuseet) som i grunden er et frirelief i kæmpeformat. Kalkstenen tillod med sine krav om en mere summarisk modellering og større helhed i figurernes bevægelse en friere udfoldelse af hans formopfattelse. Den siddende kvindestatue hører til dem hvor hans plastiske fornemmelse virker mest umiddelbar, hans patos – den søvndrukne lidelse i lemmernes mødige stræk – finest følt. Vorherregruppen, hvori inspiration fra såvel javansk kunst gør sig gældende, er – således som han selv har forklaret den – en dramatisk-plastisk fremstilling af lysets kamp med formen og blev i sin formbehandling udgangspunkt for en række senere arbejder.

Gennem privatudstillinger søgte N. 1915–16 at vinde indpas i Norge og Sverige. Han skabte sig i disse lande en position der virkede tilbage på hans anseelse hjemme, og fik mange bestillinger. Navnlign udførte han til skibsfæder A. F. Klaveness i Oslo bronzegruppen *Zeus og Jo* i overnaturlig størrelse, 1918–20 og i marmor statuerne *Venus med Æblet*, 1918–20 (et eksemplar i bronze i Engvehaven i Kbh.) og *Vandmoderen*, 1920 (marmoreksemplar i glyptoteket). Et fremtrædende træk er det, at han nu slapper sine skarpe krav til materialet. Han kunne benytte metal og sten i flæng – statuen *To Søstre*, 1916 lod han fx fremstille både i bronze, slebet granit (Nasjonalgalleriet i Oslo) og marmor – og han tog også det nye materiale „metallisk cement“ i brug. Der kom et opsving i hans produktivitet, ikke mindst hvad statuetter angår. Her i det lille format lagde han ingen bånd på sine indfald. Blandt statuetterne findes erotiske grotesker – dristige stillingsmotiver og formfantasier – som måske er det ejendommeligste og på sin vis stærkeste udtryk for hans plastiske bevægelser (*Askepot*, 1914; *Susanne i Badet*, *Prinsessen paa Ærten*, begge 1915; *En fed lille Pige* eller *Det tabte Paradis*, 1918). Andre kredser mere ligetil om den vegetative underbevidsthed hos kvinder og børn (*Dovendyret*, *En lille Rippe*, begge 1915) eller har en enkelt gang et erotisk motiv (*Eva fristes af Slangen*, 1916). Mange af dem udsendtes gennem Dansk kunsthandel, hvortil N. omkring 1918 ligefrem var kontraktligt knyttet mod et

fast årligt honorar på 20 000 kr., således samlingerne *Eventyrtræet*, 1917 og *Paris' Dom*, 1919.

Fra denne periode stammer N.s tre betydeligste portrætter – malerne *Niels Larsen Stevns* og *Ludv. Karsten*, bokseren *Dick Nelson* (henholdsvis 1915, 1919 og 1918, kunstmuseet og glyptoteket). Af de store arbejder er *Siddende Kvinde*, 1917 (tidligere hos Klas Fähræus i Stockholm) på tredelt plint og *Leda med Svanen*, 1918 (kunstmuseet) bygget over et trekantmotiv der varieres i en meget bunden komposition. Den stående kvindefigur *Aarhuspigen*, 1921 (Århus stadion) og den liggende *Leda uden Svanen*, 1920 (kunstmuseet) blev hans mest frigjorte skulpturværker. Bevægelse, form og følelse udgør en uløselig helhed, ligesom forløbet i et eneste åndedrag. Dette søgte han at føre videre i bredden til en storstilet episk patos i de monumentale grupper *Jordens Tilblivelse* og *Menneskets Tilblivelse*, begge 1923, til Studentergården i Kbh. (deponeret i glyptoteket) og i udkastet til søfartsmonumentet (bronze i glyptoteket), 1924, hans sidste arbejde. For så vidt nåede han også den virkning han ville, en massernes dramatik, udtrykfuld og let fattelig, men plastikkens indre struktur lykkedes det ham ikke at fastholde. I sine seneste år var han i øvrigt stærkt optaget af bestillinger på portrætbuster, både af voksne og børn.

Oprindelig var N. spinkel af vækst og ikke stærk, og han måtte i sin bedste tid kæmpe med den svaghed (mavesår) som han til sidst bukkede under for. Men af sind var han en kraftnatur. Han stræbte i de unge år energisk at styrke sin konstitution ved gymnastik og sport, og hans vitalitet var uimodståelig. Han charmerede sin samtid. Mere end nogen anden blev han dens populære kunstnergeni og enfant terrible. Alene ved sin personlighed og popularitet gjorde han billedhuggerkunsten aktuel i offentlighedens bevidsthed. Hans tidlige død vakte usædvanlig deltagelse. Johannes V. Jensen talte ved hans bære, unge billedhuggerede ledsagede den med brændende fakler da han førtes til kapellet og hans jordfæstelse formede sig som en pompøs højtidelighed. Siden afholdtes to mindeudstillinger af hans værker, den første nov.1925 på Charlottenborg under stor interesse fra publikums side, den anden nov.1934 i generalkonsul Johan Hansens museumsbygning på Kastelsvej.

N., der i sin første vanskelige ungdom undertiden skrev kritikker og fortællinger til dagbladen for at tjene lidt penge (senere offentliggjordes nogle rejsefantasier i Tilskueren XXXII, 1915 II og XXXIV, 1917 I), har fremsat sit syn på skulptur i et par opsatser (Tilskueren XXXII, 1915 II *Lidt om Skulptur*; Kunst og Kultur VIII, 1920

Maximer) af hvilke den sidste giver betydningsfulde kommentarer til hans egne værker. Han arbejdede en del i forbindelse med den keramiske industri, udførte for Kbh.s fajancefabrik figurserierne *I Skoven skulde være Gilde* og *Aftenselskabet* (hhv. 1908 og 1910), for Bing & Grøndahl borddekorationerne *Vinhøsten*, 1912, *Venus' Fødsel*, 1913, *Amfitrite*, 1924 og et skakspil (1914), endvidere en del figurer til Kähler i Næstved. I udlandet er hans kunst officielt fremført på den internationale udstilling i Rom 1911, de danske udstillinger hos Liljevalch i Stockholm 1919, Brooklyn museum, USA, 1927, Oslo 1931, Amsterdam 1934, Riga, Budapest og Warszawa 1936. Større samlinger af hans arbejder findes i Fåborg museum, kunstmuseet og glyptoteket; endvidere arbejder af ham i Nasjonalgalleriet i Oslo, Bergens museum, Nationalmuseum i Stockholm og museerne i Odense og Skagen. □Tegnet selvpportræt ca.1900, malet ca.1901. Tegn. af Carl Fischer, 1906. Afbildet på tegn. af E. Utzon-Frank, 1908, og af H. E. Melchior ca.1910. Tegn. af Peter Hansen (kobberstik-saml.). Afbildet på sammes mal., 1911, af museumsindvielsen 1910 (Fåborg mus.) og på mal. af samme, 1913 (sst.) samt på andre mal. af samme. Mal. af A. Lofthus, 1915 (Fr.borg). „Kai N. Fantasi i mørk Rønne Granit“ af Johs. Kragh udst. 1919. Dødsmaske (Fr.borg). Linoleumssnit af K. J. Almqvist, 1933, efter fotografi. Foto.

Udg. K. N. Et udv. af arbejder m. tekst af Alb. Naur, 1937 = Dansk kunst III.

Kilder. K. N.s optegn., udg. Poul Uttenreitter, i Tilskueren LII, 1935 II 371–78 450–58 (heri værkfortegn.). K. N.: Lidt om skulptur, udg. Haavard Rostrup, 1949 (heri breve).

Lit. Vilh. Wanscher i Gads da. mag. II, 1907–08 497f. Samme i Kunstbl., 1909–10 46f. Chr. Engelstoft i Tilskueren XXVII, 1910 I 533–44. Johs. V. Jensen i Politiken 28.3.1910. Poul Henningsen i Vor tid II, 1918 210–21. Johs. Kragh i Skonvirke V, 1919 I–14. Samme i Ord og bild XXX, Sth. 1921 449–57 og XXXIX, 1930 293–99. Frejlif Olsen i Ekstrabl. 3.11.1924. Rik. Magnussen i København s.d. Vilh. Wanscher i Politiken s.d. Sst. 4.11. og 7.11. s.d. samt 13.1. og 19.1.1925. Berl.tid. 3.11.1924. Johs. V. Jensen sst. 4.11.s.d. Sst. 7.11.s.d. K. N.s mindeudstill., Charlottenborg 1925. Chr. Engelstoft i Gads da.mag. XIX, 1925 23–32. Sig. Swane: K. N.s kunst, 1925. Poul Uttenreitter: K. N., 1925. Carl V. Petersen i Nord.t. för vetenskap, konst och industri ny ser. I, Sth. 1925 161–71 (optr. i forf.s Afhandl. og artikler om kunst, 1939 243–52). Vilh. Wanscher: K. N., udg. Kunstforen., 1926 (heri breve og artikler). Vict. P. Christensen i Skonvirke XII, 1926 119–26. Johs. V. Jensen: Form og sjæl, 1931 190–98. Sig. Schultz: Utzon Frank, 1932 = Vor tids kunst X 5–10. Pierre Vasseur i L'art et les artistes, Paris 1934 maj-nr. 253–58. Leo Swane i Berl.tid. 31.7.1934. Ekstrabl. I.11. og 3.11.s.d. Haavard Rostrup i Tilskueren LV, 1938 I 334–41. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Else Kai Sass i Artes VIII, 1940 17–95. Edv. Eriksen i Nationaltid. 6.7.1940. Zakarias Jensen: Den ukendte K. N., 1941. Fritz Egeblad, M. Mikkelsen og Johs. V. Jensen: K. N. Snapshots, 1949. Henrik Hertig i Fynske minder I,

Nielsen, Kai

1951–53 127–34. Arne Brenna: Form og komposisjon i nord. granittskulptur, Oslo 1953 = Vigelandsmuseets skr. IV. Haavard Rostrup i Medd. fra Ny Carlsberg Glyptotek XXIII, 1966 14–44. Jens Fr. Nørbæk i Gårdbroderen. Studentergården 1923–73, 1973 48–60. Mikael Wivel: Blågårds plads, 1976 = Oplysningsforbundes kunststillæg.

Sigurd Schultz*

Nielsen, Karl, 1895–1979, forfatter. * 16.4.1895 i Jelstrup ved Års, † 8.3.1979 i Århus (Frue), urne sst. Vestre kgd. F: gårdejer Niels N. (1867–1956) og Else Marie Jensen (Holme) (1864–1940). ~ 1° 6.5.1921 i Vrå valgmenighedskirke med Cathrine Hansen, * 14.7.1891 i Skærum, † 21.11.1975 i Hjørring, (~ 2° i USA med gårdejer Alfred Valdemar Christensen, 1889–1971), d. af gårdejer Hans H. (1855–1928) og Ane Nielsen (1858–1948). Ægteskabet opløst 1930. ~ 2° 19.1.1933 i Hjortsvang med sygeplejerske Marie Markussen, * 5.2.1902 i Hjortsvang, d. af gårdejer Mads M. (1869–1941) og Kirsten Marie Pedersen (1872–1962). Ægteskabet opløst 1955. ~ 3° 6.12.1957 med Phyllis Salbach, * i London (~ 1° med Steuerberater Heinrich Karstens). ~ 4° 16.4.1973 i Helsingør (b.v.) med sekretær Grethe Kargaard Hermansen, * 7.8.1935 i Frederikssund, d. af bankassistent Carl Evald Kargaard H. (* 1907) og Ena Margaret Graabæk (* 1912). – Bror til Jens *N. (1891–1978).

N. begyndte som landmand, blev student fra Døckers kursus 1916. Han læste privat til præst og rejste 1921 til USA for at fuldføre sin teologiske uddannelse ved den dansk-amerikanske præsteskol i Des Moines, Iowa. 1926 blev han lærer ved Frederiksborg højskole. Herfra rettede han en række angreb på den institutionaliserede grundtvigske folkehøjskole og forsøgte selv at begynde „forfra“ fra en „frønnet talerstol i en hytte“, dog med ringe held. 1929 efterfulgte han den radikale grundtvigianer V. *Brücker som valgmenighedspræst, senere frimenighedspræst i Ågård ved Kolding, indtil 1939. I efterkrigstidens debat tog han kraftigt til orde for et åbent samarbejde også med Tyskland, og i en af hjælpeorganisationerne, Fredsvenners hjælpearbejde, der havde virket siden 1945 med frivillige i konkrete opbygnings- og bospisningsopgaver var han med til at forme overgangen fra hjælp til samarbejde. I det derigennem etablerede Mellemfolkeligt samvirke kom han til at yde en vigtig indsats. 1950–67 var N. leder af Jugend-Europahaus, Hamburg, en kulturel „freds- og forsoningshøjskole“, oprettet af MS og støttet af Hamburgs bystyre. Her fandt hans varmhjertede kampnatur en fortrinlig virkeplads. Gennem folkeligt arbejde blandt rodløs tysk ungdom og ved talrige møder og dansk-tyske kurser ydede N. en

betydelig indsats for folkelig genopbygning og kulturel forsoning mellem dansk og tysk ungdom efter den anden verdenskrig. – N. udgav *Kirkeliv eller Menighedsliv*, 1925, *Anno 1931*, 1931, *Dansk at være*, 1940 og *Tragedie og Tro*, 1941. Også i sine senere år tog han skarpt del i den offentlige debat om folkelige og kirkelige spørgsmål. Som skønlitterær forfatter fik han ringe succes, fordi debattøren tog magten fra kunstneren, men om hans brændende engagement var ingen tvivl. Hans skuespil *Kentauro* opførtes 1936 på Det kgl. teater men faldt efter første opførelse. Han skrev desuden skuespillene *Kristian den Anden*, 1942, *Cæsar og Jesus*, 1945 og romanen *Og Floderne kom*, 1948 om stikkerproblemet under besættelsen. □ Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Foto.

Interview i Kristeligt dagbl. 24.12.1962. – H. Skovmand i Højskolebl. LIII, 1928 121–24. Anders Nørgaard sst. 961–68. Inga Gerner Nielsen sst. 1929 451–56. K. N. sst. 1529–38. Karl Skaftø sst. 1930 19–22 o.fl.st. J. P. Bang i Menighedsbl. X, 1928 635–708 fl.st. A. Bartholdy Møller sst. 1929 579–83. Sst. 1930 39–41 o.fl.st.

Morten Bredsdorff

Nielsen, Karl Kristian, 1904–77, kulsvier, amatørarkæolog. * 14.6.1904 i Stenlille, † 19.11.1977 på Herlev sygehus, begr. Kirke Værløse kgd. F: Jacob N. (1879–1970) og Anna Johanne Petersen (1886–1938). Ugift.

Efter en tid som tjenestekarl blev N. arbejdsmand og var indtil pensionsalderen beskæftiget med bl.a. kulsvindning, tørvegravning, brolægning samt jord- og betonarbejde. Arbejdet med kulsvindning gav ham tilnavnet kulsvieren og han var kendt i vide kredse som kulsvier Karl N. Gennem et højskoleophold fremmedes hans medfødte historiske interesse der yderligere udvikledes gennem selvstudier, og dette gav ham en indgående viden om natur, arkæologi og kulturhistorie. Hans kendskab hertil vakte anerkendelse hos fagfolk og 1948 blev han optaget som medlem af Det kgl. nord. oldskriftselskab. N. havde skaffet sig en betydelig oldsagsamling bl.a. i tilslutning til tørvegravningen under anden verdenskrig (Hist. foren. f. Værløse kommune, årsskrift 1978) og han blev derfor opfordret til at gå ind i et lokalhistorisk arbejde og blev valgt til formand for den 1948 stiftede Historisk forening for Værløse kommune. Blandt foreningens formål var udbredelse af kendskab til egnens topografi og historie, udgivelse af et skrift og på længere sigt oprettelse af et egnsmuseum hvor N.s oldsagsamling skulle have plads. Medlemstallet i foreningen voksede hurtigt, nok især fordi N. gennem sin fortælleevne og sine personlige egenskaber var i stand til at komme i kon-

takt med folk og således vække og nære befolkningens historiske sans. Et vigtigt led i foreningens arbejde var de arkæologiske udgravninger som blev udført af foreningens medlemmer under N.s ledelse og i samråd med Nationalmuseet. Udgravningen af pottemagerværkstedet i Farum Lillevang må anses for den betydeligste (Hist. foren. for Værløse kommune, årsskrift 1971). Foreningens historiske samlinger der voksede støt blev åbnet 1952 for publikum, og 1966 overførtes de til Mosegården i Lille Værløse hvor N. også fik bopæl, bogstavelig talt midt i samlingerne der stadig forøgedes, navnlig med kulturhistoriske genstande. 1970 blev de historiske samlinger statsanerkendt som lokalmuseum. Dette medførte at museet fik statsstøtte og samtidig øgedes de kommunale tilskud meget betydeligt. Selv om N. ofrede al sin fritid og som pensionist al sin tid på museet ønskede han ikke at modtage honorar, og også hans mange hjælpere fra den historiske forening udførte deres arbejde uden vederlag. N.s personlige indsats og egenskaber var incitament til at udføre et stykke arbejde for museet.

Efter en gennemgribende restaurering af Mosegården kunne N. præsentere det nyindrettede museum 15.5.1977. N.s virksomhed i Værløse har inspireret til at man har taget et lokalhistorisk arbejde op adskillige andre steder, og han var ofte indbudt som taler når en lokalhistorisk forening skulle stiftes eller retningslinjer for et lokalhistorisk arbejde skulle udstikkes. 1976 modtog N. den kongelige belønningsmedalje i guld med krone og i den anledning udtalte Værløses borgmester Ernst Ellegaard: „Utalige er de voksne og børn der gennem årene har nydt godt af Karl N.s viden og fortælleglæde“. Året efter hans død opsattes på hans fødselsdag en bronzeplade på Værløse museum med inskriptionen: „Vi fik dette museum takket være hans fremsynede og utrættelige arbejde“. □Mal. af Edv. Sarvig, 1956 (Værløse mus.). – Mindeplade (sst.).

Harald Graaskov i Hist. foren. for Værløse kommune. Årsskr. 1958 7f. Samme sst. 1977 3f. Hareskov-Værløse avis 1.12.1977. P. Chr. Nielsen i Fra Fr.borg amt 1978 119–21.

P. Chr. Nielsen

Nielsen, Kay Rasmus, 1886–1957, tegner, dekorationsmaler. *12.3.1886 i Kbh. (Holmens), †23.6.1957 i Los Angeles, USA. F: skuespiller, senere professor Martinus *N. (1859–1928) og skuespiller Oda *N. (1851–1936). ~25.9.1926 i Hillerød med Ulla Margrethe Pless-Schmidt, *28.7.1904 på Frbg., †aug. 1958 i Los Angeles, USA, d. af assistent, senere trafikkontrollør Pro-

sper Serène P.-S. (1871–1934) og Emilie Jensen (1873–1949).

N. er en af de få danske kunstnere som har haft en større karriere og er blevet mere kendt i udlandet end i sit hjemland. Han viste tidligt kunstneriske evner og besøgte 1903 Kunstnernes studeskole under Johan *Rohde og Ludvig *Find. 1904–10 var han i Paris hvor han frekventerede to af byens kendteste malerskoler, Académie Julian og Académie Colarossi. Årene 1910–17, som blev tilbragt i London, er de betydeligste i hans virke som bogillustrator. I en stil der viderefører jugendstilen og den engelske tegner Aubrey Beardsleys elegante tegnemåde udførte han først illustrationer til *The Book of Death* der blev vist på en udstilling i London, men ikke udgivet i bogform. Derefter fulgte hans to mest vellykkede bogværker, *In Powder and Crinoline*, 1913 og *East of the Sun and West of the Moon*, 1914, henholdsvis franske og norske eventyr med illustrationer i en flydende streg og en delikat farveholdning. Som alle hans bøger udgaves de af det engelske forlag Hodder & Stoughton og kom også i både amerikanske og franske oplag. 1917–36 levede N. i Danmark, men besøgte gentagne gange London samt New York 1920 og Paris 1933. Fra disse år daterer sig illustrationerne til *Hans Andersen's Fairy Tales*, 1924, *Hansel and Gretel, Stories from the Brothers Grimm*, 1925 og *Red Magic*, 1930. N. udførte en række tegninger til en dansk *Tusind og een Nat*, 1917–20, men de blev aldrig anvendt og publiceredes først 1977. Ved siden af bogillustrationerne leverede han tegninger til engelske blade som *Illustrated London News* og *The Tatler*. N. var også virksom som teaterdekoratør, ofte i samarbejde med venen Johannes *Poulsen. *Aladdin* (1917), *Scaramouche* (pantomime, 1922) samt Shakespeares *Stormen* (1926) og *En skærsommernatsdrøm* (1932) er blandt de forestillinger på Det kgl. teater hvis dekorationer han medvirkede til at udføre.

1936 tog N. med Poulsen til Hollywood hvor de satte *Det gamle spil om enhver* op. N. blev der, og hans kone stødte til ham ved anden verdenskrigs begyndelse. 1939–41 var han medarbejder ved Walt Disney Productions og tegnede dele af *Fantasia*, en tegnefilm der stilistisk står i stor gæld til den danske tegners bogillustrationer. 1942 fik han bestilling på et vægmaleri med motivet *The first Spring* til en High School i Los Angeles. Efter fuldendelsen blev det 1945 nedtaget og flyttet til Sutter Junior High School sammesteds, ved hvilken lejlighed billedet måtte retoucheres. 1946 udførte han en vægdekoration til Emerson Junior High School over emnet *The Canticle of the Sun* og året efter et alter til First

Congregational Church, begge i Los Angeles. I årene omkring 1950 opholdt N. sig et par gange i Danmark, men slog sig 1953 endeligt ned i Los Angeles og udførte en vægdekoration til Whitman College, Walla Walla i staten Washington. Til trods for nogle officielle bestillinger var de sidste år af N.s liv præget af økonomiske besværligheder, og han var så godt som glemt som kunstner ved sin død 1957. I de senere år er hans ry vokset, originaludgaverne af hans bøger betales med store summer, og hans illustrationer genoptrykkes eller spredes som plakater og postkort. N. er repræsenteret i Institute of Art, Chicago, og i City Art Galleries, Manchester. □Selvportr., malede, bl.a. 1904, og tegnede (Kgl. bibl.). Mal. af E. Hansen. Buste af Alma H. Ree. Foto.

K. N., m. indledn. af Keith Nicholson, London 1975. The unknown paintings of K. N., udg. David Larkin, London 1977. – Welleran Poltarnees: K. N., La Jolla, Calif. 1976.

Bjarne Jørnæs

Nielsen, Knud, 1878–1935, elektrotekniker. * 17.7.1878 i Kbh. (Matth.), † 18.10.1935 i Berlin, begr. i Hørsholm. F: læge, senere overlæge i hæren Johan Frederik N. (1846–1903) og Marie Emilie Berthelsen (1851–1922). ~ 19.12.1908 i Kbh. (Frue) med Marie Willer Petersen, * 11.1.1887 i Kbh. (Holmens), † 13.4.1960 i Hørsholm, d. af grosserer og fabrikant Peter P. (1859–1932) og Margrethe Willer (1859–1930). Efter præliminæreksamen rejste N. 1899 til England hvor han var beskæftiget hos James Keith Consulting Engineer. Nyttår 1900 fik han ansættelse hos firmaet Siemens & Halske i Berlin hvor han gennem sit arbejde fik en god praktisk teknisk uddannelse, samtidig med at han fulgte forelæsninger på den tekniske højskole i Charlottenburg. 1904 fik han et stipendium til en rejse til USA, på hvilken han kompletterede sin uddannelse hos flere af USAs store elektrotekniske firmaer. Efter sin tilbagekomst 1905 ansattes han i Siemens & Halskes projekteringsafdeling og n.å. forflyttedes han til Spanien for at reorganisere det af Siemens Elektrische Betriebe A.G. anlagte kraftværk i Málaga der både teknisk og økonomisk var noget i forfald. Det viste sig hurtigt at den lidt fåmælte, men dygtige og resolute dansker magtede opgaven, og dette gav ham en meget fremskudt position inden for firmaet. 1910 kaldtes han tilbage til Tyskland for at blive leder af kraftværket i Wiesmoor, senere desuden af Siemens koncernens elektricitetsværk i Lübeck. I Wiesmoor var opgaven at omdanne et kulfyret el-værk til tørvefyring. N. anlagde på afgravede arealer et storgartneri der ved hjælp af

spildvarmen i kølevandet fra værkets graderværk og kulsyren i røggassen fremstillede „tidlige grøntsager“. Tillige anvendte han i gartneriet elektrisk strøm i nattetimerne hvor belastningen var ringe. Kombinationer som disse var dengang ret ukendte, og N.s arbejde vakte en diskussion om rentabiliteten, men det kunne stå for kritikken. 1925 fik han æresdoktorgraden ved højskolen i Charlottenburg. S.å. erhvervede den preussiske stat aktiemajoriteten og ændrede navnet til Nordwestdeutsche Kraftwerke A/G med N. som leder. 1933 kaldtes han til den betydende post som formand i bestyrelsen for Preussische Elektrizitäts A.G., Berlin (PREAG), et af Tysklands største foretagender som på det tidspunkt var i økonomiske vanskeligheder. Også denne opgave løste han med stor dygtighed. N.s berøring med danske forhold blev efterhånden temmelig fjern; han blev tysk statsborger juli 1914, og inden for den tyske elektricitetsindustri blev han gennem årene meget kendt og meget benyttet. Inden for bankverdenen anvendtes han meget til at vurdere fremsatte projekter, og Siemens-koncernen støttede sig ofte til hans store indsigt, når det gjaldt om at reorganisere eller sanere større virksomheder man var økonomisk interesseret i. Hovedvejen forbi Wiesmoor centralen blev opkaldt efter N. – R. 1924. □Relief af Josef Enseling på mindesmærke i Wiesmoor. Foto. – Mindetavle i Wiesmoor centralen.

Elektrotechnische Zeitschr., Berlin 1935 1244.

Gunnar Gregersen*

Nielsen, Knud Christian Julius, 1845–1909, søofficer, skibsbygningsingeniør. * 26.5.1845 i Kbh. (Helligg.), † 12.9.1909 i Leith, begr. i Kbh. (Holmens). F: silke- og klædekræmmer Bernt N. (1806–75) og Emilie Erdemüthe Esche (1816–94). ~ 27.9.1872 i Silkeborg med Theodora Christiane Sophie Nielsen, * 29.10.1850 i Tem, † 1.8.1926 i Kbh., d. af apoteker, sidst i Silkeborg, Carl Frederik N. (1807–65, ~ 2° 1863 med Franciska Vilhelmine Florentine Kjerrumgaard, 1826–1911) og Fanny Ida Elisabeth Kjerrumgaard (1822–62). – Far til Aage *N. N. blev kadet 1860 og deltog om bord i fregatten Niels Juel i kampen ved Helgoland 9.5.1864. Han blev løjtnant med Gerners medalje og kongens æressabel 1866 og premierløjtnant 1868. Efter forskellige søtogter gennemgik han 1870–72 den på hans eget initiativ oprettede afdeling for søofficerer i hærens officersskoles ældste klasse og ansattes derefter som skoleofficer ved søofficersskolen sst. i beskrivende geometri, skibsbygning og maskinlære indtil han 1874 konstitueredes som underdirektør ved orlogsværftet. 1875–

væsen LXXXI, 1910 40f. Skibsbygning og maskinvæsen ved orlogsværftet 1692–1942, 1942 126–31.

Th. Topsøe-Jensen *

76 foretog han en studierejse til Sverige, Frankrig og England for der at gøre sig bekendt med skibsbygning på regerings- og private værfter. Ved sin hjemkomst udnævntes han til underdirektør ved orlogsværftet og 1883 til direktør for skibsbygning og maskinvæsen og chef for maskin- og håndværkerkorpsen. I de følgende tolv år, i et tidsrum hvor materiellet var i rivende udvikling, forestod han den tekniske afdeling i marinen og skabte ved panserskibet Ivar Huitfeldt og særlig ved krydserne Valkyrien, Hekla, Geiser og Heimdal skibe der, foruden at være meget sødygtige, i forhold til deres størrelse var kraftige og hensigtsmæssige. Skolen for skibsbygning og maskinvæsen udvikledes under hans ledelse til en mønsterskole ikke alene for befalingsmænd og teknikere til marinen, men også for private teknikere.

I forbindelse med sin embedsvirksomhed var N. fra 1880 statsbanernes maritim-tekniske konsulent og har som sådan i samarbejde med F. L. M. Ortmann, der var chef for orlogsværftets konstruktionskontor, udarbejdet tegningerne til de første dampfærger til Storebæltsoverfarten. 1895 trådte han ud af marinen i tjeneste med kommandørs karakter for som administrerende direktør at overtage ledelsen af A/S Burmeister & Wain der på det tidspunkt, samtidig med direktør Halleys død, var kommet i pekuniære vanskeligheder, bl.a. ved bygningen af det russiske kejserskib Standart. N. fik ved sin sjældne forhandlingsevne Rusland til at yde en betydelig ekstrabetaling for Standart og skaffede samtidig værftet forskellige store bestillinger derfra ligesom han ved sin dygtighed hurtigt bragte værftet på ret køl. Til trods herfor fandt han ikke den fortjente påskønnelse, og 1907 trak han sig tilbage herfra, væsentlig på grund af uoverensstemmelse med formanden for selskabets bestyrelse. Han indtrådte derefter i fiskeriselskabet A/S Torsteinson & Co. som bestyrelsesmedlem og teknisk rådgiver og havde i denne egenskab været på Island hvor han pådrog sig en sygdom der på hjemrejsen bevirkede hans død. N., der 1889–1901 var borgerrepræsentant i Kbh. og 1892–1904 medlem af Kbh.s havneråd, var en højtbegavet tekniker med en sjælden praktisk sans og grundige kundskaber og i besiddelse af en ualmindelig arbejdssevne. – R. 1873. DM. 1881. K². 1892. F.M.I. 1894. □ Træsnit 1889, N. blandt de nye borgerrepræsentanter. Afbildet på Chr. Mølsteds mal., 1897–98, Om bord i Niels Juel 1864 (Fr.borg) og på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (sst.). Foto.

A. Krog: Stamtv. over familien Nielsen, 1917. Andr. Bruun: A/S Burmeister & Wain 1846–1906, 1906 77–90. Ill. tid. 14.4.1907. Politiken 14.9.1909. Tidsskr. for sø-

Nielsen, Kristian, 1924–71, sekretariatsleder. * 20.6.1924 på Medumgård, Ølgod, † 19.11.1971 i Malt, begr. Malt kgd. F: gårdejer Knud Peter Medum N. (1880–1947) og Birtha Kirstine Nielsen (1890–1968). ~ 30.5.1952 i Læborg med Magny Hedeager, * 15.5.1926 på Mølholm, Læborg sg., d. af gårdejer Kristen H. (1891–1978) og Thora Nedergaard Hvelplund (* 1900).

Efter en praktisk landbrugsuddannelse blev N. elev på Ladelund landbrugsskole 1945 og tog derefter på landbohøjskolen, hvorfra han dimitteredes som agronom 1950. Efter en sommer som assistent i Kolding omegns landboforening var han landbrugslærer ved Hammerum landbrugsskole 1950–51 og derefter en kort tid assistent ved Foreningen af jydsk landboforeninger. Efteråret 1951 blev han ansat som landbrugslærer ved Ladelund landbrugsskole og tiltrådte samtidig stillingen som konsulent i planteavl og ungdomsarbejde for egne landøkonomiske foreninger. Hans dygtige og inspirerende indsats i denne ansete dobbeltstilling bevirkede, at han 1961 blev udpeget til sekretariatschef for De samvirkende danske landboforeninger. N. ydede her et stort bidrag til udvidet samarbejde inden for landbrugsorganisationerne og blev igangsætter på en række områder. Han tog således initiativet til oprettelsen af Landbrugets samråd for forskning og forsøg, ligesom han var initiativtager til en tiltrængt systematisering og udbygning af landmandsuddannelsen der resulterede i indførelsen af det grønne bevis. N. var også stærkt optaget af sammenhængen mellem forskning, uddannelse og rådgivning og ledede etableringen af efteruddannelsesinstitutionen Tune landboskole i kombination med landbrugets informationskontor, ligesom han var med til at iværksætte landbrugets oplysnings- og konferencevirksomhed. 1966 vendte N. tilbage til Ladelund landbrugs- og mejeriskole som forstander og blev samtidig formand for Foreningen af danske landbrugslærere, hvor hans organisatoriske evner blev udnyttet i forbindelse med den nyordning af landbrugsuddannelsen og landbrugsskolernes forhold som udviklingen havde nødvendiggjort. N. fortsatte også iøvrigt sin organisatoriske indsats og var ved sin bratte død 1971 formand for Kolding omegns landboforening, for Landbrugets informationskontor og Tune landboskole samt for Egtved afkomspøvestation som han havde været med til at etablere. Han havde været medlem af bestyrelsesrådet for Det kgl. danske landhusholdningsselskab si-

Nielsen, Kristian

den 1968. N. var medarbejder og -forfatter ved flere lærebøger til landbrugsskolen.

Jørgen Skovbæk i Ugeskr. for agronomer CXVI, 1971 1009f. Tage Hansen i Ladelund elevforen.s årsskr. 1972 3-6.

Carl Thomsen

Nielsen, Kr. Brünnich, se Brünnich Nielsen, K.

Nielsen, Lars Christian, 1849–1929, opfinder. * 30.9.1849 i Holmstrup ved Slagelse, † 26.12.1929 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: husmand og skrædder Niels Larsen (1811–91, ~ 2° 1869 med Karen Sophie Nielsen, 1838–tidligst 91) og Maren Jensdatter (1814–68). ~ 26.4.1874 i Hille-rød med Petrine Ulrikke Nielsen, * 24.3.1852 i Køge, † 25.1.1930 på Frbg., d. af hattemager Adolph Christian Bynch N. (1824–96, ~ 2° 1864 med Severine Dorthea Marie Friberg) og Ane Cathrine Jensine Abigail Petersen (1829–59).

N. begyndte tretten år gammel at arbejde som tjenestdreng i Slagelse, men blev to år senere lærling på H. H. Nielsens jernstøberi og maskinfabrik sst. Han viste hurtigt gode tekniske evner, og ved flid og nøjsomhed lykkedes det ham at få en god uddannelse. Under flere vinterophold i Kbh. gik han på Det tekniske institut og arbejdede i øvrigt på fabrikken i Slagelse hvor han 23 år gammel blev værkfører. To år senere tog han plads som konstruktør ved Maglekilde maskinfabrik i Roskilde, og her gjorde han sin epokegørende opfindelse af den kontinuerligt virkende centrifuge der skabte en gennemgribende forandring af hele mejeriteknikken, og som blev grundlag for udviklingen af en dansk storindustri af verdensbetydning indtil nye opfindelser ændrede forholdet. Siden 1864 var der i Tyskland gjort forsøg med anvendelse af centrifugal-kraften til skumning af mælk, og 1872 gjorde professor V. *Storch i Ugeskrift for Landmænd opmærksom på sagen. Flere danskere eksperimenterede med centrifuger da N. 1878 tog arbejdet op, tilskyndet dertil af en mererikonsulent Johansen som havde sine ideer fra Tyskland. Det lykkedes s.å. for N. at gøre den afgørende opfindelse der gjorde centrifugen kontinuerlig med stadig tilgang af sødmælk og stadig afgang af skummetmælk og fløde. Fabrikationen af *Maglekildecentrifugen* kom i gang, efterspørgslen steg hurtigt, og snart efter kom også tyske og svenske fabrikater frem. 1881 blev N.s og Petersens patent solgt til Burmeister & Wain der yderligere forbedrede centrifugen som i andelsmejeriernes gennembrudsår i 1880erne var helt dominerende. Senere, fra begyndelsen af 1890erne, fortrængtes B & W-centrifugerne af den svenske Alfa-Laval separator. Udviklingen af B & W-cen-

trifugen lagde grunden til den senere betydelige produktion af mejerimaskiner i Danmark.

N. kom 1878 i forbindelse med N. J. *Fjord som dette år havde begyndt forsøg med P. J. *Winstrups kun delvis kontinuerlige centrifuge og forskellige andre typer og nu også inddrog Maglekilde-centrifugen i undersøgelserne. Centrifugens overlegenhed over de gamle flødeafsætningsystemer blev her fastslået, og senere fortsattes samarbejdet mellem Fjord og N. som derved førtes ind på konstruktionen af fintmærkende dynamometre. Sammen med forsøgslaboratoriets beregner P. V. F. Petersen-Landmack fremstillede han et pasteuriseringsapparat, og på flere andre områder skabte han forbedringer, således ved tærskværker, såmaskiner og vindmotorer. 1882 flyttede han til Kbh. hvor han en år-række var lærer ved en teknisk skole og en tid medindehaver af en maskinfabrik. Af landhus-holdningsselskabet blev han benyttet som dommer ved maskinprøver og var medlem af maskinudvalget. – F.M.I. 1887. □ Træsnit 1887 efter fotografi. Foto.

Opfindernes liv II, udg. Helge Holst, 1915 184–91. Mælkeritid. XXXI, 1918 81–86. Anton Christensen i Tidsskr. for landøkonomi, 1930 114f.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Nielsen, Laurits Christian (ved dåben Christian Laurits), 1871–1930, forfatter. * 27.10.1871 på Holsteinsminde, † 11.3.1930 i Rom, urne på Vestre kgd., Kbh. F: forstander, kaptajn Chr. *N. (1835–91) og Laura V. M. Stallknecht (1840–1906). ~ 1° 29.8.1899 i Skovkirken, Dråby ved Jægerspris med koncertsanger Margrethe Dorph- Petersen, * 13.7.1875 i Kbh. (Holmens), † 25.12.1962 i Charlottenlund (~ 2° 1920 med pianist, cand. jur. Axel Carl Christian Borring Schnohr, 1878–1956), d. af skuespiller, senere direktør, professor J. F. S. *D.-P. (1845–1927) og Rose C. Sødring (1850–1927). Ægteskabet opløst. ~ 2° 20.1.1919 i Kbh. (Garn.) med Kirsten Edel Friis, * 19.2.1897 i Kbh. (~ 2° 1938 med fh. afdelingschef i udenrigsministeriet Erik Valeur, 1877–1958, ~ 1° 1905 med Antonie Lyna Kipp, 1879–1924), d. af landinspektør, hypotekforeningskasserer Ludvig Frederik F. (1859–98) og Rigmor Hein (1873–1957). – Bror til Johannes *N.

N. gik på Sorø akademi, kom som 16-årig til søs og begyndte at læse til kadeteksamen, men opgav det. Han blev student 1894, privat dimitteret, var huslærer 1895–96 og begyndte samtidig sin litterære virksomhed ved – sammen med Viggo *Stuckenberg – at redigere De Unges Bog til Holger Drachmann i anledning af digterens 50-års fødselsdag (1896). 1899–1900 var han redaktør

af Illustreret Tidende og stiftede 1902 sammen med Johs. V. "Jensen og Ludvig "Holstein ugebladet Tidspunktet der kun fik et års levetid. 1910–11 var han medredaktør af dagbladet Riget, 1914–15 litterær redaktør ved Politiken og senere ved dagbladet Vort Land. Omend N.s forskellige ansættelser var af kort varighed – de usikre økonomiske kår han levede under var givetvis medvirkende til at nedbryde hans skrøbelige helbred – spillede han alligevel en betydelig rolle i det litterære liv. Han var nær ven med flere af tidens betydeligste digtere, Viggo Stuckenberg, Ludvig Holstein, Johs. V. Jensen, var 1901–08 konsulent hos Gyldendal og 1901–08 og 1915–16 instruktør ved Det ny teater. Han foretog talrige rejser i Europa, Kina, Japan og Amerika, var bidragsyder til en lang række dagblade og magasiner, havde en udstrakt oversættelsesvirksomhed og var forfatter af festsange, kantater og epiloger.

N. debuterede med en samling fortællende digte, *Tre Mænd*, 1897, en forherligelse af de store oprørere Kain, Judas og Spartacus. Den revolutionære tone dominerer ligeledes digtrækken *Mit Land* –, 1898, rettet mod den tilstand af politisk og åndelig forsumpning der for N. karakteriserede samtiden. Efter systemskiftet 1901 antog hans digtning en lysere klang og på en måde gjorde N. i sine næste digtsamlinger det realistiske og folkelige gennembrud med, der samtidig fandt sted i hjemstavnlitteraturen. *Vaardigte*, 1901, *Rejsen til Rom*, 1904 og navnlig den centrale samling *Vandringer*, 1905 udstråler en ungdommens optimisme, dens længsel mod fjerne mål og nye oplevelser der kommer til udtryk i et stort antal rejsedigte. Men undertiden forbliver målet uopnåeligt – „Hvad jeg har set er intet; hvad jeg vil se er alt“ – og livsbekræftelsen overskygges af et mismod der forstærkes af en bevidsthed om alle tings forgængelighed. Digteren bliver et hjemløst menneske, hos hvem udve og hjemlængsel afløser hinanden og således udgør forfatterens kunstneriske spænding. Denne antager i N.s anden betydelige samling *Sange mod Solnedgang*, 1920 der har sin forudsætning i en svær sygdomskrise, en forklaret tone af resignation i digte over menneskelivets utilstrækkelighed og dødens uafvendelighed. Mindre betydelige er N.s flg. digtbøger, *I Regnbuens Rige*, 1922, *Thurah's Park*, 1924 og *Verdens lykkeligste Mand*, 1926.

Af litteraturhistorisk interesse er den delvise nøgleroman *De onde Aar*, 1902 der ligesom Johs. V. Jensens ungdomsbøger, som den er påvirket af, giver et billede af 1890ernes fin-de-siècle stemning. Endvidere udgav N. drengebøgerne *Drenge til Orlogs*, 1899 og *Fjernet fra Danmark*,

1923 samt den svage novellesamling *Historier*, 1907. Af N.s øvrige værker bør nævnes minde-skriftet *Frederik V. Hegel I–II*, 1909 og kunstnerbiografien *Georg Jensen*, 1920 der er oversat til flere hovedsprog.

N. var en udpræget lyrisk begavelse og egentlig kom han aldrig helt ud over 1890ernes selvkredsnings og stemnings af mismod og smerte der dog især i hans ungdomsværker har en særegen tone af trods. Hans styrke er den rige billedfantasi der dog kan løbe løbsk, og de klangfulde strofer. Han er den prægnante forms mester, derfor var han særlig heldig som minde- og kantatedigter, hvorom især samlingen *I Sand og Sten*, 1907 vidner. Ofte kniber det imidlertid med det rent stoflige i digtene, udtrykket bliver upræcist og tomt, hvilket giver mange af hans digte et overfladisk præg. En undtagelse danner *Vort Hjem, du danske Jord*, der stammer fra en universitetskantate (1906), den eneste af hans fædrelandssange der har vundet varig popularitet. – R. 1908. □Mal. af L. Find, 1903, skitse af samme. Buste af Ingeborg Plockross Irminger udst. 1906. Mal. af L. Tuxen ca. 1913 (Fr.borg). Karikatur af Ivan Opffer, 1914 (sst.). Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt, 1921 (sst.). Mal. af Henrik Schouboe, 1928. □Foto.

Udg. Udvalgte digte, 1918.

Kilder. Interview i Chr. Rimestad: Digtere i forhør, 1906 101–03. Selvbiografisk i Bogvennen, 1914 35f.; 1915 81f. Nationaltid. 7.7.–8.7.1915. Det langsomme træ, 1928 (erindr.). Breve mellem Viggo Stuckenberg og L. C. N., ved Jørgen Andersen, 1946.

Lit. Harald Nielsen: Af tidens træk, 1909 174–80. Chr. Rimestad: Fra Stuckenberg til Seedorf II, 1923 90–107. Samme i Politiken 12.3.1930. K. K. Nicolaisen i Fyns tid. 14.3.1930. Samme i Ålborg amtstid. 27.10.1941. Jørgen Bukdahl: Det moderne Danmark, 1931 281–84. Aug. F. Schmidt i Dansk udsyn XIX, 1939 458–72. Carsten Nielsen i Berl. tid. 10.12.1944. Fr. v. Jessen: Mit livs egne, hændelser, mennesker IV, 1946 232–46. Niels Jepsen i Vejle amts folkebl. 30.11.1951. B. Rosenkilde Nielsen i Berl. aften 3.8.1955.

Papirer. Breve og manus. i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sven H. Rossel

Nielsen, Laurids, † senest 1553, klosterpior.

N., der havde taget graden som magister artium liberalium, tilhørte helligåndssordenen og nævnes første gang 1499 som deltager i ordenens provinsialkapitel i Fåborg. 1503 blev han prior for helligåndsklostret i Randers, 1504 tillige vikar for den danske ordensprovins. Han synes at have været en betydelig mand og særlig at have interesseret sig for fuldførelsen af Skt. Mortens kirke. Ca. 1517 blev han prior i helligåndsklostret i Ålborg idet han tillige indtil ca. 1520 beholdt prioratet i Randers. Efter en kortere tid at have måttet afgive stillingen som ordensvikar fik

han senere denne værdighed tilbage ca. 1517. Som prior i Ålborg kom N. til at gennemleve en periode der både af indre og ydre grunde blev skæbnsvanger for helligåndsortenen. 1530 måtte han opleve at klosteret i Ålborg blev omdannet til en verdslig stiftelse, og at brødrene på brutal måde blev fordrevet. Selv blev N. 1531 sognepræst i Skagen, men han fastholdt stædigt håbet om at vende tilbage som prior. Endelig lykkedes det ham på den katolsksindede herredag i Kbh. 1533 at få rigsrådet til at genoprette stiftelsen i de gamle former, og i et års tid kunne han selv igen optræde som prior, men 1534 blev han atter fordrevet og klosteret gjort til en borgerlig institution. 1535 fik N. ny beskikkelse som (luthersk) sognepræst i Skagen; her tilbragte han vistnok resten af sit liv og må være død senest 1553. N. var ikke blot en øvet administrator, men en veluddannet mand der havde sans for studier. Herom vidner bl.a. hans indkøb af bøger til helligåndsklosteret i Ålborg; enkelte af disse er endnu bevaret.

Johs. Lindbæk og G. Stemann: De danske helligåndsklostre, 1906 113–18 131–34 204f. Bj. Kornerup og Vilh. Lorenzen: Ålborg stiftshospitals hist., 1931–39.

Bjørn Kornerup*

Nielsen, Lauritz Martin, 1881–1947, overbibliotekar. * 30.4.1881 i Kbh. (Holmens), † 15.7.1947, begr. Ordrup kgd. F: smedemester Hans Morten N. (1841–1906) og Karen Dorthea Hansine Hansen (1850–1930). ~ 1° 3.2.1911 i Kbh. (b.v.) med Kamma Brinkmann, * 5.9.1889 i Kbh. (Trin.), † 28.8.1911 sst., d. af grosserer Clement August B. (1849–1930) og Caroline Mathilde Krogh (1856–1933). ~ 2° 25.9.1915 i Helsingør (b.v.) med Elise Henriette Bræstrup, * 13.5.1892 i Kbh. (Pauls), d. af kaptajn, senere kommandør i søetaten Peter Carl B. (1850–1931) og Harriet Lassen (1868–1959).

N. blev student 1897 fra Efterslægtsselskabets skole og påbegyndte et universitetsstudium inden for filologien. På grund af sygdom måtte han afbryde studiet, og efter en kort tids ansættelse ved Landbohøjskolens bibliotek blev han 1906 knyttet til Det kongelige bibliotek som „ekstraordinær assistent“. Denne midlertidige tilknytning, der 1910 afløstes af fast ansættelse som underbibliotekar, blev afgørende for N.s løbebane idet bibliotekets samlinger bestandigt blev baggrunden for hans højt fortjenstfulde forskning og litterære virksomhed. – N. var i den første menneskealder af sin ansættelse ved biblioteket knyttet til danske afdeling og efter en kort periode at have tjenstgjort ved udenlandske afdeling blev han 1941 leder af håndskriftafdelin-

gen for 1943 at blive udnævnt til overbibliotekar for universitetsbibliotekets humanistiske afdeling, en stilling han varetog til sin død.

Påvirket og tilskyndet af H. O. *Lange blev N. tidligt interesseret i studiet af ældre dansk boghistorie, og efter en række forarbejder i Nordisk tidsskrift för bok- och biblioteksväsen udsendte han 1919 *Dansk Bibliografi 1482–1550* der 1931–33 efterfulgtes af *Dansk Bibliografi 1551–1600*. Heri beskrives efter en i den internationale inkunabelvidenskab udformet og herhjemme indtil da ret ukendt metode alle ældre danske tryk. Værket er et monument i dansk bibliografi og boghistorie og det vil, selv om det vil kunne suppleres med nye titler næppe nogen sinde blive overgået. Det kan fuldt ud måle sig med tilsvarende udenlandske arbejder, og takket være forfatterens imponerende arbejdsevne, stringens og skarpsindighed har det givet ham en varig og fremtrædende plads i dansk nationalbibliografis historie. Bibliografien afrundedes 1935 med et udførligt registerbind, ligesom også det store *Dansk typografisk Atlas 1482–1600* fra 1934 slutter sig nært til bibliografien. Det metodiske grundlag for bibliografien er skildret i hans *Boghistoriske Studier til dansk Bibliografi 1550–1600*, med hvilken han, skønt uden embedseksamen, 1923 erhvervede den filosofiske doktorgrad; den hidtil eneste danske disputats om et boghistorisk emne. I disputatsen og bibliografien bragte N. den typologiske metode i anvendelse, og ved en systematisk og kronologisk ordning af det type- og ornamentmateriale hver trykker anvendte, lykkedes det ham at tids- og stedfæste en række hidtil mangelfuldt eller slet ikke oplyste tryk og indordne hele den ældste danske bogproduktion i faste rammer. Til trods for den store arbejdsbyrde det var at fuldføre de store værker, fik N. også tid til andre bibliografiske arbejder. Således udgav han 1931 *Register til Bibliotheca Danica* (den systematiske fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830), til hvilken han allerede 1914 havde udgivet et supplement, og 1934, i sin egenskab af sekretær for Kommissionen for registrering af litterære kilder til dansk historie, den store *Registrant over Breve fra og til Danske i udenlandske Biblioteker*. Nævnes må også at det, i den korte tid han arbejdede i Det kgl. biblioteks håndskriftafdeling, lykkedes ham at få udgivet den store *Katalog over danske og norske Digteres Originalmanuskripter*, 1943.

Selv om N. var udpræget videnskabsmand, forstod han også at udmønte sin meget omfattende viden i publikationer af mere populært tilsnit og skrevet i en let og ukunstlet stil. Inden for det boghistoriske område kan således nævnes oversigtsværket *Danmarks middelalderlige Haand-*

skrifter, 1937, og den 1941 udgivne *Den danske Bog*, den hidtil største samlede behandling af alle sider af dansk boghistorie fra middelalderen til nutiden. Af mindre boghistoriske arbejder bør nævnes *Rokoko'en i dansk Bogkunst*, 1936 og *Tycho Brahes Bogtrykkeri*, 1946. N. behandlede også ved forskellige lejligheder bibliotekshistorien og udgav 1925 en nyttig oversigt *Danske Stifts- og Skolebiblioteker*. Et særligt studium viede N. de private bibliotekers historie, og han arbejdede i sine sidste år meget intenst med det store værk *Danske Privatbiblioteker gennem Tiderne* der for første gang skulle skildre dansk bibliofilis historie. Desværre blev værket ufuldendt, idet kun første bind omfattende tiden indtil ca. 1700 så dagens lys (1946). – Også forlagshistorie interesserede N., og han udgav 1945 *Gyldendal gennem 175 Aar*, en oversigt over forlagets historie, især set ud fra et boghistorisk synspunkt.

Døden forhindrede ham i at fuldføre udgivelsen af et stort anlagt leksikon, Nordisk Leksikon for Bogvæsen, som han grundlagde sammen med Esli Dansten, og hvoraf kun et par hæfter forelå ved hans død. Også rent biblioteksaktuelle spørgsmål behandlede N., og af særlig karakter er den håndbog han udgav under titlen *Vejledning i Biblioteksbenyttelse og almindelig Bibliografi*, 1931. Bogen var et resultat af de forelæsningsninger han holdt på universitetet for, hvad dengang var noget nyt, at instruere de studerende i brugen af biblioteker og bibliografi som et led i deres studier. Bogen udkom i ny udgave 1943 og var på mange områder en nyskabelse inden for dansk biblioteks litteratur. 1923 udgav N. et debatskrift *Pligtafleveringen til vore Biblioteker*, som forårsagede at han blev medlem af den store bibliotekskommission af 1924. Også organisatoriske forhold interesserede ham, og han var en overgang formand for Bibliotekarsammenslutningen for videnskabelige og faglige biblioteker, og sammen med andre var han med til at stille et radikalt forslag om reform i bibliotekaruddannelsen, et forslag som dog ikke blev realiseret.

N.s imponerende arbejdssevne og hans vidtspændende interesser kom til udtryk i bogen *Herman Bangs Vandreaar* og biografien om *Holger Drachmann* fra henholdsvis 1918 og 1942. Til N.s ovennævnte videnskabelige og litterære produktion kan føjes en lang række artikler i tidskrifter, samleværker m. v. – Hele N.s væsen bar præg af værdighed og rankhed og af en bunden varme som de, der ikke kendte ham, kunne udlægge som kølighed og tillukkethed. Hans personlighed og indsats aftvang respekt i alle kredse han kom i berøring med, og han blev kendt langt ud over landets grænser. N. vil altid stå som en af de mest markante skikkelser i dansk viden-

skabeligt biblioteksvæsen i første halvdel af 1900-tallet. – R. 1939. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 110f. – Carl Dumreicher i *Bogvennen* 2. r. II 1946, 1947 107–15. Samme i *Bogens verden* XXIX, s.å. 189–91. Isak Collijn i *Nord. t. for bok- och biblioteksväsen* XXXIV, Upps. s.å. 193–95. H. Topsøe-Jensen i *Beretn. om rigsbibliotekarembetet 1943–47, 1952* 103–18 (heri bibliografi).

Palle Birkelund

Nielsen, Carl Henrik Ludolf, 1876–1939, komponist. * 29.1.1876 i Nørre Tvede ved Næstved, † 16.10.1939 i Hellerup, begr. sst. F: gårdejer Hans N. (1839–1920) og Mette Kirstine Nielsen (1839–1920). ~ 13.11.1907 i Ordrup med Ellen Anna (Paul-)Petersen, * 16.12.1871 i Kbh. (Johs.), † 24.1.1952 i Helleruplund, d. af gymnastiklærer, senere krigsassessor Paul *P. (1845–1906) og Anna M. S. V. Restorff (1845–1924). Efter en første undervisning hos spillelærere i Næstved fik N. først koncertmester L. *Holm som lærer i violin, kom senere som stipendiat på konservatoriet til at studere hos Vald. *Tofte, Alb. Orth og J. D. *Bondesen og fik således sit naturlige talent både som komponist og musiker behørigt skolet. Efter konservatorietiden fik han ansættelse som solobratschist i Tivolis koncertsal og ved palækoncerterne, blev medlem af Bjørvig-kvartetten, optrådte som solospiller på viola d'amore, blev vikarierende dirigent for Joachim *Andersen, dirigent i koncertforeningen Euphrosyne og havde i de senere år ansættelse ved Statsradiofonien.

Mens N.s livsgang således er fattig på biografiske data, udfoldede han gennem årene en omfangsrig og værdifuld virksomhed som komponist. Han arbejdede med alle musikkens former. Han debuterede 1899 med en strygekvartet i A-Dur, senere fulgt af kvartetterne op.5 i c-mol og op.41 i C-Dur, alle trykt og jævnlgt opført, også i udlandet. N.å. (1900) følger den symfoniske digtning *Regnar Lodbrog* der sammen med op.34 *Danmark*, stemningsbillede for orkester med slutningskor, 1914, koncertouverturen *Hjortholm* op.53, 1923 og de store korværker *Dronning Margrethe* op.50, 1919 og *Valdemars-taarnet* op.39, 1920, giver udtryk for den nationale idealisme som er stærkt element i N.s kunstnergerning. Ved siden af denne udpræget romantiske musiknationalisme der også – som i den 3. strygekvartet – kan gøre tematisk brug af gammel dansk spillemandsmusik, finder man ofte en tilbøjelighed til orientalismer i N.s musik; mest karakteristisk i så henseende er balletten *Lackschmi* (Det kgl. teater 1922). En anden og større ballet *Rejseskammeraten*, 1928 blev ikke

opført. Af N.s tre operaer spillede Det kgl. teater 1915 operaen *Isabella* som høstede megen anerkendelse, navnlig for sin balletmusik, mens *Uhret* og *Lola* ikke nåede til opførelse. I de senere år blev N.s evner til at skrive en dramatisk og illustrerende musik gentagne gange taget i brug af Statsradiofonien hvor han komponerede undertiden meget omfattende musik til hørespilsudsendelserne. N. har skrevet tre store symfonier i h-mol op.3 (1903), E-Dur op.19 (1909) og C-Dur op.32 (1913), bredt opbyggede, noget tunge værker der fremragende udnytter det store romantiske orkestres klang, men med nogen tilbøjelighed til filosofisk præget programmusik. Denne tendens hos N. fandt sit markanteste udtryk i korværket *Babelstaærnet* op.35, 1914, med tekst af Gyrithe Lemche. Desuden har N. skrevet et meget stort antal sange, hvoraf adskillige har nået stor udbredelse, og hvor han med held har fundet et personligt udtryk inden for den skole i den danske romanceskunst hvor han stilistisk på afgørende vis hører hjemme; endvidere tolv korsange og nogen klaver- og orgelmusik. 1907 vandt N. prisen i en af Asger Hamerik udskreven konkurrence med sin koncertouverture op.13; s.å. fik han det Anckerske legat og besøgte på sin studierejse Tyskland, Østrig og Italien. □ Relief af Einar Jónsson. Foto.

Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 2. udg. 1917 236–45. G. Hetsch i Nordens musik I, 1919–20, tekstbilag 49f. Dansk musik t. XIV, 1939 210–13. Politiken 18.10. s.å.

Richard Hove*

Nielsen, Ludvig Valdemar, 1857–1931, læge. * 22.4.1857 i Kbh. (Frue), † 25.11.1931 sst., urne på Bispebjerg. F: styrmand Carl Vilhelm Frederiksen og Lovise (kaldet Laura) Cathrine Frederikke Krieger (1832–1906, ~ 1° 1858 med blikenslagermester Viggo Balduin Emil Simonsen, 1822–95 (~ 2° 1874 med Christiane Dorothea Ostwald, 1823–90), ~ 2° 1863 med politiassistent, senere politiinspektør Just Peter N., 1827–66, ~ 3° 1870 med departementsdirektør i marineministeriet Ludvig Christian Tuxen, 1822–87). ~ 1° 11.1.1884 i Kbh. (Helligg.) med Anna Christiane Betty Stockmarr, * 13.12.1857 i Kbh. (Slotsk.), † 21.3.1944 sst. (Østervold), d. af musiker, senere kgl. kapelmusikus Carl Johan Ludvig S. (1823–95) og Hansine Christine Juliane Marie Hansen Hjelm (1829–1920). Ægteskabet opløst. ~ 2° 20.3.1907 i Kbh. med Harriet Knudtzon, * 16.2.1855 i Kbh. (Garn.), † 24.5.1927 sst., d. af grosserer P. C. *K. (1789–1864) og Lucinde Gottschalk (1818–88).

Efter først at have betrådt søofficersvejen brød N. af og tog 1875 studentereksamen og 1883 den

medicinske embedseksamen. Han blev straks amanuensis hos Rudolph Bergh og fortsatte hermed til 1906 og var således fra første færd under dermato-venerologisk indflydelse. Efter nogle kandidatår blev han reservelæge, først et par år under Alexander Haslund, dernæst 1890–95 på Vestre hospital. 1892 tog han doktorgraden på en afhandling om psoriasis der kort efter udkom i en engelsk udgave; for øvrigt forblev dette hans eneste større arbejde, hvorimod der fulgte talrige mindre artikler. – 1903–29 var N. Frbg. hospitals dermato-venerologiske afdelings mønsterværdige leder, omsorgsfuld for god tone og human behandling, afholdt af patienter og underordnede. Han var et ordensmenneske, myndig og retlinet af karakter, samt interesseret i enhver ung dermatologs stræben. Hans grundige analyse og beskrivelse af hvert enkelt element ved hudsygdomme, forenet med klart overblik over totalbilledet gjorde ham til en fortrinlig lærer i praktisk dermatologi og skaffede ham mange elever, ikke blot på hospitalet, men også på Kbh.s poliklinik hvor han var afdelingslæge længere end nogen anden, 1891–1918, og kun nødvendig svigtede sin mødepligt. Som ung læge mistede han sit ene øje, smittet under behandlingen af en venerisk kvinde. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1892 114f. – Ugeskr. for læger XCIII, 1931 1208. Harald Bos i Hospitalstid. LXXIV, s.å. 1203f.

Axel Hansen*

Nielsen, Michael Cosmos Bornemann, 1847–1930, minister, præst. * 8.11.1847 i Langebæk ved Kalvehave, † 6.7.1930 på Frbg., urne på Solbjerg kgd. F: provst Carl N. (1805–84) og Eleonore Jacobine Amalie Holm (1807–84). ~ 11.8.1876 i Vordingborg med Ane Caroline Emilie Teisen, * 25.3.1854 på Rosenfeld, † 21.3.1937 på Frbg., d. af godsforvalter Hans T. (1808–84) og Henriette Marie Margrethe Theisen (1827–1918). – Far til Carl Henrik Langebæk. Bror til Emil *N.

N. blev student 1866 fra Nykøbing F., studerede teologi, var ved landvæsen 1869–71 og blev cand.teol. 1875, kapellan hos faderen i Kalvehave s.å., sognepræst i Elling og Tolne i Vendsyssel 1880, provst i Horne herred 1884, sognepræst i Nysted 1887, i Vemmelev og Hemmeshøj 1897, provst i Slagelse herred 1905 og tog sin afsked 1909. Kirkeligt stod N. det grundtvigske livssyn nær og gjorde sig afholdt i de sogne hvor han virkede. Politisk var han tidligt venstremand, stillede sig 1890 til folketinget i Slagelse og var valgt 1892–98 i Bogense som forhandlende venstremand. Han tog livligt del i debatten, især om skolesager, tog ofte særstandpunkter og kom i

flere tilfælde i modsætning til sine gruppefæller, således på seminarie- og højskolelovene. Han følte sig efterhånden hjemløs i partiet og undlod at stille sig 1898. I de følgende år nærmede han sig venstrereformpartiet og fra 1905 de radikale og stillede sig 1909 i Ruds Vedby som radikal løsgænger. På C. Th. Zahles opfordring indtrådte han som kultusminister i det første radikale ministerium 1909–10. Han ophævede det fra provisorietiden endnu bestående mundkurvcirkulære der forbød lærerne at udtale sig politisk. Da forslag om udvidede beføjelser til menighedsråd strandede i landstinget dec. 1909 fordi højre krævede gennemførelse af en kirkeforfatning samtidig, og da loven om menighedsråd udløb med årets udgang, gennemførte N. administrativt ved cirkulærer at menighederne fik indflydelse på præstevalg hvad senere skulle følges op med lovgivning. Højre og J. C. Christensen angreb fremgangsmåden, men N. fik støtte fra grundtvigske højskolefolk. Ved valget 1910 stillede han sig i Frederikshavnkredsen, men opnåede ikke valg. 1913 afslog han opstilling. 1911–27 var han præst ved det Harboeske enkefruekloster, 1914–18 medlem af bestyrelsen for blindeinstituttet og 1914–24 formand for den sjællandske åndssvageanstalt. – R. 1894. □Tegn. af Otto Christensen, 1927. Foto.

Slægten fra Langebæk præstegård, udg. C. H. Langebæk, 1919–27. Politikens mag. 5.11.1927. Politiken 9.7.1930. Sorø amtstid. 7.11.1927 og 9.7.1930. C. H. Langebæk i Præstegårdsliv, red. Ernst Fr. Hansen II, 1950 174–99. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Nielsen, Mads, 1879–1958, apoteker, forfatter. * 27.2.1879 i Langå sg., Viborg amt, † 8.12.1958 i Åbyhøj, urne på Kolding søndre kgd. F: gård-ejer Christen Nielsen (Bonde) (1853–1922) og Nielsine Madsdatter (1854–1921). ~ 1.8.1906 i Fredensborg med Henriette Klingberg, * 30.9.1881 i Fredensborg, † 26.7.1952 i Kolding, d. af dyrlæge Christian K. (1840–1926) og Henriette Vilhelmine Dorothea Russell (1840–1910). N. tog 4. klasses hovedeksamen fra Randers hvorefter han blev discipel på Harning apotek og cand.pharm. 1904. Efter at have været kandidat forskellige steder blev han apoteker i Vester Skerninge 1931, 1943–53 i Kolding. Han debuterede 1910 med *Vej og Stri*, en digtsamling der er inspireret af digterens nationale sindelag og følsomme natursans og bl.a. indeholder digte til Sønderjylland og små kønne naturstemninger. Derefter fulgte en lang række digte, hvorimellem kan nævnes *Dansk Sommer*, 1911, *De glade i*

Landet, 1914, *Paa Kirkesti*, 1917, *Siger Gladensvends Sange*, 1930, *Hjemmene synger*, 1936, *I Danmark*, 1940, *Hører du Vejenes Stemme*, 1946, *Min barndoms jul*, 1958, og i de senere år dialekt-digte, senest *Fromm Folk å verdslø Folk*, 1957 og efter N.s død *Flie Slavs Folk å Godtfolk*, 1959. Betegnende for disse digte er deres forfatters fortrolighed med dansk natur gennem skiftende vejr og årstider og med dansk folkeliv og -sprog gennem tiderne. Han gik ofte ud fra de gamle jyske gårde, hvorfra hans slægt stammede, og endte med en stilfærdig hyldelse til Danmark, således at mange af hans digte fik karakter af en national opsang. Hertil kommer den religiøse grundtone der fandt et stadig enklere og indligere udtryk gennem årene og skaffede N.s arbejder overordentlig udbredelse inden for den kristelige ungdomsbewægelse, hvor hans sange hører til de hyppigst sungne. Skønt N.s verskunst er meget traditionel og savner egentlig poetisk løftelse, er den sympatisk. Den nåede et bredt publikum ved sin evne til at tale jævnt om det høje. Sideløbende udsendte N. en del prosasamlinger i samme sympatiske, jævne tone, fra *Vær modig* – *En Hilsen til dansk Ungdom*, 1916, *Breve fra Græsteskanten*, 1923 til den hyggelige lille erindringsbog *Den gamle apoteker fortæller*, 1956 som giver fornøjelige miljøbilleder og kurios apotekerkulturhistorie. □Foto.

M. N.: *Den gamle apoteker fortæller*, 1956 (selvbiogr.). – Karl Christensen: *Hvor fremtiden gror*, 1911 50–60. Sv. Rehling i *De unges blad* 15.2.1929. Gunnar Engberg sst. 1.10.1935. Chr. Ludwigs i *De unges julebog* 1930 71–80. Emil Larsen i *Berl. tid.* 29.3.1931 og *Alborg stiftstid.* 7.7.1935. E. Dam og Aage Schæffer: *De danske apotekers hist.* III, 1933 502–04. Aage Falk Hansen i *Berl. tid.* 5.3.1939.

Erland Munch-Petersen (Peder Hesselaar)

Nielsen, Maria, 1882–1931, rektor. * 20.9.1882 i Vemmetofte, † 11.9.1931 i Kbh., begr. Vemmetofte kgd. F: klosterlæge Rudolf Rasmus N. (1842–97) og Amalia Marie Schindel (1845–1922). Ugift.

N. blev student 1904 (privat dimetteret) og læste historie med latin og engelsk som bifag. Hun tog skoleembedseksamen 1910 og fortsatte med at arbejde videnskabeligt samtidig med at hun måtte undervise på forskellige pigeskoler som N. Zahles, Marie Kruses og Laura Engelhardts. 1912 fik hun universitetets guldmedalje for besvarelse af den historiske opgave for 1910/11 om de ikke-nordiske landes deltagelse i handelen på Nord- og Østersøen i 15- og 1600-tallet. Efterhånden optog skolearbejdet hende dog helt, og da Engelhardts pigeskole 1919 blev overtaget af Kbh.s kommune udnævntes hun til rektor og skolen fik navnet Rysensteen gymnasium. Hun

havde også som skoleleder store evner og forstod på fremragende måde at varetage sit nye hvervs såvel administrative som menneskelige sider. 1917–19 havde hun været medlem af Privatskolens lærerforenings bestyrelse, nu fortsatte hun i de kommunale gymnasieskolars lærerforenings bestyrelse 1919–21 samt 1923. Som lærer i historie og oldtidskundskab var hun blandt pionerne for at fremme elevernes selvstændige indsats ved at bringe kildekrifter og billedstof ind i undervisningen, ligesom hun lagde vægt på en mere moderne indstilling til kultur- og samfundshistorie. Hun ønskede i undervisningen at begrænse hukommelsesstoffet til fordel for det selvstændige arbejde, og derfor fik hun på sin skole indrettet et særligt humanistisk laboratorium med alle fornødne hjælpemidler som bl.a. håndbøger og lysbilledapparat. Hvordan det egentlige læreogsstof kunne koncentreret og gøres lettere tilgængeligt gennem rigtigt valgt billedstof viste hun i sin *Lærebog i Nordens Historie for Gymnasiet* I–II, 1929–30, og heri sørgede hun også for at få de seneste resultater af den historiske forskning med, ligesom hovedvægten blev flyttet fra ældre tiders historie til den nyeste. Sin store interesse for den historiske viden-skab bevarede hun og fulgte med i dens udvikling såvel her i landet som internationalt. Også Folkeforbundets arbejde og dets forsøg på at skabe en international retsorden optog hende stærkt, og personlig fik hun indblik i det ved i en periode at være med ved møderne og arbejdet i Genève. Sine erfaringer herfra inddrog hun i sin undervisning i samfundslære. Herhjemme var N. blandt initiativtagerne til stiftelsen af Historielærereforeningen og hun blev dens første formand. Desuden var hun medlem af bestyrelsen for Pædagogisk selskab og af redaktionen for Vor Ungdom samt en periode formand for skolescenen.

Personlig præget af fasthed og retsind ledede hun sin skole så der skabtes tryghed og harmoni for både lærere og elever. De økonomisk svagt stillede elever hjalp hun på forskellig måde, og hun fik oprettet Rysensteen gymnasiums sommerhus hvor skolens gymnasiaster kunne få gratis eller billigt ferieophold. N.s demokratiske indstilling gav sig udtryk i vellykkede forsøg på at lade eleverne organisere sig og få et vist selvstyre, så de kunne blive indstillede på at tage del i samfundslivet. – I foreningen Kvindelige akademikere rejste hun 1929 spørgsmålet om de kvindelige students alt for ofte elendige boligforhold med det resultat at organisationen lejede et par store lejligheder i Ny Vestergade 7 og her i dec. 1929 åbnede „Det lille akademikerhjem“ med plads til godt en halv snes studenter.

Dr.med. Eli *Møller havde da i længere tid syslet med lignende tanker, og en koordination førte 1932 til at Kvinderegensen stod klar til at modtage sine første beboere, heriblandt syv fra Ny Vestergade. Dette nåede N. ikke at opleve, men hun var i opførelseskomiteen i høj grad med til at præge retningslinjerne for Kvinderegensens interne administration og tilrettelæggelsen af rammerne for beboernes daglige tilværelse. □Foto.

Karen Bagge i Bog og nål XXXVIII, 1931 100–02. Hans Kyrrer i Vor ungdom, s.å., 193f. Aslaug Møller i Berl. tid. 11.9.s.å. Th. Hauch-Fausbøll sst. 12.9.s.å.

Inga Dahlsgård (Aagot Lading)

Nielsen, Marie Sofie, 1875–1951, politiker, lærer. * 23.12.1875 i Nørre Herlev, † 4.4.1951 i Lunde-hus sg., Kbh., begr. Nørre Herlev kgd. F: husmand Peder N. (1836–1910) og Ane Marie Tyge-sen (1839–1921). Ugift.

N. voksede op i et husmandshjem i Nordsjælland. Som 14-årig kom hun ud at tjene, fra sit 25. til sit 28. år levede hun af vask og rengøring for andre. 1904 kom hun på Femmers kvindeseminarium hvor hun for sine opsparede midler gennemførte lærerstudiet. 1908 tog hun lærereksamen og blev ansat ved Frederiksberg skolevæsen. 1912 supplerede hun sin uddannelse med en faglærereksamen i historie med speciale i det tyske socialdemokratiske historie. Under sin lærergering var hun medlem af Frederiksberg værgeråd og tilsynsværge for forsømte børn.

N. indmeldte sig 1908 i Socialdemokratisk ungdoms forbund (SUF) og vistnok næsten samtidig i socialdemokratiet. Hun placerede sig fra begyndelsen på partiets venstrefløj og var i de første år især aktiv i ungdomsbewægelsen hvor hun en overgang var redaktør af SUFs blad Fremad. I diskussionsklubben Karl Marx skoledes hun i marxismen i den udformning som herhjemme repræsenteredes af Gustav *Bang. Ved hovedbestyrelsesvalget på partikongressen 1915 valgtes N. som suppleant for Gerson *Trier. Da denne 1916 i protest mod „Natkongressens“ beslutning om at lade Th. Stauning indtræde som kontrolminister i den radikale regering udmeldte sig af partiet, indtog N. hans plads på trods af, at hun delte Triers skepsis over for partiledelsens politik. I de følgende år radikaliseredes N.s kritik af socialdemokratiets borgfredspolitik, bl.a. under indtryk af den forstærkede venstreopposition herhjemme, af kontakter med internationale, særlig svenske, revolutionære kredse i Zimmerwaldbewægelsen og særlig af den russiske revolution 1917. I erkendelse af at venstrefløjene ikke kunne vinde indflydelse på socialdemokratiets politik, brød N. i marts 1918 med partiet og SUF

og stiftede kort efter sammen med en lille gruppe revolutionære arbejdere socialistisk arbejderparti (SAP). I oktober fik hun orlov fra skolevæsenet for at blive redaktør af partiets blad *Klassekampen* hvor hun blev den flittigste og skarpeste pennefører for en revolutionær, rådssocialistisk politik. Men allerede i november blev hun som en udløber af periodens mange strejker og militante demonstrationer arresteret for nogle artikler i bladet. Efter et halvt års varetægtsfængsel idømtes hun sammen med en række af de øvrige revolutionære ledere 18 måneders forbedringshus, en dom der i december 1919 af højesteret ændredes til seks måneders fængsel. Som følge af dommen blev N. 1920 afskediget fra skolevæsenet uden pension. Hun ernærede sig størstedelen af livet derefter som kontorist i sygekassen Fremad. 1924 gengav Nina *Bang* hende ret til at søge stilling i skolevæsenet, hvilket N. afviste. Derimod tog hun 1929 imod F. J. *Borgbjergs* initiativ til at skaffe en pension direkte over finansloven. N. blev 1920 løsladt i forbindelse med den generelle amnesti for politiske fanger ved afviklingen af påskekrisen. Kort efter udgav hun pjecen *Er Danmark modent for Socialisering?* der indeholdt en strategi for socialisme i Danmark baseret på rådsstyre. Efter SAPs opløsning 1919 indmeldte N. sig i Fagoppositionens sammenslutning. I august 1920 deltog hun i Kominterns 2. kongres som repræsentant for Kommunistisk lærerklub. Hun arbejdede bl.a. sammen med Martin *Andersen Nexø* ihærdigt for en sammenslutning af de revolutionære grupper og partier i et kommunistisk parti. Det virkeliggjordes med dannelsen af Danmarks kommunistiske føderation 1921. Under de følgende års brogede og splittede partiforhold blev N. først ekskluderet, siden 1923 genoptaget i det nu samlede DKP. I 1920erne deltog N. i fagligt organiseringsarbejde, dels i partiregi, dels i samarbejde med den partiet nærtstående organisation, Fagklubbernes samvirke. N.s vigtigste indsats var dog på det kvindepolitiske område. I begyndelsen af 1920erne havde hun deltaget i internationalt socialistisk kvindearbejde. 1925 dannede hun sammen med en oppositionsgruppe i Kvindeligt arbejderforbund Arbejderkvindernes oplysningsforbund der udgav *Kvindernes Oplysningsblad* (1925–34) med N. som redaktør. Her behandledes faglige, kvindepolitiske og seksualpolitiske spørgsmål med krav om fri abort og seksualoplysning i skolerne. Hun forblev en drivende kraft i AO, skønt hun 1929 blev ekskluderet af DKP for at have forsvaret Lev *Trótskij*. 1932 blev hun genoptaget i partiet, og kvindepolitikken blev underlagt dettes politiske hovedlinje. 1936 ekskluderedes N. for

trede gang af DKP, officielt igen for trotskisme, men reelt på grund af sin kritik af et forslag til ny seksuallov i Sovjetunionen og af de just indledte Moskvaprocesser. Kort efter udgav hun pjecen *Kampen om Troitzki*, 1937. Resten af sit liv havde N. i den udstrækning sygdom tillod det kontakt og samarbejde med mindre socialistiske grupper, hvoraf nogle af trotskistisk observans. – N.s liv blev bestemt af hendes ubestikkelige socialistiske engagement der ofte vanskeliggjorde hendes forhold til (parti)organisering og medførte store personlige omkostninger. Både gennem sin revolutionære holdning og sit kvindepolitiske pionerarbejde har hun spillet en betydelig rolle som historiske forbillende for de seneste årtiers venstrefløjsbevægelser. □ Foto.

Interview i Socialdemokraten 17.12.1950. – Morten Thing i M. N.: *Revolution*, 1975 7–19. Samme i Årbog for arbejderbevægelsens hist. V, 1975 5–57. – Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark.

Niels Finn Christiansen

Nielsen, Niels Marius August, 1875–1958, veterinær. * 18.8.1875 i Kertinge, † 29.10.1958 i Kbh. (Frihavns), urne på Bispebjerg. F: skræddermester Anders N. (1848–1912) og Mette Marie Hansen (1844–1917). ~ 14.2.1901 i Esbjerg med Agnes Jespersen, * 19.9.1876 i Kbh. (Johs.), † 12.6.1961 i Kbh. (Frihavns), d. af fuldmægtig, cand.jur., senere byfoged i Esbjerg, etatsråd Sophus Severin J. (1845–1915, ~ 2° 1897 med Justine Hvalsøe, 1871–1925) og Caroline Sørine Frederikke Jørgensen (1846–83).

Efter dyrlægeeksamen 1895 og et par års assistenttid ved landbohøjskolens patologisk-anatomiske afdeling og stationære klinik for mindre husdyr søgte N. 1898 ind i hæren som reserve-dyrlæge. To år senere blev han ansat som korpsdyrlæge, først ved gardehusarregimentet, senere ved 1. feltartilleriregiment, og blev 1908 overdyrlæge og tjenstgørende ved dyrlægekorps. 1908–20 virkede han tillige som lærer ved underdyrlægeskolen, 1907–31 ved rideskolen. 1923 opgav han sin militære embedsgerning for at overtage lektoratet i veterinær retslære ved veterinær- og landbohøjskolen (indtil 1945) og stillingen som politidylæge i Kbh. Siden 1920 havde N. været konstitueret i denne gerning, men også på anden måde havde han været knyttet til højskolen; 1904 og 1913–16 holdt han forelæsninger over beslaglære og anatomi for veterinær- og landbrugsstuderende, fungerede tillige som censor ved veterinæreksamen 1900–20 og var 1945–47 konstitueret professor i veterinær retsmedicin. I en lang årrække havde han desuden en betydelig privatpraksis i Kbh. N.s livsgerning har således formet sig meget forskelligartet, men in-

den for hvert område har han stræbt at nyttiggøre sine erfaringer gennem en betydelig litterær produktion. Et meget anerkendt arbejde var hans *Histologiske Undersøgelser af tilbageholdte Testes hos Klaphingsten* (i Maanedsskrift for Dyr læger XVII, 1905–06); disse mikroskopisk-anatomiske undersøgelser klarlagde på grundlag af et stort materiale det patologisk-histologiske billede og fastslog bl.a., at de i abdomen og canalis inguinalis tilbageholdte testes i alle forhold er analoge og ikke producerer spermatozoer, og hvad sædepithelet angår ikke når ud over det embryonale trin. I Maanedsskrift for Dyr læger XXXV, 1923–24 og XLIV, 1932–33 har N. redegjort for sine studier over sommersår (dermatitis granulosa) hos hesten med påvisning af Habronema-arter her i landet. I sin *Vejledning i Veterinær Retslære* I–II, 1928–32 (bd. I 3. udg. 1956) har N. givet en håndbog der ikke blot er en skattekam for de studerende, men også er en stærkt benyttet fagbog blandt praktiserende dyr læger. 1933–55 var N. medlem af Det veterinære sundhedsråd og forfattede en oversigt over rådets historie 1851–1936 (Maanedsskrift for Dyr læger XLVIII, 1936–37). N. har haft talrige formands- og bestyrelsesposter i faglige institutioner: Dyr lægeforeningens voldgiftsret 1918–24, Fond af 13. juli 1873 til veterinærvidenskabens fremme 1920–30, Militærdyr lægeforeningen 1922–23, Dyr lægernes begravelseskasse 1912–23, 1938 medlem af den stående voldgiftsdomstol i tvistighederne ang. handel med hustyr for staden Kbh., æresmedlem af Houston Vet. Med. Assoc., Texas, USA, 1938, af den norske veterinærforening, 1938 (1953 samme forenings fortjenstmedalje). – R. 1920. DM. 1937. □Foto.

H. C. Bendixen i Den kgl. veterinær- og landbohejskoles årsskr. 1959 98–101. Veterinærhist. årbog XXI, 1961 15f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Ivan Katić (Hj. Friis)

Nielsen, Marius, * 1903, fysiolog. * 14.9.1903 i Voldby, Kauslunde. F: gårdejer Rasmus N. (1866–1941) og Rasmine Rasmussen (1868–1957). ~ 12.8.1934 i Søllerød k. med Karen Gry, * 9.5.1912 i Kbh., d. af herreekviperingshandler Alfred G. (1874–1938) og Agnes Bahr (1886–1971).

N. blev student i Fredericia 1924 og cand. mag. 1931 i fagene naturhistorie og geografi. 1936 blev han dr.phil. på en afhandling om menneskets åndedrætsregulering, *Untersuchungen über die Atemregulation beim Menschen*. Fra da af var alt hans arbejde helliget forskellige sider af menneskets fysiologi, og han indledte et nært samarbejde med forskere på gymnastikteoretisk laboratorium i Kbh. Dette samarbejde resulterede

bl.a. i to års studieophold i USA på Yale- og Harvarduniversiteterne 1938 og 39. 1941 blev han tilknyttet Kbh.s univ.s zoofysiologiske laboratorium som fast videnskabelig medarbejder, senere amanuensis 1946 og 1958 afdelingsleder sst. 1961–64 var han lektor ved universitetet og efter et år som konstitueret professor i legemsøvelsernes teori (1964) overtog han året efter professoratet og hermed hele undervisningen i fysiologi for de hovedfagstuderende med faget legemsøvelser ved Kbh.s univ. Forskningen i menneskets arbejdsfysiologi havde indtil da foregået på både zoofysiologisk og gymnastikteoretisk laboratorium, men på N.s initiativ blev disse nu slået sammen således at al forskningen kom til at henhøre under gymnastikteoretisk laboratorium A og B. 1972 tog han sin afsked som professor men virkede indtil 1976 som lærer på Teilmanns kursus (nu Skolen for fysioterapeuter). Som videnskabsmand har N. bidraget med en lang række banebrydende afhandlinger inden for muskel- og arbejdsfysiologiens område. Fra midten af 1930'erne og helt frem til slutningen af 1960'erne blev disse afhandlinger oftest udarbejdet i nært samarbejde med Erling *Asmussen. Det gennemgående tema for deres arbejder var at undersøge den menneskelige kredsløbs- og åndedrætsregulering under varierende ydre betingelser, og det er især resultaterne af disse undersøgelser som har bragt dem begge international anerkendelse. Sammen skrev de *Lærebog i menneskets fysiologi*. 1948 (7. udg. 1979) – en bog der hurtigt vandt indpas som obligatorisk pensum ved både universitetsuddannelsen og uddannelsen for fysioterapeuter. N. har desuden bidraget med adskillige artikler i diverse fagbøger og -tidsskrifter. – 1979 fik N. tildelt Det kgl. danske videnskabernes selskabs guldmedalje. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1936 167f.

Leif Vangdrup

Nielsen, Martin, 1900–62, politiker, redaktør. * 12.2.1900 i Gødvad sg., † 16.12.1962 i Kbh. (Tagensbo sg.), urne på Bispebjerg kgd. F: husmand, senere arbejdsmand Søren Peter N. (1868–1943) og Ane Kristine Johansen (1868–1945). ~ 21.3.1934 i Kbh. (b.v.) med Agnes Dora Seligmann, * 29.12.1904 i Kbh., d. af handelsrejsende William S. (1844–1917) og Anna Marie Nielsen (1861–1938).

N. kom fra landproletariatet, blev tjenestdreng efter landsbyskolen og var mejerielev 1915–18. Han arbejdede på fabrik og ved landbrug, indtil han 1925 blev sekretær i DKP (Danmarks kom-

munistiske parti). 1928–30 var han på studieophold og rejser i Sovjetunionen, og efter hjemkomsten blev han 1931 forretningsfører for Arbejderbladet, 1934 dennes redaktør. N. var opstillet som folketingskandidat for sit parti ved alle valg fra og med 1926 (bortset fra 1929 da han var i USSR), og han blev valgt 1939, da DKP for første gang fik et mandat i Kbh.s amtskreds. I de to år, der blev N. beskåret i folketinget i denne omgang, gjorde han sig ikke særlig bemærket ved siden af Aksel *Larsen og Alfred *Jensen, men tog sig først og fremmest af avisens redaktion. – Som for DKP som helhed blev den 22.6.1941 skelsættende for N. Han var den eneste af de tre folketingsmænd der blev arresteret med det samme, og han var fange i næsten fire år – i Vestre fængsel, Horserødlejren, Gestapos fængsel og sidst koncentrationslejren Stutthof ved Danzig (Gdansk). Han har i flere bøger, *Rapport fra Stutthof*, 1947 (5. udg. 1979), *Undervejs mod Livet*, 1948 (nyt opl. 1979), skildret disse strenge oplevelser og med forståelig bitterhed anklaget de danske myndigheder for deres behandling af kommunisterne.

Efter befrielsen blev de tre kommunister der var valgt 1939 ved en foreløbig, senere bekræftet, lov gjort til medlemmer af folketinget indtil næste valg, og efter at N., der var blevet befriet af sovjethæren, den 30.5.1945 var vendt tilbage til Danmark, genoptog han efter yderligere en måneds sygeorlov sit folketingsarbejde. Dette prægedes af retsopgøret, og N. kom med stærke angreb på de gamle politikere og justitsministeriet. Han blev medlem af de parlamentariske kommissioner I og II og udfoldede en energisk virksomhed ved kommissionernes afhøringer, navnlig om ansvaret for kommunistloven og behandlingen af de internerede kommunister, i mindre omfang og med mindre slagkraft i forbindelse med besættelsestidens senere del som han kun kunne kende på anden hånd (s.m. Hans Kirk: *Processen mod Scavenius*, 1946). Ved nedsættelsen af den parlamentariske kommission III 1948 foreslog DKP med N. i spidsen, at man i stedet burde lade den hidtidige kommission færdiggøre arbejdet eller subsidiært optage personer udpeget af frihedsrådet i en ny kommission, idet N. mente at der var fare for, at de gamle partiers repræsentanter ville forsinke arbejdet. Forslagene blev forkastet, og DKP nægtede herefter at indtræde i de parlamentariske kommissioner III og IV, som ikke mindst N. angreb stærkt. N. genvalgtes 1945 og 1947, men opstillede ikke senere, og helligede sig herefter arbejdet ved Land og Folk som han var ansvarshavende redaktør for 1955–60, samt partiarbejdet. Han fortsatte sit opgør med besættelsestidens ansvarlige og gjorde

sig til talerør for påstandene om den skæve våbenfordeling til ugunst for de kommunistiske modstandsgrupper. Debatten herom førte til meget omtalte retssager, hvor dommene gik N. imod. – De tunge fængselsår og det bitre opgør sled hårdt på N. der allerede i sine sidste folketingsår havde en række sygdomsperioder, heraf nogle med lang orlov fra tinget. □Foto.

M. N.: Rapport fra Stutthof, 1947 (5. udg. 1979). Samme: Min livshist., 1955. Beretn. til folketinget afgivet af den 1945 nedsatte kommission i henhold til grundlovens § 45 [Den parlamentariske kommission] I–XIV, 1945–58. – Land og folk 17.12.1962. Hans Scherfig sst. 19.12.s.å. Gunnar Nielsen i Politiken 17.12.s.å.

Poul Dam

Nielsen, Martinius (ved dåben Martinus) Valdemar, 1859–1928, skuespiller, teaterdirektør. * 23.1.1859 i Kbh. (Helligg.), † 10.7.1928 i Fredensborg, begr. i Kbh. (Vestre). F: lysestøber, købmand Christian N. (1821–90) og Kirstine Marie Petersen (1828–86). ~ 31.5.1884 i Hvidovre med skuespiller Oda Lars(s)en (Oda *N.), * 7.8.1851 i Libaus havn om bord på briggen Molodez, † 11.9.1936 i Skodsborg, d. af skibsfører, senere reder og dansk vicekonsul i Malmö Jens L. (1820–85) og Caresia Møller (1822–74). – Far til Kay *N.

N. hørte ligesom Karl *Mantzius og Poul *Nielsen til de unge akademikere der omkring 1880 spillede komedie på hofteatret ved Christiansborg, efter at han 1878 var blevet student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1879 tog han filosofikum hos sin farbror, professor Rasmus *Nielsen og sluttede sig til kredsen omkring Herman *Bang der instruerede ham til hans debut 6.11.1880 som Aage i *Mester og Lærling* på Casino hvor han allerede 7.9.s.å. havde optrådt første gang i en mindre rolle, Balder i *I fremmed Jordbund*. Den kønne, indtagende unge mand med den kraftige røst brød ikke straks igennem; han savnede tilstrækkelig sangstemme og musikalitet, vigtige egenskaber for denne scene, men han fandt sin hustru, Casinos primadonna, og fulgte hende 1884 til Dagmar-teatret og derfra 1886 til nationalscenen hvor han optrådte første gang 28.9. som Gérard i *Den Fremmede*. Allerede på dette tidspunkt havde Herman Bang beklaget at N. „satte Velklang for Øret over det skiftende Liv i Stemningen“, men denne spille-måde fortsatte han med „lynende“ øjne og „rullende R'er“ i diktionen, skønt W. *Bloch advarede ham indadtil og pressen udadtil. Hvad der var natur for hans store franske forbilleder, skuespilleren Mounet-Sully (Jean Sully Mounet), blev omsat i vort sprog til manieret udtale. Hakons rolle i *Axel og Valborg* fik den betyd-

ning for ham, at C. Riis-Knudsen, der nylig havde overtaget ledelsen af Dagmar-teatret, tilbød ham store roller i det klassiske repertoire han med Meiningerne som forbillede agtede at opføre, og fra nov. 1889 til efteråret 1909 blev N. den, som afgørende prægede denne scene; en mellemtid (1894–97) tilhørte han efter et brud Folketeatret hvor han bl.a. spillede Napoleon i *Madame Sans-Gêne*, en rolle hans ydre og tale passede til og som skaffede ham megen popularitet. N.s arbejdssevne var stor; Paul Astier i *Kampen for Tilværelsen*, hvis toilette-ekscentriciteter Kbh. skulle se, vekslede med Karl Moor, Ferdinand i *Kabale og Kærlighed*, Fiesco, Petrucchio, Uriel Acosta, Figaro, kong Hjarne, Strande i *Wuthorn*, og efter at han 1897 havde overtaget teatrets ledelse (nominelt til 1905 med Riis-Knudsen som meddirektør), forøgede han sin rolleliste bl.a. med Romeo, Cyrano de Bergerac, Brand, Paul Lange og Hamlet (okt. 1902) – den sidste ikke uden alvorlige mishagsytringer fra „de blege ansigter“s side, en fraktion af Studentersamfundet der protesterede, dels mod Edv. Brandes' beundring i Politiken for Dagmar-teatret på bekostning af nationalscenens forestillinger, dels mod N.s kommando- og staccatoagtige diktion som Vilh. Andersen kaldte „en Fornærmelse mod Modersmaalet“ og som generelt forringede indtrykket af hans alvorlige bejæstring og her virkede særlig udfordrende, fordi Hamlet docerer modsatte anskuelser om skuespil-kunst. N. manglede totalt forvandlingsevne; han nøjedes med at trække figurernes hovedlinjer op i ydre forstand, men fordybede sig ikke i deres indre personlighed; hans mørkfarvede diktion kunne træffe grundtonen i fx Karl Gjellerups stiliserede højstemthed, og hans spil var altid en mandig kraftudfoldelse, men det gav kun sjældent det pågældende menneske i forskellige situationer. Den skabende fantasi manglede, men når N. undertiden dæmpede sin talemetode, fx som Bjørnstjerne Bjørnsons Paul Lange, virkede han sjæleligt rank og fornem, og i lystspillenes let skeptiske verdensmandsroller kunne han forekomme overbevisende ved sin spændstige elegance, hele sin distingverede fremtræden, fx i *Den skjulte Fjende*.

Sin fortjenstfulde plads i dansk teaterhistorie vandt N. som direktør. Han var en modig iværksætter der i repertoirevalget udvidede den Riis-Knudsenske kurs, men med langt større praktisk dygtighed; han tog opgaver som Det kgl. teaters ledelse lod ligge, fx Henrik Ibsens *Brand* og Bjørnsons *Paul Lange*, støttede danske digtere (H. Drachmann, Helge Rode) og engagerede de bedst mulige skuespillere (fx Betty Nansen, Anna Larssen Bjørner, Sophus Neumann, Peter

*Fjelstrup, Jacques *Wiehe, brødrene Adam* og Johs. *Poulsen) og var i forholdet til sine medarbejdere både en grandseigneur og en despot. Skønt han var sin egen førsteskuespiller og sceneinstruktør – i denne egenskab yndede han at lade de yngre efterlignere hans talefacen – vovede han også at overtage ledelsen af Casino, hvorved han blev sin egen konkurrent og splittede sin arbejdssevne. Denne dobbeltdrift (1902–05) blev både finansielt og kunstnerisk skæbnsvanger; det forcerede arbejde begunstige N.s manér, og den svækkelse han tilføjede sig uddybedes yderligere, da otte af hans bedste kunstnere udvandrede til Norge (1905). Denne katastrofe ændrede dog ikke hans selvhævdelse, men fremkaldte blot ny energi til at hævde den vundne standard med et nyt personale. Flere af de udvandrede vendte vel tilbage, men da brødrene Poulsen og Anna Larssen påny forlod Dagmar-teatret, sattes hans tilbagestræden igennem og derved fjernedes en mand der manglede smidighed, men som rådede over større lederevner end nogen af efterfølgerne. Siden optrådte N. på turneer og på Det ny teater, forsøgte sig ved filmen og var en tid (1918–20) instruktør ved teatret i Frbg. allé hvor fru Nansen i samspil med ham i Sigurd Ibsens *Robert Frank* uden held søgte at genkalde Dagmar-teaterperioden; senest tilhørte han sin ungdomsscene Casino hvor han i 1923 over 100 gange spillede Phileas Fogg i *Jorden rundt* (senest 21.12.). I sine sidste år følte han sig bitter og skuffet. Han boede i Fredensborg i den æresbolig hans hustru havde modtaget af institutionen Olaf Poulsons minde. – Tit. professor 1908. – R. 1922. □ Træsnit 1890 efter foto. Litografi af J. Rosenbaum, formentlig 1895, radering af samme 1897. Tegnet i rolle af K. Gamborg, 1898 (Teatermus.) og af Rasmus Christiansen, 1899 (sst.). Afbildet på tegn. af Sophus Jürgensen, bl.a. 1903 (Teatermus.). Radering af Henrik Lund, 1907. Tegn. af Kay Nielsen (bl.a. Kgl. bibl.). Tegn. af ukendt bl.a. 1904, af Sven Brasch og af Eva Drachmann (Kgl. bibl.). Tegn. af Egil Petersen, Vald. Andersen, H. Jensenius, Vald. Møller (Teatermus.), Chr. Krohg (sst.) og Emil Krause (sst.), de fleste i roller. Buste af Aage Erhard (forhen Dagmar-teatret). Foto.

M. N. i Dannebrog 22.9.1892. – Peter Frstrup: Scenens navne, 1913 113–18. Vilh. Andersen: Kritik. Teater, 1914 106f 142. Charles Kjerulf: Erindr. I. Grøn ungdom, 1915 325–34. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV–V, 1927–30. Harald Nielsen i Nationaltid. 7.11.1927. Edv. Brandes i Politiken 13.7.1928. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik indtil 1914, 1937. – Papirer i Kgl. bibl.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Mathilde Jacobine Augusta, 1858–1945, skuespiller. * 26.10.1858 i Kbh. (Trin.), † 11.9.1945 sst. (Slotssg.), begr. Frbg. (Solbjerg). F: lærer, senere bogholder og kasserer Jacob Theodor Neumann (1818–76) og Marie Elisabeth Olsen (1815–92). ~ 16.1.1886 i Kbh. (Holmens) med forretningsfører, senere grosserer Olaf Frederik Kirstein N., * 12.10.1849 i Kbh. (Helligg.), † 4.2.1902 sst. (Helligg.), s. af tobaksfabrikant Ole N. (1820–73) og Margrethe Petersen. – Søster til Sophus*Neumann.

N. havde ingen scenisk ingenu- eller soubretteperiode i sin ungdom, men var af naturen bestemt til ældre karakterroller af komisk eller fantastisk art. Glarmester Ane i *Fastelavnsgildet* var 23.8.1884 hendes debut på Casino hvor hun virkede til 1889 og vakte opmærksomhed ved morsomme påfund, særlig i Carl Møllers *De gode Herrer*. Med undtagelse af sæsonerne 1892–94, i hvilke hun tilhørte Folketeatret, var hun indtil 1914 knyttet til Dagmar-teatret. Her blev hun en populær skuespiller, en af dem der kunne få folk til at le. Hendes komik var ikke betinget af et rundt smilende ansigt, men af et robust væsen og en hård stemmes slagfærdighed. „Hvad-vi-vilkvinderne“, de ukvindelige, selverhvervende damer, set i komisk belysning, blev hendes særlige område, repræsenteret af frk. Knudsgaard i *Et Sølvbryllup*, frk. Gunborg i *Den Kærlighed! Den Kærlighed!*. Men også den udslidte mor i *Familien Jensen* og tanten i *Tante Cramers Testamente* evnede hun at levendegøre. Hun var ikke alene repræsentanten for den fornuft der ikke lader sig forbløffe, men kunne også fremkalde uhygge (fattiglemmet i *Lille Hanne*, den fordrukne kvinde i *Zaza*, Madam Sims i *Ungdomsleg*) ved en egen ram naturlighed der, når den slog over i det komiske, skabte kostelige figurer, først og fremst den nærige, skinhellige Clémentine i *Césaire Girodots Testamente* hvor hendes samspil med broderen, Sophus Neumann, var et lyspunkt i privatteatrenes historie. 1914–28 virkede hun ved Det ny teater og førerede sit repertoire bl.a. med den gamle frue i *Dunungen*, mor Ingeborg i *Husmandstøsen*, rullekonen i *Rullen gaar* og tjenestepigen Mads i *Tyrannens Fald*, den rolle hun spillede ved sit 50 års jubilæum der fejredes på Casino 15.1.1935. Trods tabet af en dygtig søn, scenemester ved Det kgl. teater Poul N. (1887–1933) bevarede hun sin vitalitet og optrådte siden som gæst på Folketeatret (enken Hansen i *Hansen–Bramslev*) og endnu 81 år gammel (1939) som Mrs. Townsend i *Færdig med Kvinder*. N. spillede 1941 tanten i filmatiseringen af Tante Cramers Testamente. Her viste hun sit udmærkede naturalistiske talent. 1942 var hun med i filmen Tyrannens Fald. – N.s kunst var urokke-

lig sikker i sine bevidste virkninger: den holdt sig respektfuldt inden for rammen, men savnede et naivt følelsesindhold. – Ingenio et arti 1924. □ Træsnit 1890 efter foto. Tegnet i rolle af C. Neumann, 1925 (Teatermus.) og af Fr. Andersen (Kgl. bibl.). Buste af Axel W. Larsen, 1925. Foto.

Haagen Falkenfleth i Teatret VIII, 1909 129–32. Axel Breidahl sst. XXIII, 1924 109f. Olaf Fønss: Danske skuespillerinder, 1930 71–82. [Viggo] C[avling] i Politiken 12.9.1945. Sv. K[ragh]-J[acobsen] i Berl. tid. s.d.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Max Ebert Krone, 1886–1963, direktør for Baltica. * 24.11.1886 i Roskilde, † 14.10.1963 i Kbh. (Pauls), begr. Søllerød kgd. F: købmand Julius Valdemar N. (1848–91) og Frederikke Caroline Christine Stegmann (1863–1948). ~ 9.8.1916 i Kbh. (Jac.) med Esther Thykier, * 8.5.1889 i Kbh. (Jac.), † 5.1.1964 sst. (Pauls), d. af handelsfuldmægtig, senere afdelingschef i Magasin du Nord Søren Asch Bang T. (1847–1927) og Bolette Marie Schou (1854–1903).

Efter 1902 at have taget præliminæreksamen ansattes N. på Genforsikrings-Aktieselskabet Skandinaviens kontor hvorfra han 1906 overgik til forsikringsselskabet National som leder af dette selskabs da nyoprettede genforsikringsafdeling. I denne stilling hævdede han sig trods sin ungdom så godt at man også uden for selskabet blev opmærksom på ham. Da derfor nogle store erhvervs- og rederiselskaber (ØK og DFDS) 1915 gennem Landmandsbanken stiftede Assurance-Compagniet Baltica A/S blev posten som direktør for det nye selskab besat med N. der n.å. tillige overtog ledelsen af det da af Baltica oprettede datterselskab De baltiske Assurandører. Under N.s ledelse kom Baltica til at indtage en meget betydningsfuld position ikke blot i forsikringsverdenen, men også inden for erhvervslivet overhovedet. Efter sin afgang som direktør 1957 blev N. formand for bestyrelsen for Baltica og Baltica-Liv, poster som han sad inde med til sin død. Som administrerende direktør for et meget stort selskab og ifølge sin indsigt og dygtighed blev N. i årenes løb medlem af bestyrelserne for en række forsikringsorganisationer og -selskaber. 1930–56 var han medlem af Assurandør-societetets komité (viceformand 1934–37 og 1947–55), 1926–56 af Dansk tarifforenings komité (formand 1944–47), 1916–57 af bestyrelsen i Foreningen af danske søassurandører, 1939–57 af bestyrelsen for krigsforsikringen for danske skibe, 1934–57 af bestyrelsen for A/S Pensions- og livrente-instituttet af 1919 og 1934–38 var han formand for Forsikringsforeningen. Han var desuden 1932–57 medlem af dispachøreksamenkommissionen. – R.

Nielsen, Max

1927. DM. 1939. K. 1950. □ Mal. af Hans Henningsen, 1936 (Baltica). Foto.

K. Rostock-Jensen i Børsen 18.10.1963. Samme i Assurandøren LXVIII, s.å. 681f. Dansk forsikrings-årbog s.å. 441-43. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (Chr. Thorsen)

Nielsen, Michael, 1776–1846, skolebestyrer. * 8. 12.1776 i Sønder Vilstrup ved Kolding, † 11.2. 1846 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: gårdejer Niels Michelsen (ca. 1740–1806) og Karen Hansdatter (ca. 1745–1820). ~ 11.8.1818 i Kbh. (Holmens) med Dorothea Elise Gede, * 9.6.1801 i Kbh. (Fødsst.), † 6.7.1887 sst. (Holmens), d. af fuldmægtig ved admiralitets- og kommissariatskollegiet, senere direktør for den grønlandske handel, konferensråd Jonas Henrik G. (1775–1858) og Christiane Holst (1780–1857).

Ved hjælp af velyndere kom N. i tyveårsalderen i Kolding latinske skole hvorfra han dimitteredes 1801. Han begyndte at studere teologi, men fuldførte ikke studiet. Han underviste i Schouboes institut og i Brendstrups og v. Westens skole og vandt stor anseelse for sine lærerevner. 1811 fulgte han en opfordring til sammen med to teologiske kandidater P. R. Wøldike og J. Berghammer at overtage den kbh.ske borgerdydsskole der var kommet så stærkt i forfald at der næsten kun var navnet tilbage. Det selskab som havde stiftet skolen synes at være opløst; der var kun 30 elever i skolen, og om nogen købesum var der ikke tale. Allerede n.å. var elevtallet steget til 80, og det voksede stærkt under N. som enebestyrer da 1813 Wøldike blev præst og Berghammer døde. S.å. flyttede skolen fra Montergade til Gyldendals gård i Klareboderne hvor den forblev til 1843. Dens renommé steg, og 1818 var der 215 elever i skolen, flere end i nogen anden latinske skole i landet. Direktionen for universitetet og de lærde skoler gav s.å. N. en meget smigrende udtalelse og henviste i et cirkulære til andre institutbestyrere til Borgerdydsskolen som forbillede.

I begyndelsen af 1830'erne steg skolens elevtal til 308, maksimum under N.s styre. Han var nu i midten af 50'erne og søgte og fik 1831 en medbestyrer. I løbet af 1830'erne måtte N. se skolens elevtal gå stærkt tilbage. Borgerdydsskolen var oprindelig en uddannelsesanstalt for borgerbørn der skulle have et solidt grundlag for det praktiske liv. Under N.s ledelse blev den næsten udelukkende en lærd skole hvis formål var at forbedre til studentereksamen. I årene 1812–43 dimitteredes 404 elever til universitetet. Men med de såkaldte handelsklasser gik det tilbage, og 1838 ophævedes de helt. Borgerdydsskolen betragtedes som en eksklusiv studenterskole. En

særlig grund til de aftagende indmeldelser i skolen var sikkert den at N. vedblev at holde på delt skoletid som andre skoler af hensyn til byens vækst havde opgivet. Tilbagegangen fortsattes, og da børnetallet 1844 var gået ned til 40 trak N. sig tilbage med pension. N. nød høj anseelse i sin samtid. 1836 opfordrede universitetet ham til at indlevere en afhandling for den filosofiske doktorgrad som ville blive tildelt ham uden mundtligt forsvar, men N. benyttede sig ikke af tilbudet. På sine elever gjorde han et uudsletteligt indtryk, og mange af dem har udtalt sig om hans person og virke. De er alle enige om at han var en fremragende latinlærer, og at han styrede sin skole med en selvherskeres fasthed og streng-
hed. Efter de fleste og vægtigste vidnesbyrd havde han bag sin strenghed et varmt og kærligt hjerte. Det gælder mænd som H. C. Ørsted, C. E. Scharling og brødrene P. C. og Søren Kierkegaard. Sidstnævnte kalder N. „min Ungdoms uforglemmelige Lærer, mine senere Aars beundrede Paradigma“. Heroverfor står imidlertid negative udsagn af bl.a. N. C. L. Abrahams og Søren Kierkegaards klassekammerat E. J. Anger der kalder N. „en Despot, der lærte os at lyde, at tie til den blodigste Uret og at skrive latinsk Stil“. I pengesager var han rundhåndet. Mange elever gik gratis i skole, og for at kammeraterne ikke skulle vide hvem der var gratister kaldte han dem enkeltvis ind på sit kontor på betalingsdagen for at det kunne se ud som om de betalte. Var en dreng syg i længere tid faldt det ikke N. ind at tage skolepenge, og når mangeårig inspektør ved skolen E. F. Chr. Bojesen kom og præsenterede det ofte anselige antal uindløste kvitteringer sagde N. som oftest: „Du, Ernst, tag du og brænd dem, det er meget bedre“. Om sine undervisningsmetoder har N. udtalt sig udførligt i skolens program af 1841. – Tit. professor 1822. – R. 1828. DM. 1840. □ Mal. af C. W. Eckersberg, 1826 (Østre Borgerdydsskole), gengivet i litografi. Litografi af W. Bendz, 1830. Medalje af C. Christensen, 1844. Litografi af P. Gemzøe, 1846, efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1887.

Af Søren Kierkegaards efterl. papirer, udg. H. P. Barfod I, 1869 XLI–XLIV. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 186. J. H. Lorck: 75 år, 1885 13–38. Holger Lund: Borgerdydsskolen i Kbh. 1787–1887, 1887 113–251. Vald. Ammundsen: Søren Kierkegaards ungdom, 1912 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1912 52f. Pers. hist. t. 6. r. IV, 1913 148–51 og 156–60 (Johan Jac. Buntzens barndomserindr.). Østre Borgerdydsskole 1787–1937, 1937 45–65.

Chr. Buur*

Nielsen, Mogens, † 1390, ærkebiskop. † 11.3.1390 på bispegården i Århus, begr. i Lunds domk.

N. var af adelig slægt – hans våben et delt skjold med bjælker i venstre felt. Han havde studeret i Paris og kom efterhånden i besiddelse af en række kirkelige embeder, bl.a. var han Valdemar Atterdags kapellan. I begyndelsen af 1360'erne blev han medlem af Lunds domkapitel, fra 1370 som dekan; 1379 valgtes han til ærkebiskop. Forholdene var på det tidspunkt ikke mindre vanskelige end de havde været et halvt århundrede før, da Carl *Eriksen var ærkebiskop. Vestkysten af Skåne var i hanseaternes hænder; fra den svenske grænse truede kong Albrecht; herremændene var næppe til at stole på. Den indre uro søgte N. at råde bod på idet han 10.11.1380 fik adelen til at sværge landefred, og faren udefra afværge- des for en tid ved den særfred som ærkebispem, gælkeren Tue *Galen og herremændene på egen hånd sluttede med den svenske konge 31.3.1381. – Desuden afholdt N. et provincialconcilium i Malmø 1383. Med sit kapitels samtykke gav han 29.11.1386 en række nøje bestemmelser vedrørende gudstjenesten for at rette på de mange misbrug der havde indsnæget sig under de urolige tider.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (reproudg. 1973) 57 147. Repertorium diplomaticum, udg. Kr. Erslev II, 1896–98. Acta pontificum Danica, udg. L. Moltesen I, 1904. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 190. Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1922 (reproudg. 1970) 119. Diplomatarium Danicum 3.r.IV–VIII, 1966–80. – L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. Gottfr. Carlsson i Lunds domkyrks hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946. M. Linton: Drottning Margareta, Göteborg 1971 = Studia hist. gothoburgensia XII. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974.

Ellen Jørgensen*

Nielsen, Karl Bent Lebrecht (Morten), 1922–44, forfatter. * 3.1.1922 i Ålborg, † 29.8.1944 i Kbh. (Garn.), begr. i Ålborg (Almen kgd.). F: kommunelærer Ejnar N. (1880–1948) og Gerda Lebrecht Nielsen (1893–1978). Ugift.

N. skrev lyrik fra han ganske ung. Han nåede kun at udgive én digtsamling, *Krigere uden Vaaben*, året før han kom af dage, 22 år gammel. Men den var nok til at slå ham fast som en af sin generations mest begavede og formbevidste lyrikere. Efter besættelsen voksede hans ry yderligere, styrket både af den stramt redigerede samling *Efterladte Digte* Paul la Cour udgav i befrielsesåret, og af det forhold at N. ved sin død var aktiv modstandsmand og derfor et velegnet symbol for nationens følelser. Men også i en senere eftertid hvor modstandsfølelserne fortog sig og de dominerende poetiske idealer ændrede sig er N.s lyrik hverken blevet ramt af glemsel eller mangel på respekt. I et enkelt formsprog skrev han om sin alders to mest brændende temaer, kærlighe-

den og døden. Et gennemgående træk er N.s selvkritik. En stor del af hans mange efterladte manuskripter udgøres af noveller og romanforsøg. Men næsten intet af denne prosa slap gennem hans kritiks filter. Kun enkelte noveller lod han offentliggøre i Social-Demokratens og Politikens ugentlige tillæg. Versene underkastede han en lige så streng prøve. Allerede som 17-årig var han klar med den første digtsamling, *Dagene*, men lod den ligge i skuffen, tog de bedste digte ud af den og skrev dem om og om. Indledningsdigtet til den samling han til sidst udgav, *Riget af tusind Aar*, begyndte han på i 1940. Lige til en måned før udgivelsen tre år senere arbejdede han på det. Et karakteristisk træk ved hans arbejdsmåde var at begynde med en lang version som han så beskar og fortættede. *Foraarets Horisont* begyndte med at fylde det meste af en side og endte som fire linier uden et overflødig ord. Som gymnasiast i Ålborg var han kommet i kontakt med Viggo F. *Møller der havde optaget digte af ham i sit tidsskrift *Vild Hvede*. I besættelsessommeren blev N. nysproglig student og flyttede til København hvor han begyndte som dansk-studerende for senere at skifte til sammenlignende litteratur. Gennem Møller kom han i kontakt med jævnaldrende lyrikere og var med til at stifte Unge kunstneres klub sammen med bl.a. Tove *Ditlevsen og Halfdan *Rasmussen. Her debuterede N. som oplæser ved offentlige lyrikaftener og gjorde ifølge anmeldelserne indtryk. Som person gjorde han også et stærkt indtryk på de mennesker han kom nær. Han berørte dem og berørtes af dem. Flere af hans digte er bygget op over indlevelse i fremmede hvis skæbne var ham en udfordring. *Riget af tusind Aar*, der tager sit udgangspunkt i oplevelsen af en ung jævnaldrende der bliver sindssyg, eller *Skæbne* der prøver at forstå omgivelsernes medansvar for en kammerat der blev nazist. Ansvar er et nøglebegreb i N.s forestillingsverden. Det præger hans kærlighedslyrik som bestandig inddrager hindringer, risiko, omkostninger, ofte ved det forhold der endnu ikke er indgået, eller ved det der er gået i stykker. Bevidstheden om omkostningerne former og farver det sjældne lykkelige øjeblik hvor „Vi gaar med hinanden i Haanden / ind i en Stjerne“.

Den største af alle blandt lykkens mange hindringer i N.s univers er døden. Den optræder i mange skikkelser: som selvmord (*Jeg ser nu i Nat*), som det bratte resultat af sygdom (*Ingen skal flygte herfra*) eller kugler (*Nu er du med*). Det er ikke døden som universelt metafysisk fænomen – det forhold at vi alle skal herfra engang – der optager ham. Det er *døden i uide* der er det store kors for tanken i hans digte, den helt

Nielsen, Morten

unges dobbelte forvisning om at være udvalgt til at fuldføre noget stort og at være lige så udsat som alle andre for at blive standset i optrækket og ikke kunne fuldføre. Et fuldført digt var hans bedste middel til at holde modsigelsen ud med. At bringe formløshedens trussel på form er hans bedste værn mod den, det er en af de måder han viser sig som kunstner på (*Men jeg er mig selv*).

Sine litteraturstudier brugte han til at øve sit håndelag med. Endnu en indfaldsvinkel til det vigtigste: at digte, fik han ved at virke som free lance anmelder for sin hjembys stiftstidende, og muligvis også en forberedelse til et liv som journalist: han talte om at ville være udenrigskorrespondent. Men ingen af de forskellige „digterforberedelser“ kunne få ham til at se bort fra det mest påtrængende i tiden, den tyske besættelse. At tage praktisk og ikke blot teoretisk stilling til den var uomgængeligt for en mand af N.s indretning. Så N. blev tidligt medarbejder ved det illegale Frihedsstøtten, senere kaldet Dansk Maanedspost, og fra forsommeren 1944 „indsiver“ i transportgruppen Speditøren, dvs. en der besøgte og beroligede Sveriges-flygtningene inden ombordsætningen. Efter at have udført dette arbejde i få måneder omkom han under omstændigheder der i mange år har været beskrevet med den faste formular „vådeskud under våbeninstruktion“. Omstændighederne ser ud til at have været følgende: 29.8.1944 transporterede N. et par pistoler fra det nordlige København til et kontor Speditøren rådede over i Silkegade i den indre by. Her skulle N. give dem til Jørgen Haagen "Schmidt, kaldet „Citronen“, en navnkundig modstandsmand der arbejdede for flere grupper, bl.a. Speditøren. På dette kontor omkom N. ved et skud fra en af pistolerne, en Mauser der ramte ham i hjertet så han forblødte på stedet. Ifølge nulevende medlemmer af Speditøren og enkelte andre berettede Schmidt der selv omkom seks uger senere i træfning med Gestapo at N. havde villet sætte patroner i Mauseren og derunder var kommet til at fyre den af mod sig selv. N. var ikke bevæbnet ved de opgaver han hidtil havde løst og var ikke kyndig i våbenbrug. Dødsfaldets omstændigheder blev af indlysende grunde ikke klarlagt nærmere dengang. Men at det var indtruffet spurgtes til gengæld hurtigt i det litterære København. Ved bisættelsen fra Rigshospitalet talte Paul "la Cour for et stopfuldt kapel. □Foto.

Udg. Digte, red. Halfdan Rasmussen og Tage Skou-Hansen, med forord af Paul la Cour, 1954 (5. opl. 1967).

Kilder. M. N. i Barn af Aalborg, 1959 125–32. Breve til en ven, 1962 (4. opl. 1967). Breve fra M. N., red. Mogens Krustrup m.fl., 1966.

Lit. Ole Wivel i Politiken 30.8.1946 (optr. i forf.s Poesi og eksistens, 1953 11–21). Samme i Kunsten og krigen, 1965 10–17 (optr. i forf.s Romance for valdhorn, 1972). Bjørn Poulsen i Heretica II, 1949 156f. Ole Wivel sst. 199–207. Jørgen Nash i Dialog I, 1950 7–17. Thorkild Bjørnvig i Danske digtere i det 20. årh. II, 1951 653–69. Samme sst. 2. udg. III, 1966 59–76 (optr. i forf.s Virkeligheden er til, 1973 56–78). Thomas Bredsdorff sst. 3. udg. III, 1981 257–79. Johs. Møller i Digt og læser, red. Volmer Dissing, 1958 86–90. Hans Jørgen Schiødt i Litterære læseøvelser, red. Erik Hansen m.fl., 1964 (2. opl. 1967) 99–105.

Papirer i Kgl. bibl.

Thomas Bredsdorff

Nielsen, N. Hede, se Hede Nielsen, N.

Nielsen, Niels Jørgen, 1862–1945, forsøgsleder.

* 21.11.1862 i Skovsbo, Verninge sg., Odense amt, † 26.1.1945 i Herning. F: gårdejer Peder Christian N. (1833–1921, ~2° 1870 med Anne Kirstine Hansen, 1839–1912) og Maren Nielsen (1837–67). ~1° 1.8.1895 i Askov med Marthe Madsen, * 15.12.1859 i Horsens, † 5.12.1923 på Studsgård, Snejbjerg sg., Ringkøbing amt, d. af værtshusholder, vogmand Christen M. (1835–99) og Agnete Madsen (1835–1900). ~2° 27.3.1925 i Herning med Bolette Christine Jensen, * 14.10.1875 i Vejle, † 28.11.1956 i Herning, d. af skomagermester Jørgen Daniel J. (1840–98) og Ane Marie Rasmussen (1838–1908).

Efter nogle års virksomhed ved praktisk landbrug gennemgik N. to højskoleophold, først på Ryslinge 1885–86 og derefter på Askov 1887–88. Dernæst fulgte et års virksomhed på Askov forsøgsstation hos Fr. Hansen inden han kom på landbohøjskolen. Herfra tog han landbrugseksamen 1891. Nu gik vejen tilbage til Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur. 1892–93 var han medhjælper hos Peter *Nielsen, Tystofte forsøgsstation og 1894–1906 var han Fr. Hansens sous-chef på Askov-stationen. Her var det især forsøgene på sandjord han beskæftigede sig med. Snart blev han anset som en kapacitet på dette hidtil udforskede område. Desuden var han medinddraget i nogle forsøg på mosejorder, såvel græs- som agerkulturer. Andre og større opgaver ventede dog forude. Landboforeningerne i Ringkøbing amt havde lige siden århundredskiftet ført en kraftig kampagne for at få iværksat lokale forsøg på lette hede-sandjorder, men først da de sendte en deputation til hovedstaden for at lægge pres på de rette steder, kom der skred i sagen. Med et konsortium, Foreningen forsøgsgården ved Studsgård, som formel ejer af gården med tilhørende areal på 45 ha fik man pr. 1.4.1906 etableret en sandjords-forsøgsstation med N. som forsøgsleder. Til hans operationsområde hørte også et forsøgsareal på 23 ha høj-

mose i Knudmose ved Herning og 15 ha god sandmuldet jord ved Borris. Tre år senere tilføjes også et 14 ha stort lavmoseareal i Gelleruplund enge ved Herning. Efter den noget ambitiøse forsøgsplan skulle der indgås ikke mindre end 11 forsøg der omfattede så at sige alle aspekter vedr. sand- og mosejordernes rette behandling og dyrkning. Hertil kom en række moseforsøg og -undersøgelser ved såvel Studsgård som Tylstrup forsøgsstation i Vendsyssel, som iht. en plan, udarbejdet af Fællesudvalget for mosedyrkning (se Tidsskrift for Landbrugets Planteavl IX, 1904, 425–41) skulle udføres i samarbejde med hedeselskabet og Statens planteavlslaboratorium. N. savnede derfor ikke opgaver da han skulle sætte forsøgene i gang – og som han sin vane tro overvågede i alle enkeltheder. De bevillende myndigheder var dog tilbøjelige til at betragte Studsgård som et påtvunget forehavende, og følgelig var man lidt karrig med de nødvendige midler. Netop som N. var ved at være klar med sine første forsøgsresultater, blev stationen tillige med Årslev forsøgsstation på Fyn pr. 1.4.1928 reduceret til at være filialstationer. N. fik samtidig sin afsked. På en lidt ufrivillig måde fik han derved tid til at publicere sit materiale i Tidsskrift for Planteavl, bl.a. om udbytte- og eftervirkningsforsøg med forskellige bælgplanter (1929) og kalk- og mergelforsøg (1933).

N. var i det daglige arbejde en stille, indadsøgende natur, for hvem den konkrete indsats vejede adskilligt tungere end ydre optræden. Som forsøgsleder, som ledende person i planteavlsarbejdet ved Hammerum herreds landboforening 1909–27 og som medlem af (og nogle år formand for) hedebrugets forsøgsudvalg 1918–38 så han det som sin hovedopgave at få hedeegnenes landmænd til at anvende jordbrugsvidenskabernes seneste landvindinger. Hver sommer afholdt han særlige Studsgård-dage hvor stationen var vært ved et landøkonomisk og folkeligt stævne. Her så deltagerne endvidere hvordan det var muligt at etablere en frodig, næsten „fynsk“ have midt ude i sandørkenen. Også andelsbevægelsen var ham en hertesag; en artikel i Andelsbladets første årgang, 1900, ledte til oprettelsen af Dansk Andels-Gødningsforretning det følgende år. – R. 1928. □Foto.

Dansk landbrug, 1906 663 og 1945 47. Niels Rud i Vort landbrug XXXIX, 1920 358f; XXXXVII, 1928 715: LI, 1932 759. Ugeskr. for landmænd LXXVII, 1932 763f. N. C. Nielsen: Kalkningens økonomi, 1934 22 79. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Nielsen, Niels Jørgen, 1877–1969, ingeniør, bygningsstatiker. * 22.6.1877 på Bjerne Mark, Horne sg. ved Fåborg, † 4.12.1969 i Kbh. (Højdevang), begr. Vor Frelseres kgd. F: husmand Jørgen N. (1836–1925) og Anne Marie Jensdatter Knudsen (1839–1918). ~ 5.6.1908 i Næsby ved Sorø med cand.phil. Rigmor Pedersen, * 19.1.1883 i Næsby, † 9.10.1962 i Kbh. (Højdevang), d. af lærer Knud Olsen P. (1854–1939) og Birgithe Jeanette Laurine Clausen (1854–1932).

N. kom til søs som skibsdreng 1891 og sejlede som sømand til 1898. 1899 tog han styrmandseksamen fra Fanø navigations-skole og fik lyst til at læse videre. 1902 tog han studentereksamen, 1903 blev han cand.phil. og 1907 cand.polyt. som bygningsingeniør. Efter eksamen kom han til firmaet Christiani & Nielsen hvor han først gjorde tjeneste i Kbh. og Århus og derefter 1909–11 i firmaets afdeling i Hamburg. Fra foråret 1911 var han ingeniør hos The Trussed Concrete Steel Company i New York. 1912 kom han tilbage til Christiani & Nielsen. – N.s første ingeniørår faldt sammen med jernbetonens barndom. Han fik sammen med firmaets to chefer stor betydning for udviklingen af dansk jernbetonpraksis. Allerede 1908 arbejdede han med den islandske bro over Fnjóská elven, en buebro med 52 m spændvidde, dengang et usædvanligt bygværk, og man arbejdede i hans tid også med cirkuskuplen i Kbh. (1914–15) der har ca. 40 m spændvidde. – N. påbegyndte i 20erne egen rådgivende ingeniørvirksomhed i Kbh. Den voksende støt gennem årene, og han specialiserede sig navnlig i større jernbetonkonstruktioner inden for byggeriet. Han projekterede bl.a. konstruktionerne i Dansk ingeniørforenings hus både før og ved genopbygningen efter krigen, og han opfandt en ny konstruktion af etagedæk, en mere økonomisk videreudvikling af de kendte paddehattedæk hvis beregning han i øvrigt bidrog til at afklare. – N. var en udpræget videnskabelig begavelse. Hans doktorafhandling fra 1920 var den første inden for bygningsområdet, *Bestemmelse af Spændinger i Plader ved Anvendelse af Differensligninger*, hvor der anvendtes differensligninger for todimensionale problemer for beregning af plader, og afhandlingen anses for grundlæggende. N. skrev endvidere forskellige andre afhandlinger. – N. var medstifter af Dansk selskab for bygningsstatik 1928, censor ved Danmarks tekniske højskole i jernbeton 1920–44, og i bærende konstruktioner 1944–60. 1937 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber (stiftet s.å.), og udnævntes 1957 til æresmedlem af Dansk selskab for bygningsstatik.

Nielsen, N. J.

P. M. Frandsen i Polytekn. t. X, 1929 227–31. Chr. Ostenfeld i Bygningstekn. medd. XLI, 1970 7–11 (heri bibliografi).

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Nielsen, Nicolai Peter, 1795–1860, skuespiller, instruktør. * 28.6.1795 på Fr.borg slot, † 13.3.1860 i Kbh., begr. på Frbg. F: stutmester Fr. C. E. *N. (1769–1851) og Petrine S. Lakier (1771–1846). ~ 1° 3.6.1823 i Kbh. (Slotsk.) med kgl. skuespiller Caroline Louise Sophie Amalie Rind, f. Walter, * 18.5.1795 i Neu Strelitz, † 8.6.1869 i Kbh. (Helligg.) (~ 1° 1817 med kgl. skuespiller Hans *Rind, 1783–1821), d. af skuespiller Ernst Samuel W. (ca. 1760–1823) og Johanne Caroline Presser (ca. 1760–1839). Ægteskabet opløst. ~ 2° 8.7.1834 i Søllerød med kgl. skuespiller Anna Helene Dorothea Wexschall, f. Brenøe (Anna *N.), * 4.9.1803 i Kbh. (Nic.), † 20.7.1856 i Fredensborg (~ 1° 1823 med violinist, koncertmester Fr. *Wexschall, 1798–1845), d. af sejl-, flag- og kompasmerger, løjtnant Peter Christian B. (ca. 1772–1862) og Olave Frederikke Caroline Leth (ca. 1784–1843).

N. hørte ikke til teatrets interessanteste kunstnere, men han var ubetinget et af dets største navne. Ligesom M. *Rosing i 1700-tallet var han prototypen på skuespilleren som kunne kaldes umiddelbar. Få scenekunstnere har fra naturens hånd været så lykkeligt udrustede som han. På hans brede, mandige skikkelse sad et smukt hoved med harmoniske træk, blikket var frejdigt og stemmen fuldtonende, den rummede både inderlighed og malmklang. Hans plastik var skolet gennem den militære uddannelse han havde gennemgået; 1808 kom han på Landkadetakademiet, og allerede seksten år gammel blev han artilleriløjtnant med tjeneste bl.a. på Kronborg. Fra dreng havde han dyrket skønlitteratur, dansk og tysk, hvilket sidste sprog han beherskede som sit modersmål. Helsingør var i sundtoldens tid stærkt teaterinteressert, og blandt de unge officerer der spillede komedie var N. en af de ivrigste, og denne lyst drev ham, da han havde rådført sig med J. C. *Ryge, til at anmode direktionen for Det kgl. teater om at måtte aflægge prøve. Den fik et udmærket forløb, og han forlod i aug. 1820 sin premierløjtnantscharge som han havde opnået i april, og 12.9. s.å. debuterede han i *Axel og Valborg* som Axel. Han beholdt sin anciennitet og fik straks kgl. ansættelse med 400 rdl. i gage. Adam *Oehlenschläger havde på dette tidspunkt i dr. Ryge fremstilleren af helten, den barske viking, men savnede elskeren, den unge, nordiske mand som N. i eminent grad var som skabt til. Digteren og han var beslægtet i opfattelse og følelse: deres styrke var den letvakte

te fantasi og begejstring, svagheden mangelen på gennemarbejdelse og et dybere studium. N.s unge mænd – foruden Axel fx Hagbarth, Egil i *Stærkodder*, Harald i *Væringerne*, Erik i *Erik og Abel* og Tordenskjold – var ikke forskellige, men friske og frodige idealbilleder af ham selv; de var opbrusende i deres heftighed og ømme i deres kærlighed. Den skønne stemme udtrykte velklang, og hans stærke skikkelse bibragte tilskuerne det indtryk, at der stod en mand bag de store ord. Allermest personlig virkede han, når han gav udtryk for den naive saga-humor der præger Jørgen i *Erik og Abel* og Einar Tambeskælver i *Hakon Jarl*. I alt levendegjorde N. 50 Oehlenschlägerske figurer, hvorimod hans betydning for Ludvig *Holberg var ringe. Hos Shakespeare spillede han Macduff, Romeo og Hamlet, den sidste uden psykologisk indsigt; hans letvakte misundelse førte ham til Macbeths nid, hans ensomhedsfølelse til kong Lears forladthed.

Generelt set var N. de brede linjers skuespiller, typisk romantiker af Weimar-skolen, for hvilken idealiteten var vigtigere end karakteristikken. Da han blev ældre, overtog han de tragiske helte efter dr. Ryge, fx Hakon Jarl og Palnatoko, men forgængerens lidenskab var dybere, hans monumentalitet af mere grundmuret art. N.s stemme, vidnede August *Bournonville, „forholdt sig til Ryges som det fyldige, men bløde Valdhorn til Kamplurens skarpe, gennemtrængende Tone“. N. udførte også et stort repertoire i komedien, fx med stort held Vandby i *Gulddaasen*, og hans brede jovialitet kunne anvendes til sømandstyper som Ole Kaninstok i *Capriciosa* og Palle Blok i *Pak*, endnu 1931 mindedes Edv. *Brandes hans „søsalte og myndige Nyboderfar“ som havde glædet ham 72 år forud. Men den fineste form for selvskildring fandt han i de franske lystspil af den Scribeske skole, hvori han var en del fornemme, ældre gentlemen med ridderlig tænkemåde, fyldige adelsmænd med et indskrænket åndsliv, men hvis væsen var noblesse og elskværdigt velvære, fx markien i *Slottet i Poitou*. N. blev selv med årene en let komisk festfigur, præget af et stærkt selskabsliv der svækkede hans arbejdsevne og gjorde memoreringen usikker. 1853 beklagede J. L. *Heiberg over for ministeriet „den store Letsindighed, hvormed han behandlede sin Kunst“. De medspillende måtte benytte alle slags greb for at dække over hans usikkerhed og redde stykkerens virkning.

N.s evner kunne måles med en større alen end den hjemlige. 1824 foretog han med offentlig understøttelse en stor udenlandsrejse der strakte sig til Paris, hvor han gjorde bekendtskab med Talma og mlle. Mars; på tilbagevejen spillede han

på tysk titelrollen i *Correggio* og Ferdinand i *Kabale og Kærlighed* på nationalteatret i Braunschweig, og ved afrejsen gav hans kolleger ham et hædrende diplom som tysk skuespiller. N.å. studerede han tragikomikeren Maximilian Korn i Hamburg og 1827 optrådte han i München og på Burgteatret i Wien foruden i de nævnte roller også som Axel i *Axel og Valborg* samt baron Wiburg i *Det stille Væld har den dybe Grund*, en rolle han aldrig udførte på Det kgl. teater. Nordpå var han flere gange gæst på scenerne i Kristiania (Oslo) og Bergen, og 1856–58 gæstede han Stockholm, bl.a. som Sir Peter i *Bagtalsens Skole*, og Finland hvor han deklamerede Runeberges digte. Ligesom han i forening med C. N. "Rosenkilde" var den første aktive skuespiller der modtog ridderkorset, således var han også den første som hædredes med udenlandske dekorationer. N.s meninger om mennesker og forhold skiftede som vejret i april; bag forfængeligheden og ærgerrigheden, hele den prangende facade, boede en sjæl der lod sig kaste hid og did af tilfældige luner og indfald. Hans forhold til Heiberg var en art væbnet neutralitet lige fra ungdommen, da N. ikke var ufarlig for sin elev Johanne Luise ("Heiberg") Pätges, Heibergs senere hustru, og digteren tog hævn ved med blodig ironi at forevige N. i scenen mellem skuespilleren og døden i *En Sjal efter Døden*. Under Heibergs teaterstyre tilhørte N. oppositionen Høedt-Wiehe; hans opbrusende heftighed kunne ikke forliges med chefens dialektik; det kom til åbent brud, og 1855 tog N. afsked ved en benefice der karakteristisk nok ikke fandt sted på nationalscenen, men i oppositionens lejr, hofteatret ved Christiansborg. Under de følgende direktioner optrådte N. dog på ny, sidste gang 24.2.1860 som markis de Rouillé i *Kamp og Sejre*. Teatret afholdt en mindefest til hans ære, ved hvilken M. "Wiehe" sagde et smukt digt af H. P. Holst. En skildring af N.s joviale væsen og imponante skikkelse på de ældre dage har Holger "Drachmann" givet i fortællingen *En Overkomplet*.

Jævnside sin store skuespillergerning virkede N. 1829–49 som traditionel instruktør og optrådte nu og da i operaen, fx som grev Almaviva i *Figaros Bryllup*. Blandt hans elever blev W. "Wiehe" den der evnede at videreføre Oehlenschläger-traditionen, hvortil N. egentlig havde udset sin ulykkelige søn, skuespiller Maximilian Ferdinand August Nielsen (1828–68). I privatlivet dyrkede han mange interesser; 1836 skrev han det kbh.ske skydeselskabs historie og deltog ivrigt som stiller for C. C. "Hall" i den politiske frihedsbevægelse forud for grundloven. Også som oversætter af skuespil var han virksom, og han

komponerede musik til *Majgildet*. spillede på valdhorn og skrev en rondo *Souvenir de Bergen*. Men den anerkendelse han vandt i ind- og udland var ham aldrig nok. Han nærede en ustyrlig attrå efter bestandig at være den som vakte opsigt og omtale for evner der lå uden for hans egentlige område. Skuespilleren tilhørte for ham en pariakaste. „Jeg forekommer mig“, skrev han 1850 til Heiberg, „som en dresseret Puddelhund, der gør sine Kunster, og som man til Gengæld stundom klapper, stundom sparker til, men altid holder borte fra sin Nærhed“. Hans kammerater fra ungdommen syntes ham at være hædrede og ansete mænd, blot fordi de ikke var kunstnere. „Hvad havde Oehlenschläger været“ skrev han, „dersom han ikke til Lykke for ham var en daarlige Skuespiller?“ N. opfattede alle forhold efter de øjeblikkelige og let omskiftelige følelser af uvilje eller tilfredshed som de fremkaldte hos ham personlig. Han faldt i den snare hver begavede sceniske kunstnere ofte bliver hængende: ideen de kæmper for, og personen der kæmper for den, er født med hinanden og en forveksling mellem selvet og ideen finder såre let sted. Egoismen, også hos de rigeste begavede, fremkalder ikke blot latterlige, men også skæbnsvangre fejtagelser. – N.s første hustru **Caroline N.** kom til Danmark med faderens omrejsende selskab og uddannedes til operaen af F. L. Ae. "Kunzen". Hun debuterede 1815 og virkede ved teatret til 1833, i de sidste år dog kun bevaret for scenen ved mandens protektion. Hun havde i begyndelsen en smuk sopran, men ejede ikke noget naturligt talent for scenen. Hun var mor til en stor børneflokk og døde som en menneskesky særling. – Tit. professor 1855. – R. 1850. DM. 1854. □Min. af N. som løjtnant (Teatermus.). Stik, i roller, af G. L. Lahde 1826, af C. V. Bruun 1827, fem af samme 1828, samt 1829 af samme. Rolletegn. signeret Hansen (Kgl. bibl.). Buste af N. Simonsen, 1829 (Jægerspris; Fr.borg; afstøbning 1938 på Teatermus.). Tegn. af J. F. Møller, 1829, gengivet i litografi. Tegn. af samme, 1831 (Fr.borg). Mal. af W. Marstrand udst. 1832. Mal. af W. Bendz (Fr.borg). Mal. af D. Monies ca. 1835 (Teatermus.), litografi af samme. Litografi af Ditlef Mitreuter, 1836. Afbildet på skydeskive af J. L. Schneider, 1842 (Teatermus.). Mal. af E. Bærentzen (bl.a. Teatermus.), litografi af samme, efter dette litografi 1851 og træsnit 1856. Silhouet af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.) og andre (sst.; Fr.borg). Mal. af J. V. Gertner, 1850 (Teatermus.) og af J. Friedländer, 1851 (Fr.borg). Litografi efter tegn. af F. Vermehren, 1851. Mal. efter Vermehren af H. C. Vantore, 1901 (Teatermus.). Litografi af E. Westerberg, 1856. Tegn. af C. V. Schenstrøm, 1857 (Teatermus.). Stengrave-

ring 1860 efter foto, efter samme litografi af B. Røpke ca. 1860 og træsnit 1860 og 1867. Litografi af C. Simonsen, 1861. Mal. af D. Monies, 1862 (Det kgl. teater). Tegn. af C. C. Andersen og af C. Petersen. Foto.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam II, 1912 62–89. – Carl Lindberg Nielsen i Pers. hist. t. 9.r.II, 1930 97 (general.). III. tid. 18.3.1860. Th. Overskou: Den danske skueplads IV–VII, 1862–76. Aug. Bournonville: Mit theaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 411–13. F. L. Liebenberg: Bidrag til den Oehlenschlägerske lit.s hist. II, 1868 92–96. Johanne Luise Heiberg: Et liv I–IV, 1891–92 (5. udg. 1973–74). J. L. Heiberg: En sjæl efter døden, udg. Oskar Schlichtkrull, 1919 (heri brevveksl.). Edv. Brandes i Politiken 11.1.1931. Rob. Neiiendam: Mennesker bag masker, 1931. P. A. Rosenberg: Erindringer I, 1934 169f.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Niels Peder, 1865–1908, landøkonomisk forsøgsleder. * 11.6.1865 i Gørlev ved Slagelse, † 15.11.1908 i Tystofte, begr. i Høve. F: husmand og skræddermester Jørgen Peder N. (1833–1912) og Maren Jensdatter (1840–1910). ~ 18.9.1893 i Nordrup, Slagelse hrd., med Karen Marie Hansen, * 12.1.1868 i Revninge, d. af husmand Lars H. (1836–1907) og Karen Rasmusdatter (1827–1906).

N. fik sin første landbrugsuddannelse hos sin morbror og plejefar, gårdejer Jens Jensen, Skaftelev ved Slagelse. Han var elev på Vallekilde højskole og Ladelund landbrugsskole, kom til landbohøjskolen og tog landbrugseksamen 1891. Nogle år var han lærer på Ladelund, men fortsatte efter studierne på landbohøjskolen som den første deltager i de nyoprettede forstættelseskursus og tog udvidet eksamen i plantedyrking 1897. Han blev derpå antaget som assistent hos Statens forsøgsvirksomheds førstemand Peter *Nielsen på Tystofte forsøgsstation, men kom først til at tiltræde stillingen et par måneder efter at P. Nielsen i sept.s.å. var død. 1898 blev han konst. og n.å. fast ansat som forsøgsleder og bestyrer af Tystofte forsøgsstation. Han begyndte således sin virksomhed uden at han havde kunnet få megen erfaring i forsøgsstationens arbejde, men ved sin dygtighed og energi overvandt han vanskelighederne og fortsatte sin betydelige forgængers arbejde. På planteforædlingens område ydede han en selvstændig og fremragende indsats som gav meget betydelige praktiske resultater for dansk plantedyrking. Som forædler var han påvirket af sin lærer W. *Johannsen hvis teorier han fulgte ved at optage familieavl på grundlag af enkeltplanter. 1898–1901 tiltrak N. Tystofte Prentice-byg som hurtigt blev en meget benyttet bygsort, desuden 1901–05 Tystofte standhvede og småhvede som ligeledes hurtigt fik stor udbredelse. Også Tystofte 6rd. byg og

gulhvid Tystofte havre er resultater af hans forædlingsarbejde. Det påbegyndte arbejde med kløver, kællingetand og flere andre foderplanter var derimod ved hans tidlige død ikke fuldført, men fortsattes af E. *Lindhard. I Tidsskrift for Planteavl har N. bl.a. skrevet beretninger om sit forædlingsarbejde, særlig *Dyrkningsforsøg med Vinterhvede* (XIV, 1907) og *Dannelse af nye Bygssorter* (XVI, 1909). □Foto.

H. C. Larsen i Ugeskr. for landmænd LIII, 1908 703f. Samme i Beretn. fra Statens planteavlsudvalg 1908–09 54f. K. Hansen i Vort landbrug XXVII, 1908 753–58. H. N. Frandsen sst. 1935 320f.

Aksel Milthers*

Nielsen, Nicolaj Christian, 1848–1932, præst, forfatter. * 1.4.1848 i Løgumkloster, † 4.7.1932 i Flensborg, begr. sst. F: hattemager Michael N. (1814–95) og Christiana Henriette Meyer (1813–62). Ugift.

N. stammede fra en velstående familie og gennemgik samtidig med sin skolegang (Rise præstegård, Flensborg latinskole og pædagogiet i Plön) en usædvanlig udvikling, bestemt af hans kunstneriske anlæg. Allerede før 1864 befæstede hans livslange kærlighed til dansk skønlitteratur og til teatret, og det kom siden til at præge hans forkyndelse i en sådan grad, at han må regnes blandt de største talerbevægelser Sønderjylland har frembragt. 1870 deltog han i krigen som sanitetssoldat, studerede så i Leipzig og sluttede sit teologiske studium i Kiel. Sit åndelige gennembrud fik han på præsteseminarieret i Haderslev – ved at læse Ludwig Harms' prædikener. Allerede i sine første præsteår (Angel og Gram) vandt han stor tilslutning og var snart så landskendt som forkynder og sjælesørger, at han med selvfølgelighed blev formand for den 1886 stiftede Indre mission i Nordslesvig. 1873 blev han sognepræst i Højrup, 1888 i Sommersted, 1906 i Tandslet, 1911 i Bedsted og 1916 i Oksenvad. Den spinkle og ildfulde mand med det sjælfulde ansigt var skriftefader for høje og lave og især for soldater og forbydere, der søgte ham personligt og skriftligt. Han skrev meget i Indre missions blad Sædekornet, redigerede dens kirkelige kalender og gjorde en stor indsats i komiteen for den sønderjyske salmebog; desuden udgav han en række kristelige hjemstavnskildringer som også indeholder en del af hans digte. N. opfattede sig selv om „slesviger“ og holdt sig uden for de dansk-tyske brydninger, men var en samlende skikkelse i begge lejres pietistiske vækkelse. Dagbøger m.v. i Dansk centralbibl. for Sydslesvig, Flensborg. □Foto.

Helene Jessen og Kirstine Wormark: Pastor N. C. N., 1934. Jens Holdt i Sønderjyske årbøger, 1958 1–74.

Günter Weitling: Die historischen Voraussetzungen des Kirchlichen Vereins für Indre Mission in Nordschlesw., Flensb. 1971 = Schriftenreihe I des Vereins für schlesw.-holst. Kirchen-Gesch. XXIII. Jacob Kronika: Den sidste slesviger, Flensb. 1971.

P. G. Lindhardt

Nielsen, Nicolaus Johann Ernst, 1806–83, superintendent. * 19.4.1806 i Rendsborg, † 26.1.1883 i Oldenburg, begr. sst. F: lombardforvalter Matthias N. (1768–1846) og Ellen (Elena) Adolph (1767–1847). ~ 29.5.1833 i Rendsborg med Johanna Catharina Juliana Drewes, * 20.10.1807 i Rendsborg, † 20.1.1885 i Oldenburg, d. af toldkasserer Hinrich Christian D. (1766–1828, ~ 2° 1813 med Friederike Louise Herdahl, 1773–1858) og Maria Johanna Christiane Schäffer (1773–1811).

N.s forældre kom fra Nordslesvig; de var herrnhutere og han fik en dertil svarende, omhyggelig opdragelse først hjemme og siden hos rektor Cramer i Rendsborg. N. studerede teologi i Kiel og Berlin, tog 1830 teologisk eksamen i Glückstadt og var så halvandet år huslærer hos Claus Harms; her fik han sin påvirkning for livet, samtidig med at han var blevet F. E. D. Schleiermachers discipel. På denne baggrund blev N. en hovedskikkelse i den tyske „kirkelige bevægelse“ som i Slesvig-Holstens gejstlighed var et opgør med rationalismen og selv udtryk for en mild, pietistisk farvet ortodoksi der let lod sig forene med den vågnende nationale bevægelse og – ikke mindst i kraft af N.s indsats – gav den politiske slesvig-holstenisme en religiøs argumentation der øgede dens slagkraft. For danskhedens ret, eller overhovedet for at Slesvig ikke var et rent tysk land, havde N. ikke sans, og han var helt uforstående over for tilsvarende dansk-kirkelige bevægelser (den grundtvigske fx). 1832 blev N. præst i Sarau, 1840 i Frederiksberg (ved Slesvig), provst for Hütten provsti og gejstligt medlem af regeringen på Gottorp. Som prædikant nød han megen anseelse og udgav flere prædikensamlinger. 1842 stiftede han den slesvigske afdeling af den luthersk-ortodokse Gustav Adolph-forening som et redskab til kirkeligt at forene Slesvig og Holsten; denne virksomhed førte til sammenstød med Christian VIII. Helt i forgrunden kom N. 1848; med den velkendte motivering at hertugen (Frederik VII) var „ufri“ fandt han den slesvig-holstenske rejsning (N. afviste altid at der var tale om „oprør“) fuldt berettiget; han blev reelt Slesvigs kirkelige leder, organiserede de slesvig-holstenske præsters modstand mod det danske styre og formulerede en ny kirkebøn som ikke nævnedes kongen (hertugen), men kun „vor fyrste“, hvilket lod sig for-

stå om den provisoriske, slesvig-holstenske regering. Han forklarede også de slesvig-holstenske soldater at deres ed til kongen i virkeligheden gjaldt det slesvig-holstenske fædreland. I juli 1848 blev N. superintendent for Slesvigs tysksprogede menigheder, og kort efter talte han deres præsters sag hos kongen og regeringen i Berlin, ligesom han arbejdede for en slesvig-holstensk kirkeforfatning efter tysk mønster og for hertugdømmernes fælles tilslutning til en tysk nationalkirke. Han søgte at vinde sin slægtning, H. L. *Martensen, for sine synspunkter, men blev skarpt afvist. 1849 blev N. dr.teol.h.c. i Kiel. I april 1850 afskedigedes han af bestyrelseskommissionen, men fortsatte sit arbejde syd for den da bestående demarkationslinje; efter Isted-slaget forsvarede han på kirkedagen i Stuttgart den kirkelige bevægelse og mødte stor sympati; han arbejdede også energisk for at skaffe ansatte eller flygtede tysksindede præster ny ansættelse i Tyskland. Selv blev han – der 1851 udelukkedes fra den danske amnesti – af storhertugen i Oldenburg kaldet til superintendent i Eutin og 1853 til hofprædikant i Oldenburg; fra dette embede tog han afsked 1879. □ Litografi af J. J. Hörup i Eutin, 1840, efter tegn. af R. Schneider. Litografi af W. Mells ca. 1852 og af H. Thewes ca. 1852.

C. E. Carstens i Zeitschr. des Vereins für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XIX, Kiel 1889 76–78 (jfr. samme sst. XXII, 1892 220f). J. H. Weiland i Beiträge und Mitteilungen des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. = Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. 2.r.1, hft. 3, Kiel 1898 19–25, 33 36–46 54–62 107 122–24. H. F. Petersen i Kirkehist. saml. 6.r.1, 1933–35 649f 657f. A. Pontoppidan Thyssen: Vækkelse, kirkefornyelse og nationalitetskamp i Sønderjylland, 1977 = Vækkelsernes frembrud i Danm. VII. Ager Nyholm: Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850, 1980. – Papirer i Rigsark. og Landesarch. Schlesw.-Holst., Gottorp.

P. G. Lindhardt

Nielsen, Niels, 1636–1708, godsejer. * 16.6.1636 på Lundø i Fjends hrd., † 4.9.1708 i Odense. ~ 1671 med Anna Stephansdatter, † 12.5.1717 på Endrupholm, d. af borgmester i Varde Stephan Nielsen († 1665).

N., hvis forældre var bønderfolk, kom tidligt i tjeneste hos vestjyske adelsfolk. 1656 var han ansat på Riberhus, 1667 foged på Kærgård, senere forpagter på Øllufgård, og 1671 blev han tillige provstiskriver. 1674 blev han forpagter af Endrupholm der tilhørte den stærkt forgældede Vibeke Rosenkrantz. 1679 købte han Hennegård, 1684 Hesselmed (i forening med Anders Nielsen til Søvig) og 1686 Endrupholm som Vibeke Rosenkrantz måtte sælge for gæld. N. samlede det splittede gods til sine gårde og fik dem komplet-

Nielsen, Niels

teret, til dels gennem talrige processer, der viser ham som en stridbar natur der ikke var bange for at begå overgreb. Han var en energisk og forretningsduelig mand der med held udnyttede forholdene i årene efter 1660 hvor den gamle adel var svækket. Ved sin død ejede han henved 800 tdr. hartkorn. Hans børn antog efter fødegården navnet Endrof; et af dem, Stephan Nielsen, der senere ejede Endrupholm, blev adlet med navnet Ehrenfeld. □Maleri (Endrupholm).

O. Nielsen: Hist. efterretn. om Skadst herred, 1862. Samme i Danske saml. I, 1865-66 124 142 330f 333 361. Jesper Madsen i Fra Ribe amt IV, 1906 68. M. A. Ebbesen sst. IX, 1938 99f.

Claus Bjørn (S. Nygård)

Nielsen, Niels, 1865-1931, matematiker. * 2.12. 1865 i Ørslev, Vends hrd., † 16.9.1931 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: husmand, landpost Peder N. (1828-95) og Juliane Hansen (1829-99). ~ 17.7.1888 i Ørslev med Ebba Benzon-Hansen, * 17.6.1865 i Ørslev, † 25.1.1948 på Frbg., d. af lærer Lorentz B.-H. (1838-1927) og Sophie Jepsen (1837-1900).

Fra Ørslev almueskole kom N. efter sin konfirmation ind i Giersings realskole i Odense hvor han gik til 1883. N.å. tog han polyteknisk adgangseksamen, blev 1885 ved en tillægseksamen student, tog 1891 magistergraden med matematik som hovedfag og blev 1895 dr.phil. på afhandlingen *Om en Klasse bestemte Integraler og nogle derved definerede semi-periodiske Funktioner*. 1887-1903 virkede han som matematiklærer ved kbh.ske skoler. 1900 blev han lærer ved Polyteknisk læreanstalts forberedelseskursus. Han var medlem af undervisningsinspektionen for de lærde skoler fra 1903 til dens ophævelse 1906. Året før, 1905, blev han docent i matematik ved universitetet. Han havde dog lige siden 1898 som privatdocent holdt forelæsninger over funktionsteori, infinitesimalregning, differentiaalligninger, algebra og talteori, og herunder øvet indflydelse på flere unge matematikere, særlig C. R. Ette og O. A. Smith. 1909 udnævntes han til ordinær professor efter Julius *Petersen.

Som videnskabelig forfatter var N. meget produktiv; dog må det siges at kvantiteten undertiden gik ud over kvaliteten, da offentliggørelsen undertiden skete, før arbejdet var modent. Foruden en lang række lærebøger for skole og universitet har han skrevet en mængde afhandlinger som findes spredt rundt i et stort antal tidsskrifter og akademiskrifter. Hans produktion var i stor udstrækning rettet mod studiet af funktioner. En række af hans bøger omhandler specielle analytiske funktioner som cylinderfunktionen, gammafunktionen, integrallogaritmen og meta-

sfæriske funktioner. 1909 udgav han en lærebog om uendelige rækker og en funktionsteori (oversat til tysk 1911). Senere arbejder står i forbindelse med de Bernoulliske tal og Fermats sætning. I bøgerne *Matematiken i Danmark 1801-1908*. 1910 og *Matematiken i Danmark 1528-1800*. 1912 har han sammenstillet en stor materialesamling. I universitetets festskrift 1927 offentliggjorde han en afhandling om de franske matematikere under den store revolution. Hele hans produktion bærer vidne om en meget stor arbejdskraft, men også undertiden om manglende kritisk sans. Han mødtes ofte med kritik, bl.a. fra den tyske matematiker E. Landau og hans kreds. Undertiden gav denne kritik ham nyt kampmod, men til tider var den medvirkende til at frembringe en depression som engang førte til en flere dages flugt til Dyrehaven ved Kbh. Trods det, som kunne være berettiget i kritikken, har N. alligevel haft stor betydning for matematikstudiets fremgang i Danmark. Dengang han som ung trådte frem brød han nye baner, og selv om den næste generation af analytikere har modtaget stærke impulser fra andre sider, skylder den dog N. den udgangslinje, den fik fremfor de tidligere generationer. - N. var medlem af repræsentantskaberne for Nordisk Livsforsikrings-Aktieselskab af 1897 og for Nordisk Ulykkesforsikrings-Aktieselskab af 1898. 1906 blev han medlem af Leopoldinisch-Carolinische Akademie i Halle og 1907 af Nederlandsch wiskundig Genootschap i Amsterdam. 1914 blev han medlem af Videnskabernes selskab i Kbh. Han var formand for Matematisk forening 1910-17, præsident for den anden skandinaviske matematikerkongres i Kbh. 1911, medarbejder ved Bulletin des Sc. Math. 1924. Ved universitetet blev han medlem af patronatskomiteen for franske og danske studenter. - R. 1920. DM. 1930. □Mal. af F. Lange, 1906. Buste af V. Gustafson, 1928. Afbildet på mal. af Aksel Jørgensen, 1929 (Studentergården, Kbh.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1895 74f. - Harald Bohr i Matematisk t., 1931 B 41-45. Samme i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1931-32 137-45. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1932 124-28. Thøger Bang i Nord. matematisk t. XIII, 1965 121f.

Poul Heegaard*

Nielsen, Niels, 1872-1942, borgmester. * 8.8.1872 i Diernæs sg. ved Fåborg, † 13.3.1942 i Rønne, urne på Rønne kgd. F: arbejdsmand Søren N. (1842-1922) og Anne Larsen (1849-1921). ~ 1° 7.9.1898 i Rønne (b.v.) med Inger Caroline Emilie Høyer, * 10.10.1873 i Rønne, † 1.10.1922 sst., d. af kunstdrejer Søren Adolph Bille H. (1821-

94) og Josephine Emilie Bjerregrav (1832–1907). ~2° 3.5.1924 i Helsingør (b.v.) med Ella Lovisa Rømer, * 11.3.1896 i Rønne, d. af skræddermester Theodor Polycarpus Andreas R. (1858–1911) og Emilie Josefine Rydén (1859–1951). Som ung typograf, udlært i Fåborg, kom N. 1893 til Rønne hvor han blev sætter på Bornholms Tidende. Kårene var på den tid yderst slette, og N. kastede sig ud i agitationen for at få sine kammerater fagligt og politisk organiserede; efter en strejke blev han 1899 af den grund afskediget og dermed arbejdsløs. Han havde i nogen tid været meddeler til Social-Demokraten i Kbh., og ved sin ihærdighed nu under lediggangen fik han dels tegnet så mange abonnenter og dels skabt en sådan tilgang til arbejderbevægelsen, at der skabtes grundlag for et lokalt socialdemokratisk blad. Efter overvindelse af nogen betænkelighed hos kontrolkomiteen i Kbh. oprettedes 1902 Bornholms Social-Demokrat i Rønne med C. N. Hauge som redaktør og N. som medarbejder og forretningsfører, fra 1907 udelukkende som journalist. N.s fortsatte „vækkelsesarbejde“ med mund og pen blandt Bornholms arbejdere resulterede i småfolks voksende indflydelse politisk og kommunalt, og for Rønne oprandt en periode af indgribende reformer. Over ligningskommissionen rykkede N. 1909 (s.å. som Hauge blev folketingsmand) ind i byrådet og 1910 i amtsrådet. Socialdemokratiet fik flertal i byrådet 1917. N. blev samme år kongelig udnævnt borgmester og 1919 folkevalgt i samme stilling. Bladarbejdet opgav han 1918. Han fortsatte som borgmester til sin død. Meget i Rønnes udvikling kom, fordi det måtte komme, men det er iøjnefaldende at det ofte var N. der tog initiativet, længe før hans byrådskolleger havde erkendt sagens nødvendighed. Det gjaldt både havneudvidelse, nyt vandværk, oprettelse af mellemskole og fra hans sidste år lufthavnen i Rønne. Selv om N. havde flertallet med sig fulgte han en forhandlingslinje der som hovedregel førte til, at han også opnåede tilslutning fra de borgerlige stemmer. N. kom allerede 1910 i amtsrådet og sad der til sin død. Han var her medlem af de centrale udvalg, og navnlig var han virksom inden for sygehusvæsenet. Alment politisk havde N. en stærk position på Bornholm, var således fra 1920 til sin død formand for socialdemokratiets partiforening i Rønne og i en årrække formand for amtsorganisationen. N., der ikke var særlig veltalende, havde ikke megen tilbøjelighed for vælgermøder, men var opstillet 1926 og 1929 i Bornholms 2. kreds der ikke kunne give valg. Han blev imidlertid 1936 medlem af landstinget ved det spændende valg som måtte afgøres ved en lodtrækning og som betød, at flertallet dermed gik over

til regeringspartierne, socialdemokrater og radikale. Valget 1939 krævede på ny lodtrækning, og N. blev atter den heldige. Han gjorde sig ikke særlig gældende i rigsdagsarbejdet. □Foto.

Interview i Bornholms socialdemokrat, tillæg, 21. 12.1929; sst. 4.8.1932. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 424f. Politiken 15.4.1939. H. L. Willemoes Hansen i Jul på Bornholm X, 1942 4–13.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Nielsen, Niels, 1874–1959, landmand. * 14.5.1874 på Ejlekærgård i Farendløse, † 22.6.1959 på Højgård, Ringsted landsg., begr. Farendløse kgd. F: gårdejer Frederik N. (1843–1919) og Karen Marie Sørensen (1847–1928). ~ 31.10.1902 i Farendløse med Anna Jensen, * 19.11.1876 sst., † 17.1.1968 på Højgård, d. af gårdejer, sognefoged Peder J. (1821–1901, ~1° 1851 med Inger Marie Arildsdatter, 1823–72) og Anna Marie Jørgensen (1853–1938).

Gennem sin opvækst på den fædrene bedrift havde N. fået et førstehånds kendskab til husdyrbrugets problemer i landbrugsindustrialismens tidsalder. Som så mange af den tids bedrestillede bondesønner fik han derefter igennem et ophold på Rødkilde højskole vinteren 1891–92 et dybere indblik i de kundskaber og værdiholdninger som var en afgørende forudsætning for at blive bondeleder. Senere videreuddannede han sig i praktisk landbrug på Falster. 1902 overtog han fødegården, og straks derpå gik han i gang med at omdanne bestanden af rødt dansk malkekvæg til en førsteklases stambesætning. Hans ry som foregangsmand gik viden om i disse år, og hans gård blev dermed et meget søgt uddannelsessted for unge landmænd. Det førte snart til en række tillidsposter: medlemskab af menighedsrådet, af sognerådet 1907–13, og Sorø amtsråd 1910–22, valgt af det radikale venstre. Han brød dog med partiet i begyndelsen af tyverne, fordi partiet efter hans opfattelse havde fjernet sig for meget fra sit liberale udgangspunkt. 1911 blev han medlem af De sjællandske landboforeningers kvægavlsudvalg, fra 1921 formand. 1915–35 var han formand for Vestervang andelsmejeri, 1917–46 for Sjællands stifts kvægopdræterforening, fra 1920 for direktionen for Køge-Ringsted banen, 1932–42 for Kærhave landbrugsskole og 1941–44 for statens husdyrbrugudvalg efter 13 forudgående år som bestyrelsesmedlem og næstformand. Fra 1922 var han desuden medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd. Det var dog især under første verdenskrig der blev kaldt på en leder der udover sit nære forhold til regeringschefen C. Th. Zahle besad såvel faglige kundskaber som personlig

integritet i en helt usædvanlig grad. 1916–20 var han næstformand for de sjællandske landboforeninger med det helt klare sigte at skabe en passende modvægt mod det aristokratiske førerskab under formanden, grev F. C. *Moltke, Bregentved. Herfra gik vejen videre til det stående landbrugsudvalg af aug. 1917. Her blev han til febr. 1918 da han af helbredsgrunde trak sig tilbage. I forhandlingerne om oprettelsen af et landbrugsråd 1918–19 talte han, dog uden held, i særlig grad for at få husmandsforeningerne medinddraget i arbejdet. Naturligt nok blev N. medlem af landboforeningernes fem-mands delegation i Landbrugsrådet ved dets oprettelse 20.6.1919 og sad her til 1925, de sidste fire år som formand, efter at en genopblusset hjertelidelse det forudgående år havde tvunget ham til endnu engang at rebe sejlene. På denne korte tid havde han imidlertid nået at få iværksat et større registreringsarbejde i relation til de bedste avlsdyr inden for de enkelte kvæg- og hesteracer. Det er meget betegnende at N.s navn især er knyttet til et stykke landbrugsfagligt organisationsarbejde, efter som han mere end nogen anden af den tids landbrugsledere stod for det erhvervsøkonomiske alternativ til de udpræget erhvervspolitiske synspunkter der førtes i marken af Madsen-Mygdal og P. P. *Pinstrup. I sine optegnelser meddeler han følgende selvkarakteristik: „Jeg er sikkert i Ordets allervideste Forstand en Hensynets Mand ...“. Dybt religiøs som han var, påtog han sig en tjenerrolle i landbosamfundets hverdagsliv. Det sled ham op før tiden. □Foto.

Fyns stifts landbrugstid. XIV, 1920 218f. Sjællands stifts landbrugstid. XV, 1934 172f. Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979. – Papirer i Ringsted lokalark.

Erik Helmer Pedersen

Nielsen, Niels, 1889–1968, lærer, formand for Danmarks lærerforening. * 2.12.1889 i Jetsmark, † 8.5.1968 i Århus (Møllevej), begr. Asmild kgd. F: købmand N. P. N. (1861–1924) og Else Marie Jensen (1867–1942). ~ 3.1.1912 med Kirstine Jensen, * 12.3.1891 i Ørum, † 17.7.1979 i Asmild, d. af lærer Johan J. (1856–1939) og Dorthea Marie Mikkelsen (1866–1933).

N. tog lærereksamen fra Gjedved 1910. Efter kortere ansættelser i Ravnholdt og Mern blev han 1916 kaldet til førstelærer i Overlund ved Viborg. N.s generalieblad adskiller sig indtil 1944 ikke væsentlig fra andre dygtige landsbylæreres. Han var en årrække medlem af sognerådet, sad i bestyrelsen for Dansk aftenskoleforening og var i 16 år formand for Viborg amts skolebiblioteksforening. Men 1944 valgtes han som

formand for Danmarks lærerforening, i hvis hovedstyrelse han var blevet indvalgt 1935. Han afløste på formandsposten K. A. *Kristensen, Karise, og dermed fik han en position og et virkefelt som gav ham rig lejlighed til at udfolde de egenskaber som gjorde ham til en markant leder-skikkelse. De ydre omstændigheder ved N.s tiltrædelse af formandsposten var alt andet end gunstige. Besættelsen lå endnu knugende over landet, og flere år fremover – et stykke ind i halvtredserne – mærkedes dens efterdønninger i form af restriktioner, lønmæssige efterslæb og kriselignende tilstande på skolens område med tilhørende skarpe meningsbrydninger i skole- og opdragelsesspørgsmål. Alligevel lykkedes det N. at formidle en gunstig udvikling på områder der må betegnes som mærkesager for Danmarks lærerforening: lønningsloven af 1946 som N. havde været med til at præge som foreningens repræsentant i kommissionen siden 1943, skoletilsynsloven af 1949 og seminarieloven af 1954. Andre iøjnefaldende resultater af blivende værdi var flytningen af lærerhøjskolen til Emdrupborg 1948 og oprettelsen af Danmarks pædagogiske institut 1955. Kendt i den brede offentlighed som eksponent for en fast og udholdende foreningsholdning, når det gjaldt læreres rets- og tjenstlige sikkerhed blev N. i den opsigtsvækkende Stige-sag (hvor en del af forældrene uberettiget krævede en lærer afskediget). Stærkt placerede han sig også i offentlighedens omdømme under 50ernes lange, opslidende debat om skolestruktur med dens tilløb til en skolereform. Debatten kulminerede med Julius *Bomholts fremsættelse af det såkaldte midterlinjeforslag 1955. N. var en betydelig analytiker og udpræget tematiske begavet. Hans sagsfremstilling og argumentation var nøgtern og klar. Impulsivitet og spøgefuldhed lå ham fjernt. Han var så udpræget formidleren, lyttede hellere end han talte. Han sad, når bølgerne gik højt på et repræsentantskabsmøde i foreningen, uanfægtet på sin plads og lod talestrømmen skylle hen over sig. Kun en glippen med de halvt lukkede øjenlåg i det fint mejlsede, blege ansigt røbede, når en nærgående replik gik ind. Men stod en afgørelse på vippen, kunne han gå på talerstolen og vende strømmen med en tale, som havde overraskende glød. Denne beherskelse i tale og optræden og en usvigelig loyalitet udgjorde sammen med en noblesse i det ydre, der forlenede ham med noget distingveret, departementalt, en væsentlig del af hans personlighed. N.s ord havde vægt. Der var tillid til ham og respekt om hans person. Han var den sidste landsbylærer i DLFs formandsstol, og det var udtryk for den almindelige medlemstillid at han enstemmigt genvalgtes til

formand i to perioder, efter at købstadslærerne var kommet i flertal i foreningens styrende organer. I påskønnelse af de mange års arbejdsindsats og et forbilledligt lederskab udnævntes han ved sin tilbagetræden fra formandsposten 1955 til æresmedlem af foreningen. – R. 1949. □Tegn. af Carl Jensen, 1944 (Fr.borg). Foto.

Folkeskolen LXVI, 1949 825f; 1968 1092f. Lærerne og folkeskolen gennem 100 år, red. Ib Koch-Olsen, 1974.

Albert Johansen

Nielsen, Niels, 1893–1981, geograf. * 3.10.1893 i Silkeborg, † 15.9.1981 i Gentofte (Mess.), begr. Hellerup kgd. F: gårdejer Søren Peter N. (1857–1939) og Karen Rasmussen (1864–1943). ~ 25.1.1929 i Kbh. (Thim.) med Jutta Johanne Heegaard, * 5.8.1891 på Fur, d. af sognepræst, sidst i Høje Tåstrup, provst Poul Henrik Høyer H. (1864–1926, ~ 2° 1907 med Gudrun Sidsilie Westengaard Jørgensen, 1866–1927) og Anna Kirstine Deichmann (1860–1906).

N. blev student 1911 fra Horsens, cand.mag. i naturhistorie og geografi 1917, adjunkt ved Sortedams gymnasium 1919, lektor 1925, var professor i geografi ved Kbh.s univ. 1939–64, universitetets prorektor 1961–62. Som ung kandidat begyndte N. sin videnskabelige forskning med undersøgelser over fortidens jernudvinding i Jylland som resulterede i hans doktordisputats *Studier over Jærnproduktionen i Jylland*, 1924. Senere foretog han undersøgelser over jernproduktionen på Island og i Grønland. Men efterhånden kom hans arbejdsområde hovedsagelig til at ligge inden for den fysiske geografi, særlig geomorfologien. 1923 foretog N. en studierejse til Island, senere var han leder af den første og anden dansk-islandske ekspedition til Central-Island henholdsvis 1924 og 1927; 1934 og 1936 var N. på ekspeditioner til Vatnajökull og 1947 deltager i undersøgelsen af Hekla-udbruddet. Disse ekspeditioner har givet væsentlige bidrag til forståelsen af Islands tektonik og af palagonitformationens natur og oprindelse, men særlig har hans studier ved Vatnajökull givet yderst værdifulde bidrag til forståelsen af vulkanismens natur. Samtidig med sine undersøgelser på Island var N. begyndt at opdyrke et andet arbejdsfelt, nemlig Jyllands vestkyst, og i særlig grad fandt han et udmærket studieområde i Skallingen, forholdsvis lidt berørt af menneskelig indgriben og med rigt afvekslende natur: klitter, marsk og det bagved liggende vadehav. 1930 lykkedes det ham at få oprettet Skalling-laboratoriet som en permanent institution og han var dets leder indtil 1964. Ved sine undersøgelser på Skallingen har N. i væsentlig grad forøget vor viden om

klit- og marskforhold, om vadernes og sandstrandens naturforhold. På Skalling-laboratoriet samlede han om sig en kreds af unge forskere – geografer, geologer, botanikere og zoologer – hvis arbejder bl.a. har resulteret i et anseligt antal „Skalling-disputater“. 1953 skabte N. *De danske vade- og marskundersøgelser* og hermed fandt dansk geografi sin plads blandt de anvendte videnskaber.

Foruden i sin disputats har N. nedlagt resultaterne af sin forskning i et stort antal afhandlinger i videnskabelige tidsskrifter. Om fortidens jernproduktion handler navnlig artikler i Den tekniske Forenings Tidsskrift, 1926, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1926, Meddelelser om Grønland, 1930 og 1936. Resultaterne af undersøgelserne på Island er nedfældet i *Contributions to the Physiography of Iceland*, 1933 og *Vatnajökull*, 1937, foruden i en del udenlandske tidsskrifter og Geografisk Tidsskrift. Resultater fra Skallingen er publiceret i Vidensk. Selsk. Biologiske Meddelelser, 1935 og i Geografisk Tidsskrift. Også geografis historie havde N.s interesse, han har bl.a. skrevet *Københavns Universitets Geografiske Institut. Et bidrag til dansk geografis historie* (Geogr. Tidsskr. LXI, 1962). I mange år var N. redaktør af Geografisk Tidsskrift, stifter og redaktør af *Kulturgeografiske Skrifter, Meddelelser fra Skallinglaboratoriet, Folia geographica Danica og Atlas over Danmark* der skulle skildre danske natur- og kulturforhold. Materialet blev imidlertid ødelagt ved schalburgtage 1944. Kun to bind lod sig retablere. N. var endvidere redaktør af Meddelelser om Grønland 1947–1959 og af *Trapp Danmark* 5. udg., 1953–72. – Ved siden af den videnskabelige virksomhed kom N.s administrative evner adskillige foreninger til gode. Han var medlem af Det kongelige danske geografiske selskabs bestyrelse, i mange år generalsekretær og vicepræsident, formand for direktionen for dansk-islandsk fond 1950–64, medlem af vadehavsudvalget af 1941, formand for udvalget vedrørende landvindingen ved Højer 1958, efor for Nordisk kollegium 1945–68, ledende senior for Studenterforeningen 1943–45. N. var æresmedlem og korresponderende medlem af en række udenlandske geografiske selskaber og blev æresdoktor ved universitetet i Clermont-Ferrand 1950 og i Rennes 1963, fik tildelt Det kgl. danske geografiske selskabs Vitus Bering-medalje 1963 og hædersgave fra G. E. C. Gads fond 1971. – R. 1934. DM. 1947. K. 1962. □Tegn. af Otto Christensen, 1941 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1924 122f. Interview i Gads da. mag. XXXVII, 1943 538–44. – Geografisk t. LXIII, 1964 VIIIf. Kbh.s univ.

Nielsen, Niels

1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 især 405–08. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Rønne Kejlbø (Martin Vahl)

Nielsen, Nielsine Mathilde, 1850–1916, læge, Danmarks første kvindelige akademiker. * 10. 6.1850 i Svendborg, † 8.10.1916 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: skipper, senere skibsreder Lars N. (1808–86) og Karen Jensen (1811–82). Ugift.

N. voksede op i Svendborg. Efter tidens skik blev hun taget ud af byens private pigeskole da hun skulle konfirmeres. Men ærgerrig og videbegærlig som hun var søgte hun på egen hånd at tilegne sig en højere dannelse. Som 18-årig fik hun plads i et undervisningspensionat i Kbh. hvor hun i to år modtog undervisning i de højere klasser mod selv at undervise i de lavere. Efter et par år som huslærer i provinsen fik hun tilfældigt øje på en avisnotits om at kvinderne i USA kunne blive læger. Med dette mål for øje rejste hun igen til Kbh. hvor hun opsøgte borgmester C. E. *Fenger. Sammen med Ludvig *Trier, der vederlagsfrit påtog sig at føre hende frem til artium, var han hendes støtte over for den modvilje hendes plan vakte hos autoriteter og i selskabslivet. I begyndelsen ernærede hun sig som lærer, men en kreds af kvindesagskvinder med Marie Rovsing i spidsen påtog sig snart at støtte hende økonomisk, så hun kunne frasige sig sin undervisning. 12.1.1874 indgav hun ansøgning til kirke- og undervisningsministeriet om at måtte indstille sig til studentereksamen med henblik på at læse medicin ved universitetet. Dette bevilgedes ved kgl. anordning 25.6.1875 der tilstod kvinder ret til at blive immatrikuleret. 1877 blev hun student. Flere ansete hjem havde åbnet sig for hende. Hos Rudolph *Bergh mødte hun det litterære venstres ledere, og hun var stærkt grebet af Georg *Brandes' Hovedstrømninger. Men hun mødte også megen modstand. I sine erindringer har hun med stærk indignation mod dundring og bornerthed beskrevet sin kamp ud fra et antiautoritært standpunkt med økonomisk og politisk ligeberettigelse mellem kønnene, humanitet over for samfundets svage og tro på det kulturelle og videnskabelige fremskridt som grundlag.

23.1.1885 blev hun cand.med. og kandidat ved kommunehospitalet og dermed Danmarks første kvindelige læge. Hun færdedes nu i en kreds af frisindede og uddannede kvinder der nærmest tilsluttede sig John Stuart Mills standpunkt, og det var hende der førte ordet da tretten medlemmer af Dansk kvindesamfund 27.5.1887 protesterede mod, at ordet „ligeberettigelse“ blev slettet af foreningens formålsparagraf. Vel vidende

at kravet i øjeblikket var urealistisk mente hun, at det burde fastholdes af historiske grunde.

Under den såkaldte sædelighedsfejde samme år var det de kvindelige læger Emmy Kramp og N., der i Dansk kvindesamfund førte ordet for den radikale opposition. Sammen med andre af denne opposition trådte hun ud af „Samfundet“ og søgte over i andre mere radikale kvindeforeninger. I sine senere år var hun i en årrække medlem af den radikale venstreforenings hovedbestyrelse. Men det var lægegerningen der optog hende. Da hun ikke i Danmark som kvinde kunne specialisere sig som gynækolog, foretog hun 1888–89 en studierejse til Schweiz og England med offentlig understøttelse. Det blev dog ikke til den ønskede disputats, og efter hjemkomsten nedsatte hun sig som praktiserende læge i Kbh. hvor hun fik en anselig praksis. Hun oprettede Læge Frk. N. Nielsens legat for kvindelige medicinske studerende. □Træsnit af A. Bork, 1885. Afbildet på Marie Luplaus mal. Fra kvindevalgretskampens første tid (folketinget). Tegn. af Alfred Schmidt, 1910, og afbildet på tegn. af samme, 1913 (Fr.borg). Foto.

Danm.s første kvindelige læge N. N.s erindr., udg. Anker Aggebo, 1941 = Danske lægememoirer IV. – Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist., 1912 (2. udg. 1939). Samme i Kvinden og samf. XXXII, 1916 265f. Politiken 9.10.1916. Kvindelige akademikere, red. Lis Jacobsen, 1925 især 109–38. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. (erindr.).

Karsten Thorborg

Nielsen, Oda Laurenze Helmine, 1851–1936, skuespiller. * 7.8.1851 i Libaus havn om bord på briggen Molodez, † 11.9.1936 i Skodsborg, begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsfører, senere reder og dansk vicekonsul i Malmö Jens Lars(son) (1820–85) og Caresia Møller (1822–74). ~ 1° 24.6.1871 med telegrafist, senere afdelingschef i Det store nordiske telegrafiselskab Jens Petersen, * 13.1.1843 i Sandby, Lolland, † 23.1.1880 i Paris, s. af husmand Hans Pedersen Graver og Karen Hansen. ~ 2° 31.5.1884 i Hvidovre med skuespiller Martinus *N., * 23.1.1859 i Kbh. (Hellig.), † 10.7.1928 i Fredensborg, s. af Iyestøber, købmand Christian N. (1821–90) og Kirstine Marie Petersen (1828–86). – Mor til Kay *N.

Ved Carl Wulffs benefice på Casino 11.5.1870 opførtes bl.a. vaudevillen *Et enfoldigt Pigebarnd*. Ud for Thoras rolle stod tre stjerner, for den unge dame, Oda Larssen hed hun, der skulle optræde første gang, ønskede at forblive anonym hvis debuten mislykkedes. Den blev ikke alene en stor succes, men Erik *Bøghs pigebarnd med den fiffige naivitet blev en figur der livet igennem karakteriserede N.s evne, og som hun gen-

tog da hun var fyldt 50 år. Indtagende skælmeri lyste i hendes store, talende øjne, og hendes musikalitet og kvikt pointerede sangforedrag skaffede hende straks engagement og næste sæson hovedroller som Frou-Frou og Esmeralda. Hun spillede uden skole løs på sit lyse, gratiøse ydre og sceniske naturel, men allerede 1871 gav hun op for at gifte sig med en telegrafembedsmand og forlade landet. I udlandet, særlig i Paris, studerede hun tidens førende skuespillere og da hendes mand var død optrådte hun ti år senere igen på Casino, bl.a. i *Doras* titelrolle.

Den unge enkefrue var nu Kbh.s mest franskpåvirkede skuespiller, elegant og pikant; snart mindede hun ved sin energiske bravour om Sarah Bernhardt, og frankofilen, teaterchef Edv. Fallesen, tøvede ikke med at knytte hende til nationalscenen hvor hun optrådte første gang 8.9.1881 som Anna i *Syvsoverdag* og snart efter spillede hertuginde i *Den Fremmede* og – aldeles henrivende – præfektfruen i *Hvor man keder sig*. Men hendes primadonnatur drev hende allerede 1883 tilbage til Casinos folkekomedier og derfra n.å. til Dagmar-teatret, hvor hun kreedede to roller der typisk viste omfanget af hendes nu modnede talent: *Frk. Nitouche* og fru Florizel i *Et Besøg*. Debutrollen, det danske enfoldige pige-barn, var en forstudie til den franske klosterfrøken hvis lunefyldte viser hele byen skulle høre. Sådant måtte efter nordiske begreber frk. Nitouche se ud: N.s fikse, næsten „drejede“ skikkelse var som skabt for denne rolle der ramte noget centralt i hendes talent, det gratiøse pikanteri, kattekillingsens smidighed, den morsomme blanding af dansk og fransk charme. Og modsat var Edv. Brandes' fru Florizel en tragisk skikkelse der betog ved forskellen mellem den huslige lykke og den dybe fortvivlelse, da katastrofen indtræffer. For begge følelser havde N. sandfærdige udtryk der pegede frem mod kommende opgaver. 1886 vendte hun tilbage til Det kgl. teater hvor hun 1.4.1891 som den sidste kunstner modtog kgl. udnævnelse. Her spillede hun en broget mangfoldighed af roller i tragedien og lystspillet, vaudevillen og skuespillet, ja selv et operaparti som Papagena i *Trylleflojten* udførte hun. Mindst klædte Adam "Oehlschlägers" heltinder Dina og Valborg hende, fordi den stilbestemte jambe stred mod hendes moderne form, derimod vandt hun nogle sejre i Holberg, særlig ved sin elegante komik som den syngende Leonore i *Kilderejsen*. Hendes enfoldige pige-barn fik nye udgaver som Christine i *Et Eventyr i Rosenborg Have*, Birgitte i *Kinofarnerne* og Sophie i *Nei*, og den modne kvinde blev varieret i mange karaktermodsatninger. Hun kunne i *Damernes Ven* med kvindeligt skælmeri fremsætte

frk. Hackendorffs frieri og i *Francillon* med rolig anstand forkynde baronessens husmoderglæde; hun virkede romantisksentimental som Scheitan-Emisresin i *Ved Bosporus* og greb ved smertens dybe tone i hustruens og moderens sorg som Rita Almers i *Lille Yulof*. Man så her ind i en håbløs menneskesjæl. Frk. Nitouches berømte fremstillinger var nået til at blive en Ibsensk tragedienne.

Men tilfreds med sin stilling var N. ikke. Hun besad den evige higen i sin sjæl og ønskede en daglig rapport til publikum som Det kgl. teater ikke kan yde. Det er på baggrund af hendes trang til solospil at W. Blochs udtalelse „at hun ikke passede i Ensemblet“ må opfattes. Efter eget ønske fik hun 1902 afsked med pension og kunne nu støtte sin mand i hans dristige overtagelse af Casino. Men forsøget på at genkalde succeserne fra de unge dage, fx ved at spille Et enfoldigt Pige-barn og *Odette*, lykkedes ikke. Tiden var løbet fra Bøghs vaudeviller og den franske salonkomedie. Så blev hun gæst på Folketeatret (Fernanda i *Gadens Børn*), kom atter til Dagmar-teatret og foretog 1906 en turné som visesanger i USA. Også i de nordiske lande optrådte hun, og da hendes mand 1909 måtte opgive Dagmar-teatret, overtog hun ledelsen i nogle måneder for at muliggøre hans tilbagevenden, hvilket ikke lykkedes. Hendes rolleliste blev i disse urolige år forøget bl.a. med titelfigureerne i *Madame Sans-Gêne* og *Hvem er hun?*, G. J. R. Hauptmanns *Rose Bernd* og hertuginde i *Hvor man keder sig*. Hun turnerede ofte i provinserne og fik 1919–23 glæde af at virke ved Betty Nansen teatret hvor hun varmt og følt spillede fru Dag i *Daglannet* og hvor hun fejrede sin alderdoms største succes som grevinde Danner i *Hos Grevinden* der dog ikke hørte til de betydeligste figurer i hendes galleri. Samtidig fortsatte hun sine vise- og eventyrafter for børn og spillede endnu 1927 en ny rolle, bedstemor i *Ole Lukøje* på Scala. Nær de 80 år turnerede hun endnu i provinserne med *Hos Grevinden* på programmet. Hun indstillede sin kunst på den store popularitet og vandt den. Hendes replik var i stigende grad løs, næsten flimrende, men den mistede ikke følelsen og det gratiøse lune. Den rytmik der var i hendes væsen kom stadig til udtryk når hun spillede, nynnede eller sang en vise. Som påskønnelse for sit arbejde i velgørenhedens tjeneste modtog hun en årlig afgift fra et biografteater, og 1925 fik hun æresbolig i Fredensborg. – Ingenio et arti 1910. – F. M. I. 1920. □ Statuette, 1870 (Teatermus.). Fire træsnit efter samme forlæg, 1881, det ene af R. Lehnert. Tegn. af H. Nik. Hansen, 1882. Litografi. Træsnit 1886. Litografi af Jul. Rosenbaum, 1895, raderet af samme

1896. Karikatur af Sophus Jürgensen, 1904. Tegn. i rolle af E. Krause, 1904 (Teatermus.). Radering af Henrik Lund, 1907. Tegn. af Kay Nielsen 1909 og 1941, mal. af samme og tegn. af samme (Kgl. bibl.). Mal. af Henrik Lund 1911. Mal. af P. Monsted, 1926. Tegn. af Aase Kramp, 1932 (Kgl. bibl.). Tegn. af Viggo Thomsen, 1936 (Teatermus.). Mal. af Liva Weel udst. 1936. To tegn. af Gerda Wegener (Teatermus.), tegn. af H. Bendix (sst.) og tegn. i rolle af Vald. Møller (sst.). Akvarel i rolle af Chr. Bayer. Flere træsnit i roller. Mal. af Margrethe Levy og af Paul Fischer. Tegn. af Carsten Ravn og af H. Jensenius (Fr.borg). Silhouet af Kirsten Wiwel (Kgl. bibl.). Foto.

O. N. i Dannebrog 18.9.1892. Interview i Gads da. mag. XXVII, 1933 368-76. – Helmer Lind i Ill. tid. 25.5.1902. Teatret XIX, 1920 ekstra-nr. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. III-V, 1925-30; sst. 1890-92, 1970. Carl Behrens i Ord och bild XXXIV, Sth. 1925 550-54. Sv. Lange: Meninger om teater, 1929. Olaf Fønss: Danske skuespillerinder, 1930 24-35.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Oluf August, 1838-96, historiker, rådstuearkivar. * 24.4.1838 på Endrupholm ved Bramminge, † 5.1.1896 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: proprietær, branddirektør August Carl Nicolaj N. (1809-85) og Henriette Georgine Meyer (1813-98). ~ 1° 10.8.1865 i Fåborg, Ribe amt, med Sofie Brünnich, * 4.5.1845 i Assens, † 10.9.1878 i Kbh. (Frbg.), d. af toldassistent Christian Gregers B. (1820-76) og Frederikke Rasmussen (1828-1902). ~ 2° 17.10.1879 i Kbh. (Frue) med Mathilde Margrethe Agathe Grüner, * 10.2.1861 i Husum, † 15.2.1934 i Kbh., d. af borgmester Hakon Harald G. (1815-1900) og Margaretha Agatha Mathilde Jacobsen (1835-95). – Far til K. *Brünnich Nielsen og H. *Grüner-Nielsen.

N. blev student 1857, privat dimitteret, og begyndte at studere teologi, men opgav snart dette studium for nordisk oldhistorie og tog 1863 magisterkonferens i nordiske sprog hvorefter han s.å. blev assistent i kongerigets arkiv. Allerede i studieårene havde han kastet sig over sin hjemstavns historiske forhold: topografi, stednavne, personalhistorie m.v., og 1860 debuterede han på sin historiske forfatterbane med *Herregaarden Plovstrup* (Annaler for nord. Oldkyndighed, 1860), hvorefter i en lang årrække fulgte publikationer som Historiske Efterretninger om vestjyske herreder: Skadst hrd. (1862), Vester Horne hrd. (i Danske saml. 1-II, 1865-67), Slavs hrd. (sst. III, 1867-68), Malt hrd. (1870), Gørding hrd. (sst. 2. r.II, 1872-73), Skodborg og Vandfuld hrd. (1894) og Hjerm og Ginding hrd.

(1895). Af disse egnsbeskrivelser står hans arbejder fra ungdomsårene betydeligt over de senere der i nogen grad bærer præg af at være hastværksarbejde. Efter at være blevet arkivassistent fik N. af generalstaben overdraget at korrigere stednavneformerne på stabens nye kort, og 1864 blev han medarbejder ved udgivelsen af registret til Jacob Langebeks *Scriptores rerum Danicarum* (1878), hvorved han i højere grad end hidtil førtes ind på studiet af Danmarks indre historie i middelalderen; frugten af disse studier var bl.a. hans doktordisputats 1867 *Bidrag til Oplysning om Sysselinddelingen i Danmark*, „*Ribe Oldemoder*“, 1869, *Dueholms Diplomatarium*, 1872, *Liber census Daniæ. Kong Valdemar den Andens Jordebog*, 1873, *Codex Esromensis*, 1880-81, *Gamle jyske Tingsvidner*, 1882 (til belysning af sproget i Ribe amt før et fælles skriftsprog havde fæstnet sig), *Olddanske Navne*, 1883 og *Harsyssels Diplomatarium*, 1893. – Sammen med Chr. *Bruun og A. Petersen stiftede N. 1865 tidsskriftet *Danske Samlinger for Historie, Topographi, Personal- og Literaturhistorie*, ved hvilket han til dets ophør 1879 var en flittig medarbejder; endvidere var han 1879 medstifter af Universitetsjubilæets danske samfund og s.å. Samfundet for dansk-norsk genealogi og personalhistorie, i hvis bestyrelse han sad til sin død. Han var også 1877 medstifter af Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie, og for dette såvel som for Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog i hvilket han 1871 optoges som medlem, samt for Universitetsjubilæets danske samfund er flere af hans arbejder udgivet.

1.1.1869 blev N. arkivar ved Kbh.s rådstuearkiv, og fra 1885 var han tillige overbestyrer af Kbh.s kommunes folkebogsamlinger, et arbejde han omfattede med stor interesse. stillingen som rådstuearkivar medførte at N. også kom ind på et nyt litterært arbejdsfelt; 1872-87 udgav han for kommunalbestyrelsen *Kjøbenhavns Diplomatarium* indtil 1728 (otte bind og to registerbind), og 1877-92 udgav han endvidere det vægtige værk *Kjøbenhavns Historie og Beskrivelse* indtil 1730 (seks bind). Beslægtet med disse arbejder er hans *Kjøbenhavn paa Holbergs Tid*, 1884, *Efterretninger om Abel Katrines Stiftelse*, 1875, *Vor Frelseres Kirke i Kjøbenhavn*, 1896 (sammen med P. Købke) og flere. I en diskussion med A. D. *Jørgensen påviste N., at det ældste „havn“ var en agerdyrkende landsby. – N. var en overordentlig flittig skribent og en stille, beskedne forsker der gerne stillede sin store viden til rådighed for andre historikere, men med en så stor produktion som N. i årenes løb præsterede fulgte naturligvis også, at den ikke altid var af lige stor lødighed

og at der til tider savnes en egentlig behandling af hans indsamlede stof. Det kan i øvrigt tilføjes, at N. almindeligvis – og med rette – stillede sig skeptisk over for stedlige traditioners og såkaldte folkesagns beretninger om tidligere tiders forhold. I nærværende biografi er kun nævnt de vigtigste af hans arbejder, men talrige andre findes spredt i en mængde forskellige tidsskrifter. – R. 1893. □Foto. – Mindesten ved Endrupholm.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1867 205–08. – A. Heise i Saml. til jydsk hist. og top. 3. r.I, 1896–98 103–08. Viggo Brøndal i Fortid og nutid II, 1919 200–05. Carl Lindberg Nielsen i Fra Ribe amt VII, 1931 650–66. Aug. F. Schmidt sst. VIII 1932 132–37. Samme i Hardsyssels årbog XXVI, 1932 86–98. Jens Aarsbo: Bibliotekerne og samf., 1935 72f o.fl.st. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Johannes Steenstrup*

Nielsen, Oluf Christian, 1880–1963, bankdirektør. * 8.2.1880 i Kbh. (Holmens), † 23.10.1963 sst. (Holmens), begr. sst. (Vestre). F: bud i Privatbanken Ole N. (1833–1917) og Johanne Eline Nielsen (1843–1924). ~ 2.8.1907 i Kbh. (Jac.) med Agathe Sophie Olsen, * 8.3.1883 i Helsingør, † 25.2.1956 i Kbh. (Holmens), d. af skibsfører Jens O. (1837–1907) og Rasmus Petrine Christensen (1842–1908).

Efter at N. 1895 havde taget præliminærexamen fra Efterslægtsselskabets skole fik han ansættelse i Rubin & Bing der på det tidspunkt var et af Kbh.s betydeligste bankierhuse. Her fik han en alsidig uddannelse i bank- og børsfaget og fik bl.a. grundig indsigt i de betydelige finansieringer af industrielle foretagender som firmaet interesserede sig for. Da Rubin & Bing 1905 blev sammensluttet med Kbh.s Laane- og Diskontobank fik N. ansættelse her som prokurist med den særlige opgave at organisere bankens forretninger med de udenlandske forbindelser. 1907 søgte han over til Den danske Landmandsbank og var 1907–09 prokurist i dennes korrespondanceafdeling og 1909–11 kontorchef i fondsafdelingen samt bankens repræsentant på børsen. 1911 udnævntes N. til underdirektør i Banque des Pays du Nord i Paris som var blevet stiftet af landmandsbanken i forening med svenske og norske banker. 1914 vendte han tilbage som kontorchef i landmandsbanken, blev underdirektør 1918, vicedirektør ved bankens 50 års jubilæum 1921 og direktør sept. 1922(–54) ved bankens første rekonstruktion. Det var således under overordentlig vanskelige forhold N. tiltrådte stillingen som leder, og der blev navnlig i årene 1922–28 lagt en meget stor og ansvarsfuld opgave på hans skuldre som han imidlertid forstod at magte; og det må i denne forbindelse ikke overses at netop i disse år stillede politik og særinter-

esser – også fra kredse der ikke var banken vennligsindede – særlige krav til ledelsens fasthed, ro og besindighed. – Selv om N. ganske overvejende stillede sig til disposition for landmandsbanken har han dog også på andre områder ydet en indsats. Han var således medlem af bankrådet – senere af likvidationskomiteen for den afviklede dansk-vestindiske nationalbank, og 1950–52 var han formand for Danske bankers fællesrepræsentation; han var endvidere medlem af bestyrelsesrådet for Det østasiatiske Kompagni og af repræsentantskabet for både Det danske Luftfartsselskab og Foreningen Norden samt hovedkasserer og medlem af forretningsudvalget for Dansk luftværnsforening. – R. 1929. DM. 1932. K.2 1935. K.1 1950. □Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg). Buste af E. Utzon-Frank udst. 1944 (Den danske Bank). Foto.

Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Nielsen, Peder, 1836–1905, husmandslærer. * 29. 7.1836 i Lyngs sg. på Thyholm, † 18.5.1905 i Ulstrup, begr. i Feldballe. F: gårdejer Niels Christian N. og Else Pedersdatter. ~ 24.3.1859 i Årby, Ars hrd., med Ane Marie Hansen, * 18.6.1838 i Årby, † 25.2.1905 i Ulstrup, d. af husmand Hans Nielsen (ca.1800–71) og Ane Kirstine Rasmusdatter (1803–85).

N. voksede op i et hjem hvor det gik tilbage for forældrene og han måtte ud at tjene som hyrede dreng. Skolegang var det småt med, men allerede i barneårene viste han læselyst og vilje til at uddanne sig. Fjorten år gammel brød han op, gik til Århus, og ved hjælp af penge han havde tiggat sammen undervejs, sejlede han til Kalundborg. Han kom i gartnerlære på Lerchenborg og rejste efter fire års forløb til Kbh. hvor han fik arbejde på et gartneri. I sin fritid læste han flittigt, og da et par år var gået tog han gartnereksamen og blev gartner først på Birkendegård ved Kalundborg, senere på Hofmansgave på Nordfyn hos landekonomen N. E. Hofman Bang. Efter sit giftermål lejede han et stykke jord ved Struer hvor han drev gartneri, men uden held. Han satte sig nu for at han ville være lærer, og det lykkedes ham 1862 at tage lærereksamen efter kun ni måneders læsning. S.å. blev han vikar ved Torup skole i nærheden af Randers, og 1863 fik han fast ansættelse. N. var en nidkær lærer der søgte at ophjælpe det forsømte skolevæsen på stedet, og tillige en dygtig jordbruger. De seks ha der hørte til skolen var dels forsømt, dels uopdyrket, men N. fik bragt jorden i god kultur. Fra 1869 skrev han i Dansk Landbotidende, bl.a. om dyrkning af husmandsjord og om husmands-

haver. Han blev klar over, at de små brug i mange tilfælde misrøgtedes, både fordi jordlodden var for lille, og fordi brugerne savnede forståelse af hvad der skulle hjælpe dem fremad. 1873–75 udgav han *Maanedsskrift for Husmænd* som både var fagligt og alment oplysende; heri skrev han i marts 1873 en artikel *Om en paatænkt Folkehøjskole for vordende Husmænd*, og i maj sendte han en tilsvarende artikel til dagbladene. I skolen holdt han vikar for helt at kunne vie sig til arbejdet for at gennemføre sine planer. Han gennemvandrede store dele af Jylland for at få tegnet tilskud, og efter store anstrengelser fik han samlet 19 000 kr., deraf 14 000 som lån og 5000 som gaver; de fleste lån var på 10 kr. I efteråret 1873 købte han en gård i Torup, næste sommer opførte han en skolebygning, og 2.11.1874 åbnedes Torup landboskole for vordende husmænd med tolv elever. I nogle år var elevtallet oppe på 30–40 hvortil kom særlige korte faglige kurser, men det viste sig til N.s skuffelse at næsten ingen af eleverne kom fra husmandshjem, hertil syntes tiden endnu ikke at være inde. Efterhånden mindskedes tilgangen, og omkring 1886 standsede skolen. N. vedblev at virke for fremskridt i husmandsbrug, ligesom han foreslog oprettelsen af særlige lånekasser for husmænd. Efter skolens ophør solgte han ejendommen og købte 1887 en gård i Ulstrup, Feldballe sogn ved Ebeltoft. N. udgav 1876–78 *Landbotidende* og desuden en lang række bøger og småskrifter om have- og landbrug. N. står som en af forløberne for husmandsbevægelsen med sin stærke understregning af smålandbrugets betydning. Han var den første der udkastede og gennemførte tanken om en særlig skole for småbrugere, og han levede længe nok til at kunne opleve den nye husmandsbevægelse.

Landmandsblade XXXVIII, 1905 355f. J. H. Bagge i Vort landbrug XXIV, s.å. 338f. Randers dagbl. 31.5.s.å. Den danske husmand 8.6.s.å. Morten Jensen i Husmandshjemmet XXIII, 1926 123–26 144–47. [Gerhard Nielsen:] Folkehøjskole for vordende husmænd, 1938. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I, 1952 196–99.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Nielsen, Peter Thomassen, 1863–1916, politiker. * 4.7.1863 i Hårby ved Skanderborg, † 24.11.1916 i Kbh., begr. i Venge. F: gårdejer Niels Pedersen (1821–93) og Maren Cathrine Andersdatter (1825–70). ~ 14.6.1894 i Dover med Ellen Andersen, * 15.3.1874 i Hemstok, Dover sg., † 12.9.1950 sst., d. af gårdejer Christen A. (1843–1915) og Mette Marie Nielsen (Glarbo) (1851–1924).

N. udgik fra et Bjørnbaksk hjem og bar præg deraf hele livet ved sin stærke sans for at hævde bondestandens selvstændighed og praktiske interesser; dog blev han grundtvigsk påvirket ved ophold på Klank og Askov højskoler. Fra 1883 ejede han en gård i Hårby og var en dygtig landmand med særlig interesse for kvægopdræt. Hans faglige anseelse og virke gjorde at han 1898 valgtes af venstrereformpartiet til folketinget for Horsens landkreds. Han kom også til at beklæde fremtrædende tillidshverv inden for husdyravl og andelsbevægelse, blev 1914 næstformand i de jyske landboforeninger og var fra 1908 hypotekbankdirektør, et vidnesbyrd om den overordentlige dygtighed han besad. Han forenede med gode intellektuelle evner en utrættelig arbejdsenergi, og tidligt sled han sig op. N. var en tro tilhænger af J. C. *Christensen om hvem han efter Albertkatastrofen 1908 udtalte at tilliden til og hengivenheden for ham ikke regnede af ved en tordenbyge. Sit særlige felt, dyrket med ihærdighed, fik N. som den udprægede landbrugspolitikker i ordførertaler om landbrugsforhold og ved som medlem af finansudvalget fra 1905 at hævde landbrugets sparekrav, bl.a. over for brobygningsplaner og indkøb af dyre lokomotiver. Sit egentlige ry fik han under første verdenskrig da han som medlem af den overordentlige kommission af 8.8.1914 øvede betydelig indflydelse og var den målbevidste talsmand for landbrugets syn på prisreguleringspolitikken. 19.1.1915 var han ordfører for en forespørgsel til indenrigsminister Ove Rode om forsyningen med brødkorn og ophævelse af maksimalpriserne på brødkorn. Han krævede med udgangspunkt i verdensmarkedspriserne fuld erstatning til landbruget og samtidig billiggørelse af brødet gennem skatter, pålagt alle samfundsklasser. Dermed videreudviklede han synspunkter som Th. *Madsen-Mygdal godt en månedstid tidligere havde fremsat og som blev ledende for venstre og landbruget i de følgende år. □ Tegn. af R. Nielsen, 1917, efter foto. Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief af E. Ølsgaard på mindsten 1929 nær vejkruds vest for Hårby på landevejen Skanderborg-Hammel. Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 330–33. Tiden 19.3. og 12.9.1913. J. C. C[hristensen] sst. 1.12.1916. Berl. tid. 25.11.1916. Skanderborg amts avis 25.11., 27.11.–30.11., 1.12., 4.12. og 5.12.s.å. [Kr. Raunkjær] i Vort landbrug XXXV, 1916 532f. Andelsbl., s.å. 903–06. [Anton Bing] i Ugeskr. for landmænd LXI, s.å. 657f. Hedeselsk.s.t., s.å. 378f.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Nielsen, Palle Louis, * 1920, grafiker. * 8.8.1920 i Kbh. F: grosserer Louis Peter Edmund N. (1877–1950) og Alma Hartvig (1889–1959). ~ 30.4.1946 i Kbh. (Holmens) med maler, grafiker Elsa Agnete Yvonne Bendixsen, * 21.9.1923 i Kbh., d. af fabrikant, konsul Frederik Carl B. (1882–1958) og Nina Carlotta Elsa Tuxen (* 1898).

N. begyndte 1936 på Kunsthåndværkerskolen hvor han 1939 afsluttede en uddannelse som reklametegner. Efter at have arbejdet i branchen nogle år og ikke fundet sig tilrette søgte han råd hos Aksel Jørgensen der sendte N. til Erik Clemmesen som forberedte ham til kunstakademiet hvor han i perioden 1945–49 havde Kræsten Iversen og Aksel Jørgensen som lærere, og især den sidstnævnte fik betydning for N. gennem sin undervisning i tegning og sin billedanalyse. N. arbejdede i en række år som illustratør, han har udført en del tegninger til Politikens tilæg Magasinet og i 40'erne tegnede han billedserier for sig selv og illustrationer til bøgerne Edmond de Goncourt: *Paris 1870–71* og Børge Rudbeck: *Paris på en anden måde*. 1953 illustrerede han kriminalantologien *Mord i gaslys* med træsnit, og samme år udgav han sin første billedserie i bogform *Passion* med 25 træsnit. Denne første billedserie, der er lavet nogle år for den blev udgivet, har lånt idé fra Frans Masereels berømte billedromaner, men indholdet er formet af terrorbalancens og den kolde krigs stemninger, som de herskede i slutningen af 40'erne. Fra dette tidspunkt og nogle år frem lavede han en række andre grafiske billedserier som dog ikke er blevet publiceret i selvstændige bøger, *Syndflod*, *Den store verdensbunker*, *Vejen til byen*, *Den fortryllede by* og *Soldaten og barnet* m.fl. I 1950 besøgte N. Hamburg og året efter lavede han sine første Orfeus og Eurydike-motiver, og en del af bybilledet i disse blade er inspireret af Hamburg.

Orfeus og Eurydike første del, der omfatter 53 linoleumssnit, udkom i bogform 1959, i formindsket billigdudgave 1970, og blev en slags gennembrudsværk for N. Emnet synes at være et af de mest bærekraftige i hans værk. I 1970 kom anden del *Isola. Et mellemspil*, formindsket billigdudgave 1971, der omfatter 42 linoleumssnit, og serien er tænkt fortsat. I disse billedfortællinger har N. brugt et klassisk sagn for at illustrere en moderne teknificeret tids trusler og livsbetingelser. I det hele taget er det oplevelsen af den moderne civilisations afsporing og undergangstendens som N. behandler i sin dystre, visionære kunst, der i altovervejende grad er formet over byarkitekturens elementer. Flere rejser til Rom i 60'ernes første år giver rige bidrag til motiverne.

N. har udtalt at han ser det som sin opgave at „aflægge en rapport om, hvad jeg ser, og om at det, jeg ser, er vor situations fuldstændige umulighed, og at der i erkendelsen af denne situation ligger et håb“. Sandhedskravet i det kunstneriske udtryk er for N. uløseligt forbundet med den kompositoriske orden inden for billedfladens format og karakter. Han er en streng og vidende billedbygger der med logisk brug af midlerne formår at give sine visioner form. Det er sagt af Ulf Linde, at N. „injicerer sit sort/hvide direkte i øjet“. Men den første umiddelbare suggestion forstærkes ved fordybelsen i selve billedets betretning. N. er som grafisk kunstner også en profetisk seer med en billedfantasi der er i særklasse inden for den grafiske kunst. Han har skabt billedlige tidstolkninger som hører til blandt de mest uafrystelige.

N. har en meget omfangsrig produktion. Bøger med billeder og udstillinger er kommet i en tæt strøm. Og blandt de mange udstillinger skal nævnes hans første separatudstilling i Kbh. 1952, grafikbiennalen, Tokio, 1957, 1962, 1964, separatopvisningen på biennalen i Venezia, 1958, hvor de første Orfeus og Eurydike-blade blev tildelt Premio Agenzia Giornalistica Italia, biennalen i São Paulo, 1958, 1964, Smithsonian Foundation, 1958, 1966, Det danske hus i Paris, 1964, grafikbiennalen i Krakow, 1966, „Gesellschaftskritische Grafik seit Goya“ og „Situation“ 1966, Moderna museet, Stockholm, 1967, Thielska galleriet, Stockholm, 1967, British international Print Biennale, 1968, Kunstforeningen i Kbh., 1970, kobberstiksamlingen, Kbh., 1978, men han har tillige udstillet i Washington, Paris, Amsterdam, Lugano, Ljubljana og mange andre steder.

Det høje bevidsthedsniveau der præger N.s kunst antyder pædagogiske kvaliteter. N. har da også selv virket som pædagog idet han i perioden 1967–73 var professor ved Grafisk skole på kunstakademiet i Kbh. Sit arbejde med kunstværksanalyse har han dokumenteret i forskellige udstillingssammenhænge, men også som skribent har han, via katalog- og bogforord, noter, ledsagende kommentarer osv., givet sin kunstopfattelse til kende. Et vægtigt bidrag har skribenten N. ydet med den lille, men fortættede bog *Begyndelse og efterkrift*, 1978; her sammenholdes barndoms- og ungdomserindringer med dybt personlige kunst-teoretiske og filosofiske betragtninger, og her udtrykkes det oprør mod de destruktive kræfter som gennemsvirer hele N.s billedkunstneriske værk. – N. er særdeles rigt repræsenteret i offentlige og private samlinger, mange museer i Skandinavien, men også Museum of modern Art i New York, museet i Torino

Nielsen, Palle

og Albertina-samlingen i Wien besidder arbejder af ham. Hans indsats er omtalt i utallige artikler og publikationer, og han er hædret med bl.a. Thorvaldsen-medaljen og den svenske Prins Eugen medalje. □Tegn. af H. Bendix udst. 1963 og af H. Lollegaard (Kgl. bibl.). Foto.

P. N. Linoleumssnit og træsnit, 1961 = Grafisk orientering. – P. N.: Begyndelse og efterskrift, 1978. – Helge Høvring i Kunst VI, 1958 63–68. Rolf Rude i Kunsten idag XII, Oslo 1958 39–56. Erik Fischer i P. N.: Orfeus og Eurydike, 1959. Poul Vad i Vindrosen VII, 1960 400–05. Ole Sarvig i Perspektiv VII, 1960 nr. 8 7–12. Samme: Krisens billedbog, 2. udg. 1962 129–39. Samme: P. N., 1966 = Danske grafikere VI. Hvedekorn, 1963 nr. 5–6 (heri værkfortegn. og bibliografi). Øystein Hjort i Kunst og kultur LIV, Bergen 1971 133–56.

Bent Irvø

Nielsen (Hoseøl), Peder, †1298, drost. †1298, begr. i Sorø. Tilhørte en slægt der senere bar navnet Skovgaard. Hans tilnavn betyder hosebånd.

N. var Erik Klippings drost 1279–83 og han fik dette embede igen straks efter drabet på kongen 1286. Dette har – især af Erik *Arup – været tolket som en afsættelse og en genindsættelse, men de reelle oplysninger er for sparsomme til at hans politiske stilling kan bestemmes så nøje. Højest kan det konstateres at N. således ikke var blandt kongens nærmeste rådgivere 1284–86 da Danmark tilsluttede sig et forbund af nordtyske fyrstendømmer og handelsbyer (Rostocker Landfrieden af 1283) og hermed især sammen med Lübeck dannede front mod Norge. I denne sammenhæng kunne det ses at N. i foråret 1289 forsøgte at tage hertug *Valdemar af Sønderjylland til fange; hertugen var da en af rigets formyndere sammen med fyrst Wizlav af Rügen; og begge var medlemmer af landefredsforbundet. Men der savnes positive vidnesbyrd om at N. skulle have modsat sig Danmarks tilslutning dertil. Forsøget mod hertug Valdemar lykkedes ikke, N. blev selv for en kortere tid fængslet af hertugen på Sønderborg slot – men episodens enkeltheder lader sig ikke analysere, fordi den kun er kendt i Arild *Huitfeldts tilsyneladende upræcise gengivelse af en (utvivlsomt middelalderlig) overlevering.

Erik Arup: Danm.s hist. I–II, 1925–32 (fot. optr. 1961). Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (reprodukt. 1976). Hugo Yrwing: Kungamordet i Finde-rup, Lund 1954 = Skr. utg. av Vetenskaps-societeten i Lund XLV. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Nielsen, Peder, 1854–1936, fabrikant. * 21.10. 1854 i Ajstrup, † 21.3.1936 i Brønderslev, begr.

ssst. F: bødker og husmand Niels Pedersen (1814–88) og Ane Christensdatter (1823–1914). ~ 26.10.1880 i Øster Brønderslev med Johanne Marie Christensen, * 2.6.1860 i Øster Brønderslev, † 21.8.1932 i Brønderslev, d. af gårdejer Christen C. (1818–97) og Kirstine Marie Christensdatter (1820–1902).

N. arbejdede til sit 19. år på faderens gård, var derefter ansat som fabriksarbejder hos fabrikant Rasch i Lindholm og tog 1876 til Kbh. hvor han et halvt års tid klarede sig ved forskelligt tilfældigt arbejde. Ved årets slutning drog han atter til Jylland „rigere på erfaring, men fattigere på penge“, og 1877 byggede han sammen med en bror et lille værksted i Tylstrup hvor han i de følgende år oparbejdede en beskedent fabrikation og afsætning af Hamburghængsler. Ved nøjsomhed og flid nåede han i løbet af ni år så vidt at han 1886 i Brønderslev opførte en fabrik som han gav navnet *Pedershaab*, og som under hans ledelse blev en af vore største fabrikker i bygningsbeslag. På et tidligt tidspunkt optog N. endvidere fabrikation af forme og maskiner til cementvareindustrien da denne kort efter århundredskiftet begyndte at samle interessen om sig, og 1915 startede han *A/S Pedershaab Cementindustri, Maskinfabrik* (fra 1933 *Pedershaab Maskinfabrik*) som en specialfabrik for maskiner og redskaber til cementvarefabrikationen. Trods manglende uddannelse både i håndværksmæssig og i merkantil henseende ledede N. såvel stamvirksomheden som datterselskabet med sikkert blik for markedets behov og under stadig anvendelse af rationelle arbejdsmetoder. Selv var han en dygtig konstruktør, og mange nye arbejdsbesparende maskiner udgik fra hans fabrikker, i første række betonblandemaskiner, brolægningmaskiner, motorlokomotiver og vejtrømler, og 1931 optoges desuden fabrikation af stålvinde og staldøre. Fra omkring 1915 indtrådte N.s sønner i ledelsen af virksomhederne, idet Peder Johannes Nielsen (1894–1970) og Oskar Nielsen (1906–72) kom til at forestå maskinfabrikken, mens Niels Juul Nielsen (1885–1967) efter omdannelsen af hovedvirksomheden til *A/S Peder Nielsen Pedershaab* i 1919 blev direktør for denne, ligesom han efter faderens død overtog posten som bestyrelsesformand i selskabet (1936–67). De to virksomheder udviklede sig under sønnernes ledelse betydeligt og blev med en samlet arbejdsstyrke på 1000–1500 mand af central betydning for erhvervsudviklingen i Brønderslev. Byggeindustriens vanskeligheder i 1970'erne medførte imidlertid at virksomhederne gik fra familien over på andre hænder. *Pedershaab Maskinfabrik* blev 1971 overtaget af F. L. Smidth-koncernen, og to år senere overdrog in-

dehaveren af beslagfabrikken, N.s barnebarn Rigmor Nielsen (adm. dir. fra 1964), aktiemajoriteten i denne til et fond.

Som selfmade mand i dette ords bedste betydning følte N. stærkt for sine arbejdere og søgte på forskellig måde – ved andel i udbytte, ved oprettelse af pensionsfond, ved opførelse af arbejderboliger og ved tvangfri sammenkomster – at gøre dem direkte interesserede i bedriften, men kolliderede her ofte med fagforeningsinteresser og havde fra tid til anden forskellige arbejdsconflikter hvorom der stod gny. Sit syn på samfundsforhold og økonomiske forhold der prægedes af hans strenge, arbejdsomme liv gav han ofte udtryk i skrift og tale, og sine erfaringer har han samlet i nogle fordringsløse erindringer der udkom et par år før hans død. N. var i ti år medlem af Brønderslev sogneråd og formand i tre år. Han var endvidere formand for Teknisk selskab i Brønderslev og medlem af menighedsrådet. – R. 1928. □ Buste af G. Hammerich (1949 foran Pedershaab Maskinfabrik, Brønderslev). Foto.

P. N.: „Pedershaab“ gennem 60 år. Erindr., 1934. – Børsen 20.10.1929. [Kaj Christiansen:] Fra drøm til mål, 1954. [Chr. Ringsholt] i Børsen 6.12.1965. S. A. Kirkegaard: A/S Peder Nielsen Pedershaab 1877–1977, 1977. – Sv. Hansen i Jyllands-posten 19.7.1953 (om Peder J. Nielsen). – Interview med Rigmor Nielsen og S. E. Christensen i Arbejdsgiveren, 1977 nr. 19 18f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen (P. Koch Jensen)

Nielsen, Peder, 1881–1956, husmandsleder. * 30. 12.1881 i Haderup ved Skive, † 22.2.1956 i Tvis, begr. sst. F: husmand Thomas N. (* 1855) og Eva Kathrine Pedersen (* 1862). ~ 22.11.1905 med Kirsten Marie Pedersen, * 10.5.1884 i Vinding, Ulfborg hrd., † 24.11.1950 i Tvis, d. af husmand Christen Langbo P. (1852–1933) og Elisabeth Jensen (1857–1908).

N. kom ud at tjene som 11-årig og var indtil sit giftermål karl og senere arbejdsmand. 1905 overtog han og hans hustru en ejendom i Tvis på syv ha, tildels dårlig og mager jord med forsømte bygninger og ringe besætning. I de følgende år bragtes jorden i kultur og stedet blev drevet frem som et mønsterbrug der udmærkedes ved en konkurrence 1933. Ved siden af bedriften var N. beskæftiget som arbejdsmand og 1909–20 var han amtsvejmand. 1908 stod N. bag oprettelsen af Tvis husmandsforening, kom ind i det lokale mejeri og i sognerådet, det sidste sted valgt på en husmandsliste 1925–37. 1914–23 virkede han som forsøgsassistent for Hjern-Ginding husmandskreds. 1927 blev N. medlem af amtets statshusmandskommission, 1929 af bestyrelsen for De samvirkende jyske husmandsforeninger. 1936 efterfulgte han Jens *Holdgaard som for-

mand for de jyske husmænd, en post han beklædte til efteråret 1950. Som husmandsleder pegede N. tilbage til bevægelsens første år hvor den bredt sociale rejsning af husmandsbefolkningen indgik i arbejdet. Han tog gennem hele sin aktive periode kraftigt til orde for øget udstykning, ligesom han var engageret i hedeselskabets virksomhed, 1933–51 som medlem af bestyrelsen, fra 1952 af repræsentantskabet. 1937–39 var N. medlem af Landbrugsrådets præsidium, men udtrådte sammen med de øvrige repræsentanter for husmandsforeningerne. Han stillede sig for det radikale venstre ved en række folketingsvalg, men uden at opnå valg. – N. nåede ikke den position som hans forgængere havde indtaget, og det var i 1940'erne snarere N. P. *Andreasen fra Sjælland der stod som den ledende skikkelse i husmandsbevægelsen. N. var imidlertid en sagligt velfunderet organisationsleder der nød stor tillid hos medlemmerne og agtelse hos landbrugets øvrige organisationer. Hans optræden var afdæmpet i formen, men beslutsom, grænsende til støjhed i de principielle spørgsmål. 1951 udnævntes han til æresmedlem af De samvirkende danske husmandsforeninger. □ Foto.

Kaare Milthers i Husmandshjemmet 25.12.1951. N. P. Andreasen og E. Vestbo sst. 28.2.1956. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn

Nielsen, Peder Kristian, 1893–1975, bibliotekar, entomolog. * 1.2.1893 i Silkeborg, † 16.3.1975 sst., begr. sst. F: murer, senere mineralvandsfabrikant Niels Christian N. (1855–1907) og Jacobine Kristine Sørensen (1855–1933). Ugift.

N. var en i alle henseender selvlært mand der fik betydelig indflydelse på mange områder. Tuberkulose standsende først hans skolegang og håndværkeruddannelse, senere læreruddannelsen, men 1916 blev han medhjælper ved Silkeborg bibliotek og 1917 leder af det med en dreng til medhjælp. Han blev en fremragende biblioteksleder der 1920 i Silkeborg opbyggede den første kommunale biblioteksbygning i Danmark som han efter en brand 1954 fik lejlighed til at modernisere. N. var meget forudseende, ville 1949 indføre pladespillere på biblioteket og 1954 kunstudlån, længe før dette blev almindeligt. Allerede fra 1935 kørte en bogbil ud til kunderne. Han berømmes for sine velgennemtænkte bogindkøb også af sjældne værker og for sin interesse for alle slags lænere. Et af landets fineste lokalhistoriske arkiver, bl.a. med avisudklip, skabte og ordnede han selv, og 1946 udgav han *Silkeborg i Billeder gennem 100 Aar*. N. var meget interesseret i kunst og historie. For den unge Asger

*Jorn gjorde han en indsats såvel som for Silkeborg museum, siden 1951 i Silkeborg gl. hovedgård der først gennem hans utrættelige arbejde blev det lokalhistoriske og kunsthistoriske museum det nu er. 1971 blev han udnævnt til æresmedlem af Silkeborg museum som dettes „skaber“.

Videnskabeligt kom N.s betydning til at ligge på et ganske andet område, entomologien. Interessen for dyr lå N. i blodet, og i den første halve snes år var det landsneglene der optog ham, og nogle mindre artikler om danske snegle så lyset indtil 1923. Sin mollusksamling forærede han 1925 til Århus naturhistoriske museum. Men under indflydelse af de to Silkeborglærere A. C. Jensen-Haarup og P. *Esbén-Petersen koncentreredes interessen om insekter og udkrystalliseredes efter sidstnævntes råd i de tovingede insekter, især stankelbenene, tipulider og limoniider. Hans første arbejder var rent faunistiske og kulminerede i bindet *Stankelben* i Danmarks Fauna (1925), men hans navn blev hurtigt kendt verden over og materiale blev ham tilsendt til bearbejdelse. En lang række afhandlinger med beskrivelser af for videnskaben nye arter blev resultatet. Også zoogeografisk arbejdede han, som i *The Zoology of Iceland, Diptera I* sammen med O. Ringdahl og S. L. Tuxen. Det var især de voksne stankelben, imagines, og deres systematik der interesserede N.; en planlagt oversigt over den palæarktiske fauna blev imidlertid, trods store tilløb, aldrig gennemført. – N. var beskeden indtil selvudslettelse, men med sit venlige, glade væsen og stille lune var han afholdt af alle og opnåede altid for Silkeborg bibliotek og museum hvad han ønskede. Hans enorme og smukt indbundne faglige bibliotek testamenterede han til museerne i Kbh. og Århus, hans samling af stankelben og andre tovingede insekter kom til zoologisk museum i Kbh. Æresmedlem af Naturhistorisk forening for Jylland 1961. □Mal. 1923 og 1926 (Silkeborg kunstmus.), tegn. 1931 og mal. 1932 (Silkeborg bibl.), alle af M. Kaalund-Jørgensen. Foto.

Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologiske hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV. 434. H. Hvenegaard Lassen i Bogens verden, 1958 378–80. Povl Skov sst. 1975 90. G. Nørgaard Jepsen og Ole Warthoe i Lokalhist. journal, 1973 13. S. L. Tuxen i Entomologiske medd. XLIII, 1975 137–44 (heri bibliografi).

S. L. Tuxen

Nielsen, Peter, 1779–1847, senator, stænderdeputeret. * 1.9.1779 i Sønder Sejerslev, Emmerlev sg., † 27.4.1847 i Haderslev, begr. i Flensborg. F: sømand og kådner Niels Pedersen (1727–98) og Kirsten Christensdatter (1740–81). ~ 19.3.1812 i

Tønder med Marina Angel, * 27.9.1791 i Tønder, † 17.10.1834 i Flensborg, d. af købmand Hans Jensen A. (1741–99) og Esther Schau (1767–1808).

N. kom efter moderens tidlige død til sin morbror i Flensborg, købmand Andreas Christiansen (1743–1811) der siden sendte ham til søs med sine skibe til Vestindien. N. fik allerede ved århundredskiftet et fregatskib at føre og gjorde i alt nitten heldige rejser til Vestindien, men krigen mod England tvang ham til at blive hjemme. 1811 købte han en ejendom i Flensborg hvor han oprettede et sukkerraffinaderi. 1832 valgtes han til senator (∴ rådmand) og fra 1838 var han medlem af den slesvigske stænderforsamling. N. var her navnlig talsmand for flensborgske handels- og rederiinteresser, men både i Slesvig og i hjembyen fik han stedse tættere forbindelse med dansk-slesvigske kredse, bl.a. blev Borgerforeningen fra 1844 under hans ledelse samlingssted for byens loyale borgere. 1842 stod han på P. *Hiort Lorenzens side i Slesvig stændersal og udeblev ligesom denne fra samlingen 1844, da Christian VIIIs afgørelse i sprogsagen skuffede de danske stænderdeputerede. Men da kongen havde udstedt „det aabne Brev“ 8.7.1846, var N. med til at overrække ham en loyalitetsadresse fra byen Flensborg, ligesom han s.å. atter indfandt sig i stænderne hvor han med kraft bekæmpede de statsopløsende slesvig-holstenske forslag. Med særlig iver arbejdede han dog i disse år for den sydslesvigske tværbane fra Flensborg til Husum der skulle frigøre Flensborg med Sønderjylland fra den økonomiske indflydelse sydfra, hvad han gav udtryk for i djærve udtalelser, bl.a. til kongen. Han nåede dog ikke at se resultatet af sine anstrengelser da han pludselig døde af et slagtilfælde 1847. □Mal. af C. A. Jensen, 1845 (Fr.borg), litograferet af T. B. Wilms, 1846.

Joh. Ottosen: Peter Hiort Lorenzens hist. gerning, 1896 60. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede III–VIII, 1916–22. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. hist. I–II, 1931–34. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937. Flensborg bys hist., red. H. Hjelholt m.fl. II, 1955. H. Hjelholt: Chr. Hansen, jr., 1963. Flensborg. Gesch. einer Grenzstadt, Flensb. 1966 = Schr. der Gesellsch. für Flensburger Stadtgesch. XVII.

Lorenz Rerup (Knud Fabricius)

Nielsen, Johan Peter Ludvig (ved dåben Jean Pierre Louis), 1808–1900, skuespiller. * 28.12.1808 i Kbh. (Fr.ref.), † 12.4.1900 i Kristiania, begr. sst. F: sukkerraffinadør Jonas Nilsson fra Sverige (1784–1838) og Marguerite Hermann fra Frankrig (1780–1841). ~ 27.6.1840 i Trondhjem med Sophia Amalia Gylche, * 30.1.1815 i Trondhjem, † 14.1.1887 i Kristiania, d. af artillerikap-

tajn Johan Frederik G. (1792–1830) og Cornelia Börthing (1792–1876).

N. var elev af kunstakademiet og havde været maler ved Den kgl. Porcelainsfabrik, inden han gav efter for teaterlysten og med den danske direktør Julius Olsen rejste op til Bergen hvor han 1.9.1830 debuterede som Stig Andersen i *Niels Ebbesen*. Senere optrådte han i andre norske provinsbyer, navnlig i Trondhjem, indtil han 1834 kom til Kristiania teater som han tilhørte i 55 år, og hvor han udførte 856 roller på de forskellige områder og gennemlevede den for en dansk skuespiller ikke behagelige udvikling fra det dansksprogede teater til Norges selvstændighed på det sceniske område. Men mens N.s danske kolleger, fx W. *Wiehe, A. *Rosenkilde og Carl *Hagen efterhånden forlod landet, blev han på sin post og var i sine senere år Kristiania teaters nestor og dets sidste danske skuespiller. Hans kunstnerindividualitet kom bedst til sin ret i komediens og lystspillets karakterroller. Støttet til traditionen fra Det kgl. teater udmærkede han sig især i Holbergs komedier (Vielgeschrey, Corfitz i *Barselstuen*, Jacob v. Tyboe, Jesper Oldfux) og i sine fremstillinger af den kbh.ske spidsborger i J. L. *Heibergs, Henrik *Hertz', Th. *Overskous og C. *Hostrups lystspil (Trop i *Recensenten* og *Dyret*, Smidt i *Genboerne*). Men han var også på vigtige poster med til at bære det nye norske drama frem i dets hjemland, fx som Ørnulf i *Hærmændene paa Helgeland*, bisp Nicolas i *Kongsemnerne*, Knox i *Maria Stuart i Skotland* og præsten i *En Fallit*. Ved sit 50-års jubilæum 1884 modtog han af kong Oscar medaljen Litteris et artibus. 26.9.1889 tog han afsked som onkel Lange i *Ultimo* ved en benefice til hvilken Lorentz Dietrichson havde skrevet epilogen, og blev ved den lejlighed også hyldet af de kgl. danske skuespillere. □Afbildet s.m. Signe Giebelhausen på træsnit 1874. Træsnit af H. C. Olsen, 1884 og af L. B. Hansen, 1900.

Carl Fr. Rau: En omrejsende skuespiller, 1879. Dannebrog 3.9.1899. T. Blanc: Chria. theaters hist. 1827–77. Kria. 1899. Bjørn Bjørnson: Det gamle teater, Oslo 1937 215–18. Eli Ansteinsson: Teater i Norge, Oslo 1968.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Peter, 1829–97, statskonsulent og forsøgsleder i plantekultur. *28.7.1829 i Ørby, Vonsbæk sg., †30.9.1897 i Tystofte, begr. i Ørslev ved Skælskør. F: landarbejder Morten N. (1797–1861) og Anna Marie Thuesen (1799–1885). ~9.4.1860 i Høve med Frederikke Marie Louise Rønne, *17.11.1828 i Kbh. (Holmens), †6.6.1898 på Frbg, d. af kateket og overlærer, se-

ner sogneprest i Høve Christian Frederik R. (1798–1890, ~2° 1868 med Nathalia Vilhelmine Petersen, 1839–97) og Emilie Pauline Buchter (1803–66).

Indtil N. kom ud at tjene som ti-årig havde han oplevet en, efter den tids omstændigheder, lykkelig og harmonisk barndom. Begge forældre sled tappert for at tilvejebringe det daglige underhold, men beundringsværdigt nok havde moderen overskud i tilstrækkeligt omfang til at opmuntre sin dreng til at tænke selvstændigt over tingene. Vagt forestillede han sig en boglig uddannelse som den der var blevet stedets sogneprest til del. Indtil videre måtte enhver tanke om noget sådant forvises til drømmenes verden, men drengen med det letbevægelige gemyt hengav sig ofte til fantasifulde spekulationer hinsides al bondefornuft. 16 års slid og slæb lå forude, først som tjenestekarl, senere som staldkarl på et hotel i Haderslev. At læse var stadig hans kæreste fritidssyssel. Mens han aftjente sin værnepligt i Kbh. 1852–54 opsøgte han landholdningsselskabets præsident Jonas *Collin og modtog her en faglig og almindannende vejledning af største betydning for hans videre udvikling. 1855 blev han optaget på en forberedelsesskole til seminariet i Jelling, og tre år senere tog han lærereksamen derfra. Dernæst fulgte to års lærervirksomhed ved Flakkebjerg opdragelsesanstalt inden han 1859 overtog skolen i Ørslev ved Skælskør. Den tids åndelige og patriotiske røre påvirkede N. stærkt hvortil kom at han gennem sin forlovelse 1858 med datteren af den grundtvigiansk sindede pastor Rønne i Høve blev draget personligt ind i det folkelige arbejde. Ikke mindst skyttesagen fik i ham en varmhjertet og personligt engageret fortaler. Opgaven at opdrage og formidle tog han yderst alvorligt, hvad enten den nu blev løst i skolestuen eller i bøndernes dagligstuer. Det ansprogede samtidig ham selv til at forbedre sine kundskaber i kemi, fysik og biologiske fag. Allerede i Flakkebjerg-tiden havde han helliget botanikken særlig opmærksomhed og kom efterhånden i forbindelse med tidens førende på området. Stærkt opmuntret af Joh. *Lange gik han i begyndelsen af 1860'erne i gang med floristiske undersøgelser over lokalfloraen i Sydvestsjælland. Fra 1866 bragte Botanisk Tidsskrift de første resultater af det store indsamlings- og analysearbejde der her var udført. Med artiklen *Sydvestsjællands Vegetation*, 1872 (Bot.t. 1873) tegnede han det første stykke botaniske kortlægning i Danmark. Også botaniske specialer som studiet af kransnål og star interesserede ham. Fra skolens vinduer kunne de besøgende se ud i N.s private botaniske have fra hvis overdådige planteskue der tilgik såvel landbo-

højskolen som Botanisk have i Kbh. regelmæssige forsyninger.

Hans botaniske studier fik dog efterhånden et mere praktisk sigte. Forstander C. C. Møller på Flakkebjerg indviede ham i det moderne landbrugs problemer. Med den øgede interesse for husdyrbruget, atter motiveret af den voksende smørekspert til England, måtte produktionen af foderafgrøder her tilkendes en høj prioritet. Det er i dette perspektiv man må se betydningen af N.s i det ydre så lidet prægende artikel *Bemærkninger om vore Græsmarker* i Dansk Landbotidende, 1869. Tidligt stod det ham klart at skulle kulturgræsserne vinde over ukrudtet måtte man ikke alene forbedre dyrkningsforholdene ved fx at erstatte et flerårigt græsleje med et toårigt og ved at bruge frø af bedste kvalitet, men man skulle også se at få kortlagt de hermed forbundne processer af biologisk natur. Det såkaldte „værtskifte“ hos visse svampearter ledte ham på sporet af en række plantesygdomme, og 1873–79 offentliggjorde han i Tidsskrift for Landøkonomi m.fl. blade nogle grundlæggende observationer vedr. bekæmpelsen af de plagsomme brand- og rustsvampe. I en artikel i Ugeskrift for Landmænd 1874 påviste han eksempelvis rustsvampene på kornsorterne. Det planteforbedrende arbejde vedr. såsæd og frø tog han sig også af i nært samarbejde med to andre pionerer på planteavlens område, E. Møller-Holst som 1871 havde grundlagt Dansk frøkontrol, og Chr. P. Jacobsen der sammen med Møller-Holst havde etableret Markfrøkontoret 1872. Stærkere end nogen anden i samtiden følte N. dog behovet for at få nyttiggjort de naturvidenskabelige landvindinger på det botaniske område. Så tidligt som 1840 havde den tyske forsker Justus von Liebig fremsat den anskuelse at mineralstofferne og ikke som tidligere antaget muldstofferne var plantens vigtigste næringskilde. Da de engelske planteavlspionerer J. B. Lawes og J. H. Gilbert 1843 begyndte de senere så berømte forsøg i Rothamsted over gødnings- og sædskifteforhold var det netop v. Liebigs „mineralteori“ der var deres vigtigste inspirationskilde. Det samme kan siges om landbohøjskolens markforsøg 1859–94, anlagt af prof. B. S. Jørgensen. Tyskerne H. Groven og G. Drechsler videreudviklede senere forsøgsmetodikken derhen at ethvert forsøg blev gentaget på flere parceller.

Uafhængig af, omend ikke ganske ubekendt med denne pionerindsats indledte N. i 1870'erne sit forsøgsarbejde. Hans metode blev i første omgang den at opdele den 3,5 ha store skolelod til ens store parceller uden omsluttende spadseregange. Påpasselig og omhyggelig helt ud i de mindste detaljer iværksatte han da sine gødk-

nings- og sædskifteforsøg med hovedvægten på landbrugets foderplanter. Snart indså han dog som Rothamsted-pionererne at forsøg fra en enkelt parcel var for usikre. I stedet skulle man gentage et givet forsøg på samme måde over flere år, også ved at anvende ensartede parceller, „fællesparceller“, som en anden forsøgspioner, Chr. Sonne gjorde det da han i 1888 indledte landhusholdningsselskabets maltbyg- og hvedeforsøg. Ved siden af Ørslev-forsøgene gennemførte N. 1877–88 en række undersøgelser på Edw. Tesdorpf's og andre storlandbrugerens gårde over græsmerkernes rette tilsåning og behandling. Det er typisk for N.s videnskabelige arbejdsmetode at han i forvejen havde foretaget en analyse af plantedækket i græsmarker, tilsået med udvalgt frø fra Markfrøkontoret. Lige så karakteristisk er det for hans menneskelige og faglige grundholdning at han mindst lige så meget var optaget af at udbrede kendskabet til rationelle dyrkningsmetoder. Alle der søgte hans råd og vejledning fik grundig og ordentlig besked. Som foredragsholder var han højt skattet for sit engagement. Herved skabtes den tradition der lige siden har præget dansk forsøgsvirksomhed i plantekultur: at arbejdet altid anlægges med direkte sigte på dets betydning for det praktiske landbrug. Derigennem undgik man det skisma mellem teori og praksis man løb ud i andetsteds. Fra 1877 ydede landhusholdningsselskabet N. et årligt vederlag på 600 kr. så han kunne få råd til at holde sig en hjælperlærer. Selskabets konsulent og forsøgsleder i plantekultur blev han dernæst 1882, og tre år senere blev han helt løsgjort fra lærergerningen derved at den nye stilling blev optaget på indenrigsministeriets budget. Året 1886 bragte dog den største ændring i hans forhold idet han både blev statskonsulent og forsøgsleder på en egentlig forsøgsstation, Tystofte, oprettet på en fæstegård under godset Borreby. N. blev da fæster på livstid, dvs. at staten fik forkøbsret (udnyttet 1899). Med Askov forsøgsstation, oprettet 1895, kom tallet på de nye centre snart op på fire (Lyngby 1890 og Tylstrup 1894). Resultaterne fra hele denne virksomhed lod dog vente på sig fordi N. havde svært ved at delegere opgaverne ud. Ved hans død forelå kun en enkelt forsøgsberetning, *Forsøg med et større Antal Rugsorter*, udført på Tystofte 1887–94. Beretningen blev publiceret 1895 i forsøgsvirksomhedens eget organ Tidsskrift for Landbrugets Planteavl. Heri mente N. at kunne fastslå at en enkelt sort, Bretagne-rugen, opkaldt efter dens formentlige oprindelsesland, gav dobbelt så meget udbytte som den lavest ydende sort. Senere forsøg ved K. Hansen (Tidsskrift for planteavl, 1910) skulle imidlertid

visse, at Bretagne-rugen slet og ret var den gamle, jyske hederug.

I takt med at de administrative opgaver voksede aftog N.s litterære produktion – i stærk kontrast til den frugtbare periode i 1870erne hvor han leverede en veritabel strøm af artikler: i E. Møller-Holsts Landbrugs-Ordbog, 1877–83, i Ugeskrift for Landmænd m.fl. blade. I T. *Westermann og H. Goldschmidts storværk Landmandsbogen, III (1895) kan man dog finde flere bidrag fra N.s hånd, specielt om landbrugets foderplanter: lucerne, rødkløver, rajgræs m.v. Tro mod sit landøkonomiske udgangspunkt 27 år tidligere formanede han her indtrængende landmændene omhyggeligt at udvælge sig de arter som gav størst udbytte i stadig vekslen med andre afgrøder. Som N. J. *Fjord på husdyrbrugets og planteavlens område står N. som grundlæggeren af den landøkonomiske forsøgsvirksomhed på planteavlens område. En faglig kapacitet af første rang, men også i sjældnen grad et uegenlystigt, hjælpsomt menneske der helt gav sig hen i arbejdet på at tjene sine medborgere, sit fædreland. – R. 1888. □ Træsnit 1894 og litografi af Harald Jensen, 1871. Relief på gravstenen 1900. Foto.

Ugeskr. for landmænd 8.r.1, 1897 557–60. Landmandsblade XXX, s.å. 559–61. Vort landbrug XVI, s.å. 631–35. P. Andresen i Højskolebl. XXII, s.å. 1429–38. Same: Statskonsulent P. N. Tystofte, 1907 (forkortet udg. 1917). Th[ordur] T[omasson] i Nordslesv. søndagsbl., folkelig del, 1897 nr. 44. III. tid. 17.10. s.å. K. Hansen i Tidsskr. for landøkonomi 5.r. XVII, 1898 441–67. A. Bing i Landbrugets ordbog, red. Th. Madsen-Mygdal III, 1912 689–91. Lærerne og samf., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 208–13. Fr. Hansen i Den unge landmand II, 1920 163–84. H. Sloth sst. IV, 1922 78–81 102–05. H. C. Larsen: Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur, 1923. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 449f 711–17 737–40; II, s.å. 412–16 (bibliografi). E. Lindhard i [H. Juhlin Dannfelt:] Lantbruken i Norden 1875–1925, Göteborg 1926 270–75. K. A. Bondorff i Beretn. fra statens planteavlsudvalg 1960–61, 1962 94–109. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Nielsen, Poul, 1629–88, se **Rosenpalm, Poul Nielsen**.

Nielsen, Poul, 1853–1923, se **Karlsbjerg, Poul**.

Nielsen, Poul Søren, 1862–1931, skuespiller, sceneinstruktør. * 11.12.1862 i Kbh. (Frue), † 8.8.1931 sst., begr. sst. (Garn.). F: tjenestekarl Jens Jørgensen og Karen Sophie Sørensen. Adopteret 30.12.1876 af marskandiser Jens N. (ca. 1830–80) og Ane Kirstine Olsen (ca. 1819–1907). ~ 1° 28.3.1888 i Hvidovre med skuespiller Emma Alice Lange (Emma *Thomsen), * 21.11.1863 i Kbh.

(Helligg.), † 5.1.1910 sst., d. af translator, engelsk vicekonsul, krigssekretær Carl Vilhelm L. (1820–75) og Dorothea Stibolt (1833–98). Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.1.1910 i Hellerup med Ella Kirstine Kramp, * 11.1.1871 i Århus, † 20.10.1920 i Kbh. (~ 1° 1891 med ingeniør, cand. polyt. Johan Christian Bonaventura Howitz, 1855–1908), d. af cand. phil. Andreas Frederik Theodor Arthur K. (1839–1909) og Alma Erhardine Vilhelmine Friise (1839–1920).

N. blev student 1879 fra Maribo skole, tog n.å. filosofikum og deltog ivrigt i de unge akademikers forestillinger, bl.a. på hofteatret, hvad der gav ham ro og sikkerhed da han 14.10.1883 debuterede som lejetjener Jeppesen i *1 sidste Øjeblik* på Det kgl. teater hvor han på forskellig måde tjente skuespilkunsten i 43 år. Det var Pietro *Krohn som introducerede ham, og Peter *Jerndorff der blev hans lærer; nogen tid modtog han instruktion af Ludvig *Phister, da man troede at der boede en Henrik-fremstiller i N., men det løsslupne og kåde blev ikke hans område; derimod spillede han med usvigelig naturlighed i replik og fremtræden en del figurer fra samtiden, fx fagmennesket Jørgen Tesman i *Hedda Gabler*, den forkølede journalist i *Under Snefog* og den resignerende marineløjtnant i *Den kæde Familie*. Andre træfsikre skikkelser var den ædle Adolphe i *Skyldig – ikke skyldig*, narren i *Kong Lear* og baronen i *Natteherberg*, begge præget af smerteblandet humor, August i *Sparekassen* og værten i *Den ellefte Juni*; generelt sagt var N. på scenen en intelligens med redelige udtryk for stiltærdig følsomhed, ironi og resignation; spillets mangel på temperament gav det en nøgtern tone eller et præg af lun tørhed. Efter eget ønske tog N. sin afsked allerede 1907; han optrådte sidste gang 28.5. som Prysning i *Recensenten* og *Dyret* og blev sceneinstruktør efter William *Bloch, hvis mest kultiverede og forstandige elev han var. Ligesom Bloch var han naturalist med sans for dagliglivets enkeltheder, han havde en egen tilforladelig iagttagelsessevne der i høj grad gavnede de skue- og lystspil han omhyggeligt iscenesatte. N.s smag var sikker som hans dannelse, og hans erfaringskendskab til alt på teatret gjorde ham til den der bragte fortiden til samtiden, også i hans egenkab af lærer ved elevskolen. Et klart eksempel på hans betydning for de skuespillere der ikke havde frekventeret denne var hans instruktion af Henrik *Malberg, da han skulle spille Jeppe på Bjerget og Per Degn efter Olaf *Poulsens afgang. I sæsonen 1922–23, skuepladsens 200-årige jubilæumsår, var N. – som stedfortræder for Aage *Garde – medlem af direktionen og havde ansvaret for den glansfulde Holberguge; 1926 tog han sin af-

Nielsen, Poul

sked og bosatte sig på landet – han havde alle dage været en elsker af naturen og ivrig lystsejler i vore farvande. N.s lette, naturlige replik genfindes i de ikke betydelige, men elskværdige skuespil, han fik opført på Det kgl. teater: *Unge Folk*, 1892, *Det gamle Færgested*, 1901 og *Landlov*, 1905, mens *Sommervarme*, 1912, blev spillet på Folketeatret. Han oversatte en del skuespil og iscenesatte efter sin afgang *Den kære Familie* på Dagmar-teatret. – R. 1909. DM. 1922. □ Tegn. af Chr. Krogh, rolletegn. af E. Krause, 1901 og karikatur af Vald. Møller (alle Teatermus.). Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg). Tegn. af Fr. Andersen (Kgl. bibl.). Foto.

P. N. i Hver 8. dag 14.10.1921. – Chr. Gulmann i Teatret III, 1904 34–39. Carl Gandrup sst. XXVI, 1927 204–08. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV–V, 1927–30; sst. 1890–92, 1970. Sv. Lange: Meningen om teater, 1929 42–44. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Nielsen, Rasmus, 1809–84, filosof. * 4.7.1809 i Rorslev, Middelfart, † 30.9.1884 i Kbh. (Matth.), begr. sst. (Garn.). F: husmand Niels Berthelsen (1785–1847) og Anne Catharine Rasmusdatter (1784–1854). ~ 14.11.1837 i Kbh. (Trin.) med Edel Margrethe Nielsen, * 9.1.1815 i Viborg, † 17.5.1893 i Kbh., d. af fhv. stiftamtmand i Viborg, kammerherre Niels Sehested (1756–1821, ~ 1781 med Birgitte Sophie Elisabeth Sehested, 1765–1841) og Christine Stantenmacher (1784–1846). (Efter kirkebogen var faderen handelsmand Nielsen).

Under sine besøg i landsbyskolen var sognets præst, E. F. Thorup, blevet opmærksom på den kvikke dreng der viste så udpræget lyst til og anlæg for bogen at præsten besluttede at hjælpe ham frem, og i en række år modtog N. regelmæssig undervisning i præstegården indtil han tyve år gammel blev discipel i Viborg katedralskole hvorfra han 1832 blev student. 1837 tog han teologisk embedseksamen og 1840 dispute-rede han for den teologiske licentiatgrad med af-handlingen *De speculativa historiae sacræ tractandæ methodo* (Om den spekulative metodes anvendelse på den hellige historie) (på dansk ved B. C. Bøggild, 1842) hvorefter han som privatdocent begyndte at holde teologiske forelæsninger. 1841 opnåede han det ved Poul *Møllers død (1838) ledigblevne professorat i filosofi og beklædte stillingen i ca. 42 år, fra 1850 som professor ordinarius. 1868 blev N. æresdoktor i Lund, 1876 medlem af Videnskabernes selskab, og 1880–81 var han universitetets rektor. 1883 søgte han på grund af sygdom sin afsked.

N. begyndte sin forfatter- og universitetsvirksomhed som begejstret tilhænger af G. W. F. He-

gels spekulative metode ved hvilken han ligesom vennen H. *Martensen mente at der kunne skabes en ny æra for teologien. I tilslutning til hegel-ske synspunkter forfattede han foruden licentiatafhandlingen kommentaren *Pauli Brev til Romerne*, 1841 (tysk overs. 1843), *Den speculative Logik i dens Grundtræk*, 1.–4. hæfte 1841–44 (u-afsluttet), *Forelæsningsparagrafer til Kirkehistoriens Philosophie. Et Schema for Tilhørere*, 1843 og *Den propædeutiske Logik*, 1845. Læsningen af Søren Kierkegaards skrifter, særlig Philosophiske Smuler og Uvidenskabelig Efterskrift, førte ham imidlertid ind i en tankeverden der en tid fuldstændig betog ham. Han gjorde Kierkegaards personlige bekendtskab, og under indgående samtaler med ham og ved ivrigt studium af hans skrifter førtes N. til overbevisningen om at kristendommen ikke kan og ikke skal være genstand for spekulativ begriben, men kun for personlig tilegnelse. Kierkegaard følte sig i høj grad tiltalt af den unge, begavede og begejstrede professor. Et vidnesbyrd om hans tillid til N. og hans overbevisning om dennes fulde forståelse af ham er det at han en tid (1848) da han var optaget af den tanke at han snart skulle dø tænkte på at overlade N. udgivelsen af sine efterladte manuskripter. Forholdet mellem Kierkegaard og N. ændredes imidlertid brat og alvorligt da N. 1849 udsendte *Evangelietroen og den moderne Bevidsthed. Forelæsninger over Jesu Liv* I, der indeholdt et kraftigt angreb på den spekulative teologi og var affattet ud fra synspunkter der til dels var hentet fra Kierkegaard, men uden at kilden var angivet.

S.å., et par måneder efter at Martensens Christelige Dogmatik var udkommet, offentliggjorde N. en pjece, *Mag. S. Kierkegaards „Johannes Climacus“ og Dr. Martensens „Christelige Dogmatik“*. En undersøgende Anmeldelse hvori han med åben tilslutning til Kierkegaard søgte at påvise at Martensens dogmatik måtte betragtes som forfejlet såvel „i dens Princip som i dens Problem“. Udgivelsen af de to skrifter virkede pinligt på Kierkegaard, ikke blot fordi N. i „den store Bog“ havde benyttet udtalelser af Kierkegaard som var de hans egne, men tillige fordi N.s indlæg viste at han ganske havde misforstået betydningen og nødvendigheden af den „indirekte“ metode og var blevet en almindelig „docerende“. Noget direkte angreb på Martensen ønskede Kierkegaard dog ikke. N. fortsatte imidlertid polemikken med Martensen, dels under eget Navn (*Dr. H. Martensens Dogmatiske Oplysninger belyste*, 1850), dels under pseudonymet „Walter Paying“ (*Et Levnetsløb i Underverdenen*, 1853), og Kierkegaard følte i stigende grad afstanden mellem sig og N. I en optegnelse

fra 1853 hedder det: „Nu er det Punkt naaet, at hvis jeg nu f.E. døde, vilde Prof. N. være den af alle hvem jeg mindst kunne ønske betragtet som den sande Opfattelse af min Stræben“. N., hvis produktion viser berettigelsen af denne betragtning, følte sig livet igennem i taknemlighedsgæld til Kierkegaard, og ved dennes død var han en af de få der havde mod til at byde den herskende mening trods. Ved sin udgivelse af *S. Kierkegaards Bladartikler, med Bilag, samlede efter Forfatterens Død, udgivne som Supplement til hans øvrige Skrifter*, 1857, *En Bladartikel af S. Kierkegaard, udgivet som Anhang til „S. Kierkegaards Bladartikler“*, 1859, afhandlingen *Om S. Kierkegaards „mentale Tilstand“* (Nord. Univ.-Tidskr., 1858) og *Paa Kierkegaardske „Stadier“, Et Livsbillede*, 1860 gav han på en smuk og pietetsfuld måde udtryk for sin trang til at sætte Kierkegaard et æresminde.

Sit syn på teologi og kristendom og på forholdet mellem videnskabelig erkendelse og kristelig tro udviklede N. videre i en række afhandlinger, bl.a. *Evangelietroen og Theologien*, 1850 (svensk overs. 1863), *Om Skjæbne og Forsyn*, 1853, *Om personlig Sandhed og sand Personlighed*, n.å. (svensk overs. 1856), *Om Theologiens Naturbegreb med særligt Hensyn til Malebranche: De la recherche de la vérité*, (Univ.progr., 1855). Til støtte for sin filosofi fordybede han sig i matematik og naturvidenskaber, og en første frugt af disse studier var *Philosophie og Mathematik. En prodædeutisk Afhandling*. 1857 der fremkaldte en voldsom kritik fra A. "Steen og Reinhold "Jensen der søgte at påvise N.s mangel på matematisk indsigt. N., der havde fundet tilslutning hos matematikeren Chr. "Jürgensen, svarede Steen i et par pjecer. Af filosofiske arbejder udgav han fremdeles *Philosophisk Propædeutik i Grundtræk*, 1857, *Mathematik og Dialektik. En philosophisk Afhandling*, 1859, *Forelæsninger over „Philosophisk Propædeutik“* fra universitetsårene 1860–61 (1862) og 1861–62 (1863) og sit hovedværk *Grundideernes Logik I–II*, 1864–66 der skulle have udgjort adskillige bind, men aldrig blev afsluttet. I den heftige strid om tro og viden som hans religionsfilosofiske anskuelser fremkaldte, og hvori bl.a. G. "Brandes, Martensen, Sophus "Heegaard og Hans "Brøchner deltog, imødegik han sine angribere dels ved direkte svar bl.a. til Martensen (*Om „Den gode Villie“ som Magt i Videnskaben*, 1867) og Brøchner (*Hr. Professor Brøchners Philosophiske Kritik gennemset*, n.å.), dels ved udsendelsen af Christianiaforelæsningerne *Om Hindringer og Betingelser for det aandelige Liv i Nutiden*. 1868 og *Religionsphilosophie*, n.å. Endvidere udgav han *Grundideernes Logik i kort Begreb*, 1870, *Natur og Aand. Bidrag til*

en med Physiken stemmende Naturphilosophie, 1873, *Philosophiske Grundproblemer*, 1879, *Almindelig Videnskabsløre i Grundtræk*, 1880, *Om det oprindelige Forhold mellem Religion og Videnskab*, 1881. – Til N.s forfatterskab hører fremdeles en lang række mere eller mindre populære afhandlinger (adskillige trykt i det af ham, Bjørnstjerne Bjørnson og R. "Schmidt udgivne tidskrift *For Ide og Virkelighed*, 1869–73), bl.a. universitetstalen *Den Stærkeres Ret*, 1863, *Om theoretisk og praktisk Erkendelse* (Nord. Univ.-Tidskr., 1866), *Om Holbergs Kirkehistorie og Theologie*, 1867, *Indledning til F. L. Liebenbergs Udgave af L. Holbergs Kirkehistorie*, s.å., *Om Tilværelsens ideale Magter: Skjæbne og Forsyn*, s.å., *Tale ved Festen til Thorvaldsens Minde*, 1870, *Om Betingelserne for en kraftig Villie*, 1874 (eng. overs. 1882), *Om Liv og Haab*, 1875, *Folkelige Foredrag*, s.å., *Om Phantasiens Magt*, 1876, *Om Aandsdannelse*, 1877, *Om Samfundets Vilkaar*, s.å., *Gamle og nye Profheter*, 1878, *Adam Oehlenschläger. Et Mindeskrift*, 1879, *Om Arbeidets Betydning for det aandelige Liv*, 1880.

N.s filosofi er fremstillet i et levende, smidigt, ofte virkningsfuldt pointerende sprog og afgiver talrige prøver på hans udmærkede begavelse og omfattende læsning. Som taler skal han have været i besiddelse af fremragende oratoriske evner. I sin første manddom søgte han under Kierkegaards indflydelse at frigøre sig fra den spekulative teologi, og livet igennem polemiserede han imod den. Alligevel nåede han ingen sinde til et fuldstændigt brud med den da hans indstilling over for videnskab og livsproblemer var og blev teologens, og hans trang til spekulative synspunkter med forkærlighed for den „dialektiske“ metode aldrig ophørte med at gøre sig gældende i hans tænkning.

Sit filosofiske program formulerede han i hovedværket som „et Forsøg i den rene Philosophie, et Forsøg til en udpræget Teisme, en videnskabelig Protest imod al Theologie“. Mod Hegel, hvis begrebsdialektik tiltalte ham, men hvis panlogisme frastødte ham ved sin udelukkelse af en personlig Gud, retter han den anklage at han totalt mis-kender erfaringsvidenskaberne hvis empirisk-rationelle metode må respekteres. Ganske vist står disse videnskaber, ved at holde sit til det rent erfaringsmæssige, i fare for at blive „åndløse“; men faren kan undgås ved at supplere det empiriske synspunkt med en „dybere“ forståelse, dvs. en sådan der ud fra en teologisk betragtning opfatter tilværelsen som et system af „dialektisk“ udviklede „Slutninger“ der viser hen til en absolut, „i Viden og Magt overgribende Subjectivitet“, der har guddommelig karakter. Korrelatio-

nen mellem begreberne „Subjekt“ og „Objekt“ berettiger os nemlig til at antage at en objektiv verden ikke kan have virkelighed uden „en objectiverende Subjectivitet“, og en betragtning af tilværelsens lovmæssige karakter gør det indlysende at „den objective Forstand i Tingene maa have sin oprindelige Grund i en vidende Forstand, i en fuldkommen Viden“. Skønt filosofien „vil være istand til at udvikle og tydeliggjøre Begrebet af en guddommelig Viden“ og altså må have nogen indsigt i det religiøses sfære betragtes troens og erkendelsens principper dog som absolut uensartede, og N. mener at de i kraft af deres uensartethed lader sig forene i samme bevidsthed. Ud fra denne opfattelse søger han at bestemme forholdet mellem videnskab og religion; men hvad han her har ydet er præget af betydelig uklarhed og forvirring. På den ene side siges det at religionen har sin egen erkendelseslære og „sine egne af Videnskabens uafhængige Forudsætninger“, på den anden side at „det (er) Videnskabens Ret at revidere disse Forudsætninger, for at overbevise sig om, at de med deres overvidenskabelige Charaktere ikke indeholder Noget, der væsentlig strider mod Videns Natur og uafviselige Conseqvenser“; det er en af videnskabens opgaver „at sikre sig udelukkende Ret til at revidere Religionslærens objective Bestanddele“. Ganske vist må der stilles den fordring til videnskaben at den indrømmer sin afmagt over for „det ved Underet bestemte Gudsforhold, der er Religionens uafviselige Forudsætning“; men denne fordring hindrer ikke at det må betragtes som en opgave for videnskaben „at udvikle den religiøse Erkendelses Grundtanker saaledes, at de blive almenforstaaelige for Alle“. Kun må ordet videnskab her tages i en særlig betydning da opgaven kræver hvad N. kalder „en omvendt Videnskab“. I denne er det ved en „antirational Begrundelse“ muligt at „bringe Tanken til i Viden at see paa Troen og glemme Viden“, „at sætte Troen i Kraft og bringe Viden til at bøje sig for den“. Denne „sig selv i Troeslære ophævede Videnskab“, der tilstræber at frigøre trosbegreberne for „ethvert Skin af Modsigelse“ tager i N.s Religionsphilosophie karakter af ren dogmatik der ved sine trinitariske spekulationer over Logos og Gudsmennesket har retning hen imod Martensens Christelige Dogmatik. „Paradoxet“ er forsvundet og har givet plads for „Mysteriet“ der i det hele tjener N. som nødhjælpskategori i tankevanskeligheder. Også i spørgsmålet om forholdet mellem kristelig etik og moderne kultur står N. Martensen nær.

N.s filosofi blev genstand for kraftige angreb der fra kritisk side især var rettet mod det psykolo-

giske i teorien om foreningen af „Troens“ og „Videns“ absolut uensartede principper og i den dermed sammenhængende opfattelse af forholdet mellem videnskab og personlighed og ganske særlig mod tvetydigheden i udviklingen af det principielle. I grundtvigske kredse, hvis kirkelige syn han delte, nød han megen anseelse der holdt sig længe efter hans død. Mellem N. og Martensen, der nikkede genkendende til flere af N.s udtalelser fra hans senere år, undergik forholdet i tidens løb en forandring med karakter i retning af gensidig højagtelse. – Konferensråd 1883. – R. 1847. DM. 1869. K². 1879. □ Silhouet af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.). Tegn. (Fr.borg). Mal. af Constantin Hansen, 1863 (Kbh.s univ.) og afbildet på sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af H. Olrik, 1864 (sst.), efter denne træsnit af W. Obermann s.å. samt 1865 og 1866. Buste af H. V. Bissen, 1866 (St. mus.; Kbh.s univ.; Fr.borg), kamé if. traditionen skåret af samme (Fr.borg). Litografi 1868 efter foto, efter samme træsnit 1873, 1877 og 1898. Flere træsnit 1884 og af H. P. Hansen s.å. og 1885. Silhouet (Fr.borg). Relief af H. Conradsen (St.mus.). Foto. – Mindesten 1909 ved fødestedet.

Selvbiografi i Forhandl. ved Kbh.s univ.s fest i anledn. af Chr. VIIIs salving 1840 32–35. – H. Martensen: Af mit levnet II, 1883 2 137–40 146; III, s.å. 15 203f. Georg Brandes: Essays. Danske personligheder, 1889 256–68 (optr. i forf.s Saml. skr. II, 1899 419–25; jfr. XIII, 1903 5–136). Samme: Levned I, 1905 110 113 137 161f 167 177f 187 203 227 229 253f 256 270. Samme og Edv. Brandes: Brevveksl. med nord. forf., udg. Morten Borup I–IV, 1939–40. Fr. Rønning: Fire fynske bønder sønner, 1898 (2. udg. 1919) 159–98. P. A. Rosenberg: R. N., 1903. Samme: Erindr. I, 1934 66–69 123–28 o.fl.st. V. Klein og P. A. Rosenberg: Mindeskr. over R. N., 1909. Harald Høffding: Danske filosoffer, 1909 184–95. Samme: Erindr., 1928 39f 45 47 59f 63 67 82 95 120. Eduard Asmussen: Entwicklungsgang und Grundprobleme der Philosophie R. N.s, Flensb. 1911. Anathon Aall: Filosofien i Norden, Kria. 1919. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1921–43. K. Kroman i Minder fra studenterdagene, red. Erik Rindom, 1924 92f 95–99 103. Vilh. Thomsen sst. 106. H. Westergaard sst. 135. Paul V. Rubow: Georg Brandes og hans lærere, 1927 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. XXXVII, nr. 144. Samme: Georg Brandes' briller, 1932. Carl Weltzer: Peter og S. Kierkegaard, 1936 202 223–27 233 243 245f 311 316f 339–42 348. Torben Nielsen udg.: Bjø. Bjørnsøns brevveksl. med danske, 1953–74. – Papirer i Kgl. bibl.

S. V. Rasmussen*

Nielsen, Rasmus, 1863–1964, højskoleforstander. * 14.12.1863 i Lisbjerg ved Århus, † 4.1.1964 i Særslev, begr. sst. F: husmand Ole Sørensen (1839–1906) og Maren Herlevsen (1837–1909). ~ 1° 27.4.1898 i Malt med Mette Marie Charlotte

v. Nutzhorn, * 18.7.1867 i Askov, † 5.3.1930 i Særslev, d. af højskolelærer, senere tit. professor Heinrich v. *N. (1833–1925) og Ane J. Bertelsen (1841–1929). ~ 2° 19.10.1933 i Bringstrup med Sørine Kjerstine Sørensen (Vandall), * 17.9.1893 i Skåstrup, † 11.5.1956 i Særslev, d. af gårdejer Hans Sørensen (1848–1915) og Maren Petersen (1853–1934). – Far til Harald *N. (1896–1976).

N. kom allerede som dreng ud at tjene og blev tidligt påvirket af sin hjemegns folkelige og kirkelige liv. 1883–84 var han elev på Testrup, de tre følgende vintre på Askov højskole. Her og ved senere studieophold i Kbh. tilegnede han sig megen historisk kundskab. 1889–92 var N. lærer ved Voldby højskole. 1892 overtog han ledelsen af den af Klaus *Berntsen 1882 oprettede Særslev højskole. 1906 købte han skolen og ledede den til 1928, da han bortforpagtede den, men vedblev at være medforstander og lærer indtil han 1938 solgte den til ungdomsskole. – N. var fra sin ungdom rodfæstet i højskolens oprindelige tanker. Historie og digtning var hans hovedemner, og han besøgte en betydelig fremstillings- og skolegerning har især præget Nordfyn; Særslev højskole var et midtpunkt i egnens åndelige liv, og der bestod en levende forbindelse mellem „Sletten“s befolkning og skolen. N. var medudgiver og redaktør af Dansk Ungdom 1902–08, redaktør af friskolebladet Bavnem 1924–30. Han har udgivet en række folkelige fortællinger, bl.a. *Sommer-Skygger* 1908, *To Historier* 1909, *Landsby-Folk* 1911, *Kongsbjerg-Folkene* 1926, *Skovmøllen og to andre Historier* 1934 samt en digtsamling *Landsby-Sang* 1908 og en levnedsskildring af landstingsmand Niels Rasmussen, 1929. – R. 1928. □Foto.

R. N.: Særslev højskole 1882–1907, 1907. R. N.s optegn. i Østjydsk hjemstavn XXXIV, 1968 52–88. – Thøger Dissing i Højskolebl. LVII, 1932 271–75. Jørgen Nielsen i Bavnem, 1933 937–46. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Nielsen, Axel Roger Christian, 1888–1961, redaktør. * 30.6.1888 i Fredericia, † 26.9.1961 i Kbh. (Pauls), begr. Vestre kgd. F: pakhusoverportør Anders Christian N. (1846–1909) og Nicoline Sørensen (1861–1936). ~ 30.5.1911 i Aulum med Erna Johanne Meinhardt, * 2.6.1889 i Holstebro, † 7.5.1974 i Hillerød, d. af købmand Jens Christian Christensen (1859–1919) og Marie Sophie Frederikke Poulsen (1869–1936); Navneforandring 5.4.1906.

Efter at være blevet student fra Ribe 1906 var N. de følgende tre år journalist ved henholdsvis Horsens Avis og korrespondancebureauet Unio

i Kbh., men afslog et tilbud om at komme til Politiken, fordi han ville „ud at se noget“. 1909 rejste han til Argentina hvor han ernærede sig først som bager, siden som medarbejder ved forskellige landmålingsarbejder. To år efter tog han til Californien hvor han levede som landmand og skrev korrespondancer til forskellige blade. Dette førte til at han 1913 som medredaktør knyttedes til det største danske blad i Amerika, Den danske Pioneer, i Omaha der dengang havde en betydelig udbredelse blandt danske immigranter. Efter 1918 en kortere periode at have været direktør for det skandinaviske bureau under den amerikanske regerings oplysningskontor i New York ansattes han samme år som presseattaché ved det danske gesandtskab i Washington. Da denne stilling gennem årene efter første verdenskrig svandt i betydning, gik han 1924 uden for nummer i udenrigstjenesten og vendte tilbage til Danmark hvor han knyttedes til Gutenberghus. 1927–48 var han redaktør af ugebladet „Hjemmet“ som han reformerede ved at gøre en række af tidens skønlitterære forfattere og kulturpersonligheder til medarbejdere, og til almindelig forbløffelse for underholdningspressen gjorde han også dette eksperiment i en højnelse af populariseringen til en oplagsmæssig succes.

N.s løbebane var bugtet, men gennem omskiftelserne kom han i kraft af sit væsens åbenhed og sin alsidige begavelse til at øve betydelig indflydelse både direkte gennem de opgaver han fik, og indirekte gennem den vejledning han beredvilligt stillede til rådighed på mange områder. Nok stod det pressemæssige og kulturelle i forgrunden, men han havde også erfaringer og evner i mere kontante anliggender. Han kom til at stå i centrum for de dansk-amerikanske forbindelser gennem mange år, viste sit organisatoriske talent som generalkommissær for Danmarks deltagelse i verdensudstillingen i New York 1939 og medvirkede bl.a. ved sin tilknytning til Handels-højskolen til fremme af nye signaler i erhvervslivet gennem oplysning om afsætningsarbejdets industrialisering i USA, den såkaldte senere almindeligt anerkendte „marketing“. Han var aktiv i Udvandrerarkivets organisation og i turistkommissionen, i Dansk samvirke, og efter at have været kommitteret i Georg Jensen Inc. i New York trådte han ind i de nordiske komiteer til uddeling af Frederik Lunning-prisen til fremme af skandinavisk kunstindustri. I sine sidste år var han optaget af dagbladet Informations start og sad i bladets bestyrelse i den første fase af dets historie, til sidst som formand. – N. skrev en række bøger om amerikanske forhold og om Danmark med henblik på et amerikansk publikum. Mest levende er nogle farverige ungdoms-

Nielsen, Roger

skildringer fra Argentina og en munter skildring af skuespilleren Johannes Poulsens besøg hos Sioux-indianerne. □ Mal. af W. Meinhardt, 1927. Buste af M. Meden, 1932. Teg. af Ivan Opffer, Carl Jensen og Hans Bendix. Foto.

Studerterne MCMVI, 1931 261f. Politiken 27.9.1961. Børge Outze i Information s.d. Peter Olufsen sst. 28.9. s.å.

Erik Seidenfaden (A. Kamp)

Nielsen, Søren Wittrup, 1867–1935, redaktør, bladudgiver. * 25.7.1867 i Nørresundby, † 4.6. 1935 i Århus, begr. sst. F: redaktør og bladudgiver Chr. *N. (1838–95) og Ane H. M. Wittrup (1841–1910). ~ 7.10.1893 på Frbg. med Laura Margrethe Bonne, * 5.2.1865 i Thisted, † 9.1.1937 i Århus, d. af jernstøber Marcus Sabinus Vilhelm B. (1829–76) og Ida Amalie Wittrup (1832–1905).

Allerede som ganske ung var N. interesseret deltager i det daglige arbejde på faderens blad Jyllands-Posten og blev bladets rigsdagskorrespondent da han efter studentereksamen fra Århus katedralskole 1885 studerede i Kbh. 1889 blev han cand. polit. og ansattes som redaktionssekretær på bladet. Seks år arbejdede han sammen med faderen, et samarbejde der var så nært at næppe nogen af læserne kunne afgøre om den daglige leder var skrevet af far eller søn. Han var således velskolet til at overtage pladsen som ansvarshavende redaktør ved faderens død 1895 og blev tillige ejer af bladet ved moderens død 1910. N. var mindre skrivende end faderen, men sad som han på sit kontor fra arbejdet begyndte indtil det ud på natten sluttede. Han fulgte alt nøje i det efterhånden store foretagende med mange medarbejdere. I den menneskealder han ledede bladet steg dets oplag fra 2800 til 21000, og dets førende stilling inden for provinspressen bevarede. Hans redaktionelle linje var fast og grundfæstet. Pålidelighed og saglig bedømmelse satte han foran alt andet. Billeder, petistof og kronikker som efter Henrik *Cavlings mønster i Politiken efterlignedes i mange provinsblade ville han ikke have. Jyllands-Posten blev i 1920'erne en hård kritiker af de økonomiske dispositioner som dele af erhvervslivet havde indladt sig på under og efter krigen. Det gjaldt eksempelvis landmandsbanksagen og Andelsbankens sammenbrud og nogle store firmakrak. Politisk ledede han bladet konservativt, men som faderen uden at føle sig partibundet, og fandt i adskillige tilfælde at konservatismen var for veg. Forud for genforeningen hævdede han stærkt den historiske ret til Slesvig og misbilligede afstemningsprincippet hvorfor han også var medvirkende til at grev Bent *Holstein blev opstillet af de konser-

vative i Århus ved folketingsvalget 1920. Offentlig optræden var N. imod og tillidshverv gik han ligesom faderen principielt udenom. Han var dog i en årrække et indflydelsesrigt medlem af bestyrelsen for organisationen af bladudgivere i provinsen. 1927 overlod N. pladsen som ansvarshavende til H. *Hansen og blev selv medredaktør, og 1.4.1931 solgte han Jyllands-Posten til redaktøren og direktør K. Kirk. Han selv fratrådte som medredaktør. – R. 1927. □ Foto.

Jyllandsposten 5.6.1935. C. O. Bøggild-Andersen og V. Dybdahl sst., jubilæumsnr. 2.10.1946. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (Ad. Worsøe-Andersen)

Nielsen, Stinus Christian, * 1902, lærerforeningsformand. * 5.11.1902 på Englund, Hove sg. ved Lemvig. F: landmand, senere gårdejer Christian Peter N. (1860–1936) og Bodil Thøgersen (1858–1935). ~ 3.11.1929 i Korsør med pianist Ketty Beckwith, * 27.7.1904 i Korsør, d. af kaptajn i DSB Alexis B. (1876–1959) og Karen Holten (1880–1966).

N. tog lærereksamen fra Vordingborg seminarium 1927 og blev samme år ansat ved Vordingborg skolevæsen, senere tilknyttet seminariet som praktiklærer og fra 1939–54 forstander ved Vordingborg handelsskole. Indtryk af tyvernes store lærerarbejdsløshed vakte i seminarietiden N.s interesse for organisationsarbejdet. Som formand for Danmarks lærerforenings vikarkreds kom han 1932 i hovedstyrelsen. Her gjorde han sig sådan gældende på poster som hovedkasserer og næstformand, at han 1956 valgtes til formand som afløser af Niels *Nielsen, Overlund. 1954 havde N. overtaget formandsposten i Lærerstændens Brandforsikring hvor han fik en rig tumleplads for sit forretningstalent og sine betydelige administrative evner. Det betød en opblomstring som gav mulighed for en udvidelse af lærerforeningens og brandforsikringens traditionsbestemte understøttelsesarbejde for lærerenker, svage og gamle kolleger, som resulterede i etableringen af rekreationshjemmet Sixtus og plejehjemsinstitutionen Teglgården – et blivende udslag af en formandspersonligheds sociale engagement. Men det er som lærerforeningsformand gennem 16 år N. udfoldede sin personlighed rigest og satte de dybeste spor. Allerede den måde hvorpå han klarede skolelovsforligets skær 1958 gav tydelige varsler om taktisk begavelse, udfarende kraft og beslutsomhed. Varslerne slog ikke fejl. På alle foreningsfelter, det løn- og arbejdsmæssige, det pædagogiske og det organisatoriske fulgte N. en eksplosiv samfundsudvikling op og engagerede foreningen i dynamiske initiativer. På løn- og arbejdsområdet kan nævnes lønningslo-

ven af 1958 og deltagelsen i det store kommissionsarbejde, resulterende i tjenestemandsløven af 1969 som medførte et nyt lønsystem og gav DLF status som centralorganisation; endvidere arbejdet i det tjenestetidsudvalg som 1961 gjorde op med lærernes fra 1814 arvede 36 timer og satte katedertimetallet til 32 – ved en senere revision 1970 reguleret til 27.

Også på det pædagogiske område udløste udviklingen et livligt foreningsengagement. Strukturdebatten i 60'erne løb videre efter mønstret udvidet undervisningspligt, enhed og lighed højere op i skolebilledet og tilvalg efter svensk mønster. På den baggrund tog DLF 1966 et skolepolitisk initiativ med udsendelsen af Folkeskolen – et oplæg til debat som udstak retningslinjer og forudsætninger for en udvikling hen mod en tiårig enhedsskole. Hovedlinjerne i dette oplæg blev stort set fulgt i det af regeringen fremlagte nipunktsprogram 1969. På det internt organisatoriske område har N.s ledelse sat sig imponerende spor i opbygningen af foreningens domicil med tilhørende sekretariat og i erhvervelsen og indretningen af kursusinstitutionerne Skarrildhus og Gl. Avernæs. Der har ikke altid været enighed om foreningsinitiativer under N.s lederskab. Ejendomserhvervelserne affødte skumlerier. Holdningen til udvidet undervisningspligt og enheden i læreruddannelsen skabte i 60'erne hård blæst om foreningen. Men modstand har aldrig skræmt N. og hans position styrkedes, efterhånden som udviklingen gav ham ret i hans dispositioner. N.s foreningsvirke rækker ud over landets grænser. Han har haft inspirerende indflydelse på nordisk plan gennem Nordiske læreres samråd, og han har med sin aldrig svigtende hengivelse til „den åbne dørs politik“ skabt frugtbare forbindelser til flere østeuropæiske lærerorganisationer. Gennem årene kom der tll at stå nimbus om N. som forhandler. Det hænger sammen med hans viden om løn- og skolepolitiske forhold helt ind i de dunkleste kringelkroge og med hans legendariske hukommelse og enestående personkendskab og med en robust sjæls- og legemsstyrke som tillader ham utrættet at afvente det psykologisk gunstige øjeblik hvor en langtrukken forhandling går ind i en afmatningsfase. Så er han parat med et udspil.

N.s personlighed har flere facetter end organisationsmanden. Han er udadvendt og dus med sin tids rørelser. Men han er også rodfæstet i dyb interesse for historie, kultur og kunst, og som en arv fra sin opvækst i Lemvig – det indremissionsske kraftcentrum – kan han trække på et fond af bibelcitater og salmevers. N. markerede sig gennem 16 år – en formandsperiode som kun én formand i DLF, foreningens første, Emil *Sauter

kommer op på – som en af sin samtids største organisationsformænd. I DLFs 100-årige historie er han ubetinget den farverigeste og mest dynamiske. N. blev ved sin afgang dekoreret med kommandørkorset og foreningens hædrede ham med udnævnelsen til æresmedlem. – K. 1971. □ Tegn. af H. Bendix udst. 1963, af Ivan Opffer, 1970 (Fr.borg) og af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Folkeskolen, 1962 1783f; 1972 4; 1977 2087. Lærerne og folkeskolen gennem 100 år, red. Ib Koch-Olsen, 1974 280–86.

Albert Johansen

Nielsen, Sven Sigurd, 1901–76, forlagsdirektør. * 13.11.1901 i Ølgod, † 31.12.1976 i Paris, urne sst. F: boghandler Hans Jørgen N. (1871–1955) og Hanssina (Sine) Christensen (1874–1932). ~11.5.1925 i Paris (l'Église Saint-Pierre de Montmartre) med forlagssekretær, senere forfatter Charlotte Clédière, * 20.7.1906 i Bromailles (Loiret), d. af entreprenør Ed. C. († 1940) og Ab. Vindreau († 1937).

N. voksede op i Ølgod hvor han var udset til at overtage sin fars og farfars boglade. Efter realeksamen på friplads fra Sorø akademi 1918 kom han i boghandlerlære i Ålborg og Ringkøbing for derefter at afslutte sin uddannelse i Magasins bogafdeling i Kbh. 1924 fik han – 23 år gammel – et 500 kr.s legat til en studierejse til Paris, og denne rejse ændrede alle hans hidtidige planer, for han vendte aldrig tilbage til Danmark. Alle-rede 1925 – mens han arbejdede som volontør i Librairie Hachette – giftede han sig med den 18-årige franske chefsekretær i bogladen. Sammen med hende begyndte han i Paris 1926 under yderst beskedne forhold – med cykel og træk-vogn – en eksportforretning til Skandinavien for franske bøger som han kaldte *Messageries du Livre* og som han drev med stigende held i de følgende 15 år indtil anden verdenskrig og den tyske besættelse satte en stopper for denne forretningsform. 1942 begyndte han i stedet som fransk forlægger – med sin kone som litterær direktør – for at bevare sit 20-tallige personale og sit levebrød. Han kaldte sit forlag for *Les Presses de la Cité* og ved hjælp af et opkøbt, mindre belgisk forlags papirkvota gik han i gang. Under krigen udgav han kun luksusudgaver af franske klassikere for at strække sine knappe papirrationer, men ved krigens afslutning havde han allerede fået så stærkt fodfæste at han via svenske og schweiziske forbindelser kunne sikre sig en lang række af Englands bedste forfattere fra krigsårene, og med denne nye litteratur på fransk slog han for alvor igennem. Også bøger-

nes udstyr ændrede han på tværs af fransk sædvane efter anglofilit tilsnit og introducerede den indbundne, opskårne bog i Frankrig. 1958 stod Les Presses de la Cité allerede så stærkt at han kunne begynde at opkøbe andre franske forlag: først Editions Aumiot Dumont hvis gæld han betalte mod at overtage aktiverne. 1959 fulgte købet af Librairie Academique Perrin hvis speciale var historie, og 1960 erhvervede han forlaget Editions Solar som udgav sportsbøger. 1961 fulgte fusionen med G. P. Rouge & Or som var et børne- og ungdomsforlag, og 1962 fulgte en ny fusion med Editions Fleuve Noir der var specialist i kriminalromaner. Med yderligere erhvervelse af en række mindre forlag med endnu flere facetter inden for forlagsvirksomhed kunne han 1965 foretage sit egentlige tigerspring og indlemme de to gamle berømte forlag Librairie Plon og Editions Julliard i sit forlagsimperium. Fra den dag var boghandlersønnen fra Ølgod blevet en af de betydeligste magthavere ikke blot i den franske, men i den internationale bogverden. Han lod de enkelte forlag bevare deres integritet, men rationaliserede deres regnskaber, tekniske fremstilling og markedsføring. 1970 grundlagde han – gennem tysk samarbejde – Frankrigs største bogklub: *Club France-Loisirs* (Frankrigs fritid) som få år efter talte næsten 2 mio. medlemmer. 1975 havde hans virksomhed en samlet aktiekapital på 45,5 mio. nfr. med en børsværdi på det syvdobbelte. Koncernens samlede udgivelse androg omkring 1975 ca. 40 mio. bind om året, svarende til hele Danmarks årlige bogudgivelse.

Indtil han i 1960'erne havde udgivet de Gaulles erindringer betragtede han det som sin største indsats at have lanceret George Simenons kriminalromer over hele verden. N. besad livet igennem to egenskaber der sjældent ses så nøje forbundet i forlagsvirksomhed: et vidt, stærkt kommercielt-betonet udsyn over litteraturen, og et fænomenalt organisatorisk talent over for fagets økonomiske aspekter. Hans karriere er enestående inden for danskeres forlagsvirksomhed og kun muligjort ved hans tidlige omplantning og ægteskab med en begavet, indfødt hustru med samme interesser. N. der livet igennem bevarede sit danske statsborgerskab blev dansk general-konsul i Paris 1965. I efteråret 1976 nåede han at fejre sin 75 års fødselsdag på sit jagtslot, Chateau Cherepoux, 150 km fra Paris. Denne dag faldt omtrent sammen med hans 50-års dag som fransk boghandler og forlægger. Nytsåften 1976 døde han, på den dag han for længst havde bestemt at trække sig tilbage fra aktivt arbejde, for at overlade sit imperium til sin 48-årige søn, generaldirektør Claude Nielsen (* 13.6.1928) der

nu viderefører den store virksomhed fra hovedkontoret i Paris. – R. 1955. □ Foto.

Aleks. Frøland i Berl. aften 14.6.1969. Samme i Det danske bogmarked CXV, s.å. 1261–64 1321–24. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Bo Bramsen

Nielsen, Svend Aage, 1893–1981, nationalbankdirektør. * 15.8.1893 i Tybjerg, † 21.2.1981 på Skt. Lukas stiftelsen, begr. Hellerup kgd. F: lærer Hans N. (1860–1941) og Maren Sophie Nielsen (1869–1954). ~ 19.9.1919 i Kbh. med Ellen Margrethe Marott, * 5.6.1891 i Århus, d. af redaktør Emil *M. (1856–1940) og Fanny I. E. Rasmussen (1862–1946).

N. blev student 1913 fra Frederiksborg, cand. polit. 1919, s.å. sekretær i det statistiske departement, fuldmægtig 1930, ekspeditionssekretær 1934 og kontorchef 1936. 1925–27 var han tillige assistent ved universitetets statistiske laboratorium, 1923–27 sekretær ved byggekontrolnævnet og 1923–37 sekretær ved forligsinstitutionen. 1928 påbegyndte han et mangeårigt samarbejde med C. V. *Bramsnæs, da han blev forretningsfører for Arbejdernes andelsboligforening hvor Bramsnæs var formand. N.s dygtige daglige ledelse af foreningen varede til 1933, da han blev chef for indenrigsministeriets boligafdeling der skulle administrere den s.å. gennemførte lov om støtte til boligbyggeriet. Dette arbejde varede til 1936. Han var desuden medlem af realkreditkommissionen af 1933, af arbejdsløhedsrådet af 1934 og af befolkningskommissionen af 1935. 1937 blev han underdirektør i Nationalbanken og 1939 vicedirektør og dermed i en række tilfælde stedfortræder for Bramsnæs. I begyndelsen af besættelsen udarbejdede han bl.a. sammen med professorerne Carl *Iversen og Axel *Nielsen en redogørelse for virkningerne af et økonomisk fællesskab med Tyskland. Fra 1943 var han bankens repræsentant i finansministeriets udvalg af 30.1.s.å. der skulle forberede efterkrigstidens økonomiske politik. Ved Bramsnæs' afgang 1950 ventede mange, at N. ville afløse ham som bankens ledende direktør, men det skete først sidst på året efter H. *Koeds død. N. var kgl. direktør til 1964. 1951 fik han ved den såkaldte brevaftale med regeringen fastlagt retningslinjer der blev afgørende for pengepolitikken i 1950'erne. Han søgte i det hele at hævde bankens selvstændighed og udtalte sig ofte kritisk om den almindelige økonomiske politik. I begyndelsen af 1960'erne advarede han mod lønforhøjelser og rejste i foråret 1962 spørgsmålet om oprettelse af et sagkyndigt organ til oplysning om landets aktuelle økonomiske situation. Det økonomiske råd som blev etableret i slutnin-

gen af s.å. var han ikke altid enig med. N. havde lune og var en smidig administrator. Uanset sin kritik af den økonomiske politik havde han dog som helhed et godt forhold til regeringerne. N. var medlem af Board of Governors i den internationale bank 1950–61 og den internationale valutafond 1950–64. Han var medlem af bestyrelsen for Laurits Andersens fond 1946–58, af Akademiet for de tekniske videnskaber 1951–72, af bestyrelsen for Byggeriets realkreditfond 1959–67. Efter at være pensioneret var han 1965–69 medlem af nationalbankens repræsentantskab og 1965–71 af bestyrelsen for A/S Det danske Stålvæværk. □ Mal. af Victor Brockdorff, 1965 (Nationalbanken). Foto.

Nationaltid. 15.8.1943. Socialdemokraten 15.8.1953. Erik Hoffmeyer i Politiken 31.12.1964. Dansk pengehist. II, ved Erl. Olsen og E. Hoffmeyer, 1968. Steffen Lenschau-Teglens i Børsen 14.8.1968. Lyngse Lyngesen i Berl. tid. 15.8.s.å.

Niels Banke (Jens Vestberg)

Nielsen, Søren Hjort, se Hjort Nielsen, Søren.

Nielsen, Tage, * 1929, komponist. * 16.1.1929 på Frbg. (Solbjerg). F: former, senere støbemester Ejner Fritjof N. (1900–55) og Anna Hansen (1901–77). ~ 14.10.1950 i Kbh. (Sundk.) med talepædagog Aase Grue-Sørensen, * 1.8.1929 i Kbh. (Filips), d. af professor, dr. phil. Knud *G.-S. (* 1904, ~ 2° med universitetslektor Tove Møller-Holst, 1907–77) og Frieda Leick (1903–79).

N. blev student 1947 og cand. mag. (musik og fransk) fra Kbh.s univ. 1955. Han var fra 1951 tilknyttet musikafdelingen ved Danmarks radio, 1954 som programsekretær og 1957–63 som programredaktør og souschef. 1963 overtog han embedet som direktør (rektor fra 1967) for Det jyske musikkonservatorium i Århus. 1964 udnævntes han desuden til professor i musikteori og musikhistorie. – N.s åbenhed over for nye tanker og initiativer har gennem årene naturligt placeret Det jyske musikkonservatorium som et eksperimenterende og nutidsbevidst modstykke til den mere traditionsbundne søsterinstitution i Kbh. Som komponist har N. en lille, men ikke ubetydelig produktion bag sig. Foruden mindre, lejlighedsprægede arbejder drejer det sig om en halv snes værker for orkester og kammermusikalske besætninger. N.s udgangspunkt – i værker som klaversonaten 1950 og orkesterværket *Intermezzo Gaio*, 1952 – var en traditionsbevidst, men udtrykssøgende stil med mindelser om bl.a. Béla Bartók. I 1960ernes begyndelse påvirkes han imidlertid i teknisk henseende af Wiener-skolens rækketeknik, og samtidig forskydes

tyngdepunktet i hans stil fra motorik til klang. Dette er åbenbart i gennembrudsværket 2 *Nocturner* for klaver fra 1961, et værk som siden er blevet usædvanlig flittigt opført, også i udlandet. I orkesterværkerne *Bariolage* og *Il Giardino Magico* fra sidste halvdel af 60erne arbejder N. med en næsten impressionistisk montage i klangflader og stemninger, mens der i hans værker fra 70erne er påvirkninger af spore fra såvel den såkaldte „nye enkelhed“ (*Attisk Sommer*, 1974) som fra eksperimenter med at integrere citat-lignende elementer af fortidens musikprog i nye helheder (*3 Karakterstykker og en Epilog*, 1974). Hele produktionen er karakteriseret af betydelig teknisk dygtighed i artikulation og instrumentbehandling og af stor omhu i udarbejdelsen. Især rummer klaverværkerne en fintlebet elegance som er sjælden i dansk musik. N. har desuden bevaret sin oprindelige interesse for det motiviske og tematiske som enhedsskabende faktor i den musikalske form. Af øvrige større værker kan nævnes 3 *Shakespeare-fragmenter*, 1974, *Lamento* for orkester, 1978 og *Passacaglia* for orkester, 1981. N. har skrevet artikler i såvel dagspressen som periodica, bl.a. Dansk Musik Tidsskr., og 1962 kom i La Vie Musicale au Danemark *La Musique apres Carl Nielsen*. – N. har beklædt adskillige tillidsposter inden for musiklivet, bl.a. som medlem af bedømmelseskomiteen for Nordisk råds musikpris 1965–70, som medlem af radioens programudvalg 1967–71 og Århus byorkesters forretningsudvalg samt som formand for udvalget for tonekunsten under Statens kunsthøjtid 1971–74. □ Foto.

Bo Wallner: Vår tids musik i Norden, Sth. 1968. Bengt Johnson i Dansk musik t. LIII, 1978–79 nr. 5 189–95 (heri værkfortegn.) og sst. nr. 6 268f.

Karl Aage Rasmussen

Nielsen, Poul Christian Frederik Theodor, 1852–1921, ingeniør. * 18.5.1852 i Nykøbing M., † 2.8.1921 i Buenos Aires, Argentina, begr. sst. F: residerende kapellan i Nykøbing M., senere sognepræst i Oure, provst Frederik M. (1818–89) og Thomine Elisabeth Nielsen (1822–94). ~ 26.5.1880 i Kbh. (Trin.) med Sara Minona Hedevig Stennese, * 24.12.1852 i Roskilde, † 2.10.1939 i Buenos Aires, d. af togfører Hans Christiansen S. (1810–66) og Anna Catharina Elisabeth Brammer.

N. tog polyteknisk adgangseksamen 1869 og blev 1876 cand. polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen fik han ansættelse ved Smith & Myginds Maskinfabrik i Kbh. 1878 blev han lærer i matematik og maskinlære ved Kbh.s navigationsskole og udgav 1880–86 nogle lærebøger til brug ved maskinisteksamen I. og 2. del som fandt megen

anvendelse. 1887 rejste han til Buenos Aires hvor han fra nytår 1888 fik ansættelse hos firmaet Hume Brothers og var beskæftiget med jernbane- og havnearbejder. 1891 rejste han til Brasilien og fik ansættelse i Rio de Janeiro som ingeniør ved Rio City Improvements Co. hvor han særlig var beskæftiget ved kloakanlæg. 1892 vendte han tilbage til Argentina hvor han 1893–96 var ingeniør ved Buenos Aires' vestbane, bortset fra kortere perioder. 1896–99 var han beskæftiget ved projektering og udstikning af udtørningskanaler i provinsen Buenos Aires. 1899 kom han til Pacificbanen. 1900 ansattes han som ingeniør ved Great Southern Railway hvor han avancerede til chef for konstruktionskontoret. I denne betroede stilling, hvor han særlig havde med brobygning og beregning af tagværker o.l. at gøre virkede han til sin død. N. var levende interesseret i sit fag og skrev jævnlig i Dansk ingeniørforenings medlemsblad Ingeniøren om faglige, især konstruktive emner. Særlig bør nævnes hans undersøgelser vedrørende vindens tryk på tagværker der baseres såvel på danske som amerikanske forsøgsresultater. – N. følte sig stede som dansk, og hans hjælpsomhed og gæstfrihed over for landsmænd, der kom til Buenos Aires var stor. Hans stilfærdige og beskedne væsen og den soliditet der prægede hans arbejde skabte ham stor anseelse i de kredse hvori han færdedes.

Ingeniøren XXX, 1921 570.

Povl Vinding*

Nielsen, Thomas, 1838–95, politiker. * 13.11.1838 i Sønder Lem ved Ringkøbing, † 27.3.1895 i Kbh., begr. i Herning. F: gårdejer Niels Jørgensen (1794–1847) og Mette Kirstine Thomasdatter (1797–1882). ~ 27.3.1863 i Gjellerup, Ringkøbing amt, med Margrethe Petersen, * 17.1.1837 i Birk, † 29.9.1884 i Herning, d. af gårdejer Peter Pallesen Fløe (1805–91, ~ 2° med Ane Kirstine Eriksen, 1813–91) og Edel Cathrine Jensdatter (1813–71).

N. opdroges i sit vestjyske hjem til strengt arbejde og hård nøjsomhed, viste tidligt boglige anlæg og blev 1855 uden egentlig uddannelse omgangsskolelærer i Torsted ved Ringkøbing, derefter biskolelærer i Dejbjerg og tog efter tre år på Jelling seminarium lærereksamen 1860. Sit første lærerkald fik han straks derpå Øster Bording ved Silkeborg hvor han påvirkedes af C. "Hostrup og hurtigt viste sig som en af de politiske skolelærere der nu begyndte at tage førerskabet i landbefolkningen. Han skrev i Silkeborg Avis hvis redaktør han blev 1862, men s.d. forflyttedes han som lærer til Birk ved Herning

hvor han virkede til 1877, i årene 1867–70 også som leder af Hammerum højskole. Fra 1877 boede han i Herning hvor han til 1883 drev en realskole. – N.s hovedvirksomhed blev politik. 1865 blev han redaktør af det nystiftede Vejle Amts Folkeblad, måtte fratræde for at bevare sin lærergerning, men blev 1869 medudgiver, 1882 bladets enejer. N. var opstillet til rigsrådets folketing i Herning 1864, stillede sig som modstander af den reviderede grundlov mod C. "Berg i Kolding 1866 og var fra 1869 til sin død medlem af rigsdagen, først indvalgt i folketinget i Herningkredsen til 1887, derefter i landstinget hvor han efter Th. "Hasles død 1889 var formand for venstres landstingsgruppe.

Det var ikke ydre glimrende egenskaber der kendetegnede N. Han var af udseende den meget jævne almuetype, havde en lavstammet, lidt duknakket skikkelse med svært hoved, stor næse og bred mund, var sær og kejtet af optræden. Han var formelt en mådelig taler, men interessen knyttede sig til indholdet af det han sagde. Allerede i sin jomfrutale 1870 var han inde på de sociale spørgsmål der skulle blive hans speciale. I begyndelsen af sit virke som rigsdagsmand gik N. lidenskabeligt op i den almindelige politiske strid; han var venstreseminaristen der rettede kraftige angreb på det akademiske „embedslav“ og latinskolerne. I forfatningskampen var han meget radikal og 1873 tilhænger af finanslovsnægtelsen. Under det første provisorium 1877 virkede han derimod sammen med Lars "Dinesen for forlig og udviklede sig gradvis i moderat forhandlingsvenlig retning. 1893 var han nået så vidt at han kunne betegne kampen for parlamentarismen som „juristeri“. Hvad der tog hans interesse var arbejdet for at få småfolks kår forbedret, og med sin flid og begavelse blev han en selvstændigt orienteret og tænkende mand på dette område. Sit principielle program forelagde N. under rigsdagssamlingen 1874–76 ved anbefaling af et privat forslag om offentlige understøttelser. Vel havde, ræsonnerede han, den frie konkurrence gjort et stort rydningsarbejde ved at borttage middelalderens korporations- og lavsvæsen og give fri bane for initiativet; men systemet havde også haft uheldige følger, og tiden var nu kommet til at der blev et korrektiv ved gennemførelse af tidssvarende foranstaltninger. Ved andre lejligheder udtalte N. sig i den retning at tiden var inde til at lade politistaten afløse af en stat med den opgave at „lykkelig-gøre“ sine indbyggere.

Det ville være fristende at kalde N. en dansk katedersocialist; denne jyske almuelærer granskede så ivrigt som nogen tysk professor samfundslivets problemer; han klargjorde sig principper

og standpunkter og mente at kunne fastslå, at han stod på afstand fra al socialisme og krav om statsvang, om end han bestemte brød med den økonomiske liberalisme. Til sine teoretiske betragtninger knyttede han anvisning på midler som oplysning, forsikring, udstykning. Det var især husmandens og landarbejderens kår han ville have forbedret, og tidligt krævede han præstegårdenes udstykning i smålodder til arbejderfamilier. Han var også meget ivrig for at husmænd skulle have penge til driftsforbedringer og var ordfører for det forslag der satte frugt i loven af 1880 om husmandskreditforeninger. Meget arbejdede han for en lovgivning om understøttelse af uforskyldt trængende gennem sygekasser og alderdomsforsørgelseskasser ved statstilskud; han betegnede det som et forældet standpunkt at ville overlade den sag til private og kommuner og krævede at statskassen skulle blive en udjævrende regulator. I 1870'erne var der mere interesse for disse bestræbelser end senere under den forfatningspolitiske kamps voldsomme tilspidsning; men omkring 1890 slog socialpolitikken endelig igennem, og selv om andre nu tog førerskab stod N. som den anerkendte banebryder. Han medvirkede til gennemførelse af loven om alderdomsunderstøttelse 1891 og sygekasseloven 1892 og til nedsættelse af landbokommissionen af 1894 der kom til at indlede den af N. så varmt forfægtede udstykningspolitik. Hans støtte til Frede *"Bojsen"* ved det politiske forlig 1894 blev hans sidste væsentlige indsats. □ Litograferet portræt på „venstretørklæde“ ca. 1875. Træsnit 1875 og 1882. Buste af N. Hansen Jacobsen på mindesmærke, 1900 (Søndre anlæg, Herning). Foto. – Mindsten 1909 i Hammerum.

Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger I-II, 1924–25. – Fr. v. Jessen i Ill. tid. 7.4.1895. Vejle amts folkebl. 27.3.1895. L. Dinesen og Chr. Søndergaard sst. tillæg julen 1913. Sst. jubilæumsnr. 1915 og 15.5.1923. A. F. Krieger: Dagbøger V-VIII, 1923–43. Bidrag til arbejderklassens og arbejderspørgsmålets hist., red. Povl Engelstoft og Hans Jensen, 1931. Gudmund Boesen: Mænd og meninger i da. socialpolitik, 1933 = Studier fra inst. for hist. og samfundsökonomi II 41–66. Gunnar Sandfeld i Vejle amts folkebl. 16.10.1965. N. C. Søby i Hardsyssels årbog 2.r.VI, 1972 37–53.

Hans Jensen*

Nielsen, Thomas Schiermer, * 1917, formand for LO. *23.2.1917 i Kristrup. F: former Jens N. († 1979) og Asta Eibye († 1954). ~7.5.1938 med Edith Nielsen, *25.6.1916 i Kbh., d. af pølsemaker Robert N. og Karen Christensen. N. er vokset op inden for den organiserede arbejderbevægelse. Faderen var i nogle år formand for formerne i Randers og senere gennem 30 år socialdemokratisk medlem af Store Magle-

by sogneråd. Efter folkeskolen kom N. i formellære og var stærkt aktiv i DSU (Dansk socialdemokratisk ungdom). Han var medlem af bestyrelsen for Formernes fagforening i Kbh. 1947–55, fra 1951 som formand. 1955 valgte han til sekretær i LO (Landsorganisationen i Danmark) og 1967 til formand. Formandsvalget var ret uventet. Den afgående formand, Eiler *"Jensen"*, LOs og socialdemokratiets ledelse ønskede hovedkassereren siden 1958 Kai Petersen, men N. valgte med overvældende majoritet og fortsatte til han 1982 faldt for aldersgrænsen. Allerede ved sekretærvalget 1955 havde N. absolut ikke været Eiler Jensens mand, og i de første år som sekretær blev han sultet med arbejde. – Med N. er der – som andre steder i Europa – sket et skifte i fagforeningernes område. Tidligere LO-formænd kendtes i offentligheden som mænd der talte om løn og i tilspidsede situationer om almen økonomisk politik. Fagforeningslederens felt blev nu udvidet med problemer som demokrati på arbejdspladserne, økonomisk demokrati, arbejdsmiljø og hele det politiske spektrum. N. har dækket det, været med til at udforme det og har ført det frem i offentligheden. Det sidste er ofte sket i en kraftig form som ellers ikke har været LO-formændenes stil; der er i den henseende større lighed mellem N. og M. C. *"Lyngsien"* end mellem N. og Jens *"Jensen"* (1859–1928). I N.s periode har demokratiet på arbejdspladsen fået fastere formelle rammer og er begyndt at fungere; arbejdsmiljøets forbedring har, også gennem sikkerhedsudvalgene, gjort store fremskridt. En lang række andre forbedringer er også kommet til i N.s tid. Undertiden kan der være tvivl om hvor langt hans egen interesse rækker; men han har liberalt givet plads for andres initiativer, støttet af det slagkraftige apparat af medarbejdere der ikke mindst i hans tid er blevet ansat i LO. Sådanne områder som forskningen og den almene kulturpolitik har fået en fremstående placering gennem oprettelsen af Fagbevægelsens forskningsråd og indstiftelsen af LOs kulturpris. Til dette kommer en hidtil uset informationsvirksomhed dels gennem pjecer, dels gennem det lodige LO-bladet. Initiativerne har ikke ligget hos N., men deres realisation har kun været mulig gjort gennem hans åbenhed. I forholdet til medarbejderne i LO-administrationen har en lignende largeness været kendetegnende. Samspillet med Dansk arbejdsgiverforening startede ret belastet derved at N. klart lagde frem, at hvis arbejdsgivernes formand Svend *"Heineke"* ikke trådte tilbage eller totalt lagde sin stil og politik om, ville samarbejdsmulighederne være meget små. En sådan indtrængning på den anden hovedorganisations indre forhold var ikke tidligere

kendt og skabte en hæmmende misstemning, så meget mere som kredse i arbejdsgiverforeningen allerede var stemt for Heinekes tilbagetræden, men nu udsatte afgangens i to-tre år. I de følgende år udviklede samarbejdet sig imidlertid i en form der har haft den nødvendige grad af saglighed.

Tiden fra 70ernes begyndelse har været præget af det økonomiske tilbageslag. Dette har betydet at LO gennem lovindgreb (1975, 1977 og 1979) eller økonomiske forlig har måttet affinde sig med yderst svage lønfremgange. Jævnligt har dette bragt N. i modsætning til de socialdemokratiske regeringer. Specielt har han rettet angreb mod statsminister Anker Jørgensen som den ansvarlige, angreb der undertiden har virket pinlige på offentligheden gennem deres uafbalancerede form. En hel del af denne form kendes af dem der har deltaget i lokale fagforeningers generalforsamlinger, men den har været ukendt offentligt mellem LO-formanden og partiformanden. På partikongressen i december 1978 førte et sådant angreb på Anker Jørgensen til en pinlig tavshed og det sædvanlige bifald efter en tale af N. udeblev, selv blandt LO-repræsentanterne. Trods den styrke der lyser ud af N. og den kraft, han fører sig frem med, er han ikke eneherskeren alle bøjer sig for. LO nedsatte et særligt kvindevalg mod hans vilje, og da Knud Christensen 1975 valgtes som næstformand, var han ikke N.s kandidat. De mange offentligt ansatte der er med i LO har også flere gange vendt sig mod ham, fordi de har følt sig svigtet. Som for tidligere LO-formænd har den fagforenings-ejede socialdemokratiske presse været et problembar. I begyndelsen af 70erne skærpedes problemerne og nærmede sig en krisetilstand. Som formand for A-pressen måtte N. gå stærkt personligt ind i sagen; det førte til en række blad- og trykkerinedlæggelser, men til en oprustning af det københavnske hovedorgan *Aktuelt* som derefter under Bent Hansens ledelse har været i vækst. Saneringen blev ofte angrebet ude i landet, fordi man mistede sin lokale avis, og fordi den kunne virke drastisk. I dag erkendes det dog almindeligt som en uundgåelig nødvendighed, skabt af fejldispositioner helt tilbage til omkring første verdenskrig. – Selv om N. ikke taler fremmede sprog har han taget livlig del i det internationale faglige samarbejde. Han har været formand for Nordens faglige samarbejdsorganisation 1972–74 og er siden 1972 viceformand i Frie faglige internationale hvor han navnlig har bidraget til at bringe orden i organisationens betænkelige økonomiske stilling. I det europæiske samarbejde (EFS) har N., der var ivrig tilhænger af tilslutningen til EF, været vice-

præsident. N. var medlem af kommunalbestyrelserne i Gladsaxe 1958–62 og Ballerup-Måløv 1966–70. □Tegn. af H. Lollesgaard, 1970 og af Otto Christensen (Fr.borg). Tegn. af Erik Werner og af Erik Thorsen. Foto.

Interviews i Berl. tid. 28.5.1967 og 2.11.1980, *Aktuelt* 4.11.1973 og 31.10.1980 samt *Information* 22.3.1979. – Vagn Fleischer-Michaelsen i *Jyllandsposten* 9.5.1970. *Politiken* 5.11.1972. Malin Lindgren i Berl. tid. 7.7.1974. Hartvig Holmberg sst. 11.5.1975. Poul Møller sst. 28.5.1978. Bent Hansen i *Aktuelt* 22.2.1977. Annelise Pedersen og S. Fischer i BT 15.12.1978. K. Henning Pedersen i LO-bladet 24.10.80.

Vagn Dybdahl

Nielsen, Thora, se Schwartz Nielsen, Thora.

Nielsen, Thorvald, 1891–1965, violinist. * 14.1.1891 i Kraghave, Tingsted Sg., † 26.8.1965 i Tisvilde, begr. Tibirke kgd. F: murermester Hans Peter N. (1858–1934) og Hanne Sofie Jørgensen (1862–1931). ~ 15.6.1915 i Præstø med Alhed Thiset Fabricius, * 24.1.1893 på Nysø, † 15.11.1971 i Kbh., d. af forpagter Lars Frederik Wilhelm F. (1845–1919) og Anna Rasmine Marie Thiset (1860–1923).

N. viste allerede som dreng musikalske evner og fik til at begynde med undervisning hos landsbyspillemanden Peter Hansen, senere hos førstelærer Olsen der var så velbevandret i musikteori, at N. efter at han 16 år gammel var optaget på musikkonservatoriet i Kbh. følte sig teoretisk sikker i flere år. Han gik på konservatoriet 1907–10 med Anton "Svendens" som den højt beundrede lærer. Han dygtiggjorde sig her både på violin og bratsch og blev efter konkurrence ansat i Det kgl. kapel 1914. Her virkede han indtil 1936, da en nervelidelse i højre arm tvang ham til at opgives sit violinspil, også som kammermusiker på førstepladsen i den strykekvartet han havde dannet 1924 sammen med violinisten Erling "Bloch", bratschisten Hans Kassow og cellisten Johan "Hye-Knudsen", alle kolleger fra Det kgl. kapel. Året efter blev Hye-Knudsen udnævnt til kgl. kapelmester og afløstes i kvartetten af Louis "Jensen". Dette ensemble kom til at indtage en førende plads i dansk musikkiv og regnedes for en videreførelse af de store traditioner fra Nerudakvartetens tid. At N. måtte opgives sit violinspil gjorde dog intet skår i hans øvrige virksomheder. Tidligere havde han (1921) stiftet musikforeningen Ny Musik sammen med kolleger som Chr. "Christiansen", Sv. Chr. "Felumb", Knud "Jeppesen" og Rudolph "Simonsen" m.fl. og havde her skabt et forum for opførelser af samtidens mest avancerede musik. Denne virksomhed vakte flere gange stor forargelse hos det mere konservative publikum og dets talsmænd. Efter nog-

le år blev denne virksomhed videreført af Det unge tonekunstnerselskab.

1928 blev N. ansat som lærer ved Det kgl. danske musikonservatorium som efter hans eget udsagn blev hans andet hjem. Han blev medlem af bestyrelsen 1947 og professor 1949, samme år konservatoriet blev overtaget af staten, og tog sin afsked med udgangen af 1961. Han har desuden været bestyrelsesmedlem af Kammermusikforeningen fra 1926, senere formand, af Bachforeningen og Koncertgiverringen og var formand for Musikpædagogisk forening 1939–49. Fra sin ungdom havde han været nært knyttet til Carl *Nielsen og gav et værdifuldt og meget personligt billede af denne i det festskrift der udkom i 100-året for Carl Niensens fødsel. Som konservatorielærer fik N. stor betydning for en hel generation af violinister, ikke alene på det tekniske område men også gennem sine fine menneskelige egenskaber og sin alsidige, dybt musikalske indfølelse i alle musikens genrer. Hans store pædagogiske erfaring gjorde ham selvskreven til en over 10-årig virksomhed som formand i Musikpædagogisk forening hvor hans indsigt i samtidens problemer og deres indflydelse på den musikalske uddannelse kom til at præge foreningens arbejde på afgørende måde. Trods sit travle liv fik N. også tid til at komponere. For orkester og forskellige instrumentalesembler skrev han nocturne (1934), allegro (1936), symfonisk ouverture (1942), taffelmusik (1945), Quæstio hominis for mandskor og orkester (1937), desuden fire sange (1957), vignetter til Sapfo for klarinet og harpe (1959). Han har tillige udgivet et par kadencer til violinkoncerter af Mozart. – R. 1948. R¹. 1957. □ Buste af R. Bøgebjerg udst. 1914. Mal. af Carl Jensen udst. 1940. Foto.

T. N. i Berl. aften 13.1.1941. – Dansk musik t. XVI, 1941 22f. Sig. Berg: Træk af da. musikpædagogiks hist., 1948. Realiteter og problemer omkr. da. musikpædagogisk foren.s virke 1948–73, ved samme, 1973. H. Holst i Det kgl. da. musikonservatoriums årsberetn. for 1960 18–20. K. Riis i Musikpædagogen, 1949 nr. 3. Fr. Schandorf i Politiken 28.8.1965. Kammermusik i hundrede år 1868–1968, 1968.

·Sigurd Berg

Nielsen, Thøger Harald, * 1919, jurist, retshistoriker. * 30.10.1919 i Birkerød. F: forfatter, mag. art. Harald *N. (1879–1957) og sygeplejerske Johanne Luise Hauch (1882–1938). ~ 1° 28.12.1943 med Bodil Henriette Spærck, * 3.7.1921 i Skovshoved, d. af professor, dr.phil. R. *S. (1896–1965) og Mette Wandall (* 1899). Ægteskabet opløst. ~ 2° 4.7.1970 i Grønholdt med lægesekretær Clara Juel Ratjen, f. Anthon (~ 1° 14.7.1942 i Odense

med læge Erling Ratjen, * 14.6.1915 i Skovshoved, ægteskabet opløst), * 7.3.1923 i Odense, d. af kaptajn Ejler Henrik Juel Anthon (1886–1927) og Jenny von Bülow (* 1895).

N. blev juridisk kandidat 1943. I 1947 blev han landsretssagfører, men deponerede sin beskikelse idet han samme år blev udnævnt til docent i retsvidenskab ved Århus univ. 1951 erhvervede han den juridiske doktorgrad på afhandlingen *Studier over ældre dansk Formueretspraksis. Et Bidrag til dansk Privatrets Historie i Tiden efter Chr. d. V's Danske Lov*. I dette værk har N. som en af de første danske retshistorikere gennemgået højesterets doms- og voteringsprotokoller for størstedelen af 1700-tallet og har på dette grundlag formået at kaste et væsentligt nyt lys over retsudviklingen. Det der karakteriserer N. og som er skildret i en række vægtige retshistoriske afhandlinger er hans interesse for påvirkningsproblemer såvel i forholdet mellem fremmed ret og dansk ret som ved forbindelsen mellem ældre ret og nyere ret. Denne problemstilling til hvis løsning der kræves stor historisk juridisk viden og videnskabelig fantasi har medført en række betydningsfulde afhandlinger fra N.s hånd omfattende mange af retssystemets forskellige discipliner. Specielt skal nævnes hans afhandling i anledning af højesterets 300 års jubilæum *Belysning af rettergangsmåden, dommenes tilblivelse og beskaffenheden af sagerne* (Højesteret 1661–1961) hvori der redegøres for en række retspleje-problemer både for perioden før 1661 og for tiden frem til retsplejeloven af 1919. – N. blev udnævnt til professor ved Århus univ. 1952, og inspireret af langvarige studieophold ved Harvard Law School og University of California, Berkeley Law School (1952–53) optog han skatteretten som studieobjekt og lagde dermed grunden til en betydningsfuld pionergerning. Også skatteretten har sine klare påvirkningsproblemer hvortil kommer at N. netop i skatteretten så den klassiske konflikt mellem individ og kollektiv der har gjort ham til en aktiv deltager i den offentlige og faglige debat om disse og andre for samfundets udvikling så vigtige problemer.

1963 blev N. kaldet til professoratet i skatteret ved Kbh.s univ. Som leder af skatteretligt institut blev det hans opgave at opdyrke en for universitetet helt ny videnskabelig disciplin. N.s hovedværk fra 1965–1972 *Indkomstbeskatning I–II* er den første egentlige videnskabelige analyse af dansk skatteret. Den er præget af N.s imponerende viden og hans forbillidlige evne til med sproglig præcision at udtrykke sig i skrift. Hans synspunkter er altid velafbalancerede og dikterede af det hensyn til borgernes retssikkerhed som må være grundlaget for enhver rimelig retsud-

Nielsen, Thøger

vikling. Gennem dette værk og talrige artikler samt kommissionsarbejde har N. på afgørende måde påvirket dansk administrativ praksis og domspraksis på skatterettens område. 1979 trak N. sig tilbage fra professoratet. – N.s arbejdskraft og evner er også blevet udnyttet på internationalt plan som medlem af Conseil Européen de droit fiscal og Scientific Committee under International Fiscal Association, Bruxelles, som skandinavisk repræsentant for Selden Society, London, og på dansk og nordisk plan som medstifter af og bestyrelsesmedlem i Dansk skattevidenskabelig forening og Nordisk skattevidenskabeligt forskningsråd samt som medlem af og senere formand for selskabsskattekommissionen (1969–1980). – N. modtog 1947 den Anders Sandøe Ørstedeske prismedalje og blev 1980 optaget som medlem af videnskaberne selskab. – R. 1958. R¹. 1970. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1952 160f.

Isi Foighel

Nielsen, Torben, * 1918, overbibliotekar. * 3.11. 1918 på Frbg. (Mariendals). F: kontorchef, senere grosserer Alfred Victor N. (1888–1980) og Astrid Frederikke Engelbrechtsen (1888–1976). ~ 28.3.1945 i Kbh. (Skt. Jakobs) med senere bibliotekar Gunver Daugaard Lundgreen, * 29.3. 1919 i Kbh., d. af civilingeniør Charles L. (1881–1959) og Cathrina Jessen (1897–1929, ~ 2° 1925 med Jørgen Peter Jensen, * 1897).

N. blev student fra Frbg. gymnasium og efter 1945 at have bestået skolelembedeeksamen i dansk, fransk og tysk ansattes han ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles bibliotek. Året efter knyttedes han til Det kgl. bibliotek hvor han bl.a. i en længere periode virkede som udlånsinspektør, og 1965 udnævntes han til førstebibliotekar og leder af den nationalbibliografiske afdeling. 1966 udnævntes han til overbibliotekar ved universitetsbibliotekets I. afdeling hvis virksomhed 1977 blev udvidet med et moderne studenterbibliotek i forbindelse med Kbh.s univ.s nybygning på Amager. 1957–60 virkede han som en dynamisk leder af det nordiske bibliotek i Paris og 1960–65 var han en højt skattet lektor ved Danmarks biblioteksskole. – N. er som bibliotekar ikke alene meget alsidig, men også, bl.a. i kraft af sine eminent sprogkundskaber, meget internationalt orienteret. Han er en ivrig deltager i det nordiske samarbejde på biblioteksområdet og har således 1961–67 været medlem af styret af Nordisk videnskabeligt bibliotekarforbund, ligesom han har haft tillidshverv inden for den internationale biblioteksforening IFLA. Og-

så i det hjemlige organisationsliv har han deltaget, bl.a. som formand for Bibliotekarsammenlutningen for de videnskabelige og faglige biblioteker. – Hans litterære virksomhed spænder vidt, nævnes kan: *Dansk bibliotekslitteratur* (s.m. E. *Allerslev Jensen), 1950, *Vocabularium bibliothecarii nordicum*, 1968 og artikler i Det kgl. biblioteks årsskrift Fund og Forskning. Han var 1953–74 medudgiver af *Bjørnstjerne Bjørnsons brevveksling med danske* og medarbejder ved den store udgave af Adam Oehlenschlägers breve. Desuden har han 1956 udgivet T. A. Odenkrants: *Nordsjælland og København i Sommeren 1806*, J. W. Hornemanns *rejsebreve*, 1963, og 1977 et udvalg af Oehlenschlägers Lyrik. 1981 udgav han *Porthan, Suhm, Nyerup. Breve 1787–1802*, der er et af mange vidnesbyrd om hans særlige kendskab og kærlighed til finsk sprog og litteratur. – N.s alsidige interesse afspejler sig også derved at han siden 1961 har været formand for Alliance Française i Holte og medstifter og bestyrelsesmedlem af Oehlenschlägerselskabet, samt siden 1961 bestyrelsesmedlem i Det danske sprog- og litteraturselskab. Han er korresponderende medlem af det finske litteraturselskab og af Finlands vetenskapliga biblioteksamfund samt medlem af Det norske språk- og litteraturselskab og af den skandinaviske patronagekomité for Bibl. Nordique i Paris. – R. 1969. □Foto.

Palle Birkelund

Nielsen, Tove, * 1941, politiker. * 8.4.1941 i Durup, Salling. F: overlærer Niels Sofus N. (* 1908) og Mary Marie Mikkelsen (* 1915).

N. blev student fra Nykøbing Mors gymnasium 1960, tog lærereksamen fra Skive seminarium 1964 og var ansat ved Skive kommunale skolevæsen 1964–73. Tidligt var hun politisk interesseret og sluttede sig til venstre, Danmarks liberale parti. 1963–66 var hun formand for venstres ungdom (VU) på Skiveegnen, 1963–65 næstformand, 1965–68 formand for VU i Viborg amt og 1967–68 medlem af VUs landsorganisations forretningsudvalg. Derefter lå hendes organisatoriske arbejde i venstrevælgerforeningen for Skive, i Skivekredsen og i Viborg amt indtil 1973–74. Som venstrekandidat stillede hun sig første gang i Højrupkredsen ved 1968-valget. 1971 var hun opstillet i Fredensborgkredsen og indtrådte i folketinget 4.9.1972 som stedfortræder for Henry *Christensen under hans sygeorlov og blev ved hans død ordinært medlem. Hun opnåede ikke genvalg 4.12.1973, men var undervisningsminister i regeringen Poul Hartling 19.12.1973–13.2.1975. Overensstemmende med folketingsbe-

slutning af 30.5.1969 (nipunktsprogrammet) fremsatte hun forslag til lov om folkeskolen, men fik det ikke gennemført før regeringsskiftet. Hendes efterfølger Ritt Bjerregaard genfremsatte det af tidsbesparende grunde uændret, men forslaget gennemgik væsentlige ændringer ved den endelige vedtagelse. Ved valget 9.1.1975 genvalgte N. i Fredensborgkredsen, men faldt ved valget 15.2.1977. Hun ansattes som konsulent for Dansk arbejdsgiverforening 1978 og virkede desuden i Liberalt oplysningsforbund og Dansk folkeoplysnings samråd samt i bestyrelsen for Det danske teater 1976–78. Ved det første direkte valg til Europaparlamentet 7.6.1979 valgtes hun med højeste personlige stemmetal på venstres liste og indvalgte 23.10.1979 i folketinget i Sorøkredsen. 9.10.1980 nedlagde hun sit folketingsmandat med den begrundelse at der alene blev givet hende betydningsløse ordførerskaber og udvalgsposter, en handling der viste både hendes selvbevidsthed og til tider stærke temperament. – K. 1975. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 6.6.1976, Jyllandsposten 23.7.1978 og Vestkysten 19.7.1979. – Malin Lindgren i Berl. tid. 17.3.1974.

Helge Larsen

Nielsen, Tue (Tuve), ca. 1400–72, ærkebiskop. * ca. 1400–05 i Viborg, † 7.4.1472.

Hans slægtsforhold er ukendte, men da han som ærkebiskop førte en lilje som våbenmærke i sit segl tilhørte han muligvis slægten Juul. Skoletiden skal han efter en yngre beretning have tilbragt i trange kår, fra 1426 studerede han i Erfurt, blev magister 1428 og dr. teol. 1439; s.å. beklædte han posten som universitetets rektor. Fra hans tid i Erfurt er bevaret et skrift af ham om Aristoteles' metafysik. Det var ikke usædvanligt at studierne i udlandet finansieredes ved hjælp af indtægterne fra et kanonikat, således nævnes han som kannik i Lund og Ribe 1439. Efter hjemkomsten avancerede han til ærkedegn i Lund og valgtes 1443 straks efter Hans *Laxmands død til ærkebisp. N. rejste ikke selv til konciliet i Basel, men fik 9.8. palliet udleveret til sine prokuratorer. Trods eden til konciliepaven Felix V skiftede N. senere standpunkt og erklærede sig 1447 for Rom. Det faldt i hans lod at foretage brudevielsen af Christoffer af Bayern og Dorothea 1445 og at krone Christian I 1449 i Kbh. Som rigsrådets førstemand optrådte han hyppigt i det offentlige liv, særlig deltog han i de mange forligsmøder med svenskerne. Særlig kendt er han blevet for sit tapre forsvar af såvel domkirke som bispegård under Karl Knutssons hærgninger i Skåne 1452, han kunne dog ikke forhindre at en del af byen brændte ligesom en

del af ærkesædets gods rundt omkring i Skåne blev afbrændt. Ifølge en yngre, udførlig beretning skal ærkebispemænd have optrådt meget frimodigt over for Karl Knutsson da denne både med løfter og trusler forgæves søgte at få ham over på sit parti. Senere måtte N. gennemføre byggearbejder både på ærkebispegården og på Helsingborg slot hvor han lod opføre et stenhus i to etager. Hans forhold til den skånske gejstlighed var ikke godt fordi han gennemførte sin visitationsret på en hårdhændet måde. Det gik så vidt at hans domkapitel med provst Peder Axelsen (*Thott) i spidsen klagede til paven over hans embedsførelse. Paven lod 1459 to bisper pådømme sagen. Også klostre, bl.a. Tommarp, beklagede sig over uretmæssigt gæsteri. Modsætningsforholdet til kapitlet var dog i lige så høj grad politisk og personligt betinget, Peder Axelsen følte sig formentlig forbigået ved ærkebispevalget og var nok lige så ærgerrig og selvhævdende som sine brødre. Han døde imidlertid inden brødrenes afgørende brud med Christian I. – N. anføres som forfatter til fortsættelsen af den krønike om Lunds ærkebisper som tilskrives en af hans forgængere, Niels Jensen, men N. er formentlig kun initiativtager. □Ligsten (Lund domk.).

Kilder. Mogens Madsen: *Episcoporum ecclesie Lundensis series una...*, 1710 186. *Scriptores rerum Danicarum VI*, ved J. Langebek, 1786 622. *Diplomatarium Christierni I*, 1856. *Diplomatarium diocesis Lundensis*, udg. Laur. Weibull III–IV, Lund 1900–09. *Acta pontificum Danica*, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk III, 1908; VII, 1943. *Scriptores minores*, udg. M. Cl. Gertz II, 1922 (reprudg. 1970) især 122–27. *Lit. Will. Christensen i Kirkehist. saml.* 4.r.v, 1897–99 84–125. Gottfr. Carlsson i *Lunds domkyrkas hist.*, udg. Ernst Newman I, Sth. 1946 512–21. *Beata Losman: Norden och reformkonsilierna, Göteborg 1970 = Studia hist. Gothoburgensia XI*. Ingvar Andersson: *Skånes hist.* II, Sth. 1974. Jens E. Olesen: *Rigsråd, kongemagt, union*, 1980.

Thelma Jexlev (William Christensen)

Nielsen, Uffe, † 1293, drost.

N. var Erik Klippings drost fra 1268, men afløstes på denne post 1276 af Peder *Nielsen Hoseøl. Efter udstedelsen af håndfæstningen 1282 blev han atter en af kongens nærmeste rådgivere, og 1284 afløste han hertug *Erik Knudsen († 1304) som drost; det er muligt at N. har været en af støtterne i det parti der afkrævede kongen håndfæstningen, men kildernes vidnesbyrd er meget sparsomt på dette punkt. Straks efter drabet på Erik Klipping blev Peder Nielsen Hoseøl atter drost, men N. tilhørte stadig den politiske inderkreds omkring formynderregeringen for den mindreårige Erik Menved. Han havde forvaltningen over Rønne herred på Bornholm som

Nielsen, Uffe

han havde overtaget for penge af fyrst Wizlav af Rügen og som han 1277 havde fået Erik Klippings bekræftelse på. 1303 overdrog kronen det til ærkesædet i Lund med forbehold for N.s arvingers ret; 1327 måtte ærkesædet købe herredet af N.s søn Jens.

Kr. Erslev i Danm.s riges hist. II. 1898–1905. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977.

Kai Hørby

Nielsen, Vilhelm Henrik, 1869–1964, hypotekforeningsdirektør, politiker. * 14.11.1869 i Kerteminde, † 9.3.1964 i Gentofte, begr. Mariebjerg kgd. F: fuldmægtig, senere kæmner Anders Rudolph N. (1840–1909) og Vilhelmine Adolphine Frederikke Worsøe (1836–1920). ~ 1° 10.9.1896 i Gentofte med Ellen *Hørup, * 29.12.1871 i Kbh. (Frue), † 25.3.1953 på Frbg., d. af redaktør, senere trafikminister Viggo *H. (1841–1902) og Emma A. Holmsted (1836–1923). Ægteskabet opløst. ~ 2° 3.12.1934 i Kbh. (b.v.) med Astrid Inger Otterstrøm, * 1.2.1897 i Zürich, † 3.4.1955 i Gentofte, d. af ingeniør Hans Axel O. (1861–1916) og Emilie Steen (1867–1960).

N. var først beskæftiget på faderens kontor, tog 1885 forberedelseksamen og var 1888–89 ansat på Løve herredskontor. 1892 blev han exam. jur., var 1893–96 sagførerfuldmægtig og drev 1896–1906 egen sagførerforretning i Kbh. Gennem ægteskabet med Hørups datter kom N. i nær forbindelse med ledende københavnske radikale kredse. S.m. Edv. *Brandes og Peter *Nansen udgav N. *Viggo Hørup i Skrift og Tale* I–II, 1902–04, en publikation der ved sit udvalg af Hørups artikler og taler fik overordentlig betydning for opfattelsen af hans politik og for udformningen af den radikale tradition. N. varetog i forbindelse med Politiken de hørupske interesser, og ved omdannelsen af bladet i 1905 indtrådte han i bestyrelsen som næstformand. 1940 blev han formand for Politikens bestyrelse, en post han beklædte til 1960. N. udmærkede sig i denne funktion ved sit rolige omdømme, sin sans for de store linjer og sin udprægede evne til at mægle og forlige forskellige interesser.

N. var tidligt kommet i besiddelse af en lille landejendom, fik interesse for den begyndende husmandsbewægelse og opbyggede i de første årtier af århundredet en særdeles betydelig position som juridisk-økonomisk tillidsmand for de danske husmænd. 1906 var N. medvirkende ved oprettelsen af Udstykningsforeningen for Sjællands og Fyns stifter og for Husmandhypotekforeningen for Danmark. 1913–31 var han formand for den første, mens han beklædte direktørposten i hypotekforeningen frem til 1962.

N.å. var han medstifter af Fyns stifts husmandsskole og indvalgte i dennes bestyrelse, og han var med i arbejdet for oprettelsen af en husmandsbrandkasse. Denne sammenslutning blev forberedt gennem 1907 og havde vundet betydelig tilslutning, men blev i begyndelsen af 1908 bremset ved en diskutabel indgriben fra P. A. *Albertis side. Arbejdet fortsatte dog, og i efteråret 1908 godkendtes Husmandsbrandkassen for Danmark, hvis leder N. var til 1962. Da De samvirkende danske husmandsforeninger stiftedes 1907 blev han rådgivende juridisk medlem af styrelsen. Det var antagelig ikke mindst N.s kritik der et par år senere førte til husmandslederen Karl *Hansens fald, da hans administration blev genstand for undersøgelse. 1916 oprettedes Husmændenes Ulykkesforsikring, hvor N. var direktør til 1962, og 1921 inddroges Sønderjylland som virksomhedsområde for den af N. ledede udstykningsforening. – N. fik efterhånden sæde i en lang række erhvervsvirksomheders bestyrelser, var medstifter af Landsforeningen bedre byggeskik 1915 og dennes formand 1921–26, samme tidrum tillige formand for Dansk byplanlaboratorium. N. havde forbindelse med Landmandsbanken og var 1925–51 statens medlem af bankrådets formandskab. – Som Hørups svigersøn var N. fra begyndelsen centralt placeret i den københavnske radikalisme, og hans betydningsfulde position såvel i Politiken som i husmandsforeningerne gav ham en vigtig rolle i det radikale miljø i henved et halvt århundrede. N. trådte ikke offentligt frem i større omfang, men han var stadig i nær kontakt med radikalismens ledende mænd. Allerede i slutningen af 1890'erne havde han knyttet forbindelse med Erik *Scavenius, og han hørte livet igennem til dennes meget snævre omgangskreds. N. bragte Scavenius i forbindelse med Hørup, medvirkede til hans placering som formand for Politikens bestyrelse 1932, og det var ved en middag hos N. 1940, at Scavenius blev bragt i forslag som afløser for P. Munch som udenrigsminister og Gunnar *Larsen præsenteret for Th. Stauning som ministeremne. Det er vanskeligt at vurdere, om N.s rolle i denne og lignende sammenhænge har været mere end formidlerens, men det er givet at han med sine nære berøringsflader til såvel husmandsbruget som det københavnske erhvervsliv har været en vigtig skikkelig i kontakten mellem det radikale venstre og partiets erhvervsøkonomiske bagland. N.s styrke var sikker dømmekraft, overlegne administrative evner og et særligt talent for at formidle og skabe kontakter. De økonomiske sammenslutninger han ledede for husmandsbewægelsen, byggede han op på sund organisatorisk og forretningsmæssig basis og va-

retog foreningernes interesser med håndfast energi og myndighed. N. bevarede sin arbejdssevne og åndsfriskhed højt op i årene, men han reelle betydning var naturligt i de allerseneste år noget mindsket. – F. M. I. 1957. □Foto.

Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbævelse, 1912 (2. opl. 1916) 86 130. P. Jeppesen: Husmandsbævelsens hist., 1927 289 297f 320. Husmandsbrandkassen for Danm. 1908–33, 1933. Vald. Koppel: Af Politikens hist. I–II, 1946. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I–II, 1952–54. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955. Politiken 10.3.1964. Husmandshjemmet 12.3. s.å. Hakon Stangerup: Henrik Cavling og den moderne avis, 1968 261–64. Viggo Sjøqvist: Erik Scavenius I–II, 1973. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

Nielsen, Villads, † 1637, se **Brøns, Villads Nielsen**.

Nielsen, Villads, 1607–81, præst. * 21.(23.)10. 1607 i Holstebro, † 24.4.1681 i Udbyned, begr. i kirken sst. F: sognepræst Niels Villadsen († 1628). ~ 1° med Karen Nielsdatter. ~ 2° med Mette Christophersdatter Helsing. * 1637, † 1716, d. af sognepræst i Holbæk og Udby Christopher H. († 1683).

N. blev student 1627 og allerede 1629 sognepræst i Udbyned og Kastbjerg i Århus stift hvor han blev til sin død. Fra 1646 var han tillige provst i Gerlev herred. N.s studieår og første præstetid var præget af den såkaldte bodsfromhedsretning der repræsenteret af mænd som H. P. *Resen og Holger *Rosenkrantz (1574–1642), J. D. *Jersin og Jesper *Brochmand (1585–1652) manede til religiøs selvbesindelse og alvorlig forbedring af det moralske liv. Denne retning påvirkede N. kendeligt både i hans sjælesørggering, bl.a. over for familierne Krag, Høg og Arenstorff, og i hans omfattende opbyggelige forfatterskab. I en række skrifter (udgivet 1651–82, 3. samlede udgave 1704) udlagde han bl.a. betydningen af trosartiklerne, sakramenterne, de ti bud og hustavlen. N.s *Dyde- oc Lyde-Bog, Nøgelen til Guds Hierte, Himmerigis Barne-Moder, Kierlighedens Maaltid, Kierligheds Maaltids Gieste-Ræt* o.a. var yndet læsning i datiden og genfindes atter og atter i samtidige (og lidt senere) bogoptegnelser. N. var på ingen måde original i sin tankegang, men som flere andre opbyggelsesforfattere af lignende art evnede han at give udtryk for tidens yndlingstanker i en letforståelig, tiltalende form. Skønt han fremstillet ofte har karakter af et konglomerat af skriftsteder, formår han dog jævnlig at lægge en personlig farve over sin knappe, kernefulde stil der ikke sjældent oplives af fyndord og bogstavrim. I en stor

del af N.s forfatterskab lyder der vækkelsestoner til det syndefulde folk og den slumrende kristenhed, og flere steder taler han indtrængende om det ansvar der er forbundet med præstegerningen. Som han selv følte byrden af sit kald kunne han ikke trættes af at formane sine medbrødre til at arbejde i frygt og bæven for de sjæle de skulle gøre regnskab for. □Posthumt stik. – Epitafium (Kastbjerg k., Gerlev hrd.).

Poul Poulson: Catalogus sive recensio pastorum nomarchiarum dioceseos Aarhusiensi, 1727 12. Erik Pontoppidan: Marmora Danica II, 1741 159f. Hans de Hofman: Fundationer II, 1756 91–93. Richard Petersen: Thomas Kingo og hans samtid, 1887 112–14. Jørgen Lundbye: Kirkekampen i Danm. 1730–46, 1947 13f.

Bjørn Kornerup*

Nielsen, Ville Jais-, se **Jais-Nielsen**.

Nielsen, Jens Peter Zakarias (ved dåben Zacarias), 1844–1922, forfatter. * 5.6.1844 i Øster Stillinge ved Slagelse, † 11.11.1922 i Charlottenlund, begr. i Søllerød. F: smed Niels Henrik Rasmussen (1806–81) og Olavia Mathea Storm (1817–1903). ~ 1° 18.8.1865 i Stillinge med Egerta Johanne Hoffmann, * 5.10.1841 i Vindinge ved Roskilde, † 31.3.1887 på Frbg., d. af lærer Philip Vilhelm H. (1803–62) og Mette Pouline Smith (1803–80). ~ 2° 27.12.1888 i Kbh. (Matth.) med Henrikke Nielsigne Christensen, * 10.1.1848 i Hulby, † 27.2.1928 i Charlottenlund (~ 1° 1878 med lærer i Viby på Sjælland Vilhelm Hoffmann, 1833–79), d. af lærer Jens Christensen (1813–92) og Susanne Marie Brammer (1826–90).

Efter landsbyskolen kom N. 1860 på Jonstrup seminarium hvorfra han dimitteredes 1863; det følgende år, som han selv har kaldt sit storm- og trængselsår, var han huslærer på Charlottendal ved Slagelse; 1864 fik han embede i Nejlinge i Fr.borg amt, og samtidig med at han gennemgik en alvorlig religiøs krise der bragtes til en lykkelig afslutning ved mødet med digterpræsten C. *Hostrup, tilegnede han sig stærke indtryk af natur og folkeliv i dette karakteristiske stykke Nordsjælland, den egentlige kulsvieregn; 1868 forflyttedes han til Herstedvester hvor han virkede til han 1884 blev nødt til at tage sin afsked på grund af tunghørhed; derefter tog han ophold i Kbh., først på Frbg., senere i Charlottenlund. N. var en dygtig lærer der tog ivrigt del i det folkelige oplysningsarbejde – han fik bl.a. oprettet en sang-, læse- og foredragsforening og arbejdede ihærdigt for skyttesagen. Men han havde stadig drømt om at blive digter, og da han så hvilken lykke Mads *Hansen gjorde med sine sange fik

Nielsen, Zakarias

han mod til at betræde forfatterbanen. Han viste H. V. *Kaalund og Chr. *Richardt sine første forsøg, og med bistand af denne sidste lykkedes det ham 1871 at finde en forlægger til sine *Sange og Smaadigte*; 1882 kom det fortællende digt *Et Møde*, der vandt stor folkeyndest, og derefter fulgte *Lyse Dage*, 1890 og *Klokkespil*, 1902.

Alligevel er det ikke som lyriker, men som fortæller N. har gjort sin hovedindsats. Det var dog først efter at han havde udgivet et par samlinger mindre fortællinger, *Tre Fortællinger*, 1876 og *To Landsbyhistorier*, 1878, at han fik tag i publikum med den større fortælling *Nye Tider*, 1881 der skildrer sammenstødet mellem gammelt og nyt i det konservative bondesamfund hvor grundtvigske og politiske frihedsidere har holdt deres indtog. I den følgende roman *Gamle Vaner*, 1883 står kampen mellem vanekristendom og virkelig levende kristendom, men skønt den således behandler et spørgsmål der altid er aktuelt kan den ikke i almengyldighed måle sig med *Mågen*, 1889 der giver det stærkest nuancerede indtryk af den brydning mellem kristendommen og den nye tids strømninger der er forfatterskabets hovedemne. *Kulsviere*, 1893 falder uden for disse samtidsskildringer, men interesserer ved indgående kulturhistoriske oplysninger om den pittoreske kulsvieregn. N. har i øvrigt udgivet en lang række bøger, bl.a. *Gærende Kræfter*, 1891, *Mystisk*, 1897, *Den store Magt*, 1898, *Kilderne*, 1900, *Provsten i Højelse*, 1915, *Baaringgaard*, 1920 der alle på enkelte undtagelser nær (den på frøken Nicoline Kleins slægtspapirer baserede *Mands Vilje*, 1909 og den gamle præstegårdshistorie fra biskop N. E. *Balles tid, *Den evige Higen*, 1914) fortæller om de dønninger 70ernes røre afsatte i landsbyen, især på det religiøse område. Karakteristisk for forfatterskabet er den lyse kristendom der fik sit afgørende gennembrud i digterens menneskekærlige sind under omgangen med Hostrup og Kaalund om hvilken sidste N. 1886 udsendte en varmt følt bog. Han har endvidere udgivet et par dramatiske arbejder, *Selvstyre*, 1888 og *Ellen Vaage*, 1896 der med held opførtes henholdsvis på Folketeatret og Dagmarteatret, samt to bind *Minder og spredte Træk af mit Liv*, 1905–11. Gennem oprindelse og uddannelse er N. udgået fra skolelærerlitteraturen, til hvis bedste mænd Anton *Nielsen og C. A. *Thyregod han også hyppigt vedgår arv og gæld, men takket være den fordomsfrihed hvormed han har optaget sin tids problemer til fri, kunstnerisk behandling overgår han langt sine læremestre. – Tit. professor 1907. – R. 1894. DM. 1914. □ Træsnit 1877 og efter dette 1879. Træsnit bl.a. 1882. Litografi 1894. Træsnit 1902. Buste af R. Bøgebjerg udst. 1906. Tegn. af Fr. Andersen

(Kgl. bibl.). Mal. af Luplau Janssen, 1917 (Fr.borg). Relief af S. Lindahl. 1930, på mindesten (Ø. Stillinge). Foto. – Gravmæle af Viggo Steen Møller, 1925.

Saml. skr. Folkeudg. I–VI, 1904–06. Saml. romaner og udv. fortællinger, 4. folkeudg. I–IV, 1918. – Z. N.: Minder og spredte træk af mit liv I–II, 1905–11 (2. opl. 1914). – Mads Jepsen: Tre folkelige forf., 1910 84–126. Oskar Thyregod i Lærerne og saml., red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin I, 1913 461–72. Karl Christensen: Z. N., 1915. Marius Kristensen i Ejnar Skovrup: Hovedtræk af nord. digtn. i nytiden, 1920 298–304. Stig Bredstrup i Højskolebl. XLVII, 1922 1493–1500. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Peder Hesselaar *

Nielsen, Aage, 1873–1945, entreprenør, søofficer. * 24.6.1873 i Silkeborg, † 6.7.1945 i Espergærde, begr. i Kbh. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kommandør, direktør for Burmeister & Wain A/S Knud C. *N. (1845–1909) og Theodora C. S. Nielsen (1850–1926). ~ 1° 6.11.1906 med Violet Christine de Ward, * 29.4.1880 i England, † 22.10.1920 i Kbh. (Jac.). ~ 2° 18.7.1922 i Svendborg med Bodil Jerichau, * 20.12.1889 i Svindinge, † 1.9.1939 på Skt. Lukas stiftelsen, d. af grosserer Johan Christian Schack J. (1855–1907) og Ulrikke Elisabeth Engelsted (1865–94).

N. uddannedes som søofficer, blev 1890 kadet, 1895 sekondløjtnant og 1901 premierløjtnant. 1904 gik han uden for nummer og startede, sammen med R. *Christiani, firmaet Christiani & N. som han sad i ledelsen af lige til sin død. 1906 tog N. sin afsked fra marinen. 1914 var han til midlertidig tjeneste uden sikringsstyrken, og 1923 blev han kaptajn i flådens reserve. 1937 afskedigedes han som sådan. N. var som medindehaver af Christiani & N. med til at bygge firmaet op til et verdensforetagende med filialer over hele verden. I den første halve snes år var det N. der i realiteten stod som den øverste leder, mens Christiani byggede afdelinger op i Århus og Hamborg. N. var ikke uddannet bygningsingeniør, men havde et betydeligt greb om den praktiske projektering af konstruktioner og ledelsen af udførelsen af disse. Det var således N. der stod for den praktiske ledelse af bygningen af Storstrømsbroen 1933–37 som Christiani & N. havde fået overdraget sammen med et engelsk firma. I øvrigt var det også N. der havde indgået aftalen med dette firma. Der er næppe tvivl om at samarbejdet mellem Christiani og N. i løbet af de vanskelige år i mellemkrigstiden hvor firmaet havde store byggeopgaver i Frankrig voldte problemer. Mens Christiani ville gøre Christiani & N. stort lagde N. vægt på at der ikke blev taget unødvendige chancer. N. var formand for bestyrelsen for A/S Recks Opvarmningskompagni og

medlem af bestyrelsen for Svitzers Bjergnings Entreprise. Endvidere var han medlem af bestyrelsen for Entreprenørforeningen og for A/S Titan. – R. 1920. DM. 1931. K². 1937. □Tegn. af Jørgen Aabye (Kgl. bibl.). Foto.

Christiani & Nielsen. Twenty five years of civil engineering, 1929. Christiani & Nielsen 1904–44, 1944. Børsen [2.7.1945. A. E. Bretting i Ingeniøren LIV, s.å. A 372. P. [Ipsen] i Tidsskr. for søvæsen CXIV, s.å. 259f. Chr. Ostenfeld: Christiani & Nielsen, jernbetonens da. pionerer, 1976. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Nielsen-Klodskov, Niels Jørgen, 1866–1936, husmandsskoleforstander. * 19.2.1866 i Gundslevmagle, Torkilstrup sg., Falster, † 24.11.1936 i Ringsted, begr. sst. F: bolsmand Niels Hansen Madsen (1826–92) og Johanne Rasmusdatter (1829–93). ~ 1.5.1908 i Kbh. (Frederiks) med Berthelinde Margrethe Vestergaard, * 26.12.1864 i Torsted, Hundborg hrd., † 15.2.1951 i Kærehave, d. af lærer, sidst i Nørhå Lars Christian Berthelsen V. (1829–1906) og Nicoline Nielsen (1829–1925).

N.-K. voksede op i et fattigt hjem, tjente hos bønder og kom i gartnerlære i Nykøbing F. En tid opholdt han sig på lollandske herregårde dels som gartner, dels som elev, en vinter gennemgik han Rødkilde højskoles havebrugsafdeling og besøgte Askov højskole i vinteren 1892–93. På Askov var N.-K. med korte afbrydelser i tre år, dels som deltager i kurser for yngre højskolelærere, dels arbejdende i haver og anlæg. 1895 blev han lærer på Fr.borg højskole hvis have han anlagde, og om sommeren virkede han som vandrelærer i havebrug i Maribo amt. 1899–1901 gennemgik han statens lærerkursus. I længere tid havde han syslet med planer om at oprette en husmandsskole, 1899 sendte han en skoleplan til De samvirkende sjællandske landboforeninger, og 1901 gik han ud i agitationen for at skabe tilslutning og rejse de nødvendige midler. Han kom i forbindelse med landbrugsminister Ole Hansen der blev vundet for tanken og 20.9. s.å. nedsatte en husmandsskolekommission. Et halvt år senere var denne færdig med sine overvejelser der mundede ud i forslag om to nye skoler, en på øerne og en i Jylland, hvis undervisning skulle tage sigte på det mindre landbrug, husmandsbruget og landbrugets bierhverv. Forslagene blev hurtigt ført gennem rigsdagen, og N.-K. byggede sin skole ved Kærehave øst for Ringsted. Staten ydede et lån på 60 000 kr. til en meget lav rente; 15 000 kr. rejstes af N.-K. uden vanskelighed, Ringsted by skænkede 16 ha uden købesum, men mod en årlig arvefæsteafgift, og godsejer P. C. Howden-Rønnenkamp gav 8 ha skov.

18.9.1903 indviedes Kærehave landhusholdningsskole.

Ved sit stortilede anlæg der vakte megen beundring i husmandskredse, og gennem en ihærdig reklame blev skolen hurtigt kendt og stærkt søgt af deltagere i korte faglige kurser. I en årrække var der også god tilgang til karle- og pigeskolen, men senere mindskedes elevtallet, og da der var foretaget store udvidelser kom skolen i økonomiske vanskeligheder. N.-K. søgte at klare disse ved at tilbyde skolen til staten, imod at der sikredes ham en årlig ydelse. Tilbudet blev ikke modtaget, og 1922 måtte N.-K. give op. Kærehave overtoges af en skolekreds og blev senere drevet som almindelig landbrugsskole. N.-K. gav sig derefter til at skrive sin egen og Kærehaves historie. De to første bind indeholder, trods megen vidtløftighed, adskillige fængslende træk, de øvrige er en vilkårlig sammenhobning af taler, breve og artikler, uden skelen mellem væsentligt og ligegyldigt. N.-K. havde ingen tilknytning til husmandsbevægelsen og forstod næppe helt, hvad den indebar. Hans personlighed var også med sin selvoptagede og udprægede sans for PR bevægelsen fremmed. Men det var hans mål at ophjælpe husmændenes kår ved at gøre dem dygtige til deres gerning og give dem sans for at skabe lyse og sunde hjem, og han havde en særlig evne til at få elever og kursusedtagere til at tro på nye muligheder, så de rejste hjem og førte dem ud i praksis. □Relief af Carla Christensen, 1937, på mindsten s.å. ved Kærehave landbrugsskole. Foto.

N. J. N.-K.: Kærehave I–V, 1922–35. – Ringsted folketid. 24.11., 25.11. og 1.12.1936. Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand I–II, 1952–54.

Claus Bjørn (Olaf Andersen)

Nielsen Ladefoged, Laust, se **Ladefoged, Laust Nielsen**.

Nielsen-Svinning, Hans Christian, 1869–1957, højskoleforstander. * 24.2.1869 i Svinninge, Nr. Asmindrup sg., † 1.11.1957 i Lyngby (Christiansk.), begr. Bispebjerg kgd. F: gårdejer Niels Jensen (1830–1908) og Ane Olsdatter (1828–1900). Navneforandring 1906. ~ 6.8.1897 i Vig med Karen Sofie Jensen, * 17.5.1873 i Jyderup, Vig sg., † 16.6.1947 i Kbh. (Taksigelsesk.), d. af gårdejer Jens Pedersen (1836–1904) og Kirsten Andersen (1847–1926).

Efter elevophold på Sorø højskole og lærereksamen 1894 fra Gedved virkede N.-S. ved Salling højskole og Skibelund efterskole og købte 1897 den hensygnende Hadsten ungdomsskole som han delvis nybyggede og drev frem til en anset og velbesøgt højskole. N.-S. var tidligt optaget af

samfundets sociale og politiske problemer, men skuffedes ved den kurs venstrereformpartiet fulgte efter systemskiftet 1901. Med betydelige agitatoriske evner og stor energi arbejdede han for en kraftigere reformpolitik. Efteråret 1904 påtog han sig efter opfordring fra den radikale klub i Kbh. at samle tilhængere i Jylland til en radikal venstrepolitik. Han deltog i den radikale klubs møde i Kbh. 20.2.1905, hvorfra opfordringen til at danne det radikale venstre udgik, var medstifter af partiet 20.5.1905 og prægede dets programpunkt om de frie skoleformer. Han tog initiativet til det radikale Jydsk Morgenblad i Århus med Helge *Hostrup som redaktør, var medlem af partiets hovedbestyrelse 1905–10 og var dets kandidat i Veningekredsen 1906, 1909, 1910 og ved suppleringsvalg 1911, men opnåede ikke valg. Svigtende helbred tvang ham 1907 til at sælge Hadsten højskole, men han genoptog sit højskolevirke som forstander for Fyns Stifts husmandsskole 1911–18 og som ejer af Kerteminde højskole 1918–30. Han så afholdssagen som en betydelig social opgave og var en stærkt benyttet taler ved afholdsmøder. Han sad i mange år i hovedbestyrelsen for Dansk afholdsförening og var medudgiver og medredaktør af forskellige afholdsblade. Desuden havde han en omfattende foredragsvirksomhed ved folkelige og kristelige møder. Under krisen i 1930erne var han aktiv i genrejsningen af Jydsk hypotekförening. □Mal. af Anna E. Munch, 1928. Foto.

H. C. N.-S.: Manden fra plogen, 1950 (erindr.). – Anton Schmidt: Afholdsbevægelsens verdenshist. IV, 1914. Olaf Andersen: Fyns stifts husmandsskole 1908–33, 1933. Samme i Højskolebl., 1957 521f. Erik Rasmussen og Roar Skovmand: Det radikale venstre 1905–55, 1955.

Helge Larsen

Nielson, Poul, * 1943, energiminister. * 11.4.1943 i Vanløse (Advent). F: kontorassistent Svend Ove Kristian N. (* 1911) og Esther Poulsen (* 1917). ~ 12.5.1967 i Århus (b.v.) med lærer Anne-Marie Jørgensen, * 28.7.1944 i Helsingør, d. af repræsentant Gregor J. (* 1919) og Alma Nicolaisen (* 1917).

N. er af socialdemokratisk familie: både faderen og farfaderen havde tillidsposter i partiet. N. startede tidligt. Efter at være blevet student 1963 studerede han statskundskab i Århus – cand. scient.pol. 1972 – og her kom han i ledelsen af den socialdemokratiske studenterorganisation Frit forum hvis landsformand han var 1966–67. Han kom 1966 i partiets forsvars- og udenrigspolitiske udvalg (formand 1974–79). Han var også en overgang kasserer i den lokale partiförening. Andre organisatoriske poster gav N. et so-

lidt kendskab til partiapparatet og gjorde ham kendt. Han blev 1968 opstillet i „dumpekredsen“ Ringkøbing, men skiftede 1969 over til Fredericia hvor han blev valgt 1971. Ved valget 1973 gled han ud, men kom på ny ind 1977. N.s interesser var klart udenrigspolitiske – han var blevet fuldmægtig i udenrigsministeriet 1974. Det kom derfor overraskende, at han ved regeringsdannelsen 1979 blev udsat til energiminister. Som minister har N. 1981 gennemført statens indtræden som direkte oliekober – via statsaktieselskabet DONG – og taget initiativet til ændringerne i A. P. *Møllers koncession på Nordsøolien 1981. Selv om der har været en omfattende offentlig og politisk kritik af N.s dispositioner på disse områder har den almene vurdering været præget af respekt for hans saglige dygtighed og store arbejdsindsats. N. har lige fra de helt unge år været meget skrivende og har løbende skrevet i dagspressen. Han var medforfatter til Magtspil og sikkerhed, 1968, har selvstændigt udgivet *A/S-loven og lønmodtagerne*, 1974, og var med i redaktionen af tidsskriftet Ny politik 1971–79. □Foto.

Interviews i Politiken 17.2.1980 og Århus stiftstid. 6.7. s.å. – Virtus Schade i Berl. tid. 30.1.1980. Lasse Ellegaard i Weekendavisen 15.2. s.å. Jan Svanevik i Århus stiftstid. 24.5. s.å.

Vagn Dybdahl

Niemann, August Christian Heinrich, 1761–1832, lærer i Skovbrug. * 30.1.1761 i Altona, † 21.5. 1832 i Kiel, begr. sst. (St. Jürgens kgd.). F: advokat Heinrich Friedrich N. (1726–1806) og Christiane Dorothea Ernestine Fick. ~ 1788 med Friederike Oemler, † 24.2.1848 i Brunsbüttel sg., d. af provst Christian Wilh. O. i Jena.

Efter skolegang ved det ansete Altona gymnasium studerede N. jura og statsvidenskab, herunder statistik og økonomi ved universiteterne i Kiel, Jena og Göttingen. 1784 blev han magister og begyndte en virksomhed som privatdocent. 1786 blev han adjunkt ved Kieler-universitetet, 1787 ekstraordinær og 1794 ordinær professor sst. N. underviste i statsvidenskab og 1790 udkom hans *Grundsätze der Staatswirthschaft*, 1. del om statistik og politik mens 2. del om økonomi aldrig blev udgivet. 1807 udkom *Abriss der Statistik und Staatenkunde*. Med iver indsamlede N. materiale til en beskrivende statistik over Slesvig og Holsten. En del heraf blev offentliggjort som tidsskriftartikler, bl.a. i *Schleswig-Holsteinische Provinzialberichte* som N. selv påbegyndte udgivelsen af og som senere fik navnet Schleswig-Holsteinische Blätter für Polizei und Cultur, og ved hvis redaktion han medvirkede indtil 1803. Af *Handbuch der Schleswig-Hol-*

steinischen Landeskunde fik N. kun udgivet 1. del, 1799, om Slesvig. N. tog med interesse del i universitetets og byens anliggender. Han blev bl.a. knyttet til ledelsen af fattigforsorgen, skolelærerseminariet og til den kommission der regerede hertugdømmerne under 1813-besættelsen som var et led i Napoleonskrigene.

1785 blev der oprettet et militært jægerkorps i Kiel og i tilslutning hertil en forstlæreanstalt. Tanken med at knytte skovbrugsundervisningen til korpset var dels at uddanne forstmænd, som der var mangel på, og dels at få militært uddannede skovridere og skovfogeder til at gøre tjeneste i grænseegnen hvor de ville få stor betydning i en krigssituation. Selv om forbindelsen med jægerkorpset ophørte 1808 fortsatte forstintitutet sin virksomhed. 1832 flyttedes undervisning i skovbrug fra Kiel til Kbh. Da man ved oprettelsen af forstlæreanstalten så sig om efter en lærer der kunne undervise i forst- og jagtfagene faldt blikket på den 25-årige magister N. der blev ansat med et honorar på 100 rdl. om året. Han fortsatte med forstundervisningen til 1832 samtidig med at han var professor ved universitetet. Han har således været lærer for de henvend 300 forstkandidater der blev uddannet ved forstintitutet i Kiel. N. læste og rejste meget for at tilegne sig viden om skov- og jagtvæsen, og til belysning af disse fag og til støtte for undervisningen skrev han adskillige bøger hvoraf følgende større værker skal nævnes: *Sammlungen für die Forstgeographie*, 1791 og *Forststatistik der dänischen Staaten*, 1809. Sidstnævnte handler især om forholdene i hertugdømmerne og oplysningerne herom stammer i vid udstrækning fra N.s egne studier, mens de mere kortfattede om Danmarks skove især bygger på Gregers "Begrups Beskrivelse over Agerdyrkningsens Tilstand . . .", 1803–12. Om Norges skove gives kun få og korte meddelelser. N.s forstlige tidsskrift *Vaterländische Waldberichte nebst Blikken in die allgemeine Wälderkunde und in die Geschichte und Litteratur der Forstwirtschaft*, 1820–22 er en samling kortere og længere beretninger om skovforhold såvel i de „danske stater“ som i udlandet. Af særlig interesse for Danmark er artikler om sandflugten ved Tisvilde, om plantagerne på den jyske hede, de Langenske plantager, skovene på Frijsenborg (sidstnævnte i dansk oversættelse i Østjysk Hjemstavn, 1978). Mange artikler er sendt til N. af de lokale forstmænd, mange er udarbejdet af N. selv. Beretningerne er som regel levende fortalt og gør ikke krav på at være docerende forstvidenskab, men de gav læserne viden og nyheder om skov- og jagtvæsen. Forststatistik . . . og *Vaterländische Waldberichte* . . . er de bedste trykte samtidige kilder om vo-

re skovforhold og af stor værdi for skovhistorien. N. var medlem af Akademie gelehrter Forstmänner. – N. var lærer ved Kieler universitetet og forstintitutet i over 45 år. I Ratjens nekrolog anføres det at de fleste af hertugdømmernes embedsmænd har deres kendskab til statskundskab fra hans undervisning og at så godt som alle forstembedsmænd såvel i hertugdømmerne som i Danmark er blevet undervist i deres hovedfag af ham.

[Henning] Ratjen i Neues staatsbürgerliches Mag. III, Slesv. 1835 1–27. A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1887–89 = Tidsskr. for skovbrug X, 1889 76–79. Samme i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908.

P. Chr. Nielsen

Nieuwenhuis, slægt, se Nyegaard, slægt.

Nieuwenhuis, Peder Nicolaas, 1842–1924, officer. * 13.10.1842 i Amsterdam, † 21.12.1924 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: assessor i Utrechts provinci-alret, dr.jur. Coenraad Jacobus Nicolaas N. (1813–81) og Augusta Nyegaard (1818–79). ~ 21.9.1866 i Brahetrolleborg med Louise Bagger, * 16.11.1847 i Vissenbjerg, † 28.8.1910 i Middelfart, d. af kapellan i Vissenbjerg, senere sognepræst i Brahetrolleborg Frederik Vilhelm B. (1805–84, ~ 1° 1835 med Sophie Charlotte Birch, 1807–43, ~ 3° 1856 med Eleonora Elisabeth Johanne Sophie Nyegaard, 1818–1900) og Mariane Elisabeth Louise Tofte (1808–48). N. var 1856–59 hollandsk søkadet, kom 1859 til Danmark, tog 1861 adgangseksamen til højskolen og gennemgik denne til 1866. 1863 fik han dansk indfødsret, 1864 deltog han i krigen og blev sekondløjtnant i artilleriet (anc. 1861), premierløjtnant 1867. Efter tjeneste i sit våben var han 1872–76 ansat ved generalstaben, herefter atter i våbenet og blev kaptajn 1879. 1883–89 var han atter i generalstaben, blev 1889 oberstløjtnant og afdelingschef, oberst 1894 og regimentschef til 1905, da han afskediges af linjen, blev generalmajor ved forstærkningen og chef for Kbh.s væbning indtil 1910. 1881–93 var han lærer i krigskunst ved officersskolens stabsafdeling, 1884–93 tillige i krigshistorie. Han var medlem af vigtige militære kommissioner og gentagne gange på tjenesterejse til udlandet. N. var en mangesidigt begavet og interesseret personlighed, en virksom talsmand for landforsvaret og hæren. Også efter sin afsked fulgte han med på politiske og militære områder, og som mangeårig medarbejder ved Nationaltidende udbredte han kendskab til militære forhold i ind- og udland. Under meget vanskelige tidsforhold bestræbte han sig for at give en objektiv

Nieuwenhuis, Peder

fremstilling af begivenhederne i verdenskrigen. Hans mangfoldige biografier og nekrologer i dagspressen og andetsteds var præget af objektivitet og velvilje. N. var translator i hollandsk, havde været formand for Translaterforeningen, udenlandsk medlem af Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde i Leiden, formand i Krigsvidenskabeligt selskab, for Kbh.s forsvarsforening, for Geografisk selskabs råd samt medarbejder ved Dansk biografisk Lexikons første udgave og ved Salmonsens Konversationsleksikon. Foruden en række lærebøger i krigskunst m.m. har han skrevet bl.a. [Miles:] *Kan Danmark med nogen Udsigt til et gunstigt Resultat forsvare sin Selvstændighed?*, 1874, *Om Muligheden og Nødvendigheden af Kbh.s Forsvar*, 1876, [Holger Sørensen:] *Slaget ved Lyngby*, 1880, *Den russiske Hærs Ledelse under Krigen 1904-05*, 1912, *Krigsproblemet belyst ved den danske Hærs Ledelse i de sidste Aarhundreder*, 1913, *Krigsledelsen i en konstitutionel Stat*, 1917 og *Den danske Hærs Udvikling siden 1864* (Dansk militært Mag. I 1918). – R. 1881. DM. 1891. K². 1897. K¹. 1907. □Mal. af V. Blom. Foto.

Erindringer i Ill. tid. 26.9.1909. – J. D. Domela Nieuwenhuis Nyegaard: Stamtafel van het geslacht Nye-gaard-Nieuwenhuis, Amsterdam 1909 (særlig af Jaarboek der vereniging voor Nederlandsch-Luthersche kerkgeschiedenis, s.å.). Th. Hauch-Fausbøll og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 193–95. Generalstaben 1808–1908, 1908. N. P. Jensen: Livs-erindr. I–II, 1915–16. Nationaltid. 13.10.1917 og 22.12.1924. A. P. Tuxen i Det krigsvidensk. selsk. 1871–1921, 1921 60. Berl. tid. 12.10. og 13.10.1922 samt 22.12.1924.

Rockstroh *

Nikolajsen, Aage Nicolaj Bønløkke, 1877–1962, proprietær. * 22.10.1877 i Ålsrode, Ålsø sg., † 31.5.1962 i Grenå, begr. Ålsø kgd. F: gårdejer Niels N. (1849–92) og Karen Bønløkke (1850–1938). ~ 1° 11.3.1904 i Grenå med Marie Nobel, * 25.2.1875 sst., † 9.10.1935 sst., d. af købmand Frederik Carl Emilus N. (1832–88) og Amdiline Christiane Kruuse (1839–81). ~ 2° 10.10.1937 i Hammel med operasanger Birgit *Engell, * 18.9.1882 i Berlin, † 28.7.1973 i Grenå, d. af fabrikant Herman Adolph Engel (1849–1927) og Vilhelmine Sophie Charlotte Rasmussen (1857–1938).

Landsbyskoleuddannelse og praktisk landbrugsvirksomhed, suppleret med kortere ophold på Askov og Næsgård, var de forudsætninger N. rådede over da han som 18-årig måtte påtage sig den opgave at bestyre fødegården for sin mor. Fire år senere overtog han den stærkt forgældede ejendom, men en overlegent dygtig landmandsindsats i forening med opadgående kon-

junkturer bragte ham snart ind i smult vande. 1911 købte han naboejendommen Kejsergården, og derved rådede han i alt over et tilliggende på 225 tdr. land. Det var især planteavlen han excellerede i – frøavl og korndyrkning på basis af de mest ydedygtige sorter var hans svar på tidens driftsøkonomiske udfordring. Hans viden herom og vidde i udsynet var enestående. Det forlemede også hans hærdebrede proprietærskikkelse med en fast og rolig sikkerhed som ikke kunne undgå at gøre indtryk på omgivelserne. Der blev uvilkårligt givet plads for ham – og lyttet til ham – når han viste sig i en offentlig sammenhæng. Grenå landboforening valgte ham 1910 ind i bestyrelsen, og fra 1921 til 1940 var han foreningens formand. Hans største indsats kom her til at bestå i at han sammen med konsulent Arne *Larsen-Ledet etablerede en ungdomsskole for vordende landmænd, den første af den slags. Landboforeningsarbejdet førte ham i 1922 ind i bestyrelsen for De samvirkende danske landboforeninger, ligesom de jyske landboforeninger i 1927 gjorde ham til 2. viceformand og 1933 til 1. viceformand, en post han havde i 15 år. Da man der i 1930 skulle finde en afløser til P. P. *Pinstrup på formandsposten var N. landstingsmand H. *Hauchs medbejler, men denne vandt med en lille margin. Selv havde han afslået at lade sig opstille som kandidat til folketinget. Til gengæld blev kombinationen Hauch-N. den helt ideelle da de jyske landboforeninger i 1930'erne blev skueplads for en lidenskabelig debat mellem tilhængere af oprørsbevægelsen Landbrugernes sammenslutning og organisationsloyale landmænd. N.s klippefaste styrke og ubetingede formandsloyalitet gav Hauch det rygstød som var nødvendigt for at dæmme op for L. S.-folkene. Gennem medlemskabet af landbokommissionen af 1931 satte N. sin saglige og personlige integritet ind på at få skabt den holdningsændring hos landbrugets politikere der var nødvendig for at få tilvejebragt de store forlig 1932–33 mellem socialdemokratiet og venstre. På en række andre områder af vidt forskellig karakter gjorde man også brug af N. Han var således medlem af Landbrugsrådet (til 1954), af landhusholdnings-selskabets bestyrelsesråd, af Statens jordlovsudvalg, af diverse repræsentant-skaber, og han var formand for repræsentant-skabet for Landbygningernes alm. brandforsikring for blot at nævne enkelte eksempler. Som de jyske landboforeningers repræsentant var han med til at arrangere Det kgl. teaters provinsturneer. De jyske landboforeninger bevidnede deres anerkendelse af hans indsats ved at gøre ham til foreningens æresmedlem og ved at tildele ham sølvmedaljen for landboffid. Landhus-

holdningsselskabet gav ham tilsvarende dets største sølvbæger for fremragende landmandsindsats. – R. 1934. DM. 1947. □Foto.

J. K. H[augaard] i Jydsk landbrug XXIX, 1947 627f og XXXIV, 1952 737f. Anders Andersen sst. XLIV, 1962 339f. Gunnar Hansen og M. Andersen: Foregangs-mænd i jysk landbrug i hundredåret efter 1864, 1965 123–25. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen

Nilsson, Amanda, se Nielsen, Amanda.

Nimb, Louise Sophie Thora, 1842–1903, restauratør. * 9.10.1842 i Holstebro, † 3.5.1903 i Kbh., begr. i Søllerød. F: grosserer Aron Abraham Gunst (ca.1783–1866) og Zerina Dellevie (ca.1801–64). ~ 22.6.1861 i Kbh. (Trin.) med restauratør, senere kammerråd Vilhelm Christopher N., * 18.8.1830 i Kbh. (Trin.), † 9.7.1900 i Snekkersten (~ 1° ca. 1852 med Doris Gottlibine Hansen, 1830–1924; ægteskabet opløst, hun ~ 2° 1860 med læge i Nykøbing M., senere dr.med., stiftsfysicus i Ålborg Ove Ludvig Møller, 1834–1909), s. af mel- og grynhandler, rugbrødsbager, senere kroeger i Nyholte Jens Christian N. (1804–69) og Emilie Therese Schmidt (1804–68). N. der var den yngste i en flok på ni børn overtog tidligt sammen med sin mand Nyholte kro der i henvend 70 år havde været i den N.ske slægts eje og bl.a. som Røjels kro er kendt som målet for mange af Søren *Kierkegaards køreture i 1840erne og 50erne. Kroen blev kendt som et udsøgt madsted, og det varede ikke længe for N. kom til Kbh. og overtog en række store restauranter, bl.a. Studenterforeningens, rigsdagens, Industriforeningens, væddeløbsbanens, Tivolis Divan 2 o.fl. Med sin udsøgte smag, sans for hygge og kendskab til kogekunstens mysterier forstod N. at vinde sine gæster, blandt hvilke mange inden for intelligensens verden blev hendes personlige venner, således Herman *Bang der endog en tid havde sit hjem i N.s hus. Det var hos hende han skrev sin første roman Haabløse Slægter, 1880. Ved siden af sin udstrukke virksomhed som restauratør fik N. tid til at skrive en række koge- og syltebøger, *Kogebog for større og mindre Husholdninger*, 1888 (3. udg. 1900), *Illustreret Syltebog*, 1896, *Menuer*, 1897, *Menu-Ordbog*, 1899, *Kogebog og Menuer for Sukkersyge-Patienter*, 1900, *Karen, en Bog om Trofasthed i Husgerning*, 1894, *Anvendelse af Grøntsager til Vegetarianermiddage*, 1896. Endelig kom *Tolv Opskrifter paa Tomatretter*, 1900; N. var en af de første der anvendte denne frugt i husholdningen. Døtrene Henriette (* 13.9.1863, † 29.8.1919) og Zerina Emilie N. (* 4.7.1865, † 18.11.1939) fortsatte efter forældrenes død le-

delsen af de forskellige restauranter. Fra Divan 2 flyttedes Tivoli-forretningen 1909 til bazarbygningen, og her grundlagdes restaurant Nimb der blev samlingssted for borgerskabet, kunstens og litteraturens store navne. 1913 overgik virksomheden til et aktieselskab. Henriette N. udgav *Kogebog og Opskrifter med indskrænket Smør-, Fedt- og Kødforbrug*, 1918. □Tegn. af Hugo V. Petersen (Fr.borg). Mal. af Sophus Jürgensen, 1903. Foto.

Herman Bang i København 6.5.1903. Chr. Houmark i Politiken 30.8.1919 og 8.7.1920. Eiler Nystrom: Fra Nordsjællands Øresundskyst, 1938 455–58. Serina Nimb i Berl. tid., tillæg 22.1., 5.2. og 19.2.1939. Hans Ellekilde i Søllerødbogen 1949 45-90.

Georg Nygaard*

Ninka, se Wolden-Räthinge, Anne.

Ninn-Hansen, Erik, * 1922, finansminister, landsretssagfører. * 12.4.1922 i Skørpinge. F: gårdejer Christian Hansen (1881–1968) og lærer Marie Ninn (1887–1977). ~ 3.7.1947 med ekspeditionsekretær, cand.jur. Astrid Pedersen, * 26. 8.1923 i Krummerup, d. af gårdejer Peter Georg P. (1893–1923) og Ida Buchwald (* 1899).

N.-H. blev student fra Slagelse gymnasium 1941, cand.jur. 1948, var sekretær i østre landsret 1948–55, fik sagførerbestalling 1952 og blev landsretssagfører 1954. Selvstændig sagfører-virksomhed har han drevet 1955–68 og fra 1974. Sin politiske virksomhed begyndte N.-H. som formand for konservative gymnasiaster i Slagelse og indvalgte 1939 i bestyrelsen for konservativ ungdom (KU). Som udpræget civilist der aldrig har villet marchere i takt så han med uvilje på KUs højrefløj i slutningen af 1930erne. Han sluttede sig til Aksel *Møllers politiske kurs og samarbejdet mellem de politiske ungdomsforeninger under besættelsen. 1940 blev han formand for dansk ungdomssamvirke i Skørpinge og arbejdede i sin studietid især inden for konservative studenter, var formand for Studenterforeningens konservative 1942–45, medlem af Studenterforeningens seniorat 1945–47 og af foretningsudvalget for det nystiftede Folkeligt oplysningsforbund 1947–52 samt formand for KUs landsorganisation 1948–50. Ved folketingsvalget 1950 var han opstillet i Kertemindekredsen og indvalgte ved aprilvalget 1953 i folketinget ved sideordnet opstilling i Sorø amt. Fra 1960 valgtes han i Slagelsekredsen og fra 1971 har han været valgt i Odense syd- og vestkredse. I folketingsarbejdet havde funktionær- og tjenestemandsproblemer samt ungdomsforhold hans særlige interesse. 1957 blev han medlem af Grønlandsudvalget og har siden deltaget i ud-

valg og kommissioner om grønlandske forhold, herunder hjemmestyreordningen for Grønland. I Aksel Møllers tid som formand for den konservative folketingsgruppe var N.-H. hans sekretær. Det parlamentariske arbejde optog ham mere og mere, og ved VKR-regeringens dannelse 1968 ønskede han at forblive i tinget som sit partis politiske ordfører, men lod sig overtale til at tage forsvarsministerposten i regeringen. Hans sagsområde omfattede forhold som de tre partier tidligere havde været dybt uenige om. Tilmed måtte han som led i almindelige besparelser begynde med at nedskære sit budget med 125 mio. kr.

Da socialdemokratiet opsagde forsvarsforliget af 1960 tog N.-H. initiativet til en nyordning som alle tre partier enedes om og gennemførte 1969 uden socialdemokratisk tilslutning. Der indførtes et fællesværn med enhedskommando og fælles tilrettelæggelse af de tre værnens operationer, økonomi, materiel og delvis uddannelse. Tjenestetiden forudsattes nedsat til 12 måneder. N.-H. gennemførte desuden en række rationaliseringer og personalebegrænsninger inden for forsvaret, bl.a. på orlogsværftet og i ammunitionarsenalet. I N.-H.s ministertid indledtes frigørelse af militærets arealer i Kbh. ved udflytning af militære etableringer. Mange protester rejstes mod udflytningen af hærens materielkommando til Hjørring. Dermed nedlagdes Bådsmadsstrædes kaserne. Frederikshavn udpegedes som flådens hovedbase, og flådestationen i Korsør skulle modtage anlæg der udflyttedes fra Holmen. En overgang var officerskorpsets holdning til N.-H. ret kølig. Derimod havde han et godt samarbejde med sergenterne for hvem der indførtes en kontraktansættelse til 45-års alderen. De værnepligtige blev på forskellig vis inddraget i planlægning og havde repræsentanter i forsvarskommissionen.

En ekstra arbejdsbyrde lagdes på N.-H. foråret 1969 da han konstitueredes som finansminister under Poul Møllers sygdom. Mens der forhandles om den nye forsvarsordning måtte han samtidig som finansminister tilrettelægge gennemførelsen af kildeskatten fra 1970. Da Poul Møller påny rantes af sygdom og måtte udtræde af regeringen blev N.-H. 17.3.1971 udnævnt til finansminister og fritaget for forsvarsministerposten. N.-H. var nu i VKR-regeringens sidste måneder en af hovedpersonerne i begrænsninger i det offentlige personaleforbrug og i gældende standarder og normer i offentlig anlægsvirksomhed samt gennemførelsen af en meget stram finanspolitik. Baggrunden herfor var især perspektivplan I. Efter indenrigsminister Poul Sørensens død 1969 og Poul Møllers udtræden af regering og folketing stod N.-H. ved folketings-

valget sept.1971 som de konservatives politiske leder. Utilfredshed blandt konservative vælgere med partiets deltagelse i VKR-regeringen og med regeringens politik medførte en betydelig tilbagegang for partiet ved valget, og de næste par år var præget af åben strid i partiet der kulminerede med en række angreb på N.-H. i Berlingske Tidende, dels i indsendte artikler, dels i ledende artikler. Dertil kom uenighed mellem N.-H., der ville imødegå vælgerfrafaldet ved en stærkere markeret konservativ politik, og partiets landsformand Erik Haunstrup Clemmensen der talte for et nærmere samarbejde med socialdemokratiet. Samtidig med den stærkere betoning af en konservativ politik fastholdt N.-H. samarbejdet med R og V i håbet om at en regering af de tre partier kunne træde til efter et kommende valg, men muligheden herfor forsvandt med Poul Hartlings dannelse af venstremindretalsregeringen efter dec.-valget 1973. Det var en bitter skuffelse for N.-H. der 1974 i *Syv år for VKR* (perioden 1966–73) gav en åbenhjertig skildring af det politiske samarbejde mellem de tre partier og af den interne strid i det konservative folkeparti. 1974 fratrådte N.-H. som politisk leder samtidig med at Haunstrup Clemmensen gik af som landsformand. N.-H. havde de forudgående seks-syv år udført et stort og betydeligt arbejde for sit parti og måttet påtage sig opgaver han ikke havde tragtet efter og har siden i et partisplittet folketing med mange personudskiftninger ved hyppige valg stået som talsmand for en parlamentarisk samarbejds tradition med rod i besættelsesårene og efterkrigstiden. Konservativ af grundholdning markerede han det sommeren 1980 i en klar tilkendegivelse af at S, R, V og K burde gå sammen om at løse kriseproblemerne, ikke mindst fordi de fire partier har opbygget det velfærdssamfund som truedes af krisen. Disse tanker fremførte han påny forud for valget 1981. – R. 1967. K. 1969. □Tegn. af Ivan Opffer, 1969 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af Bjarne Laursen 1973–74 (Amalienborg). Foto.

E. N.-H.: *Syv år for VKR*, 1974. Interview i *Berl.tid.* 17.6.1973. – Carl Kauffeldt i *Det konservative folkepartis hist. IV*, 1966. Kn. Secher: *De borgerliges borgerkrig*, 1976.

Helge Larsen

Niss, Thorvald Simon (Simeon), 1842–1905, maler. * 7.5.1842 i Assens, † 11.5.1905 på Frbg., begr. i Hillerød. F: malermester Niels Frederik N. (1810–81) og Barbara Kirstine Ploug-Hempel (1812–52). ~ 1° 27.1.1872 i Kbh. (Johs.) med Caroline Christine Bjergrav, * 11.7.1849 i Hjørring, † 8.2.1876 i Kbh. (Helligg.), d. af rebslager Christian Christensen B. og Elise Pedersdatter. ~ 2°

25.2.1881 i Hillerød med Constance Andrea Ludovica Frederikke Møller, * 1.2.1855 i Hillerød, † 5.9.1905 i Kbh., d. af købmand, senere landstingsmand Carl Ludvig M. (1815–86) og Oline Frederikke Frederiksen (1816–89).

N.s vej til kunsten var trangere end for de fleste. Han kom 18 år gammel til Kbh. som malersvend og arbejdede i dette fag samtidig med at han om aftenen forsøgte at udvikle de kunstneriske talenter han følte han ejede. 1861–69 besøgte han kunstakademiets aftenskole, afbrudt bl.a. af krigen 1864 hvor han meldte sig som frivillig og deltog ved kaptajn C. "Aarøes strejfkorps. 1863–77 havde han fast ansættelse som dekorationsmaler ved Den kongelige Porcelainsfabrik men var til stadighed tynget af økonomiske vanskeligheder. Skønt hans første landskabsmalerier ikke røber mere end et mådeligt talent og heller ikke blev alt for godt modtaget – dog fik han 1875 Sødrings præmie tildelt – var arbejdet med håndværket så utilfredsstillende for ham, at han i slutningen af 1870'erne vovede at kvitte det helt. Lykkeligvis kom han kort efter i kontakt med Otto "Bache og fik lejlighed til under dennes vejledning at arbejde i hans atelier. Her fik N. føling med de nye strømninger i fransk landskabsmaleri. På fælles udflugter lærte han at anlægge et større og mere malerisk syn på sine motiver, og i begyndelsen af 1880'erne er N. med ét at regne blandt gennembruddets mænd, en moderne landskabskunstner på linje med Christian "Zacho og Godfred "Christensen. Hans bredt anlagte former, kraftige farver påsat med paletkniv og uvante afskæringer af motivet afslørede nu et usædvanligt kunstnerisk temperament. Gennem en årrække var det efterårs- og vinterlandskaber der bragte ham anerkendelse. *Septemberdag i Jægersborg dyrehave* vandt 1882 præmie på udstillingen i Wien og året efter opnåede han udstillingsmedaljen for et vinterbillede fra Folehaven som blev købt til galleriet (Statens museum for kunst). Med anerkendelsen fulgte stipendier og N. fik mulighed for at rejse ud, 1885–86 til Italien og Grækenland, 1889 til Paris. I slutningen af 1880'erne søgte han til Skagen hvor han kastede sig over skildringen af hav og bølger og med sin særegne opfattelse af farve og bevægelse bragte en fornyelse af marinemaleriet, *Morgengry*, 1888 (pastel, Skagens museum), *Kølvand, Middelhavet*, 1893 og *Hårdt vejr, Atlanterhavet* (begge Den Hirschsprungske samling). Endelig arbejdede han særlig i 1890'erne med raderingen hvor han forenede landskabskunsten med marinen i mørke effektfulde blade, som til tider har en symbolistisk undertone. I de sidste år af sit liv blev N. ramt af nervesammenbrud, tynget af personlige sorger. – N. var 1887–1902 medlem af

akademirådet og 1892 medlem af censurkomiteen ved Charlottenborg, og var desuden i længere tid formand for Kunstnerforeningen af 18. november som 1914 lod afholde en retrospektiv udstilling af hans arbejder. – R. 1892. □ Tegn. af A. Jerndorff bl.a. 1869, af P. S. Krøyer, 1874 og af H. Nik. Hansen, 1879 (Fr.borg). Afbildet på gruppe tegnet af sidstnævnte, 1880 (sst.). Træsnit 1882 og efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1884. Tegn. af E. Henningsen, 1883 (Fr.borg), i træsnit af H. P. Hansen. Træsnit 1883 efter foto. To mal. af P. S. Krøyer, 1887 (Hirschsprung; Skagens mus.) og afbildet på sammes mal. Hip, hip, hurra, s.å. (Göteborg kunstmus.). Buste af H. Gyde Petersen, 1901 (Kunstnerforen. af 18. nov.; Skagens mus.). Mal. af V. Irminger 1903 (Kbh.s bymus.; udstillingsfonden, Charlottenborg) og 1904. Tegn. af Krøyer, 1905 (Skagens mus.). Mal. af O. Björck. Buste ved Assens havn. Foto.

Auktionskat. over malerier og pasteller af T. N., nov.1892. Fortegn. over arbejder af maleren T. N. udstillede i Foren. for national kunst, Charlottenborg 1914. – Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884. Samme: Nordens billedkunst, 1905 186f. G. Bauditz i Dansk kunst, nr. 2, febr.1914. Karl Madsen: Skagens malere, 1929 140f. H. Rostrup i Danm.s malerkunst, red. Erik Zahle, 1937 (4. udg. 1956).

Elisabeth Fabritius

Nissen, Carl Adolph, 1839–1905, filolog. * 7.11. 1839 på Frbg., † 11.4.1905 i Kbh., begr. på Frbg. F: lærer ved, senere bestyrer af Skt. Petri real-skole Ivar Jasper Andreas Jürgen N. (1810–51) og Anne Kirstine Wentzel (1820–90). ~ 21.12.1872 på Frbg. med Bolette Cathrine Petersen, * 18.3.1838 i Kbh. (Trin.), † 14.6.1893 sst., d. af møllermester Ole P. (1790–1874) og Charlotta Amalie Møller (1803–74).

N. blev student 1857 fra Metropolitanskolen og juridisk kandidat 1864. Han benyttede ikke sin embedseksamen, men begyndte tidligt at undervise i tysk og engelsk ved en række skoler, bl.a. Borgerdydskolen i Kbh. og søofficersskolen. Til brug ved undervisningen udgav han adskillige lærebøger i tysk og engelsk, bl.a. også i handelskorrespondance. Fremhæves bør *Tysk Grammatik for Viderekomne*, 1891, fordi den giver en fortræffelig og særdeles fyldig fremstilling. Den sammen med F. A. Mohr (1842–1908, cand.jur., lærer ved officersskolen) udgavne *Tysk-dansk Ordbog I–II*, 1900–04 indeholder en ualmindelig fuldstændig ordliste, også over teknisk sprog og lign., mens den er karrig med oplysninger om idiomatiske udtryk. – N. havde ved at følge professor L. H. F. Oppermanns undervisning sat sig ind i tysk sproghistorie, var 1883 blandt ansøgerne til det efter Oppermanns død ledige docentur i tysk og forsvarede 1884 disputatsen *Forsøg til*

Nissen, C. A.

en middel-nedertysk Syntax. – Tit. professor 1892. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.1885 169f. – Berl.tid. 12.4.1905. Kn. Bokkenheuser: Da man var ung –, 1926 35f 94.

H. Bach

Nissen, Hans Christian, 1851–1933, generalkonsul, læge. * 26.3.1851 i Kbh. (Helligg.), + 21.1.1933 i Algier, begr. sst. F: instrumentmager Julius N. (1817–67) og Johanne Marie Müller (1823–62). ~ 26.4.1882 i Preetz med Elisabeth (Else) Maria Martha Burow, * 26.6.1858 i Preetz, + 4.5.1915 i Algier, d. af landmand og brønderiejer Friedrich Eduard Christian B. (1823–1900) og Marie Friederike Caroline Westphal (1831–92).

N. blev student 1869 fra Metropolitanskolen, rejste 1870 til England for at uddanne sig, navnlig studere fabrikation af elektriske kabler, og derfra s.å. som elektrotekniker til Kina. Han fik der ansættelse som assistent i Store Nordiske Telegrafsekskab og opholdt sig i Hongkong, Shanghai, Nagasaki og Vladivostok til 1874. Han virkede derefter som telegrafingeniør i Kbh., men måtte opgive sit arbejde på grund af en knælidelse, studerede medicin og blev cand.med. 1882. Efter endt hospitalstjeneste ved kommunehospitalet og Frederiks hospital var han korpslæge ved det genoprettede Kongens livjægerkorps 1885–88. For at søge helbredelse for en ondartet blodforgiftning rejste han derpå til Algier, kom sig hurtigt, tog fransk medicinsk eksamen og nedsatte sig som læge i kvarteret Mustapha supérieur i byen Algier hvor han oprettede et sanatorium. 1891 udnævntes han til dansk vicekonsul, 1899 til konsul og 1914 til generalkonsul. – N. var en djærv og frisk personlighed der altid søgte at yde sit fædreland de tjenester han formåede, og viste den største hjælpsomhed over for sine landsmænd. Under første verdenskrig gjorde han frivillig tjeneste som læge ved Røde kors der lod mange sårede bringe til Algier. – Med levende interesse dyrkede han entomologiske studier (lepidopterer) og foretog talrige samlerejser i det indre Algier og de tilgrænsende egne af Sahara. Hans sommerfuglesamling var derfor rig på arter – selv de sjældneste – fra disse egne; men også fra Østasiens sommerfuglerige egne havde han en stor repræsentation. For videnskaben nye arter deri er beskrevet dels af ham selv, dels af engelske entomologer. 1930 skænkede han sin sommerfuglesamling (over 10 000 eksemplarer) til Zoologisk museum i Kbh. hvor den er indgået som et meget vigtigt led. – R. 1903. DM. 1920. K? 1923. □Mal. af Erik Henningsen, 1911. Foto.

Axel Sørensen: *Studenterne fra 1869, 1894 5f.* Kai L. Henriksen: *Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 352f.* Ugeskr. for læger XCV, 1933 130. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

Fr. de Fontenay*

Nissen (ved døb Søndergaard), Hans, 1788–1857, bonde. * 18.12.1788 i Hammelev, + 18.5.1857 sst., begr. sst. F: gårdmand Jørgen N. (1758–1827) og Kirstine Hansdatter (1763–1831). ~ 1° 29.10.1814 i Hammelev med Elisabeth Catharina Thorøe, * 7.6.1795 i Hammelev, + 3.11.1815 sst., d. af gårdejer Jens Jørgensen (T.) (1770–1820) og Catharina Anna Mathiasdatter (1771–1819). ~ 2° 27.10.1822 i Hammelev med Mette Magdalene Pedersdatter Bonde, * 2.6.1806 i Hammelev, + 11.11.1902 i Haderslev, d. af halvgårdsmand Peder Pedersen (1766–1846, ~ 1° 1795 med Maren Nisdatter Bonde, 1769–99) og Magdalene Jørgensen (1778–1852).

N. overtog 1814 sin fædrengård og udnævntes s.å. til sandemand i Gram hrd. Ved sejt slid og opfindsomhed kom den dygtige landmand gennem efterkrigstidens kriser og nåede efterhånden til velstand og vandt også som sandemand respekt, ikke alene hos sine standsfæller, men også hos embedsmændene som han ikke yndede. Ved det første stændervalg satte han Nis "Lorenzens valg igennem og endnu tydeligere trådte denne med dyb ærbødighed for den enevældige konge forbundne holdning frem i tavlesagen 1841–43 hvor embedsmænd søgte at hindre sognefogeder og sandemænd i at ophænge en takketavle for sprogreskriptet af 14.5.1840 i Tørring tinghus. Ved den slesvigske forenings stiftelse 12.6.1843 spillede N. en afgørende rolle og hans arbejde for at skaffe foreningen medlemmer blandt bønderne bar i høj grad frugt. Som led i foreningens planer om oprettelse af en folkehøjskole var N. dec. 1843 med til at købe den gård hvor Rødding højskole, den første i Danmark, åbnedes 1844. Han var medlem af dens bestyrelse til 1853. Da patentet af 29.3.1844 løste det af P. * Hiort Lorenzen i den slesvigske stænderforsamling i nov. 1842 rejste sprogproblem på en for de danske ledere utilfredsstillende måde, og N. i den slesvigske forenings navn havde udsendt en voldsom protest, blev den lukket og der rejstes tiltale mod bestyrelsen. Begge dele ophævedes dog efter at N. og Laurids *Skau havde gjort afbigt over for Christian VIII. 1846 opgav N. formandskabet, vragedes ved stændervalget 1847 og trådte derefter kun sjældent offentligt frem, fx marts 1848 i forening med Nis Lorenzen og H. A. *Krüger. □Træsnit. Litografi efter daguerreotypi. – N.s navn er indskrevet på Skamlingsbankestøtten 1863.

Laur. Skau: H. N. i Hammelef, 1857 (2. opl. 1866). P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede III–VIII, 1916–22. Kn. Fabricius i Sønderjyllands hist. IV, 1937. Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand I–II, 1960. Laur. Skau: Brevveksl. med politiske venner i Kbh., udg. H. V. Gregersen, 1966. Samme: Brevveksl. med politiske venner i Sønderjylland, udg. samme I–II, 1970.

Lorenz Rerup (Knud Fabricius)

Nissen, Helge, 1871–1926, operasanger. * 5.9. 1871 på Rydhave, Ryde sg., † 5.10.1926 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: forpagter Frederik Emil N. (1834–72) og Anna Frederikke Larsen (1846–1923). ~ 1° 19.9.1902 i Hornbæk med Kamma Emmy Bügel Berner, * 11.9.1880 i Kbh. (Johs.), † 3.7.1965 sst. (Østervold) (~ 2° 1909 med overretssagfører, senere højesteretssagfører og konst. kammeradvokat Vagn Aagesen, 1866–1939 (~ 1° 1892 med Ingeborg Hansen, 1873–1949, ~ 2° 1911 med kammerherre Otto *Scavenius, 1849–1913)), d. af fideikommisbesidder Edmund Bügel B. (1827–85) og Alvilde Nathalie Mathilde Poulsen (1847–1938). Ægteskabet opløst. ~ 2° 25.10.1910 i Svendborg med Octavia Wiggersa Rye, * 2.2.1884 i Kbh. (Garn.) (~ 2° 1916 med kaptajn Carl Gustav Schnack, 1883–1954 (~ 1° 1910 med Gertrude Levin, 1892–1968)), d. af ritmester, senere oberst, kammerjunker William R. (1839–1916) og Hansine (Sidde) Jenny Wiggersa Hortense Wissing (1852–1922). Ægteskabet opløst. ~ 3° 31.7.1917 i Kbh. (Slotsk.) med skuespiller Gudrun Houlberg, * 21.2.1889 i Viborg (~ 2° 1932 (ægteskabet opløst) med kaptajnlotnant, ingeniør Poul Middelboe, 1883–1952 (~ 1° 1907 med Ellen de Nully Brown, 1888–1960 (~ 2° 1916 med bankfuldmægtig Erik Julius Henrik Wegener, 1884–1949), ~ 2° 1916 med skuespiller Ingeborg Elisabeth Larsen, 1887–1931)), d. af sergent, senere grosserer i Kbh. Anton Nielsen H. (1863–1949) og Sørine Poulina Frederikke Prahll (1867–1955). – Bror til N.F.*N.

Efter at være blevet student 1888 fra (A.G.Ø.) Hauchs skole og cand.phil. 1889 gik N. over i praktisk erhverv men studerede samtidig sang, bl.a. hos den dengang søgte pædagog Leopold *Rosenfeld. Hans mørke, sonore og meget myndige basbaryton havde allerede nået en betydelig udvikling da han 19.5.1897 debuterede på Det kgl. teater i et parti der gennem årene skulle blive en af hans virkningsfuldeste glansroller, Mefistofeles i *Faust*. Med Peter *Schrams berømte udformning af denne karakterrolle som baggrund var det ingen let sag for en ung sanger at hævde sig i dette parti; dramatisk var skikkelsen da også hæmmet endnu. Det lidt stive og formelle der kunne være over N.s sceniske fremtræden blev først med årene forlenet med den elegance

og kunstneriske autoritet der skabte hans særstilling blandt tidens operakræfter. Det som oprindeligt var ungdommelig kejtethed og hæmning blev senere til en bevidst og behersket form. De store forhåbninger der, alle brist til trods, blev knyttet til denne debut, gik i de følgende år fuldt ud i opfyldelse. Stemmen blev hurtigt ædlere og varmere i sin malmlfulde klang og skønne og rolige føring, samtidig med at den dramatiske karakteriseringsevne i højeste grad skærpedes. Der var især to felter hvor N.s evner kom til fuld udfoldelse, det dæmoniske og det komiske, begge felter udformede med en mærkelig beherskelse, en fornemhed der stadig viste N. som akademikeren på den danske operascene. Blandt hans dæmoniske skikkelser der aldrig udartede til tomme teaterskurke må foruden debutpartiet særlig nævnes Sebastiano i *Dalen*, Kaspar i *Jægerbruden*, toreadoren i *Carmen* og Scarpia i *Tosca*, et parti hvori han ganske særlig udfoldede hele sin slebne, til tider næsten arrogante elegance. De komiske partier blev båret af en forslagen og snu underfundighed, en skarp iagttagelsesevne over for menneskers latterligheder. Blandt disse partier må først og fremmest nævnes Leporello i *Don Juan*, Don Basilio i *Barbereren i Sevilla* og Henrik i *Mascarade*. Ikke mindst som Mozartsanger åbenbarede N. hele sin store musikermæssige kunnen og kultur. N. havde dog endnu et specielt område inden for vor opera, et område der måske i særlige grad viste hans ligesom bundne menneskelige følelse, nemlig de store Wagnerpartier. Foruden landgreven i *Tannhäuser*, kongen i *Lohengrin*, Gurnemanz i *Parsifal* må man først og fremmest nævne Wotan i *Ring* og Hans Sachs i *Mestersangerne i Nürnberg*. Wotan var præget af en højhed og myndighed som blev forbilledlig, og hans nürnbergske skomager af en blanding af humor og vemod, en gribende menneskelighed der gjorde denne skikkelse uforglemmelig.

N. fik sin fulde udfoldelse i de for vor opera så rige år under Johan *Svendens førerskab i et ensemble af så betydelige kunstnere som Vilhelm *Herold, Emilie *Ulrich, Margrethe *Lendrop, Johanne *Krarup-Hansen, Ingeborg *Nørregaard Hansen m. fl. Som akademiker var N. lige til sin tragiske død for egen hånd nært knyttet til Studentersangforeningen hvor han utallige gange viste sig som den fejrede solist; han deltog bl.a. i USA-turneen 1911. Alt sit studentikose humør udfoldede han når han sammen med sin norske ven, visesangeren Henrik Dahl, levendegjorde G. Wennerbergs *Gluntarne*. N. der bl.a. en kort tid virkede som operainstruktør og leder af operaskolen har også optrådt på Covent Garden og i Stockholm. 1909 udnævntes han til kgl. kam-

Nissen, H.

mersanger. – R. 1909. DM. 1922. □ Tegnet i rolle af E. Krause, 1904, tegn. af Marie Christiansen, 1905, mal. af samme, tegnet i rolle af Vald. Møller (alle Teatermus.). Radering af Henrik Lund, 1907. Træsnit af C. Poulsen, 1909, efter foto. Tegn. af H. Jensenius, 1918. Foto.

Interview i Hver 8. dag 20.10.1922. – Fini Henriques m.fl. i Teatret X, 1910–11 82–88. G. Hauch sst. XXVI, 1926 105–08. Edv. Agerholm sst. 110f. Politiken 18.5. s.å. og 6.10. og 7.10.1926. BT 18.5.1922. Berl. tid. 6.10. og 11.10.1926. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Krogh*

Nissen, Mogens Jermiin, 1906–72, forfatter. * 8.4. 1906 i Hellerup, † 2.11.1972 i Lyngby, urne på Bispebjerg kgd. F: bogholder Lars Axel N. (1878–1961) og Dagmar Caroline Cathrine Rønnebæk (1880–1942). ~ 11.2.1932 på Frbg. med bibliotekar Else Solveig Hammer, * 23.7.1906 i Sæby, d. af apoteker Otto H. (1864–1945) og Augusta Sophie Andersen (1874–1957).

N. blev student 1925 og fik eksamen fra Statens biblioteksskole 1931. 1935 blev han ansat som bibliotekar ved Kbh.s kommunebiblioteker hvor han havde været medhjælper siden 1926, og avancerede 1953 til afdelingsbibliotekar. Som lyriker havde han debuteret 1923 med *Stemninger og Billeder*, for en større offentlighed dog først med *Dråber i Dans* 1927. Disse og de følgende samlinger, *Hjertet og det grønne Løv*, 1928, *Stilhed*, 1928 og *Sange om To*, 1929 indeholder især natur-, kærligheds- og refleksionslyrik. Generationsmæssigt hørte han til kredsen omkring Vild Hvede der i 1920'erne og -30'erne kom på universitetets frokoststue, forfattere som Sigfred Pedersen, Johannes Wulff og Jens August Schade. Efter en pause på tretten år genoptog han forfatterskabet, nu med et mere livsmoraliserende indhold. N. afslører selvbedragets forklædninger, han skriver med klogskab om følelserne der spiller bold med fornuften. Der sker i samlinger som *Cirklen i Støvet*, 1942, *Malurt og Mumme*, 1943 og *Forklædninger*, 1951. N. har udsendt to bind udvalgte digte: *Ekko af årene*, 1961 og *Stiklerier*, 1966. Ved siden af sin digtning var N. meget optaget af visekunsten og et fremtrædende medlem af foreningen Visens venner. Han var medlem af redaktionskomiteerne for *Lystige viser* fra bind 5, 1970 og *Lystige viser for børn* fra bind 2, 1967. Selv har han skrevet musik til en lang række digte. Vigtigst er kompositionerne til Halfdan Rasmussens viser, bl.a. udgivet i hæftet *Noget om –*, 1966. N. modtog Emma Bærentzens legat 1943, Forfatterforbundets legat 1945, Kai Hoffmann-legatet 1956 og Oehlenschläger-legatet 1960. □ Foto.

Erindr. i Berl. aften 22.7.1944. Interview i Socialdemokraten 2.1.1944. – Emil Frederiksen: Ung da. lit., 1945 (ny udg. 1951) 115–17.

Uffe Andreasen

Nissen, Niels Frederik, 1869–1935, ingeniør. * 21.6.1869 på Rydhave ved Holstebro, † 25.12.1935 i Berlin, urne på Solbjerg kgd. F: forpagter Frederik Emil N. (1834–72) og Anna Frederikke Larsen (1846–1923). ~ 23.9.1894 i Brooklyn med Ellen Høffding, * 19.10.1869 i Kbh. (Frue), † 14.5.1966 i Klampenborg, d. af koffardikaptajn, senere medindehaver af firmaet N. F. Høffding Waldemar H. (1839–77) og Anna Marie Magdalene Bøving (1840–1914). – Bror til Helge N.

N. blev student 1887 fra Metropolitanskolen og cand.polyt. som kemiker 1892. Efter eksamen gennemgik han et gæringsfysiologisk kursus på Alfred Jørgensens laboratorium på Frbg. og uddannede sig n.å. i bryggerivirksomhed i Tyskland og Danmark. 1893 rejste han til USA og fik ansættelse som bryggeritekniker i S. Liebmanns Sons Brewing Comp., New York. 1898 startede han sammen med M. Ib Nyeboe ingeniørfirmaet *Nyeboe & N.* i Kbh. som 1904 oprettede en filial i Tyskland der først etableredes i Hamburg, 1907 flyttedes til Berlin og 1909 til Mannheim. 1901–14 var N. medindehaver af Acetylenkompagniet ved Konow, Nyeboe & N., af hvilket han var medstifter. 1904 var han medstifter af spildevandsrensningsselskabet. 1910 tog han fast ophold i Tyskland for at lede Nyeboe & N.s filial i Mannheim og blev s.å. Geschäftsführer for Deutsche Unterschubfeuerungs-gesellschaft G.m.b.H. i Mannheim. 1915 overtog han på grund af første verdenskrig Nyeboe & N.s filial i Mannheim som eneindehaver. 1916 blev han direktør for Deutsche Unterschubfeuerungs-gesellschaft, hvori han selv ejede de tre fjerdedele af andelen. 1920 købte han Coesfelder Eisenwerk som han ejede alene til 1922 og derefter var medindehaver af. 1920–28 var N. formand for Der Feuerungs Verband og 1923–25 næstformand for Verein deutscher Dampfkessel und Apparatur-industrie. N. har udtaget en del patenter, fx 1901 på en anordning til automatisk acetylenfremstilling, 1903 og 1904 på pasteuriseringsapparater og desuden – i fællesskab med andre – patenter på forskellige opfindelser vedrørende bryggerimaskiner og fyringsteknik. □ Foto.

Ingeniøren XLV, 1936 IV 2.

Povl Vinding*

Nissen, Georg Nicolaus, 1761–1826, diplomat, forfatter. * 22.1.1761 i Haderslev, † 24.3.1826 i Salzburg, begr. sst. (Sebastian Friedhof). F: køb-

mand Jens N. og Anna Elisabeth Zoëga. ~ 26.6. 1809 i Pressburg (Bratislava) med Maria Constanze Cæcilia Josepha Johanne Aloisia Weber, * 5.1.1762 i Zell, Wiesenthal ved Freiburg, † 6.3. 1842 i Salzburg (~ 1° 1782 i Wien med komponisten Wolfgang Amadeus Mozart, 1756–91), d. af foged, senere operasanger og sufflør F. Fridolin W. (1733–79) og Maria Cæcilia Stamm (1727–93).

N. blev fra 12-års alderen opdraget hos sine to morbrødre. Først hos provst Vilhad Zoëga i Møgeltønder hvor han lærte fætteren Georg Zoëga at kende og derefter hos postkasserer og justitsråd Georg Zoëga i Kbh. 1778 blev N. student fra Kbh.s univ. og 1781 fuldmægtig i generalpost-amtet på onkelens kontor. 1790 forlod han postvæsenet for at indtræde i udenrigstjenesten. Han sendtes s.å. som kancellist til gesandtskabet ved den tyske rigsdag i Regensburg, men forflyttedes 1793 til den mere betydelige stilling som legationssekretær ved gesandtskabet i Wien. 1802 blev han legationsråd og tre år senere chargé d'affaires indtil han 1810 efter eget ønske hjemkaldtes. Han forlod nu udenrigstjenesten og udnævntes til censor ved de politiske aviser i Kbh. Maj 1820 måtte han på grund af svigtende helbred lade sig pensionere. Kort efter rejste han til udlandet og tog fra efteråret 1824 sammen med hustruen fast ophold i Salzburg hvor han døde i marts 1826. – N. havde kunstneriske interesser og skrev i ungdommen digte og skuespil i tidens følelsesfulde stil, men uden kunstneriske kvaliteter. Interessen for musik var formentlig årsagen til at han i Wien 1797 lærte W. A. Mozarts 35-årige enke Constanze at kende. Året efter flyttede de sammen, men hun blev først i juli 1809 hans ægteviede hustru, måske fordi han ikke turde gifte sig under sin stand før han havde sikkerhed for at kunne forlade diplomatiet. Fra 1798 varetog han hendes interesser der navnlig bestod i salget og offentliggørelsen af Mozarts efterladte værker. Desuden tog han sig af Constanzes og Mozarts to sønner hvis opdragelse og uddannelse lå ham meget på sinde. Der bestod altid det smukkeste forhold mellem sønnerne og stedfaderen.

Når N.s navn stadig lever skyldes det dog biografien om W. A. Mozart som han skrev i årene 1824–26 og som stadig har selvstændig værdi på enkelte punkter. Den bygger for en væsentlig del på den rige, men dengang ukendte brevskat fra familien Mozart som Constanzes svigerinde i Salzburg, Nannerl (Maria Anna Mozart, gift von Berchtold zu Sonnenburg) lå inde med. N. lærte denne brevsamling at kende da han og hustruen i september 1824 besøgte Salzburg på gennemrejse fra Norditalien til Tyskland. Nannerl fatte-

de straks tillid til N. og overlod ham brevene hvis fremdragelse og bevarelse således for en væsentlig del skyldes ham. Da han døde før manuskriptet var helt færdigt sørgede hans enke for at få det afsluttet, trykt og udgivet i foråret 1829, selvom der står 1828 på titelbladet (faks. udg. 1964). Lægen J. H. Feuerstein fra Sachsen bistod hende i dette arbejde, men bedrog hende for en del af salgsindtægterne. Hun, der i sin første enkestand havde gjort et stort personligt arbejde i årene efter 1791 for at bringe Mozarts værker frem uden for Østrig og som gennem udgivelsen af biografien havde sat sine to ægtefæller et æresminde, ligger begravet i Salzburg med sin anden mand. – Etatsråd 1810. – R. 1809. □Mal. af F. Jagemann, 1809, og min. af Thomas Spitzer, 1826 (begge Mozart-mus., Salzburg). Stik af N. i uniform og litografi 1828 (begge Nationalbibl., Wien).

Breve i Wolfgang Amadeus Mozart: Briefe und Aufzeichnungen. IV. Kassel 1963. – Fædrelandsk nekrolog, udg. Fr. Thaarup IX, 1844 34f. A. D. Jørgensen: Georg Zoega, 1881 27 29 213. Konstanze Mozart: Briefe, Aufzeichnungen, Dokumente, udg. Arthur Schurig, Dresden 1922 især XLVf. Die Heimat 1956 25. Kåre Olsen og R. Paulli i Fund og forskning III, 1956 124–41. Rob. Münster i Acta Mozartiana IX, Augsburg 1962 2–14 (heri breve). Georg Zoega: Briefe und Dokumente, udg. Øjvind Andreassen I, 1967. Otto Jahn og H. Abert: Wlfg. Amadeus Mozart, 8. opl. I–II, Lpz. 1973–75. Viggo Sjøqvist: To gange fuldkommen lykkelig, 1975. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

Viggo Sjøqvist

Nissen, Niels Christian, 1810–39, bogbinder. * 29.4.1810 i Haderslev, † 23.1.1839 sst., begr. sst. F: bogbinder og deputeret borger Claus N. (1769–1839) og Dorothea Margrethe Rind (1778–1840). Ugift.

N. var ligesom faderen bogbinder i Haderslev. Både i borgerskolen og i den lærde skole var den dansksprogede dreng blevet undervist på tysk, hvad der havde forvirret ham, og som voksen kastede han sig over de danske bøger hans far handlede med. Grebet af Johannes Hages artikel om den slesvigske sprogsag i Fædrelandet okt. 1836 og af Christian Paulsens første skrift kom han s.å. i forbindelse med Paulsen og etablerede herved den så frugtbare forbindelse mellem de to danske professorer i Kiel, C. Flor og Paulsen, og lokale kredse i Haderslev. Ganske uberørt af det liberale røre var N.s mål en sproglig-national vækkelse. 7.7.1837 fik han optaget en artikel om det danske sprogs fortrykte stilling i Itzehoer Wochenblatt. Samtidig tilskyndede han P. C. Koch i Haderslev der ville udgive et oplysende ugeblad til i stedet at skabe et virkeligt organ for dansk kultur og deltog med største

iver i arbejdet på oprettelsen af Dannevirke. Han var også med i udformningen af den Flor-ske sprogadresse fra Nordslesvig der 1838 indle-veredes til de slesvigske stænder. En lungebe-tændelse rev M. bort kun et halvt år efter at Dannevirke var begyndt at udkomme.

Chr. Paulsen: Saml. mindre skr. I, 1857 235–42. Johan Ottosen i Sønderjydske årbøger, 1892 20–62. P. Laurid-sen: Da Sønderjylland vågnede I, 1909. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. II, 1934 197f. Faks. af art. i Itzehoer Wochenblatt i Sønderjyllands hist. IV, 1937 216. Henrik Fangel: Haderslev bys hist. I, 1975 327–33.

Lorenz Rerup (Knut Fabricius)

Nissen, Niels Lang, 1771–1845, rektor. *21.2. 1771 i Ribe, †2.8.1845 i Hillerød, begr. i Kbh. (Ass.). F: organist Frederik N. (1740–82, ~2° 1779 med Sophie Kirstine Matzen, 1753–1832, ~2° 1783 med sognepræst Knud Eschildsen Dochedahl, 1730–1801) og Anna Catharine Thun (ca.1743–78). ~2.11.1798 på Frbg. med Helene Dorothea Vogelius, *23.9.1778 i Kbh. (Helligg.), †4.7.1858 sst. (Frue), d. af sognepræst ved Helliggejst k. Peder V. (1741–87) og Hedeving Høegh (-Guldberg) (1741–1821).

N. blev student 1787 fra Ribe og 1793 hører ved Vor Frue latinske skole i Kbh. 1794 tog han den store philologicum og blev 1795 dr.phil. for en afhandling om græske tragikere. 1797, da en ny plan for skolen blev gennemført, hvorefter det gamle klasselærersystem (lektier) afløstes af klasser med faglærere, blev N. overlærer med fa-gene græsk og dansk og medlem af det af rektor og overlærerne bestående skoleråd. 1801 blev han konrektor, idet den disciplinære del af sko-lens bestyrelse overdroges ham. 1803 fik han konstitution og 1805 kgl. udnævnelse som rektor ved skolen der fra 1801 kaldtes Kbh.s cathedra-l-skole, et navn som 1817 ændredes til Metropol-i-tanskolen, da rektor S. N. J. *Bloch gjorde krav på navnet cathedralskole for Roskilde skole. Skønt han ikke var nogen god lærer voksede skolen i anseelse under hans ledelse. 1805 blev N. tillige lærer i dansk ved det 1799 oprettede og 1810 nedlagte pædagogiske seminarium, men opgav allerede 1807 dette hverv. 1806 gaves der ham dispensation fra teologisk embedseksamen mod at han forsvarede en af det teologiske fa-kultet antaget disputats i lærd teologi. Han dis-puterede 1815 og prædikede for dimis 1817, men opgav siden tanken om at blive præst. 1844 tog han sin afsked.

Ved siden af sin skolegerning var N. fra 1798 medlem af bestyrelsen for det 1790 stiftede Sø-sterlige velgjørenheds-selskab og 1799–1845 ud-giver af selskabets årlige efterretninger. – Foru-

den udgaver og oversættelser af græske forfatte-re har N. udgivet *Kortfattet grædsk Sproglære*, 1798 (4. forbedrede udg. 1833) og *A. I. Sylvestre de Sacy's Grundtræk af almindelig Grammatik*, 1801 (den danske del særskilt i 5. opl. 1835). I skoleprogrammer behandlede han tidens pæda-gogiske spørgsmål, således betimeligheden af samlet formiddagsskoletid (1803), reformer til fremme af flid og sædelighed ved Kbh.s cathedra-l-skole (1811, -12, -22), men også filologiske emner som *Nygræskens Særkjender*, 1826, tilleg-net Knud Lyhne *Rahbek. Han var 1825–41 medarbejder ved Borgervennen. 1806 fik han overdraget at redigere bogstavet P til Videnska-bernes selskabs danske ordbog. Under bombar-dermentet 1807 brændte hans manuskript og de ham betroede samlinger. – Tit. professor 1811. Etatsråd 1843. – R. 1826. DM. 1840. □Mal. af C. A. Jensen, 1835, litograferet af A. Kittendorff. Relief af C. Christensen udst. 1845.

Selvbiografi i Metropolitanskolens progr. 1840 36–41. – N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876 30f. C. Ho-strup: Erindr. fra min barndom og ungdom, 1891 65. Juul Bondo: Biskop B. J. Fogs levnet, 1897 11–15. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen gennem 700 år, 1916 103–20.

Chr. Buur*

Nissen, Nis, 1771–1848, proprietær, legatstifter. *i Hillerup ved Ribe, døbt 3.3.1771 i Viklev, †29.7.1848 på Spøttrup, begr. i Rødding. F: gårdejer, senere godsejer Peder N. (1735–88) og Bodil Hillerup (1733–1808). ~1° 13.5.1803 på Ullerup med Karen Stadel, *6.12.1775 på Sø, †10.5.1824 på Spøttrup, d. af proprietær, kam-merråd, landvæsenskommissær Jens S. til Sø og Ullerup (1745–1829) og Sigbrith Ilum (1752–1831). ~2° 13.5.1825 i Rødding med Ane Doro-thea Hagensen, *3.1.1803 i Tæbring, †12.2.1881 i Viborg (~2° 1851 med cand.jur., senere over-retsprokurator, kancelliråd Andreas Møller, 1817–88), d. af proprietær Frands H. til Votborg (ca.1775–1825) og Marthe Pedersdatter Kold-kjær (1778–1845).

N.s far var en velhavende jysk bonde og stude-handler som 1784 erhvervede den store gård Spøttrup i Salling. Sin søn sendte han i Ribe la-tinskole, men da han døde 1788 blev sønnen kaldt hjem for at bistå moderen ved gårdens drift. 1803 overtog han selv Spøttrup efter at ha-ve udbetalt sine fire søskende deres arvelod. Han kom herved i trykkende gæld der generede ham længe, men takket være sin store dygtighed og sparsommelighed erhvervede han sig med årene en betydelig formue. Som sædvanligt på de større vestjyske gårde lagde han sig efter stu-deopdrætning, og han gjorde Spøttrup til en

mønstergård for hele Salling. Da han ingen livsarvinger efterlod sig, gik hele hans formue til velgørende formål. Ved testamente af 19.4.1845 bestemte han at hans efterladenskaber skulle deles i 50 lodder. Heraf tildeltes der familie og pårørende 30 lodder, latinskolerne i Ribe, Viborg, Ålborg, Randes og Århus fik 10 lodder, og resten gik til andre formål. Ved boets opgørelse blev et lod fastsat til 6582 rbd. Det er det største legat der nogen sinde er skænket skolevæsenet i Danmark. □ Mindetavle i Rødding k.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patriciske slægter, 1891 309. Selmers nekrologiske saml. I, 1849 356–59. Viborg katedralskoles progr. 1852 85f. Jeppe Aakjær i Hist. årbog for Skive og omegn VII, 1915 117–23 (optr. i forf.s Af min hjemstavn's saga, 1919 134–39). Evald Tang Kristensen sst. X, 1918 1–6. F. Elle Jensen sst. XVII, 1925 19–23. Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussell XI, 1966 115f.

Harald Jørgensen

Nissen, Nis, 1862–1947, landmand. * 5.8.1862 i Nordborg, † 7.2.1947 sst., begr. sst. F: gårdejer Peter N. (1818–89) og Synned Jessen Klyhn (1832–81). ~ 6.11.1884 i Nordborg med Maren Petersen Sarsgaard, * 13.11.1857 i Broballe, † 14.7.1937 i Nordborg, d. af gårdejer Peter Hansen S. (1823–1904) og Dorothea Marie Iversen (1829–1905).

Efter skolegangen i Nordborg kom N. 1879–80 på Ryslinge højskole og 1884 på Lyngby landbrugsskole. Derefter overtog han kun 22 år gammel sin fødegård som han drev med dygtighed indtil 1913 da han overlod den til sin søn. N. hørte til H. P. Hanssens generation af danske sønderjyder der ikke ville udvandre fra Nordslesvig under tysk styre, men blive og tage kampen op i praktisk arbejde. N. blev i midten af 1880'erne sekretær for Als Nørherreds landboforening der næsten helt havde været i tyskerne hænder, og han fik oprettet Nordslesvigs første kontrolforening. I slutningen af 1890'erne var de økonomiske forhold et stadig mere centralt punkt i nationalitetskampen og tyskerne søgte at uskadeliggøre Nordborg Sparekasse, men ved N.s og hans nære ven H. P. Hanssens indsats lykkedes det at afværge aktionen. N. blev 1896 bestyrelsesmedlem i Sparekassen og 1899–1942 dens forretningsfører, senere direktør. Han var levende optaget af det folkelige og kirkelige arbejde og fik 1885 med besvær dannet en af Nordslesvigs første foredragsforeninger i Nordborg. 1897 valgtes han til medlem af Sønderborg provstisynode og 1903 til medlem af synodaludvalget, ligesom han kom med i ledelsen af det danske kirkelige arbejde gennem Kristeligt udvalg for Nordslesvig. Men sin mest betydningsfulde nationale indsats gjorde N. 1896–1910 som

vælgerforeningens sekretær hvor han afløste H. P. Hanssen som han 1896 sammen med Peter *Grau på Als Nørherreds vegne havde opfordret til at modtage valg til den preussiske landdag. Under Köller-politikens angreb på de danske foreninger blev N. som sekretær vælgerforeningens centrale organisatoriske led der gjorde et stort arbejde både i valgkampene og for at øge medlemstallet. I vælgerforeningens indre opgør mellem protest- og forhandlingsfløjen var N. til stadighed H. P. Hanssens ankermand i Nordslesvig. Efter genforeningen var N. 1920–28 medlem af Sønderborg amts skoledirektion, fra 1921 af provstiuudvalget og af det salmebogsudvalg for Sønderjylland som kirkeministeriet havde nedsat. N. havde lettere ved at udtrykke sig skriftligt end i tale og skrev gerne små artikler med historisk emne. 1922–41 var han medlem af bestyrelsen for Historisk samfund for Sønderjylland og derefter æresmedlem. – R. 1920. □ Afbildet på tegn. af H. Jensenius, 1923 (Fr.borg). Mal. af Franciska Clausen (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

H. P. Hansen i Håndbog i det nordslev. spørgsmåls hist., red. Fr. v. Jessen, 1901 601f. Samme: Fra kristtiden I, 1924 148. Samme: Et tilbageblik I, 1928 122f. Kai Edv. Larsen: Nordborg sparekasse 1863–1953, 1953 28f 43–52. G. Japsen: De nordslev. sparekassers hist., 1970 217–22. Inger Svane i Sønderjyske årbøger, 1973 86 89 98f 109 139. Sønderjyske historikere efter 1864, red. J. Hvidtfeldt m.fl., 1976 115f. – Papirer i Landsark., Åbenrå. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Jørgen Witte (Hans Lund)

Nissen, Nis Christian, 1878–1960, politiker. * 8.4.1878 i Vibøge, Als, † 31.12.1960 i Åbenrå. F: gårdejer Hans N. (1842–96) og Eline Katrine Frederikke Kristensen (1850–1910). Ugift. N. voksede op i et af Als' ledende danske hjem. Faderen var dansk landbrugskandidat og havde været højskolelærer i nogle år. Mange kirkelige, nationale og faglige interesser prægede hjemmet. N. kom på Brahetrolleborg højskole indtil han kaldtes hjem af faderens død, og gik 1899–1900 på Dalum landbrugsskole. Efter en treårig soldatertid i Metz var han to vintre elev på Askov højskole og overtog derpå slægtsgården 1905. N. var medlem af kommunerepræsentationen i Vibøge 1905–11, og da han under valgkampen 1907 havde taget del i vælgermoderne på Als, kom han ind i vælgerforeningens tilsynsråd. Det kom dog som en stor overraskelse, at den ret ukendte unge mand 1908 opstilledes som dansk kandidat ved landdagsvalget i 2. kreds. H. P. Hanssen ønskede ikke genvalg, og oppositionens kandidat, Peter *Grau, ville ikke opstilles, men foreslog i stedet N. der var H. P. Hanssens tilhænger. Kredsen var truet af tyskerne, men N.

blev valgt, og ved det følgende valg 1913 blev mange års tilbagegang endda forvandlet til klar fremgang for danskerne i kredsen. N. var landdagens yngste medlem men viste sig hurtigt i besiddelse af udpræget politiske evner, en skarp logik og en hurtig slagfærdighed. Ligesom sine to danske kolleger i Berlin sluttede N. sig til de frisindede kredse i landdagen. Han deltog i første verdenskrig som underofficer og var derefter aktivt med i grænsestriden 1918–20 på H. P. Hanssens side som en principfast tilhænger af Åbenrå-standpunktet. 1920 blev N. æresmedlem af vælgerforeningen. – Efter genforeningen kastede N. sig ikke straks ud i dansk partipolitik hvad der nok både skyldtes hans natur og økonomisk modgang. Efter at have sluttet sig til de radikale blev han ved folketingsvalget 1924 valgt som partiets sønderjyske spidskandidat, men tabte 1926. I de følgende år formørkedes hans sind og han forlod landet, men hentede tilbage af venner. Ved valgene 1939 og 1943 var han atter opstillet, men opnåede ikke valg. På lokalt plan var N. 1913–28 medlem af Sønderborg kreds dag og amtsråd, 1925–28 af akkordretten og indtil sin død af afvandingskommissionen for Tønder marsk. N.s største betydning lå i tiden før 1920, og medlemskabet af folketinget blev kun et kort efterspil. 1934 solgte N. gården i Vibøge og resten af sit liv boede han i Åbenrå. Han havde udviklet sig til en noget indesluttet bohemnatur der gerne rejste i udlandet og som interesserede sig for vidt forskellige emner. – K.² 1920. □ Afbildet s.m. H. P. Hansen på tegn. af H. Jensenius (Fr.borg). Mal. af R. Leepin (Folkehjem, Åbenrå). Foto.

H. P. Hanssen: Et tilbageblik III, 1932 227f. Victor Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år III, 1950 181. M. Kampthøener i Jydske tid. 1.1.1961. H. J. Hansen i Hejmdal 2.1.s.å. Sv. Thorsen: Delt efter anskuelse, 1970 162–64. Harald Jørgensen: Genforens statspolitiske baggrund, 1970. – Papirer i Landsark., Åbenrå.

Jørgen Witte (Hans Lund)

Nissen, Ulrik Peter Christian, 1819–83, missionsnær, seminarieforstander i Grønland. * 13.4.1819 i Helsingør, † 8.7.1883 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: søkrigskommissær, fyrinspektør Christian Frederik N. (1791–1849) og Ane Cathrine Olsen (1795–1867). ~ 15.3.1852 i Kbh. (?) med Sophie Hedvig Dorscheus, * 23.12.1821 i Kbh. (Garn.), † 23.11.1903 i Øster Jølby på Mors, d. af kaptajn, senere oberstløjtnant Frederik Immanuel Koefod D. (1773–1843, ~ 1° 1803 med Charlotte Amalie Banner, 1778–1807) og

Charlotte Hedevig Sophie Banner (1788–1867). N. blev student 1837 fra Metropolitanskolen og tog 1849 teologisk embedseksamen. Allerede tidligere var hans interesse for Grønland vakt, men da der efter missionsvæsenets nyordning 1845 var større tilgang til de grønlandske præstestillinger blev han først 1852 udnævnt til præsteviet medhjælper og seminarie lærer i Jakobshavn i Nordgrønland. N.å. blev han missionær for Juli-anehåbs store distrikt, virkede her i ti år og kom derefter tilbage til Jakobshavn som missionær og seminarieforstander. – N. var en energisk og dygtig Grønlandspræst, men især en overordentlig omhyggelig og grundig lærer, under hvis ledelse seminariet i Jakobshavn nåede en betydelig anseelse. De af ham uddannede elever nød som kateketer og overkateketer almindelig agtelse for deres virksomhed. N. var dertil fremsynet og virkede i øvrigt for uddannelsen af indfødte præster. Han anså dette for en absolut nødvendighed for den grønlandske kirke, og han fik med det for øje oprettet en „højere afdeling“ på Jakobshavns seminarium hvor eleverne i det sidste undervistes på dansk i alle fag undtagen modersmålet. Kollegerne i Godthåb anså imidlertid grønlænderne for „umodne“ og sammen med den danske højreregering fik de 1875 nedlagt seminariet i Jakobshavn. N. var da, 1873, vendt tilbage til Danmark hvor han s.å. blev sognepræst for Ugilt og Tårs i Vendsyssel, fra hvilket embede han tog sin afsked 1883.

H. Ostermann: Den grønlandske missions og kirkes hist., 1921 = Nord. missions t. 3.r.VIII–X, 1919–21 236–40.

H. Ostermann*

Nissen, Nicolaus Wilhelm Lorenz, 1850–97, forsvarsagitator. * 26.6.1850 i Haderslev, † 1.11.1897 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: købmand Jep Lorenz N. (1814–85) og Catharina Sophie de Wolff (1807–72). ~ 14.6.1877 i Stettin med Hedwig Auguste Luise Müller, * 19.6.1858 i Uecker-münde, † 7.9.1941 på Frbg., d. af rentier Karl Ludvig M. (1810–60) og Auguste Sophie Wilhelmine Bedke (1826–84, ~ 2° med regeringssekretær Georg Kuhn, 1840–88).

N. aftjente sin værnepligt i Danmark og blev efter at være kommet hjem til Haderslev 1869 undvist af Slesvig. 1871–76 opholdt han sig i udlandet, og 1876 tog han grossererborgerskab i Kbh. hvor han siden drev en omfattende en gros forretning i kløver-, græs- og roefrø. Stærkt nationalt interesseret fik N. under den politiske kamp den tanke at forsvaret måtte kunne ordnes ad frivillig vej uden om rigsdagen. Han tog 1884 initiativet til en selvbeskatning af folket, og et opråb udsendtes 28.3.1885. Der rejstes en stærk bevægelse i landet, og der indkom i de følgende

år op imod 2 mio. kr. der for størstedelen benyttedes til bygningen af Garderhøjfortet 1886–92. N. viste sig også på anden måde som en iderig mand, fremsatte således tanken om en frihavn i Kbh. – R. 1887. F.M.I. 1892. □ Medalje af S. Lindahl, 1892. Mal. af F. Vermehren, 1893. Afbildet på F. P. Grünwaldts mal. 1895 af Garderhøjfortets overlevering 1892; hertil to malede skitser af N. (Fr.borg). Foto.

Edv. Rambusch: Vort værn, 1885. Politiken 10.9.1919. Bjørn Nielsen: Fra idé til virkelighed, 1979 32f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Povl Engelstoft*

Nissen Dall, Iver, 1851–1907, statskonsulent i mejeribrug. * 24.12.1851 på Nalkærgård, Jels sg., † 28.7.1907 i Fredericia, begr. sst. F: gårdejer Nis Iversen Dall (1825–1902) og Mette Marie Dall (1826–91). ~ 27.10.1877 i Vamdrup med Caroline Hørlyck, * 13.2.1856 i Bastrup, Vamdrup sg., † 29.11.1923 i Fredericia, d. af gårdejer Peter Hansen H. (1821–95) og Karen Hansen (1830–96).

N. D. blev uddannet ved praktisk landbrug, var elev på Ågård landbrugsskole ved Flensborg, kom på landbohøjskolen hvorfra han tog landbrugseksamen 1874. Han blev stærkt interesseret i mejerivæsen og under Th. R. *Segelckes vejledning lærte han mejeri dels på Gjeddesdal ved Tåstrup og dels hos Hanne *Nielsen, Havarthigård ved Holte. 1875 blev han mejeriasistent i Salling og var samtidig et par vintre lærer ved Søgård højskole ved Vamdrup. 1877 overtog han svigerfaderens gård på 60 ha i Bastrup ved Vamdrup som han ejede til 1904. Som praktisk landmand var han dygtig og anset, fik lokale tillidshverv og var 1884–86 formand for Kolding omegns landboforening. N. D. oprettede 1883 et fællesmejeri i Vamdrup der 1888 blev andelsmejeri, og snart efter fik han sin hovedvirksomhed i mejeribruget. 1888 var det besluttet at oprette tre stillinger for statskonsulenter i mejeribrug, og som sådan ansattes N. D. 1889 med Fyn og det sydlige Jylland som sit distrikt. I den første generation af mejerikonsulenter blev han den førende. Foruden sin faglige indsigt og interesse havde han personlige egenskaber der gjorde det let for ham at vinde både landmændenes og mejeristernes tillid, og det lå ham særlig på hjerte at skabe et godt samarbejde mellem de to parter, andelsmejeriernes medlemmer og ansatte. Hans væsen var bredt og venuesælt, og han var en dygtig og myndig taler. Særlig interesse havde han for ostefremstillingen, og han var som sekretær den ledende mand ved forsøgsostningerne. 1898 fik han til opgave at sammenarbejde mejeriernes regnskaber til offentliggørelse i Dan-

marks Mejeri-Drifts-Statistik, og da hertil 1903 føjedes smør-pris-statistikken grundlagdes de danske mejeriforeningers kontor for mejeristatistik med N. D. som leder. Samtidig blev han sekretær for mejeristatistikudvalget. Hans ledende position kom til udtryk, da han tillige var landhusholdningsselskabets konsulent i mejeribrug. □ Foto.

Joh. Kyed m.fl. i Mælkeritid. XX, 1907 621–36. [H. Hertel] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 489–91. Ugeskr. for landmænd, s.å. 462. G. Ellbrecht: Danske mejerier IV, 1918 308f.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Noack, Astrid Marie Sophie, 1888–1954, billedhugger. * 30.1.1888 i Ribe, † 26.12.1954 i Kbh. (Højdevangs), urne på Bispebjerg kgd. F: købmand Johan Peter N. (1831–1911) og Johanne Metdine Barkentin (1850–1913). Ugift. – Søster til Carl W. *N.

N. som er blevet en af dette århundredes mest beundrede billedhuggere kom til skulpturen „ad en gammel prøvet vej, gennem håndværket og arbejdet med materialet“ (Paul la Cour). Hun var født i Ribe og rejste 1902 til Kbh. hvor hun et par år arbejdede på fajancefabrikken Alumina. 1906 gik hun i lære som billedskærer på Vallekilde hvor hun blev venner med Ivar *Bentsen og andre kunstnere, og 1910 tog hun svendepreve. De følgende år arbejdede hun i Viborg domkirke sammen med Joakim *Skovgaard, Niels *Larsen Stevns m.fl., med restaureringsopgaver for Nationalmuseet, og for Carl *Petersen på Fåborg museum og Dansk Kunsthandel. Det var således blandt kunstnere at tanken modnedes om selv at blive billedhugger. – 1920 rejste hun til Frankrig på sin profession og bosatte sig i Paris, men da hun 12 år senere var nødt til at vende hjem var det med egne skulpturer som bagage.

Egentlig kunstundervisning fik hun først fra 1926 på en af tidens frie kunsthøjskoler, Académie scandinave, hvor hun sammen med Jean Osouf, som blev hendes nære ven, først blev elev af Adam *Fischer og de følgende år af franske kunstnere, således Charles Despiau. Undervisningen var koncentreret om portrættet og statuen, ligesom N.s egen produktion skulle blive det. Her i Maison Watteau fik hun et tilholdssted, og en ven i akademiets drivende kraft, den svensk-danske Lena Börjeson, og både arbejdet, diskussionerne og det kammeratlige samvær i dette internationale kunstnermiljø blev af stor betydning for hende. Kredsen talte desuden Georg *Jacobsen og Gottfred *Eickhoff, og også Adam Fischers hjem i Arcueil var samlingssted.

N.s første større arbejde *Holtepiggen*, en statue i fransk kalksten, blev påbegyndt året efter hen-

des hjemkomst og er vel nok den figur der tydeligst viser hendes franske skoling. Især sammenholdt med en anden stående kvindefigur skåret i teak (Göteborgs konstmuseum) hvis frontalitet og stillingsmotiv vidner om hendes dybe beundring for fortidens skulptur: den egyptiske, den arkaisk-græske og middelalderens. Nok er denne bevidsthed åbenbar også i andre af hendes monumentale værker, *Det korsfæstede menneske*, 1943–46 (Løgumkloster), *Knælende dreng*, 1942 (Åbenrå) og *Ung mand der planter et træ*, 1948 (bestilt af Ny Carlsbergfondet, Tønder), men det er karakteristisk at disse stiltræk aldrig overskygger hendes originalitet men blot hjælper den på vej. De formidealer hun gennem sin produktion uddybede snarere end udviklede findes så tidligt som 1922–23 i *Siddende dreng* (mahogni, Århus kunstmuseum), og selv i andre materialer synes hendes figurer præget af træets karakter. Hun arbejdede langsomt og i dyb respekt for sine medmennesker og søgte på én gang at skildre form og ånd. Særlig portrætterne er af en sjælden følsomhed og ingen har vel som hun kunnet skildre halvstore drenge. Samtidig er hendes kyse naturalisme blotlet for sentimentalitet.

Efter hjemkomsten sluttede N. sig til Grønningen, ligesom de øvrige „franskmænd“ der snart fulgte efter, og den respekt der allerede stod om hende blandt kunstnere, Paul ^ala Cour ikke at forglemme, bredte sig med udstillingerne og den første offentlige bestilling til videre kredse. Det var Karl ^aMadsen der traf det lykkelige valg at lade N. skabe en statue af Anna Ancher til haven i Skagens museum og Ny Carlsbergfondet som muliggjorde at den kunne afsløres 18.8.1939. I dette portræts selvfølgelige monumentalitet mødes to store kunstnere som på visse måder var åndsbeslægtede. Et portrætmonument hvor balancen mellem ro og bevægelse på én gang fremstiller Anna Anchers menneskelige format og den kunstneriske koncentration. – 1940 hædredes N. med Eckersbergmedaljen og Tagea Brandts legat, og flere fulgte efter. Livets ydre sider var dog mindre væsentlige for hende end det medmenneskelige, og for yngre kunstnere fik hun stor betydning. Kommunist var hun i ordets egentlige forstand, „den mindst ortodokse og mest idealistiske“ (Eickhoff), men også partiet betød meget for hende. – N. er repræsenteret på talrige danske museer foruden skandinaviske, og flere privatsamlere købte tidligt af hende. En del af hendes arbejder ejes af Noack-fonden som oprettedes efter hendes død. 1955 afholdtes i Kunstforeningen en stor mindeudstilling. □ Buste af Adam Fischer, 1928 (Tønder mus.; Malmø mus.). Mal. af Hugo Suhr ca. 1930. Tegn. af Ebbe Sadolin. Foto.

A. N. Et udv. af billeder m. tekst af Paul la Cour, 1943 = Vor tids kunst XXXVII. – [Axel Noack:] Stamtbl. over familien Noack, 2. udg. 1939. Haavard Rostrup i Tilskueren, 1939 II 187–97. Kat. over udstill., Kunstforen. 1944 og 1955. Paul la Cour i Vindrosen II, 1955 101–14. Lena Börjesson: Mitt livs lapptække, Sth. 1957 (2. udg. 1974). Erik Thommesen i Signum I, 1961 nr. 1 41–47. Jens Fr. Nørbæk sst. IV, 1964 nr. 3 2–12. Grønningen. Udstillingskat. 1964. A. N., udg. A. N.s legatfond, 1964. Anna Ancher – A. N. Udstill., Sophienholm 1975–76. Grete Zahle: Mælkevej og stjernesked, 1977 78–86.

Elisabeth Fabritius

Noack, Bent Wenzel, * 1915, teolog, rektor. * 22.8.1915 i Vovlund, Ring sd., Hammerum hrd. F: husmand, senere biskop C. W. ^aN. (1885–1960) og Elisabeth Jørgensen (1882–1974). ~ 1° 18.4.1942 i Skodborg k. med Margrethe Hørlück, * 5.8.1914 i Skodborg, † 5.12.1969 i Kbh., d. af gårdejer Jens H. (1879–1952) og Anna Bundsgaard (1892–1973). ~ 2° 22.1.1972 i Bistrup k. med sygeplejerske Else Knudsen, * 7.8.1923 i Spandet (~ 1° 1948 i Spandet k. med professor, dr.teol. Torben ^aChristensen, * 1921; ægteskabet opløst 1971), d. af førstelærer Magnus K. (1886–1958) og lærer Thora Marie Katrine Nielsen (1888–1973).

N. blev student 1935 i Flensborg og cand.teol. 1942. Samme år blev han undervisningsassistent i det netop da oprettede teologiske fakultet ved Århus univ. og indgik således i snævert samarbejde med E. ^aHammershaimb og J. ^aMunck. 1946–48 foretog han studierejser i udlandet (Basel, Oxford, Uppsala) og blev 1948 dr.teol. i Århus for afhandlingen *Satanás und Soteria. Untersuchungen zur neutestamentlichen Dämonologie*. 1948–55 var N. sognepræst i Alslev og Høstrup, fra 1951 tillige provst for Skads herred, og varetog samtidig et lektorat i bibelsk eksegese ved Århus univ. 1955 udnævntes han til professor i nytestamentlig eksegese ved Kbh.s univ., hvilket embede han bestred indtil 1977 da han blev rektor for Præstehøjskolen (Løgumkloster). – Foruden disputatsen har N. udgivet en række bøger på dansk eller tysk, ikke mindst inden for det senjødiske og nytestamentlige fagområde, bl.a. *Zur Johanneischen Tradition. Beiträge zur Kritik an der literarkritischen Analyse des vierten Evangeliums*, 1954, *Markusevangeliets lignelseskapitel*, 1965, *Paulus*, 1966 og senere udgaver, *Pinsedagen. Litterære og historiske problemer i Acta kap. 2 og drøftelsen af dem i de sidste årtier*, 1968, *Om Fadervor*, 1969, *Matthäusevangeliets folkelighed*, 1971, *Spåjudementum und Heilsgeschichte*, 1971 og *Tegnene i Johannesevangeliet*, 1974. I videre kredse er N. blevet kendt for sin meget brugte fremstilling *Det nye Testamente og de første kristne årtier*, 1962 og senere udgaver,

og for *Bibelen og dens bøger*. 1966 hvortil Birte Dietz skabte collagerne. Han var medredaktør af Gads danske bibelleksikon I–II, 1965–66 og af Bibelen i kulturhistorisk lys I–IX, 1968–71. Desuden har han været medudgiver af og oversat flere af skrifterne i De gammeltestamentlige pseudepigrapher, 1953–76 og skrevet en række afhandlinger i Dansk teologisk tidsskrift, *Studia Theologica*, *New Testament Studies* og andetsteds. – Karakteristisk for N.s hele og omfattende virksomhed er foruden præste- og lærergeringen hans politiske tilknytning til Liberal debatt (1960–65) og til partiet liberalt centrum (1965–68) hvis formand han blev 1965, og hvori han fandt sammen med sin fagkollega Børge *Diderichsen. N.s faglige viden og ubestridelige dygtighed i teologisk og kirkelig henseende er i årenes løb kommet talrige til gode. Han blev 1975 hyldet med et festskrift fra kolleger og medarbejdere. □Foto.

Bibliografi i Hilsen til N., 1975 228–32. – B. N. i Barn og ung i Flensburg 1920–45, 1977. [Axel Noack:] Stamtv. over familien Noack, 2. udg. 1939.

Niels Hyldahl

Noack, Carl Wulff, 1885–1960, biskop. *21.11.1885 i Ribe, †24.9.1960 i Oslo, begr. Kolding sdr. kgd. F: købmand Johan Peter N. (1831–1911) og Johanne Metdine Barkentin (1850–1913). ~31.7.1914 i Grandløse med Elisabeth Jørgensen, *31.8.1882 på Sallev Mølle, Snoldelev sg., †18.6.1974, d. af gårdejer Peter J. (1852–1926, ~2° 1895 med Mette Marie Andersen, 1848–1920) og Maren Louise Jensen (1855–93). – Far til Bent *N. Bror til Astrid *N.

N. stammede på fædre side fra en mand (Noack eller Noach) som i 1700-tallet indvandrede fra Lausitz til Flensburg; den mødre slægt var sønderjysk. Et uroligt temperament, undertiden i slægten forbundet med kunstneriske anlæg, synes at være fædrearv og er baggrunden for N.s bugtede livsvej. Han blev student (Ribe) 1903, studerede først teologi, så matematik, men brød 1908 af og var i tre år jord- og betonarbejder i Hamburg, landarbejder i Hannover og atter havnearbejder i Hamburg. Efter et kristeligt gennembrud vendte han hjem, blev soldat og derpå landvæsenselev på Holsteinborg og Hvidkilde. 1914 slog han sig ned som husmand i Vovlund ved Herning og deltog her i det kirkelige arbejde, i søndagsskolen og som taler i missionshuset; han forberedte nu den teologiske eksamen som han tog 1920. Derefter meldte N. sig hos biskop G. *Koch og tilbød sin tjeneste i Sønderjylland, især i de blandede egne af 2. zone, men da disse områder ikke forenedes med Danmark blev han 1920 sognepræst i Sunds. Kort ef-

ter opfordrede Dansk kirke i udlandet ham til at blive præst for den danske menighed som i Flensburg var under dannelse, og fra 1921 udførte han her et banebrydende arbejde; det lykkedes ham at opbygge en folkekirkelig dansk menighed der i ordninger og kirkeskikke var i nær overensstemmelse med de danske, og overfor tyske myndigheder var N. en myndig forhandler der i høj grad formåede at sætte sig i respekt. Gennem det store arbejde i menighedsplejen kom han til at formidle hjælpen fra Danmark til Flensborgs fattige. Fra 1922 prædikede N. desuden i Slesvig, snart også regelmæssigt i Harreslev, Jaruplund og Tarup; forkyndelsen var for ham det centrale i præstegeringen, og han samlede en betydelig kreds af den kirkeligt og socialt meget brogede danske gruppe, først i kirkesalen Ansgar, fra 1927 i Helligåndskirken som af Vor Frues sogneforbund blev overladt den danske menighed.

N. var fra først af stærkt præget af Indre mission, men udvikledes i disse år til større rummelighed og nær kontakt med andre kirkelige lejre; han deltog også mere og mere i det folkeligt-nationale arbejde. Med støtte fra alle kirkelige lejre valgtes han 1937 til biskop i Haderslev. I dette embede (som han forlod 1955) fortsatte han arbejdet for Dansk kirke i udlandet (formand fra 1950); han sad i bestyrelsen for bibelselskabet (fra 1939), blev 1946 dets repræsentant i United Bible Societies og var æresmedlem af The British and Foreign Bible Society og af American Bible Society. Han indtog en ledende stilling i den nordiske buddhistmission og var fra 1946 formand for dens nordiske hovedkomité – han døde pludselig under et af dens møder i Oslo – og han gjorde et stort arbejde for at forene slesvigske og kongerigske salmetraditioner, var medlem af det sønderjyske salmebogsudvalg og 1943 medudgiver af dets forslag; 1946–51 sad han i den officielle kommission som udarbejdede den 1953 autoriserede danske salmebog; han var modstander af de ændringer og tilføjelser som i sidste fase blev gjort af kirkeminister C. Hermansen; som det øvrige udvalg nægtede han at få sit navn nævnt i bogen. 1952 blev han formand for det danske salmebogsselskab. Allerede som husmand kom han i nær forbindelse med Johannes *Munck og blev 1938 formand for Møltrup optagelseshjem; han sad også i Skamlingsbankeselskabet (1937) og i Skamlingsbankefonden (1943) og var fra 1954 medlem af det mellemkirkelige råd. – Som biskop under de specielt i Haderslev stift vanskelige forhold nød N. overordentlig anseelse, ikke mindst under den tyske besættelse. Den – næsten legendarisk – tavse mand var i besiddelse af en stærk myndighed og samtidig tals-

Noack, Carl W.

mand for en bred kirkelig rummelighed; han modsatte sig alle kirkeforfatningstendenser og ønskede ikke at biskopperne skulle optræde samlet som kirkens „talekor“. Til Nordslesvigs tyske præster bevarede han, også under krigen, et godt forhold, og siden gik han ind for det på det tidspunkt upopulære standpunkt at bevare de tyske sognepræstestillinger; heller ikke ønskede han at drive det tyske mindretal ud i en frikirke. 70 pct. af de sønderjyske menighedsråd ønskede ordningen af 1921 (gudstjeneste og kirkelige handlinger på tysk for mindretallet) ophevet for at fjerne „den utryghed og utilfredshed som for tiden præger sønderjysk kirkeliv“; men N. holdt fast på den bestående ordning („min tillid til frihedslinien i kirkens forhold er ganske urokkelig“), og 1948 gav en kgl. anordning ham medhold. – R. 1930. DM. 1939. K². 1949. K¹. 1955. □Foto.

Interviews i Jydske tid. 7.2.1937 (delvis optr. i Berl. tid. s.d.). C. W. N. i Haderslev-samf.s årsskr. 1936 43–48. – [Axel Noack:] Stamtbl. over familien Noack, 2. udg. 1939. Poul Erichsen: Om end tårnene falde, 1921. Fr. v. Jessen: Håndbog i det slesv. spørgsmåls hist. III, 1938 490–501. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Nobel, Emilius Ferdinand, 1810–92, tobaksfabrikant. * 5.5.1810 i Assens, † 5.6.1892 i Kbh., begr. på Frbg. F: købmand, tobaksfabrikant Bendix Christian N. (1773–1818, ~ 1° 1799 med Maria Petersen, 1779–1804) og Maren Grundet (Grunnet) (1771–1850). ~ 23.6.1836 i Svendborg med Laura Kristine Baagøe, * 15.7.1814 i Svendborg, † 31.3.1878 på Langebæksgård, d. af købmand Hans Jørgen B. (1783–1867, ~ 2° 1827 med Caroline Sophie Boye, 1796–1871) og Maren Graae (1784–1826).

Ved faderens død kom N. i huset hos en slægtning i Roskilde. Han kom i tobakspinderlære i Svendborg, og efter at have arbejdet nogle år som svend gjorde han 1835 mesterstykke og tog borgerskab i Nykøbing F. Han oparbejdede her en omfattende virksomhed og tog samtidig livligt del i det kommunale liv i byen hvor han blev byrådsmedlem. 1854 flyttede N. sin virksomhed til Kbh. hvor han overtog den af Chr. Kastrup 1814 grundlagte fabrik på Frbg. Virksomheden i Nykøbing fortsattes af en anden gren af familien. 1868 flyttede han fabrikken til Christianshavn, idet han og fabrikken Alumina byttede grunde. Kort efter århundredskiftet blev Nykøbingfabrikken overtaget af firmaet i hovedstaden. Ved en sammenslutning af firmaerne Chr. Augustinus, A/S Horwitz & Kattentid og E. Nobel oprettedes 1919 A/S De danske Cigar- og Tobaksfabrikker. 1938 udskiltes *E. Nobel* og

fortsatte som selvstændig virksomhed, fra 1962 som aktieselskab. I begyndelsen af 1970erne blev hele fabrikationen flyttet til Nykøbing. N., der en tid havde haft sæde i Frbg. kommunalbestyrelse, var 1871 medstifter af Lønbandsbanken og medlem af dens bankråd til sin død. Ligeledes var han medlem af Diakonissestiftelsens bestyrelse. N.s velgørenhed gav sig bl.a. udslag i at han skænkede en stor sum til borgerstiftelsen i Nykøbing F. □Litografi af A. Lønborg efter foto fra 1861. Litografi 1879 efter et ældre foto. Litografi af Lønborg efter fotografi. Foto.

Poul Bredo Grandjean: Nobelske slægtbøger, 1913. Lolland-Falsters stiftstid. 8.6. og 16.6.1892. Dagbladet 11.6. og 15.6. s.å. M. Mørk Hansen: Til minde om E. F. N., 1894.

Finn H. Lauridsen (Georg Nygaard)

Nobel, Hans Hansen, 1657–1732, amtmand, godsejer. * 1657 i Kristianopel i Blekinge, † 26.8.1732 på Sandholt, Fyn, begr. i Sandholts-Lyndelse k. F: købmand i Kristianopel, senere skipper i Kbh. Hans Mortensen († 1698) og Sophie Casparsdatter Eggers († 1693). ~ 1° antagelig 1679 med N. N. Andersdatter Riiber, d. af borger på Hitteren Anders R. ~ 2° 1681 i Hevne med Margrethe Tønder, † 1687 på Holden (~ 1° ca. 1660 med tolder i Trondhjem Johan Garmann, ca. 1637–ca. 73), d. af tolder på Nordmøre Christopher Nielsen T. og Karen Olufsdatter Skriver. ~ 3° 22.8.1689 i Hevne med Isabella Dorothea Jessen, * i Kristiania, † ca. 1715 (~ 1° 1684 med major Johan Christopher Testmann, † 1686), d. af møntskriver i Norge Peter J. († ca. 1677) og Antonette Petersdatter Wibe (ca. 1624–1727). ~ 4° 1717 i Brevik med Dorothea Hansdatter, † 26.10.1740 på Sandholt (~ 1° med købmand i Brevik Anders Nielsen), d. af købmand i Larvik Hans Simonsen († senest 1719) og Maren Jesdatter († tidligst 1719).

N. dimitteredes 1677 fra Kristianstad skole, men må kort efter være kommet til Norge hvor han ved ægteskab erhvervede sædegården Holden i Hevne (Trondhjem stift). En tid synes han at have været tolder på Nordmøre, blev 1702 bergråd, forpagtede tolden nordenfjelds og udnævntes 1703 til amtmand i Romsdals amt. I denne stilling skal han navnlig have haft indflydelse på oprettelsen af Reknæs hospital. Samtidig med at han bevarede sit amtmandskab fungerede han som medlem af slotsloven 1713–19. N.å. forlod han Norge, men vendte 1722 tilbage for i fællesskab med biskop B. *Deichman at gennemføre en gennemgribende ændring i Norges matrikulering. N. havde allerede stillet forslag herom 1713 og lokale embedsmænd havde udført et betydeligt forarbejde. Det store arbejde blev dog ikke

til noget. 1724 henlagdes sagen ved kgl. reskript, idet der var stor utilfredshed i Norge hvor man hævdede, at de offentlige afgifter ville stige ved reformens gennemførelse. Omtrent samtidig solgtes på forslag af N. de norske kirker, hvormod han frarådede salget af de norske præstegårde og deres bygninger. – Efter at have forladt Norge tog N. ophold på Fyn hvor han erhvervede Sandholt 1723. Senere købte han Sollerup, og af de to gårde oprettedes 1726 stamhuset Sandholt. 1724–30 ejede han desuden sædegården Damsbo. En stor del af sine midler erhvervede han ved ægteskab med rige og barnløse enker. Således skal hans fjerde hustru have medbragt en formue på 184 000 rdl. N. regnedes for et godt hoved og ikke uden dygtighed såvel i sine private forretninger som i sine offentlige hverv, men han gjorde et lidet sympatisk indtryk på sine omgivelser. Andreas *Hojer kalder ham en intrigant og en egenlyntig person. Der er bevaret breve fra ham til Arni *Magnusson og Frederik *Rostgaard (i Det kgl. bibliotek). – Kammerråd. Justitsråd 1717. Etatsråd 1722. □Flere mal. (Sandholt; Norge).

Poul Bredo Grandjean: Nobelske slægtbøger, 1913. G. P. Blom: Forklaring over hovedmatrikuleringskommissionens arbeide, Kria. 1826. Chr. Bruun: Fr. Rostgaard og hans samtid I–II, 1870–71. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I, 1891. S. H. Finne-Grønn i Norsk slekthist. t. V, Oslo 1935–36 215–19.

Harald Jørgensen

Nobel, Ove Kruse, 1868–1916, ingeniør. * 12.8. 1868 i Grenå, † 25.6.1916 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: købmand Frederik Carl Emilus N. (1833–88) og Amdiline Christiane Kruse (1839–81). ~ 21.11.1897 i Kbh. (Frederiks) med Ida Adolfine Caroline Louise Camilla Bagger, * 30.10.1867 på Øland, † 20.5.1942 i Kbh. (Østervold), d. af sognepræst, sidst i Kullerup og Refsvindinge Hans Carl Ludvig B. (1807–91) og Amalie Frederikke Andrea Rambusch (1823–1904).

Efter præliminæreksamen fra Grenå realskole blev N. student fra Århus katedralskole 1886, cand.phil. n.å. og 1893 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen arbejdede han en kort tid i Ludvig Lunds mekaniske etablerement i Kbh., men kom hurtigt til stadsingeniøren i Kbh. hvor hele hans senere livsgerning faldt. Han arbejdede først med tilsynet med kloakarbejder i forbindelse med anlæggelsen af frihavnen. Da anlægget af afskærende ledninger der fjernede spildevandet fra havnen senere optoges i anledning af anlægget af godsbanegården, overdrog stadsingeniør C. *Ambt 1896 den daglige ledelse af dette arbejde til N., som varetog hvervet med stor

dygtighed til hele arbejdet var afsluttet 1903, og han udarbejdede den s.å. på kommunalbestyrelsens foranstaltning udgivne beskrivelse *Kjøbenhavns nyere Kloakanlæg*. Da J. J. *Voigt efter Ambts udnævnelse til generaldirektør for statsbanerne 1902 blev stadsingeniør blev N. konstitueret og juli 1904 fast afdelingsingeniør, hvorved han kom til at lede de omfattende kloakarbejder i forbindelse med indlemmelsen af Sundbyerne og Brønshøj i Kbh. N. løste denne opgave med fremragende dygtighed og gjorde derved sit navn kendt i interesserede kredse. 1905 fik han sammen med S. *Koch en af de to højeste præmier for anlæg af en folke- og idrætspark på fælleden. 1907 blev han medlem af bedømmelseskomiteen ved konkurrencen om en afvandsingsplan for Gentofte. 1911 fik han sammen med arkitekterne Egil Fischer og Holger Rasmussen I. præmie for konkurrenceprojekt til byggeselsplan på det gamle banegårdsterræn og opstilling af Frihedsstøtten. N. var medlem af overlandvæsenskommissionen angående kloakanlæg i Birkerød 1912–13, i Vedbæk 1913–14, Hørsholm 1914, Næstved 1914–15 og Randers 1916. 1914 udpegedes N. til sammen med en svensk ingeniør at afgive betænkning over et af Kristiania kommunes teknikere udarbejdet afvandsingsforslag. 1901–06 var N. medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening hvor han bl.a. sammen med Alex. *Foss var virksom ved oprettelsen af oplysnings- og engageringsbureauet. Fra 1910 var han medlem af bestyrelsen for Louis Petersens legat og fra 1911 medlem af bestyrelsen for Københavns idrætspark. – R. 1911. □Foto.

Poul Bredo Grandjean: Nobelske slægtbøger, 1913 21f. Berl. tid. 27.6.1916. Politiken s.d. J. J. Voigt i Ingeniøren XXV, s.å. 405f. Forskønnelsen VI, s.å. 52. Holger Rasmussen i Architekten XVIII, s.å. 354f. A. Bjerre i Månedsskr. for sundhedspleje, s.å. 192–94. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Poul Vinding)

Noe-Nygaard, Arne, * 1908, geolog. * 30.7.1908 i Ribe. F: seminarieførstander i Ribe, senere sognepræst i Verninge, Søren Jensen Sørensen N.-N. (ved dåben Nygaard) (1870–1934) og Ingrid Adelaide Sophie Iversen (1886–1969). ~ 3.11. 1938 i Tibirke med zoolog Ellinor *Bro Larsen, * 25.7.1906 i Forsinge, Udby sg., Holbæk amt, d. af landbrugskonsulent, senere professor ved landbohøjskolen O. H. *Larsen (1875–1955) og Betty Margrethe Bro (1878–1945). N.-N. blev student 1927 fra Århus, tog magisterkonferens i geologi 1933. Han supplerede sin danske uddannelse med flere studieophold i udlandet, således hos professor H. Backlund i

Uppsala 1933–35, og i Glasgow og London 1936 og 1937. I 1951 foretog han en studierejse til USA og Canada, mens han opholdt sig i Sydamerika 1959–60. Ligesom for andre geologer var feltarbejde af afgørende betydning, og N.-N. deltog i den danske Østgrønlandsekspedition 1929 og Godthåbsekspeditionen 1930. Under den danske treårige Østgrønlandsekspedition fra 1931–34 overvintrede N.-N. fra 1931–32. På materiale indsamlet i Østgrønland erhvervede han sin doktorgrad 1937. I 1936 deltog N.-N. i geografen Niels *Nielsens ekspedition til Vatnajökull i Island. Efter 1938 at være blevet assistent ved Danmarks geologiske undersøgelse påbegyndte han en systematisk geologisk kortlægning af Færøerne og deltog 1939 i den af geologen Alfred *Rosenkrantz ledede Dansk Nûgssuaq ekspedition til Vestgrønland. Under arbejdet ved Danmarks geologiske undersøgelse hvor N.-N. 1940 udnævntes til afdelingsgeolog havde han ledelsen af borearkivet og forestod bl.a. boringerne efter kul på Bornholm, indtil han 1942 udnævntes til professor i mineralogi ved Kbh.s univ. i hvilken stilling han også bestyrede universitetets mineralogiske museum. – Som lærer ved universitetet var N.-N. 1955–70 medlem af konsistorium. Endvidere sad han som medlem af Rask-Ørsted fondets bestyrelse (og forretningsudvalg) 1956–67, af det naturvidenskabelige forskningsråd 1968–70, af Carlsbergfondets direktion 1963–78 og fra 1965 som formand for Dansk islandsk fond.

I alle årene som museumsleder har N.-N. arbejdet med udbygning af det mineralogisk-geologiske museum. Udstillingen blev ombygget og fik en langt mere publikumsvendt form end tidligere, og de laboratoriemæssige forhold der var afgørende for den geologiske forskning blev udbygget og moderniseret. N.-N. tog 1946 sammen med A. Rosenkrantz og H. *Ødum initiativ til oprettelse af Grønlands geologiske undersøgelse og sad som medlem af udvalget for denne 1946–66. Den geologiske forskning i Danmark udvikledes derved meget væsentligt i disse år. Sideløbende med opbygningsarbejde af dansk geologisk forskning har N.-N. opretholdt en betydelig kontakt med udenlandsk og international forskning og var 1960 præsident for den 21. internationale geologkongres der afholdtes i Kbh. hvor bl.a. den internationale geologiske union blev dannet. Unionen har senere været ramme om en række internationale geologiske forskningsprojekter. – Foruden disputatsen har N.-N. forfattet over 100 afhandlinger om Grønlands, Islands og Færøernes geologi. Ved en meget stor del af disse arbejder har hans interesse været fokuseret på Nordatlantens basaltgeologi,

og Danmarks geologiske undersøgelse har udarbejdet geologiske kort over Færøerne i samarbejde med N.-N. Han har endvidere udgivet bøger om geologi, mineralogi, strandsten og vulkaner.

Under anden verdenskrig var N.-N.s politiske holdning over for besættelsesmagten klar, og han var medlem af Danmarks frihedsråd 1943, af Frit Danmarks hovedledelse 1943–46, af Sydslesvigsk udvalg 1945–47 og af bestyrelsen for Frihedsfonden fra 1945. – N.-N. var 1930–31 og 1940–43 medlem af bestyrelsen for Dansk geologisk forening (formand 1952–53), Dansk geofysisk forening 1938–44 (formand 1950–52), Det kgl. geografiske selskab 1946–56, af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland 1944–75 (af dennes forretningsudvalg 1948–66), af redaktionsudvalget for Meddelelser om Grønland 1955–66 og af bestyrelsen for Arktisk institut i Kbh. 1954–69.

N.-N. er medlem af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund 1951, Foreign (senere Honorary) member of the Geological Society of London 1953, Det kgl. danske videnskabernes selskab 1954, Det norske videnskabsakademi i Oslo 1958, Visindafélag Islendinga 1959, Vetenskaps- och vitterhets-samhället i Göteborg 1959, Membre corresp. de Soc. Géol. de Belgique 1961, Akademiet for de tekniske videnskaber 1963, Kungliga vetenskapsakademien i Stockholm 1965, Kungliga vetenskaps societeten i Uppsala 1972 og Fellow of the Arctic Institute of North America 1973. – F.M.2. m. spænde 1935. R. 1952. R¹. 1960. K. 1976. □Tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Mal. af Anders Glob, 1977 (sst.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1937 164. – Kn. Ellitsgaard-Rasmussen i Bulletin of the geol. society of Denmark XXVII, 1978 særnr. 5f. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 323–25 o.fl.st.

K. Ellitsgaard-Rasmussen

Noesgaard, Aksel, 1880–1959, pædagog. * 3.2. 1880 i Vemb, † 7.5.1959 i Virum, begr. på Frbg. (Søndermarks kgd.). F: gårdmand Peder Madsen (N.) (1849–1914) og Christiane Madsen (1851–1922). ~ 14.5.1910 i Frbg. k. med lærer Anna Elisabeth Andersen, * 12.3.1881 i Kbh., † 26.12.1962 på Frbg., d. af bankbud Fritz Emil A. og Kirstine Hansen.

N. blev hjemmeundervist af faderen som var fattig, men meget initiativrig, og arbejdede dels på faderens gård (Noesgård), dels på andre gårde. Han blev uddannet på Staby vinterlærerseminarium 1897–98, var vinterlærer i Råsted, lærer i Kronhede og fik endelig lærereksamen fra Rarum seminarium 1903. Efter vikariater og lærer-

stillinger i Hobro, Vindehjelinge, Gørlev og Rindby fik han årskursus (1907–08) på Statens lærerhøjskole i dansk og engelsk og blev ansat ved Frbg. skolevæsen (1909–45). – N.s livsværk er hans gennem 30 år udførte hyppighedsundersøgelser over ordforrådet i dansk, et arbejde som ikke alene i Danmark, men internationalt er anerkendt. Som lærer havde N. følt det som en uoverkommelig opgave at skulle lære børnene at stave til alle danske ord hvorfor han (sammen med Vald. Kierkegaard) efter skøn udvalgte ordene til *Børnenes danske Ordbog* I–VII, 1921. Skønnet viste sig at være for usikkert, og efter 1928 at have besøgt engelske, canadiske og amerikanske skoler og ført samtaler bl.a. med to foregangsmand på det ortografiske område, professorerne Ernest Horn og Edward L. Thorndike besluttede han sig til at prøve at løse den opgave at finde de almindeligste ord på dansk. *Hyppigheds-Undersøgelser (I) Om Grundlaget for en fast Retskrivningsundervisning*, 1934, omfatter 100 000 løbende ord. *Hyppighedsundersøgelser. II. Ord fra danske Forfattere, Aviser og Handelsstof*, 1937, omfatter 250 000 ord, og det posthumt udkomne 3. bind *Hyppighedsundersøgelser (III)*, 1960, behandler dels det allerede beskrevne undersøgelsesstof fra tyve danske forfatters bøger, dels 100 000 ord fra ti nyere forfattere og har undertitlen *Tre generationer af danske prosaister (1878–1958)*.

Foruden det store tællearbejde, som N. enten forestod eller selv udførte, gennemførte han store retskrivningsundersøgelser til støtte for udgivelsen af *Staveliste*. 2.–8. *Skoleaar*, 1936–39, der hvilede på hyppighedsundersøgelser af lidt over en mio. løbende ord, foruden at han udarbejdede *Standardprøver i Retskrivning*. 3.–5. *Skoleaar*, 1942, for 6.–8. *Skoleaar*, 1943, samt *Fejltyper i dansk Retskrivning*, 1945. Hele dette arbejde er behandlet i *De nødvendige danske Ord*, 1940 (anden ændrede udg. 1956). På grundlag af ca. 500 000 optalte ord fra børnestile kom *Danske dialekter og skolebørns skriftlige arbejde*, 1951 og *Skolebørns ordforråd*, 1955. N.s erfaringer er grundlaget for det meget anvendte stilsystem som han udgav s.m. Evald Jensen og P. Engelbrechtsen: *Øvelser i skr. dansk for 1.-10. skoleår*. – N.s indsats forandrede et vigtigt område af modersmålsundervisningen, og i hans sidste år begyndte han at anvende sit materiale også på litterært-stilistiske emner, fx anvendelsen af ordpar som hustru/kone og benklæder/bukser hos tre generationer af danske forfattere. N. er foregangsmanden inden for sprogvidenskabelige områder som tidligere ikke blev dyrket i Danmark. – N. udgav to erindringsbøger: *En vestjysk Bonde og Skolemand*, 1930, om sin far, og *Fra*

ploven til asfalten. Træk fra en skolemands opvækst og virke, 1953.

A. N.: *Fra ploven til asfalten*, 1953 (selvbiografi). – Henning Spang-Hanssen i *Danske studier*, 1960 81–90. Paul Diderichsen i forord til N.: *Hyppighedsundersøgelser III*, 1960.

Torben Gregersen

Nold, Christian, 1626–83, teolog. * 22.6.1626 i Højby i Skåne, † 22.8.1683 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: sognepræst Jacob N. († 1629) og Sofie Haagensdatter. ~ 25.3.(el.5.)1682 på Vibygård med Marie Elligers (~ 1° med hofjuveler Poul Kurtz, † 1676), begr. 27.7.1695 i Kbh. (Nic. k.).

N. blev student 1644 fra Lund, rektor i Landskrona 1650 og tog 1651 magistergraden. 1654 nedlagde han sit embede og drog ud på en langvarig studierejse. 1655 var han i Rostock, og 1656 blev han immatrikuleret i Franeker. 1657 var han hjemme igen og drog så påny ud, var 1659 atter i Franeker, og studerede filosofi og østerlandske sprog i Nederlandene og England. Han blev 1660 lærer for rigshofmester Joachim Gersdorffs sønner. Efter at have sendt en underdanig ansøgning til kongen blev han 1664 kaldet til nederste teologiske professor, men samtidig kongeligt udnævnt til rektor magnificus. To år senere var han nået op i det næstfineste professorat, men nu begyndte han at komme i vanskeligheder. Han udgav 1666 en *Logica recognita* som skulle afløse Caspar Bartholins (1585–1629) lærebøger til brug for kommunitetsalumnierne, og nogle af hans eksempler i denne logik kunne med passende ond vilje tolkes som om N. var modstander af arvekongedømmet og gik ind for at kongerne burde vælges. N. blev navnlig angrebet af sin kollega, Hans Wandal der i forelæsninger og på tryk med stor energi hævdede enevældens og arvekongedømmets uddømmelige oprindelse. N. blev suspenderet og kort efter afsat. I ni år boede han nu på et kammer i Studiestræde i stor fattigdom. Han trøstede sig med at „smage tobak“ og brugte i øvrigt tiden til at udarbejde et mægtigt værk, *Concordantiæ particularum Ebræo-Chaldaicarum* som er en slags leksikon eller konkordans over alle partikler i Det gamle testamente. Selv om værket bygger på det ortodokse skriftsyn er det udelukkende filologisk. Det udkom første gang 1679 og opnåede et optryk i Tyskland endnu 1734. Efter Wandals død blev det ifølge kongebrev af 18.5.1676 igen tilladt N. at undervise på universitetet – dog uden løn, indtil et teologisk professorat blev ledigt. Heldigvis for N. døde Georg Witzleben samme år, og nu gik det hastigt opad for N. igen. Han blev doctor theologiæ 1678, da han forsvarede en disputats vendt mod Niels Stensen. 1680

Nold, Christian

og 1682 blev han igen universitetets rektor, og han havde sæde i flere vigtige kommissioner – bl.a. deltog han i revisionskommissionen som forberedte danske lovs anden bog. – Han købte 1681 herregården Vibygård ved Roskilde og testamenterede 600 rigsdaler til fattige studerende. N. var en typisk ortodoks teolog. Det er svært at afgøre om han faktisk opponerede mod enevælden eller bare kom til at vælge nogle uheldige eksempler i sin logik. I sine senere forelæsninger sørgede han i hvert fald for ikke at støde an. Det mest bemærkelsesværdige ved hans virksomhed som universitetslærer synes at være at han begyndte at holde selvstændige forelæsninger over moralteologien. Den havde hidtil været behandlet som en del af enten dogmatikken eller eksegesen. □Stik af I. A. Boener, 1678, efter mal. af H. Sauerland; stik af J. B. Brühl efter samme.

E. Pontoppidan: *Marmora Danica I*, 1739 96f. Samme: *Annales ecclesiae Danicae IV*, 1752 515–36 619–21. Ud- drag af Jens Bircherods dagbøger, udg. Chr. Molbech, 1846 98 113f 225. Wilh. Plenkers: *Der Däne Niels Stensen*, Freiburg i. Br. 1884 143–47. H. F. Rørdam i Pers. hist. t. 2.r.I, 1886 31–42. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 174–77 182.

Jens Glebe-Møller

Nolde, Hans Emil (ved dåb Hansen), 1867–1956, maler. * 20.8.1867 i Nolde, Burkal sg., † 13.4. 1956 i Seebüll, begr. sst. F: gårdmand Niels Hansen (1831–91) og Hanna Christina Hansen (1830–1918). ~ 1902 i Kbh. med Adamine Frederikke Vilstrup, * 20.9.1879 i Resen ved Struer, † 7.11.1946 i Seebüll, d. af sognepræst, sidst i Barløse Christian Johan Lodberg V. (1817–91, ~ 1° 1853 med Julie Jansen, 1827–67) og Caroline Tørsleff (1845–1911).

De ni skoleår i landsbyskolen blev oplevet som en tvang af den dovne og modvillige elev Emil N. Allerede fra de tidligste barneår modellerede og tegnede han ivrigt, men forældrene tvang ham til at arbejde på familiens gård i landsbyen Nolde ved Tønder. 1884 blev han sat i lære som billedskærer i Heinrich Sauermanns møbelfabrik i Flensborg hvor han tilendebrogte sin uddannelse 1888 og fik en smuk anbefaling. Som billedskærer udførte han bl.a. *fire dybsindige ugler* til digteren Theodor Storms skrivebord. 1888 arbejdede han som billedskærer i München og Karlsruhe, og et års tid var han elev på kunsthåndværkerskolen i Karlsruhe. 1889 rejste han til Berlin hvor han ernærede sig ved tilfældigt arbejde. Hele året 1890 arbejdede han som tegner og modeller ved en fabrik for kunstindustriprodukter, og jan. 1891 startede han i tegnestuen på Berlins største møbelfabrik, J. C. Pfaffs, men blev syg af tuberkulose og måtte rejse hjem til

fædrenejgården; om efteråret var han igen i Berlin og kort efter fik han ansættelse som lærer i dekorativ tegning og modellering ved kunsthåndværkerskolen i St. Gallen, og her arbejdede han til udgangen af 1897. I St. Gallen-perioden begyndte han så småt sit egentlige kunstneriske værk, han lavede tegninger med motiver fra egnen, malede sine første landskabsakvareller og sit første oliemaleri. Det var også i denne periode han interesserede sig for bjergbestigning og bl.a. besteg Matterhorn. Med året 1898 begyndte han tilværelsen som fri kunstner. N. slog sig ned i München hvor han afvist på akademiet hvorefter han søgte ind på Friedrich Fehrs private malerskole. Året efter arbejdede han på Adolf Hölzels skole i Dachau. Sidst på sommeren tog han på fodtur i Jylland, og om efteråret rejste han til Paris. 1900 begyndte N. med studier ved Académie Julien, men studierne på Louvre forekom ham langt vigtigere. Her kopierede han. Allerede juli rejste han hjem og gav sig til at male billeder af naboer, fiskere og bondegårde. Om efteråret lejede han atelier i Kbh., og i de følgende par år fik han kontakt med en række danske kunstnere, bl.a. brodrene J. og N. *Skovgaard, Viggo *Johansen, V. *Hammershøi, Ejnar *Nielsen og J. F. *Willumsen. I samme periode opnåede han at arbejde kortvarigt på Kr. *Zahrtmanns malerskole og få værker refuseret på både Den frie og Charlottenborg. På en vandretur gennem Nordsjælland traf han den senere polarforsker Knud *Rasmussen og gennem ham sin tilkommende hustru.

De kommende år blev rige produktionsår og udstillingsaktiviteten øgedes. 1905 lavede han en suite raderinger, *Fantasier*, som indledte hans betydelige grafiske værk. Året efter sluttede han sig til Die Brücke-malerne og deltog i udstillingen sammen med dem. 1909 malede han nadverbilledet som tilhører Statens museum for kunst og i de følgende år tilkom en lang række betydelige værker, malerier, penseltuschtegninger, raderinger og træsnit. Det siger noget om produktiviteten at kunstneren 1910 malede hele 84 malerier. Det er også i denne periode hans interesse for naturfolks kunst blussede op og han påbegyndte et skrift om *Kunstformerne hos Naturfolkene* som imidlertid aldrig blev færdiggjort. Efteråret 1913 rejste han med på en ekspedition til Ny Guinea. Rejsen kom til at vare omkr. et år, og den satte sig stærke spor i hans kunst. Ved grænsedragningen 1920 blev hans hjemsovning dansk og N. blev dansk statsborger. 1926 bosatte han sig nogle kilometer syd for grænsen i Seebüll i det hus der senere i udvidet skikkelse skulle blive hjemstedet for hans efterladte samling af egne værker.

N.s 60 års dag 1927 blev anledningen til et vældigt udstillingsfremstød idet en udstilling med 210 malerier samt akvareller og grafik vistes i Dresden, Hamburg, Kiel og Wiesbaden. Universitetet i Kiel udnævnte N. til æresdoktor. Et festskrift og flere bøger om kunstneren udkom s.å. N.s kunst var så småt ved at blive anerkendt. En anden stor udstilling, Ny tysk kunst, med deltagelse af N. og kunstnere fra kunstnergrupperne Die Brücke og Der blaue Reiter vistes i forskellige byer i Norge, Sverige og Danmark 1932. Og denne udstilling, der for en lang årrække blev den sidste betydningsfulde fremvisning af moderne tysk kunst, bidrog til N.s stigende berømmelse. 1931 udgav N. første bind af sit selvbiografiske værk *Das eigene Leben*, 1934 fulgte *Jahre der Kämpfe* (dansk udg.: *En kunstners kampår*, 1958, 2. opl. 1967). Som posthume udgivelser fulgte senere *Welt und Heimat*, 1965 og *Reisen – Ächtung – Befreiung*, 1967. – 1933 skærpedes nationalsocialisternes fordømmelse af „entartet“ kunst. N. var udpeget til at blive præsident for de forenede kunsthøjskoler, han var selv medlem af det nationalsocialistiske parti, men ikke desto mindre rantes ham hårdt af partiets fordømmelse. 1941 gav „Reichskunstkammer“ ham maleforbud, men han fortsatte trods forbudet med at male akvareller i sit hus i Seebüll, og frem til 1945 malede han hundredvis af akvareller som han kaldte sine „umalede billeder“. N.s maleforbud og tilværelse i perioden er i letgennemskuelig fiktiv form beskrevet i Siegfried Lenz' roman, *Deutschstunde*, 1968 (dansk udg.: *Tysktime*, 1970). Anden verdenskrig ramte N. hårdt, 1052 værker af ham beslaglagdes, bygningen af et projekteret hus af Mies van der Rohe måtte opgives. N.s lejlighed og atelier i Berlin rantes af bomber, og hans egen store samling af malerier, akvareller og grafiske blade, samt værker af andre kunstnere som Paul Klee, W. Kandinsky, O. Kokoschka, L. Feininger og andre ødelagdes. Den samme skæbne overgik 43 malerier blandt de beslaglagte værker.

I sine sidste leveår arbejdede N. ufortrødent videre, fortrinsvis med at overføre sine „umalede billeder“ til oliemalerier, men han lavede også mange nye akvareller, en udtryksform han har dyrket til mesterskab. I sin alderdom blev han rigt begavet med priser og hædersbevisninger. Han udnævntes til professor af Schleswig-Holsteins delstatsregering, tildeltes Stephan Lochner-medaljen fra byen Köln 1949, grafikprisen på biennalen i Venezia 1950 og den franske orden Pour le mérite 1952 m.fl., og der afholdtes stadig flere udstillinger med hans værker, og hans rolle som en af ekspressionismens betydeligste kunstnere vandt forståelse overalt. □Selv-

portr. som radering og mal., udst. 1922 og 1958. Buste af Gustav H. Wolff (Gottorp). Tre tegn. af G. Brockmann, 1952 (sst.). Foto.

Udg. Das graphische Werk E. N.s bis 1910, udg. Gustav Schieffler, Berlin 1911. Das graphische Werk N.s 1910–25, udg. samme, Berlin 1927 (ny udg.: Das graphische Werk E. N.s I–II, 1966–67). E. N. Aquarelle und Zeichnungen, udg. Martin Gosebruch, München 1957 (eng. udg. 1972). E. N. Ungemahlte Bilder. Aquarelle und Worte am Rande, udg. Werner Haftmann, Köln 1963 (2. udg. 1971) (eng. udg. 1972). E. N. Aquarelle und Handzeichnungen, udg. Martin Urban, Seebüll 1967 (nyt opl. 1975).

Kilder. E. N.: Das eigene Leben, Berlin 1931 (nyt opl. 1967). Jahre der Kämpfe, Berlin 1934 (ny udg. 1958) (da. overs.: En kunstners kampår, 1958, nyt opl. 1967). Welt und Heimat. Die Südseereise 1913–18, Köln 1965 (nyt opl. 1971). Reisen. Ächtung. Befreiung, Köln 1967 (nyt opl. 1978) (reindr.; samlet udg.: Mein Leben, Köln 1976). Briefe aus den Jahren 1894–1926, udg. Max Sauerlandt, Berlin 1927 (nyt opl. 1967).

Lit. Max Sauerlandt: E. N., München 1921. Festschr. für E. N., Dresden 1927. Hans Fehr: E. N., Köln 1957. Walter Jens: Der Hundertjährige. Foredrag, Seebüll 1967. E. N. 1867–1956. Oljemålningar, akvareller, teckningar. Katalog, Malmö konsthall 1976.

Bent Irve

Nolsøe, Jacob Poulsen, 1775–1869, handelsforvalter, forfatter. Døbt 7.1.1775 i Nólsoy, † 18.8.1869 i Tórshavn, begr. sst. F: kongsbonde og kirkeværge Poul Joensen (1724–86) og Susanna Dionedatter (1731–1813). ~ 10.10.1797 i Tórshavn med Anna Cathrina Pedersdatter Scheel, døbt 25.4.1771 i Tórshavn, † 14.5.1832 sst., d. af bødker ved Niels Rybergs transitlager, senere ved den kgl. handel Peder Pedersen S. (1742–1816) og Maren Nicolaidatter (1745–81). – Bror til Poul *N.

N. kom 1795 i den kgl. handels tjeneste, blev 1808 bogholder og 1831 konstitueret som handelsforvalter, fik 1833 bestalling som sådan og beklædte dette embede til han 1850 tog sin afsked. Foruden i en årrække at være revisor af de offentlige kasser var N. konstitueret til i sorenskriverens „svagheds forfald“ at gå ham til hånd i de ved sorenskriveriet forefaldende forretninger og 1818–20 var han konstitueret sorenskriver. 1858 var han medlem af lagtinget. – Han var kun én gang uden for Færøerne, nemlig 1837 da han opholdt sig et par måneder i Kbh. Desuagtet både talte og skrev han engelsk og tysk, læste latin og oldnordisk og skal desuden have givet flere fuld undervisning i navigationen. For udvist iver i at udbrede vaccinationen på Færøerne fik han 1807 af finanskassen en belønning på 50 rdl. – Foranlediget af provst C. B. Gardes skrift Et Par Ord om den kgl. færøeske Handels Bestyrelse, 1841, udgav N. s.å. *Beretning om den Kongelige færøiske Handels Organisation og dens Bestyrelse paa Færøerne*. Kaptajn i søetaten

Nolsøe, Jacob

W. A.*Graah, som var medlem af Handelsdirektionen og flere gange havde besøgt Færøerne, kalder Gardes fremstilling „ensidig og overdreven“ og den gav også anledning til sagsanlæg fra N.s side (jfr. Jur. Ugeskrift 1849, nr. 35).– Foruden *Orrustan við Heiðabý*, som er en oversættelse af Carl Plougs Slaget ved Slesvig, og *Grettirskvæði* har N. skrevet *Jökils-Kvea-i* (A. M. Rask 113) *Fimboa Ruima*, (Add. 300 4°), *Jomsvikinga Söva* (Add. 627 g 4°) og *Færøsk Sproglære* (AM 973), alle fire i Den Arnamagnæanske håndskriftsamling i Kbh. □Foto.

Anton Degn: Fiskeriet og monopolhandelen på Færøerne 1709–1856, Tórshavn 1929. Chr. Matras: Føroya bókmentasøga, 1935 46–48. Páll J. Nolsøe: Føroya siglingarsøga I, Tórshavn 1955 270–76. Povl Skárup: Rasmus Rask og færøsk, 1964 = Færoensia VI 62–67.

Anton Degn*

Nolsøe, Páll Johannes, * 1908, landsarkivar, forfatter. * 8.9.1908 i Tvøroyri. F: skibstømmermester Axel N. (1861–1941) og Henriette Nolsøe (1869–1948). ~ 1° 15.8.1940 i Kirkjubøur k. med sygeplejerske Frida Josefina Mortensen, * 13.4.1900 i Frøðba, † 7.1.1953 i Ringe, d. af odelsbonde Johannes M. (1866–1949) og Vilborg Susanne Thorsteinsson (1874–1958). Ægteskabet opløst 1947. ~ 2° 3.9.1949 i Tórshavn (b.v.) med bibliotekar Juliane Petersen, * 19.9.1913 i Kbh., d. af smedemester, automobilforhandler Wenzel P. (1887–1954) og Sofie Svendsen (1884–1960). Ægteskabet opløst 1969. ~ 3° 20.6.1971 i Kvívík k. med læge Lise Foss, * 23.10.1936 i Kbh., d. af direktør Kristen Rask F. (* 1907) og Ulla Bang From (1911–76).

N. blev 1929 gammelsproglig student fra Sorø og læste et par år dansk og engelsk ved Kbh.s univ. 1935–36 var han ansat på Politikens kontor, 1937 medarbejder ved Tingakrossur og 1938–39 ved Dagblaðið, begge i Tórshavn. 1940–47 var han bibliotekar ved Frøðbiar sóknar bókasavn og 1947–48 vandrelærer i byderne Norðra- og Syðradalur. 1948 blev han assistent ved Færøernes arkivdepot og ved arkivar Anton *Degns død i september 1950 blev han først ved konstitution og fra 21.4.1951 ved udnævnelse ansat som arkivar. Da landsstyrelsen gennemførtes 1948 blev det besluttet at arkivdepotet skulle underlægges landsstyret og formelt ikke mere henhøre under rigsmyndighederne. Ved lov af 2.5.1952 oprettedes Føroya landskjalasavn og N. var herefter landsarkivar. Han var alene om arbejdet indtil 1966, hvorefter skiftende personer fra tid til anden arbejdede på deltid. 1972 blev der ansat en fast heldags assistent og tre år senere da arkivet flyttede til nye større lokaler blev der yderligere ansat to assistenter.

1.10.1978 tog N. sin afsked fra landsarkivet. – Efter oplysninger fra en gammel fisker udgav han en lille bog om fiskemed *Mid. plinkar og ýti*, 1947, og oversatte Eilif Mortanssons drengbog *En vild krabat til færøsk, Ein ribbaldur*, 1948 (2. udg. 1970). Kort efter sin ansættelse ved arkivet begyndte han at indsamle stof til Færøernes søfartshistorie og allerede 1955 forelå *Føroya siglingarsøga I* (2. udg. 1963). En tredjedel af bogen, som omfatter tiden fra reformationen til monopolhandelens ophævelse 1856, er viet foregangsmanden Poul Poulsen *Nolsøes liv og virke. Af værkets anden del, som omhandler tiden 1856–1940, er udkommet *Tvøroyrar siglingarsøga I-II*, 1962–63, *Vágs og Porkeris siglingarsøga I-II*, 1965, *Midvágs siglingarsøga*, 1969, *Sandavágs siglingarsøga*, 1970, *Sørvágs siglingarsøga*, 1977, og *Vestmanna siglingarsøga I*, 1979. Desuden har han skrevet historiske artikler i tidsskriftet *Varðin*. 1965 modtog han M. A. Jacobsens litteraturpris og 1967 en hædersgave fra Dansk-Færøsk kulturfond. Han har været bestyrelsesformand for fonden Sluppin siden 1968. □Foto.

Studentabókin (manus. i Føroya Landsbókasavn).

John Davidsen

Nolsøe, Poul Poulsen, 1766–1808, skibsfører, forfatter. Døbt 11.10.1766 i Nólsoy, † 1808. F: kongsbonde og kirkeværge Poul Joensen (1724–86) og Susanna Dionedatter (1731–1813). ~ 1° 19.9.1798 (hjemmebryllup) med Sigga Maria Thomasdatter, døbt 26.8.1777 i Tórshavn, † 24.10.1800 sst., d. af kongsbonde Thomas Mortensen (1737–93) og Malene Hansdatter (1744–1825). ~ 2° 1801 med Maren Malene Ziska, * 30.5.1782 i Klaksvik, † 21.6.1846 sst. (~ 2° 1819 med kongsbonde Daniel Jacob Joensen, 1795–1859), d. af kongsbonde Joen Jacobsen Z. (1749–1805) og Maren Davidsdatter (1734–1810). – Bror til Jacob *N.

N. kom vistnok ikke ud at sejle før efter faderens død, men så var han til gengæld på langfart i flere år. Foråret 1798 var han hjemme som styrmænd, løste skipperbevilling i Kbh. 13.8. s.å. og ankom 12.9. til Tórshavn som fører af Det økonomiske velfærds selskabs brig Patriotisme. På tilbagerejsen måtte han på grund af havari søge ind til Bergen, og da han i febr. 1799 ville forcere isen i Kattegat strandede skibet ved Frederikshavn og blev fuldstændigt vrag. Om efteråret gjorde han med samme rederis bark Thetis en rejse til Færøerne og tilbage til Kbh. og dermed var hans engagement som skipper foreløbig endt. Året efter logerede han i Niels *Rybergs transitlager Frederiksvåg ved Tórshavn som handelshuset Blacks Enke & Co. havde overta-

get nærmest i forventning om monopolhandelens snarlige ophævelse. H. J. Groot, lagerets sidste faktor, havde i Kbh. stået fadder til N.s ældste datter. 1801 flyttede N. til bygden Oyri hvor han med sin anden kone fik en gård på otte marker, som han 1806 mageskiftede med en vanrøgtet gård på syv marker ved Klaksvik hvor hans fartøj havde sit vinterleje. 1804 havde han i fællig med to kongsbønder på Suduroy købt et skibsskrog og andet vraggods og deraf bygget en skonnert på 18 t, hvormed han året efter havde gjort en tur til Bergen og en til Kbh. med kul, men han fik ikke lov til at indtage returladning. 1806 nægtede handelsforvalteren at udklare N.s skib, men da denne erklærede at han ikke havde andre varer ombord end uldtrøjer, tran og tørfisk som var tilladt sendingsgods fik han lov til at sejle. Kort efter sin tilbagekomst fra Kbh. blev han indstævnet for en gæstret i Tórshavn og bl.a. anklaget for handel med indsmuglede varer. Han blev frikendt for smugleri ved edsaf-læggelse, men dømt for en del mindre ubetydelige forseelser. Derpå anlagde N. sag angående smughandel mod sysselmand Joen Christiansen som havde været aktor i sagen mod ham selv, men denne sag blev ikke fremmet, da den efterhånden var blevet så indviklet, at kun de tre højeste embedsmænd, landfogden, kommandanten og handelsforvalteren af rygtet – efter eget sigende – blev fritaget for at have taget del i slet handel. Men hvad N. ikke fik sagt i retten kunne han give udtryk for i sin digtning. Med Ørnevisen om Christian II som forbillede og med melodi og tildels omkvæd fra det gamle færøske Fuglakvæði skildrer han i sit over 200 vers lange *Fuglakvæði* det færøske samfund som et fuglerige hvor embedsmændene og deres håndlangere er rovfugle, mens han selv er strandskaden som advarer de andre småfugle. Sommeren 1807 var N. som formand for en deputation i Danmark for at forelægge kronprins Frederik deres ansøgning om delvis frihandel. Ved kronprinsens mellemkomst fik han tilladelse til at indtage en ladning korn for handelens regning og med et rejsepas fra admiral Gambier kom han tilbage til Færøerne med skib og ladning i god behold. Året efter kunne han og kommandant Løbner ikke blive enige om befragtningen af skibet, og N. tog derefter af sted på egen hånd, men ved Skagen blev han overfaldet af en engelsk kaper, mistede sit skib og blev med sit mandskab sendt til London som fange. Gennem den danske konsul Wolf kom han i kontakt med de engelske myndigheder, blev løsladt og fik et nyt skib og en kornladning at føre til Færøerne mod løfte om at bringe en ladning af landets produkter tilbage. Sandsynligvis gik han ud fra Leith i no-

vember måned, men han nåede aldrig Færøerne, hvad enten hans skib er forlist eller blevet skudt i sænk af kapere. Så sent som 1814 udtalte hans enke at hun kun havde den formodning, om han ellers var i live, at han måske var krigsfange i Frankrig uden mulighed for at give et livstegn fra sig. Selv om han ikke opnåede store resultater i sit korte, virksomme liv har hans eksempel virket ansporende, og 12.3. som er mærkedag for strandskadens årlige genkomst er blevet en national festdag.

Foruden det allerede omtalte Fuglakvæði har N. skrevet skæmteviserne *Jákup á Møn* (om en hjemmefødnings frierfærd), *Frunatáttur* (om den nye frisure med pandehår), *Gorplandskvæði* (om overgivelsen af Tórshavns skanse 1808) og *Krákuteiti* (om en strid mellem lagmand Lund og sysselmand Weyhe). – N. var den første som førte vaccinationen til Færøerne (ved successiv indpodning på sit mandskab) og fik herfor ved kgl. resolution af 24.7.1807 af finanskassen tilkendt en belønning af 100 rdl. For flid i landbruget tilkendte landhusholdningsselskabet ham en sølvmedalje som imidlertid på grund af hans død aldrig kom ham i hænde. □Fremstillet på tegn. af Chr. Aigens, 1912. Afbildet på færøsk 50-kr. seddel 1967.

Jakob Jakobsen i Hist. t. 6.r.III, 1891–92 517–601. Samme: P. N., 1912 (2. udg. Tórshavn 1966). Chr. Matras: Føroyok bókmentasøga, 1935 36–39. Páll J. Nolsøe: Føroya siglingarsøga I, Tórshavn 1955 55–183. Færøerne, udg. Dansk-færøsk samf. I-II, 1958.

John Davidsen (Anton Degn)

Noodt, Johann Friederich, 1705–56, præst, historiker. * 14.8.1705 i Slesvig, † 17.5.1756. F: diaconus Israel N. (1670–1728) og Catharina Schumacher. ~ 3.10.1742 med Metta Christina Kirchoff, * 18.3.1716, † 1770, d. af konsistorialråd, provst i Itzehoe Albert Christian K. (1673–1745, ~ 1° med Metta Dorothea Sartorius, † 1704) og Gesa Catharine Hildebrandt (* 1686).

Efter at være blevet student 1724 fra Flensborg studerede N. i Kiel (imm. 1725) og Jena (imm. 1727). 1730 tog han teologisk eksamen i Slesvig. Han virkede nu som huslærer bl.a. hos sin tilkommende svigerfar. Dennes store interesse for historie og gode biblioteker fik varig betydning for N. som fra tidlig tid nærrede stor kærlighed til sit fædrelands fortid. 1733 udgav han som den første frugt af sine studier *Versuch einer unpartheyischen historischen Nachricht von der Ranzovischen Familie* der udmærker sig ved en kritisk holdning over for tidligere behandlinger og på typisk måde viser N.s forkærlighed for at bygge på arkivalisk materiale. Derimod lykkedes det aldrig N. at få trykt en større behandling af

Noodt, Johann Friederich

den Rantzauske familiehistorie som han havde liggende udarbejdet i tre foliobind. 1735 blev han sognepræst i Hadeby, og fra 1737 var han tillige præst ved det adelige Skt. Johannesstift i Slesvig. 1749 blev det ham betroet at lede overførelsen af det gottorpske bibliotek til Kbh., og han udnævntes i den anledning til konsistorialråd. Også i sin præstetid fortsatte N. sine studier og samlinger. Mens han i mindre grad synes at have været oplagt til at levere historisk fremstilling, så han det som sin særlige opgave at indsamle og offentliggøre aktstykker til hertugdømmernes historie. Sådanne arbejder er hans *Bordesholmische Merckwürdigkeiten, 1737 og Sammlung unterschiedener... zur Erläuterung der Schleswig-Hollsteinischen Historie gehörigen Schriften, 1753*, men især hans hovedværk *Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Historie der Hertzoghümer Schleswig und Hollstein 1–11, 1744–56* er fortsat en betydningsfuld og ofte benyttet kildesamling. Ved sin sporsans og utrættelige flid blev N. en grundig kender af den slesvig-holstenske specialhistorie, og han har store fortjenester af at have reddet værdifuldt stof fra forglemmelse. Derimod har eftertiden kunnet anke over hans dokumentaftryk der ikke altid er præget af streng nøjagtighed. N. efterlod sig et udmærket bibliotek og omfattende håndskrevne samlinger, hvoraf en del findes i universitetsbiblioteket i Kiel. Med ikke få lærde stod N. i livlig brevveksling, således med de berømte tyskere J. C. Gottsched og J. C. Wolf, af danskere med T. *Klevenfeldt, Albert *Thura og Tycho de *Hofman. – Konsistorialråd 1750.

Wilh. Noodt: *Gesch. der Familie Noodt*, Altona 1921 36–41. A. F. Büsching: *Fortgesetzte Nachrichten ... II*, 1760 84–91. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml.* 4.r.11, 1891–93 567. Samme sst. 5.r.11, 1903–05 96–98. Tue Gad sst. 7.r.V, 1963–65 435 436. L. Bobé: *Slægten Ahlefeldts hist. I*, 1897 XIX. – H. Ratjen: *Verzeichniss der Handschr. der Kieler Univ.bibl. I*, Kiel 1844–47 (2. udg. 1858) 4f; II, 1848–54 (2. udg. 1858) 35 59; III, 1865–66 404 459 538. Laur. Nielsen: *Registrant over breve fra og til danske i udenl. bibl.*, 1934 151.

Bjørn Kornerup*

Norbagge, Sven, se Sven Nordmand.

Norby, Søren, † 1530, lensmand. † 1530 foran Firenze, begr. i et kloster uden for byen. F: Anders N. (–1463–68–) og hustru af slægten Bøistrup. Ugift.

N. stammede fra en lidet kendt, godsfattig fynsk adelslægt. Som ung tjente han 1504 på den svenske rigsforstander Svante Nilssons flåde, men vandt sit ry som søkriger under kong Hans' senere krige mod Sverige og Lübeck. 1510 førte

han skibet Bartuneren og ejede selv et andet fartøj hvormed han for egen regning drev kaperi i kongens navn. 1515 sendtes han til Island for at tage kampen op med englænderne. Snart kaldtes han tilbage og indsattes i april 1517 som lensmand på Gotland. Herfra indtog han i aug.1519 Borgholm på Öland. Efter Stockholms overgivelse sept.1520 fik han foruden Gotland også Kalmar i forlening. I realiteten indtog han i disse år stillingen som Christian IIs admiral. Ved kroningen 4.11. blev han slået til ridder, og under blodbadet nævnes han sammen med Claus *Bille († 1558) blandt kongens hjælpere. Dernæst fik han 10.12. ordre til at forberede en ekspedition til Grønland, et led i Christian IIs handelsvisioner. Udviklingen i Sverige hindrede imidlertid planens udførelse.

Under oprøret 1523 forblev N. ene af alle lensmænd Christian II tro. I sept.1522 havde kongen overdraget ham vidtstrakte beføjelser og herunder føjet Finland og hele Norrbotten til hans øvrige forleninger. Disse områder gik tabt tillige med Kalmar i løbet af 1523. Efter overgivelsen af Kbh. og Malmø nytår 1524 var Gotland Christian IIs sidste territorium i Norden. Uden forbundsfæller og uden udsigt til undsætning blev N.s snarrådighed sat på en hård prøve. Forsyninger måtte han skaffe sig ved at kapre hanseatiske handelsskibe. Efter eget udsagn havde han overflod af voks, pelsværk og andre af det russiske markeds frembringelser som han søgte at ombytte med krudt og fødemidler. Stolt kaldte han sig „hovedsmand på Gotland og general i Østersøen“. Virkelig formåede han i forbavsende grad at skabe sig en selvstændig magtposition, idet han behændigt spillede på rivaliseringen mellem Danmark, Sverige og hansesæderne. På flere danske henvendelser svarede han henholdende, mens han energisk rustede sig ved at anlægge skanser på Gotlands klinte. I maj 1524 landede imidlertid en overlegen svensk hær under Berend v. *Melen og indledte en belejring af Visby. I denne situation søgte N. en forståelse med den danske regering. Ved forliget i Malmø 1.9. måtte Frederik I, ganske vist i strid med sine løfter til N., love at fjerne ham fra Gotland. I henhold til denne ordning hævdede v. Melen 22.9. belejringen og Gotland hyldede Frederik I, men overdragelsen af Visborg voldte vanskeligheder. Senere hævdede N. at han var blevet lokket i et baghold – for så vidt med rette som Malmøaftalerne blev holdt skjult for ham. På den anden side skal hele hans færd måske ses som et taktisk spil med det formål at få belejringshæren fjernet. Forståelsen med den danske regering var i hvert fald brudt, og 26.10. forlod Frederik Is udsendinge Gotland med uforrettet sag.

Dristigt valgte N. dernæst at gå angrebsvis til værks. I slutningen af feb. 1525 landede en af hans officerer Otte *Stigsen i Blekinge og indtog hurtigt Sølvborg og Åhus i Skåne. Bønderne sluttede sig straks til ham, og herregårdene blev plyndret og brændt. Over for Danzig betegnede N. sig nu som Christian IIs „Oberregent“ i Skåne og Blekinge. Selv sejlede han ca. l.4. med hovedstyrken fra Gotland, mens en mindre besætning under Otte Andersen *Ulffeldt efterlod sig på Visborg. Den skånske adel under Tyge *Krabbe havde indledt en belejring af Åhus, men nødtes ved N.s ankomst til at søge tilflugt i Malmø og Landskrona. N. lod sig hylde på Lunde lands-ting, indtog Landskrona og rykkede dernæst mod Helsingborg som han belejrede fra 18.4. Imidlertid samlede regeringen sine tropper i Malmø og under Johan *Rantzaus (1492–1565) anførsel besejredes N.s folk 28.4. ved Lund. Allerede forinden havde en lübsk flåde ødelagt hans skibe i Pukavik. N. hævdede da belejringen af Helsingborg og forskansede sig i Landskrona. Forgæves anræbte han Christian II om undsætning. En ny bondehær besejredes 11.5. og samme dag indtog lübske tropper Gotland. Dog holdt Otte Andersen endnu stand på Visborg, og 9.6. indledtes forhandlinger mellem N. og regeringen. N. søgte at udnytte situationen til det yderste. Bl.a. forlangte han dansk hjælp til at sikre sig Sten Stures enke Kristina Gyllenstier- nas person som han allerede fra Gotland havde friet til. Enden blev en overenskomst af 27.6. hvorved N. oplod Visborg til Frederik I mod at få Blekinge og Lister i len frit for livstid. N. var nu Frederik Is mand. I okt. 1525 sejlede han til Gotland og overgav Visborg til sine landsmænd. I Blekinge opstod dog snart gnid- ninger med styret i Danmark og Sverige, ligesom N. atter trådte i forbindelse med Christian II og temmelig åbenlyst hvervede tropper, angiveligt mod Gustav I (Vasa) hvem han i sine breve om- taler som „kong korumpe“. Sine kaperier genop- tog han også, og retten til udmøntning som han havde fået af Frederik I 29.9.1525 udnyttede han til at præge store mængder underlødige mønter. Herefter kom det i sommeren 1526 til et brud med den danske regering. I juni krævede kongen hans tropper udleveret, og i slutningen af august angreb danske tropper N.s stillinger. En forenet dansk-lübsk flåde overvandt 24.8. hans flåde i Blekinges skærgård. Selv flygtede han med nogle få skibe til den finske bugt. Herfra opsøgte han storfyrst Vasilij III der havde stået i forbund med Christian II, men blev ifølge sin egen beret- ning holdt tilbage mod sin vilje. Først i foråret 1528 kunne han forlade Moskva. Blottet for midler drog han over Prag til Nederlandene

hvor han i nov. nåede Christian II i Lier. Tynget af uvirksomheden og kreditorerne gik han i juli 1529 i kejserlig krigstjeneste. Det var hans plan at vende tilbage til Christian II, men formentlig i marts 1530 faldt han under Firenzes belejring og begravedes i et nærliggende kloster. – N. var ugift, men havde talrige uægte børn. En søn Oluf N. der opdroges på Christian IIs bekostning skildres 1529 som ustyrlig. Indgåelsen af det på- tænkte ægteskab med Kristina Gyllenstierna (trolovelse 1524) blev forhindret af den svenske regering. □ Fremstillet s.m. Chr. II på mal. af V. Rosenstand, 1900 (Fr.borg), hertil flere malede forarbejder.

Kilder. Chr. IIs arkiv, udg. N. J. Ekdahl I–IV, Sth. 1835–42. Breve og aktstykker til oplys. om Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. Hanserecesse 3.r.V–IX, Lpz. 1894–1913. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen I, 1907. Missiver fra Chr. Is og Hans's tid, udg. Will. Christensen I, 1912–14. Paulus Helie: Skr. VI, 1937 69 77 102–05. Danske middelalderlige regnskaber, udg. Georg Galster I, 1944 116. Handlingar till Nordens hist., udg. Lars Sjödin I, Sth. 1967–69 = Hist. handl. XXXIX 774f.

Lit. A. Thiset i Danske mag. 5.r.VI, 1905–09 1–30 (om slægten). Danm.s adels årbog XXIII, 1906 318f. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I–V, 1864–72. Gottfr. Carlsson i Hist. t. 2.r.XII, Sth. 1949 47–50. Nils Ludvig Rasmusson i Nord. numismatisk unions medlemsbl., 1961 93f. Lars J. Larsson i Scandia XXX, Sth. 1964 217–68; XXXV, 1969 21–54 og XLV, 1979 67–81.

Mikael Venge

Norcross, John Nicholas, 1688–1758, fribytter, statsfange. * 23.4.1688 ved Liverpool, † 4.12.1758 i Kastellet i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: major Georg N. og N. N. Rigby. ~ 20.6.1717 med Catharina Petronella Brock.

N. blev født under åben himmel i nærheden af Liverpool, kom tidligt til søs og flakkede vidt omkring i verden. Efter at han havde sluttet sig til Stuarternes parti kunne han ikke længere sætte sin fod på engelsk jord, og han søgte derfor til Sverige. I den store nordiske krigs dage fik han tjeneste som svensk kaperkaptajn, men blev 1718 fanget af Peter *Tordenskiold og som krigs- fange ført til Bremerholm. Herfra flygtede han atter til Sverige, og under påvirkning af Otto v. *Görtz skal han have fattet plan om at bortføre den danske kronprins Christian og overgive ham i svenske hænder. I sommeren 1718 lå han flere gange på lur med en båd ved Gyldenlund slot, men forgæves. 1726 faldt N. på ny i den danske regerings hænder, blev denne gang anbragt i ci- tadellet, hvorfra han atter brød ud. Han nåede over til Hamburg, vovede sig uforsigtigt ind på dansk område og førtes på ny til Kbh. som fan- ge. Under forhørene blev han beskyldt for at ha- ve villet rydde Frederik IV af vejen og stikke flå- den i brand, og efter et nyt flugtforsøg anbragtes

Norcross, John

han i et 4 × 3 alen stort bur af tykke egestolper. I femten år sad han indespærret i samme værelse hvor senere J. F. *Struensee blev anbragt, og københavnerne valfartede til hans fængsel for at se den mærkelige fange og hans dressede tamme mus. Sin frihed genvandt han aldrig. I sin fangetid skrev han på engelsk en beretning om sit eventyrlige liv, men mange oplysninger er sikkert urigtige. □Stik af C. Fritzs, 1756, efter tegn. af G. W. Baurenfeind efter mal. af F. Cramer, 1754; efter dette stik af I. D. Philippin, 1757, m.fl., og mal. af Hans Hansen (Fr.borg). N. i sit bur stukket af O. H. de Lode, 1756, efter stikket træsnit. To stik af J. Haas efter tegn. af F. Cramer forestillende N.s forsøg på at snappe kronprinsen og N. i sit værelse i kuppet.

C. P. Rothe: Sorøverens J. N.s levnet og trekker, 1756 (ny udg. m. titlen: Sorøveren J. N.s levnet og oplevelser, ved Birthe Heien, 1978). J. Chr. Riises Archiv for hist. og geogr. XXXV, 1828 1–112. Rich. Petersen: Minder fra Øresundskysten, 1891 38–43. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814, I, 1891. Aug. Fjelstrup i Gads da. mag. IX, 1915 215–28. Carl K. S. Sprinchorn: J. N., Sth. 1920.

Harald Jørgensen

Nordal Brun, Johan, se Brun, Johan Nordal.

Nordberg, Charles Axel, 1740–1812, fabrikant. * 1740 i Sverige, † 29.11.1812 i Kbh. (Ty.ref.), begr. sst. (Ass.). Forældre ukendte. ~1° med Mellesia Flanner. Ægteskabet opløst 1799. ~2° 18.11.1799 på Frbg. med Caroline Maria Lassen, * ca. 1768, † 13.7.1858 i Kbh. (Frue).

Efter at have opholdt sig femten år i England vendte N. tilbage til Sverige og grundlagde i Stockholm en såkaldt Manchesterfabrik. Også Danmark var interesseret i at skabe sig en national manufakturindustri efter engelsk forbillede, og 1778 kom N. til Kbh. hvor han modtoges med stor glæde. I samarbejde med svenskeren professor J. M. *Ljungberg oprettede N. for statens regning et bomuldsspinderi, og omtrent samtidig fik han stillingen som officiel appretør og 1782 dansk indfødsret. Regeringen var meget tilfreds med hans virksomhed, især efter at han 1785 havde opfundet en forbedret spindemaskine. Også for konstruktion af andre maskiner interesserede han sig i høj grad. Han byggede således en tobaksskæremaskine der kostede flere penge end den nytte den gjorde. 1787 blev N. „bestandig Direktør for det kgl. danske Bomuldsmanufaktur“, og han foretog i denne egenskab lange rejser til England for at sætte sig ind i moderne fabriksindustri. Som mange andre rejsende der kom til England i samme ærinde gjorde han den erfaring, at det var vanskeligt at lure englænderne kunsten af, endnu sværere at få de

nye maskiner udført fra England og allervanskeligst at oplære danske arbejdere i brugen af dem. Efter toldloven af 1797 virkede N. først og fremmest som maskinfabrikant. Stadig modtog han støtte fra staten, og fra hans fabrik udgik forskellige spindemaskiner, tærskemaskiner og maskiner til at slå tovværk med. Trods megen flid og store offentlige understøttelser gik hans forretning dog fallit 1806. – Preussisk kommerceråd 1794. Kammerråd 1811. – DM. 1809. R. 1812. □Stik af A. Flint. Min. (Fr.borg).

O. J. Rawert: Kongeriget Danm.s industrielle forhold, 1850 160 196. C. Nyrop: Niels Lunde Reiersen, 1896 167 188. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 V–VI, I, 1906–07. Axel Linvald: Kronprins Frederik og hans regering, 1923 (fot. optr. 1978) 360f. Industriens hist. i Danm., udg. Axel Nielsen II, 1943 (reprodd. 1975).

Harald Jørgensen

Nordborgske hertuger (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Nordborg), se Sønderjyske hertugslægter.

Nordborg-Plønske hertuger (Slesvig-Holsten-Sønderborg-Nordborg-Pløn), se Sønderjyske hertugslægter.

Nordbrandt, Henrik, * 1945, forfatter. * 21.3.1945 på Frbg. (Solbjerg). F: kaptajnlojtnant i marinen, senere civilingeniør, cand.polyt. Poul Erik N. (* 1919) og amtsfuldmægtig, cand.jur. Grete Marie Werchmeister (* 1919). ~1° 1967 med Martha Birgitta Keiding. Ægteskabet opløst 1970. ~2° 23.7.1977 i den danske sømandskirke, New York, med mag.art. Anneli Fuchs, * 8.8.1951 i San Francisco, Californien, d. af professor, dr.med. Fritz *F. (* 1918) og Anna-Riitta Olsson (* 1926).

N. blev student 1964 fra Skt. Jørgens gymnasium i Kbh. Fra 1965 har han studeret forskellige fag ved Kbh.s universitet – fortrinsvis ved selvstudium. Fra 1966 sinologi, fra 1969 tyrkisk, og fra 1975 arabisk. Han har foretaget en lang række rejser til middelhavslandene hvor han har opholdt sig i korte og lange perioder siden sin første rejse til Grækenland i 1967. De foretrukne rejse- og opholdsmål har udover de græske øer været Tyrkiet, Cypern, Marokko og Israel. 1977 besøgte han USA. Han har været litteraturanmelder ved dagbladet Aktuelt, har skrevet kronikker til bl.a. Politiken og Weekendavisen og har lavet radioprogrammer fra Tyrkiet og Grækenland for Danmarks Radio.

N. debuterede som forfatter 1966 med den bemærkelsesværdige samling *Digte*. Det var en selvstændig modernistisk poesi som han fulgte op, yderligere forfinet, i næste års samling, *Mini-*

aturer. Disse første samlinger bærer præg af en vis dekadence, som senere opløses. 1969 udkom digtsamlingen *Syvsøverne* der lægger op til hans rige produktion i halvfløderne. Hans tema bliver en paradoksal oplevelse af fravær i nærværet. Et digt hedder „Sørgmodigt digt i anledning af hendes bortnærværelse“. Hans poesi er mystisk og enkel på samme tid, i en lysende, forunderlig versteknik. 1972 udkom samlingen *Omgivelser*, og 1974 en samling med titlen *Opbrud og ankomster*. Sammen med de to følgende, *Ode til blæksprutten*, 1975, og *Glas*, 1976 danner den en hel middelhavstrilogi, hvor græske øer og tyrkiske landskaber udgør digtenes kulisser. De enkelte digte er fulde af nærvær, af sansninger og eksotiske billeder, men det er hele tiden fraværet det drejer sig om. De er således ikke rejsedigte i traditionel forstand, men de farves af stederne, også i deres filosofi. 1977 udkom *Istid*, og den lille, men vigtige bog *Guds hus*. 1979 fulgte samlingen *Spøgelseslege*, og 1980 *Forsvar for vinden under døren*. I de senere bøger slår en voldsom pessimisme igennem, men digtenes skønhed bliver ikke mindre. Foruden de her nævnte digtsamlinger er der udkommet to udvalg af N.s poesi: *Rosen fra Lesbos*, 1979, og *Udvalgte digte*, 1981. N. har udgivet bøger i samarbejde med bildende kunstnere, bl.a. Jørgen Boberg (*Sangen om den fortryllede skov*, 1967, og *Necropolis*, 1977), Peter Brandes (*Aphrodisias*, 1977) og Peter Hentze (*Gratiernes befrielsesfront*, 1979), ligesom *Forsvar for vinden under døren* er resultatet af et samarbejde med Ejler Bille. I *Breve fra en ottoman*, 1978 har han samlet en række artikler og essays om sine oplevelser i Grækenland og Tyrkiet. Fra tyrkisk har han udvalgt og oversat en samling *Historier om Hodja*, 1973. N. er blevet belønnet med flere litterære priser. Som den første i sin generation modtog han Det danske akademis store pris 1980. □Foto.

E. Skyum-Nielsen i Information 16.1.1982.

Asger Schnack

Nordby, Jeppe Poulsen, 1850–1942, politiker. * 25.9.1850 i Helgenæs, † 29.3.1942 på Lysløkken, begr. i Helgenæs. F: møller Poul Jeppesen (1824–79) og Ane Johanne Christensdatter (1821–87). Navneforandring 12.1.1877. ~ 25.9.1875 i Helgenæs med Nielsine Jensen, * 26.4.1855 i Rudkøbing, † 27.3.1936 i Helgenæs, d. af sømand, senere fyrrassistent på Hjelm Lars J. (1822–59) og Christine Madsdatter (1817–1908).

Efter at have søgt uddannelse på Gedved højskole og Lyngby landbrugsskole overtog N. 1877 gården Fejruggård i sit fødesogn som han drev

til 1908, ejede fra 1883 desuden Lysløkken sst. som han selv drev til 1901. Han blev en af sin egnns landøkonomiske foregangsmænd, idet han 1879 oprettede et fællesmejeri som han udstyrede med alle tidens tekniske hjælpemidler og siden overdrog til et andelselskab. Hans sjældent faste karakter og kloge omdømme indbragte ham almindelig tillid, skønt han både i politisk og religiøs henseende nærede anskuelse der stod i modstrid med de gængse på egnen. 1877–83 og 1895–1904 var han sognerådsformand. Politisk tog han fra første færd stude mod venstre og folketingsparlamentarismen. Han stillede sig i Ebeltoftkredsen 1890, 1892 og 1898, men uden at opnå valg. Sept. 1901 valgtes han ved et suppleringsvalg i 9. kreds ind i landstinget. Partigænger blev han ikke, jævnlig indtog han ud fra sine etiske og religiøse anskuelse særstandpunkter der lå Indre mission nær. Han var tilhænger af en kirkeforfatning, stemte mod lotterilove og mod tvungen borgerlig ægtevielse, ligesom han i ædruelighedslovgivningen markerede et afholdsvenligt standpunkt. I øvrigt var han i den almindelige politik at finde på en udpræget højrefløj, og med årene skærpedes hans holdning i så henseende mere og mere. Han stemte mod grundloven af 1915, men gik dog med ind i det konservative folkeparti. N.å. kom han under øsalgs-krisen atter i et modsætningsforhold til partiet, idet han nægtede at tiltræde en løsning af krisen, hvorved Edvard Brandes og E. Scavenius blev siddende som ministre. Sept. 1916 udtrådte han af partiet. 1918 dannede han midlertidigt sammen med C. la Cour og H. R. Juel en særlig valggruppe, den konservative valggruppe. De yderliggående højreelementer udpegede ham s.å. som landstingsvalgt, og skønt han derefter gik i valggruppe med det konservative folkeparti, blev hans standpunkter stadig lige særprægede. Således stemte han ene mand mod rigsdagsbeslutningen af 23.10.1918 om det grænsepolitiske spørgsmål. Ved valget i sept. 1920 gled han ud. – R. 1930. □Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget).

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 636–38. Referater fra rigsdagens fortrolige møder 23.10.1918, 3.4. og 12.5.1919 35. Århus stiftstid. 24.9.1920. Berl. tid. 25.9. s.å. Nationaltid. s.d. Alfr. Bindsløv: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938 300 303. Victor Elberling: Rigsdagens medlemmer gennem 100 år II, 1950 94. Jørgen Hatting i Det konservative folkepartis hist. I, 1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Stavnstrup*

Norden ['nor'dən], **Frederik Ludvig**, 1708–42, søofficer, arkæologisk rejsende. * 22.10.1708 i Glückstadt, † 22.9.1742 i Paris, begr. sst. F: kap-

tajn, senere oberstløjtnant i artilleriet Jørgen N. († 1728) og Cathrine Henriksen († tidligst 1728). Ugift.

N. blev kadet 1723, sekondløjtnant 1732, premierløjtnant 1737, kaptajn 1739 og kaptajn s.å. N. var 1726 med en eskadre til Reval. Under sin uddannelse på Søkadetakademiet havde han bl.a. udmærket sig i tegning, og 1727 blev han beordret til at udføre en del kort til kongen. 1732 ansøgte han kongen om at måtte rejse til udlandet for at uddanne sig i videnskaberne, hvad der blev anbefalet af F. *Danneskiold-Samsøe. S.å. blev N. sammen med løjtnant F. Wegersløff beordret til at foretage en rejse til udlandet for at studere takkølæsen, fortifikation og vandbygningsvæsen og i det hele taget lade foretage tegninger af alt hvad han så af interesse. Rejsen gik først til Holland hvorfra han hjemsendte tegninger af en mølle. N. forblev i Amsterdam til 1734 for efter ordre at sætte sig fuldstændigt ind i forhold omkring digers vedligeholdelse. Under opholdet i Amsterdam stiftede N. bekendtskab med den berømte tegnemester og kobberstikker Jan de Ruyter der lærte ham at radere og ætse stik. I maj 1734 gik rejsen videre med skib over Marseille til Genua, Livorno, Venezia og Malta hvor N. havde til opgave at undersøge dokker, møller, arsenaler og galejers konstruktion. N. var meget arbejdsom og hjemsendte oplysninger, tegninger og modeller bl.a. af galejer. I admiralitetet var der tilfredshed med N.s fremskridt, og han fik tilladelse til indtil videre at opholde sig i Italien for at fortsætte sine studier. Under opholdet i Italien blev N.s interesse for antikvitetens kunst og arkitektur vakt. I Firenze stiftede han bekendtskab med den kendte kunstsamler og arkæologisk interesserede Philippe baron de Stosch, og gennem denne fik N. kendskab til gammel egyptisk kunst og kultur. I Stosch's hjem traf N. den nürnbergske maler Carl Marcus *Tuscher der senere på dennes anbefaling kom til Danmark og virkede her en årrække. N. blev i Firenze knyttet til akademiet i byen og blev „associé à l'Académie de dessein“ og medlem af den såkaldte antikvitetsorden hvis ordenstegn blev båret skjult. I 1737 blev N. beordret til at foretage en rejse til Egypten. Det har tidligere været antaget at N. på grund af sin egyptologiske interesse selv havde ansøgt om at måtte foretage en sådan rejse. I virkeligheden kom rejsen meget ubejligt for N. og havde et ganske andet formål end videnskabeligt at studere de egyptiske fortidsminder.

I 1736 havde en europæisk lykkeridder, franskmænd Pierre Joseph le Roux greve d'Esneval, henvendt sig til Christian VI for at foreslå at der etableredes handelsforbindelser mellem denne

og kejseren af Etiopien som han påstod at have forbindelse med gennem en udsending fra kejseren der opholdt sig i Rom. d'Esneval havde allerede 1721 henvendt sig til Frederik IV for at få denne til at foretage en ekspedition til Madagaskar. Imidlertid gik Christian VI ind på at støtte d'Esneval, men på den betingelse at der på den planlagte ekspedition deltog en særlig repræsentant for den danske konge. Da N. opholdt sig i Italien kunne man bekvemt gøre ham til denne kontrolofficer. N. forsøgte uden held at undgå denne udkommando der ville afbryde hans studier, ligesom d'Esneval uden held søgte at undgå at få N. med således at han havde friere slag med sit vidtløftige foretagende. 1737 rejste ekspeditionen der skulle søge at nå Etiopien via Egypten, fra Italien. Ud over kontrolfunktionen hedder det i N.s instruks at „alle „informationer“ der kan være af interesse og gavn for fædrelandet søges indhentet“. Ekspeditionen nåede Alexandria og opholdt sig omkring fire måneder i Cairo hvorfra man rejste videre på Nilen.

N. var, sin alder taget i betragtning, blevet sat på en meget vanskelig opgave. Overalt stødte man på vanskeligheder i dette land hvor der herskede såvel politisk som administrativt kaos. Af N.s dagbøger fremgår det at d'Esnevals charlataneri afslørede sig mere og mere. Ved flere lejligheder var det tilsyneladende kun N.s snarådighed der reddede ekspeditionen. I januar 1738 var man nået frem til den nubiske by Derri. Problemerne med at fortsætte sydover var nu så store på grund af almindelig løvløshed og vanskeligheder med at skaffe tilstrækkeligt loyale medhjælpere at man besluttede at vende om. Under hele rejsen havde N., på trods af de daglige talrige vanskeligheder og trakasserier med d'Esneval, som den interesserede og opmærksomme jagtager konstant været i gang med skitseblokker lige som han førte dagbog og andre omhyggelige notater over de ting han så. Ud over pyramiderne omkring Cairo fik N. også lejlighed til at aftegne og gøre notater vedrørende ruinerne ved Theben og Assuan samt på øerne Elefantine og Filæ. Maj 1738 forlod N. Egypten medbringende sine optegnelser og tegninger i intakt stand. Materialet kan yderligere suppleres med fyldige skildringer som N. i løbet af rejsen sendte hjem til de Stosch. N.s optegnelser og opmålinger var på den tid enestående og blev banebrydende for europæernes kendskab til og fornyede interesse for den egyptiske fortid (egyptologi). Derudover giver N. bidrag til etnografien ved sine tegninger og notater vedrørende hans samtids Egypten med dets fattigdom og kaotiske tilstand. Kontrasten var også for N. slående, og han noterer at

det er „beklageligt, at saa smukke Monumenter ere i saa vilde Umenneskers Hænder“. I en fælles rapport redegjorde N. og d'Esneval for ekspeditionens forløb. I juli nåede man Messina hvorfra N. rejste via Venezia tilbage til Danmark. d'Esneval rejste til Rom.

Hjemkommen modtog N. anerkendelse for sin konduite under den etiopiske ekspedition og nød stor bevågenhed fra F. Danneskiold-Samsøes side. Et stik som N. udførte 1739 i anledning af den store doks indvielse på Holmen var da også tilegnet denne. S.å. blev N. indsat i konstruktionskommissionen der overvågede flådens skibsbyggeri. 1740 rejste han efter ordre til England for at deltage i den østrigske arvefølgekrig ombord på den engelske flåde. En ondartet brystsygdom tvang ham imidlertid i land. Rejsen til Egypten havde allerede skaffet N. et navn blandt ansete videnskabsmænd, og i London blev han optaget i videnskabernes selskab og udgav i den anledning en prøve på sit materiale i værket *Drawings of some ruins and colossal statues at Thebes in Egypt*, 1741. N. søgte helbredelse ved at tage til Rivieraen, men undervejs dertil døde han i Paris. Blandt videnskabsmænd i Europa imødeså man med forventning det store værk som N. havde under forberedelse. Hans tegninger og optegnelser blev bragt hjem til Danmark hvor F. Danneskiold-Samsøe fik udvirket at staten stillede midler til rådighed for udgivelsen. Allerede i 1743 blev C. M. Tuscher indkaldt fra London for at forsyne værket med 159 kobberstik. Selve udgivelsen lod dog vente på sig. Det blev overladt Hans "Gram at udgive værket, men han nåede det ikke inden sin død 1748 hvorefter arbejdet gik over til Bernhard "Møllmann der fik værket ud 1755 efter at Videnskabernes selskab i København havde fået overladt N.s papirer mod at stå for udgivelsen. Værket *Voyage d'Égypte et de Nubie* kom i et begrænset oplag og er et fornemt eksempel på dansk boghåndværk. 1757 blev det udgivet på engelsk ved P. Templeman, på tysk 1779 ved J. F. E. Steffens, og i en forkortet dansk udgave ved J. Stauning 1775. En ny fransk udgave på tre bind „avec des notes et des additions“ udkom 1795–98 i Paris ved L. Langlès.

N. var en teknisk begavet, præcis og nøgtern iagttager der ræsonnerede over de ting han så. Hans optegnelser blev banebrydende for egyptologien og var mønstergyldige i deres metodiske gennemførelse. Danmark var for lille for N., og han tilhørte nok mere det europæiske end det danske åndsliv, men han er samtidig et resultat af den solide uddannelse som enevælden herhjemme gav sine embedsmænd og de muligheder man åbnede når man erkendte et talent.

□ Stik 1755, påbeg. af C. M. Tuscher, fuldført af J. M. Preisler, med afbildning af portrætmedalje samt portræt; efter dette stik bl.a. af C. Westermayr. Radering samt flere stik, bl.a. af Barrett, 1793, efter tegn.

The monthly review XV, London 1756 249–64 344–61 485–97; XVII, 1757 78–80 (anm. af N.s Travels in Egypt). Allgemeine geographische Ephemeriden XIV, Weimar 1804 507–09. C. Molbech i Athene VII, 1816 533–47 (optr. i forf.s Blandede småskr. I, 1834 268–81; ty. overs. i Kieler Blätter IV, 1815 427–36). Samme: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. Jens Møller: Mne-mosyne III, 1832 112–24. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 208f (Chr. VIs breve). Chr. Bendix Thostrup i Geografisk t. XLI, 1938 119–22. Bent Rosenkilde Nielsen i Tidsskr. for søvæsen CIX, 1938 599–612. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist. I–V, 1942–73 især III og V. Samme i Libri XI, 1961 364–76. F. H. Kjølens: Capitain F. L. N. og hans rejse til Ægypten, 1965. Samme: Rokokogreven Pierre d'Esneval og Chr. VIs etiopiske projekt, 1968. Samme i Historie ny r. VI–II, 1968–70 338–65. – Papirer i Kgl. bibl. og Vidensk. selsk.

Hans Chr. Bjerg

Nordentoft

Denne slægt N. stammer fra Thy og føres tilbage til gårdfæster i Nors Vestergaard Thomas Christensen Westergaard (ca. 1610–83) hvis tipoldebarn var skipper og handelsmand i Klitmøller Christen Pedersen N. (1776–1827). Navnet, der gennem opkald stammer fra en gård i Sjørring sg., er videreført gennem både mands- og kvindelid idet nogle af Inger Christensdatter N.s efterkommere 24.4.1901 fik navneforandring til N. Præsten Johannes "N. var ~ Karen Henriette Charlotte Munnck, d. af præsten Vilhelm "M.

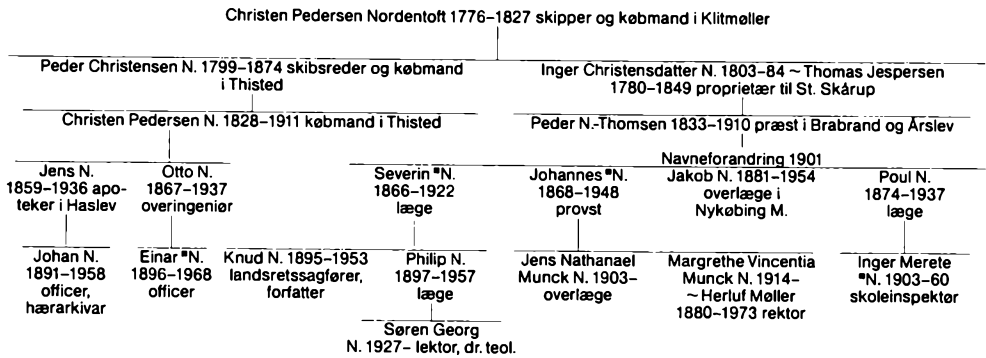
Chr. Krarup: Lauritz Schmidts slægtbog, 1926. Slægts-tavlesaml., 1931. Johan N.: Optegnelser om slægten N., 1940.

Hans H. Worsøe

Nordentoft [ˈnordəntɔft], **Einar Mygdal**, 1896–1968, officer. * 12.5.1896 i Kbh. (Sundby), † 12.1.1968 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: overmaskiningeniør Otto N. (1867–1937) og Emma Mygdal (1873–1917). ~ 15.11.1924 med Karen Holbøll, * 7.7.1901 i Kbh., † 3.12.1959 på Frbg., d. af oberstløjtnant Aage H. (1867–1937) og Frida Dreyer (1870–1954).

N. blev sekondløjtnant 1918, premierløjtnant s.å., kaptajn 1932, oberstløjtnant 1942, mdl. generalmajor 1949 og generalmajor 1950. Afsked 1961. Efter generalstabskursus 1926–28 tjenstgjorde N. i generalstaben 1929–32, derefter i 1. regiments stab 1934–36. 1937 kom han til generalstabens generalstabsafdeling og var 1938–43 chef for generalstabens efterretningssektion. Efterretningstjenesten havde gennem 1930erne været stærkt forsømt, men N. reorganiserede denne

Nordentoft, Einar M.

med de få ressourcer der var til rådighed ligesom han fik nedbrudt den barriere af skepsis som havde eksisteret mellem generalstabens og marinestabens efterretningssektioner. Han etablerede således et udmærket samarbejde med sin sømilitære pendant P. A. *Mørch. Inden anden verdenskrigs udbrud fik N. etableret et meddelernet i Nordtyskland gennem sin medarbejder H. M. *Lunding. Generalstabens efterretningssektion var derfor i stand til foråret 1940 at forsyne den danske regering med oplysninger om hvilke troppebevægelser der foregik i det nordlige Tyskland uden dog at kunne forudse det tyske angreb på Danmark den 9. april 1940. Efter den tyske besættelse fungerede efterretningstjenesten videre uden restriktioner. N. tog ansvaret for den forbindelse der fra efterretningstjenestens side, væsentlig gennem V. *Gyths arbejde, via Ebbe *Munck i Stockholm, blev etableret med engelske militære myndigheder. Disse blev 1940–43 løbende forsynet med alle oplysninger om tilstanden i Danmark og de tyske troppers styrke og bevægelser. Endvidere tog N. initiativ til etablering af en justering af de eksisterende mobiliseringsplaner, således at de kunne anvendes under de nye forhold (de såkaldte P-styrker). Ordningens brugbarhed har været diskuteret.

N. var af den overbevisning at en forøgelse af sabotagehandlingerne ville besværliggøre efterretningsarbejdet og søgte derfor over for englænderne længst muligt at hævde kravet om efterretningsernes prioritet over for sabotagefunktionen. De engelske myndigheder kunne kun frem til 1943 følge dette synspunkt. Kort efter den 29. august 1943 flygtede N. til Sverige hvor han sammen med den dertil ligeledes flygtede P. A. Mørch ved det danske gesandtskab fik status som militær rådgiver. I virkeligheden fortsatte efterretningstjenestens virke nu fra Stockholm samtidig med at et meddelernet blev etableret hjemme i Danmark ved hjælp af S. *Truelsen. N. stod på god fod med Ebbe *Gørtz, men kom

1943–45 i et modsætningsforhold til den hjemmenværende „lille generalstab“ hvis indflydelse på Gørtz N. søgte at dæmpe op for. Ved krigen ophør havde S. *Schjødt-Eriksen fra den lille generalstab etableret sig som formel chef for den hjemmenværende del af efterretningstjenesten, og der var derfor pludselig to efterretningschefer. Striden mellem dem afgjordes til N.s fordel. N. havde 1940–41 udover at være chef for efterretningssektionen tillige fungeret som chef for generalstabens generalstabsafdeling. Efter 29.8. 1943 og frem til 5.5.1945 blev han sat i nr. ved I.regiment. 1945–48 var N. atter chef for efterretningssektionen. Han blev chef for I. regiment 1948–49 og blev derefter tilknyttet den nordeuropæiske planlægningsgruppe i London, fra 1950 som formand. Efter den nye forsvarsordning blev N. hjemkaldt og udnævnt som den første chef for den nyoprettede forsvarsstab som han opbyggede fra grunden. 1956–61 var N. derefter til rådighed for forsvarsministeriet og stationeret ved SHAPE (Supreme Headquarters Allied Powers in Europe) som rådgiver ved det nordatlantiske råd i Paris. 1964–65 var N. leder af den gruppe af tidligere efterretningsofficerer der fik afleveret det under krigen opståede arkiv inden for denne tjeneste til Rigsarkivet, således at dette senere kan benyttes til forskning. N. ejede i en årrække det private forberedelseskursus for officerer, Galster & Holbøll, som han overtog efter sin svigerfar. N. var en velbegavet officer og en glimrende og værdsat chef, fåmælt og med en udpræget evne til at kunne koordinere sine medarbejders talenter og opfange det bæredygtige i deres ideer. – R.1938. DM.1947. K². 1951. K¹. 1956. □Foto.

Jørgen Hæstrup: Kontakt med England, 1954. Samme: Hemmelig alliance I–II, 1959. Samme i Jyske saml. ny r. V, 1959–62 357–420. H. M. Lunding: Stemplet fortroligt, 1970. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980.

Hans Chr. Bjerg

Nordentoft [ˈnordantɔft], Inger Merete, 1903–60, skoleinspektør, politiker. * 18.8.1903 i Thisted, † 22.10.1960 i Kbh., urne i ukendtes grav, Bispebjerg kgd. F: læge Poul N. (1874–1937, ~2° 1915 med Marie Dortha Mathisen, 1886–1916, ~3° 1930 med Sigrid Agnete Becher, f. Nielsen, * 1897) og Astrid Kabell (1880–1953). Ugift.

M. voksede op under komplicerede hjemlige forhold, bl.a. på grund af forældrenes skilsmisse. Hun tog lærereksamen i Tønder 1923 og blev s.å. lærer ved Kbh.s kommunale skolevæsen. I Kbh. deltog hun ivrigt i organisationsarbejdet dels i Kbh.s lærerindeforening, dels i Nordisk lærerindeforbund. Hun var medlem af bestyrelsen for Kbh.s kommunelærerindeforening 1935–45 (formand 1939–45), af Fælleslærerrådet i Kbh. 1937–45 (formand 1939–45), samt medlem af bestyrelsen for Nordisk lærerindeforbund 1939–45 og af Ungdomsskolenevnet i Kbh. 1943–45. I denne periode udfoldede N. en stor aktivitet for at bringe fornyelse i den pædagogiske debat herhjemme. Hendes samarbejde med A. M. *Nørvig resulterede bl.a. i en nær kontakt med progressive pædagoger i Norge, Sverige og USA. Det lykkedes N. at få intensiveret interessen for „individuel undervisning“, og hun ledede flere pædagogiske arbejdsgrupper i de kbh.ske lærerorganisationer 1937–39 hvilket bl.a. resulterede i de første udgivne undervisningsmaterialer til individuel undervisning hvoraf hun selv var medredaktør og -forfatter til *Min egen Bog*, 1939. 1937 indtrådte N. i udvalget til udgivelse af Psykologisk-pædagogisk bibliotek hvis ledende person, Georg *Christensen hun kom til at arbejde intensivt sammen med i de kommende år.

Foråret 1941 traf hun Aksel *Larsen som på det tidspunkt ivrigt arbejdede for at forberede DKPs illegalitet. Kort efter var N. med til at stifte Ringen som trods et officielt og legalt ydre snart væsentligst kom til at arbejde illegalt. N. kom også i bestyrelsen for Frit Danmarks lærergruppe og blev draget ind i risikofyldt illegalt arbejde efter at DKPs virksomhed var blevet forbudt. Da Aksel Larsen blev arresteret nov. 1942 blev en stor del af det kontaktnet han havde etableret ødelagt, og 4.12.1942 blev N. og en radiotelegrafist hun havde boende arresteret. I tiden inden havde N. været meget optaget af at hun skulle være med til at skrive en ny ABC, og aldrig så snart hun var blevet indsat i Vestre fængsel i Kbh. før hendes medarbejder måtte skaffe dels papir og de allerede lavede skitser, dels ordbøger og A. *Noesgaards hypighedundersøgelser. I løbet af få uger i fængslet havde N. ABC i færdig. Hun brugte dette arbejde til at holde sig så upåvirket som muligt af fængselsopholdet som ikke blev så langt som frygtet (fem måneder). N.s besindig-

hed og ro hjalp hende over resten af besættelsestiden, hvor hun uforstyrret fortsatte det illegale arbejde.

Til stor overraskelse for mange blev hun udnævnt til skoleinspektør, og hun begyndte sit nye virke 1.4.1945 på Katrinedals skole i Kbh., men et halvt år senere blev hun igen genstand for offentlig opmærksomhed idet hun ved valget 30.10.1945 med 27 % af kredsens stemmer blev valgt til folketinget for DKP i Kbh.s 14. kreds – Valby hvor hun havde arbejdet som lærer. – Men overraskelserne blev ved. Kort efter meddelte hun skoledirektøren i Kbh. at hun skulle føde et barn, og at hun ikke havde til hensigt at gifte sig. „Nordentoft-sagen“ vakte et uhyre røre, både i politiske og kirkelige kredse, både her og i udlandet hvor man opfattede „sagen“ som en princip-sag om den ugifte mors stilling. Efter datteren Kirstens fødsel 29.3.1946 lykkedes det at skabe en stemning om at kræve N. afskediget fra sin stilling i folkeskolen. Realistiske politikere fik ordnet det så det blev forældrene på Katrinedalskolen der fik afgørelsen således at de kunne vælge om de ville have deres børn i en afdeling som skulle ledes af N. eller i en anden „vestlig“ del. Omtrent ¾ af forældrene ønskede deres børn i N.s afdeling. Mens N. således blev på Katrinedal flyttede den anden afdeling efterhånden til lokaler på den under bygning værende Rødkilde skole.

Modsat de flestes spådomme forblev N. efter denne sag lige anerkendt og agtet i de forskellige kredse. Hun var medlem af folketinget 1945–53, af lønningskommissionen og en tid af finansudvalget. I DKP sad hun i centralkomiteen 1949–57. Hun blev en energisk kritiker af den militære intervention i Ungarn og var stærkt rystet over afsløringer på 20. partikongres i Moskva. Det endte med at hun meldte sig ud af DKP i 1957 og ikke beskæftigede sig med partipolitik mere. 1939–49 var N. Danske kvinders nationalråds repræsentant i International Council of Women-Education Committee, og hun sad i landsledelsen for Danmarks demokratiske kvindeforbund 1948–53. Som bestyrelsesmedlem i frihedsfonden holdt hun forbindelsen vedlige til mange kredse inden for modstandsbevægelsen.

N.s skriftlige produktion er ikke stor, men spredt over mange områder. Hendes pjeces *Opdragelse til Demokrati*, 1944 vakte meget stor opsigt. I fortsættelse af de tanker hun her fremsatte var hun medarbejder ved det store projekt som gennem Georg Christensen blev fremsat af Frit Danmarks lærergruppe og Danmarks socialpædagogiske forening om en forsøgsskole og mange andre pædagogiske institutioner som man foreslog skulle have til huse i Emdrupborg (Em-

Nordentoft, Inger Merete

drupplanen). N. har været med til at lave en lang række undervisningsmidler. I fortsættelse af Min egen Bog kom *Nu kan jeg læse*, 1942. I fængslet skrev hun *Min ABC I–II*, 1944. Senere fortsatte hun som medudgiver på et læsebogssystem der begyndte med *På landet og i byen*, 1950 for 2. skoleår og sluttede med *Litteraturbogen I–II*, 1955 og 1958 for 8.–10. klasse. Desuden var hun medredaktør af Børnenes Læsning, 1948 og Klassens Bibliotek, 1956–59 og Og Hverdagen skiftede. Skolen i de onde Aar, 1946. Desuden har hun selv skrevet *Børneselskabet*, 1944 og billedbogen *Per paa Bondegaarden*, 1945. Sidste gang N. fremsatte sine pædagogiske tanker offentligt var ved ungdomsfesten (borgerlig konfirmation) 10.4.1960 med talen *Til ungdommen* (Dansk pædagogisk tidsskrift 1961) hvor hun udtrykte sit både grundtvigianske og socialistiske livssyn på en måde der er typisk for hele hendes virke. □Foto.

Interviews i Politiken 10.2.1941 og 23.6.1946. – Torben Gregersen i Dansk pædagogisk t. IX, 1961 28–30. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977 353–55.

Torben Gregersen

Nordentoft [nordtøft], **Johannes**, 1868–1948, præst, redaktør. * 20.9.1868 i Brabrand, † 6.5.1948 på Frbg., urne på Brabrand kgd. F: sognepræst Peder Nordentoft Thomsen (1833–1910) og Vincentine Christiane Michelsen (1839–1914). Navneforandring 24.4.1901. ~ 9.5.1899 i Herlufsholm med Karen Henriette Charlotte Munck, * 21.4.1873 i Kbh. (Frels.), † 6.6.1954 på Lukasstift., Hellerup, d. af kateket, senere sognepræst Vilhelm *M. (1833–1913) og Marie Fabricius (1836–1914). – Bror til Severin *N.

N. blev student (Århus) 1885 og cand.teol. 1891. I studietiden påvirkedes han af biskop Th. Skat *Rørdams forkyndelse og sluttede venskab med mange af dem der siden fik stor betydning i dansk kirkeliv. Han deltog ivrigt i Akademisk skyttekorps og var altid tilhænger af et stærkt forsvar. I fem år boede han på Valkendorfs kollegium og læste efter sin eksamen dansk og historie; 1893–98 var han lærer på Herlufsholm og blev efter nogle måneder som medhjælper ved fængslet i Vridsløse 1899 sognepræst for det nyoprettede Nathanaels sogn (Amager) i et udpræget arbejderkvarter. Lockouten 1899 ændrede hans politiske og sociale holdning; hans syn på forsvaret hindrede at han sluttede sig til socialdemokratiet, men han stillede sig helt på „underklassernes“ side i den politisk-socialt kamp – var bl.a. medstifter af Kristeligt-socialt forbund – og på de store vækkelses- og debatmøder efter århundredskiftet blev han kendt

som en livfuld debattør, slagfærdig og med stor evne til at udtrykke sig folkeligt; i sognet bidrog hans personlige optræden uden tvivl til at dæmpe modsætningen mellem arbejdere og kirke. – 1904 var N. på et langt besøg i USA (og udgav 1906 en bog om rejsen); 1905 blev han sognepræst i Hellerup hvor det i høj grad lykkedes ham at aktivisere lægfolket og organisere et differentieret og blomstrende menighedsliv, til dels i samarbejde med Hans *Koch. Også kamp mod smudslitteraturen optog ham, bl.a. i forbindelse med det store protestmøde 1911 hvor han nær havde fået en injurieresag på halsen. N. kendte kun én kirkelig retning („ligeud“!), og var, for at modvirke retningsspliden medstifter af Almindeligt dansk præstekonvent. 1912 blev han provst for Sokkelund-Smørum herreder, men hans sociale sans, fædrelandskærlighed og lede ved den partibundne presse var årsag til at han 1913 blev medstifter af dagbladet Hovedstaden hvis redaktør han var til 1917. N. var en dygtig journalist, en hvas, men loyal polemiker både kirkeligt og politisk. I august 1914 søgte han ved en personlig samtale at få P. *Munch til at afgive en tydelig udtalelse om regeringens vilje til væbnet modstand mod angreb og om øjeblikkelig mobilisering. 1917 blev N. sognepræst i Gilleleje-Søborg, 1919 også provst for Holbo-Strø herreder, 1922 residerende kapellan ved Garnisons kirke i Kbh. og 1929 O. *Ricards afløser som sognepræst sst. indtil han 1937 trak sig tilbage. Også under de store teologiske opgør i 1920erne stod N. i forgrunden, var (som altid „med front til begge sider“) villig til at give kritikerne ret et langt stykke, men endte med at tage skarp afstand fra tidehvervsbevægelsen. N. var formand for Kbh.s præstekonvent 1925–35, for det kristelige studentereforbund 1926–27, medlem af kirkefondets bestyrelse og af Dansk-islandsk kirkesag; han var også designeret feltprovst og reorganiserede feltpræstetjenesten. Han skrev en mængde artikler, og foruden mere opbyggelige skrifter, bl.a. en prædikensamling (1911) og den til dels selvbiografiske *I Tjeneste. Talt og skrevet*, 1928, en værdifuld kilde til nyere dansk kirkehistorie. Det samme gælder i høj grad den af ham grundlagte (endnu løbende) årbog *Dansk Kirkeliv* som han selv redigerede 1924–47. – R. 1928. DM. 1937. □Foto.

J. N.: „Hovedstaden“s hist. i store træk. Foredrag, 1916. Erindr. i Studenternes julebog XXI, 1921 37–53. – Marius Hansen i Dansk kirkeliv, 1948 94–97. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. P. Munch: Erindr. III, 1961. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Nordentoft [ˈnordɑntɔft], Thomas **Severin** Johannes, 1866–1922, læge. * 24.11.1866 i Brabrand, † 26.9.1922 i Kbh., begr. i Brabrand. F: sognepræst Peder Nordentoft Thomsen (1833–1910) og Vincentine Christiane Michelsen (1839–1914). Navneforandring 24.4.1901. ~ 8.5.1894 i Brabrand med Marie Ingerslev Qvistgaard, * 4.10.1870 på Skovdal, Viby, † 20.7.1924 i Kbh., d. af hofjærgermester Iver Peter Theodor Q. (1830–1910, ~ 2° 1872 med Clara Emilie Friis, 1834–1911) og Severine Elisabeth Ingerslev (1835–71). – Bror til Johannes *N.

N. var den ældste af en større flok særprægede og begavede børn med yderst forskellige livsskæbner. Han blev student 1883 fra Århus og tog lægeeksamen 1890, var i de følgende år kandidat ved forskellige kbh.ske hospitaler foruden 1891–92 konst. distriktslæge på Norderøerne, Færøerne. Efter nogle måneder som reservelæge ved kommunehospitalet i Århus nedsatte han sig i Thisted og praktiserede der indtil 1901. I denne periode skrev han disputatsen *Om Uretero-Genital-Fistler hos Kvinden* som han forsvarede for doktorgraden 1899 med P. *Plum og Leopold *Meyer som opponenter. Forarbejderne til det fortrinnsvis på flittige litteraturstudier baserede, men i emnet vejledende arbejde havde han gjort 1896 under et studieophold i Wien hos gynækologen Wertheim. 1901 flyttede han til Århus hvor han ved siden af sin privatpraksis 1903–20 havde en ret stor kirurgisk virksomhed på Skt. Josephs hospital. I hæren blev han korpslæge 1902 og var overlæge 1905–13. N. var fortrinligt begavet, jernflittig, energisk og ærgerrig og havde vidtspændende interesser, men manglede selvkritik og sans for nøgtern vurdering, også af sine omgivelser som han jævnlig kom i konflikt med. Uden tilstrækkelig kirurgisk skoling stræbte han højt og deltog 1906 i konkurrencen om O. *Wanschers professorat, hvori O. *Blochs elev V. *Schaldemose sejrede (afhandling: *Den tuberkuløse Peritonitis og dens chirurgiske Behandling*). Skuffet her kastede N. sig med glødende initiativ over røntgenologien og oprettede 1910 sammen med broderen Jacob Nordentoft en røntgenklinik der søgtes af patienter fra hele Jylland.

1920 udnævntes N. til leder af Århus kommunehospitals røntgenafdeling og radiumstation, men afskedigedes på grund af kompetencestridigheder 1922. S.å. flyttede han sin virksomhed til Kbh. hvor han døde få måneder efter af en snigende blodsygdom forårsaget af røntgenstrålerne. – N.s uhyre litterære produktion inden for svulstbehandling med røntgenstråler, hvor han gjorde sig til talsmand for brugen af hårdt filtrerede stråler, gjorde ham til noget af en pioner inden for den tids radiologi. Men N.s optimistiske

fanatisme og manglende kritiske sans svækkede tilliden til hans virke, ligesom hans *Haandbog i Røntgenbehandling*, 1917, den første i Skandinavien, karakteriseredes som fejlfyldt og forhastet. Ikke blot fagfæller, men medicinere og neurologer kunne ikke godkende N.s diagnoser og måtte derfor anse de postulerede helbredelser som urigtige. Dertil kom N.s langstrakte og ofte ironisk-sårende diskussionsfacon. Men i hans arbejde om behandling af hjernesvulster og præoperativ behandling af brystkræft var han med til at fremme nye behandlingsmetoder. – Foruden videnskabelig produktion nåede N. tillige at publicere tre skuespil, samt arbejder om forsvarsagen og pacifismeproblematik og populærvidenskabelige studier om tuberkulose og sundhedslære. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1899 100f. – Aug. F. Schmidt: Brabrand og Årsløv sognes hist. III, 1939 75–78. Bent Langfeldt i Medicinsk forum XX, 1967 78–82. P. Flemming Møller: History and development of radiology in Denmark, 1968 især 131f.

Egill Snorrason (Otto C. Aagaard)

Nordgreen, Erik, * 1921, teatermaler. * 14.7.1921 i Kbh. (Hellig kors). F: maskinfabrikant Valdemar Andreas N. (1879–1961) og bogholder Rigmor Elvira Eugenia Hildingsson (1886–1980). ~ 7.5.1976 i Kbh. (b.v.) med kostumier, scenograf Ann-Charlotte Christina Clason, * 29.11.1927 i Stockholm (Klara sg.) (~ 1° 1950 med arkitekt Gunnar Bertelsen, * 1922), d. af arkitekt Isak Gustav C. (1893–1964) og maler Martha Maria Bolin (* 1902).

N. som tog realeksamen fra Frederiksborg statskole 1938 debuterede 1942 med scenebillederne til *Zigeunerbaronen* på Nørrebro teater. To år senere skrev Frederik *Schyberg om udstyret til en anden operette (*Den glade enke*, Politiken 19.5.1944): „N. er med disse dekorationer rykket op på linje med Helge *Refn og Svend *Johansen blandt danske teatermalere – og det vil sige noget.“ Placeringen er blevet den historisk korrekte. Sammen med Refn og Johansen udgør N. den sidste generation af egentlige teatermalere – efter dem følger 60ernes og 70ernes scenografer med deres grundlæggende forskellige rumopfattelse, materialeanvendelse og udpræget funktionelle syn på det visuelle som en del af forestillingens helhed. – N.s rum er perspektivscenen, hans foretrukne materiale det bemalede lærred. Hans scenebilleder skal opleves frontalt som en stor, perspektivisk gennemaalet flade – man kan i hans dekorationer ligefrem opleve, at han på maler skygger i stedet for at lade dem opstå af en plastisk belysning. Efter uddannelse på Kunsthåndværkerskolen var han assistent hos

Svend Johansen (hvis skoling i det ekspressionistiske og kubistiske maleri har haft en vis betydning for N.) og hos Kjeld *Abell (for hvem han har lavet dekorationer til *Den blå pekingeser. Kameliadamen og Skriget*). Ved sin fremkomst blev N. ofte sat i forbindelse med det abstrakte maleri. Christian *Elling skrev således i sin anmeldelse af *Richard III* (Berlingske Tidende 15.11.1951) – hvis „ribbede“ arkitektur han karakteriserede som „orden og faste linjer på tavlen, skarpe vinkler, tugt“ – at „det unge i N.s værk beror alene derpå, at han har gået i en „abstrakt“ malerskole og lært at give en detalje det forventedes styrke“. – De faste linjer og skarpe vinkler er forblevet et særkende ved N.s scenebilleder, omend han ynder at sænke dem i en dunkel suggestions-belysning. Hans dekorationer er opbygget af sammenstødende, i reglen klart firkantede elementer, undertiden forbundet ved en fælles ornamentik (fx. Peter Barnes' *Den herskende klasse* og Luigi Pirandellos *Henrik IV* på Det kgl. teater 1970 og 74), oftest adskilt ved koloreringens grelle dysterhed. N. bliver sjældent lysere end oliven og okker, hans foretrukne farver er brunt og sort. Det afstikker bestemte grænser for hans repertoire: N. har aldrig været nogen kamæleonagtig stilist – sine vægtigste resultater har han opnået, når han fremmanede det mareridtagtige fængselsdyb til Dallapiccolas opera *Fangen* (1960), når han fik Carl Nielsens *Saul og David* (1962) til at gløde af gammeltestamentlig patos, eller når han med ekspressiv voldsomhed levendegjorde den tunge arv af skyld og ansvar i interiørene til Jean-Paul Sartres *Fangerne i Altona* (1969).

Siden 1947 har N.s vigtigste arbejdsplads været Det kgl. teater, hvor han foruden dekorationer også har udarbejdet idé-oplægget til balletten *Metaphor* (1950) i samarbejde med Nini *Theilade og Niels Viggo *Bentzon. I Peer *Gregaards cheftid på Det ny teater havde N. en række betydelige opgaver i slutningen af 50erne. I begyndelsen af 60erne nærmede han sig det mere eksperimenterende teater dels via den københavnske parkunderholdning, dels via den nystartede intimszene Fiolteatret. N. har løst opgaver både på norske og svenske teatre. Han er æresmedlem af Sammenslutningen af danske scenografer. □Foto.

Henrik Lundgren

Nordlien, Frederik Theodor Martin Mortensen, 1854–1924, generaldirektør for telegrafvæsenet. * 24.10.1854 i Skallerup, † 4.4.1924 i Århus, bisat i Kbh. (Christiansk.s krypt). F: proprietær Thomas Andreas Mortensen (1822–1903) og Anna

Maria Petersen (1825–85). Navneforandring 10.5.1901. ~ 1° 26.7.1883 i Kbh. (Holmens) med Anna Marie Eleonora Eckert, * 17.9.1857 i Kbh. (Frue), † 24.9.1896 på Frbg., d. af fuldmægtig ved Kbh.s toldkammer, senere toldoppebørselskontrollør i Lemvig Georg August Emil E. (1823–70) og Marie Cathrine Ipsen (1826–1910). ~ 2° 11.9.1901 i Kbh. (Fr. ref.) med Elisabeth Cathrine de Klaumann, * 24.10.1869 i Kbh. (Johs.), † 26.12.1956 sst. (Fr.ref.) (~ 1° 1894 med præst ved den fransk-reformerte menighed i Hertogenbosch i Holland Paul Emilie Huth, 1871–96), d. af assistent i justitsministeriet, senere borgmester og byfoged i Store Heddinge Frederik Jacob Gregorius Hjelm de K. (1834–1904) og Emma Gustave Marie Landkilde (1840–1901).

N. blev student 1873 fra Ålborg, 1878 cand. jur. og 1879 tillige cand.polit. Han var derefter sagsførerfuldmægtig i Kbh., kom 1880 ind i indenrigsministeriet som volontør, blev 1882 assistent, 1894 fungerende fuldmægtig i det da nyoprettede ministerium for offentlige arbejder, og fik s.å. kgl. udnævnelse som fuldmægtig og ekspeditiionssekretær. 1896 blev han kontorchef i indenrigsministeriet (kontoret for offentlige arbejder) og udnævntes 1901 til departementschef i ministeriet for offentlige arbejder) samt generaldirektør for telegrafvæsenet. Han ledede her den omfattende administration indtil han 1922 trak sig tilbage. – I årenes løb blev der på mange felter gjort brug af hans arbejdskraft og sunde omdømme. 1885–96 var han således assistent ved Kbh.s havneforvaltning hvor han medvirkede ved omordningen af havneforholdene før åbningen af Kbh.s frihavn 1894. Da planerne om salget af de vestindiske øer var fremme omkring 1902 foretog N. en undersøgelse vedrørende spørgsmålet om øernes rentabilitet som han forelagde finans- og trafikminister Christopher Hage; på dennes opfordring overtog N. derefter formandskabet i den nov. 1902 nedsatte vestindiske kommission der kort efter afrejste for at undersøge forholdene på stedet. Efter betænkningens afgivelse 1903 udnævntes N. okt. s.å. til øernes guvernør ad interim, et hverv som han varetog i henvend halvandet år. 1903 udnævntes N. okt. s.å. til øernes guvernør ad interim, et hverv som han varetog i hen ved halvandet år. 1903 valgtes han til formand i repræsentantskabet for den dansk-vestindiske nationalbank og sad i dette efter at øerne var solgt til USA. – Som formand for eller medlem af talrige kommissioner og udvalg vedrørende jernbane-, telegraf- og havneforhold, statsbygninger m.m. fik N. i øvrigt lejlighed til at lade sin store indsigt og administrative evne komme samfundet til nytte; han

var endvidere medlem af bestyrelsen for de lollandske jernbaner, Kbh.s Frihavns aktieselskab, Kbh.s Telefon Aktieselskab m.fl. og 1903–18 formand for repræsentrantskabet for livsforsikrings-selskabet Carentia. – R. 1897. DM. 1904. K². 1908. K¹. 1917. S.K. 1922. F.M.I. 1903. □Foto.

III. tid. 14.7.1912. Dagens nyheder 5.4.1924.

A. Falk-Jensen*

Nordlunde, Carl Volmer, 1888–1970, bogtrykker. * 15.6.1888 i Frederikssund, † 16.1.1970 i Gentofte, begr. Hellerup kgd. F: bogtrykker Carl Frederik Christoffersen N. (1856–1938) og Monna Bertine Jensen (1861–1946). ~ 1° maj 1917 i Kbh. (Gustafsk.) med Teresa Åndstrand, * 19.6.1880 i Sverige, † 25.10.1945 i Kbh. (Øster-vold). Ægteskabet opløst 1938. ~ 2° 9.9.1938 i Kbh. (b.v.) med Lilly Doris Gabriel Jensen, * 27.9.1905 i Kbh., d. af toldkontrollør Lauritz Gabriel J. (1857–1935) og Anna Northon (1870–1962).

Efter udstået læretid i sin fars bogtrykkeri i Hillerød rejste N. 1907 til Berlin hvor han arbejdede som svend, og siden til Leipzig hvor han tillige studerede ved Akademie für das graphische Gewerbe. Her var netop da en rig udvikling sat i gang af Carl Ernst Poeschel, hvad der smittede af på undervisningen. Efter hjemkomsten blev mødet med Kristian *Kongstad af afgørende betydning. 1916 blev N. kalkulator hos J. Jørgensen & Co. i Kbh., men snart oprettedes på Kongstads initiativ en speciel afdeling for finere bogarbejder med N. som leder. Blandt kunderne var også Aage *Marcus hvis indstilling til engelsk typografi kom til at præge N. 1927 etablerede han sig i Blågårdsgade, 1939 flyttede han til Niels Hemmingsensgade hvor hans rigeste år tilbragtes. 1962 ændredes adressen til Værkstedsvej i Valby. – Udviklingen gennem årene gjorde det muligt at anskaffe netop de skrifter N. anså for de bedste, og han ofrede meget på disse udvidelser af sine typografiske muligheder. N.s arbejder bærer først og fremmest præg af stor enkelhed. For ham var læselighed og harmoni en bogtrykkers fornemste mål. Hans historiske viden var stor, men historien bandt ham aldrig. Han så sundt på samtidens nybrud og evnede at skelne mellem mode og ægte fornyelse. Han kendte funktionen og dens krav, og det var altid disse, han søgte at imødekomme. Skriften skulle kunne stå alene uden hjælp af ornament eller andre distraherende arrangementer. „Traditionen skal ikke være en sovepude, men ryggraden i et arbejde, der nu som i fremtiden skal føje sig smidigt efter den kulturelle udvikling. Det er ikke den ydre form, der er afgørende . . . men forståelsen

for det materiale, vi arbejder med.“ Fra 1943 til sin død udsendte N. hvert år et H. C. Andersen-eventyr, illustreret af danske grafikere, en enestående samling med kommentarer af H. *Topsøe-Jensen. N. var bestyrelsesmedlem i forskellige faglige sammenhænge og 1946–51 formand for Forening for boghåndværk. Som den hidtil eneste var N. æresmedlem af The Double Crown Club, Englands fornemste typografiske selskab. Han var kendt af fagfæller over hele verden, og de opsøgte ham i stort tal.

N. var en belæst mand. Tidligt fandt han frem til den rigtige litteratur om bogtrykket og dets historie, forudsætningen for hans virke. Og ud af læsningen fulgte bøger og utallige artikler om fagets problemer: *Bogskrifter og Bogtrykkere*, 1945, ændret til *Bogtrykkets historie for bogvenner*, 1961, *Typografisk ABC for Bogvenner*, 1946 (2. udg. 1960), *Fra Kelmscott Press til Penguin Books* (i Bogtrykkets fortid og nutid), 1952, *Thomas James Cobden-Sanderson*, da. og eng. udg. 1957. N.s artikler i udvalg blev udgivet på 75-årsdagen 1963 under titlen *Eftertryk*. De viser med stor tydelighed hans dømmekraft under vekslende perioders diskussioner og ydre påvirkninger. En kort autobiografi udkom 1967 hos The Typophiles, New York: *Letter from a Danish Typographer*. Og endelig må det nævnes, at N.s skriftprøvebøger, sidste udgave 1965, er enestående eksempelsamlinger der viser essensen af denne store bogtrykkers syn på sit fag og evnen til at udtrykke sig verbalt og visuelt. – R. 1948. □Foto.

C. V. N. i De grafiske fag XXX, 1934 282f. Selvbiogr. i C. V. N.: *Letter from a Danish typographer*, N.Y. 1967. – E. Ellegaard Frederiksen i Dansk kunsthåndværk XXXVIII, 1965–66 14–17. De grafiske fag LXVI, 1970 48–50. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Erik Ellegaard Frederiksen

Nordmand (Normand), Jacob Jensen, ca. 1616–95, rustmester, kunstdrejer. * ca. 1616 i Norge, begr. 15.9.1695 i Smørum k. ~ 1° med N.N., † 1676, begr. i Smørum. ~ 2° 17.11.1678 i Kbh. (Holmens) med Maren Pedersdatter Vallund, * ca. 1653, begr. 23.12.1697 i Smørum k.

Ganske ung blev N. matros i orlogsflåden, deltog i togtet mod Hamborg 1630, drog derefter til Holland, lærte smedehåndværket og tjente fem år som hollandsk soldat i Brasilien hvor han deltog i adskillige kampe. Hjemvendt til Norge blev han konstabel på Akershus, deltog i Torstenssonfejden og lagde sig efter at skæfte geværer. Under Frederik IIIs flydningstog til Kristiania (Oslo) kom han i forbindelse med kongeparret og fulgte som drabant med til Kbh. hvor han 1649 fik bestalling som kgl. lademager (drejer) der desuden førte tilsyn med kongens livgevæ-

Nordmand, Jacob Jensen

rer. 1657 blev han rustmester på tøjhuset, og 1658 købte han part i skibet Højenhald som under hovedstadens belejring var udlagt i Kalvebodstrand. Han udførte de kgl. personer i drejerkunsten og udførte selv kunststykker af elfenben, rav og lignende, nærmest kostbart legetøj. Noget heraf kom på kunstkammeret hvor han selv en kort tid gjorde tjeneste. På Rosenborg opbevares nogle skibsmodeller af papirtyndt elfenben, deriblandt af fregatten Norske Løve (udført 1654), og af en dansk fiskerbåd. Andre arbejder nævnes i hans selvbiografi der giver et karakteristisk tidsbillede. □ Mal. af W. Heimbach, 1654 (Rosenborg), litograferet af E. Lehmann i 1830'erne.

Selvbiografi i P. F. Suhm: Saml. til den da. hist. II, 3, 1784 134–58. – H. C. Bering Liisberg i Museum, 1893 I 245–84. Samme: Kunstkammeret, 1897 62 87–91. Carl W. Schnitler i Kunstmuseets årsskr. 1921–23, 1924 189–92. P. Holck i Tidsskr. for søvæsen CII, 1931 65–105.

Chr. Axel Jensen*

Nordmand, Sven, se Sven Nordmand.

Nordmann, Valdemar Johan Heinrich, 1872–1962, geolog. * 23.2.1872 i Kbh. (Garn.), † 31.1.1962 sst. (Rosenvængets), urne på Bispebjerg kgd. F: smedemester Adolph Valdemar Louis N. (1848–1917) og Andrea Margrethe Hagemann (1844–1929). ~ 16.11.1900 i Kbh. (Garn.) med Vilhelmine Margrethe Hansen, * 14.1. 1876 i Kbh. (Pauls), † 16.11.1944 sst. (Rosenvængets), d. af typograf Johan Vilhelm H. (1847–98) og Juliane Hansine Stibolt (1851–1912). ~ 2° 14.11.1953 i Roskilde med Erna Thomasen, * 10.6.1925 i Snostrup sg., d. af landmand Niels Møller T. (1898–1972) og Marie Kirstine Andersen (* 1906).

N. blev student (Triers kursus) 1893, mag.scient. (zoologi) 1899, dr.phil. 1908, assistent ved Danmarks geologiske undersøgelse (DGU) 1899, fast ansat 1904, afdelingsgeolog 1917 og statsgeolog 1919–42.

DGU blev etableret 1888, og gennem den første halve snes år måtte geologernes fund af fossile snegle og muslinger bestemmes af zoologer udefra, først og fremmest af A. S. *Jensen og C. G. Joh. *Petersen. Efterhånden som den geologiske kortlægning af landet skred frem afsløredes imidlertid tilstedeværelsen af flere og flere marine aflejringer som var afsat til forskellig tid og under forskellige vilkår. Arbejdet med fossilbestemmelsen blev efterhånden så omfattende at DGU måtte ansætte en egen molluskspecialist; valget af denne faldt på den nybagte magister N. Han udviklede sig med tiden til at blive en emi-

nant kender af kvartære mollusker, og så at sige hele den post- og interglaciale marine stratigrafi i Danmark hviler på hans arbejder. N. udviklede en evne til at bestemme selv ganske små og uidentificerede slet bevarede fragmenter af skaller, og han blev efterhånden så kyndig mht. tydningen af dyrenes levevis at han ved skallerne hjalp kunne bestemme aflejringsstedets bundforhold og vandets saltholdighed. Som eksempel på disse færdigheder kan nævnes at han kunne godtgøre at store områder af marine aflejringer fra stenalderhavets tid i Vendsyssel og Øster-Hanherred måtte være afsat i bredninger i en fortidig Limfjord og ikke ved en indtrængning af havet nordfra. N. fandt også at et sent afsnit i Tapes (= Littorina)havets aflejringer havde en særlig fauna og derfor måtte udskilles og afgrænses som Dositiahavet.

Til N.s vigtigste arbejder må regnes hans zoopaleontologiske og stratigrafiske beskrivelser af faunaerne i vore interglaciale, marine aflejringer, først Esbjerg-yoldialeret som er det ældste og siden Eem-havet (disputats) og Skærumhede-havet. Kvartærgeologien var DGUs hovedarbejdsfelt, og det blev derfor en helt naturlig sag at emner der havde zoologisk baggrund her blev taget op af N., således de jordfundne pattedyrlevninger. Sammen med Axel *Jensen beskrev han ferskvandslagene ved Nr. Lyngby hvori det enestående fund af steppeegern blev gjort, siden skrev han om rensdyr, bævere og elefanter. – N.s evner som skribent var store; uden at slå af på den videnskabelige stringens kunne han skrive et meget klart og læseværdigt dansk om de emner som optog ham, dette gjaldt ikke mindst for de samlearbejder som var beregnet for en videre læserskare: *Danmarks Pattedyr i Fortiden*, 1905 og *Menneskets Indvandring til Norden*, 1936.

Det var en af N.s fortjenester at han trofast vedligeholdt og plejede et nært samarbejde mellem DGU og samfundets øvrige naturhistoriske institutioner. Han var gennem en lang årrække medlem af bestyrelsen for Dansk geologisk forening og af bestyrelsen for Naturhistorisk forening, i perioder af begge på én gang. Han var en engageret og nidkær redaktør af Medd. fra dansk geol. foren. i hvilken egenskab han ydede et opvoksende slægtled af geologer en tiltrængt akademisk kritik og vejledning som for mange blev en belæring for livet.

N.s vidtfavnende kulturelle interesser bragte ham i tyverne i nær forbindelse med bevægelsen for hjemstavnskultur, og hjemstavnsstævnerne kunne gennem en menneskealder trække på ham som en førstekraft. Når han i sin gennemgang af en egn havde lagt landskabets geologiske opbygning bag sig fortsatte han næsten uden overgang

med dens runesten, historie, kirkearkitektur, kalkmalerier og herregårde og siden med genealogi og personalhistorie; hans viden var utrolig omfattende. Det er med rette blevet sagt at N. var en humanist der – heldigvis – var havnet i geologien. – R. 1934. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1909 153f. – Sig. Hansen i Naturhist. tid. XXVI, 1962 75–78. R. Spärck i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXV, 1963 V–VIII. Hilmar Ødum i Medd. fra da. geol. foren. XV, 1964 374–87 (heri bibliografi). A. Noe-Nygaard i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 fl.st. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Arne Noe-Nygaard

Nordkov Nielsen, Lars, * 1924, jurist, folketingets ombudsmand. * 7.5.1924 i Stenmagle. F: husmand og maler Viggo Nielsen (1895–1977) og Augusta Larsen (1895–1953). ~ 24.5.1947 i Kbh. (b.v.) med cand.jur. Birthe Jensen, * 12.5.1923 i Odense, d. af regnskabschef Viggo J. (1888–1972) og Nanna Christensen (1892–1965). N. N. er student 1942 fra Høng og blev cand.jur. i 1952. Samme år blev han ansat i justitsministeriet hvor han gjorde tjeneste i lovafdelingen fra 1958 til 1967, fra 1964 som kontorchef. I 1967 blev han udnævnt til direktør for fængselsvæsenet, og fra 1971 til 1981 var han folketingets ombudsmand. Siden 1981 er han professor ved Københavns universitet i forvaltningsret med særligt henblik på almindelige forvaltningsretlige principper og kontrollen med forvaltningen. Fra 1960 til 1973 var han sekretær for straffelovrådet, fra 1971 til 1973 var han desuden medlem af rådet. Han har været formand for justitsministeriets kriminalforsorgsudvalg og det kriminalpræventive råd, medlem af det grønlandske lovudvalg og sekretær for ministeransvarlighedskommissionen af 1958. Han er formand for rådet for større færdselssikkerhed. N. N. var både som student og som kandidat manuduktør i statsforfatningsret, og i årene 1956–68 var han ekstern lektor i strafferet ved Københavns universitet.

N. N. har i sine vekslende hverv gjort en betydelig indsats og øvet stor indflydelse. Han har således en væsentlig andel i de retningslinier for lovesproglige affattelse og indholdsmæssige udformning der nu følges som en rutine overalt i centraladministrationen, og i fængselsvæsenets liberalisering. Hans virksomhed som ombudsmand har – foruden af stor personlig arbejdsindsats og juridisk kunnen – været præget af en grundholdning der er velkendt i vores del af verden, men kun omtrentligt karakteriseret ved ord som: humanitet og demokrati. Blandt ingredienserne har været: sympati for den i den givne si-

tuation underlegne, ønske om at mange på den ene eller anden måde inddrages i offentlige beslutningsprocesser, og et deraf afledt ønske om at det offentlige giver omfattende og forståelig information, samt ønske om at offentlige myndigheder bevarer eller opnår tillid også når deres virksomhed efter sit formål ikke kan være til fordel for virksomhedens objekter.

N. N. er forfatter til artikler om kriminalretlige, kriminalpolitiske, statsretlige og forvaltningsretlige emner i juridiske fagtidsskrifter og i Juridisk Grundbog.

Bent Christensen

Nordsten, Peder Nielsen, 1840–1918, landbrugsmaskinfabrikant. * 17.2.1840 i Rørbæk ved Frederikssund, † 10.7.1918 i Hillerød, begr. sst. F: husmand og smed Niels Pedersen (1811–78) og Karen Andersdatter (1811–86). Navneforandring 28.12.1908. ~ 9.4.1875 i Esbønderup med Oline Olsen, * 9.10.1850 i Kirke Flintstrup, † 13.4.1931 i Hillerød, d. af gårdejer Niels O. (1813–71) og Maren Hansdatter (ca. 1814–90).

N. lærte smedefaget hos faderen, var på Hindholm højskole og begyndte derefter selv fremstillingen af landbrugsmaskiner i Rørbæk smedje hos faderen. Efter at have udstillet en tærskemaskine ved den nordiske industri- og kunstudstilling i Kbh. 1872 flyttede han virksomheden til Lyngby. Efterspørgslen efter hans maskiner steg kraftigt i de følgende år, og i 1877 overtog han Hillerød Jernstøberi & Maskinfabrik. Han fulgte opmærksomt den udvikling der foregik inden for landbruget og satte med megen energi ind på fremstillingen af landbrugsmaskiner. Under hans dygtige ledelse blev fabrikken også kendt ud over landets grænser idet han oparbejdede en ret betydelig eksport af landbrugsmaskiner. Han var en af banebryderne for moderne landbrugsmaskinindustri i Danmark, og hans nøje føling med det praktiske landbrug satte ham i stand til at fabricere sådanne maskiner som landbruget til de forskellige tider havde behov for. I særlig grad har han fremmet fabrikationen af tærskværker, men også hestegange, hakkelsesmaskiner, bredsåmaskiner, skrællepløve, radsåmaskiner, radrensere og halmpressere. N. tog megen del i det offentlige liv og havde flere tillidshverv i industriens og grundejernes organisationer. Han var æresmedlem af Hillerød industriforening. Fra 1908 ledede N. fabrikken i samarbejde med sønnen, civilingeniør Milton Nordsten (1883–1968), og denne overtog efter faderens død virksomheden der 1908 havde skiftet navn til *P. Nordsten*. Sønnen gennemførte i mellemkrigsårene en meget kraftig udbygning og mo-

Nordsten, P.

dernisering af fabrikken der udviklede sig til en af de førende i branchen såvel i Danmark som på en række eksportmarkeder. 1959 overgik firmaet til aktieselskabsform, men M. N. fortsatte som direktør ledelsen af selskabet til 1963 og var derefter til sin død formand for selskabets bestyrelse. Som faderen tog M. N. aktiv del i det erhvervsorganisatoriske arbejde og var bl.a. 1932–57 formand for Foreningen af danske landbrugsmaskinfabrikanten og 1921–58 næstformand i foreningen af danske jernstøberier. – R. 1894. DM. 1910. □Foto.

Maskinkonsulenten X, 1917 185f; XI, 1918 110. Ugeskr. for landmænd, 1918 394f. Anton Christensen i Det danske landbrugs hist., udg. K. Hansen IV, 1925–33. [C. Anker Møller og M. Nordsten:] P. Nordsten. Hillerød jernstøberi & maskinfabrik 1877–1927, 1927. Nordsten gennem 75 år, red. Sv. Carstensen, 1952. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Nordstrøm, Patrick, 1870–1929, keramikker. * 19.3.1870 i Väsby ved Höganäs, Sverige, † 12.12.1929 i Husum ved Kbh., begr. i Rødovre. F: snedkermester Per N. (1834–98) og Sophie Charlotte Reimer (1835–1921). ~6.5.1906 på Frbg. med Christina Elida Gudmundsson, * 6.4.1874 i Södertorp, Sverige, † 13.10.1952 i Rødovre, d. af gårdejer Nils Peter G. (1827–1908) og Lucie Pettersen (1838–1910).

N. uddannedes i sit hjemland som billedskærer (svend 1889) og dekorationsbilledhugger. 1895–1900 var han på valsen og arbejdede bl.a. et år i Berlin og et år i Paris ved udstillingsbyggeriet. Mødet med den franske keramik og især med stentøjet, der på verdensudstillingen var repræsenteret ved kunstnere som J. J. M. Carriès, E. Chaplet, Dalpayrat m.fl. blev bestemmende for N.s liv: han ville nu selv være keramikker. Et par år efter at han havde bosat sig fast i Kbh. hvor han fra 1900 arbejdede i sit fag bl.a. ved rådhuset og glyptoteket, begyndte han i sin fritid at eksperimentere med lertøj og modtog 1904 en præmie for ting han havde indsendt til industriudstillingen og som vakte opmærksomhed ved blanke farverige alkaliglasurer påhædt som delvis dækkende kapper med flydninger. Men stentøj var det ikke. Merete Bodelsen har påvist, hvorledes N. først 1910 gennem tilfældig læsning af franske tidsskriftartikler, hvori Carriès' og Sèvres' glasurerecepter, lersammensætning og brændingsteknik var publiceret, nåede sit eftertragtede mål. Byggende på sin nye viden og sine egne erfaringer udviklede N. uden direkte at kopiere de franske forbilleder en glaseringsteknik der muliggjorde en rig variation af stofflige og farvemæssige virkninger; i stedet for at iblande farvestof i én glasur lagde han forskellige glasu-

rer over hinanden og opnåede derigennem bemærkelsesværdige resultater. Rygtet om N.s forsøg nåede Den kongelige Porcelainsfabrik hvor man var stærkt interesseret i at igangsætte en stentøjsproduktion og til dette formål ansattes N. 1.1.1912. I de følgende 11 år var han leder af det nyindrettede værksted og kunne allerede 1914 på den baltiske udstilling i Malmö fremvise smukke resultater; navnlig hans lerglasurer, ruttilglasurer og okseblodstyper blev beundret og adskillige arbejder indkøbtes af de nordiske kunstindustrimuseer. – 1922 trak N. sig tilbage, men fortsatte med at brænde stentøj i sit hus i Islev. □Tegn. af Svend Ring, 1921. Mal. og statuette af J. J. Bregnev. Foto.

Merete Bodelsen: P. N., 1956 = Den kgl. porcelainsfabrik. Skr. VII.

Bredo L. Grandjean

Norlev, Christian Martin, 1883–1946, præst. * 16.10.1883 i Vollerup, Gimlinge sg., † 4.12.1946 i Gentofte, urne på Mariebjerg kgd. F: tømrer Hans Nielsen (1841–1919) og Maren Christensen (1844–1926). Navneforandring 22.2.1911. ~31.10.1909 i Kbh. (Metodistk., Møllegade) med Boline Sofie Knudsen, * 24.3.1882 i Ølsted ved Frederiksværk, † 25.12.1967 i Ordrup, d. af stenhugger Rasmus K. (1853–1903) og Karen Kirstine Nielsdatter (1848–1925).

N. var oprindelig uddannet tømrer, men sluttede sig allerede som ung til Indre mission og blev 1911 ansat som bymissionær i Kbh. Samtidig blev han påvirket af pionererne for den kristelig-socialt bevægelse, først og fremmest bibliotekaren Fernando Linderberg og pastor A. Birke. Hurtigt blev N. forgrundsfigur i denne kreds og ved stiftelsen af Kristeligt-socialt forbund 1913 blev han sekretær. Han rejste landet rundt som foredragsholder, udarbejdede materialet fra sine taler til artikler og bøger (bl.a. *Brændende sociale Spørgsmaal*, 1920 og Maalet og Vejen, 1915–38 (red.)), samtidig med at han var drivkraft i forbundets organisatoriske opbygning. Hans emner var ikke kun den kristendomsforståelse der lå til grund for den kristelig-socialt sag, men også de praktiske samfundspolitiske problemer som han tilskyndede de kristne til at engagere sig i; herunder trådte hans sympatier for socialdemokratiet tydeligt frem. 1922 fik han efter bispeeksamen adgang til at søge præsteembede og blev præst på Askø, fra 1925 ved Gethsemanekirken i Kbh. Samtidig fortsatte han som sekretær i forbundet til 1938 hvor det opløstes. – Ligesom sin forgænger Linderberg var N. stærkt omstridt, og da hans uomtvistelige ildhu var forenet med mangel på fingerspidsfornemmelse og teologisk udsyn kom han ofte til at forårsage såvel modsi-

gelse og angreb udefra som indre opgør og splittelse. Navnlig kom der til at stå gny om hans bog *Dogmefri Kristendom* fra 1926. I den tog han til orde for en praktisk, udadvendt kristendomsforståelse, idet han appellerede til at undlade at spille tid på dogmatiske spekulationer om teoretiske spørgsmål der til syvende og sidst alligevel var uløselige. Herunder regnede han ikke blot jomfrufødslen, men også forsoning og dåbslære. Den teologi han ville sætte i stedet skulle have centrum i fremhævelsen af det eskatologisk ny-skabende i talen om Guds kongeherre-dømme. Ganske vist talte han om det objektive ved den kristne åbenbaring, men når alt kom til alt bestemtes tankegangen af menneskets sociale samvittighed. Fx afsvor han forpligtelsen i bibelsyn og kirkelære, med mindre den lod sig indordne under det afgørende: viljen til moralsk fornyelse med henblik på kampen for social retfærdighed og bekæmpelse af krig. „Saa indanker vi Spørgsmaalet om Kristendommens Sandhed for Samvittighedens Domstol“. – „Evangeliet om Guds Kongeherre-dømme bringer os ikke en Bibelopfattelse eller et Kirkesyn, vi skal antage; men det viser os en Vej, ad hvilken vi skal vandre, en Maade, hvorpaa vi skal leve, og stiller os saa overfor Spørgsmaalet: Vil du vandre ad den Vej og leve paa den Maade?“.

Bogen fremkaldte straks heftig kritik, ikke mindst fra Indre mission. Her benyttede man fra højeste sted, dvs. fra formanden C. Moes side, lejligheden til at gå imod dette frafald fra skriftordet, fundamentalistisk anskuet, idet man samtidig fornyede den ofte tidligere fordømte tilbøjelighed til at lade samfundsspørgsmål træde i stedet for helliggørelsen, pietistisk forstået. Polemikken mod N. virkede i høj grad lammende på forbundet der i stigende grad blev præget af opløsningsstendenser, så meget mere som den barthianske teologi begyndte at gøre sig stærkt gældende. Forbundets ledende medlemmer, først og fremmest biskop V. Ammundsen, støttede kun nødtvungen og halvhjertet N. der dog beholdt stillingen som sekretær. – Fra 1938 meldte N. sig ud af socialdemokratiet og trådte i stedet ind i retsforbundet. For dette parti blev han indvalgt i folketinget ved valget 1943 og nåede at få flere vigtige udvalgsposter inden sin død få år senere. Foruden det ovenfor nævnte har N. skrevet *Sociale Tilstande og Teorier*, 1934. □Foto.

K. Bjerregaard i Dansk kirkeliv XXIV, 1947 126–29. Johs. Rosendahl i Højskolebl. LXXII, s.å. 4–6. Jens Holger Schjørring: Kristendom og socialt engagement. V. Ammundsen og hans samtid, 1980.

Jens Holger Schjørring

Normann, Arnold Christian, 1904–78, minister. * 23.3.1904 i Skjætterup, Hjernm sg., † 11.12.1978 i Helsingør, urne på Hjernm kgd. F: gårdejer, senere annoncemedarbejder Peder Christian N. (1872–1940) og Karoline Kristensen (1875–1963). ~ 4.8.1934 i Odense med Inge Hastrup, * 25.2.1914 i Hjallesø, Odense, † 28.4.1957 i Ordrup, d. af fabrikant, konsul N. J. H. (1892–1976) og Clara M. Hermes (1887–1973).

N.s livsholdning var stærkt påvirket af faderens politiske radikalisme der havde brødrene Brandes (Georg og Edvard) og Viggo Hørup som idealer, og moderens grundtvigske frihedssyn og humanistiske livssyn. Han oplærtes fra dreng ved landbruget, var 1920–21 på Roskilde højskole, tog præliminæreksamen 1923 og ansattes samme år ved den radikale provinspresse. Efter nogle år ved Holbæk Amts Venstreblad og Vestres Folkeblad i Ringsted knyttedes han til Fyns Venstreblad i Odense som redaktionel medarbejder, senere som forretningsfører til 1934 og som bladets formand 1941–45. N. var 1934–46 forretningsfører i A/S Hastrup's Fabrikker i Odense og 1937–55 medlem af aktieselskabets bestyrelse. 1943 stiftede han sammen med broderen Mogens m.fl. A/S A. C. Normanns Forlag i Odense. 1956 blev han medejer og medudgiver af Helsingør Dagblad, dets redaktør 1972–74, og ved bladets omdannelse 1973 til aktieselskab dets formand. N.s politiske virke begyndte i den radikale ungdomsbewægelse hvis blad Radikal Ungdom han redigerede 1924–27. Fra ungdomsarbejdet fortsatte han i vælgerforeningerne og var 1943–46 indvalgt i Odense byråd. Han var det radikale venstres kandidat i Otterup-kredsen 1939–45, i Lyngbykredsen 1947 og var valgt i Esbjerg- og Guldagerkredsene 1950–72. Med tilknytning til Esbjergegnen fik han betydelig indsigt i fiskeriforhold og var ofte sit partis ordfører i lovgivning om fiskeri. I øvrigt var økonomiske spørgsmål og erhvervsforhold nogle af hans sagsområder. Som overbevist georgist og medlem af hovedbestyrelsen for Henry George-foreningen 1932–60 virkede han for grundskuldertanken og frihandel. Fra sin ungdom var han antimilitarist og en periode formand for fredsforeningen i Odense. I kulturelle forhold repræsenterede han en kompromisløs frihedslinje. 1957–60 og 1964–68 var han medlem af Nordisk råd og 1966–68 af Europarådet og Grønlandsrådet. Ved omdannelsen af regeringen Viggo Kampmann da Jørgen Jørgensen og Bertel Dahlgaard udrådte udnævntes N. til fiskeriminister 7.9.1961. Hans ministergerning ophørte efter septembervalget 1964, men genoptoges 1968–71 i VKR-regeringen under Hilmar Baunsgaard. N. var her fiskeriminister og minister for Grønland.

Som fiskeriminister i to perioder bidrog han ved lovgivning om mindstepriser for visse fiskearter og ved øgede lånemuligheder til anskaffelse af nye fiskekuttere og gennem forhandlinger med fiskeriets organisationer til fiskerflådens vækst og modernisering så den var vel rustet til indtræden i EF. Det kendskab til grønlandske forhold han havde erhvervet i Grønlandsrådet udbyggede han som minister ved hyppige rejser til Grønland og banede med flere love vejen mod det grønlandske selvstyre. Som leder af to ministerier førte han omkring 1970 roligt og besindigt diskussioner med ophidsede amerikanske og canadiske lystfiskere der så deres sport truet af det grønlandske laksefiskeri. Altid stiligt klædt med respekt for folketingets anseelse optrådte N. korrekt og stilfærdigt, men hyppigt med et smil eller en lille bemærkning der røbede hans jyske lune. Eftersommeren 1971 meddelte N. statsminister Baunsgaard at han, overbejdet med arbejdet i to ministerier, ønskede sig fritaget for ministerposter efter valget. Kort før dette var han impliceret i en bilulykke med to dræbte og en alvorligt såret. Ved dommen blev den væsentligste del af skylden tillagt ham og han idømtes hæftestraf. Denne dybt tragiske begivenhed afsluttede N.s politiske løbebane idet folketinget 18.11.1972 med 88 stemmer mod 70 og fem der undlod at stemme fandt at han ikke længere var valgbar. N. forstod ikke denne afgørelse, endsig fandt den retfærdig. Sit synspunkt har han redegjort for i et afsnit i *Erindringsbilleder. Politiske og literære*, 1975 der ud over politiske betragtninger også indeholder erindringsbilleder om Jeppe "Aakjær, Johan "Skjoldborg, Thøger "Larsen som alle kom i hans forældres hjem, og om vennen, forfatteren Jørgen "Nielsen. □ Karikaturer af bl.a. H. Jensenius og Bo Bojesen. Foto.

A. C. N.: *Erindringsbilleder*, 1975. – Erik Rasmussen og Roar Skovmand: *Det radikale venstre 1905–55*, 1955. Erik Nørgaard: *A. C. N.s ulykke*, 1975. *Det radikale venstre i medvind og modvind 1955–80*, red. Helge Larsen, 1980.

Helge Larsen

Normann, Carl Otto Emil, 1839–99, søofficer. * 4.5.1839 i Tønning, † 7.3.1899 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn i søetaten Emil Wilhelm N. (1798–1881) og Ottoniamine (Ottonie) Christiane Høegh (1807–90). ~ 12.2.1869 i Kbh. (Holmens) med Camilla Dorothea Ingeborg Hoppe, * 21.11.1848 i Kbh. (Garn.), † 11.12.1913 sst. (Holmens), d. af skibsmægler Frederik Lauritz Thestrup H. (1815–85) og Ida Amalie Edvardine Jexen (1817–93). – Far til L. O. *N.

N. blev kadet 1853, løjtnant med kongens æres-sabel 1861, premierløjtnant 1868 og kaptajn 1877. 1862–63 og 1867–69 sejlede han på Grønland med briggen Elna, tilhørende kryolith-, mine- og handelsselskabet, de tre sidste år som skibsfører. Under krigen 1864 var han om bord i panserbatteriet Rolf Krake indtil aug. og derefter i korvetten Heimdal og 1870–72 med fregatten Tordenskiold der var udsendt for at udlægge telegrafkabler i østasiatiske farvande for Store nordiske Telegrafskab. 1873–76 førte N. postskib mellem Korsør og Kiel og var i de følgende år jævnligt udkommanderet med forskellige af marinens skibe, 1880 om bord på fregatten Jylland og 1881 fører af panserbatteriet Rolf Krake under isbrydning i sundet. S.å. ansattes han som chef for marineministeriets admiralitetskontor, en tjeneste der dog flere gange blev afbrudt af udkommandoer, således var han 1884 chef for skonnerten Fylla på en videnskabelig ekspedition til Grønland og modtog ved sin hjemkomst marineministeriets anerkendelse af de udførte hydrografiske arbejder og samling af videnskabeligt materiale. De to følgende år var han chef for kongeskibet Dannebrog. Nov.1887 trådte han uden for nummer i søetaten for at overtage stillingen som direktør i Det forenede Dampskibsselskab, og ved C. P. A. "Kochs død 1892 blev han administrerende direktør sst. Afsked som officer fik han 1891 med kommandørs karakter. Allerede 1896 måtte han imidlertid trække sig tilbage fra stillingen på grund af svagelighed.

N. var en meget dygtig sømand og officer med et lyst og hurtigt hoved og med mange interesser; navnlig var han på det arktiske område en autoritet, hvis store afhandling om *Hval-, Hvalros- og Sælhundefangstens Historie og Udvikling* (Tidskr. for Søvæsen, ny rk. I–II, 1865–67) altid vil stå som et kildekrift. Hans lune og jævne væsen vandt ham venner og gjorde ham afholdt af undergivne såvel i marinen som senere i dampskibsselskabet hvor hans energi og humanitet satte varige spor, bl.a. ved en betydelig udvidelse af de udenlandske ruter og ved forbedringer af personellets kår. N. var medlem af direktionen for sømandsstiftelsen Bombebøssen 1884–95 og kongevalgt medlem af havnerådet 1887–95. Hans store arktiske bogsamling indgik i Marinens bibliotek. – R. 1875. DM. 1895. □ Foto.

Berl.tid. 7.3.1899. Politiken 8.3.s.å. Tidsskr. for søvæsen ny r. XXXIV, 1899 269–72. Jul. Schovelin: *Det forenede dampskibs selsk. A/S*, 1906.

Th. Topsøe-Jensen*

Normann, Jacob Christian, 1877–1958, dramaturg. * 2.9.1877 i Kbh. (Holmens), † 19.3.1958 i Kbh. (Vor Frelser), begr. sst. (Garn.). F: fuld­mægtig, senere direktør i Privatbanken Axel N. (1841–1927) og Ingeborg Harriet Stegmann (1851–1915). ~ 1° 13.3.1913 i Kbh. (Frue) med Agnes Hildeborg Bræstrup, * 12.6.1880 i Kbh. (Sundby), † 10.4.1968 sst. (Fredens), d. af assistent i overretten, senere herredsskriver i Nør­vang–Tørrild herreder Christian Ludvig Tycho B. (1833–1905) og Andrea Petronelle Gundersen (1846–97). Ægteskabet opløst. ~ 2° 8.10.1920 i Kbh. (Garn.) med Elna Kristiane Nielsen (Otti), * 5.9.1893 i Kbh. (Frels.), † 4.11.1976 på Frbg., d. af forretningsfører Niels Kristian Nielsen (1858–99) og Hanne Cecilie Kristoffersen (1857–1935). Efter studentereksamen fra Jessens latin- og realskole 1897 begyndte N. et omfattende litteraturstudium der 1905 førte til en magisterkonferens. Hans hele litterære interesse tog afgjort mere og mere retning mod teatret. Allerede 1907 skrev han således afhandlingen *Dansk Drama efter Halvfjerdserne*, og 1914 fulgte doktordisputatsen *Ifflands. Schillers og Goethes Indflydelse paa Skuespilkunsten i Slutningen af 18de og Begyndelsen af 19de Aarh.*, 1919 udgav han en række gæsteforelæsnings­er på Oslo universitet, og s.å. udkom hans næste større arbejde, *Holberg paa Teatret*, et interessant forsøg på at belyse den teaterpraksis der knytter sig til Holbergs komedier gennem tiderne lige fra Grønnegadeteatrets studentikose atmosfære til nutidsteatrets realistisk gennemarbejdede fremførelsesform der fik sin højeste udformning af William *Bloch hvem N. i særlig grad beundrede. 1939 udgav han en samling delvis ældre artikler under titlen *Teatret*. Man lærer her forfatteren at kende som den altid vågne og interesserede teateriagttag­er, ikke mindst i billedet af Frederik *Jensen hvor han viser en stor forståelse af den sande og ægte gøglersjæl; blandt andet skildrer han på en meget morsom måde forholdet mellem et af Frederik Jensens skrevne rollehæfter og den fra scenen talte rolle med dens vrimmel af improviserede indfald. Sin litterære evne frugtbargjorde han endvidere i en række oversættelser af dramatiske arbejder af N. V. Gógol, A. Tjék­hov, G. Hauptmann, F. Wedekind o.a. Inter­essen for skuespil­kunsten førte ham også en periode ind på praktisk teaterarbejde, ikke alene som skuespiller, men navnlig som sceneinstruktør ved forskellige kbh.ske teatre. 1929 blev N. efter P. A. *Rosenbergs afgang udnævnt til censor ved privatteatrene, provinsteatrene og Kbh.s varieteer, en stilling i hvilken hans litterære smag og teatermæssige indsigt og erfaring kom ham til gode i høj grad. Fra 1936 blev han tillige censor ved pro-

vensens varieteer. 1954 trak han sig tilbage fra sine censorhverv. – R. 1949. R.¹ 1954. □ Mal. af J. Hohlenberg 1900 og 1903. Tegn. af Gerda Ploug Sarp 1914 og 1918, af Henri Nathansen ca. 1918 og af Magnus Bengtsson, 1927. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1914 141. – Studenterne fra 1897, 1926 198. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Torben Krogh*

Normann, Leif Otto, 1890–1973, direktør. * 1.10. 1890 i Kbh., † 25.12.1973 i Gentofte, begr. Mari­ebjerg kgd. F: direktør, kommandør Carl Otto Emil *N. (1840–99) og Camilla Dorothea Ingeborg Hoppe (1848–1913). ~ 3.12.1924 i Kbh. (Garn.) med Lili Marie Koefoed Nielsen, * 25.1. 1892 i Kbh., † 26.4.1980 i Søllerød, d. af grosse­rer Carl Emil N. (1854–1936) og Noline Marie Koefoed (1866–1920).

N. ville oprindeligt have været søofficer og blev efter endt skolegang elev på Søofficersskolen 1906, men allerede 1910 søgte han ind i privat rederidrift og blev knyttet til DFDS. I de første år blev han flyttet rundt i selskabets mange afdelinger hvorefter han 1912 blev sendt til USA og fik ansættelse hos nogle af DFDS' fragtagenter i New York. 1915 vendte han tilbage til Køben­havn og blev sekretær for direktionen. Årene efter første verdenskrig var særdeles vanskelige for rederiet. De politiske og erhvervsgeografiske ændringer under og efter krigen fik dybtgående konsekvenser for det gamle rederis rutenet. Især var de tidligere så afgørende ruter i Østersøen til Rusland i opløsning, men selskabets aktionærer krævede også øgede udbytter og gjorde dermed de første efterkrigsår særdeles vanskelige for sel­skabet. Gradvis lykkedes det dog dels gennem nybygning, dels ved køb af ældre tonnager at erstatte de mistede skibe. I et forsøg på at etablere nye rute­forbindelser til erstatning for de tabte blev N. 1921 sendt til Sydamerika hvor han be­rejste alle lande i Syd- og Mellemamerika med henblik på at oparbejde et dansk rutenet. Resultatet blev faste forbindelser på Brasilien og Argentina. 1922 vendte han tilbage til København og blev udnævnt til kontorchef og leder af først Sydamerikafarten og siden af hele det oversøiske rutenet. Efter direktør A. O. *Andersens død 1934 blev N. udnævnt til direktør og J. A. *Kørbing til administrerende direktør. Ved den­nes afgang 1953 blev N. administrerende direktør til 1964. En af N.s første opgaver som direktør var at medvirke til lukningen af DFDS' gamle udvandrerrute Skandinavien–Amerika-Linien der på et tidspunkt havde haft fire store dampere på over 10 000 tons i rutefart over Atlanten. Ski­bene var alle bygget før 1914, men var dog mo-

dermiseret i 1920'erne. Et nybygningsprogram var overvejet, men opgivet, og den sidste Amerikadampner, Frederik VIII, blev solgt til opugning 1936. I de sidste år havde linien været en så stor økonomisk belastning for DFDS at det på det nærmeste havde umuliggjort en modernisering og fornyelse af fragtskibstonnagen. Nu blev der følgelig iværksat et moderniserings- og nybygningsprogram, og fra 1936–39 byggede DFDS fem meget moderne fragtmotorskibe til liniefart. Det store genopbygnings- og konsolideringsprogram blev imidlertid brat afbrudt ved udbruddet af anden verdenskrig. Forholdene blev særdeles vanskelige for rederiet med dets store landbrugs-eksportafdeling og mange passagerskibe.

Ved den tyske besættelse af Danmark 1940 blev DFDS-flåden delt i to; udeflåden kom under allieret kontrol, mens hjemmeflåden blev sat ind på at løse landets forsyningsmæssige situation. I januar 1944 overtog tyskene 12 af selskabets passagerskibe. Efter krigen blev der iværksat et omfattende nybygningsprogram, bl.a. var N. en stærk talsmand for en vis homogenisering af rederiets flåde der endnu br præg af at den var blevet til ved køb af ældre selskaber og tilfældige skibe. – Ved siden af og som følge af sit virke i DFDS påtog N. sig en lang række hverv inden for organisationslivet og i institutioner tilknyttet skibsfarten. Fra 1953–59 var han således formand for Danmarks rederiforening hvor han havde været medlem af bestyrelsen siden 1947. – 1964 forlod N. sin stilling som administrerende direktør i DFDS efter at skibsreder Knud "Lauritzen havde overtaget kontrollen med aktierne i det gamle selskab, og det var vel nok som en bitter mand N. forlod rederiet efter 54 års virke. – R. 1934. DM. 1940. K.² 1948. K.¹ 1959. □Mal. af A. Tørsleff udst. 1959 (DFDS). Foto.

Interview i Politiken 16.7.1950. – Børsen 24.7.s.a., 25.9.1959 og 1.8.1960. Poul Graae: Hundrede år på havene, 1966. – Levnedsbetning i ordenskapitlet.

Henrik Fode

Normann Andersen, Kai, 1900–67, komponist. * 11.4.1900 i Kbh., † 24.6.1967 sst., begr. Frbg. kgd. F: akademibetjent ved Charlottenborg Niels Peter Andersen (1859–1923) og Oline Mette Pedersen (1867–1952). ~ 1° 30.12.1920 i Kbh. med skuespiller Lilly Bergliot Skands, f. Duun, * 19.11.1893 i Norge, † 23.7.1942 i Kbh. (~ 1° 1913 med filmforfatter Lauritz (Laurids) Skands, 1885–1934; ægteskabet opløst). Ægteskabet opløst 1936. ~ 2° (u.v.) fra 1932 med skuespiller Ellen "Gottschalch, f. Holm, * 2.5.1894 i Aså, Ålborg amt, † 17.2.1981 på Frbg. (~ 1° 1915 med sanger Christian "Gottschalch, 1887–1979; ægteskabet opløst 1930), d. af sognefoged Søren

Nielsen H. (1864–1949) og Ane Jørgine Thorsen (1864–1947).

Efter endt skolegang blev N.A. assistent i Handelsbanken i Kbh. 1916. Samtidig studerede han musikteori og klaverspil, og 1919 opsåde han sit arbejde i banken og rejste som teaterkapelmester i provinsen. I sin fritid komponerede han lette og lyse melodier, og allerede 1922 blev han landskendt for sine sange til Scalarevyen *Rosenblusser*. 1924 skrev han sin senere så berømte vise *Du gamle måne* til et tekstforlæg af forfatteren Ludvig Brandstrup. Det lette, charmerende talent han allerede i sin tidligste ungdom lagde for dagen styrkede han i de følgende år ved fortsatte musikteoretiske studier. Hans kompositioner blev mere og mere elegante og på trods af deres let sangbare karakter særdeles særprægede og personlige. 1926 blev han fast huskomponist og pianist hos Co-Optimisterne og fra 1932 var han medarbejder ved Apollo- og Dagmar-revyerne. 1928 debuterede N.A. som teater- og operettekomponist med sine kompositioner til *Den grønne vogn*. Derefter skrev han scenemusik til fx *Landmandsliv*, *Der var engang på Frederiksberg* og *Når bønder elsker*. – Fundamentet til en sideløbende karriere blev lagt da N.A. 1931 skrev underlægningsmusik til filmen *Hotel Paradis*. Musikken vakte berettiget opsigt og medførte at N.A. blev fast huskomponist for flere danske filmselskaber. I hastig rækkefølge skrev han derefter musik til film som *Odds 777*, *Nyhavn 17*, *Skaf en sensation*, *Mille, Marie og mig*, *Under byens tage*, *Alle går rundt og forelsker sig*, *Man elsker kun een gang*, *Mød mig på Cassiopeia* og *Den kloge mand*.

Det var som om krigens oplevelser gjorde hans kunstneriske indstilling mere alvorlig. Dette mærkes navnlig på hans kompositioner til Kaj Munks skuespil *Puslespil* 1939. Herfra huskes især den yndefulde *Så sødt som i gamle dage*, der findes i flere grammofonindspilninger. 1940 fulgte musik til Kjell Abells *Guderne tør sig* og 1946 til samme forfatters *Silkeborg*. N.A. huskes dog specielt for sit store repertoire af danse, revyviser og sange der næsten alle giver udtryk for et lyst og naturligt, men særdeles gedigent talent. □Tegn. af B. O. Grandjean, 1955. Foto.

Nodemanus i Kgl.bibl.

Hans Vangkilde

Norn, Otto Creemers, * 1915, kunsthistoriker. * 13.12.1915 i Horsens (Vor Frelser). F: arkitekt, senere kgl. bygningsinspektør Viggo Johannes N. (1879–1967) og Inger Marie Creemers (1877–1968). ~ 28.3.1942 på Frbg. med fysioterapeut

Judith Kure, * 25.8.1915 på Koføedgård, Bornholm, d. af gårdejer Anker K. (1884–1960) og Thora Elisabeth Koføed (1887–1973).

Straks efter studentereksamen 1935 tog N. fat på det kunsthistoriske studium som gennemførtes på rekordtid. N. har været usædvanlig motiveret for dette studium, faderen var arkitekt og kgl. bygningsinspektør. Det blev da også arkitekturens historie der i første omgang fangede N. som straks efter magisterkonferensen 1942 blev ansat ved Danmarks kirker, den kultur- og kunsthistoriske registrering af vore vigtigste mindesmærker. 1949 udnævntes N. til museumsinspektør ved Nationalmuseets 2. afd. I en kort, men vigtig periode (1957–58) var N. med ved opbygningen af Det danske institut i Rom som dets direktør, og han nåede at grundlægge instituttets årbog *Analecta Romana Instituti Danici* hvis første bind udkom 1960 under hans redaktion. Fra 1968 til 1977 var N. professor i kunsthistorie ved Århus univ. Som museumsmand havde N. evnen til at konfronteres med monumentet, kunstværket på første hånd. Han lærte sine studenter hvor vigtigt dette enkle faktum var, men måske var hans evne til at begejstres for og over for kunstværket selv et endnu vigtigere bidrag til at øge studenternes forståelse for faget.

N.s interesser har været vidtspændende. I mange år stod arkitekturen hans hjerte nærmest. I *Nicolai Taarn*, 1945 viser han hvor langt man kan komme omkring i arkitekturen og dens historie selv om man begrænser sig til et enkelt beskedent monument. Disputatsen fra 1949, *Christian III.s Borge*, er hovedværket i den litterære produktion hvor N.s sans for at kombinere bygningsarkæologiske iagttagelser med omfattende arkivalske og litterære studier har sat en frugt af grundlæggende betydning for forståelsen af dansk fortifikationsvæsen og renæssancearkitektur. Denne interesse udmøntedes på specielle områder som fx i bogen *Kronborgs Bastioner*, 1954. N. har interesseret sig for italiensk indflydelse på dansk renæssancearkitektur i et arbejde om Serlio og Danmark (*Analecta* 1960) og i bogen *Hesselagergaard og Jacob Binck*, 1961, i sidstnævnte ses tillige en interesse for ikonografiske problemer. Denne side af kunsthistorien dyrker N. ivrigt og skarpsindigt i en række mindre arbejder jævnsides med interessen for sammenhængen mellem kunst- og liturgi-historie. N.s stigende interesse for middelalderkunsten viser sig heri såvel som i bogen *Jydsk granit*, 1968 og i hans indsats ved grundlæggelsen af Kirkehistorisk institutets kalkmaleriregistrant. Karakteristisk for spændvidden i N.s interesser og forfatter-skab er hans behandling af fødebyen Horsens' udvikling som industriby i *En købstads industri-*

alisering, 1973 hvori han som en af de første i landet beskæftiger sig med industriens bygnings-historie og de udslag industrialismens arbejder-kultur gav sig i provinsbyen. Fødebyen Horsens og hjemmet synes at have været et centrum for meget af det N. har kredset om, men cirklerne har ikke være snævre. – R. 1966. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1949 212f.

Hakon Lund

Norrie, Helga Charlotte, 1855–1940, kvindesagsforkæmper. * 12.10.1855 i Altona, † 19.12.1940 i Kbh., urne på Helsingør kgd. F: oberstløjtnant, senere generalmajor Johannes *Harbou (1810–91) og Louise U. M. Hellesen (1833–97). ~ 6.5. 1885 i Kbh. (Garn.) med læge, senere stabslæge Gordon *N., * 6.5.1855 i Helsingør, † 11.10.1941 i Kbh., s. af skibsklarerer William N. (1827–65) og Fanny Thea Marie Wright (1832–85). – Søster til H. W. *Harbou og Alvilda Harbou *Hoff.

Sine første år levede N. i Altona og Rendsborg og kom 1863 til Kbh. Fra sin tidlige ungdom var hun optaget af sociale spørgsmål og ønskede at blive sygeplejerske. 1877–80 virkede hun dog som lærer på den fynske herregård Julskov indtil hun 1880 blev sygeplejeelev på Almindelig hospital hvor hun lærte sin senere mand at kende. 1881–82 var hun ansat på Dronning Louises børnehospital og 1883 begyndte hun sammen med sin senere mand at undervise i sygepleje og nødhjælp. Med stor energi arbejdede hun for at få oprettet en egentlig sygeplejerskeskole, bl.a. offentliggjorde hun 1888 i Ugeskrift for Læger en plan herfor og holdt mange foredrag om sagen der dog først blev virkelighed da Rigshospitalet åbnede 1910. 1899 var hun medstifter af Dansk sygeplejeråd hvis første formand hun blev en kort tid, og 1924 udnævntes hun til æresmedlem. Den internationale sygeplejerskeorganisation International Council of Nurses var hun også medstifter af. Gennem sine erfaringer fra arbejdet med sygeplejerskeuddannelsen blev hun optaget af Dansk kvindesamfunds bestræbelser for at forbedre kvindernes samfundsmæssige stilling og sluttede sig til organisationen. Her blev hun 1898–1904 medlem af Kbh.s-kredsens ledelse og 1898 medstifter af Danske kvinders valgretsforbund. Året efter var hun en af Dansk kvinderåds (det senere Danske kvinders nationalråd) stiftere og valgte til førstesekretær (dvs. næstformand) indtil 1904. I denne periode fungerede hun ofte som formand under Ida *Falbe-Hansens sygdom og formand blev hun 1906–07. Kvindernes internationale samarbejde havde hendes store interesse og hun var med til at stifte International Woman Suffrage Alliance

og blev medlem af dets ledelse. Efter kvindernes politiske ligestilling 1915 var hun medstifter af Kvinde-vælger-klubberne der arbejdede for at interessere og oplyse de nye vælgere. Her blev hun formand 1915–20. Det politiske arbejde havde længe optaget hende og allerede 1903–06 var hun med i hovedbestyrelsen for Kbh.s venstreforening.

Hendes mest omfattende organisatoriske indsats blev dog skabelsen af Danske kvinders forsvarsforening (1907–21) som havde til formål at vække forsvarsviljen og ved alle lovlige midler fremme en efter de sagkyndiges mening forsvarlig ordning af Danmarks værn. Denne landsorganisation talte over 50 000 kvinder og udfoldede vældig aktivitet. N. var dens formand 1907–15 og ledede den med stor dygtighed og energi. Efter første verdenskrig blev hun medlem af hovedstyrelsen for Dansk forsvarsforbund til værn for freden. Sin interesse for sygeplejen glemte hun ikke og stiftede 1920 organisationen *Ejra* som har det formål gennem kurser at lære kvinder sygepleje og nødhjælp, og formandsposten her havde hun 1920–27. N. var en usædvanlig kvinde: idérig, umådelig flittig og i besiddelse af et udpræget organisationstalent. □Mal. af Knud Larsen, 1916 (Fr.borg). Relief af Johs. Hansen, 1926.

Gyrithe Lemche: Dansk kvindesamf.s hist., 1912 (2. udg. 1939). Tidsskr. for sygepleje XXXV, 1935 684f 702–06.

Inga Dahlgård (Anna Koch Schiøler)

Norrie, Gordon, 1855–1941, læge. * 6.5.1855 i Helsingør, † 11.10.1941 i Kbh., urne på Helsingør kgd. F: skibsklarerer, portugisisk vicekonsul og borgerkaptajn William Gordon N. (1827–65) og Fanny Thea Marie Wright (1832–85). ~ 6.5.1885 i Kbh. (Garn.) med Helga Charlotte Harbou (Charlotte *N.), * 12.10.1855 i Altona, † 19.2.1940 i Kbh., d. af oberstløjtnant, senere generalmajor Johannes *H. (1810–91) og Louise U. M. Hellesen (1833–97).

N. blev student 1873 fra Sorø; helst ville han have været ingeniør i hæren, men frygtede at hans nærsynethed skulle være til hinder derfor; bl.a. af den grund valgte han det medicinske studium. Allerede som student frekventerede han professor E. H. *Gruts øjenklinik og fortsatte dermed efter 1880 at have taget medicinsk embedseksamen. Han blev hurtigt underlæge og reservelæge ved Garnisons sygehus, var senere læge ved Kbh.s væbning og udnævntes 1891 til korpslæge i hæren hvor han 1911 avancerede til stabslæge og samtidig blev chef for Garnisons sygehus. Han virkede her under de vanskelige forhold som de store indkaldelser under første verdens-

krig frembød, indtil han faldt for aldersgrænsen 1920. 1894–1911 fungerede han som chef for øjenklinikken på nævnte sygehus. Fra 1885 praktiserede han som øjenlæge i Kbh. Han agiterede stærkt for F. S. F. Credés metode (inddrypning af en helvedstensopløsning i nyfødtes øjne for at hindre alvorlige øjenbetændelser) der først efter megen modstand blev obligatorisk 1900; endvidere har han bl.a. skrevet om lus som medvirkende årsag til andre former for øjenbetændelse og om arvelig stær i øjet. En arvelig form for blindhed (atrofia bulborum hereditaria) er knyttet til hans navn. – Efter Gruts afgang fra professoratet i øjensygdomme 1896 var N. ansøger til stillingen sammen med M. *Tscherning og J. *Bjerrum (1851–1920) hvilken sidste blev den foretrukne. 1903–37 var han læge for blindeinstituttet i Kbh. hvorved han fik lejlighed til at forbedre instituttets sundhedsforhold. 1901 blev han dekanatssekretær i det kgl. sundhedskollegium efter i flere år at have været honorarlønnet medhjælper hos forgængeren E. Hoff. Da kollegiet 1907 fratrådte fulgte han, skønt det var ham der havde konciperet dets klage til kongen over justitsminister P. A. Alberti, med over i det midlertidige statskontor for sundhedsvæsenet, og 1909–27 var han næstformand for sundhedsstyrelsens lægeråd. 1925–37 var N. formand for Soransk samfund, æresmedlem 1938, 1928–33 for Dansk medicinsk-historisk selskab, æresmedlem 1933, 1913–18 formand for Militærlægeforeningen, æresmedlem 1937.

Trods hele den her omtalte og meget krævede virksomhed har N. været en særdeles frugtbare medicinalhistoriker. Han kom ind på historiske studier ved ønsket om at skaffe sig oversigt over øjenlægekunstens udvikling i Danmark der hidtil var ubearbejdet. F. *Grünfeld gjorde ham opmærksom på G. *Heuermann, om hvem han 1891 udgav sit første medico-historiske arbejde. N. var for så vidt elev af Julius *Petersen som han forinden var en flittig tilhører ved dennes forelæsninger og også søgte hans råd ved sit første arbejde, men han blev ikke nogen yndet elev. Dels i anmeldelser af hinandens arbejder, dels i direkte polemik kom en tydelig forskel i anskuelser til syne. Mens Julius Petersen altid havde udviklingen i hele Europa for øje, begrænsede N. i høj grad sit syn til Danmark eller dog Norden, og han lagde med rette stor vægt på arkivundersøgelser. Sine studier over sit specialfags historie samlede han 1925 i *Den danske Ophthalmologis Historie indtil Aar 1900*. I mellemtiden og senere har han skrevet talrige afhandlinger med 1700-tallet som speciale (*Kirurger og Doctores*, 1929, *Sorø Akademis Læger*, 1940, *Hospitalsnød i København* (i Festskrift til Jul. Petersen), 1910,

Københavns Garnisonssygehus. 1918). 1896 udkom første bind af det værdifulde værk om det kirurgiske akademis oprindelse og historie; det afsluttedes med 3. bind 1923. I sit embedsotium har N. udgivet en statelig række bøger, bilagt med udførlige gengivelser af aktstykker, fx om det danske jordemodervæsens historie (1935), om det kirurgisk-anatomiske teaters historie (I–II, 1931–32) og *Af medicinsk Facultets Historie*, 1934–39, samt en selvbiografi *Hjemme og ude*, 1931 hvor der ikke lægges skjul på talrige kontroverser eller på det temperamentsfulde sind der også tit trådte frem i N.s litterære arbejder. I hele sit historiske forfatterskab har N. vist stor selvstændighed og kun lagt lidt vægt på tidligere anskuelser og fremstillinger. En stærk hukommelse, selv i den høje alder, har været ham til stor støtte. Han angiver selv sin afstamning således: „¼ skotsk, ¼ svensk, ¼ jødisk, ¼ engelsk og ¼ dansk med hollandsk Stænk – og dog helt dansk!“. Og sikkert er det, at hans fædrelandskærlighed har givet sig mange smukke udslag, ofte i inderligt samarbejde med hustruen. – Dr.med.h.c. 1929 ved Kbh.s univ.s 450-års jubilæum. – R. 1902. DM. 1915. K.² 1920. □Mal. af Otto Christensen, to tegn. af samme (en på Sorø akad.). Tegn. af C. Nielsen, 1930 (Med.-hist. mus.) og af Ivan Opffer. Buste af Per Linne-mann-Schmidt, 1940 (Soransk samfund; Sorø kunstmus.). Foto.

Stabslæge dr.med. G. N.s trykte arbejder, 1933. – Selvbiografi i Promotionsfesten 1.6.1929 i anledn. af Kbh.s univ.s 450 års jubilæum, 1930 86–90. G. N.: Hjemme og ude, 1931 (erindr.). – Slægtstavesaml., 1931 131. Soranerb. XIV, 1929 nr. 4 29f; XX, 1935 nr. 5–6. K. Brün-nich Nielsen i Militærlægen XLI, 1935 142–49. E. Schmiegelow i Ugeskr. for Læger CIII, 1941 1416. – Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark. Levnedberetning i ordens-kapitlet.

Egill Snorrason (Axel Hansen)

Norrie, Olivia, se Norrie, William.

Norrie, William Good, 1866–1946, forfatter, teaterdirektør. * 27.5.1866 i Kbh. (Holmens), † 30.9.1946 sst. (Vor Frelsers), begr. Bispebjerg kgd. F: bogbindermester John Richard N. (1822–1905) og Louise Augusta Jacobsen (1830–90). ~ 1° 12.11.1891 på Frbg. med skuespiller Anna Hilda Charlotta Pettersson, * 7.2.1860 i Stockholm, † 19.2.1940, d. af læge, senere distriktslæge Samuel Magnus Axel Könsberg (1827–85) og Anna Pettersson. Ægteskabet opløst. ~ 2° 29.5.1909 i Kbh. (Helligg.) med skuespiller Olivia Johanne Margrethe Jørgensen, * 22.11.1869 i Kbh. (Johs.), † 7.11.1945 sst. (Cit.) (~ 1° 1896 med

skuespiller Jacob *Jacobsen, 1865–1955), d. af instrumentmager Jørgen Adolf J. (1822–1900) og Christiane Poulina Englund (1835–90).

N. blev først uddannet ved landbruget, men tog 1889 studentereksamen som privatist og n.å. filosofikum. 1895 udgav han sin første bog *En Løsgænger* der 1896 efterfulgtes af *Unge Junker*, og 1897–1904 var han økonomiinspektør ved Dag-marteatret (inkl. Casino 1902–04) under Martinius *Nielsens ledelse. 1905–06 rejste han i samme egenskab med „De otte“ i Skandinavien, men da det ikke lykkedes at skaffe dette ensemble en ny scene i Kbh. forlod han teatervæsenet og levede nogle år som gårdejer ved Gilleleje. 1911–20 var han på ny økonomidirektør, denne gang ved Det ny teater, og derefter overtog han stillingen som administrerende direktør for Dansk skuespillerforbund. I denne egenskab rykkede han 1921 ind i den af undervisningsminister J. Appel ned-satte sparekommission vedrørende Det kgl. teater som suppleant for den sygemeldte professor Einar *Christiansen, og da resultatet af kommissionens arbejde bl.a. blev en ny fireledet teaterdirektion overtog N. 1922 økonomidirektørens plads. Her blev det hans utaknemmelige opgave i praksis at gennemføre de indskrænkninger som kommissionen havde foreslået og ministeriet godkendt. Men da direktionen, som Appel ud-nævnte i forventning om en snarlig dobbeltsce-ne, to år senere ophævedes hårdhændet af un-dervisningsminister Nina Bang, avancerede N. til enedirektør hvortil han blev anbefalet af de-partementschef K. *Glahn og Social-Demokra-tens teatermedarbejder, redaktør C. E. *Jensen med hvem N. havde skrevet folkekomedien *Fem Søstre* (Casino 1908); i øvrigt havde han bearbej-det og oversat en række teaterstykker, deriblandt de store succeser *Gurli*, 1898, farcen *Den grønne Elevator*, 1921 og fået lystspillet *Paa Plads* op-ført 1916 på Det kgl. teater samt komedien *Løjt-nantens civile Bror* på Det ny teater 1920.

Som nationalscenens leder samlede N. det bedst mulige personale og indrømmede enkelte kunstnere en gage der tidligere var ukendt i dansk teaterhistorie, men kom derved bort fra sparekommissionens egentlige hensigt, at formindske sta-tens driftstilskud. En ny teaterlov af 14.2.1930 forudsatte indskrænkninger under en anden ledelse, og fra juli 1930 afløstes N. af Adam *Poulsen. Opfyldte N. efter undervisningsmini-ster F. J. Borgbjergs opfattelse der hvilede på stemninger i rigsdagen, ikke sin opgave økono-misk set, var til gengæld det repertoire han valgte eller godkendte, både afvekslende og interes-sant, præget af nyheder fra ind- og udland, fx *En Dag paa Hirschholm Slot. Til Skjaldens Ihukom-melse. En Idealist, Den leende Jomfru, Sweden-*

Norrie, William

hielms, Graven under Triumfbuen, Rejsen endt, Sælsomt Mellemspil. Af ældre dansk dramatisk litteratur genoptog N. *Fiskerne* der ikke var opført siden 1814, *Hakon Jarl* og *Axel og Valborg*; af engelsk *Volpone, Stormen* (med ny musik af Jean Sibelius) og *Som man behager*; af fransk *Scapins Skalkestykker* og *Den Gerrige*; af tysk *Maria Stuart*; af russisk *Onkel Vanja* og *Tre Søstre*. De verdenskendte instruktører Gordon Craig og Max Reinhardt iscenesatte henholdsvis *Kongsemnerne* og – med stor succes – *Flagermusen*. Ved sin afgang blev N. formand for den kortvarige kontrolkomité for dobbeltscenen, og 1931 udgav han et bind ungdomserindringer i romanform *En ung Mand fra Firserne*.

N.s første hustru **Anna Pettersson N.** var udgået fra Musikaliska Akademien og videreuddannet hos Signe Hebbe og debuterede 1882 på Nya teatern. Fra 1888 gæstespillede hun i Kbh. og blev snart Nordens førende operettediva. Hun var desuden en fornem visefortolker, 1914–16 ledede hun den intime kabaret Edderkoppen i Kbh., hvori bl. a. Robert Storm Petersen optrådte. N.s anden hustru, **Olivia N.**, kom 1879 til balletskolen på Det kgl. teater hvor hun debuterede 1885 som Puk i *En Skærsommernatsdrøm*; hun blev uddannet på den dramatiske elevskole og fik 1891 engagement ved Folketeatret hvor hendes elskværdige ingenuefremstillinger vandt publikums sympati. Fra 1895 tilhørte hun Dagmar-teatret og spillede her i en halv snes år et fremragende repertoire (Cathinka i *Familien Jensen*, titelrollen i *Gurli*, Skovmærkelil i *Klokken, der sank*, Cyprienne i *Lad os skilles*). Kunstnerisk set nåede hun ikke sine samtidige, Betty Nansen og Anna Larssen, men fru N. var smidig, teknisk dygtig i sit spil der støttedes af et udmærket sceneydre. Hun deltog i „De otte“s skandinaviske turné og tilhørte siden på ny de kbh.ske privat-scener indtil hun 1930 sluttede sin virksomhed ved Dagmar-teatret. I sine senere år spillede hun mest komiske roller. – R. 1924. DM. 1927. K², 1931. □Tegn. af K. Hansen Reistrup, 1894 (Fr.borg). Afbildet på tegn. af H. Jensenius (sst.). Tegn. af Vald. Møller, 1927 (Teatermus.). Buste af Mette Lise v.d. Recke udst. 1937 (Det kgl. teater). Foto.

Studenterne 1889–1914, ved Th. Hauch-Fausbøll, 1914. Hans Werner i Teatret XXVIII, 1928–29 133–38. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930 400f 410. Albr. Schmidt: I liv og kunst, 1937 141–48. Olaf Fønss: Thalia tilbedelse, 1948 114f 130 136–47 166 171f. – Om Olivia N.: Albr. Schmidt i Teatret XXV, 1925 82–84. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Norvin, Karl Peter William (ved dåben Villiam) Johannes, 1878–1940, filolog, historiker. * 7.6. 1878 i Kbh. (Johs.), † 16.8.1940 i Charlottenlund, urne på Gentofte kgd. F: snedermester Peter Georg Nielsen (1843–1916, ~2° 1894 med Vilhelmine Charlotte Ingemann, 1850–1926) og Anne Marie Knudsen (1843–93). Navneforandring 5.4.1905. ~22.4.1915 med Wilhelmine Dorothea Schwartz Brun, * 13.5.1888 i Fredrikstad, Norge, † 14.5.1970 i Gentofte, d. af grosserer Sven Busch B. (1861–1916) og Signe Marie Friis Giebelhausen (* 1867).

Efter at være blevet student 1897 fra Sorø stude-rede N. klassiske sprog ved Kbh.s univ., 1904 blev han cand.mag. med græsk som hovedfag, og s.å. ansattes han som assistent ved landsarkivet i Odense, fra 1912 ved Rigsarkivet, 1914 underarkivar. 1915 blev han dr.phil. Efter mangeårigt virke som privatdocent udnævntes han 1924 til professor i klassisk filologi ved Kbh.s univ. 1934 optoges han i Videnskabernes selskab, 1934–37 var han formand for Dansk selskab for oldtids- og middelalderforskning. Et år før sin død var han blevet valgt til universitetets prorektor. – Som videnskabsmand var N. mangesidig og i besiddelse af et sjældent overblik og en sikker sans for de centrale problemstillinger; bag hans mange og tilsyneladende splittede interesser lå et kulturelt helhedssyn og et målbevidst forsøg på faglig fornyelse uden at fagets stærke traditioner sattes over styr. Som kernen i hans forskning står arbejderne over den græske filosofis historie i oldtiden og dens eftervirkninger i senere tider. Straks efter at have forladt universitetet koncentrerede han sig om studiet af den nyplatoniske tænker Olympiodor fra Alexandria (500-tallet). På flere udenlandsrejser undersøgte han håndskrifterne til dennes værker, og som første frugt af disse studier udkom 1913 udgaven af Olympiodors kommentar til Platons Phaidon. 1915 fulgte disputatsen *Olympiodoros fra Alexandria og hans Commentar til Platons Phaidon*, nu forældet på de fleste punkter men stadig en fortrinlig introduktion til senantikens græske lærdomstradition. N.s sidste arbejde over Olympiodor var udgaven af hans Gorgiascommentar, 1936. N.s hovedværk inden for græsk filosofi er den modne bog om *Sokrates*, 1933 (2. udg. 1934). Efter en gennemgang af de forskellige tidsaldres vekslende opfattelse af Sokrates-skikkelsen gives et intuitivt medvidende, men klart og fast billede af den sokratiske tankeverden. Han belyser den sokratiske filosofi og dens berøring og konflikt med samtiden og forfølger de sokratiske tanker der har været grundlæggende for den europæiske tænkning. N. var redaktør og medarbejder ved den danske oversættelse af

Platons Skrifter I–IV, 1932–34, og en oversættelse af Aristoteles' Statslære blev efter hans død fuldført af Peter Fuglsang (1946). Sin lærer J. L. Heibergs forgødelse af grækerne erstattede han med et mere nuanceret syn hvor den romerske kulturs særlige karakter også kunne komme til sin ret, således i det fremragende afsnit om *Den klassiske Oldtid* i Gyldendals Verdenshistorie, 1936. På selvstændige kildestudier bygger afhandlingen om den spartanske lovgiver *Lykurgos*, 1939 (på tysk i *Classica et mediaevalia*, 1939–40).

N. havde specielle forudsætninger for at forstå det middelalderlige åndsliv som han behandlede i flere af sine skrifter (Gyldendals Verdenshistorie; Teologisk Tidsskrift 1921 og 1930) og han fortsatte M. Cl. "Gertz" banebrydende filologiske bearbejdelse af Danmarks latinske middelalderkilder: 1932 udgav han sammen med Alfred "Krarup *Acta processus litium*, en fuldstændig samling af aktstykkerne i striden mellem den danske kirke og den danske krone i 1200-tallet, og i *Scandia VI*, 1933, analyserede han abbed Vilhelms breve og viste at de er samlede for at tjene som forbillede for latinsk brevstil. Lærdoms- og opdragelseshistorie havde hans interesse, og det blev overdraget ham at skrive Kbh.s univ.s historie i anledning af 450-års jubilæet (*Københavns Universitet i Middelalderen*, 1929, *Københavns Universitet i Reformationens og Orthodoxiens Tidsalder I–II*, 1937–40). Desuden har han publiceret kilder og afhandlinger omkring de ridderlige akademier i Sorø og Kbh.; talrige bidrag af dansk lokal- og personalhistorisk karakter udspringer ligeledes af hans virksomhed i danske arkiver. – N. var selvskreven som første hovedredaktør af tidsskriftet *Classica et mediaevalia* hvis programmatisk titel han redegjorde for i en vigtig redaktionel artikel i første årgang (1938) som markerer den nyere klassiske filologis brud med fagets begrænsning til oldtiden. På dansk udtrykte N.s nære ven Vilh. "Grønbech denne skelsættende nyorientering i titlen på N.s posthumt udsendte samlede afhandlinger, *Fra Hellas til Frue Plads*, 1941. □ Foto.

Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1915 88. – Franz Blatt i *Classica et mediaevalia* III, 1940 143–55 (heri bibliografi). Hans Ræder i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1940–41* 84–99 (heri bibliografi).

Ivan Boserup

Noviomagus, Poul, † 1571, hofpræst. † 26.1.1571, begr. i Kbh. ~ senest 1547 med Anna N. N. N. forekommer første gang 1542 i Wittenberg hvor han 1544 tog magistergraden. Anbefalet af reformatorerne, især af J. Bugenhagen, blev han

ca. 1545 hofprædikant hos kong Christian III og siden lærer for prins "Magnus. Han synes at have haft ret betydelig indflydelse i denne konges tid. Det skal i væsentlig grad skyldes ham, at man fra dansk side stillede sig så afvisende over for de reformerte flygtninge der 1553 med Jan Laski som fører kom hertil fra England. I hvert tilfælde var han udtalt modstander af deres calviniske nadveropfattelse. N. tjente Christian III på dennes dødsleje 1559 og holdt en (ikke udgivet) ligprædiken over kongen. Derefter virkede han som hofpræst hos enkedronning Dorothea og opholdt sig vistnok mest i Kolding. Han havde forskellige gejstlige forlener, deriblandt fra 1550 et præbende ved Århus domkirke og „provstegården" i Kolding. Skønt N. ikke har efterladt sig skrifter synes han at have været en kundskabsrig teolog. Fra sin ungdom var han bekendt for sin iver for at samle bøger, og han stod i brev- eller personlig forbindelse med en del af tidens bekendte kirkelige personligheder, deriblandt med Johannes "Pistorius i Husum og Niels "Hemmingsen. Den sidstnævnte tilegnede ham 1564 ved en smuk fortale sin fortolkning af Filippenserbrevet.

Kilder. Kirkehist. saml. 2.r.1, 1857–59 467; III, 1864–66 489; 4.r.III, 1893–95 816. *Diplomatarium Vibergense*, udg. A. Heise, 1879 292. *Kancelliets brevøger 1551–75, 1885–98.* *Monumenta hist. Danicæ*, udg. H. F. Rørdam IV, 1887 574 607–10 616 621f 625–28 634 637 643f (breve til Johs. Pistorius). [Johs. Pistorius:] *Quattuor centuriæ epistolarum*, udg. A. Andersen, 1971 (breve). *Lit. D. G. Zwergius: Die siellandske clerisie, 1754 450–56.* *Gelehrter Männer Briefe an die Könige in Dänemark*, udg. Andr. Schumacher I, 1758 32 99 197; II, s.å. 195. *Pierre Gassendi: Tycho Brahe. Mannen och verket*, overs. Wilh. Norlind, Lund 1951 223. Bj. Kornrup: *Biskop Hans Poulsen Resen II*, 1968 241.

Bjørn Kornerup*

Novrup, Johannes Bondesen, 1904–60, højskoleforstander. * 4.5.1904 i Alslev, Varde, † 27.12.1960 i Birkerød, begr. Alslev kgd. F: førstelærer Hans Peder Hansen N. (1889–1944) og Andrea Bondesen (1874–1953). ~ 4.11.1927 på Frbg. med Signe Maria Bodholt Holst, * 2.11.1892 i Cedar Falls, Iowa, USA, † 12.6.1972 på Frbg., d. af bladudgiver, redaktør Martin H. (1856–1932) og Marie Bodholt (1855–1931).

N. voksede – ligesom folkeoplyserne J. Th. "Arnfred, Hans "Lund og H. K. "Kristensen før ham – op i Vardeegnens landsbymiljø med dets rodfæstethed og åbne horisonter. Hjemmet var oprindelig højskolepræget, og faderen en flittig lokalhistoriker, hovedbestyrelsesmedlem af Danmars lærerforening og ivrig deltager i sognets liv. Under indflydelse af C. "Skovgaard-Petersens indremissionske virke i sognet drejedes hjemmet i denne retning hvilket den unge N.

tog afstand fra. 1917 kom han til katedralskolen i Ribe, men det klassisk-sproglige gymnasium føltes som en ørkenvandring. N. kom for livet til at hade klasseundervisning. Oaserne var litteraturlæsning sammen med kammeraten K. *Grue-Sørensen og cykelture til møder på Askov højskole og i Skibelund krat. N. blev student 1922 og valgte sammenlignende litteraturvidenskab til studium. Hans magisterkonferenssemne 1928 om *Nietzsches Opfattelse af det tragiske*, trykt 1932, handlede om kulturkritik og det havde han i studieårene været mere optaget af end af litteraturprofessorernes emner, især fængsledes han af en studiekreds ledet af Vilhelm *Grønbech. Hans ætsende kritik af den vesterlandske kulturs goldhed virkede sammen med Albert Schweitzers „ærefrygt for livet“ inspirerende på N. samtidig med at hans mistillid til dogmatiske opfattelser blev styrket. N.s første artikel, til Askov-tidsskriftet Dansk Udsyn 1924, handlede om Schweitzers kulturfilosofi. I sine senere år oversatte N. en række af Schweitzers skrifter til dansk. Sit eget udsyn udvidede N. allerede i studietiden ved rejser til Wien og Paris, og efter eksamen tog han til Columbia-universitetet i New York 1929–30, hvortil han havde fået et stipendium. Her studerede han bl.a. amerikansk opdragelsesfilosofi. Hans bog *Amerika konstruerer*, 1933, indeholdt en skarp analyse og kritik af de teknokratiske tendenser i det amerikanske uddannelsessystem. Som et positivt modstykke hertil kom 1935 N.s tredje bog *Mennesket lever*.

Imidlertid var N.s eget liv blevet højskolemandens. Ordet skole, sagde han engang, kunne få ham til at gyse; dog ikke når skolen som på højskolen bestod i et oplevelsespræget samspil mellem lærer og elever. Allerede 1928 fik N. tilknytning til Peter *Manniches internationale højskole i Helsingør, og 1931 blev han lærer på Askov. På begge skoler følte N. sig i sit es. I Helsingør fik han nær kontakt med en broget elevflokk fra fremmede lande. Askov følte han vel tyngt af grundtvigianske traditioner, men mødte hos forstanderen, Arnfred, som han kom til at stå nær, et sådant frisind, at han frejdigt kunne udfolde sine særlige evner til stilfærdig men frugtbar vekselvirkning med eleverne. Det skete både i timerne og i hans musikalske hustrus hjem. Det husede hver vinter et hold kvindelige elever. I kirkelig henseende var N. som på andre områder antidogmatisk, men ikke uden religiøse antenner, og som skolemand betragtede han sig som discipel af både Christen *Kold og N. F. S. *Grundtvig, ikke mindst når det gjaldt Grundtvigs drøm om en højskole for hele folket. – Det var på denne baggrund at N. 1942 blev kaldet til

det nyoprettede embede som statskonsulent for ungdomsundervisningen med den opgave at igangsætte et oplysningsarbejde for hele ungdommen på grundlag af undervisningsminister Jørgen Jørgensens nye ungdomsskolelove. I de otte år N. varetog denne post fik han ikke blot med dygtige medarbejdere som K. *Helveg-Petersen pustet liv i oplysningsarbejdet blandt unge og ældre, men også skrevet bøger med tilknytning til sit virke: *Den ny Ungdomsskole*, 1943 og *Skoleformer og Skoletanker*, 1947. Hertil kom en inspirerende indsats i udvalg og råd, især ungdomskommissionen 1945–52. Det havde dog aldrig været noget livsmål for N. at virke som embedsmand. Han ønskede at vende tilbage til højskolegeringen.

Dertil gav situationen efter krigen N. en særlig baggrund. I de onde år han har skildret 1946 i sit afsnit *Fri Oplysning* i fjerde bind af det af Aage *Friis redigerede Danmark under Verdenskrig og Besættelse, støttede N. helhjertet den holdning der blev indtaget af Dansk ungdomssamvirke. Den militante modstandsbevægelse stod N. fjernt. Til gengæld sluttede han sig varmt til Fredsvennernes hjælpearbejde (fra 1948 Mellemfolkeligt samvirke) og blev 1946 organisationens næstformand. Året efter blev N. leder af UNESCOs første verdenskonference for voksenoplysning i Helsingør. Hans eneste bog på engelsk, *Adult education in Denmark* kom 1949. Med støtte fra Mellemfolkeligt samvirke fik N. 1950 oprettet Magleås højskole ved Birkerød som selvejende institution. Skolens beliggenhed var romantisk, indrettet på et ældre landsted på brinken mellem Rude skov og Sjøløse. Her trivedes N., hans hustru og deres dygtige medlærere, deriblandt efterfølgeren Poul *Dam, med de små elevhold fra alle dele af samfundet, og de opnåede et samspil med eleverne der udvidede horisonten til den store verden. Også fra den kom der elever. Samtidig fortsatte N. i sit forfatterkab den linje der allerede var anlagt før krigen med *Propaganda og Opdragelse*, 1939 og siden fortsat med *Syv Breve til en Ven*, 1942 og *Samfund og Menneske*, 1946. Højdepunkterne i N.s litterære indsats blev hans sidste bøger *Erasmus og Jacob*, 1952 og *Skole og Menneske i en teknisk Tidsalder*, 1958. Den Grundtvig-Koldske arv han selv havde del i blev her vurderet i sammenhæng med nutidens vilkår. N. efterlyste også en fornyelse af historieundervisningen, nu hvor den vestlige verden ikke længere var kraftcentret på jorden, men udfordret af den i grunden rigere „tredje verden“. Dette syn var i pagt med N.s holdning i Mellemfolkeligt samvirke og i UNESCO af hvis danske nationalkommission han blev medlem 1948. Begge steder hævdede

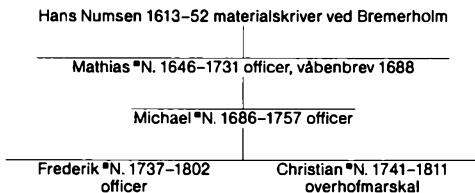
han utrætteligt at det internationale samarbejde måtte ske på lige fod og under lige vilkår. Blandt andet støttede han det af Karl *Nielsen ledede Jugend-Europahaus i Hamburg fra 1950, og året efter blev N. formand for UNESCOs internationale institut for pædagogik i samme by. 1955 blev han medlem af regeringsudvalget for teknisk bistand, det senere DANIDA. Næppe var han gået af som statskonsulent før han 1951 blev valgt til næstformand i Foreningen af høj- og landbrugsskoler (til 1953), og 1957 blev han Arnfreds efterfølger som foreningens formand. Forinden var han dog – til Arnfreds og gamle elever fortrydelse – af Askov højskoles bestyrelse blevet vraget som hans efterfølger på forstanderposten i Askov 1953. Her var der kredse der ikke kunne forsone sig med hans hvasse opgør med den traditionsbestemte højskole i bogen Erasmus og Jacob. Sagen gav genlyd i dagspressen. N.s livssyn er afspejlet i *Johannes N. i Tale og Skrift* – en bog der var delvis forberedt af ham selv efter at han var blevet ramt af håbløs sygdom. Den udkom året efter hans død. Et centralt kapitel heri, *Kunsten at undervise voksne*, var tidligere trykt på engelsk og hollandsk. Der var dem der – især i besættelsestiden – kaldte N. en bleg humanist; sådan fremtræder han ikke her, men som humanisten der lidenskabeligt ærer mennesket og bekæmper de kræfter der truer livets kvaliteter. □ Portrætteret på Erik Hansens gruppebillede af Askov-lærere, 1939 (Askov). Foto.

J. N. i tale og skrift, 1961 (heri selvbiogr. og bibliografi). – Interview i Politiken 15.11.1942. – Roar Skovmand i Højskolebl. LXXV, 1961 3-5. Samme i Folkehøjskolen i Norden. Årbog 1961 95-116. Samme i International review of education, Haag 1962 131-39. Poul Dam i Højskolebl., 1961 5f. K. Grue-Sørensen i Dansk pædagogisk t. IX, s.å. 79-83. Sv. Cedergreen Bech sst. 84f. Karl Nielsen i Dansk udsyn, s.å. 57-65. J. Th. Arnfred: Askov højskole i mands minde, 1965 144-46. – Papirer i Rigsark.

Roar Skovmand

Numsen

Rangadel. Uddød i mandslinjen 1811.

Mathias *N. var ~ Marie Worm, d. af oldforskeren Ole *W. Frederik *N. var 1° ~ Eleonore

Franciska von der Osten, d. af direktør for finanserne Wilh. Aug. v. d. *O. Michael *N.s døtre Magdalena Charlotte Hedevig og Maria var hhv. ~ godsejeren Severin baron *Løvenskiold og stiftamtmand Eggert Christopher greve *Knuth (1722-76).

Danm.s adels årbog XXIII, 1906 332-35.

Nils G. Bartholdy

Numsen, Christian Frederik, 1741-1811, officer, diplomat, hofmand. * 11.4.1741 i Kbh. (Holmens), † 25.11.1811 i Helsingør, begr. sst. F: generallojtnant, senere feltmarskal Michael *N. (1686-1757) og Margrethe M. T. v. Ingenhaef (1705-76). ~ 24.9.1784 på Løvenborg med komtesse Margrethe Holck, * 16.2.1741 på Orebygård, † 1.10.1826 i Kbh. (Helligg.) (~ 1° 1767 med overpræsident, gehejmeråd Volrad August v. d. *Lühe, 1705-78), d. af greve, generallojtnant Christian Christopher H. (1698-1774) og friherreinde Ermegaard Sophie Winterfeldt (1702-56). – Bror til Frederik *N.

N. begyndte sin løbebane som officer, idet han 1757 blev ansat som kornet ved livgarden til hest. 1759 blev han ritmester, 1763 sekondritmester ved holstenske kyradsregiment og s.å. overflyttet som kaptajn og kompagnichef for livgarden til fods. 1768 fik han oberstlojtnants karakter, og n.å. udnævntes han til sekondmajor ved livgarden til fods. 1772 afbrød han sin militære løbebane og gik over i diplomatiet. Han overtog den vigtige stilling som dansk afsending i St. Petersborg, og det faldt i hans lod at føre en del af de forhandlinger der ledte til mageskifte-traktaten af 1773. Efter tre års diplomatisk tjeneste modtog han 1776 posten som direktør for Øresunds toldkammer. 1781 indtrådte han som l. deputeret i general-toldkammeret og n.å. som l. deputeret i rentekammeret. Han var samtidig medlem af general-vejkommissionen og af overbankdirektionen. I denne sidste egenskab modarbejdede han et forslag fra Ove *Høegh-Guldberg om at yde et kbh.sk handelshus hjælp af banken, og som følge heraf afskedigedes han fra sine stillinger i rentekammeret og i overbankdirektionen. Han sluttede sig nu til det parti der samlede sig om den unge kronprins, og han var indviet i de forhandlinger der gik forud for statskuppet i april 1784. Han modtog herefter den meget vigtige stilling som overhofmarskal, hvormed var forbundet posten som l. direktør for Det kgl. teater. 1791 fik han sin afsked og helligede sig resten af sin levetid stillingen som direktør for Øresunds toldkammer. Han tog ophold i Helsingør, og hans navn er uløseligt knyttet til Øresunds toldkammers friskole af 1786 der

Numsen, Christian

bl.a. rummede en arbejdsstue for 30 af Helsingørs fattige. 1783–87 ejede N. Bjergbygård på Sjælland. – Kammerjunker 1757. Kammerherre 1766. Overkammerjunker 1778. Gehejmeråd 1779. Gehejmekonferensråd 1790. Rang i I. klasse nr. 9 1808. – Hv. R. 1773. Bl.R. 1810. □ Afbildet på tegn. af et selskab hos kongen af W. Haffner, 1781 (Rosenborg). Klippet silhouet af J. C. Weitlandt ca. 1783 (Kgl. bibl.). Tegn. af Paul Ipsen, 1784 (Fr.borg). Mal. af Jens Juel, s.å. (sst.), gentagelse eller kopi (Städt. Mus., Flensborg). Silhouet af Anthing, 1787. Tegn. af C. A. Ehrensvärd, 1799. Mal. tilskrevet E. Pauelsen (forhen Løvenborg). To tegnede silhouetter (Fr.borg).

Regeringskiftet 1784, udg. A. D. Jørgensen, 1888. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II–X, 1896–1931. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis III, 1913. Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. – Aage Friis: A. P. Bernstorff og Ove Høegh Guldberg, 1899. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 V–VI, 1906–09. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Otto Brandt: Caspar v. Saldern und die nordeurop. Politik im Zeitalter Katharinas II, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittlern und neueren Gesch. XV.

Harald Jørgensen

Numsen, Frederik, 1737–1802, officer. Døbt 21.2.1737 i Vejle, †9./21.4.1802 i Rusland. F: feltmarskal Michael *N. (1686–1757) og Margrethe M. T. v. Ingenhaef (1705–76). ~1° 16.12.1763 i Kbh. (Slotsk.) med hofdame Eleonore Francisca v. d. Osten, *24.7.1737 i Sorø, †18.1.1765, begr. i Århus, d. af amtmand, senere gehejmekonferensråd Wilhelm August v. d. *O. (1697–1754) og Charlotte A. Lützwow (1696–1743). ~2° 3.11.1775 på Rydhave med Birgitte Elisabeth Sehested, *21.2.1727, †23.6.1804 i Holstebro (~1° 1747 med kar. oberstløjtnant Jens Sehested til Rydhave, 1710–73), d. af kar. oberstløjtnant Niels S. til Tim (1685–1745) og Elisabeth Skeel (1696–1760, ~2° 1747 med viceadmiral Caspar *Wessel, 1693–1768). Separeret 1778. – Bror til Christian *N.

N. blev 1750 kornet i rytteriet, 1754 løjtnant, 1756 fløjadjutant hos kongen, deltog i fransk og østrigsk tjeneste i syvårskrigen, udmærkede sig særdeles, blev hårdt såret og blev 1761 kar. oberstløjtnant. I felttoget 1762 ansatte Cl.-L. de *Saint-Germain ham i sin personlige stab, 1763 blev han virkelig oberstløjtnant, 1769 kar. oberst. Da hestgarden maj 1771 blev opløst udnævntes N. til kommandør for et exercerkorps af dragoner der fungerede som hoffets militære livvagt, det såkaldte „flyvende korps“; men da det om efteråret blev røbet for J. F. *Struensee at personer i hans omgivelser planlagde et kup

mod ham hvori korpset skulle spille en afgørende rolle blev N. som oberst og regimentschef forflyttet til Jylland. Om planerne, der forekommer ret dilettantiske, var nået så vidt at N. selv var orienteret er usikkert; at han af Struensee ansås for en dygtig officer er utvivlsomt, og han var blandt de officerer der principielt var tilhængere af de militære reformer. Efter forflyttelsen agiterede han imidlertid mod regeringen uden dog at bryde åbent med Struensee, og systemskiftet jan. 1772 fik ingen konsekvenser for ham. Som medlem af hærkommissionen 1773 imponerede han ved sine kundskaber og sin „esprit“; 1777 blev han kar. generalmajor, men kort efter begyndte den næsten tyveårige række af retssager mod ham for vilkårlighed i tjenesten og private og tjenstlige gældssager. 1786 blev der truffet den foreløbige afgørelse at han „fritoges“ for kommando, og 1788 dømtes han for en del af sagerne til at miste sit regiment, fik en bøde på 900 rdl. og en straf på to måneder i citadellet. De resterende sager afgjordes senere ved dom, en pengebøde, stadfæstet 1891. Han var stadig i nummer og gage som generalmajor. Samtidig lå han i proces med sin hustru hvis formue han havde sat over styr. 1788 fik han tilladelse til at gå i russisk tjeneste og udnævntes s.å., mod generalitetets ønske, til generalløjtnant. Han vandt kejserinde Katharina gunst, førte med stor dygtighed et armékorps mod svenskerne i Finland, blev dekoreret med høje russiske ordener, udnævnt til generalinspektør ved rytteriet, og også efter kejserindens død 1796 bevarede han sine stillinger indtil han afskedigedes ca. 1800. – 1929 er hans arkiv blevet fremdraget i Walk i Liñland. – Kammerherre 1762. – Hv. R. 1773. □ Kopi af Herman Koefoed (Frijsenborg) efter mal. formentlig af Jens Juel. Mal. tilskrevet E. Pauelsen eller C. A. Lorentzen. Tegn. af Chr. Horneman (kobberstiksaml.).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–X, 1900–1931. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen II–III, 1919–23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41. Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., udg. Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. – E. Reverdil: Struensee et la cour de Copenhague, udg. Alex. Roger, Paris 1858 (da. overs: Struensee og det da. hof, udg. L. Bobé, 2. udg. 1917). Dorothea Biehls breve i Hist. t. 3.r.IV, 1865–66 147–494. Johan Ludv. v. Schmidt i Museum, 1893 II 152. Mémoires du général-major russe baron de Löwenstern, udg. M. H. Weil I, Paris 1903. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926. Erik Amburger i Pers. hist. t. 10.r.III, 1936 192–95 200. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal Michael Numsen og hans tid, 1938.

Sv. Cedergreen Bech (Rockstroh)

30 90f. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal Michael Numsen og hans tid, 1938.

Rockstroh*

Numsen, Mathias, 1646–1731, officer, forvaltningsejendomsmand. * 18.3.1646 i Kbh. (Holmens), † 17.4.1731 sst., begr. sst. (Holmens). F: materialforvalter ved Holmen Hans N. (1613–52, ~2° med Maren Dichmand) og Inger Margrethe Vibe (1622–48). ~ 1680 (ægteskabsbrev 22.5.) med Marie Worm, * 22.8.1649 i Kbh., begr. 15.5.1715 sst. (Holmens) (~1° 1671 med krigs- og landkommissær Peder Lassen til Brusgård, 1624–76), d. af læge Ole *W. (1588–1654) og Magdalene Motzfeldt (1617–91). – Far til Michael *N.

N. var ganske ung indtrådt i krigstjeneste herhjemme, blev 1670 kornet i rytteriet og deltog i skånske krig som løjtnant 1675, blev kaptajn løjtnant 1676, ritmester 1677, 1678 major og oberst løjtnant, 1685 oberst og regimentschef. I krigen 1700 fik han overdraget forsvaret af Vendsyssel hvor han viste betydeligt organisationstalent og evne til samarbejde med befolkningen, og hans anordninger blev et forbillede for den almindelige landstormsforordning. Derefter deltog han i besættelsen af Sydslesvig. Fra 1701 var han brigadør ved korpset i Nederlandene, indtil han 1703 på grund af kompetencestridigheder og legemlig svækkelse søgte og fik afsked. Ved hærens reorganisation 1710 blev han medlem af land- og søetatens generalkommissariat og udskrivningschef på Sjælland, n.å. generalmajor (anc. 1703), var 1712 chef for felthærens kommissariat og deltager i vigtige rådslagninger om felttogsplaner. Da generalkommissariatet s.å. omorganiseredes blev han ansat ved landetaten hvor han, fra 1720 som præses, forblev til tronskiftet 1730. 1716 var han blevet formand i rytterkommissionen for Sjælland og udførte heri et stort arbejde, indtil kongen 1719 kort og køligt ophævede kommissionen og udnævnte to nye i stedet, formentlig fordi N. og hans kolleger ikke veg tilbage for energisk hævde af deres standpunkter i principspørgsmål, bl.a. forsvar af de nye rytterbønder mod ubillige krav til ydelser for befrielse fra hovarbejder. Med sin hustru havde N. fået Brusgård (Galten hrd.) som han solgte, hvorefter han købte Fuglebjerggård og Saltø (Øster Flakkebjerg hrd.). 1688 havde han fået våbenbrev. – Gehejmeråd 1726. – Hv. R. 1717. □ Afbildet som barn på forældrenes epitafiæ. af Karel van Mander (Holmens k.). Maleriet i ordensdragt 1723 (Løvenborg).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IX, 1922 442–46 (om slægten). Danske mag. 5.r.IV, 1898–1901 301 (Chr. Vs dagbog). Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–II, 1899–1903. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. II–III. 1916–26. Samme i Hist. t. 9.r.III, 1923–25

Numsen, Michael (Michel), 1686–1757, officer. * 28.3.1686 i Kbh., † 7.9.1757 sst., begr. sst. (Garn.). F: oberst, senere generalmajor, gehejmeråd Mathias *N. (1646–1731) og Marie Worm (1649–1715). ~ 18.12.1725 i Fredensborg (Slotsk.) med hofdame hos dronningen Margrethe Marie Thomasine v. Ingenhaef (Ingenhaven), * 8.3.1705 i Jelling, † 8.10.1776 på Løvenborg, d. af oberst, senere generalmajor Johann Peter v. I. (1664–1717) og Øllegaard Rantzau (ca. 1672–1758). – Far til Christian *N. og Frederik *N.

N. blev 1701 kornet i rytteriet og deltog fra s.å. til 1710 i den spanske arvefølgekrig, blev 1703 løjtnant, 1706 kaptajn ved dragonerne, 1710 ritmester i garden til hest, hvorefter han til 1715 deltog i krigen i Nordtyskland, fra 1712 som kar. major; 1717 blev han oberst løjtnant og kar. oberst, 1723 virkelig oberst og regimentschef, 1728 generalmajor, 1731 generalinspektør, 1735 general løjtnant. Ved P. V. *Løvenørns død febr. 1740 var N. udset til overkrigssekretær og udnævntes april s.å. efter forud at have deltaget i vigtige kommissioner. Han satte straks et energisk arbejde ind på forstærkning og forbedring af landmilitæren og ophjælpning af de hvervede regimente ved afgivelse til dem af udsøgt nationalt mandskab; men bortset fra det par år, da krig med Sverige syntes overhængende, kæmpede han en næsten håbløs kamp mod cancellikollegiet og finansmyndighederne der ikke godkendte hans indtrængende påvisning af krigsfare fra flere sider. Den delvise mobilisering mod Sverige †743 gennemførte han med energi, mens han samtidig med støtte af de ældste generaler gjorde sit yderste for at bevare freden. Ved tronskiftet mistede N. den støtte han dog jævnlig havde nydt hos kongen, han blev afskediget og udnævnt til general af kavaleriet. 1750 blev han kommandant i Kbh. og beklædte denne stilling til sin død. 1756 udnævntes han til feltmarskal, en for en danskfødt enestående udmærkelse. Efter faderen havde han arvet dyb og ægte humanitet, var en årvågen beskytter af hærens underklasser, en veltalende forsvarer af rytterbøndernes rettigheder, beskytter af bondeungdommen mod overgreb fra godsejere og fogeder og mod skærpelse af stavnsbåndsanordningerne. Hans hustru var 1772–73 overhofmesterinde for den lille kronprins Frederik og forstod at vinde hans kærlighed; fra 1773 var hun dekanesse for Vallø. 1753 blev hun benådet med ordenen l'union parfaite. – Rang med gehejmeråder i konseillet

Numsen, Michael

1752. – Hv. R. 1731. Bl. R. 1748. L'union parfaite 1750. □Malet i rustning (Gyldensteen). Malet i civil (Knuthenborg; Løvenborg). Malet i ordensdragt ca. 1750 (Løvenborg). Mal. (Maribomus.). Mal. af P. Wichmann, 1755.

Chr. VI's breve til N. i Danske mag. 6.r.II, 1916 330–65. – Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II–III, 1894–97. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I, 1904 18. [Charlotte Dorothea Biehl:] Interiører fra Fr. Vs hof, ved L. Bobé, 1909. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm I–II, 1915–30. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926. O. v. Munthe af Morgenstjerne: Feltmarskal M. N. og hans tid, 1938. John Danstrup i Hist. t. 11.r.II, 1947–49 især 9–18.

Rockstroh*

Nutzhorn

Adelsslægten N. føres tilbage til oberst Bagge Høeberg (1682–1767), 14.12.1759 adlet med tilnavnet von N., ~ Wilhelmine Juliane v. N., d. af oberstløjtnant Jørgen Anthon v. N. (–1748). Hans sønnesøn Bendix Conrad Heinrich v. N. (1771–1853) adopterede sin hustru Anna Scholastica Ingwersens søn af første ægteskab med købmand i Fredericia Anders Andersen (1736–1802), Ditlev Andersen (1800–65), som 29.5.1845 blev optaget i adelen.

Carl v. *N. var ~ Emilie Aarestrup, d. af forfatteren Emil *Aa.

F. Krogh: Dansk adelskalender, 1878. Danm.s adels årbog.

Hans H. Worsøe

v. Nutzhorn, Carl Ludvig Vilhelm Rømer, 1828–99, departementschef, minister. *9.5.1828 i Fredericia, †29.10.1899 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: premierløjtnant, senere major, brand-

direktør Bendix Conrad Heinrich v. N. (1771–1853, ~1° 1803 med Anna Scholastica Ingwersen, 1781–1816, ~1° 1797 med købmand i Fredericia Anders Andersen, 1736–1802) og Anna Buhl (1794–1829). ~7.12.1873 i Kbh. (Holmsen) med Emilie Aarestrup, *1.9.1841 i Saksøbing, †11.12.1920 i Kbh. (~1° 1858 med læge i Odense, senere distriktslæge i Svendborg Vilhelm Julius David, 1821–83), d. af forfatter Emil *Aa. (1800–56) og Caroline F. Aagaard (1808–97).

v. N. blev student 1844 fra Roskilde, 1850 juridisk kandidat, ansattes 1851 som assistent i indenrigsministeriet, udnævntes 1856 til kancellist, 1857 til fuldmægtig, 1859 til kontorchef og 1862 til departementschef sty. Det navn han i disse stillinger havde erhvervet sig som en arbejdsom, indsigtfuld og kundskabsrig mand bevirkede at D. G. *Monrad ved dannelsen af sit ministerium 31.12.1863 optog ham i dette som indenrigsminister. Han satte febr. 1864 sin stilling ind på C. de *Mezas afskedigelse og støttede A. L. *Casse i modstanden mod en konference uden våbenstilstand. Af misfornøjelse med våbenstilstandsbestemmelserne udtrådte han 10.5.1864 af ministeriet og overtog på ny sit departementschefsemede. 1866 udnævntes han til amtmand over Thisted amt, og 1868 indtrådte han som justitsminister i grev C. E. Frijs' ministerium, men kunne trods den ihærdighed og klarhed hvormed han forsvarer sine anskuelser i folketinget intet væsentligt udrette over for dettes flertal, når undtages at det ved eftergivenhed i spørgsmålet om præsternes militære tjenestetid lykkedes ham at få værnepligtsloven gennemført. 1869–70 var han folketingsmand for Ålborg. Få dage efter ministeriets afgang 1870 udnævntes han til amtmand over

Bagge Høeberg 1682–1767 officer, adlet 14.12.1759 med tilnavnet von Nutzhorn

Friederich Ernst v. N. 1744/45–95 officer

Bendix Conrad Heinrich v. N. 1771–1853 officer, branddirektør

adopteret

Anna Scholastica v. N. 1819–1905

~ Charles Georg

Adlaid Aumont 1823–1905 bankdirektør

Carl v. *N. 1828–99 amtmand, justitsminister

Ditlev Andersen v. N. 1800–65 læge, 29.5.1845 optaget i adelen

Arthur *A.
1860–1917
teaterhistoriker

Louise Anna Andersen v. N.
1831–97 ~ H. F. *Feilberg
1831–1921 præst, folklorist.
Se slægtsoversigt Feilberg

Charlotte Cathrine Andersen
v. N. 1836–1908 ~ P. *Feilberg
1835–1925 kulturtekniker.
Se slægtsoversigt Feilberg

Heinrich v. *N.
1833–1925 højskole-
lærer, komponist

F. v. *N.
1834–66 filolog

Sigrid v. N.
1876–1959
gymnastikdirektør

Mette Marie Charlotte
v. N. 1867–1930
~ Rasmus *Nielsen
1863–1964
højskoleforstander

Johanne v. N.
1869–1957 ~ Axel
*Appel 1858–1926
statskonsulent

Asta v. N.
1880–1951 pianist
~ Holger *Federspiel
1868–1934
jurist

Harald *Nielsen
1896–1976
partisekretær

Per *Federspiel
1905– minister

Vejle amt og i denne stilling som han tidligere (i vinteren 1861–62) midlertidigt havde beklædt, virkede han til 1898 med en fra alle sider anerkendt og påskønnet dygtighed, energi og humanitet. Han var 1859–62 sekretær ved landinspektør- og landmåler-eksamenkommissionen; 1861 blev han medlem af kommissionen angående Islands forfatningsmæssige stilling; 1864 fik han sæde i kommissionen angående de inkorporerede sønderjyske distrikter, 1870 i kommissionen angående provinskøbstædernes forhold; 1894 blev han kommissarius ved Vejle-Vandel-banen, 1895 ved Kolding-Egtved-banen. – Kancelliråd 1859. Justitsråd 1862. Etatsråd s.å. (frasagde sig titlen 1871). – R. 1864. DM. 1866. K.² 1869. K.¹ 1870. S.K. 1898. □Tegn. af Otto Bache, 1898 (Fr.borg), forarbejde til mal. (Vejle rådhus); efter dette kopi. Foto.

Statsrådets forhandl. 1863–79, udg. Aage Friis, 1936. – Vejle amts folkebl. 31.5., 1.6. og 4.6.1895 samt 30.10.1899. III. tid. 12.11.1899. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reprudg. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger III–V, 1921–23. De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967.

Povl Engelstoft*

v. Nutzhorn, Henning Frederik Feilberg, 1834–66, filolog. * 15.11.1834 i Kbh. (Holmens), † 20.2.1866 i Venezia, begr. sst. F: læge Ditlev Andersen v. N. (1800–65) og Charlotte Cathrine Feilberg (1802–79). Ugift. – Bror til Heinrich v. *N.

v. N. blev student 1851 fra Metropolitanskolen og tog filologisk embedseksamen 1858. Han blev 1856 alumnus, 1859 inspektør på Elers' kollegium. Til Jens Paludan-Müller (1836–64), Georg *Brandes, Julius *Lange og Troels *Troels-Lund var han knyttet i nært venskab; efter ham benævntes kredsen „den nutzhornske bande“. Han virkede som lærer i græsk og latin ved de to borgegydskoler og gav desuden privat undervisning. I Tidsskrift for Philologi og Pædagogik (1861–66) skrev han flere værdifulde afhandlinger om græsk mytologi og litteraturhistorie, af hvilke den betydeligste, om den antikke tragedies karaktertegnning, er rettet imod den Heibergske æstetik. Hans doktordisputats, *De homeriske Digtes Tilblivelsesmaade*, 1863, som er påvirket af J. N. *Madvig, kritiserer med held F. A. Wolfs og K. K. F. W. Lachmanns teorier om de homeriske digtes tilblivelse uden dog at give væsentlige positive bidrag til problemets løsning; den udkom i tysk oversættelse 1869. Han var en af mest lovende af Madvigs disciple og utvivlsomt bestemt til at blive universitetslærer. Vinteren 1863–64 foretog han en kortere rejse til Rom, og i efteråret 1865 rejste han på ny til Italien i den

hensigt senere at begive sig til Grækenland. Men i Venezia, hvor han var beskæftiget med studiet af Aristofaneshåndskrifter, døde han af tyfus. Efter hans død udgaves en af ham forfattet oversættelse af Apuleius' *Amor og Psyche* med et forord af Georg Brandes (1867). □Mal. af H. Olrik. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1863 65f. – Georg Brandes i Apuleius: *Amor og Psyche*, 1867 V–XIV (optr. i G. Brandes: *Saml. skr. II*, 1899 491–98; jfr. sst. XIV, 1904 422f). Samme: *Levned I*, 1905 97 110 o. fl. st. Paul V. Rubow: *Georg Brandes' briller*, 1932.

Hans Ræder*

v. Nutzhorn, Bendix Conrad Heinrich Andersen, 1833–1925, højskolelærer, komponist. * 20.2. 1833 i Kbh. (Holmens), † 8.4.1925 i Askov, begr. sst. F: læge Ditlev Andersen v. N. (1800–65) og Charlotte Cathrine Feilberg (1802–79). ~ 27.9.1866 i Starup ved Kolding med Ane Johanne Bertelsen, * 22.7.1841 på Egeland ved Kolding, † 9.6.1929 i Askov, d. af gårdejer Johan Vilhelm B. (1800–85) og Mette Marie Buhl (1810–80). – Bror til F. v. *N.

v. N. gik i Melchiorss skole, senere i Metropolitanskolen, 1850 dimitteredes han privat til universitetet og tog 1860 teologisk embedseksamen. Blandt hans nærmeste venner i studieårene på Borchs kollegium var Ludv. *Schrøder der 1862 da han overtog Rødding højskole fik overtalt v. N. til at slå ind på lærervejen og undervise på højskolen i Nordens historie og sang, de to fag der i særlig grad havde v. N.s interesse. 1865 flyttede han med Schrøder til Askov hvor han virkede til 1921, fra 1898 som medbestyrer. v. N. skulle komme til at sætte stærke spor inden for dansk højskoleliv. Som lærling af Grundtvig vidde han undervisningen i Nordens historie en meget stor del af sin kraft. Hans forelæsninger kunne måske virke brede og omstændelige, men den virkelig interesserede undgik han ikke at gribe ved sin kærlighed til emnet og sin indsigt i stoffet. I endnu højere grad end som historielærer fik v. N. betydning som sanglærer. Hans interesse for musik, især for folkesang og -digtning, var vakt af A. P. *Berggreen der allerede i v. N.s studenterår var blevet opmærksom på hans musikalske anlæg og sans for at forme en melodi, og som påtog sig at undervise den musikalske unge mand gratis. Inden for den sangglade grundtvigske højskole fandt v. N. derfor et virkefelt der bød ham de bedste betingelser for at skaffe lydhørhed for hans egen udformning af en folkelig musikalsk undervisningsmetode. Til speciel brug for højskolen udgav han flere vise-samlinger og sangbøger. Særlig betydning fik hans udgave af melodier til P. O. Boisens *Nye og*

v. Nutzhorn, Heinrich

gamle Viser af og for danske Folk (3. udg. 1867). Også hans egne melodier især til Grundtvigs salmer og folkelige historiske sange var meget skattede. Melodier som *Der lød fra gamle Dage*, *Dagen gryr og Hanen galer*, *Arlidstinden kom i Hu*, desuden melodierne til *Kong Farao var en ugdelig Krop*, *Som Ørnen sikker paa højen Hald* og til Bjørnstjerne Bjørnsons *Takt. Takt. pas paa Takten* fik en meget stor udbredelse.

Som komponist holdt v. N. sig næsten udelukkende til visen som han så udmærket forstod at præge i god folkelig ånd, kun sjældent gav han sig i kast med de større former; nævnes må dog de to kantater til højskolejubilæet 1894 og kirkeindvielsen i Askov 1901. Et fortjenstfuldt værk, meget benyttet i højskolekredse og i mindre kirker, var udgaven (med M. T. Bredsdorff) af melodier til *Psalmebog for Kirke og Hjem*, 1901. Mest vidtrækkende betydning fik dog v. N.s indsats som medgiver af Sangbog udgivet af Foreningen for højskoler og landbrugsskoler, 1894 og som eneudgiver af melodisamlingen dertil *Melodibog for Højskoler og Landbrugsskoler*, 1904. Den blev forgænger for Folkehøjskolens Melodibog, 1922ff, som – med respekt for v. N.s arbejde – giver udtryk for den ændring i opfattelsen af den danske sang der kom til orde hos generationen om og efter Th. Laub og Carl Nielsen. 1901 stiftede v. N. De samvirkende centralforeninger for blandet kor i Sjælland, Fyn og Jylland og var dets overdirigent til 1907. – v. N. var også på forskellig vis litterært beskæftiget; bl.a. foreligger der mindre, populært holdte artikler om musikhistoriske emner; i større stil var et planlagt værk om Nordens historie som han i mange år samlede materiale til, men som aldrig så dagens lys. I sin høje alderdom fik han imidlertid ro til at samle sig om en fremstilling af den ældre danske salmes historie, *Den dansk-lutherske Menigheds Salmesang I–II*, 1913–18, en bred, noget uoverskuelig og ikke altid helt tilforladelig håndbog over de enkelte danske salmers historie i det omfang hvori de forekommer indtil Thomissøns salmebog. – Tit. professor 1912. – R. 1894. □ Tegn. af C. Købke 1833 og ca. 1840. Mal. af Emil Rosenstand, 1880. Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto. Træsnit 1894. Afbildet på E. Henningsens mal. Fra Askov folkehøjskole, 1902 (Fr.borg), gentagelse (Ribe mus.). Mal. af samme, 1903. Mal. af Johs. Ottesen, 1933 (Askov højskole). Foto. – Mindsten 1926 (Ski-belund krat).

N.s erindr. fra krigen 1864 i Højskolebl. XXXIX, 1914 887–94. – H. Rosendal: Nogle bidrag til Rødding højskoles hist., 1894. Poul Bjerge: Højskolelærer H. N., 1903. Jens Årsbo i Højskolebl. XXVIII, 1903 225–42; Holger Begtrup sst. XXXVIII, 1913 249–54. Helge

Skovmand sst. XLVIII, 1923 249f. Gerh. Lyng: Danske komponister i det 20. årh.s begyndelse, 2. udg. 1917 245–48. Holger Begtrup: Levned II, 1929 12f 44f. Karl Clausen: Dansk folkesang gennem 150 år, 1958. Kai Aage Bruun: Dansk musiks hist. II, 1969. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Nils Schiørring

Nyblom, Helene Augusta, 1843–1926, forfatter. * 7.12.1843 i Kbh. (Frels.), † 9.10.1926 i Stockholm, begr. i Uppsala. F: maler Jørgen Stochholm (1808–88) og Emilie M. Kruse (1806–94). ~ 15.9.1864 i Sorø med docent, senere professor i æstetik ved Uppsala universitet Carl Rupert N., * 29.3.1832 i Uppsala, † 30.5.1907 i Stockholm, s. af skræddermester, rådmand Anders N. (1805–61) og Anna Johanna Lundin (1805–48).

I sit lykkelige barndomshjem tilegnede N. sig en alsidig æstetisk dannelse og kultur. Kunst og poesi kom til hende naturligt og selvfølgeligt som selve hjemmets verden, senere fulgte musik og dans og moderne sprog. Sidst i 1861 rejste hun med sine forældre over England og Paris til Italien hvor hun i Rom traf sin senere mand. Efter giftermålet var hun bosat i Uppsala og de senere år i Stockholm. Det synes som om hun med sit levende danske gemyt i „lærdomsstaden“ og Uppsala- og Stockholms-societeten har følt en vis længsel mod sydligere himmelstrøg hvor livet udfoldede sig friere, varmere i tonen (se digtet *Och inte har jag fosterland och inte har jag folk*). På nye rejser søgte hun stadig tilbage til Italien, og 1895 lod hun sig optage i den katolske kirke. I sit Uppsalahjem var hun kommet ind i en litterær kreds og begyndte selv i 1870erne at skrive noveller som i svensk oversættelse fremkom i Ny illustrerad tidning. Efterhånden blev det til fire bind der udkom først på svensk og derefter på dansk (1881–85). Samtidig udsendte hun sit første bind *Digte* der efterfulgtes af endnu tre samlinger og et bind *Valda dikter*, 1923, indeholdende både danske og svenske digte. Af hendes ret omfattende svenske forfatterskab er en del oversat til dansk, bl.a. samlingerne *Fortællinger og Skizzer*, 1887, *Digt og Virkelighed*, 1891 og eventyrbøgerne *Der var en Gang* – . 1897 (ny saml. 1898) og *En Eventyrkrans*, 1903. Af hendes skuespil er *Portrættet* 1910 opført på Det kgl. teater. Hendes navn vil især huskes for hendes erindringer *Mina levnadsminder I–II*, 1922 af hvilke det første bind om tiden indtil hendes bosættelse i Sverige også foreligger på dansk, *Livsminder fra Danmark*, 1923. Selv træder hun i sine erindringer helt i baggrunden for skildringen af de danske og svenske kulturmiljøer som hun af en lykkelig skæbne er blevet placeret midt i. Kunstnerisk står barndoms- og ungdomserindringerne højest. Hun giver i disse et fyldigt og levende bil-

lede af 60ernes danske kultur, rigt på originalt opfattede portrætter, bl.a. af W. *Marstrand, P. *Heise, A. *Bournonville og H. C. *Andersen. □ Tegnet som spæd af J. Roed (Kgl. bibl.). Tegnet alene og s.m. broderen af J. Th. Lundbye. Afbildet på mal. af J. Roed udst. 1848. Mal. af samme udst. 1856. Afbildet på tegn. af W. Marstrand ca. 1857–59, mal. af samme. Afbildet på mal. af overrækkelsen af et guldhorn til B. S. Ingemann, malet af J. Sonne 1860 (Fr.borg). Tegn. af Holger Roed, 1863 (Kgl. bibl.). Buste af H. V. Bissen, 1864 (St.mus.; glyptoteket). Tegn. (Kgl. bibl.) og mal. af J. Roed. Foto.

H. N.: Mina levnadsminnen I–II, Sth. 1922. Samme: Livsminder fra Danm., 1923 (da. overs. af foregående, bd. 1.). Holger Nyblom: Föräldraminnen. Ur dagböcker och brev, Sth. 1949. Samme: Två väninnor. H. N. och Anna Hamilton-Geete. Brev, Sth. 1950. – Kerstin Hård af Segerstad i Ord och bild, Sth. 1909 593–601. Lotten Dahlgren: Lyran, Sth. 1913.

Oluf Friis*

Nyboe Andersen, Poul Frode, * 1913, økonomi- og handelsminister, bankdirektør. * 23.11.1913 i Ladelund, Malt sg. F: landbrugslærer, senere gårdejer Anders Andersen (1881–1964) og Johanne Kristine Nyboe (1889–1977). ~ 10.7.1938 i Odder valgmenighedsk. med lærer Edith Valborg Asmand (Ditte) Raben, * 7.4.1913 i Aulum, d. af malermester Emanuel R. (1877–1953) og Kathrine Jeppesen (1875–1948). N. A. blev student 1932 fra Århus katedralskole og cand. polit. 1939 med en meget stor eksamen. 1938–41 var han medarbejder på Kristeligt Dagblad. 1940–42 tillige universitetsmanuduktør og 1940–43 medarbejder på Institutet for historie og samfundsøkonomi. 1941 udsendte han *Penge og Penges Værd*, en populær bog om moderne penge teori. 1942 kom en slags fortsættelse *Fra Guldfod til Clearing* og s.å. *Danish Exchange Policy 1914–39*, et bidrag til en international undersøgelse iværksat af The Geneva Research Center. 1942–43 var han lektor ved Handelshøjskolen i Kbh. og 1943–46 undervisningsassistent ved Århus univ. 1946 blev han dr. oec. på *Bilateral exchange clearing policy*, s.å. lærer ved den under Hal *Kochs ledelse netop påbegyndte Krogerup højskole. 1947 udsendte han en omfattende videnskabelig afhandling: *Laanerenten* og bogen *Den økonomiske Sammenhæng* der sammen med bogen om penge, der nu kom i ny udgave, gav en populær fremstilling af nationaløkonomiens hovedproblemer. S.å. tog han med stipendium på studierejse til USA. N. A. virkede på Krogerup til 1960. Fra 1948 var han tillige docent på Handelshøjskolen og fra 1950 professor.

Sammen med Bjarke Fog og Poul *Winding udgav N. A. 1952 en lærebog i nationaløkonomi og 1955 udsendte han en bog om sit speciale, *Udenrigsøkonomi*. Uden for undervisningen løste han forskellige opgaver. Han var medlem af Trustkommissionen 1949–59, af udvalget vedr. lønregulering af pristallet 1951–52, af tilsynsrådet for Kbh. og omegns sparekasse 1951–68, af undervisningsministeriets udvalg vedr. folkehøjskolen 1954–60, af formandskabet for samordningsudvalget af 1956, af aktielovskommissionen 1957–64 og af landbokommissionen 1960–62. 1957 var han sammen med Poul *Dam redaktør af Det danske samfund der i en årrække var mange højskolars grundlag for samfundslære. 1953 var han „director Danish Group Training Course in Cooperation“. S.å. blev han indvalgt i repræsentantskabet for FDB (Fællesforeningen for Danmarks Brugsforeninger) og var fra 1956–66 i en periode med store ændringer i den kooperative organisation formand for FDB, næstformand i Andelsudvalget og Andelspensionsforeningen og (til 1967) medlem af centralkomiteen for International Cooperative Alliance. 1962(–66) fik han orlov fra Handelshøjskolen for at blive formand for styrelsen for teknisk samarbejde med u-landene der var etableret s.å. Sammen med Thorkil *Kristensen udsendte han 1963 *U-landshjælpen og erhvervslivet*, 1965 sammen med Ebbe *Groes *The Danish Co-operative Wholesale Society*. 1963–68 var han desuden medlem af styrelsesrådet for Grønlandske handel, 1966–68 af styrelsen for Danmarks statistik og fra 1967–68 af realkreditkommissionen. 1968 måtte N. A. påny have orlov fra Handelshøjskolen (han tog afsked i 1971) for på Poul *Hartlings opfordring af blive minister i regeringen Baunsgaard. Han måtte da opgave sit u-landsarbejde, hvervet som kvæstor for Carlsbergfondene samt de forannævnte opgaver. Han blev også 1968(–77) medlem af venstres hovedbestyrelse. N. A. havde, selv om der ikke havde været mangel på tilbud, ikke hidtil været aktiv i politik, bortset fra at han sammen med andre højskolefolk ved et åbent brev til venstres folketingsgruppe 1960 opfordrede til et forlig med Thorkil Kristensen. N. A. blev nu økonomi- og handelsminister og minister for nordiske anliggender. Alle tre områder stillede betydelige krav til hans indsats. 1969 blev det nødvendigt med en finanspolitisk stramning. Danmarks ansøgning om optagelse i EF var aktuel og samtidig gjorde man forsøg på at udbygge det økonomiske samarbejde i Norden (Nordek). Ved valget 1971 blev N. A. valgt i Lyngbykredsen og forøgede da, og igen 1973 og 1975, venstres stemmetal betydeligt. Han var 1972–73 medlem af Euro-

Nyboe Andersen, P.

parådet og Nordisk råd. 1972 udsendte han *Danmarks vej – ja til EF*. 1973 blev han venstres økonomisk-politiske ordfører. 1971–73 var han medlem af Nationalbankens repræsentantskab og tilsynsrådet for sparekassen Kbh.-Sjælland. 1973 blev han formand for Østfjernens Brandforsikring og medlem af bestyrelsen for ØK, s.d. økonomi- og handelsminister i ministeriet Hartling hvor han fik ansvaret for energipolitikken. 1975–76 var han medlem af bestyrelsen for Nationalbanken. 1976 blev han formand for Andelsbankens direktion (til 1981) og medlem af Den danske bankforenings bestyrelse. Han stillede ikke op ved folketingsvalget 1977. N. A.s anerkendte klogskab gjorde ham gennem årene efter spurgt til mange betydningsfulde opgaver som han løste med dygtighed og som viste hans særlige evner til at omgås forskellige mennesker. Til hans indsats hører også en række afhandlinger i fagskrifter, festskrifter og samleværker, talrige artikler i dagspressen og foredrag landet over i foreninger og i radioen. □ Mal. af Knud Agger, 1966 (FDBs bestyrelsesværk.). Foto.

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 518. – Selvbiografi i Århus univ.s årsberetn. 1945–46 103f. Interviews i Politiken 11.2.1968, Kristeligt dagbl. 1.–2.2.1969, Berl. tid. 20.9.1970, BT 10.9.1971 og Aktuelt 21.4.1975. – Malin Lindgren i Berl. tid. 2.11.1975. Ebbe Groes: Glimt fra et halvt årh., 1978 22 24–26.

Niels Banke

Nyborg, Jens, † 1344, biskop i Roskilde. Formentlig * i Nyborg, † 23.1.1344.

N. var dominikanermunk og blev udnævnt til paveelig penitentiar. Han opholdt sig ved pavehoffet i Avignon da biskop Jens *Hind døde 1330. Pave Johannes den 22. havde netop kort forinden forbeholdt sig Roskilde stift og udnyttede nu omgående denne ret til at udnævne N., uden at Roskilde kapitel fik lejlighed til at give sin mening til kende. Efter modtagelsen af palliet rejste N. straks hjem til sit stift. Kirkens indtægter synes i disse år forringede, måske begyndte den snemiddelalderlige krise at gøre sig gældende, og dertil kom de vanskelige politiske forhold i den kongeløse tid efter Christoffer IIs død 1332. Allerede i marts 1331 foretog N. med kapitlets samtykke annektering af Toksværd kirke til gavn for et kanikebrønde. Fra 1334–42 skete der mindst fire annekteringer af sognekirkerne Glostrup, Kildebrønde, Værløse og Strø samt rimeligvis også Sigersted og Selsø. Endelig lod bispem Skt. Andreas apostels alter annektere til Janua brønde. Havde kapitlet således ingen indflydelse haft på bispevalget, kunne det kun være tilfreds med den konsekvens, hvormed bispen bestræbte sig på at stabilisere dets økono-

mi. I 1330erne forsøgte N. flere gange forgæves at skaffe Slagelse Skt. Mikkels kirke tilbage til provstiet, hvortil den var blevet annekteret af Jakob *Erlandsen, men var gået tabt under dennes strid med kongemagten. Det lykkedes ikke at få nogen ordning i stand med grev Johan, først nogle uger efter N.s død gav Valdemar Atterdag kirken tilbage. De urolige tider i 1330erne er malende skildret i den forordning om bandlysning og interdikt som biskop Jens følte sig foranlediget til at udstede 1336. Det hedder heri „at visse folk i vort stift . . . røver og plyndrer og begår helligrøde over for kirker og gejstlige personer, uden at bekymre sig om de gejstliges frihed . . . så at kirkerne lægges øde og styr sammen, og den sædvanlige gudstjeneste fuldstændigt ophører. De viger endog ikke tilbage fra at såre, lem-læste og dræbe gejstlige personer“. Forholdene bedredes da Valdemar Atterdag blev konge. Til gengæld måtte Roskildebispens bringe nye ofre ved at overlade kongen byen og borgen Kbh. for to år mod til gengæld at få Søborg med fem herreder. Kbh. kom imidlertid først tilbage til bispestolen efter Valdemar Atterdags død og på længere sigt blev denne midlertidige ordning skæbnesvanger for Roskildebispens forhold til Kbh. Da N. var tidligere sortebrøder havde han ingen privatformue og derved ringere muligheder for udsmykning af sin domkirke; han gav derfor med glæde provst Henrik tilladelse til at lade opbygge et alter foran det store Mariebillede og forsyne det med tilstrækkelige indtægter.

Liber daticus Roskildensis, udg. Alfr. Otto, 1933. Diplomatarium Danicum 2. r. X–XII og 3. r. 1, 1948–60. – L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. J. O. Arhnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937.

Thelma Jexlev

Nybølle, Hans Clausen Jensen, 1885–1947, statistiker. * 23.2.1885 i Store Heddinge, † 18.8.1947 i Hellerup, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: tømrermester Jens Christian N. (1850–1912) og Eleonora Marie Petersen (1852–1916). ~ 8.5.1914 i Store Heddinge med Henriette Christine Petersen, * 21.5.1880 i Store Heddinge, † 27.3.1955 i Holte, d. af købmand Peter Christoffer P. (1845–1913) og Rasmine Marie Birgitte Meisner (1847–1918). N. tog præliminæreksamen i Store Heddinge 1901, 1. del af eksamen som bygningsingeniør 1905, 1906 blev han kursusstudent, 1910 cand. mag. med matematik som hovedfag. Han var lærer ved Bobergs pigeskole 1912–14 og ved Frbg. realskole 1914–18. 1911 blev han ansat i statistisk departement, blev fuldmægtig 1919 og kon-torchef 1924–36. Fra 1926 var han tillige lektor i teoretisk statistik ved universitetet, blev 1936

ekstraordinær professor og 1940 ordinær professor. I departementet var hans særlige områder befolknings- og socialstatistik. Hans grundige indledninger til tabelværkerne vandt almindelig anerkendelse. Som lærer i teoretisk statistik afløste han professor Harald Westergaard, hvis lærebog *Statistikens Teori i Omrids*, 1927, kom i 3. udg. hvor N. var medforfatter. Han havde skrevet afsnittene om sandsynlighedsregningen og om en- og todimensionale fordelinger samt gennemarbejdet hele bogen. N. har desuden skrevet om statistiske problemer i danske og udenlandske fagskrifter, heraf skal nævnes *Interpolation i Statistikken* der kom i Nordisk statistisk tidskrift 1929. N. går her ind for at de grafiske metoder ofte er mere hensigtsmæssige end udviklede matematiske formelsystemer. Som lærer var N. munter og jovial. Han var ikke nogen særlig god forelæser, men for en mindre kreds dygtig til at klarlægge vanskelige teoretiske problemer. I en årrække var han Kbh.s univ.s første ekspert i teoretisk statistik og virkede også uden for samfundsfagene som konsulent og kritiker, hvor statistik blev anvendt. Hans indlæg ved medicinske doktordisputationer gav ofte anledning til diskussion og gjorde, at han 1936 blev ekstraordinært medlem af Det medicinske selskab. N. virkede også som lærer i statistik ved forsikringshøjskolen og senere ved Handelshøjskolen 1925–35. Han var formand for foreningen af docenter og lærere ved Kbh.s univ. 1931–36 og medlem af konsistorium 1934–36. Han havde desuden gennem årene forskellige opgaver for den offentlige administration. Han skrev som konsulent bidrag til betænkningen afgivet af aldersomsforsøgelseskommissionen af 1922, ledede medicinalstatistikken 1929–33, var medlem af livsforsikringsnævnet 1929–35 og af Antropologisk komité 1931–38, næstformand i befolkningskommissionen 1935–40 og medlem af bestyrelsen for Sygekassernes genforsikring fra 1937. N. var stærkt interesseret i studenternes villkår. Han hjalp ved tilrettelæggelse af studenterrådets statistik og fik afgørende betydning for etablering af International student service her i landet og blev institutionens første formand 1936–38. N.s sociale interesser gav sig ikke blot udslag i statistiske artikler, men han ofrede også tid på at få oprettet Frederiksholm vuggestue og daghjem 1937 og være bestyrelsesformand for hjemmet. □Foto.

F. Zeuthen og P. Johansen i Nationaløkonomisk t. LXXXV, 1947 89–95 (heri bibliografi). F. Zeuthen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1948 83–86.

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Nyboe, Marius Ib, 1867–1946, ingeniør. * 25. 7.1867 i Koldby ved Thisted, † 24.7.1946 i Jæ-

gersborg, begr. Ordrup kgd. F: proprietær, krojer Johannes Conrad N. (1830–1908) og Else Marie Korsgaard (1833–1911). ~ 9.8.1895 i New York med Dagmar Nikoline Helms, * 22.2.1871 i Randers, † 12.6.1944 i Hellerup, d. af skolebestyrer, kaptajn Henrik Steffens H. (1835–1914, ~ 2° 1897 med Sofie Jensine Andreasen, 1866–1909) og Ida Vilhelmine Caroline Petersen (1844–93). N. tog polyteknisk adgangseksamen 1886 og blev 1892 cand. polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen rejste han til USA hvor han fik beskæftigelse som tegner og senere konstruktør bl.a. i broafdelingen ved New York Central & Hudson River Railroad. Foråret 1898 stiftede han egen ingeniørforsretning i Kbh. som fra dec. s.å. omdannedes til firmaet N. & Nissen, idet N. F. *Nissen optoges deri. Nissen fratrådte 1915, og 1928 overgik virksomheden til aktieselskab. Firmaets speciale var fyrings- og brygger tekniske anlæg. Desuden befattede det sig med rådgivende ingeniørvirksomhed, navnlig for industrianlæg, etablering af acetylen-gasværker, spildevandsrensning samt maskinhandel, herunder navnlig transmissionsmateriel. 1904 oprettede firmaet en filial i Hamburg som 1909 flyttedes til Mannheim, 1913 en filial i Petrograd og 1915 en i Moskva. – Allerede 1902 begyndte firmaet at drive tørvetilvirkning i Bodal ved Sorø. 1904 blev N. medlem af bestyrelsen af det nystiftede Åmoseaktieselskab der planlagde fremstilling af elektricitet og som overtog Bodal og Sandlynggårds moser, 1905 modtog han Den tekniske forenings førstepræmie for besvarelse af foreningens prisopgave om tørvs anvendelse til frembringelse af elektricitet, og gik derefter med liv og sjæl i brechen for en forbedret udnyttelse af Danmarks mosearealer. N.s pionervirksomhed for tørveindustriens rationalisering fik stor nationaløkonomisk betydning – ikke mindst med henblik på den rolle tørvens anvendelse som varme- og kraftkilde spillede under anden verdenskrig.

1907 kastede N. sig over problemet angående udvinding af kobber og – nogle år senere – af grafit i Sydgrønland. Som resultat af hans forundersøgelser på stedet stiftedes 1907 på hans initiativ Grønlandsk Minedrifts A/S og 1916 A/S Grønlandsk Grafit Compagni som begge var i virksomhed indtil 1925. En årrækkes besøg i Grønland vakte hans interesse for dette lands udforskning og dets befolknings tilknytning til dansk kultur og erhvervsliv. Dette medførte hans indtræden i bestyrelsen for Grønlandske selskab og formandskabet i Kap York-komiteen. 1921 blev han formand for komiteen for femte Thule-ekspedition fra Grønland til Stillehavet. Grønlandsforskeren Knud *Rasmussen tilskrev

Nyeboe, M. Ib

N. æren for tilvejebringelsen af de til udforskningen af Kap York-området gennem Thule-ekspeditionerne fornødne økonomiske midler som blev ydet såvel fra staten som fra private interessenters side. Til erindring herom bærer et derværende landområde navnet Nyeboes Land. – N. påtog sig også en række andre hverv. Han var bestyrelsesmedlem i Moseindustriforeningen, senere Moseselskabet, Det danske hedeselskab, brændselsnævnet, Dansk brændselskontrollforening, De danske Atlanterhavssøer, Dansk samvirke, Danmarks amerikanske selskab og endvidere medlem af indenrigsministeriets tekniske udvalg 1917–21 og af den danske komité for World Power Conference. 1917–21 var N. tillige ministeriets konsulent ved statens kulbrud på Færøerne. 1922 blev han medlem af bestyrelsen for det tyske Hydrotorf konsortium, 1924 medlem af Det kgl. danske geografiske selskabs råd. I sine senere år mødte N. økonomisk modgang, bl.a. i forbindelse med afviklingen af den russiske filial hvis betydelige aktiver nationaliseredes uden erstatning. – R. 1920. □Foto.

L. C. Th. Frølund: Stamtbl. over slægten Nyboe, 1876. H. Pade i Ingeniøren LV, 1946 A 365f.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Nyegaard (Nygaard, Nieuwenhuis)

Der findes adskillige slægter der bærer navnet N. Af disse skal her nævnes en hvis stamfar Peder Nielsen, der nævnes 1618 og -57, boede på Nygård i Durup sg. Hans søn var borger i Ribe Niels Pedersen N.

Lavrids *N. var ~ Augusta Charlotte Birkedal, d. af valgmenighedspræst Vilhelm *B.

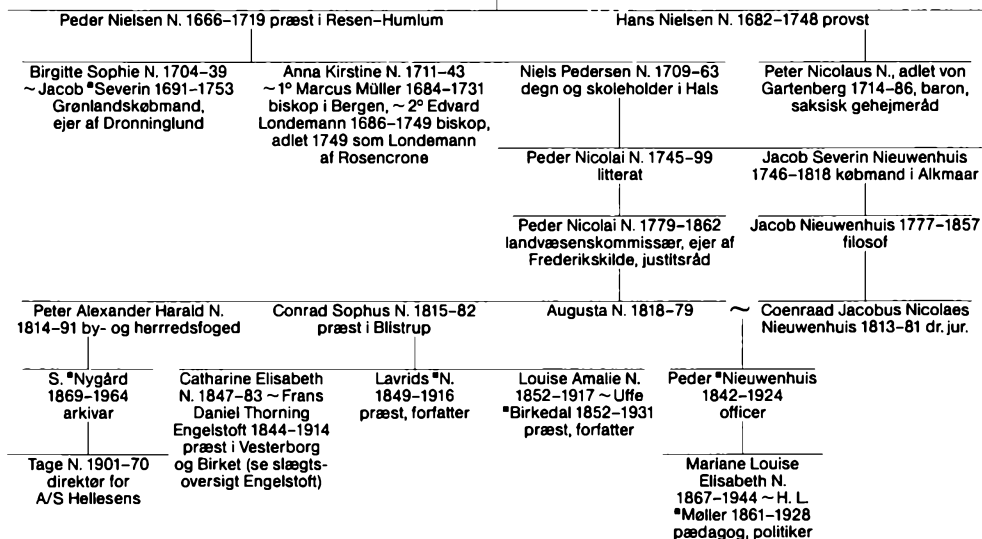
Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 69–99. Samme og H. R. Hiort-Lorenzen: Patriciske slægter III, 1915 168–99. S. Nygård: Familien Nyegaard på Frederikskilde, 1933.

Hans H. Worsøe

Nyegaard, Lavrids Ludvig Gundelak, 1849–1916, præst, forfatter. * 22.9.1849 i Skive, † 5.3.1916 i Kbh., begr. i Gimlinge. F: kateket i Skive, senere sognepræst i Blistrup Conrad Sophus N. (1815–82) og Caroline Margrethe Schiødt (1818–91). ~ 17.8.1875 i Ryslinge med Augusta Charlotte Johanne Birkedal, * 20.5.1839 i Ringkøbing, † 22.5.1917 i Sorø (~ 1° 1864 med residerende kapellan i Tønsberg Simon Fougner Hartmann, 1836–71), d. af kateket i Ringkøbing, senere valgmenighedspræst i Ryslinge Vilhelm *B. (1809–92) og Emilie C. Meyer (1815–89).

N. blev student 1867 (Fr.borg) og cand. teol. 1872. Hjemmefra var han grundtvigsk præget og blev det yderligere gennem foreningen X, stiftet 1868 af begavede studenter (J. H. *Monrad, P. N. *Petersen m. fl.) som i de følgende årtier repræsenterede en kirkelig og politisk konservativ grundtvigianisme. 1872–73 var N. højskolelærer (Marienlyst og Ryslinge), virkede så et par år som manuduktør, og 1874–78 var han medhjælper hos sin senere svigerfar, V. Birkedal i Ryslinge; 1878 blev han sognepræst i Ådum, 1884 i Ølsted (Horsens) og 1898 i Gimlinge, hvorfra han 1908 tog afsked. N. lagde, navnlig i sine yngre

Niels Pedersen Nyegaard ca. 1631–1715 borger i Ribe

år, et poetisk gemyt for dagen, men var ellers udpræget alvorsmand, stærkt optaget af teologi og filosofi, en stejl debattør som energisk kæmpede for sin „gammelgrundtvigske“ overbevisning, tit med heftig polemik over for „nygrundtvigianismen“. Han var en flittig gransker og en frugtbar skribent, i hvis fremstilling klarhed og varme i nogen grad hæmmedes af en besværet og dunkel udtryksform. N. leverede talrige artikler til Dansk Kirketidende, Theologisk Tidsskrift, Højskolebladet og Ugens Tilskuer. Politisk og kirkeligt fulgte han Birkedal, således 1877 i et digt til venner af Det forenede venstre (*Hvorfor jeg ikke følger*) og 1886 i *Et ord til overvejelse*. 1894 kom et indlæg i Harboøre-sagen (*Evangeliet med Evangeliets Alvor*). 1898 skrev han om afskaffelse af tvungen kirkelig vielse og 1906 *Til Forsvar for Grundtvigs „Præstefrihed i Folkekirken“*. Sammen med P. E. Glahn udgav han 1902ff biskop P. Chr. Kierkegaards samlede skrifter i seks bind. N.s hovedværk er den store og meget grundige levnedsskildring i tre bind af V. Birkedal (en forstudie kom allerede 1892), en bog der skulle retfærdiggøre den gammelgrundtvigske, kirkelige og folkelige opfattelse og stille den i klar modsætning til senere „deformationer“ af bevægelsen. Hertil svarer at N. gik kraftigt ind for oprettelsen af Kirkeligt samfund af 1898. Af hans senere arbejder kan nævnes *Jobs Bog i fri Efterdigtning*, 1903, *Eskil og Absalon* (skuespil), 1907, *Den grundtvigske Anskuelses Dannelseshistorie*, 1911, *Trosbekendelsen*, 1913 og *Den kristne Kirke*, 1916 som ville være en kirkehistorisk vurdering af N. F. S. *Grundtvigs Kirkens Gienmæle. □Foto.

Poul Egede Glahn i Dansk kirketid., 1916 209–14. A. Pontoppidan Thyssen i Kirkehist. saml. 7. r. II, 1954–56 171–230 og III, 1957–59 285–363. Samme: Den nygrundtvigske bevægelse, 1958.

P. G. Lindhardt

Nyegaard, Malthé Bruun, 1789–1877, proprietær, politiker. * 3.9.1789 i Urlev, † 1.4.1877 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: forvalter Johannes N. (1749–1832) og Hedevig Margrethe Norup (1759–97). ~ 10.7.1818 i Horsens med Abel Maria (Minna) Catharina Paulsen, * 24.3.1793 i Horsens, † 18.5.1870 i Kbh. (Garn.), d. af oberstløjtnant, senere generalmajor Peter P. (1735–1815) og Anna Claudina Catharina Bertelsen de Cederfeld (1755–1822).

N. blev exam. jur. 1811 og fik 1814 tilladelse til at procedere ved retterne. 1818 blev han landvæsenkommisær i Gl. Roskilde amt. Han havde en vis berøring med litterære kredse og var ungdomsven med B. S. *Ingemann, og 1818 vandt han den sag Jens *Baggesen havde anlagt mod

Peder *Hjort for plagiatskyldninger. 1825–42 ejede han Stenalt hovedgård ved Randers og 1843–64 Kokkedal ved Hørsholm. N. blev ivrigt grebet af den begyndende politiske bevægelse efter 1830 og valgte som deputeret for sædegårdejerne ved det første stændervalg. Han deltog i samlingerne i Viborg 1836 og 1840, men ikke 1838. Han gik stærkt op i sin politiske gerning, tog levende del i forhandlingerne og talte hyppigt, men uden dog i opnå større reel indflydelse. Blandt godsejerrepræsentanterne hørte han til den liberale fløj, men protesterede mod lovbestemt afskaffelse af hoveriet. Han virkede energisk men uden resultat for at få sat præster og embedsmænd på fast gage. Bemærkelsesværdig er hans optræden i spørgsmålet om almindelig værnepligt hvor han rejste omtrent samme spørgsmål som Viggo *Hørup mere end en menneskealder senere: hvad skal det nytte? N. afviste her at Danmark selv ved store militære anstrengelser kunne forsvare sig og mente i øvrigt, at civilisationens fremgang ville gøre krig til en sjældenhed. Hvor langt hans synspunkter var bestemt af ønsket om finansielle besparelser og hvor langt der var tale om egentlig forsvarsnihilisme lader sig ikke bestemme. – Justitsråd 1826. Etatsråd 1867. □Foto.

Breve til og fra B. S. Ingemann, 1879 fl.st. – Povl Nygaard: M. B. N. og Minna Paulsens efterkommere, 1946. KJ. Galster: Ingemanns hist. romaner og digte, 1922. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer 1660–1869, 1935 (rev. udg. 1977) 255f. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Nyeland, Stephan Peter, 1845–1922, havebrugs-teoretiker. * 12.9.1845 i Korsør, † 11.12.1922 i Rønne, urne på Gentofte kgd. F: grosserer Thomas N. (1820–65) og Marie Elisabeth Munch (1821–1903). ~ 12.9.1877 i Vilvorde, Belgien, med Maria Isabella Carola Raman. * 23.7.1844 i Gent, † 29.12.1901 i Kbh., d. af receveur des hypothèques i Vilvorde Pierre François R. († 1868) og Malvina Willems.

N. fik en alsidig praktisk og teoretisk uddannelse inden for gartnerfaget, den praktiske som gartnerrelev hos handelsgartner F. Wendt i Roskilde og handelsgartner F. J. Koch i København og som medhjælper i Tranekær slotshave, den teoretiske som studerende ved landbohøjskolen hvor han blev den tredje i rækken af havebrugskandidater (hortonomer) 1866, bestod prøven i blomsterdyrkning og plantedyrkning 1870, og efter studieophold i Belgien tog han eksamen i frugttræbeskæring ved den belgiske havebrugshøjskole Vilvorde 1876. Inspireret af denne sko-

le og dens mål oprettede han en havebrugsskole på Skovlyst i Charlottenlund, senere navngivet Vilvorde efter dens belgiske forbilled. Han vedligeholdt forbindelsen med Belgien og indkaldte havebrugslæreren Paul Cramy der i mange år virkede som lærer hos N. Ved planlægningen af undervisningen på Vilvorde lagde N. stor vægt på den kombination af teori og praktik som han selv havde nydt godt af, tanker som stadig er grundlæggende for arbejdet på Vilvorde, og som har uhyre betydning for gartneri og havebrug i Danmark. 1905 fratrådte han efter 30 års virke som leder (direktør) af Vilvorde. N.s umådelige flid gav ham mulighed for at kunne lede statens lærerkursus i havebrug og for at udføre en omfattende propaganda for havesagen og anvendelsen af havens produkter, dels ved utallige foredrag rundt om i landet, dels ved en betydelig litterær virksomhed. Hans skrifter tjente både som lærebøger ved Vilvorde og andre havebrugsskoler og som oplysning for havebrugets fagfolk og amatører. Blandt de vigtigste af hans bøger kan nævnes *Frugthavedyrkningen*, 1873, *Kjøkkenhavedyrkningen*, 1878, *Blomstervennen*, 1878, *Alléerne i og omkring Hovedstaden*, 1879, *Frugttrædyrkning og Frugtanvendelse*, 1893, *Køkkenhavedyrkning samt Køkkenurternes Opbevaring og Anvendelse*, 1896. N.s skriftlige optegnelser om havebrugets historie i Danmark opbevares på landbohøjskolen, og hans bogsamling blev 1922 købt af Selskabet for Norges vel for at indgå i det norske centralbibliotek for havebrugslitteratur.

Gamle elever fra Vilvorde stiftede 1901 Stephan Nyelands mindelegat hvis renter hvert år gives til den bedste elev. – R. 1893. □Mal. Buste af Axel E. Schierbeck, 1905. – Mindesten i Vilvorde have.

Haven V, 1905 57f. Gartnertid. XXXVIII, 1922 609f. [Jens Østergaard og Vald. Jensen:] S. N. 1845–1945, 1945. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenska-pillet.

Åge Nicolaisen

Nyerup, Rasmus, 1759–1829, bibliotekar, litteraturhistoriker. * 12.3.1759 i Nyerup, Ørsted sg., Fyn, † 28.6.1829 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: fæstebonde under Brahesholm Christen Rasmussen (1726–93, ~ 1° 1749 med Maren Nielsdatter, † 1756) og Karen Simonsdatter (1732–1814, ~ 1° med Jens Pedersen). ~ 28.5.1788 i Odense med Elisabeth Margrethe Clausen, døbt 28.11.1759 i Odense, † 7.10.1818 i Kbh. (Frue), d. af købmand og kirkeværge Claus C. (ca. 1717–78) og Maria Kryssing.

N. var bondesøn men røbede tidligt så stor appetit på bøger og læsning, at hans far besluttede

at lade ham studere i det forfængelige håb en dag at se ham som præst. Den første undervisning i de gamle sprog fik han hos degnen i nabosøgnet og kom, efter at være løst fra stavnsbåndet, 1773 til den lærde skole i Odense, hvor især N. "Nannestads foredrag over den naturlige og åbenbarede teologi gjorde indtryk på ham og vakte ham til kritik. Student blev han 1776 med udmærkelse; 1779 tog han store filologikum og året efter teologisk attestats. Til glæde for sin far havde han som student prædiket en søndag i Ørsted kirke og havde da til tekst de ord af Salomo: „Herre! giv mig ikke Armod eller Rigdom, men tildel mig mit beskikkede Brød“. Efter al sandsynlighed er det den eneste gang han har betrådt en prædikestol. I stedet var han 1778 blevet medhjælper ved Det kongelige bibliotek, 1780 blev han amanuensis og fik i 1784 magistergraden på en latinsk afhandling om nogle af bibliotekets inkunabler. I disputater fra Borchs kollegium hvor han var alumne 1781–85 behandlede han, ligeledes på latin, de i Danmark før reformationen anvendte skolebøger. Ved disse arbejder vakte han P. F. "Suhms opmærksomhed og fik yderligere beskæftigelse på hans private bibliotek der på den tid var det eneste fuldstændige offentlige bibliotek i Kbh. På Suhms bekostning udgav han 1787 *Symbolæ ad litteraturam teutonicam antiquiorem* der hører til de tidligste publikationer af oldhøjtyske tekster, og efter Suhms opfordring fortsatte han de af B. C. "Sandvig påbegyndte Samlinger til den danske Historie med en ny række der kom 1792–95 i fire bind. Under titlerne Luxdorphiana, 1791, Langbekiana, 1794 og Suhmiana, 1799 udgav han et uddrag af disse lærde mænds efterladte papirer, og hertil sluttede sig *Udsigt over P. F. Suhms Levnet og Skrifter* der kom 1798 med et udvalg af Suhms lærde brevsveksling.

N. betragtede sig afgjort som elev af Suhm og så op til ham som til en mester, hvilket han leverede bevis på ved i årene 1809–28 efter Suhms næsten ulæselige manuskript at udgive 10.–14. tome af den påbegyndte Danmarkshistorie, hvorved han på værdig måde bragte Suhms værk til afslutning. Selv om N. i sjælden grad var indlevet i ældre tiders lærde verden og skærmet af biblioteksmure, var han på ingen måde uden for samtidens bevægede politiske, religiøse og sociale forhold. Hele sit liv var han oplysningstidens mand og det på den tids venstrefløj. 1790–1804, ganske vist med et par års afbrydelse, var han redaktør af samtidens mest betydningsfulde kritiske tidsskrift Lærde Efterretninger. Her markerede han tydeligt sin holdning, idet der altid var plads for positive anmeldelser af rationalistiske skrifter, mens angreb på dem vanskeligt fandt

vej. Da han 1800 udgav *Kjøbenhavns Beskrivelse* provokerede han under omtalen af universitetet ved at foreslå teologien henført til en underafdeling af historien „som Kunskab om den menneskelige Aands Forvildelser“. Dette vakte anstød hos hans foresatte på biblioteket, og på samme måde gik det, når han tog til orde i debatten om trykkefriheden, men da han i tide gjorde afbigt fik det ikke alvorligere konsekvenser. N. var medstifter af Selskabet for efterslægten, og han kom ind i den komité der efter selskabets love skulle tilvejebringe bøger egnede for menigmand. Dette bragte ham på den tanke nærmere at redegøre for bondestandens læsning, noget han siden drengearene på Fyn var fortrulig med som ingen anden, og i tidsskriftet *Iris* i martsnummeret 1795 begyndte han denne kortlægning. Han karakteriserede begyndelsen på dette arbejde som en „tumultuarisk Optegnelse“ men „dog en Catalogue raisonnée over et nordisk Bibliotheque bleue“. Siden fik han stoffet systematiseret på en mere forpligtende måde, da han 1816 udgav *Almindelig Morskabslæsning i Danmark og Norge igjennem Aarhundreder*. Målet med disse forsøg kan vist godt betragtes som en slags sociologisk undersøgelse, men tillige var der et opdragende moment, idet N. håbede at finde et udgangspunkt til læsevanernes forbedring. Selv ydede han i så henseende et bidrag ved 1798 at forkorte og lokalisere J. H. Pestalozzis dengang berømte roman *Lienhard und Gertrud* der i N.s version blev til *Om Herremanden Brahe og Bønderne i Ørby I–II*.

1796 blev N. udnævnt til ekstraordinær professor i litteraturhistorie, og 1803 forlod han Det kongelige bibliotek for at blive chef for universitetsbiblioteket. Begge poster havde han til sin død. N.s produktivitet var utrolig, nærmest overmenneskelig, og navnlig hans bidrag til litteratur- og boghistorien er af blivende værdi. Sammen med K. L. *Rahbek, som han var knyttet til i et livslangt venskab, udgav han 1800–08 i fire bind *Bidrag til den danske Digtekunsts Historie*, og 1819 kom *Udsigt over den danske Digtekunst under Kong Frederik V*, og endelig 1828 *Bidrag til en Udsigt over dansk Digtekunst under Kong Christian VII*. Disse arbejder var resultatet af nogle fælles forelæsninger som N. og Rahbek gennem årene holdt „paa Taarnet“, Trinitatis kirkes loft hvor universitetsbiblioteket havde til huse. Rahbek tog sig af de æstetiske sider af sagen, mens N.s indsats mere lå i det litterærhistoriske eller det bibliografiske. Endelig virkede N. som udgiver enten alene eller i samarbejde med andre. 1828 udsendte han Peder Laales ordspog der tiden taget i betragtning var et banebrydende arbejde, og i samarbejde med W.

*Abrahamson og Rahbek udsendtes 1812–14 *Udvalgte danske Viser fra Middelalderen*, et værk i fem bind. Sammen med auditør Poul Rasmussen udgav han 1821 i to bind *Udvalgte danske Viser fra Midten af det 16. Aarh. til henimod Midten af det 18. begge udgivelser med tilhørende melodier*. For tidens digtere, bl.a. Adam *Oehlenschläger og Chr. *Winther blev navnlig folkevisegaven af stor betydning. Sammen med nordmanden Jens Kraft udgav han i 1820 *Almindeligt Litteraturlæxikon for Danmark, Norge og Island*. Muligvis er inspirationen til dette værk i virkeligheden af gammel dato, idet N. i de første år af 1780erne havde leveret en del stof til tredje del af Jens Worms forfatterleksikon fra 1784. Vel havde N. sit åndelige tyngdepunkt i litteratur- og boghistorien, men hans interesser var i øvrigt vidtspændende og rakte langt ind i kulturhistorien i bred forstand. 1803–06 udsendte han *Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider*, og navnlig dette værk i fire bind er et fremragende eksempel på bredden i hans interessefelt.

Med dette og mangfoldige andre større og mindre arbejder er N.s virksomhed dog ikke udtømt. På endnu to områder var han med til at bane vej for ny videnskab. Forbindelsen med Suhm måtte nødvendigvis føre ham ind i studiet af nordens oldtid, og han kom i forbindelse med Gräter i Tyskland der her var en varm talsmand for det nordiske studium, men desuden brevvekslede N. med Wilh. Grimm. Da N. på sin udenlandsrejse 1821 kom til Ulm blev han modtaget med åbne arme af Gräter og hilst velkommen i en sang på dansk og til ære for dette besøg stiftedes Die Gesellschaft der Dänenfreunde an der Donau. Da N. 1796 var med til at stifte Det skandinaviske litteraturselskab, fik han på samme måde som i Tyskland stor betydning for de nordiske studier under deres fremvækst i Sverige, og hans oversættelse af den yngre Edda, der kom 1808, oplevede oversat til svensk 1829 sit tredje oplag, men desuden havde N. gæstet Sverige et par gange; en enkelt af disse rejser havde ganske vist fundet sted under lidt tvivlsomme og kuriøse omstændigheder, idet han sammen med Rasmus *Rask og Christian *Molbeck 1812 var blevet sendt til Sverige som en slags efterretningsagent. Men disse tre sælsomme spioners mission slog dog intet skår i det venskabelige forhold til nabolandet. 1806 havde N. i den oversigt over fortidsminderne der udgør sidste del af *Historisk-statistisk Skildring* gjort sig til talsmand for den idé at der burde indrettes et museum hvor den besøgende „fra Sal til Sal kunde studere den successive Fremgang i Nationens Kultur og Begreber, Sæder og Skikke“. Ideen var han ikke alene om,

Nyerup, R.

men navnet Nationalmuseet var hans opfindelse. Året efter, 1807, udsendte han et opråb til offentligheden, og da de første oldsager indkom, gav han dem plads på Trinitatis kirkeloft. Som initiativtageren til dette var det naturligt at han fik sæde i den kommission der nedsattes til at fremme sagen, og til 1816 virkede han som sekretær for kommissionen. Regensprovst var han blevet 1814, og med sit venlige, fordringsløse væsen havde han let ved at komme på god fod med studenterne. Overhovedet er fordringsløsheden et kendemærke for N.s virksomhed som skribent. Han, der med sin vidtrækkende indsats åbnede så mange veje for humanistisk videnskab, gav sig aldrig af med vidtloftig teoretiseringen over videnskabernes udvikling. Den „Litterair-historiske Notice“ forblev stedse hans foretrukne form – selv i de større værker. R. 1826. □ Stik af C. W. Bock, 1793 og af A. Flint, 1802, efter dette træsnit 1898. Pastel af C. Hornemann, 1827 (univ.bibl. 1. afd., Kbh.), litograferet 1828 og på Regensbillede 1843 samt i træsnit af J. F. Rosenstand, 1886. Relief på gravstenen. Buste af Th. Stein, 1873. – Mindeeg for N. modelleret af H. G. Petersen, 1907, på Nationalmuseets gårdmur.

Kilder. R. N.s levnetsløb, beskrevet af ham selv, udg. C. L. Strøm, 1829. Udvalgte breve fra bekendte nordmænd til R. N., ung. L. Daae, Kria. 1861. S. Birker Smith: Til belysning af lit. personer og forhold i slutn. af det 18. og beg. af det 19. årh., 1884 203–352 (breve). Briefwechsel der Gebrüder Grimm mit nord. Gelehrten, udg. Ernst Schmidt, Berlin 1885 1–83.

Lit. Karl Warburg i Samlaren XV, Upps. 1894 97–141. F. Rønning: Fire fynske bønder sønner, 1898 (2. udg. 1919) 7–46. F. Hjort i Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amtene XV, 1927 230–60 (heri også om slægten). Vict. Hermansen i Årbog for nord. oldkyndighed, 1931 265–320. Sv. Dahl: Univ. bibl.s bygninger gennem tiderne, 1932. R. Paulli i Danske folkebøger fra det 16. og det 17. årh. XIII, 1936 266 277–84. Erik Dal: Nord. folkeviseforsk. siden 1800, 1956. Palle Birke-Lund i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen LVI, Upps. 1969 33–47. Fl. Conrad: Rahbek og N., 1979 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCXCV. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IV, 1980; IX, 1979; X, 1980; XI, 1979.

Papirer i Kgl. bibl.

Jesper Düring Jørgensen (Carl S. Petersen)

Nygaard, Axel, 1877–1953, tegner. * 15.5.1877 i Kbh. (Johs.), † 10.2.1953 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: skomagermester Carsten Gulliksen N. (1845–1924) og Andrea Christine Rømer (1842–1924). ~ 7.9.1912 i Kbh. (Helligg.) med Marie Rosenquist, * 7.9.1888 i Kbh. (Helligg.), † 1.5.1957 på Frbg., d. af snedkermester Johan Vilhelm R. (1858–1936) og Marie Vilhelmine Petersen (1859–1937). Ægteskabet opløst. – Bror til Georg *N.

N. stod i malerlære og gik samtidig på Teknisk skole hvor han bl.a. undervistes af H. *Grønvold,

inden han 1895 lagde op til kunstakademiets optagelsesprøve. Han opgav dog at uddanne sig ad denne vej og tog i stedet syv år på valsen som malersvend rundt i Europa. Først var han i Berlin, Dresden og Hamburg, dernæst i Zürich og i foråret 1897 i Italien hvor han nåede til Firenze. De næste par år blev tilbragt i Tyskland, vinteren 1899–1900 i Paris, hvor han arbejdede med forberedelserne til verdensudstillingen. De første par år af det nye århundrede arbejdede han igen i Zürich, München og Hamburg. I slutningen af 1902 var N. tilbage i Kbh., besluttet på at blive tegner. Under hele opholdet i udlandet havde han på eget initiativ besøgt museer og samlinger og set på samtidskunst. Han lod sig stærkt påvirke af tidens moderetning inden for kunsten, Jugendstilen, og han var begejstret for denne retnings populære tyske tidsskrift, Jugend, som han 1904 leverede en tegning til. Inden da havde han 1901 fået antaget sin første tegning i Klods Hans, og efter hjemkomsten udførte han tegninger og karikaturer til talrige dag- og ugeblade, bl.a. tegnede han 1903 plakater og hoved til Middagsposten. N.s karikaturer chokerede samtiden, og han er blevet kaldt både anarkist og majestætsfornærmer. 1906 tegnede han sine sidste egentlige karikaturer til Ekstrabladet, og hans tegninger blev fra nu af i mindre grad politiske og skarpe, men stadig væk fulde af humor. Samtidig hermed begyndte han sin tilknytning til Politiken, der efter fast ansættelse 1908 varede resten af livet. Hver dag leverede han en vignette til Dag til dag-siden, de såkaldte vejrtegninger, som deres enkle streg til trods altid er præcise i form og indhold. Ofte tegnede han også til avisens tillæg Magasinet. Hans kunst udvikledes fra den ungdomsprægede tegnestil med kraftige konturer til en helt enkel streg. Hver linje står præcist, og det hvide i papiret spiller lige så stor en rolle som blyantens eller pennens sorte.

N. udførte en lang række plakater, fx til Røde Kors og Tivoli, med kraftige konturer og et tydeligt budskab. Som bogkünstler var han en af sin tids fineste. Han tegnede omslag til bl.a. Branners, Martins og Pios forlag og illustrationer til en lang række bøger fra *Casanovas Memoirer*, 1906 til *De gamle danske Vægtervers* fra 1951. Værd at fremhæve er især hans illustrationer til Bellman (1920), Axel Juels *Rosa* (1923), Heibergs *Gadeviser* (1945) og Ambrosius Stub, udsendt af Forening for boghåndværk 1947. Udlandet havde blik for hans grafiske evner, 1925 på Pariserudstillingen fik han diplom d'honneur for bogkunst og guldmedalje for plakatkunst. – N. havde en særskilt evne som arkitekttegner, hans tegninger af det gamle København er redelige skildringer af byens huse og ga-

der og fungerer i sammenhæng med en kunsthistorikers syn på byen som i samarbejdet med Christian Elling i bogen *Det gamle København* fra 1947. – 1932 rejste N. til Ceylon som han besøgte igen 1947–48, og 1936 til Tunis. 1947 udførte han teaterdekoration til Det kgl. teaters opførelse af *Barselstuen*. Han udstillede på Humorist-salonen 1911, i Paris 1925, i Helsingfors 1928, på Grønningen 1928–29 og 1932, i Forum 1929 og i Stockholm 1942. Mindeophængning på Grønningen 1954. □Malet som ung af H. Dohm. Afbildet på humoristiske tegn. af Alfred Schmidt, bl.a. 1906, Eigil Petersen, 1908 og H. Jensenius, 1922 (Fr.borg). Tegn. af Birger Lundquist. Tegned selvportr., således måske tegn. (Kgl. bibl.). Foto.

A. N.: 30 tegn. fra Politiken, m. forord af Hans Hartvig Seedorff Pedersen, 1935. Samme: Danske arkitektur-tegn., m. indledn. af Chr. Elling, 1942. – Jul. Bidstrup: Stamv. over familien Koefoed, 1886 (fot. opr. 1976) 100. C. E. Jensen: Karikatur-album II, 1912 494–96. Finn Hoffmann i Buen I, 1925 aug.-sept.nr. Politiken 15.5.1927, 1.10.1934 og 11.2.1953. Anders W. Holm i Samleren IV, 1927 86–88. Otto Gelsted, Poul Henning-sen og H. H. Seedorff Pedersen: A. N.s tegn., 1937. Poul Nyholm i Bogvennen, 1945 268–71. H. P. Rohde: A. N., 1954. Hans Hartvig Seedorff Pedersen: A. N.s lyse verden, 1954.

Bjarne Jørnæs

Nygård, Frederik Sextus Otto Alfred Petersen, 1845–97, præst, historisk forfatter. * 1.5.1845 i Holbæk, † 29.8.1897 i Sønder Nørå, begr. sst. F: borgmester, lic. jur. Chr. P. N. *Petersen (1799–1873) og Emilie S. Ringsted (1810–78, ~2° med byfogedfuldmægtig Knud Otto Vilhelm Nygaard, 1815–74). ~1° 27.10.1871 i Kbh. (Johs.) med Elise Henriette Christiansen, * 25.3.1850 i Tårnby, † 9.1.1886 i Sønder Nørå, d. af toldkontrollør Christian C. (1807–79) og Ane Barbara Jensen (1810–83). ~2° 18.10.1887 i Toftlund (b.v.) med Øllegaard Mathilde Refslund, * 13.5.1865 i Gestrup ved Toftlund, † 19.12.1961 på Frbg., d. af gårdejer Christian R. (1822–94) og Edal Petersen (1835–1916). – Far til Johs. *N.

N. levede sin barndom i Kbh. hvortil hans mor efter skilsmisse flyttede. Hun blev senere gift igen, og N. fik stedfaderens navn. N. blev student 1864 fra Metropolitanskolen, cand. teol. 1870. Han følte sig i sin studentetid mest hjemme i Indre missionskredse, gik i kirke hos R. *Frimodt og skrev nu og da i Indre Missions Tidende. Han havde dog allerede tidligt følt sig tiltalt af Peter *Rørdams forkyndelse, søgte også nu og da til Vartov, og da han 1870–72 var lærer ved Ryslinge højskole blev han stærkt påvirket af Vilh. *Birkedal og sluttede sig afgjort til den grundtvigske retning. 1872–75 var han forstander for den nyoprettede højskole i Sønderholm,

men højskolegerningen lykkedes ikke for ham. 1875–78 var N. kapellan i Karby, Hvidbjerg og Redsted, og 1878–82 sognepræst i Froslev og Mollerup. Han deltog med glæde i det levende grundtvigske kirkeliv på Mors og stred med mund og pen for kirkelig frihed, bl.a. for Askovadressen 1881. Sin egentlige præstegering fik han i Sønder Nørå valgmenighed fra 1882 til sin død. Fra 1883 var han tillige præst for en valgmenighedskreds i Odense der 1886 fik sin egen kirke. – N. var tidligt stærkt optaget af boglig syssel. Til tidsskrifter og blade ydede han mange bidrag, og han udgav en anselig række bøger, navnlig af biografisk art: et udvalg af Th. Thaarups værker med levnedstegning, 1878, *Det Schouboeske Institut og N. F. S. Grundtvigs Lærervirksomhed sammesteds*, 1880, *N. F. S. Grundtvigs Stilling til en Udrædelse af Statskirken* og „*Kalkbrænderi-Forsamlingerne*“, 1882, *P. K. Algreens og Provst J. K. Sørensens Levnedsløb*, 1883, *Efterslægtelskabet og Edvard Storm*, 1886, *Fr. Sneedorff*, 1893, *Kristen Kold I–II*, 1895 og *J. C. Lindberg*, 1897. Et omfattende værk *Kristenliv i Danmark gennem hundrede Aar, 1741–1840* fik han ikke fuldført. 1. del, *Den fynske Opvækkelse* udkom i hans dødsår. – N. var en flittig og fortrinlig samler af stof fra arkiver og gennem mundtlige meddelelser, og navnlig hans bidrag til de gudelige forsamlingers og det grundtvigske åndslivs historie har blivende værdi. □Foto.

Poul Boisen: Minder om F. N., 1897. A. Pontoppidan Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse, 1958. – Breve i Rigsark.

Fred. Nørgaard*

Nygård, Fredrik Christian, 1897–1958, forfatter. * 30.4.1897 i Kbh. (Garn.), † 7.12.1958 sst. (Andreas), begr. Frbg. kgd. F: grosserer Axel N. (1866–1924) og Olga Harriet Meyer (1868–1914). ~16.8.1923 i Frederiksværk (b.v.) med Ellen Laura Emilie Kielberg, * 26.7.1893 på Frbg., † 16.5.1963 i Kbh. (Helligånds), d. af snedker Fr. Chr. Johannes Frederiksens og Laura Henriette Nielsen, adopteret af skræddermester Lars Christian K. (1833–1908) og Thekla Christine Ludvigsen (1856–1927).

N. gik på Sorø akademi 1910–15, blev student 1917 fra Gl. Hellerup gymnasium, var en tid ved landbruget og levede derefter som journalist og forfatter. Rejste i det meste af Europa med længere ophold i Spanien, Jugoslavien og Rusland. N. udgør sammen med Emil *Bønnelycke og Tom *Kristensen kernen i den såkaldte ekspresionistiske generation af lyrikere der trådte frem under eller umiddelbart efter første verdenskrig. Inspireret af Johs. V. *Jensen og Walt Whitman omfattede disse digtere den ydre verden med en

ekstatisk livsbekræftelse, deres kunst var kaotisk og individualistisk i indhold, farvestrålende og spontan i sprog og stil. Allerede i *Første Digte*, 1915, som N. udsendte på eget forlag mens han endnu var elev i Sorø, mærkes den stormende livsglæde der dog – i modsætning til periodens øvrige lyrik – er rettet mod den danske natur, bondens arbejde og livet på landet. Bagved den noget friskfyragtige tone lurer imidlertid en forkærlighed for den fredelige idyl der bryder igennem i *Pejseld*, 1918. Derimod bliver København skuepladsen for den næste, helt tidstypiske digtsamling *Opbrud*, 1919 der med Johs. V. Jensens tidlige prosalyrik som dominerende forbillende skildrer det hektiske storbyliv, den hvirvlende trafik og den moderne teknik. Disse motiver flyttes i *Evropaskiiser*, 1919, til internationale miljøer i en række øjeblikksbilleder der er affotograferet med stor præcision. Tonen er mindre febrilsk og overmodig i *Flag og Vimpler*, 1920 og *De smaa Broer*, 1921, N.s bedste og mest personlige digtsamlinger der betegner en tilbagevenden til den lyse naturlyrik fra hans første bøger, men langt modernere i følelsen og sikrere i udtrykket. Dette er også kendetegnende for *Tusind-Fryd*, 1930, der er inspireret af en intens kærlighedsoplevelse, mens de senere samlinger *Besøgstid*, 1944, *Sanct Hans urt vi sanke*, 1949 og *Hornbæk-digte*, 1958, nænsomme og musikalske i tonen, virker mindre umiddelbare i deres gentagelse af ældre motiver. Som for de øvrige digtere af krigsgenerationen var udlængslen ligeledes et kendemærke for N. og også her finder han med årene sin egen form, inderlig og klassisk i udtrykket, især i bindene *Undervejs* –, 1927, med digte fra Spanien og *Italienske Anemoner*, 1939. Mindre vellykket er N. som prosaforfatter. Allerede 1920 udgav han sin første roman, *Vikingen*, den første af en række historiske romaner, efterfulgt af *Kværnen*, 1923, *Soldaterbrylluppet i Susa*, 1924 og *Athens Nar*, 1937, alle skrevet i den karpiciøse og kåde stil der klæder N.s ungdomslyrik så godt, men her ikke formår at dække over den fuldstændige mangel på episk substans. Interessantere er den delvis selvbiografiske samtidsroman *Det skæve Foraar*, 1925, et tidsbillede centreret omkring generalstrejketruslen 1920 der slutter med en konfus revolutionsfantasi over republikkens indførelse. Men det er karakteristisk, at N. først får hold på sprog og stil da han skriver den store versroman *Jernet synger*, 1932, en kærlighedshistorie fra Hornsherred der opleves gennem årtidernes skiften. N.s senere forfatter-skab omfatter også en række friluftsspil, hørespil og operatekster, hvoraf *Den virkelige Marie Grubbe* blev opført på Det kgl. teater 1940 med musik af Ebbe *Hamerik. Om N.s store kærlig-

hed til den danske natur og Kbh. vidner *Bogen om Hovedstaden*, 1928, *Med Digteren gennem Danmark*, 1929 og *Christianshavn*, 1946. Men det er som lyriker N. vil huskes. Han var den af sin generations lyrikere der nok vakte mindst opsigt – og vel også den der er gået mest i glemmebogen. Han brød aldrig med sin ungdom men formåede at føre det varige i sin ungdomsdigtning, den idyllisk-naive tone, den umiddelbare sansning og den primitive livsglæde over i sit senere forfatterskab. N. kom på finansloven 1923, fik Carl Møllers forfatterlegat 1927 og Emma Bærentzens forfatterlegat 1933. □Tegn. af Otto Christensen og af Ivan Opffer. Foto.

Udg. Gnister. Udv. digte 1913–35, m. forord af Otto Gelsted, 1935. Karavansang. Udv. digte 1917–57, 1957.

Kilder. Selvbiografisk i Berl. aften 2.10. og 15.10.1943, 14.1. og 16.5.1944 samt 4.5.1945, Jyllandsposten 1.1.1947 og Socialdemokraten 4.11. og 13.11.1950.

Lit. Otto Gelsted i Sirius I, 1924 67–75. Kj. Elfelt: Den lykkelige flugt, 1925 27–34. Hakon Stangerup: Den unge lit., 1928 15–18 32–34. Ejnar Thomsen i Danm., 1946–47 209–16. Samme: Skribenter og salmister, 1957 72–82. Samme i Danmark VI, 1946–47 213–15. Fr. Nielsen i Socialdemokraten 10.12.1958. Emil Frederiksen i Berl. tid. 11.12.s.å. Tom Kristensen i Politiken s.d. *Papirer* i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel

Nygaard, Georg Christian, 1871–1942, journalist, forfatter. * 18.10.1871 i Kbh. (Trin.), † 11.5.1942 sst., urne sst. (Vestre kgd.). F: skomagermester Carsten Gulliksen N. (1845–1924) og Andrea Christine Rømer (1842–1924). ~ 5.3.1897 i Kbh. (b.v.) med Thyra Valborg Elnen, * 24.4.1875 i Kbh. (Frue), † 10.1.1931 sst., d. af cand.jur., senere dr.jur., birkedommer H. *Sylov (1849–1913, ~ 1875 med Eleonore Vilhelmine Marie Falck, 1849–1928) og ugift Hansine Jakobine E. (1852–1931, ~ 1891 med forvalter Carl Henriksen, 1842–1931). – Bror til Axel *N.

N. tog præliminæreksamen 1888 fra Melchiors skole og gennemgik 1886–89 Teknisk skoles tegneundervisning hvor han bl.a. havde H. A. *Brendekilde, Carl F. *Andersen og Holger *Grønvold som lærere. 1888–1903 var han ansat ved Det forenede Dampskibsselskab og dyrkede fra 1890 tillige journalistik, først ved København og fra 1905 ved Ekstrabladet, dels som redaktionssekretær, dels som skribent, især om kunstneriske, litterære og historiske emner. Han besad alsidige kundskaber inden for topografi, kunsthistorie, bibliografi og bog- og illustrationsvæsen og var på disse felter sit blad en uvurderlig støtte. Kyndighed, pålidelighed og smag præger også hans omfattende selvstændige produktion. Han har leveret bibliografier over Emil Aarestrups (1918), Carl Baggers (s.å.) og J. P. Jacob-

sens (s.å.) værker, skrevet den udtømmende ikonografi *Ewald-Portrætter* (s.å.) og det bibliofile *Smaatryk*, 1920, endvidere udgivet *Litografiens Historie og Anvendelse*, 1922, *Martinus Rørbyes Rejsedagbog 1830, 1930, Forening for Kunsthaandværk. 1907–1932. Historie og Virksomhed*, 1932, *H. C. Andersen og København*, 1938, *Huse og Mennesker. Strejftog i det gamle København, 1940–42 samt Fra en Kunstners Værksted. Einar Utzon-Franks Tegninger*, 1940. N. var en flittig medarbejder ved 2. udgaven af Dansk biografisk Leksikon. Han var 1919–22 redaktør af *Juloser*, 1919–27 af *Skønvirke*, 1911–18 medlem af journalistforbundets bestyrelse, 1926–33 af bestyrelsen for Forening for boghåndværk, fra 1935 medlem af bestyrelsen for Selskab for Kbh.s historie og topografi. □Tegn. af Carl Nygaard 1887, Axel Nygaard 1894, 1897, 1901 og H. E. Melchior, 1911. Mal. af Ludvig Karsten, 1912. Foto.

Ekstrabl. 6.12.1918 og 17.10.1921. Politiken 18.10.1931. Laur. Larsen i *Journalisten* XXVII, 1931 nr. 21. Paul V. Rubow i *Nationaltid.* 12.2.1938 (anm. af N.: H. C. Andersen og Kbh.). H. Topsoe-Jensen i *Pers. hist.* t. 10.r.V, s.å. 246–48 (anm. af samme). T. Vogel-Jørgensen i *Berl. tid.* 14.9.1942. Carl Dumreicher i *Bogvennen*, s.å. 142–44. Peter Linde i *Hist. medd.* om Kbh. 3.r.V, s.å. 122–26. Ole Vinding i *Læsningens glæde*, red. Hans Bagger m. fl. II, 1960 228–33.

Povl Engelstoft*

Nygård, Johannes, 1884–1967, redaktør. * 14.6. 1884 i Sdr. Nørå ved Odense, † 3.10.1967 i Middelfart, begr. på Middelfart gamle kgd. F: valgmenighedspræst Fr. *N. (1845–97) og Elise H. Christiansen (1850–86). ~ 4.12.1913 i Kbh. (Christiansk.) med Dagmar Augusta Andersen, * 28.1. 1891 i Stubbekøbing, d. af fabrikmester Viggo A. (1867–1960) og Ane Hansen (1865–1947).

N. var søn af en kendt grundtvigsk kirke- og højskolemand, og åndsarven fra hans fynske barndomshjem blev afgørende for hans bladpolitiske indsats – omend han som ganske ung brød med hjemmets moderate miljø og blev radikal. Efter undervisning i fri- og privatskoler tog han 1903 studentereksamen fra Østersøgades gymnasium i Kbh. og teologisk embedseksamen 1909. Men præstegerningen lokede ikke, han blev lærer ved Rungsted kostskole. Siden koketterede han med at den kommende konservative politiker J. *Christmas Møller var blandt hans elever. Forstanderen på Købmandshvile højskole i Rungsted, den senere stiftsprovst, radikale politiker og skribent J. *Fog-Petersen anbefalede N. – der havde skrevet artikler til *Fyns Tidende* og hurtigt blev ked af lærervirksomheden – at blive journalist. 1910 fik N. ansættelse ved Østsjæl-

lands Folkeblad i Køge hvis redaktør Søren *Svarre var ham en fremragende journalistisk vejleder. 5.12.1915 kom han som redaktør og forretningsfører til Middelfart Venstreblad der ved det radikale venstres dannelse 1905 havde erklæret sig radikalt. N. afløste C. Trap der selv var kommet fra Østsjællands Folkeblad. I det kommende halve århundrede udmøntede N. nu sine journalistiske talenter i en indsats der med årene nærmest fik mytens skær som eksempel på sammenvoksning af blad, mand og egn. Svarre havde lært ham at en avis skal opbygges under hensyn både til læsernes lokale interesser, deres behov for viden om det større samfund og for ånds- og kulturlivets strømninger – samt for underholdning. Da N. startede havde Middelfart Venstreblad 1700 abonnenter og der var kun én redaktionel medarbejder ud over redaktøren. Skønt hårdt presset fra Odense-bladene, skønt radikalismen langtfra var en livret i alle egns hjem og skønt økonomien satte grænser gjorde N. systematisk sin lille avis til byens og egnens blad i helt eminent grad, og ved hans fratræden var oplaget et godt stykke over de 5000.

I sliddet med at banke avisen op hjalp det at N. selv var fynbo, „fortrolig med den lette, hjemmekære fynske tone“ (Sv. Thorsen). Han lærte alle at kende og blev selv kendt, var flittig foredragsholder og igangsætter, i øvrigt også populær oplæser af Morten Korchs småhistorier i fynsk mundart. Ud over den lokale påpasselighed var hans blad båret af engagement og frisind. Hans daglige leder var mere stemningsbetonet end efterprøvende, smittende ved sin medleven og fængslende ved sin raske knaphed. Mærket -d blev en af de hyppigst citerede signaturer landet over. N. elskede debatten og gav som en selvfølge rummelig plads for modindlæg. Han tog gerne kirke- og skoleproblemer op og blev næst efter Sorø Amtstidendes Hans *Jensen den kendteste fortaler blandt landets redaktører for grundtvigsk syn. Partipolitisk solgte han trods sin trofaste radikalisme aldrig en selvstændig opfattelse. Han fandt at strømmen af meninger burde gå fra folket til Christiansborg, ikke omvendt: „Jeg har aldrig sat mig som mål for min bladledelse at producere partifæller, men blot i al beskedenhed at være talsmand for den menige mands opfattelse og rejse debat om alt, hvad der er værd at debattere. Og . . . jeg har den lyse tro, at når blot et problem stilles til fri diskussion, ender det som oftest med, at det løses efter Det radikale Venstres recept“. Hans stærke sociale bevidsthed gav sig bl.a. udtryk i interesse for husmændenes problemer, men hans udpræget liberale grundsyn kunne fremkalde hvasse indsigelser fra ham mod radikale tilnærmelser til socialdemokratisk

politik. Meget bemærket blev hans modstand mod dannelsen af trekantregeringen (socialdemokrater, radikale, retsforbundet) 1957 da han karakteriserede „vore rigsdagsmænds spil“ som „blandt det uleste, vi hidtil har set“ – et eksempel på hans temperamentsfulde sprogbrug. Den gjorde sig også gældende da han 1959 rettede et så skarpt angreb på politiet at han idømtes fængselsstraf der dog konverteredes til en bøde. Da han 31.12.1963, 78 år gammel og efter 48 år på redaktørposten i Middelfart trak sig tilbage, skete det under stor offentlig opmærksomhed. Bertel "Dahlgaard sagde at „intet sted er der gjort et ærligere forsøg på at forene det politiske med de folkelige strømninger end ved Middelfart Venstreblad“.

N.s virkestrang og samlende personlighed drog ham gennem årene ind i aktiviteter langt uden for hans blads cirkler. Han fik tillidshverv i mængde, navnlig lokalt og inden for pressen. I 42 år var han i bestyrelsen for Foreningen af venstreblade (stiftet før bruddet 1905 og fortsat omfattende både venstre og radikale), som formand 1945–63. En tilsvarende lang årrække sad han i bestyrelsen for den radikale redaktørforening hvor han var formand 1943–63. Blandt hans øvrige vigtigere tillidshverv var poster i bestyrelsen for journalistkursus ved Århus universitet, pressens radioavis, Ritzaus bureau og i foretningsudvalget for danske dagblades fællesrepræsentation. 1934–38 og 1950–54 sad han i radiorådet. Han var i styrelsen for landsforeningen Hjem og skole og Foreningen Norden, formand for Middelfart teaterforening og i styrelsen for byens museum og A/S Hindsgavl. Ved sin død var han æresmedlem af den radikale redaktørforening, Foreningen af venstreblade, Middelfart turistforening og samvirkende fynske turistforeninger. □Foto.

Erindr. i Kristeligt dagbl. 26.1.1963 og 13.6.1964. Interviews i Sorø amtstid. 6.11.1962, Vendsyssel tid. 18.11.s.å., Politiken 2.12.s.å., Jyllandsposten 9.12.s.å. og 14.6.1964 samt Berl.tid. 11.4.1963. – Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I–II, 1947–51 især II 287f. Hakon Stangerup i Ekstrabl. 4.4.1962. Bertel Dahlgaard i Politiken 28.11.1962. Gunnar Nielsen sst. 4.10.1967. Skive folkebl. 3.10.1967. Middelfart venstrebl. 3.10. og 4.10.s.å. – Papirer i Rigsark.

Verner Jespersen

Nygaard, Peder Hansen, 1857–1929, redaktør. * 2.3.1857 i Ulbølle på Sydbyn, † 19.11.1929 i Odense, begr. sst. F: gårdejer Hans Nielsen N. (1816–1901) og Maren Hansdatter (1820–1919). ~ 12.5.1893 i Tilst med Caroline Jensen Sørensen, * 20.4.1867 i Tilst, † 29.7.1932 i Askov, d. af gårdejer Jens S. (1829–96) og Maren Mikkelsdatter (1833–1912).

Efter et par år i folkeskolen fik N. og hans søskende huslærer hvorved hans forældre grundlagde hvad der blev Vester Skerninge friskole. N. var 1875 elev på Testrup højskole og senere en vinter på Askov højskole og uddannedes i øvrigt ved praktisk landbrug og mejeribrug med to års kursus på Tune landbrugsskole. Et par år var han bestyrer af Slagelse mejeri og skulle have overtaget fædrengården, men da den overtoges af en ældre bror der kom hjem fra USA ansattes N. 1885 på Fyns Tidende i Odense. Han avancerede hurtigt til redaktionssekretær, blev 1898 medredaktør og ved redaktør, landstingsmand Jørgen "Pedersens" fratræden 1902 hans efterfølger som ansvarshavende redaktør. Jørgen Pedersen tilhørte det forhandlende venstre og Fyns Tidende var partiets førende dagblad. N. ønskede imidlertid som mange andre venstremænd at forene det forhandlende venstre og venstreformpartiet i ét venstreparti og i forståelse med Jørgen Pedersen og Niels "Neergaard" skrev han 3.11.1902 en udglattende og forsonende artikel der få dage efter fulgtes af en meddelelse om at det forhandlende venstre fremtidig kun udgjorde en valggruppe i rigsdagen. Venstreformpartiet havde imidlertid ikke brug for det forhandlende venstres stemmer og J. C. "Christensen" der ikke havde glemt dets forlig med højre 1894 afviste en forening af de to partier. N. lod dog ikke målet ude af syne. Da det radikale venstre var dannet 1905 fik han de ikke-radikale venstreorganisationer på Fyn samlet i en fællesorganisation 1906 og blev organisationens sekretær. Under toldlovsforhandlingerne 1907 arbejdede han for at få Neergaard valgt som fællesordfører for de to partier. Det skete, men alene på grund af Neergaards enestående indsigt i toldforhold, og J. C. Christensen afviste påny en sammenslutning af partierne. Først da striden mellem J. C. Christensen og Neergaard om forsvarslovgivningen var bilagt under ministeriet Holstein-Ledreborg kunne N. se sit ønske opfyldt ved sammenslutningen af de ikke-radikale venstregrupper i partiet venstre 1910. S.å. nåede N. et andet mål ved dannelsen af venstres redaktørforening hvis næstformand han var til 1921.

Den linje N. havde anlagt med sin artikel 3.11.1902 havde imidlertid ikke blot et landspolitisk, men også et bladpolitisk sigte. Venstreformpartiet havde 1892 i Odense oprettet Fyns Venstreblad. Det var ikke nogen farlig konkurrent til Fyns Tidende, men N. måtte anse det for spild af kræfter med to venstreblade, repræsenterende to partier han ønskede forenet. Fyns Venstreblad var også sin undergang nær da de radikale overtog det 1905, men under redaktør P. V. "Elmholt" blev det en farlig konkurrent og

nåede 1918 samme oplag som Fyns Tidende. Påskekrisen 1920 og dens eftervirkninger gav imidlertid Fyns Venstreblad et knæk det ikke forvandt, og N. kunne ved sin afgang som redaktør 1922 overlevere sin efterfølger et blad som i hans tid havde øget sit oplag fra 8000 til 17000 og stod som det førende dagblad på Fyn og var blandt de mest betydende inden for venstrepressen. I folkelig henseende havde N. videreført Jørgen Pedersens redaktionelle linje og givet omfattende omtale af det grundtvigske skole- og kirkeliv, af skytte- og gymnastikforeninger m. m. Han førte her en midterkurs hvad der tydeligst kom frem 1912 da grundtvigianismens venstrefløj, anført af bl. a. frimenighedspræst Morten *Larsen og højskoleforstander Holger *Begtrup, på et møde i Odense krævede ritual- og præstefrihed antaget som grundtvigske krav til folkekirken. N. gik stærkt imod i en skarp og langvarig debat. – R. 1922. □ Mal. af Alb. Elmstedt (Fyns Tidende).

P. H. N.: Friskoleminder, i Friskolefolk, udg. Anders Uhrskov I, 1931 215–25. – Fyns tid. 20.11., 22.11. og 24.11.1929. Fyns venstrebl. 20.11. s.å. J. H. Monrad i Venstre i 100 år, 1901–29, 1970. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II, 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Nygård, Hjalmar Sigvard Alexander, 1869–1964, arkivar. * 11.5.1869 i Neksø, † 28.8.1964 i Hellerup, begr. Lynges kgd. ved Sorø. F: by- og herredsfoged Peter Alexander Harald Nyegaard (efter 1864 Nygård) (1814–91) og Elisa Marie Petræa Jespersen (1840–1934). ~ 2.3.1898 i Jystrup med Louise (Ischa) Hammerich, * 3.10.1872 i Neksø, † 4.6.1938 i Hellerup, d. af læge Carl Friederich Theodor August H. (1842–94) og Emilie Hargens (1846–1928).

N. blev student 1888 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog 1895 skoleembedseksamen med historie som hovedfag, dansk og latin som bifag. 1896 blev han arkivassistent (dvs. arkivar) i Provins-, senere Landsarkivet i Viborg, det første år dog med tjeneste i Provinsarkivet i Kbh. og 1908–10 med tjeneste i Rigsarkivet. Han blev arkivsekretær i Rigsarkivet 1912, arkivar I fra 1923 og tog sin afsked pga. alder 1939. Inden for disse 43 år ligger N.s livsgerning som en usædvanlig arbejdssom, nøjagtig og metodisk sikker arkivmand, hvis virksomhed i alle arkiver hvor han har arbejdet har sat sig blivende spor. For Rigsarkivets vedkommende kan nævnes hans udarbejdelse af det 13 bind store register over kgl. resolutioner gennem rentekammeret 1660–1719 (1917–25), hans ordningsarbejder i rentekammerarkivet og hans oversigt over Danmarks kirkebøger (trykt

1933). I sit lange otium udgav N. tre bind af Kronens Skøder (1689–1765) som udkom 1941–55. Ved siden af arkivgerningen har N. for sig selv arbejdet som samler i stor stil. Fra jyske kirkebøger, skifte-, borgerskabs- og adskillige andre protokoller har han tilvejebragt imponerende samlinger – 205 kartotekskasser og 81 bind og pakker – til jysk personalhistorie, jyske herregårdes historie, jysk degne- og ejendoms historie m. m. Disse samlinger på mindst 600 000 sedler, som nu findes i Rigsarkivet, er kommet adskillige værker og forskere til gode. Selv har N. først og fremmest udnyttet dem i bidrag til værker som Trap Danmark, 3. og 4. udgave, Danske Slotte og Herregaarde og Dansk biografisk Leksikon, 1. og 2. udgave. Han har i Samlinger til jydsk Historie og Topografi (hvis redaktør han var 1911–20) o. fl. steder skrevet en del afhandlinger (mærkes kan *Godsslagtingen i Bøvling Amt* i Hardsyssels Aarbog XII, 1918). I Danske Herregaarde ved 1920 III, 1923, har han med kyndighed behandlet 24 af de optagne 77 jyske herregårde, foruden tre på øerne, men den samlede jyske herregårdshistorie som han sad inde med en væsentlig del af stoffet til fik han aldrig skrevet. I Dansk historisk Fællesforenings Meddelelser I, 1911 (og noget revideret i Fortid og Nutid VII, 1928) gav N. en særdeles nyttig *Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier*. Han var 1917–48 medlem af bestyrelsen (og skriftudvalget) for Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie og blev dette samfunds æresmedlem 1954. 1909–31 sad N. i bestyrelsen for Selskabet for jydsk historie og topografi (sekreter 1911–20, formand 1922–31). 1930 var han sammen med Th. *Hauch-Fausbøll udgiver af 5. bind af Patriciske Slægter. – Nævnes må endnu et ejendommeligt forfatterskab hvor N.s typiske egenskaber, hans samlerflid, hans grundighed, hans familiefølelse og hans dybt konservative livssyn har fået levende udtryk. 1929 udgav han sin farfar Peder Nicolai Nyegaards selvbiografi med forord og noter, og 1933 fulgte det stavelige bind *Familien Nyegaard på Frederikskilde (1811–1862)*, en udførlig skildring (overvejende bygget på familiearkivet) af livet på den sjællandske proprietærgård. Bogen er udgivet for familien, men den har stor kulturhistorisk interesse samt almen værdi som tidsbillede. Som personlighed var N. præget af store og stærke mod sætninger: han ville ikke stemme ved valg, han nægtede at deltage i nogen fagorganisation, og han havde aldrig talt i telefon, men på den anden side brugte han å og små begyndelsesbogstaver i navneord mere end en generation før det blev gældende retskrivning. □ Foto.

Nygård, S.

Johan Hvidtfeldt i For jysk og for da. hist., red. Vagn Dybdahl, 1966 69–80. Kn. Prange i Festskr. til Johan Hvidtfeldt, 1978 361–69.

Knud Prange (Povl Engelstoft)

Nygaard, Peter Carl Vilhelm, 1872–1936, formand for De samvirkende fagforbund. * 11.1.1872 i Kbh. (Chr.), † 6.12.1936 sst., begr. sst. (Bispebjerg). F: brovagt Hans Nielsen (1846–1912) og Johanne Marie Eiby (1855–1934). Navneforandring 19.9.1905. ~ 1.12.1895 i Kbh. (Matth.) med Ellemine Jensine Christiansen, * 9.7.1873 i Kbh. Fødsst.), † 8.5.1939 sst., d. af droskekusk Johan Sandberg C. (1850–95) og Maren Nielsen Christiansen (1851–1917).

Udrustet med en klar hjerne og et gemytligt sind gjorde N. som ung cigarmager sin entré i organisationslivet og blev 1899 formand for tobaksarbejderforbundet Enigheden. Gennem fjorten år ledede han denne traditionsrige fagforening og havde bl.a. held til at få fagets kvinder organiseret og skaffe dem relativt gode lønforhold. Efter en strejke 1913 nedlagde han formandsstillingen, og de følgende år var han medarbejder ved den socialdemokratiske presse. 1919 valgtes han til sekretær i De samvirkende fagforbund, 1924 til næstformand, og 1928 ved C. F. Madsens afgang blev han landsorganisations formand. Navnlig i sekretærårene udfoldede han sin store slagfærdighed som De samvirkendes sagfører i den faste voldgiftsret, og med lune og håndfasthed dirigerede han i samme periode de fleste større arbejderforsamlinger i Kbh. I det daglige organisationsarbejde og ved de store arbejdskonflikter var N. ikke detaljernes mand, men holdt sig til overblikket. I det daglige arbejde blev han stærkt støttet af hovedkassereren fra 1930 Hans Jacobsen (1872–1941). I N.s formandstid blev organisationen styrket gennem nyindmeldelser. Arbejdsmandsforbundet meldte sig 1929 ind igen efter M. C. *Lyngsies udmeldelse, ligeledes indmeldte Murerforbundet sig; det havde stået udenfor i flere år. Endelig trådte flere tjenestemandforeninger ind i organisationen. Over for de enkelte fagforbund kunne det knibe med autoriteten, også fordi N. længst muligt undveg konflikter med arbejdsgiverne. 1902–04 og fra 1925 til sin død var N. medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. Som formand for De samvirkende fagforbund var han også medlem af socialdemokratiets hovedbestyrelse, og en årrække var han formand for arbejderens fællesorganisation. Desuden sad han i ledelsen for et stort antal af arbejderens kooperative foretagender. 1926 var N. opstillet som folketingskandidat i Gentoftekredsen, og 1928 indtrådte han som stedfortræder og var derefter medlem til sin død.

Han gjorde sig dog ikke stærkt gældende på rigsdagen; i sine sidste år var han hårdt ramt af sygdom. □ Afbildet på E. Saltofts mal., 1934, af socialdemokratiske førere (forhen Folkets hus, Kbh.). Mal. af Theodor Nygaard, 1935. Foto.

Socialdemokraten 11.1.1932, 7.12. og 14.12.1936. Berl. tid. 7.12.1936. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. Arbejderen 15.12.s.å. Arbejdsgiveren, s.å. 422f. Under samvirkets flag, 1898–1948, 1948.

Vagn Dybdahl (Oluf Bertolt)

Nyholm

Slægtens navn hidrører formentlig fra lokaliteten Nødholm i Glumsø, i hvilket sogn slægtens stamfar Jochum Nielsen (ca. 1675–1729) var gårdfæster inden han blev forpagter bl.a. af Giesgård. Hans søn var sognepræst Christopher N. (1712–68).

Anna Maria Margrethe N., ~ litteraturhistorikeren Fr. *Winkel Horn, nedstammer fra en bror til Christopher N., degn i Karlebo Nicolai N. (1716–92).

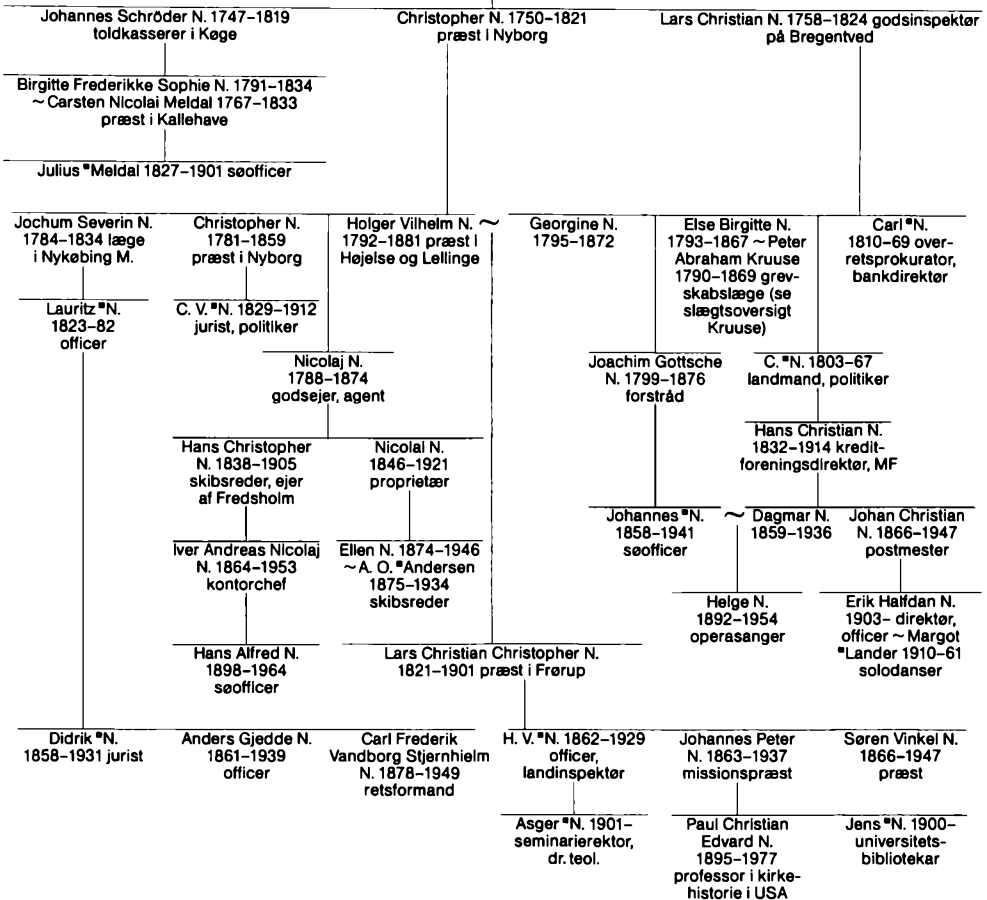
Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 699–720. Albert Fabritius: Familien Nyholm. Stamv. over navnets bærere og spindelinjernes første led, 1962.

Hans H. Worsøe

Nyholm, Asger, * 1901, seminarierektor. * 3. 8.1901 på Frbg. (Skt. Thomas). F: landinspektør, professor H. V. *N. (1862–1929, ~ 2° 1905 med Emmy Julie Valentiner, 1879–1963) og Thora Laura Vilhelmine Strandgaard (1864–1902). ~ 14.7.1932 i Søllerød med Ingeborg Lomholt, * 30.9.1902 i Kbh., d. af direktør i hærens tekniske korps N. E. *L. (1864–1919) og Clara E. Fogh Hansen (1879–1973).

N. blev student (Frbg.) 1919 og cand.teol. 1926; efter studier i Strasbourg var han 1927–28 hjælpepræst i Sandager på Fyn, blev 1933 cand.mag. (historie), var en kort tid lærer i Kbh., blev 1934 seminarielærer i Ribe og var 1947–68 rektor for Tønder seminarium. 1947 blev N. dr.teol. på afhandlingen *Religion og Politik*, et banebrydende arbejde der overbevisevis dokumenterede hvordan disse to „funktioner“ hos D. G. *Monrad holdtes skarpt adskilt; om Monrad skrev han også i Danske studier (1958), 1961 udgav han Monrads *Efterladte Prædikener*, og i festskriftet til Lolland-Falster stifts 150-års jubilæum 1955 skildrede han s.å. stiftets bisper 1849–87; tilsvarende afhandlinger er fx publiceret i Haderslevbindet af P. Nedergaards præste- og sognehistorie; han har også medvirket ved flere samleværekker, således skrevet om nationalliberalismen i Folkestyrets Mænd (1949). Et vigtigt lokalhistorisk arbejde er *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid*, 1958, men ho-

Christopher Nyholm 1712–68 præst i Slagille og Bjernede

vedværket – foruden den store disputats – kom først 1980, *Slesvigske gejstlige og slesvig-holstenismen indtil 1850*, et imponerende arbejde, bygget på omfattende arkivstudier som rummer et væld af personalhistoriske oplysninger og karakteristikker og i lige grad belyser kirkelige, politiske og almenkulturelle forhold hos det slesvigske præsteskab, især i årene 1848–50. – R. 1959. R¹. 1968. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1947 184f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Nyholm, Johannes Christopher, 1803–67, landmand, politiker. * 24.11.1803 på Turebyholm, † 28.1.1867 på Baggesevogn, begr. i Søllerød. F: godsinspektør på Bregentved, justitsråd Lars

Christian N. (1758–1824, ~ 2° med Armgard Maria Hammershaimb, 1784–1859) og Anna Brandt (1771–1805). ~ 10.8.1827 i Kbh. (Trin.) med Adelaide Margrete Bang, * 23.9.1804 i Kbh. (Garn.), † 17.6.1861 på Frederikslund, Søllerød, d. af birkedommer, senere justitsråd Hans Jørgen B. (1758–1826, ~ 1° 1780 med Adelheid Margrethe Römer, 1758–1803) og Charlotte Amalie Rubens (1783–1871). – Halvbror til Carl *N.

N. blev student 1823 (Vordingborg) og studerede teologi et par år, men blev derefter landmand. 1828 købte han Duemosegård ved Helsingør som han solgte 1830, da han erhvervede Sohngårds-holm ved Ålborg og Vorgård ved Bælum. De to gårde afhændede han 1837 hvor han købte Baggesevogn gods mellem Hjørring og Frederikshavn. 1847–56 ejede han yderligere Vrejlev kloster i Vendsyssel og 1850–66 Dronninggård ved

Holte. N. viste sig hurtigt som en dygtig landmand der udnyttede de opadgående konjunkturer efter landbrugskrisens afslutning. Han bragte sine gårde, særlig Baggesvogn, i god stand, arbejdede for kvægavlens forbedring og foretog betydelige plantningsarbejder. På Baggesvogn afløste han hoveriet og fremmede salget af bøndergods til selveje. Særlig i Vendsyssel fik hans indsats som landmand stor betydning, idet han ved at drive den ved overtagelsen forsømte Baggesvogn stærkt frem som en af de første i landsdelen angav retning og mål for det moderne intensivt drevne landbrug. Over for sine undergivne havde N. ry for humanitet og hjælpsomhed og allerede i hans levetid knyttedes tilnavnet „bondens ven“ til N. – Trods stor aktivitet som landbruger havde N. overskud til en omfattende offentlig virksomhed. 1838 og 1840 valgtes han som suppleant for sædegårdsejerne til Viborg stænder, og 1842 til 1846 deltog han som repræsentant i forsamlingerne og markerede sig her som tilhørende den liberale fløj, idet han også gjorde sig til talsmand for bøndernes interesser. 1842–60 var han et aktivt medlem af Hjørring amtsråd, 1845 medstifter af Hjørring amts landøkonomiske forening og 1851–60 dennes formand. Hans indsats i det landøkonomiske foreningsarbejde udbyggede den placering af ham som landbrugets foregangsmand i Vendsyssel. 1851 var han medstifter af Kreditforeningen af jyske landejendomsbesiddere, 1852–63 repræsentant for Hjørring amt og 1859–62 formand for foreningens repræsentantskab. – 1848 valgtes N. som medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og sluttede sig her til højre fløj, skeptisk over for indførelsen af almindelig valgret. 1849–52, 1853–55 og atter 1857–59 valgtes han til medlem af landstinget hvor han fortsat regnedes til de konservative med en vis hældning mod centrum. 1849 valgtes han til medlem af landbo-kommissionen, og 1853 var han formand for den forenede rigsdag. – Uden at nå frem til en egentlig førerstilling, hverken som landmand eller som politiker, står N. som en karakteristisk repræsentant for den type borgerlige godsejere der trådte frem i årtierne efter 1830. Hans politiske konservatisme i landpolitisk sammenhæng lod sig udmærket forene med et fordomsfrit virke for landsdelens økonomiske og sociale fremskridt og imødekommenhed over for andre samfundslags krav. I Vendsyssel valgtes N. mere på sin personlige anseelse end på sit politiske program, og hans position i landsdelen var ikke uden betydning for sønnens og brodersønnens – H. C. Nyholm og L. C. Nyholms – politiske debut i egnens valgkredse. – Etatsråd 1853. □ Afbildet på litografi af Viborg stænder 1844

efter tegn. af L. A. Smith. Litografi af C. M. Tegner.

Ved Hjørring amts landboforen.s 50 års jubelfest, red. V. Carlsen m. fl., 1895. Thomas Larsen: En gennembrudstid II–III, 1921–27. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. Samme: Dansk jordpolitik II, 1945 (reprudg. 1975). Søren B. Nyholm: Mænd af slægten, 1933 77–79. Sig. Jensen: Kreditforen. af jyske landejendomsbesiddere 1851–1951, 1951.

Claus Bjørn

Nyholm, Carthon Kristoffer Valdemar, 1829–1912, jurist, politiker. * 30.6.1829 i Nyborg, † 16. 5.1912 i Søllerød, urne på Garn. kgd. F: sognepræst Christopher N. (1781–1859) og Jacobine Christiane Høyberg (1798–1851). ~ 1° 1.8.1857 i Kbh. (Garn.) med Rosaline Schrøder, * 19.7. 1834 i Kbh. (Petri), † 12.8.1865 sst. (Viborg), d. af juveler, senere hofjuvelér Conrad Christian Frederik S. (1794–1865) og Louise Christine Lundberg (1796–1869). ~ 2° 1867 i Kristiania med Jenny Augusta Risting, * 28.5.1844 i Drammen, † 30.11.1920 i Kbh., d. af skibsreder Jonas R. (1806–73) og Gustave Ørby (1812–61).

N. blev student 1847 fra Sorø, cand.jur. 1853, derefter 1856 auditor, først i Århus, siden i Altona (1857–62) og endelig i Kbh., 1862 overauditor, 1863 assessor i kriminalretten, 1876 i landsoverretten i Kbh. og 1881 i højesteret. I en høj alder blev han 1907 justitiarius i sidstnævnte ret, afgik 1909 og blev ekstraordinær assessor i retten. Han var medlem af de to proceskommissioner 1868 og 1892. Han udfoldede et ret omfattende forfatterskab, men ikke af systematisk videnskabelig art. Han var praktisk jurist og tidligt stærkt interesseret i politik, og begge dele prægede hans produktion. Den praktiske jura behandlede han bl.a. i arbejder som *Dødsstraffen*, 1858, *Bidrag til Læren om den offentlige Anklagemyndigheds Væsen og Ordning*, 1862, *Lægens Vidnepligt*, 1863 og det større værk *Grundtræk af Danmarks Statsforfatning og Statsforvaltning*, 1869 (4. udg. 1891–93). Om politik skrev han, til dels anonymt, i adskillige aviser og en del pjecer, bl. a. *Hvorvidt ere vi naaede?*, 1874, *Om Udstedelsen af provisoriske Finanslove*, 1883, *Provisoriet efter gjældende dansk Statsret. Af en Jurist af den gamle Skole*, 1886 samt i afhandlinger i Tilskueren 1890 og 1892 o.a. tidsskrifter.

I praktisk politik kom N. ind, da han 1864 valgtes til rigsrådets og rigsdagens folketing i Nyborg. Han tilhørte de nationalliberales venstre fløj og erklærede 1864 sammen med nationale venstremænd som V. *Birkedal og L. *Dinesen, at han ville fastholde junigrundloven, men over for modstanden fra regeringen og de nationalliberales højre fløj slappedes hans energi, og han var

sept. 1865 ordfører for en dagsorden der opgav venstres krav om en afgørelse i rigsdagen. Venstre følte sig stærkt skuffet over hans optræden og så i de følgende år med mistillid på ham. Han var 1866 medstifter af mellempartiet og spillede derefter en fremtrædende rolle på rigsdagen i adskillige saglige debatter. 1872 faldt han ved valget sammen med en stor del af sine partifæller. N.å. søgte han forgæves genvalg i Helsingør og Bogense som modstander af det forenede venstre, men engelsk påvirket som han i det hele var, ønskede han parlamentarismen gennemført og var senere en bestemt modstander både af provisorier og visnepolitik, men tilhænger af et stærkt forsvar. Da der i begyndelsen af 80erne rejste sig en antiestrupsk stemning inden for det kbh.ske højre, samlede den sig om N. Han stillede sig 1883 ved et suppleringsvalg på Frbg., blev ikke valgt, men kom ind i tinget fra samme kreds n.å., faldt igen 1887. Han indtog en mæglende stilling i rigsdagen men fik ingen større betydning; derimod havde hans valgkampe og hans virksomhed i private kredse (Martsforeningen 1887) ikke ringe indflydelse inden for regeringspartiet højre. I hans høje alderdom drøftede venstre hans muligheder som konsejlspræsident aug. 1909 da forsvarssagen var gået i hårdknude. N. var en alsidigt interesseret, kundskabsrig og human personlighed. – R. 1877. DM. 1888. K². 1894. K¹. 1900 S.K. 1905. □ Træsnit af H. P. Hansen, 1885. Afbildet på træsnit af Holstebrosagen i højesteret 1885–86 efter tegn. af K. Gamborg. Mal. af E. Hein, 1909. Buste af Jens Lund, 1912. Foto.

Nutiden 4.1.1885. Ill. tid. 7.11.1909. Berl. tid. 18.5.1912. Politiken s.d. Vort land s.d. Anders Hvass i Gads da. mag., 1911–12 680–86. Tidsskr. for retsvidenskab XXV, Kria. 1912 489f. Ugeskr. for retsvæsen, s.å. B 161f. N. Neergaard: Under junigrundloven II, 1916 (reprodukt. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger III–V, 1912–23. Sofus Høgsbro. Brevksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I–II, 1924–25. Søren B. Nyholm: Mænd af slægten, 1933 101–03.

Povl Engelstoft *

Nyholm, Samuel Frederik Carl, 1810–69, overretsprokurator, bankdirektør. * 27.4.1810 på Turebyholm, † 24.6.1869 på Frbg., begr. sst. F: justitsråd, landinspektør Lars Christian N. (1758–1824, ~ 1° 1791 med Anna Brandt, 1771–1805) og Armgard Maria Hammershaimb (1784–1859). ~ 13.11.1836 i Kbh. (Garn.) med Elisabeth Christiane Birgitte Balvig, * 12.4.1813 i Nibe, † 30.6.1885 i Kbh. (Garn.), d. af konsumptionsinspektør, postekspeditor Christian B. (1773–1819) og Elisabeth Christiane Birgitte Meldal (1790–1836, ~ 2° 1823 med kaptajn og

regimentskvartermester Jørgen Frands Hammershaimb, 1789–1861). – Halvbror til C. *N. N. blev student 1827 fra Vordingborg og tog 1832 juridisk embedseksamen. I de følgende år virkede han som volontør i rentekammeret og som sagførerfuldmægtig, blev 1837 prøveprokurator og 1839 overretsprokurator i Kbh. Samtidig udnævntes han til notarius i borgerrepræsentationen. Fra 1842 tog hans sagførerforretning et betydeligt opsving, og han blev snart en af de mest ansete og oftest benyttede sagførere i hovedstaden. Den anstrengende gerning sled imidlertid på hans kræfter, og lidt efter lidt lod han forretningen gå over på andre hænder. At det ikke blot var helbredshensyn der tvang ham til at give op synes at fremgå af den beske dom over sagførergerningen han engang skal have fældet, at sagførervirksomhed er „en Kamp mod Løgn tildels ved Hjælp af Løgn“. 1849–50 var han med til at stifte Østifternes Kreditforening, og fra 1865 var han direktør i Nationalbanken. Politisk tilhørte N. helstatspartiet. Han var en række år medlem af Kbh.s amtsråd og søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsforsamling. Senere blev han stifter af og den første formand for *Augustforeningen*, ligesom han var en af dem der stod bag Jules *Hansens rejse til Paris. Fra hans hånd foreligger forskellige afhandlinger i juridiske tidsskrifter og nogle skitser i dagspressen. – Kancelliråd 1860. Etatsråd 1866. □ Mal. af D. Monies ca. 1847–48. Et andet mal. af samme ca. 1860 er brændt. Foto.

Søren B. Nyholm: Mænd af slægten, 1933 83–85.

Harald Jørgensen

Nyholm, Didrik Galtrup Gjedde, 1858–1931, jurist. * 21.6.1858 i Randers, † 31.8.1931 i Kbh., urne på Garn. kgd. F: sekondløjtnant, senere kaptajn, hofjægermester Lauritz Christian N. (1823–82) og Maren Gjedde (1838–84). Ugift. N. blev student 1876 fra Borderdydskolen i Kbh., cand.jur. 1882, var derefter fuldmægtig hos Ch. *Shaw og Sophus *Nellemann og blev assistent i justitsministeriet 1886, fuldmægtig 1892, ekspeditionssekretær 1893, kst. assessor i landsover- samt hof- og stadsretten s.å., kontorchef i justitsministeriet 1895, assessor i førnævnte ret 1896. I nov. 1896 blev N. medlem af de blandede domstole i Egypten og virkede i Namsourah til han 1902 forflyttedes til Cairo. Han var formand for Cairo-tribunalets handelsafdeling 1909–21, vicepræsident for tribunalet fra 1916 og præsident for samme fra 1920 til han i begyndelsen af 1922 forlod Egypten for at indtræde i den i henhold til folkeforbundsakten oprettede faste domstol for mellemfolkelig retspleje i Haag (La Cour

Nyholm, Didrik

Permanente de Justice Internationale) hvortil valg var sket af Folkeforbundets delegeretforsamling og råd i Genève henholdsvis 14. og 16.9.1921. N. fungerede i Haag, til den niårige valgperiode udløb 1931, s.å. som han døde; en kortere tid var han tillige medlem af de i henhold til fredstraktaterne oprettede Tribunaux Arbitraux Mixtes i Paris. – 8.10.1913 blev N. udnævnt til medlem for Danmark af den stående voldgiftsdomstol i Haag (oprettet i henhold til Haag-konventionen af 1899). Som udtryk for den anerkendelse han nød i det internationale retsliv blev han indvalgt i det eksklusive Institut de droit international. – N. var en mand med mange interesser; 1884 var han senior i Studenterforeningen og 1886–91 medlem af dennes økonomiudvalg, 1889–96 var han konsulent for Dagmar-teatret og gjorde et stort arbejde for dette under dets blomstringsperiode. I det hele har N. såvel gennem sit arbejde herhjemme som ved sin 35-årige virksomhed i udlandet indlagt sig store fortjenester. Han regnedes i Egypten for en meget fremragende dommer der med udpræget realitetssans forstod at finde ind til sagens kerne. Også under sin niårige virksomhed i Haag-domstolen gjorde han som den eneste der var dommer af profession en betydelig indsats, og i den fremskudte stilling han indtog såvel her som i Egypten medvirkede han i særlig grad til at gøre Danmark kendt og anset i internationale juridiske og diplomatiske kredse. N. følte sig overordentlig stærkt knyttet til Danmark. Han var en personlighed af særegen støjning og en mand af format. – Virkelig etatsråd 1896. – R. 1901. DM. 1911. K². 1920. S.K. 1925. □Mal. af Harald Moltke, 1927 (Fr.borg), replik 1928 (fredspaladset i Haag). Foto.

Berl.tid. 1.9.1931. Politiken s.d. Frantz Dahl i Nord. t. for international ret II, 1931 147–50. Søren B. Nyholm: Mænd af slægten, 1933 113–15. – Levnedsbetæning i ordenskapitlet.

N. V. Boeg*

Nyholm, Holger Vilhelm, 1862–1929, landinspektør, officer. * 28.2.1862 i Nibe, † 27.1.1929 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: kateket i Nibe, senere sognepræst i Frørup ved Nyborg Lars Christian Christopher N. (1821–1901) og Anna Nicolette Brodera Wibroe (1837–1915). ~ 1° 18.5.1895 i Kbh. med Thora Laura Vilhelmine Strandgaard, * 5.1.1864 i Odder, † 28.11.1902 i Vordingborg, d. af læge i Odder, senere distriktslæge på Amager Niels Julius S. (1832–1914) og Henriette Cathrine Lange (1833–99). ~ 2° 24.9.1905 i Køge med Emmy Julie Valentiner, * 24.9.1879 i Køge, † 14.12.1963 i Kbh., d. af læge, senere distriktslæge Gustav V. (1837–1923)

og Marie Elisabeth Claudine Bruun (1850–1924). – Far til Asger* N.

Efter alm. forberedelseseksamen 1878 begyndte N. s.å. landinspektørstudiet som afsluttedes 1882. Efter at have afjent sin værnepligt gennemgik han 1833–85 officersskolens næstældste klasse og udnævntes 1885 til premierløjtnant. Under en øvelse blev han overkørt af en kanon og fik det ene ben slemt laderet. Efter et langt sygeleje gjorde han en tid tjeneste i krigsministeriet og var adjutant ved 2. sjællandske brigade, men måtte 1893 søge sin afsked som officer. S.å. blev han assistent i landmåling ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole og gennemgik 1893–95 officersskolens stabsafdelings geodætiske kursus. Efter professor P. P. *Freuchens død blev N. 1895 ansat som lektor og udnævntes 1903 til professor i landmåling ved højskolen. Da han tiltrådte som lærer, ønskede man en udvidelse og modernisering af faget, således at landinspektørerne blev i stand til, foruden hvad der kræves i en almindelig landinspektørpraksis, at påtage sig opmålinger over store landstrækninger. På løsningen af denne opgave satte N. alle sine kræfter ind og begyndte straks et omfattende arbejde med udgivelsen af en række lærebøger: *Fejlteori*, 1906, *Opmaalingslære*, 1907–09, *Instrumentlære*, 1910 og *Matematisk Geografi*, 1919, samt nogle forkortede udgaver af disse bøger til brug for skov-, have- og landbrugsstuderende. N. var en omhyggelig og ansvarsbevidst lærer der trods en barsk ydre optræden nærrede stor omsorg for den enkelte elev.

N.s kongstanke var en ny matrikulær opmåling med tilknytning til landtriangulationen. Det var derfor naturligt at han blev medlem og et meget virksomt medlem af nymålingskommissionen af 13.1.1903. Kommissionen fremkom med et omhyggeligt gennemarbejdet forslag til en fuldstændig nymåling af landet, men på grund af omkostningerne blev forslaget henlagt og først genoptaget af det 1928 oprettede Geodætisk institut. For en anden i maj 1919 nedsat nymålingskommission var N. formand til sin død. – N. interesserede sig levende for landinspektørstanden og var 1901–24 redaktør af Tidsskrift for Opmaalings- og Matrikulsvæsen og blev 1925 ved landinspektørforeningens 50 års jubilæum udnævnt til æresmedlem. Også landbohøjskolens administration lagde beslag på N.s store arbejdskraft og administrationsevne; han var 1914–24 undervisningsrådets sekretær. 1914–25 var han medlem af bestyrelsen for Fond til landmænds uddannelse. Endvidere var han fra 1908 til sin død censor i landmåling ved Polyteknisk læreanstalt og medlem af meterudvalget 1908, i hvilken egenskab han 1909 (2. udg. 1912) udgav

nogle meget benyttede *Særlige Metertabeller*. 1925 ramtes N. af en alvorlig sygdom der tvang ham til at søge sin afsked som professor ved landbohøjskolen. – Ved siden af sin faglige virksomhed nærede N. stærkt kirkelige interesser. Han var formand for Østerlandsmissionen 1912–27, ledede som formand for hovedbestyrelsen for Diakonissestiftelsen 1914–24 denne gennem en meget vanskelig periode, var medlem af Mariendal sogns menighedsråd og 1918 af udvalget til gennemførelse af præstelønningsloven for Kbh. og Frbg. – R. 1912. DM. 1922. □Foto.

Landinspektørforen. gennem 50 år, red. S. V. Holland-Møller m.fl., 1925. Tidsskr. for opmålings- og matrikulsvesen X, 1925 425–43. N. Thorkil-Jensen sst. XII, 1929 49–53, jfr. sst. 54–57. Den danske diakonissestiftelses årbog 1928–29. Berl.tid. 29.1.1929. Politiken s.d. Søren B. Nyholm: Mænd af slægten, 1933 107–09. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Schneider*

Nyholt, Jens Peter, * 1900, overbibliotekar. * 24.7.1900 i Hjørring (Skt. Kathrine). F: missionsnær, sekretær for Dansk missionselskab Johannes Peter N. (1863–1937) og Ellen Marie Bartsch (1868–1936). ~ 26.7.1941 i San Francisco, Californien (b.v.) med bibliotekar Amy Fredericka Wood, * 28.11.1907 i London, † 15.5.1978 i Santa Barbara, Californien, d. af orgelbygger Frederick Charles W. (1885–1970) og Charlotte Humpheryes (1883–1960).

N. blev umiddelbart efter sin studentereksamen fra Østersøgades gymnasium 1919 ansat ved Kbh.s kommunebiblioteker, og 1923 tog han afgangseksamen fra Statens biblioteksskole. De følgende fire år virkede han som underbibliotekar ved Det nordjydske landsbibliotek i Ålborg, men 1927 modtog han et legat fra American-Scandinavian Foundation der gjorde det muligt for ham at studere ved Columbia universitets biblioteksfakultet i New York, og her tog han 1928 eksamen i library science. Umiddelbart efter ansattes han som katalogisator og rådgiver med hensyn til skandinavisk litteratur ved det nuværende nationalbibliotek, Library of Congress i Washington. Samtidig studerede han ved George Washington universitetet og fik 1934 en Master of Arts-grad i engelsk og amerikansk litteratur. Han kvalificerede sig så godt på det biblioteksmæssige område at han 1938 blev leder af katalogafdelingen ved University of California Library, Los Angeles. Allerede året efter fik han en ledende stilling som bibliotekar ved University of California i Berkeley. Højdepunktet i hans ikke mindst for en udlænding bemærkelsesværdige bibliotekskarriere var årene 1944–68 da han var chef for Northwestern University Library i

Illinois. Under hans ledelse udviklede biblioteket sig til et af Amerikas bedste universitetsbiblioteker, og han fik gennemført en lang række reformer og planlagt en stor nybygning.

I årenes løb kom N. til at indtage en fremtrædende plads i det amerikanske forskningsbiblioteksvæsen; han blev medlem af en lang række udvalg og komiteer og bl.a. af bestyrelsen for The Center for Research Libraries i Chicago samt medlem af en række eksklusive bibliofilklubber. Efter at have trukket sig tilbage fra chefposten på Northwestern University blev han bibliografisk konsulent ved University of California. – N. har stede bevaret en nær tilknytning til Danmark og har betydet meget for danskheden i USA; han har en årrække været medlem af bestyrelsen for American-Scandinavian Foundation's Chicago Chapter og er siden 1968 medlem af Rebild National Park Society. N.s litterære virksomhed spænder fra digte, *Portal til Amerika*, 1953 og gendigtning af nyere amerikansk lyrik i *Amerikanske stemmer*, 1968 til biblioteksfaglige artikler i danske og amerikanske tidsskrifter og samleværker. 1946–62 var han medredaktør af tidsskriftet *College and Research Libraries*, ligesom han i nogle år har været associate editor af det danske internationale tidsskrift *Libri*. 1947–57 var han i redaktionen af *Scandinavian Studies*. □Foto.

Palle Birkelund

Nyholt, Johannes, 1858–1941, søofficer. * 27.4.1858 på Valdemarslund, Tikøb sg., † 26.10.1941 på Frbg., urne på Garn. kgd. F: kgl. skovrider, forstråd Joachim Gottsche N. (1799–1876) og Henriette Møller (1822–85). ~ 22.1.1884 på Frbg. med Dagmar Nyholm, * 4.7.1854 på Vrejlev kloster, † 10.6.1936 i Kbh. (Garn.), d. af proprietær, kreditforeningsdirektør, folketingsmand Hans Christian N. (1832–1914) og Christiane (Jane) Laurette Schibbye (1829–1913).

N. blev kadet 1875, sekondløjtnant 1879, premierløjtnant 1881, kaptajn 1897, kommandør 1907 og kontreadmiral 1915. Som ung løjtnant var han i stadig fart med marinens skibe og blev særlig anvendt som torpedobådskbef. 1892–96 var han næstkommanderende ved søværnets underofficersskole og de tilsvarende som næstkommanderende i skolens øvelsesskib, briggen Ørnen. 1897–1900 førte han postskib mellem Korsør og Kiel og var 1901–05 chef for flådens mærkevæsen, 1905 og 1907 chef for krydser på selvstændigt togt og i eskadre, 1908 og 1909 for kongeskibet Dannebrog, 1911–14 for panserskib i eskadren og 1909–14 chef for konstabelevskolen. 1914 var han chef for eskadren og blev ved

Nyholm, Johannes

første verdenskrigs udbrud chef for den samlede danske flådestyrke indtil denne 5.8. deltes hvorefter han beholdt kommandoen over 1. eskadre i Sundet indtil han 1915 udnævntes til chef for orlogsværftet i hvilken stilling han blev til han 1920 fik sin afsked på grund af alder. 1922–28 var han bibliotekar ved Marinens biblioteks 1. afdeling.

N. var en virksom, dygtig og begavet søofficer med et ubestrideligt organisationstalent. Han havde tidligt interesse for militærpolitiske spørgsmål og var stærkt optaget af debatten om forsvaret. N. varetog ofte polemisk søværnets interesse i denne sag og mente at dette værn blev forsømt på bekostning af især Københavns landbefæstning. Dette fik betydning da N. sammen med kontreadmiral C. F. Wandel som tilfornordnede fra søværnet indtrådte i forsvarskommissionen af 1902. I denne arbejdede N. for at landets strategi primært skulle anlægges ud fra en sømilitær synsvinkel og påvirkede gennem et samarbejde med venstreformpartiet afgørende den endelige formulering af flertallets forslag.

1892 fik han 1. klasse præmie i Sø-lieutenant-selskabet for en afhandling om betydningen af et befæstet støttepunkt for flåden ved Aggersøund i Storebælt, et projekt der var en hovedhjørnesten for den sømilitære strategifattelse. 1893–95 var han en meget initiativrig og arbejdsom formand for Sø-lieutenant-selskabet. Stor betydning havde N.s virke først som næstkommanderende 1892–95 og senere som chef 1909–14 for uddannelsen af søværnets underofficerer. Han viste sig her som en human og pædagogisk leder hvis popularitet blandt de elever der gennemgik uddannelsen i disse år blev legendarisk. – R. 1901. DM. 1907. K². 1913. K¹. 1918. F.M.I. 1920. □Foto.

Walter Christmas: Krydstogt gennem livet. Vimplen hejst, 1923 190. Sø-lieutenant-selsk. 1784–1934, 1934. P. [psen] i Tidsskr. for søvæsen CXII, 1941 546–48. Janus Sørensen: Bidrag til søunderofficerernes og flådens underofficersskolers hist., 1958. Troels Fink: Spillet om da. neutralitet 1905–09, 1959. Henri Konow: Erindr. I–II, 1966–67. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Nyrop

Slægten hvis navn formentlig stammer fra en dansk lokalitet føres tilbage til Hans Pedersen N. (–1700), vicepræst i Lødingen, Hindø i Norge, hvis søn sognepræst i Nyborg, senere biskop i Kristiania Christopher N. (1680–1733) var farfar til sognepræst i Nr. Vedby og Nr. Alslev Christopher N. (1752–1831).

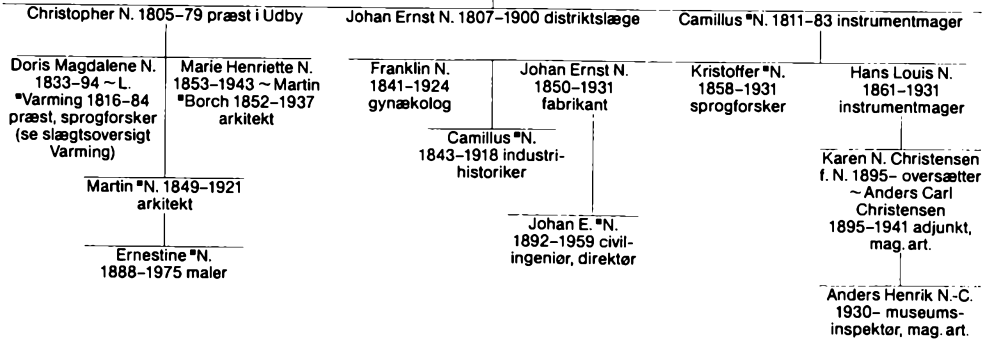
Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 721–27. Samme i Berl. tid. 4.2.1931. C. Nyrop: Slægten Nyrop. 2. udg. 1908.

Hans H. Worsøe

Nyrop, Agnes Flemmine, 1841–1903, skuespiller. * 21.11.1841 i Århus, † 19.6.1903 i Skodsborg, begr. i Kbh. (Garn.). F: teaterdirektør H. W. Lange (1815–73) og skuespiller Juliana M. Michaelsen (1799–1866). ~ 18.9.1868 i Brønshøj med operasanger Jens Larsen N., * 14.4.1831 i Nyrop på Refsnæs, † 4.10.1904 i Kbh. (~ 1° 1856 med Margrethe Nielsen, 1835–67), s. af gårdejer Lars Jørgensen (1803–62) og Margrethe Pedersdatter (1806–73). Ægteskabet opløst.

N. var Kbh.s første folkekomediehelte. Fra hun var otte år gammel (1849) brugte faderen hende i børnerollerne på Casino hvor han var direktør, og da han 18.9.1857 startede Folketeatret fremsagde hun prologen og spillede hovedrollen, Fanchon, i *En lille Hex*. Sæsonerne der fulgte blev de lykkeligste i hendes teaterliv. Ved sin sydlandske skønhed lyste hun som en tropelblomst blandt Nørregades borgerlige vækster. Teatrets effektfulde repertoire, fx *En fattig ung Mands Eventyr* og *Et Vaisenhusbarn*, dækkede hendes talents mangel på finhed og fremhævede dets ydre kraft. Ved fru Heibergs (Johanne Luise) afgang fra Det kgl. teater åbnedes en mulighed for kunstnerisk udvikling for N. der benyttede sin popularitet hos det brede publikum til at forlange og gennemføre kgl. ansættelse, inden hun 3.9.1864 optrådte første gang på nationalscenen som Charlotte Corday i *Athalia* "Schwartz" drama. Men nu begyndte vanskelighederne. Hverken hun selv eller hendes lærer, Fr. Høedt, kunne afslibe hendes evner til det nye dramatiske stof, hun nu skulle arbejde med. Adam Oehlenschlägers kejserinde Zoë og Dina spillede hun med folkekomedie-patos, en snart lidenskabelig, snart melankolsk deklamation der ikke lod ægte, og hvorigennem digterens tanke ikke fik klart udtryk, og kun når hun kunne nøjes med enkle, kraftige farver, fx som bondekonen Ragnhild i *Dronning Margaretha* og særlig som Hjørdis i *Hærmændene paa Helgeland*. 1875, kunne hun navnlig i et enkelt, voldsomt udbrud virke betydelig. Men med 80ernes skue- og lystspil og W. Blochs instruktionskunst harmonerede N. så dårligt som tænkes kan, og følgen blev at hendes repertoire begrænsedes; mor Karen i *Elverhøj* var den rolle hun spillede hypigst, men et forsøg som lady Macbeth faldt uheldigt ud, fordi hendes abrupte diktion i denne og andre tragiske roller virkede som tom efterklang af en svunden tids deklamationskunst. Derimod gjorde hun megen lykke med en sær-

Christopher Nyrup 1752–1831 præst i Nr. Vedby og Nr. Alslev

opførelse på Folketeatret 1881 af *Kærlighed uden Strømper*, da hun som Grethe udleverede sin talefacon til latteren. 1896 afskedigedes N.; hun optrådte sidste gang 3.6. som Hjørdis (2. og 3. akt) og Pauline i *Et Vintereventyr* (2. akt). – Ægtemanden J. L. Nyrup, der tog navn efter fødestedet Nyrup på Refsnæs, var et musikalsk naturtalent med en god sangstemme. Via Folketeatrets orkester kom han til scenen og debuterede 1862 i *Den stumme i Portici*; han vakte store forventninger, men stemmen var ikke stærk nok og efter få år gik han over til skuespillet. Efter sin afsked 1882 levede han som sanglærer og lotterikollektør. – Hendes datter Adda Louise Margrethe N.-Nielsen, * 19.1.1874, † 18.11.1909, debuterede 1893 på Det kgl. teater og virkede fra 1898 på Dagmartheatret. 1905 indgik hun ægteskab med læge Eiler Emmanuel Malte Nielsen (1878–1923) og trak sig tilbage fra scenen. □ Mal. af D. Monies, 1859. Mal. af N. C. Hansen, 1863 (Teatermus.). Træsnit 1865 og 1868. Flere tegn. af C. Bayer bl.a. 1869 (Teatermus.). Træsnit 1875 og 1880. Afbildet på træsnit af R. Brend'Amour, 1885. Træsnit 1889 efter foto og træsnit s.d. af H. P. Hansen. Tegn. måske af V. Rosenstand (Teatermus.). Malet i rolle af E. Krause (sst.). Buste i rolle af Einar Jönsson (Det kgl. teater).

Herman Bang: Kritiske studier og udkast, 1880 143–55.
Rob. Neiiendam: Folketeatrets hist. 1857–1908, 1919.
Samme: Det kgl. teaters hist. 1–11, 1921–22.

Robert Neiiendam*

Nyrup, Camillus, 1811–83, instrumentmager, bandagist. * 18.2.1811 i Riserup, Falster, † 24.12.1883 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Garn.). F: sognepræst, provst Christopher N. (1752–1831, ~ 1° 1780 med Vilhelmine Johanne Schwanitz, 1763–94) og Cathrine Elisabeth Magdalene Heilmann (1765–1842). ~ 6.7.1839 i Kbh. (Garn.) med Karen Christine (Kamma) Andersen, * 5.3.1822 i Kbh. (Cit.), † 10.12.1893 sst., d. af marketender,

senere forpagter af Toldbod vinhus Hans A. (1792–1865, ~ 2° med Marie Christine Schwalbe, * 1809) og Juliane Marie Berggreen (ca. 1780–1841, ~ 1° med marketender Christian Faxøe, ca. 1763–1820). – Far til Camillus *N. (1843–1918) og Kristoffer *N.

N. tilegnede sig allerede under en ellers forsømt skolegang forskellige manuelle færdigheder, bl.a. at bruge en drejebænk, og kom efter sin konfirmation i lære 1816–22 hos hofkunstdrejer J. G. Schwartz hvor hans interesse for det kirurgiske instrumentmageri vakte. For nu også at lære at arbejde i jern og stål stod han 1833 i lære hos klejnsmeden J. H. Hüttemeier og søgte samtidig uddannelse på Polyteknisk læreanstalt under H. C. Ørsted. Da han var klar over at han ville være kirurgisk instrumentmager måtte han søge sin videre uddannelse i udlandet thi hidtil havde det kirurgiske instrumentmageri i Kbh. kun ført et hensygnende liv, og de vigtigste instrumenter måtte forskrives fra udlandet.

N. drog først til Berlin og Wien og kom 1836 til Paris, hans rejses hovedmål. Her fik han arbejde på de berømte instrumentmagere Charrières og Lüers værksteder og kom derved også i forbindelse med og arbejdede for de bedste franske kirurger. 1838 vendte han tilbage til Kbh., beriget med udstrakte faglige kundskaber og frugtbare impulser, begejstret for sit fag og energisk besluttet på at bringe det til anerkendelse. Straks efter hjemkomsten etablerede han sig som instrumentmager og bandagist; sit borgerskab fik han dog først 1845. Lægerne fik snart øje for hans fremragende dygtighed og skaffede ham adgang til uddannelse på det anatomiske og teknisk-kirurgiske område; 1841 fik han prædikat af Det kirurgiske akademis instrumentmager og 1843, efter akademiets sammensmeltning med det medicinske fakultet, af universitetsinstrumentmager. I de følgende år foretog han nye, kortere udenlandsrejser dels for at følge med i sit

Nyrop, Camillus

fags fremskridt, dels for at gøre sig bekendt med anden jernindustri; 1846–50 drev han i kompagniskab med Th. Marstrand en værktøjsfabrik. Som en betydelig kraft i industriens verden blev han allerede 1843 medlem af Industriforeningens bestyrelse. Under krigen 1848–49 stilledes der ham nye opgaver til løsning; han forfærdigede det bekendte sikkerhedsråds til Frederik VII foruden to andre som han forærede kong Oscar I, men navnlig blev han optaget af at skaffe de mange amputerede bedre kunstige lemmer end man tidligere kendte. I de følgende år beskæftigede han sig særlig med forbedringer af forskellige kirurgiske instrumenter og bandager, af hvilke flere af ham konstruerede ved deres sindrighed vakte opsigt på udstillinger i ind- og udland og efterhånden gjorde hans navn bekendt og anset hele verden over. I sine senere år bestræbte N. sig særlig for at simplificere det kirurgiske armamentarium. Ortopædien og dens mekaniske hjælpeapparater havde i særlig grad N.s interesse, og han arbejdede her sammen med flere læger, bl.a. J. C. A. Bock, men N.s noget ensidige mekaniske synsmåder vakte dog også kritik, særlig fra vor ortopædiske autoritet A. G. Drachmanns side. Den ortopædi som senere øvedes her i Danmark, og hvis førende lægeautoritet blev H. Slomann, tog afstand fra den „apparattekniske“ behandling, ikke mindst i sciolosetrapien, og dermed fra de N.ske principper.

Sin litterære evne bragte N. også i anvendelse til større arbejder. Foruden anvisninger til bandagers anlæggelse og beskrivelser af maskiner og bandager han havde konstrueret, udgav han 1864–77 et omfattende arbejde i tre dele, *Bandager og Instrumenter*, et værk der havde betydning som fyldigt grundlag for kirurgisk instrumentlære. – N.s virksomhed, *Camillus Nyrops Etablissement* fortsattes med bevarelse af de gode traditioner af to af hans sønner Johan Ernst N. (1850–1931) og Hans Louis N. (1861–1931); 1924 omdannedes virksomheden til et aktieselskab og sammensluttedes med firmaet Hjalmar Maag A/S, som stadig eksisterer. – Tit. professor 1860. – F.M.2. 1850. □Mal. af K. L. 1833. Træsnit 1874 efter foto. Mal. af F. Henningsen, 1881. Tre træsnit 1884 efter samme forlæg, det ene af H. P. Hansen. Foto.

Selvbiografi i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog II, 1914 1–33. – O. J. Rawert: Kongeriget Danm.s industrielle forhold, 1850. III. tid. 6.1.1884. C. Nyrop: C. N. og det kirurgiske instrumentmageri i Danm., 1884 (heri N.s selvbiografi). Samme i Mit hjem II, 1912 27–31. Til minde om C. N., 1911. E. Nystrøm: Industrihistorikeren Camillus Nyrop, 1922.

Otto C. Aagaard*

Nyrop, Camillus, 1843–1918, historiker. * 31.7.1843 i Kbh. (Trin.), † 6.8.1918 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: kirurgisk instrumentmager Camillus *N. (1811–83) og Karen C. Andersen (1822–93). ~ 2.5.1871 på Frbg. med Josephine Agnes Fleron, * 7.3.1848 i Kbh. (Petri), † 4.7.1923 på Frbg., d. af hofskrædder Louis F. (1813–67) og Agnes Ahlmann (1811–92). – Bror til Kristoffer *N.

N. levede sine barneår i et hjem hvor håndværk var nøje forenet med videnskab og kunstnerisk snilde. Fra dette hjem og fra det københavnske miljø hvori han voksede op modtog han impulser der mærkede ham for livet. Han blev 1861 student og fik 1867 sin juridiske embedseksamen. En lille tid var han derefter sagførerfuldmægtig, men den praktiske jura lå ikke for ham; først da han 1869 blev indvalgt i Industriforeningens styre nåede han frem til sin rette plads. Skønt han ikke hørte hjemme blandt det praktiske livs mænd havde man netop derfor brug for ham, i betragtning af hans skrivefærdighed og boglige dannelse. Yderligere udbyggedes hans tilknytning til foreningen, som i denne periode havde en altoverskyggende betydning inden for dansk industrielt virke, derved at han 1876 overtog posten som foreningens sekretær, en stilling han beklædte i de følgende atten år, fra 1880 sammen med sekretærposten i Fællesrepræsentationen for dansk industri og håndværk (nu Håndværksrådet).

Ad disse veje ledtes N. ind på sin virksomhed som industri- og håndværkshistoriker. Den virksomhed han på dette område udfoldede i det følgende halve århundrede var så omfattende, at næppe noget andet land har en så forholdsvis stor industrihistorisk litteratur at opvise i denne periode. N. var ikke de store linjers mand, han fordybede sig nok så meget i detaljen og de personalhistoriske enkeltheder og fremdrog et kildestof der har lettet efterfølgerne i betydelig grad, foruden at han øste af et stort traditionsstof. Hans værker og afhandlinger spænder over alle håndværkets, industriens og kunstindustriens felter, næsten fra middelalderen til hans egen samtid – alle fag behandlede han, om talrige af vore store industrimænd skrev han monografier på tidsbilledlig baggrund, mange af vort lands betydende merkantile og industrielle virksomheder skildrede han gennem tiderne i minde- og jubilæumsskrifter. Han var selvskreven dertil, og hvert lejlighedsskrift af N. blev altid et arbejde af blivende værdi. Han begyndte med at fylde Industriforeningens Maanedsskrift med større og mindre afhandlinger. Hans første større arbejde var *Bidrag til den danske Boghandels*

Historie (udkommet 1870 som Gyldendals jubilæumsskrift). Det faldt noget uden for hans felt, men er et af hans mest velskrevne arbejder, stadig et vigtigt kildekrift. N. var en meget flittig mand, utrættelig i stofindsamling, men mindre interesseret i bearbejdelse og fremstilling jo ældre han blev, først og sidst optaget af detaljen. Videre historisk udsyn viser dog bl.a. hans *Bidrag til den danske Industris Historie*, 1873, *Haandværksskik i Danmark*, 1903, *Den danske Enevoldsmagt og Lavene*, 1909 og hans store udgave af Danmarks Gilde- og Lavsskraaer fra Middelalderen I–II, 1895–1904. Hertil slutter sig værdigt de store monografier *Joh. Fred. Classen*, 1887, *N. L. Reiersen*, 1896, *Det Suhrske Hus*, 1899 og *J. C. Jacobsen*, 1911 der hver for sin periode er betydende historiske tidsbilleder, med talrige nye oplysninger om datidens industriforhold og handelsliv. Endvidere hørte N. til de flittigste medarbejdere ved det første biografiske leksikon og redigerede en overgang tidsskriftet *Fra Arkiv og Museum*.

N.s ansættelse i Industriforeningen gav ham en fremskudt placering i tidens erhvervspolitik. Til de fleste af datidens større udstillinger i ind- og udland knyttedes den unge N.; han var sekretær ved Industriudstillingen i København 1872 og ved den nordiske udstilling 1888 (hvis bygmester var hans fætter Martin "Nyrop), og som anerkendelse for sin virksomhed ved denne lejlighed belønnedes han med professortitlen. Hyppigt var han dansk afdelingssekretær eller jurymand ved udstillinger i udlandet, således i Paris 1878 og i Wien 1873 og 1882. N. fik oprindelig ideen til et dansk kunstindustrimuseum og var meget virksom ved virkeliggørelsen af museet som indviedes 1894. N. var i det hele pennefører for den kunstindustrielle linje der så stærkt prægede Industriforeningen under Philip "Schous ledelse og til op mod århundredskiftet. Det var hans sikre opfattelse, at en egentlig industri i større stil ikke havde nogen fremtid for sig i Danmark. Det var kunstindustrien der skulle sættes på, og den havde mulighed for at indtjene udenlandsk valuta i større skala. I meget var N. håndværkets og den lille industris mand – han var den der virkeliggjorde Teknologisk institut 1908 – og han forstod ikke at dreje udviklingen i Industriforeningen hen mod den større, moderne industris interesser. Uden tvivl var dette medvirkende til den spaltning der førte til oprettelsen af Industrirådet 1910. N.s eget formandskab i foreningen 1905–07 var blot en art „forretningsministerium“ i overgangsperioden. N. havde i øvrigt udprægede forhandlingsevner men stillede sig aldrig selv i forgrunden, skønt han i tidens løb modtog adskillige tillidshverv. – Til sønderjyske

kredse fik N. tidligt tilknytning gennem sin hustru morbror Nicolai "Ahlmann og deltog siden bestandig i arbejdet for danskheden; han var formand for Sønderjysk samfund (fra 1900), senere tillige for det såkaldte „Timandsråd“, en fællesdelegation for samtlige sønderjyske foreninger, og kom derved til at stå i spidsen for det nationale arbejde i kongeriget. Og de venskaber, han sluttede, forblev han tro. Derom vidner hans smukke mindebog om digteren *Thor Lange*, 1917, hvem han gennem mange år havde været behjælpelig med opførelsen af de talrige historiske monumenter som denne under sin russiske udlændighed lod rejse i hjemlandet, og hvem han efterhånden kom til at stå meget nær. – Tit. professor 1888. – R. 1882. DM. 1904. K². 1913. □Træsnit 1888 efter foto. Min. af Sophie Holten, 1896. Tegn. af Alfred Schmidt, 1906. Mal. af G. F. Clement, 1913 (Industriforeningen). Malet med hustruen af V. Irminger, 1916. Buste af Ingeborg Plockross Irminger, 1917 (Teknologisk institut). Foto.

C. N. i Mit hjem II, 1912 27–31. – E. Nystrøm: Industrihistorikeren C. N., 1922 (heri bibliografi). Vagn Dybdahl i Erhvervshist. årbog XII 1960, 1961 7–26. Samme: Industriforen. i Kbh. 1888–1910, 1970. – Papirer i Kgl. bibl. og Landsark. for Sjælland. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Vagn Dybdahl (Eiler Nystrøm)

Nyrop, Ernestine, 1888–1975, kunsthåndværker. *9.3.1888 i Kbh., †30.7.1975 i Gentofte, begr. sst. F: arkitekt Martin "N. (1849–1921) og Louise F. Laub (1851–1933). Ugift.

N. var uddannet på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder, og hun tog 1915 afgang fra akademiets dekorationskole hvor hun havde været elev af Joakim "Skovgaard. På akademiet lærte hun Margrete "Drejer at kende, og de indledte et livslangt samarbejde, hvorved de ikke alene skabte mange kirkelige tekstiler, men også tegne- og tilrettelagde broderier til brug i undervisningssøjemed. N.s historiske forståelse skyldtes ikke mindst forældrenes påvirkning og faderens engagement i tidens bestræbelser på at modvirke klunketid og skønvirke og skabe enklere linjer inden for arkitektur, kirkeudsmykning og privat boligindretning. 1905 blev Martin Nyrop bestyrelsesmedlem i Dansk husflidsselskab, og 1907 var han medstifter af Selskabet til hedebosynningens fremme, hvis første formand han blev. Begge steder var også N. aktiv, idet hun bl.a. tegnede broderimønstre og arrangerede udstillinger for dem. Hun udførte ikke selv broderierne, men arbejdede ofte sammen med Margrete Drejer der tilrettelagde og syede modellerne. Også til

Nyrop, Ernestine

institutionen Højskolernes håndarbejde (stiftet 1932) tegnede N. mange mønstre (se også Gudrun *Andresen, Helga *Foght, Laura *Halkjær og Charlotte *Rud).

Allerede 1909 tegnede N. et salmebogsbind i sølvbroderi til Selskabet til hedebosyningens fremme, og 1937–59 prægede hun som kunstnerisk rådgiver for Dansk Paramenthandel formgivningen af dansk kirkeinventar. Det var ikke alene tekstiler, men også fx mosaikruder og lysestager, bl.a. til Frederiksholms kirke i Kbh. På akademiet havde N. lært freskomaleri, og 1912–13 malede hun sammen med Margrete Drejer og to fynske malere 44 fresker i sygestuerne på Bispebjerg hospital som faderen havde været arkitekt på. I Lyngby kirke, Vendsyssel, og i Skt. Andreaskirken i Kbh. er der også freskomalerier udført af N. Andre kirker fik altertæpper og -dug samt antependier og korkåber tegnet af N., fx domkirken i Maribo (tegning heraf og syprøve i Dansk folkemuseum, mus.nr. 5047–5048/1973). – 1930 udgav N. *Danske Mønstre til Syning og Vævning I–II* der bl.a. viser N.s nære forhold til højskolekredse. Som 18-årig var hun en sommer på Askov højskole, og siden arbejdede hun sammen med højskolefolk på at bringe museernes skatte af forbilleder, fx til broderier, ud til en større almenhed. I sine bøger gengav N. danske mønstre fra den traditionelle bondekultur. Mange af mønstrene i Johanne Arnbech-Jensen og Margrete Drejers bog *Sting og Mønstre*, 1936, er også tegnet af N. – Hun udstillede på Charlottenborg seks gange 1920–33 og på Kunstnernes efterårsudstilling 1916 og 1919. □Foto.

Minna Holm Kragelund i Nationalmuseets arbejds-
mark, 1971 33–46.

Minna Kragelund

Nyrop, J. L., se **Nyrop, Agnes**.

Nyrop, Johan Ernst, 1892–1959, ingeniør. * 4.10. 1892 i Kbh. (Skt. Jacob), † 23.7.1959 i Gentofte, begr. i Kbh. (kat. Vestre). F: fabrikant Johan Ernst N. (1850–1931) og Marie Sophie Møller (1855–1943). ~ 8.11.1932 på Frbg. (b.v.) med Henriqueta da Rocha Braga Petersen, * 13.12.1899 i Rio de Janeiro, d. af bankier Johan Maximilliano P. (1860–1918) og Julieta da Rocha Braga (1856–1928).

N. blev 1917 cand.polyt. som fabriksingeniør. Allerede i studietiden arbejdede han sammen med Einar *Dessau med tekniske problemer. Således konstruerede de et svævefly der i klitterne i Jylland hævede sig over jorden over en strækning på flere meter. De var formentlig også de

første radioamatører i Danmark og etablerede forbindelse med Valdemar *Poulsen (1869–1942) via Lyngby radio (Statsradiofoniens jubilæumsskrift 1951). To år efter eksamen var N. medstifter af A/S Det danske Medicinal- og Kemikalie Co. og virkede som dettes direktør til 1923 da han nedsatte sig som rådgivende ingeniør. Han beskæftigede sig fortrinsvis med tørringsproblemer og opfandt bl.a. *Niro* tørringsmetoderne som danner grundlaget for Niro Atomizers verdensomspændende virksomhed. Gennem nykonstruktioner ændrede han den hidtil anvendte tørringsteknik og opnåede hermed at kunne bringe en række produkter i pulverform uden at beskadige vitale egenskaber. Arbejdet blev foretaget i samarbejde med A/S Titan, hvis store erfaring vedrørende bygning af centrifuger havde æren for en driftssikker konstruktion af de meget hurtiggående forstøvere der er hjertet i tørringsanlægget. Metoden blev gradvis forbedret indtil man 1933 begyndte den industrielle udnyttelse gennem A/S Niro Atomizer i hvis bestyrelse N. sad indtil sin død, og som 1980 havde 16 datterselskaber i udlandet og en samlet omsætning på en mia. kr. N. var primus motor i arbejdet der gik forud for oprettelsen af forsøgsstationen for forstøvningstørring i Gladsaxe.

I fortsættelse af ungdommens interesse for radio udførte N. i sit private laboratorium også et omfattende forsøgsarbejde vedrørende de højfrekvente strømmes kemiske og biologiske virkninger. De ideer N. fremsatte på dette felt var så epokegørende at hans forsøgsresultater blev genlivet verden over i værker om disse emner. Sammen med professor E. Thomsen udførte N. en række interessante forsøg med cancerfremkaldende stoffer. Katalyse var et andet område som tiltrak sig hans rige evner, og han udgav 1934 i London bogen *A treatise on the catalytic action of surfaces*. N. har endvidere skrevet tidsskriftartikler om forstøvning, tørring, katalyse, cancerproducerende stoffer, elektro-biologiske processer og fedtstoffers betydning ved sygdom. – N. var medlem af Landsdowne club, Royal Institute of Public Health and Hygiene og Society of Chemical Industry; Affiliate Royal Society of Medicine; Fellow of Chemical Society, Physical Society og Royal Society of Arts samt medlem af bestyrelsen af Electrochem A/S. □Mal. af Daniel Hvidt udst. 1966 (Niro Atomizer). Foto.

Jan Pilegaard-Hansen i *Ingeniørens ugebl.*, 1959 nr. 34.
Gunnar Sørensen i *Dansk industri*, 1977 nr. 3 6f.

P. H. Bendtsen

Nyrop, Kristoffer (ved dåben Christopher), 1858–1931, romanist. * 11.1.1858 i Kbh. (Trin.),

† 13.4.1931 sst., urne på Solbjerg kgd. F: instrumentmager og bandagist Camillus *N. (1811–83) og Karen C. Andersen (1822–93). ~ 13.7.1888 i Bergen med Andrea Margrethe Schjelderup, * 7.7.1861 i Kristiansand, † 21.7.1935 i Hellerup, d. af overretssagfører, senere byfoged i Bergen Georg Elias S. (1821–97) og Johanne Henriette van Kervel (1831–1904). – Bror til Camillus *N. (1843–1918).

Sytten år gammel blev N. 1875 student fra v. Westens institut og tog straks fat på studiet af romanske sprog. 1877–78 opholdt han sig i Paris hvor han studerede romansk filologi, sammenlignende litteraturhistorie og palæografi. Dette ophold blev af afgørende betydning for ham, idet han ikke blot befandt sig i et af centrene for den i disse år stærkt opblomstrende romanske filologi, men også knyttede venskabsforbindelse med berømtheder som Gaston Paris, Paul Meyer, Émile Picot og flere andre og indsguede en dyb kærlighed til fransk kultur og åndsliv. Hans vigtigste lærer blev her Gaston Paris, hvis biografi han skrev 1906 (udgivet i Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning). Allerede i efteråret 1879 tog han magisterkonferens i fransk sprog og litteratur. Fra s.å. er hans første arbejder, en afhandling om det franske participe passé, prisbelønnet af det filol.-hist. samfund og trykt i Nord. Tidskr. f. Filologi, og en afhandling om udviklingen af lydforbindelsen *tr* i provençalsk i det filol.-hist. samfunds mindeskrift. 1880 udgav han sammen med Émile Picot en samling franske farcer fra 1400- og 1500-tallet og skrev i Nord. Tidskr. for Filologi en afhandling om *Sagnet om Odysseus og Polyphem*. 1882 udkom hans lille populære bog *Sprogets vilde Skud*, og n.å. vandt han universitetets guldmedalje med en afhandling *Den oldfranske Heltedigtning* der udkom i forøget skikkelse 1883 og 1886 blev oversat til italiensk af E. Gorra. Efter en længere udenlandsrejse til Schweiz, Frankrig, Italien og Rumænien fulgte 1885 hans *Romanske Mosaiker. Kulturbilleder fra Rumænien og Provence*. Fra disse år foreligger der desuden fra hans hånd et betydeligt antal mindre artikler og anmeldelser såvel i danske som i udenlandske tidskrifter.

N. havde således et omfattende og mangesidigt forfatterskab bag sig, da han 1886 vandt doktorgraden med *Adjektivernes Kønsbøjning i de romanske Sprog*. Denne afhandling, der nu især har interesse på grund af den velskrevne og godt orienterede indledning om lydlov og analogi, banede ham vejen til universitetet. Den var tilegnet hans vigtigste danske lærer, Vilhelm *Thomsen. Efter at have virket nogle semestre som privatdocent blev han 1888 ansat som do-

cent, og ved Thor *Sundbys død 1894 blev han dennes efterfølger som professor i romansk sprog og litteratur. Som universitetslærer kom han meget snart til at indtage en fremragende stilling, ikke blot fordi han repræsenterede alt det nye i videnskaben men også, og især, fordi han med sin udstrakte lærdom forbandt rige pædagogiske evner og virkede umiddelbart ansporende ved sin livfulde og energiske personlighed. Ved siden af sine forelæsninger og øvelser tog han straks fat på at skabe hjælpemidler til studiet af romanske sprog. 1889 udkom hans *Lærebog i Spansk* (11. udg. 1948) og *Kortfattet spansk Grammatik* (11. udg. 1950), 1893 *Kortfattet fransk Lydlære* (oversat til fransk 1902, 8. udg. 1963 ved Alf Lombard), 1896 en italiensk lærebog (5. udg. 1921) og 1897 *Kortfattet italiensk Grammatik* (6. udg. 1934). Til brug ved forelæsninger og øvelser samlede han 1895 under titlen *Philologie française* en række artikler af franske forskere (2. udg. 1915). Hertil kom senere to bind *Poésie française*, 1905–09 (2. bind genudg. 1921) og *Fransk Verslære i Omrids*, 1910 (5. udg. 1969 ved Hans Sørensen).

Ved siden af denne omfattende virksomhed arbejdede han stadig på forskellige andre områder (se nedenfor), men samlede sig mere og mere om det arbejde der skulle blive hans hovedværk, hans *Grammaire historique de la langue française*. Første bind heraf udkom 1899 (5. udg. 1967) og indeholdt en almindelig oversigt over sprogets ydre historie samt lydlære. S.å. blev han medlem af Videnskabernes selskab, i hvis „Oversigt“ han n.å. meddelte en række interessante *Observations sur quelques vers de la farce de maître Pierre Pathelin*. Det andet bind af *Grammaire historique*, omhandlende formlæren, kom 1902 (2. udg. 1924). Men inden det tredje bind var færdigt, rantes han af en sygdom der endte med at berøve ham synet for bestandig. Med en beundringsværdig energi lykkedes det ham at overvinde alle de mange vanskeligheder som denne ulykke beredte ham så han kunne fortsætte både sit videnskabelige arbejde og sin lærergerning. Tredje bind, orddannelseslæren, kom 1908 (2. udg. 1935) og fulgtes 1913 af fjerde der indeholder betydningslæren. Første verdenskrigs udbrud 1914 var et andet hårdt slag for ham og lammede for en tid hans arbejdskraft, men begivenhederne kaldte ham snart frem med talrige veltalende indlæg, dels i avisartikler o.l., dels i skrifter som *Er Krig Kultur?*, 1916, *De arresterede Professorer og Universitetet i Gent*, 1916, ligesom de også affødte hans forherligende skildring af Frankrig i bogen *Frankrig*, 1915 (illustreret udg. 1919; oversat til flere sprog). Sin videnskabelige virksomhed fortsatte han med af-

Nyrop, Kristoffer

handlingen *Kongruens i Fransk* (Universitetsprogram sept. 1917) og med en lang række grammatiske, etymologiske, semasiologiske og leksikalske studier der dels offentliggjordes i Videnskabernes Selskabs hist.-filol. Meddelelser (1919–29), dels lejlighedsvis andre steder. Først 1925 udkom femte bind af *Grammaire historique*. I foråret 1928 gik han af som professor ved universitetet, og i efteråret 1930, godt et halvt år før han døde, lykkedes det ham at afslutte det store værk med sjettede bind. Straks ved fremkomsten af første bind var dette værk blevet modtaget med fortjent anerkendelse af den lærde verden, og det er også det der længst vil bevare hans navn og stå som en fremragende dansk indsats i den internationale videnskab, selv om de to afsluttende bind, der behandler syntaksen, ikke står på højde med de foregående.

Den alsidige interesse og orientering der karakteriserer N.s ungdomsarbejder vedblev at være et fremtrædende træk hos ham hele livet igennem. Med særlig forkærlighed behandlede han emner vedrørende ordenes betydningsudvikling. En samlet oversigt over betydningslæren gav han i *Ordnes Liv*, 1901 der uden egentlig at give nogen dybere forståelse af betydningsændringernes væsen ved sin elegante og underholdende fremstilling vandt stort bifald i vide kredse (tysk udg. 1903). Under samme titel udgav han 1924–31 tre andre bind der behandlede specielle ordhistoriske spørgsmål; to bind udgaves efter hans død 1932–34 og en forkortet udgave 1968 ved Torben *Nielsen. – N. var desuden en fremragende folklorist. Sin virksomhed på folkloristikens område fortsatte han 1887 med den værdifulde afhandling *Navnets Magt* (i *Opuscula philologica*, udg. af det filol.-hist. samfund) og med de seks bind *Fortids Sagn og Sange*, der udkom 1907–09, et syvende bind udkom posthumt 1933. I tidsskriftet *Dania* som han fra 1890 til 1903 redigerede sammen med Otto *Jespersen (og senere Verner *Dahlerup), findes fra hans hånd en mængde større og mindre bidrag der foruden folkloristik omhandler forskellige spørgsmål vedrørende almindelig kulturhistorie og dansk og fremmed litteraturhistorie. Herhen hører også bøgerne *Nej. Et Motivs Historie*, 1891, *Kysset og dets Historie*, 1897 og *En Teaterforestilling i Midtalderen*, 1892. N.s *Efterladte Afhandlinger* kom i Talt og skrevet 1931. Uden for sin universitetsvirksomhed påtog N. sig 1909 en praktisk opgave som formand for translatoreskamskommissionen. I denne anledning fik han gennemført en radikal reform af eksamsensregulativet, og han virkede i mange år som eksaminator i de romanske sprog. – N. var æresdoktor ved universiteterne i Paris og Strasbourg samt med-

lem af et stort antal videnskabelige selskaber. – R. 1901. DM. 1909. K². 1919. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1901 (Hirschsprung). Træsnit af L. B. Hansen, 1910. Tegn. af Carl Jensen, 1927. Mal. af P. Olsen-Ventegodt, 1930 (Fr.borg). Radering af Léon Salles, 1932. Foto.

Bibliografi. Gunnar Skov: Bibliografi over K. N.s arbejder, 1932.

Kilder. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1886 63–65.

Lit. Holger Pedersen i *Tilskueren* XXIII, 1906 867–86. Georg Brandes: *Saml. skr.* XVIII, 1910 298–305. Harald Nielsen: *Jøden, filisteren og holsteneren*, 1917. *Politiken* 10.1.1918 og 14.4.1931. *Berl. tid.* 13.–14.4. s.å. Kr. Sandfeld i *Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl.* 1930–31 101–11. Viggo Brøndal i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1931 128–34. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979 244–46 o.fl.st.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Poul Høybye (Kr. Sandfeld)

Nyrop, Martin, 1849–1921, arkitekt. * 11.11.1849 på Holmsland ved Ringkøbing, † 18.5.1921 i Kbh., begr. i Gentofte. F: sognepræst Christopher N. (1805–79) og Helene Ahlmann (1807–74). ~ 15.8.1885 i Kbh. (Trin.) med Louise Frederikke Laub, * 12.9.1851 i Langå, Fyn, † 30.6.1933 i Gentofte, d. af sognepræst Hans Jørgen Trojel L. (1817–63) og Ernstine Deichmann Linnemann (1827–85). – Far til Ernestine *N.

N. var elev på Sorø akademi 1859–65. Han forlod skolen pga. dovenskab og et lidt uregelmæssigt liv. På skolen havde han været begejstret for tegning og fået ekstraundervisning af skolens tegnelærer Christen *Dalsgaard. Faderen bestemte at han skulle være arkitekt, men først kom han i tømrerlære hvor han viste sig dygtig, blev svend 1869 og s.å. dimitteret fra Teknisk skole. Blev optaget på kunstakademiet i alm. forberedelsesklasse jan. 1870, arkitekturskolens forberedelsesklasse okt. 1871 og arkitekturskolen jan. 1873. Afgang som arkitekt 1876. På arkitektskolen havde navnlig Hans J. *Holms undervisning, som lagde vægt på kendskab til dansk arkitektur og forholdt sig ret frit over for historicismen, haft betydning for N. Han vandt den lille guldmedalje 1877, den store 1880 efter to forgæves forsøg. 1874–79 tegnede N. på Vilhelm *Dahlerups tegnestue. Inden han vandt den store guldmedalje som medførte et rejsestipendium nåede N. at opføre enkelte bygningsværker på egen hånd, bl.a. villaen *Bakkehave*, Rungstedvej 31, Hørsholm og *Gasbeholderen på Østre Gasværk*.

Studierejsen gik over Berlin, Dresden, Wien og Prag til Italien hvor han besøgte bl.a. Ravenna, Rom, Pompeji og Pæstum inden turen gik til Grækenland. Hjemrejsen gik gennem Frankrig.

N. fortsatte J. D. Herholdts og Hans J. Holms hjemlige retning, men på en friere måde. Han afstod som den første på den tid fra at give sine bygninger præg af en enkelt, bestemt stilart. Sine motiver tog han både fra fortidens og samtidens arkitektur. Han tilføjede naturalistiske plante- og dyreornamenter, et træk som lå i tiden. Det samme gjaldt hans nære tilknytning til folkekunst, især den nordiske, samt hans trang til større brug af farver i sine arbejder. Hans materialebehandling var friskere og mere stofflig end den forudgående tids. Han havde nogen tilbøjelighed til at fortabe sig i enkeltheder, navnlig i sine tidlige arbejder, heraf F. Meldahls øgenavn „snekkeren“. N. mente at alt hvad der vedrørte form i høj grad var afhængigt af de små ting, af enkelthederne der atter fremgik „som nødvendigheder af materialets karakter“. Efterhånden nåede han dog mere helhed og enkelhed, i overensstemmelse med arkitekturens udvikling. N. tænkte meget på brugshensyn og udviklede sig til en stor praktiker med fremragende evner for planløsning ligesom han udviste fin fornemmelse for bygningernes placering i naturen. Grundlaget for en god arkitektur så han først og fremmest i håndværket, dernæst i traditionen („hos håndværket henter vi udgangspunktet, når vi skal sætte skik på en ting“). Det var hans mål at bygge videre på traditionen i dansk byggeri, ikke at kopiere. N.s første store opgave var bygningerne til Den nordiske industri-, landbrugs- og kunstudstilling i Kjøbenhavn 1888. Til trods for tidens forkærlighed for anvendelsen af jern og glas ved opførelse af udstillingsbygninger valgte N. at opføre sine bygninger i træ, det materiale han kendte bedst af alle, og succesen var sikker. Efter dette fulgte inden for en relativ kort årrække en række betydningsfulde byggerier, først og fremmest *Københavns rådhus*, 1892–1905. Desuden kan nævnes *Landsarkivet for Sjælland*, Jagtvej 10, Kbh., 1892, tilbygning 1919, *Eliaskirken*, Vesterbros torv, Kbh., 1905–08, *udvidelse og ombygning af Vallekilde højskole*, 1907, *Bispebjerg hospital*, 1906–13, vaskeribygning samme sted 1916–18. Af mindre byggerier kan nævnes *Gymnastikhuset på Vallekilde*, 1884 (sammen med bygmester Andreas Bentsen), frk. Nyrops villa, *Rungstedvej 3*, Hørsholm, 1892, frk. Rottbølls hus ved Ugilt klostervang i Vendsyssel, 1895, *Blokhuset på Hesselø*, 1900, hans *eget hus*, *Udsigten 33*, Gentofte, 1918. Særlig kan fremhæves de to byggerier i Sønderjylland, *Frimenighedskirken* i Sundeved og den tilhørende præstegård, 1902 samt de danske forsamlingshus, *Sønderborghus* i Sønderborg, 1914. N.s grundtvigianske tro og hans varme følelser for den sønderjyske sag gjorde disse byggerier til en hjertesag for ham,

og han opførte dem vederlagsfrit. Af restaureringer kan nævnes *Bispegården* over for Frue kirke og *Tersløsegård*. Hans ornamentale evner kom i særlig grad til deres ret i monumenter fx *soklen på Absalons statue* på Højbro plads, 1902, *Fra-terbrønden* i Sorø, 1908 og *Genforeningsstenen* i Tovløkke skov ved Tranekær slot, 1920. Sine bygninger udstyrede han ofte med møbler tegnet af ham selv, her først og fremmest Københavns rådhus.

N. fornyede den Herholdtske retning ved sin personlige indsats og gav denne retning en førende stilling fra omkring 1890–1910. Stukarkitekturen blev trængt tilbage, og de mere akademisk indstillede arkitekter som Meldahl og Vilh. Klein mistede fodfæstet i dansk arkitektur. N. vandt stor folkeyndest; Rådhuset fremkaldte i vide kredse forøget interesse for dansk arkitektur, og selv i udlandet virkede hans arbejder ansporende, navnlig i Sverige. Som ældre havde N. noget vanskeligt ved at følge de unges udvikling. Denne gik i en mere teoretiserende og abstrakt retning med begyndende kollektivistisk præg, den ville opbygge helheden mere på grundlag af form end på materiale og konstruktion. Tiden for søndagshyggen i N.s arkitektur var forbi. Religiøsitet og nationalfølelse udgjorde grundtrækene i hans livssyn. Han forbandt et lyst og barnligt sind med viljekraft og klogskab. Barndommen i den danske præstegård, skolegangen i Sorø, tømmerhåndværket, studierne ved akademiet, familielivet og tegnestuen havde i sluttet række dannet hans beskedne og stærke skikkelse. Han var det hjemliges digter i dansk arkitektur, folkelig på en højkulturveret måde. Af tillidshverv og udmærkelser kan nævnes: 1883–93 assistent, 1906–19 professor ved akademiets arkitekturskole, fra 1887–1919 medlem af akademirådet, medlem af akademiet til sin død, 1908–11 akademiets direktør. Medstifter af Akademisk arkitektforening 1879, to gange formand, æresmedlem 1913. Korresponderende medlem af The Royal Institute of British Architects. Fra kunstakademiet i Stockholm modtog han 1919 den Tessinske guldmedalje. – R. 1888. DM. 1900. K². 1903. K¹. 1905. □Silhouet 1883 (kunstakad.s bibl.). En række træsnit 1888. Mal. af E. Rosenstand, 1897. Træsnit af A. Bork, 1900, efter foto. Malet s.m. konduktør og murerformand af P. S. Krøyer, 1902 (Kbh.s rådhus), hertil flere forarbejder, bl.a. 1900 (Fr.borg) og tegn. 1902 (Hirschsprung). Tegn. af Alfred Schmidt, 1900. Afbildet på Viggo Johannsens mal. af Akademirådsmøde, 1904 (St.mus.). Avistegn. af bl.a. Th. Andresen, Sophus Jürgensen, Rasmus Christiansen o.a. Afbildet på tegn. af kunstnergruppe af E. Henningsen, 1905 (Fr.borg). Mal. af Jul. Paul-

Nyrop, Martin

sen, 1916 (Charlottenborg). Buste af E. Utzon-Frank, 1922 (Kbh.s rådhus; Akademisk arkitektforening) og 1925. Afbildet på gobelin efter tegn. af N. Overgaard (riddersalen på Fr.borg). Mal. af G. V. Blom, 1929 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Radering af samme. Maske af A. Bundgaard (Kbh.s rådhus). Mindsten ved præstegården i Ringkøbing nysogn. Foto.

C. Nyrop: Slægten Nyrop, 1881 (2. udg. 1908). Kbh.s rådhus, ved Fr. Beckett og F. Hendriksen, 1908. Ivar Bentsen i Kunstbl., 1909–10 6–12. Arkitekten M. N. 1849–1919, 1919 (med værkfortegn.). Arkitekten XXIII, 1921 165–84. F. Michelsen m.fl. i Soranerb. VI, 1921 25–30. Forskønnelsen XV, 1925 28–32. Steen Eiler Rasmussen i De danske byggefag, 1930 65–71. Kn. Millech: Danske arkitekturstrømninger, 1951 207–35. Harald Langberg: Danm.s bygningskultur II, 1955 (ny udg. 1978). Danm.s bygningskunst, red. Hakon Lund og Kn. Millech, 1963 381–89. Lise Funder: Arkitekten M. N., 1979. – Breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Lise Funder

Nyrop-Nielsen, Margrethe, se Nyrop, Agnes.

Nysted (Neopolitanus), **Hans Oluvsøn**, 1664–1740, præst, filolog. * 14.8.1664 i Trondhjem, † 31.12.1740, antagelig i Løsning. F: skipper Oluf (kaldet Ole) Hansen (sandsynligvis født i Danmark) og Cathrine Christensdatter Sehested. ~ 1° 25.3.1694 i Løsning med Lene Holgersdatter, * ca. 1639, begr. 18.3.1714 i Løsning (~ 1° med sognepræst i Løsning og Korning Rasmus Pedersen Tøxen, † 1693). ~ 2° 25.10.1714 med Maren Jensdatter, * ca. 1654 i Ørum ved Vejle, begr. 24.7.1738 i Løsning (~ 1° med sognepræst i Hedensted Morten Andersen Gjødesen, † 1708), d. af sognepræst Jens Jensen Juel († 1665) og Anna Clementsdatter.

N. voksede op i et litterært interesseret hjem hvor han blev undervist af faderen indtil han som 12-årig kom i Trondhjems skole som han blev student fra 1681. Der er bevaret nogle rimede epistler fra faderen til Petter Dass (trykt i Luxdorphs Samlinger VI, 1742, og Viser og Rim av Petter Dass I, Oslo 1934) der viser ham som en habil versifikator og kyndig latinist. N. modtog i sin skoletid flere stipendier og kunne efter sin studentereksamen af økonomiske årsager ikke straks begynde at studere, men måtte et års tid ernære sig som huslærer. 1682 kom han til Kbh. hvor han tog teologisk eksamen 1685. Efter en periode som huslærer i Jylland (Saksild ved Odder, senere Århus) blev han 1691 rektor i Horsens, derefter 1693 sognepræst i Løsning og Korning ved Horsens, en stilling han beholdt til sin død. – N. har efterladt sig en del manuskripter om sproglige emner. Han er desuden den formodede ophavsmand til to anonyme værker,

skolekomedien *Vincula Petri* (på dansk) og et større værk om „det danske sprogs forbedring“ (1727) med forslag til en ortografisk reform. Begge hans ægteskaber med velhavende præstener var barnløse, især tabet af hans anden hustru voldte ham stor sorg. N. var en meget levende personlighed der fulgte med i samtidens litteratur og var en stor beundrer af Ludvig *Holberg, jævnside med at han var vellidt af sine sognebørn for sit fornøjelige sindelag. Desuden var han en flittig sproggransker hvis iagttagelser af både jysk og københavnsk talesprog har kunnet udnyttes af nyere tids sprogvidenskab. – N. fik i sin levetid kun ganske få værker trykt: et religiøst skrift, *Melligo ex plantariis Hengeddi. Det er Bie-Dræt af Hengeddi Plante-Beed*, 1702 og *Rhetorica laica et pagana. Det er Læg-Mands Tale-Kunst og Bondens Veltalenhed*, 1708, revideret udgave 1727, genoptrykt i Henrik Bertelsen (udg.): Danske Grammatikere III, 1919.

Selvbiografi i Horsens skoleprogr., 1848 53–55. – Johs. Brøndum-Nielsen i *Vincula Petri*, 1975 = Univ.jubilæets da. samf.s skriftserie CCCCLV 57–75. Dansk rigssprog, udg. Caroline C. Henriksen, 1976 = Univ.jubilæets da. samf.s skriftserie CCCCLVIII 91–117 (heri bibliografi). – Papirer i Kgl. bibl.

Jens Juhl Jensen

Nystrøm, Frants Eiler, 1874–1948, historiker, arkivar. * 2.3.1874 i Kbh. (Helligg.), † 13.10.1948 i Vanløse, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: skomager Johan Magnus N. (1844–1908) og Anna Cicilia Pedersdatter (1843–86). ~ 5.1.1900 i Kbh. (b.v.) med Ida Gottfriede Maren Petersen, * 13.10.1875 på Frbg., † 7.4.1957 i Vanløse, d. af cand. pharm. Peter Severin P. (1847–1918) og Charlotte Louise Ovesen (1836–1926).

N.s far kom fra Skåne til Kbh. 1863 for at sy støvler til soldaterne. N. måtte tidligt sørge for sig selv ved kontorarbejde, men hans interesse for historie og lyst til studier fik ham til samtidig at drive håndskriftstudier på bibliotekerne og at følge forelæsninger på universitetet bl.a. af Kr. *Erslev. Bekendtskabet med orientlisten S. *Sørensen fik stor betydning for ham, og vejledt af denne lykkedes det N. at blive student 1897 og cand.phil. s.å. Derefter fulgte en rejse til Paris og Normandiet. Han blev 1898 registrator i Rigsarkivet, men fratrådte 1907 tjenesten pga. det dårlige arbejdsklima; han blev genansat som underarkivar 1919 (arkivar I 1931–39). Fra 1913 til sin død var han kommissionær for det norske rigssarkiv. Som arkivar arbejdede N. især med ordning og registrering af tyske kancellis og rentekammerets arkiver, deltog ivrigt i fagligt organisationsarbejde og foretog mange rejser til

udenlandske arkiver. Ved siden heraf har N. udfoldet et omfattende forfatterskab og en værdifuld udgivervirksomhed. Han hørte til den historikergeneration der arbejdede for at gøre kulturhistorien ligeberettiget med den politiske historie. Hans forfatterskab er koncentreret om personalhistoriske og topografiske emner samt teaterhistorie, således *Chr. Fr. v. Beck og hans Slægt*, 1907, *Guldsmed Anton Michelsen*, 1909, og *Industrihistorikeren Camillus Nyrop*, 1922. Topografisk har N. fortrinsvis behandlet Kbh.s omegn, 1911–34 udkom sognebeskrivelser af Søllerød, Gentofte og Lyngby, samlet 1938 i *Fra Nordsjællands Øresundskyst*. Desuden har han skrevet om Dronninggård, Vanløse og Kongens Have. Sit otium anvendte N. til et trebindsværk om Frederiksberg, 1942–53, sidste bind var næsten færdigt ved hans død. Skønt uden embeds-eksamen fik N. tilladelse til at disputere og blev 1918 dr.phil. på afhandlingen *Den danske Komedies Oprindelse*, hvortil sluttede sig udgaven af *Skuespiltekster fra Komediets hus i Lille Grønne-gade I–V*, 1920–24. Tidligere havde han udsendt to bind om *Offentlige Forlystelser i Frederik VI's Tid*, 1910–13. Ved siden af skuespilteksterne er N.s vigtigste udgivelser uddragene af *Luxdorps Dagbøger I–II*, 1915–30 (for kildeskriftselskabet) og *Epistolae et acta ad vitam Tychonis Brahe pertinentia*, 1928 (= bd. XIV i Sprog- og litteraturselskabets store Tycho Brahe-udgave). Dertil kommer en række lærdomshistoriske afhandlinger og talrige tidsskriftartikler af blandet indhold. Grundig materialeindsamling, nøjagtig kildebehandling, en klar og letløbende fremstilling præget af evnen til at skelne mellem væsentligt og uvæsentligt karakteriserer forfatterskabet. – Medlem af Selsk. for udg. af kilder til dansk hist. 1917, af Det danske sprog og litteraturselskab 1918, af Danske selskab 1925, bestyrelsesmedlem i Selskabet for dansk teaterhistorie 1911–23, i Holberg-samfundet fra 1922, fra 1938 som formand. □Silhouetter, klippet 1898 og af Nelson 1917 (begge Kgl. bibl.). Medalje af E. Utzon-Frank, 1944. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1919 142f. – E. N. 1874–1944, red. Vict. Hermansen, 1944 (heri bibliografi). Hugo Matthiessen i Hist. t. 11.r.11, 1947–49 550–53. Harald Jørgensen: Rigsark.s tjenestemænd 1889–1953, 1954. – Papirer i Rigsark.

Thelma Jexlev

Næsgaard, Sigurd Nielsen, 1883–1956, psykolog. * 25.2.1883 i Øster Svenstrup ved Hjørring, † 26.2.1956 i Kbh. (Østervold), urne på Bispebjerg kgd. F: gårdejer Martin Nielsen N. (1847–95) og Else Margrethe Larsen (1848–86). ~4.2.1914 i Kbh. (Vartov) med lærer, senere

håndarbejdsinspektør ved Kbh.s skolevæsen Anna Kristensen Gade, * 23.8.1885 i Måbjerg, † 23.8.1975 i Kbh., d. af gårdejer Søren Kristensen G. (1850–1916) og Else Marie Odgaard (1860–1935).

N. tog lærereksamen fra Silkeborg seminarium 1905, studentereksamen fra Døckers kursus 1908, magisterkonferens i filosofi med psykologi som hovedfag 1915, dr.phil. fra Kbh.s univ. 1922 på en afhandling om *Bevidsthedens Form* (tysk oversættelse samme år). N. var lærer ved Kbh.s skolevæsen 1908–10, manuducerede til filosofikum ved Kbh.s univ. i ca. 20 år, praktiserede som psykoanalytiker i Kbh. fra slutningen af 1920'erne til sin død. N. forelæste ved Kbh.s univ. som privatdocent. Han deltog med flid og stor iver i den akademiske og den offentlige debat om emner i relation til filosofi og psykologi, den frie skole, psykoanalyse og eksistentialisme. N.s begejstring for sin lærer i en grundtvigsk fri-skole og påvirkningen fra professor Harald *Høffding i studieårene kunne spores gennem hele hans liv. I 1920'erne var han en varm forkæmper for den frie skole. Han inspirerede til en afprøvning af de nye skoletanker i praksis (Vanløseforsøgene) og udgav 25.2.1928 det første nummer af *Den frie Skole* som 1940 afløstes af Pædagogisk-psykologisk Tidsskrift, som 1953 blev til Dansk pædagogisk tidsskrift. 15.10.1928 startede han et kursus for børnehavelærere hvor de nye opdragelsesprincipper skulle anvendes over for voksne. Inspireret af Sigmund Freuds bøger og i begejstring for det arbejde han så den schweiziske præst Oscar Pfister udføre som psykoanalytiker begyndte han som den første i Danmark at anvende den psykoanalytiske behandlingsmetode. En kvindelig kleptomani blev henvist til ham af politiadvokat Harald Prytz og behandlet med godt resultat. Freuds teorier var blevet modtaget med stor skepsis af fagfolk i Danmark. Den måde hvorpå N. fremlagde disse teorier i skrift og tale skabte begejstring og varm tilslutning fra nogle og afstandtagen, vrede eller forargelse hos andre. I slutningen af 1940'erne blev N. stærkt optaget af Søren *Kierkegaard. Eksistentialismen kom til at præge N.s opfattelse af psykoanalytisk teori og hans praksis. Trods skiftende tyngdepunkter i N.s aktiviteter er der en klar linje i hans synspunkter. Han gik imod alt hvad der kunne blokere menneskers livsudfoldelse. Frihed kunne udløse de kræfter i mennesket som ydre autoriteter, traditioner, fordomme og krav om lydighed havde undertrykt. Frihed ville ikke føre til kaos, men frigøre menneskets muligheder for at forme en social struktur. Fejlforvaltning af vore „stamdrifter“ var N.s forklaring på sjælelige lidelser, kriminalitet, mangel

Næsgaard, Sigurd

på livsglæde og mange legemlige sygdomme. Den frie skoles opdragelse og ophævelsen af blokeringer skabt under opdragelsen i forsøg på tilpasning af børn og voksne til de gældende normer i samfundet ville skabe livsglæde og udløse menneskets skabende evner. Mange kunstnere – forfattere og malere – blev inspireret af N. og søgte behandling hos ham.

N. var en flittig skribent. Han udgav 32 bøger og talrige tidsskriftafhandlinger hvoraf skal nævnes *Fremtidens Skoler*, 1925, *Moderne Skoletanker*, 1929, *Psykoanalyse. Seksualitet og Intelligens*, s.å., *Psykoanalyse I–II*, 1933, *Lærebog i mental hygiejne og psykoanalyse*, 1949, *En psykoanalyse af Søren Kierkegaard*, 1950 og *Vore sindssygdomme*, 1955. □Foto.

Jo Jacobsen i *Sex og samf.* VII, 1938 31–33. Sofie Riffbjerg i *Dansk pædagogisk t.* I, 1953 126f. Lone Erritzøe sst. XXVII, 1979 146–53. Ivan Rønn i Ålborg stiftstid. 22.2.1953. [J. Møller Nielsen] i Socialdemokraten 25.2.1953. C. C. Kragh-Müller sst. 28.2.1956. Leif E. Christensen i *Information* 28.7.1954. Hj. Helweg i *Politiken* 3.1.1956. – Papirer i Kgl. bibl.

Reimer Jensen

Næss, Hans, 1723–95, arkitekt. Døbt 24.10.1723 i Næs ved Assens, † 3.1.1795 i Kbh. (Nic.), begr. sst. F: gårdmand Peder Pedersen († 1748, ~2° med Maren Hansdatter, † tidligst 1748) og Birgitte Clausdatter († 1740). ~1° 16.9.1765 i Kerte med Marie Cathrine Pedersdatter Lund, begr. 8.3.1766 i Kbh. (Nic.). ~2° 1769 i Kbh. (kopulationsafgift 4.2., Nic.) med Christiane Margrete Adler, døbt 9.9.1739 i Vemmetofte, † 4.1.1795 i Kbh. (Nic.), d. af gartner Johan Adolf A. († 1744) og Karen Larsdatter (ca. 1705–65, ~2° 1746 med gartner på Sparresholm Peter Bentzen Bauman).

N. blev ca. 1746 skriver på Brahesborg hos stiftamtmand, baron Chr. *Rantzau (1684–1771) og fik en halv snes år senere ansættelse på Assens amtstue. 1758 rejste han til Kbh. med en anbefaling fra Rantzau til Otto *Thott der skaffede ham stilling som volonter i rentekammeret i hvilken han forblev til 1765. Straks efter sin ankomst til Kbh. blev N. optaget på kunstakademiet som arkitektstuderende. To gange fik han den lille guldmedalje, 1763 den store for et krigshospital, og 1765 blev han informator ved akademiet (afsked 1782). N.-H. *Jardin var da enerådende, og N. påvirkedes stærkt af hans stil; først fra ca. 1770 gjorde også C. F. *Harsdorffs indflydelse sig gældende. Samtidig med at N. gik på akademiet, udfoldede han en ikke ringe virksomhed som arkitekt. Han siger selv at han i tiden 1760–72 „havde bygget for sig selv og andre her i Staden“. Flere af hans københavnske borgerhuse

kan påvises, således hans eget hus *Antonigade 9*, 1766 som folkeviddet havde døbt „Slottet“, *Lihmes gård* på Kgs. Nytorv 18, 1768, *Hallings gård*, Ll. Strandstræde 14 (ombygning ca. 1774); 1768–69 opførte han *Petersens jomfrukloster* på Amagerterov efter Harsdorffs tegninger. Han mente med disse og andre privatarbejder at have kvalificeret sig til et embede som arkitekt i statens tjeneste. I Rigsarkivet ligger der et projekt til et Admiralitet fra 1771. Det skal ses i forbindelse med at han dette år søgte stillingen som søetatens bygmester.

1772 søgte N. at blive stadsbygmester i Kbh., men begge gange foretrak man G. E. *Rosenberg. 1772 blev han kaldt til Århus for at reparere domkirken, men C. J. *Zuber fik arbejdet overdraget n.å., og N.s ansøgning om at blive provincialbygmester i Århus og Ribe amter blev afslået 1773 skønt både stiftsøvrigheden og akademiet støttede ham. N. måtte da fortsat virke som privatiserende arkitekt. Sit bedste arbejdsfelt efter 1772 fandt han på Fyn som herregårdsbygmester. 1770–71 projekterede han for Chr. Rantzaus svigerdatter Frederikke Louise Rantzau, født Raben en ny hovedbygning i én etage på Krengerup. Da imidlertid hendes søn og arving døde blev N.s bygherre i stedet svogeren, den senere general, grev Fr. Siegfred Rantzau, og dermed fik bygningen sin nuværende størrelse i to etager. For F. L. Rantzaus datter opførte han endvidere den lille herregård *Kragsberg* ved Odense ligesom han vides at have arbejdet på Langesø. Rimeligvis har han også været virksom ved projekteringen af Hindsgavl (begyndelsen af 1780erne). 1781 fik N. den beskedne stilling som bygmester ved de kgl. kirker i Kbh. og Nordsjælland, men n.å. vendte han tilbage til centraladministrationen hvor han fik den betydelige stilling som renteskriver (kontorchef) ved det nye bygningskontor under rentekammeret. Herfra tog han sin afsked 1793. For grev Joachim Godske *Moltke tegnede han 1786 et betydeligt projekt til en hovedbygning på dennes nyerhvervede herregård *Egebjerggård*. – N. hører ikke til sin generations førende kunstnere. Blandt Jardins elever står han afgjort tilbage for G. E. Rosenberg. Veluddannet og perfektibel som han var udfyldte han dog en ret fremskudt plads i vor tidlige klassicisme, efter Jardin og før Harsdorffs store tid. Hans borgerhuse er ofte lidt ubehjælpssomme, men savner ikke charme. Med årene fik han mere hold på sine evner og nærmede sig Harsdorffs stil. □Silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.; statsbibl. i Århus; Fr.borg).

Fr. Weilbach: Arkitekten C. F. Harsdorff, 1928. Samme i Pers. hist. t. 9.r.II, 1929 175–84. Chr. Elling i Tilskueren LVI, 1939 I 147–52. Samme i Lehnsbaron Hans Berner Schilden Holstens slægtbog I, 2, 1942–44 300. Samme: Klassicisme i Fyen, 1943. Claus M. Smidt i Fynske årbøger, 1975 72–88.

Claus M. Smidt (Christian Elling)

Næsselund, Gunnar Rasmus, * 1917, journalist. 24.3.1917 i Diernæs, Fyn. F: gårdejer Karl Hansen (1887–1919) og Jette Næsselund (1887–1951). Navneforandring 23.10.1958 fra Hansen til N. ~ 6.6.1942 i Stockholm (Skt. Matteus förs.) med Ingrid Rasmussen, * 5.1.1918 i Refsnæs, d. af gårdejer Aage R. (* 1891) og Elise Christensen (* 1891).

Efter studentereksamen (Svendborg) 1936 blev N. efter et par års journalistuddannelse ved forskellige provinsblade medarbejder ved Ritzaus bureau og sendtes i begyndelsen af 1942 som korrespondent til Stockholm for derfra også at sende nyheder fra den allierede side som dansk presse var afskåret fra direkte kontakt med. Det blev et temmelig kortvarigt eksperiment. Da danske journalister i Stockholm ved den totale tyske magtovertagelse i Danmark den 29.8.1943 startede Dansk pressetjeneste til formidling af frie informationer til den allierede verden, blev N. redaktionschef for dette efterhånden omfattende nyhedsbureau der blev hovedkilden til oplysning om den danske udvikling og modstandskampen i den engelske og svenske radios udsendelser og i den allierede og neutrale presse. Ved befrielsen 1945 vendte N. tilbage til Ritzaus bureau, for hvilket han de første efterkrigsår virkede som korrespondent i London, Moskva og Paris og ved så at sige alle vigtige internationale konferencer. Fra 1949 var N. udenrigsredaktør ved bureauets hovedkontor i Kbh., fra 1956 chefredaktør og vicedirektør, indtil han 1958 udnævntes til administrerende direktør efter Lauritz Ritzau.

Skønt N. i sin udenrigspolitiske journalistik udmærkede sig i kraft af en kyndig, sober og objektiv fremstilling der bl.a. 1947 indbragte ham Henrik Cavling-prisen, har hans helt væsentlige indsats ligget i den tekniske og administrative organisation af den moderne nyhedsformidling. Som leder af Ritzau forvandlede han det gamle og noget tørre distributionsorgan for officielle meddelelser til en nyhedsbetjening for den samlede danske presse der dels gjorde stoffet journalistisk læseligt og dels drog fordel af de muligheder der lå i kommunikationsteknikkens udvikling, først med fjernskriverne, siden med datamatikken og satellitterne. Med sit kendskab til den nye kommunikationsteknik og forståelse for dens betydning i nyhedsformidlingen blev N. en

pioner i Danmark; i forhandlingerne med de internationale telegrambureauer anerkendtes han som en slags teknisk og organisatorisk foregangsmand, og det førte til hans medstiftelse af International Press Telecommunication Council, inden for hvilket han en tid lang indtog en ledende stilling. Allerede fra 1948 virkede N. som konsulent for Forenede nationers organisation for undervisning, videnskab og kultur (UNESCO), og 1962 var han udsendt for UNESCO til Pakistan, Nepal og Thailand for at oprette eller reorganisere nyhedsbureauer i disse lande. – Stadig mere optaget af det internationale samarbejde især med henblik på udviklingslandene og måske i en følelse af at der inden for hans interessesfære ikke syntes nye udfoldelsesmuligheder, brød han 1969 op fra Danmark for at blive knyttet til UNESCOs hovedsæde i Paris som direktør for kommunikationsafdelingen. Han blev i 1976 *Deputy Assistant Director General*. I den halve snes år i hvilke N. indtog en ledende post i UNESCO var han verdensorganisationens repræsentant ved talrige inspektionsrejser til dens projekter på kommunikationsområdet i de asiatiske, afrikanske og sydamerikanske lande og deltager i konferencer om den nye informations verdensorden i de alliancefrie lande og i den vestlige verden. Internt i UNESCO arbejdede han for en reorganisering af organisation og arbejdsmetoder i nært samarbejde med den franske generaldirektør René Maheu. Da ledelsen af UNESCO overgik til Mbow fra Senegal forekom det N. at hans bestræbelser for en fri kommunikationspolitik ikke længere var fremkommelige, og han søgte da tilbage til Norden, nærmere bestemt sin ungdoms by, Stockholm, hvor han 1977–82 var stedfortrædende præsidiasekretær ved Nordisk råds præsidiasekretariat. – Om nyhedstjenesten i den frie verden under besættelsen har N. skrevet *Danmarks Udsigt*, 1946, og om Ritzaus bureau *Nyhedsformidling gennem 100 år*, 1966. Om moderne nyhedsformidling og teknik har han bidraget med talrige artikler i danske dagblade og foredrag på Journalisthøjskolen og på et mere teknisk plan introduktioner, taler og forelæsninger optrykt i mange internationale kommunikationstidsskrifter. Som faktisk redaktør af Dansk Presse skrev han gennem 1960erne næsten alle artikler i dette tidsskrift. – R. 1969. □Foto.

Jeremy Bennett: *British broadcasting and the Danish resistance movement*, Cambr. 1966. Erik Lund: *Fire millioner frie ord*, 1970. Allan Aistrup i *Weekendavisen* 15.11.1974. Ålborg stiftstid. 22.3.1977.

Erik Seidenfaden

Nødskov, Poul Matthias, 1757–1805, litterat. *24.9.1757 i Holstebro, †13.10.1805 i Kbh. (Fred. hosp.). F: snedker og billedskærer, senere degn i Idum Kristen Jensen N. (ca. 1724–93) og Maren Jensdatter (ca. 1721–1809). Ugift. N. blev student 1774 fra Viborg og exam.jur. 1780. 1785 blev han foged og 1789 tillige birkeskriver på Tim hvor han boede til 1797. Her i sin fødeegn følte han sig hjemme og lærte til gavns egnens natur og befolkning at kende; hans skildringer herfra, *Beskrivelse over Timgaard og Tim-Sogn*, 1787 og *Ejerne af Voldbjerg* (trykt efter hans død i Iris og Hebe) vidner herom, ligesom den *Prøve af synderlige jydsk Ord og Talemaader, gangbare blandt Almuen i Ulfborg og Hind Herreder* som blev trykt i Lærde Efterretninger 1804, og ikke mindst *Bidrag til Kundskab om den danske Almuens Morskabslæsning* (trykt sst.) som tidsskriftets udgiver, Rasmus *Nyerup, senere benyttede i sin Alm. Morskabslæsning i Danmark og Norge (1816). Han undersøgte og aftegnede egnens fortidsminder og var en flittig bidragyder til Viborger-Samler både på vers og prosa. 1795 blev han krøbling efter et fald på isen; hans velynder, kancelliråd Søren Tang til Timgaard døde samtidig, og da dennes arvinger 1797 solgte gården fik han sin afsked. Derefter var han nogle år huslærer i Vestjylland og flyttede 1804 til Kbh. hvor han et års tid som litterat kæmpede med fattigdom og sygdom.

R. Nyerup i Iris og Hebe, 1806 II 22–28. P. Storgaard Pedersen: Bidrag til Hing herreds hist. og top., 1896 134–36. Th. Hauch-Fausbøll i Hardsyssels årbog XXXV, 1941 93–101. H. P. Hansen sst. 102–25. – Papirer i Kgl. bibl.

Marius Kristensen*

Nøjgaard, Niels Johannes Østergaard, *1900, præst. *21.9.1900 i Verring. F: proprietær Jens Christian N. (1875–1947) og Amanda Petrea Svendsen (1874–1967). ~24.5.1928 i Niløse med sygeplejerske Annie Bay, *21.1.1902 i Allerum, Sverige, d. af forpagter Oskar Rasmus B. (1860–1934) og Ulla Nielsen (1870–1942). N. blev student (Skt. Andreas kollegium) 1918 og cand.teol. 1925; efter studierejser 1926–28, især i Tyskland, blev han 1928 sognepræst i Udby, 1937 ved Skt. Mikkel kirke i Slagelse og var 1946–70 sognepræst ved Frbg. kirke. 1924 fik han universitetets guldmedalje og blev 1929 dr.teol. på afhandlingen *Om Begrebet Synd hos Luther*. I en årrække var han censor ved teologisk embedseksamen, formand for buddhistmissionen og Kbh.s præstekonvent. N.s forfatter-skab går i to retninger: foruden flere mindre skrifter om kirken (ud fra et centrumskirke ligt stade) har han fortsat sine Luther-studier, såle-

des med *Luthers Syn paa Samfundsspørgsmaale-ne*, 1931, *Luthersk Kirkelighed*, 1936, *Hvad Luther mente om Sjælesorg*, 1937. Hertil kommer adskillige bidrag til tidsskrifter og samleværker og medvirken ved udgivelsen af Luthers udvalgte værker, 1962f. N. var fra studentertiden en nær ven af Kaj *Munk (han begravede ham 1944). 1945 udgav han *Kaj Munk. Digter og Præst* (svensk udg. 1946), og 1946 kom *Ordets Dyst og Daad*, det hidtil mest omfattende og dybtgående værk om Kaj Munk; 1948 efterfulgtes det af *Kaj Munk og Diktatorerne*. 1958 kom en ny biografi, *Kaj Munk* (forkortet udg. af Ordets Dyst og Daad), og 1973 *Mest lever vi når vi dør. 7 skitser om Kaj Munk*; desuden var N. medarbejder på Kaj Munks mindeudgave. Foruden flere opbyggelige skrifter (*Herrens Bord*, 1942, *Liv efter døden?*, 1953, *Portræt af Jesus*, 1975) har han udgivet en populær dogmatik, *Troen. Kortfattet kristenlære*, 1953 (2. udg. 1959). – R. 1959. □Tegn. af Ivan Opffer, 1970 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1929 115f.

P. G. Lindhardt

Nøkkentved, Christian Ditlev Nielsen, 1892–1945, ingeniør. *3.12.1892 i Tranekær, †23.3.1945 på Rigshosp., Kbh., begr. Søllerød kgd. F: godslæge Kaj Wildenrath Nielsen N. (1853–1908) og Charlotte Sophie Amalie Langgaard (1857–1926). ~18.11.1916 i Søllerød med Ellen Petersen, *21.12.1895 i Kbh., †5.8.1974 i Glostrup, d. af fuldmægtig i firmaet C. K. Hansen Frederik Carl Christian P. (1852–1911) og Betty Worsøe (1863–1948).

N. blev student 1910 fra Odense og 1915 cand. polyt. som bygningsingeniør. I studietiden var han med i Akademisk skyttekorps og i Studentersangforeningen. Efter eksamen skaffede N. sig praktisk erfaring i udførelse af byggearbejder, først ved lollandske digeanlæg og derefter som selvstændig entreprenør ved bygningen af en række vejbroer for statsbanerne. 1917 kom N. til Christiani & Nielsen hvor han blev en af de dygtigste medarbejdere. 1921–24 var han tillige assistent ved undersøgningen i bygningsstatik på Polyteknisk læreanstalt. – 1924–35 oparbejdede N. sammen med S. Friis Jespersen en rådgivende ingeniørvirksomhed. Som eksempler på firmaets arbejder kan nævnes *Berlingske Tidendes hus*, *A/S General Motors fabrik* og *Nationalmu-seet*. 1926 fik N. sammen med Friis Jespersen 2. præmie i konkurrencen om en højbro over Kbh.s havn. 1924 erhvervede N. den tekniske doktorgrad på *Beregning af Pæleværker*, et om-

råde der ved arbejder af H. M. Westergaard 1917 og A. S. Ostenfeld 1921 var bragt ind i et rationelt spor. N. er den første der har udvidet beregningsmetoden til også at omfatte det almindelige rumlige pæleværk. Den for praksis mest betydningsfulde del af doktorafhandlingen udsendtes 1928 på tysk, *Berechnung von Pfahlrosten*, og vandt stor udbredelse. 1928 udnævntes N. til professor i bygningsstatik og stålkonstruktioner samt brobygning. I disse år projekterede han de bærende konstruktioner i Masnedøværket og radiohuset i Kbh. Sammen med Johan Irminger, som allerede omkring 1893 havde udført en del grundlæggende vindtryksforsøg, udførtes gennem en længere årrække en stor mængde modelforsøg der alle havde til formål at udforske vindpåvirkningen af bygværker, og som resulterede i *Wind-pressure on buildings I–II*, 1930–36. Senere optog N. et samarbejde med hedeselskabet vedrørende udformningen af læhegn.

Blandt N.s litterære arbejder er *Ledninger og Master*, 1931 (2. udg. 1940) og *Teknisk Statik I*, 1942. Blandt de originale bidrag i denne bog må fremhæves beregningen af søjlevirkningens indflydelse på momentfordelingen i rammer. N. har også givet bidrag til belysning af spørgsmålet om sikkerhedsgraden i bærende konstruktioner. – På alle felter var N. i forreste række i det faglige arbejde. Han gjorde en stor indsats ved udarbejdelsen af normer for bygningskonstruktioner inden for Dansk ingeniørforening, ligeledes i arbejdet med planlægning af en bygningsteknisk forskning i Danmark, det der senere blev til byggeforskningsinstituttet. Han var formand for Dansk selskab for bygningsstatik og medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra dets stiftelse 1937. – Som lærer for de unge havde N. sjældne evner; hans iver, klarhed og kundskabsfylde virkede stærkt inciterende. N.s tidlige død følte som et stort tab, men hans gerning fik stor og blivende betydning. – R. 1941. □Foto.

Anker Engelund i Ingeniøren LIV, 1945 A 159f og i Medd. for ATV, s.å. nr. 5–7. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. H. Bendtsen (Povl Vinding)

Nør, prinsen af, se Frederik, 1800–65.

Nørby, Einar, * 1896, operasanger. * 8.5.1896 i Thisted. F: lærer, senere forstander for teknisk skole Niels N. (1867–1949) og Kirstine Maltens (1869–1919). ~ 7.2.1931 i Søllerød med Guldborg Laursen, * 1.11.1903 i Kbh., d. af kommunelærer Lars Christian L. (1859–1939) og Henriette Christine Henriksen (1878–1961). – Far til Ghita *N.

N. var oprindelig ansat i statstelegrafvæsenet. Efter at man ved enkelte koncerter havde opdaget hans ualmindelige stemmemidler, som var uddannede af Valdemar Lincke, gennemgik han Det kgl. teaters operaskole hvor han fik Vilhelm Herold som lærer. En yderligere betydningsfuld studietid tilbragte han i Paris hvor han studerede under den berømte bas Huberty. 1928 debuterede han på Det kgl. teater som Mefistofeles i *Faust* og sang indtil 1969 en række førende baspartier både inden for det alvorlige og det komiske rollefag; blandt de vigtigste må nævnes Sarastro i *Tryllefløjten*, Leporello i *Don Juan*, Figaro i *Figaros Bryllup*, Osmin i *Bortførelsen fra Seraillet*, kong Henrik i *Lohengrin*, landgreven i *Tannhäuser*, Pogner i *Mestersangerne*, Samuel i *Saul og David*, Henrik i *Maskarade* og Porgy i *Porgy og Bess*. Også i radioen optrådte han. Det der skabte N.s position inden for vore dages danske operakunst var først og fremmest stemmens malmfulde klangskønhed, den medfødte musikalske kultur og en ikke ringe myndighed og sikkerhed i hele den sceniske fremtræden. I denne henseende mindede N. om Helge Nissen, hvis udformning af det store glansparti i det dæmoniske rollefag, Mefistofeles, blev forbilledet for N.s gengivelse af skikkelsen. Med sin evne til at levendegøre også ældre tiders tonesprog og sin umiddelbarhed i udtrykket har han også gjort en smuk indsats på oratoriansangens område. N. har tillige optrådt i provinsen og udlandet. Han var lærer ved Det fynske musikkonservatorium og formand for Musikstuderendes forening 1956–60. – R. 1942. R¹. 1952. Ingenio et arti 1969. □Mal. af Ghita Hempel. Buste af Asta Lilbæk, 1938. Mal. af Anne Marie Telmanyi, 1954. Foto.

Interviews i Socialdemokraten 28.4.1946, Berl. aften 7.5.1946 og 8.5.1953, Nationaltid. 7.5.1946, Aftenbladet 8.5.1953, Ålborg stiftstid. 10.5.s.å. samt Politiken 11.5.s.å. – P. Westphal i Jyllandsposten 15.10.1944. Jacob Paludan i Nationaltid. 13.5.1953.

Torben Krogh*

Nørby, Ghita, * 1935, skuespiller. * 11.1.1935 i Kbh. F: kgl. kammersanger Einar *N. (* 1896) og Guldborg Laursen (* 1903). ~ 1° 1956 med arkitekt Mogens Garth-Grüner, * 7.6.1930, † 7.5.1957, s. af hofjægermester, godsejer Georg Christian G.-G. (1901–69) og Inger Margrethe Aagesen (* 1901). ~ 2° med skuespiller Henrik Wiehe, * 9.2.1927 på Frbg. ~ 3° 1963 med skuespiller, sanger Dario Campeotto, * 1.2.1939 i Kbh., s. af driftsleder Ernesto C. og Emma Armini. ~ 4° 1970 i Søllerød (b.v.) med skuespiller

Jørgen *Reenberg, *8.11.1927 på Frbg., s. af skuespiller Holger *R. (1872–1942) og skuespiller Ellen Carstensen (* 1899). Ægteskabet opløst. Efter at have gennemgået Det kgl. teaters elevskole 1954–56 ansattes N. ved teatret og debuterede som den jyske Johanne i *Eventyr paa Fodrejsen* 1956. Hun forlod teatret 1960 og blev i de følgende år en bærende kraft på kbh.ske privatteatre. 1970 vendte hun tilbage til nationalscenen hvor hun nu må regnes blandt en af teatrets førende skuespillere. Et ønske om fornyelse af teaterstrukturen bevirkede at hun 1979, under en orlovsperiode fra Det kgl. teater, var kollektiv medansøger til direktørposten på Alléscenen. – I sin første ansættelsesperiode ved Det kgl. teater tildeltes N. ingenue-roller hvor hun anvendte en vaudevilleagtig sødme der ikke vidnede om et særlig overbevisende talent. Til gengæld var hun en af de mest populære filmskuespillere hvor hendes sødme dækkede over dansk films hule figurtegninger. Animeret af Erling *Schroeder forlod hun Det kgl. teater for som Jo i *En duft af Honning* (Alléscenen, 1960) at vise at hun besad andet end blot det ingenue-agtige. I det moderne repertoire hun herefter spillede udfoldedes hendes talent. Som „hest“ i *Balkonen*, 1963, var den perfekte diktion og kropsspillet forenet med et vitalt nervespil. Gilda i *Tre som elsker hinanden* på Ålborg teater, 1968, manglede den brillante erotik og demonstrerede at hendes force ikke lå i glamourroller. Som Sally i *Cabaret*, 1969 på Ungdommens teater var det den rørende varme forenet med et moderne splittet menneskesind, der betog. Efter sin tilbagevenden til Det kgl. teater har N. fået tildelt adskillige hovedroller og har herigennem bekræftet, at hun er en spændende karakterskuespiller. I *Den herskende klasse*, 1970, evnede hun at danse strip-tease meningsfuldt og som titelfiguren i *Donna Johanna*, 1971, gengav hun en kvindelig Don Juan med fine udtryk for kynisk erotik. Pernille i *Den Stundesløse*, 1972, blev ikke nyfortolket, men var til gengæld sprudlende og overrumplende. Under Ingmar Bergmans stramme instruktion af *Misantropen*, 1973, fremhævede hun kokotten, men viste tillige Celiméne som et uskyldigt barn. Som hastigtilende Ariel i *Stormen*, 1973, jentekåd Pernille i *Det lykkelige Skibbrud*, 1975, en klog madam Montaigu i *Den poetiske Raptus*, 1976 lurede farligheden bag sødmen gennem de raffinerede over- og undertoner i replikføringen. Og i *Til Fædra*, 1980 kunne hun udtrykke såvel det individuelle som det mytiske gennem et moderne sanseligt og passioneret spil. N. behersker til fulde det moderne teaters teknik i en blanding af naturalistiske og absurde virkemidler, hvad der blandt andet har bevirket at

hendes TV-præstationer har været fremragende, fx Nora i *Et Dukkehjem*, 1973, hustruen i *Faderen*, 1974, Lisa i *Bertram og Lisa*, 1975 og Louise i *Louises Hus*, 1976. Hun har været en meget aktiv radio-skuespiller og medvirket i over 70 film, fx *Styrmand Karlsen*, 1958, *Charleys Tante*, 1959, *Flagermusen* 1966 og *Kun sandheden*, 1972. – N. modtog Anna Bloch-legatet 1957, Fru Betty Hennings fødselsdagslegat 1959, Gösta Ekmanprisen 1962, Bodil Ipsens legat 1963, Henkelprisen 1971, teaterpokalen 1974, Tagea Brandt-legatet s.å., Läkerol-prisen 1975 og Poul Reumerts studielegat s.å. – R. 1975. □Litografi af N. i rolle af Hans Bendix udst. 1975. Tegn. af Hans Lollsgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Politiken 26.3.1978 og 17.8.1980 samt i Ni nye Ninka interviews, 1980 126-33. – Harald Engberg: Den unge vredes tid, 1970. Jens Kistrup i Berl. tid. 25.1.1981.

Jytte Wiingaard

Nørfelt, Aage Julius Krøytzer, * 1905, skoledirektør, seminarirektor. * 24.1.1905 i Århus (Vor Frue). Adoptivf: børnehjemsforstander Martinus N. (1862–1948) og Ane Kirstine Pedersen (1864–1938). ~ 7.7.1932 i Kbh. (Eliask.) med Ulla Rottbøll Fibiger, * 22.10.1906 i Kbh., d. af sognepræst Johan Andreas Neergaard F. (1868–1937) og Ursula Christiane Rottbøll (1870–1927).

N. var efter endt skolegang nogle år ved landarbejde, tog præliminæreksamen i Horsens 1923, var derefter ansat i et vekselerfirma 1923–26, ved militæret 1926–28 og tog derefter lærereksamen fra KFUMs seminarium 1931. Som lærer blev N. knyttet til Gentoft skolevæsen 1931–43, var derefter skoleinspektør i Roskilde 1943–47. Efter opfordring fra seminariets bestyrelse vendte N. tilbage til KFUMs seminarium – senere kaldt Frederiksberg seminarium – og var dets forstander og rektor til 1961 da han blev skoledirektør i Frederiksberg kommune hvorfra han tog sin afsked 1970.

N. voksede op i et hjem præget af kristen livsholdning og blev allerede i ungdommen optaget af teologiske spørgsmål. Som ung lærer kastede han sig ud i problematikken omkring religionsundervisningen. Såvel i tale og skrift som i praktisk virksomhed tog N. del i arbejdet for fagets kår som efter hans opfattelse bl.a. var præget af håbløst forældede undervisningsmidler og en undervisningsform som var låst fast i snævre teologiske formuleringer og meget stramme traditioner. Tiden var præget af spændingsforholdet mellem kirke og skole. I denne spændingsperiode blev N. banebryder på det religionspædagogiske område. Først gjaldt fornyelsen en omlæg-

ning af trosræstoffet fra at være en løsevet disciplin uden sammenhæng med fagets øvrige indhold. N. kombinerede det i sin undervisning med bibelhistorisk stof, træk fra kirkehistorie, gennemgang af salmer og nyere litteratur, noget helt nyt dengang. Kollegers ønsker om at måtte bruge N.s til eget brug udarbejdede materiale betød at dette udkom som lærebog i *Kristendoms-kundskab*, 1947. Men N.s egentlige pionerarbejde var tobindsværket *Børnenes bibelhistorie med Lærerens bog*, 1958. De bragte både teologisk og sproglig fornyelse. I *Lærerens bog* blev givet vejledning i den teologiske ny-orientering, ligesom også fagets problematik blev taget op til principiel drøftelse. Bogen var således både en slags status over faget, en igang sætter og en teologisk og pædagogisk vejledning, et arbejde hvis lige hidtil aldrig var præsteret. Børnenes bibelhistorie præsenterede først og fremmest en friere sproglig behandling af de bibelske tekster. Det egentlige teologiske fornyelsesforsøg kom i Barnets bog kun til udtryk i brugen af to ord i nogle overskrifter til gl.-testamentligt stof: *Myter* og *Sagn*. De teologiske overvejelser blev uddybet i *Lærerens Bog*. Alligevel rejste der sig voldsom protest mod ordvalget i Barnets bog. Det kom endda til angreb fra Indre mission. Men dagbladene bragte positive anmeldelser, og den udbredelse bøgerne fik viste at det de indeholdt var der i høj grad brug for. N.s bøger var udtryk for et tidsskifte. De var pionerarbejder. Senere kom også kritik fra grundtvigsk-tidhvervs fløj, at ændringerne ikke var radikale nok. Børnenes bibelhistorie betød ikke desto mindre et brud med hidtidig pædagogik i kristendomsundervisningen, og de banede vej for en ny udvikling. I *Opdragelsens gyldne middelev*, 1956 udtrykker N. sin overbevisning hvad opdragelse angår. Foruden mange aktuelle indlæg i tidsskrifter o.l. om pædagogiske, opdragelsesmæssige og kristne problemer har N. skrevet *Hvad er et Menneske?* Folkeligt Oplysningsforbund. Studieoplæg 4, 1966, og *Mit barn går til præst*, 1964. Samme år udkom *Den kristne trosræ* med *Lærerens bog* og *Litteraturhæfte*. – R. 1958. R¹. 1970. □Tegn. af Ivan Opffer, 1967 (Fr.borg). Foto.

Aa. N. i Religionslæreren, 1979 maj-nr. 18–27. Progr. for Frbg. seminarium og Hellerup seminarium, 1962. KFUMs seminarium 1919–69, red. Frants Hansen, 1969 37 45 72. K. E. Bugge: Vi har religion, 1979.

Edel Hertz

Nørgaard, Anders Pedersen, 1879–1943, præst. * 24.4.1879 i Alstrup, Vendsyssel, † 17.5.1943 i Vejstrup, begr. sst. F: gårdejer Peder Christian N. (1839–1925) og Inger Vejby (1841–1911).

~ 1.9.1908 i Taps med Helene Bohnfeldt, * 23.8.1884 i Haderslev, † 24.10.1971 i Vejstrup, d. af gårdejer, kreaturhandler Frederik B. (1850–1901) og Petrine Nissen (1852–1938).

N. var først landmand, men blev 1900 student og 1905 cand.teol. Efter et par år som højskolelærer i Vrå var han 1907–10 hjælpepræst i Eltang og 1910–17 præst for den i Skanderup stiftede valgmenighed som udsprang af opposition mod egenes stærke Indre mission, og mest mod Skanderups sognepræst, Indre missions senere formand C. "Moe". Fra 1917 til sin død var N. præst for Vejstrup valgmenighed på Fyn. I begge menigheder nød han umådelig anseelse, og fra midt i 1920'erne blev han, især i grundtvigske og folkelige kredse, landskendt som prædikant og foredragsholder, men optrådte også jævnlig ved præste- og studentermøder. N. var en flittig medarbejder ved flere tidsskrifter og dagblade og udsendte adskillige bøger af historisk og opbyggelig art (*Udsyn over den kristne Menigheds Levnedsløb* I–II, 1927–28, *Kirkemarken*, 1929, *Mellem Drøm og Dag*, 1930, *Mørkningstanker*, 1932, *Protestantismens Grundskade*, 1936).

Sammen med sine ungdomsvenner, Aage "Møller" og J. Th. "Arnfred" havde N. planer om at erobre det folkelige Askov, det menighedskirkelige. Liselund og Højskolebladet som udgangspunkter for en grundtvigsk renaissance; det lykkedes ikke. Arnfred gik sine egne veje, og Møller grundede, i nær forståelse med N., sin egen mytologiske og historisk-poetiske højskole. Den opgave at bryde vej for hvad N. kaldte grundtvigsk „selvbesindelse“ måtte det da tilfalde ham at udføre med „ordet alene“, både i mund og med pen. Hans hovedværk i så henseende blev *Grundtvigianismen* I–III, 1935–38. Det var ikke et egentlig videnskabeligt arbejde, byggede således kun på trykt materiale, men var dog den første større sammenhængende skildring af grundtvigianismens indre og ydre historie, tegnet langt mere fra et åndshistorisk end fx fra et samfundshistorisk synspunkt. Hal "Koch" kaldte det „sin vægt værd i guld“. Sproget var tungt og besværet, men af en egen glød, og sagligt var bogen et skarpt opgør med samtidens grundtvigianisme der i kraft af hvad N. kaldte „de centrifugale kræfter“ – dvs. de mange implikationer i kulturelle, sociale, politiske og kirkelige spørgsmål – havde omdannet bevægelsen fra en dyb og stærk strøm til en bred og fladvandet flod som i sin moderne humanisme mest af alt mindede om den moraliserende og gavnegladede rationalisme "Grundtvig" havde rejst sit oprør mod. N.s klart formulerede mål var at dreje bevægelsen 180 grader rundt, få den til at vende tilbage til "hjertet, hvorfra livet udgår", dvs. Grundtvigs

„mageløse opdagelse“ af 1825 og det derpå byggede menighedssyn („den kirkelige anskuelse“), og han forudsatte at ikke blot den rette forståelse af det kristelige, men også af det menneskelige og det folkelige havde sit udgangspunkt her. N. formulerede sig helst i klassiske grundtvigske vendinger; de klang for hans samtid ikke så lidt dogmatiske, men var for ham selv af højeste eksistentielle lødighed.

Regenerationsforsøget lykkedes ikke – men hans bog har bevaret sin betydning som et af århundredets mest engagerede kirkeligt-religiøse værker, helt uanset at det som historisk arbejde forlængst er overfløjet af den Grundtvig-forskning det så afgjort inspirerede, og af de dyberegående primærfundersøgelser af grundtvigianismens historie (som i øvrigt i høj grad bekræfter tesen om „de centrifugale kræfter“). – N. fik kun få direkte tilhængere i grundtvigske kredse, om end en del præster og højskolefolk sluttede op om ham – et resultat er det endnu fungerende „kirkeskoleudvalg“ som er grundet for at videreføre hans tanker. Selv mente han at finde mest lydørhed i tidehvervsgenerationen (som han identificerede med „barthianisme“), og især på Fyn. Det kom også til flere konfrontationer med disse kredse, og stort set blev N. afvist. Ved et af de mere markante opgør (Vallekilde 1937) blev fronterne trukket klart op: de tidehvervspåvirkede grundtvigianere ville ikke indlade sig med N.s dogmatisme og fandt, at han ved sin stærke fremhævelse af „menigheden“ konsoliderede en religiøs (ikke at tale om social) miljødannelse, mens folkekirken i højere grad var udtryk for et folkefællesskab. Modstanderne drog også skarpere konsekvenser end N. af Grundtvigs adskillelse af det menneskelige og det kristelige – hovedværket i så henseende er Kaj Thanings disputats: Menneske først –, 1963 – men netop gennem konfrontationen, på bagvendt og indirekte måde, skabte N. – mod sin vilje – baggrund for et grundtvigsk-tidehvervsk „parti“ som, om end løseligt, var etableret omkr. 1940 og har været indflydelsesrigt i kirken siden. □Mal. af Ingeborg Clausen, 1937 og af Niels Hansen udst. 1943 (Vejstrup valgmenighed). Foto. – Mindsten af Gunnar Hansen ved graven.

Aug. F. Schmidt: Skanderup sogn, 1926–28 145–49 277.
C. V. A. Ruth: Valgmenighedspræsten A. N., 1955. P. G. Lindhardt i Den danske kirkes hist. VIII, 1966.

P. G. Lindhardt

Nørgaard, Felix, * 1910, programchef, litteraturhistoriker. * 5.1.1910 i Kbh. (Rigshosp.). F: stud.jur., senere redaktør Martin Anders Kronborg N. (1887–1934) og Maren Methea Bisgaard

(1886–1922). ~ 1° 13.4.1938 med cand.mag., senere universitetsbibliotekar i Oslo, Grete Brøndum-Nielsen, * 18.5.1912 i Kbh. (~ 2° 1959 med lektor Erling Håtum, 1902–75), d. af overlærer Aage B.-N. (1885–1968) og Ingeborg Marie Luise Kristine Jensen (1883–1969). Ægteskabet opløst 1959. ~ 2° 21.5.1963 på Frbg. (b.v.) med overlæge Lise Kirsten Birnø, f. Johannesen, * 7.2.1921 i Odense (~ 1° med civilingeniør Karl Einar Birnø, * 1912), d. af civilingeniør, forstander for Teknisk skole i Randers Johannes Christian Tycho J. (1893–1969) og Emma Johanne Ludovica Nielsen (1893–1968).

N. voksede op hos sin bedstemor i Hanherred i et indremissionsk miljø. 1925 kom han til Kbh., blev student fra Skt. Jørgens gymnasium hvor han blev stærkt påvirket af Th. A. ^Müller, og cand.mag. 1936. Allerede i studietiden var han rigsdagsstenografassistent, et levebrød der gav ham dagligt indblik i politik og samfundsforhold. 1937 blev han programsekretær ved den dramatisk-litterære afdeling på statsradiofonien med oplæsningsstoffet som område. Han lavede en række udsendelser om dansk og nordisk digtning, det moderne menneske set i lyset af europæiske forfattere og under krigen, montageserien Danmark gennem tiderne og typer i dansk digtning. Gennem sit engagement i litteraturen kom han i forbindelse med mange danske digtere, fx Martin A. ^Hansen som han opmuntrede til at skrive radiatoromanen Løgneren. 1947 opholdt han sig i en periode i London for at studere radio- og TV-teknik. 1950 blev han programredaktør og 1953 chef for afdelingen. I de elleve år N. sad i chefstolen fortsatte den ekspansive udvikling som allerede var indledt med nye medarbejdere. Der ofredes større omhu på stofvalg og produktion, prøveantallet blev fordoblet, og de avancerede tekniske muligheder kom til at revolutionere de dramatiske udsendelser. Under N. udvikledes en original dansk hørespilproduktion af høj kvalitet, ligesom radioteatret i hans periode kunne tegne sig for ikke så få Danmarkspremierer på betydelige udenlandske skuespil. 1959 blev radio og TV sluttet sammen, og radioens programchefer overtog ledelsen og ansvaret for fjernsynets udsendelser inden for deres respektive områder. N. er faderen til udsendelsesrækken med fællestitlen Hørespillet i Norden ligesom han kæmpede for publicering af radiodramatik på fællesnordisk basis. Han virkede tillige for en fyldigere behandling af radioteatrets forestillinger i pressen og fik honorarreglerne ændret. N. anså hørespil og TV-dramatik som selvstændige kunstformer, og han var derfor modstander af de teknisk ufuldkomne transmissioner fra teatrene. I repertoirevalget fo-

kuserede han på ny dansk, men også på avantgardistisk europæisk dramatik.

1962 tog N. initiativet til at oprette et seminar for danske forfattere med vejledning i TV-teknik der fulgtes op af et nordisk seminar for instruktører og dramaturger i Oslo. I samme anledning var N. på studierejse til USA med TV-undervisning som mål. Resultaterne heraf kom som forelæsninger på Kbh.s univ. 1962. 1964–70 var N. chef for TV-teaterafdelingen hvor han skabte ro og tillid og var en god forhandler. På få undtagelser nær handlede han altid i overensstemmelse med sine medarbejdere som han sædvanligvis indrømmede store friheder. N. har altid følt sig varmest knyttet til klassikerne, især Shakespeare og de oldgræske tragikere og det er hans fortjeneste at han som teaterchef fik Mogens *Wieth til at indspille en lang række af verdensdramatikens store roller. Den danske digter der i inderligste forstand har betydet mest for N. er nok St. St. *Blicher, og han har tilrettelagt flere Blicherværker for radioen og TV. Han var medstifter af Blicher-selskabet 1951 og har siden været dets formand. Efter sytten års virksomhed som teaterchef begyndte N. at arbejde med massekommunikationsforskning. Han trak sig af den grund tilbage som programchef 1970 og virkede herefter som konsulent, og tog atter ud på studierejse, denne gang også til Tokyo. Hans mål var at DR skulle integrere medieforskningen inden for institutionens rammer. Men DR henviste en sådan forskning til universiteterne. Det skuffede N. som derefter vendte tilbage til sit udgangspunkt litteraturhistorien og blev hovedredaktør af de musiske udsendelser i DR. N. har produceret en lang række radioudsendelser og samtaler med forfattere og om forfatterskaber, jubilæums- og mindeudsendelser for digtere og skuespillere. Derudover har han bl.a. skrevet *Maxim Gorki*, 1931, *Knut Hamsun*, 1940, *Hjemstavnsgigterne* (i Danm.s store Digtere II, 1944) *Jacob Paludan* (i Danm.s digtere i det 20. årh. I, 1951), *Kvinden, solen og universet* (om Thøger Larsen), 1980. Han var hovedredaktør af og medforfatter til *De musiske udsendelser i DR 1925–75 I–III*, 1975–78. Gennem sit 40-årige virke i DR har han nået det mål han satte sig: at formidle den store litteratur til de mange. – R. 1959. R¹. 1970. □Malet som barn af Albert Kongsbak. Mal. af samme udst. 1938. Foto.

De musiske udsendelser. DR 1925–75 I–III, 1975–78.

Karen Krogh

Nørgaard, Frederik, 1861–1937, bankdirektør. * 4.8.1861 i Kbh. (Frue), † 24.2.1937 sst., begr. sst. (Vestre). F: grosserer Jens Peter N. (1821–87)

og Sophie Dorthea Margrethe Bjerring (1823–1908). ~ 8.9.1892 på Birkenside, Earlston, Skotland, med Mary Logan, * 27.5.1860 på Birkenside, † 25.6.1928 i Hornbæk, d. af Robert L. og Margaret Hay Frier (1833–1912).

N. kom i en ung alder til udlandet hvor han fik en fortræffelig bankmæssig uddannelse og tillige erhvervede sig udmærkede sprogkundskaber. Efter at være vendt hjem begyndte han 25 år gammel som korrespondent i Den danske Landmandsbank, men allerede 1888 fik han tilbudt og modtog posten som direktør i Aarhus Privatbank hvis styre under indtrykket af den stadig vækst i bankens forretninger indså nytten af at få en leder med alsidig og helt moderne bankuddannelse. Selv om valget af en københavner som direktør i Århus til at begynde med blev modtaget med nogen skepsis fra den lokale forretningsverdens side, erhvervede N. sig en udmærket position ikke blot som bankdirektør men også på anden måde. Allerede 1894 blev han medlem af bestyrelsen for Århus handelsforening og 1899 formand. På det jyske handelsmøde 1898 var det i øvrigt N. der for første gang herhjemme rejste kravet om faglig revision, idet han kritiserede den slendrian der tillod at vigtige revisorposter fordeltes som småben. Han gav samtidig en indgående skildring af de britiske „Chartered Accountants“ arbejdsmåde og påviste hvilken nytte det britiske erhvervsliv havde haft af disse revisorer. Ved den udmærkede måde han fremstillede sine synspunkter på fik revisionstanken en så gunstig jordbund, at Århus blev sædet for Danmarks første revisionsanstalt, nemlig Revisionskontoret i Århus som åbnedes 2.1.1899. Kbh. fik først en revisionsanstalt 1901 og Danmark en revisorlov 1909. Også spørgsmålet om en aktielov havde N.s varme interesse, og han fik sæde i aktielovkommissionen af 1900 og siden i den tilsvarende 1910. Han var medlem af Århus byråd 1900–09 og medlem af udstillingsrådet for landsudstillingen i Århus 1909.

På baggrund af det initiativ N. således lagde for dagen kunne det ikke undre, at P. N. *Damm – bl.a. tilskyndet hertil af Johan *Hansen – gerne ville knytte ham til sin bank, og 1909 blev skridtet taget; N. forlod Aarhus Privatbank og blev samtidig (–1931) direktør i Kjøbenhavns Handelsbank. Som direktør i handelsbanken fik N. i en del år det ikke altid lette hverv at samarbejde med den meget selvstændige P. N. Damm, men N. forstod alligevel at gøre sig gældende. Han blev i vidt omfang benyttet til at repræsentere banken udadtil, ligesom mange af bankens kunder gerne søgte til ham som følge af hans forstående holdning, men han traf i overensstemmelse med handelsbankens tradition aldrig nogen vig-

Nørgaard, Fr.

tigere afgørelse på sin banks vegne, for han havde haft lejlighed til at konferere med sine direktionskolleger. Også efter Damms død 1918 vedblev han særlig at repræsentere banken udadtil, men hans stilling blev selvstændigere, idet han i højere grad kunne hævde en sideordnet stilling med Einar Damm.

I årene under første verdenskrig og umiddelbart efter kom N. i tæt føling med mange af de herværende udenlandske gesandtskaber og missioner, ligesom han særlig inden for russiske emigrantkredse udførte et stort og påskønnet arbejde. N. havde stærke nationale og filantropiske interesser og var i mange år kurator for Det kgl. vaisenhus, ligesom han udførte et stort arbejde som landeværnets første hovedkasserer. – Etatsråd 1909. – R. 1905. DM. 1913. K². 1920. K¹. 1936. □Tegn. af Alfred Schmidt, 1920. Foto.

[Carl Thalbitzer:] Århus privatbank 1871–1921, 1921. Berl. tid. 4.8.1921. Børsen s.d. og 25.2.1937. Revisions- og forvaltningsinstituttet A/S 1912–37, 1937. Revisionskontoret i Århus 1899–1939, 1939. Borgere i byens råd, red. Ole Degn og V. Dybdahl, 1968 176f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Nørgaard, Frederik, 1878–1945, højskoleforstander, forfatter. * 13.8.1878 i Århus, † 12.5.1945 på Frbg. hospital, begr. i Slagelse. F: tømrermester, senere skolelærer i Asminderup ved Kalundborg Peter Christian N. (1847–1922, ~2° 1895 med Kirsten Kirstine Hansen, 1856–1918) og Ane Cathrine (Trine) Frederiksen (1850–92). ~ 11.4.1914 i Halmstad med Gerda Victoria Liljenquist, * 10.11.1889 i Halmstad, † 6.5.1974 i Hammer, d. af grosserer Per Elob Alfred L. (1856–1926) og Anna Sophia Bengtsson (1849–1932).

N. lærte mejeri 1894–95 på Brunbjerg mejeri ved Vallekilde og havde lejlighed til at høre Povl *Hansens foredrag på højskolen. 1895–96 var han elev på Støvring, 1896–98 på Askov højskole. Opfordret af Jacob *Appel til videre læsning blev han student 1902 fra Ribe og cand.teol. 1908. 1908–20 var han lærer hos Holger *Begtrup på Fr.borg højskole. 1920 overtog han Antvorskov højskole. Hans politiske holdning, „midtstrøms i folkelivet“, og hans dygtige historiske foredrag gav hurtigt Antvorskov en stærk tilgang af elever. Han ledede den til han 1935 overlod den til sin medarbejder Erik Balslev Nissen, og fortsatte nogle år som medforstander. 1939 købte han gården Birkholm i Stillinge sogn. – Fra 1910 deltog han aktivt i politik, idet han opstilledes som venstrestrengt mod Ove *Rode i Kalundborg; 1913 valgtes han i Nørre Sundby, genvalgtes 1915 og trak sig tilbage fra folketinget 1918. 1920–23 var han medlem af den store skolekom-

mission. – N. udgav N. J. Termansens breve til fru Skibsted (1914), en skildring af D. G. Monrad (1918) og en kort Danmarkshistorie 1864–1920 (1920). Sammen med A. *Uhrskov redigede han serien Folkets Førere og skrev her selv om C. *Berg (1915) og H. P. *Hanssen (1919); med Povl *Engelstoft udgav han *Hovedtræk af Verdenshistorien fra 1866 til vore Dage*. 1922, og med Hans *Jensen redigede han *Venstres Historie i Danmark gennem hundrede Aar I–II*, 1937–38. Medredaktør af Den danske Folkehøjskole gennem hundrede Aar, 1939. – R. 1937. □Mal. af Lilli Lundsteen, 1905 og af Oscar Matthiesen, 1919. Afbildet på sidstnævntes mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af Agnes Smidt, 1933. Foto.

Erindr. i Antvorskov højskoles årsskr. 1943 31–40. – J. Jensen-Sønderup i Højskolebl., 1920 1519–22. Olaf Andersen: Antvorskov højskole 1908–33, 1933. Berl.tid. 11.8.1938. Politiken 13.8. s.å. Århus stiftstid. s.d. Dan.m.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m. fl., 1944. Th. Laursen i Antvorskov højskoles årsskr. 1945 5–16. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff (Povl Engelstoft)

Nørgaard, Ivar, * 1922, minister. * 26.7.1922 i Kgs. Lyngby. F: sognerådsformand Ingvar N. (* 1882, ~2° 1938 med Ester Kristine Marie Knudsen, 1895–1966) og Olga Nikoline Persson (1885–1933). ~ 1° 8.11.1947 i Kgs. Lyngby med Inge Gothenborg, * 4.12.1920 i Århus, † 19.10.1972 i Bagsværd, d. af disponent Tage G. (1900–65) og Gerda Schollert Larsen (* 1900). ~ 2° 16.3.1974 i Brøndby (b.v.) med børne- og ungdomskonsulent Sonja Saaskin, d. af skrådermester Leo S. (1895–1955) og Anna Andersen (* 1899).

N. voksede op i et socialdemokratisk hjem. Faderen var formand for socialdemokratiet i Lyngby 1912–24 og 1928–40; han var uddannet skomager, senere postbud og var med i sognerådet i Lyngby-Tårnbæk 1913–21 og 1925–52, i perioden 1928–50 som formand. Han var en yderst effektiv leder af den store kommune under hastig vækst. Længe før lovgivningen krævede det fik han gennemført en byplan der harmoniserede væksten. Hjemmet var også jævnlig tilflugtssted for landflygtige tyske socialdemokrater. – N. blev student 1941, var med i DSU (Dansk socialdemokratisk ungdom) og var medstifter af den socialdemokratiske studenterforening Frit forum. Efter at være blevet cand.polit. 1947 var han en kort tid ansat i tolddepartermentet, derefter sekretær i Arbejderbevægelsens erhvervsråd 1948–55. Han overtog derefter forstanderstillingen ved Esbjerg højskole der netop var gennemmoderniseret og udvidet. N. kom med en ikke

ringe undervisningserfaring fra forskellig kursus- og manuduktørvirksomhed, og han havde været en flittig foredragsholder på højskoler landet over om de nye samarbejdsudvalg. Ved at flytte til Esbjerg måtte N. forlade sognerådet i Lyngby hvor han havde været medlem i elleve måneder, valgt som spidskandidat. I forstandertiden skabte han en ny stil på højskolen kendetegnet dels af et snævrere samarbejde mellem lærere og elever, dels af en undervisning der førte ind i centrum af det moderne erhvervslevs problemer. Under tiden i Esbjerg gjorde N. sig i stigende grad gældende i den offentlige debat; hans position på den tid markeres af, at mange ventede N. som ny finansminister da Viggo Kampmann i foråret 1960 ville afgive finansministeriet for alene at tage sig af statsministerposten. Ved de omrokeringer der skete i trekantregeringen 31.3.1960 holdt Kampmann sig dog inden for folketingsgruppens medlemmer. Det følgende år rykkede N. imidlertid nærmere magtcentret, da han i 1961 blev politisk chefredaktør for *Aktuelt* og dermed kom i partiets hovedbestyrelse; 1964 blev han chefredaktør og samtidig formand for AOF (Arbejdernes oplysningsforbund). Allerede året efter blev N. dog minister, idet han som økonomiminister kom i ministeriet Krag II ved de omposteringer der fulgte efter Poul Hansens tilbagetræden. Fra 1967 til regeringens afgang febr. 1968 var han tillige minister for de europæiske markedsanliggender. N. var 1966 kommet i folketinget, opstillet i Hvidovre-kredsen hvor han siden er valgt. Da socialdemokratiet 1971 på ny dannede regering kom N. åter med, nu som minister for udenrigsøkonomi og markedsanliggender; han fortsatte på posten i Anker Jørgensens første regering til den trådte tilbage 1973, blev udenrigsøkonomiminister igen 1975, skiftede 1977 over til handelsministeriet, blev 1978 miljøminister (SV-regeringen), 1979 tillige økonomiminister og fra 1980 alene økonomiminister.

Ved N.s udnævnelse og også senere blev han betragtet som først Krag's, senere Anker Jørgensens modvægt mod Per Hækkerup, i den snævre inderkreds. Holdningsmæssigt blev N. placeret på venstrefløj, men i meget høj grad været pragmatikeren – dogmefri som han selv siger – dog uden tvivl med venstrefløjs-ideer som udgangspunkt. Allerede de ledende artikler i *Aktuelt* vidnede om en balanceret vurdering af de politiske muligheder. Derimod var det åbenbart, at han repræsenterede en ung og moderne linje som partiet havde behov for. Det har også kendetegnet hele hans færd at han følte sig uafhængig. Det er det samme der kommer til udtryk når Krag i sin dagbog 1971 noterer: „Hækkerup og

K. B. (*Andersen) har et skævt kikk på Ivar Nørgaard, men Ivar tager det med knusende ro“. Over for offentligheden har uafhængigheden markeret sig et par gange. På kongressen i juli 1969 stillede han op som kandidat til næstformandsposten mod Erling Dinesen der var ledelsens kandidat. N. fik 170 mod Dinesens 232 stemmer. Et par måneder senere forsøgte N. at få Per Hækkerup veltet som gruppens ordfører ved at foreslå Jens Kampmann, men denne trak sig. Selv om der nok var tale om politiske uoverensstemmelser, spillede hensynet til partiets image uden tvivl også en rolle for N. som det også gjorde det, da han sammen med andre 1973 skarpt kritiserede opbygningen af forslaget til et partiprogram. En række ældre partifæller tog 1969 afstand fra N.s handle måde der dog uden tvivl havde en funktion ved at placere partiet i offentligheden som et mere åbent og moderne parti. – N.s frondering svækkede ikke hans position. I disse år stod han og J. O. Krag som de danske specialister i markedsanliggender. Efter sammenbruddet 1967 i EF-forhandlingerne gik N. ind i arbejde med at etablere et nordisk samarbejde, planer som blev taget op gennem de Nordek-forsøg der blev initieret af regeringen Baunsgaard i febr. 1968, samme måned som Krag's regering trådte tilbage. Ved socialdemokratiets overtagelse af regeringen 1971 var det EF der stod i centrum; da N. i oktober sagde ja til at blive udenrigsøkonomiminister følte han sig så stærk at han stillede og fik opfyldt betingelser der sikrede hans positioner i de nye forhandlinger og efter indtræden i fællesskaberne; navnlig fik han ret langt fremskudte afgrænsninger i forhold til udenrigsministeren K. B. Andersen og økonomiministeren Per Hækkerup. Året efter Danmarks tilslutning til EF blev N. for et halvt år formand for ministerrådet, og i dette arbejde havde han en solid støtte i sit flerårige arbejde med markedsproblemer. Resultatet var da også en almeneuropæisk anerkendelse af hans indsats. I de følgende ministerår har N.s arbejde mest været på de indre, koordinerende linjer. Han har bestandig været med i de centrale regeringsudvalg hvor hans erfaring og omfattende indsigt har givet ham betydelig indflydelse. Udadt og navnlig fra omkring 1975 har han i kronikker i Politiken beskæftiget sig med miljøproblemer og samfundsudviklingen under lav eller nulvækst. N. har skrevet flere populære bøger om økonomi, bl.a. *Focus på nationaløkonomien*, 1964 og *Din løn og samfundets økonomi*, 1970. □Tegn. af Bo Bojesen (folketinget) og to tegn. af H. Lollesgaard (Kgl.bibl.). Tegn. af Henrik Flagstad, 1973. Foto.

Nørgaard, Ivar

Interviews i Socialdemokraten 1.8.1954, Aktuelt 25.8.1965, Demokraten 27.6.1971, Politiken 16.7.1972, Ekstrabl. 12.5.1973. – Berl. tid. 25.7.1972. Malin Lindgren sst. 8.7.1973. Lisbeth Knudsen sst. 25.2.1979.

Vagn Dybdahl

Nørgaard, Lise (Elise), * 1917, forfatter, journalist. * 14.6.1917 i Roskilde (Domsng.). F: købmand, senere grosserer Harry Alexander Jensen (1889–1976) og modehandler Olga Sofie Tønder (* 1889). ~ 1° 1938 med prokurist Mogens Flindt Nielsen; ægteskabet opløst 1950. ~ 2° 29.7.1951 i Skovshoved k. med journalist, redaktør Jens Waaben N., * 21.3.1918 i Fårup, s. af kommissionsformand, gårdejer Anders N. (1878–1947) og Louise Waaben (1894–1968).

Efter realeksamen og sproguddannelse på Translatørskolen blev N. 1935 elev og derpå medarbejder ved Roskilde Dagblad. 1949 kom hun til Politiken hvor hun dyrkede og delvis fornyede kvinde- og forbruger-journalistikken, men tillige skrev causerende og kommenterende artikler samt virkede som rejsende reporter. 1968 knyttedes hun til ugebladet Hjemmet, blev n.å. medredaktør og var 1975–77 bladets chefredaktør. I Hjemmet blev hun især kendt som kommentator og brevkasseredaktør – i de samme funktioner overgik hun 1980 til Berlingske Tidende.

I nær tilknytning til sin muntre, veloplagte og slagfærdige journalistik skrev hun den let selvironiske række humoristiske causerier *Med mor bag rattet*, 1960 – filmatiseret 1965 – og hundebogen *Sorte syvlinger*, 1961, siden efterfulgt af *En hund i huset*, 1981, en erfaren hundeejers gode råd til nye hundeejere. Hun var medforfatter af radio-serien *Karlsens Kvarter*, 1967 ff., og da Niels-Jørgen *Kaiser fra radioen kom til fjernsynet som underholdningschef, indtrådte hun i afdelingens faste forfatter-kollegium. Hun bidrog bl.a. til serien *Huset på Christianshavn* og til de satiriske lørdags-revyer *Hov hov*, *Uha uha* og *Ikk*. Som egentlig fiktionsforfatter debuterede hun 1970 med romanen *Volmer*. *Portræt af en samfundsstøtte* om en uartig og utilpasset drengs meriter i en middelstor sjællandsk provinsby i 30erne og 40erne, en slags borgerkabets komiske kronike i det sociale snobberis og den moralske victorianismes sidste glansperiode. 1978 kom den respektløse samling humoresker *Julen er hjerternes fest*, 1981 den samtidshistoriske roman *Stjernevej*. Hun skrev også manuskriptet til et par film med Dirch *Passer: *Mig og Mafiaen*, 1973 og *Mafiaen, der er også mig*, 1974. – Den foreløbige kulmination af denne alsidige aktivitet inden for mange genrer blev TV-føljetonen *Matador* (1978–81), hvortil N. fik ideen og leve-

rede den gennemgående synopsis – foruden at hun skrev manuskriptet til henvend halvdelen af de i alt 24 episoder. Med Erik *Balling som instruktør og med en lang række populære skuespillere i de større og mindre roller gav Matador et billede af livet og menneskene i den sjællandske købstad Korsbæk fra slutningen af 20erne gennem krise og krig til efterkrigstiden sidst i 40erne. I folkekomediens form blev Matador et stykke moderne Danmarkshistorie, en på én gang munter og alvorlig TV-dramatisk serie der i endnu højere grad end Leif *Panduros TV-spil henvendte sig til og fandt genklang i alle dele af befolkningen. □Foto.

Interviews i Politiken 5.10.1975 og Berl. tid. 18.6.1978 og 20.4.1980.

Jens Kistrup

Nørgaard, Ole, 1925–78, arkitekt. * 2.3.1925 i Viborg, † 22.4.1978 i Gentofte, urne Mariebjerg kgd. F: øhandler Ernst Vilhelm N. († 1967) og Ane Kristine Jensen († 1970). ~ 6.5.1950 i Kbh. (b.v.) med arkitekt Edith Kristine Larsen, * 18.7.1919 i Korsør, d. af konsulent Kristian Lauritz L. og Lovise Kathrine Hansen.

N. fik nok en lidt anden livsbane end han havde tænkt sig da han efter sin studentereksamen fra Viborg katedralskole 1943 søgte ind på akademiets arkitektskole. Til at begynde med fulgte den ganske vist det mønster der plejer at tegne sig for en begavet arkitekt. Han fik sin afgang fra skolen 1948, arbejdede på tegnestue i Kbh., blev en værdsat undervisningsassistent ved akademiet og deltog med hænders i mange arkitektkonkurrencer. S.m. sin kone fik han allerede fra 1950 projekter præmieret eller indkøbt (gymnasium i Nyborg 1950, skole i Årby 1952, kirkegård i Lyngby 1952, rådhus i Glostrup 1953, Langeliniepavillonen s.å., bebyggelsesplan på Frbg. 1958 m.fl.), men de fik aldrig held til at bryde igennem med et sejrende projekt der kunne befæste en selvstændig praksis. Hertil kom at N. af væsen var lidt sky og uden evne til at dyrke en omgangskreds der kunne skaffe ham opgaver som arkitekt.

Af et medarbejderskab hos havearkitekten, professor C. Th. *Sørensen udviklede sig da et egentligt kompagniskab hvor N.s sans for store landskabelige linjer og byplanmæssige ideer kom til deres ret. Han var havnet som landskabsarkitekt og fik sig omsider etableret med egen praksis idet C. Th. Sørensen endnu en tid bistod som den kyndige med hensyn til plantevalg og vækstvilkår. Den landskabelige behandling af de store arealer omkring Risø-anlægget hører til deres fælles arbejder. Det blev N.s held at han sadlede om på et tidspunkt hvor landskab

som begreb fik en videre betydning så det ikke blot omfattede den avede natur med sin grønne frodighed, men også det bevidst formede, urbane miljø med rumdannelse hvor det grønne var et islæt på linje med belægninger, støttemure o.lign.: – ligeværdige elementer i en kunstnerisk helhed. Den brist der måtte ligge i N.s manglende gartneriske skoling kunne da vendes til en særlig styrke i den arkitektoniske behandling af et menneskeskabt scenari. Dog er det ikke en forstenet verden han har arbejdet med, for der kan være både grønt og yppigt i hans landskabelige iscenesættelser, på sin vis beslægtet med George Reptons og Lancelot (Capability) Browns: – den manipulerede oplevelse af store friarealer. Men N. er i sidste instans knyttet til 60ernes og 70ernes teknokratisk prægede bybiler og bebyggelser.

En væsentlig del af N.s indsats knyttede sig da også til nogle af de store motorvejsanlæg der var 60ernes vision om storbyens blodcirkulation med bilismens pulserende trafikårer. N. var knyttet til det stærkt diskuterede søringsprojekt hvis grandiose tilløb med Lyngbyvejen han har formet. Men hans evne til at skabe det bymæssige klimaks som aldrig på prøve for 60ernes trafikale teknologi fik ikke lov at løbe linen ud – stormen på Kbh. endte endnu engang uden for voldene. Mindre omstridt men lige så tidstypisk er hans behandling af omgivelserne i det nye Albertslund (1963ff.), det vældige anlæg i Lundtofte for Danmarks tekniske højskole hvis hoveddisposition han havde et medansvar for (1959–74), skulpturhaven ved Louisiana (1963), de store friarealer ved Ishøjplanen og ved det nye anlæg for Teknologisk institut i Tåstrup (1975–76) m.fl. Det kan være lidt bittert at tænke på at N. – der tidligt åbenbarede sig som en arkitektbegavelse – ikke fik andre egentlige byggeopgaver end restaureringen af sine egne huse i Mitchellstræde (præmieret af Gentofte kommune 1961), og der har nok gemt sig nogen resignation hos den beskedne mand, hvis mørke øjne havde en intensitet i blikket der røbede hans kunstneriske ildhu. Han blev da også respekteret som en fin æstetiker og var bl.a. konsulent ved projektet til Storebæltsbroen. – N. var medlem af Akademirådet 1959–65, og han fik tildelt Eckersberg-medaljen 1969.

Havekunst, 1960 18–22 (Lundtofte); sst. 1961 66–68 (Lindøværftets boligområder). P. E. Skriver i Arkitektur X, 1966 210–15 (Louisianas skulpturhave). Samme sst. 1974 205–24 (Lundtofte); sst. 1978 234–42 (Teknologisk inst.) 257–63 (svømmehal i Greve). Landskap, 1976 121–27 (parkområder m.m. ved Albertslund); Sven-Ingvar Andersson sst. 1978 nr. 3 49. P. E. Skriver i Arkitekten LXXX, 1979 nr. 12 291.

Hans Erling Langkilde

Nørgaard, Peter Christopher, 1835–1917, departementschef, generaldirektør. * 3.11.1835 i Osted, † 20.2.1917 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sogneprest, sidst i Kirke-Såby og Kisserup, Poul Moth Thstrup N. (1802–89) og Margrethe Johanne Østing (1808–85). ~ 30.6.1865 i Kirke Såby med Charlotte Cecilie Marcher, * 9.5.1838 på Trudsholm (Sonnerup), † 11.3.1919 på Frbg., d. af forpagter Eiler Christian M. (1794–1871, ~ 1° 1819 med Charlotte Cecilie Nyholm, 1797–1829) og Mette Kirstine Petersen (1810–94).

N. blev student 1855 fra Sorø og 1861 juridisk kandidat. Han virkede som manuduktør og fik 1863 ansættelse i indenrigsministeriet som assistent. 1872 blev han fuldmægtig, 1877 tillige ekspeditionssekretær og 1878 kontorchef. 1872–83 var han desuden sekretær ved Kbh.s borgerrepræsentation. 1880 blev han assessor i landsover- samt hof- og stadsretten, men vendte 1884 tilbage til indenrigsministeriet som chef for dets 2. departement og overtog samtidig de dermed forbundne stillinger som generaldirektør for statsjernbanedriften (til 1885) og for telegrafvæsenet. 1883–84 var han docent i landbolovgivning ved landbohøjskolen. 1894 gik han med sit arbejdsområde over til det da oprettede ministerium for offentlige arbejder der imidlertid allerede 1896 genforenedes med indenrigsministeriet for på ny at oprettes 1900. 1901 tog han sin afsked. – Sin store erfaring i jernbanesager fik N. lejlighed til at nyttiggøre i sine talrige hverv som kgl. kommissarius ved jernbaneanlæg, fra 1884 ved de lolland-falsterske jernbaner, fra 1897 ved Rønne-Neksø-banen, fra 1900 ved Nørre Nebel-Varde jernbanen og fra 1901 ved de jyske statsbaner, ved Horsens-Odder jernbanen og Fjerritslev-Thisted jernbanen m.fl. 1913 trak han sig tilbage fra disse ofte vanskelige hverv, i hvilke hans omfattende indsigt i administrative og praktiske spørgsmål og hans betydelige forhandlingsevne og noble og vindende væsen var ham til megen nytte. – Under den stærke udvikling som telegrafvæsenet gennemgik i hans tid var han den rette mand som leder af etaten, human og vellidt og samtidig passende myndig. Ved oprettelsen af Carlsbergfondets kvæstur 1888 organiserede han arbejdet som han ledede med stor dygtighed til 1913. N. der var en juridisk og administrativ begavelse besad en usædvanlig arbejdssevne og en klar og logisk tanke som han med stor lethed forstod at give skriftlig form. Han var typen på den retlinede, altid retfærdige embedsmand der kun kendte et hensyn: statens tarv. 1906 var han udsat for et røveriforsøg i Klampenborgtoget hvorunder han fik et lettere skudsår i skulderen. 1912 var han udsat for en ulykke da han ved færdsel på banelinjen ved

Charlottenlund ramtes af et tog der afkørte hans ene fod. – Gehejmeetatsråd 1901. – R. 1880. DM. 1885. K². 1886. K¹. 1892. S.K. 1913. □Foto.

Stamtvl. over familien Frisch, 1872 (ny udg. m. suppl. 1959) 40. Stamtvl. over familien Marcher, 1888 3. Paul Hennings: Studenterne fra Sorø akad. 1821–1908, 1909 (særrtryk af Soransk t. V, s.å.). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen *

Nørgaard, Peder Petersen, 1895–1973, rådsformand. * 15.12.1895 i Esbjerg (Vor Frelser), † 31.1.1973 i Kbh. (Jak.), begr. sst. (Holmens). F: bygningsinspektør Laurids Petersen N. (1872–1949) og Kathrine Margrethe Nikoline Nørgaard (1876–1948). ~ 11.1.1918 med Martha Nielsen, * 12.2.1897 på Frbg., † 21.9.1972 i Kbh. (Jak.), d. af overbrænder Niels Peter N. († 1917) og Hansine Jørgine Christine Nielsen (ca. 1868–1935).

N. voksede op i Kbh. i en håndværkerfamilie hvor der var så meget styr på økonomien, at der blev råd til at han 1912 kunne tage præliminæksamen. Han blev derefter lærling i et privat firma, men efter kun et års tid blev han ansat på kontoret i Arbejdernes fællesorganisation i Kbh.; han var derefter 1916–33 i Arbejdernes Brændselsforretning og blev 1933 underdirektør i det kooperative bryggeri Stjernen. Her var han administrerende direktør 1945–60. Bryggeriet kæmpede med betydelige vanskeligheder og trods nye fremstød, moderne reklame og rationaliseringer lykkedes det ikke N. at redde virksomheden der sandselsede få år efter at han var trådt tilbage. – N. var tidligt politisk engageret og var under første verdenskrig ledende inden for den socialdemokratiske ungdomsorganisation. 1926 var han med til at stifte Arbejdernes radioforbund hvis formand han var 1939–53. Samtidig forsøgte han sig som politiker og var fra 1932 opstillet i Saksøbing-kredsen og kom 1938–39 og atter 1939–43 ind som stedfortræder, men stillede ikke op senere. Han var 1939 blevet medlem af radiorådet, og da Julius Bomholt blev undervisningsminister 1950 afløste N. ham som rådsformand, men da ministeriet Hedtoft I trådte tilbage en halv snes måneder senere, trådte N. tilbage for Bomholt. 1953, da Bomholt på ny blev minister, overtog N. atter stillingen som radiorådsformand og fortsatte i den indtil 1967. Han blev nu kendt af den store offentlighed og dens skydeskive under radiofonisens hastige vækst i denne periode. Da N. trådte til var der et enkelt radioprogram, da han gik af var der tre radioprogrammer, regionalprogrammerne og fjernsynet. Under denne kraftige vækst udfoldede N. et sjældent administrativt talent og evner

til at få sagerne gennem den komplicerede forsamling af højt kvalificerede individualister. Undertiden kunne det ske med fasthed og et taktisk snilde som nok kunne støde an. I høj grad var N. mest på hjemmebane i det administrative, mens de bredere kulturpolitiske synspunkter i mindre grad var hans sag. Det var åbenbart, at den gedigne oplysning og den gode, populære underholdning var hans sag. I de enkelte tilfælde kunne han, stillet over for enkeltpersoner, vise en udstrakt liberalitet, men eksperimenteren og utraditionel kunst vendte han sig stærkt imod. Han reagerede også stærkt på den stigende tilbøjelighed til at lægge herredømmet over programlægningen fra de folkevalgte til de professionelle medarbejdere, men måtte under udviklingen bøje af på dette punkt. Han etablerede et godt samarbejde med de øvrige partiers repræsentanter i radiorådet, men hans faste ståsted i socialdemokratiet bragte dog ofte konflikter, „borgerlige var for ham en slags vankundige, ofte flinke fyre, men altså ikke socialdemokrater“ (Hakon *Stangerup). N. var nær ven med Hans Hedtoft der 1953 tilbød ham handelsministerposten, og med H. C. *Hansen. I forhold til den sidste var han en stilfærdig politisk rådgiver som ofte blev søgt, men aldrig kom ukaldet. N. har udgivet nogle mindre bidrag til socialdemokratisk historie *August Toucher*, 1921, *James Keir Hardie*, 1931 og *Sigvald Olsen*, 1937. Sammen med Bomholt skrev han 1932 for radioen høre-billedet *Nye Signaler* (om Louis Pio og de andre pionerer i 1870erne) og med Ernst *Christiansen *Hvad skete med Radioen under Krigen*, 1945. □Mal. af Aksel Jørgensen, 1953 (Danmarks radio). Tegn. af Bo Bojesen udst. 1967. Tegn. af Otto Christensen, H. Lollesgaard og Hans Bendix. Foto.

Interviews i Aktuelt 14.12.1960 og 12.12.1965, Politiken 29.10.1961 og 5.12.1965. – Socialdemokraten 23.2.1950. Berl. tid. 15.12.1965. Tidsskr. for radio og fjernsyn XXI, 1966–67 73–101. Ernst Christiansen sst. XXVI, 1971–72 nr. 4 97–100. De musikke udsendelser. DR 1925–75 I–III, 1975–78. Hakon Stangerup i Struer dagbl. 25.3.1976. – Papirer i Rigsark.

Vagn Dybdahl

Nørgård (døbt Nørgaard), **Per**, * 1932, komponist. * 13.7.1932 i Gentofte. F: fabrikant Erhardt N. (1898–1977) og Emmely Christensen (1897–1981). ~ Anelise Brix Thomsen, * 27.6.1936 i Vejgård ved Ålborg (~ 2° med folkemusikforsker Thorkild *Knudsen, * 1925), d. af bogholder, assurandør Reinhard T. (* 1908) og Anna Elisabeth Ramløse (* 1912). Ægteskabet opløst.

Syv år gammel blev N. sat til at spille klaver. Han spillede snart fra bladet, og med et udmærket gehør kunne han inden længe hengive sig til den klassiske klaverlitteratur. Som ni-årig blev han optaget på Mogens "Wöldikes sangskole og fortsatte tre år senere på Frbg. gymnasium hvorfra han 1951 blev student. Hovedinteresserne var tegning og musik, og han komponerede allerede fra ti-års alderen en række „højrehåndssonater“ som dog alle forblev ufuldendte. Det tidligst bevarede værk, en *sonate for klaver*, stammer fra foråret 1949 hvor den fem år ældre bror, Bent – med hvem N. havde haft et nært kreativt samvær – blev indkaldt som soldat. Værket var komponeret i et karsk, dissonerende tonesprog, påvirket af Stravinskij hvis musik han havde stiftet bekendtskab med ved et kursus på folkeuniversitetet. N. havde besluttet sig til at blive komponist og opsøgte i efteråret 1949 Vagn "Holmboe som efter en kort prøvetid påtog sig at undervise ham uden vederlag, mod at det aftalte honorar blev benyttet til en partitursamling til den unge komponist. Familien Holmboe kom både musikalsk og menneskeligt til at betyde meget for den unge N.s udvikling i disse år. Et tidligt klaverværk, *Concertino nr. 2*, blev med Holmboes støtte antaget og opført i Det unge tonekunstnerselskab. – Sommeren efter studentereksamen foretog N. og hans bror Bent en motorcykeltur til Rom. Rejsen gav inspiration til et stort ekspressivt klaverværk, *Partita severa*. Titel og satsbetegnelser var nu på italiensk, men form og indhold afspejlede den nordiske tone.

I januar 1952 begyndte N. studierne ved musik-konservatoriet i Kbh. med dobbelt hovedfag – komposition og teori/musikhistorie – og han fik her en række fremragende lærere: Vagn Holmboe, Finn "Høffding, Bjørn "Hjelmberg, Herman D. "Koppel og Svend Westergaard m.fl. Det første værk fra konservatorietiden, en *sonate for violin og klaver*, provokerede ved uropførelsen trods et smukt klingende tonesprog ved et langt udholdt violinglissando. Senere fulgte en *kvintet*, af N. betegnet som *op. 1*, hvormed han – nok lidt hastigt – afskrev alle tidligere værker; *Metamorfosi for strygeorkester* blev skrevet under et sommerferieophold hos Holmboe i 1953, og endelig fremkom der en række krævende klaverværker. N.s interesse for den særlige nordiske tone blev vakt med uropførelsen af Holmboes *Sinfonia boreale* i foråret 1953 og styrket gennem studiet af Sibelius' symfonier. Denne holdning afspejles i korværket *Aftonland op. 10* til tekster af Pär Lagerkvist og den vægtige I. symfoni, *Sinfonia austera*. Konservatoriestudierne afsluttedes i januar 1956 med debutkoncert hvorefter N. rejste på halvandet års studieophold til Paris, inviteret

af den franske komponist og pædagog Nadia Boulanger. I hendes berømte klasse dyrkedes Stravinskij med næsten kultisk hengivenhed, og N. følte sig her næsten lige så fremmed som han gjorde ved Domaines Musical-koncerterne hvor kredsen omkring Pierre Boulez præsenterede den europæiske avantgardemusik. Som emigrant i Paris skrev N. i disse år sine mest nordiske værker: *Sånger från aftonland op. 17* for mezzosopran og kammerensemble og de *2 Pastoraler op. 19* for solo, mandskor og orkester. Studieopholdet satte næppe spor i N.s produktion, og kun *Triptychon op. 18* for kor og blæsere – belønnet med Lili Boulanger-prisen 1957 – har mindelser om Stravinskij's neoklassiske tonesprog. I en artikel i Nordisk Musikkultur oktober 1956 tog N. afstand fra den europæiske modernisme og gik i stedet ind for en fordybelse i „det nordiske sinds univers“.

Efter hjemkomsten fulgte en travl tid som lærer ved konservatorierne i Odense og Kbh. – senere i Århus – og som musikanmelder ved Politiken. Trods det store arbejdspress fremkom i disse år endnu to betydelige værker: *Sonate nr. 2 for klaver op. 20* og *Konstellationer op. 22*, skrevet til Lamberto Gardellis kammerorkester i Kbh. Konstellationer blev opført ved ISCM-musikfesten i Rom 1959, og ved denne lejlighed blev det klart for N. hvor isoleret han stod i europæisk musikliv. Det gav stødet til en radikal holdningsændring. I Kbh. tog han initiativ til oprettelsen af en studiegruppe over europæisk modernisme, men selv ønskede han ikke at tilslutte sig nogen af de etablerede avantgardistiske retninger. Over en tiårig periode udviklede han det strukturerede rækkeforløb som skulle komme til at danne basis for alle senere værker: uendelighedsrækken (u-rækken). De første forsøg blev gjort med nogle enkle klaverstykker: *Studierne op. 25* og de *4 Fragmenter* fra 1959–61. Fragment-betegnelsen kendetegner også de følgende værker, og det er karakteristisk at opus-nummereringen nu er faldet bort. I *Fragment V* for violin og klaver forekommer u-rækken – som et eksperiment blandt mange – for første gang i sin endelige udformning, og *Fragment VI* for seks orkestergrupper blev med sine voldsomme dynamiske udladninger og krasse slagtøjseffekter et klart opgør med den „nordiske tone“. Værket prisbelønnedes ved Gaudeamus-festivalen i Holland. Men allerede i det næsten samtidige *Fragment VII* fra 1962 – tre nocturner for sopran og orkester – hersker en poetisk og flimrende klangverden som senere genfindes bl.a. i orkesterværkerne *Iris*, 1967 og *Luna*, 1968.

I værkerne fra denne periode anvender N. også en række af de virkemidler der er karakteristiske

i samtidens europæiske modernisme: citat- og collageteknik er benyttet bl.a. i de sceniske oratorier *Dommen* og *Babel* fra henholdsvis 1962 og -64 og i operaen *Labyrinten*, 1963 til tekst af Bent N. I musikken til TV-balletten *Den unge mand skal giftes* med koreografi af Flemming Flindt er citatteknik og strukturerede rækkeforløb forenet i en virtuost formet orkestersats. Balletten blev uropført i dansk fjernsyn som eurovisionsudsendelse i april 1964. Samme år modtog N. Dansk ballet- og musikfestivals ærespris samt det Anckerske legat. Også elektronisk musik blev forsøgt, bl.a. i *Titanic* som akkompagnement på bånd til et digt af Thorkild Bjørnvig (1962); senere fulgte *Den fortryllede skov* og *Kalendermusik*, 52 elektroniske sats, skrevet 1970 som pausemusik til dansk TV. I *Prisme* for tre sangstemmer og instrumenter fra 1964 opspaltes teksten „prismatisk“ i sine fonetiske bestanddele; værket var bestilt af Sveriges radio i anledning af Nutida musiks ti års jubilæum. Nye instrumentale effekter afprøvedes i bl.a. *En anatomisk safari* for accordeon, 1967 og i *Ceremonial music* for 24 blæsere, 1968. En svævende rytmisk bølgebevægelse kendetegner værker som *Grooving* for klaver, 1967–68 og *Waves* for slagtøj solo, 1969, hvorover Flemming Flindt lavede balletten *Trio*. Også kollektiv improvisation og aleatoriske principper fandt anvendelse i dette eksperimenterende tiår. Udviklingen af strukturerede rækkeforløb præger de fleste værker fra denne periode, men først med *Rejse ind i den gyldne skærm* for kammerorkester, 1968 og med 2. *Symfoni* træder den kromatiske u-række frem i afklaret form. For sin kompositoriske indsats modtog N. 1969 Anne Marie og Carl Nielsens mindelegat.

I årene efter 1970 lykkedes det N. at overføre de hierarkiske principper fra den melodiske uendelighedsrække dels til et harmonisk system baseret på overtonerækken, dels til et rytmisk system, opbygget over de såkaldt *gyldne* rytmeforhold. Dette fuldstændige hierarkiske system fandt udtryk i værker som *Canon* for orgel, 1970–72 hvor de gyldne proportioner blev gengivet såvel i en traditionel metrisk som i en af N. selv udviklet proportional (optisk) notation, og i operaen *Gilgamesh*, 1970–72 for hvilken N. i 1974 modtog Nordisk råds musikpris. I de følgende år fik den diatoniske skala stadig større betydning i N.s musik, ikke mindst fordi han derigennem fandt en række overensstemmelser med arketyperiske skabelsesforestillinger og med gængse astrologiske begreber. Gennem forstudier i værker som *Lila* og *Libra*, *Turn* og *Spell* samt korværket *Sing die Gärten* nåede N. frem til en syntese af sine

forestillinger, udtrykt i den timelange 3. *Symfoni* for stort orkester og dobbeltkor fra 1975.

Beherskelsen af de hierarkiske principper gav N. en kompositorisk frihed som udløste en lang række værker, heriblandt mange korværker: *Vinterkantate*, 1976, *Kredsløb*, 1977, *Wie ein Kind*, 1980, *Drømmesange*, 1981 m.fl.; hertil kom orkesterværker som *Twilight*, 1977 og den af den schweiziske kunstner Adolf Wölfli inspirerede 4. *Symfoni* fra 1981. De hierarkiske princippers universalitet blev overraskende bekræftet at det nære slægtskab med den berømte indonesiske Gamelan-musik som N. studerede ved gentagne ophold på Bali i tiden 1976–80. Gennem en række eksperimenter med dans til improvisationer over „gyldne“ rytmemønstre blev også *bevægelsen* inddraget i det hierarkiske system, og danse- og rytmeimprovisationer indgik i en række værker fra årene omkring 1980, bl.a. i *Den afbrudte sang*, 1977, *Kristall spejlingar*, 1978–79, *Tidligt forårs danse*, 1980 og *Linie og spil* fra 1981. Erfaringerne fra disse år blev samlet i operaen *Spil for den ventede*, skrevet 1973–79 til tekster om den unge Siddharta, den senere Buddha. N. har her skabt en moderne, men tidløs musik som forener i sig elementer fra vidt forskellige tidsaldrer og kulturer. Med sin betydningsfulde og omfattende produktion har han vist sig som sin generations betydeligste danske komponist.

Ud over sin kompositoriske virksomhed har N. haft overordentlig stor betydning som lærer for flertallet af de danske komponister der er født efter 1940; som kritiker var han fra 1959 med til at udbrede kendskabet til den europæiske avantgardemusik i Danmark, og han har til stadighed engageret sig stærkt i den løbende musik- og samfundsdebat. Fra 1972 står han desuden som forfatter til en række kompositionstekniske, musikteoretiske og musikfilosofiske afhandlinger. Han har været medlem af bestyrelsen for Dansk komponistforening fra 1959, formand fra 1975, medlem af bestyrelsen for Det unge tonekunstnerselskab fra 1957, formand 1965–67, medlem af Kunstfondens tremandsudvalg 1965–67 og af kulturudvalget; formand for repræsentantskabet for Statens musikråd 1971–75, næstformand fra 1976. □To tegn. af H. Lolløsgaard, 1962 (Kgl. bibl.). Foto.

Nogle da. komponister, red. Bent Olsen og Inge Knudsen, udg. Danm.s skoleradio, 1970. Kaare Hansen og Bo Holten i Dansk musik t. XLVI, 1971 nr. 9–10 232–36. Jørgen I. Jensen sst. XLVII, 1972–73 nr. 5 128–30, nr. 6 160–63 og nr. 7 188 190. Poul Nielsen sst. 1973–74 nr. 1 8–10 12–14. Lars Bisgaard sst. 1974–75 nr. 2 28–31 og nr. 3 57–61. B. Northcott sst. 1976–77 nr. 4 145–51. Erl. Kullberg sst. 1977–78 nr. 3 97–105. Ib Planck Larsen i Melos XXXIX, Mainz 1972 nr. 4 220–22. P. N. 3. symphony, ved Jørgen I. Jensen, WH 1976. P. N. Teori

og komposition efter 1970, ved Jens Johansen, WH 1978.

Morten Topp

Nørgaard, Poul Peter Christian, 1866–1923, politiker, gesandt. * 5.6.1866 i Tingstrup ved Thisted, † 6.7.1923 i Kbh., urne på Hellerup kgd. F: gårdmand, handelsgartner Jens Pedersen N. (1838–1922, ~ 2° 1873 med Kirstine Kristensen, 1850–1925) og Maren Poulsen Østergaard (1843–70). ~ 6.6.1888 i Holstebro med Julie Kristiane Knudsen, * 29.12.1867 i Holstebro, † 15.5.1941 i Hellerup, d. af postkontrahent Kristen K. (1831–90) og Juliane Kristensen (1832–93).

Efter præliminæreksamen i Thisted 1881 blev N. handelsuddannet på Holstebro svineslagteri og hos G. W. Burrows i London. 1888 ansattes han som direktør for Horsens Andelssvineslagteri, men opgav stillingen 1891 for at begynde eget smørekseportfirma i Horsens. Bag beslutningen lå foretagsomhed, ønske om selv at bygge noget op og øje for eksportmulighederne efter landbrugsomlægningen. Ved sin forretningsdygtighed skabte han en betydelig eksportvirksomhed med hovedkontor i Hellerup og afdelingskontorer for smørekseport i Horsens og Randers, ægkxport i Randers og baconekseport baseret på A/S Holstebro og Randers svineslagterier, af hvilke han personligt ejede det sidstnævnte. For begge var han administrerende direktør fra 1893. Ud over eksporten på England var han virksom i direktionen for kulimportfirmaet Kaarup & Co. og firmaet M. Michaelsens Eftf. i Randers og sad i bestyrelsen for Holstebro Aktiebyggeri og Assurancekompagniet Baltica. Hans forretning gjorde ham velhavende. På adskillige områder udøvede han et uegennyttigt socialt og kulturelt arbejde. Det gjaldt radiumfonden og radiumstationerne i Odense og Århus og hans formandskab for landbrugskolonierne for fattige børn og Gjentofte kommunes hjælpefond af 1914. Han var kasserer for børnekolonien Wesselsminde som han skænkede byggegrund fra sin ejendom Wesselsminde ved Nærum. Gennem sin indsats for fattige børn kom han i samarbejde med redaktør Henrik *Cavling på Politiken der iværksatte indsamlinger til Wesselsminde. N.s kulturelle interesse omfattede især teaterkunsten. Han var 1910 blandt initiativtagerne til og den første formand for friluftsscenen i Dyrehaven og formand for Foreningen til scenekunstens fremme der 1911–14 drev Dagmarteatret og Folketeatret i Kbh. – dog med tab. Denne teaterindsats knyttede ham også til Politiken og nogle kbh.ske radikale. Politisk gik han, der var ven med Sigurd *Berg, dog ind i venstre og var som en af partiets ret få byerhvervsmænd ind-

valgt i landstinget 1914–20. I tinget var hans sagsområde især love vedr. handel og skibsfart. I interne forhandlinger partierne imellem havde han betydelig indflydelse, ikke mindst pga. sine forbindelser med regeringspartiet det radikale venstre. I forhandlingerne om en nyordning af Det kgl. teater 1918–20 var han således finansminister Edv. Brandes' mellemmand ved købet af Casinoteatret hvortil opera og ballet tænkte flyttet, men da den plan ikke kunne samle flertal solgtes Casino igen med fortjeneste. Da Politiken efter påskekrisen 1920 mistede mange abonnenter og udsattes for omfattende annoncebøtkot førte N. på venstres vegne forhandlinger med dets ledelse om venstres overtagelse af bladet. Det lykkedes dog Politiken at stå krisen igennem ved penge fra dets gamle venner. – N. var allerede 1907 blevet britisk vicekonsul i Horsens og virkede 1914–21 som konsul, fra 1919 generalkonsul for Japan i Kbh. Han var i landstinget 1918–19 ordfører for lovene om faste gesandtskaber og pressebureau i udenrigsministeriet og var medlem af kommissionen 1919–21 om udvidelse af Danmarks udenrigsrepræsentation. Overensstemmende med udenrigslovens tanke at inddrage erhvervslivets mænd i udenrigstjenesten udnævntes N. 1921 til gesandt i Prag hvor han med stor energi kastede sig ud i arbejdet for at opbygge forbindelser med det ny Tjekkosllovak, et arbejde der brat blev afbrudt ved hans tidlige død. – R. 1906. DM. 1912. K. 1921. □Mal. af N. V. Dorph, 1906. Afbildet på O. Matthiesens mal. 1923 af rigsdagen 1915 (folketinget). Foto.

Masken 11.6.1911. Politiken 11.7.1914, 10.5.1921 og 7.7.1923. Berl. tid. 9.5.1921. Nationaltid. 7.7.1923. København 7.7. og 12.7. s.å. Vald. Koppel: Af Politikens hist. I–II, 1946. Rob. Neiiendam i Den danske rigsdag 1849–1949 V, 1953. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Nørholm, Ib, * 1931, komponist. * 24.1.1931 i Søborg, Kbh.s amt. F: maler, tegner Benny Henry N. (* 1902) og Edle Thora Kamma Brolyng (1909–70).

Allerede inden han tog studentereksamen fra Gentofte statsskole (1950) nåede N.s navn avispalterne da hans skole foranstaltede en opførelse af hans H. C. Andersen-baserede opera *Sneglen og Rosenhækken*. Den 17-årige gymnasiast formulerede ved den lejlighed sine hensigter om at komponere og om at blive organist („man skal jo leve af noget“). Som musikalske forbilleder angav han foruden Carl *Nielsen, Benjamin Britten og Igor Stravinskij, men samtidig betonedede han at han endnu ikke havde povet at skrive sit

opus 1. N.s komponistdebut havde dog fundet sted endnu tidligere, nemlig da han i 1947 fik opført en klaversonatine i Det unge tonekunstnerselskab hvor han selv adskillige år senere skulle komme til at øve en afgørende indsats som en dynamisk, idérig formand gennem det meste af 1970'erne.

Den officielle værklistes opus 1, *Tema med variationer for strygeorkester*, er skrevet seks år efter operaen. I det tidsrum havde N. frekventeret Det kgl. danske musikonservatorium hvor han med bl.a. Bjørn "Hjelmborg og Vagn "Holmboe som lærere tog diplomeksamen i teori og musik-historie (1954) og organisteksamen (1955). Alle-rede da udfoldede han også som elevrådsformand sine organisatoriske talenter. Et hoved-værk fra denne N.s første Nielsen-inspirerede periode er den første symfoni, opus 10, skrevet i årene 1956–58. Selvom kritikken ved uropførelsen noterede den som langtfra „billedstør-mende“ moderne og trods dens formmæssige brist rummede den personlige momenter. Også en række sange fra disse år fortjener opmærk-somhed fordi N. i dem yder sit eget bidrag til en nænsom fornyelse af den danske romancetradi-tion – ikke så radikalt forskelligt fra hvad andre komponister bedrev på denne tid, men trods alt med en lyrisk udtryksfyldte, som er N.s egen og i øvrigt karakteristisk for også en stor del af hans senere værker.

Med opus 22, en trio for klaver, violin og cello, sker der et afgørende stilistisk brud. Skrevet i 1959 døbtes den ved uropførelsen i 1960 *Tabel-trioen*: den bygger nemlig på gennemført serielle principper hvor toneforløbet ikke mere styres af komponistens frie fantasi, men derimod af et af ham fastlagt sæt regler. Disse tendenser hos N. forstærkedes yderligere gennem hans besøg, dels ved Verdensmusikfesten i Köln 1960 med uropførelser af bl.a. Pierre Boulez og Karlheinz Stockhausen, dels ved feriekurserne for ny musik i Darmstadt i 1962 og igen i 63. I 1964 vandt N.s opus 25, *Fluktuationer for 34 solostrygere, 2 harper, cembalo, mandolin og guitar* den hollandske Gaudeamus-pris, og også det officielle danske musikliv honorerede hans talent gennem en stadig tættere legatregn, fra bl.a. Statens kunst-fond, kulminerende med dansk musiklivs største anerkendelse, Carl Nielsen-prisen, 1971. I ja-nuar 1966 kunne musikskribenten Poul Nielsen tage N.s seneste kompositioner som et af ud-gangspunkterne for et par kronikker i Berlingske Tidende om den Ny enkelhed i musikken (bragt i bearbejdet form af Dansk Musiktidsskrift). N. selv følte tilsyneladende ikke lige så kraftigt af-standen til Darmstadt-skolen når han i et værk som klaverstykket *Strofer og Marker*, 1965 arbej-

dede med ganske sofistikerede symmetri- og kompletteringsprincipper som i kraft af stoffets enkelthed alligevel førte til en relativ genkende-lighed. Skal man tilbageskuende formulere en karakteristisk af N.s musik fra dette tidspunkt og fremefter må nøgleordet snarest blive stilplura-lisme. Baggrunden for denne sidestilling af yderst forskelligartede musikalske elementer har N. bl.a. formuleret i anledning af sit opus 39, or-kestersuiten *Efter Ikaros*, 1967. Efter at have for-klaret hvorledes Ikaros' vej mod solen står som en enighedens og begejstringens apoteose mens det påfølgende fald er opløsning, rådløshed og isolation, fortsætter N.: „For musikken i dag kan de senere års erfaringer betegne et sådant Ikaros-styrt. Hvorledes skal komponisten over-leve sammenbruddet af den kontinuitet, der har været den musikalske udviklings credo? ... De enkelte satser i denne suite, der repræsenterer stærke stilistiske modsætninger, besvarer natu-r ligvis ikke dette spørgsmål, men søger på for-skellig måde at rejse det.“ – Tre operaer indtager en central placering i N.s produktion: *Invitation til skafottet* skrevet på grundlag af V. Nabokovs roman på bestilling af TV i 1965, *Den unge park* komponeret 1970 til Det jyske musikonservato-riums operagruppe med en raffineret libretto af Inger Christensen, og *The Garden Wall* som Na-bokov-operaen med tekst af Poul Borum, bestilt af Det kgl. danske musikonservatorium og uropført i Manchester 1977 med påfølgende op-førelser i London og produktion i dansk TV. Sit hidtil mest omfattende orkesterværk skabte N. 1979 med den fjerde symfoni, betitlet *Mod-skabelse*, til Københavns universitets 500-års ju-bilæum. Af den righoldige kammermusikpro-duktion har ikke mindst oktetten *De fynske kata-rakter*, opus 66, gjort indtryk, ikke blot ved urop-førelsen i Odense 1976, men fuldt så vel da vær-ket spillede ved De nordiske musikdage i Stockholm 1978. – Sideløbende med sin kompo-sitionsvirksomhed har N. undervist ved Det fyns-ke musikonservatorium 1963–72 og siden ved Det kgl. danske musikonservatorium hvor han har taget sig af uddannelsen af nye unge kom-po-nister, fra 1981 som professor. 1957–63 var N. organist ved Skt. Olai kirke i Helsingør, siden 1964 har han været ansat ved Bethlehemskirken i København. N. har tillige virket som musikkritiker ved dagbladet Information i perioden 1956–64. □Tegn. af Knud Nørholm. Foto.

Interviews i Berl. tid. 1.6.1979 og Dansk musik t. XLIX, 1980–81 163–67 (heri værkfortegn.). – Poul Nielsen i Dansk musik t. XLI, 1966 138–42. Sv. Erik Werner sst. 143f 167. Poul Borum og Søren Melson sst. XLII, 1967 126–29. Erik Thygesen sst. 168–70. Gunnar Colding-Jørgensen sst. XLIV, 1970 149–52. Niels Viggo Bentzon sst. XLIX, 1974–75 124–27. Poul Nielsen i Ta' 1, 1967

hft. 1 4–8. Bo Wallner: Vår tids musik i Norden, Sth. 1968 290–92. Kn. Ketting i Bogens verden LIII, 1971 656–59 (m. diskografi og bibliografi). Göran Bergendal i Nutida musik XVI, Sth. 1972–73 hft. 4 lof.

Knud Ketting

Nørlund, Jørgen Ib, * 1917, politiker. * 29.8.1917 i Kbh. (Johannes). F: underinspektør, senere museumsdirektør, dr.phil. Poul *N. (1888–1951) og Nanna I. Møller (1891–1975). ~ 1° 5.11.1938 med Inga Hertz, d. af dr.med. Povl H. (1881–1968) og Julie Katstrup (1890–1968). Ægteskabet opløst 1945. ~ 2° 11.7.1946 med Tove Elna Mikkelsen, d. af kaptajn Michael M. († 1966) og Elna Hansen († 1944). Ægteskabet opløst 1962. ~ 3° 9.9.1966 med Erna Mogensen, * 22.7.1937 i Odense, d. af vognmand Echardt M. og Karen Petrine Rasmussen. Ægteskabet opløst 1970. ~ 4° 6.4.1973 i Kbh. (b.v.) med overlærer Gertrud Stjernholm Arbs, * 12.4.1933 i Kbh. (~ 1° 1954 med mag.art. Kjeld Knud Østerling Nielsen, * 1924 i Kbh.; ægteskabet opløst 1965), d. af maskinarbejder Hugo Stjernholm A. (1903–66) og Mariane Andersen, f. Burmølle (1902–68).

N. blev student 1935 fra Skt. Jørgens gymnasium og studerede ved Kbh.s univ. hvor han 1940 blev cand.mag. og mag.scient. i matematik og teoretisk fysik. 1940–41 var han lærer på søofficersskolen og assistent på institut for teoretisk fysik. Hans senere virke har i hovedsagen ligget inden for andre felter end de matematisk-fysiske, men han har ikke helt svigtet sig ungdoms videnskabelige interesse og sin ubestridelige begavelse på disse områder og udsendte bl.a. 1964 en berømt bog om cybernetik.

Allerede som student var N. sekretær i Danmarks kommunistiske ungdom og medlem af DKPs centralkomité. I skæbneåret 1941 var han blevet formand for DKU og redaktør af ungdomsbevægelsens blad Fremad, og han var kendt som en af partiets førende teoretikere. Han var da også blandt dem der i første række blev eftersøgt i forbindelse med interneringen af kommunisterne, men det lykkedes først at arresterede ham i januar 1942. Allerede i juni s.å. flygtede han fra Horserødlejren, og indtil januar 1945, da han blev taget af Gestapo, levede han under jorden. Den sidste del af besættelsestiden tilbragte han i Frøslevlejren. – N.s illegale virksomhed foregik inden for de kommunistiske organisationer på Fyn og i Syd- og Sønderjylland, efter at det i efteråret 1942 var mislykkedes for ham at komme til Stockholm hvor han skulle have været DKPs kontaktperson til Sovjetunionen. Hans største enkeltindsats blev øvet i august 1943 da han under generalstrejken dirigerede

Odenses kommunister og havde væsentlig indflydelse på opinionen i byen gennem sine daglige ledere i det illegale „Trods alt“. Ved valget 1945 blev N. valgt i Skanderborg amtskreds, men mandatet gik tabt 1947, og han blev derefter sekretær i DKP, fra 1954 tillige redaktør af partiets tidsskrift Tiden. Han har udfoldet et omfattende teoretisk politisk forfatterskab, såvel gennem bøger som gennem artikler i danske og udenlandske tidsskrifter og blade og er med god grund betraget som en af partiets førende teoretikere og mest indflydelsesrige skikkelser. Han har med stor dygtighed forsvaret en politisk linje der forener vidtgående loyalitet mod parolerne fra Moskva med forståelse af forudsætningerne for disse parolers accept i danske kredse. Under DKPs nye periode i folketinget 1973–79 var N., som var valgt i Kbh.s søndre storkreds, folketingsgruppens mest fremtrædende medlem efter Knud *Jespersen, og da denne døde overtog han formandskabet for gruppen. N. har i folketinget navnlig gjort sig gældende ved kyndige, men noget sammenbidte debatindlæg om udenrigspolitiske og energipolitiske spørgsmål. □Foto.

Poul Dam

Nørlund, Niels Erik, 1885–1981, matematiker. * 26.10.1885 i Slagelse, † 4.7.1981 i Hørsholm, begr. i Kbh. (Garn.). F: apoteker Alfred Christian N. (1850–1925) og Emma Ottine Sophie Holm (1862–1926). ~ 28.12.1912 i Kbh. (Maria) med Edith Agnete Wæver, * 2.3.1888 i Næstved, † 14.5.1959 i Kbh. (Esaias), d. af sagfører, direktør Carl Georg W. (1852–1923) og Emilie Vilhelmine Oline Quentin (1858–1947). – Bror til Poul *N.

N. blev student 1903 fra Sorø. Hans interesser var delt mellem astronomi og matematik, selv om matematikken stod hans hjerte nærmest. Han studerede begge fag og afsluttede sine studier 1910 med magisterkonferens i astronomi, idet han samme år erhvervede doktorgraden på den banebrydende matematiske afhandling *Bidrag til de lineære Differensligningers Theori*. 1908 havde han fået universitetets guldmedalje for en matematisk og 1909 for en astronomisk afhandling. Han var ansat som assistent på det astronomiske observatorium 1908–12. – Efter en kortere udenlandsrejse blev N. 1912 ansat som professor i matematik ved universitetet i Lund. 1922 overtog han et professorat, ligeledes i matematik, ved Kbh.s univ. idet det var en forudsætning, at denne stilling blev kombineret med stillingen som direktør for gradmålingen (udnævnelse 1923). Han var universitetets rektor 1933–34 og medlem af konsistorium fra 1942 til sin afgang 1956.

N.s betydelige videnskabelige produktion omfatter udover disputatsen dels astronomiske, dels matematiske afhandlinger. Han videreførte især sine undersøgelser over differensligninger og behandlede emner inden for den højere analyse der slutter sig hertil. Hans bog *Vorlesungen über Differenzenrechnung*, Berlin 1924, er et standardværk. Hertil slutter sig *Leçons sur les séries d'interpolation*, Paris 1926, *Sur la somme d'une fonction*, Paris 1927, *Leçons sur les équations aux différences finies*, Paris 1929. Desuden må nævnes de store geodætisk-historiske værker *Danmarks Kortlægning*, 1942, *Færøernes Kortlægning*, 1944 og *Islands Kortlægning*, s.å. samt de populære bøger *Videnskabelige Causerier*, 1923 og *Bland siffror och tal*, Sth. 1923. Desuden udgav han 1942 Johannes Mejers Kort over det danske Rige I–III. – N.s lærergerning ved universitetet stod i skyggen af hans øvrige virksomhed. De specielle geodætiske kurser havde et meget begrænset tilhørertal, men N. forelæste i tidens løb over et vidt spektrum af emner og gav derved ikke få studerende et tilskud af høj klasse til deres studier. De studerende der kom ham på nærmere hold kunne glæde sig over hans varmhjertede interesse. I et foredrag som N. havde lejlighed til at holde i anledning af sin 70-års dag karakteriserede han matematikken som en skabende kunst der dog ofte har vist sig nyttig ved studiet af naturen. Han citerede desuden en udtalelse af Pascal om „l'esprit de géométrie et l'esprit de finesse“, to tænke måder der står i stærk modsætning til hinanden. At de dog kan forenes var N. et lysende eksempel på. – Der blev fra mange sider lagt beslag på N.s organisatoriske evner og arbejdskraft. Han var formand for Rask-Ørsted fondets bestyrelse 1928–64 og for Danmarks matematikundervisningskommission 1955–61, efor for den Arnamagnæanske stiftelse 1946–61, medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser i Grønland. Af internationale poster kan nævnes: præsident for den baltiske geodætiske kommission 1927–30 og 1934–36, præsident for International Time Commission 1928–48, præsident for International Council of Scientific Unions 1934–37, redaktør af *Acta Mathematica*. N. var desuden medlem af kontrolkomiteen for Nordisk Livsforsikringsaktieselskab Hafnia fra 1923, formand 1946–67. N. var desuden medlem af en lang række videnskabelige akademier. Af særlige udmærkelser kan nævnes: æresmedlem af Sydsvenska geografiska sällskapet 1947, af Société mathématique de France 1952, af Ferðafélag Islands 1953, af Dansk matematisk forening 1955 og af The Royal Institution i London 1960; Pariserakademiets Grand Prix des Sciences 1916, Kungl. fysiografiska sällskapet

guldmedalje 1916, Ole Rømer-medaljen 1954, Vitus Bering-medaljen 1956. N. har modtaget æresdoktorgrad ved Tech. Hochschule i Darmstadt 1936, Londons univ. 1937, Lunds univ. 1941, universitetet i Dijon 1950, Oslos univ. 1951, landbohøjskolen i Kbh. 1958. – R. 1926. DM. 1929. K². 1932. K¹. 1934. S.K. 1955. F.M.I. 1964. □ Buste af V. Gustafson, 1926. Mal. af Johannes Glob, 1933. Tegn. af L. Kaganas, 1938 (Fr.borg). Mal. af M. E. Havning, 1956. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1910 77f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

V. Th. Jørgensen (Poul Heegaard)

Nørlund, Poul, 1888–1951, museumsdirektør, historiker. * 4.11.1888 i Slagelse, † 26.5.1951 i Hellebæk, begr. i Kbh. (Vestre). F: apoteker Alfred Christian N. (1850–1925) og Emma Ottine Sophie Holm (1862–1926). ~22.8.1916 på Frbg. (Markusk.) med Nanna Irene Møller, * 21.1.1891 i Kbh. (Frels.), † 17.6.1975 sst., d. af forfatter Niels *M. (1859–1941) og Jenny C. A. Müller (1862–1919). – Far til Ib *N. Bror til N. E. *N. N. blev student 1906 fra Sorø akademi, 1912 mag. art. i historie fra Kbh.s univ., 1920 dr.phil. på disputatsen *Det romerske Slavesamfund under Afvikling*. Allerede året efter sin konferens påbegyndte han for sprog- og litteraturselskabet en udgave af Hans Mogensens oversættelse af Philippe de Commines' memoarer, 1913–19. Stor interesse udviste han også for samfundets udviklings- og kulturhistorie i videste forstand, men han blev snart draget ind på andre baner, omend han aldrig slap historien helt. Herom vidner fx hans skildring af *Klosteret og dets Gods* i Sorø. Klosteret. Skolen. Akademiet gennem Tiderne I, 1923. 1912 blev N. nemlig knyttet til Nationalmuseet hvor han blev fast medhjælper efter en studierejse til Wien. 1917 ansattes han sst. som underinspektør (siden ændret til museumsinspektør II), 1933 som inspektør I, og fra 1938 til sin relativt tidlige død, kun 62 år gammel, var han Nationalmuseets kyndige direktør, et embejde hvor hans store faglige kvalifikationer og udprægede organisationssans kunne komme til deres ret.

Kun få år efter ansættelsen ved museet blev det 1921 betroet N. at lede de arkæologiske undersøgelser ved nordboernes første anløbshavn på Grønland ved Herjolfsnes, hvorfra der fra tid til anden var blevet indsendt nordbosager til Nationalmuseet. Internationalt ry vandt navnlig de enestående fund af nordbragter, nu på Nationalmuseet, hvori de døde fandtes svøbt. Dragterne havde holdt sig utroligt godt i den frosne jord, og de repræsenterer, bortset fra ganske en-

kelte andre fund, de eneste middelalderlige dagligdragter som nogetsteds er bevaret for eftertiden. Udgravningerne fortsatte i de følgende år under ledelse af N. der 1926 indtrådte i den nye kommission for videnskabelige undersøgelser i Grønland. S.å. udgravedes nordbøbispesædet Gardar og 1932 Erik den Rødes gård i Brattahlíð, begge i den gamle Østerbygd. 1930 indledte N. desuden udgravningen af gårdanlægget ved Sandnes i Lysefjorden i Vesterbygden som 1936 blev publiceret af hans mangeårige medarbejder Aage Rousell. For de øvrige udgravninger har han selv gjort rede i publikationer i Meddelelser om Grønland: *Buried Norsemen at Herjolfsnes, 1924, Norse Ruins at Gardar* (= Medd. om Grønland LXXVI, 1930) og *Brattahlíð, 1934* (sst. sammen med den svenske arkæolog Mårten Stenberger). Af mere populær art er den vel-skrevne og fængslende bog *De gamle Nordbo- bygder ved Verdens Ende* fra 1934, fotografisk genoptrykt 1967. Ind imellem grønlandsekspeditionerne deltog N. 1928 og 1929 i de svenske udgravninger af krigergravene ved Visby på Gotland.

N.s anden store arkæologiske indsats er udgravningerne af vikingeborgen Trelleborg nær hans fødeby 1934–42, og hvortil der siden er påvist yderligere tre parallelere – Nonnebakken i Odense, Fyrkat ved Hobro og Aggersborg ud til Limfjorden. I sin store fundpublikation *Trelleborg, 1948*, satte N. dette nøje planlagte anlæg i forbindelse med Sven Tveskægs erobring af England 1013. Den efterfølgende debat om disse trelleborge fandt først en foreløbig afslutning, da middelalderarkæologen Tage E. Christiansen takket være dendrokronologi og edb i 1979 kunne datere fældningstidspunktet for træerne i træværket på Trelleborg til mellem august 980 og april 981, altså til Harald Blåtands regeringsperiode. I øvrigt deltog N. sammen med Ellen Jørgensen i udgivelsen af bogen *Greek and Latin Illuminated Manuscripts X–XIII Centuries in Danish Collections, 1921*. To andre hovedværker i hans omfangsrige litterære produktion er den smukke bog *Gyldne Altre, 1926*, om Valdemarstidens fantastiske jyske alterprydelser, ny udgave med tillæg ved Tage E. Christiansen, 1968, samt *Danmarks romanske Kalkmalerier, 1944*. N. bidrog endvidere til bindet om Sorø amt i Danmarks Kirker V, 1–2, 1936–38; Danmarks Historie i Billeder, 1936 med senere udgaver; Danmarks Malerkunst, 1937; og *Klædedragt i Oldtid og Middelalder* (i Nordisk Kultur XV, 1941). Derudover forfattede han en populær vejledning til Nationalmuseets middelaldersamling og en kortfattet introduktion til Trelleborg som siden i museets serie af blå småskrifter er udsendt i ad-

skillige udgaver og oplag. Nationalmuseets venner og publikum lå i det hele taget N. stærkt på sinde, og det var på hans initiativ at museet indledte sine velbesøgte onsdagsforedrag, og at årbogen Fra Nationalmuseets Arbejdsmark begyndte at udkomme i 1928. Selv skrev N. flere kulturhistoriske artikler både heri og i andre års- og festskrifter. 1930 blev N. optaget i Videnskaberne selskab og Danske selskab, og 1933–38 var han oldskriftselskabets energiske sekretær. – K². 1948. □Tegn. af Otto Christensen, 1938. Livsmaske. Buste af G. Eickhoff, 1955 (Nat.mus.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1921 111f. Interview i Gads da. mag. XXXIII, 1939 105–11. – Therkel Mathiassen og Ada Bruhn i Berl. tid. 27.5.1951. Johs. Brøndsted i Politiken s.d. M. Mackeprang i Hist. t. 11.r.III, 1950–52 482–87. Georg Galster i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1951 5–19 (heri bibliografi).

Henning Dehn-Nielsen

Nørlov, Viola, Asta, * 1900, kommunalpolitiker. * 13.2.1900 i Kbh. (Matth.). F: arbejdsmand Jens Jensen og Antoinette Christine Christensen. ~ 21.10.1921 i Kbh. (b.v.) med Joachim Nikolaj N., * 17.3.1897 i Skive, s. af tømrer Carl August N. og Ane Kirstine Jakobsen.

Allerede som 12-årig, inden udgangen af kommuneskolen, var N. på fabrik og fortsatte som arbejder til 1920 afbrudt af et par højskoleophold: hun var samtidig ivrigt medlem af den socialdemokratiske ungdomsbevægelse. 1920–21 gennemgik hun et gymnastiklærerkursus på Statens gymnastikhøjskole. Hun ledede DRs gymnastik for husmødre 1941–55. Det var først 1932 hun begyndte et egentlig politisk arbejde da hun kom i bestyrelsen for den lokale københavnske vælgerforening i Uterslev og derfra 1934 i socialdemokratiske kvinders fællesudvalg, formand 1946–54. Hun blev 1939 medlem af partiets forretningsudvalg og fortsatte der til 1957, og 1939–53 var hun landsformand for Den frie børnehøveforening der blev startet 1937 som et alternativ til menighedsrådenes børnehaver. N. var i Københavns borgerrepræsentation 1944–50 da hun kom i folketinget som stedfortræder for F. Dalgaard. Hun havde siden 1945 været opstillet i flere kredse, Lejre 1945, Gl. Kongevej 1947, Valby øst 1950–53; fra 1953 blev hun opstillet i Valby vest og valgtes der til hun udtrådte 1968. I folketinget blev det især kvindespørgsmål, men navnlig forbrugeranliggender, der blev N.s område. Hun arbejdede også med disse spørgsmål uden for tinget, og det var derigennem hun blev kendt i offentligheden. Hun kom i Statens husholdningsråd 1946 og sad der til

Nørlov, Viola

1968; af Danske husmødres forbrugerråd blev hun medlem ved dets oprettelse 1947 og var formand 1955–66. Mens forbrugersagen var ny øvede N. en betydelig indsats for at afstikke de veje ad hvilke man senere arbejdede. Hendes rolige fasthed gav sagen den myndighed som var en forudsætning for at den kunne blive accepteret. Hendes åbenhed skyldes det også at Poul Henningsen blev redaktør af forbrugerbladet Tænk da det startede i 1964; N. var selv formand for redaktionskomiteen til 1966. □Foto.

Interviews i Socialdemokraten 13.2.1950, Politiken 28.2.1955, Ekstrabl. 13.2.1960 og Aktuelt 11.2.1965.

Vagn Dybdahl

Nørnissom, Jens Sørensen, 1609-tidligst 60, boghandler, forfatter. * 21.7.1609 i Nørre Nissum, † tidligst 1660. F: bonde Søren Pedersen († 1624) og Anna Andersdatter († 1623). ~ 1632 med N.N.

Om sin uddannelse har N. i et af sine skrifter (*Confessio pietatis. En Almindelig Gudfryctigheds Skriftemaal oc Bekiendelse*, 1652) meddelt at han 1620 blev sat i Holstebro latinskole. Efter faderens død kom han 1625 til Kbh. hvor professoren i matematik og astronomi C. S. Longomontanus, der stammede fra samme egn og hvem N. i ovennævnte skrift omtaler som „min nu salige Slect“, tog sig af ham og skaffede ham i Vor Frue skole. 1630 forlod N. imidlertid skolen, vistnok pga. svagelighed, og nedsatte sig senest 1635 som boghandler i Roskilde hvor han endnu virkede 1660, efter at han ved byens brand 1657 havde lidt betydelige tab. Han var tilsyneladende stræbsom og hæderlig og gjorde sig bemærket i sin tid ved udgivelse af en lang række religiøse, moralske, historiske, lægevidenskabelige o.a. småskrifter der egnede sig til folkelæsning. Et vidnesbyrd om den agtelse han nød ses bl.a. af at den kgl. historiograf S. Stephanius i Sorø forsynede hans *En kort Danske Krønike* (1645 og senere optryk), der bygger på "Saxo, A. Huitfeldt og C. C. Lyschander, med en udførlig fortale og heri med ros omtaler forfatterens iver for „med adskillige gode Bøger at være sit Fæderneland til Gafn oc beste“. Blandt N.s andre skrifter kan nævnes en ny udgave af Jens Grands historie (1635, og 1649–50 forøget med *Catalogus paa de Biskopers Naffne udi Roskild*) og en samling af åndelige og verdslige ordsprog (1657). Også som salmedigter har N. gjort sig bekendt.

C. J. Brandt og L. Helveg: Den danske psalmedigt. I, 1846 330–33. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I, 1870 184. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 269–71 (Stephanius' forord til En kort da. krønike). Danske folkebøger XIII, 1936 251f. Urban Schrøder i Pers. hist. t. 15.r.IV, 1970 152 (heri N.s selv-

biografi). Anders Malling: Dansk salmehist. VIII, 1978 136 156f.

H. A. Hens

Nørregård (døbt Nørregaard), **Georg Pedersen**, * 1904, historiker. * 24.8.1904 i Nørre Vedby, Maribo amt. F: husmand, senere parcellist Anders Pedersen N. (1872–1948) og Hansine Jensen (1884–1933). ~ 1° 3.9.1935 i Slagelse (Skt. Miksels) med senere adjunkt Kirsten Schmeltzer Andersen, * 10.5.1915 i Slagelse, d. af lærer Peder Andersen og Juliane Thyra Schmeltzer. Ægteskabet opløst 1940. ~ 2° 18.10.1944 i Kbh. (b.v.) med kasserer Else Anna Josefine Johansen, * 12.1.1915 i Fredericia (Michaelis), d. af postkontrollør Jon Anton J. (1880–1962) og Henriette Harder (1892–1963).

Trods små økonomiske kår kom N. i vej som historiker med forbavsende hast. Han blev student som 18-årig fra Statens kursus og kandidat som 24-årig med historie og dansk som fag. Også dengang var fremtidsudsigterne dystre for kandidaterne. Men N.s udprægede evner som forsker hjalp ham ind i det da nystiftede Institut for historie og samfundskøkonomi hvor P. Munch skaffede økonomisk hjælp og et godt arbejdsklima under Povl Engelstofts og Hans Jensens ledelse. Allerede 1930 kunne N. levere en første prøve på sin solide forskning med afhandlingen *Arbejderspørgsmaalet i Firserne*, trykt i instituttets første publikation *Sociale Studier i dansk Historie* efter 1857. Bortset fra et par mindre opfølgende afhandlinger om beslægtede emner har det ellers været dansk udenrigspolitik og kolonihistorie N. har skildret. I førstnævnte henseende har han indgående beskrevet perioden 1814–48, først med disputatsen om *Danmark og Wienerkongressen 1814–15*, forsvaret i Århus 1948, og siden med to bind om de følgende årtier, udgivet 1960 og 1969. Den danske kolonihistorie beskæftigede N. sig med allerede fra 1933, men hovedværket er de to fortræffelige afsnit om de danske kolonier trykt i *Vore gamle tropekolonier*, 1952 (ny udg. 1966). En væsentlig del af sit arbejde har N. viet det danske erhvervslivs historie. Han har således skildret adskillige store danske organisationers og firmaers historie og har takket være sit gode renommé som forsker og skribent formået at leve af sin historieskrivning. 1963 søgte og opnåede han dog professorat i nyere historie ved Århus univ. Efter sin afgang 1974 har han gjort sin hjemegn sin skyldighed ved udgivelsen af en fyldig skildring af Nykøbing Falsters ældre historie (1977). N. er en solid og flittig historiker med et enestående kendskab til vore arkiver og biblioteker. Hans talrige værker udmærker sig mere ved soliditet og detailrig-

dom end ved overblik og idérigdom. – R. 1972.
□ Foto.

Selvbiografi i Acta jutlandica. Århus univ.s årsberetn. 1948 87f.

Kristian Hvidt

Nørregaard, Jens Skouboe, 1887–1953, kirkehistoriker. * 16.5.1887 i Rye ved Roskilde, † 26.7.1953 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: sognepræst, sidst i Grenå, provst Jacob Lauritz Nicolai N. (1844–1916) og Hansine Mathilde Skouboe (1849–1932). Ugift.

N. blev student (Randers) 1904 og cand. teol. 1910. Han studerede 1911–14 i Tyskland, Schweiz, Italien, England og Skotland og blev især (i Berlin) fængslet af Ad. v. Harnacks øvelser over Augustins Confessiones. 1914–22 var N. lærer ved De forenede kirkeskoler – og for prinsesse Frederik og Knud – og udarbejdede samtidig den store afhandling (*Augustins religiøse Gennembrud*, 1920, tysk udg. 1923) der gav ham den teologiske doktorgrad. 1928 kom den mere populære *Augustins Vej til Kristendommen* og 1934 *Drei Augustin-Worte*. 1922–23 studerede N. kirkelig arkæologi i Frankrig og Nordafrika; han afslog et tilbudt docentur i systematisk teologi, men blev 1923 V. *Ammundsens efterfølger som professor i kirke- og dogmehistorie. Sammen med H. Haar udgav han 1915–17 *Kirkehistoriske Læsestykker I–III* (en meget brugt og tit oplagt kildesamling), og utilfreds med Fredrik *Nielsens håndbog foranledigede han Hj. Holmquists Kyrkohistoria I–III oversat og gik derpå i gang med at bearbejde og udvide den med et stort dogmehistorisk stof (jfr. hans *Grundrids af Dogmehistorien*, 3. udg. 1943). Den nye udgaves bind I kom 1931 (3. udg. 1946), bind II 1935 (3. udg. 1949) og bind III 1940 (2. udg. 1946); desuden foreligger flere fotografiske nyoptryk. 1939 udsendte N. – atter sammen med Hj. Holmquist, men det var nu en ren formalitet – en meget bred fremstilling af 1800-tallet, *Kristendommens Historie i Romantikens, Liberalismens og Realismens Tidsalder I–II*. Selve titlen angiver, at det her især drejer sig om ideernes historie; de åndshistoriske synspunkter dominerer, mens det samfundshistoriske træder mere i baggrunden; tilsvarende var – i god overensstemmelse med den skoling N. havde fået gennem Ad. v. Harnack og V. Ammundsen i den liberale teologiske glansperiode – vægten overvejende lagt på skiltringen af de religiøse personligheder. Disse store værker – som har været i brug til 1980 – byggede på et omfattende forelæsningsmateriale; som akademisk lærer var N. ikke just blændende, men klar og saglig, undertiden med

et anstrøg af det patetiske. Nok så stor betydning for de studerende fik han gennem sine fremragende og meget krævende øvelser; han dannede ikke (efter tysk mønster) „skole“, men virkede igangsættende og inspirerende i mange retninger, og hans store discipelkuld kom da også til at udfolde sig på vidt forskellige områder, men altid sådan at påvirkningen var tydelig hos dem, og han vedblev med enestående trofasthed og stadig hjælpsomhed at følge og støtte dem, også rent praktisk – et smukt udtryk derfor var det, at han lod dem arve og fordele sit store bibliotek, ligesom hans formue siden indgik i Jens Nørregaards og Hal Kochs mindefond til kirkehistorisk forskning. N. var meget afholdt af dem der kom ham nær og nød godt af hans bevågenhed; på andre kunne han virke noget formel, og han var frygtet som en hvas eksaminator og ikke mindre som opponent ved disputater. – I kraft af administrativ duellighed fik N. mange hverv ved universitetet; han sad længe i konsistorium og dets forretningsudvalg, var efor for Borchs kollegium, medlem af stipendiebestyrelsen, af Studentergårdens bestyrelse, af Rask-Ørsted-fondet og dets forretningsudvalg etc. 1936–37 var han prorektor og 1942–48 rektor; valget til denne netop i de år betydningsfulde stilling var i høj grad udtryk for tillid til hans personlige egenskaber, og ved hans afgang var alle enige om at han havde klaret opgaven med overordentlig dygtighed og værdigheden i behold. 1947 udgav han *Københavns Universitet i Besættelsesårene*. – Også på anden måde var N. virksom. Gennem 20 år sad han i Skt. Markus sogns menighedsråd, en tid som formand; han var i styrelsen for Hans Tausen-fondet, for Kaj Munks mindefond, for Fondet for dansk-norsk samarbejde, var medlem af den nordiske kulturkommission, af Faith and Order Movements Continuation Committee og af bestyrelsen for det nordisk-øumeniske institut i Sigtuna; han deltog ofte i øumeniske kongresser og udgav sammen med E. *Marstrand og C. I. *Scharlag 1939 *Nogle Blade af den øumeniske Bevægelses Historie*. Efter 1933 skaffede han sig ved selvstudium og vidtspændende korrespondancer et indgående kendskab til den tyske kirkes kamp mod nazismen, et problem som vedblev at optage ham; det førte bl.a. til et par solide bøger, *De europæiske Kirker i Tiden mellem de to Verdenskrige*. 1948, og *Stat och kyrka i Europa under tiden mellan världskriget*, s.å.

Efter sit rektorat vendte N. – der 1932 blev teologisk æresdoktor i Uppsala, 1945 i Oslo og 1951 i St. Andrews – tilbage til fakultetsarbejdet; men det hårde slid i krigs- og efterkrigstid havde taget på ham; han var fysisk og psykisk svækket

Nørregaard, J.

og kom aldrig rigtig i arbejde igen; de planer han havde haft om et stort værk om Augustins *De civitate Dei* blev kun til et udkast (udg. 1954 af Hal *Koch og Chr. *Thodberg). – K'. 1949. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1920 130f. – Studenterne fra 1904, 1929 93f. Hal Koch og H. M. Hansen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1953 167–75. – Papirer i Rigsark.

P. G. Lindhardt

Nørregaard (skrev sig Nørregård), **Jens**, 1838–1913, højskoleforstander. * 13.11.1838 i Kbh. (Holmens), † 8.4.1913 i Holte, begr. i Mårslet. F: fuldmægtig i skiftekommissionen, kancellisekretær Frederik Christian N. (1795–1875) og Cæcilie Cathrine Satterup (1801–65). ~ 1° 15.3.1864 på Petersgård med Anna Christine Marie Caroline Helene Fabritius de Tengnagel, * 12.1.1841 på Petersgård, † 8.3.1880 i Testrup, d. af fideikommissbesidder, cand.jur. Michael Conrad F. de T. (1811–49) og Nanna Felicia Augusta Bilsted (1820–89, ~ 2° 1858 med guvernør F. *Feddersen, 1805–63). ~ 2° 27.9.1881 i Tårbæk med Elisabeth Alexandra Ida Augusta Regine Fabritius de Tengnagel, * 12.3.1843 på Petersgård, † 7.6.1912 i Holte, søster til 1. hustru.

N. voksede op i et nationalliberal et embedshjem og blev 1856 student fra Borgerdydskolen, stærkt påvirket af skolens åndfulde leder Martin *Hammerich. Et møde med biskop P. C. *Kierkegaard, „min tidligste ungdomsbegejstring“ førte ham til grundtvigske kredse, Vartov og Grundtvigs hjem. Her sluttede han venskab med jævnaldrende teologer som Ernst *Trier, Ludvig *Schrøder og C. *Bågø. 1861 blev han teologisk kandidat og året efter fik han accessit for en prisopgave. 1864 meldte han sig som frivillig, deltog i kampene på Dybbøl, blev løjtnant og senere kaptajn. 1866 oprettede han Testrup højskole ved Mårslet med C. Bågø som medhjælper og ledede den i 42 år. Som grundtvigianer var han ofte i strid med Lars *Bjørnbak og dennes rationalistiske „landsbyskole“ i Viby J. Han var en beundret foredragsholder og ypperlig debattør, ofte i en mere aristokratisk stil end de fleste samtidige. N. indbød til det første nordiske højskolelærermøde der holdtes på Testrup 1883. Han var formand for Århus amts skatteforening, medstifter af Kirkeligt samfund af 1898 og var til sin død formand for det sociale sekretariat. – 1886 tog han doktorgraden på en noget uakademisk afhandling om B. S. *Inge-mann og i en række forelæsninger over højskolens ideer (udg. 1890 under titlen *Studier over Spencer, Lotze og Grundtvig*) søgte han at modvirke den brandesianske indflydelse – dog med

ringe held. Af hans øvrige skriftlige arbejder kan nævnes: *Kristi Ære og Menighedens Tarv*, 1877, *Svar fra „Den grundtvigske Højskole“ i Testrup*, 1878 og *Tre Hovedpersoner og Hovedbegivenheder i 1864*, 1884. – R. 1892. DM. 1908. □Afbildet på litografi af foreningen Lille Theologicum af H. Dirckinck Holmfeld, 1860. Træsnit 1884. Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto. Mal. af Johs. Kragh 1909–10 (Fr.borg). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1920. Foto. – Mindesten for Bågø og N. af P. V. Jensen Klint, 1916, ved Testrup højskole.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1886 68–71. – Danm.s adels årbog XXXVII, 1920 472. Ved Testrup højskoles 25-års jubilæum, 1891. Georg Brandes: *Levned 1*, 1905 100–03. Jørgen Andersen Bo i Højskolebl. XXXIII, 1908 1497–1504. Alfr. Povlsen sst. 1531–34. Testrup folkehøjskole 1866–1916, red. Kr. Tårup, 1916. Salomon Nielsen: *Fem af den da. folkehøjskoles banebrydere*, 1925. Nanna Fabritius Voigt: *Mindeskr. om J. N.*, 1938. Jens Nørregaard i Kirken og tiden, 1938 289–98. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944 469f. Roar Skovmand: *Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944*. Jens Marinus Jensen og I. C. Heuch: *Testrup højskole 1866–1966*, 1966. – Papirer i Rigsark. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Nørregaard, Lauritz, 1745–1804, jurist. Døbt 8.7.1745 i Kbh. (Nic.), † 13.2.1804 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.). F: øltapper, senere værtshusholder Peder Lassen N. (ca. 1709–95) og Johanne Marie Mikkelsdatter (ca. 1715–1808). ~ 6.12.1793 i Kbh. (Nic.) med Anne Henriette Hagenau, døbt 15.7.1754 i Kbh. (Garn.), † 29.12.1824 sst. (Holmens), d. af løjtnant Morten H. og Cathrine Margrethe Schulz.

Efter at N. 1760 var blevet student fra Fr.borg begyndte han på det juridiske studium, samtidig med at han virkede som manuduktør til den juridiske eksamen. 1772 bestod han selv denne og konkurrerede s.å. med E. *Colbiørnsen og Andreas Bang om et ledigt juridisk professorat. Colbiørnsen sejrede i konkurrencen, og 1775 beskikkedes N. som sekretær ved protokollen i højesteret. 1779 blev han imidlertid knyttet til det juridiske fakultet som adjunctus med ret til at holde kollegiet og pligt til i påkommende tilfælde navnlig at bistå B. G. *Obelitz. 1782 blev han professor juris designatus og virkede som sådan til sin død, idet han dog det sidste år af sit liv var fritaget for at deltage i censur og mundtlig eksamination. – Ved siden af sin akademiske lærervirksomhed bestred N. talrige offentlige hverv. 1787 udnævntes han til generalauditor ved søetaten og 1795 tillige til deputeret i admiralitetsskollegiet. 1784–1803 var han tillige ulønnet assessor i højesteret med pligt til at møde på ret-

tens åbningsdag og i øvrigt efter tilsigelse. Desuden virkede han i tidens løb som medlem af adskillige administrative kommissioner, ligesom han 1783 fik ordre til at indtræde i kommissionen der skulle udarbejde en „criminel Anordning, som nærmere bestemmer Tyveriets Beskaffenhed og Straf“. Under arbejdet, som resulterede i den berømte tyveriforordning af 20.2.1789, søgte N. at udvide kommissionens arbejde, således at også en række andre forbrydelser inddrog under reformen; men dette stødte på modstand fra anden side inden for kommissionen, og forordningen fik for øvrigt i sin endelige skikkelse formelt og reelt sit præg af generalprokurøren C. "Colbiørnsens indsats. – N.s navn er i første linje knyttet til hans *Forelæsninger over den Danske og Norske private Ret* I–VI, 1784–97 (realregister VII, 1799; VI til dels ved Jacob Wiborg) der var grundlaget for universitetsundervisningen, indtil de afløstes af F. T. "Hurtigkarls fremstilling. I Norge fik værket en lang levetid. N.s forelæsninger er et omfattende og omhyggeligt arbejde men betød i videnskabelig henseende ikke noget større fremskridt i forhold til forgængernes; derimod fremhæves hans fortræffelige dona docendi af hans samtidige. Af hans øvrige værker kan nævnes *Natur- og Folke-Rettens første Grunde*, 1776, udgivet i omarbejdet skikkelse 1784 med titlen *Natur-Rettens første Grunde* (oversat til svensk 1796). Desuden udgav han 1782 *Svar paa nogle Spørsaale til det juridiske Fakultet i Kiøbenhavn, givne af Hans Excellence Geheimeraad Stampe og Conferensraad Sevel*. – Rang med konferensråder 1801. □Mal., if. traditionen af Jens Juel. Mal. af J. C. F. Viertel, stik af A. Flint efter mal. af samme. Stik af Flint, 1804.

Kbh.s lærde efterretn., 1804 126f. G. L. Baden: Den danske og norske lovkyndigheds hist., 1809 101. Fr. Dahl: Hovedpunkter af den da. retsvidenskabs hist., 1937 33f. Højesteret 1661–1961 II, 1961.

Stig luul*

Nørregaard Hansen, Ingeborg, 1874–1941, operasanger. * 25.6.1874 på Frbg., † 9.8.1941 i Kbh., urne på Holmens kgd. F: cand.jur., fuldmægtig Sophus Vilhelm Hansen (1834–1903) og Alvida Christine Nørregaard (1840–1920). Ugift. N. H. fik sin sanglige uddannelse først her i landet hos Sophie Keller, senere i Dresden hos den berømte Kutschbach. 1899 debuterede hun på Det kgl. teater som Senta i *Den flyvende Hollænder* og fik 1901 fast ansættelse, afgik 1926, men optrådte 1930 som gæst. Debutpartiet blev i virkeligheden retningsbestemmende for hele N. H.s indsats på vor operascene. Det område, inden for hvilket hendes ægte lyriske følelse og fine

kvindelighed fik sin smukkeste udfoldelse, var netop de unge romantiske kvindeskikkelser hos Richard Wagner som Elsa i *Lohengrin*, Elisabeth i *Tannhäuser* og Sieglinde i *Valkyrien* og som modbillede til disse tragisk betonedede kvinderoller den lyse og muntre Eva i *Mestersangerne*. Når N. H. levendegjorde de Wagnerske kvinder på scenen følte man, at hun opfattede dette som et virkeligt kald. Hun var en af de berømteste Wagnerfortolkere der under Johan "Svendens ledelse havde lært den store Wagnerstil som hun yderligere gjorde sig fortrolig med gennem en række studierejser til Berlin, München og Bayreuth. Uden for dette væsentlige område i hendes kunstneriske skaben grupperede der sig en række andre skikkelser, præget af den samme menneskelighed, poesi og sikre musikalitet, blandt andre Elvira i *Don Juan*, Violetta i *La Traviata* og Aase i *Drot og Marsk*. 1919 udnævntes N. H. til kgl. kammersangerinde. – Ingenio et arti 1926. □Silhouet af Kirsten Wiwel (Kgl. bibl.). Foto.

I. N. H. i III. tid. 14.1.1917. – P. Gradman i Teatret XXIII, 1924 nr. 18.

Torben Krogh*

Nørregaard Rasmussen, Poul, * 1922, nationaløkonom. * 9.5.1922 i Brørup, Hylke sg. F: lærer Anders Karl Rasmussen (1889–1967) og lærer Maren Kristine Nørregaard (1884–1974). ~ 21.8. 1948 i Sdr. Jernløse med pianist, musikpædagog Karen Aase Bruun, * 26.1.1918 i Kbh., d. af lærer Anders B. (1891–1976) og lærer Marie Jensen (1885–1973).

N.R. blev student 1941 fra Horsens og studerede nationaløkonomi i Århus og Kbh. 1947 fik han Århus univ.s guldmedalje for en afhandling om overvæltning af skatter. Bedømmelsen fremhævede klarhed, skarpsindighed og hans videnskabelige evner. S.å. blev han cand.oecon. (off. adm.). Herefter var han assistent ved Oslo univ. til 1948, medarbejder ved FNs økonomiske kommission for Europa (Genève) til 1951, da han blev lektor ved Kbh.s univ. og knyttet til handelshøjskolen. Fra 1947 skrev han en række artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift. I begyndelsen af 1953 var han med Carl "Iversen og Poul "Winding i Irak. Beretning herom, *Monetary Policy in Iraq* kom 1954. S.å. skrev han tre artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift om input-output analysen. I Tibor Barna (red.): *The structural Independence of the Economy*, New York 1955, der var materiale fra en international konference om input-output analysen skrev han om *Changes in Inter-Sectoral Terms of Trade* og sammen med K. Bjerke og P. Milhøj *National*

Experiences in Denmark. 1956 blev han dr.polit. på afhandlingen *Studies in inter-sectoral relations* (2. udg. 1957, spansk udg. s.å.).

April 1957 blev han professor ved Kbh.s univ. Hans disputats var et vigtigt bidrag til forberedelse af den talmæssige kortlægning af sammenhængen i dansk økonomi. N.R.s pædagogiske evner, charme og humør har gjort ham afholdt af studenter og kolleger. 1958–70 var han forstander for økonomisk institut, 1963–65 dekan. Han var formand for nordisk sommeruniversitetets Kbh.s afd. 1958–59, efor for Nordisk kollegium fra 1968. Efter 1956 har N.R.s litterære produktion omfattet talrige artikler i danske og udenlandske fagtidsskrifter og samleværker samt navnlig aktuelle problemer i dagspressen. 1956 udsendte han en lærebog om *Danmarks erhverv* der s.å. kom på tysk. Sammen med L. Stetting udgav han *Matematik for økonomer I–II*, 1958–59. Han redigerede sammen med N. Thygesen lærebogen *Udviklingslinier i makroøkonomisk teori* (1969) og skrev her selv om indkomstdannelsen. Han har også skrevet flere af de hæfter som økonomisk institut har udsendt til undervisningsbrug. Når han ikke efter disputatsen har udsendt et større videnskabeligt arbejde kan det ses i forbindelse med hans opgaver uden for universitetsundervisningen. Han har været lærer ved og forstander for Sparekassehøjskolen 1957–72, været konsulent ved Det kgl. bibliotek 1957–59 og for statistisk departement 1955–65, desuden medlem af en række udvalg knyttet til statsadministrationen vedr. økonomisk udvikling, forvaltning, boligforhold og de højere uddannelser. Han har fra 1968 været medlem af bestyrelsen for Danmarks statistik. 1973–75 var han formand for udvalget vedr. lægemiddeldistributionen hvis betænkning giver et grundlag for nyordning af apotekervæsenet. 1964–79 har han på forskellig måde deltaget i Grønlands administration, 1974–79 som formand for Grønlandsrådet. Han har seks gange været i Grønland. En særlig indsats har han gjort som formand for forskningens fællesudvalg der har kortlagt den igangværende forskning og fået gennemført forskningsråd. Han har været dansk delegeret ved OECDs videnskabskomité 1966–73 (formand 1970). Fra 1973 har han været formand for udvalget vedr. udviklingsforskning. 1957–64 var N.R. medlem af bestyrelsen for Regnecentralen, fra 1969 medlem af Nationalbankens repræsentantskab. 1970 blev han medlem af bestyrelsen for Nordisk kollegium og 1971 af bestyrelsen for Nordisk Fjer og de dertil knyttede selskaber. Fra 1977 har han været medlem af bestyrelsen for Den kgl. Porcelainsfabrik. 1964–69 var han formand for Fondet til dansk-

norsk samarbejde. 1970 blev han medlem af bestyrelsen for H. O. Langes fond og har desuden været i forskellige legatbestyrelser. – 1968 blev han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1974 medlem af Videnskaberne selskab. Internationalt anerkendt har han været medlem af Harvard Advisory group i Iran 1960–61, medlem af bestyrelsen for International Economic Association 1968–74 (1971–74 vicepræsident), medlem af European Development Committee 1973–77. Han har holdt gæsteforelæsnings i Stockholm 1975 og været gæsteprofessor i Illinois 1978. □Foto.

Bibliografi i Danske økonomer, 1976 501f. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1956 217f. – Kj. Philip og Jørgen Pedersen in Acta jurlandica XIX. Århus univ.s årsberetn. 1946–47, 1947 126–32. Politiken 1.9.1965 og 10.10.1974. Berl. tid. 8.5.1972. Mette Kryger i Børsen 3.2.1975.

Niels Banke

Nørresø, Martin Nielsen, 1860–1933, officer, militær industrileder. * 23.1.1860 i Viborg, † 27.1.1933 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: tømmerpladsformand Niels Christian Nielsen (1834–65) og Johanne Marie Poulsen (1832–1915). Navneforandring 24.5.1902. ~ 18.7.1888 i Store Restrup kapel med Sofie Caroline Christine Kragerop, * 23.4.1861 i Næstved, † 18.6.1941 på Frbg., d. af kateket i Næstved, senere sognepræst i Viborg Frederik Rudolph Deodat K. (1833–81) og Stella Clementia Jørgensen (1838–88).

N. voksede op i meget små kår og gennemgik 1874–77 hærens elevskole, blev 1879 sekondløjtnant, 1883 premierløjtnant i artilleriet og var, efter tjeneste ved artilleriets afdelinger, 1890–95 ansat ved konstruktions- og forsøgsafdelingen – fra 1893 som konstruktør – hvorefter han en år-række var til rådighed for direktøren for den tekniske tjeneste W. H. O. *Madsen som fung. underdirektør. 1894 blev han kaptajn, 1907 oberstløjtnant, n.å. oberst og ved oprettelsen af hærens tekniske korps 1909 chef for dette og generalstjerner, 1923 generalmajor, afgik 1930 på grund af alder. Sammen med general A. *Kühnel var han tilfornordnet forsvarskommissionen af 1902. Han ledede korpset under stærk og mangesidig udvikling inden for våbenindustrien, automobilvæsenet og flyvevæsenet. Han var vel ikke tekniker i stringent forstand – det sagde han selv – men hans særdeles gode evner, grundige kundskaber og fremragende sunde sans satte ham i stand til at lede og følge sine medarbejdere på de mangfoldige områder som tidsudviklingen krævede. Han var en officielt anerkendt fortrinlig administrator af den store virksomheds personelle, økonomiske og organisatoriske sider.

– Han var medlem af bl.a. kommissionen om regler for arbejdsforholdene i statsbaneværkstederne og fabrikkvirksomhederne ved hæren og marinen, af udvalget angående hærens og flådens flyvevæsen 1918–20. Fra 1928 var han medlem af patentkommissionen og fra s.å. æresoverste i selskabet De danske forsvarsbrødre, fra 1925 formand for Foreningen af officerer uden for aktiv tjeneste. Ved hans afgang stiftede korpsets tjenestemænd og funktionærer et legat, der bærer hans navn. 1909 udgav han skriftet *Kommandør Nyholms Avisartikler og Hærens Tilforordnedes Forslag*. – R. 1901. DM. 1903. K². 1911. K¹. 1919. F.M.I. 1931. □Mal. af Cilio Jensen, 1925. Foto.

Betækn. afgivet af forsvarskommissionen af 1902, 1908 467–820. Betækn. afgivet af kommissionen af 31. okt. 1922 ang. Orlogsværftet og hærens tekn. virksomheder, 1924. C. H. Rye i Dansk artilleri t. XX, 1933 1–8; samme sst. XXI, 1934 170. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Rockstroh*

Nørrevang, Arne, * 1933, zoolog. * 10.7.1933 i Fasterholt, Arnborg sg. F: portør Peder Ejnar N. (1897–1940) og sygeplejerske Anna Elisabeth Frederikka Djurhuus (1899–1975). ~ 30.4.1955 i Kolding med faglærer Esther Marie-Louise Thuesen, * 19.9.1931 i Jels, d. af møbelpolstrer Carl Christian T. (1907–74) og Frida Faaborg (* 1909). Ægteskabet opløst 1978.

Efter studentereksamen 1952 fra Århus katedralskole tog N. 1960 konferens i zoologi med fugle som speciale. S.å. blev han ansat som videnskabelig assistent ved Zoologisk laboratorium og 1961 ved Institut for sml. anatomi hvor han 1965 blev lektor. 1970 deltog han i Kap Farvel-ekspeditionen og 1977 og 1980 i hollandske ekspeditioner i Atlanterhavet. I de seneste år har han forestået udbygningen af Strødam-laboratoriet ved Hillerød. – Allerede før N. blev student fik han optaget artikler i Ornithologisk forenings tidskrift som han var redaktør af 1962–64. Udover knap en snes afhandlinger om fugle (især om træk og biologi) og nogle få om tipulider (stankelbensmyg) har N.s videnskabelige produktion fra 1963 været helliget studier af anatomi og ultrastruktur hos en række ormeagtige dyregrupper, i udstrakt grad baseret på elektronmikroskopi. Disputatsen, *Oogenesis in Priapulus caudatus Lamarck*, 1965, er en cytologisk undersøgelse af ægudviklingen hos denne pølseorm og kortlægning af de stoffer hvoraf blommen dannes. Mindre arbejder har omhandlet de omstridte pogonophorers embryologi og deres systematiske stilling, og *Structure and relationships of Lamellibrachia (Annelida, Vestimentifera)* beskri-

ver bygning og slægtskabsforhold hos denne nye børsteorme-gruppe. Allerede som studerende redigerede N. håndbogen *Jeg ser på Fugle*, 1959 (også på svensk, norsk, finsk og tysk) og 1961 *Jeg ser på insekter* (også på svensk), og han var hovedredaktør af 12-bindsværket *Danmarks natur*, 1967–72 og den reviderede udgave 1979–81. Adskillige artikler har drejet sig om Færøernes fugleliv, og 1977 kom den smukt udstyrede kultur- og naturhistoriske bog *Fuglefangsten på Færøerne*. Endelig har N. foruden mange artikler om fugle i aviser o.l. fremstillet fem TV-film (tre om Færøerne og deres fugleliv, en om danske småøers fugle og en om Kap Farvel-ekspeditionen). □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1965 222f.

Torben Wolff

Nørskov, Laust Laustsen, 1883–1966, politiker. * 22.1.1883 på Nørskovgård, Bjerregrav sg., Rinds hrd., † 22.6.1966 i Hvam, begr. Vester Bjerregrav kgd. F: gårdejer Ole Laustsen N. (navneforandring fra Laustsen 18.8.1883) (1845–1922) og Ane Alexandersen (1859–1932). Navneforandring 18.8.1883. ~ 3.10.1914 i Vorde med Elise Sørensen (Degn), * 23.6.1888 i Hjarbæk, † 4.3.1955 i Bjerregrav, d. af gårdejer Søren Degn (1848–1927) og Ane Marie Holst (1861–1943).

N. voksede op på den slægtsgård som han overtog 1914, oprindelig en hedeolod hans forældre havde opdyrket. Han uddannedes ved praktisk landbrug, var på Ollerup højskole og Asmildkloster landbrugsskole og aftjente værnepligt som gardist i Kbh. hvor han også som hyppig tilhører i rigsdagen dyrkede sin politiske interesse. Ved tidl. landbrugsminister Anders Nielsens død 1914 valgtes han af venstre i Lovelkredsen til folketinget og genvalgtes til 1947 da han ikke ønskede genopstilling. Allerede 1909 optrådte han som taler ved et politisk møde hvor han forsvarede Niels *Neergaards forsvarsplan. Forsvarssagen vedblev at have hans varme interesse og i sit parti hørte han altid til dem der ville gå videst med militære bevillinger. Han sad i militærkommissionen 1919–21, i forsvarskommissionen af 1946 og i forsvarsministeriets foredragsudvalg 1928–48. Endvidere var han medlem af den parlamentariske kommission 1945. N. øvede især indflydelse i gruppe og udvalg, mindre i folketingsalen. Han var en stilfærdig, nationalt betonet politiker, solidt rodfæstet i den egn han tilhørte og repræsenterede. Med den baggrund gjorde han en betydelig indsats for hedeopdyrking og plantningsag. Han sad i repræsentant-

Nørskov, Laust

skabet for hedeselskabet og var dets næstformand 1948–62, var formand for selskabet Hedebruget 1934–62 og formand for Bjerregrav m. fl. sognes plantningsforening 1919–52 og for de samv. plantningsforeninger til 1962. Elevforeningen ved Asmildkloster landbrugsskole stod han i spidsen for 1909–40 og var formand for skolens bestyrelse 1933–60. I øvrigt var han med i ledelsen af en række lokale sammenslutninger og foretagender. – R. 1935. R¹. 1952. □ Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget), tegn. af samme. Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 164–66. Viborg stifts folkebl. 23.6.1966. – Levnedberetning i ordenskapitel.

Helge Larsen (Hans Jensen)

Nørvig, Anne (døbt Anna) Marie Cathrine, 1893–1959, skoleinspektør, psykolog. * 24.12.1893 i Hårmark på Samsø, † 5.11.1959 ved Kbh. F: lærer Lars Larsen Langkjær og Louise Jacobsen. ~ 6.3.1922 med lektor, cand.mag. Peter Johannes N., * 21.11.1898 i Randers, † 7.4.1965, s. af overportør ved DSB M. C. N. og Cathrine Pedersen. Ægteskabet opløst 1940.

N. blev undervist af sin far og blev lærer fra Silkeborg seminarium 1913–17. Efter to års ansættelse på Tåstrup private realskole blev N. ansat ved Kbh.s kommunale skolevæsen 1919–59 og arbejdede i normalskolen, hjælpeskolen, i forsøgsklasser og i observationsklasser samt på skolepsykologisk kontor efter 1946 at være blevet cand.psych. – N.s virksomhed havde indtil da også omfattet voksenundervisning og hun stod over for valget imellem at koncentrere sig om vanskelige børn (som hun havde skrevet meget om i artikler og bøger) eller med højtbegavede, da hun 1948 blev leder af Kbh.s første forsøgsskole (Emdrupborg skole) som blev hendes store indsats de sidste 11 år af hendes liv. Trods dårlige ydre forhold fik hun forsøgsskolen drevet, så dens resultater (først offentliggjort i Beretning om Emdrupborg skoles første 6 år, 1948–54, 1955) fik betydning ikke alene i Danmark, men i Norden. N.s indsats på andre områder har dog haft større betydning. Hun havde en meget bred uddannelsesmæssig og arbejdsmæssig baggrund, var eksamineret talepædagog (1925), foretog talrige studierejser og deltog i internationale kongresser, havde mange officielle hverv (befolkningskommissionen, ungdomskommissionen, radioens programudvalg). N. deltog i organisationsliv (Landsforeningen Den frie skole, New Education Fellowship og var 1931–37 i bestyrelsen for Københavns kommunalærerforening og to år medlem af fælleslærerrådet i Kbh.) og kom derigennem i forbindelse med toneangi-

vende pædagogiske kredse. Hendes omfattende undervisningsarbejde i mange forskellige skoleformer og på mange niveauer parret med hendes psykologiske uddannelse gjorde det muligt og naturligt for hende at beskæftige sig med emnerne skriftligt. Det var dog ikke så meget hendes egentlige psykologiske bøger (*Det sunde Barn og dets Forældre*, 1940 og *De tre første Aar*, 1945) der gjorde hende kendt som den moderne pædagogiks mest fremragende popularisator. Det var de korte og klare artikler i tidsskrifter der bragte hendes navn frem. Efter en ret stor produktion af artikler i *Vor Ungdom* og *Den frie Skole*, 1925–33 og i *Vore Smaa børn*, 1934–36 blev N. 1937–52 fast medarbejder ved Børn. Alle Forældres Blad. Her formåede hun i en underholdende og letflydende stil at behandle problemer som beskæftigede mange forældre; nogle af dem samlede hun i *Børnesorger – Børneglæder*, 1943. □ Foto.

Pædagogiske perspektiver belyst gennem A. M. N.s person og samtid, red. Gudrun Aspel m.fl., 1963 (heri bibliografi).

Torben Gregersen

Naae, Daniel Viggo, 1899–1973, bogtrykker. * 3.5.1899 i Holstebro, † 9.2.1973 i Bissrup. F: fyrbøder Peder Christian Jensen (1873–1908) og Bodil Katrine Laurian (1881–1962). ~ 1° 1925 med Emilie Lyngby (Musse) Petersen, * 1901, † 1938. ~ 2° 1940 med Karen Margrethe Kristine Laursen, * 1912. ~ 3° 1949 med Carin Fanny Steenberg, * 26.1.1923.

N. kom 1914 i lære hos bogtrykker Niels P. Thomsen i Holstebro og blev hos denne til 1932 kun afbrudt af et par korte ophold andetsteds. Hos denne mester blev grunden lagt for resten af hans faglige tilværelse. Her fik han lov til at fiske sig til egne småpublikationer og medvirke ved trykkeriets kræsne udgivelser. Turen gik derpå til Egmont H. Petersen i København, hvilket skulle vise sig som noget af en fejltagelse. Gutenberghus trykte alt andet end bøger. Og bogen var N.s højeste mål. I begyndelsen af fyrerne tiltrådte han imidlertid som tilrettelægger på Det Danske Forlag under FDB, den første stilling af sin art i Danmark. Inden da havde han i sin fritid arbejdet for Asger "Fischer med typografien til de fleste af Fischers Forlags bøger. Her fik han lejlighed til at hellige sig den kunstnerisk betonedede bog i en forbilledlig udførelse. Yderligere eksperimenter lod han komme til udtryk i sine udsendelser fra „Grafisk Cirkel“, en sammenslutning af ligesindede typografer han selv havde været med-initiativtager til i 1936. En kort tid var N. lærer på Fagskolen for boghåndværk, men undervisning viste sig ikke at være hans

stærke side. – I 1949 stiftedes *Scripta*, en prænummerant-serie med udsøgte publikationer der efter 1964 og til få år før hans død blev drevet af ham selv alene. Med Genesis, Jyske lov og andre vægtige klassiske tekster som grundpiller skabte han højdepunkter af typografisk kunst inden blyet forsvandt fra bogtrykket. N. var en typograf der med sjældnen indlevelse i teksten og med de statiske blytyper som grundlag skabte grafiske helheder af stor kunstnerisk følsomhed. Hans form var aldrig ensidig, men tilpasset emne, illustration og ordlyd. Han var eksklusiv og arbejdede helst med finere publikationer. Men han varetog som nævnt også arbejdet med den

almindelige hverdagsbog og udførte en pionerindsats der lagde grunden til den senere udvikling inden for bogens tilrettelægning. N. modtog 1970 F. Hendriksen medaljen. □Foto.

Libri et homines. Festskr. til V. N. 1949, = Grafisk cirkel. Publ. u. nr. (heri bibliografi). Henry Thejls i De grafiske fag XLV, 1949 178–83. Samme sst. LXV, 1969 143. Erik Dal sst. LXVI, 1970 189f. Aage Wantzin i Bogvennen 1950. Helge Christensen i Berl. tid. 7.2.1965. Viggo Naae, udg. Grafisk cirkel 1979 (med bibliografi).

Erik Ellegaard Frederiksen

Naamensen, Lütke, se Namensen, Lütke.

Obbergen (Opbergen, Oberberg, Overberg), **Anthonis van**, 1543–1611, bygmester. * 1543 i Mecheln (Malines) i Belgien (døbt i S. Rombaut), † 1611 i Danzig. F: Daniel v. O. og Clara. ~ 1° med Sara de Meyer. ~ 2° 7.2.1600 med Sara, d. af købmand i Danzig Michael Schwartz.

Som så mange andre samtidige flamlændere forlod O. sit fædreland under religionskampene og drog til Danmark for at arbejde på Frederik II's Kronborg. Her nævnes han første gang 1577 mellem andre murere, men hans dygtighed må hurtigt have gjort sig gældende, for allerede 30.7. s.å. fik han bestalling som bygmester med 200 daler og en hofklædning i årsløn og en halv daler i dagløn. På dette tidspunkt var slottets grundplan, hvis omkreds på forhånd var bestemt af Krogens middelalderlige mure, så nogenlunde fastlagt. Men under O.s ledelse skiftede bygningen udseende. Fra ca. 1580, da O. også synes at have opført badstuehuset ved Fr.borg, beklædtes munkestensmurene helt med sandsten, tagenes teglsten ombyttedes med kobber, fløjene sammenarbejdedes, kirkens indre gjordes færdig. 1584 pådrog O. sig kongens vrede, fordi han ved skalmuringen nedbrød for meget af nordfløjen, men endnu s.å. sluttede Frederik II dog akkord med ham om for 6000 daler at fuldføre alle resterende arbejde. Desuden erstattede han 1583ff den ældre nordvestre bastion med den såkaldte Ridderpostej eller Frederik IV's bastion der rummer de berømte kasematter. Nov. 1585 tog han sin afsked og jan. 1586 fik han et ekstragratiiale efter at have ordnet fyret på Kullen. Det er også sandsynligt, at kongen har drøftet planlægningen af et nyt slot i Nykøbing med ham. Skønt O. på Kronborg har haft betydelige forgængere, og skønt de enkelte stenhuggere har arbejdet ret selvstændigt, har han dog sikkert i højere grad end nogen anden sat sit præg på det skønne renæssanceslot og dets festlige detaljer i rig nederlandsk „Florisstil“. – Fra Danmark flyttede O. til Danzig hvor han bosatte sig 1586 og 1592–1611 virkede som stadsbygmester. Han ledede her en omdannelse af byens fæstningsværker og en række byggeforetagender, af hvilke de betydeligste er Altstädt. Rathaus (1587–89) og det berømte tøjhus (1602–05). Desuden har han bl.a. ombygget rådhuset i Thorn.

Saml. til da. bygnings- og kunsthist., udg. F. R. Friis, 1872–78 384. Fr. Beckett: Renæssancen og kunstens hist. i Danm., 1897 138f 221. Fr.borg II, ved samme, 1914 280. Bulletin de l'Académie royale d'archéologie de Belgique, Anvers 1907 163–72. G. Cuny: Danzigs Kunst und Kultur im 16. und 17. Jahrh., Frankf. a.M. 1910 34–46. Fr. Weilbach i Helsingør i Sundtoldstiden, ved Laur. Pedersen I, 1926 290–317 (også som særtryk m. titlen: Kronborg, s.å.). Vilh. Wanscher: Kronborgs hist., 1939 33f 70. Otto Norn: Kronborgs bastioner, 1954. Eug. Gasiorowski i Hafnia 1976, 1978 71–90. Harald Langberg: Kronborg. Vejledn. for slottets gæster, 1979.

Steffen Linvald (Chr. Axel Jensen)

Obel, Christian Winther, 1862–1921, tobaksfabrikant. * 7.5.1862 i Ålborg, † 5.12.1921 i Nørre Sundby, begr. i Ålborg. F: tobaksfabrikant Frederik Christian O. (1832–1913) og Charlotte Vilhelmine Emilie Schertiger (1837–1910). ~ 29.9.1891 i Drammen med Asta Halle, * 2.9.1872 i Drammen, † 17.6.1968 i Ålborg, d. af inspektør Carl Vilhelm Frode H. (1828–1914) og Alette Marie Nyquist (1839–1914).

O. tilhørte fjerde generation af den ansete ålborgske tobaksfabrikantslægt der siden fabrikkens grundlæggelse 1787 havde været knyttet til byen. Han blev uddannet i detailhandel i Randers og var derefter 1881–82 beskæftiget i fabrikkens udsalg i Kbh. De følgende par år tilbragte han på tyske og belgiske tobaksvirksomheder og 1885 var han tilbage i Ålborg hvor han 1888 blev medindehaver, 1914 eineindehaver af det gamle firma. Virksomheden voksede stærkt under O.s ledelse, og fabrikken måtte flere gange udvides. Fabrikationen omfattede efterhånden foruden tobak og shag både cigarer, cigarillos, snus og skråtobakker. Særlig for cigarillos og skråtobak oparbejdedes der en stor eksport. I forholdet til medarbejderne var O. kendt for sine humane arbejds-giversynspunkter. 1906 oprettede han således en pensionskasse for arbejderne ved fabrikkene. O. var indehaver af flere tillidshverv, bl.a. var han næstformand i Aalborg Discontobanks bestyrelse og medlem af Forsikrings-Aktieselskabet Absalons bestyrelsesråd. Fabrikken blev efter O.s død fortsat af to sønner. Den blev aktieselskab 1937. 1961 overdroges produktions- og handelsvirksomheden til Skandinavisk Tobakskompagni A/S der var oprettet s.å. og foru-

den C. W. Obel tiltrådt af Chr. Augustinus og R. Færch. □Relief 1922 efter fotografi. Foto.

A. H. Wulff: *Descendenter efter Johanne Schibbye og Anders Herskind*, 1903 12. J. Jeppesen Jensen: *Slægten Obel*, 1976. Ålborg amtstid. 6.12.1921. Th. Stauning: *Danske tobaksarbejderes organisation*, 1921. Jesper Ewald: 1787–1937. *Tobak gennem 150 år*, udg. C. W. Obel, 1937.

Georg Nygaard*

Obelitz, Balthazar Gebhard, 1728–1806, jurist. * 6.8.1728 i Kbh. (Garn.), † 15.3.1806 sst. (Frue), begr. sst. (Frue). F: sekondløjtnant, senere major Balthazar O. (1705–69) og Anna Margrethe Lindner. ~ 1° 12.5.1762 i Kbh. (Frue) med Louise Charlotte Langhorn, døbt 21.9.1740 i Kbh. (Trin.), † 30.6.1763 sst. (Petri), d. af oberstløjtnant Magnus L. (1690–1759) og Dorothea Elisabeth Wagner (ca. 1707–43). ~ 2° 11.8.1769 på Egeskov med Christiane Birgitte Gaarder, * ca. 1733 i Norge, † 2.3.1814 i Kbh. (Frue), d. af kaptajn Poul G. (1692–1745) og Karen Sofie Budde (1707–79).

Efter 1744 at være blevet dimitteret fra Roskilde bestod O. 1749 den juridiske eksamen. I studietiden var han en tid alumnus på Valkendorfs collegium og forsvarede her tre disputationer om kaution (*De fideiussione*, 1746–50). 1753 fik han bestalling som sekretær i danske kancelli, og s.å. beskikkedes han til som vikar at læse og disputere for Henrik *Stampe der dengang var quæstor universitatis. 1754 blev han professor designatus philosophiæ med ret til at „ascendere in facultate juridica efter hans Tour og Senium“, og n.å. forsvarede han for den juridiske doktorgrad en afhandling med titlen *De evictione jure naturali pariter ac Danico præstanda, nec non de eo, quod jure patrio Ujhjemmet vocatur*. 1759 beskikkedes han til professor juris ordinarius, afgik 1803. 1761 blev han dr.phil. Ved en slægting Sophie Juels testamente af 1773 fik han tillagt hovedgården Skjoldemose som han atter solgte 1797. – Om O.s virksomhed som universitetslærer udtaler G. L. *Baden, at han i syv år var den eneste som holdt juridiske forelæsninger, idet hans kolleger var forhindrede dels ved sygelighed, dels ved universitetet uvedkommende forretninger. Desuden fremhæver han hans interesse for de fattige studenter. O.s forelæsninger, der er bevaret som håndskrevne collegier, har et overvejende romerretligt og naturretligt præg; men han selv var ikke blind for den nationale rets betydning. Desuden forelæste han over moral, og det er sandsynligvis til indholdet af disse forelæsninger Jens *Baggesen sigter, når han i rimbrevet Forfatterens Liv og Levned (1803) taler om O.s Collegium om de 30 Samvittigheder. – Virkelig

justitsråd 1762. Etatsråd 1770. Virkelig etatsråd 1776. Konferensråd 1781.

G. L. Baden: *Den danske og norske lovkyndigheds hist.*, 1809 99. Harald Kier i Svendborg amt. Årsskr. 1915 26–30. En kbh.sk embedsmand. Jacob Gudes optegn., 1918 (fot. opr. 1970) = *Memoirer og breve XXVII 65f.* Blade af rektor J. H. Taubers dagbøger, 1922 (fot. opr. 1972) = sst. XXXVIII 103f. Frantz Dahl: *Hovedpunkter af den da. retsvidensk.s hist.*, 1937 25f 152.

Stig Iuul*

Occo, se Oggi.

Ochsner, Bjørn, * 1910, førstebibliotekar. * 4.4. 1910 på Frbg. (Skt. Thomas). F: civilingeniør Hjalmar O. (1881–1948) og Ellen Maria Bergstrøm (1883–1923). ~ 9.2.1945 i Kbh. (b.v.) med Bente Signe Kaas, * 12.7.1922 i Odense, d. af kredslæge Johan Vilhelm Heerdegen K. (1886–1964) og Ane Kirstine Vilhelma (Ville) Holm (1889–1977).

Efter realeksamen 1925 gennemgik O. en købmandsuddannelse i Kerteminde og tog 1930 såvel højere handelseksamen som studentereksamen. Efter et par års studieophold i Berlin fortsatte han sine studier i filosofi ved Kbh.s univ. hvor han 1939 fik magistergraden. I sine senere studieår virkede han som manuduktør, og fra 1940 virkede han som censor ved filosofikum ved Kbh.s univ. Senere har han også i en årrække været censor ved Odense og Århus universiteter. – 1941–44 var han knyttet til Den kgl. kobberstiksamlng og kom 1944 til Det kgl. bibliotek hvor han allerede året efter blev leder af Kort- og billedafdelingen, fra 1960 med titlen førstebibliotekar. Afdelingen, ikke mindst billedsamlingen, har under O.s lederskab, der varede til han 1980 faldt for aldersgrænsen, udviklet sig næsten eksplosivt ikke alene hvad erhvervelser og indsamlingsaktiviteter, men også hvad benyttelse angår, og samlingen er nu ubestridt landets centrale dokumentariske billedsamling. Billedsamlingen er endvidere i O.s tid udviklet til landets betydeligste fotomuseum, og i kraft af O.s mange internationale forbindelser er samlingen kommet ind i et fast samarbejde med en række fremtrædende institutioner inden for området. Af O.s omfattende forfattervirksomhed kan nævnes hans store afhandling om danske ligprædikener med kobberstukne illustrationer (Bogvennen, Ny r. 3, 1948) og forskellige artikler i *Fund og Forskning* om silhouetter og om H. C. Andersen-fotografier, sidstnævnte emne er også behandlet i en selvstændig publikation 1957. I samleværket *Den lille portrætkunst i Danmark siden 1750*, 1949 har han skildret de danske daguerreotypister og de første fotografer i Dan-

Ochsner, Bjørn

mark. Han har endvidere udgivet *Fotografi i 100 år set fra et dansk synspunkt*, 1962, *Fotografiet i Danmark 1840–1940*, 1974 og sammen med H. Bramsen og Marianne Brøns *Early photographs of architecture and views in two Copenhagen libraries*, 1957. Hans hovedværk er det store biografiske værk, *Fotografer i og fra Danmark indtil år 1900*, ny udgave I–II, 1969 (3. udgave under udarbejdelse) der er den første af sin art herhjemme og er blevet et uundværligt værktøj for biblioteker og lokalhistoriske arkiver m.v. Desuden har O. været medredaktør af *Salmonsens Leksikon-Tidsskrift*, 1944–45 og af *Gyldendals Etbinds Leksikon*, 1947–48 samt medudgiver af serien *Livsanskuelse gennem tiderne I–X*, 1955–58, ligesom han har leveret bidrag til *Nordisk håndbog i bibliotekskundskab III*, 1960 og andre samleværker. – Han har taget ivrig del i organisationsarbejder og har således 1955–60 været formand for Bibliotekarsammenslutningen for videnskabelige og faglige biblioteker. Han er medstifter og medlem af Landsudvalget for indsamling af gamle fotografier og har i flere år deltaget i Forening for boghaandværks udvælgelse af årets bedste bøger. □ *Linoleumssnit* af K. J. Almquist 1949 og 1968. Foto.

Palle Birkelund

Odâq, ca. 1877–1955, opdagelsesrejsende. * ca. 1877 i Thule distrikt, døbt 25.1.1925, † 6.5.1955 i Thule, begr. sst. F: fanger Ingâpaluk og Itûssâr-suaq (1856–1939). ~ 1° med Qiajûnguaq. ~ 2° med Meqo. ~ 3° med Kujapinguaq. Moderen kom 1864 som otte-årig til Thule-området på den sidste af folkevandringerne fra arktisk Canada og døde i Siorapalûk. O. voksede op som fanger men blev allerede som helt ung taget med af Robert *Peary på dennes ekspeditioner for at finde Nordpolen. Det første realistiske forsøg i foråret 1906 lykkedes ikke, og man måtte vende om efter at have nået 87° 06' n. br. Men tre år senere startede holdet igen, og i 1.4.1909 kunne man plante ekspeditionens flag på en isflage over Nordpolen. Ifølge lokal overlevering var det O. der, da Peary kort før målet ville vende om pga. fare og besvær, sagde: „Du har taget os med på denne rejse og fået os til at forlade vore familier. Jeg vil ikke vende om uden at nå frem“. Og det lykkedes O. at finde nye passager i skruisen og føre ekspeditionen igennem til målet. – O. havde eventyret i blodet, og hele sit liv elskede han at tage på lange fangstrejser til fjerne mål, og det var et princip hos ham at holde ud trods alle farer og vanskeligheder og gennemføre sit forsæt. I kraft af disse egenskaber blev han en uvurderlig hjælp på de store ekspeditio-

ner og må have en væsentlig del af æren for, at de lykkedes. Resten af sit liv tilbragte han som fanger i Thuledistriktet, højt værdsat som fortæller. – Kgl. belønningsmedalje. □ Foto.

Rob. Peary: Northward, over the great ice I–II, London 1898. Samme: Nearest the Pole, London 1907. Samme: The North Pole, London 1910. Chr. Vibe i Grønland, 1955 240.

Mads Lidegaard

Odel, Axel Nicolai, 1891–1977, civilingeniør. * 16.11.1891 i Kbh., † 11.3.1977 i Hørsholm, begr. i Kbh. (Ass.). F: møbelsnedker Niels Peder Pedersen (1852–1938) og Nikoline Mariane Jensen (1856–1928). Navneforandring 1916. ~ 30.12.1916 med Elisabeth Kirstine Haas, * 7.3.1890 i Kbh., † 8.9.1975 på Frbg., d. af skibssnedker Heinrich Wilhelm H. (1858–1925) og Emma Hansen (1861–1904).

O. havde en lang karriere bag sig inden for søværnet, før han blev direktør for Industrirådet. I årene 1909–13 blev han uddannet på Søværnets ingeniørskole, blev derefter ingeniørassistent i søværnet, studerede 1916–18 ved Technische Hochschule i Berlin og blev efter hjemkomsten marineingeniør i søværnet. Året efter blev han værftsingeniør ved orlogsværftet og 1921–43 var han dets underdirektør. 1943–47 var O. derefter afdelingschef ved statsbanerne. Hans virkelige arbejde lå dog et helt andet sted under besættelsen og de første efterkrigsår. Allerede 1941 var han trådt uden for nummer på orlogsværftet for at blive udenrigsministeriets kommitterede i industrisager. Bag denne titel skjulte sig et virke som kontrollant af priser og vilkår for de leverancer til den tyske værnemagt som industrien måtte påtage sig. Han gjorde her en betydelig indsats for at begrænse fortjenesterne på det udførte arbejde. Som en anerkendelse for hans arbejde som kommitteret blev han 1945 udnævnt til formand for revisionsudvalget for tyske betalinger, et udvalg der havde til opgave at gennemføre en undersøgelse af indtægterne ved arbejde der var udført for tyskerne. – Gennem sit arbejde i årene fra 1941 var O. kommet i snæver kontakt med industrien og dens organisationer, og 1947 blev han udnævnt til direktør for Industrirådet, en post han beklædte til 1961. Karakteristisk for hans virke her var evnen til at samarbejde og uddelegering af kompetence til medarbejderne. O. betegnes som en person der ikke trængte sig frem i forgrunden. Efter sin afgang som direktør var O. medlem af Industrirådet til 1972. – Som direktør for Industrirådet fik O. sæde i mange udvalg og nævn. Desuden var han 1926–45 medlem af Dansk standardiseringsråd, 1939–77 af Akademiet for de tekniske videnska-

ber samt lærer og censor ved en række af søværnets skoler. – R. 1929. DM 1938. K². 1949. □Foto.

Børsen 16.11.1951 og 15.11.1961. Tidsskr. for industri, 1961 361f. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Odgaard, Kristine Marie, * 1904, forstander ved sygeplejeadministrationen. * 11.7.1904 i Barslev pr. Hvidbjerg. F: gårdejer Anders O. (1874–1945) og Mette Marie Eliassen (1879–1947). Ugift.

O. tog studentereksamen fra Viborg katedralskole 1926. Året efter blev hun antaget som sygeplejeelev ved Bispebjerg hospital (BBH). Sin sygeplejerskeeksamen tog hun 1930, og fra 1930–32 tog hun supplerende uddannelse i børnesygdomme, psykiatriske sygdomme og hud- og kønssygdomme, og derefter fortsatte hun sin karriere ved BBH: 1932–34 var hun vikarassistent ved medicinsk afd., 1934–42 assistent på kirurgisk afd., 1942–50 oversygeplejerske sst., derefter viceforstander og fra 1955 til hun blev pensioneret i 1970 forstander ved sygeplejeadministrationen, 1955–64 tillige forstander for sygeplejerskolen. Med orlov fra BBH deltog O. 1939–40 i kursus for ledende sygeplejersker ved Århus univ., og 1954 foretog hun en fem måneders studierejse til USA og Canada hvor hun studerede principper for administration af sygepleje og sygeplejerskoler ved en række kendte universiteter. 1956 deltog hun i det første internationale seminar i sygeplejeforskning. Det blev holdt i Sèvres i Frankrig. O. var en dygtig administrator af sygeplejen på BBH, men hun gjorde sig især bemærket som initiativtager til en række tværfaglige samarbejdskurser der resulterede i en forbedring af arbejdsklimaet på afdelingerne og en demokratisering af beslutningsprocesserne. O. ydede også en betydelig indsats inden for Dansk sygeplejeråd (DSR) hvis næstformand hun var 1941–62. Foruden at være medlem af organisationens kompetente forsamlinger repræsenterede hun den i en lang række inden- og udenlandske organisationer, fx Fællesrådet for danske tjenstemands- og funktionærorganisationer, Sygeplejerskers samarbejde i Norden og det internationale sygeplejeråd. Desuden var hun 1955–67 medlem af undervisningsrådet ved Danmarks sygeplejerskehøjskole ved Århus univ. Som foredragsholder og debattør ved talrige møder og kurser for læger, sygeplejersker og sygehusadministratorer medvirkede O. til at indføre mere moderne principper for administration af sygeplejen ikke alene på BBH, men på sygehuse over hele landet. Hertil bidrog også de mange artikler

huni i årenes løb skrev om emnet i de forskellige fagtidsskrifter, fx *Problemet i Hospitalsdriften* (Tidsskrift for Sygeplejersker nr. 10 1965). – R. 1971.

Margrethe Koch: Dansk sygeplejeråds hist., 1944 168. Kbh.s hospitalsvæsen 1863–1963, ved Sig. Jensen, 1963 252.

Margrethe Kruse

Odgaard, Peder, 1851–1910, proprietær. * 22.6. 1851 på Østergård, Hvidbjerg sg., Thyholm, Thisted amt, † 17.1.1910 på Ny Skivehus, begr. i Skive. F: gårdejer Anders Pedersen O. (1820–90) og Maren Jacobsdatter (1822–1906). Navneforandring fra Odgaard Andersen 24.10.1905. ~ 1° 5.10.1875 i Hvidbjerg med Karen Sloth Nielsen, * 24.1.1854 i Smerup, Hvidbjerg sg., † 16.11.1902 på Ny Skivehus, d. af gårdejer Niels Christensen Odgaard (1818–93) og Maren Andersdatter (1819–58). ~ 2° 3.6.1906 på Frbg. (Imm.) med Jørgine Knudsen, * 5.10.1885 i Tørring, Øster Tørslev sg., † 14.1.1964 i Dronninglund (~ 2° 1918 med forpagter af Gerngård ved Hammel Otto Holt Ottosen, 1887–1969), d. af bødker Niels Christian K. (1851–92) og Else Marie Andersen (1852–1928).

O. voksede op i et vækkelsespræget hjem og var to gange på Oddense højskole i Salling. 1874 købte han Vejsgård i Tastum, Kobberup sogn, Fjends hrd. som han omdøbte til Tastumgård og 1883 udflyttede han på marken. Vinteren 1875–76 begyndte han her at holde møder og sammenkomster med talere som forstander Anders *Povlsen Dal, Galtrup højskole, pastor Chr. Glud som han havde knyttet venskab med på Oddense højskole, V. *Pingel og pastor Vilh. Malling, Ørum. Han opførte et teglværk ved gården og anlagde i egnen en mængde plantager såvel som en smuk have ved sin gård hvor en del af møderne holdtes. 1888 stiftede han en plantningsforening i Skive. Fra dette år fik både den grundtvigske bevægelse, afholdssagen og plantningssagen på egnen sit hovedarnested på Tastumgård. S.å. oprettede han et andelsmejeri og blev dets første formand.

O. deltog allerede som ung i det politiske liv og tilhørte inden for venstre Frede *Bojsens kreds. Han var en ivrig tilhænger af forliget 1894, men afslag gentagne gange at lade sig opstille til folketinget i flere kredse, bl.a. 1895 i Viborg hvor han virkede kraftigt for Chr. Ravns valg 1898, og endnu 1909 i Skive. Derimod modtog han en række andre offentlige tilidshverv og blev medlem af sognerådet og amtsrådet samt repræsentant for Viborg kreditforening for Salling og Fjends herred. Afholdsbevægelsen i Fjends herred grundlagdes 1884, og 1887 sluttede O. sig til

Odgaard, Peder

den under påvirkning af Ole Nygaard, der havde besøgt barndomshjemmet, og blev dens drivende kraft på egnen, ligesom han deltog ivrigt i den grundtvigske bevægelse, dels som sognebåndsløser til pastor Kr. Friis i Daubjerg, dels ved sit venskab med førende grundtvigske præster som Chr. Glud, Vilh. Malling, Fr. Bruun i Levring og Morten *Larsen i Holstebro. Forsamlingshuse rejstes på hans initiativ i Fly, Tastum og Ørum. Fra 90erne blev han også økonomisk interesseret i forskellige handels- og industriforetagender på egnen, fx Højslev teglværk og Sparkær tørvemose, og denne side af hans virksomhed udvikledes stærkt efter at han 1901 havde købt Ny Skivehus ved Skive. I Skive anlagde han byens første automobilfabrik, en tobaksfabrik og en tagpapfabrik, samt et elektricitetsværk som Skive by siden overtog. Han fik på denne baggrund tilnavnet Fjends herreds Tietgen. Samtidig drev han en omfattende udstykning af Ny Skivehus og hovedgården Nørgårds jorder, hvorfra bl.a. Jenle blev udstykket 1906. □Foto.

Skive folkebl. 17.1., 19.1. og 24.1.1910. Marie Bregendahl i Månedsmag. 1910 274–79. Grønvald Nielsen: Minder fra 43 år i folkehøjskolen, 1927 63–69. Jeppe Aakjær: Drengår og knøsekår, 1929 30–42 218f. Esper Andersen i Krabbesholm højskoles årsskr. 1932 21–34. Laur. Pedersen i Julen i Skive, Salling og Fjends IV, 1934 19f.

Claus Bjørn (Svend Aakjær)

Odinkar, † 1043, biskop. † i påsken 1043 i Ribe, begr. i domkirken. F: Jarl Toke.

O. var af jysk høvdingæt og stammede fra den danske kongeslægt. Han var en yngre frænde af missionsbispens Odinkar den ældre som sagtens har foranlediget, at han blev sendt til skolen ved domkirken i Bremen hvor han blev døbt af ærkebiskop Adaldag der gav ham sit navn. I overleveringen nævnes O. dog altid under sit gamle navn der mindede om hendetro, men bandt ham til slægten. En tid – uvist når – var han i England og Frankrig og blev således kendt med vesterlandsk såvel som med tysk kirkeskik. Omkring århundredskiftet blev han bispeviet af ærkebiskop Libentius; i hvert fald 1005 var han bisp, eftersom han tilligemed Libentius af Bremen og Ekkehard af Slesvig opregnes blandt de bispere der var til stede på synoden i Dortmund som kong Henrik II havde sammenkaldt. – O. tog sæde i Ribe. Hans rige midler og kongelig gavmildhed gav Ribe bispestol fast økonomisk grundvold. Da der ikke mere var en bisp i Århus, og biskoppen af Slesvig opholdt sig i Tyskland, var hele Jylland O.s område, og ydermere gjorde han, ligesom den ældre Odinkar, missi-

onsrejser til Sverige og Norge. At O. var af stormandslægt og kom til at virke som biskop i mere end en menneskealder må have været af overordentlig betydning for den kirkelige udvikling i Danmark, men det er en udvikling og stille vækst som overleveringen ifølge sin natur ikke oplyser om. O. blev begravet i den gamle trækirke, men da domkirken i sten rejstes i 1100-tallet, overførtes hans lig til den. I muren i nordre tværskib har man fundet ben og tre små byplader der bærer O.s og to andre Ribebispers navne. □Fremstillet på relief, udkast til bronzedør til Ribe domk., af Anne Marie Carl Nielsen udst. 1904.

Jacob Helms: Ribe domkirke, 1870 50f. Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum, 3. udg. ved B. Schmeidler, Hannover, Lpz. 1917 (da. udg.: De hamb. ærkebispers hist., ved Carsten L. Henriksen, 1930 (fot. opr. 1968)). Die Chronik des Bischofs Thietmar von Merseburg, udg. Rob. Holtzmann, Berlin 1935 = Monumenta germaniae hist. Scriptores rerum germanicarum, N. S. IX 296.

Ellen Jørgensen*

Oeder [o'dær], **Georg Christian**, 1728–91, botaniker, nationaløkonom. * 3.2.1728 i Ansbach i Bayern, † 28.1.1791 i Oldenburg, begr. sst. F: konrektor i Ansbach, senere præst i Feuchtwangen, dr.theol. Georg Ludwig O. (1694–1760) og Margrete Sibylle Hänlein. ~ 1° 1755 med Charlotte Hedevig Ericius, * 30.9.1728 i Tønder, † 19.4.1776, d. af overretsråd, justitsråd Moritz Christian E. († 1753) og Anna Magdalena Jonas. ~ 2° 14.11.1776 med Catharina Gertrud Matthiesen, * 13.6.1755, † 24.3.1807, d. af justitsråd, rådmænd i Altona Conrad M. (1723–89) og Agneta Gertrud Fleischer (1728–95).

O. studerede 1746–49 medicin, botanik og flere andre fag ved universitetet i Göttingen. Efter at være blevet dr.med. 1749 nedsatte han sig som læge i byen Slesvig. Her traf J. H. E. *Bernstorff ham, og på anbefaling af bl.a. Albrecht von Haller, der havde været O.s lærer i botanik i Göttingen, blev O. udsat til at beklæde et nyt professorat i botanik og økonomi ved Kbh.s univ. Oprettelsen af dette professorat var ikke universitetets ønske, men en del af et forsøg fra centraladministrationens side på at modernisere dette. – O. ankom til Kbh. 1751 og måtte, inden han kunne tiltræde professoratet, offentligt disputere. I feb. 1752 forsvarede O. derfor sin medicinske disputats *De irritabilitate*, hvor han videreudviklede Albrecht von Hallers irritabilitetslære. Disputatshandlingen blev nærmest en skandale, idet studenterne Carl *Jensenius og især Christen Friis *Rottbøl opponerede kraftigt især mod disputatsens sprog og logik. Universitetet udnyttede dette til at forkaste disputatsen. Da O. således

ikke kunne blive professor ved universitetet, blev han i stedet ansat som kongelig professor i botanik med den opgave at anlægge en ny botanisk have ved Amaliegade. Denne botaniske have skulle være et hjælpemiddel ved praktisk-økonomiske studier i modsætning til universitetets botaniske have der var anlagt ud fra en medicinsk synsvinkel. O. fremsatte den plan, at haven skulle være en slags informationscentral for praktiske oplysninger om plantedyrkning. For at så mange som muligt kunne få nytte af de oplysninger der indsamledes ved haven, skulle der udgives et værk med afbildninger af de planter det drejede sig om. Regeringen godkendte planen, og O. fik som havens direktør pålæg om at udgive en *Flora Danica* med kobberstukne plancher af danske og norske planter. Værket begyndte at udkomme 1761.

Inden da havde O. 1754–55 været på studierejser i Vesteuropa for at se på andre botaniske haver. Af betydning blev det også at han 1756–61 tog på undersøgelses- og indsamlingsrejse i Norge. Foruden til indsamling af planter brugte O. her tiden til at sætte sig grundigt ind i norske samfundsforhold, og han sendte beretninger hjem om disse emner til J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke. Det var også under opholdet i Norge, at O. udarbejdede nogle af de tekstværker der skulle knyttes til *Flora Danica*. O.s udkast blev overgivet til en kommission til bedømmelse. Som botanisk sagkyndig for kommissionen kritiserede O.s konkurrent botanikeren Georgius Tycho Holm O.s forslag kraftigt. Specielt kritiseredes O.s forslag om at planterne ikke skulle have navne, men kun numre. Så godt som alle Holms forslag blev tiltrådt af kommissionen og findes i den instruks som O. fik 1759. O. fulgte dog kun instruksen i behersket omfang. – 1760 var en del af den botaniske have ved Amaliegade anlagt. Den åbnedes dog først for publikum 1763. Allerede i vinteren 1760–61 var O. begyndt på at holde offentlige botaniske forelæsninger. Dette fortsatte han med til 1765 hvor han overlod arbejdet med forelæsningerne og den praktiske bestyrelse af haven til sin assistent Johan Zoëga for selv at koncentrere sig om arbejdet med indsamling til og udgivelse af *Flora Danica*. 1761–71 udkom ti hæfter med ialt 600 tavler. De praktisk-økonomiske håndbøger der skulle ledsage plancheværket, og som regeringen havde ventet sig mest af, blev aldrig færdige. Derimod udsendte O. tre botaniske bøger: *Elementa botanicæ* I–II, 1764–66 (tysk og dansk udg. s.å.), *Nomenclator botanicus inserviens Floræ Danicæ*, 1769 (tysk og dansk udg. s.å.) og *Enumeratio plantarum Floræ Danicæ*, 1770 (tysk udg. s.å.). I det første af værkerne kritiserede O. Carl v. Lin-

nés nomenklatur hvor hver plante betegnes med et slægts- og et artsnavn. I modsætning hertil ønskede O. kun at operere med artsbegrebet, da han fandt slægtsbegrebet for subjektivt. Selv om dette videnskabeligt set var rimeligt, var det langt mindre praktisk end Linnés system. Værket viser dog at O. var en habil botaniker. Heller ikke for arterne ønskede O. at autorisere bestemte navne, men opregner i *Nomenclator botanicus* alle ham bekendte navne, uden specielt at vælge noget af dem. I *Enumeratio plantarum* går han et skridt videre og betegner ikke planterne med navne, men med de numre de havde i anerkendte botaniske værker. Dette var upraktisk og i klar strid med hans instruks af 1759. O. gjorde flere frugtesløse forsøg på at få såvel sin botaniske have som sin professorstilling indlemmet under universitetet hvor man dog ikke var interesseret i O.s person. Derimod blev hans botaniske have 1770 overdraget til universitetet for på denne måde at begrænse den kongelige partikulærkasses udgifter. O. beholdt dog sin gage og Johan Zoëga som assistent, men havde nu kun udgivelsen af *Flora Danica* som opgave.

Allerede inden havde O. dog manifesteret sig på et andet område, idet han 1769 anonymt udsendte *Bedenken über die Frage: Wie dem Bauernstande Freyheit und Eigenthum in den Ländern, wo ihm beydes fehlet, verschaffet werden könne?* (dansk udg. s.å.). O. havde oprindeligt udarbejdet skriftet efter opfordring af A. G. Moltke og på grundlag af sine iagttagelser på de botaniske indsamlingsrejser. Selv om skriftet var udsendt anonymt, foreligger der et koncept til en kabinetsordre i nov. 1769 om at udbetale O. 100 dukater for hans „økonomiske skrift“. Man var altså på centralt hold ikke i tvivl om, hvem der havde skrevet det. I skriftet fremsatte O. den opfattelse, at statens tarv krævede en kraftigt voksende befolkning, og at dette kun kunne opnås ved at give bondestanden frihed og ejendom. Mens friheden, hvorved må forstås stavnsbåndets ophævelse, var et absolut krav, forstod O. ved ejendom en form for arvefæste hvor bonden som betaling for en ufortabelig brugsret skulle yde en årlig afgift fastsat uforanderligt, men beregnet i naturalier, så ydelsen ville følge prisudviklingen. Der burde ikke ydes hoveri. For gradvis at nå en sådan tilstand skulle hoveriet først fastsættes og begrænses. Dette ville efter O.s mening medføre udstykkelse af hovedgårdsjorder til bondebrug, da O. ikke mente at hovedgårdsjord kunne drives rentabelt på anden måde end ved hoveri. Der ville på denne måde ske en forøgelse af antallet af bondebrug, og folketallet ville stige. 1770 ændrede O.s karriere mønster. I april fik han til opgave at bearbejde materialet fra den

1769 afholdte første danske folketælling, og i august blev han sendt til Avnø for der at lede en forsøgsstation for inokulering af kvæg mod den kvægsyge der siden 1745 havde været et alvorligt problem. Allerede i november 1770 blev O. medlem af den da oprettede landkommission (senere benævnt general-landvæsenskommissionen) der afløste landvæsenskollegiet. O. fik her afgørende indflydelse på udformningen af hoveriforordningen af 20.1.1771 og steg nu hurtigt gennem embedsapparatet. 4.1.1771 udnævntes han til finansråd og 29.5. til deputeret i det nyoprettede finanskollegium der fik overopsynet med alle statens materielle og finansielle anliggender. O. havde været med til at planlægge kollegiets organisation og fik selv Norge som specielt arbejdsområde, hvilket må ses på baggrund af den viden om Norge som han havde samlet på sin botaniske indsamlingsrejse der. I febr. 1771 havde han også fået til opgave at udarbejde en plan for en økonomisk solid enkekasse, da de hidtidige forsøg i denne retning hurtigt havde ført til kassernes insolvens. Da O. indså, at civilstandsoplysningerne i 1769-folketællingsmaterialet var for dårlige til at beregne de nødvendige overlevelsestavler til dette formål, foranledigede han en særlig tælling med udførlige civilstandsoplysninger udført på Sjælland. Som resultat af dette arbejde udgav O. 1771 anonymt *Raisonnementens Über Wittwen-Cassen* hvor han vendte sig mod den type enkekasser der hidtil havde været oprettet i Danmark, og hvor der fastsattes et ensartet forhold mellem det engangsbeløb, der betales ved indtrædelse i kassen, og den senere årlige pension uden hensyntagen til den pensionsberettedes alder ved indtrædelsen. O. var på dette punkt forud for sin tid.

O.s karriere var fra 1770 ikke længere knyttet til hans gamle velyndere J. H. E. Bernstorff og A. G. Moltke, der begge faldt i unåde, men til J. F. "Struensee, omend forholdet til denne aldrig blev varmt. Selv om der ikke direkte rettedes anklager mod O. efter Struensees fald 17.1.1772, blev O.s stilling i Kbh. hurtigt uholdbar. Han afsløg en udnævnelse til stiftamtmand i Bergen, men accepterede kort efter en udnævnelse til stiftamtmand i Trondhjem. Under et besøg i Slesvig kunne O. dog læse i avisen, at stillingen var blevet besat med en anden. O. blev i stedet udnævnt til landfoged i Oldenburg. Denne stilling var ganske vist lige så vellønnet som stillingen i Trondhjem, men et rent dommerembede uden synderlig indflydelse. Hertil kom, at det var kendt, at Oldenburg få måneder senere ville blive udskilt af monarkiet som led i mageskiftet med de russiske gottorpere. O. var uden synderlig juridisk viden og klagede sin nød til A. P.

"Bernstorff, der var vendt tilbage efter Struensees fald, men fik af Bernstorff oplyst, at denne personligt havde virket for at det ikke skulle gå O. endnu værre. – O. forblev i stillingen i Oldenburg resten af sit liv, men interesserede sig stadig stærkt for danske forhold. En stor del af de skrifter han udsendte vedrører hans arbejde i Danmark, således om forsøgene med inokulation mod kvægsyge og om enkekasser. 1789 udsendte O. i V. A. Heinzes Sammlungen zur Geschichte und Staatswissenschaft *Aufsätze betreffend die im Jahre 1769 in den Kgl. Dänischen Staaten vorgenommene Volkszählung*. O.s manuskripter angående 1769-folketællingen var dog allerede 1786 blevet brugt i Materialen zur Statistik der dänischen Staaten II.

O. var heller ikke helt uden forbindelse til Danmark efter forsættelsen til Oldenburg. Efter nedsettelsen af den store landbokommission 1786 genudsendte O. sit skrift om frihed og ejendom for bondestanden (med forskellige tillæg), og O. var en af de personer som C. D. "Reventlow tilsendte sin store betænkning af 11.2.1788 om hoveriet til udtalelse. O. udarbejdede to afhandlinger om spørgsmålet, og disse indgik som materiale ved den videre behandling af sagen. □Mal. tilskrevet Charles Laland. Stik 1793.

Kilder. Efterl. papirer fra den Reventlowske familie-kreds, udg. L. Bobé V, 1902 248f; VII, 1906 479; VIII, 1917 tillæg 24–26. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–II, 1904–07 (heri breve). Kabinetstyrelsen i Danm., udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitions-kommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41. Thorkild Kjærgaard: Konjunkturer og afgifter. C. D. Reventlows betænk. 1788 om hoveriet, 1980. *Lit.* [Gerh.] v. Halem: Andenken an O., Altona 1793. J. K. Hosts Clío I, 1813 84–107. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV, 1902. Holger Hansen i Hist. medd. om Kbh. III, 1911–12 525–36; V, 1915–16 190–94 196–98 200f. Luxdorfs dagbøger I, 1915–30. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 69–84; II, s.å. 45–48 (bibliografi). Th. Stettner i Hist. Verein für Mit-telfranken. Jahresbericht LXVI, Ansbach 1930 245–51. J. O. Bro-Jørgensen: Forsikringsvæsenets hist. i Danm., 1935 372–80. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reprudg. 1975) 95–191. Gottfr. Ernst Hoffmann i Archiv für Bevölkerungswissenschaft und Bevölkerungs-politik X, Lpz. 1940 87–102. Carl Haase i Oldenburger Jahrbuch XLIV, Oldenb. 1965 1–58 (heri breve). Johan Hvidtfeldt: Kampen om ophævelsen af livegenskabet i Slesv. og Holst., 1963 52–62. Peter Wagner i Urt, 1977 99–104. Fr. Skrubbeltrang: Det danske landbosamf. 1500–1800, 1978 325f. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979; XIII, s.å.

Poul Thestrup (Carl Christensen)

Oehlsenschläger [ø'lønslæ:qər], Adam Gottlob (skrev sig i sine første digte 1803 Adam Øhlsenschläger), 1779–1850, forfatter. * 14.11.1779 på Vesterbo i Kbh. (Frbg.), † 20.1.1850 i Kbh. (Frbg.), begr. på Frbg. F: organist ved Frbg. k., senere

slotsforvalter Joachim Conrad O. (1748–1827) og Martha Marie Hansen (1745–1800). ~ 17.5. 1810 i Gentofte med Christiane Elisabeth Georgine Heger, * 28.7.1782 i Kbh. (Frue), † 7.7.1841 på Frbg., d. af assessor i hof- og stadsretten, senere konferensråd Hans H. (1747–1819) og Anna Louise Drewsen (1751–99). – Bror til Sophie Ørsted.

O. er opkaldt efter grev Adam Gottlob Moltke til Bregentved i hvis hus begge forældrene havde haft tjeneste. Faderen var fra det sydlige Slesvig; farfaderen, der var gift med en pige fra Jylland, var organist i Krusendorf ved Eckernførde fjord; den samme stilling havde også hans far haft og farfaderen i Rensefeld ved Lübeck. O. anså det for muligt (hvad det også er) at han var i slægt med den berømte Adam Olearius (Oehlschläger, 1603–71) hvis „østerlandske Rejsebeskrivelse“ han brugte til Aladdin, men holdt det (med rette) for usandsynligt at hans slægt, som faderen mente, havde nogen forbindelse med patricierfamilien Oehlschläger i Frankfurt. Navnet er på tysk ret almindeligt („Oliebanker“). På mødrene side troede O. sig med urette af tysk slægt. I alt fald stammer den ældre tids danske nationaldigter, „Dannerdigteren“ som han gerne lod sig kalde, fra et grænsefolk. Han er „ligesom et træ, der vokser på skellet mellem to lande“ som hans tyske kollega Jean Paul sagde om ham. Ikke blot har han i sit forfatterskab skrevet på begge sprog, men hans digtning er til trods for de nordiske emner ikke mere udpræget dansk end at man i Tyskland kunne modtage ham som en af sine egne. Et stærkere spil af dybere modsætninger i hans sind voldte den dobbelte arv fra forældrenes vidt forskellige naturer; faderen var en hurtigt og heftigt bevæget sangviniker, moderen stille og varm og tung i sindet. Den samme geniale blandingsnatur var der også i hans søster Sophie, gift med Anders Sandøe Ørsted, med den forskel at Sophie Ørsted lignede moderen mest, O. faderen.

Året efter O.s fødsel blev faderen fuldmægtig hos slotsforvalteren på Frbg., til sidst selv slotsforvalter med bolig på slottet, og en række indtryk fra storladne omgivelser gav drengens fantasi dens stadige retning: slottets høje sted med vidt udsyn på grænsen mellem byen og landet, afvekslingen i livet derude: færdslen om sommeren når der holdtes hof og søndagspublikummet fra hovedstaden fyldte den „franske“ slotshave mens der i den „engelske“ Søndermark var en uforstyrret tumleplads for friluftsløge, og ensomheden om vinteren hvor han kunne fortabe sig i de store øde sale og ret føle sig hjemme igen med en god bog i forældrenes stue. Ved bryllupper og

begrovelser fulgte han faderen på orgelværket og så mennesker i sorg og glæde med den højtid som han gav dem i sin digtning.

Til disse indtryk fra slot og kirke kom så med hans trettede år påvirkningen fra den borgerlige skole, Efterslægtsselskabets nylig stiftede Borgerskole, den første af den slags her i landet hvori han blev optaget ved Edv. Storms mellemkomst. Her kom hans viltre og friske barnesind under en kærlig og forstandig tugt, og ikke blot sin usædvanlig smukke håndskrift, men sin sans for orden og borgerlige dyder bevarede han for hele livet som en arv fra 1700-årenes ånd hvori han først blev opdraget. Senere følte han i alt fald godt, som han har udtrykt det i en festtale i Efterslægtsskolen (fra 1822), at „den venlige Omgivning, den muntre Have, den højtidelige Sal, de udmærkede Mænds Besøg, hædrende Smil, opmuntrende Tiltale meget bidrog til at give vor Aand et højere Sving, til med den vaagnende Æresfølelse og Anelsen om Borgersamfundets Adel at sætte vore Evner i en kraftigere Bevægelse“. – En indflydelse af en anden, uborgerlig art udgik fra historielæreren, den spirituelle (og spirituøse) C. F. Dichmann der gav drengen hans sans for det store og usædvanlige som altid siden forekom ham at være det egentlig poetiske i historien.

Til en borgerlig virksomhed følte han da også ved udgangen af skolen (1796) at han ikke egnede sig. Et forsøg på ved privat undervisning at nå frem til en studentereksamen, som en ven af ham med hvem han altid havde kappedes just havde taget, mislykkedes fordi indøvelsen af de gamle sprogs grammatik forekom ham utålelig efter den friske og levende oplysning i skolen. På teatret, hvor han derefter ved en leiforståelig misforståelse af sin kunstneriske drift søgte hen (1797) kunne han på grund af sin kejtethed og en vis sjælelig blufærdighed ikke slå igennem, og da han på denne tid ved sit bekendtskab med de to brødre Hans Christian og Anders Sandøe Ørsted havde fået et stærkt indtryk af hvor smukt det var at leve for et rent åndeligt formål forlod han teatret 1799 i den tro at også han på sin vis kunne blive „en ægte Musasøn“. N.å. blev han, ved to venners medvirken, indskrevet som student og tog latinsk-juridisk forberedelseseksamen. S.å. døde hans mor, og kort efter forlovede han sig med Christiane Heger som han havde lært at kende på Bakkehuset hos K. L. Rahbek, hvis hustru Kamma Rahbek var hendes søster.

Fra denne tid er O.s første digte, bl.a. over emner fra den nordiske oldtid som han havde fået kærlighed til igennem Johannes Ewalds poesi, og en lille akademisk prisafhandling om mulig-

heden af en digterisk udnyttelse af den nordiske mytologi – altså mere eller mindre præget af den gæring som fulgte af hans personlige oplevelser og følelsen af en dobbelthed i hans natur mere end af den af Fr. Schiller fremkaldte diskussion om naiv og sentimental digtning: digteren skal være „vild og blid“ hedder det i et ungdomsdigt. Det fyldigste og tydeligste udtryk herfor giver den ufuldendte nordiske fortælling *Erik og Roller* med dens friske billeder af det bløde og syge (Roller) og det sunde og trodsige (Erik) i tidens tænke måde og den unge digters sind. Under trykningen af denne fortælling, der fremstiller det oldnordiske emne i den fra 1700-årene (Ewald, P. F. "Suhm) overleverede retori-ske stil, lærte O. den lige fra Tyskland hjemkomne, af Goethe og den unge tyske romantik opfyldte Henrich Steffens at kende og skrev på hans råd i stedet for fortællingen et bind *Digte* der udkom til julen 1802, og som i flere henseender betegner udgangspunktet for den danske poetiske litteratur i 1800-tallet. Det arbejdsmod og den selvtilid som ingen af hans venner herhjemme, hverken Ørstederne, brødrene O. H. og J. P. Mynster eller A. B. Bentzon der hver på sin vis dæmpede ham ved deres sagtomhed eller lammede ham ved deres ironi, formåede at meddele ham, og som selv slaget 2. april kun havde givet ham en forbigående følelse af, det gav den seks år ældre filosof ham med sin ildfulde og personlige veltalenhed hvormed han befriede ham fra tidens „Overtro paa det nyttige“, og lærte ham at tro på „Poesiens Værd“. Jeg gav ham selv, har Steffens sagt. Ud fra en sådan, man kunne sige barnetro på kunstens betydning for livet, en personlig renæssancefølelse af den inderligste art, frembragte han i årene 1802–05 sin ungdomsdigtning, en romantik hvori det er lykkedes den unge digter at give de fra Steffens og Tyskland stammende filosofiske ideer fuldt poetisk og nationalt liv.

Her er foruden en række stemningsfulde og farverige romancer over nordiske emner digtet *Guldhornene*, (skrevet umiddelbart efter den første døgnlange samtale med Henrich Steffens) hvis ophøjede billedsprog udtaler det for hele det følgende århundrede afgørende brud med den rationalistiske kunstopfattelse, og det lille lyriske drama *St. Hansaften-Spil* (begge i *Digte 1803*), der i en fordringsløs form indeholder en betydningsfuld poesi som ved sin forening af en inderlig følelse og et spottende lune har givet tonen til en del af den senere danske romantik. Og her er – i *Poetiske Skrifter I–II, 1805* – ungdomskådheden i skuespillet *Freyas Alter*, den fromme naturfølelse i romancerne *Langelands-Reise* og *Jesu Christi gientagne Liv i den aarlige Natur* og,

ikke mindst forherligelsen af den stærke skabende kunstnergenius i modsætning til den matte flid og de selvsyge drømme i hovedværket *Aladdin* og, i en mandigere form med stærkere fremhævelse af det kunstneriske arbejde, i den romantisk omstemte nordiske fortælling *Vallundurs Saga* – tilsammen en fuldstændig kreds af poesier.

Efter udgivelsen af *Poetiske Skrifter* begyndte O. i eftersommeren 1805 med offentlig understøttelse en mere end fireårig udenlandsrejse til Halle, hvor Steffens boede som professor ved universitetet, Berlin og Weimar, hvor han omgikkes Goethe, til Dresden og derfra (efteråret 1806) til Paris. Her blev han i over halvdant år til sommeren 1808, tilbragte den følgende vinter hos Mme. A. L. de Staël-Holstein på hendes ejendom ved Genfersøen, rejste i foråret 1809 til Italien hvorfra han samme efterår vendte tilbage til Danmark. Af større værker skrev han på rejsen *Hakon Jarl* i Halle, *Thors Reise* og *Baldur hin Gode* i Weimar og Dresden, alle tre udgivet under titlen *Nordiske Digte, 1807, Palnatoke*, tr. 1809 og *Axel og Valborg*, tr. 1810 i Paris og *Correggio*, tr. 1811 (på tysk) i Italien.

Til forskel fra ungdomsdigtningen er denne digtning fra den store udenlandsrejse, i hvilken O. selv mente at have nået sin modenhed, i behandlingen af stoffet mere objektiv og, i valget af emner, mere udpræget nordisk. Værkerne fremtræder ikke mere som afspejlinger af eller fantasier over digterens personlige situation, men idet O. nu vælger tragedieformen for sin poesi og tager Schiller mere end Shakespeare til mønster nævner han (i forordet til *Nordiske Digte*) den historiske bedrift som den højeste genstand en digter kan bringe på teatret. Overgangen i produktionen belyses klart derved at *Hakon Jarl*, som er det værk hvori O. renet har opfattet og fremstillet et emne af Nordens historie, efter den første plan skulle have heddet *Olaf Trygvason* og på en mere subjektiv måde afspejlet en ny åndsstrid med en gammel ligesom i *Aladdin*: som den lykkelige helts sejr over den af lykken forladte modstander. Fuldkomne fremstillinger af en sådan objektiv poesi er de to under Goethes indflydelse og påvirkning af græsk kunst fremkomne værker som i ren kunstnerisk henseende er O.s ypperste, tragedien *Baldur hin Gode* (i græsk stil) og eposet *Thors Reise til Jotunheim* (i gotisk stil) hvori modsætningen mellem liv og død (*Baldur*) og kraft og stof (*Thor*) har fået plastisk skikkelse. Nøjere knyttet til forhold i tiden og til digterens personlighed er tragedierne *Palnatoke* med tilslutning til 1700-tallets humanitetsideal og protest imod den halvkatolske tyske romantik, og *Axel og Valborg* om „Kærligheds

Troskab", der ikke som Hakon Jarl vil ryste, men røre det af ulykken 1807 ramte folk som han først havde tænkt at styrke og trøste ved at digte en Axel (om Absalon, sammenlign romanen *De tvende Kirketaarne* fra 1808). Endnu mere personlig er kunstnertragedien Correggio som i Tyskland havde den uheldige følge at fremkalde en hel skare lignende kunstnerpoesier og i Danmark den gavnlige virkning at bidrage til at vække publikums sans for billedkunsten, og hvori kunstnerlivets tragik naivt er fremstillet som misforholdet mellem arbejdet og dets betaling. Denne tragedie er med rette (af Jens "Baggesen" blevet betegnet som vendepunktet i O.s produktion.

Thi da O. var kommet hjem og som ægtemand og embedsmand (tit. professor 12.12.1809, ekstraord. professor i æstetik 15.8.1810) skulle fortsætte sin digtning under de fattige og fortrykte kår i hjemmet mærkes det vel på denne hans begyndende manddomsdigtning 1810–20 at han ikke mere som i ungdommen og på rejsen er løftet af tidens storhed men trykket af dens trængsel. Et bittert betegnende træk er det at i et arbejde som han selv satte ved siden af Aladdin, den uheldige syngespiltekst *Ludlams Hule*, 1814, er Aladdinshulen, naturens hemmelige værksted hvorfra geniet henter sine kræfter, blevet til en lånebød, en slags underjordisk assistenthus til bedste for småkårsfolk der er i forlegenhed for kontanter. O. kendte selv til dette. Hans husførelse var kostbar; familien forøgedes hurtigt (datteren Charlotte 1811, sønnerne Johannes Wolfgang 1813 og William 1814, datteren Maria Louise 1818) og hans hustru, den heroiske Christiane, kendte intet til at spare, hverken sig selv eller andet. O. måtte da skrive meget blot for at tjene penge. Som regel holder arbejderne fra disse år ikke mål med dem fra det foregående tiår. Af den østerlandske romantik eller Aladdinspoesi, som han endnu skrev, står både det yppige eventyr *Aly og Gulhyndy*, 1811 i *Digtninger I* (fra hvedebrødsdagene) og den bløde faderfølelse i det løse fantasistykke *Fiskeren*, 1816 (som *Fiskeren* og hans Datter, 1836) langt under ynglingekraften i Aladdin. Tragedierne *Stærkodder*, 1812, *Hugo von Rheinberg*, 1813, *Hagbarth og Signe*, 1815, *Fostbrødrene*, 1817, *Erik og Abel*, 1820 er gennemgående mere anstrengte og mindre rene i den kunstneriske virkning end de tidligere, selv om de undertiden kan forekomme nok så interessante ved deres mere moderne følelsesindehold: skyldbevidstheden og afmagtsfølelsen i *Stærkodder*, ægtemandsfortvivlelsen i *Hugo von Rheinberg*, den ungdommelige lidenskab i *Hagbarth og Signe* og vemodet i *Erik og Abel*. Umiddelbart tiltalende virker det når man føler

virkeligheden slå igennem, som faderkærligheden i den dramatiske idyl *Den lille Hyrdedreng*, 1818 og *Sjette-Frederiks-idyllen*, uden omskrivning i digtkredsen *Frederiksberg*, 1817 og i en let „oldnordisk“ forklædning i *Hroars Saga*, 1817. Størst er O. bestandig i det lyriks-episke fag som J. L. "Heiberg sagde, dvs. når han kan bruge et episk stof til udtryk for bevægelser i sit eget sind og tidsalderens liv, således i *Helge*, 1814, hvis romancer er kernen af hans kunst, og i hvis fra Skjoldungesagnene lykkeligt grebne typer, søkongen Helge og hans fredelige bror Hroar, man ser verdenshistorien skifte: fra ungdommens helletid til den borgerlige fredsperiode, som fulgte efter; helte-tragedien er digtet så. som Napoleons fald. Delvis også i *Nordens Guder*, 1819, der indledtes med Thors Rejse fra 1807 og som i de senere tilkomne romancer giver vidnesbyrd så vel om slapheden i hans digterånd (Odin- og Frøjparterne) som om dens styrke, især i de stykker der handler om Thor og Loke.

Når O. i dette digt, der blev skrevet i de sidste år af den såkaldte Baggesenske fejde, viser i alt fald nogen forståelse af den ironi der efter de litterære vidnesbyrd at dømme synes at tilhøre den nordiske ånd kan det vel forstås som en virkning af Baggesens i syv år fortsatte kritik af hans digteriske virksomhed, men var da også så godt som det eneste udbytte han havde deraf. Baggesens æstetiske kritik af O. med det salt og den munterhed hvormed den blev fremsat, og med dens iøjnefaldende ret og rigtighed i mange enkeltheder var for O. selv et spildt arbejde, ikke blot fordi Baggesen, der er så moderne i den jævne stil havde så forældede begreber om den høje, men fordi O. delte den almindelige tvivl om hans bevæggrundens renhed og mistillid til hans personlighed. Tilmed var det ikke så meget en skarpsynet, æstetisk-filologisk dokumentation af værkernes kunstneriske fejl og brøst han trængte til som en på forståelse af hans karakter grundet kritik af forfatterpersonligheden selv. Som en sådan kunne han heller ikke tage Grundtvigs private og offentlige opræden imod ham fra et kristeligt-overlegent standpunkt som var hans eget ganske fremmed. Han trængte til en ven som Schiller, men man må da tilføje at for at have nytte af ham måtte han selv have været en Goethe. Og en Goethe var den meget selvfølende, men lidet selverkendende dannerdigter ikke. I stedet fik han en Heiberg, det vil efter hans egen mening sige: en ny Baggesen på en anden måde. Efter Baggesens bortrejse fra Danmark 1820 indtræder en hvile i O.s produktion som udfyldes dels ved udgivelsen af hans ældre digte, dels med nye arbejder af en flygtig natur: nogle syngestykker hvori han forgæves søger at kappes

med Heibergs vaudeviller, og den vidtløftige roman *Øen i Sydhavet* I–IV, 1824–25 på grundlag af Robinsonaden Albertus Julius som han havde elsket i sin barndom, hvori en betydelig mængde oplevet stof, især fra hans ungdom, er formumet. Til tragedien, som mere og mere af ham selv og hans publikum følte som organ for hans nationale poesi, vendte han tilbage med *Væringerne i Miklagaard*, efter en idé som hans ven arkæologen P. O. *Brøndsted havde givet ham i Paris. Den udkom i *Skuespil* 1827, året efter Baggesens død og gav stødet til J. L. Heibergs kritik, ikke blot af dette værk, men af O.s produktion i det hele taget. Denne kritik var meget doktrinær på enkelte steder, fx ved at nægte O. fremragende episk begavelse, usand i sin systematisering, men den er i det væsentlige rigtig i sin tekniske vurdering af den O.ske poesis kunstformer. Det er fra dette og lignende kritiske forsøg over O.s poesi (af Henrik *Hertz, C. A. *Thorsen, F. C. *Olsen) at det omslag i det litterært dannede publikums stemning skriver sig der i lange tider gjorde O. upopulær i Kbh. Tragedierne, som han vedblev at skrive som om han ikke vidste bedre: *Karl den Store* i *Nye poetiske Skrifter* II, 1829, *Tordenskjold*, 1833 og *Dronning Margareta*, 1834, *Sokrates*, 1836, *Olaf den Hellige*, 1838, *Knud den Store*, 1839 gjorde ringe virkning. På de fleste af disse såkaldte „tragedier“, der ingenlunde altid svarer til navnet, mærkes det også alt for vel at de er skrevet uden dybere tilskyndelse. Mens digteren i sin ungdom havde haft den lykke at hjælpe en ny tids tænkemåde til udtryk og fremstille et helt åndeligt gennembrud i sin poesi var han nu faldet til ro og ejede ikke mere i sit sind den frugtbare kampfølelse, det viljessind uden hvilket ingen stor tragisk poesi kan blive til. Som følge deraf stod de poetiske arbejder fra denne tid, hans senere manddomsdigtning, i et løsere og mere overfladisk forhold til hans personlighed end nogen tidligere periodes værker. Men endnu besad han den samme evne til naiv hengivelse i stoffet så at det gerne var en nydelse der overgik selve læsningen af det fuldendte værk at høre O. udvikle ideen til et digterisk arbejde. Og hvad der glippede i det kunstneriske arbejde som gik raskt fra hånden i formiddagstimerne i løbet af nogle uger vidste han ikke da han efter erfaringerne fra sin ungdom hvor alt lykkedes for ham, aldrig kunne få sig til at tro at kunst var en anstrengelse. Derfor troede han stadig at hvert nyt arbejde var, som Aladdin og Hakon Jarl, en verden i det små, og så ikke at det bare var en boble. I hans nærmeste kreds var der heller ingen der kunne sige ham det, og til den offentlige kritik havde han ingen tillid. Et blivende kunstnerisk værd har derfor

grumme lidt af denne poesi hvis betydning især er historisk som vidnesbyrd om bevægelsen i digterens personlige liv. Hvorledes ikke alene digterens historiske situation, men hans personlige forhold spiller ind i hans digtning, viser især Sokrates, hvor ikke blot Sokrates-skikkelsen, i hvem digteren fra først af ikke har søgt sit eget, er blevet tilpasset efter O.s begreb om sund fornuft og „sublim Trivialitet“, men hvor man i Xantippe genkender billedet af hans hustru, og i den i Sokrates' datter forelskede Aristofanes – et historisk arrangement som filologen F. C. Olsen straks påtalte, og J. L. Heiberg senere vittigt spottede – en begivenhed, som i nogen tid havde sat det O.ske hus i oprør (skuespiller Ludvig *Phisters forhold til datteren Charlotte).

Foruden den stadige kamp for en fri og sund menneskeligheds ret imod al slags snæversind og smålighed, som også i disse år er kernen i den humanitet som O.s poesi forkynder, og som giver ham vel ikke noget dybt, men et overmåde sundt blik i moralske og litterære spørgsmål (se månedsskriftet *Prometheus* 1832–34 og især hans erindringer) var der dog i alt fald en af tidens mere almindelige rørelser som kom til udtryk i hans poesi. Mens O. i sit hjemland var genstand for kritik og ligegyldighed var han blevet hyldet i Sverige og Norge. Ved en universitetsfest i Lund 1829 havde Esaias Tegnér hilst ham som Nordens digter, i hvis værker samfølelsen mellem de tre folk først var kommet til klart udtryk, og fire år senere, ved hans besøg i Kristiania, havde også de norske akademikere sluttet sig til denne hyldest. Rigtignok viste den ganske private måde hvorpå han modtog og takkede for æren at han ikke var eller ville være sig dens historiske betydning bevidst. Men i værkerne fra disse år, i heltedigtet Hrolf Krake fra 1828 der ellers læses som en loyal forherligelse af Frederik VIs landsfaderlige kongemagt, og i tragedierne *Tordenskjold* og *Dronning Margareta* udtaler han med finhed og varme sin følelse for det naturlige slægtskab mellem de tre nationer hvoraf hans digtning, uden dansk særpræg, havde givet et for hele Norden forstæligt billede. Videre gik han ikke. *Dronning Margareta* bliver ikke det festspil for det forenede Norden som man af dens emne og tidspunktet for dens tilblivelse umiddelbart efter Norgesrejsen kunne vente idet han til dens handling har valgt et træk af dronningens liv, episoden om den falske Oluf der gør hendes moderhjerne og ikke hendes kongetanke til midtpunktet i tragedien. O. kunne således vel med frelst samvittighed modtage studenternes hyldest på det nordiske studentermøde i Kbh. 1845, men i ledelsen af den skandinaviske bevægelse tog han ingen del.

Mens O. arbejdede på Sokrates havde han den sorg at miste sin elskede datter Charlotte Phister. Spor af den bevægelse som dette tab satte ham i mærkes i de to efter hans egen mening kristelige tragedier Olaf den Hellige og Knud den Store. I 1839 døde Frederik VI. O. selv havde en følelse af at han ikke mere hørte tiden til og skrev i den stemning den nordiske fortælling *Ørvarodds Saga* (1841) som er den mest betegnende frembringelse af hans alderdomdigtning. Den fortæller på grundlag af de islandske sagaer om Ørvarodd og Hervør i en renere nordisk stil end den han ellers har benyttet i sine „sagaer“, om „den hedske Vildmand, der blev kristelig tam“, og som i en fremtid mistet mindet om sin ungdom. Da O. læste dette for sin ven Carsten „Hauch, kom han til at græde og udbrød: „Det er, ligesom det var mig selv“. Den samme følelse havde han tidligere givet udtryk i det lille vers *Hvor blev I røde Roser dog* som på en meget inderlig måde udtaler vemoden i hans livs historie. Han havde dog ikke i sinde at gå til hvile endnu; ved Frederik VI's død var han først lige fyldt de 60 år. 1842 indbød han til subscriptions på sine tyve bind samlede værker og tilføjede udtrykkelig, at „Prisen ikke vilde gaa meget over, hvad et Dagblad kostede i samme Tid“. Han tænkte sig at det var den tiltagende politiske interesse som svækkede sansen for hans poesi. Men også æstetisk havde smagen forandret sig, og i endnu højere grad end tidligere vendt sig fra det simpelt store som er nerven i O.s ligesom i Bertel Thorvaldsens kunst, på den ene side til den „elegante“ eller „gratiøse“ bagatel, på den anden til den „pikante“ eller „interessante“ fremstilling af sjældne og sammensatte karakterer som betegner den galliske romantisme. Med Henrik Hertz der i disse år beherskede teatret i Kbh. søgte O. uden held at kappes, som han i sin tid havde kappedes med Heiberg, ved nogle varmt følte, men dilettantisk udførte lystspil der har påvirket C. *Hostrups. Og med romantismen søgte han at komme til forståelse ved at give dens præstinde på teatret, skuespilleren Johanne Luise *Heiberg, som han tidligere ikke havde kunnet få brug for i sit repertoire, opgaver i sine tragedier. Efter først at have indført hende på sit teater i drengerollerne i lystspillet *Den lille Skuespiller* fra 1837 og i Knud den Store skrev han for hende tragedien *Dina* (opført 1842) der af Heiberg i en meget rosende recension hilstes som et vellykket forsøg i den moderne, „interessante“ digtarte, og som til trods for sin stærkt uhistoriske karakter virkelig er et af O.s interessanteste arbejder, et levende billede af en reflekterende æstetisk natur og et varmbloedigt forsvar for det store og sjældnes ret imod hverdagslivet.

Det er et arbejde hvori O.s alderdoms poesi mødes med hans ungdoms, og som gav stødet til at O. i de sidste ti år af sit liv, støttet af en ildfuld modheibergsk kritik (P. L. *Møller) atter blev det store navn i den danske litteratur.

Da O. var ved at fuldende *Dina* i sommeren 1841 mistede han sin hustru som i mere end tredive år havde styret hans hjem (til sidst endog forlagt hans bøger) med en storstilet, men upraktisk virkelyst og våget over sin mand og sine børn med en fuldkommen selvopofrende og ganske ukritisk kærlighed. Året efter hustruens død rejste O.s yngste datter, Maria, som han, især efter den ældste datters død, havde sluttet sig meget fortroligt til, til Norge hvor hendes mand, nordmanden dr. W. Konow, havde købt en ejendom ved Bergen, og den gamle digter var nu meget ene. Om sommeren havde han ved Christian VIIIs velvilje bolig på Fasangården ved Frbg. slot, men foretog i de første år efter at have holdt sig så længe hjemme nogle rejser til udlandet. 1843 var han i Norge for at besøge sin datter og fuldendte her den uheldige tragedie *Erik Glipping*, 1844. S.å. tog han med sin yngste søn William der var hans stadige selskab på en lang udenlandsrejse og opholdt sig længe i Paris som var den by han elskede mest. Thi, skrev han til en ven (Fr. Hebbel), „levende er Paris i højeste Grad, og det føler enhver, som elsker det levende“. Karakteristisk indblik i hans sjæleliv på denne tid giver romancen *Tanhuser i Venusbjerget*, nok så meget som skuespillet *Landet fundet og forsvundet*, 1846, med den om romantismens stilistiske kategorier mindende undertitel „et nordisk Heltespil“, som han foruden et par mindre betydelige skuespil forfattede i Paris. Det er ellers et tidens tegn at både i det nordiske heltespil og i tragedien Erik Glipping står der over for sværmeren eller skjalden „en fornuftig mand“ – en tidstype som O. havde haft over for sig i sin ungdom og nu følte vende tilbage på hans gamle dage.

Efter hjemkomsten skrev han atter et gammel-nordisk digterværk, tragedien *Amlæth*, 1847 hvortil han vistnok havde fået ideen ved i Paris at se en efter hans mening yderst skabagtig fremstilling af Shakespeares Hamlet som han hørte Victor Hugo rose. I stedet for en sådan fransk-hysterisk Hamlet ville han på grundlag af Saxo give en nordisk-historisk, heroisk Amlæth som dog unægtelig er blevet meget mindre interessant end Shakespeares figur. Men stykket, der blev opført på O.s 67 års fødselsdag, indbragte ham på ny publikums hyldet. Også den næste nordiske tragedie, O.s sidste, *Kiartan og Gudrun*, 1849, gjorde lykke. Den er digtet efter den interessante Laxdøl-saga, hvoraf N. M. *Petersen

havde udgivet en oversættelse, og har fået sin varme af en ny forelskelse hos den friske gamle mand. Af denne varme er der intet i de to sidste værker. Således efter sagens natur ikke i det læredigt om *Digtekunsten* han skrev i sommeren 1848 (tr. 1849), og hvormed han ville afslutte sin virksomhed på universitetet der aldrig havde betydet meget. Men også heltedigtet *Regnar Lodbrok*, 1849 er mat. Efter at han i sommeren 1847 på en rejse til Sverige (Stockholm og Uppsala) på ny var blevet hyldet som nordisk digter samledes en kreds af de bedste mænd i hans fædreland med ham på hans 70 års fødselsdag for at hilse ham som dansk digter. Ved denne lejlighed var det bl.a. at Heiberg, der havde været hans modstander, i en sang hylkede ham som dansk digter, og at Grundtvig, hans dommer, med en tak rakte ham en laurbærkrans fra de danske kvinder. Og her oplæste O. som svar på skuespiller N. P. Nielsens festtale et digt, der endte med at nævne „den danske Munterhed“, som den egenskab hvorpå folkets åndelige livskraft især beroede. Det var ved denne munterhed hvormed han mener: livslyst og levekraft, han først var slået igennem. Aladdin er „Naturens muntre Søn“ og hverken mere eller mindre; digtet om Thor er „muntert“, selv i tragedierne hersker der, som han siger, „en højere Munterhed“, en lys kraft og en jævn tone, den samme som lever i folket og er kommet til udtryk i de mest betegnende frembringelser af dets kunst og viden-skab.

O. har altid fremhævet at kunst ikke er en national sag, men en menneskelig ting. Som den skole han oprindeligt tilhørte, den goetheske romantik, har han ved sin poesi villet sprænge den nationale grænse og udvide den danske ånd til en fri og alsidig menneskelighed. Med rette kalder Heiberg ham i den nysnævnte sang „en Adam paa det danske Parnas“. Den menneskelighed der var i O., var ikke, som hos Grundtvig, den vældige natur som ved kristendommens ånd løftes ud over sig selv, eller, som hos Goethe, den dybe natur der begrunder sig selv som et kunstværk. Men det var den frodige natur der blomstrer af sig selv og uden noget andet formål. Det er den psykologiske sandhed i Heibergs æstetiske bestemmelse af O. som „umiddelbar“ at hans kunst og han selv ingen anden udvikling kender end naturens: fra hans ungdoms blomstrende forår til efterårslyset i hans sidste værker. Som i kunsten, så i livet. Om O.s personlighed er der af hans samtid fældet de mest forskellige domme. Nogle har fundet ham stolt og selvfuldende, andre kærlig og fuld af gemyt; nogle har han også i samtale forekommet i høj grad interessant, ja, genial, andre kalder ham i mundtlig samkvem

ubetydelig, ja enfoldig. Sandheden er at han kunne være alt dette, fordi han altid uden at beregne virkningen af sin fremtræden fremstillede sig ganske bar for folks domme. Den samme sanselige frodighed der er grundtrækket i O.s personlighed prægede også hans ydre. Hans ansigt og skikkelse bar, selv da han var ældre, intet mærke af arbejde og viljeskampe, men gav indtrykket af en naturlig blomstring. Som gammel mand mindes Steffens „hans højst indtagende Ansigtstræk, Ilden i hans smaa sorte (skal være: hverken smaa eller sorte) Øjne, den utaalmodige Bevægelighed i alle hans Miner, den vidunderlige Blanding af blød Længsel og trodsig Kækhed i alle hans Ytringer“. En tegning af J. Riepenhausen fra O.s ophold i Rom viser samme træk. Fra hans alderdom har den svenske forfatter Wilh. v. Braun gengivet sit indtryk af dem med de ord: „Det var en ældre, noget forlæden Mand med ædle, skønne Træk; i Særdeleshed havde hans Mund et uendelig venligt og vindende Udtryk. Hans Kinder var blomstrende som en tyveaarig Ynglings, hans Haar glinsende og næsten sort. Alene paa de tætte Rynker ved Øjnene kunde man se, at han var over Middelalderen“. Gertners maleri på Fr.borg er fra denne tid. – Dr. phil. h.c. i Lund 1829. Rektor ved Kbh.s univ. 1831–32 og 1846–47. Æresmedlem af kunstakademiet 1844. – Etatsråd 1839. Konferensråd 1847. – R. 1815. DM. 1840. K. 1841. S. K. 1849.

Bibliografi. F. L. Liebenberg: Bidrag til den O.ske lit.s hist. I–II, 1868. Aage Jørgensen: O. lit. 1850–1966, 1966. Samme: O. lit., suppl., 1971. Samme: O. lit. 1967–79, 1979.

Udg. Poetiske skr., udg. F. L. Liebenberg I–XXXII, 1857–62. Poetiske skr. i udv., ved H. Topsee-Jensen I–V, 1926–30. Digte 1803, udg. Ida Falbe-Hansen, 1903. Ungdomsdigt., udg. Vilh. Andersen, 1904. O. selsk.s jubilæumsriser Iff, 1972ff.

Kilder. O.s levnet, fortalt af ham selv I–II, 1830–31 (ny udg. ved Poul Linneballe og Povl Ingerslev-Jensen, 1974). Erindringer I–IV, 1850–51 (ty. udg.: Meine Lebenserinnerungen I–IV, Lpz. 1850). Ungdomserindr., udg. L. Bobé, 1915 (nyt opl. 1963). Wallfahrt nach Rom. Ein Tagebuch im Jahre 1809, udg. Povl Ingerslev-Jensen, 1974 (da. udg.: Valfart til Rom, udg. samme, 1975).

Breve. Mindeblade om O. og hans kreds hjemme og ude, i breve fra og til ham, udg. C. L. N. Mynster, 1879. Gemt og glemt II, udg. L. Bobé og Carl Dumreicher, 1916. Breve fra og til O. 1798–1809, udg. H. A. Paludan, Daniel Preisz og Morten Borup I–V, 1945–50. Breve fra og til O. 1809–29, udg. Daniel Preisz I–VI, 1953–81.

Lit. H. G. Olrik i Pers. hist. t. 9.r.II, 1929 38–63 og L. Bobé sst. 11.r.VI, 1945 55–61, jfr. sst. 12.r.III, 1948 179f (om O.s mødrene slægt). Chr. Molbech: Studier over O.s poesi, 1850. Clemens Petersen: Om forholdet mellem det gamle og det nye ved O.s fremtræden, 1867. Gustaf Ljunggren: Tegner og O., Lund 1868 (optr. i forf.s Småre skr. I, Lund 1872 51–100). Kr. Arentzen: Baggens og O. I–VIII, 1870–78. Samme: A. O., 1879. P. L. Møller: A. O., udg. F. L. Liebenberg, 1876 (ny

udg. ved Hans Hertel, 1964). Rasmus Nielsen: A. O., 1879. Nic. Bøgh: Fra O.s kreds, 1881. C. L. N. Mynster: Fra den ældre tid, 1882 20–52. Mathilde Reinhardt: Familieerindr. I–II, 1887–89. Ludv. Schrøder: A. O. og den romantiske skole, 1888. Georg Brandes: Essays. Danske personligheder, 1889 49–135 (optr. i forf.s Saml. skr. I, 1899 215–65, 2. udg. I, 1919 201–42). Vald. Vedel: Studier over guldalderen i da. digtn., 1890 (2. udg. 1948) 114–36. Vilh. Andersen: Guldhornene, 1896. Samme: A. O. I–III, 1899–1900. Samme: Horats IV, I, 1948 186–95. Marie Konow: Nogle barndoms- og ungdomserindr., 1902. Oluf Friis i Edda XI, Kria. 1919 55–84. H. Topsøe-Jensen sst. XV 170–211 og XVI, s.å. 56–106. Eva Hemmer Hansen sst. XLI, 1941 139–65. Ida Falbe-Hansen: O.s nord. digtn., 1921. C. M. Rosenberg: Studier over O.s Hakon Jarl, 1924 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. XXXIII, nr. 130. Samme: Et O. fund, 1925. Alb. Nilsson: Tre fornordiska gestalter, Lund 1928. Alf Henriques i Fem da. studier, tilegnet Vilh. Andersen, 1934 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. XLIV, nr. 167 25–47. Samme: O. og vor tid, 1962 = O. selsk.s skriftserie I. Hans Brix: Analyser og problemer II, 1935 365–67. Samme: Digterne og fædrelandet, 1942 12–17. Paul V. Rubow i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen I, 1936 476–504. Samme i Rom og Danmark., red. L. Bobé II, 1937 18–30. Samme: Epistler, 1938 111–37 (optr. fra Danske studier, 1929 145–61). Samme: Betragtninger, 1947 39–73. Will. Michelsen: Hakon Jarl og Erik Glipping, 1943. Samme: Om H. C. Ørsted og tankebilledet bag O.s Aladdin, 1963 = O. selsk.s skriftserie III. [A. N.] Brorson Fich i Danske studier XLI, 1944 39–48. Carl Roos sst. 1951 71–80 og 1952 127–29. Dagbog for Kristiane Koren, udg. Gudrun Johnson, Oslo 1945. Bernhard Risberg: Ansikten och verk, Sth. 1947 70–90. Ejnar Thomsen: Omkr. O.s tyske quijotiade, 1950 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950. Samme: Digterne og kaldet, 1957 86–103. Torben Krogh: O.s indførelse på den danske skueplads, 1954 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCXXVI. Jørgen Fafner: O.s verskunst, 1965 = O. selsk.s skriftserie V. H. Topsøe-Jensen: H. C. Andersen og andre studier, 1966 = Fynske studier VI 365–84. Mogens Brøndsted i Kritik IV, 1967 45–73 (jfr. sst. 143–46 og 1968 140–42). Sv. Christiansen i Skitser til romantikkens teater, 1967 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. CCLXVI 10–34. Bibliotheca Oehlenschlägeriana, udg. Povl Ingerslev-Jensen, 1967 = O. selsk.s skriftserie VII. Neel Fasting: O.s Aarets evangelium, 1969 = O. selsk.s skriftserie IX. Povl Ingerslev-Jensen: Den unge O., 1972. O. studier 1972, 1973, 1976–78, red. Povl Ingerslev-Jensen. Søren Baggesen i Nord. lit. hist. En bog til Mogens Brøndsted, 1978 91–117. F. J. Billeskov Jansen sst. 118–37.

Papirer i Kgl. bibl.

Uffe Andreasen (Vilhelm Andersen)

□ Malet som barn af P. Faxøe, 1785 (Fr.borg), gengivet i træsnit 1880 og af H. P. Hansen, 1886. Silhouet ca. 1803. Min. af Johanna Frommann, 1806. Mal. af G. Kügelgen s.å. Tegn. i stambogen af J. F. Olivier, 1808 (Fr.borg). Mal. af H. Olivier s.å. Mal. af Jacob Munch, 1808 (Fr.borg). Karikatur tegnet af F. Tieck og A. W. Schlegel 1808–09 (Kgl.bibl.). Tegn. af J. Riepenhausen i stambogen, 1809. Karikaturtegn. af en af brdr. Riepenhausen s.å. (Thorvaldsens mus.). Tegn. af brdr. Riepenhausen, 1809 (Bakkehusmus.), stukket af A. Flint, 1812, af R. Strauch, af I. Bor-

chert, af J. Lübschitz 1899, af Johs. Britze 1924 to gange, i træsnit 1879, af H. P. Hansen 1886 og 1897, m.fl., og tegnet af E. Lehmann (St.mus.). Mal. tilskrevet J. L. Lund, 1809 (Fr.borg), kopi af Johs. Jensen (Bakkehusmus.), i tegn. sign. Berger (Kgl. bibl.) og i min. af Fanny Falkner, litograferet 1869, i træsnit 1873, 1876, af H. P. Hansen to gange 1879, af A. Neumann s.å., af P. L. Bevers 1883, 1886, af H. P. Hansen s.å. og 1892. Mal. af F. C. Gröger, 1815 (Fr.borg), kopi af T. C. Lübbers udst. 1818, i træsnit af H. P. Hansen, 1886. Fremstillet på satirisk stik 1817. Buste af A. Quittschreiber, 1818 (Fr.borg), tegn. efter denne angiveligt af H. V. Bissen (Teatermus.). Satirisk stik af O. Bagge, 1818, efter tegn. af C. W. Eckersberg. Litografi af I. C. E. Walter, 1821. Mal. af C. W. Eckersberg ca. 1822 (Fr.borg), litograferet af J. F. Clemens, 1822, af F. A. Fricke m.fl., stukket af W. H. Lizars, 1822, af R. Rahn efter tegn. af A. Hirschrot, m.fl., graveret på sten 1826, i træsnit 1879. Mal., nu ukendt, af C. A. Jensen, 1823. Tegn. af J. F. Møller, 1830 (Fr.borg). Buste af F. C. Krohn udst. s.å. Tegn. af N. Simonsen, 1831 (Fr.borg), efter denne stik af E. Schuler 1832, af A. Hansen 1837, m.fl., samt litografi af P. Dagobert. Mal. af C. A. Jensen, 1832 (Fr.borg), efter dette gentagelse. Mal. af samme, 1834 (Fr.borg), efter dette kopier (sst.; Teatermus.) og litografi af A. Kaufmann, 1834, af N. C. Kierkegaard 1839, m.fl. Måske afbildet på silhouet af Rademacher, 1835. Tegn. af J. Th. Lundbye ca. 1836. Afbildet på tegn. af Thorvaldsens hjemkomst 1839 af Eckersberg (Fr.borg). Mal. af E. Bærentzen, 1839 (Bergens billedgalleri), litograferet af kunstneren selv. Buste af Thorvaldsen, 1839 (Thorvaldsens mus.; afstøbninger på Nysø, Bakkehusmus., Det kgl. teater, Fr.borg), i marmor af H. V. Bissen (Nivågård), af G. C. Freund 1868 (Studenteforen.), af Th. Stein 1874 (Det kgl. Teater), i lille format i biscuit af Th. Mule 1844 og af E. L. E. Vieth 1861. Thorvaldsens buste af O. ses på J. V. Gertners tegn. af Thorvaldsen (Bakkehusmus.) og på hans mal. af samme (Nordjyllands kunstmus.), på Sonnes frise 1846–48 (Thorvaldsens mus., facaden), på J. Friedlænders mal. af N. P. Nielsen, 1851 (Fr.borg) og på en tegn. af C. K. F. Molbecks arbejdsværelse (sst.). Relief af S. S. Winther ca. 1839–41 (forhen Fr.borg), kopi (Bakkehusmus.). Mal. af Lars Hansen, 1841 (Fr.borg), gentagelse 1842 (Bornholms mus.), afbildet på sammes mal. af malerskolen i Göteborg (sst.), litograferet 1841, 1844, 1847, 1848, 1850, 1863, i træsnit 1864 og af P. L. Bevers, 1879, samt gengivet i et par raderinger og et litografisk skyggebillede. Tegnet af Gertner, 1842. Mal. af samme, s.å., efter dette tegn. af samme,

Oehlenschläger, Adam

1846 (Teatermus.). Profiltegn. af samme, 1842 (Fr.borg), gentagelse 1843 (sst.) og som silhouet af C. Rosenhoff, 1853. Mal. af C. A. Jensen, 1842 (Fr.borg). Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St. mus.). Mal. af F. Amerling, 1844 (Fr.borg), kopi af Joseph Lavos, s.å. To silhouetter af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.). Litografi af Maurin, 1852, efter mal. af E. Kietz, formentlig 1844–45. Afbildet på tegn. af salvingen 1840 af Gertner, 1846 (Rosenborg), på sammes litografiske prøvetryk og på sammes mal. af salvingen (sst.). Afbildet på et par tegn. af W. Marstrand ca. 1846 (Thorvaldsens mus.; Teatermus.). Mal. af J. Roed, 1846 (Teatermus.), kopi af Johs. Jensen, en anden lign. skitse af Roed, begge formentlig skitser til sammes mal. 1847 (Studentereforen.). Mal. af Gertner 1846–47, i hovedsagen gentagelse af 1842-maleriet (Fr.borg), efter dette litografi af I. W. Tegner, af J. G. A. Frenzel m.fl., og på gruppebilleder af bl.a. A. M. Petersen, 1848, og fra Neu Ruppin, endv. stik af Weger, 1850, radering 1852, graveringer på sten, træsnit 1850, 1857, af C. Sandberg 1871, 1875, 1879, af J. F. Brauner s.å., af H. P. Hansen 1880, af W. Obermann 1888, 1890 samt af E. Villumsen. Afbildet på træsnit formentlig af P. Klæstrup, 1847. Relief af F. Woltreck. Litografi af I. W. Tegner ca. 1846–47 efter tegn. af L. A. Smith, efter dette stik af A. Hansen, 1847, træsnit 1850 og 1886 samt litografi. Afbildet på tegn. af Simonsen ca. 1848 (Fr.borg). Tegn. af Fredrika Bremer, 1849 (F. Bremerförbundet, Sth.). Mal. af D. Monies, 1849. Litografi 1851 efter tegn. af Johs. Jensen; efter denne tegn. samt Lars Hansens mal. et stylografi af P. Schøler, 1850, samt dekorationsmal. af Constantin Hansen, 1855 (Fr.borg). Karikaturtegn. af Constantin Hansen (sst.). Tegn. af Lauritz Esmark. Afbildet på tegn. af P. Klæstrup (Fr.borg). Silhouet af J. M. Guldencrone, af Hans Tegner, 1912, og andre (Kgl. bibl.; Fr.borg). Profiltræsni af J. F. Rosenstand efter tegn. af H. Olrik, af F. Hendriksen 1876, efter tegn. af A. Jerndorff, af H. P. Hansen 1879, m.fl. Træsni af H. P. Hansen, 1886, efter daguerreotypi fra ca. 1843. Daguerreotypi fra slutn. af 1840erne. Dødsmaske (Bakkehusmus.). Medalje af H. Conradsen, 1852. Model til medalje af Thv. Mule udst. 1854. Fem statuetter af H. V. Bissen 1854–55 (glyptoteket), en er måske flere år tidligere. Hoved af samme, s.å. (Nordjyllands kunstmus.), model til statue af samme 1854–61 (Det kgl. teater), i lille str. (sst.; Fr.borg), også udført i biscuit. Afbildet på Constantin Hansens mal., 1866, af digterkroningen i Lund 1829 (Fr.borg), tegn. hertil. Statuette af Th. Stein, 1870. Tegn. af A. Jerndorff, 1872. Relief af O. O. Glosimodt, 1877. Afbildet s.m. Thorvald-

sen på mal. af C. Bayer, på tegn. af K. Gamborg, på mal. af L. Tuxen, 1894, på flere akvareller og tegn. af Carl Thomsen, bl.a. 1896 og udst. 1900, og på tegn. af F. Henningsen. Statue af Julius Schultz, 1897 (Århus kunstmus.; St. mus.; Teatermus.; 1898 Allégade i Kbh.), gengivet på træsnit 1897 og på tegn. af Alfred Schmidt. Træsni af A. Heimburger. Relief af Johs. Hoffmann (Bakkehusmus.). Relief af E. Ølsgaard ca. 1914 (Randers teater). Silhouet af Ida Schiøttz-Jensen. Tegn. af Anders Bundgaard (folketinget). Keramisk figur af H. C. Brix. Afbildet på mal. af V. Neiendam, udst. 1913, 1928 og 1942, på akvarel af N. Larsen Stevns og på mosaik af Ejnar Nielsen, 1936 („Stærekassen“, Kbh.); til mosaikken karton 1933. Silhouet på frimærke graveret af Arne Kühlmann efter tegn. af H. Heerup, 1979. – Eller, Povl: Adam Oehlenschläger Portrætter, 1958.

Povl Eller

Oehlerich [ø'lərik], Frederik, 1840–1912, landøkonom. * 21.1.1840 i Nordborg, † 28.8.1912 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: købmand Lorenz Friederich O. (1802–62) og Anna Margretha Enghof (1803–79). ~ 18.5.1866 i Nordborg med Christine Sophie Petersen, * 21.11.1839 i Nordborg, † 6.5.1916 på Frbg., d. af købmand Franz P. (1801–62) og Catharina Christina Petersen (1807–82).

O. tog lærereksamen fra Skårup seminarium og oprettede 1866 en skole i Lundeberg på Fyn. 1868–73 ledede han en kostskole på Als og oprettede derefter en realskole på Broager som han drev til 1882, og hvorfra mange kendte sønderjyder er udgået. Han virkede tillige for landøkonomisk oplysning ved foredrag og ved udgivelsen af *Nordslesvigsk Landbotidende*. 1883 flyttede han til kongeriget og bosatte sig først i Ordrup ved Kbh., senere i Nærum. 1895–1907 drev han en lille landejendom i Toreby på Østlolland og flyttede derefter til Kbh. Han udfoldede i disse år en omfattende landbrugsliterær virksomhed, dels som udgiver af *Husmandsbladet* 1884–1911, dels som forfatter af en lang række småskrifter mest beregnet for husmændene, og samtidig fremkaldte han den første bevægelse for dannelse af husmandsforeninger. I første nummer af *Husmandsbladet* opfordrede han til at oprette sogneforeninger, og han virkede for sagen med ikke ringe agitatorisk evne. Særlig på Sjælland og Lolland-Falster fik han tilslutning, der dannedes mange foreninger (knap 100) og med O. som formand fra 1885 virkede de sammen til fremme af rent faglige opgaver som rodfrugt- dyrkning, havebrug, frøavl og frøindkøb. Men

disse foreninger sygnede hen omkring 1890, og da bevægelsen for oprettelse af husmandsforeninger tog ny fart henimod århundredskiftet, skete det på et nyt grundlag der også kom til at omfatte de socialpolitiske opgaver. O. havde dog gjort en forberedende indsats, og da de nye foreninger 1901 sluttede sig sammen i Dansk husmandsforening, blev han formand for fællesbestyrelsen, men da han ikke kunne samarbejde med den nye bevægelses mænd og især støtde sammen med Karl *Hansen (-Ankerstræde) trak han sig tilbage allerede n.å., hvorpå foreningen snart ophævedes for at give plads for provinsielle fællesforeninger. – Af hans skrifter kan nævnes: *For og imod Fællesmejerier*, 1883, *Praktisk Vejledning i Mejeridrift*, 1887, *Rodfrugterne*, 1888, *Praktisk Vejledning i Svinehold*, 1890, *Regnskabsbog for den mindre Jordbruger*, 1890, *Praktisk Vejledning i Frøavl*, 1893, *Fremtidslandbrug*, 1893, *Saasæd og Radsaaning*, 1894, *Om Høravl*, 1895, *Billig Mælk – billig Gødning*, 1896, *Billigt Flæsk*, 1897, *Systemskifte i Mejeridriften*, 1906, *Fremtidens planteavl*, 1908, *Praktiske Dyrkningsforsøg*, 1909, *Kartoffelavl og Kartoffeltøring*, 1909.

O. var en selvstændig og kantet natur der havde vanskeligt ved at samarbejde. Det blev afgørende for effekten af hans indsats at han på væsentlige punkter skarpt vendte sig imod den udvikling i landbruget der satte ind efter 1880. Han bekæmpede fællesmejerier og andelsmejerierne af den sædvanlige type, foretrak skummestationer og var modstander af den store anvendelse af indført foder og kunstgødning. Indtil sine seneste år forfægtede han den opfattelse, at dansk landbrug burde formindske husdyrholdet og udvide dyrkningen af salgsafgrøder. Særlig for det lille brug var hans ideal selvforsyningsøkonomi, og i udstykningspørgsmålet var han modstander af statens hjælp. Landbrugsfagligt er hans forfatterskab af meget ulige værdi, det rummer fejltagelser, men også god praktisk vejledning som han forstod at give udbredelse inden for det mindre landbrug. □Tegn. af Marie Hatting ca. 1896.

Tidsskr. for landøkonomi, 1912 693f. Ugeskr. for landmænd, s.å. 520. Lolland-Falsters stiftstid. 30.8. s.å. Jens Damsgaard: Den moderne husmandsbevægelse, 1912 (2. opl. 1916) især 70–76. P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927 især 18 25f. Frede Jensen: Af den da. frøavls hist., 1941 44f. Axel Pille: Rasmus Jensen Vandman, 1943 33. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand I, 1952.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Oelreich [ø:lraik], **Bernhard** (Bernt), 1626–86, teolog, prokansler. * 5.4.1626 i Itzehoe, † 30.3.1686 i Bremen. F: købmand i Hamburg Johan O. og

hustru Elisabeth v. Essen. ~1° 1652 med Elisabeth Lauremberg, † 1660, d. af professor i Sorø Hans *L. (1590–1658) og Maria Lilia († efter 1647). ~2° 1660 med Marie Foss, d. af provinci-almedicus i Skåne, dr.med. Niels F. (1589–1645) og Karen Jacobsen († 1664).

Efter undervisning i hjemmet blev O. ved privat dimission 1642 student i Kbh. hvortil familien var flyttet efter faderens ansættelse som faktor (siden direktør) i Islandske Kompagni. Ved universitetet studerede han teologi og filosofi og skal her tidligt have gjort sig bemærket ved oratoriske og disputatoriske øvelser og være optrådt som prædikant i den tyske kirke. 1646 tog han magistergraden, var en tid lærer ved Sorø akademi og studerede derefter i udlandet til han ved privat kaldelse fik embede som præst i Nr. Åsum og Skepperslev i Skåne. – At hans navn huskes skyldes imidlertid ikke hans indsats i landsdelens danske historie, men at han efter Skånes afståelse til Sverige 1658 gjorde sig til talsmand for de tanker om oprettelse af et universitet i Lund som lunde-bispen Peder *Winstrup kort efter freds slutningen var fremkommet med for at skabe uddannelsesmulighed for skånske studerende, hvem det nu var forbudt at søge til Kbh. 1664 mødte O. som repræsentant for det skånske præsteskab ved rigsdagen i Stockholm. Ved sine tyske prædikener her vandt han den som han selv holstenske enkedronning Hede-vig Eleonores bevågenhed og derigennem stilling som hendes hofprædikant, uden at han dog derfor opgav kaldet i Skåne. Ved sin anseelse og ikke mindst forbindelsen med rigskansleren Magnus Gabriel de la Gardie fik han atter universitetssagen taget op, og februar 1666 blev oprettelsen besluttet, omend fundatsen først blev underskrevet december 1668. O., der 1665 havde taget doktorgraden i Greifswald, blev universitetets prokansler med sæde i det teologiske fakultet og virkede i denne stilling som dygtig administrator. Hans egenrådighed og tilsyneladende skelen til egen fordel og position bragte ham imidlertid snart i strid med den forbigående biskop Winstrup og flere af professorerne, og en række konkrete sager indbragte ham 1669 alvorlige reprimander der havde karakter af afsættelse. Med biskoppens udnævnelse til prokansler dec. 1671 fandt striden en foreløbig løsning, der først med O.s kaldelse 1672 til retræte-posten som pastor primarius (superintendent) ved Skt. Petri kirke i Bremen blev endelig. – O.s litterære virksomhed er ikke betydelig, men han kendes som forfatter af en række teologiske disputater fra Lund og nogle ligprædikener fra Bremen. □Portræt af ukendt kunstner (Lunds univ.bibl.).

Oelreich, Bernhard

Johs. Møller: *Cimbria lit.* I, 1744 468. Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män X, Upps. 1844 189–200. Lunds stifts herdaminne V, ved S. Cavallin, Lund 1858 146–51; sst. 2.ser.IV, ved G. Carlquist, Lund 1952 345f (jfr. reg. bd., 1962 83). P. G. Ahnfelt: *Lunds univ.s hist.* I, Sth. 1859 15–49. Martin Weibull og Elof Tegnér: *Lunds univ.s hist.* I–II, Lund 1868. *Lunds univ.s hist.* I, ved Jerker Rosén, Lund 1968.

H. A. Hens

Oest [øst], **Johann Friedrich**, 1755–1815, pædagog. * 10.12.1755 i Neukirchen, Angel, † 14.1.1815 på Bernstorffsminde, begr. i Brahetrolleborg. F: sognepræst, senere provst Nikolaus O. (1719–98) og Christina Sophia Petersen (1714–78). ~ 1793 med Dorothea Maria Petersen, * 1761, † 26.11.1843 på Bernstorffsminde, d. af hofråd, stadssekretær i Rendsborg, Johann P. († 1772) og Maria Johanne Stolle (1728–1810).

O. blev student 1773, privat dimitteret af sin far. I Kbh. synes han at have spredt sine kræfter ved studier i en række forskellige fag. Hans hovedstudium var officielt teologi, men han nåede aldrig at tage attestats. 1779–86 var han huslærer på Damp i Holsten, og kom her dybt ind i teoretisk og praktisk pædagogisk arbejde idet han bl.a. trådte i forbindelse med B. B. *Basedow og J. H. *Campe. 1788 blev han huslærer på Brahetrolleborg, men efter sit giftermål 1793 drog han til Glücksborg som lærer ved et af hans hustru oprettede undervisningsinstitut for piger. Ludvig *Reventlow havde imidlertid fattet en så varm interesse for O. at han skaffede ham offentlig understøttelse til at foretage en studierejse til Tyskland, og udnævnte ham derefter 1795 til førstelærer ved det nystiftede seminarium Bernstorffsminde ved Brahetrolleborg. I tyve år virkede O. på denne post og bidrog i høj grad til at give stiftelsen dens ejendommelige præg. Samtidig pristede O. højt som en sjælden lærer der både sad inde med stor viden og forstod at meddele den til sine elever i en klar, tiltrækkende form. Hans kundskaber synes vel at have været noget spredte, men samlede sig mest om naturfagene, navnlig botanik og havevæsen. For øvrigt lagde han megen vægt på sine elevers formelle dannelse, mindre på grundig kundskabstilegnelse som han var tilbøjelig til at undervurdere som „Examensprunk“. Religiøs var han som rationalist af den følelsesbetonede, dogmefri retning en typisk repræsentant for den Reventlowske kreds, og i national henseende tilhørte han overvejende den tyske kultur. Ved sin varmhjertede, umiddelbare, poetisk anlagte personlighed forstod han at gøre et dybt indtryk både på ældre og yngre. Efter Reventlows død 1801 var O. i forbindelse med Peter *Villaume enkegrevinde Sybilla en værdifuld støtte i bestyrelsen af skole-

væsenet på Brahetrolleborg, og for de Reventlowske børn var han næsten som en far. O. udgav *Nachricht von einer Erziehungs-Anstalt in Bernstorffsminde*, 1802 og især afhandlingen *Ueber Eintheilung der Schulen in Classen* (i C. J. R. Christiani: *Beiträge zur Veredlung der Menschheit* I, 1796). □ Mindesten på Brahetrolleborg kgd.

Selvbiografi i J. D. T. Manthey: *Biogr. efterretn. om riddere*, 1818 120f. – *Dansk lit.-tid.*, 1815 172–76. B. H. Knap: *Tale ved J. F. O.s jordefærd*, 1815. N. Rasmussen Søkilde: *De Reventlowske skoler*, 1883 67f 73–80. Joakim Larsen: *Bidrag til den da. folkeskoles hist.* 1784–1818, 1893 89f 96–98. *Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekræds*, udg. L. Bobé II, 1896; IX, 1922. *Kirkeh. saml.* 4.r.VI, 1899–1901 45 608–14. *Gemt og glemt*, udg. L. Bobé og C. Dumreicher I, 1915 2. afsnit 57 59 130.

Bjørn Kornerup*

O'Fredericks, Miszi Otha Alice, født Frederiksen, 1900–68, filminstruktør. * 8.9.1900 i Masthupp, Göteborg, † 18.2.1968 i Hellerup, begr. sst. F: telegrafist Otto Ditlev F. (1874–1936) og Marie Jensine Elvstrøm (1880–1955). ~ 17.9.1927 med grosserer Oscar Jacob Klintholm, * 4.12.1895 i Kbh., † 6.3.1959 i Hellerup, s. af grosserer Hans Christian K. (1860–1929) og Anne Marie Jensen (1865–1944).

Efter forældrenes skilsmisse flyttede moderen til Kbh. hvor O. gik i skole og derefter kom på kontor i Arbejdernes Ulykkesforsikring. 1921 var hun scriptgirl og statist i Benjamin Christensens *Heksen*, spillede i løbet af 20'erne nogle filmroller, bl.a. i A. *Bloms *Det store Hjerte* og E. Gregers' *Solskinsdagen*, begge fra 1925. I 1926 vandt hun BTs konkurrence om manuskript til en Fy- og Bi-film, *Filmens Helte*, instrueret af Lau *Lauritzen 1928. Hun blev derefter fast knyttet til Palladium som manuskriptforfatter og var medarbejder på en række af komiker-parrets senere film, bl.a. *Pas paa Pigerne*, 1930, og *Han, hun og Hamlet*, 1932.

Som filminstruktør debuterede hun med farcen *Ud i den kolde Sne*, 1934 hvor hun havde Lau Lauritzen jun. som medinstruktør, et samarbejde der fortsatte gennem en lang række film. Da Lau Lauritzen jun. forlod Palladium og var med til at danne ASA 1938 fulgte O. med. Også i de fleste andre af de i alt 70 film, hun instruerede, arbejdede O. med en medinstruktør, foruden Lauritzen også Jon Iversen (1889–1964) og Robert Saaskin (* 1920). Hendes film fra 30'erne og begyndelsen af 40'erne hører til tidens typiske populære og facile produkter, succeser som *Panserbase*, 1936, og *Frøken Kirkemus*, 1941 bød på dansk folkekomedie, når den er mest behagesyg over for publikums formodede smag. I 40'erne skifte-

de hun imidlertid med sikker situationsfor-nem-melse genre og lavede adskillige „problemfilm“ der gav velment stof til eftertanke om tidens menneskelige og sociale problemer. Det blev bl.a. til *Det brændende Spørgsmaal*, 1943, om svangerskab, *Elly Petersen*, 1944, efter Mogens Klitgaards roman om en provinspige i hoved-staden, *Affæren Birte*, 1945, om seksualforbry-delse, *Vi vil ha' et barn*, 1949, om fødsel og mo-derskab, og *I gabestokken*, 1950, om den tuber-kuloseramtes situation. Efter dette alvorlige – men kunstnerisk ikke meget mere værdifulde – intermezzo vendte O. tilbage til folkekomedien med *De røde heste*, 1950, den første filmatisering af en Morten Korch roman, der blev en af dansk films største kommercielle succeser. I re-sten af sin karriere instruerede O. en række Mor-ten Korch-film, kun afbrudt af den lige så popu-lære *Far til Fire*, 1953, og dens syv fortsættelser. Sine sidste film instruerede O., der var stærkt gigtplaget, fra rullestolen. 1958 fik hun bevilling til Grøndal teatret. – O. er med sin store og kom-mercielt succesrige produktion en central skik-kelse i dansk populærfilm først og fremmest som eksponent for det ukomplicerede, eskapistiske hygge-lystspil der ombølget af publikumsyndst i årtier havde status som nationens filmiske spe-cialitet. □Foto.

Peter Schepelern

Oggi (Occo), –1139–80–, biskop i Slesvig. O. hørte hjemme i Slesvig og blev valgt til biskop ved frænders og bysbørns indflydelse. Kong Erik Lam ønskede imidlertid at besætte Slesvig bispestol med Herman, der havde gjort sig høj-ligt fortjent ved sine forhandlinger i Rom, og Herman modtog vielse, men måtte vige for den bevægelse der rejstes imod ham. Han nævnes i ærkebiskop Eskils brev af 8.8.1139 som biskop af Slesvig, men to år efter er det O. der bærer tit-len, da han i Bremen bevidner en donation af ærkebis Adalbero 11.7.1141. Kongen søgte at holde Herman skadesløs indtil videre ved gods-veddragelse, og biskop O. nævnes som vidne i gavebrevet, men brevet er uden dato og vækker tvivl ved sin form. Det er i øvrigt det eneste dan-ske diplom hvori O. forekommer. I kong Valde-mars brev af 1158, hvorved grunden lægges til Vitskøl kloster, finder vi Esbern som biskop af Slesvig. O. har sandsynligvis været borte fra sit stift i mange år, og han vendte først tilbage da Esbern var flygtet for kongens vrede og var død i Tyskland, og Slesvig bispestol stod tom. Det var under den store kirkestrid da Alexander III og Victor IV kæmpede om herredømmet, og kong Valdemar gik sammen med kejseren i aner-

kendelsen af Victor IV, mens ærkebiskop Eskil urokkelig hævdede kirkens enhed under Alexan-der III. O. fik modpavens stadfæstelse som kon-gen tog til følge, hvorpå Eskil i stor harme lyste band over den skismatiske biskop. Eskil fik dog næppe fjernet O. fra Slesvig, ene og magtesløs som han stod over for Valdemar og bisperne, der sluttede sig til kongens kirkepolitik: 1161 drog han i landflygtighed. Men da kirkekampen gik til ende, da kongen 1167 kaldte sin ærkebiskop hjem, og den skismatiske smitte skulle udryddes, måtte de victorianske bisper bort. Livo af Oden-se og O. søgte tilflugt i Tyskland. O. bevidner 1174 et brev, udstedt af ærkebiskop Baldwin af Bremen og i begyndelsen af 1180erne et brev af ærkebiskop Siegfried.

Saxonis grammatici hist. Danica, udg. P. E. Müller og J. M. Velschow II, 1839 768f 773. Monumenta Germaniæ hist. Scriptores XVI, Hannover 1859 708. Codex Esromensis, udg. O. Nielsen, 1880–81 (reprodug. 1973) 91. Hal Koch: Danm.s kirke i den begyndende højmid-delalder I–II, 1936. Regesten der Erzbischofe von Bre-men, udg. Otto Heinrich May I, Hannover 1937 = Veröff. der Hist. Komm. für Hannover ... XI nr. 463 580 605. Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Ellen Jørgensen*

Ohlsen (ved dåben Olsen), Jørgen Ernst, 1814–62, handelsgartner, frøhandler. * 22.9.1814 i Kbh. (Trin.), † 2.11.1862 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: handelsgartner Ole Olsen (1781–1845) og Anna Rebekka Naumann (1787–1858). ~ 24.10.1846 i Kbh. (Garn.) med Albertine Chris-tine Ravn, * 5.4.1821 i Kbh. (Garn.), † 3.3.1904 sst., d. af lodsboholder Niels Jørgen Julius R. (1786–1855) og Christine Svendine Hjorth (1786–1847).

O. var af gammel gartner-slægt. Bedstefaderen Claus Ohlsen (1746–1822) var gartner på Bjerne-mose gods, og faderen var handelsgartner på Østerbro i Kbh. og grundlægger af den virksom-hed som senere fik navnet *J. E. Ohlsens Enkes* frøhandel. Her fik O. sin første gartneruddan-nelse som fortsattes på Rosenberg gartnerlære-anstalt med eksamen 1834. Han overtog 1845 fa-derens gartneri som ved stadige udvidelser blev et af de førende i Skandinavien. I Østerbrogart-neriet dyrkedes potteplanter, mens han på lejede arealer uden for byen drev en betydelig frøavl. Under studierejser til udlandet satte O. sig ind i nye metoder for konservering af grønsager. Fra denne periode stammer også de værdifulde sor-ter af Amager hvidkål. O.s blomsterbutik på Frbg. var en af de første i landet, og i hans rig-holdige kataloger fandtes bl.a. omtalt 200 hya-cintsorter. Efter O.s død 1862 fortsatte virksom-heden under ledelse af enken under det tidligere nævnte firmanavn. Sønnen Niels Ernst Albert

Ohlsen, J. E.

Ohlsen (* 18.1.1851, † 15.12.1930) overtog firmaet 1904 og frasolgte samme år gartneriet. Frøfirmaet videreførtes af sønnesønnen Jørgen Ernst Ohlsen (* 28.12.1886, † 13.5.1953) og senere af 5. generation, Jørgen Ohlsen (* 5.10.1912), fra 1921 med Carlos Jensen som medindehaver. □ Maleri.

P. Larsen: 52 års virke i frøfirmaet J. E. Ohlsens enke, 1885–1937, 1943.

Åge Nicolaisen

Ohlsson, Frederik Vilhelm, 1870–1934, fuldmægtig ved DSB, redaktør. * 3.5.1870 på Frbg., † 25.1.1934 i Kbh., urne på Bispebjerg. F: smedsvend Åcke O. (1839–1907) og Hannah Petersson (1833–1918). ~ 19.6.1903 i Kbh. (b.v.) med Ingeborg Andersen, * 19.6.1878 i Århus, † 13.5.1955, d. af togfører, senere stationsforstander, sidst i Allingåbro Poul A. (1843–1916) og Anna Juliane Møller (1844–1928).

O. blev seksten år gammel ansat ved statsbanerne som elevaspirant i Kbh. og blev trafikassistent 1890. Blandt hans samtidige var J. *Fris-Skotte der som han selv var optaget af den inden for civiletaterne vågnende organisations-tanke. Med praktisk greb på tingene fik O. 1900 under tilslutning fra kollegerne gjort den selskabelige forening Jernbaneforeningen til en faglig forening, og som viceformand agiterede han i tale og skrift for forbedring af sine medansattes økonomiske, tjenstlige og retslige stilling. Bevægelsen var ikke velset af statsbaneledselsen, men foreningens stilling konsolideredes. – Ved folketingsvalget 1901 var O. stiller for venstremænd Johan *Ottosen på Frbg. men den konservative trafikminister Chr. Juul-Rysensteen lod generaldirektør I. W. *Tegner tilkendegive over for O. at såfremt han ikke ville opgive at være stiller ville han blive forflyttet, og da O. nægtede at efterkomme ministerens forlangende blev han efter valget forflyttet til Sparkær: da V. Hørup få måneder efter blev trafikminister kom O. straks tilbage fra sit forvinsningssted.

O. sluttede sig siden til det radikale venstre og 1905 opgav han sin stilling ved banerne og blev medredaktør og forretningsfører ved Jydsk Morgenblad der imidlertid havde svært ved at klare sig i konkurrencen med de ældre, grundfæstede Århus-blade. I kompagni med folketingsmand P. *Sabroe oprettede O. 1906 en fabriksvirksomhed, men da også dette mislykkedes søgte han genansættelse i sin tidligere stilling ved statsbanerne, blev leder af Pressebureauet, fra 1917 som fuldmægtig, og havde dermed fået en virksomhed som han havde naturlige forudsætninger for at bestride. Journalistikken havde fra de unge år

haft hans interesse, han var 1889–95 medarbejder ved Nordstjernen, udgav 1895 et bind *Stationshistorier* og n.å. en digtsamling *Fyraften*, han grundlagde jernbaneforeningens medlemsblad *Vor Stand*, og 1903 oprettede han *Jernbanebladet* som han redigerede til 1919; jævnsides med dygtigt skrevne artikler om jernbanefaglige forhold udfoldede han sig også her som forfatter af små noveller hvis emner altid var hentet fra livet blandt jernbanemænd i landstationernes miljø. O. var et nobelt, finttænkende menneske, i skrift og tale behersket, saglig og samfundsmæssigt betonet. Han tog sin afsked 1927. Æresmedlem af Jernbaneforeningen 1925.

Politiken 1.4. og 2.4.1901 samt 29.1.1934. Socialdemokraten 14.4.1901. Vor stand 31.5.1905 og 31.1.1934. Jernbanekl., 1910 227. Dansk jernbanekl. 31.1.1934.

A. Ohmeyer*

Ohrt [o'rt], Ferdinand Christian Peter, 1873–1938, filolog, religionshistoriker. * 17.11.1873 på Sandbjerg i Sundeved, † 5.12.1938 i Kbh., begr. i Vester Sottrup, Sundeved. F: godsinspektør Andreas Nicolai Christoph O. (1829–1917) og Christine Caroline Koch (1831–1901). Ugift.

O. blev student 1892 fra Sorø og cand.teol. 1898, var alumnus på Borchs kollegium 1898–1902 og blev cand.mag. 1901 med fagene dansk og historie. 1902 blev han adjunkt ved Sorø akademi, men måtte tage sin afsked 1914 på grund af tuberkulose. Resten af sit liv helligede O. sig udelukkende videnskabelig virksomhed og tog 1919 fast bopæl i Kbh. Fra 1920 til sin død virkede han med få afbrydelser som privatdocent i finsk ved Kbh.s univ.

O. havde af naturen sprogtalent. Allerede i skoletiden læste han gotisk og italiensk. I rusåret vaktet under påvirkning af Vilhelm *Thomsen hans interesse for de finsk-ugriske sprog, og hans begejstrede så meget for det finske folkeepos Kalevala, at han fik lyst til at gengive det på dansk. 1902 udkom som prøve en oversættelse af Kalevalas første seks sange (med kort litteraturhistorisk indledning). Senere forttes O. ind på et nøjere studium af den finske folkevisedigtningens historie, og på rejser i Finland stiftede han varigt venskab med Kalevalaforskeren professor Kaarle Krohn i Helsingfors, forkæmperen for den såkaldte finske geografisk-historisk folkloristiske forskningsmetode. O. udgav derfor (samtidig med sin tekstudgave *Kalevala oversat i Udvalg*, 1907) som selvstændig bog *Kalevala som Folkedigtning og National-Epos*, 1907 (oversat til finsk 1909) hvor han giver en selvstændig og hidtil savnet oversigt over Kaarle (og faderen Julius) Krohns forskningsresultater. Sine egne oplevelser som folkeviseoptegner på en lille rejse

helt ind i russisk Karelen (1906) har O. med lune skildret i *Blandt Runosangere og Grædekvinder* i Tilskueren, 1907. Forholdet mellem finsk og svensk gennem tiderne søgte O. på en selvstændig måde at udrede i *Finner og Svenske i Finland* (Sønderjydske Aarbøger, 1912), den første eksisterende fyldige oversigt over emnet, mens nationalitetsskampen mellem finner og russere behandlede i *Fra Østgrænsen* (Sønderjydske Aarbøger, 1910). Hans sympatier er både i forholdet svensk-finsk og russisk-finsk udpræget på finsk side. En for danske nyttig, omfangsrig oversigt over tilstande og begivenheder i Finland før russerherredømmet har O. givet 1932 i *Gamle Tidens Finland. Skildringer fra Finlands Historie indtil 1809*.

Henimod slutningen af sin soranertid, 1911–13, blev O. ganske optaget af Det gamle testamente under personlig påvirkning af teologen F. C. *Krarup. En frugt af dette studium blev den af personlig religiøs indlevelse prægede redegørelse *Israels Profeter og deres Betydning for Israels Religion. Seks populære Foredrag*, 1915 der skildrer folkets tro og dens levende vækst gennem tiderne. – Som født sønderjyde fik O. ved genforeningen overdraget at udgive en lille smukt illustreret samling *Udvalgte sønderjydske Folkesagn*, 1919. Han havde tidligere vist sin interesse for landsdelens nationale problemer ved dialektundersøgelser 1912 og 1913 i Fjolde, det sydligste dansktalende sogn (Danske Studier, 1919). Det var kun sygdom der hindrede O. i at følge sin lyst til at optage højskolegerning på Als efter genforeningen. – O.s hovedarbejder omhandler trylleformularerne. Alleerede ved studiet af finsk folkedigtning var han kommet ind på problemerne angående de europæiske trylleformularers oprindelse. Ansporet af V. J. Mansikkas bog 1900 om russiske trylleformularer og af A. C. Bangs udgave af Norske Hexeformularer (1901–02) optog han det hidtil ganske forsømte arbejde med udgivelse og forklaring af danske formularer. Først kom tekstdugven *Danmarks Trylleformler* I, 1917; II, 1921, dernæst tolkningerne *Trylleord*, 1922, den første historiske oversigt af den art, *De danske Besværgelser mod Vrid og Blod*, 1922 (disputats), *Da signed Krist*, 1927, *Die ältesten Segen über Christi Taufe und Christi Tod*, 1938, *Gamle danske Folkebonner*, 1928. Hertil slutter sig talrige afhandlinger i tidsskrifter og håndbøger; af særlig betydning er artiklerne i Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens samt oversigten over nordiske trylleformularer i Nordisk Kultur XIX. I studiet af trylleformularerne havde O. fundet et emne hvor han kunne finde anvendelse for hele sin videnskabelige uddannelse, sin skarpsindighed og sit

sprogtalent. O. interesserede sig dog væsentlig for trylleformularernes tekst og ikke så meget for de skikke og ceremonier der ledsagede formularernes brug. Med nogen ret regnede han sig derfor mere som religionshistoriker end som folklorist. I sin forskning følte han sig i gæld til Kaarle Krohn der havde lært ham sansen for kristne forestillingers overordentlige betydning i mytologiske og magiske overleveringer; af Krohn havde han tillige til dels lånt sin teknik: at granske varianterne træk for træk. Ligesom Mansikka holdt han på signalernes lavgejstlige oprindelse, men adskiller sig fra ham på et væsentligt punkt, idet han søger at finde det folkelige og det naive ved trylleformularernes tilblivelse, mens Mansikka fortolkede formlerne som lærde og som symbolsk mente.

O. havde (øjensynlig under påvirkning af sin far) tillagt sig en i det ydre formel, korrekt og rolig optræden, men bag hans lidt tilbageholdne og sirligt høflige væsen gemte sig stor iagttagerevne og et satirisk-ironisk og stærkt følsomt sind. Sygdom pålagde ham det meste af hans liv ret hårde bånd, men formåede først helt til slut at kue hans utrættelige virkestrang, hans hjælpesomhed og hans umiddelbare glæde ved at komme i kontakt med det virkelige liv. O. havde megen interesse for det folkelige og for folkeoplysning. Han skrev talrige kronikker til den Ferslewske presse. – O. blev 1931 medlem af Videnskaberne selskab; tillige var han siden 1907 medlem af det finske litteraturselskab og siden 1921 medlem af Kalevalaselskabet. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1923 89f. – H. G. Orlrik i Soranerbl. XXIII, 1938 93–95; XXIV, 1939 2. L. L. Hammerich i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1938–39 51–68 (heri bibliografi). Aug. F. Schmidt i Sønderjydske årbøger, 1939 152–59.

H. Grøner-Nielsen*

Oiesen [ˈɔiəsən], James Frederik (ved dåben Janus Frederik Øjjudsen), 1857–1928, toldkommissær i Kina, gesandt. *17.10.1857 i Rønne, †4.9.1928 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: savskærer, senere landmand Frederik Øjjudsen (ved dåben Tallaksen, 1823–86) og Noline Margrethe Møller (1829–86). ~i 1880erne i Shanghai med Ah Quui, *7.1.1866, d. af købmand N.N.

Da O. var tretten år gammel, udvandrede familien fra Bornholm til USA og bosatte sig i Warren, Pennsylvania, hvor O. opholdt sig til sit 20. år. En morbror var som styrmænd på engelske skibe nået til Kina hvor han fik ansættelse i det dengang nyoprettede kinesiske toldvæsen (Imperial Maritime Customs). Efter mange års tjeneste måtte han på grund af en øjenlidelse tage

sin afsked 1875, men ved hans indflydelse lykkedes det O. at få ansættelse som assistent i den engelsk administrerede kinesiske toldetat 1877. Han gjorde tjeneste som assistent først i Cheefoo, og derefter i Swatow (1881), Shanghai (1886), Wuhu (1887) og Kiukiang (1889). 1889–1900 var han knyttet til det koreanske toldvæsen som dengang administreredes af Kina. Efter i nogen tid at have beklædt stillingen som sekretær på hovedkontoret i Seoul fungerede han som toldkommissær i forskellige koreanske byer. Da krigen mellem Japan og Kina brød ud 1894, fungerede O. som toldkommissær i Yuensan hvor han også varetog kinesiske undersåtters interesser. Krigen medførte, at han fik udnævnelse til engelsk prokonsul for Korea, endnu mens han opholdt sig i Yuensan. To år senere fungerede han som engelsk konsul i Seoul og senere igen som prokonsul for hele Korea. Da krigen havde gjort ende på Kinas overherredømme i Korea, måtte toldvæsenets funktioner afvikles og personalet trækkes tilbage. O. vendte 1900 tilbage til Kina hvor han forfremmedes til toldkommissær (Commissioner of Customs). Som sådan forrettede han tjeneste i Santuao 1902–04, i Lappa (Macao) et halvt år 1904, i Peking som generalsekretær i toldinspektoratet 1904–05, igen som toldkommissær i Pakhoi til april 1906. Efter to års ferie i USA og Europa gjorde han tjeneste som toldkommissær i Fooschow 1908–09, i Canton 1909–11, i Tientsin (og Chinwangtao) 1911–15, hvorefter han tog et års ferie. Derefter var han i Hankow 1916–18 for til sidst at slutte sin løbebane i toldvæsenet som sekretær for toldvæsenets statistiske bureau i Shanghai 1918–19. Han tog sin afsked fra det kinesiske toldvæsen efter 43 års tjeneste 1920. N.å. overtog han posten som dansk gesandt og befuldmægtiget minister i Peking og varetog denne stilling, indtil han trak sig tilbage 1923; resten af sit liv tilbragte han dels i Danmark, dels i USA. 1912 udnævntes O. af den kinesiske regering til generalinspektør for Kinas saltkat, men stormagtsindflydelse forhindrede den kinesiske regering i at effektuere udnævnelsen, og allerede n.å. måtte O. vige pladsen uden at have tiltrådt embedet. O. var den første og mest fremtrædende blandt de danske, som i årenes løb nåede frem til ansvarsfulde stillinger i det kinesiske toldvæsen. Han var en særpræget personlighed af høj kultur og ualmindelig begavelse, og han formåede uden anmasselse at gøre sig gældende i de store forhold hvor hovedparten af hans livsgerning faldt. Han omfattede Kina med levende interesse og skaffede sig i årenes løb et nøje kendskab til kinesisk kultur. Han er forfatter til flere afhandlinger i udenlandske tidsskrifter om kinesiske for-

hold. Han stod i venskabeligt forhold til flere af Kinas betydeligste mænd, såsom de store statsmænd Li-Hung-Chang og Yuan-Shi-Kai, og hans dygtighed og arbejdskraft blev ved siden af tjenesten i toldvæsenet benyttet i flere vigtige sager; således var han 1911–15 administrerende bestyrelsesmedlem af den internationale kommission til Hai-Ho flodens sejlbarehed og 1912–13 præsident for den internationale kommission til bekæmpelse af hungersnøden i provinsen Chihli. Kongen af Korea hædrede ham 1891 med adelsrang, og kejseren af Kina gav ham 1904 civil embedsrank af 3. klasse, mandarin. O. betænkte bl.a. Bornholms museum og havde væsentlig andel i Laurits *Andersens beslutning 1926 om at skænke en mio. kr. til Nationalmuseets nybyggeri. – R. 1909. K². 1919. DM. 1922. □Foto.

Franz v. Jessen i Nationaltid. 18.1.1907 og Berl. tid. 12.2.1913. Berl. tid. 4.9. og 5.9.1928. Politiken 5.9.s.å. Bornholms avis 7.9.s.å. Karna Birk Grønbech i Fædrelandet 18.6. og 19.6.1943. Bornholms tid. 6.3.1954.

A. Kamp*

Okkels, Harald Julius Christian, 1898–1970, læge. * 15.10.1898 på Frbg., † 1.4.1970 på Skt. Lukas stift., Hellerup, begr. i Kbh. (Bispebjerg kgd., ukendtes grav). F: overdyrlæge Lars O. (1868–1939) og Caroline Louise Hansen (1863–1947). ~ 13.1.1926 i Kbh. (b.v.) med mag.art. Ellinor Henriques, * 11.7.1897 i Kbh., d. af grosserer Gustav Aaron H. (1859–1939) og Mary Alice Abrahamson (1873–1945).

O. blev student 1916 fra Nykøbing F. og tog medicinsk embedseksamen 1924. 1926 vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling om patologiske nerveforandringer i ventrikelvæggen ved kroniske sårddannelser. S.å. blev han ansat som I. assistent ved universitetets farmakologiske institut (1925–28) og udarbejdede her grundlaget for sin disputats *Histofysiologiske Undersøgelser over Nyrefunktionen*, 1929. Han søgte og opnåede derefter supplerende uddannelse i patologisk anatomi, idet han 1930–38 var ansat som prosektor ved universitetets institut for patologisk anatomi. Under chefen, professor Poul *Møllers langvarige sygdom fungerede han i perioder som instituttets chef. Han opnåede specialerkendelse i patologisk anatomi og vævsmikroskopi 1933, udnævntes 1934 til amanuensis, 1938 til lektor og 1941(–63) til professor i anatomi ved Kbh.s univ. – O. havde i slutningen af 1920erne været på studieophold hos celleforskere i Berlin (Péterfi) og i Lyon (Policard) og senere på New Yorks Rockefellerinstitut og havde erhvervet sig en alsidig viden og teknisk kunnen inden for studiet af det levende vævs fysio-

logi; men for at opnå gunstige resultater krævede det, at forskeren selv måtte varetage vævsudtagning, fiksering, indstøbning, skæring og farvning af vævsnittene samt aftegning og fotografering af præparaterne. Adskillige publikationer om de hormonproducerende kirtler, især skjoldbruskkirtlen, og om nyrerne fra 1930–38 viste hans dygtighed til at kombinere sygelige forandringer under funktionelle mønstre, men udbyttet stod ikke altid mål med anstrengelserne på grund af tidens mangelfulde cytologiske teknik, og han nåede ikke at drage nytte af den senere tids elektron- og fasekontrastmikroskopi. Sammen med Tage Kemp udgav O. den for studenterne betydningsfulde *Lærebog i Endokrinologi*, 1934 (2. udg. 1937) med særligt hensyn til de hormonale kirtlers vævsfysiologi (tysk udg. 1936).

Arbejdet som professor i anatomi, hvor han nu ikke blot skulle varetage den mikroskopiske, men også den deskriptive makroskopiske anatomi blev en belastning for ham. Hans koncise skriftlige fremstillingsevne kom vanskeligt frem ved hans forelæsninger, og han foretrak kontakt med mindre grupper af studerende, hvorfor han fra 1943 indførte undervisning for små hold ved anatomiundervisningen. Krævende blev samtidig instituttets overflytning fra Bredgade til Nørre allé med øgede krav til administration – samt krigsårenes tryk. Han gjorde meget for at gennemføre en grundig studenterundervisning både makro- og mikroskopisk, men plagsomme migræneanfald i forbindelse med det store arbejdspress kunne gøre ham til en undertiden frygtet eksaminator. – 1947 publicerede han dog monografien om *Farvetekniken i den mikroskopiske Anatomi* (universitetets festskrift). Ud fra sin interesse for populær fremstilling af medicinske emner skrev han kronikker i dagspressen. Han havde i sin tid været medarbejder ved tidsskriftet *Frem* og 1941–42 medredaktør ved *Huslægen* om Sundhed og Sygdom (3. udg. 1951). – Han havde interesse for og tog del i mellemfolkeligt samarbejde og fungerede som generalsekretær ved flere videnskabelige kongresser og celleforskning. – R. 1951. R¹. 1959. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ.* nov. 1930 182f. – Harald Moe sst. nov. 1970 206–10. Erik Andreasen og samme i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Ólafsson, Jón (kaldet J. Ó. fra Grunnavik el. den Ældre), 1705–79, filolog. * 15.8.1705 på Staður i Grunnavik, Island, † 17.6.1779 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: sognepræst Ólafur Jónsson

(1672–1707) og Þórunn Pálsdóttir (1684–1719). Ugift.

Nogle år efter faderens død blev Ó. optaget i huset hos lagmand Páll Vidalin. Han blev student 1722 og rejste fire år senere til Kbh. efter opfordring af Arni Magnusson for at tjene ham som skriver; under hans vejledning blev han en habil læser og afskriver af gamle håndskrifter. Ved branden 1728 som han har givet en beskrivelse af (trykt i dansk oversættelse i *Danske Samlinger* II, 1866–67) deltog han i redningen af Arni Magnussons håndskriftsamling. En ejendommelig litterær bedrift som særlig har bevaret Ó.s navn er knyttet til branden: han havde nogle måneder før afskrevet første del af *Heiðarviga Saga* efter det eneste eksisterende håndskrift; men både originalen og afskriften brændte; imidlertid var Ó. i stand til at skrive en udførlig genfortælling af indholdet, og det kan fastslås ved sammenligning med den bevarede del af sagen at denne gengivelse må være forbavsende rigtig. Efter Arni Magnussons død 1730 udarbejdede Ó. kataloger over størstedelen af hans efterladte samling (håndskrifterne og de islandske og danske diplomer) og tog desuden 1731 teologisk eksamen. N.å. blev han ansat som den første arnamagnæanske stipendiarius og udfoldede i de følgende år en omfattende litterær virksomhed; da der imidlertid ikke viste sig udsigt til at få noget af hans værker trykt blev intet af dem rigtig fuldført, og O. følte sig skuffet; henvend 1740 spores der en tilbagegang i hans flid og evner, og 1743 forlod han Kbh., tilsyneladende som en sjæleligt nedbrudt mand. Han levede derefter otte år på Island, men uden at kunne skabe sig en fremtid, og 1751 vendte han tilbage til Kbh. hvor han fik sit tidligere stipendium, dog under væsentlig ringere kår end før. Der blev betalt kost og logi for ham, og i øvrigt måtte han lade sig nøje med det allernødvendigste.

Ó. har efterladt sig en voluminøs utrykt produktion. Hovedværket er et islandsk-latinsk leksikon i ni foliobind; det foreligger kun i en ubearbejdet form, men indeholder en mængde værdifuldt stof. Af andre arbejder kan nævnes en runologi, en bog om det islandske sprogs retskrivning, en islandsk litteraturhistorie (væsentlig et forfatterleksikon), Arni Magnussons biografi (trykt i *Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed* III, 1836) og en afhandling om Islands fisk og sødyr. Alt dette er væsentlig skrevet i 1730'erne. Under opholdet på Island oversatte Ó. bl.a. Holbergs Niels Klim til islandsk. Hans arbejder efter 1751 er gennemgående af meget ringe kvalitet og vidner om svækkede åndsevner og mangel på hjælpemidler; dog foreligger fra disse år en god biografi af Páll Vidalin (trykt i *Páll Vidalins Vis-*

Ólafsson, Jón

nakver, 1897). I mange år forberedte Ó. en udgave af Snorres edda med latinsk oversættelse og en vidtløftig kommentar; den blev ikke trykt, men tjente alligevel enkelte forskere til vejledning så længe ingen tilfredsstillende udgave forelå. I øvrigt hengav han sig i disse år til vilde etymologiske spekulationer. Ó. sad inde med et rigt forråd af viser, sagn og andre folkeminder, og meget af dette anføres lejlighedsvis i hans værker; øjensynlig havde han kunnet fortælle langt mere hvis han ikke havde skammet sig over for sin oplyste samtid.

E. C. Werlauff i Nord. t. for oldkyndighed III, 1836 4–6. Samme i Annaler for nord. oldkyndighed, 1853 300–06. Jón Helgason: J. Ó. frá Grunnávik, 1926 = Safn fræðafjelagsins V. – Papirir i Kgl. bibl.

Jón Helgason

Ólafsson, Jón (kaldet J. Ó. fra Svefneyjar el. Hyponesius el. den Yngre), 1731–1811, filolog. * 1731 på Svefneyjar, Island, † 18.6.1811 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: Ólafur Gunnlaugsson (1688–1784) og Ragnhildur Sigurðardóttir. Ugift.

Ó. blev student 1752 og n.å. immatrikuleret ved universitetet. Han tog 1765 teologisk eksamen, men studerede tillige nordisk filologi; 1767 blev han arnamagnæansk stipendiar og udgav med det arnamagnæanske legats støtte 1770 og 1771 to latinske kirkehistoriske afhandlinger, *Syntagma de baptismo* og *Diatribæ de cognatione spirituali*. Fra 1775 knyttedes han til den af arveprins Frederik bekostede store Heimskringla-udgave (I–III, trykt 1777–83); han fik her den opgave at besørge den danske oversættelse idet han dog „efter høi Ordre“ skulle lægge Peder Claussøns gamle oversættelse (fra 1500-tallet) til grund og afpasse sprog og stil efter den. Ó.s vigtigste arbejde er *Om Nordens gamle Digtekonst*, 1786, der fremkom som en besvarelse af en af Videnskabernes selskab udsat prisopgave; dette værk gør udførligt rede for eddadigtenes og skjalde-digtenes versemål og poetiske sprog og kan endnu læses med udbytte skønt meget naturligvis er forældet. Ó. har medvirket ved forskellige udgaver af islandske skrifter, særlig med glossarer, versfortolkninger o.l., og han var fra 1783 længe medarbejder ved Videnskabernes selskabs danske ordbog. Allerede omkring 1780 var han begyndt at forfatte et supplement til svenskeren Johan Ihrs etymologiske ordbog, *Glossarium Suiotheticum* (1769), et arbejde som i stigende grad optog ham resten af hans liv. Videnskabernes selskab havde påtaget sig udgivelsen, men ved bombardementet 1807 brændte de færdigtrykte tyve ark tillige med en del af manuskriptet; et nyt manuskript blev ganske vist tilveje-

bragt, men værket kom dog til at henligge utrykt (håndskriftet tilhører Videnskabernes selskab). Ó. blev 1800 medlem af den arnamagnæanske kommission. Han var en stille, nøjsom gransker hvis samvittighedsfuldhed og noble karakter roses af alle som kendte ham. „Skulde jeg i en anden og bedre Verden møde alle dem, jeg i Livet har kiendt, ordnede efter deres moralske Værd, er jeg overbeviist om, at han vilde staae øverst“ (J. C. Werlauff). □ Fremstillet hos Johannes Ewald på mal. af Vald. Neeiendam udst. 1909.

P. E. Müller i Dansk lit.-tid., 1811 200–06. Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843 212f. Hannes Porsteinsson: Guðfræðingatal, Reykjavík 1907–10. E. C. Werlauff: Erindr. af mit liv, 1910 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XIII. – Papirir i Kgl. bibl.

Jón Helgason

Olai (Saneropius), **Petrus**, se **Olsen, Peder**.

Olavius (Olsen), **Johannes**, 1624–98, præst, latindigter. * 27.9.1624 i Randers, † 1.5.1698 sst. F: sognepræst Ole Olsen (1589–1666) og Birgitte Hansdatter. ~ 1° med Barbara Christoffersdatter, d. af sognepræst i Holbæk og Udby Christoffer Nielsen Helsing († ca. 1683) og hustru. ~ 2° med Magdalene Giødesdatter, d. af dr. Giøde Jensen (ca. 1591–1656) og Margrethe Nielsdatter (ca. 1602–77).

O. dimitteredes fra Viborg 1642. Som student omgikkes han i Kbh. Rasmus Bording, Erik Pontoppidan (1616–78) og Vitus Bering, og Ole Borch, der roser ham i sine *Dissertationes de poetis*, opmuntrede ham. 1650 udgav han en samling „Epigrammata“, æresdigte til danske skribenter. N.å. blev han bibliotekar og huslærer hos Gunde Rosenkrantz, lensmand på Kalø, hvis sønner han 1655 ledsagede på en udenlandsrejse, fortrinsvis til hollandske universiteter. Omkring 1660 kaldtes han hjem af faderen, hvis efterfølger som præst ved Gråbrødrekirke i Randers han blev 1666. O. nød i sin samtid stort ry som latindigter. Hans produktion består for det meste af æres- og lykønskingsvers til ansete mænd, digtere, præster og borgere, trykt i forskellige samlinger af „Epigrammata“ og „Strena novi anni“, poetiske nytårgaver. Meget kom dog ikke længere end til skrivebordsskuffen, deriblandt „et Bundt Vers til fornemme Randersboer, som daglig voxer og udbreder denne lille Byes Ry meget paa Grund af dens utrolige Rigdom paa lærde Mænd“. – Vort kendskab til O.s liv stammer i det væsentlige fra hans selvbiografi på latin, tr. i Dän. Bibliothec VII (1745). Den virker på os noget usmagelig ved den naive selvtilfredshed der lyser ud af den. Et tiltalende træk er dog O.s levende kærlighed til naturen.

Selv en ivrig blomsterdyrker – hans have nævnes lejlighedsvis i den tids aktstykker – stod han i brevvæksling med udenlandske botanikere og forfattede latinske digte af floristisk indhold.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist. II, 1924–26 31 (bibliografi). – Dänische Bibliothek VII, 1745 373–84 (N.s selvbiografi og bibliografi). – Nye tid. om lærde og curieuse sager, 1732 nr. 18. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887. F. J. Billeskov Jansen: Danm.s digtekunst I, 1944 (fot. optr. 1964) 92.

Øjvind Andreassen*

Oldeland, Anne, † 1602, godsfrue. † 21.2.1602 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: lavadelsmanden Hans O. og Sophie Munk. ~ Hans Norby, † ca. 1565, til Uggerslevgård på Fyn, s. af godsejer Jakob N. og Anne Bendsdatter Bilde. Om O.s opvækst og levned vides meget lidt; hendes såvel som hendes ægtemands ilde ry i eftertiden skyldes at de selv i en så trættekær tid som 1500-tallet viste sig mere end sædvanligt stridbare og forfølgelseslystne, ikke mindst over for to sognepræster ved Uggerslev kirke, hvortil de ikke havde patronatsret men blot var kirkeværger. Kilderne tillader kun nøjere indblik i deres optræden inden for tidsrummet 1561–67 og det i konkrete sager, men disse vidner til gengæld i rigt mål om parrets talent for nag og chikane, hvori særlig O. synes at have gjort sig gældende. Bl.a. låste de i perioder kirkedøren af, så der ikke kunne afholdes gudstjeneste, andre gange sørgede de for forstyrrelser under gudstjenesten, og et tilfælde nævner arrangeret støj i kirken i et sådant omfang at en vielse måtte forrettes udenfor. Ved sine klager på hustruens vegne over sognepræsten involverede Hans Norby og så biskoppen Niels Jepsen som tog til genmæle mod ægteparrets overgreb og derved pådrog sig deres fulde vrede: Hans Norby overfusede og undsagde ham i bispegården i Odense; og under en gudstjeneste i Skt. Knuds kirke afbrød O. vedholdende hans prædiken med stærke ukvemsord og skælden og lod aldeles hånt om hans og menighedens forsøg på at standse hendes arrige tunge, til han til sidst trådte ned fra prædikestolen. Følger af dette optrin kendes ikke, men også efter mandens død fortsatte hun sin iltre adfærd med chikane af sognepræst og hårdhændet selvtægt ved inddrivelse af landgilde fra godsets bønder. 1567 idømte herredagen hende bøder for hendes ulovlige optræden, og modstræbende synes hun at være faldet til føje. Sønnen Hans overtog herefter Uggerslevgård, og selv kan hun have tilbragt en tid på sin gård Rolykke på Lolland, men vides at have boet i Fåborg før hun tog endeligt ophold i Odense.

□ Stik af Jacob Bircherod fra 1680erne efter fremstilling på forsvunden ligsten i Skt. Knuds k., Odense.

Danske mag. 4.r.V, 1884 244–79. G. Bang i Årbog for da. kulturhist., 1895 115–31.

H. A. Hens

Oldenburgske kongehus

Agnatisk en gren af det grevelige Oldenburgske hus. Stifteren af det Oldenburgske kongehus er kong *Christian I. Gennem sin mor Hedevig af Holsten nedstammede han fra kong *Erik Klipping. *Christian Is dronning *Dorothea var enke efter kong *Christoffer af Bayern. Greverne af Oldenburg uddøde 1667 med grev Anton Günther. Kong *Frederik IIIs mandsstamme uddøde 1863 med kong *Frederik VII. Jfr. tavlerne over Valdemar-slægten, de Sønderjyske hertuginjer og det Glücksborgske kongehus.

J. P. F. Königsfeldt: General.-hist. tabeller over de nordrigers kongeslægter, 2. udg. 1856 tvl. 4f. Samme: General. tabeller over europæiske fyrstehuse, udg. T. B. Cold, 1910 tvl. 2f. Alb. Fabritius: Hans majestæt kong Chr. X og hans slægtninge, 1937. Europæiske Stammtafeln I, ved Wilh. Karl Prinz von Isenburg, Marburg 1975 tvl. 88; II, ved samme, 1976 tvl. 72f; III, ved Frank Freytag v. Loringhoven, 1976 tvl. 1f.

Nils G. Bartholdy

Oldenburg

Mecklenburgsk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Frederik *O. (1767–1848) var ~ Marie Clarette Benedicte Batholm, d. af teologen Christian *B. Th. *O. var ~ Louise Rothe, d. af kommitteret Christian *R. Søsteren Thora O. var ~ præsten Wilhelm *Rothe. Th. *O.s datter Thora var ~ præsten Jensenius *Johansen. V. *O.s datter Henriette var ~ ingeniør Rudolf *Christiani.

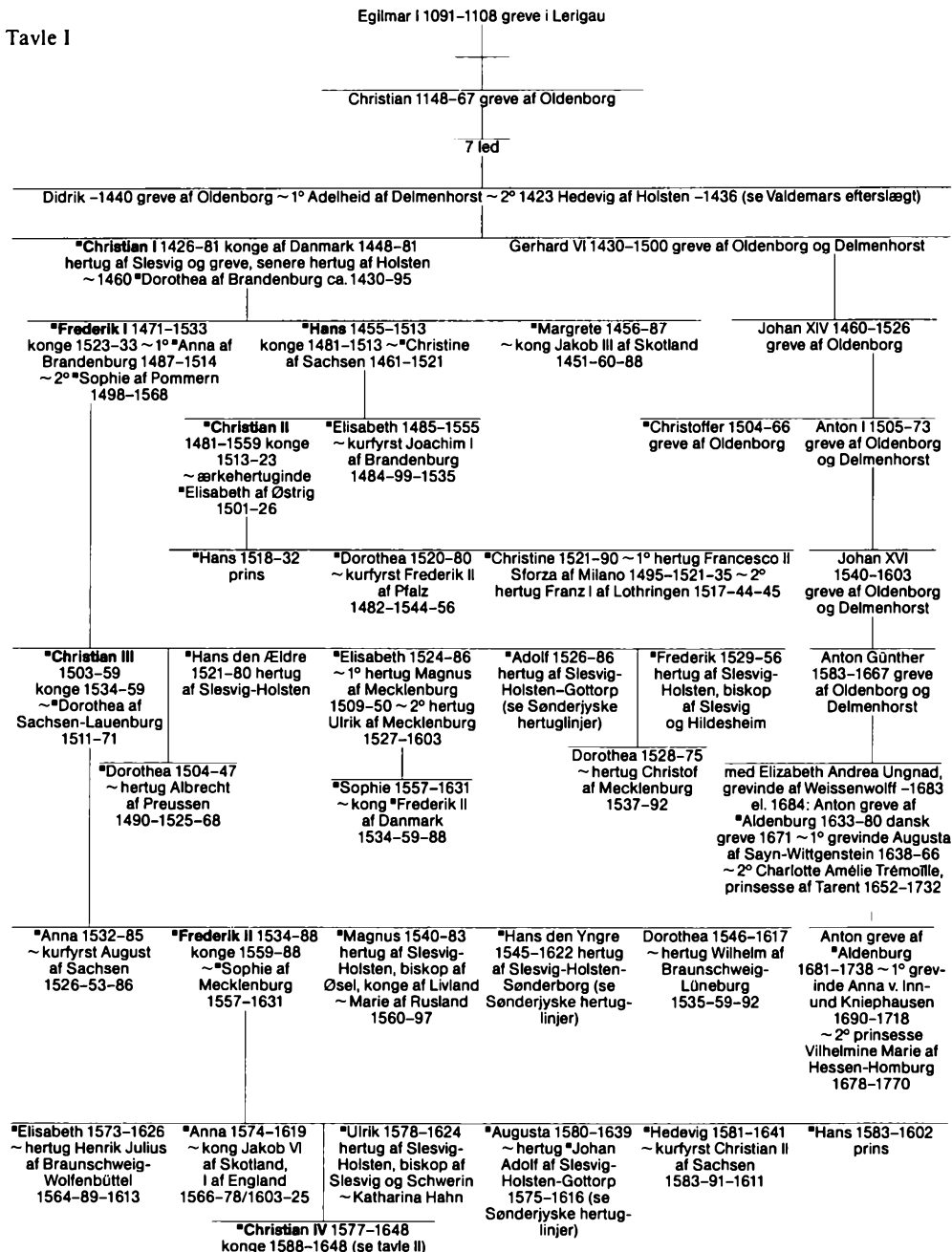
Danm.s adels årbog LXIII, 1946 II 61–72; sst. LXXXVI, 1972–73 II 30–32. Marie Oldenburg: Slægterne bag Christian, Merete og Claus Oldenburg, 1973.

Nils G. Bartholdy

Oldenburg, Frederik (Fritz), 1828–90, forstkandidat, politisk forfatter. * 14.3.1828 i Højbjerg ved Viborg, † 25.9.1890 på Oretorp, Skåne, begr. i Vittsjö. F: sognepræst, sidst i Idestrup, Frederik O. (1799–1866) og Christiane Sophie Elise Melchior (1797–1880). ~ 1° 21.7.1854 i Munkebo med Mikkeline Christiane Schmidt, * 2.7.1830 på Eskær, † 21.10.1869 på Oretorp, d. af løjtnant, senere kaptajn i søetaten Christian Jacob S. (1803–71) og Ane Christine Holm (1802–85). ~ 2° 1871 med Thora Sybille Cathrine Melchior, * 18.1.1845 i Kalundborg, † 1.4.1872 på Oretorp, d. af malermester Thorvald Frode M. (1812–83) og Cecilie Cathrine Reersøe (ca. 1820–92). ~ 3°

Oldenburg, Fr.

Tavle I

27.10.1874 på Frbg. med Marie Caroline Frederikke Bjørnsen, * 4.3.1848 i Kbh. (Hellig.), † 30.6.1927 sst. (~ 2° 1895 med proprietær, senere grosserer Niels Fuglsang Munk til Ulriksdal, 1837–1910, ~ 1° 1864 med Fanny Johanne Ib-

sen, 1840–75), d. af isenkræmmer, senere restauratør Jacob Emanuel B. (1821–60) og Clara Adelaide Alvilde Fredstrup (1816–66). O. blev student 1846, privat dimitteret, deltog frivilligt i krigen 1848 som herregårdsskytte, blev

Tavle II

*Christian IV 1577–1648 konge 1588–1648 ~ 1° *Anna Cathrine af Brandenburg 1575–1612 ~ 2° Kirsten *Munk 1598–1658 grevinde af Slesvig og Holsten 1627–57					
*Christian 1603–47 udvalgt prins ~ *Magdalena Sibylla af Sachsen 1617–68	*Frederik III 1609–70 konge 1648–70 (se tavle III)	*Ulrik 1611–33 hertug af Slesvig- Holsten, biskop af Schwerin	*Anna Cathrine 1618–33	*Sophie Elisabeth 1619–57 ~ guvernør Christian v. *Pentz 1600–51	*Leonora Christina 1621–98 ~ rigshof- mester Corfitz *Ulfeldt 1606–64
*Valdemar Christian 1622–56 greve af Slesvig og Holsten rigsgreve 1630	*Elisabeth Augusta 1623–77 ~ rigsråd Hans *Lindenov 1616–59	*Christiane 1626–70 ~ statholder Hannibal *Sehested 1609–66	*Hedevig 1626–78 ~ lensmand Ebbe *Ulfeldt 1616–82	*Dorothea Elisabeth 1629–87 »den kasserede frøken«	med Kirsten Mads- datter: Christian Ulrik *Gyldenløve 1611–40
		med Karen *Anders- datter –1673; Hans Ulrik *Gyldenløve 1615–45 ~ Regitze Grubbe 1618–89	med Vibeke *Krus- e –1648; Ulrik Christian *Gyldenløve 1630–58		

Tavle III

*Frederik III 1609–70 konge 1648–70 ~ *Sophie Amalie af Braunschweig-Lüneburg 1628–85					
*Anna Sophie 1647–1717 prinsesse ~ kurfyrst Johan Georg III af Sachsen 1647–80–91	*Frederikke Amalie 1649–1704 prinsesse ~ hertug *Christian Albrecht af Slesvig- Holsten-Gottorp 1641–94 (se Sønder- jyske hertuginjer)	*Vilhelmine Ernestine 1650–1706 prinsesse ~ kurfyrst Karl II af Pfalz 1651–80–85	*Jørgen 1653–1708 prins, hertug af Cumberland ~ dronning Anne af Storbritannien 1665–1702–14	*Ulrikke Eleonora 1656–93 prinsesse ~ kong Karl XI af Sverige 1655–60–97	med Margrethe Pape: Ulrik Frederik *Gyldenløve til grevskabet Laurvig 1638–1704 ~ 1° Sophie Urne 1629 el. 1630–1714 (ægteskabet ikke anerkendt) ~ 2° Marie *Grubbe ca. 1643–1718 (skilt 1670) ~ 3° Antoinette Augusta komtesse af Aldenburg 1660–1701
	*Christian V 1646–99 konge 1670–99 ~ *Charlotte Amalie af Hessen-Kassel 1650–1714				greverne Danneskiold-Laurvig
*Frederik IV 1671–1730 konge 1699–1730 ~ 1° prin- sesse *Louise af Mecklenburg- Güstrow 1667–1721 ~ 2° *Anna Sophie komtesse Reventlow 1693–1743 fyrstinde af Slesvig 1712, dronning 1721	*Christian 1675–95 prins	*Sophie Hedevig 1677–1735 prinsesse	Vilhelm 1687–1705 prins	med Sophie Amalie *Moth, grevinde af Samsø 1654–1719; Christian *Gyldenløve, greve til Samsø 1674–1703 ~ 1° Char- lotte Amalie grevinde Danneskiold-Laurvig 1682–99 ~ 2° Doro- thea Krag 1675–1754	med Sophie Amalie *Moth, grevinde af Samsø 1654–1719; Ulrik Christian *Gyldenløve, greve til Samsø 1678–1719 ~ Charlotte Amalie Krabbe 1689–1709
			*Carl 1680–1729 prins		greverne Danne- skiold-Samsø
*Christian VI 1699–1746 konge 1730–46 ~ markgrevinde *Sophie Magdalene af Brandenburg- Kulmbach 1700–70	*Charlotte Amalie 1706–82 prinsesse				
*Frederik V 1723–66 konge 1746–66 (se tavle IV)	*Louise 1726–56 prinsesse ~ hertug *Ernst af Sachsen- Hildburghausen 1727–45–80				

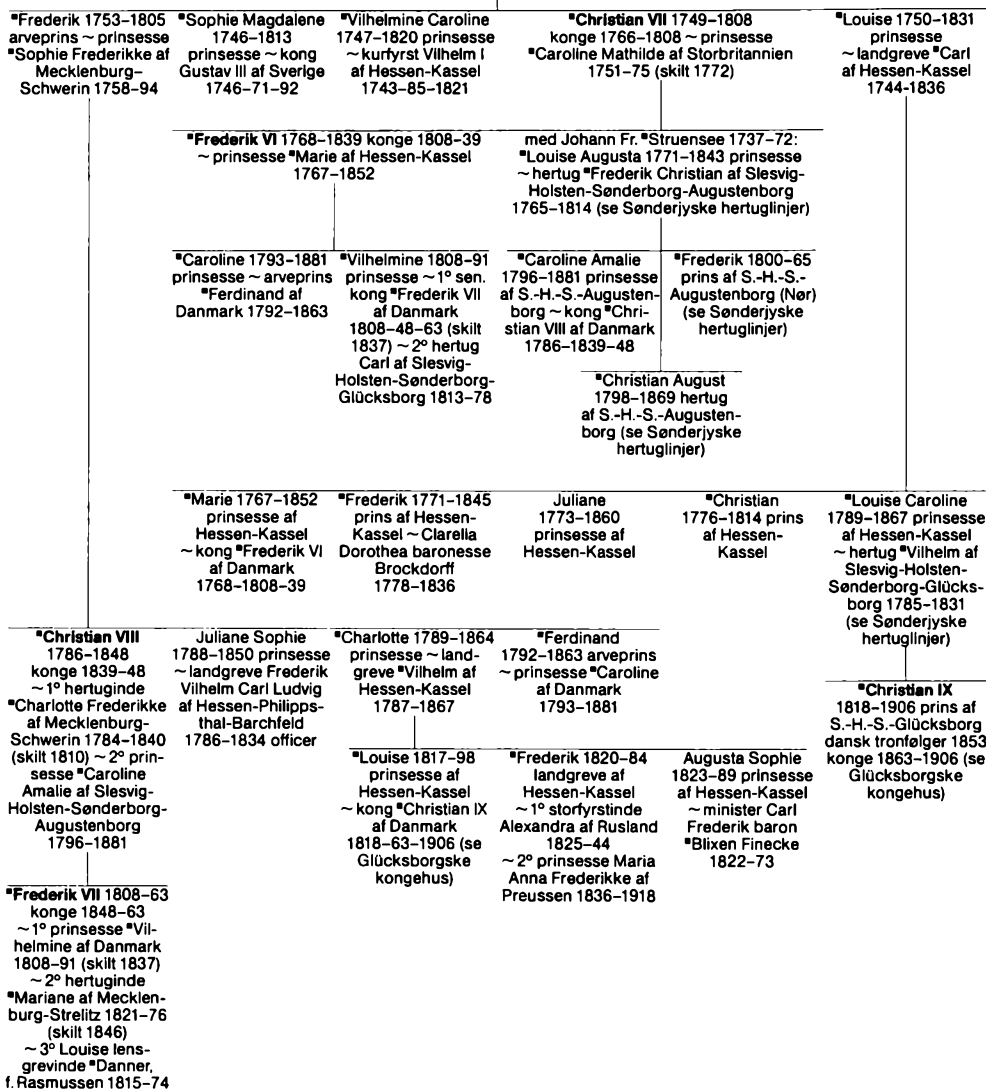
forstkandidat 1852 og 1853 ansat ved forstværket i Slesvig hvorfra han tog sin afsked 1860. Baggrunden herfor var hans kritiske indstilling til statsskovbruget hvis administration og planlægning var genstand for voldsomme angreb i artikler i Fædrelandet 1860–61 der blev indledning til en polemik om statens skove. Foruden

avisartiklerne skrev O. pjecerne *Et nyt Bidrag til Belysning af Statsskovbruget*, 1862 og *Statsskovvæsenet*, 1868. Til sin specielle kritik af statsskovbruget føjede O. i foredrag ved landmandsforsamlingerne 1861 og 1863 en kritik af den bestående skovlovgivning og fremsatte forslag om skovtvangens ophævelse og flytning af skovene

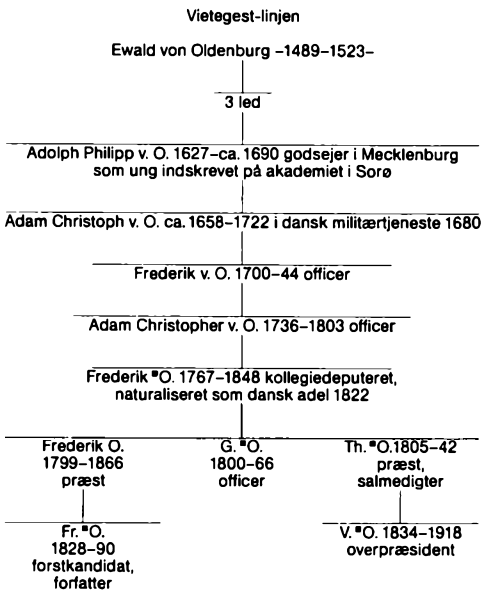
Tavle IV

*Frederik V 1723–66 konge 1746–66 ~ 1° prinsesse *Louise af Storbritannien 1724–51 ~ 2° prinsesse *Juliane Marie af Braunschweig-Wolfenbüttel 1729–96

fra øernes frugtbare egne til Jyllands magre jorder. Han fandt heri tilslutning fra mange godsejere, hvoriblandt J. B. S. *Estrup, og fra nationaløkonomen N. C. *Frederiksen. O.s kritik af de skovbrugspolitiske forhold blev udgangspunktet for et af Estrup som indenrigsminister 1866 i folketinget fremsat forslag om skovtvangens ophævelse. Forslaget fremkaldte voldsom protest og nåede aldrig frem til anden behandling.

1868 købte O. godserne Oretorp og Hyngarp i Skåne, men boede fra 1880 mest i Kbh. Efter i mange år at have studeret politik og historie og læst Søren *Kierkegaard fremtrådte han 1881 som politisk forfatter med pjecen *Strategi og Politik. Et Bidrag til Belysning af Staternes Magtstilling* under pseudonymet C. v. Haller. Hans krav om at Danmark skulle slutte sig militært til Tyskland fremkaldte adskillige angreb, og som svar på disse skrev han endnu s.å. under navn tre pjecer, hvori han også kom ind på indre poli-

1884–89 udgav han årligt et stridsskrift (*Forlig eller Revolution, Statscoup, Opløste Forhold, Vor Opløsning fortsat, Estrupiatet og Demoralisationen, Tre politiske Problemer*) hvori han vendte sig skarpt både mod venstre og mod Estrup, i de sidste år mest mod den sidste. Pjecerne er skrevet med utvivlsomt talent, men skæmmes af arrogance og angrebslyst; O. pådrog sig flere processer og var ved sin død dømt til fængsel for fornærmelser mod hof- og stadsretten. Nogen større betydning fik det energiske forfatterskab ikke. □ To karikaturer af K. Gamborg, 1887 (Fr.borg).

A. Oppermann: Bidrag til det da. skovbrugs hist., 1887–89 = Tidsskr. for skovbrug X. Forsttid. 10.10.1890. [Carl Levin] i Ill. tid. 26.10.s.å. Th. Graae: Moderne profiler, 1892 21–26. Tidsskr. for skovvæsen VIII, 1896 351f. A. Howard Grøn i Danm.s skovv. udg. Dansk skovforen., 1938 66f.

P. Chr. Nielsen (Povl Engelstoft/A. Howard Grøn)

Oldenburg, Frederik (Friderich), 1767–1848, kollegiedeputeret. * 29.9.1767 i Fredrikshald, † 30.1.1848 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Ass.). F: kaptajn, senere generalmajor Adam Christopher O. (1736–1803, ~2° 1784 med Ulrikke Christiane Haxthausen, 1752–85) og Marie Schøller (1741–70). ~11.11.1795 i Kbh. (Slotsk.) med Marie Clarette Benedicte Bastholm, * 28.4.1773 i Kbh. (Cit.), † 31.3.1807 sst. (Trin.), d. af præst, senere konfessionarius Christian *B. (1740–1819) og Ingeborg Rosenstand-Goiske (1748–77). – Far til G. *O. og T. *O.

O. studerede lovkyndighed, statsvidenskab og historie ved Sorø akademi og tog 1790 latinsk-juridisk eksamen herfra. N.å. begyndte han inden for centraladministrationen som auskultant i rentekammeret, blev 1797 sekretær i det vestindisk-guineiske rente- og generaloldkammers kancelli, 1798 kommitteret og 1811 deputeret sst. 1815–16 var han medlem af postkassespensionsdirektionen, og ved kollegienes omdannelse udnævntes han 1816 til l. deputeret i generaloldkammer- og kommercekollegiet. Han beklædte denne stilling, indtil en øjensvaghed 1831 tvang ham til at trække sig tilbage. Dog vedblev han til sin død at være ekstraordinær assessor i højesteret, hvortil han var blevet udnævnt 1821. O. betragtedes som en meget betydelig embedsmand og nærede desuden levende interesse for juridiske og historiske studier. Der foreligger fra hans hånd forskellige småaflandinger dels af historisk-filosofisk, dels af juridisk indhold, og han efterlod sig ved sin død et meget værdifuldt bibliotek. 1803 blev han medlem af Det kgl. norske videnskabernes selskab i Trondhjem, 1813 af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog. 1822 optoges han og hans descendenter i den danske adelstand. – Hofjunker 1791. Kammerjunker 1798. Kammerherre 1809. – R. 1815. K. 1828. DM. 1837. □ Litografi (?).

Harald Jørgensen

Oldenburg, Georg Ferdinand, 1800–66, ritmester. * 15.4.1800 i Kbh., † 23.7.1866 i Idestrup, begr. sst. F: kollegiekommitteret, senere kollegiedeputeret Frederik *O. (1767–1848) og Marie C. B. Bastholm (1773–1807). ~22.10.1835 i Rønne med Karen Louise Sehestedt, * 27.5.1811 i Rønne, † 19.5.1864 i Vordingborg, d. af amtsforvalter, etatsråd Christian Ludvig S. og Karen Børgesdatter. – Bror til T. *O.

O. begyndte sin militære løbebane som kostkadet 1811 og blev 1818 sekondløjtnant à la suite i holstenske lansener-regiment. 1819 tog han landmålereksamen, 1821 blev han kammerjunker og 1824 fortsat à la suite til sjællandske lansener-regiment, 1825 i nr. som sekondløjtnant og fortsatte sin karriere der indtil han 1839 blev kar. ritmester. 1842 fik han sin afsked. 1846 blev han vejninspektør i Svendborg amt. 1860 fik han majors titel. Allerede 1841, da han var regimentsadjutant i Næstved, arbejdede han med den jordglobe der blev hans livs hovedværk. Den var færdig april 1843 og er formodentlig den første i verden med indtegnede isotermer. Af O.s *Veiledning ved Brugen af Oldenburgs Globus* fremgår det at globen er beregnet til at forbedre den højere undervisning i geografi. Eksemplarer blev

Oldenburg, G.

givet til kongen, Videnskabernes selskab, kong Oskar af Sverige og Norge, sidstnævnte tildelte ham 1845 en guldmedalje for den. Eksemplar findes i Det kgl. bibliotek.

Ib Rønne Kejlobo

Oldenburg, Johan, ca. 1550–1605, rektor. * ca. 1550 i Husum, † 20.6.1605 sst., begr. i kirken sst. Ugift.

O. blev 1572 immatrikuleret ved univ. i Rostock og blev s.å. diakon i sin fødeby, men måtte allerede n.å. nedlægge sit embede på grund af anfægtelser. 1573 blev han konrektor og 1582 rektor ved latinskolen i Husum. Som ugift kunne han ofre al sin tid og kraft på skolevirksomheden hvorved han ikke blot fik Husum skole til at blomstre, men også i almindelighed viste sig som en af tidens ypperste skolemænd. Hans tiltrædelsestale fra 1573 om skolernes nytte vakte en del opmærksomhed, og siden udgav han 1588 et særligt skrift om indretningen af undervisningen i Husum skole *Designatio classium, lectionum et exercitationum ... ludi literarii Husensis*. Han gav heri en grundig fremstilling af sin pædagogiske metode og gennemgik undervisningsstoffet fra første til sidste (femte) klasse i skolen; foruden religion og de gamle sprog også dialektik, retorik og aritmetik. O. lagde megen vægt på ensartethed i skoleplan og lærebogsstof, han fremhævede vigtigheden af virkelig tilegnelse og forståelse af stoffet og gik ind for human skoletugt. Han var ikke nogen original pædagogisk begavelse og indrømmede at hans skoletanker i udstrakt grad byggede på hvad han havde modtaget af tidens bedste hoveder; men han formåede at samle ideer fra mange sider i et system der bærer en mærkelig enhed og på flere punkter viser ud over tidsalderen. Mest afhængig var han uden tvivl af den ældre melanchtonisk-humanistiske tradition, men det er kendeligt at han også i flere henseender har været påvirket af ramismen, omend formidlet gennem tyske skolemænd, især Johs. Sturm i Strasbourg. I den retning tyder foruden en del enkeltheder i undervisningsplanen også den værdi, han tillægger realfagene og modersmålet (∴ højtysk sprog).

J. M. Krafft: Ein zweyfaches zwey-hundert-jähriges Jubel-Gedächtnis, Hamb. 1723 (ny udg. 1730) 277 329f. Otto Kallsen: Gesch. der Husumer Gelehrtenschule I, Husum 1867 4–19 55.

Bjørn Kornerup*

Oldenburg, Theodor Wilhelm, 1805–42, præst, salmedigter. * 27.9.1805 i Kbh. (Frue), † 26.5.1842 i Sorterup, begr. sst. F: kollegiekommitte-

ret, senere kollegiedeputeret Frederik *O. (1767–1848) og Marie C. B. Bastholm (1773–1807). ~ 8.5.1831 med Louise Rothe, * 27.10.1808 i Kbh., † 23.3.1891 i Svanninge, d. af konferensråd Christian *R. (1770–1852) og Charlotte C. Müller (1773–1814). – Far til V. *O. Bror til G. *O.

O. blev student 1822 fra Borgerdydskolen i Kbh. og cand.teol. 1826. Derefter underviste han i græsk og religion på Borgerdydskolen og blev 1830 ordineret og kaldet til sognepræst for Sorterup og Ottestrup menigheder. Fra drengsårene var O. nær ven af P. C. *Kierkegaard, med hvem han senere førte en stadig brevveksling. I dennes fædrene hjem på Nytorv var O. en hyppig gæst i en kreds af unge teologer med N. F. S. *Grundtvig som det samlende midtpunkt, og hvis kirkekamp imod professor H. N. *Clausen her blev fulgt på nærmeste hold med sympati og engagement. En del af denne kreds mødtes fra 1833 i „Det sydvestsjællandske Broderkonvent“, hvor 12 sognepræster månedligt kom sammen for at drøfte fælles initiativer over for det træge åndelige liv i sognene, der økonomisk var mærket af landbrugs krisen og åndeligt udsultet af en hendørende rationalisme. Præsterne engagerede sig i de nye gudelige forsamlinger som på denne egn blev inspireret og protegeret af foregangsmanden, greve F. A. *Holstein til Holsteinborg. Desuden arbejdede broderkonventet for frihed til sognebåndsløsning – O. forfattede 1839 et protestskrift herom – og fritagelse for tvangsdøb af baptisters børn, samt for en ny salmebog og et nyt ritual og endvidere for Dansk missions selskab, stiftet 1821. De grundtvigske kirkelige frihedskrav fandt ingen ven i biskop J. P. *Mynster, der spottende kaldte konventsognene „det hellige land“. O. udsendte 1835 *Nogle Bemærkninger i Anledning af Hr. Dr. og Professor Clausens Angreb paa den kirkelige Forsøgelse ved Daaben*, en lille bog som Søren *Kierkegaard læste korrektur på.

1837 blev O. medlem af direktionen for Dansk missions selskab og efterfulgte C. F. Rønne som redaktør af Dansk Missionsblad, hvilket hverv han bestred til sin død. Trodsende biskop Mynster gik O. her klart ind for Grundtvigs tanker. 1840–42 udgav O. sammen med P. C. Kierkegaard *Nordisk Tidsskrift for christelig Theologi*, hvortil bl.a. Grundtvig leverede bidrag. O. skrev artikler til Nordisk Kirketidende og bragte oversættelser af Davids salmer, og til Missionsbladet begyndte O. selv at digte salmer. Til Missionselskabets sommermøde 14.6.1840 i Grundtvigs Vartov skrev O. fire nye salmer. Det er de fire af hans fem salmer i Den danske Salmebog 1953. Bedst kendt er vist *Dybe, stille, stærke, milde*.

Med W. A. Wexels Christelige Psalmer, 1840 indførtes syv af O.s salmer i Norge, hvortil føjedes fire nye i en senere udgave. Fire findes stadig i M. B. Landstads rev. kirkesalmebog 1924. O.s salmer synges på alle de nordiske sprog og har fundet vej over Atlanten i engelsk oversættelse og ud på missionsmarkerne i Kina og Indien (på de respektive sprog). „Hedningemissionens forsanger i vort kirkekor“ er O. blevet kaldt (Chr. Ludwigs).

Mindeblade om T. W. O.; udg. P. Chr. Kierkegaard, 1844. J. F. Fenger: Det sydvestsjællandske brodererkonvent, 1890. [Paul Oldenburg:] T. W. O. 1805–42, 1939. Samme i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XXXII, 1944 70–85. Anders Malling: Dansk salmehist. VII, 1972–73 114–16.

Jens Lyster

Oldenburg, Valdemar, 1834–1918, overpræsident. * 1.12.1834 i Sorterup, † 6.6.1918 i Kbh., begr. i Ordrup. F: sognepræst T. *O. (1805–42) og Louise Rothe (1808–91). ~ 12.2.1864 i Kbh. (Holmens) med Henriette Suenson, * 30.11.1839 i Kbh. (Holmens), † 30.10.1895 sst., d. af premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Magnus Nicolai S. (1802–56) og Augusta Stephansen (1815–1906).

O. blev student 1853 fra Metropolitanskolen, 1859 cand.jur. og s.å. assistent i ministeriet for Slesvig, tog 1861 den slesvigske juridiske eksamen og udnævntes 1863 til auditor, men fik allerede 1866 sin afsked ved hærreduktionen. Han var derefter (til 1877) lærer ved soofficersskolen og 1868–72 lærer i retslære ved officersskolen, blev 1870 på ny auditor, konstitueredes 1871 som vicepolitidirektør i Kbh. og udnævntes 1877 til byfoged samt by- og rådstueskriver i Odense. 1888 blev han birkedommer og skriver i Kbh.s amts nordre birk og 1900 overpræsident i Kbh. 1901 spillede han en vis – begrænset – rolle i forbindelse med det politiske systemskifte. En beretning herom findes i hans efterladte papirer. 1910 tog han sin afsked. I besiddelse af omfattende kundskaber og en meget betydelig arbejdsøvn beklædte O. de embeder der overdroges ham på fortrinlig måde og vandt fra alle sider megen påskønnelse for sin korrekte embedsførelse.

I en ret fremrykket alder overtog O. embedet som overpræsident i Kbh., men gik desuagtet med stor iver op i arbejdet, bl.a. med indlemmelse af de til Kbh. grænsende distrikter (Valby, Brønshøj, Sundbyerne m.v.). Han havde fremragende repræsentative evner, og der var over hele hans fremtræden en stilfuld værdighed der indgød respekt, ligesom hans ledelse af forhandlingerne (i magistrat, havneråd osv.) var mønster-

værdig. En rank og myndig, vel også streng mand, men samtidig human, præget af sikker retfærdighedssans, og bag hans væsens tilknæpethed bankede et varmt hjerte der førte ham ind i arbejdet for dem der levede i socialt ringe kår. Han var formand for tuberkulosekommissionen af 1901 og tog levende del i arbejdet ved stiftelsen af Nationalforeningen til tuberkulosens bekæmpelse hvis formand han var 1901–15, ikke blot af navn, men af virkelig interesse. Ved sin afgang udnævntes han til foreningens æresmedlem. O. var i øvrigt med i ledelsen af adskillige andre sociale, humane og filantropiske organisationer, af hvilke særlig prinsesse Louises praktiske tjenestepigeskole, i hvis bestyrelse han var formand 1895–1918, havde hans interesse. Også i bestyrelsen for Fængselselskabet i Kbh., i hvilken han havde sæde 1888–1916, samt i fængselselskabernes fællesbestyrelse (fra 1893, fra 1908 som æresmedlem) udførte han et betydeligt arbejde. 1874 var han medstifter af og i tre år formand for Kbh.s understøttelsesforening og 1877 ligeledes medstifter af Lindevangshjemmet på Frbg. Sin kirkelige interesse lagde han for dagen som formand i direktionen for Bibelselskabet for Danmark (1901–14); han var endvidere medlem af Centralkomiteen fra 1902 og af Nationalbankens repræsentantskab 1900–18 (formand 1902–14). 1900 valgtes han til kommitteret i Kreditkassen for Husejere i Kbh., og var fra stiftelsen af Livsforsikringsselskabet Danebroge 1905 formand for selskabets repræsentantskab. – Gehejmekonferensråd 1910. – R. 1882. DM. 1885. K². 1895. K¹. 1903. S. K. 1909. F.M.I. 1915. □ Fremstillet på tegningen Studenterforeningen flytter, 1863. Træsnit af H. C. Olsen, 1904. Afbildet på L. Tuxens mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg) og på sammes Middag hos Moresco, 1906. Mal. af Knud Larsen, 1908 (Kbh.s rådhus). Træsnit efter fotografi. Foto.

V. O. i Jyske saml. ny r. V, 1959–61 80–87 (Bidrag til systemskiftets hist.). – Ill. tid. 26.10.1890. A. Hvass sst. 4.12.1904. Sst. 25.12.1910. Chr. Jensen sst. 16.6.1918. – Papirer i Rigsark.

A. Falk-Jensen*

Oldendow, Knud Honoré, 1892–1975, direktør for Grønland. * 18.11.1892 i Ranum, Ålborg amt, † 24.8.1975 i Kbh. (Tårnby), begr. Sundby. F: gymnastiklærer, senere stabsofficiant i infanteriet, Hans Peter Petersen (1863–1927) og Marie Cathrine Honoré (1867–1918). Navneforandring 25.9.1929. ~ 18.11.1921 i Horsens med Caroline Albertine Christine (Nina) Christiansen, * 10.7.1891 i Kbh. (Helligk.), † 28.10.1971, d. af arbejdsmand, senere vejassistent Rudolph Emil C. (1860–1919) og Pella Glad (1860–1932).

Oldendow, Knud

O. blev student fra Viborg 1910 og cand.jur. 1920. Derefter var han amtsfuldmægtig i Vejle, bogholder ved amtets skolefond og sekretær ved erhvervsskatteudvalget, indtil han 1924 udnævntes til inspektør for Sydgrønland og året efter, da dette embede omdannedes, til landsfoged med sæde i Godthåb. 1932 kaldtes han hjem for at blive kontorchef i Grønlands styrelse, indtil han 1938 udnævntes til direktør for samme styrelse efter Jens *Daugaard-Jensen.

Kort efter udbrød anden verdenskrig og under besættelsen blev O. afskåret fra Grønland og den udvikling som i krigsårene skete deroppe. Et forsøg på via Lissabon at rejse til USA og derfra etablere forbindelse til Grønland mislykkedes. 1943–45 deltog han i departementschefstyre. Ved Grønlands genforening med Danmark efter krigen var O. ude af trit med de stærke kræfter i Grønland der ønskede en effektiv og hurtig ændring af tilstanden. Der rejste sig i årene 1945–48 en voldsom kritik i pressen mod Grønlands styrelse, personificeret i O., og som et forsvar mod angriberne skrev O. 1945 *Grønlands Fremtid* og 1947 *Tilstandene i Grønland* 1946. I forbindelse med statsminister Hans Hedtofts rejse til Grønland i sommeren 1948 og den der trufne beslutning om en total nyordning af Grønland trak O. sig tilbage som direktør og efterfulgtes af Eske *Brun der havde været landsfoged i Grønland under krigen. I sit otium studerede O. bl.a. teologi og bevarede sin interesse for udviklingen i Grønland.

O.s grønlandske embedsførelse var præget af hans meget store interesse for landet og befolkningen og et usædvanlig grundigt kendskab til mange sider af landets kultur og natur. Han var ekspert inden for grønlandsk bogtryk i særdeleshed, men havde et stort historisk overblik, samtidig med at han var kender af landets fugleliv og skabte en enestående samling af udstoppede fugle. Disse mangesidige interesser gav sig udtryk i et omfattende forfatterskab inden for disse områder. Naturhistoriske værker er *Rosenmaagen i Grønland* (i Dansk ornithol. Foren.s Tidsskr., 1928), *Fugleliv i Grønland*, 1933 og *Naturfredning i Grønland*, 1935. De historiske bøger indledes med *Træk af Kolonien Godthaabs Historie*, 1928. Så fulgte *Den grønlandske Samfundslære*, 1931, *Træk af Grønlands politiske Historie – Grønlandernes egne Samfundsorganer*, 1936, og endelig *Grønlandervennen H. Rink*, 1955. Hans mest skelsættende værk, rent videnskabeligt, er nok *Bogtrykkerkunsten i Grønland*, 1957. 1936 kom en mere beskrivende bog om datidens Grønland, *Grønland. Folk og Land i vore Dage*. En række af bøgerne er også kommet på grønlandsk. Endvidere har O. været medarbejder på en række vær-

ker om Grønland. Endelig har O. udgivet to erindringsbøger: *Fra min Drengetid. Stiftsstaden Viborg omkr. århundredskiftet*, 1950 (2. udg. 1964) og *Minder fra min gymnasietid*, 1960. 1967 udsendte han 3. udgave af *Groenlandica. Conspectus bibliographicus* med en fyldig oversigt over egen produktion og biografiske produkter om sig selv. – O. har i embeds medfør beklædt en lang række tillidshverv, bl.a. som formand i bestyrelsen for Chr. Xs og dronning Alexandrines fond 1938–48, medlem af kommissionen for videnskabeligt arbejde i Grønland, medlem af rådet for Arktisk institut fra 1955, formand i bestyrelsen for A/S Kryolitselskabet Øresund 1940–50 og derefter direktør for samme selskab til 1969, da han blev konsulent for dets direktion. Han var medlem af komiteen for Fonden til fædrelandets vel, af hovedbestyrelsen for Danmarks naturfredningsforening, af udvalget for Grønlands kirkesag, af bestyrelsen for Handels- og søfartsmuseet på Kronborg og af præsidiat for Viborg hjemstavnsforening. – Tildelt Carit Andersens boglegat 1957. – R. 1935. DM. 1939. K². 1947. □Tegn. af Arla Knudsen, 1927, af Ivan Opffer, 1938 og af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg). Foto.

Bibliografi. K. O.: *Groenlandica*, 1942 (3. udg. I–IV, 1967).

Kilder. O. i Jyllandsposten 5.9.1943 (også i Viborgenseren 1, s.å. nr. 10), *Fra min drengetid. Stiftsstaden Viborg omkr. århundredskiftet*, 1950 (2. udg. 1964). Danske hjem ved århundredskiftet, red. Tove Clemmensen III, 1951 149–79, *Minder fra min gymnasietid i Bidrag til Viborg katedralskoles elevforen. Minervas jubilæumsskr.* 1960 106–11. Interviews i Politiken 5.11.1948, *Nationaltid.* 6.11.s.å., *Berl. tid. s.d.*, 23.12.s.å. og 18.11.1962, *Børsen* 8.11.1948, *Berl. aftn* 17.4.1959, *Aalborg stiftstid.* 18.11.1962 og *Aktuelt* s.d.

Lit. Grønlandsposten VIII, Godthåb 1949 nr. 1 3–5. *Papirer* i Kgl. bibl.

Mads Lidegaard

Oldrup Björling, Edith Johanne, * 1912, operasanger. * 18.6.1912 i Kbh. F: sekretær i Kbh.s skattevæsen Charles Peter Ferdinand Oldrup Pedersen (1885–1946) og Hulda Marie Larsen (1885–1969). ~ 28.5.1949 med sanger Sigurd Carl Björling, * 2.11.1907 i Stockholm, s. af kontorchef Carl-Olof B. (1869–1936) og Sigrid Haglund (1881–1947).

O. tog realksamen fra den franske skole på Frederiksberg allé, hvis miljø fik en vis indflydelse på hendes senere livsholdning, skønt hun ikke er praktiserende katolik. Hendes smukke sangstemme vakte opmærksomhed allerede i skoletiden, og 16 år gammel blev hun elev af den feterede Vilhelm *Herold hos hvem hun sang i en årække, også mens hun gik på operaskolen 1932–34. Sin første offentlige optræden havde hun al-

lerede haft ved en af radioens ungpigeudsendelser hvor hun sang danske sange og blev bemærket af bl.a. Karl *Bjarnhof der spæde hende en lys fremtid som sanger. Efter operaskolen fik hun den 29.12.1934 debut på Det kgl. teater som Micaëla i *Carmen* hvorefter hun blev fast engageret. Det var klart for alle, at teatret med O. havde fået en musikdramatisk kunstner af format. Hendes lyse stemme havde en tindrende bærekraft og en udtryksfuldhed som gav hende muligheder i næsten alle operakunstens genrer. Nok fejrede hun sine største triumfer i de mozartske operaer som Fiordiligi og Despina i *Così fan tutte*, Papagena i *Trylleføljeten*, Zerlina i *Don Juan* og Susanna i *Figaros Bryllup* m.fl. Men hendes alsidige dramatiske evner og gode sceneydre gjorde hende selvskeven til talrige andre hovedpartier i det løbende repertoire. Hun har mestret vistnok over 40 partier i værker der spænder fra Händel, C. W. Gluck, Johan Hartmann, E. Du Puy, E. T. A. Hoffmann, G. Donizetti, J. P. E. Hartmann, Guiseppa Verdi, Peter Heise, Giacomo Puccini (med glanspræstationer som Mimi i *Bohème* og *Madame Butterfly*), August Enna, R. Leoncavallo og Carl Nielsen m.fl. Dertil kom flere roller og partier i de klassiske vaudeviller og operetter (fx Adèle og Rosalinde i *Flagermusen* på Det kgl. teater og Det ny scala) og i film (Julie Tutein i Weyse-filmen *Jeg har elsket og levet*). O. har desuden medvirket i mange oratorieopførelser og ved talrige koncerter, også i radio og TV, samt i Finland, Norge og Sverige. Hun gæsteoptrådte med stor succes i USA 1947–48 og 1952–53. Efter at hun 1949 indgik ægteskab med Sigurd Björling bosatte O. sig i Helsingborg men har lejlighedsvis gæsteoptrådt i Danmark på Det kgl. teater, Det ny scala og på koncerter samt i Sverige bl.a. på Drottningholm-operaen. O. var 1968 musikkonsulent ved Gladsaxe musikskole og virker i øvrigt som sangpædagog i Helsingborg. Hun har i årenes løb indsunget mange grammofonplader hvor hendes intonationsrenhed og egale klang kom til sin fulde ret i kendte opera- og syngespilstykker samt i romancer af C. E. F. Weyse og Carl Nielsen m.fl. O. blev udnævnt til kgl. kammersangerinde 1946. Hun modtog Tagea Brandts legat 1949 og Drottningholms fortjenstmedalje i guld 1964. – R. 1960. □Mal. af V. Herold, 1937. Flere rolletegn. af Gerda Ploug Sarp. Tegn. af H. Lollsgaard, 1962 (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Nationaltid. 6.11.1949, Dagens nyheder 21.10.1956, Berl. aften 13.6.1956 og 20.3.1959 samt Aktuelt 11.6.1962.

Sigurd Berg

Oldsen, Johannes, 1894–1958, politiker. * 13.4. 1894 i Lindholm sg., Tønder amt, † 30.9.1958 sst., begr. sst. F: gårdejer Jacob O. (1835–1906) og Ingeburg Christine Andresen (1857–1937). Ugift.

O. voksede op i Nordfrisland i Vestslesvig og tog realeksamen i Husum hvor han også kom i banklære. Som tysk soldat i første verdenskrig fik han en rygskade, og senere blev han lam i benene så han var krøbling de sidste 30 år. Efter krigen virkede han for Slesvigs genforening med Danmark, og da dette ved afstemningen 1920 mislykkedes for 2. zone, arbejdede han fortsat for frisisk sprog og folkeliv og for nærmest mulig forbindelse med Danmark hvis demokrati han beundrede. Han redigerede det dansksindede blad *Der Schleswiger* og var fra 1923 formand for Frisisk-slesvigsk forening. 1925 kom han ind i Sydtønder amts kredsvalg som dansksindet friser og genvalgte til 1933 med stigende stemmetal. Han havde en klar hjerne, var det talte sprogs mester og aftvang også sine tyske modstandere respekt. Tyskerne anerkendte dog ikke friserne som et folk for sig, og 1933 forbød nazisterne friserforeningen, senere også *Der Schleswiger*. Men O. holdt fra sin ensomme stue forbindelse med tillidsmænd ud over marsken og de frisiske øer, og efter Tysklands sammenbrud 1945 kom der – som O. havde forudsagt ti år før – også i Frisland en kraftig bevægelse for tilslutning til Danmark. Den blev så stærk trods skuffelsen over den danske regerings ord „Grænsen ligger fast“, at O. en tid havde Frisland i sin hule hånd. Hovedparten af den forhen tysksindede Nordfriesischer Verein sluttede sig til hans nye Foriining for nationale Frashe. 18.1.1946 valgte kredsdagen ham til landråd (amtmand); men efter tyske modtræk fra Kiel blev han afsat af den britiske militærregering. Kort efter fik han sæde i den provisoriske landdag i Kiel og fik også et stort stemmetal ved landdagsvalget 1947. Han foretrak dog arbejdet i Frisland og fik som leder af den danske gruppe i kredsdagen en stærk stilling mellem de to tyske partier CDU (Christlich-Demokratische Union) og SPD (Sozialdemokratische Partei Deutschlands). Fra 1946 sad han i Sydslesvigsk forenings forretningsudvalg og senere i styrelsen for Sydslesvigsk vælgerforening, og han holdt forbindelse med friserne på Helgoland og i det nederlandske Vestfrisland. O. virkede kraftigt og målbevidst for at styrke nordfrisernes nationalbevidsthed og var en tro ven af Danmark. Som frihedskæmperen Harro Harring (1798–1870) var han en stor friser og overbevist skandinaver. □Foto.

Flensborg avis 1.10.–4.10.1958. Südschlesw. Heimatzeitung s.d.

Frants Thygesen

Olearius, Adam, 1603–71, geograf, etnograf. Døbt 16.8.1603 i Aschersleben, † 22.2.1671 i Slesvig, begr. sst. (Domk.). F: skrædder Adam Oehlschläger († 1625) og Maria Prost († 1620). ~ 1640 i Reval med Catharina Müller († 1676), d. af rådsforvandt i Reval Johan M. til Kunda og Margaretha Probsting.

Kun med møje formåede O.s fattige forældre at skaffe ham den uddannelse som førte ham frem til universitetet i Leipzig, hvor han 1627 blev magister, 1632 assessor i det filosofiske fakultet, samtidig med at han fra 1630 virkede som konrektor ved byens latinskole. Han skrev i disse år forskellige fysisk-astronomiske arbejder og et digt om Gustaf Adolfs død (1633). Rimeligvis gennem sin senere svoger Philipp *Cruse og kansler J. A. *Kielman v. Kielmansegg kom han i forbindelse med hertug *Frederik III af Gottorp og blev hertugelig råd samt sekretær ved det gesandtskab, som hertugen under ledelse af Cruse og Otto *Brüggemann 1633 sendte til Moskva for at få zarens tilladelse til en gottorpsk sendefærd til Persien som skulle åbne handelsforbindelser mellem dette og Gottorp. April 1635 kam man tilbage til Gottorp med den ønskede tilladelse. Blandt forberedelserne til den nye ekspedition var en sendelse af O. til Bruxelles; på hjemvejen led han skibbrud og lå en tid syg i Brüggemanns hus i Hamburg; her skrev han det humoristiske digt *Lustge Historie, woher das Taback Trincken komt*. I øvrigt studerede han ivrigt hvad ældre autores, ikke mindst Rufus Curtius, havde om Asien. Okt. 1635 indskibede ekspeditionen, der lededes af Cruse og Brüggemann, sig i Travemünde; over Reval (Tallinn), Moskva, Astrakan og Det kaspiske hav nåede den efter mange eventyr og besværligheder endelig aug. 1637 Ispahan (Esfahan) hvorfra man dec. s.å. brød op på hjemfærden. Fra Reval rejste O. forud for sine fæller til Gottorp hvor han ankom april 1639. Han optrådte over for hertugen som anklager mod Brüggemann, der n.å. blev henrettet.

Den store ekspedition efterfulgtes af både et persisk og et russisk gesandtskab til Gottorp, men fik i øvrigt ingen økonomiske eller politiske følger. Hovedudbyttet af den var O.s *Offt beehrte Beschreibung der Newen Orientalischen Reise* som tryktes 1647 i Slesvig og i O.s levetid udkom i fire oplag samt oversattes til hollandsk, fransk, engelsk og for partiets vedkommende til italiensk. Den vidner om hans fremragende iagttagelsessevne over for etnografiske, historiske og

arkæologiske foreteelser, de ledsagende kort (især det over Volga-egnen) om hans kartografiske nøjagtighed, støttet på en række astronomiske observationer. Til bogens 2. udgave (1656) føjede O. en skildring af Grønlands natur, sæder, skikke og sprog, for det historiske bygget på den forhåndenværende litteratur, men væsentligst i øvrigt på iagttagelser. O. og den pommeriske kirurg Reinhold Horn selv gjorde i forbindelse med de tre grønlandske kvinder der var blevet røvet 1654 og via Kbh. ført til Gottorp slot hvor de en tid opholdt sig. Reinhold Horn havde selv været med på denne David *Dannels tredje ekspedition og lært sig så meget grønlandsk at han i nogen grad kunne forstå hvad grønlænderne sagde. Nogle dage var disse kvinder under observation i O.s hus i Slesvig. Stor interesse har også hans udgave af Heinrich v. Üchtritz' rejsebeskrivelse og skildring af det vestindiske slaveris historie.

O. var 1643 på ny i Moskva hvor zaren forgæves tilbød ham stillingen som hofastronom; resten af sit liv henlevede han i Frederiksberg ved Slesvig, knyttet til Hertug Frederik III som hofmatematiker og -astronom og, fra 1649, som bestyrer af hertugens bibliotek og kunstammer. I det sidste, hvorover han 1666 udgav en katalog, indgik hans egne store etnografiske og naturvidenskabelige samlinger og de to berømte store glober som udførtes under hans medvirken (befinder sig nu i Leningrad). Foruden de allerede nævnte arbejder forfattede han en række skrifter på forskellige områder. Han havde på rejsen til Ispahan lært sig persisk og udgav 1654 digteren Saadi's *Gulistân* på persisk og i tysk oversættelse under titlen *Persianischer Rosenthal*; en god hjælp herved havde han af perseren Haqqverdi som fra 1639 til sin død 1650 boede hos ham. Det var det første persiske digterværk som oplantedes på tysk. O. fik de persiske typer støbt i Holland og satte dem selv. Andre arbejder var et *Compendium Fortificatorium*, 1660, *Kurtzer Begriff einer Holsteinischen Chronic*, 1663, omfattende tiden 1448–1663, et værk som dog kun for hertug Frederik IIIs tid har selvstændig værdi, en udgave af Luthers bibel (1664), en højtysk agende for de gottorpske lande (*Das Schleswigsche und Holsteinische Kirchen-Buch*, 1665), en *Historie der Cleopatra, der überaus schönen, wollberedten, aber unzüchtigen Königinn in Aegypten*, 1666 samt en række mindre skrifter, digte og epigrammer. Fra 1651 var han medlem af Die fruchtbringende Gesellschaft, og han stod i nær forbindelse med en række tyske lærde og digtere. Ungdomsvennen Paul Flemings tyske digte udgav han 1646. – O. var en baroktidens polyhistor, men hans levende interesse for og evne til

at iagttage og skildre fremmedartede kulturer giver ham plads blandt etnografiens pionerer. Som menneske – indtil de kejserlige og brandenburgske troppers plyndring af Slesvig 1658 og hans hertugs død n.å. kastede stærke skygger ind over hans liv – var han en frisk og munter sjæl: „Kommt Unglücksfluth, ich lass sie toben. Mein Geist hat Entenart, schwimmt immer oben.“ □ Stik 1647, efter dette to stik 1651. Stik af M. v. Sommer, 1656, efter dette stik af C. Rothgiesser ca. 1657 og et par andre. Relief af Joachim Henne ca. 1663 (Staatliche Museen, Berlin). Mal. af J. Ovens, formentlig forestillende O. (Gavnø), mal. af samme, 1669 (St. mus.). Mal. af H. Dittmers (Fr.borg).

A. O.: Offt beehrte Beschreibung der neuen Orientalischen Reise, Slesv. 1647. Samme: Vermehrte neue Beschreibung der Muscovitischen und Persischen Reise, Slesv. 1656. Samme: Moskowitzische und persische Reise, udg. Eberhard Meissner, Berlin 1959. Samme: Travels of O. in 17. century Russia, udg. Samuel H. Baron, Stanford, Calif. 1967. Samme: Vermehrte neue Beschreibung . . . udg. Dieter Lohmeier, Tübingen 1971. – L. Bobé i Pers.hist. t. 12.r.III, 1948 179–82. Johs. Møller: Cimbria lit. II, 1744 593–600. E. Grosse: A. O. Leben und Schriften = Jahresbericht der Realschule erster Ordnung zu Aschersleben 1867. Will. Norvin i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen III, Upps. 1916 35f. Ludw. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung I–II, Kiel 1928 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins XIV–XV. Greenland, udg. af The commission for the direction of the geological and geographical investigations in Greenland I, Kbh., London 1928 17 152; II, s.å. 166 212. Lebensbilder grosser Stephaneer, udg. Otto Ritzau, Aschersleben 1930. A. Bertelsen: Grønlanderne i Danm., 1945 = Medd. om Grønland CXLV, 2 20. Vello Helk i Ostdeutsche Familienkunde, Neustadt 1976 379f. Sv. Orhammer Andersen: Den persianske rejse, 1976. Finn Gad: Grønlands hist. I, 1978 294–305.

C. O. Bøggild-Andersen*

Olesen, Carl Ludvig Ivar, 1863–1927, grosserer. * 16.7.1863 i Kbh. (Holmens), † 20.3.1927 sst., begr. sst. (Ass.). F: kateket ved Holmens k., senere sognepræst i Vesterborg og Birket Frederik Christian Ditlev O. (1824–88) og Charlotte Marie Seidelin (1825–86). Ugift. Efter afsluttet skoleundervisning kom O. i lære hos konsul Chr. Mogensen i Odense og derefter til det store Seidelinske firma i Kbh., hvortil han en årrække var knyttet særlig som indkøber. 1892 løste O. selv grossererborgerskab og etablerede sit eget firma på hjørnet af Østergade og Højbro plads med møbelstoffer, gardiner, kjolestoffer, tæpper og linoleum som hovedartikler, senere også hvidevarer. I løbet af få år opbyggede han en meget betydelig forretning, og allerede sidst i 90'erne flyttede firmaet over til genboejendommen Højbro plads 4. Som købmand udmærkede O. sig særlig som indkøber, og han lagde så

stor vægt på denne side af forretningen, at han personlig foretog næsten alle indkøbene i størstedelen af sin levetid. Samtidig havde han også forståelse for at opbygge en dansk fabrikation på de områder hvor en sådan var mulig, og 1898 startede han *Dansk Plyds- og Møbelstoffabrik* i Kastrup. 1903 blev firmaet omdannet til aktieselskab der med årene fik en meget stærk finansiel stilling. – O. trådte omkring århundredskiftet i forbindelse med den svenske storkøbmand H. I. Heymann og stiftede i forening med denne *Aktiebolaget Heymann & O.* i Stockholm. Om trent samtidig tog han også initiativet til oprettelsen af *De forenede jydsk Farverier og Trikotagefabriker* i Esbjerg der siden sammensluttedes med en række andre fabrikker og fik sæde i Århus hvor produktionen nu er ophørt. Også til Nya Svenska Möbeltygs- og Mattfabriken i Göteborg blev O. knyttet, og endelig deltog han en årrække sammen med konsul Wicander i Stockholm i ledelsen af Wicander og Larssons linoleumsfabrik i Libau. Om alle de her nævnte foretagender gælder det, at de ingen tilknytning havde til O.s egen forretning i Kbh. O. interesserede sig meget for unge købmænds uddannelse, og i sit testamente betænkte han foreningen til unge handelsmænds uddannelse med et legat på 402 000 kr. Et legat af samme størrelse oprettedes også for personalet i hans egen forretning, ligesom han på anden måde i udstrakt grad betænkte sine medarbejdere. Allerede 1917 havde aktieselskabet i anledning af hans 25 års jubilæum oprettet en pensionsfond for firmaets store personale. □ Mal. af H. Dohm, 1928.

Børsen 22.3.1927.

Jens Vestberg*

Olesen, Chresten Andreas, 1845–1920, fabrikant. * 27.6.1845 i Hjørring, † 20.6.1920 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: brænderiejer Niels O. (1804–61) og Mette Kathrine Nielsen (1813–86). ~ 22.10.1880 i Hjørring med Christiane Cathrine Nicoline Nielsen, * 22.7.1851 i Hjørring, † 16.3.1932 i Kbh., d. af konsul Christian H. *N. (1809–81) og Karen M. Høygård (1814–81). – Far til Chr. H. *O. og Niels *O. Gennem deltagelse i faderens forretning blev O. fra sine unge år fortrolig med brænderidriftens praktiske forudsætninger, og gennem farmaceutiske studier erhvervede han sig samtidig en teknisk viden der i de kommende år blev ham til stor nytte. 1866 blev han cand.pharm., og 1870 knyttedes han til Isidor *Henius' spritfabrik i Ålborg der på dette tidspunkt overtog konsul L. W. Sass' brænderi. I arbejdet med at samle fabrikerne til én virksomhed ydede O. en betydelig

indsats, og da sammenslutningen 1872 fuldbyr- dedes gennem oprettelse af et aktieselskab blev O., 27 år gammel, underdirektør ved dette, som nu førtes frem til en ubetinget ledende stilling inden for dansk spritfabrikation. 1878 forlod O. Ålborg idet han sammen med etatsråd I. W. Heyman købte den gamle Roeskilde Spritfabrik som blev omorganiseret og moderniseret. Nogle år efter henvendte O. sig til C. F. Tietgen med planer om oprettelse af en rektifikationsanstalt der skulle have til opgave at lede den nord- og østeuropæiske eksport af råsprit til vinlandene over Kbh. Planen tiltalte Tietgen, og 9.8.1881 startede A/S De Danske Spritfabrikker med det formål at drive fabrikation og rektifikation af inden- og udenlandsk sprit. Selskabet overtog Roeskilde Spritfabrik, og samtidig var det hensigten at anlægge to råspritfabrikker på henholdsvis Lolland og Fyn, men dette blev opgivet da fire jyske fabrikker, deriblandt Ålborg Spritfabrik, søgte ind under selskabet der i de første år le- dedes af O. og Henius som sidestillede direktører. Henius udtrådte af ledelsen 1885, og O. havde derefter eneledelsen til sin død, de sidste år virk- somt støttet af sin søn, Chr. H. Olesen.

Opsigelsen af den spanske handelstraktat tre måneder efter selskabets start krydsede O.s op- rindelige planer, men traf ham ikke uforberedt. Grundig overvejelse til alle sider før han skred til handling, var et af hans fremtrædende karaktertræk, og han havde allerede i starten anlagt en tvestrengt politik for sit selskab således at han havde baseret dette både på forædling af frem- med råsprit og på direkte produktion for det indenlandske marked hvor det fra år til år under hans myndige, forudseende ledelse befæstede sin stilling. O.s evne til i tide at have nye produkti- onsmuligheder parat når gamle svigtede kom ved mange lejligheder selskabet til gode. Da skattepolitikken vendte sig imod den hjemlige spiritusfabrikation havde han således allerede en gærfabrikation i fuld gang, og såvel gennem denne som gennem fremstilling af sprit til tek- nisk brug fandt selskabet rigelig erstatning for produktionsnedgang på andre områder.

Ved teknisk fuldkommengørelse, ved standardi- sering af produktionen og – ikke mindst – gen- nem en glimrende opbygget salgsorganisation sikrede O. De Danske Spritfabrikker en ledende stilling således at det blev dette selskab der til slut underlagde sig hele den danske produktion. Planer om en almindelig beherskelse af marke- det havde han i øvrigt ikke. Vel deltog selskabet i den almindelige koncentrationsbevægelse som efter dets start foregik inden for den danske spi- ritusindustri, og overtog i tidens løb forskellige virksomheder – således 1894 A. Brøndum &

Søns brænderi i Kbh. – men som et ledende princip krævede han at en koncentration skulle hvile på teknisk overlegenhed og ikke på opkøb, der midlertidigt fjernede en konkurrent. På O.s initiativ omdannedes 1891 Foreningen af Spi- ritusfabrikanter i Danmark til Foreningen af Dan- ske Spiritusfabrikanter der samlede brænderier- ne i et nærmere samarbejde, og som efter århun- dredskiftet købte en række småvirksomheder ud af markedet (O. var formand 1891–98 og næst- formand 1907–20), men forinden den fuldstæn- dige koncentration af spiritusindustrien fuldbyr- dedes på regeringens tilskyndelse havde De Danske Spritfabrikker en så dominerende stil- ling at selskabet 1916 i Jylland havde 75 pct. af salget af drikkespiritus og 50–60 pct. af gærsal- get.

Med sit sindige og seje væsen forenede O. ud- præget retsind og redelighed og megen djærvhed i optræden. Hans personlighed gav umiddelbart indtryk af soliditet, og skønt han hele livet ved- blev at være en meget jævn mand samlede han stor respekt om sig og blev en af tidens for- grundsfignur inden for dansk erhvervsliv. Alle- rede i Tietgens tid fik han sæde i Grosserer-Soci- etetets komité, og 1907 blev han komiteens for- mand, en stilling som ingen industrimand før el- ler siden har indtaget. Han undgik vel ikke kritik på denne post som han beklædte i en periode der i mange måder var en krise- og brydningstid for vort økonomiske liv, men ved hans fratræ- den 1912 erkendtes det fra alle sider at han med værdighed havde hævdet den frie handels inter- esser. Som formand for komiteen og Den danske handelsstands fællesrepræsentation modtog O. 1908 af kong Frederik VIII tilsagn om at hande- len ved ministeriet Neergaards dannelse skulle få sit mangeårige ønske om oprettelse af et han- delsministerium opfyldt. Personligt ydede han inden for komiteen og i tilslutning til denne en overordentlig arbejdsindsats. 1892–1909 var han et virksomt medlem af sø- og handelsretten, han sad i to aktielovkommissioner, i forskellige kom- missioner angående arbejdet på toldboden, i ak- kordlovkommissionen og akkordretten, i kom- missionen angående autoriserede revisorer, hav- nekommissionen af 1909, komiteen for uden- landske udstillinger, i bestyrelsen for Nordisk forening til økonomisk samarbejde, og var for- mand for Femern-rute-komiteens danske afde- ling. Ved Industrirådets oprettelse 1910 blev O. medlem af dette, og 1914–19 var han formand for Nationalbankens repræsentantskab. – Etats- råd 1907. – R. 1900. K². 1909. DM. 1915. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Mal. af Knud Larsen, 1912 (Grosserersocietetet), kopi efter dette (De

da. Spritfabrikker). Mal. af Hans Henningsen 1919–20. Buste af Rikard Magnussen, 1921 (De da. Spritfabrikker), relief af samme, 1933 (det da. studenterhus i Paris). Tegn. af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

Jørgen H. Nielsen: Stamtv. over efterkommerne af Christian Nielsen i Hjørring, 1908 31f 58. Berl. tid. 21.6.1920. Børsen s.d. Nationaltid. s.d. Politiken s.d. [Povl Drachmann] i Tidsskr. for industri XXI, s.d. 125f. Hans Tegner i Ill. tid. 4.7. s.d. L. Estrup: A/S De danske spritfabrikker 1881–1921, 1921. [Ivar Egebjerg m.fl.] Gær- og spiritusindustriens hist. i Danm., 1931. Børsen 27.6.1915 og 8.8.1931. Hendrik Stein: Omkr. Kbh.s børs, 1937. Tage Heft: 16 stormænd i da. erhverv, 1939 67–74. Anders Vigen: C. A. O., 1945. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen *

Olesen, Christian Henrik, 1885–1960, direktør. * 31.1.1885 i Kbh. (Jac.), † 29.9.1960 i Gentofte, begr. Mariebjerg kgd. F: fabrikant, senere etatsråd C. A. *O. (1845–1920) og Christiane Nielsen (1851–1932). ~ 25.2.1921 i Kbh. (Garn.) med Anna (Annie) Claritte Louise Caroline Hertha de Mylius, * 8.4.1892 i Århus, d. af toldassistent Sigismund Wolff Veith Christoph de M. (1858–1907) og Clara Vilhelmine Marie Rørup (1860–1924). – Bror til Niels *O.

Efter at have taget studentereksamen 1903 (privat dimitteret) og filosofikum 1905 kom O. i handelslære i Præstø 1905–06 og opholdt sig derefter i Hamburg, Bordeaux og London. Et par år var han ansat i Kreditorforeningen af 2.8.1905 og knyttedes derefter 1909 som sekretær til De danske Spritfabrikker hvor han 1914 blev underdirektør, 1916 meddirektør og 1920 efter faderens død administrerende direktør. Under verdenskrigen 1914–18 måtte O. drage hovedlæset ved de mange forhandlinger med statsmyndighederne, ligesom det blev hans arbejde at organisere og tilrettelægge spiritusindustriens produktionsforhold under hensyntagen til de indskrænkninger i produktion og afsætning som staten påbød 1917 på grund af manglende råstoffer. Han blev hovedmanden i den koncentrationspolitik som på statens tilskyndelse førtes i årene efter 1917, og som under O.s ledelse afsluttedes 1923, da De danske Spritfabrikker overtog spritfabrikken Fortuna, hvorved den tekniske og økonomiske koncentration af sprit- og gærindustrien i Danmark var gennemført. Som leder af De danske Spritfabrikker lagde O. ikke alene vægt på en sund konsolidering, men havde også blik for at finde nye produktioner og opgaver i tilslutning til selskabet. 1923 udskiltes således som en særlig afdeling Dansk Cloc-Compagni til fremstilling af likør, senere også af gin og whisky, samt eksport af sprit og gær m.m., og

ved aftalerne med staten i henhold til koncessionsloven af 15.3.1934 blev en del af dette selskabs virksomheder, nemlig eksporten og salget til skibsprovierantering samt selskabets betydelige interesser i andre virksomheder udskilt i et nyt og uafhængigt selskab, Dansk Handels- og Industri-Compagni Danisco hvis aktier tildeltes aktionærerne i De danske Spritfabrikker. I det hele tør man sige, at O. ved siden af et stort organisationstalant havde ganske særlige evner for underforhandlinger med myndighederne at opnå positive resultater. Ved nyordningen af 1934 fik De danske Spritfabrikker – foreløbig for ti år – eneret til fremstilling af sprit og gær i Danmark, og samtidig begrænsedes selskabets handlefrihed på forskellig måde i relation til den tidligere ordning af 1923; men ordningen udelukkede dog ikke – således som tilfældet er blevet med spiritusfremstillingen i andre lande hvor staten har grebet ind – mulighederne for at et privat initiativ kunne udfolde sig og bære frugt.

En væsentlig side af O.s virksomhed var optaget af almene samfundsspørgsmål, først og fremmest af erhvervspolitisk karakter. Mest kendt er vel hans virksomhed inden for Landsforeningen dansk arbejde hvor han var formand 1920–52, og hvis position og arbejde ikke mindst før anden verdenskrig mere end noget andet skyldtes den propaganda, O. gjorde sig til talsmand for og satte i gang, men listen over de hver han påtog sig, er meget lang og vidner om alsidige interesser. Her skal nævnes formandskabet i Foreningen til handelsundervisningens fremme, i tilsynsrådet for Handelshøjskolen i Kbh., i turistrådet, i Turistforeningen for Danmark, i handelsministeriets bøgetræ-udvalg og i A/S Hinds-gavl. Det sidste sorterer under Foreningen Norden, af hvis bestyrelse O. gennem mange år var medlem, og hvor hans indsats navnlig var knyttet til en række vellykkede interskandinaviske erhvervskursus. O. var næstformand i Femernrute-komiteen, kasserer, senere formand for komiteen for det danske studenterhus i Paris, bestyrelsesmedlem bl.a. i Fællesrepræsentationen for dansk håndværk og industri og Tietgen-fonden og sad i repræsentantskabet for Dansk købestævne. 1920–27 var O. medlem af Industrirådet, de sidste fem år af dettes stående udvalg. Han var medlem af statsministeriets økonomiske råd 1931, af alkoholkommissionen 1934 og var meget virksom inden for socialministeriets arbejdsledeshedsråd, konkurslovskommissionen og produktions- og råstofudvalget. Ved storkrigens udbrud i sept. 1939 blev han medlem af handelsministeriets erhvervsøkonomiske råd og formand for det af rådet nedsatte brændselsnævn. Som erhvervsleder mindede O. i mangt og meget

om faderen C. A. Olesen, magtfuld, urørlig, også når opposition bød ham imod. Men han var mere smidig og dynamisk – det sidste utvivlsomt en arv efter morfaderen, Chr. H. "Nielsen. O.s interesse for „Fugleflugtslinien“ (Rødby-Femernruten) gav ham en vis tysk tilknytning og var måske medvirkende til hans indsats i Dansk-tysk forening under besættelsen. Det bragte ham i vanskeligheder efter krigen og medførte en tjenestemandssag med krav om afskedigelse fra det concessionerede selskab DDSF. Kravet blev ikke efterkommet, men sagen bidrog til, at han i sine senere år trådte væsentlig i baggrunden i det offentlige liv. – R. 1923. DM. 1929. K². 1933.

□Afbildet på tegn. af LN 1925. Tegn. af Carl Jensen udst. 1929. Mal. af A. Tørsleff, 1931 (De da. Spritfabrikker). Tegn. af L. Kaganas, 1938. Buste af Svend Jespersen udst. 1946. Mal. af H. C. Bärenholdt udst. 1951. Foto.

Interviews i Gads da. mag. XXII, 1928 498–506 og i Børsen 21.11.1949. – Aage Heinberg: Danske erhvervs-mænd II, 1933 337–40. Børsen 21.11.1934, 27.5.1955 og 29.9.1960. Politiken 30.9.1960. Tidsskr. for industri, s.å. 355. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Olesen, Johannes, * 1917, chefkonsulent. * 13.3. 1917 i Hjorthede. F: proprietær Ole Christian O. (1873–1945) og Dagmar Skorstensgaard (1883–1944). ~ 1.7.1945 i Bjerringbro med Herdis Helene Christensen, * 16.2.1920 i Ø. Brønderslev, d. af husmand Gotfred Myrhmman C. (1876–1932) og Olga Damsgaard (1880–1962).

O. blev uddannet ved praktisk landbrug og tog efter ophold på Vejlbjby landbrugsskole videre til landbohøjskolen hvor han blev agronom 1945. Han blev straks efter ansat som konsulent i planteavl for Bjerringbro og omegns landboforening og Ans omegns landboforening. 1947 ansattes han som planteavlskonsulent ved Foreningen af jydsk landboforeninger og blev 1956 udpeget til foreningens ledende konsulent i planteavl og leder af forsøgsgården Godthåb ved Skanderborg. I forbindelse med nyordningen af landbrugets konsulentvirksomhed 1971 blev O. i kraft af sin dygtighed og anerkendte indsats på planteavls-området udpeget til chefkonsulent for landsudvalget for planteavl ved det faglige landscenter i Viby. – O. er medlem af flere faglige udvalg og kommissioner med relation til planteavlen og har specielt ydet en påskønnet indsats i forbindelse med landbrugsforskningen og dens administration. Han har således været medlem af bestyrelsen for Forskningsinstituttet for handels- og industriplanter 1959–78, af Landbrugets samråd for forskning og forsøg siden 1962 og af bestyrelsen for Nordiske jordbrugsforskere for-

ening 1967–75. Han var i en periode formand for denne forenings danske sektion og var 1978–80 næstformand i landhusholdningsselskabets akademiråd. O. har desuden interesseret sig for arkæologiske udgravninger og har 1966–73 været formand for Museumsforeningen for Skanderborg og omegn, ligesom han har været medlem af bestyrelsen for Dansk landbrugsmuseum siden 1971. – O. har redigeret beretningen om planteavlssarbejdet i landboforeningerne i Jylland, senere i samtlige landets landbo- og husmandsforeninger siden 1956. Han har endvidere været medarbejder ved en række håndbøger og landbrugsfaglige tidsskrifter samt udarbejdet beretninger og afhandlinger om plantedyrkningsproblemer. 1981 blev han tildelt landhusholdningsselskabets største sølvmedalje for sin indsats for dansk landbrug.

Carl Thomsen

Olesen, Kjeld Støttrup, * 1932, minister. * 8.7. 1932 i Kbh. F: hjemmевærnskonsulent Anker O. (1902–55) og Severa Madsen (1908–73). ~ 30.6. 1962 i Hadsund k. med sygeplejerske Hanne Vibeke Hansen, * 12.4.1937 i Hadsund, d. af læge Hugo H. (* 1897) og Ane Marie Jørgensen (* 1900).

O. ville have været sømand, men en svag hoftes afskar ham fra dette erhverv. I stedet blev han efter realeksamen uddannet i shippingfaget hos rederiet Lauritzen. 1956 skiftede han bane og har siden „levet“ af og i politik. Han blev da personlig, politisk sekretær for overborgmester Urban "Hansen i Kbh. 1957–58 var han sekretær i Det kooperative fællesforbund og 1958–62 i socialdemokratiet i Storkøbenhavn. Han blev derefter organisationssekretær i partiet, indtil han 1966 indvalgte i Folketinget, opstillet i Rødovre-kredsen. I perioderne 1962–67 og 1962–66 var han medlem af forretningsudvalgene for henholdsvis AOF (Arbejdernes oplysnings forbund) og socialdemokratiet i hovedstaden samt af socialdemokratiets forretningsudvalg. Den nyvalgte folketingsmand kendte således organisationsapparatet til bunds, da han rykkede ind på Christiansborg. Her gjorde han sig hurtigt bemærket gennem sin formuleringsevne og den brede dækning af det politiske spektrum – påfaldende er det dog, at han gennemgående har holdt sig noget på afstand af økonomiske problemer. O. blev allerede 1969 medlem af forsvarskommissionen, ligesom han i disse år var forsvarspolitisk ordfører. Hans politiske position blev yderligere styrket da han 1967 blev redaktør af partiets idétidskrift Verdens Gang der 1970 skiftede titel til Ny Politik. Det virkede naturligt da han 1971 ud-

nævntes til forsvarsminister i Jens Otto Krags 3. ministerium, hvorfra han fortsatte over i ministeriet Anker Jørgensen til omdannelsen 1973. Som forsvarsminister gennemførte han en tiltrængt rationalisering af forsåret, men udadtil var man mere optaget af Christiania-sagen hvor O. stod for en forstående linje. Han gik fra ministerposten for at blive heltidsbeskæftiget næstformand i partiet og samtidig politisk ordfører. Skiftet til posten som partiapparatets daglige leder var motiveret bl.a. af ønsket om at standse medlems-tilbagegangen, som socialdemokratiet i disse år delte med andre partier. Dette lykkedes af ydre grunde kun i mindre omfang, men til gengæld blev de følgende år karakteriseret af en stærk aktivitet ude i de lokale partiforeninger kraftigt stimuleret af det centrale partikontor. Den politiske debat var livlig og foregik på grundlag af debatoplæg fra hovedkontoret. I centrum stod udkastet til det nye principprogram „Solidaritets, lighed og trivsel“ – vedtaget på kongressen 1977 – samt nye kommunalpolitiske og kortsigtede arbejdsprogrammer. O. dokumenterede i dette arbejde en dybtgående og selvstændig indsigt i den moderne demokratiske socialisme, ligesom han evnede at få den brede kreds, der arbejdede med på programmet, til aktivt at medvirke og nå frem til et fælles idégrundlag for de vidt forskellige problemområder programmerne dækker. O. fortsatte på næstformandsposten indtil 1979.

O. indtrådte på ny i regeringen da Anker Jørgensen efter det store sejrvalg i februar 1977 omdannede sin regering. Denne gang blev O. trafikminister; ministertiden blev kort, idet O. trådte ud da SV-regeringen kom til i efteråret 1978. Blandt venstres krav var opgivelsen af Storebæltsbroen, og netop den var O. gået stærkt ind for. Trafikministerperioden havde i øvrigt skabt en betydelig offentlig uro omkring O. Det er imidlertid typisk, at alle sagerne var sager uden egentlig politisk indhold: antal spor i motorveje, et særligt aktieselskab for drift af DSB-restauranter, bortforpagtning af den toldfrie butik i Kastrup lufthavn. Disse konkrete anliggender blev brugt i den offentlige debat – mere af pressen end af politiske modstandere – til angreb mod O. på en måde der efterlod indtrykket af, at hans politik slog fejl. At respekten om ham som politiker stod usvækket viste imidlertid resultatet af valget til EF-parlamentet 1979. O. stillede da op som partiets spidskandidat og nåede største antal stemmer af alle partiers kandidater, nemlig 150 291. Han måtte i konsekvens af dette nedlægge sit folketingsmandat, men nåede aldrig at indtage sin post, idet han indtrådte som udenrigsminister i den nye Anker Jørgensen-regering efter valget i oktober 1979. Dette var utvivlsomt

en ønskepost for O. Dels havde udenrigspolitik i en årrække haft hans interesse, dels var han gennem deltagelse i internationalt samarbejde mellem de socialistiske partier blevet skolet i at forhandle politik uden for landets grænser og havde opnået indsigt i en række af de aktuelle problemer ude i verden. – O.s politiske virke har gennem flere år – siden han blev næstformand i partiet – været belastet af, at medierne har udnævnt ham til „kronprins“. Selv blandt politiske venner har det altid i alle partier været et problem at blive kaldt kronprins. Hver enkelt udtalelse eller handling vendes og vurderes i lyset af dette. Når dertil kommer at O. af ydre er den moderne, sikre og elegante type, er partisekretærens nødvendige fasthed fejlagtigt blevet udlagt som arrogance. Også dette er blevet brugt mod ham; men han har overlevet. □Foto.

Interview i Politiken 15.11.1978. – Hans Engell i Berl. tid. 26.2.1978. Kn. Wilhelmsen i Jyllandsposten s.d. Politiken 27.10.1979.

Vagn Dybdahl

Olesen, Kristen, 1863–1950, redaktør. * 15.8.1863 i Hee sg., Ringkøbing amt, † 8.6.1950 i Horsens, begr. Horsens østre kgd. F: bolsmand Ole Christensen, kaldet Svenggaard (1831–1914) og Maren Pedersdatter (1834–1915). ~ 13.8.1899 i Dalby ved Tureby med Astrid Lindhard, * 27.4.1877 i Dalby, † 1.6.1965 i Slagelse, d. af købmand Sofus Johan L. (1833–1913) og Bolette Amalie Hansen (1844–1918).

O. var elev på Askov højskole de tre vintre 1881–84, huslærer et par år og friskolelærer i Sønder Nærå 1887–91 hvorefter han gik over i journalistik, først ved Ringkøbing Amts Dagblad, så ved Fyns Tidende og 1892–98 som redaktør af Esbjerg Avis. Efter et års tid som redaktør af Lemvig Dagblad blev han redaktionssekretær ved Aarhus Amtstidende 1899 og kom 1901 til Horsens Folkeblad hvis ansvarshavende redaktør han var til 1934 og hvor han øvede sin væsentligste journalistiske indsats. Han lagde stor vægt på landbrugsstof og rigsdagsreferater og skaffede sit blad en meget stærk position i landdistrikterne mens Horsens Socialdemokrat dominerede i bydistrikterne. Den første snes år af O.s redaktørtid var en fremgangstid for Horsens Folkeblad, men efter 1920 kom en stagnationsperiode, i væsentlig grad pga. fastholden ved udpræget landbrugsstof i en tid da bybefolkningens tal var hurtigt voksende. Politisk følte O. sig stærkt tiltalt af N. *Neergaard og fulgte det forhandlende venstres linje til omkr. 1902. Derefter førte han forsigtigt sit blad over på venstres linje og var 1918–29 venstres kandidat til folketinget i Horsens bykreds – uden nogen chance

Olesen, Kristen

for valg. Fra sit hjem var O. nationalt præget og sluttede i Askov, hvor H. P. Hanssen da også var elev, nært venskab med ham og fulgte siden forholdene i Sønderjylland med varm interesse, 1918–20 i tilknytning til H. P. Hanssens synspunkter. Fra sin tid i Sønder Nærå var O. optaget af skyttesag og gymnastik og var medstifter af delingsførerforeningen 1889, medlem af bestyrelsen for Gymnastisk selskab 1906–16 og formand for Horsens og omegns skytte- og gymnastikforeninger 1916–27, efter gymnasternes udtræden i egen landsorganisation 1927 formand for skytterne alene til 1935. Desuden sad han i ledelsen af en række lokale foreninger og i bestyrelsen for vestres redaktørforening 1909–35. – R. 1920.

N. Chr. Christensen i Horsens folkebl. 13.8.1943; sst. 8.6. og 9.6.1950. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II, 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Olesen, Niels, 1881–1956, jurist. * 20.8.1881 i Roskilde, † 11.10.1956 i Kbh. (Østervold), begr. sst. (Vestre). F: etatsråd, direktør for De danske spritfabrikker C. A. *O. (1845–1920) og Christiane C. N. Nielsen (1851–1932). ~ 1° 6.9.1910 i Frbg. k. med Marie Bay, * 25.8.1886 i Gentofte, † 14.6.1971 i Lyngby (Stengård), d. af overretssagfører Vilhelm B. (1846–1906) og Dagmar Charlotte Louise Olsen (1857–1915). Ægteskabet opløst. ~ 2° 23.5.1930 i Gurre med Asta Løffler, * 7.11.1895 i Ordrup, d. af overretssagfører Carl Vilhelm Martin L. (1860–1929) og Dagmar Johanne Doris Hassel (1861–1946). – Bror til Chr. H. *O.

Efter at være blevet student 1900 fra Øster Søga-
des latinskole og cand.jur. 1908 valgte O. advokatvejen og fik her sin praktiske uddannelse som fuldmægtig hos højesteretssagfører Charles "Shaw, hvis kontor på dette tidspunkt var kendt som et udmærket lærested hvor mange betydelige jurister havde fået deres første uddannelse. O. blev overretssagfører 1911 og medindehaver af kontoret 1914. Da der på dette tidspunkt var fire procederende højesteretssagførere blandt medindehaverne så O. det som sin opgave at udvikle kontorets tilknytning til erhvervslivet, hvortil han var særdeles velegnet både på grund af sin slægtsbestemte interesse herfor og som søn af grundlæggeren af A/S De Danske Spritfabrikker, etatsråd C. A. Olesen der i en årrække, bl.a. som formand i Grosserer-Societetets komité, hørte til dansk erhvervslivs ledende skikkelser. – O. knyttede i de følgende år forbindelse med en række af dansk erhvervslivs betydelige virksomheder som advokat for og senere medlem af be-

styrelsen for bl.a. A/S De forenede Bryggerier, A/S De Danske Spritfabrikker, A/S Dansk Folkeforsikring m.fl. – Hans interesse for det nordiske samarbejde førte til, at han som generalsekretær for De nordiske Juristmøders danske styrelse på forbilligelig måde tilrettelagde og gennemførte det 14. nordiske juristmøde i København 1928 og senere Det 18. nordiske Juristmøde i Kbh. 1948; som følge heraf blev han valgt til medlem af styrelsen 1937 og var virksom heri til sin udtræden 1951. – Også advokatsamfundets kollegiale arbejde havde hans interesse; han var således formand for Sagførerforeningen af 1924 (nu Københavns advokatforening) 1941–49. Også på andre områder gjorde hans initiativ sig gældende; hans interesse for ridesporten førte således til, at han i en årrække var en højt værdsat formand i Sportsrideklubben. Efter Charles Shaws død 1918 fulgte nogle vanskelige år for advokatkontoret som det dog lykkedes O. ved sin betydelige praktiske dygtighed og store anelse at føre virksomheden lykkeligt igennem.

O.s dygtighed og sympatiske og kultiverede personlighed gjorde ham til en af sin generations mest respekterede advokater, hvilket også fandt udtryk i at hans kolleger i anledning af hans 70 års fødselsdag indsamlede et betydeligt beløb, for hvilket der efter O.s ønske oprettedes et kollegialt understøttelseslegat, Niels Olesens Fødselsdagslegat. R. 1928. DM. 1933. K². 1950. □Foto.

Bernt Hjejle

Olesen, Otto Knudsen, 1891–1964, postdirektør i USA. * 9.9.1891 i Kærboel, Farup sg., † 5.1.1964 i Hollywood, begr. Forest Lawn kgd. F: husmand, senere fotograf og biografejer Christen Klemmensen O. (1857–1936) og Karen Jessen (1861–1936). ~ 19.1.1914 med Nanna Marie Olivia Sønderballe, * 19.11.1894 i Hunderup, † 1952, d. af slagter Hans Jensen S. og Kirstine Andersen. O. arbejdede efter sin skolegang en tid i faderens cykelforretning, men udvandrede efter en elektrikeruddannelse på Teknologisk institut i København i 1911 til Amerika. Han fortsatte sin uddannelse på den polytekniske skole i Los Angeles og blev ansat i en af byens større virksomheder, Windfield-Kerner Company, hvor han i løbet af få år avancerede til at blive selskabets chefingeniør og direktør. 1919 grundlagde han sit eget firma, *Otto K. Olesen Illuminating Company* hvor han som en af de første i branchen fremstillede og udviklede lys- og lydteknisk udstyr til filmstudier og teatre. Han muliggjorde med sine opfindelser bl.a. optagelser af indendørs filmscener, skabte lyskasterreklamen, ind-

førte de mange festilluminationer der efterhånden blev et kendetegn for Hollywood og filmindustrien ligesom han i de følgende årtier forestod en række store kunstneriske friluftstilluminationer (bl.a. olympiske lege i Los Angeles 1932, verdensudstillingerne i San Diego og San Francisco). Efter at have solgt sin store lystekniske virksomhed 1953 udnævntes han som følge af sin stærke støtte til valget af republikaneren Dwight D. Eisenhower til præsident til postmester for Los Angeles-området. Med sit betydelige organisations- og forretningstalant gennemførte han i de følgende år en stærkt tiltrængt fornyelse og modernisering af det sydcaliforniske postvæsen, og hans væsentlige indsats her bevirkede at han også efter den demokratiske valgsejr i 1960 bevarede sin stilling indtil han 1963 trak sig tilbage.

„Otto-Kay“ var præget af en usædvanlig stor forretningsomhed og virketrang hvilket bragte ham i ledelsen af et større antal foreninger og sammenlutninger af såvel erhvervsmæssig som af kulturel, kunstnerisk og filantropisk art. Han var gennem mange år medlem af Rebild-komiteen og andre dansk-amerikanske institutioner. Hans indsats med krigsfinansieringen under anden verdenskrig belønnedes med såvel amerikanske som danske (frihedsmedaljen) hædersbevisninger. – R. 1. 1963. □Foto.

De danskes vej, red. A. Kamp m.fl. I, 1950 249. Adolph Andersen i Vejle amts folkebl. 27.9.1961. Los Angeles Times 6.1.1964. Bien 9.1. s.å. Danmarksposten, s.å. nr. 1–2 38f.

Erik Korr Johansen

Olesen, Søren, 1842–1902, missionær, politiker. * 18.7.1842 i Ugilt, † 26.7.1902 i Skanderborg, begr. i Øster Jølby. F: husmand, skomager, senere købmand, sognefoged Ole Christian Sørensen (1819–1907, ~ 2° 1855 med Antomine Elisabeth Thomasdatter, 1836–1925) og Ane Marie Frantsdatter (1815–54). ~ 28.7.1869 i Dragstrup med Marie Eriksen (Findinge), * 27.12.1842 i Øster Brønderslev, † 7.12.1907 i Nykøbing M., d. af bolsmand, murer og tømrer Erik Henriksen (F.) (1816–82, ~ 2° 1855 med Maren Kirstine Andersdatter, 1825–1909) og Karen Marie Andersdatter (1813–54).

O. lærte skomagerhåndværk og nedsatte sig 1867 som sko- og sadelmager i Høgsted ved Vrejlev men blev, blot med lidt fri uddannelse som forudsætning, 1868 friskolelærer i Dragstrup på Mors, 1869 i Galtrup, 1876 højskolelærer sst., var 1884–90 lærer ved Salling højskole. Som mange vendelboer af sit slægtled blev O. religiøst vakt gennem sekterne, men fandt tilbage til kirken og sluttede sig fuldt ud til den grund-

vigske bevægelse. Da han ejede en sjælden evne som jævn, hjertelig forkynder og dertil en stor praktisk forståelse af mennesker, virkede han fra 1890 med støtte fra en grundtvigsk kreds som omrejsende grundtvigsk missionær, fra 1898 udsendt af Kirkeligt samfund. Fra 1894 var han landstingsmand (for 8. kreds), tilhørte venstreforpartiet, men lod sin virksomhed på rigsdagen stærkest bestemme af sine religiøse synspunkter og talte for den grundtvigske opfattelse af kirke- og skolespørgsmål. Mere end i landstinget betød han nok som det åndelige midtpunkt for en kreds af grundtvigske rigsdagsmænd som boede på samme højskolehjem. Langt mere end politiker var O. prædikant og sjælesorger, en dybt greben religiøs personlighed, forstående over for andre kirkelige retninger, men med inderlig trang til at vidne om sit eget livssyn og til at bringe de enkelte mennesker åndelig og moralsk hjælp. Selv en almuemand kunne han bedre end mange præster komme jævne folk tæt ind på livet og møde dem hvor de stod. Gerne talte han, ligesom Indre missions udsendinge, i gårdmands- og husmandshjem og blev den personlige ven for mange familier. O. var en gammelgrundtvigsk skikkelse af ejendommeligt tilsnit, ved sit virke helt særpræget inden for grundtvigianismen. □Foto.

N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 742. Morsø folkebl. 28.7. og 30.7.1902 samt 4.8. s.å. Jens Damsgaard: Præsten Rasmus Lund og frimenigheden på Mors, 1916 131–34. Thomas Larsen: En gennembrudstid I, 1917 127–30. J. P. Wammen: S. O. fra Mors, 1924. A. Pontoppidan Thyssen i Kirkehist. saml. 7.r.III, 1957–59 294f 303 317f 348.

Hans Jensen*

Olesen, Søren, 1891–1973, indenrigsminister. * 27.9.1891 i Giver sg., Ålborg, † 29.8.1973 i Hirtshals, begr. sst. F: gårdejer Jakob O. (1860–1939) og Mette Marie Christiansen (1868–1906). ~ 30.7.1917 med Martha Christine Ulrikka Maria Christensen, * 4.7.1886 i Kbh. (Jakobs), † 31.7.1979 i Tornby sg., Hirtshals, d. af førstelærer Jørgen C. († 1929) og Anna Maria Jensine Dorothea Schepler (1862–1943).

Efter folkeskolen var O. på højskole 1908–09 og tog lærereksamen fra Nørre Nissum seminarium 1913 og årskursus i gymnastik 1914. Han ansattes 1916 som lærer ved Indre missions højskole i Horne i det nordvestlige Vendsyssel og var dens forstander 1919–29 hvorefter han virkede som kommunelærer i Hirtshals til 1957, fra 1952 som viceskoleinspektør. I egnens offentlige liv deltog han som medlem af Horne-Asdal sogneråd 1929–43 og 1950–54 og var formand for menighedsrådet 1930–45. En kortere periode var han

medlem af bestyrelsen for Hjørring–Hirtshals private jernbane. O. var tidligt politisk interesseret og blev grebet af Henry Georges ideer om grundskyld og frihandel. Han deltog i organisationsarbejdet for Danmarks retsforbund i Vendsyssel og var fra folketingsvalget 1932 partiets kandidat i Hjørring amt. 1945–47 og 1953–60 var han indvalgt i folketinget og sad i forfatningskommissionerne af 1946 og 1948, grundskyldskommissionen af 1948 og folkeforsikringskommissionen af 1953. Ved dannelsen af trekantregeringen af socialdemokratiet, det radikale venstre og retsforbundet maj 1957 blev han indenrigsminister. Blandt hans væsentligste loviniciativer var indførelse af personfradrag ved beregning af kommunal skat, ophævelse af erhvervsskatten der svarede til erhvervskommunen af dem der havde anden opholdskommune samt indførelse af betegnelsen statshospital i stedet for sindssygeanstalt og oprettelse af statshospitaler i Hillerød, Odense og Hjørring. O. følte nok nu og da vanskeligheden ved at regere når han som opposition havde angrebet statsregereri. Især gjaldt det gennemførelsen af levnedsmiddelinstittutet der af modstandere betegnedes som udslag af institutionssyge, men som den seje og sindige jyde han var tog han tilskikkelserne med fatning. Ved valget 1960 opnåede han som andre folketingsmedlemmer fra retsforbundet ikke genvalg og indstillede derefter i alt væsentligt sin politiske virksomhed. Hans betydeligste lokale indsats var oprettelsen af Hirtshals Sparekasse i hvis bestyrelse han sad 1927–37 og hvis direktion han derefter var medlem af til 1957. □Foto.

Helge Larsen

Olesen Larsen, Kristoffer, 1899–1964, præst. * 12.9.1899 i Torslev Kær, Torslev sg., † 10.11.1964 i Birkerød, begr. sst. F: gårdejer Kristoffer Larsen (1860–1939) og Marie Kristoffersen (1863–1929). ~ 28.2.1929 i Vridsløselille med Vibeke Nordentoft, * 28.12.1905 i Århus, d. af overlæge, dr.med. Severin *N. (1866–1922) og Marie Ingerslev Qvistgaard (1870–1924). – Far til Peder *O. L.

Søren *Kierkegaard optog O.L. livet igennem, blev anledning til hans betydeligste teologiske arbejder og formede hans prædikener. Interessen blev vakt allerede i gymnasieårene, men det var under studiet grunden til den senere indsats blev lagt. O.L.s prisopgave (1923) *Søren Kierkegaards Lære om Paradokset og denne Læres etiske Konsekvenser med særligt Hensyn til Forholdet til Hegel* bar endnu tydeligt præg af indflydelse fra E. *Geismar. I den kristne studenterbe-

vægelse begyndte i de samme år det indre opgør der 1926 førte til at Tidehverv udskiltes som et arbejdsfællesskab omkring programorganet af samme navn og det årlige sommermøde. Skønt O.L. endnu ikke havde taget embedsksamen kom han til at spille en vigtig rolle i den periode hvor man søgte klarhed over uenigheden. I en artikel fra 1925 formulerede han træfsikkert opbrudsstemningen da han fremførte at de unge var vokset op i en atmosfære hvor de var ved at kvæles i „Subjektivisme, Oplevelsesjagen, Selvbekuelse og Selvnydelse“ så de nu mest af alt trængte til „at blive halet ned paa Jorden“. Hans artikel i Tidehverv, som han var medudgiver af, *Et Stykke Krigspsykose* var nok det indlæg i første årgang der med størst skarpsyn opridsede de systematiske konturer af opgøret. I de følgende årgange fortsatte han de opgør der gav Tidehverv dets profil. I den indledende fase var de før så beundrede „førere“ fra den kristne studenterbevægelse de hyppigst angrebne, men O.L. vendte sig også mod oplevelsesreligiositeten i de store kirkelige vækkelsesbevægelser, Indre mission og grundtvigianismen, sidstnævnte repræsenteret af valgmenighedspræsten Morten *Larsen.

På spørgsmålet om årsagen til den kompromisløse kritik og dens negativitet, dvs. at der ikke blev anvist et positivt alternativ, svarede O.L. at opgørets indhold ikke var selvopfundet, og at de unge ikke holdt sig selv uden for kritikken. Den polemiske brod var derimod pålagt dem, de var talerør for en uafviselig sag, evangeliets. Regnskabet var dog ikke gjort op, før O.L. – vendt mod Geismar – havde gjort klart hvilken fundamental uenighed i forhold til „kirkeligheden“ arbejdet med Kierkegaard havde åbnet hans blik for. I en omfattende artikelserie *Noget om Afgørelsen i Øjeblikket* gør han indsigelse mod Geismars forvanskning af livsnerven hos Kierkegaard. Samtidig rummer afhandlingen selvstændige analyser af hvor radikalt nyskabende Kierkegaard egentlig var i sin forståelse af tro og afgørelse. – Samtidig med at O.L. i sine første kandidatår arbejdede med Kierkegaard-studier blev han hjælpepræst ved fængselsvæsenet sammen med N. I. *Heje, og 1932 præst ved Esajas-kirken hvor han virkede til sin død.

O.L. ændrede aldrig væsentligt det her skitserede standpunkt. Derimod antog den kritiske synsvinkel i flere henseender ny skikkelse. I hans senere år trådte hans modparter tydeligst frem da han analyserede forholdet mellem evangeliets absolutthed og menneskesynet i moderne videnskab. Hans sigte var det samme hvad enten adressen var den fremherskende pædagogik – her inddrog O.L. erfaringer fra sin mangeårige

virksomhed som timelærer i kristendomsundskab i gymnasiet – eller det var kravet om erkendelsesmæssig enhed og evidens sådan som han så det udtrykt hos Paul *Diderichsen og K. E. *Løgstrup. Her som altid orienterede O.L. sig ud fra sin forståelse af evangeliets paradoksalt fordi man kun herved kunne opretholde en sand tale om ansvar og skyld, eller rettere – udtrykt i kristendommens begreber – om synd og tilgivelse. Dybest set anerkender han således i alle sammenhænge kun ét eneste alternativ, idet det gælder om at vælge mellem evangeliet der altid modsiger menneskets naturlige ønsker og forventninger, og alle forvanskninger, som hele tiden bliver resultatet af menneskets modtagelse og tilegnelse af budskabet. Disse forvanskninger træder med skiftende grad af raffinement frem bag „vor tids religion“, nemlig „den kvasi-videnskabelige opfattelse af tilværelsen“ hvis kendetegn er den objektiviserende tilskuerholdning. O.L. udgav *Ordet om Gud. Prædikener fra Esajaskirken*, 1933, *Livsmød paa Guds Ord*, 1937 og *Videnskaben og mennesket*, 1954. Efter hans død blev hans afhandlinger fra Tidehverv sammen med utrykte manuskripter udgivet i *Søren Kirkegaard læst af K. Olesen Larsen I–II*, 1966 (Vibeke Olesen Larsen og Tage Wilhjelm) og *At være menneske I–II*, 1967 (Johs. Horstmann og Vibeke Olesen Larsen). Desuden *Fyrrer prædikener*, 1969 og *Fra Esajaskirken. Artikler fra et kirkeblad*, 1972. □Foto.

Børge Diderichsen i K. O.L.: *At være menneske I*, 1967 9–11. Leif Grane i Tidehverv. En antologi, 1967 7–12. J. H. Schjørring i Dansk teol. t., 1976 73–105. John W. Hørbo i Tidehverv, 1978 nr. 3–4 25–36.

Jens Holger Schjørring

Olesen Larsen, Peder, * 1934, biokemiker. * 7.9. 1934 i Kbh. (Rigshosp.). F: præst K. *O.L. (1899–1964) og Vibeke Nordentoft (* 1905). ~ 29.3.1958 i Kbh. (Esajas k.) med lektor, dr.phil. Lis Nielsen, * 20.11.1933 i Kbh. (Kildevælds), d. af civilingeniør Otto Christian N. (* 1908) og Karen Thomsen (1912–63).

O.L. blev student fra Metropolitanskolen 1952 og magister i biokemi fra Kbh.s univ. 1957. Han blev 1.9.1958 som den første assistent knyttet til det nyoprettede (1.12.1957) organisk-kemiske laboratorium ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole, et laboratorium som professor A. *Kjær ønskede at give et biokemisk indslag. O.L.s første deltagelse i et forskningsprojekt omfattede struktur og syntese af nye aminosyrer i højere planter, og denne ramme har kunnet rumme mange af de følgende års projekter. O.L. blev lektor 1.2.1962 og i første halvdel af 1966 konstitueret som professor under A. Kjærs ophold i

USA. Meget arbejde blev lagt i reorganiseringen af undervisningen der på dette tidspunkt også blev flyttet til en nybygning. Ved A. Kjærs udnævnelse til professor ved Danmarks tekniske højskole blev O.L. 1.9.1968 udnævnt til professor i organisk kemi ved Den kgl. veterinær- og landbohøjskole. 1969 forsvarede en disputats: *Free amino acids in Cruciferae and Resedaceae* ved Kbh.s univ. (dr.phil.). Den blev udgivet som Risø report No. 189, 1969. – O.L.s forskningsområde har vist sig at være meget frugtbar og har åbnet mange perspektiver. Begrebet kemo-taksonomi opstod i disse år, ligeledes begrebet sekundære naturstoffer i planter. O.L. har i de senere år aktivt deltaget i forsøget på at benytte ikke-proteinaminoxyrer til taksonomiske inddelinger af planter, bl.a. inden for iris-familien. I de første år måtte hovedvægten lægges på at fastlægge teknik for isolering og identificering af disse stoffer, og O.L. har i dette arbejde bevæget sig fra papirkromatografi via tyndtlagskromatografi til massespektrometri. Mange foredrag og kurser vedrørende disse metoder har afspejlet O.L.s pædagogiske interesse for at bibringe andre sine erfaringer inden for de metodiske områder. De fleste af en lang række publikationer omhandler dog originale arbejder vedrørende isoleringen af nye aminosyrer fra planter.

O.L. har ud over stor aktivitet i forskning og undervisning også været i stand til at afse tid og kræfter til mere udadvendt arbejde, således 1967–68 inden for liberalt centrum's hovedbestyrelse og derefter inden for Statens naturvidenskabelige forskningsråd 1968–75 og 1978 formand for den danske komité for International Council of Scientific Unions. Ligeledes har O.L. skrevet artikler om universitets- og forskningspolitik i fagblade og dagblade, og han har interesseret sig for dokumentationsspørgsmål på international basis. 1981 udkom bogen *Forskningspolitik i et lille land*. – O.L. har siden 1975 været medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber og 1976 medlem af Det kgl. danske videnskaberne's selskab. O.L. har været medlem af konsistorium på Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1974–79. Fra 1981 igen medlem af konsistorium og fra 1.3.1981 prorektor. – R. 1977.

Robert Djurtoft

Olesen Løkken, Thomas, 1877–1955, forfatter. * 25.6.1877 i Alstrup, Hvetbo hrd., † 15.9.1955 i Blokhus, begr. Huneugd. F: gårdmand i Vittrup, Børglum hrd., Ole Nielsen Bæk (1853–1937) og Birthe Marie Jacobsen (1853–1921, ~ 1881 med husmand Christian Claus Jensen, 1857–1938). Navneforandring 4.5.1926. ~ I° 13.11.1897 i

Hjørring (b.v.) med Marie Sørensen, * 9.1.1877 i Vittrup, † 29.10.1956 i Bagsværd, d. af husmand Anders Jensen S. (Broen) (1852–1937) og Ane Kjeldsen (1849–1926). Ægteskabet opløst 1928. ~ 2° 23.3.1934 i Hune med Solveig Thora Eiriksdóttir, * 3.3.1906 i Borgarfjörður, Island, d. af postmester Eiríkur Sigfusson (* 1864) og Maren Sigurðardóttir (1870–1925). Ægteskabet opløst 1948. ~ 3° 8.3.1953 med Karen Sørensen, * 8.2.1913 i Blokhus, d. af Anders S. og Kirstine Larsen.

Sine første barndomsår tilbragte O.L., der var født uden for ægteskab, hos sin bedstemor i Alstrup. Da moderen senere blev gift og flyttede ud i Ejersted Klit i Saltum kom han til at leve sin anden barndom her. Som tolvårig fik han hoftebetændelse og måtte i seks år gå ved krykker. Med skolegangen var det småt, men han læste meget på egen hånd. Fjorten år gammel kom han i skomagerlære i Hjermitstev; 1894 blev han forbundet i Pandrup, og n.å. begyndte han, sytten år gammel og ikke udlært, selv skomagerforretning i Rubjerg. Tidligt gift og plaget af økonomiske vanskeligheder måtte han slå ind på mange slags virksomheder for at skaffe udkommet; han reparerede cykler, lavede acetylgasværker og meget andet. 1909 flyttede han til stationsbyen Vrå med kone og seks børn; her havde han i flere år en ret god mekanikerforretning; men familien voksede, og forretningen gik tilbage i krigsårene. 1918 flyttede han til Løkken hvor han en tid var chauffør, boghandler og medarbejder ved forskellige lokale blade. 1928 købte han cancelligården i Blokhus hvor han senere boede. – Fra sin tidligste barndom drømte han om at blive digter. I konfirmationsalderen skrev han salmer; senere forsøgte han med noveller og småskitser. Under opholdet i Vrå skrev han en stor roman om sine barndomsår og hjemmets kamp mod fattigdom; men trods idelige omskrivninger lykkedes det ham ikke at få stoffet givet den rigtige form.

1917 debuterede O.L. i Pressens Magasin med en lille fortælling *Jesper Spillemand*. Sammen med en række andre fortællinger blev den antaget af et forlag, men bogen kom ikke ud før 1925. Imidlertid havde O.L. under disse ihærdige forsøg øvet sine evner, og da han 1920 udsendte sin første bog *Bonden Niels Hald* havde han fået et sådant herredømme over sit stof at han med ét slag vandt sig et navn i litteraturen. Romanen, hvis fortsættelsesbind *Niels Halds Hustru* og *Niels Halds Hjem* udkom 1922 og 1924 skildrer efterkrigstidens bonde der forlader sin jord for at kaste sig ud i handel og børsspekulation. Med et sikkert tag om emnet lykkedes det O.L. at skil-

tede billeder. Der er flugt og farve over fremstillingen, og lejlighedsvis giver bogen, særlig i dens kvindebilleder, en ikke ubetydelig menneskeskilddring. Det er dog først da O.L. endelig får formet sine før omtalte barndomsindringer i romanen *Klavs Bjerg og Bodil*, 1923 at han til fulde overbeviser sine læsere om at han er noget mere end en dygtig folkelig fortæller. Noget lydefrit kunstværk er bogen ikke. Der er enkelte steder gået lidt for meget „roman“ i de ellers så troværdige „Billeder fra den graa Klit“. Men som helhed er det et betydeligt arbejde, præget af sand digterisk evne. Efter denne bedrift nåede O.L.s navn langt ud over landegrænsen. Hans bøger blev oversat til tysk, svensk, finsk, hollandsk og engelsk, og herhjemme blev han en af vore mest læste forfattere.

Disse ungdomsværker er forfatterens kulmination. Siden kølnedes engagementet, og forfatterenskabets drejede mere og mere mod det idylliske og lidt melodramatiske. Romantrilogien *Povl Dam* (*Ungdom*, 1925, *Kampaar*, 1926, *Sejren*, 1927) fortæller om de politiske kampår i Vendsyssel fra provisorietiden og frem. Den fængsler ved sine personskildringer ligesom serien om *Folket ved Stormosen* (*Stormosen*, 1929, *Guds Venner*, 1930, *Mosepigens Søn*, 1931, *Drømmen om et Rige*, 1935) der giver en lyrisk-romantisk skildring af mennesker og natur i Vendsyssel. En ny inspiration ses i skildringen af fiskerungdommen i en vestkystfischerby *En ny Baad i Hav*, 1932 og *Bjørn Strand*, 1940 om havnebyggeriet ved Hirtshals. Fra samme år er den helt idylliske skildring af en ung piges opvækst i Vildmosen *Pigen fra Vildmosen*. I sine sidste år koncentrerede O.L. sig om skildringer fra sin barndom, allerede påbegyndt i tobindsromanen om Klavs Bjerg og Bodils søn *Ungdom gaar i Gang*, 1938. *Klavs Bjergs søn*, 1953 og *Familien ved havet*, 1955 er meget brede og intime, men særdeles levende skildringer af hans opvækst og de mennesker han mødte.

O.L. blev fremfor nogen Vendsyssels folkelivsskildrer. Han står i gæld til Johan Skjoldborg og den store generation af socialt engagerede hjemstavns-skildrere, men han drejede vist ret bevidst sit forfatterenskab over mod det bredt folkelige. Det politiske spillede aldrig nogen stærk rolle for ham. Stærkest er han i sine selvpulevede skildringer af hverdagslivets arbejde, i sine billeder af landskabet og i skildringen af sine ukuelige helte.

□ Tegn. af Lars Nielsen, 1925 (Kgl. bibl.), litograferet s.å. Træsnit af Knud Nørholm, 1927. Mal. af Axel P. Jensen, 1929 (Randers mus.) og udst. 1950. Tegn. af Carl Jensen, 1937. Linoleumssnit af K. J. Almquist s.å. Buste af Harald

Isenstein udst. 1949. Mal. af A. Mårtens. Foto. – Mindesten af S. Bovin, 1957, mellem Hune og Blokhus.

Udv. romaner I–X, 1943. Ny udg. af L.s hovedværker, udg. af Nyt da. lit.selsk., 1974ff. – Interview i Niels Th. Mortensen: Jydske digtere i forhør, 1937 96–107. Selvbioogr. i T. O. L.: Skæbner bag en strand, 1947 og Familien ved havet, 1955. – [Otto Gelsted] i Sirius I, 1924–25 130–35. Kj. Elfelt: Den lykkelige flugt, 1925 95–100. Jørgen Bukdahl: T. O. L., 1927. Samme: Dansk national kunst, 1929 313–23. Hans Kirk: Litteratur og tendens, 1974. – Papirer i Kgl. bibl.

Erland Munch-Petersen (K. K. Nicolaisen)

Olivarius, Christen, 1710–45, kirkehistoriker. * 1710 i Ørslev, Vester Flakkebjerg hrd., † 31.5. 1745 sst., begr. sst. F: sognepræst, provst, mag. Holger O. (1670–1753, ~ 2° med Kirstine Mølene Schmidt, ca. 1698–1772) og Elisabeth Marie Bagger († 1712). Ugift.

O. blev dimitteret fra Sorø skole 1728, havde 1731–34 plads på Valkendorfs kollegium og tog 1738 teologisk attestats. 1739 blev han personel kapellan i Førslev og Sneslev, og 1742 forflyttedes han i samme stilling til Ørslev og Bjerre idet han fik ret til at blive sin fars efterfølger. Han døde imidlertid før faderen. O. viste tidligt videnskabelige interesser, først vistnok for gammeltestamentlige emner, men snart gik han over til studiet af dansk kirke- og lærdomshistorie. I sin lange studietid havde han fri adgang til N. "Foss", Erik "Pontoppidans og især Hans "Grams biblioteker og 1733–34 udgav han en første prøve af sine undersøgelser, *De excommunicatione apud Danos morali*, hvori han bl.a. meddelte uddrag af de utrykte sjællandske synodalmonita. 1736 havde O. haft i sinde at behandle Paulus "Helie i en akademisk disputats, men først 1741 udsendte han en fyldig biografi *De vita et scriptis Pauli Eliæ Carmelitæ, vulgo Povel Vendekaabe*. Han viser sig her som talentfuld discipel af Hans Grams kritiske skole, lægger lærdom og grundighed for dagen og formår at fremstille sine resultater klart og overskueligt. Skønt bogen nu må anses for forældet fortjener O. dog at mindes som C. T. "Engelstofts og J. Oskar "Andersens betydeligste forgænger i forskninger over den mest karakterfulde sikkelse fra vor reformations-tid.

L. H. F. de Fine Olivarius: Stamtbl. over slægterne Olivarius og de Fine, 1894 14 43 46. C. T. Engelstoft i Hist. t. 2.r. II, 1848 I. Fr. Barfod i Kirkehist. saml. 4.r. I, 1889–91 154. H. F. Rørdam sst. II, 1891–93 604f. E. Reitzel-Nielsen sst. 7.r. V, 1963–65 551. Ellen Jørgensen: Historieforsk. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (ny udg. 1960) 79 165.

Bjørn Kornerup*

Ollendorff, Johan Ernst Frederik, 1846–1927, ingeniør, vandbygningstekniker. * 1.3.1846 i Holbæk, † 23.11.1927 i Frederikshavn, begr. sst. F: købmand, agent Carl Adolf O. (1816–1902) og Franziska Christofine Plesner (1817–1900). ~ 20.8.1873 i Kbh. (Frue) med Hulda Rosalie Marzetta, * 4.2.1845 i Kbh. (Trin.), † 15.10.1924 i Frederikshavn, d. af lakfabrikant, lotterikollektor, cand. phil. Lorenzo M. (1812–79, ~ 2° 1849 med Hansine Philippine Plesner, 1810–90) og Wilhelmine Georgine Lotter (1813–47).

Efter skolegang i Holbæk og i Efterslægtsselskabets skole i Kbh. tog O. 1865 polyteknisk adgangseksamen og blev 1870 cand. polyt. i ingeniørfaget. Sommeren s. å. aftjente han sin værnepligt og blev om efteråret ansat ved Teknisk institut i Kbh., en forløber for Det tekniske selskabs skole, som lærer i landmåling, nivellerung og fundering. Tillige udførte O. en del andre arbejder, bl.a. opmålings- og nivelleringsarbejder på en del af Roskilde-Kalundborgbanen, endvidere var han sekretær for den 23.12.1871 nedsatte kommission til bedømmelse af projekterne til jernbanebroen over Limfjorden. April 1872 blev han ansat i vandbygningsvæsenet og konstitueret, 1882–1922 fastansat, som havneingeniør, fra 1916 betegnet som distriktsingeniør og ledende medlem af den kgl. havnekommission i Frederikshavn. O.s største arbejde i denne stilling var udvidelsen af Frederikshavns havn som han på havnekommissionens vegne udarbejdede projekt til 1876. Ved behandlingen i rigsdagen blev projektet reduceret noget på grund af bekostningen, bl.a. blev havnemundingen lagt på en betydeligt ringere vanddybde end foreslået af O. Efter vedtagelsen 1882 lededes arbejdet af O. der administrerede så økonomisk at regeringen gik med til at bl.a. havnehovederne kom ud på den af ham ønskede større vanddybde på 22 fod. Da havnen var færdig 1892 måtte man fra alle sider anerkende O.s indsigt og dygtige arbejde. O. har desuden udført en række mindre arbejder, fx den første forsøgsmole ved Hirtshals 1879–80 samt forlængelser af denne 1892–93 og 1900, endvidere Frederik VII's kanal ved Løgstør og løbene i den østlige del af Limfjorden; tillige udførte han omfattende målinger og undersøgelser vedrørende besejlingsforholdene i Limfjorden. Endvidere digearbejder ved Gammel Skagen, Skagen havn, hvis vedligeholdelse overdroges ham, samt havne ved Sæby, Strandby, Vesterø og Østerby på Læsø. Endelig har han udført uddybninger ved Grenå havn samt en anlægsbro ved Aså og bolværksarbejder i Ålborg. 1879 var O. på studierejse til England, Holland og Frankrig og har skrevet herom i Teknisk Tidsskrift; sst. har han også

Ollenforff, J. E. F.

beskrevet havnearbejderne i Frederikshavn 1894. – R. 1980. DM. 1907. K². 1922. □Foto.

C. Bech i Ingeniøren XXXVI, 1927 597f. J. Munch-Petersen i Tekn. foren.s t. LI, 1927 nr. 4. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Povl Vinding*

Olrik

Navnet O. og dermed slægten føres, omend ikke i ubrudt linje, tilbage til købmand i Danzig omkring år 1500 Hans Oelrichs. Begge de danske linjer af slægten kom til Danmark fra Norge hvor den fælles stamfar er Bendt O. (1688–1743), købmand på Østre Bagholmen, hvis farfar var den fra Bremen til Norge indvandrede købmand Berent Oelrichs.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 743–54. [Hans Olrik:] Familien Olricks slægtebog, 2. udg. 1901.

Hans H. Worsøe

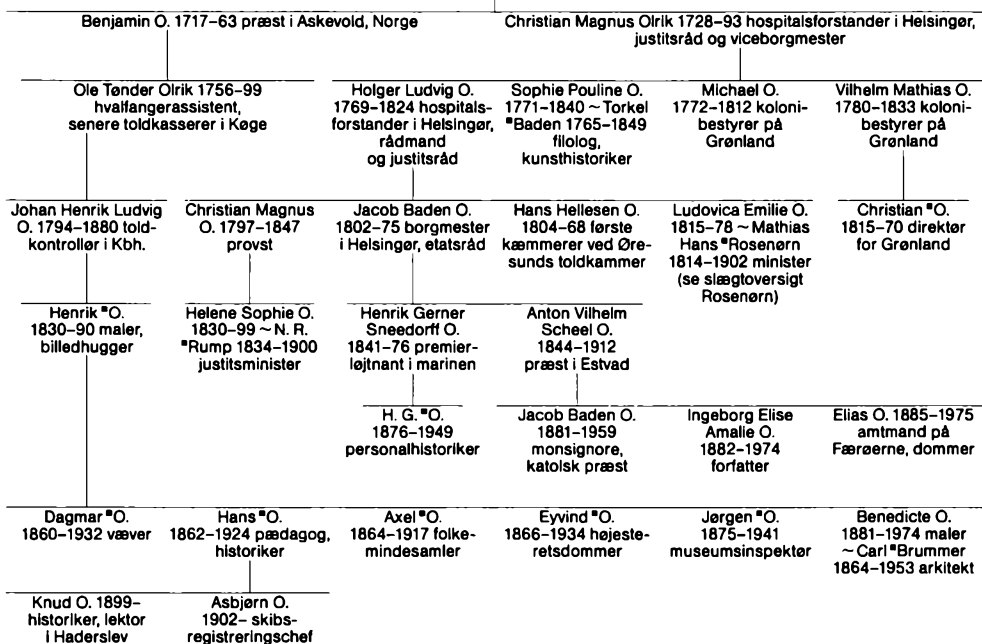
Olrik, Axel, 1864–1917, folkemindeforsker, litteraturhistoriker. * 3.7.1864 på Frbg., † 17.2.1917 i Øverød, begr. i Søllerød. F: maler Henrik *O. (1830–90) og Hermina Valentiner (1839–1917). ~ 15.5.1893 i Idestrup med Margrete Sofie Eleonore Hasselquist, * 28.3.1855 i Stege, † 31.10.1911 på Frbg., d. af kateket Niels Peder H. (1818–59) og Marie Elisabeth Lassen (1832–58).

– Bror til Dagmar *O., Eyvind *O., Hans *O. og Jørgen *O.

O. blev student fra Metropolitanskolen 1881 og mag.art. i nordisk filologi 1887 efter at have vundet universitetets guldmedalje 1886, dr. phil. 1892, privatdocent ved universitetet 1893. Fik 1.4.1896 tildelt et midlertidigt docentur i nordiske folkeminder som 9.4.1913 omdannedes til ekstraordinært professorat. Bortset fra et ophold i Kristiania 1892 lå hele O.s livsvirke i Kbh. – Som student havde han hurtigt sluttet sig til Svend *Grundtvig hvis efterfølger han blev. I den barnløse Grundtvigs sidste leveår, til 1883, var O. næsten som en søn af huset og studerede viser under hans personlige vejledning. Hans første store videnskabelige opgave blev derfor naturligt nok at videreføre udgivelsen af *Danmarks gamle Folkeviser* som Grundtvig havde påbegyndt 1853. Folkevisestudiet og -udgivelsen blev en af hovedlinjerne i O.s omfangsrige forfatterskab. Af D.g.F. fik han afsluttet bd. V og nåede et stykke ind i bd. VIII som blev fuldført af hans elev H. *Grüner-Nielsen.

Mens Grundtvigs udgivelsesarbejde i første række var præget af de store visesamlinger fra 15–1600-årene kunne O. i langt højere grad bygge på den mundtlige viseoverlevering som optegnedes i 1800-tallets anden halvdel af Evald *Tang Kristensen m.fl.; O. foretog selv nogle indsam-

Bendt Olrich 1688–1743 handelsmand på Østre Bagholmen

lingsrejser 1888–89. Hvor Grundtvig havde afskuet hver enkelt vises overlevering som et hele og derfor i sine populariserende viseudgivelser havde skabt lange, fyldige former som inddrog ethvert værdifuldt træk uanset hvor i traditionen det stammede fra lagde O. vægt på overleveringshistorien, de kræfter der påvirkede den og de lovmæssigheder omdannelserne var underkastet og søgte gennem *sine* viseresituationer tilbage mod enkle, korte grunderformer. De teoretiske principper for sit vistudium fremlagde han i flere eksemplariske undersøgelser, polemikker og anmeldelser i tidsskriftet *Danske Studier* som han sammen med Marius *Kristensen havde grundlagt 1904. Sammen med Ida *Falbe-Hansen udgav han 1899-1909 *Danske Folkeviser i Udvalg* der indeholder restituerede tekster; en udgave med melodier tilrettelagt af Thomas *Laub udkom 1899–1904. Disse folkeviseudgivelser er snarere poetiske lejlighedsarbejder end videnskabelige rekonstruktionsforsøg, men de opnåede stor popularitet og blev oversat til både tysk og engelsk.

En anden hovedlinje i O.s forfatterkab blev arbejdet med *Saxo og andre middelalderlige kilder til Nordens kultur-, religions- og litteraturhistorie. Allerede i sin studentertid nåede O. til den opfattelse at Saxo byggede dels på hjemlig sagnoverlevering, dels på islandsk sagatradition. Denne opfattelse fremlagde han i disputatsen *Forsøg på en tvedeling af kilderne til Saksens oldhistorie*, 1892 (del II udkom 1894). Ræsonnementet gik ud på at islandsk fortællestil, parallelstof til den til vor tid bevarede sagalitteratur, vestnordiske navneformer og fortollihed med vestnordiske bebyggelsesområder hovedsagelig skulle forekomme i de dele af Gesta Danorum hvor Saxo byggede på islandsk hjemmelmænd; han skulle derimod bygge på dansk tradition hvor hans fremstilling havde sidestykker i nyere dansk folkemindeoverlevering. – Lignende sondringsforsøg gennemførte O. på andre emneområder hvad der førte ham til den opfattelse at de skandinaviske folkeslag trods deres kulturfællesskab allerede i vikingetiden havde udviklet tydelige nationale forskelle i deres mytologi, helte-digtning, sagn- og sangtradition osv. hvorfor det var en central forskningsopgave at kortlægge de enkelte digtninges og religiøse forestillingers oprindelse, udbredelse og regionale variation. Sine resultater fremlagde O. i arbejder som *Danmarks helte-digtning*, 1903–10 (kun to bind færdiggjort, forarbejder til yderligere fem bind henligger på Dansk folkemindesamling), *Nordisk åndsliv i vikingetid og tidlig middelalder*, 1907, *Ragnarokforestillingernes udspring*, 1913, i forarbejderne til det af Hans Ellekilde udgivne værk *Nordens*

Gudeverden, 1926–51 samt i en lang række mindre arbejder.

I forbindelse med disse undersøgelser og sin universitetsundervisning udviklede O. efterhånden et helt system af teoretiske principper for studiet af „sagn“ (i O.s terminologi: enhver art af mundtligt overleveret fortælling) som indbefatter en systematisk kildekritik (udviklet i konsultation med Kr. *Erslev), en lære om overleveringsforhold („sagnets liv“) samt en formlære („episke love“). En ufuldendt oversigt over systemet udkom posthumt 1921 under titlen *Nogle grundsætninger for sagnforskning*. Den mest originale del af det er de episke love som først blev præsenteret i *Danske Studier*, 1908 69–89 samt i *Zeitschrift für deutsches Altertum* LI, 1909 1–12, og som til nutiden har øvet indflydelse på nordisk og international folklørlistik. Endelig var O. en energisk organisator. Ud over grundlæggelsen af *Danske Studier*, folklørlistikkens vigtigste forum i Danmark gennem mange år tog Olrik sammen med H. F. *Feilberg og H. O. *Lange del i oprettelsen af Dansk folkemindesamling som blev hovedarkiv for danske folkemindesamlinger, og hvis første forstander O. blev. I 1908 stiftedes foreningen Danmarks Folkeminder, som samme år begyndte udsendelsen af en stadig løbende serie folklørlistiske studier og tekstudgaver. O., der blev foreningens første formand, tog initiativ til at den nedsatte et Udvalg for Folke-maal (1909) og et udvalg for stednavne (1910), to udvalg der nu videreføres som forskningsinstitutter ved Københavns universitet. Endelig medvirkede O. i 1907 til dannelsen af det internationale folklørlistforbund „F.F.“ hvis stadig udkommende publikationsrække *FF Communications* indledtes 1910 med en præsentation af Dansk folkemindesamling. – Ved O.s død bortfaldt hans professorat og dermed folkemindesamlingen som universitetsfag; det blev først genoprettet 1961. Dansk folkemindesamling, O.s største organisatoriske nyskabelse, videreførtes af hans elever Grüner-Nielsen og Hans *Ellekilde. □Mal. af H. Olrik 1867–68. Tegn. af samme 1874, 1876 og 1877. Buste af samme, 1887 (bl.a. Dansk folkemindesaml.). Afbildet på tegn. af Malthe Engelsted, 1903. Mal. af samme efter erindring og foto 1917 (inst. for folkemindesamling) og 1918 (Fr.borg). Foto.

Bibliografi i A. O.: Nogle grundsætninger for sagnforskning, 1921 = Danm.s folkeminder XXIII 178–99. *Kilder*. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1892 119–22. A. O.s breve til Holger Begtrup, 1924. A. O. i Danske studier, 1915 1–55.

Lit. F. Jönsson i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. jan.–juni 1917 23–28. Vilh. Andersen: Folk og mennesker, 1919 223–31. Hans Ellekilde i A. O.: Nogle grundsætninger for sagnforskning, 1921 1–31. Samme i Thyra

Olrik, Axel

vold XXII, 1942 41–47. Ingeborg Olrik i Højskolebl. XLVIII, 1923 1607–16 (også som særtryk s.å.). Samme i Danske studier, 1924 49–63. Bengt Holbek sst. 1972 87–116 (eng. overs. i Arv XXV–XXVII, Upps. 1969–71 259–96). Poul Andersen i Fortid og nutid IX, 1932 162 166. Foren. Danm.s folkeminder igennem 25 år, ved Hans Ellekilde, 1933 5–30. Gunnar Knudsen: Stednavneudv. gennem 25 år, 1935 9–12. Inger M. Boberg: Folkemindoforskningens hist. i Mellem- og Nordeuropa, 1953 187–93. Bengt Holbek i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 66–71 o.fl.st. *Papirer* i Dansk folkemindesaml.

Bengt Holbek

Olrik (Olrich), Bendt, 1749–93, inspektør i Godthåb. * 27.1.1749 i Bergen, † 3.8.1793 på Christiansborg i Guinea. F: sogneprest i Askvoll, Norge, Benjamin Olrich (1717–63) og Elisabeth Margrethe Brix († 1801). ~ 10.5.1782 i Kbh. (Skt. Petri) med Maria Hedevig Solle, * 1764 i Kbh., † 21.8.1799 i Kbh., d. af amts- og stadskirurg Johan Christopher S. (1722–79) og Dine Beate Møller (1734–1808).

O. blev dimitteret fra Bergen katedralskole til Kbh.s universitet 1768, havde 1779 ikke taget nogen afgangseksamen, men har formentlig studeret jura. Samme år blev han under betegnelsen studiosus udpeget, ved siden af Johann Friedrich Schwabe, af regeringen til at foretage en undersøgelse af hvalfangsten og handelen på Grønland. 1780–81 opholdt de to „inspektører“ sig i Disko bugt, Schwabe mest i Godhavn, O. mest i Jakobshavn. Efter de tos hjemkomst blev Vestgrønlands administration omordnet og lagt i fastere rammer 1782, landet delt i to inspektorer hvor O. fik tildelt embedet som inspektør for det søndre, i begyndelsen med en mindre gage end Schwabe i det nordre. Et par år måtte O. opholde sig med sin familie i Holsteinsborg, men flyttede senere til Godthåb hvor han havde sin embedsbolig til 1789. Efter hjemkomsten måtte han gå på ventepenge i tre år hvorefter han blev udnævnt til guvernør og karakteriseret major 1792 over de danske besiddelser i Guinea, udrejste året efter men døde få dage efter at have tiltrådt embedet.

O. synes at have været et tidligt skuffet menneske. De mange år som student i Kbh. resulterede i en stor gæld. Inspektorsrejsen til Vestgrønland betød et klart brud med hans fortid. Året 1780–81 i Disko bugt passede ham tilsyneladende godt. Men efter hjemkomsten må han have følt en vis skuffelse over at hans kollega Schwabe fik større indflydelse på udviklingen end han. Da det var hvalfangsten som især skulle inspiceres, følte O. det sikkert også som en tort at han fik tildelt det søndre inspektorat hvor egentlig hvalfangst kun blev drevet ved Holsteinsborg. Meget hurtigt var det som om de første års kri-

tisk inspicerende virksomhed med dens professionelle mistænksomhed gik ham i blodet. I hvert fald blev hans voksende mistro til alt og alle efterhånden nærmest sygelig. Kun visse mindre ledige personer knyttede han til sig som en slags spioner. Specielt forfulgte han næsten systematisk medlemmer af familien Egede. Hans administration blev despotisk og udartet til urmeligheder og allehånde chikanerier over for de udsendte hvad enten det var missionærer eller handelens ansatte. Den grønlandske befolkning omtalte han kun ringeagtende. Personlige sorger befordrede hans monomane selvhævdelse, og han led under frygt for forfølgelse fra omgivelserne. Til sidst kom han i åben modsætning til missionskollegiet der af Den kgl. grønlandske handelsdirektion fordrede O.s hjemkaldelse. Direktionen måtte bøje sig, og O. hjemrejste 1789 uden overleveringsforretning til sin efterfølger A. M. *Lund. Stemningen ændrede sig omgæendet til det bedre i det søndre inspektorat. I Kbh. holdt direktionen hånden over O. Efter de tre år på ventepenge tog O. alene til Guinea, idet hans kone, hvis helbred synes svækket af årene på Grønland og sorgerne over deres dér døde børn, forblev i Danmark. – Virkelig kammerråd 1782.

[Hans Olrik:] Familien Olsriks slægtbog, 2. udg. 1901 14f. Samme i Pers. hist. t. 8. r. 1, 1922 21–41. Kay Larsen: De danske i Guinea, 1918 97 137. L. Bobé: Den grønlandske handels og kolonisations hist., 1936 = Medd. om Grønland LV, 2 118. H. Ostermann: Nordmænd på Grønland II, Oslo 1940 633–49. Finn Gad: Grønlands hist. II–III, 1969–76.

Finn Gad

Olrik, Christian Søren Marcus, 1815–70, inspektør i, senere direktør for Grønland. * 13.10.1815 i Julianehåb, † 14.12.1870 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: købmand (kolonisations hist.) i Grønland, senere destillatør i Kbh. Vilhelm Mathias O. (1780–1833) og Lea Kirstine Geraae (1794–1828). ~ 1° 11.5.1846 i Helsingør med Sophie Agnes Møller, * 19.8.1820 i Helsingør, † 8.1.1862 i Kbh. (Garn.) d. af regimentskirurg og praktiserende læge Joachim Otto M. (1781–1873) og Anna Marie Elisabeth Roholt (1785–1856). ~ 2° 12.2.1863 i Kbh. (Cit.) med Margrethe Elisabeth Møller, * 7.10.1812 i Helsingør, † 12.4.1902 i Kbh., søster til 1. hustru.

O. blev student 1833 fra Borgerdydskolen i Kbh. og var derefter lærer i Kbh., bl.a. ni år ved Efterslægtsselskabets skole. Som barnefødt i Grønland følte han sig stærkt knyttet til landet. Hans mor var datterdatter af grønlandspioneren Anders *Olsen, og adskillige af hans grønlandske slægtninge virkede og havde virket der ligesom flere af slægten O. havde været ansat i hvalfangstens

og handelens tjeneste. Uden større administrative, juridiske eller handelsmæssige forudsætninger blev han antaget ved Den. kgl. grønlandske handel og udnævnt 1846 til inspektør i det nordre inspektorat efter at hans svoger, cand. teol. H. P. Chr. Møller (1810–45) var død under sygepermission i embedet. I det vidtstrakte, besværlige og strabadserende nordgrønlandske inspektorat, som bl.a. krævede megen omrejse både sommer og vinter, virkede O. ikke mindre end tyve år. Han var en energisk og dygtig embedsmand, almindelig agtet og afholdt. Som medlem af den 1863 nedsatte kommission til drøftelse af den grønlandske handels forhold gjorde han sig til talsmand for forsøg med handelens delvise frigivelse under behørig kontrol. – Som stærkt interesseret i Grønlands videnskabelige undersøgelse var O. de forskellige arktiske ekspeditioner som i hans tid udsendtes en god hjælper og rådgiver; til minde herom kaldtes 1859 en ca. 1,5 km² stor ø på 72° 37'n.br. og 95° 35' v.l. i Franklin Strait, Northwest Territories, Canada efter ham O.s Island. Han var tillige selv en ivrig og dygtig zoolog ligesom han ydede bidrag til Grønlands botanik ved at fremskaffe en plante-samling fra Disko-øen. – O. blev 1866 konst. direktør for Kgl. grønlandsk handel og fik 1869 fast udnævnelse som sådan. Han var medlem af flere udenlandske videnskabelige selskaber. – Justitsråd 1860. – R.1861. □Tegn. af H. Olrik, 1871 (Handels- og søfartsmus. på Kronborg). Foto.

[Hans Olrik:] Familien Olikris slægtbog, 2. udg. 1901. Medd. om Grønland III, 1880–94 XXVI; LXI, 1921 724; CXLV, I, 1945 fl.st.

Finn Gad (H. Ostermann)

Olrik, Dagmar, 1860–1932, gobelinvæver. * 28.6.1860 i Kbh. (Frels.), † 22.9.1932 i Klampenborg, begr. i Kbh. (Vestre). F: maler Henrik *O. (1830–90) og Hermina Valentiner (1839–1917). Ugift. – Søster til Axel *O., Eyvind *O., Hans *O. og Jørgen *O.

O. ville være maler og uddannedes 1879–80 på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder. Derefter overtog faderen hendes undervisning, og efter hans død blev Viggo *Pedersen hendes lærer. 1893 udstillede hun på Charlottenborg et blomsterbillede og senere landskaber og dekorative arbejder. Hun broderede 1890 universitetsbanneret efter et mindre, tegnet udkast af faderen. Hendes særlige interesse for tekstilkunsten omfattede også billedvævning hvilket område hun viede sin indsats. På Kvindernes udstilling i Kbh. 1896 vistes således et billedtæppe, udført af O. efter karton af Johanne Frimodt. På studierejser til Tyskland, Frankrig og Italien dyrkede

hun bl.a. dette område og lærte i Rom det klassiske gobelinvæveri, i Firenze at reparere gobeliner hvormed hun ernærede sig efter sin hjemkomst. – Da man i anledning af Lorenz *Frølich's 80-års-fødselsdag ønskede at hædre ham ved at lade et af værelserne på Købehavns nye rådhus udsmykke med gobeliner efter hans kartoner blev vævningen heraf overdraget O. Fra 1902 forestod hun vævestuen på Rådhuset hvor gobelinerne med motiver fra Frølich's illustrationer til Fabricius' Danmarkshistorie blev til, først under hans egen kunstneriske ledelse, og efter hans død under Malthe *Engelsted. O. mestrede fuldt ud den vanskelige gobelinteknik som hun bistået af gobelinvæveren Louise Harboe (uddannet i Paris) videregav til en række elever, og hun var en af hovedkræfterne i den opblussende interesse for gobelinvæveri der i årene efter århundredskiftet førte til oprettelsen af endnu to gobelinvævestuer i Kbh. med henblik på udsmykning af hhv. Frederiksborg og Christiansborg slotte.

O. vævede også stolebetræk, dels efter andres udkast, bl.a. søsteren, Benedicte Brummers, dels efter egne tegninger med blomster- og frugtbuketter i tidens smag. Det var dog ikke som selvstændig kunstner hun vandt sit ry, men gennem den monumentale indsats med vævningen af rådhusgobelinerne der strakte sig over næste 20 år. Arbejdet afsluttedes i 1921. – O. har restaureret gobeliner for Nationalmuseet, universitetet og Frederiksborg. – F.M.I. 1920. □Tegn. 1864, mal. ca. s.å., tegn. 1874, 1876 og 1877 samt afbildet s.m. søsteren på mal. 1875–76, alle af H. Olrik. Malet i vævestuen af Benedicte Brummer, 1905. Mal. af samme 1907–08. Tegnet s.m. L. Frølich i vævestuen af J. Nørretranders. Foto.

Vore damer, 1916, nr. 1. Th. Faaborg i Skønvirke VI, 1920 145–59. Malthe Engelsted i Lorenz Frølich. Egne optegn. og breve, udg. F. Hendriksen, 1920–21 395–98. Elisabeth Thorman i Ord och bild XLI, Sth. 1932 93–100. Charlotte Portman i Håndarbejdets fremme XLI, 1976–77 nr. 3 4–9. – Papirer i Kgl. bibl.

Charlotte Paludan (Georg Nygaard)

Olrik, Eyvind Gunnar, 1866–1934, højesteretsdommer. * 2.10.1866 på Frbg., † 21.12.1934 sst., begr. sst. F: maler Henrik *O. (1830–90) og Hermina Valentiner (1839–1917). ~ 1° 16.12.1891 i Kbh. (Frue) med Margrethe Christiane Sophie Laura Olsen, * 17.4.1862 i Holstebro, † 1.2.1949 i Kbh. (Davids), d. af byfoged, tidligere overauditor Alfred Peter O. (1817–69) og Elisabeth (Elise) Marie Frederikke Ring (1838–1922). Ægteskabet opløst 1923. ~ 2° 30.6.1923 i Nødebo med kontorchef i Samfundet og hjemmet for vanføre Ida Kall, * 3.9.1884 i Frederikshavn, † 18.9.1981 på Frbg., d. af konsul Peter Julius

Olrik, Eyvind

Frederik K. (1836–1915) og Amalie Frederikke Winding (1848–1924). – Bror til Axel "O., Dagmar "O., Hans "O. og Jørgen "O.

O., der allerede 1883 blev student fra Metropolitanskolen og 1888 juridisk kandidat, gjorde fra 1891 tjeneste i justitsministeriet som assistent og var tillige i nogle år sagførerfuldmægtig. 1905 blev han fuldmægtig, men forlod s.å. ministeriet som assessor i kriminal- og politiretten hvor han i øvrigt som ung kandidat havde været konst. protokolfører. Han havde forberedt sig til denne gerning ved grundige strafferetlige studier der havde sat frugt dels i en bog om tilregneligheds-spørgsmålet i strafferetten (1897) – en mere almindelig holdt undersøgelse – dels i tidsskriftartikler, navnlig den store afhandling i Tidsskrift for Retsvidenskab VI, 1893 om lejligheds- og vaneforbrydere. Han havde dermed indtaget en fremskudt plads blandt dem der litterært virkede for strafferettens modernisering. Praktisk kom han med heri som medlem af overværgerådet fra 1908 (formand for de jyske sager til 1916). 1913 overgik O. til overretten og 1917 til højesteret; 1915 blev han juridisk censor (formand for censorerne 1923) og 1923 medlem af overfredningsnævnet. Sin særlige interesse for strafferet vedblev han at dyrke som medredaktør fra 1913 af Nordisk Tidsskrift for Strafferet hvortil han navnlig leverede kommentarer til afsagte domme. Værdifulde for retspraksis var hans kommenterede straffelovsudgaver og – sammen med C. D. "Rump udgivne – systematiske oversigter over domme i kriminelle sager 1895–1914 og 1915–24. Som medlem af straffelovskommissionen af 1917 fik han 1923 lejlighed til en samlet fremsættelse af sin kriminalistiske opfattelse; nævnes kan her at den nye lovs regel om utilregnelighed fik den af ham som mindretal foreslåede form. Af O.s talrige artikler, der mest fremkom i Ugeskrift for Retsvæsen, er der grund til at nævne hans afhandling *Lægens Tavshedspligt* (1905, A 197–239). I Tidsskrift for Retsvidenskab fortsatte han for årene 1920–27 de af N. Lassen og en kort tid af V. Schau leverede Meddelelser fra højesterets praksis. Endelig må nævnes *Dommerbetragtninger*, hvori han samlede nogle spredte mindre afhandlinger (1929). Ved udsendelsen heraf var O. allerede hæmmet af en tiltagende rystelamhed der efterhånden tvang ham til at opgive sine virksomheder og til sidst i 1931 dommerstillingen. O.s virksomhed i højesteret som han viede en overordentlig interesse fik derved ikke kvantitativt den betydning den kunne have fået. Den fordomsfri og roligt prøvende vurdering af herskende retsanskuelser såvel som af menneskelige forhold der fremtræder i hans altid velformede skriftlige udtalelser hav-

de dog i en lang årrække kunnet komme en dommervirksomhed til gode. – R. 1913. DM. 1920. K². 1923. K¹. 1929. □Tegn. af H. Olrik 1874, 1876 og 1877, pastel af samme bl.a. 1888 og 1889. Tegn. af H. Bendix. Foto.

Chr. Ottesen: Biografier og portrætter af studenterne fra 1883, 1908 7; tillæg 1923 39; tillæg 1933 5. Frantz Dahl og O. Haack i Nord. t. for strafferet XXIII, 1935 105–12.

Troels G. Jørgensen*

Olrik, Henrik Gerner Sneedorff Benedict, 1876–1949, personalhistoriker. * 30.8.1876 i Skælskør, † 8.11.1949 i Ordrup, begr. i Kbh. (Garn.). F: premierløjtnant i flåden Henrik Gerner Sneedorff O. (1841–76) og Nonny Caroline Joachimi-ne Bauditz (1842–1910). ~ 28.4.1904 i Rødovre med Henriette Emanuella (Funch) Thomsen, * 16.2.1877 i Slagelse (Mikkels), † 7.9.1959 i Ordrup, d. af arkitekt og tømrermester Frederik Andreas T. (1849–1906) og Maria Anna Siller (1853–1933).

O. blev student 1895 fra Sorø, cand. jur. 1903 og ansattes efter et par års tjeneste i overpræsidiat og som byfogedfuldmægtig i Varde 1907 i generaldirektionen for statsbanerne. Her avancerede han til chef for 2. tariffkontor i hvilken egenskab han stod for reklamevirksomheden og deltagelsen i verdensudstillingerne 1935 og 1937 i Bruxelles og Paris. 1943 tog han sin afsked for at hellige sig personalhistoriske studier. Han skal ved denne lejlighed have udtalt ordene: Der er andre spor end statsbanernes.

O.s historiske interesse opstod allerede i barndommen og fik rig grobund i Sorø hvor han fik sin skolegang efter i 1888 at være udgået af Krebs' skole. Hans pietetsfølelse over for slægtens gamle by gav sig i 1915 udslag i teksterne til nyudgaven af Kr. Kongstads billedværk *Helsingør* (3. udg. 1922) og senere i et kapitel i de af hans dattersøn Jes O. efter hans død udgivne *Erindringsbilleder*, 1969, der ligeledes indeholder erindringer bl.a. fra den tidlige barndom og fra tiden i Varde. Som medlem af Soransk samfunds bestyrelse (1908–27 og 1928–33, æresmedlem 1936) skabte han 1916 med Soraner-Bladet et betydningsfuldt kildeskrift til studiet af skolens og akademiets historie med talrige bidrag fra hans egen hånd, hvortil slutter sig *Oversigt over Lærerstanden ved Sorø Akademi og dets Skoler 1822–1922* I–II i skolens årsskrifter 1920–22 og hans soranske hovedværk *Oversigt over Forstandere og Lærere ved den kgl. Skole i Sorø 1586–1737*, sst. 1926–30. Fra Sorø-studierne var vejen kort til det der skulle blive O.s hovedfelt: den litterære personalhistorie der påbegyndtes med udgaven af *Carl Baggers Basnæs-Digte*,

1920 og fortsattes med Ingemann-undersøgelser, hvoriblandt den polemisk virkningsfulde *Om Ingemanns Aftensang „Fred hviler over Land og By“* i Danske Studier, 1921 og en række afhandlinger om Holberg, samlede 1934 i *Nogle Holbergiana* og 1959 af Jes Olrik i *Ludvig Holberg. Undersøgelser og Kroniker*. Desuden må nævnes *Nogle Oplysninger om Adam Oehlenschlägers mødrene Slægt* i Pers.hist. t., 1929. Størst respekt om sit navn har O. imidlertid skabt sig som H. C. Andersen-forsker hvor hans tålmodighed, grundighed og skarpsindighed som arkivforsker sammen med hans respekt for detaljen, som han anså for historiens sjæl, på vigtige punkter har bidraget til en tiltrængt revision af hævdundne opfattelser. Nævnes må især *Nogle nyere Undersøgelser om H. C. Andersens Slægt og Fødested* i Pers.hist. t. 1925, som vakte opmærksomhed ved alvorligt at anfægte den sene tradition, der upegede huset i Hans Jensensstræde nr. 45 i Odense som digterens fødested, og *Om Personer af H. C. Andersens mødrene Slægt* i Anderseniana II, 1934 der løftede sløret for hans hidtil ukendte mormors skæbne og kastede nyt lys over hans gådefulde halv søsters liv. En del af H. C. Andersen-studierne samledes 1945 i bogen *Hans Christian Andersen. Undersøgelser og Kroniker*. Arbejdet med denne digter fortsattes i 1936 med den omhyggeligt kommenterede udgave af *H. C. Andersen Dagbog fra hans sidste Slagelse-Aar 1825–26* (Anderseniana IV) og hans sidste arbejde, noterne for tidsrummet 1805–33 til den kritiske udgave af „Mit Livs Eventyr“ som han udarbejdede sammen med H. *Topsøe-Jensen og som først udkom 1951, altså efter hans død. Af O.s øvrige virksomhed må nævnes afhandlingerne *Omkring Dronning Caroline Mathilde* udgivet af Jes Olrik med forord af H. Topsøe-Jensen 1958, at han i årene 1942–47 var medudgiver af „Svundne tider“. Erindringer og breve I–VI, samt at han i dagspressen flittigt udfoldede sig som polemiker med en ikke ringe slagfærdighed, hvilket bl.a. fremgår af *Udvalgte Afhandlinger og Essays*, 1961. – Æresmedlem af Soransk samfund 1936. – R. 1923. DM. 1932. □Tegn. af Poul Christiansen, 1885. Mal. af Henrik Schouboe, 1901. Klippet silhouet 1908 (Kgl. bibl.). Tegn. af Otto Christensen, 1936. Foto. – Mindesten (Garnisons kgd.).

Interview i Berl. aften 28.8.1946. H. G. O.: Erindringsbilleder, 1969. – P. Toftgaard i Sorø amtstid. tillæg 27.6.1943. Olaf Carlsen i Jyllandsposten 30.8.1946. Poul Schjærff m.fl. i Soranerbl. XXXIV, 1949 89–92. H. Topsøe-Jensen i H. G. O.: Omkr. dronning Caroline Mathilde, 1958. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Hans H. Worsøe

Olrik, Hans Thorvald, 1862–1924, skoleforstander, historiker. * 12.7.1862 i Kbh. (Frbg.), † 12.6.1924 sst., begr. sst. (Vestre). F: maler, billedhugger Henrik *O. (1830–90) og Hermina Valentiner (1839–1917). ~ 1° 25.5.1887 i Kbh. (Matth.) med pianist Elisabeth Cathrine Bruun, * 27.12.1862 i Kbh. (Johs.), † 7.4.1896 sst., d. af justermester Ernst Martinus Calvinus Luther B. (1817–94) og Trine Amalie Steenberg (1819–1901). ~ 2° 29.1.1898 i Nyborg med Dagmar Knudine Caroline Hansen, * 10.1.1866 i Nyborg, † 17.1.1930 i Hellerup, d. af skibskaptajn Knud H. (1816–71) og Caroline Hansen (1824–1912). – Bror til Axel *O., Dagmar *O., Eyvind *O. og Jørgen *O.

O. blev student 1879 fra Metropolitanskolen og teologisk kandidat 1885. Fra kirkehistorien gik hans vej til studiet af Danmarks historie – under indflydelse af hjemmets interesse for gammel-nordisk åndsliv og tilskyndet af A. D. *Jørgensens skrifter førtes han til den ældre danmarkshistorie. Han prøvede sig frem med *Knud Lavards Liv og Gærning*, 1888 og opnåede 1892 den filosofiske doktorgrad for I. del af *Konge og Præstestand i den danske Middelalder*, en nøgtern og indtrængende studie ud fra kendskab til det udenlandske kildestof. For første gang er her gjort forsøg på at se den hjemlige udvikling i sammenhæng med den europæiske. 1895 fulgte 2. del, der førte fremstillingen op til 1241. Hertil sluttede sig oversætterarbejder som *Viborgbispen Gunnars Levned*, 1892 og *Danske Helgeners Levned*, 1893–94 for Selskabet til historiske kilde-skrifters oversættelse – af hvis styrelse O. i mange år var medlem. I 1890erne kom desuden en række afhandlinger. Under O.s omfattende praktiske virksomhed sagtnedes det litterære arbejde, men 1907–08 gav han i bind IV af Verdenskulturen skildringer af riddervæsen og kors-togskultur og af forholdet mellem stat og kirke i middelalderen (sidstnævnte genudgivet i udvidet form: *Ridderliv og Korstogskultur*, 1924). 1908 skrev O. bind III af *Folkens Historie* (Norden i den ældre middelalder). 1908–09 udsendte han sit hovedværk *Absalon I–II* der hvilede på mange års grundige studier – et tidsbillede holdt i meget lyse farver, med Absalons skikkelse dominerende i forgrunden. O. vil i denne bog, som er tilegnet de danske højskoler, løfte arven efter A. D. Jørgensen.

O. valgte undervisning fremfor en præstegering. 1891 blev han medlem af kommissionen for skolelærereksamen, 1893 sendtes han af kulturministeriet til udlandet for at studere seminarier. Efter rejsen udkastede han en plan for oprettelsen af et højere statsseminarium. Planen blev lagt til side, idet man foretrak at bygge på de allerede bestående kursus, men 1895–96 blev

Olrik, Hans

O. udnævnt til forstander for disse kursus med den opgave at omordne og udvide dem til en fast institution til folkeskolelæreres og realskolelæreres videregående uddannelse. Under O.s ledelse fik Statens lærerhøjskole en frodig vækst med stigende elevtal, stærkt udvidet arbejdsområde og en ypperlig lærerstab, valgte uden hensyn til meninger og standpunkter. Grundlæggelsen og styret af Statens lærerhøjskole blev O.s betydeligste indsats, men hans administrative evner og alsidige interesser kom også til udfoldelse andetsteds. 1911–20 var han formand i Dansk historisk fællesforening. I forvejen var han efter Julius *Langes død 1896 dansk redaktør af Nordisk tidsskrift. Her tog han 1911 til genmæle mod Gustav Sundbärgs aforismer Det svenska folklynet i en saglig og sindig artikel *Svensk og dansk folkelyne*, skrevet for at værne om det nordiske samarbejde. – Medlem af Danske selskab 1904. – Tit. professor 1894. – R. 1901. DM. 1920. □Afbildet s.m. moderen på mal. af H. Olrik, 1864. Tegn. af samme 1864, 1874, 1876 og 1877. Mal. af Benedicte Brummer, 1908, og S. Wandel, 1921 (Statens lærerhøjskole). Foto.

H. O.: Danms. lærerhøjskole 1856–1906, 1906. – Vilh. Andersen i Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1924 322–38. Kn. Fabricius i Fortid og nutid V, 1924–25 200f. Niels Møller og Vilh. Rasmussen i Beretn. om statens lærerhøjskole 1924 4–9 og 1930–31 3–10. M. [Jackeprang] i Hist. t. 9. r. IV, 1925 107f. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Olrik, Ole Henrik Benedictus, 1830–90, maler, billedhugger. * 24.5.1830 i Kbh. (Garn.), † 2.1.1890 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: løjtnant, toldassistent, senere -kontrollør, Johan Henrik Ludvig O. (1794–1880) og Benedicte Martinette Heiberg (1801–76). ~ 20.5.1859 på Frbg. med Hermina Valentiner, * 23.11.1839 på Søholm, Stevns, † 13.5.1917 på Frbg., d. af forpagter Herman V. (1811–92) og Noline Jacobsen (1802–93). – Far til Axel *O., Dagmar *O., Eyvind *O., Hans *O. og Jørgen *O.

O. viste tidligt kunstneriske evner og kom 1844 på akademiets modellærskole; noget senere arbejdede han i H. V. *Bissens atelier. Han udførte på denne tid et stort antal formindskede kopier efter Thorvaldsens figurer som modeller for Den kgl. Porcelainsfabrik. Fra 1846 gik han også på akademiets dekorationsskole idet det var hans hensigt at uddanne sig til dekorationsbilledhugger. Han fandt ret snart arbejde som sådan. 1848–51 vandt han akademiets sølvmedaljer, men konkurrerede forgæves til guldmedaljen. Han udstillede første gang 1847 (en portrætbuste), første gang som maler 1855. Forinden hav-

de han på et lille stipendium været i Paris hvor han havde arbejdet tre måneder i Thomas Cou- tures atelier. Efter hjemkomsten helligede han sig især portrætmaleriet og fik her en stor søgning, således også af kongehus og adel. Desuden malede han enkelte alterbilleder, historiebil- lader, landskaber og genrebilleder. Blandt disse kendes især *En Brud. der smykkes af en Veninde*, 1860, som erhvervedes af Den kgl. malerisam- ling. Inden for den kirkelige kunst er hans hovedværk det store alterbillede i Matthæuskirken i Kbh., malet på korvæggen. Desuden udfoldede O. en omfattende virksomhed som portrættegner til III. Tidende og som leverandør af tegninger og modeller til kunstindustrielle genstande. Det drejede sig mest om finere brugsting af hvilke flere udstilledes på de store udstillinger i udlan- det. Desuden tegnede han bogbind. Han var 1858–59 på rejse i Italien, 1862–63 i London og Italien, 1867 i Paris, 1873 i London. 1871 blev han medlem af akademiet og 1887 af akademirå- det. – Af O.s franske lærer Cou- tures stil ses intet i hans malerkunst, men han erhvervede sig i ud- landet en sober, sleben form af et vist akade- misk, internationalt tilsnit. Det skaffede ham i forbindelse med en elskværdig opfattelse af mo- dellerne den store yndest han nød som portræt- maler. I sine kunstindustrielle arbejder knyttede han sig oprindeligt til G. F. *Hetsch og dennes nyklassicistiske stil, men påvirkedes senere af den italienske renessances guldsmedekunst og ornamentik. Desuden forsøgte han sig både i en naturalistisk og i en „oldnordisk“ stil. Hans ar- bejde vidner som helhed om hans beherskede og skolede smag. – Tit. professor 1883. – R. 1876. □Selvportr., tegn. bl.a. 1851, akvarel 1853 og mal. ca. 1855. Mal. af A. Dorph, 1854. Buste af Th. Stein, 1857. Træsnit af H. P. Hansen 1884 og 1890. Mal. af A. Jerndorff, 1890. Foto.

III. tid. 19.1.1890. P. Johansen i Tidsskr. for kunstindu- stri VI, s.å. 165–74. Hans Olrik: Om H. O.s liv og kunst, 1890 (særtryk af Året rundt II, s.å. 313–18 353–61). Ey- vind Olrik: Barndomshjemmet, 1914. Ingeborg Olrik: Et gammelt da. kunstnerhjem set i mindets lys, 1947 (særtryk af Danskeren IX, s.å. nr. 8 1–32, nr. 9 1–17, nr. 10 1–25).

Henrik Bramsen

Olrik, Jørgen, 1875–1941, historiker. * 10.8.1875 på Frbg., † 4.5.1941 i Charlottenlund, urne på Ordrup kgd. F: maler og billedhugger Henrik *O. (1830–90) og Hermina Valentiner (1839–1917). ~ 1.11.1898 i Skt. Jørgens sg., Svendborg med Hedevid Louise West, * 29.1.1868 på Ege- lund, Diernisse sg., † 6.11.1943 i Charlottenlund, d. af skovridder Carl Emil W. (1833–1909) og Ca- roline Christiane Johanne Louise Krohn (1843–

1924). – Bror til Axel *O., Dagmar *O., Eyvind *O. og Hans *O.

O. blev student 1892 fra Metropolitanskolen og 1898 cand. mag. med historie som hovedfag og græsk og latin som bifag. Han fik stærk indflydelse af Kr. *Erslev og Johs. *Steenstrup samt af sin åndeligt og kunstnerisk interesserede familie-kreds, ikke mindst broderen Axel. Allerede som student blev han 1894 assistent ved Dansk folke-museum og fra 1897 desuden ved Nationalmuse-ets 2. afd. hvor han uden egentlig ansættelse arbejdede en snes år. 1910 blev han inspektør ved folkemuseet og fra 1920 ved Bernhard *Olsens afgang administrerende inspektør sst. hvor en væsentlig opgave blev folkemuseets og Frilands-museets sammenslutning med og det førstnævntes overflytning til Nationalmuseets nybygning efter at folkemuseet et kortere åremål havde haft til huse i Kunstindustrimuseets loftsetage. – Som alle museums-mænd af den ældre generation var O. selvlært, men opnåede gennem et mangeårigt registreringsarbejde af museets samlinger et indgående kendskab til den materielle kultur fra renæssancen og fremefter, nedlagt i en række vigtige arbejder over dansk sølv som *Drikkehorn og Sølvvøj fra Middelalder og Renaissance*, 1909, *Danske Sølvarbejder fra Renaissance til vore Dage*, 1915 og den meget forøgede udgave af Bernhard Olsens mærkebog *Danske Guldsmedes Mærker*, 1919 samt andre grene af dansk kunst-industri som jernovne og tin publiceret i Tids-skrift for Industri. Hertil slutter sig den vigtige *Borgerlige Hjem i Helsingør for 300 Aar siden*, 1903, et uddrag af byens skifteprotokoller. O. var desuden velbevandret i almuekulturen og var fra 1908 medlem af Foreningen Danmarks folkeminder i hvis skriftrække han udgav *Livet i*

Klokkergaarden, 1909 og den fyldigt kommentere oversættelse af Erik Pontoppidans Everriculum (*Fejekost*), 1923. Som museumsmand deltog O. i en række nordiske og internationale kongresser i 1920'erne og 30'erne med folkloristiske emner.

For Udvalget for folkeoplysningens fremme oversatte O. Saxo (*Saksens Danesaga* I–IV, 1908–12) hvor han med held gengav Saxos stil i en gammeldags sprog-tone. 1913 var han stiftende medlem af Det danske sprog- og litteraturselskab for hvilket han sammen med Hans Ræder besørgede en nyudgave af Saxo (1931) forberedt gennem talrige afhandlinger i Historisk Tids-skrift. For udgavens omstridte tekstrettelser har han gjort rede i Aarbøger for nordisk Oldkyn-dighed, 1930. For Sprog- og litteraturselskabet har O. endvidere udsendt oversættelsen af Chr. Falsters Amoenitates (*Lærdoms Lystgaard*) i tre bind, 1919–20 og en samling af danske folkebøger fra 16. og 17. årh. (1919ff.), og desuden for Selskabet for hist. kilde-skrifters oversættelse flere kilder til Danmarks middelalderhistorie som han har behandlet i Det danske Folks Historie, 1927 for perioden 1241–1439, i Sønderjyllands Historie, 1937 perioden 1241–1459 og samme tidsafsnit i Schultz Danmarkshistorie, 1941. – Medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie 1927, sekretær i samme 1936, formand for Foreningen Danmarks folkeminder 1935, formand for Selskabet for dansk kulturhi-storie 1938. – R. 1928. DM. 1939. □Tegn. af H. Olrik, 1878, mal. af samme, 1882. Foto.

Chr. Axel Jensen i Kulturminde, 1942–43 9–12; biblio-grafi sst. 166–74. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Holger Rasmussen

FORFATTERE I BIND 10

Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;

(3) angiver forfattere til denne udgave.

Alsted, Niels, generalsekretær, redaktør (3) 330
Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. † (2) 432 452

Andersen, Olaf, højskolelærer, forfatter
† (2) 239 446 493 519

Andersen, Vilhelm, professor, dr.phil. † (2) 638

Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art.
(3) 206 266 424 435 528 638

Andreasen, Øjvind, lærer, cand.mag. † (2) 654

Andrup, O., museumsdirektør, mag.art. † (2)
59 61 155 184 205 211

Bach, H., professor, dr.phil. (2 og 3) 221 235 525

Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 225 352 354 388

Banke, Niels, direktør, cand.polit. (3) 398 508 575 576 627

Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 13 77 113 129 334 569 655

Bay, Carl Erik, kandidatstipendiat, mag.art.
(3) 280

Bendtsen, P. H., professor, dr.techn. † (3) 41 102 108 216 283 326 481 537 577 598 606

Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter (3) 271 512 662

Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 68 428 433 486 588

Billeskov Jansen, F. J., professor, dr.phil.
(3) 325

Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 174 213 439 468 514 593 633

Birket-Smith, Kaj, overinspektør, dr.phil. & scient. † (2) 116

Bjerg, Hans Chr., overarkivar, cand.mag.
(3) 292 305 547 549 593

Bjerrum, Marie, lektor, dr.phil. (3) 26

Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 30 75 131 229 239 248 388 410 422 431 446 450 455 466 485 493 497 516 519 533 579 589 635 646

Blichfeld, M. F., sognepræst † (2) 384

Boeg, N. V., landsdommer † (2) 591

Borgbjærg, Axel, dr.med. † (2) 57 145

Borup Jensen, Thorkild, afdelingsleder, cand.
mag. (3) 100

Boserup, Ivan, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 455 566

Bramsen, Bo, forlagsdirektør, cand.jur. (3) 507

Bramsen, Henrik, overbibliotekar (2 og 3) 682
Bredsdorff, Morten, seminarirektor, mag.art.
(3) 275 429 462 504 612 626

Bredsdorff, Thomas, professor, dr.phil. (3) 479

Brunius, Teddy, professor, fil.dr. (3) 317

Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 25 27 115 123 124 139

Brøndsted, Johannes, rigsantikvar, professor,
dr.phil. † (2) 177

Brøndum-Nielsen, Johs., professor, dr.phil.
† (2) 381

Buur, Chr., skoledirektør † (2) 67 130 455 478 530

Bærentsen, Kurt, apoteker, dr.pharm. (3) 234 240 247

Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil.
† (2) 79 81 664

Cedergreen, Bech, Sv., studielektor, cand.mag.
(3) 15 24 31 42 335 570

Christensen, Aksel E., professor, dr.phil.
† (3) 378

Christensen, Bent, professor, dr.jur. (3) 557

Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 69 146 636

Christensen, Torben, professor, dr.teol. (3) 386

Christensen, William, arkivar, dr.phil. † (2) 515

Christiansen, Niels Finn, lektor, mag.art.
(3) 472

Colding, Poul, lektor, dr.phil. † (2) 113

Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. † (2) 77 373

Dahlerup, Drude, cand.scient.pol. (3) 89

Dahlsgaard, Inga, programredaktør (3) 141 229 400 471 563

Dam, Poul, højskoleforstander (3) 33 99 110 452 474 621

Davidson, John, lærer, personalhistoriker
(3) 371 542

Degn, Anton, arkivar † (2) 371 541 542

Dehn-Nielsen, Henning, redaktør, cand.phil.
(3) 42 224 337 622

Djurtoft, Robert, professor, dr.techn. (3) 98 139 673

Drejer, A. Axelsen, redaktør, cand.polit.
† (2) 229

Dumreicher, Carl, bibliotekar, cand.teol.
† (2) 143 219

Dybdahl, Vagn, rigsarkivar, dr.phil. (3) 90 255 410 421 433 435 440 457 486 511 520 588 596 612 616 623 668

Forfattere

- Düring Jørgensen, Jesper, forskningsbibliotekar, cand.mag. (3) 580
- Ellegaard Frederiksen, Erik, industriel grafiker (3) 555 630
- Elling, Chr., professor, dr.phil. †(2) 367 604
- Ellitsgaard-Rasmussen, K., direktør, mag.scient. (3) 537
- Engberg, Hanne, seniorstipendiat, cand.mag. (3) 163
- Engberg, Marguerite, lektor, fil.dr. (3) 337 396
- Engelstoft, Povl, redaktør, cand.mag. †(2) 13 29 45 84 141 158 470 532 572 584 587 590 612 655
- Ettrup, Carl K., redaktør (3) 87
- Fabricius, Knud, professor, dr.phil. †(2) 498 526 529
- Fabritius, Albert, ordenshistoriograf, dr.phil. †(2) 132
- Fabritius, Elisabeth, kunsthistoriker, mag.art. (3) 237 524 533
- Falk-Jensen, A., kontorchef, cand.jur. †(2) 554 615 661
- Ferdinand, Klaus, afdelingsleder, lektor, mag.scient. (3) 372
- Fode, Henrik, arkivar, mag.art. (3) 207 252 399 561
- Foighel, Isi, professor, dr.jur. (3) 513
- Fontenay, Fr. de, gesandt, cand.mag. †(2) 23 24 34 37 375 412 526
- Fridericia, L. S., professor, dr.med. †(2) 245 247 430
- Friis, Astrid, professor, dr.phil. †(2) 115 124 125
- Friis, Hj., stabsdyrlæge, dr.phil. †(2) 297 339 421 473
- Friis, Oluf, professor, dr.phil. †(2) 193 274 436 574
- Frøland, Aleks., kontorchef (3) 315
- Funder, Lise, kunsthistoriker (3) 600
- Faaborg, N. L., redaktør †(3) 156
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag. (3) 38 83 148 152 250 290 293 678
- Galster, Georg, fil.dr. (2 og 3) 86 162 427
- Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 215 246 248
- Glebe-Møller, Jens, professor, dr.teol. (3) 307 539
- Grandjean, Bredo L., kunsthistoriker (3) 558
- Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 148 289
- Gregersen, Gunnar, direktør, cand.polyt. †(2) 464
- Gregersen, Torben, skoleinspektør (3) 538 551 630
- Grüner-Nielsen, H., arkivar, organist, cand.mag. †(2) 650
- Grøn, A. Howard, professor, dr.polit. †(2) 112 655
- Grønvold, P., kontorchef, cand.polit. †(2) 270
- Hansen, Adolph, generalsekretær †(2) 420
- Hansen, Axel, kredslæge, dr.med. †(2) 303 470 564
- Hansen, K. G., lektor, dr.phil. (3) 302
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 129 272 327
- Hauberg, Poul, apoteker †(2) 150 234 240
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. †(2) 63 486 621
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art. (3) 116 126 159 313
- Helgason, Jón, professor, dr.phil. (2 og 3) 653 654
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, dr.phil. (3) 151 447 480 487 499 522
- Henriksen, Kai L., museumsbestyrer, dr.phil. †(2) 413 444
- Hens, Henrik Andreas, cand.mag. (3) 624 647 655
- Hertz, Edel, overlærer (3) 608
- Hesselaa, Peder, redaktør, forfatter †(2) 273 307 471 517
- Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 273
- Hjejle, Bernt, højesteretssagfører, dr.jur. (3) 670
- Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør †(2) 42 53 291
- Holbek, Bengt, lektor, mag.art. (3) 676
- Hove, Richard, dampmøller, musikhistoriker †(2) 364 469
- Hvidt, Kristian, folketingsbibliotekar og -arkivar, dr.phil. (3) 65 342 624
- Hvidt, Marie, cand.mag. (3) 295
- Hyldahl, Niels, professor, dr.teol. (3) 75 108 534
- Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil.h.c. (3) 105 136
- Høgsgaard, Jens, præst, missionær (3) 417
- Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 126 374 379 380 382 496 515
- Høybye, Poul, professor, dr.phil. (3) 598
- Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 82 138 360 363 450 495 540
- Iuul, Stig, professor, dr.jur. †(2) 101 626 633
- Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag. (3) 39 98 103
- Jacobsen, J. Hartvig, højesteretssagfører, dr.jur. †(2) 99
- Jakobsen, Kristian, museumsdirektør, mag.art. (3) 71

- Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 40 132
137 142 477 518 634
- Janssen, C. Luplau, fil.lic. & mag.scient.
†(2) 67
- Jensen, Chr. Axel, museumsinspektør, mag.art.
†(2) 555 632
- Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. †(2) 251 336
391 494 510 579 629 671
- Jensen, Jørgen I., lektor, cand.teol. (3) 257
- Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand.
art. (3) 26
- Jensen, Reimer, professor, cand.psych.,
fil.dr.h.c. (3) 603
- Jensen, Sigurd, stadsarkivar, dr.phil. †(3) 127
458
- Jeppesen, Knud, professor, dr.phil. †(2) 401
- Jespersen, Verner, redaktør (3) 585
- Jessen, C. C., generalsekretær, cand.teol.
(3) 418
- Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 515 576
602 681
- Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 211
- Johansen, Albert, overlærer, redaktør (3) 488
506
- Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag. (3) 71
176 243 261 328 331 366 400 408 442 449 496
557 670
- Juhl Jensen, Jens, lektor, mag.art. (3) 602
- Jørgensen, Birger, redaktør (3) 76
- Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. †(2) 172
374 380 381 448 478 636 649 681
- Jørgensen, Hakon, cand.teol. & mag. †(2) 111
- Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og
3) 18 21 28 33 35 37 38 56 79 130 204 261 300
321 332 346 370 374 430 433 530 536 545 546
569 591 659
- Jørgensen, Tom, konsulent (3) 215
- Jørgensen, Troels G., højesteretspræsident,
dr.jur. †(2) 679
- Jørgensen, V. Th., professor, cand.mag. (3) 449
621
- Jørnæs, Bjarne, museumsinspektør, mag.art.
(3) 30 43 88 202 287 416 463 582
- Kamp, A., redaktør, direktør †(2) 55 66 69 251
330 418 447 505 651
- Katić, Ivan, dyrlæge, forskningsbibliotekar
(3) 202 282 473
- Kejlbo, Ib Rønne, forskningsbibliotekar
(3) 489 659
- Ketting, Knud, cand.mag. (3) 255 619
- Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 61 118 614
- Klitgaard, C., postmester, forfatter †(2) 383
- Knudsen, Hans, landsarkivar, cand.mag.
†(2) 86 88 150
- Knudsen, Thorkild, folkemusikforsker (3) 90
- Koch, Hans, provst, cand.teol. †(2) 107 196
- Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. †(2) 285
348 371 496 665 667
- Koch Schiøler, Anna, forfatter †(2) 563
- Kongsted, Ole Dan, forskningsstipendiat, cand.
phil. (3) 323
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr.teol.
†(2) 62 74 135 181 188 197 240 242 269 287
308 318 446 467 517 543 567 648 660 675
- Kragelund, Minna, mag.art. (3) 597
- Kristensen, Marius, dr.phil. †(2) 79 606
- Krogh, Karen, mag.art. (3) 309 349 356 610
- Krogh, Torben, professor, dr.phil. †(2) 236 351
527 561 607 627
- Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent (3) 635
- Lading, Aagot, rektor, cand.mag. †(2) 214 471
- Langkilde, H. E., arkitekt (3) 218 227 279 614
- Langkilde, H. P., gymnastikinspektør, oberstløjtnant
†(2) 441
- Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 142 166
210 212 244 250 263 338 341 365 391 409 420
429 439 444 470 494 506 514 519 523 559 586
619 629 669 671
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 174 327 438
- Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag.
(3) 59 65 225 334 385 411 536 667
- Lauridsen, Laurits, overlæge, dr.med. (3) 276
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol.
(3) 83 245 271 423 434 634 661
- Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 53 107
109 188 240 333 350 425 484 485 535 552 578
588 606 609 625
- Linvald, Steffen, museumschef (3) 632
- Lund, Hakon, overbibliotekar, mag.art. (3) 562
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. †(2)
43 58 296 454 531
- Lundgren, Henrik, universitetslektor, mag.art.
(3) 553
- Lunn, Sven, førstebibliotekar, mag.art.
†(2) 217 323 341
- Lyster, Jens, sognepræst (3) 660
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art.
†(2) 35 428
- Magnussen, O. K., overretssagfører, dr.jur.
†(2) 228
- Markussen, Ingrid, lektor, mag.art. (3) 216
- Millech, Knud, arkitekt †(2) 329
- Milthers, Aksel, professor, rektor †(2) 30 238
277 298 449 450 466 480 484 499 533 646
- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr.phil.
(3) 471 673
- Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universi-
tetslektor (3) 133

Forfattere

- Neiendam, Michael, kgl. konfessionarius, dr.teol. † (2) 77 135 194 221 288
- Neiendam, Robert, forfatter, dr.phil. † (2) 57 203 246 272 362 368 392 397 453 475 477 482 490 498 501 565 594
- Nicolaisen, K. K., lærer, forfatter † (2) 395 448 673
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 76 345 579 649
- Nielsen, Erik A., universitetslektor, cand.mag. (3) 456
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 31 63 253 447
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 74 112 170 220 462 520 655
- Noe-Nygaard, Arne, professor, dr.phil. (3) 415 556
- Norrie, Gordon, stabslæge, dr.med. † (2) 162
- Nygaard, Georg, redaktør, forfatter † (2) 39 215 222 229 234 246 278 420 523 536 632 679
- Nygaard, S., arkivar, cand.mag. † (2) 485
- Nystrøm, Eiler, arkivar, dr.phil. † (2) 596
- Nørgaard, Felix, cand.mag., programchef (3) 182
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand.mag. † (2) 583
- Nørregaard, J., professor, dr.teol. † (2) 108
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art. (3) 144 155 366
- Ohmeyer, A., overkontrollør † (2) 650
- Olesen, Ole, organist, cand.phil. (3) 304
- Olsen, Otto, officer (2 og 3) 87 320 365
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr.med. (3) 203 333
- Ostermann, H., sognepræst, cand.teol. † (2) 532 678
- Otzen, Benedikt, professor, dr.teol. (3) 414
- Paludan, Charlotte, museumsinspektør, konservator (3) 679
- Paulli, R., overbibliotekar, dr.phil.h.c. † (2) 55 80 151 186 193
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil. † (2) 284 580
- Petersen, Cornelia, inspektrice † (2) 104
- Petersen, Richard, professor, dr.phil. † (2) 449
- Pihl, Mogens, professor, dr.phil. (3) 81 222 319
- Pinborg, Jan, professor, dr.phil. (3) 373
- Plesner, K. F., lektor, dr.phil. † (2) 78
- Plum, N., dyrlæge, direktør, dr.med.vet. † (2) 283
- Prange, Knud, universitetslektor, mag.art. (3) 587
- Rambusch, Sigurd, overarkivar (3) 112
- Rancke-Madsen, E., professor, dr.phil. (3) 140 156 252
- Rasmussen, Erik, professor, dr.phil. (3) 91
- Rasmussen, Holger, overinspektør, dr.phil. (3) 145 239 682
- Rasmussen, Karl Aage, komponist (3) 509
- Rasmussen, S. V., skoleinspektør, dr.phil. † (2) 228 502
- Reitzel-Nielsen, E., amanuensis, cand.jur. (3) 361
- Rerup, Lorenz, professor (3) 35 185 237 242 498 526 529
- Riberholdt, Kirsten (3) 443
- Rimestad, Chr., forfatter, dr.phil. † (2) 319
- Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 19 20 24 60 123 158 165 230 289 298 299 365 414 521 570 571 628
- Ross, Alf, professor, dr.jur. & phil. † (2) 214
- Rossel, Sven H., professor (3) 273 319 436 466 583
- Rubow, Paul V., professor, dr.phil. † (2) 254 259 387
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. † (2) 573
- Sandfeld, Kr., professor, dr.phil. † (2) 598
- Sass, Else Kai, professor, kunsthistoriker (2 og 3) 111 285
- Schepeleern, Peter, universitetslektor, mag.art. (3) 648
- Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 262 329 370 377 432 573
- Schjørring, Jens Holger, dr.teol. (3) 558 672
- Schnack, Asger, forfatter (3) 546
- Schneider, A., professor, cand.polyt. † (2) 75 299 592
- Schousboe, Torben, universitetslektor, mag.art. (3) 401
- Schultz, Sigurd, museumsdirektør † (2) 175 324 331 357 366 367 394 459
- Seidenfaden, Erik, journalist, direktør for Fondation Danoise, Paris (3) 505 605
- Sejr, Emanuel, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 295
- Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 23 34 37 528
- Skjærbæk, Oluf J., overinspektør, cand.jur. † (2) 109
- Skovmand, Roar, professor, dr.phil. (3) 408 567
- Smidt, Claus M., museumsinspektør, mag.art. (3) 604
- Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil. (3) 57 148 223 265 283 303 441 451 553 564 652
- Spärck, R., professor, dr.phil. † (2) 170
- Stavnstrup, P., redaktør † (2) 25 112 171 233 347 547
- Steenstrup, Johannes, professor, dr.jur. † (2) 492

- Sthyr, Jørgen, kunsthistoriker †(2) 294
 Strubberg, A., fuldmægtig, cand.mag. †(2) 65
 Swane, Leo, museumsdirektør †(2) 245
 Syrach-Larsen, C., arboretforstander, dr.agro.
 †(2) 74 170
 Sørensen, Søren, professor, dr.phil. (3) 70
 Saaby, Svend, programsekretær (3) 369
- Tamm, Ditlev, professor, dr.jur. (3) 228 357
 Tandrup, Leo, lektor, dr.phil. (3) 120
 Thestrup, Poul, arkivar, mag.art. (3) 636
 Thomsen, Carl Christian, professor, lic.agro.
 (3) 465 668
 Thomsen, Ejnar, professor, mag.art. †(2) 325
 Thorborg, Karsten, cand.mag. (3) 490
 Thorlacius-Ussing, V., kunsthistoriker, dr.phil.
 †(2) 363
 Thornval, A., professor, dr.med. †(2) 147 148
 Thorsen, Chr., redaktør, cand.polit. †(2) 477
 Thygesen, Frants, højesteretsdommer (3) 663
 Thyssen, Karen, lærer (3) 157
 Toftegaard, Jens, direktør, cand.polit. †(2) 398
 576
 Topp, Morten, lektor, cand.mag. (3) 616
 Topsøe-Jensen, H., overbibliotekar, dr.phil.
 †(2) 187 385 440 443
 Topsøe-Jensen, Th., kontreadmiral †(2) 19 63
 85 110 144 197 377 464 560 593
 Torm, Frederik, professor, dr.teol. †(2) 75
 Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr.phil. (3) 167
 413 497
- Vahl, Martin, professor, dr.phil. †(2) 489
 Vangdrup, Leif, adjunkt, cand.scient. (3) 474
 Vangkilde, Hans, programsekretær †(3) 562
 Venge, Mikael, lektor, dr.phil. (3) 116 544
 Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit.
 †(2) 59 142 150 207 493 508 611 665
 Wiingaard, Jytte, universitetslektor, mag.art.
 (3) 294 346 351 362 607
 Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. †(2) 41 64
 102 108 147 216 232 283 338 481 509 528 537
 577 606 675
 Winge, Mette, fagleder, dr.phil. (3) 26 419
 Witte, Jørgen, arkivar, mag.art. (3) 531
 Wolff, Eigil H., generalløjtnant (3) 228
 Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 66 73 134
 204 275 291 375 629
 Worsøe, Hans H., landsarkivar, cand.mag.
 (3) 43 84 88 104 111 132 134 150 153 186 194
 206 309 321 348 357 382 549 572 578 588 594
 676 680
 Worsøe-Andersen, Ad. redaktionssekretær
 †(2) 409 506
 Waaben, Knud, professor, dr.jur. (3) 99
- Zahle, Erik, museumsdirektør, mag.art. †(2) 43
 237
- Aagaard, Otto C., læge, dr.med. †(2) 141 201
 224 231 262 306 553 595
 Aakjær, Svend, landsarkivar, cand.mag.
 †(2) 635

BIOGRAFIER I BIND 10

- Moltke, slægt 13
 Moltke, A. W. 13
 Moltke, Adam Gottlob 15
 Moltke, Adam Gottlob Detlef 18
 Moltke, Adam Gottlob Ferdinand 19
 Moltke, Adam Ludvig 19
 Moltke, C. F. 20
 Moltke, Carl, 1798–1866 21
 Moltke, Carl, 1869–1935 23
 Moltke, Carl Emil 24
 Moltke, Caspar 24
 Moltke, Christian 25
 Moltke, Conrad 25
 Moltke, Else 26
 Moltke, Erik 26
 Moltke, Evert 27
 Moltke, Fikke 27
 Moltke, Frederik 1754–1836 28
 Moltke, Frederik 1825–75 29
 Moltke, Frederik, 1854–1936 30
 Moltke, Frederik, 1877–1939, se Moltke, Carl, 1869–1935
 Moltke, Gebhard, se Moltke-Hvitfeldt, Gebhard
 Moltke, Harald 30
 Moltke, Joachim 31
 Moltke, Joachim Godske 31
 Moltke, Kai 33
 Moltke, Ludvig, 1745–1824 33
 Moltke, Ludvig, 1790–1864 34
 Moltke, Ludvig, 1805–72 35
 Moltke, Magnus 35
 Moltke, Otto Joachim 35
 Moltke-Hvitfeldt, Gebhard 37
 Moltke-Hvitfeldt, Léon 37
 v. Moltzahn, J. L. Fr. 38
 Moltau, Paul 38
 Momme, H. B. 39
 Mommsen, Frederik 39
 Momsen, Hans 39
 Monberg, Axel 40
 Monberg, E., se Monberg, N. C.
 Monberg, N. C. 41
 Monberg, Torben 42
 Mondrup, C. 42
 Monies, David 43
 Monrad, slægt 43
 Monrad, Chr. F. 43
 Monrad, D. G. 45
 Monrad, David 53
 Monrad, J. H. 53
 Monrad, Johan 55
 Monrad, Johannes, 1849–1915 55
 Monrad, Johannes, 1876–1948, se Monrad, J. H.
 Monrad, Peter Johan 56
 Monrad, Svenn 57
 de Montaigu, Magnon 57
 Moos, Magdalene 58
 Morell, Catherine Marie, se Gielstrup, Adam
 Morell, Gerhard 59
 Moresco, Jacob 59
 Morgan, Charles 60
 Morgenstjerne, se v. Munthe af Morgenstjerne
 Moritz, Nicolaus Christian 61
 Moritzen, Henning 61
 Morsing, Christian Torkelsen 62
 Morsing, Elias Olsen 63
 Morsing, Peder Jensen 63
 Morsing, Peter Jensen 63
 Mortensen, C. C. 64
 Mortensen, Carl, 1832–93, se Jensen, Jens, 1796–1875
 Mortensen (Tøndebinder), Claus, se Tøndebinder, Claus Mortensen
 Mortensen, Enok 65
 Mortensen, F. V. 65
 Mortensen, Frantz 66
 Mortensen, H. Chr. C. 66
 Mortensen, Harald 67
 Mortensen, Karl 67
 Mortensen, M. 68
 Mortensen, M. L. 69
 Mortensen, Martin 69
 Mortensen, Oluf, se Baden, Oluf Mortensen
 Mortensen, Otto 70
 Mortensen, Peder 71
 Mortensen, Richard 71
 Mortensen, Th. 73
 Morthorst, Johanne Caroline Elisabeth, se Dahlén, Carl
 Mortimer, Walter 74
 Morville, Georg 74
 Morville, Niels 75
 Mosbech, Holger 75
 Mosegaard, Hans 76
 Moseholm, Erik 76
 Mossin, Hans 77
 Moth, slægt 77
 Moth, Axel 77
 Moth, Fr. 78
 Moth, Johan 79
 Moth, Matthias 79
 Moth, Poul 80
 Moth, Sophie Amalie 81
 Mottelson, Ben R. 81
 Mottlau, Kaj 82
 Motzfeldt, Jonathan 83
 Motzfeldt, P. 83
 Mourier, slægt 84
 Mourier, C. F. L. 84
 Mourier, Konrad Emil 85
 Mule, Erik 86
 Mule, Hans 86
 Muller, J. P. 87
 Mumme, H. P. 88
 Munch (Munch-Petersen), slægt 88
 Munch, Anna 88
 Munch, Elna 89
 Munch, Ingeborg 90
 Munch, Ove 90
 Munch, P. 91
 Munch, Poul 98
 Munch-Petersen, Agnete 98
 Munch-Petersen, Arne 99
 Munch-Petersen, Erwin 99
 Munch-Petersen, Gustaf 100
 Munch-Petersen, H. 101
 Munch-Petersen, J. 102
 Munch-Petersen, Valfrid Palmgren 103
 Munch, slægt 104
 Munck, Charlotte 104
 Munck, Ebbe 105
 Munck, Ferdinand, se Munck, Vilhelm
 Munck, Johannes, 1867–1919 107
 Munck, Johannes, 1904–65 108
 Munck, Ove 108
 Munck, Vilhelm 109
 Mund, Pros 110
 Mundberg, Anthon 110
 Mundt, slægt 111
 Mundt, Christopher 111
 Mundt, Emilie 111
 Mundt, Gerda 112
 Mundt, H. 112
 Munk, slægt 113
 Munk, Christen 113
 Munk, Ebbe 115
 Munk, Ide 115
 Munk, Iver 116
 Munk, Jens 116
 Munk, Kaj 118
 Munk, Kirsten 120
 Munk, Laurids 123
 Munk, Ludvig 123
 Munk, Mogens, † 1410 124
 Munk, Mogens, † 1558 124
 Munk, Oluf 125
 Munk, Palne Jonsen 126
 Munk, Peder 126

- Munk, Sigvard 127
Munksgaard, Ejnar 129
(v.)Munthe (af Morgenstjerne), slægt 129
Munthe, E. 130
v.Munthe af Morgenstjerne, Bredo, 1701–57 130
Munthe af Morgenstjerne, Bredo, * 1912, se v.Munthe af Morgenstjerne, Otto, 1871–1945
v.Munthe af Morgenstjerne, Caspar 131
v.Munthe af Morgenstjerne, Otto, 1792–1848, se v.Munthe af Morgenstjerne, Caspar
v.Munthe af Morgenstjerne, Otto, 1871–1945 132
Musaeus, C. D. 132
Musted, Jens 133
Muus, slægt 134
Muus, Bent 134
Muus, C. A. H. 135
Muus, Christian 135
Muus, Flemming B. 136
Muus, Hans 137
Muus, Jane 138
Muus, Jep 139
Muus, Jytte 139
Muus, L. T. 140
Muus, Mathilde 141
Muus, Niels 141
Muus, Oscar B. 142
Muus, Thorbjørn 142
Muusmann, Carl 143
Muxoll, Frederik Christian Georg 144
Mydtskov, Rigmor 144
Mygdal, Elna 145
Mygge, Johannes 145
Mygind, Frands 146
Mygind, Holger 147
Mygind, Kaj L. 147
Mygind, Sidney H. 148
von Mühlenfels, Balthazar Frederik 148
Myhlenphort, Marcus Nissen 148
Mühlensteth, J. A. 150
Myhre, Jacob 150
Mylius, slægt 150
Mylius, Johan Casper 150
Mylius, Peder Benzon 151
Mylius, Sigismund 151
Mylius Erichsen, L. 152
Müller, slægt 153
Müller, Adam, se Müller, Peter Erasmus
Müller, Anton 155
Müller, Budtz 155
Müller, Caroline, se Walter, Caroline
Müller, F. A. 156
Müller, Frantz Henrich 156
Müller, Gerda 157
Müller, Gotthold 158
Müller, H. C. D. 158
Müller, Henrik 159
Müller, Johan Conrad 162
Müller, Jørgen Peter, se Muller, J. P.
Müller, Ludvig 162
Müller, Ludvig Christian 163
Müller, Max 165
Müller, Otto, 1807–82 166
Müller, Otto, * 1914 166
Müller, Otto Frederik 167
Müller, P. E. 170
Müller, Paul Læssøe 171
Müller, Peter Erasmus 172
Müller, Poul 174
Müller, Sigrid 174
Müller, Sigurd, 1844–1918 175
Müller, Sigurd, * 1904 176
Müller, Sophus 177
Müller, Tage 181
Müller, Th. A. 182
Müller, W. A. 184
Münchow, Samuel 185
Mynster, Münster, slægt 186
Münster, Amalie 186
Mynster, C. L. N. 187
Mynster, F. L. 187
Mynster, J. P. 188
Münster, O. 193
Mynster, O. H. 193
Münter, slægt 194
Münter, Balthasar, 1735–93 194
Münter, Balthasar, 1794–1867 196
Münter, Balthasar, 1837–1932 197
Münter, Friederich 197
Münter, Herman 201
Mæhl, Carl Chr. August 202
Möhl, Kristian 202
Möhl, N. C. 203
Möhl, Ulrik 204
(å)Möinichen, Christian 204
Möinichen, Claus 205
Mølbjerg, Hans 206
Møller, slægt 206
Møller, A. P. 207
Møller, Aksel 210
Møller, Andreas, 1684–1755 – 211
Møller, Andreas, 1882–1954 212
Møller, Arne, se Monrad, J. H.
Møller, Arne J. 213
Møller, Aslaug 214
Møller, Axel 214
Møller, Axel R. 215
Møller, Bjørn, se Møller, Axel R.
Møller, Børge 215
Møller, C. A. 216
Møller, C. C., 1810–90 216
Møller, C. C., 1823–93 217
Møller, C. F. 218
Møller, Carl 219
Møller, Carl Mar. 220
Møller, Catharine, se Frydendahl, Catharine
Møller, Christen 221
Møller, Christian, 1834–1907 221
Møller, Christian, 1904–80 222
Møller, John Christmas, se Christmas Møller, John
Møller, Conrad 222
Møller, Eggert 223
Møller, Eli 224
Møller, Elna 224
Møller, Emil 225
Møller, Erik, 1879–1962 225
Møller, Erik, * 1909 227
Møller, Erik C. V. 228
Møller, Erik Høyer, se Høyer Møller, Erik
Møller, Ernst 228
Møller, Esther 229
Møller, Frederik, 1839–1917 229
Møller, Frederik, 1854–1923 229
Møller, Georg 230
Møller, Gundelach 231
Møller, H. C. 232
Møller, H. C. V. 232
Møller, H. L. 233
Møller, H. P. 234
Møller, Hans-Jacob 234
Møller, Herman 235
Møller, Holger, se Rørdam, Holger Fr.
Møller, Ida 236
Møller, Inge Hvid, se Hvid Møller, Inge
Møller, J. C. 237
Møller, J. P., 1783–1854 237
Møller, J. P., 1859–1938 238
Møller, J. P., 1863–1935 239
Møller, J. S. 239
Møller, Jacob 240
Møller, Jens, 1779–1833 240
Møller, Jens, 1786–1863 242
Møller, Jens, 1894–1951 242
Møller, Jens, * 1901 243
Møller, Jens, * 1921 244
Møller, Jens Madsen, se Thise, Jens
Møller, Johan 245
Møller, Johannes 245
Møller, John 245
Møller, Julie 246
Møller, Jørgen, se Møller, Georg
Møller, Knud 246
Møller, Knud O. 247
Møller, Kristian, * 1894 248
Møller, Kristian, * 1909 248
Møller, Lars 250
Møller, Lis 250
Møller, M. 251
Møller, Malthe 251
Møller, Max 252
Møller, Mærsk Mc-Kinney 252
Møller, Nicolaus 253
Møller, Niels, 1859–1941 254
Møller, Niels, * 1918 255
Møller, Olaus Henricus, se Møller, O. H.
Møller, Olivia Holm, se Holm-Møller

Biografier

- ler, Olivia
Møller, Orla 255
Møller, Otto 257
Møller, P. L. 259
Møller, Palle 261
Møller, Peder, 1767–1841 261
Møller, Peder, 1877–1940 262
Møller, Poul, 1884–1965 262
Møller, Poul, * 1919 263
Møller, Poul Flemming 265
Møller, Poul Martin 266
Møller, Rasmus 269
Møller, Rogert 270
Møller, Stephen 271
Møller, Svend-Ove 271
Møller, Valdemar 272
Møller, Valdemar Schønheyder, se Schønheyder Møller, Valdemar
Møller, Viggo F. 273
Møller, Viggo Sten 273
Møller, Vilhelm 274
Møller, Aage 275
Møller Christensen, Jørgen 275
Møller-Christensen, Vilhelm 276
Møller-Holst, E. 277
Møller-Jensen, Jens 278
Møller-Jensen, Viggo 279
Møller Kristensen, Sven 280
Møller-Sørensen, A. 282
Møllerhøj, Johs. 283
Møllgaard, Holger 283
Møllmann, Bernhard 284
Mølsted, Chr. 285
Mønsted, Otto 285
Mønsted, P. 287
Mønster, Hans, se Spithoff, Johannes
Mønster, P. H. 287
Mønster, Peder 288
Mønster, V. 289
Mønster, Jørgen, se Kock, Jørgen
Mørch, Bernt Jensen 289
Mørch, J. C. 290
Mørch, J. W. 291
Mørch, O. A. L. 291
Mørch, P. A. 292
Mørch, Tobias 293
Mørck, F. A. 294
Mørk, Erik 294
Mørk, J. M. 295
Mørk, Marie 295
Mørk-Hansen, M. 296
Mørk Hansen, V. J., se Mørk-Hansen, M.
Mørkeberg, A. W. 297
Mørkeberg, P. A. 298
v.Mørner, Bernhard Joachim 298
Mørup, E. 299
v.Møsting, Christian Georg 299
v.Møsting, Johan Sigismund 300
Maaløe, Ole 302
Maar, Vilhelm 303
Maass, Nicolaus 304
Nachtegall, Franz 305
Nagel, Wilhelm 306
Nakskov, Peder Zachariæsen, se Naskov, Peder Zachariæsen
Nalbandiän, Inga 307
Namensen, Lütke 307
Nannestad, Nicolai 308
Nannestad, W. L. 308
Nansen, slægt 309
Nansen, se også Nathanson
Nansen, Betty 309
Nansen, Hans 313
Nansen, Peter 315
Nash, Jørgen 317
Naskov, Peder Zachariæsen 318
v. der Nath, se v.Dernath
Nathan, Ove 319
Nathansen, Henri 319
Nathansen, J. L. 320
Nathanson (Nansen), slægt 321
Nathanson, M. L. 321
Nattergal, Peder, se Petrus Philomena de Dacia
Naumann, Johann Gottlieb 323
Naur, Albert 324
Naur, Elias 325
Naur, Peter 326
Naver, Kim 327
Naver, Rasmus 327
Naylor, William 328
Nebelong, J. H., 1817–71, se Nebelong, N. S.
Nebelong, J. H. 1847–1931 329
Nebelong, N. S. 329
Neble, Sophus F. 330
Neckelmann, Elisabeth 331
Neckelmann, Kaj 331
Neckelmann, Ludvig Conrad 332
Nedergaard, Paul 333
Neel, Axel V. 333
Neergaard, slægt 334
Neergaard, Anders N. 334
Neergaard, Bodil 335
Neergaard, Carl, 1800–50 336
Neergaard, Carl, 1869–1946 337
Neergaard, Ebbe 337
Neergaard, Holger 338
Neergaard, J. V. 339
Neergaard, Joachim Bruun, 1806–93, se Stemann, P. C.
Neergaard, Joachim Bruun, 1877–1920 341
Neergaard, Johan Waldemar 341
Neergaard, Niels 342
Neergaard, Paul 345
Neergaard, Peter 346
Neergaard, Preben 346
Neergaard, Wenzel 347
Neiiendam, slægt 348
Neiiendam, Carl 348
Neiiendam, Jonna 349
Neiiendam, Michael 350
Neiiendam, Nicolai 351
Neiiendam, Robert 352
Neiiendam, Sigrid 354
Neiiendam, Tavs 356
Neiiendam, Valdemar 357
Nellemann, slægt 357
Nellemann, J. 357
Nellemann, Rasmus, 1830–64, se Nellemann, Sophus
Nellemann, Rasmus, * 1923 360
Nellemann, Sophus 361
Nellemose, Karin 362
Nellemose, Knud 363
Nerger, Christian 363
Neruda, Franz 364
Nerve, Alfred 365
v.Neuberg, Adolph 365
Neubert, August 366
Neuhaus, Christian 366
Neuhaus, Siegfred 366
Neuhausen, Jens 367
Neumann, C. 367
Neumann, Sophus 368
Neumann, Ulrik 369
Neupert, Edmund 370
Neve, Johan 370
Neye, Johannes 371
Nielsen, Poul 371
Nicolaisen, Johannes 372
Nicolaisen, K. K. 373
Nicolaus Drukken de Dacia 373
Nicolaus, † 1397 374
Nicolaus de Dacia 374
Niebuhr, Barthold Georg 374
Niebuhr, Carsten 375
Niebuhr, Georg C. 377
Niedt, Friedrich Erhard 377
Niels, † 1134 378
Niels, † 1180 379
Niels, † 1191 380
Niels, † 1218 380
Niels, † 1233 el. 34 380
Niels, ca. 1218–51 380
Niels, † 1265 381
Niels, † 1267 381
Niels, ca. 1480 381
Niels Hallandsfar 382
Niels Jyde, se Jyde, Niels
Nielsen, slægt 382
Nielsen, A. H. 383
Nielsen, A. Kjerbye, se Kjerbye Nielsen, A.
Nielsen, A. S. 384
Nielsen, A. W. 385
Nielsen, Alfred, 1862–1942 385
Nielsen, Alfred, 1884–1963 386
Nielsen, Amanda 387
Nielsen, Anders, † 1494 388
Nielsen, Anders, 1859–1928 388
Nielsen, Anders, 1862–1914 391
Nielsen, Anna 392
Nielsen, Anne Marie (Carl) 394
Nielsen, Anton 395
Nielsen, Asta 396
Nielsen, Augusta 397
Nielsen, Axel 398

- Nielsen, Birgitte Berg, se Berg Nielsen, Birgitte
- Nielsen, Børge, * 1914 399
- Nielsen, Børge, * 1923 400
- Nielsen, Camilla 400
- Nielsen, Carl, 1865–1931 401
- Nielsen, Carl, 1890–1976 408
- Nielsen, Caroline, se Nielsen, N. P., 1795–1860
- Nielsen, Chr., 1835–91 408
- Nielsen, Chr., 1838–95 409
- Nielsen, Chr. S. 410
- Nielsen, Christian 410
- Nielsen, Christian H. 411
- Nielsen, Christian Overgaard, se Overgaard Nielsen, Christian
- Nielsen, Ditlef 412
- Nielsen, E. 413
- Nielsen, Eduard 414
- Nielsen, Edvard 414
- Nielsen, Eigil 415
- Nielsen, Ejnar 416
- Nielsen, Ellen 417
- Nielsen, Elna Krogh, se Krogh Nielsen, Elna
- Nielsen, Emil 418
- Nielsen, Emma Alice, se Thomsen, Emma
- Nielsen, Erik W. 418
- Nielsen, Erling 419
- Nielsen, Evald 419
- Nielsen, Ferd. 420
- Nielsen, Find, se Trellund, Find Nielsen
- Nielsen, Fr. C. E. 421
- Nielsen, Frede 421
- Nielsen, Frederik, 1881–1962 422
- Nielsen, Frederik, * 1905 423
- Nielsen, Frederik, * 1915 424
- Nielsen, Fredrik 425
- Nielsen, Georg 427
- Nielsen, Gerhard 428
- Nielsen, Godske 428
- Nielsen, Grete Kirketerp, se Kirketerp Nielsen, Grete
- Nielsen, Grønvald 429
- Nielsen, Gunnar 429
- Nielsen, H. 430
- Nielsen, H. A. 430
- Nielsen, Hanne 431
- Nielsen, Hans, † mellem 1544 og 1550 432
- Nielsen, Hans, – 1606 – 432
- Nielsen, Hans, 1771–1842 433
- Nielsen, Hans, 1869–1939 433
- Nielsen, Hans, 1898–1951 434
- Nielsen, Hans, * 1903 435
- Nielsen, Hans-Jørgen 435
- Nielsen, Harald, 1879–1957 436
- Nielsen, Harald, 1892–1977 438
- Nielsen, Harald, 1896–1976 439
- Nielsen, Helge, * 4.2.1918 439
- Nielsen, Helge, * 12.10.1918 440
- Nielsen, Henriette 440
- Nielsen, Herman 441
- Nielsen, Holger, 1866–1955 441
- Nielsen, Holger, 1888–1955 442
- Nielsen, Ida 443
- Nielsen, Inger 443
- Nielsen, J. C. 444
- Nielsen, J. P., 1873–1952 444
- Nielsen, J. P., 1881–1932 446
- Nielsen, Jacob, 1524–71 446
- Nielsen, Jacob, 1841–94 447
- Nielsen, Jacob, 1864–1945 447
- Nielsen, Jais-, se Jais-Nielsen
- Nielsen, Jakob, – 1363–79 – 448
- Nielsen, Jakob, 1830–1901 448
- Nielsen, Jakob, 1890–1959 449
- Nielsen, Jan Bonde, se Bonde Nielsen, Jan
- Nielsen, Jens, 1842–1925 449
- Nielsen, Jens, 1860–1961 450
- Nielsen, Jens, 1891–1978 450
- Nielsen, Jens, 1899–1964 451
- Nielsen, Jep 452
- Nielsen, Johan 452
- Nielsen, Johan Moses Hollard, se Hollard Nielsen, Johan Moses
- Nielsen, Johannes 453
- Nielsen, Julius, 1848–1920 454
- Nielsen, Julius, 1874–1940 455
- Nielsen, Jørgen, 1868–1914 455
- Nielsen, Jørgen, 1902–45 456
- Nielsen, K. Axel 457
- Nielsen, K. M. 458
- Nielsen, Kai 459
- Nielsen, Karl 462
- Nielsen, Karl K. 462
- Nielsen, Kay 463
- Nielsen, Knud 464
- Nielsen, Knud C. J. 464
- Nielsen, Kr. 465
- Nielsen, Kristian Brünnich, se Brünnich Nielsen, Kr.
- Nielsen, L. C., 1849–1929 466
- Nielsen, L. C., 1871–1930 466
- Nielsen, Laurids 467
- Nielsen, Lauritz 468
- Nielsen, Ludolf 469
- Nielsen, Ludvig 470
- Nielsen, M. C. B. 470
- Nielsen, Mads 471
- Nielsen, Maria 471
- Nielsen, Marie 472
- Nielsen, Marius, 1875–1958 473
- Nielsen, Marius, * 1903 474
- Nielsen, Martin 474
- Nielsen, Martinus 475
- Nielsen, Mathilde 477
- Nielsen, Max 477
- Nielsen, Michael 478
- Nielsen, Mogens 478
- Nielsen, Morten 479
- Nielsen, N. Hede, se Hede Nielsen, N.
- Nielsen, N. J., 1862–1945 480
- Nielsen, N. J., 1877–1969 481
- Nielsen, N. P., 1795–1860 482
- Nielsen, N. P., 1865–1908 484
- Nielsen, Nic. C. 484
- Nielsen, Nicolaus 485
- Nielsen, Niels, 1636–1708 485
- Nielsen, Niels, 1865–1931 486
- Nielsen, Niels, 1872–1942 486
- Nielsen, Niels, 1874–1959 487
- Nielsen, Niels, 1889–1968 488
- Nielsen, Niels, 1893–1981 489
- Nielsen, Nielsine 490
- Nielsen, Oda 490
- Nielsen, Oluf, 1838–96 492
- Nielsen, Oluf, 1880–1963 493
- Nielsen, P. 493
- Nielsen, P. Th. 494
- Nielsen, Palle 495
- Nielsen (Hoseøl), Peder 496
- Nielsen, Peder, 1854–1936 496
- Nielsen, Peder, 1881–1956 497
- Nielsen, Peder, 1893–1975 497
- Nielsen, Peter, 1779–1847 498
- Nielsen, Peter, 1808–1900 498
- Nielsen, Peter, 1829–97 499
- Nielsen, Poul, 1629–88, se Rosenpalm, Poul Nielsen
- Nielsen, Poul, 1853–1923, se Karlshøj, Poul
- Nielsen, Poul, 1862–1931 501
- Nielsen, Rasmus, 1809–84 502
- Nielsen, Rasmus, 1863–1964 504
- Nielsen, Roger 505
- Nielsen, S. W. 506
- Nielsen, Stinus 506
- Nielsen, Sven 507
- Nielsen, Svend 508
- Nielsen, Søren Hjort, se Hjort Nielsen, Søren
- Nielsen, Tage 509
- Nielsen, Theodor 509
- Nielsen, Thomas, 1838–95 510
- Nielsen, Thomas, * 1917 511
- Nielsen, Thora, se Schwartz Nielsen, Thora
- Nielsen, Thorvald 512
- Nielsen, Thøger 513
- Nielsen, Torben 514
- Nielsen, Tove 514
- Nielsen, Tue 515
- Nielsen, Uffe 515
- Nielsen, Vilhelm 516
- Nielsen, Villads, † 1637, se Brøns, Villads Nielsen
- Nielsen, Villads, 1607–81 517
- Nielsen, Ville Jais-, se Jais-Nielsen
- Nielsen, Zakarias 517
- Nielsen, Aage 518
- Nielsen-Klodskov, N. J. 519
- Nielsen Ladefoged, Laust, se Ladefoged, Laust Nielsen
- Nielsen-Svinning, H. C. 519
- Nielsen, Poul 520
- Niemann, A. 520
- Nieuwenhuis, slægt, se Nyegaard,

Biografier

- slægt
Nieuwenhuis, Peder 521
Nikolajsen, Aage N. 522
Nilsson, Amanda, se Nielsen, Amanda
Nimb, Louise 523
Ninka, se Wolden-Råthinge, Anne
Ninn-Hansen, Erik 523
Niss, Thorvald 524
Nissen, C. A. 525
Nissen, H. C. 526
Nissen, Hans 526
Nissen, Helge 527
Nissen, Mogens Jermiin 528
Nissen, N. F. 528
Nissen, Nicolaus 528
Nissen, Niels Chr. 529
Nissen, Niels Lang 530
Nissen, Nis, 1771–1848 530
Nissen, Nis, 1862–1947 531
Nissen, Nis, 1878–1960 531
Nissen, U. P. C. 532
Nissen, Wilhelm 532
Nissen Dall, I. 533
Noack, Astrid 533
Noack, Bent 534
Noack, Carl W. 535
Nobel, E. 536
Nobel, Hans 536
Nobel, O. K. 537
Noe-Nygaard, Arne 537
Noesgaard, A. 538
Nold, Christian 539
Nolde, Emil 540
Nolsøe, Jacob 541
Nolsøe, Páll J. 542
Nolsøe, Poul 542
Noodt, Johann Friederich 543
Norbagge, Sven, se Sven Nordmand
Norby, Søren 544
Norcross, John 545
Nordal Brun, Johan, se Brun, Johan Nordal
Nordberg, Charles Axel 546
Nordborgske hertuger, se Sønderjyske hertugslægter
Nordbrandt, Henrik 546
Nordby, J. P. 547
Norden, Frederik Ludvig 547
Nordentoft, slægt 549
Nordentoft, Einar M. 549
Nordentoft, Inger Merete 551
Nordentoft, Johannes 552
Nordentoft, Severin 553
Nordgreen, Erik 553
Nordlien, Fr. 554
Nordlunde, C. Volmer 555
Nordmand, Jacob Jensen 555
Nordmand, Sven, se Sven Nordmand
Nordmann, V. 556
Nordskov Nielsen, Lars 557
Nordsten, P. 557
Nordstrøm, P. 558
Norlev, Chr. 558
Normann, A. C. 559
Normann, Carl O. E. 560
Normann, Jacob 561
Normann, L. O. 561
Normann Andersen, Kai 562
Norn, Otto 562
Norrie, Charlotte 563
Norrie, Gordon 564
Norrie, Olivia, se Norrie, William
Norrie, William 565
Norvin, William 566
Noviomagus, Poul 567
Novrup, Johs. 567
Numsen, slægt 569
Numsen, Christian 569
Numsen, Frederik 570
Numsen, Mathias 571
Numsen, Michael 571
Nutzhorn, slægt 572
v. Nutzhorn, Carl 572
v. Nutzhorn, F. 572
v. Nutzhorn, Heinrich 573
Nyblom, Helene 574
Nyboe Andersen, P. 575
Nyborg, Jens 576
Nybolle, Hans Cl. 576
Nyeboe, M. Ib 577
Nygaard, slægt 578
Nygaard, Lavrids 578
Nygaard, Malthe Bruun 579
Nyeland, St. 579
Nyerup, R. 580
Nygaard, Axel 582
Nygård, Fr. 583
Nygaard, Fredrik 583
Nygaard, Georg 584
Nygård, Johs. 585
Nygaard, P. H. 586
Nygård, S. 587
Nygaard, Vilh. 588
Nyholm, slægt 588
Nyholm, Asger 588
Nyholm, C. 589
Nyholm, C. V. 590
Nyholm, Carl 591
Nyholm, Didrik 591
Nyholm, H. V. 592
Nyholm, Jens 593
Nyholm, Johannes 593
Nyrop, slægt 594
Nyrop, Agnes 594
Nyrop, Camillus, 1811–83 595
Nyrop, Camillus, 1843–1918 596
Nyrop, Ernestine 597
Nyrop, J. L., se Nyrop, Agnes
Nyrop, Johan E. 598
Nyrop, Kristoffer 598
Nyrop, Martin 600
Nyrop-Nielsen, Margrethe, se Nyrop, Agnes
Nysted, Hans Oluvsøn 602
Nystrom, Eiler 602
Næsgaard, Sigurd 603
Næss, Hans 604
Næsselund, Gunnar R. 605
Nødskov, P. M. 606
Nøjgaard, Niels 606
Nøkkentved, Chr. 606
Nor, prinsen af, se Frederik, 1800–65
Norby, Einar 607
Norby, Ghita 607
Nørfelt, Aage 608
Nørgaard, Anders 609
Nørgaard, Felix 610
Nørgaard, Fr. 611
Nørgaard, Fred. 612
Nørgaard, Ivar 612
Nørgaard, Lise 614
Nørgaard, Ole 614
Nørgaard, P. C. 615
Nørgaard, Peder 616
Nørgård, Per 616
Nørgaard, Poul 619
Nørholm, Ib 619
Nørlund, Ib 621
Nørlund, N. E. 621
Nørlund, Poul 622
Nørlov, Viola 623
Nørnissom, Jens Sørensen 624
Nørregård, Georg 624
Nørregaard, J. 625
Nørregaard, Jens 626
Nørregaard, Lauritz 626
Nørregaard Hansen, Ingeborg 627
Nørregaard Rasmussen, P. 627
Nørresø, Martin 628
Nørrevang, A. 629
Nørskov, Laust 629
Nørvig, Anne Marie 630
Naae, Viggo 630
Naamensen, Lütke, se Namensen, Lütke
Obbergen, Anthonis van 632
Obel, C. W. 632
Obelitz, Balthazar Gebhard 633
Occo, se Oggi
Ochsner, Bjørn 633
Odåq 634
Odel, Axel 634
Odgaard, Marie 635
Odgaard, Peder 635
Odinkar 636
Oeder, Georg Christian 636
Oehlenschläger, Adam 638
Oehlerich, Fr. 646
Oelreich, Bernhard 647
Oest, Johann Friedrich 648
O'Fredericks, Alice 648
Oggi 649
Ohlsen, J. E. 649
Ohlsson, Vilhelm 650
Ohrt, F. 650

- Oiesen, J. F. 651
 Okkels, Harald 652
 Ólafsson, Jón, 1705–79 653
 Ólafsson, Jón, 1731–1811 654
 Olai, Petrus, se Olsen, Peder
 Olavius, Johannes 654
 Oldeland, Anne 655
 Oldenborgske kongehus 655
 Oldenburg, slægt 655
 Oldenburg, Fr. 655
 Oldenburg, Frederik 659
 Oldenburg, G. 659
 Oldenburg, Johan 660
 Oldenburg, T. 660
 Oldenburg, V. 661
- Oldendow, Knud 661
 Oldrup, Edith 662
 Oldsen, Johannes 663
 Olearius, Adam 664
 Olesen, C. 665
 Olesen, C. A. 665
 Olesen, Chr. H. 667
 Olesen, Johannes 668
 Olesen, Kjeld 668
 Olesen, Kristen 669
 Olesen, Niels 670
 Olesen, Otto K. 670
 Olesen, Søren, 1842–1902 671
 Olesen, Søren, 1891–1973 671
 Olesen Larsen, K. 672
- Olesen Larsen, Peder 673
 Olesen Løkken, Thomas 673
 Olivarius, Christen 675
 Ollendorff, J. E. F. 675
 Olrik, slægt 676
 Olrik, Axel 676
 Olrik, Bendt 678
 Olrik, Christian 678
 Olrik, Dagmar 679
 Olrik, Eyvind 679
 Olrik, H. G. 680
 Olrik, Hans 681
 Olrik, Henrik 682
 Olrik, Jørgen 682

RETTELSER OG TILFØJELSER

Meddelelser om korrigerende og supplerende data, med kildeangivelse, modtages gerne af redaktionen.

BIND 1

Abo(e), Thøger. s. 36 linje 5 f.o.: Werløe, læs Werløs.

Adler, H. s. 58 linje 19–20 f.o.: efter skolens bedste tilf.: ændret 1942 (kgl. stadf. 13.5.1944) til Hanne Adlers børnesagslegat fortrinsvis til støtte for mindre private børnehaver.

Adolf, 1401–59. Tilf. til bibliografien: Dat se bliven ewich tosamende ungedelt, udg. H. v. Rumohr, Neumünster 1960.

Agersnap, Harald. † 16.1.1982 i Ordrup, begr. Ordrup kgd.

Aggerholm, Svend. linje 5 f.o.: 1926, læs 1925.

Albert. Tilf. til bibliografien: H. J. Freytag i Festschrift zu K. Jordan, 1972 222–43. E. Hoffmann i Zeitschr. des Vereins f. Lübeck, 1977 9–37.

Alfelt, Else. linje 5 f.o.: * 1897, læs 1897–1981. Linje 9 f.o.: 29.3., læs 23.9.

Alstrup, Carl. linje 8 f.o.: efter Frbg. tilf.: (~ 1° 1886 med skuespiller Christian Ludvig Schwensen Hansen, 1858–1919; ægteskabet opløst).

Andersen, Ejnar. † 30.11.1981 i Athen, urne på Vestre kgd., Kbh. S. 168 sidste linje tilf.: Ægteskabet opløst.

Bang, Ole, 1788–1877. Tilf. til bibliografien: O. B.: Livs minder, udg. Vilhelm Maar, 1929.

Bartholin, Caspar, 1655–1738. s. 473 v.sp. linje 2 f.o.: Rhode, læs Rohde.

Bartholin, Christopher. linje 11 f.o.: Rode, læs Rohde.

Berendsen, Ivar. linje 5 f.o.: Marianne, læs Mariane.

Berendsen, Sophus. linje 6 f.o.: Marianne, læs Mariane.

BIND 2

Bering, Vitus, 1681–1741. Tilf. til ikonografien: Et mal. (Moskva) udgives for at forestille B. Mal. (Hudson Bay Company's museum). Statue af Erik Rahr, 1930. Bronzegruppe af E. A. Kønke, 1934. Statuette af Christian Petersen.

Buste på mindesmærke (Beringøen). – Mindetavle af V. Norn (B.-parken, Horsens).

Besekow, Sam. linje 7 f.o.: efter Viborg tilf.: † 12.7.1980 på Frbg. Linje 12 f.o.: tilf.: ~ 3° 3.2.1982 på Frbg. (b.v.) med Jette *Hecht-Johansen.

Billgren, Poul. † 9.1.1982 i Kbh. (Frihavns), begr. sst. (Ass.).

Bjerregaard, Hans Jensen. linje 7 f.o.: * 1704, læs 1704–78.

Bock, Allan. † 5.1.1982 i Kbh. (Bethlehem), begr. sst. (Ass.).

Bovin, Karl. linje 5 f.o.: efter Kerteminde tilf.: † 12.8.1980 (~ 1° 1933 med Sigfred *Pedersen, 1903–67).

Brandes, Edvard. s. 453 h.sp. linje 3 f.o.: Rigsark., læs Kgl.bibl.

BIND 3

Brøndsted, P. O. s. 33 linje 22 f.n.: K. Fr. Eichhorn, læs J. G. Eichhorn.

Bøggild, Mogens. linje 10 f.o.: * 1893, læs 1893–1981.

Christensen, Aksel E. † 15.12.1981 i Birkerød, begr. Ordrup kgd.

Christensen, Kay. † 11.11.1981 i Lundby, begr. i Kbh. (Ass.).

BIND 4

Drejer, slægtstavle. Vinhandler Peter Georg Dreyer † 1981.

Drejer, J. linje 6–8 f.o.: 10.10 1769 ... (Frue), læs: ~ 10.10.1769 i Odense (husbryllup, Skt. Knuds) med Frederikke Amalie Ebsen, døbt 17.7.1740 i Kallehave, † 6.11.1818 i Kbh. (Frue), d. af kromand i Kallehave Hans E. († 1750) og Ingeborg Jensdatter From (1713–efter 1762, ~ 2° 1752 med kromand Niels Antoni Mørch, † 1762).

Dreyer, Erik. linje 20 f.o.: efter (Frelser) tilf.: † 16.2.1982 på Læsø.

Døssing, Th. s. 87 sidste linje: efter Frederikshavn tilf.: † 27.11.1981 på Frbg.

Enna, August. linje 12 f.o.: efter Sorø amt tilf.: † 21.9.1981.

Fabricius-Bjerre, Bent. linje 3 f.o.: * 1899, læs 1899–1982.
Feilberg, H. F. I bibliografien slettes flg.: V. Valerius i Fynsk hjemstavn, 1934.
Finsen, Hanne. linje 3 f.o.: * 1896, læs 1896–1980.
Frederik IV. Tilf. til bibliografien: Andreas Hojer: König Friederich des Vierten glorwürdigstes Leben I–II, 1829.
Frederik V. s. 542 v.sp. linje 17 f.o.: søster, læs svigerinde.

BIND 5

Fønss, Peter. Tilf. til bibliografien: Hugo Matthiessen: Snapstinget, 1946 137–47 190–99.
Gad, Urban. linje 6 f.o.: april 1912 i Tyskland, læs 11.5.1912 i Kbh. (Skt. Pauls).
Getreuer, Christian Peter. Efter navnet tilf.: (i kbg. Peiter). Linje 3–5 f.o.: hofmaler ... († 1755), læs: oldermand for malerlavet Johan Zachariassen G. (ca. 1651–1730) og Marie Danielsdatter Behm (ca. 1669–1725).
Gottschalck-Hansen, Niels. linje 3 f.o.: efter Kbh. tilf.: begr. sst. (Garn.). Linje 6 f.o.: efter Sverige tilf.: † 21.12.1981 på Skt. Lukas Stiftelsen.
Grønlund, Laurits Andreas. Tilf. til bibliografien: Solomon Gemorah i Science and society 33, N.Y. 1969 446–58.
Hansen, Charles L. † 6.12.1981 i Gentofte, begr. Mariebjerg kgd.

BIND 6

von Hatten, Hinrich. v.sp. linje 2 f.n.: F: . . . Joachim R., læs: F: skriver på Breitenborg, senere hus- og slotsfoged i Segeberg Christian v. H. (ca. 1555–1630) og Anna Poulsdatter Garp. ~1° 1603 med Elisabeth Reicke, † 1610 i Segeberg, d. af kgl. råd og syndicus i Lübeck Johan R. og Ursula v. Kampen. ~2° 1615 med Margrethe Was(s)mer, * 15.8.1598, † 1629 i Lübeck, begr. i Segeberg, d. af kgl. landskriver i Sydditmarsken Johan W. og Margrethe Steinhausen. ~3° efter 1629 med Catharina Gude, † 26.5.1661, begr. i Rendsburg (~1° med Hinrich Haveknecht Schwabe), d. af rådmænd Claus G. og Anna Sibbern.
Hecht-Johansen, Jette. linje 9 f.o. tilf.: Ægteskabet opløst. ~2° 3.2.1982 på Frbg. (b.v.) med Sam *Besekow.
Henningsen, Agnes. linje 4 f.o.: 1839, læs 1837. Linje 17 f.o.: efter Kbh. tilf.: (~1° 1896 med

Julie Erasmie Christine Schjøtt, 1876–1936; ægteskabet opløst).
Henningsen, Henning. Tilf. til ikonografien: Mal. af Wistremondo Artero, 1981 (Handels- og søfartsmus. på Kronborg).
Henningsen, Sven. † 24.1.1982 på Hvidovre hosp., urne på Stubbekøbing kgd.
Hjelmstev, Johannes. linje 18 f.o.: efter (Helligkors) tilf.: † 11.9.1981.
Holger-Madsen. linje 4 f.o. tilf.: ~før 1930 i Tyskland med Lotte Sara Eisen, * 18.10.1897 i Danzig, † 24.11.1975 i Kbh. (Ålholm sg.).
Holstein, Bent. linje 5 f.o.: efter Kbh. tilf.: (Christiansborg slotsk.). S. 513 h.sp. linje 3 f.o.: 1952, læs 1951.
Houmann, Børge. s. 585 linje 13 f.o.: 1946, læs 1947.

BIND 7

Høeg Hagen, N. P. s. 15 linje 3 f.o.: et sund, læs en fjord.
Høirup, Jacob. s. 43 h.sp. linje 7 f.o.: Fyns amt, læs Odense amt, 1970–75 over Fyns amt.
Ingerslev, H. P. linje 3 f.o.: efter Århus tilf.: (Ndr. kgd.).
Iversen, A. J. linje 6 f.o.: efter Kolding tilf.: † 5.2.1982 i Kbh. (Emdrup).
Jensen, Anton Marius. linje 2 f.o.: efter Århus tilf.: (Dom sg.).
Jensen, Arthur. † 28.11.1981 i Gentofte, begr. Vestre kgd., Kbh.
Jensen, Jakob. linje 3 f.o.: Århus, begr. sst., læs Århus (Dom sg.), begr. sst. (Ndr. kgd.). Linje 7 f.o.: efter Århus tilf.: (Frue sg.).
Jensen, N. J. Rettelse til bibliografien: Jørgen Nielsen: N. J. J., 1899, læs Jens Nielsen: Et blad af folkehøjskolens historie, 1899. Samme: Fra en grotid. 1860–1942, 1942 90–103.
Jensen-Broby, J. Chr. linje 1–2 f.o.: minister, læs politiker. S. 332 linje 8 f.o.: efter P. tilf.: (* 1881). Linje 9 f.o.: efter Jensen tilf.: (* 1878).
Johansen, Tudlik. linje 3 f.o.: 1957, læs 1956.
Johnstad-Møller, Erik. † 9.1.1982 i Gentofte (Vangede), begr. Frbg. kgd. Linje 10 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 14.11.1981 i Hellerup.
Juncker, Flemming. linje 7 f.o.: april 1946, læs 5.4.1946 i Århus.
Jürgensen, Jørgen. Tilf. til bibliografien: Frank Clune og P. R. Stephensen: The viking of van Diemens's Land. The stormy life of J.J., Sidney 1954.
Jørgensen, Lars, 1876–1938. linje 6 f.o.: efter Århus tilf.: (Dom sg.).

- Kampen, Axel.** linje 7 f.o.: efter Århus tilf.: (Dom sg.).
- Kirk, Gregers.** linje 12 f.o.: Århus, d. af, læs: Århus (Pauls sg.), d. af fyrbøder.
- Kirkeby, Anker.** linje 2 f.o.: efter Århus tilf.: (Dom sg.).
- Kirkebye, A. W.** linje 2 f.o.: efter Århus tilf.: (Frue sg.).
- Kistrup, Jens.** linje 5 f.o.: 1977, læs 14.11.1977.
- Kjær, August.** linje 3 f.o.: efter Århus tilf.: (Markus sg.).

BIND 8

- Knoppert, Albert.** linje 2 f.o.: efter Belgien tilf.: ~1° med N.N., † 1568. ~2° 1570 med Anna Stöteburg.
- Knuth, Eggert Christopher,** 1722–76. h.sp. linje 10 f.o.: efter Göttingen tilf.: , 1740 i Genève.
- Kock, Børge,** linje 4–5 f.o.: ~23.2.1940 i Kbh. ... Kbh., læs: ~23.3.1940 i Kbh. (Christiansk.) med Anna Lisa Pechinoff, * 1.12.1917 i Kbh., d. af skræddermester Maxim P. og Ida Kirstine Mårtensson. Navneforandring til Mårtensson.
- Koës, Georg,** 1782–1811. Tilf. til bibliografien: Dagbogsfragment 1806, udg. L. Bobé, i Goethejahrbuch 27, 1906 118–24. Adam Oehlenschläger: Levnet II, 1974.
- Korst, Knud.** linje 7 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 2.10.1981.
- Kraft, Peder.** Tilf. til bibliografien: H. G. Olrik. Ludvig Holberg. Undersøgelser og kroniker, 1959 43–46.
- Kristensen, H. K.** † 24.7.1981 i Varde, begr. Lundede kgd.
- Kruuse, Manderup.** Tilf. til bibliografien: Zakarias Nielsen: Provsten i Højelse, 1915.
- Kuhr, Victor.** K.² 1947.
- Kaarsted, Tage.** Tilf. til ikonografien: Mal. af Ulrik Schmedes, 1968. Tegn. af Hans Bendix, 1970.
- la Croix, Frederik.** h.sp. linje 9–12 f.o.: Et maleri ... (Fr.borg), læs: Et maleri af Caroline Sophie Haxthausen, 1738 (Fr.borg) skyldes ham.
- Land Jensen, H.** † 19.11.1981 i Hadsten, begr. sst.
- Lange, Villum.** Tilf. til bibliografien: Carl S. Petersen i Fund og forskning I, 1954 14–22.
- Langebæk, Jacob.** Tilf. til bibliografien under Lit.: Georg Galster i Nord. numismatisk årsskr. 1937 50–57. Under Papirer tilf.: Mønttegninger i Nationalmus.
- Langebæk, Carl Henrik.** linje 7 f.o.: efter Assens tilf.: † 8.1.1982.
- Larsen, A. C.** Tilf. til bibliografien: Carl Dumreicher: Ved en milepæl, 1954 25–30 110f 122–

24. Carl Langballe: Andre tider – andre mennesker, 1959 120–128.
- Larsen, Jens Peter.** linje 7 f.o.: 1978, læs 1979.
- Lehmann, Orla.** Tilf. til bibliografien under Kilder: En brevveksl. mellem maleren Constan-tin Hansen og O. L., udg. Henny Glarbo, 1942.

BIND 9

- Liebenberg, F. L.** h.sp. linje 23 f.n.: filosofis, læs filologis.
- Lindenov, Henrik.** linje 9 f.o.: L. blev 1639, læs: Efter at have været i udlandet (imm. 1623 i Tübingen) var L. 1623–25 i Sorø. 1639 blev han.
- Longomontanus, Christen Sørensen.** s. 109 v.sp. linje 4–3 f.n.: tog magistergraden i Rostock, læs: var imm. 1598 i Rostock hvor han s.å. blev mag.phil. Han er formentlig identisk med Christianus Severini Danus imm. 1598 i Rostock.
- Lund, Einar.** † 16.1.1982 på Skt. Lukas Stiftelsen, begr. Karrebæk kgd.
- Lund, Jens,** 1871–1924. Tilf. til ikonografien: Tegn. af Axel Hou udst. 1936.
- Lund, Viggo.** † 30.12.1981 i Sandby, begr. Mari-bo.
- Lunge, Jørgen.** linje 11–12 f.o.: i Strasbourg ... Padua, læs: sammen med broderen Christof-fer og mag. Jens Sørensen Ølgod (Zythagot-hus) i Genève 1594, Orleans 1595, var i Paris 1596, imm. 1597 i Siena og Padova og var s.å. i Rom, 1598 igen i Padova.
- Luxdorph, Bolle.** Tilf. til bibliografien: Albert Olse i Handels- og søfartsmuseet på Kron-borg's årbog 1942 26–38.
- Lykke, Frands.** linje 10–13 f.o.: femårig ... Paris, læs: rejse sammen med broderen Jørgen († 1616) og præceptor Anders Skytte († 1631). Han var imm. i Leipzig 1606, Wittenberg 1607, Basel 1608, Genève 1609 og Angers 1610. Tilf. til bibliografien: Vello Helk: Lau-rentius Nicolai Norvegus, 1966.
- Lykke, Kaj.** linje 9–10 f.o.: bl.a. ... , 1644, læs: i Strasbourg 1643, s.å. imm. i Padova, 1644 imm. i Siena, var s.å. i Rom.
- Lykke, Niels,** † ca.1683. linje 12 f.o.: L. var, læs: Efter sammen med sine brødre Ejler og Erik og deres præceptor Johannes Petraftonanus at have studeret i udlandet (imm. i Giessen 1617, stambogsindført i Heidelberg 1620 og Tübingen 1621) blev L.
- Lyschander, Claus Christoffersen.** Tilf. til biblio-grafien: Karsten Christensen: Om overleve-

- ringen af Sven Aggesens værker, 1978 18f 52–58.
- Løgstrup, K. E.** †20.11.1981 i Hyllested ved Grenå, begr. sst.
- Lønborg, Ad.** linje 5 f.o.: ca.1805, læs 1804.
- Madsen, Mogens.** linje 16–17 f.o.: Først . . . Wittenberg, læs: 1552 imm. i Leuwen. Senere var de i Köln og Wittenberg (kun O. Pors ses i matriklen 1555 i Wittenberg). Linje 19 f.o.: her, læs her (1556).
- Madsen, Morten.** h.sp. linje 4 f.o.: Wittenberg og i Leiden, læs Wittenberg 1617 og i Leiden 1620.
- Mægaard, E.** linje 9 f.o.: * 1864, læs 1864–1952.
- Martensen, H. L.** Tilf. til bibliografien: H. J. H. Glædemark: Kirkeforfatningsspørgsmålet i Danmark indtil 1874, 1948. Hermann Brandt: Gotteserkenntnis und Weltentfremdung, Der Weg der spekulativen Theologie Hans Lassen Martensens, Göttingen 1971.
- Meier, Bernt.** h.sp. linje 6 f.o.: efter Tübingen tilf. 1599
- Mikkelsen, Hans,** ca. 1538–1601. linje 12–13 f.o.: Sturm: . . . denne, læs: Sturm; 1564 imm. i Tübingen. 1565 omtalte Sturm.
- Mikkelsen, Hans,** 1578–1651. linje 14–16 f.o. tilf. efter Marburg: 1604, Genève: 1606, Orléans: 1607.
- Mikkelsen, Jakob.** linje 13 f.o.: efter universiteter tilf.: (1598 Leiden og Franeker, 1602 Basel).
- Moe, Bjørn.** s. 598 v.sp. linje 4 f.o.: Sønneson, læs Brorson.
- Moe, Louis.** linje 10 f.o.: Farfar, læs Farbror.
- Mollerup, Helga.** s. 623 linje 19 f.o.: 1942, læs 1943.

Moltke-Olrik